This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HOOVER INSTITUTION
on War, Revolution, and Peace

FOUNDED BY HERBERT HOOVER, 1919

OTTŮV

SLOVNÍK NAUČNÝ.

ILLUSTROVANÁ

ENCYKLOPÆDIE OBECNÝCH VĚDOMOSTÍ.

DRUHÝ DÍL.

Alqueire – Ažušak.

SE 47 PŘÍLOHAMI A 213 VYOBRAZENÍMI V TEXTU.

1889.

VYDAVATEL A NAKLADATEL J. OTTO V PRAZE.

TISKEM VLASTNÍ KNIHTISKÁRNY

VEŠKERÁ PRÁVA SE VYHRAZUJÍ.

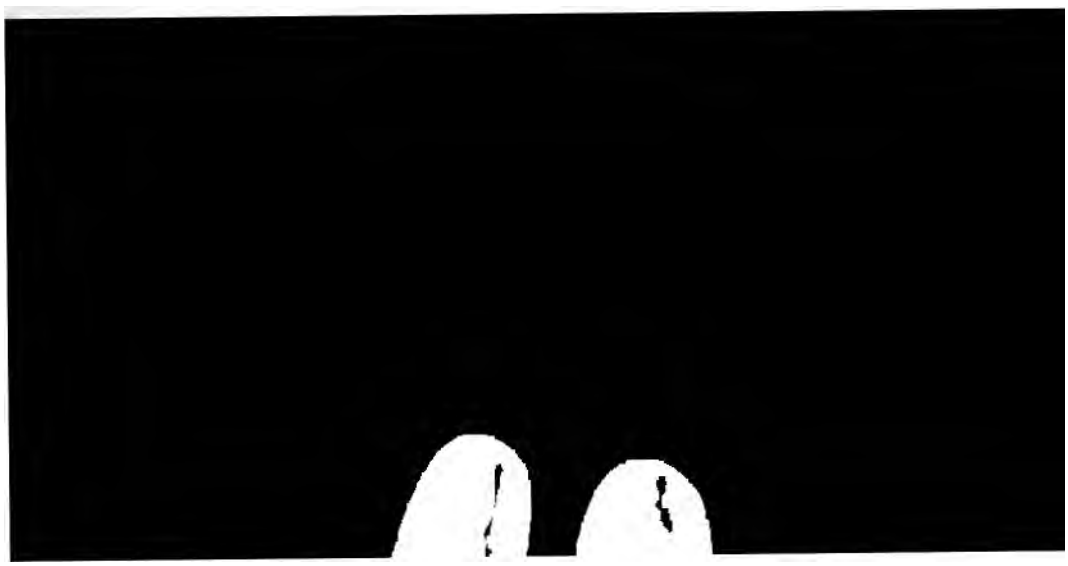

Nově přibylí spolupracovníci.

Beránek Julius C., zvěrolékař v Táboře *Bák.*
Brada K., c. k. inženýr ve Stolci (Hercegovina) . . . . . *KB.*
Červený A., professor v Táboře . . . *Č—ý.*
Dr. **Doubrava** Josef, vicerektor arcib. semináře, suppl. prof. na univ. v Praze *Da.*
Fischer Alois, professor v Přerově . *AF.*
Haškovec Ant., prof. při státní průmyslové škole v Bechyni . . . . . *hc.*
Hauptmann Ferd., civilní inženýr ve Vinohradech . . . . . *Hpn.*
Herold Eduard, akad. malíř a spisovatel v Praze . . . . . *EH.*
Hiller Ferdinand, tajemník zeměd. rady v Praze . . . . . *FH.*
Hlaváček August, prof. v Rakovníce . *Hvk.*
Hrubý Karel, úředník zemědělské rady v Praze . . . . . *Hrb.*
Hudec Jan, spisovatel v Praze . . *Hc.*
Husník Jakub, professor . . . . . *Hu.*
Chalupa František, spisovatel v Praze *Chlp.*
Charvát Hynek, professor v Praze . . *Cha.*
Jäger Vojtěch, professor v Praze . *J.*
Jeřábek Ant., professor, c. k. okresní školní inspektor ve Slaném . . *Jbk.*
Dr. **Jireček** Hermenegild, ředitel c. k. norm. knihoskladu ve Vídni . . . . *HJk.*
Kollmann Ignác, professor v Praze . *Koll.*
Komárek Julius, nadlesní v Eisensteině *Krk.*
Komrs Ludv., ředitel pražsko-duchcovské dráhy . . . . . *Krs.*
Mareš Boh., evang. farář v Přelouči . *B.M.*
Mařík Boh., inženýr v českomor. továrně na stroje . . . . . *Mk.*
Mohl Antonín, úředník zemědělské rady *Mohl.*
Navrátil Bart., ředitel vyšší reálky v Prostějově . . . . . *Ntl.*
Dr. **Novák** Josef, professor v Jindřichově Hradci . . . . . *Nvk.*
Pflugmacher Emil, ředitel hospod. ve Všebořicích . . . . . *Pmr.*
Plenkner Vilém, civilní inženýr v Praze *Ple.*
Pour Josef, professor v Praze . . . . *Pour.*
ThDr. **Sedlák** Jan, farář ve Vel. Popovicích . . . . . *Sed.*
Seidl Josef, inženýr v Praze . . . . . *Sdl.*
Schvab-Polabský Arnošt, spisovatel v Brandýse n. L. . . . . *asp.*
Schwarz Josef, adjunkt cukrov. v Přelouči . . . . . *schw.*
Srb Jan, kand. práv v Praze . . . . *Sb.*
Stáně Alois, inspektor c. k státních železnic ve Vídni . . . . . *Sě.*
Steinz V., inženýr ve Vinohradech . *Snz.*
Streit Eduard, professor v Praze . . *ES.*
Svoboda Č., c. k. inženýrský adjunkt při úpravě hornické na Horách Březových . . . . . *Sbd.*
Syka Rudolf, správce c. k. tkalcovské školy v Jilemnici . . . . . *Sy.*
Vála Frant., inženýr c. k. státních železnic ve Vídni . . . . . *Vá.*
Vlach Fr., náměstek generál. tajemníka banky »Slavie« v Praze . . . . . *FV.*
Volkov T. K., spisovatel v Paříži . . *Vv.*
Vosyka Karel, inženýr zeměděl. rady v Praze, docent na česk. technice . *Va.*
Wald F., inženýr v Kladně . . . . *Wald.*
Dr. **Zába** Gustav, professor v Praze . *Zb.*
Zelinka Frant., řídicí učitel v Berouně *Zel.*

Zemřelí spolupracovníci.

Dr. **Balcar** Antonín, prof. v Praze.
Hajniš Ladislav, inženýr v Praze.
Dr. **Hanusz** Jan, docent na universitě ve Vídni.
Ješina Josef, farář v Zlaté Olešnici.
Jireček Josef, emer. ministr v Praze.
Pokorný Rudolf, okresní tajemník v Libochovicích.
Schwarz Jan, vrchní zemský inženýr v Praze.
Dr. **Šír** Vlad., praktický lékař v Praze.
Dr. **Spott** Jan, docent na česk. univ. v Praze.

A.

Alqueire [alkir], míra pro věci suté, užívaná v Portugalsku do r. 1862, v Brasilii do r. 1873, v různých místech velikosti rozdílné, tak v Lisabonu 13·84 *l*, v Oportě 17·46 *l*, v Rio de Janeiro 47·45 *l*, v Bahii 31·14 *l*.

Alquié de Rieupeyroux [alkie de rieperú], franc. spisovatelka, nar. v Paříži asi r. 1848, píše pode jménem Mme. Louise d'Alq, jsouc majitelkou dvou journalů rodinných »Les causeries familières« a »Paris charmant«. Velmi četné jsou její spisy vztahující se k vychování a pracím v domácnosti, z nichž jmenujeme: *Le savoir-vivre en toutes les circonstances de la vie* (Paříž 1874); *La science de la vie, conseils et réflexions à l'usage de tous* (t., 2. vyd. 1882); *Le nouveau savoir-vivre universel* (t. 3 sv. 2. vyd. 1885); *La lingère et la modiste en famille* (t. 1882); *Notes d'une mère, cours d'éducation maternelle* (t. 1882); *Les ouvrages de main en famille* (t. 1883); *L'Horticulture au Salon et au gardin* (t. 1885); *Travail à la fourche à franges* (t. 1885); *La philosophie d'une femme* (t. 1887). Mimo překlady z angličiny napsala **A.** též některé pěkné novelly, jež vydala pod titulem *Fortune et Ruine* (t. 1875, 2 sv.), pak *Le Trouble-ménage* (1878).

Alquifoux [alkifú], Alquifou neb Alquifux (něm. *Glasurerz* neb *Hafnererz*), jest čistý, celistvý a jalový (t. j. stříbra neobsahující) leštěnec olovný (*galenit*), kteréhož se pod tímto jménem upotřebuje ku polévání č. glasurování hrnců hliněných, pročež se česky též hrnčířský leštěnec nazývá. *Hký.*

Alruny v mythologii germanské značí ženské bytosti, jež působí potají (got. *rûna* = tajemství). Rozeznávaly se jich rozličné druhy. (Srov. Jak. Grimm, Mythol. 1025¹.) — Pak jméno to přeneseno i na ženy pozemské, jimž Germané vůbec přičítali tajemnou dovednost věšteckou. (Grimm, Mythol. 335, 1024⁴.) Konečně pověrečný lid slovem *alrûne* (nynějším tvarem *alraune*) označuje kořen rostliny *Atropa mandragora* (mužíčka), z něhož vyřezává si loutky v podobě lidské a věří o nich, že vlastníku přinášejí štěstí a věští mu budoucnost. (Grimm, Mythol. 1005¹.) *V. M.*

Als (něm. *Alsen*), pruský ostrov v malém Beltu mezi šlesvickým poloostrovem Sundewittem a ostrovem Fynem; od onoho jest oddělen hlubokou Alskou úžinou (**A.**-*Sund*), nejvíce 4 *km*, u Sönderborgu, kdež vede přes ni lodní most, 260 *m* širokou. **A.** má na 312 *km*² 25.000 obyv., skoro veskrze Dánů, a města Sonderburg, Augustenburg, Nordborg, z nichž jen první jest významnější, avšak Sonderburg jest hl. místem ostrova. **A.** jest dobře vzdělán, uvnitř pahorkatý, úrodný, na východní straně má zvláště pěkné lesy. Svou polohou stal se důležitým v dějinách, zvláště válečných. **A.**, podobně jako protilehlý poloostrov Sundewitt, hostil za starodávna nejspíše severní výstřelky slovanských Vagrů, kteří se zde s Dány stýkali. Nejstarší vzpomínka, patrně k tomuto ostrovu se vztahující, jest z r. 815, kdy za rozbrojů o trůn dánský stanulo zde vojsko dánské pod syny Gotfriedovými, kdežto na protilehlé pevnině leželo spojené vojsko saské a bodrcké, pomáhající Haraldovi. Ale k bitvě nedošlo. Spojenci zpustošivše okolí vrátili se. V l. 1131—58 často sem vpadali Vendové, pak byl příčinou sporů mezi králi dánskými a vévodami šlesvickými. Ve válce r. 1848 používali Dánové **A.**-u za hlavní oporu svých podniků a r. 1864 opustivše Danevirk dne 5. února obsadili **A.** Dne 29. června byl ostrov vzat útokem Prusů pod Herwarthem, kteří přeplavivše se přes úžinu na člunech dobyli i Sonderburgu. Nyní stará opevnění jsou ještě rozmnožena a sesílena. *Ks. Fp.*

Al secco [al sekko], ital., na rozdíl od malby al fresco, zove se způsob malby na omítce suché. Malíř **a. s.** dá si suchou omítku především pečlivě ohladiti, načež na půdu takto připravenou nakreslí obrysy obrazu, který na ní má býti proveden. Tyto obrysy pak vyplňuje nejprve tak zvanými »lokálními« tóny, načež na tyto nasazuje světla a stíny a konečně ještě jednou projde obrysy, které se za malby tu a tam snad staly neurčitými, aby znovu obživly. Také k nástěnné malbě **a. s.** hodí se nejlépe barvy minerální a také zde třeba jich nanášeti několikráte po sobě, poněvadž také suchá omítka barvy do sebe vssává. Malba **a. s.** má před malbou al fresco tu výhodu, že umělec může pracovati na celém obraze zároveň, jakož i že opravy jsou možny až do poslední chvíle. Za to ovšem jest malbě na suché půdě na závadu poměrně nedostatečná její trvanlivost. Proto provádějí se malby **a. s.** téměř výhradně v místnostech krytých, které zároveň nepodléhají nijaké vlhkosti; neboť i vlhkostí by barvy opráskaly, čímž ovšem obraz za nedlouho podstatně by utrpěl. V místnostech však krytých a suchých mohou se,

jak již svrchu podotčeno, malby **a. s.** prováděti bez obavy brzkého zničení. Důkazem toho jsou mnohé **a. s.** provedené malby v četných chrámech a jiných monumentálních budovách. Také malby ve spojovací chodbě a ve foyeru pražského Národního divadla provedeny jsou **a. s.**

Al segno [seňo], ital., u znamení, též dal segno (od zn.), v hudbě značí, že má se opakovati část skladby počínajíc u taktu, jenž opatřen znaménkem, obyčejně § nebo §§.

Alsen, ostrov, viz Als.

Alserbach, říčka v Dol. Rakousích, pramení se u Dornbachu, protéká vídeňským předměstím Alserským a vtéká do Dunajského průplavu.

Alsfeld, krajské město v něm. prov. hornohesské na řece Schwalmě a na dráze fuldagiessenské, se soudním úřadem, starým zámkem, reálnou, hospodářskou a košikářskou školou, továrnami na tabák, tkaní vlny a plátna, parními mlýny a pilami, výrobou laku a 4022 obyv. (1885). Kraj alsfeldský má rozlohu 622 *km*².

Al sgraffito viz Sgraffito.

Alsching viz Lštín.

Alsinastrum Endl., vodní byliny ze sekce rodu Elatine (*E. Alsinastrum* L.). *Vský.*

Alsine Whlb., kuřička, nízké, jednoleté nebo vytrvalé byliny z řádu ptačincovitých (*Alsineae*). Listy jednoduché, více méně čárkovité, vstřícné, bezpalistné. Květy tvoří na konci rozvětvené lodyhy více méně husté, vrcholičnaté květenství. Kalich i koruna obyčejně 5četné. Tyčinek 10. Čnělky 3. Tobolka mnohosemenná, trojchlopná. Semena ledvinkovitá, bezkřídlá. Květy bílé. — V Evropě roste 32 druhů, z nichž většina náleží jižní Evropě a horám. V Čechách jsou jen tři druhy (**A.** *tenuifolia* Whl., **A.** *setacea* M. K., **A.** *verna* Brtl.). *Vský.*

Alsineae čili ptačincovité, řád z oddělení rostlin prostoplátečných (*Choripetalae*). Zjevem i většinou znaků svých druhů připojuje se úzce k řádu silenkovitých (*Sileneae*). Namnoze útlé byliny s tenkou, článcihelnou. **A.**, bývalé sídlo hrabství t. jm., má 2643 ob. (1885), kdežto v sousední vsi Starém Alsleben žije 2021 obyv.

Alsleben Julius, hud. spis. německý. Narozen 24. března 1832 v Berlíně, věnoval se studiu klassické a orientální filologie a spisem o syrském světci Efraimu obrátil na sebe pozornost jako znamenitý znalec syrštiny. Chtěl se státi docentem, ale pro nepříznivé poměry materiální vzdal se svého záměru a oddal se docela hudbě. Jako pianista nabyl sice dobrého jména, dal však přednost povolání učitelskému usadiv se v Berlíně. R. 1865 byl zvolen starostou berlínského »Tonkünstlervereinu«, r. 1872 jmenován král. professorem, r. 1884 učitelem theorie hudby a zpěvu chorálního na král. ústavu pro hudbu chrámovou v Berlíně. Tiskem vydal: *Abriss der Geschichte der Musik für Musiker und Dilettanten* (Berl. 1861) a *Das musikalische Lehramt.* Mimo to je spolupracovníkem mnohých hud. časopisů, z nichž sám redigoval »Harmonii«. Skladby jeho jsou rázu více příležitostného.

van **Alsloot** Denis, nizozemský malíř, narodil se nepochybně v Brusselu v 2. polovici XVI. stol. a zemřel tamže r. 1626 nebo krátce před tím. Od r. 1599 nebo 1600 býval zaměstnáván ve službě arcivévody rak. Albrechta VII. a jeho manželky Isabelly a užíval titulu dvorního malíře, jakož i některých privilegií s titulem tím spojených. Obrazy jeho jsou dosti vzácny. Většinou jsou to krajiny s figurálními výjevy buď mythologickými nebo biblickými; stafáže tato malována namnoze jinou rukou, nepochybně od H. de Clerck, jenž od r. 1606 rovněž byl malířem arcivévodovým. Některé obrazy jsou v museu madridském; z těchto umělecky i historicky obzvláště zajímavy jsou dva veliké obrazy s průvodem cechů a ozbrojených společenstev brusselských z r. 1616. Dva obrazy musea brusselského opětují tytéž výjevy; jiný obraz tamže představuje zámek Mariemont s ptačí perspektivy s postavami Albrechta a Isabelly a s průvodem v popředí. Jiné pověřené obrazy jsou v museu nanteském a v obrazárně cís. sbírek ve Vídni.

sedlé k nervům nebo tam, kde nerv se rozděluje. V teplých sklenících zhusta se v Evropě pro ozdobu mnohé druhy pěstují. Mnohé druhy poskytují lékařství jako jiné stromovité kapradiny tak zvaný *Paku kidang*. — Z fossilních druhů jsou známy tři z eocénu (třetihory) francouzského (u Sézanne), jež i v plodných stadiích popsal Saporta. *Vský.*

Als-Sund viz Als.

Alsten, norský ostrov (Norlandsamt) pod 66° s. š. se skupinou sedmi vrcholů, zvanou »Sedm sester« (*Syv söstre*), asi 1200 *m* vysokou; má na 173 *km*² 1650 obyv.

Alstera, Alster, řeka v již. Holštýnsku, pramení se u Sülfeldu a teče k Hamburku, před nímž tvoří jezero Velkou č. Vnější A-ru (*Grosse, Aussenalster*); v městě samém opět se rozšiřuje v čtyřhrannou, 1750 *m* v obvodu mající Vnitřní A-u (*Binnenal.*), načež několika průplavy (fleete) vlévá se s pravé strany do Labe, vykonavši dráhu 52 *km*, z nichž 20 jest splavných.

Alsterlové, také Astrlové z Astfeldu náleželi ke stavu vladyckému, později panskému v Čechách. Původem svým pocházela tato rodina z Českých Budějovic, kde Mikuláš A-le za služby císaři Ferdinandovi II. prokázané obdržel r. 1620 dvůr u samého města, skonfiskovaný Melicharu Kalichreiterovi z Kalichreitu. Jan A-le byl sekretářem místodržitelství pražského a zavezl před vpádem švédským klenoty říšské do Budějovic. Císař Ferdinand II. povýšil A-la do stavu vladyckého s predikátem z Astfeldu a císař Leopold do stavu rytířského království Českého r. 1665. Jan zůstavil tři syny: Františka Mikuláše, Jana Kryštofa a Maximiliána Františka. Fr. Mikul. byl purkrabím hradu pražského r. 1713 a zemřel r. 1719. Po bratru jeho Max. Frant. zůstal syn Maximilián Josef, jenž r. 1735 zletilým se stal. František Mikuláš zplodil s Maximiliánou Kurzbachovnou syna Maximiliána Františka, který 18 let radním byl při dvorské kanceláři české, a s Annou z Franchimontu měl syny Jana Václava a Josefa Antonína. Jan Václav zdědil po své tetě Josefině, provdané Koňasové z Vydří, Nalžovice na Berounsku, přijal jméno vymřelého rodu Koňasů z Vydří a v důstojnostech zemských postoupil r. 1770 za dědičného korouhevníka král. Česk. a r. 1784 až za vicepresidenta zemského soudu, načež zemřel v Praze dne 28. dubna 1799. Syn jeho František zdědil statek Troji a dcera Jindřiška Nalžovice. Bratr Jana Václava, Josef Antonín, byl roku 1744 radním u tribunálu moravského a od r. 1770 pánem na Kosové hoře v Čechách, kterou vdova jeho Terezie r. 1784 prodala poručenství knížete Josefa Františka z Lobkovic. Františkem A-lem vymřela tato rodina po meči r. 1832 a posledním členem jejím vůbec byla Marie, dcera Josefa svob. pána A-la z Astfeldu zemřelého roku 1827, která se provdala za svob. pána Fleissnera z Ostrovic na Novém Sedlišti na Plzeňsku, kde nejvíce památek rodinných po A-lích se zachovalo. Erb A-lů původní byla krokev bílá na černém štítě se dvěma bílými růžemi nahoře a jednou dole, kteréžto erb polepšen jest r. 1665 černým orlem v zlatém poli. Když se A. stali svobodnými pány roku 1755, sloučeny jsou s jejich erbem erby Koňasů z Vydří, Franchimontů, Kurzbachů z Trachenberku a Vítů ze Rzavého. *Klř.*

Alston, město angl., viz Aldstone.

Alston Edward Richard, angl. zoolog, narozen v Ayrshiru ve Skotsku 1846, zemřel v Londýně 1881. Byl sekretářem »Linnean Society« a zabýval se zejména studiem ssavců. Podával po delší dobu referáty do »Zoological Record« a spracoval ssavce ve velkém díle o fauně americké, vydávané Salvinim a Godmanem.

Alstonia, rod rostlin z čel. *Apocynaceí;* známější druh jest A. *scholaris* R. Br., strom rostoucí v jižní Indii, na Cejloně, v Assamě a na jiných místech v Indii a mimo ni. Tenkých prkének, jež se z něho řezají, používají děti ku psaní svých úloh; odtud jméno *scholaris*. Jinak slouží k výrobě beden, kufrů a jiných předmětů. Kůra slouží co tonicum při nemocech střevních a také co prostředek proti zimnici. *Fl.*

Alstonit, nerost krystalující rhomb., srostlice dle ploch hranolových velmi obyčejné; jinak než vykrystalovaný není znám. Štípe se nedokonale směrem ploch hranolových a makropinakoidu, jest bílý, někdy zažloutlý neb šedý, průsvitný a lesku poněkud mastného. Tvrd. 4—4·5, hust. 3·65—3·76, chemické složení (*Ba Ca*) CO_3. Naleziště: Alston v Cumberlandě, Tallowfield u Hexhamu v Northhumberlandě. *Hjn.*

Alstroemeria L., rostlina z čeledi *Amaryllideí*, v jižní Americe 50 druhy zastoupená, z nichž mnohé pro nádherný, pestrý květ i v našich salonech jsou oblíbeny. Od jejich vláknitých, svazčitých kořenů vybíhají buď přímé nebo otáčivé stonky dole se střídavými, oválními listy a na konci s vrcholíkem statných květů, jenž podepřen jest 2listým toulcem. Květy mají okvětí velké, 6listé a obyčejně nepravidelné, jehož 3 vnitřní plátky delší jsou zevnitřních. Proti plátkům postaveno 6 nestejně dlouhých tyčinek a od zpodního vaječníku vybíhá dlouhá, na konci zahnutá čnělka. Plod jest 3pouzdrá, mnohosemenná tobolka. A. nesnášejí naší teploty, vyžadujíce i v domě opatrného pěstování. Nejsnadněji se drží u nás mimo jiné A. *peregrina* a A. *acutifolia*. Zvláštního užitku poskytuje obyvatelstvu Peruvie a Chilska A. *tomentosa*, A. *Ligtu* a A. *edulis* jedlými hlízami. Jiný chilský druh A. *pallida* dává jakýs škrob a jako A. *Salsilla* (*Bomarea*) v lékařství sarsaparillu nahrazuje. *Děd.*

Alströmer: 1) A. Jonas (* v Alingsåsu 1685 — † 1761), muž zasloužilý, průmyslník švédský. Nabyv obchodní zkušenosti v Anglii vrátil se r. 1724 do vlasti a založil zde řadu průmyslových podniků (továrnu na vlněné látky ve svém rodišti, raffinerii cukru v Götaborgu a j.). zavedl do Švédska zemčata, tabák, barevné rostliny, ušlechtilejší plemena ovčí a vůbec švédský průmysl teprve založil.

*

Byl za to povýšen na šlechtice, načež původní své jméno Ahlström změnil v **A.** — Jeho syn **2) A.** Clas (* 1736 — † 1794) vynikl jako průmyslník a velmi obětavý podporovatel věd a umění, zejména pak botaniky, již si byl zvláště oblíbil. Linné, jehož **A.** byl štědrým příznivcem, ke cti jeho nazval rod amaryllid amerických *Alströmeria*.

Alsufi viz al-Súfí.

Alšovice viz Halšovice.

Alt, řeka, viz Aluta.

Alt, slovo původem italské (*alto* anebo *contralto*), znamená ve zpěvu hluboký ženský (také chlapecký) hlas. Přirozená výbava hlasu altového obnáší co do mnohosti tónův z pravidla asi oktávu a kvintu: od *f* do *c''* nebo od *g* do *d''*. Časem a rozumným cvičením se tento objem značně rozšiřuje, zejména směrem do výšky. Co do jakosti uchyluje se **a.** nápadně od vyšších ženských hlasů, mezzosopranu a sopranu, dvěma vlastnostmi a sice zabarvením a povahou, vydávaje tóny oněch hlasů jednak temnější, jednak jádrem až k mužnosti energické. Z toho zjevno, že při určení hlasu nerozhoduje pouze tónový objem, než v první řadě zabarvení a povaha tónův. Může zajisté mnohý ženský nebo chlapecký orgán snadně dosahati hloubky altové: *g* neb *f*; postrádá-li onoho temnějšího zabarvení a onoho jádra s nádechem mužnosti, zůstává mezzosopránem a odmítá rozhodně vychovávání na **a.** V notaci altové užíváme po rozumu přísnější hudební disciplíny *C*-klíče stavíce tento v osnově na čáru třetí. Vyznačeným zvláštnostem hlasu altového přičítati jest, že operní skladatelé starší doby nezřídka přidělovali mu úlohy první, nalézajíce v něm nejpříhodnější orgán i samých mladistvých hrdinův svých. Dojmy hlasu altového pod vládou umělecké vzdělanosti jsou tak mohutné a hluboké, že nelze než litovati zanedbávání tohoto orgánu se strany operních skladatelů novějších. Více nežli v operách dostávalo se **a**-u vydatného zaměstnání ve skladbách oratorních za časů ještě dřívějších. Nejproslavenější skladatelé zanechali potomstvu velké »Stabat mater« solový hlas altový plodem přímo velebným. Tak hluboce do podstaty tohoto hlasu nahlédnouti a jeho nejtklivějších mohutností tak úspěšně využitkovati, jak se podařilo Dvořákovi zde v překrásném »Inflamatus et accensus«, bývá dáno jediné geniům prvního řádu. Nápravu zla, které v naší době zanedbáváním hlasu altového poškozuje zájmy pěveckoumělecké, nelze očekávati než tenkráte, až skladatelé vůbec, dramatičtí zvlášť počnou studovati povahu a způsobilost lidského hlasu aspoň s touže pílí, jakou věnují studiu nástrojů orchestrálních. *Piv.*

Alt: 1) Johann Karl Wilhelm, něm. orientalista (* 1797 — † 1869 v Hamburce), jsa protestantským bohoslovcem byl na několika místech v Německu v duchovní správě činným; od r. 1835 byl hlavním pastorem při chrámu sv. Petra v Hamburce, od r. 1860 seniorem hamburského ministerstva. **A.** byl výtečným znalcem jazyků východních. Z prací jeho vytknouti sluší překlad Nového zákona ve 4 odděleních. (V Lipsku 1837—1839.)

2) A. Jakob, rakouský krajinář a lithograf (* 1789 ve Frankfurtě n. M. — † 1872 ve Vídni), získal si jména obzvláště svým lithografovaným dílem *Malerische Donaureise* (ve Vídni 1818—1822). V létech 1828 a 1833 cestoval po horní Italii, kde sebral mnoho látky, již užil v celé řadě akvarellů, v nichž věrné pojímání přírody spojeno s hlubokým citem. *red.*

3) A. Rudolf, malíř krajin a architektur, syn před., nar. ve Vídni 1812. Byl žákem akademie vídeňské a otce svého, jemuž záhy podřízenějšími pracemi při umělecké činnosti jeho vypomáhal. Umělecká individualita **A**-ova tíhla hned s počátku k onomu směru krajinomalby, jež hlavní důraz klade na předmět. Cesty, kteréž již konal jako jinoch šestnáctiletý, působily ovšem také na rozvoj této stránky jeho povahy umělecké. Cestoval mnoho zejména po Alpách Rakouských, horní a dolní Italii, po Dalmacii, Uhrách a Švýcarsku. Procestoval též část Haliče a navštívil Čechy několikráte na delší dobu. Jsa vybídnut carevnou odebral se r. 1861 na Krym, aby tam

přehojné rozptýleno po Rakousku a u amateurů v cizině. R. 1870 uspořádal umělec ve Vídni kollektivní výstavu svých prací. Též několik souborných děl obsahujících ponejvíce pohledy na různé kraje a města rakouská, jest dílem A-ovým.

4) A. Franz, mladší bratr Rudolfův, nar 1821, je rovněž krajinářem; žije ve Vídni.

Alta viz Vysoká.

Alta neb Alt' ottava (ital.) v hudbě znamená, že noty takto označené mají se hráti o oktávu výše.

Altair viz Atair.

Altait, nerost, regul. také kusovitý v aggregátech zrnitých, bílý neb zažloutlý, žlutě nabíhavý, jemný. Tvrd. 3—3·5, hust. 8·1—8·2, chem. slož. *Pb Te*. V trubičce skleněné objeví se kolem průby kruh bílých kapek, při zkoušce na uhlí barví plamen na modro, v kyselině dusičné lehce se rozpouští. Naleziště: důl Zavodinský na Altaji, Botes v Sedmihradsku, okolí Calaveras v Kalifornii, důl Red Cloud v Coloradě. *Hjn.*

Altaj sluje pohoří prostírající se mezi Sibiří a Mongolskem. Klaproth odvozuje jméno **A.** od plné formy *Alta in oola* neboli *Altai alin*, t. j. zlaté pohoří (od mongolského *altá*, uigursky *altun* = zlato). U staročínských spisovatelů vyskytuje se jakožto *Kin-šan*, jsouc téhož významu jako turecké *Altyn-tau* vedlé jiného jména *Ala-tau*, t. j. Pestré pohoří. Radlov pokládá je za splynulý tvar slov *Al-tajga*, kteréž jméno vyskytuje se ve mnohých báchorkách altajských národů znamenajíc tolik co »povýšené skalnaté pohoří«. Ve starších spisech nazývá se Altajským pohořím veškeré horstvo od jezera Zajsanského až k Ochotskému moři. Hledíc k různému stáří geologickému, kterým východní toto pásmo se liší od západního, označuje se nyní jménem **A.** pohoří rozkládající se mezi 47°—55° s. š. a 84°—104° v. d. v délce asi 1500 *km*. **A.** zasahuje svými odnožmi hluboko do okolních zemí objímaje kraje horního Jeniseje a horního Obu s Irtyšem, jakož i území mezi řekami Selengou a Orchonem, vylévajícími se do jezera Bajkalského. Pokračováním západního **A**-e vysokého průměrně asi 2000 *m* jest na východě nižší pohoří Sajanské, jehož nejvyšším bodem jest Munku sardyk (3490 *m*) na sever jezera řečeného Kosogol. Sajanské hřbety prorvány jsouce Jenisejem mají jenom málo a to neschůdných průsmyků, z nichž Kchamar daban jest nejvyšší (2200 *m*). Jižně od pohoří Sajanského prostírá se na jihových. Tannuola, t. j. Palácové pohoří, které má v délce asi 600 *km* a končí na jihových. v Mongolsku Changajem. Tannu-ola a západně od něho ležící Ektag **A.** neboli Malý **A.** vytvořují pánev s několika jezery; z těch jsou největší Upsa, Kara-usu, Kirgiz-nor, Durga-nor a j. Západní část pohoří Altajského, nazývaná Veliký **A.**, zasahuje od hory Knitum až k jezeru Zajsanskému, jsouc pokryta věčným sněhem. Průsmyky Velikého **A**-e, jako Sarnakai, Burchat, Baiberdy, přístupny jsou pouze pěším a jezdcům.

Za předhoří **A**-e pokládati lze Kolyvanské rudohoří, které prostírá se od Změjnogorska (404 *m*) až po jezero Tělecké mezi romantickou Buchtarmou, přítokem Irtyše, a mezi Katuní a Bijí, kteréž (nazývajíce se také turecky Katyn, t. j. paní a Pí, t. j. pán) vytvořují společně počátky veletoku obského. Toto předhoří altajské sklání se do stepi Barabinské a Kirgizské. Nejvyšším vrcholkem na ruském tom území jest Bělucha (3352 *m*), nedostupná hora s mohutnými morénami a ledovci na svahu jižním. Tu pramení se Katuň, vinouc se mezi dvěma skalnatými hroty, Sloupy Katuninými. Okolní vrcholky horstva nazývaného Katuňské Bělky dosahují výše až 2730 *m*. Průměrná výška **A**-e jest asi 1600 *m*. Sněžná čára jeho počíná ve výši 2100—2200 *m*. Malebnější ráz má **A.** na jižní straně. Na severu vynikají přírodními krásami zvláště divoké kraje, jimiž horní Irtyš proudí u osady zv. Buchtarminskaja (jihových. od Usť-Kamenogorska). Fantastické ty shluky skalní upomínají na divočiny dolního Dunaje uRšavy. Horské kraje pohoří Sajanského nazvati lze sibiřským Švýcarskem. Jehličnaté lesy, které pokrývají Altajské hory, zavdaly příčinu ke jménu Černň, t. j. Černý les, kterým označují se divoká a lesnatá pásma **A**-e a jeho odnožů v Kuzněcku a Bijsku (v guber. tomské), řečených **A.** Kuzněcký a Ala-tau. Pláně a úbočí altajské jsou dílem osněženy, dílem posety balvany a kamením a dílem proměněny v močály.

Podnebí **A**-e jest svrchovanou měrou kontinentální. Rozdíly střední teploty za léta a za zimy jsou nápadné. Přechod ze zimy do léta jest náhlý, podzimek a jaro krátké. Sibiřský **A.**, oddělen jsa vysočinou středoasijskou a vysokými hřbety **A**-e čínského od jihu, dostává jen málo tepla, které by mohlo mírniti tuhou zimu, způsobovanou severními větry, jež přicházejí k **A**-i širou stepí a nížinou sibiřskou. Nápadně málo par v ovzduší altajském pozoroval již Humboldt tam, kam jižní větry mohou proniknouti. Působením větrů jihozáp. pršívá ve stepních krajích altajských za léta velmi zřídka, v horách často. Ruská strana **A**-e jest vlhčí nežli čínská. Průměrná teplota roční v Barnaulu (53° 20' s. š.) v podhoří altajském činí — 0·3° C., v Irkutsku — 0·5° C., nejmenší průměrná teplota v lednu — 19·8° C., a největší průměrná v červenci + 19·1° C. v Barnaulu, rozdíl tedy 38·9° C.; v Irkutsku pak jest nejmenší průměrná teplota v lednu — 21·2° C a největší v červenci + 18·5° C., tedy rozdíl 39·7° C. Místy dostupuje zima až — 50° C. Povaha altajského podnebí jest překážkou, že tamější kraje nemají ovocných stromů. Jabloně, které jali se v Barnaulu vysazovati, pomrzly, jakkoli Barnaul leží o 3° jižněji než Praha.

Po stránce geognostické jest **A.** složen z krystalických břidlic vedlé žuly, porfyrů a zelenokamenů. Úbočí a údolí zakryta jsou břidlicemi prvohorními, na kterých spočívají vrstvy diluviální a náplavy mladší zajímajíce všecky kraje od **A**-e až k Ledovému moři

a k Uralu. Krystalické břidlice altajské záležejí ve svoru, břidlici chloritové, talkové, amfibolové a hlinité. Z útvarů pozdějších zastoupeny jsou v A-i vrstvy silurské, devonské a kamenouhelné (kamenouhelný vápenec). Zkaměněliny jejich jsou nejvíce původu mořského. Dále vyskytují se vrstvy uhlonosné, z pískovců a lupku se skládající, hlavně v pánvi kuznecké, jež také za kamenouhelné se považovaly, jež ale v novější době na základě rostlinných zbytků prof. Schmalhausenem do útvarů jurského zařaděny byly. Spočívají na kamenouhelném vápenci. Minerály v A-i dobývané jsou: zlato, stříbro, měď, olovo, cink, železo, tuha, kam. uhlí (dle novějších výzkumů stáří jurského). Že zlato nalézáno bývalo v A-i již v dobách dávných, o tom svědčí jméno horstva samo. Mnohé opuštěné šachty, založené altajskými národy nyní již vymřelými, vedly k novému odkrytí a zakládání dolů. Roku 1715 vyslal Petr Veliký výpravu do A-e, by při jezeře Zajsanském a Irtyši pátrala po zlatě ryžováním. R. 1723 byla měď poprvé nalezena u jezera Kolyvanského, načež 1725 došlo na založení závodu Kolyvanského. R. 1731 přeloženy byly tavírny do Barnaulu. Altajské doly a závody náležely prvotně Nikitovi Demidovu, ale 1746 staly se majetkem carovým. Od té doby počíná se rozvoj hornictví v A-i. První zlato z A-e dostalo se do Petrohradu roku 1745; bylo ho asi 7 *kg*. Roku 1862 dobyto bylo v A-i (západní Sibiři) asi 425 *kg* zlata, r. 1872 asi 2112 *kg*, r. 1880 asi 1391 *kg*. Zlaté rudníky nebo prádla jsou při řece Berdi, Ini, Taidanu, Kodomě a j., v Sajanských horách při Juse, Amylu, Kesyru, Agulu, Kanu, Birjuse a j. První tavírny stříbrné v A-i počaly pracovati r. 1745. Roku 1860 dobylo se tam stříbra asi 17.362 *kg*., r. 1881 pouze 7574 *kg*. Stříbro dobývá se okolo Buchtarmy, Uby, Korbalchy a v horách Salairských. Železo dobývá se v okolí Salairu a v kraji minusinském, tuha v gubernii irkutské, kamenné uhlí ve všech odnožích severní A-e a v Sajanských horách až po Irkutsk. Nafta vyskytuje se při hořením Jeniseji. Některá jezera v kraji minusinském obsahují hojnost soli. Solné prameny vyvěrají při Angaře. Kromě těch a jiných minerálů vyskytují se v A-i křišťály, jaspisy, chalcedony, karneoly, opály, kazivce, aluminit, sádrovec, baryty, vápence, malachit, beryll, akvamarin, asbest, altait, kyzy, homichlin, brochantit, wolfram a j. Polodrahé a drahé kameny brousí se v brusírnách kolyvanských. Ruské ministerstvo povolalo r. 1868 do Altajských hor geologa Cottu z Freiberku, aby rudné doly ohledal a geologicky prozkoumal. Střediskem hornických podniků altajských jest Barnaul (17.000 ob.), kamž přivážejí se rudy z dolů tak vzdálených, že karavany k vykonání té cesty potřebují několika neděl času. Karavany rudní záležejí mnohdy z několika set povozů.

Květena altajská jest skrovna ve svých tvarech. Ledebour, srovnávaje floru altajskou s florou německou, uvádí poměr mezi oběma 4:7. Rod lebedovitých jest v A-i zastoupen mnohými tvary. Všecky ostatní rody jsou ve svých druzích značně chudší. Za to jsou A-i zvláštní ozdobou *Caragana arborescens* a *Lonicera tatarica*, tvořice s tavolníky a jinými růžovitými neproniknutelné hustiny. Altajskou květenu rozděliti lze ve tři skupiny: 1. ve květenu stepní, 2. lesní a 3. alpinskou. Květena stepní nedosahuje větší výše nežli asi 325 *m*, lesní zajímá pás mezi 325 až 1300 *m*, alpská mezi 1300—2050 *m* na straně severní a do 2370 *m* na straně jižní. Stepní květena altajská vykazuje druhy, jež následují: *Schoberia maritima, Halimodendron argenteum*, četné druhy *chenopodiaceí* a *artemisií, Stipa capillata* a *S. pennata, Lathyrus pratensis, Tanacetum vulgare, Hemerocallis flava, Lavatera thuringiaca, Salix alba, S. viminalis, S. glauca, S. pyrolaefolia*. Vrba bílá dorůstá při řece Obu veliké výše, ale nejvyššími stromy jsou tam topoly, a to linda a topol černý vedlé hájů březových, osikových a borových. Vonný *Populus laurifolia* roste v záp. A-i až do výše 1000 *m*. Lesy a háje borové trpívají a hynou častými požáry, mizejíce brzy tam, kde člověk se počne usazovati. Rovněž mnoho trpí také flora lesní požáry a suchými větry. Požáry neboli »pály« způsobují osadníci zůmyslně. Sotva že vesna zbavila travnatý kraj sněhového hávu, již počne se pálením. I vzplanou plameny rázem na mnohých stranách a krvavá záře požáru vznáší se v noci nad krajem po mnoho dní. Požár stravuje i vegetaci bažin a močálův a zachvacuje tu i stromoví. Ale v těch místech vzcházejí za krátko hebké, svěží a hustší traviny ze země, kdežto na místech, kam »pál« neproniknul, rodí se tráva prořídlá, stávajíc se již počátkem července okoralou a tvrdou. Mezi lesními stromy převládá v A-i borovice lesní (*Pinus silvestris*) ustupujíc výše sibiřské pichtě (*Picea vulgaris*), k níž druží se *Abies sibirica*, potom sibiřský modřín (*Larix sibirica*) a mohutné limby (*Pinus Cembra*). Podrostem altajských lesů jsou čimišníky (*Caragana*), zimolezy (*Lonicera*), tavolníky a j. Kromě těchto druhů rostou v altajských lesích střemcha (*Prunus padus*), kalina (*Viburnum opulus*), jeřáb (*Sorbus aucuparia*), bez červený (*Sambucus racemosa*), *Delphinium elatum, Origanum vulgare, Bupleurum multinerve, B. aureum, Aconitum pallidum, Gentiana macrophylla, Rhamnus catharticus, Berberis sibirica*; výše roste *Cotoneaster uniflora, Potentilla fruticosa, Paeonia intermedia, Orobus luteus, Cacalia hastata, Saussurea latifolia* a j. Květena alpinská v A-i vyznačena jest mohutnými limbami a modříny. Nejvyšší místo, kde nyní roste modřín sibiřský (*Larix sibirica*), jest při řece Ulbě (1800 *m*). Ledebour našel některé ještě výše (2000 *m*). Kosodřevina, kterou pásmo stromů končívá, schází v A-i úplně. Z alpinské flory altajské jsou význačny tyto: *Saxifraga crassifolia, S. sibirica, Viola altaica, Spiraea laevigata, Gentiana adscendens* a *G. altaica, Dryas octopetala, Juniperus Sabina, J. nana, Cotoneaster uniflora, Papaver croceum, Oxytropis* a j.

Zvířena altajská jest dosti bohata. V širokých lesnatých údolích žije hojně zvěř černá,

vysoká (jelen maral), srnčí (*Cervus pygargus*), los, ve výšinách sob, kabar pižmový, divoká ovce (*Ovis argali*), svišť horní, bobak, ve stepních krajích sajky a kulani (*Equus onager*). Z dravců četní jsou v A-i vlci, lišky, medvědi, rosomaci, divoké kočky, rysi, kuny, tchoři, soboli, hranostajové, jezevci, vydry. Tygr jest v A-i zjevem vzácným, zabíhaje tam z pasů subtropických. R. 1839 zabit byl statný kus v okolí Bijska, o něco později jiný při Irtyši, roku 1877 opět jiný v újezdě akmolínském. Z drobných hlodavců vyskytují se v A-i žíhané veverky (*Tamias Pallasii*), zokoři (*Aspalax zokor*) a j. Ptactva, zvláště vodního, brodivého a pěvců jest v A-i málo. Sokoly, jestřáby, krahujce a orly (*Aquila chrysaetos*) vycvičují přialtajští národové k lovu. Z domácích zvířat chovají se tam koně, skot, ovce, kozy, velbloud jednohrbý a dvouhrbý nebo míšenci obou.

Obyvatelstva jest v A-i pořídku. Na ruské straně žijí Rusové, Kalmyci, Burjati, Kirgizové, Kačinci, Koibali, Karagasové a j., na čínské straně Mongolové, Darchati, Kalmuci a Číňané. Mnozí domorodci altajští nazývají se obyčejně podlé řek, při kterých se usadili, na př. Uruzul-kyši, Čaryš-kyši (*kyši* = lidé), jiní slují Tölez-kyši (kolem jezera Těleckého), t. j. Těleuti neboli bílí Kalmyci s fysiognomií mongolskou a mluvící turecky. V nitru A-e na jihových. žijí horští Kalmyci vedouce život kočovnický v jurtách a hledíce si honby, polního hospodářství a včelařství jako jejich sousedé ruští, kteří zaujali altajské kraje jakožto přistěhovalci, zaměstnávající se hornictvím. Ruští osadníci zaujali v altajském území i místa mezi Kalmyky, zmocnili se jejich půdy a postoupili až k samým hranicím čínským. Vůbec daří se kolonisace v A-i utěšeně. Prodlením čtyř desítiletí vzniklo tam několik správních okresů. Mnozí z uprchlíků došli v A-i nejbezpečnějšího úkrytu, kde jisti byli před pronásledováním. Když správa sibiřská dala ve století minulém ohledávati území při čínské hranici, narazila expedice místy na osady a dědiny, ve kterých žili ruští uprchlíci, zloději, loupežníci a sektáři zcela svobodně od mnoha let nazývajíce se kamenščiky, t. j. skaláky. Usazeni jsou zvláště v divočinách při Buchtarmě a její přítocích. Při hoření Biji žijí Kumandyni, kteří s Těleuty a Kalmyky přidržují se šamanismu. Kirgizové usadili se na úpatí výběžkův altajských při Buchtarmě a Irtyši. Středem obchodním pro A. jest město Bijsk, jemuž obyvatelstva přibývá měrou nápadnou. R. 1885 žilo tam 17.560 duší, nyní (»Globus« 1888 č. 21.) 21.000 duší.

Literatura: Ledebour, Reise durch das Altaigebirge und die dsungarische Kirgisensteppe im Jahre 1826 (Berl. 1829 a 1830, 2 sv.); Ledebour, Meyer a Bunge, Flora altaïca (Berl. 1829—1834, 4 svazky); Rose, Mineralogisch-geognostische Reise nach dem Altai (Berlín 1837); A. Humboldt, Central-Asien (Berl. 1844); Petr Čichačev, Voyage scientifique dans l'Altaï (Paříž 1845); P. Šemenov, Geografičesko-statističeskij slovar Rossijskoj imperiji (Petrohr. 1863—1875); Erman, Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland; Cotta, Der Altai (Lipsko 1871); Wenjukow, Die russisch-asiatischen Grenzenländer (z rus. přel. Krahmer, t. 1874); Kohn, Sibirien und Amurgebiet (t. 1876); Finsch, Reise nach West-Sibirien (Berl. 1874); Hellwald, Central-Asien (Lipsko 1880); Jadrincev, Sibir kak kolonija (Petrohr. 1882); Levitov, Putevoditel po zapadnoj Sibiri (Mosk. 1884); Radloff, Aus Sibirien (Lipsko 1884); Petri, Sibirien (Jena 1886). *Ký.*

Altajské jazyky shrnují se často s uralskými ve skupinu jedinou; v skutku mají obě skupiny jazykové týž systém morfologický (agglutinace s příponami), kořeny však i přípony i celá stavba jazyka jsou různé. Vokálovou harmonii mají s uralskými společně, i rozdělují se jejich samohlásky na tvrdé a měkké (v turečtině, mongolštině a burjetštině jsou též neutrální) a vokálovou harmonií řídí se druh samohlásek v příponách druhem samohlásek ve kmeni; na př. tur. *aga* pán, plur. *aga-lar*, *āsā* medvěd, plur. *āsā-lār*, *oʏo* dítě, plur. *oʏo-lor*. V jakutštině rozeznávají se též těžké a lehké samohlásky. Pokud jde o jméno, je vnitřní forma a-ho j-ka vyvinutější než v uralských, ale schází jim uralské pojetí vnějších a vnitřních poměrů. Číslo je dvojí. Sloveso má dva tvary základní: durativum (pravé sloveso) a aoristové perfektum (vlastně jméno s possessivními příponami). Srv. jakut. *aga-m* (otec můj), *aga-ŋ* (otec tvůj), *aga-ta* (otec jeho), a *bisti-m*, *bisti-ŋ*, *bis-ta* (krájel jsem atd.). A. j. mají pro dějiny jazyka ohromnou důležitost, že jsou některé z nich (mandžuština) nepatrně vyvinuty a pozorovati v nich lze vývoj od těchto nevyvinutých až k formálně velice vyvinutým jazykům (na př. turečtině). V těchto je bohatství tvarů v skutku obdivuhodné. Pádů, časů i způsobů je hojnost veliká; rod u jmen však schází. Pozoruhodné je rozeznávání určité a neurčité konjugace. Věta počíná podmětem a končí výrokem, určující jde před určovaným, tak že vše, co se pronese, je určením následujícího a větu lze prodlužovati do nekonečna. A. j. dělí se ve tři skupiny: tunguskou, mongolskou a tureckou. Skupina tunguská zahrnuje nářečí tunguská a mandžuská; prvými mluví ve vých. Sibiři asi 70.000 lidí, mandžuská hlaholí v Mandžusku a pronikají stále více do Kamčatky. Skupina mongolská dělí se ve tři menší: východní (Šárové na sever od Tybetu a Kalkové na sever od Gobi), západní (Kalmykové, kteří prodělali veliké národní stěhování; někteří sídlí mezi Volhou a Uralem, jiní až v Číně, jiní v gubernii tomské, kdež se poturčili) a severní (Burjetové, asi 100.000 duší, v gubernii irkutské a v jejím okolí). Jazyky skupiny turecké jsou z altajských nejvyvinutější a též národové jimi mluvící jsou nejpokročilejší, v dějinách lidstva proslulí. Z pravlasti své turkistánské rozšířili se od moře Středozemního až ku břehům Leny v Sibiři, opustivše ji dávno před pamětí lidskou. Založili mocné říše a nahánělí strachu dvěma dílům světa. Nyní dělí se hlavně na Jakuty (asi 200.000 duší po obou stranách

Leny až k moři Ledovému, na východ k Janě a Kolymě), jejichž jazyk je velmi starožitný, dále na sibiřské Tatary (v Tomsku a Tobolsku asi 40.000, v Jenisejsku asi 22.000), na Buruty čili černé Kirgizy (v čínském Turkistáně) Kirgizy čili Kazaky v Turkistánu, Uzbeky (od čínského Tatarska ke Kaspickému moři a k Oxu), Turkomany (jižně od Oxu k Armenii a Syrii), Karapalky (jižně od Aralského jezera), Nagaje silně promíchané s Mongoly (mezi Černým a Kaspickým mořem na Kubanu, na Kumě, na Volze a na Krymu), Karačáje (na severových. svahu kavkázském), Kumyky (mezi Terekem a Sulakem), bascanské Turky (jižně od Elbursu), kazaňské Tatary (asi million v Kazaňsku a v okolních guberniích), Osmány (v evropském a maloasijském Turecku a v Africe). Z vyhynulých kmenů altajských hlavně sluší připomenouti Pečeněhy a Kumány; u jiných nelze s určitostí rozhodnouti ethnologické postavení. Tak i jazyk jednoho z nejstarších druhů klínového písma, akkadština, počítává se od některých k altajským, zejména k tureckým jazykům. Starší literatur. viz Fr. Müller, Grundriss der Sprachwiss. I. 1. Abth. 1876. str. 91.; novější v Literaturblatt für orient. Philologie 1886, str. 80. a násl. Zvláště viz Fr. Müller uvedeného spisu II. 2. Abth., pak W. Radloff, Vergl. Grammatik der nördl. Türksprachen 1882, Fr. Misteli, Ueber den altaischen Sprachtypus 1883. *Kř.*

Altamaha, řeka v severoamerickém státě Georgii, vzniká spojením řek Oconee a Ocmulgee, teče směrem jihových. 225 *km* zdělí a vpadá jižně od Darienu do Atlantského oceánu jsouc splavna pro lodi o 30 tunách.

Altamš († 1236), třetí sultán z dynastie »otroků« v Delhi, založené Kutb-ud-dínem roku 1206; panoval od 1211—1236. Musil zprvu podrobiti si některé provincie, jejichž místodržitelé byli se prohlásili za neodvislé. Tak podnikl výpravu nejprve proti Sindu r. 1217, ale neměl valného úspěchu a teprve r. 1225 ho dobyl. — V témž roce podmanil si opět Behár a Bengál. Později následovalo podmanění ji-

V Neapoli začal studovati lékařství, jehož však brzy nechal a věnoval se malířství docela. Prvního návodu dostalo se mu od Domenica Morelliho, podléhal však zároveň vlivu umělců právě v Neapoli se nalézajících, Guerryho, Postigliona a Michela. Poměry politické zapudily jej 1850 do Florencie, kde od těch dob nejvíce se zdržoval. — V prvních obrazech užíval nápadně mnoho měkkých tónů barevných, tehdá vůbec oblíbených, později od toho způsobu docela upustil. Zejména maloval historické obrazy kulturní s malebnými kostumy. Vedlé toho také důkladnými studiemi přírody se obíral (*Lamač kamene v lomech fierolských v plném slunci*). Přes velikou svoji dovednost nezmohl se **A.** ku vlastnímu charakteru. Z obrazů jeho ještě zmínky zasluhují: *Tasso v Sorrentě* a *Salvator Rosa mezi bandity*, pak *Bart. Paniatichi a jeho choť zabývají se otázkami náboženskými* (známý pode jménem »Pochybnost a víra«) v Neapoli.

Alta Muta viz Vysoké Mýto.

Altán (z ital. *altana*) jest menší, zcela aneb částečně uzavřená místnost, buď co výstupek v hořejších patrech domu, aneb o sobě v zahradě, na kopci atd. umístěná, která slouží k užívání čerstvého vzduchu aneb vyhlídky po okolí. Na zámcích letních, zahradních a lázeňských domech zřizují se **a**-y buď co krytě terrassy, aneb se zvláštními sloupy podpírají. **A**-y v zahradách neb na výšinách postavené slují též besídkami a jsou ponejvíce ze dřeva ozdobně zbudovány. *F-er.*

Altar de los Collanes, zvaný též jen el Altar, vulkán v jižní Americe, ve vých. pásmu ecuadorských And, 65 *km* jihových. od Chimboraza; jeví se z dáli jako polokruh vrcholů, uprostřed nichž se prostírá rovina. Dle staroindiánského podání měl prý v dřívějších dobách podobu kuželovitou a výškou svou přesahoval i Chimborazo, avšak za velkého výbuchu v XV. stol. střítil se vrchol jeho a celá hora nabyla nynější své podoby. Nejvyšší témě jeho měří nyní 5404 *m.*

Altare (v době klassické a dřívější užíváno jen mn. č. *altaria*), oltář, slulo u Římanů

vodu jejich neb na zvláštním posvátném území, stavěly se na základní ploše již značně vyvýšené, *πρόθυσις* zvané, ku které vedly stupně hlinou nebo popelem z obětí vypleněné, aby obětná zvířata snáze přiváděna a zde zabita býti mohla. Odtud vystupovalo se opět po stupních k místu, kde oběť spalována byla. Toto bylo vrstvou popelu pokryto, aby žár mramoru, z něhož oltáře byly stavěny, neuškodil, a zároveň k upomínce na dávné doby, kdy z popelu a kostí obětovaných zvířat oltáře se stavěly, jako byl oltář Apollónův v Thébách a na Délu, který *κεράτινος βωμός* slul, poněvadž byl z rohů zvířat Artemidou prý usmrcených. Nejjednodušší oltáře byly z kamene a bez veliké okrasy, kulaté neb čtyřhranné neb podlouhlé, jejichž podklad tvořily vždy plochy a linie architektonické; obyčejně však okrašlovány bývaly výzdobami představujícími lebky obětních zvířat neb věnce a ratolesti vavřínu, olivy, myrty, a ověšovány bývaly stužkami a věnci. Dále bylo na oltáři jméno boha, osoby neb celé obce, jež oltář zasvětila, příčina postavení oltáře, někdy i celé výjevy z bohoslužby neb bajesloví. Výzdobou oltáře byl pás vejcový neb tryglifový, pod kterým byl často vlys řezbou polovypouklou ozdobený. Svrchu byla deska poněkud vyhloubena, po stranách kotouči a vyčnívajícími hranami okrášlena. Otvorem na zadní straně oltáře odtékala krev a víno. Obyčejně býval oltář zasvěcen jedinému bohu, než i u Řeků i u Římanů konaly se na některých oltářích oběti několika nebo i všem bohům (*θεοὶ σύμβωμοι*). — Ostatně viz Oltář. *Gd.*

Altaroche [-roš] Louis Michel, spisovatel a politik franc. († v Issoiru [Puy-de-Dôme] 1811, † ve Vauxu 1884). **A** studoval práva v Paříži, avšak po červencové revoluci stal se spisovatelem a spolupracovníkem republikánských časopisů. R. 1832 účastnil se založení satirického listu *Charivari*, jehož hlavním redaktorem byl od r. 1837 do 1848, kdy zvolen do konstituanty. R. 1849 vzdal se politiky a byl v l. 1850—52 ředitelem divadla Odéonu, pak Folies Nouvelles, pozdějšího Théâtre-Déjazet (s Louisem Huartem), a konečně založil zábavnou místnost Cabourg Dives. Psal politické spisy a satiry prósou i veršem: *Les chambre et les écoles* (Paříž 1831); *Chansons* (2 sv. t. 1835—36), *Contes démocratiques* (t. 1837); *La réforme et la révolution* (1841), pak *Aventures de Victor Augerol*, román dle dobrodružství Faublasových (1838). Dále divad. kusy s Laurencinem: *Lestocq ou le retour de Sibérie* (1836), s Molérim *Le Corrégidor de Pampelune* (1843). Veliký úspěch měly za posledních let vlády Ludvíka Filipa a za druhé republiky jeho politické chansony.

Altavilla, jméno několika obcí italských, z nichž pozoruhodnější jest **A.** Milicia, město na sev. břehu Sicilie, v prov. palermské, distriktu termini-imereském, stanice dráhy sicilské s normanským chrámem z r. 1077, vydatným lovem tuňáků a 3833 obyv. (1881).

Altazimut (slož. z lat. *altus* vysoký a arab. *azimut*), též stroj azimutální a výškový, jest stroj sloužící k měření úhlů horizontálných (azimutálních) a úhlů výškových neb zenithových vzdáleností (distancí). **A.** skládá se ze 2 kruhů, z nichž jeden jest vodorovný (kruh horizontální neb azimutový), druhý (kruh výškový) na prvém kolmo stojí a kolem osy se otáčí, jež prochází středem kruhu azimutového. Ke znázornění zařízení a-u slouží vyobraz. č. 175. Horizontální pevný kruh azimutální (*k'*) spočívaje na 3 nožkách šroubových (*s*) nese ve středu svém vertikální sloup (*v*). Dalekohled (*f*) jest pevně spojen s koncem osy

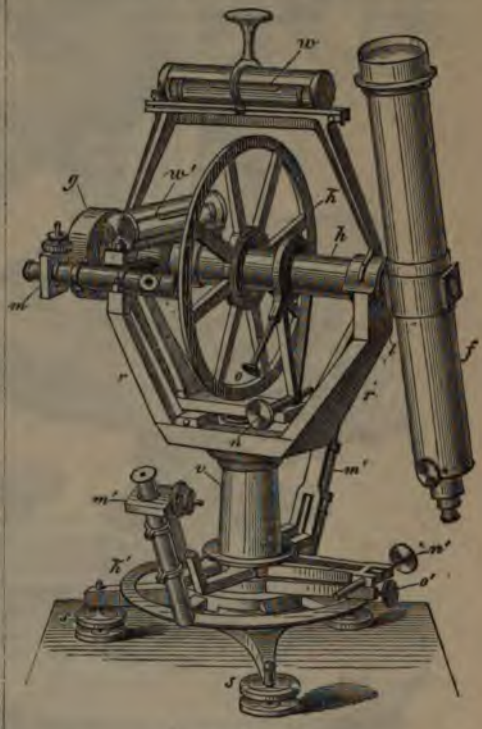

Č. 175. Altazimut.

horizontální (*h*), kterážto uprostřed nese jemně dělený kruh vertikální (*k*) a na konci (druhém) závaží (*g*) a spočívá v ložiskách (*l*), jež pomocí rámce (*r*) s volnou osou vertikální (*v*) pevně jsou sloučeny. Kruh (*k*) a dalekohled (*f*) otáčí se tudíž současně s osou horizontální v ložiskách, jež opět se otáčejí se sloupem vertikálním, tak že dalekohled na libovolný předmět nařídit lze. Jedno ložisko (*l*) nosí dva pevné, o 180 stupňů vzdálené mikroskopy neb nonie (*m*), sloužící k odečtení kruhu výškového; vertikální osa nosí obdobně dva o 180 stupňů vzdálené a s ní se otáčející mikroskopy neb nonie (*m'*) k odečtení kruhu (*k'*). Pomocí nožek (*s*) a libelly (*w*) uvádějí se kruhy *k* a *k'* neb jim příslušné osy *h* a *v* v polohu vertikální a horizontální. Mikroskopy (*m*) uvedou se pomocí korrekčních šroubků přibližně

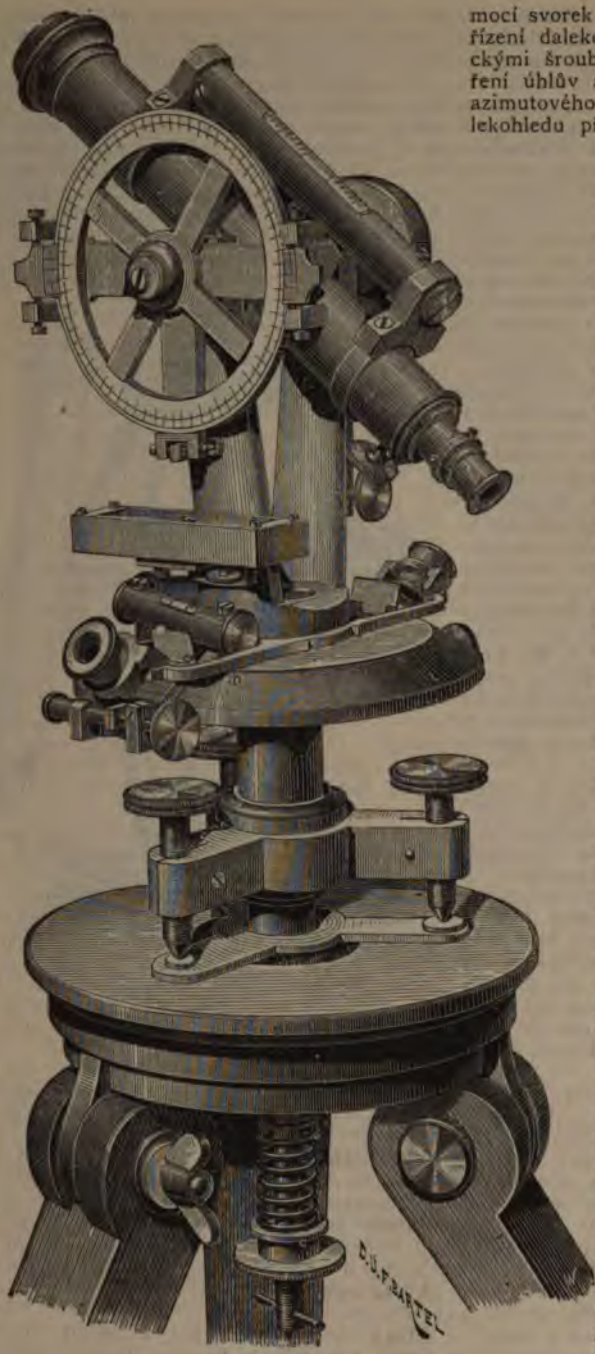

Č. 176. Altazimut.

do roviny vodorovné, a úchylky roviny jejich od roviny vodorovné určuje libella (w'). Upevní-li se zhruba vodorovná a svislá osa pomocí svorek (oo'), pak lze dosíci jemného nařízení dalekohledu ve výšce a-u mikrometrickými šrouby (nn'). — Užívá-li se a-u k měření úhlův azimutových, musí rovina kruhu azimutového býti vodorovná a směrnice dalekohledu při otáčení jeho popisovati rovinu vertikální; musí tudíž směrnice dalekohledu státi kolmo k ose vodorovné (h), tato opět kolmou býti k ose vertikální (v), jež opět úplně vertikální musí býti. Malé úchylky od těchto podmínek způsobují příslušné chyby při měření úhlů vodorovných. Užívá-li se a-u k měření úhlů výškových, musí kruh výškový státi kolmo k ose vodorovné, směrnice dalekohledu býti rovnoběžnou s rovinou kruhu výškového a osa vodorovná přesně vodorovnou. Nařídí-li se směrnice dalekohledu kolmo k nadhlavníku (zenithu), nazývá se příslušné čtení kruhu výškového nadhlavníkovým (zenithovým) bodem kruhu. Je-li bod tento znám, pak rozdíl čtení nějakého nařízeného předmětu od čtení bodu zenithového udává vzdálenost zenithovou nařízeného předmětu; d plněk vzdálenosti této na 90 stupňů jest pak výška předmětu. Poněvadž nosič mikroskopů se mění, mění se též bod zenithový; k určení těchto změn slouží libella (w'); bod zenithový jest pak ten, při němž dalekohled k zenithu čelí a libella udává sklon nullový. A. slove též strojem universálním (*Universalinstrument*), neboť lze jím měřiti netoliko úhly, nýbrž i rektascense a deklinace hvězd; jest totiž pro rovinu poledníkovou zenithová vzdálenost $z = \varphi - \delta$, kdež φ jest výška pólu a δ deklinace pro hvězdy jižně od nadhlavníku procházející, neb $z = \delta - \varphi$ pro hvězdy severně od zenithu vrcholící, neb $z = 180 - (\varphi + \delta)$ pro hvězdy v dolení kulminaci (vrcholení); rektascense rovná se pak pro průchod rovinou poledníkovou času hvězdnému, příslušnému k okamžiku vrcholení. — Schází-li kruh azimutální neb má-li stroj pouze hrubě dělený malý kruh azimutový, sloužící k nařízení předmětů, kdežto kruh vertikální jest přesně pracován a dělen, slove stroj takový stroj výškový (*Höhenkreis* nebo *Verticalkreis*); je-li však kruh vodorovný přesný a kruh výškový jen zhruba pracován a dělen, slove stroj takový theodolit (v. t.). Kruhy mohou býti též zařízeny k opakování (repetici) úhlu, a stroje takové slovou repetiční. — Základní princip a-u jeví se sice již v Tychonově

strojů »kvadrantu azimutálním«, ale rozšířil se a zdomácněl teprve v XVIII. a zvláště v XIX. století. A-y zařizovány byly hlavně jako stroje přenosné a v této způsobě slouží především k účelům geodaetickým neb k zeměpisnému určování míst (výšky pólu, azimutu, času atd.). Dle účelu mění se úprava a velikost strojů těchto (magnetické, důlní theodolity a j.). Jako pevné stroje pro měření astronomická zdokonaleny byly a-y hlavně Troughtonem (1753 až 1835), Ertelem (1778—1857), Gambeyem (1787–1847), v. Reichenbachem (1772–1826) a Repsoldym. **A.** velikého rozměru (výškový kruh průměru 3 stop) zhotovil v. Reichenbach pro Mnichov, Milán a Paříž; Ertel pro hvězdárnu pulkovskou kruh výškový průměru 43 palců; Troughton pro hvězdárnu pražskou kruh výškový průměru tří stop. Vzor české práce znázorňuje vyobr. č. 176. Bratři Josef a Jan Frič na Vinohradech hotoví a-y vynikající elegantní úpravou, přesnou mechanikou a původností práce, jež směle mohou konkurrovati se stroji umělců cizích. (Srv. Ph. Carl, Principien der astronom. Instrumentenkunde [Lipsko 1863]; Sawitsch, Praktische Astronomie; J. Herr, Sphärische Astronomie; Struve, Astronomische Nachrichten, sv. 2. a 15.; Josefa Jan Frič, Der neue Grubentheodolit »Duplex«, Zeitschr. f. Instrumentenkunde, roč. VI.) *Gs.*

Altdorf: 1) Viz Stará Ves. — **2) A.**, Altorf, hl. město švýc. kantonu Uri na potoce Schächenském, po pravé straně údolí Reussy, prostírá se 3 *km* již od jezera Čtyřkantonského při úpatí Grünwaldu, jehož lesy před lavinami jej chrání; má 2906 obyv. (1880). Po požáru roku 1799, jemuž skoro úplně za oběť padl, byl znovu pěkně vystavěn, má široké ulice, starobylou radnici, krásnou nemocnici, farní chrám s malbami Van Dycka a Annibala Carraciho, klášter jeptišek a kapucínský, nejstarší ve Švýcarsku, založený 1581. Domácí průmysl a obchod jsou nepatrny; proslulý druhdy obchod průvozný vzal téměř za své, ale v nejnovější době dráha svatogotthardská význam města opět pozdvihla. Na pověst o Vilému Tellovi, jejíž hlavním jevištěm jest **A.**, upomíná socha Tellova a dvě studnice na místech, kde prý Tell a syn jeho stáli při známém výstřelu.

Altdorfer Albrecht, německý malíř, rytec a stavitel (* kolem 1480 — † 1538). Kde se narodil, není známo; r. 1505 přistěhoval se z Amberku do Řezna, kdež se pak trvale usadil a tou měrou byl ctěn, že r. 1526 zvolen do užší rady městské a za městského stavitele, kteréžto úřady spravoval až do smrti. V l. 1529 až 1530 provedeno jeho řízením důkladnější opevnění Řezna pro nebezpečí od Turků hrozící. Již r. 1527 stavěl městské masné krámy dosud zachované a r. 1535 nepochybně též tržní věž (*Markthurm*). Jako stavitel a malíř jest **A.** z předních zástupců německé renaissance. V malířském umění jest úplně pod vlivem Dürerovým, ač není známo, že by byl jeho přímým žákem. Komposicí, formami, zvláště hranatostí postav a oděvu řadí se **A.** ke stoupencům jeho, nad něž vyniká barvitostí; má více než jiní smyslu pro kolorit, pro osvětlení, a proto asi také více libuje si v mědirytectví než ve dřevořezbě. Kolorit jeho jest živý, šťavnatý, často fantastický a bizarrní, podobně jako jeho komposice. Svůj smysl pro barvu osvědčuje jmenovitě v krajinové části svých obrazů, v nichž jeví cit pro celkovou náladu, ač mnohdy dost bizarrní, ale zároveň lásku při provádění detailu v předních partiích. Fantastičnost komposice i koloritu působí v menších jeho obrázcích často humorem neodolatelným, jako na př. v obraze musea berlínského, znázorňujícím něm. přísloví *Chudoba sedí na vléčce pýchy*. Fantastickým pojetím a pilným provedením vyniká nejslavnější jeho dílo *Bitva Alexandra Vel. s Dariem*, malovaná r. 1529 na objednání Viléma IV. bavorského a chovaná v mnichovské pinakotéce. Obrazy **A**-ovy nejsou četné; nejstarší datovaný obraz jest *Kristus na kříži* v Norimberce z r. 1506, pak *Vidění sv. Františka a Dominika* z r. 1507 v museu berlínském. K hlavním jeho pracím patří ještě *Madonna v glorii andělské* v mnichov. pinakotéce a velký oltář z r. 1517 s *Ukřižováním Krista* v galerii augšpurské. V mědirytectví patří **A.** k tak zv. drobným mistrům; rydlem nevládne příliš mistrně, jsa poněkud tvrdý a hranatý. Přednosti jeho vystupují v rytí krajin, architektur a nářadí. V architektuře zachovává ještě gotické formy, často zpotvořené a smíšené se živly renaissančními; v nádobách a nářadích určených za předlohy pro umělecký průmysl převládá již renaissance, ovšem tu a tam s gotickými reminiscencemi. Volně a originálně počíná si **A.** i v rytectví při zobrazování krajin. V jeho dřevořezbách první místo má serie čtyřiceti výjevů znázorňujících *Pád a vykoupení*. Kresby a náčrtky **A**-ovy jsou velmi vzácny. *Chl.*

Altea, přístavní město ve špan. provincii Alicante, 30 *km* jihozáp. od mysu de la Nao; 5869 obyv. (1878), hedvábnictví, vinařství a rybářství.

Alte Bleiche u Görsbachu v Čechách, samota, 4 d., 37 obyv. něm. (1880), hjtm. a okr. Fridland (2 1/2 hod. již.), obec Buschullersdorf, fara Einsiedel.

Alte Glashütte (*Tysser Glashütte*), samota v Čechách, 3 d., 80 obyv. něm. (1880), hjtm. a okr. Žlutice (3 1/4 hod. vých.), obec a fara Týsov.

Altegrün, samota v Čechách, 9 d., 69 ob. něm. (1880), hjtm. a okr. Aš (2 1/2 hod. sev.), obec Rossbach, fara Niklasberg.

Altels, ledovcová hora 3634 *m* vysoká v záp. Bernských Alpách, na hranici kantonů bernského a valiského, nedaleko Balmhornu.

Al tempo (ital.) v hudbě: v pohybu, taktu původním.

Alten, krajina v norské provincii Finmarken, již. od Alten-Fjordu, který na sev. jest uzavřen ostrovy Stjernöem a Seilandem. Do fjordu vtéká řeka Altenelv, jež temení se na ruských hranicích, teče okolo Kantokeina a dospívá délky asi 170 *km*. Podnebí jest poměrně mírné (70° s. š.) a v novější době při-

stěhovalci zabývají se tam chovem dobytka, ano i orbou (ječmen, brambory). Jest to poslední místo na severu, kde pěstuje se ještě obilí.

Alten, starý rod hannoverský, jehož statky většinou leží v kraji calenberském a lüneburském. V XV. stol. rozdělil se rod v linii neustädtskou a wilkenburskou; z této vynikl: Karel August hrabě z **A.** (* 1764 — † 1840), hannoverský ministr války a gen. inspektor vojsk. Sloužil v hannoverských, od r. 1804 v anglických službách a bojoval pod Wellingtonem v Portugalsku a Španělích ve všech bitvách od r. 1811—14. Hlavně se vyznamenal u Waterloo, kde byl těžce raněn. Byv povýšen za generála a hraběte s právem prvorozenství, zůstal až do 1818 s hannoverskými vojsky ve Francii, stal se r. 1831 ministrem války a 1832 zároveň ministrem věcí zahraničných; tento portefeuille však za Arnošta Augusta složil (1837) a podržel si jen ministerstvo války.

Altena, krajské město v hlubokém, půvabném údolí v pruské prov. westfálské, ve vlád. okr. arnsberském, na řece Lenně a na dráze betzdorfskohagenské se zámkem na vysoké skále, soudním úřadem, obchodní komorou, reál. progymnasiem, léčebným ústavem Johannitův a 9387 obyv. (1885). Jest zde přes 60 továren na zboží železné, mosazné, bronzové a stříbrné, zejména na drobné, jako jehly, drát, šídla, cvoky a j. — Kraj altenský jest střediskem rozsáhlého průmyslu železářského, ocelářského a mosaznického, má mnoho dolů měděných a železných, značný chov dobytka a 72.575 obyv. na 664 *km*².

Alten-Allen Folpert šl., obratný malíř a rytec v druhé polovici XVII. stol.; byl komorním malířem císaře Leopolda I., který jej pojal roku 1679 s sebou do Prahy, aby město toto z ptačího vidu vymaloval a prospekt do mědi vyryl. **A.** provedl v pěti létech obraz měst pražských a okolí jejich v rozměru ještě větším, než jest známý prospekt Prahy, od Sadelera r. 1606 zhotovený. Jednotlivosti jsou zde ještě podrobnější a stafáže bohatější než na prospektu Sadelerově; pro topografii Prahy v XVII. věku jest prospekt tento veledůležitý. Umělec, který jej velmi čistě ve veškerých sekcích sám ryl a dílo své r. 1685 ve Vídni tiskem vydal, připsal jej císaři Leopoldovi. *Svk.*

Altenau, horní město v pruské provincii hannoverské, kraji zellelfeldském v Horním Harcu, na ř. Okře, s hornickým úřadem, tavírnou, smrkovými lázněmi a 2118 ob. (1885), již dolují na stříbro, olovo, měď, železo a skalici.

Altenbeken, ves v pruském vládním obvodu mindenském, v kraji paderbornském, 14 *km* sev.-vých. od Paderbornu, křižovatka drah altenbeken-hannoverské, holzmindenaltenbeken-soestské a altenbeken-warburské, má 1393 obyv. (1885), doly na železo, železné hutě a hamry. Na blízku stával posvátný sloup germanského boha Irmina, kterýž Karel Veliký rozkázal skáceti.

Altenberg: 1) A. viz Staré Hory.

2) A., víska v Čechách, o 7 d., 159 ob. něm. (1880), hejtm., okr. a fara Vrchlabí (2 hod. sev.), obec Ochsengraben.

3) A., samota v Čechách, 14 d., 104 obyv. něm. (1880), hejtm. Trutnov, okr. Maršov (¾ severozáp.), obec Temný Důl.

4) A., hornické město v království Saském, v kraji drážďanském, vládním hejtm. dippoldswaldském, sídlo soudu prvé instance, má (1885) 1916 obyvatelů. Severových. od města na Geisigbergu jsou v Sasku největší doly na cín, objevené roku 1458; roční výtěžek jejich činí průměrně 2000—2300 ctů cínu, 10 ctů vismutu. Kromě hornictví zabývá se obyvatelstvo krajkářstvím a výrobou slaměných pletiv, pro kteréžto průmysl jest zde odborná škola. 30. srpna r. 1813 svedena u **A.**-a bitka mezi Rusy a Francouzi.

5) A., ves 14 *km* ssvých. od Mühlheimu ve vlád. obvodu kolínském v Porýní, v bývalém knížectví Bergu. Hrad zdejší, sídlo hrabat a vévod z Bergu, přeměněn byl r. 1133 v klášter cisterciácký od hr. Eberharda, kterýž později s bratrem svým Adolfem III. do řádu vstoupil a v **A.**-u život dokonal. Chrám založený roku 1255, zasvěcený r. 1379 a obnovený 1847 vystavěn je v nejčistším slohu gotickém a náleží mezi nejkrásnější stavitelské památky v Porýní. Na oknech jeho zachovány jsou staré malby na skle. V **A.**-u pohřbeni byli všickni hrabata a vévodové z Bergu až na Viléma III. († 1511), a mnohé náhrobky jejich jsou posud dobře zachovány. Ve středověku pro velké bohatství své požíval klášter altenberský značného vlivu ve věcech církevních i politických. R. 1803 byl zrušen a v budově jeho zřízena nyní továrna.

Altenbergen, ves ve vévod. Sasko-Gothském, okr. ohrdrufském, u Reinhardsbrunnu, s 350 obyv. Na blízkém návrší stál kostel sv. Jana, dle pověsti od sv. Bonifacia založený, ale skutečně vystavěný r. 1041 hr. Ludvíkem Vousatým. Na místě kostela toho zřízen roku 1811 pomník 9·5 *m* vys., t. zv. »kandelabr durynský«.

Altenberger Tomáš, zv. též Literatus († 1491), učený Sasík sedmihradský, který stud. na univers vídeňské, od r. 1470 byl purkmistrem sibiňským a za kr. Vladislava Jagiell. též tamějším soudcem a komorníkem královým. Jeho jménem označuje se vzácný právní kodex chovaný na radnici města Sibině, jenž obsahuje staré texty Švábského zrcadla, Magdeburské wikpildy a práva Jihlavského. Posud mělo se za to, že rukopis ten pochází z roku 1481 a že v něm obsažena je nějaká kompilace práva Norimberského; avšak prof. Gustav Lindner (ve spise Codex Altenberger v Kološi 1885 a v Zeitschrift der Savigny-Stiftung, Germ. Abth. 1885 str. 86 a násl.) ukázal, že písmo rukopisu spadá do XIV. století, nejpozději do r. 1453 a že Norimberským právem nazývá se v něm právo zemské Švábského zrcadla. Kodexu **A.**-ova užívalo se na sibiňském vyšším soudě saských kolonistů až do XVI. století jako právního pramene. *JČ.*

Altenbergerův codex v. Altenberger.

Altenbuch viz Buky Staré.

Altenburg: 1) A. viz Stará a Staré Hrady.

2) A., hlavní a sídelní město vévodství Sasko-Altenburského, 28 *km.* již od Lipska, nedaleko Plisny na dráze lipsko-hofské a altenbursko-zeitzské. Vévodský zámek již z dalека viditelný, vypínající se na strmé porfyrové skále, pochází dle základů ze stol. X., ale ve XIII. a XVIII. byl přestavěn a obdržel tehdy nynější svou podobu; v trůnním sále má znamenité fresky od Moosdorfa, zbrojnici a sbírku starožitností. Zámecký chrám, nedávno obnovený, byl 1413—1533 klášterem řeholních kanovníků. **A.** má 6 protestantských kostelů, z nichž vynikají chrám sv. Bartoloměje, roku 1089 založený, a kostel bratrský. Z ostatních budov pozoruhodny jsou dvě věže zbylé z býv. kláštera augustiniánského, založ. 1172 od Bedřicha I. Barbarossy a zaniklého v XVII. stol., zv. »Rote Spitzen«, jež nyní za státní archiv slouží, nové museum s bohatými sbírkami uměleckými, které ministr von Lindenau státu daroval, a uměleckým ústavem vyučovacím, divadlo, budova zemské banky s vévodskou knihovnou, nádraží, knížecí hrobka na hřbitově, r. 1840 v gotickém slohu vystavěná a j. Z ústavů vzdělavacích a dobročinných sluší jmenovati gymnasium, reálné gymnasium, ústav učitelský, hospodářskou školu, ústav pro hluchoněmé, nemocnice, blázinec, chudobinec a j. Obyvatelstvo počtem 29.110 duší (1885), hledá výživu svou v průmyslu a obchodě. Činnost průmyslová záleží hlavně ve výrobě tabáku a doutníků, barevné příze vlněné, rukavic, klobouků, zboží kovového a kamenného, pečetního vosku, skla, strojů, kartáčů, mathematických a fysikálních nástrojů, piva a j. V obchodním ohledu má **A.** pro výhodné spojení se Saskem a Pruskem značnou důležitost; kvete tu obchod s vlněnou přízí, koloniálním zbožím, plodinami zemskými (zvl. obilím) a obchod zasilatelský. V okolí **A.**-u jsou hojné zahrady, letohrádky a půvabné procházky, které městu slouží k nemalé ozdobě. Založení **A.**-u připisuje se již králi Jindřichu I., a připomíná se v listinách již v X. stol. jako město a majetek biskupa zeitzského (naumburského). Avšak ve XII. stol. byl již říšským městem. Král Adolf Nassavský zastavil **A.** 1292 českému králi Václavovi II., ale král Jan přepustil jej r. 1311 markrabím míšeňským. Roku 1430 byl od Husitů dobyt a spálen. V l. 1603 až 1672 byl **A.** sídlem altenburské větve vévodského rodu saského; když však domácí rod vymřel, město náležejíc potom k vévodství Sasko-Gothskému nemělo vlastního dvoru vévodského, až 1826 do **A.**-u přesídlil vévoda Bedřich z Hildburghausen.

3) A. vévodství, viz Sasko.

Altendorf: 1) A. viz Stará Ves.

2) A., obec v prusk. Porýnsku, ve vlád. okr. düsseldorfském, u Essenu, na žel. trati rheydt-dortmundské, s továrními závody Kruppovými (na ocel), parní pilou a pekárnou, vydatnými doly kamenouhelnými, 2 dělnickými osadami (Kronenberg, Schederhof) a 25.696 ob. (1885).

Altenessen, průmyslná obec v pruském Porýnsku, ve vlád. okr. düsseldorfském, 4 *km* sev. od Essenu, s velkou strojírnou, vápennými pecmi, značnými trhy na vepřový dobytek a 15.602 obyv. (1885), nalézajícími výživu v rozsáhlých dolech kamenouhelných.

Altengrün, ves v Čechách, 28 d., 165 ob. něm. (1880), hjtm. a okr. Kraslice (2¼ hod. jihových.), obec **A.**, fara a bývalé dom. Jindřichovice; škola.

d'**Altenheim** Mme. Beauvain Gabriele (* v Paříži 17. břez. 1814 — † 16. květ. 1886), franc. básnířka a jediná dcera básníka Soumeta. Ve 20. roce vdala se za Beauvaina d'**A.**, r. 1836 uveřejnila své prvotiny *Les Filiales* a později účastnila se též dvou dramatických prací svého otce *Gladiateur* a *Jane Grey* (1844). Mimo to napsala: *Nouvelles filiales* (Pař. 1838), *Récits de l'histoire d'Angleterre* (1856, 4. vyd. 1879); *Berthe Bertha*, báseň (1843); *Les anges d'Israel* (1856) a *Les deux frères* (1858), *Récits de l'histoire de Rome payenne* (1856), *Les Marguerites de France* (1858), *Les quatre siècles littéraires* (1859, 4. vyd. 1869), *Anecdotes édifiantes* 1875 a j.

Altenkirchen: 1) Ves na ostrově Raně, hlavní místo poloostrova Vitova s 687 obyv. (1885), proslulá množstvím pomníků pohanských; zde jako farář žil a pochován německý básník L. G. Kosegarten. — **2) A.** an der Wied, krajské a horní městečko v pruském Porýnsku, ve vlád. okr. koblenzském, na řece Wiedě a na dráze engersko-altkirchenské, býv. hl. místo hrabství Altenkirchenu r. 1815 k Prusku připojeného, se zámkem, doly železnými a olověnými, továrnami na papír a škrob a 1606 obyv. (1885). Zde franc. generál Kléber 4. čna 1796 porazil Rakušany pod Ferdinandem Virtemberským. — Kraj altenkirchenský jest hornatý (Westerwald), nevalně úrodný, ale bohatý na železo a měď, a obyvatelstvo jeho (60.600 na 638 *km*) živí se hlavně chovem dobytka a dolováním.

Altenmarkt viz Břeclav Stará.

Alten-Otting viz Alt-Otting.

Altensteig, město ve virtemberském kraji schwarzwaldském, okr. nagoldském, na řece Nagoldě, levém přítoku Neckaru, s velkolepým zámkem, továrnami na zboží vlněné a podešvici, pilami a strojními mlýny, dřevním obchodem a 2154 obyv. (1885).

Altenstein, Karl svob. pán von Stein na **A.**-ě, pruský státník (* 7. října 1770 v Ansbachu, † 14. kv. 1840). **A.** vstoupil již r. 1790 do služeb státu pruského, stal se r. 1808 finančním ministrem, 1813 civil. guvernérem prov. slezské; r. 1815 poslán s Vilémem z Humboldtů do Paříže, kde měli reklamovati všecky památky umělecké a literární, které Francouzové za válek na počátku t. století z Pruska odvezli, což se jim šťastně podařilo; roku 1817 jmenován **A.** ministrem kultu a vyučování, ve kterémžto úřadě zjednal si nemalé zásluhy o německé školství založením nové university v Bonnu, povoláním Hegla na univ. berlínskou, reorganisováním studií filosofických a p. Jeho zákonem o školství vydaným r. 1819 a roz-

šířeným a pozměněným roku 1831 a 1837 vyslovena v Prusku poprvé zásada všeobecné povinnosti k návštěvě školy. Ale bezohledným zasahaním ve práva církve lutheránské i katolické způsobil **A.** sobě i státu mnoho nepříjemností a byl roku 1838 nucen z úřadu ministra odstoupiti.

Altenteich, statek allod. a ves v Čechách, 105 d., 881 obyv. něm. (1880); hjtm. Cheb, okr. a fara Vildštein (½ hod. jižně), obec **A.**; zámek z r. 1822, přádelna na bavlnu, na vysoké skále nade vsí zříceniny starého zámku, jenž shořel r. 1792. — Statek **A.** náležel r. 1360 Jindřichu Rabovi, 1481 Erhartovi a 1483 Achazovi Gumeraurovi, r. 1501 Janu Brambachovi, v l. 1550—1663 rodině Wirspergů, 1663 1750 rodu Hertenbergů. Mezi r. 1750 a 1760 dostal se **A.** Perglerům z Perglasu, konečně měniv často majitele r. 1787 Janu Jiřímu Wilhelmovi, který r. 1792 od Karla Theodora kurfirsta bavorského, tehdejšího vikáře říše něm., do stavu rytířů říšských povýšen; syn jeho Kašpar uvázal se ve statek r. 1800, byl r. 1824 povýšen na šlechtictví rak. s přídomkem z Helmfeldu a zanechal r. 1843 statek **A.** Janu Vilémovi z Helmfeldu; nynější majitel Bedřich Wilhelm šlechtic z Helmfeldu.

Altenzelle, též Altzella, bývalý klášter u Nossenu v království Saském, 30 *km* záp. od Drážďan, založen roku 1145 pro benediktiny, avšak 1162 od míšeňského markraběte Otty přeměněn v klášter cisterciácký a r. 1175 osazen mnichy z kláštera Pforty. V knížecí kapli zbudované u klášterního chrámu r. 1347 od markrabí Bedřicha, pochováni byli všickni panovníci míšeňští od Otty Bohatého až do Bedřicha Přísného († 1397). R. 1544 byl klášter altenzellský sekularisován, r. 1599 vyhořel chrám i s kaplí a teprve r. 1787 byla kaple od Bedřicha Augusta III. obnovena. Ve stol. XIII. až XV. bylo v **A.** vynikající sídlo věd a umění a klášterní škola tamější náležela již ve XIV. století k nejdůležitějším ústavům vzdělávacím v Sasku. Zde vzaly také původ svůj dvě kroniky středověké *Chronicon Veterocellense maius* a *Chronicon minus*, obsahující důležité zprávy pro dějiny saské; bohatá knihovna s četnými rukopisy dostala se po zrušení kláštera universitě lipské. Nyní je **A.** majetkem královské rodiny saské; v sadech zachována dosud klášterní románská brána z XII. století.

Alter Franz Karl, filolog něm. († 1749 v Engelsberku ve Slezsku, † ve Vídni 1804). Vstoupiv roku 1766 do řádu jesuitů studoval v Praze církevní dějiny, řečtinu a hebrejštinu, načež vyučoval na akad. gymnasiu pražském, pak na vídeňském Theresianu a na gymnasiu u sv. Anny a r. 1779 stav se kustodem univ. bibliotéky víd. přednášel na universitě o diplomatice. Vydal: *Novum Testamentum ad codic. Vindob. graece expressum* (Vídeň 1786, 1787, 2 svaz.); *Übersetzung versch. Ausgaben griech. und röm. Class. Aus dem Engl. des Ed. Harwood* (1778); mnohé varianty dle dvor. kniha. ke klassikům: *Cicero de finibus* (1786), *Lucretii de rerum natura* (1787); *Iliadu* (1789, 1790); *Odysseii* (1794), *Čtyři Platónovy rozmluvy* (1784) a *Thukydida* (1785); dále *Über Gregorianische Literatur* (1798); *Beiträge zur prakt. Diplomatik für Slawen, insbes. für Böhmen* (1801); *Philol. kritische Miscellaneen* (1799), dílo týkající se jazyků slovanských, jehož si také Dobrovský všiml; *Über die sanskrdanische Sprache* (1799); *Über die tagalische Sprache* (1803). Důležité jest též jeho první vydání díla *Χρονικόν* (1796) byzant. historika Georgia Frantze.

Alterace (z lat.): **1)** Změna v podstatě, tvaru, vlastnostech tělesa, tkani vůbec a zejména změna fysiologického výkonu orgánu jakéhosi. *Peč.*

2) **A.** v hudebním smyslu jest každá chromatická změna, tedy buď zvýšení nebo snížení tónů. *—ór—*

Altera pars (lat.), druhý díl, druhá strana; ve příčh soudních míněn tím obyčejně žalovaný; odkudž právnická zásada: *audiatur et* **a. p.** — **A. p.** *Petri*, druhý díl filosofického spisu Petra Rama *Institutionum dialecticarum libri duo* (v Paříži 1543), jednající o úsudku. Rčení **a. p.** *Petri* užívá se často místo úsudku samého o někom, jemuž upírá se zdravý soud a jasný rozum, i říká se, že mu schází **a. p.** *Petri.*

Alterato (ital., franc. *altéré*) značí v hudbě tón nějakým znaménkem přeměněný.

Altercationes nazývají se v římském processu civil. i trestním krátké otázky a odpovědi, jimiž strany po skončeném řízení průvodním důvody protivníkovy vyvracely, je opravovaly a doplňovaly. **A.** konány často od zvláštních, jen k tomu účelu připsaných zástupců stran. *JT.*

Alter ego (lat., druhé já), ve stát. právu formule, které užívalo se někdy pro udílení velmi rozsáhlé plné moci v případech mimořádných místodržícím, generálním vikářům nebo místokrálům. Taková plná moc obsahovala de facto velikou část výsostních práv královských a byla obvyklá zejména ve Španělích (Alba v Nizozemsku) a v království obou Sicilií. *Tkl.*

Alternát, ve stát. právu střídavé vykonávání jistých veřejných práv, jako výsostních práv při kondominátu (spoluvladařství), **a.** v předsedání nebo při hlasování ve shromážděních — na př. v Německu v někdejší radě říšských knížat (*Reichsfürstenrath*) nebo shromáždění spolkovém (*Bundesversammlung*) — při některých kuriích a j. — V mezinárodním právu jest **a.** diplomatický prostředek (*expédient*) k zamezení sporův o přednost při podpise písemných smluv. Každá strana vyhotoví totiž jeden stejnopis listiny a podpíše se na něm na místě prvním, t. j. na nejvyšším místě levé strany od čtenáře. *Tkl.*

Alternata slulo v polském právu ustanovení určující při sporu dvou veskrze rovných úřadů, též hodnostů neb úředníků pravomoc, čas, místo a způsob vykonávání jich úřadů. **A.** sněmu (*sejmów*) zván předpis ustanovující místo, kde se sněmy konati měly (v Království i na Litvě).

Alternativa (z lat.), jest případ volby mezi dvěma věcmi neb okolnostmi stojícími k sobě v poměru protikladu: »buďto — anebo«, při čemž však něco třetího docela jest vyloučeno.

Alternativa mensium (lat.), technický výraz kanonický pro právo, jehož biskupové vedlé kanonických zásad obecných k žádosti své od papeže cestou římské datarie dosíci mohou, a které v tom záleží, že po dobu skutečně vykonávané sídelní povinnosti mohou osaditi všechna beneficia, která v měsících únoru, dubnu, červnu, srpnu, říjnu a pros. se uprázdní, a jejichž volné osazení by jim bez papežských reservátů příslušelo. Ježto totiž papeži k osazování vyhrazena byla s některými výjimkami všechna světská a řeholní beneficia podléhající disposičnímu právu světských nebo řeholních duchovních, uprázdní-li se v tak zv. papežských měsících lednu, únoru, dubnu, květnu, červenci, srpnu, říjnu a listopadu, zbyly biskupům pouze ostatní čtyři měsíce, kdežto alternací dosáhnou biskupové výhody osazovati beneficia v udaných shora šesti měsících, a papež osazuje v druhých šesti měsících, což zejména též vídeňským konkordátem z r. 1448 celkem za pravidlo bylo stanoveno. Toto právo biskupů zaniká smrtí papeže udělovatele a biskupa, ztrátou biskupství, vzdáním se a zneužíváním alternativy se strany biskupa. Srovnej 9. reguli kancelářskou. V nynějších dobách **a. m.** praktického významu téměř nemá, ježto reservace papežské různými konkordáty jsou uvedeny na míru nejmenší. *Hnr.*

Alternativa Voltova jest název Marianinim r. 1834 zavedený pro pozorování Voltovo z r. 1801, dle kterého galvanický proud delší dobu živým nervem vedený zůstavuje po sobě změnu dráždivosti nervu toho způsobu, že tato zmenšuje se pro dráždící vliv (t. j. zavření a otevření) nově zavedeného proudu téhož směru a zvětšuje se pro dráždící vliv proudu směru opačného. Pozorování to týká se tedy změn dráždivosti nervu, jaké zůstavuje po sobě galvanický proud nervem delší dobu vedený. Tento následný účinek galvanického proudu na dráždivost nervu byl již před Voltou pozorován Ritterem roku 1798, a sice v tom způsobu, že galvanický proud směru vzestupujícího (t. j. jdoucí nervem od svalu vzhůru k nervovým ústředím) »exaltuje« dráždivost nervu, proud směru sestupujícího »deprimuje« ji. Různost Voltova a Ritterova pozorování má příčinu v tom, že Ritter užíval slabých, Volta silnějších galvanických proudů. Voltovo pozorování bylo v novější době opraveno a doplněno v tom smyslu, že galvanický proud delší dobu nervem vedený zůstavuje jej v takovém stavu, že dráždivost jeho zvyšuje se pro dráždící vliv otevření proudu téhož a uzavření proudu opačného směru; otupuje se však proti opětnému zavření proudu téhož směru a otevření proudu opačného. Nechajíce tedy nervem procházeti proud určitého směru můžeme náhlým obrácením toho proudu způsobiti nejsilnější elektrické podráždění nervu, ano zde skoro současně na témže místě působí otevření proudu téhož směru a zavření proudu opačného směru. Všechny uvedené úkazy nacházejí výklad v nauce o fysiologickém elektrotonu (v. t.). *Mš.*

Alternativní měna viz Měna.

Alternativní obligace (lat.) jest závazek, při kterémž předmět plnění není z předu přesně určen, nýbrž stanoví se výběrem z kruhu několika věcí nebo dávek. Pravidelně přísluší právo této volby osobě k plnění povinné (dlužníkovi), avšak může býti vyhrazeno oprávněnému (věřiteli) nebo osobě třetí, na které se strany snesou — tu jest plnění závislým na tak zv. *arbitrium boni viri*. Bylo-li plněno více věcí omylem místo jednoho volbou stanoveného předmětu, lze žádati žalobou z obohacení za vrácení kterékoli z nich, tak že se zde děje volba jaksi negativně. Provedená volba nebo žaloba na vydání určitého předmětu (má-li totiž věřitel volbu), zrušuje prvotní neurčitost a mění závazek dlužníkův v jednoduchý, čelící ke splnění věci zvolené. Značný rozdíl mezi římským právem a většinou práv moderních (též rakouským) spočívá v tom, že strana, které právo výběru příslušelo, není dle těchto vůbec smlouvou vázána, zaniknou-li všechny předměty až na jeden a stane-li se tím volba nemožnou, kdežto dle práva obecného měnil se v tom případu závazek alternativní v obligaci jednoduchou. **A. o-ci** jest podobna fakultativní obligace. (Viz tuto. Srv. §§. 906. a 907. ob. obč. zák. rak.) *Kr.*

Alternativní odkaz jest odkaz, jehož předmět se určuje volbou ze dvou nebo více věcí či práv. O takovém odkazu platí tytéž zásady, jako o alternativní obligaci, pouze dlužno připomenouti, že dle práva římského výběr příslušel ze zákona odkazovníku (dle práva nejstaršího nebylo tomu tak pouze při tak zv. *legatum damnationis*, kdež volil dědic); vybírající nesměl dále voliti věc nejlepší. Dle práva moderního (rakouského §. 656., francouzského a pruského) přísluší volba jako při obligacích alternativních dlužníku, tedy dědici, který může dáti věc nejhorší, jen když jí vůbec lze užívati. Má-li osoba třetí volbu vykonati a zemře-li dříve než se to stalo, spadá volba dle římského práva na odkazovníka, kdežto dle práva rakouského určí předmět plnění soud přihlížeje k majetkovým poměrům a stavu oprávněného; podobně se stane, zemře-li věřitel (odkazovník) před volbou jemu příslušící (§§. 658—9. ob. obč. zák.). Zvláštním případem a-ho o-u jest tak zv. *optio* nebo *electio legata*, což nastává, je-li volba obmezena věcmi téhož druhu, které se v pozůstalosti nalézají, nebo které dědic za tím účelem opatří. (Srv. §. 657—8. tamtéž a Dig. 33. 5.) *Kr.*

Alternativní otázka v řízení porotním jest ta, jež obsahuje v sobě dvě nebo více okolností vespolek sebe vylučujících. Otázky toho způsobu jsou dosti na považenou. Jednak zajisté z odpovědi porotců k takové otázce nebude lze poznati, vztahuje-li se přesvědčení nebo popření k oběma alternativám či jen k některé z nich a ke které. Jednak také jest tu nebezpečenství, že porotci k otázce při-

nosti sliznic, a to hlavně dychadel. K užívání vnitřnímu volí se z pravidla kořen, listů se užívá hlavně zevně. Kořen podáváme v odvaru nebo s listy jako thé i v prášku, zevně potřebujeme obého ke kloktadlům, klysmatům, vdechování, obkladům, teplým náčinkům a p. Různá thé léčivá, jako *species pectorales, emollientes, Althaeae*, obsahují obé v rozličném množství; mimo to vyrábí se z kořene syrup a těsto ibišové (*tabulae Althaeae*). — **A.** *rosea* Cav. (*Alcea rosea* L.), topolovka. Lodyha statná, ztuha přímá, až 3*m* vysoká. Listy okrouhle srdčité, 5—7hranné, vrubované, svraskalé, drsně plsťnaté. Květy veliké, dlouhý, konečný hrozen tvořící, barvy růžové, bílé, žluté nebo temně nachové. Jednoletá nebo vytrvalá. Kvete celé léto (od července). Původně orientální rostlina, ale nyní v zahradách jedna z nejnádhernějších a nejoblíbenějších ozdobných květin. Lze jí k lékařským účelům upotřebiti jako ibišku. V novější době barví se temně nachovými květy zvláště bílá vína. K tomu účelu rozváží se do obchodu ročně mnoho tisíc centů sušených květů. *Vsky*. *Peč.*

Althaea, planetoida objevená J. C. Watsonem v Ann Arboru (v Americe) dne 3. dub. 1872. Označení (119) *Gs.*

Althaia (Ἀλθαία), lat. *Althaea* (myth.), dcera Thestiova, choť krále kalydónského Oinea, milenka boha Dionysa, jemuž porodila Déianeiru. Po nešťastném skonu syna svého Meleagra (v. t.), jejž v návalu hněvu sama byla zavinila, ze zoufalství sama zbavila se života. Gerhard (Griech. Mythol. §. 354) ve jméně jejím shledává vztah k zemědělství. *Dnl.*

Althaida viz Haida Stará.

Althaimenés (Ἀλθαιμένης), v myth. řec. syn krétského krále Katrea. Ježto Katreovi dostalo se věštby, že zemře rukou vlastního dítěte svého, **A.** nechtěje býti vrahem otcovým odešel na ostrov Rhodos. Než po létech Katreus opět ho vyhledal hodlaje mu pro pokročilý věk postoupiti vládu; vystoupiv však na zemi a přikvapivšími pastýři ostrova pokládán jsa za náčelníka čety lupičské padl nepoznán rukou **A**-novou. Tento seznav potom osudný svůj omyl na vlastní modlitbu svou pohlcen byl zemí. Rhodští vzývali ho pak jako héróa. Preller (Griech. Mythol.) přikládaje báji jádro historické shledává v ní mythický výraz někdejšího zápasu, v němž původní foinickokarské obyvatelstvo ostrovů Kréty a Rhoda (zastoupené v báji Katreem) podlehlo posléze návalu živlu hellénského (jehožto myth. zástupcem jest **A.**). *Dnl.*

Alt-Haldensleben, farní osada v pruské prov. saské, ve vládním okrese magdeburském, kraji neuhaldenslebenském, na ř. Beveře s býv. opatstvím cisterciáckým, 6 továrnami na zboží hliněné a kameninové, velkolepou zahradou klášterní a parkem a 2962 obyv. (1885).

Althammer viz Stará Huť a Staré Hamry.

Althann, rod hrabat říšských, také v Čechách usedlý, jenž za nejstaršího předka svého pokládá hraběte Baba z Thannu a Winterstetten († 919). Potomek jeho Dietmar z Thannu († 1233) účastnil se tažení křižáckého, byl r. 1216 od vévody Leopolda na rytíře pasován a všeobecně znám jménem »der alte Thann«, které se pak stalo jménem rodovým. Do stavu svob. pánů povýšen rod ten r. 1574, a jedna větev jeho r. 1608 do stavu říšských hrabat; potvrzení stavu hraběcího pro rakouské země, do nichž **A**-ové přišli již v XV. st., dáno v Praze 18. června 1610. R. 1714 udělena hrabatům z **A**-u hodnost dědičných číšníků říšských, r. 1824 úřad nejvyššího kraječe v zemích dědičných, soudce nad zápasy a štítonoše v obojích Rakousích. Hrabě Michal Adolf (1636) přestoupil k církvi katolické a zavázal k trvalé upomínce na

Č. 177. Znak hrabat Althannů.

tu událost všecky mužské potomky své ku přijetí jména Michal a ženské ku přijetí jména Marie. R. 1854 stali se držitelé svěřenství Mittelwalde, Schönfeldu a Wölfelsdorfu v Kladsku dědičnými členy král. pruské panské sněmovny. — V Čechách usadil se nejprve Kristof **A.**, vnuk jeho Michal Ferd. hr. **A.** koupil r. 1647 panství Králíky a ustanovil je 1659 za svěřenství rodinné; ke svěřenství tomu připojil hr. Michal Jan **A.** také Svojšice, jež koupil r. 1738. Svěřenstvím svojšickokrálickým vládne od r. 1881 hr. Michal Robert z **A**-u. (* r. 1853). Ve znaku (vyobr. č. 177.) mají **A**-ové v červeném poli stříbrné břevno příčné, na němž černé písmě **A**. Klenot je zelená jedle.

Althart viz Hobzí Staré.

Althaus Theodor, spisovatel německý, (* v Detmoldě 1822 — † v Gothě 1852). Studoval theologii, ale r. 1848 věnoval se zcela spisovatelství politickému v Brémách a Hannoveru. Pro závadný úvodník byl též půl léta vězněn. Sepsal: *Märchen der Gegenwart* (Lipsko 1848); *Aus dem Gefängnis* (Barmen 1850); *Gedichte* (Lip. 1852), básně velmi vzletné a důmyslné.

Althing viz Thing.

Althof viz Starý Dvůr a Květnice.

Altholland viz Jindřichov Malý.

Althorp viscount George v. Spencer.

Alt-Hummel viz Homoly Staré.

Althusius Johann, právní filosof něm., nar. r. 1557 v Diedenhausech, od r. 1586 učil právům v Herbornu a od roku 1604 byl syndikem v Emdenu. Zemřel roku 1638. Hlavní spis jeho jest *Politica methodice digesta* (Herborn 1603), kterým A. stal se jedním z hlavních předchůdců novověkého učení o právu přirozeném. Psán jest se stanoviska oněch spisovatelů protestantských XVI. a XVII. stol., kteří hájili vedlé reformace práv národních proti absolutní moci vladařské (monarchomachové). Učení o nedělitelné a nezcizitelné suverenitě národní a tak zv. smlouvě společenské, kterou vzniká společnost státní, jest u A-a již úplně vyvinuto. Soubor autority státní zůstává stále při národě, i když tento další smlouvou (t. zv. poddanskou) na vladaře přenáší moc vladařskou, a vykonává se sborem plnomocníků (cforů) či zástupců národa proti vladaři. Vladař sám jest jen nejvyšší úředník (*summus magistratus, minister alienae potestatis*) jsa mimo to vázán právem božským, přirozeným a ústavním. Poruší-li pak smlouvu s národem učiněnou, stává se tyrannem, proti němuž přísluší jednotlivcům právo nutné obrany a národu právo sesazení, ano i odsouzení k smrti. Kromě uvedeného spisu napsal A.: *Jurispr. Rom. libri duo* (Basilej 1586); *Tractatus tres de poenis, de rebus fungibilibus de jure retentionis* (Kassel 1611) a *Aphorismi univ. jur. civ.* (Aschaffenburg 1630). Význam A-iův pro vývoj pozdější filosofie právní ocenil Gierke (Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien (Vratisl. 1880), jenž z veliké podobnosti učení jeho s Rousseauovým »Contrat social« soudí, že Rousseau přímo čerpal ze spisů A-ových. *Tkl.*

Althütten: 1) Viz Huť Stará, Hutě Staré a Lhota.

2) A., někdy skelné hutě, nyní ves v Čechách, 37 domů, 298 obyv. něm. (1880), hjtm. Horšův Týn, okr. Hostouň (2 a půl hod. jihozáp.), ob. Schwanenbrückl, fara a býv. dom. Mutěnín.

3) A., vesnička v Čechách, 10 d., 169 ob. něm. (1880), hjtm. Sušice, okr. Hartmanice (6 hod. záp.), obec a fara městys Eisenstein.

4) A., Althüttengut, vesnička v Čechách, 5 d., 36 ob. něm. (1880), hjtm. Sušice, okr. Hartmanice (2 hod. severozáp.), obec Kochanov, fara Zhuří.

Altieri, šlechtický rod římský, z něhož vynikli: A. Marc Antonio (* 1450 — † 1532), spisov. ital., byl svou dobou z nejčelnějších představitelů humanismu v Římě, kdež i zastával důležitý úřad. Ze spisů jeho uvádívá se hlavně *Li nuptiali*, kniha důležitá pro poznání mravů soudobé společnosti. — Giovanni Battista A. († 1654) jmenován byl r. 1643 kardinálem, začal stavbu proslulého paláce Altieri bohatého na díla umělecká. Bratr jeho Emilio A. (* 1608 — † 1676), stal se r. 1669 kardinálem a po smrti Klimenta IX. r. 1670 papežem přijav jméno Klement X. Jsa posledním svého rodu adoptoval rodinu Paluzzi, která dědila jméno i statky A-ův. Z této obnovené rodiny pochází celá řada mužů, kteří vynikli jako kardinálové, státníci a generálové. Za našeho věku proslavil se Luigi A. (* 1805 — † 1867), kardinál od r. 1845, nuntius ve Vídni a člen kommisse spravovavší stát církevní, když Pius IX. (1848 až 1850) uchýlil se do Gaëty; později byl sekretářem memorialií a camerlengem církve. — Nynější kníže Emilio A. nar. 1819. *P. red.*

Altichiero [altikjéro] da Zevio (též Aldighiero d. Z.), ital. malíř XIV. stol. Narozen nepochybně v Zeviu blíže Verony ve středu XIV. stol.; působil ve Veroně a Padově, často společně se žákem svým Jacopem Avanzim. K nejrozsáhlejším jeho pracím náležejí fresky v kapli sv. Felixa v basilice sv. Antonína v Padově, představující na stěnách *Ukřižování Krista*, *Pietu* a *Z mrtvých vstání* a v lunetách výjevy z legendy o sv. Jakubu. Maloval je někdy po r. 1372, kdy kaple tato byla založena, a jsou přední památkou severoitalského umění oné doby. Celkem jeví ještě vliv Giottův, jenž nějaký čas ve Veroně působil. S velikostí komposice pojí se talent pro individualisování; kolorit jest měkký a harmonický, jen ve formách a poměrech jeví se nedostatek krásy. Týž sloh zračí se v malbách v kapli sv. Jiří vedlé basiliky, pocházejících z let osmdesátých XIV. st., o jichž odkrytí si hlavních zásluh zjednal Ernst Förster. Na jedné stěně této kaple namalovány jsou výjevy z legendy o sv. Jiří; jeden z nich představuje vyobrazení č. 178. Nepochybně, že i tyto fresky jsou společným dílem A-ra a Avanziho. Na základě slohové příbuznosti připisují se A-rovi ještě mnohá jiná díla ve Veroně. Rozsáhlé fresco *Dobytí Jerusalema*, jež A., jak Vasari vypravuje, vymaloval ve velkém sále paláce Scalů ve Veroně, za přestavby zničeno, rovněž malby v sakristii sv. Antonína, kteráž r. 1593 byla pobořena. Srv. Ernst Förster, Die St. Georgscapelle in Padua (Berlín 1841). *Chl.*

Altimetr (lat.), stroj k měření výšek, jinak dendrometr (v. t.).

Alting Johann Heinrich, reform. theolog (* 1583 — † 1644). Nar. v Emdenu, studoval filosofii ve svém rodišti, theologii v Herbornu. R. 1608 stal se učit. prince Bedřicha, pozdějšího zimního krále českého, načež ustanoven professorem dogmatiky a r. 1616 správcem semináře zv. *Collegium Sapientiae* v Heidelberce. Když Tilly v září roku 1622 plenil Heidelberk, A. jen s velikou námahou unikl smrti a po nějakém čase přišel do Haagu, kdež jej Bedř. Falcký ustanovil učitelem svého nejstaršího syna. Roku 1627 přijal professuru theologie v Groninkách a setrval zde až do smrti. A. byl nepopíratelně vynikající muž, jenž horlivě pečoval o blaho své církve. Z toho vysvětluje se, že byl protivníkem scholastiky v theologii, ve všem hledě jen k slovům sv. Písma. Za svého života takměř nic nevydal, ale zanechal cennou literární pozůstalost, z níž leccos bylo vydáno, zejména *Historia ecclesiae Palatinae* (Frankfurt 1701); *Exegesis Augustanae Confessionis* a *Syllabus controv.* etc. (Amsterodam 1652); *Scripta theologica Heidelbergiensa* (3 sv., t. 1662); *Notae in Decadem*

Č 178. Altichiero: Sv. Jiří osvobozen.

Problematum Jacobi Behm (Heidelberk 1618). Spracování Heidelberského katechismu jest nejznámější jeho spis.

Altinum (nyní Altino), římské město ve Venetii na ř. Silis v krajině sice bažinaté, ale pro obchod výborně způsobilé, při silnici Aemiliově mezi Pataviem a Aquilejí ležící, bylo ve starém věku kvetoucím místem obchodním. Poněvadž odtud bylo lze v bezpečí před bouřemi a námořními lupiči skrze laguny a rozmanitá ramena v ústí Pádu doplouti až do

mezila vyhlídka, přístup světla (*ne prospectui, ne lumini officiatur*) a p. V pramenech práva římského mluví se též o *ius altius tollendi* jako služebnosti. Avšak vzhledem k tomu, že právo stavěti nebo stavěti výše jest prostým důsledkem vlastnictví, dlužno míti za to, že ve zmíněných případech jde buď o omezení propůjčené služebnosti **a. n. t.** tak totiž, že ten, kdo na př. oprávněn byl žádati, aby sousední stavení vůbec se nezvyšovalo, propůjčuje stiženému právo stavěti do výše na př. 50 *m*,

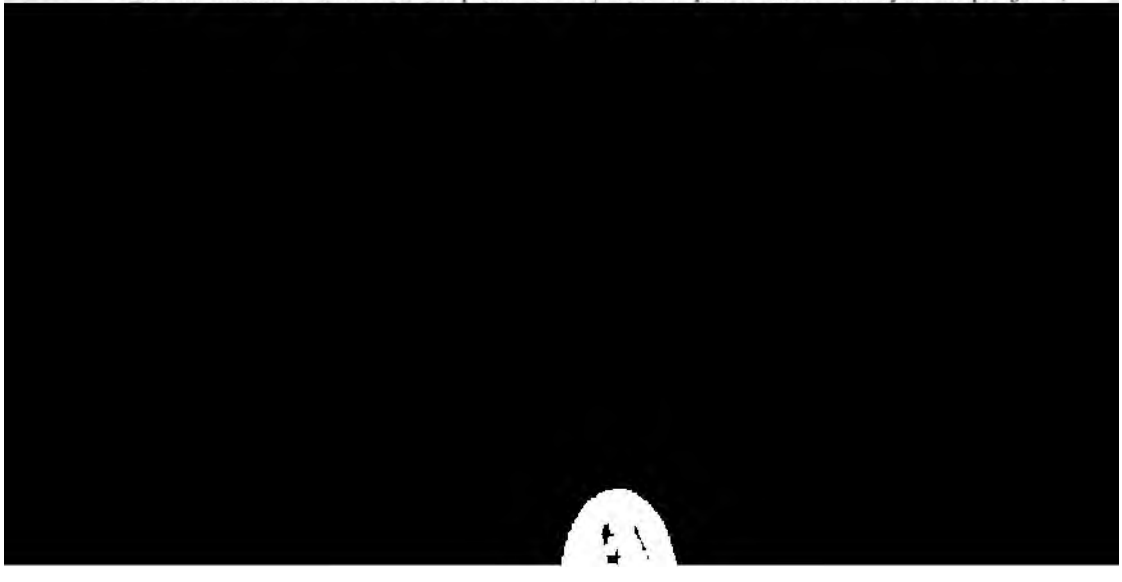

roku 1632 z přátelství k opatovi Kašparu Questenbergovi bezplatně pobořenou od Sasů a znova zbudovanou síň knihovny kláštera strahovského, jíž věnoval sám také vzácnou biblí německou. — **2) A.** Jiří, otec předešlého, dvorní kovář císaře Rudolfa II. a usedlý měšťan hradčanský; byl cís. listem ode dne 4. září 1590 povýšen do stavu vladyckého s přídomkem »z Eidenbergu«. — **3) A.** Ondřej, dvorní zvonař císaře Rudolfa II., jenž žil na začátku XVII. st. v Menším městě pražském v domě u »Petržilků« na náměstí malostranském (nyní č. 272), kdež měl velikou dílnu zvonařskou, která přiléhala ke staré hradební zdi malostranské a jejíž základy za našich dob odkryty byly. Zde lil mnoho kovových desk náhrobních a zvonů, mezi nimi r. 1604 zvon s českým nápisem pro věž protějšího chrámu sv. Mikuláše, největší ze šesti zvonů tamních. Připomíná se ještě po r. 1620 mezi katolickými měšťany malostranskými. *Svk.*

4) A. Anton (* 1808 ve Vídni — † tamtéž 1871), krajinář, jehož obrazy vyznamenávají se šťastnou volbou motivů, svěžestí barev a neobyčejnou líbezností komposice. Z větších obrazů jeho vytknouti sluší tyto: *Krajina lesní* (1851), *Studánka polní* (1851), *Krajina po dešti* (1852) a j. *red.*

Altmark (Stará marka) nazývá se bývalá prov. braniborská, kteráž ohraničena jsouc na sev. a záp. Hannoverskem, na jihu a vých. bývalým vévodstvím magdeburským, tvoří nyní severní část vládního obvodu magdeburského v pruské provincii Sasku. Na rozloze 4523 *km*² s 201.543 obyv. (1880) obsahuje čtyři kraje: stendalský, salzwedelský, osterburský a gardelegenský. Hlavním městem je Stendal. Povrch půdy je rovinatý, jenom na jihozáp. vystupuje pahorkatina Hellberge zvaná. Hlavní řekou jest Labe, do něhož se tu vlévají Ohra, Tanger, Aland, Jeetze a Dumme; z jezer zdejších známo jest jezero Arendské svou hojností ryb. Ačkoli **A.** na mnohých místech jest písčitá nebo lesem porostlá, má přece v nížinách velmi dobrou půdu a bujné lučiny, zvláště pak úrodna je končina zvaná »Wische«, severovýchodní to část mezi Labem a Uchtou. **A.** zřízena byla pode jménem marky severní (Nordmark) aneb marky severosaské (Mark Nordsachsen) r. 931 od krále Jindřicha I. na obranu vévodství saského proti sousedním Slovanům polabským. Po prvých markrabích Bernhardovi, Geronovi a Dietrichu z Bailenstedtu obdržel hodnost tuto rod z Walbecka (984—1056) a po něm rod Stade (1056—1130). Markrabí Udo II. (1057—62) zvolil za sídlo své Soltwedel nebo Salzwedel a od té doby nazývala se země markou soltwedelskou, kdežto později vyskytují se (ale jen mimochodem) ještě jména marky stendalské a marky tangermündenské. Jméno **A.** zobecnělo teprve ve století XIV. Po smrti markrabí Konráda z Plötzkau dostala se **A.** 1134 Albrechtu Medvědovi (v. t.) z rodu askánského; když pak tento r. 1142 od císaře Konrada III. marku severní jako říšské dědičné knížectví v léno obdržel a r. 1157 říšským markrabím braniborským se stal, zanikl lenní poměr k vévodství saskému a dějiny **A**-y splývají od té doby úplně s braniborskými. Koncem XVIII. století obsahovala **A.** šest krajů: Stendal, Tangermünde, Seehausen, Arendsee, Arneburg a Salzwedel. Mírem v Tylži r. 1807 odstoupilo Prusko **A.** království vestfálskému, při němž zůstala do r. 1813 tvořic část departementu labského. V novém rozdělení říše pruské r. 1815 přivtělena jest k vládnímu obvodu magdeburskému.

Altmühl (u Římanův *Alcimona* neb *Alcmona*), levý přítok Dunaje v sev. Bavorsku, temení se na H. Leite, části Francké vysočiny, ve výši 467 *m* n. m. nedaleko Burgbernheimu, zachovává celkem směr jihovýchodní a u Kehlheimu vlévá se do Dunaje. Délka její obnáší 165 *km* a splavná jest na 30 *km* od ústí svého až k Dietfurtu, kdež průplav Ludvíkův s úvodím Mohanu ji spojuje. Větší její přítoky jsou na l. bř. Schwarzach a Laber, na pravém Wieseth.

Altobasso (ital.), hudební nástroj v horní Italii, zejména v Benátkách dříve prostým lidem hojně užívaný, který v některých zákoutích Apennin do dnes se udržel. Tóny na **a.** vyluzují se údery dřevěnou tyčinkou na střevové struny, napnuté ve dřevěné skříncе. *Chv.*

Alto-Douro [-doiru], krajina v sev. Portugalsku, prostírá se po obou stranách ř. Doura zaujímajíc sev. končiny distriktu vizeuského v prov. beirské a jižní část distr. villa-realského v prov. traz-oz-monteské. **A.** a sousední Baixo-Douro jsou vlastí proslulé révy oportské. Počet obyvatelstva jeho páčí se na 45.000 duší. i náleží **A.** mezi krajiny nejhustěji obydlené na poloostrově pyrenejském.

Altomonte: 1) Martino, ital. malíř, narozen z rodičů německých (otec jmenoval se Hohenberg) 8. kv. 1657 v Neapoli. R. 1672 přišel do Říma a stal se žákem Baccicciovým. Král Jan Sobieski III. jmenoval jej roku 1679 dvorním malířem, a v této hodnosti maloval **A.** ve Varšavě několik obrazů z válek tureckých, zejména tři obrazy ohromných rozměrů: *Bitva pod Chotimí*, *Bitva u Vídně* a *Bitva u Parkaně pod Ostřihomem*, chované dosud v Žólkvi. Ačkoliv jej August III. v hodnosti dvorního malíře potvrdil, odebral se **A.** r. 1703 do Vídně, kde se svob. pánem von Strudelem řídil císařskou akademii malířskou a sochařskou. Od roku 1720 žil v Linci, stal se familiárem kláštera Heiligenkreuzu a tam i zemřel 14. září 1745. Pro mnohé kláštery a veřejné budovy v Rakousích maloval četné obrazy oltářní nebo nástěnné a nástropní. Nejznámější z obrazů náboženských v Haliči jsou: *Sv. Martin* v kostele karmelitském ve Lvově, *Sv. Rochus*, *Sv. Jan z Duky* v kostele bernardinském ve Lvově, *Sv. Jan Nepom.*, *Narození Páně*, *Svatá rodina* v zámku podhoreckém, kdež nalézá se též jeho podobizna *Stanislava Koniecpolského.* — **2) A.** Bartolomeo, syn před., rovněž malíř (* 24. ún. 1702 ve Varšavě — † 1779 v Linci). V malířství vzdělal se u otce, pak u Franceschinia v Bologni, Luttia v Římě a Solimeny v Neapoli. Roku 1728 vrátil se do Rakous, kdež maloval mnoho obrazů oltářních, pak malby nástěnné.

Čelnější z nich jsou v kostele alžbětinek v Linci, v kostele herzogenburském, v klášteře Svatoflorianském v Rakousích, v bibliotéce kláštera benediktinského v Admontě a j.

Alton [ôltn]: **1)** Angl. město v Hampshiru, 25 *km* sev.-vých. od Winchesteru, s velikými pivovary, starým kostelem a 4510 obyv. (1881). V okolí jsou chmelnice. — **2) A.**, přístavní město v severoamerickém státě Illinois, na levém břehu Mississippi, 4·5 *km* od ústí ř. Missouri, vede značný obchod, zvláště s obilím, má římskokatolickou kathedrálu, četné továrny a nadbytek uhlí a vápna. Roku 1880 mělo 9851 obyv.

d'**Alton**: **1)** Richard, hrabě, rakouský vojevůdce (* 1732 — † 1790). Sloužil od mládí ve vojště rakouském a postoupil za panování Marie Terezie až za polního maršálka. R. 1787 byl od císaře Josefa II. vyslán do Brusselu maje odboj Nizozemska potlačiti. **A.** počínal si velmi přísně, tak že jítření tím více se vzmohlo, a proto povolán zpět, umřel však na cestě v Trevíru.

2) d'**A.** Eduard, hrabě, bratr předešlého (* 1737 — † 1793), sloužil též ve vojště rakouském, kde dostoupil hodnosti podmaršálka. Byl účasten mnohých bitev ve válce sedmileté jakož i ve válce proti Turkům, Francii a Nizozemsku a bojoval vždy s neobyčejnou udatností. V Nizozemsku, kde stál pod velením Yorkovým, padl v bitvě u Dünkirch 24. května 1793.

3) d'**A.** Johann Wilh. Eduard, znamenitý mědirytec (* ve Vogleji 1772 — † 1840). Studoval ve Vídni, v Italii rozšířil své vědomosti archaeologické, zdokonalil se v kreslení a leptání, a stal se r. 1818 prof. archaeologie a dějin umění v Bonnu. Jsa zvláštním milovníkem koní sepsal *Naturgeschichte des Pferdes* (v Bonnu 1810 a 1816) s četnými vlastními illustracemi. Také Panderovy »Beiträge zur Entwickelungsgeschichte des Hühnchens« opatřil zdařilými rytinami. S Panderem společně vydal veliké dílo s četnými rytinami: *Die vergleichende Osteologie* (v Bonnu 1821—31), ku kterému konali studie cestovavše r. 1817 a 1818 po Francii, Španělsku, Anglicku a Skotsku. 800 jmen místních v oněch krajinách a ukázal, jak se slova z nejrůznějších jazyků pomněnila v ladinštině. Na to následovalo: *Proverbi, tradizioni ed anedotti delle valli ladine orientali con versione italiana* (1881), vydání přísloví a povídek z jazyka ladinského s překlady italskými, a znamenitý pokus o poetické spracování tohoto idiomu v *Rimos ladines* (1886). Mimo to sepsal ještě *Einiges zu den Charakteren der Artussage* (Vídeň 1883) a vydal starofrancouzský román *Claris et Laris* (Stuttgart 1884), plod své cesty do Paříže, jenž vyhovuje nejpřísnějším požadavkům vědy. **A.** narodil se r. 1845 v Colfosku v Tyrolsku, stal se doktorem filosofie a professorem klassické filologie v Praze, kde působil po šest let, a pak ve Vídni kdež se habilitoval na universitě za docenta řečí románských. *Ks.*

Altona, krajské město, největší a nejbohatší obec v pruské provincii šlesvickoholštýnské, sousedící na vých. straně přímo s Hamburkem jsouc od jeho Sv.-Pavelského předměstí odděleno pouze potokem Altenavou, dle něhož také pojmenováno. Leží na pr. bř. Labe a na dráze hamburssko-kielské. V nynější své podobě rázu hollandského vystavěna byla **A.** z velké části po r. 1713, kdy švédský generál Steenbock ji vypálil; jest dosti pravidelně založena, leží výše nežli Hamburk a jest také mnohem zdravější, má široké ulice, 7 chrámů (hlavní sv. Trojice z XVIII. stol. a nový gotický kostel sv. Jana), 2 synagogy židovské obce německé a portugalské, krásnou radnici, divadlo, soudní palác, hudební síň znamenitě akustickou, gymnasium zvané Christianeum, reálné gymnasium, školu reálnou, vyšší dívčí, plaveckou a podkovářskou, ústav diakonisek, museum, hvězdárnu r. 1823 založenou, městskou a dvě dětské nemocnice, několik bank a úvěrních ústavů a 104.719 obyv. (1885, roku 1835 jen 26.393). Jest sídlem gener. velitelství 9. armádního sboru něm., několika konsulův amerických a italského, zemského soudu, krajských úřadův, obchodní komory, ředitelství berních úřadův a několika želez. drah, celního úřadu a j. Valnou částí zabývá se obyvatel-

dvou městech: A-ně a Ottensenu, s nímž ona na záp. sousedíc spojena jest krásnými stromořadími »Palmaille« zvanými; má na 12·5 *km*² 123·552 obyv.

Altoona [altúna], město v Pennsylvanii, hrabství blairském, na vých. úpatí Alleghanských hor, na dráze filadelfia-pittsburské, s rozsáhlými továrnami na lokomotivy a vagony a 19.716 obyv. (1880).

Altorf viz Altdorf.

Altorilievo viz Relief.

Altötting, Alten-Ötting, velmi staré, původně královské městečko (*villa regia*) ve vlád. okr. hornobavorském, v úrodné krajině nedaleko vtoku Mörry do Innu, 12 *km* vjvých. od Mühldorfu, sídlo okresního a soudního úřadu se 7 chrámy a kaplemi, klášterem kapucínským, ústavem anglických panen, slevárnou na mosaz a železo a 3232 ob. (1885). V staré zázračné kapli z r. 696 chová se černý obraz P. Marie z VIII. stol., pocházející prý ze zemí východních, k němuž zdaleka konají se pouti, pročež A. zove se »německým Loretem«. V bohaté klenotnici uschována ve stříbrných nádobách též srdce mnohých knížat bavorských, a v kapli Petro-pavelské pohřben proslulý válečník Tilly. Na blízku jsou lázně sv. Jiří (St. Georgen) s alkalickým, zemnatým pramenem.

Altová flétna, druh flétny *à bec*, jehož se již neužívá, laděná o oktávu výše než flétna bassová, tedy od *f* do d^2. *Gh.*

Altová křídlovka, altový kornet, má dvoje ladění, a sice *F* a *Es* a objem od *c* do c^3; píše se v houslovém klíči. Na a-vou k-ku do *F* zní však c', e', g' jako *f*, *a*, c'; na a-vou k-ku do *Es* zní *c*, *e*, *g*, jako *es*, *g*, *b*. *Gh.*

Altová polnice jest ventilní polnice do *B*; zní o tón níže, než se píše. *Gh.*

Altové nástroje slují všecky hudební nástroje, které v hudbě vokální a instrumentální provázejí nebo zastupují altový hlas mající s ním v ensemblu stejnou úlohu. V XV. a XVI. věku, kdy hudba instrumentální zejména začala se vyvíjeti, byly skoro všecky jednotlivé nástroje hotoveny v různých výškách, odstínech a různém zbarvení čtyř hlasů: sopránu, altu, tenoru a bassu. Tak vznikly sopránové (nebo diskantové), altové, tenorové a bassově housle, pozouny, flétny a j. Ve všech čtyřech druzích zachovaly se na naše časy jen housle, z a-vých n-jů jen některé, jako altová flétna, altový klarinet, altová křídlovka, altový pozoun a altový hoboj. *Gh.*

Altoviola viz Bráč.

Altový hoboj viz Anglický roh.

Altový klarinet jest laděn o quintu níže než obyčejný *c*-klarinet, tak že základní tón zvukové roury jest *F*, čímž zbarvení jeho tónu stává se temnější. Užívá se ho ponejvíce jen při hudbách vojenských (počtem 4 a více), kde zastupuje nebo sesiluje postupy tenorové nebo altové. Od klarinetu obyčejného jinak ničím se neliší. *Gh.*

Altový klíč náleží ke klíčům vycházejícím z *C* a píše se na třetí čáře soustavy, kdež má své sídlo *c* jednou čárkované. Klíče toho užívá se pro hlas altový, dále pro violu, altový pozoun a ostatní nástroje polohy altové. Novější dobou a. k. mizí z praxe skladatelské, zejména ve skladbách vokálních, kdež se druhý hlas. alt, rovněž jako první, soprán, píše pohodlnějším a zpěvákům přístupnějším houslovým čili *G*-klíčem. *Nýč.*

Altový pozoun, druh pozounu, mající objem dvou a půl oktávy, od *B* do e^2; píše se v altovém klíči a rovněž tak zní. Jeho zvuk proti bassovému a tenorovému pozounu jest ostřejší. V orchestru dosud se ho užívá. *Gh.*

Altparisau viz Pařezov Starý.

Altplatz viz Plavsko.

Altpocher, ves v Čechách, 20 d., 199 ob. něm., hejtm. a okres Tachov (3 hod. jihozáp.), obec Česká ves, býv. dom. Valdheim, fara Neulosinthal.

Altranstädt, ves v pruském Sasku, ve vládním okr. a kraji meziborském, 12 *km* jihových. od Meziboru s 500 obyv., památná mírem zde uzavřeným dne 24. září 1706 mezi Karlem XII., králem švédským a Augustem II. saským, králem polským. Výminky míru toho byly: August II. zřekl se pro sebe i pro své potomky na vždy trůnu polského a velkokn. Litevského ve prospěch Stanisl. Leszczyńského podržev toliko titul královský; zavázal se, že vrátí Polsku archiv a regalie, převezené do Saska, že propustí ze zajetí kraleviče Jakuba a Konstantina Sobieské a vydá králi Karlu zajaté a uprchlíky švédské, mezi nimiž byl i Jan Reinhold Patkul, vyslanec Petra I., jejž dal potom král švédský umučiti kolem; dále zavázal se očistiti od vojska saského království Polské a vydati všecky pevnosti Stanislavu Leszczyńskému; přetrhnouti spolek s Ruskem a kdyby vystoupilo proti tomu míru, spojiti válečnou moc se Švédskem a Polskem proti němu; konečně ustanoveno, že řády lutheranské v Sasku mají míti úplnou volnost. — Platnost tohoto míru August II. popíral po porážce Karla XII. u Poltavy a dal oba plnomocníky uvěznit, poněvadž prý přestoupili instrukce a moc jim udělenou. Dne 31. srpna 1707 uzavřena v A-u smlouva, kterouž císař Josef povolil Švédům některé výhody pro jejich území v říši německé a obyvatelstvu slezskému propůjčil svobodu náboženskou a restituci církevního majetku na základě míru vestfalského. — Srovn. Rambaud, Gesch. Russl.; Kostomarov, Russk. ist. II.; Böttiger, Gesch. der Kurfürsten und Könige von Sachsen; Goll, Der Vertrag von Alt-Ranstädt, Praha 1879, Abhandl. d. königl. böhm. Gesellsch. d. Wiss. X. sv. *Dšk.*

Altrichterwald, samota v Čechách, 3 d., 20 ob. něm. (1880), hjtm. a býv. dom. Krumlov, okr. Chvalšiny (4¼ hodiny sev.-záp.), obec a fara Christianberg.

Altringer viz Aldringen.

Altrincham, Altringham [eltrinkem], angl. město v Cheshiru na průplavu rucornmanchesterském, 12 *km* jihozáp. od Manchestru, jemuž dodává ovoce a zeleniny. Má 11.249 ob. (1881), železárnu, továrny na umělá hnojiva a přádelny a jest pro svůj zdravý

vzduch a čistotu ulic hledaným útulkem chorých Manchestřanů.

Altsattel viz Sedlo Staré.

Altshausen, městečko ve virtemberském kraji dunajském, okr. saulgauském, na státní dráze virt., s 2427 obyv. (1885), zámkem, cukrovarem, rozsáhlými chmelnicemi a rašeliništi. Bývalo sídlem komthura Německého ryt. řádu pro obvod elsaskoburgundský.

Altschul Elias, homoeopat (* v Praze 1812 — † t. 1865). R. 1832 povýšen na doktora lékařství a r. 1834 vydal spis: *Vollständiges Recepttaschenbuch der praktischen Augenheilkunde* (Vídeň), později *Taschenwörterbuch der praktischen Arzneimittellehre für Augenärzte* (t. 1836, 2 díly). V Boskovicích na Moravě, kde byl obecním lékařem, stal se horlivým přívržencem homoeopathie a od r. 1848 přednášel o ní na universitě pražské. Ve svých *Miscellen aus dem gesammten Gebiete der Medicin* (Praha 1838) odůvodnil vědecky svůj přechod od allopathie k homoeopathii. Z ostatních prací jeho sluší vytknouti *Der homoeopathische Zahnarzt* (t. 1861); *Kritisches Sendschreiben über das bisherige Verfahren mit den Sterbenden* (t. 1846); *Lehrbuch der physiologischen Pharmakodynamik* (t. 1850). Od r. 1853 byl redaktorem časopisu »Monatschrift für theoretische und praktische Homoeopathie«.

Altschurz viz Žírec Starý.

Altsohl viz Zvoleň.

Altstadt viz Stará ves, Staré Město, Stare Miasto.

Altstätten, hl. město okresu oberrheinthalského ve švýcarském kantonu svatohavelském, leží 12 *km* jižně od jezera Bodamského v údolí Rýnu na svahu Kornbergu při železniční trati rorschach-churské. Zámožné a pěkně stavěné toto město s 7810 obyv. (1880) má velký nový chrám, klášter jeptišek, školy a ústavy dobročinné, továrny na bavlněné látky, krajky a předměty vyšívané, hlavním však pramenem zámožnosti A-u jsou jeho sirná zřídla. Ležíc na křižovatce obou horských poštovních silnic, které přes Ruppen (997 *m*) a Stoss (951 *m*) do kantonu appenzellského vedou, bývalo již ve středověku důležitým místem obchodním i vojenským a mělo na blízku tři hrady: Hoch-Altstätten, Alt-Altstätten a Neu-Altstätten. Avšak první dva z těchto hradů byly již r. 1405 od Appenzellských pobořeny, třetí pak proměněn je nyní ve stavení hospodářská.

Alttitschein v. Jičín Starý.

Altum Bernhard, zoolog něm. Nar. r. 1824 v Münsteru, stud. nejprve katol. theol. a byl duchov. v rodišti svém, od r. 1853 stud. pak v Berlíně hlavně ornithologii a r. 1870 jmenován prof. zoologie na lesnické akademii v Neustadt-Eberswaldě. Sepsal kromě jiných tato díla: *Winke für Lehrer zur Hebung des Zoolog. Unterrichtes* (Münst. 1865); *Forstzoologie* (3. svaz. 1874, 76—81); *Die Geweihbildung des Elchhirsches* (t. 1874); *Unsere Spechte* (t. 1878); *Unsere Mäuse in ihrer forstl. Bedeutg.* (t. 1880).

Altum et bassum (t. *dominium*) v něm. právu svrchované, absolutní i úplné panství, zejména panství nad územím i spojená s ním pravomoc nad obyvatelstvem jeho i ohledně nejtěžších zločinů (krádeže, vraždy, loupeže, cizoložství). —*l.*

Altum Vadum viz Vyšší Brod.

Altus Pons viz Třebechovice.

Altvater, novější jméno nejvyšší hory v Jeseníku a na Moravě vůbec (1490 *m*), ještě r. 1736 na mapách Schneeberg jmenované. Její jméno české Praděd jest pouhý překlad onoho. *Psk.*

Altwasser viz Stará Voda.

Altyn-Nór viz Tělecké jezero.

Alty-Šehr (Šestiměstí), turecké jméno »území šesti měst« (Turfán, Ak-su, Kašgar, Jangyhisár, Járkand a Chotan čili Ilči) čínské prov. Tian-šan-nan-lu (Vých. Turkistánu), jež r. 1865 stalo se samostatnou říší pod vládou Jakúba bega, jenž připojiv k tomu krajinu Sarykulskou s městem Taškurganem nazval říši svou Džiti-Šahr, t. »území sedmi měst«.

Altzahnhütte viz Franzelhütte.

Altzella viz Altenzelle.

Aluate (*Mycetes seniculus L.*), vřešťan rezavý, jihoamerická opice ploskonosá (čel. *Platyrrhini*), jejíž význačné znaky jsou statečné tělo, vysoká hlava s bradou silně zarostlou a hrtan značně ve vole nadmutý. Barvy jest rezavohnědé, na hřbetě uprostřed zlatožluté. Samice jest barvy temnější, mající kratší vous na bradě. **A.** žije v hejnech v lesích východní části Ameriky jižní. Jest velmi plachý a hbitý používaje mrštného ocasu svého jako chapadla. Pověstný jest hlas jeho, vřískavý a pronikavý, jenž z rána a na večer daleko se rozléhá z lesů, kde hejna **a**-tů se zdržují. *Šc.*

Alucita L., rod drobných motýlů (*Microlepidoptera*) z čeledi pernatušek (*Pterophoridae*), tím zvláště charakteristických, že přední i zadní křídla jejich jsou šestidílná, na šestero pérkovitých paprsků rozdělena. Rod **A.** zahrnuje 8 druhů evropských, z druhů domácích jest obecnou **A.** *hexadactyla* L. (pernatuška zimolezová), úhledný to motýl mající křídla bledě žlutošedá, přední dvěma tmavými, bělavě lemovanými páskami zdobená. Housenka šedozelená, na hlavě jasně hnědá, žije v květních pupenech zimolezu a jiných příbuzných rostlin. *Šc.*

Aludel jest nádoba sublimační, podoby hruškovité, na obou stranách otevřená, již staří alchymisté užívali k sublimaci, totiž jímání par látek, které přímo v pevné formě se usazují. Nádoby ty jsou původu arabského. Posud užívá se podobných nádob při destillaci rtuti (v Almadenu). *Rn.*

Alum-cake [ělumkék], angl., nebo *tourteaux d'alun* (fr.) jest v obchodě jemně mletý technický produkt, připravený působením kyseliny sírové ve hlínu. Prášek ten chová 13 až 17% kysličníku hlinitého a slouží k fabrikaci lacinějších druhů papíru. *Rn.*

Alumen viz Kamenec.

Alumen ustum, pálený kamenec, jest kamenec draselnatý ne zcela do žhava zahřívaný, při čemž za značného nadýmání ve-

škerou vodu ztrácí a jeví se jakožto bílá, porovitá hmota, již lze rozetříti. Pálíme-li jej s uhlím, vzniká massa pyroforická. *Rn.*

Aluminaty jsou sloučeniny odvozené z hydrátu hlinitého $Al_2O_4H_2$. V přírodě vyskytují se některé jako hledané drahokamy: spinel Al_2O_4Mg, chrysoberyl Al_2O_4Be. Ebelman jal se hotoviti drahokamy ty způsobem následujícím: roztápěl kysličník hlinitý s kysličníky druhými (při spinelu s kysličníkem hořečnatým MgO) ve správných poměrech s příslušným tavidlem (boraxem a nebo kyselinou borovou). Když bylo tavidlo vypařením zahnáno, zbyly a. s veškerými vlastnostmi drahokamů přirozených. I při pálení hydraulických malt zdá se, že se tvoří a. *Rn.*

Aluminiové slitiny. Aluminium slévá se s ostatními kovy (vyjmouc antimon a olovo) velmi snadno, časem za zjevů značně tepelných, ba i světelných. Některé, zejména slitiny se stříbrem, mědí a cínem vynikají krásnou barvou, velikou vytrvanlivostí proti chemickým činidlům i snadným spracováním; pro tyto dobré vlastnosti upotřebují se a. s. v uměleckém průmyslu více než kovové aluminium samo. O slitině aluminia se železem, již získal Beuzon roztápěje hlinitý kysličník se železem, kysličníkem železitým a uhlím, tvrdí Roger, že dodává oceli znamenitých vlastností indického wootzu. Má-li ocel jen 0.008 Al, jeví předměty kyselinami leptané charakteristické vlnovité žilky damascenské oceli. Málo zlata dodává Al značné tvrdosti, málo Al (až 10%) dodává zlatu křehkosti. Slitina 95 dílů zlata i 5 d. Al jest tak křehká jako sklo (Debray). Stříbro slévá se s Al zvláště snadno, a jelikož a-vých s-n s olovem neexistuje, hodí se Al, až bude lacinější, k vytěžení stříbra z olova stříbrem chudého. Je-li ve slitině alespoň 66% Al, roztápí se slitina snadněji než aluminium. Slitiny z 95% Al a 5% Ag (stříbra), jsou krásně bílé i tvrdé a hodí se k hotovení nožíků desertních i na ovoce. Má-li a-vá s-na 3% Ag, nečerná sírovodíkem. Jsou-li obou kovů podíly stejné, vzniká slitina jako bronz tvrdá. A. s. s cínem jsou zvláště hodny doporučení, které chovají 7, nanejvýš 19% Al. Slitina Al s mědí sluje aluminiový bronz. *Rn.*

Aluminiové soli jsou obyčejně kysele působící látky, jež odvozujeme od kyselin, v nichž po třech atomech vodíku nahrazujeme aluminiem (Al''). Tvoří rády podvojné sloučeniny, na př. se solmi žíravin, a jsou mimo chlorid, bromid, jodid, síran, dusičnan i octan ve vodě nerozpustny. Ovlhčíme-li je roztokem soli kobaltové a pálíme-li je, barví se do modra, čímž se poznávají. *Rn.*

Aluminiový bronz jest slitina aluminia (Al) s mědí (Cu). Slitina ta má největší význam technický ze všech slitin aluminia. Teprve slitiny mající více než 90% mědi hodí se k pracím průmyslu uměleckého. Slitiny ty, jež poprvé připravil Percy r. 1855, jsou tvrdé, pevné, nicméně i výborně tažné, nanejvýš schopné politury a honosí se barvou, kteráž se rovná barvě zlata. Vzdorují vlhkosti, vodě i roztokům solným. Připravuje se pak a. b. tím způsobem, že čistá (nejlépe galvanicky sražená) měď slévá se přímo s aluminiem; jiné lacinější způsoby viz čl. Aluminium. Bronz získaný nutno několikráte přetavovati, aby pozbyl své křehkosti. Nejvíce upotřebují bronzu chovajícího 10% Al na 90% Cu. Slitina ta jeví veliký odpor oproti přetržení, jest velmi pevná, poskytuje litím zboží dokonalé, vyplňujíc formy i neproměňujíc nápadně objem svůj při tuhnutí. Možno ji váleti v plechy, rýti do jejího povrchu, i vůbec velmi snadno ji spracovati. Ke spájení a-vého b-u doporučuje se obyčejná pájka cínová smíšená s málo amalgamem zinkovým, anebo jest dobře, povrch bronzu poměditi galvanicky; na mědi pak už drží měkká pájka pevně. A-ého b-u používá se k hotovení předmětů klenotných, uměleckých, avšak i potřebě domácí sloužících. Aluminium přidává se k bronzům i mosazům, čímž prý vlastnosti slitin těch valně získají. *Rn.*

Aluminit, nerost kusovitý, v ledvinovitých hlizách slohu jemně šupinatého, vrypu zemitého. Barvy jest bílé jako sníh nebo zažloutlé, třpytivý, častěji však mdlý a neprůhledný. Tvrd. 1. hust. 1·8, chem. slož. $H_{18}(Al^{6})SO_{15}$; v kyselině solné se lehce rozpouští. Naleziště v Čechách: Chuchle u Prahy, Nelahozeves u Kralup. *Hjn.*

Aluminium (někdy též hliník zván) jest kovový prvek, jehož značka chemická jest Al, atomová váha = 27·4. Jest to prvek trojmocný, tvořící s chlorem sloučeninu $AlCl_3$. V přírodě nenalézá se ve stavu volném, nýbrž jakožto kysličník, hydrát, sloučeniny s kyselinou křemičitou a fluorem, sloučeniny, jež tvoří přední součást kůry zemské. Ze sloučenin těchto nemohlo býti dlouho dobyto a-ia kovového, jelikož ani uhlím ani vodíkem nelze rozložiti kysličník jeho po způsobu kysličníků jiných kovů. Teprve r. 1827 rozložil Wöhler chlorid a-ia kovem kalium a získal a. jakožto šedý prášek, jenž tlakem nabýval zevnějšku kovového. Industriální příprava a-ia podařila se však teprv H. Sainte Claire Devilleovi, chemikovi francouzskému, jenž zařídiv trojí nová odvětví průmyslná mohl teprve přikročiti k výrobě a-ia. Nová ta trojí odvětví jsou výroba kysličníku aluminiového, odtud pak chloridu hlinitého, pak natria kovového. R. 1855 bylo již »stříbro z hlíny« vystaveno na výstavě pařížské. Napoleon III. veliké naděje kladl v a. maje za to, že stálým na vzduchu, velmi lehounkým kovem, jako jest a., kovem, jenž zaujímá $^1/_{12}$ veškerého povrchu zemského (železo jen $^1/_{44}$), musí způsobiti veliký převrat zvláště u vojenství i v jiných oborech. Deville přenesl pokusy laboratoře své do továrny v Javelu a spojiv se s Debrayem, Morinem a bratry Rousseauy, provedl methodu, která byla Morinem zmodifikována v Nanterreu a dle níž po dnes se pracuje v Salyndrech. Podvojný chlorid hlinitosodnatý rozkládá se za přítomnosti kryolitu (podvojného fluoridu hlinitosodnatého, výborného to zároveň tavidla) sodíkem. Deville tak zdokonalil výrobu kovu sodíku (natria), že cena 1 *kg* r. 1852 s 2000 fr.

klesla r. 1862 na 15 fr. Do peci do červena rozpálené vnáší se směs

podvojného chlor. hlinitosodnat. 12 částí
natria v kusech . . . . . 2 »
kryolitu . . . . . 5 »

Za velmi čilé reakce massa veškerá se roztápí, **a.** se vyhání, nechá vytéci do železných kadlubů, z nichž do housek se lije. Za účelem úplného vyčištění dlužno **a.** dva- až třikráte přetaviti. I z kryolitu pouhého chtěli **a** ia dobývati, avšak musilo se používati ku práci metallurgické nádob z litiny, čímž mnoho železa a fosforu (z kryolitu) v kov na úkor jeho se dostalo. Nejnověji (1887) Kleiner z Curychu ohlásil, že mocným proudem elektrickým dovedl při vysoké temperatuře v kelímcích tuhových rozložiti kryolit a připraviti výhodně **a.**, ale posud není methoda ta na veliko zužitkována. (Podlé pokusu Johna Hopkinsona v Londýně získají se silou jednoho koně po jednu hodinu užitou jen 3 grammy **a**-ia.) V kompaktních kusech jest **a.** kov jako cín bílý, jenž dobře dá se leštiti, avšak nejpěknější zevnějšek poskytují předměty mdle na povrchu upravené, čehož docílí se snadno naleptáním pomocí slabého louhu a smytím slabou kyselinou, nejlépe dusičnou. Hutnost **a**-ia roztopeného jest 2,56, kováním se něco zvýší, bod tání jest při 600° C. Roztápíme jej nejlépe v kelímcích tuhových vyhýbajíce se každému styku s látkami křemičitými, které **a.** velmi znečišťují. Tavidel nepřidáváme, leda trochu chloridu draselnatého, jehož i při spájení **a**-ia používáme. **A.** jest kov, jenž výborně se může kouti i táhnouti v drát, nejlépe se může spracovati při 100—150° C. Kov litý dosahuje tvrdosti stříbra. Čisté **a.** neokysličuje se na vzduchu za obyčejné teploty, avšak kyslíkem při zvýšené teplotě trpí potahujíc se kysličníkem; tato obtíž nastupuje již při spájení. Žíraviny i kyseliny v ně působí, kyselina octová a vinná samy o sobě sice jen mírně, ale u přítomnosti soli kuchyňské nažírají i rozpouštějí je silně. Proto nehodí se **a.** k výrobě náčiní, v němž by se kuchařsky vařilo. **A.** slouží ku přípravě všelikých menších ozdob dámských,

miniumoxydu a uhlí nebo dehtu kamenouhelného ve křivulích z kameniny. Je-li čistý, jest **a.** látka bílá, obyčejně však jest žlutý, neboť jest znečištěn solmi železitými a j. Ze vzduchu přitahuje vlhkost a proto dýmá. Jest to výtečné, chemicky nadmíru působivé činidlo v rukou chemika, jenž zanáší se synthesou v řadě sloučenin zvaných aromatickými (reakce Friedelovy). *Rn.*

Aluminiumoxyd čili kysličník hlinitý, chem. složení Al_2O_3, objevuje se v přírodě ve hlatích rhomboedrických, 3,6—4,1 hutných. Více nebo méně bezbarvý, skoro jako diamant tvrdý sluje korund, je-li na modro zbarven, bezpochyby sledy sloučenin kobaltnatých, safír, je-li chromovými sloučeninami zbarven na červeno, rubín, jde-li zabarvení jeho do violova, slove amethyst orientální atd. Nejobyčejnější jest **a.** znečištěný kysličníky železa a kyselinou křemičitou, jménem smirek známý: jsou to tvrdé krystalické massy, kterých as $2^1/_2$ tisíce m. centů jen z ostrova Naxu v obchod se přiváží. Slouží k účelům brusířským. Kysličník ten lze získati, když látku lacino přístupnou, hydrát hlinitý nebo některé soli hlinité žíháme; jest to pak hmota bílá, beztvará. Nebyla-li příliš žíhána, rozpouští se beztvará ta hmota v kyselinách i v žíravinách; modifikace krystalická netrpí kyselinami. Látka tak laciná jako **a.** jest podkladem mnoha hledaných drahokamů, pročež není divu, že interes vědecký i obchodní nutil k umělému hotovení krystalického oxydu toho. Anglický chemik Humphrey Davy první zkoušel vliv silného sloupce Voltova k roztopení a zkrystalování **a**-u, i získal bezbarvý korund. Gaudin docílil téhož plamenem plynu kyslíkovodíkového. Ovlhčiv **a.** roztokem chromanu draselnatého, získal podlé množství této barvivé látky rubíny, které, jako v přírodě, byly zabarveny od růžově červena do nachova. Kuličky ty byly tak tvrdé, že rýpaly sklo, granát i topas. Frémy a Feil předložili Akademii francouzské r. 1877 práci svou, již dokázali, že lze teplotami pecí porculánových, stále po 2—3 neděle

vání klerikův. Proto přiměl kněžstvo své ke společnému životu s biskupem a s tím spojil vychovávání kleriků. Nikoho nevysvětil, nebyl-li pod jeho dozorem vyučován a k stavu duchovnímu vychován. K témuž směřovali papežové Lev Vel. a Agapet v Římě; onen nařídil biskupům, aby jen toho světili, kdo od malička k stavu duchovnímu se připravoval, tento pak zařídil v Římě podobný ústav, jako sv. Augustin v Africe. Synoda toledská r. 531 poručila, aby dítkám, jež rodiče oddali na službu církevní (*pueri oblati*), dostávalo se postřižin (tonsury) a náležitého odchování v některém duchovním domě na blízku biskupa; v 18. roce věku svého směli jinochové činiti slib čistoty, a dvacetiletí přijati vysvěcení na podjáhny. Druhým zakladatelem a-ů jest Chrodegang, bisk. metský (ok. r. 760), který hlavně toho dbal, aby klerikové více po mnišsku či asketicky byli vychováváni. Také Karel Vel. zakládal pro kleriky školy vyšší, a biskupové za příkladem císařovým hleděli zařizovati podobné školy ve svých sídlech svěřujíce vyučování klerikův učeným kněžím, jejichž představený se nazýval *magister* anebo *scholasticus*. — Počínajíc stoletím XIII. veškeré vyučování a vychovávání zakládáním universit změněno na dobro. Vysoké učení mělo ve kleriky dobré i zhoubné působení. Nabývalit ovšem znamenitějších vědomostí než v biskupských a klášterních školách; mravy však svobodným a mnohdy nevázaným životem na universitách počaly bráti porušení. Proti tomu zřizovány v universitních městech kolleje, v nichž klerikové pod dozorem *regenta* pospolně žili, studovali a pobožnosti konali. Z kollejí duchovních vznikly kolleje pro studující světské, a ty při některých universitách, jako při oxfordské, udržely se až na naše doby. Papežové usilovali sice seč byli, aby nezanikly kathedrální a klášterní školy; ale přes to ústavy tyto klesaly hlouběji a hlouběji. Když pak protestantská knížata v Německu university vyhlásili za své, bylo církvi postarati se o řádné vychování kleru. Za tou příčinou církevní sněm tridentský nařídil: budte při všech kath. chrámech zřízeny ústavy po chlapce, při jejichž výběru budiž chudým dána přednost před bohatými; ti mějtež věku aspoň 12 let, i dostaniž se jim hned postřižin a duchovního šatu. Buďtež vyučováni v mluvnici, počtech, zpěvu, v písmě sv., církevních knihách, v homiliích sv. Otců, v církevních výkonech a obřadech atd. Biskupům na výlohy povoleno alumnaticum; veliká diécése měla míti a-ů několik, kdežto několik diécésí malých mohlo míti jeden společný a. Chlapecké tyto a-y opouštěl chovanec teprve jako novosvěcenec.

V Praze zřízen byl r. 1560 a. (konvikt) pro 22 chovance při jesuitském kostele sv. Bartoloměje, jejž Urban VIII. podřídil římské propagandě. Mimo to byl v Praze a. sv. Václava, jejž založil Jan starší z Lobkovic r. 1580 a jehož řízení svěřil též jesuitům. Arcibiskup pražský Arnošt Harrach uznávaje, že dva tyto a-y nedostačují celým Čechám, měl o to péči, aby zařídil a. větší, a k tomu účelu koupiv »králův dvůr« od paní Polyxeny z Lobkovic zřídil zde i štědře nadal a. a vyučování svěřil františkánům z Irska, kteří r. 1636 počali v něm učiti theologii a filosofii. Při ústavě tom zařídil také knihovnu a knihtiskárnu, a na pap. Urbanovi VIII. vymohl pro svůj a. rozličná práva, tak že alumnové jeho i na vysokém učení mohli vyučovati, a že hodnosti akademické (bakalaureát, licenciát a doktorát) udělené pražským a-em musily býti uznány od universit. Tím se stal a. pražský ústavem veřejným. V »králově dvoře« zůstal seminář až do r. 1783, kdy císař Josef chtěje, aby vychovávání kleriků dostalo se do státní moci, zrušil všechny a-y diécésanní a založil cís. generální a-y čili semináře. Byly hlavně čtyři, a to ve Vídni, Pešti, Pavii a Levně; filiální pak a-y byly v Praze, Olomouci, Štyrsk. Hradci, Inšpruku a Lucemburku. Na jejich vydržování odkázány statky některých a-ů diécésanních a zrušených klášterů. V Praze pro gen. seminář ustanovena kollej klementinská, kterou Josef II. jesuitům odňal, a kralodvorský diécésanní a. proměněn v kasárny. Brzy po smrti Josefa II. zrušeny byly generální a-y a cís. dekretem ze dne 4. čce 1790 biskupům navráceny. Za to byly působením »illuminátů« zavedeny v Bavořích, a to r. 1806 v Landshutě, kde však též jen do r. 1816 trvaly. R. 1825 hollandská vláda také v Belgii zřídila podobný ústav a to v Levně, avšak i tam potrval jen do r. 1830. — Brzy po založení biskupství litoměřického a kralohradeckého kard. Harrachem zřízeny v řečených městech a-y. A. olomoucký založen byl brzy po sněmě tridentském, budějovský a brněnský se zřízením biskupských stolic za cís. Josefa II. Na Slovensku jsou a-ty v Báňské Bystřici a v Trnavě.

Zařízení a-ů jest v různých katolických zemích rozličné. Ve Francii kvetly a-y zejména za pomoci jesuitů, ale na dobro zničeny zrušením toho řádu a velikou revolucí, a po té jen znenáhla byly opět zřizovány. V Německu pro veliké nesnáze z reformace vzešlé studovali jinoši, kteří se stavu duchovnímu věnovati hodlali, na gymnasiu nebo lycei světském, po té na vysokém učení po tři nebo čtyři léta konali studia filosofická a theologická, až konečně vstoupili na rok nebo dvě léta do a-u biskupského. Tak jest zavedeno dosud ve všech zemích Prusku bezprostředně podřízených. V nejnovější době zřizují se chlapecké a-y nebo konvikty, aby připravovali se v nich hoši od nejútlejších let pod dozorem ke stavu kněžskému. Chlapecké ty konvikty mají všechny diécése české. Arcidiécése pražská v Příbrami a ve Stříbře; diécése litoměřická v Bohosudově, kralohradecká v Hradci Králové a budějovická v Budějovicích. Chovanci navštěvují veřejná gymnasia, bydlí společně a žijí pod duchovním dozorem. Když vystudovali gymnasium, vstupují do a-ů či seminářů. Při biskupských a-ech, jako v Litoměřicích, Budějovicích, Králové Hradci, Olomouci a Brně, též na mnohých jiných místech v Rakousku a Německu, kde není vy-

Alušta, středověké Alustan, město tatarské na již. pobřeží krymském (770 obyv.) při ústí řeky Salgiru, 44 *km* na jihových. od Simferopole. Vinohrady jeho patří k nejlepším na Krymu. Ve středu A-ty jsou zříceniny pevnosti vystavěné cís. Justinianem v VI. st. po Kr. V místě samém má kníže Voroncov nádherný zámek; okolí jest velmi malebné.

Aluta, Alt, Olt, Oltul, divoká, zlatonosná, 560 *km* dlouhá řeka vznikající na záp. svahu sedmihradských Karpat na Nagy-Hagymaši, teče směrem jižním k Illyefalvě, pod níž vnímá do sebe Černou Ůgy a měníc náhle směr svůj v západní stává se splavnou; dále teče podél Fogarašského (Transsylvanského) pohoří, spojuje se se Zibínem, pak prodravši se u průsmyku Červené věže jižní hradbou Sedmihrad, vlévá se do roviny valašské, jest hranicí mezi Malým a Velkým Valašskem a zmohutněna přítoky Lotrou, Oltcem a Topologu vlévá se do Dunaje naproti Nikopoli.

Alva, městečko stirlinského hrabství ve Skotsku, stanice dráhy severobritské se 4961 obyv. (1881), živícími se hlavně tkalcovstvím. Okolí bývá navštěvováno pro svoji malebnost.

Alva viz Halve.

Alvadžija viz Halvedži.

Alvadžové, národ africký při řece Bahr-el-Gazálu, obklopený Dinky, v jichž území obývají v jediné lesnaté oase. *Kř.*

Alvár: 1) Domácí stát v Rádžputáně, jižně od Delhi a sev.-záp. od Agry. Prostora 7829 *km*² s 682.926 obyv. (1881), a to hindy 526.115, muham. 151·727, křesťany 90 a džajny 4994. Větší část provozuje rolnictví; hlavní kmen jsou Meové, prabydlitelé, kteří nyní jsou muhammedáni dle jména, ač vedlé toho mají mnoho bohů a zvyků hindských. Jest to krajina dosti hornatá, již probíhají výběžky pohoří Aravalli, dosahující výše 731 *m* n. m. a poskytující různé horniny a nerosty, mezi nimiž mramor, břidlici, pískovce a jiné. Státem projíždí železnice z Džajpúru do Delhi. 55 % půdy státu se vzdělává, polovice umělým zavodňováním; hlavně pěstuje se proso, ječmen, vikev, bavlna, kukuřice, pšenice, luštěniny, olejová semena, tabák, cukrová třtina a opium. Výroby: železo (asi 700 tun ročně), měď, papír, sklo. Dovoz: cukr, sůl a kusové zboží. — **2) A.**, město státu t. jména; má 49.867 obyv. (1881), a to 37.100 hindů, 12.680 muham. a 87 jiných. Město obehnáno jest náspy a příkopy. Asi 305 *m* nad městem vypíná se pevnost. v níž nalézá se starý palác vedlé jiných stavení. Ve městě jest také 5 chrámů džajnských, rádžův palác Asi 14 *km* jihozáp. od města jest jez. Siliserh, jehož voda se vede do A-u; chová mnoho ryb, a v okolí jest mnoho zvěře. — V předměstích jest sídlo politického úředníka, krásný rybník a znamenité vězení. *Fl.*

Alvarado, přístavní m. v mexickém státě a depart. vera-cruzském, 75 *km* jihovýchod. od Vera-Cruzu, v nezdravé poloze na bažině, s loděnicí a 6000 ob., pěstujícími rýži a kakaovník. Majíc prosté, palmovým listím kryté domky rákosové leží na ostrohu s levé strany ústí Ria del Alvarado, řeky počínající se na vých svahu vysočiny středomexické a tekoucí směrem vých. pobřežní rovinou skrze rozsáhlé bažiny, posléze skrze Lagunu de Madero, za níž vlévá se do Mexického zálivu, dospěvši délky asi 150 *km*. Pro četná úskalí jest ústí její jen pro lehčí lodi splavným, avšak přístav jest bezpečen proti všelikým větrům.

Alvarado, Pedro de († 1541), jeden z dobyvatelů Ameriky. Nar. v Badajozu ke konci XV. století. Roku 1529 vyznamenal se při dobytí Mexika pod Fernandem Cortezem, jenž ho r. 1523 poslal s výpravou na jih. **A.** dobyl Guatemaly a založil město Sant Jago de los Caballeros (n. Guatemala la Veja). Král jmenoval jej guvernérem objevené země, kterou **A.** svědomitě spravoval. Pokus jeho, dobyti Quita, kamž podnikl výpravu přes Tichý okeán, nezdařil se pro rozpor se stranou Pizarrovou. **A.** zahynul na nové výpravě šípem indiánským.

Alvarenga: 1) Manoel Ignacio da Silva, básník brasilský, nar. asi 1740 v São João d'El Rei v provincii Minas Geráes, zemřel 1814 v Riu de Janeiro. Po skončených studiích v Riu a v Coimbře stal se advokátem v Lisaboně, později ve svém rodišti, odkud r. 1782 povolán za professora rhétoriky a poesie do Ria de Janeiro. Zde založil po způsobu italských akademií spolu s Joséem Basiliem da Gama akademii »Arcadia ultramarina«. Za to byl za vladaření hraběte de Resende, jsa osočován františkány, kteří v Arcadii viděli klub jakobinský, do vězení uvržen a po dvou létech teprve propuštěn. Od té doby žil v zátiší. **A.** jest z prvních, kteří hledčli literárně emancipovati Brasilii od Portugal, k čemuž zvláště přispěl svou sbírkou milostných písní *Glaura* (v Lisaboně 1799). Jakkoli přídržuje se tu ještě allegorie pastorální, přece hledí všude v obrazech i jménech básně lokalisovati; užívá též národní formy (rondo s refrainy). Všecky jeho písně dýchají těžkou melancholii. Ke sbírce této čestně se řadí na sta jiných jeho básní lyrických, z nichž nejvíce vyniká óda *A mocidade portugueza*, pak *Poema ás artes*. První báseň, kterou proslul, jest satira na zastaralé školní zřízení, kdy studoval v Coimbře (*O desertor das Letras*, 1773 v Lisaboně).

2) A. Ignacio José de Peixoto (* 1748 — † 1793), básník a politik brasilský. Studoval v Coimbře, oddal se stavu soudcovskému napřed v Portugalsku, později ve vlasti, v provincii Minas Geráes, kdež spojil se s básníky souvěkými a stal se členem akademie »Arcadia ultramarina«. Opustiv pak dráhu soudcovskou spravoval rozsáhlé své statky. Když roku 1783 guvernér D. Luiz da Cunha de Menezes utlačoval provincii, postavil se **A.** v čelo nespokojenců a ostrou satirou (*Las Cartas Chilenas*) r. 1786 dorážel na zlořády vládní. Konečně r. 1788 došlo ke vzpouře, která však prozrazena a potlačena, **A.** s ostatními náčelníky jat a k smrti odsouzen (r. 1792); byl však amnestován v posledním okamžiku k deportaci do Afriky, kdež záhy zemřel. Lyrické jeho básně, zvláště kde opěvá lásku k vlasti a touhu po osvobození Brasilie, jeví nadšení a pěknou formu. Pokusil se též v básnictví

dramatickém. Básně jeho sebrány v »Parnaso Brazileiro« od Januaria da Cunha Barbosa.

3) A. Pedro Francise da Costa (* 1826 — † 1883), lékař portugalský, nar. v brasilské provincii Piauhy, zemřel v Lisaboně. Četné jeho spisy o žluté zimnici (1861), o nemocnicích lisabonských (1869), klinické thermometrii (1871) přeloženy do francíny. V poslední době mimo to od něho vydáno a do francíny drem E. Berthenandem přeloženo: *Anatomie pathologique et pathogénie des communications entre les cavités droites et les cavités gauches du coeur* (1872); *Leçons cliniques sur les maladies du coeur* (1878). E. Mauriac přeložil spis jeho *La propylamine, la triméthylamine et leurs sels étudiés au point de vue pharmacologique et thérapeutique* (Paříž 1879). **A.** řídil časopis lékařský v Lisaboně.

Alvares de Azevedo Manoel Antonio, básník brasilský (* 1831 — † 1852). Již v pátém roce věku svého byl stižen nezhojitelnou chorobou, nicméně duch jeho mohutně se vyvinul, tak že básně jeho velmi jsou ceněny. Vydány byly po smrti **A**-ově od otce jeho (1853) a později několikráte (nejúplněji v Brasilia, bibliotheca dos melhores autores nacionaes 1862 v Riu de Janeiro a v Paříži, 3 díly). **A.** jest stoupencem moderního romantismu a realismu, který v literaturu brasilskou uvedl. Vzorem byli mu Victor Hugo a Byron; zvláště tomuto podobá se velmi duchem svým. Vadou některých básní epických (jmenovitě nejobšírnější *O poema do Frade*) jest přílišný skepticism a cynism, jenž podivně se odráží od hluboce procítěných ideálních básní lyrických, na př. vznešené hymny *Crespusculo do mar* a elegie nad vlastním osudem *A minha mãe*. Z prosaických jeho statí vyniká *Litteratura e civilisação em Portugal*.

Alvarès do Oriente (Fernão, básník portug. XVI. století, nar. v Goe, trávil život jako úředník v Indii; jiných zpráv o jeho životě není. Hlavním jeho dílem jest *Lusitania transformada* (v Lisaboně 1606), báseň pastorální, kde pode jmény pastýřskými uvádí nejdůležitější básníky z konce XVI. století. Báseň

demii granadskou a záhy zde vynikl, zejména v modellování. První jeho dílo *Lev hada trhající* získalo mu přízeň biskupa cordovského, Dona Antonia de Gongory, jehož přičiněním dostal se do akademie cordovské. Roku 1794 vstoupil na madridskou akademii San Fernando; tam dostal první cenu, začež král Karel IV. udělil mu r. 1799 stipendium 12.000 reálů k dalšímu vzdělání v Paříži. Zde byl **A.** mezi prvními, kteří se snažili dáti plastice nový směr dle řeckých antických vzorů, a socha Ganymédova v těch intencích pracovaná (nyní v akademii San Fernando v Madridě) došla všeobecného uznání, tak že i císař Napoleon jal se vydatně jej podporovati. **A.** odebral se do Říma, kdež spřátelil se s Canovou a Thorwaldsenem; tam vznikly mnohé a znamenité jeho práce, jako nejlepší z nich skupina *Antilochos a Memnón* (Antilochos brání svého otce před útokem Nestorovým) z 1818. Téhož času byl jmenován španělským dvorním sochařem, a později nových poct se mu dostalo. Navrátiv se r. 1826 do vlasti zemřel brzo po té 26. listopadu 1827 v Madridě. Z jeho děl ještě uvésti dlužno: *Venuše, jíž Cupido vytahuje trn z nohy*, *Spící Orfeus*, *Mladistvý Apollón* jako bůh umění hudebního; *Amor s labutí*; některé sochy portrétní a poprsí žijících osob. Jasná kresba, důstojná jednoduchost v provedení, pravdivé znázornění přírody a hluboký cit jsou význačnými vlastnostmi prací **A**-ových, který mimo přírodu a výplody klassického starověku studoval zejména díla Michel-Angelova. Nejvíce příbuznosti jeví s Canovou, od něhož jen tím se liší, že zvláště dovedně dovedl znázorniti momenty energického, vášnivého pohnutí, jako při kolossální skupině představující scénu z obléhání Saragossy: *Syn brání raněného otce proti nepříteli*. **A.** jen proto tak nepronikl, že díla jeho jsou roztroušena po malých zámcích a sbírkách španělských.

3) A. de Castro Mariano (* 1775 — † 1810), španělský generál, proslulý v bojích za neodvislost Španělska proti Francouzům, nar. v Osmě ve Staré Kastilii. R. 1809 jako

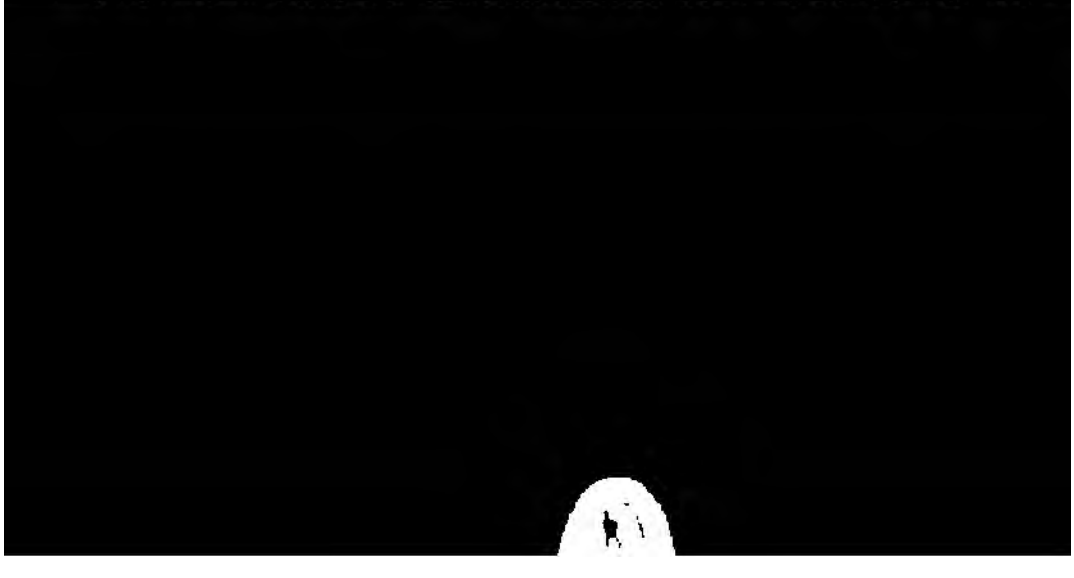

vatelstva, A. postavil se v čelo tohoto hnutí a 22. ledna r. 1855 prohlásil v Acapulcu povstání. Zároveň vydal návrh ku vládě ústavní, známý jménem návrhu ayutelského. V bitvě u Saltilla dne 12. července byl Santa Anna poražen. Opustiv 9. srpna hlavní město byl nucen složiti vládu a 19. srpna uchýlil se do Havany. Kompromissem mezi náčelníky povstání utvořena byla z liberálů a radikálů vláda prozatímní, v jejíž čelo byl postaven A. a jeho náměstkem jmenován Comonfort. Národní shromáždění v Cuernavace zvolilo pak A-a za presidenta. Nejdůležitějším činem vlády A-ovy, který z prvu sídlil v Cuernavace, na to od 15. listopadu 1855 v hlav. městě Mexiku, bylo zrušení předních práv (*fueros*) duchovenstva a vojska. Avšak to dalo podnět ke spiknutí konservativců, pročež A. obdržev na svou žádost 200.000 piastrů výplaty, opustil hl. město a vládu 10. prosince odstoupil generálu Comonfortovi. Na to odebral se do Acapulca, kde žil v soukromí. Když byl Comonfort r. 1858 zapuzen, opřel se A. jeho nástupci, generálu Zuloagovi, a podporoval Juareza. Zemřel v Acapulcu r. 1863.

5) A. y Bougel, Don Annibal, architekt špan. (* 1810 v Římě — † 1870 v Madridě). Mládí své strávil v Římě, na to studoval architekturu v Madridě; r. 1832 vynikaje uměleckým talentem poslán do Italie, kde prodlel až do r. 1839. Navrátiv se do Madridu stal se r. 1844 professorem a později ředitelem školy stavitelské. V cizině seznal blahodárnou působnost komitétů pro zachování starožitných památek a hleděl k tomu, aby i ve vlasti jeho zřídily se podobné výbory. Jako architekt proslavil se mnohými stavbami madridskými, jako bankou, nemocnicí, několika paláci a náhrobky.

Alvargatas, sandály pletené z esparta, jichž pěší vojsko španělské užívá na dlouhých pochodech.

Alvarus (vl. Alvarez) Emmanuel, slavný grammatikář a humanista řádu jesuitského. Nar. na ostrově Madeiře 4. června r. 1526, zemř. v Lisaboně 30. pros. 1583. Znalec řečtiny a hebrejštiny, zvl. pak jazyka a literatury římské, jimž vyučoval v Lisaboně a v Coimbře. Jeho grammatika slula *De institutione grammatica l. III* a vyd. poprve r. 1572 v Lisaboně. Brzo uznána za jedině oprávněnou mluvnici latinskou v řádových školách jesuitských, což mělo za následek veliké množství vydání knihy této v rozmanitých spracováních a výtazích pro mládež různých věků. Spisovatel sám užil spisů starověkých grammatikářů počínajíc od Varrona až po Prisciana; I. kniha obsahuje tvarosloví, II. skladbu, III. prosodii. Také v Čechách vydána tato grammatika mnohokráte v různých výtazích a též po částech. Celá dle prvotného vyd. spisovatelova s českým překladem vzorů tvaroslovných vyšla v Praze r. 1598. Kniha I. opět vyd. v Praze r. 1682, 1714, 1723 (u výtahu pro začátečníky r. 1683, 1740, 1752); skladba r. 1681, 1722, 1757; prosodie r. 1715, 1720, 1723, 1744. Oblibě těšila se kniha A-rova až do zrušení řádu jesuit. U Poláků posud mluvnice sluje »Alvař«. *JNk.*

Alveneu (ital. Alvanova) farní ves s 311 obyv. (1880) ve švýc. kantonu grisonském, v okresu albulském, leží ve výši 1324 *m* nad řekou Albulou na horském svahu, odkudž překrásná vyhlídka se otevírá. Pod vesnicí na břehu řeky 965 *m* nad mořem nachází se hojně navštěvované místo lázeňské Alveneu se sádronosným pramenem sirnatým.

Alvensleben, starožitný rod pruský, osazený hlavně v kraji magdeburském a ve Staré marce (Altmark). Původ rodu jest pověřen až do XII. stol. Ze tří jeho linií červená vymřela už v XVI. stol.; druhé dvě, bílá a četna černá, obě rozděleny v různé větve, žijí dosud. Z nich vyšlo veliké množství církevních, vojenských a státních hodnostářů, zejména:

1) Albrecht z A-u (* 1794 — † 1858) hrabě, pruský státník a ministr. Německé prameny líčí ho jako bystrozrakého právníka, zkušeného státníka a finančníka, pravého representanta staré »poctivé« pruské bureaukratie. Jako diplomat vystoupil poprvé r. 1834 na vídeňských konferencích; r. 1835 stal se ministrem financí. V tomto oboru získal si velikých zásluh, rozšířiv a upevniv něm. celní spolek, k němuž přistoupilo Badensko, Nassavsko a Frankfurt. V bouřích r. 1848 stál A. v čele konservativní strany, která r. 1850 tak příkře se postavila proti zavedení ústavy, chtějíc pruské důstojenství královské zachovati v »plnosti jeho moci«. R. 1851 zastupoval Prusko na konferencích drážďanských; 1854 povolán do panské sněmovny.

2) Gustav z A-u (* 1803 v Eichenbarlebenu, † 1881 v Gernrodě), pruský generál pěchoty. Tažení z r. 1866 súčastnil se v hlavním stanu králově a v říjnu 1866 obdržel velení 4. sboru arm., jemuž velel ve válce r. 1870—71. Tu vyznamenal se v bojích u Beaumontu, Sedanu a Paříže. Službu opustil r. 1872.

3) Konstantin z A-u, pruský generál pěchoty, bratr předešlého, narozen r. 1809. Války r. 1866 účastnil se jako generál-major v arm. korunního prince Bedřicha a rozhodl bitvu u Král. Hradce dobytím Chlumu. Při vypuknutí války r. 1870 byl velícím generálem 3. sboru armádního, v jehož čele na vlastní vrub rozhodl boje ze dne 16. srp. u Vionvillu a Mars-la-Touru. Brzo po válce šel do výslužby.

Alveolární (z lat.), lůžkový.

Alveolární atrofie, úbyt lůžkového výčnělku kostí čelistních jest buď prvotní, ve stáří se vyskytující a celého výčnělku se týkající (senilní čili povšechná atrofie) nebo druhotná čili konsekutivní, t. j. taková atrofie, která jest výsledkem jistých pathologických změn v některé části lůžkového výčnělku, tedy obyčejně také jen místní atrofie, ze které však často postupem času vyvinouti se může atrofie povšechná. Ubýváním tímto, které vstřebáním na lůžkovém okraji jest podmíněno, stává se výčnělek nižším a dáseň jsouc v úzké souvislosti s okostící a ozubicí sestupuje stejnou měrou, jak lůžka ubývá.

Následkem toho obnažuje se s počátku krček zubní a to jest také první známkou počínající atrofie. Čím více lůžkového výčnělku ubývá, tím více také kořeny se obnažují, tak že konečně hrot kořene pomocí svazečku tkaně, sestávající z dásně a ze zbytku ozubice, spojení zubu s čelistí udržuje. Obnažené zuby zdají se býti delšími, prodlouženými, ač skutečně kousací plochy v té výši stojí jako dříve; prodloužení jest tedy jen zdánlivé. Nestane-li se zub následkem onemocnění ozubice a p. již před časem viklavým, stane se jím následkem atrofie a to v rovném poměru k ubývání lůžkového výčnělku. Viklavý zub ovšem jen málo přispívá při kousání, ano často bolestivostí svou jest tomu jen překážkou, neboť zmíněný svazeček bývá při mluvení a ještě více při kousání popotahován neb uskřínut a zanítí se, tak že nemocný hledí se zubu takového zbaviti. Po odstranění všech zubů nezbývá z lůžkového výčnělku skoro ani stopy, a na dolejší čelisti ku př. vidíme jen tu část čelisti zachovalou, na které se svaly upevňují. Vypadáním zubů a mizením lůžkového výčnělku vysvětluje se také snadno, proč obličej u starců jest kratší, proč dolejší čelist při pohybech tak nápadným způsobem se přibližuje k nosu, proč tváře a zejména rty zapadají atd. Co se týče času, kdy atrofie nastupuje, tu jsou individuální rozdíly. Průměrem vypadají zuby mezi 60—70. rokem. Obnažení krčku zubu lze dosti často znamenati již mezi 30—40. rokem, kdežto jinak i osoby velmi značného stáří ani známky **a. a.** nejeví a pevné zuby do hrobu si zachovají. Předčasná atrofie má prý svou příčinu ve sklerose nervu trojklaného.

Druhotná atrofie má svou příčinu nejčastěji v kamínku zubním, v hnisotoku lůžkovém, v nemocech dásní atd., kde výběžku lůžkového ubývá také z okrajů, ovšem pochodem hnisavým. Konečně sluší podotknouti, že po odstranění pevných zubů tato lůžková část též atrofuje, nebo tvoření se jizvy jest vždy spojeno se vstřebáním; a tato atrofie jest příčinou, že zubní lékaři po vytažení zubu asi 6 měsíců čekají, než ke zhotovení umělých zubů přikročiti mohou, neb asi takového času

o caries lůžkového okraje (*caries limbi alveolaris*). Někteří pokládají nemoc za neduh místní, jiní opět prohlašují, že jsou příčiny sice četné, avšak zřídka místní, nýbrž celkové. Za místní příčinu pokládá se zanedbávání čistoty a kamének zubní. Zejména Rigg odvolávaje se na úspěchy při léčení (oškrabává kořínek jemnými noži, až jest úplně hladký, mimo to seřízne vždy okraj lůžkový, a proto v Americe a částečně v Anglii jmenují tuto chorobu nemocí Riggovou, *Riggs's disease*) pokládá kamének zubní za jedinou příčinu. Považí-li se však, že při **a. b**-oei zubní kamének jen někdy se vyskytuje, kdežto v nejčetnějších případech nenacházíme ani stopy po něm, že nemoc znamenati lze i u osob, které zuby bedlivě si čistí, musíme ovšem náhled Riggův pokládati za nepodstatný. Rigg jest na omylu, považuje-li nerovnosti na kořínku se objevující za kamének. Vnikneme-li totiž vhodným nástrojem mezi dáseň a kořen, narazíme ve větší nebo menší hloubce na drsný okraj lůžkový a také kořen se jeví drsným, a to ze dvou příčin. Cement totiž nebývá vždy stejnoměrně zničen, tak že na některých místech jest zubovina úplně obnažena, na některých však ještě částkami cementu přikryta; mimo to vidíme ještě zvláštní inkrustace, které nejspíše tím způsobem vznikají, že vápenné soli, které následkem nemoci cementu se rozpouštějí, s částkami hnisu tvoří sraženiny v podobě těchto konkrementů. Tyto konkrementy nejsou tedy kaménkem zubním a také ne příčinou, nýbrž následkem nemoci. Zdárné léčení Riggovo lze vysvětliti prostě tím, že okraj lůžkový seřízne. Tvrzení, že hnisotok pozoruje se při nemocech ledvin, úplavici cukrové, hostci, dně a j., dále u lidí duševně se namáhajících, u žen po vysilujících nemocech, jest nesprávný a nelze mluviti o jakési příčinné souvislosti těchto nemocí s **a. b**-oeou. Zdá se, že při tomto mají mikroorganismy největší úlohu. Nemoc známenáme obyčejně v prostředním věku, zřídka před 35. rokem. Obyčejně bývá zachváceno více zubů najednou, někdy souměrně na obou stranách čelisti. Velkou vzácností jest, že nemoc zachvacuje ve-

Alveolární ektasie plic viz Rozedma plic.

Alveolární hlíza (*abscessus alveolaris*). Každé nahromadění hnisu následkem pochodu zánětlivého na výčnělku lůžkovém jest a. h-zou; nejčastěji se však pojmenování toho užívá při hnisavých zánětech, které vznikají následkem zánětu ozubice uvnitř lůžka. Dosáhne-li zánět ozubice svého vrcholu, nastane hnisání nejen v ozubici, nýbrž také v číži kosti lůžkové, jež bývá vždy spolu zachvácena jako příslušná dáseň. Toto hnisání v lůžku jest právě a. h., a to akutní, při které znamenati lze opuchliny v sousedních částech tkaniva. Z lůžka dostává se hnis obyčejně otvorem, jenž vznikl ve stěně lůžka hnisavým zánětem, pod sliznici, a to častěji na stranu retní než jazykovou. Hlíza nyní jen sliznicí krytá provalí se sama. Zřídka odtéká hnis podél lůžka na okraji dásňovém nebo průduchou kořínkovou při otevřené dutině dřeňové. Jsou však také dosti četné případy, že hnis nezjedná si odtoku naznačeným způsobem, nýbrž že vniká do houbovité hmoty kosti čelistní, a nebezpečí infiltrace a zánětu kosti jest tím hrozivější, čím houbovitější jest hmota kosti. Hnis sváží se nejčastěji dolů směrem své tíže a někdy provalí se konečně třeba na místě dosti vzdáleném, jako na tváři, na okraji dolejší čelisti, před uchem nebo za ním, na krku, šíji, ano i na hrudníku. Vyprázdněním hnisu může býti pochod ukončen a otvory, jimiž hnis odtékal, se zahojí. Avšak obyčejně se pochody v kratší nebo delší době opakují, až konečně otvory dosti zhusta zůstanou otevřeny a hnis odtéká jimi neustále. Z akutní hlízy vyvinula se totiž vleklá. Chodby a otvory, jimiž hnis odtéká, jmenují se píštěle zubní; z těch pak ty, které mají otvor na dásni, píštěle dásňové. Při akutních hlízách máme vždy sousední části opuchlé, tak při zubech hořejších rty, tváře, víčka; zjedná-li si hnis odtok na stranu jazykovou, vidíme při stoličkách opuchliny na sliznici hltanu, měkkého patra, oblouků patrových, čípku i mandlí, a to jsou příznaky anginy, které jako *angina dentaria* se popisují; ano byly pozorovány i oedemy hlasivky. Při a-ch h-zách stoliček dolejších znamenati jest zaklínění úst dílem pro současné účastenství svazu i kloubu čelistního, dílem pro otok příušnice a žlaz podčelistních. Jakmile hnis odtekl, dostaví se značná úleva, tukavé bolesti přestanou okamžitě, i otoky zmizejí v krátkém čase. Při vleklých hlízách není bolestí ani otoků; nastanou jen tenkráte, uzavře-li se píštělový otvor, avšak ztratí se hned, jakmile hnis může zase odtékati. Hlavní příčinu a. h-zy hledati dlužno v septických látkách, které vnikají do lůžka — obyčejně průduchy kořínkovými — a způsobují hnisavé záněty ozubice a číže kostní, jak často vidáme při sněti dřeně a při zubech, jichž dřeň již dávno se rozpadla, je-li dutina dřeňová uzavřena, třeba jen zbytky pokrmů. Také cizí tělesa, jako ulomené kousky parátka, která vnikla pod dáseň do lůžka zubu třebas úplně zdravého, způsobují malé a. h-zy, ale i zde jsou toho příčinou septické látky lpěvší na cizím tělese. A. h-zu vyléčíme vytáhnuvše zub nebo kořen, jenž umožňuje vnikání septických látek do lůžka. Má-li však zub cenu, pak dlužno uvážiti, je-li možno průduchy úplně vyčistiti, aseptickými učiniti a tak je udržeti; totéž platí o lůžku. V takových případech možno zub plombou úplně zachovati; i píštěle se pak v krátkém čase zahojí. Při a-ch h-zách musí ovšem hlíza býti nožem otevřena, aby se hnis úplně mohl odstraniti. *Bř.*

Alveolární mázdra, správně ozubice (v. t.).

Alveolární rakovina viz Rakovina.

Alveolární výčnělek jmenuje se ta část čelisti, ve které zuby jsou upevněny, tedy při horní čelisti část dolejší, při dolní čelisti část hořejší. Každý výčnělek tvoří celkem oblouk, jehož zakřivení na hořejší čelisti jest elliptické, na dolní parabolické. Každý výčnělek jeví jazykovou a retní, resp. lícní desku kostěnou, které mezi sebe pojati musí kořeny zubů (před řezáním se zubův i korunky). Obě desky jsou příčnými stěnami z houbovité hmoty kostěné přepaženy na tolik oddílů, kolik zubů pojato býti má; je-li zub vícekořenný, jest oddíl podobnými stěnami přepažen na tolik menších dílů, kolik jest kořenů. V každém pak oddílu vidíme lůžko zubní. Stěny, které takto lůžka pro kořeny jednoho zubu oddělují, slují mezilůžkové stěny kořínkové. Jelikož lůžka mají tvar nálevkový a ke zpodině ve hrot vybíhají jako kořeny zubní, obě desky však stejně daleko od sebe odstávají, musí houbovité hmoty kostěné v tom poměru přibývati, v jakém objemu lůžka od okraje ubývá, a skutečně jsou mezistěny lůžkové také v částech odpovídajících zpodině lůžka nejsilnější. Deska retní, resp. lícní, jest na hořejší čelisti v celém objemu, na dolejší jen až k první stoličce slabší než strana jazyková, od druhé stoličky dolejší jest naproti tomu deska lícní silnější než jazyková, což při tahání zubů má důležitost velikou, jelikož slabší stěna klade menší odpor než silnější. Na retní ploše viděti i nahmatati lze vyvýšeniny (*ruga alveolaria*), které zubního lékaře správně o tom poučují, jak dlouhé a jak silné jsou kořeny a bude-li nutné snad vytažení zubu snadno neb obtížno. Lůžkový výčnělek má pouze za úkol, aby udržoval zuby v jejich poloze a poskytoval jim opory. Objevením se mléčných zubů roste tato část pro lůžka zubní určená a vstřebá se i s kořeny dětských zubů, když přiblíží se doba vypadání jich; ale tvoří se současně s vyvinujícími se stálými zuby. Výčnělek lůžkový vzniká a mizí podlé toho, jak jest ho potřeba k upevnění zubů. Když u vysokém stáří veškeré zuby se ztrácejí, pak mizí i celý výčnělek a z dolejší čelisti zbývá pouze část, která leží pod zevnější a vnitřní čarou oblou (*linea obliqua externa* a *interna*), když čáry ty prodlouženy si myslíme; také po vytažení zubu mizí příslušná část lůžkového výčnělku. *Bř.*

Alveolinový vápenec, též Borelisový vápenec, část eocénního útvaru v Istrii. —*n*—

Habelschwertu ve Slezsku, při čemž vévodu Hessen-Filippsthalského jal, začež dostal řád Marie Terezie. Josef II. jmenoval jej generálmajorem a ustanovil jej synovci svému Františkovi (potomnímu císaři) za učitele taktiky. Pod vrchním vedením Laudona účastnil se **A.** války turecké, za jejíhož trvání povýšen na podmaršálka, ač útok na Bělehrad, při němž velel, se nezdařil. Roku následujícího zlomil odboj Nizozemců v Luttichu jsa velitelem vojska rakouského vypraveného ku potlačení povstání belgického. Ve válce proti Francii bylo hlavně jeho obezřetnosti a udatnosti děkovati, že dobyto vítězství u Neerwindenu dne 18. března 1793. R. 1795 odevzdáno **A**-ovi, který se zatím stal polním zbrojmistrem, vrchní velení na Rýně, ale po krátkém čase k rozkazu císaře Františka navrátil se do Vídně, kde se stal členem dvorní rady vojenské; než r. 1796 shledáváme se s ním opět na bojišti. **A.** shromáždil v Tyrolsku zbytky poraženého vojska, a zorganisoval tam také domobranu. Téhož roku (17. list.) bojoval ještě u Arcola a r. 1797 (14. ledna) u Rivol proti Bonapartovi, ač v obou bitvách nešťastně. Byv odvolán s bojiště, kdež na místo něho nejvyšším vůdcem jmenován arcivévoda Karel, stal se **A.** vrchním velitelem v Uhrách. Nezdar jeho ve válce nijak neumenšil přízně císařovy k němu, který jej r. 1808 jmenoval polním maršálkem a daroval mu panství v Banátě. Heslem **A**-ho bylo: *Justitia virtutum comes*, jím řídil se po celý život, byl otcem vojínů, štědrý, ode všech milován; měl značné taktické nadání a byl osobně velice udatný. Zemřel 25. září 1810 v Budíně jsa poslední svého rodu. *Nk.*

Alvisi Eduardo, historik italský, nar. 7. března 1858 v Castelu San Pietro (u Bologne). Vystudovav ve Florencii, založil v Bologni list »Pagine sparse«, jehož spolupracovníky byli Giosuè Carducci a Enrico Panzacchi. Věnoval se zúplna studiím historickým a práce jeho učenci velice cení, zvláště *Le Partecipanze* (Bol. 1876) o právních obyčejích hospodářských za středověku, jež posud trvají v některých částech Bolognska, pak *La Romagna ai tempi di Dante Alighieri; Cesare Borgia duca di Romagna* (Imola 1878); *Rispetti del secolo XV.* (Ancona 1880). Mimo to vydal též některé staroitalské památky, jako *La Canzone del Bassilico* (Florencie 1880); *Commedia di Dieci Vergini* (t. 1882).

Alvus viz Břicho.

Alwernia, městečko v Haliči, okr. chrzanovském, 26 *km* záp. od Krakova. Má 559 ob. (1880), strojní mlýn a hrnčířskou školu. Nad městem, na vysokém zalesněném kopci, nalézá se kostel s klášterem řeholníků řádu bernardinského, jejž založil Krištof Koryciński, kastelán vojnický, a nazval dle kláštera na hoře Alvernii v Toskánsku, jejž r. 1213 založil sv. František z Assisi.

von **Alxinger** Johann (* 1755 — † 1797), básník německý, jenž napodoboval Wielanda dvěma epy romantickými *Doolin von Mainz* (1787) a *Bliomberis* (1791), ale poetické ceny básně jeho nemají; jsou však významny pro dobu Josefa II. Mnoho míst filosofických charakterisuje jej jako přívržence svobody myšlení a osvíceného despotismu, avšak též jako odpůrce protináboženského směru tehdejšího. **A.** nar. ve Vídni, stal se dvorním agentem, r. 1794 sekretářem dvorních divadel a r. násl. rytířem. Jeho spisy vyšly r. 1812 o 10 svazcích ve Vídni. *Ks.*

Alyattés, předposlední král lydský, vládl (dle zařadění Eratosthenova) od r. 608—561 př. Kr. Byl synem krále Sadyatta a tudíž čtvrtým králem z rodu Mermnadův a nastoupil vládu za dob pohnutých, neboť Lydii ještě napadali loupeživí Kimmeriové a válku s Milétskými zdědil **A.** po svém otci. V posledním (šestém) roce války zapálil **A.** chrám Athénin v území milétském a upadl v těžkou chorobu, ze které teprve povstal, když byl na radu kněží delfských zbudoval dva nové chrámy. Válka s Milétem skončila uznáním lydské svrchovanosti se strany Miléta, načež **A.** zničil poslední zástupy Kimmeriův a znenáhla panství své rozšířil až k řece Halyu na východě. Tu však potkal se s Médy a zapletl se v dlouhý boj s králem jejich Kyaxárem (590—585). V šestém roce války sveden boj někde na Halyu, který však úplným zatměním slunce dne 28. kv. 585 (položka Pliniova shoduje se zcela s výpočtem Zechiho) zastaven byl. Prostřednictvím vládců kilikijského a babylónského smluven mír, Halys ustanoven hranicí mezi Lydií a Médií, a **A**-tova dcera Aryánis zasnoubena médskému královici Astyagovi. V životě svém **A.** rád obcoval s Řeky a jmenuje se mezi dárci delfského chrámu. Po smrti pohřben byl v náhrobku velmi nákladném, kterému již staří se obdivovali. Náhrobek ten spatřuje se podnes uprostřed královských hrobů lydských severně Sard, na břehu řeky Herma (Hamilton, Researches in Asia Minor I., 147). **A.** má důležitý význam v dějinách starověkých, jsa zakladatelem lydské velmoci a prvým v dějinách známým prostředníkem mezi Řeky a národy východními. Nástupcem jeho byl syn Kroisos. Druhý jeho syn Adramys (též Andramytos) byl zakladatelem Adramytteia (v. t.). Srv. Schubert, Geschichte der Könige von Lydien (Vratislav 1884). *Pšk.*

Alyndža (armen. *Erendžak*), zříceniny pevnosti v gub. erivánské, jihových. od új. m. Nachičevanu (1840 *m* n. m.), na místě starověké *Alany*, kdež Tigranes a Artabazes skrývali své poklady. R. 1387 dobyl jí po dlouhém obléhání Tamerlan. Poblíže teče ř. Alyndžačáj, levý přítok Araksu.

Alypios, spisovatel hudebního díla nadepsaného *Εἰσαγωγὴ μουσικῆ*, jež jest důležito k poznání starého notového písma řeckého. Věk spisovatele toho nelze bezpečně určiti; obyčejně má se za to, že žil asi ve III. stol. po Kr. Dílo jeho vydal Meibom v Amsterodamě r. 1652. *Knr.*

Alypos Sikyónský, řecký sochař, žák Naukydův; **A.** zhotovil několik soch athletů v Olympii a sedm soch zadního skupení slavného daru obětního, který Sparťané věnovali

do Delf na památku vítězství u Aigospotamů nad Athěňany dobytého. *Vý.*

Alysia Latr., domácí rod vos larvomorných č. lumků (*Entomophaga*) z čeledi *Braconidae*. Velmi četné do rodu tohoto náležející druhy mají nepatrné, 1—6 *mm* dl. tělo, dlouhá, na konci značně vinutá tykadla, vejčitou hruď a přisedlý zadek. Larvy jejich cizopasí v larvách různých much a brouků. Příkladem z četných druhů slouží **A.** *manducator* Fabr., lumčík to 6 *mm* dl., těla leskle černého, s nohami předními červenými, zadními hnědými. Larva jeho cizopasí v larvách much a brouků hubomilných. *Šc.*

Alysseid viz Katenoid.

Alyssum L., tařice (viz vyobr. č. 179.), rod rostlin z řádu křížatých (*Cruciferae*), se šešulinkami vejčitými, elliptickými neb podlouhlými, souběžně s příhrádkou v nejširším průměru ležící smačklými, pouzdry 1—4semennými. Nitky tyčinek bývají křídlatě rozšířeny a často 2 zoubky opatřeny. Byliny nebo keříčky většinou hvězdovitými chloupky šedopýřité, větevnaté, s listy buď oddálenými nebo na zpodu v husté růžice nahloučenými, celokrajnými, s květy bílými neb žlutými, nepatrnými. Známe asi 80 druhů většinou v zemích středomořských, zvláště ve Španělích, sev. Africe, Malé Asii, Persii, Kavkáze i Sibiři, hlavně na horách. V Čechách rostou 4 druhy, z nichž jest nejpěknější **A.** *saxatile* L. (t. skalní), všude na vápencových skalách v okolí pražském rozšířený, vytrvalý druh s hustou růžicí kopistovitých, šedopýřitých listů a se zlatožlutými, bohatými kvítky. Všude u cest a na suchoparech roste **A.** *incanum* L. (t. šedá, šedivka), význačný bílými, hluboce dvojklanými

Č. 179. Alyssum, 1. květ celý, 2. zbavený kalicha i koruny, 3. týž v průřezu podélném.

plátky a velikými elliptičnými šešulemi. Na místech podobných roste vytrvalý druh **A.** *montanum* L. (t. chlumní), jehož plátky jsou žlutokvěté a kalich po odkvětu opadaný, jakož i **A.** *calycinum* L., druh jednoletý s kalichem neopadavým. *Vs.*

Alytes, poloropucha, rod žab ze zvláštní, nečetné čeledi (*Alytidae*), poněkud našim

Č. 180. Alytes obstetricans (poloropucha vejcenosná). Sameček vlekoucí vajíčka.

kuňkám anebo spíše ropuchám příbuzné. Nejznámějším druhem jest poloropucha vejcenosná (*Alytes obstetricans*, Wagl., viz vyobr. č. 180.), nepatrná žabka, jejíž tělo pokryto bradavičnatou, jen na hrdle hladkou kůží barvy na hřbetě šedé, trochu namodralé s černými i naopak světlejšími body a skvrnami, vezpod světle šedé; převeliký jazyk jest v zadu celokrajný a téměř celou šířkou přirostlý, nepatrné žlázy příušní jsou podlouhlé, bubínek sluchový okrouhlý. Ačkoli nemá měchýře zvukového, křehotá hlasem velmi jasným a silným. Žije v jihovýchodní Evropě a za dne stále se ukrývá ve hlubokých doupatech a rozsáhlých děrách, jež si sama vyhrabává. Když byla samička vajíčka v několik pásek slepená snesla, ovíjí si je sameček kolem zadních nožek a nosí je tak dlouho s sebou, až se z nich vylíhnouti mají pulci. Pak je zanese do vody, kdež pulčíci tenký obal vaječný protrhnou a čile vodou počnou plovati. Samička se vodě vyhýbá. Pulci dorůstají znamenité velikosti až i 8 *cm*. *Br.*

Alytés (řec. ἀλύτης), strážník při závodech olympijských. **A**-tové udržovali pořádek a dohlíželi na slosování závodníků. Představený jejich slul alytarchés. *Rl.*

Alyxia *stellata* Forst., vraskoun hvězdnatý, popínavý keř z řádu brčálovitých (*Apocyneae*). Roste v lesích Východní Indie. Má větve tenké, oblé, korou popelavou pokryté. Kůra tato jest vonná, povzbuzuje zažívání a slouží proti zimnici. Přivází se též do Evropy pod jménem *cortex Alyxiae*. *Vsky.*

Alyzia (Ἀλυζία neb Ἀλύζεια), starořecké město na západ. pobřeží akarnanském, leželo u dnešní vsi Kandily, kde zříceniny jeho podnes jsou patrny. U přístavu stála svatyně Hérakleova, kterou kovolitec Lysippos ozdobil výjevy z bojů Hérakleových. V dějinách řeckých známa jest **A.** námořní bitvou z r. 375 před Kr., v níž athénský vůdce Timotheos potřel loďstvo spartské a tím Lakedaimonské i spojence jejich úplně vytiskl také z moří západních.

Alz, přítok Innu v Bavořích, asi 60 *km* dl., vytéká z Chiemského jezera (na sev.).

Alzey, Alzei, velmi staré, již Římanům jménem Altega známé město krajské ve velkovévodství Hesském, prov. porýnské, na řece Selze a na uzlu hesské dráhy Ludvíkovy, sídlo soudního úřadu se zbytky mohutného hradu (Ravensburg), evang. a katol. chrámem, reálnou školou, učitelským seminářem, národní bibliotékou a 5932 obyv. (1885), kteří se živí polním hospodářstvím, pěstováním vína a tabáku, ale též značným průmyslem, zejména jirchářstvím, tkalcovstvím, hrnčířstvím, truhlářstvím a j. Za středověku byl **A.** městem říšským; ve válce třicetileté mnoho utrpěl a r. 1689 byl od Francouzů vypálen. — Kraj alzeyský, mající na 312 *km*² 38.020 ob. (1885), jest nad míru úrodný, všecek výborně vzdělán a bohat vinicemi zaujímajícími 6% veškeré jeho půdy.

Alzog Johann B. (* 29. června 1808 v Olavě ve Slezsku, † 1. bř. 1878 ve Freiburce breisgavském), německý církevní historik. Odbyv studia ve Břehu, Vratislavi a Bonně byl domácím učitelem v Cáchách. Roku 1834 na kněze vysvěcen, násled. roku povýšen na doktora theologie v Münsteru a hned povolán za professora církev. dějin a exegese do kler. semináře v Poznani. R. 1845 byl povolán za kanovníka, professora a ředitele semináře do Hildesheimu, odtud r. 1853 za prof. církev. dějin do Freiburku, kde setrval až do své smrti. R. 1869 povolán byl od Pia IX. do Říma, aby tu jako člen dogmatické přípravné kommisse pracoval pro sněm vatikánský. Jeho výborné dílo *Lehrbuch der Universalgeschichte der christl. Kirche* bylo v l. 1840—72 desetkráte vydáno, přeloženo do několika řečí evropských, i do armenské. Jiný spis jeho: *Grundriss der Patrologie* (Freib. 1866) dočkal se 3. vyd.; mimo to psal **A.** do různých listů theologických. *Jrk.*

Alžběta, jméno ženské, česky Eliška, něm. *Elisabeth* (hebr. *Elí-šéba*, později *Elišabet*, bůh moje úmluva): **1) A.** z rodu Aaronova, manž. kněze Zachariáše, otce sv. Jana Křtitele; tak jmenovala se také choť Aarona, bratra Mojžíšova.

2) A. sv., lantkraběnka durynská (* 1207— † 1231), dcera Ondřeje II., krále uherského. Jsouc teprve čtyřletá byla zasnoubena jedenáctiletému synu Heřmana, lantkrabí durynského, a spolu s ním vychovávána na hradě Vartburce u Eisenachu. R. 1221 oddána s Ludvíkem IV., který se byl po úmrtí otce svého r. 1217 uvázal ve vládu. Než šťastné to manželství za krátko přerušeno, neboť Ludvík súčastniv se křížové výpravy Bedřicha II. zemřel v Otrantě r. 1227. **A.**, jež po příkladě tety své sv. Hedviky již za svobodna i za dob manželství uprostřed hlučného dvora oddávala se přísnému životu asketickému, ovdověvši konala tím horlivěji skutky milosrdenství a žila přísně jako řeholnice. Svat její Jindřich Raspe, poručník syna jejího Heřmana, vypudil **A.**-tu z Vartburku pod záminkou, že svou přílišnou dobročinností mrhá poklad státní, i nezbylo jí než utéci se se synem Heřmanem a dvěma dceruškami k ujci svému biskupu bamberskému, který jí poskytl útulek na zámku Bottenšteině. Teprv r. 1229 vykázán jí za vdovské sídlo Marburk a 500 hřiven stříbra ročního příjmu. **A.** učinivši slib, že nevstoupí v druhé manželství, věnovala všecky příjmy své chudým a nemocným, pro něž založila v Marburce nemocnici (viz Alžbětinky), vlastní potřeby své uhrazujíc výtěžkem ruční práce. Zemřela 19. list. 1231; tělo její uloženo v kapli sv. Františka, od ní založené. Již 1. čna 1235 prohlásil ji papež Řehoř I. za svatou a památka její světí se 19. list. Svat její, lantkrabí Konrád, velmistr Německého řádu, hned roku následujícího založil nad jejím hrobem skvělý chrám. Život sv. **A**-ty ozdoben bohatým věncem pověstí a legend, které sebral Montalembert v Histoire de sainte Elisabeth (v Paříži 1830, 17. vyd. 1880, česky vydán v Dědictví sv. Cyrilla-Methodia na Moravě), jádro historické podal Wegele v Sybelově »Historische Zeitschrift« 1861. V české literatuře máme Život sv. Alžběty v překladě Marie Antonie (v Praze 1817) a starší opis jeden v ruk. z XV.—XVI. stol. v univ. knih. pražské a j. Murillo obral si výjev ze života sv. **A**-ty za předmět obrazu, který se nachází v madridském museu; angl. básník Charles Kingsley napsal dramat. báseň The Saint's-Tragedy (v Londýně 1848), jejíž látka rovněž vzata ze života sv. **A**-ty.

3) A., kněžna česká, dcera Jindřicha, bratra Vladislava II. a sestra biskupa pražského Jindřicha Břetislava. Jako rodina královská vůbec i **A.** velmi přála řádu praemonstrátskému a vstoupila se svou sestrou Marketou do kláštera doksanského, kde zvolena převorkou. Přinesla klášteru 80 hřiven stříbra, 2 vsi Bregor (Břehoryje) a Kojov a mnoho vzácných nádob kostelních. Dle Balbina (Miscell.) zemřela 31. března 1180 pokládána jsouc za svatou. *AŽ.*

4) A., manželka Soběslava II., dcera polského krále Měčislava III., kterému později dáno příjmí »Starý«, Soběslav pojal ji za manželku po r. 1173. Když knížecí stolec český od císaře Bedřicha prodán byl Bedřichovi českému a tento r. 1178 zmocnil se Prahy, zajata **A.**, ale brzo propuštěna. Bezpochyby pak sdílela vyhnanství manžela svého. Po smrti Soběslavově († 29. ledna 1180) vrátila se snad k otci svému.

5) A., původně Rejčka, královna česká (* 1286), dcera Přemyslava Pohrobka, krále polského, a manželky jeho Rixy, dcery Valdemara švédského. Po smrti otcově (r. 1296) chována nejdříve při dvoře braniborském; když pak r. 1300 král Václav II. s rukou její přijal království Polské, přivezena Rejčka, tenkráte 14letá, v čestném průvodu do Prahy a odevzdána péči tety své Gryfiny, vdovy po Leškovi Černém, která od r. 1291 bydlila při dvoře českém. Václav slavil svatbu s ní teprv 26. května 1303 a nazval ji novým jménem **A**-tou. Po smrti Václavově (1305, 21. června) provdala se **A.** 16. října 1306 za Rudolfa

králi mezi sebou a s Bedřichem rakouským, a jen prostřednictvím krále německého Ludvíka Bavora došlo k míru v Domažlicích 23. dubna 1318, kterým utrpěla důstojnost královská nemalou mravní pohromu. Král zanevřel z té příčiny na království České a povaha jeho obrátila se rozhodně a navždy ke zlému. Jindřich z Lipé dovedl se vlouditi v důvěru jeho a namluviti mu, že **A.** obmýšlí připraviti jej o trůn a vydati staršího syna některým pánům za krále, aby vladařili jeho jménem. Jan uvěřiv těm lstivým řečem přijel na počátku r. 1319 s brannou družinou na hrad Loket a nařizoval, aby mu byly věže postoupeny k obsazení jeho lidem, a když

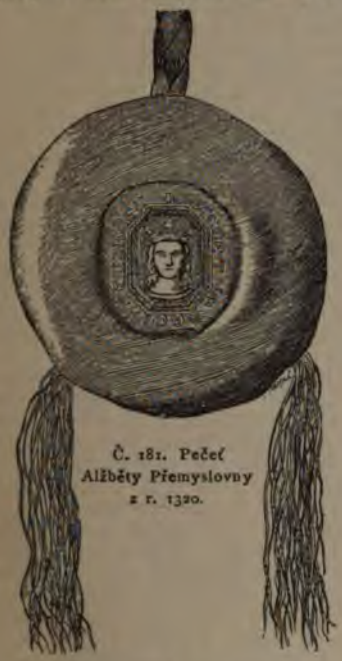

Č. 181. Pečeť Alžběty Přemyslovny z r. 1320.

hned neuposlechnuto, dal do posádky střílet. A-tě nezbylo než postoupiti hradu Janovi, zanechati dítky v moci manželově a odstěhovati se na Mělník, kde od té doby větším dílem přebývala. Konečně v srpnu 1322 vystěhovala se do Bavor prchajíc před svým mužem. Tu přebývala nejprve u svého zetě Jindřicha, vévody bavorského, v Landshutě, později v Koubě blíže hranic českých živa jsouc dílem z podpory tamějších příbuzných svých, dílem pak na dluh, neboť král zabavil uprchlé manželce své všecky důchody v Čechách. Teprv na počátku r. 1325 vrátila se **A.** do Čech, ale od manžela zůstávala i na dále odloučena přebývajíc nejvíce na Mělníce. Konečně po delší nemoci zimničné s kašlem umřela nešťastná paní na Vyšehradě v domě nevlastního bratra svého probošta Jana v den sv. Václava r. 1330, majíc 39 let věku svého a 1. října pochována ve Zbraslavi. Pečeť, jaké užívala, podáváme na vyobr. č. 181. Janovi porodila **A.** 6 dítek, mezi nimi Václava, potomního cís. Karla IV. (14. kv. 1316). *Nk.*

7) A., čtvrtá manželka cís. Karla IV., dcera Bogislava V. vojvody pomořského čili kašubského, vnučka krále polského Kazimíra. Svatba Karlova s Alžbětou pomořskou slavena na dvoře krále polského v Krakově nejspíš v měsíci dubnu 1363 a oslavil ji přítomností svou také král uherský Ludvík. Roku 1368 (1. listop.) korunována **A.** v Římě od papeže Alexandra III. na císařovnu, při kteréž příležitosti Karel IV. spolu s chotí svou založil v tom městě hospic pro poutníky z Čech, který tam dosud trvá byv v našich létech obnoven. **A.** porodila Karlovi pět dětí, z nichž nejstarší dcera Anna (* 11. května 1366) stala se manželkou Richarda II. krále anglického, nejstarší pak syn byl Sigmund (nar. 14. ún. 1368), ostatní Jan Zhořelecký (nar. 1370), Karel (nar. 1372 a zemřelý po roce) a konečně Marketa, která přišla na svět r. 1373 v 58. roce věku otcova. Císařovna **A.** po smrti manželově žila ve Hradci Králové a tam také zemřela 14. února 1393. Tělo její přivezeno do Prahy a pohřbeno ve chrámě sv. Víta ve hrobce královské, vedlé manžela jejího, císaře Karla. Ve Hradci zachovaly se po ní některé drahocenné věci, totiž hedvábný pás s bohatým stříbrným kováním s českými průpovídkami milostnými, bezpochyby dar manželův, a 24 lžíce z jalovcového dřeva se stříbrnými řapy rytbou a emailem zdobenými, z nichž na 16 jsou nápisy české obsahující dílem kratičké modlitby nebo mravoučná pravidla. (Popis v Památkách arch. II. 180.; vyobr. na příloze.) Paní ta vynikala neobyčejnou silou; lámala silné nože rytířské a kuchyňské rukama jako mrkev, pancíře rytířův a dvořanův císařových roztrhávala ve dví shora až dolů, i také nové podkovy rozlamovala v rukou. Beneš z Weitmile, jenž to vše vídával, podotýká, že císařovna provozovala své siláctví před knížaty a pány, ale nikdy jindy, než když císař si toho přál. Zdá se, že císařovna **A.** také později na vdovském svém sídle příležitostně na odiv stavěla sílu svou, neboť Bienenberg (Königgrätz 193) nejspíš z domácí tradice dodává k tomu nový způsob, totiž že svíjela cínové talíře jako papír. *Nk.*

8) A., královna česká, uherská i německá (* 1490), jediná dcera a dědička Sigmunda, krále uherského a českého, a druhé manželky jeho Barbory Celské. Jsouc dvouletá zaslíbena 7. října 1411 Albrechtovi V., vév. rakouskému, a oddána s ním dne 26. dubna 1422. Po smrti Sigmundově, s nímž vymřel rod Lucemburský po meči, dostal se Albrecht k panství v Uhrách i v Čechách (1437), ale zde jsa znám jako přehorlivý katolík potkal se s tuhým odporem mocné strany podobojí, jejž zlomiti již nedovedl, a zemřel 27. října 1439. **A.**, která za života manželova nevystupovala činně, ovdověvši s velkou rázností hájila práva svá i očekávaného dědice svého. Dne 22. ún. 1440 porodila v Komárně syna, jemuž dáno jméno Ladislav; i snažila se odtud vší silou zachovati mu dědictví po otci v Uhrách i v Čechách.

Potkala se v tom v Uhrách s velikým odporem, ježto většina stavů té země již před tím podávala panství Vladislavovi, králi polskému, který je přijal a nedlouho potom vypravil se také s vojskem do Uher. V Čechách zvolen za krále Albrecht, vévoda bavorský, který však nepřijal koruny české. Prostřednictvím papeže staly se jisté úmluvy mezi A-tou a králem polským o uznání práv syna jejího, a také v Čechách strana podobojí vyjednávala s ní o uznání Ladislava za krále. Avšak A. nedočkala se již konce jednání zemřevši v Rábu dne 19. pros. 1442. *Nk.*

9) A. Stuartovna, královna česká, dcera krále anglického Jakuba I. a králové Anny dánské, nar. 19. srpna 1596, prožila dětský a panenský věk mimo život dvorský v samotě bývalého opatství Combe ve Warwikshiru. Zde vychována a vzdělána nevšedně nadaná princezna pospolitě se starším, vřele milovaným bratrem, následníkem trůnu Jindřichem. Po časné smrti téhož († 1612) povolána ke dvoru londýnskému, kdež prodléval od některé již doby mladistvý, věkem jí rovný kníže falcký Bedřich V., jemuž A. zasnoubena dne 27. prosince roku 1612 ve Whitehalu, načež 24. února r. 1613 slaven sňatek s nevídanou nádherou. Ale nade vše vynikala nevěsta jak oslňující krásou tak duševní ušlechtilostí. Tisícové oslzeli, když A. 20. dub. t. r. vstupovala s chotěm svým na palubu lodi, která ji měla dopraviti ku břehům hollandským. Proživši po té v nové své vlasti na Rýně šest blahých let, v nichž malý dvůr kurfiršťský podobal se rozkošnému stánku Mus a za kterých A. povila choti svému tré kvetoucích dítek: Jindřicha Bedřicha (1614), Karla Ludvíka (1617) a Alžbětu (1618), vzrušena jest duchaplná a ctižádostivá vnučka Marie Stuartky poselstvím českých velmožů, kteří v naději, že otec A-tin, král mocné protestantské říše anglické, ujme se ohrožené věci protestantův českých, nabízeli Bedřichu Falckému korunu českou. Bedřich váhal, ale A. povzbuzovala jej k odvážení se světodějné sázky, až se rozhodl. Dne 26. srpna 1619 zvolen Bedřich Falcký sněmem českým za krále českého proti Ferdinandovi štyrskému, který několik hodin před tím byl ve Frankfurtě prohlášen za císaře německé říše. Přes to neváhala A. doprovázeti chotě svého do Čech. Zůstavivši dvě děti své u babičky, kurfiršťové Juliany, v rýnské Falci, vypravila se A. dne 21. října 1619 s chotěm a prvorozencem svým, šestiletým Jindřichem, v průvodu velmi značného i nádherného komonstva z Amberka do Čech, kde již na hranicích očekávala je deputace ze všech zemí koruny české. Ondřej Šlik vítal nového krále, kdežto Václav z Roupova oslovil A-tu francouzsky, aby děkoval »dceři slavného národa anglického«, že se ku přáním Čechův tak naklonila a u chotě svého za přijetí koruny české přimlouvala; načež A., odpovídajíc tolikéž po francouzsku, ujišťovala, že cokoliv podnikla v příčině té, ráda učinila pro dobrou věc a svatou evangelickou víru. Při dvoře královském v Praze rozproudil se život šumný a leskuplný; A. však dříve tak odhodlaná a jará upadala nyní ve smutek a tesknotu, neboť zprávy od otce docházející nepřipouštěly žádné pochybnosti, že tvrdý a podivínský král Jakub anglický zanevřel na Bedřicha i celou jeho věc, kdežto nepřátelé její již mocnými silami tlačili na zemi Českou. Že neblahá předtucha A-tina nebyla planou, dokázala hodina osudné bitvy bělohorské, svedené právě rok a den po korunovaci A-tině (8. listopadu 1620). Veškeré zprávy srovnávají se v tom, že v hrozné té hodině A. osvědčila nevšední důstojnost a neskonale více zmužilosti než plachý král »seladón«, jak se Bedřich sám nazýval. Zapřísahala do poslední chvíle vojevůdce i rádce královy, aby se přikročilo k obraně Prahy a zatím aby sebrala se nová branná síla po zemi; a teprv když jí to bylo slíbeno, svolila, že s dětmi svými odjede do Hradce Králové. Avšak když vsedla do připraveného vozu, slabý Bedřich rázem pozbyl líčené pevnosti a nedbaje ničeho, skočil na kůň, aby doprovázel milovanou choť na jejím útěku. A. snášela s podivuhodnou vytrvalostí svízele toho útěku, nezapřevši statečné a jaré mysli své ani v sebe větších nesnázích. Dne 23. prosince dorazila prchající rodina do Kostřína, kde A. o dva dni později porodila syna, jemuž dáno na křtu prostém vší nádhery jméno Moric. Několik dní po té (22. a 23. ledna 1621) vyhlášena jest ve Vídni nad Bedřichem a jeho přívrženci císařská klatba, a tu vypověděl kurfiršt braniborský nejen královskému psanci, alebrž i A-tě pohostinství. Ubohá paní musila ve třeskuté zimě z Kostřína podstoupiti cestu do Wolfenbüttelu. Majíc při sobě toliko synáčka Ruprechta strávila A. skoro celé léto osudného roku 1621 v nehostinném Německu; zatím Bedřich podnikal všeliké cesty, aby ztracené věci získal pomocníkův. Jasnější chvíle vrátily se A-tě teprv, když podzimem strýc hollandský, princ Moric Oranienský, jménem národa hollandského nabídl jim bezpečný útulek na svobodné půdě hollandské. Při všech těchto zkouškách v trpělivosti nicméně A. bohatou nalezla náhradu v rodinném štěstí a ve valném kruhu šlechetných přátel a přívrženců, kteří ji zbožňovali s nadšením nejupřímnějším. Skrovný její »dvůr« v Haagu byl ozářen leskem ducha i srdce; byl stánkem krásných umění a věd a hostival proslulé učence, bohatýry a umělce z blízka i z daleka. Jan Amos Komenský, nade vše ale filosof Descartes byli s ním ve styku. R. 1626 přesídlila A. z Haagu do Rhenen v provincii utrechtské, kde se oddávala radostem venkovského žití, náruživě pak lovu, na němž byla by bývala kdys málem zajata četou španělských myslivců; toliko rychlý kůň ji zachránil. Bedřich Falcký podlehl v Mohuči tyfósní horečce maje teprv 37 let věku svého. Tak stála tu počátkem roku 1629 ovdovělá A. s pěti syny a čtyřmi dcerami v cizině odkázána sama na sebe. Zval ji sice mladší bratr její Karel, který byl zatím (od r. 1625) po otci svém zdědil trůn anglický, ke dvoru londýnskému, avšak A. pozvání nepřijala nechtíc býti asi zastíněna hrdou chotí

Karlovou, Henriettou, dcerou po Jindřichu IV., králi francouzském. Rovněž neposlechla rady bratrovy, aby smířila se s císařem Ferdinandem II., který chtěl syna jejího Karla Ludvíka, na něhož přešlo nyní právo prvenské, když byl nejstarší syn Jindřich v moři Zuyderském utonul, vzíti do Vídně, přivésti jej tam ke katolické víře a pak opět Falcí obdařiti. A. odbyla nabídnutí s rozhořčením řkouc: »Raději bych vlastní rukou svého syna sprovodila se světa, než bych takový krok ke svému ponížení učinila!« Za to ochotně dovolila synům svým Karlu Ludvíkovi a Ruprechtovi, aby vstoupili do vojska královny švédské, bojujícího ve Vestfálech, na kteroužto výpravu doprovázel je věrný a velkodušný přítel ovdovělé A-ty, bohatý anglický šlechtic Vilém Craven, o němž pověst hádala, že byl s nemladou již sice, ale vždy ještě krásnou a zajímavou královnou českou oddán tajným sňatkem. A. nedožila se na svých synech valné radosti. Ruprecht upadl do zajetí císařova, z něhož se po dvou létech vyprostil slibem, že nikdy více nebude bojovati proti císaři; mladší syn Moric zahynul na jedné válečné výpravě na moři rozbouřeném; nejmladší, princ Filip, zahynul jako prostopášník, Eduard přestoupil k víli dceři vévody Neverského na víru katolickou; Karel Ludvík dosáhnuv mírem vestfálským opět panství falckého, okázal se vůči strádající matce i sestrám lakomcem až k bezcitnosti. Z dcer nejstarší, vysoce vzdělaná žačka Descartesova, »filosofická princezna« Alžběta měla se státi nevěstou krále polského Vladislava, ale chtíc zůstati věrna víře otce svého i matky své, odmítla sňatek a stala se abatyší lutheránského opatství v Herfordě. Jindřiška Marie zasnoubená s knížetem Rákóczym zemřela nedlouho po svatbě; vtipná pak Žofie, nejšťastnější ze všech, provdala se r. 1658 za protestantského biskupa Augusta Osnabrückého, potomního kurfiršta hannoverského, a stala se matkou Jiřího I., krále anglického. Toliko jediná dcera zůstala matce pro útěchu i pro — sklamání nejbolestnější, vysoce dovedná to malířka Ludovika, žákyně mistra Honthorsta, matčin miláček; jednoho dne zmizela a list zůstavený oznamoval matce, že ztrácí dceru na vždy. Přijavši víru katolickou vstoupila do kláštera maubissonského, v němž i zemřela. — Po tolikých ranách osudu sestárlá A. vykoupena z osiřelosti a nouze své velkým obratem věcí v Anglii. Republika se tam shroutila a Karel II. v květnu r. 1660 vrácel se do plesajícího Londýna. Parlament anglický vzpomněl si pč té ihned na vypověděnou královnu českou, povolil jí dar 10.000 lib. šterl. a zval ji k návratu do rodné vlasti. Avšak nevděčný Karel II. zapomněl, co byla A. pro něho učinila. Teprv na důrazné zakročení lorda Cravena dovolil tetě své návrat do Anglie, kterouž byla před více než 40 léty v lesku blaha, mládí a slávy opustila. V Londýně A. zemřela dne 13. února 1662 v paláci Drury House, který jí nabídl přítel její Craven, v náručí syna svého Ruprechta. Pochována jest v kapli Jindřicha VII. ve Westminstru, kdež po jejím boku uložen 6. prosince 1682 též její syn Ruprecht. Když později řečený palác byl pobořen, a na jeho místě zbudováno divadlo »Drurylane«, část starého stavení zachována pro hostinec, který až do roku 1794 měl štít: »U české královny«; poslední to upomínka na spanilou »perlu Britannie«, na »panovnici srdcí«, na nešťastnou »zimní královnu« českou. *K. T.*

10) A. Granowská († 1420), královna polská, dcera Otty z Pilce, starosty velkopolského, a Hedviky, kmotry při křtu krále Jagiella. Po smrti otcově jako jediná dědička velikého jmění jeho unesena prý byla rytířem Vislou Czamborem. Odtud unesena byla opět Jankem Hyčným, ryt. moravským, který potom i prvého jejího únosce úkladně zavraždil. Po brzké smrti Hyčného provdána byla za Vincenta Granowského. Po jeho smrti (1413?) nalezla A. ochranu a útočiště u velkodušné Alexandry, kněžny mazovecké, sestry krále Vladislava Jagiella (Długoš XI. 378.). Tolik v pověstech kronikářských. Ve skutečnosti byla otcem provdána, ale manžel ji zapudil, načež pojal ji Vincent Granowski za choť. Král Vladislav ji znal a ovdověv umínil si pojmouti ji za manželku. V lednu 1417 tajně zasnoubil se s ní a 1. kv. v Sanoku ohlásil to předním velmožům a přes jejich odpor druhého dne slavil svatbu. Zbihněv Olešnicki, Stanislav Ciolek a Albert Jastrzębec byli jí úhlavními nepřátely. Také velkopolská šlechta těžce nesla tento sňatek obávajíc se, že král ještě více přilne k panstvu malopolskému maje z něho manželku. Dne 19. listop. 1417 byla korunována v Krakově. Jsouc nakloněna řádu Německých rytířů nabádala krále ke smířlivé politice s ním, v čemž šlechta polská příkře stála jí na odpor. Tím rostla neoblíbenost její vždy více. Když pak chtěla, aby její syn Jan Granowski podlé řádů něm. povýšen byl za hraběte a statky jeho uděleny mu byly lénem, překazil to Zbihněv Olešnicki, kancléř říšský, jako věc nezákonnou. *Dšk.*

11) A. Habsburská, král. polská (* 1438 — † 1503), dcera cís. Albrechta II. a Alžběty, oddána 10. ún. 1454 v Krakově s Kazimírem IV. Velikým. R. 1457 činil na základě příbuzenství A-tina s posledním králem českým Kazimír nároky na trůn český, a r. 1466 vyzýval ho papež Pavel II., aby se uvázal v korunu českou, jemu po manželce prý právem náležející. Tak bývalo A-ty často vzpomínáno i v Čechách a r. 1471, po smrti krále Jiřího, skutečně nejstarší syn její Vladislav (* 1456 — † 1516) za krále českého zvolen.

12) A. Petrovna, císařovna ruská, dcera Petra I. Vel. a Kateřiny I. (* 18. pros. 1709 — † 5. led. 1762). Umírajíc ustanovila Kateřina I. (1727) za nástupce Petra II., syna nešťastného careviče Alexěje, a kdyby týž vlády nedospěl, měly nastoupiti posloupně dcery její Anna a A. Až do dospělosti cara-dítěte měla říši spravovati rada, v níž zasedaly obě carevny, vévoda Holštýnský, manžel Annin, Alexander Menšikov a 7 nebo 8 nejpřednějších hodnostářů říšských. Vlastně však vládl neobmezeně Menšikov, jehož rozhodnou odpůrkyní byla A. Jsouc tehdy 17letá měla rozhodný vliv na mladého

cara a způsobila, že již v září 1727 Menšikov byl zbaven svých hodností a internován na své statky, kde brzy potom zemřel. Na jeho místo nastoupil Ivan Dolgorukij; nežli však i toho dovedla se **A.** zbaviti, zemřel car v lednu 1730. Po něm stala se císařovnou Anna Petrovna, jejíž milec Gustav Biron strhl na sebe všecku moc a ovládal úplně císařovnu. V té době byla **A.** bedlivým okem střežena a teprve za vlády Anny Leopoldovny se jí ulevilo. Jsouc smělá a odvážná zvolila si za důvěrníky muže stejného smýšlení, kteří nenáviděli Němce vládnoucí dvorem císařovniným; byli to: Alexander a Petr Šuvalovi, Michal Voroncov, Alexěj Razumovskij, Schwarz a Lestocq. Tito pohnuli ji k palácové revoluci provedené v noci na 26. října 1741. Ivan VI., Anna Leopoldovna i s rodinou a přívrženci byli zajati a uvězněni nebo internováni. Hned po korunovaci prohlásila **A.** syna sestry své Anny, Petra Fedoroviče, následníkem. V dějinách ruských značí tento převrat potlačení vlivu německého. Ve válce o dědictví rakouské s počátku **A.** chovala se úplně neutrálně, ale při tom u dvora petrohradského bedlivě uvažováno, na čí stranu mělo by se Rusko přidati. Konečně r. 1746 uzavřen spolek s Marií Terezií, při čemž Anglie slíbila subsidie. Ale teprve roku 1748 vysláno ruské vojsko pod Repninem na Rýn, čímž uspíšen byl cášský mír. Tento směr, kterýmž ruskou politiku řídil Bestužev Rjumin, on sám změnil poznav, že vlastně Prusko jest nebezpečnější nežli Francie, i zjednal spolek proti Bedřichovi II. Jakmile vtrhl tento do Sas (»válka sedmiletá«), dalo se ruské vojsko pod Apraksinem na pochod a zmocnivši se Vých. Prus porazilo vojsko pruské u Vel. Jägersdorfa, ale najednou na tajný rozkaz se vrátilo. Nenadálý tento obrat způsobil Bestužev Rjumin v zápase s Voroncovem, soupeřem svým u dvora císařského, avšak když se věc vysvětlila, byl zbaven svého úřadu a nahrazen Voroncovem. Hned potom (1758) vpadlo nové vojsko ruské do Pruska, bylo však u Zorndorfa na hlavu poraženo. Avšak již následujícího roku ruské vojsko pod Saltykovem pomstilo tuto porážku u Kunersdorfa zničivši úplně vojsko Bedřichovo, tak že sám král sotva spasil se útěkem. Moc Bedřichova byla úplně zlomena, a vojsko ruské r. 1760 vtáhlo po krátkém boji do Berlína. Bez nesnáze dobyli pak Rusové Pomoří. Bedřich nacházel se v postavení zoufalém, neboť **A.** o míru s ním nechtěla ani slyšeti; jejím přáním byla úplná jeho záhuba. Tu však náhlý konec jejího života zachránil shroucené Prusko. — **A.**, ačkoli byla volných mravů, starala se přece usilovně o povznesení říše ruské nejen na vnějšek, nýbrž i uvnitř. Ne bez vlivu svého milence Ivana Šuvalova horlivě podporovala snahy duchovenstva, které v nesnášelivosti své příkře vystoupilo proti rozkolníkům. Muhammedánské mešity z poloviny zavřeny; pohanští Mordvíni, Čuvaši a j. kmenové na Povolží násilným křtěním přivedeni až ku vzpourám; židé vypovědění z říše. Zároveň zvelebováno školství, o něž hr. Ivan Šuvalov zvláštní jevil péči. V Moskvě založena universita a dvě gymnasia, v Petrohradě akad. umění; rovněž založeny učitelské kursy a mnoho škol národních. R. 1759 vyšel prvý ruský časopis »Trudoljubivaja Pčela« (Pracovitá včela). Také divadlo kvetlo zejména vlivem francouzských dramatiků jsouc císařovnou vřele podporováno. Založení bank pro šlechtu i kupce mělo blahodárné účinky pro povznesení obchodu a průmyslu, právě jako zrušení mnohých cel v zemi a z vývozu, kdežto z přívozu hraničně clo téměř ztrojnásobeno. Selskému lidu v mnohém ulehčeno, ale poddanské právo přísně zachováváno; poddaní i na dále prodáváni, ano i posíláni od svých vrchností na Sibiř. — **A.** jeví se ve všem dcerou svého otce. Co začal Petr Veliký, hleděla ona přivésti k platnosti a konci. Ačkoli mnozí lehce o ní píší, vyznati sluší, že vláda její byla slavná i ve výbojích i v reformách. Srovn. V. Vodovozov, Očerki iz russk. ist. XVIII. (Petrohr. 1882); Tichonravov, Lětopisi 1859, kn. 3.; Weidemayer, Regierung Elisabeths Petrovna (Petrohr. 1849); Vanda, Louis XV. et Elisavette de la Russie. (Pař. 1882). *Dšk.*

13) A., královna angl. (* 1533 — † 1603), dcera Jindřicha VIII. a nešťastné Anny Bolleynové, byla po utracení své matky (1536) za nemanželskou prohlášena a v protestantských názorech mimo dvůr vychována. V 13. roce ztrativši otce počala jeviti předčasnou uzrálost ducha, která později přešla ve zchoulostivělou ješitnost. Po šesti létech zemřel jí bratr, král Eduard VI., a r. 1558 i nevlastní sestra, katolicky smýšlející královna Marie, která se marně pokoušela zbaviti ji posloupnosti. Na trůně radostně uvítali ji zvláště protestanté, a mladé královně jest k nemalé cti, že hned s počátku dovedla se opírati o rádce, jakým byl rozšafný a moudrý Cecil, a že až do posledka uměla své vrtochy podřizovati jeho dozoru. Před zahájením prvního parlamentu vydala prohlášení, aby při službách božích užívalo se výhradně angličiny, čímž nerozhodní a lhostejní získáni pro protestantismus, a tak utvořen parlament většinou protikatolický. Tehdy poprvé vystoupila Anglie jako moc protestantská. Zároveň zavedeny národní modlitby (*Book of common prayer*), stanoveny artikule (39) národní víry, a **A.** prohlášena za hlavu církve. Aby si pojistila trůn, podporovala potají protestanty ve Skotsku, Francii a Nizozemsku a chytrou politikou ničila snahy cizích vlád, čelící k podkopání její autority. Avšak veliké politické chyby dopustila se svým jednáním proti Marii Stuartce, královně skotské: anglickým katolíkům zavdávala stálé podněty ke vzpourám a rozsudkem smrti její nejvíce popudila na sebe Španěly, kteří po několikaletých přípravách vyslali k angl. břehům svoji »nepřemožitelnou armádu« s 30.000 bojovníky, jimž z Nizozemska 100.000 vojínů mělo přijíti na pomoc; avšak anglickou udatností byla armáda tato nejprv odražena a pak v hrozné bouři námořní na dobro zničena. **A.** panovavši téměř 45 roků dosáhla věku 70 let. Poslední léta jejího panování strávil národ v pokoji a blahobytu. Čte-li se život Marie Stuartky jako tragédie, poskytuje soukromý

život A-tin hojnost látky k veselohře. Stále se dělajíc, že zůstane svobodnou, koketovala s nápadníky ještě v létech, kdy se podobné nabídky stávají směšnými. Nejen mravnost její byla — dle nejnovějších výzkumů anglického historika Froudea — potřísněna nejčernějšími zločiny, ale i její vlastenectví, pro něž bývala vždy tak velebena, nebylo než přetvářkou. Také prý nabídla se Španělsku, že přestoupí k víře katolické a té zjedná převahu v Anglii, uzná-li ji Filip na trůně jako manželku Leicesterovu; ale rozvážný Cecil prý to překazil. Co jméno její činí tak velikým, jest, že za jejího panování počala Anglie mohutněti. Sproštěn jsa starostí o državy ve Francii a těše se náboženské svobodě doma a míru za hranicemi národ oddal se klidné práci. Věk ten zplodil Spensera, Shakespeara a Bacona a pokládá se za »zlatý« anglické literatury. Frobisher a Drake podnikali mořská dobrodružství. K námořní síle angl. položeny základy. I obchod netušených nabyl rozměrů. Do doby té spadají také malí počátkové největší osady anglické, Indie. Poslední stopy nevolnictví vymizely. Se vzrůstem a vzděláním lidu utvrzovala se práva ústavní. V posledních létech svého života pozbyla A. své popularnosti pokouševši se strhnouti na sebe moc neobmezenou. Ale po její smrti oživla její sláva, a když později uprostřed občanských válek zasedl na trůn nenáviděný panovník, národ rád si vzpomínal na dlouhé panování »dobré královny Běty« (*good queen Bess*), kdy převládal mír a vláda byla naskrz anglická.

14) **A.** Karolina, kurf. braniborská († 1597), dcera kurf. falckého Bedřicha IV., provdaná r. 1616 za Jiřího Viléma, potomního (1619 až 1640) kurf. braniborského, matka Bedřicha Viléma, jejž dějepisci němečtí nazývají »velikým kurfirštem«. A. jsouc horlivá vyznavatelka víry reformované hleděla vším úsilím zlomiti vliv katolického ministra hraběte Adama ze Schwarzenberga, jemuž slabý Jiří úplně podléhal, což se jí však za života chotě nepodařilo. Teprve syn jeho, když u vládu se uvázal, miláčka otce svého k naléhání A-ty nejen s úřadu složil, ale i uvrhl do vyšetřovací vazby, kde Schwarzenberg zemřel. A. zemřela 26. dubna 1660.

15) **A.**, nejstarší dcera Bedřicha V. Falckého, »zimního krále« českého, a Alžběty Stuartovny, narodila se v Heidelberce 26. pros. 1618, první léta života svého po útěku rodičů z Čech trávila při dvoře braniborském a když pak tito našli útulek v Hollandsku, poslána roku 1627 k matce své do Haagu. R. 1634 ucházel se o ruku její polský král Vladislav IV., než A. nechtějíc zříci se víry své odmítla ho a ostala svobodnou po celý život. V Hollandsku seznámila se s Descartesem, jehož se stala nejhorlivější žákyní a s nímž až do smrti jeho čile si dopisovala. Descartes věnoval jí spis svůj »Principia philosophiae«. R. 1650 přestěhovala se do Heidelberka k bratru svému Karlu Ludvíkovi, později žila také při dvoře braniborském a u příbuzných v Kasselu. R. 1661 zvolena za koadjutorku evang. abatyše herfordské a když pak tato zemřela, byla A. 30. dubna 1667 sama nastolena za abatyši v Herfordě. Tu pak žila oddávajíc se čím dále více mysticismu a ujímajíc se různých sektářů, jako Labadiea a Williama Penna, až do smrti 8. října 1680.

16) **A.** Karolina, druhá manželka vévody Orléanského Filipa I., bratra krále francouzského Ludvíka XIV. († 1652). Byla dcerou kurfiršta falckého Karla Ludvíka a vychována ve víře reformované; majíc však r. 1671 provdati se z příčin politických za vév. Orléanského, přestoupila k víře katolické. Při nemravném dvoře francouzském zachovala si bezúhonné mravy a prostou mysl. Paní z Maintenonu z celé duše nenáviděla a i králi, ač tento jí byl nakloněn, nikdy neodpustila, že syna jejího prince Filipa II. zasnoubil se svou levobočkou Madem. de Blois, dcerou marquisy z Montespanu. Nárokův A-tiných na pozůstalost bratra jejího Ludvíka, jímžto vymřela simmernská linie kurfirštů falckých († 1685), užil Ludvík XIV. za zámínku ku vpádu do území falckého, které v létech 1688—93 strašně zpustošil. Konečně r. 1702 papež Klíment XI., jemuž věc ta k rozhodnutí předložena, způsobil, že A. za nároky své obdržela značnou sumu peněz; také sbírky předmětův uměleckých, které dosud náležely kurfirštům falckým, dostaly se domu Orléanskému. Ovdověvši (r. 1701) spisovala A. své paměti, jež později vydány pod titulem *Fragments des lettres originales de Madame Elisabeth* (Paříž 1788). Nová vydání pod titulem *Mélanges historiques, anecdotiques et critiques* (t. 1807) a *Mémoires sur la cour de Louis XIV. et la régence, extrait de la correspondance allemande de Madame Charlotte E.* (t. 1822). — A. horlivě podporovala šíření myšlének učenců německých ve Francii a byla prostřednicí při dopisování miláčka svého Leibnize s učenci francouzskými. Na vychování dítek jejích dopřáno jí málo vlivu. A. zemř. 8. pros. 1722 v St. Cloudu. Nesmírně četné, originální a pro podrobné líčení života při dvoře franc. nemálo zajímavé dopisy její vydal H. Holland (Tubinky 1867—81, 6 dílů), výbor z nich Geiger (Stuttgart 1884). — Dcera její A. Karolina Mademoiselle de Chartres († 13. září 1676 — † 24. pros. 1744) provdala se r. 1698 za Karla Leopolda, vévodu lotarinského, jemuž porodila 13 dětí, mezi nimi potomního císaře Františka I. R. 1729 ovdověla a byla za nesnadných okolností několikráte vladařkou. R. 1736 jmenována souverenní kněžnou z Commercy.

17) **A.** Filipina Marie Hélena Mme, též zvaná Elisabeth de France, vnučka Ludvíka XV. a sestra Ludvíka XVI., narodila se 3. kv. 1764 z dauphina Ludvíka a Marie Josefiny, princezny saské. Měla se provdati za císaře Josefa II., s kterýmžto však sňatku sešlo, později za vévodu z Aosty; ale ani k tomu nedošlo, neboť považován sňatek ten za nevhodný pro sestru krále francouzského. Lnula vřelou láskou ku bratru svému, který rád se s ní radíval věda, že A. jest pevnější povahy než on sám. Větší díl roku žila na

zámku Montseuilu, jejž jí daroval Ludvík XVI. Když vypukla revoluce, odebrala se ke dvoru považujíc za povinnost sdíleti osudy rodiny královské. Provázela ji při nezdařeném pokusu o útěk za hranice 1791, byla s ní zatčena a 13. srpna 1793 v Templu uvězněna. Tu věnovala se zcela dětem bratra svého a snášela všecky svízele vězení. Po odpravení krále a královny zdálo se, že na ni a neteř její, bývalou vévodkyni z Angoulême, zcela zapomenuto, ale náhle Fouquier-Tinville, veřejný žalobce, potáhl ji 9. kv. 1794 před tribunál revoluční a vinil ji z účastenství při spiknutí rodiny Capetovy a z krádeže korunních diamantův. **A.** 10. května odsouzena k smrti a bez odkladu se 24 jinými odsouzenci sťata guillotinou. Srovn. Beauchesne, *La vie de Madame Elisabeth* (2. vyd. v Paříži 1871).

18) A. Pomořanská, dcera krále polského Kazimíra Velikého, byla dle smlouvy frankfurtské (n. O.) ze dne 16. května 1335 zasnoubena s Ludvíkem Římanem, synem císaře Ludvíka, na utvrzení přátelství Kazimírova s Ludvíkem proti králi českému Janu Lucemburskému. Sňatek tento byl přerušen přičiněním Karla, markrabí moravského, neboť při nedostatku mužského potomstva u Kazimíra byla obava, že přejde koruna polská na hlavu manžela **A**-tina, čímž by království Polské, spojené s markrabstvím braniborským, bylo se stalo nebezpečným sousedem pro Čechy. Smlouvou vyšehradskou mezi Čechy, Polskem a Uhry učiněn tomu konec. **A.** zasnoubena na utvrzení této smlouvy s Janem, synem Jindřicha dolnobavorského, tedy vnukem krále Jana, s věnem 5000 kop. gr. Ale týž zemřel již 20. pros. 1340 a král Kazimír dal **A**-tu za manželku Bogislavovi V., knížeti pomořanskému (1343), který zavázal se mu pomocí proti řádu Něm. rytířův. **A.** zemřela r. 1361 zanechavši manželu 4 syny a dceru Alžbětu (viz č. 7), pannu nad obyčej vnadnou, která s bratrem svým Kazimírem (IV.) vychována byla na dvoře polském a později stala se manželkou krále českého Karla. *Dšk.*

19) A. Kristina, manž. Bedřicha II., krále pruského (* 1715 — † 1797), dcera Ferdinanda Albrechta, vév. brunšvickobevernského, stala se r. 1733 manželkou potomního krále Bedřicha II. proti jeho vůli, proto týž také, jakmile zemřel otec jeho Bedřich Vilém I. (1740), který jej byl ku sňatku tomu přinutil, odřekl se zcela života manželského a vídal **A**-tu toliko zřídka při dvorních slavnostech v Berlíně. **A.** trávila život osamělý na zámku Schönhausen a v pozdějších létech ne beze zdaru pokoušela se i ve spisovatelství. Mimo jiné sepsala: *Méditation sur les soins que la providence a pour les humains* etc. (Berlín 1777); *Réflexions pour tous les jours de la semaine* (t. 1777); *Réflexions sur l'état des affaires publiques en 1778* (t. 1778); *La sage révolution* (t. 1779).

20) A. Amalie Eugenie, císařovna rakouská, nar. 24. pros. 1837 v Mnichově, dcera Maxmiliána Josefa, vév. bavorského, a vévodkyně Ludoviky Viléminy, královské princezny bavorské, zasnoubena dne 24. dubna r. 1854 s Františkem Josefem I., císařem rakouským. Dítky z manželství toho jsou: 1. Žofie, nar. 5. března 1855, zemř. v Pešti 29. května 1857; 2. Gisela, nar. 12. čce 1856, zasnoubena 20. dubna 1873 s princem Leopoldem Bavorským (* 9. ún. 1846); 3. arcivévoda Rudolf, korunní princ rakouský a následník trůnu, král. princ český a uherský atd., nar. 21. srpna 1858; 4. Marie Valerie, narozena 22. dubna 1868 v Budíně.

21) A. Pavlina Ottilie Luisa, královna rumunská, nar. 29. pros. 1843 na zámku Monrepos u Neuwiedu v rýnské provincii pruské z knížete Heřmana z Wied-Neuwiedu a kněžny Marie Viléminy, roz. vévodkyně Nassavské; vychování její bylo skvělé a působili na ně vedlé otce kněžna Helena Pavlovna a A. G. Rubinštein. 15. listop. 1869 provdala se za Karla I., tenkráte knížete, od r. 1881 krále rumunského. Roku 1870 porodila dcerušku, která však již r. 1874 zemřela; od té doby zůstalo manželství bezdětné. V roce 1877—78 ošetřovala raněné s příkladnou horlivostí. Pozdvižení průmyslu a školství v Rumunsku věnuje **A.** stálou pozornost. Pod jménem Carmen Sylva a Dito uveřejnila četné sbírky básní, pověsti, romány, povídky, drama, text operní, umělecké překlady a aforismy v jazyku německém a francouzském, jež těší se značné pochvale a popularnosti; v něm. jazyku sepsala i mnoho článků novinářských. Vydala: *Rumänische Dichtungen* (překl. rum. básní, Lipsko 1881); *Stürme*, básně (Bonn 1881); *Ein Gebet*, novella (Berlín 1882); *Jehova* (Lipsko 1882); *Die Hexe* (Berlín 1882); *Leidens Erdengang* (t. 1882); *Pelesch-Märchen* (též pod titulem: *Aus Carmen Sylvas Königreich*, Lipsko 1883); *Meine Ruh*, lyrické básně (2. vyd., 4 díly, Berlín 1886); *Handzeichnungen* (t. 1884); *Mein Rhein* (Lips. 1884); *Astra*, román (Bonn 1886) nověji *Pensées d'une reine* a *In der Irre* a j. Některé ukázky přeloženy také do češtiny. Životopis její sepsala svob. paní ze Stackelbergu pod titulem »Aus Carmen Sylvas Leben« (4. vydání v Heidelberku 1886) a její liter. činnost F. Bulgakov v rozpravě přelož. do češtiny P. Papáčkem v Lit. listech 1888 »Královna spisovatelka« a Kremnitz »Carmen Sylva« (Berlín 1882).

22) A. Farnese, královna špan. (* 1692), dcera Františka, vévody parmského, stala se r. 1714 hlavně přičiněním Alberoniho druhou manželkou krále španělského Filipa V., jehož úplně ovládala. Jsouc nad míru ctižádostiva a pánovita, usilovala o to, aby synům svým opatřila samostatná knížectví. Proto přiměla chotě svého, že diplomatickým jednáním a válkami snažil se získati opět někdejších španělských zemí v Italii, a také se toho dočkala, že synové její Karel a Filip dostali se ku vládě v Parmě a Neapoli. **A.** ovdověla r. 1746 a zemřela 11. čce 1766.

23) A., dcera krále polského Vladislava Łokietka, provdaná asi r. 1330 za Karla Roberta, krále uherského. Když po smrti Kazimíra Vel. království polské připadlo jejímu synu Ludví-

kovi, králi uherskému, dal se tento v Krakově korunovati a poručiv správu země matce své A-tě vrátil se do Uher. Zatím Ziemovit Mazovecký pokládal si právo k polské koruně a vystupoval nepřátelsky proti straně uherské. A. ani toho, ani vlády mnoho nedbala, a tak vždy větší nepořádky vznikaly v říši. Nejvíce bouřilo národ, že rádcové zemřelého krále byli odstraněni a nahrazeni milci a lichotníky královninými. Když pak šlechtic malopolský Otto z Pilce jmenován byl starostou velkopolským, nastal úplný rozpor mezi vládou a šlechtou, až konečně A. přinucena jmenovati na jeho místo Sędziwoje Szubińského. Podobně provincie ruské do jisté míry odtrženy byly od přímého vlivu koruny, neboť tu jmenován kn. Vladislav Opolský knížetem odpovědným ne vladařce, nýbrž králi uherskému (1372). Věc ta tím méně líbiti se mohla panstvu polskému, že hledělo s řevnivostí na moc svou nad těmito krajinami. A. hleděla intrikami a obchůzkou dosíci provedení svých úmyslů, nestarala se o četnou »szlachtu« a národ, nýbrž hleděla zjednati si toliko stranníky z mocných rodů panstva malopolského. Proto rozdávala jim nejpřednější úřady, ano neštítila se ani uplácení. Duší jejích intrik byl arciděkan Zawisza Kurozwęcki, jenž pracoval usilovně na provedení zámyslů královniných, aby ženské potomstvo Ludvikovo dosáhlo nástupnictví v království Polském. To konečně stalo se přes odpor šlechty velkopolské v Košici dne 17. září 1374. Nespokojenost národa hleděla vladařka ohlušiti skvělými slavnostmi a nádherou dvora. Když však v Kujavsku vypukl odboj Vladislava Bílého a jinde nepořádky se jevily, odebrala se A. do Dalmacie, a do Krakova přijel Ludvík (1375). Ale již roku následujícího vrátil správu zemč opět matce své. Brzy na to jali se Litvané pustošiti a hubiti Sandomířsko, aniž však A. podnikla něco na ochranu obyvatelstva, a tím ještě více živila nespokojenost proti své vládě. Nenávist lidu přešla přirozeně na družinu její, zejména na Uhry meškající na dvoře krakovském. Dne 7. pros. 1376 udeřil pobouřený lid na královský hrad a bez milosti 160 Uhrů povraždil. A. odešla do Uher. Ludvík přitáhl s vojskem, potrestal Litvany a učinil vladařem kn. Vladislava Opolského. Avšak poněvadž nejvyšší úředníci byli nepřátely tohoto, upadaly řády v zemi za nové správy tou měrou, že r. 1379 správa země svěřena opět stařičké A-tč. V Polsku nesetrvala dlouho, nýbrž vrátila se opět do Uher, kde koncem r. 1380 zemřela majíc asi 74 let. A. byla paní velikého nadání, neobyčejně sličná a ještě v 70 létech vypadala mladicky. Srv. Bobrzyński, Dzieje Polski (1880); Caro, Gesch. Polens II. (1863); L. Kubala, Jan Czarnkowski i jego kronika (Bibl. Warszaw. 1871, III. a IV.). *Dšk.*

24) A., druhá manželka Ludvíka I., krále uherského a polského, dcera Štěpána Kotromaniče, bána bosenského, provdána roku 1357. Z manželství toho pošly dvě dcery: Marie (* ok. r. 1370) zasnoubena r. 1375 se Sigmundem, synem Karla IV., a Hedvika (* 1372), od r. 1386 manž. Vladislava Jagiellovce a prameti dynastie, která panovala v Polsku až do r. 1572. Když po smrti Ludvíkově (1382) dcera jeho Marie 17. září t. r. korunována za »krále« uherského, vládla jejím jménem A. majíc za předního rádce Mikuláše Garu. Avšak záhy utvořila se v jižních částech říše uherské liga, v jejímž čele byli bratří Chorvátové, Pavel, biskup záhřebský, a Jan, bán chorvatský, a ta povolala do země Karla Neapolského nabízejíc mu korunu. A., která sňatek dcery své Marie se Sigmundem byla odkládala, povolala honyní, a svatba slavena v říjnu 1385. Dříve než Sigmund mohl přijíti s pomocí, vtrhl Karel Neapolský do Uher a 31. pros. 1385 ve Stoličném Bělehradě korunován. A. stavěla se, jako by se byla smířila s nezbytným osudem, a Karel mněl se bezpečným; ale zatím v Budíně A., Gara a Blažej Forgács radili se o jeho zavraždění. Vetřelec vlákán do léčky a zabit 24. ún. 1386. Strana jeho musila na ten čas ustoupiti, ale prahla po pomstě, k níž A. sama zavdala příležitost; vydala se totiž s mladou královnou, Garou a Forgácsem do Chorvatska. Tu u Djakovaru přepadeni 25. čce 1386, Gara a Forgács zabiti, obě královny pak odvedeny do Dalmacie a uvězněny na Novém Gradě, odkudž měly býti vydány Markétě, vdově zavražděného Karla Neapolského. To však zamezily benátské lodi neunavně pobřeží hlídajíce. Zatím sebral Sigmund vojsko k osvobození tchyně i choti své a spojiv se s Benátčany táhl v lednu 1387 k Novému Gradu. — Ale podnik ten se nezdařil; Chorvaté vykonali strašnou pomstu zardousivše A-tu před očima mladé královny a mrtvolu její shodivše se zdi (v únoru 1387). *Nk.*

25) A., Elżbieta, jinak Halszka, kněžnička z Ostrogu, byla dcerou Ilje, knížete ostrožského, a Beaty Kościelecké, přirozené dcery krále Sigmunda Starého. Otce ztratila v útlém mládí. Jsouc dědičkou rozsáhlých statků stala se, sotva že dospěla, obětí sobeckých záměrů své matky a strýce Konstantina Vasila. Tento provdal A-tu r. 1553 násilně a proti matčině vůli za knížete Dimitrije Sangušku, při čemž zároveň zmocnil se Ostrogu. Avšak k naléhání kněžny Beaty byl Dimitrij jako násilník a rušitel matčiných práv odsouzen cti a života, pročež přestrojiv A-tu do mužských šatů s ní a s několika služebníky dal se přes celé Polsko a Slezsko na útěk do Čech. Byl stíhán od kališského vojvody Martina Zborowského, který dopadl jej 3. února r. 1554 v městě Lysé a v boji poranil. Odtud vlečen byl Sanguško do Jaroměře a tam na rozkaz Zborowského zaškrcen. Proti své i matčině vůli byla pak A. r. 1555 z rozkazu krále Sigmunda Augusta provdána ve Varšavě za Lukáše hraběte z Górky, vojvodu łęczyckého. Avšak zůstala u matky, která popírajíc pravoplatnost sňatku toho chtěla ji r. 1559 provdati ve Lvově za knížete sluckého Simeona Olelkoviče. Konečně však byla na důrazné zakročení královo vydána Lukáši z Górky. Manželství její nebylo šťastné, a když hrabě r. 1573 zemřel, trávila své vdovství u strýce Konstantina Vasila na Ostrogu.

Zemřela v pomatení smyslů. Osud A-tin stal se oblíbeným předmětem básnického spracování. Stan. Jaszowski napsal o ní román, J. I. Kraszewski, Alex. Przeździecki a Józef Szujski dramata. (Viz Eliška, kněžnička z Ostrohu, od K. Vl. Zapa v Čas. čes. Musea 1852.)

Alžbětín (*Elisenthal*), ves v Čechách, 21 d., 360 ob. něm. (1880), hejtm. Sušice, okr. Hartmanice (5½ hod. záp.), obec a fara Eisenštein, skelné hutě, stanice dráhy eisenšteinské.

Alžbětinky, ženský řád v Německu známý pode jménem terciárky nebo klášterní panny III. řádu sv. Františka, mají jméno své po sv. Alžbětě (v. t. č. 2), choti Ludvíka, lantkrabí durynského, dceři uher. krále Ondřeje II., sestřence blah. Anežky Přemyslovny. Hraběnka ta, vzor obětovné lásky, zřídila po smrti chotě svého 1229 v Marburce špitál a chudobinec, kdež věnovala se úplně posluze a ošetřování nemocných. Špitál svůj věnovala sv. Františku a duchovní správu v něm odevzdala františkánům, ale sama řehole sv. Františka nikdy nepřijala, ač to mnozí (na př. Bonaventura) tvrdili. Též nebyla terciárkou řádu toho, žila však jako vzor řádu terciárek, prve než vznikl. Snad příkladem svým dala podnět ke zřízení terciárek, jež teprve po smrti sv. Františka byly založeny; na založení vlastního řádu nikdy nepomyslila. Vznešený vzor Alžběty uznaly záhy potomní terciárky sv. Františka, z nichž jedna část přijala i jméno její a zvala se a-kami. A. šířily se utěšeně zřizujíce nemocnice a nabyly utvrzení bl. Angelinou; jsou podnes oblíbeny a mají v Rakousku 12 klášterů, z nichž 2 v Čechách, v Praze (založ. r. 1722) a v Kadani (zal. r. 1746). *Až.*

Č. 182. Rak. řád vojenský Alžběto-terezínský.

Alžběto-terezínský řád, rakouský řád vojenský, jejž založila r. 1750 císařovna Alžběta Kristina, vdova po Karlovi VI., a r. 1771 dne 16. listopadu dcera její Marie Terezie obnovila. Dle stanov řádových udílí císař 21 vyšším důstojníkům po 30leté službě z výnosu jmění řádového roční stipendia, a sice 6 po 1000 zl., 8 po 800 a 7 po 500 zl. Odznakem řádu (viz vyobraz. č. 182.) je hvězda o 8 hrotech z pola červeně, z pola bíle emailovaných, se srdečným štítkem, na němž pod korunou císařskou písmena *E. C.* a *M. T.* a opis: *Theresia parentis gratiam perennem voluit.* Odznak ten nosí účastníci nadání na černé stužce.

Alžír, z arab. *al-Dżezáir* (= ostrovy), franc. *Alger* [alžé], špan. *Argel*, hlavní město Alžírska, vedlé Káhiry a Alexandrie nejdůležitější město africké, zvedá se asi uprostřed pobřeží alžírského (pod 3° 5' v. d.) na stráních příkrého vrchu na záp. břehu prostorného zálivu, naproti mysu Mátifu. S moře jest příjemný pohled na město, jež skvějíc se všecko bělostí uprostřed bujné zeleni dle poetického rčení arabského sluje »diamantem zasazeným do smaragdu«; nad městem trůní Kasba, bývalá tvrz a sídlo dejů alžírských, vládnoucí všemu městu ve výši 124 *m* nad hladinou mořskou. (Viz vyobrazení na příloze.) A. rozdělen jest ve dvě části: město staré čili horní, arabské, a nové čili dolní, evropské. Kromě několika mešit skládá se nové město z vládních budov, velkých, výstavných, z části i pětipatrových domů, skladišť, loděnic, továren, prostorných náměstí a ulic, v nichž obývají Francouzi a četní evropští cizinci. Velikým střediskem všeho ruchu společenského i obchodního jest Vládní náměstí (*Place du Gouvernement*, dříve *Pl. Royal*), širý obdélník uprostřed města se sochou vévody Orléanského, platány a oranžovníky posázený, plynem osvětlený, rovnající se vůbec nejkrásnějším náměstím. Jiná náměstí jsou: *Place de Chartres* s každodenními trhy, kde lze nejlépe poznati všeliké plodiny zemské, Mahonské čili Rybářské náměstí, *Place d'Isly*, Palácové čili Arcibiskupské náměstí a konečně největší ze všech *Place d'Armes* čili Báb-el-Védské náměstí na sev. konci města, kde dotýká se bývalých zahrad dejových, nyní Marenžskými sady zvaných, nejkrásnější to promenády alžírské. Tři hlavní třídy protínají město dolní: Báb-el-Védská a Báb-Azúnská, rovnoběžné a 700 *m* dl., a Námořní ulice (*Rue de la Marine*), všecky k přístavu se táhnoucí. Obroubeny jsouce s obou stran stinným loubím poskytují chodcům vítané ochrany proti vedru a jsou hlavními tepnami všeho obchodu. Znamenitostí dolního města jest *Boulevard de la République* (dříve *B. de l'impératrice*), rozkošný to taras 1200 *m* dl., s jednou toliko řadou skvělých, k moři obrácených domů, spočívající na půl čtvrta stu obloucích, v nichž zřízeny sklady a krámy, vystavěný nákladem 8 mill. franků od Angličana Mortona Peta v l. 1860—1866. (Viz popředí našeho vyobrazení na příloze.) Rovněž zajímavo jest staré město co do výstavnosti i obyvatelstva arabské, jež s novým spojuje příkrá, úzká, křivolaká Kasbaská ulice vedoucí nahoru k tvrzi dejů. Jest to pravý labyrint těsných, nečistých, temných, křivých, často příkrých a schody opatřených, někde i překlenutých a jen 1·5 *m* širokých ulic, jejichž čtvercové, hmotné, nahoře ploché domy s malými, zamřežovanými okénky a horními patry často do ulice přečnívajícími nepravidelně nad sebou se kupí spíše žalářům se podobajíce nežli obydlím volných lidí. Náhradou za všeliké nepříjemnosti jest však chlad stále zde panující. Avšak již i sem zasáhl vliv Francouzů, kteří zde zřídili veřejné lázně, hôtely, kavárny a j. Vůbec poskytuje A. pohled rozkvétajícího města osadního, kdežto jiná města alžírská dosud zachovávají ráz měst orientálských, kromě několika stavení vládních. Velikou péči a náklad věnovala vláda francouzská přístavu, jenž za bídné

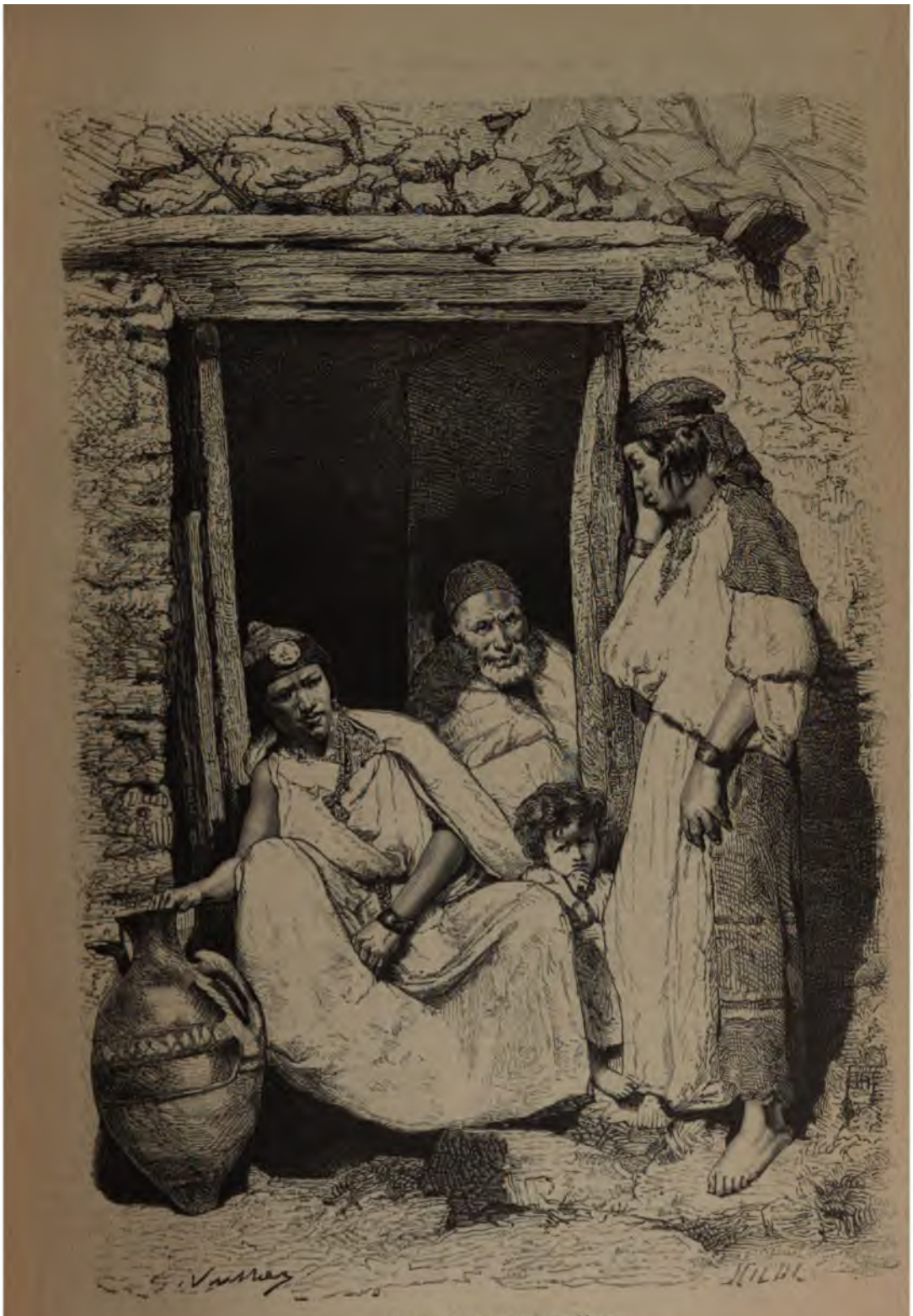

Alžír: Kabilská rodina.

tak že ani 46 majáků na břehu zřízených nezabraňuje častějším nehodám. Zde také **A.** je pořídku obydleno, hlavně pro nedostatek kommunikačního spojení s vnitřkem země. Pozoruhodnější zálivy alžírské jsou tyto: Oranský, Arzevský, Alžírský, Bougieský, Džidželský, Philippevillský s menšími zátokami Collskou a Storskou a Bônský. Z mysů uvedeny buďtež: Cap Noe, C. Usa, C. Figalo, C. Falcon, C. Ferrat, C. Ivi, C. Tenes, C. Mátifu, C. Corbelin, C. Cavallo, C. Bušárún (Bugaroni), C. Fer, C. de Garde a C. Roux. — Ostrovy k **A**-ku náležející jsou nepatrny: blíže hranice marocké Rážgún, severových. odtud Habíbas a blíže hranice túniské Tabarka a Galita.

Horopis. Jako země berberské vůbec jest **A.** v severní své polovici všecko prostoupeno Atlasem, jehož četná pásma s odnožemi svými obmykajíce mnohá údolí, roviny a planiny celkem se řídí směrem pobřeží. Severní, asi 100 *km* široká hornatina, zvaná Tell (arab. = země hornatá), jest velmi úrodná, zejména v údolích řek a na blízku větších zálivů, a mohla by uživiti pětkráte tolik obyvatelů než nyní v sobě hostí. K ní na jihu pojí se šíré Vysočiny (*Hauts-Plateaux*) v průměrné výši 1100 *m*, stepi povahy kontinentální, se solnými pánvemi a bažinami, na jihu a severu obroubené nevysokými skalními hřbety. Majíce na hranici marocké přes 200 *km* zšíří, směrem východním více a více se úží, až v departementu constantinském se končí přestávajíce oddělovati Tell od hor saharských. Rozloha Vysočin páčí se na 100.000 *km*². Horstvo alžírské, prorvané četnými úžlabinami, jimiž prodírají se řeky a vedou cesty, rozděleno jest ve množství pásem a skupin zřetelně vyznačených, z nichž tuto jen hlavní uvedeme počínajíce od západu horami pobřežními. Tu hned u Namoursu zvedá se Trárská skupina, vrcholící na pobřeží v hoře Noemově (864 *m*), uvnitř pak ve vápencovém štítu Mont Filhaousen (1157 *m*). Jižně od Oránské sebchy jsou hory Tessalské s Tafaraujem (1065 *m*). Severně od Šelífa příkře se zvedá Džebel Dahra k výši, stoupaje až k obřímu Zakkárům (1580 *m*). Hory Kabílské, sev. od Džurdžury k moři se táhnoucí, drsné a nepřístupné, s vrcholem Azefunským, mají výši 1000 *m*. Východně od údolí sahelského táhne se Baborské pohoří, přes 200 *km* dlouhé, v němž nejvýše se pnou hory Adrár (1994 *m*), Velký Babor (1970 *m*) a Tababor (1965 *m*). Odtud na sever k Džidželi jest hornatina patřící k nejméně přístupným krajům alžírským. Severových. od Aumalu, souběžně s Baborem táhnou se hory Bibánské č. Setífské (1380 *m*) s pověstnými úžlabinami *Portes de Fer* (Železné brány), z nichž větší jde železnice alžírsko-constantinská. Východně od Titerských hor příkře spadají do hlubokých údolí Hodenské hory (nejvyšší Dž. Mádžid 1840 *m*), dále na východ ponenáhlu se níží a u Constantiny již jen málo vrcholů dosahuje výše 1000 m. Pobřežní džebely alž. končí se mezi zálivy Storským a Bônským mohutnou massou Edugu (1008 *m*). — Z pohorských pásem Atlasu saharského (Velkého), jenž z pouště kolmo vyrůstá jako obrovské hradby, uvésti sluší nejprve Ksúry (hrady), skalní řetězy, oddělené vědy, jež splývajíce s Vysočin v Sahaře se ztrácejí, a dosahující výše 2000 *m*. Na vých. jejich straně pne se Dž. Amur (berb. = hory), jsa rozhraním vod tekoucích jednak do vnitra Vysočin a k Středozemnímu moři, jednak k Sahaře. Jádrem jeho jsou strmé stolové hory, nedosahující výše 2000 *m* (Tuila Makna jihových. od Géryvillu 1937 *m*, Dž. Okba 1710 *m*, Dž. Guru 1708 *m*). Dále k východu horská pásma široce se rozstupují a jen nepatrně vynikají nad okolní roviny (100 až 200 *m*); z nichž Dž. Senalba na cestě z Djelfy do Laguátu vystupuje do výše 1580 *m*. Odtud až k vědu Kantarskému Atlas ještě více se níží, ale za tímto vědem, kudy nyní jde dráha batna-biskerská, vypíná se pojednou nejvyšší horstvo alžírské Dž. Aures (*Mons Aurasius*), mající tvar pootevřeného vějíře a k Sahaře srázně se klonící, v jehož sev. části vypíná se nejvyšší témě alž. Šelja (2312 *m*, dle jin. 2328 *m*) a Mahmel (2306 *m*). Následuje ještě Dž. Šešár s nejvyšší horou Alí-en-Nés (1878 *m*), a horami Nememškými končí se alž. Atlas na

nimi ležící Vysočiny, které běží rovně s hlavními Alpami a pocházejí z téže doby po útvaru třetihorním. Jižněji nastupuje Sahará, krajina vrstev vodorovných. — Ačkoli se v prorvách ukazují stopy starších útvarů, přece na povrchu panují jen útvary jurský, křídový a třetihorní. Prahory (žuly, ruly, mramory, diority) tvoří jednotlivé shluky v přímoří a to u Alžíru v Kabílii, záp. od Philippevillu a záp. od Bôny. Na jihu vystupují teprve ve střední Sahaře, zemi Tuárîků za Igargarem v horách Iffefisen (rula i svor dle Flattersa). V Oránském přímoří mluví Bleicher o silurních břidlicích a staropalaeozoické vrstvy (silur-devon) uvádějí se z Kabílie, na východě Džurdžury. Bleicher sám uvádí uhelný útvar u Ain-Tolby, u Nemoursu a záp. od Oránu a Coquand trias v dep. constantinském, což však potřebuje potvrzení palaeontologického. Mimo to ale popisuje se permo-trias vých. od Filippevillu.

Nejstarší mocný útvar jest jurský, roztroušený v severním Atlasu (Constantinsko — mramor v liasu u Filfila byl znám Římanům — Kabílie, v Džurdžuře alžírské, Vanšeriši, a pomoří Oránském až k Sadě, Tlemsénu), ve střední planině u Batny, Setifu, pak u Šelaly (hran. Oránské), Liamuna, jižně od Busady, konečně u Laguátu a Géryvillu, jak četné seznamy ammonitů, belemnitů, cidaritů, terebratulí, crinoidů a j. u Perona dokazují. Na jižní straně sev. Atlasu jest velký shluk Jury od 2° 30' v. d. až k 3° 30' z. d. Křída hlavně tvoří kostru celé země (neocom, urgoaptien, albien, obě vrstvy tyto po celé sev. Africe dle Perona r. 1875), až do Arabie a Palestiny tvoří pouště rozsedáním v duny písčité a hliny neplodné, kde vody nutno hledati až 150 *m* hluboko, tak že Rille nazval útvar ten zrovna saharským.

Útvar cenomanský tvoří vápencem svým vyšší hory, zejména vnitřku Velkého Atlasu a je stejně neúrodný (od Túnisu přes Biskru do Džebel Amuru, zemí Mzabů, ale i u Batny, Rubady); turonské vrstvy konečně tvoří zpodek Constantiny a šíří se na vých. a jihozáp. střední planinou (Hodna, Batna, Tebessa) až k Laguátu, Golei (*Ostrea mermeti*). Střední a západní planina centrální má i mnoho Senonu. Eocén zastupují v A-ku nummulithy ve dvou dlouhých, s mořem souběžných pásmech v Tellu a střední planině (Tebessa, Setif, Boghar), ale více na východě, kdežto miocén se vyskytuje více na záp., jako v Kabílii u Tenes, podlé čeho Pomel nazval vrstvy cartennské — a hlavně v Oránsku (údolí Šelífu u Maskary, Sidi-bel-Abbès, Tlemsén až do Udždy v Marokku).

Pliocénní a čtvrtohorní vrstvy hlavně na vých. vyvinuté, daly četné zbytky ssavců: hipparion, koně, antilopy, býky, slony (*Elephas meridionalis africanus* u Šeršelu), nosorožce, hrocha (*H. hipponensis*) podobné středoafrickým nynějším. *Bý.*

Vodopis. Kromě el-Kebíru a Šelífa nemá A. řeky splavné. Téměř všecky alžírské přítoky Středozemního moře, vznikajíce v pokrajních horách Vysočin, z části též v Tellu a horách pobřežních, protékají Tell celou jeho šíří, lenivě se vlekouce bažinatými břehy, a do moře se vlévají úzkým, často písčinami ucpaným ústím. Veliké důležitosti nabyly řeky ty od té doby, co se jich používá k velikolepé soustavě zvlažování půdy, k čemuž upotřebeno zavodňovacích staveb již ve starověku založených, ale časem zanedbaných a zpustlých. V zimě voda dešťová splývá po svazích hor a vrchů, dravě po cestě vše s sebou unášejíc a široké koryto sobě rýjíc; to jsou vědy Arabů, jež v letní době vysychají buď docela nebo v uzounké prameny a v nichž tlející rostliny a hnijící zvěř způsobují střídavé zimnice. Mnohé vody splývají v četné slané mělčiny a bažiny, jež někde slují šoty, jinde sebchy. Atlas jest rozhraním dvojího vodstva, tekoucího jednak k severu do Středozemního moře, jednak na jih do pouště. Téměř všecky vědy mají několik jmen, z nichž tuto uvedeme nejobyčejnější. Značnější řeky provincie oránské jsou: Tafna 145 *km* dlouhá, pramení se nedaleko Sebdu a vlévá se do moře naproti ostrovu Ražgúnu majíc přítoky marockou Mújlu a s pravé strany záp. Iser; Makta vzniká splynutím Sigu (215 *km*), pramenícího se na vysočině jihozáp. od Daje, a Habry (Tenazery) rovněž od Daje (severně) splývající a 235 *km* dlouhé, a vrhá se do Arzevského zálivu; Šelíf (*Azar* Římanů), hlavní řeka alžírská, vzniká u Tijáretu ze skupiny »Sedmdesáti pramenů« (*Sebin Ajún*), teče nejprve k východu jako Nahr Vásil (jiní pokládají Véd Namus za pramen Šelífa), zatáčí se pak náhle okolo Vanšeriššského pohoří k západu, dotýká se Affrevillu a Orléansvillu, spojiv se s Riu vlévá se do roviny Šelífské a brzy na to do Středozemního moře 12 *km* sev.-vých. od Mostaganemu; Šelíf má přes 700 *km* délky, a delší přítoky jeho na území oránském jsou Mína (200 *km*) a véd Riu, na území alžírském vědy: Isley, Fodda, Ruina, Durdur a Varán. Departement alžírský má ještě tyto značnější vědy, veskrze přítoky Středozemního moře: Mazafrán, jenž se končí 8 *km* jihozáp. od Sidi-Farruše, Haraš pramenící východně od Blidy v Malém Atlasu, jenž u Maison-Carré dospívá šíře 80 *m* a vlévá se do Alžírského zálivu; východní Iser (200 *km* dl.) vznikající mezi Medeou a Aumalem na úbočí planiny Beni-Slimánů, jest záp. hranicí Velkého Kabílska, teče mimo Palestro bohatou Iserskou rovinou a vlévá se do moře západně od mysu Džinetského; Sebau (Nesa, Buberak), hlavní řeka Vel. Kabílska 110 *km* dlouhá, vzniká na patě Akfadúské hory a vtéká do moře 6 *km* záp. od Dellysu. V provincii constantinské jsou tyto řeky: Véd Sáhel, 200 *km* dlouhý, temení se na Dirských horách u Aumalu, zove se nejprve Riuraru, pak Zajan a jako Sahel končí se v zálivu t. jm.; Véd el-Kebír (= velká řeka) 245 *km* dlouhý a několikráte ve skalách se ztrácející vzniká jako véd Rumel východně od Setífa, teče od západu k východu až ke Constantině, před níž spojiv se s Bú-Murzúkem přijímá jméno el-Kebír, zatáčí se k sszáp. a trvá ve směru tom až k svému ústí (32 *km* vých. od Džidželi), maje větší levý přítok Véd

Č. 183. Véd Mija v alžirské Sahaře.

Endžu; Sejbús (*Rubricatus*) 220 *km* dlouhý, splývá s vysočiny Úled-Chanferů, teče k severu až k Medžez-Hamaru, kde s levé strany vnímá Véd Zenáty, zatáčí se náhle k východu, u Gelmy přijímá jméno Véd Šerf a vlévá se do Bônského zálivu; Medžerda, řeka již túniská, horním svým tokem patří A-ku vinouc se zde krajem pozoruhodným pro krásy přírodní, šíré lesy, hojnost pramenův a římské památnosti. — V jižním, pustém A-ku zaznamenati jest čtyři hlavní vědy, splývající s hor Ksúrských mezi Figigem a Géryvillem a zanikající v písku Sahary: Véd Námús, Véd Garbí (Kebír), Véd Zeger a Véd Zergún. Velká část vodstva mezi Géryvillem a Tebesou splývá do Védu Džedí, jenž vznikaje na Amúru u Tadžemútu otáčí se k vsvých. a směrem tím táhne se až téměř k Biskře, kde zaniká v El-Fáidské rovině; maje 500 *km* délky, jest z větší části roku bez vody. Várgelský bassin přijímá Véd Mzáb a Véd Miju (viz vyobr. č. 183.) a jihových. část pouště prorývá mohutný Véd Igargar, přicházející s hor tuárických a ztrácející se v hluboké sníženině šotu Melgígu č. Melrír. Tyto saharské vědy jsou dlouhá, široká a hluboká koryta v písčité půdě, jež za prudkých dešťů pojednou naplňují se vodou; tuto sice vyprahlá půda rovněž tak rychle pohlcuje, ale dno koryta i nadále zachovává jakousi vlhkost podporující vzrůst husté trávy. Sem za vedra přicházejí karavany popást velbloudů a dokopávat se pitné vody, jež několik stop pod zemí stále se prýští. Trvaleji vodou zásobeny jsou ovšem vědy severoalžírské, zejména ve vých. polovici země, kde jsou hory slehlejší a více zalesněné, deště hojnější a tok řek vyvinutější, avšak i zde podléhají obecnému pravidlu, že někdy buď úplně vysychají, nebo aspoň že je lze přebroditi, kdežto v zimě mohutní v dravé, nebezpečné proudy, často i z břehů vystupující a nižší roviny rozmělčující. Povaha dočasnosti ještě více se jeví při slabých stepních tocích Vysočin zanikajících ve slaných bažinách, jež jen v době dešťů vzrůstají v jezera; to jsou šoty a sebchy, z nichž přednější jsou tyto: Šot-el-Garbí (= západní) 72 *km* dlouhý, z polovice k Marokku, z polovice k A-ku patřící, a Š.-eš-Šerkí (= východní) 200 *km* dl., oba na vysočině oránské, kdežto největší šot na Sahaře, a to v prov. constant., jest Melgíg; dále Oránská sebcha 40 *km* dlouhá, jižně od Oránu, sebcha Zahrez-Garbí a Zahrez-Šerkí na vysočině alžírské (solný obsah obou Zahrezů páčí se na 600 mill. tun), S.-el-Hodna čili Šot-el-Sáida, 56 *km* dlouhá a průměrně 35 *km* široká, v provincii constantinské. Značnější vlastní jezera jsou: v Oránsku Arzevské jezero, v dep. constantinském Fezárské j. u Bôny, El-Meláh (Slané j.) záp. od La Calle, Ubeira jihových. od předešlého, El-Hút (Rybí j.), konečně skupina jezer: Džemelské, Gelífské a Tarfské, 72 *km* jihovýchodně od Constantiny. *f.*

Podnebí. Zeměpisnou polohou A. blíží se již pásmu horkému, ale zvláštní jeho fysické uzpůsobení jest příčinou, že vykazuje se podnebím všech tří pásem, od vedra tropického až ke kruté zimě severu. Tyto krajnosti zejména blízko se stýkají jednak na Sahaře, jednak na sousedních Vysočinách. Průměrná teplota v A-ku vůbec jest asi táž jako v Pro-

venci (průměr roční + 20° C.), ale každý jeho pás (Tell, Vysočiny a Sahará) má své zvláštní podnebí. V Tellu teploměr v létě nestoupá nad + 40°, v zimě neklesá pod + 2°, a dle Maritových dlouholetých pozorování jest na pobřeží (Sahelu) průměrná letní teplota + 19°. Sníh zřídka jen pokrývá vrcholy hor a podnebí jest celkem velmi příjemné a zdravé, zvláště za rozkošného jara, kdy všecko rostlinstvo rychle a bujně se rozvíjí, tak že pobřežní místa alžírská, hlavně pak město Alžír. k pobytu chorých na plíce se odporučují. Letní parna bývají zmírňována pravidelnými větry vanoucími od moře, a i v zimě paprsky sluneční dosti jsou mocné, aby udržovaly vegetaci stále zelenou a mírnou teplotu, jež málokdy klesá pod + 9° průměrem majíc 11 až 12°. Vůbec rozeznávají se zde jen dvě roční období: horké a mírné, a toto opět jest dvojí, vlhké a suché. Jest to alžírské léto (červenec-září), zima (říjen-únor) a jaro (březen-červen). V létě bývají noci chladné s hojnou rosou. Největší sucho a vedro trvá v červenci a srpnu; červen a září bývají také horké, ale ne tak suché; letní deště jsou řídké, krátké a slabé. Za to zima vyznačuje se neobyčejnou vlhkostí; prší sice jen dva měsíce, zvláště v říjnu a listopadu, ale deště bývají nad míru vydatny, nejvíce v provincii constantinské, nejméně v oránské. Výsledek dešťoměrných pozorování jest: v Bône 1200 *mm*, v Alžíru 800 *mm*, v Oránu 400 *mm*. Větry valnou většinou vanou směrem pobřeží, buď od východu neb od západu. Východní panují od května do září, a v té době obloha bývá v zenithu jasná, na obzoru zamlžená, temena hor a mysů skrývají se často ve mracích; naopak, zjevují-li se temena v obrysech jasných, jest to znamení, že trvají nebo co nevidět nastanou větry západní. Tak jest v Sáhelu. Avšak tyto poměry klimatické patrně se mění, čím dále pronikáme na jih. Čím blíže k Vysočinám, tím více ráz podnebí blíží se k evropskému. Rostlinstvo pokrývající stráně velikolepých údolí, dub, lentišek, divoká oliva, dub korkový, linda — vše upomíná na Evropu. Úrodnost půdy jest podivuhodná. Zde v zimě bývá již i sníh a tu i tam led. Ještě krutější zimu mají Vysočiny blíže Džebel-Amuru a Džebel-Auresu. Tu snášejí se sychravé deště, a i sněhu bývá nadbytek, kdežto léto jest zde dobou velikého vedra a sucha. Konečně v jižním Alžíru, na poušti Saharské neznají nežli dvě roční období: horké a deštivé. Teploměr ukazuje za dne až + 52° C., v noci nastávají citelná chladna. Metlou pouště bývá horký vítr, jenž obyčejně vane v horních vrstvách vzduchových, ale někdy sklesnuv dotýká se až povrchu země: to jest *simún* Arabův, *sirocco* Španělů, pohlcující někdy celé karavany. Přicházeje od jihových, zvyšuje temperaturu na + 45° C., zemi zahaluje prašnými víry a vzduch pozbavuje všeliké vlhkosti. Žhoubný jeho dech cítiti jest až na pobřeží, kde způsobuje ochabnutí všelikého života; ale na štěstí netrvá nežli 2—3 dni a končí se téměř vždy deštěm a sev.-záp. větry, zjednávajícími opět rovnováhu. Vane hlavně od srpna do října, někdy i z jara. Na začátku okkupace francouzské vojsko valem hynulo zimnicemi, jež způsobovaly zhoubné výpary vystupující ze země již po staletí zanedbané, a podnebí alžírské rozhlášeno za nezdravé, tak že i proud vystěhovalců záhy ochabl; ale ponenáhlu vzdělávaním půdy, osazováním stromoví, zalesňováním, upravením vodstva a j. nezdravota mizela, a podnebí alžírské, až na některé krajiny blíže řek, těší se pověsti nejlepší. *f.*

Alžírské rostlinstvo jest celkem část rostlinstva Středomořského a liší se na příklad tak málo od tuniského, že Cosson dává poslednímu území jen 6 bylin zvláštních. Na vysokých horách jsou tu některé byliny alpské (nad 2000 *m*), ale není to pásmo úplné, neboť v téže výšce vyskytuje se ještě mnoho bylinstva středomořského. K jihu přechází květena ta úplně v pustinnou květenu Sahary. Největší místní sbírka Cossonova pochází z Constantinska (Philippeville-Aurès 1428 dr.). Ostatně mívají místní flory na nejvýše 700 dr. a čím dále k jihu, tím méně (Biskra 473, Laguát 382 dr.). Ball počítá čtyři pětiny alžírských bylin v Evropě a Středomoří, 100 jen v A-ku a Marokku. Bory rozdělil rostlinstvo na 3 pásma dle délky, Cosson na 4 dle šířky. Co se prvních týče, jisto jest, že severovýchod (Constantinsko) nejvíce se podobá střední Evropě, jihozápad (Oránsko) více Španělsku. V Constantinsku jsou lesy listnaté (duby, buky, jasany, olše, javory), Oránsko má na př. *Apteranthes gussoniana* (*Stapeliacei* španělskosicilskou), *Rhus albidum*.

Pásma dle šířky přímoří zaujímají lesy horní v přímořské střední stepi a rovná jim poušť a hory jižní. Rovin přímořských jest málo; Mitidža u Alžíru a přímoří u Bôny jsou jediná luka A-ka, kde se seno seče, kdežto údolí Šelífu a okolo Oránu jest více stepnaté. Lesy přímořských hor nejsou již nepřetržité, nýbrž udržely se jen na vých. a na vyšších horách, neboť Arabové zvykli každoročně zapalovati pastviny své, aby je prý zlepšili, čímž slabší lesy byly zničeny; Kabílie pak je tak hustě obývána i vzdělána, že nemnoho tu ostalo lesa. Jakožto charakteristické byliny severu uvádějí se *Scilla maritima, Chamaerops humilis, Ampelodesmos tenax*.

Nejvyšší vrcholky mají všelicos alpinského (*Isatis azurdzurae, Lepidium granatense, Draba hispanica, Erinus alpinus, Saxifraga atlantica, carpetana, Cardamine hirsuta, Primula, Viola* atd.). Stepi střední zcela podobají se Sahaře obsahujíce byliny solimilné: Artemisie, Astragaly, *Arthratherum purgens*, především hlavní plod té krajiny alfa (*Stipa tenacissima*), která vyváží se do Anglie na papír, a jejíž pěstování ročně nese milliony. Lesy jižních hor jsou vzácné; zde a na severu rostou nejvzácnější cedry a thuje (*Callitris quadrivalvis*) již starým Římanům drahé a hledané. Hojná jest *Pistacia atlantica*, chvojky a j. Nejvyšší alpinské byliny na Aurèsu jsou: *Prunus prostrata* (Libanu), *Arabis ciliata, Viola gracilis, Potentilla*

*

pensylvanica. Debeaux rozeznává u Bogharu 3 pásma: do 800 *m* step (*Statice, Lonchofora, Anabasis, Cordylocarpus*), druhé do 1000 *m* (*Stipa barbata*, alfa i dub), pak výše Terebinthy, *Pinus halepensis, Quercus ruber, Juniperus oxycedrus, phoenicea, Callitris quadrivalvis*.

Saharské bylinstvo obmezuje se mimo zahrady v oasách na některé keříky nížin, trní a řídké jarní bylinky po dešti (Liliacee, Crucifery).

Vzácné jsou úkazy jižnější *Crotolaria Saharae, Roubbairea prostrata, Daemia*, především keř *Calotropis procera*. Sbírka Flattersova obsahuje nejjižnější až za Varglu a vypočítává až 122 druhů, *Acacia arabica, Cassia obovata, Aerua javanica, Erythrostictus punctatus, Ephedra alata, Chloris meccana, Salvadora persica*, fagonie, tamarišky, jedovatý *Hyoscyamus*, kterým jedna výprava otrávena byla, atd. *Pý*.

Alžírskou zvířenu popsali, co se týče ssavců, Lataste a dříve Loche, ptáky Explorace (Levaillant) a Loche, plazy Strauch a ryby Playfair (ze sbírky Letourneuxa). Ssavci jsou u Lataste jináče ustanoveni nežli u Loche. První má ssavců zemních 83, tento 70 (11 end., zejména opici, hlavně v Kabílii), 8 kočkovitých (se lvem a pardálem), vydru, medvěda, psa (v Marokku), jelena, daňka (vých. lesy), kance, 4 antilopy (jih), divoké ovce, 2 ježky (1 v Sahaře), dikobraza a 2 zajíce (s králíkem) atd. Pochybnost měl o krtcích a veverkách (*Sciurus getulus* Lesson). Ptáků měl Loche 357, avšak mnohem více ptáků jest dosud neznámo: jsou to hlavně druhy středomořské. Z ptáků uvedených je 137 vodních, 46 dravců (9 sov), 4 dropi, pštros (Sahará) atd. Pustinné tvary jsou právě saxicoly (7, *S. isabellina, deserti* atd.), alaudidy (*Rhamphocoris olotbey, Certhilauda Dupontii, desertorum, Ammomanes isabellina*), *Pterocles senegalensis, Turtur senegalensis, Otogyps nubicus, Caprimulgus isabellinus*. Jižní formy jsou *Ixos obscurus, Phasmoptynx capensis*, 2 Fringillarie, *Telefonus tschagra* (*senegalus*), *Merops egyptius, Chenolopex egyptiaca*. — Z východu *Pastor roseus*, ze severu jdou až sem někdy *Cyanecula suecica, Ampelis garrulus*, Emberizy, *Loxia curvirostris*, husy atd. Želv měl Strauch: 3 zemní (*Testudo pusilla* Shaw — *graeca auct., campanulata?*), *Emys europea* a *leprosa* (sigriz dB.) a 2 mořské: *Chelonia corticata* i *Sfargis coriacea*. Kromě chameleona má 36 ještěrů, z nichž většina žije v pouštích. Hadů má 21, od *Eryx jaculus, Lycognathus textilis* a *Simotes diadema* znal jen po 2 exempl. z Alžírska, 3 *Coronella, Zamenis Cliffordii* a *florulentus* po 1 exempl. ze Sahary, hojné jsou středomořské Tropidonoty (2) a *Zamenis Coelopeltis lacertina* i Vipery (aspis jen 1 ex., jako *Psammofis punctatus*). *Psammofis sibilans* i *Vipera Avicennae* jen v Sahaře. Žab měl jen 6 druhův a 3 salamandry (*Euproctes poiseti* end.). V celku počítal 36 druhův evropských v A-ku (přes půlku). Rozdílu dle výšky není. Ryby jsou málo četné; mořské jsou obyčejně středomoří západního; sladkovodní poskytují více zajímavosti. Hlavní rozdíl v tom záleží, že ryby sladkovodní severního středomořského ouvodí jsou evropské (ještě na př. pstruh, *Salar macrostigma*, vyskytuje se v potocích horní Kabílie), kdežto saharské ouvodí je tropické chovajíc Cyprinodonty (*C. calaritanus*, v střední planině *C. iberus* [Taquin], *Tellia apoda*), a hlavně chromidee (africkoamerické), mezi nimiž daleko rozšířené *Chromis mosambicus* a *niloticus*, pak endemické *Hemichromis Saharae* v Tugurtu), které se i v arteských pramenech nacházejí. Do řek severu jdou ryby obojetné, obyčejné, jako v středomořsku, vůbec i *Blennius, Atherina rissoi* Val., 2 *Gobius*, 2 *Mugil* — ale i *Cristiceps argentatus* (pramen Ain-Malaka i moře) a *Syngnathus algeriensis* end. (rodina sic nejvíce mořská). Z našich ryb vyskytuje se tu jen v severu úhoř a plocka (*Clupea finta-alosa*). Patrno, že ryby jihu pocházejí z doby velmi staré, jako sumec nilský (*Clarias lazera*) v zemi Tuáríků (Duveyrier). *Pý*.

Obyvatelstvo. Dle sčítání r. 1886 bylo v A-ku — kromě asi 50.000 duší na Sahaře — 3,817.465 obyv., kdežto r. 1881 napočteno jich 3,254.934 a r. 1872 jen 2,416.000; jeví se tedy pravidelný přírůstek asi 100.000 duší ročně, což tím více váží, že toto rozmnožování děje se především na území svěřeném správě občanské. K tomu ovšem mnoho přispívá immigrace, jež ročně asi o 18.000 duší jest značnější než emigrace, avšak sčítáním zároveň zjištěno, že domorodců vůči kolonisaci evropské nikterak neubývá, nýbrž že stále mohutnější pod vládou francouzskou: r. 1881 čítalo se muhammedánských domorodců 2,850.865, a do roku 1886 vzrostlo jejich množství na 3,284.762 duší. Židů bylo t. r. 42.595 (r. 1881 jen 35.665), obyvatelstva původu evropského 461.764 (r. 1857 jen 180.472), mezi tím 255.552 Francouzů (i s vojskem, r. 1881 jen 233.937). Roku 1886 bylo v A-ku 206.212 cizinců, mezi nimi více než polovička Španělů; pak co do množství následují Italové, Maročané, Angličané (s Maltany), Tůnisané, Němci a j. *f.* — Domorodé obyvatelstvo alžírské přináleží ke dvěma různým kmenům, arabskému a berberskému. K onomu čítati dlužno na prvém místě Beduiny čili kočovné kmeny obývající hlavně alžírský Tell a některé části alžírské Sahary, a Maury, kteří jsou nyní úplně poarabštění. Beduinové jsou potomci hidžázských sunnitských kmenů Hilál a Soleim, jejichž vstoupením na půdu alžírskou počíná druhá arabská invase (1050 po Kr.). Z nich však pouze kmenové pouště zachovali svoji arabskou krev čistou, směšujíce se jenom zřídka, kdežto kmenové Tellu smísili se po většině s kmeny berberskými, při čemž se zdá, že typus berberský nabývá převahy. Beduinové nemají stálých sídel, nýbrž stěhují se se svými stany živíce se po většině chovem dobytka. (Viz vyobr. č. 184.) Pouze v Tellu zabývají se též vzděláváním půdy. O původu Maurů, kteříž osazeni jsou ve městech, máme několik domněnek. Dle jedněch jsou to civilisovaní Berberové, dle jiných pevně usedlí Arabové nebo smíšenci z obou kmenů, dle ještě jiných berberisovaní a později poarabštění potomci tu-

zemců i přistěhovalých Foiničanů (Libyfoiničanů). Živí se hlavně obchodem a řemesly. Dříve byli nejzámožnějšími majetníky v A-ku, nyní však musili ustoupiti židům, kteří zmocnili se veškerého velkého obchodu. Maurové vůčihledě klesají, jakož vůbec arabský živel v A-ku, čehož hlavní příčinou jest neschopnost k soutěžení s vypočítavým židovstvem, které za francouzské vlády nabylo rovnoprávnosti a volnosti, jakož i dále jakýsi muhammedánský konservatismus, který jim nedopouští držeti stejný krok s Berberem, jenž přístupnější jest evropské civilisaci. Vlastními domorodci v A-ku ode dávna usedlými jsou Kabilové, obývající horské části země a náležející ke kmeni berberskému, jehož hlavní a nejčistší větví jsou saharští Tuárikové a jenž ode dávných dob obývá v severozápadní Africe (v. Marokko). Povaha Kabilů jest směsí různých a začasté sobě odporujících vlastností. Kabil jest fanatický, pověrčivý, pomstychtivý, nedůvěřivý a lakomý, ale na druhé straně opět pracovitý, střídmý, pohostinný a k chudým občtavý. Bydlí ve vesnicích v kamenných domech bez oken. Obydlí Kabilů nevyznačuje se čistotou; jeť dobytek pouze nízkou přehradou oddělen od domácích. Živí se orbou a řemeslem; mimo sídla jejich nacházíme je zaměstnané všelikými pracemi, ba i jako nájemníky polností. Žena kabilská musí sice pracovati těžce, avšak postavení její, pokud se týče volnosti a práva, jest příznivější než u jiných muhammedánů. Veřejná správa (kterou Francouzové ponechávají celkem nedotknutou) jest výtečně organisována a spočívá v rukou shromáždění obce, k němuž náležejí veškeří branní příslušníci a v jehož čele stojí volený přednosta. Mimo to má jednotlivec též závazky ke svému rodu a k *sofu*, to jest bratrstvi, kterýchž u Kabilů hojně nalézáme a jež vznikají hlavně různicemi mezi obyvateli různých obcí. Náboženství jsou muhammedánského, na němž lpí fanaticky, řídíce se však předpisy koránu pouze, pokud neodporují jejich tradicionálním zvykům. Proto vidíme ještě u Kabilů hojné stopy původního kultu náboženského: ctění duchů, jimž dosud oběti přinášejí, slavnosti jarní, obžinky a slavnost nového roku. Vzdělání je na nízkém stupni, lepší se však vlivem francouzských škol, jež děti kabilské pilně a s prospěchem navštěvují. Proto budoucnost Kabilů lepší jest než budoucnost živlů arabských. Jazyk Kabilů jest nejvíce porušen ze všech jazyků berberských. (Viz vyobrazení Kabilská rodina na příloze.) Menší oddělení berberská jsou Biskrové, Mzábité a jiná méně důležitá. Biskrové jsou obyvatelé oas tibauských, Mzábité obývají nejzazší Saharu alžírskou, živíce se obchodem a průmyslem (zvláště tkalcovstvím); přiznávají se k šiitismu. Konečně zmíniti se dlužno též o černoších, kteří v počtu nepříliš četném

Č. 184. Stan pastýřů v Alžírsku.

přicházejí do A-ka a konají zde sprostší služby. *Pke.*

Rozdělení a správa země. Čím více osadníků do A-ka přibývá a čím více vyvinují a mění se tamější poměry společenské a domácí obyvatelstvo podléhá vlivu evropskému, tím více mění se též správa země, a bývalá přísná vláda vojenská ustupuje před spořádanou správou občanskou. Vrchním správcem země jest generální guvernér občanský (*gouverneur général civil*), jenž podřízen jsa francouzskému ministru vnitra na pomoc má generálního ředitele a vládní radu (pro záležitosti občanské). Území alžírské rozděleno jest ve dvě části: severní, s administrací občanskou (*territoire civile*), a jižní, vojensky spravovanou (*territoire militaire* čili *territoire de commendements*); v oné r. 1886 bylo 3,324.475, v obvodu vojenské 492.990 obyv. Dále jest A. rozděleno ve tři departementy, a ty opět v arrondissementy a distrikty, kdežto v území vojenském dosud užívá se starších názvů: provincie, divise, subdivise. Departement alžírský skládá se z 5 arrondissementův: alžírského, médějského, milianského, orléansvillského a tiziuzuského, a r. 1886 měl 112 obcí a dvě sub-

divise, jejichž sídla jsou Aumale a Médéa, s 1,380.541 obyv.; dep. constantinský má 7 arrondissementů se 104 obcemi, 2 subdivisemi (Batna, Constantine) a 1,566.419 obyv.; dep. oránský rozdělen ve 5 arrondissementů s 94 obcemi, 2 subdivisemi (Mascara, Tlemsén) a 870.505 obyv.

Obecní zřízení jest většinou skoro totéž jako ve Francii. Jsouť pak obce trojí: samosprávné (*communes en plein exercice*), v nichž převládá obyvatelstvo původu evropského, obce smíšené (*com. mixtes*), kde živel evropský jest příliš slab, aby stačil k zařízení obce, a konečně obce domorodců (*com. indigènes*). Obce samosprávné nalézají se jen na území občanském a mají obecní rady, v nichž zasedají hlavně občané francouzští; mohou sice voliti se do ní také muhammedánští domorodci, avšak těch nesmí býti více než třetina. Také většina obcí smíšených nalézá se na území občanském (na vojen. pouze 6) a zde správcem jejich jest občanský úředník, od něhož se vyžaduje znalost arabštiny nebo kabylštiny, kdežto na území vojenském Evropané i domorodci podřízeni jsou vyššímu důstojníku, jemuž přidělen úředník civilní (*adjoint*) pro některé zvláště vytčené záležitosti. Konečně obce domorodé (6 v dep. alžírském, 2 v oránském a 5 v constantinském), k nimž náleží mnoho tisíc kilometrů území řídce obydleného (k biskerské 111.844 *km*², ke gardájské 66.549 *km*²), spravuje rada složená z několika vyšších důstojníků, šejchův a jiných domácích předáků. Rozčlenění obcí domorodých, jež stalo se hlavně za příčinou vybírání daně a odvádění k vojsku, jest toto; několik skupin stanů (*duvár*) spojuje se v okres (*ferka*) se *šejchem* v čele, několik okresů tvoří kmen (*dšemáa*), jehož náčelníkem jest *kaid*, z kmenů skládá se *agalyk*, jemuž velí *aga*, a několik takovýchto obvodů slučuje se ve větší správní obvod mající za náčelníka *chalifa* čili *baš-agu*.

Každý departement má svou generální radu (*conseil général*), zabývající se hlavně věcmi kommunikačními a stavebními, obecními financemi a veřejným vyučováním. Jako ve Francii zasedají tyto rady dvakráte za rok a volí po 6 členech do vrchní rady (*conseil supérieur*), která schází se jednou do roka v Alžíru a v níž kromě těchto 18 volených zasedá rovněž 18 členů vládních: 3 prefektové, 3 gen. velitelé divisí a 12 členů vlády výše uvedené. Úkolem jejím jest sestavovati budžet a rozdělovati daň. Do sněmoven pařížských volí každý departement po dvou poslancích a jednom senátoru.

Výlohy správní dle budžetu na r. 1885 činily 113,894.527 fr., v čemž zahrnut i náklad na vojsko 56,686.865 fr. a na loďstvo 558.128 fr.; příjmů tohoto roku vykázáno 40,777.668 fr.

Soudnictví. Snaha vlády francouzské ode dávna k tomu se nese, aby i v právních poměrech čím dále více se sbližovali domorodci s osadníky a platnost zákonů francouzských vztahovala se na území širší a širší. A vskutku u věci té učiněn značný pokrok. Kdežto dříve domorodce soudili vlastní kádiové ještě roku 1843 rozhodujíce nad životem a smrtí obžalovaných, podrobena jest nyní převeliká většina obyvatelstva soudnímu zřízení francouzskému. V A-ku sice dosud jest asi 150 soudců domorodých a tolikéž jejich náhradníků (*adel*), nejnižší to soudní instance (*mahakma*), jež v některých věcech řídí se ještě koránem a starými obyčejí; ale jinak všecko obyvatelstvo podřízeno soudnictví francouzskému. Vykonavateli jeho jsou smírčí soudcové (*juges de paix*), jichž přibývá touže měrou, jakou ubývá kádiů. Soudů první instance jest v A-ku 17, porotní soudy 4 (v Alžíru, Oránu, Constantině a Bône), appelační soud v Alžíru, kromě toho obchodní soudy v Alžíru a Oráně. Nejvyšší instancí jest kassační dvůr v Paříži.

Vojenství. V A-ku rozložen jest 19. sbor vojska franc. o 3 divisích, jehož malá část jest posádkou také v Túnisu. Ve sboru tom jsou vedlé pravidelných pluků francouzských 3 pluky afrických střelců (také *turcos* zvaných), téměř veskrze domácích dobrovolníků, legie cizinců (hlavně Švýcarů, Belgičanův a Němcův) o 2 plucích, 4 pluky zvávů, 3 jezdecké pluky spahiův a 4 pluky afrických myslivců, kromě toho asi 1000 mužů četnictva. K alžírskému vojsku náležejí též *gumy*, jezdecké čety arabské, jimiž náčelníci kmenoví povinni jsou přispívati na vyzvání velitele. V každém departementu leží divise, a v každé divisi jsou dvě vojenské rady, před jejichž forum přicházejí vojíni i obyvatelé území vojenského. Divisijní velitelé mají moc rozsáhlou, dosazují kmenům náčelníky, ano mají moc i na hrdle trestati. R. 1886 čítal 19. sbor 47.970 mužů, mezi tím 7532 Araby, Kabily a j. a 4513 cizincův evropských. *f.*

Orba v A-ku pokulhává sice za evropským vzděláváním půdy, poněvadž musí přemáhati veliké překážky, nicméně učinila za panství francouzského ohromný pokrok. Umělým zavodňováním z artéských studní v Sahaře proměněny byly celé kraje dříve pusté v úrodné role a následkem toho rozmnožilo se také značně obyvatelstvo na oasách. Znamenitými úrodami od r. 1869 zdvojnásobil se vývoz obilí; vedlé obilí (sev. Afrika byla již za dob římských zásobárnou pro Italii) vyniká hlavně pěstování oliv, jejichž olej s provençalským závodí, zeleniny, ovoce (jmenovitě v okolí města Alžíru, odkudž nejen Francie, ale z části i Anglie a Německo se zásobují), vinné révy, datlovníku; mimo to daří se ještě bavlník, len, konopí (zvláště obrovské konopí čínské), rozmanité píchní rostliny, výborný tabák, rostliny olejnaté, alfa (nejvíce k výrobě papíru do Anglie vyvážená), byliny barvířské, třísloonosné a j. Všecka vzdělaná půda v A-ku zaujímá na 19,000.000 *ha*, z čehož orbě věnováno jest 2,860.000 *ha* (1 *ha* rodí průměrně 25 *hl* obilí); vinic bylo r. 1885 100.000 *ha*, a roční výtěžek jejich činí 2,393.000 *hl* vína; 3,000.000 palem poskytovalo 60,000.000 fr. užitku. — Lesům věnuje vláda velikou péči a snaží se zabrániti, aby jich Arabové dále nehubili. Mimo rozmanité druhy sosen skládají se lesy tyto z dubů, buků, jasanů, cedrů, pistacií, dívo-

kých oliv, myrt a j., kromě nich pak roste zde velmi vzácný dub s plody jedlými a dub korkový. Rozsah lesů alžírských udává se na 2,785.186 *ha*, z nichž ohromná většina, totiž 2,418.609 *ha*, jest majetkem státním. Krásné lesy tyto dosud trpí zhoubným působením tuzemců, kteří je zapalují, aby si zjednali pastvin pro stáda svá, a také každá vzpoura jejich počíná zapalováním státních lesů. — Hornictví zdaleka ještě neposkytuje užitku, který by skutečnému bohatství země byl přiměřen. Mimo zlato vyskytují se tu všecky ostatní kovy; přední místo zaujímá dolování na železnou rudu v horách přímořských; hlavní doly jsou u Mokhra el Hadid blíže Bôny s ročním výtěžkem 400.000 tun a na záp. u Beni Saf a Cameraty vých. od Némoursu s ročním výtěžkem 100.000 tun, dále dobývá se u Muzaie, Sumahu, Tmulgy, Miliany, Blídy, Tenesu; měď, stříbro a olovo na marocké hranici u Gar Rubânu, antimon u Hammimatu, rtuť u Jemappes a Guelmy, kromě toho v menším množství zinek, arsen, kobalt a nikl. Poněvadž v horách není dosud dosti silnic a dobytá ruda nemůže býti spracována na místě, trpí vydatné dolování, tak že r. 1881 bylo 40 dolů rudných opuštěno. Mezi nekovy vyniká hlavně krásný mramor, podobný kararskému a lámaný již za dob římských v provinciích constantinské a oránské; lithografická břidlice nachází se v rokli el-Kantarské, hnědé uhlí při dráze philippeville-constantinské, petrolej v pohoří Dahra, dále síra, serpentin, achat, sádra, žula, porfyr, jaspis, porculánová hlína a j. Nerostem nejvíce rozšířeným je sůl, objevující se jako sůl kamenná v solných pramenech i jezerech, ale dosud málo se dobývá. — Minerálních a léčivých pramenů známo jest více než 100. Nejslavnější z nich je v provincii constantinské u Hammam Merkhutine, jehož hlavní zřídlo má přes 90° C. teploty; mimo tento proslulé jsou ještě vřelé prameny u Hammam Meluan a Hammam Righa v provincii alžírské a u Bains de la Reine v prov. oránské. V okolí zřídel těchto zachovány jsou četné zbytky římských budov a lázní, z čehož je patrno, že již ve starém věku blahodárné účinky jejich byly známy. — Chov dobytka vzmáhá se vůčihledě. Nejrozsáhleji provozuje se chov ovcí, které tvoří hlavní bohatství kmenů při severním okraji saharském, avšak velmi četná jsou také stáda koz a skotu; vepřový dobytek byl sem zaveden teprve od příchodu Francouzů. Vynikající místo zaujímá štíhlý, lehký kůň berberský, způsobilý zvláště pro účely vojenské; k nošení břemen užívá se velbloudů, oslů a mezků, jimž zdejší suché a horké podnebí dobře svědčí. Pštros žil druhdy po celém A-ku divoce, ale během času byl skoro vyhuben; r. 1879 sestoupili se někteří obchodníci pařížští ve společnost pro chov pštrosů po příkladu kapském a docílili zdárného výsledku. R. 1885 počítáno v A-ku celkem 14,262.000 kusů dobytka, z čehož bylo: 1,100.000 skotu, koní, oslů a velbloudů, 4,400.000 koz a 7,700.000 ovcí. Tento stav pobízí k vývozu, a r. 1884 vyvezeno bylo 484.455 kusů krmného dobytka v ceně 3,800.000 franků. — Dobrého výtěžku poskytuje také včelařství a chov pijavek v bažinách prov. oránské. Na pobřeží provozuje se výnosné rybářství nejvíce od Italů a Španělů; Řekové a Italové zabývají se též lovem korálů. *p.*

Průmysl jest dosud v plenkách, zaměstnávaje se hlavně dobýváním a spracováním kovů; kromě toho vyrábí obyvatelstvo saharské již ode dávna vlněné oděvy, Kabilové mimo chov dobytka zabývají se též tkaním vlněných látek a řezbářstvím, v Tellu pak a v městech pobřežních hotoví obyvatelstvo maroquinové kůže, koberce, mušelín a látky hedvábné. Osadníci evropští dosud velmi málo provozují živnosti průmyslové. — Obchod alžírský povznáší se stále a vzbuzuje dobré naděje do budoucnosti; cena dovozu a vývozu r. 1865 obnášela 432,500.000 fr. (dovoz 237,500.000 fr., vývoz 195,000.000 fr.), z čehož největší díl připadá na Francii, Anglii a Španělsko. (Francie sama dováží sem zboží za 108,500.000 fr.) Z Francie dovážejí se: tkaniny, víno, kořalka, cukr, modní předměty a káva z ostatních kolonií francouzských, naproti tomu vyváží se ovoce, olivový olej, surové kůže, dříví, vlna, tabák; Anglie dodává A-ku uhlí, železo, zboží kovové a přijímá odtud zeleniny, dobytek a alfu k výrobě papíru. Obchodu prospívají značně banka alžírská od r. 1851 a obchodní bursa zřízená r. 1852. Doprava zboží z vnitrozemí do pobřežních měst jest pro nedostatek plavných řek a silnic dosti obtížna, odtud však jest výhodné spojení s Marsilií a Toulonem. R. 1885 připlulo do přístavů alžírských 8609 lodí o 3,700.000 tunách, z nichž 3567 plulo pod vlajkou francouzskou. Nejdůležitější přístavy obchodní jsou: Bôna, Philippeville, Bugie, Alžír, Šeršel, Mostaganem, Tenès, Orán a Némours. — O řádnou kommunikaci pečuje vláda francouzská svědomitě, hlavně v krajinách pobřežních, kdežto ve vnitrozemí zbývá ještě velmi mnoho práce, zejména když kmenové tamější snahám vlády na odpor se stavějí. Veškerá větší města na severní straně Atlasu spojena jsou dobrými silnicemi, jmenovitě důležita je silnice, která spojuje Medeu, Blídu a Bufarik s Alžírem. — Železnice alžírské, jichž se veřejně užívalo (*lignes d'intérêt général*), měly koncem r. 1885 délku 1817 *km* a byly v rukou společností: *a*) pařížsko-lyonsko-středozem.-moř. 513 *km*, *b*) vých.-alžírské 383 *km*, *c*) západo-alžírské 221 *km*, *d*) bônsko-guelmské 308 *km*, *e*) francouzsko-alžírské 352 *km*, *f*) moktsko-el hadídské 33 *km*; mimo to bylo 7 *km* železnic průmyslových (*chemins industriels*). Tou dobou stavělo se 924 *km* rozličných tratí svrchu jmenovanými společnostmi. Nejdůležitější jest trať oránsko-alžírská, jež přes Constantinu do Túnisu byla prodloužena; k ní pojí se mimo menší odbočky dvě trati směřující do vnitrozemí, jedna na východ, druhá na západ; prvá počíná v Constantině a dostavěna jest až do Biskry, druhá pak vede z Arzevu na pobřeží přes Pérregaux a Saidu do Mešerie. O prodloužení tratí těchto až do

Timbuktu v záp. Súdánu konány časté porady a vyslány za tím účelem také vědecké výpravy do Sahary: i možno, že záměr tento přece snad bude uskutečněn, zvláště když se Francouzům podařilo doraziti do Timbuktu také od západu po řece Nigiru. 1. dubna 1887 bylo celkem 2065 *km* drah odevzdáno dopravě; silnic pak bylo 7267 *km*. — Telegrafní spojení trvá mezi Alžírem a hlavními městy jednotlivých divisí i poddivisí (r. 1881 měly telegrafy 5832 *km* délky, drátů pak bylo 13.885 *km*); spojení s Evropou udržuje se podmořským kabelem vedoucím z Alžíru přes Korsiku do Marsilie. Úřadů poštovních spojených s telegrafními r. 1887 bylo 189, čistě poštovních 192. — Mimo to obstarávají parolodi spojení po moři z Tandže v Marokku až do Túnisu, Tripole a Alexandrie, a z Marsilie plují parníky do Alžíru, Oránu a Story, z Toulonu do Alžíru. *Ptk. p.*

Církevní záležitosti katolické spravuje arcibiskup alžírský, kterému podřízeni jsou čtyři generální vikáři; pro záležitosti protestantské jest v Alžíru zvláštní konsistoř. Vyznání muhammedánské požívá u vlády francouzské plné ochrany a potřeby jeho řídí dva muftiové; mimo to uhrazuje se veškeren náklad na kultus muhammedánský z pokladny státní, neboť vláda prohlásila po dobytí země všecky mešity a statky k nim příslušné za státní majetek. — Školství řídí se zákony platnými pro veřejné vyučování ve Francii, přizpůsobenými poměrům alžírským. Nejvyšším úřadem školním je zemská školní rada, podřízená ministerstvu vyučování, jí pak podléhají rady departementní. Původně byly školy rozděleny podlé vyznání obyvatelstva, ale v novější době zavedeny školy smíšené; roku 1887 počítáno 912 škol obecných, na nichž zapsáno bylo přes 80.000 dítek. Ve větších městech zřízeny jsou střední školy a kolleje pro evropské obyvatelstvo a dva semináře bohoslovecké. Alžír má též akademii lékařskou. R. 1876 byly také arabské midrašimy reorganisovány, a zavedeny tam předměty potřebné pro všeobecné vzdělání, kterým vyučují francouzští učitelé.

Dějiny. Na území dnešního **A**-ka obývalo v nejstarších dobách množství kočovných kmenů, kteří u řeckých a římských dějepisců pod různými jmény, hlavně Numidů, Gaetulů, Massylů, Massaesylů, Mazanů a Maurusiů se připomínají. O původu jejich jsou mezi jednotlivými badateli různá mínění, potomky pak jejich jsou dnešní Berbeři (v. t.). Zbudováním Karthaginy nabyli Foiničané pevné opory v severní Africe a založivše také na pobřeží alžírském četné osady podnikali odtud obchodní cesty do Súdánu; ačkoli pak panství své vztahovali také na kmeny vnitrozemské a vojska svá většinou z nich vybírali, přece nedovedli je přizpůsobiti národnosti své, ano vydíravost karthaginská učinila z nich jen zaryté nepřátely, kteří později ochotně se spojovali s Římany na povalení dosavadních pánů svých. První historické zprávy o samostatných státech na půdě alžírské objevují se za válek punských; východní část **A**-ka zaujímala tehdy Numidie (v. t.) a západ Mauretanie (v. t.), kteréž odtud stálými styky s Římany, tu přátelskými, tu nepřátelskými, zhusta se vyskytují v dějinách římských. Po vyvrácení Karthaginy roku 146 př. Kr. dostala se malá část na východě provincie constantinské k římské provincii Africe, a když i Numidie r. 46 př. Kr. připojena k panství římskému, dostal se celý východ **A**-ka pod správu prokonsula afrického. Mauretanie podmaněna byvši za císaře Caliguly r. 42 po Kr. panství římskému rozdělena jest od císaře Claudia ve dvě provincie, z nichž Mauretania Caesariensis zaujímala severní části provincií oránské a alžírské. V pozdějších dobách císařských byla také Numidie odloučena od Afriky a zřízena jako zvláštní provincie. Avšak území římské omezeno bylo v končinách těchto pouze na kraje přímořské a Theveste (Tebesa) i Lambaese byly v těchto stranách nejjižnější osady římské, ačkoli Římané častými výpravami pokoušeli se rozšířiti panství své dále do vnitra Afriky. Obě provincie, Mauretanie a Numidie, dosáhly pod vládou římskou neobyčejného rozkvětu hmotného i kulturního majíce 133 lidnatých měst a ve IV. stol. docela 123 biskupství. Obilí odtud vyvážené zásobovalo Italii i Hispanii, a v literatuře římské je dosti mužů, jejichž kolébka aneb působiště nacházely se na pobřeží severoafrickém. Na počátku V. stol. vzal blahobyt tento rázem za své; přivalilit se sem r. 429 z Hispanie germanští Vandalové a plenice všecko mečem i ohněm obrátili v několika létech téměř celou krajinu v pustinu. Ani šťastné výboje Belisara, jenž roku 534 uvedl severní Afriku pod moc říše východořímské, nepolepšily osudu jejího, ano poměry zdejší zhoršily se ještě, když v létech 707—709 arabský vojevůdce Músá Ibn Nuseir rozšířil moc chalífů až k Atlantskému okeánu. Za úpadku chalífátu bagdádského založil Edrísi na severozápadě africkém neodvislou říši, obsahující dnešní Marokko, **A.** a Túnis, a rod jeho udržel se tam při vládě, až r. 986 východoafričtí Fátimovci země té se zmocnili. Na sklonku dynastie této odtrhla se západní Afrika a rozpadla se ve množství malých držav; ve středu **A**-ka vzniklo panství Zíríovců a založeno r. 935 město al-Džezáir nynější Alžír. Z nástupců jeho Abul Futúh Zírí (970—984) dobyl Mansurie, Tripole, Sicilie a Fésu, Tamím (1061—1108) zmocnil se Túnisu, Kairvánu a ostrova Mallorky. Avšak r. 1147 vyvrátil říši tuto sicilský král Roger II. a podržel dobyté kraje v moci své; Normani vypuzeni byli odtud r. 1159 od Mohadovců, kteří pak v panství se udrželi do 1269. Potom rozpadla se země opět v četné malé státy, z nichž zvláště Tlemsén pod dynastií Zijánovců zaujímal vynikající postavení. Sem hrnuli se po dobytí Granady roku 1492 ze všech krajin španělských muhammedánští uprchlíci; náboženský fanatismus roznícený u nich v divoký plamen nabádal ku pomstě nad křesťany a svedl je k námořnímu loupežnictví, kteréž od té doby majíc v **A**-ku sídlo své, bylo

postrachem břehů středomořských až do počátku tohoto století. Námořní státy evropské pokoušely se o podvrácení moci lupičů a podnikali s nimi za tou příčinou neustálé boje. Ferdinand Katolický dobyl 1506 Oránu a Bugie, kardinál Ximenez r. 1509 ostrůvků před hlavním městem a založil tam tvrz, aby piráty mohl na uzdě držeti. Avšak emír mitidžský Selím Eutemí povolal proti Španělům na pomoc náčelníka maloasijských korsárů Horuka Barbarossu, který však emíra úkladně dal zavražditi a mimo Alžír také Tenesu a Tlemsénu se zmocnil. Markýz Gomarez, vůdce Karla V., sevřel ho sice 1517 v Tlemsénu a zajal na útěku r. 1518, ale bratr jeho Chairuddín Barbarossa poddal se s říší svou vrchní moci turecké, a obdržev pomoc vojenskou vypudil posádku španělskou z tvrze ostrovní. Karel V. podnikl proti A-ku r. 1541 velikou výpravu křižáckou s 570 loďmi a 30.000 mužů, ale bouře mořská donutila jej po velkých ztrátách k návratu, korsáři pak rozšířivše panství své až k hranici marocké odvažovali se na loupeže i do Atlantského oceánu. Země byla spravována tureckým pašou; r. 1600 dosáhli janičaři práva, voliti ze svého středu deje, který s náměstkem sultánovým sdílel nejvyšší moc, až r. 1710 dej Baba Alí odstranil pašu do Túnisu a byl od sultána za vladaře potvrzen. Od té doby trvalo panství turecké nad A-kem pouze dle jména, dej neodváděl žádného poplatku více, nýbrž posílal jen při nastoupení svém dary do Cařihradu; naproti tomu však byl úplně odvislým na libovůli vojska; vnitřní rozbroje i zločiny množily se neustále, tak že panovníci zřídka kdy zemřeli smrtí přirozenou. Zahraničné boje mezitím neustávaly. R. 1655 zničil anglický admirál Blake loďstvo alžírské, 1669 a 1670 Angličané a Holanďané udeřili společně na Alžír, ale bez valného výsledku; r. 1682 francouzský admirál Duquesne obléhal hlavní město a maršálek d'Estrées střelbou z velké části je zničil. Přes to zmocnil se dej Ibráhim r. 1708 Oránu, poslední državy španělské na alžírské půdě, avšak r. 1732 dobyli ho Španělové opět a udrželi jej do r. 1791. Za koaličních válek s Francií chovali se korsáři celkem pokojně, poněvadž ve Středozemním moři neustále křižovala velká loďstva států evropských, ale od r. 1815 nastaly poměry dřívější, ano menší státy jako Dánsko, Švédsko, Neapolsko, města německé Hansy a j. raději odváděly roční poplatek, aby lodi jejich nebyly znepokojovány. Americký admirál Decatur porazil r. 1815 piráty před Cartagenou tak rozhodně, že vlajka americká od té doby byla před nimi úplně bezpečna; roku 1816 lord Exmouth bombardoval hlavní město, nicméně již příštího roku odvažovaly se lodi lupičské zase až do moře Severního. Konečně r. 1827 nastaly vážné zápletky s Francií; když pak dej pohanil konsula francouzského, udeřiv jej vějířem v tvář, rozhodla se vláda francouzská, podvrátiti úplně moc A-ka a vyhlásila 20. dubna 1830 válku. Loďstvo francouzské, 75 lodí válečných pod admirálem Duperré a 400 korábů dopravních s 37.000 mužů vojska pozemního pod generálem Bourmontem, vyplulo 25. května 1830 z Toulonu a přistalo 13. června v zátoce Sídí Ferúšské. Vojevůdce dejův Ibráhím aga shromáždil sice na 40.000 beduinův kolem posádky turecké, ale poražen jest před hlavním městem a Alžír obležen. Když pak i loďstvo 3. čce počalo útok se strany mořské, vzdal se dej dne 5. čce pod úmluvou, kterou mu bylo dovoleno odejíti s rodinou a soukromým jměním a zvoliti si bydliště za hranicemi A-ka. Obyvatelstvu zaručena byla svoboda osoby, majetku, živnosti a nerušené vyznávání islámu, ale zrušeno otroctví a poplatky od křesťanů odváděné. Vojsko turecké dopraveno jest do Smyrny v Malé Asii. Avšak pádem Alžíru nebyla válka skončena; dosud bylo přemoženo jen stálé vojsko dejovo, kdežto obyvatelstvo samo přihlíželo ku vpádu francouzskému celkem nečinně a nyní teprve podníceno od jednotlivých náčelníků chopilo se zbraně a doráželo odevšad na sbory francouzské. Král Karel X. zamýšlel původně za válečnou náhradu a výhody obchodní postoupiti A. zase sultánu tureckému, avšak únorová revoluce a pád dynastie bourbonské změnily úplně stav věcí. Generál Bourmont chtěje táhnouti do Francie králi na pomoc, donucen byl vojskem, které se pro novou vládu prohlásilo k odstoupení, a na místo jeho poslán od Ludvíka Filipa maršálek Clauzel, aby A. zorganisoval za provincii francouzskou, avšak musil býti odvolán, když část území o své újmě postoupil bejovi túniskému. Nástupce jeho, generál Berthezène, způsobil předčasnými novotami veliké zmatky a podráždil ještě více obyvatelstvo arabské; mimo to výprava jeho do Bôny úplně se nezdařila a u Medee utrpěl od Arabů porážku. Také za správy Savaryho a Voirola, ačkoli kapitán Armandy r. 1832 smělým přepadem Bôny se zmocnil a 1833 i Bugie jest dobyta, byl stav nové provincie tak neblahý, že se ve Francii ozývaly hlasy, aby A. dobrovolně bylo opuštěno a na návrh sněmovní vypravena do Afriky zvláštní kommisse, aby prozkoumala poměry v dobytém území. Mezitím postavil se v čelo odbojných kmenů na západě emír maskarský Abd-ul-Kádir, jenž Francouzům při okkupaci země způsobil ohromné obtíže, po více než 10 let oddechu jim nedopřávaje. Obyvatelstvo provincie oránské podrážděno násilnostmi Savaryho spojilo se s ním velmi ochotně, od sultána marockého dostalo se mu podpory a brzo bylo panství francouzské v těchto končinách omezeno na Orán, Mostaganem a Arzev s nejbližším okolím. R. 1831 musila s ním vláda francouzská učiniti prvý mír, kterým uznala panství jeho nade všemi kmeny dříve mu poddanými, on pak zase podrobil se vrchní moci francouzské. Na základě zprávy, kterou podala kommisse vyslaná do A-ka, rozhodla se vláda podržeti pod mocí francouzskou dobyté území, kteréž nazváno »francouzské državy na severu africkém«, ale dána mu nová organisace. Nejvyšší velitelství vojenské i správu země obdržel generální guvernér, jenž byl přímo podřízen minister-

stvu války, jemu pak podléhali velitelé vojska pozemního i moci námořní, vojenský a civilní intendant i finanční ředitel. Soudnictví bylo rozděleno a zřízeny zvláštní soudy pro Francouze a domorodce; v Alžíru, Oráně a Bôně ustanoveny soudní tribunály prvé instance, mimo to vrchní tribunál a tribunál obchodní v Alžíru. Nejvyšším úředníkem soudním stal se generální prokurátor. Mír s Abd-ul-Kádirem netrval dlouho. Generál Trézel byl od něho na Maktě úplně poražen a nový guvernér, maršálek Clauzel, zvítězil sice několikráte nad Abd-ul-Kádirem a zmocnil se i sídla emírova Maskary, ale trvalého výsledku nedosáhl. Následkem nešťastné výpravy proti Constantině, odkudž z 8000 mužů tam vypravených vrátilo se pouze 2800, byl Clauzel po druhé odvolán a velitelství v boji s Abd-ul-Kádirem svěřeno generálu Bugeaudovi. Tento přiměl jej k míru na Tafně, jímž Francouzi podrželi severní část provincie oránské a větší díl prov. alžírské na sev. od Atlasu, kdežto emírovi ponechán celý jihozápad alžírský. Zatím generál Valée, jenž po padlém Damrémontovi přejal velitelství na východě, dobyl Constantiny útokem, ale upustil potom od válčení beze všeho plánu a hleděl šířiti panství francouzské raději cestou mírnou. Tím způsobem zabezpečil si úplně držení Constantiny, osadil r. 1838 téměř bez krveprolití Goleu a Blídu a r. 1839 Džidželi a La Calle a podvrátil úplně moc Ahmeda beje. Proti úmluvám na Tafně shromáždil Abd-ul-Kádir kolem sebe znamenitou moc válečnou a učiniv nájezd do roviny mitidžské v okolí Alžíru, zpustošil ji, načež se rychle uchýlil do hor a do pouště. Tu Bugeaud, ustanovený r. 1841 za generálního guvernéra, podnikl proti němu výpravu ve velikých rozměrech, vzal Tedekempt, Maskaru, Šaídu, Tlemsén a posléze i Tafrún, hlavní zbrojnici emírovu, zbořil a donutil jej tím hledati útočiště na území marockém. Odtud stále podnikal vpády do A-ka a r. 1842 zvítězil nad Francouzi u Maskary. Zapuzen byv později pohnul oddíl vojska marockého ke vpádu na území alžírské, ale utrpěl na řece Isly od Bugeauda úplnou porážku. Současně připlulo také loďstvo francouzské před Tandže i Mogador a počalo střelbu na obě města, načež prostřednictvím Anglicka uzavřen mír, jímž hranice mezi Marokkem a A-kem byly upraveny a Abd-ul-Kádir jako rušitel míru ze země vypověděn. Tento však objevil se r. 1845 opět v Alžíru a dorážel se všech stran na Francouze, aniž generál Cavaignac, velitel v Orléansvillu, mohl proti němu něco pořídit. Když však r. 1847 vystoupil v Marokku proti sultánu Abd-ur-Rahmánovi, a na Fés táhl, byl od marockého vojska poražen a zatlačen na území alžírské; tam pak obklíčen byv na všech stranách od Francouzů vzdal se generálu Lamorcièrovi u soutěsky Kerbenské a odveden v zajetí do Francie. Únorová revoluce r. 1848 nezměnila mnoho v poměrech alžírských. Na místo vévody Aumalského jmenován od prozatímní vlády generál Cavaignac guvernérem a když tento jako poslanec vstoupil do národního shromáždění, dosazen generál Changarnier v jeho úřad. Na přímluvu Cavaignacovu usneslo se národní shromáždění, aby čtyři vyslanci kolonie brali podíl na poradách v záležitostech alžírských. Válka s domorodými kmeny zatím neustávala a jmenovitě proti Kabilům musila býti vypravena značná moc vojenská. R. 1847 pozdvihli se kmenové kolem Maskary i v provincii constantinské, r. 1851 obyvatelstvo mezi městy Džidželi, Philippeville a Míláhem, které však generál St. Arnaud rychlou výpravou k pokoji připravil. Téhož roku vzat Lagvát, podmaněn kmen Beni Mzáb, r. 1854 dobyt bez krveproliti Tugurt, nedlouho na to město Véd, oasa Vargla, načež kmen Úled Sídí Šejch podrobil se panství francouzskému, které tím dospělo až k poušti saharské. R. 1858 zřízeno sice pro A. a ostatní kolonie zvláštní ministerstvo, ale neosvědčilo se, tak že r. 1860 bylo opět zrušeno a zavedena neobmezená vláda jako před tím. Také vnitřní poměry snažila se vláda uspořádati; neustálé odboje arabské přiměly konečně císaře Napoleona III., že se r. 1865 odebral do A-ka, aby se osobně přesvědčil o stavu kolonie. Přátelským obcováním s Araby snažil se upokojiti pohnuté mysli a ve zvláštním listu k maršálku Mac-Mahonovi přislíbil upustiti od přísně bureaukratické správy. Chtějíc šetřiti národnosti jednotlivých kmenů ponechávala vláda záležitosti jejich správě předních mužů kmene, kteří však většinou byli od ní jmenováni. Nicméně i teď zůstalo při pouhých pokusech. R. 1864 potlačeny vzpoury v provincii oránské, r. 1865 a 1867 v Malé Kabílii. Veliké nebezpečenství hrozilo r. 1870—71. Následkem války německofrancouzské musila býti většina vojska ze země odvolána a již tato událost sama způsobila značné hnutí mezi kmeny jižními. Když pak po pádu Napoleonově třetí republika zavedla občanskou správu místo vojenské a prohlásivši rovnost všeho obyvatelstva, nenáviděným židům propůjčila stejná práva s Araby, vypuklo v provincii constantinské povstání a rozšířilo se nejen po celé zemi, ale i za hranice její nabývajíc rázu náboženského. Z Túnisu i z Marokka hrnuli se muhammedáni na pomoc, tak že Francouzi s počátku se musili omeziti pouze na obranu a teprve když po míru versailleském vypraveny potřebné posily do Afriky, bylo povstání potlačeno. Země postavena opět pod správu vojenskou, ale moc guvernérova omezena roku 1875 zvláštní radou, zvanou »Conseil supérieur«, a r. 1879 ustanoven pro A. opět guvernér občanský. Když r. 1881 Francouzi podnikli výpravu do Túnisu, způsobil Bú Amena na jihu depart. oránského vzpouru, avšak čety jeho byly poraženy a většinou zahnány přes hranice marocké, kam také Bú Amena sám se uchýlil. *p.*

Literatura. Carette, Pellissier, Rémusat atd.: Exploration de l'Algérie pendant les années 1840—42 (Paříž 1844—54, 31 sv.); Berbrugger, L'Algérie (Pař. 1842); Daumas et Fabar, Moeurs et coutumes de l'Algérie, Tell, Kabylie et Sahara (Pař. 1858); Mac Carthy,

Géographie physique, économique et politique de l'Algérie (Alž. a Pař. 1858); Aucapitaine, Les Kabyles et la colonisation de l'Algérie (Pař. 1864); Béhaguel, L'Algérie, histoire, géographie, climatologie etc. (Alžír 1865); Maltzan, Sittenbilder aus Tunis und Algerien (Lipsko 1869); Hanoteau et Letourneux, La Kabylie et les coutumes Kabyles (Pař. 1872—1876); Fillias, Géographie physique et politique de l'Algérie (Alž. 1874, 3. vyd.); Niel, Géographie de l'Algérie (Pař. 1878), État actuel de l'Algérie d'après les documents officiels (Paříž 1878); Čichačev, Espagne, Algérie et Tunisie (Paříž 1880); Wahl, L'Algérie (Pař. 1882); Villot, L'Algérie, moeurs, coutumes etc. (Pař. 1882); Gaffarel, L'Algérie histoire, conquête et civilisation (Pař. 1883); Niox, Algérie, Géogr. physique (Pař. 1884); Rinn, Marabouts et Khouan. Étude sur l'Islam en Algérie (Alžír 1884); Reclus, Nouvelle géogr. univ. vol. XI. str. 293—651; Statistique générale de l'Algérie années 1842 à 1884 (Alžír 1884); M. Blanckenhorn, Die geogr. Verhältnisse von Afrika. I. Der Atlas, das nordafr. Faltengebirge; Petermann's Mitthlgn. Ergänzungsh. No. 90. 1888. Mimo to hojné články: v »Bulletin de la Societé de Géogr. de Paris«, »Revue africaine«, »Journal des travaux, de la soc. histor. algérienne«. — Mac Carthy, Algeria Romana (Pař. 1857); Boissière, L'Algérie romaine (Pař. 1883); Reynier, Inscriptions romaines de l'Algérie (Pař. 1857); Fillias, Histoire de la conquête et de la colonisation de l'Algérie 1830—1860 (Pař. 1860); Baudicour, Histoire de la colonisation de l'Algérie (Pař. 1860); Vivien de Saint Martin. Le nord de l'Afrique dans l'antiqité grecque et romaine (Pař. 1862); Nettement, Histoire de la conquête d'Alger (Pař. 1871); Rousset, La conquête d'Alger (Pař. 1879); Perret, Récits algériens, histoire de la conquête et de la colonie (Paříž 1886). — Mapy: Carte générale de l'Algérie (1855) v měřítku 1 : 800.000; Carte générale de l'Algérie, dressée au depôt de la guerre v měř. 1 : 1,600.000 (Pař. 1856).

Alžírský pas (turecký pas, franc. *marque*) nazývala se průvodní listina lodní, kterou musily býti opatřeny lodi států, jež se středomořskými barbareskami (mezi nimiž proslul zvláště Alžír námořním loupežnictvím) uzavřely smlouvy. A. p. chránil loď před vypleněním nebo aspoň plavce před prodejem do otroctví. Instituce tato vzala za své teprve v tomto století, když podařilo se Anglii (1816) a Francii (dobytím Alžíru 1830) potlačiti loupež námořní na pobřeží africkém. *Tkl.*

A. M., též **a. m.**, skratka pro *anno mundi* = roku (po stvoření) světa; **a. m.** = *ante meridiem*, t. j. před polednem; **A. M.** = *artium* (*liberalium*) *magister*, t. j. umění (svobodných) mistr.

Ama (= národ), slovo vyskytující se před jmény kmenů kaferských, jako Ama-Kosové, Ama-Zulové a j. Viz Kafři.

Amabile, amabilmente, také con amabilità (ital.), v hudbě k označení přednesu: líbezně, půvabně, lichotně. Přednes lehký, graciosní má se pojiti se slabou akcentuací pohybem mírně zrychleným.

Amabuoy [emebjusi], obyčejné šedé irské plátno, z něhož, je-li do pola vybíleno, hotoví se košile pro námořníky a černochy; z nebíleného též pytle se šiji.

Amadé de Várkony, šlechtický rod v Uhrách, jehož členové již v XIV. st. se připomínají. Mikuláš A. byl 1316—25 chorvatským bánem, Štěpán (1485—1540) zemským sudím a kapitánem budínským; Lenard III. (1589—1647) byl vicepalatinem, pokladníkem korunních statků a kommissařem při uzavírání míru s Turky; Tadeáš (1724—1807) byl roku 1782 povýšen do dědičného stavu hraběcího. Jeho vnuk, hrabě Tadeáš, byl král. komořím a předsedou soudní tabule distriktu zadunajského; zemřel 1825. Jeho syn, hrabě Antonín, jehož syny hraběcí větev rodu tohoto vymřela, byl septemvirem, tajným radou a později záhřebským vrchním županem. Byl slaveným řečníkem latinským a zemřel r. 1845. — Z této rodiny pocházel též baron Ladislav A. de Várkony, vynikající lyrický básník maďarský, nar. 1703. Sloužil s počátku ve vojště, r. 1750 byl jmenován radou při dvorní komoře, v kterémž úřadě setrval až do své smrti r. 1764. V jeho básních lyrických, z nichž některé posud se udržely v lidu, dosáhla vrcholku maďarská lyrická poesie minulého století. Básně jeho vynikají živostí, ohněm a krásou jazyka; verše nejsou sice veskrz správné, ale lahodné a zpěvné. Básně jeho, kteréž v opisech velikého došly rozšíření, vydal tiskem teprv r. 1836 v Pešti hr. Tadeáš A. pod názvem »Várkonyi báró A. László versei«. *Bblk.*

Amadei Karel svob. pán, rak. podmaršálek (* 1723 — † 1796), vynikl zejména ve válce turecké 1737—39, ve válce o posloupnost rakouskou, konečně v sedmileté, v níž obzvláště v bitvě u Kolína se vyznamenal a vedl útok na Svidnici, začež udělen mu řád Marie Terezie.

Amadeo Giovanni Antonio (též Omodeo), sochař a stavitel italský, narozen kol roku 1447 v Pavii nebo okolí pavijském; zemřel 27. srpna 1522. Společně se svým bratrem Protasiem byl velmi záhy zaměstnán při skvělé stavbě Certosy u Pavie, jak vysvítá z účtů z let 1466 a následujících. Ku pracím této první doby náleží nepochybně náhrobek sv. Lanfranka, v kostele zasvěceném témuž svatému u Pavie, a plastická výzdoba vchodu vedoucího z kláštera do jižní příční lodi v Certose. Obě díla jsou označena jménem umělcovým. Znamenitější než tato díla jsou oba náhrobky v kapli Colleoniho vedlé kostela S. Maria Maggiore v Bergamě, a sice pomník Medee, dcery Bartolomea Colleoniho, proslulého condottiera, která zemřela roku 1470, a velkolepý památník, jejž Colleoni sám za svého života si dal postaviti, ve zmíněné kapli k tomu účelu zvláště zřízené, v jejíž plastické výzdobě rovněž A. měl účastenství. Náhrobek Colleoniho skládá se ze dvou bohatě zdobených mramorových sarkofagů, nad nimiž umístěna dřevěná jezdecká socha Colleoniho, kteráž však nemá za pů-

vodce A-ea samého. Průběhem stavby zemřel starý Colleoni, a r. 1475 pochován ve zmíněném náhrobku, který pak dokončen před koncem r. 1476. Brzy na to pracoval A. opětně v Certose a střídavě při dómu milánském i na jiných místech. Hlavní jeho dílo jest řízení stavby a výzdoby celé façady Certosy, pro kterouž r. 1490 shotovil nový hliněný model. Hlavní její patro se svými nádhernými okny jest v celku výtvorem A-ea, který roku 1499 dalšího vedení stavby se vzdal, ježto mu bylo svěřeno provedení kupole dómu milánského. Stavba tato vzbudila mu mnohé závistníky, od nichž býval stále osočován, až přičiněním jejich stavba, jejíž solidnost teprve pozdější doby uznaly, zastavena pro domnělé nebezpečí při ní hrozící. Nedůvěra i nevděk k sestárlému staviteli, jemuž r. 1519 odňato řízení stavby, přispěly značně ke ztrpčení posledních let jeho života. Jakožto stavitel i sochař jest A. hlavním zástupcem severoitalského umění quatrocenta, lišícího se od přísnější renaissance toskanské. Vliv antiky není u něho tak mocný, do výjevů plastických mísí se mnohý genrový živel, a jednotlivé postavy i tváře vynikají půvabem a výrazem vniterného citu. V architektuře, jmenovitě při façadě Certosy, má plastik převahu nad architektem; každý článek architektonický rozveden v plastickou ozdobu nejen ornamentální, než i figurální, a všechny plochy zakryty jsou reliefy. Nicméně v celé té rozmanitosti a nezměrné bohatosti detailů vládne jistý jemný dekorativní vkus, slučující vše v ladný celek. *Chl.*

Amadeovo jezero, ohromná solná bažina ve vnitřní Australii, mezi 24°—25° j. šíř. a 128°—132° v. d., 204 *m* n. m. Objeveno a pojmenováno bylo od Gilesa r. 1872; jižní břehy jeho, lemované pohořím Petermannovým, prozkoumány byly od téhož cestovatele r. 1874.

Amadeus (česky Bohumil), jméno oblíbené v rodě hrabat a vévod savojských, naskýtá se nejprve u hraběte A-ea I. na počátku XI. stol., který sňatkem s Adlétou ze Susy a Aosty první nabyl území na italské straně Alp. — A. II., syn jeho († 1080), byl svatem cís. Jindřicha IV., na němž za povolení průchodu Savojskem (1077) vynutil část Burgundska. — A. III. panoval 1108—49 a zemřel při návratu z výpravy křižácké na ostrově Kypru. — A. IV. (* 1197 — † 1253) panoval od r. 1233; jemu udělen od cís. Bedřicha II. titul vévody z Aosty a Chablaisu. — A. V. (* 1249 — † 1323), zakladatel dynastie savojské, panoval od r. 1285, sňatky i válkou rozmnožil své území, od císaře Jindřicha VII. přijat r. 1313 mezi knížata říšská, zavedl v domě svém posloupnost dle prvorozenství a pro udatnost osvědčenou ve mnohých bitvách zván Velikým. — A. VI. (vnuk A-ea V., * 1334 — † 1383) panoval od r. 1343, rozmnožil válkami a smlouvami svou državu velice a moudrou vládou položil základ k pozdější moci domu savojského. R. 1362 založil řád obojkový, později i řádem zvěstování (*ordine supremo dell' Annunziata*) zvaný. Císař Karel IV. učinil jej r. 1365 říšským vikářem nad velkou částí horní Italie. — Jeho syn A. VII. (* 1360 — † 1391) získal domu svému Nizzu, která při něm zůstala až do r. 1859. — A. VIII. (* 1383) panoval od r. 1391—1398 pod vedením výtečné své báby Bonny z Bourbonu, od roku 1398 samostatně. Za horlivost svou, kterou zasazoval se o odstranění dvojice papežské, odměněn r. 1416 od cís. Sigmunda povýšením Savojska na vévodství. Jsa nejbližším dědicem panující rodiny piemontské, r. 1418 vymřelé, spojil Piemont se svým vévodstvím. R. 1434 složil vládu ve prospěch syna svého Ludvíka a žil jako poustevník (dle pravidel rytířského poustevnického řádu sv. Maurice, jejž byl téhož roku založil) s několika druhy nedaleko Thononu při jezeře Genevském až do r. 1439, kdy po sesazení Eugena IV. od církv. sněmu basilejského za papeže zvolen. Jako papež jmenoval se Felix V., ale poněvadž se mu odstranění schismatu nezdařilo, vzdal se důstojenství papežského spokojiv se titulem kardinála ze San-Sabina. Zemřel 7. ledna 1451 v Genevě. — A. IX. (* 1435), syn vévody Ludvíka, uvázal se ve vládu r. 1465, jsa však churav postoupil po 4 létech všecku moc manželce své Jolantě, dceři krále francouzského Karla VII. Avšak bratři A-eovi nebyli s tím spokojeni a zbraní vynutili si účastenství při vládních poradách. Zemřel 16. dub. 1472 ve Vercelli.

Amadeus (Ferdinand Maria), vévoda z Aosty, druhý syn krále italského Viktora Emanuele, nar. 30. května 1845, vychován dle tradicí národní dynastie savojské v duchu osvíceném a vlasteneckém. Jsa již od r. 1859 vřaděn do vojska italského chvátal A. z university bolognské r. 1866 do války proti Rakousku, bojoval a lehce raněn jest v bitvě u Custozzy, po níž za nedlouho přestoupil k námořnictvu, kdež během tří let povýšen na důstojenství contreadmirála. Mezi tím byl (30. kv. 1867) pojal za choť princeznu Marii, dceru po kníž. Karlu Emanueli del Pozzo della Cisterna († 1864). V milém zátiší rodinného žití trávil A. ve Florencii, když mocné převraty ve Španělích strhly jej ve své peřeje. Vypuzením Bourbonův (r. 1868) nevzala přes všechnu sílu živlu republikánského ve Španělích monarchie ještě za své. Většina sněmu (kortesův) rozhodla se pro svobodomyslnou repraesentativní ústavu s dědičným králem, jejž měli vyhledati prozatímní regenti, maršálek Serrano a generál Prim. Tito již podzimem 1869 počali vyjednávati s rodem savojským, avšak teprve po katastrofě sedanské namáhání Primovo při dvoře florenckém s dobrým setkalo se úspěchem. A. sice ještě se rozpakoval přijmouti korunu Španělska hlubokými spory zjitřeného, než k domluvám otce, bratra Umberta a choti své posléze svolil (2. listop. 1870), bude-li zvolen od sněmu takovou většinou rozhodnou, která by dokazovala, že to nepochybným přáním většiny národa. Dne 30. listopadu 1870 konalo se ve sněmě madridském rozhodné volení krále; z plného počtu 347 sněmovníků hlasovalo 311. Z těch 191 vyslovilo se pro království A-eovo, 60 pro republiku, 27 pro vév. z Mont-

pensieru, 2 pro Alfonsa. Na to dne 4. prosince A. prohlásil poslům španělským, že volbu přijímá, že odchován jsa v úctě ke svobodám konstitučním poctivě chce zachovávati ústavu nemaje jiné myšlénky nežli svornost a blaho národa španělského, v jehož armádě chce býti vojínem, v jehož sněmovnách chce býti prvním občanem. — Odjezd svůj do Španělska ustanovil ke dni 27. prosince, aby Novým rokem stihl do Madridu. Ale v týž den, kdy A. opouštěl břehy vlasti své, zavražděn generál Prim, který jej králem učinil, v Madridě úkladnými vrahy na veřejné ulici. Osudná to novina pro mladého krále při vkročení jeho na půdu španělskou, jakkoliv zdálo se v první chvíli, že mu smrť Primova jen prospěla; lid vítal jej cestou od Cartageny až do hlavního města s hlučným nadšením. Pomodliv se nad mrtvolou Primovou odebral se A. 2. ledna 1871 ke složení přísahy do sněmu, kdež byl výborně přijat. Uloživ Serranovi, aby vybral ministerstvo ze svobodomyslné většiny zastupitelstva národního, vyslovil A. pevný úmysl, dopřáti národu plné svobody slova a tisku, shromažďování a spolčování, finančnímu ministru pak oznámil, že nepřijme svého platu královského, pokud sobě bude moci učitelstvo stěžovati na nedoplatky svého služného. Při dvoře svém odstranil všechen bývalý přepych skýtaje příklad ryzích mravův, ušlechtilé vzdělanosti a svědomitého konání povinností. Nedovolil před svůj vůz nikdy více než dva koně zapřáhnouti, nedal si ruku líbati, jakož potud ve Španělích etiketa též úředníkům velela, odstranil zbytečnou hojnost stráží z paláce svého, nedal se na vyjížďkách svých doprovázeti zbrojenci, kázal odvézti děla od hradu královského, poručil, aby místo obvyklých 24 jídel u oběda jenom 6 mu strojili, atp. Takové jednání dobývalo mu srdcí lidu i vojska, v náhradu za nepřízeň šlechty, která se okázale dvora »cizincova« stranila oddána jsouc buď vypuzené Isabelle, buď donu Carlosu, k němuž tolikéž většina duchovenstva se klonila. Při prvních volbách prošlo 237 kandidátů vládních (unionistův a progressistův), 62 karlistických, 38 republikánských. Postavení nové dynastie jevilo se tedy na pohled dosti pevným. A. v trůnní řeči, kterou zahájil nový sněm (3. dubna 1871), kladl důraz na to, že Španělsko soustřediti musí své síly k uspořádání vnitřních poměrů svých, zvláště financí neudolatelným povstáním na ostrově Kubě velmi zbědovaných; i ohlašoval opravy v ohledu správním, berním a hospodářském. Nelze pochybovati ani o vůli dobré, ani o schopnosti A-eově; avšak ruce jeho byly spoutány otázkou politickou, která příchodem jeho nebyla rozřešena, nýbrž spíše zostřena. Nikde nebylo smyslu pro klidnou, opravnou práci, poněvadž nikde nebylo víry v ustálenost nynějších poměrů. Za nedlouho zahájili republikáni při vší své úctě »k posvátné osobě králově« ve sněmovně zásadný boj proti monarchii navrhujíce změnu čl. 33. ústavy, t. j. zřízení republiky. Za příkladem jejich ihned Carlisté přišli s návrhem, aby dynastie A-eova byla sesazena, a don Carlos jakožto zákonitý král uznán. A. zůstal vůči všem těm zmatkům věren svému slovu, že chce býti jen králem všech Španělův a ne králem jedné strany; nepronásledoval žádné z nich, neodnímal žádné z nich svobody ústavní spoléhaje, že poctivá jeho snaha časem bude všestranně uznána, a že usmíří odpůrce dynastie své. V naději té byl utvrzován neličenými důkazy úcty, ba lásky, s jakouž setkával se na svých cestách podniknutých v září 1871 právě do sídel opposice republikánské, do Valencie, Barcelony, Zarragozy atd. Ač dal prve okružníkem vůbec oznámiti, aby obyvatelstvo svých peněz lépe užilo nežli k neplodným slavnostem, král že se nedá povrchní nádhernou okázalostí klamati o smýšlení lidu, jejž poznati a od něhož poznánu býti položil za jediný účel cesty své, byl A. nicméně všude vítán lidem tak slavně, jako prý dosud žádnému králi se nestalo. Však zatím v Madridě osudná nehoda stihla věc královu: vůdcové obou spojených dosud vládních stran, Sagasta a Zorilla, pro osobní příčiny spolu se znesnadnili, čímž strana vládní na vždy se rozpadla. Marně A. podnikal vše k jejich smíření; byl nucen rozhodnouti se buď pro ty neb ony, čímž vždy opominutá strana vehnána v opposici ku posile jak republikánů, tak Carlistův. Odtud nebylo se lze déle klamati o osudu dynastie A-eovy. Budoucnost náležela buď jen republice nebo reakci Carlistův. Tito již také s troufalostí nevídanou zahájili vzpouru. Don Carlos přichvátal ze Genevy do Pyrenejí, aby řídil povstání. A. vyslal proti němu maršálka Serrana, který také četnými vítěznými bitkami rozptýlil čety povstalců zatlačiv poslední zbytky armády Carlosovy ku Bilbau. Ale místo, aby zde byl odboj dorazil, Serrano na všeobecné překvapení vešel s povstalci ve vyjednávání, až uzavřel s nimi konvenci amorevietskou (24. května 1872), kteráž slibovala nejen odpuštění, ale i důstojníkům, sběhlým ku povstalcům, znovu přijetí do řad vojska španělského. Tato slabost ublížila A-eovi u Španělů více než všeliká nezpůsobilost jeho rádcův. Opposice radikální rostla, konservativci počínali pronášeti jméno Alfonsovo, republikáni již se honosili býti pány zítřka. Marně ve velké radě ministerské 11. června 1872 Serrano a Topete přemlouvali A-ea, aby pro spásu trůnu na čas zastavil platnost ústavy a zjednal pořádek železnou pěstí absolutismu. A. odepřel poukázav prostě na přísahu a propustil raději ministerstvo. Nedlouho po té, když vracel se s královnou v noci ze zahrad Buen Retira v kočáře do paláce svého, přepaden jest po třikráte vražednými útoky nevypátraných úkladníků, kteří celé salvy vypalovali; avšak útok se nezdařil. A. i choť jeho vyvázli bez úrazu a zahrnováni novými důkazy nadšené úcty a sympathie. Než A. poznal, že plaché nadšení to nezastaví běhu věcí ženoucích vůčihledě k republice. Z oněch 191 poslanců, kteří jej byli zvolili, nezbývalo ve sněmovně než 46; mužové, v něž nejvíce důvěřoval, jako Serrano, Topete, Sagasta, byli odklizeni proudem radikálním. A-eovo království

žilo již jen z milosti radikální většiny Zorillovy. Za těch okolností v A-eovi dozrál úmysl, že vrátí korunu národu španělskému dobrovolně, což také učinil dne 11. února 1873 poselstvím, v jehož rytířských slovech, plných počestnosti a poctivosti, obrážela se spanilost ducha i povahy A-eovy. Kortesové s úctou přijali důstojné to poděkování se královo a prohlásili republiku. A. pak příštího již dne s chotí svou, jedva po porodě uzdravenou, opouštěl Španělsko ubíraje se do Lisabonu, kdež pozdržel se do 2. března. Přistav pak 8. března v Janově složil titul královský, načež mu Viktor Emanuel vrátil opět jeho práva jako princi rodu Savojského a jmenoval jej generálem. Dne 8. listopadu 1876 zemřela A-eovi jeho choť zůstaviv mu tré kvetoucích synův: Emanuele (* 13. led. 1869), Viktora (* 24. listop. 1870) a Ludvíka († 31. ledna 1873 v královském paláci v Madridě). *KT.*

Amadeus a Sto Antonio viz Procházka Jan.

Amadeus a Sto Josepho viz Schuster Amadeus.

Amadgór, Amadrór, velká solná pánev (sebcha) africká ve stř. Sahaře, mezi horami Egerskými a Ahagarskými, jejichž prameny do ní splývají, asi 400 *km* záp. od Gátu. Bývala velkým jezerem a obsahuje nevyčerpatelné množství znamenité, jako sníh bílé soli. Poprvé navštívili ji Evropané za druhé výpravy Flattersovy r. 1881.

Amadia, Amadie, Amedi, město v turecké Asii, v horní Mesopotamii, ve vilájetu mosulském, vystavěné na vysoké skále nad menším pravým přítokem Velkého Zábu, mezi Vanem (130 *km*) a Mósolem (65 *km*), druhdy značné sídelní město knížecí větve chalífů abbásovských, ale nyní valně pokleslé, tak že má jen asi 8000 obyv. většinou kurdských. Nyní jest střediskem velmi rozsáhlého obchodu s duběnkami a hlavním místem území Kurdů jezídských. Jest zde také klášter armenský.

Amadinae, podčeleď ptáků snovačovitých (*Ploceidae*), viz Snovači.

Amadis de Gaula (Amadis Galský) jest hrdinou pověstného rytířského románu t. jm. z konce středověku, jenž jsa značně oblíben, rozšiřován a napodoben, zvláště v XV. až XVII. stol., nemálo přispěl ku vzdělání moderního románu na základě středověkého vypravování o dobrodružstvích. O původ jeho posud se hlásí Španělé, Portugalci, Francouzi a Angličané, snad stejným právem. Vzniklať nejspíše (dle L. Braunfelsa) nehistorická pověst o A-ovi ve Walesu, kterou severní Francie vzdělala poeticky (v román či epos?) a Portugalci asi v pol. XIV. stol. v román prosaický. Na ten odvolává se aspoň nejstarší posud známý špan. román **A. d. G.** od Garcíe Ordoñeza de Montalvo (ukončený kolem r. 1470 a tištěný 1492 až 1505), udávaje za původce jeho jakéhos Vasca de Lobeyra († 1403, dle jiných již 1325), ač posud bezpečné zprávy o tom nemáme. K četným dobrodružstvím původního románu přidána záhy nová. Již Montalvo přidal mezi r. 1490—92 k prvotnímu složení svému o 4 knihách knihu pátou o Esplandianovi, synu A-ově, a jiní řídili se jeho vzorem: Paez de Ribera přibásnil knihu šestou o Florisandovi, Juan Diaz mezi r. 1514—37 knihu VII. a VIII. o Lisuartovi Řeckém a j., Feliciano de Silva, Pedro de Lujan a j. připojili dalších 6 knih. František I. francouzský dověděl se za svého zajetí v Madridě (1525—26) o prvních 8 knihách A-a, a jeho popudem převedl d'Herberay Sieur des Essarts oblíbený román do franc. (1540—1548) a odtud do hojných literatur cizích. Brunet (Manuel du libraire) vypočítává již 10 známých franc. přeložení A-a a počet ten stále roste. Nejznámější jest překlad X.—XII. knihy od Gillesa Boilleau (1552) a XIII—XIV. kn. od Jacq. Gohoryho a Guill. Auberta. K nim druží se v XVI. stol. samostatné franc. pokračování Ant. Tyrona (XV. kniha) a Chappuysa (XVI.—XXI. kn.), v XVII. věku Gilb. Saulnier Sieur du Verdier, kterýž složil r. 1626 *Le Roman des Romans, ou la Conclousion de l'Amadis* etc. o 7 svazcích. Tak rozšířen konečně A. až na 25 knih, oslavujících každého člena široce rozvětvené rodiny A-ovy a obliby jeho neubývalo přes hanlivé hlasy mnohých ani v stol. XVII. (sprac. Du Bellay, Et. Pasquier, Mme de Sévigné, Lafontaine a j.), ani v XVIII. (zmodernisované výtahy od Mlle de Lubert, hraběte de Tressan a j.); ba ještě v XIX. st. spracoval A-a poeticky Creuzé de Lesser (Pař. 1813). Z Francie a Španěl putoval A. záhy k jiným národům: V Italii znám již koncem stol. XV. a básnicky spracován vedlé jiných od Bernarda Tassa *Amadigi di Francia* roku 1560 a j. V Anglii rozšířen již od roku 1619 a známost jeho obnovena ještě v XIX. stol. od Stewerta Rosea (*A. de Gaul, a poem in three books*, Londýn 1803) a od Southeye (v Lond. 1872 ve 3 svazcích). Rovněž záhy poznali jej Hollanďané, a překlad německý počal vycházeti již r. 1569 a častěji. Také o hebrejském spracování jsou zprávy a ve Španělích (Andrés Rei de Artieda) i v Portugalech (Gil Vicente) příběhy A-ovy vzdělány též dramaticky ve 2 komédiích. Pokud smíme důvěřovati Budovcově zprávě, že A. tištěn také v překladě českém, není posud známo (Jireček Rukověť s. v.). Pouze úryvek přel. J. B. Pichlem v Lumíru 1853 ze špaň.: *Kterak Amadis byl velice vážen v domě krále Lituarta a jak zprávu dostal o svém bratru Galaoru.* Modernímu vkusu bude se román o A-ovi se svým uměle stupňovaným rytířstvím, konvencionální galanterií, manýrovaným vypravováním, unavujícími popisy a morálními tirádami sotva líbiti, avšak kulturně a literárně historicky jest značně důležit psychol. zájmem, zdůrazněním individuality a čistého lidství i vylíčením lásky o sobě, bez ohledu a svazku s rytířstvím. L. Braunfels, Kritischer Versuch über den Roman »Amadis von Gaula« (Lipsko 1876); Koerting, Geschichte des franz. Romans im XVII. Jh. (1885); E. Baret, De l'Amadis de Gaule et de son influence sur les moeurs et la litterature au XVI et XVII siècle (Pař. 2. vyd. 1873). *Hš.*

Amadoci (Ἀμαδόκοι), národ, jehož již Hellanikos (460 př. Kr.) vzpomíná a Ptolemaios v Sarmatii usazuje. Šafařík má jej za slovanský. Seděl u jezera a hory (nebo lesa) téhož jména. Polohu přesně určiti těžko, poněvadž sám Ptolemaios národ, horu a jezero téhož jména rozsazuje na tři rozličná místa. Nejvíce zdá se pravdě podobno, hledati jej při pramenech Bereziny, asi tam, kde dosud jest město Dokšicy a někdy i veliké stejnojmenné jezero. *Pp.*

Amaduzzi Giovanni Christoforo (* 1740 — † 1792), prof. řec. jazyka v Římě; vydal *Anecdota literaria ex mss. eruta* (Řím 1773—83) a dokončil veliké obrázkové dílo Rid. Venutiho *Vetera monumenta quae in hortis coelimontanis et in aedibus Matthaeiorum asservantur* atd., dílo důležité pro poznání antické sbírky rodiny Mattei. Dílo A-ovo postrádá ducha kritického, rovněž vyobrazení jsou dosti chatrna. Konečně vydal: *Alphabetum veterum Etruscorum et nonnulla eorum monumenta* (Řím 1771) a *Theophrasti Characterum capp. 2 pr. ed. ill.* (1786). *Výr.*

Amafinius Caius, filosof epikurský, žil v Římě brzo po známém vyslanectví filosofů řeckých r. 156 př. Kr. Spisy jeho, z nichž zvláště dle Cicerona vynikalo spracování fysiky ve smyslu epikurském, těšily se veliké oblibě a měly značné působení, ačkoli Cicero jim vytýká vulgární sloh a nedostatek přesnosti dialektické. *Dna.*

Amagat Louis Amand, politik franc., nar. v Saint-Flouru r. 1847. Jsa doktorem lékařství stal se roku 1879 mimoř. professorem přírodních věd na fakultě v Montpellieru, kde došel veliké obliby u studentstva přednáškami, v nichž dotýkal se i politiky. Ale způsob vyučování jeho vzbudil odpor kollegů jeho, tak že r. 1880 zbaven byl professury, načež kandidoval do sněmu jako nezávislý republikán v arrond. saint-flourském. Zvolen byv skrovnou většinou řečnil prudce proti výpravě tuniské. Hlasoval proti rozvodu, vypuzení princů, zrušení vyslanectví ve Vatikáně a j. přikloniv se k monarchické menšině. Při zákonodárných volbách roku 1885 prorazil svou volbu o své újmě, načež s novou příkrostí bojoval proti správě republikánské. A. nenáleží k žádné skupině a politické názory jeho nesnadno určiti. Vydal: *Etude sur les différentes voies d'absorption des médicaments* (1873); *Caractères communs et différentiels des animaux et des végétaux inférieurs* (1878) a některé ze svých řeči sněmovních.

Amager (něm. Amak), dánský ostrov v Sundě, má na 75 *km*² 15.818 obyv. (1880) bez 17.186 obyv. Christianshavnu, patřícího ke Kodani, od níž jest oddělen jen úzkým Kallebodstrandem. A. jest kuchyňskou zahradou Kodaně, a to již od r. 1516, kdy Kristián II. povolav sem 80 rodin z nizozemského Waterlandu uložil jim za povinnost zásobovati zámek kodaňský zeleninou. A. jest nízký, velmi úrodný, má mnoho závodů průmyslových a obyvatelé jeho slynou jako výborní námořníci. Větší osady jeho jsou Dragŏr (1600 obyv.) a Magleby.

Amahuakové, kmen indiánský v Peru na pravém břehu řeky Ukajali a po obou stranách jejího přítoku Tamaja. *Kř.*

A maiori ad minus viz A minori ad maius.

Amak, ostrov, viz Amager.

Amal, hindust. jméno pro otrávení, opití se a také pro opium; a.-*lar-khana* (jísti pospolu opium), jest nejpevnější zárukou mezi Rádžputy, a smlouva tímto obřadem stvrzená více platí nežli přísaha. *Fl.*

Amalaberga, choť Hermanafrida, posledního krále durynského, neť Theodoricha Vel., krále Vých. Gotů, paní krásná, ale i nad míru vládychtivá. Z jejího návodu zavraždil Hermanafrid bratra svého Berthara a přepadl za pomoci krále franckého Theudericha I., jemuž slíbil polovici kořisti, druhého bratra svého Baldericha, jenž také poražen a zabit r. 521. Tu však úskočná A. navedla manžela svého, aby Theuderichovi ve slově nestál; ten pak vida, že mocí nic nedokáže, utekl se ke lsti. Pozvav Hermanafrida do Zülpicha svrhl ho s hradeb, načež bez obtíží r. 528 zmocnil se Durynska. A. se synem svým Amalafridem prchla do Italie ke Theodatovi, králi Vých. Gotů.

Amalápúram, město ve Východní Indii, v provincii madraské, v deltě godávarské, má 8623 obyv. (1881), mezi tím 8170 hindův a 440 muhammedánův a jest hlav. místem oddílu okresu Godávarie, jenž na prostoře má 1310·03 *km*² s 227.157 obyv. (1881) hlavně hindů. Okres leží z větší části v obvodu delty řeky Godávarie; jest to úrodná pláň, již protéká několik ramen řeky té a jest mimo to zavodňována z umělých průplavů; střední část známa jest pro své sady palem kokosových a arekových, jakož i banánů. Hlavní obchod vývozní tvoří ořechy a olej kokosové palmy, ořechy arekové, rýže, obilí, olejová semena, příze; dovoz záleží jedině v soli. *Fl.*

Amalarich, král visigotský, syn Alaricha II. († 507) a Theudigoty, dcery Theodoricha Vel., nar. r. 502. Za jeho nezletilosti ujal se vlády děd jeho Theodorich spojiv tak obě větve národa gotského pod jednou vládou po 15 roků, a teprve po jeho smrti (r. 526) uvázal se A. v panství visigotské v Hispanii a Septimanii zvoliv za sídlo své Narbonnu. Aby od sousedů spíše měl pokoj, pojal za choť Klotildu, dceru krále franckého. A. jsa horlivý arián přemlouval katolickou svou choť, aby přistoupila k víře Ariově, a když nechtěla poslechnouti, ukrutně ji týral. Childebert, bratr Klotildin, ujal se sestry, a mezi svaty došlo k válce. V bitvě u Narbonny svedené r. 531 A. na hlavu byv poražen sám zahynul jsa poslední svého rodu.

Amalarius, Amalharius, Hamularius, liturgický spis. v 1. pol. IX. stol., byl jáhnem, později knězem v Metách. Spis jeho *De institutione canonicorum et sanctimonialium*, který od článku 115. obsahuje ustanovení o pospolném živobytí kněží (*vita communis*) při jednom kostele ustanovených, a jeví se býti přepracováním řehole Chrodegangovy, byl říšským sněmem, pokud se týče synodou v Cáchách roku 817 vyhlášen za nařízení v říši Francké vše-

obecně zavazující, čímž se závažný krok učinil k vývoji kapitol kathedrálních a kollegiátních. Kniha A-ova *De ecclesiasticis officiis libri quatuor ad Ludovicum Pium* byla pro mystický a allegorický, někdy až přemrštěný způsob svůj synodou chierskou r. 838 zakázána. Další spisy A-ovy jsou: *De ordine antiphonarii* čili *De ordine psalmorum* a *Eclogae de officio missae*. Jeho dobré zdání o učení Gottschalkově o praedestinaci se nezachovalo. Migne. Patrologia lat. CV., 815. nsl. Tento A. se chybně stotožňuje s Amalariem, arcib. trevirským (810—816). *Hnr.*

Amalasuntha (*Amalaswintha* = Amalská panna), dcera Theodoricha Vel., krále Východních Gotů, choť Eutharichova, z rodu Amalů visigotských. Jsouc od r. 522 vdovou vládla po smrti Theodorichově (526) na místě nedospělého syna svého Athalaricha rádcem majíc osvědčeného znalce věcí vladařských Cassiodora. A. byla paní krásy a vzdělanosti nadobyčejné, mluvila latinsky i řecky znajíc se zároveň v literatuře netoliko básnické, ale i filosofické. Řím za vlády její byl vysokou školou věd; sbratření Gotů s Římany bylo jejím ideálem. Než přízeň, kterou prokazovala A. Římanům, nikterak nelíbila se Gotům; ještě více protivilo se jim, že toho dbala, aby Athalarich vynikal nejen udatenstvím, ale i vzdělaností a jemnými mravy jako Římané, a proto přísně k učení ho přidržovala. I vyrvali mladého krále matce jeho a jali se vychovávati ho svým způsobem svádějíce ho k rozličným prostopášnostem, jimiž vysílen zemřel již roku 534. A. chtějíc udržeti se při vládě povolala Theodata, příbuzného svého (posledního z rodu Amalů), k sobě do Ravenny a spoluvládcem jej učinila. Než tento za krátko, bezpochyby návodem ctižádostivé ženy své Gundeliny, přidal se k A-thiným protivníkům, kázal ji uvězniti ve hradě na ostrůvku jezera Bolsenského, kde s vědomím prý Theodatovým zardoušena r. 535. Skutek ten dal podnět a počátek k veliké válce mezi Římany a Ostrogoty, která potrvavši plných dvacet let (535—555) skončila se zkázou kmene ostrogotského a děsným zpustošením Italie. *Nk.*

Amálék, dle bible vnuk Esaua, syna Isaakova z Rebeky, praotec Amálékovců; v. t.

Amálékovci, starý arabský kočovnický kmen na poloostrově sinajském, dle zpráv hebrejských původně od Súru (pustého kraje východně od Egypta) až po Chavílu (Chaulán) v Jemenu, t. j. v pětrejské Arabii a Hidžázu bydlící, odkud během doby dále se šířil. Ze zpráv, jež bible porůznu o nich podává, dovídáme se, že byli již za času Abrahámá mocní; po vyjití Israelitů z Egypta byli první, kteří se s nimi utkali v boji, ale byli poraženi. Za králů Saula a Dávida byli opětně na hlavu poraženi, až konečně za krále Hiskia (Ezechia) úplně vyhlazeni. *Jrk.*

Amalfi, kdysi slavné přístav. město v dolnoitalské provincii salernské, na svazích vysokého Monte San Angelo amfitheatrálně rozložené. Bylo již v časném středověku slavné plavbou a obchodem a horlivým soupeřem Pisy a Janova. Počátkem IX. století odloučily se A. a Gaëta od vévodství neapolského jako samostatná území pod vlastními vévody, a za doby Lva III. (795—816) vysílalo již A. vlastní lodi proti Saracenům. Bývši dobyto r. 1131 normanským králem Rogerem II. přivtěleno k jeho říši. Od té doby klesalo tím více, že Pisané roku 1135 a 1137 hrozně je zpustošili. Při této příležitosti ztratilo město slavný rukopis pandekt Justiniánových, jenž nyní nalézá se v Laurentianské knihovně ve Florencii. K tomu ještě ve XII. a XIV. století utrpělo město strašnými povodněmi, při nichž byla zničena část dolního města a přístav. Z 50.000 obyv., jež A. kdysi čítalo, zbylo jen 7689 duší (1885, obec). A. jest sídlem arcibiskupa, vede výnosný obchod s makarony, papírem a jižním ovocem, a obyvatelstvo jeho z velké části provozuje plavbu. Kathedrála sv. Ondřeje je stará, podivuhodná stavba lombardskonormanského slohu z XI. stol. Nevyrovnatelnou polohou a rozkošnou vyhlídkou vyniká bývalý klášter kapucínský, ve skále vystavěný, jenž leží ve výši 130 *m* n. m. na příkrém břehu. Nyní je v něm zřízena plavecká škola. V A. narodili se Flavio Gioja (XIV. stol.), jenž zdokonalil kompas, a Masaniello (v. t.). Pro dějiny obchodního práva, zvláště kolonny a kommendy důležita je sbírka práva námořského »capitula et ordinamenta curiae maritimae nobilis civitatis Amalfae, quae in vulgari sermone dicuntur: *la Tabula di Amalfi*«. Sbírka ta, zvaná též lat. *Tabula Amalfitana*, připomíná se již v kronikách XV. a XVI. st. Pardessus popíral její existenci, až nalezena v císařské knihovně dvorské ve sbírce dože Foscariniho Tommasem Garem, který ji rovněž jako Troya vydal v Appendice all archivio stor. ital. Tom. I. 8. Italské články díla toho sepsány nejpozději v stol. XIV., kdežto latinské jsou původu mnohem staršího. Camera Matteo. Memorie storico-diplomatiche dell' antica città e ducato di A. (Laband, Zft. f. d. ges. Handelsrecht VII. 296.)

Amalgam, nerost s regul. krystalky, často velmi pěknými, ale též kusovitý, vtroušený a co nálet. Jest kruchý, lomu miskovitého a bílý jako stříbro. Tvrd. 3—3·5, hust. 13·7—14·1, chem. slož. $AgHg$, AG_3HG_3 ..... (určitý poměr stříbra a rtuti nedá se stanoviti). V baňatce usadí se rtuť a zbude houbovité stříbro, na uhlí utvoří stříbro kuličku, v kyselině dusičné rozpouští se lehce. Naleziště: Szlana v Uhrách, Almaden ve Španělsku, Allemont v Dauphiné, Chañarcillo v Chile. *Hjn.*

Amalgam jest slitina, jejíž součástí jednou jest rtuť. Některé kovy slučují se velmi snadno se rtutí a to již za teploty obyčejné, jiné teprv za vyššího tepla; i cestou elektrolytickou je upravují. Přímé spojení některých kovů se rtutí bývá sprovázeno úkazy světelnými. Kovy nesnadno roztopné vcházejí neochotně v a., tak železo, kobalt, nikl a chrom jen oklikami tvoří a-y velmi nestálé, snadno se rozkládající. A-y jsou buď pevné, krystalické, obyčejně v osmistěnu hranící, aneb je-li rtuť v přebytku, jsou těstovité, nebo dokonce tekuté. Přebytečnou rtuť jest možno odstraniti,

lisujeme-li a-y tekuté kožní kamzičí, aneb destillujeme-li je opatrně. A-y jakožto slitiny, zvláštní sloučeniny, nepouštějí totiž rtuť svoji při teplotě těkavosti rtuti, i dlužno je proto zahřívati do červeného žáru, má-li se větší podíl rtuti s kovem sloučený odehnati. Ba H. Struve nalezl, že v ohni pozlacené předměty, které pomocí a-u zlatového vysoce zahřívaného vrstvy své zlatové nabyly, v pozlacení svém trvalém se poznávají tím, že vrstva zlatová rtuť (mezi 13—16·9%) v sobě chová. A-y kovů alkalií (natria, kalia) jsou mocná činidla v rukou chemika za theoretickými účely pracujícího. Působiť a-y ty jako alkalické kovy samy, ale mírněji, činnost jejich řídí se vůlí pracujícího. *Rn.*

Takovéto slitiny nacházejí se i v přírodě, na př. a-y stříbrnaté v krystalech soustavy krychlové, jako arquerit s 85% *Ag* v Chili, s rumělkou a rtutí (26 až 35% *Ag*) u Hořovic, v Uhrách a na Rýně. Nejznámější jest a. cínu, jehož se užívá ku pokrytí zrcadel. A-y vismutu, olova, zinku a kadmia upotřebují se k pokrývání koulí skelných. A. magnetický vyrábí se z 1 dílu vodíku neb draslíku s 90 díly rtuti, jest pevná hmota a zvyšuje spojivost a přilnavost rtuti ke kovům, které se přímo s rtutí neamalgamují, na př. hliníku. A-em Kienmayerovým, sestávajícím ze 2 dílů rtuti, 1 dílu zinku a 1 dílu cínu, pokrývají se natěradla elektrických strojů. A-u zlata užívá se ku pokrývání skvostů a rozličných předmětů ze stříbra, mědi atd., kteréž se v mírném žáru rtuti zbaví a tak opatří slabou vrstvou zlata. Práce tato nazývá se »pozlacováním v ohni«. A. mědi a kadmia slouží k vyplňování dutých zubů. *Šp.*

Amalgamování značí vůbec spojování kovů se rtutí, v hutnickém smyslu dobývání zlata a stříbra z rud a hutnických výrobků pomocí rtuti, jež tvoří se zlatem a stříbrem amalgamy, kteréž se pálením rozkládají; rtuť prchá a kovy zůstanou. A. zlata. Zlatonosný písek zhruba se propere a odplavením lehkých příměsků obohatí a pak tře se v miskách se rtutí, až se vtáhne zlato ve rtuť. Zlatonosná ruda roztlouká se nejdříve na jemný prášek v proudu vody, vypírá a pak na mlýnky rtuťové přivádí. Zde se rudy s rtutí míchají a tím zlato v nich obsažené se amalgamuje. A. rud stříbrných děje se dvojím způsobem: americkým a evropským. A. amer. bylo zavedeno r. 1557 od Bartolomea de Medina v Mexiku. Rudy za přístupu vody na prášek roztlučené vsypou se na dlážděném dvoře (*patio*) na hromady (*montones*) 15 *cm* vysoké, a posypou se (dle bohatosti 2 až 20%) solí kuchyňskou. Za několik dní se hromada prošlape (titurieruje), k čemuž se obyčejně užívá zvláště vycvičených koní aneb oslů. Potom se přidá magistrálu, smíšeniny to skalice zelené a modré, povstalé pražením sirníku železitého a měďnatého. Šlapání se opětuje, hromady se promíchají, srovnají, rtutí polijí a tak dlouho šlapou, až se spojilo všechno stříbro se rtutí. A. amer. provádí se v teplých krajinách střední Ameriky, kde jest nejen málo paliva, ale i zaopatření strojů a zařízení spojeno s velkými obtížemi. A. evropské, dříve ve velkém v Uhrách od r. 1780, pak v Jáchymově a Freiberku od r. 1788 až do 1860—66 prováděné, ustoupilo lacinějším a zdravějším způsobům dobývání. Ruda k a. určená pražila se s kuchyňskou solí, aby se utvořil chlorid stříbrnatý; potom se v sudech o svou osu otáčitelných promíchala nejprve s vodou a železem, později se rtutí. Železem rozkládá se chlorid stříbrnatý ve chlorid železnatý a stříbro, které se s rtutí spojí v amalgam. Dobyté amalgamy zbaví se lisováním nadbytečné rtuti a v retortách aneb na železných miskách pod plechovým zvonem se vypalují, rtuť vypařená se jímá pod vodou, zlato a stříbro zbudou v nádobách a přepouštějí a slévají se v tyglících. *Šp.*

Amalharius viz Amalarius.

Amalie (ital. = milostná): **1)** A. sv. žila na poč. VII. stol. a byla manželkou Vitgera, falckrabí lotarinského, jemuž porodila sv. Adalberta, biskupa remešského, a 4 dcery. Později rozhodli se oba manželé, že oddají se životu klášternímu. Svátek její světí se 10. čce.

2) A. sv., původu knížecího, v útlém mládí vstoupila do kláštera sv. Landrady v Lutichu. Pipin, král francký, vyhlédl ji za manželku pro svého syna, potomního císaře Karla Velikého; avšak A. ruku jeho odmítla, a aby snad nebyla k manželství donucena, utekla se na své statky, kde zemřela. Pochována jest v opatství sv. Petra blíže Gentu. Památka její světí se rovněž 10. čce.

3) A. Vilémina, choť cís. Josefa I., dcera Jana Bedřicha, vév. brunšvickoluneburského, nar. 26. dub. 1673, byla v Paříži vychována a nevynikala nijakž krásou tělesnou; nicméně způsobili rádcové cís. Josefa I., zejména kníže Salm, že císař pojal ji r. 1699 za manželku, ačkoliv byla také o tři léta starší nežli on. Po smrti chotě svého věnovala nějaký čas pozornost veřejným záležitostem, později však pojala úmysl strávití poslední dny života svého v klášterním zátiší. K tomu účelu založila velkolepý klášter salesianek ve Vídni, v němž roku 1740 život svůj dokonala. *red.*

4) A. Anna, princezna pruská, sestra Bedřicha Vel. (* 1723 — † 1787), byla od r. 1744 abatyší kláštera kvedlinburského, složila řadu cenných chorálův a novou hudbu na slova Graunova oratoria »Tod Jesu«. *Chv.*

5) A. Anna, vévodkyně saskovýmarská (* 1739 — † 1807), dcera Karla, vév. brunšvického, provdala se r. 1756 za vév. saskovýmarského Arnošta Augusta Konstantina, ale již 1758 ovdověla. Až do r. 1775 vladařila jménem obou synů svých Karla Augusta a Konstantina, jimž r. 1772 povolala za vychovatele Wielanda. A. jsouc nadšenou přítelkyní německé literatury a umění zvala ke dvoru svému domácí i cizí básníky, umělce a učence. Göthe, Schiller a Herder nalezli ve Výmarech novou vlasť a v A-ii štědrou podporovatelku. A. byla také hudebně nadaná a sama také skladatelkou.

6) A. Marie Friderika Augusta, vévodkyně saská (* 1794 — † 1870), nejstarší se-

Zeva. A-
› koza, kte-
tě mlékem
. nezřídka
objevuje.
jejího prý-
z druhého
pak kdysi
imský bás-
árazem o
si urazila,
zelení jej
ši jej slad-
evzdala jej
i kozu vlo-
; dle jiné
n koze roh
jej **A**-ii a
někdejším
ím, přisli-
, čehokoli
y, že z ro-
ti vyplyne.
ěsti vznik
u hojno-
θεία, lat.
připomíná-
ých staro-
, zejména
vi. Nymfa
oh ten říč-
lóovi, kte-
v v zápase
tního své-
ném své-
něnou zaň
jiné zase
Héraklés
lóův nym-
naplnivše

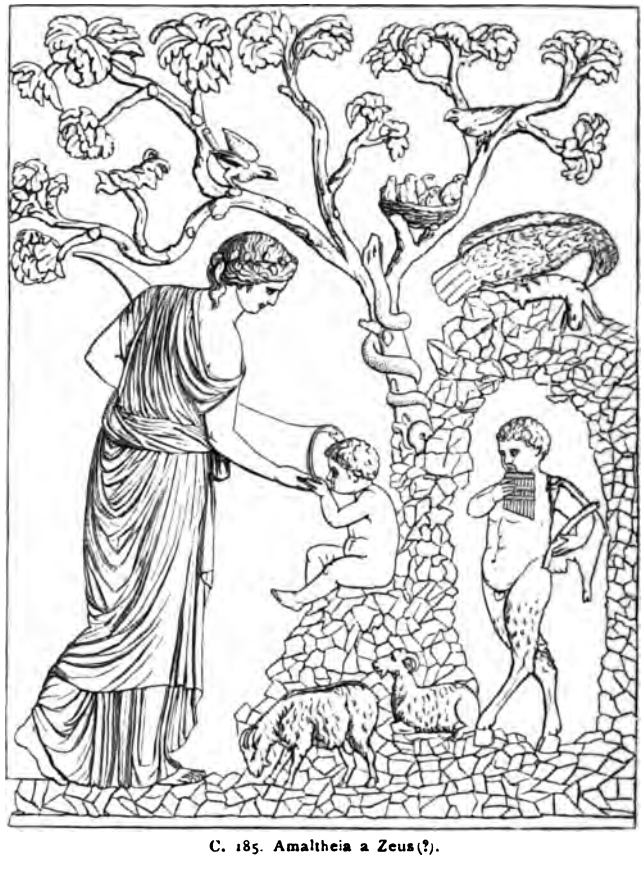

C. 185. Amaltheia a Zeus(?).

rítím, nazvaly jej rohem hoj-
y (dle Ovidia) bohyni nad-
– Roh **A**-iin, uměle všelijak
t v bajesloví i umění starově-
tným symbolem hojnosti i po-
tudy attributem různých by-
jež mají překypující hojnost
oci své, jakou jest na př. bo-
rtuna, Štěstěna). — O původ.
i rohu **A**-iina proneseny do-
Dle obyč. výkladu jest koza,
n živil se Zeus, symbolem
o sice, však zároveň zúrodňu-
rov. Welcker, Griech. Götter-
nléko kozy té vodou z mraků
jako v germanském mythu
eidrún, jež pije bůh Odhin
Deutsche Mythologie, str. 36.),
: původně jest obrazem prý-
požehnání (Preller, Griech.
, 1, 31). Podstatně rozdílný
Čalův, vyslovený ve článku
gis« (»Listy filolog. a paed.«
4. a nn.); dle něho dlužno
koze **A**-ii jakožto pozdní bá-
ící se na mylném etymolog.
aigis«, vůbec vyloučiti a tudíž allegorické (fysikální) výklady jejich poznamenati jako liché; **A**., živitelka Zevova, byla pův. nymfou, i může znamenati slovo to, odvede-li se původ jeho z kořene mal, pův. též měkké bahno, keras Amaltheias pův. náplav bahna a tedy půdu zvláště úrodnou, čímž stalo se též symbolem hojnosti a požehnání vůbec. Srv. Roscher, Lexikon der griech. und röm. Mythol. na str. 262 a nn. *Dnl.*

V umění bývala **A**. představována buď jako koza živící Zeva mlékem svým nebo jako pěstounka nejvyššího boha napájející. Jako koza nesoucí Zeva na zádech zobrazena jest **A**. na jedné minci z dob císaře Valeriána, jako koza krmící boha, okolo níž Kurétové svůj tanec provozují, zobrazena jest na oltáři kapitolském. V podobě lidské, jako pěstounka chovající Zeva na klíně nebo rukou, přichází **A**. na terrakottovém jednom reliefu a mincích. Sem též vztahovali někteří archaeologové relief zobrazený pod č. 185. a chovaný pod č. 24. v první síni lateránského musea v Římě (Benndorf--Schöne, Die antiken Bildwerke des lateranensischen Museums, str. 16–18.). Mladistvá žena podává zde děcku na skále před ní sedícímu z velkého rohu píti. Proti výkladu Böttigerovu, jenž shledává v ženě **A**-u a v děcku Zeva,

*

stra Jana I., krále saského († 1873). Psala pod jménem Amalie Heiter dramata, zejména: *Mesru*; *Der Oheim*; *Die Fürstenbraut*; veselohru *Der Majoratserbe* a j. Tvořila v oboru církevní hudby a složila též několik oper (*Una donna*, *Le tre cinture* a j.). Souborně vydán jejích spisů vyšlo v Lipsku, 6 svazků (18[illegible] až 1874). *Otv. rcd.*

Amalienfeld, ves ve Slezsku, kolonie založená r. 1787, se 126 obyv. něm. (1880), v kla na dvořisku do Rudoltic v enklavě ravské na Osoblažsku. *P*

Amalienschacht, báně kamenouh v Čechách, 7 d., 132 ob. č. (1880), hjtm. chov, okr., obec a fara Kladno.

Amalín (*Amaliengrund*), kolonie v pr Opavsku, založená r. 1776 na oblasti vsi (*Wiendorf*) blíže Hlubčic.

Amalín, Čamrdoves (*Amalienh* na návrší v Čechách v tomto století 35 d., 229 ob. č. (1880), hjtm. Rakov obec, býv. dom. a fara Křivoklát. hřbitov s kostelem sv. Petra a Pav křivoklátskou.

Amaljára, domácí státeček p vladařem v Guzerátě, v provinci 12.437 obyv. (1881) a 91 *km²* Hlavní setba obilí, především pr

Amalnáme perské, arab. (kniha skutků), v islámu kn písařové (*kirám-ul-kátibín*), dv člověku přiděleni, zapisují skut i zlé. Kniha ta do dne soudu se v den z mrtvých vstání k na krk, a s ní bude mu ubírat sledníma, kde pak na váze s a zlé budou váženy a on neb zla do nebe nebo do

Amalner, město ve V bombajské, okr. khandeské (6089 hindů, 1201 muh soud. pošt. úřad a Amalnerský podk 88.986 ob. (1881), hlav hindů, 6812 muham.

Amalové, vznešený pocházeli mnozí králové

Amán (*Amanus*), pohoří v Malé Asii, jihovýchodní část Taurského pohoří, táhnoucí se od Středozemního moře k Eufratu, 2500 m vysoké.

Amán (*Amanus*), Boisd., rod motýlů z čel. *Hesperidae*, podčel. *Hesperiinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Noctuidae*, podčel. *Hadeninae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Pyralidae*, podčel. *Pyralinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Tortricidae*, podčel. *Tortricinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Geometridae*, podčel. *Geometrinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Lasiocampidae*, podčel. *Lasiocampinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Saturniidae*, podčel. *Saturniinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Sphingidae*, podčel. *Sphinginae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Arctiidae*, podčel. *Arctiinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Nymphalidae*, podčel. *Nymphalinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Papilionidae*, podčel. *Papilioninae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Pieridae*, podčel. *Pierinae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Lycaenidae*, podčel. *Lycaeninae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Riodinidae*, podčel. *Riodininae*, rozšířených v Africe, Asii a Austrálii.

Amán (*Amanus*), Hb., rod motýlů z čel. *Hesperi

nikem v ministeriu vyučování. Ze spisů jeho jmenovati dlužno: *La Rivoluzione francese e l'ultimo dei pretesi Luigi XVII* (Macesata 1874); *La Romania illustrata. Ricordi di viaggio* (Řím 1888) a řadu spisů pojednávajících o školství italském: *Manuale di legislazione scolastica vigente, ovvero raccotta di Leggi, Regolamenti etc. sulla pubblica Istruzione, emessi dal 1860 a tutto il 1883 e coordinati alla legge fondamentale del 13 november 1859* (sv. 1. obsahuje dobu 1860—79 a byl uveřejněn v Římě 1880, sv. 2. pak obsahující zákony atd. do 1883, t. 1883); *Una parola di più sopra alcune questioni relative all' istruzione primaria* (Neapol 1882); *Nuova illustrazione e commenti alle leggi e discipline sulla pubblica Istruzione* (Řím 1887); *Comuni e Maestri. Manuale di Legislazione e di giurisprudenza sull' istruzione e amministrazione elementare e normale dal 1859 al 1884* (Řím 1884), k čemuž vyšlo i několik dodatků do r. 1886; *La disdetta per termine di locazione d'opera in rapporto alle vigenti disposizioni sui maestri elementari* (Neapol 1887). Mimo to od r. 1878 vydává časopis »Rivista della Pubblica Istruzione«. *P.*

Amantea (řím. *Amantia*), přístavní město na moři Tyrrhenském, v jihoitalské provincii cosenzské, kraji paolském, se 4933 obyvateli (1885).

Amantius (vlastně Pelton) Bartholomaeus, archaeolog, nar. ok. 1500, stal se roku 1533 prof. řečnictví v Ingolstadtě, r. 1535 prof. práv v Tubinkách, r. 1541 v Greifswaldě. V létech 1545—48 byl advokátem v Norimberce a zemřel r. 1555 v Laningách. Hlavní jeho dílo jest *Flores celebriorum sententiarum graecarum ac latinarum* (v Dillinkách 1556, v Kolíně 1567) a j.). Současní učenci velice si **A**-ia vážili, tak zejména Petr Apianus, bibliotékář ingolstadtský, s nímž společně vykonal **A**. cestu do Italie hlavně za účelem sbírání nápisů, jejímžto výsledkem bylo dílo první svého druhu, které oba přátelé společně vydali v Ingolstadtě r. 1534 pod titulem: *Inscriptiones sacrosanctae vetustatis* atd.

Amanuensis (lat.), přiručí, bylo u pozdějších Římanů počínajíc dobou Augustovou jméno oněch otroků, jichž v domech vznešených užíváno ku psaní a opisování, vedení účtů, předčítání a pod. Také propuštěnci zastávali často taková místa. V novější době označoval se tím jménem student, který některému professoru konal služby menší, úřadu jeho učitelského se týkající, ve kterémžto případě bylo stejného významu se slovem *famulus*. Při rak. knihovnách veřejných jest **a**. titul nejnižšího úředníka.

Amanus Mons viz Alma-dag.

Amanvilliers, něm. Amanweiler, ves v Lotarinsku, kraji a okr. metském, s 550 ob., dle níž Francouzové zovou bitvu u Gravelotte (v. t.).

Amapala, Amapola, vzkvétající přímořské město a od r. 1868 důležitý svobodný přístav na Tigerském ostrově (*Isola del Tigre*) v Tichém oceáně, v krásné Fonsecké zátoce, jež se zove také Amapalskou, patřící k středoamer. svob. státu hondurskému, okr. choluteckému. Založena byvši r. 1838 má velmi zdravou polohu a znamenitý přístav, z něhož se vyváží tabák, indych, barvicí a ozdobná dřeva, drahé kovy, sarsaparilla a j. Má 1000 obyv.

Amar J. P. André (* 1750 — † 1816), politik francouzský, nar. v Grenoblu. R. 1792 zvolen poslancem národního shromáždění, kde působil jmenovitě pro odsouzení Ludvíka XVI. S počátku byl mírným stoupencem republiky, ale později stal se jedním z nejhroznějších jejích zastánců; porazil po sobě Girondisty, Dantona, d'Héberta a Robespierra. Jako předseda nár. shromáždění prohlásil Rousseaua za nesmrtelného a dal postaviti sochu jeho v Pantheonu. Sám však později byv obžalován, že se súčastnil Baboenfova spiknutí proti direktorstvu (1795), vězněn a vyhnán. Za Napoleona se vrátil do Paříže, kde také zemřel.

Amara (lat., léky hořké). Tímto jménem označují se ve farmakologii látky chuti hořké, bez silnějšího a význačnějšího fysiologického účinku, kterým se připisuje vlastnost, že rozmnožují chuť k jídlu a podporují zažívání. — Látky, které mimo hořkou chuť mají nějaký jiný, silnější účinek, na př. strychnin, pikrotoxin, chinin a j., sem počítány nebývají. Nedá se upříti, že hořké látky skutečně povzbuzují chuť k jídlu, podporují trávení a mohou mnohé lehčí porušení těchto funkcí odstraniti; jakým způsobem však účinkují, není ještě dostatečně vysvětleno, než v novější době popírají mnozí na základě fysiologických pokusů jejich příznivý účinek na trávení. Látky hořké pocházejí — vyjmouc žluč volskou, *fel tauri* — z říše rostlinné a dělí se na tři skupiny, a sice: 1. Čistě hořké látky (*amara pura*); nejdůležitější jsou *Lignum Quassiae* (dřevo quassiové), *radix Gentianae* (kořen hořcový), *herba Centaurii minoris* (nať z *Erythraea Centaurium*, zeměžluči), *folia Trifolii fibrini* (listy z *Menyanthes trifoliata*, vachty trojlisté), *folia Taraxaci* (listy z *Taraxacum officinale*, smetanky) a j. 2. Hořké aromatické látky (*amara aromatica*), které vedlé hořké sloučeniny obsahují ještě nějaký aetherický olej. Sem náleží *Cortex fructus Aurantii* (kůra plodů z *Citrus Aurantium*, pomoranče), *herba Absynthii* (nať z *Artemisia Absynthium*, pelyňku pravého), *herba Millefolii* (nať z *Achillea Millefolium*, řebříčku obecného), *cortex Cascarillae* (kůra kaskarillová z *Croton Eluteria*), *rhizoma Acori* (oddenek z *Acorus Calamus*, šišvorce) a j. 3. Hořké sliznaté látky (*amara mucilaginosa*) obsahují mimo hořké sloučeniny ještě hlen. Sem náleží *radix Colombo* (kořen z *Coculus palmatus — Jateorrhiza Calumbo* — chebule dlanité), *lichen islandicus* (*Cetraria islandica*, lišejník islandský) a j. Hořké sloučeniny, které tyto látky obsahují, jsou velmi rozmanité lučební povahy; mnohé jsou glykosidy. Léků hořkých užívá se hlavně proti porušenému trávení a zažívání, zvláště tehdy, není-li spojeno s organickým onemocněním žaludku — při tak zvaných atonických formách. *Jš.*

Amara (Amaras), též Amaradévas nebo Amarasimhas, učenec indický, snad v VI. st.

po Kr. Vedlé nezachovaného díla grammatického *Amara-mala* jest původcem nejstaršího, zároveň nejúplnějšího sanskrtského slovníku *Amarakósas* (= pokladnice Amarova?). Slovník psán jest veršem a spořádán dle látky v 15 kap. (o nebi, přírodě, božstvu, člověku atd.), při čemž synonyma vedlé sebe se kladou. Zvláštní kapitoly věnovány slovům stejnozvukým různého významu, partikulím a rodu jmen. Prvá kapitola (o nebi) vydána Paulinem a S. Bartholomeo v Římě 1798; celek vydán Colebrokem v Serampúru r. 1808 (s angl. překladem) a roku 1839—45 A. Loiseleurem Deslongchampsem v Paříži (s francouzským překladem). Posledně vydán v Bombaji 1877 až 1882 (text). *Dk.*

Amarantaceae R. Br., laskavcovité, řád rostlin dvouděložných, bezplátečných, s řádem merlíkovitých (*Chenopodiaceae* Br.) nejpříbuznější. Byliny, polokře ano i kře s listy vstřícnými nebo střídavými, blanitými, dužnatými, ano i kožitými, bezpalistnými, jednoduchými a ponejvíce celokrajnými. Květenství složené z klubíček malých nebo prostředně velikých, obojakých, řídčeji i různopohlavných květů jest strboulovité, klasnaté nebo latnaté. Květy sedící za listenci často suchomázdřitými a barevnými jsou bělavé, zelenavé, žlutavé, pořídku i živě zbarvené. Okvětí 3—5dílné jest bylinné nebo suchomázdřité s úkrojky začasté tak jako listence zřetelně osinatými. Tyčinky počtem 3—5 jsou zpodní, volné nebo na zpodu srostlé. Blizny bývají 2—4. Plod jest tobolkovitý, nepukavý nebo obříznutě pukající, zřídka jen zdužnatělý, jedno- až vícesemenný. Známo asi 480 druhů na obou polokoulích v mírném pásmu rozšířených. Nejvíce druhů roste v Asii a Americe, méně v Africe a Australii; v Evropě roste jen málo druhů. Mnohých druhův užívají domorodci jakožto léku, jiné pojídají se jako špenát a některé poskytují moučnatá semena. Laskavcovité dělí se na tyto čeledi: 1. *Celosieae* s prašníky 2pouzdrými, semenníkem 2—vícevaječným a listy střídavými. Sem patří známý rod *Celosia*. 2. *Amaranteae* s prašníky 2pouzdrými a semenníkem 1vaječným. Hlavním repraesentantem jest rod *Amarantus*. 3. *Gomphreneae* s prašníky 1pouzdrými, semenníkem 1vaječným a listy často vstřícnými. Sem náleží rod zhusta pěstovaný, *Gomphrena*. *Vs.*

Amarantos (řec. Ἀμάραντος), učený grammatik řecký, vykládal básně Theokritovy po stránce věcné i mluvnické a psal k nim též některé úvody. Mnohé z výkladů těch dostaly se do scholií k básním Theokritovým. Mimo jmenované kommentáře (ὑπομνήματα) psal také dle zprávy Athénaiovy spis *Περὶ σκηνῆς*. A. pocházel z Alexandrie; bližších zpráv osobních neznáme. *Ksk.*

Amarantová barva, krásná tmavočervená barva předcházející do fialova, připravuje se z odvaru pernambuku s kamencem, gummou a sodou.

Amarantová kůra viz Swietenia.

Amarantové dřevo viz Purpurové dřevo.

Amarantský řád založila královna švédská Kristina k upomínce na milostné schůzky své se španělským vyslancem donem Pimantellim roku 1653 a pojmenovala jej dle místa těchto schůzek, vodního mlýna *Amarante* zvaného. Řád ten ustanoven byl pro 15 rytířův a 15 dam, které každou neděli s královnou obědvaly. Odznakem řádu byl zlatý věnec vavřínový, v němž byla dvě *A*; nosen býval na modré stužce opatřené heslem *Dolce nella memoria*. Kdo vstupuje do řádu byl svobodný, měl ostati svobodným, kdo jako člen ovdověl, nesměl vstoupiti v nové manželství. A. ř. dlouho nepotrval zaniknuv již r. 1656, když Kristina přestoupila k učení katolickému. Roku 1760 vznikl ve Švédsku znova A. ř.; zařídil se na způsob spolků zednářských i na venkově, maje za účel společenskou zábavu, zejména pořádati skvělé plesy.

Amarantus L., laskavec, rod z řádu laskavcovitých (*Amarantaceae* R. Br.) s květy jednodomými a mnohomanželnými, 3 listenci podepřenými, okvětím 3—5dílným, suchomázdřitým, za plodu přímým, 3—5 tyčinkami a 2—3 bliznami; plod jest tobolka 1semenná obříznutě se pukající. Byliny 1leté, větvité, s listy střídavými a květy sestavenými v konečná neb úžlabní, dlouhá, začasté latnatě klasovitá květenství, jež bývají zbarvena krásně nachově jako celá rostlina. Známo asi 45 druhů, z nichž mnohé pěstují se v zahradách pro ozdobu a některé také jakožto rostliny kulturní. V Čechách domovem jsou dva druhy s květy zelenavými pořídku načervenalými. Jest to všude na rumištích i návsích od července do podzimka kvetoucí **A.** *retroflexus* L. (l. obecný) s lodyhou přímou, krátce pýřitou, na konci slabě nicí, listy podlouhle vejčitými, přišpičatělými a květy v konečné i postranní klasovité laty sestavenými. Vzácně roste v Čechách **A.** *silvestris Desf.* (l. zelinný), slabší druh s lodyhou olysalou a klubíčky květními v páždí listů stojícími, konečné laty netvořícími. Z druhů pro ozdobu pěstovaných jmenovati třeba **A.** *caudatus* L. (l. ocasatý), ve střední a jižní Asii domácí, až 1 *m* vysoký, s lodyhou větevnatou, listy dlouhořapičnými, podlouhlými, s klubíčky květními shloučenými v husté, složené, ocasovité a převislé laty barvy pěkně červené. Kořen jeho jest prý jedovatý a způsobuje dávení. Taktéž často pěstuje se pro ozdobu **A.** *sanguineus* L. s latnatými klasy květními velmi dlouhými, přímými a taktéž krásně červenými. Pro ozdobné, zeleně, červeně a žlutě zbarvené listy pěstuje se často **A.** *tricolor* L. (l. trojbarevný), z Vých. Indie pocházející. Ve Východní Indii domovem jest množství druhů, jejichž listí užívá se jednak v lékařství, jednak co oblíbené zeleniny; jsou to zejména **A.** *campestris* W., **A.** *gangeticus* L., **A.** *oleraceus* L. a j. Ze semen druhu **A.** *frumentaceus* Buchan (l. obilný), na polích ve Vých. Indii zhusta pěstovaného, připravuje se chutná a zážívná mouka. *Vs.*

Amarápúra (= město nesmrtelných), bývalé královské sídelní město Birmy v Zadní

Indii, na levém břehu řeky Iravadie, 15 *km* od staršího hl. města birmského Avy a 30 *km* již. od nynější král. residence Mandeleje, pod 21° 57' s. š. a 96° 7' v. d. Založ. r. 1783 **A.** dospěla záhy velkého rozkvětu, tak že počátkem tohoto století měla na 170.000 obyv., avšak r. 1810 byla strašlivě zpustošena požárem a zemětřesení r. 1839 dovršilo zhoubu města. R. 1865 napočteno v ní již jen 26.370 obyv.. a i to neustále ještě řidne, neboť z rozkazu krále Mengdona r. 1853 přeložen dvůr král. do Mandeleje. Ozdobné zbytky paláců, pagod a klášterů dosud svědčí o někdejší nádheře města. Odtud 5 *km* na sev. nalézá se slavný poutnický chrám s obrovskou sochou Gautamy (Buddhy).

Amardové, národ ve starověké sev.-záp. Médii, blíže známých soutek kaspických, tu, kde i řeka Amardos (nyní Kyzyl Uzen). S nimi totožni byli Mardové, kteří sídlili v hornatých končinách od Sogdiány až po Černé moře; dle Hérodota tvořili i jeden z desíti kmenů perských. Vynikali vesměs bojovností a nezkrotitelnou loupeživostí, avšak nedosáhli nikdy významu dějinného. Hovořili jazykem velmi blízkým jazyku nápisů perských a druhého způsobu nápisů Achaimenovských (tak zv. »médských«). *Pšk.*

Amarelle, fr., z čehož č. amrhele, skupina odrůd stromův třešňovitých, tvořících jaksi přechod k višním. Šťáva plodů jest bezbarvá, list malý, lesklý, višňovitý; letorosty tenké, visuté. Plody zpravidla kulovité neb sploštělé, nikoliv podlouhlé nebo srdčité, obyčejně průsvitné jako skleněné, barvy světle červené, chuti nakyslé nebo kyselé. Pecka držívá pevně při stopce. Pomolog Truchsess řadí **a.** do X. třídy své soustavy třešňové. Známější a více pěstované odrůdy: **a.** malá, ranná, královská, sladká; Gobet velký a Gobet ranný aj. v. Množení a pěstování jako u třešně. *Šl.*

Amaretti Francesco, básník ital. (nar. v Turině 1829), podbibliotékář národního musea v Turině. Překládal národní anglické, skotské a irské ballady a písně. Z původních skladeb vydal sbírky básní *Sonety a ballady* (1874) a *Raccoglimento* (1885). Mimo to napsal veršovanou aktovku *Bizzarrina.* Básně jeho kolísají mezi studiemi antiky a moderním pojetím; v jednoduché písni lépe se mu daří než v dlouhých meditacích, kde často upadá v prosu a ztrnulost. *—ský.*

Amari: 1) A. Michele, slavný dějepisec a orientalista ital., nar. 7. čce 1806 v Palermě, byl nejprve vychováván prof. Domenikem Scinou v duchu zásad revolučních z r. 1789, načež se oddal studiím právnickým, kterých však musil brzo zanechati, nemaje prostředků peněžitých. Ve své nouzi jal se překládati román Waltera Scotta, *Marmion,* jejž uveřejnil r. 1832. Hlavním oborem studií jeho byly však od té doby dějiny sicilské, jejichž výsledkem bylo pojednání o založení říše normanské na Sicilii, uveřejněné r. 1834 v čas. »Effemeridi scientifiche siciliane«. Potom odebral se **A.** do Neapole, kde se mu dostalo místa v ministerstvě spravedlnosti. R. 1841 vydal důležitý příspěvek k dějinám italským od r. 1250—1303 s názvem *Un periodo delle istorie siciliane del secolo XIII.*; kniha tato byla policií krále Ferdinanda II. zapovědčna, a **A.** unikl hněvu vlády jen tím, že prchl do Paříže, kde vydal tento svůj spis znova s názvem *La guerra del Vespro siciliano* (prvé dva svazky vyšly v 9 vyd. Mil. 1885, 3. sv. 1886, překlad angl. obstaral Lord Ellemere, něm. Schröder). R. 1848 vrátil se do Sicilie, kde mu byla nabídnuta stolice občanského práva na universitě; v březnu téhož roku stal se členem sněmu a konečně i členem ministerstva, v němž převzal řízení financí; na začátku r. 1849 vyslán do Paříže, aby tam získal pro svou stranu podporu republikánů. Za té příležitosti vydal v Paříži brošuru *La Sicile et les Bourbons* (1849). V dubnu 1849 vrátil se do Palermy, byl však odtud od Bourbonů vypuzen na Maltu, odkudž znova se odebral do Paříže, kde pracoval o nejlepším spise svém *Storia dei Musulmani in Sicilia,* jehož prvý svazek vyšel r. 1853, třetí 1873. Vedlé studií dějepisných obíral se **A.** také jazyky východními a uveřejnil z oboru toho několik důležitých překladů arabských spisů. R. 1858 dostalo se mu ceny francouzského Institutu za pojednání *Una memoria sulla cronologia del Corano.* R. 1859 jal se vydávati sbírku *Biblioteca arabo-sicula,* jejíž prvý svaz. vyšel v Lipsku a obsahoval některé arabské texty (ital. překlad vyšel v Turině ve 2 sv. 1880 až 1882); téhož roku jmenován **A.** honorovaným professorem arabštiny v Pise a později ve Florencii. R. 1860 jmenován **A.** od Garibaldiho ministrem vyučování na Sicilii a zastával úřad ten od r. 1862—64 i v ministerstvě království italského. R. 1863 vydal *I diplomi arabi del R. Archivio Fiorentino* v textě původním i překladě (Flor.); roku 1864 převzal znova professorské své místo ve Florencii. Od r. 1870 žije **A.** ve výslužbě v Římě zabývaje se horlivě dějinami sicilskými. Roku 1877 předsedal sjezdu orientalistů ve Florencii, r. 1880 jmenován předsedou historického kongressu italského v Miláně. Z četných spisů v době té vydaných dlužno jmenovati *Le epigrafi arabiche di Sicilia trascritte* (Palermo, 1871—72, 2 sv. s názvem *Iscrizioni sepolcrali* r. 1881, 3. sv. 1885); *Nuovi riccordi arabici sulla storia di Genova* (Janov 1873); *Il vespro siciliano* (Flor. 1876); *Su la data degli sponsali di Arrigo IV. con la Costanza crede del trono di Sicilia e su i divani dell' azienda normanna in Palermo* (Řím 1878); *Documenti per servire alla storia di Sicilia, Su le iscrizioni arabiche del palazzo regio di Messina* (Řím 1881); *Racconto popolare del Vespro siciliano* (Řím 1882); *Delle relazioni antiche fra l'Italia e l'India* (Řím 1886), za kterýžto spis dostalo se mu ceny akademie Lyncei; *Altre narrazioni del Vespro siciliano* (Mil. 1887), jakož i řadu pojednání do dějepisných archivů italských. **A.** jest zároveň ředitelem časopisu »Annuario della società orientale italiana«. *P.*

2) A. Emerico, znamenitý politik, filosof a právník italský. Narodil se 10. květ. 1810

v Palermě z rodiny hraběcí, studoval trestní právo, filosofii a národní hospodářství, založil společně s Ferrarou r. 1838 v Palermě »Giornale di Statistica« a vydal téhož roku spis o povaze a pokroku průmyslu. R. 1841 jmenován professorem trestního práva v Palermě, t. r. vydal pojednání o theorii pokroku *Trattato sulla teoria del progresso* a r. 1842 stal se ředitelem trestnice palermské. Když r. 1848 vypuklo na Sicilii povstání, byl **A.** zatčen, ale brzy opět propuštěn a zvolen do sněmovny sicilské, kde vynikl nadáním řečnickým. Když pak sněmovna Ferdinanda II. prohlásila za zbavena trůnu, zvolen **A.** do deputace vyslané ke Karlu Albertovi, otci nově zvoleného krále. Když pak Neapolští dobyli znova Palerma, utekl se **A.** r. 1849 do Janova a stal se zde professorem státního práva. Teprve r. 1861 vrátil se po dvanáctiletém vyhnanství do vlasti, kde pak zastával mnohé čestné úřady. Byl též horlivým členem italské sněmovny a zemřel 20. září 1870. **A.** snažil se na základě porovnávacího práva sestrojiti vědu o ideálním státě vzorném. Ale nedošel než k prvnímu úvodnímu dílu celé nauky, ke spisu *Critica di una scienza delle legislazioni comparate* (Janov 1857), kterou definuje jako vědu sbírající a methodicky porovnávající zákony různých národů, aby na základě vědecky sestrojené idee o dokonalém státu dosáhlo se v praktickém životě co možná velké stejnosti práva a tím i větší vzájemnosti v životě právním různých států a národů. Vedlé toho zabýval se **A.** studiemi dějepisnými, badáním o historii trest. práva, a byl zvláště horlivým odpůrcem trestu smrti. Většina prací v oboru práva tr. uschována dosud v rukopisech. *JT.*

Amarillas [amariljas], starý šlechtický rod španělský, z něhož vynikl zvláště Pedro Giron marques de las **A.**, duca d'Ahumada (v. t.).

Amarin (*Sankt*), okr. město v hornaté krajině Horního Elsasu, v kraji thannském, na ř. Thuře a na poboční dráze wesserling-mühlhauské, středisko průmyslového ruchu údolí Sanktamarinského (přádelny na hedvábí a bavlnu, strojní tkalcovny, hrnčířství) s 2145 obyvateli (1885).

Amarkanták (sanskrt. *amara*, nesmrtelný a *kantaká*, shromáždění), malá, hindům posvátná vysočina (1094 *m*) v pohoří Satpárském v Gondváně, uvnitř Východní Indie, pod 22° 41' s. š. a 82° 7' v. d. Jest rozvodím čtyř řek: Sonu, pravého přítoku Gangy, dále Džohilly, Arpy na jih do Mahánadie tekoucí a konečně posvátné Narbady, jež vytékajíc z posvátného rybníka splývá dolů pěkným vodopádem. **A.** jest hojně navštěvovaným místem poutnickým.

Amaro, hora, viz Abruzzy.

Amaroecium M. Edv., rod sumek soutělných (*Ascidiae compositae*) z čeledi *Polyclinidae*. Tvoří přisedlé laločnaté neb korovité trsy, na nichž po skupinách shloučena jsou jednotlivá, ve společný plášť zapuštěná individua, z nichž každé má šestilaločnatý otvor žaberní, o veliký pak otvor kloakální, celokrajný a vystouplý, dělí se s několika jednotníky téže skupiny společně. Rod **A.** má šestero druhů, jež náležejí k nejobecnějším sumkám, zejména v mořích evropských žijícím. *Šc.*

Amarus, indický básník neznámé doby. Přičítá se mu *Amarušatakam* (Amarova setnina), cyklus drobných, jednoslokových básniček, sanskrtem psaných, líčících mistrně různé situace erotické. *Zty.*

Amaryllidae, amarylkovité, řád rostlin jednoděložných (*Monocotyledones*), z příbuzenstva lilijovitých (*Liliaceae*). Byliny obyčejně cibulnaté, s jednoduchým květním stvolem. Listy jednoduché, čárkovité, dole pošvité, s rovnoběžnou nervaturou. Květy pravidelné neb souměrné, obojaké, často veliké a krásně zbarvené, na konci stvolu jednotlivě neb ve vícečetném okolíku postavené a pošvitým toulcem obalené. Všech 6 okvětních lístků jest korunovitě zbarveno. Jsou všechny více méně srostlé v trubku nadplodní. Tyčinek 6. Semeník trojpouzdrý, pouzder vícevaječných. Plod chlopnitě se otvírající tobolka s četnými semeny. — Řád tento čítá asi 400 druhů, jež jsou hlavně v zemích horkých domácí. Většina jich má krásné květy a jsou proto oblíbeny v zahradách, sklenících i domácnostech. Lze je rozděliti ve dvě skupiny: a) V ústí okvětí (tam, kde jest okvětí srostlé v trubku) nalézá se věncovitá neb trubkovitá korunka: *Narcissus* L. (narcisek), *Pancratium* L. b) Ústí okvětí bez korunky: *Galanthus* L. (podsněžník), *Leucojum* L. (bledule), *Amaryllis* L., *Crinum* Sm. *Vsky².*

Amaryllis L., amarylka (viz vyobrazení č. 186.), rod z řádu amarylkovitých (*Amaryllidae*). Ozdobné rostliny exotické s velikými, často ohnivě zbarvenými květy a podzemními cibulemi. **A.** *formosissima* L. z Mexika a jižní Ameriky pěstuje se již od XVI. století co oblíbená ozdobná rostlina v domácnostech a zahradách v několika odrůdách. Ve vlasti své pokrývá mnohdy u velikém množství celé roviny. **A.** *Belladona* L. rovněž často se pěstuje. Má růžové, slabě vonné květy. Pochází z Kapu a jest nyní také na Kanarech zdomácnělá. Cibule její jest prý jedovatá. *Vsky².*

Amarynthos (ἡ Ἀμάρυνθος), místo na západním pobřeží eubojském, jihovýchodně od Eretrie, k jejímuž území náleželo, mělo nejváženější a jeden z nejstarších chrámů eubojských, zasvěcený Artemidě amarynthské (odtud Ἀμαρυσία zvané). Každoročně konána tu ku poctě bohyně slavnost (τὰ Ἀμαρύσια) hojně navštěvovaná; v době největšího rozkvětu Eretrie ubíral se do **A.**-thu v den slavnosti průvod 3000 těžkooděnců, 600 jezdců a 60 vozů, a ještě ve II. stol. př. Kr. účastnilo se slavnosti nejen obyvatelstvo celého území eretrijského, ale i z Karystu. V tu dobu vystavovány zde i exemplíře všech důležitých listin státních. Místo, kde chrám stával, označují dnes základy několika starobylých budov asi ½ hodiny od Eretrie vzdálených. Ct ní Artemidy amarynthské přeneseno odtud později i do Attiky, kdež v dému athmonském zbudována jí svatyně a jméno vesnice Marusi podnes na bohoslužbu onu upomíná.

Amarysia aneb Amarynthia byla slavnost konaná ku poctě Artemidy s příjmením Amarynthia v městě Amarynthu na Euboii. Při nádherné této slavnosti konány velikolepé průvody, jichž se súčastnilo mnoho přespolních Hellénů zvláště z kmene iónského. Také v některých krajích attických vzdávala se podobná pocta Artemidě. Srvn. čl. před. *Ša.*

Amásia, Amasie, hlavní město sandžaku v tureckém vilájetu sívaském v sev. Malé Asii, 140 *km* jihozáp. od Sívasu, rozkošně rozložené uprostřed ovocných zahrad a sadů morušníkových na Ješilirmaku č. Zelené řece (za starodávna *Iris*) a na patě skály 400 *m* vysoké, na jejíž vrcholu spatřují se zbytky starověké akropole, doleji pak sešlá tvrz Janovanův. A. jest sídlem metropolity armenského, má mnoho mešit a několik klášterů, 18 bohatě nadaných vyš. škol muhammedánských (medrese), starý vodovod a mnoho řeckých starožitností, dřevěný a 3 kamenné mosty, z nichž prý jeden jest původu římského, hojně zásobený bázár, několik pozoruhodných budov saracénských, množství mlýnů, továrnu na sirky, značný obchod s hedvábím a solí a 30.000 obyv., mezi nimi asi třetinu křesťanů. Zvláště slyne A. po Východě jako »ovocná zahrada Anatolie«, zejména četnými druhy hrušek a jablek. V blízkém Marsuánu jsou doly stříbrné a měděné. Zde narodili se zeměpisec Strabo a sultán Selím I. Starověká Amaseia bývala sídlem králů pontských, jejichž hrobky vtesané do příkré skály Ferhádovy dosud se zachovaly. R. 1174 dobyta od Seldžúkův a sultán Bájazíd II. připojil ji k Turecku, načež nastal patrný úpadek města. Sandžak amásijský má na 8810 *km*² asi 240.000 obyv.

Č. 186. Amaryllis.

Amasiáš viz Amasjá.

Amasis: 1) A. (hieroglyfsky Ahmes), předposlední domácí král egyptský, který za krále byl povolán proti Apriovi, svému švagrovi. O původu jeho nemáme zpráv domácích, zajisté však náležel vyšším vrstvám společnosti egyptské. Hérodot ovšem praví, že pošel z nízkého rodu, ba že byl i pro krádež trestán; než zprávy ty znějí příliš anekdoticky. Ač nastolen byl proti Apriovi, který podporoval více Hellény, než kolik snesl národní cit egyptský, přece opíral se vždy o cizí živly, zvláště hellénské, tak že za něho téměř celé Delta nabylo rázu zhellénisovaného. Odtud vysvětliti lze velikou pozornost, již hellénští spisovatelé A-ovi prokazovali, a velmi četné zprávy o jeho kralování. Dle hellénských zpráv byl A. král velice rozšafný, spravedlivý i vlídný. Pozdější spisovatelé vypravovali o stycích A-ových s nejslavnějšími současníky hellénskými, Solónem, Pythagorou, Thalétem i j., o přátelském svazku s Polykratem, tyrannem samským, a o štědrosti k národním podnikům hellénským. — Mnohé z toho zajisté jest výmyslem dob pozdějších, přes to zbývá mnoho činů pověřených, které jsou důkazem skvělým jeho hellénomilství. Vedlé choti své egyptské pojal v manželství Kyréňanku Ladíku, podporoval přistěhovalce hellénské, kteří v Deltě zakládali hojné osady, jako Naukratis, a v nové vlasti domácími svými zvyky se spravovali. Iónští a karští žoldnéři usazeni v Memfidě, a slavné svatyně v Helladě obdarovány. Hellénomilství A-ovo mělo účel politický, neboť jím chtěl dodati obranných sil národu vysílenému, jehož nezávislost byla ohrožena asijskými výbojci, nejprve Babylónií a potom Persií. Brzo po jeho nastoupení vtrhl Nebukadnezar do Egypta (568—7 př. Kr.) a pronikl až po Syénu. Snad pokročilý věk výbojcův zachránil zemi před babylónskou porobou, neboť souvěké, nedávno shledané zprávy pomlčují zcela o nepříznivých následcích tohoto vpádu. Od té doby byl A. bedliv ochrany své říše a proto vyhledával rozsáhlé spojení diplomatické. Po smrti Nebukadnezarově poznal ihned nebezpečenství hrozící z Kýrovy Persie rychle se vzmáhající; vešel tudíž ve spolek s lydským králem Kroisem, s Babylónií, domácími spory ochablou, a se Spartou, tehdá přední mocí hellénskou. Avšak Kýros bez značnějšího odporu opanoval Lydii (547) i Babylón (539), a tím stala se Persie přímou sou-

sedkou Egypta. **A.** snažil se odvrátiti bouři opanovav ostrov Kypros (535), odkudž mohl zadržeti útok vedený z přístavů foinických, jakož i spolkem s maloasijskými Hellény a s mocným tyrannem samským Polykratem. Kýros nijak nepodceňoval obtíží; z nenadání vytrhnuv Egyptanům Kypros a Hellény různým způsobem získav konal v Syrii rozsáhlé přípravy válečné; v tom však zemřel r. 530, načež nástupce jeho Kambysés s velikou opatrností připravoval rozhodný útok na Egypt. Již byla vojska shromážděna v Syrii, již v Aké kotvily lodi ustanovené k odplutí, když r. 526 zemřel **A.** po 44letém kralování. Za šest měsíců po jeho smrti byl Egypt provincií perskou. — Zprávy starověké velebí **A**-ovu péči o zvelebení země. Staré chrámy opravoval a rozšiřoval, nové zakládal a skvostně ozdobil. Majetek všeho národa dal sepsati, tak že v podání staroegyptském jmín byl za čtvrtého zákonodárce. Za **A**-ova kralování kvetlo prý v Egyptě 20.000 měst. *Pšk.*

2) A., vynikající řecký malíř vás s černými figurami, dle velmi pravděpodobné domněnky Studniczkovy (*Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική*, 1886, str. 126—128) rodem z Egypta a později v Athénách usedlý. Zachovalo se nám od něho celkem 7 vás (3 amfory, 4 olpy); předmětem maleb jeho jsou scény mythologické a bojovné. Látka maleb jeho nevyniká zvláštní zajímavostí nebo pestrostí; obsahují totiž malby **A**-ovy obyčejně několik figur většinou lhostejných, které však kresleny jsou s neobyčejnou pečlivostí a vkusností. Umění malířské udrželo se, jak se zdá, dlouho v rodině **A**-ově, aspoň chová se v pařížském Cabinet des médailles zlomek jedné číše s červenými figurami, jejímž zhotovitelem jmenuje umělecký nápis Kleofrada, malířem **A**-a. Tento **A.** žil asi dle stilu malby oné číše o dvě generace později než starší jeho soujmenovec. Klein, Vasen mit Meistersignaturen, 2. vyd., str. 43—46, 149; Rayet-Collignon, Histoire de la céramique grecque, Paříž 1888, str. 123 a n. *Vý.*

Amasjá, Amasiáš (z hebr. *A masjáhu* = Bůh jest silný), syn a nástupce júdského krále Jóása, panoval v l. 838—810 př. Kr., porazil Edomity dobyv města jejich Petry; podporoval modloslužbu. Za něho král israélský Jóáš dobyl Jerusalema, uloupil drahé náčiní chrámové, ano i samého **A**-ju zajal. **A.** na svobodu byv propuštěn brzy od spiklenců byl zavražděn. *Jrk.*

Amasra, přístavní město s 5000 obyvateli v Malé Asii, ve vilájetu kastamúnském na poloostrově vybíhajícím v Černé moře.

Amassement [amasmán], franc., hromadění, nahromadění.

Amasser [amasé], franc., hromaditi, nahromaditi, sbírati.

Amassette [amasèt], franc., lopatka ze dřeva neb rohu (také nůž s ohebným želízkem), které malíři užívají k míchání, seškrabování a rozdělování olejových barev na třecím kameně nebo na paletě.

Amat, váha v holandské Vých. Indii = 2 pikulům = 123·042 *kg*.

Amata, choť krále laurentského Latina, zaslíbila rutulskému knížeti Turnovi dceru svou Lavinii, jejíž ruku otec Aeneovi byl přislíbil. Iuno v hněvu svém proti Aeneovi vyslala vzteklici Alekto, aby válku vzbudila proti Trójským, v níž **A.** domnívajíc se, že Turnus v boji s Aeneem padl, v zoufalosti se oběsila (Verg. Aen. VII., XII., 600), dle Fabia Pictora hladem se umořila (Serv. ad Verg. Aen. XII. 603.). *Gd.*

Amateur [-tér], franc. milovník, pak ochotník, přítel umění. Ve sportovní řeči značí člověka, který sport neb tělocvik nějaký jen ze záliby a nezištně provozuje. Pojem slova **a.** jest v různých zemích také různý; nejpřísnější pravidla amateurská má Anglie, kde nad jejich udržením bdí zvláštní spolek »Amateur athletic association«. Francie a Švýcary vlastních **a**-ů neznají. Německo má velmi přísný řád amateurský, kdežto v Rakousku dosud určitého výkladu pro slovo to ještě není. Hlavním pravidlem jest však všude, že, kdo ve sportu jednom proti pravidlům amateurství se prohřešil, v jiném sportu **a**-em býti nemůže. *Č. Ú. J. V.*

Amathus (*Ἀμαθοῦς*), starověké město na jižním pobřeží ostrova Kypru, založeno bylo za dob chronologicky nevystižných (jistě však ve II. tisíciletí před Kr.) Hittity severosyrskými i neslo původně jméno Hamath po známém městě syrských Hittitů. Osadníci přinesli s sebou i bohoctu assyrské Istary, která později v **A**-thu uctívána se jménem Afrodity Amathusie a ve spolku s Adónidem. Za dob řeckých byl **A.** z devíti předních měst ostrovních, ale obyvatelstvo chovalo se ke snahám řeckým nepřátelsky. Když povstali Řekové maloasijští proti Peršanům, všecek Kypros přidal se k povstalcům, jen **A.** zůstal věren Peršanům, začež byl Onésilem marně obléhán. Zbytky **A**-thu spatřují se u dnešního Starého Limasola, zbytky Afroditina chrámu opodál u osady Ai Tychonos. *Pšk.*

Amathusia viz Afrodité.

Amati: 1) Andrea jest praotcem proslulé rodiny houslařů, kteří v XVI. a XVII. stol. působili v Cremoně v Italii a zahájili epochu rozkvětu v evropském houslařství. Členové této rodiny proslavili se po celém světě a pro všecky doby mistrně robenými nástroji smyčcovými, všeobecně známými pode jménem »Kremonky«. Andrea žil od 1520—1577. — Oba jeho synové **2) A.** Antonius a **3) A.** Hieronymus pracovali obyčejně pod společnou firmou: Hieronymus et Antonius Amati Andreae Filii (1602 až 1617). Též se však objevují housle se jménem Hieronymus (1604, 1628). — Nejslavněji vynikl z členů této rodiny **4) A.** Nicolaus Hieronymi Filius et Antonii nepos (1658—85). Jeho housle mají však po většině pouze malý formát, tak zvaný $^3/_4$ až $^7/_8$, hodí se tedy spíše pro hru *à la camera*, v našem smyslu tedy pro salon, než pro velkou síň koncertní. Jeho nástroje charakterisuje zvláštní jemnost a lahoda zvuku. Ostatně srovn. Cremona. *Ný.*

Amatitlan (též San Juan de **A.**), město ve středoamer. státě Guatemale, nedaleko jez. Amatitlanského, 30 *km* jižně od hl. města Gua-

temaly. Kolem r. 1840 byl **A.** ještě indiánskou vesnicí, ale od té doby pěstováním košenil povznesl se na bohaté místo s 12.000 obyv. a horkými prameny. — Amatitlanské jezero od vých. k záp. 12 *km* dl. a 4 *km* š. obklíčeno je rozervanými horami původu vulkanického. Na jižním břehu vypíná se Pacaya (2550 *m*), sopka dosud činná. Odtok jezera, zvaný Rio Michatoyat, teče nejvíce pralesem a vlévá se po toku 100 *km* dl. u Istapy do Tichého oceánu. U vsi San-Pedro-Martyr tvoří dva vodopády, z nichž jeden je 60 *m* vysoký a náleží k nejkrásnějším na zemi.

Amato Giovanni Antonio ml., malíř neapolský, synovec Giov. Ant. Amata staršího, nar. 1535, zemřel 1598. Vychován jsa u strýce učil se u něho malířství a po jeho smrti navštěvoval školu Giov. Bernarda Lamy, kde osvojil si silnější kolorit. První jeho známé dílo jest zázračný obraz v S. Maria Visitapoveri z r. 1571, malovaný ještě v manýře strýcově. Obrazy pozdější nasvědčují tomu, že **A.** vzal si za vzor také Franc. Curiu a Ippolita Borghese. Spořádání a kresba jeho obrazů, jichž jen málo se zachovalo, nezaslouží toho uznání jako jejich kolorit, který často upomíná i na Tiziana. Nejlepší jeho dílo, *Trůnící Madonna*, pocházející z pozdější doby činnosti **A**-vy, pečlivé provedené v jasných a veselých barvách, jest v museu neapolském.

Amatrice [-říče], město ital. v provincii aquilské, okr. citta-ducalském, 35 *km* sssáp. od Aquily, má 6709 ob. (1885) živících se výrobou látek vlněných.

Amatus (franc. *Aimé*): **1) A.** sv., biskup sionský (ve švýc. Valisu), zemř. kol. r. 690 v Breuilu. Jest patronem města Douai a památka jeho světí se 13. září, někde 19. října.

2) A. Lusitanus (Joannes Rodericus Castelli Albi Lusitanus), nar. 1511 v Castel Branco v Portugalsku; na dobu svou proslavený lékař a filolog vynikající, jak ze spisů jeho vidno, vysokým vzděláním, vznešenou povahou a velkým duchem. Studoval v Salamance; záhy po odbytých studiích utekl se do Antverp obávaje se jako křtěný žid pronásledování; po 6 létech povolán byl jako professor mediciny do Ferrary. Roku 1547 přesídlil do Ancony; zde podezření, že na židovskou víru se potají obrátil, přineslo mu však nové svízele; jmění jeho bylo zabaveno. **A.** obávaje se žalařování utekl se nejprve do Pesara a později do Soluna, kde se přiznal opět k židovství a pod ochranou turecké vlády život další spokojeně trávil. Kdy zemřel, není známo. Sepsal výklad ke spisům Dioskoridovým a samostatné dílo: *Curationum medicinalium centuriae septem* (Benátky 1563); v posledním se osvědčuje co výtečný, theoreticky i prakticky vzdělaný klinik, rationální therapeut a znatel lékařské literatury. *Mx.*

Amaurobius C. L. Koch, rod pavouků z podřádu pokoutníků (*Tubitelariae*), zástupce čeledi *Amaurobiidae*. Má osm očí oddálených a ve dvou příčných řadách sestavených. Široká hlava jest na hrudihlavě zřetelně odstálá, nohy silné, otrněné. Tak zv. *cribellum* a *calamistrum* nescházejí. Z druhů tohoto rodu jest nejznámější **A.** *fenestralis* Stroem., vyskytující se ve tmavých lesích pod korou a kameny, také však i ve sklepích. *Šc.*

Amaurosis (řec.), zatmělost oka, nevidomost, bylo dříve pojmenování pro nevidění z příčin zevně neviditelných; od vynalezení zrcadla očního jest to pojmenování pro chorobný stav, je-li úplně porušeno vidění jednoho neb obou očí následkem chorob aneb vad, které ani zevně ani zcela patrně zrcadlem očním (zvláště v počátku) uvnitř viditelny nejsou, nýbrž nalézají se kdes v průběhu čivu očního od zadní části očnice přes chiasma a trakty až do drah zrakových v mozku. **A.** vyskýtá se často co příznak jiných chorob při nemocech a po nemocech infekčních (tyfu, spále, spalničkách, střídavce, růži), po některých lécích a otravách (chinin, morfium, kysel. salicylová, olovo), po náhlých ztrátách krve, při nádorech a porušení oběhu krevního a chorobách mozku; často při hysterii (u dětí a žen co »anaesthesie« sítnice); někdy co periodické zatmívání při sympathickém onemocnění od druhého oka již chorého; jiné druhy vysvětlují se zvratem zvlášť od chorob aneb úrazů v rozvětvení čivu trojklaného (okolí oka), u žen od vad čmýry a vnitřních rodidel, někdy po udeření bleskem a u dětí po dlouho trvavším sevření víček. Mnohá **a.** úplně nebo z větší části zmizí, **a.** *transitoria*; jiné jsou zúplna nebo téměř nevyléčitelny; u nich později nalézti lze zrcadlem očním známky úbytu čivu zrakového. Zřídka užívá se slova **a.** co výrazu pro slepost oka vůbec. **A.** *partialis fugax* — nevidomost částečná, prchavá — jest výraz pro částečné náhlé zatmění obzoru občas se vyskytující, jež v podobě ozubeného kola míhajícího se leskle přes celý obzor na delší chvíli se rozšíří a co úvod některých migrén nebo předcházející příznak těžkých chorob nervových se objevuje. — Amaurotické kočičí oko nazváno bylo od Beera osleplé oko, z jehož zornice vyniká bělavý reflex od světle barevných hmot (nádorů, hnisu, novotvárného vaziva, odchlíplé sítnice) nalézajících se blízko za čočkou. Paprsky od těchto hmot odražené zpět vycházejí z oka toho velmi divergentně tvořice široký kužel, tak že do oka pozorovatelova snadno vnikati mohou oproti paprskům vracejícím se obyčejně z oka (zornice černá) vždy tam, odkud byly do oka přišly, ne tedy do oka pozorovatelova. *D.*

Amaury-Duval [amóry-dyvàl] Eug. Em., franc. malíř figurální, nar. v Montrouge u Paříže 1808. Vstoupil r. 1826 do atelieru Ingresova a stal se jedním z hlavních následovníků tohoto mistra. R. 1839 vyznamenán medaillí 1. třídy, r. 1845 jmenován rytířem čestné legie. Vlastnosti umělecké povahy **A.**-**D**-ovy jsou více výsledkem zásad, jež ve škole Ingresově si osvojil, než odleskem jeho vlastní umělecké individuality. Jako ostatní přívrženci idealismu Ingresova vyznamenával se i **A.**-**D.** snahou po klidné lahodě formy, po přesnosti kresby, po vyváženosti lineární komposice, byť i na úkor

výraznosti a pravdy. Také obory, v nichž **A.-D.** vynikl, jsou pro školu Ingresovu charakteristické. Jest to především malba monumentální obsahu náboženského. Mezi l. 1848—53 vyzdobil **A.-D.** spolu s Lehmannem, Flandrinem a jinými žáky Ingresovými řadu chrámů pařížských (Saint-Merry, St.-Germain-L'Auxerrois, St.-Germain en Laye) výtvory svými. V pracích těchto sáhl pro vzory zpět do ranné renaissance italské až k Fiesolovi, nedovedl však postavy svoje prodchnouti bezprostředním citem náboženským. Také některými neoděnými postavami, které někdy mythologickými názvy jsou označeny, dodělal se **A.-D.** svým časem značných úspěchů. Jsou to zejména *Psyché* (1867), *Venuše* (1863) a *Mladá dívka s pannou* (1864). Konvencionální idealismus, přesná kresba, vytříbenost mluvy formové co výsledek svědomitých studií těla lidského jsou vlastnosti společné jim všem. Také co portraitista byl **A.-D.** hledán a oblíben. — R. 1878 vydal zajímavý spis o atelieru Ingresově založený na vlastních vzpomínkách. Zemř. r. 1885. *Tá.*

Amaxiki, Hamaxiki, též Hagia Maura, Leukas (úředně) zváno, jest hlavní město iónského ostrova Leukadie a leží v úrodné rovině na sev. břehu ostrova. Jest sídlem řeckého arcibiskupa, má dva přístavy, z nichž Porto Drapano prostrannější jest a má 3434 ob. (1879), zabývajících se orbou, jirchářstvím a hotovením látek bavlněných. Asi 1 *km* sev. od města leží na ostrohu pevnůstka Santa-Maura ze XIV. stol., již s městem spojuje vodovod, zřízený od Turků, jehož nyní užívá se za most mezi oběma místy.

Amaxofobia (řec.), strach před jízdou na voze, vyskýtá se u lidí neurasthenických, hysterických a pod. a rovná se agorafobii, co se týče vzniku i průběhu. *Peč.*

Amazia (řec.), zrůdný nedostatek bradavek u žlaz prsních. *Peč.*

Amazonas: 1) A. neb Alto Amazonas, největší prov. císařství brasilského, prostírá se po obou stranách středního toku řeky Amazonské mezi 5° 10′ sev. šíř. — 10° 20′ již. šíř. a 56° 20′ — 75° 10′ záp. dél. hraničíc na sev. s anglickou Guaianou a Venezuelou, na záp. s Columbií, Ecuadorem, Peruánskem, na jihu s Bolivií a provincií Matto Grosso, na vých. pak s provincií Pará. Rozloha její udává se úředně na 1,897.020 *km*², avšak číslo toto nemůže býti spolehlivo, poněvadž hranice naproti okolním státům a provinciím nejsou dosud přesně vymezeny. Ohromné území toto tvoří nepřetržitou alluviální nížinu, nad niž se pozdvihují jen nečetné pahorky; teprve na sev. hranici vypínají se směrem od západu k východu značnější pásma horská, zvláště táhla Sierra de Pacaraima. Vodopisně náleží **A.** úplně v úvodí řeky Amazonské, která provincií touto po celé délce její protéká a obrovské přítoky své Yacaraná, Juruá, Purús, Madeiru, Putumayo, Yapuru a Rio Negro na území jejím přijímá (srovn. Amazonská řeka). Podnebí je horké a vlhké, průměrná roční teplota 26—29° C. (Castelnau, Agassiz), avšak zřídka kdy teploměr stoupá nad 40°. Minerální bohatství není ještě prozkoumáno a známy jsou jen velmi dobrá hlína hrnčířská, barvířský jíl, mastek a něco kamenné soli. Květena i zvířena jsou nad míru bohaty, ale dosud velmi málo se z nich těží. Obyvatelstvo je velmi řídké; r. 1883 počítáno na prostranství tomto pouze 80.942 obyv., z nichž bylo 942 otroků; většina jich jsou smíšenci a Indiáni, něco černochův a bělochů, nejvíce v hlav. městě žijících. Od té doby, co provedena jest paroplavba po Amazonské řece a přítocích jejich, povznesl se obchod s Evropou značně, neboť r. 1872—73 obnášela cena dovozu i vývozu jen 29.000 zl., avšak v prvém pololetí r. 1883 již 1,225.000 zl. Z Evropy dovážejí sem potraviny, pivo, víno, lihoviny, látky, oděv, zbraně a j. Vyváží se kaučuk, kakao, barevná dřeva a j. **A.** býval stále částí provincie Pará a teprve roku 1821 zřízen za samostatnou provincii, avšak později utvořen z něho opět pouhý kraj (comarca), až roku 1850 byl znovu za zvláštní provincii ustanoven. Hlavním městem je Manáos s 5000 ob., sídlo presidenta, municipálního soudu a střed ruchu obchodního.

2) A., departement republiky Peru, hraničí na sev. s Ecuadorem, na vých. s departementy Cajamarkou a Libertadem, na vých. s Loretem. Tvoří většinou náhorní rovinu, kterou Marañon a přítoky jeho znamenitě zavlažují, tak že pro úrodnost svou a bohatství všelikých plodin náleží k nejlepším částem republiky; ale dosud je poměrně málo vzdělána a osídlena. Počítáť se na rozloze 34.115 *km*² obyvatelstva pouze 34.245 hlav (1876); předním jeho zaměstnáním je orba, hlavně pěstování tabáku, které však v poslední době pokleslo, a výroba výborných slaměných klobouků, které odtud také již vyvážejí. Politicky dělí se v provincie Luya na záp. a Chachapoyas na vých.; hlavním městem je Chachapoyas.

3) A., territorio **A.** y Alto Orinoco, territorium Spojených Obcí Venezuelských, zřízené na základě nové ústavy r. 1881, prostírá se mezi státem Apure a venezuelskou Guaianou na sev. a vých., Columbií na záp. a Amazonskou provincií na jihu, zaujímajíc 235.566 *km*² s 38.340 obyv. (1886). **A.** je krajina hornatá a lesnatá, kterou hojně zavlažují velké řeky Orinoko, Cassiquiare, Rio Negro, Rio Ventuari, Rio Guaviare, Rio Meta a j. Hlavním městem je San Fernando de Atabapo, kteréž jako místo obchodní vzbuzuje velké naděje do budoucnosti.

Amazonit viz Mikroklin.

Amazonky (*Ἀμαζόνες*), v myth. národ bojovných žen, tvořících zvláštní státy ženské a ovládaných vlastními královnami, jejichžto hlavním sídlem bylo město Themiskyra nad řekou Thermódontem v Kappadokii; však také krajina skythská při jezeře Maiótském a v pořící Tanaida, ano i Libye a jiné kraje vzdálené uváděny co sídla **A**-nek. Jen občasně obcovaly s mužskými příslušníky sousedních kmenův. Chlapce novorozené prý zabíjely, nebo odesílaly je otcům jejich, kdežto dívky své učily umění válečnému i loveckému; také

zbavovaly prý je pravého prsu, aby lépe vlásti mohly lukem a oštěpem (dle pověsti zakládající se patrně jen na mylném etymolog. výkladě jména A-nek). Horlivě se zabývajíce řemeslem válečným i lovem, byly obzvláštními ctitelkami Area a Artemidy. Z pravidla bojovaly koňmo, řídčeji pěšky nebo na vozech i činívaly časté nájezdy do krajů sousedních (o čemž již v Homérově Iliadě několikráte zmínka se děje), ano i do zemí vzdálenějších; ba odvážily se i na půdu Hellady. Při válečných těchto výpravách založena prý jimi četná města pobřežní, jako Smyrna, dle některých i Efesos. Postupem doby jará obraznost ducha řeckého, utkavši okolo základní té ideje bojovného nadšení ženského celé pásmo, utvořila z A-nek obecně uznané pravzory bojovnosti ženské, jež takové došly obi datují různá »Amazonika« ještě z dob pozdních, ač obsah jejich nyní již málo se dá určiti. Báje o A-kách, majíce bezpochyby jádro historické, východiště své měly asi ve skutečné bojovnosti ženských příslušníků některých národů, v Asii daleko proniknuvších, jakož i v oné historicky zjištěné převaze žen (gynaikokratii), jež u nejednoho z národů starověkých různým způsobem se projevovala. — Jiní badatelé, pojímajíce A. jako národ ryze báječný, hledají původ mužatek těchto v instituci bojovných a zároveň panenských hierodul, sloužících bohyni Artemidě, po případě různým asijským božstvům významu obdobného. Ještě jiní pokládají A. u velikých zástupech ve družině měsíčné bohyně Artemidy na divých ořích se prohánějící za divé ono vojsko nebeské, vojsko bouří a mraků,

Č. 187. Boj Amazonek s Řeky (vása národního musea neapolského).

liby v bajesloví, že právě nejznamenitější bohatýři řečtí v řadě nejslavnějších činů svých vykazují také zápas s A-kami. Zvláště trojí báje toho druhu trvale zaměstnávala básnictví epické i umění výtvarné, totiž výprava Héraklcova za účelem získání pasu královny A-nek, pak Théseovo válčení s nimi, skončené až na půdě attické, a posléze půvabný mythus o Achilleově boji s královnou jejich Penthesileiou. Pokud dotýče se charakteristiky A-nek, líčí je básníci s jedné strany sice co ženy kruté a jemnějším citům ženským nepřístupné; avšak v mladších básních epických a příslušném umění bývaly představovány také co ženy nemálo sličné a přístupné něžnému citu lásky, ano i vášnivé v něm, poskytujíce právě touto protivou povah umění slovesnému i výtvarnému vždy látky nad míru vábné. Co se básnictví epického týká, uvedl A. do básnictví národního vlastně teprve Arktinos, jenž královnu jejich Penthesileiu předvádí jakožto prvou z řeků přichvátavších na pomoc obleženým Trójanům. Odtud A. zhusta se objevují v básnických výtvorech starověkých, jež okolo měsíce se řítí. Preller, Griech. Mythol., 3. vyd., 2, 85. Podobně nejista jest také etymologie jména; srv. Jacobi, Handwörterb. d. griech. und röm. Mythol. str. 83. Roscher, Lexikon der griech. u röm. Mythologie. Příbuzné báje jinonárodní viz Mužatky. *Dnl.*

Amazonky v umění. Jak v malířství, tak v plastice řecké byly A. záhy a s velikou oblibou zobrazovány. Typus, který A. v obou těchto odvětvích umění mají, jest typus žen bojovných. Co se předně malířství týká, představeny jsou A. na vásách s černými figurami ve zbroji řecké, bojují zde pěšky a většinou podléhají svým odpůrcům; na vásách s červenými figurami zobrazeny jsou v pestrých, těsně přiléhajících oděvech orientálních, upomínajících na asijskou jejich domovinu, bojují zde většinou koňmo, nepodléhají nikdy svým odpůrcům, ano často je přemáhají. Na vásách jihoitalských zobrazeny bývají A. v rouchu barevném, ve zbroji cizí, pravý prs bývá často obnažen. Pod č. 187. podána jest zde na ukázku malba slavné jedné vásy jihoitalské, nalezené v Ruvu a chované nyní v národním museu

neapolském pod č. 2421. (Heydemann, Die Vasensammlung des Museo Nazionale zu Neapel č. 2421.) Ve středu malby viděti jest A-ku v dlouhých vlajících kadeřích, jež zasažena jsouc kopím mladého Řeka v pravé rámě k zemi klesá a otáčejíc hlavu k nepříteli svému prosebně pravici pozvedá — v této skupině shledává asi neprávem Schulz Achillea a Penthesileiu. Klesající družce spěje k pomoci s pravé strany jiná A-ka na koni. Za ní viděti jest vousatého Řeka, jenž obraceje hlavu nazpět tasí meč svůj proti A-nce jej pronásledující. V levo klečí na pravém koleně vousatý Řek a pozoruje bedlivě pohyby A. na koni jedoucí, aby chránil před útokem jejím mladíka před ním bojujícího. Konečně v zadu viděti jest A-ku, jež pozvedá meč proti mladíku na kolena kleslému (na naší kresbě viděti jest pouze levou ruku a část chlamydy mladíkovy). Typu A-nek v malířství oblíbeného nemohla ovšem plastika vhodně užiti; zde představovány A. v krátkém chitónu, buď s jedním nebo s oběma prsy obnaženými, formy těla jejich přecházejí ve formy těla mužského. Pro vývoj typu A-nek v plastice řecké byla epochální ta okolnost, že pro chrám Artemidin v Efesu byla objednána socha A. O cenu konkurrovali nejslavnější současní sochaři řečtí: Feidias, Polykleitos, Krésilas a Pradmón, a první cenou vyznamenána byla A-ka Polykleitova (Plinius N. H. 34., 53.). Repliku slavné této sochy Polykleitovy shledávají archaeologové skoro jednohlasně v překrásné soše chované v rotundě starého musea berlínského pod č. 7. (viz vyobrazení č. 188.). Socha tato, z pentelického mramoru shotovená, nalezena byla roku 1868 v Římě, r. 1869 byla zakoupena pro museum berlínské. Restauraci sochy té provedl za přispění Helbigova geniální Steinhäuser. Socha představuje A-ku, jež krvácejíc z rány zasazené jí na pravé straně prsou v smutku a únavě opírá se levou rukou o pilíř, pravou klade si na hlavu. Tělo A. jest poněkud na zad nachýleno, hlava na pravo skloněna, velké oko pohlíží s výrazem truchlivým v dáli. Oděna jest krátkým, dvakrát přepásaným chitónem, jenž jest na levém rameni rozepjat, tak že ňádra jsou rozhalena, jmenovitě levá strana prsou jest úplně obnažena. Formy těla A-nčina jsou široké, mohutné, prosté vší ženskosti. Za vadu sluší pouze vytknouti pozdvižení pravého ramene do výše, čímž rána se musí ještě více otevříti; zdá se, že Polykleitos nedbaje tohoto pathologického momentu chtěl pouze představiti tělo A-nčino v přesné, správné ponderaci, jakž bylo jeho zvykem (Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse antiker Bildwerke, č. 513.). Typus A. Feidiovy shledávají Klügmann, Michaelis a j. asi právem v překrásné soše kapitolského musea v Římě (Friederichs-Wolters, č. 514.) představující A-ku, jak opírajíc se pravicí o oštěp levicí odhrnuje roucho s pravé strany prsou a s výrazem bolestným prohlíží si obě rány, nad pravým prsem a pod ním zasazené. Na soše kapitolské jest ovšem pravá ruka nesprávně restaurována. V obličeji této A. převládá bolest; formy těla jejího jsou plnější a měkčí než u A. berlínské. Vedlé těchto dvou typův, Polykleitova a Feidiova, představujících A-ku raněnou, máme ještě třetí typus, představující A-ku v plné válečné akci. Typus tento repraesentuje v první řadě slavná socha musea vatikánského, dříve

Č. 188. Amazonka (Berlín, Staré museum).

chovaná ve ville Mattei (Friederichs-Wolters č. 516.), představující A-ku, jak pomocí dlouhé holi neb oštěpu chystá se na koně vyšinouti. Amazonomachie jsou často zobrazeny na vlysech chrámův a jiných budov monumentálních, na př. na vlysech chrámu Apollónova ve Figaleii, chrámu Artemidina v Magnésii, Mausolea halikarnasského, na hojných sarkofazích, zrcadlech, urnách, malbách nástěnných atd. —

Srovn. Steiner, Über den Amazonenmythus in der antiken Plastik, Leipzig 1857; Klügmann, Die Amazonen in der attischen Literatur und Kunst; Michaelis, Jahrbuch des archaeol. Instituts, 1886, str. 14—47; Baumeister, Denkmäler des klassischen Altertums, str. 58—64 a 1350—1352. *Výr.*

Amazonská řeka (Rio das Amazonas), mohutný veletok v jižní Americe, zaujímá následkem množství vody, kterou k moři odvádí, a obrovského úvodí, jež na rozloze asi 7,000.000 *km*² po většině císařství Brasilského a po velkých částech republik Venezuely, Columbie, Ecuadoru, Peru a Bolivie se prostírá, první místo mezi řekami na celé zeměkouli. Vznikajíc v jezeře Llauricošském (na 10°30′ j. š. a 76°30′ z. d.) na vysočině u Cerra de Pasco v Peru, 3653 *m* nad hladinou mořskou, teče nejprve na sszáp. hlubokým a těsným údolím mezi oběma pásmy hor Andských, tvoříc veliké množství peřejů a slapů. Ve vzdálenosti 500 *km* od pramene je splavna pro parní čluny. Při ústí přítoku Chinchipe mění směr svůj v severových. a prodírajíc se východním pásmem And má opět četné peřeje (*pongos*), z nichž Pongo do Manseriche jest nejznamenitější. Odtud vstupuje do obrovské nížiny jihoamerické; u Tabatingy dostává se na území brasilské a zachovávajíc přes četné okliky stále směr východní vlévá se posléze mezi 1° s. š. a 1° j. š. do Atlantského okeánu. Ústí její je rozekláno a dělí se ve tři ramena: na sev. Rio do Macapá, podobný zátoce mořské, s četnými ostrovy, ve středu Rio Gurupá a na jihu Rio Pará. Toto rameno spojeno jest s hlavním tokem **A**-ké řeky pouze četnými průplavy, mezi nimiž mohutný Tajipuru odděluje veliký ostrov Marajó od pevniny, a za tou příčinou mnozí zeměpisci Rio Pará nepokládají vůbec za příslušný k **A**-ké řece, nýbrž prohlašují jej za ústí Tocantinsu, který pak by byl řekou úplně samostatnou. Poněvadž však břehy a dno řeky skládají se z jílovitého pískovce a křemene, soudí Agassiz, že celá nížina brasilská tvořila druhdy ohromné jezero, a je-li mínění toto správno, potom musíme Tocantins pokládati za přítok řeky **A**-ké. Při rameni jižním leží obchodní město Belém neboli Pará, a proto plují tudy lodi mnohem častěji než skrze Rio Macapá. Celé ústí je 660 *km* široké i přesahuje tedy nejširší místo moře Baltického. Na horním toku až k Loretu při hranici peruánské nazývají domorodci **A**-kou řeku Tungaragua nebo Maranhão (Marañon), od Tabatingy až k ústí Ria Negra sluje Solimoes, odtud pak **A. ř.**, avšak úředně užívá se jména posledního pro celý tok její.

Délka řeky od pramene až k ostrovu Bailique obnáší (podlé Kaulbarsovy mapy Jižní Ameriky) 4929 *km*, jest tedy **A. ř.** co do délky toku teprve čtvrtou řekou na světě (Mississippi-Missouri 6750 *km*, Nil 6470 *km*, Ta-Kiang 5083 *km*). Naproti tomu šířka jest dosti neurčita; v poříčí jejím totiž nachází se mnoho pobřežních jezer (*ipoeiras*), která s hlavním tokem spojena jsou přirozenými průplavy (*igarapés*), a týž úkaz vyskytuje se také u přítoků, čímž vznikají tak četné bifurkace, že mnohdy je úplně nemožno šířku řeky stanoviti. Avšak tam, kde měření je možné, jeví se šířka velmi značná; nejužší místo je v tak zvané úžině Pauxiské u města Obidos, kteréž za nízkého stavu vody měří 1912 *m*; avšak již nad ústím Madeiry obnáší několik kilometrů, u Santaremu při ústí Tapajozu 15 *km* a při ústí Xingújském u Porto de Moz 80 *km*. Neméně značna je hloubka, kterou průměrně na 75 *m* páčiti možno, ale na mnohých místech i 100 *m* přesahuje. **A. ř.** shromažďuje v řečišti svém téměř veškero vodstvo ze středu jižní Ameriky, přijímajíc po obou stranách přes 200 přítoků, z nichž na 100 je splavných a 6 náleží mezi veletoky prvého řádu. Splavná část hlavních přítoků na brasilském území udává se ve výkazech úředních na 32.822 *km*, menších řek a jezer na 6600 *km*, tak že i s hlavním tokem obnáší paroplavební síť amazonská jen na území brasilském 43.250 *km*, ačkoli v tomto čísle není ještě pojat Tocantins se svými ohromnými přítoky. Nejdůležitější z pobočních řek **A**-ké řeky jsou: na pravém břehu: Rio Huallaga, Ucayali, Yacarana, Jutahy, Jurua, Rio Catua, Coary, Rio Purús, Madeira, Rio Paraudry, Rio Tapajoz, Rio Xingú, Rio Uanapú a Tocantins s Araguayem; na levém břehu: Chinchipe, Morona, Pastaza, Tigre, Napo, Putumayo (Iça), Yapura, Rio Negro (největší z řek pobočních, přivádějící zároveň vodu z velikého přítoku svého Branka), Rio Jamudá, Rio das Trombetas, Rio Curuputúba, Rio Paru, Rio Jary, Rio Anaurapucú a Rio Paranátuba. Množství vody, které **A. ř.** do moře přivádí, je ohromné, avšak jednotlivá udání různí se od sebe velice; obyčejně uvádí se mínění Martiusa, kterýž páčí množství vody za vteřinu odtékající na 4,995.840 krychlových stop. Rychlost toku obnáší 6·6 *km* za hodinu a vody valí se do moře s takovou silou, že ještě u velké vzdálenosti od břehu poznati lze sladkou vodu říční. Naproti tomu však také mořský příliv proniká daleko do řečiště **A**-ké řeky, ano možno jej zcela zřejmě pozorovati až u města Obidos, přes 400 *km* od ústí vzdáleného. Zvláštní úkaz, který však také na některých jiných řekách není neznám, tak zv. pororoca, vyskytuje se ve dnech po úplňku a novém měsíci: několik obrovských vln, 4—5 *m* vys., žene se s hromovým rachotem slyšitelným na 5—6 mořských mil ze širého moře do ústí a působí tam mnohdy velikou zhoubu.

A. ř. má jako Níl pravidelné roční stoupání následkem doby deštivé; toto zaplavování počíná v lednu na horním toku, v únoru na střední části mezi Tabatingou a Riem Negrem, na dolním toku pak v březnu a dubnu. Poněvadž v únoru a březnu jsou deště trvalé, stoupá voda potom velmi rychle a zaplavuje ostrovy i kraje vůkolní; v červnu dosáhne největší výše a počíná odtud klesati. Zajímavo je, že právě v tu dobu severní přítoky mívají vody málo a tu následkem mocného přívalu zastavuje se často tok jejich, ano někdy i nazpět se obrací. Stoupání trvá

celkem 120 dní; za maximum jeho přijímá Agassiz 17 *m* nad normálním stavem vody, za maximum klesání 10 *m* pod normálem. Celé pořící od úpatí hor Andských až k břehu mořskému tvoří nepřetržitý prales. K bujné, tropické vegetaci na březích druží se neméně bohatá zvířena pozemní i říční, zejména ryb, kteréž jsou předmětem vydatného lovu. Přes toto přírodní bohatství, které podél A-ké řeky se jeví, jsou břehy její jenom řídce osídleny, většinou jen od Indiánů a smíšenců; ale od té doby, co tudy zavedena pravidelná paroplavba, rozproudil se i v této příčině ruch čilejší. Nepříznivé poměry klimatické vadí ovšem nejvíce vydatné kolonisaci.

Plavba na A-ké řece povznáší se v posledních desítiletích neustále; značná hloubka řeky i mnohých přítoků dopouští, aby i velké lodi mořské zcela bezpečně po ní pluly, kdežto větry vanoucí od břehu mořského k západu podporují dopravu také na lodích plachetních. Na základě smlouvy uzavřené mezi Brasilií a Peruanskem 23. října r. 1851 zavedena po celé řece pravidelná paroplavba, a když dekretem císařským 7. září 1867 plavba po A-ké řece prohlášena za svobodnou pro lodi všech národů, vzmohl se ruch plavební měrou neobyčejnou a krátí patrně vstříc znamenité budoucnosti. Prozatím vyvážejí se po A-ké řece z vnitrozemí hlavně plodiny lesní, kaučuk, želví tuk (Manteca), ryby a j. Bolivie, Peru i Columbie stavějí silnice a dráhy kolem peřejův, aby bylo docíleno spojení mezi horním i dolním tokem řeky. Přední paroplavební společnost, kteráž po A-ké řece dopravu obstarává, jest Amazon-Steam-Navigation-Company-Limited, zal. 1867 v Pará, v jejíž službách r. 1880 bylo 29 parníkův o 3410 koňských silách a 12.321 tunách. Hlavním přístavem pro celé úvodí jest město Pará, při ústí ramene Pará, s kterým mají pravidelné spojení Liverpool, Havre, Nový York a Rio de Janeiro, ano v poslední době pomýšlí se na přímou plavbu z Anglie do Manáos, hlav. města provincie amazonské. Rozvoj obchodní v úvodí A-ké řeky nejpatrněji jeví se odtud, že cena dovozu a vývozu v Pará, která roku 1850 jen 7,000.000 zl. obnášela, r. 1880 na 39,000.000 zl. stoupla, z kteréhož obnosu jenom $^{1}/_{13}$ připadla na Peru, Bolivii, Ecuador, Columbii a Venezuelu, naproti tomu $^{11}/_{12}$ Brasilii se dostalo.

A-kou řeku objevil r. 1500 Vicente Yañez Pinzon při ústí jejím a nazval ji Paricura, ale dále jí nezkoumal. R. 1541 vojenský hejtman Pizarrův, Orellana, poprvé plavil se po ní od ústí řeky Napa až do Atlantského oceánu; od něho dostalo se jí také nynějšího jména, poněvadž prý při ústí Ria de Trombetas Španělové napadeni byli od Indiánů, mezi nimiž bojovaly i ženy, jež Orellana přirovnal ke starověkým Amazonkám. Cenu vědeckou však měla teprve výprava, kterou tudy podnikl Condamine v l. 1743—1744. Od té doby předsevzaty do pořící jejího mnohé cesty výzkumné; epochální jest výprava Alexandra Humboldta, po něm pak badali zde Spix a Martius (1819 až 1820), Maw (1829), R. Schomburgk, Pöppig a J. J. Tschudi (1831—32), pruský princ Adalbert (1842), hrabě Castelnau (1846), Herndon, vyslaný od Spojených Obcí severoamerických (1850), Wallace (1852), Avé-Lallemant (1858), Markham (1859), Bates (1861), Marcoy (1866), Agassiz (1866—67), Orton 1867 a j. Vláda brasilská rovněž nelenila a dala r. 1862—64 od zvláštní kommisse celé pořící prozkoumati a sestaviti podrobnou mapu jeho; také výzkum pobočních řek v Peru, Brasilii i Bolivii zdárně pokračuje.

Literatura: Herndon, Exploration of the valley of the Amazon (Wash. 1853); Maury, The Amazon and the Atlantic slopes of South America (t. 1853); Wallace, Narrative of travels on the Amazon and Rio Negro (Londýn 1853); Bates, The naturalist on the river Amazonas (t. 1864); Markham, Expedition into the valley of the Amazonas (t. 1859); Avé-Lallemant, Reise durch Nordbrasilien (Lipsko 1860); Marcoy, Voyage à travers l'Amérique du Sud etc. (Paříž 1869); Agassiz, A journey in Brazil (Boston 1868); Scientific results of a journey in Brasil (Londýn 1870); Andree, Geographie des Welthandels (Lipsko 1872); Orton, The Andes and the Amazon (3. vyd. Lond. 1877); Mathew, Up the Amazon and Madeira rivers (t. 1879).

Amazonský delfín, *Inia boliviensis* D. Orb. (*Delphinus amazonicus Spix a Mart.*), sladkovodní ssavec kytovitý, žijící v řece Amazonské a v Orinoku.

Amazonský kámen viz Mikroklin.

Amazonský papoušek (*Chrysotis amazonica* Swains.) viz Papouškové.

Amb viz Ambi.

Amba zove se v Habeši vysoká, strmá skála, nahoře plochá, podobající se zkomolenému kuželi. Tyto amby (A.-Ras, A.-Gešen, A.-Sel a j.) svlažovány jsouce vodou a majíce značnou vegetaci hodí se výborně k obraně a bývají proto útočištěm loupežníkův a vzbouřencův.

Ambacia v. Amboise.

Ambactus, slovo, jehož původ jest nejasný, znamenalo u Gallů (Caesar, Bell. gall. VI. 15.) člena tělesné stráže knížecí. U národů germanských užíváno téhož slova (sthn. *ampaht*, něm. *ambacht*, ags. *ambiht*) k označení úředníka vůbec, později též úředního obvodu i úřadu, s kterýmž soudní nebo hospodářská správa určitého okresu byla spojena (*ambactum*). V právu lenním zachoval se výraz **a.**, i nazývány tu ambachtními lény léna záležející v určitém, vasallu svěřeném úřadu. —*l.*

Ambahta, město ve východoind. okresu saháranpúrském, v Severozápadních prov., má 6392 obyv. (1881), a to 3553 muhammedánů, 2326 hindů, 513 džajnů, velký bazár, dvě mešity z dob Humájúna (1530—1556), policejní stanici, pošt. úřad a dobře zřízenou školu. *Fl.*

Ambacht viz Ambactus.

Ambála, hlavní město kraje a okr. t. jm. ve Vých. Indii (Pandžáb), na dráze delhi-amritsarské, důležitá stanice vojenská, má 67.463 ob. (1881) a to hindů 34.522, muhammedánů 27.115, sikhů 1867, džajnů 410, křesťanů a jiných 3549. Posádka jest 6 *km* již. od města; nalézá se

tam pěkný kostel, dům pro cestovatele (*bangalo*) a několik hotelů. Mezi čtvrtí vojenskou a městem jest čtvrť úřední, obsahující veřejné budovy, soudní dům, pokladnu, vězení, nemocnici, missionářskou školu a j. Město jest značné tržiště pro výrobky plodinné; vyváží se bavlněné látky, obilí, koberce; dováží se angl. sukno, železo, sůl, vlna a hedvábí. Jest to nejbližší železniční stanice ku klimatickému místu Simle, a proto jest tam také mnoho evropských obchodů s různými potřebami. Založeno bylo asi ve XIV. století. — Ambálský kraj obsahuje okresy ambálský, ludhianský a simelský, má 10.260 *km*² s 1,729.043 ob. (1881) a to 997.280 hindů, 525.012 muhammedánů, 195.787 sikhů, 3495 džajnů, 7448 křesťanů a j. — Ambálský okres má 6653 *km*² s 1,067.263 obyv. (1881); na severovýchod zasahuje do Himálaje, severně k Satledži, jihových. až k řece Džamně. Část v Himálaji jest hornatá a lesnatá, ostatní jest pláň. Mimo řeky pohraniční protékají okres Ghaggar, Sarsuti a j., z nichž se vody užívá k umělému zavodňování. Nižší kraje jsou dosti pěkně porostlé, zvěře jest dostatek. Okres má 5 měst s více než 10.000 obyv. Poměr vzdělané půdy k nevzdělané byl r. 1881 asi jako 9 : 6. Hlavní plodiny pšenice, ječmen, vikev, rýže, proso, kukuřice, bavlna, boby (*Phaseolus aconitifolius*) a cukrová třtina; pro domácí potřebu pěstuje se také mák, tabák a konopě. Průmysl není valný; vyrábí se železné zboží v městě Rúpaře, koberce v Ambále a hrubé plátno po vesnicích; hlavní obchod jest v plodinách. *Fl.*

Ambalema, město v jihoamer. republice Columbii, ve státu Tolimě, prov. del Norte, na levém břehu Magdaleny, při ústí Ria Recia, 160 *km* záp. od Bogoty; jsou zde zlaté doly, cukrovar, lihovar a v okolí rozsáhlou měrou pěstuje se znamenitý tabák »ambalemský«, z něhož vyrábějí se oblíbené doutníky; 6039 ob. (1870).

Amban, slovo mongolské značící velký, velmož, vyšší úředník, konečně úředník vůbec. Jako překlad čínského ta-žin (velký člověk) tvoří všeobecný mandžuský čestný titul vyšších hodnostářů = Velikánstvo a odpovídá evropskému Excellence. Naproti tomu užívá se ho mimo hranice Číny po celé střední Asii jako čestného titulu úředníků vůbec ani úředníků podřízených nevyjímaje. *Dk.*

Ambar (z pers. *anbár*), v ruštině značí skladiště, špýchar.

Ambarrové, keltický kmen v Gallii Lugdunské. Seděli po obou březích řeky Araru (Saône) mezi Aeduy, Sequany, Allobrogy a Segusiany, v nynějších depart. Ain, Rhône a částečně v Saône et Loire. Livius (V. 34, 38) zná je již mezi národy keltickými, kteří přes Alpy vytáhli do Italie. Bratří jejich v Gallii byli v době Caesarově kmen slabý a úzce s Aeduy spojený. Důležitější města v území jejich byla Axa Paulini (nyní Axese, sev. od Lyonu) a Lunna dále na sever nad řekou Ararem.

Ambarvalia viz Arvalští bratří.

Ambásamúdram, oddíl okresu Tinnevellie v madraské provincii, má 1473 *km*² s 165.152 obyv. (1881). Více než polovice půdy se vzdělává. Hlavní město t. jm., sídlo vládního úředníka, má 8770 ob. (1881) a to 8383 hindů, 313 muhammedánů, 54 křesťany. *Fl.*

Ambascia, původně tolik, co uložená někomu cesta jakás, zejména poselství, panovníkem do cizí země vyslané. Odtud ambasciare = v poselství se nalézati; ambasciator (franc. *ambassadeur*, ital. *ambasciatore*, špan. *ambaxador*) = vyslanec, nyní v obmezení na t. zv. velevyslance; ambassiata (franc. *ambassade*) = poselství, někdy též vlastnoruční list, zaslaný panovníkem jedním panovníku druhému zvláštním vyslancem. *—l.*

Ambassade (od *Ambacht, Ambt, Amt*) v mezinárodním právu značí hodnost velevyslaneckou, pak úřad (velevyslanectví) sám, hôtel velevyslanecký; droit d'a. jest právo vysílati velevyslance (v. Ambassadeur). *Tkl.*

Ambassadeur [ãnbasadér], franc., v mezinárodním právu až do XVII. stol. jediný druh diplomatických agentů. Dle reglementu vídeňského kongressu ze dne 19. března 1815 nazývají se tak zástupci státu u cizích dvorů, co do pořadu, přednosti a mezinárodního ceremoniálu první třídy — velevyslanci. Mylně se soudí, že mohou je vysílati jen státy s královskou hodností (*honneurs royaux*), ač státy malé sotva odhodlají se k velikým nákladům s vydržováním jich spojeným. Podobně odpírá se nověji tradicionálnímu nároku jejich, že jsouce zvláštními zástupci vladaře svého (*la parole vivante du Prince, qui les envoie*, Montesquieu) mohou konferovati jen opět se souverainy. Jest to nejvýše jen čestná přednost jejich, neboť co do práv jsou v témž postavení jako ostatní agenti diplomatičtí. (Srovn. řeč kníž. Bismarcka v sezení říšského sněmu německého 16. listopadu 1871.) *Tkl.*

Ambassi od Portugalců zváno São Salvador, město v portugalském Kongu, 262 *km* jihových. od ústí konžského, bývalo kdysi hlavním městem mocného království konžského a slynulo mocí a bohatstvím. Když totiž r. 1487 král konžský zemi svou Portugalcům otevřel a křesťanem se stal, usadili se zde missionáři, kteří jméno města na São Salvador přeměnili. A. stalo se středem portugalské moci v těchto krajinách a okrašlujíc se chrámy, kláštery, veřejnými i soukromými budovami přistěhovalců nabývalo vždy více rázu evropského. Zničeno byvši vpádem Džagů bylo znovu zbudováno a záhy mělo na 40.000 obyvatelstva. Avšak r. 1636 vymanil se král konžský z vrchní moci portugalské a vypudil všecky Evropany z města, které se odtud rychle ocitlo v úpadku, tak že Bastian r. 1857 nalezl tam mezi troskami budov evropských jen bídné chatrče černošské. Také křesťanství, k němuž všecko obyvatelstvo dle jména bylo obráceno, vzalo za své, a na místo jeho vyšinul se opět fetišismus. Zajímavo jest, že mnozí z obyvatelů užívají dosud titulů vévody, markýza, hraběte atd., kterých se jim od Portugalců dostalo.

Ambato: 1) A. obchodní město v jihoamerické republice Ecuadoru, v departementu

Č. 189. Město Amber.

tunguraguajském, 120 *km* již. od Quita a sev.-vých. od hory Chimboraza, 2800 *m* nad mořem, s 12.000 obyv.; provozuje pozoruhodné obuvnictví a pekařství. — **2)** Sierra del **A.**, horské pásmo vých. Kordiler jihoamerických v Catamarce, státě Spojených obcí Argentinských, táhne se na vých. břehu solnatého jezera Saliny a dosahuje vrcholy svými až 3800 *m* výšky.

Ambauba, *Cecropia peltata*, v. Cecropia.

Ambela, průsmyk horský, severových. od Pešauru do území Svatu vedoucí, pověstný v dějinách indických různými výpravami proti nepokojným a loupežným pohraničním kmenům, jež podnikaly vpády na britské území, tak r. 1857, 1858 a 1863. *Fl.*

Ambelakia, stará Amfilochia, tur. Embelek, tovární a obchodní město v řecké Thessalii, v eparchii larisské, v úrodné, vinorodé krajině na patě Kissovské hory (Ossy), při průsmyku Tempském, s 5000 obyv., již zabývají se hlavně pěstováním, spracováním a barvením bavlny (na červeno) a provozují značný obchod s vlnou a přízí. **A.** patřila do nedávna k tureckému vilájetu janinskému a teprve roku 1881 s částí sev. Thessalie postoupena království Řeckému.

Amber, opuštěné hlavní město východoindijského státu džájpúrského v Rádžputáně, asi 8 *km* sev.-vých. od nynějšího města Džajpúru, má 5036 obyv. (1881), a to 4346 hindů, 665 muhammedánův a 25 jiných. Jest to místo plné krásných starých staveb a vyniká svou velmi pěknou romantickou polohou. (Pohled na město podává naše vyobraz. č. 189.) Palác starý, počatý roku 1600 po Kr. rádžou Mán-Singhem, umístěn jest na vysokém horském hřbetě, výběžku pohoří Aravallie, na jehož úpatí jest krásné jezírko. Asi 150 *m* výše nad palácem nalézá se tvrz, kde vždy byla státní pokladna a státní vězení, a jest tak podnes. Palác dosud působí mohutným dojmem: rozsáhlé síně panovníků, krásné to sloupové stavby, skvělé komnaty a soukromé síně bohatě zdobené a uměle vykládanými dveřmi opatřené prostorné chodby — vše svědčí o někdejší slávě **A.**-u. Příšerný jest pohled na pestře natřený chrám bohyně Kálí, jíž zde denně kněží obětují kozu v upomínku na někdejší oběti lidské. Pod hradem poblíže jezera jest také několik chrámů, rozsáhlé sady, letohrádek, vodotrysky atd. *Fl.*

Amberg, staré, již v XI. stol. připomínané okr. město v bavorském vládním okr. hornofalckém, na ř. Vilse a na st. dráze norimbersko-brodské, 55 *km* východně od Norimberka, s 15.812 obyv. (1885). Býval hlavním a sídelním městem Horní Falce, jest sídlem appellačního a okresního soudu, lesního a horního úřadu, vyniká pěknou výstavností, má imposantní chrám sv. Martina a kromě toho 10 jiných kostelův a kapli, bývalý kurfirštský zámek, radnici z r. 1490, gymnasium, průmyslovou a obchodní školu, král. bibliotéku, ně-

kolik klášterů, 2 nemocnice, sirotčinec, trestnici, král. továrnu na ručnice, továrny na zboží kameninové (»amberské nádobí«), minerální barvy (»amberská žluť«), zboží plechové, látky vlněné a plátěné, pivovary a značný obchod s dobytkem. Obyvatelstvo amberské z velké části jest zaměstnáno v blízkých král. železných dolech a vysokých pecech. Dne 24. srpna 1796 porazili zde Rakušané pod arcikníže tem Karlem Francouze pod Jourdanem. — Okres amberský jest téměř z polovice lesem porostlý a má na 733 *km*² ve 2 městech a 59 obcích 25.934 obyv.

Amberg Wilhelm, něm. genrista, nar. 1822 v Berlíně. Jsa žákem Begasovým (1839-42) a později v Paříži Cognietovým (1844—45) náleží A. k oněm malířům německým, kteří po příkladu a vzoru Francouzů především hbitost technickou a vábný kolorit si osvojiti usilovali. Za pobytu v Italii stali se mu staří mistři nenáhlými učiteli účinků koloristických. A. žije v Berlíně a náleží dosud k produktivním a oblíbeným genristům. Moderní tendence naturalistická přechází ovšem k dennímu pořádku přes hladce malované, povrchně vzrušené, v barvě konvencionální postavy, jak A. ve způsobě bezmála již šablonovité je provádí. Hlavním thematem jsou mu pravidlem lehce humoristické nebo pohnutlivé situace a výjevy ze života dam vyšších kruhů, často v rokokové kostymy oděných, vždy sličných a úplně moderních. Novellistickou povídavost má A. společnu s řadou starších genristů německých. Zvláštní jest mu jemný cit pro krajinu, jejíž charakter dovede přizpůsobiti povaze motivu. A. byl r. 1877 medaillován; r. 1869 jmenován členem akademie berlínské, na níž též co professor působí. *Tá.*

Am Berge: 1) A. B. viz Kostelní Horka. — **2)** A. B., vesnička, 9 d., 34 obyv. něm. (1880), hjtm., okres a fara Litoměřice (¾ hod. sev.), obec Mířevice.

Amberger Christoph, něm. malíř XVI. st., zemř. 1561 nebo 1562; rok a místo naroz. nejsou známy. Působil v Augšpurce, kdež roku 1530 do cechu malířského byl přijat. Není známo, u koho se vyučil, ale jest patrno, že strávil delší dobu v Italii, ježto obrazy jeho jeví vliv italský, jmenovitě školy milánské. A. vládne dokonaleji formou, než kterýkoli současný německý malíř kromě Holbeina, jemuž také některé podobizny A-ovy druhdy byly připisovány. Prvního většího úspěchu dobyl tím, že r. 1532 bylo mu dovoleno malovati podobizny Karla V., nyní v obrazárně v Sieně se nacházející. Z četných podobizen, dílem pověřených, dílem jemu připisovaných, vyniká obzvláště podobizna S. Münstera, skladatele známé kosmografie, chovaná v museu berlínském. Pokud se týče obrazů církevních, stojí A. na výši svým oltářem v jedné kapli chóru v augšpurském dómu. Jmenovitě tento oltář s ušlechtilým obrazem Matky boží jeví vliv italský v nejpříznivějším světle, kdežto pozdější jeho dílo z r. 1560, *Opatrné a bláznivé panny* v kostele sv. Anny v Augšpurce, činí svou manýrovaností nepříjemný dojem. Z velkých jeho maleb na fasádách augšpurských nic se nezachovalo. Co do doby svého působení jest A. poslední vynikající malíř německý XVI. století. *Chl.*

Ambérieu [ãnberjé], hl. m. franc. kantonu t. jm., v arr. belleyském a v depart. ainském, při křižovatce drah lyonsko-genevské a pařížsko-středomořské, s 3700 obyv.; vyrábějí se tady plátno, kůže, papír, sukno a je tu přádelna na bavlnu.

Amberská hlína, nepravě amberský tripel nazvaná, jest zvláštní porovatá hornina, která ssaje dychtivě vodu, aniž se rozpadá. Dá se snadno rozetříti a skládá se v podstatě z kyseliny křemičité (90 % SiO_2); dobývá se okolo Ambergu v Bavorsku. —*n*—

Ambert [ãnbér], hlavní místo arrondissementu ve franc. departementu puy-de-dômeském, v úrodném údolí na pr. bř. Dory na záp. úpatí Forezských hor, dříve hlav. město krajiny Livradois, se 7700 obyv.; žulový chrám sv. Jana z XV. stol., továrny na papír, stužky, krajky a tabatěrky a čilý obchod se sýrem, jenž pokládá se za nejlepší auvergneský.

Ambi (amb-, am-, an-, řec. *ἀμφί*, kolem, *ἀμφίς*, s obou stran, řec. *ἄμφω*, *ἀμφό-τεροι*, lat. *ambo*, slov. *oba*), čes. dvoj-, ob-, o-, vyskytuje se často ve slovech složených, na př. ambi-viu-m, dvojcestí, amb-iguu-s, dvojsmyslný, nejasný, temný, an-ceps, dvojhlavý, obojetný, nejistý, amb-i-tu-s, obvod, amb-ages, oklika, okolky.

Ambiani, keltský kmen v belgické Gallii. Zaujímali dnešní depart. Somme v Picardii mezi Atrebaty, Bellovaky, Veromanduy a Suessiony. Proti Caesarovi postavili značnou moc vojenskou do pole, ale byli přemoženi. Hlavní město jejich Samarobriva nazváno později Ambiani (nyn. Amiens).

Ambice (z lat. *ambitio* — obcházení), ctižádost, touha po úřadu nebo vyznamenání; odtud ambicionovati, toužiti, ucházeti se o nějaký úřad nebo vyznamenání; ambiciosní — ctižádostivý. Původně znamenalo slovo to u Římanův obcházení, jelikož kandidáti pro nějaký úřad obcházeli voliče, aby si hlasy jejich získali. Z takového obcházení vyvinuly se zlořády toho druhu, že se hlasy kupovaly; i nabylo slovo a. nebo *ambitus* významu: nepočestné docházení úřadu, proti čemuž vydávány přiměřené zákony. Srv. ostatně ambitus.

Ambidexter (z lat.), oboruční, kdož oběma rukama stejně vládne. V přeneseném smyslu ramenář. *Peč.*

Ambigen (z lat.), původu i rodu obojího, tolik jako obojnatec.

Ambigu [ãnbigý], franc., dvojatý, obojetný, dvojsmyslný. Slove tak hostina, při které se všechna jídla postaví najednou na stůl, pak smíšenina věcí rozmanitých, všelicos. V tom smyslu: *Ambigu-Comique*, divadlo pařížské (založ. r. 1769) pro melodrama a vaudeville, na němž se dříve dávaly veselohry, výpravné kusy, pantomimy, opery komické atd.

Ambiguita (z lat.), dvojsmyslnost, nejasnost a neurčitost v řeči.

Ambiorix, kníže Eburonů v belgické Gallii, proslulý boji s Římany. Zbaviv se poplatku,

který Aduatukům odváděti musil, pobouřil v zimě r. 54 kmen svůj a přepadnuv legii, která vedením Q. Tituria Sabina v území Eburonů přezimovala, zničil ji úplně. Obrátiv se potom

Č. 190. Ambit v bývalém dominik. klášteře v Budějovicích.

rychle k sousedním Aduatukům a Nerviům podnítil je ku vzpouře proti Římanům a oblehl legáta Q. Tullia Cicerona, který v území Nerviů ležel táborem. Zpráva o povstání stihla Caesara na cestě do Italie; i přichvátal na pomoc a poraziv vojsko gallské odvrátil hrozící nebezpečenství. A. v následujících létech neustálými vzpourami znepokojoval Římany, a Caesar nebyl s to, aby jeho osoby se zmocnil. I strašlivé zpustošení území Eburonů nevedlo k ničemu. Konečné osudy A-ovy jsou neznámy, i zdá se, že se po úplném podrobení Gallie uchýlil za Rýn ke Germanům.

Ambit (lat. *ambitus, porticus, circuitus, ambulacrum;* franc. *cloître, clôture*; angl. *cloistre*; něm. *Kreuzgang*) jest ochoz k boku chrámů klášterních přiléhající, který na způsob loubí s arkádami buď otevřenými aneb okny opatřenými obklopuje zahradu klášterní. Vzorem ochozu jest atrium před průčelím starokřesťanské basiliky co předsíň chrámová se rozkládající pro katechumeny a kajícníky. Když později změnou kázně kajícné a katechumenátu atrium se vypouštělo, rozkvétající ži-

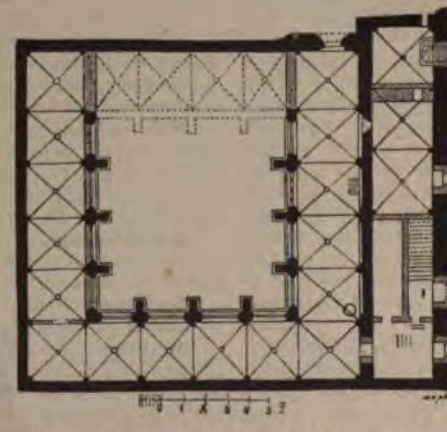

Č. 191. Půdorys ambitu z proboštství roudnického.

vot řeholní staré myšlénky moudře užil k novým účelům, zakládaje a-y kolem dvoru nebo zahrady klášterní, a to v krajinách severních na jižní, v krajinách pak jižních na severní straně kostela. Vzdušné loubí poskytovalo vítané prostory k soukromé pobožnosti a k menším průvodům církevním, ku klidné rozmluvě a zbožnému rozjímání řeholníků zde volně se procházejících, jakož i ku pochovávání dobrodinců kostelních a klášterních. Výstavnost odpovídala slohu chrámovému. V době starokřesťanské a prvorománské býval a. kryt stropem trámovým; dobou rozkvetlého slohu románského začínaje vždy se klenul. Pilíře, sloupky, hlavice, krakorce, kružba, žebra a jiné články architektonické pracovány jsou souhlasně s architekturou chrámovou, a to se zvláštní pečlivostí a láskou, poskytujíce dokonalý obraz vývoje slohového. Vcházelo-li se ramenem přiléhajícím ke kostelu do

svatyně, byla ostatní tři ramena a-u společnou předsíní k nejdůležitějším místnostem klášterním, jako jsou síň kapitolní, refektář a j. Ve středišti zahrady a-em obehnané stál kříž nebo studna, která však obyčejně v jihových. rohu se nacházela tvořic malou síň zbudovanou ozdobně architekturou a-u. Zde mnichové do chrámu se ubírající umývali si ruce a obličeje v umyvadlech (*lavacrum*) k tomu upravených. Ačkoli zbořením klášterů ve válkách husitských většina těchto památníků na vždy zanikla, zachovalo se ve vlasti naší přece několik krásných vzorů. Z doby přechodní pochází překrásný a. kláštera tišnovského na Moravě. Z doby gotické zachovalo se jich několik, z nichž k nejlépe udrženým patří a. kláštera vyšebrodského, třeboňského a j. Dle prastarého obyčeje malovány jsou na stěnách a-ů obrazy, jejichž předmětem bývaly výjevy starozákonní významně odpovídající výjevům novozákonním. Nejvzácnější toho druhu památkou jest a. kláštera emauského na Slovanech s parallelními obrazy malovanými na 26 polích nástěnných za Karla IV., z nichž valná část jest dosud tou měrou zachována, že štětcem dovedného umělce lze je obnoviti a příštím věkům dochovati. (Ke znázornění výkladu hořejšího podáváme půdorys a-u z proboštství roudnického č. 191. a vnitřek a-u v bývalém domin. klášteře v Č. Budějovicích č. 190.) V době renaissanční stavěny jsou prostorné a-y zejména kolem chrámů poutních, aby valným zástupům poutníků dostalo se přístřeší a místa k vykonání poutní pobožnosti. *Lr.*

Ambitus (z lat. *ambire*), ochoz, újezd. V starém právu českém označovalo se jménem **a.** území neb místo, které, když bylo prodáno, darováno, směněno, neb jinak zcizeno, smlouvající strany u přítomnosti svědků, mnohdy celých osad, obešly neb objížděly, při čemž hranice jeho sázením neb ohledáváním mezních kamenů a kopců ustanovovaly. Účelem tohoto obcházení neb objíždění při změně vlastníka bylo uvésti nového nabyvatele v držení a tak právní jednání na soudě předsevzaté a listinou, jakož i zápisem do desk stvrzené slavnostním způsobem dokonati, aby každý o tom vědomosti mohl nabyti a po případě odpor položiti. I o tomto obchozu byla sepisována zvláštní listina, v které jména všech přítomných svědků uváděna. Území, které takto strany obešly neb kouřmo objely, nazývalo se ochoz, újezd (lat. *ambitus quod sclavonice* újezd *dicitur, circuitus*, něm. *umlauf, meringe*) a obsahovalo všechny druhy půdy: lesy, pastviny i pole a po kolonisaci též dvory a několik vesnic. Ochozy takovéto spadaly nejspíše často v jedno s tak zv. okolím (lat. *vicinatus*, pol. *opole*), jehožto obyvatelům bylo podnikati společně obecná břemena krajská a ručiti za zločiny spáchané v obvodu jejich bydlišť; ony do jisté míry byly podobny něm. markám, a během času vyvinula se z nich větší panství. *JČ.*

Ambitus: 1. V řím. právu prostora mezi jednotlivými staveními. XII. deskami stanovená, která obnášela původně 2½, později 15 řím. stop. — 2. Vkoupení se v úřad, zločin vetření se v úřad dary neb podobnými prostředky nezákonnými. *Kr.*

Ambleteuse [ãnbltéz], malé město přístavní ve franc. depart. Pas-de-Calais, 10 *km* sev. od Boulogne, při ústí řeky Slack do Canalu la Manche, má mořské lázně a 726 ob., kteří většinou rybářstvím se živí. **A.** je nejspíše přístav itický (portus Itius), odkudž Caesar r. 55 a 54 před Kr. do Britannie se přepravil. Napoleon I. zamýšleje přepraviti vojsko do Anglie, snažil se přístav mezitím pískem zanesený obnoviti. Na blízku stojí mohutný žulový sloup, který zde Napoleon 1805 velké armádě postavil.

Amblève [ãnbléf], řeka 85 *km* dlouhá, temení se v pruském Porýnsku u Mirfeldu a jako Amela spěje ke hranicím belgickým, kde přijavši jméno **A.** teče kolem Stavelotu ke Comblainu au Pont, pod nímž vplývá do Ourthy. Na půdě německé vnímá do sebe s pr. strany Varchu, na půdě belgické s levé strany Salmu a Liennu. Nad **A**-vou Karel Martel r. 716 porazil na hlavu krále neustrijského Chilpericha.

Amblyafie (řecky), otupení hmatu.

Amblycephalus Kuhl, exotický rod hadův ze skupiny úžovkovitých (*Colubriformia*), z čeledi hlavatek (*Dipsadidae*). Jsou to dosti dlouzí hadi těla se stran smačklého, s hlavou napřed zaokrouhlenou, vzadu širokou a odstávající. Šupiny na těle jsou hladké, šupiny ve střední čáře hřbetní větší ostatních. Hadi tito mají zuby prosté, nerýhované a to v čelisti svrchní řádu malých zubů, v čelisti zpodní a na patře v předu po dlouhém zubu. Z rodu **A.** známe pouze jediný druh, **A.** *boa* Kuhl na Filippinách a Borneu, kdež na stromech po ještěrkách a ptactvu slídí. Jest 50 *cm* dlouhý a pestře zbarven maje tělo hnědé a červeně mramorované, se dvěma postranními řadami bělavých, černě lemovaných skvrn. *Šc.*

Amblygon (z řec.), tupý úhel. *Amblygonium triangulum*, tupoúhlý trojúhelník. *Št.*

Amblygonit, nerost obyčejně hrubozrnný, třemi směry štípatelný, šedobílý, zelenobílý až zelený, skelně lesklý a průsvitný. Tvrd. 6, hust. 3·05—3·11, chem. slož. $(Al^3)\,[PO_4]$, + $(Li, Na)\,F$; mimo to mívá něco vody. Lehce se taví, v kyselině sírové se rozpouští. Naleziště: u Penigu a Geieru v Sasku, Arendalu v Norsku, Montebrasu v dep. Creuse, Hebronu v Maině, Branchville v Connecticutě. *Hjn.*

Amblyopia (řec.), tupozrakost, nazváno bylo částečné porušení vidění, jehož příčin nebylo zevně viděti; od vynálezu zrcadla očního zove se tak částečné porušení, jehož příčin ani zevně, ani ve vadách akkommodace, ani uvnitř dosud zcela patrně viděti nelze. **A.** majíc tytéž příčiny jako amaurosa tuto mnohdy předchází nebo ji následuje; mimo to bývá někdy vrozená na obou nebo jednom oku (u dalekozrakých, albinův, u oka šilhajícího) nebo dostavuje se při úplavici cukrové, příjici, otravě nitrobenzolem, sirouhlíkem, olovem, tabákem a líhem. Charakteristické jsou

a-ie začínající ztrátou citlivosti pro barvy, zvláště zelenou a červenou ve střední části obzoru (tabák, alkohol a j.). Po delší době viděti lze často následný úbyt čivu očního. Terminu a. užívá se někdy i v nejširším smyslu co výrazu pro částečné porušení zraku vůbec. *D.*

Amblyopsis Dekay., krytočka, ryba měkkoploutevná z čel. jinořitek (*Heteropygii*), přebývající v podzemních vodách temných jeskyň kentuckých v sev. Americe, má oči zakrnělé, zvenčí neviditelné, tělo barvy jen bělavé a délku 12—14 *cm*: břišní ploutve buď jsou zakrnělé, buď scházejí docela, a řiť nalézá se před ploutvemi prsními. Oba druhové tohoto rodu rodí živá mláďata. *Bay.*

Amblyornis, australský rod ptáků z čeledi rajek (*Paradiseidae*), vynikající mohutnějším tělem a méně skvostným peřím, než jakým se honosí vlastní rajky. Známe dosud dva druhy rodu tohoto, jejichž obou domovem jest Nová Guinea. Prvý druh, **A.** *inornata*, dosahující délky 0·23 *m*, jest od domorodců také »ptákem zahradníkem« zván, což se vztahuje k jeho zvláštní zálibě v květinách. Staví si totiž na zemi z proutí chýžkovité hnízdo, před nímž ponechává malé místečko porostlé květinami a je stále též udržuje. Druhým z obou druhů jest **A.** *subularis*, pták menší předešlého, oranžovou chocholkou se honosící, jinak však dosud málo známý. *Šc.*

Amblypoda, řád ssavců vyhynulých, jejichž nohy vesměs pětiprsté opatřeny byly kopyty a jež Cope pokládá za předky nynějších ssavců kopytnatých. V Evropě zastoupeni jsou jediným vyhynulým rodem *Coryphodon*, hlavní však naleziště zbytků jejich jest v Americe ve vrstvách eocénových. Byli těla obrovského a zjevem svým slonu neb nosorožci našemu podobni. Zvláště pozoruhodným byl u nich málo organisovaný mozek, jenž v jistých znacích upomíná na mozek plazů. Cope rozděluje řád **A.** na tři podřády, z nichž prvý, *Taligrada*, obsahuje jediný rod *Pantolambda*, druhý, *Pantodonta*, rody *Coryphodon*, *Ectacodon* a j., třetí pak, jehož repraesentantem jest podivuhodný rod *Dinoceras*, rody *Titanotherium*, *Bathyopsis* a j. *Šc.*

Amblypterus Ag. (emend. *Traquair*), rod fossilních ryb z řádu *Ganoidei* (skelnošupinatých), z oddělení *heterocerci*, čeleď *Palaeoniscidae*. Rod tento byl v poslední době Traquairem velmi značně opraven a jinak ohraničen. Dříve nejhojněji uváděný druh, **A.** *macropterus* Ag., klade se nyní k rodu *Rhabdolepis* Trosch. Co typický druh rodu **A.** uvádí se nyní **A.** *latus* Ag. z lebašských (permských) vrstev v Saarbrückensku; také tam přichází **A.** *lateralis*. K **A.** staví Traquair také velmi mnoho dřívějších druhů rodu *Palaeoniscus*, jako na př. *P. vratislaviensis* Ag. z permských vrstev od Ruprechtic u Broumova, pak *P. Rohani*, *luridus*, *caudatus*, *obliquus* a *Reussi* také z permských vrstev (hořlavých lupků) u Semil v Čechách a jiné. Jest to tedy rod permský. U Žilova v Plzeňsku byla nalezena taktéž v permském útvaru obrovská ryba tohoto rodu, jež nazvána byla **A.** *gigas* a ve sbírkách Musea království Českého se chová; je tam mimo to mnoho jiných zbytků ryb, zachovány jsou v plochých sferosideritických peckách. (Srv.: Zittel, Handbuch der Palaeontologie, Palaeozoologie III. Bd. 1. Lief.; na str. 186. tamtéž jest uvedena další odborná literatura.) *Fl. Pa.*

Amblyrrhynchus Gray, pokolení leguanů, jejichž vlastí jsou jen ostrovy Galapagos. Jsou to statní, váhaví a leniví ještěři býložraví. Leguan mořský (**A.** *cristatus* D. B.) má na štítech na hlavě vysoké kuželovité hrboly, po těle všude drobné šupiny a od šíje až na konec ocasu pilovitý hřeben; krátké nohy mají prsty spojené blanami plovacími. Tělo má nahoře barvu načernalou s četnými skvrnami šedými, vezpod šedohnědou. Ještěr tento právem sluje mořským; umíť velmi dobře plovati. Rád se na úskalích pobřežních vyhřívá. Naproti tomu leguan drsnohlavý (**A.** *subcristatus*) nemá blan plovacích, žije toliko na souši a v děrách se ukrývá. Má na hrdle kůži řasnatou, hřeben na hřbetě nízounký a na ocase jen na přední jeho polovině; hlava má barvu žlutou, hřbet rzivorudou, boky hnědou s temnějšími skvrnami, břicho tmavožlutou. *Bay.*

Amblystegium Schimp., rod mechů listnatých (*Musci frondosi*) z čel. *Hypneae*. Náležejí sem plazivé, neleskłé mechy, četně rozvětvené, s lístky obyčejně kopinatými, v 5—8 řadách sestavenými, s pohlav. ústroji jedno- nebo dvoudomými, po boku hlavních os postavenými, s tobolkou sedící na dlouhém hladkém štětu a opatřenou velikým, tupě kuželovitým víčkem. Rod tento má dosti četné druhy milující místa vlhká u pramenů, studánek, na kamenech, na kůře starých stromův a j. Obecně u nás rozšířenými druhy jsou **A.** *subtile* Br. a Sch., a **A.** *serpens* Br. a Sch.; zvláště vlhká místa miluje **A.** *riparium* Br. a Sch.

Amblystoma Tsch., mlok příčnozubý (čeleď *Lechriodontia*), jehož dvacet druhů žije v sev. Americe. Nejznámějším jest axolotl **A.** *mexicanum* Cope (viz vyobr. č. 192. a 193.), zavalitý mlok zdělí 15—20 *cm*, jehož tělo po-

Č. 192. Amblystoma mexicanum, axolotl mexický, larva (Siredon pisciformis).

kryto jest měkkou, na trupu napříč vráskovanou kůží barvy hnědé se skvrnami temnějšími i naopak světlejšími, nažloutlými. Ocas

jest tlustý, obly a jen na konci trochu se stran smáčklý. Přední nohy mají po 4, zadní po 5 prstech. Jazyk jest jen na stranách a na

Č. 193. Amblystoma mexicanum, axolotl mexický, dospělé zvíře.

předu volný; na patře jsou dvě příčné, málo prohnuté řady zubův, uprostřed spojené, ale kost klínová jest bezzubá. Potravou hltavých těchto mloků jsou červi, korýši, pulci jiných obojživelníkův a vůbec drobnější živočichové, s něž jsou. Prve, než v Evropě poznali axolotly dospělé, bývali sem z jezer mexických dováženi jen pulci jejich. Ve vlasti své totiž axolotl velmi dlouho, ba snad do smrti zůstává larvou (viz vyobr. č. 192.), t. j., má po 3 žabrách vnějších, na hřbetě nízký, kožnatý hřeben, ocas ploutevnatý, se stran smáčklý a blanitou obrubou opatřený; ani světlejších skvrn kůže ještě nemá. Přes to však takoví neproměnění axolotlové snášejí vajíčka a vůbec se rozplozují. Proto jim také dali v Evropě s počátku zvláštní jméno (*Siredon pisciformis*). Avšak již Cuvier pochyboval, že by u axolotlů pulčí taková podoba byla stálou. A vskutku šesti axolotlům přivezeným r. 1863 z Mexika a chovaným v pařížské zahradě akklimatační počaly se r. 1865 chvosty žaber scvrkati, později jim i skulina žaberní zarostla, hřeben se hřbetu zmizel a ocas pozbyv obruby ploutevnaté pěkně se zakulatil; kromě tmavších skvrn objevily se po těle i skvrny bledožluté (viz vyobr. č. 193.). Slečně Chauvinově v badenském Freiburce také se podařilo, že se jí pulci axolotlův i z vajíček starších pulců vylíhli týmž způsobem ve mloky dokonalé proměnili, když jim byla poskytla příležitosti, že si na suchu mohli pobyti, i zdá se, že by se za podobných okolností proměnili u nás pulci všickni. Proč asi ve vlasti své zůstávají larvami, toho příčinou jest prý povaha půdy kolem jezer mexických, na níž by po dokonané proměně nenalezli toho, čeho jim k životu třeba (Weismann). Ostatně nevíme, nepromění-li se snad přece několik axolotlův i doma, ačkoli o tom po tu chvíli nemáme zpráv spolehlivých. *Bay.*

Amblyteles Nesm., domácí rod vos larvomorných č. lumků (*Entomophaga*) z čeledi *Ichneumonidae*, podčeledi *Ichneumonina*. Jest u nás velmi rozšířen a na druhy značně bohat. Larvy cizopasí v larvách a pupách motýlův a jsou v ohledu tomto užitečny. Nejznámějším z četných druhů jest **A.** *castigator* Grav. (lumek obecný), 10—14 *mm* dlouhý, štíhlého těla barvy černé, s nohami na holeních a stehnech červenými. *Šc.*

AM. B. M., v lat. nápisech = *amico bene merenti*, příteli dobře zasloužilému.

Ambo viz Kombinace.

Ambo viz Ambona.

Ambodik, vlastně Nestor Maksimovič Maksimovič (první jméno bylo přijaté značíc opakování slova Maksimovič ve vlastním jméně), ruský lékař a spisovatel, nar. 1740 ve Venriku v gub. poltavské, zemřel v Petrohradě 1812. Prvého vzdělání nabyl v kijevské duchovní akademii, kdež zůstal až do roku 1768, načež na krátko vstoupil do lékařského učiliště při vojenské nemocnici petrohradské. Již r. 1770 vypravil se za hranice a požívaje stipendia věnovaného kněžnou Kateřinou Dmitrijevnou Golicynovou pro nadané mladíky, kteří by se chtěli v cizině vycvičiti v porodnictví, prodléval na štrassburské universitě po více než čtyři roky, načež dosáhnuv zde diplomu doktorského navrátil se zpět do vlasti. V Petrohradě **A.** podrobiv se znova zkoušce nabyl práva ku vykonávání praxe a zároveň obdržel místo mladšího lékaře při petrohradské admiralitní nemocnici. R. 1776 jmenován učitelem porodnictví při obou vojenských nemocnicích petrohradských, již však roku 1779 povolán byl na místo M. M. Terechovského do Kronstadtu na lékařskou školu při tamější nemocnici admiralitní. V Kronstadtě nelíbilo se **A**-ovi nemohoucímu nijak rozvinouti svou speciální praxi, i žádal nazpět do Petrohradu, čemuž ochotně bylo vyhověno. Stal se opětně učitelem porodnictví při obou vojenských nemocnicích, načež jal se horlivě rozvíjeti činnost svou zaváděje mnohé a slibné novoty, začež v odměnu jmenován jest r. 1782 professorem porodnictví, r. 1784 ustanoven pak v téže hodnosti při nově zřízeném institutě porodnickém. R. 1786 na vyšší rozkaz zproštěn byl **A.** povinnosti přednášeti na obou školách lékařských při vojenských nemocnicích petrohradských, i mohl se odtud plně věnovati jednak povolání učitelskému, jednak činnosti spisovatelské, kterouž zabýval se téměř až do své smrti (1812). — **A.** byl z nemnohých učených lékařů své doby v Rusku. Jako spisovatel byl horlivě činným, i napsal nebo přeložil dvanácte větších děl, jež buď odnášela se ku pomocným vědám lékařským, buď ke speciálnímu odboru **A**-ovu (porodnictví), buď i k čistým vědám přírodním, zvláště ku botanice. Jak záslužnou byla činnost **A**-ova na poli vědy národní, vysvítá ze slov biografa **A**-ova, J. A. Čistoviče, jenž praví o něm, že on »z prvních počal vykládati naučné předměty po rusku i nucen byl sám tvořiti výrazy pro pojmy, které neměly dosud práva domácího v jazyce ruském«. Jmenujeme na konec ještě některá vynikající díla **A**-ova: *Vračebnoje veščestvoslovije* (Petrohr. 1883—89); *Anatomiko-fiziologičeskij slovar* (tamtéž 1783); *Iskusstvo povivanija* (t. 1784—86); *Fiziologija* (t. 1787); *Pervonačalnyja osnovanija botaniki* (t. 1796); *Novyj botanyčeskij slovar* (t. 1804, nové vydání 1808).

Amboellové, Ambuellové, obývají na území africkém mezi řekami Kubangem a Kuandou jsouce často promícháni s Luchazy. Jsou daleko více oddáni orbě než západní kmenové zambezští; též plavbu a rybářství pěstují. S tím souvisí větší lidnatost u nich než u sousedův, a důležito jest, jak Serpa Pinto vytknul, že u nich, jdeme-li od západu, poprvé nalézáme osady mimo les. Chýše jejich jsou čtyřhranné, se špičatou střechou a stojí na kůlech. Železná kopí a šípy sami si shotovují, též bavlnu sami spřádají. Poplatni jsou říši marutské. *Kř.*

Amboina, malajsky Ambun, Ambon, nejdůležitější z ostrovů Moluckých čili Kořenných v Indickém okeáně, na jihozáp. straně ostrova Ceramu (Serangu), pod 3° 40′ až 3° 49′ jižní šířky a 127° 51′ až 128° 22′ vých. délky, má rozlohu 683 *km*² a rozdělen jest šírou, hlubokou zátokou, jež má vodu ku podivu čistou a jest výborným, stále oživeným přístavem, ve dvě, pouze nepatrnou, písčitou úžinou zemskou (zv. Baguelským prosmykem) spojené části: větší, severozáp. Hitu a menší, jihových. Leitimor, obě s příkrými břehy, velmi úrodné, ač hornaté, zvláště Hitu, kde hora Salhutu dosahuje výše 1221 *m*, Vavani 1045 *m*. Ostrov skládá se hlavně z trachytu, z části též z korálové skály, trpíval velmi prudkými zemětřeseními a byl pověstný pro svou nezdravotu; avšak od té doby, co zemětřesení pozbyla prudkosti své — ač co rok se opakují — podnebí rozhodně se zlepšilo, tak že **A.** patří nyní k nejzdravějším ostrovům Indického okeánu. Průměrná roční teplota 22·5 R., východní monsúny přinášejí lijáky a bouře. Svlažována jsouc hojnými menšími bystřinami vyniká velmi bujnou vegetací. Valnou částí pokryta jest hustými lesy, poskytujícími hojně dříví stavebního a ozdobného, hlavně na pobřeží roste palma kokosová a sagová (*Metroxylon Rumphii*), jež jsou obyvatelstvu nejvydatnějším zdrojem výživy, chlebovník, strom kajeputový (*leucodendron*), mango, batáta, kakao, káva, pepř, cukrová třtina, indigo, kukuřice a j.; v novější době zavedeno z ostrovů Bandaských pěstování stromu muškátového (*Myristica moschata*), vlastní však význačnou, výhradně jen na **A**-ně a na sousedních třech ostrovech Uliaserských pěstovanou rostlinou jest strom hřebíčkový (*Caryophyllus aromaticus*). Sklizeň hřebíčku obnášela dosud v 10 létech průměrně 324.000 liber a prodej jeho byl až do r. 1873 vyhrazen vládě nizozemské. Z mnohých rostlin vyrábějí se rozsáhlou měrou oleje aromatické a léčivé. Také zvířena je dosti bohata; v lesích uvnitř země jest hojně vysoké zvěře a divokých prasat, vzácnější jsou opice, cibetky, mravenčíci, krokodilové a hadi (zvláště nebezpečný python). Větší rohatý dobytek a koně zavedli sem teprve Hollandané. Bohatstvím ptactva **A.** nikterak nevyniká, za to zátoka oplývá rybami a na pobřeží nalézají se nejkrásnější lasturci; rovněž hmyz skvěle jest zde zastoupen. Obyvatelstva bylo r. 1879 napočteno 31.510 duší, z polovice reformovaných křesťanů, asi 2000 pohanů, ostatek muhammedánů sunitských i šiitských. Domorodci jsou míšenci malajsko-papujští (Alfurové v. t.) a panujícím jazykem jest podřečí malajské, částečně k hindštině poukazující. Jsou dobří námořníci, větším dílem civilisovaní, avšak dosud velmi pověrečni. Dcery pokládají se za pramen zámožnosti, neboť ženichovi se vydávají pouze za cenné dary: klenoty, otroky, šatstvo a j. Venkované uvnitř ostrova oddělují se od ostatního obyvatelstva zabývajíce se především pěstováním hřebíčkového stromu a půl roku trávíce ve službě domácí šlechty, kdežto svobodní obyvatelé pěstují ovoce a zeleninu, vyrábějí vonné oleje, oddávají se rybolovu a řemeslům a provozují — hlavně Arabové a Číňané — obchod, ač nevalný. Panství Evropanů na **A**-ně počalo se v XVI. stol., kdy Portugalci tam přibyvše moc svou ponenáhlu po veškerém Moluckém archipelu rozšířili, avšak r. 1605 Hollandanům musili ustoupiti. Pak byl ostrov nějaký čas sídlem nizozemské vlády východoindické, až tato r. 1619 do Batavie byla přeložena. V moci Angličanů ocitl se třikráte, ale jen na krátko: 1615—1622, 1795—1801 a 1810—1814. — **A.** s Ceramem a Buru, jakož i se sousedními malými ostrovy (Amblau, Manipa, Kelang, Ceram-Laut, Goram, Manavoku a j.) tvoří souostroví Amboiny a od r. 1866 jest střediskem a sídlem residentství nizozemského, jež v sobě zahrnuje ostrovy rozložené kolem Bandaského moře, tedy Amboiny, ostrovy Bandaské, Keiské, Aruské, Tenimberské, Timorlautské a souostroví Jihozápadní čili Servatské, mající úhrnem rozlohu 48.961 *km*², na nichž r. 1883 žilo 287.206 obyv., a to 284.816 domorodců, 1493 Evropanů, 557 Číňanů a 326 Arabů. — Hlavním městem residentství jest **A.** na sev.-záp. pobřeží Leitimoru, u paty hory Soje, na třech bystřinách a na široké zátoce, jež i největším lodím jest bezpečným kotvištěm, s 16.000 obyv. Jest to město čisté, pravidelně stavěné, se širokými ulicemi, jehož jednopatrové domy, muškátovými stromy zastíněné, pro častá zemětřesení vystavěny jsou ze dřeva nebo bambusu, kdežto Evropané bydlí v nízkých domech kamenných. Missionářská společnost nizozem. má zde vychovavací ústav pro domorodé učitele a kněze s tiskárnou. Od r. 1854 jest **A.** svobodným přístavem.

Amboinové dřevo, také kyabuka zvané, krásně žíhané, které do angl. dřevárem v nevelkých kusech jest dováženo. Pochází ze stromu *Pterospermum indicum* (z čel. *Bittneriaceae*), rostoucího na Amboině. Jest žlutě červené v různých odstínech a přeúhledně tmavě žilkované. Hotoví se z něho malé ozdobné předměty, zvláště tabatěrky.

Amboise [ãmboàs], původně římské castrum Ambacia čili Ambosia, kant. městečko ve franc. depart. indre-et-loireském, arr. tourském, na l. bř. Loiry a na dráze orléanské, v krajině velmi bohaté na víno, má pozoruhodný chrám sv. Diviše z XIII. stol., staré gallské obilnice do skály vtesané, rukodílny na látky vlněné, zejména na sukno i koberce, chvalně pověstný průmysl ocelářský (pilníky), značný obchod s vínem a kožemi a 4500 ob.

ší jeho památností jest velmi malebný, ný královský zámek s krásnou goti- taplí, strmící na vysoké, téměř nedo- skále, jejž prý Julius Caesar založil a né pobořili, načež znova byl vysta- i krále Karla VIII., jenž zde se narodil el, přestavěn a za Ludvíka Filipa opět ně opraven. Za králů valoiských, jejichž em stal se za Karla VII. (1431), býval mnohých panovníků franc. jsa zlopo- svými podzemními »žaláři zapomenu- (oubliettami), v nichž zahynulo na ti- ohých vězňů. Zámek tento byl jevi- Amboiského spiknutí Hugenottův rbonů (15. března 1560) pod vedením Condéjského, kteří chtěli se zmocniti ika II. zde přítomného, by vymanili jej ičenství Guisů; spiknutí však prozra- i na 1200 protestantů pak popraveno em ukrutným. Zde také dne 19. kv. ydán Amboiský edikt, jímž šlechtě na volnost nábož. vy- a tím ukončena první válka, ovšem jen na čas. V nejnovější do- r. 1848—52, vězněn zámku Abd-ul-Kádir.

mboise, starý šlecht. ncouzský z města té- néna, jenž vymřel po v XIII. stol. Sulpi- II. Dcera tohoto, Mar- :. provdána byla za lda de Bervie a syn r. d'**A.** Jean I. († r. převzal jméno i statky atky. Nový rod jím za- rozpadl se na větev seskou a Chaumont- 2. d'**A.** Louis, jímž větev r. 1469 vymře- l se známým bohat- a marnotratností, jež mu způsobily : zápletky s králem Karlem VII., mini- jeho La Tremouillem a s Ludvíkem XI., většinu statků Amboiseských koruně zí- dvořanům svým rozdal. Z mladší větve Charles I., první z 9 synů Pierra d'**A.**, nikajícím vojevůdcem a státníkem a dobyl o Burgundska. Bratr jeho 4. d'**A.** Jean I., v Langres, byl pro svou mírnost a ště- zván otcem vlasti a chudých. 5. d'**A.** ry, třetí z bratří († 1512), stal se r. 1503 trem johannitův a zvítězil ve velké ná- bitvě nad sultánem egyptským. 6. d'**A.** ges, předposlední z bratří (* 1460 —), stal se v 14. roku biskupem montau- ém a almužníkem královským, později kupem narbonneským, rouenským a r. ministrem Ludvíka XII. a kardinálem. ván byv od Alexandra VI. papežským n ve Francii snažil se o reformu řádu ikánského a františkánského. Jako po- kardinálové-ministři (Richelieu, Mazarin, s) byl d'**A.** všemohoucím ředitelem zá- tí státních a získal si veliké zásluhy ími ve správě, zjednodušením processu, snížením daní a spořádáním financí, tak že zván spolu s Ludvíkem XII. otcem vlasti. K radě jeho dobyl král r. 1499 vévodství milánského a spojil se s Ferdinandem Katolickým k dobytí a rozdělení království neapolského, při čemž však spojencem svým přelstěn byl. Plán d'**A**-sův, aby se stal papežem, zmařen kardinálem della Rovere, který po Piu III. za papeže zvolen (jako Julius II.). d'**A.** hleděl pak způsobiti schisma a dosíci hodnosti papežské koncilem konaným v Pise, Miláně a Lyoně, ale záměr jeho zmařen neúspěchy francouzského vojska v Italii. Brzy na to zemřel d'**A.** v Lyoně. 7. d'**A.** Charles II. (* 1472 — † 1511), syn Charlesa I., byl maršálkem franc., místodržitelem milánským a zvítězil u Agnadella. 8. d'**A.** François Jacob byl gen.-lieutenantem v Languedocu a jím vymřel r. 1656 rod po meči.

Ambon, ostrov, viz Amboina.

Ambona (lat. *ambo*, z řec. *ἄμβων, βῆμα*), lat. *tribuna, gradus, lectorium*; franc. *ambon*, angl. *ambo*. Výrazu tohoto v různých dobách v různém smyslu se užívalo. Ve spisech klassických nazývána tak polokruhová prostora povýšená, v níž stávala »sella curulis«, na které zasedal tribun; po něm pak i místo tribunálem slulo. Napotom dostalo se téhož pojmenování podobné prostoře v basilice prvokřesťanské. Od polovice II. stol. a-nou nazývána byla kathedra pohyblivá, s níž lektor věřícím předčítal a která dle potřeby k posluchačstvu se pošinovala, až posléze od IV. stol. výraz se ustálil pro pojmenování zvláštního druhu řečniště basiliky křesťanské. Jakmile Konstantin Velký jal se budovati basiliky, povstala v prostornějších chrámech pro sbor zpěváků církevních zvláštní prostora s choru do lodi pošinutá a mramorovým zábradlím ohrazená, která slula zpodním chorem. V bocích tohoto zábradlí povznášely se mramorové a-ny, »ambo evangelii« nádhernější a prostornější, »ambo epistolarum« prostější a skromnější. Na a-nu evangelijní vystupovalo se od strany oltářní obyčejně po šesti schodech, druhou pak stranou opačnou podobným schodištěm se sestupovalo. Sem při evangeliu mše svaté vystupoval jáhen

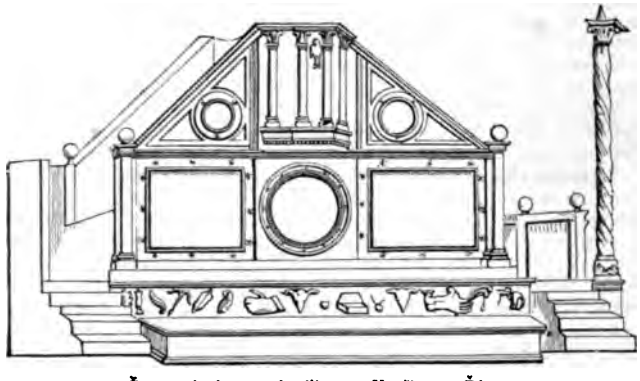

Č. 194. Ambona v basilice sv. Vavřince u Říma.

v průvodu podjáhnův a akolutů s kadidelnicemi a svícemi zpívaje odtud evangelium nejprve k jihu, potom k severu, čímž tvar a-ny evangelijní se vysvětluje. Vybočuje totiž řečniště k oběma stranám uvedeným nejprve rovnoúhelně, později polookrouhle anebo polovičným osmistěnem jsouc s té i oné strany na poprsníku opatřeno pultem mramorovým. Odtud i biskup slovo Boží hlásal. Vedle a-ny stával k východní straně mohutný svícen mramorový pro svíci velkonoční. V protějším boku zpodního choru vznášela se úpravou i poměry skromnější a. epištolní s jedním toliko schodištěm, na jehož prvém, nižším odstavci stál pult k lodi obrácený, kde praeceptor graduale prozpěvoval, odtud pak vystupovalo se ke druhému odstavci s pultem k oltáři čelícím, kde podjáhen epištolu předčítal. — Takovou měrou liturgie v basilikách nádherně se vyvinuvší vytvořila a-ny s nevšedním důmyslem vyzdobivši je přiměřenou úpravou uměleckou, řadou pilastrů, různobarevnou mosaikou, okrasami plastickými a p. V Italii zachovalo se dosti četných takových památníků, zejména v Římě, kde k nejznamenitějším čítají se a-ny v basilikách sv. Vavřince za hradbami (S. Lorenzo fuori le mura; vyobr. pod č. 194.) a sv. Klementa. V pozdním slohu románském z a-ny epištolní povstalo »lectorium«, z a-ny evangelijní kazatelna. *Lr.*

Amborski Jan, spis. polský, nar. 24. listop. 1838 ve Wlostowicích, král. Polském, gubernii lubelské. Ukončiv studia gymnasijní v Lublíně r. 1856 vstoupil na universitu kijevskou, kde studoval odbor mathematickofysikální. Z příčin politických byv uvězněn v pevnosti kijevské musil se vrátiti do království, odkud, aby se vyhnul dalším nepříjemnostem, odjel do Paříže. Po skončeném povstání polském byl od r. 1866—68 professorem ve škole polské batignolleské, načež se stal správcem jednoho z nakladatelství pařížských a redigoval listy odborné. Navrátiv se r. 1871 do Haliče jmenován byl učitelem jazyka francouzského na universitě a polytechnice lvovské, kterýž úřad posud zastává. Značná část jeho prvních prací literárních, lyrických i dramatických, byla od Rusů konfiskována. R. 1863—64 psal **A.** drobné články do lvovského »Dziennika literackého«, z Paříže pak přispíval do rozličných časop., zejména také dopisy do pražských »Květů« r. 1865 a 1866 za redakce Vítězslava Hálka a Jana Nerudy. Čtyři tyto dopisy mají název: *Z rukopisů Jana Amborského.* V albu *La Bohême historique, pittoresque et littéraire*, které r. 1867 Jos. V. Frič a Louis Leger v Paříži vydali a které r. 1868 od vlády rakouské bylo zakázáno, uveřejnil na str. 149. pod pseudonymem »Alphonse de l'Ambra« franc. článek o Chelčickém: *Pierre de Chelčic* a překlad práce *O právech koruny české* od Jos. Zulińského. R. 1875 vydal knihu: *Gramatyka języka francuskiego na podstawie języka polskiego*, kteroužto zemská školní rada schválila pro školy střední, r. 1876 rovněž pro školy schválené *Wypisy francuskie* (2. vyd. 1882), a r. 1887 ve dvou sešitech *Kurs praktyczny języka francuskiego.* Celek bude se skládati ze šesti svazečků. V *Gramatyce*, jakož i v *Kursu* snažil se **A.** učiti čtenáře jazyku francouzskému na základě přirovnávání k polštině, což pokládá za jedinou methodu racionálnou. R. 1875—76 redigoval týdeník »Ruch literacki«. Kromě toho uveřejnil ve zvláštní brošuře populární rozpravu *O Bérangerovi* a množství článků různého obsahu v časopisech krakovských, lvovských, varšavských a poznaňských. *Ha.*

Ambosia viz Amboise.

Ambra, hmota vosku podobná, jenž nalézá se plavající na moři, zvláště ve středním a jižním Atlantském a Indickém oceánu. Původ její není zcela zjištěn. Má se za to, že se tvoří ve střevě vorvaňů (*Physeter*), čemuž nasvědčuje, že se v ní někdy nalézají rohovité čelisti sepií podobné zobáku papouškovému. Tvoří kusy 50 *gm* až 10 *kg*, někdy i těžší. Jest hmota příjemně pižmovitě páchnoucí, barvy šedé, koncentricky vrstevnatá. Na vařící vodě rozplývá se v olej, hoří svítícím plamenem a zanechává jen málo popela. **A.** obsahuje 50—85% ambrainu, látky to indifferentní, při 36° C. tepla se rozpouštějící, draslem v mýdlo nepřecházející — cholestearinu podobné. — Látka páchnoucí není podrobněji známa. **A.** byla dříve velice vážena co prostředek dráždící a na nervy účinkující; nyní se jí v lékařství již neužívá a potřebuje se pouze ještě v parfumerii. Mimo pravou a-ru přicházejí někdy podobné, méně příjemně páchnoucí látky do obchodu, podobného asi původu, tak na př. jeden černý druh. — **A.** jest látka velmi drahá (10 *gm* stojí nyní asi 25 zl.), pročež se často úmyslně porušuje. *Jš.*

d'**Ambra: 1)** Francesco, básník italský, nar. r. 1498 ve Florencii z rodiny šlechtické, zemř. r. 1558. Vedlé jeho veselohry v prose *Il Furto* (1560) důležité jest napodobení Plautových Aululariĭ (*La Cofanaria*, 1561), kam vložil hudební a taneční intermezza. Velmi oblíbena byla též jeho veselohra *I Bernardi.*

2) d'**A.** Elisabetta-Girolama, nar. z téže rodiny ve Florencii r. 1701, známa jako člen Akad. degli Arcadi v Římě jménem *Idalba.* Vydala s velkým úspěchem sbírku básní *Frascherie.*

Ambrakia, město ve starověkém Řecku, v jižní části krajiny Épeiru, nad řekou Arachthem, opodál ústí jejího položené, nyní Arta. V krajině ambrakijské původně sídlili polohellénští Dryopové; kol r. 635 založil v území jejich Korinťan Gorgos, syn tyranna Kypséla, město **A.**-ii, které později zařídivši se demokraticky rychle vzkvetlo obchodem. Za dob makedonských stala se **A.** sídlem králův épeirských. Roku 188 př. Kr. dobyli ji Římané a zplenili. Dle města nazýval se nynější Artský záliv zálivem Ambrakijským. *Pšk.*

Ambras (Amras), zámek v Tyrolsku, 3.5 *km* vých. od Inšpruku, leží na vysoké skále nad Innem. Historicky důležitý jako sídlo hraběte z Andechsu a později hraběte Tyrolského. R. 1563 obdržel **A.** arcivévoda Ferdinand II. od svého otce a obýval v něm s první chotí svou, Filipinou Welserovou. Ferdinand II. zámek znamenitě rozšířil a r. 1570 uložil v něm

bohatou sbírku rukopisů, knih, obrazů, zbraní, mincí, starožitností a uměleckých předmětů vůbec. Marie Terezie darovala bibliotéku ambraskou universitě inšprucké a 5880 vzácných tiskův a 538 rukopisů bylo přeneseno do Vídně. R. 1806 za příčinou franc. vpádu byla přenesena do Vídně i sbírka starožitností a uměleckých předmětův. Umístěna jest v Belvederu jakožto »sbírka ambraská«. Mezi rukopisy nachází se také jediný rukopis »Gudruny«. Mezi obrazy jest 1200 podobizen proslulých osobností z XVI.—XVIII. stol., z nichž 48 portraitů pochází od Lukáše Cranacha. V novější době byla část sbírky do A-u vrácena a doplněna z jiných cís. sbírek, tak že nalézá se tam krom různých uměleckých předmětů 300 obrazův a 3000 starobylých zbraní. Ves Ambras čítá 635 (1880). Viz Igl u. Böheim, Führer durch die k. k. Ambraser-Sammlung, Víd. 1879; Schloss Ambras, Vídeň 1882.

Ambrette, výborná tabulová hruška letní, prostřední velikosti, kuželovitého tvaru. Barva slupky jest žlutavá, na straně k slunci obrácené červenavá, šedohnědě naryšavělá. Dužnina šťavnatá, aromatická, sladká. Zraje koncem září. Ovoce vydrží mnoho neděl. Strom jest velmi úrodný, silného, jehlančitého vzrůstu. Vedlé této letní jsou ještě podzimní a zimní a-ty. *Sit.*

Ambrim, ostrov, viz Hebridy Nové.

Ambriz, portug. distrikt v Africe na pobřeží dolnoguinejském, prostírá se mezi řekami Kongem a Lože (Rio A.) a podřízen jest guvernéru angolskému. Hlavní město A. (Oporto d'A.) ležící při ústí řeky Lože, v ploché, pusté krajině beze vší vegetace, bylo dříve přístavištěm malé říše černošské Kvibanzy a zaujato jest r. 1855 od Portugalců. Tito založili tam tvrz, celnici a kostel, kolem nichž znenáhla se vyvinulo nynější místo. A. má četné faktorie a provozuje obchod se slonovou kostí, kopalovou gummou a měděnou rudou, dobývanou u Bemby.

Ambro Jan, lékař a správce porodnického ústavu v Prešpurce. Nar. 27. břez. 1827 v Beckově v župě trenčanské, studoval v Modře, v Šoproni a ve Vídni, kde po tři léta ve všeobecné nemocnici praktikoval. Po té konal lékařskou praxi v Kis-Ujszálláši a v Pešti. V Prešpurce jmenován r. 1872 správcem kr. porodnického ústavu, kde působí až podnes. A. psal mnoho maďarsky, německy a slovensky. Své články uveřejnil v rozličných lékařských časopisech. Kromě toho sepsal a vydal: *Irányeszmék a magyar állam területén felállitandó bábaintézetek szervezésénél* (Pešť, 1871). Pro slovenské žákyně školy babické sepsal: *Kniha o pôrodníctve pre baby* (Skalice, 1873), kterou vydal o rok později v Prešpurce i maďarsky. Nedostatky a chyby prešpurské kraj. nemocnice a babické školy vyličil ministerstvu v dílku: *A pozsonyi orsz. kórkház és bábaképezde hiányai* (Prešpurk, 1880). Nejnověji sepsal ve prospěch nemanželských dítek brošuru s názvem: *A törvénytelen árvák és hajadon anyák védelmi kérdésének országos rendezése* (Prešpurk, 1887). *Rz.*

Ambrogini [ambrodžini], italský básník, známější pod jménem Poliziano (v. t.).

Ambrogio da Milano [ambrodžo], sochař ital. 2. pol. XV. st., jehož život i působení, ač patří k nejznamenitějším plastikům Horní Italie, jsou celkem málo známy. Stopy jeho působení nacházejí se kol r. 1474 v Urbině, kde působil při plastické výzdobě paláce vystavěného hrabětem Federigem da Montefeltro. Giovanni Santi, otec Rafaelův, zmiňuje se o něm ve své rýmované kronice velmi pochvalně. Z bohaté plastické výzdoby, půvabné a technicky dokonalé, vynikají obzvláště hlavní portál a různé dvéře, schodiště a ozdoby krbů. K jeho pověřeným dílům patří ještě náhrobek Lorenza Roverelly v kostele S. Giorgio ve Ferraře. *Chl.*

Ambrogio di Lorenzo, též Lorenzetti nebo Lorenzetto, ital. malíř ze starší školy sienské nejvíce vynikající. Nar. se ok. r. 1277, a r. 1323 vystupuje poprvé jako malíř, po r. 1345 není již nikde o něm zmínky. Jiných zpráv biografických není. A. maloval nejvíce veliké nástěnné obrazy, nejkrásnější z nich však, *Františkánská legenda* v křížové chodbě kláštera S. Francesco v Sieně, zachoval se jen ve zlomcích. Lépe uchráněny zůstaly A-vy malby v sále delle balestre obecního domu (palazzo pubblico) v Sieně, vůbec nejdůležitější to politickoallegorické obrazy tehdejšího italského malířství; A. pracoval o nich v létech 1338—1340. Představuji *Dobrou a zlou správu a jejich následky*. V prvním (*Dobrá správa*, viz přílohu), malovaném na hlavní stěně síně, sedí uprostřed na vyvýšeném místě na dlouhé, koberci pokryté lavici obrovská postava důstojného krále starce, personifikace to obce sienské, oblečená v roucho černobílé (barev města), a držící v pravé ruce žezlo, v levé pečeť městskou (Madonna mezi dvěma anděly). U jeho nohou leží vlčice (ze znaku sienského) kojící Romula a Rema. Šest korunovaných paní sedí po obou stranách starce; po pravici ctnosti Moudrost, Udatnost, Mír, po levici Velkodušnost, Mírnost a Spravedlnost, a nad hlavou jeho vznášejí se tři ctnosti theologické: Víra, Naděje a Láska. Před panovníkem jsou po obou stranách skupiny oděnců, jezdců i pěších, z nichž skupina větší má před sebou spoutané zajatce. Z leva kráčí řada 24 měšťanů ku králi; drží se všickni provazu, jehož jeden konec má v ruce pravé král, kdežto druhý třímá postava Svornosti na levém konci řady. Ale ani zde provaz nekončí, nýbrž dělí se ve dvé a každá z obou částí jest ovinuta kol těla anděla představujícího Justitiam distributivam (anděl odměňuje jednu z klečících postav korunou, druhou stíná), a J. commutativam (anděl rozdává peníze a zbraně). Spravedlnost, jejímiž přívlastky jsou oba andělé, trůní uprostřed nad Svorností; váhy drží Moudrost. — Program obrazu, jejž sdělal nějaký scholastik aristotelovský, kladl malíři ovšem četné nesnáze v cestu, tak že byl nucen chápati se prostředků málo uměleckých, jako jest onen provaz, který má znázorňovati logickou souvislost. Ale přes to dosáhl přece grandiósního seskupení v komposici a v postavách pojme-

novaných i nepojmenovaných utvořil typy majestátní, plné života. Zvláště vyniká postava Míru, ženština ve splývajícím rouše volně o polštář opřená. Také hlava Svornosti jeví znamenitou ušlechtilost formy. Druhé dvě stěny síně jsou vyplněny *Líčením blahodárných následků dobré správy* a *Špatnou správou*. — Tabulové obrazy **A**-vy, nyní v akademii florencké, jsou sice důkladné, výrazné práce, ale nejeví plného významu svého původce tak jako zmíněné malby nástěnné. O mnohých obrazech pracoval **A.** se svým starším bratrem Pietrem. Od tohoto zachovaly se: *Madonna s dítětem* (z r. 1329) v kostele S. Anfano u Sieny; *Madonna* ve Florencii (r. 1340); *Narození Panny Marie* (r. 1342) v sakristii dómu sienského, nejlepší jeho dílo, a nedatovaný obraz *Panny Marie* v S. Maria della Pieve v Arezzu.

Ambronové, národ původu neznámého, nejspíše však keltského, který v Gallii se připojil k Cimbrům a Teutonům. R. 105 společně porazili prokonsula Q. Servilia Caepiona u Arausia a připojili se potom k Teutonům, s nimiž r. 102 u Aquae Sextiae od C. Maria zničeni jsou. Sídla jejich kladena byla na různá místa v Gallii, ano i Germanii; Festus hledá je v okolí dnešního Embrunu nad řekou Durancí v departementu Hautes Alpes.

Ambros August Vilém, jeden z nejpřednějších historiků hudeb., nar. se 17. list. 1816 v Mýtě u Prahy, zemřel 28. června r. 1876 ve Vídni. Otec **A**-ův, který nepřál náklonnosti k hudbě, v hochovi záhy se probudivší a hudebností matky, která byla sestrou R. Kiesewettra o dějiny hudby zasloužilého, rozněcované, poslal ho (r. 1827) do Prahy na studia. **A.** absolvoval malostranské gymnasium, pak universitní studia s vyznamenáním, stal se roku 1839 doktorem práv, vstoupil rok na to do státní služby a byl r. 1848 jmenován státním návladním. **A.**, jenž vedlé akademických studií s velikou horlivostí byl pracoval o svém hudebním vzdělání a nedostatek pravidelného návodu při tomto dovedl si nahraditi neobyčejnou svou vnímavostí pro věci hudební, velikou pílí, stykem s vynikajícími hudebníky a obcováním v hudebních kruzích pražských, zůstal vedlé svého úředního povolání nadšeným pěstitelem hudby a hudebních věd. Byl dovedným pianistou a vystupoval též co skladatel. Z jeho skladeb, v nichž jeví se patrný vliv směru Schumannova **A.** komponoval ouvertury, písně, klavírní kusy, komorní a církevní skladby (mši a »Stabat mater«), z nichž však jen malá část vyšla tiskem — zaznamenána též česká zpěvohra *Břetislav a Jitka*, která však nebyla provozována. Daleko více nežli co skladatel vynikl **A.** co hudební spisovatel, a zejména velkých zásluh získal si o historii středověké hudby. Již na počátku let čtyřicátých byl **A.** literárně činným; uveřejňoval hudební úvahy a kritiky v »Bohemii«, Schmidtově »Wiener Musikzeitung« a Schumannově »Zeitschrift für Musik«. Pozornost uměleckých a hudebně vědeckých kruhů obrátil k sobě spisem *Die Grenzen der Musik und Poesie* (1856, Praha, Mercy; 2. vyd. 1872, Lipsko), ve kterém polemisoval proti Hanslickovu pojednání »Vom Musikalisch-Schönen«. Spisem tímto získal si náklonnosti Lisztovy. Roku 1859 vydal sbírku hudebních úvah svých *Culturhistorische Bilder aus dem Musikleben der Gegenwart* (Leipzig, Matthes, 2. vyd. 1865 tamtéž) a rok na to objednal u něho vratislavský nakladatel Leuckart dějiny hudby, jejichž sepsání bylo na dále **A**-ovi životním úkolem a proslavilo jeho jméno. Již r. 1861 vyšel první svazek **A**-ovy *Geschichte der Musik*; velice cenné jsou druhý a třetí svazek, pojednávající o hudbě středověké a o škole nizozemské. Bohužel nebylo **A**-ovi popřáno dokončiti své monumentální dílo historické; dospěl (ve 4. svazku, který vyšel teprve roku 1878) až k době Palestrinově a k počátkům moderní hudby. Některé ve sbírce uměleckých úvah *Bunte Blätter* (2 sv. 1872, 1874) se nacházející obrázky z cest, které **A.** konal za příčinou prozkoumání archivů italských a německých, nasvědčují tomu, že **A.** též velkou láskou lnul k výtvarnému umění. Roku 1872 opustil Prahu, kde vedlé svého úředního povolání byl působil co professor hudby při universitě a dějin hudby při konservatoři a odebral se do Vídně obdržev tu místo v ministerstvě spravedlnosti a professuru při universitě; byl též učitelem korunního prince Rudolfa. **A.** vynikal velikou znalostí a bohatými vědomostmi ve věcech hudebních a byl duchaplným a skvělým stilistou. *Chv.*

Ambrosch Josef Julius Athanasius, nar. r. 1804 v Berlíně, studoval gymnasium i universitu v Berlíně, 1829—33 dlel v Italii, pak habilitoval se v Berlíně, stal se r. 1834 mimořádným, r. 1839 řádným professorem klassické filologie a archaeologie ve Vratislavi. Zemřel 29. března 1856. Již dissertací svou *De Lino* (1829) **A.** dokázal důkladnou znalost literatury řecké a bystrý úsudek. Činnost jeho pozdější vztahovala se hlavně k topografii, archaeologii a přede vším k sakrálním starožitnostem římským, v kterémžto oboru získal si **A.** veliké zásluhy. Sem spadají jeho pojednání *Über die Religionsbücher der Römer* (1843); *Prooemium quaestionum pontificalium* (1847) a *Quaestionum pontificalium cap. 1, 2, 3.* (1848 až 1851); *Studien und Andeutungen im Gebiet des altrömischen Bodens und Cultus* (1839); *De sacerdotibus curialibus* (1840). V obor archaeologie spadá jeho duchaplné pojednání *De Charonte Etrusco commentatio antiquaria* (1837) a celá řada pojednání vyšlých v »Annali dell' Instituto«. Všechna díla **A**-ova svědčí o hlubokých vědomostech, neobyčejné důkladnosti a důmyslnosti. Hlavně práce jeho z oboru římských sakrálních starožitností mají podnes vysokou cenu. Srv. Allgem. deutsche Biographie I., str. 391—392. *Vý.*

Ambrosi Francesco, přírodopisec a publicista ital. (nar. v Borgu v Tyrolsku r. 1821), jest ředitelem bibliotéky musejní v Tridentě. Uveřejnil řadu spisů, zvláště obsahu botanického *Elenco sistematico delle piante fanerogame del Tirolo Italiano* (Bologna 1854); *Flora*

Tyroliae australis (2. sv. Padova 1854—57); *Della Flora Trentina* (Rovereto 1882) a j.

Ambrosia, planetoida objevená Coggiou v Marseillu 1. břez. 1879. Označení (189). *Gs.*

Ambrosia (*ἀμβροσία*), v bajesl. řec.: **1)** Pokrm nesmrtelnosti, jehožto požíváním bohové zachovávali sobě nesmrtelnost a věčnou mladost. Týž účinek měl též nápoj božský, nektar. **A**-ie požívali pak také ořové božští, mající zůstati nesmrtelnými; lidem ovšem byla odepřena a toliko obzvláštním miláčkům božským výminečně se jí dostávalo, jako Tantalovi, Démofoóntovi a Achilleovi. **A**-ie užívalo se také jako čisticí, libovonné masti božské, zvyšující krásu těla a chránící je od hniloby; též k léčení ran bohové jí někdy užívali. Jméno **a.** dávali proto staří lékařové různým elixirům životním, jakož i krášlicím prostředkům. — Původní podstata **a**-ie i nektaru (neboť obojí značilo asi pův. totéž, a později teprve rozdíl činěn mezi pokrmem a nápojem božským) různě se vykládá. Bergk (»Die Geburt der Athena«, Jahrb. für Phil. 1860, str. 316. a n.) tvrdí, že obojí značí pův. vláhu nebeskou. Roscher domnívá se, že **a.** i nektar představují vlastně med, jenž tytéž míval funkce (a částečně dosud má), jaké v báji přikládají se **a**-ii a nektaru (Roscher, Lexik. d. griech. u. röm. Mythol., str. 282. a n.). Proti tomu dobře namítá Zinzow (Woch. f. class. Phil. 1884, str. 711.), že by pak **a.** i nektar nebyly nijakou potravou božskou, nýbrž obyčejnou krmí lidskou.

2) A., jedna z Hyad, nymfa dódónská a kojná boha Dionysa. Když král Lykurgos pronásledoval Dionysa a jeho thiasos, **A.** proměněna v révu, která Lykurga obepjala tak, že hnouti se nemohl. Srov. Roscherův spis »Nektar u. Ambrosia«, str. 14. a n. *Dnl.*

Ambrosia L., boží byt. Byliny z řádu složnokvětých (*Compositae*). Úbory jednodomé, prašné v hoření části klasu, pestíkové v dolení. Úbory prašné mnohokvěté: zákrov z lístků jednořadých, skoro v misku srostlých. Lůžko bezplevné. Koruna trubkovitá, krátká; tyčinky s korunou nespojené. Úbory pestíkové mnohé, 1květé, nahloučené, zákrovem společným obklíčené a vloženými listeny opatřené; koruna žádná. Čnělky prodloužené. Nažka vejčitá, ve stálém zákrovu uzavřená. **A.** *maritima* L. (viz vyobr. čís. 195.). Jednoletá bylina, šedě, huňatě chlupatá. Lodyha přímá, až 1 *m* vysoká, odstále větevnatá. Listy střídavé, řapíkaté, protisečné. Prašné úbory tvoří konečné klasy na větvích, pestíkové sedí v úžlabí nejhořejších listů. Úbory prašné nicí, zákrovu zvonkovitého, krátce stopkatého, 15 až 20květého. Úbory pestíkové po 1—3 v úžlabí listů hořeních, 1květé, plodonosné, po stranách o 4—5 krátkých trnech. Kvete v červenci a srpnu. Roste na trávnících podlé řek a moře v Středomoří, Egyptě, M. Asii. Chutná hořce a příjemně zapáchá. Slouží již od starých dob za prostonárodní lék. Dioscoridés uvádí ji pod jménem *ἀμβροσία*. **A.** *artemisiaefolia* L. z Ameriky severní, nyní v Evropě místy na polích zdivočilá. *Vsky.*

Ambrosiani, jméno několika mužských a ženských řádův a kongregací. Mimo Italii se nerozšířili; doba jejich rozkvětu byla XV. a XVI. století, nyní jich více není. 1. Bratří Ambrosiánští (Fratres S. Ambrosii ad nemus) v Miláně. Zvolili poustevnické sídlo své v lese u Milána, ve kterémž sv. Ambrož zvláště rád se byl oddával rozjímání; bratří ti volili si převora. R. 1375 dal jim Řehoř XI. reguli augustiniánskou. Organisace jejich byla velmi pevná i stala se základem podobných ústavů po celé Italii, a klášter milánský stal se

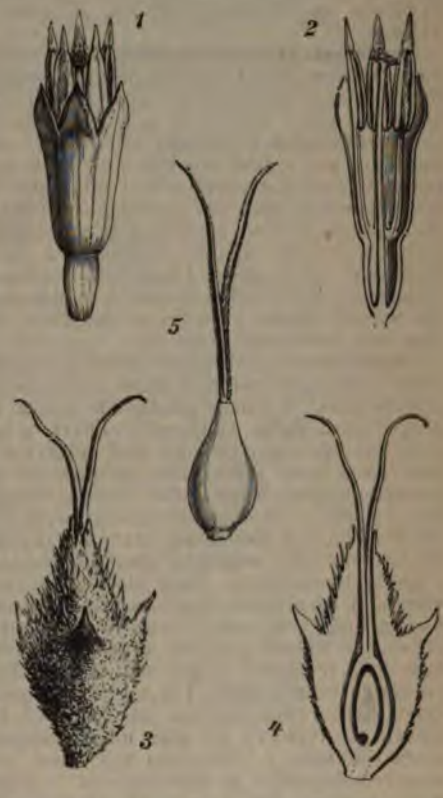

Č. 195. Ambrosia maritima L. 1. květ samčí, 2. jeho průřez, 3. květ samičí, 4. jeho průřez, 5. pestík (zvětš.).

střediskem řádu ambrosiánského. Roku 1441 spojil Eugenius IV. četné kláštery v *Congregatio fratrum S. Ambrosii ad nemus Mediolanensis* a povolil jim ambrosiánskou liturgii. Když pak některé kláštery v Anconě a Janově přijaly ritus římský, rozštěpila se kongregace na ambrosiánskou a augustiniánskou. R. 1589 se však zase obě spojily. Pavel V. potvrdil r. 1606 jejich dosavadní výsady, pokud nebyly zrušeny tridentským sněmem. Nařízeními Urbana VIII. a Innocence X. však vzal i řád tento za své. **A**-ny povolal z Milána do Prahy Karel IV. a založil jim na památku svého korunování železnou korunou (5. ledna 1355)

chrám a klášter sv. Ambrože na Novém městě naproti nynější Prašné bráně. Řád ten ve válkách husitských zanikl. — 2. Ambrosiánky, sestry řádu sv. Ambrože ad nemus. Řád ten, omezující se na jediný klášter na hoře nedaleko Lago Maggiore, založila blah. Kateřina Morigia a blah. Juliana z Pureselli. Sixtus IV. dal řádu reguli augustiniánskou a hnědý habit. Zachovávaly přísnou klausuru a vyznačovaly se zvláštní bohabojností; sv. Karel Boromejský klášter častěji navštěvoval a jej ve veliké úctě choval. I zde platilo ambrosianum officium. — Sestry řádu sv. Ambrože a sv. Marcelliny, viz Annunciátky. *red.*

Ambrosiánská bibliotéka, slavná knihovna v Miláně, jejímž zakladatelem je kardinál Federico Borromeo (* 1564 — † 1631), který na konci XVI. a na poč. XVII. století celou řadu učenců rozeslal po Evropě, ano i do Asie, aby vzácná díla kupovali. Knihovnu tím způsobem povstalou nazval zakladatel ke cti patrona milánského, sv. Ambrože, *Bibliotheca Ambrosiana*, R. 1609 učiněna **a. b.** obecenstvu přístupnou. Dle úmyslu Borromeova měla knihovna ta spojena býti s kollegiem 16 učenců odborníků, kteří měli pečovati o publikování děl odboru jednoho každého se týkajících, což však pro nedostatek prostředků neprovedeno v celém dosahu a kollegium obmezeno na několik členů, kteří měli titul *doctores bibliothecae Ambrosianae*. V létech pozdějších byla **a. b.** značně rozhojněna koupěmi i odkazy a má nyní 150.000 tištěných knih a asi 15.000 rukopisů, mezi nimi velkou část palimpsestů ze slavného kláštera bobbijského, rukopis Vergilia, do něhož Petrarca poznamenal první své setkání s Laurou, palimpsest Plautův, zlomky Homéra, *Codex atlanticus* obsahující rukopis i kresby Leonarda da Vinci (do r. 1796 chovala **a. b.** 16 foliantův opisův a kreseb tohoto malíře, které toho roku odvezeny jako kořist válečná do Paříže; po pádu Napoleonově vráceno z nich jediný codex atlanticus); listy sv. Karla Boromejského, Tassa, Galilea, Liguoriho a j. Od r. 1879 založeno přičiněním Čecha Karla Mensingra při **a**-ké **b**-éce oddělení slovanské, které r. 1882 mělo 2500 čísel, 300 map zeměpisných a asi 5000 časopisů. S **a**-kou **b**-kou spojena jest galerie děl uměleckých, mědirytin, obrazů (mezi nimi Leonarda da Vinci podobizny G. Galeazza Sforzy a choti jeho Isabelly Aragonské), kreseb (z nichž vytknouti sluší Rafaelův karton *Škola athénská*). Mezi bibliotékáři **a**-ké **b**-ky obzvláště se proslavili Antonio Muratori († 1750), který první prozkoumal rukopisy do té doby zanedbané a vydal z nich *Anecdota ex Ambrosianae bibliotecae codicibus* (4 díly, I. a II. v Miláně 1697 a 1698. III. a IV. v Padově 1713); a Angelo Mai († jako kardinál r. 1854), jemuž prvnímu podařilo se objeviti palimpsesty **a**-ké **b**-ky a pomocí chemických prostředků přečísti s nich zlomky 6 řečí Ciceronových (vydány v Miláně r. 1814 a 1817), listy a řeči Frontovy a dopisy císařů M. Aurelia a L. Vera (tamtéž 1815) a j. *Nk.*

Ambrosiánský chvalozpěv (*hymnus ambrosianus*) zove se světoznámý církevní zpěv *Te Deum laudamus*, připisovaný často sv. Ambroži. Než jest skoro jisto, že Ambrož není jeho vlastním původcem, nýbrž spíše překladatelem téhož zpěvu, vzatého z církve řecké. Zmínka o něm děje se poprvé u spisovatelů VI. stol.; lze tedy aspoň tolik s určitostí tvrditi, že pochází nejméně ze stol. V. Jako původci jeho jmenují se druhdy Abundius, Sisebutus, Niketas, Hilarius a j. *Str.*

Ambrosiánský zpěv (*cantus ambrosianus*) sluje církevní zpěv hymnový, sv. Ambrožem na sklonku IV. stol. po Kr. v Italii zavedený a jmenovitě v diécési milánské horlivě pěstovaný. Určitého známo o **a**-kém **z**-u málo. Dle H. Riemanna jisto jest pouze, že Ambrož převedl zpěv antifonový z Řecka do Italie; též pokládá se Ambrož za původce zpěvu responsorií. Jest pravděpodobno, že **a. z.** v podstatě asi málo se lišil od pozdějšího zpěvu gregoriánského; bylyť dle spolehlivých zpráv sv. Augustina jubilace právě tak střediskem **a**-kého **z**-u, jako gregoriánského. Dle toho nezdá se býti arci zpěv gregoriánský v prvé řadě než důkladnou revisí **a**-kého **z**-u. Hymnů ambrosiánských málo se dochovalo, any ze zpěvu gregoriánského skoro vesměs byly vyloučeny; kancionál sv.-havelský obsahuje jediný hymnus »Crux fidelis«. Dle A. Thierfeldera řídil se sv. Ambrož skládaje hymny především pravidly prosodie, přihlížeje pilně ke správnosti rhythmické a metrické; pravidlem taktovým jest v nich třídobost (jambické metrum), čtyřtaktové periody činí verš, 4 verše vždy strofu. — Zpěvem gregoriánským vymizel **a. z.** zcela, a hlavně Karel Veliký rázně zasazoval se o rozšíření jednotného zpěvu v celé církvi západní a veškery památky z doby Ambrožovy bez milosti pálil, tak že dnes o **a**-kém **z**-u s jistotou téměř ničeho nelze tvrditi. *Str.*

Ambrosianum officium (*ritus ambrosianus*) viz sv. Ambrož.

Ambrosiaster či Licho-Ambrož nazývá se neznámý pisatel kommentáře k listům Pavla apoštola, kterýžto kommentář jindy samému sv. Ambroži byl připisován. Sepsán jest kommentář ten v létech 366—384 a sice dle některých od Hilaria, jáhna římského, dle Langena od římského presbytera Faustina. Vydán byl **A.** od Mignea P. P. lat. XVII. 39. n. *Byl.*

Ambrosieae Less. Čeleď rostlin složnokvětých (*Compositae*), a sice z oddělení trubkokvětých (*Tubuliflorae*) a podřadí *Senecionideae*. Květy prašné a pestíkové v různých úborech. Úbor pestíkový obsahuje 1—2 květy bez kalichu a koruny, prašný úbor četné květy s trubkovitozvonkovitou korunou. Známé dva rody z čeledi této jsou: *Xanthium* L. a *Ambrosia* L. *Vsky.*

Ambroski Maciéj (* 1600 — † 1646), lat. *Ambroscius*, učenec polský. Nar. v Ostrogu ve Velkopolsku, vzdělával se v Bytomi a v Toruni. Přistoupiv k reformaci stal se na synodě lešenské r. 1632 duchovním správcem Českých bratří při sborech v Zichlině a v Parcicích.

Uměl hebrejsky, řecky a latinsky, psal i verše řecké i lat., které současníci jeho nemálo ceníli. Ze spisů jeho jsou důležitější: *Trenodia Cupressus exequialis* (Toruň 1625) a *Psalmi XV. analysis exegetica didactica; adjuncta parafrasis poëtica* (1625). Řecké jeho básně uveřejněny byly v různých panegyricích. V rukopise prý A. zůstavil vypsání rodův a erbů šlechty polské.

Ambrosoli: 1) Francesco, ital. belletrista a filolog (* v Comu 1797 — † 1868). Byl professorem filologie klassické a italské na univ. v Pavii (1840—48), pak povolán do Vídně a stal se ředitelem studijním pro Lombardii; byl dvakráte předsedou lombardského ústavu nauk, slovesnosti a umění a od r. 1864 sekretářem třídy pro slovesnost a nauky morální a politické, v jejíž publikacích uložil své literární studie o Aischylu, Eurípidu atd. Byl vynikajícím spolupracovníkem sbírky Biblioteca Italiana a časop. »Antologia«. Ještě na smrtelném loži diktoval svému synu předmluvu k důležitému dílu svému *Manuale di lingua italiana.*

2) A. Filippo, syn před. (* 1823 v Miláně — † 1872 v Neapoli), právník ital., stal se r. 1854 náměstkem státn. zástupce v Mantově a 1857 v Miláně, později státním zástupcem v Pavii a r. 1862 v Miláně účastnil se porad o nové organisaci soudnictví; r. 1864 stal se ředitelem trestního oddělení a členem kommissí pro trestní zákon. Sepsal *Studi sul codice penale toscano raffrontato specialmente coll'austriaco* (Mant. 1857); *Il progetto penale pel regno d'Italia* (Flor. 1858); *Sul codice penale italiano* (1859) *osserv. e confronti* (Mil. 1861) a j.

Ambrósos (Ἄμβρωσος, též Ἄμβρυσος neb Ἄμφρυσος), starořecké město v jižní Fókidě na jihových. úpatí pohoří Kirfidy, leželo u dnešní vsi Distomu, záp. od Livadie, kde posud zachovány jsou zříceniny akropole. Po skončené válce fókejské r. 346 př. Kr. bylo toto město spolu s ostatními městy ve Fókidě zbořeno, ale později opevněno od Thébanů na obranu proti Filipu makedonskému mohutnou, dvojitou zdí, kterou spatřil ještě Pausanias. Týž připomíná v A-ósu agoru s četnými, většinou rozbitými sochami. Nedaleko města při silnici antikyrské stála svatyně Artemidy Diktyny, hlavního božstva ambróského, se sochou bohyně vytvořenou z černého mramoru ve slohu aginském.

Ambrosovszky Michal, dějepisec uherský († 1702 — † 1792), probošt v Jágru a praefectus bisk. studijní správy. Sepsal celou řadu spisů týkajících se dějin státu a církve uherské: *Historiae ducum et regum Hungariae synopsis* (v Jágru 1757); *Mausoleum potent. Hungariae regum et primorum militant. Hungariae ducum* (t. 1758); *Compendiosa chronologia Hungariae sive Catalogus aut series Hungariae regum* (t. 1758); *Appendix ad compendiosam chronologiam Hungariae* (t. 1758); *Nova series episcoporum Agriensium* (t. 1759); *Ilias in nuce sive Chronologia sacra et profana* (t. 1759).

Ambrové dřevo, jinak žluté dřevo santalové viz Santalové dřevo.

Ambrový strom viz Liquidambar.

Ambroz viz Ambrozi.

Ambrozi (původně Ambroz) de Séden, šlechtický rod v Uhrách, pocházející z oravské župy. Ze členů jeho vyniklo několik evangelických kněží, zejména: **A.** Šebastián, jenž sepsal na památku opětného dobytí Rábu latinské epos (1602). — **A.** (*Ambrosius*) Jiří, nar. 18. dubna 1694 v Dol. Kubíně, župě oravské, zemřel 5. čce 1746 ve Štítníku. Vzdělával se nejprve v rodišti, potom v Kežmarku a konečně v Prešově, pak odebral se r. 1718 do Vitemberka, kde r. 1721 disputoval *De causis turbarum in ecclesia.* Navraceje se z Německa přes Bialu byl lapen, do Krakova odveden, a jako by byl učení evang. rozšiřoval, na smrť odsouzen; avšak následkem mužného vystoupení oravského podžupana Jos. Okolicsányе byl na svobodu propuštěn pod tou výminkou, že se budoucně nesmí již v Polsku ukázati. Po návratu do vlasti stal se nejprve rektorem věhlasné toho času školy evang. v Necpalech v župě turčanské, potom kazatelem ve Vrbovcích, kde Dan. Krmanovi při jeho »Agendě« a při překládání písma sv. byl nápomocným, a tuže »Agendu« i r. 1734 vydal. Z Vrbovec r. 1733 byv vypovědĕn odebral se do Přítrže, kde pobyl až do r. 1738. Toho roku povolala jej evang. církev štítnická za kazatele a 16. ún. 1741 zvolen za superintendenta. Sepsal: *Dvojí katechismus učení křesťanského pro mládeţ větší i menší* (1738); *Gruntovní vysvětlení katechismu s připojením řečí písem svatých potěšujících* (b. m. a r.; Horányi udává r. 1738); *Rozebrání částek některých katechismu dra. Mart. Luthera* (1842); *Spasitedlná příprava k smrti, jak křesťana mladého a zdravého, tak věkem sešlého a nemocného, s připojením jiných velmi užitečných kníţeček* (1742 a 1778, s předmluvou Mich. Institoris-Mošovského) a *Líbezné jádro celého křesť. evanj. učení* (1745). Mimo to složil a z německého přeložil několik nábož. písní. — **A.** Samuel, nar. v Selnici 1748, evang. kněz ve Veličné, v Radvání, později ve Šťávnici; opatřil nové vydání »Cythary« Třanovského a vydával *Annales novi ecclesiastico-scholastici Evangelicorum*, čtvrtletník, jehož vyšlo do r. 1803 devět ročníků; zemř. 1806. — **A.** Ludvík byl 1800—17 podžupanem novohradské župy, později uherským místodržitelským radou a zemř. r. 1830. Jeho synové byli r. 1838 povýšeni do stavu baronského. *Bbk. Rţ.*

Ambrozy Václav Bernard, malíř český, nar. v Kutné Hoře 2. čce 1723, zemř. v Praze v dubnu 1806. Původně ke stavu duchovnímu určen studoval v Praze a věnoval se posléze cele umění malířskému, jemuž se přiučil u bratra svého Josefa, malíře miniatur. Od Marie Terezie jmenován byl dvorním malířem, a od cechu malířského zvolen byl starším, kterýž čestný úřad jakožto poslední starší zastával až do zrušení bratrstva cís. Josefem II. A. byl vážen jakožto výborný znalec umění, sám však dle toho, co po něm zůstalo, v umění příliš nevynikal. Maloval podobizny, oltáře a jmenovitě malby freskové, z nichž zachovala se malba na façadě domu na Vyšehradě u šesti vojvod

českých. V malbě této ovládá **A.** ještě plně techniku freskovou, kteráž vypěstěna byvši hlavně Reinerem brzo po tom poč. XIX. věku docela zanikla; jinak jeví se jí jakožto mistr ceny prostřední. (Dlabač, Künstlerlexikon.) *Chl.*

Ambrož (*Ambrosius*): **1) A.** svatý, jeden ze čtyř velikých latinských učitelů církevních, narodil se okolo roku 340 ze vznešených rodičů v Treviru. Jeho otec Ambrož byl vrchním náměstkem Gallie (praefectus praetorio Galliarum). Po jeho smrti navrátil se **A.** s matkou do Říma, oddal se právnickému učení a prováděl svou výmluvností soudní pře tak obratně, že praefectus praetorio Probus jej učinil přísedícím soudu (praetoria) v Miláně. Na přímluvu Probovu jmenoval císař Valentinián I. r. 370 **A.**e konsularem, t. j. místodržitelem, Insubrie, Emilie a Ligurie se sídlem v Miláně, ve kterémž úřadě si získal lásku svých poddaných. Po smrti milánského biskupa Auxentia († 374), jednoho z náčelníků sekty ariánské, shromáždili se lid a duchovenstvo k nové volbě biskupa do chrámu; katolíci i ariáni stáli tu příkře proti sobě, a bylo se obávati skutků násilných. **A.** spěchal do chrámu zjednat pořádku a pokoje a promluvil vážná slova k lidu; v tom zvolalo najednou dítě ze zástupu: »Ambrož budiž biskupem.« Veškeré shromáždění, katolíci i ariáni, taktéž volali: »Ambrož budiž biskupem.« Ale **A.**, ačkoli Krista vyznával, nebyl ještě pokřtěn a neměl k biskupské důstojnosti potřebného vzdělání, pročež nechtěl volby přijmouti. Avšak císař Valentinián I. potvrdil volbu, načež **A.** dal se 30. listopadu 374 pokřtíti a přijal 7. prosince biskupské svěcení. Stal se vzorem křesťanského biskupa; svůj úřad započal tím, že veškeré své jmění rozdal chudým a církvi, a totéž učinil později s dědictvím po svém bratru Satyrovi. Pracoval neunavně, jsa řeckého jazyka mocen, přivlastnil si též učenost řeckých otcův a spisovatelů, byl výtečným a horlivým kazatelem a přispěl svými kázáními k obrácení sv. Augustina. Práv a kázně církevní hájil proti vysokým i nízkým. Ariánům nepřepustil jednoho kostela mimo město stojícího (r. 385), ačkoli císařovna Justina, manželka Valentiniána I. a horlivá ariánka, toho žádala a mladičký syn její, císař Valentinián II., žádost podporoval. Když císař Theodosius I. Veliký v Solunu učinil veliké krveprolití, v němž 7000 lidu zahynulo, a potom v Miláně do kostela chtěl vstoupiti, zastoupil jemu **A.** cestu a podrobil jej veřejnému pokání. Týž upravil liturgii v Miláně, která však v podstatě vzata jest z liturgie východní. (Ostatně srovn. Ambrosiánský zpěv.) Když pak liturgie tato musila ustoupiti liturgii římské s chorálem gregoriánským, Milán vyžádal si na papeži Hadriánovi I. (772—795) svým biskupem Eugeniem právo podržeti liturgii a zpěv Ambrožův (*officium ambrosianum*). Jakožto spisovatel zanechal **A.** po sobě 29 spisů, listy (91) a několik překrásných církevních zpěvů. Biskupoval 23 léta zemřel 4. dub. 397. Jeho spisy vydali Erasmus v Basileji r. 1527 o 4. sv., Maurinové v Paříži r. 1686 a 1690, 2. sv. fol., otisk u Mignea P. P. lat. sv. 14—17; nejnověji vydal je Ballerini: S. Ambrosii opp. omnia, Milán, 1875 a n. Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

2) A., příjmením z Hradce, kněz táborský, patří mezi nejdůležitější muže z válek husitských. Slynul právě tak učeností jako pověstí výborného kazatele, jehož slova málo kdy minula se s účinkem na posluchače. Vrstevníci vzdávají mu chválu, že byl čistějšího učení milovník a rozmnožitel znamenitý. Husitou po smyslu výstředních kněží táborských nebyl; spíše přidržel se onoho směru středního, jemuž přál Žižka, a jenž vyznačuje potom Sirotky. Osvědčoval přátelství mistrům učení pražského, shovívavost i proti přívržencům bludů pikhartských, stálost však u víře katolické byla též po jeho mínění hodna trestu smrti. On sám vynikl nezlomnou vytrvalostí a odhodlaností. Pohříchu zachovalo se o životě jeho zpráv velmi málo; zjistiti lze asi toto: Roku 1419 byl **A.** farářem ve hlavním chrámě královéhradeckém u sv. Ducha, neb aspoň se tenkráte fary uprázdněné domáhal. Vroucí jeho náklonnost k husitství byla příčinou, že byl z Hradce vypuzen od královny Žofie a jejího purkrabí. Uchýlil se do Prahy, doprovázen jsa nejspíše přátely svými z města a zástupem lidu okolního. V měsíci listopadu roku zmíněného na zprávu o přepadení poutníkův ústských na cestě do Prahy od Petra Šternberského kněz **A.** dav po celé Praze zvoniti k poplachu, byl nejpřednějším původem onoho mocného sebrání lidu, kterým dobyto bylo Menší Město Pražské. R. 1420 vrátiv se do vých. Čech shromažďoval spolu s panem Hynkem z Kumburka a Divišem Bořkem z Miletínka na návrší třebechovickém, jemuž tehdy dáno jméno »Oreb«, množství lidu ozbrojeného. V čele Orebitů nesa velebnou svátost přišel po dobytí kláštera Hradiště dne 2. května zase do Prahy, které hrozila již moc Sigmundova. Ale dříve, než král s křižáky Prahu sevřel, povolán byl **A.** na Horu Kunětickou, kde sbírán od pana Alše Vřešťovského z Ryzmburka a přátel jeho tábor lidu k vyrvání Hradce Králové z rukou králových. **A.** odebral se tam nikoli bez nebezpečí na cestách a horlivě povzbuzoval shluklé zástupy kázáním. Po jeho radě vytrhli dne 25. června bratří kunětičtí jako by k útoku na klášter podlažický ve Chrudimsku, aby zmátli vetřelé vyzvědače německých konšelů královéhradeckých; v noci však náhle obrácen směr pochodu: před svítáním dorazili k Hradci a vzali překvapené město téměř bez boje. **A.** dobyl si tím způsobem hlavní fary zase. — R. 1421 počátkem června súčastnil se valného sněmu čáslavského. Na návratu do Hradce zdržel v Chrudimi tamějšího hejtmana Diviše Bořka z Miletínka, aby nedal upáliti dvou kněží zabředlých do bludů pikhartských, totiž Martina Loquisa a Prokopa jednookého. Vyprosiv si je oba, odvezl je do Hradce míně odvrátiti je od bludův. Ale pobytu jeho v Hradci tentokrát bylo na krátce. Vytrhl již v polovici června s Hradeckými k vojsku postavenému proti útokům Slezáků, kteréž udeřilo na Broumov osazený lidem bi-

skupa vratislavského. Město bylo sice dobře opatřeno, nicméně svolili Slezáci ke smlouvě, dle níž měli na příště upustiti od nájezdů loupežných. Úmluva tato nikterak nelíbila se kněžstvu A-ovi; i pobouřil branný lid selský proti pánům, kteří ji uzavřeli, tou měrou, že šlo Čeňkovi z Vartenberka a Hynkovi Krušinovi z Kunburka až o život. Smlouva však zůstala platna, a vojsko rozešlo se od Broumova k domovu. A. událostmi těmi velice pobouřen kvapně přichvátal do Hradce a odtud pospíšil si do Prahy s chrudimskými svými vězni, jichž nepřesvědčila jeho výmluvnost. Dne 22. června odevzdal je v Roudnici arcibiskupovi Konrádovi, nazejtří pak stěžoval si v Praze prudce do pana Čeňka z Vartenberka, vině jej z nevěry; horlil, že mohlo býti opanováno celé Slezsko, kdyby bývalo ponecháno rozhodnutí meči. Způsobil tím takové rozjitření myslí, že Jan ze Želiva mohl (30. června) provésti převrat k upravení obce Pražské dle svých zámyslův. A. meškal některý čas potom asi na faře své v Hradci. Odtud varoval spolu se vší radou městskou Žižku před najatým vrahem (1423, 24. listop.). Poslední výpravy slavného tohoto válečníka účastnil se, byl při smrti jeho, odvezl tělo jeho do Hradce a pohřbil je ve svém farním chrámě. Opět r. 1425 meškal A. ve vojště Sirotků válčícím v krajinách východočeských, kladských i slezských. Po dobytí Radkova v Kladsku přimlouval dvěma zajatým kněžím katolickým, aby odvolajíce, co kázali, přistoupili ke pravdě učení husitského. Odepřevše propadli hrozné smrti ohněm. — O dvě léta později popřál v Hradci útulku mistrům vysokého učení, vypověděným z Prahy. Tou dobou kněz A., který proti obyčeji s úřadem farářským sloučil hodnost arciděkana, již dojista zastával také hejtmanství ve hlavním městě Sirotků. — Jednání Čechů s konciliem basilejským mnoho zaměstnávalo kněze A-e v Praze. Meškal tam již před prvním příchodem poslů basilejských a býval vždy volen k vyjednávání a dorozumění s nimi i s druhým poselstvem koncilia. Ve schůzi konané 5. pros. žádal A. s některými jinými plnomocníky sněmu českého, aby byl ustanoven obecně způsob stvrzení míru od obou stran. Jednání o to se záhy přetrhlo, způsobivši A-ovi nevoli mistrův učení pražského, kteří v nové schůzi bouřlivým křikem jemu prudce vyhrožovali (6. pros. 1433). Nicméně zůstal A. i potom zástupcem kněžstva s několika málo osobami jinými až do dokonání návrhu kompaktát v prvních dnech ledna 1434. Při všem tomto přičinění o smír s církví zůstal A. nesmiřitelným nepřítelem císaři Sigmundovi jakožto původci všeho zla. S ním setrval také Hradec i po sněmích pražském a jihlavském v odboji. Obecný běh událostí v zemi ostatní roztrpčil mysl A-ovu, ba zarputil ji, a městu Hradci nastaly podobné dny na sklonku velikého hnutí husitského, jaké prožil na jeho počátku. Brzy po sněmu jihlavském (27. září 1436) povolal A. do města rytíře Zdislava Mnicha z Roudnice v čele ozbrojených zástupův a učinil ho hejtmanem městským místo sebe. Pomocí jeho vyhnal z Hradce přední protivníky své a brzy potom dal zbořiti dva nebo tři kostely nejzáze na předměstí. Skutek tento měl býti nejspíše opatřením bezpečnosti vůči válce hrozící, jež vskutku brzy vzplála. Ani hrůzy její nedovedly zlomiti nepoddajnost A-ovu. Kněze Bedřicha ze Strážnice, když po druhé přijel do Hradce naklonit ho k povolnosti, dal uvrhnouti jako vězně do věže Mýtské. Protivil se všelikému dohodnutí s císařem i pak, kdy pro ztráty utrpené v boji mysl všech poklesla a sám Zdislav Mnich k jednání se Sigmundem se odhodlal. Z toho vzešel rozbroj ve městě mezi stranami: v noci dne 3. března 1437 udeřily na se rukou brannou. A. ještě vždy spoléhal, že vlivem svým lid upokojí i vyšel do vřavy se svátostí oltářní, — ale strana Zdislavova zvítězila. A. dav se na útěk zlomil pádem se zdi hradební nohu i ruku, byl jat a s ním někteří kněží strany jeho. Hradec v brzku smluvil se s císařem (21. března). Stoupenci A-ovi pokusili se sice ještě jednou o dobytí hlavní druhdy bašty sirotčí, byli však přemoženi a krutě trestáni. A. sám propuštěn byv z vazby nejspíše hned před smírem s císařem, nedostal se již do Hradce, kde zaujal jeho místo M. Rokycana, a po dvou létech (16. října 1439) zastihla ho smrť v Kolíně. *Koll.*

3) A. Veliký, český Bratr, nar. ve Skutči v prvé pol. XV. stol. Jsa horlivým čtenářem spisů Rokycanových, přidružil se záhy k Jednotě a súčastnil se již r. 1495 usnesení, jež zavrhovalo spisy Br. Řehoře. Byv po nějaký čas členem úzké rady zvolen r. 1500 s Br. Tůmou Přeloučským, Eliášem Chřenovským a Lukášem Pražským za biskupa na místo zemřelého Br. Matěje Kunvaldského. V této důstojnosti vysvětil na kněžství Ondřeje z Janovic v Prachensku, kdež později ustanoven též správcem. Roku 1520 cestoval s Br. Lukášem do Štěkně; přijev do Boleslavě, zemřel tu i pochován v klášteře. Do starších kancionálů bratrských přispěl jednou písní. Jireček, Rukověť; Goll, Quellen und Untersuch. I., 13, 35, 36. *red.*

4) A. (*Ambrosch*) Josef Kar., nar. r. 1759, zemřel r. 1822. Vzdělal se v hudbě v Praze u Koželuha st.; na divadlech německých, zejména v Berlíně, vynikl jako tenorista. Složil mnoho písní, z nichž některé tiskem byly vydány.

5) A. Vilém, nar. 28. pros. 1846 v Brně, kdež konal studia gymn. i bohoslovecká. Vysvěcen byv r. 1869 na kněze stal se kooperátorem v Dalešicích, pak v Tuřanech a na jiných ještě osadách farních, posléze kaplanoval u sv. Tomáše v Brně. Od r. 1873 jest katechetou na něm. vyšší dívčí škole v Brně. Cestovav hojně o prázdninách uveřejnil několik cestopisných črt (*Montblank, Ojvin, Rigi, Brníče v horách, Na Sněžce, Ledová jeskyně Dobšinská, V Tatrách*) dílem v kalendáři »Moravanu«, dílem v čas. »Hlasu« a »Obzoru«, do něhož i pěknými humoreskami (*Cizí adressa, Hodina v pekle, Nigroin, Čecháček, Zmařená dražba, Čarovné kliče, Zlaté oříšky*) i zdařilými verši pilně přispíval. Vydal pro mlá-

juixin Gray, jež dorůstá délky až i 2 *m* a přebývá v jižní Americe od Guayany až do Paraguaye, pak menší ameiva obecná (viz

Č. 197. Ameiva obecná (Ameiva vulgaris).

vyobraz. čís. 197.), *Ameiva vulgaris* Licht., z Guayany a Brazilie. *Bay.*

Amela, Amel, řeka, viz Ambl**ê**ve.

Ameland, ostrov nizozemský v Severním moři, náležející k prov. Frieslandu, okr. leeuwardskému, od břehu 7 *km* vzdálený, tučnými pastvinami pokrytý a mající na 60 *km*² 2300 obyv. (1883), kteří živí se plavbou, rybářstvím a chovem dobytka.

Amelang Karel Ludv., něm. právník, nar. r. 1755 v Berlíně, proslul obzvl. obhajováním kazatele Schulze obviněného z bludařství. R. 1792 byl **A.**, jenž se byl stal mezitím tajn. radou vojenským, bez své viny i bez vyšetřování propuštěn a do Magdeburku vypovězen, brzy však opět rehabilitován a tajn. radou poštovním jmenován. **A.** zemřel jako právní zástupce r. 1819. Vydal vedlé několika menších spisů právn. r. 1799—1800 (s Gründlerem): *Archiv des preuss. Rechts* (tři sv.) a od r. 1800—1805 sám: *Neues Archiv der preuss. Gesetzgebung*, I.—III. sv. *—l.*

Amelanchier [-lánšié] Medik., muchovník (*Trauben-* nebo *Felsenbirne*), rod růžokvětých rostlin ze skupiny jabloňovitých (*Rosiflorae Pomaceae*), s květy drobnými, jejichž pětipouzdrý vaječník slabými mázdřitými přehrádkami v 10 jednosemenných pouzder neúplně jest rozdělen. Jablíčko malé, zvící meruzalky, kulaté, stálým kalichem označené. **A.** jest keř nebo stromek s listy střídavými, nedělenými a s šídlovitými, prchavými palisty. Květy skládají jednoduché hrozny nebo vrcholíky. Roste v Sev. Americe, v Japonsku, Malé Asii a v jižní Evropě, sahaje tu až do Švýcarska a Porýnska. Tuto roste **A.** *vulgaris* Moench. (**A.** *ovalis* Med., *Aronia rotundifolia* Pers., *Mespilius* **A.** L.), m. obecný (*englische Mispel*), na skalnatých, křemičitých úklonech. Jeho listy jsou okrouhle elliptičné, hrotité, pilovité, z mládí na rubu šedoplstnaté a hedvábitě lesklé, posléz olysalé. Bílé, čárkovitokopinaté plátky jsou delší kalicha. Čnělek 5. Jablíčko modročerné, šťavnaté a sladké v jižní Evropě se požívá. Kůra větví obsahuje amygdalin. U nás pěstuje se v sadech na vyšších výslunných polohách s druhem: **A.** *ovalis* DC. (**A.** *vulgaris* Hort., *Aronia ovalis* Pers.). Tento pochází ze Sev. Ameriky, vynikaje prodlouženými hrozny, chlupatými cípy kališními a vejčitookrouhlými plátky. Lupeny z mládí stříbřitě lesklé jsou krátce zakončité, někdy slabě srdčité, také pilovité. Odrůda jeho, **A.** *o. purpurea*, má méně, však plnokvětých hroznů; její lupeny jsou při pučení načervenalé. Jiné známější druhy jsou: **A.** *Botryapium* DC. a **A.** *sanguinea* DC., oba ze Sev. Ameriky, a **A.** *asiatica* C. Koch z Japanu. *Děd.*

Amelesagoras (*Ἀμελησαγόρας*) čili dle jiných pramenů Melesagoras, dle Müllera Melissagoras, brzo Athéňanem, brzo Eleusiňanem a jinde opět Chalkédoňanem zvaný, bezpochyby Attičan později do Chalkédona přestěhovalý. Byl jedním z atthidopiscŭ, t. j. dějepiscŭv Attiky, kteří osudy Attiky od mythických dob vypravovati začínajíce bedlivě si všímali bájí a pověstí místních, báje často rationalisticky vykládali obzvláštní péči starožitnostem věnujíce, státním i náboženským, a původ vší vzdělanosti shledávali v Attice při tom nedbajíce o lepost slohu. U **A**-ra, který dle Dionysia Halikarnasského před válkou peloponnéskou žil a náleží mezi nejstarší dějepisce řecké, dotčený způsob a ráz dějepisectví nebyl ještě, jak se zdá, plnou měrou vyvinut, nýbrž, ačkoliv spis jeho měl název atthidy, přece spíše podobal se asi rázem svým spisům logografů; byl prý nejen atthidopiscům pozdějším, nýbrž i logografům některým pramenem. Zachovány jsou z něho nepatrné zlomky (Fragm. hist. Graec. II. 21.). *Pck.*

Amelia, římská Ameria v Umbrii, prastaré město v středoital. prov. perugijské, distr. ternském, rozložené na kopci nad malým levým přítokem Tibera, 60 *km* jižně od Perugie, sídlo biskupa (již od IV. stol.) s kathedrálním a 3 farními chrámy, několika kláštery, gymnasiem, starými, z části kyklopskými hradbami a 9004 obyv. (1881, obec). V okolí daří se výborné víno (pizzotelské hrozny) a hrozinky amelijské pokládají se za nejlepší italské. Odtud pocházel Sextus Roscius, boháč známý z řeči Ciceronovy *Pro Roscio Amerino.*

Amélie-les-Bains [amelí lé bén], proslulé lázeňské místo s 1500 ob. ve franc. depart. Pyrénées Orientales, arrond. céretském, při vtoku řeky Mondony do Techu, v údolí obklopeném vysokými srázy horskými. Má znamenitá zařízení lázeňská (*Thermes Romains, Tu. Pujade*), vojenské lázně a 20 sirnatých pramenů teploty 31°—63° C., jejichž vody užívá se k pití, koupelím, sprchám a vdechování, zvláště proti zastaralému rheumatismu, dně, nemocem hrtanu a j. Pije se hlavně pramen Manjoletský, jehož voda též v láhvích se vyváží. Ačkoli období léčební trvá jen od května do konce října, tož pro krytou polohu svou a mírné podnebí nabylo **A.** významu jako klimatické léčební místo a zimní pobyt pro choré na prsa, chudokrevné a krtičnaté dítky a j. Podnebí není pro tuberkulosu úplně vhodné, jelikož svou povahou jest depressivní. Blízké údolí

odstata nadsmyslná, *ὁ ἔχων* (mající), prin-
ruhý, jenž na skutečném jsoucnu prvého
toliko má, a *ὁ θεωρῶν* (nazírající), jenž
maje ve druhém, na prvý nazírá (Pro-
in Tim. 93. D.). Nauku ideoslovnou pro-
důsledně: Každý zjev má příslušnou ideu,
čerpá jsoucnost svou. Jest proto idejí
ství nekonečné. Duše pak jednotlivé jsou
oceny v duši světové. **A.** liboval si ve
tní mystice číselné. V nauce ethické a
ě vlastním byl přísnější ještě než Plotin
uje naprosto veškerou rozkoš smyslnou.
ricky působil na něj vedlé Plotina zvláště
énios, jehož spisům prý se učil z pa-
Rozumování jeho neslo se více za ná-
n smyslným. **A.** liboval si ve výkladech
orických, ctil věštby (po smrti Plotinově
se prý v Delfech, kde je nyní duše učitele
tra jeho), účastnil se pohanských obřadů
ženských a vyznačoval se jakousi náklon-
pověrčivou. Nauka jeho o trojité pod-
rozumu božského jest dojista analogická
natu křesťanskému o trojici. **A.** pocházel
erie v Etrurii. Učitelem byl mu s počátku
i Lysimachos ze školy Numéniovy. Roku
o Kr. přišel do Říma a zde pak žil až
270 ve společnosti Plotinově. Po smrti
nově přesídlil do Apameje v Syrii. *Dna.*

mellus viz Aster.

melot de la Houssaye [amló dla uséj],
ham Nicolas, slavný francouz. publici-
1634 — † 1706). Narozen v Orleansu, byl
jaký čas sekretářem při vyslanectví v Be-
ch, pak žil v Paříži obíraje se studiemi
isnými a filosofickými. Čelná díla jeho
Histoire du gouvernement de Venise (v Am-
damě 1676 a n.); *Histoire du concile de*
e, kterouž italsky napsal Fra Paolo Sarpi,
u však **A.** přeložil z Newtonovy verse la-
é a poznámkami opatřil; *Tibere, discours*
ques sur Tacit (Amster. 1683); *La morale*
acite (Pař. 1686); *Discours préliminaire sur*
aités faits entre le roi de France et les
s princes de l'Europe, depuis le règne de
les VII. (t. 1692).

melotte Denis (* 1606 — † 1678), kněz
len od panen kláštera doksanského za pro-
bošta, kterýžto úřad za neblahých dob 30leté
války po 12 let rázně zastával. Po smrti
opata Štěpána Magniho († 13. čna 1649) povo-
lán **A.** za opata do kláštera želivského, kde,
ač zde působil toliko 4 léta, zanechal po sobě
mnohou památku. Když zemřel opat strahov-
ský Krišpin Fuck (3. srpna 1653), zvolen
A. za nástupce. I tu zasazoval se horlivě o zlep-
šení hospodářství, opravil budovu klášterní, dal
pro kůr chrámový postaviti nové varhany, a
r. 1655 od pražského zvonaře M. Löwa uliti
velký zvon pro chrám strahovský. Zemřel již
14. dubna 1656.

Amelus, v lékařství plod nemající
končetin. *Peč.*

Amen z hebr. *ámén*, v chaldejštině, syr-
štině, řečtině a latině též »amen«, znamena-
jícího substantivně pravda, věra, adverbiálně
v pravdě, věru, jistě, tak budiž. Slova toho uží-
valo se ve Starém zákoně na potvrzení při-
sah (Num. 5., 22., Deut. 27., 15.—26.), jako
epifonického závěru formulí modlitebních a
zpěvních (2 Esdr. 8., 6.; 1. Kron. 16., 36.);
časem se i za příčinou zvláštního důrazu při
přísahách a prosbách zdvojilo, což znamenalo
větší stupeň důvěry a bezpečení ve slova pro-
nesená. Kristus užíval ho velice často, zvlá-
ště na počátku svých výpovědí (»amen, amen
pravím vám . . .«). I apoštolé užívali slova toho
častěji ve svých listech a tak přešlo ve vše-
obecné a trvalé užívání v církvi; zde pak již
záhy (Justin., Apol. 1., 67.) se ustálilo jeho
užívání tak, jako až doposud platí, totiž jakožto
liturgické responsorium. I vyslovuje je brzy
kněz, brzy shromáždění věřící, brzy se prostě
vyslovuje, brzy prozpěvuje. O rozličném litur-
gickém užívání a symbolickém významu jeho
v. Andreas Schmied ve Wetzer u. Welte,
Kirchenlex. 2. vyd. I. 704., 705. Wernsdorfii
Comment. de **A.** liturgico (ve Vitenb. 1779).

Amende [amãd], franc., oprava; v právu
franc. pokuta peněžitá od 1—15 fr., připadající
obci, kde přestupek dotčený byl spáchán. **A.**
honorable bylo v starém právu francouz-
ském veřejné vyznání ze zločinu a odprošení.

Takové opravné neboli vedlejší návrhy požívají v tom směru výhody oproti návrhům hlavním neboli samostatným, že pravidelně není třeba, aby se o nich dříve jednalo v kommissi zákonodárným sborem k tomu konci zřízené, nýbrž že mohou — dostane-li se jim podpory — ihned v plném zasedání sněmu býti v úvahu vzaty při poradě o předloze, ku které se vztahují. Avšak sněmovna, shledá-li, že **a.** vyžaduje důkladnější úrady, může i takový vedlejší návrh přikázati kommissi ku předběžné poradě. Další výhoda **a**-u jest, že se jeho netýká zápověď, bránící tomu, aby v témž zasedání sněmovny nebyl opakován návrh, který sněmovna již odmítnula. Tím pak velice usnadněno jest dohodnutí se dvou sněmoven o příslušném návrhu hlavním. Zásady tuto vyložené též v Rakousku došly uznání řády jednacími jednotlivých sněmů, jakož i obou sněmoven říšské rady. *Pšk.*

Amenemha, jméno několika králův egyptských staré říše (u Manethona *Ἀμμενέμης*). **1) A.** I., prvý král XII. dynastie (kol 2400 př. Kr.), vstoupil na trůn po mnohých překážkách, o nichž souvěké zprávy podrobně se rozpisují, rozšiřoval říši do Núbie, Libye i Syrie a proslavil se četnými stavbami, z nichž však jenom malé zbytky na nás se dochovaly. Ku konci své vlády (v nápisích vyskytuje se ještě rok jeho XXIX.) přijal syna Usertesena I. za spoluvládce. — **2) A.** III. (u Hérodota Moiris), syn Usertesena III., jeden z nejslavnějších králův egyptských, proslavil se hlavně četnými a velikolepými stavbami, z nichž mnohé v troskách dochovaly se i době naší. Ze staveb těch vynikají: jezero v oase Fajjúmské, zv. Moiridovo, dvě pyramidy uprostřed jezera, palác labyrinth na břehu jezerním, jehož trosky poznal Linant, měřítko nilských zátop mezi osadami Semne a Kumme v Núbii, z něhož poznává se, že tehdy hladina pravidelné zátopy nilské byla téměř o 9 *m* (přesně 27′ 3″) vyšší než nyní. Ze staveb jeho v Abydu a Memfidě nic se nezachovalo. Po dlouhém panování (poslední vročení z roku jeho XXXXIV.) zanechal vládu synu svému — **3) A**-hovi IV., poslednímu králi XII. dynastie. *Pšk.*

Amenhotep (řec. *Ἀμενῶφις*), jméno čtyř egyptských králů z XVIII. dynastie. **1) A.** I., syn krále Ahmesa a aethiopské choti jeho, slavené Ahmes-nefer-ateri, druhý král XVIII. dynastie (ok. 1500 př. Kr.). S počátku vládla jménem jeho matka jsouc ozdobena všemi odznaky královského důstojenství, načež **A.** dospěv po smrti matčině sám se vlády ujal. Jím počíná se řada velikých výbojcův egyptských. Na jihu rozšířeno panství egyptské až po Modrý Níl, v Asii poražen loupeživý národ jinak neznámý (v hieroglyfech Amu-Kahak zvaný). Četné památky dochovaly se z doby jeho i skládají se namnoze ze soch a z předmětův adoračních. — **2) A.** II., syn největšího egyptského krále Thutmesa III., jehož byl za posledních let spoluvládcem (ok. 1460 př. Kr.). Byl povahy výbojné a hned po smrti otcově podnikl velikou výpravu do Asie, kdež pokročil v Mesopotamii až po město Nii, ve kterém obecně spatřuje se assyrské Ninive; zdrtil povstání v severní Syrii a proslavil se hojnými stavbami, z nichž však žádná nedochovala se dob našich.— **3) A.** III. (v klínových deskách Tell-el-Amarnských Nimmurija, t. j. Nb-Mat-Ra dle Ermana [Sitzb. Berl. Akad. 1888, 583.], u pozdějších řeckých spisovatelů *Μέμνων*), syn Thutmesa IV., jeden z nejslavnějších králův egyptských (ok. 1435 — 1404 př. Kr.), zdědil po otci a dědu říši, která zabírala mimo Egypt sám celou Syrii, Mesopotamii a rozsáhlé končiny aethiopské. Vzdálení panovníci assyrští i babylónští platili poplatek a řídili se ve správě zemí svých králem egyptským. V 5. roce jeho vlády vzbouřili se kmenové aethiopští, byli však rychle poraženi, čehož památku zůstavil **A.** vítězným nápisem u Konossa v Núbii. V protivě ku předkům svým hleděl si **A.** prací míru, při čemž podporován byl manželkou svou Tii, princeznou z mesopotamské krajiny Naharainy (nad středním Eufrátem). U Memfidy založil Serapeion, v němž spolu se synem svým Thutmesem prvého býka Apia pohřbil, pokračoval ve stavbě chrámu denderského a ve stavbě chrámu Amunova ve Thébách, zbudoval nový chrám bohu Amun-Ra v Luxoru a jiný na záp. straně Théb, jehož zbytky jsou podnes zachovány »kolossy Memnonovy«, stavitelem jeho **A**-em svedené. Zemřel po dlouhém kralování (poslední vročení z roku XXXV.) i byl pochován v Bíbán-el-Molúku, kdež nedávno objeveny hrob i mrtvola jeho. — **4) A.** IV. (*Chu-en-aten*, v deskách Tell-el-Amarnských klínovým písmem zvaný Napchururija, t. j. Nofercheper-Ra dle Ermana n. j. m.), syn předešlého a králové Tii, nastoupil v panství kol r. 1404 př. Kr., brzo však po nastoupení zanechal jména svého, v němž obsažen byl thébský bůh Amun, a přezval se Chu-en-aten. Změna tato souvisela s pronikavou změnou náboženskou, neboť král sníživ thébského boha Amuna jal se vzdávati jediné božské pocty héliopolskému bohu slunce. Reforma tato s rázem zásadně monotheistickým potkala se však s tuhým odporem kněžských sborů thébských, čímž král podnícen k energii neobyčejné. Stoupenci a bohocta Amunova všude pronásledováni, jméno boha Amuna na thébských památkách vydlabáno, a konečně královské sídlo přeneseno do nového hlavního města Achu-en-aten zvaného, jehož trosky blíže osady Tell-el-Amarna zvané ještě dnes pokrývají plochu několika čtvercových kilometrů. Jinak byli jsme až do nejnovějších dob o činech a o povaze **A**-ova kralování velmi špatně zpraveni. Teprve nález klínových desk Tell-el-Amarnských (Sayce, The Contemporary Review 1888, 299—303; Erman a Schrader, Sitzb. Berl. Akad. 1888, 583—588; Sayce a Budge, Proc. Soc. Bibl. Arch. 1888, 488—525, 540—569) podal světla překvapujícího. Dle těchto desk prostírala se říše egyptská za **A**-a IV. až do Babylónie, jejíž král Burnaburiáš zastoupen jest několika deskami. Celá Syrie severní byla podrobena, avšak právě již počal výbojný postup Hittitů ze severních končin. V radě králově měla rozhodující účastenství královna matka Tii, jíž veliká část na-

lezených dopisů byla psána, ona nepochybně byla i původem reformy náboženské. — Jak dlouho **A.** kraloval, není známo; poslední vročení jest z roku XII. Avšak po smrti jeho nastala reakce, jíž za oběť padly i reforma náboženská i nové hlavní město. Srv. Prášek, Osvěta 1888, 918—927. *Ršk.*

Amenófis (*Ἀμενῶφις*), viz Amenhotep.

Amenorrhoe v. Čmýra a Nečmýrnost.

A mensa (*separatio*), viz Rozvod.

Amenta Nicolo, spisovatel italský (nar. v Neapoli r. 1659, zemřel tamtéž r. 1719), známý svým purismem toskánským. Napsal sedm veseloher prosou, pravých to vzorův italského humoru; kromě toho básně lyrické a 24 »capitol« a satir.

Amentaceae viz Jehnědokvěté.

Amenthes, egypt. *Amenti* (= skrývající), v egyptské mythologii jméno říše mrtvých, již myslili si Egypťané na západě, právě jako pohřebiště egyptské, jež velmi právděpodobně

Č. 198. Amenthes.

stalo se základem jejich názorův o **A**-thu. nalézalo se západně Memfidy. Duše zemřelých, jež po názoru egyptském vycházely z těl ústy v podobě ptáků, vstupovaly v **A.** provázeny Anubisem při západu slunce. Před branou **A**-tha seděl strážce s otevřenou tlamou, který duše pohlcoval — symbol země pohlcující mrtvého. Odtud dostala se duše do síně dvojí spravedlnosti, odměňující a trestající, v níž v průvodu Pravdy a Spravedlnosti (se pštrosími péry) předvedena před soud pána podsvětí, Osirida, sedícího na trůně se žezlem a bičem v ruce (symboly vlády) a lvem jako strážcem vedlé, a 42 soudců nad tolikéž hříchy smrtelnými. Souzena ústně, načež na váze odváženo její jednání a konání Hórem s hlavou jestřábí, který položil srdce na jednu misku, a Anubisem a hlavou šakalí, který kladl péro pštrosí jako znak spravedlnosti na misku druhou. Výsledek váhy a konečný rozsudek Osiridův zapisoval Tót s hlavou ibisovou. Duše propadší trestu odsouzena k pouti těly zvířecími (na obr. našem č. 198. do těla svině), kdežto duši osvobozené odevzdáno péro pravdy a ona obmyta vodou života a uvedena na pole boha slunce Ra, kde přičtena počtu blaženců stala se účastnou slasti, jež Egypťanu země jeho skýtala a jež proto i na onen svět si přenesl, jako vůbec celý názor o **A**-thu jeví se jen obdobou dotyčných zařízení pozemských. Názory egyptské o **A**-thu staly se později v podstatě základem řeckých názorův o Hádu. Obrazy **A**-thu zdobí velmi často hrobky egyptské. *Dlc.*

Amenti viz Amenthes.

Amentia, správněji Dementia (v. t.).

Amentum, lat., jehněd, lidově kočička, viz Jehnědokvěté.

Amerbach: 1) Johann († 1528) rodem z Reutling ve Švábsku, usadil se v Basileji, kde r. 1480 založil knihtiskárnu. Zásluhou jeho jest, že místo gotického písma do té doby užívaného zavedl antikvu. Díla jím vydaná vyznamenávají se vkusnou úpravou; mezi nimi vynikají obzvláště spisy sv. Augustina (1506) a sv. Jeronyma (1528).

2) A. Bonifác, syn předešlého, nar. 1494 v Basileji, stal se r. 1525 professorem a později i rektorem vys. školy v rodišti svém, zaujímal vedlé toho důležité úřady v radě městské i byl horlivým přívržencem reformace. V tiskárně po otci sděděné vydal spisy přítele svého Erasma Roterdamského. **A.** zemř. r. 1562. *—l.*

3) A. (Ammerbach), vlastně Elias Nicolaus, zvaný **A.**, nar. v Naumburce koncem XVI. věku. Za svým hudebním vzděláním podnikl daleké cesty a stal se pak kolem r. 1570 varhaníkem u sv. Tomáše v Lipsku. Že by byl největším kontrapunktistou své doby, jak mnozí (Gerber, Schilling) prohlašovali, není dokladů, neboť skladeb po něm se nezachovalo. Za to získal si zásluh vydáním tří sbírek skladeb pro varhany a klavír: *Orgel- und Instrument-Tabulatur* (Lipsko 1571) s množstvím písní kostelních i světských, tanců atd. upravených pro varhany; *Ein neu kunstlich Tabulaturbuch* (Norimberk 1575) a *Orgel- oder Instrument-Tabulaturbuch* (t. 1583). Sbírky zajímavy jsou tím, že skladby psány jsou německou tabulaturou. Srv. A. G. Ritter, Zur Gesch. des Orgelspiels (Lipsko 1884). *Gh.*

Amercement, amerciament [emersiment], výraz anglického práva trestního, jímž

označuje se peněžitá pokuta, která co do velikosti není určena zákonem jako *fine*, nýbrž závisí na volném uvážení (*mercy*) soudcově. Původ trestů těchto dlužno hledati již v době normanské, kdež lenní pán mohl o své újmě a dle vlastního uznání ukládati policejní tresty (*amerciamentum*), záležející v propadnutí jistého množství movitých statků, které od potrestaného mohly býti vyplaceny za menší obnos, nežli byla jejich přirozená cena. V pozdější době, zvláště po vydání *Magnae Chartae*, učiněno uložení trestů závislým na výroku soudu. *Č—l.*

American Board of Commissioners for foreign Missions (amer. správní výbor pro missie zahraničné), společnost sestoupivší se dle vzoru missionářské společnosti londýnské r. 1810 v Bostoně, v Americe nejstarší svého druhu. Původně byla společným polem mission. činnosti kongregacionalistů, presbyteriánů a církví ref. hollandské a ref. německé. Po vzájemném přátelském dojednání všech súčastněných stran přešla posléze cele do správy kongregacionalistů. Nynější (dle statutu z r. 1883) působiště **A. B**-u zahrnuje v sobě 22 missie na 804 stanicích. Missionářů ordinovaných jest 146, z nichž 5 lékařů; neordinovaných lékařů 9, z kterýchž dvě ženské; 250 jiných missionářů pomocných; tím missionářský personál **A. B**-u mimo síly domorodé čítá 405 osob. S pomocníky domorodými stoupá počet ten na 1824 osob. Domorodých církv. sborů **A. B**-em v život vyvolaných, oněch na souostroví Hawajském nečítaje, jest 275 s 19.354 kommunikanty, tedy s počtem příslušníků vůbec několikonásobným. Roční náklad obnáší průměrně 360.000 doll. Konečným cílem **A. B**-u jest přivésti své missijní církve ke hmotné, národní a samosprávné neodvislosti, jakož se to zdařilo na ostrovech Hawajských. Souostroví toto, také Sandwichské zvané, kdež od r. 1820 do r. 1863 asi 50.000 duší na křesťanství obráceno bylo, jest nyní státem křesťanským a křesťané haw. sami vydržují nejen církev svou, nýbrž též 13 missionářů na souostroví Marquesách a v Mikronesii. Podobné dílo provedl **A. B.** též mezi Armeny v Malé Asii, kde r. 1849 se zřídila a nyní dále trvá samostatná armenská církev evangelická, tak že mnozí tam účinkovavší zřízenci **A. B**-u mohli se odebrati na působiště jiná. — **A. B.** má svou práci i v Čechách, kde jmenovitě v Praze dal podnět k utvoření se tak zv. ref. církve svobodné. Literatura: Sketches of the Missions of the American Board, by S. C. Bartlett D. D. (Boston 1872); Minutes of the National Council of the Congregational Churches (Boston 1883); Foreign Missions by Rufus Anderson D. D. (New York 1869); Kirchliches Handlexicon von Dr. Mensel, I. Band (Lipsko, 1887). *Cř.*

American River [emeriken rivr], řeka v sev. Kalifornii, vzniká spojením Severního a Jižního Forku, prýštících se v záp. svazcích Sierry Nevady (Western-Summit), jest na 10 *km* splavna i pro menší parníky a vtéká s levé strany u města Sacramenta do řeky t. jm.

Americká lednice slove u nás především prostor na povrchu země uspořádaný, krytý a na všech stranách uzavřený *a*) k uchování ledu pro různé potřeby, *b*) k uchování potravin, jež chladu vyžadují, aby ku požívání zůstaly způsobilými. Pojmenování toho neužívá se však ani v jižních zemích Evropy, ani v severních krajinách v nížinách blíže moře ležících, jako v Dánsku, Jutsku. U nás v Čechách takové lednice povstaly v jednotlivých případech ku podpoře průmyslu zejména pivovarnického v létech asi padesátých a pak v případech takových, kde zahloubení lednice nebylo možné pro vysoký stav vod zpodních. S velkou pravděpodobností možno pokládati Jutsko za původiště těchto lednic v severní Evropě, odkudž se k jihu a k nám dostaly. Zásluha toho, že praktický tento způsob vyhledán, oceněn a k nám zaveden, přísluší výhradně správě velkostatku knížete Jana A. ze Schwarzenberka, která vysílala v té příčině zřízence na cesty studijní do zemí severních. V jižní Evropě však od starodávna znám byl způsob uchovávání ledu, zejména pro ochlazování nápojů, ve stozích slaměných. Pohodlí v domácnosti šířilo se z Anglie po Americe a sice po všech krajinách, což v zápětí mělo, že při letohradech bohatých občanů, zvláště v teplých krajinách, kolem velkých jezer ve středu Sev. Ameriky stavěly se lednice pro uchovávání ledu, který pak dáván odtud do skříní k ochlazování nápojů a k tomu účelu, aby se pokrmy zachovaly; což vešlo brzy ve všeobecné užívání. Lednice musily býti pro stav zpodní vody a pro teplotu půdy zemské též vesměs na povrchu, čehož jsme si povšimli při čilém styku s praktickými a vynalézavými Američany; a v tom se vší pravděpodobností možno hledati původ pojmenování **a**-kých lednic u nás, přes to, že podobným způsobem uchovával se led již v dávných dobách v zemích jižní i severní Evropy, s nimiž však tak čilého styku nebylo. — Hlavní princip **a**-ké **l.** záleží v rychlém odvedení vody z ledu, která má teplotu 0° C., a v rychlém odvedení páry z tajícího ledu skrze pronikavý obal ze špatných vodičů teploty; tento obal pronikavý jest zároveň nejlepším ochráncem proti sálavému teplu vzdušnímu. Představíme-li si tedy ohrazení takové lednice ze dvou rovnoběžných obvodů stěn zrobených ze dřeva, ve vzdálenosti 60 až 120 *cm* od sebe stojících, a pomyslíme-li si, že prostor mezi nimi jest vyplněn drobným, špatným vodičem tepla, jako řezankou, plevami, popelem, rašelinou a pod., máme obraz soustavy takové lednice, v které se led velmi dobře drží, když ve vodě z ledu teploty 0° státi nemusí a podobnou střechou ze špatného vodiče (slámy, rákosu) v rovněž silné vrstvě a dobrým uzávěrem opatřena jest. Takovou lednici ve větším rozměru má v Praze ledařská společnost na Štvanici. Téhož účelu možno dociliti obvodními stěnami zděnými, které jsou opatřeny uvnitř isolacemi ve způsobě dutin as 15 *cm* širokých o dvou až třech ře-

dách za sebou. Špatným vodičem zde jest vzduch v těchto dutinách uzavřený. *Wf.*

Americké dřevo viz Amyris.

Americký klub dam v Praze jest volné sdružení českých dam ke vzdělání vlastnímu a ku podporování jiných, zejména sirotků. Nemajíc stanov nemá též stálých členů, má však pevné a všemi vzdělavacími prostředky hojně opatřené středisště v knihovně a čítárně p. Vojty Náprstka, pořádajícího pro ně dle příležitosti a času soukromé výklady populárně vědecké, při nichž i původně **a. k.** se ustálil. Když totiž dr. F. J. Studnička r. 1864 do Prahy se přestěhoval a do tehdejších dychánků p. V. Náprstka byl uveden, vyprávěl příležitostně též o kruhu astron. přednášek veřejných, jež v Č. Budějovicích měl. Pan V. Náprstek k tomu připomenul, že k takovým přednáškám má hojnost anglických diagrammů, tak že by snadno bylo je v Praze opakovati. Stalo se; k 12. lednu 1865 sezváno asi 30 známých dam k p. V. Náprstkovi, a tu odbyta 1. přednáška astronomická, na niž dalších 6 následovalo. Pro společnost takto navyklou se scházeti postaral se p. V. Náprstek o další pokračování v přednáškách během zimy a jara, načež v létě navštěvovány památnosti Prahy a konány vycházky do okolí. Při takovéto vycházce napadlo damám zvoliti pro svůj kruh jméno »klub americký«, aby se zachovala upomínka na americký pobyt p. V. Náprstka, jakož i na pokročilý ráz jeho snah. V následujícím roce rozšířena činnost **a**-kého **k**-u k vůli obětem války i na obor humanitní všestranným staráním se o raněné, při čemž přes 2400 zl. vydáno. Dále obrácena pozornost k dětem školním, pro něž v létě pořádány zvláštní vycházky, spojené se zpěvy a hrami, jakož i s obdarováním knihami, obrazy a t. p.; těch podniknuto přes 70 za účasti více než 25.000 dítek. Mimo to ušilo se v **a**-kém **k**-u asi 8000 kusů šatstva pro dětské opatrovny a sebráno po r. 1871 na zřízení zvláštního sirotčince celkem 40.000 zl., z čehož u příležitosti 20letého jubilea klubovního věnováno zatím městu Praze ve prospěch sirotčince na Hradčanech 30.000 zl., dokud nedojde se k cíli konečnému. Čtyři chovanky hradčanského sirotčince požívají »nadace amerického klubu«. K dotčenému klubnímu jmění r. 1879 »neznámá dáma« věnovala spořitelní knížku se 6000 zl., vzácný to a následování hodný úkaz! Božena Němcové r. 1869 postaven na hřbitově Vyšehradském pomník z výtěžku koncertu spořádaného toliko damami klubními. Konečně konají damy **a**-kého **k**-u velmi prospěšné služby při průmyslovém Museu pana V. Náprstka za doby veřejných návštěv svým dozorem a příležitostným poučováním. — Čítárny co nejdůležitějšího zdroje stálého se vzdělávání užívá se dvakrát týdně, a sice ve středu a sobotu od 2 do 7 hod. odp., při čemž se i domů knihy půjčují, jichž tu asi 40.000, hlavně českých a anglických, jest nahromaděno. Též časopisů nejrůznějších, především pro ženské pohlaví zajímavých, shledává se zde hojnost. Jestiť podlé toho **a. k.** zjevem zvláště potěšitelným a důležitým zejména též tím, že snaživé dámy z venkova do Prahy zavítavší rychlého a obsáhlého zde mohou nalézti poučení. A že u p. V. Náprstka soustřeďuje se korrespondence známých ze všech dílů světa, nabývají návštěvy jeho čítárny i širší zajímavosti. Povšechný ráz veškeré činnosti **a**-kého **k**-u řídí se heslem »vzdělávati a oblažovati neziště sebe i jiné«. *FStd.*

Americký mlýn viz Mlýn.

Americký mor viz Žlutá zimnice.

Americký souboj jest vzájemná úmluva dvou osob, že náhoda z předu určená (na př. výsledek losování) má o tom rozhodnouti, kdo z obou smlouvajících má se dopustiti sebevraždy. Se stanoviska právního jest **a. s.** navedením k sebevraždě; poněvadž pak sebevražda sama v moderním právu trestním jest beztrestnou, musí i **a. s.** potud beztrestným zůstati, dokud ho positivní zákon neprohlásí za samostatný delikt. To skoro všeobecně se uznává. Snaha některých, zahrnouti **a. s.** pod pojem některého činu již dle platných zákonů trestného, se nezdařila; **a. s.** nedá se podřaditi pod pojem souboje ani bezprostředně (Neubauer), poněvadž při něm není zápasu, aniž lze naň analogicky užiti předpisův o souboji, poněvadž analogie vyloučena jest při otázce o tom, je-li některý skutek trestným činem či nic. Rovněž nelze vítěze v **a**-kém **s**-i prohlásiti za vinna kulposním usmrcením (Oppenhoff), poněvadž při tomto úmysl pachatelův nesmí nikdy směřovati k usmrcení, zde však vítěz jednal s úmyslem alternativním, přivésti smrť buď odpůrcovu nebo svou vlastní. Rovněž nelze tu mluviti o vraždě (Binding), poněvadž poražený již z předu dobrovolně se prohlásil, že v př padě nepříznivého rozhodnutí si život vezme, tak že nátlakem na splnění slibu toho, snad i čestným slovem zaručeného, vítěz pouze motivy vůle sesiluje; avšak nátlak ten nevylučuje přece svobodného rozhodnutí poraženého. Konečně není **a. s.** vydíráním (Frühwald), poněvadž se tu nedostává momentů vyhrožování a násilí. Platné zákony trestní nezmiňují se o **a**-kém **s**-i; dle rakouského návrhu z r. 1881 prohlášen za trestný (§§. 218., 219.). Činnost trestná leží ve vzájemné úmluvě (zaručení čestným slovem netřeba), kterouž čin trestný již jest dokonán; jednostranné vybídnutí k **a**-kému **s**-i prohlášeno za pokus. Tresty (velmi přísné) jsou káznice nebo státní vězení až do 10 let; vedl-li však **a. s.** k sebevraždě, od 3 do 5 let. Beztrestnost nastane pro všechny súčastněné osoby, když obě strany prohlásí úmluvu za nezávaznou dříve, než vrchnost o ní se dověděla; nebo když za touže podmínkou vítěz odpustil odpůrci domnělou povinnost k sebevraždě a tato následkem toho provedena nebyla. Pouhé jednostranné vrácení slova nestačí. *JT.*

Amerigi Mich. Ang. viz Caravaggio.

Amerigo Vespucci | vespuči | (* 1451 ve Florencii — † 1512 v Seville), proslulý cestovatel, vychován byl velmi pečlivě od strýce svého Antonia a vzdělav se důkladně v zeměpise, fysice i plavecké astronomii, vstoupil

r. 1490 v Seville do obchodního závodu Florenčana Juanota Berardiho, kdež se účastnil při vystrojení druhé výpravy Columbovy, načež opatřování třetí výpravy jeho (1497—98) samostatně řídil. Zdarem podniků Columbových povzbuzen připojil se 1499 k výpravě Alonsa de Hojeda a navštívil pobřeží jihoamerické od břehů surinamských až za jezero Makaraibské, některé z malých Antill a Kubu, o níž tehdy poprvé stanoveno, že jest ostrovem. Doba druhé cesty jeho jest neurčita, ale nejspíše účastnil se plavby Diega de Lepe ku pobřeží brazilskému. Pohnut sliby portugalského krále Emanuela, odebral se 1500 do Portugalska a 1501 vypraven na západ, kdež seznal pobřeží brazilské od mysu San Roque na 5° j. š. až ke Cananei za 25°. **A.** však sám tvrdí, že dorazil až za 50° j. š., při čemž obyčejně se soudí na pobřeží patagonské neb Falklandské ostrovy. Poněvadž pak vyslovil domnění, že kolem země nově objevené lze se dostati do Indie a Malaky, proslulého tehdy tržiště s kořením, vyslána za tím účelem nová výprava 1503—1504, jíž sice velel Gonzalo Coelho, ale skutečným ředitelem jejím byl **A.** Avšak loďstvo bylo bouřemi rozptýleno a tím účel výpravy, aby stůj co stůj doplula do Indie, zmařen. I vrátil se potom **A.** na doporučení Columbovo do služeb španělských a podnikl prý (podlé zpráv nalezených v nejnovější době v Benátkách) ještě jednu cestu do nového světa, ale bez značnějšího výsledku. Povaha jeho jest nejasná. Vytýkalo se mu, že si osvojoval objevy, kterých nikdy neučinil, a prohlašován byl za dobrodruha bez určitého cíle a zásad. A. Humboldt očišťuje jej z tohoto nařčení, ale nelze upříti, že **A.** ve zprávách a dopisech svých dovedl vždy osobu svou v popředí postaviti. Jinak měl dosti rozsáhlé vědomosti v různých vědách, pročež byl také vyhledáván, aby provázel výpravy jako kosmograf a astronom. O cestách svých podával zprávy v listech k vynikajícím příznivcům, zejména Lorenzu Pierfranceskovi de Medici a spolužáku svému Pietru Soderinovi, gonfalonierovi ve Florencii, od tohoto pak dostával zprávy jeho lotrinský vévoda René II. **A.** dovedl velmi zajímavě líčiti země nově objevené, zvláště jejich poměry národopisné; mimo to zprávami jeho poprvé vešly nové kraje zámořské ve známost širších vrstev, a proto vše, cokoli vydal, bylo pilně čítáno, vydáváno a překládáno. Vedlé listů byla též mnohá jiná díla vydávána za cestopisy **A**-vy, jako roku 1507 *Quattuor navigationes* a *Mondo nuovo e paesi nuovamente retrovati* etc., ale ta jsouce plna odporů sotva od něho pocházejí. Všecky spisy **A**-vy byly by snad jen zjevem pomíjejícím, kdyby nebyly zprávami jedinými. Obšírné popisy krásných pobřeží, jejichž rozsáhlost teprve nyní v pravém světle se objevila, a potom tvrzení **A**-vo, že prozkoumal více než čtvrtinu objemu zemského, proniknuv od 40° s. š. až za 50° j. š., vzbudilo domnění, že jest vlastním objevitelem velké pevniny na západě. Mínění toto šířilo se bez odporu, poněvadž jednak o cestách Columbových žádná zpráva na veřejnost nepronikla a »janovský plavec« pouze za objevitele několika ostrovů byl pokládán, jednak zase přátelé **A**-vi přičiňovali se co nejhorlivěji o rozšíření cestopisů jeho. Proto celá řada spisů ve stol. XVI. a později jmenuje **A**-ga objevitelem Ameriky a záhy vyskytl se návrh (r. 1504), aby nová země dle jména jeho byla nazvána. Vlastním původcem názvu »Amerika« jest Martin Waldseemüller z Freiburka v Breisgavě. Tento jsa knihkupcem v St. Dié v Lotrinsku vydal tam r. 1507 pod pořečtilým jménem Hylacomylus knihu *Cosmographiae introductio etc. insuper quattuor Americi Vespucii navigationes*, která způsobila neobyčejný ruch a dočkala se čtvera vydání (1507, 1509, 1535, 1554). Návrh jeho, aby nový svět ku poctě svého »objevitele« nazván byl »Amerikou«, došel souhlasu nejprve v Německu, potom v ostatní střední Evropě, ale teprve v XVII. stol., když i španělští a portugalští zeměpisci jali se jména toho užívati, nabylo platnosti všeobecné. A. Humboldt: Examen critique de l'histoire de la géographie du nouveau continent etc. (Pař. 1814—34); Varnhagen, **A. V.** son caractére, ses écrits, sa vie et ses navigations (Londýn 1869); Ainda, **A. V.** Novos estudos e achegas (Vídeň 1874); Ruge, Gesch. d. Zeitalters der Entdeckungen (Berlín 1881).

Amerika: 1) A., osada s 6 d. a 46 ob. (1880) v rak. Slezsku, hjtm. a okres Fryštát, obec Stonava. — **2) A.**, osada t. s 29 d. a 177 ob. (1880); hejtm. a okres Těšín, okr. Bludovice Prostřední.

Amerika, díl světa co do velikosti druhý, jen o 2⅞ mil. *km*² menší Asie, dříve »Nový Svět« zvaný, jehož nynější jméno pocházejíc od Ameriga Vespucciho, účastníka několika výprav k pevnině sotva objevené, již počátkem XVI. století počalo obecněti. Zvedajíc se na západní polokouli osamělá z moří Atlantského, Tichého a sev. Ledového přibližuje se **A.** nejvíce (na 75 *km*) k sev. Asii v Beringově úžině, kdežto od Evropy (Gronsko — Norsko) vzdálena jest na 1400 *km*. Rozkládá se na polokouli šikmo (od sev.-záp. k jihových.) pod paterým pásmem, ze všech světa dílů nejdále sahá k severu a jihu a skládá se ze dvou částí (Jižní a Sev. **A**-ky) tvaru trojúhelníkového, jež směrem jižním se zužujíce spojeny jsou Panamským okřídlím pouze 45 *km* širokým. Nejsevernější bod pevniny na poloostrově Boothia Felix (71° 44' s. š., 94° 30' z. d.) jest od bodu nejjižnějšího v Chili (Cape Froward, 53° 53' j. š., 71° 18' z. d.) vzdálen na 14.850 *km*. Nejdále na západ sahá pevnina americká mysem Prince Waleského na Beringově úžině (65° 33' s. š., 167° 50' z. d.), nejdále na východ mysem Branco v Brazilii (7° 8' j. š., 34° 48' z. d.). Nejvýchodnější bod Sev. **A**-ky jest Cap Charles na Labradoru (49° 51' z. d.), od mysu Prince Waleského asi 6100 *km* vzdálený, největší šíře Jižní **A**-ky činí 5200 *km*, a to od mysu Branco k Puntě Parině v Peru (4° 42' j. š., 81° 19' z. d.). Délka Sev. **A**-ky od sev. konce Boothie až k zálivu Dulce v Costarice činí 7100 *km*, délka Jižní **A**-ky od Punty Gallinas v Columbii (12°

20' s. š., 72° z. d.) k jižnímu hrotu chilskému 7575 *km*. Dle novějších výpočtů zajímá **A.** plochu 42 mill. *km*², a to Sev. a Střední **A.** s ostrovy Západní Indie 20,868.986 *km*², Jižní **A.** 18,135.781 *km*², ostatní pak Gronsko a ostrovy arktické.

Délka pobřeží pevniny amer. v různých výpočtech valně se liší (od 70—80.000 *km*), a proto i poměr plochy k pobřeží různě se uvádí. Nejvíce snad pravdě se přiblížíme pářce všecko pobřeží na 74.000 *km*, z čehož na Sev. **A**-ku připadá 45.200 *km*. Východní pobřeží americké jest mnohem vyvinutější nežli západní, a Sev. **A.** má břehy mnohem členitější než Jižní. Všecky větši poloostrovy nalézáme v Sev. **A**-ice; mají plochy 1,982.000 *km*² a pobřeží rozvinuté na 16.000 *km*. Jsouť to zejména: v Sev. Ledovém moři Boothia Felix a poloostrov Melvillův, v Atlantském okeáně Labrador, Nové Skotsko, poloostrov Maryland-Delawarský, Florida a Yucatan; v Tichém okeáně Azuero při zálivu Panamském, Dolní Kalifornie a Aljaska, jež opět četnými zátokami rozčleněna ve mnoho poloostrovů, z nichž nejznačnější jsou Kenajský čili Čugačský a Aljaska v užším smysle. Naproti tomu členitost Jižní **A**-ky jest nepatrna, poloostrovy nečetné a málo rozsáhlé; uvedeny budtež: na moři Karíbském Guajiro, Paraguana a Paria; v Atlantském okeáně Valdes v Argentině, Brunšvický na již. konci pevniny; v Tichém okeáně Taytao v Chili a Guayaquillský v Ecuadoru. — Rovněž množstvím a hloubkou zálivů a mohutností mysů Sev. **A.** velmi vyniká nad Jižní. Vytkneme jen nejdůležitější. Počínajíce mysem Golovninovým (C. Hope) nalézáme v Sev. Ledovém moři nejprve mys Barowův, pak Manningův, za nímž záliv Mackenzieův vnímá řeku t. jm.; dále na tomto nehostinném, skalnatém břehu následují zálivy Liverpoolský a Franklinův s mysem Bathurstovým, pak Korunovační zátoka s předhořím Turnagain (Vrať se!), jež do r. 1838 bylo posledním bodem výprav od západu sem podnikaných, zátoka Cockburnova a mys Adelaidin na Boothii, tím znamenitý, že jest velmi blízek pólu magnetického. Jižně od velkého Boothijského zálivu vniká hluboko do britského území záliv Hudsonův se zátokou Jamesovou, jenž se zálivy Ungavským a Vavřineckým svírá poloostrov Labradorský. Nové Skotsko od N. Brunšviku odděluje hluboká zátoka Fundy, pak na břehu Spojených Obcí následují zálivy Mainský, Delawarský, Chesapeacký, Albemarleský a Pamplický a mys Hatteras. U předhoří Sableského na jižním konci Floridy začíná se mohutný záliv Mexický se zátokou Apalašskou a Veracruzskou (Campèche), jenž mysy Catocheským na Yucatanu a Sv.-Antonínským na ostrově Kubě oddělen jest od moře Karíbského. Toto má několik značných zálivů, a to na západě Honduraský a Mosquitský čili Kolumbův, na jihu Darienský (Uraba) a Venezuelský, spojený s lagunou Marakajbskou. Při ústích větších jihoamerických přítoků Atlantského okeánu utvořily se značnější zátoky, zejména u Orinoka, řeky Amazonské a Parany. Mimo to jsou zde pozoruhodny: záliv Všech Svatých (Bahia de Todos os Santos), překrásný záliv Rio-de-Janeirský a Patoská laguna v Brazilii, zálivy sv. Matěje a sv. Jiří v Aragonii, pak mysy sv. Rocha, Cabo Frio, C. Corrientes, C. Tres Puntas a C. de las Virgines. Tichý okeán zabíhá v pevninu jihoamerickou jen nepatrnými zálivy; uvedeny budtež Peňaský a Corcovadský v Argentině, Guayaquilský v Ecuadoru a Panamský, pak mysy Bílý (C. Blanco) v Peru, sv. Vavřince v Ecuadoru a C. Corrientes v Columbii. Členitější jest záp. pobřeží Sev. **A**-ky; tu hned na pobřeží republik středoamerických a Mexika jsou zálivy Dulce, Nicoyský, Fonsecký a Tehuantepecký, načež u mysu sv. Lukáše zátoka Kalifornská na 1100 *km* hluboko vniká do pevniny. Pak následují zálivy sv. Šebestiána a San-Franciscký, C. Mendocino a u mysu Flatteryova úžina Pugetova několika rameny vdírající se do území Washingtonu. Konečně na velmi vyvinutém pobřeží Aljasky nalézáme zálivy Vjlémův, Cookův, Bristolský, Kuskokvinský, Nortonův a Kotzebuův, pak mysy Newenhamský a Romanzovův.

Největší ostrovy má **A.** v Sev. Ledovém moři. Jest to archipel, jejž průlivy Banksův, Melvillův, Barrowův a Lancasterský dělí ve dvě skupení: menší severní, zvané Parryovy ostrovy (ostrov Prince Patricka s mysem M'Clintockovým, Melvillův, Bathurstův, North-Devon, Cornwalliský a j.) a větší jižní (ostrov Banksův, země Albertova, Viktoriina a Wollastonova, země Vilémova, země Prince Waleského, North-Somerset a země Baffinova), které od pevniny oddělují průlivy Dolphin-Unionský, Deasův, Simpsonův, Rossův, Ballotův, záliv Boothijský a úžiny Fury-Hekelská, Foxova a Hudsonova. Vchod do zálivu Hudsonova z velké části uzavírá ostrov Southamptonský. Od země Baffinovy průlivem Davisovým a mořem Baffinovým odděleno jest Gronsko rozčleněné množstvím dlouhých fjordův, jež na jihu vybíhá v mys Farewell, na východě v mys Bismarckův. Na břehu Kanady nalézají se ostrovy Nový Foundland, od Labradoru oddělený průlivem Belle-Isleským, a Anticosti, u Nového Brunšvicka ostrov Pr. Edvarda. Na vých. pobřeží Spoj. Obcí jest jediný značný ostrov Long-Island. Veliký archipel šíří se na vých. straně Střední **A**-ky; jsou to ostrovy Bahamské a Velké i Malé Antilly (Kuba, Jamaika, Haiti, Puerto-Rico a j.), uzavírající jednak záliv Mexický, jednak Karíbské moře, v nichž hlavní průlivy jsou Floridský, Yucatanský, Windward-Passage a Mona-Passage. Na východním pobřeží jihoamerickém kromě výspy Maraja při ústí Amazonské řeky není většího ostrova, až na samém jižním konci skupena jsou souostroví Falklandské a Ohňové země s průlivem Magelhaesovým a mysem Hoornským. Rovněž při jižním pobřeží chilském jest několik značnějších ostrovů, zejména Wellingtonův, Chiloe, archipel Adelaidin a Chonoský a j. Pak až pod rovníkem, asi 1000 *km* od břehu ecuadorského, zvedá se z Tichého okeánu Želví souostroví (Galapagos), načež pomíjejíce ostrůvky mexické (Revilla Gigedo a j.) až za pobřežím Spo-

jených Obcí nalézáme před břehem divoce rozeklaným skalnatá mnohoostroví s četnými průlivy, těsninami a úskalími, v nichž vynikají ostrov Vancouverův, oddělený od pevniny průlivy Juana de Fuca a králové Charlotty, a ostrovy Thlinkitské (Charlottin na průlivu Vancouverově, Prince Waleského, Baranova, Čičagova a j.), pak Kadiak, Aleuty, Nunivak a St. Lawrence, jež od Aljasky dělí průlivy Šelechova a Cookův. *f.*

Povšechný ráz.

A-ku uvykli jsme nazývati světem novým, poněvadž pro nás byl v XVI. století novinou. V novější však době ozvali se proti tomu v Sev. Americe hlasové tvrdíce, že A. spíše zasluhuje názvu celiny staré, neboť zde byla za starších dob geologických na severu největší celina tehdejšího světa (mimo střední Afriku, o níž nevíme nic geologického z té doby). Tolik je jisto, že Severní A., která od Gronska a Aljasky až do Skalných hor a Aleghan byla ode dávna zemí, již moře od nejstarších dob nikdy více nepřikrylo, byla až do tertiéru větší celinou než Evropa, která do tertiéru byla přece jen ostroví (severozápadní Asie) jako Asie sama, která teprve v miocénu vlastně srostla z několika celin, neb Australie, jejíž vnitřek snad alespoň do miocénu byl mořem nebo jezerem. Avšak Jižní A. srostla taktéž ze tří ostrovů: Guayany, Brazilie a Andů, a to v době velmi pozdní, neboť údolí marañonské bude (dle lastur u Pebas nalezených) asi pliocénní, ne-li pozdější, a taktéž byly pampy argentinské potopeny ještě ve velmi blízké době geologické. Ale tu rozhoduje, že Severní a Jižní A. srostly v jednu celinu asi velmi pozdě, neboť úžině Panamské dává se stáří pliocénní, na nejvýše konec miocénu.

Podobně je dosud o to spor, je-li A. v ohledě přírodnickém celina jedna nebo dvojí, a o příbuzenství jejím. Nelze upírati, že květena i zvířena Severní A-ky velice se podobají zvířeně i květeně severní Evropy a Asie, s nimiž byla snad až do miocénu v užším styku. Tyto circumpolární tvary jsou zejména husté, pokud šla ledová doba v Severní A-ice; ale i jižně od té hranice nacházíme ještě velké podobenství se severovýchodní Asií a jižní Evropou. Rozličné jsou v tom řády živočišné: želvy a hadi a z části i ještěři Severní A-ky jsou tropičtí, ptáci zase nejzazšího severu A-ky a ryby (sladkovodní) Severní A-ky vůbec jsou circumpolární. Největší podobenství měla A. s Evropou až do doby miocénní, ač již v nejstarší době byl jakýsi malý rozdíl, který pak stále rostl, tak že v obou celinách vyskytují se vždy více různí tvarové. Tak Lesquereux ze 635 kamenouhelných bylin severoamerických udal 192 i v Evropě domácích, (Bigsby jen 165), 28 z 107 druhů permu. A teď, kde severní Evropa i Sev. A. mají asi po 4—5000 dr. fanerogam, jest jen 250 dr. společných A-ice, Asii a Evropě (circumpolárních) mimo 260 dr. uvedené zony. Podobně je dle Bonaparta jen 100 dr. ptáků společných A-ice i Evropě (dle jiných 64). Vždy jsou bylinstvo a zvířena A-ky velmi bohaty a původní, nejen co do rodin, rodů a druhů, ale i co do zevnějšku. Zejména jest tu větší bujnost, která souvisí s lepší zásobou vody. A. jest celinou nejlépe zavlažovanou, má nejvíce velkých řek a jezer. Tak skupení jezer severoamerických (Erie, Ontario, Superior) nemá sobě rovně ani v Africe střední, leda bychom shrnuli Chvalinské a Aralské moře, Songarská jezera (Balkaš) i Baikal. Řeky jako Marañon, Paraná, Orinoko, Mississippi, z nichž první jest zároveň asi první řekou na světě, nemají hned tak sobě rovných, zejména co se týče stejnosti vodstva, neboť i Níl i Kongo mají nestejnější množství vody. Hlavní toho příčina jest, že celý střed A-ky jest rovinou od arktických do antarktických krajin, totiž od Aljasky a Labradoru přes Kanadu a Unii a s přestávkou zátoky Mexické přes lany venezuelské, lesy marañonské až do pamp argentinskopatagonských. Od Fuegie až po Gronsko možno jeti po zemi rovné a nízké: hory jsou vesměs skupeny na západní pobřežní čáru. S tím souvisí také, že pouště sice A-ice nescházejí, ale že zde obmezeny jsou na velmi malé území, tak že A. po Evropě jich má nejméně, neboť jsou to jen pouště klimatické, pocházející ze stálosti passátů — na severu okolo Skalných hor, na jihu okolo Andů — v obojím případě s obou stran, ale menší na východě než na západě. V tom je velký rozdíl od Evropy, kde Středomoří nepůsobí tolik k zavlažování okolních zemí jako zátoka Mexická, neboť kdežto Středomoří má jen jednu úžinu Gibraltarskou co spojidlo s velmořem, jest četné spojení zátoky Mexické s mořem Atlantským sesíleno ještě silným proudem mořským, jenž vedlé břehu Jižní A-ky do ní vniká a okolo Floridy zase vyniká (proud golfový). Další rozdíl v tom záleží, že od zátoky Mexické na sever rozprostírá se veliká rovina až do končin polárních, kdežto v Evropě téměř Pyrenei, Alp, Balkánu a Karpat táhne se severně od Středomoří a uzavírá teplejšímu vzduchu postup na sever. Dokud té veliké hornaté osy Evropy nebylo, totiž až do konce miocénu, podobala se i záp. Evropa velmi východu Sev. A-ky.

Z toho plyne také meteorologický rozdíl mezi Severní A-kou a Evropou, jako mezi Jižní A. a Afrikou. V Sev. A-ice jest východní strana (atlantská) lépe zavlažována než východní strana staré celiny (Asie vých., zejména Čína). V Severní A-ice přichází zima ze severozápadu, v Evropě ze severovýchodu, neboť na těch stranách leží póly studena, a jako my dostáváme zimu z Rusi a Sibiře, tak ji občan Spojených Obcí dostává ze Západní britské A-ky, od Hudsonské zátoky až ke Skalným horám. Záp. Evropa má od sebe na západ moře Atlantské, jež ji v zimě ohřívá, severových. A. má je na východě.

Podobně na jihu západní břeh A-ky jižní jako břeh Afriky i Australie jest sušší než východní, neboť východní strana jest pro obě celiny stranou deštivou. Ale Afrika má jen úzký pruh nížiny vedlé východního (Indického)

moře a vysoké planiny suché brání postupu dešťů do vnitřku. V jihových. A-ice jest jen něco podobného v přímoří střední Brazilie, kde nastupují za přímořskými horami suché planiny (*campos*). Ale veliká většina rovin jihoamerických jest dobře zavlažována, poněvadž má na východě roviny až k moři. Naopak je úzký pruh přímořský Peruánska i Chilska bezdeštný a upomíná na pouště zemí Namaků a Damarů v jižní Africe. To má také biologické následky. Flora antarktická pustinná, jaká se vyvinula v Australii a jižní Africe, není tu zastoupena, neboť jediné pusté roviny (pampy) argentinské a patagonské byly ještě v pliocénu asi pod vodou a starší tvary jsou zničeny, jak to dokazují kostry ssavců velikých, nalezené v hlíně pampské. Antarktické upomínky jižní A-ky obmezují se hlavně na hory Andy a nejzazší jih (Fuegii) a mají více podobenství s Novozealandskem a horami vyššími Tasmanie a jihových. Australie než s Afrikou. Největší podobenství mezi A-kou a Afrikou ukazují tropické kraje záp. Afriky (*Humiriaceae, Velloziae, Characinae, Chromideae* atd.), a tomu napomáhá větší podobenství v podnebí, neboť záp. tropická Afrika jest vlažnější než východní.

Zvláštní jest rozšíření endemismu. Kdežto v Evropě jest hojný endemismus jen ve Španělích a na Balearech, slabý v Alpách, v severu pak skoro žádný, v Asii nejbohatší na jihovýchodě (v Himálaji, Malé Asii), chudý na severu a západě, v Australii silný na západě, žádný skoro na severu a středu (geologicky mladém), v Africe konečně nejhojnější na jihozáp. antarktickém (Mysu) a skoro žádný v Súdáně — máme v A-ice Severní větší endemismus na západě než na východě; totéž platí, pokud ji známe, o Jižní A-ice: Argentina je chudší než Chilsko, Guayana chudší než Ecuador, a jen (geologicky stará) Brazilie činí tu výjimku. Vlastně americké větší rodiny, zejména *Cacteae, Polemoniaceae, Hydrophyllaceae*, poutány jsou více na západ, ovšem na částky geologicky starší, nebo pouště (mladé) i zde chudé.

Konečně činí A. i tím výjimku proti pravidlům starosvětským, že zde platí zásada Carreyova, že vzdělanost pochází z krajů neúrodných a jest dítětem nouze (*ἀνάγκη μήτηρ σοφίη*). Neboť co bylo domorodé vzdělanosti, obmezeno na Andy a tu na částky méně úrodné a krásné, na Mexiko a Peru, které se nemohou rovnati ani Venezuele, natož Guayaně nebo Brazilii.

Se vzdělanosti starosvětskou setkáváme se nejdříve v úrodných nivách Egypta, Mesopotamie, Indie a Číny, ba ani Řekové ani Římané nebydleli ve vysokých krajích Evropy; Alpy, Karpaty, Pyreneje, Kavkáz (jako Himálaja) nestaly se nikdy sídlem vzdělanosti jako Andy peruánské a vysočina mexická, kde vzdělanost daleko od výše 2000 *m* se neuchýlila (jináče arci ve Střední A-ice, kde také skoro beze stopy zanikla). Vždyť na př. rovina mississippská byla by se lépe hodila pokroku člověčenstva a přece tu lovci nepostoupili ani o píď ve vzdělanosti. Zajímavo, že podobně se dálo i Evropanům za ta čtyři století, co panují v A-ice; kdežto bohaté doly je lákaly nejvíce, tak že Mexiko i Peru staly se skutečným eldoradem světa, jako teď Kalifornie a Nevada, nebyly to přece ty kraje, kde se živel evropský nejlépe zakořenil a nejbujněji pozvedl, nýbrž méně úrodné kraje severovýchodní, kde orba začala od Atlantského moře a teprve nedávno v našem století vnikla hlouběji do vnitřku Severní A-ky. Za ni táhl pak veliký exodus z Evropy, jímž země A-ice nejbližší, Irsko, ztratila čtvrtinu svého obyvatelstva a kde vzrostl živel evropský na druhou po Rusku říši vzdělaného světa co do obyvatelstva i půdy. Mezitím starší osady Evropanů v bohatých horách mexických i peruánských nejen že nepostoupily, nýbrž bylo pozorovati jakýsi úpadek živlu evropského proti domorodému indiánskému, který po Andech z Mexika až po Bolivii tvoří dnes dosud velikou většinu obyvatelstva, kdežto vyhynul v Chilsku, Argentině, jakož i ve většině Sev. A-ky a velké části Brazilie.

Nový tento stát zatřásl již zdařilou konkurrencí hospodářskou základy blahobytu starého světa, zejména rolnickým stavem záp. Evropy a nelze předvídati, jaký vliv bude míti na dějiny světové, kdy a jak dlouho. Neboť jest to spolu v dějinách první veliká republika a forma státní, která ponejprv tu podstupuje zkoušku dějepisnou. Až dosud s báječnou rychlostí assimilovala sobě živly nejrůznější, přistěhovalé Němce a černochy jako usedlé Francouze a Španěly, a někdejší osada anglická předčí dnes mateřskou svoji zemi obyvatelstvem.

V ohledě vzdělanostním zůstala ovšem i Severní A. dosud osadou Evropy. Samostatná vzdělanost se dosud nevyvinula a činnost obyvatelstva čelila více ke hmotným prospěchům než k ideálním úlohám. Bylo by však předčasno z toho souditi na jakoukoli budoucnost A-ky, která jest teprv na prahu dějin svých, a nelze tušiti, co jí v boží radě bude souzeno. Optimisté i pessimisté zabývali se ode dávna otázkou budoucnosti této — dějiny učí nás jen, že jako ve světě fysickém všecko padá s hůry.

Zajímavý jest i starý pokus černochů v Haiti, zříditi sobě samostatný stát moderní. Nepodařil se ještě úplně, liší se však přece nápadně od národního úpadku Indiánů, kteří majíce ve státech andských ohromnou vládnoucí většinu, přes třistaletý vzdělavací vliv Evropy, i přes to, že jsou více než půl století osvobozeni, nevzkřísili se dosud k žádnému národnímu životu, ač jim počtu, bohatství a vlivu stále přibývá a někteří potomci jejich (Francia, Lopez, Carrera, Juarez) ukázali i při vládě nevšední schopnosti. Jest to důkazem, že vzkříšení národnosti některé nezávisí pouze na počtu (r. 1863 bylo jich 11 millionů) nebo na svobodě (neboť Indiáni převládají v republikách andských počtem svým), ani na jednotlivých mužích — neboť na př. jeden z nejstarších stromů světa, se-

quoja, hlásati bude vždy slávu Indiána (Čerokéza) Sekvoje, jenž vynašel r. 1824 písmo severním Indiánům — aneb na cizí pomoci, neboť mají na př. v Severní A-ice nejen roviny ale i hory své školy až do university a vláda severoamerická platí přes 400 zl. na každého žáka ve Spoj. Obcích. Mnoho vzdělaných Evropanů ve všech krajích se jich ujalo, ale výsledek byl vždy negativní. Národnost visí právě na samočinnosti většiny a té cizina nemůže vlivem svým ani zabrániti ani vynutiti. *Pč.*

Horopis.

Ze všech celin jest A. nejpůvodnější, nejsamostatnější a jako celina také nejstarší. Jen z ohledu na pozdní odkrytí pojmenovali Evropané A-ku novým světem; náhled Severoameričanů, že je A. jako celina starším světem, jest úplně důvodný. Již za palaeozoické doby, kdy z Evropy vynikalo jen drobné, malé, nízké ostroví (kromě severovýchodu — Rusi a Skandinavie) a z Čech jen stopy nynějšího složení, tvořila Severní A. největší ostrov (tak zv. nearktický) na světě, od Gronska po Utah, z Aljasky po Aleghany; a rovněž Brasilie a Guayana byly mohutné země, ba na místě Skalných hor a Kalifornie až do Mexika byly ostrovy větší nežli na místě nynějších Alp, Tater, Apennin a Balkánu. S A-kou může se v tom ohledu porovnati jen Afrika, ne však Australie, ani ne sama Asie, která povstala v tertiérní době spolu s Himálajou. Arci že pohoří Andů co takové ještě nebylo, a zdá se býti původu velmi mladého. Otázka o souvislosti někdejší A-ky s ostatním světem není dosud rozřešena způsobem všeobecně uznaným. Nejméně lze mluviti o nějaké souvislosti s Okeanií (na západ), oddělenou velmořem prašírokým, vůbec nejširším a nejhlubším na světě, v němž A. vykazuje jen několik maličkých ostrůvků.

Co se týče antarktické celiny, nám skoro ještě neznámé, nelze se dosud určitě pronésti. Podlé jednotlivého úkazu, jako je *Anthus antarcticus* v jižní Georgii, poslední pták zemní k jižní točně, nelze tu souditi; spíše může býti základem podobenství flory antarktické (Novozealandu, Tasmanie, Mysu), ač nepatrný počet bylin flory této je velmi blízký dílem floře andské, s druhé strany arktické. Nějakého horopisného důvodu není, a zastánci spojení antarktického vypomáhají sobě obyčejně libovolným rozšířením celiny (neb ostroví) antarktické k jihu (na př. Hutton). To je fantasie a ne věda, a zejména když se vynajde doba ledová jižní, o níž kromě Argentiny skoro ničeho nevíme, kdy se potřebuje. Neumayer klade toto spojení určitě do doby jurské (II. 336 mapa). Důkaz však žádný proto nepostačí. Mořské hloubky jdou mezi A-kou a Afrikou pásmy od sev. k jihu, ne od západu k východu, a střední mělčina v Atlantském moři této hypothesi zrovna jest na odpor.

Na mnohem pevnějších základech stojí učení o staré souvislosti Sev. A-ky se sev. Asií (po Himálaju a Číně) nejen ve floře, jak již Miquel a Asa Gray učili, ale na př. i v rybách sladkovodních. Úžina Beringova jest bezpochyby velmi moderní prorva, souvisící se sopkami v Aljasce s jedné, v Kamčatce, na Kurilech a v Japonu s druhé strany. Neumayer klade událost tuto až do diluviální doby (II. 711), což my netroufáme si schváliti, neboť co alespoň víme, nepovstaly od diluviální doby v Evropě větší rozdíly (druhy endemické, viz na př. Grisebach), poněvadž doba byla na to příliš krátká. Jináče je to v A-ice a Asii, kde endemické druhy alespoň v A-ice většinu vykazují. Ale skorem jedno z nejjistějších fakt geologických je staré a dlouhé spojení A-ky s Evropou (vlastně se zeměmi tvořícími nyní západní Evropu). Zvířena i květena neoarktická i palaeoarktická jsou sobě tak podobny, že na př. u ptáků nelze jich skoro rozeznati. Spojení to, mní Angličané, potrvalo až po miocén, a jmenují mělčinu mořskou mezi Evropou a Gronskem, která kdysi A-ku s Evropou spojovala, *miocen bridge*. Na štěstí nejsme tu poukázáni pouze na nynější chorologii, naopak palaeontologie (zejména ssavců) má zrovna v A-ice zaslíbený ráj svůj. Největší stvůry (*Titanosaurus, Atlantosaurus*), největší byliny (*sequoie*) chovala, a co se týče druhých, chová dosud Sev. A. Ukazuje se již v silurní době mezi zvířaty a v uhelné době mezi rostlinami obou dílů světa značné podobenství (Lesquereux), které trvá více méně zmenšené, zejména přes dobu křídovou, eocén a miocén; pliocény obou zemí jeví první značné rozdíly. Máme stejně jako v starém světě v A-ice utvoření velkých prahorních a palaeozoických planin a zase svraštění velké celiny celé v tertiéru, jen že na starém světě jde svraštění laterální od jihu k severu (od Alp do Himálaje), zde meridionální od východu k západu (Skalné hory a Andy). Sev.-vých. A. rostla od severu k jihu, Evropa od severozáp. k jihových., ale ledové doby měly obě země stejně a snad stejnodobé. Velké jihoamerické roviny Maraňonu a pampy byly snad do pliocénu mořem: Nevada byla asi tehdáž nebo alespoň později jezerem.

Z toho povstalo velmi plastické horopisné rozdělení nynější A-ky: 1. Circumpolární rovina (jen v Gronsku povýšená) sahající po Utah a pod Skalné hory; 2. hory Apalačské (Apalachy); 3. rovina mississippská; 4. Skalné hory s Aljaskou, Oregonem, Kalifornií a Mexikem do Stř. A-ky; 5. Antilly (snad zbytky větší propadlé země); 6. Andy (Venezuela — Fuegie); 7. Údolí Orinoka; 8. Guayana; 9. Údolí Maraňonu; 10. Brasilie; 11. Pampy. Jen Galapagy a Falklandy, snad zbytky někdejších větších celin, mají ještě samostatnost.

1. Rovina arktické A-ky vykazuje jedinou velkou výjimku: v Gronsku veliké pohoří, nejméně 2000 *m* nad mořem, které horou Petermann dosahuje prý výše až 4660 *m*, a kde není roviny přímořské nebo značnějšího údolí. Jelikož celý střed ledem krytý není znám, nemají domněnky o jeho střední výši podkladu a první naše číslo zakládá se právě jen na věčném ledu. I západní strana zátoky Baffinovy v zemích Grantově, Grinnellově, Devonově a Baffinově má břehy vyšší; ale

již u zátoky Hudsonovy počíná rovina, kteráž přestává jen u zátoky Beringovy za řekami Jukonem a Mackenzie a která k jihu přechází znenáhla v rovinu. Na jihovýchodě u řeky sv. Vavřince mluví se o prvních horách, ale ani Labrador (Lieber mluví o 1330 *m*), ani Kanada (hora Albert pouze 1258 *m*), ani Nový Foundland a Nové Skotsko (do 700 *m*) nemají vyšší hory; teprve v státu Maine vykazuje Catahdin 1795 *m*.

2. O horách Apalačských (Apalachy) bude pojednáno na svém místě. Tuto dodati chceme pouze, že přímoří východní značně jest sníženo. Vykazují: Boston 15 *m*, Filadelfia 6 *m*, Baltimore 3 *m*, Washington 15 *m*, Richmond 51 *m*, Macon 90 *m*.

3. Rovina mississippská táhne se takořka od velikých jezer a Apalačských hor k moři bez přetržení jedinou horou značnější, ač před Skalnými horami leží několik kopců (Black Hills v Dakotě, kopce v Nebrasce, zejména pískové, kopce v indiánském území a pověstné Llano Estacado, pískovcová planina v Texasu (975—1430 *m*). Spád v rovině samé jde od sev. k jihu (Milwaukee 180 *m*, Chicago 179, Detroit 176, Pembina 259, Grand Rapids 225, Cleveland 190, Rochester 154, Dubuque 180, St. Paul 245, Iowacity 58, St. Louis 146, Cincinnati 165, Louisville 134, Pittsburgh 212, Cairo 98, Natchez 73, Memfis 67, Little Rock (Arkansas) 106, Columbus 21, Batonrouge 12, New-Orleans 8 *m* n. m., ale jezero (liman) Pontchartrain leží již. 5 *m* pod nejvyšší vodou Mississippi; dále východně Savannah 8, Augustine 6, celá Florida mezi 2 a 15 (Myers), Mobile 8, Pensacola 6, a západně Galveston, Corpus Christi, Matamoros 13, Austin 197, S. Antonio 206 *m*. Území vystupuje tu pomalu ke

4. Skalným horám (*Rocky mountains*) a Severozáp. A-ice, která s těmito horami souvisí Skalné hory vystupují z Tichého moře ostrovy Aleutami (sopka Šišaldin 2700 *m*), táhnou se Aljaskou směrem sev.-vých., pak vých. a obracejí se pak na jihových., při čemž mezi pobřežním a vnitřním horstvem (vlastními Skalnými horami) ostává rovina k jihu vždy širší, již odvodňuje v severu ř. Columbia prorvou souvisící asi s velikými poli čedičovými. Přímořské horstvo v brit. A-ice a Oregonu Cascademts, v Kalifornii Sierra Nevada. V Kalifornii leží před ním ještě údolí řek Sacramenta i Joaquina a mořské horstvo. V jižní dolní Kalifornii (poloostrovu) klesá toto horstvo do moře. Střední údolí tvoří v Nevadě množství pustých rovnoběžných prohlubin, dílem s vysychajícími solnými jezery, z nichž Utahské je největší (1280 *m* n. m.). Jižní část údolí tvoří poušť, kterou v jihov. hluboká ř. Colorado vysouší (tvrz Yuma leží tu pouze 35 *m* n. m., Mohawe 180 *m*), kdežto západně běží hluboká teplá údolí pustinná, z nichž Death Valley (Údolí smrti) leží 55 *m* pod m., Coahuilské až prý 90 *m* pod m. Výška vrcholů zde ve středu jest ku podivu skoro stejná s nejvyššími horami v Evropě: Rainier 4072 *m*, Shasta 4401 *m*, Whitney 4541 *m* (S. Nevada), a pak ve vlastních Skalních horách hory Harward 4382 *m*, Blanca 4408 *m* (obyčejně za nejvyšší vrchol Skalných hor pokládaná), Pikepeak 4311 *m*, Wilson 4352 *m* (vesměs v Coloradě, kde má 17 vrcholů přes 4250 *m* výšky); pak zase v severu na Aljasce (v. t.). Avšak na severu neleží vrchol nejvyšší ve přímořském horstvu, nýbrž ve vnitřním, ve vlastních Skalných horách, v britské A-ice skoro neznámých, které se asi jižně od řeky Pelly zdvihají a vrcholí v hoře Hookeru 5104 *m*, nejvyšším to vrchu v Sev. A-ice až po Mexiko. Patero drah vede přes tyto Skalné hory: 1. severokanadsko-tichomořská; 2. tichomořsko-kolumbijská (podlé řeky Yellowstone); 3. nejstarší (při řece Platte v Utah a Nevadě) přes Sierru Nevadu (2195 *m*); 4. z města Mohawe podlé tvrze Union (2043 *m*) k řece Arkansas a 5. nejjižnější z města Arizony k řece Rio Grande del Morte u tvrze Quitman, odkudž postupuje dále k New-Orleansu na jihu a k Vicksburku na severu. Východní výběžky Skalných hor vlastních nejsou jednotným pohořím ani tam v jihu (v Mexiku), kde skoro přestávají, a mají tak velký počet hor, že na př. střední výše v Coloradě počítal Toner na 1892 *m* (a k tomu přece náleží rovina vých. od Denveru), Wyomingu i na 2195 *m* (vzdor vých. a již. rovině). Uvnitř hor jsou velké planiny, z nichž uvedeme co nejznámější: Laramieskou a Coloradskou (tvrz Steele 2083 *m*), pak malé, ale známější parky (sev. 2410 *m*, stř. 2300 *m*, jižní 2500 *m* a St.-Luiský s tvrzí Garlard 2150 *m*). Ze souběžných horstev největší počíná západně od parku Yellowstoneského (slavného pro svá zřídla) co Tetonrange (vrch Hayden 3920 *m*) a táhne se přímo k jihu co pohoří Wahsačské (hora Belknap 3600 *m*) skorem až k prosmyku řeky Colorado. Vyšší jsou hory západně od parků (Wilson 4352 *m*, Uncompahgre 4308 *m*). Největší planina jest mezi řekou Coloradem a pohořím Mogollonem (hora Francisco 3827 *m*). Východní spád je velmi nerovný, mimo Blackhills (2041 *m*) není vlastních hor, ale je dosti vyšších nebo nižších planin neúrodných (*Badlands, Mauvaises Terres, Llano estacado*), v nichž kromě horního města Denveru (1575 *m*) není dosud větší osady. Města v sev. Skalných horách leží rovněž vysoko: Helena 1309 *m*, Virginia 1680 *m*.

Mnohem jednodušší je složení horopisné Mexika; jest to jedna velká horní planina 2000 *m* výše, podoby trojhranu v sev. širšího a nižšího. Paso del Norte 1139, Chihuahua 1400, Durango 5550, Fresnillo 2187, Zacatecas 2438, Aguas Calicates 1889, S. Louis Potosi 1870, Guadalajara 1548, Guanajuato 1861, Queretaro 1879, Morelia 2550, Mexico 2276, Puebla 2169 *m*. Západní kraj od moře příkře stoupá a uvádí se co Sierra Madre, ač nemá zrovna mnoho vysokých hor (hora u Tuluaca 2510 *m*, Fraylecitos u Botopil as 2997 *m*, Cumbre u Ciudadu 3200 *n*, Sierra de Nayarit 3450 *m*. Teprve v jihu na kraji planiny nastupuje řada sopek od záp. k východu, nejvyšších to hor amerických: Nevada 4297 *m*, sopka Colinská 3885 *m* Tancitaro 3857 *m*, Popocatepetel 54 19 *m* a nej

arch. horn'n. není tak rozsáhlý; hlavně na sev. pobřeží jez. Huronsk-ho; skládá se především z hornin břidličnatých a leží diskordantně na útvaru laurentinském. Prorážejí jej diority. — V jižní A-ice jsou arch. horniny také dosti rozšířeny. Z Venezuely táhnou Guayanou a Brazilií podél řeky La Platy až do okolí Montevidea; pak jsou opět v Andech. Jsou to horniny rulové, porfyritické, dále žulové ruly, amfibolové a j.; mají průměrný směr severovýchodní (sev. 60° k vých.). Také tam roztřiďuje se na dva stupně: zpodní, jenž odpovídá laurentinu, a svrchní, jenž odpovídá huronu Sev. A-ky. Do oboru svrchního stupně náleží hornina zvaná itakolumit, neboli elastický pískovec, který se v Brazilii (Bahia a Minas Geraes) vyskytuje a za matičnou horninu démantů se pokládá, ač tyto z větší části v náplavech se nalézají.

II. Oddělení palaeozoické. Útvar silurský jest značně vyvinut ve Spoj. Obcích a v Kanadě, po obou stranách archaického pruhu; rozpadá se na zpodní a svrchní. Zpodní silur zahrnuje ve zpodní části své vrstvy známé jménem kambrických nebo primordiálních, jež jinde, jako na př. v Anglii, za samostatný stupeň palaeozoického oddělení se považují; celý ten stupeň dělí se na dvě pásma (Akadské a Potsdamské), skládá se z lupků, jílů a částečně pískovců a obsahuje hlavně jisté druhy trilobitů a brachiopodů. V Jižní A-ice uvádějí se vrstvy kambrické z Argentiny. Pásmo to poskytuje stavební kámen, písek k výrobě skla, na některých místech, jako v Tennessee, zlatonosné křemenné žíly. — Svrchní část zpodního siluru také skládá se ze dvou stupňů, jež opět na několik pásem se dělí. Rozšířeny jsou ve Spojených Obcích a v Kanadě v okolí jezer, v obvodí hořejších přítoků ř. Mississippi atd. Skládají se z větší části z vápenců nebo vápnitého kamení, také z břidlic, pískovců. Zkameněliny jsou původu mořského: vyskytují se Rhizopoda a houby, dále Graptolithy, korále, Cystidea, Pteropoda, Cephalopoda, Brachiopoda, Trilobita atd. V tomto oddělení silurských vrstev vyskytují se hojné žíly a lože rudní; především spadají sem známá bohatá lože mědi poblíž »jezera Hořejšího« (Lake Superior); jest to z větší části měď ryzí, v žilách v pískovci nebo v hornině vyvřelé; obsahuje také vtroušené stříbro, a zdá se, že byla vynesena vyvřelou horninou; dále vyskytuje se stříbro, galenit; v novější době (1886) objeven byl v těch vrstvách petrolej v provincii Ohio. Svrchní útvar silurský má dle udání 1830 *m* a rozděluje se na čtyři stupně: Niagara, Salina, Low. Helderberg a Oriskany. Rozšíření hlavně v Novém Yorku a odtud na západ a jihozápad. Stupeň niagarský (hlavně slepencové pískovce, pískovce, vápence, lupky) viděti dobře u vodopádu řeky Niagary; obsahuje místně rudy olověné, měděné a železné. Stupeň salina skládá se ze slínův a slínových pískovcův a jest důležit pro obsah soli, jíž dobývá se odpařováním slaných vod, z těch vrstev vycházejících, jako u Saliny a Syrakus v Novém Yorku. U Goderiče v Kanadě dosažena byla kamenná sůl v hloubce 293·9 až 359·7 *m*, mocnosti 4·2—12·2 *m*. Ostatní dva stupně mají význam podřízený. Tyto stupně jsou bohaty zkamenělinami mořskými různých řádův a rodův. Dana udává ze svrchních vrstev silurských 3500 druhů, z nichž 39 takových, jaké také v Anglii se nalézají. — V Jižní A-ice vyskytuje se silur v Andech; vrstvy tam skládají se z metamorfovaných hornin obsahujících Graptolithes, Lingula, Orthis, Asaphus, Phacops atd. Dále jest podél řeky Amazonské (silur zpodní a svrchní) a v Argentině. — Útvar devonský vyvinut jest hlavně ve východní části Spoj. Obcí, a to severně a západně od Alleghanského pohoří, a rozděluje se na čtyři stupně: Corniferous, Hamilton, Čemung a Catskill, jež opět na další pásma se roztřiďují. Některá pásma útvaru devonského jsou proto důležita, že obsahují množství petroleje; jsou to hlavně vápence stupně Corniferous, z nichž buď přirozeně proskakuje, aneb vrtáním se dobývá; také se dobývá z lupků stupně Hamilton; má se za to, že povstal rozkladem látek zvířecích; zkameněliny mořských zvířat jsou dosti hojné. Ale vedlé toho také rostliny, a sice hlavně u St. Johnu v N. Brunšvicku a u Gaspé v Kanadě. V Jižní A-ice jest devon v Brazilii (R. Grande do Sul. S. Paolo, Matto Grosso a poblíže ř. Amazonské), jakož i v Peru a v Bolivii. — Útvar kamenouhelný jest velmi rozsáhlý a velmi důležitý: uložen v několika pánvích, a sice na ostrově Rhode a v N. Brunšvicku, v obvodu pohoří Alleghanského, v Nov. Yorku, v Pennsylvanii, Západní Virginii, v Tennessee a v Alabamě, ve vých. Ohiu, v Kentucky a v části Mississippie, dále v Michiganu, v Illinoisu, v Indianě, v částech Missourie, v Iově, v Arkansasu, Texasu, Kansasu a Nebrasce. Na západě jest útvar kamenouh. v hor. Skalných, a to v Montaně, Wyomingu, Coloradu, Utahu a Nevadě atd. Také na arktických ostrovech jest útvar kamenouhelný. Vyvinut jest útvar kamenouhelný zpodní nebo uhelný vápenec a svrchní čili uhlonosný, tento jest ovšem důležitější prvého; mocnost uhlonosných vrstev udává se na 304·8 až 4267·9 *m*; sloje vykazují mocnost v Pennsylvanii 34·4 *m*, v N. Skotsku 19·9 *m* atd. Rozsáhlost pánví v Sev. A-ice obnáší 509 678·3 *km*². V Jižní A-ice uvádí se uhelný útvar z Brazilie (s rostlinami) z okolí řeky Amazonské (uhelný vápenec), pak z Cordiller v Peru a Bolivii. — Permský útvar přidělují američtí geologové útvaru karbonickému jako svrchní oddělení, a jest někdy dosti obtížno udati přesnou hranici mezi oběma; skládá se z vápenců, červených a zelenavých pískovců, šedých slínů, sádrovce a slepenců. Jeví se v něm vymírání palaeozoického života a přechod k nové době v geolog. dějinách. Zkameněliny hlavně mořské. V novější době nalezeny byly některé zbytky plazů.

III. Oddělení mesozoické. Ku konci doby permské udály se v A-ice jako v Evropě značné změny, a vyvřely různé horniny, zasahující až do triasu. — Vrstvy triasové uloženy jsou v Sev. A-ice na vých. podél vých.

strany pohoří Alleghanského z N. Skotska do S. Karoliny; jsou to červené pískovce, často slepence, nečisté vápence atd., velmi často jest na vrstvách vlnivé ryhování, známky po kapkách deště a po trhlinách, stopy po zvířatech. Dále jsou vrstvy triasové u vých. úpatí Skalných hor, v Kansasu, na Indiánském území, v Texasu, v N. Mexiku, též v západní Nevadě, v Kalifornii a v Aljasce. Organické zbytky jsou rostliny a zvířata; tato jsou mořská; ale hlavně v pískovcích v údolí Connecticutu jsou hojné stopy různých amfibií, dinosaurů (Otozoum a j. v.) a krokodilovitých (Belodon); dále stopy po ptácích (Brontozoum), jakož i zbytky ssavců vaknatých (Dromatherium). — V Jižní A-ice uvádí se trias z Brazilie, a to z nejkrajnějšího východu (u Estanzie v Sergipe a v pohoří nad Riem de Cantas). Z Již. A-ky uváději se také přechodní vrstvy mezi triasem a jurou, totiž vrstvy rhaetické z Argentiny (La Rioja, S. Juan a Mendoza), odkud r. 1876 Geinitz popsal rostlinné zbytky rhaet. stáří, a v novější době opět Szajnocha (Verhandlungen der k. k. geol. Reichsanstalt. Vídeň 1888. č. 6.). — Útvar jurský jest omezen na záp. část Spoj. Obcí, jest znám z Dakoty, Missourie, Uintahu a Sierry Nevady; tam byly nalezeny mořské zkaměněliny, jež poukazují na jurský útvar zpodní a střední. Ze sladkovodních vrstev (svrchní jura) v Coloradě popsal prof. Marsch mnohé pamětihodné zbytky plazů (Alantosaurus, Morosaurus atd.), s nimiž se také vyskytují zbytky vaknatých ssavců (Dryolestes, Stylacodon, Tinodon, Ctenacodon). — V Jižní A-ice poznán byl jurský útvar v Andech v Chili a v Peru, odkud zkaměněliny svědčí střednímu útvaru jurskému; dále stanoveny byly dle zkaměnělin v Argentině (u pramenů ř. Ria Negra a Puente del Inca) vrstvy liasové a středojurské (Szajnocha l. c. 1888). Mimo to jest v Sev. A-ice ve Spoj. Obcích útvar zvaný Potomac (okolí Baltimore, Washingtonu, Fredriksburku atd.), přechodní, jenž jest zajímavý proto, že obsahuje dvouděložní zbytky (tedy posud nejstarší). — Útvar křídový rozkládá se v Sev. A-ice od N. Jersie do J. Karoliny; dále na pobřeží podél zálivu, pak podél Mississippi a východ. svahu hor Skalných na sever do Kanady a vyskytuje se ještě při ústí ř. Mackenzie. Také záp. Sierry Nevady jsou vrstvy křídové. Útvar křídový rozdělují američtí geologové na oddělení zpodní a svrchní; pak zpodní na stupně dakotský, bentonský a niobrarský; svrchní také na dva stupně. Stupeň dakotský obsahuje mnoho zbytků rostlinných, a sice především listů dvouděložních, stáří cenomanu; jest vyvinut v Dakotě a zasahá až do severovýchodního Kansasu. — Stupně nad dakotským obsahují množství různých plazů (Mosasaurus, Elasmosaurus, Tylosaurus) a zvláštních ptáků s ozubenými čelistmi (Odontornithidae = Hesperornis, Lestornis, Ichthyornis atd.). Ve vyšších polohách, hlavně v Texasu, vyskytují se opět mořská zvířata. Z užitečných nerostů vyskytuje se v křídovém útvaru kinnabarit na některých místech na pobřeží Kalifornie, a sice hlavně v Novém Almadenu asi 80 *km* jižně od S. Franciska; také u N. Idrie ve Fresně County a na j. — V Jižní A-ice jest střední křídový útvar v Bahii nad wealdenem; pak následuje svrchní útvar křídový, pak jest útvar křídový v obvodí ř. Amazonské, také v chilských a bolivských Andech; podobně v Peru, kde jest uhlonosný pískovec, do něhož také náležejí doly rtuťové u Huancaveliky. Zvláštní souvrství jest stupeň Laramie neb lignitový, vyvinutý na horních přítocích řeky Mississippi, na východním svahu Skalných hor ve Wyomingu (pláň a pohoří Laramie), Utahu, v Coloradě a jinde, jenž obsahuje mořské a pozemní zbytky organické; zbytky rostlinné, asi 200 druhů, svědčí zpodnímu tertiéru (eocénu), kdežto mezi zvířecími zbytky jsou vedlé třetihorních také pravé křídové rody a druhy; můžeme tedy tento stupeň považovati nejlépe za přechodní. Důležitým jest mimo to proto, že obsahuje lože hnědého uhlí, jehož mimo ve jmenovaných krajinách jest také rozsáhlé lože mezi jezery a Skalnými horami.

IV. Oddělení tertiérní. Obsahuje útvary eocénní nebo stup. alabama, miocénní nebo stup. yorktown a pliocénní nebo stup. sumter. — Stupeň alabama zahrnuje svrchní eocén a oligocén (vzhledem k Evropě) a jest vyvinut v prov. Mississippi, Alabamě, Georgii a v částech J. Karoliny a Georgie; obsahuje mořské měkkýše, také ryby eocénní, zbytky velrybovitých zvířat (Zeuglodon). Poblíž Skaln. hor mají vrstvy 1829—2439 *m* mocn. a obsahují hojné zbytky ssavců; jsou skoro vodorovné, skládají se hlavně z pískovců a jílů, z nichž zvětráváním vytvořily se velmi různé, povrchové skupiny a napodobiny sloupů, hradeb a jiných, a tvoří tak zvané Mauvaises Terres v Coloradě a Kalifornii, kteréhož jm. se původně používalo k vyznačení podobné krajiny na White-riveru v Nebrasce, kde však vrstvy jsou miocénní. — Miocénní vrstvy jsou na východě (pásmo yorktown), pak též na západě (pásmo white river) v Nebrasce, v Oregonu, Coloradě a Kalifornii; ve vých. krajinách obsahují tyto vrstvy mořské měkkýše, zbytky žralokův a jiných ryb; v záp. krajích pak mnoho ssavců (t. zv. Brontotheridae). — Pliocén (stupeň sumterský) zastoupen jest v severní a jižní Karolině; skládá se z pískovců a jílův a obsahuje 40%—60% recentních měkkýšů mořských. V Niobraře, Missourii a Oregonu kladou se do toho oddělení uložení se zbytky ssavců, jako Mastodon, Elephas, Rhinoceros atd.; vedlé toho sladkovodní měkkýši, také se kladou fosforitové vrstvy v J. Karolině do téhož oddělení. — V Jižní A-ice jsou tertiérní vrstvy také na různých místech, tak v Brazilii na dolním toku Amazonském, v Peru, v Argentině a v Patagonii, jakož i v J. Kordillerách, částečně mořského původu; také v sever. provinciích Jižní A-ky jest tertiér. Na některých místech chovají vrstvy ty hnědé uhlí (lignit).

V. Po tertiéru následuje oddělení quartární s útvarem pleistocénním, jež vyznačuje se značnými změnami povrchovými. Nej-

prve nastala v A-ice jako v Evropě doba ledová, jež dle amerických geologů vyznačena jest značným zvýšením kůry zemské v sev. části, a sice až na 609·7 *m* nad nynějším povrchem; stopy tohoto zalednění jsou známy v severových. části Spoj. Obcí a Kanady, jakož i záp. od Skalných hor, od 30° s. š. na sever přes Aljasku. — Také v Střední A-ice byly pozorovány ledovcové nánosy, a podobně udává se, že v Jižní A-ice zasáhaly ledovce Andů do nižších poloh než nyní, a prof. Agassiz udává, že v celém cípu Jižní A-ky od 37° j. š. na jih shledal stopy glaciální činnosti. Jest to stupeň glaciální. Po té pak nastaly podmínky takové (opačný pohyb kůry zemské), že ledovce počaly se zmenšovati a ustupovati, a nastala doba různých nánosů pomocí množství vody, způsobené poměrně rychlým táním ledu, jakož i usazenin na pobřeží mořském. Z té doby tedy pocházejí terrassy říční a terrassy mořské; také nánosy a usazeniny z močálových pánví; obě nalézáme v Sev. A-ice; mořské terrassy obsahují zbytky mořských zvířat, druhé pak nánosy zbytky ssavců (Elephas, Mastodon, Ursus, Cervus etc.); také se uvádějí zbytky lidských kostí, ač to není zjištěno. V Již. A-ice nalézají se podobné nánosy v Brazilii a v pampách u Buenos Ayres, kde nalezeny byly hojné zbytky ssavců z rodu Megatherium, Glyptodon, Megalonyx a j., jakož i zvláštního rodu Machairodus. — Také vytvoření jeskyň spadá do té doby a nalézáme je v Sev. A-ice ve vápencích údolí Ohia a Mississippi, jakož i v Pennsylvanii a Virginii. Některými z nich protékají ještě vody, v jiných nalézají se zbytky ssavců řádů Edentata, Ungulata a Rodentia a j., z nichž některé ještě v těch zemích žijí. — V Již. A-ice nalézají se jeskyně v Brazilii, z nichž popsáno asi 50 druhů zbytků různých ssavců, jako Dasypus, Megatherium, Mastodon, Equus, Felis a j., jakož i četné zbytky hlodavcův a některých opic. — Dobu tuto nazývají američtí geologové stupeň champlain a terrace, do níž spadá také vytvoření jezer v Severní A-ice a ustálení toků řek, hlavně tím, že opět nastalo vystoupení povrchu zemského nebo odstoupení moře, čímž právě uvedené již terrassy na povrch se dostaly. — Jest to doba dilluviální, načež pak následuje doba nynějších nánosův a usazenin, doba hlavního vystoupení a šíření člověka. První stopy člověka uvádějí se z doby quartární, a to na záp. pobřeží Severní A-ky, kde nalezeny byly zbytky lidské práce a i kosti pospolně se zbytky zvířat, jako slonů, mastodontů, koní atd.; avšak takových zbytků není mnoho a ve svém vývoji náleží člověk době novější.

Literatura: Dana: Manual of Geology, New York; Le Conte: Elements of Geology, New-York; Prestwich: Geology, Chemical physical and stratigraphical 1886—1888 (2 sv.); Neumayr: Erdgeschichte 1887; Eduard Suess: Antlitz der Erde (1883); publikace U. S. geological Survey a j.; Lester-Ward: Ann. Journal of Science XXXVI., 1888 (Potomac formation); Szajnocha: Verhdlgn. d. k. k. geolog. Reichsanstalt. (Vídeň 1888, č. 6.); v uvedeném díle Suessově jest obšírná literatura vztahující se ku geologii Již. a Sev. A-ky.

Nerostopis.

Jednotlivé užitečné nerosty byly již uvedeny při příslušných útvarech, kde se vyskytují. Jest arci ještě mnoho jiných nerostů, které zde pro nedostatek místa nemůžeme vypočísti; zmíníme se jen o některých z hlavních. Objevují se zlato hlavně v náplavech; stříbro v Mexiku, Peru a na některých místech ve Spoj. Obcích; platina v Brazilii; měď na Hořejším jezeru a v Kalifornii; železo meteorické ve velkých kusech (1400—1635 lb.) v Sev. A-ice, podobně v Již. A-ice (až 32.000 lb.). Démant v itakolumitu v Brazilii, Georgii a S. Karolině; hlavně v náplavech v Již. A-ice (v Brazilii), zřídka ve Spoj Obcích; argentit hojně v Sev. a Již. A-ice; galenit rozsáhle ve Spoj. Obcích; pyrargyrit velmi hojný v Mexiku, v Nevadě, v Chili a j., podobně proustit; sůl ve Spoj. Obcích v různých útvarech od svrch. siluru do vrstev potřetihorních; korund (smurka) ve značném množství ve Spoj. Obcích; haematit, ilmenit a magnetit v mocných ložích na různých místech; spinell dosti hojný ve Spoj. Obcích; beryll co smaragd v Již. A-ice u Musa blíže Bogoty v N. Granadě; muskovit hojný na mnohých místech ve Spoj. Obcích ve velkých deskách, hlavně v N. Hampshiru (tabule až 90 *cm* široké), také v N. Yorku (desky 30 *cm*), mimo to flogopit; labradorit na mnohých místech v Kanadě, Labradoru a v sev. Spoj. Obcích; také ostatní živce na různých místech; turmalin v různých barvách v Brazilii, ve Spoj. Obcích, v Kanadě; topas u Minas Novas v Brazilii a na některých místech ve Spoj. Obcích; salnytr draselnatý v jeskyních v Sev. A-ice; salnytr sodnatý v mocném uložení v okresu Tarapaky v sev. Chili; sassolin v Kalifornii; borax v Kalifornii (Boraxové jezero) a v Kanadě; epsomit v jeskyních Spoj. Obcí; podobně kalinit (kamenec draselnatý); kalcit hojný, podobně dolomit v pěkných krystalech ve Spoj. Obcích; parisit v Nové Granadě; petrolej v značném množství ve Spoj. Obcích, hlavně v záp. Nov. Yorku, v záp. Pennsylvanii, ve Virginii, v Ohiu (v r. 1886 nalezen tam petrolej ve zpod. siluru) a v Kalifornii; Kentucky a Tennessee poskytují již jen málo petroleje; také jest v Kanadě. Výroba r. 1886 obnášela: ve Spojených Obcích 28,285.115 sudů; v Kanadě: 6,071.945 sudů; asfalt v Peru a na ostrově Trinidad na jezerech, a v Kalifornii poblíže pobřeží u Sv. Barbory; uhlí v různých útvarech, jak již uvedeno. V ostatním poukazujeme na literaturu: Mineral Resources of the Un. States for the y. 1886 by D. Day; Annual Rep. U. S. geolog. Survey a j.; Dana (J. Dw.): A system of Mineralogy, sahající do r. 1882; Dana, E. S.: Textbook of Mineralogy; Dana, J. D.: Manual of Mineralogy and Lithology, 3. vyd. 1879, 4. vyd. 1887. *Fl.*

Vodopis.

Přistupujíce k vypsání vodopisu amerického, uznáváme za potřebné vytknouti, že vylíčíme jej pouze rysy povšechnými, zůstavujíce si popisy podrobnější k jednotlivým velkým řekám, jako jsou zejména Mississippi, Orinoko, řeka Amazonská, La Plata.

Severní **A.** dělí se přirozeně: 1. na severní prahorní rovinu (Kanada atd.), která má kromě nesčíslného množství jezer menších na jihu pět jezer větších a řeku sv. Vavřince k Atlantskému oceánu, k severu řeku Mackenzie, do Ledového moře se vlévající, k sev.-záp. řeku Jukon do moře Beringova tekoucí; 2. na údolí střední ř. Mississippi; 3. na pobřeží úzké atlantské (až do Panamy); 4. na vnitřní horní úvodí (Nevada, Utah až po Mexico), k čemuž druží se jižně úvodí ř. Colorada, která se k Tichomoří prodrala jako sev. ř. Columbia; 5. na úvodí tichomořské, úzké, mimo ony řeky. — Jižní **A.** dělí se přirozeně: 1. na úvodí tichomořské, úzké, pobřežní; 2. na úvodí zátoky Mexické; 3. na úvodí ř. Orinoka; 4. na úvodí Guayany; 5. na úvodí ř. Amazonské; 6. na Brazilii; 7. na úvodí ř. La Platy a 8. na argentinsko-patagonskou rovinu (s Ohňovou zemí).

1. Ohromná severní rovina má v severu množství ostrovů (arktická **A.**); ty jsouce v záp. nízké postrádají řek a jezer, které vých. tu a tam se objevují (v zemi Baffinově na př. jsou jez. Netteling, Amakdjuak). Gronsko kryté ledovcem středním nemá řek a jezer, leda ledovce. Západní roh celiny Aljasky nemá v severu jezer, leda liman Selawik; jináče je ve středu, jejž odvodňuje řeka Jukon, která sama pochází z jezer jako i přítoky její Lewis a Pelly. Na jihu jsou jezera mezi ř. Jukonem a Kuskokwim a ještě větší jižněji, z nichž na předním místě stojí jezero Iljamna. Střední část roviny má na záp. jedinou větší řeku Mackenzie (425 mil dl.), která odvodňuje největší jezera: Velké Medvědí (370□ mil) a Velké Otročí, do kteréhož ř. Otročí přivádí vody jez. Athapask (150□ mil) a malého jez. Otročího. Sev.-vých. od úvodí ř. Mackenzie leží řada jezer, která odvodňují k sev. (Ledovému) moři ř. Anderson, Coppermine (zvl. jez. Providence, Point) a Back (Velká Rybí ř.), kterážto jezera jsou tak blízko sebe, že mohli na př. Simpson a Dease roku 1838 dostati se loďkami z Velkého jez. Medvědího po ř. Coppermine k arktickému moři, kapitán Jan Fraklin r. 1821 z Velkého Otročího jezera touže ř. tamtéž a kapitán Back r. 1834 z V. Otročího jezera po řece, po něm pojmenované Back, do téhož moře. Nemalý počet jezer je tu bez odtoku (Doobaunt). Větší řeky v rovině té počínají teprve jižně od úvodí ř. Mackenzie: Seal, Churchill čili Missinippi (ind. = všecka voda, 110 mil dl.), odvodňující jezera Nelson, Methye, Buvolí, Deer a Wollastonské, a hlavně velká ř. Nelson (220 m. dl.), která v hořením běhu sluje Saskačevan (144 m. dl., vzniká 2 rameny v Skalných horách) a odvodňuje velké jezero Winipežské (420□ m.). Přítok její Red River, kterýž přibírá s levé strany Assiniboine, vzniká blíže pramenů Mississippi. Nelson dostává i vodu z jezer Winipežského a Manitoba na západě, pak z Lonely a z Deštivého jezera na vých. Charakteristický je název jezera vých. od Deštivého jezera ležícího: slujeť jezero Tisícijezerné (*lac des mille lacs*). Toto množství jezer a říček v rovině (jen Saskačevan má vodopád Grand Rapid) vedlo odedávna ke spojení vodnímu mezi jezerem Hořejším s jedné a řekou Mackenzie s druhé strany, pak s řekami Nelson i Churchill, kde se kocábky přenesly přes malé úžiny — portage (mezi oběma posledními řekami je úžina — vlok Frog — jen 380 yardů obnášející). S kopce u Rockhouse, jen 180 *m* vysokého, lze tu viděti 35 jezer najednou! Jelikož východně od ř. Nelson žádná řeka již se Skalných hor nedochází arktického moře, následují řeky jen nepatrné: Hayes (odtok jez. Božího — Godslake), Sewern (60 m. dl.), Weenish, Equan, větší Albany 70 m. dl. (z jezera sv. Josefa), Moose (70 m. dl.), Rupert (z jez. Mistissinny), East Main, Velká Velrybí; dále ve vých. Labradoru: Kaksoak (odtok jez. Kanipuskaw), George, Hamilton.

Teprv úvodí ř. Sv. Vavřince (s jezery 200 mil dl.), odtoku to jez. Hořejšího (2000□ m.), Michiganského (630□ m.), Huronského (770□ m.), Erijského (515□ m.) Niagarou, pak Ontaria (600□ m.) má v sev.-vých. Kanadě dvě větší řeky: Ottavu a Saguenay, menší Maurice a Bustard (v Kanadě).

2. Rovněž pomineme krátce úvodí řeky Mississippi s přítoky levými Ohio (200 mil dl.) a pravými Des Moines (80 m. dl.), Missouri (125 m. dl.), Arkansas (80 m.), Red River, o nichž jednáno bude v článku: Spoj. Obce severoamerické.

3. Úvodí atlantské východně od Mississippi nemá větší řeky nebo jezera; jeť vzdálenost pohoří rozvodního (Alleghan) od moře příliš malá. Větší řeky jsou tu zejména John (80 m. dl.), Penobscot (55), Kennebec (40), Merrimac, Connecticut (82), Hudson (60), Delaware (60), Susquehanna (90), Potomac (110), Rappahannock (26), James (42), Neuse (60), Altamaha (60), St. Johns (50), Alabama a j. v. Močály přímořské a límany jsou tu větší — nejvíce ve Floridě. Západní část pobřeží atlantského od ř. Mississippi jest o něco bohatší, ne sice v Texasu (Sabina 60 m., Trinity 40, Nueces), ale hlavně řekou Rio Grande del Norte (400 m. dl.), pohraniční řekou Texasu a Mexika. Jižněji shledáváme zase jen malé říčky: v Mexiku Tigre (50 m.), Santander, Panuco (největší), Papaloapan, Mescalapa, Tabasco; v Guatemale Motagua (60 m.); v Hondurasu Ulea, Roman, Tinto, Patuca; v Nicuragui Coco, S. Juan (16 m. dl.) a ještě menší v Costarice a Panamě, any tu hory vystupují ještě blíž břehu. Jezera v Nicaragui jsou: jezero stejn. jména a Managua, v Guatemale: Peten, Dulce. Ani Antilly nemají bohatšího vodopisu; platí to nejen o menších ostrovech, ale ani suché Puerto-Rico, Trinidad a Jamaika nečiní výjimky; jen Haiti má jez. Enriquillo, řeku Jaqui a Artibonite, ale ani Kuba nemá větší řeky.

4. Vnitřní úvodí bylo dříve velké moře rozkládajíc se mezi Skalnými horami a Sierrou Nevadou, avšak v tertiérní době prodrala se řeka Columbie k Tichomoří a ř. Colorado k zátoce Kalifornské téhož moře, tak že ostalo jen velké jez. Slané v Utahu, pak nesčíslná jezírka v Nevadě a jižní Kalifornii (poušť Mohawe, Death Valley), ještě více však v planině sev. Mexika (Tlahualila, Parras, del Muerto, Bolson de Mapimi), nejznámější u Mexika samého.

5. Ani Tichomoří kromě obou již zmíněných řek nemá většího přítoku, ano pohoří přiléhá až k samému břehu. Připomeneme jen v Aljasce Atnu, Stikine, v brit. Columbii řeku Fraser, v Utahu s Kalifornií dvojčata S. Joaquin a Sacramento nedaleko S. Franciska spolu ústící, v Mexiku ř. Fuerte, Grande de St. Jago (odtok jez. Chapala), de las Balsas; ve střední **A**-ice žádná řička nezasluhuje povšimnutí; největší, totiž Lempa (S. Salvador), má pouze 30 mil délky.

V Již. **A**-ice děli se: 1. pobřeží tichomořské na tři pásma: severní v Columbii, dále na úplně suchou střední poušť v Peruansku a sev. Chilsku a konečně na pásmo jižní v jižním Chili. Sever má přece několik, ač malých a krátkých říček, které odtud padají do Tichomoří: S. Juan (76 leguí), Esmeralda, Babahayo (Guayas u Guayaquilu), Tumbez (obyčejně pokládaný za hranici pouště). V Peruansku bystřice jen za největších přívalů přinášejí něco vody do přímoří úplně bezdeštného (tak Rimac u Limy, Grande, Acari, Vitor, Loa). V Chilsku severním Copiapo, Elqui a j., v jižním jsou též malé řeky, živené však ledy andskými Manle, Maipú, Biobio a j. Důležitější jsou jezera andská, na severu malá až na Titicacu Aullagas neb solní močály někdy vysychající, jako Coipasa (Cienaga), Empeza, Atacama, Puntanegra, Blanca a j. V jihu teprv jsou skutečná větší horní jezera (Villarica, Ranco, Llanquihue), v Patagonii nahrazená fjordy mořskými.

2. Úvodí zátoky Mexické má v jihu jednu větší ř. Sv. Magdaleny (v Nové Granadě), ostatní přítoky jsou pranepatrné; ř. Atrato (133 leguí dl.) v zát. Darienské je historicky důležitá z doby odkrytí **A**-ky; na východ uvedeny buďte Catatumbo, Unare a j. Nepatrné jsou i límany zátoky Maracaybské (Zulia a j.).

3. Orinoko, veletok 320 mil dl., se 17.000□ *m* úvodí, u Angostury dle Codazzi vodstva (jako Ganges) v sek. 240.000 krychlových stop nesoucí, líčen bude na svém místě.

4. V Guayaně je sice větší počet řek, ale jsou malé: Essequibo (124 m. dl.), Berbice, Corentyne, Surinam (dle něhož jméno holandské Guayany), Maroni, Mana, Cassipouré, Frechal, Tartarugal, Araguary.

5. Řeka Amazonská, 4929 *km* dlouhá, s úvodím asi 7 mill. *km*² jest o sobě vylíčena.

6. Brazilie má mezi oběma veletoky ř. Amazonskou a La Platou úzké severových. úvodí přímořské s množstvím řek, z nichž zde povšimnutí zasluhují jen ř. Gurupy, Pindare a Guajahu, Itapicurú, Paranahyba, Jaguaribe, největší S. Francisco, Paraguassú (a Tucuhype), Contas, Jequitinhonha, Mucury, Doce, Parahyba, Jacuhy. Největší líman Patos (Kachen) u Porta Alegre; menších (Mirim) hojnost.

7. La Plata (1350 *km* dl. s úvodím asi 3 mill. *km*²) bude také o sobě vylíčena.

8. Úvodí konečně argentinsko-patagonské je chudé na větší řeky; jmenujeme pouze Colorado, Negro, Chupat, Chico, S. Cruz, Coile, Gallegos, ale je bohatší na stepní jez. v Argentině, z nichž uvádíme: Nahuelhuapi, Colhue, Viedma, Argentino. *Fy.*

Podnebí.

A. probíhá podnebními pásy severním studeným a mírným, pásem tropickým a jižním pásem mírným. Do studeného pásu náležejí nejsev. části pevniny, souostroví arktické a Gronsko. Sídlem kruté, 9 měsíců trvající zimy, jest souostroví arkt. s prům. teplotou v únoru — 30° až — 35° C. (na Zemi Grinellově 82½° s. š. v únoru — 40·1°, minim. — 56°). U asijského pólu zimy vyskytují se sice větší mrazy, avšak bývá tam léto teplé, kdežto na tomto amer. pólu zimy v souostroví arkt. následkem tání ledu průměrná teplota letních měsíců vystupuje sotva na 3—5°; teplota celoroční udržuje se na — 15° až — 20° C. V Gronsku pokrytém spoustami sněhu a ledu má působením teplého a vlhkého vzduchu vanoucího z barometrického minima nad úžinou Davisovou záp. pobřeží až k 64° s. š. mírnější zimu s teplotou v led. — 5° až — 10° a větší množství srážek vodních (40—100 *cm*), než shledáváme v krajinách polárních. Léto s prům. teplotou v červenci 3—8° jest v celém Gronsku chladné. Prudkými větry sever. a severozáp., odtokem vody a ledu z moře ledového dostává se polární zima daleko k jihu na pevninu severoamer. Točnový kruh má na pevnině severoamer. v lednu teplotu — 25° až — 30°; chladným po celý rok s anomalií 5—8° jest v subarkt. **A**-ice zvláště Labrador, kolem něhož odtéká ledové moře na jih, a bažinaté území kolem zálivu Hudsonova, pokrytého ledem po větší část roku. Dále k západu nad řekou Mackenzie a na sever. Aljasce panuje též polární zima s teplotou v lednu — 15° až — 30°, avšak léto tam bývá kontinent. teplé (v červenci 15—17°); na Mackenzii následkem toho hranice lesní, postupující celkem s červencovou isoth. 10°, přibližuje se až k moři, kdežto u zálivu Hudsonova klesá k 60° s. š. a na pobřeží labradorském k 52° s. š.

V Sev. **A**-ice mírnopásmové liší se poměry podnební na straně vých. podstatně od poměrů na straně západní. Východ jest v Sev. **A**-ice, ačkoliv nižší, mnohem chladnější než západ; na atlant. straně dostává se roční isoth. 0° k 50° s. š., na straně tichomořské k 60° s. š., na jihu dotýká se zálivu Mex. roční isoth. 20°, zálivu Kalifornského isoth. 25° C. Na vých. část pevniny, odkrytou k severu, má polární zima volný přístup; lednová isoth. — 20° sahá až k 52° s. š., na Red Riveru k 50° s. š.; isoth. 0° dostává se v lednu až k 39° s. š.; minima pozorována byla ve Winnipegu — 40°, v Pembině — 50·6°. Poněkud teplejší v zimě jest

okolí jezer kanadských, jež nebývají úplně zamrzlá a kde má na př. Detroit v lednu teplotu — 3·4°. Prudká sev. vichřice »norther« snižuje náhle teplotu zimní dobou daleko na jihu, v Texasu na př. o 20 až 30° a přináší mrazy až k zálivu Mex.; v N. Orleansu, jenž má v led. prům. teplotu 12·6°, shledáno bylo absol. minimum — 10·6°, v Matamorasu při prům. teplotě lednové 15·6° dostavují se zimní mrazy — 5° až — 6°. Větrem jižním naopak vniká teplý a vlhký vzduch od zálivu Mex., jehož voda dosahuje prům. teploty 24—27°, daleko na sever; velké proměny teploty 35° až 40° v zim. měsících jsou charakt. známkou podnební ve vých. části Spoj. Obcí severoamer. Nikde na povrchu zemském nejsou sever a jih prostřednictvím vody a vzduchu takou měrou sblíženy a nejsou protivy mezi zimou a teplem, suchem a vlhkem tak veliké jako ve vých. části Sev. A-ky. Na severu nachází se záliv Hudsonův, lednice severoamer., a Labrador s poměry polárními, na jihu teplý záliv Mex. a Florida s poměry tropickými, kde se v lednu udržuje teplota v sev. části na 12°, v jižní části na 18° C. Následkem toho ubývá též od zálivu Mex. k severu v zimě teploty velmi rychle o 1·5° C na 1° zeměp. šířky. Léto bývá na celém prostoru mezi zálivem Mex. a jezery kanad. horké; na jihu vystupuje až k 35° s. š. prům. teplota v červenci na 26° až 27°, pod 40° s. š. na 24—25°, pod 50° s. š. na 18—20° C, maxima přesahují všude 30°; teplota se v tuto dobu mění pouze o 0·5° na 1° zeměp. šířky. Jelikož se nachází v zimě vyšší tlak vzduchu nad pevninou než nad mořem, převládá v tuto dobu studený vítr sev., v létě naopak vystoupením tlaku nad zálivem Mex. a oceánem Atlant. nabývá teplý vítr jižní převahy nad ostatními směry. Panujícími větry, polárními v zimě a aekvatoriálními v létě, jež tam mají při terrainu poměrně nízkém pole volné, přiostřuje se protiva mezi zimou a létem a nabývá roční proměna teploty značné hodnoty (v Pembině 40°). V zimě při rychlém přechodu cyklonů od horního toku missourského k ústí řeky sv. Vavřince střídá se vítr sev. s větrem již., a povstávají náhlé a velké změny v povětrnosti. V létě dostavují se vírové vichřice menších rozměrů »tornados« postupující celkem od jihozáp. k sev.-vých. s rychlostí 20—100 *km* za hodinu a působící hrozné spousty. Letní bouřky ve vých. části Spoj. Obcí náležejí též k úkazům velikolepým; na severu za teplejšího počasí objevují se bouřky v hodinách odpoledních pravidelně každého dne, jižně od 42° s. š. udržuje se bouřka často po 2—3 dni nad územím rozsáhlým. Léto bývá též dobou hojného deště, vznikajícího z páry přinášené s moře větrem již. a jihozáp. Nejvíce dešťů dostává se krajinám u zálivu Mex., až 140 *cm* do roka, pak pobřeží atlant., 120 až 130 *cm*; od břehů mořských směrem na pevninu ubývá sice srážek vodních, avšak dosti pomalu, nebo nedostatek vláhy počíná teprve za 100 poledníkem na záp. od Gr. Přes hojné deště zůstává však na amer. straně Atlant. oceánu obloha jasnější, slunečnější, vzduch relat. sušší než na straně evropské. Nejpěknější dobou roční bývá podzim »indiánské léto«. Hojnou vlahou a vysokou teplotou letní vysvětluje se neobyčejná bujnost rostlinstva ve vých. části Spoj. Obcí; daří se tam zvláště bavlna, cukrová třtina, kukuřice, pšenice atd. Krajiny na horním toku missour. a mississipp. jsou pravou komorou obilní, odkudž se dostává veliké množství pšenice a kukuřice na trh evropský. — Naproti tomu rozprostírají se na záp. vyvýšené straně pevniny severoamer. z nedostatku vláhy rozsáhlé stepi »prérie« a pouště, jež v Kalifornii sahají až k moři. Hranici mezi mokrým východem a suchým západem můžeme vésti celkem podél poledníku 100 Gr. Na velké solné poušti mezi horami Skalnými a Sierrou Nevadou spadává do roka sotva 10—20 *cm* vody. Řeky horské, poskytující hlavně vláhu, protékají na planinách západoamer. hlubokými údolími »kañony«, jejichž kolmé stráně při velkém a stálém suchu nezvětrávají. Vyšším pásmům horským, větrům mořským přístupným, dostává se hojnějších srážek vodních než planinám před těmito větry chráněným. Uprostřed západoamer. stepí a pouští vyjímají se vysoké hory oděné bujnou zelení a hustými pralesy jako oasy. Na pláních mezi horami Skalnými a Sierrou Nevadou nachází se úplná poušť do výše 1000 *m*, částečná poušť do v. 1500 *m*; odtud pokrývá se terrain tím více rostlinstvem, čím výše stoupá: ve výši 2000—2400 *m* objevují se velikolepé pralesy s travnatými lučinami a četnými prameny. Na Pike's Peaku sahají vys. lesy do větší výše (3600 *m*) než v tropech. Hojné srážky 150—300 *cm* shledáváme též na pobřeží pacifickém od 41° s. š. až k Aljasce; na 53½° s. š. sahá ledovec z pobřež. pásma horského až k moři. Obor hojného deště obmezen jest pouze na úzký pruh pobřežní a na nejbližší svahy horské, na pevninu hojnosti srážek rychle ubývá. Ze 300 *cm* u ústí řeky Columbie klesá roční výška srážek na 50 *cm* v rovinách střed. jejího toku. S velikým suchem a jasnou oblohou jsou na stepích a pouštích severoam. ve spojení veliká vedra letní; území od dol. Colorada až k velkému jezeru Solnému jest v červenci ohraničeno isothermou 30°, u dol. Colorada vystupuje prům. teplota tohoto měsíce na 34°, maxima dosahují výše 50° tak jako v Sahaře aneb v Indii. Na 50° s. š. setkáváme se v červenci ještě s isoth. 24° C. Mírná zima panuje nejen na planinách k severu chráněných, ale též na planinách severn. větrům přístupných. Salt Lake City (1300 *m*) má na př. v lednu teplotu — 2·8°, Santa Fé (2077 *m*) — 2·3°. Planiny na úpatí hor Skalných mají ve výšce 1800 *m* vyšší zimní teplotu než nížina mississipp.; Ft. Laramie (1360 *m*) vykazuje v led. — 2·0°, Dubuque (207 *m*) na Mississippi — 6·5°. Na pobřeží tichomořském od 30—40° s. š. bývá působením chladného proudu mořského teplota letní dobou tak nízká jako na sousední vysočině ve výšce 2100 *m*. V S. Francisku mají podzimní měsíce vyšší prům. teplotu (15·2°) než měs. letní 14·5°. Ft. Miller v údolí před mořskými

a obočí jsou řídké. Výška těla jest prostřední, mezi 1·5 a 1·8 *m* (v průměru asi 1·7 *m*). Prsa bývají krásně klenuta, plece, rámě svalnaté, při tom ruce i nohy malé. Fysiognomie indiánská jest označena velikou hlavou, širokým obličejem, vyčnívajícími kostmi, nízkým čelem, ohnutým nosem (jen u některých kmenů se připomíná též ploský nos). Hoření ret jest malý. Oči jsou šikmé a bělmo jest přižloutlé. Obličej jest mongoloidní, nejčastěji čínskému podoben. U všech Indiánů chválí se bystrost smyslů. Nemocem podlehnou spíše než běloši nebo černoši. Řádí mezi nimi zvláště neštovice. Podivno jest, že obyčejná rýma jest u nich nejen velmi nakažlivá, ale i zhoubná, neboť má z pravidla za následek smrť. Pokud jde o duševní vlohy, vyznamenávají se chápavostí, pamětí, správným úsudkem, rozeznáváním i nejjemnějších rozdílův, ale nedostává se jim tvořivosti, fantasie, barvitosti myšlének. S tím souvisí lhostejnost, ba lenivost, nedostatek snaživosti. Indián jest mstivý i velikomyslný; před cizincem jest vážný, mlčelivý, mezi svými dosti povídavý a veselý. Jest krutý k sobě a dovede se velmi opanovati; ještě krutější jest k jiným. Při tom však jest pečestný a pohostinný. Všecky prochvívá veliká láska ke svobodě a řekněme k nevázanosti, hlavní to překážka přizpůsobiti je k bělochům. Pozoruhodné jest jejich počítání, měření času a podobné. Množství řečí od sebe docela různých vždy překvapovalo. Frid. Müller napočítal 28 jazykových skupin úplně rozdílných. Indián jest dosti výmluvný, s výmluvností ještě spojuje řeč posuňkovou, velmi vyvinutou, jak ji Martins a nověji Mallery popsal. Ovšem není jí nikde tolik potřebí jako u Indiánů při úplné různosti řeči kmenů třeba sousedních. Vedlé posuňkové řeči i zvláštní obrázkové písmo jest vlastní kulturní majetek Indiánův. Z umění zajímá Indiány hudba a tanec, ale obojí souvisí s kultem a poměry politickými. Bývají též náruživí hráči (zvláště oblíbena hra: suda-licha).

K umění sluší přičísti i jejich různé účesy vlasů, zvláštní tetovování a pomalování těla. Umělé přetvořování těla (zvl. lebky) jest ovšem pouze plodem pověry. Ozdob nemají mnoho a nejsou lesklé. Oděv řídí se podnebím. V teplých krajinách vyskytují se nahé kmeny. Někde mají pásy, jinde pláště bavlněné, korové nebo kožené. Nejnádhernější jsou pláště z per a podobné ozdoby hlav, jež u náčelníků nalézáme (viz příl. č. 9., 14., 22. a j.). V celku jest oděv na východě a na jihu dokonalejší a úplnější než na severu. Někde ovšem přijal se i oděv evropský. Ve zbraních převládá kámen ať již ve špicích šípův a kopí, nebo v sekerách a nožích. Dříve užívalo se hojněji zbraní dřevěných (kyjův a pod.). Luku a šípu všude užívají; nejrozšířenější jsou však v Jižní A-ice. Šípy bývají napouštěny jedem, jehož nabudou jednak z rostlin, jednak z jedovatých zvířat. V Již. A-ice jest rozšířena též foukačka. Na severu jest zase rozšířen známý tomahawk, zvláštní druh sekery. Ochranných zbraní mají málo, jen tu a tam vyskytuje se štít dřevěný nebo kožený, někde i vlněný pancíř. Nástrojů jest málo a jsou velmi jednoduché. Z prací jsou pozoruhodny věci z kamene a upravování kamene, protože nás poučuje analogií o době kamenné v Evropě. Někteří kmenové jsou na stupni spracování mědi, ba i drahých kovů. Spracování železa jest neznámo a nedovedli toho ani vzdělaní národové indiánští za doby conquisty. Ačkoli jest umění hrnčířské u Indiánů dosti rozšířeno, u vzdělaných národů za doby objevení A-ky dosáhlo i vysokého stupně, přece vyskytují se kmenové (na př. Assiniboinové), kteří nádob vůbec neužívají. U některých kmenů (na př. u Hidatsů) kvete i výroba skla. Umění tkáti a plésti přivedly ženy indiánské ke značné dokonalosti. Způsoby vydělávání kůže připomínají methody polárních kmenů. Vydělává se, aniž by se zbavila srsti. Tu a tam lze pozorovati počátky umění výtvarného, které u vzdělaných národů za prvního příchodu Evropanů bylo v rozkvětu. Ale domácí umění americké bylo zcela vytlačeno evropským.

Plavba jest poměrně málo vyvinuta a vynikají tu jen jednotliví kmenové. Za to rybářství jest dosti oblíbeno a již před příchodem Evropanův užívalo se všech možných způsobů lovení ryb. V Již. A-ice jest oblíbeno střílení ryb. Mimo ryby jsou i želvy a alligátoři předmětem lovu. Mnozí kmenové jsou rybářskými kočovníky, stěhují se od řeky k řece a určité kusy vyloví. Největší část Indiánův jest oddána honbě a získali si pověst výtečných lovců. Honicích psův užívají však teprv od příchodu Evropanů, dříve byli psi zapřahováni do sani a pod. Mimo lov rádi krotí divou zvěř. Orbu provozovali kmenové východní i v Severní i v Již. A-ice již před Evropany, ano v Jižní byla orba na vyšším stupni než nyní. Pěstovaly se tu bataty, maniok, tykev a tabák; v Sev. A-ice zase kukuřice. Rolnictví jest ovšem primitivné, umělé hnojení jest neznámo. Nástroje byly jednoduché: špičatá hůl nebo motyka. Orbou zaměstnávají se hlavně děti a ženy. Potravou jest jim skoro všecka zvěř, ničeho se neštítí; jen z pověry nejedí jednotlivé kmeny masa určitého druhu (*totem*). U kmenů sev.-východ. zůstala hlavní potravou kukuřice. Na jihozáp. v Již. A-ice u Indiánů chilských jsou zemáky hlavní a národní potravou. Velmi oblíbeny jsou opojné nápoje a dovedli je Indiáni připravovati již před Evropany. Hlavně jest rozšířena kasava, ale i palem, kukuřice a bananů se k jejich přípravě užívá. Příprava jest na polo čarodějná a zajisté souvisí s pověrou. Kouření tabáku naučili se Evropané od Indiánů. Na severu Již. A-ky se žvýká též koka. Při stavbě stanův a chýží jest základním tvarem z pravidla čtyřhran a řekněme čtverec, jen někdy má stan podobu kuželovitou. Společné domy vyskytují se všude, kde společenská organisace dostoupila stupně kmene. U Irokesů jsou domy až 150 *m* dlouhé. Ačkoli se nám zdá při pohledu na bídné chatrče indiánské, že stavitelské umění jest u nich teprve v počátcích, přece z týchž počátků již dávno před mnoha sty a sty lety vyvinulo se umění, jemuž na

listop. 25·8°, v nejchladnějším měsíci červenci 23·4°, za celý rok 24·8° teplotu celkem o 2° nižší, než Para na pobřeží mořském, kde byly lesy vykáceny; maximum teploty pozorováno bylo v Iquitosu pouze 32·4° C. Ve střední A-ice a v Záp. Indii působí vítr severní v zimě chladna až k 15° s. š. Studený proud mořský ochlazuje záp. pobřeží Jižní A-ky takou měrou, že má Lima prům. roční teplotu 18·5°, o 6° nižší než S. Bento, a Arica 19·7° o 4° nižší než Rio de Janeiro na vých. pobřeží Již. A-ky. Nejteplejší měsíc vykazuje v Limě teplotu 23·4°, nejchladnější 14·7°, v Arice 22·0° a 17·2°, extremy pohybují se v mezích od 12°—30° C. Pro nízkou teplotu 22° známé jsou též ostrovy Galapagos na rovníku, kamž polární proud odbočuje od pobřeží na 4° j. š. Nejteplejší měsíce jsou na severu rovníku měsíce jarní a podzimní, nejchladnější měsíce letní a zimní, na jihu rovníku jest nejteplejším obyčejně únor, nejchladnějším červenec. Poblíže rovníku při stále stejné délce dne není však velikých rozdílů mezi nejnižší a nejvyšší teplotou roční; Georgetown na př. vykazuje prům. teplotu v říjnu 27·3°, o 1·5° vyšší než v únoru 25·8°, Para v listop. 27·7°, o 1·7° vyšší než v únoru 26·0°; nejvyšší pozorovaná teplota 34° liší se pouze o 14° od teploty nejnižší 20°. K obratníkům zvětšuje se roční proměna teploty na 6°—8°; maxima dosahují 40°, minima klesají na 10° a ve vyšších polohách na 0. Veracruz (19° s. š.) má na př. prům. teplotu v květnu 27·7°, v lednu 22·1°, Rio de Janeiro (23° j. š.) v lednu 26·6°, v červenci 20·6°. Celkem shledáváme roční teplotu prům. na sever od rovníku až k obratníku raka všude na březích mořských a v nížinách 26° C., o 1°—2° vyšší než na jihu od rovníku. Nejteplejšími (28°) jsou některé části Mexika a pak bezlesé »llanos« orinocké. S rostoucí nadmoř. výškou mění se teplota o 0·4°—0·5° na 100 *m*. V Mexiku, ve stř. A-ice a v Záp. Indii shledáváme při rozmanitém rozčlenění a vyvýšení půdy zemské velmi různé poměry teploty. Patro horké »tierra caliente« sahá v Mexiku do výše asi 1000 *m*; patro mírné »tierra templada« dostupuje výše 2000 *m*; vyšší patra nazývají se »tierra fria«. V tropech, kde se teplota valně nemění, mají dolní patra horská stálé léto, prostřední patra stálé jaro a nejvyšší patra stálou zimu. V jihoamer. Andech vykazuje Caracas (927 *m*) teplotu v květ. 23·3°, v led. 20·3°, roční 21·8°; Bogota (2660 *m*) v břez. 15·1°, v srpnu 13·4°, roční 14·4°; Quito (2850 *m*) v led. 13·6°, v červ. 12·5°, roční 13·1°; Antisana (4060 *m*) v led. 6·2°, v červ. 3·0°, roční 4·9°. Na planině peruanské (3500—4500 *m*) pozoruje se v době deště v noci 1·5°, za dne 9°, v době sucha v noci — 6°, za dne 12° C. Teploty do výše ubývá v horních patrech od 2800 *m* rychleji (o 0·6°) než v patrech dolních (o 0·4° na 100 *m*). Vychvalované věčné jaro na planině boyotské a quitské jest však jarem dubnovým, velmi deštivým a ve vyšších polohách sněživým.

V Již. A-ice mimotropické shledáváme podél záp. pobřeží a na záp. svazích Andů působením chladného proudu a větru mořského teplotu značně zmírněnou; maxima dosahují sotva 30°, mrazy vyskytují se teprve na 35° j. š.; teplota prům. vyšetřena byla ve Valparaisu v led. 17·3°, v červ. 11·4°, roční 14·2°; ve Valdivii 17·1°, 7·3°, 12·0°. U vnitrozemí a na pobřeží atlant. jest léto mnohem teplejší a zima chladnější než na pobřeží pacifickém. Mendoza (780 *m*) má na př. prům. teplotu v led. 24·3°, v červ. 7·1°, roční 15·9°; Buenos Ayres v led. 24·4°, v červ. 9·4°, roční 17·0°. Na planinách blíže obratníku vystupuje průměrná teplota v létě až na 25—28°, maximální na 40°. Větší rozmanitost v podnebních poměrech na vých. straně Andů zakládá se na častějším střídání teplých větrů sever. s chladným a vlhkým větrem jihových. a s chladným, suchým a prudkým větrem jihozápad., známým pod jménem »pampero«, kdežto na pobřeží tichomořském převládá hlavně v létě vítr již., v zimě, kdy se barom. maximum přibližuje k rovníku, vítr severní. Prudký vítr již. a jihozáp. činí letní dobou v hodinách odpol. u Valparaisa kommunikaci mezi městem a přístavem nemožnou; vítr sev. a sev.-záp. věje zvláště silně na pláních andských. Od 40° j. š. snižuje se vysoký tlak velmi rychle ze 760 *mm* na 746 *mm* u mysu Hoornského, a převládajícím větrem na celé pevnině jakož i na ostrovech sousedních jest prudký vítr záp. a sev.-záp. Tuhá kont. zima jako v Sev. A-ice nevyskytuje se v Již. A-ice, protože se pevnina k jihu zužuje, že nesahá až do pásu studeného a že jest ovládána vlhkými větry mořskými. Prům. teplota nejchladnějšího měsíce na pevnině jihoamer. neklesá nikde pod — 2·0° C.; J. Georgie, jež jest nejchladnější mezi ostrovy jihoamer., má v červ. teplotu prům. — 2·9°, minim. — 12·3°. Léto jest v tomto stále deštivém a větrném podnebí chladné; v nejteplejším měsíci lednu vykazuje Ancud prům. teplotu 13·6°, Punto Arenas 11°, Orange Bay 8·9°, J. Georgie 5·4°; roční teplotu prům. shledáváme na 40° j. š. 12°—14°, u mysu Hoornského 5°, v J. Georgii 1·4°. Největší množství srážek vodních a následkem toho bujná vegetace s hustými pralesy vyskytuje se na záp. pobřeží od 38° j. š.; zde vykazuje celoroční výšku spadlé vody Puerto Monts na 269 *cm*, Ancud 350 *cm*, na Andech pod 41° j. š. leží stálý sníh nad 1800 *m*, pod 46° j. š. nad 1200 *m*, pod 50° j. š. nad 800 *m*; pod 46½° j. š. sahá horský ledovec až k moři. Na atlant. straně spadává vody do výše 100—150 *cm* v již. Brazilii, Argentině a v Paraguayi od obratníku kozoroha až k 32° j. š., dále k jihu klesá na dolním toku a při ústí řeky Parany roční výška srážek na 87 *cm*, na 40° j. š. na 49 *cm*. U vnitrozemí vykazují hojnější srážky pouze jednotlivá místa, jako Tucuman 90 *cm*, Kordova 69 *cm*, nalézající se na vých. straně horských skupin. Pršívá tam ponejvíce v létě, kdežto zima bývá suchá. Rozsáhlé a travnaté »pampy« jihoamer. nejsou však z té příčiny bez lesů, že by tam byl veliký nedostatek vláhy, nýbrž proto, že tam půda nepřipouští nahromaďování zpodní vody, a že tam vějí stále prudké vichřice. K nejsušším a k nejvíce pustým krajinám

v Již. A-ice mimotrop. náleží záp. úpatí Andův od obratníku až k 34° j. š. a vých. úpatí od 29° j. š. až k nejjižnějšímu cípu pevniny. Již Darwin na svých cestách seznal, že jest v Andech jihoamer., pokud se nalézají v oboru passátu, vých. strana hojněji zavlažována než strana záp., v oboru záp. větru že se stává obráceně záp. strana mokrou a vých. strana suchou.

Literatura: Zeitschr. d. österr. Gesell. f. Meteorologie, r. 1—23; Hann, Handbuch d. Klimatologie (Stuttgart 1883); Atlas d. Meteorologie (Gotha 1887); Vojejkov, Die Klimate der Erde (Jena 1887). *Ag.*

Rostlinstvo.

Americké bylinstvo jest nejbohatší na světě obnášejíc nejméně $^2/_5$ všech známých bylin, ne-li celou polovinu. V A-ice jest nejméně pouští a nejvíce lesů na světě. Bohatstvím vyniká zejména úvodí marañonské, jež Griesebach proto nazval Hylea. Bylinstvo americké jest nejsamostatnější na světě, více než bylinstvo Australie, kde jest tropická flora indomalajská. Jen mírná flora severní podobna jest evropskoasijské. Bohužel, že nám tu schází pro tropickou floru palaeontologický podklad, kdežto pro sever máme bohatá ložiska od Gronska až do Kalifornie, a můžeme tvrditi, že flora nearktická jest nástupkyní flory miocénní circumpolární. Endemické rodiny amer. jsou: *Lennoaceae, Cyrillaceae, Sarraceniaceae, Canellaceae, Vochysiaceae, Humiriaceae, Columelliaceae, Lacistemeae, Bromeliaceae, Rapateaceae, Cyclanthaceae, Mayaceae, Cactaceae* a z většího dílu *Hydrophyllaceae, Polemoniaceae, Turneraceae* a *Loaseae.*

Ale právě pro náramný obsah nelze floru americkou povšechně líčiti, i poukazujeme k jednotlivým zemím. Jenom malý obraz, jak by se nám tato flora jevila letem ptačím od severu k jihu, přece zde postavíme, aby rozčlenění této flory bylo lépe viděti. Mezi spoustami arktického ledu našly se všude na výslunných jižních stráních jednotlivé bylinky i pod 82° 45' a na skalách mezi věčným ledem gronským, zvaných nunataken, kde ještě asi 30 druhů živoří. Jsou to nejvíce saxifragy, caryophyllacee, crucifery, trávy a cyperacee ($^1/_{10}$ všech). Martens dává celé ploše 400 druhův a 385 druhů známe nyní z Gronska. Byliny tyto jsou podobny rostlinám sev. Asie a arktické Evropy, a jediný rod *Pleuropogon* jest endemický. V horních údolích gronských vyskytují se některé břízky a vrbičky, avšak roviny od Aljasky do Labradoru jsou kryty jenom drnem, místy jen lišejníkem (*Gyrophora*).

Pak nastupuje pásmo lesův od řeky Jukonu západně až k řece sv. Vavřince: na severu jest více lesů černých, které na jihovýchodě, zejména v údolí mississippském přecházejí více v listnaté lesy a v přímoří nejvíce nahrazeny jsou polemi. Flora ta zasahuje až k zátoce Mexické s jedné, do Oregonu s druhé strany. Má asi 4000—5000 druhů. Z rodů jest polovička v Evropě obyčejna. Druhů v Evropě a Asii (circumpolárních) jest 250 a třetina rodů zdejších, v Evropě scházejících, jest v severní Asii. Východní lesy mají až 150 druhů stromů. Tichomořské lesy sice jsou mnohem vyšší, ale mají jen polovici druhův (78) a to většinou jen conifer (44). Počátkem tohoto století tvořila *Abies canadensis* polovičku všech lesů. Některé jižnější formy liší se od Evropy (*Sarraceniacee*); nápadně z nich jsou jenom Magnolie. V západní části údolí mississippského nahrazeny byly lučinami (prériemi) a ještě západnější pouštěmi, které podlé Skalných hor k jihu se šíří, až splývají s pouštěmi mexickými. Západně od Skalných hor převládají takové pouště ve státech Nevada, Utah, Arizona, Colorado, Nové Mexiko, a bylinstvo jejich podobá se mexickému severnímu. Velké stepi kryjí Artemisie, kaktusy; mnoho jest však krajin úplně bez bylin. Přímořská Kalifornie činí výjimku, nebo zde v horách byly před Evropany největší a nejstarší lesy světa (Sequoje do 400' výšky). Byly to černé lesy. *Pinus ponderosa* tvořila $^1/_6$, teď jsou od zlatodolců většinou vyhubeny a střední údolí Kalifornie stalo se polem.

Flora Kalifornie liší se velkým počtem krásných květin (*Polemoniaceae, Hydrophyllaceae*), a jest tu již malá podobnost s Chilskem (*Libocedrus, Prosopis*). Mexiko má trojí floru: v nížinách přímořských tropickou, ve středních planinách floru pustinnou a na vrcholích nejvyšších arktickoalpinskou. Známe tu přes 10.000 druhů, mezi nimi 570 Cacteí (maximum). Nejzajímavější jest tu zachování *Taxodium distichum* v planinách a ve Spojených Obcích. Zde jest největší množství druhů Conifer; Roezl sám přinesl více než 60 druhů; jesti tu pak $^1/_{10}$ všech druhův amerických.

Flora tropické A-ky, totiž Střední a Jižní A-ky (mimo hory a nejzazší jih) a Antill jest jednotná a nejbohatší na světě. Martius ji cenil na 30.000 druhů. Převládají v ní lesy a hlavně Leguminosy (500 druhů Mimosei v Brazilii). Myrtaceí přes 700 druhů v Brazilii. Palem jest zde maximum na světě, rovněž Laurineí atd. Lesy ty kryjí dosavad celé údolí Marañonu a jeho přítoků, rovněž vnitřek Guayany a Brazilie. Západně od Orinoka nahrazeny jsou lesy travinami (*llanos*). Na Antillách jest již málo lesů, bylyť člověkem vyhubeny. Brazilie přímořská má k jihu velké keřiny (*campos*), podobné australskému *bush*, rovněž i tím, že převládají Myrtacee a Proteacee. Zde jsou snad nejstarší lesy na světě, totiž lesy araukariové od doby palaeozoické. K jihu přecházejí lesy v úvodí ř. La Platy ponenáhlu v pampy argentinské, které se teď parními pluhy kvapem vzdělávají.

Andské bylinstvo vykazuje nám tady asi tři tisíce druhů podobných arktickoalpinským, až na množství jednotlivých tvarů z nížiny. Tak jest tu 70 druhů Gentianeí (většinou červených), 120 druhů rodu *Senecio*; nejvýše vystupující strom *Polylepis*; v Chilsku ještě ve výši 4250 *m* roste *Opuntia Ovallei*. Západní svah Andů jest od Tumbezu do středního Chili pouští, východ kryjí pralesy známé svými již řídkými Cinchonami. Nejvyšší bylina nám známá na Pinchinche jest *Cerastium densum* (ve

výši 15.933 stop), níže jsou *Bacharis*, *Thymus*, *Draba*, *Fuchsie*. Chilsko má už jen $^1/_{10}$ tropických forem, a již pomalu nastupuje většina forem antarktických. *Pý.*

Zvířena.

Zvířena americká, z níž můžeme zde líčiti jen obratlovce, jelikož pro nižší zvířata schází dostatek pramenů, jest teď v celku známa, zejména ze sbírek severoamerických.

Ssavců amerických má Giebel 450 (z 1382), jiní mnohem více, zejména američtí autoři mívají mnoho druhů, jako má na př. Dobson 497 netopýrův. Opic ploskonosých čítá Giebel 60, většinou v Brazilii (40, v Peru 21); skoro všechny v Jižní A-ice (až na 2 v Střední A-ice a Mexiku); Antilly jich nemají, ale má je Paraguaysko, Uruguaysko a Argentina, pokud jsou lesy (4 má Napp.). V Brazilii našel Lund fossilní opice podobné nynějším (*Cebus macrognathus*). Netopýrů má Dobson 126, Giebel 79. Scházejí zde Pteropidy, Rhinolophidy, Nycteridy. Jest tu 37 Vespertilionidů, monotyp Antrozous (*Plecotus macrotis*), 12 Vesperug (jediný z našich *Vesperugo serotinus*), monotyp endemický *Nycticeius*, 5 Atalafa, 14 Vespertilionidů (*V. oxyotus* na Čimborase do 3000 *m*), 2 Natalus, *m* Thyrsopterus, 27 Emballonurid, ale všecky (62) Phyllostomidy, krvelační upíři (*Desmodus* ssaje i z kůže koňů). Z dravců jest tu veliké bohatství. Tak jsou tu 4 medvědi (ledový v arktických krajinách, 2 na severu ve Spoj. Obcích a v Mexiku, 1 na Andech) a 3 příbuzné end., z nichž rody Procyon (i fossilní), Nasua (po 2) a *m.* (monotyp) Cercoleptes. Z kunovitých náleží A-ice rod Mefitis (na Andech do 4270 *m*, až po Magellanii), jezevec labradorský (sever.), 7 kun (z nichž naše kuna lesní (martes), hranostaj a norek [lutreola]), pak *me* (monotyp endemický) Icticyon (Brazilie), Pterura a 6 vyder (až do Argentiny), nepočítaje vydry tichomořské (*Enhydris* v sev.). Z pucholovitých (viverrin) jen Bassaris v Mexiku. Z psovitých jest tu náš pes, obě lišky, naše i polární, vlk (všichni na sev.). Koček má Giebel 13. Mimo naši domácí jsou známější jaguar, puma jaguarundi (v Andech až do 3600 *m*, jdou až do Magellanie). Chudší jsou hmyzožravci (8), z nichž náš krtek, *me* Scalops, 2 Condylura, 3 rejskové (náš rejsek vodní na sev.), Solenodon (*me* v Domingu).

A. sdílí Marsupialie teď s Australií, má *m* rod Cheironectes a rod Didelfys (dříve fossilní v Evropě) zahrnující 30 druhů a sahající ze Spoj. Obcí po Chili a Argentinu. Hojní jsou i ssavci chudozubí: *Myrmecofaga* (3), *Dasypus* (8), *Chlamydoforus* (*me* Chili), *Bradypus* (4), *Cholopus* (*me*), vesměs v Jižní A-ice, kde fossilní tvary bývaly ještě hojnější. Sladké vody středu mají 2 Manaty, Maraňon *me* rod Inia. Z tlustokožců nalézáme tu 2 tapíry (*Tapirus roulini* [rhinchotus Bl.]) do 2500 *m*, 2 *Dicotyles* (jih). Sever má dva tury (bison a tur pižmový), ovci Skalných hor (*Ovis montana* od 68° s. š. do Mexika) a 2 antilopy Skalných hor (Antilope lanigera a furcifer). Za to jsou jeleni (11 druhů, společní s Evropou jen sob a los severu) po celé A-ice rozšířeni a jdou v Andech do 16.000' (antisiensis). Andům náleží výhradně rod Auchenia s druhy lama, vicuňa, alpaka, guanaco (poslední sahá až do Patagonie). Lamy byly domácími zvířaty v Peruansku ode dávna. Koní nebylo v A-ice před příchodem Evropanů, ovšem ale fossilních předchůdců našeho koně byla v A-ice celá řada. Nejvíce jako všude jest v A-ice hlodavců (174). Zejména 5 zajícův (*Lepus variabilis* jen v Gronech, *Lagomys princeps* v Skalných horách). Výhradně americká jest čeleď morčat (Caviiny), zahrnující 20 druhů (ne v sev., nejvíce na jih po Patagonii [2]). Četní jsou dikobrazovití (Hystricidy) rody Chaetomys (*me* jih), Cercolabes (7), Erethizon (*me* sev.). Nejčetnější v A-ice jsou polomyši (Muriformes, Octodontidae). Zahrnujíce 31 druhů a jsou až na 3 druhy Afriky již. vůbec obmezeny na A-ku, nalézajíce se nejvíce na jihu až po Chili (3, 2 Habrosoma), Magellanii (*Ctenomys magellanicus*, *Myopotamus coypus*) od Antill *Capromys* (2) na Kubě, *Plagiodontia* na Domingu. Andům náležejí teď výhradně polozající (Chinchillidy, Lagostomidae), zahrnující rody Chinchilla, Lagostomus (*L. trichodactylus*, viskača v pampách Argentiny), Lagidium; některé druhy fossilní nalezeny byly v třetihorách francouzských (2), Archaeomys-chinchilloides, Laurillardi). Čeleď krtkomyší (Georhychidae, Spalacin) zastupuje rod Haplodon *me* v Oregonu, ale čeleď Sciurospalacin (7 u Giebla, u jiných více) omezena na sev. (Hudsonská zátoka, Mexiko). Z čeledí ostatních myší (Muridae), tarbíků (Dipodae), hrabošů (Arvicolidae), bobrů (Castoridae) a veverek (Sciuridae) jsou tu rody Reithrodon (3), Sigmodon (*me*), Neotoma (2) a velký rod Hesperomys (31 druhů, v Patagonii 3 druhy, též na ost. Galapagos), 2 myši sem uvedeny, dále rody Akoda (*me*), Drimomys (Peru), Saccomys (na sev.), Perognathus, Macrocelus, Jaculus a Dipodomys (2), na nejzazším severu 2 dr. Myodes, 5 dr. Arvicola, *me Fiber zibethicus* (ondatra) — circumpolární bobr, 3 dr. Arctomys, 9 dr. Spermofilus (panuje zde i v Kamčatce, všichni v severu po Mexiko), 2 Pteromys a v celé A-ice 25 veverek (19 na severu). Velryb, tuleňů a mrožů popisuje se teď ve Spoj. Obcích mnohem více druhů než měl Giebel (31).

Americké ptactvo jest asi nejbohatší na světě, neboť jest tu skoro polovice všech zemských ptáků vůbec, jistě přes 5000 druhů (Gray měl r. 1871 druhů 4344 z 11.162), avšak toliko něco přes $^1/_4$ všech rodů, jelikož jsou tu rody veliké, na druhy bohaté (u Wallacea 683, z nichž 576 end.). Americké ptactvo jest spolu nejpůvodnější na světě, majíc výhradně 29 skupin neb větších čeledí (Polyboridy, Nyctibiiny, Chaetusinee, Todidy, Momotidy, Galbulidy, Trochilidy, Anabatidy, Pteroptochidy, Chamea, Mniotiltidy, Miminy, Formicargidy, Tyrannidy, Cotingidy, Vireoniny, Icteridy, Janagridy Rhamfastidy, Opisthocomidy, Ramphastidy, Araiiny, Cracidy, Tinamidy, Thinocoridy, Chionididy, Psophiidy, Dicholophidy, Palame-

deidy), z nichž většina, a to zrovna největší čeledi jsou po celé A-ice rozšířeny. Bohatství to týče se hlavně tropických krajin, neboť mírná Sev. A. není bohatší než Evropa (738 dr. Baird, 764 Ridgway) a mírná Jižní A. Antarktická A. jest i chudá (Chile 26 dr. Gray, 116 dr. Gillies, 229 dr. Filippi; Argentina 263 dr. Burmeister, Paraguay 357 dr. Berlepsch). Tyto jsou i nejpůvodnější, neboť na severu mírném jest jisté podobenství s Evropou, tak že mnozí jej odlučují od ostatní A-ky jakožto krajinu nearktickou. Dle Bonaparta má A. společné s Evropou čeledi až na dvě, dále 137 rodův a 100 druhů, nyní uznává se toliko 55 druhů společných. V Evropě viděno dosud náhodou 69 druhův z A-iky, hlavně bouří zanešených (50 druhů v Anglii, 9 dr. na Helgolandě, 1 dr., *Turdus migratorius* zaletěl až do Vídně). Grony mají 35 druhů amerických ptáků, nejvíce v létě. Ostatně dostávají se ptáci tropičtí v létě stěhováním dílem až na nejzazší sever a vracejí se v zimě. Z druhů sev.-amer. zimuje na Antillách 87, v Panamě 27, v již. Americe 25. Severní A. má jen Paridy a Tetraonidy scházejí na jihu, ale Jižní A. Dicholophidy, Thinocoridy, Pteroptochidy výhradně. A-ku lze ornithologicky rozdělit 1. na sever (arktická A., Grony, Labrador, Aljaska, Hudsonská zátoka), 2. východ (Kanada, Spojené Obce vých.), 3. západ (od Skalných hor), 4. střed (Mexiko, Antilly a Střední A.) a 5. jih (sev. Andy, Marañon, Brasilie, jižní Andy, Paraguay a antarktický kraj). Arktické kraje jsou sobě vesměs podobny (převahou vodních ptáků). Spojené Obce vých. mají v létě tropické ptactvo sem od zátoky Mexické se stěhující (Mniotiltidy, Tyrannidy, Vireonidy, Icteridy atd.). Mnohé zůstávají na jihozáp., Trochilidy jsou řídké, papouškové na sev. nejvíce vyhubení, jako vůbec ptactvo Spojených Obcí řídne. Některé tvary jsou tu naše (sovy, vodní ptáci). Západní Spojené Obce liší se od vých. v druzích, méně v čeledích nebo rodech. Antilly mají endem. čeleď Todidy, 31 rodův end. a (z 203 druhů) 177 dr. stálých ptáků (Kuba 40 end., Jamaika 41, Puertorico 15). Sev. Andy mají přes 500 end. druhů, zde maximum kolibrů. Brazilie dělí se na sever (Marañon) a jih (les a campos), v němž jsou již dle Pelzelna některé formy jižnější a méně lesních ptáků. Nejvíce jest tu Formicariid (164), Tyrannid (167), Cotingid (94), Ramphastid (31), Tanagrid (129), rodů evropských 60, ale jen 16 druhů. Jižní Andy (Peruansko) u Tačanovského mají 1349 dr. (ještě ve výšce 5000 *m* *Charadrius resplendens*). Chili i Argentina jsou mnohem chudší (po 200—300 dr.). Patagonie viz Antarktickou zvířenu.

Co se týče želv, jest výjimkou Severní A. bohatší (44 dr.) než Jižní (34 dr.), což pochází od velkého počtu želv bahenních (40). Spojené Obce jsou vůbec zemí na želvy nejbohatší, neboť i Indie má jen 29 druhů, ale Brazilie 25, Mexiko 11, Guayana 10. Za to jsou tu jen 4 zemní želvy (2 dr. tropické; Antilly, Spojené Obce a Galopagy mají po jednom druhu). Říční želvy (*Trionyx*) vyskytují se jen 2 na severu, což jest zajímavé, všimneme-li si, že jsou geologicky staré. Jižní A. má více Chelyd. Alligátorů má Dumeril 5 (4 v Jižní A-ice) od 32° s. š. do 32° j. š. (Paraguaysko) a 2 krokodily na Antillách a v Yucatanu.

Co do ještěrů má A. 11 z 20 čeledí (Boulenger), end. Xenosauridy (Stř. A.), Aniellidy (Kalifornie), Helodermidy (Mexiko), Xantusidy (Kalifornie, Stř. A.), ba i Iguanidy (až na 2 zástupce u Madagaskaru a na ostrovech Fidžiských), Anguidy (až na 2 rody starosvětské, náš slepýš), Tejidy, Amfisbaenidy (též v Africe), pak Eublefaridy, Gekonidy a Scinoidy (málo v Jižní A-ice). A. má ráz jednotvárný, a Sev. A. je jako osada Střední A-ky. Kanada má jen 3 ještěry! Na severu jsou více Anguidy, na jihu více Amfisbaenidy a Tejidy. Hranicí jest na jihu Magellanie (*Liolaemus magellanicus*), na severu Massachusetts (*Eumeces fuscatus*), Minnesota (*Eumeces septentrionalis*), Columbie (*Gerrhonotus coeruleus*). Mezi A-kou a starým světem jest rozdíl veliký, zejména v tom, že A. nemá Chamaeleonid, Varanid, Agamid a Lacertid vlastních.

Hadů jest tu veliké množství (314, skoro polovina všech, jejichž vlasť známa), a ráz tu vesměs tropický. Jan měl 13 Typhlopid, 19 Boid, 44 Calamariid (Illinois a Chile), 50 Coronellid (z Chile a Argentiny do Spojených Obcí), 41 Colubrid, 36 Potamofilid (Tropidonotidy více na severu, Homalopsidy více tropické), 26 Dryopid (více tropické, ale i do Arkansasu a Mendozy), 21 Scytalid (všecky mimo 1 v Amboině), žádné Lycodontidy, jen 17 Dipsadid (žádné vodní), 17 Elapid, ani jediná z Viperid, ale 23 Crotalid (jinak jen v Asii sev. domácí).

Co se týče obojživelníků, rozeznával Boulenger krajiny neoarktické a neotropické. Sev. (neoarktický) kraj vyznačuje se velkým bohatstvím Salamandrid (55), největším na světě; žab jsou tu jen 53 druhy, hlavně jsou zastoupeny rody Rana (15) a Hyla (13). Neotropický kraj jest nejbohatší na světě, vykazuje 375 druhů, z nichž rod Hyla sám má 87 druhů, Hylodes 45 druhů, Bufo 36 druhů. Na severu jest mezi nimi 10 Salamandrid (*Spelerpes*, 1 druh až v Italii) a 21 Coeciliid. Cystignathidy a Hylidy převládají, málo Ranid, exclusivně Dendrofryniscidy, Amphignathodontidy a Hemifractidy, více jest Bufonid a Pipid. Salamandridy jdou ze severu po Antilly a Ecuador. S Indií spojují je Engystomatidy, s Afrikou Pipidy, Dendrobatidy a rod Dermofis. Rod Plethodon v Argentině jest ještě pochybný (sic jest v Kalifornii). Severoamerické žáby obsahují hlavně rody Rana a Hyla, málo Bufonid. Druhy severozápadní jsou jiné než severovýchodní.

Ryby sladkovodní rovněž rozděleny na severní a tropické. Na nejzazším jihu (Patagonie, Fuegie) vyskytují se některé formy antarktické, *Galaxias*, *Perichthys* (i Chile). Sever má 583 dr. (430 dr. východně od Skalných hor u Jordana). Dříve vypočtenc až 665 druhů (1875). Nejvíce jako v Evropě Cyprinid (307 druhů, mezi nimiž 55 Catostomid, čeleď jinak jen v sev. Asii zastoupená), ale druhy vesměs, rody nejvíce jiné než u nás, pak Percidy, 105 druhů, nej-

živy. Všichni tito národové jsou mongoloidé, nicméně nesluší je pokládati za jediné plémě, nýbrž za kmeny ethnologicky spolu příbuzné z uvedených příčin. V A-ice žijí z arktických národův Eskimáci a Aleuti. Název Eskimo jest vzat z jazyka Odžiboů (Esquimantsik) a značí poživatele syrového masa. Sami nazývají se v jednot. čís. Innu-k (člověk), v množ. čís. Innu-it. Eskimáci (viz příl. č. 3. a 4.) mají silné plece, mohutná prsa. Hlava jest veliká, krk krátký a silný. Pleť jest temně žlutohnědá, někdy až černá, ale často se mezi nimi vyskytují i lidé bílí. Kůže jest hladká, ale nepokrytá části tuhou zimou jsou hrubé. Mají poměrně nejdelší lebku ze všech plemen na zemi a nejdelší obličej; tento jest mongoloidní, ale část mozečná jest zvláštní. Někteří jsou též středolebí jako Indiáni. U některých lze pozorovati skafokefalii, totiž střechovitou podobu lebky. Kosti lícní jsou silně vyvinuty, též prognathismus značně vyniká. Oči jsou temné a v poměru k obličeji malé. Nos jest veliký, plošký. Zuby jsou široké, bílé, stejně veliké. Vlas jest černý, hustý, hrubý, rovný, vous jest řídký. Dolení čelist jest silně vyvinuta. Rty jsou plné a zvláště dolní vyniká. Čelo jest široké, spánky jsou klenuté. Uši jsou veliké, ale hlavně velmi dlouhé, a jsou poměrně nízko. Zvláštní dojem na nás činí okolí oční. Tmavé oko leží vůbec hluboko a štěrbina mezi víčky jest těsná a krátká. Zpodní víčko jest nízké a hořejší jeví se tím delší, protože husté obočí jest nepoměrně vysoko. Ve vnitřním koutku očním tvoří se zvláštní záhyb půlměsícovitý, jenž u nás platí za chorobu epicanthus. Oči od sebe odstávají, což činí eskimácký obličej dosti podivným. Eskimáci nejsou trpaslíci, za jaké se dříve pokládali, nejsou ovšem také velicí, nýbrž postavy prostřední (průměrně asi 1·52 *m*). Délka těla jest určena hlavně trupem, neboť nohy jsou nápadně kratinké; někdy též ruce jsou krátké. Krátkost nohou vykládá se řídkou chůzí, u rukou mluví se o rhachitis. Silou nevynikají a dosti podléhají krutosti svého podnebí. Málo kdo dočká se 60. roku svého věku. Mnoho jich umírá zmrznutím. Trpí všelikými nemocmi a nejčastěji se připomínají nemoci nervové, rakoviny a nemoci pohlavní. Eskimáci často se stýkají s kmeny a tedy i plemeny jinými, vzniká míšení kmenův a typů, jak zvláště na okraji jejich oblasti lze pozorovati. Povaha jejich se všeobecně posuzuje příznivě. Graah líčí je jako lidi velice dobromyslné, poctivé, ctnostné. Alespoň dobromyslnost zrcadlí se jim všem v obličeji. Jsou velmi pohostinní. Podivuhodný jest klid, s jakým se vyřizují spory o lov. Chválí se též jejich sdílnost a umění vypravovatelské. Jsou dosti rozmarní. Příroda naučila je spojovati mužnou odvahu s opatrností, ale též srdnatost s krutostí a mstivostí. Krutost jeví se v pojídání srdce poraženého nepřítele jako v pochovávání za živa vdov, starců, dětí. Krevní pomsta ničí někdy celé rodiny. Ke špatným jejich vlastnostem sluší přičísti též výstřednost v požitcích pohlavních, nárůživé pití kořalky a hazardní hraní; dále i jejich nečistotu. Duševně jsou dosti nadáni, vynikají bystrými smysly a darem pozorovacím. I jejich četné hry zábavné svědčí o důvtipu. Jsou též dosti dovední a vyznají se v kreslení. Z umění mají počátky hudby, tance a poesie. Hudebním nástrojem jest ovšem jenom bubínek. Oblast, kterou Eskimáci zabírají, poznáme nejlépe z Rinkova roztřídění: 1. Eskimáci východogrónští ve východní polovici Gronska až k mysu Farewell; 2. Eskimáci západogrónští od mysu Farewell až k 74° s. š. zalidňují okršlek dánských osad; 3. Eskimáci severogrónští na severozáp. pobřeží Gronska až k zátoce Melvillově; 4. Eskimáci labradorští na druhé straně úžiny Davisovy; 5. Eskimáci středozemní obývají na pobřeží s ostrovy od zálivu Baffinova až k Hudsonovu, a až po ostrovy Barterské blíže ř. Mackenzie; 6. Eskimáci na záp. a jihozáp. pobřeží Aljasky. Zdá se, že v Gronsku rozšířili se Eskimáci teprve po Normanech a že přišli z krajin na západě a jihozáp. od úžiny Davisovy. Dále máme důkazy, že byli dříve rozšířeni více k jihu a že též činili pokusy proniknouti více k severu, než jsou nynější jejich sídla. Záhada, kde byla pravlast Eskimáků, není dosud rozřešena. Asijskému původu neodpírají zeměpisné poměry, neboť břehy americké od asijských jsou odděleny pouze úžinou Beringovou, kterou lze přeplouti i na lodích nejprimitivnějších. Kdybychom tento původ uznali, tu by podlé Virchova buď pocházeli Eskimáci od zvláštní, dosud neznámé odrůdy dlouholebé plemene mongolského, nebo se dlouholebost Eskimáků vyvinula místními poměry a zvláště způsobem výživy. Většina znalců kloní se však raději k mínění, že spíše američtí Eskimáci do Asie se stěhovali. Oukiloni, smíšenci Eskimáků a Čukčů, zdají se býti hlavně eskimáckého původu; přijali ovšem řeč a obyčeje čukčské. Tito tedy znamenali by směr eskimáckého stěhování z A-ky do Asie. — O Aleutech se stanoviska povšechného přehledu amerického národopisu lze jen stručně říci tolik: jsou plemenně i národnostně příbuzni s Eskimáky, ale více se přizpůsobili vlivům naší vzdělanosti. Dále liší se značně jazykem. Obývají v pásmě nepěkných ostrovů táhnoucích se od Aljasky ke Kamčatce.

Od Eskimáků, obyvatelů krajin polárních na severu, přejdeme ihned k obyvatelům Ohňové země (viz příl. č. 15.), k Američanům nejjižnějším. Obyvatelů těchto smutných krajin jest asi 15.000. Nazývají se též Pešeräh ové. Obývají na pobřeží a živí se mušlemi a rybami. Stravy rostlinné nepožívají, leda smíšenci se sousedními lovci patagonskými. Jsou v průměru 1·57 *m* vysocí. Nohy jsou poměrně krátké. Tělo jest tlusté. Pozoruhodna jest velikost chodidla. Jsou středolebí. Celý obličej jest sploštělý, nízký a široký. Nos jest stlačený, čelo nízké a klenuté. Vzdálenost vnitřních úhlův očních větší než u Eskimáků. Oko jest temné, lesklé, pohled plachý. Dolní čelist jest značně vyvinuta; poněkud jest znáti prognathismus. Pleť jest tmavá,

žlutohnědá. Vlasy jsou černé, husté, dlouhé a svislé. Vous mužův jest řídký. Vůbec podobají se značně Eskimákům. Tito lidé jsou na onom stupni kulturního vývoje, na kterém bylo lidstvo vůbec v době předkovové. Oděv jest co možná nejchudší a z pravidla neodívají se vůbec. Nástrojů mají málo a to velmi primitivně z kamene urobených. Společenské útvary jejich jsou nedokonalé. Nevynikají ani mravně, ani rozumově. Cokoliv se proti tomu uvádělo, sluší pokládati za výjimku. Představují zkrátka prvotný stav člověka. Že ovšem mají trochu vloh, rozumí se samo sebou; musí přece poněkud vynikati nad zvířata, neboť jsou lidmi.

Celé území severně od Ohnivé země až k jižnímu obratníku zaujímalo před příchodem Evropanův obyvatelstvo jednorodé. Nebylo ho mnoho a bylo velmi roztroušeno bez stálých sídel. Španělové je nazvali podlé velikých stop Patagones. Poměry jejich podnes se nezměnily. Dělí se na dva kmeny rozdílné tělesně i jazykově, nikoliv způsobem života, názory a obyčeji. Na západě jsou Manzanerové, potomci chilských Araukanů (viz příl. č. 6. a 7.), kteří jsou nyní křesťany a polovzdělaní, čímž odtrhli se od ostatních Patagonův. Kočovné kmeny v Pampách a Patagonii mimo kmeny Tehuelčů, Pehuenčův a jiných mají různé odstíny. Mimo kmen Ona, jenž tvoří přechod k obyvatelům Ohňové země, dělí se na kmeny severní a jižní. Na jihu jsou Tehuelčové, kteří se opět dělí na severní a jižní. Mluví touž řečí, ale s různým přízvukem; jižní jsou silnější, větší a lépe zacházejí s bolou (házecí koulí). Neznají luků, ani šípů. Koní jest u nich dosud málo a vidíme tu divochy, jak byli ještě před zavedením koně. Jsou to tak zvaní patagonští obři, kteří potulují se na jihu od Rio S. Cruz a přicházejí až do Punta-Arenas. Od Rio Negro až k Chupatu mluví se již jiným nářečím, jinak jsou tam však kmenové prvým příbuzní, stýkají se spolu přátelsky a jsou dovoleny sňatky mezi oběma. Náležejí k nim Pehuenčové. Kmeny severní jsou jezdecké. Dosahují obratníku, ba nalézáme je severně od něho až ke Gran-Chacu. Kmeny tyto z pravidla spolu geneticky nesouvisí, ale jsou si podobni ve způsobech života, ústrojí a názorech, mají stejné zbraně a nástroje. Veliká jich část jest příbuzna s Guarany, a ti stali se až pozdě jízdnými kočovníky a teprve po zavedení koně rozšířili se po pampách. Vzorem budtež Abiponi, kteří od řeky Juate nejdříve k jihu se tlačili ustupujíce cizímu nátlaku, později však zase se vrátili. Podobně i jiní Indiáni dostali se vnějšími poměry na pampy, stavše se pak kočovníky šířili se, přijímali k sobě nové kmeny ze severu a stali se loupežnými hordami Jižní A-ky. S genetického hlediska jsou to tedy smíšenci. Jsou krátkolebí, mají lebku uměle přetvořenou, pleť jest temná a přechází do žluta, černý vlas jest podoben hřívě. Obličej má typ americký. Jest veliký a široký, široké čelo prozrazuje ducha. Čelisti nejsou široké, ale vysoké a silné. Horní ret jest masitý. Výška není tak veliká, jak se dříve bájilo (jest asi 1·75 *m*). Roztáhnou-li ruce, jest délka jejich vždy větší než výška. Silnému tělu sluší zvláště veliká hlava. Ozubí jest veliké, zvláštní, ale pěkné. Usta souměrná, po prognathismu není stopy. Nos jest rovný, krátký, dole široký. Temné oči jsou rovné a poněkud nízko. Vous, obočí a často i vlasy se vyškubávají, dříve byly i tonsury v obyčeji. Rádi si tetovují obličej, rámě a prsa. Oděv jest dosti pestrý, ozdoby hojné. Provrtávání úst a nepěkné jich okrašlování různými předměty již ubývá. Zbraní jejich jsou kopí, bola a lasso. Hlavní potravou jest maso, zvláště koňské. Mimo lov zaměstnávají se spracováním kůže na oděv a stany. O společenských útvarech nelze mluviti. Každý loví a loupí na vlastní vrub, nebo se shlukují v tlupy, mezi nimiž však nepanuje valný pořádek.

Od Patagonie až k osadám eskimáckým na severu obývali v celé americké pevnině vlastní Indiáni (viz příl.), jejichž potomci se dosud hojně zachovali. O Indiánech tvrdili jedni, že představují plémě jediné, jiní, že skládají se z plemen více. Alexander Humboldt hájí plemennou jednotnost Indiánů slovy: »Indiáni Nové Hispanie mají všeobecnou podobnost s Indiány Kanady, Floridy, Peru i Brazilie. Jest tu táž temná, měděnatá pleť, rovný a hladký vlas, řídký vous, svalnaté tělo, podlouhlé oči s úhly obráceným: směrem ke spánkům, vynikající líční kosti, tlusté rty, mírný výraz úst, jenž je v odporu s přísným, temným pohledem.« Novější badatelé ukazují naproti tomu na různost tvarů lebečných. Bory Saint-Vincent rozeznává: 1. plémě columbické, jež obývá ve východní části Severní a Střední A-ky, v západní Indii a Guayaně; 2. plémě americké na východě Jižní A-ky (mimo Patagonii); 3. plémě patagonské a 4. neptunské, které zabírá západní část celé A-ky. Později sloučilo se kolumbické s neptunským (v columbické) a americké s patagonským (v americké). Topinard zase vyslovuje tento náhled: »V dávné minulosti zalidňovalo obě A-ky plémě eskimoidní, příbuzné nynějším Eskimákům. I přišlo plémě krátkolebé, neví se odkud (snad z Asie), a toto tvoří jádro amerického obyvatelstva; rozšířilo se skrze dřívější, někde se s ním smísilo, jinde je vyhubilo, zbytky poměrně nedotknuté vytlačilo jednak na nejzazší sever, jednak na nejzazší jih. Jedním z těchto zbytků jsou Eskimáci, druhým Tehuelčové a obyvatelé Ohňové země. Nejnovější kraniometrické badání (hlavně Virchovovo a Kollmannovo) učí, že ovšem u Indiánů krátkolebost převládá, ale dlouholebost nedá se přiřknouti výhradně některým kmenům jako zvláštnost, která by je anthropologicky odlučovala ve zvláštní plémě, nýbrž všude se vyskytují též lebky podlouhlé a vyskytovaly se již v době před Columbem. Že vedlé dlouholebosti a krátkolebosti i středolebost se objevuje, rozumí se samo sebou. Pleť jest u všech Indiánů hnědá, nejčastěji světle hnědá. Novorozeňata jsou skoro bílá. Nejtemnější pleť podobá se barvě čokoládové nebo kakaové. Vlas jest černý, hustý, hřebíkovitý a jest nejstálejší tělesnou známkou. Poněkud jen vlnivý nebo kadeřavý vlas dokazuje smíšence. Albinismus jest častý. Vous

nich setkáváme se s kmeny algonkinskými. Nejsevernější jsou z nich známí a četní Kriové, podél východního pobřeží až k mysu Hatterasu jsou Lenni-Lenapové, kteří tvořili známý spolek Delawarský, k němuž náležel i kmen Muhekanů; jsou to známí Mohikáni. Severně od Lenapů v území washingtonském a v Novém Skotsku mají svá sídla Abenakové a Mikmakové až k řece sv. Vavřince. Kolem jezer jsou osazeny různé kmeny Odžibvů. Při řece sv. Vavřince jsouce obklopeni různými nárůdky algonkinskými sídlí Irokesové, nyní silně civilisovaní, ačkoliv k nim náleželi kdysi svou krutostí známí Huroni. Jihozápadně od Algonkinů mezi ř. Arkansasem a Mississippi máme Dakoty či Sioux, kdysi velmi četné. Rozpadají se na celou řadu kmenů, nyní z pravidla vládou usazených ve vykázaných pevných sídlech. S nimi na řekách Platte a Kansasu sousedí Pániové (*Pawnees*), nyní velice prořídlí; k nim náležejí též Rikariové a Huekové. Východně od Mississippi celé veliké území až k moři náleželo Apalačům, z jejichž mnoha kmenů někteří, na př. Alabamové, vynikali svou vzdělaností. Většinu těchto kmenův sluší dnes pokládati za vymřelou, zbytky sídlí v pevných, ustanovených sídlech a ve svém vzdělání jsou dosti pokročilé. K nim sluší počítati Čiroky neb Čilaky, Čachty a Kriky rozdělené na severní (Muskogy) a jižní (Seminoly) na Floridě. — Na severozápad. pobřeží jsou jižními sousedy kmenů kenaiských a athabaských Thlinkitové čili Kološové, s nimiž příbuzni jsou Indiáni vancouverští a kmeny Nutkův. Dále až ke Kalifornii máme četné kmeny oregonské, z nichž Selišové, Sahaptini a Činukové (*Chinooks*) jsou nejznámější. Od nich již liší se kmeny kalifornské. V pestré směsici kmenův indiánských na jihových. od Kalifornie vynikají kmeny Sumů, Apačů, kmeny sonorské a j. Důležití jsou Pueblové mající své příbuzné i v Nov. Mexiku, jejichž národu připisují se mohutné stavby, jež vynikají mezi americkými starožitnostmi.

Národové Střední A-ky jsou důležiti velikou kulturou a zbudováním mohutných států, jak nalezli je evropští dobyvatelé. Mezi nimi vynikli Nahuatlové a mezi těmito opět Aztekové. Však i Majové, kteří dosud jsou jádrem yucatanského obyvatelstva, hráli roli důležitou. Nahuové nebyli původními obyvateli Střední A-ky, ale přišli ze severovýchodu; což divu, že mezi nimi zachovaly se kmeny prabydlitelů oněch končin, mezi nimiž vynikají Totonakové, Otomové, Taraskové, Mištekové, Zapotekové.

Z národů Již. A-ky největší vzdělanosti dosáhli staří Peruani čili Kečuové (*Quichua*), dosud nejčetnější národ indiánský (asi 2 mill.), tvořící jádro peruanského obyvatelstva. S nimi příbuzní jsou Ajmarové, osedlí po celé vysočině mezi Kordillerami na západě a Andy na východě, k Oruro na jihu a k Titikaka na severu. Podél Andů máme nejrůznější kmeny andské. Nejjižnější z nich, v Chili, Araukáni tvoří již zvláštní skupinu pro sebe. Nejsevernější z nich Kundinamarkové na vysočině bogotské, kteří zabírají území vyhynulých Muisků neb Čibčů (*Chibcha*) vedlé Kečuův předního vzdělaného národa v Již. A-ice. Někteří uznávají též zvláštní kulturu Jungů v na peruanském pobřeží. Ve východních končinách severní části Jižní A-ky jsou známi Karibové s dlouhou řadou kmenů příbuzných, z nichž alespoň Aravaky a Goachiry (*Goajiro*) uvádíme. — Kmenové brazilští tvoří již zvláštní skupinu ode všech ostatních národů indiánských rozlišenou i kulturně, ethnologicky i anthropologicky. Máme tu již jiné plémě indiánské, jež zvláště kmeny na pampách (hlavně Abipony) je charakterisováno. Z kmenů ostatních jsou nejdůležitější Tupiové. Uvésti sluší též Botokudy, kteří bývají pokládáni od některých učenců za kulturně nejnižší tvory lidského pokolení.

A tak dostali jsme se k nejjižnějšímu cípu americké pevniny, k Ohňové Zemi, jejíž obyvatelé platí již za plémě zvláštní a nepočítají se více k Indiánům.

Před příchodem Evropanův obývali na pevnině americké jednak kmenové nevzdělaní, jednak vzdělaní národové. První v ohledu národopisném dojista nelišili se od divošských indiánských kmenů dnešních, jichž přehledné líčení jsme podali. Dnes změnil se národopisný obraz A-ky, jaký byl před jejím objevením. Původní obyvatelstvo tvoří jen menšinu a jádrem obyvatelstva stali se běloši, kteří vtiskli kulturnímu a národopisnému rázu A-ky svou pečeť. Tak v Severní A-ice na ¼ mill. Indiánů, 30.000 Eskimáků a 2000 Aleutů přijde 50 mill. bělochů a mimo to jsou tam černoši (asi 6½ mill.) a Číňané (90.000). Ve střední A-ice je asi 7½ mill. bělochů, 4½ mill. Indiánů, přes 50.000 černochů, něco i Číňanů. V Jižní A-ice koluje indiánská krev asi v 6 mill. lidí a asi 2 mill. je dosud čistokrevných Indiánův. Černochů je tam asi 2 mill., bělochů asi 22 mill. V Západ. Indii Indiánů již není, jsou tam hlavně černoši (ke 4 mill.) a asi 1 mill. bělochů.

Evropané zmocnili se A-ky a osadili ji stálými vystěhovaleckými proudy, které podnes nevzaly za své. Kanady zmocnili se Francouzi, Severní A-ky Angličané, Střední a Jižní A-ky Španělové, Brazilie Portugalci. Anglický živel dostal však i v Kanadě časem převahu nad francouzským, když ztratili Francouzi panství nad Kanadou. Angličané v A-ice stali se již zvláštním národem, který v národním hospodářství má veliký úkol. Za to Španělové nepřinesli A-ice žádného požehnání; ač jim připadly země původně nejvíce kvetoucí, přece dnes jsou to země dosti chudé s poměry nedosti spořádanými.

Černoši byli do A-ky násilně odvedeni, aby jako otroci pracovali v plantážích. Znenáhla se akklimatovali a kde zůstali venkovany, dobře se jim daří. Po zrušení otroctví dosáhli někteří i jisté vzdělanosti a zaujímají čestná místa učitelů, kazatelů, redaktorů a pod. V celku však černé plémě americké neskýtá

pěkného obrazu. Dovoz jejich datuje se od r. 1517.

Asi polovici století a hlavně od r. 1878 stěhují se houfněji do Sev. A-ky i Číňané, kde jsou výbornými pracovníky, na které bílí velice žárlí. Protože Číňané nastřádavše si jistého jmění vracívají se do vlasti a stát tedy nemá z nich žádného prospěchu, ujal se sám stát bílých dělníků a ulehčil jim konkurrenci zakázav r. 1883 další stěhování Číňanů do Spojených Obcí.

Nyní tedy bydlí na společné půdě různá plemena. Což divu, že tato vzájemně se mísí a vznikají smíšenci, kteří zvláště jsou četni tam, kde zavládl živel románský. Germani málo se mísí s Indiány nebo černochy, jimž však dovedou imponovati a vládnouti. Románi však snadno se s nimi pojí. Hlavní druhy smíšenců jsou: mulat (z bělocha a černošky), mestiz (z bělocha a indiánky), čino (z indiána a černošky), quarteron (z bělocha a mulatky), zambo (z černocha a mulatky). Z těchto, jakož i ze řady jiných jsou mulati, mestizové a zambové důležiti svým počtem. Bělejší plémě má vždy přednost před tmavějším, ač tohoto kastovnictví na pleti založeném stále ubývá, neboť smíšenci, hlavně mestizové, tak úžasně se množí ve Střední a Jižní A-ice, že čistí běloši brzy zaniknou. Tak již smíšenec z bělocha a mestizky pokládá se za kreola, jako domorodec z čistě bílých rodičů. *Kř.*

Jazyky.

Americké jazyky netvoří zvláštní a jediné morfologické skupiny. Též genealogicky nedají se všecky tyto jazyky seskupiti v jedno. Jazykozpyt americký není dosud tak daleko, aby mohl podati úplný obraz řečí dosud žijících nebo nedávno vymřelých. Jazyky vyhynulých kmenů zanikly často bez památek, beze stopy zároveň s kmeny, a nikdy nebudeme si moci učiniti o nich představu. Tím stíženo jest badání po příbuzenských poměrech těchto jazyků. Frid. Müller vypočetl 36 jazykových větví spolu úplně nesouvislých. Rádi věříme, že jazyky amerických domorodců dělily se v několik spolu nesouvislých skupin, ale že by těchto bylo tolik, uvěřiti nemůžeme a přičítáme tento veliký počet nedostatečnému materiálu jazykozpytnému. Jen z jihoamerických kečehua a ještě středoamerické jazyky jsou prozkoumány důkladněji.

Co jazyky americké ode všech méně vyvinutých jazyků odlišuje, jest monotonnost proti melodičnosti jazyků afrických nebo asijských. Stavba amerických jazyků jest od našich tak rozdílná, že vlastně chybujeme, když názvů jména, slovesa a pod. pro ně užíváme. Největší část nerozeznává kategorie jména a slovesa od sebe. Jako se v odžibve tvoří imperfektum příponou *—ban* (njd-ikit-omin, mluvíme; njdikitomin-a-ban, mluvili jsme), tak tvoří se i od jmen: n-ós, můj otec; n-ós-i-ban, můj bývalý (zemřelý) otec; mokesin, střevíc; mokesin-i-ban, bývalý (nyní zcela roztrhaný) střevíc a pod. Naopak jako se předponami vyjadřuje possessivum u jmen, tak též osoby u sloves: jako jest v kri: n-utaví, můj otec; k-utaví, tvůj otec atd., tak i ni-mijosin, jsem dobrý; ki-mijosin, jsi dobrý; v odžibve: njd-asin, můj kámen; njd-asin-iv, stávám se kamenem. To platí o většině amerických jazyků, nikoliv o všech; někde se possess. přípony a subjektivní u sloves docela liší (na př. v dakotštině). V největší části, zvláště u zájmen, nerozeznává se číslo; u zájmen často se nerozeznávají osoby. V žádném americkém jazyce nenajdeme ničeho, co by se podobalo našemu verbu substantivu (býti). Adjektiva jsou vůbec řídká (opisují se) a vyskytují se jen ve funkci attributivní; v praedikativní funkci máme slovní komplex s formou, jež odpovídá našim slovesům. Co se týče formálního vývoje, poskytují jazyky americké pestrý obraz. Máme tu jazyky velmi vyvinuté a naproti tomu nepatrně vyvinuté a mezi nimi celou stupnici. Pokud jde o počítání, jest rozšířena soustava dvacetinná po Střední A-ice a po východní části A-ky jižní až k La Platě. Na severu jest pouze u Thlinkitův a Pániů. Za to na jihu u Čigitů jest prý úplný nedostatek smyslu pro počítání. Na severu A-ky jest rozšířena soustava desetinná. Slova jazyků amerických jsou dlouhá, přeplněná různými předponami, příponami a sponami; význam jejich jest konkretný. Pro modifikace významu nemají indiánská plemena smyslu. Mnoho jazyků nerozeznává čísla, rodu, pádův u jmen, ale za to na př. při pojmu *otec* mají jiné slovo pro otce chodícího, jiné pro sedícího, jiné pro pracujícího atd., ale nemají slova pro pouhý, abstraktný pojem otce. Kde užívá se possess. přípon, tam musí se říci můj otec, tvůj otec a pod. a nikdy nemůže se říci pouze: otec. U slovesa často se nevyjadřuje čas, číslo, způsob nebo rod, ale pečlivě se vyjadřují odstíny konkretného významu. Jinak se vyjadřuje »jísti« z nádoby, jinak »jísti« rukama, jinak »jísti« stravu masitou, jinak »jísti« stravu rostlinnou. Kde jest objektivná konjugace, tam tvar slovesný *musí* vyjadřovati objekt, nemůže se říci »milovati«, ale slovesný tvar musí vyjádřiti i předmět milování.

Z morfologického stanoviska jsou všecky americké jazyky agglutinující, byť i některé měly tvarů hojnost, jiné nedostatek. Kdekoliv a jakékoliv se tvary vyskytují, vždy pozorujeme, že pro určité modifikace významu jsou určité přípony. Vyjadřuje-li se číslo, vyjadřuje se buď pro všecka slova, nebo pro všecka jména stejně. Vyskytují-li se přece u jmen různé tvary, tedy máme jen dvojí přípony: jedny pro jména vyšších bytostí (přírodních sil, těles nebeských, mužů) a nižších, jakož i předmětů (žen, zvířat, obyčejných předmětů), pravá různost forem to není. Číslo buď se nevyjadřuje nebo se vyjadřuje i duál, někdy se činí u zájmen a sloves rozdíl mezi inklusivním a exklusivním plurálem (a duálem) 1. osoby. Rod neodpovídá našemu rodu. Buď se vůbec neoznačuje, nebo se označuje růzností přípon; při tom se nerozeznává mužský, ženský, střední, ale vyšší — nižší (někdy nižší se dělí na životné — neživotné; životné jest vše, co se pohybuje, na př. šíp). Pády se skoro nikde

pořádně nevyjadřují. Časy a způsoby dosti často se označují, ale rod slovesný se málo kde dobře rozeznává.

Podrobnější vylíčení jednotlivých jazyků ponecháváme jednotlivým článkům. Vypočtení jazyků jest zbytečno, vypočteme-li národy. Genealogické seskupení pokládáme na ten čas za nemožné; pokud se podařilo, jest významu ethnologického a jest vytčeno v národopise A-ky. Kdo chce stopovati jazykozpyt amerických jazyků, tomu se hodí »Revue de linguistique et de philologie comparée«; souborné spisy jsou hlavně Pimentl, Cuadro descriptivo de las lenguas indigenas del Mexiko 1875; Frid. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft, I. 2. 1876; různá díla Buschmannova, Gallatinova, Schoolcraftova, nyní Adamova, Briatonova, H. Haleova, Stollova a j. *Kř.*

Vzdělanost.

Náboženské poměry a církevní společnosti. O obyvatelstvu americkém, seskupeném z nejrůznějších národností, platí v pravdě: »e pluribus unum«. Podobně nápadným jest i přítomný náboženský stav A-ky. »A. jest místo, kde jako nikde jinde na světě náboženství křesťanské si zachovalo největší měrou moc nad dušemi,« praví slavný historik Tocqueville. H. Thiersch pak na svém díle »Vznik a vývoj osad v Sev. A-ice« dí: »Přese všecky vady amer. mravů, každému zřetelné, nalézá se tam ještě sůl země, pravé křesťanství, jež všemi směry vliv svůj prokazuje. Tuto setkáváme se se zjevem, jejž nikdo za možný nepokládal, dokud se zkušeností nestvrdil, s národem totiž nemajícím státní církve; se státem nepřispívajícím hmotně ničím církvi kterékoliv; a přece shledáváme tu křesťanství jako náboženství národní; shledáváme zde křesťanský mrav i křesťanské veřejné mínění, a to měrou na půdě staré pevniny evropské nevídanou.« — Chvalné tyto úsudky vztahují se ovšem jmenovitě k Severní A-ice. Křesťanství americké sebralo svůj materiál ze všech církví a sekt evropských. Jen stará církev řecká jest slabě zastoupena majíc jen jeden sbor v Novém Yorku ve spojení s ruským vyslanectvím a druhý na Aljasce. Všecky církve ve Spojených Obcích zastoupené tvoří organisace vzájemně od sebe i pospolně od státu neodvislé, na základě rovnosti před zákonem státním založené, co do jmění a veřejného kultu ochranou vlády hájené, ale samy se vydržující a samosprávné. Kongress nesmí náboženství ani ustátniti, ani volnému jeho výkonu brániti. Toho ovšem nebylo hned ve všech státech stejně dbáno, neboť některé státy ukládaly církevní daň až do r. 1830. Avšak zásada dobrovolného přispívání k účelům náboženským (*voluntary principle*) zvítězila. Takové rozeznávání církve a státu neznamená však oddělení státu od náboženství vůbec, nýbrž znamená tolik jen, že náboženské názory a církevní spojení občanů nemají co činiti s jejich politickými a občanskými právy. To však není emancipací z křesťanského vlivu. Právě ve Spojených Obcích vliv ten patrný jest všude v hojném počtu ústavů bohosloužebných a dobročinných a v jiných a jiných známkách křesťanského národního života. Stav duchovenský jest celkem z nejváženějších tříd společenských. Vláda užívá křesťanské přísahy. Kongress, armáda a loďstvo mají své duchovní placené vládou. Majetek církevní (jako i školní) jest daní prost. Církev a stát, ač vzájemně odděleny, přece spolu vstupují ve styk a součinnost. To platí jmenovitě o manželství, neděli a školství. Manželství jest v A-ice smlouvou občanskou, ale po pravidle bývá sňatek církevně požehnán a mnohoženství mormonů zákonem jest stíháno. — Neděle pokládá se za instituci i občanskou i církevní. Stát nenutí ke svěcení neděle v křesťanském toho slova smyslu, ale zakazuje znesvěcování tohoto dne chráně tak církve v jejich náboženských výkonech, občanstvo pak vůbec před nebezpečím, aby beze dne odpočinku si je cele nezotročil bezcitný kapitál. Jednání zákonodárné i soudní jest v neděli zastaveno. Občanské smlouvy v neděli uzavřené jsou větším dílem neplatny. Ba sama inaugurace presidenta Spoj. Obcí odloží se na pondělí, připadne-li 4. červenec (den pro tuto slavnost ustanovený a spolu pamětní den prohlášení neodvislosti: 4. čce 1776) na neděli. — Školství jest zůstaveno především péči různých států. Povšechná vláda opatřuje jen vychování důstojníků vojenských a námořních. Avšak v novější době každý téměř stát a každé území vydržuje nákladem obecným soustavu veřejných škol přístupných všem bez rozdílu plemene a vyznání. Po pravidle počíná vyučování čtením sv. Písma, zpěvem a modlitbou. K upokojení všech stran hledá se nyní cesta směrem šesterým. Navrhuje se: 1. zrušiti obecné školství vůbec; 2. náklad na školství toto daněmi opatřovaný rozdělovati mezi různá vyznání a těmto pak péči o školství uložiti; 3. vyučování náboženství z obecných škol naprosto vyloučiti a je církvím a nedělním školám zůstaviti; 4. vůdci jednotlivých náboženských stran jednotný, všem církevním společnostem vhodný plán nábož. vyučovací ujednati; 5. nábož. vyučování v obec. školách od vyučování světského odděleně učiteli od súčastněných církví ustanovenými uděliti; 6. otázku tuto vůbec příslušným školním radám k rozřešení pro případné místní poměry nejvhodnějšímu zůstaviti. — Návrh nejposlednější má nejvíce nadějí pro sebe, jelikož absolutní uniformita záležitostí školských se nezamlouvá ve státech vzájemně poměrně neodvislých a svým složením národnostním i náboženským ve svém obyvatelstvu velmi rozmanitých. — Že křesťanský ráz Sev. A-ky jest ne pečetí povrchního zvyku, ale vnitřní hybnou silou přesvědčení, to lze vysvětliti také náboženským individualismem Američanům vlastním. Tento jde dle našeho obvyklého soudu až do krajnosti a jest nevysychajícím zdrojem rozrůzněnosti nábož. vyznání s jedné, nezlomným pak pilířem svobody svědomí a křesťanského závodění s druhé strany. Tohoto individualismu jedním účinkem jest americký denominacionalismus. Kde není státní církve, není

také sekt v evropském slova toho smyslu. Kde na váze politického zřízení stejně váží každé vyznání, tam každé vyznání se také stejně označuje. Označení toto děje se v Sev. A-ice slovem denominace (*denomination* = pojmenování). Směsice denominací ani Američanům není oblíbeným ideálem, nýbrž jen přechodem k budoucí, čistě duchovní jednotě a na ten čas nevyhnutelným následkem církevních dějin evropských s jedné, pružidlem pak k čestnému závodění různých denominací s druhé strany. Denominace ty nejlépe jest roztříditi na evangelické, římskokatolickou a heterodoxní.

Evangelické čili orthodoxní prot. církve. 1. Methodisté čítají (roku 1880) 3,485.999 hlasovných údů, tedy asi přes 15 mill. příslušníků vůbec; 23.986 ordinovaných a 26.875 místních kazatelů. Celkem i mimo Spoj. Obce má methodismus 20—25 mill. přívržencův. Methodismus, učení podstatou reformovaného, jest z čelných amer. prot. živlů nejmladší, ale ve Spoj. Obcích počtem nejsilnější. Jest výsledkem angloamer. náb. oživení způsobeného Janem a Karlem Wesleyem a Jiřím Whitefieldem. Zdá se býti velmi způsobilým náb. činitelem pro nové země, jako jest A., svou neunavnou kazatelskou činností, svým missionářským episkopátem a předsednickým starešinstvem. Propagandu provozuje methodismus velmi čilou, drže se zásady Wesleyovy: »Farnost má je svět« (My parish is the world). Methodismus dělí se na meth. církev biskupskou v sev. a stejnou církev v jižních státech. Rozdělení to vzniklo r. 1844 neshodou v otázce otroctví a nebylo dosud odčiněno, ač mezi těmito dvěma církvemi není žádného podstatného rozdílu. Menší odvětví methodismu, hlavně jen církevní správou se dělící, jsou Albrechtovci (jinak Evang. Gesellschaft, něm. původu) a Spojení bratří v Kristu, jejichž zakladatelem byl Otterbein. — 2. Baptisté čítají 2,252,321 údů hlasovných, tedy asi přes 10 mill. přívrženců a přes 17.000 kazatelův. Jejich patriarchou byl Roger Williams. Církevním zřízením jsou kongregacionalisté, věroukou kalvinisté, i dělí se tudíž ode všech ostatních ref. protestantů jediné tím, že konají křest dospělých ponořením po složeném vyznání víry a zavrhují křest nemluvňat. — Vedlé kalvinistických baptistů jest jmenovati menší frakci baptistů svobodné vůle (Free-will Baptists). Mennonité a Tunkeři přistěhovali se z Německa a jsou známi jako mírumilovní občané a řádní rolníci. Campbellovci (Campbell Baptists) ztotožňují křest se znovuzrozením a z nich jiným odvětvím jsou učenníci Kristovi (Disciples of Christ), ku kterýmžto náležel president Garfield. — Baptisté všickni vůbec nemají nic společného s anabaptisty z doby reformační, nýbrž vyšli výhradně z puritánského hnutí století XVII. v Anglii. — 3. Presbyteriáni mají hlas. údů asi million, tedy příslušníků vůbec 4—5 mill. a 8—9 tisíc kazatelů. Církve presb. v A-ice a Britannii zastupují tytéž věroučné i církevně ústavné zásady, jako na evrop. pevnině církve reformované. Název presbyteriánský jde především k církev. zřízení, název reformovaný především k věrouce. Poněvadž tedy není vlastního rozdílu mezi presb. a ref., čítají se v A-ice církve jinak ref. se jmenující (jako ref. německá, ref. hollandská) k církvím presbyteriánským. Presbyterianismus amer. zahrnuje v sobě tedy *a*) potomky ref. přistěhovalců z Německa, Švýcarska, Hollandska a potomky franc. Hugenottů; *b*) přistěhovalce presb. církví britských; *c*) kalvinistické methodisty z Walesu a *d*) cumberlandské presbyteriány. — 4. Kongregacionalisté, potomci to »otců poutnických« na lodi »Mayflower« roku 1620 do A-ky přibyvších, jakož i puritánů za Karla I. z Anglie a Skotska do A-ky uprchlých. Učení kongregacionalistů je reformované. Co je od presbyteriánů dělí, jest církev. zřízení. Kongregacionalisté ponechávají každému jednotlivému sboru neodvislost a vyšší své církev. správě přisuzují hlas jen poradní. Kongregacionalisté jsou vlivuplnou stranou církevní v Nové Anglii a v dějinách křesťanských missií pojistili si pro vždy čestné místo. R. 1880 měli kommunikantů 382.920, tedy příslušníků 1,723.140 a 3842 duchovních. — 5. Protestantští episkopálové jsou výstřelkem z kmene církve anglikánské a až do r. 1787 byli pod jurisdikcí biskupa londýnského. Je to církev velmi konservativní, ritualistická a ač majíc učení v podstatě ref. zve se zlatým středem mezi Genevou a Římem, tendencí svou více k tomuto se kloní. K ní se hlásí ráda plutokracie a ti, jež přísná kázeň církví jiných odstrašuje. Ovšem nemá ritualismus církve této u všech episkopálů obliby. Jsou i protiproudy v tomto ohledu, jako stoupenci Brooksovi v Bostoně a tak zv. episkopálové reformovaní, organisovaní roku 1873, kteří se pro liturgické neshody oddělili a tím více se ostatním ev. denominacím sbližují, čím více se sacerdotalismu a ritualismu vzdalují. Episkopálové měli r. 1880 kommunikantů 338.333, přísl. 1,522.500, duchovních 3432. — 6. Lutheráni jsou hlavním dílem němečtí a skandinavští přistěhovalci a jejich potomci. Mají poměrně méně duchovních nežli jiné amer. církve, ale čítají přece dle statistiky z r. 1879 duch. 2976, sborů 5176, kom. 808.428 a přísluš. až 4 mill. Statistika církve luth. v A-ice jest však nejistá, poněvadž při počítání kommunikantů nezachovává se tentýž modus, jaký jest u jiných amer. církví obvyklý, a pak proto, že mnozí něm. lutheráni, jakmile se angličině přiučí, svou něm. církev obyčejně opouštějí a k některé anglické se připojují. — 7. Společnost přátel. »Přátelé« (přezdívkou »kvekři«) nejsou četní, aniž pravděpodobně kdy vzrostou, ale za W. Penna v tvorbě amer. budoucnosti měli podíl veliký a čestný. »Přátelé« jsou mystikové a nemají ani skutečné církev. organisace, ani ustálené a přesně definované věrouky; ale jsou bohatí v dobrých skutcích, známí svou mírností, čistotou a spořivostí. Pokud na nich jest, hledí se všemi pokoj míti a protiví se jen přísaze, otroctví a vojně. Čítají 860 kaz., 900 obcí, 70.000 údů a 100.000 příslušníků. —

8. Ochranovští (Herrnhuti). Této zovou se v Anglii a A-ice »moravští« (Moravians). Je to větev evropské církve bratrské, svým českým původem exulantským a svou činností missijní chvalně známé. Mají v A-ice 4 bisk., 82 obcí (mezi těmito Litice!), 9047 kommunikantův a 16.256 přísl. — Počtem zůstávají skrovni, jelikož v A-ice ze zásady mezi jinými křesťany propagandy neprovozují hledíce tímto směrem jen mezi pohany působiti. — 9. Irvingiáni sami se nazývají: katolickou církví apoštolskou a mají jen asi 3 neb 4 sbory v A-ice. — 10. Adventisté, jejichž hlavní učení týče se druhého příchodu Páně, mají asi 80 obcí s 10.000 komunikanty.

Církev římsko-katolická. Církev tato jest v A-ice táž jako v Evropě. Ovzduší prot. na ni nemělo patrného vlivu. Hnutí starokatolické v A-ice nevzbudilo ohlasu, a ač přední hodnostáři církv., jmenovitě arcibiskup Kenrick, papežově neomylnosti svého času odpírali, odpor ten pominul. Jest to hlavně živel irský, jímž ve Spoj. Obcích církev řím.-kat. se sesiluje. Církev tato zahrnuje v sobě 1/7 obyv. Spoj. Obcí (6—7 mill.) a počtem jen methodisté a baptisté ji předstihují. Ovšem, vezme-li se v počet A. celá, pak řím. katolicismus počtem předstihuje amer. denominace všecky. Páčí-li se obyvatelstvo Spoj. Obcí na 50,162.000 duší, celé pak A-ky na 97,518,918 duší, z nichž asi 1,500.000 pohanů a 43,000.000 prot., zbývá pro církev řím.-kat. ve všech třech hlavních dílech A-ky 53 mill. duší.

Církevní společnosti heterodoxní. Heterodoxní zovou se tyto počtem slabé církv. společnosti proto, že po pravidle na půdě oek. symbolů prvotní křesť. církve nestojí uchýlivše se směrem buď racionalistickým, buď mystickým. Jsou to: 1. Unitáři, moderní to sociniáni a umírnění racionalisté dnešní Evropy. Z nich na náb. poli v A-ice nejvíce vynikl dr. Channing. Z nich byl i básník Longfellow. Středisko jejich jest v Bostoně. Dle stat. z r. 1878 mají 358 obcí a 400 duchovních. — 2. Universalisté. Popírají Trojici a učí apokatastasi (konečnému spasení všech). Mají 70 duch. a 42.500 přísl. — 3. »Křesťané« jsou antitrinitářští baptisté a nejsou totožni s odvětvím baptistů »učenníci Kristovi« nazvaným. Počtem nepatrni. — 4. Swedenborgiáni. Mají 100 kaz., 115 obcí, 5000 hl. údů a 15.000 přísl. Snaží se horlivě činiti propagandu šířením spisů svého zakladatele Swedenborga. — 5. Mormoni. Těchto nelze pominouti mlčením, ačkoliv jich nelze mezi denominace křesť. vřaditi. Čítají asi 150.000 duší. Pro mnohoženství nastoupil kongress v létech posledních proti nim velmi přísně. — 6. Ostatní sekty, počtem nepatrné, jsou: Sjednocení věřící v druhý příchod Kristův, daleko známější pod přezdívkou šekrů (shakerů). Je to kommunistická, ale v coelibátu žijící osada na h. Libanonu v Massachusettsu. — Rappovci v Economy, stoupenci Noyesovi v Oneidě a t. p. mají napořád zásady kommunistické a dojista vymizejí, jakož již vymizeli Schwenkfeldiáni, Gichteliáni a j. sekty ob čas z bujného kmene amer. náb. individualismu pod vlahou amer. náb. svobody vybíhající.

Dodatečné rysy amer. denominacím společné. Duchovenstvo těší se po pravidle vážnosti nemalé. Všecky denominace pečují o theol. vychování svého duchovenského dorostu ve vlastních seminářích, jichž jest ve Spoj. Obcích přes sto. Na poli vědy bohosl. mají zvučná jména, ba světovou pověst Jonathan Edwards, dr. Ch. Hodge, Stuart, Robinson, Schaff, Maccosh a j. Amer. theol. klade na křesťanství praktické důraz největší. Missie podnikají v A-ice církve jako takové a ne pouze dobrovolně se sestoupivší společnosti jako v Evropě. Spoj. Obce nakládají na missie mezi pohany více lidí i peněz než kterákoliv jiná země světa vyjímaje Anglii. Společnosti tyto pracují mezi domorodými Indiány, na souostroví Sandwichském, v Turecku, Syrii, Egyptě, Persii, Vých. Indii, Siamu, Číně, Japonsku, jižní a záp. Africe, Mexiku a Jižní A-ice, ano i v některých zemích evropských (baptisté a kongregacionalisté v Čechách). Tak vydržují Spoj. Obce v cizině přes 600 prot. missionářův a několikráte více domorodých kazatelů ročním nákladem téměř dvou mill. dol. dostupujícím. Missie domácí jest velenutna pro příliv přistěhovalecký, s nímž vždy nové a nové živly náboženský lhostejné do A-ky přibývají. Hlavní, tímto směrem účinkující společnost jest americká společnost pro missii domácí. Missie městská, odvětví missie domácí, působí v massách velkoměstských, nábožensky a mravně zanedbaných, jmenovitě novoyorských. Kromě toho jsou neodvislé podniky missijní mezi Němci, Irčany, Italy a černochy. — Časopisectvo náboženské. Každá čelnější denominace má svou čtvrtletní vědeckou revue, svůj zábavný měsíčník a týdenník povšechnějšího rázu novinářského. Vůbec vychází ve Spoj. Obcích přes 400 náb. časopisů, z nichž jest asi 300 týdenníků. Listy nejčelnější jsou: »N. York Christian Advocate« (method.) v 60.000 ex. týdně, »N. Y. Observer« (presb.) a »N. Y. Examiner and Chronicle« (bapt.), každý v 30.000 ex., »Churchman« (episkop.) 25.000 ex., »Congregationalist« 20.000, »Independent« 25.000, »N. Y. Evangelist« 13.000, »Boston Pilot« (řím.-katol.) 60.000, »Sunday Schools Times« 70.000 exempl. — Křesť. spolky mládenců. Tyto jsou také výrazem mocného náboženského ruchu v A-ice. Roku 1880—81 bylo těchto spolků 825 s úhrnným počtem 75.384 členů a s jměním v ceně asi 6 mill. zl. Spolkových budov 100; čítáren 265 s průměrnou denní návštěvou 12.000 mladíků; 247 knihoven dohromady s 395.068 svazky. Jak se veřejnost o tyto spolky, jejichž účel jest pěstovati v dospělé mládeži zásady křesť., zajímá, ukazují dobrovolné příspěvky pro tuto věc, průměrně 1½ mill. zl. ročně vynášející. Hlavní spolkový list jest: »The Young Men's Christian Association Watchman«.

Literatura: Kirchl. Handlexicon, I. sv. naps. dr. Mense (Lips. 1887); Pfleiderer, Amer.

Reisebilder (Baden 1882); H. Thiersch, Ursprung u. Entwicklung der Kolonien in N. A. (Augšpurk 1880); Tocqueville, De la démocratie en Amérique (Paříž 1835); Ph. Schaff, Christianity in the U. States (N. York 1879); W. H. Dixon, N. America (Lips. 1867). *Cr.*

Americké starožitnosti jsou různého rázu a představují nám různou vzdělanost, jež liší se i věkem i národnosti původců. Nejstarší stopy vzdělanosti americké pocházejí od člověka fossilního, jehož bytí Lund dokázal. **A.** měla též svou dobu ledovců, kteráž pro geologické její složení, vývoj květeny a zvířeny má týž význam jako v Evropě. Že v době té již i člověk obýval na západní pevnině, dokazují kamenné nástroje, nože, dýky, hroty kopí a šípův, o jejichž poznání zvláště Abbot si dobyl zásluh. Nejdůmyslnější učenci všude nalezli výrobky primitivní vzdělanosti, jež člověk zrobil z kosti a kamene, kdy ještě v **A**-ice žila obrovská vyhynulá zvířata, jako *Megatherium*, *Mylodon*, *Megalonyx* a j. Ale nejen výrobky, i samotné kosti nalezly se v hlubokých vrstvách zároveň s kostmi vyhynulých zvířat. O velikém stáří jejich svědčí právě současná s nimi zvířena a květena. Velmi hojné jsou tyto nálezy zvláště v nánosech říčních, ať se již tyto nalézají v oblasti Mississippi nebo v pampách argentinských. Též Kalifornie jest jimi bohata. Ale otázky, jak staré jsou tyto nálezy a od kterého plemene pocházejí, jsou posud na sporu. Jen tolik jisto, že člověk žil dávno v **A**-ice již před dobou ledovcův a že vzdělanost jeho byla stejná jako člověka žijícího v Evropě za doby čtvrtohorní. Poněkud postoupil člověk ve své vzdělanosti, když měl pevná sídla. Svědectví těchto máme v hojných odpadcích a zbytcích pokrmů, jež Dánové nazvali *kjökken möddingy*. Pocházejí od obyvatelů pobřežních; hromady uvedené sestávají hlavně ze škeblí. Nalézáme je v Sev. **A**-ice podél Atlantského oceánu a zálivu Mexického. Některé jsou značně rozsáhlé, tak v S. Rose (Kalif.) měří do 60 *ha*; jiné svou hloubkou (až přes 12 *m*) se vyznačují. Též při březích Tichého oceánu nalézáme tyto kjökken möddingy velmi četně, zvláště v okolí S. Franciska; u San Pabla jest jeden míli dlouhý, $^1/_8$ míle široký a skořepiny jsou vesměs vypáleny. Podobné hromady odpadků nalezeny v Nicaragui, Guayaně a v Již. **A**-ice; v Brazilii slovou *sambaqui*. V těchto hromadách, jež v Sev. **A**-ice slovou *shell mounds*, nalézáme též výrobky lidské, kamenné a kostěné nástroje a nářadí, střepy hliněných nádob a jiné věci. Mimo přímořské kjökken möddingy jsou v **A**-ice též vnitrozemské při řekách, jež skládají se z odpadků pokrmů, hlavně ze zvířat sladkovodních. Takové máme v Jižní **A**-ice a sev. oblasti Mississippi i jinde. Jsou v celku menší než předešlé. Pozoruhodno jest, že máme v nich mnohé stopy lidojedství a že mimo Kalifornii nikde se nenalezly stopy dýmky. Stáří jejich jest veliké, ale podlé zvířeny a květeny náležejí již nové době geologické a jsou značně dobou vzdáleny od nálezův, o nichž jsme dříve jednali. Nálezy v nich též svědčí, že vzdělanost již pokročila, ač doba kovu ještě nenastala. Ve státech La Platských nalézáme podobné hromady odpadkův a, jak smíšená s nimi vypálená země a kusy uhlí dosvědčují, bývala zde veliká ohniště; odpadky však skládají se z kostí zvěře (jelena, llamy a pod.), jaká dosud žije v oněch krajinách. Nazývají se *paraderos* a jeden na břehu Marco Diaz zajímá plochu 600 *m* délky a 400 *m* šířky. I v nich jsou hojné nálezy kostěných a kamenných nástrojů, nářadí a střepů nádob. Velmi hojné nálezy máme v jeskyních, jež sloužily za hroby; stěny jejich bývají ku podivu pomalovány, obrazy představují lidi i zvířata. Nalézáme v nich mumie, jejichž výraz liší se od známých kmenův indiánských. K mrtvolám přiloženy jsou zbraně a jiné věci, jež ukazují sice ještě dobu kamene, ale vzdělanost přece již dosti pokročilou. Nejdůležitější svými starožitnostmi jest Salt-Cave (Slaná jeskyně) v Kentucky.

Č. 199. Kvecalkoatl.

Velmi důležitými starožitnostmi jsou **mounds** (*mounds*). Jsou to umělé kopce ze země a kamení podoby kruhovité, ovální, čtyřboké, trojboké a jiné. Někde jsou rozptýleny, jinde seřaděny podivuhodnou pravidelností. Výška jejich jest rozmanitá, od 30 *cm* až ke 300 *m*. Squier a Davis rozdělují moundy takto: 1. Obranné stavby, opevněná ležení, rozsáhlosti často mnoha mil, jsou ze země nebo i z kamene. Táhnou se skoro v uzavřené řadě od Alleghan ke Skalným horám (Rocky Mountains). Buď jsou osamělé, nebo tvoří soustavu pevností. Jsou v nich náspy, hroby (z pravidla uvnitř náspů), brány, pozorovací stanice, podzemní

chodby. Bývají při řekách, zvláště při stoku jejich, na místech strategicky důležitých. Na nich stojí mnohá z nynějších velikých měst (Portsmouth, St. Louis a j.). Velmi pozoruhodny jsou v Ohiu, Wisconsinu, Tennessee, Missouri (Sandy-Woods Settlement, tak zvaná soustava pevnostní). 2. Chrámové ohrady jsou místa obehnaná náspy, kteráž nalézajíce se v údolích a na úpatí hor nemohou se pokládati za pevnosti. Účely jejich všelijak se vykládají. Squier pokládá je za shromaždiště k náboženským účelům. Nejdůležitější jsou v Ohiu a Missouri. Jsou velmi četné a podoba jejich tvoří různé geometrické obrazce. 3. Moundy podoby kuželovité nebo pyramidové. Zvláště důležity jsou ty, jež nahoře jsou otupeny a mají na vrcholu svém plochu. Bývají obklopeny menšími moundy. Squier je prohlašuje za chrámy a míní, že na jejich vrcholku obětovalo se bohům, Garcilazo de la Vega tvrdí, že na nich stály domy náčelníků. Bývají často stupňovité. Jsou hojné v Ohiu, Kentucky, Missouri, Tennessee, ale sahají až k Hořejšímu jezeru, jež jest vůbec severní hranicí moundů; na severu jsou řídší. Důležitější jsou u Seltzertownu, New-Madridu, v Cumberland Valley, u Olympie, největší jest u Cahokie v Illinoisu, zvaný Monk's mound. Obklopuje jej 60 menších moundů výšky asi 9—19 *m*, jež zabírají plochu 60 akrů. Sám jest 30 *m* vysoký a vystupuje ve 4 terrassách; základna jeho měří asi 230 *m* délky a 180 *m* šířky, hořejší plocha 100 *m* délky a 45 *m* šířky. Nahoře nalézal se menší mound v podobě pyramidy asi 3 *m* vysoký, který byl před krátkou dobou rozbořen a nalezeny v něm zbytky obětí, nádob, kamenných zbraní a pod. Přístup k tomuto moundu byl chráněn čtyřmi čtyřbokými moundy na východě, západě a jihozápadě výšky 6—9 *m*. Na dvou z nich byly menší pyramidy jako na hlavním moundu. 4. *Sacrificial* (obětné) *mounds* slovou hromady země, písku a kamínků, jež pokrývají stavbu z kamenných desek nebo pálených cihel, někdy zcela malinkou (ani 1 m^2), jindy 15 *m* dl. a 5 *m* š. rozsáhlou, kteráž podobá se oltáři. Bývají čtyřboké, osmiboké, kruhovité nebo ellipsovité. Na nich bývají stopy ohně, podobně jako na věcech, jež nalézají se v jejich blízkosti (kamenné zbraně a nástroje, též kostěné nádoby, člověčí kosti atd.). Squier je prohlásil za oltáře, ale spíše se tu spalovaly mrtvoly nebo konaly oběti, a místo okolní, kteréž bývá obyčejně ohrazeno, bylo pohřebištěm. 5. *Burial mounds* jsou obrovské mohyly, jež někdy skládají se též z veliké hromady kamení. Nalézáme v nich kostry nejrůznějším způsobem povelmi různých obřadů pochované a stopy pohřebních. Někdy jest v moundu jediná kostra, jindy bývá jich až 500 v pestré směsici. K mrtvolám byly někdy přidány dary, jako nádoby, zbraně atd., které svědčí o jejich starobylosti. Ačkoliv jest tento druh moundů nejhojnější, nevíme o jejich původu dosud nic určitého. Zvláštní druh mezi nimi jsou *chambered mounds*, moundy s pěti hrobkami, jež se zvláště vyskytují ve stř. státech Sev. A-ky; nejznamenitější jest Grave Creek při vtoku Virginie do Ohia. Velmi pozoruhodny jsou *animal mounds*, jimiž napodobována jest po-

Č. 203. Odlitek z chrámu kříže v Palence

doba některého zvířete neb i člověka. Nalézáme je v sousedství pyramid nebo v řadě jiných moundů, mívají jen několik *cm*, nejvýše 2 *m* výšky. Nikdy nenašel se v nich ani popel, ani kosti, ani nářadí. Nejspíše označují totem (zvíře jako odznak kmene). Vyskytují se v Iowě,

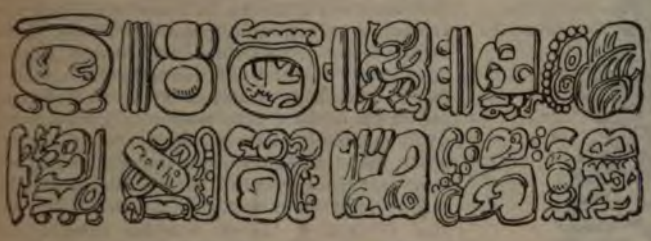

Č. 201. Nápis na oltáři v Copanu.

Ohiu, Illinoisu, Missouri, Indianě a hlavně ve Wisconsinu. Moundy nalézáme hlavně v záp. státech Sev. A-ky, ale sahají až k Hořejšímu jezeru na severu, až ke Guatemale a Hondurasu na jihu. Někde jest půda jimi skoro poseta. O původcích jejich vedou se vědecké spory a určitého nevíme nic. Nazýváme je prostě *moundbuilders*. Byl to zajisté národ vzdělaný, jak lze souditi z nálezů v moundech. Zvláště umění keramické bylo na vysokém stupni, o čemž svědčí překrásné nádoby, hlavičky dýmek, jež představují zvířata, různé figurky atd. Avšak i jiné nálezy jsou pozoruhodny. Zbraně a nástroje jsou kamenné nebo měděné; mimo měď vyskytuje se též stříbro (z pravidla v teninkých lupcích) a olovo, nikdy železo ani zlato. Nápadné jsou šípy z obsidiánu (v hornatých krajích západu). Všeliké známky svědčí, že moundbuilders byli rolníci usedlí, vzdělaní a četní. Doba jejich dávno již zanikla, jak dokazují stromy až tisícileté na mnohých moundech, kteréž nalézají se často na starších naplaveninách říčních, tak že vznikly dříve, než měly řeky své nynější koryto.

Státy Colorado, Utah, N. Mexiko, Arizona představují nám dnes půdu pustou, skalnatou nebo stepnatou. Ale již první Evropané, kteří navštívili tento kraj, jak svědčí Cabeza de Vaca, našli tu bojné stavby velikého stáří, jež nazvali *pueblos*. Tyto zabírají prostoru 200.000 čtver. mil angl. a jsou v oblastech řek San Juan, Rio grande del Norte a Colorado Chiquito. Stavby ty mají známky velikého stáří a byly již při objevení A-ky většinou v ssutinách. Jsou z kamene a mají několik pater. Přízemek jest beze vchodu a sloužil patrně za špižírnu. V patrech byly příbytky, do nichž byl přístup pouze po řebříce. Stavby ty jsou veliké a mají podobu kasáren, tak že skýtaly přístřeší mnoha stům rodin. Některé z nich jsou v údolích, při řekách a bývají ohraničeny zdí, jiné bývají na sto metrů vysoko na pískovcových nedostupných výšinách (planinách), jež slovou *mesas*. Tyto charakterisují území Arizonu a Nové Mexiko. Holmes dělí je takto: 1. *Lowlands* čili vlastní pueblos bývají v údolích řek. Představují rovnoběžník nebo kruh a jsou zbudovány z otesaných kamenů nebo ze sušených cihel. 2. *Cave-dwellings*, jeskynní byty, bývají v jeskyních často uměle rozšířených na strmých srázích křídových skal blízko vzdělané půdy. Příchod k nim jest zamezen zdí ze sušených cihel, v níž ponechán jest otvor, kterýž jest dveřmi i oknem. 3. *Cliff-houses*, skalní domy, jsou pevnosti na strmých, nedostupných skalách nebo v jeskyních uměle rozšířených. Zdi bývají velmi pevné a co možná připodobněny k sousedním skalám. Pozoruhodny jsou v pueblech kulaté síně až 20 *m* v průměru, jež rozděleny jsou vně na několik menších, ve středu nechávají prostor, který jest na polo v zemi, kdež nejspíše Indiáni měli svůj posvátný oheň. Prostor ten slove *estufa*. Obyvatelé pueblův byli národ usedlý a rolnický. O vzdělanosti jejich vyprávějí věci ve stavbách nalezené. Na prvém místě jest to opět umění keramické, v němž vynikali. Nádoby jsou hliněné, často malované, někdy i kovovým práškem vyleštěné; na mnohých jsou vyryta různá zvířata a lidé; zvláště sova jest oblíbena. Na jiných jsou složité obrazy, jež podobají se velmi etruským. Dále nalézáme v pueblech všeliké nástroje kamenné, šípy, hroty šípů z pazourku, čedičové žernovy, různé skvo-

Č. 202. Oltář v Copanu.

sty, škeble z Tichého okeánu a jiné. V týchž krajích nalézáme buď na celých skalních stěnách nebo na jednotlivých kusích malby a ry-

Č. 203. Modla v Copanu.

tiny. Tyto nejsou však stejného rázu a náležejí různým dobám. Některé z nich však najisto jsou od stavitelů pueblův.

Přicházíme k památkám **středoamerickým** a **jihoamerickým** a tím vstupujeme na půdu z části, někdy i docela historickou. Máme tu před sebou památky vzdělanosti oněch národů, které Španělové našli při svém příchodu. Ve Střední A-ice budí pozornost od doby, kdy Antonio del Rio r. 1787 objevil Palenque. V Mexiku a na poloostrově Yucatanu nalézáme hojné zbytky stavitelství a sochařství Majův a Aztekův buď osaměle, buď jako zříceniny celých měst (*casas piedras*). Škoda, že hlavní město mexické, Tenochtitlan, zaniklo beze stopy, tak že o jeho rozsáhlosti a velikoleposti staveb dovídáme se pouze z dějin, jež překypují líčením jeho nádhery. Ze zachovaných památek jsou nejstarší obě pyramidy u San Juanu de Teotihuacan uprostřed celé soustavy menších pyramid. Jiná pyramida u Cholulu v údolí atoyackém, jejíž základ představuje čtverec o 144 *m*² a výška přes 150 *m*. Vystupuje ve čtyřech terrassách a na vrchní ploše býval chrám Kvecalkoatlův (sochu viz vyobr. č. 199.), jejž již Cortez v bojích zde svedených rozbořil. Novější jsou zříceniny pyramid u San-Christobalu, Teobantepeku, Sta.-Cruzu de Quiche, Xochicalka, Guatuska, Cuernavaka. Zříceniny celých měst skýtají Papautla a Mapilca ve Vera Cruzu, Tehuantepeku v prov. Oaxace, Ocosingo a Palenque, zarostlé hustým lesem. Hlavní budova, palác, jest na pyramidě asi 12 *m* vysoké, jejíž základ jest 100 *m* dl. a přes 80 *m* široký. Vnitřek její jest vyplněn zemí, vnější stěny jsou z velkých kamenných desek. Po schodech přijde se nahoru k budově přes 70 *m* dl. a skoro 60 *m* široké. Zdi mají nahoře krásný vlys. Vnitřek i vnějšek jest pokryt sádrou pestře malovanou. Sloupy jsou zdobeny pracemi sochařskými, na nichž jsou hieroglyfy. Galerie jest vyzdobena sochařskou prací, jež připomíná sloh rokokový. Z řady jiných staveb vynikají chrám slunce a známý chrám kříže. (Viz vyobr. č. 200.) Velmi pozoruhodny jsou zříceniny Mictlanu v oaxackém údolí, kdež bývalo sídlo kněžského panovníka Zapotekův. Celou řadu zřícenin má Guatemala a Honduras. V tomto vynikají Comayagua, Yarumela, Lajamin, kde byly nalezeny krásně malované vásy, Temampua, kde jest na 300 budov a pyramid někdy rozsáhlých. Nejznámější jsou v Copanu. (Na vyobr. č. 202. podáváme relief s oltáře v Copanu a pod č. 201. nápis s téhož oltáře.) Nejvíce zřícenin měst jest však v Yucatanu. Jest tu Izamal, Aké, Mérida, Mayapau, Xabá, Labná, Uxmal a proslavené Chichen-itza. Hlavní stavby v této jsou: cirkus, palác, t. zv. *casa de las monjas* a *chichan chob* čili červený dům. H. Berendt nalezl r. 1877 zbytky chrámu v St. Lucii v Cotzamalquapanu, jež se r. 1881 dostaly částečně do Berlína. Základní tvar stavitelství středoamer. jest pyramida, jež zvláště vyniká při stavbách náboženských, méně při palácích a chrámech. *Teokalli* (boží dům) bývá čtyřboký, obrovský oltář, jehož boky jsou obráceny k hlavním stranám světovým. Nahoře bývají jiné stavby. Boky pyramid jsou buď přímé plochy, nebo jsou rozděleny, nebo stupňovité. Schody (jedny, někdy několikery) vedou často klikatě od terrassy k terrasse. Okolo teokalli bývají příbytky kněží a jiné stavby ke službě

boží určené. Dolní části bývají jednoduché, ale nad římsou bývá bohatý vlys. Základní čára při ozdobách jest přímka, nicméně poskytují stěny obraz velmi pestrý, jehož dojem mnohobarvost ještě zvyšuje. Velmi oblibeny jsou reliefy a sochy, z nichž mnohé jsou pravým skvostem sochařského umění. Některé vynikají jemností práce, jiné svými obrovskými rozměry (hlavně sochy bohů; viz vyobr. č. 203.). Z rytin jsou nejčastější hlavy, které se podobají více opičím než lidským. Velmi často se vyskytuje had v yucatanské ornamentice. Mimo budovy zasluhují zmínky cisterny, jež dosud konají výborné služby ve vyprahlých krajinách yucatanských, dále dlážděné silnice, po nichž jsou tu a tam stopy. Mimo stavby, sochy a malby máme i jiné zbytky indiánské vzdělanosti. Tak Costa Rica nám poskytuje šperky ze zlata, sošky bohův ze zlata a mědi, hliněné nádoby (takovéto hliněné nádoby nalezené v Tenenepancu a v údolí Nahualackém podáváme pod č. 204. a 205.); pobřeží mosquitské krásné žulové nádoby, postavy náčelníků z hlíny, smíšené se zlatým práškem. Nicaragua vykazuje primitivnější práce sochařské, u jezera Managuay nalézáme malby na skalách. Zlatnictví nejvíce kvetlo blíže zálivu Chiriquiského, jak dosvědčují nálezy v tamějších pohřebištích. Dále nalezeny jsou zbraně (šípy a kopí) a nástroje. Robily se z obsidiánu, serpentinu, mramoru, žuly, pískovce, nefritu, zlata, mědi, bronzu. V Jižní Americe máme ještě zbytky v Peruansku ze slavných dob Inkův. Tu máme nejslavnější chrám v Pachacamaku, 17 *km* od Limy na jih. Proslaveno jest svými starožitnostmi Chimu, spousta to staveb při pobřeží v údolí Barrauca. Na holých pláních u jezera Titicaka jest památné Tiahuanaco. V jezeře samém na ostrově téhož jména jsou zříceniny Inkova paláce, slunečního chrámu a jiných staveb. Důležitý jest též měsíci zasvěcený ostrov Coati; též ostrov Soto sluší připomenouti. Zříceniny staveb na uvedených i na jiných místech jsou z pravidla veliké čtyřhrany z otesaných kamenů, kryté obrovskými kamennými deskami. Jsou význačny pyramidovou podobou dveří a oken, jež bývají krásně zdobeny. Rytiny na chrámech ukazují jen hlavní rysy lidských tvarův, ale jsou dovedné a správné. Nejslavnější stavby mělo Cuzco, sídlo Inkův, jež za doby rozkvětu mělo až 200.000 obyv. Tam nalézal se proslavený velechrám Slunce, v němž 4000 kněží konalo službu a kterýž svým bohatstvím zlata vábil lakotné dobyvatele. Bylo tam mimo něj ještě 300 menších chrámů, palác Inkův, zdobený zlatem a stříbrem. Byl ohrazen trojnásobnou zdí. Z Cuzca vedly silnice do různých krajin říše, které vydávají výborné svědectví o stavitelství peruanském. Nejdůležitější vedla do Quita a pro pohodlí byly na ní hostince a k ochraně pevnosti. Ze zřícenin pevností sluší jmenovati: Ollantay-Tampu, Pisac, Piquillacta, Choqueqquirau (kolébka hromu). Konečně sluší připomenouti mosty a průplavy, abychom měli obraz o stavitelství Peruanův úplný. O vzdělanosti Peruanův poučují nás různé nálezy, z nichž poznáváme, že se znali výborně ve spracování kovu, hlavně zlata. Ve zříceninách a hrobech jsou skvostné a umělé zlaté vásy, šperky, figurky; i hliněné nádoby pestře malované, jakož i figurky představující lidi v různých podobách, zvířata, lodi atd. jsou velmi umělé. Hroby jsou hlavním nalezištěm peruanských starožitností. Mrtvoly jsou v nich zahaleny a sedí z pravidla na bobku; vznešení bývají v drahocenných látkách, jež svým tkaním a nádherou barev vynikají; gobelinské

Č. 204 Nádoby nalezené v Tenenepancu.

tkaniny jsou tam jediné svého druhu na zemi. K mrtvolám přidávaly se různé věci z domácnosti, věci, jichž jest třeba ke tkaní, předení, šití, zbraně, šperky, nádoby. Mnohé stavby pocházejí z dob před Inky, kteří je již nalezli v ssutinách. Jsou to stavby bez ozdob, ale

Č. 205. Nádoby ze hřbitova v údolí nahualackém.

pevné, z velikých kvádrů: kyklopské jejich zdi jsou velmi pevné, brány jsou z monolithů. Látkou jest pískovec, trachyt a čedič. Mimo peruanskou vzdělanost máme v Jižní A-ice i jiné, hlavně vzdělanost Čibčův, o kteréž zachovaly se zprávy a řídké zbytky (kalendář hieroglyfický, nalezený od Humboldta a j.). O jejich umění vypravují pevné stavby na planině u Tunji, jež snad bývaly chrámy, dále reliefy, kamenné obrazy 1—2·5 *m* vysoké z tvrdého pískovce. Jinak jsou stavby řídké, protože byly nejvíce dřevěné. O zlatnictví svědčí v řečištích nalezené sošky bohův, lidí i zvířat. Neurčitého původu jest silnice 38 *km* dl. v savannách varinaských, sestávající z vysokých hrází a hrobů. Též v oblasti Orinoka jistě sídleli někdy vzdělaní kmenové, jak dosvědčují obrovské obrazy na skalních stěnách obsahu z pravidla symbolického. — Srovn. Kingsborough, Antiquities of Mexico (1829); Squier & Davis, Ancient monuments of the Mississippi Valley (1847); Tchudi, Antiquedades Peruanas (1851); D. Charnay, Ruines et Cités americaines (1863); Baldrin, Ancient America (1872); Forster, Prehistoric races of the United States (1873); C. Jones, Antiquities of the Southern Indians (1873); C. Holmes, Report of the ancient ruins (1876); Ad. Bastian, Die Kulturländer des alten Amerika (1878); Short, The North Americans of antiquity (1879); Rau, Palenque Tablet (1879); Wiener, Pérou et Bolivie (1880); Squier, Peru (1883); W. Schlösser und E. Seler (de Nadaillac), Die ersten Menschen (1884). *Kř.*

Zemědělství.

Podélná rozloha A-ky, sahající od končin arktických daleko do mírného zeměpásu polokoule jižní, rozličný útvar půdy, rozdělení vláhy, nevyčerpatelné bohatství přírodní, jakož i rozmanitý stupeň vzdělanosti obyvatelstva působí mohutným vlivem na ráz zemědělství amerického. Severozápad A-ky britské, krytý tundrami, Patagonie na nejzazším jihu pevniny, rozsáhlé krajiny Spojených Obcí severoamerických a jiná menší prostranství jsou půdou neplodnou. Z plodné půdy těží zemědělství americké hlavně dvojím způsobem: orbou po způsobu evropském a plantážnictvím (sadařstvím). Za rozhraní obou lze pokládati 37° s. š. v tom smyslu, že od rovnoběžky té na sever orba provozuje se výhradně, na jih jen jako činitel podřízený, až nabývá zase vrchu v mírných krajích Již. A-ky. Orba jest hlavním zaměstnáním v Kanadě, Spojených Obcích severoamerických, v Chile, Argentině a Uruguayi. Nejdůležitější plodiny její jsou kukuřice (pěstovaná kromě jmenovaných států v ohromných rozměrech jmenovitě v Brazilii, Venezuele, Columbii a republikách středoamerických; menší měrou ve všech ostatních zemích), oves (nejhojněji v Kanadě a Spoj. Obcích severoamer.) a pšenice (v zemích právě jmenovaných, pak v Argentině, Chile, Uruguayi, Brazilii, Mexiku a Venezuele). Spoj. Obce severoamer. plodice pšenice více než evropské Rusko zaplavují jí trhy evropské, octly se však za posledních let již samy ve krisi, následkem čehož vývoz poněkud klesá. Ostatní druhy evropského obilí, zvláště žito, pěstují se měrou nepatrnou (ječmen o něco značněji ve Spoj. Obcích severoamerických, v Kanadě, Chile a Brazilii). Sama sklizeň bramborů zůstává v jejich pravlasti daleko za evropskou. V nejnovější době zmáhá se pěstování chmele (ve Spoj. Obcích severoamerických a v Brazilii). Skrovná péče věnována jest lnu a konopí; výborným lnem proslula jen Brazilie. — Plantážnictví hledí si cukrové třtiny (nejvíce v Brazilii, Spoj. Obcích severoamer., Argentině, Ecuadoru, Peru, Venezuele, Mexiku, v Západní Indii a Columbii), tabáku (zvláště v Brazilii, Spoj. Obcích severoamer, Záp. Indii, Argentině, Peru, Chile, Mexiku, Venezuele a j.), bavlny (jmenovitě ve Spoj. Obcích severoamer. a Brazilii, slaběji v Mexiku, Záp. Indii, republikách středoamerických a Venezuele), kávy (nejvíce v Brazilii, jejíž roční sklizeň: 400 mil. *kg* = 55% výtěžku kávy na celé zemi, pak ve Venezuele; 55½ mill. *kg*, v Mexiku, Columbii, v Západní Indii, v republikách středoamer. a Peru, slaběji v Ecuadoru a Bolivii), kakaa (v Brazilii, Ecuadoru, Venezuele, Surinamu, Mexiku, Západní Indii a Bolivii), indychu (v Mexiku, republikách středoamer., Venezuele a Západní Indii) a rýže (v Brazilii, Spoj. Obcích severoamer., Mexiku, Peru a Paraguayi). Ze specialit amerických jest vytknouti mandioku, jíž užívá se způsobem rozmanitým (pěstěnou zvláště v Brazilii, Paraguayi, Venezuele a Mexiku), černé boby (v Brazilii, Chile, Peru a Mexiku), koku (v Bolivii a Peru), quinou čili merlik chilský (v Peru), rostliny hlíznaté, zvl. yamy (v Brazilii), vanilku (nejvíce v Mexiku) a některé druhy agavy (Ag. americana a Ag. sisilana, jimž daří se zvl. v Mexiku) sloužící k výrobě lan a provazů. Posléze jest se zmíniti

ví nepěstuje se systematicky téměř ni-
okrok jeví se toliko ve Spoj. Obcích
mer., kde hledí si hlavně jablek a
í, pak v Brazilii (bataty, ananasy, vý-
melouny, banány a j.). V sadech mexi-
a paraguayských jest nejvíce oranží, pak
v obyčejných i sladkých. Venezuela
mbie vynikají ohromným množstvím
. Bolivie pěstí v sadech stromy chi-
Chile, Brazilie a poněkud i Mexiko oli-
Vinařství počíná se rozvíjeti ve Spo-
Obcích severoamer., Brazilii, Peru, Ar-
a Chile. Mexiko má ohromné množ-
vy, požívá se však jen hroznů. — Da-
ležitější jest pro **A**-ku chov dobytka.
né prostory travnatých stepí jsou ne-
m stádům koní, skotu i bravu pastvisky
itelnými. Ostatně věnuje se tomuto od-
národního hospodářství bedlivá pozor-
ké v těch zemích, jež netěší se z vý-
astev přirozených. Nejvýše stojí v tomto
Spojené Obce severoamer., republika
inská, Chile, Brazilie, Uruguay, Colum-
Mexiko. Znamenitý jest chov dobytka
ních poměrně malých, v Kanadě, na
Haiti. Koní mají nejvíce Spojené Obce
mer. (12½ mill.), Argentina (4¼ mill.)
ilie; skotu pak Spoj. Obce severoamer.
ll. kusů proti 27½ mill. kusů v Rusku
15⅝ mill. v Německu, 10¾ mill. kusů
vství Britském), Brazilie (30 mill. kusů)
ntina (14¼ mill. k.); ovcí: Argentina
mill. kusů; sr. 78¾ mill. k. v Australii,
ill. k. v evrop. Rusku, 29 mill. k. ve
), Spojené Obce severoamer. (44¾ mill.
a Uruguay (16 mill.). Spojené Obce se-
er. vynikají také chovem vepřů (44½
usů). V Peru a Bolivii chovají množ-
m a alpak. Z dobytka těží Američané
em velkolepým. Světoznámy jsou po-
argentinské (saladeros) a uruguayské
mnou výrobou tresti masové, soleného
ného masa, v čemž pokračují s rov-

ebenového a mahagonového. Z lesů tropické **A**-ky Jižní těží se rozličné látky barevné (Venezuela a Brazilie), gummi (Venezuela), kaučuk (Brazilie, Ecuador, Columbie, Venezuela), rozmanité pryskyřice (Chile, Venezuela), balsámy (Columbie), dřevo cedrové (Columbie, Brazilie), brazilské (Brazilie, Columbie) a palisandrové (Brazilie), paraguayské thé č. maté yerba (Paraguay a Brazilie), rozličné kůry proti zimnici, zvl. chinová (Columbie, Ecuador, Peru, Chile, Bolivie a Brazilie) a jiné látky léčivé, jako na př.: ipekakuanha, sarsaparilla, jalapa, anda, ruku atd. (Brazilie a Peru). Brazilské lesy dávají také znamenité množství kakaa. — V lesích, na stepích a při vodách amerických kryje se dále nesčetná zvěř, předmět honby stejně výnosné v polárních i tropických krajinách. Onde kuny, divoké kočky, vydry, bobři, rejskové pižmoví, medvědi a vlci poskytují vzácných kožešin, tuto loví se šelmy tigrovité, coelho (druh vydry), ai, coati, tamandua, pacas, moco, capibara, dikobraz, pekarové, tapíři, vikuně, huanaky a také ptactvo dává kořist velebohatou. Důležitým činitelem v národním hospodářství americkém jest také rybářství, jež zaměstnává na př. v Kanadě přes 23.000 lidí, ve Venezuele 50.000 a dává v oné zemi roční výnos 17⅜ mill. dolarů. Tu i tam loví se perly, nejvydatněji v zálivu Panamském. — Také jest se zmíniti o sbírání guana, trusu ptáků mořských, jež v mohutných vrstvách uloženo jest při březích **A**-ky britské, Peru, Chile a na některých ostrovech. — Dalším zdrojem ohromného bohatství amerického jest dolování. **A**. chová v nitru svém nepřebrané poklady drahých a užitečných kovů, vzácných kamenův a upotřebitelných nerostů, netěží se však z nich všude dosud měrou uspokojivou. Nejvýše stojí Spojené Obce severoamer., Kanada a Západní Indie. Nejdůležitější předměty dolování jsou: zlato (ve Spoj. Obcích severoamer. — nejvíce na celé zemi —, v Brazilii, Argentině, Ka-

Columbii a Mexiku), měď (ve Spoj. Obcích severoamer., Kanadě, Chile, Mexiku, Venezuele, Bolivii, Záp. Indii, Columbii, Peru, Argentině), rtuť (ve Spoj. Obcích severoamer., Peru, Mexiku, Záp. Indii), cín (v Bolivii a Spoj. Obcích severoamer.), nikl a kobalt (ve Spoj. Obcích severoamer., Chile, Argentině), olovo (ve Spoj. Obcích severoamer., Kanadě, Mexiku, Záp. Indii, Argentině), zinek (ve Spoj. Obcích severoamerických), vizmut (v Bolivii), uhlí (ve Spoj. Obcích severoamer. — nejvíce po Vel. Britannii —, v Kanadě, Venezuele, Záp. Indii —

Č. 206. Amerika · Uhelné průplavy pennsylvanské

tam také tuha —, v Columbii, Chile a Brazilii), sůl dílem kamenná, dílem varná téměř všude (nejbohatší ložiska oné v Columbii), ledek (v Chile, kdež ohromná výroba jódu), petrolej (ve Spoj. Obcích severoamer., Kanadě, Argentině, Peru, Venezuele), síra (ve Venezuele, Mexiku, Záp. Indii, Columbii), asfalt (v Columbii a Venezuele), jantar (v Columbii), diamanty (zvl. v Brazilii), drahokamy (t. a v Columbii).

Obchod

americký vykazuje mnohem větší vývoz nežli dovoz. Předmětem onoho jsou téměř po výtce suroviny; tuk velrybí, sobí a liščí kůže, sušené, solené a uzené ryby, dříví, obilí z krajin chladnějších, vzácné druhy dřeva, kakao, rýže, tabák, káva, indych, bavlna, surová gumma, kaučuk, banány, balsám, chinová kůra, aloë, rozmanité léky, guano, sušené a solené maso, lůj, hovězí dobytek, z kovů zvláště zlato, stříbro, měď, cín, vizmut, dále sůl, ledek chilský, jód atd. ze zemí teplejších. Výrobků vyváží se velmi málo; zmínky zasluhují zvláště upravené kožešiny, cukr, rum, doutníky, některá barviva, textilní pletiva, zboží vlněné, bavlněné, mouka, zvláště kukuřičná a pšeničná, tresť masová. Suroviny převládají také mezi předměty vývozu Spojených Obcí severoamerických (bavlna, pšenice, kukuřice, tabák, dříví, železo, dobytek), z jejichž výrobků vyvážejí se hlavně jen mouka pšeničná i kukuřičná, slanina, šunky, oleje minerální, doutníky a něco zboží železného i bavlněného. Dovoz obsahuje po přednosti výrobky evropské. Nejrozsáhlejší obchod provozují Spojené Obce severoamerické (cena dovozu skoro 1500 mill. zl., vývozu 1600 mill. zl.), po nich Brazilie (dovoz 190 mill. zl., vývoz přes 250 mill. zl.), Kanada (dovoz 223 mill. zl., vývoz 183 mill. zl.) a Argentina (dovoz 230 mill. zl., vývoz 156 mill. zl.). Celkem lze páčiti cenu dovozu amerického na 3000

millionů zlatých, cenu vývozu nejméně na 3500 millionů zlatých. *Koll.*

Vodními cestami jsou četné a mocné veletoky, dílem také uprůplavněné (canalisé), pak průplavy a jezera. Odkazujíce ve příčině veletoků ke stati vodopisné a ke článkům speciálním vytkneme toliko hlavní průplavy a jezera pro obchodní plavbu důležitá. Největší důležitosti světové nabude mořský **průplav Panamský** (v. t.) o délce 75 *km*, který se tou dobou staví a vycházeje od Colona (Aspinwallu) na pobřeží atlantském vede podél řeky Chagres a průsmykem Culebrovým do okeánu Tichého u Panamy; průplavem tímto projedou největší koráby mořské. Ostatní průplavy, vesměs v Sev. A-ice, slouží plavbě mimomořské a to zejména dovozu uhlí a obilí. Ve příčině dovozu uhlí jsou důležitými průplavy **pennsylvanské**, na mapce č. 206. vytknuté; spojují pennsylvanská lože anthracitová o rozsáhlosti asi 1217 km^2 s pobřežím atlantským, a vozilo se po nich, než byly železnice, veškeré uhlí, jehož potřeboval Nový York, Filadelfie i Baltimore. — O poměrech těchto průplavů uhelných poučí tento přehled:

Průplav	Délka *km*	Hloubka vody *m*	Plavidel komorových počet	Nosnost vozidel *t*	Stavebný náklad na *km* zl. ve zlatě	1882 rozvezlo se *t*	Útraty na tunokilometr dovozné	udržování	výnos	dohrom.
							krejcary ve zlatě			
Pennsylvanský	510	1·0 a 1·2	104	142 a 70	31.000	875.000	0·500	0·215	0·365	1·08
Susquehannský	120	1·83	29	140	85.500	387.000	0·500	0·325	0·475	1·30
Shuylkillský	164	1·90	53	190	160.000	708.000	0·765	0·260	1·175	2·20
Lehighský	77	1·83	49	100	82.000	688.000	0·600	0·250	0·875	1·725
Delawarský postranní .	96	1·83	24	100	53.000					
Delawarsko-Raritanský .	107	2·43 a 1·8	13	300	92.500	1,659.000	0·500	0·340	0·415	1·255
Morriský	164	1·62	33 a 23 žel. z	75	65.500	503.000	0·940	0·290	0·150	1·38
Delawarsko-Hudsonský .	174	1·83	107	135	77.000	1,595.000	0·810	0·140	0·490	1.44

Ač průplavy tyto mají všeliké vady, které vznikly rychlou a lacinou stavbou, a ač železnice všemožným způsobem se snažily je utlačiti, nepodlehly přece a železnice byly nuceny za drahý peníz převésti je do své správy. Tak najala železniční společnosti Filadelfsko-readingská průplav Susquehannský na 999 let za roční nájemné as 435.000 zl. ve zlatě, průplav Shuylkillský za ročních as 1·3 mill. zl. ve zlatě, Delawarský postranní za ročních 375.000 zl. ve zlatě, Lehighský za 330.000 zl. ve zlatě; železnice Pennsylvanská koupila průplavní trať téhož jména z Columbie do Pittsburghu, železniční společnost Polehighská najala průplav Morriský. Samostatným zůstal pouze průplav Delawarsko-Hudsonský, který v posledních létech nese průměrem 9·7%.

Z ostatních průplavů ve Spojených Obcích severoamerických budtež vytčeny tyto, po nichž se r. 1880 vyvezlo přes 700.000 *t* zboží:

Průplav	Zřízen v létech	Délka *km*	Hloubka vody *m*	Plavidel komorových	R. 1880 se rozvezlo zboží *t*	Poznámka
Eriský s odbočkami . . .	1817—1862	636	2·13	72	4,609.000	Spojuje Buffalo s Hudsonem
Champlainský	1817—1837	130	1·83	33	1,201.000	
Cheasepeaksko-Delawarský	—	22·5	2·74	3	959.000	
St. Mary	1853—1855	1·6	5·2	1	1,244.000	Spojuje jez. Hořejší s Huron. a náleží st. Michig.nskému.
Illinoisko-Michiganský . .	1836—1848	164	1·83	15	751.400	

Průplav Eriský a průplav podél slapů řeky **St. Mary** mají největší důležitost pro dovoz **obilí** amerického do Evropy, jak později vytkneme; tímto projíždějí největší parníky jezerní, a ač teprve v létech sedmdesátých postaveno místo komor. plavidel menších plavidlo o šířce komory 24·4 *m*, o délce 157 *m*, na rozdíl hladin 5·5 *m*, tedy jedno z největších průplavních plavidel komorových na světě, nestačí již nyní a pomýšlí se postaviti ještě jedno. Rovněž velikou důležitost má **průplav Wellandský**, kterým se obcházejí slapy Niagarské a jemuž vláda A-ky britské věnuje proto zvláštní péči, poněvadž spojuje veliká jezera sev.-americká s řekou sv. Vavřince. Tato řeka hodí se výborně ku plavbě loďmi o ponoru 4·2 *m* vyjímajíc některá místa dohromady as 70 *km* dl., kde třeba kratších průplavů, a tvoří vodní cestu dl. 1860 *km*. A aby velké lodi mohly ze řeky sv. Vavřince a z jez. Ontaria do jez. Eriského, přestavěn v létech 1874—81 starý průpl. Wellandský z r. 1828 nákladem 25 mill. zl. tak, že jest nyní pouze 48 *km* dl., má hl. vody 4·6 *m* a 25 plavidel komorových. Tato vodní cesta škodí především dovozu obilí do Evropy

přes Nový York, podporuje plavbu přes Montreal a Quebec, tedy přes města **A**-ky anglické. Uvádějíce tento rozkvět vodních cest nesmíme zamlčeti, že mnohé podlehly soutěži se železnicemi a opuštěny jsou, a že tak asi 92½ mill. zlatých nákladu stavebního na zmar přišlo.

Jezera severoamerická přispívají velice k lacinému dovozu obilí ze západních států (zejména jsou Minnesota a Manitoba země »pšeničné«) do přístavů okeánu Atlantského a tím ku prospěšné soutěži tohoto obilí na trzích evropských s obilím evropským vůbec a naším zvláště. Největší jest jezero Hořejší (*Lake Superior*), jižně od tohoto leží Huronské a Michiganské a ještě jižněji jezero Erie a Ontario. Huronské jezero jest spojeno s Hořejším jez. řekou St. Mary 100 *km* dlouhou, jejíž slapy se obcházejí průplavem 1·6 *km* dlouhým. Sev. konec jez. Huronského spojuje Mackinaw s jez. Michiganským, při němž leží nejznačnější obchodní města těchto končin, Milwaukee a Chicago. Jezero Huronské spojuje řeka St. Clair 72 *km* dlouhá s jezerem St. Clairským a toto zase řeka Detroit 43 *km* dlouhá s jezerem Erie, při němž leží důležitá města Toledo, Cleveland, Erie a předůležité obchodní město Buffalo, východiště průplavu Eriského, celkem 636 *km* dlouhého. Erie jest od přírody spojeno s Ontariem řekou Niagarou, avšak za příčinou značného rozdílu hladin vodních, kterýž jest původem světoznámých slapů Niagarských, nemožno užívati tohoto přirozeného spojení ku plavbě, a zřízen proto průplav Wellandský. Veškerá tato veliká jezera jsouce na vzájem spojena podobají se moři, a proto se také plavba na nich rovná spíše plavbě mořské nežli vnitrozemské nebo-li mimomořské jako na jezerech evropských: jestiť tu lodí plachetních i parních o nosnosti skoro 1 mill. tun dohromady, jednotlivé parníky vezou až 2000 *t* (labské lodi možno pouze při ponoru 1·3 *m* naložiti 600 *t*, ale takový ponor dovoluje hloubka vody pouze několikráte do roka). Tím se také vysvětluje, že dovozné po jezerech jest jen něco málo přes čtvrt krejcaru za tunokilometr, a jelikož průplav Eriský spojuje Buffalo s Hudsonem a tímto s Novým Yorkem, lze pochopiti, že za dovoz bushelu obilí z Chicaga do Nového Yorku, t. j. na vzdálenost asi 2300 *km*, platí se průměrem pouze 8·46 centů (48·7 krejc. za hektolitr).

Na posouzenou rozsáhlosti plavby ve Spoj. Obcích sev.-amer. uvádíme tato čísla z r. 1880:

Vodní cesta	Počet parních lodí	Nosnost v tunách	Mužstva lodního	Cestujících za rok	Zboží za rok v tunách
Mississippi horní	366	83.920	4874	1,300.000	3,500.000
Mississippi dolní	315	48.300	3959	1,385.000	1,277.000
Missouri	44	12.100	661	81.000	65.000
Ohio	473	107.470	7090	3,962.000	2,446.000
Hudson	174	25.210	1359	1,974.000	529.000
Jezero severozápadní	947	222.290	9143	1,356.000	4,368.000
Menší řeky	218	9.340	636	774.500	54.000
Průplavy	143	16.980	722	5.500	578.000

K tomu přidati jest ještě lodi plachetní a lodi průplavní; těchto jest asi 9000 o nosnosti asi 1·3 mill. tun. *P.k.*

Železnice jsou poměrně neihustěji roze- jest celkem nízká úroveň vzdělání obyvatelstva, snadnost výživy jinými směry a nedostatek prostředků spojovacích ve vnitru země. Spojené Obce opírajíce se o bohatství suro-

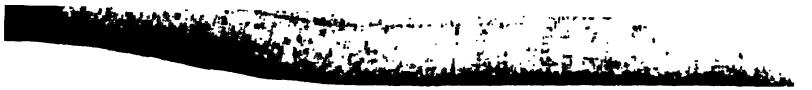

stech, na př. v Chicagu, v Novém Yorku, Clevelandu, v St. Louisu a j. v., nýbrž i svými schopnostmi obchodními a průmyslovými, svou chápavostí, přičinlivostí a politickou pokročilostí požívají nemalé vážnosti v obyvatelstvě, tak že počínají býti tam důležitým činitelem. Ježto však, jak naznačeno, příslušníci národa českého obmezeni jsou hlavně na Spojené Obce, bude o nich v tomto článku a pod heslem Čechové příslušným způsobem pojednáno. *red.*

Dějiny.

Z pověstí zachovaných u starých spisovatelů, zejména u Platóna a Diodóra Sicilského, nelze nijakž dokázati, že by A. bývala známa již starým Řekům, Foiničanům nebo Egypťanům. Také hypothesami sebe smělejšími nelze toho dovoditi. Mnohem pravděpodobnější jest, že A. známa byla Číňanům již v V. stol. po Kr. pode jménem *Fusang*, a že do končin těch koráby čínské zhusta dojížděly; ačkoli pak mínění toto má také mnoho odpůrců (Klaproth, Brettschneider), Neumann dokázal 1864 z letopisů čínských, že krajinou Fusang podlé popisu rozuměti lze pouze Střední A-ku, kdež shledány také stopy zřízení buddhistických.

První Evropané, kteří vstoupili na půdu americkou, byli Normané. R. 982 Erik Ryšavý unikaje před krevní mstou z Norska a nemoha na Islandě najíti útulku, přistal u břehů gronských a založil tam 985 neb 986 osadu, do níž povolal obyvatelstvo z Islandu. Barni plavil se již roku 986 po vých. pobřeží americkém, a Erikův syn Leif r. 1001 nebo 1002 ubíraje se týmž směrem objevil *Helluland* (skalnatá země), *Markland* (lesnatá země) a *Vinland* (révorodá země), tak že dojista pronikl až ke 41° s. š., ne-li dále na jih; jména uvedených krajin vykládají se pravidelně na dnešní Labrador, končiny kolem ústí řeky sv. Vavřince a území při ústí řeky Hudsonu. Objevy tyto povzbudily Normany gronské ke kolonisaci krajin těch, ale nepřátelství tuzemcův a ukrutnosti nových přistěhovalcův úmysly tyto záhy zmařily. Osada na Gronsku vzkvétala utěšeně, tak že později čítala 2 města, na 100 vesnic, 16 kostelův a 2 kláštery; křesťanství ujalo se zde záhy a v Gardaru sídlil od r. 1124 biskup. Odtud podniklo 1266 několik kněží cestu průlivem Lancasterským a Barrowovým snad až za 75° s. š. Normanská osada gronská vzala již ve středověku za své následkem nájezdův eskimáckých; ještě 1381 došla do Evropy zpráva o smrti tamějšího biskupa.

Ačkoli A. již ve středověku podlé zpráv tehdejších mnohými plavci byla navštívena, přece vlastní objevení stalo se zásluhou Janovana Kryštofa Columba (v. t.); neboť od té doby teprve šířila se v Evropě známost o pevnině na záp. polokouli. Maje tři chatrně vyzbrojené lodi španělské vydal se 3. srpna 1492 z přístavu paloského, aby vyhledal směrem záp. cestu do Indie, a přistal 12. října u břehu ostrova Guanahani (nynější Watlings-Island) ve skupině ostrovů Bahamských; téhož roku objevil ještě ostrovy Kubu a Haiti (Hispaniola). Na druhé a třetí cestě v l. 1493—95 a 1498 nalezeny ostrovy Dominica, Marie Galante, Guadeloupe, Antigua, Puerto Rico, Jamaika, Trinidad a dostižena pevnina jihoamerická, tak že v několika létech známo bylo celé souostroví omezující záliv Mexický a Karibské moře a nazvané Západní Indií. Mezitím Benátčan Giovanni Gabotto ve službách anglických (angl. zván Cabot) 1497—98 dospěl na pobřeží labradorské, a Gaspar a Miguel Corterealové 1501 a 1502 objevili Nový Foundland. Columbus na čtvrté cestě své r. 1502 pokoušel se marně nalézti na pobřeží středoamerickém průchod do Tichého okeánu. Šťastný výsledek jeho výpravy nabádal k novým podnikům. Alonso de Hojeda, v jehož průvodu Amerigo Vespucci se nacházel, de la Cosa, Pinzon, Bastida, Juan de Nueva, Gallego a jiní méně důležití plavci prozkoumali v l. 1499 až 1501 sev. pobřeží jihoamerické a vých. břehy Střední A-ky, 1500 Vincente Yañez Pinzon dostal se k ústí řeky Amazonské, a několik měsíců po něm Portugalec Pedro Alvarez Cabral zahnán byl bouří mořskou ke břehům brazilským. Conçalo Coelho a Vespucci prozkoumali 1501—1503 velikou část pobřeží brazilského, Francouz Jean Denis 1506 veplul do zátoky sv. Vavřince, načež s Comartem vydal prvou mapu Nového Foundlandu. Vincente Yañez Pinzon a Diaz de Solis vstoupili 1507 u Belize na půdu yucatanskou, pak 1509 postoupili na vých. pobřeží jihoamerickém až k ústí řeky La Platy, 1512 objevil Ponce de Leon Floridu, 1513 Nuñez de Balboa přešed horstvo na převlace panamské, spatřil poprvé vlny Tichého okeánu, jejž nazval »Jižním mořem«. Diaz de Solis pokusil se r. 1515 obeplouti A-ku podél jižního pobřeží, ale zahynul při pokusu tom na březích La Platy; 1517 Sebastian Cabot (Gabotto) dostal se na počátek průlivu Hudsonova, Cordova přistal na Yucataně a Espinoza plavil se již v Tichém okeáně na záp. straně zálivu Panamského až k zátoce Nicoyské. Když byl 1518 Grijalva prozkoumal pobřeží mexické od mysu Catoche až za Vera Cruz, vypravil se 1519 Fernando Cortez do země této s mocí vojenskou a dobyl jí pro Španělsko, načež dalšími výpravami po suchu nové kraje na severu i na západě seznány jsou.

Záměru Solisova ujal se r. 1519 opět Fernando Magelhães a vydav se podél pobřeží argentinského a patagonského na jih objevil průliv podlé něho nazvaný a dostal se do širého moře, kteréž nazval »Tichým okeánem«. Pascual de Andagoya plul r. 1522 ze zálivu Panamského podél břehu columbijského i ecuadorského, Gil Gonzales d'Avila 1522 a 1523 objevil záp. pobřeží Costariky a Nicaragua, kdežto v Sev. A-ice Florenčan Giovanni de Verazzano ve službách francouzských prozkoumal východní břehy Spojených Obcí a přistal poprvé sev. od Floridy u dnešního Wilmingtonu. Současně ohledali Francisco Pizarro a Diego d'Almagro břehy ecuadorské a peruanské, po nich pak Bartolomeu Ruiz pronikl na jih až za ostrov Santa.

Trujilla; 1522 Estevan Gomez pro- pobřeží Acadie, 1526 Sebast. Cabot lpo La Platě až do Paraguaye. Pizarro . 1532 z Tumbezu a dobyl říše Peruan- ež Almagro 1535 přešed přes Andy se Chile a dal končiny tyto prozkou- k Rio Maule na 35° j. š., tak že jen ší části zůstaly neznámy. 1533 přistal s Cartier v Kanadě, veplul do řeky ince a postupoval proti proudu až do ontrealu, Cortez seznal jižní cíp Ka- missionář Marco de Niza prošel končiny Mexika a Sebastian de azar 1534—38 protáhl úplně Andy bii a Ecuadoru až k řece sv. Magda- Mexika vypraven byl Francisco Ul- ž 1539—40 hluboko do zálivu kalifor- nikl, po něm pak 1540 Hernando n postoupil dále, dostav se až na řeku , kdežto současně s ním po suché zemi z de Coronado prozkoumal severo- krajiny Mexika. Alonso de Camargo e skrze Magelhãesův průliv do Tichého ohledal (1539—40) západní pobřeží pa- é a chilské až do Peru, Orellana pak dal se z Quita k řece Amazonské a pla- o ní až k ústí jejímu. R. 1537 zabral ndo de Soto jihozápad. Floridu pro ko, François de la Roque de Ro- zmocnil se jménem krále francouzského a Acadie, Jean Ribaut objevil roku v. Floridu a zmocnil se jí pro Francii. ncis Drake na plavbě své kolem světa o objevil Ohňovou zemi a hledaje od průchod do Atlantského okeánu pro- l velkou část záp. pobřeží severoame- až ke 48° s. š. a prohlásil území to ménem »Nový Albion« za državu angli- o něm následoval 1384 sir Walter h zmocniv se Virginie, kterouž potom d Greenville důkladněji procestoval. Falklandovy objevil r. 1593 Richard ns, ačkoli již před ním Davis a Ca- je byli spatřili, 1595 navštívil Raleigh u, 1596 podnikl Sebast. Vizcaino cestu lca do Port San Sebastian a prozkou- ud pobřeží na 100 mil dále na sever. n Henry Hudson vnikl 1600 do prů- álivu, jež nyní nesou jeho jméno, 1611 vstoupil Holanďan Jan Mayen na dle něho pojmenovaný, Angličan Baf- evil záliv téhož jména. Holandská vý- . 1615. již řídili Jakob le Maire a Corne- an Schouten, navštívila Ohňovou zemi vila, že ostrov tento není částí nějaké evniny na jihu, ale že přísluší k A-ice, průliv Le Maireův a mys Hoornův, však teprve 1643 Hendrik Brouwe . R. 1613 cestoval Johann Georg Olden- o Brazilii a v poříčí řeky La Platy, na přeplul 1648 kozák Dešněv poprve přes ozdělující Asii a A-ku, 1669 de Gross- ronikl s tlupou Indiánů po suché zemi y až k zálivu Hudsonovu. Carolina za- est 1622 od Angličanův a 1680 i Penn- e. Dánové zmocnili se 1653 některých ů v moři Karibském a Holanďané osa- dili 1668 část Guayany. Z Kanady dostihl 1682 Lassalle břehů mississippských a sledoval řeku tuto až k jejímu ústí; Cowley navštívil r. 1684 poprvé ostrovy Galapagos. Německý missionář P. Samuel Fritz procestoval 1707 značné části v Jižní A-ice a vydal mapu Amazonské řeky, téhož pak roku minorita Louis Feuillé prodléval na ostrovech Antillských, vydal mapu Karibského moře a odebral se potom do Peruanska a Chile, kdež astronomicky určoval jednotlivá místa a také k poměrům botanickým přihlížel. R. 1725—28 na plavbě se strany asijské spatřili Bering a Čirikov pobřeží Aljasky; Jones a Middleton stanovili 1741 hranice zálivu Hudsonova a od západu pak Bering, Steller a Delisle de la Croyère vstoupili na půdu Aljasky. Jesuita Manuel Ramon zjistil 1744 bifurkaci řeky Rio Negro plaviv se z ní po rameni Casiquiare až do Orinoka.

Když r. 1746 anglický parlament vypsal cenu 20.000 £ na objevení cesty do Indie kolem A-ky směrem sev.-záp., vzpružila se v končinách těchto opět činnost, před tím poněkud ochablá; r. 1747—75 prozkoumali Burnaby a Hutchinson krajiny na sev.-záp., Kalm a Löffling A-ku španělskou, John Byron Patagonii a ostrovy Falklandovy, Carver od 1763 Kanadu, kterou tehdy Francie Angličanům odstoupila; de Pages bral se nejprve po řece Mississippi vzhůru, na to podél toku Red Riveru a uveřejnil první mapu těchto dosud neznámých krajin; Samuel Hearne pronikl daleko na sev.-záp. doraziv po dvou marných pokusech r. 1769—72 až k řece Coppermine, jejíž tok potom až k ústí sledoval. V l. 1775—1778 odhalil konečně Cook závoj s krajů na nejzazším sev.-západě nad 45° s. š. proniknuv podél pobřeží skrze Beringovo moře až za mys prince Waleského, po něm pak 1786 Lapérouse, 1791-95 Vancouver a Broughton prozkoumali důkladně záp. pobřeží severoamerické až k 61° s. š. a objevili ústí řeky Columbie, když byl před tím Galliano nalezl průliv, kterýž odděluje ostrov Vancouver od pevniny; na pevnině dostihl Frobisher 1778 jezera Athapasky, Pierre Ponde 1780 jez. Otročího, Mackenzie 1789—93 podél řeky jeho jménem nazvané stihl až k Ledovému moři, David Wood pak cestoval v krajinách odtud dále na sev.-záp. ležících.

Na počátku XIX. stol. byla A. mimo severní pobřeží v hlav. obrysech svých známa, a proto neshledáváme se odtud více s velikými objevy zeměpisnými, ale další péče věnována jest důkladnému vědeckému prozkoumání jednotlivých částí. V té příčině stala se epochální cesta Alexandra Humboldta a francouzského botanika Aimé Bonplanda v l. 1799—1803; prozkoumavše končiny jihoamerické na rovníku, poříčí Orinoka, Columbii a Ecuador, kdež mimo jiné vystoupili na horu Chimborazo, která do nedávna za nejvyšší vrchol A-ky byla pokládána, obrátili se na ostrov Kubu a do Mexika, prozkoumali tam vysočinu Toluckou a změřili výšku Popocatepetlu a Iztaccihuatlu.

Severní a střední A. Roku 1803 bádal Krusenstern na sev.-záp. pobřeží, 1804 Mac Kinneir cestoval po angl. ostrovech v Západní Indii, Michaux v horách Alleghanských, Lewis a Clarke prozkoumavše vrchovisko řeky Missouri pronikli až k Tichému oceánu a zjistili tok řeky Columbie i jejích přítoků. Proslulý ornitholog Audubon počal 1810 cesty své po lesích severoamerických, 1815—18 prodléval Kotzebue na sev.-záp. pobřeží, kdež objevil záliv dle něho nazvaný, 1820 Schoolcraft a 1823 Beltrani počali výzkumy své v sever. končinách Spojených Obcí, zejména na vrchovisku mississippském. R. 1819—20 major Long postoupil po řece Missouri vzhůru až ke Skalným horám, jež poprvé vědecky prozkoumal a vydal se 1825 do krajin na jihu jezer kanadských a v okolí jezera Winipežského. Současně s Parrym, kterýž se vydal do Ledového moře, aby nalezl na sev.-záp. cestu kolem A-ky, vedl Franklin 1819—22 svou první výpravu po suché zemi k řece Coppermine a po druhé r. 1825 s Richardsonem, Hoodem a Backem pustil se podél řeky Mackenzie až k moři a odtud po břehu dále na západ. V l. 1822—24 zoolog Pöppig konal studia na ostrovech Antillských a ve Spojených Obcích. Malíř Catlin, jenž 1830—40 navštívil téměř všecky indiánské kmeny v Sev. A-ice, získal si o národopis velikých zásluh. Od r. 1832 cestovali Washington Irving a La Trobe v západ. částech Spojených Obcí, hlavně v prériích, a podali důležité zprávy o Indiánech západních; Back, průvodce Franklinův, objevil na cestě, kterou podnikl 1833—35 s Kingem do rovin na sev. pobřeží, Velkou Rybí řeku i dospěl až do země krále Viléma, a brzo na to prozkoumali Dease a Simpson část pobřežní dosud neznámou. R. 1842—45 Frémont podnikl tři výpravy přes Sierru Nevadu do Kalifornie, kterouž r. 1846 pro Spojené Obce zabral. Když 1848 objevena v Kalifornii ložiska zlata, vyslána tam vědecká kommisse řízená Whitneyem. Stansbury 1849 prozkoumal jez. Utah, Möllhausen zabýval se badáním ethnografickým v Oregonu, Bartlet a Gray navštívili 1849—53 Texas, Nové Mexiko a Kalifornii. Střední A. a Mexiko byly od r. 1849 často procestovány. Z nařízení vlády Spojených Obcí prozkoumal Mac Clelland 1852 a 1854 neznámé téměř vrchovisko Red Riveru a Ria Brazos a 1853 počaly důkladné výzkumy a přípravné práce ke stavbě dráhy tichomořské, řízené Humphreyem, k němuž vynikající badatelé, Warren, Hayden, Palliser, Sullivan, Blakiston, Gladman, Hind, Dawson a j. se připojili. Na dálném severu pronikli 1855 Anderson a Stewart podél Rybí řeky až k moři. R. 1860—1862 trávil Hall u zátoky Frobisherovy mezi Eskimáky podnikaje výpravy do okolí, načež 1864—69 postoupil od Repulsebai až k zemi krále Viléma. Milton prozkoumal 1862 poříčí Red-Riveru, francouzský missionář Abbé Petitot 1862—74 celé úvodí řeky Mackenzie a vydal velmi podrobnou mapu končin oněch. Ruská výprava vyslaná k záp. pobřeží stanovila 1863 tok řeky Stekinu, Rob. Brown prozkoumal velmi důkladně ostrov Vancouver (1863—66) a průvodce jeho Leech 1868 dokončil práci tuto. Velmi záslužné jsou výzkumy Dallovy a Whymperovy od r. 1865, pak Schwatkovy od 1883 v territoriu Aljasce a na sousedních ostrovech. Vynikající místo přísluší výzkumům v Mexiku, podniknutým za franc. okkupace (1864—66), jež provedl hlavně Dollfus; k nim druží se badání Seebachova od 1863, Seemannova 1864, Habelova od 1864 a Berendtsova od 1866 ve Střední A-ice.

Od let sedmdesátých děkujeme výzkumy zeměpisné hlavně kommissím, kteréž jednotlivými vládami do krajin dosud neznámých se vysílají. V Britské A-ice pokračovali roku 1870 Austin a Russel v pracích Bellových u jezera Nipigonského, Selwyn a Richardson pokročili odtud až k řekám Saskačevanu a Nelsonu, Bell prozkoumal r. 1877 vých. pobřeží zálivu Hudsonova. V krajích severozápadních konány za příčinou stavby kanadské tichomořské dráhy rozsáhlé studie, o nichž r. 1877 zprávu podal inženýr Sandford Fleming. Geolog Dawson prodléval roku 1878 v Britské Columbii a na souostroví králové Charlotty, kapitán Jacobson nashromáždil na Vancouveru, v Columbii a Aljasce bohaté sbírky národopisné pro berlínské ethnogr. museum, Sproat prozkoumal r. 1883 z nařízení vládního některé okresy v Columbii, Chittenden r. 1884 ostrovy králové Charlotty, Boas r. 1886 Vancouver, A. Bowmann pokračoval ve svých výzkumech v Britské Columbii, R. Mc Connell na vých. svahu Skalných hor, J. O. Tyrell a D. B. Dowling mezi řekami Bow a Saskačevanem, A. C. Lawson vyměřil Rainy Lake a Lake of the Woods. Velmi důležita jest cesta okružní, již podnikli A. P. Low a J. M. Macoun k jezeru Deer, zálivu Hudsonovu a odtud k jezeru Winipežskému; Bell prozkoumal vrchovisko řek Albany a Ottawy i rozvodí mezi zálivem Hudsonovým a jezery Kanadskými. Velkou výpravu vedl Dawson na sev.-záp. k hranicím Aljasky, kdež vyzpytováno rozvodí mezi Jukonem a řekou Mackenzie a toky Pellyriveru a Lewisriveru. Ve Spojených Obcích počal r. 1869 soustavný výzkum krajin záp. hlavně v ohledu geologickém: Nebraska, Montana, Colorado, Wyoming, Nové Mexiko a Utah byly řádně vyměřeny. Různé kommisse vědecké byly r. 1879 rozpuštěny a na místo jich utvořena jediná, jíž v čelo postaven geolog Clarence King, na jehož místo r. 1880 nastoupil Powell. Territorium Aljaska stalo se v nejnovější době oblíbeným působištěm mnohých badatelů. V Mexiku pracováno v novější době málo, ačkoli velká část republiky této ještě ani řádně vyměřena nebyla a také geologie, přírodní i národopisné poměry její ještě hojně látky ke zkoumání poskytují. Mimo uvedenou již kommissi francouzskou prodléval zde roku 1874 ruský meteorolog Vojejkov, Thielmann vystoupil r. 1876 na Popocatepetl. Velmi důležity pro výzkum země byly r. 1887

a 1888 přípravné práce pro stavbu průplavu středoamerického, jež řídil inženýr Menocal. Na ostrovech proveden r. 1869—70 úplně topografický a geologický výzkum San Dominga.

Jižní Amerika. Po velké cestě Humboldtově a Bonplandově, kteráž v Evropě vzbudila neobyčejnou pozornost, vydal se r. 1805 do Jižní A-ky Stevenson, jenž na cestách po Chilsku, Peru a Columbii setrval až do r. 1823. Pařížskou akademií vyslán byl r. 1826 až 1833 d'Orbigny do Již. A-ky, kdež prošel Brazilii, Paraguay, sev. Argentinu, Chile a Peru; Pentland od r. 1825 a Pöppig roku 1826—32 prozkoumali pohoří Andské v Chilsku a Peru; Pentland zdržel se později delší dobu v Bolivii a označil Soratu za nejvyšší horu jihoamerickou na místě Chimboraza. R. 1833 Darwin a Descalzi vydali se do pořící Rio Negra v Patagonii, Boussingault vystoupil na Chimborazo. Po Brazilii putovali Tschudi r. 1838—43, pruský princ Adalbert r. 1842, Seemann od r. 1848, Bibra r. 1849, v létech pak 1843—47 prodlévala tam velká výprava francouz., již řídil Castelnau; Catlin od r. 1852 navštívil téměř všecky kmeny indiánské a botanik Holton Novou Granadu, dosud málo známou. R. 1865 vydala se velká výprava, vyslaná Američanem Thayerem a řízená slavným Agassizem, k Amazonské řece, načež Agassizův pomocník Hartt pokračoval u výzkumech jeho v rozličných částech Brazilie. Prof. Orton od r. 1866 prozkoumal horní tok Maraňonu v Peru, načež se po něm plavil až k ústí a r. 1873 podnikl tutéž cestu, avšak směrem opačným. Z průvodu jeho oddělil se Miers, jenž r. 1867 do úvodí Orinoka se vydal a bifurkaci jeho blíže prozkoumal. O zeměpis Peruanska a Bolivie nemalých zásluh zjednal si Raimondi hojnými cestami od r. 1850, zejména však r. 1864—66. V následujících létech jeví se u výzkumu Jižní A-ky velmi čilý ruch, a spatřujeme hlavně dva směry: na vých. Kordiller jedná se především o nalezení nových cest obchodních, zejména po Amazonské řece, přítocích jejích a La Platě, na západ pak převládá zájem vědecký soustředěný ponejvíce ve studiích horopisných, geologických a archaeologických. V severozáp. končinách (Columbie, Ecuador, Venezuela, Peru, Bolivie) prozkoumal admirál Tucker r. 1868 až 1874 s dobrým výsledkem přítoky Ucayalské, Reiss a Stübel r. 1868—76 konali studia horopisná a geologická, prozkoumavše zejména důkladně vysočinu kolem Quita a vystoupivše poprvé na Cotopaxi (5943 *m*). Námořní důstojník americký, Selfridge, podal r. 1870 a 1873 důležité zprávy o průplavu Panamském, rovněž pak Wyse r. 1876—77. O Columbii podával od r. 1880 zajímavé zprávy Friedr. von Schenk, jenž scestoval státy Antioquii, Cauku, Tolimu a Cundinamarku. Na vých. Jižní A-ky (Guayana, Brazilie, Paraguay) stále Amazonská řeka s přítoky svými přední místo zaujímá. Do neznámého vnitra Guayany, kdež r. 1869 Angličan Ch. Brown studia konal, vydal se r. 1877—78 Francouz Crevaux, postoupil po řece Maroni až k pohoří Tumuc-Humackému a odtud k řece Amazonské, roku 1879 po Oyapoku podobným směrem k jihu se bral, načež r. 1880 se obrátil do pořící Orinoka a řeky sv. Magdaleny. Po něm Fournereau plavil se po řece Maroni, zoolog Everard Im Thurm a H. J. Perkins r. 1884 vystoupili poprvé na planinu horstva Roraimského, po nich pak totéž vykonal botanik F. Dressel, professoři lejdské university Martin a Suringar prozkoumali r. 1884—85 državu nizozemskou v Guayaně i ostrovy Curaçao, Aruba a Bonaire, Ten Kate zabýval se na pobřeží od r. 1885 poměry národopisnými a konečně Cudreau prozkoumav vrchovisko ř. Maroni vyslán byl r. 1887 do pohoří Tumuc-Humackého vyhledat rozvodí mezi ř. Amazonskou a řekami guayanskými. V Brazilii plukovník Church a inženýr Keller zkoumali r. 1869 v pořící Madeiry za příčinou zamýšlené dráhy kolem peřejů jejich, r. 1873 Ch. Brown, vyslaný od vlády anglické, zabýval se studiem ř. Amazonské a přítoků jejích, hlavně jižních; r. 1875 zřízena vedením prof. Hartta kommisse pro geologický výzkum celé říše a r. 1876 počaty práce k vydání velké mapy Brazilie, ale záhy od toho upuštěno. Na upravení hranic mezi Brazilií a Venezuelou vypravena v l. 1879—84 kommisse, která také v ohledu zeměpisném nové výzkumy zjednala. Zeměpisná společnost v Riu de Janeiro vyslala nejnověji setníka Tellesa a poručíky Pirandu a Villeraye na vrchovisko Tocantinsu. O Paraguayi mimo starší zprávy Renggerovy, Sellovy, Beauchampovy, Miersovy a Headovy, jsou z nejnov. doby Töppenovy z r. 1883—84 a Försterovy 1883—85, kteřížto oba zemi tu scestovali za účely kolonisačními. Nejjižnější části pevniny americké (Argentina, Patagonie, Chile) byly v poslední době hlavně péči svých vlád velmi svědomitě zkoumány. Za výprav proti Indiánům v pampách 1878, 1879 a 1880 vykonány mnohé výzkumy. V nejnovější době získali si o výzkum Patagonie zásluhy Carlo Moyano od r. 1877 a 1883—84, Rogers a Ibbar 1880, Steinmann a Roncagli 1882, Sorrondo od 1886, Augustin de Castillo 1887, jenž dokázal splavnost řeky Gallegos a nalezl uhelná ložiska. Rio Desado prozkoumali 1883 kapitán Villarino a 1884 Ramon Lista. Úvodí řeky Chubutu jest oblíbeným působištěm podplukovníka Fontany, jenž 1885—86 velmi důkladně je prozkoumal a 1888 opět se vydal k pramenům jeho. Sev. Patagonii scestoval Lino O. de Roa, jezero Nahuel Huapi, odkudž Rio Negro vytéká, navštívil O'Connor. Ohňová země prozkoumána byla 1882 od argentinskoitalské výpravy pod Bovem. Ve vlastní Argentině koná professor Brackebusch od 1875 rozsáhlé cesty geologické po krajinách hornatých. R. 1886 vypravena byla kommisse k upravení hranic mezi Argentinou a Brazilií, od níž se očekává mnoho nových zpráv zeměpisných. Kapitán F. W. Fernandez dokazuje určitě na základě cesty své r. 1886—87, že Araguay-Guazú jest pravým ústím Picolmaya, kterážto otázka má také význam politický, neboť rozhodnutím presi-

denta Spojených Obcí severoamerických roku 1878 přiřčeno bylo Gran Chaco až k ústí Picolmaya Paraguaysku. R. 1887 vydal se Thouar po druhé do provincie Gran Chaco, kdežto Kurtz a Bodenbende r. 1887—88 zkoumali Andy v provincii Mendoze. V Chile cestoval 1882—83 Güssfeldt po Andech na hranici chilskoargentinské a r. 1883 po skončené válce s Peru a Bolivií dala vláda chilská nově dobyté území prozkoumati; inžen. Villanueva cestoval po prov. Tacně, setník Boonen po prov. Tarapacá, Alex. Bertrand 1884 po territoriu Antofagasta de la Sierra. San Ramon 1883—84 badal v území sev. od Copiapó, německý kapitán Plüdemann nalezl v téže době mezi ostrovy Wellingtonovými nový průliv dobře chráněný, kterýž r. 1885 od chilského kapitána Serrana znovu prozkoumán, a zároveň ohledáno též na pevnině rozvodí mezi Tichým a Atlantským okeánem. Roku 1884 scestoval Bertrand záp. část Ohňové země, náležející Chilsku, 1885 vypravena do Andů kommisse řízením prof. Philippiho, kdež zároveň Walverde průsmyky prozkoumati měl, a 1886 Moyano a Plageman badali v horách andských. V nejnovější době od 1887 dokončeny přípravné práce k nové dráze železné z Victorie v territoriu Angolském do Osorna, načež inženýr V. A. Lastarria vydal mapu vyměřeného území, která přináší mnoho nových údajů.

Literatura: Palacký J., Zeměpis všeobecný vědecky srovnávající, Praha 1857 až 1860; Přírodnické poměry Ameriky, Praha 1864; Statistika Jiho- a Středoameriky, Praha 1864; Amerika, dle Fr. Hellwalda vzdělal Jakub Malý v Praze; Alex. v. Humboldt a Aimé Bonpland, Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau continent fait en 1799—1804, 3 sv., Pař. 1815—1831; Humboldt a J. Oltmann, Untersuchungen über die Geographie des neuen Kontinents, 2 sv., Pař. 1810; Humboldt Alex. v., Examen critique de l'histoire de la géographie du Nouveau continent etc., 5 sv., Pař. 1814 až 1834; Pittoreske Ansichten der Kordilleren und Monumente amerikan. Völker, 2 sv., Stuttgart 1810; Kosmos, Berlín 1845—1858; Long, Porter a Tucker, America and the West-Indies, geographically described, Londýn 1843; Andree, Amerika geographisch und geschichtlich, Brunšvík 1851; Frisch, Die Staaten von Mexiko, Mittel- und Südamerika bis 1850, Lubek 1853; Schoolcraft, Personal memoirs of a residence of thirty years whith the Indian Tribes on the American frontiers, Filadelfie 1853; Scenes and adventures in the semialpine region of the Ozark Mountains of Missouri and Arkansas, Filadelfie 1853; Historical and statistical information, respecting the history, condition and prospects of the Indian Tribes of the United States, 6 sv., Filadelfie 1851—68; J. E. Wappäus; Handbuch der Geographie und Statistik des ehemaligen spanischen Mittel- und Süd-Amerika nebst den europ. Besitzungen, Lipsko 1863—70; Wappäus a Delitsch, Handbuch der allgemeinen Geographie von **A.**, Lipsko 1855—71; Brownell, North- and South-America illustrated; from its first discovery to the present administration, 2 sv., Hartford 1863; Scherzer, Aus dem Natur- und Völkerleben im tropischen **A.**, Lipsko 1864; Watterton, Wanderings in South-America, the Northwest of the United States and the Antilles, Londýn 1871; Thielmann, Vier Wege durch **A.**, Lipsko 1879; Becher, A trip to Mexico being notes of a journey from Lake Erie to Lake Tezcuco, Toronto 1880; Treutler, Fünfzehn Jahre in Süd-**A.** an den Ufern des stillen Oceans, Lipsko 1881; Porter, The West, Chicago 1882; Crevaux, Voyages dans l'Amérique du Sud, Pař. 1883; J. A. Schuhmacher, Südamerikanische Studien, Berlín 1884; Zöler, Pampas & Anden, Sitten- und Kulturschilderungen aus dem spanisch redenden **A.**, Berl. a Stuttgart 1884; Semler, Das Reisen in und nach Nord-**A.** und den Tropenländern, Wismar 1884; Ball, Notes of a Naturalist in South-America, Londýn 1887; Morton, American ethnography, Philadelphia 1839; Waitz, Anthropologie der Naturvölker, sv. 3.—4., Lipsko 1862—64; Hellwald, Die amerikanische Völkerwanderung, Vídeň 1866; Martius, Beiträge zur Ethnographie u. Sprachenkunde **A**-s, 2 sv., Lipsko 1867; Brinton, The myths of the New World, a treatise of the symbolism and mythology of the red race in America, Nový York 1868; Bancroft, The native races of the Pacific States of North America, 5 sv., Lipsko 1875; Powell, Annual report of the Bureau of Ethnology, Washington 1881—84; Williams, History of the negro race in America, 2 sv., Boston 1882; Ratzel, Völkerkunde, sv. 2., Lipsko 1887; Macgregor, The progress of America from the discovery of Columbus to the year 1846, 2 sv., Lond. 1847; Kottenkamp, Geschichte der Kolonisation **A**-s von der Entdeckung an bis auf unsere Zeit, 2 sv., Frankfurt 1850; Handelmann, Gesch. d. amerikanischen Kolonisation etc., Kiel 1856; Kunstmann, Die Entdeckung **A**-s nach den ältesten Quellen dargestellt, s atlantem, Mnichov 1859; Kohl, Geschichte der Entdeckungen von **A.**, Bremen 1861; De Costa, The Pre-Columbian discovery of America by the Northmen, Albany 1869; Gravier, Découvert de l'Amérique par les Normands, Paříž 1874; Peschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, Stuttgart 1877; Andree, Der Kampf um den Nordpol, Lipsko 1882; Hellwald, Im ewigen Eis, Geschichte der Nordpolfahrten, Stuttgart 1882; Weise, History of the discoveries of America to the year 1525, Nový York 1882. Nejnovější odborný materiál uložen jest v zeměpisných časopisech, zejména v »Annual reports of the Smithsonian Institution«, »Bull. of the American Geographical Society«, »Le Mouvement Géographique«, »Tour du Monde«, »Revue Géographique Internationale«, »Proceedings of the Royal Geogr. Society«, »Petermanns geogr. Mittheilungen« a j. Úplně snesena je literatura v díle Sabinově: Bibliotheca americana, Nový York 1872 a n. — Mapy: Mimo mapy v příručních atlantech Schraderově, Cortambertově, Stielerově důle-

žity jsou: Mappa da America septentrional v měř. 1:10,000.000 v Pař. 1886; General map of North America, constructed from the best authorities, Londýn 1887; Schrader & Prudent, Cart de l'Amérique du Sud v měř. 1:6,000.000, Pař. 1887; N. Kaulbars, Karta Južnoj A-ky v měř. 1:6,300,000, Petrohrad; South America. Railway Map 1:6,970.000 Londýn 1885.

Amerikanismy jsou slova a rčení americké angličiny, kterých v Anglii buď neznají nebo v jiném smyslu užívají. Tyto zvláštnosti vyskytují se více v mluvě obecné než v jazyku spisovném, a velmi zřídka u spisovatelů, kteří za klassické pokládáni bývají. Jsou pak ty výrazy dvojího druhu podlé toho, skládají-li se z nových slov značících nové pojmy nebo z kořenů staré angličiny vyplněných novým významem. K nim druží se ještě slova z cizích řečí přijatá a s nynější angloameričinou srostlá, jmenovitě názvy zeměpisné a t. d. Tak jsou původu indiánského netoliko jména mnoha toků a krajin (Potomac, Alleghany), nýbrž i některé frase, jako *to bury the hatchet* (zahrabati sekyru, t. j. uzavříti mír). Než do angloameričiny přešla i vlastní jména z řečí jiných národů evropských, kteří před rozšířením angl. živlu v Sev. Americe byli osazeni. Tak novoyorská třída *Bowery* jest vlastně *bouvery* (zahradní altán) starých hollandských guvernérů, *Beaufort* památka po franc. hugenottech v Jižní Karolině. Z nepatrného počtu zcela nových slov stůjž zde na př. *cancus*, tajná politická schůze, jež povstalo z *calk-house* (dům ucpavače lodních děr v Bostoně, kde patrioti před revolucí se scházívali). Přezdívka Angličanů *Yankee* jest indiánská zkomolenina franc. slova *Anglais* a j. Veliký jest i počet slov, která v Americe mají jiný význam než v Anglii: angl. *clever* (čiperný) jest v Americe tolik co roztomilý, angl. *wagon* (těžký vůz) tolik co lehký vozík, *creek* (malý mořský záliv) tolik co říčka a t. d. Železnice sluje v Anglii *railway*, v Americe *railroad* a angl. zavazadla *luggage* proměnila se v amer. *buggage*. — Zeměpisné rozdělení států amerických jeví se i v charakteristických odchylkách řeči. Kdežto Angličané při všem jen myslí (*think*), obyvatelé v novoanglických státech hádají (*guess*), ve státech středních očekávají (*expect*), na jihu počítají (*reckon*) a na západě uvažují (*calculate*). Zvlášte západ hemží se **a.**, které až v hantýrku přecházejí. Celkem jsou **a.** přirozené jazykové zjevy, vzniknuvší v Novém světě jako nové výrazy nových poměrův a požadavků. — Viz: The English language in America v »Cambridge essays« (1855); Dictionary of americanisms od Bartletta v Novém Yorku 1858; Supposed americanisms od A. L. Elwyna a nejlepší ze všech spisů podobných The English of the New World od prof. Schele de Vere v Londýně 1873.

Amerikanisté vytkli si za úkol vědecky prozkoumati amer. starožitnosti. První schůzi měli r. 1875 v Nancy (ve Francii), druhou, již předsedal král hollandský, r. 1877 v Lucemburku, třetí r. 1879 v Brusselu a čtvrtou r. 1881 v Madridě, kde za předsednictví králova ministři španělští a vynikající učenci cizozemští účastnili se jednání. Badání historické usiluje rozřešiti otázku, kdo dávno před Columbem Ameriku objevili, zda Foinikové, Židé, Welšané nebo Norové. V čele hnutí toho stojí Německo, o čemž svědčí i americké museum v Berlíně. R. 1883 sjel se kongress v Kodani, kde švédský učenec Carl Christian Rafn obdařil svět sbírkou pověstí, v nichž Norové činí nároky na původní objevení Ameriky.

Amerikánka viz Tiskací stroj.

Amerling: 1) **A.** Karel Slavomil (Slavoj), spisov., paedag. a filosof český, nar. 18. září 1807 v Klatovech; odtud se psával Strnadem Klatovským. Vystudovav školy latinské ve svém rodišti — při čemž přiučil se i francině, angličině, hebrejštině a sanskrtu — a dva ročníky »filosofie« ve Vídni mínil oddati se stavu kněžskému. Avšak nepříznivé okolnosti překazily jeho úmysl. I odebral se do Prahy a byl po dvě léta vychovatelem v bohaté rodině měšťanské; potom studoval na pražské universitě vědy lékařské a přírodní i filosofii vůbec. V l. 1833—37 byl assistentem »nerostozpytu a živočichozpytu« J. S. Pressla, professora při universitě pražské. Ve známost širších kruhův uvedl se některými pracemi v časopisech (zejména *Zprávami o duchovním životě nynějších časů* v Časop. Musea a *Člověk velká pohádka* ve »Vlastimilu«), přednáškami alumnům (o krasovědě a zdravovědě), ještě více pak povzbuzováním mladých druhů svých, t. zv. »stálců«, k činnosti vědecké a literární i k okázalejšímu užívání jazyka českého u veřejnosti a v »lepších« společnostech. Brzy po promoci za doktora veškerého lékařství stal se **A.** tajemníkem a správcem sbírek hraběte Kašpara Sternberga a to na dvě léta; přivedlo **A**-ovi předčítání nedoslýchavému hraběti zánět plic, ze kterého se vybrav vzdal se svého místa a vydal se na cesty po Rakousku, Italii, Švýcarsku, poloostrově Balkánském. Po návratu z cest vykonával **A.** v Praze praxi lékařskou. Chtěje v lidu jaksi ztrnulém tísni politickou i netečném pro zájmy kulturní vzbuditi smysl pro ušlechtilejší snahy a práce založil »spolek ctnostných« z mladších řemeslníků, jimž vykládával o technologii, krasovědě, náboženství a mravouce.

Hlavním však cílem snah jeho v l. 1839 a 1840 bylo zřízení velkolepého, národního vychovavacího ústavu, »Budeč« zvaného; v něm měli býti vychovávání »pravonárodní« učitelé, vzorní průmyslníci i důkladně vzdělané vychovatelky, matky, manželky a hospodyně. Dokonání a udržení »Budče« (v. t.) se však nezvedlo a **A**-ovi posléze nezbývalo, než dáti si budovu odkoupiti od hr. Thuna, což stalo se r. 1848, kdy **A.** sám jmenován ředitelem první c. k. vzorní hlavní školy české, jež později na nynější c. k. ústav ke vzdělání učitelů (na Novém městě v ulici Panské) přetvořena a také dlouho »Budčí« nazývána. **A.** ve staré »Budči« i na pražské škole průmyslové (tu po 12 let) horlivě přednášíval řemeslníkům; učitelům vykládal v téže »Budči« o fysiologii, psychologii, anthropologii a paedagogice v ho-

dinách večerních. Také pořádal tu **A.** přednášky pro vlastenecké paní a dívky pražské, které daly podnět k založení zvláštního ústavu ke vzdělání dívek, jejž chof **A**-ova až do r. 1870 vedla. Na vzorné škole a ústavě učitelském odchovával **A.** učitelstvo české až do r. 1868, kdy byl z příčin politických do výslužby dán.

Nejjadrněji myšlénky své o soustavě národního školství podal **A.** již r. 1848 školní sekci Národního výboru. V návrhu dotčeném všestranně stanoví účel škol národních ukazuje na potřebu vzdělávání harmonického, na přednost věcné stránky učení oproti dobné, na koncentrační osnovy, na stálou všeho učiva spojitost, na dbaní prostorových a časových poměrů dítěte; vytýká pak nedostatečnost domácí výchovy, potřebu všestranného názoru ve školách i prací ručních, potřebu vzájemného souhlasu všech kategorií škol a potřebu souladu mezi školou a zřízeními státními. Národní školy dělí **A.** na školky, přípravovny a věcnice. Později **A.** tyto základy své soustavy vychovavací podstatně pozměnil.

Po r. 1868 obrátil **A.** ducha svého ke studiím národohospodářským a zahloubal se ve zkoumání přírodních zvláštností země České. I založil k vyšetřování hospodářských a přírodních poměrů Čech již r. 1869 společnost fysiokratickou. R. 1871 stal se ředitelem a lékařem pražského ústavu idiotův, založeného k jeho podnětu od spolku paní sv. Anny, a spravoval ústav ten až do své smrti dne 2. listopadu 1884.

V tomto zaměstnání zabýval se rozsáhlými studiemi filosofickými a novou soustavou vychování a vyučování, kterou »essencielní« nazval. Zevním prostředkem té výchovy jsou u **A**-a škola denní, jež pojmy naučné do čtyř řad svádí, škola týdenní se sedmi řadami pojmů, škola měsíční se dvanácti řadami pojmův a škola roční; v každé »škole« pojmy srovnány jsou v názorných tabellách tak, že náležá se jedenkaždý v řadě vodorovné a v řadě svislé; i lze žákům vštěpovati je jednak postupem časovým, geneticky, jednak uváděním vztahů psychologických a logických. Soustava vychování essencielního u **A**-a neomezuje se na člověka jediného, než rozšiřuje se na celé rody, národy i státy, stávajíc se tak ideálným nákresem tělesného, mravního a národohospodářského obrození celého světa.

Literární činnost **A**-ova byla rozsáhlá a všestranná. Většina spisův **A**-ových věnována jest popularisování a rozšiřování přírodních věd ve školách. Ovšem neunikl **A.** vlivu přírodní filosofie (Okenovské), aniž podařilo se mu překonati obtiže českého názvosloví, takže pro méně přiměřený výběr fakt, nadbytek obsahu, řeč příliš strojenou a až do nejasnosti vyzdobenou, nedodělaly se spisy jeho toho úspěchu, jako obrazy k názornému vyučování přírodovědeckému, které pro školy vydal a jež jsou vůbec prvé původní české pomůcky učebné. **A.** psával z oboru věd přírodních, technologie, hospodářství, paedagogiky a filosofie do časopisů četných; samostatně vyšly: *Květomluva* 1833; *Přátelům štěpařství* (illustrované tab.) 1836; *Knížka o hmyzech* (pro dítky), poprvé 1836; *Pojednání o malbě* 1837; *Promyslový posel* (spis pro lid obecný) 1840 a 1846, v němž vydána za část 1. *Lučba čili chemie řemeslní* (s přílohami »Křímky čili rostliny na Alpách« a »Naučení pro lid domácí o domácích jedech a protijedech«); *Přehlední tabule* 1. *Lučby minerální*, 2. *Lučby rostlinné* 1840; *Lučebné zkoumání na suché cestě* 1846; *Nedělní listy pro řemeslníky* 1847; *Příruční knížka pro sběratele přírodnin* 1849; *Jedovaté rostliny v Čechách, na Moravě, v Slezsku a na Slovensku* (atlas s malov. obrazy) 1850; *Mapa přírodnická Čech* (první geognostická a mineralogická, druhá s magnet. křivkami a hranicemi jistých rostlin a zvířat) 1850 a 1854; *Návod k užívání mapy přírodnické* 1851; *Přírodněna česká* (popis českých přírodnin pro učitele) 1851; *Promysl v Čechách* 1851; *Lučební základové hospodářství a řemeslnictví* (pro školy průmysl., díl I. »Lučba minerální«, díl II. »Lučba organická«) 1851 a 1854; *Orbis pictus* (pokračováním díla Komenského a to *Říší sil*) 1852; *Fauna čili zvířena česká* (rukověť pro učitele k vycházkám a sbírkám) 1852; *Živočichové v obrazích k názornému vyučování* (třicet tab. malovaných, jejichž nové vydání známo jako obrazy Liebischovy) 1851; *Rostliny v obrazích k názornému vyučování* 1852—56; *Třicet dílen řemeslnických k názornému vyučování* 1857; *Dvanáct měsíců v obrazích k názornému vyučování*. R. 1848 odevzdal **A.** českému Museu rukopis »Všenaučného slovníku«, materiál, jenž jediné zbyl po práci r. 1838 velkolepě koncipované. Německé jeho spisy jsou: *Biologisch-harmonisches Natursystem* (1852); *Gesammelte Aufsätze aus dem Gebiete der Naturökonomie und Fysiokratie* (1868); *Einiges über das Qualitative und Quantitative in der Natur* (1870); *Orientirungs-Lehre oder Diasophie* (1874); *Der Gott des Christenthums als Gegenstand streng wissenschaftlicher Forschung* (1880); *Die zwölfjährigen Beobachtungen in der Prager Idiotenanstalt* (1883).

A. náležel také k nadšeným šiřitelům vzájemnosti slovanské, čehož dokladem jeho pilné dopisování k vynikajícím Slovanům a bedlivý zřetel ke zvláštnostem přírody a národů slovanských v jeho spisech přírodovědeckých i pojednáních paedagogických.

Střízlivý životopisec Ferd. Český o **A**-ovi asi nejsprávněji se pronáší v »Osvětě« 1885 na str. 396. — Již za svého života dočkal se **A.** mnoha vyznamenání. R. 1838 zvolen členem král. společnosti nauk v Praze, 1868 členem frankfurtské Carolina Leopoldina (za pojednání o roztočích), dále byl čestným členem Spolku českých lékařů, české jednoty hedvábnické, několika jednot učitelských, čestným občanem některých měst atd. *Kka.*

2) A. Friedrich, vídeňský malíř figur. narozen r. 1803 ve Vídni, zemřel tamtéž roku 1887. Vyrostl ve skrovných poměrech a věnoval se zprvu povolání řemeslnému. Svoji dráhu uměleckou započal (1824) vstoupiv na aka-

demii malířskou v Praze, kdež u svého strýce prodléval delší dobu. O tři roky později vypravil se do Londýna k proslulému portraitistovi Lawrencovi, pak do Paříže, kde však jen zcela krátkou dobu pobyl v atelieru Horace Verneta. Touto školou nabyla jeho technika hotovosti v Rakousku a Německu tenkráte vzácné, kterážto okolnost mu též roku 1828 vynesla cenu Reichlovu za *Didonu na hranici*. Akademická komposice tato, jakož i téměř současný *Mojžíš na hranici*, ostaly však v jeho další produkci takřka osamělými. Věnovalť se A. nadále především portraitnictví, v němž se dodělal úspěchů zevně nemálo skvělých. Navrátiv se z Italie (r. 1831) stal se záhy portraitistou v nejvyšších kruzích oblíbeným. Na jeho první pouť římskou následovalo za sebou několik cest do Italie; nejdéle pobyl tam v létech 1840—1843. Portraitů A-ových je přečetná řada; jejich souborná výstava podala by podobizny čelných osobností rakouských bezmála z celého půlstoletí. Jmenujeme z nich: *Podobizny císaře Františka, císaře Františka Josefa I.* z r. 1838, *maršálka Windischgrätze, knížete Bedř. Schwarzenberka, Grillparzera, malíře Kriehubera* a několik autoportraitů, z nichž jeden se nalézá (z r. 1861) v Uffiziích ve Florenci. Vedlé podobizny pěstoval A. též genre, a to ponejvíce v jednotlivých postavách rázu opět portraitního, jako jsou: *Vlaška s dítětem, Malý rybák, Dívka s loutnou, Mladý Charvát* a p. — V nejlepších létech, dokud reminiscence na velký vzor anglický v něm ještě byly svěží, vyznamenával se A. solidními vlastnostmi technickými a lahodou koloritu. Později vzdaloval se ve snaze po effektech světelných a barevných často od pravdy způsobem dosti povážlivým, zanedbával charakteristiku a upadal i v provedení nejednou v hladkou povrchnost. *Tá.*

Amerpach Vít, Bavor, rodem z Wendingen, žil v XVI. stol.; studoval filosofii a práva ve Vitemberce a přidal se záhy k učení Lutherovu. Avšak brzo vrátil se opět ke katolicismu, učiteloval v Eichstädtu, později v Ingolstadtu. Zanášel se studiemi humanistickými, zvláště Ovidiem, o němž sepsal a vydal r. 1549 v Basileji *Enarratio librorum Ovidii de tristibus* a v Paříži 1553 *Ovidii tristium liber I. cum commentariis Barth. Merulae et Viti Amerpachi*. Poslední spis věnoval známému českému humanistovi Janu Hodějovskému (sv. Farr. III. 165). A. byl důvěrným přítelem Kolínovým a učitelem Bohuslava z Lobkovic. Zemřel v Ingolstadtě roku 1557. (Čas. Mus. 1884. 181.) *Hš.*

Amersfoort, staré, dříve opevněné krajské město v nizozemské prov. utrechtské, na splavné řece Eemě a na drahách ústřední a holandské, 40 *km* jihových. od Amsterodamu, rodiště státníka Oldenbarneveldta, má krásný chrám P. Marie s věží 67 *m* vysokou, jansenitský seminář, gymnasium, synagogu, 14.863 obyv. (1886), provozujících čilý obchod (zvl. obilní, zasilatelský a kommissionářský) a průmysl soukenický, hedvábnický, sklářský, pivovarský a lihovarský. V okolí pěstuje se nejlepší tabák hollandský a pohanka. U města táhnou se 8 *km* zdélí nízké, písčité Amersfoortské kopce. A. byl několikráte oblehán, zejména dobyli ho roku 1483 arcikníže Maximilián a r. 1672 hrabě Raimund Montecuccoli.

Amersfoort Jakob Paulus, znamenitý hollandský oekonom. Nar. r. 1817 v Amsterodamě, zemř. v Haarlemer-Meeru 1884. Studoval v Lejdě a povýšen byv na doktora filosofie a práv, konal cesty po Evropě, všímaje si všude bedlivě polního hospodářství. Roku 1854 koupil velkou část právě vysušeného moře a založiv tu sídlo Badhoeve, učinil z něho vzorný ústav hospodářský, jejž hojně navštěvovali cizinci ze všech končin světa. A. zdokonalil též parní stroje, jichž užíváno při vysoušení moře, a založil první štětované silnice v těch končinách. Dále zhotovil polovypuklé geologické mapy Nizozemska a půdy Zuiderského moře. Za vzornou činnost dostalo se A-ovi hojného uznání a v l. 1863—70 byl starostou nové obce Haarlemer-Meeru a získal si v úřadě tom velikých zásluh. — Druhá choť A-ova Hermina Maria roz. Dykova (* 1821) vynikla jako pianistka a hudební skladatelka.

Ames [éms]: **1)** Joseph, angl. starožitník (* 1689 — † 1759). Byl s počátku obchodníkem v Anglii a teprve v pokročilejším věku oddav se studiu starožitností knihtiskařských stal se sekretářem archaeolog. společnosti londýnské. Napsal dílo na svou dobu výtečné: *Typographical Antiquities* (poprvé 1749) o dějinách anglického knihtiskařství, o nejstarších angl. typografech a knihách jimi od r. 1471 do 1600 vydaných. Dílo to bylo častěji vydáno, opravováno a doplňováno. — **2)** A., (Amesius) William, angl. theolog (* v Norfolku 1578 — † v Rotterdamě 1633). Jsa pronásledován pro puritánské své smýšlení uchýlil se do Hollandska. Byl od r. 1622 professorem theologie ve Franekeru, později odebral se do Rotterdamu a zde záhy zemřel. Měl dlouhé spory s arminiány (remonstranty) a uveřejnil v té příčině několik spisů. Taktéž polemisoval s episkopalisty a katoliky. Své přísně puritánské zásady vyslovil v traktátě *Puritanismus anglicanus*. Hlavní význam jeho však spočívá ve spisech *Medulla theologiae* (v Amster. 1627 a častěji), ve kterémž spise podává dogmatickou budovu svého vyznání, zvláště důraz klada na křesťanskou ethiku jakož samostatnou vědu theologickou, a *De conscientia eiusque iure vel casibus* (t. 1630 a j.), kdež podává prostě praktickou kasuistiku, jejíž látka se řídí rozdělením Medully. Latinské spisy jeho sebrány a vydány byly roku 1658 v Amsterodamě v 5 sv.

Amesbury [émsbery]: **1)** A., město v sev.-amer. státu Massachusettsu, hrab. Essexu, se 4500 ob. a fabrikací flanelu. — **2)** A., Amersbury, město v angl. hrabství Wiltském, s 1127 ob. (1881), pověstné kamennými zbytky chrámu druidského. Viz Stonehenge.

Amešaspentové (= nesmrtelní svatí), jméno geniů v mythologii staroéránské. A. v Avestě jeví se v těsném spojení s Ahu-

ramazdou jsouce jeho nejvyššími rádci a sluhy. Jest jich šest (s Ahuramazdou sedm): Vohumanó (dobré smýšlení), Aša vahišta (nejlepší čistota, pravda), Khšathra vairja (výtečná moc, bojovnost), Spenta ármaiti (svatá zbožnost), Haurvatát (dokonalost), Ameretát (nesmrtelnost); výjimkou uvádí se jich třiatřicet. **A.** jsou vesměs bytosti povahy čistě éthické, bez konkretnější personifikace. *Zlý.*

A metà (ital.) na polovic, na společný účet, viz Conto a metà.

Amethi: 1) A. část vých.-ind. okresu sultánpurského v Audhě, mající 774 *km*², z čehož přes polovici se vzdělává, a 159.618 ob. (1881), a to 151.104 hindů, 8514 muham. Obyvatelé jsou z největší části kmen Kšatrijů, zv. Bandhalgoti. — **2) A.** Dungar, město v okrese lakhnavském v Audhě, má 5654 ob. (1881), totiž 2732 hindů a 2922 muham., vládní školu tkalcovského průmyslu a značný obchod s kožemi a rohy. *Fl.*

Amethodicky (z řec.), nesoustavně, bez plánu. Opak toho: methodicky.

Amethyst: 1) A. viz Křemen. — **2) A.** umělý připravují roztápějíce skla Strassova 1000 dílů s 8 podíly kysličníku manganičitého (jemného burelu), 5 díly kysličníku kobaltného a 0·2 dílu zlatého purpuru. *Rn.*

Amethyst (Fuchsia, Giroflé) jest barvivo violové ze řady safraninové. Rozpouští se ve vodě barvou violovou do červena se nesoucí. Přidá-li se alkoholu, zasvitne roztok fluorescencí karminově červenou. Chemicky pojat jest a. aethylovaným nebo methylovaným homologem fenosafraninu. *Rn.*

Ametrie (z řec.), bezměrnost, nesouměrnost. Opak toho: symmetrie.

Ametropia (řec.) jest oproti emmetropii stav oka jinak zdravého, které při akkommodaci klidu jen následkem své stavby majíc osu delší nebo kratší než emmetropické (a. osová), velmi zřídka následkem větší nebo menší lomivosti (a. lomivá) nespojuje paprsků rovnoběžně dopadajících v jediném bodu na sítnici, čili nevidí zřetelně do dálky. *D.*

Ameublement [fr. améblmã], nářadí a nábytek potřebný k zařízení komnaty, příbytku a j.

Am Fels viz Na Skalce.

Amfi (*ἀμφί*, lat. *ambi-*, *amb-*, *am-*, *an-*, řec. *ἄμφω*, lat. *ambo*, čes. oba), řecká předložka znamenající původně: sobou stran, pak okolo, o, přichází ve spojení s mnohými slovy, na příklad amfibolie, amfibrachys, amfiktyonie, amfiprostylos atd.

Amfiaraos (myth.), král argejský z rodu Melampodovců, syn Oikleův (aneb Apollónův), proslulý jako hrdina i jako věštec. Účastnil se pověstného lovu kalydónského i výpravy Argonautův. Donutiv Adrasta, s nímž zprvu společně vládl v Argu, k útěku do Sikyóna později opětné s ním se smířil a pojal za choť sestru jeho Erifylu. Když pak Adrastos strojil první výpravu proti Thébám, **A.** předvídaje nešťastný její konec dlouho odpíral účastenství svého, až ješitná jeho choť podplacena náhrdelcem Harmoniiným, darovaným jí od Polyneika, k účasti ho přiměla. Jda tedy jisté smrti vstříc synům svým Alkmaiónovi i Amfilochovi uložil za povinnost, aby pomstili smrti jeho. Když pak oblehatelé Théb přese vše hrdinné úsilí své byli poraženi, zachránil bůh Zeus zbožného **A.**-aa z rukou jeho pronásledovatelů tím, že bleskem svým rozevřel zemi, jež rozstoupivši se pohltila **A.**-aa i s vozem jeho. — **A.** požíval na různých místech Řecka uctění božského; zvláště pak slavna byla óropská svatyně jeho, stojící prý nedaleko místa, kde **A.** pohlcen byl zemí, a spojená s věštírnou hojně navštěvovanou (kde spícím na kůži obětovaného berana ve snách věštěb se dostávalo) i s pramenem léčivým. **A.**-aovi ke cti slavívány tu také gymnické i musické závody. — Mythus o **A.**-aovi záhy přešel do literatury starověké; nehledě ani k četným básním epickým i tragickým, přiléhajícím k báji o výpravě »Sedmi proti Thébám«, v nichž **A.** hrál úlohu více méně důležitou, býval tento hrdina-věštec také sám o sobě předmětem poesie, a to obzvláště dramatické. O významě jeho v umění starověkém srovnej důkladný článek Wolffův v Roscherově Ausführliches Lexikon der griech. u röm. Mythologie na str. 293. a n. *Dnl.*

Amfibické rostliny viz Obojživelné rostliny.

Amfibie viz Obojživelníci.

Amfibol, nerost, jehož monokl. krystaly jsou buď krátké a tlusté nebo dlouhé a tenké sloupce, narostlé nebo zarostlé; mimo to bývá kusovitý, slohu stébelnatého, vláknitého nebo zrnitého. Srostlice jsou obyčejné. Štípe se dokonale dle ploch kolmého hranolu. Zřídka jest bezbarvý nebo bílý, obyčejně žlutavě zelený, šedohnědý až černý, lesku skelného, perleťového nebo hedvábného a v rozmanitých stupních průzračný. Tvrdost 5—6, hust. 2·9—3·3, chem. slož. $(Ca, Mg, Fe)SiO_3$; čím bohatější železem, tím lehčeji se roztápí; kyseliny naň jen málo účinkují. Rozeznávají se následující variety: Grammatit (Tremolit a Calamit), jenž jest šedý nebo světle zelený, perleťově nebo hedvábně lesklý, poloprůhledný až průsvitný; hust. 2·93—3, podstatně $(Mg, Ca)SiO_3$. Je-li slohu vláknitého, sluje osinek nebo asbest. — Aktinolith (aktinot) jest zelenošedý, zelený až černozelený, hust. 3·026—3·166, chem. složení $(Mg, Ca, Fe)SiO_3$; obyčejně jest paprskovitě stébelnatý. — Jinoráz obecný, tmavo- až černozelený, neprůhledný, buď krystalisovaný nebo kusovitý, též vtroušený co součást starších hornin eruptivních a krystalinických břidlic. Přechod k basaltickému jinorázu tvoří karinthin, přechod k aktinolithu modrozelený pargasit. — Jinoráz basaltický, hnědočerný, neprůhledný, v krystalech kolkolem vyvinutých a zarostlých v trachytických, andesitických a basaltických horninách. Mívá hojně přimíchaných mikroskopických zrn magnetovce, pročež jeho hust. 3·1—3·3. — Uralit má úplně tvar augitu, sestává však z vláken a-u; jest nejspíše proměněný augit, někdy s jádrem neporušeným. Vyskytuje se v porfyritickém zelenokamenu na Urálu, v Norsku a již-

ním Tyrolsku. — Asbest, amianth a byssolith jsou velmi jemně vláknité variety grammatitu a aktinolithu. — Traversellit jest pseudomorfosa po pyroxenu, jehož krystalky přeměnily se v soustavu vláknitých, rovnoběžně a symmetricky sestavených krystalků a-u. K a-u čítá se též breislakit z jehlicovitých a vláskovitých krystalků se skládající, žlutozeleně až kaštanově hnědý, obyčejný v dutinách vesuvské lávy, též u Capo di Bove u Říma. Deskovitý, zelený aggregát, zvaný smaragdit, který sem rovněž náleží, jest dle Haidingra srostlý augit s a-em. *Hjn.*

Amfibolie (řec.), dvojsmysl, povstává v řeči užitím homonym slovných i syntaktických a pak vůbec takých výrazů, kde možný jest dvojí výklad. Působena bývá buď homonymy, stejně znícími slovy různého původu, aneb stejně znícími slovy téhož původu, avšak rozdílného smyslu, a konečně, poněvadž všecka slova jsou tropy, tím, že při slově vůbec dáváme v řeči vynikati několika významům. A. celkem málo řeči prospívá, rušíc spíše souvislost než ji podporujíc, a jest často chybou; figurou může slouti jen tehdy, zamýšleno-li jí utvořiti slovní hříčku nebo vtip nebo klamnou hádankovitost, jakáž charakterisovala staré věštby. A. jest: Dostal na kabát. Čísti komu latinu (Usus.). *Hš.*

Amfibolit objevuje se v sousedství ruly a svoru tvoře v nich často mohutná lože. Skládá se v podstatě z amfibolu, kterému přimíšen bývá též křemen, granát, magnetit, plagioklas a slída; hojně též vyskytuje se v něm epidot. Je-li slohu stébelnatého, zřetelně zvrstveného, nazývá se amfibolitovou břidlicí, je-li zrnitý, má sloh více méně balvanitý a pak jest to vlastní a. V Čechách u Kolína, u Kutné H., u Merklína a v Železných Horách. *—n—*

Amfibrachys nazývali staří metrikové domnělou stopu ⏑ — ⏑, již ovšem správně vyložiti třeba jako trochej s předrážkou (anakrusí), tedy: ⏑ | — ⏑. *Knr.*

Amfidamas (*Ἀμφιδάμας*) egyptský, v řec. bajesl. syn krále Busirida; otec i syn vraždívali cizince přibylé do říše jejich obětujíce je bohu Zevovi. Héraklés, jemuž podobný osud chystali, oba usmrtil. *Dnl.*

Amfidromia (*Ἀμφιδρόμια*), rodinná slavnost athénská, při které dítě bylo pátého dne po narození od vlastní babičky neb od jiných žen kolem domácího oltáře nošeno a očistnými prostředky natíráno. Tato slavnost končila se hostinou. Obyčejně desátého dne potom bylo dáno dítěti jméno, při čemž bylo obětováno Apollónovi, Artemidě, nymfám a bohům říčním, i vystrojena opět hostina příbuzným a přátelům. Dítě, byvši při té příležitosti všem ukázáno, dostávalo dary. Po celý čas slavnosti byly dvéře domu ozdobeny buď věncem olivovým, narodil-li se chlapec, neb pletencem vlněným, narodila-li se dívka. *Šn.*

Amfikaia (*Ἀμφίκαια* nebo *Ἀμφίκλεια*), město v sev. Fókidě při sev.-vých. úpatí Parnassu, v údolí Kéfissu, západ. od dnešní vsi Dadi (*Δαδί*), kde zachovány jsou ještě zříceniny staré akropole. Byla dvakráte zničena: od zástupů Xerxových, pak od Filipa Makedonského z rozkazu amfiktyonů po válce fókejské r. 346 př. Kr. Přes to vzmohla se opět a trvala ještě za dob Pausaniových, jenž tam připomíná chrám Dionysův s adytem a věštírnou.

Amfikratés z Athén, dějepisec a řečník řecký (z. pol. I. stol. př. Kr.), spisovatel díla *O znamenitých mužích* (*Περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν*). O řečnickém slohu jeho vyslovuje se Longinos nepříznivě, počítaje jej mezi ty, kteří »domnívajíce se, že vzletnými jsou, dětinsky si vedou«. *Pclk.*

Amfiktyón (*Ἀμφικτύων*) v bajesl. řec.: **1) A.**, autochthón athénský, jenž tchána svého Kranaa, krále athénského, vypudiv vládu si přivlastnil, avšak po létech Erichthoniem opětně byl svržen. S jeho jménem spojovali Athéňané zavedení kultu boha Dionysa v Athénách.

2) A., syn (nebo vnuk) Deukaliónův, manžel Chthonopatřin, myth. původce delfskopylské amfiktyonie; měl (dle Hérodota) v Anthéle při vchodu do průsmyku thermopylského, středisku to amfiktyonie, vedlé chrámu bohyně Démétry (zvané Amfiktyonis) svatyni sobě zasvěcenou. Někdy stotožňuje se s Amfiktyonem 1). *Dnl.*

Amfiktyonové sluli ve starém Řecku kmenové kolem jisté svatyně obývající, jižto se spolčili k ochraně její, k řádnému uctívání jejího božstva a k zachovávání jistých zásad a pravidel práva mezinárodního. Jméno jejich a. pochází od *ἀμφί* a *κτίω* = kolem (svatyně) bydliti, píše se však Amfiktyonové nesprávným odvozováním od báječného Amfiktyona, bratra Hellénova, domnělého to zakladatele amfiktyonie oitské nebo thermopylské, jejímžto střediskem byla Anthélé. Kmenové amfiktyonští společnou majíce svatyni a bohoslužbu společné také konali slavnosti a oběti. Tu pak třeba bylo spolkové pokladny, jakož i jistého sboru správního, poradního a soudního, jehož členové od kmenů neb obcí jednotlivých volení, nade všemi důležitostmi amfiktyonskými měli moc a dohlídku. Poslanci tito mohli ovšem také, kdykoli se sešli, rokovati též o věcech politických. Sněmy amfiktyonskými mohla idea národního bratrství řeckého, idea panhellénské jednoty, pod záštitou náboženství šířiti se po veškeré Helladě. Pohříchu však poměry zeměpisné a vrozený kmenům řeckým partikularismus idee této mnohem byly silnější a snahám dostředivým povždy na závadu. Proto také každá amfiktyonie zůstala pouhým toliko stínem nebo zárodkem toho, čím sice obyčejným věcí během by se byla státi mohla — ani jedna totiž nevyspěla ve federaci politickou. Auktorita pak spolků těch byla povždy rázu jenom mravního a náboženského mohouc ve příčině politické nanejvýše podnikavému státu nebo politiku některému za nástroj posloužiti. Spolků amfiktyonských bylo v Helladě několik, ale nejslavnější z nich byla amfiktyonie delfská. Tato skládala se ze tří skupin neb amfiktyonií původních: z thessalské, oitské neb thermopylské a parnasské. Celkem náleželo k ní 12 kmenů nebo národků,

z nichžto jeden každý ve shromáždění (συνέδριον) měl dva hlasy a zastoupen byl dvěma poslanci nebo hieromnémony. Hieromnémoni tvořili stálý sbor správní, soudní a poradní, pečujíce (odkudž i jméno jejich) především o věci posvátné, chrámové a bohoslužebné. Ježto pak kmenové nebo národkové dotčení během času se rozpadli v obce nebo státy, musily obce ty ve příčině hlasův a posílání hieromnémonů se střídati (obec athénská však měla jeden ze dvou hlasů kmene iónského ustavičně). Kromě hieromnémonů posíláni do schůzí amfiktyonských i pylagorové. Tito byli pomocníci hieromnémonův a chodili do sborů řečených hájit prospěchu jednotlivých obcí, z nichžto každá jich vyslati směla několik, ale hlasovati dovoleno jim nebylo. Sněm amfiktyonie delfské scházel se dvakráte do roka, z jara a na podzim. Poslanci shromáždili se, jakož se podobá, nejprve v Anthéle, odkudžto pak se brali teprve do Delf. I rokovali a nalézali hlavně o důležitostech chrámu a kultu delfského, o věcech práva posvátného a mezinárodního. Kdo proti právu tomuto, proti Apollónovi, svatyni a kněžstvu jeho se provinil, toho poháněli a trestali, ano proti tomu po případě i hlásali svatou válku, jako r. 596 proti Krisse, r. 355 proti Fókiďanům a r. 340 proti Amfisse. Naproti tomu však činnost jejich národopolitická vůbec byla jenom nepatrná. Tak za válek perských, které k rozmnožení moci a auktority jejich podobné asi poskytovaly příležitosti jako za dob středověkých války křižácké k rozšíření moci a vážnosti Stolice Apoštolské, **a.** byli nečinni a malomocni, a kdyby byly tehdáž Helladě Athény nepomohly, amfiktyonie delfská byla by jí nezachránila. Příčinou politické nedostatečnosti této kromě partikularismu kmenového a poměrů zeměpisných hlavně byl nedostatek moci hmotné a pak i to, že právě nejmocnější státové amfiktyonští, Sparta a Athény, nejméně ochotni byli poslouchati sboru, v němžto většinu hlasů drželi státečkové malí a nepatrní. Proto také činnost **a**-nů ve příčině politické táhla se toliko k věcem vedlejším a méně důležitým. Tak udělovali odměny a stavěli sochy a pomníky mužům o vlast obzvláště zasloužilým a stíhali kletbou zrádce a škůdce národní (na př. Efialta). Nebyliť ani s to, aby zabránili válkám mezi jednotlivými amfiktyonskými státy a nanejvýše dokázali toho, že členové spolku, druh proti druhu bojujíce, povinni byli šetřiti jistých zásad lidskosti, jako, že při obléhání města amfiktyonského obleženým neměla býti odňata voda, že město dobyté nemělo býti vyvráceno z kořene a j. p. Kdo ve příčině té se provinil, na toho **a.** měli sebrati pole a zničiti ho. Než, jakkoli slabé a chabé bylo samočinné jejich působení v politický život národa řeckého: za nástroj, a to za nástroj silný a působivý, bylo jich lze užiti nezřídka. Tak zápletky jejich s Fókiďany a Amfissany klestily Filipovi, králi makedonskému, cestu k podmanění Hellady, a syn jeho, Alexander Veliký, dal se od sněmu amfiktyonského prohlásiti velitelem hellénským ve válce proti Peršanům. **A.** delfští připomínají se i za vlády římské dosti často a naposledy za doby Antoninů. Za nedlouho potom zajisté pohanství antické počalo klesati, orakulum delfské umlklo a zároveň zanikla i slavná někdy amfiktyonie. *Šra.*

Amfilochia (Ἀμφιλοχία) slula ve starém věku drsná a skalnatá krajina jihozáp. Épeiru na východě zálivu Ambrakijského, mezi Aitólií, Dolopií, Athamanií a Ambrakií. Jenom na jihozápadě při zálivu prostírá se malá rovina pobřežní, v níž leželo hl. město Argos, obyčejně Ἄργος τὸ Ἀμφιλοχικόν zvané. Původně od Ambrakiótů hellenisována vypudila je později pomocí Akarňanův a Athéňanův a přistoupila pak ke spolku akarnanskému. Posléze dobyto jí od Aitólů, tak že nadále za část Aitólie pokládána. Mimo hlavní město Argos známo jest v **A**-ii jen několik tvrzí: Krénai na jižním, Olpai na sev. okraji pobřežní roviny, Idomené při hranici ambrakijské a Métropolis.

Amfilochij, archimandrita petrohradský, současný ruský badatel v palaeografii řecké. Z množství spisův oboru tohoto a z památek kriticky vydaných uvádíme: *Paleografičeskoje opisanije grečeskich rukopisej opredělennych lět s IX. po XVII. věk* (Moskva, 4. svaz. 1879—81); *O grečeskom kondakarijě XI.—XII. věka sravnitelno s drevnim slavjanskim perevodom* (1870); *Drevneslavjanskaja psaltyrj XIII.—XIV. vékov* (t. I. 1874, II. 1877) a j. Činnost **A**-ovu posoudil prof. V. Jagić ve spise »Četyre kritikopaleografičeskija statji Jagića« (Petrohrad 1884).

Amfilochos (Ἀμφίλοχος) v bajesloví řeckém: **1) A.**, slavný věštec, syn Amfiaraův a Erifylin, mladší bratr Alkmaiónův; účastnil se výpravy Epigonů proti Thébám, jakož i války trójské, byv před tím jedním z nápadníků Helleniných. Vraceje se pak pospolu s věštcem Kalchantem i Mopsem od Tróje, založil prý spolu s nimi na různých místech pobřeží maloasijského města i věštírny, s Mopsem zejména město Mallos v Kilikii s proslulou věštírnou; avšak znesvářiv se s Mopsem o vládu utkal se s ním v souboji, v němž oba padli. Dle Thukydida však navrátil se do Arga i založil odtud akarnanské město Argos Amfilochikon (jehožto zakladatelem jmenuje se jindy též Alkmaión aneb Amfilochos, syn Alkmaiónův). — **A.** požíval na různých místech Řecka uctění božského, tak zejména v Órópě, kde s otcem svým Amfiaraem byl ctěn; v Mallu měl věštírnu, pokládanou svého času za nejspolehlivější.

2) A., syn Alkmaióna a Manty, dcery Teiresiovy, jenž vychován v domě korinthského krále Kreonta. Pokládán byl za praotce věšteckých rodin aitólských a akarnanských a směšuje se někdy s **A**-ochem 1). *Dnl.*

Amfilochos sv., rodem z Kappadokie, nejprve řečník a advokát, od r. 375 biskup ikonský. Jako metropolita lykaonský účastnil se horlivě věcí církevních, svolal r. 388 nebo 390 synodu proti messaliánům, vyzýval cís. Theodosia Vel. k potlačení arianismu a stál v přátelském spojení se sv. Basiliem Vel. a sv. Řehořem nazianzským. Stáří otcové církevní a koncilia citují mnohá místa z děl jeho nyní ztracených.

Amfimacer čili starším pojmenováním cretĭcus (stopa krétská, poněvadž prý původně užíváno této stopy v hyporchématech, písních původu krétského) nazývali staří metrikové tvar metrický — ⏑ —. **A.** však dvojí má původ a platnost; obyčejně třeba jej pojmouti za skrácené (katalegované) dvojstopí trochejské — ⏑ | —, jež tedy obsahuje šest dob; řídčeji (v básních složených v metru paiónském a nejspíše i v druhé polovici t. zv. dochmia) jest skutečná stopa pětidobá (paiónská), v níž poslední dvě slabiky krátké v jednu délku se stáhly, tedy — ⏑ ⏑ ⏑ = — ⏑ —. *Knr.*

Amfión (Ἀμφίων), v bájesloví řeckém syn boha Zeva a Antiopy, bližence Zéthův. Oba bratří, byvše odloženi na Kithairóně, vychováni pospolu v pastýřské salaši; leč povahy jejich valně se různily: **A.** mysli jsa něžné a citlivé přilnul k umění hudebnímu i pěveckému a vyznamenán byl božským darem lyrou, Zéthos povahu maje drsnou a nejemnou vyspěl ve statného lovce i pastýře. Když matka jejich Antiopé krutě pronásledována Dirkou, chotí thébského krále Lyka, o pomoc k nim se uchýlila, **A.** a Zéthos ujavše se týrané matky přivázali Dirku k divokému býku, jenž do smrti ji usmýkal. Odstranivše na to Lyka, ujali se vlády v Thébách i obehnali město hradbami, při kteréžto práci **A.** čarovnými zvuky nástroje svého i kameny mrtvé tak okouzlil, že samy od sebe se skládaly v pevnou zeď. Chotí jeho byla (dle obyčejného udání) Niobé, kteráž oplývajíc štěstím rodinným a vynášejíc se proto nad samu bohyni Létu pychem tímto přivodila záhubu své rodiny; osud této sdílel také **A.**; dle jedné pověsti usmrcen bohem Apollónem, dle jiné hořem nad nešťastným osudem své rodiny sám života sobě ukrátil. Pochován byl s bratrem svým ve společném hrobě, i vzýváni oba jakožto »běloolí Dioskurové«, thébská to obdoba Dioskurů spartských. Novější vykladatelé přikládajíce jim původní význam přírodní, shledávají v nich božské bytosti světla (srv. Preller, Griech. Mythol.

Č. 207. Amfión a Zéthos, relief z palazzo Spada).

III. 2, 30. a n.; Gerhard, Griech. Mythol. §. 739. a n.; Welcker, Griech. Götterlehre 3, 614.). *Dnl.*

A. v umění. Z památek uměleckých vztahujících se k mythu o **A**-ovi a Zéthovi (srov. Archaeol. Zeitung, 1853, str. 65. a n.) podána jest zde pod č. 207. reprodukce krásného jednoho reliefu chovaného v palazzo Spada v Římě (E. Braun: Zwölf antike Basreliefs, tab. 3., Matz-Duhn: Antike Bildwerke in Rom, č. 3565.). Na levé straně reliefu spatřujeme mladíka (Zétha), jenž sedě na výběžku skalním podepírá si nedbale pravicí hlavu, upíraje tázavý pohled k mladíku před ním klidně stojícímu (Amfionu). Tento chápe pravicí lyru na vysokém postavci zpříma postavenou. U nohou sedícího mladíka viděti jest psa. Vzadu jest svatyně bohyně Artemidy, ozdobená guirlandou a opatřená nahoře lebkou jelení. Uprostřed svatyně jest socha bohyně ve stilu archaiském. Na 2. pilíři se strany levé upevněny jsou taeniemi dva oštěpy. Zoega soudil, že zobrazena jest zde scéna z mythu o Hippolytovi, E. Braun však větším právem shledává v mladících **A**-a a Zétha. — O slavném sousoší farneském, představujícím potrestání Dirky **A**-em a Zéthem u přítomnosti Antiopy viz Farneský býk. *Vý.*

Amfipolis (*Ἀμφίπολις*), řecké město na pobřeží makedonském, mezi dvěma rameny Strymonu, asi 4 *km* sev. nad ústím, při němž byl přístav jeho Ἠιών (*Ἠιών*). Okolí **A**-le slulo před založením jejím »devíticestí« (*Ἐννέα ὁδοί*) a bylo obydleno kmenem Édónů. Již r. 465 př. Kr. pokoušeli se Athéňané osaditi toto místo, ale 10.000 osadníků z Athén a jiných měst řeckých nebylo s to, aby ubránilo se bojovným Édónům, až teprve r. 347 př. Kr., když již celé okolní pobřeží bylo v moci athénské, Hagnón, syn Nikiův, zapudiv Édóny založil město **A**. Ale obyvatelstvo nové osady skládajíc se převážnou většinou z Řeků původu neathénského a z Thraků nejevilo nikdy valné náklonnosti k Athénám. Ve válce peloponnéské nabyla **A**. značné důležitosti; roku 424 př. Kr. vzdala se bez odporu spartskému králi Brasidovi, a vojevůdce athénský Thukydidés mohl pouze přístav Ἠιón zachrániti. Ztráta **A**-le byla pro Athéňany, kteří odtud odebírali veškeré potřeby ke stavbě lodí, velmi citelná, a proto vypraven jest Kleón r. 422 př. Kr. dobyt jí, ale před samým městem donucen jest od Brasidy k bitvě, v níž byl poražen a zabit. Brasidu, který rovněž v boji zahynul, ctilo obyvatelstvo za héróa a zakladatele města. Mírem Nikiovým r. 421 př. Kr. navrácena **A**. Athéňanům, ale veškeré pokusy jejich připraviti ji k poslušnosti byly marny; uhájiliť občané neodvislosti své též v pozdějších dobách i proti Ifikratovi a Timotheovi (364). Nežli by pak uznali panství athénské, poddali se raději makedonskému králi Perdikkovi. Při Makedonii zůstala **A**. až do r. 359, kdy král Filip II. vyhlásil ji za město svobodné. Ale již r. 358 zmocnil se jí opět, a od té doby zůstala částí říše makedonské až do vyvrácení jejího r. 168. Římané povýšili **A**-li opět za město svobodné, učinili ji hlavním městem okresu zvaného *Macedonia prima* a vedli tudy hlavní silnici vojenskou na východ (*via Egnatia*); ale bývalé moci a důležitosti město již nikdy nedosáhlo. Trosky **A**-le nacházejí se u dnešního Neochori (tur. *Jenikiój*). Rodák amfipolský, kritik Zóilos zvaný Ὁμηρομάστιξ (Homérokárce), vypsal dějiny rodiště svého. *p.*

Č. 208. Amfiprostylos.

Amfiprostylos (*ναὸς ἀμφιπροστύλος*, viz vyobraz. č. 208.) sluje u Řeků chrám opatřený na přední i zadní straně síní sloupovou (Vitruvius 3., 2., 4.). **A.** označuje tedy další stupeň rozvoje chrámu řeckého od prostylu (v. t.) k peripteru (v. t.). Příklady **a**-lu jsou chrám Athény Níké a iónský chrám, nyní již úplně zmizelý, na Ilissu v Athénách. Srov. L. Julius v Baumeisterových Denkmäler des klass. Altertums, str. 256. *Vý.*

Amfis, Athéňan, básník střední komédie attické, žil za doby Platónovy a Démosthenovy. Látku bral ze života společenského; ráz jeho komédií byl moralisující. Zlomky jsou ve sbírce Kockově Com. att. fragm. II., str. 236 a n.

Amfiscii viz Ascii.

Amfissa, starověké město v Lokridě ozolské v Řecku, nyní Salona, jehož středověké hradby spočívají posud na antických základech. **A.** založena byla uprostřed úrodné rovinky na západě Parnassu, a jádrem města byla akropolis na srázném chlumu výborně opevněná. Posud zachovaly se z ní četné antické a středověké zbytky. **A.** jsouc nejpřednějším městem Lokridy ozolské opanovala celou západní část krajiny, ano i díl pozemků někdy krisských, které po prvé válce svaté byly zasvěceny Apollónu delfskému. Proto r. 339 opověděli amfiktyonové válku **A**-sse a svěřili vedení makedonskému králi Filipovi II., jenž **A**-ssu vyvrátil. Brzo však **A.** znova byla zbudována. Ve středověku nazývána Salonou, kteréhož jména lid dosud užívá, ačkoliv úředně opět má název **A**-ssy. Čítá dnes 6234 obyv. a jest hl. městem eparchie parnasské v nomarchii fthiotskofókidské, jakož i sídlem biskupa a soudu. *Pšk.*

Amfissa (*Ἀμφισσα*, myth.), dcera Makarea Aiolovce, milenka boha Apollóna, po níž přezváno bylo lokridské město Amfissa, kdež ukazován také náhrobek její. *Dnl.*

Amfissos (*Ἀμφισσος*), myth., syn boha Apollóna a Dryopy, zakladatel města Oity na hoře stejného jména. *Dnl.*

Amfistratos (*Ἀμφίστρατος*), jeden z obou vozatajů ve službách Dioskurův; oba odloučivše se v Kolchidě od výpravy Iasonovy

stali se tam praotci kmene Héniochů (»Vozatajů«). *Dnl.*

Amfitheater (lat. *amphitheatrum*) nazýval se u Římanů zvláštní druh budov divadelních zřízených k zápasům šermířským (*ludi gladiatorii*) a ku provádění štvanic (*venationes*). Hlavní části byly zápasiště a hlediště (viz vyobrazení č. 209. představující **a.** pompejský: Overbeck, Pompeji, 4. vydání, str. 178. a n.). Zápasiště, jež *arena* se jmenovalo, neboť při hrách posypáno bylo pískem, mělo pravidelně podobu vejčitou, zřídka kruhovitou; na kam mrtvoly zápasníkův odklizovány bývaly (*spoliarium*). Zeď oddělující podium od zápasiště bývala z hlazeného kamene, často z mramoru, a opatřena ku větší bezpečnosti proti útokům šelem zábradlím, sítěmi s bodci, válci pohyblivými ze dřeva neb slonové kosti. Na jednom konci menší osy bylo místo určené pro císaře (*cubiculum*), na druhém pro nejvyššího úředníka a pořadatele her (*editoris tribunal*), ostatní místa na podiu určena hodnostářům a pannám Vestiným. Vyšší pásy sedadel, z nichž každý *maenianum* se nazýval, od-

č. 209. Amfitheater v Pompejích.

obou koncích osy větší byly hlavní vchody. V mnohých **a**-trech byly pod arenou prostorné chodby, kde zápasníci cvičiti se mohli, když desky s otvorů plochu areny tvořících se odstranily, aby dostatečně byly osvětleny. Kol zápasiště vystupovalo stupňovitě do výše několika pater hlediště, rozdělené v jednotlivé pásy sedadel. Spočívalo na několika řadách klenutých chodeb, jež souměrně kol budovy se táhly a ke schodům do vyšších pater vedly. Vně byla buď kolmá zeď aneb obloukovité klenby na sloupech, jež několik řad nad sebou tvořily. V hledišti přicházelo se z chodby, jež areně nejbližší byla, po několika stupních na podium, které k ochraně diváků značně nad zápasiště vyvýšeno a mnohdy i příkopem odděleno bylo. Pod podiem chovány byly v klecích šelmy a otvory v podiu na zápasiště pouštěny, dále byla zde obydlí hlídačův a místo, děleny byly zdí zvanou *balteus* a pažením (*praecinctio*). Četnými vchody (*vomitoria*) z chodeb vedoucími přicházelo se k jednotlivým řadám sedadel a sice vystupovalo se buď po stupních z nižšího pásu aneb sestupovalo s hořejšího, tak že každý pás (*maenianum*) rozdělen byl v klínovitá oddělení zvaná *cunei*. Podiu nejbližší byla sedadla senátorů (*cavea prima*) a rytířů (*caveae quatuordecim*), v druhém pásu sedadla tribunův a občanů, v posledním, kde byla sedadla jen dřevěná, byla místa pro lid nejnižší; nad ním byla krytá chodba, kde paní hrám se dívaly. Odtud vedly stupně na nejvyšší okraj budovy, kde plachta (*velarium*) provazy a kruhy ke stěžňům na nosičích spočívajícím upevněna byla, kterou divadlo proti slunečním paprskům buď zcela nebo částečně při představení bylo chráněno. V **a**-trech, kde některý pás sedadel vyšší byl a více řad měl, byly ještě uprostřed

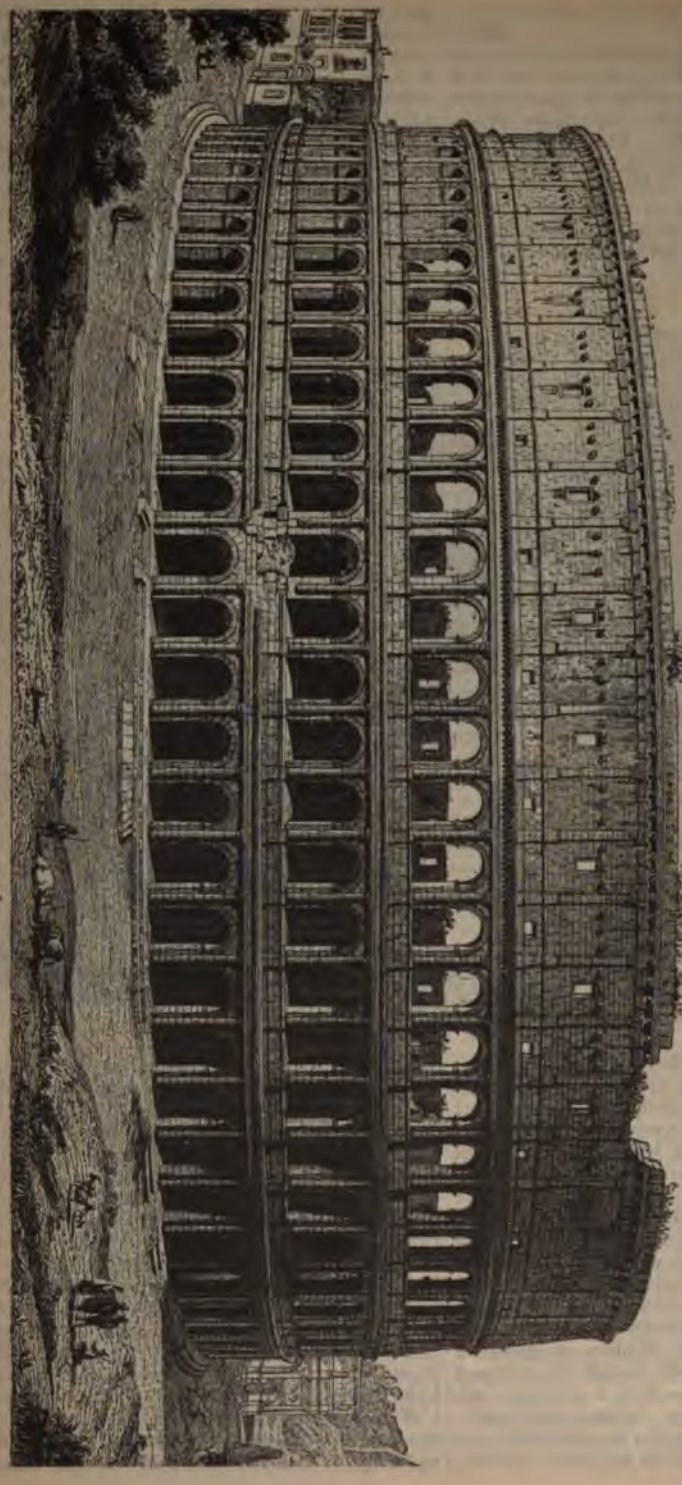

Č. 210. Amfitheater Flaviův (Colosseum) v Římě.

vchody. Do divadla vydávány vstupenky (*tesserae*), jež udávaly čísla sedadel, která mnohdy i v kameni bývala vyryta. Pořádek udržovali zřízenci, zvaní *locarii* nebo *dissignatores*, vrchní dozor měl *villicus amphitheatri*. Nádherné a velikolepé budovy tyto stavěly se za doby Caesarovy a později ze staviva velmi drahého, se schody a sedadly mramorovými, a ozdobeny bývaly množstvím soch; zařízeny i přístroje, jimiž vonné tekutiny tlakem nahoru hnány byly, aby jako umělý drobný déšť s výše padajíce libou vůni v divadle šířily (*sparsiones*). Původ budov těch, jakož i známost her v nich konaných přičítá se obyvatelům Campanie, kteří ve městě Pompejích nejstarší nám aspoň známý **a.** z kamene asi r. 70 př. Kr. vystavěli; odtud rozšířila se známost jejich do Etrurie a Říma. Budovu, jež nejprv **a.** nazvána byla a zároveň *theatrum venatorium* dle her pořádaných, vystavěl Caesar ze dřeva roku 46 př. Kr.; dříve konány hry na foru, kdež za tím účelem tribuny spěšně ze dřeva zřízeny. Roku 29 př. Kr. zbudoval Statilius Taurus za Augusta první, avšak jen částečně kamenné divadlo ke hrám těmto, z něhož po požáru Říma za Nerona nezůstalo ani stopy. Nero r. 57 dal vystavěti dřevěný **a.** blíže pole Martova, a z doby té jest též **a.** táborní (*amphitheatrum castrense*) ze zdiva, jehož zbytky v zeď Aureliánovu pojaté dosud se spatřují. Císař Vespasián dal stavěti nejslavnější a největší

azvaný *amphitheatrum Vespasiani* nebo *avium* či *Colosseum* vůbec (nyní Coliseo, yobrazení č. 210.), uprostřed města mezi m Caelským a Velií na pozemku, jenž částí zlatého domu Neronova, nedokonak stavby té; teprve Titus r. 80 stavbu uroval a Domitián ji dokončil; za Ma- zapálil blesk v divadle a zpráva Dióna a (78, 25.) svědčí o množství dřeva při ě spotřebovaného, neboť oheň ani uhaýti nemohl. Po požáru nahrazena břevna ny, kterážto oprava až do doby Alexandra a se protáhla. Zatím hry v cirku byly provány. Za Theodosia II. byla budova opraa znovu zřízena. Během času vystavěny z materiálu budovy té tři paláce a přece než polovina zbyla; stavitel Tocco stacenu staviva na 14 mill. zl. Budova vya se na dvou stupních a měla čtyři patra, hž tři tvořila loubí s 80 oblouky, ozdov prvním dórskými, v druhém iónskými, ím korinthskými polosloupy; čtvrté patro okna k osvětlení s korinthskými pilíři. dů bylo 76, a byly číslovány; 4 vchody ncích obou os ellipsy byly hlavní a nečísel. Větší osa obnášela 185, menší 156 *m*, osa areny 77, menší 46·50 *m*, výška 48·50 *m*. klenuté chodby táhly se kolem areny a ke schodům do vyšších pater nebo ke vchodo hlediště, kterými 87.000 osob, jimž se- určena byla, a 15.000 diváků, kteří stáli, inutách vyhrnouti se mohlo. Do areny a i voda z nádržek na Caeliu vpouštěna edstavování boje na vodě (*naumachiae*). tento **a.** bylo v Římě *amphitheatrum Balbi Traiani*. Jako v každém téměř větším mělském, tak i v provinciích západních a odních, Gallii, Hispanii, Africe, Asii, znábudov těch rozšířena, tak že dnes jsou zprávy neb zbytky z 270 **a**-trů; poměrně enší počet připadá na Řecko, kde hry šerné a štvanice jen u lidu nejnižších tříd ily oblibě. Zbytky staveb toho druhu, posti zachované, jsou v městě Capui, kde Colosseu největší **a.**, ve Veroně, Pulji a su. Méně velikolepé byly budovy na svahu vystavěné, jako v Syrakusách, aneb kde zpodní část v zemi vyhloubena a svrchní věna, jako v Puteolích a Pompejích. **A**-try gamu a Kyziku byly v prokláně se strmýénami, kterou potok protékal; ve skále vyo bylo *amphitheatrum ad Ligerium* u Loiry rinthu. (Daremberg-Saglio, Dictionnaire ntiq. grec. et rom. s. v. Amphitheater; eister, Denkmäler des class. Alt., str. 70. .; Friedländer, Darstellungen aus der Sitschichte Roms, 5. vyd. II. 318.—391.). *Gd.*

mfitrité (*Ἀμφιτρίτη*), v řeckém mythu ně moře, dcera Néreova a choť mořského Poseidóna, jenž **unesl** ji, když jednou na vě Naxu s jinými **Né**reovnami oddávala nci. Dle jiné pověsti uchýlila se před zájeho až do vzdáleného sídla Atlantova, yslaný za ní delfín vypátrav úkryt její mných hlubinách moře zanesl ji na hřbetě zpět k Poseidónovi, který, proměniv delve hvězdu, sličnou **A**-tu za choť pojal a povýšil ji na spoluvládkyni moře. Z manželství jejich pošel Tritón. Básníci kladli jméno **A.** zhusta za moře samo. Římané stotožňovali s ní svoji Salacii. — V kultu **A.** samostatného významu se nedomohla uctívána jsouc vždy jen společně s Poseidónem, jako na Isthmu, na Lesbu a jinde. S bohem tímto sdružuje ji také umění předvádějíc **A**-tu z pravidla po boku Poseidónově, ať trůnící, ať jedoucí po moři ve voze, taženém zvířaty mořskými; poslednější nezřídka též na hřbetě svém ji nesou, jakož také okolí její oživeno bývá družinou nižších bytostí mořských. Za příznaky zvláště význačné mající začasté vlasy shrnuté v sítěnku a na skráních klepeta raka mořského zachovává jinak obecný ráz Néreoven vyznamenávajíc se před nimi hlavně zvýšeným půvabem a zjevnými přídatky královskými. Viz Roscher, Ausführliches Lexikon der griech. und röm. Mythologie, str. 318. a n. *Dnl.*

Amfitrite, planetoida objevená 1. bř. 1854 Marthem na hvězdárně Bishopově, pojmenovaná od Bishopa. Den později objevil ji neodvisle Norman Pogson v Oxfordu a 3. bř. 1854 Chacornac v Paříži. Označení (29) *Gs.*

Amfitryón (*Ἀμφιτρύων*), myth. syn tirynthského krále Alkaia, vnuk Perseův, bratr Anaxin. Usmrtiv strýce svého Élektryona, krále mykénského, uchýlil se s dcerou zabitého, Alkménou, k ujci svému Kreontovi, králi thébskému, jenž ho z vraždy očistil. Ježto pak Alkméné vzpírala se manželskému s ním obcování, dokud by nepomstil smrti bratří jejich, padlých v boji proti loupeživým Téleboům, **A.** úkolu toho se podjal a požádal také Kreonta za přispění. Když pak tento si vymínil, aby dříve zahubena byla divoká liška pustošící krajinu thébskou, **A.** pomocí psa Kefalova úloze té dostál, načež vypravil se s četnými soudruhy proti Téleboům. Pokořil je však teprve potom, když Komaithó, dcera krále jejich Pterelaa, z lásky k **A**-ovi vytrhla otci svému zlatý vlas, na němž trvání života jeho záviselo. **A.** zabiv potom zrádnou Komaithu daroval dobytou zemi spojencům svým Kefalovi a Heleiovi. Mezitím, co **A.** byl nepřítomen, navštívil Alkménu v podobě **A**-ově bůh Zeus, jemuž Alkméné porodila Héraklea, kdežto **A**-a obdařila synem Ifikleem. **A.** vykonav různé ještě činy hrdinské padl v boji proti Minyům, proti nimž s oběma syny svými se byl vypravil, chtěje Théby zbaviti tížícího je poplatku, odváděného Minyům; pochován prý byl v Thébách. — Mythus o **A**-ovi (jejž někteří si vykládají jako symboliku blesku) býval oblíbenou látkou básníků starověkých; komédie »Amphitruo« fím. básníka Plauta dosud zachovala se. V době novější zejména Molière a Heinrich Kleist užili látky o **A**-ovi a jeho choti k veselohrám. — Různé etymologie jména viz v Roscherově Ausführl. Lexikon der griech. und römisch. Mythologie, str. 321.; srovn. též Welcker, Griech. Götterl. 2., 752. n. *Dnl.*

Amfora (řec. *ἀμφορεύς*, z pův. *ἀμφιφορεύς*, lat. *amphora*): **1) A**-mi nazýváme z řeckých vás nádoby dvojuché, sloužící k uchování vína,

medu, oleje a p. Forma těchto amfor jest rozmanitá: báně jejich jest brzy vypouklá, brzy štíhlejší, hrdlo někdy nízké, někdy vysoké, ucha tu kratší, tu delší, uměle zatočená, voluty, maskami (viz vyobr. 211.) ozdobená. Zvláštní druh tvoří tak zvané panathénaiské **a**-ry, které naplněny jsouce jemným olejem z posvátných oliv (*μορίαι*) dávány byly jako cena vítězům v Panathénaiích. Vítěz dostával takovýchto amfor 6—140. Nádoby tyto nesou nápis *τῶν Ἀθήνηθεν ἄθλων εἰμί* nebo *τῶν Ἀθήνηθεν ἄθλων*; na přední straně bývá zobrazena Athéna v typu archaiském, v plné zbroji, s napřaženým kopím, stojící mezi dvěma sloupy, na nichž bývají jako emblemy kohout, sova, vása atd., na zadní straně zobrazeny bývají scény palaestrické a musické (Rayet-Collignon: Histoire de la céramique grecque, str. 129.—142.). Mezi jihoitalskými vásami nalézáme **a**-ry vynikající neobyčejnou velikostí a krásou (vyobrazení č. 211. představuje jihoitalskou **a**-ru). Srovnej O. Jahn: Beschreibung der Vasensammlung zu München, str. XCII., CI—CIV., Lau-Brunn: Die griech. Vasen, ihr Formen- und Decorationssystem, úvod). Vedlé amfor hliněných shotovovány byly **a**-ry též z ma-

Č. 211. Amfora.

teriálu lepšího, na př. z mramoru, ze skla atd. Sem patří tak zvaná **a. Sósibiova** (viz vyobr. č. 212.), zhotovená z parského mramoru a chovaná nyní v Louvru. V reliefu zobrazen zde oltář, na jehož levé straně (na našem vyobrazení horní pruh) stojí Artemis držící v levici luk, pravou rukou vedoucí laň a provázená Bakchantkou hrající na formingu. Satyrem piskajícím na dvojitou píšťalu a Bakchantkou držící v pravici thyrsos; s druhé strany blíží se k oltáři Hermés (na našem vyobrazení dolní pruh), provázený dvěma Bakchantkami a Korybantem. Děj zde se odehrávající jest úplně nejasný; oba bohové zobrazení jsou ve stilu archaiském, ostatní osoby v obyčejných typech pozdějších. Vása sama pochází asi z počátku řím. doby císařské (Friederichs-Wolters: Gipsabgüsse antiker Bildwerke, č. 2114.). — **2) A**-ry sluly u Římanů hliněné nádoby sloužící k uchovávání vína, obyčejně dole zašpičatělé, aby mohly ve sklepě do písku býti zastrčeny. Někdy byly **a**-ry opírány o stěnu. **A**-ry naplněné vínem z hliněných sudů stočeným bývaly ucpávány hliněnou zátkou nebo korkem, zátka bývala smolou, hlinou nebo sádrou zalepena (*oblinere, gypsare*) a známkou (*nota*) opatřena. Známka, jež buď na zvláštní tabulce (*pittacium*) byla označena, nebo na **a**-ofe samé napsána, udávala druh a ročník vína, míru **a**-ry a někdy i jméno dodavatelovo. Takovýchto amfor, zvaných *amphorae litteratae*, nalezeno bylo hojně v Pompejích (Marquardt: Röm. Privatalterthümer, II., 71—73., 243—244. Overbeck: Pompeji, 4. vydání, str. 346., 451., 579. a j.). — **3) A.**, u Římanů míra na tekutiny; 1 amphora = 8 congii = 48 sextarii = 576 cyathi = 26·196 litrů. 20 amfor = 1 culleus (sud). Nissen: Griech. und röm. Metrologie, str. 674—675., 692. *Vý.*

Amforický dýchací šelest (*ἀμφορεύς* = nádoba). Trubicový, při vdechu nad plícemi se vyskytující, t. j. pathologický šelest, má časem zvláštní znění připomínajíc zvuk, který budíme dýcháním do nádoby s úzkým, podlouhlým hrdlem. Jest to souzvukem (konsonancí) sesílený šelest a jeho podmínkou větší zvučná prostora v hladkých a pevných stěnách. Pozorován bývá při doupatech tuberkulosních a plynatosti hrudní. — Amf. rachoty. Za stejných podmínek jako šelesty dýchací sesilují se souzvukem kovovým rachoty, t. j. hlen a hnis v doupatech nahromaděný, když dýcháním nebo kašlem v pohyb byl uveden. *Mx.*

Amfoterní horniny jsou horniny, jež vznikly činností jednak vulkanickou, jednak neptunickou. Náležejí sem především vulkanické tufy. —n—

Amfótis (řec. *ἀμφωτίς* neb *ἄμφωτις*), původně u Řeků dvouuchý dřevěný krajáč na mléko; pak vlněná nebo kožená kukla, jíž užívali někdy řečtí rohovníci, aby chránili hlavu proti prudkým rubům a sotům protivníkovým. *Rl.*

Amguň, řeka přímořské oblasti ruské v Asii, poslední velký přítok Amuru s levé strany, asi 700 *km* dlouhá, pramení v Burejských horách, teče směrem severovýchodním a končí se naproti osadě Tyru. Tuzemci ji nazývají také Chyngun.

C. 212. Amfora Sósiblova (Paříž, Louvre).

Am Hammel, samota v Čechách, 9 d., 48 ob. něm. (1880), hejtm., okr., fara a býv. dom. Falknov ($^1/_2$ hod. sev.-záp.), obec Haselbach.

Amhará, část říše habešské kolem jezera Canského mezi Modrým Nilem na jihu a řekou Takkázé na sev., zaujímá střed hornatiny habešské a dělí se v krajiny Valdebu, Semien, Belesu, Dembeu, Begemeder, Vag, Lastu, Vadlu, Kváru, Gódžam, Damót a j. Obyvatelé její, jádro lidu habešského, jsou potomky arabských přistěhovalců, kteří s domorodým obyvatelem se smísili, a mluví zvláštním nářečím (viz Amharština). Od r. 1833 tvořila A. neodvislou říši, která však r. 1850 od Theodora II. byla vyvrácena: nová doba neodvislosti po smrti Theodorově r. 1868 trvala jen do roku 1871 a od té doby spojena je země tato s císařstvím habešským. (Ostatně viz Habeš.)

Amharština, domácím jménem *lesána Amharâ* nebo krátce *Amhareňá*, od st. XIV. též *lesána negús* (jazyk vladařský), jest nejdůležitější ze žijících jazyků habešských a po arabštině nejrozšířenější jazyk semitský. Neobmezuje se toliko na Amharu vlastní, nýbrž mluví se jí dialekticky jako hlavní řečí obcovací (na venek jest tím arabština) i v Habeši ostatním až na část severní, v níž posud udržela se stará aethiopština jako jazyk živý (v podobě jazyků *tigré* a *tigriňa*); ano zasáhla i za hranice habešské. Společně s aethiopštinou, s níž jako sesterská její řeč odvozuje i původ svůj z již. Arabie (viz Aethiopie), náleží a. k jižní větvi jazyků semitských i vyniká v jednotlivostech svým rázem starobylým. Na pole dějinné vystupuje však poprvé po r. 1300 po Kr., kdy přeložena residence říše aethiopské z Aksúmu do Gondaru, hlavního města Amhary, a tím i a. stala se řečí dvorní a úřední naproti aethiopštině, jež pak byla již jen jazykem církevním a literárním. Od té doby zůstala a. panující řečí obcovací i vyvíjela se po staletí cestou vlastní. Tím stalo se, že jednak nejsouc ničím omezována ve svém volném vývoji, ježto řečí spisovnou nebyla, jednak i mezi kmeny nesemitskými se šířic, nejen nejvíce ze všech jazyků semitských uchýlila se od základního tvaru svého a tím i aethiopštiny, nýbrž z části vůbec od povahy semitských jazyků, a to tak, že jsouc velmi pomíšena zvláště cizími živly sousedních jazyků afrických vyhlášena byla přímo za jazyk nesemitský. Skutečně činí a. také dojem řeči semitské sice, již však Nesemité (Hamité) přejali a ji si upravili dle stavby vlastní řeči a svých zvyklostí, s čímž shoduje se i ethnologie, dle které jeví i Amharové sami zřejmé známky plemene smíšeného. Slovný materiál amharský jeví se nejvýš s polovicí materiálem semitským, včítajíc v to i živly, jež převzaty z aethiopštiny jako z jazyka církevního, při čemž často výrazy pro pojmy nejobyčejnější nejsou semitské. Ovšem dlužno uznati, že následkem změn hláskoslovných (skracování slov na př. v poměru k aethiopštině, elise hlásek bezvokálných, zvl. hrdelnic, čímž zvláště časoslova v aethiopštině trojslabičná stávají se dvojslabičnými, splývání dvou slov v jedno atd. nehledíc ani k nedostatkům vyplývajícím z neustálenosti a nepravidelnosti pravopisu) mnohdy

*

slovo zcela znetvořené a cize vypadající bližším zkoumáním objevuje se jako čistě semitské. Hlavní však odchylky od typu semitského a sice v jednotlivostech vykazuje grammatika, v jejíž hlavní stavbě jinak jasně proniká živel semitský a též příbuznost s aethiopštinou, k níž však časem přistupuje vždy více živlů nesemitských.

Již pokud zvuků **a**-ny se dotýče, shledáváme vedlé 26 zvuků aethiopských 7 zvuků čistě amharských (snad vlivem cizím), totiž *š*, *f*, *ň*, *ch*, *ž*, *ď* a *č*, jež i v písmě od Aethiopů převzatém ze zvuků jim nejblíže odpovídajících jsou modifikovány zvláštní značkou diakritickou. Za to vykazuje tvarosloví amharské nápadnou chudost tvarů nejen vzhledem k aethiopštině nýbrž i k jaz. semitským vůbec. (Odvozené tvary jen 3, dva kausativní a 1 reflexivní, odpovídající i passivu; v konjugaci čas minulý, budoucí, s nímž velmi často v jedno splývá i tak zv. subjunktiv, a opisovaný přítomný — právě tak jako i příčestí se opisuje. — Rozdíl v rodě v čísle množném odpadá tu jako při statných jménech; jen nepatrné zbytky pádů, mnoho novotvarů i v zájmenech atd.)

Největší odchylky jeví nicméně syntax, v níž namnoze s pravým opakem toho se setkáváme co v semitštině jest ustáleným pravidlem (na př. obrácený slovosled, kladení genetivu, často beze všeho vnějšího označení, neb i celé věty relativní před slovo, k němuž náleží, pokládání celých vět za jediné slovo, k němuž suffixy přistupují, atd.) a to vlivem jazyků afrických, zvláště agauských, v nichž setkáváme se zcela pravidelně se stejnými úkazy.

Jako řeč spisovná vyskytuje se **a**. teprve v našem století. Dály se sice již od XVII. století pokusy domorodců i missionářů, vzdělati **a**-nu na jazyk spisovný, ale bez úspěchu. I pouhý amharský překlad bible prvotně zakázán pod trestem smrti. Tak jsou nejstaršími památkami amharskými toliko některé nyní těžce srozumitelné písně ze st. XV. a XVI., zachované v textech z dob mnohem pozdějších, k nimž pojí se některé aethiopskoamharské slovníky. I v kronikách aethiopských nalézáme stopy **a**-ny, jako vůbec byla **a**. řečí, z níž mrtvá aethiopština dle potřeby obohacovala se novými pojmy. V těchto starších památkách pozorují se ještě zřejmě stopy dialektů habešských, jichž arabský historik Makrízí napočetl asi 50, a o nichž i cestovatelé moderní se zmiňují, třeba jen sporé zprávy o některých podávajíce. Teprve v době nejnovější ustálila se jakž takž řeč spisovná a vyvinula i malá literatura amharská, potřebám obyvatelstva vyhovující, rázu ovšem především náboženského, jejíž hlavním dílem, jako v aethiopštině, jest překlad bible vedlé spisů obsahu lékařského, dějepisného a j. V Evropě vydaná prvá kniha amharská jest *Catechesis christiana lingua amharica* od T. G. Ghbragzera v Římě po r. 1786. Prvým spracovatelem grammatiky a slovníku amharského jest slavný zakladatel studia aethiopského, H. Ludolf, který na základě ústního poučení, jehož dostalo se mu rozeným Aethiopem Abbâ Gregoriem, vydal podporován Michaelisem ve Frankfurtě r. 1698 svou *Grammatica amharica* a *Lexion amharicum* s prvými ukázkami textovými, od téhož Gregoria pochodícími, jež posud nepozbyly vší ceny. Nových pěstitelů dostalo se **a**-ně teprve ve století našem missionáři Isenbergem a Ant. d'Abbadie, z nichž prvý r. 1841 jazykem anglickým grammatiku a r. 1842 slovník amharský vydal (obé v Londýně), druhý bohatý slovník *Dictionnaire de la langue Amariña-français* (Paris 1881) sestavil. K oběma přidružil se F. Praetorius svou na výši vědy stojící grammatikou *Die amharische Sprache*, Halle 1879. Vydání evropských za účely filologickými není. *Dk.*

Amherst: 1) Město v Hampshiru v severoamerickém státě Massachusetts, v malebné poloze na výšině nad ústím řeky Connecticutu, s 4199 obyv. (1885); má vyšší hospodářskou školu a vysoké školy, zvané **A.**-College, kteréž založeny byvše r. 1821 rychle znamenité pověsti nabyly. Ústav tento má 15 professorů, asi 250 studentů, velkou knihovnu, fysikální laboratoř, vzácnou sbírku přírodnin a hvězdárnu. *red.*

2) A., okresní město v britské Barmě, v kraji Tenaserim, při ústí řeky Salvenu. R. 1826 ustanoveno hl. městem okresu a nazváno tak dle lorda Amhersta, tehdejšího vicekrále v Indii, kdežto domácí jméno jest *Kjaik-Khami*; avšak již r. 1827 přeloženo sídlo administrace do Maulmainu, a dnes jest **A.** nepatrné místo, důležité jen jako stanice lodivodů (pilotů) a stanice telegrafní. Také jest to místo klimatické (sanitarium), a obyvatelé maulmainští se tam rádi uchylují. — Amherstský okres má na 39.324 *km*² obyv. (1881) 301.086, a sice buddhistů 283.072; muhammed. 7599, hindů 6690, křesťanů 3040, zbožňovatelů natů neboli duchů 685. Hlavní města okresu jsou Maulmain, Martabán, **A.**; prvé jest administrativním sídlem okresu. Lesy poskytují zásobu dobrého dříví, a patří sem především lesy teakové (*Tectona grandis*) na pohoří Dawna; v některých částech dosahují značné velikosti a kmeny 11' obvodu a 74' délky až k první větvi nejsou žádnou vzácností. Lesy jsou z velké části v držení vlády; dřevo jest výborné pro rozmanité stavby, neboť ho termiti tak lehce nenapadají. *Fagraea fragrans* poskytuje dřevo, jež pod vodou tvrdne, také *Hopea odorata* a jiné stromy dávají stavební dříví. Vyváží se hlavně teak a rýže; teak byl poprvé vyvezen r. 1839; nyní obnáší vývoz asi 60.000 tun; něco málo bavlny a kože se též vyváží. *Fl.*

Amherst William Pitt, hrabě z **A**-u (* 1773 — † 1857). Roku 1816 byl vyslán jako mimořádný vyslanec do Číny, zde však odmítl podrobiti se pokořujícímu obřadu u dvora pekingského, a proto vyslání se zmařilo. Roku 1823 stal se místokrálem ve Vých. Indii. Za jeho úřadování (r. 1824) vypukla válka s Birmou, jejíž vzrůstající moc počala se nemile blížiti k britským okresům v Bengálu. Trvala dvě léta a stála mnoho životův a peněz, ale

r. 1826 přece uzavřel král birmský smlouvu, kterou vzdal se nároků na Asam, vydal provincie Arakan a Tenaserim. Spory o následnictví v Bhartpúru přiměly vládu britskou k zakročení r. 1827, a generálu Combermeru podařilo se dobyti pevnosti útokem. **A.** opustil Indii r. 1828. Ačkoliv se s počátku považovala výprava proti Barmě za pochybenou, přece šťastné její ukončení vyneslo lordu **A**-ovi postup na »earla«. Jinak jest úřadování jeho známo tím, že brzo po svém příchodu do Indie zrušil obmezení svobody tisku. *Fl.*

Amherstbury [émherstbery], Amherstburg, město kanadské v prov. ontarijské, na jezeře Eries v levo od ústí Detroitu, náleží k nejstarším osadám Horní Kanady, má 2672 obyv. (1881), pohodlný přístav a velmi čilý obchod (roční vývoz více než 300.000 zl.).

Amherstia Wallich, chvastor (viz vyobr. čís. 213.), rostlina luštinatá z čeledi *Caesalpineae*, sekce *Amhersticae*, s velmi skvělými a zvláštními květy. Tyto stojí v mohutných hroznech, nesouce na dlouhé stopce značné, barevné a vytrvalé dva listeny, od nichž vybíhá trubka kališní znenáhla se rozšiřujíc. Kraj její jest hluboce 4dílný, s plátky zpět ohnutými. Koruna vynikající z jícnu trubky kališní má z 5 plátků pouze 3 značně vyvinuté, z nichž jeden v podobě nádherného, širokého doleního pysku. Dvoubratré tyčinky nad plátky vyvstávající tvoří jakousi přilbici, hořenímu pysku podobnou, v níž se střídá 5 značně delších tyčinek se 4 kratšími. Volná (desátá) tyčinka stojí proti pysku korunnímu. Čnělka svrchního vaječníku jest závitkovitě svinuta. Lusky jsou dlouhé, červené. **A.** roste co jediný stromovitý druh **A.** *nobilis* Wallich (vyobr. čís. 213.) ve Východ. Indii, kde její skvělé hrozny obětují při náboženských obřadech buddhistických. Dosahujíc 8 *m* výše má listy sudozpeřené, až 8jařmé. Hrozny visí v paždí listů vynikajíce červenými listeny a pestře zbarvenými plátky. Bývá pěstována ve stinné, teplé poloze i v našich sklenících. *Děd.*

Am Hirschen, samota, 4 d., 30 obyv. něm. (1880), hjtm. a okr. Podbořany (3½ hod. jihozápadně), obec Lešky, fara Malměřice.

Č. 213. Amherstia nobilis Wallich, květ a jeho průřez.

Amcha z Borovnice jest jméno vládycké, posléze rytířské rodiny staročeské, která dle jména **A.**, na Plzeňsku obvyklého, pocházela ze vsi Borovnice nebo Borovna u Spáleného Poříčí a na štítě svém měla hřbelec o pěti zubech (viz vyobr. čís. 214.). Nejstarší její známý předek byl Ryneš z **B.**, jenž r. 1456 svědčí strany Příchovic na Plz. Amchové ještě v XV. věku odstěhovali se do Čáslavska a Kouřimska, kde drželi Podboř a Svojšice. Jindřich **A.** svědčí se svým štítem r. 1480 a držel Svojšice v létech 1481—1503. Václav **A.** byl hejtmanem kraje kouřimského v l. 1530—33 a zemřel r. 1534, kteréhož roku ještě žili Albrecht, Arnošt, Hendrich st. a ml. a Jiřík **A.** Roku 1547 vložil Hendrich st. **A.** zboží sukdolské Mikuláši Sulkovi z Hrádku a Albrecht **A.** r. 1546 ves Poboř Kutnohorským do desk; Arnošt **A.** pak prodal Svojšice Hynkovi Krabici z Vejtmile r. 1546. Jiřík **A.** roku

1558 seděl na dvoře v Šintlochách, Václav **A.** byl úředníkem na Bělé r. 1562 a r. 1589 dvůr v Starkově držel; Jan **A.** v Češově žil r. 1596 a Vilém **A.** v Milčicích r. 1612. Konfiskací po bitvě bělohorské ztratil Jan Burián **A.** Předboř na Čáslavsku a Vilémovi Amchovi dvůr ve

Č. 214. Znak Amchů z Borovnice

vsi Zboží proměněn jest v manství. Jana Buriána synové Burián Heralt a Vilém Hendrich byli r. 1657 povýšeni do stavu rytířského král. česk. Potomek jejich, Jan Matyáš, držel Nejepín, Novou ves, Bačkov a Zboží r. 1730, po něm následoval syn jeho Jan Tadeáš, kterým rodina tato po meči sešla. Po přeslici vymřeli Amchové Johankou Konstancií Amchovou z **B.**, abatyší ústavu šlechtičen na Novém městě pražském, která r. 1764 získala ústavu panství Chříčské. — Jiná byla sice vládycká rodina z Borovnice na Budějovsku, ale společného s Amchy z **B.** užívala erbu. Bernart z **B.** svědčí r. 1379, a bratří Beneš a Rinhart z **B.** připomínají se r. 1484; více o těchto Borovnických nevíme. *Klř.*

Amia, kaproun, skelnošupinatá ryba z podřadí ganoidů kostnatých. Tělo má pokryté velikými, okrouhlými šupinami skelnatými, jež se tvarem podobají šupinám našich ryb kaprovitých, hřbetní ploutev měkkou, dlouhou, nízkou, a ocasní ploutev zakulacenou a zdánlivě pravidelnou, ale uvnitř jest konec páteře (totiž chorda v pochvě chrupavčité) přece vzhůru ohnut. Hrdlo jest obrněno velikou deskou kostěnou. Vzdušní měchýře jsou dva, uvnitř buněčnaté. Kaproun hladký (**A.** *calva* L.) žije v jezerech a řekách Spojených Obcí severoamerických a živí se menšími rybkami, raky a hmyzem vodním; maso jest nehrubě chutné. *Bay.*

Amiant viz Amfibol a Asbest.

Amiaud [amió] Albert, spis. franc., nar. 1840 ve Villefagnanu (Charente). Po odbytých studiích právnických byl zprvu notářem ve Varsu, pak jmenován r. 1877 v ministerstvu spravedlnosti knihovníkem výboru pro zákonodárství zahraničné. Napsal: *Études sur le notariat* (1878); *Recherches bibliographiques sur le notariat français* (1881); *Aperçu de l'état actuel des législations de l'Europe, de l'Amérique* etc. (1884); *Des offices de notaires* (1886) a jiné praktické spisy právnické.

Amici [amiči] Giovanni Battista, nar. v Modeně 25. března 1784 (dle jiných 1786), zemř. 10. dubna 1863 ve Florenci. Studoval filosofii ve svém rodišti, r. 1807 povýšen za »ingegnere architetto« a po smrti astronoma Ponsa jmenován ředitelem hvězdárny a prof. astronomie na museu di storia naturale ve Florenci. Již od mládí měl zvláštní zálibu v optice, r. 1811 obdržel zlatou medaili za teleskop velmi uměle zhotovený a r. 1812 vzbudil obdiv mikroskopem katadioptrickým a teleskopem zrcadlovým. Těmito a podobnými zlepšenými nástroji pozoroval pohyb šťav rostlinných, rozmnožování rostlin, měřil průměr planet i slunce a rozvedl mnoho set dvojic hvězdných, které do té doby jmíny byly za jednotlivé hvězdy. Popisy nástrojů svých a výzkumy své složil v četných pojednáních a spisech, které rozličným učeným společnostem předkládal, a z kterých seznati lze přesně pracujícího mechanika, mathematika i badatele. *Ptk.*

de **Amicis** [amíčis] Edmondo, výborný spis. ital., narozen 21. října 1846 v Oneglii, stud. gym. a lyceum v Cuneu, vstoupil do vojenské školy v Modeně, kterou opustil jako poručík r. 1865. R. 1866 účastnil se bitvy u Custozzy proti Rakousku, řídil r. 1867 časopis »Italia militare« ve Florencii, v němž uveřejnil řadu vojenských povídek; když byl Řím Italy obsazen, opustil **A.** službu vojenskou, maje úlohu svou jako prostý vojín za ukončenou. Vydav své *Ricordi del 1870-1* (6. vyd. 1882), podnikl několik delších cest po Španělsku, Hollandsku, Marokku, do Londýna, Paříže a Cařihradu, jejichž dojmy pak spracoval v řadě knih, z nichž uvádíme: *Spagna* (1873, 8. vyd. 1883, illustr. vyd. Flor. 1885, franc. překlad 1878, německý 1880 ve Stuttgartě); *Olanda* (Flor. 1874, 7. vyd. 1882); *Marocco* (1876, 11. vyd. 1885, franc. překl. od H. Bellea, něm. od Schweiger-Lerchenfelda 1883); *Constantinopoli* (1. sv. Mil. 1877, 13. vyd. 1883, 2. sv. illustr. vyd. 1882, franc. překlad pí. Colombové 1878, něm. od Agnes Burchausové v Roztokách 1882); *Ricordi di Londra* (1874; 8. vyd. 1881); *Ricordi di Parigi* (1878, 4. vyd. 1879); *Sull' oceano* (1888). **A.** jest i znamenitým vypravovatelem a jeho *Racconti militari* (Mil. 1881), *La vita militare* (11. vyd. Mil. 1887, illustr. vyd. Mil. 1883), *Novelle* (1872) a j. byly překládány do všech téměř jazyků evropských. Velikou pozornost vzbudil **A**-ův spis *Cuore* (69. vyd. Mil. 1888), přeložený do mnohých jazyků evropských. Mimo to psal **A.** básně: *Pagine sparse* (8. vyd. 1884); *Poesie* (4. vyd.); studie literární *L'imitazione latina nella commedia italiana del XVI. secolo* (Pisa 1871); *Ritratti letterari* (Mil. 1881); *La Commedia popolare latina e la comedia dell' arte* (Neapol 1882); společenské *Gli amici* (9. vyd. ve 2 sv.); *Gli effetti psicologici del vino* (Turín 1881) a knihu *Alle porte d' Italia* (Řím 1884, 2. vyd. 1888), v níž podává dějiny některých

údolí piemontských. Do češtiny přel. Carmela (Květy, 1879); Invalida (Obzor, 1882); Manuel Mendenez (Lumír 1879); Pochod v létě (Zora 1882); Síla (Lumír, 1875); Smrť na bojišti (Obzor, 1882); V den bitvy (Zora, 1882); Vyznamenání (t. 1882); Neštěstí; Hoch z Kalabrie (Nár. Listy 1886) a j. Srov. něm. Breitingerův článek ve spise Aus neueren Litteraturen (Zürich, 1878) a Fr. D'Ovidiův spis Saggi critici (Neap. 1879). *P.*

Amicitia (lat.), přátelství.

Amico: 1) Antonio, archaeolog a hist. ital., nar. v Messině asi r. 1598, zemř. v Palermě r. 1641. Jako historiograf krále špan. Filipa IV. studoval pilně památky sicilské, o nichž vydal lat. *Dissertatio historica et chronologica* (1640, v Neapoli), *Series ammiratorum insulae Siciliae de 842 ad 1640* (1640 v Palermě) a španělsky *Historia chronológica dos vireys de Sicilia* (t. 1640).

2) A. Ugo Antonio, básník sicilský, nar. r. 1834 v Monte San Giuliano. Přidělen byl ministerstvu vyučování, později oddal se dráze učitelské a byl professorem na různých ústavech v Bologni, Turině, Florencii a Palermě. A. vydal celou řadu menších básnických skladeb, překladů klassických autorů, literárních, biografických i historických črt. (Vincenzo Filicaja, jehož básně i dopisy vydal 1864.) A. jest spisovatel elegantní a dobrého vkusu. Básník nezapře vlivu klassického. Z překladů jeho mají nejlepší pověst převody některých básní Catullových a Ovidiových. Z původních sbírek jmenujeme jen jeho *Liriche* (Palermo 1853); *Versi* (t. 1861 a později 1873); *Ore solitarie* (Bologna, 1868), a naposledy *Lusus* (Palermo, 1884), jehož jednotlivé kusy vynikají pečlivou formou. *—cký.*

Amiconi viz Amigoni.

Amictus viz Humerale.

Amicus (lat.), přítel. — A. *curiae*, v Anglii advokát, jenž nemaje ve sporu účastenství upozorňuje soud na nějakou okolnost, pro spor důležitou. — A. *populi Romani*, přítel národa římského, čestný titul knížat a národů, kteří se osvědčili věrnými spojenci Římanův. — A. *principis* býval zván úředník, kterého císař římský zvláštní důvěrou poctil, komorník, neb i právníci, kteří měli při poradách s císařem účastenství.

Amicus *Plato, amicus Aristoteles, magis amica veritas*, lat. přísloví: milý mi Plato, milý Aristoteles, milejší pravda.

Amida, nekonečný, věčný otec a pán bohů japonských, stvořitel i ředitel světa. Vtělil se a dlouho dlel na zemi, aby lidstvo napravil. Je sedmihlavý a jezdí na sedmihlavém koni. *Kř.*

al **Amidí** (abu-l-Kásim al Hasan), zemřelý r. 981, znamenitý grammatik školy basorské a dobrý básník arabský, známý i svou kritikou starých básníků. Psal 1. *Různé a shodné ve jménech básníků* a 2. *Rozeznávání zvláštního a společného v myšlénkách básní*, vedlé asi devíti jiných kritických spisů o básnících; dále spisy grammatické (na př. *Knihu protiv*) a díván svých básní. *Dk.*

Amidy jsou sloučeniny vyznačující se skupinou $CO.NH_2$. Jsou to odvozeniny ammoniaku, jehož vodíky nahraženy jsou radikály kyselými. Na př. $CH_3.CO.NH_2$ acetamid. Tyto sloučeniny nabyly v posledních létech značné důležitosti praktické, neboť bývše objeveny v zelených rostlinách vyzradily nám, že jsme dosud nesprávně posuzovali složení takových rostlin, přisuzujíce veškerý dusík bílkovinám. Čtvrtina, třetina, ba až dobrá polovina veškerého dusíku bývá v zelených rostlinách ve způsobě nebílkovin, jež jsou po většině pouhé amidy i amidokyseliny. Největší procento těchto sloučenin nalézá se v klíčkách a v řípě, pak v bramborech a jiných okopninách, v pícních rostlinách (v luštěninách více než v travinách), v listech a jehličí. Obecně možná říci, že tytéž rostliny a rostlinné části v prvé době svého vývoje tají více amidových sloučenin než v dobách pozdějších; zvláště po odkvetení ubývá jich značnou měrou, tak že ve zralé slámě a ve zralém zrní sotva jich postihneme. Dáme-li ale tomuto zrní klíčiti, opět se s a. setkáme. Odtud plyne, že kdykoli v rostlině nové buňky z rozličných zásobáren (semen, hlíz, pupenů, oddenků) povstávají, přítomné bílkoviny se rozštěpují v amidové hmoty, kteréžto však později zajisté ku vytvořování bílkovin slouží. *Fský.*

Amiel Henri Frédéric, francouzský básník a spisovatel (* 27. září 1821 v Genevě, † tamtéž v dub. 1881). Studoval na universitách německých a stal se professorem filosofie a literatury na akademii svého rodiště. Z několika svazků jeho poesií nejlepší jsou *Pensoroso* (1858) a *Jour à jour, poésies intimes* (Den ke dni, 1880). Lyrika jeho jest klidná, tichá, rázu kontemplativního, směru převážně melancholického. Vedlé básní psal různé studie literární, z nichž uvádíme *Etude sur Mme de Staël* (Studii o paní de Staël 1878) a historickoliterární stať *Du mouvement littéraire dans la Suisse romane* (O literárním hnutí v románském Švýcarsku, 1879). Největší vzruch způsobil svým dílem pohrobním *Fragments d'un journal intime* (Zlomky intimního deníku, 2 díly). Objevuje se v něm myslitel stejně hluboký jako jemnocitný, malíř přírody a člověk ryzí a ušlechtilý, jehož duše zachmuřena byla nedostatkem důvěry ve svou sílu, jakýmsi moderním hamletstvím. Deníky tyto jsou důležitým pramenem ke studiu pessimismu v XIX. století a Paul Bourget vším právem řadí A-e mezi čelné representanty moderního pessimismu. Viz důkladnou stať v jeho: *Nouveaux essais de psychologie contemporaine* (Pař. 1886). Mimo to psali o A-ovi ještě Scherer, Caro a Renan. *—cký.*

Amiens [amjẽn], hl. město franc. depart. Somme a bývalé provincie Picardie, s 80.288 obyv. (1886), leží v úrodné, dobře vzdělané krajině na řece Sommě a při křižovatce četných tratí francouzské dráhy Severní, je sídlem biskupa, soudu appellačního a obchodního a hájeno jsouc starou tvrzí náleží mezi pevnosti 3. třídy. Jest pěkně a pravidelně stavěno, má široké, dobře dlážděné ulice, jen dolní část

města, kde průmysl a obchod své sídlo mají a většinou dělnictvo obývá, je těsna a špatně stavěna. Kathedrála (viz vyobr. č. 215.), zbudovaná v l. 1220—1288 od stavitelů Roberta de Luzarche, Tomáše de Cormont a syna jeho Rénaulta, náleží k nejstarším a nejlépe zachovaným starým budovám ve Francii, jest 138 *m* dlouhá, v příční lodi 61 *m* široká, s věží 130 *m* vysokou, vedlé níž dvě jiné, dosud nedokončené se vypínají. Ve vnitřku vynikají krásné lodi chrámové a kůr, pěkné okenní růžice a práce reliefové, 110 vyřezávaných stolic a mnohé sochy. Před kathedrálou stojí socha Petra Amienského, proslulého hlasatele válek křižáckých. Mimo to pozoruhodny jsou radnice, vodárna a museum, dokončené r. 1864, v němž asi 200 obrazů největších mistrů francouzských a četné starožitnosti z Picardie se nacházejí. Bývalé hradby proměněny jsou nyní v sady, kteréž město vůkol obklíčují; kromě toho promenáda La Hautoie se řadami lip a vodojemem o 150 *m* v průměru přispívá značně k ozdobě města. Z ústavů vzdělavacích má **A.** universitní akademii, lyceum, bohoslovecký seminář, několik učených společností, zajímavý archiv, knihovnu o 15.000 svazcích a botanickou zahradu. Vedlé toho je **A.** také důležitým místem průmyslovým a obchodním, zvláště proslulým látkami vlněnými, a má přádelny, barvírny, továrny na látky bavlněné, aksamit a jiné. — Pode jménem Samarobriva byl **A.** jako hlavní město keltských Ambiánů v Gallii Belgické již za dob Caesarových znám. V novější době historicky důležitým stal se **A.** mírem, kterýž zde 27. břez. 1802 byl podepsán, a urovnati měl spory mezi Anglií, Francií,

Č. 215. Amiens: kathedrála.

panělskem a republikou Batavskou. Anglie avrátila dobyté osady španělské a nizozemské až na Ceylon a Trinidad; Francie obdrela své kolonie opět a hranice mezi Brazilií francouzskou Guayanou upravena. Republika strovův iónských byla uznána a Malta vrácena řádu johanitskému. Francouzi naproti omu zavázali se vykliditi Řím, Neapol a Elbu: omu Oranienskému slíbena náhrada. Portě urecké přisouzeno bylo opět držení Egypta, nimo to vrchní panství nad ostrovy iónskými. Poněvadž však výminky tyto urážely hrdost nglickou a veřejné mínění míru tomu rozodně se opřelo, vyhlásila Anglie již rok na o 1803 Francii zase válku. U **A**-u dobyl dne 7. listop. 1870 pruský generál Mannteuffel ad francouzskou severní armádou úplného ítězství a 30. listopadu vzdala se též tvrz enerálu Goebenovi.

Amigoni Jacopo (také Amiconi), malíř, arozen v Benátkách r. 1675, zemř. v Madridě 1752. Když ve své domovině nabyl již jaéhosi jména, odebral se do Mnichova do lužeb kurfiršta bavorského. Maloval nejprve ro kurfiršta Maxa Emanuele bav. v zámku Schleissheimě několik nástropních obrazův al resco, v nichž osvědčil se jakožto dobrý reraesentant dekorativního umění rokokového. Po několikaletém pobytu v Mnichově, kde maoval také některé olejové obrazy pro různé ostely bavorské, odešel roku 1729 do Lonýna, kdež tolika zakázkami byl zahrnut, že rzo zbohatl, třeba že dlouho se tam nedržoval. Evropské pověsti dosáhl však teprve 1747 ve Španělsku. Král Ferdinand VI. menoval jej svým dvorním malířem a dal mu malovati fresky ve svých zámcích Aranjuezu Buen Retiru. **A.** však již po pěti létech zemřel. Z jeho obrazů v té době vzniklých jsou ti historické v museu madridském. — **A.** jakožto malíř nebyl než slabý nástupce tehdejších malířů moderních, Sebastiana Ricciho a Solimeny. Jeho historické a náboženské postavy sou beze všeho výrazu a charakteru, kresba i modellace povrchní, barvy sice jasné, ale slabé a bez reliefu. Nicméně nelze popírati lehkost, ano i virtuositu v provedení, které činí příjemný dojem, zvláště v malbách dekorativních. V těch velmi dobře dovedl užiti půvabu temnosvitu. Srv. Zanetti, Della pitura veneziana. Ed. sec. II. 588; Lanzi, Storia pittorica etc. III. 222.; Gamba, Galleria dei letterati ed artisti illustri delle provincie veneziane nel secolo XVIII. Benátky 1824, I.

Amimie (řecky), nemožnost činiti některé posuňky, spojená nejčastěji s afasií (v. t.).

Amin (Jamindiv), jeden ze čtyř nejvyšších bohů mongolských. *Kř.*

Amina, choť 'Abdalláhova a matka proroka Muhammeda z rodiny Zuhrá, jedné z váženějších rodin v Mekce, porodila 20. dubna 571 Muhammeda a zemřela v Abvě (Abvá), kde také pochována. Ostatně srovn. Muhammed. *Dk.*

Amindag (Amingarh), město ve východoind. provincii bombajské, okresu kaládžgirském, se 7314 obyv. (1881), poštovním úřadem, velikými trhy na dobytek, rýži a kokosové ořechy. *Fl.*

A minori ad maius (lat.), v logice: od menšího k většímu, totiž usuzovati, nebo od zvláštního, jež má menší objem, k obecnému, objemu většího; tedy postup induktivní. Opak toho *a maiori ad minus* od většího k menšímu (usuzovati), nebo od obecného ke zvláštnímu; tedy postup deduktivní.

Amiot viz Amyot.

Amír, arab. = velitel, náčelník, vládce, kníže, šlechtic, titul, jenž náleží různým vysokým hodnostářům ve světě muslímském. **A.**-ul-umará = kníže knížat, titul chalífů, pokud moci světské se dotýče, kdežto **a.**-ul-muminín (= kníže věřících) označuje chalífa jako vrchní hlavu církevní; později užívalo se obou titulů bez rozdílu. Titul druhý (**a.**-ul-muminín) dán poprvé vojevůdci Abdulláhovi bnu Jahšovi po výpravě k Nachle (prvá výprava Muhammedova proti Mekce); pak přijat chalífem Omarem, odkud zobecněl netoliko u chalífův arabských, nýbrž i u sultánů tureckých. *Dk.*

Amirante (šp.), tolik jako admirál.

Amiranty, Admiranty nebo Admiralitní ostrovy (u Angličanů zvány Almiranty) sluje souostroví v Indickém oceáně, u východního pobřeží afrického; rozloženy mezi 5° a 7° j. š., asi 670 *km* sev.-záp. od sev. cípu ostrova Madagaskaru a 220 *km* jihozáp. od ostrovů Seychellových vzdáleny jsouce zaujímají 83 km^2. Poprvé spatřil je Vasco de Gama r. 1502 a od 1814 osazeny jsou od Angličanův a spravovány angl. guvernérem na ostrově Mauritiu. **A.** skládají se z 11 nízkých, koralovými útesy obklíčených ostrůvků, táhnoucích se od severu na jihovýchod, jsou řídce obydleny a málo vzdělány, ale břehy jejich bohaty jsou na ryby a želvy, na něž rozsáhlý lov se provozuje. Obyvatelé, asi 100 duší počtem, jsou smíšenci a mluví kreolskou francouzštinou. Lodi zastavují u nich, aby se zásobily vodou a masem. Největší z amirantských ostrovů jsou: Remire, Saint-Joseph, Louise, Étoile, Poivre, Boudeuse, Neuf. Z pravidla čítají se k nim též blízké ostrovy: Galega, Providence, St. Francis a souostroví Cargados, Coëtivy a Chagos.

Amis, kněz prý z Anglie, provedl dle básně Strickera, německého básníka z XIII. st., celou řadu podvodů, z nichž pět bylo později přejato do knihy o Enšpiglovi, a ostatní též se vypravují v různých anekdotách. — Lambel, *Erzählungen und Schwänke* 1—102. (Lip. 1883).

Amisos (Ἀμισός), řecké město v Pontu na pobřeží černomořském, při zálivu téhož jména. Po válkách perských osadili zpustošený **A.** Athéňané a založili tam kolonii Peiraios. Tato však bezpochyby upadla záhy v moc perskou a přijala opět staré jméno. Mithridatés Veliký (Eupatór) rozšířil **A.** a založiv vedlé něho novou osadu Eupatorii učinil ji vedlé Sinopy svým sídlem. Za válek pontských trpěl **A.** velice byv r. 71 od Luculla a později od Farnaka dobyt. Po bitvě u Aktia dosáhl od Augusta opět svobody a značného území a vzkvetl

rychle obchodem jsa východištěm nejpohodlnějších silnic do vnitra Malé Asie. Nyní sluje Samsûn.

Amissio civitatis (lat.) znamená ztrátu občanství říms. z vůle pozbývajícího oproti ztrátě občanství nastalé proti vůli, za trest (*ademptio civitatis*; viz Adempce 1). Tak ztrácel občanství římské, kdo dobrovolně odešel do vyhnanství (*exilii causa solum vertere*), aby ušel trestnímu stíhání předpokládaje, že obec, již zvolil, měla s Římem státní smlouvou zaručené právo vystěhovací (*ius exulandi, iustum exilium*). Také peregrin, který nabyv v Římě občanství později do bývalé své obce se vrátil s úmyslem trvale se tam usídliti (*animo domiciliandi*), pozbyl občanství římského. V ohledu veřejnoprávním měla **a. c.** v zápětí ztrátu práva hlasovacího na shromáždění občanů římských a ztrátu způsobilosti k úřadům (*ius suffragii et honorum*). V soukromoprávním směru způsobila **a. c.** jednak ztrátu familie a práv s touto souvislých (poručnictví, dědictví), jednak nezpůsobilost k právům a právním činům v *ius civile* se zakládajících (*connubium* a *commercium*). *Čk.*

Amiternum, velmi staré město v Italii, v území sabinském na ř. Aternu, leželo na místě dnešní vsi San-Vittorino, 5 *km* sev.-vých. od Aquily. R. 293 př. Kr. dobyto bylo za války samnitské od konsula Spuria Carvilia a obyvatelstvo jeho dílem pobito, dílem do otroctví prodáno. Avšak i pod panstvím římským nabylo **A.** znamenitého rozkvětu, a zříceniny amfitheatru a divadla svědčí dosud o bývalém blahobytu. V **A**-ně narodil se dějepisec římský C. Sallustius Crispus. V okolí města nalézány bývají často starobylé předměty; z těch jmenovitě uvésti dlužno dvojité sedadlo (*bisellium*) zhotovené z kovu a stříbrnými ozdobami vykládané, které nyní se chová v kapitolském museu v Římě.

Amixie (z řec.), Weismannem poprvé u vědu biologickou uvedený název značící nemožnost křížení odrůdy s druhem, z kterého původně byla povstala. Známoť, že některá zvířata v Evropě pěstovaná a nyní zdomácnělá nekříží se s cizokrajnými původci svými. Příkladem toho jest na př. morče evropské, jež nemůže se křížiti s divokým morčetem brazilským (*Cavia cobaya* Schr.), z něhož pochází jsouc jeho odrůdou v Evropě vypěstovanou. Zajímavější a významem svým důležitější jest případ **a.**, pozorovaný ve volné přírodě belgickým přírodozpytcem Collinem. Badatel tento nalezl totiž v jedné kaluži v okolí Aerschotu obyčejného plže vodního, plovatku bahenní (*Limnea stagnalis*), jenž má ulitu na pravo točenou, s níž však zároveň vyskytovala se odrůda s ulitou na levo točenou. Dalším pozorováním zjistil Collin, že odrůda tato nepářila se s typickým druhem původním, že však naopak jednotlivá individua páříce se mezi sebou přenášela tak znaky odrůdy na potomstvo své, čímž trvání odrůdy jakožto samostatné bylo zajištěno. — Význam **a.** v theorii transformační leží na snadě. Tím, že odrůda s druhem mateřským křížiti se nemůže, ubíhá nebezpečí vrátiti se v původní tvar; opakem pak, že odrůda s výsledkem křížiti se může s jinou odrůdou stejnotvárnou, zachovává v potomstvu znaky nabyté i stává se na dále odrůdou typickou. *Šc.*

Am Keller, veska s 33 d., 250 obyv. něm. (1880), hjt. a okr. Ústí n. L. (1 hod. sev.-vých.), obec Březnice, fara Zezice.

Amlwch [ěmluk], pobřežní město na sev. walleském s 4847 obyv.; má mnoho tavíren na měď, která se na blízku dobývá, a přístav, jejž dolující společnosti daly vysekati z pevné břidlicové skály.

Ammá, hebr. (Dan. 3., 1., Esr. 6., 3. atd.), vlastně loket ruky, kde dolní a horní rámě se sbíhá, odtud týmže přechodem významu jako u nás »loket« ve smyslu míry délkové (vl. = míra délky ramene mužova). Rozeznáván loket obyčejný o 5, náboženský o 6 a stavební (královský) o 10 »tópách« = (plochá ruka, palmus. παλαιστή) à 4 prsty. *Dk.*

Ammán slují rozsáhlé zříceniny starého města v Syrii, v území Ammónitů, severových, od Mrtvého moře, 38 *km* východně od Jordánu, kdež stávalo Rabbat-Ammón, později podlé Ptolemaia Filadelfa Filadelfia nazvané. Mezi rozvalinami vynikají zvláště nádherné divadlo, 40 *m* v průměru, se 43 řadami sedadel dobře zachovaných a peristylem s korinthskými sloupy, dále brána Odeonu a množství sloupů chrámových. Středem města vedla široká třída, podél které sloupoví se táhlo. Na temeni hory sev. od města nacházejí se zříceniny akropole s chrámem obklopeným sloupy neobyčejně vysokými, konečně rozvaliny starých hradeb a jiných více. Město toto zničeno bylo nejvíce zemětřesením. Nyní nachází se v **A**-u osada obydlená Čerkesy, kteří z krajin kavkázských sem přestěhováni jsou.

Amman: 1) Jošt, malíř a rytec německý, nar. r. 1539 v Curychu, zemřel r. 1591 v Norimberce, kam se byl r. 1560 přesídlil. Hlavní jeho činnost spočívá v oboru mědirytiny a dřevořezby, jež většinou prováděl pro knihkupce a přítele umění Sigmunda Feierabenda ve Frankfurtě n. M. Počet jeho rytin a dřevořezeb jest nesčíslný, jmenovitě nepřehledné jest množství illustrací, jež zhotovil pro různé knihy obsahu jak světského, tak náboženského. Pro dějiny kulturní jsou illustrace jeho velice zajímavé, ježto dovedl různé stavy v jejich zaměstnání velice trefně charakterisovati. Uvádíme zejména jeho *Stamm- und Wappenbuch*, kterážto kniha na nové reprodukována (Zhořelec 1877); pak *Frauentrachtenbuch* (Lipsko 1880). Kresličem byl nad míru obratným, jmenovitě co se týče návrhů pro dřevořezbu, ač mnohdy následkem přílišné produkce jsou práce jeho dosti zběžné a povrchní. *Chl.*

2) A. Paul, botanik a lékař něm., nar. ve Vratislavi r. 1634, zemř. v Lipsku r. 1691. Byl professorem botaniky, později fysiologie na universitě v Lipsku, kdež také značně zvelebil jednu z nejlepších botanických zahrad německých. Psal četné spisy obsahu lékařského a botanického, z nichž zvláště sluší uvésti několikráte vydaný: *Character naturalis plantarum* (1676, druhé vyd. 1686), v němž sleduje

systém Morissonův obrací hlavní zřetel k ústrojenství plodův a popisuje tak asi 1476 rodů nebo druhů rostlinných. *red.*

3) A. Johann Konrad (* 1669 — † 1724), lékař, jenž působil zdárně v Amsterodamě a v Haarlemě a po deset let s prospěchem vyučoval hluchoněmé na základě řeči článkované. Způsob svého vyučování uveřejnil ve spise *Surdus loquens s. methodus, qua, qui surdus natus est, loqui discere possit* (v Amster. 1692, po druhé 1700 pod názvem: *Dissertatio de loquela*). Spis ten, přeložený do mnoha jazyků, obsahuje návod, kterak hluchoněmé vzdělávati na základě řeči článkované. Proto tento způsob vyučovací zove se také methodou **A**-ovou. Ze spisu **A**-ova čerpali mnozí učitelé hluchoněmých, jmenovitě Samuel Heinicke, původce »methody německé«. Uče hluchoněmé cvičením mluvidel pronášeti jednotlivé zvuky řeči lidské dal **A.** návodem svým podnět ke hláskovací methodě jako přípravě ke čtení soustavnému. *Bn. Lp.*

4) A. Johann (Ivan), lékař a botanik, syn Johanna Konrada **A**-a, nar. 1707 v Šafhuzách, zemřel v Petrohradě 1741. Záhy (1733) volán byl do Ruska, aby v Petrohradě ujal se stolice botaniky a přírodozpytu. Jmenován byv členem akademie petrohradské přispíval horlivě do jejích memoirů i zakládal bohatý herbář rostlin hollandských, anglických i ruských, jenž později stal se majetkem akademie. Hlavní, však nedokončené dílo **A**-ovo nese název *Stirpium rariorum in imperio Rutheno sponte provenientium icones et descriptiones* (Petrohr. 1739). Popisuje a kreslí v něm rostliny nasbírané přírodopiscem J. G. Gmelinem a jinými cestovateli po různých krajinách asijského Ruska. Památce **A**-ově posvětil Houston exotickou rostlinu *Ammania* z čel. kyprejovitých (*Lythrariceae*).

Ammanati Bartolommeo, architekt a sochař italský, nar. v Settignaně u Florencie r. 1511 a zemřel r. 1592. Věnoval se zprvu umění sochařskému. Od prvního svého mistra Bandinelliho přešel k Jac. Sansovinimu do Benátek. Vrátiv se do Florencie octnul se pod vlivem genia Michel-Angelova, jehož pomníky Mediceů, právě dokončené, pečlivě studoval. Pobyv pak znova v Benátkách a delší dobu v Padově (asi od r. 1544) zasnoubil se r. 1550 s Laurou Battiferri, básnířkou svým časem dosti proslulou. V Římě, kdež po sňatku svém se usadil, oddal se především studiu architektury, kterouž sice již pěstoval za mladších let (pod Sansovinim), aniž však při některé stavbě se byl účastnil. Prvním samostatným architektonickým dílem **A**-ho jest *palác* rodiny *Rucellai* (r. 1556 započatý a 1585 jinými staviteli dokončený), snad nejryzejší z budov, k nimž **A.** návrhy podal. Po svém návratu do Florencie (asi 1560), kdež velkovévodou Cosimem I. vlídně byl přijat a různými zakázkami zahrnut, věnoval se **A.** napořád architektuře. K čelným stavbám **A**-ho z té doby náleží zahradní façada *pal. Pitti*. S výsledkem málo šťastným snažil se tu pomocí rustikování sloupů a pilířů uvésti façadu v souhlas s mohutným průčelím hlavním. Z dalších staveb florenckých jmenujeme: *Palác Giugni* s pěkným dvorem, *casa Fiaschi* a střed façady pal. Pucci, zajímavé pro okna přízemní s energickým římsovím, pak most přes Arno, *ponte della Trinità* (1567—1570) zároveň elegantní i monumentální, v konstrukci znamenitě přizpůsobený povaze řeky; z církevních budov pak dvůr kláštera S. Spirito a kostel jesuitský S. Giovanino, který z části na vlastní náklad vybudoval co důkaz horlivosti náboženské, jíž se oddal v pozdějších létech svého života. Také mimo Florencii byl **A.** co architekt vyhledáván. Lucca má dle jeho plánů zbudovaný Pal. Ducale (1578 zap.), pal. Celanni a roztomilý, malebně komponovaný pal. Bernardini; Volterra, dvůr opatství (Badia de' Monaci) a j. Na sklonku života odebral se **A.** ještě do Říma, kdež jeho přátelství s řádem jesuitským došlo výrazu ve stavbě dvora Collegia Romana (1582 zap.). — **A.** stojí na rozhraní mezi vrcholnou renaissancí a barokem. Zároveň s Alessim jest tvůrcem nového typu façady palácové, jež ve své imposantní, poněkud těžkopádné noblesse jest výrazem doby ovládané snahami protireformace. **A.** umí spořiti s detaily, jeho façady jsou vždy jednoduše, avšak účinně rozčlánkovány: mohutné římsoví, rustika na rozích, energicky profilované orámování a korunování oken i vrat, široké plochy ozdobené začasté sgraffity nebo malbami jsou jejich charakteristickými odznaky. Mocně předstupující články architektonické přinášejí do celku živel malebnosti jsouce vypočteny na působení světla a stínu. Méně známé a také méně zajímavé jsou sochařské výtvory **A**-ho. Nesou se vesměs pompósním slohem doby, jež namnoze v nadufenosti tvarů a kolossálních rozměrů vyhledává náhrady za velikost koncepce. Jmenujeme zde z nich: Náhrobek, kterýž Marco Mantova v Padově si postaviti dal, bohatě allegorickými postavami vyzdobený; sochy na pomnících příbuzných papeže Julia III. v S. Pietru in Montorio, pak fontánu s Neptunem ve Florencii a konečně pomník Giov. Buoncampagniho v pisanském Campo Santo. — **A.** vládl též pérem. Z jeho pojednání *La città* zachovaly se pouze rukopisné zlomky. R. 1582 vyšel ve Florencii tiskem jeho otevřený list k umělcům (*Lettera agli academici del disegno*), v němž dává výraz své horlivosti náboženské, povzbuzuje umělce, aby se varovali pohanských podnětů, kaje se ze hříchů, jež si uvalil na svědomí provedením neoděných postav. Jest to charakteristický obraz hlubokého převratu, kterýž způsobila protireformace v myslech italského vzdělanstva. *Tá.*

Ammann viz Landamman.

Ammer, Amper, velmi bystrá řeka v již. Bavořích, vzniká na Křížovém štítu (*Kreutzspitz*) na tyrolských hranicích vých. od Hohenschwangau, protéká údolím Ammergauským, jež známo jest jednak pěknými řezbářskými pracemi ze dřeva, jednak pašijovými hrami od domácího obyvat. ode dávna ve vsích Horním a Dolním Ammergau pečlivě provozovanými,

pak se vlévá do rybnatého, 16 *km* dl., 2—6 *km* širokého, až 80 *m* hlubokého Ammerského jezera, načež pod jménem Amper (Amber) teče kolem Dachavských vřesovišť a pod Moosburkem s levé strany splývá do Isary. **A.**, jejíž délka činí 180 *km*, jest důležita pro plavbu dříví do Mnichova a vnímá do sebe s levé strany Windachu, Maisachu a Glonu, s pravé Achu a Würmu.

Ammergau viz Ammer.

Ammergauské brouskové vrstvy nazvány Gümbelem světlé nebo pestře zbarvené, křemité, jemně zvrstvené vápence, zvláště na brousky se hodící, úzce spojené s jurskými, aptychy charakterisovanými břidlicemi alpskými a náleží svrchnějšímu oddílu jurského útvaru. Často však užívá se tohoto názvu obecně pro jurské aptychové břidlice. —*n*—

Ammergauské vrstvy, nazvané dle vsi Ammergau. V některých částech Alp severotyrolských jest zastoupena celá stupnice vrstev od liasu počínajíc až do neocomu, skvrnitými slíny petrografickými znaky málo rozdílnými a obecně chudými na zkaměněliny, a vápenci břidličnatými, rozličně zbarvenými. Pro tento celý oddíl tohoto souvrství jurskému útvaru náležející navrhl Richthofen jméno **a. v.** Velmi analogické poměry pozorovány později v některých částech Karpat. —*n*—

Ammerland (*Ambria*), hojně svlažovaný a z části velmi úrodný kraj ve velkovévodství Oldenburském, severozápadně od hlavního města, 5–600 *km*² rozsáhlý, část bývalého saského Ammergau (*Pagus Ammerii*).

Ammerské jezero viz Ammer.

Ammi L., rod rostlin z řádu okoličnatých (*Umbelliferae*) se složitými, mnohoramennými okolíky, obaly i obaličky mnoholistečnými, s plody vejčitě podlouhlými, 5žebrými, se stran zřetelně smačklými a listy trojeně zpeřenými, úkrojků ostře chrupavčitozubatých. Byliny jednoleté i vytrvalé, lysé, silně větevnaté, s bílými květy. **A.** *majus* L., jednoletý druh v jižní Evropě a celém Orientě na rolích obecný, má aromaticky páchnoucí plody hnědošedé barvy, jež bývaly officinální a za dobrý prostředek proti neplodnosti se pokládaly. **A.** *visnaga* L., v Africe a Orientě domácí, má silně zdřevnatělé okolíky, z jejichž žlutavých paprsků se hlavně ve Francii vyrábějí parátka na zuby. *Vs.*

Ammianus Marcellinus, poslední znamenitější dějepisec římský ze IV. st. po Kr. (330—400), původem Řek z Antiochie v Syrii. Byv pečlivě vzdělán, vstoupil záhy v římskou službu vojenskou a bojoval pod Iuliánem proti Alemannům v Gallii a proti Parthům v Asii. Po smrti císaře Ioviána uchýlil se do Říma a tam počal kolem r. 390 psáti jazykem latinským římské dějiny doby císařské počínaje od Nervy (96), tedy odtud, kde končily dějiny Tacitovy. Z díla toho, jež sahalo až po smrť cís. Valenta a z 31 knih se skládalo (*Rerum gestarum libri*), máme zachovánu druhou část větší, t. j. kn. 14—31, obsahující dobu od r. 353—378 či události, jichž **A.** po většině sám byl svědkem. **A.** nevykládá tu pouze události doby jmenované, nýbrž po příkladě Hérodotově vkládá větší menší episody, jednající o mravech a krajinách národů, jichž při výkladu dějin se dotýká. Exkursy ty jsou tím cennější, ježto krajiny, o nichž se tu zmínka děje, z veliké části sám navštívil a s obyvatelstvem tamějším ve styk přišel. Celkem jeví spisovatel v díle tom ušlechtilé smýšlení, zdravý úsudek, nemalý ostrovtip politický, zvláště pak snahu podati výklad pravdivý a spolehlivý — ač pohanem jsa pronáší se na př. o křesťanech s úctou a nestranně —, podobně jako Tacitus, jejž, jak se zdá, vůbec za vzor si obral. Tím jest spis tento důležitým pramenem historickým. **A.** podává také četné nové zprávy o krajinách a národech nynějšího Rakouska, zejména o národech v bývalé Pannonii a odtud dále k severu o národech při řece Moravě a o národech slovanských při Karpatech. Proto je **A.** také důležitým pramenem pro dějiny rakouské a pro dějiny slovanské. Než ani duchem ani vzděláním nevyrovná se **A.** Tacitovi, ješitností pak, s kterou učenost svou na četných místech na odiv staví, liší se od něho neskonale. Hůře má se věc s formální stránkou díla jeho. Ač snažil se, jak z dějin jeho vidíme, důkladně seznámiti se s písemnictvím latinským, neosvojil si jazyka toho měrou náležitou: jest̆ řeč jeho namnoze tvrdá, nepřirozená, nezáživná; oplývá poetickými obraty z různých básníků nasbíranými, odvážnými metaforami, čímž není dosti jasná a průhledná. Avšak není nikterak zase tak špatná, za jakou ji mnozí, na př. i sám Teuffel, prohlašují. Nad to není ani ještě text všech skvrn zbaven, jež vinou písařů veň se vloudily. O opravu textu jeho v starší době větší zásluhu mají: S. Gelenius (Zikm. z Jelení), Lindenbrog, bratří z Valois, J. Gronov; v novější době: Eyssenhardt (vyd. v Berl. 1871) a V. Gardthausen (vyd. v Lipsku 1874). *RN. Kn.*

Ammirato Scipione, italský dějepisec (* v Lecce 1531 — † 1601). R. 1551 vstoupil do stavu duchovního, ale ještě po celou řadu let žil dobrodružně, méně často své bydliště a meškaje dílem ve svém rodišti, dílem v Římě a Neapoli; teprv r. 1569 dostalo se mu stálého zaopatření ve Florencii, kamž ho byl povolal kardinál Ferdinand Medici. Velkovévoda Cosmo I. uložil mu sepsání dějin florenckých. Dílo to skládá se z 20 knih a sahá až po r. 1434. **A.** bedlivě zkouší události a líčí je věrně dle listin zachovávaje i jejich znění, a proto jeho dílo vyniká nad jiné podobné spisy současné. První vydání vyšlo ve Florencii r. 1600, druhé (1641) opatřeno jest pokračováním dějin až do roku 1574, sepsaným od Ammirata Scipiona ml. (vlastně Christofora del Bianco * 1582 — † 1646), jejž byl **A.** přijal za syna. **A.** sepsal i některé genealogické práce, v nichž obsaženo mnoho cenné látky, dále *Discorsi volitichi sopra Tacito* (Florencie 1594 a častěji), *Opuscoli* (3 díly, t. 1640). Mnoho jeho spisů zůstalo v rukopise.

Ammobium Rich. Brown (*Sand-Immortelle*), rod úborovitých rostlin ze skupiny

Inuloidei. Velmi oblíbený u nás druh jest **A.** *alatum* R. Br., jenž se tu často pěstuje jako bílá slaměnka. Pocházejíc z Australie dosahuje až 1 *m* výšky a zejména vyniká sbíhavými, čárkovitokopinatými, na rubu běloplstnatými listy, jimiž lodyha jest okřídlena. Úbory jsou malé, zákrovu kulatého, střechovitého, jehož listeny nápadně jsou označeny širokým, bělomázdřitým krajem a koncem. Na plevnatém lůžku jsou květy zlatožluté a posléz čtyřhranné a čtyřzubé nažky. Kvete až do podzimu. Třeba přezimovati ji v úkrytu; semeno však může se již v dubnu ven vysévati. Odrůda s většími úbory uvádí se jako **A.** *alatum grandiflorum*. *Děd.*

Ammocoetes viz Mihule.

Ammodytes (z řec.), smaček, rod ryb z čeledi hrujovitých (*Ophidiidae*) a z podřadi hrdloploutevných (*Anacanthini*); má tělo dlouhé a útlé, bez břišních ploutví, dolejší čelist do předu prodlouženou, čelisti bezzubé. Žije na pobřežních písčinách severnějších moří a často se na suchu do písku zahrabává; živí se ráčky a červy a má chutné maso. Ze šesti druhů jeho nejznámější jest smaček kopinatý (**A.** *lanceolatus*, Les.), od břehův anglických a z moře Baltického (zdělí 25—30 *cm*), jenž má ploutev hřbetní před prsními a na kosti radličné dva zuby; pak smaček Tobiášův (**A.** *Tobianus* L., viz vyobr. č. 216), z týchž moří (20 *cm*) s bezzubou kostí radličnou a s ploutví hřbetní za prsními položenou. *Br.*

Č. 216. Ammodytes Tobianus (smaček Tobiášův).

Ammón, Amun (Ἄμων, Ἄμουν, Ἄμμουν, Ἄμμοῦς), egypt. = skrytý, neviditelný, hlavní bůh egyptskothébský. Původně bůh lokální v Thébách, a sice pastýřský, jenž v Egyptě zavedl chov ovcí a za to obdržel Théby v odměnu a berana za symbol, vyvíjel se teprve později, kdy Théby byly sproštěny jha cizího, s významem, jakého Théby samy nabývaly, v boha spojujícího v sobě bytost všech ostatních bohův egyptských, zvláště tenkráte, kdy přeložením sídla do Memfidy i kult jeho rozšířil se po celém Egyptě. Zván pak králem bohův a králem nebes a j., i vykazováno mu i v chrámech bohů jiných čestné místo po straně pravé. V tomto smyslu byl zajisté původně bohem slunce, jak tomu nasvědčuje název *Amun-Ra*, t. j. »Amón (skrytý) jevící se sluncem«, a sice ctěn jako skrytý tvůrčí duch všehomíra, který čist jsa a sám sebou trvaje tajemnou silou svojí udržuje vesmír, jenž dle báje z úst jeho vyšel; proto slove i démiurgem světa a v egyptské kosmologii v jedno splývá s pojmem všehomíra. Jako takový pak soustřeďuje v sobě čtveřici hlavních bohů, totiž bohyně Net (věčná hmota), boha Nefa (věčné síly v hmotě té působící), bohyně Pašt (věčného prostoru) a boha Sebeka (věčného času), s bohy ostatními, již časem od těchto se odštěpili. V tomto smysle také stotožňován s řeckým Diem Amónem a římským Iovem Amonem. V této funkci jeho pak zůstal mu beran, vynikající silou a odvahou, i symbolem jeho síly udržující svět, jak svědčí řada kamenných beranů, rovněž Amóny zvaných, na cestách vedoucích k chrámu jeho v Thébách a jinde. I sám **A.** vyobrazen v podobě lidské s hlavou beraní, jejíž rohy zatáčejí se dolů kolem uší. Častěji však vyobrazován bývá s vousatou tváří lidskou stoje neb sedě na trůnu, s odznaky vlády (žezlo, hůl a důtky) v rukou, s korunou se dvěma dlouhými, pestrými péry a se stuhou až dolů splývající (viz vyobr. 217.). Zasvěceny mu byly Théby, jež jeho městem (řecky Διόσπολις) nazývány. Zvláště slavný však byl jeho chrám (Ammónion) v poušti libycké (nynější Sívě), kde měl i slavnou věštírnu, a odkud kult jeho blízkými Kyréňany zanesen do Řecka. V Řecku kult **A**-ův nedošel velkého rozšíření požívaje pouze ve Spartě a Gythiu zvláštní vážnosti. Za to však věštírna **A**-ova v poušti libycké nabyla u Řeků počínajíc V. stol. velkého významu; Sparťané i Athéňané často ptávali se věštírny této o radu. Největšího však lesku nabyla věštírna **A**-ova Alexandrem Velkým, jenž ji navštívil a knězem jejím jakožto syn boha **A**-a byl osloven. Na mincích makedonských bývá také Alexander Velký často zobrazován s malými růžky. Po něm také někteří z diadochů (Lysimachos, Ptolemaios I., Seleukos) dávali se zobrazovati na mincích s rohy. — Co se obrazu **A**-a samého týká, nemáme ani jediné jisté sochy, již by boha tohoto představovala; za to však zobrazen bývá na hojných mincích kyrénských, gemmách, relie-

Č. 217. Ammón.

ckých láhvích z kameniny). Jiný pramen jest moč. Člověk dorostlý vydává denně 30 *gr* močoviny, což činí 24·2 *kg* síranu ammonatého ročně. I používají v některých oddílech technické manipulace hnilé moči přímo místo **a**-u. Tak jí užívají k zbavování sukna, ovčí vlny tuku a j. U velikých měst upotřebují vody kloakové k výrobě uhličitanu i síranu ammonatého. — Kosti zvířecí, nohy hovězího dobytka, kopyta koňská, zbytky kůží z hlavy, ohony, maso padlých zvířat a sušené výkaly lidské i zvířecí poskytují za suché destillace mnoho **a**-u vedlé složitějších dusíkatých látek organických. Avšak fabrikace ta byla téměř zcela zatlačena výrobou **a**-u z vod dehtových. Vaří-li se šťáva řepy cukrovky s vápnem, rozkládají se složité sloučeniny organické dusíkaté, ve šťávě obsažené, i uniká **a**., jejž někde zavádějí do kyseliny sírové a spracovávají na síran ammonatý. V továrně courrièreské ve Francii vyrábějí ze zbytků melasových též **a**. jakožto síran (as 480 tun ročně). V technice potřebují **a**-u k extrakci barviv lišejníkových (orseille, cudbear, persio), košenily, lakmusu, indychu a j. barviv, jakožto mořidla při výrobě tabáku šňupavého, ke zmýdelnění tuku a olejů, v bělírnách, v továrnách na žlutou sůl krevnou, k extrakci stříbra z rud (jako chloridu stříbrnatého), k výrobě sody a k umělé přípravě ledu. *Rn.*

A. vyskytuje se ve vzduchu a odtud ve srážkách vzduchových. Rostliny osvojují si dle Adolfa Mayera **a**. ve způsobě solí jeho z půdy, zejména luštěniny, také ze vzduchu ve způsobě **a**-u anebo uhličitanu ammonatého. Aby tyto prameny byly hojnější, hnojí hospodář chlévským hnojem a pod., z něhož zahníváním **a**. se uvolňuje; kromě toho používá se síranu ammonatého jako umělého hnojiva. Aby ale co nejméně platil za tyto pomocné hmoty, stará se hospodář tím, že v chlévích, na hnojišti a jinde, kde by mohla nastati ztráta **a**-u, užívá absorbujících nebo chemicky účinkujících látek, jako: země, rašeliny, sádry, kyseliny sírové, chloridu hořečnatého a j. *Fy.*

A. (farmak.) jako plyn nebo v roztoku účinkuje místně jako alkalie žíravé. Dle upotřebeného množství a sehnanosti dráždí kůži a sliznice více méně intensivně, vzbuzuje překrvení, zánět a destrukci tkaně, leptání příslušné části. Vdechnut dráždí silně sliznice hrtanu, průdušnice a bronchií, vzbuzuje kašel, křeč hlasivky a může býti i příčinou udušení. Vstřebán působí především na středy soustavy nervové, které silně dráždí a konečně ochrnuje; zejména stupňuje zvratní dráždivost míchy, dráždí střed dýchání a vasomotorický a při některých zvířatech i střed zabraňující pohyby srdce. V zápětí dráždění objeví se křeče tetanické jako po strychninu, zrychlené dýchání a stoupání tlaku v cevstvu; při některých zvířatech (žába, králík) oblenění, při jiných (pes, kočka) zrychlení tepu. Mimo to rozmnožuje vyměšování rozmanitých žlaz; zvláště se pozoruje hojný pot, vydatné močení a živější sekrece sliznic dychadel. Přímo na svaly aplikován dráždí je silně. V těle se přetvořuje a konečně vylučuje jako močovina. — Soli ammonatě účinkují v podstatě tak jako **a**. sám, jen mnohem slaběji, a to tím více, čím tíže se **a**. z nich odštěpuje. **A**-u a jeho praeparátů užívá se hlavně pro dráždicí vlastnosti, pro účinek na sliznice a pro lučební účinek proti zvířecím jedům. Nejdůležitější praeparáty jsou: 1. *Liquor ammonii* (*ammonia pura liquida*), rozředěný roztok **a**-u ve vodě; užívá se ho za silně dráždicí prostředek při náhlé skleslosti, při mdlobách, pak uvnitř při otravě jedem hadím, zevně proti uštknutí rozmanitého hmyzu, včel, komárův a j. Často se přimíchá k oleji nebo rozmanitým roztokům, na př. mýdla v lihu atd., kterých prostředků (na př. *linimentum volatile*, *l. saponato camphoratum* a j.) užívá se k dráždicímu mazání. S lihem a anisovým olejem dává dráždicí lék dříve velmi oblíbený: *liquor ammonii anisatus*.

2. *Ammonium chloratum*, salmiak, jehož užívá se hlavně pro jeho vliv na sliznice dychadel a žaludku při katarrhech těchto ústrojů. — 3. *Ammonium carbonicum*, uhličitan ammonatý, dává se málo kdy uvnitř v podobných případech jako předešlý. Častěji se ho užívá zevně ku vdechování, co dráždicí prostředek jest slabší než **a**., jelikož se pozvolna rozkládá a tedy ustavičně **a**. vyvinuje. *Ji.*

Ammónion, věštírna boha Ammóna v poušti libycké, viz Ammón.

Ammónios: 1) A., jeden z nejlepších žáků Aristarchových, později nástupce Aristarchův v učitelském jeho úřadě a hlava školy Aristarchovy. Jako grammatik sepsal kommentáry k Pindarovi, Homérovi a j., z nichž však bohužel nic se nám nezachovalo. **A.** dokazoval ve zvláštním spise, že Aristarchos opatřil pouze jednu recensi básní Homérských (*Περὶ τοῦ μὴ γεγονέναι πλείονας ἐκδόσεις τῆς Ἀριστάρχου διορθώσεως*; srov. Ludwich, Aristarch's homer. Textkritik, I., 49.). Mimo to připomínají se jeho spisy: *Περὶ τῶν ὑπὸ Πλάτωνος μετενηνεγμένων ἐξ Ὁμήρου* a *Σύγγραμμα πρὸς Ἀθηνοκλέα*.

2) A., příjmením Sakkas (ok. r. 175—250 po Kr.), předchůdce Plotinův a zakladatel filosofie novoplatónské. O nauce jeho zachovali zprávy Hieroklés a Nemesius, možno však, že přičítají mu mnohé, co duševním majetkem jest žáka jeho Plotina. Dle zpráv jejich přemýšlel prý takto o poměru těla a duše: Tělesno složeno jsouc z jednotlivých částí hmotných potřebuje principu nehmotného, všechny sjednocujícího. Tím je duše, a byla-li by tedy povahy hmotné, třeba by bylo zase principu nového, vyššího, jednotného, povahy duševné. Spojení pak mezi tělem a duší je toliko sjednocení (*ἕνωσις*) a nikoli smíšení (*σύγχυσις*). Čistá intelligence nemění se okolnostmi fysickými, nýbrž účastí mající ve všem, co se tělu stává, ve spánku a snu, jakož i při vyšším, čistém přemýšlení může z něho vystoupiti. Není tedy vlastně duše v těle (*οὐκ ἐκεῖ ἐστι*), ale působí v něm (*ἐκεῖ ἐνεργεῖ*). Řídě se v přemýšlení svém ideami novými **A.** spolehal nicméně na pravdy odkryté Platónem a Aristotelem. — **A.**, narodiv se z rodičů křesťanských v Alexandrii živil se

nejprve prostým nádenničením (odtud i příjmení jeho Σάκκας = pytlonoš), na to však počal přemýšleti o záhadách filosofických. Jsa ducha hloubavého a vynikaje zvláště vroucím citem náboženským (θεοδίδακτος býval jmenován) obrátil se od křesťanství, v němž byl vychován, k filosofii starověké, poznav asi podobně jako Plotin, že mnohé nauky víry křesťanské zde mají podklad svůj. Nejvíce působil na Plotina, jenž poprvé jej spatřiv a slyšev zvolal prý u vytržení: »Toho jsem hledal« a upřímnou oddaností po celý život k němu lnul. Mimo tohoto byli žáky jeho: Origenés (zdá se, že i známý otec církevní i novoplatónovec tohoto jména), Longinos, Herennios, Olympios, Antónios. — Literatura: Mimo Vacherotovy a Simonovy dějiny školy alexandrijské srov. C. Kirchner, Philosophie des Plotin (1854); A. Richter, Über Leben und Geistesentwickelung des Plotin (Neu-Platonische Studien); L. Dehaut, Essai historique sur la vie et la doctrine d'Ammonius Saccas (1836). *Dna.*

3) A., lexikograf, jenž r. 389 po Kr., když nařízeno Theodosiem zničiti řecké chrámy, z Alexandrie uprchl a odebral se do Konstantinopole, kde stal se učitelem spisovatele dějin církevních, Sókrata. **A.** sepsal či spracoval slovník synonymický: *Περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων* (citovaný *de affinium vocabulorum differentia*), v němž podává v alfabetickém pořádku vlastní a odvozené významy jednotlivých slov. Dílo **A**-iovo, nám dosud zachované, obsahuje vedlé mnoha nesprávností a omylů dosti mnoho důležitých poznamenání o různosti a správném užívání slov stejný smysl majících. Dílo **A**-iovo zakládá se na dobrých pramenech a bylo ještě později od excerptorů, na př. Tómy Magistra, hojně použito. Nejnověji pronesena byla domněnka velmi pravděpodobná, že dílo **A**-iovo jest pouhým přepracováním staršího synonymického slovníku, jejž sepsal Herennios Filón (Kopp, De Ammonii aliorum distinctionibus synonymis, Královec 1883). Vydání: ed. princeps v Aldově Dictionarium Graecum (Benátky 1497 a opakováno 1524), vyd. H. Stephana 1572 (v dodatku k jeho Thesaurus linguae Graecae), nejdůležitější vyd. Valckenaerovo 1739 (2 díly) a 1822, vyd. Ammonovo s poznámkami Valckenaerovými 1787. W. Christ, Geschichte der griech. Litteratur, str. 616.—617. *Vý.*

4) A. (ok. r. 500 po Kr.), syn filosofa Hermeia a Aidesie, žák Proklův, byl představeným platónské školy v Alexandrii. Pěstoval pilně mathematiku a astronomii, pročež nesdílí obyčejného mysticismu školy své. Hlavní činnost jeho však se soustředila ve vykládání spisů platónských a aristotelovských. Stop samostatného přemýšlení málo u něho nalézáme, spíše možno spatřovati u něho snahu po sjednocení nauky platónské a aristotelovské. Ta se jeví zvláště v učení jeho o poměru všeobecna a jednotliva, jež snaží se objasniti aristotelovskými pojmy potenciality a aktuality. Idee ve smyslu platónském existují před věcmi aktuálně (*ἐνεργείᾳ*), kdežto ve věcech samých dle Aristotela toliko jsou potenciálně (*δυνάμει*). Hájí platónského ideosloví a číselné nauky pythagorejské proti námitkám Aristotelovým a usiluje dovoditi shodnost vědění božského se svobodou vůle lidské staví se příkře naproti všelikému fatalismu. **A.** napsal výklad k Porfyriovu uvedení (Isagógé), k Aristotelově Herméneutice (*Περὶ ἑρμηνείας*, část de fato jednající vyd. Orelli r. 1824), ke Kategoriím, prvým Analytikám (otištěno u Waitze Arist. Organon I. 43.), k Metafysice. Spisy jeho k Aristotelovi částečně jsou otištěny v Brandisově vydání scholií Aristotelových (Berl. 1836). *Dna.*

Ammónité, kmen semitský, potomci Lótovi z mladší dcery jeho, bydleli v krajině zajordánské, východně od pokolení Rubenova a Gadova a severovýchodně od Moabitů. Ctili boha Melchorna a měli řeč i mravy s Kanaanity společné. Hlavní město jejich bylo Rabb at Ammón. Ač od Israélitů do Palestiny přistěhovalých na rozkaz Mojžíšův nebyli napadeni, prokázali se později přece k Židům nepřátelskými sami tyto napadajíce, ale byli od Jefte, Saula, Dávida, Josafata, ano ještě i od Júdy Makk. přemoženi. V dějinách se vyskytují ještě v II. stol. po Kr.; později pak vymizeli splynuvše s Araby. *Jrk.*

Ammoniti viz Ammonoidea.

Ammonity. Hindové ctí jisté kameny, které znázorňují boha Višnu. Nazývají je *salagrama;* jsou to obyčejně různé druhy ammonitů. Takové kameny vyskytují se hlavně v horských potocích, přicházejících z Himálaje, hlavně prý v Gandaku. Náležejí k bohoslužbě hindův a používá se jich při obětech bohu Višnovi, jakož i při pohřebních a jiných obřadech. Jsou obyčejně barvy černé, mají různý počet závitků a namnoze jsou provrtány rourkovitými chodbami, jakoby od červů. Podlé počtu závitků a podlé počtu takových chodeb představují tyto kameny různé formy boha Višnu; také různost barev při tom padá na váhu. Majitelé chovávají **a.** v čistém šatě; často je zavoňují a koupají a vodu z toho odtékající pijí, neboť myslí, že snímá hříchy. Tyto kameny pocházejí z jurských vrstev v severozáp. Himálaji, zvaných lupky spitiské (*Spitishales*), odkud je vody vymílají a dolů zanášejí. Viz: Cyclop. of India III.; H. H. Wilson, Vishnu Purana, sv. I., II.; Ward, History of the Hindus, Madras 1863, str. 174. atd.; Moor, Hindu Pantheon, Madras 1864, str. 221. atd.; Colebrooke, Miscellaneous Essays, 1873, I. str. 173. atd. *Fl.*

Ammonium jest radikál NH_4, složený z dusíku a vodíku, který předpokládáme ve sloučeninách ammonatých. Toto **a.** jest zcela podobné kovům alkalickým natriu a kaliu co do vlivu, jejž jeví ve vlastnosti a formu svých sloučenin. Tak bývají sloučeniny **a**-ia isomorfické se sloučeninami draselnatými (t. j. vynikají obdobnou formou krystalovou), a i chemické vlastnosti jsou podobny. Působíme-li amalgamem sodíkovým (roztokem natria ve rtuti) ve vodný roztok salmiaku (NH_4Cl), vzniká amalgam kovu **a**-ia, z něhož však hypothetický kov nelze vybaviti, neboť hned (i při $-29°$) se rozkládá v ammoniak a vodík. Při tvoření amal-

gamu a-ia nadýmá se rtuť až u 20násobný objem svůj i drží pak 10 *kg* rtuti 6—9 *g* a-ia. A. jakožto celek jsme nuceni v amalgamě tom předpokládati, neboť rtuť sama není s to, aby rozpustila tak ohromný objem vodíku i ammoniaku plynného, jako vyplývá z poměru vypsaného. *Rn.*

Ammonium fluorid jest sůl o chemické formuli NH_4F. Čisté soli nabýváme sublimujíce čistý salmiak (NH_4Cl) s fluornatriem (FNa) v nádobách platinových. Soli v obchodě se objevující dobývá se sycením kyseliny fluorovodíkové ammoniakem aneb uhličitanem ammonatým; při odpařování roztoku vodného přidává se ustavičně nové množství sytící sloučeniny ammonaté, neboť a. fl. varem s vodou částečně se rozkládá. Sůl ta leptá sklo a pro působivost její ve sklo třeba ji přechovávati v nádobách platinových, stříbrných aneb gutaperčových. Chemikové jí potřebují k rozkládání křemičitanů. *Rn.*

Ammonium chlorid viz Salmiak.

Ammonium karbonát jest směs dvojuhličitanu ammonatého ($CO_3H.NH_4$) a karbaminanu ammonatého ($CO[NH_2].ONH_4$). V továrnách se připravuje látka ta buď přímo z produktů suché destillace kostí, nebo sublimací směsi salmiaku a křídy (nebo uhličitanu barnatého). Sůl tu bílou, silně páchnoucí ammoniakem, znali již staří alchymisté, i připravovali si ji suchou destillací různých látek živočišných. Ve farmacii slula také solí z jeleního rohu (*sal cornu cervi*). Z roztoku v teplé vodě do nasycení upraveného osazuje se dvojuhličitan ammonatý, jenž taktéž v ložiskách guanových v Peru, Bolivii a j. u velikém množství se nalézá. Soli té se užívá jako prostředku k cídění skvrn, k rozpouštění tuků, k extrakci barviv lišejníkových, při fabrikaci sody methodou ammoniakovou a konečně k rychlému kynutí těsta v cukrářství a pernikářství. *Rn.*

Ammonius, též Amonius či Amun, egyptský anachoreta, vedlé sv. Antonína poustevníka patriarcha anachoretů, žil kolem r. 330. Pocházeje z bohaté rodiny oddal se již záhy životu asketickému a žil se svou chotí v manželské zdrželivosti. S jejím svolením odebral se do nitrijské pouště, kdež založil několik poustevnických společností; koncem IV. stol. čítalo se jeho druhů na 5000.

Ammonoidea neb Ammonea, vymřelí hlavonožci se skořápkou buď v ploše zavinutou — při čemž se závity mohou více méně objímati (involutní) nebo jsou rozvinuty (evolutní) — nebo hlemýždovitě točenou, buď hákovitě zahnutou neb i docela rovnou. Vždy jest rozdělena v komory, jež odděleny jsou příčkami; poslední, a to největší komoru obývalo zvíře. Komůrka tato jest na venek ohraničena obústím (*Mundsaum*), které bývá většinou jednoduché; u některých rodů však nalézají se na obvodní straně různé výběžky, nebo jsou postranní stěny obústí lžícovitě prodlouženy a tvoří t. zv. uši. Na vnitřní stěně komůrky pro zvíře určené jsou zvláštní podélné a často i rozvětvené rýhy (*epidermides*), jejichž fysiologický účel dosud není řádně objasněn. Stěna skořápky sestává ze dvou vrstev, a to vnitřní perleťové, tvořící také příčky mezi komorami, a vnější neprůhledné a porcelánovité. Vnější povrch skořápek jest často okrá-

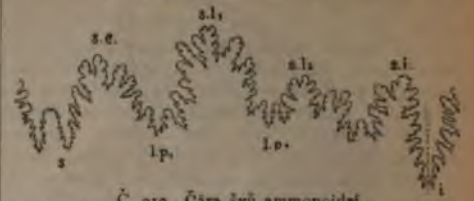

Č. 219 Čára švů ammonoidei.

s lalok sifonální čili vnější nebo břišní, lp_1, lp_2 laloky postranní, i lalok vnitřní, antisifonální nebo hřbetní, s e sedlo vnější, sl_1, sl_2 postranní sedla, s. i. sedlo vnitřní

šlen ryhami, žebry, uzlovitými hrboly neb i ostny. Stářím tato žebra, uzly a ostny slábnou, ano mizejí zcela, nebo naopak značněji se vyvinují. Zaškrceniny (*contractiones*) a valy (*varices*), které na povrchu skořápek v odstavcích tu více, tu méně pravidelných vyskytují se zcela samostatně vzhledem k ostatním ozdobám vnějším, zdají se býti stopy bývalých ústí a jevily by tudíž periodické jakési ustávání v růstu za života zvířete. Zaškrceniny pozorovati lze jak na exemplářích se skořápkou, tak i na jádrech stejnou měrou; valům odpovídají obyčejně podobné nadu̇eniny na vnitřní stěně skořápky, kteréž potom objevují se na jádrech jako prohloubené rýhy.

Skořápka a-ei chová vedlé komory pro zvíře určené ještě různý počet komor vzdušných, od sebe oddělených všelijak zohýbanými příčkami, kteréžto příčky se stěnou skořápky tvoří šev nebo tak zvanou čáru záhybů (*Lobenlinie*). Šev tento zevně viděti jest jen po odstranění skořápky a vykazuje u jednotlivých oddělení a-ei různé poměry, a sice: jednoduché záhyby vykazuje šev goniatitů a clymenií; v oddělení ceratitů povstávají na švu druhotné vypuklíny nebo zářezy; u a-ei vlastních pak jsou švy nejrozmanitějším způsobem zoubkovány, zářezy opatřeny a stromovitě rozvětveny. Záhyby švu, jež směřují k ústí skořápkovému, nazývají se sedla (*sellae*), záhyby na zad obrácené laloky (*lobi*). Rovina kýlem skořápky a-ei vedená dělí ji na dvě stejné poloviny a zároveň jsou po obou jejích stranách sedla a laloky souměrně urovnány vyjmouc ony laloky, jimiž prochází střední rovina. Vzhledem k těmto středním lalokům mají pak postranní laloky a sedla ještě svá zvláštní označení. (Viz obr. č. 219.)

Č. 220. Souvislé oblíny sifonální.

Všecky příčky vzdušných komor opatřeny jsou otvory, jimiž procházel sifo, t. j. rouro-

vitá prodloužení zadní kožní části zvířete, a zasahoval až do počáteční komůrky, kde vznikal na zadní vnitřní ploše. Při otvorech, kde sifo příčkami prochází, jsou tyto prodlouženy v rourku, oblinu sifonální (*Siphonaldutte, goulot siphonal*); jest obrácena buď do předu (k ústí), jako u vlastních a-eí (*prosiphonata*), nebo na zad, jako u goniatitů a clymenií (*retrosiphonata*). Z větší části jsou sifonální obliny u a-eí jen krátké, v podobě límcovité pochvy, kterou každá příčka vytvořuje kolem sifonu; někdy pak, zvláště u clymenií, bývají delší, tak že zasahují od jedné příčky ke druhé (viz vyobr. č. 220.). Zajímavo jest také, že dle pozorování Brancových v mládí vlastních a-eí rourky také do zadu směřují a teprve později do předu se obracejí. Poloha sifonu vzhledem ke skořápce jest u a-eí z největší části poblíže zevnějšího jejího obvodu; u některých jen (*Clymenidae*) leží na vnitřní (konkávní) straně skořápky.

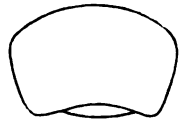

Č. 221. Počáteční komora bezsedlého ammonita.

Důležita jest ještě počáteční komůrka (*nucleus, ovisac*). Tato jest u a-eí podoby kulovité nebo vejčité, na povrchu hladká, od ostatních komor oddělená zaškrceninou a vždy otočená kolem jakési myšlené střední osy spirálně. Na vnějším povrchu má po obou stranách pupkovitou vyvýšeninu. V podobě počáteční komůrky jest také jeden z hlavních znaků, jimiž a. od nautiloid rozlišiti možno. Počáteční komůrka u nautiloid má podobu spíše mískovitou, není na povrchu svém hladká a opatřena jest mimo jiné velice charakteristickou jizvou. Podoba prvního švu počáteční komůrky poskytuje důležité znaky pro soustavu a-eí, dle čehož se dělí následovně: 1. Bezsedlí (*asellati*); šev je jednoduše prohnutý a podobá se tím švu u nautiloid (viz vyobr. č. 221.); shledáváme to u nejstarších a-eí (Goniatites). 2. Širokosedlí (*latisellati*) mají šev obloukovitý se širokým vnějším sedlem (viz vyobraz. č. 222.). 3. Úzkosedlí (*angustisellati*) mají mimo vnější sedlo poměrně úzké po obou stranách téhož první postranní a někdy i druhý postranní lalok (viz vyobr. č. 223.). První šev a-eí má tedy podobu poměrně jednoduchou a teprve při dalším vývoji skořápky nabývají švy větší složitosti (viz vyobr. č. 224.). Jednoduché, nautiloidovým podobné švy mají jen některé nejstarší typy a-eí. Skorem vždy tvoří vlnitý šev několik jednoduchých lalokův a sedel, kteryžto stupeň slove goniatitovým. Složitější tvar jest již stupeň ceratitový, kde sice sedla jsou ještě celokrajná, laloky však již rozvlněny bývají jemnými, druhotnými záhyby, a nejsložitějších tvarů švu dosahuje stupeň ammonitový.

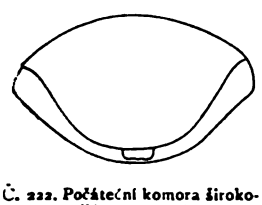

Č. 222. Počáteční komora širokosedlého ammonita.

Zvláštní zmínky zasluhují zbytky, jež se často pospolně s ammonity nalézají v jejich skořápkách; jsou to t. zv. aptychy. Aptychus skládá se ze dvou částí, podobných skořápce lastury; zevnější kraj jest obloukovitý, v předu poněkud konkávně vykrojený. Podél rovného vnitřního kraje obě části se dotýkají. Zevní povrch jest vypouklý, vnitřní prohloubený. Hmota aptychu záleží ve třech vrstvách, z nichž střední jest silnější než obě vnější a má rourkovitě-buničnou strukturu; vnitřní a vnější povrch různě jest zdoben, jsou buď ze hmoty vápnité, pravý aptychus, nebo ze hmoty rohovité, anaptychus. O účelu aptychů není určitého, přesvědčujícího náhledu, ale pravdě nejvíce se podobá, že sloužily jako víčka k uzavření otvoru skořápky.

Č. 223. Počáteční komora úzkosedlého ammonita.

Soustava a-eí jest ustálena asi od let čtyřicátých. Již von Buch vytkl směr, jímž se soustava až dosud brala. On hlavonožce vůbec dle polohy sifonu rozvrhl na Nautilidae a Ammonitidae, tyto pak dle povahy a podoby švů opět ve tři skupiny: Goniatitae, Ceratitae a Ammonitae. Pracemi četných badatelů valně rozmnoženy známosti naše o vymřelých těchto hlavonožcích, a třída a-eí rozložena ve více skupin, jako Heterophylli, Lineati, Ligati, Compressi, Clypeiformes a pod., jež však zahrnovaly v sobě tvary lišící se od sebe často znaky velice podstatnými pod hlavním rodovým jménem Ammonites. Na nepříhodnost takového názvosloví upozornil nejdříve Suess r. 1865 a navrhl na místě jediného rodu Ammonites celou řadu rodových jmen, odpovídajících jednotlivým uvedeným skupinám. Podobně pokračoval Hyatt a zavrhl dosavadní rozdělení ve skupiny, jež pak nahradil množstvím nových rodů. Později kladena velká váha na vývoj a-eí. Tím, že ustanoveno časové rozšíření a-eí morfologicky příbuzných, a zároveň ustanovena doba, ve které nastaly důležitější změny ve vnějších znacích a-eí, naskytly se jaksi samy sebou meze rodův a vystříháno se dále i toho, aby snad tvary co do času velice od sebe vzdálené a tudíž i geneticky spolu nespojené, avšak v zevnějších znacích sobě přece podobné, kladeny nebyly do téhož rodu. Neumayr pokusil se zařaditi četné rody a-eí do pevných čeledí a první poukázal na to, že mnohé ve spirálu nezavinuté tvary a-eí nemají se shrnovati ve zvláštní skupinu pro tuto vlastnost své skořápky, nýbrž že sluší přiřaditi je ku příbuzným se skořápkou zavinutou, ježto, jak se zdá, z nich se

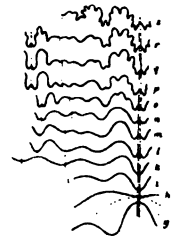

Č. 224. Švy ammonoideí pokračující stářím ve složitosti od g k s).

vyvinuly. Zvláštní soustavu a-ií podal Mojsisovics, ve kteréž jednotlivé rody tvoří většinou úzce omezené skupiny. On dělí hlavně jen dle vnějšího povrchu skořápek a-ee na dvě hlavní skupiny, Trachyostraca a Leiostraca, kteréžto rozdělení však nezdá se býti zcela vhodným a mimo to není ještě v některých čeledích provedeno.

Nejpříhodnější soustava a-eí jest (dle Zittela) v hlavních rysech tato: A) *Retrosiphonata.* Rourky sifonální na zad obrácené. Záhyby a sedla jednoduché, ústí prosté s břišním výkrojem. Velkou většinou bezsedlí. Sem sluší hojný devonský rod *Clymenia* (sifo na vnitřní straně) a pak rod *Goniatites* (sifo na vnější straně), z nichž poslednější i v našem siluru se vyskytuje v několika druzích. — B) *Prosiphonata.* Rourky sifonální ku předu směřující. Záhyby a sedla rozčeřeně dělené. Tyto rozpadají se v následující skupiny: I. *Latisellati.* První příčka tvoří široké břišní sedlo. Sem sluší množství rodů pocházejících většinou ze starších mesozoických útvarů. Tak triasové *Arcestes, Lobites* a *Tropites,* pak *Ceratites* z lasturnatého vápence, *Trachyceras* z alpského triasu a j. II. *Angustisellati.* První příčka tvoří úzké břišní sedlo a po každé straně malé (1—2) postranní záhyby. Rody: *Pinacoceras* z triasu, *Phylloceras* z liasu až křídy (*Ph. bizonatum*, Frič, z březenských vrstev od Lenešic); *Lytoceras* vyskytující se od zpodního liasu až do křídy, *Hamites, Turrilites, Baculites* z křídy i v Čechách se vyskytují. Rovněž tak *Schlönbachia* (viz příl.); dále liasové rody *Arietites, Aegoceras* a *Harpoceras,* jurský rod *Oppelia.* Konečně křídové rody *Desmoceras* a *Pachydiscus* (viz příl.) i u nás se vyskytující, rovněž *Acanthoceras,* který v naší křídě 14 druhy je zastoupen. Nejhojnějším druhem je *Ac. Woolgari* Mant., který hlavně na Bílé Hoře často se nachází (viz příl.). Dále nový rod z Čech popsaný *Mammites* (viz příl.). Postavení rodu *Scaphites* a *Crioceras* v systému není dosud ustáleno.

Literatura: A. Fritsch a U. Schlönbach, Cephalopoden der böhm. Kreideformation (1872); G. Laube a G. Bruder, Ammoniten d. böhm. Kreide (Palaeontograph. sv. XXXIII.); Počtovy ref. ve »Vesmíru« r. XVI. a XVII.; Quenstedt. Die Ammoniten des schwäbischen Jura; D'Orbigny, Paléontologie française: Terrains cretacés (1840), terrain jurasique (1852); Hauer, Sitzungsberichte der k. Akad. d. W. in Wien (1854, 1861); Suess (t. 1865, 1870); Hyatt, Proceedings of Boston Society nat. hist. (1870, 1872, 1873); Mojsisovics, Cephalopoden der mediterranen Triasprovinz (1882); Neumayr, Ammoniten der Kreideformation (Zeitschr. d. D. Geol. Gesellsch. 1875); Zittel, Handbuch der Palaeontologie (II. sv. 1881–85, kde uvedena další literatura). *Pa.*

Ammonova oasa bylo ve starověku jméno nynější oasy Sívy v líbycké poušti záp. od Káhiry. Podlé zpráv Hérodotových obydlena byla lidem smíšeným z Egypťanů a Aethiopů. Mimo chrám Ammónův (v. t.), proslulou věštírnu a hrad starých králů připomíná se tu též posvátný pramen Héliův, z něhož střídavě studená a teplá voda se prýštila. Za Ptolemaiovců náležela **A. o.** k říši egyptské, ale v té době poklesl též význam věštírny zdejší. Arabové ve středověku nazývali ji Santaria. (Ostat. viz Síva.)

Ammon-superfosfát slove strojené hnojivo, připravené smíšením některého superfosfátu se síranem ammonatým. Obě podstatné součástky jeho, kysličník fosforečný i ammoniak, jsou ve vodě rozpustny, toliko nepatrná část (1—2%) prvější sloučeniny bývá tu též ve stavu nerozpustném. Tato směs má býti náhradou za guano z ciziny přivážené a těší se také velké oblibě našich hospodářů. České továrny prodávají toto hnojivo obyčejně ve dvou jakostech, o 9—12% kysličníku fosforečného a o 4—10% dusíku ve způsobě ammoniaku. *Fý.*

Ammophila Host. Synonym rodu *Psamma* R. Sch. Náleží do řádu trav (*Gramineae*). *Vský.*

Ammophila Kirby, rod vos žahadlových (*Aculeata*) z čeledi kutilek (*Crabronidae*), zahrnující množství druhů všech dílů světa, zejména krajin tropických. Jsou to statné vosy těla štíhlého, dosahujícího značné velikosti. Hlavu mají širokou, širší než hruď, na předu a vzadu vydutou. Tykadla na ní jsou vláknitá, oči ovální, kusadla prvního páru silná a prodloužená, makadla dlouhá a tenká. Mohutná hruď má přední část odškrcenu, křídla přední mají tři příčné žilky zv. kubitální, nohy pak jsou prodlouženy, s chodidlem delším než holeň, kteráždto na středních nohách ozbrojena jest. Zadek souvisí s hrudí dlouhou, dvojčlánkovou stopkou, delší než ostatní část jeho, jež zakončena u samiček hladkým kladélkem. Samečky poznati lze zvláště podlé stříbřitě chloupkatého štítu na hlavě. Vosy tyto zdržují se rády zvláště na písčitých místech, kdež za úpalu slunečního rychle létávají nebo běhají. Samičky živící se šťavou květní vyhrabávají v písku rourky, na jejichž dno snášejí po jednom vajíčku, i zaopatřují vylíhlé larvě potravu tím, že k vajíčku přikládají obyčejně po jedné housence, kterou byly omráčily bodnutím do beznohého článku, v místo, kde se nalézá uzlina pásma nervového. Z četných druhů uvésti sluší na konec jediný druh domácí, jímž jest **A.** *sabulosa* L. (kutilka písková), 18—20 $^m/_m$ dl., černá, na druhém, třetím a částečně i následujícím kroužku zadkovém červenavá. *Šc.*

Ammothea Leach, rod zajímavých a vzhledem k systematickému postavení dosud záhadných nohatek (*Pantopoda*), nověji též pokládaných za zvláštní, mezi koryši a pavouky stojící třídu. Z rodu **A.** známe asi 12 druhů, z nichž známější jsou **A.** *fibulifera* Dohrn ze zálivu neapolského a **A.** *brevipes* Hodge z pobřeží anglického a ostrovu Helgolandu. *Šc.*

Ammotio retinae (lat.), odchlípení sítnice v oku; viz Sublatio.

Amnésie (z řec.), nepaměť čili bezpaměť, částečná nebo povšechná neschopnost

vati. **A.** vrozená jakožto »slabá pa-
st neblahým údělem lidí, jejichžto smy-
ústroj ústřední není dostatečně dispo-
k obnovovací činnosti vědomé nebo
vůbec, nebo některé její měny zvláště,
itě blbců v a kretinů, z nichž většina
em přílišné měkkosti a netvárnosti
vé látky trpí **a**-ií povšechnou a jen ně-
najíce části smyslového ústroje ústřed-
obvodného neporušeny, trpí **a**-ií částeč-
iz Blbost. — **A.** nabytá bývá následk
dnak těžkých chorob tělesných, jmeno-
vových, kterými smysly se seslabují a
klým úkonům se stávají neschopnými
hž jmenují se: zánět, změknutí, úbyt,
třesení mozku, mrtvice, tyfus skvrnitý,
nice, blednička a j., jednak přirozené
a ochablosti věkem jednak veškerých
lností, které jsou na újmu pravidelné-
užení a proudu stavů duševních, jako:
děsu, úzkosti, hněvu); náruživostí (ne-
ho ukájení pudu pohlavního, zvláště
znění v mládí, ožralství, požívání lá-
pávajících a rozčilujících, mnohého a
í záhy počatého kouření tabáku), fan-
ého blouznění a třeštění, šílenství a j.
. vyskýtá se ve trojím tvaru, a to jako:
asná (**a.** *temporalis*), která se nepravi-
a náhle objevuje a delší nebo kratší
rvá. Krátká **a.**, asi několik minut trva-
st při záchvatu padoucnicí, po kterém
buď se nepamatuje na nic, co se s ním
středně před záchvatem a v něm dělo,
ná jen nepatrné stopy dojmů z té doby.
i několik roků trvající **a.**, která bývá
kem silné nehody, vztahuje se buď na
ý duševní život před nehodou, který
nebo částečně z vědomí, jež se znovu
vymizel, anebo na stavy (veškeré nebo
é), jež po té nehodě ve vědomí vzni-
Poněvadž přiměřeným ošetřováním tě-
i duševním znenáhla tato **a.** se vy-
rozvoj duševní děje se po té rychleji
hvodně, lze za to míti, že ústroj smy-
nepozbyl úplně dřívější způsobilosti ob-
ací. — **A.** občasná (**a.** *periodica*), kte-
ostiženi bývají nejčastěji lidé hypno-
náruživě se opíjející a hysteričtí, jevi
votě téže osoby rozpoltěním vědomí ve
ásti vespolek pravidelně se střídající,
buď úplně se od sebe různí a v žádném
ém stavu se nestýkají, anebo spolu sou-
to předem některými družinami úsob-
V prvém případě střídají se navzájem
oby, z nichž každá, nemajíc se druhou
é části společné, tvoří vlastní historii
adu stavů pamatovaných; ve druhém
i tomu táž úsoba následkem úbytu ně-
h částí bývá ob čas značně změněna,
na př. osoba mírná a snaživá jeví se
dní a netečnou. Tu patrně na dvou růz-
odkladech fysiologických tvoří se středy
ační a tím i pamětové i sebevědomé. —
stupná (**a.** *progressiva*) jakožto úbyt
znenáhla rostoucí bývá mimo některé
y přirozeným následkem chabosti mozku
sešlého. Postup této **a.** děje se jako desorganisace biologických útvarů, k nimž i paměť náleží, dle zákona zpětného (regressivného). **A.** totiž zachvacuje řadou stavy relativně nejnovější a tudíž poměrně nejméně usedlé a ustálené: poslední dojmy všedního života, družiny nahodilé, d. myšlénkové, d. osobního povolání a náruživosti, zvyky a konečně mechanické zručnosti, které v ústrojenstvu největší mají oporu. Úbyt této **a.** děje se způsobem opačným jako úbyt paměti: od družin nejustálenějších k méně ustáleným. Částečné **a**-ii dostává se dle družin, ke kterým se odnáší, zvláštních jmen, jako: afasie, agrafie, asemie a j. Srov. Ribot, Les maladies de la mémoire (Paříž 1883); Forel, Das Gedächtniss und seine Abnormitäten (Curych, 1885). *Kps.*

Amnestie v právu trestním znamená udělení milosti, které vztahuje se souborně k celé nějaké řadě osob nebo činů trestných. Povšechná její účinnost může ovšem býti učiněna závislou na splnění určitých podmínek, rovněž jako z ní mohou učiněny býti výjimky, na př. v příčině určitých osob nebo těch, kdož určitým způsobem (jako náčelníci a pod.) zločinu se účastnili. Obsah její jest rozličný dle úmyslu toho, kdož ji uděluje, a může tedy zavírati v sobě buďto abolici (v. t.) nebo milost v nejužším smyslu (v. Aggratiace), nebo rehabilitaci (v. t.), rovněž i všecky nebo některé z těchto způsobů zároveň. Dle toho nelze **a**-ii vlastně ani pokládati za zvláštní, samostatný způsob práva milosti s určitým, pevně ustáleným obsahem. Právo udíleti **a**-ii přísluší u nás dle čl. 13. zákl. zák. st. o moci soudc. (z 21. pros. 1867) císaři; jinak zákonodárství rakouské nemá o ní podrobných ustanovení zvláštních, tak že o ni platí, co o právu milosti vůbec a zmíněných jeho způsobech zvláště. Podobně má se věc dle práva německého. (Viz také čl. Milost.) — Jiný smysl přikládají **a**-ii (*l'amnistie*) doktrina a právo francouzské stavíce ji naproti milosti (*la grâce*). Dle toho milost zavírá v sobě jen aggratiaci, a to individuálnou, určité osobě udělenou; **a.** však zároveň aggratiaci, abolici i rehabilitaci, prospívající — pokud není stanovena výjimka — všem, kdož účastnili se jistého činu trestného. Ona vztahuje se k osobě, tato k samému skutku, jejž vyhlazuje i s jeho právními účinky, vyjímajíc ty, které jsou rázu soukromoprávného. Milost může býti udělena jen po odsouzení a vztahuje se jen k trestu; **a.** může býti udělena kdykoli: stalo-li se to před odsouzením, zaniká tím veřejná obžaloba; stalo-li se to po odsouzení, pomíjí tím nejen trest, ale i všecky ostatní následky odsouzení. Dle nynějšího práva francouzského (zák. dané dne 17. čna 1871 a 25. února 1875) jest mezi obojím i ten rozdíl, že milost udíleti přísluší hlavě státu, **a.** však může býti povolena jenom zákonem. *—rch.*

A. v mezinárodním právu nazývá se doložka k míru uzavřenému, jíž obě strany vzdávají se všelikých stižností a nároků, zvláště též rekriminací pro porušení práva mezinárodního, válečných obyčejů, jež by mohly býti

důvodem k nekonečným sporům nebo dokonce k nové válce. **A.** netýká se však soukromých smluv a zločinů nesouvisících s válečným jednáním. Od této **a.** sluší lišiti **a**-ii, která udílí se obyvatelstvu chopivšímu se zbraní na pomoc straně nepřátelské. *Tkl.*

Amnias, řeka v Paflagonii, při níž r. 89 př. Kr. zvítězil Mithridatés Velký nad Římany. Viz Gek-Yrmak.

Amnion (z řec.), mázdra ovčí: **1) A.** u obratlovců obaluje embryo u tak zvaných amniotů (obratlovců s **a**-iem se vyvíjejících). Vystupuje v řadě obratlovců prvně u plazů, rovněž jako allantois; u nižších obratlovců (*anamniota*) není po něm známky. Vyvíjí se velmi záhy, a sice jako řasa amniová, nalézající se před řasou hlavovou embrya. Záhy přerůstá řasa amniová přední konec hlavový a zároveň i po stranách embrya táhnou se řasy vždy více vyvstávající. Když u embrya počíná se tvořiti ohyb ocasní, objevuje se zadní řasa amniová. Obě, přední i zadní, rostouce proti sobě nad ocasním koncem embrya se potkávají a srůstají a tím tvoří se dutina kolem embrya, t. zv. pravá dutina amniová. Tím, že vytváří se **a.** jako řasa, na níž účastní se epiblast a somatická blána mesoblastu, povstávají po setkání a splynutí řas kolem embrya dvě blány: jedna blíže embrya, t. zv. pravé **a.** a jedna dále od embrya ležící, ku předešlé však skoro přiléhající, t. zv. nepravé **a.** Nepravé **a.**, sestávající jen z epiblastu (mesoblast jest nepatrně zastoupen), přechází do epiblastu okolí, který i v rozsahu vaku pupečního od mesoblastu se oddělil, a celá tato blána hlavně tedy z epiblastu tvořená slove subzonální blána. **A.** pravé stále rostouc tlačí allantoidu i stopku vaku pupečního k sobě a tvoří tak u starších embryí obal provazce pupečního. Mezi pravým a nepravým **a**-iem jest dutina souvisící s dutinou pleuroperitoneální, a sem vrůstá allantois. Pravá dutina amniová vyplněna jest větším množstvím čiré, amniotické tekutiny. *J. J.*

2) A. u hmyzu. Při vývoji veliké části hmyzu tvoří se rovněž zárodečné blány, jak poprvé Kovalevský ukázal a jednu z nich **a**-em nazval. Blány tyto vznikají rovněž na předním a zadním pólu embrya a rovněž jako břišní záhyby blastodermu. Sbliživše se ve středu srůstávají úplně, načež obrostou zárodek až na hřbetní stranu, úplně jej obalujíce. Zevní blána zove se serosní, vnitřní pak **a**-em; obě jsou velmi hebké, **a.** rozpadává se velmi záhy, již před líhnutím larvy. **A.** hmyzu není však homologickým s **a**-em obratlovců, u kterýchž skládá se z epiblastu a mesoblastu, kdežto u hmyzu jest i **a.** i blána serosní produktem, či lépe řečeno duplikaturou epiblastu. Tekutiny amnionové zde není. Fysiologicky nutno pokládati **a.** i serosní blánu hmyzu za obaly ochranné. *V.*

Amniota viz Amnion.

Amniotická tekutina obklopuje plod v jeho mázdrách, pokud nalézá se v dutině děložní. V první polovici těhotenství jest čirá a průhledná, ale na konci zbělí následkem přimíšení částeček mazu plodového (*vernix caseosa*). Voní mdle, chuť má slabě slanou, reakci neutrální nebo slabě alkalickou, její váha poměrná jest 1002—1028, množství na konci těhotenství asi 500 *g*. Chemicky obsahuje různé množství bílkoviny (0·82—10·17 ‰), různé soli krevní, močovinu a kreatinin, mikroskopicky buničky pokožkové, chmýří a částečky mazu plodového, něco leukocytův a někdy buničky epitheliální z ledvin a měchýře močového. Původ **a**-ké **t**-ny hledají jedni výhradně v cevách matečních, jiní v plodu, a sice v transsudátu cev kožních a výměsku ledvin. S pravdou jest, že pochází z obou těchto pramenů: z cev matečních transsuduje *serum* skrz amnion do dutiny tohoto a plod vyprazdňuje do ní moč aspoň v druhé polovici těhotenství. Účel **a**-ké **t**-ny jest dovolovati plodu volné pohyby, chrániti ho před nestejnoměrným tlakem děložním a zevními nárazy, chrániti pupečník před tlakem a pojišťovati za těhotenství i porodu oběh foetoplacentární. Také za porodu chrání plod před tlakem stěn děložních a rozšiřuje šetrně hrdlo děložní a branku. Že jest hlavním pramenem výživy plodu, jak Ahlfeld tvrdí, není jistě správné, ačkoliv upříti nelze, že plod spolyká veliké množství **a**-ké **t**-ny, jakož lze poznati z ohromného množství vlásků nacházejících se ve smolce střevní. *Ra.*

Amnisos (*Ἀμνισός*), starověké město na sev. pobřeží Kréty, již u Homéra připomínané, leželo blízko ústí řeky t. jm., kdež ještě pahorek na pr. bř. řeky označuje jeho místo. V **A**-su byl staroslavný chrám Eileithyie a město samo pokládáno za rodiště této bohyně.

Amnón (= věrný), nejstarší syn Dávidův z Achínóámy, jehož měl býti i nástupcem; usmrcen úkladně k rozkazu nevlastního bratra Absalona za to, že zneuctil jeho sestru Tamar (Srovn. 2. Sam. 3., 2. a 13.). *Dk.*

Amoce (lat. *amotio*), odstranění, odcizení, sesazení. Viz Amotae res a Amovibilis.

Amod, město ve vých.-ind. okresu bróčském, v prov. bombajské, s 5822 obyv. (1881), mezi nimiž jsou dobří nožíři vyrábějící výborné nože a břitvy. Obchod s bavlnou. **A.** jest hlavním městem oddílu, jenž má na 455 *km*² 39.641 obyv., a to 27.653 hindů, 7837 muham. a 4151 jiných. Půdy jest vzděláno 81 %, a jest to většinou tak zvaná černá země, na níž se pěstuje bavlna a obilí. *Fl.*

Amoebovité stadium viz Amoeby.

Amoeby, *Amoebaea, Amoebidae, Amoebaeformia*, měňavky (viz vyobr. č. 225. a 226.), kořenonožci naší, ve stavu pouhé buňky, skládající se ze základní látky ústrojné, protoplasmy (sarkody), jež v této podobě představuje nejjednodušší bytosti živé. Zde soustřeďuje se veškerá ústrojnost těchto organismův a odbývají se tu také veškeré zjevy životní, jejichž sídlem u zvířat mnohobuněčných (metazoí) jsou složité ústroje č. orgány. Významnou vlastností těla **a**-b jest neustálá měnlivost jeho tvaru, což pochodí od ustavičné činnosti, t. j. proudění protoplasmy, která z obvodu těla do okolí svého vysílá více méně

: **výběžky, t. zv. pseudopodie** (panožky). pseudopodie jsou všelijakého tvaru, tence kovité, až široce laločnaté a vakovité, a že buď se prodlužují, nebo nazpět zata- nebo i mezi sebou všelijak splývají, slouží k ku pohybu, k ku přijímání vy. Ve stavu jest tílko **a**-b kulovitého ne- rčovitého, a tu lze důkladněji nati vnitřní po- jeho. Na obvo- ládá se z vrstvy natické hyalin- uhlejší a hust- *toplasma, ekto-*, kdežto vnitřní obsahuje hmo- kutější a zrni- *endoplasma, en-* *k*).

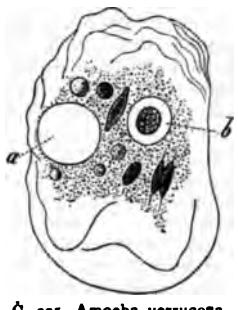

Č. 225. Amoeba verrucosa Ehrbg.

Obojí však tyto plasmatické sou- těla nejsou snad zvláštními druhy plasmy, jak někteří zkoumatelé dosud nýbrž majíce sice rozličný vzhled a ný fysiologický význam jsou v pod- statném stejny, totiž obě společně představují zá- ní hyalinní látku (*enchylema*), v níž uložena i, více méně jemná zrnéčka (*mikrosomata*), nimiž pak pravděpodobně rozkládá se mné sítivo (*reticulum*). V plasmatickém u tílka uloženy jsou dále dle dosavad- pojmů dva ústroje podstatné, totiž jádro žitelná bublina. Jádro (v. vyobr. č. 225. *b*) jest přítomno u všech typických fo- a sice jest buď jen jediné, řídčeji dvě, konečně i u větším množství (rod *Pelo-* má jich často i několik set). Podoby obyčejně kulovité nebo ovální, dle struk- představuje pak váček obemknutý jem- blanou a uzavírající šťávu jadernou, v níž na jsou, rozmanitě dle rodův a druhů, a chromatinová. Obyčejně tvoří chroma- prostřed jádra kulovitý shluk, čímž v jádru tává ještě t. zv. jadérko (*Amoeba verrucosa*, vyobr. č. 225. *b*). Jindy jest chromatin oměrně rozdělen v celém obsahu jádra, o nalézáme u nejznámější **a**., *Amoeba pro-* (viz vyobr. č. 226. *b*). Stažitelná bublina vyobr. 225. a 226. *a*), namnoze jediná, vá funkci výměšnou č. exkreční, ač něj- ji uvádějí také ve spojení s činností dý- í. Jsou však i bubliny nestažitelné, jež ohých tvarů (*Lithamoeba, Pelomyxa*) těsně ě se řadíce dávají tílku vzhledu pěnovi- . Dále jsou bubliny plynné, usnadňující by plovací, a posléze bubliny potravní, vující se v době trávení kolem přijatých ástí potravných. Výplodem činnosti proto- ny jsou různé zrnéčkovité příměsky uza- é v tílku **a**-b. Nejprve jsou to četná lesklá a, kulatá neb ovální, jež souvisí snad živnou činností protoplasmy a z nichž čá- ně vznikají t. zv. krystalloidy, hojně se na- ící u mnohých druhů. Dále sem patří ka tuková a tělíska pigmentová, jež jsou příčinou zbarvení mnohých **a**-b (*Amoeba fluida*, červenavá, *Amphizonella violacea*, violová a j.). Přijímání potravy **a**-b lze uvésti na jednoduché oblití částek potravných, při čemž pseudo- podie hrají hlavní úlohu. **A**. jsou žraví prvoci, nemohou však stráviti mnohé látky organické, jako cellulosu, kutikulu a snad i tuk a škrob, jak ukazují některá novější pozorování. Po- travou jsou **a**-bám především drobné řasy (zvláště jednobuněčné rozsivky), pak i všeli- jací prvoci a hlen organický. **A**. množí se způ- sobem nejjednodušším, totiž dělením, při čemž jádro prodělává dle všeho obdivuhodné po- chody dělení kinetického č. nepřímého. **A**. mají také stav klidu stahujíce tílko své v tak zvané schránky č. cysty a opatřujíce se tak jednak před vyschnutím, jednak aby klidně zažívati mohly pohlcenou potravu. Schránky takové uvádějí se také ve spojení s činností rozmno- žovací, nemáme však o tom dosud přesného pozorování. Rovněž tak musíme dosud míti pochybnosti o jakémsi pohlavním množení **a**-b, t. zv. spájení (kopulaci) a snoubení (konjugaci). Hlavním živlem **a**-b jest voda, sladká i slaná, te- koucí i stojatá, čistá i hnijící. Mnohé druhy žijí ve vodách studničných; takové na př. shledal Vejdovský ve studnách pražských. Ale jinak mohou některé druhy žíti i ve vlhké půdě, písku a v mechu, často i v mechu vysoko na stromech a na střechách, jak shledali na př. Dujardin a Greeff. Jsou však i cizopasné formy **a**-b, žijící hlavně v zažívacím ústrojí obratlov- cův i bezobratlých. V tlustém střevě člověka shledal Lösch *Amoeba coli* a podobně shledány **a**. ve střevě králíků, žab a švábův (*Amoeba blattae*). V pokožce ovcí australských nalezl Lendenfeld druh *Amoeba parasitica*, způsobu- jící smrtonosnou chorobu. Možno však, že v těch a podobných případech máme co či- niti s jistým tak zvaným amoebovitým sta- diem vývoje jiných organismů, kteréž stadium prodělávají na př. gregariny a nižší myxomy- cety (slizovky).

Soustava amoeb. **A**. klademe do řádu kořenonožců (*Rhizopoda*) a činíme z nich tu první podřád *Amoebaea* Ehrbg. (1830). Bütschli rozděluje tento podřád opětně na dvě čeledi: *Amoebaea lobosa* a *Amoebaea reticulosa*. Typické **a**. náležejí však toliko do čeledi prvé, k níž Bütschli klade rody: *Protamoeba, Gloidium, Amoeba, Chaetoproteus, Hyalodiscus, Placopus, Podostoma, Pelomyxa, Amphizonella*. Však i v této řadě po kritickém přehledu některé rody jeví se býti pochybnými nebo jinam přestupujícími. Nejdůkladněji mezi **a**-bami znám jest právě rod *Amoeba*. Dříve popsány

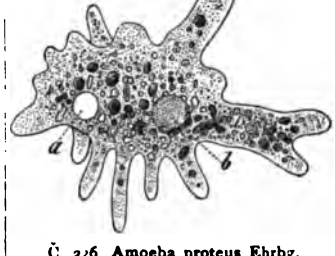

Č. 226 Amoeba proteus Ehrbg.

byly přečetné druhy tohoto rodu. Za znak druhový brána často měnivá podoba pseudopodií, čímž počet druhů rozšířen na množství veliké. Na druhé straně vyskytli se však někteří, kteří vůbec druhy a-b v pochybnost brali tvrdíce, že toliko jediný druh existuje, stará Ehrenbergova *Amoeba proteus* (viz vyobrazení č. 226.). Díky badání hlavně Leidyho a Grubera uveden v soustavu a-b směr kritický, jehož výsledkem jest důkaz, že existuje skutečně značný počet přesných druhů rodu *Amoeba*. Povaha protoplasmy a jádra osvědčily se býti dobrými znaky rozeznavacími. R. 1876 podal Maggi přehled všech druhův a-b dosaváde známých, kterých napočítáno 44, po kritickém rozboru však za dobré uznáno 28. V době novější popisovány jsou každým rokem nové rody a druhy, mnohé z nich však jsou povahy záhadné a soustavného postavení neurčitého, jakož vůbec dosud postrádáme kritického přehledu a-b vzhledem k moderním výzkumům přírodovědeckým. O a-bách pojednali obšírněji ve svých dílech zejména: Ehrenberg, Dujardin, Claparède a Lachmann, Auerbach, Greeff, Carter, Archer, Wallich; nověji Hertwig a Lesser, F. E. Schulze, zvláště pak důkladně Leidy (Fresh-Water Rhizopods of North-America, Washington 1879); Bütschli (Protozoa v Bronnově Klassen und Ordnungen des Thierreichs, 1. sv. 1880) a Gruber (v novějších svazcích Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie). Z české literatury sluší uvésti starší pojednání Purkyňovo v »Živě« (1855), z nových pak prací Vejdovského (Studničné organismy vod pražských; Praha 1883) a Taránka (O amoebách vod českých, z výročních zpráv obec. gymn. v Čáslavi, 1884). *Śc.*

A. (pathol.). Z řady protozoí nalezeny byly a. při úplavici (*dysenteria*) tropických krajin (Kartulis) a též konstatovány jsou při úplavici endemické v nemocnicích i ústavech pro choroduché se vyskytující (Lösch-Hlava). Nalezený tvor zove se *Amoeba coli*. Přesný důkaz souvislosti aetiologické s uvedenou chorobou proveden dosud nebyl. Protozoům podobné útvary nalezeny jsou též při kašli zádušném. U jiných nemocí naskytují se též útvary amoeboidní, kteréž však jsou jen jistou fasí ve vývoji organismů jiných (viz Mycetozoa, Sporozoa). *Hva.*

Amoenomanie, amoenomonomanie (lat.-řec.), zastaralý termin psychiatrický. Byly jím označovány stavy exaltační u choromyslných, v nichž veselá nálada převládá, tak že i dojmy lhostejné provázeny jsou příjemnými pocity. Stavy tyto vyskytují se u rozmanitých chorob duševních, jsou pouhým příznakem, nikoli chorobou samou. Proto upuštěno od tohoto názvu, jako vůbec zavržena celá nauka o monomaniích, k nimž i a. náleží. *Kfr.*

Amoenomonomanie viz Amoenomanie.

Amoibaiská píseň (řec. *ἀμοιβαῖον μέλος*, lat. *amoebaeum carmen*) značí zpěv, v němž zpěváci pějí střídavě. Písně toho druhu pěstovány u Řeků měrou dosti rozsáhlou, ježto vštípena byla vůbec v povahu jejich záliba v závodech. To pak ovšem druhdy i v různých oborech poesie přicházelo na jevo. V poesii lyrické způsob takový znám byl v popěvcích národních i v písních umělých. Střídavě zpíváno leckdy při skoliích, thrénech a písních svatebních. Po přednosti však zpěv střídavý pěstěn v básnictví pastýřském. Přestávky závodících pěvců zhusta označovány strofickým rozčleněním aneb na způsob refrainu veršem začátečným či konečným (*versus intercalaris*). Po Řecích i Římané užívali zpěvu střídavého jak v poesii bukolské, tak i mnohdy jindy; jsouť i některé ódy Horatiovy toho způsobu. Ostatně zpěv střídavý byl i v Italii od dob prastarých mezi lidem v obyčeji. Srvn. Gebauer, De poet. bucol. carm. a Vergil. expressis, Lipsko 1860, pg. 176—186. *Ksk.*

Amok (také amuck, malajsky), zuřivost, jest zvláštní duševní stav, jenž se pojednou člověka zmocní a jeví se v tom, že takový člověk vyrazí na ulici, chová se jako zběsilý a vraždí každého, koho napadne, až sám jest přemožen. Angličané tomu říkají »*run-a-muck*«. Vyskytuje se hlavně mezi Malajci, ale také v Indii. Příčinou zdá se býti jisté rozčilení nad bezprávím a umínění pomstiti se; ale jindy zdá se to býti následek hojného požívání opia nebo gandžy a bhangu (z *Cannabis sativa*). V Indii vyskytuje se a. hlavně u muhammedánů. *Fl.*

Amol neb Amul, město v perské prov. Mazanderánu na řece Herázu. Má 10.000 ob., velké bázáry, ale obchod jen slabý, pěkný most o 12 obloucích, mnoho mohyl se starobylými hroby a perské starožitnosti; mezi zříceninami v okolí nachází se náhrobek Mír-Burzuka čili Sejjid Kavámeddína, kterýž nad A-em a Sari panoval, za svatého byl ctěn a r. 1378 zde zemřel. V okolí doluje se na železo a pěstuje se rýže i bavlník. **A.** založen r. 793 od kalífa Hárún-al-Rašída, měl prý roku 1024 až 1,000.000 obyv. a býval hlavním městem Ardašíra Taberistánského († 1242), ale v l. 1385 a 1392 dobyt jest od Tamerlana a za strašlivého krveprolití zpustošen.

A moll (franc. *la mineur*, ital. *la minore*), měkká tónina rázu vážného, nejpříbuznější se starou aeolskou a parallelní s C-dur-tóninou, s níž má stejné předznamenání. Stupnice její jest tato: *a h c d e f* (*fis*) *g* (*gis*). A m-ový akkord skládá se z tónů *a c e*. Ostatně viz Tóniny. *f.*

Amollir [amolír] franc., změkčiti, obměkčiti, zjemniti.

Amollissement [amolismán] francouz., změkčení, obměkčení, změknutí, seslábnutí.

Amom viz Amomum.

Amomeae Jussieu (*Zingiberaceae* L. C. Richard), zázvorovité. Čeleď rostlin z řádu *Scitamineí*, obsahující asi půl třetího sta tropických, většinou asijských druhů. Jsou vytrvalými bylinami s hlízovitým, členitým, někdy též řepovitým oddenkem, s kořeny na konci hlízovitými, s listy zpodinovými a s nízkým stonkem zhusta barevnými listeny posázeným. Květy v klasech nebo v hroznech též často

revnými listeny. Ze 6listého okvětí bývá ší kruh někdy korunovitý. Z 6 tyčinek jediná plodná, vnitřnímu kruhu náležející, ž ostatní 2 tyčinky pouze jako žlázy neb ıinodie, tak jako tyčinky vnějšího kruhu době ptáků, pysk skládajících, se vyvinují. jest 3pouzdrá, pouzdrosečná tobolka se eny bohatými na bílek. Nejdůležitějšími jsou: *Amomum*, *Alpinia*, *Curcuma*, *Zin-*, *Costus*, *Eletaria* a *Kaempferia*, vůbec ıy v oddenku dílem na silice a j. bohaté, n pro ozdobu pěstované. *Děd.*

A momento ad momentum v. Komace.

Amomum L., amom. I. Rostliny z řádu *ıminеae*, čeledi Amomeae (v. t.), kalichu jšího okvětí) trubkovitého a trojklaného. ına (vnitří okvětí) má 3 nestejné plátky, mž druží se plátek čtvrtý, přeměnou tyk vzniklý, ku předu nachýlený a v podobě :u rozšířený. Tyčinka jediná, s nitkou plátou, na konci rozšířenou a nad dvou:drý prašník obyčejně dvěma zuby protaıu. Vaječník zpodní s dlouhou, vláknitou kou a třemi mnohovaječnými pouzdry. olka se semeny obrostlými míškem. — . jsou tropické rostliny starých dílů světa denkem členitým, vytrvalým, z něhož vyají dílem stonky dvouřadě listnaté, dílem é stvoly s klasem nebo hroznem květním. y jsou podlouhlé nebo kopinaté, pochvité. květních stvolech jsou pouze listeny. Z čeıı druhů jest nejdůležitější: 1. **A.** *Cardamoı* L., **a.** kardamom. Domovem jsouc na a Sumatře, má semena chuti kafrové, jež pro příjemný dech žvýkají. Požita byvše dí, zahřívají a sílí žaludek i ženou na pot. starodávna, kdy bývala velmi oblíbena, ıázela v celých hroznech do obchodu; uvádějí se jako kardamom kulatý *damomum rotundum*) nebo též jako karom siamský, jsouce zbožím vzácnějším. *grana paradisi* L., **a.** rajské zrno. ɔdně v Guinei a tropické Asii. Zrna jsou enohnědá, lesklá a jako rajská zrna *na paradisi*) známá. Jejich chuť jest palpeprná, pročež jimi porušují pepř a ocet ťují. V Africe a Orientu jsou vůbec jako dravější koření oblíbena. Dříve bývala ıocennými; nyní ceny jejich ubývá, ač ıd dílem ve zvěrolékařství, dílem jako přílihovin ještě jsou platnými. V obchodu lějí se co manighetta nebo melegetta. *aromaticum* Roxb., **a.** kořenný, daří :vláště v Indii, poskytuje dužnaté plody ɔmatickými semeny, jichž se užívá v lékařı voňavkářství. 4. **A.** *grandiflorum* Smith, elkokvětý, ze Sierry Leone; poskytuje šedá, méně hladká, po kafru páchnoucí. sklenících pěstují rozličné druhy vysazuoddenky z jara do teplého místa; když na podzim stvoly zanikly, přezimují odıy v suchu. Rány, dělením oddenků vzniklé, a zasušiti, aby při vysazení nezahnívaly. — **A.** klassických autorů jest jakousi orieni aromatickou rostlinou. Avicenna připomí*hamáma* Arabům známé uvedl o něm několik podrobností, z nichž Sprengel soudí, že klassické **A.** vztahovati se může pouze k armenské rostlině *Cissus vitiginea*. Z té příčiny, že arabské *hamáma* znamená holuba, domnívali se mnozí, že **A.** jest rostlinou holubí noze podobnou a tedy bezpochyby nějakou *Forstera muscifolia*. *Děd.*

Amón, král júdský, panoval 640—639 př. Kr., syn Manasse, šel ve šlepějích otce svého a hleděl si dobré vůle s assyrskými velkokráli. V zemi své dopřával volnosti i endémickému kultu Baalovu, byl však již po dvou létech zavražděn dvořany svými, nepochybně návodem orthodoxní strany, načež zaujal trůn nezletilý jeho syn Josia. *Pšk.*

Amönenburg, okr. město v pruském vlád. obvodu kasselském, kraji kirchhainském, nad Ohmou, na čedičové skále 171 *m* vys., s 974 obyv. (1885), zříceninami zámku a novým gotickým chrámem. Slulo dříve Amana a bývalo znamenitou pevností. Sv. Bonifác založil zde roku 740 chrám a klášter benediktinský. Roku 1646 poraženi jsou zde Bavoři od Švédů.

Amonius viz Ammonius.

Amonsgrün, ves v okresu kinžvartském (¾ hod. sev.-záp.), 119 d., 696 ob. něm., kat. a polit. obec **A.**, fara Žandov Dolní, škola. R. 1832 byla zde skelná huť bratří Hellerů. **A.** (původ. Ammansgrün čili Amtmannsgrün) se sousední vsí Markusgrün tvořily za dávna zvláštní statek náležející k panství kinžvartskému, jejž ve XIV. věku páni z Hartenberka lénem drželi od markrabí Leuchtenberských. Někdy okolo r. 1300 vystavěli na pahorku na jihozáp. straně osady hrad stejnojmenný, jejž Engelhart z Hartenberka na Kinžvartě, r. 1306—1350 připomenutý, prodal příbuznému svému Albrechtovi Nothaftovi. Roku 1373 pak synové tohoto, Albrecht, Petr a Jan Nothaftové z Tirštejna, prodali podíly své na hradišti kinžvartském a celou tvrz svou Ammansgrün se vším příslušenstvím Borešovi z Risenburka za 700 kop gr. praž., a nový tento majitel pojmenoval potom hrad ammansgrünský dle jména svého »Boršengrünem«. Koncem XVI. stol. náležel stateček **A.** rodu Zedtwitzů a byl r. 1709 koupen od hraběte Filipa Adolfa z Metternicha a trvale spojen s panstvím kinžvartským. —*nau.*

Amontons Vilém (* 1663 — † 1705), vynikající fysik francouzský, syn advokáta pařížského, ohluchl již co hoch a nehledal pomoci lékařské tvrdě, že hluchota poskytuje mu více klidu ke studiím. Zabývaje se hlavně fysikou, předložil roku 1687 akademii hygroskop skládající se z kůže beraní, která dle míry vlhkosti vzduchu se srážela nebo rozpínala. R. 1695 vydal spis *Remarques et expériences physiques sur la construction d'une nouvelle clepsydre, sur les baromètres, thermomètres et hygromètres*, v němž popsal mimo jiné dvě zvláštní konstrukce tlakoměru. R. 1699 stal se členem Akademie, jejíž memoiry v témž roce obsahují dvě historicky důležitá pojednání z jeho péra. První má nadpis *Moyen de substituer commodément l'action du feu à la force des hommes et des chevaux* a jest popi-

sem stroje, jejž **A.** nazval »moulin à feu« a který, maje podobu mlýnského kola, měl býti hnán teplem. Druhé pojednání podává výsledky pokusů, jež konal **A.** k objasnění zákonů tření a odporu vznikajícího tuhostí lan. V pokusech o tření jest jediným předchůdcem **A**-ovým Leonardo da Vinci. R. 1703 uveřejnil **A.** popis teploměru vzdušního, ovšem ještě velmi nedokonalého, který však **A**-ovi přece poskytl prostředku k poznání některých vět o vlivu tepla na rozpínavost vzduchu. K určení pevného bodu stupnice tohoto teploměru užil teploty vroucí vody. Téhož roku (1703) podal pojednání o měření vyšších temperatur (zejména rozžhaveného železa). **A.** byl též první, který poznal potřebu korrektury barometrických udajů dle temperatury, ač tato korrektura za jeho dob při značné nedokonalosti barometrů ještě praktického významu neměla. Pokusy jeho v oboru optické telegrafie vzbudily sice podiv současníkův, ale nevedly ke koncům praktickým, teprve r. 1794 zřízeno první optícko-telegrafické spojení Paříže s Lillem dle soustavy, kterou udal Claude Chappe. Obvyklé ocenění prací **A**-ových jako člena Akademie (»éloge«) podal Fontenelle. Srov. Rosenberger, Die Geschichte der Physik (II., 1884); Rühlmann, Vorträge über Geschichte der technischen Mechanik (1885); Belidor, Architectura hydraulica (1748). *Hjš.*

Amoora rohituca Wight & Arnott, strom z řádu *Meliaceae*, roste v mnohých končinách Vých. Indie, jako v Audhě, Assamu, ve vých. Bengalu, v Již. Indii, v Záp. Ghatech na Cejloně; strom stále zelený, asi 30' vysoký, stinný, s krátkým, rovným kmenem. Dřevo jest bílé a hodí se k různým stavebním potřebám. Ze semen tlačí se olej, jehož se v domácnosti užívá. *Fl.*

Amor viz Erós.

Amorbach, město v bavorském vládním okr. dolnofranckém, okr. miltenberském, na ř. Mudavě a na stát. dráze aschaffenbursko-amorbašské, 7 *km* jjzáp. od Miltenberka, má býv. benediktinské opatství r. 734 od sv. Pirmína založené a r. 1803 sekularisované, krásný klášterní chrám se 4 věžemi, zámek knížat Leiningenských, soudní úřad, latinskou školu, jódovitý pramen ocelový (Jordansbad), velmi hledaný od nemocných rheumatismem a 2280 obyv. (1885) provozujících soukenictví, koželužství, papírnictví a značný obchod se dřívím.

Amorces [amòrs], franc., třaskavé papírky, prskavky, jichž užívá se jakožto zápalek pro dětské pistolky a ručnice. Skládají se ze dvou kousků jemného papíru na sebe přilepených, mezi nimiž jest massa zápalná, smíšenina to chlorečnanu draselnatého, červeného fosforu a roztoku gummového (někdy také třaskavé rtuti), která nárazem exploduje.

Amoretti (ital. *Amoretto*, od Amor), bůžkové lásky. Ostatně viz Erós (v umění).

Amoretti: 1) A. Carlo, učenec italský z Oneglie (* 1741 — † 1816), professor kanonického práva na universitě parmské a horlivý pěstitel věd přírodních, zeměpisu i archaeologie. Prozkoumav geognosticky a mineralogicky sev. Italii, Alpy a část Rakouska vydal spisy *Della rabdomanzia ossia electrometria animale* etc. (Mil. 1808), *Elementi di elettricità animale* (t. 1816) a *Viaggio di Milano ai tre laghi* (t. 1814), kromě jiných, které zůstaly v rkpe v bibl. Ambrosiánské v Miláně, jejímž byl správcem od r. 1797. Znamenité jest jeho dílo o 27 svazcích *Nuova scelta d'opuscoli interessanti sulle scienze e sulle arti* (t. 1775 až 1788), dále vydání spisů *Leonarda da Vinci* z rkpů knihovny Ambrosiánské (1804 a 1816), k nimž připojil obšírnou studii o životě a dílech tohoto slavného malíře. Vydal též z rukopisů téže bibl. několik starých cestopisů, zvl. dílo portug. plavce Lorenza F. Maldonada v překl. franc. a ital.: *Viaggio del mare Atlantico al Posifico per la via del Nord-Ovest fatto l'anno 1588* (t. 1811), k němuž připojil hojné vlastních poznámek o vodstvu arktickém. — Jeho nef **2)** Maria Pellegrina **A**-ová (* 1756 — † 1787), vysoce nadaná dívka, hájila již v 15. roce filosofické these v Pavii a vtipem i učeností překonávala všecky své soupeře. V 21. roce dostalo se jí od univ. pavijské doktorství práv za dissertaci z oboru římského práva (*De iure dotium apud Romanos*), která vyšla po časné její smrti.

Amorevole (ital.), *amarevole*, jako *amabile* (v. t.).

Amorfní (z řec.), beztvárný. Nazýváme tak tělesa, jež mají uspořádání molekulí nepravidelné nebo kulovité. Při volném uspořádání molekulí jest výsledek seřadění aggregát kulovitý; v případě tom mají hmoty takové následkem přitažlivosti molekulárné, na všechny strany stejné, ve všech směrech stejný počet molekulí, a tedy i stejně velikou pružnost a pevnost. Jelikož však při uspořádání mimo attrakci molekulárnou obyčejně působí též jiné síly, bývá shluknutí molekulí častěji nepravidelné. Ke hmotám amorfním náležejí především všechny hmoty plynné a kapalné; z pevných sem počítáme ty, které nejsou krystalické. **A.** pevná tělesa jsou: porodinná, jestli vznikla z rosolovitého substrátu, totiž na mokré cestě; hyalinná, jestliže utvořila se ustydnutím sklovité tekutiny žhoucí; konečně pelitická, která jsou produkty rozkladu a zvětrání jiných hmot. Mnohé hmoty na pohled **a.** při dostatečném zvětšení jeví sloh krystalický a takové jsou buď mikro- nebo kryptokrystalické (kaolin). Jsou-li rozpustny, šíří se krystalické látky v rozpustidle rychle, mají značnou mohutnost diffusní, kdežto látky **a.** jen líně prolínají rozpustidlo. Obojí látky dělívají chemikové dle zvláštní vlastnosti: krystalické procházejí v roztocích skrze blány zvířecí a papír pergamenový velmi rychle, kdežto látky **a.** neprocházejí podobnými blanami. Graham, který vlastnost tu odkryl, nazývá takové **a.** látky koloidy. Některé látky jsou známy ve stavu **a**-m: pryskyřice, mnohé látky z organismu zvířecího a j.; jiné látky pak vyskytují se beztvaré i ve formě krystalické. Chovajíce se různě ke světlu bývají různě zbarveny (**a.** sirník rtuťnatý jest

krystalická jeho modifikace — ru- — jest krásně červená). A. modifikace :hčí než krystalická (kyselina křemičitá :á jest hutná 2·09, krystalická 2·65). Bez- :zorek přeměňujeme časem v krysta- árazy po delší dobu opětovanými, jindy ou teplotou, jindy malým množstvím ıo rozpustidla. Zcela a. čiré sklo jsouc ı až k temperatuře, kdy počíná měk- a pak volně chlazeno, proměňuje se ıhledný Reaumurův porcelán, jenž ısoben přejemnou krystalisací křemičita- kle. Přechody ze stavu a-ho v krystali- vají provázeny někdy úkazy světelnými, ıč pak úkazy tepelnými. —*n*— *Rn.*

ıorgos (Amurgó), nejvýchod. z ostrovů ských, ke království Řeckému náleží- Jest všecek hornatý a do západních, ıějších svahů hor zarývá se několik ch údolí. Jižní část ostrova jest téměř prahlá a nevzdělaná. Ve starověku rodil ı, olej, ovoce; vedlé toho utkávána byla téměř průsvitavá roucha ze zvláštního :rá na rudo se barvila. Na ostrově byla Minóa, Arkesiné a Aigialis. Malý tento byl záhy sídlem značné vzdělanosti, trno z velmi četných jeho nálezů před- :kých (Dümmler, Arch. Inst. 1886). Nej- ıbyvatelé byli Lelegové, kteří podlehli , a těmto náleží největší část hrobů, καθίσματα, i blízké hradiště. S ostrova přistěhovali se později Iónové, kolem př. Kr. Samiové, jimž připisuje se pů- měst ostrova. — Dnes jest **A.** částkou ie thirské a nomarchie kykladské a má *km*² 2300 obyv. Četné zůstatky před- :ké a klassické zjednaly A-gu za dnů jména známého. *Psk.*

Amorim Francisco Gomez, spiso- ortug., nar. 13. srpna r. 1827 v Avelo- (Minho) z rodičů chudých. V 10. roce vého musil již hledati si výživu při ob- v Brazilii, ale brzy znechutilo se mu nictví. Na dráhu básnickou byl uveden Garettovy básně »Camões«. Dopsal Ga- a tento pozval nadaného mladíka k sobě bonu, kamž **A.** r. 1846 přibyl. Ihned ucho- zbraně na ochránění svobody své vlasti alci provincie minhoské; při tom psal é články do časop. »Patriota« a »Revu- le Setembro«. R. 1848 vydal první své tendence veskrze politické: *Garibaldi, ta da Hungaria; A liberdade; Cantos hãa*, kterým nabyl slavného jména, ale ku hmotného. Musil pracovati jako děl- ovárně; nicméně žil spokojeně, ba od- ikráte nabízený mu mandát poslanecký svůj čas literatuře a básnictví. **A.** po- : ve všech způsobech básnictví s rov- pěchem. Napsal četné romány, z nichž :me: *Amor da patria, Fruitos de sabor Muitas pámpanas e poucas uvas.* Nej- :st *Duas fiandeiras*, ve kterém podává ıbraz mravů svého rodného kraje. Z čet- ramat (celkem 16), která došla obliby, zde: *Ghigi; La viuva; Dom Sancho II.; las raças.* Nejvíce ovšem nadání jeho jeví se v básních lyrických, zvláště *As maravilhas da Penha de Cintra; Florões de marmor* a j. Při oslavení památky úmrtního dne Calderonova akademie španělská udělila mu za jeho báseň *Glorificão de Calderon de la Barca* (1881) zlatou medailli. **A**-ova studie *Memorias d'Almeida Garett* (3 sv., Lis. 1858) jest dílem vděčnosti k příteli a znamenitou studií literatury portugalské od r. 1799 do 1854, za kterou r. 1858 byl **A.** jmenován členem akademie lisabonské a r. 1859 konservátorem bibliotéky a musea starožitností v Lisaboně. Nyní připravuje kritické vyd. Lusiad a své paměti. *Hrz.*

Amorité, Amorrhaeové (Emorité), v užším smyslu slova mocný kanaanský národ pocházející od Chána. Poněvadž ze všech četných kmenů kanaanských byli nejmocnější, označují se v bibli jménem **A.** v širším smyslu i jiní národové kanaanští vůbec. Sídla svá měli v krajinách předjordánských, v pohoří júdském a v území Efráimově a v Zajordání v království Básán a Síhón. Od Israélitů přemoženi splynuli s nimi; král Šalomoun užíval jich k robotám (III. Kr. 9., 20.). *Jrk.*

Amorós y Ondeano Fracisco (don), zakladatel soustavného tělocviku ve Francii. Narozen r. 1770 ve Valencii, proslul ve vojsku španělském statečností ve válce s Marokkem a proti Francii a dosáhl hodnosti plukovníka. R. 1807 povolán Karlem IV., aby zřídil prvý ústav vychovavací, jenž ve Španělsku založen byl v duchu moderního směru paedagogického, stal se horlivým pěstitelem zásad Pestalozzových veda mládež ke zdravému a svěžímu způsobu života a zaměstnávaje ducha i tělo její přiměřeným cvičením. Po invasi francouzské stav se přívržencem krále Josefa jmenován státním radou, několikráte ministrem a guvernérem, a proto, když Ferdinand VII. r. 1814 znova domohl se trůnu, bylo mu opustiti vlast a hledati nový domov ve Francii, jíž nyní věnoval všechny své síly. Vytrvalé snaze jeho podařilo se obrátiti mysl francouzského národa k pěstění soustavného tělocviku; jeho úsilím založen v r. 1819 nákladem státním první ústav tělocvičný »Gymnase normal militaire et civil«, odkudž vycházeli obratní a zkušení učitelé tělocviku pro vojsko i školy. Později upravil sobě vlastní soukromý ústav »Gymnase civil orthosomatique«, který řídil až do své smrti (8. srpna 1848). V r. 1830 vydal znamenité, čestnou cenou akademie poctěné dílo *Manuel d'education physique, gymnastique et morale*, prvý to soustavný spis tělocvičný ve Francii, pojednávající o tělocviku se stanoviska vychovacího, zdravotního, tělesného a vojenského. Péčí jeho dostalo se tělocviku ve školách francouzských důstojného místa Roku 1834 stal se **A.** vrchním dozorcem veškerých ústavů tělocvičných ve Francii. Jeho řád tělocviku vojenského *L'instruction pour l'enseignement de la gymnastique dans les corps de troupes et les établissements militaires* (1846) jest posud základem vyučování ve vysoké vojenské škole technické v Joinville-le-Pont, z níž vycházejí učitelé tělocviku pro vojsko i ústavy celé téměř Francie. Methoda jeho prodchnuta

jest pravou lidskostí, krásou a vlastenectvím; nepřejalť šmahem soustavy tělocviku německého, nýbrž zbudoval na základě vědeckém svoji soustavu na ten čas důmyslnou a samostatnou. Tělocvičné názvosloví jeho jest základem vědeckého názvosloví francouzského pro tělocvik. Nově vydány spisy jeho r. 1877 a 1883. *Schnr. Rl.*

Amoroso [-rózo], italsky, zamilovaně, v hudbě: něžně, vroucně; jako subst. **a.** = milovník, u divadel *primo* **a.**, první milovník.

Amorpha L., netvařec (viz vyobr. č. 227.), rod rostlin z řádu motýlokvětých (*Leguminosae*), s hustými, klasovitými hrozny malých

Č. 227. Amorpha L., květ a jeho průřez.

květů, jejichž koruna neúplně jest vyvinuta, ježto chybějí křídla i člunek. Odtud i jméno rodové. Pavéza jest obvejčitá, nehetnatá, tyčinky všechny vespolek srostlé, lusk podlouhlý, srpovitý až půlměsíčitý, nepukavý a dvousemenný. Keře lysé nebo pýřité s listy lichozpeřenými, mnohojařmými a lístky malými, začasté průsvitně tečkovanými. Z 8 známých severoamerických druhů pěstuje se pro ozdobu všude v parcích a zahradách **A.** *fruticosa* L., keř až 2 *m* vysoký, s listy mnohojařmými, lístků vejčitopodlouhlých, s květy nahnědle temnomodrými. Listy podobné indychovým obsahují něco indychu; jejich černožlutý odvar smíšen s kamencem barví pěkně citronově žlutě. *Vs.*

Amorphina O. Sch., mořský rod křemenitých hub jednoosých (*Monactinellidae*), z čeledi *Renieridae*, příbuzný jednak mořskému rodu *Reniera*, jednak našemu sladkovodnímu rodu *Spongilla*. Tvoří nepravidelné, kupkovité nebo rourovité shluky, jejichž vnitřní kostra skládá se z jehlic jednoosých, sem tam nepravidelně roztroušených. Rod **A.** zahrnuje asi 15 druhů, z nichž známější jest **A.** *panicea* O. Sch., žijící v moři Severním. *Šc.*

Amorphophallus Blme, rod z řádu aronovitých (*Aroideae*). Byliny často obrovského vzrůstu, s podzemní velikou hlizou, z níž nejprve vzrůstá stvol nahoře okončený palicovitým květenstvím. Květenství toto obaleno jest kornoutovitým, zbarveným toulem, na konci pak nese hlavatý a rovněž barevný a někdy laločnatě zprohýbaný kyj, pod nímž v rozdílných dvou skupinách nahloučeny jsou květy prašné a pestíkové. Plody jsou bobulnaté, listy velikých rozměrů s čepelí vícekráte dělenou, podepřenou tlustým a dlouhým řapíkem z hlízy vynikajícím. **A.** má asi 15 dr. domácích ve Vých. Indii a na ostrovech Sundských. **A.** *campanulatus* Blme. pěstuje se nejen ve své vlasti, ale i u nás s některými jinými druhy pro ozdobu. Hlíza jeho má až 2 *dm* v průměru, stopka listu jest až 1 *m* vysoká a 6—8 *cm* tlustá, stvol jest asi 1 *dm* dlouhý. Toul jest fialový. Kvete v domově v době dešťů. — **A.** *Titanum* Becc. ze Sumatry jest druh ještě obrovštější. Hlíza jeho má 5 *dm* v průměru, stopka listu 2—5 *m* délky a 1 *dm* tloušťky, hlavní úkrojky listu až 3 *m*. — Jiné známější druhy jsou **A.** *giganteus* Blm. a **A.** *bulbifer*, kteryžto poslední vyvinuje terčovité hlízy na místech, kde se čepel listová rozděluje. *Vský.*

Amorphus, zrůdnina nestvůrná, nemající vyvinutých částí těla a nepodobná vůbec plodu lidskému. *Peč.*

Amort: 1) **A.** Eusebius (*1692 — † 1775), rodem Bavor, řeholní kanovník a theol. spisovatel. Pro učenost svou, na niž upozornil svou učební knihou *Philosophia Pollingana*, povolán byl do Říma, kde si získal přízeň papeže Klementa XII. svým pojednáním *De origine, progressu, valore et fructu indulgentiarum*. Nejdůležitější spisy jeho, na něž se učenci často odvolávají, jsou: *Theologia eclectica, moralis et scholastica* a *Theologia moralis inter rigorem et laxitatem media*. *Jrk.*

2) **A.** Vavřinec Emanuel, učitel v Praze ku konci minulého století a na počátku nynějšího, a to ve vlaském špitále, u sv. Jindřicha a u sv. Štěpána. Školu štěpánskou spravoval tak výtečně, že úřední zpráva nazývá ji vzorem školy. Vedlé učení literního pěstoval hedvábnictví, učil, kterak pěstuje a zdělává se len, konopí, jak se barví hedvábí, vlna, bavlna, plátno a pod. I vynikl v oboru tom tak, že přicházeli k němu hospitovat kněží, učitelé a jiné osoby stavu občanského, roku 1784 i tři stavu šlechtického. Jeho manželka Ludmila s jednou vycvičenou žákyní jezdila po Čechách, aby povzbuzovaly učitelstvo k učení průmyslovému. V květnu 1792, tedy rok před uvedením Fr. Pelcla na učitelskou stolici pražské university, otevřel **A.** ve škole štěpánské bezplatný kurs k vyučování jazyku českému. R. 1784 byl **A.** vyznamenán od cís. Josefa II. čestným penízem, r. 1787 jmenován byl členem hospodářské společnosti v Petrohradě. **A.** sepsal a vydal: *Uvedení, jak snadným a sprostným způsobem se hedvábní dílo koná* (r. 1783); *Starý a nový zákon s obrázky pro mládež* (1791); *Pravidla zdvořilosti, opatrnosti a zachování zdraví mládeži obětovaná* (1794); *Knížka průmyslová*, dle něm. Industrialbüchlein, již vydala školní kommisse k poučení učitelů. Složil též některé básně příležitostné. *Kba.*

Amortisace (z lat. *admortisatio*), umrtvení, umoření: **1) A.** je soudní prohlášení zmařených, ztracených neb odcizených listin za neplatné. K žádosti toho, kdo takto listiny pozbyl (amortisanta), vyzve soud ediktem držitele, aby v jisté lhůtě práva svá soudu ohlásil a listinu předložil. Přihlásí-li se držitel, nastane mezi ním a amortisantem spor o vlastnictví, nepřihlásí-li se nikdo, prohlásí se k opětné žádosti amortisanta listina za neplatnou, čímž se jednak každému zlému užití jejímu brání, jednak též částečně listina nahrazuje, poněvadž ji amortisační dekret v jistém směru zastupuje (sr. čl. 73. směn. ř. a čl. 305. obch. zák.). Lhůta amortisační jest pravidlem 1 rok, 6 měsíců, 3 dny, u spořitelních knih 6 měsíců, u směnek, kupeckých poukázek na řád znějících a poukázek Rak.-uh. banky 45 dní, u dospělých směnek ode dne ediktního, u nedospělých ode dne splatnosti. Příslušnost soudní upravena jest hlavně §. 32. zák. o přísl. a zák. z 3. května 1868 č. 36., v příčině směnek sr. čl. 73. sm. říz. a v příčině jiných papírů kupeckých čl. 305. obch. zák. — Zvláštní řízení má místo, když jde o ztrátu knížky vkladní poštovské spořitelny. Dle čl. 14. říš. zákona ze dne 28. května 1882 č. 56. ř. zák. má vlastník vkladní knížky, chtěje dosíci duplikátu, ohlásiti ihned ztrátu; načež spořitelní úřad poštovský nařídí v knihách záznam závady, aby nikomu nebylo na ztracenou knížku placeno, a ohlásí ediktem, že tato knížka bude za neplatnou prohlášena a nová vydána, jestliže se ve lhůtě jednoho měsíce neohlásí žádný nárok na ztracenou knížku. Neohlásí-li se nárok v té lhůtě, vydá úřad straně duplikát její knížky, byl-li ale nárok ohlášen, musí úřad spořitelní odkázati strany k pořadu práva, aby o nároku ohlášeném platně nálezem soudním bylo rozhodnuto. *Šikl. JČ.*

2) A., umořování kapitálu nebo dluhu pravidelným odpisováním neb uplácením. V prvém případě se z výtěžku ukládají částky (amortisační kvóty), jež slouží k nahrazení opotřebovaného kapitálu (budov, strojů) a jež se od něho v účtech »odpisují«. Podobně nahrazuje se kapitál základní u společností nebo podniků zřízených na určitou řadu let. O a-ci akcií viz Akciová společnost (Zrušení I. 618). — **A.** dluhu děje se tak, že dlužník platí kromě úroku určitou částku (jisté procento) na splácení kapitálu dle rozvrhu (plánu) amortisačního. Způsob ten doporučuje se, slouží-li půjčka k melioracím a splácí-li se z výtěžku těchto, a schází-li se u věřitele v určitých lhůtách mnoho menších amortisačních kvót, tak že se kapitál příliš netříští. Zvláště děje se to u pozemkového úvěru a bank hypotečních. (Viz Annuita) **A.** státních, zemských, obecních a podobných větších dluhů děje se splácením dluhopisů vytažených při losování konaném v určitých lhůtách dle plánu slosovacího. *red.*

3) A. daní nazývá se ve finanční vědě jeden z kolikerých způsobů přesouvání daní, viz Přesouvání daní. *—zl.*

4) A., umrtvení statků, aby s nimi volně nakládati se nemohlo, viz Amortisační zákony.

Amortisační počet učí, jak vypočítati roční (občasnou) splátku na dluh, jenž má býti po určité řadě let (období) umořen. Označuje-li dluh K, míru úrokovou (za rok neb období) p (procento), částku, jež na umoření (za rok neb období) se splácí, a, a počet roků (období) n, a píše-li se pro krátkost q místo $1 + \frac{p}{100}$, vyjadřuje se splatná částka vzorcem

$$(1) \qquad a = K q^n \frac{q-1}{q^n-1},$$

nebo píše-li se U_n za činitele $q^n \cdot \frac{q-1}{q^n-1}$,

$$(2) \qquad a = K \cdot U_n.$$

Veličina U_n, jež slove umořovatel, vypočítána je pro různá procenta a období a sestavena v tabulky. Ze vzorce (1) snadno vypočítá se i dlužní jistina K i doba n, známy-li ostatní veličiny.

Obyčejně udávají se splátky (annuity) v procentech. Stanoven-li počet splátek (čímž i počet období), a je-li vypočítati, kolika procenty (x) se jistina v této určité době umoří, jest v tomto případě $a = \frac{K \cdot x}{100}$, pročež dle vzorce (2)

$$(3) \qquad x = 100\, U_n.$$

Toť jsou procenta dluhu původního, jež třeba spláceti na úrok i úmor, by dluh za n let (období) byl umořen. Ustanoví-li se pak napřed procento úroku a úmoru (x) při míře úrokové p, lze na základě vzorce (3)

$$x = 100\, U_n = 100\, q^n \frac{q-1}{q^n-1},$$

vypočítati dobu (počet roků neb období), kdy bude dluh umořen. Přicházíme tu ke vzorci

$$(4) \qquad n = \frac{lg\, x - lg\,(x-p)}{lg\, q}.$$

Dle toho shledává se, že při 4% úroku (jak jej počítá na př. Hypoteční banka pro království České), skládají-li se splátky ročně (na konci roku), umoří se dluh, platí-li se

na úmor 1% (tedy celkem 5%), za 41 let
» » 2% (» » 6%), » 28 »
» » 3% (» » 7%), » 21·6 » atd.;

při 5% úroku a splátkách celoročních umoří se dluh, platí-li se

na úmor 1% (tedy celkem 6%), za 36·7 let
» » 2% (» » 7%), » 25·7 »
» » 3% (» » 8%), » 20·1 » atd.;

při 6% úroku a splátkách celoročních umoří se dluh, platí-li se

na úmor 1% (tedy celkem 7%), za 33·4 let
» » 2% (» » 8%), » 23·8 »
» » 3% (» » 9%), » 18·8 » atd.

Konají-li se splátky pololetně, umoří se (při stejném procentu) dluh o něco dříve. Pro příklady svrchu uvedené, jak po sobě následují, při polouletních splátkách, jeví se pro dobu umoření čísla tato:

při 4% úroku: 81·3 polouletí, 55·5 pol. 42·8 pol.
» 5% » 72·6 » 50·8 » 39·7 «
» 6% » 65·8 » 46·9 » 37·2 »

Podotknouti sluší, že také hodnoty pro veličinu x i n jsou v tabulky sestaveny. Obšírnějšího poučení poskytuje spis: Studnička, Základové počtářství národohospodářského, Praha, 1887, kdež i všechny příslušné tabulky jsou obsaženy. *St.*

Amortisační zákony jsou v právu státním, resp. církevním, takové zákony, které brání amortisaci, t. j. umrtvení statků, jež nastává tím, že statek se stal majetkem církve neb některé korporace, kteráž s nabytými statky volně nemůže nakládati. Nabytí statku takovou korporací nazývá se totiž nabytím »k mrtvé ruce« proto, že se tím statek odnímá volnému obchodu; podobenství vzato z toho, že ruka mrtvoly křečovitě drží se toho, což byla v se pojala. Církev ovšem se svého stanoviska opírá se a-m z-nům, poukazujíc k tomu, že nemůže církvi býti bráněno, aby rovněž tak jako každý jiný právní subjekt nabyla statků způsobu kteréhokoliv. Naproti tomu hájí zastáncové a-ch z-nů nutnost jejich ohledy národohospodářskými, s nimiž prý trvalé soustředění statků vůbec a nemovitých statků zvláště v rukou jedné a téže právnické osoby srovnávati nelze. Spíše však sluší míti za to, že podnět ku vzniku a-ch z-nů zavdala immunita berní, t. j. osvobození od břemen a dávek veřejných, kteréž sobě církev dovedla zjednati a kteréž při vladařích světských ovšem odůvodnilo obavu trvalého sklesnutí berní síly, kdyby přibývalo statků duchovenstvu a ústavům církevním. Tento důvod ovšem za našich dnů téměř všude pominul: neuznávat stát více církevní immunity berní a podrobuje statky církevní pravidelně dávkám veřejným rovněž tak jako statky jiných držitelů. Proto nyní také vážní ozývají se hlasové, kteří nepřejí a-m z-nům majíce za to, že jich nelze srovnati s názory moderními. Zmíněné pak ohledy národohospodářské neuznávají se již novější vědou s dostatek za závažné; ano poukazuje se k tomu, že při statcích jistého druhu, jakými zejména jsou lesy, spíše jest s prospěchem, jsou-li v rukou takových držitelů, kterým u volném s nimi nakládání jest bráněno. Za nejstarší a. z-n pokládá se obyčejně zákon vydaný Jindřichem III. roku 1225 v Anglii; avšak také ve Španělsku, Portugalsku a Italii záhy setkáváme se s obmezeními druhu naznačeného. Ve Francii nalezly snahy po obmezení volnosti církve u nabývání statků vhodné půdy; mezi zásadami svobodné církve gallické, které roku 1594 byl sestavil Petr Pithou, nacházela se také věta, že nemůže papež dopustiti bez svolení krále, aby církev ve Francii statků nabyla, jak dalece tomu vadí zákon státní nebo právo obyčejové. V Čechách Karel IV. v Majestas Carolina nařizoval, že nikomu nemá býti dovoleno bez zvláštního povolení královského darovati nebo jinak zciziti statky k mrtvé ruce a kdo by se toho dopustil, mají mu statky ty komorou královskou pobrány býti. Zásady tě šetřeno i v následujících stoletích a zřízení zemská (z r. 1500 čl. 457, z r. 1549 čl. A 19, z r. 1564 čl. A 11 a z r. 1627 čl. A 25 a 26) kromě toho obmezovala svobodné nakládání se statky církevními, žádajíce ke každému zcizení svolení královského. V Polsce bylo konstitucí Zikmunda I. z r. 1510 zabráněno upsati poslední vůlí nemovité statky ústavům církevním; konstituce sněmu varšavského z r. 1635 pak ustanovila, že nemůže stav rytířský zpupné statky nižádným způsobem na duchovenstvo převésti. Toto ustanovení bylo r. 1676 rozšířeno na statky městské a později vícekráte obnoveno s tím doložením, že ku platnosti zcizení takového potřebí svolení stavů. V Uhrách povstal a. z-n za Ludvíka I. r. 1351 a ustanovil, že šlechticové nemajíce mužských potomků nesměji statky své darovati ani církvi ani jinému jednáním mezi živými nebo na případ smrti, nýbrž že statky jejich mají přejíti na jejich sourozence a potomky těchto, kdežto dříve dle zlaté bully Ondřeje II. mohli volně nakládati třemi čtvrtmi, čtvrtý díl musil zůstati dceři jejich. Zákon ten rozšířen pozdějšími články zák.: 1542: 63, 1715: 16 a 1647: 17. V Německu byly vydány v jednotlivých oblastech četné a. z., které se co do svého dosahu velice různí; sama territoria biskupská byla postižena zákony takovými a pouze v Sasku a ve svobodných městech nebylo a není vůbec a-ch z-nů. V Rusku vydal car Ivan IV. roku 1580 a. z.; zcela zvláštní princip došel platnosti ve Spoj. Obcích severoamerických, kdež zákonem ze dne 1. čce 1862 bylo stanoveno, že nesmí žádná korporace, která sleduje účely náboženské, nabyti nemovitých statků v ceně 50.000 dol. převyšující, ano jinak vše, čehož by korporace nad to nabyla, připadne státu. Celkem možno říci, že v novější době a-ch z-nův ubývá, a sice vlivem principu svobodomyslných ústav, které nepřejí obmezením jednotlivých subjektů právních co do jejich způsobilosti k nabývání statků. Co zvláště Rakouska se týče, jest stav věcí následující: Starší zákonodárství vytklo pouze obmezení nabytí nemovitých statků pro mrtvou ruku v té způsobě, že se žádalo zeměpanské svolení k tomu konci, by nemovitý statek mohl býti převeden na duchovenstvo, nechť se tak dělo z kteréhokoliv právního důvodu. Tak stanoveno bylo zejména v Čechách nejv. reskriptem ze dne 21. září 1660 (Jaksch Ges. Lex. II., str. 198.) a dv. dekretem ze dne 5. říj. 1669 (Roth-Blasek Samml. III., str. 448.). Patent ze dne 12. září 1716 uvedl tyto předpisy opět na paměť a vytkl výslovně, že každý nabývací akt druhu naznačeného, jemuž se nedostávalo konsensu zeměpanského, má býti po právu naprosto neplatný, vedlé toho pak že strany, jež smlouvu byly uzavřely, přísnými tresty mají býti postiženy. Teprve Marie Terezie rozšířila zápověď amortisace též na věci movité, pokud by tyto chtěly býti jednáním bezúplatným na církevní ústav přeneseny. Zejména obmezil patent ze dne 26. srp. 1771 dotaci, kterou směli ti, kdož se do kláštera přijímají, tomuto s sebou přinésti, na 1500 zl. na kapitále anebo na roční důchod 200 zl., kteréžto sumy později vzhledem ku klesání ceny peněz dv. dekretem ze dne 13. června

1804 ve prospěch řádů zanášejících se vyučováním mládeže na dvojnásobný obnos byly zvýšeny. Stol. XIX. značí nám i v tom směru částečný obrat, že četnými předpisy speciálními jednotlivým řádům (zejména: Milosrdným bratřím a sestrám, anglickým pannám, voršulinkám, alžbětinkám, karmelitkám, piaristům, jesuitům a j.) jaksi odměnou za zásluhy, kterých si byly získaly, udíleny byly exemce, tak že v příčině těchto privilegovaných řádů **a. z.** místa neměly, leč že se řádům těmto uložilo za povinnost, oznámiti ob čas zemské vládě ty které akty nabývací. Celkem však zůstaly **a. z.** v platnosti až do konkordátu vyhlášeného cís. patentem ze dne 5. listop. 1855 č. 195. ř. z., jehož čl. 29. výslovně stanovil, že církev jakýmkoli způsobem dle zákona dovoleným volně nabývati může jmění a ohledně řádů náboženských pak zásada ta později ještě zvláště byla vyhlášena §. 5. min. nař. ze dne 30. čna 1858 §. 95. ř. z. Podobnou volnost stanovil ostatně také §. 18. cís. pat. ze dne 8. dubna 1861 č. 41. ř. z. v příčině evangelických obcí církevních. **A. z.** sluší pokládati těmito předpisy za zrušené a na tomto stavu věci nebylo ničehož změněno čl. 6. základního zákona státního o všeobecných právech občanů státních ze dne 21. pros. 1867, který praví, že pro mrtvou ruku lze stanoviti z ohledů veřejného dobra cestou zákona obmezení práva nabyti nemovitostí a nakládati s nimi, poněvadž tento předpis pouze usnadňuje budoucí vydání **a**-ch **z**-nů, těchto však sám o sobě ještě v platnost neuvedl. Pochybnějším ovšem jest, nenabyly-li starší **a. z.** opět platnosti zákonem ze dne 7. kv. 1874 č. 50. ř. z. o zevnějších poměrech církve katolické, který prohlásil konkordát co do celého jeho obsahu za zrušený, z čehož se soudí, že **a. z.** tímto konkordátem zrušené co do katolické církve opět obživly. Pro tento náhled vyslovil se nejvyšší soud v nálezu ze dne 1. října 1879 č. 6266 (»Právník« 1879 str. 811.); avšak i pro opačný náhled lze uvésti důvody dosti závažné, tak že as nezbude, než sporncu tuto otázku rozřešiti cestou zákonodárnou. *Pyk.*

Amortissement [-tisman], franc., tolik co amortisace (v. t.).

Amos, třetí v řadě malých proroků, pastýř z Tékue v území Júdově; byv náhle od ovcí svých k úřadu prorockému povolán zastával tento úřad za krále Jeroboáma II. hlavně v Bétělu, sídle to modlářství. Horlil hlavně proti království israélskému káraje lid pro jeho modloslužbu vůbec a pro bujnou prostopášnost jakož i pro nemilosrdné a lakotné utiskování chudiny zvlášť; hrozí za to prstem Božím i lidu israélskému i sousedním národům, Syrům, Filištinským, Tyrům, Idumejským Ammonitům a Moabitům. **A.** zvěstuje konečně i blahý věk za panování oslaveného rodu Dávidova v duchovní říši Messiášově. Od kněze Amasia (v. t.) byv osočen, byl **A.** ze země vypovědén. *Jrk.*

Amos, zprva úd Jednoty bratrské, pak hlava »malé stránky«, byl rodem Moravan od Uh. Brodu, dle jiných zpráv však pocházel ze Štěkně v již. Čechách. Rok narození jeho znám není. Vystoupil na veřejnost v době, kdy vnikati počal v Jednotu duch oprav a ujímaly se mírnější náhledy naproti přísnému učení Řehořovu. Na valném sjezdu předních údů Jednoty, konaném v Brandýse nad Orlicí (1491), přijat bez námitky návrh strany pokroku, že bratří nemají se sice třísti k úřadům a službě vojenské, spíše jich se varovati, v nezbytí však mohou je přijmouti. Teprve později vznikly v **A**-ovi a některých jiných rozpaky, že Jednota zpronevěřila se svým původcům. **A.**, laik neučený, obmezeného rozhledu, ale svéhlavý a buřičský agitátor, jal se zvláště náruživým způsobem brojiti proti učiněnému usnesení, zastávaje směr orthodoxní. Podařilo se mu získati přívržence v kraji prachenském a klatovském i zviklati některé z nejstarších údů Jednoty, jmenovitě biskupa Matěje. Nový sjezd zrušil výpověď brandýskou, a zastáncové prvotního učení, mezi nimiž též **A.**, dostali do rukou svých správu Jednoty. Ale snaha po opravách nedala se potlačiti, biskup Matěj sám naklonil se k nim, a na synodě rychnovské (1495) obnoveno snesení brandýské, následkem čehož **A.** z rady byl vysazen. Rozhořčen utrpenou porážkou jal se bouřlivě kázati v jižních Čechách a na Moravě proti novotám; snažil se zřejmě již o rozkol netoliko slovem nýbrž i písmem, vydávaje prudké traktáty proti svým odpůrcům. Ti nepřejíce si roztržky pokusili se o smírné dohodnutí. **A.** pozván ke schůzi náčelníkův obojí strany do Chlumce nad Cidlinou a přišel vskutku s 11 přívrženci svými (23. květ. 1496). Smlouvání však nemělo žádoucího výsledku. **A.**, jehož jeden traktát na schůzi byl čten, napadal v odvet prudce biskupa Matěje; osobní útoky zmařily vše. Druhého dne pokusili se ještě bratr Prokop a pan Bernard o získání **A**-a, ale marně. **A.** opustil Chlumec a zůstal od té chvíle úhlavním nepřítelem Jednoty. Cestoval dále po Čechách i Moravě, hlásaje, že zastává pravověrnost. Zemřel asi po r. 1520. — Traktáty jeho, jež opravoval mu Říha Votický, nezachovaly se v podobě původní, nýbrž ponejvíce jen u výtazích ve spisech jeho odpůrců. Nejobšírnější byl asi spis o původu Jednoty bratrské, v němž líčil **A.** věci tak, jako by byla vznikla v okolí Uh. Brodu, v Prachensku a Klatovsku, tedy ve krajinách, kde měl nejvíce přívrženců. — Kromě toho jsou stopy traktátů hanlivých na bratří velké strany, pak psaní o smlouvání ve Chlumci, připsané paní Krescencii Zmrzlíkové na Orlíce. *Koll.*

Amosenci, odštěpenci od Jednoty bratrské, mají jméno po Amosovi, předním původci roztržky. Zastávali úzkostlivě starou pravověrnost po smyslu Řehoře, zakladatele Jednoty; přísně byly u nich zapovězeny přísaha, zastávání úřadův a služba vojenská. Přepínání zásad těch samo bylo zárodkem záhuby této strany náboženské, odloučené od styku s vrstvami osvícenějšími. Církevní život její neměl žádné organisace. Opuštěni jsouce od kněžstva bratrského, zřídili si sice **A.** sklá-

vzdálenosti a v poloze naznačené, bylo by třeba vyhověti podmínce

$$\frac{2Mm}{R^3} = c\,\frac{2\pi i m b^2}{R^3},$$

z čehož jde

$$M = c\pi b^2 . i.$$

Stanovíme-li za jednotku intensity proud, který obíhá obvodem plochy kruhové, rovné jednotce a má týž účinek jako magnet, jehož moment magn. rovná se jednotce, bude součinitel c též roven jednotce, i bude nám možno moment magnet. vyjádřiti proudem $M = \pi b^2 . i$ a opět intensitu proudu vyjádřiti momentem magn. $i = \frac{M}{\pi b^2}$.

Z tohoto vzorce vyvodíme si snadně jednotku intensity proudové, dosadíme-li $M = 1$ a $\pi b^2 = 1$. Na základě soustavy jednotkové, kongressem přijaté, byl by tedy jednotkou intensity proud obíhající plochu cm^2, kterýž působí na magnetku touž silou jako magnet v poloze naznačené, jehož moment rovná se jednotce. Kongress pařížský nezvolil však této intensity jednotkou proudovou, ale stanovil jednotku desetkráte menší a nazval ji a-em (jednotkou Ampèrovou). Jacobi stanovil jednotku intensity na základě chemických účinků proudu galvanického. Dle Jacobiho jest jednotkou proud, který za minutu vyvine cm^3 třaskavého plynu při teplotě $t = 0^0$ a tlaku 760 *mm*. Jelikož váha cm^3 třaskavého plynu při $t = 0^0$ a tlaku 760 $mm = 0{\cdot}0005363$ *gr* a jelikož dle pokusů konaných Kohlnauschem jednotka Ampèreova za minutu $0{\cdot}005653$ *gr* třaskavého plynu vyvodí, seznáno z toho, že **a.** $= 10{\cdot}53$ jednotky Jacobiho. *Dp.*

Ampère [ãnpér]: **1) A.** André Marie, výtečný mathematik a přírodozpytec (* v Lyoně 1775 — † 1836). Studoval botaniku, lučbu a fysiku, a stal se r. 1801 prof. mathematiky a fysiky v Bourgu, pak v Lyoně a konečně v Paříži; od r. 1814 byl členem akademie, r. 1824 jmenován byl profess. experimentální fysiky při Collége de France a zemřel dne 10. června 1836 na úřední cestě v Marseillu. R. 1888 postaven mu pomník v Lyoně. — Ve fysice a mathematice proslavil se důmyslným badáním; zejména svou elektrodynamickou theorií, která připravila cestu k experimentům Faradayovým, pojistil si trvalou památku. Ze spisů jeho sluší vytknouti: *Considérations sur la théorie mathematique du jeu* (Lyon 1802); *Recueil d'observations electro-dynamiques* (Paříž 1822); *Précis de la théorie des phénomènes electro-dynamiques* (t. 1824); *Théorie des phénomènes électro-dynamiques* (t. 1830). **A.** sepsal také množství menších článků, které roztroušeny jsou po časopisech vědeckých; nejdůležitější z nich nalézají se v »Annales de Physique et de Chimie«. *red.*

Ve filosofii proslul **A.** hlavně svým pokusem o roztřídění věd, podaným ve spise *Essai sur la philosophie des sciences ou Exposition analytique d'une classification naturelle de toutes les connaissances humaines.* Konečný jeho výsledek jest rozdělení přísně dichotomické, tak že pak celá deska přehledná ukazuje postup podlé mocnin dvojky, od vědění vůbec (od jedničky) až k vědám třetího řádu, kterých jest 128 (2^7). Vědění nejdříve se vztahuje ke dvěma říším dle předmětův příslušných, hmoty a myšlénky; i povstávají vědy kosmologické a vědy noologické. Každou říši dále rozděluje na dvě podříše, prvou totiž v kosmologické vědy vlastně tak nazvané (anorganické) . . *A*) a ve fysiologické . . *B*); druhou podříši pak v noologické vl. t. n. . . *C*) a sociální . . *D*). Každou z těchto čtvera podříší zase dělí na dvě větve, tak že obdržíme 8 větví, od I. až k VIII., a každou z nich podobně na dvě podvětví, kterých jest 16, od *a*) až ke *q*). To vše jsou však posud jen příhrady názvů, vesměs plurály, po nich teprve následují vědy singulárně nazvané, vědy prvního řádu, kterých jest 32; rozdělením po dvou dále vědy druhého řádu, kterých jest 64, a konečně vědy třetího řádu, kterých jest 128; na nich **A.** přestal. I máme přehled věd v následující desce na str. 195.

Vědami prvního řádu, jak z desky vysvítá, jsou naše známé nauky s názvy obecně přijatými. Vědami druhého řádu jsou podvojná oddělení těchto, ale poněvadž pro ně všechny nebylo názvů, uvádí **A.** některé názvy nové, na př. Megethologie, Krasiologie, Semiologie, Ontothetika, Sebasmatika a p. Konečně u výčtu věd třetího řádu vyskytují se tím hojnější takové, které odlučeny od jiných nikdy se neuvádějí a svých zvláštních jmen nemívaly. I sestrojuje pro ně **A.** jména ještě podivnější, aby příhrady předkem stanovené (128 věd) vyplnil. Neshody předpojatého třídění takého jsou patrné. Ostatně k zevrubnějšímu objasnění pokusu **A**-ova viz knihu jeho výše uvedenou, a ku posouzení článek příslušný ve Franckově Slovníku nauk filosofických. Co se týče ostatních rozprav filosofických, zejména v psychologii a metafysice, dlužno vytknouti, že **A.** náleží ke směru spiritualistickému (psychologismu), jejž zastupuje krajan a přítel jeho Maine de Bizan (v. t.). Sebrané vydal je M. Barthélemy Saint-Hilaire v knize Philosophie des deux Ampère (1866). *Dd.*

2) A. Jean Jacques Antoine, literární historik, syn předešlého (* v Lyoně 1800 — † v Paříži 1864). Vystudovav procestoval Italii, Německo i Skandinavii a r. 1831 stal se prof. literatury při Collége de France a Villemaineovým zástupcem při Sorbonně; r. 1840 podnikl cestu do Malé Asie a do Egypta, r. 1847 stal se členem akademie. **A.** získal si svým grammatickým a literárně historickým badáním o písemnictví své vlasti velké zásluhy a též archaeologie užil zcela novým způsobem pro dějepis a písemnictví. Hlavní jeho spisy několikráte vydané jsou: *Littérature et voyages* (1833, 2 sv.); *Histoire littéraire de la France avant le XIIe siècle* (1840, 3 sv.); *Histoire de la formation de la langue française* (1841, 3 sv.); *La Grèce. Rome et Dante* (1848, 9. vyd. 1884); *Promenade en Amérique* (1855); *L'Histoire romaine à Rome* (1856—64, 2 sv.); *La*

science et les lettres en Orient (1865). A. vydal také sbírku básní *Heures de poésies* (1863, 2 vyd.). Srov. Potton, Études sur J. J. A. A. (1867).

Říše 2	Podříše 4	Větve 8	Podvětve 16	Vědy 1. řádu 32
Vědy kosmologické	*A*) Kosmologické vlastně tak nazv.	I. Mathematické	*a*) Mathematické vl. t. n.	1. Arithmologie 2. Geometrie
			b) Fysikomathematické	3. Mechanika 4. Uranologie
		II. Fysikální	*c*) Fysikální vl. t. n.	5. Fysika všeobecná 6. Technologie
			d) Geologické	7. Geologie 8. Oryktotechnie
	B) Fysiologické	III. Přírodopisné	*e*) Fytologické	1. Botanika 2. Agrikultura
			f) Zoologické	3. Zoologie 4. Zootechnie
		IV. Medicinské	*g*) Fysikomedicinské	5. Fysika medicinská 6. Hygiena
			h) Medicinské vl. t. n.	7. Nosologie 8. Medicina praktická
Vědy noologické	*C*) Noologické vlastně tak nazv.	V. Filosofické	*i*) Filosofické vl. t. n.	1. Psychologie 2. Metafysika
			k) Mravoučné	3. Ethika 4. Thelesiologie
		VI. Dialegmatické	*l*) Dialegmatické vl. t. n.	5. Glossologie 6. Literatura
			m) Eleutherotechnické	7. Technaesthetika 8. Paedagogika
	D) Sociální	VII. Ethnologické	*n*) Ethnologické vl. t. n.	1. Ethnologie 2. Archaeologie
			o) Historické	3. Historie 4. Hierologie
		VIII. Politické	*p*) Ethnorytické	5. Nomologie 6. Vojenství
			q) Ethnogenetické	7. Oekonomie společen. 8. Politika

Ampère-metr, Ammeter, jest přístroj, kterým lze intensitu proudu elektrického měřiti přímo v jednotkách Ampèreových. *Dp.*

Ampèreovo pravidlo. Nachází-li se blíže vodiče, kterým proud elektrický prochází, střelka magnetická, odkloní se tato od své polohy. Odklon tento závislý jest na poloze magnetky a na směru proudu vodičem procházejícího. Ampère stanovil pravidlo, dle kterého lze určiti odklon magnetky v libovolné poloze při libovolném směru proudu. Pravidlo toto zní: »Myslíme-li si, že plaveme v proudu tak, aby proud od nohou ke hlavě směřoval, a že jsme obličejem obráceni k jehle magnetické, odchyluje se vždy severní pól jehly k levé ruce.« *Dp.*

Ampezzo: 1) Cortina d'A., též Hayden, obec a hlavní místo okresu v jihových. Tyrolsku (Benátských Alpách), na ř. Boitě, 1219 *m* n. m., s krásným chrámem byzantského slohu, školou řezbářskou, truhlářskou a stříbrnickou, okr. hejtmanstvím a soudem a 3358 obyv. (1880), kteří provozují řezbářství a čilý obchod s dřivím. Jest půvabně rozloženo v širé kotlině Ampezzských hor, kolem níž zvedají se hory dolomitové, zejména Monte Cristallo (3231 *m*), M. Pelmo (3163 *m*), Tofana (3253 *m*), Antelao (3253 *m*) a Sorapis (3291 *m*) a jež jest částí dlouhého Ampezzského údolí (zv. též Höllensteinského), pobočky údolí Pusterského, plného krás přírodních, svlažovaného prameny Rienzy a Boity. Od r. 1830 jde tudy Ampezzská silnice (*Strada d'Almagna*), strategicky i vzhledem obchodním velmi důležitá, zejména pro vývoz dříví do Italie, spojující Pusterské údolí (u Toblachu) s Bellunem. Obyvatelé Ampezzského údolí mluví zvláštním nářečím italským a živí se hodinářstvím, puškařstvím, dřevním obchodem a chovem dobytka. Okresní hejtm. ampezzské má 6340 obyv. — **2) A.**, hlavní místo distr. v hornoitalské prov. udinské, na malém l. přítoku Tagliamenta, s praeturou a 1896 obyv. (1881).

Ampfing, farní ves u Mühldorfu v Bavořích, při dráze mnichovskosimbašské, s 991 obyv. (1885). Dne 28. září 1322 porazilo tu vojsko krále něm. Ludvíka Bavora, vedené Janem, králem českým, protikrále Bedřicha Ra-

kouského, který i s bratrem svým Jindřichem v bitvě zajat. R. 1800 (1. pros.) zvítězil zde arcivévoda Jan nad vojskem francouzským, jemuž velel Grenier.

Amph, slova takto začínající a zde neuvedená hledej pod Amf.

Amphiarthrosis (řec.), tuhý kloub, jest název kloubního spojení, jež dopouští spojeným částem jenom praskrovný pohyb. Podmíněna jest tím, že kloubní plochy jsou obyčejně velmi málo zakřiveny, podobajíce se plochám více méně rovným, hlavně však, že jsou téměř stejně veliké a že hned na jejich okraji upíná se kloubní pouzdro z tuhých a krátkých vláken vazivových. Dle konstrukce kloubních ploch není pohyb omezen na určité osy a jest možný na všechny strany, vykonává se však v míře velice nepatrné. Význačné a-se jsou na př. kloub křížokyčelný (*articulatio sacroiliaca*), klouby mezi zápěstím a zápřstními kostmi vyjímajíc palec (*articulationes carpometacarpeae*) a na chodidle spojení přední řady kostí zanártních se zadní a s kostmi přednártními (*articulationes intertarsales, cuneonaviculares, cuneocuboidea* a *calcaneocuboidea*, pak *articulationes tarsometatarseae*). Svým významem tvoří a. přechod z kloubů k souvazům (*syndesmosis*) a k souchrustům (*synchondrosis*). *Sl.*

Č. 223 Amphidasys betularia L. (drsnokřídlec březový): motýl s housenkou a kuklou.

Amphibia viz Obojživelníci.

Amphibické rostliny viz Obojživelné rostliny.

Amphibiologie, nauka o obojživelnících.

Amphibiotica, skupina rovnokřídlých hmyzů (*Orthoptera*) z podřádu mřížokřídlých (*Pseudoneuroptera*). Larvy hmyzů této skupiny žijí ve vodě opatřeny jsouce na mnoze plátky žaberními, prostoupenými vzdušnicemi. Hmyzové dospělí jsou těla více méně štíhlého i mají dvé párů přibližně stejných, velikých a tenkých křídel, kteráž hustě žilkami jsouce protkána upomínají na křídla hmyzu síťokřídlého (*Neuroptera*). Skupina **A.** rozdělena dále na tři čeledi: 1. vážky (*Libellulidae*), 2. jepice (*Ephemeridae*) a 3. rybářice (*Perlidae*). *Šc.*

Amphibola, rod plžů, žijící ve vodách brakických a náležející k plžům plicnatým prostočidlým (*Basommatophora*), tím zvláště památný, že jediný mezi plži plicnatými ulitu svou uzavírá víčkem rohovitým. *Šc.*

Amphicoelias Cope, rod vyhynulých plazů ze skupiny *Dinosaurů*, jehož zbytky v křídových vrstvách Skalného pohoří v Americe Sev. byly nalezeny. Páteř toho to rodu skládala se z obratlů dvojdutých (*amphicoelních*), délky obrovské. Soudíme-li dle obratlů hřbetních, téměř 2 *m* dlouhých, délku celého zvířete možno páčiti na 20—30 *m*. Nohy přední měl rod tento delší a silnější zadních, krk předlouhý, žirafovitý, což opět poukazuje na velmi bizarní tvar tohoto tvora družíc ho k ostatním podivným vyhynulým ještěrům severoamerickým. *Šc.*

Amphictenidae, čeleď mořsk. červů štětinatých (*Polychaeta*) ze skupiny červů rournatých (*Sedentaria*). Červi sem náležející vězí v zahnutých neb rovných rourkách, jež slepeny jsou z pískových malých zrnek. Tělo mají táhlé, z mnohých segmentů složené, lalok čelní malý, stlačený, nesoucí dva chvosty tykadel a dva páry cirrových vláken tykadlových. Na druhém a třetím segmentu trupovém nalézají se hřebínkovitá vlákna žaberní, na prvním pak segmentu umístěny jsou dvě skupiny dlouhých, obyčejně plochých, ku předu namířených štětin, jimiž červi rourku svou uzavírají. K čeledi této náležejí rody *Pectinaria* Lam. (*Amphictene* Sav.), *Lagis* Malmg. a *Petta* Malmg., zahrnující asi 15 druhů žijících většinou v severních mořích. *Šc.*

Amphidasys *betularia* L., drsnokřídlec březový (viz vyobr. č. 228.), motýl z čeledi píďalek (*Geometridae*), jenž honosí se bělost-

nými křídly, černě poprášenými a skvrnitými, což zvláště platí o předních křídlech, jež mají čtyři černé skvrny na okraji předním a dvě pásek příčných, značně lomených, často nezřetelných. Housenky jeho jsou šedé, někdy též žlutě zelenavé, i mají otvory průdušnic (*stigmata*) rezavě označené a na osmém a jedenáctém kroužku hnědavé bradavky. Žijí na stromech listnatých, zejména na břízách, jilmech, topolech. Motýl poletává u nás od května do července. *Šc.*

Amphidonax Karka Lindl., z řádu *Gramineae*, travina rostoucí v Bengálu, Sindu a j. částech Vých. Indie. Stéblo dosahuje výše až 12 stop, jest kulaté, rourovité, dosti pevné, tak že ho lze k různým účelům použíti. Vyrábějí se z nich rohože, v Bengálu *darma* zvané, jichž se užívá za podklad pod náklady v lodích; ze stébel dělají se také píšťaly hlavně pro krotitele hadů. Z jemnějších částí (stonků květů) připravují v Sindu vláknivo zv. *munja*, z něhož vyrábějí špagát a provazy pro lodi. *Fl.*

Amphigen viz Leucit.

Amphigerontia Kolbe, rod hmyzu rovnokřídlého z čeledi pisivek (*Psocidae*). Ze čtyř druhů v Evropě se objevujících jest známější **A.** *bifasciata* Latr., nepatrný hmyz s tělem šedočernavým, opatřeným dvěma páry průzračných křídel, z nichž přední, 4—5 *mm* dl., zdobena jsou dvěma hnědými skvrnami. Žije u nás na stromech listnatých i jehličnatých. *Šc.*

Amphihelia M. Edw. a H., rod korálů z čeledi *Oculinid.* Tvoří nepravidelné, větvemi srostlé trsy, na nichž kalichy střídavě jsou seřaděny. Rod tento zahrnuje množství živých i fossilních (třetihorních) druhů. Nejznámější ze živých jest **A.** *oculata* M. Edw. (bílý korál). Žije v moři Středozemním, majíc podobu trsů nepravidelně rozvětvených, s kalichy oddálenými, kteréž jsou okrouhlé, uvnitř dosti četnými, na venek poněkud ztlustlými a vynikajícími příčkami opatřené. Druh tento, dříve jménem *Corallium album* známý, užíván byl v lékařství. *Šc.*

Amphileptus Ehrbg., rod nálevníků celobrvnatých (*Holotricha*) z čeledi *Trachelidae*. Z druhů rodu tomuto náležejících jest v našich vodách častým zjevem **A.** *Meleagris* Ehrbg., velmi čilý to a žravý nálevník. Tílko jeho, 0·25—0·3 *mm* veliké, má charakteristickou esovitou podobu, jest silně obrveno a chová v plasmatickém obsahu svém dvojité jádro a několik stažitelných bublin v řadě na hřbetě sestavených. *Šc.*

Amphilonche Haeckel, rod mřížovců (*Radiolaria*) z čel. *Acanthonidae*. V moři Středozemním zvláště hojný jest druh **A.** *elongata* Haeckel, prvok drobnohledný, přeúhledný, jehož tílko protknuto jest kostrou dvaceti jehlic paprskovitě ve středu se sbíhajících, z nichž dvě v ose svislé proti sobě postavené delší jsou ostatních. *Šc.*

Amphimonas Duj., rod nálevníků bičíkovitých (*Mastigophora*), jenž jest zástupcem zvláštní čeledi *Amphimonadina*. Zahrnuje asi patero druhů, jež jsou obyčejnými zjevy ve vodách sladkých i slaných. Všichni mají kulovité neb oválné tílko, kteréž opatřeno jsouc dvěma pohyblivými bičíky jest buď volné, buď jemnou stopečkou na podklad nějaký přisedlé. V našich vodách velmi hojný jest druh **A.** *globosa*, tílka kulovitého nebo oválního, avšak měnlivého, toliko 0·012 *mm* vel. a obyčejně delší stopečkou připevněného na nějaký vodní předmět. *Šc.*

Amphinome Brug., rod mořských červů štětinatých (*Polychaeta*) ze skupiny červů hadích (*Errantia*). Jest zástupcem zvláštní čeledi *Amphinomidae*, kteráž tím se vyznačuje, že druhové její nemají zřetelného laloku čelního, kterýž tu nahrazen zvláštním výrůstkem (*caruncula*) táhnoucím se na hřbetě několika prvních segmentů, při čemž ústa úplně jsou pošinuta na stranu břišní a objata několika (až pěti) segmenty. Rod **A.** zahrnuje asi 30 druhů žijících většinou v tropických mořích a vyznačujících se dlouhým, sploštělým tělem skládajícím se z menšího počtu segmentů, jež od čtvrtého počínajíc vesměs opatřeny jsou po páru zevnějších vláken žaberních, překrásně stromovitě rozvětvených. *Šc.*

Č. 229. Amphion senilis Barr. s hypostomem.

Amphion Pander jest rod trilobitů ze zpodního silurského útvaru na Rusi, ve Švédsku, Anglii, Severní Americe a v Čechách. Tělo jest podélné, silně klenuté a zřetelně trojlaločné. Větve velkého švu počínají po stranách hlavy. Trup má obyčejně 15—18 článků. Štít ocasní mívá as 5 výběžků po každé straně, a osa jeho jest ze 6 článků srostlá. V Čechách vyskytují se ve vrstvách *Dd*, dva druhy: **A.** *senilis* Barr. (viz vyobr. č. 229.) a **A.** *Lindaueri* Barr.; mimo to 17 druhů v ostatních zemích. *Pa.*

Amphioxus, kopinatec (viz vyobrazení č. 230.), nejnižší, také nejzajímavější a jediný zástupce obratlovců bezlebečných (*Acrania*). Pallasem považován za slimáka (*Limax lanceolatus*); v moderní embryologii nabyl **a.** velikého významu, an dle badání A. Kovalevského a jiných prodělává týž vývoj jako ascidie. Tudíž theoretikové novější odvozují původ obratlovců z těchto posledních. V soustavě obratlovců tvoří **a.** zvláštní skupinu trubosrdečných (*Leptocardii*) a liší se ode všech ostatních ryb: 1. nedostatkem mozku a lebky; 2. struna hřbetní (*chorda*, obr. *ch*) jest jednoduchá, nečlánkovaná; 3. párovité ploutve scházejí; 4. srdce nahrazeno obyčejnou trubicovitou cevou; 5. krev jest bezbarvá. **A.** *lanceolatus* jest rybička 5 až 7 *cm* dlouhá, průsvitná, s pokožkou bez šupin. Žádní část těla objata lichou, měkkou ploutvičkou. Otvor ústní nalézá se na břišní straně a objat jest četnými tykadly (obr. *t*), jež upevněna na zvláštní chrupavčitě, polopodkovovité

liště. Za ústy následuje prostorný vak žaberní (obr. ž), jehož stěna proražena více než 100 šikmými skulinami, ústícími do zvláštní dutiny zvané peribranchiální, jejíž ústí na venek (*porus abdominalis*) jest nedaleko před řití a kudy vytéká voda oplakující vak žaberní a poskytující kyslík k dýchání. Ze zaživací roury, která následuje přímo za vakem žaberním, vychlipuje se do dutiny životní na levé straně slepý vak, zvaný jaterním (obr. *j*). Svalovina tělní tvoří 62 segmenty; na 34. segmentu leží *porus abdominalis* (obr. *p*), na 51., poněkud stranou těla, řiť (obr. *a*). Mícha jest na přídě jen nepatrně nadutelá a vysílá četné nervy spinální, z nichž přední dva jsou párovité, ostatní se z míchy rozvětvují bez určitého pořádku. Smyslové ústrojí zastoupeno pouze lichým, černým očkem na přídě míchy, jakož i malou, poněkud na levé straně ležící jamkou vířivou, jíž přikládá se význam ústroje čichu. Céva srdce zastupující pulsuje jako u červů a rozhání krev do postranních, rovněž živě pulsujících cev. Pohlavní produkty vycházejí na venek dle jedněch porem břišním, dle jiných ústy. — **A.** žije na pobřežích téměř všech moří, nejhojněji však u Neapole a Messiny zahrabán v písku. Vývoj a-xa, nejprve Kovalevským sledovaný a celou řadou pozdějších badatelů potvrzený, ukazuje velmi primitivní poměry, od jiných obratlovců se uchylující a upomínající na vývoj bezobratlých zvláště tím, že rybička tato prodělává stadium volně pohyblivé obrvené larvy, jež setrvává ve stadiu gastruly. Z hypoblastu vychlípivší se dva postranní vaky tvoří základ mesoblastu, jenž rozčleniv se v prvo-obratle, dává podnět k segmentaci tělní. Po vytvoření míchy, na přídě na venek ústící, a chordy prodlouží se tělo, při čemž jest nápadna nesouměrnost v poloze úst, předního otvoru žaberního, řiti atd. Mnohé z vývoje této památné ryby jest ovšem záhadné. — Nejlepší práce pojednávající o anatomii a vývoji a-xa podali: Joh. Müller, A. Kovalevskij, Rolph, Langerhans a nejnověji Hatschek. *V.*

Č. 230. Amphioxus lanceolatus (kopinatec).
ch chorda, m mícha, sv svaly hřbetní, t tykadla ústní, ž vak žaberní, j vak jaterný, p porus abdominalis, a řiť, ov vaječník.

Amphipnous, rod ryb měkkoploutevných (*Physostomi*) z čeledi *Symbranchidae*, vynikající pamětihodnými úchylkami tvarozpytnými. Jest těla táhlého, pokrytého nepatrnými, drobnými šupinkami. Ploutví párovitých nemá, ploutve pak nepárovité spojeny jsou částečně v jedinou ploutev ovrubnou. Podivně utvořena jsou žábra. Oba zevnější otvory jejich spojeny jsou v jedinou štěrbinu na straně břišní ústící, v dutině pak žaberní nese toliko dvé cbloukův plátky žaberní, čímž činnost dýchací značně jsouc redukována béře náhradu ve dvou přídavných vacích dýchacích, jež za hlavou ústí v dutinu žaberní. Jediný druh tohoto rodu jest **A.** *cuchia* J. Müller ve sladkých vodách indických, zejména v Bengalsku. Žije poblíže břehův a ráda lehá v trávě pobřežní, avšak vyrušena ihned se uchyluje do vody, při čemž domorodci ji chytají do vrbových košů. *Šč. Fl.*

Amphipoda viz Blešivci.

Amphipyra Ochs, lesknačka, rod motýlů z čeledi můr (*Noctuidae*). Náležejí sem motýlové se silným sosákem, s tykadly u samečků obrvenými, u samiček štětinovitými, s makadly dlouhými, vzpřímenými a šupinkatými. Křídla jsou tmavě, šedě nebo hnědě zbarvena, s nezřetelnou kresbou nebo i bez ní. Housenky jsou tlusté, nahé a zelené se světlejšími pruhy podélnými. Žijí na stromech listnatých a zakuklují se obyčejně mezi listím. V Evropě žije z rodu **A.** celkem 10 druhů, z nichž u nás v letních měsících obyčejnou jest **A.** *pyramidea* L. (lesknačka ořešáková), motýl plachý, ve dne se ukrývající, jehož přední křídla jsou šedohnědá, se světlými páskami příčnými a bělavou, černě tečkovanou, kruhovitou skvrnou, zadní pak rudohnědá s předním okrajem šedohnědým. Housenky jeho žijí na různých stromech listnatých a jsou tím zvláště význačné, že na 11. kroužku mají jehlancovitý výrůstek. *Šč.*

Amphirhina (řec.), obratlovci se dvěma nozdrami, tedy všickni obratlovci mimo ryby trubosrdečné (*Leptocardii*) a kruhoúsťé (*Cyclostomi*). Někteří tak zovou jenom ryby opatřené dvěma nozdrami, tedy kromě jmenovaných tu dvou řádů všecky ryby ostatní. *Br.*

Amphisauridae, čeleď vyhynulých plazův ze skupiny *Dinosaurů*, zahrnující několik rodů, jež mají obratle dvojduté (amphicoelní), kosti stydké hůlkovité, na předních nohách po pěti, na zadních po třech prstech. Typickým pro čeleď tuto jest rod *Amphisaurus*, jehož zbytky nalézají se ve vrstvách triasových v sev. Americe. Rovněž do této čeledi kladou se nověji rody *Bathygnatus*, z triasových vrstev na ostrově prince Eduarda, *Thecodontosaurus* a *Palaeosaurus* z triasu anglického. *Šč.*

Amphisbaenidae, dvouplazi (viz vyobr. č. 231.), čeleď ještěrů z podřadí j. kroužkovitých (*Annulati*). Podivní tito ještěři, velikým žížalám podobní mají tělo válcovité, dlouhé, pokryté kožní podél i na příč vráskovanou a tak zdánlivě ve čtyřhranné šupinky rozdělenou, na předním konci hlavy štítky větší, oči pokožkou

pokryté, po obou stranách trupu hlubokou rýhu, před řití příčnou řadu porův a nanejvýše jen dvé nožek předních s prsty kratinkými, téměř zakrnělými. Bubínku ušního nemají; patro jest bezzubé, jazyk krátký, tlustý a málo po-

Č. 231. Amphisbaena flavescens (dvouplaz nažloutlý).

hyblivý. Žijí pod kameny, v zemi, ve mraveništích a živí se hmyzem. V Mexiku žije dvounožka mexická neboli hadoještěřík dvounohý (*Chirotes canaliculatus* Cuv.) se dvěma nepatrnými nožkami předními o pěti prstech, v jižní Americe dvouplaz neboli hadoještěřík nažloutlý, po brazilsku *ibijara* (*Amphisbaena flavescens* Wied., viz vyobr. č. 231.), beznohý. V Evropě, totiž na poloostrově pyrenejském, pak v severní Africe a v Malé Asii žije druh podobný, dvouplaz šedý (*Blanus cinereus* Wagl.) s kůží měkkou, barvy nahoře našedivělé, trochu nažloutlé, narudlé nebo nahnědlé, v příčných ryhách bílé a s ocasem kuželovitým, zdélí devítiny délky celého těla (30 *cm*). *Bay.*

Amphistegina d'Orb., rod kořenonožců z čeledi nummulitů (*Nummulitidae*), jenž zahrnuje toliko tři druhy nyní žijící, četné však druhy fossilní, jež od útvaru kamenouhelného počínajíce jsou rozšířeny zejména v útvarech mladších. **A.** má vápenitou, jemně dirkovanou skořápku podoby čočinkovité, poněkud asymmetrickou, na zpodu více vypuklou a složenou z četných komůrek, jež do spirály k sobě se řadíce a na objemu jen ponenáhlu přibývajíce vytvořují čočinkovitou podobu skořápky. Komůrky tyto souvisí mezi sebou štěrbinovitým ústím pošinutým na zpodní stranu skořápky, přehrádky pak je oddělující nejsou prostoupeny systémem kanálkův, jak bývá u příbuzných rodů. Zvláštností u **A**-ny jest také to, že má ještě druhotné komůrky vedlejší, jež ve zpodní části skořápky jsou umístěny. Z druhů nyní žijících rodu **A.** známa jest nejlépe **A.** *Quoyii*, kterouž popsal d'Orbigny. *Šc.*

Amphisteginový vápenec slove zvláštní facies Litavského vápence (*Leithakalk*) vyvinutého typicky jmenovitě u Margarethen v Litavském pohoří, který vyznačuje se malou tvrdostí a skládá z malých, vápennou massou okornatělých organických zbytků, zvláště druhu *Amphistegina Haueri* d'Orb. Stavební technikové nazývají toto kamení též Margarethským pískovcem. *—n—*

Amphitherium, vyhynulý rod ssavců vačnatých (*Marsupialia*), jehož dva druhy, **A.** *Prevosti* Gerv. a **A.** *Broderipi* Ow., jsou známy. Zbytky jejich nalézají se spolu se zbytky příbuzných rodů, *Phascolotherium*, *Thylacotherium* a j. v jurských (oolithových) vrstvách u Stonesfieldu v Anglii. Ve skupinu sloučeny byly také fossilní rody malých ssavců vačnatých, *Achyrodon*, *Stylodon*, *Microlestes*. *Šc.*

Amphitritinae, čeleď mořských červů štětinatých (*Polychaeta*) ze skupiny červů rournatých (*Sedentaria*). Červi k čeledi této náležející bytují v rourkách i mají tělo táhlé, napřed ztlustlé, vzadu ocasovitě ztenčené, z četných segmentů složené. Lalok čelní jest u nich malý, často s výběžkem pyskovitým nad ústy i nese dvojitý chvost dlouhých, kšticovitých tykadel. Žaberní vlákna jsou obyčejně hřebínkovitá nebo rozvětvená, umístěna na několika segmentech předních. Komolce nožní nalézají se na všech segmentech trupových a mají na přední části těla svazečky štětin vlasovitých, na zadní pak části těla, kdež nádorovitě jsou rozšířeny, svazečky štětin hákovitých. Typem této čeledi velmi bohaté na rody a druhy jest rod *Amphitrite* Malmg., jehož jeden druh, **A.** *cirrata* Müll., jest hojný ve všech mořích evropských. *Šc.*

Amphiuma, ouhošík neboli mlok úhoří (viz vyobr. č. 232.), náleží ku pravým mlokům pulcovitým se stálými žábrami (*Ichthyodea*), v čeleď mloků krytožábrých (*Cryptobranchiata*) bez žaber vnějších, s trvalou skulinou žaberní. Má tělo jako úhoř protáhlé (až 1 *m* zdélí), barvy tmavošedé, trochu nazelenalé a vezpod na břiše světlejší; nízké nožky mají buď po dvou, buď po třech prstech, a podlé toho rozeznávají někteří dvé druhův, ouhošíka třípstého (**A.** *tridactylum*; viz vyobr. č. 232.) a dvojprstého (**A.** *didactylum*, *means*). Podivní mloci tito žijí v severní Americe, zejména na Floridě, živí se všelikými drobnými

Č. 232. Amphiuma tridactylum (ouhošík třiprstý).

živočichy a na zimu se do bahna zahrabávají. *Bay.*

Amphiura, zajímavý rod hadic mořských, jenž vyznačuje se středním terčem tělním, pokrytým hladkými šupinkami, z něhož vychází patero dlouhých, štíhlých ramen. Každé z ramen pravidelně jest článkováno, každý pak z článků kryt jest zvláštními destičkami, z nichž postranní nesou řadu ostnů

značně odstávajících. Rod **A.** zahrnuje v sobě asi 90 druhů, ve všech téměř mořích zastoupených. Druh nejobyčejnější jest **A.** *squamata* Sars, jejíž terč má v průměru 4—5 *mm*, délka pak ramen obnáší 20—25 *mm*. Jest zjevem velmi obyčejným v mořích evropských. *Šc.*

Amphizoa, rod brouků s jediným druhem **A.** *insolens*, jenž v Kalifornii žije a jejž popsal Le Conte r. 1853. Jest repraesentantem zvláštní čeledi, *Amphizoidae*, kteráž spojuje znaky střevlíků (*Carabidae*) a potápníků (*Dyticidae*). *Šc.*

Ampius Titus Balbus, historik doby Ciceronské, byl tribunem r. 63 př. Kr., praetorem 58; přítel Ciceronův, který promluvil také za něho řeč pro T. Balbo. Když byl tribunem, navrhl Pompeiovi za veliké jeho úspěchy v Asii značné pocty, začež se mu pomstila strana senátorská tím, že přes podporu Pompeiovu zamezila mu přístup k aedilitě. Ve sporu mezi Pompeiem a Caesarem stál na straně Pompeiově a dějiny své sepsal také v duchu Caesarovi nepříznivém. Spis ten se nezachoval. Pro horlivé své strannictví ve prospěch Pompeiův nazýván od Caesariánů »tuba belli civilis« (troubou války občanské), jakkoli lze si také mysliti, že posměšný ten název se vztahoval k jeho literárnímu působení. Po vítězství Caesarově byl vypovědén, ale na přímluvu přítele svého Cicerona směl se zase vrátiti. *Hčk.*

Amplatz viz Oplot a Oplotec.

Amplepuis [ānplpyi], kant. město ve franc. depart. rhôneském, arrond. a kantonu villefrancheském, na dráze lyonsko-moulinské, 29 *km* záp. od Villefranche, s 7274 ob. (1886) a pěkným zámkem ze XVII. stol.; důležito rozsáhlou tovární výrobou tkanin vlněných a bavlněných, zvláště musclínu, kalika a foulardu.

Ampliace (lat. *ampliatio*), slul v římském processu civ. i trestním odklad líčení na jinou dobu, kdy pak celé líčení znova se provedlo. Před zavedením stálých porot odborných (*quaestiones perpetuae*) nastávalo odročení takové při soudech konaných před sněmy národními, jen když hlav. řízení nebylo ukončeno v týž den, kdy počalo; pak též při ostatních soudech trestních, když věc nebyla dostatečně vysvětlena. Z toho vyvinula se **a.** před odbornými porotami stálými, jež měla místo, když soudcové, protože spor dostatečně projednán nebyl, rozhodnutí slovy *non liquet* odepřeli a tím žádali za opětné provedení líčení, což prohlásil praetor slovem *amplius* (*cognoscendum* nebo *quaerendum*). Obnovené líčení řídilo se dle pravidel obecných o řízení, a mohla při něm nastati nová **a.** — Ústav ten vymizel ponenáhlu z řím. processu, když lex Servilia byla zavedla t. zv. *comperendinatio* (v. t.). *JT.*

Amplifikace (z lat.), rozvedení, slove ve stilistice zevrubnější a různější vyjádření nějakého pojmu nebo myšlénky hromaděním nebo stupňováním výrazů a výměrů. Účelem **a.** jest pojem neb ideu co nejjasněji osvětliti. Četné figury a tropy, jež smyslnými obrazy dodávají výrazu plastičnosti i názornosti, rozvedení celku v části, protivy, gradace a pod. jsou obyčejnými a vhodnými prostředky **a.** Nejhojnější oblibě těší se **a.** v řečnictví, jež právě snaží se vznětem fantasie a přesvědčením rozumu rozohniti vůli posluchačovu k činům. »A tak urozený jest a má slouti ten, kterýž se ctnosti přidrží, kterýž vede život pobožný, počestný a spravedlivý, kterýž nikomu neškodí, ale mnohým dary vtipu, rozumu a statečnosti své užitečně sloužiti hledí, kterýž ve skutcích hrdinských, udatných a rytířských jak doma ke svým přátelům a měšťanům, tak v poli proti nepřátelům nad jiné předčiti usiluje, buďto že jest bohat aneb chud, z vysokého neb nízkého rodu pošlý.« (Velesl.) *Hš.*

Amplifikovati (z lat.), rozšířiti, rozhojniti.

Amplissimus (superl. lat. *amplus*, obsažný, vážený), titul některých římských sborův a hodností, jako **a.** honor consulatus, **a.** ordo senatorum, **a.**-um collegium decemvirale a p. — nyní užívají titulu toho někteří vysocí hodnostáři církevní. *Čk.*

Amplituda: 1) Viz Analytická geometrie. — **2) A.** eliptických integrálů a funkcí. Viz tyto. — **3) A.** hyperbolická viz Hyperbolické funkce. — **4) A.**-dou sluje v periodách meteorologických úkazů rozdíl mezi největšími a nejmenšími jejich hodnotami. — **5) A.** šroubového pohybu jest velikost otáčecí složky téhož. *Ag. Bnš.*

Amplonius (Ratinck de Berka), učenec středověký (* okolo r. 1365 v porýnském městě Rheinberku, † 1435 v Kolíně n. R.). Nabyv prvního vzdělání na škole soestské odebral se na universitu pražskou, kde r. 1385 povýšen na bakaláře a r. 1387 na mistra svob. umění, načež po dvě léta přednášel na téže universitě. R. 1388 nacházíme ho opět v Soestu, kde bezpochyby působil jako učitel na tamní škole. R. 1391 dal se zapsati do matriky nově založené (1389) university v Kolíně, kde povýšen na bakaláře medicíny. R. 1392 povolán na universitu erfurtskou, a tu první promován na fakultě lékařské za doktora. R. 1394 dosáhl tu i hodnosti rektora. Brzy potom opustil **A.** Erfurt a není známo, kde v následujících létech se zdržoval; pravdě však se podobá, že v čase tom byl ve Vídni. R. 1399 vrátil se do Kolína a ještě téhož roku zvolen za rektora university. Záhy na to (r. 1401) zvolil si jej Bedřich III., arcibiskup kolínský, za svého tělesního a dvorního lékaře, a **A.** hned téhož roku provázel arcibiskupa na cestě do Italie, z níž vrátil se do Kolína v lednu 1402. Toho času byl **A.** ženat a otcem rodiny (r. 1421 dosáhl jeho nejstarší syn hodnosti mistrovské), nicméně odhodlal se ke studiu theologickému a záhy dosáhl i nižších svěcení a udělena mu některá duchovní obročí bohatě nadaná; od r. 1417 byl děkanem u sv. Viktora v Mohuči, poslední svá léta trávil v Kolíně, živ jsa v zátiší v klášteře sv. apoštolů. — **A.** byl muž nenasytné vědychtivosti a neunavný sběratel rukopisů. Jsa ještě stu-

dentem sbíral rukopisy, později dával sobě shotovovati opisy a když jako církevní prebendář nabyl větších prostředků, platil si zvláštní opisovače. Do r. 1412 podařilo se mu sehnati 635 svazků a sešitů obsahu vědeckého, a daroval je ústavu »ad portam coeli« v Erfurtě, jejž byl založil a v němž 17 studujících majíce tam stravu i byt mělo se připravovati k vyšším stupňům stavu učeného. Rukopisy vzrostly tu na počet 957, z nichž nejstarší vznikl r. 1147 a jen asi 20 pochází z doby postředověké. Dosti velký počet rukopisů těch vznikl v Praze nebo sepsán od osob, které působily na universitě Karlově. Po dlouhou dobu zůstala sbírka ta nepovšimnuta. Teprve v nejnovější době W. Schum, prof. univ. hallské, po desítileté práci vydal důkladný popis všech rukopisů sbírky A-niovy. Není pochybnosti, že při bedlivém prostudování rukopisů těch nalezne se ještě mnohý cenný materiál i pro naše kulturní dějiny. — Srovn. W. Schum, Beschreibendes Verzeichniss der Amplonianischen Handschriften-Sammlung zu Erfurt (Berlín, 1887, LVIII a 1008 stran); Dr. Julius Grégr, Amploniova sbírka rukopisův v Erfurtě (Nár. Listy, 1887, č. 302). *Nk.*

Amplus viz Amplissimus.

Amposta, město ve špan. prov. tarragonské, okr. tortoském, na Ebru, se 3669 ob. (1879) a rozsáhlou fabrikací výrobků lekořicových.

z Ampringen Jan Kašpar, poslední toho rodu, vstoupiv do Něm. řádu učiněn r. 1650 domácím komendorem v Mexchentheimu, r. 1654 místodržitelem velmistrovým na Bruntále v Sovinci; r. 1660 též zemským komendorem rakouským, a ředitelem zatímní vlády nezletilého velmistra, arcivévody Karla Josefa. Posléze stal se r. 1664 sám velmistrem Něm. řádu. Od císaře Leopolda I. jmenován r. 1673 civilním a vojenským gubernátorem v Uhrách, r. 1682 vrchním hejtmanem slezským a osobním knížetem Bruntálským. Zemřel roku 1684 ve Vratislavi a pohřben v Bruntále, kteréž zboží byl získal Něm. řád po odbojném Hanuši Bruntálském z Vrbna. *Psk.*

Ampsivariové, Amsivariové, germanský národ usedlý po obou stranách dolní Emže; byli nejprve spolčeni s Římany proti Cheruskům, ale za obecného povstání Germanů pod Arminiem bojovali s ostatními soukmenovci, začež později od Germanika stíháni jsou válkou. Kolem r. 54 zapuzeni byvše ze sídel svých obrátili se k Římanům žádajíce za území při dolním Rýně, ale oslyšáni uchýlili se nejprve k Brukterům a Tenkterům, potom k Usipiům a Tubantům. Konečně i odtud zapuzeni potulovali se od kmene ku kmeni, až znenáhla zničeni jsou. Tyto zprávy však vztahují se nejspíše pouze k části A-ů; neboť v době císaře Juliána vyskytuje se na dolním Rýně kmen téhož jména jakožto část Franků.

Ampthill [èmtil] Odo William Leopold Russel, lord A., viz Russell.

Ampulla (řec. *λήκυθος*) slula u Římanů menší láhev podoby rozmanité, nejčastěji baňaté, obyčejně hrdlem úzkým opatřená; shotovována byla a. z rozličných látek, na příklad ze skla, hlíny, a sloužila k uchovávání rozmanitých tekutin, na př. oleje (a. *olearia*, již nosívali do lázní), octa, vína nebo vody (a. *potoria*). Cestující užívali a-lly kožené (a. *scortea*). Veliké množství rozmanitých a-ll chová se dosud v evropských museích (Marquardt: Röm. Privatalterthümer, II. 245.—246.). V církvi katolické slula a. nádoba, v níž chovány byly svaté oleje určené k pomazávání katechumenův a umírajících, pak víno a voda určené pro svátost oltářní (v. Amula). V římských katakombách nalezeny byly hojné a-lly mající na dně tmavočervené známky, jež pokládány byly za stopy krve mučenníkův a odtud zvány a-lly ty krvavými (*ampullae sanguinolentae*). Spíše však pocházejí známky ty od svěceného vína, jež první křesťané mrtvým do hrobu dávali. *Vý.*

Ampulla v anatomii značí normální výdutky různých rourovitých útvarů v těle. Tak poloměsíčité kanálky v uchu po jedné a-lle mají a vnější rozšířený oddíl vejcovodů Henlem taktéž nazván byl a. Francouzi i *bulbus urethrae* a *diverticulum Vateri* u vniku žlučovodu do dvanáctníku zovou ob čas a-llou. *Peč.*

Ampullaria, exotický rod plžů, náležející do řádu předožábrých (*Prosobranchiata*), do čeledi bahenek (*Paludinidae*). Má kulovitou ulitu, krátce se vinoucí několika otočkami, z nichž poslední břichatě jest vypouklá. Zvíře v ulitě vyniká krátkým rypákem se dvěma prodlouženými lalůčky čelními, i má vedlé aparátu žaberního zvláštní dutinu plicní, jež nad oním jest umístěna. Ulitu uzavírá zvíře tak zvaným víčkem, jež jest buď vápenité nebo rohovité. K rodu A. čítá se více nežli 100 druhů žijících v sladkých vodách teplých krajin starého i nového světa. Dvojitý apparát dýchací dovoluje jim, že po delší čas dovedou postrádati vody dýchajíce dutinou plicní. Některé druhy jsou i jedlé. Známější druhy jsou: A. *fasciata* Lam., s ulitou bělavou, zdobenou, namodralými nebo červenými páskami. Víčko jest vápnité. Žije v bažinatých řekách Východní Indie i jest jedlá. — A. *rugosa* Lam. (*urceus* Desh.), s ulitou svraskalou, bledavě hnědožlutou. Víčko jest rohovité. Žije v severoamerické řece Mississippi. *Šc.*

Ampurdan, rovina na jižním svahu východních Pyrenejí, ve španělské provincii geronské (Kastilie) mezi Středozemním mořem a levým břehem Fluvie, na sever až k mysu Rosas sahající, úrodná a bohatá zvláště na háje olivové, ale místy bažinatá. Přední její místo jest Figueras.

Amputace (lat. *amputare*, odříznouti; synon. ablace) jest výkon ranlékařský, jímž odnímá se některý úd těla lidského buď z části nebo zcela; tak mluví se o a-ci jazyku, čípku, prsu, dělohy atd. Nejčastěji však vyrozumívá se a-cí zkomolující výkon taký na končetinách horních nebo dolních, při němž kost údu přeříznuta byla. Odnětí v kloubu bez přeříznutí kostí — kteréž někteří také a-cí nazývají — označuje se slovem vykloubení, *exarticulatio*, *enucleatio*. A. končetin konána byla již ve starém věku. Hippokratés a žáci

jeho konali odnětí v části odumřelé nebo na rozhraní této a části zdravých; Celsus však již radil operovati v části zdravé a podvazoval cévy protnuté. Později podvazování cev přišlo v zapomenutí, a tím ovšem chirurgie operativní utrpěla značnou škodu. Ve středověku proto **a.** bývala konána řidčeji. Při tom k zamezení krvácení prořezávány měkké části rozžhavenými noži nebo krvácející pahýl ponořován býval do vařícího oleje nebo smůly. Rozšíření a zdokonalení nabyla **a.** ve věku novém, když zásluhou Paréa (1582) a žáků jeho zapomenuté podvázání krvácejících cev opět vešlo u všeobecnou známost, když Morel (1674) vymyslil příhodný přístroj tourniquet, jímž mezi operací krvácení dočasně lze zastaviti, a když postupně řada věhlasných chirurgů byla podala vhodné návody, jak by operace rychle vykonána a rána amputační řádně a vhodně uzavřena býti mohla. **A.** končetin koná se při rozšířených a závažných poraněních měkkých částí, cev a kostí, při rozsáhlých vředech, velice rozšířených zánětech hnisavých, rozšířeném onemocnění kostí a kloubů, kde změny chorobné jsou takové, že jinak vyhojení dosíci nelze a nad to trváním choroby život nemocného jest ohrožen. Oprávněn jest však výkon i tehdy, když by sice vyhojení choroby vyčkáním bylo lze snad dosíci, avšak končetina zhojená nemocnému v činnosti jeho byla na závadu a ne ku prospěchu. Novotvary, hlavně zhoubné, výduti, vrozené a nabyté patvary vyžadují někdy též **a.** V době léčení antiseptického léčí se zhusta mnohé úrazy a mnohé choroby konservativně nebo méně zkomolujícími výkony operativními (tak resekcemi) s úplným úspěchem, kde dříve — a to vzhledem k poměrům tehdejším vším právem, — konávala se **a.** — **A.** konaná bezprostředně nebo v nejbližší době po úrazu slove **a-cí prvotnou**, **a.** později vykonaná **a-cí druhotnou** čili **pozdní**. Stalo-li se odloučení částí chorobných po způsobu **a.** umělé přirozeně, zove se odloučení takové **a-cí samovolnou, spontanní**. Výkon operativní děje se nyní obyčejně způsobem tímto: Když operující potřebné nástroje si byl připravil, uloží se nemocný na stůl operační, a končetina, na níž **a.** má býti konána, řádně se očistí. Na to počne jeden z assistentů nemocného uspávati. Aby tento mezi operací neutrpěl závažnější ztráty krve, stlačuje po dobu operace jiný assistent hlavní tepnu končetiny na místě vhodném, aneb užije se za účelem tím náležitých přístrojů stlačovacích nebo svěracích, tak nyní nejčastěji tkanice pružcové dle návodu Esmarchova. Když u nemocného bezvědomí nastalo, počne operující s řezem v kůži; nožem amputačním nebo obyčejným nožíkem ranlékařským upraví z ní k napotomnímu zakrytí rány potřebnou manchettu, nebo utvoří si k účelu tomu vhodné laloky. Na to prořezuje svalstvo obyčejně v té výši, v niž pak i kost pilkou přeřezává. Kde, jako na předloktí nebo na bérci, jsou dvě kosti, třeba před prořízntutím těchto prořízntouti dříve nožíkem svalstvo mezi nimi uložené. V ráně amputační sevrou se proštěpci ranlékařskými nebo zvláštními kleštičkami zející otvory prořízntutých cev a podvážou se řádně kličkami hedvábnými nebo catgutovými. Po zastavení veškerého krvácení a po omytí rány roztokem antiseptickým zakryje se rána amputační kůží ušetřenou, okraje její spojí se stehem a na to přiloží se antiseptický obvaz. Když nastane zhojení úplné, dostává nemocný, zvláště po **a-ci** na končetině dolní, končetinu umělou. — Návrhy, konati **a.** guillotinováním, kličkami obyčejnými, kličkou galvanokaustickou, écraseurem nebo přístroji leptacími se neujaly, nýbrž vyskytnuvše se záhy opět upadly v zapomenutí. *—chl.*

Ampyx Dalm., rod **trilobitů** ze zpodního i svrchního silurského útvaru v Anglii, Skandinavii, na Rusi, v Čechách a v Severní Americe. Tělo jest dvojlaločné, hlava téměř trojhranná, dlouhými ostny líčními opatřená. Průčelí silně klenuté prodlouženo do předu v dlouhý, rovný osten. Trup jest úplně stočitelný a sestává z 5—6 článků. Ocasní štítek jest krátký, elliptický. V Čechách vyskytují se v kralodvorských břidlicích (d_5) druhy: **A.** *Portlocki* (nejobyčejnější), *tenellus* a *gratus*; v graptolithových břidlicích (e_1) **A.** *Roualti* Barr. (v. vyobr. č. 233.). Mimo to známo 34 dr. z ostatních zemí. Srov. Barrande, Syst. sil. du Centre de la Bohême, I sv.; Zittel, Palaeozoologie, I. sv. *Pr.*

Č. 233. Ampyx Roualti Barr.

Amr (život), jméno arabské, u muhammedánů často užívané.

Abú **Amr** ben al-Alá (* v Mekce — † v Kúfě 770 nebo 775 maje 84 léta), jeden ze sedmi kanonických čtenářů koránu. Znal co nejpodrobněji korán, jazyk arabský, poesii a bitevní dni (dějiny arabské), vynikaje v tom nade všecky vrstevníky a i později za hvězdu prvé velikosti jsa považován. Vynikl hlavně v kritice textu koránového, ač dle jiných jest ještě větší zásluha jeho o dialektologii (arab. garib to, co liší se od mluvy klassické, ať dialektem, ať jinak) a ve znalosti básníků. Jeho recense koránu požívala všeobecné úcty a Kurtubí († 1070) pojednal o ní zároveň s recensí Náfi'ho spisem *Iktifá*, právě tak jako Dimiškí († 1366) v *Gajet-ul-ichtisár*; naproti tomu nevíme o díle grammatickém, jež by byl sepsal. *Dk.*

Abú **Amr** Ishák ben Mirár aš-Šaibání, chvalně známý grammatik a lexikograf arabský školy kúfické, zemřel kolem r. 820 (dle jiných 828) stár 110 (118 let). Požíval veliké vážnosti pro svoji obsáhlou a bezpečnou znalost tradice, ještě větší pro svou znalost klassické mluvy arabské a její poesie. Sebral a spořádal básně více než 80 kmenův arabských, jejichž exempláře vlastní rukou psané uložil v mešitě kúfské pod názvem *ašár-ul-kabáilí* (básně kmenů). Vedlé toho napsal i řadu spisů vlastních jako: knihu neobyčejností jazykových (*kitáb-ul-navádir*), zvanou též písmě dž (*harfu-*

dží́m), velkou a menší, o podivných výrazech tradice (*kitábu-garibi-l-hadísi*), knihu o písmenech (*kitáb-ul-hurúf*), kommentář ku Fasihu (snad grammatickému dílu al-Farráovu), spis (grammatický) o včelách, velbloudech, stavbě těla lidského atd.

Amr ben Kulsúm zvaný Šihábul-arákim (= lesk hadů skvrnitých), jak přezděno Taglibovcům, jejichž bojovnému kmeni náležel, slavný arab. kniže a básník doby předislámské († 588 prý 150letý). Hrál důležitou úlohu v dlouhých zápasech kmene svého s příbuznými Bekrovci, v nichž konečně zvolen rozhodčím oběma svářícími se kmeny hirský král **A.** ben Hind. Věc kmene Taglib hájil **A.** svou slavnou muallakou proti Hárisu bnu Hillizovi, který neméně slavnou muallakou kmen Bekrovců zastupoval. Naproti hrdému a chlubnému tónu muallaky **A**-ovy, v níž tento vedlé chvály vína a popisu své milenky líčil statečnost, bohatství a moc kmene svého, získal si Háris ben Hilliza soudce svým umírněným a rozumným způsobem, čímž boj rozhodnut ve prospěch Bekrovců. Nicméně vpočtěna i muallaka **A**-ova mezi sedm nejlepších básní staroarabských, kmen Taglibovců z paměti se jí učil a ji zpíval, i filologové arabští ji kommentovali (Tebrízí, Súzení, ibn Nahás) a rovněž v Evropě opětovně vydána, nejlépe v Arnoldových: Septem Moallakat, carmina antiquissima Arabum (Lipsko 1850). *Dk.*

Amr ben Lais, bratr a nástupce Jakúba bna Laise, zakladatele krátko trvavší dynastie Saffárovců (= kovářů, ježto původně kovářem byl) za bagdádského chalifa Mutadida (892 až 902). Za něho učiněn Chorásán opětně provincií a vrácen správě rodu Táhirovců, v jehož rukou prve byl, tak že vlastní vláda jeho obmezila se jen na Sedžistán a Kirmán. R. 901 byl zajat Mutadidem a vězněn v Bagdádu, načež r. 902 utracen nástupcem těhož, Muktafím, Říše Saffárovcův od té doby jen živořila, až za chalífa Muktadira († 932) úplně zanikla. *Dk.*

Amra, strom *Spondias mangífera* Pers z čel. *Anacardiacei*, rostoucí v Záp. Indii a poskytující vonnou pryskyřici (*amra* nebo *arura*).

Amráoti (Amrávati, Umrávati), hlav. město vých.-ind. okresu t. jm., v prov. berárské, s 23.550 obyv. (1881), z nichž jest 17.675 hindů, 4725 muham., 851 džajnů, 266 křesťanů a j. Jest obehnáno zdí s 9 vchody. Z domácích staveb vyniká chrám bohyně Bhávanie (manželky Šívovy), vystavěný prý před 1000 léty, a 7 jiných chrámů. Jinak jest město hlavně známo jako jedno z hlavních tržišť na bavlnu. Veřejné budovy: soudní dům, úřadovny, vězení, kasárny, nemocnice, knihovna atd. Jest zde několik přádelen a mnoho soukromých tkalcoven, jež zaměstnávají asi 6000 dělníků; vedlé toho 700 tkalcovských stavů na vlnu, 36 na hedvábí, 798 na jinou přízi, jež zaměstnávají 12.000 dělníků. — Okres amráotský má na 7043 km^2, z čehož přes $^4/_5$ jest půda vzdělaná, 575.328 obyv. (1881), a to 527.467 hindů, 41.118 muham., 6127 džajnů, 119 sikhů, 366 křesťanův a j. Jest to z větší části pláň ve výši 250 *m* n. m., velmi úrodná. Hlavně se zde pěstuje bavlna na mocné černé zemi; dále též luštěniny, prosa, pšenice, lněné semeno, tabák, rýže, vikev, til (*Sesamum*), konopí, lak, cukrová třtina a j. Průmysl jest nepatrný; vyrábí se něco hrubých, bavlněných látek a dřevěných předmětů pro domácí potřebu, v Kolhápuru též látky hedvábné. Vývoz bavlny velmi se zmohl otevřením železnice do Bombaje. Škol bylo r. 1881 vládních 99 a 70 domácích. *Fl.*

Amras viz Ambras.

Amrávati, město ve Vých. Indii, prov. madraské, okr. kistenském, má sice jen 2155 obyv. (1881), ale jest velmi zajímavé svými starožitnostmi buddhistickými. Bývalo střediskem buddhistického království Vengi a chovalo známou mohylu neboli buddhistický relikviář, tóp. Čínský cestovatel Huen Tsang navštívil je r. 639 po Kr. a líčí je jako město velmi nádherné a krásné. Znamenité jeho skulptury znázorňují život Buddhův a jsou bohatým pramenem badání o poctě stromů a hadů v Indii. *Fl.*

Amrávati, přítok řeky Káverie v jižní části Vých. Indie, v prov. madraské. Vzniká v pohraničném pohoří ve státě travankorském, teče v délce 187 *km* směrem severových. a končí se u vsi Tirúmakudalu. Vod jeho upotřebuje se hlavně k umělému zavodňování okolí. *Fl.*

Amreli, oddíl východoind. státu Barodv Guzerátě, v prov. bombajské, má na 4038 km^2 147.468 obyv. (1881), mezi nimi 127.127 hindů a 17.817 muhamm. — Hlavní město t. jm. má 13.642 obyv. (1887), poštovní úřad a nemocnici, v níž r. 1881 ošetřováno bylo 6555 nemocných. *Fl.*

Amrí (Omrí), král israélský, otec Achábův (934—923). Když Zamrí zavraždil krále Elů, aby uchvátil trůn, provolalo vojsko za krále vůdce svého **A.**, kterýž zbaviv se Zamrího založil novou dynastii v říši severní. Bible líčí jej jako krále velmi bezbožného avšak podnikavého. Vystavěl Samaří, hlavní město říše své, a zjednal sobě jméno i mimo Palestinu. V klínových nápisech assyrských připomíná se často jméno jeho, ano i celá říše nazývá se tam mnohdy dle jména jeho zemí **A**-ho (*mat Humrí*) nebo zemí domu Amrí (*mat bit Humrí*). Dle Opperta panoval od r. 931—920. *Sa.*

Amrílkais viz Imrulkais.

Amrit zříceniny na pobřeží syrském, 7 *km* jižně od přístavního města Tartu. Jsou to rozsáhlé zůstatky starého města foinického *Marathus*, jež leželo jihových. od Aradu a 50 *km* na sever od Tripolidy. Z památných budov zachovaly se kromě jiného zbytky chrámu, jenž vykazuje dvůr obklopený na třech stranách skalními hradbami, 55 *m* dlouhý, 48 *m* široký, uprostřed dvora pak balvan do kostky ze skály vytesaný, na němž postaveny jsou dvě stěny pokryté deskou kamennou a kaplička takto tvořící. Způsob stavby a ozdoby architektonické na tomto chrámě, jakož i na mnohých jiných památkách stavebních pro-

zrazují vliv egyptský. Dále vynikají zejména dobře zachované náhrobky, pod nimiž jsou hroby obyčejně ve skále vytesané. Náhrobek, jehož vyobrazení pod č. 234. podáváme, jeví svou cylindrovitou podobou, kupolovitým zakončením, jakož i ozdobami plastickými ráz umění domácího, asijského.

Amritsar (*amrit*, nesmrtelnost a *sar*, rybník), hl. město východoind. kraje a okr. t. jm. v Pandžábu, ležící v Baridoábu, mezi ř. Biásem a Rávím, s 151.896 ob. (1881). Jest náboženským středem sikhů, založeno r. 1574 Rám-dásem a zvelebeno později Randžít Singhem. Skoro ve středu města leží posvátný rybník (»rybník nesmrtelnosti«) a hlavní chrám z mramoru, kterýžto stojí na čtyřhranném tarase, spojen jsa s břehy mramorovými chodbami a opatřen zlacenými kupolemi. V něm uschovávají sikhové posvátné knihy své (granth). V pevnosti jest posádka britského vojska a batterie děl. Na sever od města jest čtvrť úřední a za ní čtvrť vojenská. Veřejné budovy: soudní dům, pokladna, protestantský a římskokatolický kostel, pošta, telegrafní úřad, železniční a policejní stanice, vládní škola a městský dům. V listopadu a dubnu konají se tam náboženské pouti, při čemž se mnoho lidí v rybníku koupá. A. má též ústav učitelský a pět tiskáren a jest důležitým středem obchodu v Pandžábu a východištěm pro obchod zahimálajský. Roku 1881 až 1882 obnášel dovoz do A-u 31.534.280 zl. ve zlatě, vývoz 13,030.980 zl. ve zlatě. Hlavně se dováží: obilí, luštěniny, cukr, olej, sůl, tabák, bavlna, anglické kusové zboží, kašmírské šály, hedvábí, sklo, hliněné zboží, železné zboží, čaj a barviva; vyváží se mnohé z dovežených předmětů co transitní, pak hlavně pšenice a výrobky vlněné a hedvábné. Zvláštností města jest výroba šálů z jemné vlny kozy tibetské. Několik evrop. firem má tam své agenty — a cena šálů ročně vyvezených do Evropy páčí se na 200.000 lib. (2 mill. zl. ve zlatě). Jiné výrobky jsou: vlněné látky, hedvábné zboží, vyšívání zlatými nitmi, kovové nádobí, vyřezávané práce ve slonovině, hliněné nádobí, zlaté a stříbrné šperky a j. O poutích pořádají se též trhy na koně a hovězí dobytek. — Amritsarský kraj, zaujímající okresy amritsarský, gurdaspúrský a sialkotský, má na 13.861 *km*² 2,729.109 obyv. (1881) a to: 1,474.319 muhamm., 921.171 hindů, 328.927 sikhů, 2867 křesťanů a 1825 jiných, z nichž 1,257.652 duší zabývá se rolnictvím. — Amritsarský okres má prostoru 4095 *km*² a 893.266 obyvatelův (1881), a to 413.207 muhamm., 262.531 hindův, 216.337 sikhů, křesťanů 869 a j. Historické důležitosti nabyl okres hlavně vznikem moci sikhů a založením města A-u r. 1574 Rám-dásem, čtvrtým učitelem (*guru*) sikhů. Pod vládu britskou dostal se okres teprve r. 1849. (Imp. Gaz. 1885; Geography of Br. India 1882; Newmann & C., The Tourists Guide 1876; Birdwood, Indian Arts roku 1880; Baden-Powell, Punjab manufactures.) *Fl.*

Č. 234. Náhrobek v Amritu

Amroha, staré město ve východoind. severozáp. prov., okresu morádábádském, má 36.145 obyvatelů (1881), mezi tím 10.644 hindů a 25.377 muhammedánů. Nalézá se zde rybník a náhrobek šaicha Saddua, o němž bájí muhammedáni, že se stal démonem a že časem vstupuje v lidi jsa příčinou zejména melancholie a hypochondrie. *Fl.*

Amrom v. Amrum.

Amrtam, ve staroindické mythologii nápoj bohův a pitarů (duší zemřelých), jímž dodává nesmrtelnosti. O původě a-ta bájí se v dobách povédských, že vzniklo společným přičiněním bohů i jejich nepřátel, Asurů; chtíce dosíci nesmrtelnosti, vrtěli k radě Brahmanově okeán horou Mandarem, z jejíž šťav takto mimo jiné vzácné dary vznikl nápoj nesmrtelnosti; po tom ovšem bohové sami a-ta se zmocnili. Za schránku a-ta jmína byla luna. *Zlý.*

Amru (Amr ben Ás), slavný rek a vojevůdce arabský, pomáhal dobývati Syrie a vypraven r. 638 od chalifa Omara do Egypta, aby opanoval zemi tu, rozervanou spory mezi křesťany pravověrnými a monofysity i krutě utiskovanou od úřednictva byzantského. Pevnost poblíže Memfidy, jménem Babylón, od nových Hyksův útokem vzata, nicméně A. nebyl by valně pochodil, kdyby se byl k němu nepřidal Mukaukis, náčelník monofysitských domorodců (Koptů). Tito zavázali se k dani

Amsterdam: Oosterdok (východní dok).

Amsterdam: Královský palác (het Paleis).

veb neustále více jí pozbývá. Se strany pozemské nečiní město dojmu přízniného a nic nedává velikosti jeho na jevo, za to však velkolepý je pohled s moře, odkudž lze přehlédnouti ohromný oblouk budov městských a čilý ruch na břehu, zastíněný namnoze pravým lesem stožárů. Domy zdejší (počtem více než 40.000) zbudovány jsou většinou na jehlách, kteréž skrze vrstvu rašeliny, 12–15 *m* silnou, zaraženy jsou do pevné půdy a následkem toho stavba pod zemí bývá obyčejně mnohem dražší, než na povrchu. Jednotlivé budovy stavěné většinou z cihel, ale také z kvádrů, mají ponejvíce vzezření středověké s úzkým průčelím, mnohdy jen o dvou oknech, vysokými, kteréž od středu města vějířovitě se rozbíhají. Některé z hlavních tříd, jako Kalverstraat, Nieuwendyk, Vondelstraat, Leidschestraat, Spuistraat nemají uprostřed průplavu. Menší ulice jsou zpravidla úzké, nevlídné, a zejména židovská čtvrť tvořila do nedávna skupinu domů plnou špíny, ačkoli v nejnovější době nabývá novými stavbami pěknějšího vzezření. Ostatně však zachovává se v celém městě vzorná čistota. Z četných náměstí zaujímá přední místo »Dam«, kdež ruch městský se soustřeďuje, s pomníkem bohyně Svornosti v upomínku na l. 1830—31, dále Amstelveldt, Rembrandtsplein se sady a kolossální kovovou sochou Rembrandtovou (plán č. 14.), již

7. Západní lodnice (Dok). 18. Východní lodnice. 19. Buiten Singel Gracht. 20. Mořská lodnice. 21. Wester Kerk. 22. Sady.

Č. 235. Plán města Amsterdamu.

kou, špičatou střechou a malými, úzkými dveřmi. Od chobotu Y (viz vyobr. č. 235.) prostupuje městem polokruhovitě více než 50 průplavů (grachty), kteréž tvoří veliké množství ostrovů spojených na vzájem mosty dílem dřevěnými, dílem kamennými. — Nejkrásnější z průplavů těchto, jež mají po obou stranách zděná nábřeží se stromořadím, jsou Heerengracht, Keizersgracht a Prinsengracht s nádhernými budovami na nábřeží, kdežto Buiten-Singelgracht vroubí celé město v ohromném oblouku (na plánu čís. 19.). V nejnovější době byly četné menší grachty pro nezdravé výpary z nich vystupující zasypány. Z mostů vyniká mohutný »Hooge sluis« vedoucí přes řeku Amstel o 35 mohutných obloucích, z nichž 11 zřízeno je tak, aby i největší koráby jimi proplouti mohly. Rovnoběžně s průplavy táhnou se hlavní třídy, dotýkajíce se oběma konci zálivu mořského, a spojeny jsou na vzájem přímými ulicemi příčr. 1852 Louis Royer zhotovil, Thorbeckeplein s pomníkem van Thorbeckovým, Leidscheplein, největší pak jest Frederiksplein s krásnými sady; krásné procházky poskytuje Vondelspark zaujímající 15 *ha* výměry. Jakož pak obchod a plavba mají pro A. největší význam, věnována již ode dávna přístavu svědomitá pozornost a péče. Celá sev. strana A-u podél Y tvoří ohromné kotviště s průměrnou hloubkou 12 *m*; rovnoběžně s pobřežím táhnou se mohutné náspy 390 *m* a 520 *m* dlouhé, kteréž oddělují od moře rozsáhlé nádržky Oosterdok (viz příl.) na východě a Westerdok na západě (každá z nich může pojmouti na 1000 lodí) a chrání zároveň město před přívalem mořským. Na východ od velkého přístavu rozkládá se Entrepotdok, přístav svobodný s rozsáhlými skladišti, a slavná, stará loděnice říšská. Spojení mezi chobotem Y a jezerem Zuiderským udržuje průplav Pampus; ale jeho nepatrná hloubka, které během času stále ubývalo, za-

vdala příčinu ke stavbě severohollandského průplavu (1819—1825) 93 *km* dlouhého. Tento však nestačil zase pro veliké koráby námořní a následkem toho otevřen byl r. 1876 nový průplav vedoucí přímo na záp. nejkratší cestou k Severnímu moři, a tudy mohou nyní i největší parolodi veplouti až do města a zakotviti bezprostředně u skladiště. Za přístavních staveb byl také chobot Y značně zúžen, čímž město získalo na 5000 *ha* půdy, a zbudováno již v místech oněch ústřední nádraží. Poněvadž voda z Y, kam moře stále vniká, není pitelna, přivádí se ohromným podzemním vodovodem (od r. 1854) potřebná voda z okolí haarlemského, a r. 1888 dokončena nová vodárna, kteráž obrovskými tlakostroji rozvádí po městě čištěnou vodu z řek Amstel a Vecht. Vynikajícími budovami není A. v poměru k jiným velikým městům právě bohat. Chrámů počítá se zde více než 100, z nichž většina je protestantská, potom 18 katolických, 1 anglickopresbyteriánský, 1 anglickoepiskopální, 1 kvakerský, 5 jansenitských, 2 mennonitské, 1 remonstrantský, 1 armenský a 1 řeckopravoslavný. Architektonicky vynikají: »Oude Kerk« (starý chrám sv. Mikuláše, plán č. 6.) ze XIII. stol., zbudovaný ve slohu gotickém; má dvoje varhany, zvonkovou hru, staré malby na skle a náhrobky námořních hrdin Heemskerka a van der Hulst; »Nieuwe Kerk« (nový chrám, sv. Kateřiny, plán č. 7.) na Damu, krásná stavba z pozdní doby gotické, dokončená r. 1414 a obnovená po požárech r. 1421 a 1645, kdež odpočívají de Ruyter, van Galen, Kinsbergen, van Speyk a básník Vondel; »Wester Kerk« (záp. chrám, na plánu č. 21.) s věží 95 *m* vysokou. Mimo to má A. 9 synagog, z nichž největší a nejkrásnější je portugalská z r. 1670, napodobená dle chrámu Šalomounova v Jerusalemě. Ze světských budov připomenouti dlužno: Královský palác (het Paleis, viz přílohu, na plánu č. 10.), bývalou to radnici, vystavěnou od Jakoba van Kampen v l. 1648—1655; obrovská budova tato z černých kvádrů spočívá na 13.659 kolech, zřízena byla za palác od krále Ludvíka Bonaparta r. 1808 a vyzdobena uvnitř malbami předních mistrů, vzácnými sochami a řezbami; hlavní síně vyloženy jsou vesměs mramorem, zejména pak vyniká veliká síň poradní, 36 *m* dlouhá a 18 *m* široká, jedna z největších v Evropě. Také zevnějšek ozdoben jest uměleckými reliefy. Nyní sídlívá zde královská rodina každoročně osm dní. Bursa, dokončená r. 1845, s krásným ionským sloupovím, která však za nedlouho musila ustoupiti budově nové, mnohem rozsáhlejší (plán č. 3.), říšské museum (plán č. 8.), musea Fodorovo a Hoopovo, Trippenhuis, kdež dříve byly uloženy sbírky říšského musea, radnice (plán č. 13.), justiční palác (plán č. 12.), budovy admiralitní (plán č. 9.) a poštovní, dům bývalé společnosti východoindické, arsenál (plán č. 16.), palác průmyslový (Paleis voor Volksvlijt, v příloze a plán č. 11.), zbudovaný v l. 1855—64, s nádhernou kupolí 57 *m* vysokou, nizozemská banka, námořní škola, umělecká akademie a nová síň koncertní. Bývalé hradby, jež město vůkol obkličovaly, jsou nyní zrušeny a proměněny v sady; se strany pozemské přicházelo se do města osmi branami, z nich však zbyla na naše dny pouze jediná, t. zv. Muiderpoort. Ačkoli pak A. sám není opevněn, přece zůstává hlavní zbrojnicí Hollandska, neboť přístup k němu hájen je pasem tvrzí a pevností, a mimo to možno jej pomoci umělého zatopení učiniti nepřístupným. Počet obyv. r. 1887 obnášel 390.016; většina jeho přiznává se k náboženství protest., skoro dvě pětiny jsou katolíci, počet židů páčí se na 30.000. Hlavním zaměstnáním jeho je průmysl a obchod; v činnosti průmyslové zaujímá přední místo broušení diamantů (4 velké brusírny parní, mnoho menších), kteréž zde spočívá většinou v rukou židovských; ve velkých rozměrech provozuje se také raffinování cukru, pivovarství a stavba lodí, ostatní pak ruch průmyslový zastoupen je továrnami na stroje, tabák a doutníky, kovové zboží, kůže, čalouny, látky hedvábné, vlněné i bavlněné, porculán, lihoviny, voňavky, nástroje chirurgické a hudební, astronomické hodiny; mimo to pracují tu rozsáhlé přádelny, slevárny na železo a měď, dílny na zboží zlaté i stříbrné a j. Jakožto místo obchodní a přístavní zaujímá A. jedno z předních míst v Evropě a jest hlavním tržištěm pro kávu, cukr a jiné zboží osadní. Roku 1886 připlulo sem 1576 lodí s obsahem 2,692.162 m^3 a vyplulo odtud 1577 lodí s 2,709.636 m^3, obchodní pak loďstvo samého A-u obnášelo 128 lodí o 125.534 tunách, z čehož bylo 46 parníků o 77.239 tunách. Vedlé kávy a cukru objevují se na trhu amsterdamském u velkém množství čaj, cín, kůže, rýže, bavlna, vlna, tabák, luštěniny, obilí, konopě, indych, mouka pšeničná i rýžová, petrolej, tuk, uhlí, sůl a j. Vedlé tohoto zboží většinou zámořského soustřeďuje se zde také obchod z celého Nizozemska a posílá sem máslo, sýr, vlnu a j. výrobky hospodářské. Bursa amsterdamská je první bursou pro zboží v Evropě a vládnouc ohromnými jistinami peněžními, zaujímá též přední místo mezi bursami peněžními, hledíc si pilně skutečného prodeje státních papírů, hlavně hollandských, rakouských a ruských. Každoročně její dražby na javskou kávu rozhodují v polovici Evropy o ceně zboží tohoto; v té příčině má na bursu rozhodující vliv nizozemská obchodní společnost (*de Neederlandsche Handelsmaatschappij*), založená roku 1824 a vládnoucí kapitálem 36,000.000 zl. Část zboží osadního skládá se sice také v Middelburgu a Rotterdamě, v Dortrechtě a Schiedamu, ale hlavní proud směřuje do A-u. Roku 1882 došlo z Východní Indie 711.454 balíků kávy (po 95¼ *kg*) a prodáno od výše uvedené společnosti 491.000 balíků v ceně 30,000.000 zl. Cukru přivezeno z kolonií téhož roku 27,000.000 *kg* a vyvezeno 14¼ mill. *kg*, za to však vývoz raffinovaného cukru obnášel 63,000.000 *kg*. Obilí a semen přišlo r. 1882 na zdejší trh 295.652 tuny, bavlny r. 1881 77.250 balíků. Z četných ústavů peněžních, kteréž obchod vydatně podporují,

stojí v popředí nizozemská banka (založena r. 1824 na místě slavné girobanky) s kapitálem 15 mill. zl., jež provozuje obchody diskontní, směnečné, půjčovní, zástavní a vydává bankovní poukázky; dále mají zde sídlo své nizozemskoindická banka s kapitálem 11,500.00 zl., banka amsterdamská s 5,500.000 zl. akciového kapitálu a j. Vedlé nich trvají obchodní společnost západoindická, různé velké společnosti akciové, pojišťovací a j. Kommunikaci má **A.** velmi výhodnou; pravidelné spojení paroplavební udržuje se se všemi čelnějšími přístavy v Evropě, na souši pak má již od r. 1843 několik tratí železničních. Vědy a umění byly již ode dávna v **A**-ě se zálibou pěstovány. Z ústavů vědeckých uvádíme královskou akademii věd (plán č. 1.), universitu, kteráž z dřívějšího Athenaea (plán č. 2.) se vyvinula (mimo to trvá tu již z dřívější doby svobodná křesťanská [protestantská] universita), bohatou zoologickou zahradu s aquariem, anatomickým museem a velkými sbírkami přírodnin, zahradu botanickou (pl. č. 5.), proslulou hlavně pěstováním rostlin tropických, museum ethnografické, jež obsahuje jmenovitě hojnost předmětů východoindických, japonských i čínských a má bohatou knihovnu, společnost »Felix meritis« (od roku 1777) se sbírkami fysikálními, odlitky a j. společnosti zeměpisnou a archaeologickou se sbírkami starožitnin, zemědělskou společnost, výtečnou školu plaveckou, hvězdárnu, semináře bohoslovecké a učitelský, gymnasium, 3 reálky (jedna pro dívky), obchodní akademii, průmyslovou školu pro dívky (Industrieschool voor de vrouwelyke jeugd), kreslířskou školu pro umělecký průmysl, školy odborné atd. Z ústavů uměleckých přední místo zaujímá říšské museum (*het Ryksmuseum*); sbírky jeho do nedávna uloženy v neúhledném Trippenhuisu, ale od r. 1886 přeneseny jsou do nové, nádherné budovy, vystavěné od Cuypersa ve slohu starohollandském, kteráž nejslavnější musea v cizině zastiňuje; v obrazárně jeho zastoupeni jsou mistři prvního řádu, jako Rembrandt, Hondekoeter, Ruisdael, van der Helst, Jan Steen, Huysum, Du Jardin, Weenix, Berchem, van de Velde, Rubens, Hobbema a j. Vedlé něho důležita jsou říšská akademie umění výtvarných, museum van der Hoopovo (od 1854) a museum Fodorovo (od 1860) s bohatou sbírkou oceloryttn, historická gallerie malířské společnosti »Arti et amicitiae« a mnohé vynikající sbírky soukromé. **A.** má tři hl. divadla, několik divadel pro lid a mnohé společnosti hudební. Odobročinné ústavy jest svědomitě postaráno; většina jich má zvláštní své budovy a již r. 1792 měly přes 2,000 000 zl. příjmů. Důležitější z nich jsou: Zaopatřovací dům pro staré muže a ženy, společnost pro obecné dobro (Maatschappij tot nut van 'talgemeen), trvající od r. 1784, jež má odbory po celé zemi a pečuje hlavně o vzdělání nižších tříd, »Zeemanshoop« ku podpoře vysloužilých námořníkův a jejich rodin, sirotčince, chudobince, ústavy pro slepce a hluchoněmé, nemocnice, polepšovací ústavy a j. V **A**-ě sídlí soudní dvůr prvé instance, soud obchodní a smírčí, námořní velitelství pro Zuiderské jezero, cizí konsuláty, ředitelství národní banky, generální ředitelstvo státního dluhu a j. menší úřady. Okolí města neposkytuje půvabu, neboť jest nad míru jednotvárné, ačkoli v nejnovější době četnými villami se pokrývá. — Dějiny. **A.** vznikl z rybářské vesnice, při níž ve století XIII. založen byl hrad. R. 1201 obdržel práva městská a roku 1311 připadl hrabatům hollandským, načež během XIV. stol. vzrůstal hlavně stěhováním brabantských kupců. Ku konci stol. XV. čítal již na 2500 domův a na obranu proti Utrechtským byl r. 1482 ohrazen. Za času reformace trpěl velice bouřemi náboženskými. Veliký vliv na vzrůst **A**-u mělo povstání Nizozemska proti Španělům (od 1566) a výnos Filipa II., kterým bylo kupcům hollandským zakázáno odebírati indické zboží v Lisaboně, čímž byli Holanďané donuceni zříditi si přímé spojení s Indií. Když r. 1585 padly Antverpy do rukou španělských, vystěhoval se veliký počet vážených občanů, kupců a dovedných řemeslníků, pro víru stíhaných, ze země a nalezl v **A**-ě útočiště. Od té doby počíná největší rozkvět města; hradby jeho musily se stále rozšiřovati a v XVII. stol., kdy bohaté državy ve Východní Indii povýšily Holland za první moc koloniální, a lodstvo hollandské se slavnými hrdiny Ruyterem a Tromperem v čele ovládalo moře, byl **A.** nejen prvým obchodním městem na zeměkouli, ale také sídlem věd a umění. Veškeré pokusy nepřátelské zmocniti se města byly v čas zmařeny. Od poč. XVIII. st. počal **A.** klesati; neustálými válkami s Anglií a Francií země zchudla, hl. město pak trpělo konkurrencí obchodníkův anglických a měst německé Hansy. Hrozivý útok Ludvíka XIV. r. 1672 uškodil městu jen málo. Nejhorší pohroma stihla je zaniknutím batavské republiky, ačkoli roku 1808—10 byl sídlem krále Ludvíka a r. 1810—13 zaujímal co do velikosti třetí místo v císařství francouzském. Obchod zdejší byl úplně zničen, blahobytu vůčihledě ubývalo, počet obyvatelstva klesl na 180.179 hlav a teprve po pádu Napoleonově opět se **A.** zotavil. Když r. 1831 Belgie se odtrhla od Hollandska, nedoznal tím žádné újmy, ano obchodní jeho význam stále se povznáší. **A.** jest rodištěm mnohých slavných mužů; pocházejíť odtud dějepisci Jan Wagenaar a Geraert Brandt, básník a historik Hoeft, filosof Spinoza, přírodozpytec Swammerdam, básník Bilderdijk, státník van Beuningen, admirálové Heemskerk a van der Hulst a hojný počet proslulých malířův. Od r. 1656 požíval zde pohostinství náš Jan Amos Komenský a dokonal zde také život svůj 15. listop. 1671. Štolba, **A.** v »Květech« r. 1883; van der Vijver, Geschiedenkundige beschrijving der stad **A.**, 4 sv. (Amst. 1844); Ter Gouw, Geschiedenis van **A.** (t. 1880).

2) **A.**, jméno mnohých měst a obcí ve Spojených Obcích severoamerických; nejdůležitější z nich jest město ve státě Novém Yorku, hrabství montgomeryjském, 46 *km* severozápadně od Albany nad řekou Mohawkem,

průplavem k jezeru Erie a při dráze utickoshenectadské, s 11.700 obyv., akademií, továrnami a čilým obchodem se sýrem.

3) A. Nový (New-A.), přístavní město v anglické Guayaně v Jižní Americe, jihových. od Georgetownu, při ústí řeky Berbice; hájeno jest tvrzí sv. Ondřeje, má na 5000 obyv. a missijní stanici pro černochy.

4) A., jméno četných ostrovů, z nichž největší jest **A.** Nový (New-A.) v Indickém oceáně mezi mysem Dobré naděje a Austrálií, na 37° 58′ 30″ j. š., 77° 30′ v. d., 32 *km* dlouhý, s vyhaslou sopkou (870 *m*) a horkými prameny; jest neobydlen. Náleží Anglii a podléhá anglickému guvernéru na ostrově Mauritiu.

Amsterdamský skot, plemene *bos primigenius*, ze všeho skotu v Hollandsku nejdojnější a největší, rozšířen od Amsterdamu až k Enkhuizám. Barvy jest černobílé. Živá váha 600—700 *kg*, býků vytučených až 1000 *kg*. Dojivost průměrná 3000 *l*, též až 7000 *l*. Mléka užívá se k výrobě »sýra edamského«. *Dpl.*

Amstetten, městys dolnorakouský na řece Ipse a na drahách cís. Alžběty a Rudolfově, 47 *km* od Lince (jihových.), sídlo okresního hejtmanství a soudu, s 1727 ob. (1880). V dějinách znám jest bitkou dne 5. listop. 1805, v níž Murat na hlavu porazil rakouskoruský zadní voj pod Bagrationem a tím Francouzům otevřel cestu do Vídně. — Amstetský soudní okres má 17.455, okr. hejtmanství 88.286 obyvatelů (1880).

Amtmann, v něm. právu veřejném dříve název úředníků zeměpanských vůbec; ve středověku název vyšších úředníků (ministeriálů) lenních. V naší době zůstal titul ten v některých státech německých, jako v Bavorsku (*Bezirks*-**A.**), Badensku, Lippe, Oldenburku, Valdeku, Vestfálsku, Nassavsku a Virtembersku úředníkům správním. Někde (na příklad v Prusku) udržel se název ten i u pachtýřů, správců státních domén. Obdobně sluje v Dánsku a Norsku správní orgán okresní amtmand. Srv. Landamman. *Tkl.*

Amtsanwalt sluje v Německu úředník státního zastupitelstva, přidělený soudu první instance (*Amtsgericht*) a soudu kmetcímu čili přísežných (*Schöffengericht*) a zastupující u těchto soudů veřejnou žalobu. **A.** nemusí míti způsobilost k úřadu soudcovskému jako státní zástupci u říšského soudu, u vrchních zemských, krajinských (*Landgericht*) a porotních soudův, a nesmí se účastniti přípravného řízení při trestných činech, jež nespadají pod příslušnost soudů přísežných (§. 143., 146. něm. organisace soudní ze dne 27. ledna 1877).

Amtsbezirk jest v pruských provinciích název okresů samosprávných neb obvodů správy zeměpanské, které objímají z pravidla několik obcí a obvodů statkových, jež polohou svou neb i jinými zájmy místními (silničními, školskými, kostelními a j.) spojeny jsou a správu místní na svůj náklad vésti mohou. V podrobnostech jsou v jednotlivých provinciích četné odchylky. V Hannoversku, Porýnsku (t. zv. *Bürgermeisterei*) a Vestfálsku jsou to obvody samosprávy i státní správy; v Poznaňsku a Šlesvik-Holštýnu okresy státní správy; ve východních provinciích pruských tvoří střední svazky mezi krajem a obcemi. Orgánem usnášejícím se jest výbor okresní (*Amtsausschuss*), orgánem výkonným starosta (*Amtsvorsteher*), jemuž v Nassavsku přidružena jest zvláštní rada okresní. *Tkl.*

Amtscorporation (*Amtskörperschaft*) jest ve Virtembersku samosprávný orgán utvořený z obcí patřících k okrsku politického správního úřadu I. stolice (*Oberamt*). Opatřuje z vlastních prostředků společné potřeby celého okresu (cesty, mosty, zdravotnictví, chudinství, náhrady za poskytnuté ubytování vojska a připřeže a pod.). Rozvrhuje též státní přímé daně (pozemkovou, domovní a živnostenskou) na jednotlivé obce svého okresu a ručí státu za jejich dobytí. **A.** zastoupen jest zastupitelstvem (*Amtsversammlung*) skládajícím se ze zástupců volených od jednotlivých obcí. *Vk.*

Amtsgemeinderäthe slují v Lippe okr. shromáždění zástupcův obcí a velkých statků, která s amtmanny (v. t.) spolupůsobí ve správě místní (policejní, silniční, chudinské a j.). *Tkl.*

Amtsgericht (obvodový soud) sluje v Německu soud první stolice, náležející k soudům jednotlivým, protože z pravidla rozhoduje tu jediný soudce (*Amtsrichter*). Příslušnost **a**-u vztahuje se: 1. Na všechny soukromoprávní spory majetkové, jejichž předmět nepřesahuje cenu 300 marek. Hodnotu věci sporné určuje tu soudce pravidelně dle volné úvahy. Některé spory však, jako manželské a spory o náhradu proti říšským úředníkům pro překročení moci úřední, náležejí před soud krajinský (*Landgericht*). Nehledě k hodnotě věci náležejí před **a.** některé spory vyžadující rychlého řízení nebo zvláštních znalostí místních, jako spory nájemné, pak námezdní, čelední a spory o práci, pokud poměr příslušný trvá, spory mezi cestujícími a hostinskými, povozníky, lodníky, výpravčími vystěhovalců v přístavech nebo živnostníky; spory o vadách dobytka a škodách zvěří způsobených, nároky z nemanželského souložení. **A.** jest dále příslušným pro řízení vyzývací (*Aufgebotsverfahren*) a upomínací, pro pojištění důkazu (na věčnou paměť), je soudem smírčím, vykonávacím (exekučním), zvláště při prozatímních opatřeních (obstávce, sekvestraci atd.) a soudem konkursním; spory v konkursu vznikající řídí se však obyčejnými pravidly o příslušnosti. Druhou stolicí pro **a.** jest civilní komora soudu krajinského. 2. V nesporném řízení jest **a.** příslušným k prohlašování za šílené a marnotratníky; dále ve věcech poručenských, hypotečních atd. 3. V trestních věcech může trestní komora zemského soudu na **a.** přenésti celé vyšetřování nebo některé úkony vyšetřovací; při přestupcích a přečinech trestaných vězením do 3 měsíců nebo pokutou do 600 marek může soudce (*Amtsrichter*) vydati k písemnému návrhu amtsanwalta trestní příkaz (mandát); o přestupcích, kde obviněný byl předveden a se přiznal, může se svolením státního zastupitelstva rozhodo-

Č. 236. Řeka Amu u pevnosti Kerky.

vati sám; podobně může mu zemské zákonodárství přikázati rozhodování o pychu polním a lesním; o jiných přestupcích a přečinech rozhoduje v soudu kmetcím čili přísežných (*Schöffengericht*) s 2 soudci z lidu (přísežnými, kmety) při hlavním líčení, kdežto vyhledávání a jiné úkony kromě hlavního líčení provádí sám. *Hst.*

Amtshauptmannschaft, v království Saském státní úřad správní I. stolice, mající v čele zeměpanského úředníka (*Amtshauptmann*). Okres úřadu takového jest zároveň okresem orgánu samosprávného, zastoupeného okres. zastupitelstvem (*Bezirksversammlung*), skládajícím se ze zástupců velkých poplatníků, měst a venkovských obcí. Zastupitelstvo to vede správu jmění okresního a volí výbor okresní (*Bezirksausschuss*), skládající se z 8 členů, jenž pod předsednictvím amtshauptmanna rozhoduje v mnohých důležitých věcech státní správy i správního soudnictví. **A.-ů** jest v Sasku celkem 24 a jsou podřízeny 4 krajským úřadům (*Kreishauptmannschaft*), při nichž působí jako samosprávné sbory II. stolice t. zv. krajské výbory (*Kreisausschuss*) od jednotlivých okresních výborů volené. *Vk.*

Amtsrath jest v některých státech německých (v Oldenburku a j.) název shromáždění zástupců obcí a velikých statků, které vedlé státního amtmanna jest povoláno k spolupůsobení v majetkové správě okresní. Podobnou funkci má dánský amtsraad. Jinde (na př. v Prusku) jest to titul správců nebo pachtýřů státn. domén. *Tkl.*

Amtsrichter viz Amtsgericht.

Amtsvorsteher jest v t. zv. provinciích krajského řádu pruského z r. 1872 (Branibory, Pomořany, Sasko, Slezsko, Západní a Východní Prusko) název starosty okresu (amtsbezirku v. t.). Do příslušnosti jeho spadá v oboru přeneseném místní okres. správa policejní, v oboru vlastním správa okresních kommunikací a j. Jmenován bývá vrchním presidentem provincie k návrhu krajského sněmu (*Kreistag*). Jemu po boku stojí co orgán usnášející se a dozorčí okresní výbor (*Amtsausschuss*) sestávající ze zástupců obcí a velkostatků v okresu jsoucích. **A.** jest z úřadování svého zodpovědno král. radě zemské (*Landrath*). *Tkl.*

Amu, řeka afr., viz Volta.

Amu (zv. obyč. Amu darjá, Gihon, ve starověku *Oxus*, u Arabů *Ḏjajhún*, u Číňanů *Fat-su* nebo *Vei*), veletok ve střední Asii, vzniká soutokem řek Murgábu a Pandže. Prvá z těchto řek temení se z jezera Kul-i-Pamír-churd na vysočině Pamírské ve Vachánu (ve výši 4145 *m* nad mořem), obtéká směrem sev.-vých., potom sev. a záp. planinu Pamírskou a spojuje se po toku 422 *km* dlouhém s Pandžou, která nedaleko pramenů jeho se prýští, ale směřuje podél sev. svahu pohoří Hindukušského k jihozáp. Od soutoku obou těchto

řek u místa Kila Vamar dostává se veletoku jména **A.**, načež teče směrem sev.-záp., potom jihozáp., záp. a posléze od ústí Akseráje obrací se opět k sev.-záp., kteryžto směr až na malé odchylky zachovává celkem až k ústí svému. (Na obr. č. 236. představen je **A.** u pevnosti ruské Kerky.) U Nukusu rozštěpuje se ve tři mocná ramena, z nichž západní dvě Ulkun darjá a Taldik vlévají se přímo do jezera Aralského, východní pak, jménem Kuvanš Džarma, ústí do Ajbúgírského jezera, které však s Aralským jezerem souvisí. Ohromné toto bažinaté delta, 150 *km* zšíří, porostlé jest rákosím a pokryto četnými, mělkými jezery. Ve starém a středním věku až do stol. XVI. zatáčel se **A.** před nynější deltou k jihozáp. a odváděl vody své do moře Kaspického, ano r. 1879 prohlásila vědecká kommisse ruská na základě zpráv historických, domácí tradice i poměrů půdy, že řece té dán nynější směr způsobem umělým. Staré toto koryto zvané Uzboj je dosud zcela zřetelno mezi jezerem Sary-Kamyšským a mořem Kaspickým. Nicméně Lessar r. 1881 a Konšin r. 1884 odporují tomuto mínění tvrdíce, že Uzboj je pouze zbytkem předvěkého průlivu, který spojoval moře Kaspické a Chovaresmijské, jehož zbytkem je jezero Sary Kamyš, a do něhož se **A.** dříve vléval. Délka toku jeho udává se různě od 1700—2200 *km*, úvodí pak jeho páčí se na 440.000 km^2; na středním toku je průměrně 360—370 *m* široký a 2—8 *m* hluboký. **A.** přivádí do jezera Aralského veliké množství vody (3000 m^3 za vteřinu), zejména z jara, kdy část proudů svých vysílá také ještě do starého řečiště. Na horním a středním toku má hojnost přítoků, na dolním však nepřijímá ani jediné řeky; po pravé straně spějí k němu Vančáb, Malý Surcháb, Vachš (Velký Surcháb), Káfirnahán, Surchán, Šírábád darjá a Zaraffšán, který však nedaleko od **A.** v poušti zaniká. Na levém vlévají se do něho Kokša a Akseráj čili Kundus; s hor afgánistánských směřuje sice značný počet řek k **A.**, jako Chulm, Balch, Sarypul, Nari a Murgáb, ale zanikají v pustině, dříve než k němu dospěly. Význam **A.** pro krajiny, jimiž protéká, zejména na středním a dolním toku, je ohromný; síť přirozených i umělých průplavů rozvádí vodu jeho do okolí ke zúrodňování stepi, a sev. kraje chanátu chívského jsou jenom tomuto zavodňování zavázány za bohatou svou úrodu. Větší část toku jeho dostala se od šťastné výpravy chívské roku 1873 ponenáhlu v moc Rusů, kteří důležitost jeho dobře pochopili a zavedli po něm roku 1886 paroplavbu až k Chódža Sáli. Celá řada vědeckých badatelů prozkoumala jeho tok a konány také již přípravné práce, aby řeka byla odvedena do starého řečiště a zjednána tím způsobem pohodlná cesta do střední Asie, avšak z mnohých stran prohlašuje se, že úmyslu toho nelze provésti, poněvadž spád ve starém řečišti obnáší pouze 0·15 *cm* na 300 *m* délky. Poněvadž pak nyní jest dokončena zakaspická dráha železná, možno, že ku provedení záměru toho vůbec nedojde. U Čárdžuje přepásán jest **A.** mohutným mostem dráhy zakaspické, nejdelším na světě. — Труды аму-дарьинской экспедиціи, 4 sv.; Лессаръ: Юго-западная Туркменія etc., s mapou, Petrohrad 1885; Lenz, Unsere Kenntnis über den früheren Lauf des Amu Darja (Mém. de l'Acad. des sciences de St. Petersbourg XVI., 1870).

Amu Darjá, území ruské v generální gubernii turkistánské ve střední Asii, prostírá se mezi Aralským jezerem na sev., řekou Amu na záp., chanátem Buchárou na jihu a územím Syr Darjá na vých., zaujímajíc rozlohu 103.535 km^2 s 222.200 obyv. (1883). Povrchem půdy je celý kraj tento pouze step nebo poušť, maje úrodnou půdu jenom při řece; z obyvatelstva pak, jež skládá se z Uzbeků, Sartů, Karakalpaků, Ata-Turkmenů, Kirgizů, nečetných kozáků a Rusů, je pouze asi $^1/_{20}$ usedlá, ostatní pak kočují se stády svými s místa na místo. V moc Rusů dostalo se území toto r. 1873 následkem výpravy chívské; sídlem správy je Petro-Alexandrovskoje na ř. Amu; dále pak Šurachán na jihu a Čimbaj v deltě řeky Amu jsou středem jednotlivých okresů.

Amuhea viz Amytis.

Amúku (Amiku), nevelké jezero v britské Guayaně (Již. Amerika) na planině mezi řekami Rupununi a Parimou, jež za deštivého počasí rozlévá se po všem okolí. Jest to ono Parimské jezero (Paranà Pitinga) čili Mar del Dorado, v jehož okolí obrazotvornost dobrodruhů XVI. stol. za doby Alžbětiny hledala báječné Eldorado a zlaté město Manou.

Amul viz Amol.

Amula, též ama, slula u starých křesťanů nádoba, v níž chováno bylo na oltáři víno od věřících obětované, prve než bylo do kalichů nalito, a, jak se zdá, také olej a voda. Vyobraz. č. 237. představuje **a**-lu, na níž zobrazen jest Kristus vracející zrak člověku od narození slepému (evang. sv. Jana 9., r. a n.). Některé kostely měly **a**-ly z drahých kovů zhotovené (ze zlata, stříbra, drahokamy posázené) a velikostí svou se vyznamenávající. Na místo **a**-l nastoupily později menší nádobky, *urceoli* neb *ampullae* (v. t.) zvané, naše mešní konvičky. (Srovn. Kraus: Real-Encyclopaedie der christlichen Altertümer, I., str. 48. až 49.) *red.*

Č. 237. Amula.

Amulet, lat. *amuletum*, slovo etymologicky neznámé, pokládané obyč. za arabské, vzniklé

z *hamálet* (Hammer) nebo *hamáil*, pl. k sg. *himálet* (Dozy), jež znamená původně řemen, na který se zavěšoval meč, v pozdní arabštině španělské i šňůru z palmových vláken, na níž se nosí pouzdro s malým koránem; z toho ovšem snadno pojem **a**-u mohl se vyvinouti, kdyby etymologie tato jednak filologicky (*amulet*, *hamáil*), jednak historicky nebyla nemožnou. Vyskytáť se slovo to u Římanů již za doby Varronovy jako zcela běžné, kdežto za středověku nikde ani v arabštině, ani v latině a románštině se nenalézá, tak že teprve asi humanisty bylo vzkříšeno. Jest tedy nejspíše původu latinského. — **A.** jest kouzelný prostředek vyrobený z nejrozmanitějších přírodních látek, jenž má chrániti proti všelikým zlům, zvláště proti nemocem, všelikým pohromám a neblahým vlivům démonův a zlých kouzelníků; řídčeji jen má též positivní úlohu, aby držiteli jeho pomohl k nějakému prospěchu. Užívání **a**-ů zasahuje až do dob předhistorických, z nichž nalezly se **a**-y z kosti, hlíny, kamene i bronzu; též **a**-y praobyvatelův amerických nalezeny v nejnovějších dobách. Z pravidla nosí se **a**-y na těle, zavěšeny na krku jako škapulíře, jako náušnice, náramky a p. V míře velmi rozsáhlé užívalo se **a**-ů v Chaldei a v Assyrii. Jako v magii vůbec byli i tu učiteli a předchůdci Semitův Akkadové, a všecky chaldejské **a**-y popsány formulemi v jazyku akkadském, až na málo výjimek opatřených nápisy semitskými. Byly různé: proužky nějaké látky popsané formulemi, připjaté k šatům anebo k domácímu nářadí, kamenné **a**-y, do nichž vryty obrazy božstev a kouzelná slova, hliněné sochy bohů, které měly zažehnati zlé mocnosti a j. Témuž účelu sloužila snad i válcovitá pečetítka. Vedlé Chaldeův užívali **a**-ů hlavně Egypťané. U nich měly účel chrániti buď živé (před nemocemi, uštknutím hada a j.) nebo mrtvé, jejichž mumie měly býti chráněny před upíry či duchy odsouzenců, kteří by je jinak mohli zaujmouti a tím jejich klid znepokojovati. Byly to buď proužky papyrusové, které se nosily na těle buď prostě nebo svinuté a uzavřené v pouzdře, nebo rozličné neživé předměty, proměněné v **a**-y tím, že nad nimi vyslovena byla formule kouzelná. Velmi často naskýtají se **a**-y v podobě brouka chepera (*scarabaea*) z tvrdého kamene, do něhož vryta závěrečná formule XXX. kapitoly »knihy mrtvých«. Též Židé užívali **a**-ů, a to kamenné podoby domácích bůžků, magickými formulemi popsané lístky, kovové destičky, drahokamy a j. Dílem jako ozdoby, dílem jako kouzelné prostředky nosily židovky rozličné **a**-y, poloměsíčky, malá slunce, hady, gemmy a p. I u obou klassických národův **a**-y značně se rozšířily. Řekové užívali jich zvláště proti čarám zlých očí (uhranutí), a sice hlavně železných, t. zv. samothrackých kruhů; Římané pak měli zvláštního boha, *deus fascinus*, proti očarování, jehož symbol (*fascinus*, *fascinum*, *servatorium*) jim sloužil za **a**. Hlavní však ochranou byl jim *phallus*, jejž děti nosily na krku, jenž malován nade dvéře atd. Později Římané přijali od Egypťanů scarabaea, jehož tykadlům zvláště přičítali velikou moc; jinak používali prstenů ze hřebíků z šibenic, šípků z pazourků předhistorických dob, ve zlato zasazených kořínků a j. Mnoho prostředků vyčítá Plinius, Nat. Hist. kn. 30. Tyto rozličné pohanské a židovské **a**-y zavdaly též podnět ku křesťanským. Již sv. Jeronym, Anastasius a j. stěžují si na vzmáhající se pohanskou tuto pověru a synoda laodicejská (mezi 343—381) zapovídá všelikým klerikům zhotovovati **a**-y. Třeba však rozeznávati vlastní **a**-y od upomínek na jisté výjevy z dějin církevních a spásy, tedy dovolených eukolpií, fylakterií a medaillí (jsou zde s pozůstatky svatých, třískami sv. kříže a t. p.). Vlastní **a**-y, proti kterým horlili církevní spisovatelé i sněmy, rozlišovati lze v **a**-y původu pohanského a v **a**-y původu židovsko-kabbalistického. Ku prvé třídě náleží část abraxasů (v. t.), zvláště nepravé, pak mince s obrazem a nápisem Alexandra Velkého, s monogramem Kristovým a jinými symboly. (Obr. č. 238. představuje medaillonek s monogramem Kristovým, jaké ze zlata nebo stříbra

Č. 238. Amulet křesťanský

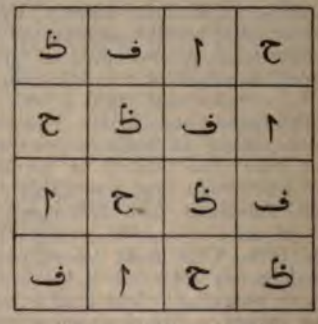

Č. 239. Amulety pohanské.

se zhotovovaly a na druhé straně nezřídka podobiznou zdobývány bývaly.) Židovsko-křesťanské **a**-y jsou na př. různé měděné čili stříbrné plátky s rozličnými nápisy. Užívání **a**-ův udrželo se přes zápovědi koncilií a

synod až po dnešní dobu. Takovéto prostředky byly a jsou částečně ještě pentagramy (✡), rozličné medaille, obrázky, korálky a j. Větší ještě měrou nežli židé doby talmúdické nosí a-y muhammedáni. U těchto jsou to kroužky, kameny, proužky papíru, popsané slovy koránu, všelikými formulemi kouzelnými a j. U Arabů jsou a-y původu pohanského, nicméně v islámu velmi oblíbeny. Nalézáme je všady, kde má zlo nějaké se odvrátiti na obydlích, zvířatech a p. Hlavně však užívají ochrany jejich lidé. Ve smyslu islámu samého jest tu a-em malý korán uložený v pouzdru hedvábném nebo koženém, zavěšený s plecí (viz vyobr. č. 239.), celý, jednotlivé súry neb i jednotlivé verše jejich napsané na papíru vloženém do kůže nebo sametu, nebo konečně jen některé z 99 krásných jmen božích (na našem vyobr. v magickém čtverci jméno *hâfiẓ* = ostříhající). Konečně užívá se i jmen (po případě jejich číselné hodnoty) slavných prorokův a světců. Zavěšen bývá a. taký kolem šíje, neb upevněn na rameni neb na noze. Jména jeho v islámu jsou *hamáil* (závěsek), *ta'wíẓ* (útočiště), *hidžáb* (záclona). Arabové a Peršané zovou a-y též talismany (v. t.). — Srov.: U. F. Kopp, Palaeographia critica (sv. 3.—4.); Reichelt, Exercit. de amuletis; Emele, Über Amulette; Lenormant, Die Magie u. Wahrsagekunst der Chaldäer; Kraus, Real-Enc. d. christl. Alt., 1882, 1 sv. *Dk. S—r.*

Amulius, mythický král albanský, syn krále Proky, zapudil staršího bratra svého Numitora a zmocnil se vlády. Obávaje se pomsty potomků bratrových dal syna jeho na lovu úkladně zavražditi a dceru jeho Reu Silvii učinil Vestálkou. Když však tato porodila blížence Romula a Rema, chtěl A. matku i dítky utopiti. Ale oba chlapci jsou zachráněni a dospěvše svrhli a zavraždili A-ia a dosadili děda svého Numitora na trůn.

Amun, bůh egyptskothébský v. Ammón.

Amunategui Miguel Luis, spis. špan. z Chile, nar. r. 1826 v Santiagu. Maje sotva 18 let stal se professorem jazyka latinského. R. 1848 založil s Lastaniou, prof. práva mezinárodního, list »La Revista di Santiago«. Jmenován byl r. 1853 professorem moderních dějin a literatury americké a zároveň stal se odborným náčelníkem v minist. vyučování. Jako člen strany liberální jmenován byl r. 1876 ministrem věcí zahraničních, jímž zůstal do r. 1879. Pracuje nejvíce společně se svým bratrem Gregoriem, s nímž vydal r. 1850 monografii *Sobre la Reconquista española*, pak r. 1852 román histor.-fil. *Una Conspiracion en 1780*, dílo životopisné *Biografias americanas* a j.

Amur, nejsevernější ze tří asijských veletoků vlévajících vody své do Velikého okeánu. Číňané a Mandžuové jmenují jej *Kuen-tong*, Mongolové *Kara-turan*, Tunguzové přenášejí na celý tok jeho název *Šilka*. Vzpomenuté pojmenování čínské a mandžuské vztahuje se vlastně na A. od ústí Sungari a na tuto řeku, kterou pokládají Číňané i Mandžuové za vlastní pramen A-u. Rusové a s nimi celý svět vědecký pokládají za prameny jeho Šilku s Arguní. Šilka povstává stokem Ononu a Ingody. Obě tyto řeky vyvěrají v hornatině Daurské: ona na svahu jihových. v pohoří Kentejském, tato na straně sev.-záp. Onon pramení na území čínském, hranice ruské překročí pod 49° s. š. a přijav říčku Akšu, stává se splavným i pro větší lodi; minuv potom hornatinu Daurskou v oblouku, spojuje se u města Gorodiščenskoje s Ingodou tekoucí proudem prudkým a mající mnoho ostrůvkův i peřejů. Povaha tato přechází na spojenou Šilku, pročež není splavna pro velké lodi, ale rychle mohutní, přijímajíc s levé strany Nerču, mnoho zlatonosných potoků s Jablonného hřbetu, řeku Černou a Gorbici, odkudž řečiště se šíří a plavba usnadňuje. Při 53° 20' s. š. a 121° 40' v. d. Gr. stéká se pod městem Ust-Strělkou Šilka s Arguní. Pravý počátek této řeky tvoří Kailar (Chailar), jenž vyvěrá na západním úbočí pohoří Chinganského (Gom-me-dšan) a teče brzy řečištěm hlubokým s mnohými záhyby mezi břehy skalnatými, brzy rovinou ve směru celkem záp. Blíže hranic ruských nad Abagalujem obrací se tok velkým obloukem na sev.-vých. již pode jménem Arguně a odtud tvoří hranici ruskočínskou; u Curuchatuje točí se na ssvých., kteréžto směr celkem již zachovává až ke spojení se Šilkou. Se hřbetu Chinganského na východě a s Čerčinského na západě přijímá Arguň množství přítoků: v pravo největší jsou Mergen (do Chailara) a Gan, v levo Uroz a zlatonosný Gasimur. Kromě toho jest Arguň v hydrografickém spojení s Kerulenem a Ursunem, z kterýchžto řek první, vznikající na již. svahu hor Kentejských, po dlouhém toku vlévá se do již. kouta jezera Dalajského, druhá, odtok jezera Puirského, do něhož teče s hor Chinganských řeka Chal-cha-gól, padá do Dalaje se strany východní; z jezera pak Dalai čili Kulun táhne se k ohybu Arguně přirozený jakýsi průplav (nazývaný od Rusů *Mutná*), kterým za veliké vody obrací se část vodstva této řeky k jezeru, kdežto odtud množství ryb dostává se do řečiště argunského. — Hned od stoku Šilky s Arguní jest A. tokem mohutným o šířce 468 *m* a hloubce 6·40 *m*, hornaté břehy však zužují na trati od Ust-Strělky až k Albazinu koryto jeho podobné v těch místech rokli; od Albazinu, kdež má šířku pouze 400 *m*, uvolňuje se řečiště A-u, který rozlévá se tam v několik ramen tvoře mnoho ostrovů. Sagajanské útesy donucují potom A. opustiti dosavadní směr východní a obrátiti se na jjvých., což jest počátek velikého oblouku sahajícího od 53° s. š. na jih ke 47½° s. š. a pak na sever zase k 53° s. š. Břehy amurské od útesů zmíněných jsou střídavě rovné a hornaté, posléze pod ústím řeky Kumary vstupuje A. v nížinu; šířka jeho, obnášející při stoku s jmenovanou řekou 800 *m*, roste na 1600 *m* (pod Ajgunem). V nížině otáčí se A. směrem jihových., pak prorývá se valně stísněn v délce 170 *km* pohořím Burejským, jež minuv směrem jižním, přichází

znovu do nížiny, rozlévá se v ramena a otáčí se při 47° s. š. k východu. Od největšího přítoku svého Sungari nabývá **A.** směru sev.-vých., kterýž podržuje až k 51½° s. š. (k jezeru Kizi). Na dráze této ještě jednou tísněn jest horami Stříbrnými (Munku-honko) s levé, pohořím Boki s pravé strany; v nížině zhusta rozlévá se v ramena; kde teče jedním proudem, mívá přes 3000 *m* šířky a pod horami Stříbrnými dokonce 10.000 *m*. Nad hladinu řeky čnějí 3—7 *m* vysoko četné ostrovy; mohutný proud řeky ničí je, ale nové opět nanáší, jež ku podivu záhy pokryjí se rostlinstvem. U Marijinska přibližuje se **A.** prostřednictvím jezera Kisi k moři na 3 míle, dospívá ho však teprve ohybem 40 mil dlouhým. V místech těch zajisté tvoříval **A.** veliké jezero, dokud vody neprolomily si cesty pohořím Tatarským (Sichota-Alin); zbytky jeho jsou jmenované již jezero Kizi, pak Kada a Iome, vesměs na pravém, Udail (Ugdil) a mnoho menších jezírek na levém břehu. V nejdolejší části svého toku ztrácí takřka **A.** povahu řeky; břehy jeho jsou od sebe ve vzdálenosti téměř nedohledné a neustávající vítr zdvihá na něm vlny ohromné. Od Nikolajevska tvoří **A.** široký, ale poměrně mělký liman, kterým ústí do průlivu Tatarského (53° s. š. a 141° v. d.) mezi mysem Tebachem na severu a mysem Pronge na jihu, působě tu mnoho písčin.

Spád **A**-u i pramenů jeho jest plavbě velmi příznivý; hladina Ingody u Čity jest 538 *m* nad mořem, Ononu u Čindantska 580 *m*, Šilky u Nerčinska 444 *m*, u Gorbice 373 *m*, Arguně u Chailaru 572, kdežto výška hladiny **A**-u již u Blagověščenska obnáší pouze 64 *m*. Znamenitou výhodou jest dále veliké bohatství vod. V skutku pak jest **A.** po celé délce své od Ust-Strělky až po své ústí splavným; lodi s ponorem 1½ *m* mohou plouti po řece vzhůru až k ústí Seje, lodi s ponorem 0·6 *m* až po stok Šilky s Arguní, za veliké vody po Šilce a Ingodě až k Čitě; o lepší splavnosti Ononu již učiněna zmínka. Plavba člunem po řece dolů trvá 50 dní, vzhůru 100 dní, parníky plují po proudu 20 dní, proti němu 30 dní. R. 1861 bylo na řece již 14 parníků, počet jejich roste rok od roku; nejvíce však užívá se velikých, dřevěných člunův o nosnosti 25 tun. Venjukov počítá jen ruský podíl na splavné síti amurské na 7000 *km*, podíl čínský bude také velmi značný. Pohříchu lze těžiti ze splavnosti jeho jen krátký čas: bývá u Nikolajevska od konce září do polou května pokryt ledem, liman sám jest prost ledu vždy teprve koncem května; v Marijinsku bývá řeka zamrzlá průměrně 175 dní (od počátku listopadu do počátku května), v Chabarovce (při 48° s. š.) schází led již koncem dubna; přítok amurský Seja zamrzne obyčejně již ve 2. polovici října. Důležitější přítoky **A**-u (od stoku Šilky s Arguní) jsou na levém břehu: Amasar, Oldoj, Seja (čili Zeja), Bureja (Nioman-Bura), Uňma Kur, Gorin (spojený s jezerem Evoronským) a Amguň (s odtokem jezera Čikčagirského); největší z nich jest Seja; na pravém břehu: Albazicha (čili Emuri), Kumara, Gornaja, Ui, Sungari, Ussuri, Dondon a Chur (č. Uchungari); z těchto nejmohutnější jest Sungari, největší přítok **A**-u vůbec, a Ussuri. — **A.** s přítoky svými zaujímá poříčí 2,037.000 *km*², ohrazeně na sev.-záp. Jablonným, na sev. Stanovým hřbetem, na jihových. Bílými horami (Šan-Alin), na vých. Tatarským pohořím (Sichota-Alin); na jihu jest ohraničení méně určité, totiž sev. okraj pouště Gobi, díl hřbetu Chinganského a některé jeho odnože. Ruské břehy **A**-u jsou zalidněny chudě, čínské však velmi hustě a vynikají kulturou nad ony. — Přímá délka řeky od vrchoviska Ononu měří 2300 *km* (od pramene Arguně: 1460 *km*), vývoj: 4700 *km* (od Arguně: 3050 *km*); rovná se tedy **A.** vývojem téměř Jeniseji a valně převyšuje největší veletok evropský Volhu (jejíž vývoj = 3688 *km* a poříčí = 1,339.700 *km*²). *Koll.*

Amurettové dřevo pochází z některých západoindických mimos, zejména z druhů *Mimosa tamarindifolia* a *M. tenuifolia*, rostoucích zvláště hojně na Antillách, odkudž nejvíce dřeva do Evropy se vyváží. Jest trvanlivé, pevné a tvrdé, barvy žlutočervené, hnědočerveně žilkované.

Amurgó viz Amorgos.

Amursko, Amurská oblast, jest nedávno utvořená gubernie ruská na lev. břehu Amuru, rozprostírající se mezi 121½° a 135° v. d. Gr. a mezi 47½° a 56° s. š. v rozloze 449.500 *km*². Hranice jdou po Amuru od stoku Šilky s Arguní až po ústí řeky Ussuri, pak po poledníku tohoto bodu k sev. až na hřbet pohoří Burejského, odtud po odnoži spojující toto pohoří se hřbetem Stanovým; dále pak po tomto horstvu a po Jablonném hřbetě směrem zjzáp. až ke stoku Šilky s Arguní. — Povrch půdy. **A.** má ráz kotliny svažující se na jih k Amuru. Okraj sev. tvoří zmíněné hřbety Jablonný a Stanový, jež nepřesahují v těchto stranách výšky 1000 *m* (Maksimovič odhadoval je pouze na 600 *m*). Do vnitra země vysílají oba hřbety mnoho odnoží oddělených hlubokými údolími říčními. Vých. kraj kotliny tvoří Burejské pohoří, jež od pramene řeky Selindže směrem jihozáp. se táhne až ku břehům Amuru, odděleno jsouc jím od horstva Dousse-Alin; v již. částech svých (při Amuru) nemá pohoří Burejské ani zplna 1200 *m* výšky. — Vodstvo. **A.** přísluší zcela do poříčí veletoku Amurského, který tvoří jižní hranici této gubernie. Z přítoků jeho náleží do **A**-ka Amasar (dolním tokem), Urkan, Oldoj, Burunda, Seja, Zavitá, Bureja (s Niumanem v pr. a Tyrmou v l.), Lagar, Uňma, Kur (Bira) a hořejším tokem Amguň. Při březích horního Amuru (53° s. š.) jest plno jezírek solných, která za veliké vody s Amurem jsou spojena; rovněž jest mnoho jezírek v ravinách řeky Seje, kdež i mnoho bažin. Bažinaté jest též údolí říčky Tandy. — Podnebí. **A.** jest úplně vnitrozemské: v létě mívají krajiny při řece teplotu 28°—33° R. (ve stínu), v zimě mrazy až —35° R.! Zima jest velmi tuhá (Blagověščensk mívá v lednu průměrem —20·4° R.), sněhu napadá ohromné množství. V dubnu

však stoupá teploměr již na 22° R. (ve stínu). Průměrná teplota roční jest velmi nízká; shoduje se v té příčině **A.** se severní Rusí. Proti krajinám ruským v téže zeměp. šířce, v jaké leží **A.**, jest toto chladnější o 4·5°—6·5° R., proti záp. Evropě o 8°—10° R. Blagověščensk (50° s. š. ve výši 258 *m*) má na př. průměr roční: —0·2° R., což rovná se asi s Torneou na 66° s. š. Přes to uzrají v **A**-ku všecky obyčejné druhy evropského obilí, poněvadž léto, jež následuje po kratičkém jaru, bývá velmi parné a vlhké. Důležity jsou bohaté deště červencové, jež podporují vzrůst obilí; následkem jich vzrůstá Amur rychleji než při tání sněhu, které bývá vždy velmi volné. — Geologie. Geologicky není **A.** doposud dostatečně prozkoumáno. — Jisto jest, že **A.** oplývá bohatstvím zlata (v Jablonném hřbetu, při hoř. Amuru; ryžování v řekách Oldoji, Urkanu, Seji, Selindži, Bureji a jinde; r. 1880 výtěžek 3854 *kg*), železných rud — ale železa v zemi jest veliký nedostatek, — pak uhlí, které místy na stráních břehů vystupuje na jevo; v písku říčném naskytují se achaty a karneoly, nejdále na východě mastek, pazourek, jaspis. — Obyvatelstvo. **A.** čítalo r. 1885: 62.640 obyv. (r. 1883: 40.533 obyv.), kteryžto počet stále vzrůstá: v dobách nejnovějších vzmáhá se totiž na Rusi pravá horečka stěhovati se do zemí poamurských, kteryžto ruch vláda ruská horlivě podporuje udílejíc vystěhovalcům pozemky. Do příchodu Rusů byly země ty takřka liduprázdny, nyní lze je pokládati za kraj ruský: v četných stanicích podél řeky žije množství kozáků, a ve vesnicích svobodní sedláci po většině jsou Rusové, vedlé toho Čechové i Němci. S posádkou jest Rusů 2¼krát více než domorodců. Tito náležejí po výtce k Tunguzům. Jednotlivé kmeny jejich slují Oročonové (od Ust-Strělky až k Albazinu), Manegrové (odtud k ústí Kumary), Birar-Tunguzové (při Seji a až za pohoří Burejské), Goldové a Daurové (ve vých. končinách při Amuru), Samagrové (při řece Kuru). Kromě toho žije v **A**-ku na 10.000 přistěhovalých Číňanů (Mandžuův). Domorodci mají sídla pevná stavějíce sobě jurty, nicméně z valné části po dlouhou dobu v roce kočují za lovem. Ze stanic a osad ruských vytknouti jest při Amuru: Blagověščensk (druhdy sídelní město gubernátora, sídlo arcibiskupské, na 4000 obyvatelů) a Chabarovku, nyní hlavní město gubernie (roku 1874 měla teprve 867 obyvatelů); uvnitř země jest osad málo. — Zemědělství. Přistěhovalé obyvatelstvo počalo v **A**-ku provozovati orbu, jíž jest ku podpoře znamenitá místy úrodnost půdy, jmenovitě v rovinách při Seji a Amuru. Daří se všem druhům středoevropského obilí, zvláště žitu, ovsu, ječmeni, částečně také pšenici a kukuřici. Někde sejí proso (*sorgo*). Brambory prospívají zdárně, rovněž i tabák, konopí, len; pěstí se též jistý vláknatý druh čínské kopřivy. Réva roste divoce, ale hrozny nedozrají. Z ovocných stromů hledí si obyvatelé nejvíce jablek a švestek. Mnohem větší rozsah než půda orná zaujímají výborné louky a pastviny, které nezadávají nejlepším sibiřským; jsou podmínkou zdárného chovu dobytka, s nímž učiněn mnohoslibný počátek. Drůbeže není. **A.** má také ohromné lesy; při horním Amuru (53° s. š.) a v hornatých částech země vypadají sice velmi smutně (modřín, sibiřský smrk aneb osiky), níže však při Amuru (od Albazinu počínaje) a v rovinách poskytují lesy listnaté (jasany, jilmy, ořechy a j.) i černé výborné stavivo; těží se z nich také smůla, terpentin, dehet atd. — Lesy rovněž jako roviny travnaté chovají v sobě množství zvěře kožešinné, jež jest bohatým předmětem honby. Na řekách pak jest vydatný rybolov. — Průmysl jest teprve na počátku svého vývoje: následkem rozkvětu chovu dobytka zmohlo se upravování kožií; soukennictví počíná. — V obchodě rozhodně má převahu dovoz. Nejlepší drahou obchodní jest tok Amuru. Vláda ruská stará se v novější době usilovně též o silnice, ba zanášela se projektem, zříditi v těch stranách železnici, od čehož prozatím bylo upuštěno. Výborně slouží obchodu ruskosibiřský telegraf, jenž provází Amur po celé jeho délce v **A**-ku od Ust-Strělky až po Chabarovku, kdež rozštěpuje se jednak na Vladivostok, jednak na Nikolajevsk.

Dějiny. Rusové nabyli prvních zpráv o **A**-ku r. 1639 od Tunguzů. R. 1643 Vasilij Pojarkov vypraviv se po Aldanu a přítocích jeho do Stanového pohoří, přešel předěl a dorazil po Briandě i Seji k Amuru, po němž plul až k ústí. R. 1649 prodral se po Olekmě k Amuru Erofej Chabarov a průběhem dvou let osadil téměř celý tok Amuru. Tuzemci dožádali se pomoci Mandžu-Kitajců; mezi těmito a Rusy nastal tuhý boj o Amur. Chabarov přestál roku 1652 dlouhé obležení v Ačanské stanici, rovněž odolal Číňanům nástupce jeho, Onufrij Stepanov (1655). Záhy spojeny nově osazené kraje řádnou silnicí se Zabajkalskem. Přes to brzy donucen chrabrý Stepanov opustiti **A.** Po jeho pádu zdál se Amur již již ztracen. Nicméně usadila se hrstka trestanců pod Nikif. Černigovským r. 1665 v Albazině. V sousedství postaveno několik nových tvrzí, a počato s Čínou vyjednávání. Výsledku nemělo, ba r. 1685 Číňané v přesile udeřili na Albazin a dobyli ho. Smlouva nerčinská (1689) přiznala panství nad **A**-kem Číně: Gorbica a Arguň uznány hranicemi říše čínské a ruské. To potrvalo do našeho století. Objevení limanu amurského (1849) hnulo zase otázkou o **A**-ku. Gener. gubernátor Muravěv plul (1854) po Amuru od Ust Strělky až k ústí. Roku 1855 počato již s kolonisací ruskou při Amuru, r. 1857 zalidněn kraj mezi Strělkou a Seji zabajkalskými kozáky; zároveň vyjednáváno s Čínou. Energii gen. Muravěva podařilo se sjednati smlouvu v Tient-sinu (1857), jež dokončena 28. května 1858 v Ajgunu; traktát ajgunský uznal panství Rusů nad levým břehem Amuru. Jím založena Amurská oblast, v níž ještě téhož r. 1858 zaraženo město Blagověščensk. Nové rozmíšky vzniklé po smlouvě ajgunské odstranil gen. Ignatěv smlouvou pekingskou (1860). Amurská oblast proměněna byla r. 1882 na samostatnou gubernii s hl. městem Chabarovkou i kráčí nyní vstříc zdárnému pokroku. Amurská oblast má za

znak štít modrý, v němž spatřuje se pás stříbrný, provázený ve vrchu třemi zlatými hvězdami. (Viz vyobr. č. 240.) — O vědecké prozkoumání krajiny té přičinili se zejména A.

Č. 240. Znak Amurské oblasti.

Th. v. Middendorf (1842—45), Leop. v. Schrenck, Kar. Maksimovič, Rich. Maack s Gerstfeldtem, Košetovem a Sondhagenem (1855), Usolzov (1856), Radde (1857—58), L. A. Schwarz, Venjukov (1858), dr. Schmidt, dr. Holtermann, Mac Don. Collins, Skolkov (1867), Krapotkin a j. *Koll.*

Amusantní, z fr. *amusant* [amyzán], zábavný, kratochvilný.

Amusement [amyzmán], zábava, kratochvíle.

Amusetta (fr. *amusette*), kratochvíle. Ve vojenství jednoliberní dělo pro pěchotu, které jsouc lehké a majíc vidlovitou lafetu mohlo býti taženo jediným koněm. Zavedeno do vojska francouzského asi r. 1740 maršálkem Saským, jenž je určil pro boje předních stráží, k šarvátkám a k válce v horách. A-tty užíváno také ve vojsku anglickém, dánském, švédském a německém, ale do počátku tohoto století vymizela zcela.

Amussat [amysà]: **1)** A. Jean Zuléma, geniální fr. chirurg, nar. r. 1796 v St. Maixent. Od otce lékaře přisvojil sobě jako jinoch takové lékařské vzdělání, že byv r. 1814 do vojska zařaděn platné služby jako lékařský pomocník konati mohl. Po ukončených válkách odebral se do Paříže a pěstoval s neobyčejnou horlivostí popisnou a pathologickou anatomii i chirurgii. Již po prvém roce studií stal se výpomocným lékařem v Charité, po dvou létech domácím lékařem v Salpetrière, r. 1821 assistentem při stolici popisné anatomie; v té době již rozvíjel plodnou učitelskou a spisovatelskou činnost, maje úmysl akademické dráze se věnovati. Soukromých anatom. výkladů súčastňovali se umělci, k výkladům o chirurgii a nauce operační spěchali mladí lékaři ve velkém počtu. A. maje v úmyslu ucházeti se o prosektorát fakulty zranil se při pitvání mrtvoly, infekcí uvržen jest téměř ve smrtelnou chorobu, jež život jeho několikráte ohrožovala, tak že nároků na učitelskou stolici na vždy zříci se musil. Skvělé vynálezy v operativní chirurgii, které již r. 1822 počínají a v duchaplných thesích obhájeny jsou, přinesly mu r. 1824 členství lékařské akademie, o tři léta dříve, nežli o doktorskou hodnost se ucházel. A. žil toliko vědě a umění chirurgickému zasvětiv veškerý život pěstování a zvelebování jejímu. Originální duch pudil jej ke skvělým vynálezům, jež jménu jeho zjednaly trvalou pověst ve vlasti a v celém světě a jemu řadu vyznamenání a čestných cen přinesly. Jako operatér byl A. velkým umělcem; pilně účastnil se vědeckého ruchu v soukromí i ve veřejnosti; při velké činnosti nalézal času, aby soukromé kursy o anatomii, operativní a experimentální chirurgii udílel a týdenní chirurgické konference s domácími i přespolními lékaři konal, jimž sděloval své zkušenosti a výsledky svých pozorování. Velkou spisovatelskou činnost A-ovu býti i krátce naznačiti, jest úkolem velmi nesnadným; zde budiž jen tolik pověděno, kolik k jeho největším vynálezům a zásluhám se poutá. V prvé řadě uvésti dlužno jeho zásluhy o pathologii a operativní chirurgii močových ústrojů. Studie i nálezy jeho počínají r. 1822 a 1823. Tehdy dokazuje, že k cévkování měchýře možno rovných sond upotřebiti a pomocí přizpůsobených nástrojů kaménky měchýřové vyjmouti a větší v měchýři rozdrtiti. Jemu přísluší nezávisle na jiných nález lithotritie, za který mu ex aequo udělena byla cena 2000 fr. R. 1823 podává pojednání o zúžení roury močové. Obě otázky zajímají jej i v pozdějších létech: nepřetržitě zdokonaluje léčivé methody a sestrojuje nové nástroje ku konání operací. Roku 1832 obhajoval lithotripsii a vysoký řez měchýře na kámen ve zvláštním pojednání před širším obecenstvem i před akademií lékařskou. Druhým mezníkem ve slávě A-ově jsou jeho studie o krvácení z poranění. Roku 1827 hájil v thesi pro doctoratu prospěch experimentů na zvířatech k fysiologickým účelům podniknuv zatím řadu vivisekcí o traumatických haemorrhagiích a způsobu, jak by nejprospěšněji staveny býti mohly. Roku 1829 odevzdal jako plod studií práci o torsi arterií za příčinou stavení krve — toť jest nejskvělejší a nejduchaplnější vynález A-ův, za který odměněn byl cenou 6000 fr. — Ve studiích těch pokračoval dále, roku 1835 vykládal veliký rozdíl arteriálního a venosního krvácení a v hojení poraněných tepen a žil, a poukazoval k nebezpečí venosního krvácení, poněvadž při něm vzduch do žil aspirován býti může. Pozorování to přineslo mu novou cenu 4000 fr. Téhož roku konal experimentální studie o stehu střevním, provedl první šťastnou operaci umělé řiti při novorozenci s atresií konečníkovou, navrhl a hájil řez střevní v krajině bederní a udal novou methodu k položení umělé řiti. Studie ty s pílí prováděl do r. 1843 a poctěn jest za ně novou cenou. Další zásluhy A-ovy spočívají v návrzích kladení umělé pochvy při její zrůdnostech, v provádění kauterisace cibelových píštělů; doporučoval a prováděl exstirpaci nádorů nitroděložních, pěstoval tenotomii při šilhání a prvý konal operaci vnitřních haemor-

rhoidů kanterisací a ligaturou. Z anatomických a fysiologických prací uvedena budiž jeho pozorování o cívech míchových, soustavě žlučové a kommunikaci žil s cevami lymfatickými. Počet chirurgických nástrojů jím vynalezených a dosud užívaných jest veliký a dlužno především uvésti urethrotomy a nástroje sloužící k vytažení a rozdrcení kamenů měchýřových. **A.** zemřel v Paříži roku 1856 ve stáří 59 let; bronzové sousoší na náměstí rodného města cti památku velkého ducha. *Mx.*

2) A. Alphonse, syn předešlého, narozen r. 1821 v Paříži, otcem svým pečlivě vzdělán nabyl hodnosti lékařské r. 1850 dissertací: *De l'emploi de l'eau en chirurgie.* Jeho největší zásluha spočívá v upotřebení a šíření galvanokaustiky k účelům léčivým, k jejíž zdokonalení velice byl přispěl. Sám spisoval málo, ale vydal několik spisů otcových ve zdokonalených variantech. Zemřel r. 1878. *Mx.*

Amvrosij (ruský tvar slova *Ambrosius*): **1) A.** Ornatskij (* 1778 — † 1827), biskup penzenský a saratovský. Vzdělal se v semináři Kirillo-Bělozerském, pak na akademii Alexandro-Něvské. R. 1812 povolán do kláštera novospasského a ustanoven předsedou censury duchovní. R. 1816 jmenován byl vikářem metropole novgorodské, r. 1819 biskupem penzenským a saratovským. Od r. 1825 žil **A.** v klášteře Kirillo-Bělozerském, kdež i zemřel. Vydal *Istorija rossijskoj ijerarchiji* (Moskva 1807—1815).

2) A. Podobědov (* 1742 — † 1818), metropolita novgor.' a petrohradský. Nar. se ve Stogově v gub. vladimirské, vzdělání nabyl v semináři Trojicko-Sergijevském. Veliké slávy získala **A**-ovi dvě kázání pohřební, jež proslovil jako kazatel akademie slovansko-řecko-latinské v Moskvě a která přeložena byla do franc. a něm. — Později byl prefektem a učitelem akad. moskevské. Nadáním kazatelským získav mocné přízně carevny Kateřiny II. povolán r. 1778 po jejím přání do Petrohradu a ustanoven biskupem sěvským. Později jmenován bisk. krutickým, arcib. kazanským a simbirským a r. 1779 arcibiskupem petrohradským, metropolitou novgorodským, petrohr., eston. a finským. — Hlavní zásluhou **A**-ovou byla opravdová péče o stav duchovní vůbec, o reformu pak školství duchovního zvláště. Vliv **A**-ův v této příčině jest tím důležitější, že obnova duchovních učilišť ve vzdělanosti ruské jest zjevem epochálním. — **A.** byl muž velmi pracovitý a obětavý, jak svědčí činná účast jeho ve školství; obětavost svou objevil zvláště za války r. 1812, kdy jménem synodu poslal pověstné »Vozvanije« ke všem stavům národa ruského. Z vydaných spisův jeho uvésti jest: *Rukovodstvo k čteniju svjaščs. pisanija vetchago i novago zavěta* a doplněk *O Psaltyri Davidovoj*; *Molitvy dlja čtenija v bolnicach poutru i večeru*; *Sobranije poučitelnych slov.*

3) A. Zertis-Kamenskij, arcibiskup moskevský, nar. 1708 v Něžíně. Studoval na akademiích kijevské a lvovské, načež věnoval se stavu duchovnímu a r. 1739 vstoupil do kláštera. Prošed všemi stupni důstojnosti církevní, povolán byl r. 1768 do Moskvy, kdež od carevny Kateřiny II. svěřeno mu obnovení soborů moskevských. Za moru v prosinci roku 1770 horlivě konal **A.** opatření proti zhoubě. Lid od podvodníků svedený shromáždění se před obrazem sv. Barbory a v pověře své přinášel hojné dary na odvrácení moru a tak nejen ztrácel poslední majetek ve prospěch šejdířův, ale četnými schůzemi ještě rozšiřoval mor. Aby tomu zabránil, dal **A.** obraz odstraniti, za to však byl od rozzuřené chátry ubit dne 28. září 1771. — Ze spisů jeho známa jest *Služba* (rituál), pak překlady z řečtiny: *Poslanija sv. Ignatija, jepiskopa Antiochijskago* (Moskva 1772); *Sv. Kirilla jepiskopa ijerusalimskago glasiteljnyja poučenija* a j. *w.*

Amyelencefalie, vrozený nedostatek míchy i mozku. *Peč.*

Amyelie, vrozený nedostatek míchy. *Peč.*

Amygdala (řec.), mandle, *tonsilla*, název vzniknuvší v anatomii v době, kdy hleděno hlavně ke tvaru jednotlivých částí a k jejich zevnímu popisu; značí ohraničenou nakupeninu lymfatické tkaně, lišící se od svého okolí jednak svým vzhledem, hlavně však podobou mandlovitou. Viz Mandle. *Sl.*

Amygdalaceae (*Drupaceae, Pruneae*), mandloňovité. Čeleď rozsáhlého řádu růžokvětých (*Rosaceae*). Stromy nebo keře s listy střídavými, palistnatými, opadavými nebo vždy zelenými, obyčejně zubatými. Květy pravidelné, buď v prodloužených hroznech neb postranních, šupinatých svazečkách. Pětičetný kalich i koruna a četné, volné tyčinky sedí na duté číšce, v níž volně spočívá jediný semenník. V čas zralosti upadá a usychá číška pod plodem. Semenník jest jednopouzdrý, jednosemenný, jednoduchou čnělkou a bliznou okončený. Vajíčko visuté. Plod šťavnatá peckovice. — Čeleď tato čítá celkem asi 100 dr. mírnému a teplému pásmu severní polokoule náležejících. Většina jich se pěstuje pro chutné a zdravé ovoce; jiné poskytují užitečné dřevo. Nejznámější z domácích zástupců jsou na př. višně, třešně, švestky, trnky, meruňky, broskve, mandle atd. *Vský.*

Amygdalin jest složitá látka $C_{20}H_{27}NO_{11}$, která byla nalezena především v hořkých mandlích, v jádrech broskví, mandloňovitých a ovocných našich jádrech a v druzích *Prunus* (*Pr. laurocerassus, domestica, padus*), *Sorbus* a j. Jednotlivé části bylinné nemají vždy stejného množství **a**-u, tak že se zdá, že během vegetace doznává rozkladu. Jest to látka pěkně krystalující, v šupinkách lesku perleťového; rozkládá se velmi zředěnými kyselinami v silici hořkomandlovou (*benzaldehyd*), kyanovodík a cukr hroznový. Týž rozklad přivodí též fermenty, zvláště pak *emulsin*, ferment v mandlích se vyskytující. *Rn.*

A. (farmak.). Sám o sobě jest **a.** neškodný, jelikož se nerozkládá šťavou žaludeční nebo střevní. Ve střevě může však nicméně vyvinouti kyanovodík působením mikroorganismů hnilobních, které se tam pravidelně nalézají, a býti příčinou otravy. Rostlinné látky, které

obsahují vedlé a-u ještě emulsin, mohou též zaviniti otravu kyanovodíkem. Takové otravy pozorovány byly po přílišném požití hořkých mandlí, jader broskví nebo třešní, mandlového mléka připraveného omylem z hořkých mandlí a j. *Jš.*

Amygdaloidy nebo mandlovce nazýváme horniny makrostruktury bublinaté, kde prázdné prostory úplně nebo částečně vyplněny jsou cizím minerálem, na př. mandlovcový melafýr, jehož dutiny vyplněny zeolithy. —*n*—

ná nebo strom mandlový (viz vyobr. č. 241., č. 242.), strom nevysoký s kmenem nerovným a prořídlou korunou. Listy kopinaté, pilovitě žlaznatozubaté, špičaté, lysé; řapíky nahoře obyčejně žlaznaté. Palisty malé, vejčité, tupé. Květy rozvíjejí se před rašením listů; vynikají často po dvou z pupenu, jsou velké, bílé a načervenalé, přisedlé nebo krátce řapíkaté. Listy kališní vejčité, tupé, huňaté. Plody podlouhle vejčité, málo smačklé, plstnaté. Pecka s děrami na povrchu. Kvete na jihu v lednu a únoru, u nás v březnu a dubnu.

Č. 241. Amygdalus communis L. Mandloň.
1. Rašící větévka, 2. větévka s květy, 3. květ, 4. květ v průřezu.

Amygdalolith, kamének v mandli. V chobotech mandlí nalézají se zátky různé velikosti, jež po většině vznikly nahromaděním mikroorganismů, bílých krvinek i epitheliálních bunic. Zátky tyto zvětšují se zejména při lakunárním zánětu mandlí a objevují se na povrchu zduřené tonsilly jako žlutá místa. V některých případech usazují se v nich soli vápenné, a zátka zprvu měkká, sýrovitá tuhne a mění se v konkrement pevný. Klebs učil, že se tu sráží vápno vlivem plísně *Leptothrix buccalis,* podobně jako vlivem některých řas vápno bývá vylučováno. *Peč.*

Amygdalus Tourn., mandloň (viz vyobr. č. 241. a 242.). Rod z čeledi *Amygdalaceae.* Liší se od jiných příbuzných rodů svou peckovicí, jež má zevní dužninu pýřitou, vyschlou a nepravidelně se slupující. Pecka jest ďubkovaná nebo hladká. **A.** *communis* L., mandloň obec-

Na Kavkáze a v sev. Africe jest domácí, ale i ve střední a již. Evropě se všeobecně pěstuje. V Řecku, jmenovitě v Attice, jest vůbec zdivočilá. Mandle z ostrova Naxu a Cypru byly v starověku proslaveny, a město Mygdale v horní Lydii má po mandlích zde pěstovaných své jméno. Nyní platí za nejlepší sladké mandle z Valencie a hořké ze severní Afriky. — Rozeznávají se hlavně tři odrůdy mandlí: 1. M. hořké (**A.** *amara* L.), jejichž čnělka jest zdéli tyčinek a jejichž stopky listové jsou beze žláz a jádra chuti hořké. 2. M. sladké (**A.** *dulcis* DC.), jejichž čnělky jsou delší než tyčinky vnitřní, jejichž stopky listové jsou žlaznaté a jádra sladká. 3. M. praskavé (**A.** *fragilis* Pers.), jejichž korunní plátky jsou zdéli kalicha a zuby listů jsou bezžlázné, a jejichž skořápka jest slabá, snadno rozlomitelná a podél brázditá. Upotřebování mandlí v pokrmech, umělém cukrář-

ství a p. jest všeobecné. Vytlačováním dobývá se z mandlí tučný mandlový olej. Hořké mandle obsahují mnoho psotniny a jsou proto jedovaté. Kočky, papoušci, veverky a jiná menší zvířata již jednou hořkou mandlí se otravují. Ve větším množství stává se i člověku nebezpečnou: ale vařením nebo pražením a pečením své jedovaté vlastnosti ztrácejí. Oleje mandlového se užívá ku připravování likérů, voňavek, mýdel atd. V lékařství upotřebuje se sladkých i hořkých mandlí, oleje mandlového a vody mandlové (*aqua amygd. amar.*). Zbytek po rozmačkaných mandlích při vytlačování oleje slouží k mytí těla, jež tím nabývá jemné pleti. Hořké mandle dávají se za vnadidlo myším a krysám k jejich otrávení. — **A.** *nana* L., m. nízká nebo bobovník, jest hustý keř v jižní Evropě domácí, u nás často pro ozdobu v sadech pěstovaný. Číška květní jest válcovitá, listy kališní žlaznatě hřebenaté. Květy červené vyvinují se současně s kopinatými listy. Pecka síťnatě vráskovaná, bez děr. Kvete v dubnu a květnu. *Vsk.*

Č. 2470. Amygdalus communis L. Mandloň.
1. Větévka s plody, 2. plod, 3. v průřezu, 4. jádro, 5. dělohy s klíčkem, 6. pecka.

Amygdalus persica L. (*Persica vulgaris* Mill., *Prunus persica* Čel.) viz Broskvoň a Prunus.

Amyklas (Ἀμύκλας), myth. syn krále Lakedaimona a Sparty, vnuk boha Zeva, bratr Eurydičin, manžel Diomédin, král lakónský a zakladatel lakónského města Amykel. *Dnl.*

Amykly (Ἀμύκλαι), město ve starověkém Řecku, v Lakónii, 3 *km* jižně od Sparty, opodál pr. bř. řeky Eurótu, dle báje sídlo krále Tyndarea i Lédy a rodiště Kastora, Polydeuka, Heleny a Klytaimnéstry, bývalo kvetoucím městem s obyvatelstvem minyjským, upadlo nejprve v závislost Sparty, v VII. stol. př. Kr. bylo pak zcela podmaněno, svých hradeb zbaveno a obyvatelé vřaděni mezi perioiky. Přes to nebyl rozkvět města zadržán, neboť na nedaleké výšině zdvihal se slavný chrám Apollónův s hrobem Hyakinthovým, při němž každoročně v měsíci hekatombaii (čci) Hyakinthie slaveny; nemálo též prosluly **A.** průmyslem a dovedností svých obyvatelů, kteří upřádali tenké látky vlněné, šili střevíce (amyklajské) a dovedli výborně cvičiti psy lovecké. Ve zmatcích za doby diadochů nepochybně město zaniklo. Ve středověku (IX. st.) osazeno okolí **A**-kel Slovany, po nichž krajina okolní Slavochorion podnes nazývána jest. Za našich dob veškera krajina někdejších **A**-kel proměněna v jediný sad oliv a moruší. Četné zbytky kaplí na návrších pokládají se za zůstatky někdejšího obyvatelstva slovanského. *Pšk.*

Amykos (Ἄμυκος, lat. *Amycus*), v bájesloví řeckém syn boha Poseidóna, bratr Mygdonův, král bithynských Bebrykův. Znaje se v zápase pěstním, vyzýval příchozí do říše své na souboj, v němž tito pokaždé podlehli. Když však Argonauté v zemi jeho přistali, tu Polydeukés, jeden z nich, v zápas se s ním pustil a přemohl jej. V Bithynii na místě zvaném Amykos ukazovalo se **A**-kovo héróon; na jeho hrobě rostla prý bylina, která, kamkoli se přinesla, všude plodila svár. Mythus o **A**-kovi došel též spracování literárního: básník Sofoklés na př. travestoval **A**-ka jako su-

rového krále bebryckého v (nedochovaném) dramatě satyrském. Také v umění výtvarném mythus povšimnutí došel. *Dnl.*

Amyl $= C_5H_{11}$, jest radikál sloučenin amylnatých, z nichž nejznámější jest **a.**-alkohol $C_5H_{11}.OH$. *Rn.*

Amylen, C_5H_{10}, jest bezbarvá, těkavá tekutina, která vzniká působením látek vodu odnímajících z amylalkoholu. **A.** hoří jasným plamenem a vře při 35°—36° C. Užívali ho (r. 1856 dr. Snow v Anglii) jakožto prostředku anaesthesujícího.

Amylenhydrát, terciární amylalkohol $C_5H_{12}O = (CH_3) : C : (C_2H_5)OH$, tekutina pohyblivá, bezbarvá, při 102·5° C. vroucí, spec. váha 0·828 při 0° C. Rozpouští se lihem v každém poměru a osmi díly vody. Chuť po aetheru, částečně kafr připomínající. V organismu lidském bývá **a.** spalován podobně jako alkohol. Účinkuje uspávavě, a sice v dávkách středních nejprve na mozek, později na míchu hřbetní i prodlouženou, zvraty mizejí, dýchání přestává a konečně srdce se zastavuje. Účinek jest slabší chlorálu, avšak vydatnější než paraldehydu. Dávka jednotlivá 3 – 5 *g* buď uvnitř v mixtuře nebo co klysma. (Mering. 1887. Das Amylenhydrat ein neues Schlafmittel. Ther. Mon. h. č. 7.) *Peč.*

Amylnitrit čili dusan amylnatý ($C_5H_{11}O.NO$) připravuje se působením kyseliny dusikové v alkohol amylnatý. Látka ta vře při 99° C. Užívají jí v lékařství. *Rn.*

A. (*Amylium nitrosum*) účinkuje hlavně na cevstvo a na mozek. Vdechne-li se několik kapek, nastane za několik vteřin zardění obličeje, šíje a částečně hrudníku, subjektivní pocit tepla v hlavě a tepání karotid. Tep jest zrychlen a tlak v cevstvu snížen. Mimo to se pozoruje lehké opojení, chůze a pohyby stávají se nejistými. Nevdechuje-li se dále, mizejí tyto příznaky tak rychle, jako se objevily. Při pokusech na zvířatech s větším množstvím nastanou po těchto příznacích pak ještě křeče, dyspnoë, a konečně všeobecná obrna. — **A.** ochrnuje hlavně střed nervů zužujících cévy v prodloužené míše, následkem čehož nastane rozšíření periferních cev a klesání tlaku krevního; křeče a následující obrna jsou následek účinku na mozek. — Mimo to rozkládá barvivo krevní (haemoglobin) přetvořuje je v methaemoglobin a činí tím krev neschopnou k výkonům životním. **A.** co lék nevyplnil očekávání, která při svém objevení vzbuzoval. Užívá se ho dosti poskrovnu, nejčastěji proti některým formám hlavy bolení (migréně) a dušnosti v zápětí vad srdečních. *Jš.*

Amylobacter, bacillus, jenž jodem modře se barví. Vlivem jeho vzniká v tekutinách obsahujících cukr, škrob i soli mléčné kvašení máselné, pročež v novější době se nazývá *bacillus butyricus*. *Peč.*

Amylodextrin viz Dextrin.

Amyloid: 1) Albuminoid jevící chemické složení bílkoviny: *C* 53·6, *H* 7·0, *N* 15·0, *S* + *O* 24·4 %. Nerozpustný jsa ve vodě a ve zředěných kyselinách a žíravinách rozpouští se v kyselině solné sehnané, a roztok tento obsahuje acidalbumin. Rozpouštěním v louhu nabýváme albuminátu. Působením kyselého roztoku pepsinu rozpouští se těžce, s jodem barví se červeně, s jodem a kyselinou sírovou violově až modře (reakce tyto nedaří se vždy) a s violeti anilinovou červeně. — **2) A.** *hydrocellulosa* (v. t.). *Hi.*

Amyloidní tělíska jsou útvarky po většině mikroskopické, kulaté nebo vejčité a jsou buď homogenní nebo skládají se z více soustředných vrstev. V tom případě jevi jakousi podobnost se zrny některých škrobů. Přidáním jodu barví se modře, někdy však dodatečným přidáním kyseliny sírové modrého zbarvení se docílí. Methylanilinem nebarví se vždy rudě, ačkoli střed tělísek někdy zrudne. Paulicki dokázal, že přidáním slin hmota **a**-ch t-sek mění se v cukr. Reakcemi těmito liší se **a. t.** od amyloidu vzniklého degenerací, pročež souhlasně se uznává, že s tímto nemají nic společného. **A. t.** vyskytuji se v čivstvu, a sice ve tkani cevnaté vystélající dutiny mozku, při atrofických pochodech v míše, zejména kol středního průplavu, pak v plicích, velmi často v prostatě a jinde. Příčina vzniku jejich není známa, mají význam lokální a bezpochyby vznikají následkem regressivních změn tkaní. *Peč.*

Amyloidní zvrhlost jest zvláštní chemická proměna látek bílkovitých v orgánech, kteráž se vyskytuje při jistých chronických nemocech, jsou-li provázeny dlouho trvajícím hnisáním, na př. při chronické tuberkulose, přijici, zánětu kostí, rozšíření průdušnice; mimo to jest následkem vleklé malarické nákazy. **A. z.** pozorujeme častěji i ve slezině, játrech a ledvině, ve případech pokročilých však ve všech orgánech, hlavně v cevách. Process **a. z.**-i charakterisuje se ukládáním nebo tvořením zvláštní amorfní lesklé hmoty, kteráž chemicky sice není dopodrobna poznána, ale vyniká zvláštní mikrochemickou reakcí. Tato hmota se barví Lugollovým (jod chovajícím) roztokem a kyselinou sírovou do modra (odtud pro podobnou reakci se škrobem [*amylum*] nesprávně pojmenování látky té amyloid) nebo barvivy anillnovými, zejména violetí neb enciánovou modří do červena — a tím se tedy od normální tkaně podstatně liší. Následkem ukládání nebo tvoření této zvláštní hmoty v orgánech, a to nejdříve ve stěnách cev, zvětšují se tyto orgány a nabývají zvláštního špekovitého lesku, odkud pochází dřívější pojmenování špekovitá degenerace. Tímto ukládáním nebo tvořením cizí hmoty ovšem jednotlivé součásti útrobné trpí, zacházejí a tím vysvětluje se zhoubnost této degenerace. *Hva.*

A. z. (klin.), angl. *Waxy Disease*. Svrchu uvedené změny útrobné budí po klinické stránce řadu nápadných příznaků jen tehdy, když zvrhlost byla vzrostla po vyšší stupeň. Výživa jest sešlá, nemocný jest nápadně zhublý a bledý, pleť vosková a průsvitná; při tom trvá opuch končetin. Příznaky ty vysvětlují se porušením orgánů, jimž přísluší krev připravovati, t. j. sleziny, jater a lymfatických žláz, z nichž první neobvyklé velikosti nabývají, jak fysikálním výzkumem nemocného snadno lze ustanoviti.

A. z. ledvin budí albuminurii a posléz i uraemické záchvaty; **a. z.** žaludku velmi ruší trávení; **a. z.** střeva způsobuje tvrdošíjné průjmy, které nemocného vysíleného posléze zhubí. *Mx.*

Amylon viz Škrob.

Amylový alkohol, nejdůležitější z alkoholů $C_5H_{12}O$, jichž jest asi osm, nalézá se jako stálý podíl v přiboudlině lihovarů. Kvašením cukru totiž vzniká mimo obyčejný líh (alkohol ethylnatý) ještě řada vyšších alkoholů (C_3H_8O, $C_4H_{10}O$ a $C_5H_{12}O$) — přiboudlina. Destillujeme-li tuto, získáme při 129° C. vroucí **a. a.** Látka ta vyskytuje se i v nečištěném lihu, vyrobeném z bramborův, obilovin i melasy a přechází odtud do lacinějších druhů nápojů lihových, jimž dodává nejen nepříjemného zápachu, nýbrž i vlastností zdraví nevalně příznivých. Přítomnost **a**-vého **a**-u poznáme v lihu i lihovinách, když na plochy dlaně něco látky vylejeme a mávajíce rukou těkavější látky částečně odpaříme. **A. a.** vře nejvýše i trvá v posledním zbytku na dlani, kdež jej dle zápachu poznati můžeme. Podlé účinků fysiologických soudíc (Dujardin a Audigé) stoupají nebezpečné vlastnosti alkoholů počtem atomův uhlíkových, i byl by **a. a.** z látek v přiboudlině obsažených nejnebezpečnější zdraví lidskému. On prý jest příčinou otupělosti vyplývající z požití sprostších druhů lihovin. — Sloučeniny odvozené od **a**-ch **a**-ů nazývají se amylnaté. Ze sloučenin těch vyrábí se továrně octan a valeran amylnatý (viz Aethery), kteréž jsouce rozpuštěny v alkoholu poskytují umělé essence hruškovou a jablkovou (*pear and apple oils*). *Rn.*

Účinek lihu amylnatého jest v podstatě tentýž jako lihu aethylnatého a liší se jen svou intensitou. — Jelikož se líh amylnatý mnohem tíže oxyduje a z těla vylučuje, jest i jedovatější. Již 8—16 *g* vzbuzuje při člověku značné příznaky a 4 *g* podkožně applikované usmrcují králíka. Místní dráždění jest mnohem silnější než při obyčejném lihu. Již po malých dávkách (3 - 4 *g*) nastane silné bolení a tíže hlavy, ospalost a po málo větších dávkách sen a omámení. — Též rozmanité nepříjemné příznaky nervové a žaludeční, které ještě po delší dobu, když byl sen již přešel, trvají, jsou prudší a trvají déle než po lihu aethylnatém. — Veliká část zlých následků, která provází habituální požívání kořalky, pochází od lihu amylnatého, jímž — tak zvanou pálou — bývají obyčejnější druhy kořalky znečištěny. *Jš.*

Amyloxanthogenat draselnatý, ($CS.SK.OC_5H_{11}$),
jest žlutá, krystalická hmota nepěkně zapáchající. Užívá se jí k vyhubení škodlivého hmyzu v zemi žijícího, zejména mšic. Vyrábí se z alkoholu amylnatého, sirouhlíku a koncentrovaného roztoku žíravého draslá.

Amylum viz Škrob.

Amymóné, »bezvadná, ryzí«, jedna z Danaoven, dostala se dle jedné báje s otcem svým, jenž prchal před syny Aigyptovými, na pobřeží argejské, kde vodu hledajíc, ve spánku přepadena vilným satyrem. V nebezpečí tomto ujal se **A**-ny Poseidón, který jí pak ukázal prameny Lernajské. Dle jiné báje **A.** satyrem tísněná volala Poseidóna na pomoc a když se mu z vděčnosti poddala, bůh svým trojzubcem pramen vody ze země vyrazil. **A.** porodila pak syna Nauplia, zakladatele Nauplie. Není pochybnosti, že znamenitý pramen Amymóné v okolí lernajském, kterýž napájel hojnou svou vodou potok do zál. Nauplijského se vlévající, zavdal podnět k tomuto mythu, zvláště an pramen v krajině jinak na vodu velmi chudé záhy budil pozornost svou hojností a výborností vody. *Dnl.*

A. v umění. Z památek uměleckých vztahujících se k lásce Poseidónově k **A**-ně (Overbeck, Kunstmythologie: Poseidón, str. 350. a n.) podána jest pod č. 243. reprodukce krásné jedné malby pompejské. Dějištěm scény zde se odehrávající jest pobřeží moře. S pravé strany blíží se kvapem **A.** pronásledována jsouc satyrem. Hledajíc ochrany proti úkladům vilného satyra vrhá se nymfa v náruč Poseidónovu, jenž charakterisován jsa odznakem své moci, trojzubem, a na skále sedě nymfu pravicí za ruku ujímá, aby ji v náručí své stáhl. Námitky, jež Wieseler a j. proti tomuto výkladu malby pompejské podali (na př. že není zde zobrazen džbán, s nímž **A.** pro vodu šla), nejsou rozhodující. Srv. Baumeister, Denkmäler des klass. Altertums. str. 77—79. *Vý.*

Amynandros (*Ἀμύνανδρος*), kníže épeirských Athamanů, účastnil se jako spojenec Aitólův a Římanů války s Filipem, králem makedonským (r. 200—196 př. Kr.) a uměje chytře vykořistiti okolností, zjednal národu svému, jinak málo pozoruhodnému, na ten čas značné důležitosti politické. Dosáhnuv mírem krajin na Makedonech dobytých uposlechl příbuzného svého Filipa, tyranna megalopolského, a přidal se spolu s Aitóly r. 192 k Antiochu III. proti Římanům. Ale od Filipa Makedonského, nyní spojence římského, byl poražen a prchl do Ambrakie. Při jednání o mír r. 189 žádali Římané, aby jim byl vydán, což Aitólové odepřeli. Po dvou létech zmocnil se **A.** země své opět a také Římané vyhověli jeho prosbě za mír.

Amyntas, jméno několika králů makedonských: **1) A.** I. (* 540 — † 498 př. Kr.), slabý a bázlivý panovník, jenž byl téměř vasallem perským. Za něho zahájeny styky s Řeckem, najmě s athénskými Peisistratovci. — **2) A.** II. (* 393 — † 369) zmocnil se teprve po krvavých bojích trůnu a pod jeho vládou přivedena Makedonie boji o trůn, zmatky a vnitřními nepokoji na pokraj záhuby. Proti Olynthským ztratil hlavní město Pellu, válčil s bojovnými Illyry a obyvateli makedonské hornatiny, drže se na trůnu jen pomocí předních rodů thessalských. Mimo to musil býti neustále na stráži proti straně staromakedonské, jež nepřála hellénskému směru při dvoře panujícímu. — **3) A.** III. (360—336) nastoupil na trůn makedonský po otci Perdikkovi III. nejsa plnoletý; staré rozbroje počaly opět, tak

Č. 243. Amymóné a Poseidón.

že strýc jeho Filip z Théb přispěchal, aby jako poručník synovcův převzal vládu; získav vojsko a nejvznešenější Makedonce a povaliv nepřátely, byl na místo A-ty povolán na trůn makedonský.

Amyntor Gerhard von, pseudonym spisovatele němec. Dagoberta von Gerhardt (v. t.).

Amyosthenia (z řec.), nedostatek síly svalné, ochablost svalů. *Peč.*

Amyot, Amiot: **1) A.** Jacques, spisovatel franc. (* v Melunu 1530 — † 1593). Pocházeje z rodu chudého byl v mládí sluhou bohatších studentů v Collège de Navarre v Paříži a proslavil se některými výtečnými překlady tak, že se stal professorem jazyka lat. a řec. v Bourges. Král František dal mu opatství bellezaneské, Jindřich II. učinil jej vychovatelem svých synův a Karel IX. jmenoval jej velkoalmužníkem Francie a biskupem auxerreským. — Pro literaturu franc. má jako humanista veliký význam výtečným pro plynnost a ušlechtilost dosud ceněným překladem Plutarchových životopisů (poslední vydání v Paříži 1801—1806 v 25 sv.).

2) A. José (* 1718 v Touloně — † 1794 v Pekingu), cestopisec francouzský. Od r. 1751 působil jako missionář jesuitský v Pekingu, zabývaje se studiem domácích poměrů, dějin a literatury. Plody studií svých uložil v těchto spisech: *Éloge de la ville de Moukden, poëme chinois composé par l'empereur Khianloung* (Paříž 1770) s hojnými poznámkami zeměpisnými a historickými; *Art militaire des Chinois* (tamtéž r. 1772); jest to překlad čínského díla sepsaného pro aspiranty vojenské důstojnosti; *Lettre sur les caractères chinois.* Mimo to psal o staré a nové hudbě čínské, o životě Konfuciově, sestavil slovník tatarsko-mandžu-francouzský, dílo cenné a svého druhu v Evropě první. Ostatní jeho zajímavé spisy ve způsobě dopisů, pozorování a memoirů sneseny jsou v *Mémoires concernant l'histoire, les sciences et les arts des Chinois* (16 sv., Paříž 1776—1814).

Amyotrofická laterální sklerosa (fr. *Sclérose latérale amyotrophique*, Charcot). Nemoc teprve r. 1874 Charcotem důkladněji studovaná, v našich krajích velice vzácná, vyznačující se po stránce pitevné zvrhlostí postranních provazců míšních a úbytí velikých buniček v předních rozích šedé hmoty míšní. Projevuje pak se ubýváním sil tělesných, hubnutím svalstva, které však přes to zůstává napjaté a ztuhlé. Obyčejně počíná na končetinách horních. Většina případů až posud pozorovaných skončila do tří roků smrtelně. *Th.*

Amyraut [amiró], Amyraldus Moyse. reform. bohoslovec (* 1596 — † 1664), od r. 1633 prof. theologie v Saumuru, byl z nejvýtečnějších bohoslovců své doby, znamenitý exeget, dogmatik a moralista, nadaný řečník, při tom snášelivý a skromný. Dle příkladu učitele svého J. Camérona snažil se **A.** zmírniti kalvinské dogma o praedestinaci, za kterouž příčinou vydal r. 1634 *Traité de la prédestination* a později celou řadu jiných spisů o tom předmětu. Ti, kdož učení **A**-ovo přijali, byli nazýváni hypothetickými universalisty, neboť věřili, že Bůh sice chce se nade všemi smilovati, ale jen pod tou podmínkou, že věří v Krista. Z jiných spisů jeho nejdůležitější jest *La morale chrétienne* (6 sv., Saumur. 1652—60).

Amyris L., elemoš (*Balsam* nebo *Salbenbaum*). Rostlina z čel. škumpovitých, podčeledi *Burseraceí* a skup. *Amyrideí*. Jsouc příbuzná kadidlovníků má 4listý, stálý kalich, 4listou korunu a 8 střídavě delších tyčinek. Na dužnatém terči stojí krátký vaječník s bliznou sedavou, hlavatou. Kulatá nebo vejčitá bobule jest 1semenná. Veškeré ústroje těchto stromů nebo keřů jsou žlaznatě tečkované. Listy z 1—3 lístků složené nebo lichozpeřené jsou líbovonné. Květy v hroznech nebo vrcholících. Známých 10 druhů roste dílem na ostrovech Antillských, dílem v tropické Americe. Nejdůležitější jsou: **A.** *balsamifera* L. (viz vyobr. č. 244.), e. jedovatý, v lesích Jamaiky, s listy zjařmými a chabými hrozny. Vydává balsamovou, prý jedovatou vůni. Veškeré částky dávají do koupelí nebo obkladův a balsámu z ní dobytého užívají vně i uvnitř. Dřeva, pod jm. jamajského, amerického nebo růžového, potřebují místo kadidla, nebo, vydává-li slabší zápach, v uměleckém truhlářství. — **A.** *sylvatica* Jacq., **A.** *Plumieri* DC. a **A.** *hexandra* Ham. dávají pryskyřici elemi, v Záp. Indii vůbec drahocennou, ale také z jiných příbuzných stromů *Elaphrium*, *Icica* a *Canarium* dobývanou. — **A.** *sylvatica* Jacq., elemoš lesní, dává tak zvané citronové dřevo. *Děd.*

Amytis, jméno ženských členů královské rodiny médské (též *Amuhea* v armenském pře-

Č. 244. Amyris balsamifera L. (elemoš jedovatý).
1. Větevka s květenstvím; 2. květ zvětšený; 3. v průřezu; 4. plod; 5 v průřezu.

kladě Eusebiově): **1) A.**, Bérossem připomínaná kněžna médská, která za spolku, jejž proti Assyrii r. 625 př. Kr. spolu ujednali Astyagés I. médský a Nabopolassar babylónský, byla provdána babylónskému královici Nebukadnezarovi. Jí k libosti kázal mocný Nebukadnezar budovati slavné »visuté zahrady« v Babylóně, které měly nahrazovati královně výhled na rozkošnou hornatinu médskou. — **2) A.**, dcera Astyaga II., dle pravděpodobné zprávy Ktésiovy dědička říše médské, zasnoubená urozenému Spitamovi. Když otec její trůnu byl zbaven, kázal Kyros perský odpraviti Spitamu, dle udání pro lež prokázanou, a sám pojal **A.** v manželství, čímž v očích Asijců nabyl práva ke koruně médské. **A.** stala se matkou Kyrových synů Kambysa a Barda, přežila i druhého chotě svého a skončila sebevraždou

když seznala, že mladší její syn zahynul na rozkaz Kambysův. *Pšk.*

An neb Aeng, řeka v Barmě, v okresu Kjauk-pjů, v kraji Arakanu, vzniká v Arakan Jomě a teče k jihozápadu do zátoky Kombermere (sev. od ostr. Ramrí). Splavná po 72 *km* od ústí. *Fl.*

Ana (skratka: *ā, āā*) užívá se v předpisech lékařských; značí, že předepsaných léčiv má býti vzato po stejných dílech. Štejný byl význam: *anatica portio*, zřídka užívaný. *Jd.*

Ana: 1) A. *ἀνα-, ἀν-, ἀ-*, negativní praefix řecký, čes. *bez-, ne-*, srv. anaemie, anaesthésie, analgesie. — **2)** A., *ἀνά*, řecká předložka znamenající *na, po*, přichází v přehojných složeninách, znamenajíc *vz-, z-, vy-, po-*, srv. anabasis, vystupování; anamnésis, vzpomínání; jindy *na-, zpět-, pře-*, srv. anastrofé, převrácení; anaklasis, přelomení; jindy *vy-, od-, roz-*, srv. analyse, rozbor; anakrisis, rozlišení atd. *red.*

Ana: 1) Viz Ani. — **2)** A., okr. město a důležitá stanice karavan ve vilájetu bagdádském, na pr. bř. Eufratu, má 4000 obyv. arabských, kteří zhotovují pláště a pěstují ovoce a bavlnu. Za starověku zváno Anáta.

Anaa viz Nízké ostrovy.

Anabaptisté v. Novokřtěnci.

Anabara, řeka sibiřská, 590 *km* dlouhá, tekoucí po hranicích gubernie jenisejské a jakutské do Sev. Ledového moře. Vzniká ze dvou pramenů, z Konomky a A-ry vlastní. Spojený tok obou má šířku asi 1 *km*. Na A-ře hojně loví se lišky polární a jeleni. Břehy její z části tundrovité, z části lesnaté a skalnaté jsou nalezištěm kostí mamutových, zkamenělin a jantaru.

Anabas, lezoun, proslulá ryba tvrdoploutevná, čeledi *Labyrinthici*, žijící ve sladkých vodách Východ. Indie, jež po suchu z vody do vody se stěhuje, ano prý i po rozsedalé kůře stromové šplhá opírajíc se o trny pilovaného víčka žaberního a ostnité paprsky ploutví. Vyschnou-li všecky vody v parné době roční, zahrabe se do bahna. Že tam i na suchu vůbec tak dlouho vydrží, má příčinu, že si vodou nahromaděnou v jamkách a rýhách listnatě zprohýbaných kostí požerákových může znenáhla svlažovati žábry, tak že jí ani po delší době tak snadno nezaschnou. Věděli o tom již přírodozpytci starověcí. Lezoun indický (**A.** *scandens*, C. V.; viz vyobr. č. 245.) má tělo vejčité, zdélí 20 *cm*, se stran smačklé, dlouhou ploutev hřbetní i řitní a barvu zelenavě hnědou, na břiše žlutavou, na sudých ploutvích narudlou; u kořene ploutve ocasní jest skvrna černá. *Br.*

Č. 245. Anabas scandens (lezoun).

Anabasis viz Xenofón a Arrianos.

Anabatidae, klouzálkové, exotická čeleď ptáků vrabcovitých (*Passeres*), omezená na Již. Ameriku. Druhové sem náležející mají tělo štíhlé, zobák rovný nebo zahnutý, na konci vždy se stran smačklý, křídla krátká s 10ti letkami, ocas pravidlem dlouhý, nohy s krátkými prsty, na nichž drápy malé a málo zahnuté. Celkem klademe do této čeledi na 40 rodů se 200 druhy, kteří všichni žijí v lesích, kdež čile slídí po hmyzech. Nejznámější rody jsou: *Anabates* Temm., *Anumbius* D'Orb a *Furnarius* Vieill., kterýž poslední staví na stromech veliká z umělá hnízda z hlíny. *Šc.*

Anabiosis (řec. oživnutí) jest název zvláštního, nevysvětleného zjevu životního, že jisté organismy — především nižší živočichové a jejich zárodky, jakož i semena rostlinná — za jistých podmínek zdánlivě odumírají, přišedše však do ústředí příznivého opět oživují. Víme, že život organismů zakládá se na funkcích výměny látek, pohybu a růstu; nejdůležitější z těchto vlastností hmoty živé — výměna látek — může býti tedy za jistých podmínek na nějaký, i velmi dlouhý čas potlačena, aniž však organismus ztratí schopnost životní. Nedostává-li se mnohým nižším organismům a jejich zárodkům vody, někdy i tepla, přestává život jejich na dlouho, i na řadu let; organismy ty však brzy oživují, jakmile se vracejí do vody, a nastane temperatura jim příznivá. Tak vajíčka nižších korýšů mohou přetrvati ve vyschlých kalužích celou řadu let a opět oživují (listonoh, *Ostracodi*). Avšak i dokonalé organismy vyznačují se touže zvláštností, odumírajíce zdánlivě na dlouhou dobu, jako vířníci (*Rotatoria*), želvušky (*Tardigrada*), mladistvá stadia hadátek (*Tylenchus scandens* a j.). Žáby, ryby a vodní hmyzové zamrzají v zimě úplně v ledě odumírajíce tak, avšak oživují po návratě příznivé teploty. Jest také známo, že semena celé řady rostlin po dlouhých dobách opět mohou klíčiti; nejpádnější doklad toho podal hr. Šternberg, ukázav roku 1834, že pšeničná zrna z pyramid egyptských opatrně pěstěná klíčila a vzrostla až do klasu, ukazujíce tytéž znaky, jako dosud v Egyptě pěstovaná odrůda *Talavera*. Taktéž vykličila semena nalezená v Pompejích atd. Prvoci, jako kořenonožci a nálevníci, před nastoupením takového stavu bezděčné smrti obalují se ještě zvláštní schránkou čili cystou, jež umožňuje další jejich trvání na suchu. Ovšem však nevysvětlen jest další jev tohoto »ency-

stování«, že nastává ztráta jistých důležitých orgánů nálevníků, jako brv, úst a j. (viz *Kataplasis*), a organismus utvoří z tílka svého kuličku, jež ve schránce své i děliti se může, a teprve zárodky v nepříznivém ústředí se zdokonalují (*anaplasis*). *V.*

Anableps Art., halančík, zajímavá ryba tropická, náležející do čeledi *Cyprinodontidae*, příbuzné naší čeledi ryb kaprovitých (*Cyprinidae*). A. upomíná poněkud na naše piskoře, má tělo táhlé, napřed složené, vzadu se stran smačklé, hlavu rovněž ploskou s ústy širokými, jež ozbrojeny jsou jemnými zoubky. Z ploutví jsou obě prsní veliké, na kořenu částečně šupinami pokryté, hřbetní ploutev jest malá a až za řitní pošinuta. Podivuhodně jsou utvořeny vyniklé oči této ryby: obě totiž jsou přepaženy vodorovným výběžkem okraje očního na část hoření a dolení, tak že se zdá,

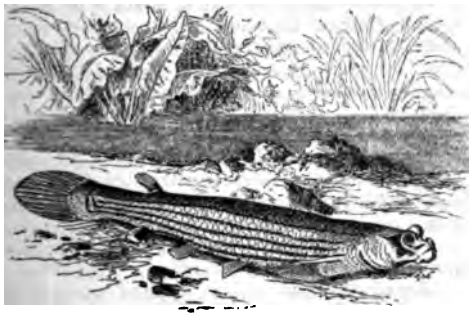

Č. 246. Anableps tetrophthalmus (halančík čtyřoký).

jako by měla čtyři oči, ačkoliv přepážka jest jen povrchní a každé oko má toliko jednu nerozdělenou čočku. S touto organisací oční souvisí způsob plování, že ryba stále se drží blízko povrchu a hoření část očí nad vodou udržuje a tak zároveň vidí vodou i vzduchem. Známe dosud tři druhy této ryby, vesměs z tropické Ameriky. Nejznámější jest **A.** *tetrophthalmus* Bl. (halančík čtyřoký; viz vyobr. č. 246.), ryba 20 *cm* dlouhá, zdobená po stranách těla čtyřmi tmavými, podélnými pruhy. Žije ve vodách Guayany a sev. Brazilie. *Šc.*

Anacahuitové dřevo pochází od neznámého druhu rostliny *Crescentia* L. (z čel. *Bignoniaceí*). Dováženo bylo nějaký čas z Ameriky do Evropy i domníváno se o něm, že hojí souchotě.

Anacamptis Rich., rudohlávek, rod rostlin z řádu vstavačovitých (*Orchidcae*), nejpříbuznější s rodem *Orchis*, od něhož liší se pylovými brylkami vetknutými na společném žlázkovitém držadélku, jež umístěno jest v jednoduché dutince bliznového kraje. Jediný sem patřící druh **A.** *pyramidalis* Rich. (r. jehlanitý) má kulovaté, nedělené hlizky, štíhlou lodyhu s listy úzkými a konečným, krátce jehlancovitým klasem květním z malých, temně nachových kvítků, jejichž medník jest trojklaný a vybíhá v nitkovitou, jak semenník dlouhou ostruhu. Roste na lukách a keřnatých stráních v celé střední a jižní Evropě, zvláště na vápně; v Čechách vyskytuje se velmi pořídku jen na Veliké hoře u Karlštejna. Z hlizek jeho připravuje se salep. *Vs.*

Anacanthini, ryby hrdloploutevné viz Ryby.

Anacapri, městečko na záp. břehu ital. ostrova Capri, na vysoké skále, se zříceninami římskými a pirátského hradu a 1909 obyv. (1885) provozujícími rybářství a vinařství.

Anacardiaceae Kunth, důležitá a bohatá skupina rostlin, dle rodu *Anacardium* (v. t.) nazvaná, již někteří uvádějí jako samostatný řád, kladouce k němu tribus *Spodieí*, *Thyrsoideí*, *Tapirieí*, *Semecarpeí*, *Astronieí*, *Rhoideí*, *Pistacieí*, *Mangiferei* a *Buchananieí*. Jiní je považují za podčeleď čeledi *Terebinthacei*. *Děd.*

Anacardium Rottb., ledviník, stromovitý rod z řádu škumpovitých (*Terebinthaceae* DC.). Nejznámější druh jest **A.** *occidentale* L. (*Cassuvium pomiferum* Lm. Acajou), l. západní (viz vyobr. č. 247.). Strom nevysoký, s košatou korunou, jen asi 30 let stáří dosahující. Listy střídavé, jednoduché, opak vejčité, krátce stopkaté, tupé nebo vykrojené, vždy zelené, lesklé, lysé. Květy libovonné, žlutavé nebo zelenobílé, posléze do červena, v konečných složených hroznech, mnohomanželné. Kalich 5dílný, opadavý. Korunních plátků 5 prostých, posléze zpět ohrnutých, úzkých. Terč podplodní žádný. Tyčinek 8—10, dole v krátkou trubku srostlých, namnoze se zakrnělými prašníky, 1 tyčinka delší ostatních nese vždy vyvinutý prašník. Semeník nadokvětný, jednopouzdrý, jednosemenný, s dlouhou, nitovitou čnělkou a hlavičkovitou bliznou. V čas zralosti zveličuje se stopka v dužnatý, hrušce podobný plod nepravý, na jehož konci sedí vlastní plod v podobě ledvinitého ořechu s výkrojkem po straně (zde seděla čnělka). Dosti tlustá střední vrstva obplodní jest pevná a obsahuje množství nádržek olejných. Semeno jest rovněž ledvinité, s velkými dělohami. Kvete v srpnu a září. Roste v Záp. Indii a Jižní horké Americe, ale pěstuje se také ve Vých. Indii a horké Africe. Strom tento poskytuje nejlepší ovoce indické. Hruškovitý plod jest žlutý, sladce nakyslý, velice vonný; ale sotva dva dni se čerstvý udržuje. Z vytlačené šťávy dělá se silné, dobré víno, kořalka neb ocet. Také semena z ořechů jsou lahodné chuti. V přístavech mořských předkládá se ovoce toto na tabule co lahůdka. Ořechy tyto jsou šedohnědé barvy a sluly dříve v lékařství evropském vši sloní (viz níže). Olej v mesocarpu slupky semenné obsažený jest velice ostrý, černá na vzduchu a na kůži zapálení způsobuje. Dříve jím vypalovali kuří oka a bradavice. Držíme-li ořechy ledviníka nad plamenem svíce, napne se uvnitř zavřený vzduch a hořící olej vystřikuje usilovně ze zevní slupky. Malíři barví olejem tímto plátno trvanlivě na černo. Z jádra praženého dělá se také jakýsi druh čokolády. Domorodci nosí ořechy ledvinité navlečeny na šňůře kolem

krku, aby prý takto zahnali bolení zubů, rheumatismus a jiné bolesti. Ze starých kmenů prýští gumma, jíž lze s prospěchem užívati jako

Č. 247. Anacardium occidentale L. (ledvinník západní). 1. Květ celý, 2. zbavený okvětí, 3. průřez podélný.

gummy arabské. Jiných 5 druhů příbuzných roste v Americe tropické. *Vský.*

A., sloní veš, obsahuje v obplodí ostrý leptavý mok syrupovitý, barvy šarlatové, z něhož Staedeler vyrobil látku balsamovitou, žlutavou, fysiologicky účinnou, již cardolem nazval. **A.** přiloženo na kůži lidskou působí povrchní záněty, ekzemy různých stupňů, od zardění až k puchýřům. Zpodina těchto po odstranění pokožky značně hnisá a tekutina v puchýřích při větším podráždění bývá nezřídka i krvavě zbarvena. Tvrzení, že **a.** na rozdíl od cantharid ledvin nedráždí, není správné. Vnitřně užíváno bývá **a.** domorodci jako drasticum. V lékařství moderním se léku toho jako vůbec léků epispastických neužívá tou měrou jako dříve. *Peč.*

Anaconda viz Hroznýš.

Anacyclus L., trahok, rod z ř. složných (*Compositae*), nejpříbuznější s rodem *Anthemis* L., od něhož se liší toliko nažkami opak vejčitými, sploštělými, nerýhovanými a po stranách zřetelně křídlatými, křídel na okraji jemně zoubkatých a na vrcholu nažky v zřetelná ouška vybíhajících. Známo asi 10 druhů domácích v Středomoří. **A.** *officinalis* Hayne (t. obecný) jest bylina jednoletá, roztroušeně přitá neb i slabě vlnatá, s kořenem svislým, válcovitým, asi 20 *cm* dlouhým a 4 *mm* silným, šedohnědým, z něhož vyniká z pravidla jediný stonek jednoduchý a jednoúborný s listy v obrysu podlouhle vejčitými, dvakrát zpeřenodílnými, úkrojků nedělených nebo dvou až tříklaných a cípů skoro čárkovitých, běloostnitých. Pochází z jižní Evropy a pěstuje se pro officinální kořen (*radix pyrethri germanici*) zejména v Německu, v Durynsku a u Magdeburka. Jiný druh, **A.** *Pyrethrum* DC. (pertrám), domácí v Alžírsku, Arabii a Španělích, se silným kořenem, četnými, větvitými a poléhavými lodyhami, poskytuje kořen *radix pyrethri romani*, jenž obsahuje tytéž látky jako předešlý. Zvláště aetherický olej a pryskyřice dodávají mu chuti ostré, trvale palčivé. Druhdy užívalo se ho proti bolení zubů. *Vs.*

Anadidymus (řec.) nazývá se zrůdnina zdvojená, kdež obě těla souvisí hlavami a více méně i trupy. Naopak *monstra katadidyma* spojena jsou na dolním konci páteře a *monstra anakatadidyma* jsouce uložena rovnoběžně vedlé sebe mají hrudi sloučené. *Peč.*

Anadiplósis (řec.), zdvojení, opakování téhož výrazu na konci jedné a na začátku následující věty. Termin pochází od Aquily Rom.; jiní užívali pro figuru tuto názvů různých: *reduplicatio, revocatio verbi, epanastrofé, anastrofé, epanadiplósis, replicatio, palillogia, regressio* a j. Oblíbena jest **a.** zvláště v poesii prostonárodní:

V širém poli *hruška stojí*,
hruška stojí na podolí.
Pod tú hruškú *Dunaj bystrý*,
Dunaj bystrý, kámen ostrý.
Pod kamenem *tráva roste*,
tráva roste, zelená se,
po tej trávě *páví chodia*,
páví chodia, pérka tratia.
Suš. Písně. *Hš.*

Anadoli viz Malá Asie.

Anadyomené viz Afroditě.

Anadyr (též Pogyča), řeka sibiřská v zemi Čukčů, tekoucí pustými kraji do zálivu Anadyrského v moři Beringově. Vzniká z horského jezera Ivaškina, jest asi 740 *km* dlouhá a hlavní přítoky její s pravé strany jsou Jabloň, Gerapol, Travjanaja, Majn, Krasnaja, s levé strany Bělaja a Černaja. **A.** jest řeka nehluboká, a ústí její (pod 64° 40′ s. š.) naplněno jest nánosem písčitým, tak že lodím po **A**-u plouti nelze. **A.** objeven byl r. 1649 Sem. Dežnevem, jenž na ostrově Anadyrském zřídil ostrog, v němž bývají ročně dva trhy k výměně surovin Čukčů za zboží ruské. — Anadyrský záliv jest část moře Beringova mezi mysem Čukotským a mysem sv. Tadeáše. Na straně

severozáp. tvoří Anadyrský záliv dva menší zálivy: sv. Kříže a Onemen čili Iíman Anadyrský.

Anaemie (z řec.), nedokrevnost. O dokonalém bezkrví nelze z pochopitelných důvodů mluviti, a má tudíž slovo **a.** jen relativní platnost značíc, že množství krve v těle obíhající citlivou měrou jest umenšeno. Proto by spíše vyhovoval terminus *oligaemie*; ale jelikož lékařská věda v druhé řadě názvem **a.** označuje také chorobné složení krve, při kterém uskrovněny jsou výhradně chemické a mikroskopické složky a nikoli množství krve, nelze název oligaemie považovati za případný a doporučuje se tudíž setrvati při starším, zvykem zasvěceném pojmenování.

1. Množství krve se toliko uskrovňuje při velkém nebo častěji se střídajícím menším krvácení (z rány, vnitřních orgánů, novotvaru), a tu **a.** stává se jedním rázem patrnou a proto zvána **a-ií prudkou** nebo **náhlou**. Tento stav, při kterém veškeré součásti krve: voda, bílkovina, soli, krvinky co do množství jsou skrovnější, trvá jen krátkou dobu. Snížený tlak krevní přináší sám opravu: nejrychleji se vrací objem krve k fysiologickým mezím, ana syrovatečnina v tkanivu obsažená osmosou přestupuje do krve. Ztratila-li osoba 25 % krve, vrací se bývalý objem krve v 7—8 hodinách, po ztrátě 50 % krve nastane vyrovnání po 24 hodinách; bývalý poměr bílkoviny upravuje se mnohem lenivěji, nejdéle trvá regenerace buněk krevních, a tyto s počátku nejsou bezúhonny, nýbrž chudy na barvivo (*haematin*).

2. Ve všech ostatních případech objem krve není patrně porušen; zde běží toliko o nepoměr součásti krve k sobě, a známo jest, že tento chorobný stav krve toliko pozvolně se připravuje — **a. vleklá**. Příčiny její jsou rozmanité a spočívají v organismu samém, nebo působí zvenčí na tělo. Nejobyčejnější jsou: horečnatá a celková onemocnění, přinášející živější spalování bílkoviny tkaňové i krevní a rozrušení buněk krevních; nedostatečnou přípravu míz trávicích a porušenou resorpci hmot strávených; choroby orgánů súčastňujících se přípravy krve (sleziny, jater, žlaz lymfatických a dření kostní); onemocnění krevního a lymfatického cevstva, pokud při tvoření tkaně se súčastňuje; vlivy čivové (porušení středů vasomotorních a trofických); ztráty míz (dlouhé kojení, trvalé průjmy, hnisání atd.); vleklé otravy. Zevní vlivy **a-ii** připravující jsou: nedostatečná alimentace v kvantitativním i v kvalitativním ohledu (hlavně nedostatečná bílkovinná strava); špatný vzduch; nedostatek svěžího vzduchu (sedavý život); příliš velké namáhání těla a ducha; nedostatečný spánek, trudné dojmy duševní. Z pravidla působí více faktorů zároveň, všechny případy v tom se shodují, že příjem těla normální nebo nedostatečný, a výdej jeho příjem převyšuje. V přelidněných městech a čtvrtích, v osadách továrních, horských krajinách jest obyvatelstvo anaemické, poněvadž hygienické a alimentární poměry jsou vadny. Mimo to anaemičtí rodiče plodí děti churavé; orgány v plodu, zejména které v přípravě krve se súčastňují, jsou již zpředu jako slabé založeny. Všechny uvedené příčiny budí po stránce klinické ustálené příznaky; ale rozbor krve po chemické a histologické stránce učí nás rozdílům, které přirozeně se podávají ze složení krve. Nejméně trpí množství krve, toto zůstává stejné, nebo jest dokonce v poměru k ostatním součástem krve větší — *hydraemia* č. *oligaemia vera*. Jen v řídkých případech poměr se převrátí, tak že voda v krvi obsažená se uskrovní, kdežto bílkovina i buňky krevní setrvají ve fysiologickém poměru: *oligaemia sicca* (na př. při asijské a domácí choleře následkem hojných vodnatých průjmů). Poměr pevných součástí může se však zároveň uskrovniti; na př. vláknina krevní: *hypinosis*; bílkovina syrovatecní: *hypalbuminosis*; červené buňky: *oligocythaemia*. V posledním případě počet buněk bílých jest nezměněn nebo zvětšen, časem v nápadné míře (*leukocytosis*, *leukocythaemie*). Nebo počet červených buněk jest pravidelný, nebo přibližně pravidelný, za to barvivo v rudých krvinkách obsažené a k haemoglobinu poutané jest uskrovněno: *oligochromaemia*. Poslední dva druhy **a.** (rozmnožení bílých buněk a chudost buněk krevních na barvivo), budící zvláštní příznaky a mající i zvláštní příčinnou stránku, z řady té vyjímáme a líčíme zvláště. Prudká i vleklá **a.** jest zároveň povšechnou (celkovou) a na každém tkanivu patrnou.

3. Mluví se však také o **a-ii místní**. Tato vyskytnouti se může mimo veškeré porušení krve a má dosah jiný jsouc následkem potlačeného oběhu krevního v některé arterii ať údu nebo vnitřního orgánu (zevním tlakem, sraženinou krevní, vmetkem, zánětem stěn tepenných nebo čivovým vlivem: čivy vasomotorickými — neurosy vasomotorické). Až na neurosy, při kterých pohyb krve v tepnách toliko dočasně obmezen, ale nikoliv dokonale potlačen bývá, má tato místní **a.** dosah velmi zlý budíc příznaky nebezpečné.

Příznaky prudké i vleklé **a.** se rozcházejí velmi patrně. Při **prudké a-ii** po těžkém krvácení uhošťuje se náhlá a nápadná bledost sliznic a pokožky, chladnutí končetin a částí od srdce nejvzdálenějších, studený pot v líci, závrati, mdloby, deliria, slabý tlukot srdce, nepravidelné dýchání, ztráta vědomí, krátce před smrtí slepost a křeče, k tomu jako diagnostický příznak přistupuje krvácení z rány nebo krvácení z vnitřních orgánů (vrhnutí, chrlení krve) nebo jiné, methodami vyšetřovacími zjištěné kladné úkazy. Je-li krvácení mírnější, dostavuje se vedlé bledosti, která pozvolně vzniká, bušení srdce, tepání a bolesť v hlavě, hallucinace sluchu i zraku, delirium, pocit vysílení, dušnost, urychlení a slabost tepu, spavost, pozvolné klesání teploty. Chuť k jídlu a trávení jsou porušeny, při vyšetřování srdce, tepen i žil nalézáme charakteristické, **a-ii** nasvědčující úkazy; v málo dnech dostavuje se mírná vodnatelnost. Při hojení ztrácejí se nejprve příznaky mozkové a smyslové, pak dušnost, urychlený stah srdce; pak upravuje se chuť k jídlu a spánek. Slabost těla i bledé vze-

zření nejdéle se udržují. V mrtvolách osob, jež pod příznaky náhlé **a.** zhynuly, shledáváme nápadnou bledost vnitřních útrob, tukovou degeneraci tepen a kapillarií, svalu srdečního, buněk jaterních a ledvinových, zakládající se na nedostatku krvinek, potahmo jejich haemoglobinu, jenž má poutati kyslík. Therapie předpokládá stavení krve (podvázání tepny krvácející), které při vnitřním krvácení má své potíže. Dráždidla, zahřívání těla, stáhnutí údův obinadlem, transfuse krevní, po případě 0·6 % roztoku kuchyňské soli, mají zde své místo. Později nastupuje klid a léčení za účelem obnovení krve. Příznaky **a.** pozvolně se připravující jsou tyto: bledé vzezření, slabost těla, neschopnost k fysické a duševní práci nebo brzké umdlévání, větší potřeba spánku, která časem se střídá s tvrdošíjnou nespavostí, větší dráždivost čivstva, neuralgie, stísněná nálada, příznaky porušeného trávení, dušnost a bušení srdce při pohybu a pod dojmy duševními, menší odpor vůči vlivům zdraví oslabujícím, větší náchylnost k rozmanitým nemocem. Objektivní příznaky usnadňují poznání: šelesty (anaemické) nad srdcem, tepnami a žilami. Příznaky chronické **a.** v mrtvole jsou po jistou míru totožny s příznaky prudké nedokrevnosti. Léčení řídí se příčinou: prvním požadavkem jest odstraniti příčinu, v druhé řadě následuje léčení silicí. *Mx.*

A. zhoubná čili samostatná (**A.** *progressiva, perniciosa* č. *essentialis*). Jménem tím zahrnuty jsou případy vleklé **a.** probíhající s těžkými příznaky, není-li tím vinna některá hmatná příčina svrchu uvedená. Onemocnění to vzniká zdánlivě samostatně za zcela příznivých podmínek životních. Dokonalejší poznání obmezilo obsah pojmu **a.** zhoubné: mnohé případy ukázaly se přivoděnými od hlístů; tak **a.** horníků, cihlářů, dělníků pracujících v tunelech, **a.** sv.-Gotthardská, již způsobuje cizopasník zvaný *anchylostoma duodenale*, v jiných případech *botryocephalus latus*. Posléz uvedeme případy, které připraveny byly těžkým onemocněním čivovým. Tyto aspoň dokazují, že **a.** zhoubná zakládá se na temných vlivech čivových, pod jejichž dojmem orgán, t. j. krev, těžce se porušuje, aniž porušení to obvyklými léčivými methodami může býti odstraněno. Vlivy vznik její podporující jsou neznámy, ženy zvlášť ohroženy. Sporadicky vyskytuje se onemocnění v celé Evropě, houfně v některých kantonech švýcarských. Nejhlavnějšími příznaky jsou: nápadná bledost pokožky se žlutým, voskovým zbarvením pleti; hlučné šelesty nad srdcem, tepnami a žilami; výlevy krevní do sítnice; horečka nepravidelného rázu, která před smrtí teplotě subnormální ustupuje. Výživa těla jest časem dobrá, časem sešlá. O zhoubné **a**-ii rozhoduje vyšetřování krve: množství její jest uskrovněno, počet červených buněk neobyčejně nízký (z 4,300.000 na 1 mm^3 klesne na 2 i 1 million, ano i níže), buňky chovají méně haemoglobinu, velikost jejich jest změněna: větší jejich část jeví menší rozměry (mikrocyty), skrovný počet jest neobyčejně velikého objemu (megaloblasty). Mimo to jest tvářnost jejich změněna (poikilocyty), některé rudé buňky chovají dokonce i zrno. Srdce i vnitřní pleny tepen jsou tukem zvrhlé. Ve většině případů (80—90 %) jest **a.** zhoubná nemocí smrtelnou a i po vyhojení jsou recidivy časty. Z léčiv se osvědčily nejspíše arsenik, fosfor, lehčí praeparáty železité a transfuse krevní. *Mx.*

Anaérobie (z řec.). Pasteur dokázal, že mnohé z nejnižších organismů pouze tehdy se pohybují a vůbec jeví příznaky života, když k nim kyslík nemůže vniknouti. Na rozdíl od aérobií, pouze v přítomnosti kyslíku žijících, nazval je **a.** Bakterie hnilobné i choroboplodné různí se podlé fysiologických vlastností v obě tyto skupiny. Z existence skupin těch vysvítá, že i bez volného kyslíku jest život možný, spočívá tudíž na jiných chemických postupech než na oxydaci a desoxydaci. *Peč.*

Anaesthesie (z řec.), bezcitnost, stav, ve kterém buď úplně nebo velmi přerušena jest normální fysiologická citlivost větší neb menší části těla. Citlivosti slouží obvodová vlákna nervová s rozmanitým ukončením v jednotlivých tkaních a ústrojích; vlákna tato podrážděna byvše uvědomují nejvyšší ústředí nervové o nastalém podráždění; jsouť vesměs s ústředím tímto spojena. Jest patrno, že přerušením takovýchto vláken anebo zničením vnímající části (příslušné) v ústředním nervstvu nastává nutně **a.** — **A.** také skutečně často se pozoruje při rozmanitých chorobách a různým způsobem se jeví. Podlé tkaní neb ústrojů hlavně zastřených mluví se o **a**-ii kožní, svalové, o **a**-ii smyslových nervů, sliznic a útrob. Nejvíce známe **a**-ii kožní; jestiť také studiu nejpřístupnější. Poněvadž cítící schopnost kožní poskytuje nám pocity několikeré (hmatové, teplotu atd.), jeví se **a.** kožní způsobem rozmanitým. Jednou může býti všeobecnou, všecky citové funkce kožní jsou zmařeny, po druhé však mohou býti zmařeny jen jednotlivé výkony a nastávají tak **a.** částečné, rozmanitě označované. Necítí-li člověk pouze bolestných dojmů, mluví se o analgesii neb anodynii, nevnímá-li pocitů tepla, zveme to thermoanaesthesií, ztratí-li pouze čisté pocity hmatové, jest to apselafesie neb **a.** taktilní. Analgesie osamělá nejednou se pozoruje, **a.** taktilní sama o sobě dosti jest vzácná. Někdy jsou jednotlivá místa anaesthetická, a přece má člověk v místech takových bolest (*anaesthesia dolorosa*, bolestná). **A.** kožní jest rozmanitě rozšířena podlé rozměrů, jichž základní onemocnění nabylo. Tak se vyskytuje někdy **a.** jen v okrsku jistých větších nebo menších větviček nervových, zvláště při poranění vláken takových, jindy zaujímá celé končetiny, mnohdy dokonce jednu (levou nebo pravou) polovinu těla, ve kterémžto případě se zove hemianaesthesií. **A.** kožní, smyslová i **a.** sliznic a svalů vyskytuje se obzvláště často při hysterii, řídčeji při hrubších nemocech mozku nebo míchy. — Název **a.** dán byl také narkose chloroformové (v. t.). *Th.*

Anaesthetica jsou látky, které buď celé tělo nebo některou část jeho činí bezcitnou.

inkují, byvše applikovány na kterou- těla a činí ji v přímém styku neci- ié musí býti dříve přijaty do krve, tane necitelnost celého těla; první :e a. místná. druhé všeobecná. Mno- působí co místná i povšechná a. ťivaná a. způsobují ochrnutí peri- zakončení citových čivů na tom : s nimi se stýkají, všeobecně účin- rnují buď periferická zakončení nebo i střed mozku. Většina všech užíi- -ik účinkuje na středy mozkové a ještě obyčejně přivádí anaesthesoбezvědomí, tak že toto spojeno dy se všeobecnou anaesthesií. — ější a nejčastěji užívaná a. jsou n a aethylaether (srovnej příslušné : příbuzné jim: amylen, methylenaethylchlorid, aethylidenchlorid, jibez nebezpečí pro život způsobiti i hodiny trvající bezcitnost. — iesthesii vzbuzuje kysličník dusnatý opojný. Aether a chloroform slouží za místná a. — Mimo tyto užívá se anaesthesii v novější době hlavně saponinu, erythrophloeinu a j. v. — ně anaestheticky působí též chlad, mi často upotřebujeme k účelům Sem spadají ledové obklady a odtěkavých látek na povrchu těla. — naesthetické látky jsou též velmi ether) a vážou při vypařování veství tepla, tak že při místní appliormě sprchy nízká temperatura s vyzároveň jdoucí podporuje a rozanaesthesující vliv na čivy (viz sonův přístroj). — A-ik nejčapotřebuje k vykonání chirurgických, ebo porodnických operací, aby neietřen byl bolesti a operatér klidně kážek mohl operovati. Mimo to se i proti rozmanitým bolestem, zvlámístně účinkujících prostředkův při j. *Jš.*

sto Paolo Luca neb Paoluccio, e benátský (697—717), nar. v Heraovy benátské, spravované až do roku ay, usnesly se v tomto roce, že se jednu správu. A. byl zvolen za náové republiky a vymezil, společně ndem, králem lombardským, hranice

, Nafi, Namfio, starořecky Anafé, eckém Archipelu s hl. místem t. jm., omarchii kykladské, eparchii thérn vých. od Théry, má na 36 *km*² . (1879). Jest hornatý a zajímavý stí svého složení geologického: vyzde vedlé sebe břidlice, syenit, žula, nek, živec, vápno, mramor a bohatá ěná, z níž hojně se těží. Údolí jsou ěstuje se v nich zvláště cibule. Obyvozují značný obchod s mramorem emi. Dle řecké báje vznikl ostrov lípu Apollónova, jejž tento vystřelil c tonoucím Argonautům. Vděční ystavěli pak na jižním břehu chrám ke cti Apollónově (*Ἀπόλλων Ἀγλήτης*), jehož domnělé zříceniny s novořeckou kaplí dosud se spatřují.

Anafielas, podlé Narbutta v litev. mythologii strmá skála, na kterou musí lézti duše zemřelých. Slovo to však v litevštině nic neznamená, ba jest v ní nemožno již proto, že obsahuje hlásku *f*, které se v jazyku litevském neužívá. Podání o A-le přešlo z Narbutta do literatury polské i liter. zahraničných. Kraszewski nazval tím jménem svoji velkou epickou trilogii, založenou na starých dějinách a podáních litevských. Rovněž je uvádějí Grimm (Deutsche Mythol.), Tylor (Primit. culture I.) a jiní. Pravda sice, že Slované věřili, že jest hora skleněná, na kterou duše zemřelých obtížně vylézati musí, a podání toto lze rovněž u Litvínů připustiti (Leskien a Brugmann, Lit. Volkslieder; Sprogis, Pamjatniki lotyšskago narod. tvorčestva), avšak jisto, že hory takové A-lem nenazývali a nenazývají. *Kcz.*

Anafónésis (řec.), hlasité mluvení, čtení, zpívání, obzvláště ke cviku a sesílení plic.

Anafora (řec.), opakování týchž slov na začátku vět nebo větných částí po sobě jdoucích. Staří jmenovali ji také *epanafora, repetitio, relatum, relatio, iteratio, epibolé* a j.

V těch roztříštěných snahách,
v těch znavujících drahách,
v těch slz žíravé soli,
v té potem vlhké roli,
v té plísni a *v té* vřavě,
v té tísni a *v tom* davě,
v té strázni a *v tom* studu... (Vrchl.)

Z moře ticha *v moře* zvuku,
z moře stínů *v moře* světla
mladý den mi dává ruku. (Vrchl.)

Často opakují se anaforicky celé věty a podávají tu mnohdy parallelismu myšlének vhodného výrazu:

Vím, že mi řeknou: To tam není psáno!
tam smrť a zmar — a ty však věštíš ráno;
vím, že mi řeknou: To tam psáno není,
své tuchy dáváš jen a svoje snění. (Vrchl.)

A lidé mní, že poledne;
k modlitbě hlavy kloní —
ó ne, vy dobří lidinky,
to jeho milé zvoní.
A lidé mní, že svatba to,
když hudba zazní plesem —
ó ne, vy dobří lidinky,
to jeho milou nesem. (Hálek.) *Hš.*

Anafrodisiaca (z řec.), léky pud pohlavní snižující. Kromě kafru a lupulinu, jež v té příčině mají zvláštní pověst, počítají se k nim vůbec léky ztišující činnost nervovou, tedy t. zv. *sedativa:* kyseliny, chlorál, sloučeniny bromu a pod. *Feč.*

Anagallis L., drchnička (viz vyobr. č. 248.), rod rostlin z řádu prvosenkovitých (*Primulaceae*) s kolovitou nebo kolovitě zvonkovitou, hluboce pětidílnou korunou a mnohosemennou, obříznutě pukající tobolkou. Byliny nejčastěji lysé, jednoleté i přezimující, s lodyhami poléhavými nebo přímými, listy

vstříčnými nebo po třech v přeslenu stojícími, přisedlými a celokrajnými. Květy jednotlivé, stopkaté, v úžlabí listů s korunami nachovými, růžovými nebo modrými. Známo asi 12 druhů rozšířených po Evropě, sev. i již. Africe, záp. Asii a Již. Americe. Jednoletý druh **A.** *arvensis* L., d. polní (viz vybr. č. 248.), s korunkami miniově červenými, řídčeji azurově modrými, hojná v celých Čechách na rumištích, polích i zahradách, jest nyní po celém světě v mírných a teplejších krajinách velmi obecnou plevelí. Druhdy připisovány rostlině vod, vinice. Ze staré Anagnie, která byla hl. místem Herniků a stala se r. 305 př. Kr. municipiem římským, zachovaly se obrovské základy. **A.** je rodištěm Valensa, vojevůdce cís. Vitellia, a papežův Innocence III., Řehoře IX., Alexandra IV. a Bonifáce VIII.

Anagnostakis Andr., professor ofthalmologie na universitě athénské, nar. r. 1826 na Krétě. Práce jeho ofthalmologické vyšly většinou francouzsky: *Essais sur l'exploration de la rétine et des milieux de l'oeil sur le vivant au moyen d'un nouvel ophthalmoscope* (Pa-

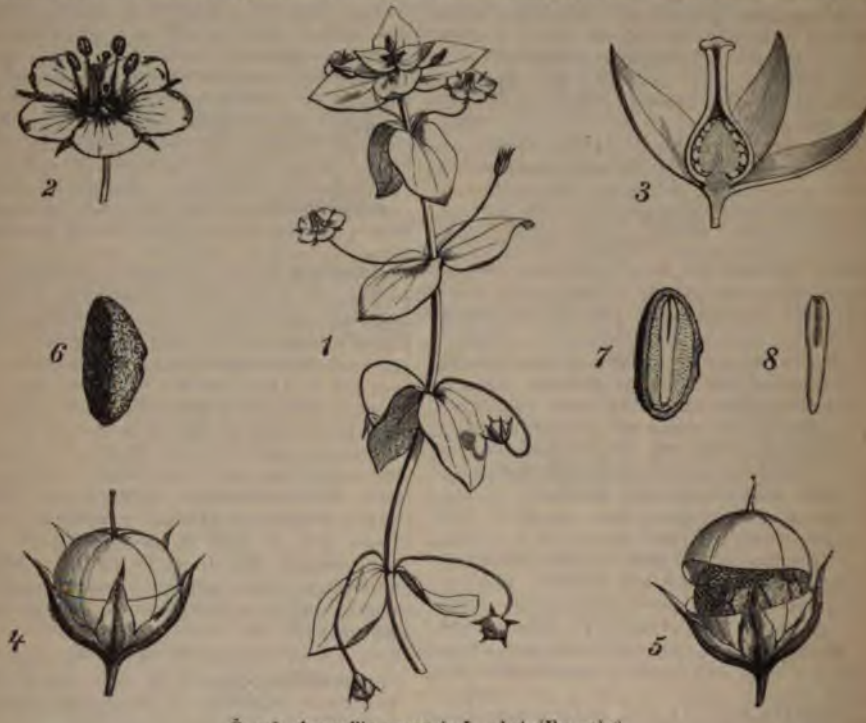

Č. 248. **Anagallis arvensis L.** (drchnička polní).
1. Celá rostlina v přiroz. velikosti, 2. květ, 3. semenník s kalichem, 4. a 5. tobolka, 6. semeno, 7. průřez, 8. embryo (2–8 zvětš.)

této léčivé vlastnosti a co tajného prostředku proti vzteklině se jí užívalo, ale jest indifferentní. *Vs.*

Anagenese (z řec.), znovutvoření části, jež uměle nebo spontanně se od těla odloučily; synon. regenerace (v. t.) *Peč.*

Anaglyfy, anaglypty viz Relief.

Anagni [anaňi], stará Anagnia v území Herniků, město v ital. prov. římské, distr. frosinonském, v úrodné krajině při dráze římsko-neapolské, 55 *km* od Říma jihových., s 8535 ob. (1884). **A.** je od r. 487 sídlem biskupským a bývala častěji i dočasným bydlištěm papežů; kathedrální chrám s pěknými freskami a prací musivní ze XIII. st., v němž Bedřich Barbarossa, Bedřich II. a Manfred z církve vyobcováni, je pozoruhodný, ač utrpěl novějšími opravami; pěkná radnice, staré hradby, vodořiž 1854); *De l'ophthalmologie en Grèce et en Égypte* (Brus. 1858); *Mélanges ophthalmologiques* (Athény, 1861); *Contributions à l'histoire de la chirurgie oculaire chez les anciens* (Ath., 1872), jevící hlubokou znalost starověku; *Encore deux mots sur l'extraction de la cataracte chez les anciens* (Ath., 1878). V lékařském časopise »Iatriki Efemeris«, jejž řídil od roku 1858—60, je uloženo několik prací řeckých z téhož oboru.

Anagnosté (z řec. *ἀναγνῶστα*ι, předčitatelé), lat. *lectores*, byli u Římanů vzdělaní otroci nebo propuštěnci, jejichž úkolem bylo předčítati pánu svému; byli obyčejně Řekové, a proto i řecký jejich název byl obvyklejší. V církvi řecké slují tak až podnes církevní sluhové, kteří obdrželi nejnižší ze svěcení nižších (*ordines minores*). **A.** vznikli asi v téže

době, jako *lectores* církve římské, koncem II. století, s kterými mají týž úkol, totiž předčítati v kostele Písmo svaté. *Hnr. red.*

Anagógé (z řec.), vyvedení, povznesení, v theol. povznesení ducha, zejména k Bohu. Odtud anagogický tolik, co ducha povznášející, tajemný; anagogický výklad (sv. Písma) jest takový výklad allegorický, který ve slovném a přirozeném smyslu hledá ještě jiný, hlubší, mystický a symbolický smysl. Zvláště užívala výkladu toho židovskoalexandrijská škola, v jejíž čele byl Philo, církev křesťanská pak od časův Origenových.

Anagrafé (*ἀναγραφή*) znamená zvláště záznam majetku dlužníkova jakož i dluhů, kteréž zařízení shledáváme v některých obcích řeckých. Jest to stopa jakéhosi hypothečního zřízení, kterým měla věřiteli dána býti záruka. *Hčk.*

Anagram (z řec.), přestavení, slove vtipná hříčka, kteráž ze slov daných tvoří nová, přesmykujíc jednu neb více písmen.

Dobrota již v literách bodrotu sobě nese.
(Jungmann, Slovesnost.)

Zvláště oblíben jest a. při jménech spisovatelův místo pseudonymů. V nové době nacházíme také anagramatické č. literné hádanky:

Šatem vesny jsem, kdy ze sna procítá,
mnou se zdobí lučiny a hory;
naděje mou barvou zakvítá,
a mnou živí nesčetné se tvory.
Doba žití však mi dána krátká,
a má sláva jak ta tvoje vrátká.
Kdo však slabiky mé zamění,
tomu ze mne jasná záře plane
na vysokých Tater temeni.
Kdy noc temná nad krajinou stane.
u mne rádi sobě odpočinou
na salaši bača se družinou.
(Tráva — vatra.) Vl. Šťastný. *Hš.*

Anagyris T., palník, rod luštinatých rostlin z čel. motýlovitých, skupiny *Podalyrieï*. Strom nebo keř s listy trojčetnými a srostlými palisty. Květy žluté v konečných hroznech. Kališní dva zadní lístky jsou menší předních. Pavézka, středem sepnutá, jest menší křídel; tato jsou delší než člunek z volných plátků složený. Tyčinky volné. Lůžko kuželovité. Lusk smačknutý, 2chlopní, mnohosemenný; semena neúplnými přehrádkami oddělena. A. roste čtyřmi druhy na pobřeží Středozemního moře, na Kanárských ostrovech a v Arabii, zvláště jako A. *foetida* Bauh., p. smrdutý, jenž výslunné úklony obývá. Hrozny objevují se záhy z jara na 2—3letých keřích, dorůstajíce v dlouhé, uzlaté lusky s nahnědle rusými, bobovitými semeny. Tato jsou jedovatá, jm. bobů kalabarských známá, užívaná proti krvotoku a počišťování. Celý keř proniknut odporně páchnoucí, k dávení nutkající šťavou, odkud jméno jeho Stinkstrauch (franc. *bois puant*), ale přes to vše býval u Řeků v zahradách vůbec pěstován. *Děd.*

Anahíd, Anaitis (v Avestě Anahita, neporušená, v islámu Zohre), íránské jméno hvězdy Venuše, ženský genius jitřenky i večernice, který na obloze vede rej hvězd sám maje lyru se strunami paprskův slunečních. Dle pověsti islámu byla to původně krásná pozemšťanka, jež neshodši se se svým mužem dostavila se před soudnou stolici andělů Hárúta a Márúta, již z rozkazu boha sestupovali na zemi, by poznali slabosti lidské. Oba andělé zamilovali se do ní i váhali rozhodnouti při její, až konečně sami lásku jí vyznali. A. slíbila vyslyšet je s podmínkou, že budou klaněti se modlám, usmrtí jejího muže a budou píti víno. Andělé projevili ochotu toliko k podmínce poslední. Při té příležitosti vyzvěděla A. od andělů slovo, jehož mocí oni z večera na nebe vystupovali, i pronesši je vznesla se sama k nebi, kde proměnil ji bůh ve hvězdu, kdežto anděly za trest uvěznil v hluboké studni blíže Bábelu. Jako bohyně ctěna byla A. hlavně v okolí Tiflísu, kde v bujných hájích měla svůj chrám. Avšak znesvěcení těchto míst přimělo prý bohyni, že odňala výšinám svůj zúrodňující dech a do Armenie se odebrala, kde kult její velmi se rozšířil a jí oběti přinášeny, z nichž časem vyvinuly se přímé orgie na způsob podobných orgií Astartiných, Afroditiných a j. Odtud rozšířil se kult její dále po celé přední Asii. Orientu jest A. bohyní hudebníků a pěvců, jak na př. v básnické mluvě perské slova toho způsobem porovnání o hlase všech pějících se užívá a dle slov Háfizových i A. (Zohre) sama nad krásou básní jeho do zpěvu, a Mesiáš v nebi do tance se pouští. To však náleží původem svým astrologii Orientu, v níž Venuše byla pokládána za hvězdu štěstí a vlivu jejímu přičítána veškerá radost a zábava společenská. Naproti tomu zdá se býti A. prvotnou funkcí svou v přírodním náboženství orient. zosobněnou zúrodňující silou přírodní, zvláště pokud síly vodní se týče, jejíž geniem A. činěna. Řekové stotožňovali A. (*Ἀναῖτις*, *Ἄναια*) s Afroditou, ač i s Artemidou identifikována. *Dk.*

Anahita, planetoida objevená C. H. F. Petersem v Clintonu 8. října 1887. Označení jest (270). *Gs.*

Anahuak (blízko vody), původně jméno roviny, na níž leží město Mexiko, pak jméno starého království mexického vůbec. Nyní zove se tak jižní část vysočiny středomexické, sklánějící se s výše 2400 *m* ponenáhlu ku pobřeží západnímu, jádro bývalé říše aztecké. Jsouc hojně svlažována slyne anahuacká vysočina svou úrodností, velkými jezery a obrovskými sopkami.

Anacharis viz Elodea.

Anacharsis (*Ἀνάχαρσις*), polomythická osobnost starověku řeckého. Od mnohých čítán bývá mezi sedm mudrců. Pocházel dle pověsti ze Skythie jsa syn Gnurův a bratr skythského krále Kaduidy. Matka jeho však byla Hellénka. Za mládí již jazyku řeckému se naučiv, odešel do Athén, kde jsa důvěrným svazkem přátelským spojen se Solónem, osvojil si úplně vzdělanost řeckou. Jaké vážnosti v Athénách se těšil, toho důkazem jest,

že zasvěcen byl do tajemství eleusinských, ač byl cizinec. Teprve po smrti Solónově vrátil se do vlasti své a snažil se tam zaváděti vzdělanost řeckou. Tu však narážel na tuhý odpor svých krajanův a z řevnivosti, že cizí zavádí mrav, od vlastního bratra při lovu byl zastřelen. Připisovány jsou mu básně, v nichž vybízel spoluobčany své k životu střídmému, prostému a mravnému. Již za starověku kolovalo množství A-iových průpovědí a vtipných výroků, směřujících zvláště proti opilosti a zhýralému přepychu (viz Diog. Laër. I—8), jež za nové doby sebral Mullach (Fragmenta phil. graec. I., str. 232.—234). *Dna.*

Anachoréti (řec.) zváni byli poustevníci v prvých stol., kteří uchylujíce se, hlavně za pronásledování křesťanů v II. a III. stol. po Kr., do míst odlehlých a do pustin žili život rozjímavý bojujíce proti své smyslnosti. Zváni byli i filosofy, a vskutku též mnozí nosili pláštík filosofický a řídili se příkazy Epiktétovými. Žili ve skalních slujích nohy majíce spoutané a nepožívali často po dlouhou dobu ani své nuzné potravy; jiní pak stáli nepohnutě na kopcích, vydáni v šanc všem nepohodám živelným, anebo stáli po celý život na sloupích (t. zv. stylité). Zdržovali se hlavně v Egyptě, okolo Mrtvého moře, v Syrii, v Pontu a Thracii i dosáhli u lidu veliké vážnosti; za sporů církevních ve IV. a V. století hráli kolikráte vynikající úlohu objevujíce se náhle v městech a bez bázně i ohledů lid, duchovenstvo i knížata poučujíce a k energii vybízejíce. V tom podobali se starozákonním prorokům, Eliášovi a Eliseovi. Tím, že více a-tů poblíž sebe se usadilo a styky mezi sebou uspořádalo, vznikli koinobiti, zárodek to pozdější mohutné organisace mnišské a klášterské. Než i vedlé klášterů zachovali se a. během století žijíce buď jako úplně samostatní poustevníci, dílem v jakémsi svazku s kláštery; tak žijí až podnes na hoře Athos poustevníci vedlé vlastních mnichů. Prameny u Löcklera v Herzog's Realencykl. für prot. Theol., 2. vyd. I. 365.—66.

Anachoretské ostrovy, skupina malých ostrovů v Melanesii (Tichý oceán), severně od Nové Guinee. Obyvatelé jejich jsou prostřední postavy, barvy rudohnědé. Kolem beder uvazují si zástěru z palmových listů, za ozdobu slouží jim jádra ovocná, lastury a peří. Nečisté chýže jejich nemajíce pobočních stěn jsou vlastně jen polookrouhlé střechy kryté palmovými listy. Jedinou zbraní jest jim kopí na konci ozubem opatřené. Užívání železa nebo jiných kovů jest jim neznámo, a plavbu provozují v kocábkách s plachtami rohožovými a ve člunech z vyhloubených stromů.

Anachronismus (řec.), poblouzení v letopočtu, jehož se dopouští, kdo klade nějakou osobu neb událost do jiné doby, než ve které žila neb se přihodila. Básníci a výtvarní umělci dopouštějí se podobné chyby často vědomě i nevědomě. Tak na př. v Shakespearově »Juliu Caesarovi« bijí hodiny na věži, v králi »Janovi« (r. 1200) několikráte děje se zmínka o dělech; Schiller ve svém dramatě »Piccolomini«, které jednáním svým spadá do války 30leté, mluví o hromosvodu, jenž teprv r. 1760 byl vynalezen. U Vergilia Aeneas obcuje s Didonou, ač oba byli časem od sebe vzdáleni o dvě století. Ve středověkých básních epických Alexander, Aeneas a jiní rekově starověku bývají líčeni jako dobře křesťanská knížata XII. stol., na př. v »Alexandreidě« české, kdež i páni z družiny Alexandrovy zváni panošě a mají čes. jména Mladota, Radvan a j. V »Nibelungách« Attila a Theodorich jsou přátelé a spojenci, ač tento o 40 let později začal panovati než onen, a při konci básně hrdinka její, ač má zajisté 60 let, ostává přece velekrásnou královnou Krimhildou. Malíři středověku líčí Krista a svaté jako své současníky a na obrazech jejich, majících za předmět děje biblické, vidíme města, hrady a kroj středověký.

Anaídeia (*Ἀναίδεια*, lat. *Impudentia*), vl. nestoudnost, pak zosobněná nestoudnost. Athéňané k radě Epimenidově zřídili jí a Hybridě (Zpupnosti) svatyni, aby odvrátili zlé jejich působení. *Dnl.*

Anaïtis viz Anahíd.

Anakalyptéria (*Ἀνακαλυπτήρια*) nazýván u Řeků druhý den po svatbě, kdy nevěsta poprvé bez závoje se ukázala. Toho dne dávali si novomanželé navzájem dary, které nazývaly se také a. *Šn.*

Anakampsis (řec.), v optice zastaralý výraz pro úkaz odražení paprskův, odtud anakamptika, nauka o odrazu paprsků čili katoptrika.

Anakamptérion (řec.), za středověku útulek pro ubohé a pronásledované, v němž osobám, které se dovolávaly ochranného práva církve, poskytován nocleh a strava. Bývalo obyčejně blízko chrámů.

Anakamptika viz Anakampsis.

Anakápalli, město východoindické v madraské provincii, oddíle t. jm., okresu vizagapatámského, na ř. Sárádanadi, 32 *km* jihozáp. od Vizagapatámu. Má 13.341 obyv. (r. 1881), a to 13.197 hindů, 144 muhammedánů. Jest to město novějšího původu, ale značně prospívající, střed okolního zemědělství, s vývozem molasy a bavlny. — Oddíl anakápallijský má na 810 *km*² 131.637 obyv. *Fl.*

Anakes (*Ἄνακες*), též Anakoi, jméno ochranných daimonů, přikládané zvláště Dioskurům, jižto vzýváni jakožto ochránci a pomocníci v rozmanitých potřebách života. V Athénách zasvěcena jim byla svatyně, zv. *Anakeion*, jakož i slavnost Anakeia. *Dnl.*

Anaklasis (řec.) zlomení, přelomení, také ohnutí, v optice lom paprsků světelných; odtud anaklastika, zastaralý výraz pro nauku o lomu paprsků, nyní dioptrika. — Anaklastické nástroje jsou přístroje k měření úhlů lomu.

Anaklasis: 1) Viz Iónikos. — **2) A.,** slovná figura, vytýkající pojem důrazně slovem, které opakováno jsouc dává cítiti protivu svého běžného významu: Děti jsou děti. Staří vykazují tu četná pojmenování: *anaklasis, diafora, reflexio, distinctio, antanaklasis, ploké, copulatio, antistasis, contentio, distinctio* a jiné.

gat Aeneae magna de stirpe Neronem? lit hic matrem, sustulit ille patrem. (Kosina Slov.)

aklastika viz Anaklasis.

aklés, řecký malíř vas s černými figu- a červené půdě; zachovaly se nám od číše, z nichž jmenovitě pěkná jest číše á v berlínském antiquariu pod č. 1801 vující zápas Hérakleův s devítihlavou . Vedlé A-ea jmenuje nápis umělecký kosthena. Srv. Klein, Vasen mit Meisterren, 2. vyd., str. 75.—76. *Vý.*

aklét: 1) A. sv., I., papež (79—91), byl sv. Petra posvěcen a sešel za Trajána nučennickou. Jemu přičítá se rozdělení a 25 farností a zbudování chrámu sv. oboje neprávem. Památka jeho světi se . a 13. čce.

I. II., protipapež (1130—38), pocházel ze é rodiny židovské a jmenoval se vlastně ierloni. Po smrti Honoria II. (1130) kardinálů strany papežské za papeže kdežto kardinálové strany císařské vo- ocence II. Římané se ho přidrželi a ic byl nucen prchnouti přes Alpy. Lo- , král německý, a králové anglický a zský uznávali Innocence za pravého a na jaře r. 1133 uvedl jej král Lothar e; A. však udržel se v Římě a Innonusil podruhé prchnouti. Ale hlavní Bernarda z Clairvaux přibývalo mu nců na úkor A-ův, jenž zemřel 25. 1138, když již i Roger Sicilský, kte- l králem učinil, začal se kloniti k Inno- II.

akoinósis (řec.), obecná porada. rice slove tak figura, v níž obrací se na své posluchače nebo protivníky. y se s nimi chtěl raditi, budě takto last. Na př.: Ptám se vás, pánové, ptám novitě těch mezi vámi, kteří četli bi- memoranda, kteří znají absolutistického středověkého, jakýž v nich vane, e-li s uspokojením vložiti svobodu církve ou biskupů? atd. (Riegrovy Řeči z roku *Hš.*

akolut (z řec.), slove ve skladbě výrazby, jež začátečnou konstrukci jest A. shledáváme velmi hojně ve středoeské literatuře, prosaické i básnické, ův i nejlepších (v Alexandreidě, v leh, u Štítného, Komenského atd.). něco málo spolu porozprávěvše, *jak* jsme alema a potom z Damiáty od vicekoněhož jsme jemu ledacos oznámiti měli, ni byli, byl jemu čas obědu od služebnámen.« (Kr. Haranta Cestopis.)

ustěji naskýtá se v dlouhých periodách, ivětách (parenthesích) a p., povstávaje z neumělosti, jednak z nedbalosti, s vědomou tendencí, pro zřetelnost. í shledáváme ve známých přirovnáních ových, odkudž i moderní epikové to kryjíce se proti grammatické přesnosti u Homérovu. Začínajíť přirovnání tato ě spojkou ὡς ὅτε (jako když), dále však á se na původní vazbu, pokračuje se bez ohledu k závislosti ve větách hlavních, samostatných, a teprve v závěrku navazuje ὡς (tak) spojení přerušené odpovídajíc začátečnímu ὡς ὅτε. Oprávněny jsou takové a-y (spolu s parenthesemi) nejen historicky, nýbrž i poeticky; oživujíť chod představ záměnou vět podřízených v samostatné, na konci pak navazujíce ku první představě popřávají fantasii oddechu.

Jak v Slucku skvostný pás dvé mistrů zhotovuje:
na stavu dole děva hedváb upravuje
a půdu hladí; s hůry tkadlec hází hbitě
jí stříbrné a zlaté, purpurové nitě,
jež tvoří vzor a květy: *tak* dnes zemi celou
opřádá vítr mlhou, slunko září skvělou.
• (Mickiewicz, Pan Tad.) *Hš.*

Anakonda viz Hroznýš.

Anakreón, jeden z nejznamenitějších básníků lyrických kmene iónského. Narozen ok. r. 572 před Kr. v městě iónském Teu, pročež nazýván jest ὁ Τήϊος, Tejský. Když za povstání maloasijských Iónů Řekové před Harpagem prchali, opustil také A. s Tejskými rodné město jsa mužem asi 30tiletým a když založili na thrackém pobřeží Abderu, stala se tato pěvci našemu brzo novou domovinou. Delší dobu trávil A. u slavného vládce ostrova Samu, Polykrata, jenž přál básníkům a umělcům. Po násilné smrti Polykratově r. 521 Peisistratovec Hipparch poslal pro něj padesátiveslovou loď a slavně dal jej dovézti do Athén, kde u sebe již hostil neméně slavného pěvce Simonida. Když vláda Peisistratovců zrušena, opustil A. Athény a nalezl po delší době útulek u třetího dvora panovnického, totiž u Aleuovců v Thessalii. Zemřel ve věku 85 let. A-ta představovali si staří jako veselého kmeta, plného ještě života, a tak také v Athénách byl vypodobněn kovovou sochou představující starce vínem rozjařeného. K ponětí tomu přispělo i to, že poesie jeho bujně kvetla a plným žárem planula jako jiskrné víno, které opěvoval, jakkoli hlavu kryly šediny, jak z některých zlomků patrno (14, 25, 77.). A. byl pravá povaha iónská, lehká, obratná, která se dovedla vpraviti do všech poměrů životních. Zvláště však dvůr samského tyranna Polykrata, plný rozkošného, bujného života, poskytoval A-tovi příležitosti k pěstování básnictví. Obklopen jsa nádherou, zasypáván přízní mocného Polykrata trávil při šumných hodech a v kruhu krásných chlapců, jimiž hemžil se palác tyrannův, a kteří všichni s láskou i úctou na pěvce pohlíželi, život jako sen; opěvoval brzy krásného Bathylla, Kleobula, Smerdia, Megistea, Simala, Leukaspida, stýskaje si, že ten neb onen hoch spanilého pohledu nedbá, brzo některou z dívek, brzy Eróta a Dionysa, brzy víno, brzy Polykrata samého, ač těchto posledních písní nemáme. A tak spojoval jemný takt a uhlazenost dvořana s pravým nadšením umělce bohem posvěceného, a žádné pochlebování ni vášeň nedovedly setříti pravé poesie s písní jeho. Při všech požitcích dovedl si zachovati i střídmost a střední cestu (σωφροσύνη) a tím udržel si schopnost užívati radostí světa i ještě v podzimku a zimě života a nepozbyl

pružnosti mysli, svěžesti a záliby v duševních požitcích. Jak osobním charakterem, tak rázem poesie své má velikou podobnost s Horatiem; oba mohli opěvovati veliké skutky politické, zažiliť mnoho bojův a viděli zápasiti reky hodné opěvání, ale necítili v sobě síly a povolání, oni znají jen boje a bolesti lásky. I nazývali proto vrstevnící A-ta »sladkým, bezstarostným«, jemuž Moiry daly jen život rozkošný a místo hloubky a mohutnosti zpěvu lehkost a roztomilou něhu. Jako Horatia i jeho daleka jest všeliká vášnivost a nedovede rozbouřiti klidné hladiny duše jeho. Co se formy týče, provádění myšlének, stavba verše, mluva, to vše plyne elegantně, lehce, jest průhledné, hladké, tak že neviděti na písních potu veršování, nýbrž vypadají jako by se samy byly udělaly (Hor. epist. 14, 12 non elaboratum ad pedem). Nedostihuje ovšem hloubky myšlének, vzletu fantasie, bohatosti obrazů, uměleckého slohu Alkaia a Sapfy, ale nezrušitelný půvab mladické síly a zdravosti, opojné kouzlo vína a lásky, které vane i z nepatrných zlomků na čtenáře, vyváží, čeho na druhé straně se mu nedostává. Zlomků z písní, elegií, hymnů, epigrammat a jambů zachováno ve sbírce Bergkově 116. Nejdůležitější byly písně, jež rozděleny byly ve tři knihy, nejspíše dle různého metra. — Kritické spracování u Theodora Bergka Anacr. carminum reliquiae, Lipsko 1834; téhož Lyrici graeci, vyd. 2., pag. 774—806. *Hčk.*

Anakreontské písně. Lehký obsah písní Anakreontových bez hloubky myšlénkové, lehká forma bez umělecké stavby, obé prosté tak a bez nároků lákalo pochopitelným způsobem hojně k napodobování. Nejdříve počaly se vytvořovati písně ty v Alexandrii, pak v Cařihradě za císaře Juliána a Justiniána. Od VI. stol., kdy je pěstovali Joannes z Gazy, Prokopios, Timotheos, až do X. stol. každý věk zrodil jich celou řadu, jen že vtiskl jim ráz svůj. V Heidelberce nalezen rukopis z X. stol. (Codex Palatinus), obsahující, jak se zdá, výbor nejlepších a-kých p-ní, který snad uspořádal Konstantinos Kefalas. Rukopis se zase ztratil, ale písně překládány skoro do všech jazyků, s velikou oblibou čítány, a nikdo nepochyboval, že pocházeji od Anakreonta. Ale italský kritik Robortello dokázal, že jsou podvrženy, a k němu se přidružil slavný filolog Bentley. Také Bergk, učenec velmi přísné kritiky, celou sbírku zavrhuje. Nicméně jsou mnohé z písní těch velmi milé, půvabné a cenné; jmenujeme dle překladu Marjankova básně: Mílkovi (str. 12.), Cikádě (41.) a více jiných. — První vydání a-kých p-ní pořídil Henricus Stephanus (1554); Mehlhorn (1825); Bergk (1834). Překlady do češtiny Rožnaj (1812); Ferdinand Marjanko (1880) a Frant. rytíř S. (ve Vídni 1880). *Hčk.*

Anakreontský verš (*versus Anacreonteus*) jest pojmenování několika druhů veršů, jichž básník Anakreón s oblibou užíval; nejčastěji však rozumí se jménem tím rozměr, jenž, ač již u Anakreonta se vyskýtá, v dobách pozdějších (za dob císařů římských) zvláštní oblibě u básníků lyrických se těšil a v němž složeny jsou básničky zvané Anakreontské. **A. v.** jest povahou svou trochajský s předrážkou buď o jedné, buď o dvou slabikách, odkudž i dvojí jeho tvar:

⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ a
⏑ ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑.

Rhythmicky nelze určitě stanoviti, má-li se vyložiti jako trojstopí s anakrusí, nebo jako čtyřstopí (lépe řečeno dvojměr) v posledních dvou stopách stažené:

⏑ | — ⏑ — ⏑ | ⏑ —. *Kur.*

Anakrotie (z řec.) jest název úkazů pozorovaných na vystupující části křivky pulsové. Pulsová křivka, napsaná pohybem tepny, která rozšiřujíc se krví vehnanou do ní srdcem pak svou pružností se smršťuje, skládá se z vystupující čili anakr. části, napsané rozšířením tepny, a z části sestupující čili katakrotické. Anakrotická část bývá obyčejně čára rychle a přímo vzhůru vystupující, poněkud jako ſ zakřivená, prostá vedlejších vyvýšenin a hrbolků, jaké pravidelně nacházíme v části sestupující. Za podmínek chorobných objevují se však také na ní hrboly, a ty jsou obsahem pojmu **a.** Podmínky, za jakých vznikají, jsou 1. pružnost stěn tepny a 2. rychlost, s jakou krev vniká do tepny a ji rozšiřuje. Stěny tepen, utrpěvše náraz krví do nich prudce vehnanou, konají jako elastické blány napjaté a z rovnováhy vyšinuté kmity, jejichž rychlost závisí na napjetí a elastičnosti. Je-li vstup krve do tepny velmi prudký, rozšíří se tepna tak rychle, že nemůže v době tak krátké vykonati více než jeden, snad ani celý jeden elastický kmit; vystupující čára pulsové křivky jest následovně rovná nebo něco málo zakřivená. Je-li však prudkost, s kterou krev do tepny se vhání, malá, trvá-li plnění tepny krví déle, rozšiřuje se stěna tepny delší dobu, tak že v době té může vykonati více než jeden elastický kmit. Oba pohyby, mechanické rozšiřování stěny tepenné a současně dva až tři elastické kmity, spojují se tak, že vystupující čára pulsové křivky ukazuje dva až tři vlnité hrbolky. Tyto anakrotické hrbolky vidíme povstávati: 1. při zúžení nebo stlačení tepny; po podvázání tepny, kde přítok krve děje se užšími pobočními tepnami; 2. při porušené elastičnosti tepen. Nejnápadnější **a.** vyskytuje se však při vadách srdečních (rozšíření a zbytnění levého srdce). Poněkud jiného původu jest **a.** objevující se při nedomykavosti chlopní srdečnice. Zde zůstává otvor arterielní stále otevřen, tak že náraz, který utrpí krev stažením předsíně srdeční, sděluje se celému sloupci krve i v tepnách; poněvadž pak stažení předsíně jde přímo před stažením komory srdeční, objeví se ve vystupující části pulsové křivky vysoký hrbol. Tato **a.** má vždy jen jeden, obyčejná **a.** více hrbolků. *Mš.*

Anakrusis (řec.), předrážka: **1)** Každá stopa metrická počíná buď od části důrazné (od zdvihu, arse) nebo bezdůrazné (od klesu, thesi), na př.: ´ ⏑ nebo ⏑ ´. Starší rhythmikové rozeznávali tedy dle toho stopy sestupné (´ ⏑,

–, ⏑ – ⏑ ⏑ –) od vzestupných (⏑ –, –, ⏑ ⏑ ⏑ –). Novější však (ač stopy názoru novějšího i u starých někdy se) zjednodušili věc tím, že uznávají jen estupné a verše skládající se zdánlivě vzestupných mění v sestupné tím, že ají prvý kles do verše. Nevykládají i př. verš: »Co dá ti zítřek, ptáti se duchu« jako staří:

⏑ – | ⏑ – | ⏑ ⏑ – | ⏑ – nýbrž ⏑ | – ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ | –.

o prvý kles verše od něho oddělený eném verši slůvko »co«) nazývá se ka čili **a.** *Knr.*

A. v hudbě viz Zdvih.

Aktorion, město ve starověké Akarnazálivu Ambrakijském. Korinthští, vechiadem, synem Kypsélovým, založili d VII. stol. př. Kr. obchodní osadu a ali ji ve spolku s Kerkyrskými až do de Kerkyrští z města násilím byli vy- R. 425 dobyli Akarnané města pothéňanův a osadili je obyvatelstvem ůvodu. Když po bitvě u nedalekého yla založena Nikopolis, pozbylo **A.** ího svého významu a znenáhla za- *Išk.*

Akusie (z řec.), neschopnost slyšeti, a vůbec, ať vznikla vlivy periferními uravčním čivu sluchového nebo pomozkového ústředí sluchu. *Peč.*

Akolein, nerost regul., mimo krystaly itý, bezbarvý, bílý, šedobílý až šedý, nalý a červený, lesku skelného, průneb jen průsvitný. Tvrd. 5·5, hust. 2·1 chem. slož. $H_4Na_2(Al_2)Si_4O_{14}$. Taví iré sklo, kyselina solná jej rozkládá, ž se vylučuje SiO_2. V dutinách a na h vulkanických hornin u Oustí v Čeového Jičína na Moravě, v údolí Fassa sku, u Vicenzy, Dumbartonu, Arena Faroerských a Kyklopských ostro- *Hjn.*

Akolekta (z řec.): **1)** Sbírka výňatků z vyo nějakého spisu neb i několika děl, zoruhodných poznámek, výroků, výh míst i celých článků, veršův a j. -li k účelu paedagogickému, zove se ě anthologií. — **2) A.** (*analecta*), nův otrok, jenž po jídle zbytky sbíral u vymetal.

Akolemma (řec.) nazýváno ve staré kartoavouhelné promítání koule, upotřebené archem k mapám zemským, nyní však pouze k mapám měsíčním. Rojas nazývá je astrolabium. V našem užito ho pro mapování země jen Laguillermieově (1843) a Garnierově *Bnš.*

Akolepsis (*ἀνάληψις*), obživení sil tělesných nemoci; zotavení. *Mx.*

Akoleptika (řec.) jsou látky organismus , jichž upotřebujeme, bychom buď zapuechnou skleslost, jaká vzniká při mdlosešlosti sil v průběhu náhlých horečnemocí, po poranění, otravě a j., neb n k nové vydatnější činnosti povzbudili orgány, které jeví úkazy počínajícího ochrnutí, zejména srdce, ústroje dýchací nebo mozek. K tomu účelu užívá se rozmanité na nervy účinkující látky, zejména líhu, jeho rozmanitých odrůd a praeparátů, aetheru aethylnatého a octového, kafru, rozmanitých aetherických olejů a rostlinných látek je obsahujících (na př. arniky), ammoniaku, kafru, pižma a mn. j. *Jš.*

Analfabeta (z řec., člověk neznající abecedy), kdo neumí čísti ani psáti. O lidech takových platí zvláštní právní předpisy, z nichž nejdůležitější jsou tyto: Písemná poslední vůle **a**-tova jest v právu rak. dle §§. 581. až 582. ob. obč. zákona podrobena zvláštním ustanovením, a sice jde-li o pořizujícího, který neumí (neb nemůže) psáti, jest třeba, aby vedlé náležitostí všeobecných připojil u přítomnosti všech tří svědků své znamení ruky, avšak není dle zákona nezbytně nutno, aby někdo k tomu připsal, čí jest to znamení ruky. Není-li zůstavitel s to, aby četl, jest třeba, aby byla závěť jedním ze svědků čtena, a když byli i druzí dva v ni nahlédli, aby byla zůstavitelem u přítomnosti všech svědků za jeho poslední vůli prohlášena. U **a**-ty úplného dlužno ovšem užiti sloučení obou předpisův. Po právu římském vyhledává se v tom případě, aby vedlé ustanoveného počtu svědků byl někdo přibrán, kdo by na písemné pořízení jméno zůstavitelovo napsal, sám se podepsav. Pruské právo zemské dovoluje **a**-tům pouze před soudem protokolárně pořizovati. Pokud jde o smlouvy písemné, naše zákonodárství způsobilosti **a**-tů k nim neobmezuje, kladouc více důrazu na vypátrání pravé vůle stran, než na formu. Toliko dlužno připomenouti zásadu řízení soudního se týkající, že listina soukromá, vydaná **a**-tou, pouze tehdy požívá moci průvodní, je-li podepsána dvěma svědky, z nichž jeden podepíše vydavatele (§. 116. soud. řádu), který své znamení ruky připojí. Dle práva francouzského mohou **a**-ti písemné smlouvy činiti pouze před soudem. Zvláštních formalit žádá zákon náš, jde-li o smlouvu sepsanou ve způsobu notářského aktu; tu stanoví §. 68. not. ř., že neumí-li strana nebo svědek psáti, musí k aktu připojiti své znamení ruky, ke kterému pak druhý, notář neb svědek, připíše jméno **a**-tovo. Ještě více formalit platí v tom případě, když jest **a.** němý neb hluchý (§§. 60—61. notář. ř.). Předpis týkající se práva formálného jest obsažen v §. 57. téhož zákona, že aspoň jeden ze svědků spisu notářského nesmí býti **a**-tou. Při soudu, kde se vyžaduje podpis strany, jest třeba, aby **a.** připojil znamení ruky, ke kterému někdo jiný, pravidelně zapisovatel nebo svědek, připíše, čí jest to podpis. Znamení ruky na směnce musí býti soudem nebo notářem ověřeno (čl. 94 sm. ř.). *Kr.*

A. ve statistice. Od skutečných **a**-tů lišiti dlužno poloanalfabety, t. j. osoby, jež sice umějí čísti, ale nikoliv psáti, a tento zjev není právě řídký mezi venkovským obyvatelstvem, zvláště při osobách starších věkem. Jelikož však těchto dle výsledků posledních sčítání lidu jest

jen nepatrné procento, bude zde přihlíženo toliko ku pravým a-tům. — Vlády vzdělaných států pilně snaží se vyšetřiti průměrný stav vzdělanosti svého obyvatelstva i postup její, a že prvním toho měřítkem jest jim právě znalost nejelementárnějších vědomostí, jaké poskytuje škola obecná, má tu dobrou příčinu, že tyto vědomosti ještě nejsnáze v širokých vrstvách možno zjistiti. Avšak chybou jest, jediné dle rozměru analfabetismu souditi na všeobecnou vzdělanost a dle ubývání nebo přibývání jeho měřiti postup vzdělanosti, neboť při úvaze takové jest třeba přihlížeti ještě k mnohým jiným a důležitým momentům.

Snahám srovnati rozsah analfabetismu v jednotlivých zemích vadí dosud veliká různost pramenů, ponévadž jen z některých zemí jsou po ruce výsledky o analfabetismu ze sčítání lidu, kdežto z jiných poskytuje se nám pouze počet a-tů mezi vojskem, a v zemích pak, jako v Anglii, kde není zavedena branná povinnost vojenská, zjišťuje se analfabetismus dle počtu snoubenců, kteří nedovedli podepsati svatební smlouvu. Data podaná na základě sčítání lidu jsou ovšem zdrojem nejdůležitějším pro účel výše řečený, nebo zde se přihlíží k veškerému obyvatelstvu bez rozdílu pohlaví a věku (při ostatních dvou pramenech buď jen k jednomu pohlaví nebo k osobám v určitém věku); ale spolehlivost jejich poněkud seslabena jest tím, že přiznání, umí-li kdo čísti a psáti, posud nijak se nekontroluje. Další vada spočívá v tom, že mezi a-ty zahrnuty jsou i děti méně než šestileté, čímž obyvatelstvo, jež obdrželo základní školní vzdělání, jeví se nám vůči osobám, téhož postrádajícím, ve světle velmi nepříznivém. Proto také se staly již v některých zemích pokusy, by obyvatelstvo ke škole posud nedospělé z počtu a-tů vyloučeno bylo. Při sčítáních lidu z l. 1870—81 shledalo se, že čísti ani psáti neumělo

z 1000 osob:

Země	k sčí-tání	pohlaví mužského	pohlaví ženského	pohlaví obojího

vině a Dalmacii. Dle sčítání lidu dne 31. prosince 1880 nemělo základního školního vzdělání

z 1000 osob přes 6 let starých:

Země	Muži	Ženy	Země	Muži	Ženy
Vorarlberk .	34	35	Terst s okol. .	236	351
Rakousy Dol.	73	97	Korutany . .	356	434
Čechy . . .	67	101	Krajina . .	461	450
Rakousy Hor.	82	89	Gorice a Gra-		
Tyrolsko . .	94	117	diska . . .	489	567
Morava . . .	86	120	Istrie . .	691	786
Solnohradsko	118	116	Halič	742	800
Slezsko . .	109	127	Dalmacie . .	821	927
Štýrsko	252	286	Bukovina . .	842	908

Přehlížejíce tabulky tyto pozorujeme pravidelný zjev, že a-tů mezi muži jest méně než mezi ženami, což vysvětluje se tím, že jednak děvčata do škol posílána bývají s menší pečlivostí než hoši, jednak že výsledků prvního školního vzdělání v praktickém životě u žen méně bývá užíváno než u mužů, a proto přicházejí časem v zapomenutí.

Jak patrno, obraz na základě dosud podaného statistického materiálu o počtu a-tů v Evropě byl by velmi neúplný, neboť veliké země, jako Rusko, Německo (kromě Pruska), Švýcarsko a j., při sčítáních lidu ještě číselně nezjišťovaly osob nemajících nijakého školního vzdělání, a proto jest třeba za účelem úplnosti obrátiti se ke druhému zdroji, který sice nepodá nám pravého přehledu a-tů v příslušné zemi, nýbrž jen počet jejich mezi osobami určitého věku a pohlaví, za to však materiál zde poskytnutý jest mnohem spolehlivější, a pak podává se jím, ježto data o a-tech ve vojště v některých zemích sahají až do 40tých let, i možnost utvořiti si úsudek o rychlejším nebo pozvolnějším ubývání analfabetismu. Z 1000 nově odvedených vojínů neumělo čísti ani psáti:

Země	1867	1874	1881	Země	1867	1874	1881

z 1000:

Země	r. 1867			r. 1874			r. 1881		
	snoubenci	ženichové	nevěsty	snoubenci	ženichové	nevěsty	snoubenci	ženichové	nevěsty
Rumunsko	—	—	—	863	803	924	854	798	920
Italie .	695	599	791	644	545	734	591	482	699
Irsko . .	425	373	478	332	301	364	284	260	307
Francie .	302	240	365	268	211	325	194	155	233
Anglie .	250	211	288	211	179	242	156	135	177
Skotsko	156	106	207	135	91	180	105	71	139

Perspektiva otevírající se nám z podaných zde číslic o nynějším stavu základního vzdělání v zemích evropských není Slovanům, vyjímajíc nejzápadnější jejich větev, českou, nijakým způsobem příznivá; shledáváme-li nejvíce a-tů vedlé Rumunů mezi Srby (nejinak tomu bude asi u Bulharů) a Rusy (a to hlavně Malorusy); a což na váhu padá, počet jejich v těchto zemích v pravém opaku k zemím západním ani skoro se nezmenšuje. Daleko na vyšším stupni v základním vzdělání školském jsou jižní národové románští, za nimiž následuje Uhersko, dále pak Rakousko, stojící v řadě mezi evropskými státy na místě osmém. Posledními jsou, co se a-tů týče, čili jinými slovy, nejméně a-tů vykazují ještě po Francii a Anglii Německo (hlavně jižní), pak země Skandinavské a Dánsko. — Literatura. Číselné výkazy o a-tech podávají úřední publikace jmenovaných zde zemí. O rakouských a-tech pojednával Dr. E. Mischler v Oesterreichische Statistik, sv. V., seš. 3. Mezinárodní srovnání pod názvem Ueber Analfabeten týž spisovatel v »Statistische Monatschrift«, roč. XII., seš. 5. Veliké dílo o italských a-tech vydal prof. Amati: L'analfabetismo in Italia (Novara 1888). *Sb.*

Analgesie (řec.) viz Anaesthesie.

Analgetika (řec.) nazývají se léky, které odstraňují nebo alespoň zmírňují bolesti. V širším smyslu náležejí sem všechna anaesthetika, obyčejně se však k a-kům počítají pouze místně účinkující anaesthetika a ne ta, která všeobecně působí a bezvědomí vyvolávají. — Mimo tyto látky považují a užívají se co a. ještě látky, které v dávce, ve které se poskytují, nevzbuzují sice úplné bezcitelnosti, které však sensitivní nervy tak dalece ochrnují, že bolesti buď úplně zmizejí, nebo alespoň značně ulevi a snesitelnými se stávají. Jsou to zvláště některé alkaloidy, zejména morfium a veratrin, pak též colchicin, atropin, aconitin a j., kterých se ovšem řídčeji než prve jmenovaných ku připomenutému účelu užívá. Způsob applikace jest rozmanitý dle sídla bolesti a povahy léku. Zvláště často užívá se podkožního vstříknutí blíže místa bolestného, vtírání masti nebo methody endermatické, kde se lék aplikuje na kůži pokožky zbavenou; po případě dávají se též v podobě klystéru, suppositoria, co inhalace a j. *Jš.*

Anallagmatika (z řec.), křivka nebo plocha anallagmatická. Dána-li jest křivka K a bod o, můžeme ke každému bodu m křivky dané stanoviti na paprsku om bod m_1 tak, aby $om \,.\, om^1 = k^2$, kde k jest konstanta. Body m_1 tvoří křivku novou K_1, která jest z K odvozena, a sice tak zvanou transformací převratnými průvodiči (inversí kruhovou). Zvolíce příhodně pól o a modul k, můžeme někdy toho dosíci, že křivky K a K_1 se sjednocují. Která křivka transformací dotčenou v sebe samu se přetvořiti může, slove dle Moutarda křivkou anallagmatickou (Nouv. annales de math. 1864), příslušný pól pak pólem hlavním. Obdobně zoveme plochu, jež transformována jsouc reciprokými průvodiči v sebe samu se přetvořuje, plochou anallagmatickou. Z kuželoseček jest křivkou anallagmatickou toliko kružnice, z ploch stupně druhého plocha kulová, a sice vzhledem k libovolnému pólu. Z křivek 3. stupně náležejí sem ty, které procházejí pomyslnými body kruhovými v nekonečnu; mají 4 hlavní póly. Příkladem plochy anallagmatické jest cyklida, plocha to 4. stupně; má dle Caseye 5 hlavních pólů. *Sd.*

Anallatický, správněji **anallaktický bod** (z řec.) zove se dle Porra, původce tachymetrie (v. t.), při optickém dálkoměru ten bod osy, od kterého jest měřiti vzdálenosti, aby byly úměrny k délkám pozorovaným na lati. Při dálkoměru Reichenbachově jest přední ohnisko objektivu bodem a-kým; jde-li tedy o vzdálenost laté od středu stroje, nestačí pozorovanou na lati délku prostě znásobiti příslušnou konstantou (podílem ohniskové vzdálenosti objektivu a vzdálenosti rovnoběžných nitek kříže), nýbrž nutno přičísti k onomu součinu ještě vzdálenost a-kého bodu od středu stroje. Aby se nemusilo nic přičítati, vložil Porro mezi objektiv a okulár zvláštní čočku, kterou bod a. se přenáší do středu stroje. Dalekohled takový zove se pak a-m. *Šck.*

Analogia (z řec.) viz Analogie.

Analogický, obdobný; **analogismus**, poměr obdoby sám abstraktně pojatý, závěr analogický i užívání obdoby v patrnějším rozměru; **analogon**, něco obdobného, obdobno, na př.: zvířata nemají rozumu, ale něco rozumu lidskému obdobného (*analogon rationis*) — viz Analogie. *Dd.*

Analogický pravopis viz Čechy (dějiny jazyka).

Analogie (řec. *ἀναλογία*): obdoba, podobnost, srovnání; úměra, srovnalost; stejnoměrnost, zařízenost dle pravidel. **1)** V logickém ohledu značívá se slovem tím závěr ze stejnosti několika znaků dvou pojmů na stejnost některého dalšího znaku, čili prostěji řečeno: předměty, které shodují se v několika vlastnostech, budou se shodovati i v jiných. Na příklad: Planeta Mars má mnoho podobného s naší zemí; otáčení kolem osy (den) jest skoro stejné dlouhé; znamenáme tam vzduch, větry, vodu, mraky, led, střídání ročních počasí, tři různá pásma (chladné, mírné a teplé), i soudíme obdobou (*per analogiam*) z toho všeho, že Mars jest také obydlen jako země.

Obdoba to jest, když srovnáváme organismus a stát, někdy až do podrobností (obchod ve společnosti lidské jest prý asi co oběh krve v těle zvířecím), nebo mluvu s organismem, — když celý život člověka se dnem nebo s rokem, mladost jeho s jitrem nebo s jarem sestavujeme, když životní vývoj jednotlivce za krátké opakování vývoje celého kmene pokládáme (biogenetický zákon); věží **a.** v každém podobenství, v komparaci, ano v každém metaforickém obraze, v allegorii a vůbec v každém závěru, jejž činíváme ze shody mezi věcmi na shodu ještě úplnější. Patrně závěr takový vede jen ku pravděpodobnosti a sluje obdoba neúplná (*analogia incompleta*) čili pravděpodobná (*analogia probabilis*), náležející v logice pod totéž záhlaví jako indukce (v. t.). V myšlénkových výkonech všedního života i v naukách všech jí stále užíváme, ač přesněji mluvíce ji od pouhé podobnosti líšíme. Netřeba šíře vykládati, že **a.**, jako nás vodívá po stopě pravdy a některou stránku věci vhodně objasňuje, rovněž dává vznik větám křivým, nedostatečně zdůvodněným (vyčerpání a utloukání obdoby, »každé srovnání belhá«), tak že stupně jistoty její jsou velice různé, a že mnohá **a.** bývá příčinou rozporův i hádek, když lidé pustíce s pozoru pravou povahu její větám jí sestrojeným přisuzují nutnost a všeobecnost, absolutní nevývratnou jistotu. Sem směřují ony rozmanité námitky i výstrahy proti analogickému závěru činěné; i dlužno obdoby užívati obezřele a její povahu stále na zřeteli míti. Čím více znakův oběma srovnaným pojmům jest společno, a čím závažnější oni znakové jsou, tím více pravdě se podobá, že i v dalším, posud záhadném se shodnou, čili pravděpodobnost (důkaznost) obdoby stoupá ve složeném poměru k oněm dvěma zřetelům. Konečně **a.** dává úplnou jistotu v tom případě, když vztah obou znakův srovnaných (známého i záhadného) k příslušným jejich pojmům jest docela stejný a tak jednoduchý, že jej možno prohlédnouti a přesně vyjádřiti; tu vlastně sestrojujeme dříve všeobecnou větu, z níž další závěr činíme (deduktivně), ač ji výslovně tu ani neuvádíme. Tato obdoba pak jest přesná (*analogia exacta*); v mathematice zejména se jí přehojně užívá, čímž zjednávají znamenitou úsporu v počítání i v dokazování. Příkladů netřeba zvláště uváděti. — V jiných odborech scházívá však právě ona jednoduchost a určitost vztahů, pročež tam obdoba na pravděpodobnosti přestává. Zevrubněji o poměru obdoby k indukci i k dedukci jednati zde nelze; věc sama však není tak záhadná, za jakou ji některé pokusy vyličují. Souzení dle obdoby záhy se vtíralo v pozornost myslitelův; Aristotelés ji uvádí, avšak užívá pro ni slova *παράδειγμα*, kdežto slovo *ἀναλογία* klade za úměru mathematickou (proporci). Ostatně vyvinuly se v některých naukách ještě zvláštní způsoby, kterak se obdoba provádí, i rozličné odstíny významu, pro něž slovo **a.** se klade, podlé povahy látky naučné, — tak v mathematice, v mluvozpytě, v právnictví, v historii, u výkladě písem svatých a j. Viz o tom hesla příslušná, pokud obdoby se dotýkají podrobněji. O **a.**-ii jedná každá obšírnější učebnice logiky, i zvláštní monografie o ní na světlo vydány jsou (na př. J. Hoppe, »Die Analogie« 1873), a konečně znamenití myslitelé příležitostně ve svých spisech povahu **a.** vykládají. *Dd.*

2) A. (v mathematice), název úměry zejména geometrické, u řeckých mathematiků, hlavně u Eukleida. — Nyní užívá se pojmenování toho pro úplnou podobnost nebo souhlasnost ve tvaru poměrů nebo rovnic z veličin k sobě služejících. Důležity pro sférickou trigonometrii jsou **a.** Neperovy (z r. 1614), jimiž vyjadřuje se vztah mezi pěti částmi (3 úhly a 2 stranami, nebo 2 úhly a 3 stranami) sfér. trojúhelníka. Jsouť tyto čtyři (nazýváme-li úhly sfér. trojúhelníku α, β, γ, strany a, b, c):

$$(1)\quad \operatorname{tg} \tfrac{1}{2}(\alpha+\beta) = \frac{\cos \tfrac{1}{2}(a-b)}{\cos \tfrac{1}{2}(a+b)} \cot \tfrac{1}{2}\gamma,$$

$$(2)\quad \operatorname{tg} \tfrac{1}{2}(\alpha-\beta) = \frac{\sin \tfrac{1}{2}(a-b)}{\sin \tfrac{1}{2}(a+b)} \cot \tfrac{1}{2}\gamma,$$

$$(3)\quad \operatorname{tg} \tfrac{1}{2}(a+b) = \frac{\cos \tfrac{1}{2}(\alpha-\beta)}{\cos \tfrac{1}{2}(\alpha+\beta)} \operatorname{tg} \tfrac{1}{2} c,$$

$$(4)\quad \operatorname{tg} \tfrac{1}{2}(a-b) = \frac{\sin \tfrac{1}{2}(\alpha-\beta)}{\sin \tfrac{1}{2}(\alpha+\beta)} \operatorname{tg} \tfrac{1}{2} c.$$

Vztah mezi všemi stranami a úhly sférického trojúhelníka vyjadřuje se rovnicemi Gaussovými, jimž tolikéž **a.** říkají. Avšak o tři léta dříve než Gauss uveřejnil **a.** tyto Delambre (1808) a brzy po něm Mollweide. Jsou tyto čtyři:

(1) $\sin \tfrac{1}{2}(\alpha+\beta)\cos \tfrac{1}{2}c = \cos \tfrac{1}{2}(a-b)\cos \tfrac{1}{2}\gamma,$
(2) $\sin \tfrac{1}{2}(\alpha-\beta)\sin \tfrac{1}{2}c = \sin \tfrac{1}{2}(a-b)\cos \tfrac{1}{2}\gamma,$
(3) $\cos \tfrac{1}{2}(\alpha+\beta)\cos \tfrac{1}{2}c = \cos \tfrac{1}{2}(a+b)\sin \tfrac{1}{2}\gamma,$
(4) $\cos \tfrac{1}{2}(\alpha-\beta)\sin \tfrac{1}{2}c = \sin \tfrac{1}{2}(a+b)\sin \tfrac{1}{2}\gamma.$

Z rovnic těchto bezprostředně lze odvoditi svrchu napsané **a.** Neperovy, jak po sobě jdou, dělí-li se Gaussovy **a.** (1) a (3), (2) a (4), (4) a (3), (2) a (1). *St.*

3) A. u starořeckých grammatiků značila protivu anomalie. Zjevy, jako na př. že *χελώνη* (želva) značí též samečka, přiměly Chrysippa k prohlášení, že je mezi myšlením a rozumem lidským a mezi řečí neshoda čili anomalie. Jiní proti němu hlásali, že je mezi obojím shoda čili **a.**, že stejné kategorie pojmové (logické) vyjadřují se stejnými tvary hláskovými. A tak vznikl spor pro jazykozpyt důležitý mezi analogisty a anomalisty, který trval po 3 století, a jehož sám Caesar se súčastnil spisem *De analogia*. Spor tento byl s počátku vlastně sporem filosofickým a teprve časem stal se sporem grammatickým, při čemž slova **a.** a anomalie dostala jiný význam. **A.**-ii zastávala škola alexandrijská, v jejím čele Aristarchos, anomalii škola pergamská, škola stoiků, z níž hlavně Kratés z Mallu napsal spis *περὶ ἀνωμαλίας* proti Aristarchovi. Celý spor byl velmi plodný, neboť na jedné straně sbíraly se nepravidelnosti, odchylky od pravidla, aby se dokázalo, že v jazyce nevládnou vlastně žádné zákony, na druhé zase se uvažovalo a

hledalo pravidlo a vysvětlení i pro tyto odchylky. Toto ovšem zřídka se podařilo, ale statistika jevů jazykových zůstala cenným plodem tohoto sporu na vždy. Analogisté hlavně přičiněním Apollónia Dyskola a Hérodiánovým zůstali vítězi, jimiž uhájena byla zásada, že jazyk jest ovládán pevnými zákony, a že v něm panuje pravidelnost. V novějším jazykozpytě má **a.** opět jiný význam a značí buď upravení tvarů podlé jiných tvarů významem příbuzných nebo upravení významu podlé jiného významu tvarem příbuzných slov. Na př. stbul. kmeni *kurę̆t* odpovídá v češ. kmen *kuřat*, který buď má zůstati, buď přehláskou se měniti v *kuřet*, když následuje samohláska podnebná. V staré češtině v skutku se říkalo: kuřata, kuřat atd., a lokál plur. kuřětech; ale v nové češtině za kmen *kuřět* v lok. plur. máme kmen *kuřat* (kuřat-ech) podlé kmene v ostatních pádech plurálu. Jak z tohoto jednoduchého příkladu **a.** vysvítá, odstraňují se jí nesrovnalosti, které by vznikly bezohledným prováděním hláskoslovných zákonů. Změny hláskoslovné se křižují s **a**-ií, odporují si a vzájemně vyrovnávají, čím by jedna strana jazyku škodila. Nejjednodušší příklad **a.** jest, že dovedu slova dříve mně neznámá, jakmile je uslyším, hned skloňovati a časovati — podlé vzorů mně známých. Jazykozpyt však všímá si hlavně těch druhův **a.**, jimiž jazyk se mění. Příbuzenství pojmu (významu) bývá základem spodobení slova po stránce kmenotvorné: slova téhož významu splývají kontaminací; na př. z angl. republican a prohibitionist povstalo prohibliean. Když slova téže pojmové kategorie nabývají téže kmenotvorné přípony, jest to s psychologického stanoviska stejný process; na př. podlé hosti-cus jest bell-icus, podlé spasi-tel jest pomoc-itel. Podlé dexter jest v pozdní latině senexter. Jiný druh jest však vyrovnání ve kmenech téhož slova, jako jest v lok. plur. kuřat-ech. Další druh jest formální stejnost (ve flexi) u slov stejné kategorie; sem patří, že abstraktum *νεανία* ve významu »mladík« dostalo mužský rod a flexi jmen mužských: *νεανίας*. Kollektivum »bratří« majíc význam plur. od slova »bratr« dostalo i flexi plurálu. Příbuznost funkce mívá za následek podobu (nebo i stejnost) tvaru. Předložka lat. *cum* má ve slovanštině střídnici *sъn* před samohláskami a před *j*, jinde *sъ*; říkalo se tedy: *sъ bogomь*, ale *sъ̃nimь* (= *sъn jimь*), **a**-ií pak i: za boga, ale za ňego (místo: za jeho). Z pravidla příbuznost funkce vede k **a**-ii úměrné: had: syn = gen. sing. hada: x, x = syna. Mimoděk totiž soudíme na základě praemiss, jež mají úměrnou formu, když uniformujeme skloňování i časování. Tato uniformace dvojitě se provádí: buď různá slova téže funkce dostávají týž tvar (had — syn, hada — syna atd.), buď různé funkce téhož slova dostávají týž tvar (synovi byl původně dativ, nyní též lokál). Někdy příbuznost zvuku vede k **a**-ii; bývá základem příbuznosti významu: původní *po-vraz* přesmyknutím dalo *provaz*, jejž vědomí lidu pojí se slovesem »váz-ati«. Někdy se nepřipojí zvuku jen určitý význam, ale dá se mu i funkce. Ve slovanštině byly složeniny, jako: Hosti-vař, Vladi-mír, jichž první část byla jmenný *i*-kmen; ale povědomí spojilo se s imperativy sloves (*vladi* od slovesa *vlásti*) a pak tvořila se napořád ve slovanštině složená slova s imperativem v první části. Jindy se **a**-ií ustálí určitý význam; v češtině jména na *-stvo* (měšťanstvo) a na *-ství* (měšťanství) měla původně stejný význam; ale neutra na *-í* mají většinou význam abstraktní, a tak u jmen na *-ství* se podobný význam ustálil a jménům na *-stvo* připadnul význam kollektivní. Jazyk podlé různých tvarů rozlišil i význam (differencování významu). Této činnosti jazykové se říká oekonomie jazyková. Někteří uznávají též čistě zvukovou **a**-ii a jí vysvětlují na př. *ν ἐφελκυστικόν* v řečtině. Srv. W. D. Whitney, Language and the study of language (1867) a téhož Life and growth of language (1875); H. Merguet, Über den Einflusz der Analogie u. Differenzierung auf die Gestaltungen der Sprachformen (1876); H. Osthoff, Das physiolog. u. psycholog. Moment in der sprachlichen Formenbildung (1879); H. Paul, Principien der Sprachgeschichte (1886); H. Ziemer, Junggrammat. Streifzüge auf dem Gebiete der Syntax (1882); F. Masing, Lautgesetz u. Analogie (1883); V. Henry, Etude sur l'analogie (1883); B. I. Wheeler, Analogy (1887); E. Kovář, O škole mladogrammatické (1885). *Kř.*

4) Ve hmotném právu trestním, jak v římském tak i v německém uznávala se možnost použití **a.** původně beze všeho obmezení, a ještě hrdelní řád Karla V. k ní odkazuje. Teprve v XVIII. století, a to v souvislosti s tehdejšími názory o povaze trestu a se státoprávní theorií o dělení moci ve státě, vyvinulo se jakožto reakce proti soudcovské libovůli učení, že hmotný zákon trestní jest úplný, že vypočítává zcela přesně činy trestní a že tudíž jest vyloučena **a.** o tom, zda skutek nějaký má býti pokládán za trestný, a jaký trest sluší uložiti na skutek trestný — *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Zásada ta přešla i v zákony tr. a udržela se až podnes (čl. IV. vyhl. pat. k rak. tr. z. §. 32.; čl. 4. code pén., §. 2. něm. tr. z. ř.; §. 2. rak. osnovy z r. 1881). Ačkoli pak v novější době v theorii ozývá se odpor proti zásadě uvedené, nelze neuznati, že vyloučení **a.** v uvedeném rozsahu jest v zájmu bezpečnosti právní. V každém jiném směru však lze **a.** užiti k doplnění mezer trest. práva hmotného i formálného. *JT.*

A. v právu má význam velmi značný, neboť **a.** jest z nejdůležitějších pomůcek, jimiž vyplňovati sluší zdánlivé mezery v zákonodárství. **A.** užívajíce řídíme se zásadou, že předpisu zákonního o případu výslovně v zákoně rozhodnutém sluší též užiti ve případech zcela podobných, o kterých však zákon se nezmiňuje (**a.** zákona, obdoba v užším smyslu slova). Nebo, není-li podobného ustanovení v zákoně, přihlížíme k zásadám stěžejným, na kterých celek zákona jest zbudován, užívajíce těchto na případ zákonem nerozhodnutý (**a.** práva, obdoba v širším smyslu). Občanský zákoník rak. zná ještě třetí druh

a., obdobu přirozených zásad právních (§. 7. tamtéž); tím rozuměti jest »právo přirozené«, jež vládlo v theorii v čas kodifikace občanského zákonníka (tak Randa, Unger, Pfaff; kdežto Stubenrauch míní tím zásady, na nichž spočívá celý systém práva rakouského). O a-ii jako zvláštním druhu výkladu zákona platí všeobecná pravidla vykladací; lze tedy obdobu připustiti pouze tehdy, je-li zřejmo, že by zákonodárce nebyl jinak rozhodl případ, kdyby mu byl na mysli tanul. (To seznáme nejlépe z motivů, pohnutek, z nichž příslušný zákon byl vydán, a jež bývají sneseny v protokolech zákonodárných kommissí.) Z důvodu toho vyloučena jest a. v ustanoveních výjimečných. Také v příčině jednotlivých druhů předpisů právních jest a. rozličně omezena, a nepatrné pole ponecháno jí, kde se jedná o přesné formy řádu soudního, aniž by však byla zúplna vyloučena; neboť i tu platí zásady ob. zákona, které jsou všeobecné, a předpis §. 437. s. ř. jest dle panující theorie zastaralý a oněmi zásadami zrušený. (Srov. Unger, System des österr. Privatrechtes, I. díl, str. 59. a násl. a Pfaff-Hoffmann, Commentar zum allg. bürgerl. Gesetzbuche §. 6. a 7.) *Kr.*

Analogie zkušenosti zove Kant v Kritice čistého rozumu (schematismus čistého rozumu) věty, kterými se řídí užívání kategorií relace na zkušenost podlé trojího schematu časového; totiž trvalosti, posloupnosti a současnosti. Jsou: I. Při vší proměně zjevů trvá podstata, a quantum její v přírodě ani se nezvětšuje, ani nezmenšuje. II. Všechny proměny dějí se dle zákona o spojení příčiny a účinu. III. Všecky podstaty, pokud v prostoře pospolu vnímány býti mohou, jsou veskrze ve vzájemnosti. *Dd.*

Analogismus viz Analogický.

Analogisti viz Čechy (dějiny jazyka).

Analogon viz Analogický.

Analysa (řec. *ἀνάλυσις*) vůbec rozbor, totiž rozebrání něčeho ve složky jednodušší, v dílce bližší i vzdálenější, převod zjevu konkretního v jeho zásadně živly čili prvky; vytčení podstatného znaku, zjednodušení, úvaha, rozřešení; rozlišení, přetřes, rozklad, rozloučení, odstranění, zrušení; protiva synthesy. Sem náležejí bezprostředně sloveso analysovati (analysu prováděti, rozbírati atd.), přídavné jméno analytický (rozborný, rozběrací atd.) a jiné odvozeniny, jako analytika a p. Slov těch velmi zhusta se užívá ve významech podlé potřeby a látky poněkud odstíněných, především v logice a v poznatkosloví. Chtíce objasniti daný pojem složený rozbíráme jej, srovnáváme s jinými blízkými pojmy, ukazujeme na jejich rozdíly i srovnalosti, odmítáme významy nepříslušné a hledíme vymeziti význam hlavní; takto rozborem obdržíme objasnění čili výklad pojmu (*expositio*). Podaří-li se výsledek rozboru sejmouti ve stručnou větu, která logickým požadavkům výměru vyhovuje, vznikne výměr analytický, protiva výměru synthetického čili souborného, jenž z daných pojmů jednodušších uložený pojem teprv skládá. Analytickým zoveme soud, kterého přísudek jest obsažen v podmětu, tak že pouhým rozborem (přemýšlením) z něho vytčen býti může; naproti tomu synthetickým jest soud, přikládá-li se ku podmětu znak, který v něm posud obsažen nebyl. Kant učí, že jen tento soud rozhojňuje vědomost naši (odtud soud rozhojňovací), kdežto analytický ji pouze objasňuje (soud objasňovací). Avšak namítnouti lze, že i soud analytický může rozhojniti vědění naše, jakž ukazují poučky mathematické. Kant ovšem tyto prohlašuje za synthetické, a poněvadž synthesa musí odněkud bráti důvod svůj, klade jej Kant v názor, ne sice v empirický, ale v čistý čili apriorický, čímž byl veden k své známé nauce o čase a prostoře. Analyticky si počínáme při řešení úloh. Považujeme totiž úlohu za rozřešenou, záhadný pojem prozatím za platný, načež vyšetřujeme rozborem podmínky, za kterými se onen pojem s danými pojmy snáší; odtud rozřešení vysvítá. Obrácení pochodu rozběracího dává pak přímý důkaz o pravosti rozřešení samého. Rozborem podnikáváme pokus, kterak dojíti lze soudu o pravosti nebo křivosti nějakého pomyslu, a připravujeme tak vlastní důkaz, jenž povahou svou jest vždycky synthetický. I užívá se téhož dvojsloví k naznačení postupu myšlénkového; methoda analytická kráčí od jednotlivin k větám všeobecným, pročež také sluje vzestupná, zpětná čili regressivní (*regressus a principiatis ad principia*) čili též, poněvadž hledá pravdu posud neznámou, methoda hledací (heuristická). Dle toho methoda induktivní jest analytická. Opačným směrem vede si methoda synthetická postupujíc od vět všeobecných k zvláštním, skládáním poznatků strojíc poznatky další, methoda sestupná, progressivní (*progressus a principiis ad principiata*), jejíž vlastní pochod jest dedukce. A. jest nevyhnutelný výkon při vědeckém abstrahování (viz Abstraktní); musímeť pojem složený dříve rozebrati, nežli pozornost svou k určité jeho stránce obrátíme, aneb řídíce pozornost svou k určité složce pojmu jej tím zároveň rozkládáme. Ze záhad komplikovaných pak rozborem a odmítnutím všeho vedlejšího stávají se záhady abstraktně jednoduchými a tudíž řešitelnými (zjednodušení záhad). Výtečné k tomu příklady dávají mechanika a vědy fysikální, tak že podlé jejich vzoru i jiné nauky svou látku si upraviti hledí. Konečně logika jakožto rozbírání myšlení samého, zejména rozsudku a důkazu, v jednoduché složky uvádí se pode jménem analytiky (Aristotelés, Kant). Analyticky jako jiné nauky počíná aesthetika rozlišujíc pojem krásna od příjemného, užitečného a podobných pojmův, jakož i při posuzování uměleckých výtvorů; rozbírá je totiž v jednotlivé složky, posuzuje každou složku zvlášť a z odhadů částečných skládá konečný soud o hodnotě výslední. Sudba aesthetická jest tedy po výtce rozborem. — Podobně s náležitou obměnou platí o ethice, jež učí odhadovati lidské jednání, zjev tak složitý a proto bedlivého rozboru vy-

žadující. Tím více vyniká potřeba a-sy v oboru konkretních zjevů psychologických a společenských (v právnictví, v hospodářství politickém, v zákonodárství a p.). Zvláštního podrobnějšího smyslu pak nabývají a. a rozmanité terminy odvozené v odborech speciálních, v mathematice, fysice i chemii, v paedagogice (methody vyučovací), v mluvozpytě a v grammatice. Všude však pojmy analytický a synthetický na vzájem sebe vyžadují, docelují a obmezují; rozeznati je, jest samo též pochod analytický, kdežto mysliti si je sjednoceny v jedinou činnost duševní, jest synthesa. Obšírněji se o nich pojednává v každé větší knize logiky, pak v jednotlivých naukách samých, kde pozměněný smysl jejich se určuje, a konečně jest o nich řada zvláštních spisů (na př. Franke, Über die Eigenschaften der Analysis, Berlín 1805 — spis cenou akademie poctěný —; Mangras, Sur l'analyse en philosophie, Paříž 1808) i množství výrokův příležitostně učiněných. *Dd.*

Analysa chemická zabývá se otázkou vědecky i prakticky důležitou, jak se odkrývají prvky ve svých sloučeninách, a jak se stanoví jejich množství. Chemie všeobecná učí nás znáti vlastnosti prvkův a jejich sloučenin; chemie analytická applikujíc tyto vlastnosti studuje způsob, kterým se určuje buď jakost součástí chemických sloučenin nebo hmot z nich složených, a to přirozených i uměle připravených (a. kvalitativná), nebo množství, totiž kolikostný poměr jednotlivých součástí (a. kvantitativná). Chemie analytická souvisí těsně s chemií všeobecnou a tvoří část její pro sebe těsně ohraničenou. Účel a-sy ch-ké jest předně vědecký, a to zejména paedagogický. Přikročuje se k ní na učilištích chemie tenkráte, když se žáci v chemii všeobecné seznámili s podstatou chemických zjevů, vlastnostmi prvkův i jejich sloučenin a zákony, dle kterých chemická těla na sebe vzájemně působí. Jelikož však chemie jest nad jiné věda experimentálná, nestačí k seznámení s chemií pouhá známost fakt, nýbrž chemik se prováděním a-sy ch-ké učí znáti praktické užívání oněch fakt, učí se chemicky mysliti a správně klásti otázky přírodě, v experimentu pak zároveň hledati odpovědi na tyto otázky. Správně prováděti a-su ch-kou dovede jen ten, kdo na základě důkladných vědomostí z chemie všeobecné jest si vědom, jaká jest vnitrná podstata processu chemického, jejž právě provádí. Účel a-sy ch-ké jest za druhé praktický. Seznavše jakost neboli povahu prvku nebo prvků, z nichž se skládá určitá látka, nebo kvantitu čili množství jedné nebo více součástí látky dané, rozlušťujeme otázky buď čistě vědecky chemické, nebo slouží a. ch. vědám jiným, jako mineralogii, farmacii, medicině, toxikologii, nebo konečně týká se otázek z oboru chemického průmyslu, obchodu, hornictví a hutnictví, polního i lesního hospodářství atd. Provedení spolehlivé a-sy ch-ké vyžaduje mimo důkladnou znalost chemie také dlouholeté praxe analytické, a někdy, pokud se týče přípravy pomůcek, jakož i přístrojů, velmi značného nákladu hmotného i časového. Dle předmětu svého dělí se a. ch. na následující odbory: A-su ch-kou na cestě suché a na cestě mokré, a to opět a-su ch-kou buď kvalitativnou nebo kvantitativnou. A. ch. kvantitativná pak jest buď volumetrická nebo ponderálná neb elektrolytická. Další zvláštní její odbory jsou: a. ch. organická, a. ch. plynů, a. ch. zoochemická a a. ch. toxikologická.

A. chem. cestou suchou provádí se obyčejně pomocí dmuchavky (sluje též a. dmuchavkou), nověji pak byla tato v mnohých případech nahrazena kahanem Bunsenovým. Princip záleží v tom, že působením ohně látka neznámá převádí se ve formu známou, dle níž pak snadno se pozná; na př. ze sloučenin těžkých kovů lze vyloučiti kovy samé v podobě obvyklé. Jiné formy charakteristické jsou tak zvané nálety, záležející v jemně rozptýleném kovu nebo kysličníku, dále zbarvení, které některé kysličníky kovové udílejí tavenému boraxu nebo metafosforečnanu sodnatému (tak zvané perličky), nebo hmoty vyznačující se po vyžíhání zbarvením buď samy o sobě nebo navlhčeny, na př. roztokem kobaltovým, aneb určitými vlastnostmi chemickými. Též dle zápachu, který při pálení vydávají, mnohé látky se poznají. Na základě různé těkavosti v ohni mohou se některé látky od sebe odděliti a pak ve formě charakteristické poznati atd. A. ch. suchou cestou dává chemikovi výsledek bezpečný jen tenkráte, není-li hmota zkoumaná příliš složita, jinak by jedna reakce druhou zakrývala. Je-li součástek mnoho vedlé sebe, zdaří se tato a. ch. jen při veliké zručnosti, jakou mívali zejména někteří chemikové hutničtí a mineralogové. A. ch. suchou cestou slouží účelům kvalitativným, obyčejně jako zkouška předběžná nebo ku potvrzení přítomnosti jistých látek mokrou cestou oddělených a vyloučených. K účelům kvantitativným užívá se jí zřídka, na př. při některých zkouškách hutnických. Jisté processy cesty suché, jako tavení a rozkládání látek zkoumaných působením některých solí za horka, slouží v a-se ch-ké kvalitativné i kvantitativné ku převádění látek nerozpustných ve formu rozpustnou.

A-sou ch-kou na cestě mokré možno v roztocích obyčejně vodnatých, získaných někdy působením různých zkoumadel, jako kyselin a podobných, poznati látky z určitých zbarvení tekutiny, nebo ze sedlin (sraženin) určitě zbarvených a k různým reagenciím různě se chovajících. Různého chemického chování sraženin, zejména různé jejich rozpustnosti ve zkoumadlech (reagenciích) užíváme k dělení jednotlivých skupin látek nebo jednotlivých látek, které pak převedením ve formu charakteristickou lze buď (kvalitativně) poznati, nebo dle množství (kvantitativně) určiti. Při a-se ch-ké kvalitativné na cestě mokré postupuje se obyčejně tím způsobem, že se nejprve pevná látka převede (kyselinami nebo rozkladem) v roztok, načež se v jedné části pátrá po kovech (zkouška na zásady nebo součástky elektropositivné). Za tím účelem se nejprve

působením sirovodíku, ammoniaku, síranu ammonatého, uhličitanu ammonatého rozdělí látky v roztoku se nalézající v jisté skupiny tím, že se uvedenými zkoumadly, jak za sebou jdou, sráží v pevné formě (jako sedliny) vždy jen jistá část látek v roztoku se nalézajících méně positivných, kdežto kovy positivnější po oddělení sraženiny filtrací nalézají se v roztoku; použito-li všech řečených reagencií, obsahuje roztok kovy nejpositivnější. Máme-li pak již vyloučenou sedlinu, na př. síranky kovů některé skupiny, lze jednotlivé kovy této skupiny od sebe odděliti na základě různé rozpustnosti buď síranků samých nebo sloučenin z nich vzniklých, jako síranů, chloridů, hydroxydův atd. Pak nezbývá, než potvrditi přítomnost určitého kovu v sedlině případnými reakcemi chemickými, jichž se pro jistotu provádí několik, aneb-li případě a-sou ch-kou spektrálnou. — *Druhá část* látky v přiměřeném roztoku zkoumá se na kyseliny (součástky elektronegativné), při čemž vodítkem jest výsledek zkoumání cestou suchou i výsledek zkoušky na kovy. Dle toho a dle rozpustností často lze usuzovati, která z kyselin může neb nemůže býti přítomna. Kyseliny nemožno jako zásady od sebe oddělití v určité skupiny, nýbrž zkoumá se na ně nejprve jistými zkoumadly všeobecnými a pak speciálnými, načež se z kombinace výsledků usuzuje o přítomnosti té neb oné kyseliny. — Kvalitativná **a.** ch. (cestou suchou nebo mokrou, též oběma, jak se obyčejně děje) jest snadnější, jde-li o zodpovědění otázek: obsahuje-li daná látka příslušnou součást, nebo je-li látka, jejíhož složení určité neznáme, tím, zač ji dle některých známek pokládáme? Složitější jest případ, tážeme-li se: co vše obsahuje daná látka, a nejsnadnější jest odkryti součástky vyskytující se v látce hlavní ve množství nepatrném, na př. při jistých znečištěních. V případě tom nutno věnovati zvláštní péči přípravě prostředních zkoumadel. Uvedené zásady platí hlavně o **a**-se ch-ké anorganické (minerálné); **a.** ch. organická řídí se pravidly zvláštními. Při **a**-se ch-ké kvalitativné postupuje se obyčejně dle vytčených pochodů, které Berzelius, Rose a Wöhler vymyslili, a Fresenius, Will i mnozí jiní v detailech vytříbili.

A. chem. **kvantitativná** provádí se obyčejně cestou mokrou, a jí se vyšetřuje množství jedné, několika nebo všech součástek dané látky. **A.** tato provádí se buď volumetricky nebo ponderálně. **A.** ch. **volumetrická** (odměrná, titrace) záleží v tom, že odměřená množství roztoků normálních, t. j. obsahujících množství zkoumadla (obyčejně ekvivalenty vyjádřené v gramech na litr), přidávají se z nádob odměrných (byret) tak dlouho k roztoku odvážené látky, až buď vzniká charakteristická sedlina, neb až se změní barva roztoku, jemuž byl přidán určité zbarvený indikátor, nebo dokud se mění barva zkoumadla přidávaného. Na př. k roztoku neznámého množství zásady přidává se za přítomnosti lakmusu tak dlouho roztok určitého množství (normální) kyseliny, až reakce roztoku jest neutrálná od utvořené neutrálné soli, a pod. Hlavní odvětví odměrné **a**-sy ch-ké jsou acidimetrie a alkalimetrie, chlorometrie, titrace chamaeleonem, titrace stříbra a vázaných halogenů. — **A.** ch. **kvantitativná** vážková (ponderálná) provádí se v principu týmiž methodami jako **a.** ch. kvalitativná, jen že k dělení jednotlivých látek slouží methody přesnější a obtížnější. Obyčejné se prvek nebo radikál (skupina prvků), kteréhož množství máme určiti, buď převede ve sraženinu, nebo jinak vyloučí v pevné formě za takových okolností, že jeho množství lze na váze analytické přesně určiti, na př. měď se váží jako kov nebo jako kysličník měďnatý, kyselina fosforečná se sráží co fosforečnan hořečnato-ammonatý a váží se po vyžíhání tohoto (v kelímcích, viz vyobr. č. 249. a po vychladnutí v exsikatoru č. 250.) co pyrofosforečnan hořečnatý, z něhož se vypočte množství kyseliny fosforečné (**a.** ch. direktní). Jindy se látka, jejíž množství se má stanoviti, vypudí tak, že žádná jiná látka se neodstraní zároveň, a pak se z úbytku na váze vypočte množství látky hledané, na př. vody (příklad **a.** ch. z difference). Někdy se spojuje methoda ponderálná s volumetrickou.

č. 249.

č. 250.

A. chem. **elektrolytická** záleží v tom, že jistým kovům, které lze vyloučiti z vodnatého roztoku proudem galvanickým, působením proudu dáváme usaditi se na odvážené elektrodě (obyčejně platinové), načež se tato důkladně omyje, osuší a zváží znova. Tak na př. z roztoků mědi lze úplně vyloučiti čistou kovovou měď na pólu negativném. Také k dělení kovů slouží proud galvanický tím, že za jistých podmínek, na př. přidáním případných zkoumadel, jen jisté kovy proudem se vylučují. **A.** ch.

elektrolytická teprve v nejnovější době značně se rozvila a zdokonalila. Avšak vyžaduje dosti nákladných přístrojů, zvláště k regulování síly proudu galvanického, a proto užívá se jí hlavně v laboratořích hutnických, v nichž se některé a-sy ch-ké látek kovy obsahujících vykonávají pravidelně a ve větším množství.

A. chem. organická jest vlastně jen zvláštní druh a-sy ch-ké kvalitativné nebo kvantitativné, applikované na látky obsahující hlavně uhlík a vodík. Při kvalitativné a-se ch-ké organické platí stejné zásady, jako při a-se ch-ké minerálné (anorganické); avšak při ohromném počtu derivátů uhlovodíkových jest poznání povahy určité látky tak obtížné, že někdy třeba provésti úplnou a-su ch-kou kvantitativnou, nebo methodami chemie organické převésti látku neznámou v jiné látky známé nebo snadněji poznatelné. A. ch. organická kvantitativná jest poměrně jednodušší než a. ch. kvantitativná minerálná, vztahujíc se hlavně k vyšetření množství uhlíku, vodíku a kyslíku, řídčeji dusíku a konečně někdy halogenů, síry, fosforu nebo jiných prvků. Princip její záleží v tom, že se uhlík spálením převede v kysličník uhličitý, vodík pak ve vodu, a oba produkty se jímají ve zvláštních odvážených apparátech, načež se z váhy jejich vypočte množství uhlíku a vodíku. Dusík se obyčejně vypuzuje jako plyn, načež se z jeho změřeného objemu vypočte jeho váha. Kyslík se vypočítá z differrence. Ostatní prvky pak se stanoví methodami a-sy ch-ké minerálné. A. ch. organická kvantitativná udává jen složení látky dané. Ke zjištění formule musí se upotřebiti method dalších jak fysikálných (určení hutnoty páry), tak chemických, zejména různých obměn látky.

A. chem. plynů jest zvláštní odvětví a-sy ch-ké, vyžadující hlavně nádob, ve kterých lze plyny manipulovati. Jednotlivé plyny možno někdy kvalitativně dosti snadno poznati reakcemi zakládajícími se na chování k ohni nebo k jistým zkoumadlům chemickým, ale jindy, zejména u uhlovodíků nebo jejich směsí, patří poznání pouhé jakosti plynu k nejtěžším, ba i nerozluštitelným problémům chemickým. Často také ke zjištění pouhé povahy plynu třeba provésti rozbor kvantitativný. Ku kvantitativné a-se ch-ké plynů slouží tak zv. endiometry, nádoby skleněné, různých forem a přesně rozměřené, v nichž se jednotlivé součásti plynů působením různých chemických zkoumadel absorbují, a ze změny objemu se vypočte množství plynu absorbovaného, nebo se plyny hořlavé za přítomnosti plynu jiného, ve kterém hoří, jiskrou elektrickou spálí a buď z kontrakce povstalé po ochlazení nebo po absorpci jistého produktu spálení, na př. kysličníku uhličitého, vypočte se složení směsi. Jelikož objem plynů se velmi značně mění změnou tlaku vzdušného a teploty okolní, třeba změny objemu tlakem a teplotou způsobené buď přesně uvésti ve výpočet, aneb vymýtiti tím, že se pracuje za stálého tlaku a stálé teploty. Přesná a. ch. plynu vyžaduje neobyčejného cviku v provádění, zvláště v převádění plynů z jedné nádoby do druhé, měření objemu, tlaku i teploty, a ku provádění slouží přesně dělené i vyměřené přístroje a mnohdy i zvláštní komnaty změnám teploty co nejméně podrobené. O methody a-sy ch-ké plynů získali si největších zásluh Gay-Lussac, Regnault, Bunsen, Doyère. V novější době byly mnohé methody i přístroje zejména za účely technickými značně zjednodušeny.

A. chem. kolorimetrická jest druh a-sy ch-ké kvantitativné, zakládající se na srovnávání intensity barvy roztoku určité látky s barvou roztoku normálního, známého obsahu. Ku porovnávání barvy užívá se přístrojů zvaných kolorimetry.

A. chem. toxikologická. Účelem jejím jest vyhledávati a dokazovati jedy v látkách podezřelých, jako jsou prášky, tekutiny (chem. praeparáty), léky, pokrmy, nápoje, vyvrhliny, výkaly, moč, vyňaté orgány zemřelých, exhumované mrtvolní útroby, země z hrobu, dřevo z rakví a j. A. ch. toxikologická vykonává se obyčejně z rozkazu soudního a proto sluje též chemií soudní. Vzhledem k důležitosti předmětu — závisíť často na výsledku ch-ké a-sy toxikologické svoboda i život obžalovaného — jest s jejím prováděním spojena velká zodpovědnost, a proto by ji měli vykonávati pouze chemikové vládnoucí nejen žádoucími vědomostmi i zručností, ale i všemi nástroji a potřebami chem. laboratoria. Předměty zasílané k a-se ch-ké toxikologické mají se umístiti nejlépe ve skleněných širokohrdlých láhvích, opatřených zabroušenou zátkou, jaké dostati lze v každé lékárně, načež zátka se upevní pergamenovým papírem, zaváže a opatří soudní pečetí. A. ch. prováděti se má v místnostech, k nimž během práce nikdo nepovolaný nemá přístupu. Obyčejně v případech otrávení nebo podezření otravy dávají se do jedné nádoby t. zv. »první cesty«, totiž žaludek a střeva s obsahem, a do druhé nádoby t. zv. »druhé cesty«, totiž játra, slezina, ledvina, krev i moč, do nichž cirkulací krevní jed přejíti mohl; mimo to zasílají se předměty výše uvedené. Chemik pravidelně nezkoumá všech zaslaných předmětů (*corpora delicti*), leda že množství jejich jest nepatrné. Nejprve jest mu vyšetřiti čistotu veškerých ku práci užitých zkoumadel, a k vyšetření smí se použíti jen bezvadných a čistých nádob i přístrojů. Během práce píše se protokol o nálezu, a k dobrozdání se připojuje, možno-li, vyloučená látka jedovatá v čisté formě jako soudní příloha. Co se zkoušení samého týče, může jíti buď o dokázání jedů v podobě chemických praeparátů nebo jedů pomíšených s látkami cizími, jako s tělesnými orgány a p. V prvním případě jest úloha jednodušší, povaha látky dá se tu vyšetřiti obyčejným pochodem a-sy ch-ké; ale jindy, zejména běží-li o vyloučení jedu z látek cizorodých, zvláště živočišných, jest ch. a. toxikologická zvláště komplikována. Dříve však se *corpora delicti* podrobí důkladné předběžné zkoušce chemické i mikroskopické, k níž se po případě materiál připraví plavením a pod., a která často buď úplně objasňuje povahu jedu, neb alespoň naznačuje směr nastávající a-sy ch-ké. Na to se

ona část, jež se má vyšetřiti, rozdělí tak, aby se mohlo zkoumati: 1. na látky, které možno vyloučiti destillací, jako fosfor, kyanovodík, fenol, nitrobenzol, alkohol, chloroform a pod.; 2. na jedovaté kovy, jako stříbro, rtuť, olovo, měď, vizmut, kadmium, arsen, antimon, cín, zinek, nikl, chrom, baryum a některé kovy vzácné; 3. na žíravé kyseliny a alkalie a 4. na jedy rostlinné, z nichž mnohé jsou tak zvané alkaloidy. V principu lze říci, že se v případě 1. obyčejně destilluje za přidání kyseliny vinné, načež se destillát podrobí obšírné zkoušce; v případě 2. třeba veškeré přítomné látky organické nejprve podrobiti processu »rozrušení« nebo oxydace, obyčejně dle methody Babo-Freseniovy; v případě 3. se pozná většina látek dle charakteristické reakce a chemického účinku; v případě 4. extrahují se rostlinné jedy nejprve různými rozpustidly, načež se komplikovanými pochody dělí od sebe. Důkaz každého jednotlivého jedu pak se děje dle pravidel ch-ké **a** sy kvalitativné a možno-li, určuje se i množství ch-kou **a**-sou kvalitativnou. Výsledky ch-ké **a**-sy toxikologické rozebírá soudní medicina.

A. zoochemická zabývá se poznáváním a dělením látek chemických, z nichž se skládá organismus živočišný, nebo které jsou v něm obsaženy. Tyto látky jsou směsí chemických individuí, nalézajících se z části v roztoku v různých tekutinách, z části ve stavu pevném, a to ve formě buď organisované, neb amorfní. Jelikož tyto látky jsou většinou původu organického, jest **a.** zoochemická vlastně oddílem ch-ké **a**-sy organické. Důležitou pomůckou jest jí mikroskop, spektroskop a polariskop. Slouží mimo jiné fysiologii a pathologii, a proto s oběma z části souvisí. Tímto stykem se také stalo, že tato poměrně mladá ještě methoda vedla k vytříbení kvalitativných method, jako: k dokázání různých modifikací bílkoviny, žlučových kyselin, pigmentů, cukru, součástek moči, krve a pod., dále i method kvantitativných, pokud se týče ch-ké **a**-sy zvířecích tekutin a tkaniv, moči, krve, mléka, žluči, konkrecí, kostí a pod. — Při **a**-se zoochemické nesmí se užívati agencií příliš energických, jelikož sloučeniny v těle zvířecím se nalézající snadno se rozkládají. Pro nestálost látek také jest nutno pracovati předměty velmi čerstvými, aby nenastala mezi tím přeměna hnilobou nebo kvašením. I při sušení a vůbec při processech spracování uvedených látek třeba vždy zřetel míti ke snadné jejich rozložitelnosti. Běží-li při **a**-se zoochemické pouze o otázku, zdaž je v nějaké látce živočišné obsažena určitá sloučenina, jest úloha poměrně snadna. Obtížnější jest **a.** ch. látky známé. Nejsnadněji jest provésti úplnou **a**-su ch-kou látky, jejíž původ i povaha jsou neznámy.

Literatura. O **a**-se ch-ké psali česky Preis, Berr, rusky Menšutkin, německy Rose, Bunsen, Fresenius, Wöhler, Liebig, Will, Classen, Hlasiwetz, Beilstein, Sonnenschein, Mohr, Rammelsberg, Birnbaum, Geuther, Wicke, Scheerer, anglicky Jones, Thorpe, Muir, Frankland, Wanklyn, francouzsky Lavoisier, Gay-Lussac, Gerhardt, Riche, Thénard, Dumas, Stas, Régnault, Ste. Claire Deville, Berthelot, Schloesing, Grandeau; o **a**-se ch-ké toxikologické: Orfila, Otto, Sonnenschein, Dragendorff, Ludwig; o **a**-se zoochemické: Liebig, Gorup-Besanez, Kühne, Hoppe-Seyler, Neubauer a Vogel, Loebisch a j. *Bnr.*

Analysa mathematická, analysis, značí vědu rozsahu kryjícího se většinou s mathematikou, ano v běžné mluvě někdy mathematiku samu. Tím se chce vytknouti, že mathematika jest ve smyslu methodologickém vědou nejvýznačněji analytickou; a také v skutku jeví se jak na kmeni, tak na převážné většině větví jejích ráz rozhodně analytický již těmito okolnostmi: 1. Hledajíce v mathematice neznámou zavádíme si pro ni symbol, kterým pak operujeme jako známou; tak tomu na př. při sestavování každé, sebe jednodušší rovnice. 2. Mathematika sleduje, byť ne výlučně, aspoň po výtce vztahy jednoho druhu — rovnosti a má pro ně jedinou formu — rovnici; úsudky její mají jednotnou formu. 3. Postupuje od složitého k jednoduchému. Avšak zapomínati nemožno na to, že jednotlivé větve přece jeví ráz synthetický: někdy z nutnosti, a to buď následkem nedostatečného rozvoje a pochodící z toho neznalosti cest a prostředků nebo povahou jednotlivého problému již v jeho jádru, jindy dobrovolně, buď pro postup přístupnější určitému nižšímu rozvoji duševnímu nebo za příčinou schválního všestranného probadání otázek. Dle toho tvoří **a. m.** jen ony větve mathematiky, které zřejmě mají ráz methodologicky analytický, ač přímý výčet jednotlivých větví stěžuje velice shoda jména **a**-sy m-ké pro postup ve vědě se jménem vědy samé, čímž i částečně omluvitelno, že rozsah **a**-sy m-ké různý jest v rozličných učebnicích. V učebnicích německých a částečně i ve francouzských tříděna byla stále **a. m.** v nižší a vyšší; do prvé vřaděna algebra, neurčitá analytika a Eukleidská geometrie; do druhé, o proměnných veličinách jednající, zahrnut počet infinitesimální a geometrie analytická a zvláště ty její partie, v nichž se od prací Mongeových sledují infinitesimální vztahy útvarů prostorových. Neoprávněno jest již s věcného hlediska dělení **a**-sy v nižší a vyšší; rozdíl může býti jen didaktický a také když tento rozdíl připustíme, náležejí přece význačné partie z oboru algebry a neurčité analytiky do oboru **a**-sy vyšší. — Zařadění analytické geometrie jest oprávněno potud, pokud by v obor **a**-sy spadala také mathematicko-analytická kinematika, kinetika a vůbec každá věda, která již vyvinuta jest na stupeň přesného mathematického vyjadřování a odvozování svých vztahů, zvláště kvantitativních. Pokud **a. m.** vztahuje se k veličinám nehledíc na jejich původ, pokud jest formální, theoretickou, ryzí, potud oprávněno jest aspoň zhruba dělení v algebru, v širším ovšem smyslu této, v theorii čísel čili neurčitou analytiku a v analysu transcedentní, funkční, infinitesimální. Do objevení infinitesimálního počtu byly dějiny formální **a**-sy m-ké souhrnem dějin al-

gebry a theorie čísel. Applikovaná **a. m.**, a sice nejprve na vztahy veličin prostorových, byla, až na malé výjimky ze starověku a středověku, založena teprve Descartesem. U mathematiků starořeckých vztahuje se slovo analysis jen k rázu methody důkazné pro poučky geometrie Plato-Eukleidské. Přesně odlišuje důkaz analytický od synthetického Eukleidés, ale oba jsou mu jen podřaděnými formami syllogistické methody, obou užívá jen k důkazům a ne k vývodům novým. Kdežto synthetický důkaz spojoval úsudkově známé, již dovozené věty a vyznačoval, že mezi důsledky správně tvořenými jest i věta, jejíž důkaz jest cílem, tož naopak analytický důkaz pokládal větu za správnou tehdá, kdy plynuly z ní osvědčené důsledky. Nic tu obecně přesně nezaručuje, že další některý možný důsledek dokazované věty pravdivým se neosvědčí. Jistota jest jen při analytickém důkazu kategorickém; ale ten jest prostým obratem synthetického, kterého proto také užívali starořečtí mathematikové, pokud jsou známi přímo nebo nepřímo z děl Pappusových. Tato slabá stránka přímého analytického důkazu odstraněna byla teprve zavedením důkazu nepřímého čili apagogického. Nedivno, že synthetické důkazy střihu Eukleidova byly ve stol. XVII. skvěle zobdobněny Newtonem v partiích odpovídajících dnešní kinematice a kinetice; postup takový byl autoritou Newtonovou posvěcen až k neoprávněné nedotknutelnosti ve školách, z nichž se teprve nověji střízlivost anglická vybavuje (viz stať Wilsonovu v Giornale di Matematiche, 1868, VI.), začež v náhradu kontinentální Evropa s důvodem počala zaváděti rovnoprávně Newtonskou synthesi v mechanice, v níž **a. m.** na pevnině slavila svůj nejvyšší triumf klassickou mechanikou Lagrangeovou. Nejvýznačnější krok v tom směru učiněn po dřívějších popudech Poinsotových a Chaslesových kompendiem Schellovým. Zajímavý a do budoucnosti důležitý jest převrat jevící se v tom směru, kterým nyní **a. m.** přichází vstříc a přizpůsobuje se té oné vědě, jíž sloužiti má. Zjevno jest to ze způsobu, jakým nyní již v různých směrech vyznačuje **a. m.** symbolicky nejen různou líčnost jako dosud, nýbrž také jakost a zavádí odlišující se jakostí jednotky a zvláštní operace, nejen původu arithmetického, nýbrž i zvláštního, jakéž nejlépe přiléhají k rázu předmětu, o kterém má býti bádáno. První popud vědomý učiněn pro geometrii a mechaniku Hamiltonem a také pro jiné vědy již dává se znáti. Rozsah pak bádání pomocí **a**-sy m ké rozšiřuje se zdárně dnes i na tajemné komplexy života organického duševního, na psychologii, logiku a vědy morální. **A. m.** postihuje počtem pravděpodobnosti zjevy, jejichž příčiny a vztahy nejsou jednotlivě známy nebo jsou tak četny a spletity, že odlišení a ocenění každého jednotlivého jest dosud buď docela nemožno, neb aspoň obtížno a nevýhodno. *Bnš.*

Analysa spektrální zabývá se studiem spektra, vznikajícího tím, že paprsky vyzařované různými zdroji světla buď přímo nebo prošedše určitým ústředím dopadají na hranol (prisma) a v něm se lámou i rozptylují. Newton pozoroval r. 1675, že světlo sluneční, dopadající otvorem v okenici na hranol trojboký odchyluje se od svého původního směru i zároveň se rozptyluje, a místo obrazu slunečného je pak viděti na bílé stěně spektrum, t. j. barevný pruh, v němž jdou za sebou barvy v tomto pořádku: červená (nejméně lomivá), pomerančová, žlutá, zelená, modrá a fialová (nejvíce lomivá), s nesčetnými přechody. Dle Newtona světlo různých barev má různou lámavost. Wollaston r. 1802 nahradil otvor v okenici úzkou skulinou rovnoběžnou s osou hranolu a tu pozoroval, že spektrum jest přepaženo černými čarami. Fraunhofer r. 1814 pozoroval těchto čar 576 i určil lámavost hlavních z nich (čáry Fraunhoferovy). V první polovici tohoto století zabývala se celá řada fysiků zkoumáním spektra, ale práce ty zůstaly ojedinělé i sotva došly povšimnutí. Teprve Bunsen a Kirchhoff v l. 1859—1860 sestavili přiměřený přístroj ku pozorování spekter, spektroskop, a jím provedli svá znamenitá bádání, kterými založili nynější methodu **a**-sy s.

Dle bádání obou těchto učenců rozeznáváme hlavně tojí spektra. Rozžhavíme-li silně těla pevná, na př. platinový drát, dává světlo jejich spektrum, kterého z pravidla tím více přibývá do části fialové, čím vyšší jest teplota. Spektrum takové jest nepřetržité, t. j. není přerýváno žádnými čarami. — Rozžhavíme-li přiměřeným způsobem plyny nebo páry, pozorujeme ve spektru jejich paprsky světla ne všech, nýbrž jen určitých lámavostí, a spektrum pak jeví se v podobě barevných pruhů jdoucích na příč spektra a oddělených od sebe temnými pruhy, t. j. mezerami. Jsou to spektra přetržitá. — Prochází-li světlo dávající spektrum nepřetržité jistými plyny, tekutinami nebo pevnými těly, která část jeho pohlcují či absorbují, obdržíme spektra absorpční, obsahující čáry jen jistých barev, oddělené od sebe temnými mezerami, odpovídajícími lámavosti paprsků pohlcených.

Uvádíme tuto nejhlavnější výsledky **a**-sy s.: Plyny. Ku pozorování spektra rozžhavujeme velice zředěné plyny zatavené v rourách skleněných elektrickými výboji, které do rour pouštíme zatavenými dráty platinovými (roury Geisslerovy). Každý plyn jest charakterisován zvláštními čarami nebo pruhy, které s přibývajícím tlakem se rozšiřují, až konečně spektrum přechází v nepřetržité. Tekutiny a pevná těla rozžhavujeme buď vpravujíce je do nesvítivého plamene kahanu Bunsenova, při čemž se mění v páry, neb umisťujíce je na pólech uhelných neb platinových, mezi nimiž proskakuje silná jiskra elektrická. Ve spektru plamene pozorujeme obyčejně spektrum sloučenin, ve spektru jiskry elektrické spektrum prvku, od prvního rozdílné. Každý prvek dává spektrum charakteristické, rozdílné od spektra prvků ostatních. Tímto způsobem odkryty byly následující nové prvky:

caesium a rubidium (Bunsen 1860), thallium (Crookes 1862), indium (Reich a Richter 1864), gallium (Lecoq de Boisbaudran 1875). Tak se podařilo dokázati, že prvky známé jsou mnohem rozšířenější, než se dosud za to mělo, neboť **a. s.** jest daleko citlivější methodou k odkrytí látek nežli methody chemikům před tím známé. Dle Bunsena možno dokázati ještě $\frac{1}{3{,}000{,}000}$ milligramu natria. Spekter absorpčních poskytuje celá řada plynů, tekutin a pevných těl, a to jak ve viditelné, tak zejména v neviditelné části spektra. Kirchhoff seznal, že každý plyn nebo pára za určitých okolností absorbuje tytéž paprsky, které vysílá v stavu rozžhaveném. Temné čáry ve spektru slunečním pocházejí od toho, že světlo rozžhaveného jádra slunečního, které by samo o sobě dávalo nepřetržité spektrum, prochází parou prvků, tvořící obal tohoto jádra. Tím způsobem byla ve slunci dokázána přítomnost množství prvků. Část čar Fraunhoferových, jichž je ve spektru slunečném mnoho tisíc, pochází od absorpce v atmosféře naší země (zejména od vodní páry), i lze dle změny intensity těchto čar předpovídati počasí. Studium absorpčních spekter solí vzácných zemin didymu a erbia vedlo ku poznání, že prvky zemin těch jsou směsí veliké řady prvků, sobě velice podobných a téměř jen absorpčním spektrem od sebe se lišících. **A**-sou s. seznalo se chemické složení stálic, mlhovin i komet, v nichž většinou dokázány látky nalézající se na naší zemi. Z četných praktických výkonů **a**-sy s. uvádíme ještě následující: důkaz krve v případech soudních, otravy krve kysličníkem uhelnatým, poznávání barev umělých i přirozených (v červeném vínu a p.), sledování různých fásí Bessemerova processu vyrábění ocele (Roscoe). — Přirovnáváním intensity některých čar ve spektru jiskrném (Lockyer a Roberts) neb absorpčním (Bunsen) lze přibližně stanoviti množství jistých látek ve směsi s jinými; tím zabývá se kvantitativní **a.** s. Fotografováním spekter **a.** s. velmi pokročila.

Literatura **a**-sy s. jest ohromná, jak viděti na př. z tisíců pojednání v »Reportech« kommisse »British Association«. Z četných spisů uvádíme pouze tyto: H. E. Roscoe, Spectrum Analysis (Londýn, 4. vyd. 1885); Schellen, Spectralanalyse; H. W. Vogel, Practische Spectralanalyse irdischer Stoffe (2. vydání r. 1888). *Bnr.*

Analysa hudební: 1. **A.** zvuků hudebních, termín akustický, zakládá se ve způsobilosti ucha rozkládati jakýkoli tón (zvuk složitý) určitého nástroje v jeho jednoduché součástky čili tóny aliquotní. — 2. **A.** skladeb hudebních slove rozbor skladeb po stránce formální, na př. rozklad tvarů složitých v jednodušší, celých hudebních vět v jejich oddíly, periody, úryvky, motivy a t. p. Tolikéž všímá sobě **a.** skladeb hudebních zvláštností obratů harmonických, melodických, prostředků modulačních, dramatičnosti výrazu atd. V koncertních síních užívá se v novější době s prospěchem tištěných rozborů skladeb s poznámkami historickými, by posluchači snáze bylo vniknouti v ducha skladby. *Str.*

Analysis situs. V mathematických spisech svých vyslovil Leibniz potřebu počtu geometrického, který by užívaje přiměřené symboliky (*characteristica geometrica*) vyjadřoval různé vztahy o poloze útvarů geometrických a stanovil jejich souvislost se vztahy velikostními (*calculus situs*). Také d'Alembert (*Encyclopédie, art. situation*) a Carnot (*Géom. de position*) uznávali důležitost algorithmu takového, o jehož uskutečnění různě učiněny pokusy. Z nich prvý zdařilý jsou Bellavitisovy aequipollence (1835), nazvané zprvu rovnicemi geometrickými. Grassmannova Ausdehnungslehre (1844) a Geometrische Analyse (1847) připojují se co nejúže k základní myšlénce Leibnizově a ve smyslu jejím řeší úlohu svou, ovšem zcela obecně pro *n*-rozměrný prostor. Scheffler̊v Situationscalcul (1851) uvádí v počet koefficienty směrů v rovině i v prostoru a staví geometrii na základech arithmetických; jest velmi příbuzen Hamiltonovým kvaternionům (1853), které rovněž na geometrickém znázornění čísel pomyslných se zakládají. — Název **a. s.** uvedl v jiném poněkud smyslu do vědy Riemann (Crelle, Journal 1857), pojmenovav takto »oddíl nauky o spojitých veličinách, který uvažuje veličiny ne jako existující neodvisle od polohy, nýbrž nehledě ku vztahům míry vyšetřuje toliko jich poměry místa a dosahu«. Zvláště pak vypěstován Riemannem rozdíl ploch jednoduše a násobně souvislých, který tvoří podstatný pojem v theorii ploch vůbec a mnohostěnův zvlášť, docházeje zároveň veledůležitého užití v theorii funkcí s komplexní proměnnou. Plochou jednoduše souvislou slove taková, ve které každá uzavřená linie dokonale omezuje určitý díl plochy; na př. kruh, plocha kulová, povrch krychle. Lze-li si však v ploše myšliti uzavřenou linii, která neomezuje dokonale nějakého dílu této plochy, jest to plocha dvoj-, troj- neb vícenásobně souvislá; na př. mezikruží, pás kulový. Plochu *n*-násobně souvislou lze *n*—1 řezem proměniti v jednoduše souvislou. Tak jest na př. válcová plocha dvojnásobně souvislou, jelikož řezem dle přímky promění se v jednoduše souvislou; povrch kruhového prstenu jest plocha trojnásob souvislá atd. — V novější době bývá **a. s.** označována též jménem topologie (dle Listinga) i počítá se k ní vyšetřování různých konfigurací rovinných i prostorových, propletených pasův a spojenin uzlových a t. p. *Sd.*

Analytická funkce viz Funkce.

Analytická geometrie v. Geometrie.

Analytická methoda. Analytická neb rozborná methoda rozebírá celek v části. Tento celek jest buď skutečný předmět, jenž se v prostoře neb čase rozkládá, neb obsah pojmu. Rozeznávati jest rozbor dvojí: věcný neb reální a myšlénkový neb ideální. Onen rozkládá věc na součásti prosto-

rové neb časové. Doporučuje se zejména při vyučování vysvětlujícím, když jednotlivé představy, kterých dítě methodou genetickou ze zkušenosti nabylo, rozebíráme, abychom je k jasnému poznání jednotlivých částí povznesli. Příklady dávají články v čítankách vztahující se k popisování vnějšího tvaru věcí přírodních. Při tom neradno mnoho najednou na oči dávati, než povolně jedno po druhém, aby mysl množstvím věcí nebyla zasypána; dále žádoucno s každou věcí před očima pomeškati, až by ji zrak po všech částkách dobře ohlédal; potřebí dále napřed celek, pak jeho větší části a posléze částice těchto částí, jednu po druhé, pozorovati. Tak vedeme na př. žáka při přípravných cvičeních ke čtení rozkladem slov na slabiky, slabik na hlásky k poznání prvků řeči. Při rozboru myšlénkovém jest celkem, který se rozkládá, obsah pojmu složitějšího; vynechávajíce na několika příbuzných představách znaky různé, vytýkajíce toliko společné, dospíváme představ jednodušších. Logika vykládá, že v řadě představ nadřaděných a podřaděných, které nemají znaků nadbytných či následných, jest rozsah tím větší, čím menší obsah (na př. »bytost« a »bytost ústrojná«). Vzestupuje tedy methoda rozborná odtahováním od představy nižší k představě vyšší, od podřaděné k nadřaděné; proto se též nazývá vzestupnou. Z pravd uznaných stávají se důvody k dalším důkazům, až se docílí jistoty co nejvíce stvrzené. Jsou-li jednotlivosti zjištěny, vzestupuje se ke zkoumání principií a zákonů. Jednotlivosti dává buď bezprostředné vnímání (percepce), které, hledí-li k ovědomělým účelům, pozorováním (observací) se stává, zvláštní případ čili příklad, zkouška a prostředečně hodnověrné svědectví. Těmito prostředky nabývá rozum látky k dalšímu spracování. Zevrubněji objasnil a v paedagogiku uvedl tuto methodu Komenský. Při učení ve škole obecné a na nižších stupních škol středních zamlouvá se methoda rozborná: *a*) Při vyučování mluvnici jazyka mateřského. Tu jest na učiteli, aby předvedl náležitý počet příkladů dle didaktických zásad sestavených, na nichž učňové učitelem jsouce vedeni rozbor vykonávají, společné znaky vyhledávají a pravidlo tvoří. Cestou touto nejbezpečněji a nejsnáze se v mluvnici zmocní; neboť: 1. příklad jest konkretní, pravidlo abstraktní; co v smysl bije, předchází, co rozum vzdělává, následuj; 2. příklady dávají pravidlům světlo. *b*) V počtech. Tu jsou příklady jednotlivými představami, pravidla pojmy z oněch odvozenými. Pročež třeba slušný počet jednotlivých příkladů dáti, důkladně vyložiti a správnými, logicky sestavenými otázkami učně vésti, aby srovnaje společné znaky dostihl pravidla a je přesně a úsečně pronesl. *c*) V přírodopise vybíráním znaků společných a opominutím různých vyvozujeme z poznaných vlastností jedinců znaky řádu. *d*) Pojmy odtažité analysí obecných znaků z příběhů rozličných nejsnáze se objasňují. Z jednotlivých představ o následcích hříšného jednání Kainova a Jidášova lze se dobrati pojmu o zoufalství. Sluší připomenouti, že pravá methoda na spojování postupu vzestupného se sestupným (od obecného k jednotlivému, od pojmů nadřaděných k podřaděným) se zakládá. Vědy empirické pozbyly by rázu vědeckosti, kdyby se zřekly všech pomyslů, které sahají nad bezprostřednou zkušenost. Vědy spekulativní vedly by k planému mudrování a blouznění, kdyby se neohlížely na skutečnost. Sotva jsme dospěli rozborem k nějakému obecnému pravidlu, již sestupujeme v nižinu skutečnosti, abychom ono pravidlo vztahovali k jiným a jiným případům, a to nejen k těm, z nichž bylo dovozeno, nýbrž i k těm, ze kterých abstrahováno nebylo; a právě na tom zakládá se veškerý postup vědecký. (Viz též Synthetická methoda a Indukce.) *Ši.*

Analytická škola právní nazývá se dle methody své novější směr v právní literatuře anglické, v jehož čele stojí Jeremy Bentham a John Austin (v. t.). Pro školu tu význačny jsou následující věty zásadní: 1. V každé politické společnosti jest určitá, svrchovaná moc (suverenita), skládající se z jedné nebo více osob. 2. Positivní právo jest příkaz této suverenity, ukládající poddaným určitou právní povinnost a stanovící jistou sankci pro případ neposlušnosti. Závazná moc práva obyčejového (jakož i t. zv. *Common law*) jest závislou na dovolení suverenity. Všecko právo jest tedy produkt vyšší, donucovací moci. 3. Měřítkem všeho práva a mravnosti jest užitečnost, největší blaho největšího počtu lidí (utilitarism). 4. Konečný cíl práva jest jeho kodifikace. Učení toto vzbuzuje vážné námitky, jichž se mu také dostalo se strany novější historické školy právní, která poukazuje zejména k důležitosti obyčejového práva, co prvotní vývojné formy, a k právnímu přesvědčení národnímu, co hlavnímu zdroji práva. Zásluhou a-ké š-ly pro anglické právo jest však zavedení pevné terminologie právní, přesných pojmů, snaha po soustavnosti a podnět k mnohým opravám zastaralých institucí práva obecného (*Common law*). — Srov. H. Sumner Maine, Early History of Institutions (Londýn 1880), čt. XII., XIII.; Fr. Wharton, Commentaries on Law (Filadelfie 1884) §. 6. a j. *Tkl.*

Analytické jazyky (oproti synthetickým) jsou dle pojmenování A. W. Schlegelova jazyky, po případě fase jazykové, většinou moderní, v nichž místo jednoduché flexe vlastní, ač nikoli výhradně, jazykům starým (fasím starším) nastupují tvary složené, na př. místo jednoduchých pádů pády opsané předložkou, místo jednoduchých časů tvary opsané slovesy pomocnými, na př. franc. père *de la* patrie, něm. Vater *des* Vaterlandes — lat. pater patriae, čes. otec vlasti; byl bych býval — fuissem; stč. Prazě — nčes. v Praze; bych — byl jsem a j.

Analytický útvar. Tímto jménem označují se v mathematice pojmy mající původ ve vyšší analysi nebo v analytické geometrii. Tak jsou a-mi ú-y na př. různé funkce, pomyslné

útvary geometrické, útvary o více než třech rozměrech a j. *Sd.*

Analytik (*der Analytiker*), kdo analysu provádí, jí po výtce se obírá, vlohu, znalost i obratnost v ní jeví, tedy především vůbec duch téhož rázu, totiž analytický, který ostrovtipně zjevy rozkládá, všude rozdíly znamená a spíše jednotu (právem, když jest křivá) ničí, proti synthetickému, který důmyslně k celku

C. 251. Anamirta Cocculus W. A. 1. Větévka květní, 2 květ samčí, 3. květ samčí v průřezu, 4. plod, 5. plod v průřezu.

hledí, stejnosti znamená a jednotu (často ovšem křivou) strojí. Za druhé pak ve zvláštním užití a. tolik co mathematik nebo chemik, ježto v jejich vědách analysa významně vyniká. *Dd.*

Analytika, vůbec nauka a návod rozběrací, rozřešovací; zvláště pak a. objevuje se jakožto titul dvou částí logiky Aristotelovy (τὰ ἀναλυτικά, plurál), a to prvé o závěru (ἀναλυτικὰ πρότερα), druhé o důkaze a poznání (ἀναλυτικὰ ὕστερα); i na celou logiku název ten se někdy rozšiřuje. *Dd.*

Analytika neurčitá v. Theorie čísel.

Anam viz Annam.

Anamalai, Annamally (Sloní hory): **1)** Pohoří a vysočina v již. cípu Vých. Indie, již. od Palghatu, dosahující výše 1829—2439 *m*. Nižší části jsou hustě porostlé a dole jest podobný pruh podhorský (*tárai*) jako u Himálaje, porostlý hustou křovinou a nebezpečný malariovým vzduchem. Jinak ale jest podnebí zdravé. Horstvo skládá se hlavně z ruly. Nejvyšší vrcholy: Anamúdi (2698 *m*), Karrinkola (2583 *m*), Kathu-Malai (2560 *m*). Důležité lesy tíkové (*Tectona grandis*). Na záp. založeny kávové plantáže. — **2)** Město v okresu koimbáturském, na sev. svahu pohoří **A.** Má 5578 ob. (1881). V okolí rozsáhle pěstuje se rýže, ale hlavní setba jest čolum (*Sorghum*). Jest tam vládní skladiště na stavební dříví. *Fl.*

Anamby (*Anamba*, *Anambas*), skupina malých ostrovů asijských v moři Čínském, sz. od ostrova Borneo, mezi 2 a 5° sev. šíř. a 105—107° vých. d. (od Gr.). Náležejí k nizozemské Vých. Indii, k residentství rianskému a mají na 523 km^2 3200 obyv. malajských. Ostrovy jsou pokryty hustými lesy.

Anamesit, odrůdy čediců, u nichž jsou jednotlivé součásti tak malé, že se může sice poznati zrnité jejich složení, ale není možno

rozeznati jednotlivé druhy součástí. Vyskytuje se hlavně v Irsku, Skotsku a na Islandě; v Německu jest u Steinheimu blíže Hanavy a na Wilhelmshöhe u Kasselu. *Fl.*

Anamirta Colebr. (chebule Presl; viz vyobr. č. 251.). Rod řádu mnohoplodných, čeledi *Menispermaceí*, serie *Chasmantherei*, pouze jedním druhem známý: **A.** *Cocculus* Wight et Arnott (*Cocculus suberosus* DC., chebule korková; *Menispermum Cocculus* L.), jest keř pnoucí se až na vrcholky stromů, s korou korkovitou, rozsedalou. Listy dlouze řapíčné, široce srdčité, nejcelejší. Květy v úžlabních hroznov. latách, drobounké, ale velmi četné a dvoudomé. Kalich složen z 2—4trojčetných přeslenů; koruna schází; tyčinky sedavými prašníky hustě přirostlé na kulovatém, krátce stopkatém lůžku; vaječníky 2—3. Z nich povstávají 2—3 peckovice, každá s 1, na bílek bohatým semenem, v jehož středu zárodek s odstávajícími dělohami. **A.** roste vůbec ve Vých. Indii poskytujíc ovoce pod jm. chebulí neb kebulí (*cocculi indici*, franc. též *Coque du Levant*) známé. Oplodí jejich obsahuje hořkou látku, *menispermin*, jako davidlo známou, kdežto bílek semen jedovatým *picrotoxinem* proniknut. Proto užívá se v Indii plodů k chytání ryb a ptáků, kteří požívše jich zpitomějí. V Anglii jsou nesvědomití sládci v podezření, že jimi nahrazují lupulin. *Děd.*

Anamnesa (řec. *ἀνάμνησις*) znamená vůbec zpomnění, zpomínka, napomenutí: **1) A.** ve filosofii proslul výraz ten učením Platónovým o pravém poznání, jež jen k ideám se vztahuje. Ideí samých nelze poznati ze zjevů světa vezdejšího tak nedokonalých; duše však ve svém bytí předsvětím (*praeexistenci*) zírala ideje a nyní v životě svém vezdejším si na ně zpomíná. Pravé poznání tedy do duše se nevpravuje, nýbrž v ní jen probouzí; nic nového se tam netvoří, nýbrž jen přímětků zkusných se zbavuje to, co v duši již obsaženo jest. Náhled ten, jejž ostatně Platón jakožto pouhou domněnku podává, jest nejkrajnější důsledek nauky o ideách (ideosloví) čili idealismu v užším smysle; zde sluší hledati počátky pozdější nauky o ideách vrozených (*ideae innatae*), apriorismu metafysického a všeho, co s ním souvisí, na př. i toho mínění, že podstata duše záleží v myšlení. *Dd.*

2) A. v lékařství, předchorobí, jest důležitým činitelem při výzkumu a rozeznávání chorob. Aby se choroba správně určila, jest potřebí často znáti všechen předchozí život nemocného, vytknouti v něm momenty po případě zdraví jeho zhoubné a seznati choroby, které již přestál. I dlužno v a-se dbáti především dědičnosti určitých chorob a seznati nemocí, jimiž rodiče i příbuzní nemocného trpěli. Co se týče chorob, jimiž nemocný již stižen byl, třeba zejména pátrati po oněch, kteréž v žití trvale nebo déle působí, tudíž hlavně po chorobách celkových a chronických. Udaje nemocného sluší ovšem přijmouti s reservou, ježto často mimovolně i úmyslně klame, a teprve pak platnost jejich jest nepochybna, podařilo-li se objektivně určiti zbytky a stopy chorob minulých. *Peč.*

Anamnestika (ve filosofii) viz Mnemonika.

Anamniota viz Amnion.

Anamorfosa (v botanice) viz Metamorfosa.

Anamorfosy (řec.): **1) A.** slovou v optice obrazy, které jen když se pozorují buď s určitého hlediště, buď v zrcadle určitého tvaru (válcovém, kuželovém a j.), buď skrzo sklo polyedricky broušené, vyvozují v oku dojem náležitý; jinak pozorovatel buď nepoznává

Č. 252. Ananas (Ananassa sativa L.).

předmětu zobrazeného, buď vidí jej všelijak znetvořený. — **2) A.**-e podrobují se někdy grafické tabulky (v. t.) k tomu konci, aby čáry křivé nahradily se přímými, vůbec komplikovanější výhodnějšími. Viz na př.: Gournerie, Géométrie descriptive III. *Bnš.*

Anamosa, hl. místo hrabství joneského v sev.-amer. státě Iowě, na soutoku Wapsipiniconu a Buffala a na několika drahách, má státní káznici, továrny na vagony a kočáry a 2084 ob. (1880); v okolí jsou bohatá ložiska modré skalice.

Ananas (*Ananassa sativa* L., viz vyobr. č. 252.), vytrvalá rostlina z řádu ananasovitých (*Bromeliaceae*). Lodyha přímá, 30—60 *cm* vysoká, tlustá, dole i nahoře listy posázená. Listy přímé nebo něco zpět ohnuté, prodloužené, hluboce žlabovité, tuhé, na konci pichlavé, na okraji kolcatě ostnité, sivé, dolejší značně delší než hořejší. Květy fialové, shloučené v hustý, konečný klas, jenž se zakončuje chocholem zelených listů. Semeník jest úplně srostlý s trubkovitým okvětím. Tři ušty

okvětní, kalichovité, tři vnitřní korunovité, dole šupinkami opatřené (nektarie). Tyčinek 6, čnělka 1 nitovitá s 3 bliznami. V čas zralosti zdužnatí nejen střední osa květenství, ale i celé semenníky s brakteami, v jejichž úžlabí sedí a s nimiž srůstají. Nejprve jest celé toto složité plodenství zelené, ale pak žluté a ne nepodobné piniovým šiškám i tvarem i velikostí. Pěstované nenesou obyčejně žádných semen. Šťavnaté a líbezně vonné plody tyto jsou chuti lahodné a občerstvující. **A.** kvete v květnu a zraje v srpnu a září. **A.** roste divoce v horké Již. Americe, nyní však nejen zde, ale i ve všech tropických zemích obecně k vůli chutným plodům pěstuje se na polích a v zahradách. Vyhání od zpodu četné odnože, čímž rychle a snadno po záhoně se rozmnožuje. Z Brazilie přinesen byl **a.** také do Evropy, kdež se často umělým způsobem v sklenicích vychovává a i plody přináší. Ale tyto plody, jež bývají jen drahou a vzácnou lahůdkou na bohatých tabulích, jsou mnohem méně chutné než v zemích tropických. Dozrálý plod váží 3—4 *kg* a má i dle odrůd rozličnou podobu. Jí se rozkrájen za syrova s cukrem a vínem. Z **a**-u připravené víno (*chicha*) jest prý nejlahodnějším známým nápojem, ale není vytrvalé. Oblíbenou jest také kořalka ananasová, *nanaja* zvaná. V Indii užívají dužniny plodů také proti rozličným nemocem. Z listův ananasových maceruje se jako z listů několika příbuzných rodů tkanivo na způsob konopí (*pinna*). Průmyslem tímto zaměstnávají se hlavně v Brazilii, na Filipinách a v okolí Manilly živí se tímto způsobem mnoho vsí. *Vský.*

Ananasové konopí viz Ananas.

Ananasový aether čili essence ananasová jest technický výraz pro máselan ethylnatý ($C_4H_8O_2$, C_2H_5), rozpuštěný v 8—10 dílech čistého alkoholu. Tato tekutina svým zápachem připomíná ovoce ananasův, i používá se jí k aromatisování rumu, likérů, cukrovinek a j. *Rn.*

Ananassa sativa L. viz Ananas.

Anand, hl. město podokresu ve Východoindické prov. bombajské, okr. kairském, má 9271 obyv. (1881), a to hindů 8120, muham. 534, džajnů 530, křesťanů 75 a j. a jest stanicí dráhy bombajskoahmedábádské. *Fl.*

Anandabai Džoší (MDr.), vynikající hindka vysoké kasty brahminské, jež první opustila svou zemi nepřijavši jiné víry a byla první hindkou nabyvši doktorátu lékařství. Nar. se v Púně (v Bombajsku) 31. března 1865, dětské jméno její bylo Džamna (rodinné Džoší); když se provdala r. 1874, přijala jméno **A.** Již v mládí jevila neobyčejné vlohy, chodila pilně do školy, učila se sanskritu a j. Když r. 1878 porodila dítě, a to za krátko zemřelo, protože prý nemělo dostatečné lékařské pomoci, odhodlala se oddati studiu mediciny, aby tak svým soukmenům byla na prospěch. Prostřednictvím svých známých odebrala se r. 1883 do New Yorku a již r. 1886 dosáhla v Pennsylvanii doktorského stupně. Téhož roku ustanovena hlavním lékařem na ženském oddělení v Albert-Edwardově nemocnici v Kolhápuru v Bombajsku, ale prve nežli úřad ten nastoupila, zemřela v Púně 26. ún. 1887. *Fl.*

Ánandas, nejmilejší učenník Buddhův; on prý po smrti Buddhově sebral jeho výroky, řeči, rozmluvy a p. v t. zv. *sútrapitakam.* *Zlý.*

Anandpur, město v okresu hošiárpurském v Pandžábu, na lev. bř. řeky Satledže, sídlo hlavní větve posvátné rodiny sodhů neboli potomků Guru Rám Dáse a střed nihangů, sekty sikhů. Má 5878 obyv. (1881), a to 3589 hindů, 1361 sikhův a 928 muham.; výroční náboženská slavnost sikhů, značný obchod, policejní stanice, nemocnice a j. *Fl.*

Ananchytes, zkamenělá ježovka z oddělení nepravidelných. Obrysu je vejčitého, vysoko vyklenutá a na zpodní straně plochá. Řady otvorů pro nožky přibližují se na temeni k sobě, aniž však se spojují. Jest význačnou zkamenělinou svrchního křídového útvaru, zvláště druh **A.** *ovata* vyskytuje se v pravé bílé křídě. U nás nalezeny jen úlomky druhu toho ve vrstvách březenských. *Poč.*

Ananiáš: 1) A., židovský velekněz v lét. 48—59 po Kr., syn Nebedeův, pronásledoval apoštola Pavla v Jerusalemě i Caesarei a i po složení úřadu velekněze vládl jako despota v Jerusalemě. Když pak r. 66 vypuklo povstání židovské, byl jako přítel Římanův od povstalého lidu zavražděn. — **2) A.,** křesťan v Jerusalemě za doby apoštolské, který se Safirou, manželkou svou, prodal statek ve prospěch obce křesťanské a lstivě něco těch peněz ujal s vědomím manželky své. Byvše za toto jednání od sv. Petra pokáráni oba manželé náhle zemřeli (Skutk. apošt. 5, 2—11.). — **3) A.,** křesťan v Damašku, který obrácenému a oslepilému Pavlovi vrátil zrak a jej pokřtil. (Skut. ap. 9, 10, sl.) Dle obecného domnění byl jedním z 72 učenníků Páně.

Ananios, iambický básník řecký, narkolem r. 550 př. Kr. O životě jeho víme velice málo. Jisto jen, že předchůdcem a starším jeho souvěkovcem byl iambograf Hippónax, neboť jemu souhlasně přičítá se zavedení choliambů, jichž také **A.** užíval. Staří družili **A**-ia k mistrům iambických písní, k Archilochovi, Simónidovi a Hippónaktovi. Z plodův **A**-iových zachovaly se tři skrovné zlomky psané choliamby a tetrametry trochejskými. Zlomky posledně sebral Bergk (Poet. lyr. gr. 1878, 1882, vyd. IV.). *Ksk.*

Ananjev, újezdné město v gub. chersonské, na l. bř. ř. Tiligulu, 150 *km* sev.-záp. od Oděssy, s 16.449 ob. (1881), gymnasiem, fabrikací kobercův a hrubých látek vlněných a čilým obchodem obilním (vývoz do Odesy). Okolní krajina byla dlouho pouští, teprve v polovici stol. XVIII. z »chanských sloboď« vznikla tu sloboda Anani, obydlená nejvíce Multanci. R. 1792 sloboda tato ještě s jinými připojena k Rusku a nazvána Ananjeva a r. 1834, když stala se městem újezdným, **A.** Obyvatelstvo zaměstnává se hlavně vzdělávání půdy, zvláště rozsáhlým pěstováním vína a ovoce. — Ananjevský újezd (120.000 ob.)

jest krajina hornatá, zvl. v části severní, která jest předělem přítoků Dněstru a Buhu; jižní část, více rovinatá, má ráz stepní. Půda jest vesměs »černozem«, promíšená na severu hlinou. Obyvatelé jsou většinou Malorusové, mimo to Multanci, Valaši a Židé. Pěstují hlavně žito, kukuřici, brambory, len, slunečnice. Malorusové hledí si chovu dobytka, vinařství a včelařství.

Ananké (*Ἀνάγκη*, lat. *Necessitas*), vl. nutnost, pak zosobněná bohyně nutnosti (dle Platóna), matka Peprómeny nebo Heimarmeny (Sudby); měla v Korinthu chrám společný s Biou (Silou). *Dul.*

Ananta v sanskritu: nekonečnost, věčnost. V hindské mythologii jest to příjmí boha Višnu; také jméno krále hadů, Sešy (= trvání — tedy: nekonečné trvání). Představují jej jako hada s tisíci hlavami, na němž jako na pohovce sedí Višnu odpočívaje v přestávkách tvoření. **A.** prý na své hlavě nese svět, dle jiných sedm pekel; zívá-li, způsobuje zemětřesení. *Fl.*

Anantapodoton, druh anakolutu, ve kterém schází závětí.

Anantápur, město v okr. t. jm. ve Východoind. prov. madraské, 99 *km* jihových. od Bellárie; má 4907 obyv. (1881), a to 3488 hindů, 1407 muham. a 12 křesťanů, různé veřejné budovy, lékárnu, školu, poštu a dům pro cestující. — Anantápurský okres má 13.211 *km*² s 599.889 ob., a to 558.585 hindů, 40.239 muham., 857 křesťanů. V severu převládá vysočina s černou zemí (*regada*); jižní část jest více hornatá a má větší zásobu vody. Hlavní plodiny jsou různá prosa, jež tvoří hlavní potravu lidu, pak rýže a cukrová třtina, kokosové ořechy, areka, betelový pepř, banány, tabák, paprika, kurkuma, zeleniny a ovoce. Rýže se vyváží; předmětem obchodu jsou také olejová semena, cukrová třtina, konopí a indych. Vyrábějí se zde bavlněné látky, provazy a někde i papír. *Fl.*

Anantherix viz Aceras.

Anapa, přístavní opevněné město okruhu černomořského v náměstnictví kavkázském, na vých. břehu Černého moře, při ústí Buguru, s 5037 obyv. (1880). Vystavěno bylo r. 1781 od Turků jako ochranná tvrz proti Rusům. **A**-py marně dobýváno od Rusů r. 1789 Tökellim, r. 1790 Bibikorem; r. 1791 vzata **A.** Gudovičem, avšak mírem v Jassech navrácena Turecku. Taktéž odstoupena byla Portě roku 1812. Rusku připadla **A.** konečně mírem drinopolským (1829). Za války krymské, když spojené loďstvo anglickofrancouzské vniklo do moře Azovského, byly hradby anapské jako nedostatečné od Rusů samých sbořeny (1855). Nyní jest **A.** sídlem vojenské posádky ruské, lodní stanicí, skladištěm zásob voj. a důležitým městem obchodním na Černém moři; zvláště čilý obchod provozuje s Poti a Trapezuntem. Okolí jest velmi úrodné, tak že **A.** bývala často obilnicí sousedních horalův.

Anapaest jest stopa metr. tvaru ⏑ ⏑ –́. Obě slabiky krátké, tvořící část bezpřízvučnou (kles, thesis) stopy té, lze stáhnouti v jedinou délku, slabiku pak dlouhou, přízvučnou (zdvih, arsis) lze rozvésti ve dvě krátké, čímž povstanou tři náhradné tvary:

⏑ ⏑ –́, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ –́, ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ –́.

Tvaru prvního a v dramatech i druhého zhusta vedlé obecného užívalo se, zřídka však, zvláště u Řeků, tvaru posledního. Ve veršich anapaestských stařích rhythmikové obyčejně spojovali dva **a**-y v jeden celek a nazývali dva **a**-y jednoměrem (monometr), čtyři dvojměrem (dimetr), osm čtyřměrem (tetrametr). Z veršů anapaestských básníci řečtí a římští tvořili obyčejně větší nebo menší skupiny (systemata), jejichž jádro tvoří úplný dimetr

⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – | ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ –,

jenž několikráte se opakuje zakončen bývá dimetrem neúplným (staženým):

⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – | ⏑ ⏑ – –,

slujícím *paroimiakos* (pochodový verš), častěji pak uprostřed vkládán bývá úplný monometr ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ –. Skupiny podobného rázu tvoří tetrametr anapaestský, zvláště u Aristofana, jenž odtud i *metrum Aristophanium* se nazýval. — **A.** jest vlastním rhythmem pochodovým (pozoruj na př. úder našich bubnů ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – | ⏑ ⏑ – – –), a proto užíváno ho již od starodávna v antickém básnictví lyrickém k písním pochodovým; tak od Tyrtaia v embateriích, t. j. v písních, jež pěla spartská mládež v šiku bitevním postupujíc. V básnictví pak dramatickém rozeznávati třeba dva druhy **a**-ů: přísné či pochodové, jež recitovány byly při zvuku flétny, když chor neb osoba na jeviště vcházela neb odcházela, a volné čili nářkové v žalozpěvech. *Knr.*

Anapalé (*ἀναπάλη*), zvláštní druh tance starořeckého, při kterém chlapci obnažení tančili provádějíce rozličné rhythmické obraty celým tělem, rukama pak a nohama také dle taktu souměrně pohybujíce a rozličné figury tvoříce. *Hčk.*

Anapera Meig., rod cizopasných much z podřádu puporodek (*Pupipara*), z čeledi *Hippoboscidae*. Známější jest druh **A.** (*Oxypterum* Leach) *pallida* Meig., na těle vlaštovek, ač ne často, žijící. Jest to malá, 5 $^{m}/_{m}$ dl., hnědavá moucha s křídly krátkými a úzkými, délku zadku sotva přesahujícími. *Šc.*

Anaplase (z řec.) nazývá Haeckel dobu od početi organismu až k plnému jeho vývoji, období pak sledující, kdy tělo i síly jeho zanikati počínají, zove katabolasi. — Hmoty anaplastické vznikají trávením látek požitých a slouží k budování organismu; jsou to tudíž bílkoviny, tuky, soli a pod. Naproti tomu látky vzniklé rozpadem tkaní se nazývají katabolastickými. *Peč.*

Anaplasie, také anaplastie, anaplastika (řec.), jest každý operativní výkon sloužící k opravě zkomolených nebo znetvořených údů a částí těla. *Mx.*

Anaplastika viz Anaplasie.

Anapneograf, anapneometr (z řec.), přístroj označující a měřící množství vzduchu vydechnutého z plic a tudíž i obsažnost plic. Viz Spirometr. *Peč.*

Anapneometr viz Anapneograf.

Anapo, star. *Anapus*, řeka sicilská, asi 40 *km* dl., vzniká na Monte-Lauro, teče k vých. zvána jsouc Bufalo, ztrácí se v zemi a opět se objeviv ši jako **A.** vtéká do přístavu siracuského. Pobřeží má bažinaté, plné vodních rostlin, zvláště třtiny; i papyrus zde roste.

Anapoima, osada v jihoamer. republice Columbii, ve státě Cundinamarce a v depart. de-tequendamském, se 4500 obyv. (1883) a sirnými lázněmi.

Anarchie (řec.), bezvládí, nedostatek vlády, uznané společné autority ve společnosti lidské nebo v jisté její části. Pokud nějaká autorita a jistý řád jsou vůbec podmínkou existence každé společnosti, jest **a.** negací společnosti a podobá se domnělému t. zv. přirozenému stavu prvotních lidí. Stav úplné **a.** ovšem ve skutečnosti jest sotva možný. Řídké a jen na nižších stupních vývoje společenského možné jsou případy, kde společnost povstavši proti platným autoritám politickým činí tak bez cíle, bez úmyslu nahraditi starý řád novým. Obyčejně jde spíše o státní převrat, o změnu vlády nebo vůbec ústavy. Tu pak ovšem, pokud starý řád nebyl novým nahrazen, nastává více méně ono rozpoutání politických stran, zviklání neb i odstranění autorit veřejných, neurovnanost a nestálost v poměrech, nejistota života a majetku, společenská korrupce, malomoc orgánů výkonných, odepření daní, neposlušnost vojska, politické zločiny a jiné příznaky **a.** Ale i tento stav, doprovázející veškerá velká hnutí revoluční, zřídka postrádá aspoň dočasných autorit, ať jsou to již zfanatisované strany nebo dobrodružní uchvatitelé politické moci. Bývá tedy **a.** jen přechodním stavem, jenž na dlouho udržeti se nemůže. Buď najdou se pak rozvážné a silné povahy, které konečný cíl celého hnutí dovedou provésti, nebo strhnou samy vládu na sebe (despotismus), nebo konečně zakročí stát cizí. Nebezpečí **a.** pro osud celého státu, množství bídy a zla s ní spojené lze předejíti jen dobrým zřízením státním a obezřetnou politikou zákonodárnou i správní. *Tkl.*

Anarchismus nazývá se nejkrajnější učení revolučního socialismu, jehož zvláštní forma opět jest ruský nihilism čili amorfism. Cílem **a**-mu jest úplné strţení (pandestrukce) všech ústavů společenského a státního řádu a zavedení společnosti úplně beztvárné pomocí všeobecné revoluce, aby »z řádu platného, založeného na vlastnictví, na vykořisťování, na zásadě autority buď náboženské nebo nadsmyslné, občansko-doktrinářské nebo jakobinsky revoluční, nezůstal kámen na kameni nejprve v celé Evropě, pak v ostatních částech celého světa« (Bakunin), aby zničeny byly všecky zárodky, z nichž by znova mohly vzniknouti nerovnosti společenské. Učelu tohoto má býti dosaženo všemi násilnými prostředky revolučními (jedem, dykou, žhářstvím, dynamitem, petrolejem, attentáty a p.). Co má potom nastati, o tom se **a.** nevyslovuje. Předchůdci **a**-mu jsou některá výstřední učení revolučního socialismu francouzského (Rousseau, Babeuf, Proudhon a j.). Za vlastního otce **a**-mu pokládá se však Rus Bakunin, jenž četnými spisy svými i pololajným mezinárodním spolkem »Alliance de la démocratie socialiste« z r. 1869 program jeho rozšiřoval a také v bouřích pařížské kommuny r. 1870 ve skutek uváděl. Od té doby zavládl vliv **a**-mu i v Marxově známé »internacionále« a od úpadku jejího (od r. 1873) šířil se po státech jiho- a západoevropských. Známé projevy **a**-mu jsou četné attentáty na osoby panovnické z let minulých (na císaře něm. Viléma, cara Alexandra II. a j.), i poslední bouře belgické (1887). Do Rakouska vtíral se **a.** po vydání německého zákona proti sociální demokracii (z r. 1878), zejména působením Jana Mosta (v Londýně a pak v Novém Yorku), tak že i zde po zřejmém vystoupení jeho (zvláště v r. 1883 a 1884) objevila se potřeba ráznějšího zakročení proti snahám anarchistickým (v. Socialismus, Kommunismus, Sociální demokracie). Srv. Laveley, Le socialisme contemporain (2. vyd., Paříž 1883); Rudolf Meyer, Der Emancipationskampf des vierten Standes (2 sv. Berlín 1874—75); Alfr. Sudre, Geschichte des Communismus (přel. dle 5. franc. vyd. od O. Friedricha) a j.; Trakal, Co jest socialismus? (Praha 1886), K osnově zákona proti nebezpečným snahám socialistickým (t. 1886), Novější učení socialistická (Osvěta 1884). *Tkl.*

Anarmonie (z řec.), čili disharmonie, nelibozvuký postup nebo spojení hlasů, nikoli však dissonance

Anarrhichas, vlkouš, hltoň neboli karák (**A.** *lupus* L., hltoň severní, viz vyobrazení č. 253.) jest veliká (1—2 *m*), dravá a vzteklá ryba tvrdoploutevná z čeledi slizounů (*Blenniidae*), žijící u břehů severní Evropy a Ameriky, hlavně na dně mořském. Veliká tlama její jest ozbrojena velikými, kuželovitými zuby v obou čelistech a dvěma řadami statných, třenovních zubů na patře, jimiž i tvrdé skořápky měkkýšův a raků rozdrtiti dovede. Hřbetní ploutev jest velmi dlouhá; břišní ploutve scházejí. Hlava, hřbet, boky a ploutve mají barvu žlutohnědou, břicho šedobílou; tělo i ploutve

Č. 253. Anarrhichas lupus (vlkouš severní).

hřbetní i řitní zdobeny pruhy a skvrnami temnějšími. Maso má cenu nepatrnou. *Br.*

Anarthrie (z řec.), porušení mluvy, při němž trpí jen vyslovování slov a nikoli smysl

mluveného. Označuje tudíž slovo to z veliké části, co vyloženo ve statích o afasii a alalii (v. t.). Afasie každá však není ještě a-ií, pouze afasie motorická sem spadá. *Th.*

Anartové, starověký národ, sídlili na východě Lesa hercynského, při samé severní hranici Dacie, v dnešní jižní Haliči a na horní Tise. Šafařík pokládá je za kmen keltský, větev Bastarnů nebo Peukinů.

Anas viz Kachna.

Anasarka (řec.) jest opuch povšechný neb aspoň po velké části těla se šířící, vzbuzený výronem syrovatečniny krevní do pojiva podkožního; týž jest vždy sdružen s transsudací syrovatečniny do velkých dutin tělesných. Je-li výron poután výhradně k menší části těla, k jednotlivému údu, zoveme jej oedemem. Viz Vodnatelnost. *Mx.*

Anas ben Málik († 712 stár 103 léta), poslední z druhů Muhammedových a zakladatel Málikovců, jedné ze čtyř uznaných sekt islámu. Viz Málikovci. *Dk.*

Anaspadia (z řec.), zrůdná vada vývoje roury močové, spočívající v tom, že tato neústí na hrotu, nýbrž na hřbetu pyje. *Peč.*

Anastase (z řec.), povstání, ozdravění.

Anastasevič Vasil Grigorjevič (* 1775 — † 1845), ruský bibliograf a překladatel. Vydal *Rospis rossijskim knigam dlja čtenija iz bibliioteky V. Pavilščikova* (Petrohr. 1820; obsahuje 8488 děl; 5 dodatků vyšlo t. v l. 1821 až 1824) a *Rospis rossijskim knigam dlja čtenija iz biblioteky Aleksandra Smirdina* (t. 1828; uvedeno tu 9934 spisů). Oba seznamy knih, systematicky spořádané, jsou důležitou pomůckou pro literaturu ruskou; seznam bibliotéky Smirdinovy zvláště slouží ku poznání písemnictví ruského ve stol. XVIII. a XIX. Po smrti B. Sopikova vydal A. 5. část jeho *Opytu rossijskoj bibliografiji* (1821). Z překladův A-ových vytknouti jest Racinovu Fédru, pak právnické spisy z polštiny (Jeronyma a Valer. Strojnovského), z řečtiny Sapfó, r. 1811 překlad statutu litevského zároveň s originálem a j. Kromě toho vydával A. čas. »Ulej« (1811 a 1812). *w.*

Anastasia: 1) A. sv., starší, zemřela za Nerona smrtí mučennickou, byla prý žákyní sv. apoštolů Petra a Pavla. Památka její světí se 15. dubna. — **2) A.** sv., mladší, vznešená Římanka vychovaná od matky své Flavie ve víře křesťanské; proto bylo manželství její s prostopášným pohanem Publiem nešťastné; později byla v Aquileji zajata a r. 303 (25. pros.) upálena. Památka její světí se 25. pros. — **3) A.** sv., vznešená Řekyně v Čařihradě, prchla před úklady císaře Justiniána do alexandrijského kláštera mužského, kde po 28 let až do smrti své žila nepoznána jako mnich. Zemř. r. 567; památka její světí se 10. března.

Anastasiana lex viz Cesse.

Anastasie: 1) A. kněžna slucká, dcera Ivana Jurjeviče, jednoho z knížat mstislavských a potomků litevského Olgierda, proslula na poč. XVI. stol. jako žena mužného a pevného charakteru. Provdavši se za Simeona Olelkoviče, knížete slucského, po jeho smrti r. 1503 na místě nedospělého syna Jurije Simeonoviče spravovala knížectví slucké a kopylské. Ohrožována stále útoky krymských Tatarů bránila se jim udatně, a když r. 1505 oblehli Sluck, s velikými ztrátami je odrazila. Když Michajl Glinskij r. 1506 u Klecka Tatarům novou porážku způsobil, vojsko A-iino pronásledovalo jednotlivé oddíly a pod Kopylem a Petrovicemi množství jich krvavě potřelo. V Michajlovi Glinském povstal kněžně brzy potom nepřítel rovněž nebezpečný. Chtěje se státi úděl-ným knížetem na Litvě a vládnouti rovněž nad knížectvím sluckým a kopylským, žádal Glinskij, aby jej A. přijala za manžela. Když návrh jeho odmítla, oblehl Sluck r. 1508. Kněžna však a 16letý syn její Jurij Simeonovič odrazili všecky útoky a protivníka přiměli, že od obležení upustil. Z pomsty Glinskij hrozně zpustošil celé slucké knížectví. Nedlouho potom i Tataři znova až ke Slucku pronikli, avšak vypudil je Lukáš Morawiec, jemuž na pomoc kněžna vyslala silný oddíl zbrojnošů. Rok úmrtí znamenité této heroiny není znám. Mimo syna Jurije zůstavila dceru Alexandru, jež stala se choti Ivana Konstantinoviče, knížete ostrožského. *red.*

2) A., dcera jakéhosi Čagra, milenka knížete haličského Jaroslava Ormomysla, jíž on miloval více než vlastní manželku Olgu Jurjevnu. Příbuzní její dosáhli velikého vlivu na knížecím dvoře, čímž byli popuzeni mocnější bojaři. Vedlé toho Jaroslav zřejmě dával přednost pobočnému synu Olegovi před legitimním Vladimírem. Rodinný spor došel tak daleko, že r. 1172 odešla Olga Jurjevna se synem svým do Polska. Za ní přišli nespokojení bojaři a snovali se soudruhy svými ostavšími v Haliči vzbouření. Toto vypuklo proti rodu Čagrův, kteří jsou povražděni, A. pak na hranici za živa upálena. Její syn Oleg uvržen do vězení a kn. Jaroslav přinucen přijmouti k sobě Olgu Jurjevnu a jejího syna. Nicméně tím neobnovena láska mezi manžely a Jaroslav umíraje (1187 1. říj.) odevzdal Olegovi Halič a Vladimírovi toliko Přemyšl. — Illovajski, Ist. Rossiji I., b, 33. a n.; Kostomarov, Russk. ist. v žizneop. I. 113. a n. *Dšk.*

Anastasij Romanenko Bratanovskij, arcibiskup astrachaňský a kavkázský, nar. 16. (27.) říj. 1761 v Baryševku (poltav. gub.) a pokřtěn na jméno Andrej; v Petrohradě vstoupil do kláštera a přijal jméno Anastasij; r. 1793 stal se dvorským kazatelem a v následujícím roce jmenován činným členem akademie věd. Roku 1796 vřaděn do sboru konsistoře a sv. synodu a následujícího léta pomazán na biskupa běloruského a mogilevského i obdařen carem Pavlem řádem sv. Anny první tř., ano darována mu od téhož panovníka i bibliotéka po zemřelém králi Poniatowském (1798); r. 1801 posvěcen byl na arcibiskupa. Car Alexander I. nařídil mu (1805), aby vypracoval »Plán na změny v duchovních učilištích«, což provedl k takové spokojenosti carově, že obdařen byl drahocenným panagiem (obraz svatého, který biskup nosí na prsou) a arcibiskupstvím astrachaňským. Ze-

mřel 9. pros. 1806. — **A.** vynikal hlubokou vzdělaností a výtečným nadáním řečnickým. Z celé řady jeho spisů uvádíme jen čtyři knihy *Poučitelných slov*, v nichž sebrána jsou jeho kázání od r. 1792 do 1807. Vedlé toho má mnohé výborné překlady z jazyka francouzského. *Dšk.*

Anastasijev A. J., současný filolog ruský. Z rozprav jeho zmínky zasluhují: *Otnošenije zvukov russkago jazyka k bukvam russkoj azbuki* (ve »Filol. Zap.« 1879, sv. 4—5.), kde **A.** vyšetřuje neshody ruských písmen se skutečnými (fysiologickými) hláskami jazyka ruského; *Morfologičeskij analiz slov. I. Svjaz meždu slovami* (t. 1884, sv. I.).

Anastasijević Miša, srbský millionář a lidumil (* r. 1803 neb 1804 — † 10. ledna 1885 v Bukurešti). Pocházel z chudých rodičů a záhy osiřel. Roku 1825 zařídil si samostatný obchod a oženil se s Kristinou, sestrou Sim. Uroševiče, sekretáře knížete Miloše. Po smrti Uroševiče svěřil mu kníže prodej obilí z desátku sebraného. Ve Vidině a v Galci prodal toto velmi výhodně a odebrav se do Bukurešti koupil 3 milliony ok soli, kterou pak v Srbsku prodal s velikým výtěžkem. Tím povzbuzen zařídil si velkoobchod se solí. Kníže Miloš seznav v **A**-ovi muže spolehlivého zakládal jej penězi, udělil mu hodnost kapitána a později jmenoval jej majorem. Roku 1844 koupil **A.** ve Valašsku první panství, k němuž později přikoupil ještě jiných pět nepočítaje v to menší usedlosti. Mimo to dal si v Bukurešti vystavěti nádherný palác. Roku 1858 byl zástupcem Bělehradu v národní skupštině a zvolen byl za jejího předsedu. R. 1857 začal pro **A**-e stavěti Čech inž. Nevole v Bělehradě velkolepý palác, jenž stál 110.000 dukátů a dostavěn byl r. 1860. Když r. 1863 vláda knížete Michala Obrenoviče, nástupce Milošova, ustanovila zříditi v Bělehradě universitu a nebylo pro ni vhodných místností, věnoval **A.** svůj nový palác k tomuto účelu, začež na průčelí, kde jest nyní národní museum, byl umístěn jeho obraz a nápis »Miša Anastasijević svom otečestvu 1863 godine«. Mimo to věnoval na národní divadlo v Bělehradě 1000 dukátů. Do Bělehradu vrátil se **A.** z ciziny teprve po zavraždění Michala Obrenoviče (10. června 1868), aby působil ve prospěch Karađorđevičů. Ministr Blaznavac však překazil jeho záměry, pročež **A.** znova do Valašska se odebral, kde žil až do své smrti. Sultán Abdul-Medžíd vyznamenal **A**-e řádem a nástupce jeho Abd-ul-Azíz propůjčil mu monopol prodeje soli v celé říši turecké. **A.** věnoval na humanní a kulturní potřeby svého národa přes 1½ mill. dinarů. V Rumunsku vydržoval též chlapeckou a dívčí školu pro chudou mládež srbsko-bulharskou. — Slov. sborník roč. II. 41.

Anastasius, jméno čtyř papežů: **1) A.** I. (398—401), nástupce Siricia. Za něho žili Jan Zlatoústý, sv. Augustin a sv. Jeronym, a odbýváno několik církevních shromáždění v Karthagině, Cařihradě, Efesu a Toledě, jichž se však **A.** málo súčastnil. Nejznamenitější čin **A**-iův byl, že po 17letém rozkolu smířil církev římskou s antiochijskou. **A.** byl rozhodným odpůrcem učení Origenova. — **A.** II. (496 až 498), rodem z Říma, památný povolností a umírněností, s jakou se ujal odstranění rozkolu mezi záp. a vých. církví. Tehdejší císař byzantský Anastasios I. nepřistoupil však na jeho žádost, aby dovolil vymazati z knih církevních (diptyon) jméno vyobcovaného z církve Acacia, původce rozkolu; **A.** již již se uvoloval, ponechati jméno Acacia netknuto, když v tom zemřel, jak se zdá, náhlou smrtí. **A.** vešel také ve styky s králem franckým Chlodvikem, jenž týž den, kdy **A.** zvolen za papeže, dal se pokřtiti. Dějepisci někteří vytýkají **A**-iovi bezprávně povolnost ve příčině urovnání rozkolu. — **A.** III. (911—13), Říman mírné povahy a bezúhonného života. Pro dějiny církve je skoro bez významu. — **A.** IV. (1153—54), rovněž Říman, jménem Konrád, biskup sabinský a kardinál, nástupce Eugena III. a příbuzný Honoria II. Podporoval zvl. řád johannitů, nedávno založený. Byl ctnostný a v záležitostech papežského dvora velmi zběhlý. V IX. sv. sbírky koncilů od Labbea jest od něho několik listů.

2) A. I. (*Ἀναστάσιος*) cís. byzantský 491—518 (* kol 431 — † 518), nízkého původu z Dyrrhachia, byl za cís. Zenóna úředníkem dvorským a po smrti jeho roku 491 prohlášen byl vlivem císařovny Ariadny, s níž se potom zasnoubil, od většiny lidu i senátu za císaře. Naděje, které v něj skládány, nesplnil; jsa již věkem dosti sešlý a nešťasten ve volbě svých rádců nemohl odstraniti nepořádků ve státě, ačkoli o blaho lidu poctivě pečoval. Hned od počátku vlády bylo mu zápasiti s nepokoji vnitřními i vnějšími; v Malé Asii vypukla vzpoura Isaurů, jež teprve po šesti létech potlačena, od Peršanů musil **A.** zakoupiti mír za velikou sumu peněz; na severu přihrnuly se davy Bulharův a Slovanů přes Dunaj do Moesie a poplenili celou zemi až k Aegejskému moři, tak že císař na obranu hlavního města dal zbudovati dlouhou zeď od Selymbrie na Propontidě až k Derkonu na Černomoří. Považlivého rázu nabyly poměry církevní; císař snažil se smířlivým vystupováním odstraniti spory mezi přívrženci koncilu chalkédonského a monofysity, přece však neubránil se podezření, že jest těmto nakloněn, ano spory došly tak daleko, že r. 514 vojevůdce cizích žoldnéřů Vitalianus vzal si odtud záminku k občanské válce a donutil **A**-ia ke slibu obnoviti usnesení chalkédonského koncilu a svolati nový koncil. Přes tyto bouře byla oblíbena vnitřní správa **A**-iova, zvláště finanční, neboť odstranil mnohé těžké daně, zreguloval vybírání jich a zůstavil nástupci svému Justinovi I. v pokladně státní 320.000 liber zlata.

3) A. II., císař byzantský r. 713—716, slul původně Artemios. Jsa tajným písařem císaře Filippika, byl po oslepení jeho r. 713 od senátu za souhlasu lidu pode jménem **A.** II. vyhlášen za císaře. Chystaje se k boji s Araby vypravil vojevůdce Lva Isaurského do vých. krajin maloasijských a loďstvo na pobřeží foi-

nické. Ale toto těžce nesouc, že císař v čelo jeho postavil kněze, jáhna Jana, vzbouřilo se u ostrova Rhodu, zavraždilo Jana a provolalo v Adramyttiu Theodosia III. za císaře. Nemoha se hájiti v hlavním městě odebral se A. do Nikaie, ale tam r. 716 musil se vzdáti trůnu a odešel do kláštera solunského, kdež pokusiv se o spiknutí proti životu císařovu r. 720 nebo 721 zabit byl k rozkazu císaře Lva III.

4) A. Fr., člen řádu kapucínů, žil v Praze v druhé polovici XVII. stol. jsa kazatelem kapuc. kláštera na Hradčanech. Zůstavil dva náboženské spisky, sepsané chatrnou češtinou: *Majestas b. V. Mariae*, t. j. *o velebnosti a slávě nejbl. P. Marie* (I. díl, v Praze 1677, druhý později); spisek obsahuje 52 rozjímání o p. Marii, určených po jednom na každou sobotu. *Zrcadlo života věčného* (v Pr. 1660) jest vlastně sbírkou asketických průpovídek ze sv. Písma vzdělanou, na základě staršího Zrcadla duchovního.

5) A., bibliotékař kláštera v Římě. Byl od r. 847 kardinálem, kteréžto hodnosti byl od Benedikta III. zbaven, když r. 855 proti němu vystoupil jako vzdoropapež, načež vstoupil do kláštera a stal se opatem v Římě. Jsa výtečným znalcem jazyka řeckého přeložil do latiny několik spisů, zejména život sv. Jana Almužníka. Za Hadriána II. stal se bibliotékářem církve římské. V r. 869 účastnil se císařského poselství vyslaného do Cařihradu a byl přítomen v poslední schůzi osmého obecného sněmu církevního. Přeložil pak akta sněmu toho z řečtiny do latiny. Jan VIII. potvrdil jej v hodnosti bibliotékáře, a tomuto papeži věnoval A. překlad úchval sedmého sněmu oekumenického. V létech 873—75 přeložil církevní dějiny Theofana, Nikéfora i Synkella; naproti tomu »Liber pontificalis« nepochází od něho. Zemřel r. 879.

Anastatica hierochuntica L., choulivka jerišská, též růže z Jericha, jednoletá bylina z řádu křížatých (*Cruciferae*). Lodyha hned od kořene mnohokráte rozdělená v rozsochaté, rozložené větve. Listy podlouhlé nebo vejčité, v krátký řapík zúžené, skoro celokrajné, pýřité. Květní hrozny kratičké, proti listům postavené. Kvítky drobné, korunní plátky bílé. Tobolka (šešulinka) břichatá, dvojpouzdrá, chlopnitě pukající. Pouzdra dvojsemenná. Kvete v květnu a červnu. Roste v suchých písčinách v Egyptě, Palestině, Syrii a v Arabii. V čas zralosti větve její uschnou, ztvrdnou a schoulí se dohromady v kulaté klubko. V té podobě bývá bouřemi v pouštích ze země vyrvána a větrem daleko unášena. Když nastane déšť, zvlhnou větve schoulené a opět se na plocho rozloží, jsouc u vysokém stupni hygroskopické. A tato právě vlastnost jest příčinou, že se o choulivce vypravují rozličné báje a pověsti. Poutníci nezřídka ji přinášejí z Jerusalema do Evropy. *Všký.*

Anastatický tisk čili tisk znovuzbuzený jest způsob staré otisky ocelorytů, dřevorytů nebo kamenotisků tak obnoviti, aby bylo lze přetisknouti je na kámen nebo zinek a dále tiskem rozmnožiti. Vynalezl jej r. 1819 Senefelder a později neodvisle Rud. Appel a prof. Faraday. A. t. záleží v tomto: Starý otisk natírá se v zadu rozředěnou kyselinou fosforečnou, až tato papír pronikne; pak se otisk na straně obrazové potře rozředěným roztokem arabské gummy. Na to rozředí se čerň fermežová terpentýnovým olejem a malá částka se vezme do jemné hubky, jíž se potírá obraz, až se barva všude na výkres nachytá a všecky částky sesílí. Konečně otisk se opláchne vodou, papíry napolo vysuší a přetiskne. Ačkoliv a. t. poskytoval 1000 a více otisků, pozbyl již svého významu byv překonán novějšími způsoby reprodukčními. *Hu.*

Anastomósa (z řec.), vústění, sloučení dvou cev, že krev volně prouditi může z jedné do druhé. Tepny trupu i končetin anastomosují pořádku, v mozku však vyskytá se několik mohutných a-s tepenných. Žíly naproti tomu jeví velmi mnohé a-sy. A. čivů jest pojem nesprávný, ježto vlákna čivná kladouce se podlé sebe nesplývají v jedno. *Peč.*

Anastrofé (z řec.), obrácení, obrat; v grammatice slove tak: 1. Zvrat přízvuku s poslední slabiky dvouslab. řec. slov na první: *περί — τοῦτον πέρι.* — 2. Obrácení obyčejného pořádku slov, na př. Boha dle (staročes.) = pro Boha. *Hš.*

Anáta: 1) Město asijské viz Ana. — **2)** A., dříve město Anátót, nyní malá ves u Jerusalema (severových.) ležící, rodiště proroka Jeremiáše.

Anatas, nerost krystalující dle soust. tetrag., známý jen vykrystalovaný, jest indychově modrý až černý, jacyntově červený, medově žlutý až hnědý, zřídka bezbarvý, lesku kovově démantového, průsvitný až neprůhledný. Tvrd. 5·5—6, hust. 3·83—3·93; TiO_2 jest mnohem čistší než v rutilu. V žáru přibývá a-u hutnosti až do 4·2—4·3; kyseliny naň neúčinkují. Nalez.: Hof v Bavorsku, Tawetsch, Maderanské údolí, Sv. Gotthard, Binnské údolí, Bourgh d'Oisans, Urál, Minas Geraës v Brazilii. *Hjn.*

Anathéma (*ἀνάθημα*), čes. vystavené, vyložené: **1)** Slovem tím označuje se u Řeků každý dar bohům při kterékoliv příležitosti (na př. v poděkování za vítězství) obětovaný a ve chrámech jejich vystavený. Nejčastěji bývaly obětovány trojnože (tripus), sochy, sousoší atd., jež opatřovány byly často nápisy vykládajícími jméno dárcovo a příčinu jeho daru (epigramy anathématické). Srov. E. Curtius: Nachrichten der Gesell. d. Wiss. in Göttingen, 1861, str. 361. a n. *red.*

2) A. znamená ve starém Písmě (viz nahoře) obětní nebo posvátný dar, pak jako hebrejské *chérem* buď nezrušitelný slib předmětu kteréhokoli, který pak zničen býti musil, buď předmět klatby hodný neb i klatbu samu, zejména v rozumu určitého káracího prostředku, totiž vyobcování z náboženského svazku. V Písmě novém znamená a. předmět, který není hoden, by na dále existoval, avšak bez rozumu shora naznačeného. V řeči církevní značí a. odstoupení od Krista, odloučení od církve. Tento smysl mají anathématismy, v jejichž formě ode dávna články věrouky

negativně byly prohlašovány (*si quis dixerit ... anathema sit*). Tím ovšem nabylo slovo **a.** významu církevní klatby, která též záhy z církve vylučovala. Od VI. století různí se často mezi a-tem a exkommunikací, což má pro doby tehdejší příčinu v tom, že se **a.** vyřklo za větších zevních slavností, zejména tenkráte, nedocílilo-li se obyčejnou exkommunikací výsledku zamýšleného, neboť a-tem byl provinilec odloučen od Krista, exkommunikací od církve. Když koncem XI. stol. se vyvinula *excommunicatio minor* (klatba menší), dostalo **a.** s *excommunicatio maior* (klatbou větší) týž význam, což až podnes platí, neboť není právního rozdílu mezi a-tem a exkommunikací větší, naopak **a.** jest od Řehoře IX. počínajíc *excommunicatio maior*, která vyřčena byla způsobem slavnostním, a to hodnostářem církevním obdařeným pravomocí biskupskou za assistence dvanácti kněží, při čemž všichni hořící svíčky v ruce drží, které po prohlášení vyobcování provinilcova na zem hodí (srovn. Pontif. romanum, vyd. v Římě 1752, I, 344).

A. Maranatha jest prokletí, hroznost vyobcování zvyšující; *maran átá* (hebr.) znamená vlastně výhrůžku budoucího soudu, tolik jako »pán (soudce) přijde«. **A.** neznamená nikterakž nezrušitelné klatby, nepřešlo v obecné církevní užívání, ano vyskytuje se jen po různu. *Hnr.*

Anatidae viz Kachny.

Anatifopsis Barr., jest zkamenělý rod svijonohých korýšů českého siluru. Desky mají podobu prodlouženého a po délce nestejně širokého lichoběžníka. Strany podélné jsou obě málo zaokrouhleny a zadní strana jest jaksi uťata. Misky jsou ve příčném směru silně klenuty. Povrch zdobí pravidelné, jemné, podélné rýhy, běžící rovnoběžně se základnou a pak 1—2 hlubší a širší brázdy na dolení straně na příč probíhající. Na hoření straně vybíhají z kraje 2 rýhy, které přední konec desky dělí ve 2 úzké, skoro stejně veliké, vypouklé laloky. Známy jsou 4 druhy: **A.** *prima* z vrstev oseckých (d_1) u Voseka; **A.** *bohemica* z vrstev vinických, zahořanských a královdvorských (d_3, d_4 a d_5), **A.** *acuta* z vrstev drabovských (d_2) a **A.** *longa* z vrstev zahořanských (d_4). *Pa.*

Anatina Lam., mořský rod mlžů dvousvalných (*Dimyaria*) z čel. t. jm. (*Anatinidae*). Má podlouhlé, poněkud nestejné, značně vydmuté, vzadu užší a odstávající misky, jež jsouce značně tenky a prosvítavy mají povrch vnější nehladký, zrnitý, vnitřní pak perleťově lesklý. Vrcholy misek jsou ryhou rozděleny, zámek jest slabý, má však dvě lžicovitých výběžků pro vnitřní chruplavkovitý svaz, jenž často obejímá volnou vápnitou destičku. Zvíře má srostlý plášť toliko pro malou nohu otevřený a obě rourky sifonální dlouhé a srostlé. Známo jest asi 20 druhů rodu **A.**, a to nejvíce z moří východních. Tvary fossilní vyskytují se poprvé ve zpodních vrstvách křídových. Známější druhy jsou: **A.** *subrostrata* Lam. z pobřeží australského a **A.** *lanterna* Lam. z okeánu Indického. *Šc.*

Anatocismus (z řec.), opětné zúrokování úroků, úroky z úroků (*usurae usurarum*). V římském, zvláště pozdějším právu bylo zapovězeno úroky jak ke kapitálu přičítati (**a.** *coniunctus*), tak i jako zvláštní kapitál úrokovati (**a.** *separatus*). V rak. právu odpadlo dřívější obmezení a-mu zákonem z 14. čna 1868 č. 62 říš. zák. Nyní lze (vyjímajíc spořitelny) žádati úroky z úroků: *a*) byly-li výslovně umluveny, *b*) byly-li dospělé úroky zažalovány, ode dne žaloby, *c*) kupec, jemuž ze vzájemného běžného účtu s kupcem (kontokurrent) zbytek (saldo) přísluší, může žádati ode dne uzavření účtu úroky z celé sumy, třeba v ní již úroky vpočteny byly (čl. 291. obch. z.). *Šikl.*

Anatolie viz Malá Asie.

Anatolij Avdij Vostokov, bývalý arcibiskup mohylevský, pověstný kázáními (z let 1854—1859 ve 3 část.) a spisy theologickými *Ob otnošenijach rimskoj cerkvi k drugim xristianskim* (Petrohrad 1859); *Katechizičeskija sobesědovanija s dětmi* (t. 1864) a j.

Anatolios: 1) A. z Alexandrie, světec a církevní otec († okolo r. 282), byl od r. 269 nebo 270 biskupem v Laodicei v Syrii a vynikl jako filosof, řečník, mat. a astronom. Z jeho spisů zachovaly se jen zlomky; z jeho hlavního díla *Κανόνες περὶ τοῦ πάσχα*, v němž zavedl cyklus 19letní, máme jen zlomek u Eusebia. Dle Eusebia (Hist. eccl. VII., 32, 6.) byl v rodišti svém Alexandrii čelním zástupcem a pěstitelem nauky Aristotelovy. Později stal se knězem v Caesarei a v létech 270—280 byl biskupem v Laodicei. *Dna. red.*

2) A., patriarcha cařihradský od roku 449. Na 4. oekumenickém koncilu v Chalkédoně hájil učení o dvou přirozenostech Kristových v jedné osobě a dovedl toho, že patriarchát cařihradský postaven byl na roveň s římským a podroben mu duchovně celý Východ.

3) A. Vindanios z Beryta jest snad týž muž, jejž Libanios v listech svých často připomíná, a jenž zemřel roku 360 jako praefekt Illyria. Sestavil ze starších spisů rolnických dílo o 12 knihách, nazvané *Συναγωγὴ γεωργικῶν ἐπιτηδευμάτων*. Z Fótia (kod. 163.), jenž dílo toto znal, dozvídáme se, že bylo v něm dosti mnoho věcí cenných, ale i veliké množství pověr. Okolo roku 950 učinil z něho Cassianus Bassus na rozkaz Konstantina VII. výtah, používaje ovšem i jiných spisovatelů, o 20 knihách »*Γεωπονικῶν* s. de re rustica«, jenž se nás dochoval. *Cha.*

Anatolu viz Anatolie.

Anatolu-Fener, **A.**-Hisár, **A.**-Kavak viz Bosporus.

Anatomické divadlo (*Theatrum anatomicum*), místnost pro výkony anatomické, jest název nyní již málo užívaný, pocházející z doby, kdy bývalo pitvání mrtvoly velmi řídké a konávalo se před velmi četnými diváky s přiměřenými výklady a rázem slavnostním. V sále mnohdy nádherném byla amfitheatrálně vystupující místa pro diváky (odtud asi jméno). Proti divákům v amfitheatru při stěně byl na vyvýšené kathedře professor anatomie vyklá-

daje postup pitvy, již prováděl jeho prosektor na stole mezi kathedrou a amfitheatrem. — A-mu d-lu nejvíce se podobá nyní sál pro klinické sekce, kde professor klinický vykládá postupně nálezy sekce konané professorem pathologické anatomie jakožto prosektorem klinickým. *Sl.*

Anatomické museum jest místnost prostranná, anatomický kabinet místnost menší, kde anatomické praeparáty názorně postaveny jsou ve vhodných skříních. Anatomický praeparát jest část těla tak upravená, abychom na ní anatomické poměry jednoho nebo několika ústrojů snadno seznali. Praeparáty jsou buď přirozené nebo umělé. Dovedné upravování praeparátu z některé části mrtvolné zove se praeparace na rozdíl od sekce. Touto vyrozumíváme více hrubší rozbírání mrtvoly pouze s tím úmyslem konané, abychom sebe nebo diváka o poměrech anatomických této mrtvoly poučili, a nikoli za účelem spracování pro museum a j. — Pečlivě zhotovené praeparáty musejní hledí se různými methodami konservačními uchrániti před hynutím. Sušené praeparáty nakládáme dříve do roztoků arsenikových, sublimátových a j., abychom je zachránili před hnilobou, hmyzem atd., na př. nastříknuté cévy, některé svaly a p. Chceme-li praeparát udrženi měkký (svaly, plíce, mozek a j.), necháváme je delší dobu ležeti v glycerinu. Jiné měkké praeparáty (nervové, útrobové a p.) uschováváme v lihu, po případě v roztoku sublimátovém a j. Umělé praeparáty zhotovují se ze sádry, vosku, lepenky, kosti, dřeva a p., a znázorňují ústroje drobounké v míře zvětšené neb ústroje, které známými methodami ve stavu žádoucím udržovati nelze. Jako jiné přírodnické sbírky chovají i a-ká m-ea více schematické diagrammy. *Sl.*

Anatomický ústav jest ústav ke škole lékařské přidělený, v němž posluchači lékařství vzdělávají se theoreticky i prakticky v normální anatomii lidského těla. Vykládá se pak v přednáškách složení a útvar lidského těla systematicky a názorným způsobem (pomocí praeparátů, nárysů, schemat a j.), dílem poskytuje se jim příležitosti navštěvovati museum anatomické, dílem i vlastní rukou pitvati, t. j. určité části těla podlé pravidel praeparovati. Pitvání bývá konáno ve prostorných místnostech zvaných pitevny nebo sekční síně. Příprava praeparátů sloužících k demonstraci vyžaduje pak ještě jiných prostor: mrtvolen, v nichž mrtvoly ke studiu určené zvláštními konservačními methodami bývají udržovány ve stavu, pokud možná, neporušeném; chladných komor, maceroven (ve kterých kosti měkkých částí se zbavují), bělidel (k bílení kostí), prosektury, v níž zhotovují se praeparáty pro přednášky, a musea anatom. *Sl.*

Anatomie (z řec.), pitva, jest nauka o fysikálních vlastnostech zdravého těla lidského jako celku, jeho ústrojí vzhledem k velikosti, tvaru, barvě, hutnosti a j., jakož i o nejmenších tvarových částečkách čili elementárních částkách každého ústroje zvlášť. Mimo to přihlíží a. k sestrojení celého těla z jednotlivých ústrojů vyličujíc, jak v jednotlivých krajinách (*regio*) čili místech ústroj k ústroji se druží a pojí. Podlé těchto tří směrů rozdělujeme celou a-ii na tři nauky: 1. a-ii popisnou čili deskriptivní, která popisuje jednotlivé ústroje čili orgány sestavivši si je dříve podlé jejich příbuzných výkonů do skupin čili soustav (systémů), a proto také a. soustavná čili systematická se jmenuje; 2. histologii, tkaňosloví čili a-ii mikroskopickou, která drobnohledem studuje elementární součásti, spojení jejich v sourodé tkaně (ἱστος) prvotní, jakož i podrobné sestrojení čili strukturu ústrojů; 3. a-ii topografickou či místopisnou, která má pro praktické lékařství cenu největší a tu se zvláště co a. chirurgická pěstuje. Studium pochodů životních, které se právě dějí v elementárních součástech, a zdokonalení mikroskopu i method jeho užívání činí histologii naukou více samostatnou, i bude o ní pojednáno ve zvláštním článku.

A. systematická. Podlé výkonů lze ústroje asi tímto pořádkem seřaditi v systémy: 1. Jako u všech organismů záležejí i životní zjevy těla lidského v tak zvané výměně látek. Člověk má pro přijímání a přizpůsobování hmot z ostatní přírody dvoje ústroje: zaživadla (*organa digestionis*) pro hmoty skupenství tuhého a tekutého a dychadla (*o. respirationis*) pro látky plynné, zvláště vzduch. Co do vylučování hmot máme pouze pro hmoty tekuté ve způsobě moči zvláštní močidla (*o. uropoëtica*). Hmoty tuhé odcházejí nejvíce zaživadly, hmoty plynné nejvíce dychadly. Zmíněné ústroje udržují »individuum«. K zachování druhu slouží plodidla či ústroje pohlavní (*o. sexualia*). Všecka tato spříznéná ústrojí dohromady slovou útroby č. vnitřnosti, poněvadž skoro vesměs uloženy jsou ve velkých dutinách těla. — 2. V zaživadlech přemění se zažitá potrava v tekutou zažitinu (*chylus*), kterou se doplňuje výživná tekutina těla našeho, krev. Tato proudí jako krev zdrojná (*sanguis arteriosus*) do veškerých ústrojův, aby každý podlé svého výkonu a složení speciálního pojal část její. Z ústroje odtékají krev neupotřebená a vlastní jeho výměty ve způsobě dvou tekutin: krve vratné (*sanguis venosus*) a mízy (*lympha*), k nimž se zažitina přimísí. Hlavně vlivem vdechnutého vzduchu přemění se tato smíšenina v krev zdrojnou. Trubkovité ústroje čili cévy (*vasa*), kterými tyto tekutiny obíhají, tvoří se srdcem, které jest jakožto svalnatý motor do dráhy venosní i arteriální vzato, cevstvo či ústroje oběžní (*o. circulationis*). — 3. Ústroji smyslovými neboli čidly (*o. sensuum*) poznáváme přírodu veškerou, abychom mohli, co se zdá býti vhodné, z ní si osvojovati a voliti za potravu, co škodné, odpuzovati, a vůbec životosprávu svou srovnávati s veškerenstvem. — 4. Sprostředkovatelem mezi dojmy, jež příroda činí na naše čidla, a mezi výkony ostatních ústrojů, jest nervstvo neboli čivstvo. — 5. Nejpatrnější takovéto konsekutivní

výkony ukazují ústroje lokomotorické jak aktivní, totiž svaly, tak passivní, kosti (*ossa*). Kost a jí příbuzná chrustavka (*cartilago*), zastávají úlohu pouzder pro mozek, čidla, útroby a j., pak pro svaly. — 6. Nejpřímějšími spojkami kostí jsou blánité vazy (*ligamentum*). — Takřka veškeren pohyb našeho organismu způsobován svaly (*musculi*), a to nejpatrněji svaly zvanými kosterními, které jsouce konci svými na kostech přirostlé smrsknutím je k sobě přibližují. Podlé těchto sedmi soustav rozdělujeme a-ii systematickou na sedm oddílův, obyčejně tímto pořádkem: 1. kostisloví (*osteologia*), 2. vazosloví (*syndesmologia*), 3. svalosloví (*myologia*), 4. útrobosloví (*splanchnologia*), 5. cevosloví (*angiologia*), 6. čivosloví (*neurologia*) a 7. čidlosloví (*aesthesiologia*), o kterých na místě svém zvláště bude pojednáno.

A. topografická rozděluje celé tělo podlé dvojího plánu seřadění ústrojů na trup (*truncus*) a na končetiny (*extremitates*). Ke trupu počítá: hlavu (*caput*), krk (*collum*), koch čili hrudník (*thorax*), břich čili život (*abdomen*) a dílem pánev (*pelvis*). Ústroje trupu jsou takto seřaděny: 1. Všemi 5 oddíly táhne se jakožto pevná jeho základní čili podpůrná osa článkovaný sloup složený střídavě z kostěných nízkých válců čili špalíčků, těl obratlových, a z pružných desek meziobratlových. 2. Po celé délce sloupu táhnou se dvě trubice: přední chová útroby a srdce s velkými cevami, tedy ústroje života vegetativního, zadní, nepoměrně tenčí trubice chová centrální ústroje nervstva, totiž mozek a míchu, tedy ústroje života animálního. 3. Stěny obou trubic tvořeny jsou obručovitými výběžky jednotlivých páteřních těl a vazy i svaly, které mezery mezi sponami vyplňují a táhnou se podél sloupu páteřního, zvláště v obou žlabinách mezi zadními a předními jeho výběžky. Ve stěně nervové trubice převládají kostěné spony zvláště na obou koncích, kde nahoře lebku, dole průchod křížový samy uzavírají. Ve stěně trubice útrobové má naopak svalstvo převahu na krku a břiše, tvořic skoro jen samo stěnu. 4. Na horní konec sloupu položena jsou v doupata hlavy čidla tvoříce přirozenou spojku ústrojí vegetabilního a animálního. — Končetiny jsou lokomotorické, pákovité nástroje trupu. Končetina dolní (noha) donáší nás k žádané věci v přírodě, končetina horní (paže) na to věc upravuje, donáší, podává atd. K tomu účelu skládá se končetina pouze z pákovitých kostí a ze svalů jimi pohybujících.

A. odborné jsou pomocné nauky anatomické, sestavené za zvláštním účelem, jako: 1. **A.** praktická čili výkonná poučuje nás o hmotné práci, vedoucí nás k seznání pravd vědy anatomické, obzvláště o pitvání (*sectio*), t. j. o rozbírání mrtvol pomocí různých nástrojů (nožů, pincet a j.), o methodách nastřikování cev (injekcí), o nakládání mrtvolných částí do konservovacích tekutin atd. — 2. **A.** lékařská jest nyní celá vlastní **a.**, která se pěstuje obyčejně v prvních dvou létech lékařského studia jako hlavní průprava pro praktické nauky ostatních tří roků. Co do methody probírá se **a.** ve třech naznačených směrech: systematická, histologická a topografická, a to v theoretických přednáškách, pozorováním hotových praeparátů makroskopických (pouhým okem) i mikroskopických, a spracováním těla lidského od žáků samých, jednak pitváním, jednak mikroskopováním. — 3. **A.** plastická čili artistická (výtvarnická, umělecká) pěstuje se jako nauka pomocná na akademiích pro výtvarná umění. Dbá pouze oněch ústrojů, které a pokud mají vliv na zevní tvar a barvu těla, líčí rozdíly dle stáří, pohlaví a národnosti, měří v nauce o proporcích čili úměrech rozměry těch kterých oddílův i celého těla podlé měřítka (*modulus*) délky obličeje atd. stanovíc pravidlo (*canon*), kolik těch délek v části některé nebo v celém těle obsaženo jest. Co do methody znázorňuje se v theoretických výkladech kresbami, modely a p. vývoj formy od kosti až na povrch kožní a na živém modelu (nahém člověku) přeměny forem při různých pohybech (aktech) po sobě konaných. — 4. **A.** gymnastická, tělocvičná podává tělocviku podobný podklad vědecký jako **a.** plastická umění výtvarnému. Zabývá se nejvíce kostmi a svaly; pak dychadly, zaživadly, cevstvem a jinými ústroji, k nimž nese se vliv tělocviku. Zcela přiměřeně spojuje vládní nařízení s a-ií tělocvičnou též fysiologii tělocvičnou a nauku o úrazech při tělocviku. — 5. Na školách krejčovských (v Paříži a j.) vyučuje se též a-ii oděvové, na školách obuvnických (v Mnichově a j.) a-ii obuvové atd.

S a-ií těsně souvisí a v ústavech jejích se pěstují: embryologie, anthropologie a **a.** srovnavací, o nichž pojednáno ve zvláštních článcích.

Dějiny. Prvních anatomických známostí o lidském těle nabýval přirozeně člověk, když druha svého na bojišti nebo na obětnici ubíjel, na části rozděloval a oběti útroby vybíral; dělení údů lidského těla dálo se již v nejstarších dobách dosti znalecky, jako na př. vyjmutí srdce obětem v Mexiku a Chili dosvědčuje. Vznikající kultura zakázala vůbec veškeré pitvání lidského těla. Jako skoro všecky původní stopy věd a umění, pokud u kteréhokoli národa na přírodě se zakládaly, se sbíhají do Egypta, tak i stopy rationální **a.** a tedy i mediciny vůbec. Při balsamování mrtvol dutiny trupu velmi dovedně se otvíraly. Nástroje pitevní nacházíme často vedlé mumie. Papyrusy z doby 3000 l. př. Kr. popisují na př. rozvětvení trubic, kterými se prý vdechnuté teplo životní tělem rozvádí, a jež se značně shoduje se skutečným rozvětvením cev. Pravdivější anatomické zprávy Indů, Židův a p. podobají se nápadně egyptským a jsou mladší než styky těchto národů s Egyptem. To platí i o Řecích Alkmaiónovi (500 l. př. Kr.), Anaxagorovi, Empedokleovi, Hippokratovi (400 l. př. Kr.), Aristotelovi (350 l. př. Kr.), kteří doma mrtvoly pitvati nesměli, ale již od r. 1600 př. Kr. do Egypta docházeli. A sotva že Egypta se zmocnili, již založil Ptolemaios (300 l. př. Kr.) na této

domorodci tehdy nejlépe upravené půdě školu alexandrijskou. A. alexandrijské školy vládla až do XVI. století po Kr. (Vesala a Harveye). Ptolemaios nejen pitvání mrtvol, nýbrž i živých odsouzenců dovoloval slavným učitelům Erasistratovi a Hérofilovi. Řídil se patrně přirozenými zásadami Aristotela, učitele Alexandra Velikého. Avšak filosofické theorie Platónovy a j. stačovaly pořád více i pro výklad zjevů přírodních, a tím i a. lékařství stávala se zbytečnou, a máme-li zření k Egyptu samému, který se zatím hellenisoval, tedy i nepohodlnou. Tak se vytratilo přímé studium a. i ze samé Alexandrie, a když nejslavnější lékař starověku, Galenus, teleologistické názory i na a-ii člověka studovati chtěl, musil se spokojiti jen s kostrou člověčí a ostatní vědomosti doplňovati studováním zvířat, jejichž složení tělesné za nejpodobnější člověku pokládal (opic, psů, prasat a j.). Skoro veškeré kosti, vazy a svaly popisuje Galen zevrubně; povrchněji útroby. Z celé a. nejlépe popisuje nervstvo. V uchu neznal ani dutiny bubínkové, ani labyrintu: kost skráňová sama přenáší zvuk na nerv sluchový. V celku jest popis veškerých ústrojů velmi zevrubný, ale nejvíce jen na zvířata se hodící. A. Galenova vládla až do Vesala, tedy skoro 1500 let neomylně. Římané užívali řeckého jazyka i vědy jen pro zevní lesk. V říši východní se však stále udržoval vliv školy alexandrijské a vzmáhal se vlivem křesťanství, jehož mravouka byla zásadám lékařským (Galenovým) blízka. Spolu s vládou šířila se i věda řecká s Římanů na Araby. Korán zakazuje pitvání, a proto stačil i nejslavnějšímu tehdy lékařství arabskému Galen z řečtiny do arabštiny přeložený a tím nám zachován; většinu spisů Galenových nechala domírající říše římská zahynouti. Teprve po dobytí arabské Sicilie Normany dal král Robert přeložiti Galena z arabštiny do latiny, v kterémžto rouše se rychle rozšířil po ostatní Evropě. Původně egyptské lékařství dostalo v alexandrijské škole ráz i tvar řecký, pak muhammedánskoarabský a nyní od Germanů, především salernskou školou, křesťanskolatinský, který pitvání nepřekážel; ano Bedřich II., pro vědy přírodní zaujatý, shromáždil aspoň každý pátý rok chirurgy své říše k veřejnému pitvání jednoho odsouzence v Salerně. Toť počátek nynější volnosti, která se universitami zakládanými podlé vzoru školy alexandrijské po celém západě kulturním rozšiřovala.

Luigi Mondino de Liucci (1326), prof. v Bologni, panoval svou »anatomií« vedlé Galena skoro 200 let. Alessandro Benedetti (1490), prof. v Padově, měl první amfitheater anatomický. Mag. Galleatus z Padue konal r. 1404 po 8 dnů první sekci ve Vídni. Fr. Jakob Sylvius (Debois), prof. v Paříži, r. 1478 přispěl k novému obratu v a-ii svými úchvatnými výklady. Mezi žáky jeho byl Andreas Vesalius (1519—1564), který na místo a. Galenovy, více ze zvířat čerpané, postavil čistou a-ii člověka, jež makroskopické stránce naší a. skoro se vyrovnává, avšak na bludných fysiologických výkladech Galenových — zvláště o oběhu krevním — téměř ničeho nemění. V nastalém zápase mezi a-ií Galenovou a Vesalovou vynikali: Falloppio, Eustachi, Ingrassia, Aranzio, Varolio, Casserio, Spigelius, Bauhin a j. Jako Vesal bludy anatomické, tak odstranil hlavní blud fysiologický, totiž o velkém oběhu krevním, William Harvey (1578—1658). Týž činí rozhraní mezi veškerým starým a nynějším lékařstvím. Cestu mu upravili nálezci malého oběhu: Serveto (1550), Colombo a Cesalpini, a nálezci klapek v žilách Canani (1546) a Fabricius ab Acquapendente (1574). Cévy mízné našel Aselli (1622) a Pecquet (1647); jinak se proslavili v tomto novém rozkvětu a. v starší i novější době: Bartholini, Lancisi, Stenson, Glisson, Willis, Valsalva, Santorini, Graaf, Winslow, Heister, Jesenský, Malpighi v a-ii mikroskopické; Haller, Purkyně ve fysiologii atd.; v době nynější: Hyrtl, Bochdalek, Luschka, Langer, Henle, Sappey, Huxley, Harrlés (v plast. anat.) atd.

Teprv po založení university v Praze r. 1348 vyskytují se chatrné zprávy i o a-ii v Čechách. Lékařství, a tedy i a-ii, vykládal jediný jen professor, a sice na fakultě »artium«: Mikuláš z Jevička, Baltazar Domažlický a j. Zmíněné sekce ve Vídni r. 1404 a později navštívili: Šindel, Hájek, Špan a j. Zvláštní medicinské kollegium založilo se r. 1460, a to v Kaprové ulici, kde se pitvalo. Za Rudolfa II. (1576—1612) vykládala se již a. zvláště, a to odborníky z Vídně povolanými: Aichholzem a Guarinonem; dále vyšel překlad Salicettiho a a. Dačického; v Praze měl první slavnou sekci Jan Jesenský, který byl professorem v Praze v l. 1600—1619 a sepsal »Anatomiae historia«, skoro pouhou, ale výbornou kopii Vesalovu. — Statutem med. fak. z r. 1654 uvádí se samostatný (3.) professor anatomicus; avšak teprv od obnovení toho statutu r. 1688 následovala nepřetržitá řada professorů a. až do rozdělení fakulty r. 1883—84 počtem 24. Řadu professorův a. na univ. české otvírá V. Steffal. Českým jazykem psaná literatura anatomická jest velmi skrovná. Populární spisky nejstarší z XV. a XVI. stol. mají poněkud cenu terminologickou. Novější články počínají dobou Purkyňovou ve »Květech«, v »Živě« a j. Přední místo patří Stankově knize s atlasem »Základové pitvy« (1840). Z novějších jsou největší články Steffalovy: v Časopise čes. lékařů, v Naučném slovníku Riegrově, v Odborné pathologii a therapii Eiseltově a j. *Sl.*

Anatomie srovnavací čili komparativná. Popisná anatomie má svůj původ namnoze v příčině praktické, vedouc k poznání člověka (anthropotomie), zvířat (zootomie) i rostlin (fytotomie), a počíná si veskrze analyticky. A. s. vede si naproti tomu čistě syntheticky, uvažujíc předně o podobě nebo různosti živočišstva jako celku, o ústrojnosti a úpravě jeho součástí (orgánů); za druhé snaží se vyšetřiti vzájemnost ústrojí mezi sebou vyhledávajíc tak stejnorodé a vyměřujíc poměr tohoto

k různorodému. Jest tedy methoda **a. s.** κατ ἐξοχήν srovnavací. Při tom dbá veškerých poměrů, v nichž se srovnávané orgány nalézají, i béře tedy zřetel k jejich tvaru, počtu, objemu a poloze. Nade vše důležit jest ovšem požadavek novější **a. s.**: poznání struktury a nejjemnější stavby orgánů (histologie, cytologie), neboť snaží se se stránky této — i bez pomoci vývojepisu — posouditi orgán v jeho původu. Vědecká vymoženost **a. s.** může býti tedy značna: jí naučíme se znáti jeden a týž orgán v nejrůznějších tvarech a podobách, nic však méně uznáváme jej za stejnorodý. **A. s.** však musí míti zřetel ke všem jevům fysiologickým, neboť následkem práce, již ústroj vykonává, podléhá jistým změnám č. modifikacím a tím může působiti na celkovou organisaci živočicha (*korrelace*). Jest tedy dalším úkolem **a. s.** posuzovati nikoliv jednotlivé orgány, nýbrž celé jejich řady co do modifikací ve tvaru, počtu, objemu a jemnější struktury; ona stopuje veškeré změny v organismu, uvádí netoliko změněné na původní, nýbrž oceňuje i hloubku této změny. — Výsledek srovnávání orgánů může býti dvojí: předně dle úkonů funkčních, tedy v ohledě fysiologickém, a za druhé v ohledě tvaroslovném. V prvém ohledě mohou dva orgány různých živočichů vykonávati tutéž fysiologickou práci, jsou tedy fysiologicky rovnomocné, ale nikoli morfologicky, neboť původ jejich jest rozdílný. Tento princip **a. s.** nabyl vynikajícího významu zvláště descendenční theorií a vedl k rozeznávání pojmův analogie a homologie. Dva orgány zcela různých funkcí jsou homologické, mají-li původ souhlasný, společný. Homologické jsou na př. prsní ploutve rybí s křídly ptačími a rukama lidskýma; homologický jest vzdušný vak ryb s plícemi vyšších obratlovcův atd. Orgány jsou však analogické, vykonávají-li tutéž práci fysiologickou, původu jsou však různého. Plíce vyšších obratlovců jsou analogické se žábrami ryb: obojí vykonávají funkci dýchací, původ jejich však jest zcela rozdílný. Z téže příčiny jsou žábry ryb a žábry raka rovněž orgány analogické, byť i tutéž funkci vykonávaly a v mnohých věcech i co do struktury souhlasily. (Viz čl. Homologie.) Z uvedených příkladů jest zjevno, že **a. s.** co nejúže se stýká s vývojepisem v užším smyslu slova, embryologií č. ontogenií. Skutečně také nemůže **a. s.** ve vysvětlení veliké řady jevů biologických vésti si samostatně, a třeba jí dovolávati se výsledkův ontogenetických. Přeceňoval-li se tedy dříve význam **a. s.** jako disciplíny, jež sama o sobě může již vysvětliti hotovou organisaci celku živočišného, jest zásluhou moderních badání, že poznán vzájemný a nerozlučitelný význam obou těchto disciplín, jež dohromady tvoří jednu z nejdůležitějších nauk biologických — morfologii živočišnou (v. t.). — Z dějin **a. s.** Nejstarším pěstitelem **a. s.** byl zajisté Aristotelés, jehož soustava živočišná jest právě výsledkem srovnávání. On první stanovil korrelaci orgánů, již teprve v našem století Cuvier upravil na zákon obecný. Aristotelés dále provedl správné srovnání šupin ryb s peřím ptáků, ploutví ryb s okončinami čtvernožců, čímž učinil prvý počátek k založení pojmu homologií. Směr jeho zůstal osamocen až do pozdního novověku, kdy veliká většina přírodníků tříštila své síly na úpravě soustav organismů ve smyslu Linnéově. Teprve v Cuvierovi nalezla **a. s.** pěstitele nejzdárnějšího, on jest pro všecky věky největším srovnavacím anatomem. Jej předcházeli snad jen Haller, Hunter a Vicq d'Azyr, kteří ovšem jen ve směru fysiologickém zkoumali tytéž orgány u rozličných živočichův. Cuvierova »Règne animal« a theorie typová jsou skvostné výsledky sjednocené analysy a synthese; zákon souhlasnosti a různosti v orgánech živočišstva byl tímto mužem jasně formulován. Od dob Cuvierových nastala teprve nová doba vědeckého badání, jež hlavně v Němcích, Anglii a Francii nalezlo zdárných pěstitelů. Ve vlasti Cuvierově proslula slavná řada mužů, z nichž zvláště vynikají de Quatrefages, Milne-Edwards, Lacaze-Duthiers a j.; v Anglii prosluli Owen a Huxley, v Německu pak Meckel, Bojanus, v. Siebold, Johannes Müller, jejichž hojní následovníci ještě žijící pracují již na základě nové morfologie. V Čechách zůstalo pole **a. s.** ležeti ladem. V.

Anatomie pathologická jest nauka o chorobných makro- i mikroskopických změnách orgánů, mající úkol vysvětliti i vznik těchto změn chorobných i nalézti konečnou příčinu různých nemocí. Počátky tohoto odvětví vědy lékařské ovšem spadají teprve v dobu, kdy dovoleno pitvati mrtvoly. Andr. Vesal (1513) první na mrtvolách vykládal svým žákům vedlé **a.** popisné i **a**-ii **p**-kou, spisy však o této materii pojednávající spálil dohnán byv k tomu závistí i osočením vrstevníků. Jím počínaje až ke konci XVIII. st. vyskytují se spisy patholog.-anatom. hojněji, avšak charakterisují se pouze hromaděním případů bez ladu a skladu. Uvedeny buďtež důležitější: Theoph. Boneti, Sepulchretum sive Anatomia practica (1675); J. B. Morgagni, De sedibus et causis morborum, per anatomen indagatis libri V. (1761); J. Lieutaud, Historia anatomico-medica (1767). Dílo Morgagniho má cenu největší, jelikož kriticky posuzuje vlastní pozorování i nálezy předchůdcův. U Morgagniho setkáváme se poprvé s názory o povšechné i speciální **a**-ii **p**-ké, kteréž, jak Falk ukázal, jsou velice originální. — V následujících pracích — Chr. F. Ludwig (1785), G. Chr. Conradi (1796), Matthew Baillie, The morbid anatomy of some of the most important parts of the human body (1793) a Bichat (1802) — jeví se již snaha veškerá pozorování zařaditi ve skupiny a systematisovati pak; zejména Bichat jest zakladatelem všeobecné **a. p**-ké. Na základě těchto vymožeností slovutný Rokitanský, F. G. Voigt, J. F. Meckel, A. W. Otto, Lobstein, Andral i Cruveilhier poprvé, ovšem vzhledem k humorálnímu směru v lékařství tehdy panujícímu, zbudovali nauku **a. p**-ké. Děkujeme Čechu Rokitanskému a Francouzovi Cruveilhierovi v prvé řadě za práce trvalé ceny; nebo, co ma-

kroskopicky mohlo býti konstatováno, popisuje Rokitanský ve svém »Lehrbuch der path. Anatomie« (1841—1846) přímo klassicky, rovněž jako ve Cruveilhierových pracích Essai sur l'anatomie pathologique en général (1816), Traité d'anatomie pathologique générale (1849), Anatomie path. du corps humaine (1832—1842) shledáváme základ a. p-ké makroskopické i počátky mikroskopické.

V týchž létech pozorovati jest veliký obrat v názorech medicíny vůbec, neboť humorální pathologie, hledající příčiny nemocí v porušení šťav tělesných a theorie blastemů, výsledek to filosofické spekulace, zatlačeny byly novými názory shrnutými v systém tak zvané cellulární pathologie. *Omnis cellula e cellula* — každá buňka z buňky vychází — orgány složeny jsou z buněk specifických — toť jsou axiomata, na kterýchž zbudováno jest nové učení Joh. Müllerem a hlavně Virchowem, k nimž se připojil také Rokitanský. Ne ve šťavách zkažených (v dyskrasii), nýbrž ve změnách buněk jeví se choroby, a tyto změny mikroskopicky stopovati bylo nyní úkolem a. p-ké. Virchow (Cellularpathologie, Krankhafte Geschwülste) v Německu, Rokitanský a jeho žák Klob v Rakousku, Lebert (Traité d'anatomie pathologique) ve Francii stvořili pomocí dokonalejší techniky mikroskopické tuto novou nauku. I v této periodě šlo se za cíl, a mnozí v mikroskopickém badání spatřovali úkol a. p-ké. Střízlivým posouzením nálezu shledáno, že dozajista na změnách buněk spočívá hlavní význam chorobných processů — leč že tyto změny nejsou ultimum našeho badání, a že pátrati musíme po příčinách těchto změn. Jest to docela pravidelný pochod, jak již Rokitanský předpověděl, že badání po příčině změn musí býti konečným cílem a. p-ké. Tento směr nyní převládá, a jemu děkujeme za nálezy nové, on vedl též při tak zvaných infekčních nemocech ku poznání jejich příčiny, na př. při tuberkulose, choleře indické, sněti slezinné (*anthrax*), ozhřivce, processech hnisavých, růži, zánětu plic, choleře kuřat, růži prasat, moru zvěře a mn. j. Tyto nemoci jsou způsobeny bakteriemi — a tak přistupuje bakteriologie jako nové odvětví a. p-ké.

Učení a. p-ké rozpadá se ve dva velké oddíly: všeobecnou a-ii p-kou a speciální a-ii p-kou. Ve všeobecné seznáváme změny, které pro jisté chorobné processy jsou charakteristické a jež stejným způsobem v různých orgánech se vyskytují. Všeobecná část a. p-ké na příklad učí, jaké anatomické změny vůbec charakterisují tuberkulosu, syfilis, překrvení, záhať a j. K této části vztahuje se jednak nauka o zrůdnostech (anomalie vrozené) i studium příčin nemocí, jehož jedna jen větev jest bakteriologie. Ve speciální a-ii p-ké seřaděny jsou změny i nemoci jednotlivých orgánův, i podán jest zevrubný popis makro- a mikroskopický. Tato část uvádí se v jakýsi systém, i rozpadá v a-ii p-kou 1. nervstva, 2. apparátu pohybu, 3. respiračních orgánů, 4. zaživacích ústrojů, 5. ústrojů urogenitálních, 6. pokožky, 7. cirkulačních orgánů. — Co se týče methodiky, jest nyní třeba různých způsobů k vyšetření ve všech uvedených směrech. Především makroskopické změny stanovíme pitváním. To děje se zvláštním systematickým, ale i individuálním způsobem vzhledem k hlavním změnám; při tom otvírají se dutiny lebeční, hrudní a břišní, orgány jejich se vybírají, prohlížejí, a je-li toho potřeba, vyšetřují se i jiná místa (kosti, jiné dutiny). Druhý, vlastně další způsob jest drobnohledné vyšetření odkrojků z orgánů svěžích nebo v líhu a jiných tekutinách utvrzených, jež různými methodami i barvivy k lepšímu poznání a zejména při vyhledávání bakterií se barví. Třetím úkolem jest vyšetření aetiologické, konané po stránce chemické, fysiologické a bakteriologické. Vykonavše tu všemi uvedenými methodami ohledání posmrtné a nález srovnávajíce s příznaky za živa pozorovanými porozumíme pak zajisté nejlépe celému processu chorobnému.

Ku konci podotýkáme, že právě za posledního dvacetiletí a. p. dobyla si dominujícího postavení, kteréž jí náleží, nebo na základech Virchowem a Rokitanským položených skví se mohutná budova, k níž přispěli hřivnou svou všichni národové. Stůjtež zde jména čelnějších path. anatomů: Virchow, Cornil, Lanceraux, Recklinghausen, Klebs, Treitz, Neumann, Cohnheim, Weigert, Orth, Ziegler. *Hva.*

Anatomie rostlinná viz Botanika.

Anatomie živočišná viz Zootomie.

Anatomů choroby viz Choroby.

Anatopismus (řec.), omyl při udání místa, způsobený záměnou míst.

Anátót viz Ánáta.

Anaxagoras: 1) A., filosof řecký (500 až 428 př. Kr.). Vycházeje od nauky eleatské o nemyslitelnosti a nemožnosti absolutného nikání hlásal, že není vznikání povstáváním něčeho nového ani zánik záhubou naprostou, nýbrž podřaďuje obé pod vyšší pojem změny (*ἀλλοίωσις*) vysvětloval veškeré vznikání slučováním (*σύγκρισις*) částic hmotných, již před tím jsoucích a vůbec nehynoucích, kdežto zanikání jest podmíněno jejich odloučením (*διάκρισις*). Avšak změna tato, jak patrno, pochod čistě mechanický, jejž i filosofové před ním uznávali, není mu ještě nijakým vysvětlením záhady světové, nýbrž sama v sobě záhadou. Kde jest původ její? Pohybu vůbec nemožno přece vysvětliti z povahy látky pohybované, a tím méně uspořádaného a účelně zařízeného pohybu, jejž ve světě spatřujeme. Proto poslední příčinu dějů světových shledává v principu mimotném, ode všeho tělesného odrůzněném, a nazývá jej rozum (*νοῦς*). Attributy tohoto tvůrčího rozumu jsou naprostá jednoduchost, všemoc a vševědoucnost. Není proto náhodnosti ve světě, nýbrž rozum tento jest vše působící princip jednoduchý, jednotný, všech příměsků prostý, samostatný, sobě vždy totožný, jenž hmotou vládne, na nějž však hmota působiti nemůže. Dopracovav se tímto rozumováním základných dvou principů hmotného a duchového zbudoval na základě jich tyto asi názory kosmogonické: Na začátku času byla chaotická, neodrůzněná směsice všech

prvků (*πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ*). Nauku Empedokleovu o čtyřech živlech základných pokládal však rozhodně za pochybenou; neboť živly Empedokleovy nejsou dle něho látky prvotné, nýbrž složené. Ježto svět totiž, jak dolíčeno, mechanickou cestou slučování a odlučování vznikal, měly již prvky původní zajisté na sobě kvalitativnou odrůžnenost určenou hlavně podobou, barvou a chutí, jsouce zároveň do nekonečna dělitelny. Bylyť mu nesčíslné, nekonečně malé, nevzniklé, nehynoucí, vůbec kvalitativně nezměnné, stejnorodé a specificky určené částice zlata, masa, krve, kostí a pod., nazvané semena všeho jsoucna (*σπέρματα, χρήματα*; teprve Aristotelés nazval je dle kvalitativné jejich stejnorodosti *ὁμοιομερῆ*). Původní prvky tyto dále děleny jsouce, jen v součástky kvalitativně úplně stejné by se rozpadaly; jsouce však nekonečně malé a navzájem sloučeny neposkytovaly prasměsi oné žádné kvalitativné určitosti. — Rozum jakožto princip světotvorný uvedl částice ty, dosud v neuspořádané směsi se nacházející, ve vířivý pohyb (*δίνη*), jímž bylo způsobeno, že částice jednotlivé dle kvality a zvláště tíže své se odlišily a stejné se stejnými ve skupenství vstupovaly. Celá původní hmota rozdělila se takto nejprve ve dvě části: světlou, teplou, suchou, řídkou a lehkou, zvanou *αἰθήρ*, a temnou, chladnou, vlhkou, hustou a těžkou, zvanou *ἀήρ* (vzduch, vlastně mlha, pára). Část teplá, jsouc lehčí, zaujala periferický okraj celku vesmírného, odrůžnujíc se tam v jemný vzduch a oheň, kdežto hmotnější část mlhovitá (*ἀήρ*) tíží vlastní nesena byla do středu koule světové. Zde vývojem dalším odrůznila se z ní nejprve voda, kteráž studenem nabyla povahy pevné a proměnila se v zemi a kámen. S těmito povšechnými názory jsou v souvislosti A-rovy výklady astronomické a meteorologické: Jednotlivé částice zemské, prudkým pohybem byvše odtrženy a zanítivše se od teploty aetherové, staly se zářícími tělesy nebeskými. Tato tělesa však nepadají, jsouce uchvácena bleskorychlým pohybem kruhovým. Slunce jest žhoucí těleso objemu mnohem většího než země. Měsíc jest velký jako Peloponnés, má na sobě hory a doly, jest obydlen a světlo přijímá od slunce podobně jako země, jež má podobu ploché desky a vzduchem jest držena, dlíc klidně ve středu vesmírném. Zatmění měsíce vysvětloval A. jednak stínem zemským, jednak tím, že mezi měsícem a zemí jsou ještě tělesa jiná, nám ovšem neviditelná. Zatmění slunce pak způsobuje měsíc, procházející mezi ním a zemí. Hvězdy všechny, jsouce vesměs hmoty žhavé jako slunce, mají mimo vlastní světlo, jehož často nepozorujeme, jsouce příliš vzdáleni, účasť ve světle slunečném. Mléčnou dráhu vykládal A. jako skupinu hvězd, které za doby noční na jistých místech, kde země jest v cestě paprskům slunečním, v temnotě vlastním světlem svítí, kdežto jinde a za dne překonávány bývají intensivnějšími paprsky slunečními. Vlasatice vysvětloval jako styk planet, plamen vydávajících, duhu pak vykládal lomem paprsků slunečních ve mračnech. Větry vznikají prouděním vzduchu slunečním teplem zahřátého, hrom a blesk srázem mračen, kroupy povstávají z par, které do jisté výše vystoupivše, tam umrzají, zemětřesení pak tím, že vzduch, na němž země jest nesena a jenž přirozenosti svou do výše stoupá, vnikne někdy do dutin země, která vesměs jest porovitá, a jí prouděním svým do výše pohýbá. Moře vzniklo z původního vlhka, jehož částice jemnější a lehčí teplem slunečným se vypařily, tužší však a těžší na jedno místo shromážděny byly, nabyvše příchuti hořké a slané. Povodně nílské konečně vysvětloval táním sněhu nahromaděného u velikém množství na horách Aithiopských.

Rozum světotvorný jest A-rovi zároveň principem všeho života vůbec. Existence ducha jakožto jeho součásti jest příčinou všeho pohybu, jenž z nitra bytostí živých vychází a nebývá přivoděn způsobem mechanickým, příčinou vnější. Nedovedl se však úplně ještě asi povznésti k čistému pojímání bytosti duševné jakožto úplné negace vší tělesnosti, nazývaje na př. ducha nejjemnějším a nejčistším všech prvků. Proto není zcela jasno, jakým způsobem si představoval spojení ducha s tělem, ale na snadě jest, že asi prostorové rozšíření ducha v těle lidském dovozoval. Důslednosti celkovitého názoru jeho bylo, že i rostlinám život duševný, a to počitkový i citový, přiznával, jsa k tomu veden pohybem jejich (vzrůstání, padání listí atd.), jakož vůbec rozdíl bytostí organických a neorganických starověké filosofii neznám byl. Rodí pak se původně dle názoru A-rova rostliny z vody oplozené semeny, ve vzduchu poletujícími, kdežto živokové mají původ ve vlhku oplozeném semeny aetherovými. Jeť země prameteří všeho, co žije, slunce pak otcem. Později však rozmnožují se živokové rozplozováním, a tu A. i příčiny různosti pohlavní vysvětliti se snažil. O fysiologickém vývoji bytostí živých též přemýšlel, dovozuje na př., že při požívání pokrmů toliko stejné prvky se slučují a k výživě přispívají, nemaje ovšem ještě tušení o přizpůsobování hmoty. Nemoci, hlavně horečné, povstávají žlučí, která se rozplývá po útrobě a do plic.

Pro theorii poznání jest důležito, že rozeznával již v poznávací činnosti duše lidské dva prvky: 1. vnímání smyslové a 2. poznání rozumové. O prvém více rozumoval, dovozuje v odporu s Parmenidem i Empedokleem, v souhlase pak s Hérakleitem, že počitek smyslový, jsa v podstatě změnou jakousi, vzniká působením prvků nestejnorodých na sebe, neboť stejné ve stejném změny způsobiti by nemohlo. Oko v nitru svém zajisté tmavo jsouc, tím právě jest uzpůsobeno vnímati světlo, kdežto v noci nevidí, jsouc s ní stejnorodé. Podobně hmatem pociťujeme teplo a zimu jen u látek, které chladnější nebo teplejší jsou našeho těla. Vnitřní sladkostí stává se nám vnější kyselost, vnitřní kyselostí vnější sladkost vnímatelnou. Intensita pak počitku jest závislá na velikosti orgánu smyslového. Při

každém pocitu smyslovém právě stykem živlů nestejnorodých vzniká dle A-ra cit nelibý, zvláště při silných dojmech smyslových patrný. — Smyslová činnost však neposkytuje nám skutečné pravdy; tuto hledati třeba ve vyšší rozumové činnosti duševné, která ke smyslové se odnáší týmž asi poměrem jako princip duševný ke hmotě. Jakožto hlavní projevy této vyšší duševné činnosti (*νοῦς*) označuje A. poznávání (*γιγνώσκειν*) a ovládání (*κρατεῖν*), v čemž zajisté tkví nejasný ještě názor o základných dvou funkcích duše lidské (dostředivé: poznávavost, odstředivé: vůle). Smysly samy nedovedou pravdy postihnouti: rozpustíme-li barvu černou a bílou, nepozná smysl náš ve smíšenině obou součástí, ačkoli skutečně tam jsou. Sníh zdá se nám býti bílý a přece, když roztaje, jest voda z něho povstalá kalna, byla tedy zajisté i černost v něm obsažena. Smysly, na vnějšku utkvívajíce, nepostihují vůbec jemnějších rozdílů vniterných, jim prvky původní a změna jejich jest úplně skryta.

Ač theorie ethické A. nepěstoval, osvědčoval životem svým hluboké zásady ethické. Cílem životním bylo mu dojíti přemýšlením vědeckým, čisté theoretickým, vnitřní svobody duševné. Zkoumati svět a nesčetné záhady jeho A. již před Sókratem prohlásil za nejdůstojnější lidské zaměstnání. Na vše ostatní malou váhu kladl a když ho přátelé upozornili, že zanedbává majetku svého, odpověděl, že lépe jest žíti za jediným cílem — poznáním nebe a velkolepého řádu svět ovládajícího. Když pak mu lhostejnost k veřejným záležitostem a zájmům vlasteneckým vytýkána byla, ukázal k nebi a odvětil klidně: »Velice starám se o svou vlast.« Nad smrtí vlastních dítek těšil se útěchou: »Věděl jsem, že smrtelné jsem zplodil,« a příteli, litujícímu jej, když z Athén byl vypovědén, že v cizině bude mu zemříti, připomenul, že odevšad stejně daleko jest do Hadu. Básním Homérským podkládal A. hluboký význam ethický, snaže se výkladem allegorickým názor svůj odůvodniti, v čemž byl předchůdcem žáka svého Métrodóra Lampsackého a pokusů stoických.

Posouzení. V přemýšlení A-rově poprvé ve filosofii řecké objevuje se nám dualismus ducha a hmoty, ačkoliv oba principy jasně odrůzněny nejsou, a zvláště naprostá nehmotnost principu duševného zřejmě ještě nevyniká. Rozum světotvorný, jsa sám o sobě mimo hmotu, tuto přece oduševňuje. Jakým způsobem se to děje, není pověděno. Principu duševnému jakožto původu všeho jsoucna přiznával A. možnost myšlení a chtění, ale otázky na snadě ležící po osobnosti jeho se nikde nedotýká. Kdyby byl věc více prohloubil, byl by dojista přišel k jasnějšímu vědomí, že rozumový princip jeho kosmický jest totožný s duchem lidským, a byl by se více oddal studiím psychologickým, jak po něm Sókratés a Platón učinili. Neproniknuv však k čistému a jasnému ponětí principu duševného, po skrovnu ho toliko užívá jako bezprostředného původu dění přírodního, jen tam, kde mechanicky světa vysvětliti nelze. Rovněž duchu jako principu světotvornému nepřikládá žádného úkolu ve spravování a řízení světa, jakož vůbec názor teleologický, u A-ry již označený, zase se u něho zvrací v čirý mechanismus, jímž vysvětluje děje světové.

Naproti tomu výkladem svým o stejnorodé povaze prvků hmotných valně se přiblížil modernímu pojmu prvku chemického. Zůstalo však při počátku tomto, neboť nemoha nedostatečnými prostředky své doby dociliti rozboru chemického, zůstal při mechanickém toliko rozlučování a prohlásil za prvotné též částice krve, masa, kostí atd.

Data životopisná. A. narodil se v Klazomenách r. 500 před Kr. Pocházel z rodiny zámožné. O správu majetku zděděného malou měl péči, žije toliko theoretickému přemýšlení, a později prý statky své docela příbuzným zůstavil. Rovněž ve veřejném životě neměl žádné účasti, dovozuje, že nebe jest pravá jeho vlast a pozorovati hvězdy úkol jeho životní. Asi v polovici pátého století přesídlil se do Athén, v době, kdy Periklés držel v rukou otěže vládní. U Periklea došel podpory snah svých, jsa mu sám věhlasným rádcem u veřejné činnosti jeho. Přátely byli mu dále básník Euripidés, jakož i filosofové a zmínění již žáci jeho Archelaos a Métrodór. I se Sókratem byl zajisté osobně znám. V Athénách žil až do začátku války peloponnéské. Tu stal se podobně jako slavný sochař Feidias obětí odporu, jenž za této doby zosnován byl proti Perikleovi. Byv obviněn a obžalován z bezbožnosti (*ἀσέβεια*), čemuž záminku daly pronesené názory jeho o slunci a měsíci jakožto hmotných, žhavých koulích, byl vypovědén a usadiv se ve vyhnanství v Lampsaku shromáždil tam kolem sebe kruh upřímných přátel studií filosofických a zemřel tam r. 428 př. Kr. ve stáří 72 let. Lampsačtí každoročně ctili památku velikého muže. — Spis, v němž vyložil filosofické své názory, byl psán prosou s názvem *O přírodě*. Mimo to jsou mu přičítány u Plutarcha (*de exilio* c. 17) spis *O kvadratuře kruhu* a u Vitruvia (předmluva k 7. kn. o architektuře) spis *O perspektivě*. — Znalost filosofie A-rovy čerpáme jednak ze zlomků spisu jeho, zachovaných hlavně u Simplikia v kommentáři jeho k Aristotelově fysice, jednak z hojných zmínek, jež o něm činí hlavně Platón, Aristotelés a Theofrast. — Literatura. Zlomky spisu A rova byly několikrát vydány, zvláště od Mullacha, Fragmenta philosophorum graecorum (Paříž 1875), I. str. 248. a n. Důležitější monografie jsou: Breier, Die Philosophie des A. nach Aristoteles (Berlín 1840); Zévort, Dissertation sur la vie et la doctrine d'A. (Paříž 1843); Alexi A., A. und seine Philosophie (Neu-Ruppin 1867); E. Köhler, A. und Euripides (G.-Prog. Bückeburg 1873); G. F. Unger, Die Zeitverhältnisse des A. u. Empedokles (Philologus Suppl.-B. 1883, str. 511.—550.). *Dna.*

2) A., řecký sochař školy aiginské, Onatův vrstevník, zhotovil z kovu kolossální sochu Zevovu, kterou Řekové po bitvě

platajské (r. 479 před Kr.) z desátku kořisti uloupené Peršanům věnovali do Olympie. Brunn: Geschichte der griechischen Künstler, I., str. 84. *Vý.*

Anaxandridés, přední básník střední komédie attické, syn Anaxandrův, z Kameiru (na Rhodu) nebo z Kolofóna, osobnost své doby (okolo r. 380 př. Kr.) vynikající a znamenitá, povahy veselé, bystrý pozorovatel života, jak ukazují jeho sentence, jimiž si získal i pozornosti Aristotelovy. V Athénách žil za doby Filippovy a kusy své psal v l. 376—344; bylo jich celkem 65, z nichž mnoho zlomků zachováno, ač málo větších. Látku bral ze zápletek milostných, což po něm činili také Antifanés, Alexis a j. Psal také dithyramby. — Kock, Com. att. fragm. II., 1., str. 135. násl. *JNk.*

Anaxareté (*Ἀναξαρέτη*) byla dle pověsti sličná, však hrdopyšná dívka na ostrově Kypru, k níž mladík jakýsi, jménem Ifis, vášnivou pojal lásku. Byv zamítnut oběsil se v zoufalosti své na dveřích jejího příbytku. Když pak mrtvola nešťastného milence právě před domem hrdé krásky nesena ke hrobu, tu ona smějíc se vyhlížela z okna. I proměnila ji bohyně lásky Afroditě trestajíc pych její v sochu kamennou, jež postavena pak ve chrámu bohyně za výstražný příklad jiným. *Dnl.*

Anaxarchos z Abdér, filosof školy atomistické (Démokritovy), žil za doby Alexandra Velikého. Učitelem snad mu byl sám Métrodóros anebo žák jeho Diogenés Smyrenský, z čehož jest si vysvětliti skeptický nádech učení A-chova. V názorech povšechných přidržoval se A. nauky Démokritovy hlásaje na př. nekonečnost světův a označuje blaženost jako nejvyšší cíl snahy lidské (odtud bylo mu též dáno příjmí *Εὐδαιμονικός*=šťastlivec). Avšak v praxi sám se odchýlil zajisté působením zmíněných svých učitelů jednak směrem kynickým s neslýchanou vytrvalostí podstupuje hroznou smrť a nedbaje bolu fysického, jednak skeptickým ukazuje, že nemožno všechnu pravdu nalézti a vystihnouti pro měnivost úsudků lidských. Sám byl učitelem známého filosofa skeptického Pyrrhóna, s nímž doprovázel Alexandra Velikého při výpravě jeho do Indie. Po smrti Alexandrově upadl v zajetí tyranna kyperského Nikokreonta, jenž dle pověsti jej kázal (u Diog. Laër. IX., 10.) ve hmoždíři roztlouci. V největších mukách volal však A. posměšně na nepřítele svého, že může sice usmrtiti tělo jeho, nikoli však A-cha samého. *Dna.*

Anaxilaos neb Anaxilas, filosof pythagorejský. Narozen v Larisse (v Thessalii), žil v Římě za doby Augustovy. Pěstoval hlavně umění magické, jež vykládal ve spise nadepsaném Hříčky (*Παίγνια, Ludicra*), z něhož některé ukázky zachoval nám Plinius (Nat. hist. 19., 1. 28, 2. 35, 15.). Pro toto zaměstnání byl od Augusta z Italie vypovědděn. *Dna.*

Anaxilas, básník střední komédie attické, známý jen dle jména a zlomkův asi 20 kusů slohu spíše rhetorického než básnického, k nimž látky bral většinou z bajesloví a nejstarších dějin hellénských. Kock, Com. att. fragm. II., 1., str. 264. *JNk.*

Anaximandros (610—546 před Kr.) byl druhý filosof řecký po Thalétovi v řadě filosofů iónských. Za počátek všeho jsoucna prohlašoval nekonečno a pralátku časově i prostorově neomezenou, dále neurčenou, ve které však všechny živly jsou potenciálně od počátku obsaženy. Z ní vznikají a vracejí se zpět všechny jednotliviny, »aby pokání činily a pokutu splácely za nespravedlnost po pořádku časovém«, ježto právě vznik látky jednotlivé ze všeobecné oné pralátky hřích a přestupek jest. Jisto jest, že nekonečno toto nebylo mu ani pojmem abstraktným, jaký spatřujeme později u Pythagorejců i u Platóna, ani směsí určitých látek, které by z ní mechanicky se vylučovaly (jak soudil Ritter), nýbrž původní látkou, kvalitativně neurčenou a kvantitativně nekonečnou, v níž látky jednotlivé jen potenciálně jsou obsaženy (Herbart a Zeller). Kosmogonické názory A-rovy na tomto principu zbudované jsou asi tyto: Původní této směsi vlastní jest odvěký pohyb, jenž působí další vývoj její v tom směru, že vylučují se z ní nejprve protivy tepla a studena, sucha a vlhka a obé utvoří se v podobu koulí soustředných. Koule vnější je ohnivá a objímá kouli vnitřní, vlhkou, jako kůra obmyká kmen stromový. V kouli vnitřní pak nastává další odlišení pravěkého vlhka v zemi, vodu a vzduch. Země, nabyvši podoby sploštěného válce, spočine ve středu koule vesmírné, vzduchem jsouc nesena, kdežto vlhko zbylé buď stéká na nižší místa povrchu zemského, tvoříc moře, jezera a řeky aneb vypařuje se ve vzduch teplem sálajícím s hůry, z koule ohnivé. Pohybem naznačeným však i na povrchu koule světové nové nastávají změny. Vzduch totiž vířením svým protrhne látku ohnivou, svět obklopující, která se rozpraskne a soustředí v jednotlivé kruhy parallelné, rozprostřené po celém prostoře nebeském a obkličujícím tak zemi se všech stran. Kruhy tyto, jejichž vnější obal je vzdušný, jsou uvnitř naplněny látkou ohnivou, kteráž na určitých místech probleskuje a v podobě těles nebeských čili hvězd se nám jeví. Podobny jsou kruhy ty věnci loukotovému u kola, v němž na určitých místech jsou průduchy ohnivé, obalem vzdušným pronikající. Zacpou-li se otvory tyto spoustami vzdušnými, před nimi se nakupivšími, nastane zatmění těles nebeských. Kruhy tyto stálým prouděním vzdušným se pohybují kolem osy světové, a proto i ony body světelné čili hvězdy mění své postavení.

Uvnitř koule světové však, jak podotčeno, vodstvo na povrchu zemském vypařuje se stále, po době dlouhé vymizí moře úplně, látka ohnivá nabude převahy, a konečně i země celá, snad ohněm tímto spálena jsouc, zmizí zcela, a vše se tak zase vrátí v původní směs. Pohybem však odvěkým nemůže toto *ἄπειρον* v klidu zůstati, nýbrž způsobem týmže znova se počne vyvíjeti ve svět prvému úplně obdobný. Celý svět zajisté, jako z nekonečna vyšel v určitém čase, tak zase v nekonečno toto se vrací, nezaniká tu však, nýbrž novým vývojem v jiný svět se tvoří. U A-ra po-

prvé spatřujeme nauku o periodickém vznikání a zanikání světů. Již z této ukázky je vidno, jak důsledný myslitel byl. Vzniku světa u něho nutně odpovídá jeho zánik. Je-li však princip světotvorný nekonečný, nemůže zanikati ve vývoji svém a proto v zániku světa jednoho nutně vznik světa druhého je položen. Země sama má podobu válce sploštěného, jehož výška rovná se třetině šířky. Dolní plocha spočívá na vrstvách vzdušných, horní pak je oživena a obydlena. Světla vlastního země nemá, nýbrž je osvětlována od slunce, kteréž je čistý oheň. Válec zemský je volně ve všemíru udržován jednak tím, že střed jeho stejnou vzdálenost má ode všech stran světových, jednak tím, že podepřen je vrstvami vzdušnými, na nichž spočívá. Měsíc je prý 19krát země větší, kdežto slunce 513krát podlé Neuhäuserova odhadu pravděpodobného. Ekliptiku vysvětloval prý působením větrů od moře Černého vycházejících, jimiž slunce při letním slunovratu zpět poháněno bývá, jakmile však ona síla v přiměřené vzdálenosti ustane (při slunovratu zimním), vlastním pohybem zase zpět se vrací. Vítr má původ v pohnutí nejjemnějších částic vzdušných. Prorážíli vítr mračny, nastane blesk. Jemné částice vzdušné totiž, dostavše se větrem do hustého mraku, tento protrhávají, čímž povstává rachot hromový, a protiva jasna vzdušného proti mračnému černu působí prý světelný úkaz blesku. Povznesou-li se mračna od země, nastane déšť. Zemětřesení vysvětloval trhlinami, které trvalým suchem v zemi se utvořily. Moře v časovém vývoji bylo jen zbytkem pravlhka, které kdysi jádro koule světové tvořilo a z něhož příroda celá, rostliny, živokové i lidé vznik mají. U A-ra poprvé nalézáme určitě vyjádřenu myšlénku, že tvary organické původně vznikly z neorganických (*generatio aequivoca*). Vývoj živých tvorů z neorganického pravlhka vysvětloval asi působením světla slunečného. — Zvláště pak člověk, jenž vždy po narození pečlivého ošetření potřebuje, byl chráněn při pravzniku svém podobou rybí, jíž tělo jeho jako by korou nějakou bylo obklíčeno, a živil se podobně jako ryby ve vodě. Tím byl připodoben vlhkému svému okolí a chráněn proti jeho nepříznivému působení. Teprve, když země zhustla a oschla, rozpraskla se ona kůra, s člověka byla sňata podoba rybí a on v postavě lidské vystoupil na zemi. Takový byl i vývoj jiných živoků, nyní na souši toliko žijících. O duši měl představu ještě nejasnou, fetišisticky zbarvenou, přičítaje jí kvalitu látky nejjemnější, vzduchu. Jednotlivé vědy za A-ra nebyly vůbec ještě odlišeny, jsouce všechny obsaženy ve filosofii. A. však sám po vzoru Thalétově velmi horlivě pěstoval odborná studia mathematická a zvláště dle zpráv dochovaných velikost a vzdálenost hvězd vypočísti se snažil. První sestavil kouli nebeskou, na níž zvláštními kruhy jednotlivé úkazy nebeské byly označeny, ve Spartě pak zřídil hodiny sluneční, ač není-li pravdě podobnější, že vynález tento z Babylonu toliko přenesl. A. pokládán též za zakladatele geografie v Řecku, ježto první sestavil mapu.

Historicky jeví se nám postavení A-rovo v dějinách spekulace hellénské takto:

Předem působily na A-ra názory prostonárodní o původní směsi (χάος) jakožto základu všeho jsoucna, již on svým apeirem zaměnil, a učení starých hylozoistů řeckých o přímém vzniku člověka ze země. Hlavně však přidržoval se učitele a rodáka svého Thaléta, jenž vodu nebo vlhko za praprincip všeho jsoucna prohlásil. Ač principu tomuto i u A-ra, jak výše vyloženo, značný význam náleží, přece zavrhl A vodu jako princip všeobecný, neboť voda, ze které by povstával i vzduch i země i oheň, není skutečná voda, nýbrž něco jiného, od každé z těchto kvalit odrůzněného, spíše potenciální směs všech těchto živlů, z nichž však žádný v určité kvalitě a nynější své způsobě ještě se nejeví. I v mathematických názorech A-rových dlužno spatřovati vliv Thalétův. A. sám působil asi nejvíce na Anaximena. Učeˇ zajisté, že duše je povahy vzdušné, dal asi tomuto podnět, že tento princip zevšeobecnil a vzduch za poslední a pravý důvod všeho jsoucna prohlásil. Působení A-rovo na Hérakleita je patrno v nauce obou o periodickém vznikání a zanikání světů.

V astronomii působil na dobu pozdější nejen svými vynálezy, nýbrž i povšechnou naukou svou o vzniku těles nebeských dal podnět k theorii sférické, pěstované dále hlavně u Pythagorejců a Parmenida.

A. byl syn Praxiadův a pocházel z Miléta. K Thalétovi pojilo jej osobní přátelství a v učení svém namnoze od poznatků jeho, jak výše dolíčeno, vycházel. Dle zprávy Aelianovy byl vůdcem osady milétské, do Apollónie vyslané, a lze tudíž souditi, že mezi rodáky a spoluobčany svými veliké vážnosti se těšil. Učení své vyložil v knize *o přírodě*, nejstarším to vůbec spise prosaickém, jejž vedlé Ferekydova spisu známe v literatuře řecké. Ztratil se záhy. Nepatrné zlomky v Aristotelově fysice a Simplikiově kommentáři ke spisu tomuto byly vydány ve sbírce Mullachově (Frag. phil graec. I. 240.). Literatura: Schleiermacher, Über Anaximandros (Abhandlungen der Berliner Akademie 1815. Sämmt. Werke III. 2. str. 171—296.); Krische, Forschungen I. str. 42—52.; G. Teichmüller, Studien zur Geschichte der Begriffe. Berlin, 1874, str. 3—70, 547—588.; F. Lütze, Über das ἄπειρον Anaximander's. Lipsko, 1878; Jos. Neuhäuser, Anaximander Milesius. Bonnae, 1883; P. Tannery, Anaximandre, l'infini, l'évolution et l'eutropie (Revue philosophique, 1882); P. Natorp, Über das Princip und die Kosmologie Anaximander's (Phil. Monatshefte 20. 1884 str. 367. až 398.); Th. Ziegler, Ein Wort über Anaximander (Archiv für Geschichte der Philosophie, 1888, str. 16—27). *Dna.*

Anaximenés (*Ἀναξιμένης*): 1) A. z Lampsaka, žák kynického filosofa Diogena, rhétor a dějepisec řec., vrstevník Filippa Makedonského a Alexandra Vel., u nichž obou, obzvláště pak u Alexandra, byl oblíben. Vedlé všeobecných

dějin hellénských (*Ἑλληνικά*) a spisu *Βασιλέων μεταλλαγαί* (Králů smrti) složil dějiny obou jmenovaných králů (*Φιλιππικά* a *Τὰ περὶ Ἀλέξανδρον*). Svou duchapřítomností zachránil rodné své město, když Alexander chtěl je zničiti. O povaze jeho vydává však nepříznivé svědectví zpráva starých, že ze mstivosti složil politický hanopis na Athény, Spartu a Théby (*Τριπάρανος*) slohem co možno Theopompovým (možná též, že spis ten obsahoval mnohá místa ze spisů Theopompových, kde bezohledný tento karatel o městech dotčených nepříznivě soudil) a že pode jménem Theopompovým spis ten do řečených měst rozeslal, aby mu nepřátelství způsobil, čehož ovšem též v plné míře dosáhl. (Zlomky spisů těchto viz u C. Müllera, Scriptores rerum Alex. M. 33. a n.) **A.** jest též, jak již v XVI. stol. tušeno a jak v nové době dokázal Spengel, spisovatelem nauky řečnické (*Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον*), která Aristotelovi přičítána, do spisů jeho pojata a tím způsobem nám zachována byla. (Viz vydání Spenglovo z r. 1847.) *Pck.*

2) A. (asi 588—524 před Kr.), filosof iónský. Je ve svém názoru světovém následovníkem Anaximandrovým. Přesvědčen jsa jako tento, že princip a prazdroj všeho jsoucna nutně znaky nekonečnosti a neohraničenosti míti musí, odchýlil se od něho tím, že kladl původ všeho v látku kvalitativně určenou, totiž vzduch, jenž zmíněným požadavkům nejlépe prý vyhovuje. Prohlásil tak **A.** za princip látku, která jsouc nekonečna, zároveň smysly našimi je pojímatelna. Vzduch pak tím více zdál se mu býti skutečnou příčinou všeho jsoucna, poněvadž je to látka převládající kvantitativně ve všemíru, které žádné hranice ni při povrchním pozorování položiti nelze, jež nejmenšími otvory proniká a vše vyplňuje, jíž dýcháme a jíž žijeme, a která veškerý pohyb působí. »Neboť,« praví **A.**, »jako duše naše, vzdušné jsouc povahy, obklíčuje nás, tak obklíčuje svět celý duch a vzduch.«

Živly ostatní a všechny jednotliviny povstaly z jednotného tohoto praprincipu pohybem jemu immanentním dvojí cestou: 1 řídnutím odlučují se částice vzdušné od sebe, nabývají větší teploty a znenáhla přecházejí v oheň, kdežto 2. shušťování způsobuje, že ochlazují se částice hmotné a srážejí se v podobě větrů, mračen, vody, země a kamení. Anthropomorfismus jest u **A**-na patrný zvláště v tom, že srovnává svět se živokem oduševněným, jenž z nekonečného prostoru vzduch vdechuje a vydechuje, takto udržuje žití své. Celý makrokosmus je dle **A**-na zajisté toliko napodobení nám přístupného mikrokosmu. **A.**, syn Eurystratův, pocházel z Miléta. Dobu, ve které žil, jen přibližně možno udati. Na vzdělání jeho působil nejvíce jeho rodák Anaximandros. Spis **A**-nův *o přírodě* (*Περὶ φύσεως*) znám je toliko dle zpráv spisovatelů jiných. — Literatura: Krische, Forschungen I., str. 52—57.; G. Teichmüller, Studien zur Geschichte der Begriffe str. 71—104.; P. Tannery, **A.** et l'unité de substance (Revue philosophique 1883, 6.). *Dna.*

Anaxonia, dle Haeckela základní tvary ústrojné, na jejichž nepravidelném těle žádné osy nelze rozeznati. Jsou to zejména nejnižší tvary živočišné, jejichž tělo představuje nepravidelný bezosý shluk masoviny (protoplasmy). *Sc.*

Anazoturie (z řec.), stav, v němž vylučuje se moč chudá na látky dusíkaté (močovinu, kyselinu močovou) nebo jich docela prostá. *Pčč.*

Anázové, arabský kmen v poušti syrské, počtem asi 35.000 duší. Mluví dosti čistou arabštinou. Známi jsou i koně anázští.

Anbárí, Muhammed ibn-ul-**A.** (abú Bekr Muhammed ben Kásim, * 885 — † 940). Znal prý 300.000 veršů jako doklad pro výklad koránu a 120 kommentárů koránových z paměti. Jeho zručnost v odpovědech a učbě s patra byla přísloveční. Ve výkladech svých zřídka jaké pomůcky užíval. Byl přísný sunnovec věrou i životem. Napsal mnoho důležitých spisů filologických obsahu grammatického (tři důkladná díla o syntaxi), lexikografického (zvláště obšírné dílo o zvláštnostech v tradici), exegetického (kniha obtíží v myšlénkách koránu) a kommentáry ke slavným básníkům staroarabským, jichž celou řadu i sám redigoval pod titulem *Kitáb-ul-dždhilijját*. Zmínky zasluhují učená sezení (*Mudžálasát*) **A**-rova, jichž žáci jeho se účastnili přetřásajíce různé látky lexikografie, grammatiky a dějin se týkající. *Dk.*

Ancachs čili Huaylas, departement jihoamerické republiky Peru mezi Tichým oceánem a horním tokem Marañonu, ohraničený na sev. depart. Libertadem. na vých. Huanukem a Juninem, na jihu Limou; měl r. 1876 na 49.898 *km*² 284.091 obyv. a jest rozdělen na 7 provincií: santskou, huaylaskou, huarazskou, cajatambskou, pallasckou, pomabambaskou a conchucoskou. Jest hornatý, prostoupený od sev.-záp. k jihovýchodu Cordillerami, jež zde dosahují výše 6720 *m*, a při tom úrodný. Svlažují jej řeky: Santa, Huaraz, Marañon, Huarmey, Puccha. Hlavním, velmi úrodným údolím jde železná dráha z Recuaye do přístavního města Chimbota; na ní leží také hlavní město depart. Huaraz asi s 5000 obyv.

Anceidae viz Anceus.

Ancelot [anslò]: **1) A.** Jacques Arsène François Polycarpe, velmi plodný franc. dramatik (* 9. ún. 1794 v Havru, † v Paříži 8. září 1854). Byl úředníkem při námořnictvu, od r. 1815 pak žil v Paříži. Vedlé toho obíral se stále poesií, a na dráze té utvrzen zvláště úspěchem své tragédie *Louis IX.* (1819), práce to skutečně cenné, jenž stal se i úspěchem strany royalistické, a **A.** odměněn roční rentou a místem bibliotékáře při arsenálu. Méně se líbila truchlohra *Le Maire du Palais* (1823), za to však tím vřeleji přijata tragédie *Fiesque* (1824). R. 1826 doprovázel **A.** maršálka Marmonta do Petrohradu ke korunovaci cara Mikuláše i odnesl si z cesty té bohaté dojmy, které v následujících létech zužitkoval v činohře *Olga, ou l' Orpheline russe* a v zajímavé knize *Six mois en Russie* (1827). Roku 1829 sepsal drama *Elisabeth d' Angleterre*. Před tím již byl vydal *Marie de Brabant*, bá-

seň v 6 zpěvích a román *L'homme du monde*. Po červencové revoluci ztratil **A.** místo i pensi a proto jal se psáti četné vaudevilly, činohry a lehčí veselohry, které skoro všecky se vyznačují živostí a vtipem, méně ovšem důkladností a ethickým jádrem. Předmětem jsou lehkovážné a galantní zápletky XVIII. stol., jak o tom již svědčí nápisy jejich: *Madame du Barry*, *Madame du Châtelet* a j. Trvalejší cenu má tragédie *Maria Padilla*, za kterou **A.** konečně přijat byl za člena akademie franc. r. 1841. Zmínky zasluhují *Epîtres familières* (1843), sbírka satir velmi žahavých i formálně dokonalých, a *La rue Quincampoix* (1848). Jeho *Oeuvres complètes* vyšly r. 1837. Zásluh dobyl si **A.** též o mezinárodní uznání vlastnictví literárního, vyslán byv za tou příčinou r. 1849 ministrem de Tocqueville do Turina, Florencie, Brusselu.

2) A. Marguerite Louise-Virginie (* 1792 — † 1875), spisovatelka francouzská, manželka předešlého, jemuž pomáhala v pracech literárních. Několik komedií, jež podala správě Théâtre-Français, sehráno bylo s největším úspěchem. První, a také hlavní její práce, přeložená do několika jazyků, byla veselohra *Marie ou trois Époques* (1836); potom *le Château de ma Nièce*; *Isabelle*. Její *Théâtre complet*, uveřejněné r. 1848, obsahuje dvacet kusů, z nichž většina byla příznivě přijata v četných divadlech pařížských. Mezi romány nejvíce se líbily *Rénée de Varville* a *Nièce du Banquier* (1853) a jiné.

Ancenis, [ãnsní], hl. místo arrond. a kantonu ve franc. depart. dolnoloirském, na pr. bř. Loiry a na dr. orléansko-nanteské, 32 *km* sev.-vých. od Nantů, s 3168 ob. (5544 obec, 1886), soudem 1. inst., kollejí, klášterem uršulinek, pěkným visutým mostem, zámkem, továrnami na cukr a hospodářské nářadí, čilou paroplavbou až do Angersu a obchodem (víno, ocet, obilí, stavební dříví). Zde r. 1793 Westermann rozprášil zbytky velké armády vendejské. — Anceniský arr. má v 5 kant. 52.873 obyv.

Anceps (lat.), obojetná, sluje v prosodii časoměrné slabika, může-li ji buď jako dlouhé buď jako krátké býti užito, což zejména místo má, když po samohlásce přirozeně krátké následuje souhláska němá s plynnou, na př. slabika »ne« ve slově »nepravý«, které lze měřiti buď ⏑ ⏑ — buď — ⏑ —. Poněkud jiný jest význam slova toho v metrice. Některé slabiky totiž v jistých verších (na př. v trochejských na sudých, v jambských na lichých, na počátku veršů vzestupných jako anakrusis (v. t.) vůbec, na konci metrických period na př. daktylského hexametru, ba i některých kól (na př. trimetru jambského) jsou tou měrou volny, že bez porušení rhythmu jsou tu krátké tu dlouhé. Přirovnej počátky stejných jinak veršů:

Poháry, ježto jsou k veselí, se bít
líbí se Thrákům: pryč s divokým mravem...
Knr.

Anceus Risso, mořský rod korýšů stejnonohých (*Isopoda*) tvořící pro tvarozpytné odchylky své celý samostatný podřád *Isopoda anomala* s jedinou čeledí *Anceidae*. Hlavní znaky, jimiž rod **A.** liší se od ostatních stejnonožců, jsou: první segment hrudní s hlavou srostlý, sedmý zakrnělý, následkem čehož toliko pět segmentů hrudních jest volných; při tom nohy chodivé jsou vyvinuty toliko na těchto volných segmentech, kdežto nohy prvního, s hlavou srostlého segmentu hrudního jsou proměněny v druhý pár nožek kusadlových. Zvláště pozoruhoden jest pohlavní dimorfismus u rodu tohoto a pak metamorfosa, již prodělávají dospívající koryši. Samečkové mají totiž velikou, čtyřhrannou hlavu s velikými klíšťkovitými kusadly, samičky pak hlavu malou, ovální, oči a kusadla zakrnělá, tři poslední segmenty hrudní srostlé a ve vakovitý orgán přeměněné, v němž líhnutí zárodků se děje. Mláďata mají na počátku podobu samičí, kusadla ssavá a bodavá, záhy však u jedněch začne zejména po proměně orgánů ústních převládati charakter samčí a u druhých samičí. Samci tohoto podivného rodu žijí volně, mláďata však a samičky, kteréž dříve, dokud pohlavní dvojtvárnost rodu **A.** nebyla známa, i za zvláštní rod (*Praniza* Leach.) popsány byly, cizopasí na různých rybách mořských. Dosud známo asi 16 různých druhů rodu **A.** V mořích evropských obyčejným jest **A.** *maxillaris* Lam., jehož samička na štírce mořské (*Cottus scorpius*) cizopasící dříve jako *Praniza coerulata* Mont. byla popsána. *Šc.*

Anciennita (franc. *ancienneté*), stáří služebné, označuje postup, dle něhož úředník má naději na povýšení. K a-tě přihlíží se více ve vojště, obzvláště při důstojnících nižších, kteří řadí se za sebe dle dne posledního povýšení; méně platí ve službě civilní. Naproti tomu z postupu dle a-ty jest vyloučen, komu se nedostává potřebných vlastností k zastávání místa vyššího, neb o kom pro vysoký věk nebo chorobu lze předvídati, že záhy stane se ku práci neschopným, konečně kdo nějakým přestupem učinil se povýšení nehodným.

Ancien régime [ansiẽn režim], bývalý útvar státní, znamená zvláště francouzskou monarchii až do r. 1789, tedy též pravou protivu revoluce. Alexis de Tocqueville (*L'Ancien régime et la révolution*), jakož i Taine (*Origines de la France contemporaine*) však ukázali, že revoluce, pokud se týče správy, převzala nevědomky skoro všecky ústavy starého, zásadně zvráceného zřízení státního.

Ancile (v mn. čís. ancilia), štít Saliův, kněží boha války Marta. Dle báje spadl tento štít s nebe, a když víla Egeria králi Numovi věštila, že spása města Říma na zachování tohoto štítu závisí, dal Numa ještě 11 zcela stejných štítů zhotoviti, aby zamezeno bylo odcizení štítu, na němž osud Říma závisel. Saliové, jimž uchovávání těchto štítů bylo svěřeno, nosili o slavnosti Martově štíty tyto městem. Viz Salii

Ancilla Lam. (*Ancillaria* Lam.), mořský rod plžů přídožábrých (*Prosobranchiata*)

úzkojazyčných (*Rhachiglossa*) z čeledi oliv (*Olividae*). Podobá se olivě (*Oliva* Brug.), má však závitky delší a švy (*sutury*) jejich vyplněné, zvíře pak nemá přívěsků plášťových jako zvíře olivy. V mořích teplejších rozšířeno jest 35 druhů rodu tohoto. Fossilních druhů v mladších útvarech známo jest 30. V moři Středozemním žije **A.** *cinnamomea* Lam. s ulitou hnědou, 2·5 *cm* vysokou. *Šc.*

Ancillaria viz Ancilla.

Ancillon [ãnsiljõn], vynikající franc. rodina vyznání reformovaného, z níž zvláště vynikli: **1)** David **A.** (* 1617 — † 1692). Stud. v jesuitské kolleji v Metách a Genevě, r. 1641 stal se farářem v Meaux a r. 1653 kazatelem v Metách, kdež zůstal až do zrušení ediktu nanteského r. 1685, kdy s četnou svou rodinou odebral se do Frankfurtu a jmenován farářem francouzské církve hanavské. Odtud odebral se do Berlína, kde jej kurfiršt Bedřich Vilém učinil kazatelem tamní francouzské církve, a v úřadě tom setrval až do své smrti. **A.** byl vzorem duchovního pastýře; veškeren volný čas věnoval studiu a získal si úžasné povšechné, zvláště pak theologické vzdělání. Tiskem vydal *Traité de la tradition* (Sedan, 1657), věrné vylíčení disputací, které měl s biskupem drem de Bédacier o podáních církevních; *Apologie de Luther, de Zuingle, de Calvin et de Bèze* (Hanava, 1666), část odpovědi, kterou složil na »Methodu« kardinála de Richelieu; *Les Larmes de St. Paul* (1676). Obraz jeho načrtl syn jeho Charles v *Mélanges crit. et littér. recueillis des conservations de feu Msr.* **A.**, *avec un discours sur sa vie et ses dernières heures* r. 1698 v Basileji vydaných. — **2)** Charles **A.**, nejstarší syn předešlého, právník a dějepisec (* 1659 v Metách, † 1715 v Berlíně). Studoval v Marburce, Genevě a Paříži stal se r. 1685 advokátem při parlamentě metském. Po zrušení nanteského ediktu odebral se s otcem do Berlína, kde byl posloupně soudcem a ředitelem tamní franc. osady, potom ředitelem veškerých franc. kolonií v Braniborsku, později vyslancem ve Švýcarsku, od r. 1699 historiografem a dvorním radou, konečně policejním ředitelem v Berlíně. O své vystěhovalé krajany staral se pečlivě a zřídil pro ně v Berlíně kollegium. Byl horlivým členem berlínské akademie a přítelem Leibnizovým. Sepsal *Histoire de l'établissement de Français réfugiés dans les états de Brandebourg* (Berlín, 1690); *Réflexions politiques, par lesquelles on fait voir que la persécution des réformés est contre les véritables intérêts de la France* (Kolín, 1685) a *Irrévocabilité de l'édit de Nantes* (Amster. 1688). Neprávem se mu připisuje autorství traktátu *La France intéressée à retablir l'édit de Nantes* (t. 1690). Napsal ještě *Histoire de la vie de Soliman II.* (Rotterd. 1706); *Mém. concern. les vies et les oeuvr. de plusieurs modernes célèbres dans la républ. des lettres* (Amstr. 1709). O jeho dile o otci viz čl. předcházející. — **3)** **A.** Johann Peter Friedrich, pruský státník, filosof a theolog (* 1767 v Berlíně, † t. 1837), pravnuk předešlého. Studoval theologii v Genevě, načež vrátiv se z cesty do Paříže r. 1790 se stal kazatelem francouzské obce berlínské, později professorem dějin na vojenské akademii, členem berlínské akademie věd, r. 1809 státním radou; od r. 1810—14 byl vychovatelem potomního krále Bedřicha Viléma IV., načež povolán byl do ministerstva zahraničních záležitostí. R. 1817 jmenován členem nově zřízené státní rady a násl. roku za nemoci ministra von Bernstorffa řídil zahraniční politiku; též súčastnil se ústavodárných prací doby té. R. 1831 jmenován státním sekretářem pro věci zahraniční, roku násl. ministrem záležitostí těch a předsedou ministerstva. Ve shodě s tendencemi doby a s ideály romantického krále Bedřicha Viléma IV. jeví se **A.** v politické činnosti své zástupcem absolutismu a spolupracovníkem na politické reakci; jemu připadl 1834 úkol s Metternichem vypracovati vídeňský závěrečný protokol, kterým neblahé tendenci té dána veřejná sankce. Ostatně byl **A.** v politice, jako snad ve všem, ve filosofii a theologii, pouhým, byť i často duchaplným dilettantem. Z jeho theologické činnosti uvádíme dva svazky kázání (Berl. 1818) nevšední výmluvnosti, jimž však schází vlastní ráz náboženský a prostota přesvědčení. Jakožto filosof řadí se **A.** ke škole Jacobiho. Politickou soustavou kloní se **A.** ke Kantovu učení o svobodě a právu rozumovém, polemisuje však proti abstraktnímu právu přirozenému a Hallerově nauce o speciálních smlouvách, jimiž stát povstal; stát považuje jen za obmezení a ne za doplnění svobody jednotlivcovy; přimlouvá se za zastoupení dle zájmů a zvláštní zastoupení nemovitého i movitého majetku v životě parlamentárním, z něhož ale učence jako nenárodní a církev vylučuje. Mezinárodnímu právu upírá povahu práva buduje je na soustavě státních sil a protisil. Ze spisův jeho uvádíme: *Mélanges de littérature et de philosophie* (Berlín, 1801, Paříž, 1809); *Essais philosophiques* (Geneva a Paříž, 1817); *Über Souveränität und Staatsverfassung* (1815); *Über die Staatswissenschaft* (1820); *Über Glauben und Wissen in der Philosophie* (Berlin 1824); *Pensées sur l'homme, ses rapports et intérêts* (t. 1829); *Zur Vermittelung der Extreme in den Meinungen* (t. 1828—31, 2 sv.); *Über den Geist der Staatsverfassungen und deren Einfluss auf die Gesetzgebung* (t. 1825, francouzsky v Paříži, 1880); *Tableau des révolutions du système politique de l'Europe depuis le XV. siècle* (1803).

Anckarström Jakob Johan (* 1762 — † 1792), vrah krále švéd. Gustava III. Nar. v Uplandu z rodiny šlechtické, sloužil ve vojsku, z něhož r. 1783 vystoupil jako setník a žil delší čas na svém statku. Byl zabrán rozličnými processy a konečně i obžalován z urážky veličenstva. Považuje krále za původce svého neštěstí přidal se k nespokojencům a převzal úkol zavražditi jej, což i vykonal zastřeliv ho 16. bř. 1792; byl však chycen, odsouzen, bičován a oběšen 27. dubna t. r. Později prý Ribbing se přiznal, že on střelil, když **A.**-a v posledním okamžiku opustila od-

vaha. Rodina jeho přezvala se pak na Löwenström.

Anckarsvärd Carl Henrik hr. (* 1782 — † 1865), politik švédský. R. 1809 účastnil se spiknutí Adlersparreova proti Gustavu IV., r. 1813 jsa pobočníkem korunního prince postavil se rozhodně proti spolku s Ruskem, začež propuštěn ze služby vojenské i žil pak na svém statku Carlslundu. R. 1817 postavil se v čelo konservativní opposice, byl však od šlechtických svých přátel pro tuhé zásady aristokratické opuštěn a uchýlil se roku 1829 opět do soukromí. Roku 1830 vydal zároveň s J. G. Richertem návrh na složení národního shromáždění: *Förslag till National-representation.* S myšlénkami tuto vyslovenými vstoupil před sněm r. 1834, podařilo se mu však jen některé prosaditi. Mezi tím (1833) vydal ještě své politické vyznání *Politisk trosbekännelse.* Ve vnitřní politice vystoupil pak ještě za podpory větší části rolnictva zvláště horlivě roku 1839; od těch dob se politického ruchu nesúčastnil.

Ancon (špan. rejda, chobot), přístavní městečko v Peru, asi 35 *km* sev.-záp. od Limy, s níž jest spojeno železnicí, znamenité naleziště hrobův a starožitností indiánských, o nichž šíře píše Charles Weiss ve svém díle *Perou et Bolivie* (Paříž 1880). *f.*

Ancona (slov. Jakin), hl. m. ital. prov. a kraje t. jm. při západním pobřeží moře Jaderského, důležitá pevnost, v krásné poloze mezi dvěma příkrými mysy Monte Astagno a M. Ciriaco amfitheatrálně založená, s úzkými ulicemi, 6—7 poschodí vysokými domy a 31.277 ob. (1881, obec 48.689), z nichž 6000 židů. Přístav obklopen jest dvěma móly (hrázemi), z nichž severní 750 *m* dlouhý založen cís. Trajanem; na jeho konci stojí dobře zachovaný, 14 *m* vysoký a 9 *m* široký vítězný oblouk z bílého mramoru, jejž senát římský cís. Trajanovi Apollodórem zříditi dal. Naproti němu v nevelké vzdálenosti stojí na novém mólu, na němž jest také maják, jiný oblouk vystavěný Vanvitellim z cihel r. 1765 ke cti papeže Klimenta XII., jenž byl jižní hráz založil. Mezi budovami vyniká kathedrála S. Ciriaco zasvěcená prvnímu biskupu anconskému a zbudovaná slohem smíšeným z lombardského a východního na troskách starého chrámu Venušina, z něhož 10 krásných sloupův u vnitřku jejím se zachovalo. Chrám ten náleží k nejstaršímu v Italii, má půdorys v podobě rovnoramenného kříže a jest ve všech směrech trojlodní, uprostřed kryt osmihrannou kupolí. Nedaleko chrámu toho zachovaly se nepatrné zbytky římského amfitheatru. Chrám S. Maria della Piazza jest pozoruhodný svou lombardskorománskou façadou XII. stol., kostely St. Agostino a San Francesco mají pěkné gotické portály, S. Domenico dva obrazy od Tiziana; bursa zbudovaná v polov. XV. stol. má krásnou gotickou façadu; pozoruhodna jest též radnice z r. 1270, v níž obrazárna, knihovna a tři divadla. — Obchod anconský v novější době se zvelebuje, obzvláště čilé jest spojení s Černým mořem, Terstem, Rjekou, Benátkami, Livornem a Marseillí; průmysl dává zboží hedvábné, provaznické, kůže, tabák, mýdlo. Spojení železniční s Bolognou, Brindisim a Římem. — **A.** založena od dórských Řeků (r. 380 př. Kr.), kteří se sem utekli ze Syrakus před hrůzovládou Dyonisia staršího, později stala se římskou kolonií, a průmyslem a obchodem došla nemalého rozkvětu. Při dobytí Italie Langobardy ostala **A.** pod vládou řeckého exarchy ravennského; po celý středověk činili papežové na město to nároky, ale byli jen dle jména pány jeho, až r. 1532 papež Kliment VII. lstí se ho zmocnil a k státu papežskému je připojil. Od té doby ostalo při něm až do r. 1860, kdy **A.** přivtělena ke království italskému. — Anconská provincie má 277.319 ob. na 1907 *km*².

d'Ancona: 1) d'**A.** Ciriaco, filolog ital. (* 1394 v Anconě — † 1453 v Cremoně), jeden z nejprvnějších učenců ital., kteří konali výzkumné cesty na Východ. Odtud přinesl množství důležitých nápisův a něco rukopisův. Od něho jsou cenné spisy *Itinerarium* (1472 v Pise) a *Epigrammata reperta per Illyricum* (1664 v Římě).

2) d'**A.** Alessandro, ital. učenec (* 1835), od roku 1861 prof. it. literatry na universitě v Pise. Jako jinoch 19letý vydal *Le opere di Tommaso Campanella scelte et annotate* (Tur. 1854, 2 díly), jež opatřil rozsáhlým úvodem o životě a učení tohoto filosofa. Hlavní jeho zásluhou jest, že uvedl historickou methodu do studia dějin literatury italské přihlížeje bedlivě ku pramenům a jich ocenění. Z té příčiny postaral se o kritická vydání celé řady spisů pramenových: *La rappresentazione di Santa Uliva* (1863); *La storia di Ginevra degli Almieri* (1863); *Attila flagellum Dei* (1864); *La legenda di Adamo ed Eva* (1870); *La Vita nuova di Dante* (1872, 2. přepracované vydání 1884); *Sacre rappresentazioni dei secoli XIV., XV. e XVI.* (3 díly 1872); *Le antiche rime volgari seconda la lezione del codice vaticano 3793* (vydává společně s D. Comparettim, 1875—84, 3 díly); *Le' odi di Guiseppe Parini illustrate ad uso delle scuole* (1884). Kromě toho sepsal veliký počet článků roztroušených po časopisech a spiscích příležitostných, z nichž velká část sebrána ve *Studi di critica e storia letteraria* (1880) a *Varietà storiche e letterarie* (2 díly 1883—1885), pak monografie, jako: *I precursori di Dante* (1874); *Le origini del teatro in Italia* (2 díly 1877); *La poesia popolare italiana* (1878).

Anconaeus *processus*, hákovitý výčnělek kosti loketní, zvaný též *olecranon*, jímž loket sklouben jest s kladkou kosti ramenné. Svaly na výčnělek ten se upínající nazvány byly Winslowem *musculi anconaei* a rozeznáváno jich čtvero. V době novější tři z nich shrnuty byly v *musculus triceps brachii* (trojhlavý sval paže), a čtvrtý jako **a.** *quartus* dosud nese původní jméno. Probíhá od vnějšího kůtku kosti ramenné k výčnělku jmenovanému. *Peč.*

Ancora (ital.), ještě; v hudbě totéž co *Da capo* = ještě jednou, opakuj.

Ancre [ãnkr], baron de Lussigny, maršálek francouzský, vlastně Concino de

Concini, rodem z Florencie. Pletichami a obratnými způsoby, jakož i sňatkem s důvěrnou komornou Marie z Medici, manželky Jindřicha IV. franc., Leonorou Dori, zvanou Galigai, dobyl se tento dobrodruh v té míře v důvěru královny vladařky, že po plných sedm let, od r. 1610—1617 byl on skutečným pánem a vládcem Francie. Odstrčiv neplnoletého krále stranou a udusiv několikráte spiknutí, jež proti němu zosnovala uražená a vládychtivá šlechta, hromadil na svá bedra hodnosti a důstojnosti, jež mu vynášely 2 mill. ročních příjmů. Stal se státním radou, guvernérem amienským a koupiv hrabství Ancreské a baronství Lussigny dal si udělíti titul maršálka, ač nikdy ve vojště nesloužil. I když král prohlášen r. 1614 za plnoletého, zachoval **A.** plnou svoji moc nakládaje s mladým panovníkem nešetrně a zpupně. Šlechta vedená milcem královým Luynesem znova se spikla proti nenáviděnému cizinci; **A.** tuše blížící se pád, chystal se k odjezdu z Francie, byl však s povolením královým na mostě vedoucím do Louvru od kapitána gardy Vitryho zastřelen (24. d. 1617). Manželka jeho obžalována z čarodějství a odsouzena k smrti (8. čce t. r.). Statky **A**-ovy daroval král Luynesovi a jmenoval jej maršálkem.

Ancud, vlastně San Carlos de **A.**, město v jihoamerické republice Chili, hl. m. departementu t. jm. a provincie Chiloe, na sev. břehu ostrova Chiloe (č. *Isla Grande*), přední obchodní místo provincie, zal. r. 1768, sídlo vlády a biskupa, má velmi pěkný, prostorný a bezpečný přístav, 4 chrámy, lyceum, námořnickou školu a 6000 ob. (1884). — Ancudský záliv na vých. straně ostrova mezi 41° 40′ a 43° 20′ j. š. vybíhá v úžinu Chacaoskou, jež jej spojuje s Tichým okeánem.

Ancug n. Ancuch, plémě lezginské v Dagestáně v terské oblasti, na sev. svahu kavkázském, při řece Avarském Koj-su a přítoku jejím Rekodaru.

Ancus Marcius, dle pověsti čtvrtý král římský (638—614 př. Kr.), syn Numy Marcia a Pompilie, dcery krále Numy Pompilia. Snažil se obnoviti bohoslužbu za Tulla Hostilia velice pokleslou, a Římany nakloniti k mírumilovnosti. Avšak proti vůli své musil sáhnouti k meči. Latinové a Sabinové vpadli do území římského. Ale **A. M.** poraziv je dobyl měst Fican, Tellen, Politoria a Medullie a připojil je ke státu římskému. Obyvatelstvo jejich bylo převedeno prý do Říma. Dále dobyl území po obou stranách Tibery až k moři a založil Ostii, která měla býti Římu přístavem. Na ochranu obchodu po řece opevnil pahorek Janiculský a s městem spojil jej mostem kolovým. Zemřev zůstavil říši spořádanou. Potud pověsti. Co na nich je historického, nesnadno určíti. Jeví se v dějinách prvých čtyř králů parallelismus, v němž **A.** odpovídá sabinskému Numovi. Pokračuje v činnosti jeho na poli náboženském a jako děd po bojovném Romulovi vnitřní poměry urovnává a lid orbě a pokojné činnosti získati se snaží, i vnuk podporuje orbu, průmysl a obchod. Možná, že král toho jména v Římě panoval, ale pochybno jest, že byl původcem oněch zařízení, která podání mu připisuje. Jádro pověsti jest jistě historické; po vyvrácení Alby za třetího krále Tulla Hostilia byly časem i jiné obce latinské přivtěleny k panství římskému. Ale že obyvatelstvo jejich bylo do Říma převedeno, není pravdě podobno. Spíše byla většina jich ponechána na původním území, ale Řím stal se pro ně místem tržním a soudním. Rozšíření panství římského až k moři mohlo býti pouze následkem války s Etrusky a také opevnění Janicula neukazuje právě na přátelské styky s národem tímto. Dobu událostí těch nelze určiti. *p.*

Ancuta, příjmí erbu a šlechtického rodu polskolitevského. Ve znaku jest dlouhý šíp obrácený ostřím vzhůru, po pravé jeho straně osmihranná hvězda, po levé měsíc v první čtvrti, svými rohy k šípu čelící. Z rodu tohoto vynikli: **1)** Leon **A.**, jenž r. 1394 od Vitolda litevského za vojenské služby obdržel statky Ancuty nad Narvou a stal se prvním vlastníkem erbu t. jména. — **2)** **A.** Adam Antoni, zemský adpraesens vojvodství břešťskolitevského, byl sudím grodenským. Mimo to byl zvolen dvakráte do sněmu a stal se písařem při tribunálu velkoknížectví litev. — **3)** **A.** Maciéj Józef († 1723), zprvu probošt szatský a vilkoměřský, stal se později kanovníkem livonským, smolenským a vilenským a r. 1705 referendářem litevským. R. 1710 stal se světicím biskupem vilenským a po smrti bisk. Brzostowského (1722) jmenován biskupem vilenským, avšak zemřel ještě, nežli došlo potvrzení papežské. **A.** byl kněz horlivý, stavěl a opravoval kostely, nicméně vytýkají mu současní letopisci chtivost bohatství a vysokých důstojenství. — **4)** **A.** Jerzy Kazimierz († 1737), bratr předešlého, doktor práv, proslulý theolog a kazatel, byl rovněž kanovníkem vilenským a referendářem velkoknížectví litevského. Král August II. jmenoval jej koadjutorem bisk. vilenského a po bratrovi světicím bisk. vilenským. **A.** byl nepřítelem polských dissidentův, a když tito po obecném sněmě v Gdansku r. 1718 předložili stavům v Grodně prosbu o zajištění svých práv a výsad, vydal proti nim s pomocí rektora univ. vilenské, St. Sokulského, spis *Jus plenum religionis cathol. in regno Poloniae et magno ducatu Lithuaniae* (Vilno, 1719). Dílo to, později též do polštiny přeložené od Pruszanowského, způsobilo, že stavové dissidentům odňali právo ke státním službám a dosavadní opatření proti nim značně zostřili. Jiný polemický spis proti dissidentům, *Stadiodromus orthodoxus*, vydal **A.** ve Vilně r. 1721.

Anoyforov Danilo, vůdce povstání sibiřského na Kamčatce, jež r. 1711 vypuklo proti Mironovi, tamějšímu náčelníku ruskému. Později bojoval s kozáky proti vzbouřencům, ale na výpravě k řece Avači byl od věrolomných Avačincův i s družinou svou upálen (r. 1712).

Ancylinae, kamomilovití (viz vyobr. č. 254.), podčeleď plžů plovatkovitých (*Limn-*

acidae), obsahuje měkkýše sladkovodní, spirálně nevinuté, s čelistí z mnohých částí složenou a s jazykovou páskou (raduli) tkaničkovitou o zoubcích jedno až vícehrotých. Skořápka jest miskovitá nebo lodičkovitá, netočená, s vrcholem tupě přišpičatělým, k zadnímu kraji pošinutým a buď na pravo nebo na levo nahnutým. Čeleď tato zahrnuje tři podčeledi, z nichž jedna pouze na Alžír obmezena jest (*Brondelia* Bourg.), druhé dvě pak mají zástupce v Evropě. Jest to 1. *Ancylus* Geoffr. (*Ancylastrum* Bourg.) se skořápkou miskovitou, jejíž vrchol na pravo skloněn jest. Živočich má čelist složenou asi ze 100 obdélných kusů a páska jazyková má veskrze zoubky hrotnaté. Tykadla jsou trojhranná, a otvor rodidel i dýchací nachází se na levém boku. Sem spadá asi 25 druhů, z nichž v Čechách jen dva pozorovány byly. *A. fluviatilis* Müll., kamomil říčný (viz vyobr. č. 254. I. *a b*), jenž má skořápku 7 *mm* dlouhou a 6 *mm* širokou, vyvýšenou, u níž leží vrchol za druhou třetinou podélné osy. Ústí jest vejčité a kraje jeho nejsou ohrnuty. Nachází se v potocích, pevně přilnulý ke kamenům. Nejrozšířenější jest u nás v odrůdě *subcircularis* Cless., u níž jest vrchol velmi na zad pošinut a ústí skoro okrouhlé. *A. expansilabris* Cless., k. širokrajný, též tak veliký, má skořápku shora stlačenou a ústí přiokrouhlé, jehož okraje jsou na plocho rozšířeny. 2. *Velletia* Gray s jediným druhem *V. lacustris* L., k. kalužní (viz vyobr. č. 254. II. *c d*), má čelist sestavenou asi z 50 kopinatých destiček a na raduli jest sedm krajních řad zoubků bezhrotých. Tykadla jsou nitkovitá, a otvor rodidel i dýchací jsou na pravém boku. Skořápka jest lodičkovitá, velmi tenounká, s vrcholem na levo nahnutým. Ústí jest podlouhle vejčité, 7—8 *mm* dlouhé a 3 *mm* široké. Druh tento žije ve vodách stojatých a jest v Evropě všeobecně rozšířen. *Ul.*

Č. 254. I. Ancylus fluviatilis Müll. a) s hořejška, b) se strany. II Velletia lacustris L. c) s hořejška, d) se strany.

Ancyra viz Angora.

Ancyranum monumentum. V Ancyře (nyn. Angora) nalézá se ještě podnes dosti dobře zachovaný mramorový chrám, jenž byl zasvěcen císaři Augustovi a bohyni Romě; za středověku proměněn ve chrám křesťanský a nyní patří k turecké mešitě. V pronaosu chrámu toho viděti jest na dvou stěnách proti sobě stojících na každé straně latinský nápis o třech sloupcích (kolumnách), sepsaný od císaře Augusta. Na vnější podélné jihových straně téhož chrámu vryt jest na 18 deskách vedlé sebe položených řecký překlad téhož nápisu. Dle naleziště nazývá se památka tato i s textem řeckým **A. m.** — Skrovný díl téhož řeckého překladu objeven byl v troskách města Apollonie v Pisidii (nyn. Uluburlu). Jisto jest, že také tam stál chrám Augusta a Romy, v němž nalézal se onen nápis latinský i s řeckým překladem. Nepatrné ty zbytky uvádějí se pode jménem *monumentum Apolloniense.* — Část latinskou této památky, která mezi latinskými nápisy zaujímá bez odporu místo první, dalo poprvé opsati vyslanectvo, které od císaře Ferdinanda bylo posláno r. 1555 z Vídně k sultánu Solimanovi. Opis ten dle člena vyslanectví nazývá se *exemplum Busbequianum.* Později r. 1705 na rozkaz Ludvíka XIV. odebral se do Ancyry Pavel Lucas, který svědomitě první celou památku opsal. Jakkoli však Lucas mnoho přidal a opravil, přece ani jeho opis nebyl prost vad. Teprve r. 1861 na podnět císaře Napoleona III. odebrali se do Asie učenci Jiří Perrot a Edm. Guillaume, kteří s sebou přinesli nákresy celého chrámu a pečlivě zdělané facsimile latinského nápisu i řeckého překladu. Nejnověji zdělán sádrový odlitek obou textů úplných na 194 deskách hlavně zásluhou Mommsenovou a Humannovou a do Berlína dopraven s podporou král. akademie vědecké v Berlíně r. 1882. Zásluhou Humannovou ostatní opisy nestaly se sice zbytečnými, ale pozbyly valně ceny. Pomocí spolehlivého opisu Humannova obstaral Th. Mommsen II. vydání, které jest nejdůležitější pomůckou při dalším badání. — Nápis ancyrský není ovšem originál, neboť ten byl vystaven v Římě před Mausoleem na poli Martově. — Víme totiž dle zprávy Suetoniovy (Aug. c. 101.) a Diona Cassia (53., 30.), že Augustus si přál, aby po jeho smrti seznam všeho toho, co vykonal (index rerum a se gestarum) vyryt byl na kovové desky a ty aby postaveny byly před Mausoleem. To se také beze vší pochyby stalo. Opis toho nápisu opatřila si, jak z nadpisu památky ancyrské souditi dlužno, města Ancyra a Apollonie a zároveň s řeckým překladem umístila nápis ten v kámen vrytý ve svých Augusteích. Na konci jest přídavek od Augusta nepocházející. Řecký překlad zdělán byl spíše od nějakého Římana než Řeka, ale zajisté to byl muž málo zběhlý a jazyka řeckého ne valně znalý, jak dokázal Jiří Kaibel v rozpravě přidané na konci Mommsenova vydání. K jakému druhu nápisů památku tuto přičísti dlužno, není posud rozhodnuto. Srov. E. Bormann (Bemerkungen zum schriftlichen Nachlasse des Kaisers Augustus — Progr. univ. v Marburku 1884); H. Nissen (v Rhein. Mus. 1886); J. Schmidt (ve Filologu 1885 a 1886); O. Hirschfeld (ve Wiener Studien 1885); E. Wölfflin (Sitzungsbericht der k. Akad. d. Wissensch. zu München 1886, Phil. hist. Cl.). — Vydání: Th. Mommsen, Res gestae divi Augusti ex monumentis Ancyrano et Apolloniensi, I. vyd. Berlín 1865, II. s 11 fotolithografickými tabulk. 1883; Th. Bergk, Augusti rerum a se gestarum indicem cum graeca metaphrasi edidit (v Gotinkách 1873); C. Peltier a R. Cagnat, Res gestae divi Augusti (v Paříži 1886). — Mimo to nápis ancyrský jest otištěn v Corpus Inscriptionum Latinarum III. (r. 1873), str. 769—799. *Pic.*

Anczyc: 1) A. Zygmunt (nar. 1783 — zemř. 1855), pol. herec a dram. spisov. Nar. ve Vilně, přilnul záhy k dramatickému umění a proslul jako výtečný herec v charakterních úlohách postav staropolských. Nejdříve vystupoval v Mińsku, později ve Varšavě. Od r. 1826—50 působil při divadle polském v Krakově. Pro polské jeviště přeložil asi 40 kusů z angl., franc. a něm., na př. ze Scribea *Dyamenty*, ze Shakespearea *Dwie ucżty*, z Benedixa *Mużyka*, z Etienna *Dżień*, z Nestroye *Na dole*, *Lunatycy*, z Theaulona *Królowa różyczek* a j. Též psal dram. práce původní, na př. *Bóg z nami* (1848), *Powrót więźniów z Kuffsteinu* (1848) a j.

2) A. Władysław Ludwik (* 1824 — † 1883), syn předešlého, pol. spisovatel dramatický a zakladatel prostonárodní literatury v Polsku, vydával některé své spisy s pseud. Kazim. Góralczyk. Nar. ve Vilně, stal se magistrem farmacie, ale záhy opustiv tuto dráhu oddal se úplně pracím literárním. Vrozený vtip, svěží, lehký sloh a zručnost v kreslení typických postav z lidu vyznačují především jeho práce dramatické, jež nabyly veliké populárnosti. Jednoaktovky *Chłopi arystokraci* (Krakov 1851), *Łobzowianie* (Varšava 1857), *Błażek opętany* a *Flisacy*, vydané tiskem společně pod tit. *Obrazki dramatyczne ludowe* (Varšava 1873), vedlé výtečně zachyceného prostonárodního koloritu jsou plny humoru a nenucené veselosti. Neméně vynikly větší dramatické obrazy jeho *Emigracya chłopska* (t. 1876), *Kościuszko pod Racławicami* (Krakov 1881) a *Jan III. pod Wiedniem* (1883). Mimo uvedené napsal **A.** ještě značnou řadu jiných dramatických prací, libretto ke Grossmannově opeře *Duch wojewody*, četné divadelní kusy pro mládež a přeložil Conradiho *Fedru* a Weilenovu *Drahomiru*. Z básní jeho vyniká *Tyrteusz* (Krak. 1883). Roku 1862 přesídlil se do Varšavy, kde redigoval prostonárodní časopis »Kmiotek« (od r. 1861—1866), jenž v pol. lidu nabyl hojného rozšíření, mezi r. 1863—65 časopis »Wędrowiec« a od r. 1865—67 časop. »Przyjaciel dzieci«. R. 1867 vrátil se do Krakova, kde stav se spolumajitelem tiskárny působil v témž směru prostonárodním. Nad míru četné jsou jeho spisy pro mládež a pro lid. Z nich uvádíme pouze nejrozšířenější: *Pijaństwo, zguba i nędza włościan* (Varšava 1867, Poznaň 1869); *Dzieje Polski w dwudziestu czterech obrazkach* (Varš. 1863 a 1865); *Nauka krótka o ziemi i świecie* (tamtéž 1862 a 1866); *Księga najpamiętniejszych odkryć geograficznych dla młodzieży* (t. 1865 a 1870); *Historya polska doprowadzona do ostatnich czasów* atd. (Krak. 1870); *Mały zbiorek ku zabawie i pożytkowi* (Varš. 1862); *Pierwsza książeczka dla wiejskich dziatek* atd. (t. 1862); *Czytelnia dla ludu wiejskiego* (t. 1862) a j.

Ančar viz Antiaris.

Andalusie (špaň. *Andalucia*), krajina španělská, nejjiž. část poloostrova Pyrenejského, mající 87.570·67 *km*² a 3,389.195 obyv. (1886). Ohraničena jsouc na sev. Estremadurou a Novou Kastilií, na záp. Portugalskem, na jihu Atlantským oceánem a mořem Středozemním, na vých. Murcií, dělí se v 8 provincií: Sevillu, Cadiz, Huelvu, Cordovu, Jaën, Granadu, Malagu a Almerii. Jméno její odvozuje se jednak od Vandalů (*Vandalitia*, *Vandalusia*), jednak od arabského slova *andalús* (země západní). **A.** jest z větší části hornatá. Zejména jižní a jihových. končiny zaujaty jsou hornatinou granadskou čili baetickou; tu zdvihá se záp. od Malé Guadiany Sierra de Jaën, od niž horním tokem Jenilu oddělena je S. Nevada, nejvyšší horstvo poloostrova Pyrenejského; její vrcholy Cerro del Caballo (3167 *m*), Picacho de Veleta (3470 *m*), Cero de Mulhacen (3554 *m*) převyšují i štíty pyrenejské. Na jižním svahu jejím rozkládají se Alpujarry, proslulé svou romantičností. — Vodopisně náleží **A.** z největšího dílu k úvodí Guadalquiviru, jenž ji protéká od pramenů svých až k ústí vnímaje s pravé strany: Guadalimar, Jándulu, Guadiato, Viar a Calu, s levé pak: Malou Guadianu, Guadajoz, Jenil a Guadairu. Blíže hranic portugalských vlévají se Odiel a Rio Tinto do Atlant. oceánu. Podnebím tvoří **A.** přechod od Evropy k Africe a je nejteplejší krajinou evropskou. Půda v **A**-ii je velmi úrodna a rodí plodiny pásma mírného i subtropického. Nynější obyvatelstvo **A**ie vzniklo smíšením Španělů s Maury, jejichž typus dosud hlavně u žen zřetelně se jeví. Andalusané jsou pěkné postavy, živí a veselí, lehkomyslní, prudcí a svárliví, ale poctiví, pohostinští, vlastimilovní a plní bujné obraznosti. V kroji milují malebnost. Ženy jsou velmi půvabny a vtipny. K tomuto maursko-španělskému obyvatelstvu druží se ještě mnoho cikánů (*Gitanos*) dílem usedlých, dílem kočovných. a v údolích Sierry Nevady žijí dosud čistí potomci Arabů. Mimo velká města děje se pro vzdělání lidu v **A**-ii dosud velmi málo a v nižších třídách lidu panuje velká nevědomost. Andaluské nářečí má hojně slov arabských a liší se značně od kastilského; Moriskové v S. Nevadě mluví zkaženou arabštinou. — V nejstarších dobách připomíná se v **A**-ii iberský kmen Turdetanů nebo Turdulů, kteří jsouce mírumilovní a změkčili nedovedli odporovati žádnému národu výbojnému. První z cizinců usadili se zde Foinikové, kteří těžili z bohatých dolů zlato a stříbro založivše osady Hyspalis (Sevilla), Gades (Cadiz) a j. Později přešly končiny ty v moc Karthaginských, obmezujících s počátku vliv svůj pouze na pobřeží; teprve od r. 237, když za ztracenou Sicilii hledali náhrady, obrátili se důrazněji do Hispanie a za nedlouho Hamilkar Barkas a Hasdrubal podrobili celou **A**-ii. Ale již ve 2. válce punské dobyto ji od Římanův a tvořila pak část Hispanie baetické. Za panství římského vzmáhal se v **A**-ii blahobyt a vzdělanost, tak že za dob Pliniových počítáno v Baetice 175 měst, a krajina sama uvádí se mezi nejvzdělanějšími a nejlidnatějšími částmi říše. Cordova a Santiponte byly rodištěm spisovatelův a císařů (Lucanus, Seneca, Trajanus), kdežto Gades, Hyspalis, Carteja a j. lodi své vysílaly po všech tehdy

známých mořích. V době stěhování národů zmocnili se **A.** Vandalové a Alani, až r. 429 od Visigotů do Afriky vypuzeni jsou. Ale říše visigotská podlehla již r. 711 bitvou u Jerezu Arabům, pod jejichž panstvím nastala **A**-ii nová doba rozkvětu, hlavně za dynastie Omajjovců, kteráž odtrhnuvši se r. 755 od chalífů asijských za sídlo své zvolila Cordovu. Přemoženým Gotům ponechána svoboda náboženství, vlastní zákony a obyčeje, a musili jen odváděti jakýsi poplatek. Obyvatelstvo andaluské bylo tehdy velmi četné, orba a průmysl kvetly. Vědy a umění, zvláště hvězdářství, lékařství a stavitelství, byly od Arabů pěstovány s takovou horlivostí, že z ostatních zemí evropských přicházeli lidé do Cordovy za svým vzděláním. Když r. 1051 dynastie Omajjovců vymřela, a Arabové mezi sebou nesvorní v několik samostatných říší se rozdělili, klesaly též moc a blahobyt země. V **A**-ii vznikla království v Seville, Cordově a Jaënu. Ve XII. a XIII. stol. blížili se panovníci kastilští vždy více k hranicím andaluským, až konečně zmocnili se r. 1236 Cordovy, r. 1246 Jaënu a r. 1248 Sevilly. Mezitím vzniklo království granadské, a tato poslední bašta islámu na západě evropském s kvetoucími vědami a uměním arabským vzdorovala ještě 200 let útokům křesťanským, až r. 1492 po desítileté válce připojena jest k říši kastilské. Přes velké ztráty na lidech v neustálých válkách se Španěly byla **A.** ještě na počátku XV. stol. nejlépe vzdělanou a nejhustěji obydlenou zemí španělskou. Prvé značné ztráty na obyvatelstvu utrpěla vypověděním Židů za královny Isabelly, pak po vzpouře Maurů granadských v l. 1568—1571 a vypuzením Maurů v l. 1609 až 1610, kterýžto rozkaz Filipa III. **A**-ii oloupil o více než 80.000 pilných rolníkův a řemeslníků; asi dvojnásobný počet lidí, většinou Maurů, zahynul před tím v bojích, hladem a nemocmi, v žalářích, na popravišti a na hranicích. I v novější době bylo obyvatelstvo ztenčeno válkami a epidemiemi, ale v posledních létech počet jeho stále vzrůstá.

Andalusit, nerost krystalující dle soust. rhomb., jehož krystaly nejčastěji jsou vrostlé, všestranně vyvinuté; bývá též zrnitý nebo paprskovitě stebelnatý, bezbarvý nebo do šedočervena, šeda až zelena zbarvený, lesku skelného, průsvitný, zřídka průhledný. Tvrdost 7—7·5, hust. 3·1—3·17; chem. slož. $(Al^6)SiO_5$. Jest neroztopitelný a vzdoruje účinku kyselin. Naleziště: Dýleň, Hlinsko v Čechách, Jihlava na Moravě, Penig v Sasku, na více místech v Bavorském lese, Lisens v Tyrolsku, Andalusie, Urál. V podobě průhledných oblázků u Mariposy v Kalifornii v jistých žulách jest jen mikroskopický, ale lze jej dle intensivního pleochroismu poznati. *Hjn.*

Andamany, skupina ostrovů v zálivu Bengálském, blíže pobřeží západoind., skládající se z Velkých **A**-nův a Malého **A**-nu. Velké **A.** s ostrůvkem Rutlandem mají 4556 km^2 plochy a jsou odděleny od sebe průlivy, částečně splavnými. Severní **A**-an jest 81 *km* dlouhý, střední 94 *km* a jižní 78 *km*. Malý **A**-an leží 48 *km* na jih od větší skupiny a jest 48 *km* dlouhý a 27 *km* široký. Ostrovy Velkých **A**-nů táhne se střední horský hřbet příkrý k východu a s povlovnějším svahem na západ; nejvyšší bod jest Sedlová hora (Saddle Peak, 732 *m*) na sev. **A**-nu. Větší část ostrovů jest hustě porostlá stromy a křovinami, mezi nimiž mnoho bambusu, palem a j.; mangrovy jsou hojně v bažinatých nížinách, na nichž nalézají se též četné orchidee. Ze ssavců známy skoro jen černá zvěř, krysy a promyky; pak jsou zde iguani, štíři a hadi, z ptactva holubi, papoušci, vrány, datlové a j. Jedlá ptačí hnízda (*Colocallia*) nalézají se na skalách; dále mají ostrovy mnoho ryb, raků, lastur, také žraloci se vyskytují a želvy jsou hojné. Koralové útesy nalézají se kolkolem ostrovů. — Hlavním přístavem **A**-nů jest Port Blair na jihových. straně Již. **A**-nu, zátoka 12 *km* dlouhá, v níž leží ostrov Ross s hlavním místem Port Blairem. Zde jest osada trestancův a residence hlavního úředníka (kommissionáře); tam také zavedeno pěstování čaje; dále na západ jest ostrov Čatham, nyní skladiště sboru ohňostrojců na pobřežní hoře, a odtud vede cesta na Harriet (361 *m*), kde jest sanitarium se znamenitou vyhlídkou. Na jižní straně zálivu na poloostrově Aberdínu trestanci provozují hospodářství, a zde leží též Haddo, osada ženských trestanců. Na záp. straně jest Port Mouat oplývající želvami, jež se chytají pro Kalkuttu. — Obyvatelstvo skládá se z prabydlitelův ostrovův a z trestanců. Roku 1881 bylo zde 11.452 trestanců, z nichž 8790 na doživotí odsouzených. Počet prabydlitelů není znám, páčí se mezi 2000 až 10.000. Prabydlitelé (Minkopiové) jsou malí, pleti černé, vlasy mají vlnivé, krátce přistřižené, nos často orličí. Malé tělo jejich bývá dobře vyvinuto a svalnaté, útvar jejich jest pravidelný, kůže lesklá. Vousů nemají. Ženy jsou mužů daleko ošklivější, a připadá jim větší část starosti o výživu. Poměry rodinné jsou dosti spořádané. Jako kočovníci nedbají valně o výstavnost svého obydlí, ačkoliv jsou dosti dovední, jak dokazují jejich čluny a sítě, do nichž hlavně chytají želvy; zbraní jsou jim oštěpy, luky a šípy, jichž umějí výborně užívati hlavně při honu na ryby v mělkých vodách. Mrtvoly sváží a beze všeho obřadu pochovají; později kosti vykopají a rozdělí příbuzným. Mravnosti nevynikají a žádné z obou pohlaví se neodívá. Dělí se na šest kmenů různých nářečí (papuanských). Řeč jejich jest velmi chudá, nemají číslic a obyvatelé Malého **A**-nu nerozumějí prý ostatním. Obyvatelé Malého **A**-nu jsou dosud v stavu značně divokém a k cizincům nepřátelsky se chovají. Styky Angličanů s **A.** sahají do r. 1789, když vláda bengálská tam zřídila stanici pro trestance a útulek pro lodi; avšak již r. 1796 zrušila opět tyto podniky. Teprve r. 1855 chování Andamanců přimělo vládu anglickou opět k usnesení, aby na ostrovech zřízena byla nová osada, načež po velkém povstání sipojském r. 1857 zřídila tam stanici pro trestance a zabrala celou skupinu ostrovů. Však trvalo ještě značnou dobu, než

domorodci přivykli novým osadníkům a větší přátelství jevili. Pamětihodnou událostí jest zavraždění místokrále lorda Maya u Hopetownu v Port Blairu 8. února 1872. R. 1876 zřízena zvláštní správa pro tyto ostrovy, jíž přidělen r. 1877 také Malý A-an. *Fl. Kř.*

Andamento (ital.), chůze, pohyb, procházka; v hudbě značí a. část fugy, obyčejně široce rozloženou a vzhledem ke svým notovým figurám a svému rhythmu opět se rozpadající v různé poddělení. A. začíná, když vůdčí hlas umlkl, brzy však jemu zase ustupuje.

Andania (*Ἀνδανία*), město ve starověkém Řecku v Messénii, dle vyšetření A. Curtia na návrší opodál pr. bř. Charadra, byla již za dob hérojských sídlem králů lelegických, avšak za druhé války messénské od Sparťanů zbořena. Po obnově Messénie vzniklo opodál prvé soujmenné městečko. K A-ii příslušel cypřišový háj Karnasion, ve kterémž konávány slavné mystérie ku poctě bohyň Démétery a Kory. *Pšk.*

Andante (ital.), v hudbě vzhledem k míře časové: klidně, volným pohybem, mezi adagiem a allegrem. Vyžaduje přednes mírně výrazný, nikoli vášnivě vzrušený. Různými adverbiemi, jako: a. *mosso*, a. *maëstoso*, a. *sostenuto*, *più* a., *un poco* a. a j. tento všeobecný ráz ještě určitěji se vymezuje. — Dále jest a. pojmenování hudební skladby klidného a volného rázu, buď samostatné nebo spojené s větami stejné platnosti skladeb větších, jako symfonií, kvartet, sonát a j. V tom případě vyskytá se jako věta druhá, řídčeji třetí, a vyžaduje přednes mírný, nikoli silně akcentovaný, však také ne jednotvárný.

Andantino (ital.), dimin. hesla před., jako označení hudeb. přednesu stojí co do rychlosti mezi andantem a allegrem. V Anglii však pokládají a. za volnější tempo než andante. Svým rázem a. podobá se andantu, je však veselejší, zejména označení a. *quasi allegretto*. — Také značí a. malou větu zmíněného rázu.

Andecavi neb Andegavi, u Caesara Andes nazývaní, kmen keltský v Gallii Lugdunské, sídlili na dolní Loiře v dnešních departementech Seine et Loire a Sarthe hraničíce na záp. s Nomentany, na sev. s Arvii, na vých. s Aulerky a Turony, na jihu s Pictony. Hlavní jejich město bylo Juliomagus, dnešní Angers.

Andeer, farní ves ve švýc. kantonu grisonském na Zadním Rýnu, hl. místo Šamského údolí, má 600 rom. obyv. a lázně se železitou, sádru držící vodou.

Andechs, romantický klášter benediktinský a slavné poutní místo v horních Bavořích (mezi jezery Ammerským a Würmským), zprvu hrad slavn. středověkého rodu, hrabat z Andechsu, po té sídlo kapituly řeh. kanovníků, jež roku 1451 proměněno od vév. Alberta III. v klášter řádu sv. Benedikta a obsazeno z Tegernsee. Za času reformace v XVI. a za švédské války v XVII. stol. trpěl A. velmi často, dosáhl však za opata Michala Einslina (1610 až 1640) největšího stupně slávy. Klášter, v němž chovaly se po dlouhá léta převzácné ostatky, byl r. 1803 za posledního opata (25.) Řehoře Raucha zrušen. R. 1846 koupil budovu a statky klášterní král Ludvík I. a uvedl do A u opět benediktiny z kláštera sv. Bonifáce v Mnichově, kteří zde obývají dodnes. Dějiny A-u vydal P. Mag. Sattler O. S. B. (Chronik von Andechs, Donauwörth 1877). *AŽ.*

Anděl, z řec. *ἄγγελος*, posel, lat. *angelus*, vyšší duch, nadaný silou rozumu a vůle, nad člověka daleko vynikající. Filosofie tuší jsoucnost takovýchto osobních bytostí, jež jakýmsi jsou středním členem mezi člověkem a Bohem. Zjevení pak Starého i Nov. zákona o jsoucnosti a-ův nám dává úplnou jistotu. Byli sice od Boha vyzdobeni milostí, svatostí a spravedlností, nicméně volno jim bylo rozhodnouti se pro Boha nebo proti němu. Za vůdcovství Lucifera část a-ův odpadla od Boha pýchou se jemu zprotivivši, i byli od něho na věky zavrženi, stali se ďáby. Dobří a-é rozhodnuvše se pro Boha tím na vždy upevnili se ve stavu svatosti. Jsou rozdílové mezi a-y co do moci a důstojnosti jejich, a sice rozeznává se dle Písma sv. devatero kůrů (sborův) andělských: Cherubové, Serafové, Trůny, Kníže, Síly, Panovníci, Mocnosti, Archandělé, A-é. A-é nalézají se v nejužším spojení s Bohem, jehož neustále chválí a velebí, mají však též vřelého podílu na osudu lidí a to jak celku, tak jednotlivců. Dle nauky Písma sv. a sv. Otců má každý člověk svého a-a strážce, jenž jej zlého chrání a k dobrému ponouká, dle těla i duše jej životem tímto provází. Církev katolická doporučuje a-y ctíti a vzývati. *Byř.*

A. (anděl v islámu *mal-ak*, slovo původu aethiopského = posel). Dle koránu stvořeni byli a-é z ohně, což činí je vyššími člověka z hlíny stvořeného. Jinak mají a-é život, mluvu a rozum jako člověk, prosti jsou však choutek tělesných a zlosti. Předmětem veškerého jejich jednání a konání jest bůh, jehož bezvýjimečně poslouchají. Velebení slávy boží jest jejich pokrmem, hlásání jeho svatosti jejich nápojem, vzpomínka na něho jejich rozmluvou, ctění boha jejich zábavou. Stvořeni jsou v různých podobách různice se i svou mohutností. Čtyři z nich jsou archandělé (*kárúbijún*), totiž Džibríl (Gabriél), a. zjevení, Míkáil (Michael), patron Israélitů, Isráfil, a. trouby dne soudného, a Azráil, a. smrti. Z ostatních a-ů osm nese trůn boží, devatenáct ustanoveno nad peklem se strážcem pekel Málikem v čele, dva a-y má každý člověk za stálé průvodce, jednoho v předu, druhého vzadu, jiní dva a-é zapisují skutky věřícího, jeden dobré a druhý zlé, t. zv. ctní písaři (*kirám-ul-kátibín*), jiní dva a-é jsou vyšetřujícími soudci ve hrobech (Munkar a Nakír) a p. Dle koránu XLII. 3. jsou i přímluvčími lidí u boha. Džinnové (geniové) a šaitánové jsou jen druhy jejich. *Dk.*

Anděl: 1) A. Jiřík, nar. v Hradci Králové, žil ve stol. XVI. Přeložil Erasma Rotterdámského spis *O ustanovení v církvi* (v Praze, r. 1542).

2) A. (Angelus) z Florencie, lékárník a dvořenín cís. Karla IV., založil v Praze první velikou zahradu lékárnickou, která nacházela

se v Jindřišské ulici v místech nynější pošty. R. 1360 obdržel od císaře osvobození od daní městských z té zahrady i z domu svého při ní. Zvláštní zalíbení v této zahradě měl král Václav IV., z jehož uložení synovec a nástupce A-ův, Ludvík apotékář, v ní sázel a pěstoval rozličné koření aromatické. Zahrada ta ještě dlouho v pozdějších časech nazývala se Andělskou a ulice vedlejší, nyní Bredovská, ulicí Angelovou. *Nk.*

Anděl Páně (lat. *Angelus Domini, Salutatio angelica*), počáteční slova modlitby, kterou katoličtí křesťané dle chvalitebného obyčeje říkají třikráte za den: ráno, v poledne a večer, když zvoní klekáni. Modlitba tato skládá se ze tří antifon a tří zdrávasů: »Anděl Páně zvěstoval panně Marii poselství, a ona počala z Ducha sv. Zdrávas Maria atd. Aj já dívka Páně, staniž mi se podlé slova tvého. Zdrávas atd. A Slovo tělem učiněno jest a přebývalo mezi námi. Zdrávas atd.« Obyčej ten, zdá se, že má původ ve vyzvánění o vigiliích svátků, které již v XIII. stol. se dálo. Nynější podoby nabyla modlitba ta teprve v XVI. stol. Papež Jan XXII. r. 1326, papež Benedikt XIII. r. 1724, jakož i jiní papežové s modlením tím spojili zvláštní odpustky.

Anděl z Ronovce, jméno starožitné rodiny vladycké, která měla původ svůj od pánův z Tetína. Znak její byl býk černý se zlatými rohy a kopyty na modrém štítě a nad přilbicí dvé křídel orličích (viz vyobr. č. 255.). Praotec jejich, Ješek z Tetína, odjinud ze Zlichova (1342—1393), obdržel r. 1362 hrad Ronovec v Čáslavsku, ale podržel ještě některé statky v okolí Prahy, zejména Bynice, kdež seděl do r. 1393. Syn jeho Jan mladší připomíná se r. 1393. Za válek husitských žil Štěpán A. z R. (pečeť jeho vyobr. pod č. 256.) r. 1432; Zikmund A. z R. (1440—1450) byl přítomen r. 1440 na sjezdě čáslavském, kdež přidán k radě hejtmanu kraje hradeckého a stranil jednotě Poděbradské. Jan A. z R. vydán

Č. 255. Znak Andělů z Ronovce

jest r. 1470 z kraje chrudimského ke zřízení pole proti Uhrům a dostal r. 1488 v zástavu klášterství Sezemské, kteréhož postoupil roku 1491 Vilémovi z Pernštejna. Kromě toho držel Morašice. Vrstevník jeho (bratr?) Štěpán A. z R. držel v zástavě od r. 1473 zboží Přeloučské, kterého postoupil také p. Vilémovi, a býval radou komorního soudu. R. 1524 držel Zá-

Č. 256 Pečeť Štěpána Anděla z Ronovce z r. 1432.

smuky Hynek (1505, † j. 1532), seděl na hradě Frymburce, ale držel kromě toho Morašice, Třibřichy, Mezilesice, Rozhovice a šosovní grunty při městě Chrudimi. (Bratrem mu snad byl Václav A. z R., s kterým měl Vilém z Pernštejna r. 1520 nevoli pro nedodržení nějaké smlouvy.) Hynkova dcera Anna vdala se za Jana Hlaváče, souseda v Mýtě. Ze synův jeho oddělil se napřed Achyles hradem Frymburkem, kterýž prodal před rokem 1534 Janu Trčkovi z Lípy, a seděl potom na Brloze. Bratří jeho Burian a Zikmund koupili r. 1538 panství Městecké a rozdělili se o ně i o dědictví otcovské okolo r. 1540. Burian obdržel Morašice, kteréž r. 1544 prodal, a seděl potom na Stolanech († 1568); Zikmund dostal Heřmanův Městec, k jehož obyvatelům se laskavě choval. Jsa věrným přívržencem kalicha měl účastenství ve stavovské bouři r. 1547 a upadl pro to v pokutu. Jmění jeho všechno uvedeno v manství, zaplatil 2000 kop pokuty a vydal revers, že bude ve vězení do smrti, v čemž mu však za nedlouho úleva učiněna. Zemřel r. 1572 a zboží Městecké spadlo na krále jakožto léno odumřelé, poněvadž po Zikmundovi synův nezůstalo. O ostatní jeho zboží zpupné porovnaly se r. 1578 dcery jeho Alžběta († Václav Ples Heřmanský ze Sloupna) a Kateřina († Jan mladší z Valdštejna); onano vzala vsi na Železných horách (k nimž nabyla Stolan), tato Chotěšice (žila ještě 1590). Z jiné pošlosti byl Zikmund starší A. (1510, † 1535) a synové jeho Habart († j. 1535), Mikuláš, Štěpán, Jan a Kryštof a Habartův syn Václav († j. 1538). Tito drželi Benešovice na Chrudimsku majíce tu díly (nejdéle Štěpán 1547) a blízký Brloh. Od pol. XVI. věku sklesl rod ten tak, že měl toliko buď šosovní grunty při městě Chrudimi nebo dvorce ve vesnicích, jako: Jan A. na Raškovicích († r. Kunka z Libodřic † r. 1571 a z ní syn Štěpán, † 2. Lidmila z Biskupic provd. v 2. man-

želství za Jetřicha Lipanského z Lipan), Burian r. 1589 na Mirovicích, Hynek r. 1589 při městě Chrudimi, r. 1610 na dvoře v Suchotleskách (syn Štěpán † 1607 a dcera Veronika † 1608 pochováni jsou u sv. Kříže u Ronova) a Zikmund († 1630). Od té doby žili A-ové z R. v zátiší, ač ještě v minulém století se připomínají. *Sčk.*

Andelago (andilago, andelangus, vandilago), symbolický čin, kterým se zejména u Franků, Burgundův i Longobardů, později též u Švábů doprovázel převod vlastnictví pozemkového. Původ i význam slova **a.** různým způsobem se vykládá; pravdě nejvíce podobným, ač neoblíbeným, jest výklad (Schiltera), dle něhož při **a**-gu mysliti sluší na pouhé rukou dání zcizovatele i nabyvatele pozemku. *-l.*

Andelfingen, Gross-**A.** a Klein-**A.** (Velké a Malé **A**-gy), městečka ve švýc. kant. curyšském, na obou březích Thury a na dráze winterthur-šafhúské. Gr.-**A.** jsouc hl. místem okresu t. jm. má 908 obyv. (1880) a zámek s proslulými malbami na skle; Kl.-**A.** 1135 ob.

Andělíé viz Angyelics.

Andělika, rostlina, viz Archangelica.

Andělinky nebo Kvastalky, řehol. kongregace, založená hraběnkou Luisou Torelli z Guastally. Narozena r. 1500, po druhé ovdověla u věku 25 let a od té doby věnovavši život svůj Bohu a skutkům lásky bližénské roku 1530 zřídila ženskou řeholi dle pravidel sv. Augustina. Oblek řeholnic byl napodobením oděvu dominikánského: bílá říza se škapulířem, na něm kříž; kol hrdla nosily provaz a na hlavě ob čas trnovou korunu. Papež Pavel III. r. 1534 řeholi schválil. V Miláně zřídila zakladatelka chrám a velký klášter. Místo obyčejného názvu »sestra« nebo »matka« nazývaly se členové řádu »angelica« (andělinka), čímž upomenouti se měly, že čistým životem podobati se mají andělům. Pečovaly o vyučování dívek a napravení osob padlých. Na začátku XIX. století ve vřavě válečné pozbyly **a.** svého jmění a od té doby zcela zanikly. *Bvý.*

Andělka, dvůr poplužní v Čechách, hjtm. a okres Smíchov, obec Střešovice, býv. dom. Horoměřice. Dvůr a při něm kapli sv. Andělů zbudoval r. 1756 opat strahovský G. V. Kaspar.

Andelle, řeka v sev. Francii, pramení se u Forges-les-Eaux v dep. seine-inférieureském, teče směrem jihozáp. do dep. eureského, žene množství mlýnův a průmyslových závodův a nedaleko Pont-l'Arche vtéká s pravé strany do Seiny; jest splavná, 56 *km* dl. a plaví se po ní hojně dříví, zejména do Rouenu a Paříže.

Andělovié viz Abogović Michal.

Andělská hora: 1) Zbořený hrad (původně *Engelsburg*, nyní *Engelhaus*) a pod ním město (pův. *Engelstadt*) se 666 obyv. něm. ve 114 domech (1880), hejt. a okres Karlovy Vary, býv. dom. Kysibel, diéc. pražská, vikariát Hroznětín, patron hrabě Heřman Černín z Chudenic, 1546 osadníků, s farou, školou, poštou. Oboje postaveno v XIV. stol. na panství bochovském a na počátku XV. stol. seděl tu Boreš Hrabě z Oseka. Boreš a Boreš bratří z Oseka prodali hrad r. 1407 Oldřichovi Zajíci z Hazemburka, jenž tu ještě roku 1410 seděl. Později držen jest k panství loketskému a spravován od tamějších purkrabí. Po r. 1430 opanoval jej Jakoubek z Vřesovic, tak že odtud mohl zajížděti do Loketska a Chebska. Z té příčiny chtěl Kašpar Šlik, jemuž **A. h.** r. 1437 zápisně postoupena, hrad rozmetati, ale sešlo s toho. Šlikovi purkrabí činili v okolí veliké škody, pročež hrad od Chebských obležen a dobyt. Kašparovi dědicové: Mates, Václav a Zikmund postoupili **A**-kou **h**-ru králi Jiřímu a ten ji vrátil Zbyňkovi Zajíci z Hazemburka (1461). Později ujali se jí synové Jiříkovi, knížata Minstrberská, a postoupili ji r. 1465 Janovi ze Štampachu s tou výminkou, aby hrad pánům Poděbradským otevřen býval. Nedlouho potom nabyl **A**-ké **h**-ry Jindřich z Plavna, jenž se přidržel jednoty katolické. **A. h.** proto od vojska králova obležena (1469), ale není známo, zdali byla dobyta. Asi v ty doby povstalo městečko pod hradem. Po smrti Jindřicha V. (1554) nastaly o **A**-kou **h**-ru dlouhé spory, až konečně se dostala v držení Jindř. Mikuláše Hasišteinského z Lobkovic a Jindřicha z Fictum, od nichž postoupena Kašparovi svobod. pánu Kolonovi z Felzu (před r. 1570). Týž a jeho rod dali potom sedlákům na panství všelijaké svobody, kteréž uloženy jsou v arch. korunním. Po Kašparovi držel **A**-kou **h**-ru syn jeho Linhart, známý z událostí r. 1618—1620 Pro účastenství jeho v tehdejším povstání zabráno vše jeho jmění, a **A. h.** postoupena r. 1622 dne 5. října Heřmanovi Černínovi z Chudenic. Ačkoliv byl tehdá hrad v dobrém stavu, přece na něm páni nesídlívali, nýbrž měli nový příbytek v Kysibli, odkudž se i panství kysibelským nazývalo. Hrad sice r. 1635 skrze Švédy vypálen, ale potom zase obnoven a byl r. 1681 ještě v dobrém stavu. R. 1718 shořel i s městem a jest od té doby zříceninou.

Č. 257 Znak města Andělské hory.

V držení rodu Černínského byl až do r. 1734. Znak města (původní), jejž muke konci XV. st. udělil Jindřich IV. z Plavna, jest tento: Zlatý lev pánů z Plavna v černém poli s červenou korunou, červeným jazykem a červenými drápy, archanděl ozbrojený plamenným mečem a skála, na níž je hrad **A. h.** (Viz vyobr. č. 257.) (Monografie: F. Bernau, Die Ruine Engelsburg bei Carlsbad. Karl. Vary, 1874.) *Sčk.*

2) A. h. (*Engelsberg*), městečko čítající 2238 obyv. něm. (1880), s farou, 2 školami a poštou, založené jakožto svobodné město hornické blíže Bruntálu od Jana Bruntálského z Vrbna r. 1556 při hoře Engelsberku čili sv.

Anny. Mělo původně slouti »Engelstadt«. Dostavši od zakladatele znamenité výsady zkvétalo jílováním na zlato ke škodě Bruntálu. *Psk.*

Andělské panny v. Anglické panny.

Andělské pozdravení v. Anděl Páně.

Andělské žleby (*Engelsthal*), kolonie na Moravě, 42 ob. (1881), hejt. Šumperk, okres Wiesenberk, obec Kouty; fara, pošta a škola Wiesenberk.

Andělský hrad viz Řím.

Anděl Strážce (*Schutzengel*), veska v Čechách, 6 d., 35 ob. č. (1880), hjt. a okr. Turnov (2½ hod. sev.), obec Bezděčín, fara Hodkovice.

Andelys, Les A. [lesandlí], Andilegum, průmyslné město a hl. místo arr. ve franc. depart. eureském, 80 *km* sev.-záp. od Paříže, skládá se z dvou měst: Grand-Andely (Velký A.) na Gambonu a Petit-Andely (Malý A.) na Seině a má 5423 ob. (1886), zabývajících se výrobou plátna, sukna, punčoch, dřeváků, nepravých perel (z rybích šupin) a bůstek, dále přádelnictvím, barvířstvím, hedvábnictvím, přípravou tabáku a značným obchodem obilním a moučným. Zachovalo se zde mnoho historických památníků, z nichž zvláště vynikají: mohutné zříceniny opevněného zámku Gaillardu, jejž král Richard Lvísrdce k ovládání Seiny vystavěl (1198), krásný chrám Spasitelův z XII. stol. a kostel P. Marie slohu got. a renaissančního ze XIII. a XV. stol. s mnohými starožitnými památkami uměleckými. V Grand-A-u jest pomník malíře M. Poussina, rodáka zdejšího. — Arrond. andelyský má v 6 kant. a 117 obcích 58.152 obyv.

Andenne [ánden], průmyslné kant. m. v belgické prov. a arrond. namurském, nedaleko ř. Mosy a na sev. dr. belg. lutyšsko-namurské, s vyšší chlapčí školou, továrnami na papír, majoliku, hliněné dýmky, s pecmi vysokými a na ohnivzdorné cihly, doly železnými, olověnými a kamenouhelnými, lomy mramorovými a 7503 obyv. (1883, obec).

Ander (jméno dívadelní, recte Anderle) Alois, znamenitý pěvec, nar. se 10. srpna 1821 v Lipnici na Moravě. Otec jeho, chudý učitel, záhy po narození synově přestěhoval se do Jemnice, kde A. naučil se počátkům hudebním i literním a byl písařem v kanceláři hr. Pallaviciniho. Počátkem let čtyřicátých pustil se do Vídně, kde stal se podřízeným úředníkem při magistrátě. Plat maje skrovný hleděl si vypomoci svým hudebním vzděláním: zpíval po kostelích a svým lahodným tenorem a dojemným přednesem brzy obrátil k sobě pozornost hudebních kruhů; konečně při provedení mše zvané Mariacellské v kostele Štěpánském slyšel jej režisér dvorní opery, Walter, a dojat svěžím jeho hlasem vyhledal A-a a po několika lekcích jej představil řediteli dvorní opery Ballochinovi. Řediteli se hlas velice líbil, dal A-a na útraty ústavu vycvičiti, a když 25. října 1845 mladý pěvec poprvé vystoupil jako »Alessandro Stradella« s nejskvělejším úspěchem, stal se definitivně členem c. k dvorní opery. Obecenstvo vídeňské jej zahrnovalo svou přízní. A. uměl v každé nové úloze najíti cestu pravou svým vzácným uměleckým vkusem, svým vytříbeným smyslem pro krásu zvuku a charakterističnost výrazu, stejnou dokonalostí pěveckou i hereckou. Tak s rostoucím zdarem zpíval »Edgara«, »Raoula«, »Tamina«, »Octavia«, »Florestana«; slavně vynikl v »Tellu« velkolepým »Arnoldem«, na kterýž výkon mistr Smetana vzpomínal vždy s nadšením. Největší vítězství A. slavil v »Proroku«. Meyerbeer nadšen jeho výkonem pravil: »V Paříži jsem viděl »Proroka«, však ve Vídni jsem jej slyšel.« Rovněž Wagner byl mu přátelsky oddán za skvělé výkony v »Tannhäuseru« a »Lohengrinu«. Po těžké nemoci v r. 1853 hlas jeho podržel sice sílu i vytrvalost, avšak úplně pozbyl svěžesti a bývalé lahody. Na A-a poznání to působilo dojmem nejtrapnějším; viděl hvězdu slávy své pohasínati, a osten sklamání bodal citlivou jeho duši až k šílenosti. Již při představení »Lohengrina« 12. července 1864 zjevny byly známky duševního rozrušení, a 19. září v »Tellu« choroba A-ova vypukla na jevišti děsným způsobem. Správa divadelní poslala jej do Sedmihorek, kdež 11. pros. zemřel. Byl to ušlechtilý typ dokonalého umělce, jenž své povolání miloval nade vše a bez něho nemohl žíti. *Ný.*

Anderle Frant. Josef (* 7. čce 1733 v Poděbradech — † 12. února 1765), virtuos samouk na housle. Učil se řemeslu svého otce, bohatého sládka, jenž nechtěl připustiti, aby hoch, jehož náklonnost pro hru houslovou stala se až náruživostí, a kterýž na osamělých místech i celé noci cvičil se ve hraní, věnoval se hudbě. Posléze r. 1762 A. utekl z domova a odebral se do Polska, pak do Uher, kde budil pozornost naturalistickým, nevázaným způsobem své hry. V návalu šílenosti sám na život si sáhl. *Gh.*

Anderledy Antonius, generál Tovaryšstva Ježíšova, nar. r. 1819 v Brigue ve švýc. kant. valiském. R. 1838 vstoupil do řádu jesuitů. Když r. 1847 jesuité ze Švýcarska byli vypovědění, odebral se A. z Freiburka do Piemontu a r. násl. do Sev. Ameriky a stal se farářem v Green-Bayi, kde pobyl až do roku 1851, potom po dvě léta konal missie v Německu, načež byl rektorem některých kollejí v Německu až do r. 1870, kdy stal se assistentem generálovým v Římě. R. 1883 zvolen za generálního vikáře Tovaryšstva s právem nástupnictví po úmrtí generála Petra Beckxa; když pak tento r. 1884 pro vysoký věk vzdal se řízení řádu, stal se A. generálem. Sepsal: *Instituto della Società di Gesù* (2. vyd. 1886).

Anderlecht, tovární obec v belgické prov. brabantské, na průplavu charleroiském, 3 *km* záp. od Brusselu ležící, s 24.939 obyv. (1883), zaměstnanými tovární výrobou příze a látek vlněných a bavlněných, zboží stearinového a jalovcové pálenky, potiskováním kartounu, barvířstvím, běličstvím, v slevárnách železa, olejnách a stoupách na třísla, pak též rozsáhlým obchodem s máslem. Na blízku jest škola zvěrolékařská Curaghem. Zvláštním zjevem v A-u jsou valné pouti jezdmo na koních ko-

nané. Dne 13. listop. 1792 Dumuriez porazil zde Rakušany.

Anderloni: 1) A. Faustino, ital. mědirytec (* v S. Eufemii 1766 — † v Pavii 1847). Kresbě a rytectví vyučil se u Carloniho a Benezziho a v 18 létech již hotovil rytiny k velkému dílu prof. Scarpy »O nervech«. Později studoval v Miláně kresbu a r. 1801 byl jmenován professorem téhož umění na universitě pavijské, jímž zůstal do r. 1830. Po té věnoval se jen svému umění vydávaje rytiny děl vynikajících mistrů, jako Nanebevzetí od Guida Reniho (kterouž rytinu dokončil po Giovitovi Garavagliovi), různé obrazy Rafaelovy, Correggiovy a Poussinovy. Rytiny A-ho vynikají silou a jasností tónů.

2) A. Pietro, mědirytec, bratr a žák předešlého (* 1784 v S. Eufemii — † 1849 v Cabiatě u Milána). Pomáhal zprvu svému bratru při rytinách pro prof. Scarpu, později vstoupil do školy Longhiovy, s nímž o mnohých rytinách společně pracoval. Po smrti svého mistra stal se ředitelem mědirytecké školy v Miláně. Ryl mnoho náboženských a historických obrazů dle Rafaela, Tiziana, Luina a Poussina, pak zdařilé podobizny Petra Vel., Lionarda da Vinci, Appiana a Canovy. **A.** dovedl pochopiti zvláštnosti různých mistrův i tam, kde běželo o podání barvy a malebnost obrazů jako u Tiziana; jenom postavy nahé vždy se mu nedařily. Sílu kresby dobře dovedl spojovati s jasně provedeným stínem a technickou dovedností. Jedna z nejlepších jeho rytin jest *Svatá rodina*, prý dle Rafaela.

Andermatt (*Urseren*, ital. *Orsera*), ves a léčebné místo ve švýc. kant. Uri, hlavní obec Urserenského údolí na silnici sv.-gotthardské (1450 *m* n. m.) se 722 obyv. (1880) a kapucínským hospicem, kamž hojně cizinců zavítává. Vedlé hospodářství živí se obyvatelé hlavně dopravou zboží přes nedaleké prosmyky Furku, Oberalp a sv. Gottharda. Na blízku jest nad Reussou pověstný Čertův most.

Andernach, lat. *Antenacum*, *Andernacum*, město v pruském Porýnsku, ve vládním okr. koblenzském, kraji mayenském, v levo od Rýna nedaleko ústí Netty, stanice dráhy kolínsko-koblenzské, z níž zde odbočuje trať do Mayenu, jedno z nejstarších měst porýnských s baštovitými zdmi z XII. stol., se soudním úřadem, progymnasiem, 2 ústavy pro choromyslné, nemocnici, továrnami na doutníky, lučebniny, voňavky, sladovnami, pivovary, lomy tufovými, ložisky písku pemzového a 5781 obyv. (1885), kteří vedlé průmyslové činnosti právě naznačené provozují rolnictví, výnosnou plavbu po Rýně a obchod s obilím, vínem, brambory, zvláště pak s čedičovými kameny mlýnskými a trasem, druhem to tufu, jenž zejména do Hollandska se vyváží a s vápnem smíchán poskytuje výtečný cement pro stavby vodní. Z památností města tyto vynikají: krásný chrám sv. Genovefy, klenutá basilika z pozdní doby románské. **A.** jest římské *Castellum ante Nacum* (tvrz před Nettou), jež Drusus založil, Alemanové poplenili a císař Julián znovu zřídil. Později byl **A.** sídlem králů merovinských, r. 1109 nadán právy města říšského. R. 876 poražen zde Karel Lysý od Ludvíka II., r. 1114 císař Jindřich V. od Sasův a kolínského arcibiskupa.

Andersdorf viz Ondřejov.

Andersen: 1) A. Gudmund viz Andrésson.

2) A. Hans Christian, slavný básník dánský, nar. 2. dubna 1805 v Odense na ostrově Fyen, jakožto syn chudého ševce. Chlapcova obrazotvornost záhy se probouzela i osvědčovala různými kusy scenickými, které si pro své loutkové divadlo upravoval. Roku 1819 matka vypravila jej do Kodaně, kdež, jak doufal, měly se uskutečniti sny jeho o slávě a velikosti. Bylo mu snášeti dosti útrap, nežli došel přízně a ochrany šlechetných lidí, jako byli vlaský mistr Siboni, učitel zpěvu při divadle, Weyse, básník Guldberg a obzvláště státní rada Collin. **A.** byl nejdříve chovancem divadelní školy taneční a pěvecké, ale když Collin na krále mu vymohl roční podporu, r. 1822 počal studovati na školách v městečku Slagelse, kdež rektor S. Meisling dobrým mu byl vychovatelem. Později s ním přešel do Helsingöru. Již tehdy mladistvý **A.** obrátil na se pozornost mnohými básněmi. Odbyv examen artium v říjnu r. 1828 přešel na školy vysoké a již r. 1829 započal svoji dráhu básnickou dílem *Fodrejse fra Holmens Kanal til Östpynten af Amager* (Pěšky od kanálu holmského k východnímu cípu Amagru) a první dramatickou prací, vaudevillem *Kjärlighed paa Nikolaj Taarn* (Láska na věži mikulášské), kteráž v dubnu r. 1829 asi třikráte v královském divadle provozována byla s dosti značným úspěchem. Do prvé této periody tvůrčí spadají ještě kromě jiných menších prací: *Fantasier og Skitser*, *Skyggebilder* (obrázky z cesty, kterouž na Harz, do saského Švýcarska podnikl); *Aarets tolv Maaneder* (Dvanácte měsíců roku), *Samlede Digte* (Sebrané básně). V dubnu r. 1833 obdržel **A.** stipendium cestovní a uchýlil se do Paříže. Tam začal a v horách jurských dokončil dramatickou báseň *Agnete og Havmanden* (Agneta a vodník), jíž podkladem jest stará píseň národní. Naděje básníkovy, že dílem tím dobude si v literatuře domácí pevného stanoviska, jehož mu dosud upírali hlasové závažní (Heiberg a stoupenci jeho), na dobro selhaly tím spíše, ano současně vyšlé mythologické drama Paludan-Müllera »Amor a Psyche« mimoděk vybízelo ke srovnávání v neprospěch **A.**-ův. Zimu potom strávil v Římě a Neapoli a vrátil se přes Mnichov, Vídeň a Drážďany do Kodaně v létě r. 1834. V Římě počal pracovati o románu *Improvisatoren*, který vyšel počátkem r. 1835. Ale ani tímto dílem, ačkoliv v něm pokrok značný, nedošel **A.** všeobecného uznání. Chválíme na něm hlavně svěžest a sytou barvitost episod, scenerie, ve kteréž vylíčen národní život v Italii, ale za to pohřešujeme protříbené komposice. I další romány *O. T.* (1836), *Kun en Spillemand* (Jenom šumař, r. 1837), *De to baronesser* (Dvě baronky, roku 1848), *At være eller ikke være* (Býti či nebýti,

r. 1857) velikého úspěchu nedošly. A-ovy vlohy jinými směry se nesly. Hlavní mohutnost básnické mysli jeho v tom se zračí, že jako málo kdo dovede zobrazovati děti. Také v cestopisném líčení A. mnohé znamenité vlastnosti svého talentu prokazuje. A. skoro všecky země evropské procestoval. Z řady cestopisů na prvém místě sluší jmenovati *En Digters Bazar* (1842, Básníkův bazár, z cesty po Německu, Italii, Řecku a Východu); *I Sverig* (Ve Švédsku 1851); *I Spanien* (1863) a *En Besög i Portugal* (1886). Jako dramatický spisovatel A. rozvíjel činnost obsáhlou. Scenické práce jeho zavírají z 15 svazků sebraných děl plné tři, ale pronikajícího významu v literatuře domácí postrádají, poněvadž drama ještě méně odpovídalo nadání A-ovu nežli román. Komédie báchorkové ještě nejlépe se mu dařily (*Mer end Perler og Guld, Ole Lukøje*). V situační veselohře byl šťastný co do poetického provedení jednotlivých scen (*Kongen drömmer* = Král sní), ale velmi neobratný co do provedení idee celkové (*Lykkens Blomst* = Kvítko štěstěny). Největší působivosti na divadle doznala *Den nye Barselstue* (1850, asi 60krát provozována). Jmenujíce ještě romantické drama *Mulatten* (1840), tragédii *Maurské děvče* a epopeji *Ahasverus* (z roku 1847), v níž řadou obrázků episodických znázorniti chce vůdčí myšlénku o rozvoji vzdělanosti od časů Kristových až na Kolumba, vypočetli jsme jen některé z mnohých prací dramatických, jimiž A. zásoboval repertoir divadla národního. Lyrické básně A-ovy (1830, 1833, 1847) mají ráz povrchnosti a ukvapenosti. I forma slovesná jest zastaralá. Všecky tyto práce rozmanité zobrazují sice duševní rozvoj básníkův, ale leží jen jaksi v periferii jeho poesie — centrum její jsou: báchorky. Prostý, srdečný tón báchorky zcela slušel jeho nadání; tu jevilo se nenuceně, upřímně. Jeho mocná a naivní obrazotvornost nalézala tu nejrůznějších popudův, aby oduševnila to, co zdálo se nepatrným, aby vhloubila se do bohatství mysli dětské a v dobrosrdečné satiře vhodnými symboly na pranýř stavěla směšné a dětinské zpozdilosti dospělých. Vady A-ovy — záliba v episodách, nedostatečná charakteristika, nezdařilá komposice, slohová neobratnost — zde nejen rušivě nepůsobily, nýbrž byly spíše jakousi předností. Stíny proměnily se v světlo, a sice v tak mocné, že A. jím rozžehl si slávu nepomíjející a zjednal vynikající postavení v literatuře domácí a světové. První sbírka báchorek vyšla r. 1835 a obsahovala čtyři kusy: *Fyrtöjet* (Křesadlo), *Lille Claus og store Claus*, »Princezna na hrášku« a »Květiny malé Idy«. První tři slyšel A. za svého dětství na přástkách a při chmelobraní, poslední zakládala se na básníkově improvisaci. Tím naznačili jsme hlavní prameny A-ových báchorek: vlastní samostatnou vynalézavost, dětské vzpomínky anebo popudy získané z literatury domácí či cizí. Ale odkudkoliv A. svoji látku vyváží, prodchne ji svojí individuálností, svým rozmarem a humorem, živou soucitností, svým optimismem názoru životního — všudy a ve všem jest naskrze svůj. — Prvních báchorek si v Dánsku zhruba ani nepovšimli, teprve když sbírky jejich se množily, přihlíženo k nim pozorněji a brzy potom i s velikým nadšením, kteréž ještě všeobecným uznáním A-a v cizině jest zvýšeno. R. 1850 vyšly báchorky pěkně illustrovány od V. Pedersena. Sebrané spisy A-ovy začaly vycházeti r. 1853. Po jeho smrti uspořádáno nové vydání o 15 svazcích. Souborné vydání německé obstaral si A. sám. Báchorky jeho jsou do mnohých jazyků přeloženy. Žádný z básníků dánských nedošel takové slávy doma i v cizině jako on. Vyznamenán byv vysokým titulem státním (Konferensraad) a mnohými domácími a cizozemskými řády dožil se i té cti, že o radu byl tázán, když hlavní město země chtějíc mu postaviti pomník voliti mělo mezi skizzami za tou příčinou zaslanými. Zemřel dne 4. srpna r. 1875 na ville »Roligheds« u Kodaně. A. vydal sám svůj životopis *Báchorka mého života* zprvu německy (v Lipsku 1847), potom dánsky (Mit Livs Eventyr 1855, pokračování 1855—67 vydal r. 1877 J. Collin). Důležitý pramen životopisný jsou dvě sbírky listův A-ových, jež vydali C. St. A. Bille a Nic. Bögh, dále dílo od E. Collina »H. C. Andersen og det Collinske Hus« (1882), dále viz o báchorkách G. Brandesa dílo »Kritiker og Portraiter«, 1870, str. 302. a n. — České překlady A-ových spisů jsou hojny: *Můj bratr Arthur* (v Bibl. záb. čtení 1845); *Improvisator* (J. B. Müller v Praze 1851); *Výbor veškerých povídek a báchorek* (K. B. Kober v Pr. 1872); *Vybrané pohádky, povídky a báchorky pro mládež* (B. Peška a J. Mikuláš Boleslavský v Pr. 1874); *Babička* (J. S. v Táboře 1877); *Dvě baronky* (F. Vlasák v Pr. 1877); *Němá kniha* (J. Soukal v Táboře 1877); *Péro a kalamář* (t. 1877); *Povídky slunečního paprsku* (t. 1877); *Zahradník a panstvo* (týž v Pr. 1877); *Vtipně, krásně* (týž v Táb. 1878); *Co tvrdila celá rodina* (týž v Táb. 1878); *Dětský tlach; Co vše bodlák zažil* (t. 1878); *Nové báchorky* (J. J. St. v Zábav. pro ml. 1879); *Pták fénix* (J. Soukal v Táb. 1879); *Neuvěřitelné* (t. 1880); dále v »Zábavných list.«, »Lumíru«, »Rod. kronice« a j.

3) A. Carl Chr. Th. (* 1828 — † 1883), básník dánský, psal básně lyrické a epické a proslavil se nejvíce svou poslední prací *Over skjær og braending* (Úskalím a příbojem 1882), povídkou z Islandu, ve které pěkně líčí život na tomto ostrově. Byl tam vychován od svého 9.–20. roku a stal se pak úředníkem při sbírkách rosenborských. Sbírku lyr. básní vydal pod tit. *En Krans paa en arbejders kiste* (Věnec na rakev dělníka r. 1857, pseud. Ch. Adam). *Ks.*

Anderson [èndrsn], hl. místo madisonského hrabství v amer. státě Indianě, na křižovatce několika drah, má železárny, mlýny, pily, továrny na kočáry, vagony, sudy a j. a 4126 obyv. (1880).

Anderson: 1) A. Adam (* 1692 – 1765), autor znamenitého spisu o dějinách politického, průmyslového a sociálního vývoje v civi-

lisovaných zemích a zvláště ve Velké Britannii s názvem *An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce from the earliest accounts to the present time* (Lond. 2 sv. 1764). *Č—l.*

2) A. John, prof. přírodozpytu na universitě glasgowské (* 1726 v Roseneathu v hrabství dumbartonském, † 1796). Studoval na universitě glasgowské a již tehdáž svými vědomostmi obracel na sebe pozornost a byl jmenován prof. orientálských jazyků. Později byla mu svěřena stolice přírodozpytu. Svých nových povinností chopil se s obzvláštní horlivostí. Vedlé vyučování ve své škole neunavně pracoval o použití vědy k mechanické praxi; i navštěvoval dílny řemeslníků, čímž nabyl rozsáhlých vědomostí experimentálních. To však mu ještě nestačilo. Nadchnut jsa rozumnou filanthropií, založil při své škole, jež byla přesně mathematickou, běh pro řemeslníky a dělníky, v němž vyučoval dvakrát týdně až do konce svého života. Roku 1786 objevilo se jeho dílo *Institutes of Physic*, jež v desíti létech pětkráte vydáno. Krátce před francouzskou revolucí vynalezl menší dělo, jehož odraz byl zmírněn zhuštěním vzduchu uvnitř dělového tělesa; snaživ se však marně, obrátiti k svému vynálezu pozornost vlády britské, odebral se r. 1791 do Paříže a jsa sám nadšeným přítelem svobody, předložil vynález svůj národnímu shromáždění. Dělo bylo pověšeno v Tuileriích s nápisem: »Dar vědy svobodě«. Později, když postaven vojenský kordon na hranicích francouzských, aby zamezen byl vývoz francouzských časopisů, navrhl A. použití malých balonů papírových, k nimž časopisy a manifesty přivazovány a za příznivého větru do Německa vypravovány. Vynález tento setkal se s výsledkem nejlepším. V poslední své vůli nařídil, aby veškeré jeho jmění vydáno bylo vzdělavacímu ústavu v Glasgowě, jenž jest znám jménem Andersons University (v. t.). *de B.*

3) A. James, angl. spisovatel o politickém hospodářství (* 1739 v Hermistoně ve Skotsku, † 1808). Ztrativ záhy rodiče již jako jinoch převzal velké hospodářství. Uznav pak praktickou důležitost vědy chemické pro hospodáře, navštěvoval techniku edinburskou, kde s nejlepším prospěchem studia svá ukončil. Jsa ještě mladíkem sestrojil malý, dvojspřežní pluh bez kol, obecně »skotským pluhem« zvaný, jenž pokládán mezi nejužitečnější zlepšení v nářadí hospodářském. Vydával též odborný týdenník hospodářský »Agricola«. R. 1780 udělila mu universita aberdeenská hodnost doktora práv. R. 1784 byl mu na základě díla *Encouragement of National Fisheries* vládou svěřen dozor nad západním pobřežím skotským. Pak založil časopis »The Bee« (Včela), jejž redigoval tři léta. R. 1797 odebral se do Londýna, kde se oddal literárnímu povolání s takovou horlivostí, že zdraví jeho brzo namáhavé práci podlehlo. Ze spisů jeho jest zvláště pozoruhodna brošurka *An inquiry into the Nature of Corn Laws with the view to the Corn Bill proposed for Scottland* (1777), kteráž obsahuje úplný nástin theorie o rentě všeobecně Ricardovi popisované. A. vyložil tuto theorii později ještě ve sbírce rozprav, vydávané okolo r. 1799—1802 pod názvem *Recreations in Agriculture, National History, Arts and Miscellaneous Literature*. Vůbec sepsal velmi mnoho spisů z oboru zemědělství a národního hospodářství, jejichž úplný seznam v Andersonově Scotich Nation. *de B. Č-l.*

4) A. Alexander, americký dřevorytec a mědiryjec (* 1775 v New-Yorku, † 1870 v Jersey City, N. J.). Studoval lékařství a r. 1796 povýšen na doktora, ale později věnoval se zcela umění, které již jako 17letý mladík byl provozoval a takořka pro sebe byl vynalezl. Jeho práce jsou první práce dřevorytecké, v Americe provedené, tak že A. pokládati se může za zakladatele amerického dřevorytectví. V mědirytectví byl mu učitelem John Roberts, miniaturní malíř a mědirytec. Vynikající ceny jsou A-ovy illustrace k Bellově »Anatomii« (60—70 listů), Shakespearovým dílům (80 listů) a k Websterově Spelling Book a j. Do dřeva ryl jednu z největších rytin, jaké vůbec existují, kostru lidskou, 3 stopy vysokou, dle Albinusovy Anatomie. A. byl také činným jako humoristický spisovatel.

5) A. Arthur, rejdař a velkoprůmyslník angl., zakladatel velikolepých závodů (* 1792 na shetlandském ostrově Mainlandě, † 1868 v Norwoodu u Londýna). Pobyv nějaký čas u námořnictva přestoupil k obchodu a již roku 1825 stal se společníkem firmy Wilcox & Anderson. Pomáhal vyzbrojiti výpravu Dom Pedrovu proti Dom Miguelovi v Portugalsku, jsa členem ligy vynikající úlohu hrál v ruchu vzniknuvším proti agrárním zákonům a jsa vůbec liberálního smýšlení, zasazoval se jako člen parlamentu (1847—52) o zrušení navigačních aktů, jakož vůbec o vše, co by podporovalo volný vývoj obchodu. Byl spoluzakladatelem a od r. 1867 ředitelem paroplavební společnosti »Peninsular and Oriental Steam Navigation Company« a jako rejdař po dlouhý čas sám prostředkoval kommunikaci mezi Anglií, jejími koloniemi, Čínou a Japanem. Také účastnil se vystavění křišťálového paláce v Sydenhamu. Vlastním nákladem zřídil řemeslnickou školu v Norwoodu a v Lerwicku, hlavním městě své domoviny, vychovatelnu pro dítky námořníků.

6) A. John, sir (* 1814 ve Woodsidě u Aberdeenu, † 1886 v St.-Leonards-on-Sea). Získal si velkých zásluh o výrobu zbraní pro angl. vojsko, zejména pušek, počav je vyráběti ve velkém úplně pomocí strojů. Vládní továrna na pušky v Enfieldě byla dle jeho návrhů zařízena. A. byl jurorem na výstavách v Londýně (1862), Paříži (1867, 1878), Vídni (1873) a Filadelfii (1876) a vyznamenán za to důstojnictvím čestné legie a řádem Františka Josefa. R. 1878 povýšen do stavu rytířského. Ve svém rodišti zřídil nákladem 60.000 zlatých veřejnou knihovnu. *Hjš.*

7) A. Rasmus Björn, »otec norské literatury v Americe«, nar. r. 1846 v amer. státě Wisconsinu z rodičů norských. Roku 1875

byl jmenován professorem skandinavských jazyků na universitě wisconsinské, kdež založil skandinavskou knihovnu. Aby se lépe obeznámil s literaturou a učenci severní Evropy, podnikl (1872) cestu do Norska, načež vydal *Julegave* (1872), sbírku norských povídek z Asbjörnsena, Moea a j. Ve spise *America not discovered by Columbus* (1874) snaží se dokázati, že Norové objevili dávno před Columbem Nový svět. Příznivě byla přijata a do italštiny a němčiny přeložena jeho *Norse mythology* (1875). Jeho *Viking Tales of the North* (1877) jest liter. studií Tegnérovy *Frithiof's Sagy*. Pojednání *The Younger Edda* (1880) obsahuje cenný materiál k poznání staroislandské literatury. **A.** prohlédl také autorisované amer. vydání románů Björnsonových (7 sv., 1881—82) a s dr. F. W. Hornem v Kodani vydal *A History of the Literature of the Skandinavian North* (Literární dějiny skandinávského severu).

Andersonia, jméno rostliny, jež u různých autorů různý rod znamená. **1) A.** Rich. Brown jest rod *Epacrideí* a tedy s našimi vřesy velmi příbuzný. Má kvítky pravidelné, pětičetné, s kalichem zbarvcným, skoro zvonkovitou nebo řepicovitou, podplodní korunou, s pěti volnými tyčinkami a pěti podplodními šupinami. Cípy korunní jsou u zpodiny vousaté. Vaječník 5plouzdrý, mnohovaječný, vyrůstá v 5pouzdrou, chudosemennou tobolku. **A.** jsou nízké, vždy zelené australské keříky s listy střídavými, kápovitými, u zpodiny polopochvitými, směstnanými a kožitými. Květy konečné, vztyčené, jednotlivé nebo v klasech. Některé druhy pěstují se i u nás v suchých světlých sklennících, na př. **A.** *sprengelioides* R. Br., s četnými načervenalými květy ve strboulovitých klasech.

2) A. Koen. jest sekce *Nitrangium* z rodu rostlinného *Stylidium*.

3) A. Rozb. Flora ind. značí téhož rod *Amoora*. Roxburgův rod **A.** v Endlicherově »Genera pl.« jest *Anogeissus* Wallich. *Děd.*

Andersonville, obec v amer. státě Georgii, na jihozáp. dráze, známá z občanské války, kde severoameričtí zajatci byli vězněni. Vězení bylo nezdravá paseka ohražená tyčkovým plotem, z jehož záhybů vyčnívaly jícny děl. Od února r. 1864 bylo zde po 15 měsíců vecpáno 44.882 osob, z nichž následkem nejděsnějších nedostatků zemřelo 12.462 osob a jiné sešílely. Po skončení války byl vrchní žalářník, kapitán Wirz, pohnán před soud a oběšen, ačkoli tvrdil, že jednal jen dle daných mu rozkazů.

Anderssen Adolf, mistr hry šachové, nar. r. 1818 ve Vratislavi, kde také žil jsa gymn. professorem a zemřel r. 1879. Ve hře šachové záhy tak vynikl, že šachová společnost berlínská vyslala jej r. 1851, aby ji zastupoval při mezinárodním turnaji v Londýně. Dobyv zde první ceny (zmínky zasluhuje jedna z partií jeho s Kieseritzkým hraná a známá pode jménem »partie nesmrtelná«), ocitl se **A.** rázem v řadě uznaných předních mistrů. Od doby té účastnil se téměř všech čelnějších turnajů s úspěchem rozhodným, zejména dobyl ceny první ještě na druhém turnaji londýnském (1862) a v turnaji baden-badenském (1870). Také v zápasech s jednotlivými mistry (Harrwitzem, Kolischem a j.) osvědčil **A.** převahu svou, podlehl však r. 1858 geniálnímu P. Morphymu. Hra **A**-ova nebyla prosta chyb a nebylo lze ji postaviti za vzor správnosti, vynikala však neobyčejnou elegancí a hloubkou kombinací, jakož i překvapujícími obraty. Literaturu šachovou **A.** obohatil zejména četnými důkladnými články analytickými, většinou v německých listech šachových. Berlínský časopis šachový po několik let i redigoval. Též o problémový obor získal si **A.** zásluhy platné vydav (1842) sbírku úloh vlastních, jež na poli »poesie« šachové znamenaly skutečný pokrok. *kv.*

Andersson: 1) A. Lars (* 1489 — † 1552), zvaný obyčejně Laurentius Andreae, patřil k prvním zastavatelům reformace ve Švédsku. V Římě studoval bohosloví, ve Vitemberce pak přijal nauku Lutherovu a stav se arcijáhnem strengnäským svolil k tomu, aby Olaus a Laurentius Petri šířili ve Švédsku reformaci, ano na sněmě r. 1523 získal pro ni i krále Gustava Vasu. Byl i dozorcem nad překladem bible, jejž tito reformátoři r. 1526 dokončili. Jsa královým kancléřem **A.** opřel se úmyslu jeho, zříditi církev státní; byl pak obviněn, že zanedbával svých povinností a že kul pikle proti králi, a r. 1540 odsouzen jest k smrti, kterýžto trest byl zaměněn těžkou pokutou peněžitou, načež **A.** žil v soukromí v Strengnäsu. *Ks.*

2) A. Nils Johan, švéd. botanik (* 1821 — † 1880). Studoval na universitě upsalské, kdež roku 1845 povýšen na doktora filosofie, načež procestoval Laponsko a súčastnil se (r. 1851 — 1853) jako botanik cesty fregaty »Eugenia« kol světa. Navrátiv se s cesty té, již vyličuje ve spise *En Verldsomsegling*, jmenován roku 1855 demonstrátorem bot. v Lundě, r. 1856 pak professorem botaniky v Stockholmě a intendantem botanického oddělení musea říšského. Spisy **A**-ovy jsou rázu systematického i týkají se jednak květeny skandinavské, již **A.** na četných cestách výzkumných důkladně byl seznal, jednak i květeny exotické. Důležitější spisy jeho jsou: *Salices Lapponiae* (1845); *Cyperaceae et Gramineae Scandin.* (1849—52); *Om Galapagosöarnes vegetation* (1854); *Monographia Salicum* (1867); *Aperçu de la végétation des plantes cultivées de la Suède* (1867). *Šc.*

3) A. Carl Johan, švédský cestovatel po Africe, nar. 1827 v Elfdalenu (Vermland), zemř. 1867 v Jižní Africe v zemi Ovambů. R. 1849 doprovázel otce svého do Anglie, kdež seznámil se s Francisem Galtonem, a odebral se s ním do Afriky. V l. 1850—51 s Galtonem konal výzkumy v zemi Damarů, v l. 1853 a 1854 podnikl sám cestu výzkumnou a pronikl až k jezeru Ngami, kteréž ohledal a zejména proplul dolením tokem severního přítoku tohoto jezera, řekou Tioge. R. 1855 navrátil se do Evropy i uveřejnil výzkumy své pod titulem: *Lake Ngami, or Explorations and Discoveries during Four Years' Wanderings in the Wilds*

of Southwestern Africa (2 sv., Londýn 1855, překlad švédský 1856 ve Stockholmě, něm. 1857—58 v Lipsku). Již r. 1856 vrátil se **A.** opět do Afriky i byl nějaký čas dohlížitelem dolů ve Swakopu při zátoce Velrybí, načež pustil se na druhou cestu výzkumnou. Přes četné obtíže pronikl až k ř. Kubangu, načež vrátil se do Otjituu. Příhody této cesty popsal v knize: *The Okavango River, a Narrative of Travel, Exploration, and Adventure* (Lond. 1861, něm. vyd. od Hartmanna v Lipsku 1863). R. 1860 usadil se **A.** v Otjimbingue zabývaje se obchodem se slonovou kostí, zapletl se však při tom do sporu s domorodci, byl raněn i odebral se do Kapska. Ačkoliv byl churav, podnikl odtud r. 1866 třetí cestu výzkumnou a dostihl až k řece Kunene, ale úplně jsa vysílen musil rychle nazpět se obrátiti, než nedostihl již Kapska, nýbrž zemřel dysenterií v krajině Ovakuambi r. 1867. Zápisky z posledních cest vydány po smrti jeho v Londýně pod titulem: *Notes of travel in South Afrika* (1875).

Andes: 1) A., římská vesnice v Gallii cisalpinské, jihových. od Mantue nad ř. Minciem, rodiště básníka P. Vergilia Marona. Nynější Pietole. — **2) A.** viz Andecavi.

Andes, Cordilleras de los **A.** v. Andy.

Andesin, odrůda živce sodnatého viz Oligoklas.

Andesit, zahrnuje horniny krystalinicky smíšené, slohu balvanitého, původu vyvřelého; jsou to horniny plagioklasové, obsahující amfibol aneb augit, dle čehož se rozlišují na dvě skupiny: *a*) **A**-y amfibolové, jež skládají se z trojklonného živce a amfibolu s trochou sanidinu. Mimo to může se vyskytovati křemen, a dle toho jsou **A**-y amfibolové s křemenem a bez křemene; mimo to některé jiné součásti. **A**-y amfibolové jsou vyvřelé horniny stáří třetihorního a potřetihorního, jež vyskytují se v Uhrách, Sedmihradsku a v západních státech Spoj. Obcí. *b*) **A**-y augitové skládají se z trojklonného živce a augitu, někdy s příměsky sanidinu, biotitu, magnetitu neb apatitu. Vyvřely v třetihorní a potřetihorní době v Andech, v Uhrách, v Sedmihradsku, na Islandě, Santorinu, Teneriffě a j. *Fl.*

Andetrium (*Ἀνδήτριον*), město starořímské v Dalmacii, jež se prostíralo u nynější vsi Muć Dolnji u Klíše, kde dosud se spatřují zbytky starožitných budov, tesaného kamení a j. Dobyv **A**-ia císař Tiberius dokonal podrobení Dalmacie. *Kle.*

Andchúj, město středoasijské, až do roku 1840 hl. m. chanátu Bucháře poplatného, nyní k Afganistánu, prov. maimanské patřící, 450 *km* sev.-záp. od Kábulu, na hlavní karavanní cestě heratsko-samarkandské. Roku 1863 páčeno bylo obyvatelstvo jeho na 15.000 duší ve 2000 staveních a 3000 stanech. Jsou to velkou většinou Turkmeni a Uzbekové, malou částí též Tádžikové, kteří zabývají se chovem velbloudů po Východě chvalně pověstných, pak přípravou černých kožíí beránčích, jež do Bucháry se dodávají a odtud jako »astrachánské beránky« rozvážejí.

Andidžan, město v ruské střední Asii (oblasti ferganské), asi 140 *km* na vých. od Kokanu, důležité místo obchodní, stanice karavan, se 43.000 obyv.; z průmyslu kvete zvláště hedvábnictví.

Andijské pohoří: 1) A. p., Sierra de Andia, horský uzel ve vých. části pyrenejského řetězu astursko-cantaberského v severovýchodním Španělsku, táhnoucí se vých. od Pamplony asi 60 *km* zdéli a dostupující výše 1493 *m*. — **2) A. p.**, severní odnoží Kavkázu (Andijskij chrebet) na hranici Čečny a Dagistánu, zove se též Pobřežním pohořím a počínajíc se u hory Barbaly táhne se směrem sev.-vých. podél levého břehu Sulaku čili Andijského Koj-su, k němuž příkře spadá, téměř až v Petrovsku na Kaspickém moři.

Andijúr, město ve východoind. okr. koimbátursk., prov. madraské, na přítoku řeky Bhaváni, má 5671 obyv. (1881); mezi tím 5479 hindů, dosti čilý obchod, četně navštěvované trhy a zříceniny tvrze. *Fl.*

Andiové, větev kavkázských Lezginců v terecké oblasti v sev.-záp. Dagistáně. Obývají záp. od soukmenovců svých Avarů mezi kavkázskými výběžky, Andijským a Bočogským hřbetem na vrchovisku řeky Andijského Koj-su. Ačkoli divoké území jejich má výborné pastviny, **A.** nezabývají se valně chovem dobytka, ale hledí si více orby a obchodu; hotoví mimo to sukna, která se pokládají za nejlepší v Dagistáně. Hlavním místem jejich jest Andi na jednom z přítoků And. Koj-su, jež čítá prý na 800 domů. **A.** byli pokořeni od Rusů roku 1837 a 1845, ale území jejich zase opuštěno; teprve r. 1859 poddali se konečně dobrovolně vládě ruské. Roku 1882 bylo jich asi 35.500 hlav.

Andipatti, město ve Vých. Indii, prov. madraské, okr. madúrském, asi 64 *km* sev.-záp. od Madúry, na sev.-vých. výběžku nevelkého pohoří Andipattského. Má 6041 ob. (1881) a to 5856 hindů, 13 muham., 172 křesťanův a proslulou pagodu. *Fl.*

Andira Lamk., sucholusk, rostlina z řádu luštinatých, čeledi motýlokvětých a podč. *Dalbergiei*, vynikající zplát. článkem, i neb zbratrými tyčinkami a jedno- nebo chudovaječným pestíkem, z něhož vyvinuje se nepukavý, jednosemenný, vejčitý plod. Obplodí, poněkud dužnaté, má vnitřní vrstvu tvrdou, oříškovitou. **A.** je strom s listy střídavými, lichozpeřenými, jejichž lístky podepřeny štětinovitými palístky. Květy, směstnané v konečných, velmi větvitých hroznech nebo vrcholících, podepřeny jsou opadavými listeny. Sem náleží 17 druhů, zejména tropickoamerických a velmi důležitých kůrou, dřevem i plody, jichž v trop. zemích užívají pod různými jmény *Amaná*, *Angelin* i *Angelim* proti hlístám i pro dávení. Nejznámějšími jsou: **A.** *anthelminthica* Benth. (*Lumbricidia* Velloz.) z Brazilie, kdež ovoce jeho užívá se k upravování léku *Angelin amargoso* zvaného. Zvláště semena jeho jsou prudkým davidlem. — **A.** *inermis* H. B. K. (*Geoffroya* L.), z Ameriky a Senegambie, poskytuje též silného léku známého pod jm. *cortex*

Cabbaggii nebo *c. Geoffroyae jamaicensis*. Taktéž působí *cortex Geoffr. surinamensis* z **A.** *refusa* H. B. K. (*Geoffroya* Lamk.), který v Guayaně roste, a semeno z **A.** *vermifuga* Mart. z Brazilie. — Bentham a Hooker rozdělili rod **A.** (od r. *Geoffroya* stěží rozdílný) ve 2 sekce: 1. *Aristobulia*. Nehet pavézky jest o mnoho kratší kalicha. Tyčinky jednobratré. Vaječník skoro sedavý a pýřitý. 2. *Lumbricidia*. Nehet pavézky zdělí kalicha nebo delší. Tyčinky dvoubratré. Vaječník patrně stopkatý. *Děd.*

Andlau, město dolnoelsaské v kraji schlettstadtském, okr. barrském, na říčce Andlau, má 1776 obyv. (1885), barvířství, přádelnictví, pak značnou tovární výrobu sukna, kulečníků a dřevěnek. V bývalém opatském chrámě benediktinek jest krypta z IX. stol. Na blízku zříceniny zámku **A.**, původního sídla svob. pánů a hrabat z **A.**

Andlau (*Andlaw*), starý rod něm., odvozující původ svůj od římského senátora Pantaleona Andelada (v 2. pol. VIII. st.), usadil se za Karla Vel. v Elsasku a založil hrad Andelaha. Rod ten, od Leopolda I. r. 1676 povýšený do stavu svob. pánů, rozpadl se v několik větví a dosud kvete ve stavu hraběcím i svob. pánů a má statky ve Francii, Badensku a Švýcařích. Z rodu toho vynikli: 1. Georg **A.** († 1466), probošt a první rektor university basilejské. — 2. Franz X. svob. pán **A.**-Birseck, diplomat a spisovatel (* 1799 — † 1876), byl od r. 1838—1856 ve službách badenských při vyslanectví u různých dvorů, naposled v l. 1846—56 vyslancem ve Vídni. Od r. 1856 žil na odpočinku v Baden-Badenu náležeje rovněž jako bratr jeho Heinrich Bernhard (* 1802 — † 1871) k vynikajícím členům strany katolicko-konservativní. Sepsal: *Erinnerungsblätter aus den Papieren eines Diplomaten* (Frankfurt, 1857); *Mein Tagebuch 1811—61* (t. 1862, 2 díly); *Die byzantinischen Kaiser, ihre Palast- und Familiengeschichten* (t. 1865); *Die Frauen in der Geschichte* (1861, 2 díly); *Sieben heilige Fürsten* (1865).

Andlau [andló]: **1) A.** Hermann Peter, zvaný tak dle rodiště svého Andlau, ale se šlechtickou rodinou t. jm. nespřízněný, znamenitý právník. Narozen okolo r. 1420, studoval v Pavii, kdež nabyl hodnosti doktora decretorum. Při založení university v Basileji stal se **A.** r. 1460 lectorem in sexto a ordinariem, r. 1471 seniorem doktorů kollegia fakulty právnické a r. 1481 místokancléřem university. Okolo r. 1460 sepsal *De Imperio Romano*, kteréžto spis pokládati sluší za prvý pokus vědeckého vylíčení německého práva státního, v němž **A.** též dokazuje, že římské právo, jakož náleželo k základům císařství římského, i v říši německé, kde nyní sídlí císař, má nabyti platnosti. Spis ten vydán poprvé od M. Frehera ve Štrasburku r. 1603. —*l.*

2) d'**A.** Joseph Harduin Gaston, hrabě, generál francouzský, nar. 1824 v Nancy. Vyznamenav se ve válce krymské stal se rytířem čestné legie a po tažení italském povýšen byv na majora a důstojníka čestné legie strávil dvě léta v Turecku jako franc. člen srbskoturecké kommisse k určení hranic. Při vypuknutí války německofrancouzské přidělen byl velikému generálnímu štábu rýnské armády, dostal se s metskou posádkou do zajetí a převezen do Hamburku. Odtud napsal 27. října 1870 dopis do Paříže, v němž obviňoval Bazaina, že chce porážky francouzské užiti k tomu, aby se dostal k diktatuře. Po válce dán byl **A.** do příkaznosti a napsal *Metz, campagne et négociations* (1871). Tato kniha byla základem obžaloby proti Bazainovi. Kromě jmenovaných spisů vydal ještě: *De la cavalerie dans le passé et dans l'avenir* (1869); *Organisation et tactique de l'infanterie française depuis son origine* (1872). R. 1879 jmenován **A.** brigádníkem a dosáhnuv zákonného stáří 62 let, vystoupil z činné služby. Mimo to byl hrabě **A.** i politicky činným.

Andlerka (*Antlersdorf*), ves na Moravě, 350 ob. č. (1880) hjt. a okr. Prostějov, fara, škola a pošta Slatěnice.

Andö (kachní ostrov), nejsevernější z ostrovů norských Lofotů, hornatý, mající více než 1600 ob. na 650 *km*². Tito živí se rybářstvím a sbíráním peří a vajec kajčích. **A.** patří k amtu nordlandskému, a hlavní jeho místo jest Andenäs.

Andocs [-oč] (*Andacs*), ves a poutnické místo v Uhrách, v župě somoďské, okr. igalském, s 1455 mať. obyv. (1880), poštou a františk. klášterem, r. 1725 zbudovaným Janem Volkrem, vesprímským biskupem. *Rz.*

Andoga, řeka v ruské gub. novgorodské, 160 *km* dlouhá, vzniká v Černém jezeře, protéká Andozerem a vlévá se s l. str. do Sudy, přítoku Šeksny.

Andokidés: 1) Syn Leógorův, nar. v Athénách r. 465 (dle jiných 440) př. Kr., druhý v chronologické řadě desíti slavných attických řečníků, rozhodný přívrženec strany oligarchické. Velel loďstvu, jež Athéňané poslali na počátku války peloponnéské Kerkyřanům ku pomoci proti Korinthským; později zapleten byl spolu s Alkibiadem do pře týkající se sporážení sloupů Hermových. Unikl sice trestu smrti udav vinníky, jež znal, avšak potrestán byl občanskou atimií r. 414. Odebral se tedy na Kypros za obchodem, ale vrátil se po čtyřech létech za vlády 400 oligarchů zpět do vlasti, avšak v krátce po jejich pádu opět nucen byl uprchnouti do Élidy a teprv r. 400 př. Kr., po svržení 30 tyranů, užív obecné amnestie do Athén se vrátil. Zde brzy opět nabyl nemalé váhy politické, ale byv r. 394 př. Kr. poslán jako vyslanec do Sparty a vrátiv se s nepořízenou opět od rozhněvaných spoluobčanů vypovědčn byl a zemřel ve vyhnanství. Dobrodružný život jeho ovšem málo přispíval ke zdárnému vývoji přirozených jeho schopností řečnických, a co nám zachováno, potvrzuje tento soud. Nemajíť řeči **A.**-dovy veliké ceny umělecké, a již staří souhlasí v tom, že řečník tento ze všech deseti řečníků attických jest nejchatrnější. Připisují se mu čtyři řeči dosud zachované, z nichž jedna (proti Alkibiadovi) rozhodně jest nepravá; ostatní tři (o svém návratě, o mystériích, o míru

s Lakedaimonskými) týkají se jeho soukromého života. (Srov. Blass, Die attische Beredsamkeit, I. str. 268–331. Vydání Schillerovo 1835 a Blassovo 1880.) — Řeč o mystériích přeložil do češtiny J. Zelenka v progr. gymn. Klatovského z r. 1887 a 1888. *Knr.*

2) A., attický malíř vás; zachováno jest od něho 6 vás, z nichž 2 s černými figurami na červené půdě, 2 s červenými figurami na černé půdě, 2 pak spojují obojí techniku. Na malbách **A**-dových pozorovati jest, že umělec tento vyrostl ve tradicích techniky archaiské; hlavně Exekias měl na něho značný vliv, tak že se zdá, jakoby byl **A**-dovým učitelem. Srov. Klein, Vasen mit Meistersignaturen, 2. vyd., str. 188—191., Euphronios, 2. vyd., str. 35. a n. *Vý.*

Andoma: 1) Tři jezera v ruské gubernii archangelské, v kemském új.: Severní, Střední a Jižní. — **2) A.**, řeka v gubernii olonecké, 120 *km* dlouhá, teče po hranicích nudožského újezdu a u vsi Oljchovské vpadá do jezera Onežského, splavna jsouc pro lodi na 20 *km* od ústí. Na jih od ústí **A**-my na l. bř. vypíná se náhorní rovina Andomská, formace devonské, v jejíž vrstvách slínu a červeného pískovce nalézá se hojně otisků a zkamenělin rybich.

Andonyové, černošský kmen v Horní Guinei při deltě Nigeru. Jsou pohané a obětují zvířata, zřídka jen přinášejí lidské oběti.

Andorno Cacciorna [kačorna], římské *Andurnum*, obec v sev.-italské provincii novarské, distr. biellském, 5 *km* sev. od Bielly, na ř. Cervu, s 2683 obyv. (1881), hl. místo Andornského údolí, jehož obyvatelstvo (asi 14.000 duší v 10 vsích) zabývá se hlavně dolováním na železo, olovo a měď, pak též hedvábnictvím, tkalcovstvím a pěstováním vína.

Andorra, malá republika na již. svahu hor pyrenejských, mezi franc. depart. ariègeským a špan. prov. leridskou, obsahuje údolí andorrské, kotlinu to řeky Baliry, vůkol obklíčenou sněžnými horami, a několik vedlejších údolí. Rozloha její obnáší 452 *km*². **A.** náleží mezi nejkrásnější a nejromantičtější krajiny vých. Pyrenejí, ale spojena jsouc s Francií i Španělskem jenom neschůdnými stezkami, jest téměř vyloučena ze styku s ostatním světem. Má krásné lesy a tučné pastviny horské, doly na železo, minerálná zřídla a mocné žíly leštěnce olověného, které však dosud zůstávají netknuty. Obyvatelstvo osedlé v několika vesnicích a četných samotách jest původu katalonského a mluví nářečím katalonským. Zaměstnává se nejvíce orbou a chovem dobytka, hlavně ovcí, a provozuje obchod s dřívím, dřevěným uhlím, železnou rudou a vlnou; vedlé toho bují obchod podloudnický s tovary franc. a tabákem, kteréž do Španělska dopravují. O počtu obyvatelstva není zpráv novějších; r. 1875 měla **A.** 5800 duší. Pozemky dědí zpravidla nejstarší syn. Poněvadž pak mladším synům v rodině uzavírání sňatku se stěžuje, stěhují se přemnozí ze země, a tím se vysvětluje nepatrné přibývání obyvatelstva. Původ tohoto státu přičítá se Karlu Vel. nebo Ludvíku Pobožnému, jenž prý po vítězství nad Saraceny udělil krajině té samosprávné zřízení a pod ochranu biskupa urgelského ji postavil. Kolem r. 1278 dostala se vrchní moc nad **A**-rou vedlé biskupův urgelských též hrabatům z Foix, kteří práv svých užívali, i když se stali hrabaty béarnskými a králi navarrskými. Za Jindřicha IV. přešla vrchní lenní moc na krále francouzské; ve skutečnosti však nabyla **A.** nynějšího zřízení republikánského za revoluce francouzské usnesením sněmovny roku 1789 a schválením kortesů španělských r. 1810. Neodvislosti v záležitostech zahraničných ovšem nemá a obyvatelstvo samo uznává vrchní moc Francie i biskupa urgelského, odvádějíc mimo některé přírodniny poplatek Francii 960 franků ročně a biskupu urgelskému 816 franků ob rok. Ústava jest ryze demokratická; republiku spravuje rada o 24 členech a jí předsedá volený syndikus, jemuž svěřena moc výkonná. Soudnictví spočívá v rukou dvou místodržitelů (*viguers, vicarii*) a soudce civilního; vikáře jmenují jednoho vláda francouzská, jednoho biskup urgelský, civilního soudce střídavě jednou Francie, jednou biskup. Tři poslanci skládají přísahu prefektovi departementu Východ. Pyrenejí, a od r. 1882 zastupuje stálý delegát v **A**-ře Francii vůči domácím úřadům a biskupu urgelskému. Hlavním městem a sídlem vlády jest **A.** la Vieja s 2000 obyv., sídlem obchodu jest San Julian de Loria s 3000 obyv. Srov. Bladé, Études géographiques sur la vallée d'Andorre (Pař. 1875); Berthet, Le val d'Andorre (Pař. 1879); Basserau, La république d'Andorre (Montpellier 1884).

Andover [èndovr]: **1) A.**, městys v angl. hrabství hampském, s 5654 obyvateli (1881). V okolí nalezeny mnohé staré památky. — **2) A.**, město v amer. st. Massachusetts s 5169 obyv. (1880), na křižovatce několika drah, má bohosl. seminář, akademii bratří Phillipův a Abbotovu akademii ku vzdělávání učitelek.

Andozero (Andské jezero), též Rybozero, v gub. novgorodské, nedaleko Bílého jezera (jihozáp.), 178 *km*², jest velmi bažinaté a přijímá 8 řek.

de **Andrada** Antonio, missionář portugalský, jesuita (* 1580 — † 1633). Narozen ve Villa de Oleiros v prov. alemtejské, vstoupil záhy do řádu a odebral se do Goe ve Vých. Indii (1601). Dvakráte překročil Himálaje a přes ohromné obtíže vnikl do Tibetu, jehož část procestoval. Vrátiv se do Goe stal se provinciálem tamní residence. Zajímavé jest jeho dílo *Novo descubrimento do Grão Catayo ou dos reynos de Tibet* (Lisabon 1626), přeložené do několika jazyků evropských.

de **Andrada e Silva: 1) A.** José Bonifacio, proslulý státník, přírodozpytec a básník brazilský. Pocházeje ze staré rodiny portugalské nar. se 13. čna r. 1765 v městě Santos v prov. São Paulo. Stav se členem král. akademie lisabonské poslán byl portugalskou vládou na vědecké cesty po celé Evropě. R. 1800 jmenován professorem metallurgie a

val vyzvání, které způsobilo, že dom přes výslovnou žádost i hrozby lisabon- kortesů zůstal v Brazilii, čímž položen k neodvislosti země té. **A.** stav se mi- státním pracoval o sjednocení pro- 25. října 1823 byl sice propuštěn, než t. m. na žádost lidu opět dosazen. 1823 však **A.** dobrovolně odstoupil a hlavou demokratické strany, která či- nisterstvu velice prudkou opposici. Byl se svým bratrem Antoniem zajat a de- án do Francie, načež žil až do r. 1829 leaux, obíraje se vědou a literaturami. veřejnil též r. 1825 pod pseudonymem ico Elgico« *Poesias*, sbírku básní, po- zmnoženou. R. 1829 vrátil se do vlasti a ostrůvku Paquetà v zátiší; ale roku dstupující císař dom Pedro jmenoval chovatelem a poručníkem prince dom II., avšak na krátko, neboť již r. 1833 byl vladařstvem, načež obžalován byv odporovatel návratu dom Petra II., ale oty za nevinna uznán uchýlil se poznovu uetu a zemř. 6. dub. 1858. Četné studie oboru přírodních i kamerálních věd ěny jsou v pracích lisabonské akade- d a v četných portugalských a brazil- i v německých a francouzských časo- Jakožto básník náleží **A.** k nejlepším básníkům brazilským; vyznačuje se a uhlazenou mluvou a harmonii, méně atností a smělostí myšlének.

de **A.** Antonio Carlos Ribeiro, ředešlého, politik. V kortesech lisabon- r. 1820 horlivě se přimlouval za roz- samostatnosti brazilské i odepřel pří- a ústavu, která se neshodovala s jeho vky. Se svým bratrem působil po svém do Brazilie pro samostatnost, v lé- 840—41 byl finančním ministrem. Ze- 1844.

de **A.** Martim Francisco, bratr pře- (* 30. ledna 1824 v Torras-Novas), politik a spis. portug., professor na hospodářské škole lisabonské, pak poslanec v Paříži a Madridě, doživotní člen státní rady. Od r. 1854 projednává různé národohospodářské otázky ve sborníku Akademie královské, z nichž zvláště vyniká *Memorias sobre as ilhas da Madeira e Porto Santo*. Jeho dávno již ohlašované dílo *Historia dos descobrimentos e dos estabelecimentos dos Portuguezes no Oriente* posud nevyšlo. Také v oboru krásné literatury pokusil se **A.** románem *Un amno na corte*, v němž líčí věrně a místy velmi dramaticky dobu Alfonsa VI., pak dramaty, jež došla úspěchu na jevišti: *Donna Maria Telles* (1845), *O Astrologo* (1855), a veselohrou *Un conto ao serão* (1852).

Andrae, Carl Christoffer Georg, současný státník dánský. Nar. na ostrově Nöenu r. 1812, vstoupil do vojska a byl učitelem na vysoké škole vojenské, ale r. 1854 pro opposici, kterou dělal vládě na folketingu, dán do výslužby. R. 1848 byl totiž od krále vyslán do zákonodárného shromáždění a r. 1849 zvolen do folketingu, jehož byl i předsedou. Ještě r. 1854 stal se v novém ministerstvu Bangově ministrem financí: zákon volební ze dne 2. října 1855 (volba dle poměru hlasův odevzdaných, *forholdstalvalgmaaden*) jest jeho dílem. V létech 1856—57 byl předsedou ministerstva, z něhož vystoupil pro neshodu o Holštýn, a byl pak náčelníkem konservativní opposice, ku které patří podnes.

Andral Gabriel, slavný klinik a pathologický anatom francouzský (* v Paříži 1797 — † t. 1876). Pocházel z rodiny, jejíž členové v 7 generacích vykonávali lékařství. Otec jeho Guillaume byl lékařem Muratovým, členem lékařské akademie a consiliariem Ludvíka XVIII. R. 1821 stal se **A.** doktorem a podav dissertaci »o krisích« r. 1823 mimořádným professorem a přednášel již o pathologii vnitřních nemocí. R. 1828 jmenován byl professorem hygieny, r. 1830 prof. vnitřního lékařství a r. 1830 po

nou methodu a duchaplné vývody, objemné vědění a přísné posuzování, čímž se vzdaloval předčasného theoretisování. Po slavném Laënnecovi pokládají ho za prvního klinika, ano jeho slavné dílo *Clinique médicale* (Paříž 1829 až 1833, poslední vydání 1848), které přeloženo do několika evropských řečí, jest vlastně založeno na nauce slavného jeho předchůdce, jenž první vědeckým způsobem methodu vyšetřovací uvedl do lékařství. Obrátil se ve své nauce hlavně proti škole Broussaisově a vyznamenával se především přesným vyšetřováním klinickým, jehož upotřebil za základ k dalším svým theoriím, aniž, jak se tenkráte dálo, předpojatou theorii vnášel do výsledků lékařské zkušenosti. Jeho druhá veliká zásluha jest ta, že v díle svém *Précis de l'anatomie pathologique* (Paříž 1829) použil již před vídeňskou školou výsledků pathologickoanatomického bádání ke zdatnému vysvětlování příznaků chorobných za živa. Třetí dílo, kterým se proslavil, jest *Essai d'hématologie pathologique*, soubor jeho vyšetřování, která konal společně s lučebníkem Gavarretem, nejdokonalejší to lučební a mikroskopické vyšetření krve v různých nemocech, které konáno bylo před dobou moderních výzkumův o krvi. Lehký, humorálně pathologický nádech, totiž nauka o krvi co hlavním prameni veškerých nemocí, nevadí věcné ceně tohoto díla. Srovn. V. Haeser, Lehrbuch der Geschichte der Medicin, 3. vydání 2. sv. (Jena 1881); Gazette hebdomadaire de médecine et de chirurgie, č. 7. *Jý.*

András [-áš], Békés-Szent-, veliká ves uherská v župě békešské, okr. sarvašském, na levém břehu spojeného Kőrőse, má 6195 obyv. mad. a slov. (1880), římskokat. a ev. ref. kostel a poštu. Z historie vyjímáme, že se tu v XVII. století usadilo mnoho českých rodin, které daly základ nynější římskokatol. církvi, avšak část rodin těch se později opět odstěhovala. *Rt.*

Andrássy [andrášij], de Csik-Szent-Király et Kraszna-Horka, starý panský rod maďarský, uváděný již v století XI., rozdělen jest na dvě větve. Šimon, jako kapitán vojska sikulského vyprovázel krále Ondřeje II. do sv. země. Syn jeho Zikmund byl temešským bánem. Za doby Jana Huňadského vyznamenal se Bartoloměj r. 1441 mezi Smederevem a Bělehradem, kdež stál proti bašovi Izákovi, r. 1442 porazil Mezetbega v Sedmihradsku a Mustafu bašu u Železné brány. Jeho syn Martin byl sudím Sikulův a obdržel se svým synem Petrem r. 1550 od Jana Zápolského darovací listinou statek Szent-Király, dle kterého se rodina od této doby psala. Později přibrali k tomuto predikátu ještě jméno svého statku Kraszna-Horka v župě gemerské, který dal císař Rudolf Petrovi r. 1585 za 80.000 zl. Pravnuk Petrův Mikuláš vrátiv se do církve katolické — kterouž byli předkové jeho opustili — konal Ferdinandu III. a Leopoldu I. platné služby vojenské, za které byl r. 1676 povýšen do stavu baronského. Zemřel r. 1686. Se svou manželkou Klárou Zichyovou zplodil šest synů, z nichž se stal Štěpán zakladatelem betlérské a Jiří zakladatelem monocké (*Monok*) větve. Syn Mikulášův Petr II. proslul svou statečností v bojích proti Turkům za Leopolda I., jehož věrným služebníkem byl, ač ostatní bratří jeho při straně Rákóczyově stáli. Byl jmenován vrchním županem gemerské župy, ale bydlil stále ve Vídni při dvoře císařském. Teprv r. 1711 zaujal své křeslo županské, kteréž byl až dosud bratr jeho Štěpán z moci strany Rákóczyovy držel. Štěpán, zakladatel větve betlérské, byl též přívržencem Rákóczyovým, vystavěl zámek betlérský a sepsal latinské filosofické dílo pod názvem: *Triplex philosophia.* Jan, nar. r. 1750, účastnil se výpravy proti Francouzům, vyznamenal se r. 1800 při přechodu Francouzů přes Rýn, obdržel řád Marie Terezie a zemřel 1817. Karel byl generálem ve vojště Marie Terezie, účastnil se v bitvě dorstadtské a landshutské a byl r. 1780 povýšen do stavu hraběcího. Vnuk jeho Karel, nar. r. 1792, proslul jako důmyslný řečník a člen opposice na sněmech v létech 1839 a 1844; byl horlivý vlastenec a snažil se zaváděti moderní reformy, zejména v oboru národohospodářském. Působil velmi blahodárně jako předseda společnosti pro upravení řeky Tisy a jako člen spolku hornického a továrnického. Aby seznal továrnictví, zejména železářství, v cizině, podnikal časté cesty a zemřel na jedné z nich v Brusselu r. 1845. Byl též horlivým maďarským publicistou a vydal německy psané dílo: *Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn.* Zanechal tři syny: Emanuela Julia a Aladára.

1) A. Emanuel (*Manó*) hrabě, nynější hlava rodiny, narozen r. 1821, byl na říšském sněmu r. 1847 zástupcem župy tornánské a později, r. 1849, za uherského ministerstva vrchním županem této župy. Roku 1849 procestoval Vých. Indii a vydal o cestě této důkladné a nákladné dílo: *Utazás Keletindiában* (1853); jiné dílo jeho jest: *Vadásztalbum* (Lovecké album); r. 1860 stal se vrchním županem zemplinským. Konal též větší cestu po Africe, zejména v Marokku, jest výborným hospodářem, znalcem jazykův a numismatikem, poslancem na sněmu říšském a dopisujícím členem uherské akademie věd. Od roku 1855 žije v manželství s Gabrielou, hraběnkou Pálffy de Erdöd. Z manželství tohoto pochází syn Géza, naroz. r. 1857 (od r. 1882 v manželství s Eleonorou hraběnkou Kounicovou) a čtyři dcery.

Jeho bratr **2) A.** Julius (*Gyula*), hrabě, státník mad., nar. 20. břez. 1823 v Zemplíně (v Uhrách), vychováván až do věku jinošského v domě otcovském; záhy překvapoval vychovatele své neobyčejným nadáním, myslí vtipnou a ku podivu snadně chápající. Poslán co šestnáctiletý student s bratry svými na vysoké učení do Pešti a vyproštěn zde již po roce úmrtím své babičky z tuhé kázně domácí A. plnými doušky okoušel volného života akademické mládeže maďarské, jejíž zápal vlastenecký a duch svobodný tím snáze uchvátily mysl A-ovu, čím radostněji mladí druhově

z lidu vítali šlechtického demokrata ve svých literárních i politických besedách. Osvojuje si bystře cizí myšlénky, jimiž se pak rád honosíval jako svými vlastními, A. odnášel sobě z kruhů mladé té demokracie její názory, tužby a zásady v salony šlechtické, kdež jimi lekal stařinu aristokratickou neméně, jako vzbuzoval zálibu a obdiv dam ztepilý a elegantní tanečník svými jemnými způsoby a svou duchaplnou roztomilostí, kdežto v kasině šlechtickém mluvíváno co chvíli o divosmělých jezdeckých skocích a jinakých bravurách mladého dědice panství terebešského. Skončiv studia z jara r. 1844 vydal se A. na cesty do Švýcar, Italie, Francie, Anglie a Ruska, aby poznával »svět a lidi«; doporučován rodem i bohatstvím seznámil se v sídelních městech evropských s vynikajícími státníky a učenci doby své i osvojil si za ten rok cestování svého hojnost převzácných vědomostí pro život a povolání svoje budoucí.

Smrť otcova (1845) povolala jej zpět do vlasti, kdež bylo zatím opoziční hnutí proti absolutismu vídeňskému mocně pokročilo. Již rokem 1847 nadešly památné všeobecné volby do sněmu uherského, při nichž pronikla vítězně opposice s Kossuthem v čele; též A. zvolen ve svém rodišti proti rodáku a »věčnému odpůrci« svému, Pavlu Sennyeyovi, načež ve sněmu přidal se zcela ke Kossuthovi. Ač byl jedním z nejmladších poslanců, vedl si A. mezi sněmovníky zkušenými tak nenuceně a obratně, znal oslňovati svým vtipem, svými zkušenostmi z ciziny a svou výmluvností tak, že se stával chloubou a nadějí opposice, až jej tato po návrhu Kossuthově vyznamenala i zvolením do »připravujícího výboru«, jehož členy byli hr. Ludvík Batthyány, hr. Ladislav Teleki. Kossuth, Szemere, Pazmány, Szentkiralyi, Samuel Bonis a Gabriel Lónyay, a z něhož v málo dnech vyšla první národní, parlamentární vláda maďarská. A. jmenován touto ihned velkým županem stolice Zemplinské. Za nastalé revoluce byl jedním z nejúčinnějších organisátorů povstání ve svém kraji; zřídil tu prapor honvédů, jejž osobně vedl proti Vídni do bitvy u Schwechatu. Odtud jako důstojník honvédský i jako zástupce národa ať ve sněmu nebo v táborech zůstal věren věci revoluční, následoval Košutovu vládu i do Debrecína a hlasoval v památné schůzi sněmu debrecínského dne 13. dubna pro neodvislost Uher na Rakousku a pro sesazení panovnické rodiny habsburské s trůnu uherského. Jakmile pak Rakousko odpovědělo na to přizváním ruské pomoci, pojal A. myšlénku, přivolati proti Rakousku a Rusku Uhrům na pomoc Turecko. Nadchnuv pro myšlénku tu Kossutha domáhal se při vysoké Portě usilovně zakročení tureckého ve prospěch Maďarska, zejména k tomu ukazuje, že Turecko mohlo by pak státi v čele velikého podunajského svazku států, jemuž by se i Uhry připojily. Ale vláda sultánova dbajíc více opatrných rad anglických váhala a osvědčovala přízeň svou Maďarům pouze tím, že dopravovala maďarské sběhy od pluků rakouských z Italie do Cařihradu, odkudž je A. posílal do vlasti Kossuthovi. R. 1849 odcestoval A. beze všech protivenství do Paříže, kdež shledal se s mladším bratrem svým Aladárem. Zde dostihlo je v lednu obeslání c. k. vojenského soudu peštského. Aladár neúčastniv se hrubě povstání vrátil se na vyzvání to do Uher, avšak A. Julius odebral se do Londýna, kdež jej po roce stihla zvěst, že byl dne 21. září 1851 peštským vojenským soudem ještě s 35 nedostavivšími se soudruhy in contumaciam pro velezrádu k smrti odsouzen, a 22. září poprava in effigie předsevzata.

Život ve vyhnanství nebyl bohatému kavalíru maďarskému, jejž vítala sympathie Angličanů pro věc »uherské svobody«, žádnou zkouškou trpkou, naopak k zotavení a užitku. Měl znovu příležitost seznamovati se s vynikajícími státníky a vzdělanci, ba nazírati z blízka v dílny diplomacie a přiučovati se tak »více od lidí než z knih«. Vrátiv se do Paříže nadarmo usiloval s jinými získati pro věc maďarskou císaře Napoleona. Okolnost ta, že Rakousko za krymské války nespojilo se s Ruskem, plány emigrace maďarské naprosto zmařila. Náhradou v neúspěchu politickém byl A-ovi sňatek s duchaplnou a krásnou hraběnkou Kateřinou Kendeffyovou, poslední dědičkou starého rodu sedmihradského, která šťastně vyprosila mu r. 1856 ve Vídni amnestii a volný návrat do vlasti.

Proniknut poznáním, že od ciziny nemohou se Maďaři nadíti vykoupení, A. odřekl se Kossutha i celé politiky emigrační a vyhledav v Pešti ústavního Fr. Deáka, dobyl si brzy srdce jeho tak, že stal se jeho miláčkem. Když diplomem říjnovým sněm a samospráva župní obnoveny, kandidoval A. do sněmu svolaného ke dni 2. dubna 1861, na kterémž vedlé Fr. Deáka vystupoval v táboře umírněné opposice vždy více v popředí, až první velkou řečí ze dne 23. května 1861 obrátil na se pozornost všeobecnou. Háje adressy Deákovy pravil: »Co chceme? Zákonně zaručená práva svá; nic více a nic méně; více nepožadujeme, méně nepřijmeme.« — Sněm byl rozpuštěn a vídeňští centralisté zkoušeli oblomiti odpor Maďarův; ale nedosáhli jiného. Po čtyřletém zápasu Schmerling podlehl a v Uhrách vypsány nové volby pro sněm, který 14. prosince 1865 zvolil A ho prvním místopředsedou sněmovny poslanecké. V rokování o odpověď na trůnní řeč promluvil 20. února 1866 též A. radě Rakousku, aby přestalo se tlačiti do Němec a vyhledávalo svého štěstí na Východě. Avšak prve musí sobě v nitru zjednati mír, t. j. vyrovnat se s historickými svými národy a především s Uhry. Čtyři dni po řeči té zvolen A. do výboru 67členného, který po návrhu Deákově měl vypracovati předlohu zákona o vyřizování společných záležitostí uherských s ostatními zeměmi rakouskými. A. zvolen předsedou výboru i předsedou užšího výboru 15členného. Válkou pruskou bylo jednání výboru sice přerušeno, nikoli však zmařeno; za to A. vynasnažoval se přesvědčiti kruhy rozhodující o nezbytnosti vyrovnání s Uhry, když dvůr

do Budína se přestěhoval. Odtud stál v popředí rychle postupujícího vyjednávání. Získav přístupného Beusta spojil se s ním A. proti Belcredimu, jenž poražen a vyrovnání provedeno výhradně mezi korunou a Uhry. Reskript královský ze dne 17. února 1867, vracející Uhrám ústavu z r. 1848 a Maďarům samostatnost větší, než měli od tří století, jmenoval zároveň hr. A-ho předsedou ministerstva uherského.

S počátku vyvinul A. v čele vlády uherské obdivuhodnou pracovní sílu. Úprkem prováděna organisace svézákonnosti a samosprávy státu uherského, a již dne 8. června 1867 slavena korunovace, při níž A. na místě palatina vsadil králi korunu uherskou na hlavu. Avšak za největší úspěch počítáno A-mu, že udělena nejúplnější všeobecná amnestie za činy z l. 1848—1849, ano, že král a královna věnovali znamenitý korunovační dar ve prospěch vdov a sirotků po padlých povstalcích, a že koruna svolila k obnovení honvédů, této národní armády maďarské, podřízené A-mu a sněmu uherskému. Brzy však A. nemaje smyslu ni odborných vědomostí pro administrativní úkoly vlády zůstavoval veškeru péči o tyto důležitosti svým ministrům, a sám vytkl si úlohu lesklejší: dobývati a pevniti maďarský vliv na zahraniční politiku říše rakouskouherské.

Maje dle vyrovnání právo býti zasvěcenu v každý krok ministeria zahraničného záhy počal A. hatiti politiku Beustovu. Když tento za návštěvy císaře Napoleona III. v Salcpurku 18—23. srpna 1867 málem již podal ruky k allianci francouzskorakouské proti dalšímu postupu Pruska v Německu, A. pospíšiv na místo vážného děje s velikou rozhodností ujistil Napoleona, že Beust uzavíral smlouvu bez Maďarů, kteří prý nikdy nepotasí meče proti Prusku. Totéž opětoval státníkům francouzským, když v říjnu na to doprovodil panovníka svého s Beustem do Paříže, a rovněž zakročil s okázalým důrazem proti obmýšlené oslavě Pruskem vypuzeného krále hannoverského na půdě rakouské i proti velkoněmeckým demonstracím o střelecké slavnosti ve Vídni r. 1868. Zavděčuje se takto krok za krokem Prusku A. současně pilný zřetel obracel k otázce východní.

Udržuje stále důvěrné styky s Bismarckem, osvědčil A smýšlení své také při vypuknutí války německofrancouzské. Chvíli sice podobalo se, jako by A. byl na váhách; aspoň dal ve svých orgánech psáti sympathicky pro Francii; ale v rozhodné chvíli vyslovil se v radě koruny posléze pro úplnou neutralitu Rakousko-Uherska a umožnil tak Prusku, že mohlo i s plnou silou jihoněmeckých států udeřiti na Francii. Katastrofa sedanská dodala tomuto rozhodnutí ovšem zdání veliké státnické prozíravosti a vynesla A-mu, jenž nechal se nazývati »spasitelem vlasti«, hlučné pochvaly u Maďarův a Němcův. Rakousko spěchalo uznati nové císařství německé, avšak zároveň chtělo také sebe posíliti smírným rozřešením otázky české. A., jemuž Hohenwart hned na počátku zjevil tento úmysl koruny, ničeho nenamítal. Když mu předloženy fundamentální články chystané pro sněm český, vymínil si toliko, aby uznání samostatnosti království uherského bylo v ústavní listině českého vyrovnání zaručeno nade vši pochybnost; jinak s celým obsahem českého vyrovnání souhlasil. Podmínka A-ho splněna se strany českého sněmu co nejsvědomitěji. Základní zákon český respektoval ústavu říše uherské ve vší formě a proto mohl A. zcela správně odbyti Beusta volajícího za maďarskou pomoc proti české samosprávě: »Pomiňte mne tím přece, co jest mi do Čechů, co po Čechách.« Avšak jedva byl postřehl, jak jsou v Berlíně vyrovnáním českým znepokojeni, A. obrátil a vyhledával důvody na zmar vyrovnání českého; nepatrný povstalecký kousek v chorvatské Rakovici přišel mu jako na zavolanou, aby mohl ukazovati možné zlé účinky vítězství českého na Slovany uherské; ba posléze vynašel, že právě v tom uznávání uherského práva v českých fundamentálních článcích obsaženo prý jest vlastně urážlivé popírání dosavadní čtyřleté jeho platnosti zákonné. Přizván pak dne 20. října 1871 do velké rady korunnní řečnil tu A. rozhodně proti Hohenwartovi a přispěl nejvíce ku pádu jeho. Brzo na to, 6. listop. 1871, jmenován A. na místě propuštěného Beusta ministrem zahraničných záležitostí Rakousko-Uherska.

Bylo patrno, že děje se rozhodný obrat v zahraničné politice, když pět let po bitvě královéhradecké Maďar a důvěrný přítel Bismarckův ocitl se u kormidla říše habsburské. Na místě Beustovy politiky volné ruky A. za čelný cíl a základ politiky své postavil nejpevnější spojenství Rakousko-Uherska s novou říší německou, byť i za cenu úplného podřízování se intencím Bismarckovým, tak že dosud nesnadno jest zjistiti, které podniky a kroky A-ovy přičísti sluší vlastní jeho invenci a vůli, a které z podnětu mistra jeho na Sprévě, jemuž byl A. nad jiné spolehlivým pomocníkem. Takovým činem bylo překvapující udobření s Ruskem, které došlo svého výrazu uzavřením císařského trojspolku v září r. 1872 o hlučném sjezdě panovníků rakouského a ruského ke dvoru císaře německého v Berlíně; po tom sledovalo záhy sblížení s Italií bez ohledu na roztrpčení kurie Vatikánské, takže o výstavě vídeňské r. 1873 císařský hrad vídeňský hostil vedlé jiných vzácných hostí všecky někdejší soky své: členy dynastie Hohenzollerů, Romanovců i samého krále Viktora Emanuela. Tehdá dospěl A. k radostné pýše Maďarstva vrcholu svého lesku.

Když vypuklo povstání hercegovské a otázka východní se rozproudila, Rakousko působením A-ho zamítlo sice návrh ruský, aby podrželo Bosnu a Hercegovinu a Rusku ponechalo východ poloostrova Balkánského, avšak nepřekáželo také Rusku v osvobozování Slovanův. A. hrál tu politiku dvojakou. Jakmile pak Turecko poražené podepsalo mír sv.-štěpánský, A. nedbal, že Rusko věrně dostálo čestnému slovu

pouhé zřízení velikého samostatného lharského od Dunaje k moři Aegejské- ilo mu, aby rázem postavil se do řad ı ruských a po boku Anglie protestoval íru sv.-štěpánskému, chtěje míti svo- ropskou konferenci na jeho opravu. ovské práci«, jak nazval A. tehdejší své ké úsilí, skutečně pomocí Bismarcko- dařilo se přiměti těžkou válkou una- usko, aby svůj krvavě vydobytý mír kem podrobilo revisi ostatní Evropy. n 60 milliony od delegací povoleného . odebral se s Calicem a Haymerlem na 1878 na kongress berlínský, jemuž Bismarcka za předsedu a na němž ě se zástupci Anglie stál proti Rusku, ařilo se mu zmařiti velké sjednocené ko, zachovati Turecku území t. zv. ské a vymoci Rakousku »evropský man- obsazení Bosny a Hercegoviny na ou dobu, až do jejich úplného stišení a ní, poněvadž, jak dovozoval, země ty správě nejsou ještě zralé. Ustanoveno, se o způsobě okkupace i správy bu- akousko smluviti s Portou; ale když chtěla se zříci svrchovanosti své nad mi, A. netrpěliv přerušil jednání a myslné víře, že »lze Bosny dobyti je- lukem s tureckou hudbou« podnikl již 7. července 1878 výpravu vojenskou edostatečnými, kterým vzbouření mu- láni kladli nejen houževnatý odpor, sobili na počátku i citelné porážky. po krvavých bitvách a dlouhých sví- datnost vojska rakouského dosáhla cíle ného tisícerými životy a 200 milliony árodů rakouských. Již tato událost po- n A-ho otřásla; nespokojenost vše- ozvala se, když dne 21. dubna 1879 řel smlouvu s Tureckem, v níž za právo ení několika míst v sandžaku novopa- ı Rakousko-Uhersko výslovně uznalo ené trvání svrchovanosti sultánovy kupovanými zeměmi. A. k obraně své uváděl, že pouze touto politikou bylo ku lze opanovati mravně Srbsko a po- na Balkáně stráž svou proti vlivu ru- kterémuž před tím Rakousko-Uhersko emohlo nejsouc ještě dostatečně při- . Nicméně ani v rozhodujících kruzích aly pochybnosti nad politikou, která po ı sblížení znovu nasila nevoli mezi Ra- a Rusko, zatím co přítel Rakouska, lismarck, okázale honosil se »vřžovitě n« přátelstvím ruskoněmeckým. Než mezi Ruskem a Německem staly se r. lmi napjatými. Ano tvrdilo se dokonce, á Gorčakov již přímo nabízel vládě re- francouzské spojenství Ruska. Toť byla pro Rakousko chvíle k rozhodnutí, na áviseti mohl osud celé epochy. Vý- jí vystihl však — Bismarck a nikoliv A. Tento ochotně poslechl volání svého ého přítele« chvátaje stísněnému kan- meckému do Gastýna (7. září 1879) oci. Nikdo neměl tušení, jaké dějství ım osnováno. Teprv příchodem Bismar- ckovým do Vídně (21. září) rázem odhaleno osudné tajemství. Německý kancléř přinášel s A-ym smluvený již návrh smlouvy o alliance rakouskoněmeckou na vzájemnou obranu obou říší proti útoku Ruska nebo Francie. Dnem 7. října podepsána smlouva ta ve Vídni, kdežto císař německý Vilém teprv po dlouhých prý bojích vnitřních podepsal ji až dnem 15. října. Tolikéž s Italií ujednána alliance podobná. Čin ten, vtlačující situaci evropské nový ráz po celé desítiletí, a vítaný lordem Salisburym jako »blahé poselství« pro Anglii i Evropu, byl spolu posledním diplomatickým činem A-ovým. Neboť v zápětí podepsané smlouvy té byl A. nad míru milostivým listem panovníkovým ze dne 8. října za výrazů nejvyšší uznalosti ke své vlastní žádosti z úřadů svých jako ministr císařského domu a zahraničných záležitostí propuštěn. Příčiny odstoupení jeho právě ve chvíli aktu tak velikého posud zůstaly neobjasněny.

A. žijící na svém panství terebešském čas od času vydává znamení života zejména v delegaci uherské. Politiku svých nástupců buď musil posud uznati a schváliti nebo se v útoku svém setkal s úplným neúspěchem. A tak všechna námaha, aby obrátil na se pozornost trvalejší, zůstává marnou. Lesk popularity A-ovy i v Uhrách značně pobledl, tak že se pochybuje, aby kdy ještě zasáhl »spoutaný Prometheus Maďarův«, jak jej nazval vtipný životopisec jeho Abrányi Cornel, rozhodněji v osudy říše habsburské. *KT.*

Synové hr. Julia A-ho, Theodor (*Tivadar*), naroz. r. 1857, a Julius (*Gyula*), nar. 1860, jsou oba ve veřejném a politickém životě již činnými a zasedají v uherské sněmovně poslanců.

Mladší bratr Juliův 3) A. Aladár naroz. r. 1827. Účastnil se horlivě v boji za svobodu (1848—1849), byl honvédským důstojníkem a Bémovým pobočníkem v Sedmihradsku. Roku 1865 stal se dědičným členem uherské panské sněmovny a později vrchním županem zemplínským. Má jediného syna Alexandra (*Sándor*), nar. r. 1863, jenž jest doktorem práv. — Hraběnka Etelka A-ová, rozená hrab. Szapáryova († 10. listop. 1876), zřídila pro své tři syny, Emanuela, Julia a Aladára, jimiž starší větev rodu tohoto na tři odvětví se rozdělila, ze statků rodu tohoto v zemplínské a zalánské župě tři svěřenské skupiny statků.

Z větve mladší vynikl v době novější hrabě Jiří A., syn hraběte Štěpána († 1812), nar. r. 1797. Byl c. k. komořím a za vlády uher. ministerstva vrchním županem šárySským. S hrabětem Štěpánem Széchenyim podnikl cestu do Anglie v záležitosti peštského řetězového mostu a vydal o tom pamětní spis. Byl ředitelem uherské akademie věd a velikým podporovatelem průmyslu železářského, též o zvelebení hornictví v Uhrách získal si veliké zásluhy. Památku trvalou získal si na sněmě prešpurském r. 1825. (Viz Akademie, str. 581.) V politice hlásil se vždy k zásadám konservativním a v tomto duchu působil na sněmu říšském. R. 1863 stal se *Judex curiae*

a zemřel r. 1872 ve Vídni. Syn jeho Dionys, nynější hlava mladší větve, nar. r. 1835, pojal r. 1866 za manželku Františku Hablavcovou, dceru hudebníka Frant. Hablavce. — Ve znaku (viz vyobr. č. 258.) má rod štít rozčtvrcený,

Č. 258. Znak hrabat Andrassů.

v jehož první a čtvrté červené čtvrti spatřuje se nade branou s cimbuřím obrněné rámě s mečem orientálním; v druhé a ve třetí čtvrti zeleně a zlatě rozkrojené noh v pravo obrácený. Na štítě středním, modrém, spatřují se dva na třech pahorcích proti sobě vzpřímení a korunu uherskou držící lvové. Nad štítem stojí obrněnec mávající zakřiveným mečem po boku maje lva a noha. *Bbk.*

André: 1) A., proslulá hud. nakladatelská firma v Offenbachu u Frankfurtu n. M. Jejím zakladatelem byl Johann **A.** (* 1741 — † 1799), syn továrníkův. Místo průmyslu, pro který byl určen, věnoval se hudbě a došel obliby jako skladatel písní, balletův, entr'aktů, jakož i komické opery *Der Töpfer* a hry se zpěvem *Erwin a Elmira* (text Göthův). Stráviv v l. 1777—1784 jako kapelník při Döbbelinově divadle v Berlíně, vrátil se do Offenbachu a pracoval zde dále hlavně o zvelebení nakladatelského závodu hudebního, který byl založil. — Johann Anton **A.**, třetí syn předešlého (* 1775 — † 1842), zjednal závodu po otci zděděnému jména světového, hlavně zakoupením rukopisné pozůstalosti po Mozartovi. Hudebně důkladně jsa vzdělán byl též skladatelem, ale zejména vyniknul v hudební theorii. Hlavní dílo jeho *Lehrbuch der Tonsetzkunst* (1832—1843) zůstalo nedokončeno; první dva díly tiskem vydané pojednávají o harmonii, kontrapunktu, kanonu a fuze. — Z jeho synů zvolili hudbu svým povoláním Julius (* 1808 — † 1880) a Jean Baptiste (* 1823 — † 1882), oba pianisté a varhaníci dobrého jména; Karl August (* 1806) zřídil filiálku závodu a továrnu na piana ve Frankfurtě n. M. (vydal též *Der Klavierbau und seine Geschichte* 1855) a August (* 1817) stal se chefem původního závodu offenbašského. *—la.*

2) A. Yves Marie, filosof franc. (* 1675 — † 1764). Vstoupil r. 1693 do řádu jesuitského a vysvěcen r. 1706 na kněžství. Pro životopis Malebrancheův, jejž sepsal, zavřen byl na čas do bastilly. Zvláště povšimnutí hoden jest jeho aesthetický traktát *Essai sur le Beau, où l'on examine, en quoi consiste précisément le Beau dans le Physique, dans le Moral, dans les ouvrages d'esprit et dans la Musique* (Paříž, 1741 a čast.), kdež idei krásna, jakožto aesthetické kriterium i tvůrčí princip všeho krásna, nalézá v idei jednoty a řádu. Z četných jeho prací vydáno dosud: *Oeuvres du Père* **A.** (uveř. abbé Guyot 1766 v Pař., 4 sv.); *Oeuvres du Père* **A.**, *de la compagnie de Jésus*, vydal s poznámkami a úvodem V. Cousin (t. 1843).

3) A., Christian Karl, paedagog a spis. hospodářský (* 1763 v Hildburghausenu — † 1831 ve Štutgartě). Byl kníž. valdeckým radou v Arolsenu, kde založil ústav vychovací, r. 1785 stal se učitelem na Salzmannově ústavě v Schnepfenthale, řídil pak školy v Gotě, kde založ. časop. »Allgemeiner Reichsanzeiger«, pak v Eisenachu a v Brně, kde vydával *Patriotisches Tagsbuch* (1800—5, sv. 10.), *Hesperus* (v Praze 1809—20 a ve Štutg. 1821—31) a *Nationalkalender* (v Praze 1821—31). R. 1812 stal se prvním hospodář. radou kníž. Salma v Brně a obíral se hospodářstvím i literaturou vydávaje *Ökonom. Neuigkeiten* (v Praze 1811—1831). Následkem přísné censury rak. odebral se pak do Štutgartu, kde se stal sekretářem hospodář. spolku, redaktorem časop. »Landwirtschaftliche Zeitschrift« a pak dvorním radou virtemb. Vydal asi 40 spisů hospodář., zvláště: *Der Landmann* (1790—95); *Gemeinnützige Spaziergänge* (10 sv. 1790—97); *Kompendiöse Bibl. d. gemeinnützlichen Kenntnisse* (Halle 1790—98, 120 seš.) a statist.-zeměpisné spisy o Rakousku.

4) A. Emil, lesnický spisovatel, syn předešlého (* 1790 v Schnepfenthale — † 1869 v Kisberu v Uhrách). Již r. 1807 byl nadlesním u knížete Salma, v l. 1812—19 byl ve službách kn. Dietrichsteina, pak kn. Salma a od r. 1823 lesním inspektorem u kn. Auersperga. R. 1825 přesídlil do Prahy, kde odhadováním lesů se zaměstnával. R. 1830 a 1831 převzal administraci mnohých větších velkostatků v Čechách, od r. 1836 byl správcem kn. Odescalchiho v Iloku (Srěm) a několika statků hr. Bathyaniho. V lesnictví byl **A.** svého času auktoritou. Sepsal mnoho pojednání z oboru lesnictví a myslivectví pro pražské »Ökonom. Neuigkeiten«, kterýžto list v l. 1832—45 nejprve sám, pak s J. S. Elsnerem vydával. Mimo jiné též uveřejnil: *Einfachste, den höchsten Ertrag ganz sicherstellende Forstwirthschaftsmethode* (Praha, 1823); *Die vorzüglichsten Mittel, den Wäldern einen höheren Ertrag abzugewinnen* (t. 1826); *Versuch einer zeitmässen Forstorganisation* (tamt. 1830). **A.** vynikl u nás hlavně tím, že »rakouskou kamerální taxu« ve svých spisech nejdříve zavedl a úplně znázornil. *Dl.*

5) A. Rudolf, bratr předešl., hospodář (* 1793 v Gotě — † 1825 v Tišnově), vydal

spisy: *Anleitung zur Veredelung des Schafviehs* (1815, 2. vyd. v Praze 1826); *Darstellung der vorzügl. landwirt. Verhältnisse* (1815, 4. vyd. v Praze 1840); *Kurzgefasster Unterricht über die Wartung des Schafviehes*, kteréžto spis do češtiny převedl Dom. Kinský pod tit.: *Naučení o chování dobytka pro ovčácké mistry* (Brno 1818).

San **Andrea** viz Andrija.

Andrea: 1) A. Tafi, malíř a mosaicista ital. († po r. 1250 — † po r. 1320). Dle Vasariho pochází od něho část mosaik v baptisteriu ve Florencii, jmenovitě pokládá se za jeho dílo velká postava Kristova v kapli baptisteria. Postava tato má ještě ráz byzantský a není tudíž nepodobno pravdě vypravování Vasariho, který jinak o životě umělcově nepodává zpráv pravdivých, že **A.** přiučil se umění musivnímu od umělců řec., pracovavších při chrámu sv. Marka v Benátkách. *Chl.*

2) A. Juan, špan. spisovatel z konce XV. a poč. XVI. stol. Pocházeje z Xativy ve Valencii byl původně muhammedánem, přestoupil však později ke křesťanství a napsal proti islámu *Confusion de la secta Mahometana* (Sevilla, 1537; Granada 1560). Dílo to nabylo veliké pověsti a bylo přeloženo do latiny, němčiny, franc. a angl.; originál jest však velmi vzácný. V úvodě praví **A.**, že r. 1487 stal se knězem a poslán jsa do Granady, tam svými kázáními přemnoho Maurů získal víře křesťanské.

3) A. da Murano, malíř benátský z konce XV. stol. († po r. 1502). Jakožto nástupce Vivarinů, za jejichž předchůdce druhdy byl považován, zůstal **A.** stoupencem staré školy v době, kdy již malířství benátské učinilo další krok ve svém rozvoji. Způsob jeho nese zastaralý ráz, kresba jest tvrdá, kolorit nahnědlý; předmětem obrazů jeho, zachovaných v Breře milánské, akademii benátské a v některých místech okolí Trevisa, jsou obvyklé skupiny svatých. *Chl.*

4) A. Mikuláš, malíř a rytec rodem z Flensburka ve Šlesviku (dle jiných * 1556 v Ankoně a † 1611 v Ascoli). Mnoho cestoval, živě se malováním podobizen a rytectvím. Roku 1573 byl v Augšpurku, v l. 1578—1580 meškal v Cařihradě a r. 1581 ve Vídni. Největší činnost však rozvinul brzy potom ve Gdansku, kde zhotovil mnoho zdařilých prací, mimo jiné svou *Rebeku u studně*, *Fortunu* a r. 1586 podobizny gdánského měst. rady Konstantina Ferbera. R. 1590 působil na Vilně, kde ryl podobizny Stanislava Sabina de Stracza, vojevody vilenského. V Kodani r. 1606 zhotovil podobizny krále Kristiana IV. Rytiny **A.**-eovy náležejí nyní k velikým vzácnostem. *Gn.*

5) A. d'Austria, bisk. brixenský († 1558 — † 1600). Byl prvorozený syn arcikn. Ferdinanda tyrolského ze sňatku s Filipinou Velserovou, nar. na zámku Březnici v Čechách, majetku tety Filipininy, Kateřiny z Lokšan a na Březnici; narození jeho však chováno v největší tajnosti. Již v 18. roce byl arcijáhnem a v 31. roce stal se biskupem kostnickým a r. 1591 brixenským. V této hodnosti postavil se ve starém, pod arcikn. Ferd. opět obživlém sporu o poměru biskupství k zemi, ostře proti svému otci, žádaje pro sebe jako biskupa tridentského v obvodu svého biskupství všechno vyšší a nižší soudnictví a holdování vší šlechty v biskupství usedlé. Skutečně však těchto »neslýchaných novot« kardinál-biskup neprosadil. R. 1598 stal se náměstkem španělským v Nizozemsku a zemřel na cestě po Italii v Římě.

6) d'**A.** Girolamo marchese, vynikající prelát († 1812 — † 1868). Naroz. v Neapoli, vstoupil do tamní akademie pro kleriky, stal se arcibiskupem mytilénským in partibus, pak biskupem sabinským a nunciem ve Švýcarsku. V létech 1849 a 1850 horlivě byl činným jako mimořádný kommissař v Perugii při restauraci světského panství papežova, začež r. 1852 jmenován kardinálem a opatem subiackým. Jakožto prefekt kongregace indexu zpěčoval se však odsouditi díla Rosminiho a spisy gallikánské, rovněž se zpíral r. 1861 zakročování proti universitě levenské; r. 1859 snažil se přiměti papeže ke svobodomyslnější vládě, r. 1864 pak byl proti encyklice. Znepřáteliv se takto se státním sekretářem Antonellim, odebral se r. 1864 přes odpor papežův do Neapole vyjednávati s Viktorem Emanuelem. Za to r. 1866 zbaven byl správy své diécése a veškerých příjmů, v září r. 1867 pak sesazen, načež **A.** se podrobil. V lednu 1868 byl rehabilitován, zemřel však nenadále již 14. května toho roku v Římě.

Andreae: 1) A. Vavřinec, rodem z Poličky (Politský), byl knězem podobojím; jsa r. 1618 farářem v Kralovicích blíže Prahy vydal v Praze u M. Pardubského *Antidotarium desperationis, t. j. lékařství duchovní aneb správa proti jedu nebo hříchu zoufalství*, spis původní výkladu prostého a perného na základě Písma s přísně logickým dělením předmětu. Věnoval jej býv. professorovi na universitě pražské Mr. Václavu Vlaverinovi a několika úředníkům na statcích Smiřických. *JJk.*

2) A. Joannes viz Joannes Andreae.

3) A. Jacob, luther. theolog († 1528 — † 1590), rodem z Waiblink ve Virtembersku. Studoval ve Štutgartě a v Tubinkách. R. 1546 stal se ve Štutgartě diakonem, r. 1553 superintendentem v Göppinkách, konečně r. 1562 prof. theologie, proboštem a kancléřem university v Tubinkách. Vynikal učeností a diplomatickými schopnostmi a účastnil se četných theologických konventů všecky snahy své obraceje k tomu, aby lutheráne v mnoho stran se rozpadávající sjednotil a jediné konfessi průchod zjednal. V té příčině navrhl několik formulí a domáhal se u knížat i vynikajících theologů jejich uznání; za tím účelem sešel se též r. 1570 v Praze s císařem Maxmiliánem I. Na konventě v Torgavě hlavně přičiněním **A.**-ovým vypracována byla t. zv. »Kniha torgická«, jež byla rozeslána všem knížatům a stavům německým. Na jejím základě vypracoval též **A.** r. 1577 s Chemnitzem a Selneckerem v klášteře Bergen »Formula Concordiae«, v nichž hledí ustáliti lutherskou věro-

uku oproti kalvinismu a jiným sektám, a která pak došla uznání u většiny říšských stavů. **A.** sepsal přes 150 spisů najmě obsahu polemického. (Viz Herzog u. Plitt, Realencykl. I., Fittbogen, Jakob A., 1881.)

4) A. Johann Valentin, lutheránský theolog a básník (* 1586 v Herrenbergu ve Virtemberce, † 1654 ve Štutgartě). Roku 1614 vrátiv se z cest po Evropě stal se diakonem v městečku Vaihingen ve Virtemberce. Do doby té padá hlavní spisovatelská činnost **A**-ova. Proti lutherské scholastice působil co nejúčinněji, ji i vady doby své potíral všemi zbraněmi vtipu i výmluvnosti klada vedlé čistoty učení hlavní důraz na život v pravdě křesťanský. R. 1620 povolán byl za faráře a superintendenta do Kalvu, kdež setrval až do roku 1639. Křesťanské smýšlení a obětavost vzorně osvědčil za tehdejší smutné válečné doby. Dvojím shořením a zničením Kalvu přišel **A.** o veškeré své jmění, o své starožitniny, o knihovnu a o bohaté materialie dějepisné, výsledek to mnoholetého badání; přece však jen s těží dal se pohnouti, aby přijal výnosnější a přiměřenější místo dvorního kazatele a konsistoriálního rady ve Štutgartě. Za zbědovaného fysického i mravního stavu země pracoval neunavně o povznesení lidu, zvláště o zlepšení kázně církevní. Konečně přijal opatství u Adlerbergu, s nímž spojeno bylo superintendentství, brzy na to však zemřel. V příčině paedagogické **A.** bedlivě usiloval o lepší methodu ve vyučování, zejména náboženském. Dosavadní způsob vyučování náboženství podrobuje kritice velmi ostré v *Theophilu* (z r. 1649), ideál obce křesťanské líčí ve spise *Reipublicae Christianopolitanae descriptio* (1619), kdež ozývá se také myšlénka platónská o společném vychování všech dětí od šestého roku ve zvláštních ústavech. Roku 1621 vydal *Kinderlehre*, jakýsi katechismus pro dospělejší mládež, vzor pozdějším katechismům doby Spenerovy. Ve spisech jeho patrno šlechetné horlení aby zlepšeno bylo vyučování vůbec; jsou tu mnohé pěkné myšlénky, jež však veskrze jdou na Raticha a Komenského. A zase naopak měl **A.** vliv na Komenského, s nímž v Heidelberce se seznámil a odtud přátelsky s ním si dopisoval. Když Komenský se zanášel svými velkolepými plány, majícími na zřeteli zlepšení školství, bral radu s **A**-em, o němž děl, že »přeosvíceně církve a škol neduhy odkrýval i žádostivá proti nim lékařství ukazoval«. K »Labyrintu světa« totiž dal podnět spis **A**-ův *Civis christianus sive peregrini quondam errantis restitutio* (1619). Viz Zoubkův článek v »Encyclopaedii paedagogické«, kdež uvedena starší literatura. *S—r. —h.*

5) A. Brami, inženýr, nar. r. 1819 ve Frankfurtě n. M., studoval na polytechnice v Karlsruhe, načež po delší praktické průpravě v Německu, Anglii a Rakousku stal se roku 1843 prvním konstruktérem ve strojírně hamburskomagdeburské paroplavební společnosti v Bukově, kde pracoval jednak o zdokonalení strojů pro paroplavbu na řekách (zejména i zavedením expanse), jednak o zlepšení přístrojů pro cukrovarství, hlavně dle vzorů francouzských a belgických. Když r. 1848 strojírna paroplavební společnosti byla postižena hospodářskou krisí, odebral se **A.** do Ameriky, kde pokoušel se rovněž o zavedení zlepšených method ve výrobě cukru, doznal však všude sklamání a hmotných neúspěchů. R. 1855 byl povolán zpět do Evropy co ředitel strojírny v Bukově u Magdeburka. V tomto postavení počal stavěti parní stroje dle soustavy Corlissovy, kterou byl v Americe seznal a která jím teprve prakticky do Německa byla uvedena. O cukrovarství získal si velikou zásluhu tím, že prostřednictvím Tischbeina uváděl do cukrovarů Rillieuxovu soustavu odpařovací. **A.** zemřel v Bukově dne 6. května 1875. Obšírný životopis jeho viz v Zeitschrift des Vereines deutscher Ingenieure, XIX, 494; srovnej též XVI, 679. *Hjš.*

6) A. Karel, něm. malíř. Nar. v Mühlheimu n. R. r. 1823, studoval na düsseldorfské malířské akademii, kde ve třídě Schadowově maloval první větší obraz: *Kázání sv. Petra v den svatodušní.* Vystoupiv z akademie r. 1845 podnikl cestu do Italie a v Římě zůstal do r. 1849. Z těch dob pochází mnoho studií, návrhů, krajin, středověkých pomníků a obraz *Kristus a oba učenníci emauští.* V Berlíně, kam po tě se odebral, dodělával dílem práce v Italii začaté, různé podobizny a obrazy (*Boháčova a vdovina almužna, Návštěva P. Marie u Alžběty*). R. 1857 usadil se v Drážďanech a v posledních létech věnoval se monumentálním pracím obsahu nejvíce náboženského. Malby jeho vynikají krasocitem, velikou dovedností v komposici a lehkým vedením štětce; avšak svou mnohostranností síly svoje příliš roztříštil.

Andreaea Ehrh., rozštěrbělec, rod mechů listnatých, tvořící samostatnou čeleď *Andreaei*, jež vyniká tobolkou vztyčenou na krátkém paštětu (*pseudopodium*) a pukající 4 (zřídka 6) podélnými štěrbinami. Víčko schází úplně. **A.** jest neúhledný mech vyšších pohoří, u nás jediné na Krkonoších domácí, kde řídce obrůstá zejména křemenité balvany, a zastoupen jest druhem **A.** *rupestris* Turn. s listy hladkými a **A.** *petrophila* Ehrh. s listy bradavičnatými. Jméno nese po hanoverském lékárníkovi Andreaeovi. *Děd.*

Andreani Andrea, ital. dřevorytec (nar v Mantui okolo r. 1540 nebo 1546 — † 1623). O jeho životě jen velmi málo je známo. Bezpochyby vzdělával se také v Římě, neboť řezba *Triumf křesťanství* prokazuje mnohem větší umělost než všecky práce dřívější. Z Říma odebral se do Florencie a rytiny tam provedené, zejména *Pilát v domě soudním, Únos Sabinek, Ctnost vášněmi přemožená*, patří k nejlepším jeho pracem. Od r. 1586 byl v Sienně a po deset let tam pilně pracoval, na to vyzván vévodou Vinc. Gonzagou vrátil se do Mantue a v l. 1598—1599 provedl podivuhodnou dřevorytinu Triumfu Caesarova dle Mantegny v 10 listech. Od těch dob pracoval jen málo; za to zřídiv si nakladatelství přestával

na tom, že staré rytiny Ugona da Carpi, Nic. Vicentiniho, Antonia da Trento a jiných mistrův opravoval a přepracovával, při čemž i tím se prohřešoval, že jména mistrů na rytinách jménem svým nahrazoval, kteryžto nezpůsob ostatně tehdá byl obvyklý. A. byl umělec pilný, dbalý správné techniky; ale i jeho nejlepší díla mají do sebe něco suchoparného a proti Ugonovi da Carpi jest jeho manýra chladná a prostá, ale zase pečlivější, souměrnější a určitější. Jeho veliké temnosvity nebo barevné tisky svrchu uvedené náležejí k nejlepším rytinám XVI. věku.

Andreanovské ostrovy viz Andrejanovy ostrovy.

Andreas de Barbatia přijmím *Siculus*, rodem z Messiny (* 1401 — † 1479), napsal jako učitel kanonického práva na universitě ferrarské a bolognské proslulá *Consilia*, pak kommentář k prvním třem knihám dekretálií a ke Klementinám, *Additiones* k Panormitanově kommentáři dekretálií a několik traktátů z práva kanonického a římského, kteréžto spisy tiskem vyšly většinou v XVI. stol. Zejména vytýká se mu snaha, popírati i nejjasnější právní věty. *Hnr.*

Andreas de Broda viz z Brodu Ondřej.

Andreas Hispanus viz Hispanus.

Andreas Vallensis v. Vallensis.

Andreasberg: 1) Farní ves v Čechách, 41 d., 256 ob. něm. (1880), hjtm. a býv. dom. Krumlov, okr. Chvalšiny (2 hod. sev.-záp.), obec **A.**, diéc. Budějovice, vik. Planá, patron kn. Schwarzenberg, 2078 osadníků. Chrám Navštívení P. M. a sv. Ondřeje apošt. zbudován r. 1728; t. r. zřízena fara, škola; špitál založený odkazem kníž. dvorního rady Adolfa šl. z Prangku r. 1727.

2) Sanct **A.**, lázeňské a horní město v Horním Harcu, pruském vladařství hildesheimském, kraji a okr. zellerfeldském, 10 *km* jihozáp. od Brockenu, leží uprostřed rozsáhlých lesů smrkových ve výši 590 *m* n. m. a má 4240 obyv. (1885), kteří se živí především dolováním na stříbro, olovo, měď, arsen a j., pak prací ve velké továrně na sirky a železných hutích, výrobou doutníků a ultramarinu, krajkářstvím a tkalcovstvím. K výživě obyvatelstva vydatně též přispívá světoznámý chov kanárů, jimž zabývá se na 300 rodin, vychovávajících ročně asi 40.000 kanárčích samečků, tak že roční výtěžek tohoto chovu páčí se na 160.000 zl. Doly zdejší na vých. straně Bruchberku jsou nejstarší a nejhlubší Harckého pohoří (důl Samson jest přes 900 *m* hluboký) a začalo se zde vůbec dolovati poč. XVI. stol., k čemuž povolání horníci z Jáchymova. Výtěžek práce bývá nestejný, poněvadž ruda stříbrná vyskytuje se zde v žilách hnízdových; činí do roka 6000—14.000 hřiven stříbra, 500—1100 *q* olova a 110 *q* mědi. Jest zde též horní úřad a inspektorát.

Andreaš viz Andrejaš.

Andree: 1) Karl Theodor (* 1808 — † 1875), zeměpisec a publicista něm., narozen v Brunšviku, stud. historii v Jeně, Gotinkách a Berlíně a oddal se pak publicistice. Přeloživ dopisy Achilla Murata o Sp. Obcích a spracovav a vydav veliké zeměpisné dílo Balbiho (*Abrégé de géographie*), redigoval po sobě »Mainzer Zeitung« a »Oberdeutsche Zeitung«, v nichž vystupoval ostře proti ultramontánům i proti liberálům, k Francii se klonícím. R. 1843 převzal redakci »Kölnische Zeitung«; ale již po půltřetím roce vstoupil v čelo »Bremer Zeitungu«, roku 1848 založil *Deutsche Reichszeitung* v Brunšviku. Za reakce vzdal se politické činnosti vůbec. Uveřejniv výborné dílo *Nordamerika in geographischen und geschichtlichen Umrissen* (Brunšv. 1850 sl.) založil v Brémách *Bremer Handelsblatt*, v němž horlivě hájil národohospodářské spojení celého Německa. Byv proto od odpůrců celního spolku r. 1853 zatlačen, odebral se do Saska, kde žil v Lipsku a od r. 1854 v Drážďanech. Odtud redigoval až do své smrti »Globus« týdenník pro zeměpis a národopis, jejž založil r. 1861. Vědomosti své o Jižní Americe uložil ve spise *Buenos Ayres u. die argentinischen Provinzen* (Lipsko, 1856), a jmenován za to konsulem republiky chilské, jímž byl až do r. 1869. Mimo to napsal: *Geographische Wanderungen* (Drážďany, 1859, 2. sv.), *Forschungsreisen in Arabien und Ostafrika* (Lip., 1860 n., 2 sv.) a *Geographie des Welthandels* (Štutgart, 1863 sl.), hlavní to a nejlepší své dílo. Poprvé pojednává zde autor o obchodním zeměpise dle nové srovnavací methody klada hlavní váhu na národopis. **A.** chtěl, aby národopis brán byl za základ státní vědy, poněvadž prý jen jeho pomocí lze státní život správně upraviti. — Syn jeho

2) A. Richard (* 1835), ethnograf a kartograf něm., nar. r. 1835 v Brunšviku, studoval v Lipsku. Roku 1859 odebral se do Čech na fürstenberské panství Křivoklát a seznámiv se s poměry českými sepsal *Nationalitätsverhältnisse und Sprachgrenze in Böhmen* (2. vyd. Lipsko, 1871), *Čechische Gänge* (Bielefeld a Lipsko, 1872) a *Wendische Wanderstudien* (Štutgart, 1874), kteréžto spisy proniknuty jsou chauvinismem německým. Mimo to studoval poměry lužických Srbů a sepsal o tom *Das Sprachgebiet der Lausitzer Wenden* (Praha, 1873). Věnovav se pak výhradně studiu ethnografie a zeměpisu navštívil r. 1864 Anglii, sev. Skotsko a Hebridy, kde se obíral speciálně keltskými Gaely. Výsledky těchto cest a studií uložil v knize *Vom Tweed zur Pentlandsfährde* (Jena, 1866). Velkou pili věnoval srovnavací ethnografii a vydal v oboru tom cenné práce *Ethnographische Parallelen und Vergleiche* (Štutg., 1878); *Volkskunde der Juden* (Bielefeld a Lip., 1881); *Die Metalle bei den Naturvölkern* (Lipsko, 1884); *Anthropophagie* (t. 1887). Též obor zeměpisně kartografický **A.** pěstoval horlivě od r. 1873. V Lipsku založil ústav geografický a společně s Oskarem Peschlem a s podporou jeho žáků vydal *Physikalisch-statistischer Atlas des Deutschen Reiches* (Lip., 1876), pak *Allgemeiner Handatlas*, jenž dobyv si obecného uznání i francouzsky vydán v Paříži. Druhé, velmi důkladné vydání vyšlo r. 1886—88. K atlantu vydal též

ve spojení s jinými učenci *Geograph. Handbuch zum Andree's Handatlas* (Bielef. a Lip., 1882). R. 1884 vydána ve 4 listech Andreeova a Scobelova *Karte von Afrika* v rozm. 1 : 10,000.000.

Andrej (rus. jméno z Andreas, česky Ondřej). Knížata ruská téhož jména hledej čtenář pod Ondřej.

Andrej: 1) A., ataman donských kozáků, za panování cara Jana IV. Hrozného provozoval smělé loupežnictví po Volze, kudy vedla obchodní cesta z Persie. Když se car strojil mocně překaziti zhoubné jejich řemeslo, kozáci rozdělili se. Jermak provázen jednou částí odešel do Permi a odtud dobýval Sibiře. **A.** s druhou částí pustil se na Kaspické jezero a tam loupil dále. Ztrativ loďstvo v bouři ustoupil do hor Kavkázských a zmocnil se tu pevnůstky Sudže, odkud hubil okolní krajinu. Poddav se carovi byl povýšen roku 1580 za náčelníka horských kozáků a Sudža znovu opevněna. Brzy potom založil druhou pevnost Aksaji a r. 1594 Kojsu. R. 1601 udeřil na m. Terky, byl však poražen a zahnán, při čemž ztratil i Sudži zvanou po něm »Andrejovskij gorodek« a Kojsu. Kdy zemřel, nevíme. Jím počíná dobývání krajin kavkázských pod ruské panství. *Dšk.*

2) A. Ioannov Žuravlev (* ok. 1753 — † 1813). V mládí přidržoval se rozkolu a sice sekty bezpopské; jako voják přestoupil na pravoslaví a později stal se knězem. Dlouhá léta za úřadem kněžským prožil mezi rozkolníky, a proto byla mu známa všecka tajná jejich podání; vše co zažil, slyšel a poznal, zapisoval a založil na tom spis *Istoričeskoje iꙗvěstije o raskoljnikach* (vyd. 1786 a 1787). Po ukaze Potemkinově 27. srpna (7. září) 1785, jímž udělena svoboda bohoslužeb rozkolníkům osazeným na levém bř. Dněpra, připojily se k církvi celé vsi staroobřadců. Po prosbě starodubských poslal metropolita Gavriil **A-e**, aby je vyučil v pravoslaví. Roku 1788 přibyl **A.** do Starodubu. Po třech létech přesazen byl opět do Petrohradu a brzy potom povýšen za protoijereje. Mezi tím sbíral novou látku pro svůj spis a r. 1794 vydal *Polnoje istoričeskoje iꙗvěstije o staroobrjadcach, jich učeniji, dělach i raꙗglasijach, sobrannoje iꙗ potajennych starobrjasčeskich predanij, ꙗapisok i pisem* ve 3 dílech. Spis tento je velmi důkladný a podává pravdivý obraz o rozkolnících bez přímšků autorit a scholastiky. Rozkol vylíčen tu po stránce církevní i politické. Roku 1851 vydán spis ten po páté. O sečtelosti a bystré vnímavosti pěkně svědčí druhý jeho spis *Drevnyj i novyj istoričeskij featron soderꙗaščij* (obsahující) *kratkija chronologičeskija iꙗvěstija* (zprávy) *o rimskich, grečeskich i vserossijskich* (ruských) *imperatorach, carjach i vel. knaꙗjach, takže konstantinopolskich patriarchach, popach rimskich, vseross. mitropolitach i patriarchach moskevskich i kijevskich mitropolitach i achiepiskopach ot R. Chr.* (od naroz. Kr.) *do r. 1812.* Spis ten vydán v Petrohradě r. 1814 již po smrti autorově. *Dšk.*

Andréjan Sergějev (* 1770 — † 1847), učitel a spis. rozkolníků moskevských, zv. Pomořanů. Když v Moskvě za vpádu Napoleonova shořela dřevěná modlitebna této sekty a nová kamenná pak vystavěna, stal se **A.** r. 1827 správcem této nové zbožnice. Od té doby »molennaja poženivšichsja« (t. j. modlitebna přívržencův manželství) nabývala mocného vlivu zvláště agitačními vyhláškami **A**-ovými, jež **A.** po kupcích posílal na trhy do gubernie poltavské, charkovské a jekaterinoslavské, dokazuje v nich (proti Fedosějevcům, odpůrcům sňatku), že manželství jest spasonosné, a každý pravoslavný že povinen jest svátost tuto přijmouti. Tím získal si **A.** všeobecné obliby a důvěry, tak že nazýván byl »učitelem pervoprestolnago grada Moskvy«. **A.** zemřel 25. dubna 1847. Z velečetných spisův **A**-ových zachoval se jediný: *Děvstvennica Fedosějevka* (Čistá panna Fedosějevská), kdež ve 20 hlavách vykládá učení Fedosějevcův o manželství. *w.*

Andrejanovščina, starověrecká sekta rozkolnická, jejímž základním dogmatem jest prchání před mocí světskou jakožto stvůrou Antikristovou. Původcem **a**-ny jest Andrejan (* 1701 — † 1768), rozkolnický mnich vyznání filippovského, po němž také sekta nese jméno. Andrejan obohacoval se na útraty nevědomých přívržencův, kteří pro spásu duše snášeli různá protivenství i spalovati se dávajíce. Zbylý majetek jejich pak připadal chytrému věrozvěstu.

Andrejanovy ostrovy, část ostrovů Aleutských, mají jméno po Andrejanu Tolstých, kupci selenginském, jenž je objevil roku 1761. Viz Aleuty.

Andrejaš (Andreaš) Miha, slovinský básník samouk, nar. v Rožné dolině v Korutansku, v Bystřici r. 1762 z rodičů selských. Vyučil se tkalcovství a sám učil se čísti a psáti. O všedních dnech oddávaje se řemeslu ve svátek čítal horlivě knihy a skládal slovinské písně světské i pobožné, z nichž některé mají cenu poetickou. Mnohé uvedl v hudbu a sám krásně zpíval. Zemřel r. 1821 ve Sv. Jakubě. Ahacel v úvodě ke své sbírce písní podává životopis **A**-ův a rozebírá jeho poesii. Gabr. Seidlel přeložil dvě básně **A**-ovy do němčiny a také život jeho vylíčil v pražském »Ost und West«, 1841 č. 76. (Mihael Andreaš, der Landweber und Dichter.) *Kle.*

Andrejčkov Jože (* 1845 — † 1874), belletrista slovinský, pravým jménem Jos. Podmilšak. Nar. v Krašini blíže Kamniku v Kraňsku, dán na studie do Lublaně, kdež přiučil se češtině a polštině. Roku 1867 súčastniv se politické demonstrace byl odveden k dělostřelcům; ku konci r. 1870 byv propuštěn vrátil se domů. Roku 1872 vstoupil v telegrafický kurs v Terstu, a stal se telegraf. úředníkem tamtéž. Jsa zdraví slabého a příliš duševně se namáhaje podlehl neduhu plicnímu 24. pros. 1874 v Lublani. Za student. let psal **A.** do časopisu »Slovenski Glasnik«, jejž redigoval v Celovci velezasloužilý A. Janežič, jehož přičiněním otevřeny mu byly téměř všecky současné časopisy slovinské. Belletrii pěstoval v prostonárodním slohu zacházeje nejraději mezi prostý, starosvětský lid na venkově,

jehož obyčeje a jazyk pilně studoval. Osnova k jeho spisům čerpána je téměř vesměs z národního života, selské charaktery líčeny obratně a důvtipně, jmenovitě ve spise *Črtice iz življenja na kmetih* (»Slov. Glasn.« 1866) a j. Vynikal vzácným nadáním vmysliti se v názory a smýšlení prostého lidu, jenž také s pravou rozkoší čítal jeho povídky. Ovšem co do vnitřní umělecké ceny mají plody jeho značné nedostatky pocházejíce namnoze z let studentských a vojenských. **A.** psal rychle a velmi mnoho do rozličných časopisů a hojně též překládal z češtiny a polštiny. Vedlé povídek vynikají též jeho cestovní črty. Zanechal mnoho prací v rukopise, četné osnovy k povídkám a vůbec byl spisovatelem svrchovaně pilným. Ostře vyslovil se o něm Jurčič nazvav jej »talentem bez vkusu«, a nepříznivě posoudil jej též Stritar v »Dunajskih sonetih«. Příčinu toho spatřovati sluší v tom, že **A.** chtěje si vydělati vezdejší chléb psal mnohdy na zakázku věci, jichž by se byl jinak nechápal. Jinak přísluší mu chvála obratného a líbezného vypravovatele, bystrého pozorovatele, jenz vynikal živým, realistickým líčením. Spisy jeho původní i překlady (počtem okolo 150) vyčteny jsou v »Lubl. Zvonu« 1884 str. 726, kdež také otištěny Janežičovy listy jemu znějící, pro tehdejší poměry literární u Slovinců charakteristické. *Kle.*

Andrejev: 1) A., ruský seržant, vyslaný r. 1763 v zimě od gubernátora sibiř. Čičerina prozkoumat, táhne li se americká pevnina podél sev. břehu Asie, že by se téměř dotýkala ostrovů tam ležících. **A.** pronikl na saních k rozsáhlým ostrovům Medvědím v moři Ledovém, dříve obydleným, odkudž sev.-vých směrem viděl vzdálenou zemi (nyní »Země Wranglova«), k niž však se nevydal, tak že se zdá **A.** prvým objevitelem tohoto ostrova. Dennik jeho posud nevydán. Zprávy o něm v cestopise Wranglově I., 79 a n.

2) A. Jevgenij Nikolajevič, technolog rus., zakladatel »techničeskago obščestva« a předseda »kommissiji po technič. obrazovaniji« (* 1829 v Taganrogu); studoval vědy kamerální na univ. petrohr., načež přidán jako »pomoščnik« inspektorovi »technolog. institutu« v Petrohr. (1851). R. 1857 stal se dozorcem téhož ústavu. Roku 1860 přidělen byl **A.** k oddílu obchodnímu a průmyslovému. Prohlédnuv technické ústavy učebné za hranicemi (1856), přepracoval a vydal *Kurs chimičeskoj technologiji* prof. Iljenkova (Petrohrad, 1862). Od r. 1863—1878 byl prof. rolnickohosp. technologie v ústavě zemědělském. **A.** napsal řadu statí technologických. Již r. 1860 pojal **A.** myšlénku založiti družstvo technické, k čemuž však došlo teprve r. 1864; stanovy potvrzeny r. 1866. Jakožto zakladatel spolku tohoto (»techničeskoje obščestvo«) a první sekretář jeho pečuje **A.** velmi svědomitě o mravní i hmotný stav dělníků továrních, o theor.-prakt. přípravu techniků atd. Působením **A**-a vznikla »Kommissija po techničeskomu obrazovaniju«, jejíž předsedou jest **A.** od r. 1870, kdy složil úřad sekretáře. Činnost **A**-a jako předsedy této kommisse blahodárnou jest zvl. ve příčině zřízení škol pro dospělé dělníky závodní a dětí jejich. Vlivem svým dovedl **A.** školám těmto zjednati podpory nejen od jednotlivých továrníků, nýbrž i od celých společností. R. 1874 zároveň s prof. Jansonem podal kommissi návrh zákona o práci dělníků a dělnic nezletilých. *w.*

Andrejev-Burlak Vasilij Nikolajevič, dramatický umělec rus. (* 1843 v gub. městě Simbirsku). Vzdělal se na gymnasiu v rodišti svém, pak na universitě kazaňské. Od r. 1872 věnuje se výhradně umění dramatickému. R. 1880 zároveň s Brenkovou založil »Puškinskij teatr« v Moskvě. — **A.** jest vynikajícím umělcem dramatickým jakožto tragický hrdina. Mimo to **A.** dramatisoval mnohé prosaické plody ruských spisovatelů, zejména: »Zapiski sumašedšago« a »Mertvyje duši« Gogolovy, pak román Dostojevského »Prestuplenije i nakazanije«. — Zvláště veliké obliby došlo vypravování Marmeladovo (v románu Dostojevského »Prest. i nakaz.«) a »Razskaz o kapitaně Kopejkině« (z »Mrtvých duší« Gogolových). *w.*

Andrejeva č. Enderi, ves v gub. stavropolské, při ř. Aktaši, asi 90 *km* na jih od m. Kizljara, blíže pevnosti Vnezapnaja. V minulých dobách byla **A.** sídlem obchodu se zajatci. Obyvatelstva má 4000; značné jest vinařství a pěstování rýže.

Andrejevskij: 1) A. Ivan Samojlov, lékař ruský, mimoř. prof. zvěrolékařství při univ. mosk. (* 1760 — † 1809), náleží ku prvním učencům a nejpilnějším pracovníkům mezi professory mediciny na počátku tohoto stol. v Rusku. Vydal *Načalnyja osnovanija mediciny veterinariji ili skotolečenija* (Moskva, 1805); *Kratkoje načertanije anatomiji domašnich životnych* s obrazci (t. 1804) a j.

2) A. Štepan Semenovič, první rektor lék.-chirurg. akademie petrohrad. (* 1760 — † 1818), později gubernátor astrachanský. Vzdělání lékařského nabyl na nemocničních školách kronstadské a petrohradské, načež byl plukovním lékařem v nemocnici pěšího vojska v Petrohradě (1786). Roku 1792 povolán byl baronem A. J. Vasiljevem do kollegia lékařského; od té doby pečoval **A.** vší silou o zřízení akademie lékařsko-chirurg., kterouž by se povznesla lékařská věda na Rusi. Když akademie potvrzena (1800), povolal hr. Strogonov **A**-kého jakožto původce za rektora jejího (1804), aby byl prostředníkem mezi ní a ministerstvem. Přičiněním **A**-kého zavedeny nové kliniky a celá vnitřní organisace v akademii přesně stanovena. **A.** spravoval akademii až do r. 1808, kdy *direktor* přejmenován ve *presidenta*; tímto ustanoven byl téhož roku J. V. Villier (viz Lékařskochir. akad. v Petrohradě, díl I. str. 595.). **A.** odešed z akademie brzy jmenován byl guber. v Astrachani, kde zemřel r. 1818. **A.** napsal první *Statuty zdravotního ústavu* (karantény, 1796) a *Instrukce pro lékaře* (1797). *w.*

3) A. Ivan Jefimovič (* 1831 v Petrohr.), řádný prof. státního práva na univers. petro-

hradské. Vzdělal se v rodišti, kdež r. 1852 ukončil studia universitní a r. 1854 stal se magistrem. Od r. 1855 četl o státním právu, od r. 1860 přednáší právo policejní. Ze spisů jeho vytknouti jest: *O pravach jinostrancev v drevnej Rossiji do v. k. Ivana III.* (Petrohrad 1854); *O dogovoré Novgoroda s německimi gorodami i Gotlandom* (t. 1855); *O naměstnikach, vojevodach i gubernatorach* (t. 1864); *Russkoje gosudarstvennoje pravo* (t. 1866); *Policejskoje pravo* (t. 1874—76, vyd. 2.). **A.** jasně vykládá tu zásady platné v policejních institucích (ve starověku, v Anglii, Francii, Německu a Rusku) a stručně charakterisuje jednotlivé směry theorie policejní od doby Platónovy a Aristotelovy až k nejnovějším náhledům Steinovým, Rösslerovým a Bungeovým. — R. 1858 vydal **A.** sebrané spisy K. A. Nevolina v 6 dílech. *w.*

4) A. S. A., nadaný současný básník ruský. Odbyv studia střední a vyšší stal se veřejným obhájcem. V úmorném tom povolání talent **A**-kého nezanikl, ale proklestil si cestu. Básnické práce jeho od nemnoha let počaly se objevovati v petrohr. »Věstniku Evropy« a jinde, čím dále více budily pozornost obecenstva i soudných znalců. Pozorovalo se, že v jeho básních hlásí se k životu samostatný duch básnický, kterého od úmrtí Někrasova zřídka bylo vídati. Z roztroušených básní nebylo ještě lze odhadnouti cenu mladého talentu a vhodná k tomu chvíle nadešla, když **A.** vydal r. 1886 sebrané své básně pod titulem *Stichotvorenija* (Petrohrad). V knize té shrnuty jsou básně psané v létech 1878—85, a to 50 drobnějších básní, 4 dlouhé básně a 36 překladů. Kritika přijala je příznivě a vykázala **A**-kému čestné místo mezi básníky nejnovějšími. Hlavním rázem jest **A.** lyrikem, i lze jej ke starším básníkům přiřaditi ke škole Puškinově, která k lyrice velmi vhodně dovedla připojovati živel epický. Světový názor básníkův není dosud dosti jasně vyznačen, za to tím patrněji jeví se názor jeho individuální. Celkový ráz básní jeho jest pochmurný; ale tu a tam jsou básně prosty trudu, melancholie, zamlklosti a oživují bodrým, čipérným humorem, a ty patří k jeho nejlepším. Formou básní předčí **A.** své současníky. Líčí-li ruskou přírodu, krajinu, její lesy, nebo když touhy srdce svého sděluje v podobě listů svému příteli, jest pravou ruskou duší; ovšem i vliv západních literatur lze u něho poněkud stopovati. Popisy a obrazy **A**-kého vynikají barvitostí, prostotou, půvabem a měkkostí; zvláště vynikají: »Máj«, »Počasí«, »Mrak«, »Pěvkyni«, »Památce minulosti«, »Listy příteli«, »Duma cestou«, »Myšlénka na cestách«, »Ve dveřích rozvaleného chrámu«, »Stará cikánka« a »List«. Do českého překládá básně tyto Frant. Chalupa. Uveřejněny byly: »Pěvkyni« (Slovanský Sborník II.) a »Stálost a život« (Zlatá Praha I.). Též osvědčil se výborně jako překladatel z Musseta, Richepina, Coppéa, Poea, Chéniera a j. *Chlp.*

Andrena Fabr., **pískorypka**, rod včel, zástupce zvláštní podčeledi *Andrenina*, na druhy velmi bohatý a také u nás hojně zastoupený. Včely sem náležející žijí ojediněle nemajíce dělnic. Tělo jejich po většině tmavě jest zbarveno, namnoze bělavě chloupkaté a 4·5—15 *mm* dlouhé; zadek jest oválný nebo kuželovitý, křídla pak charakteristicky žilkována. Zvláště pozoruhodno jest, že ke sbírání pylu slouží jim ochlupatělá nejen chodidla a holeně, ale i stehenní a kyčelní články zadních noh, jakož i ochlupatělá zadohrudní část těla. Samečky lze poznati podlé přišpičatělých na konci tykadel, samičky pak podlé dlouhého chvostku chloupkatého pod kroužkem stehenním zadních noh. Včely tyto zvláště jsou zajímavy stavbou svých hnízd. Ve volné přírodě, na cestách a písčitých místech vyhrabávají si totiž v půdě úzké, šikmé a 15—30 *cm* hluboké rourky, jež na povrchu jemným, dírkovitým a náspem vyhrabaného písku obestouplým vchodem jsou znatelny. Na dně těchto rourek vyhotovují včely teprve kulovité buňky, jež pylem vyplňují a vajíčkem nakladeným opatřují, načež je uzavírají. Rod **A.** zastoupen jest přečetnými druhy hlavně v Evropě a v Americe Sev. Z domácích druhův uvedeny budtež nejhojnější: **A.** *labialis* K., **pískorypka hrabavá**, 10—13 *mm* dl., s hrudí hnědožlutě chloupkatou, zadkem hustě dupkatým, krátce hnědožlutě chloupkatým a třemi úzkými, bělavými páskami zdobeným. Vyskytuje se z jara na kvetoucím jeteli. **A.** *vestita* Fabr., **pískorypka ozdobná**, 11—13 *mm* dl., vezpod černá, svrchu hustě rezavočerveně chloupkatá, na hrudi tmavější. Na květech srstky hojná to včela, samečkové její jsou však vzácni. **A.** *pratensis* Nyl., p. **luční**, 12 *mm* dl., na hrudi černá, šedě chloupkatá, na zadku leskle černá, jemně vráskatá a po stranách bělavě chloupkatá. *Šc.*

Andreoli Giorgio di Pietro, malíř majolik, nar. v Pavii v 2. pol. XV. stol., zemřel po r. 1552. Obyčejně zván jest »Maestro Giorgio da Gubbio«, ježto jménem tímto častěji označil svá díla. Do Gubbia, kdež za doby knížat rodu Montefeltre vykvétala výroba majolik, přišel již ve svém mládí r. 1485. První jeho práce byly ve způsobu prací robbiovských, malované nebo polévané reliefy sloužící k ozdobě oltářů; avšak již od druhého desítiletí XVI. stol. věnoval se **A.** téměř výhradně dekorování nádob majolikových. Jmenovitě zachovaly se četné mísy ozdobené malbami a označené jeho známkou a namnoze i letopočtem z let 1519—1537. **A.** hlavně vynikal tím, že dovedl na případných místech dodati malbám rubínového a kovového lesku, jenž se skví reflexem a duhovými tóny. Podobá se pravdě, že mnohého díla nepracoval sám, nýbrž, že již hotové výtvory z jiných dílen k němu byly posílány, aby je dovršil svými kovovými barvami; alespoň co se týče kresby a tvarů jsou práce i jménem jeho označené dosti rozmanitého rázu. Nejpřednější výtvory toho druhu nacházejí se v museu south-kensingtonském v Londýně, v museu Correr v Benátkách, ve sbírkách Rothschildových a v jiných sbírkách privátních. Srov. A. Darcel.

de faiences italiennes 1869. Značky
z v Chaffers Marks and Monograms,
. 69—74. *Chl.*

réossi, franc. rodina původu italského.
rançois, inženýr (* 1633 — † 1688),
al plán kanálu Languedockého, kterýž
Riquetem, po jehož smrti se stal ře-
análu toho. — **2)** Antoine Fran-
abě d'A., francouz. generál (* 1761 —
Nar. v Castelnaudary, vstoupil záhy
řelectva, kdež jako důstojník se účast-
ndské války, načež vrátiv se z pru-
jetí nadšeně uvítal rodící se revoluci,
do služeb republiky a stal se brzy
m inspektorem artillerie. Výprav Bo-
ých účastnil se vynikající měrou; tak
egyptské, kdež značně přispěl k re-
egyptské kommisse. Jeho *Mémoires*
Menzaleh, sur la vallée du lac Na-
le Fleuve-sans-eau uveřejněny byly
res sur l'Égypte, jakož i zvláště
o). Jsa věrným přítelem Napoleono-
se po událostech 18. brumairu jed-
éfů ministeria války, po míru amien-
k vyslancem v Londýně, na to ve
bitvě u Wagramu guvernérem ví-
na to vyslancem v Cařihradě, odkudž
byl r. 1814 Ludvíkem XVIII. R. 1815
airem, po bitvě u Waterloo pak vy-
s jinými jako kommissař vstříc spo-
jským. Francii pustošícím, načež se
plně do zátiší obíraje se výhradně
ní pracemi. Napsal *Histoire du canal du*
o, 1804); *Campagne sur le Mein et la*
tc. (1802); *Voyage à l'embouchure de*
loire (1818); *Memoire sur les dépres-*
la surface du globe (Pař. 1826) a j.

rés: 1) Juan, učený jesuita španěl-
40 v Planěsu — † 1817 v Římě). Po
řádu jesuitského ze Španěl (1766)
v Italii, kde se stal konservátorem
neapolské. Hlavní jeho dílo, psané
italským, záhy do špan. a francínv
, jest *Dell' origine, progresso e stato*
ogni letteratura (1782—99 v Parmě,
kterém hájí myšlénku, že veškerá
literatura západoevropská vznik svůj
ter. arabskošpanělské, od které se od-
ejprve liter. provençalská ku konci
Theorii tuto zastávali též Francou-
ngené a Sismondi, až Raynouard na-
k provenç. Boetia z X. stol., čímž
-ova sama sebou padla. Niceméně pro
práv, které A. ve svém spise podává,
osud velmi zajímavý. A-ovi připisují
některé špan. psané dissertace a kri-
listy k bratru Carlosovi (*Cartas fa-*
1794 Madrid, 6 sv.). Srovn. Ticknoy
iny liter. špan., zvláště dodatky k pře-
n., díl IV. Madrid 1851.

Angelo, přírodopisec italský, naro-
v Tiraně v Lombardsku, jest profes-
ologie a srovnavací anatomie na uni-
milánské. Vydal velikou monografii
lia delle Attinie (I. sv. 1884).

resen: 1) Karl Gustav (* 1813
nu v Holštýnsku), něm. jazykozpytec,
od r. 1865 docent, od r. 1874 prof. na uni-
versitě bonnské. Pokusiv se nejprve upraviti
ve formě vědecké pravopis německý, vydal
na základě pilných studií spisův arcimistra
Jak. Grimma cenné dílo *Sprachgebrauch und*
Sprachrichtigkeit im Deutschen (4. vyd. Heil-
bronn 1883). Rovně znamenitých výsledků do-
šel badáním o národní etymologii německé,
o jménech osobních a rodových. Ze spisův
A-ových mimo výše dotčený jsou důležitější:
Über deutsche Orthographie (Mohuč, 1855); *Die*
deutschen Familiennamen (Mülhausen, 1862);
Register zu Jac. Grimms deutscher Gramma-
tik (Gotinky, 1865); *Über die Sprache J. Grimm's*
(Lipsko, 1869); *Die altdeutschen Personennamen*
(Mohuč, 1873); *Über deutsche Volksetymologie*
(4. vyd. Heilbronn, 1883). *Vsk.*

2) A. Andreas, něm. spisovatel o umění
(* 1828 v Loitě ve Šlesviku, † 1871 v Lipsku).
R. 1857 povolán na Germanské museum do
Norimberka a r. 1862 přejal řízení Naumann-
nova »Archivu für die zeichnenden Künste«
v Lipsku a spracování katalogů Rud. Weiglova
uměleckého aukčního ústavu, jenž r. 1870 stal
se jeho majetkem. Hlavní jeho díla jsou: *Der*
deutsche Peintre-Graveur (Lipsko, 1864—66,
3 svazky); *Die deutschen Malerradierer des*
XIX. Jahrhunderts (t. 1866—70); mimo to pře-
pracoval Hellerův *Handbuch für Kupferstich-*
sammlung (1870) a pokračoval v Naglerových
Monogrammisten (Mnichov, 1868—70).

Andrésson, Gúdmundur, spis. islandský (* na statku Bjargu v severním Islandě
počátkem XVII. století, † 1654 v Kodani).
Byl prý sakristánem a zastával i úřad kněž-
ský. Ale později zřekl se ho a žil na svém
rodném statku pomáhaje matce v pracích rol-
nických. Při tom obíral se studiemi sever-
ských starožitností. Pojednání jeho o mnoho-
ženství či konkubinátu popudilo proti němu
úřady duchovní i světské. Byl proto do Dán-
ska odveden a v Kodani uvězněn, ale když
spis závadný prozkoumán od professorův uni-
versitních, propuštěn na svobodu. V posledních
létech svého života byl i žákem university ko-
daňské. Ze spisů jeho, odnášejících se ke sta-
rému písemnictvu severskému — jsou vesměs
latinské — budtež uvedeny: *Kommentář k Vö-*
luspě (vydal P. Resen 1665); *Völuspá* s překla-
dem a kommentářem (1673); *Lexicon islandi-*
cum (vydal P. Resen v Kodani 1683). *Kra.*

Andrétta, městečko v ital. provincii avel-
linské, v okrese Sant'Angelo de'Lombardi, se
4496 obyv. (1885).

Andrew [ěndrú], John Albien (* 1818 —
† 1867), velitel státu Massachusetts. Vstoupiv
v Bostoně do soudní praxe získal si jména
i obliby hájením těch, kdož úpěli pod přís-
ností zákona o uprchlých otrocích z r. 1851.
R. 1860 byl členem republikánského shromáž-
dění, které v Chicagu jmenovalo Abrahama
Lincolna presidentem, a téhož roku zvolen za
velitele massachusettského. Tak velikou péči
věnoval reorganisaci vojska a jeho výzbroji,
že již týden po presidentově prohlášení války
mohl do Washingtonu poslati 5 pluků pěcho-
ty a batterii dělostřelectva. Po mnohých pře-

kážkách zřídil také (1863) 54. pluk massachusettský, skládající se z tlup barevných. R. 1866 věnoval se opět právnictví, ale již rok na to následkem silně otřeseného zdraví zemřel náhle v Bostoně.

St. **Andrews** [sent èndrús], jedno z nejzajímavějších měst na vých. bř. Skotska ve hrabství fifeském na zátoce téhož jm., 89 *km* od Edinburku, s 6452 obyv. (1881). Hojnost stavitelských památek a historických upomínek. Universita zdejší jest nejstarší ve Skotsku, založená biskupem Wardlawem r. 1411. V St.-A-u, středisku středověké moci papežské, počala skotská reformace: na zdejším náměstí byl upálen r. 1431 Čech, jménem Pavel z Kravař, od hierarcha Crosbye. Týž byl povoláním lékař; ale jsa puzen horlivostí ve víře své odebral se do Skotska, kdež počal rozšiřovati učení Husovo. Byla to první jiskra reformace do této země vrhnutá. Staré zápisky vypravují, že byl »upálen s hruškou kovovou v ústech, aby nemohl lid nakaziti svým kacířstvím«. Přístav jest těžko přístupen a poskytuje ochrany toliko několika rybářským lodím. Za to mořské lázně vábí sem hojně výletníků. Důležity jsou ústavy vychovávací, jako universita a Madras college, s níž spojena průpravna a škola obchodní. *red. Ktk.*

Andrews [èndrús]: **1) A.** John narozen 20. ledna 1787 v Londýně, zemřel 27. dubna 1847 v Obříství v Čechách. Jest zasloužilým zejména o paroplavbu na Vltavě a na Labi mezi Prahou a Drážďany. V létech 1820 založil parní plavbu mezi Havrem a Honfleurem, pak na lombardských jezerech di Como a Maggiore, později paroplavební společnost dunajskou ve Vídni, súčastnil se založení společnosti plavební na Vltavě a na Labi a získal napotom všecka práva její. Parník »Bohemia«, jím vystavěný, konal 26. května 1841 první jízdu do Drážďan, a k tomu se přidružil později druhý parník vltavskolabský »Germania«, který **A.** stavěl r. 1845—46 s Rustonem. *Plk.*

2) A. Joseph, amer. rytec v mědi a oceli (* 1806 v Hinghamu, † 1873 v Bostoně). Roku 1829 provedl první rytinu dle obrazu Alvana Fishera *Útěk žlvých*, r. 1835 odebral se do Londýna k dalšímu zdokonalení ke Goodvearovi a s ním také šel do Paříže, kdež ryl podobiznu Franklinovu dle Duplessisa. Při druhé cestě do Evropy (1843) pozván do Florencie, aby ryl Tizianova *Vévodu z Urbina*, kterou však dokončil v Americe. V l. 1855—69 ryl hlavní své dílo, *Plymouth Rock*, dle Petra Rothermela. Mimo to ryl hlavně portréty. Práce jeho na bankovkách amerických náleží k nejlepším rytbám toho druhu.

3) A. Thomas (* 1813 v Belfastě, † 1886). Studovav v Glasgowě a Dublíně byl r. 1835 v Edinburce povýšen na doktora lékařství. Záhy uveřejnil některé práce iatrochemické, více však proslul svým badáním fysikálním, jímž co professor lučby na universitě (Queens College) v Belfastě skoro po celý život se zabýval. Oblíbeným studiem byla mu souvislost stavu kapalného a plynného; existenci t. zv. »kritické« temperatury dokázal při kyselině uhličité, ammoniaku a jiných plynech a připravoval takto půdu pro uskutečnění nesnadné úlohy zkapalnění permanentních plynů. Od něho pochází též stanovení tepla vyvinutého některými lučebními pochody. Také studiem ozonu zabýval se hned po jeho objevení Schönbeinem. *Hjš.*

Andria, město v jihoitalské prov. barské (v Apulii), kraji barlettském, 17 *km* jižně od Barletty, na úrodné, zejména pěstováním mandloní proslulé rovině, sídlo biskupské se znamenitou got. kathedrálou z XI. stol., krásným, původně templářským chrámem sv. Augustina, pozoruhodným kostelem Porta Santa, několika kláštery, král. kollejí a 39.493 ob. (1881), jejichž hlavním zaměstnáním jest pěstování ovoce a zeleniny, též orba, chov dobytka a rozsáhlý obchod s mandlemi; také se zde vyrábí zboží majolikové. Za Parthenopské republiky roku 1799 **A.** bránila se statečně Francouzům pod gen. Broussierem, ale byla ohněm a hrubou střelbou hrozně zpustošena.

Andrian-Werburg, šlechtický rod v Bavořích a Tyrolsku usedlý, r. 1692 do stavu říšských svobod. pánů povýšený. Z rodu toho Viktor svob. pán **A.-W.** (* 1813 — 1858) spisem *Oesterreich und seine Zukunft* (3. vydání, Hamburk, 1843, II. díl 1847), r. 1841 anonymně vydaným, vzbudil pozornost. Jsa v létech čtyřicátých horlivým členem stavovské opposice vydal ve smyslu jejím důležitou sbírku: *Historische Aktenstücke zur Geschichte des Ständewesens in Oesterreich* (Lip., 1846, 6 seš.); r. 1848 zvolen v Dolních Rakousích do sněmu frankfurtského, který jej vyslal k arcivévy. Janovi, aby mu oznámil, že zvolen byl za správce říšského. Na to byl po nějaký čas r. 1848 vyslancem říšským v Londýně a r. 1849 vrátil se do Vídně. Své politické vyznání vyslovil ve spise *Zentralisation und Dezentralisation*, jejž vydal ve Vídni 1850.

Č. 259. Andrias Scheuchzeri.

Andrias Scheuchzeri (viz vyobr. č. 259.) jest zkamenělý mlok z řádu obojživelníků ocasatých, podřádu *Ichthyoidea* a čeledi *Crypto-*

branchia, který ve třetihorním útvaru u Oeningenu v předešlém století byl nalezen a od německého přírodozpytce Scheuchzera za zkamenělé dítě (*homo diluvii testis*) považován. Původní exemplář nalézá se v Teylerském museu v Harlemu. Rod **A.** v systematice zaujímá místo mezi žijícími rody *Menopoma* a *Cryptobranchus*; hlavně poslednímu velmi značně se blíží. *Pa. Fl.*

Andrić: 1) Aleksander, srbský básník a spisovatel, původem Ličanin, sloužil nejprve ve vojště, pak vydával v Temešváru noviny a napsal tam *Geschichte des Fürstenthums Montenegro bis zum Jahre 1852* (ve Vídni 1853). Přesídliv do Vídně a zřídiv si tam tiskárnu slovanskou vydával a redigoval časopis *Svetovid* a národní kalendář *Zimzelen*. Nevyhledávaje chlouby veřejné pracoval tím usilovněji beze hluku pro blaho svého národa. Zemřel ve Vídni r. 1869.

2) **A.** Vinko, znamenitý současný stavitel v Dalmácii, narozen ve Splitě. Největších zásluh získal si vykopáváním a kreslením starožitností solinských a Diokleciánova paláce s chrámem Jovišovým a Diocleciánova hrobu. Pro veliké tyto zásluhy jmenován konservátorem starožitných památek v okrese zaderském a splitském (r. 1859). O badáních svých **A.** vydal některé spisy a pojednání s příslušnými výkresy.

3) **A.** Alois, malíř, nar. v Šibeníku v Dalmácii 17. ledna 1832 jako syn chudého voskáře, zemřel tamže r. 1864. Byl dán na kupectví, při kterém pobyl do r. 1843 a zprvu sám a beze všeho návodu v kreslení a v malbě se cvičil. Některé z jeho pokusů dostaly se do rukou malíři Salghettimu, který s počátku sám jej učil a později o další jeho vzdělání v akademii vídeňské se staral. Na akademii vídeňské požíval od císaře pána 240 zl. roční podpory. Pro slabé zdraví musil však **A.** odebrati se na jih a usadil se v Benátkách. Jeho obraz sv. Mikuláše žehnajícího malému děvčeti a téhož otci došel na výstavě ve Vídni (1852) i v Benátkách velkého úspěchu. — Pozůstalé práce **A**-ovy jsou majetkem Salghettiho v Zadru. Srovn. Kukuljević, Slovnik umjetnikach jugoslovenskih.

Andricus Htg., domácí, biologicky velmi zajímavý rod vos žlabatkových (*Cynipidae*), jehož veškeré druhy, 20 na počet, na dubech borky (duběnky) různých tvarů vytvořují. Charakteristické znaky rodu tohoto jsou: tykadla na hlavě vláknitá, u samiček ku konci ponenáhlu ztlustlá, svrch hrudi lysý, štítek hrudní polokulovitý, hrubě svraskalý a dvěma jamkami opatřený, křídla široká, zaokrouhlená. Pozoruhodným stal se rod **A.** nedávno teprve objevenou příbuzností svou s rodem *Aphilotrix*. Rod Aphilotrix podobá se obyčejné žlabatce dubové (*Cynips*), od níž zejména lysými postrannimi konci zadečku tělního se liší, jest na druhy s rodem **A.** stejně bohat, známe však od druhů těchto pouze samičky. Pozorováním generace, jež z těchto samiček cestou nepohlavní byla se vyvinula, shledalo se k velikému překvapení, že náleží do rodu **A.**, jenž normálně samečky i samičky má, i jsou tedy druhy rodu Aphilotrix samobřeznou čili parthenogenetickou generací druhů rodu **A.** Příkladem uvedeny budtež dva nejznámější druhy rodu **A.** a dva druhy rodu Aphilotrix, jejichž přináležitost nověji byla zjištěna. Jsou to druhy **A.** *noduli*. Htg., jehož parthenogenetickou generací jest *Aphilotrix radicis* Fabr., a **A.** *testaceipes* Htg. s parthenogenetickou generací *Aphilotrix Sieboldii* Htg. **A.** *noduli* jest malá, 1·5 $^{m}/_{m}$ dlouhá vosa barvy převážně černé. Borky své, uzlinaté a napuchlé, vytvořuje na stopkách a středních žebrech listových. Nepohlavní generace její, *Aphilotrix radicis*, vyniká značnější velikostí (4·5 *mm*), barvou těla převážně hnědočervenou i vytvořuje na kořenech a podzemních částech kmenů dubových borky dřevnaté, mnohokomůrkaté a často velikosti pěsti dosahující. **A.** *testaceipes* Htg., jenž dle pohlaví různé velikosti dosahuje (samečkové dl. sotva 1 *mm*, samičky 2 *mm*), způsobuje napuchlé zrůdy na stopkách listů dubových. Jeho nepohlavní generace, *Aphilotrix Sieboldii*, vyniká značnou velikostí, i vytvořuje na kůře dubové borky kuželovité, 5—6 *mm* vysoké a hluboce rýhované. *Šč.*

Andrieu [ándrié] Bertrand, franc. vyřezavač razítek a ryjec pečetí (* 1761 v Bordeaux — † 1822 v Paříži). Od r. 1788 až do své smrti pracoval v Paříži skoro veskrze pamětní peníze a medaille, z nichž pam. peníz na bitvu u Marenga získal mu nejvíce úspěchův. V pracích **A**-ových vyniká správnost kresby a svědomitost vypracování i podrobností. V celé řadě medaillí znázornil pamětihodné okamžiky císařské vlády Napoleonovy, a sbírka jejich jest umělecky i historicky poučna. Jeho profil hlavy císařovy stal se typickým.

Andrieux [ándrié]: **1)** François Guillaume Jean Stanislas, proslulý francouz. básník a právník; narozen 6. května r. 1759 v Štrasburce. Již r. 1782 dávala se se značným úspěchem jeho malá komédie *Anaximandre*. Po smrti otcově stal se sekretářem vévody d'Uzès, na to s dobrým úspěchem advokátem; mezitím napsal nejlepší svou veselohru *Les Étourdis* (1787), kterou docílil rovněž všeobecného úspěchu. Revoluci uvítal **A.** s nadšením a opěvoval ji v několika básních. Roku 1791 vstoupil do služeb revoluce, ale krvavé události přinutily jej, aby se uchýlil do Montmorency, kdež obíral se výhradně pracemi literárními. R. 1795 jmenován **A.** soudcem při kassačním soudu, r. 1797 zvolen za předsedu tribunálu toho, r. 1798 pak zvolen poslancem za departement seineský do sboru zákonodárného. Rok na to stal se členem tribunátu; r. 1802 byl však pro odpor, který kladl jednotné kodifikaci, z tribunátu vyloučen, načež se vzdal na vždy dráhy politické a věnoval se literatuře. V době té psal menší básně v duchu XVIII. stol. R. 1804 hrála se nejlepší veselohra **A**-ova v druhém období jeho života, *Molière avec ses amis*. Stav se bibliotékářem Josefa Bonaparta, jakož i senátu, jmenován byl r. 1804 professorem na škole polytechnické,

ve kterémž úřadě **A.** setrval až do r. 1815. R. 1814 stal se zatím professorem franc. literatury na Collège de France, ve kterémž úřadě velice horlivě a neunavně působil až do své smrti, 10. května 1833. Od r. 1816 byl členem Académie française, kteráž r. 1829 jej zvolila za svého stálého sekretáře. Do doby té spadá zdařilá veselohra *La comédienne* (1816), menší komédie a divadelní hry dle anglických vzorův spracované, pak zvláště vědecké práce. R. 1817—23 podal své *Oeuvres* ve 4 dílech (r. 1828 v 6), ze kterých však vynechal některé práce, které se mu zdály příliš časovými. **A.** byl pravým Francouzem, prodchnutým ideami XVIII. století. Literárně byl odpůrcem školy romantické, kladá za hlavní požadavek díla literárního jasnost myšlének a formální dokonalost. Versifikace **A**-ova je bezvadná, dikce jeho pointovitá a jeví patrné stopy pilného studia velikých vzorů XVII. století.

2 **A.** Louis, politik franc., nar. 20. čce 1840 v Trévoux. Stud. v Paříži práva, načež se stal advokátem v Lyoně; zde vyznamenal se jako obhájce v politických processech a vůbec se osvědčil jako jeden z nejhorlivějších odpůrců třetího císařství. R. 1870 odsouzen byl pro úrazku císaře na tři měsíce do vězení; po pádu císařství pak jmenován prokurátorem republiky v Lyoně. V úřadě tom setrval, povinnostem svým svědomitě a přes četný odpor dostávaje, až do r. 1873, kdy po odstoupení Thiersově podal svou demissi. Roku 1870 zvolen byl do sněmovny poslanců, kdež zasedl v řadách republikánské unie zasazuje se horlivě o sjednocení veškerých liberálních stran. R. 1879 byl zpravodajem o osnově zákona o amnestii a téhož roku stal se prefektem policejním v Paříži; byl však již r. 1881 pro prudký odpor, který činil radikálům, Gambettou propuštěn. Přispěv v únoru r. 1882 značně ku pádu Gambetty, poslán byl ministerstvem Freycinetovým za vyslance do Madridu, odkudž však byl v brzku novým, Gambettovi příznivým ministerstvem Duclercovým odvolán. Jakožto člen sněmovny poslanců působil **A.** na dále ve směru strany umírněných republikánů. Značnou sensaci vzbudila od něho řada článků časopiseckých, později vydaných jako samostatná kniha pod titulem *Souvenirs d'un préfet de police* (Paříž, 1884).

Sv. **Andrija** (San Andrea č. Sv. Ondřej), dva neobydlené ostrůvky v moři Jaderském. První z nich, jemuž okolní obyvatelé říkají Svetac, leží západně od ostrova Visu a skýtá hubenou pastvu bravu, který sem obyvatelé ostrova Visu a Hvaru převážejí. Na druhém ostrůvku, který leží nedaleko ostrova Mljetu, býval benedikt. klášter, jenž byl zemětřesením r. 1667 pobořen. Sem klade okolní obyvatelstvo pověst o dívce Marii lopodské, kteráž na ostrově navštěvovala novice Framora řídíc se při tom světlem od něho na místě tajném rozžehaném. Jiný zhrzený milenec však způsobil, že dívka plujíc za tímto světlem přenesením na loď bouří zmítanou, v moři utonula. Pověst tuto opěvá Preradović; kromě toho poskytla i jiným básníkům, zejména také ital., látku ke dramatům.

Andriolli Elviro Michał, výtečný polský kreslíř a illustrátor, narozen r. 1837 ve Vilně. Otec jeho František Andriolli byl rodem Ital z jižního Tyrolska, matka, rodilá Gośniewská, Polka. **A.** studoval ve Vilně gymnasium, načež odebral se do Moskvy na universitu. Vstoupil na fakultu lékařskou, avšak záliba jeho pro umění byla příčinou, že zanechal studií lékařských a odešed do Petrohradu stal se žákem tamní akademie výtvarných umění. V Petrohradě pobyl **A.** do roku 1857, načež za účelem uměleckým konal cesty po Litvě a Žmudi. R. 1859 odebral se do Říma, odkud se vrátil teprve r. 1862. Léta následujícího měl **A.** účastenství při vypuknuvším tehdy povstání, a když toto bylo potlačeno, byl nucen odejíti do vyhnanství. Zdržoval se v Londýně a v Paříži, ale po čase, nemoha odolati touze po domovině, vrátil se zase do Polska. Byl však uvězněn a vyvezen pak do Vjatky, kde pobyl pět let zabývaje se tehdy hlavně malbou obrazů náboženských. R. 1871 obdržel amnestii a směl se vrátiti do vlasti. Usadil se ve Varšavě, kde pro časopis »Wieniec« nakreslil řadu illustrací se společným nadpisem *Chłodno i głodno*, které pro svůj originální ráz a výtečnou kresbu vzbudily obecnou pozornost. V následujících létech jal se illustrovati arcidíla polské literatury. Byla to zejména Mickiewiczův »Pan Tadeusz«, »Konrad Wallenrod«, »Grażyna« a »Dziady«, Słowackého »Balladyna« a »Lilla Weneda«, Malczewského »Marya«, Goszczyńského »Zamek Kaniowski« a »Anna z Nabrzeża«, Kondratowiczův »Urodzony Jan Dęborócz« a »Córa Piastów«, Lenartowiczovo »Zachwycenie«, B. Zaleského »Czarnoksiężniczka«, W. Pola »Pacholę hetmańskie«, drama A. E. Odyńce »Felicyta«, Kraszewského »Stara Baśń«, H. hr. Rzewuského »Pamiątki starego szlachcica litewskiego«, Ig. Chodźka »Pamiętniki kwestarza« a j. Jednotlivé illustrace **A.** uveřejňoval zprvu v polských obrázkových týdennících »Kłosy«, »Tygodnik powszechny« a »Tygodnik illustrowany«, načež některé cykly vyšly souborně ve zvláštních skvostných vydáních jmenovaných výtvorů, jakož i v publikaci »Bohaterki polskiéj poezyji«. Odebrav se na nějaký čas do Petrohradu kreslil **A.** illustrace k výtvorům básníků ruských. Později meškal též v Mnichově a tam zhotovoval též různé kresby pro Doréa. R. 1882 odjel **A.** do Paříže, kde rozvinul opětně velice obsáhlou uměleckou činnost. Illustroval díla Cooperova, básně Viktora Huga, některé z románů Alexandra Dumasa st. a Waltera Scotta a pro Firmina Didota Shakespeareovu tragédii »Romeo a Julie«. Mimo to přispíval kresbami do skvostných publikací »Chevalerie« (vyd. od Victora Palméa), »Jeanne d' Arc« (vyd. od Mammea) a »Dějiny středověku« (vyd. v Londýně od Petersa a Calpina), jakož i do předních pařížských i varšavských illustrovaných týdenníků. Od té doby tráví **A.** nejčastěji zimu v Paříži a léto v Polsku. Z novějších prací jeho

láme illustrace k povídkám Elizy Orze-
»Meir Ezofowicz«, »Niziny« a »Dzi-
e«, k publikaci Belzově »Kobieta w poe-
ciéj«, k pověstem »Kunigas« od J. I.
ského a »Branki w Jassyrze« od Deo-
dwigy Łuszczewské v Kłosech, 1888).
však dlužno uvésti dvě velké kresby
způsobě kartonů, a sice *Jubilejní slav-
aszewského v Krakově* a *Koncert Jan-
éna z Mickiewiczova* »Pana Tadeusze«),
cí téměř síly koloristické. Práce **A**-ho
si po většině energickou, rázovitou
velkou oživeností, půvabem postav
h a nevšedními effekty světla a stínu.
všem zamlčeti, že umělec poněkud
v manýru a že mu záleží časem
celkovém dojmu nežli na podrobném
ování jednotlivostí. Jinak **A.** náleží
oru mezi nejlepší illustrátory naší
Gn. red.

riskos (*Ἀνδρίσκος*) zvaný též **Lži-**
(*Ψευδοφίλιππος*), král makedonský,
l z nízkého rodu v maloasijském Adra-
ale podoben jsa králi Perseovi vydá-
Thrakii a Syrii za syna jeho a došel
ných místech víry. Syrský král Démé-
tér, u něhož se o pomoc ucházel, za-
ice a vydal Římanům, ale **A.** uniknuv
a zjednav si od některých náčelníků
:h i od Byzantských vojenské pomoci,
se r. 149 před Kr. po vítězství nad
ávnými republikami makedonskými
ně, načež pode jménem Filipa za krále
ásil. Lid od Římanů utlačovaný s ra-
uznal, tak že mohl vpadnouti i do
e, odkudž P. Scipio Nasica jen stěží
čil. Nicméně vláda jeho trvala pouze
těžil sice nad P. Juventiem Thalnou,
ět do Thessalie a jednal již i s Kartha-
i o spolek, ale praetor Q. Caecilius
porazil ho r. 148 ve dvou bitvách a
do Thrakie. Zde pak vydán byl Ří-
a zdobil v Římě triumf Metellův. Po
ıo byla samospráva republik makedon-
d Římanů zrušena a celá země pro-
v provincii římskou.

rlík Frant. J., rodák poličský, nar.
1852, studoval na reálce v Poličce a
ústavě v Hradci Králové, učiteloval
echticích a nyní jest učitelem v Ústí
cí. Jest vynikajícím spisovatelem pro
Sepsal již více než 50 povídek, jež
l dílem ve zvláštních vydáních, dílem
ch českých časopisech. Ze samostat-
ádíme spracované i původní povídky:
*ıo světa; Bludnou cestou; Mařenka;
Z otroctví ku svobodě; V ďáblových te-
Vaříme si otčiny; Sestra Blažena; Rato-
erný missionář; Jedináček; V kouzelné
chudým krovem; Odkaz hajduků* atd.
ásnictví dramatickém se osvědčil obra-
života *Sokyně* a v cestopisectví někte-
tami (v »Zlaté Praze«, 1885, »Dom.
1883, a j.). V poslední době (1887) redi-
literární věstník«, příl. k čas. »Listy
zprávy«. *Kcr. Hš.*

ro viz Andros.

Androctonus Ehrbg., rod štírů (*Scor-
pionina*) z čeledi t. jm. (*Androctonidae*), jenž
od příbuzných rodů liší se třemi páry hlav-
ních očí a dvěma páry vedlejších, klepítko-
vitými makadly, jejichž nepohyblivý článek ko-
nečný nese na vrchním a zpodním kraji po
dvou zubech, dále předposledním článkem
ocasním, jehož vrchní kraje jsou vyvýšeny a
zoubkovány, a konečným článkem ocasním,
jenž pod žahadlem žádného trnu nemá. Zná-
mým druhem tohoto rodu jest **A.** *funestus*
Ehrbg. (*australis* L.) v sev. a střední Africe.
Jest 9 *cm* dlouhý, barvy žlutavé s hnědavými
klepítky a načernalým žahadlem. *Sc.*

Androeceum viz Květ.

Androgeós, v bajesl. řec. syn krétského
krále Minóa, otec Alkaiův a Sthenelův; súčast-
niv se kdysi v Athénách slavnosti Panathé-
naií, při níž nade všemi ostatními závodníky
zvítězil, usmrcen na to v Attice úkladným
způsobem. Minós zdvihnuv proto válku proti
Athéňanům uložil jim krutou povinnost, aby
vždycky po devíti létech 7 pacholat a 7 dívek
odváděli, čehož teprve Théseus je zprostil. —
V athénském Kerameiku slavívány **A**-eovi na
počest posmrtné hry; ve Faléru měl i oltář
svůj; také obětování t. zv. Farmaků, lidská
oběť obvyklá v Athénách o slavnosti Thar-
gelií, původně prý bylo obětí očistnou na
usmíření **A**-ea. Srv. Mommsen, Heortologie
417 nn).

Androgyne (z řec.): **1)** Individuum maje
pohlavní ústrojí mužské i ženské; viz
Hermafrodit. — **2)** Žena, jejíž tělo dle typu
mužského jest ustrojeno. Pánev její se podobá
mužské, kostra jest celkem hřmotnější, prsy
jsou málo vyvinuté, hrtan jeví taktéž tvar
hrtanu mužského, a proto hlas jest hluboký.
V obličeji, jenž tahy mužské vykazuje, vyrůstá
chmýr neb i vous. Pohlavní život žen po-
dobných uchyluje se též od normy; men-
struace často bývá nepravidelná, a i jiné orga-
nické i funkcionálné vady se tu vyskytují. *Peč.*

Androgynický (z řec.), tolik jako obo-
jetný, obojpohlavný. Na př. většina květů
jest androgynická čili obojetná chovajíc ty-
činky (*androeceum*) i pestík (*gynoeceum*). U zví-
řat užívá se na místě tohoto názvu jména
hermafrodit čili obojetník. O androgynic-
ké zrůdě mluvíme u zvířat jednopohlav-
ných, kteráž abnormálně nesou na sobě znám-
ky i druhého pohlaví. Odtud také *andro-
gynie* tolik jako *hermafroditismus* čili obo-
jetnictví.

Androidy (z řec.), automaty lidské
podoby. Viz Automat.

Androklos, otrok římského prokonsula
v Africe. Uprchl svému pánu a uchýlil se do
pouště, kde lev, kterému byl vytáhl trn z nohy,
po tři léta o jeho výživu pečoval. Když pak
A. byl zajat a k zápasu s šelmami odsouzen,
setkal se v areně podivnou náhodou se svým
lvem, který poznav dobrodince svého ani dost
málo mu neublížil. Císař (Tiberius nebo Cali-
gula) vyslechnuv jeho příhody daroval mu svo-
bodu i lva, jenž od té doby byl nerozlučným
jeho společníkem. Aelian, Var. hist. VII. 48.

Androkydés z Kyziku, malíř řecký školy asijské, vrstevník Zeuxidův a Parrhasiův. Maloval thébskou bitvu jezdeckou, v níž hlavními osobami byli Epameinóndas a Pelopidas, první to velký obraz bitvy v řeckém umění; pak obraz představující Skyllu, na němž dle zprávy Polemónovy (Athénaios 8, 341 A) hlavně ryby byly malovány se zvláštní pečlivostí. Mezi zobrazeními Skylly nám zachovanými (Monumenti dell'Instituto III, tab. 53) nelze však nikde shledávati napodobení tohoto obrazu A-dova. Brunn, Geschichte d. griech. Künstler, II, str. 124—125. *Vý.*

Andromache, planetoida, objevená J. C. Watsonem v Ann-Arboru 1. října 1877. Označení (175) *Gs.*

Andromaché, dcera Ětiónа, krále kilické Théby, choť Hektora trójského. V Iliadě Homérově líčí se jakožto jedna z nejšlechetnějších žen, chovající lásku nejvroucnější k manželu, opětujícímu city její s něžností rovnou; tklivé její loučení s Hektorem odcházejícím v boj, z něhož, jak sama tušila, nebylo mu více se vrátiti, hluboký bol její nad ztrátou drahého choté, zabitého týmž Achilleem, jenž dříve již rodiče i bratry její byl usmrtil, náležejí k nejkrásnějším místům Iliady. Po dobytí Tróje ztrativši ještě smrtí násilnou synáčka Skamandria (Astyanakta), připadla za podíl Neoptolemovi, synu Achilleovu, jenž odvedl ji jako otrokyni s sebou do Řecka, kdež porodila mu syny Molossa, Piela a Pergama. Po smrti Neoptolemově provdala se za věštce Helena, bratra Hektorova, s nímž obývala potom v Épeiru, kde Helenos za nezletilého Molossa vládl; tam shledal prý se s nimi Aineias na cestě své do Italie, kteréžto shledání líčí básník Vergilius ve III. kn. Aeneidy. Po smrti Helena, jemuž porodila syna Kestrina, vrátila se se synem Pergamem do Asie, kdež zemřela. V Pergamu ještě v dobách pozdních ukazovalo se její héróon. Příhody Andromašiny zvolil Euripidés za předmět tragédie nám zachované. *Dnl.*

Andromachos z Kréty, dvorní lékař Neronův, proslul jako lékař praktický i theoretický. Od něho vynalezen byl zvláštní protijed proti jedu zvířecímu, zvaný *Γαλήνη*. Tuto »*Γαλήνη*« opěvoval A. v elegii, jež se zachovala. Má 87 distich a kriticky vydána jest od O. Schneidera ve »Philologu« XIII. str. 25—58. *Cha.*

Andromania (řec.), mužechtivost.

Andromeda L., kyhanka, rod rostlin z řádu vřesovitých (*Ericaceae*) s kalichem hluboce 5dílným, srostloplátečnou, vejčitě zvonkovitou, 5zubou korunou, 10 tyčinkami a svrchním, 5pouzdrým semenníkem uzrávajícím v pouzdrosečně 5chlopnou, mnohosemennou tobolku. Jediný druh A. *polifolia* L. (k. bažinná) jest nízký, plazivý nebo polovystoupavý keříček s větvemi prutovými a listy čárkovitokopinatými, celokrajnými, na okrajích silně ohrnutými, nahoře leskle tmavozelenými, vezpod nasivělými. Bledě růžové, nicí kvítky sedí v konečných, chudokvětých okolících na jemných, načervenalých stopkách. Roste všude na rašelinách a bažinách v mírném a subarktickém pásmu po celé severní polokouli a přispívá nemálo ke tvoření rašelin. Jest narkoticky jedovatá a požírání mladých haluzí jest prý ovcím a kozám velmi škodlivé. V Rusku užívá se listí i větví v koželužství a k barvení na černo. *Vs.*

Andromeda, souhvězdí severního nebe, sahající od 343° do 34° rektascense a od 20° do 52° severní deklinace. Na mapách hvězdných vyobrazuje se jako sedící žena s rameny na skalách spoutanýma. Dle Heisa čítá 139 hvězd pouhému oku viditelných, mezi nimiž tři velikosti druhé (α na hlavě, β [Mirach] na pasu a γ [Alamak] na pravé noze). Pozoruhodné jsou hvězdy: α Andromedae, optická hvězda dvojná s průvodcem 12. velikosti, objeveným r. 1781 W. Herschelem; γ Andromedae (Alamak), podvojná hvězda objevená již Christianem Mayerem, hlavní hvězda barvy zlatové 2. až 3. velikosti s modrým průvodcem velikosti 6. ve vzdálenosti 10 vteřin obloukových, jehož mocný dalekohled pulkovský ve dvě hvězdy velikosti 6,7 a 8,5 vzdálenosti 0,5 vteřin rozložil (1842); *R* Andromedae, slabší hvězda proměnná, v pravém rameni, kolísá v periodě 404 dní mezi velikostí 6,3 a 12. K nejzajímavějším předmětům tohoto souhvězdí náleží veliká mlhovina 2½° dlouhá a 1° široká, blíže hvězdy ν Andromedae, za tmavých nocí jasných pouhému oku význačná. Mlhovinu tu uvádí již perský astronom Abdur-Rahmán al Súfí (903—986) ve svém seznamu hvězd; v Evropě byla poprvé viděna r. 1612 od Simona Maria a od něho v předmluvě díla *Mundus jovialis* jako pouhý mrak, pouhým okem viditelný, v dalekohledu jako bílý, ve středu jasnější, k okrajům se rozplývající předmět popsána. Halley uvádí mlhovinu jako tříhrannou, Messier podoby dvou jasných pyramid se společnou půdicí, jejíž hlavní osa má směr od sev.-západu na jihovýchod. W. Herschel připomíná, že se střed mlhoviny snad ve hvězdy rozložiti dá. J. Bond rozeznal mocným dalekohledem cambridžským (v Americe) v mlhovině asi 1500 hvězd a v části střední poznal dva malé, trhlinám podobné, rovnoběžně s osou délkovou probíhající pruhy. Ač vidmo mlhoviny spojité jest, nepodařilo se ji přece ani nejmocnějšími dalekohledy rozložiti; mohlo by se tedy mysliti, že máme před sebou skupinu nesčetných malých hvězd, jež tak vzdálena jest, že ji nelze rozložiti; poněvadž však i v nejmocnějších dalekohledech dojem žhavého plynu činí, lze souditi ze spojitého vidma na plyn velmi nízké teploty nebo velmi vysokého tlaku. — V srpnu r. 1885 objevila se v mlhovině té blízko jádra (asi 1,"6 v rektascensi předcházejíc a 5" jižněji) jasnější hvězda barvy zprvu červené, později žluté, velikosti šesté, slabého vidma spojitého, bez červeného okraje (tmavé čáry byly ve vidmu pouze naznačeny, snad též jasné v části žluté). Hvězdě té v září a následujících měsících nepravidelně světlosti ubývalo a nyní tato hvězda není již viditelná. Nová hvězda

nejspíše s mlhovinou pouze opticky
cky) spojena a jest snad jednou z čet-
elmi slabých hvězd, jež Bond v mlho-
ěl a jež náhlou proměnou kosmického
v teplo a světlo se náhle zjasnila. —
jižně od velké mlhoviny stojí druhá,
jasnější, avšak mnohem menší, málo
á mlhovina, pouze dalekohledem vidi-
ž lord Rosse v jednotlivé hvězdy roz-
Gs.

dromeda (myth.), dcera Kéfea, krále
kého, a Kassiopeie. Matka její, vy-
jíc se kdysi, jako by sličnější byla nade
Néreovny, popudila tím mořského
oseidóna, jenž na říši Kéfeovu seslal
a hroznou obludu mořskou, hubící lid
a. Na odvrácení kruté pohromy této
věštba Ammónova, aby dcera králova
poutána ke skalisku a vydána nestvůře
asy. Perseus nahodiv se k tomu ne-
abil, osvobodil sličnou **A**-du a pojal ji
ženku. Dle báje vřaděna **A**. bohyní
mezi hvězdy. Báje o **A**-dě byla ob-
látkou dramatických básníků řeckých
ich též římských), z nichž zvl. Euri-
agédií **A**-dou velikého dobyl úspěchu;
o pak věku známa jest stejnojmenná
Corneilleova. Také umělcové výtvarní
ou obraceli se k této látce. Jádro mythu
ykládáno bývá. Srv. Cumpfe, o **A**-dě, Li-
I., 177.; Roscher, Ausführl. Lex. d. griech.
Myth.; Taylor, The Myth of Perseus
v Academy 1887 č. 797. *Dnl.*

drón z Efesu, dějepisec řecký, žil před
mpem, jenž prý z něho čerpal. Dílo
sedmi mudrcích, v němž ovšem byla
jiných mužích, jak patrno jest ze
slulo *Τρίποδες*. Pojmenování toto po-
d trojnožky, kterou ustanovili Argejští
dřejšímu z mudrců. Zachovalo se nám
zlomků. *Cha.*

dronicus viz Livius Andronicus.

dronikos: 1) A. I. Komnénos, syn
Komnéna, vnuk císaře Alexia I., císař
ký (1183—85). Jsa velitelem vojska
kii udržoval zrádné spojení s cizími
ky, zvláště s Geysou II., králem uher-
a zosnoval spiknutí proti životu císaře
a, ale byl prozrazen a z rozkazu císa-
ku 1153 uvězněn. Po vazbě více než
podařilo se mu prchnouti, i odebral se
iče a do Kijeva, kdež získal si přízně
o knížete Jaroslava. Císař Manuel za-
jsa ve válku s Uhry a boje se, aby
sové návodem **A**-kovým nepodporovali,
e s **A**-kem, načež tento přivedl mu po-
sbory ruské a vyznamenal se zvláště
ývání Zemunu. Pro příkré vystupování
atku dcery Manuelovy Marie s uher-
rálevicem Belou, který až do narození
II. za nástupce císařova pokládán, od-
byl **A**. do Armenie a r. 1167 do Kil-
am však pustil se opět v dobrodružné
, tak že i ve spojení s Moslemy proti
v Trapezuntě bojoval, začež z církve
bcován. Smířiv se s císařem i s církví
al v Antiochii a Jerusalemě a usadil
se v Berytě, kdež měl milostné pletky s Theodorou, vdovou po králi jerusalemském Balduinovi III. I prchl opět před Manuelem, procestoval Persii a jiné státy muhammedánské, až posléze od sultána ikonského obdržel několik hradů, kdež přebýval. Když však za nepřítomnosti jeho místodržitel trapezuntský Nikéforos Palaiologos zajal Theodóru a syny jeho, vyprosil si **A**. od císaře odpuštění a obdržel Oinoë na Pontu za bydliště. Po smrti Manuelově r. 1180 vyzván byl od některých velmožův a vyšších úředníků, nespokojených s poručenskou vládou prótosebasta Alexia a ovdovělé císařovny Marie, aby se ujal správy říšské za nedospělého císaře Alexia II. **A**. dostavil se r. 1181 se zástupy nespokojencův a zradou Cařihradu se zmocniv, dal mladého Alexia korunovati. Císařovna Marie byla k rozkazu jeho obžalována z velezrády a zavražděna, načež **A**. v povstání lidu vynutil si povýšení za spoluvladaře, dal Alexia II. zardousiti a zmocniv se panství, oženil se s Alexiovou snoubenkou, 12letou Anežkou, dcerou Ludvíka VII., krále francouzského. Svědomitě panování jeho svědčí, že nebyl bez schopností vladařských; snažil se poctivě odstraniti nešvary ve správě státní a pečoval o blaho lidu, tak že u tohoto zvláště v provinciích byla vláda jeho oblíbena. Netrvala však dlouho, neboť neslýchaná ukrutnost, s jakou pronásledoval stoupence bývalého císaře, odvrátila od něho záhy náklonnost obyvatelstva cařihradského. Mimo to vznikaly v různých částech říše vzpoury, a sousedé užívali nepokojů těch na újmu říše byzantské. V Malé Asii zvítězil sice **A**. nad vojevůdcem Andronikem Lapardou i nad odbojnými městy Lopadionem, Nikaií i Brussou, která r. 1184 strašlivě zhubil, ale na ostrově Kypru založil příbuzný jeho Izák neodvislé císařství, uherský král Bela III. dobyl Braničeva, Niše a Srědce, a spojenec jeho Štěpán Nemanja, veliký župan srbský, zakladatel moci srbské, připojoval k zemím svým župu po župě. R. 1185 napaden byl **A**. i od západu Vilémem II., králem sicilským, kterýž od Izáka Komnéna na pomoc byv povolán dobyl Drače i Solunu a na Cařihrad se strojil. Zvítězil sice vůdce císařský Alexios Vranas r. 1186 nad Vilémem u Demetrice nad Strumou úplně, ale **A**. se toho více nedočkal. Byltť v povstání lidu cařihradského, způsobeném Izákem Angelem, r. 1185 sesazen, na útěku v Bithynii zajat a od chátry za strašlivých muk utracen. **A**. byl muž vysoce nadaný; ale krásný zevnějšek, pevné zdraví a síla, které střídmostí až do nejvyššího věku si zachoval, zkušenost válečnická, osobní udatnost, nevyčerpatelná vynalézavost prostředkův a vzácná výmluvnost — všecky tyto přednosti spojeny byly s krvelačnou ukrutností a náklonností k rozkošem smyslným. Následkem těchto vad stal se **A**. přes dobré vlastnosti své v květu věku svého jen dobrodruhem a na sklonku života záhubou své dynastie i neštěstím říše.

2) A. II., starší (* 1258 neb 1259 — † 1332), syn Michala VIII. Palaiologa, obnovitele říše

byzantské na Bosporu, císař byzantský roku 1282—1328, byl jako jinoch 16letý přijat od otce za spoluvládce a po smrti jeho r. 1282 vládl samostatně. Byl panovník povahy mírné, učený a zbožný, ale při tom nad míru pověrčivý, despotický, bez určitého programmu, bez rázności, zkrátka vlády neschopný a přece nechtěl jí ponechati svým rádcům. Přerušiv jednání, která otec jeho za příčinou spojení církve východní a latinské byl započal, uvalil na sebe r. 1307 klatbu papeže Klimenta V., na dvoře jeho pak ovládl úplně vliv kněžstva východního. **A.** zabývaje se rád otázkami theologickými, zanedbával při tom správu říšskou. Vojenský duch lidu potuchl, loďstvo pak ocitlo se vinou císařovou v žalostném úpadku, tak že říše na pevnině závisela na cizích žoldnéřích a na moři brzo na Janovanech, brzo na Benátčanech. Následky toho jevily se potom neustále. Turci, kteří nedávno v Malé Asii neodvislé panství byli založili, zmocnili se roku 1289 Melangeie a dobývali Bithynie, neboť vojsko byzantské nedostávajíc žoldu a vedeno jsouc neschopným synem **A**-kovým, Michaelem, nekladlo rozhodného odporu. V této tísni povolal císař r. 1303 na pomoc katalonské žoldnéře, jejichž vůdce Rogera de Flor za vévodu Romanie povýšil. Štěstí válečné naklonilo se sice na stranu císařovu, ale Katalonci, nepořádně placeni jsouce, stali se potom pravou metlou říše; r. 1305 přitáhl Roger k Hellespontu a vynutil si jmenování caesarem, ale r. 1307 návodem **A**-kovým byl úkladně zavražděn. Tu vojsko jeho zmocnilo se Gallipole a přibravši si zástupy Turků, jalo se pleniti Thrakii. Po vítězství u Aspru nad vojskem císařským bylo pánem říše a zpustošivši Makedonii a Thessalii roku 1308 vyřítilo se r. 1309 do Řecka; tam porazilo Franky livadské a morejské u jezera Kopaiského a rozdělivši si léna padlých rytířů založilo samostatný stát. K těmto nehodám přidružily se i spory vnitřní. **A.** vyloučil totiž vnuka svého Andronika z následnictví, ale tento maje silnou stranu v úřednictvu i lidu opřel se brannou mocí; po třech válkách občanských dostal se konečně r. 1328 Cařihrad v moc Andronika mladšího a **A.** II. sesazen byv odešel do kláštera, kdež r. 1332 zemřel.

3) A. III. mladší, vnuk před., císař byzantský v l. 1328—1341, byl po smrti otce svého Manuela r. 1321 od děda z následnictví vyloučen ve prospěch Michaela Kathara. Pomocí strany ve vyšším úřednictvu, v jejíž čele stál velký domestikos Jan Kantakuzénos, shromáždil u Adrianopole mocné vojsko, vynutil si roku 1322 uznání za následníka se správou většího dílu Thrakie a roku 1325 i korunování. R. 1327 počal znovu válku občanskou, zmocnil se všech provincií evropských i Cařihradu r. 1328 a sesadiv děda ujal se vlády. Srbové a Bulhaři v bojích těchto neustále za pomoc žádání jsouce pomáhali brzo tomu, brzo onomu, hledíce si každý svého prospěchu. Vláda **A**-ka nebyla lepší dědovy. Ačkoli byl muž nadaný, nesplnil naděje v něj skládané, oddávaje se nezřízenému životu a nestaraje se o záležitosti státní. Za těch poměrů dobyli Turci pod sultánem svým Urchanem r. 1330 Nikaie, r. 1338 Nikomedie a podmanivše si do r. 1340 celou Bithynii počali také navštěvovati Thrakii, tak že zástupové jejich až k Balkánu se potloukali. **A.** nabyl sice roku 1337 Épeiru, ale země ta nedala se na dlouho udržeti proti mocným panovníkům srbským; Štěpán III. Uroš, který r. 1330 říši bulharskou podvrátil, dobyl hned potom roku 1331 řeckých měst v Makedonii Velesu, Proséku, Štipu, Dobrunu, Strumice, a nástupce jeho, Štěpán IV. Dušan, vynutil na **A**-kovi v bojích r. 1337—40 odstoupení měst Ochridy, Prilépu, Kosturu, Trikaly, Janiny a j., tak že moc jeho až do vlastního Řecka zasáhla. Janované zase zmocnivše se již dříve ostrova Chiu, odtrhli nyní i Lesbos od říše byzantské, aniž jim **A.** v tom brániti mohl. Zemřel r. 1341 následkem nezřízeného života.

4) A. IV., syn Jana V. Palaiologa, spravuje říši smluvil se r. 1374 se Saudžim, synem sultána Muráda I., ke svržení obou otcův; ale poraženi jsou. Saudži odpraven, **A.** pak oslepen a uvězněn. Osvobozen byv po dvou létech od Janovanů, kterým za to ostrov Tenedos odstoupil, zmocnil se r. 1376 Cařihradu, dal se korunovati a otce uvězniti. Ale otec uniknuv ze zajetí zmocnil se r. 1379 Cařihradu a synovi, který se mu poddal, postoupil některá města v Thrakii. **A.** † r. 1385. *Ř.*

5) A. ze syrského města Kyrrha (odtud *Kyrrhestés* zvaný), řecký stavitel v I. století př. Kr., známý stavbou budovy zvané »věž větrů« nebo dle svého původce horologion Andronikovo. Nyní slouží věž ta také věží »Aiolovou«, poněvadž vychází do ní ulice Aiolova, jedna z nejhlavnějších ulic nynějších Athén. Budova tato leží jižně od tak zvaného gymnasia Hadriánova a jest dosud poměrně dobře zachována. Jest to osmistranná věž, v jejímž vnitřku byly vodní hodiny; na každé z 8 stěn jsou sluneční hodiny a zobrazen jest v reliefu jeden z osmi větrů (Boreas, Skirón, Zefyros, Lips, Notos, Euros, Apéliótés, Kaikias), nahoře pak na vrcholku věže byl bronzový otáčející se Tritón, který hůlkou ukazoval na obraz větru právě vanoucího. Jednotliví větrové jsou sice dosti vhodně charakterisováni, avšak komposice jejich jest nepěkná a provedení hrubé. Overbeck: Gesch. d. griech. Plastik, II.; Baumeister, Denkmäler des klass. Altertums, str. 173. *Vý.*

6) A. Rhodský (žil kolem r. 70 př. Kr.), náčelník školy peripatetické. Proslavil se zvl. pečlivým vydáním spisův Aristotelových a Theofrastových, jež za pomoci grammatika Tyranniona podlé vzácných rukopisů knihovny Apellikonovy, od Sully z Athén do Říma přenesené, pořídil. Zachované spisy sestavil podlé látkové příbuznosti v souvislé celky a připojil k nim rozpravy, týkající se pořádku a pravosti děl Aristotelových, jakož i příslušné kommentáře, zvláště k Fysice a Katégoriím. **A.** počínal si kriticky, snaže se pravé spisy Aristotelovy od podvržených odrůznití, pochybil však tím, že i některé pravé spisy za

podvržené pokládal. Blížil se značně stoickému materialismu. Jeť mu duše produktem vývoje tělesného. Methodicky jest důležito, že logiku jakožto nauku o důkaze, základní to formě všeho filosofování, za vlastní podklad filosofie prohlašoval a požadoval, by jí studium mudroslovné se počínalo. *Dna.*

Andronikov kn. Ivan Malchazovič, ruský generál-lieutenant v kavkázské armádě, ve výbojích kavkázských proslavený. A. nar. 1798, r. 1817 stal se junkerem tělesné stráže jízdného pluku, r. 1824 byl jmenován štábním rotmistrem (setníkem), načež přešel jako major v nížegorodský dragonský pluk, s nímž dostal se na Kavkáz. V turecké válce (1828 až 1829) povýšen na plukovníka a jmenován zároveň pohraničním náčelníkem v Kachetii, kterou měl hájiti před ustavičnými nájezdy nepokojných Lezginů. V srpnu r. 1829 hr. Paskévič, velitel kavkázské armády, učiniv jej plukovníkem nížegorodského dragonského pluku poslal jej proti Turkům. Tu proslavil se A. ve srážce u Bejburta. Od té chvíle téměř denně účastnil se akce válečné a četné jeho řády a vyznamenání svědčily, s jakým štěstím vedl svůj pluk v boji. Konečně jmenován byl velitelem zvláštního kavkázského sboru, s kterým účastnil se mnohých pochodů do Dagestánu. R. 1840 utišil osetinskou vzpouru kavkázskou, při čemž dobyl na 50 srubův a též osady Tabi v Mamisonském průsmyku. Roku 1841 vyznamenal se v bojích v Dagestáně, načež (1842) povýšen za generálmajora a r. 1848 jmenován vojen. i polit. gubernátorem tifliským. V tomto úřadě svěřeno mu r. 1850 upokojení vzbouřených Osetinců, což vykonal s úplným úspěchem. Válka krymská znovu odvedla jej na dějiště válečné. Místodržitel kavkázský, kn. Voroncov, poručil A-u velitelství vojska soustředěného u Achalcycha. Sestaviv gruzinskou pěchotu i jízdu vypravil se s vojskem k dobytí přesmyku Boržomského. Po odražení Turků od Acchura (listop. 1853) přibyl A. do Achalcycha s 7½ praporem pěchoty, 17 děly, 9 setninami kozáků a 17 setninami nepravidelného vojska. S tím udeřil na Ali pašu u Suplisa (nedaleko Achalcycha) a porazil jej na hlavu. Když súčastnili se války i Angličané a Francouzi (1854), svěřena mu operační čára od Černého moře k Achalcychu. Po odražení Turků od řeky Supsy soustředil A. vojsko u Ozugreta, udeřil na opevněný tábor nepřátelský za ř. Čolokem a porazil Turky na útěk. Tím zjednán pokoj v těchto stranách. Po skončení vojny byl kn. A. jmenován samostatným velitelem armády kavkázské. *Dšk.*

Andronitis slulo první peristylium v domě řeckém pozdějším na rozdíl od druhého peristylia zvaného *γυναικώνιτις*. Zde byly bibliotéka a večeřadlo, kam mívali přístup pouze muži. *Cha.*

Andronov Fedor, jirchář moskevský, postavil se proti caru Vasiliji Šujskému na stranu Lžidimitrije II., a když pak proti tomuto vytáhl král polský Sigmund, byl v poselství přívrženců Lžidimitrije (zv. »Tušinci«) k tomuto králi (ún. 1610). S ním byli vedlé jiných i Michajl Glěbovič Saltykov a djak Gramotin. Poláci zmocnili se Moskvy, která složila přísahu věrnosti, a nabyli v zemi vrchu. — A. tou měrou dovedl zalichotiti se králi, že povýšen za správce státních důchodů (kaznačej). A. sloužil věrně králi: ochotně vydával peníze na polský lid válečný, vzácnější část pokladu carského poslal králi, jiné rozebral Gąsniewski. Rovněž staral se A., aby na všech místech úředních dosazeni byli soudruzi jeho tušinští. Bojaři těžce nesli, že musili v duměe trpěti A-a s titulem »kaznačeje«, a měli za urážku, že osměloval se tento měšťánek mluviti proti starým bojarům Mstislavskému a Vorotynskému a že stavěl se všude v popředí. Ještě více však zlobil se naň starý druh jeho Saltykov, který domníval se, že získá v nepokojích lví podíl. Oba hanobili se vzájemně v listech ku kancléři Lvu Sapiehovi. Tu vzniklo vzbouření proti Polákům. A. podal králi zprávy, v nichž obviňoval patriarchu a přední své odpůrce z nepřátelství proti králi, a přivedl tím mnoho zlého na své rodiště. V říjnu 1612 vypuzeni Poláci z Moskvy, a tím i role A-a dohrána. *Dšk.*

Andropogon L., vousatka, rod rostlin z řádu trav (*Gramineae*), s květy mnohomanželnými, po dvou ve vřetenech sedícími, a to jedním osinatým, přisedlým ♀, a druhým bezosinným, stopkatým ♂. Osy i stopky ♂ květů bývají z pravidla dlouze chlupaté. Trávy jednoleté i vytrvalé, nezřídka statné, s listy nejčastěji úzkými, plochými a vřeteny květonosnými, po dvou i více na konci stébel prstovitě nahloučenými. Známo asi 100 druhů v teplejších pásmech daleko široko roztroušených, z nichž málo jich až do jižní Evropy, východní Asie a sev. Ameriky zasahuje. V celé téměř Evropě rozšířen jest A. *ischaemum* L. (v. obecná), vytrvalý druh rostoucí hojně na mezích, suchoparech i u cest, s 5—10 prstovitě sestavenými větvemi květonosnými. Vláken kořenových užiti lze k výrobě provazů, k čemuž ještě lépe hodí se jihoevropský, statnější druh A. *gryllus* L. Ve východní Indii a Arabii jest domovem A. *schoenanthus* L., páchnoucí a chutnající velmi kořenně; dříve užívalo se ho co léčivého prostředku (*herba schœnanthi* nebo *junci odori* nebo *foeni camelorum*). V Arabii jest hlavní potravou velbloudů. Ve vých. Indii dále domácí jest vytrvalý druh A. *muricatum* Retz., jehož tenký, silně větvitý oddenek (*radix Vetiveriae*) obsahuje velmi příjemně páchnoucí, aetherický olej. V okolí Kalkutty zhotovují se z něho pokryvky, stinidla, záclony do oken a p., jež za parných dní se navlhčují, aby příjemný zápach vydávaly. Dříve byla rostlina tato i officinální, nyní pak užívá se oleje aetherického v parfumerii. Jiné východoindické druhy, zvláště A. *Iwarancusa* Roxb. a A. *citriodora* H. & B., mají též kořenně páchnoucí oddenky, z nichž se dobývá aetherický olej. Vláken z kořene užívá se k dělání provazů. A. *Nardus* L., taktéž východoindický druh, poskytuje puškvorcovitě páchnoucí oddenek, z něhož se vyrábí nepravá

narda. Pěstuje se nyní na Ceylonu a Mysu. Pro okrasu v zahradách hodí se velmi dobře statný, až 3 *m* vysoký druh **A.** *argenteus* DC. s velikými, bohatými latami květními. *Vs.*

Andros (Ἄνδρος), nyní Andro, nejsevernější a po Naxu největší (405 *km*²) z ostrovů Kykladských, od ostrovův Euboie a Téna úzkými průlivy oddělený, hornatý (nejvyšší vrchol Kuvari, 975 *m*), na úbočích a podél břehu vinohrady a sady fíkův, oliv i moruší porostlý. Má 22.562 obyv. (1879). Nejstaršími známými obyvateli byli loupeživí Karové, kteří později Minyům ustoupili. Athénští osadníci, přivedení oikisty Kynaithem a Eurylochem (v IX. stol. př. Kr.), dali ostrovu ráz iónský. S počátku VII. stol. př. Kr. závisel **A.** na Eretrii eubojské, s níž založil některé osady chalkidické (Akanthos, Stageira atd.). Po zničení moci eretrijské (v VI. stol.) vstoupil **A.** ve spolek s mocným ostrovem Naxem, podrobil se dobrovolně Peršanům a lodi jeho účastnily se bitvy salaminské na straně perské, začež po zapuzení Peršanů Themistoklés ostrovu peněžitou pokutu uložil. Chudý ostrov nejsa s pokutu uvalil na se moc athénskou, načež r. 445 Periklés na **A.** uvedl athénskou kleruchii. R. 408 odpadl **A.** od spolku athénského i byl za to Alkibiadem přísně ztrestán. Ve druhém námořském spolku athénském opět **A.** shledává se, než neznámým způsobem stali se obyvatelé ze spolčencův athénskými poddanými. Od roku 200 náležel **A.** k říši pergamské, od r. 133 Římanům. Po zařízení císařství latinského byl **A.** částí vévodství naxského, od r. 1371—1566 samostatným státem pod ochranou benátskou. Hlavní město Andro se 2000 obyv. leží opodál starověkého města **A.**, po němž se zachovaly hojné zbytky starožitnické. *Pšk.*

2) **A.** sluje několik ostrovů v anglickém souostroví Bahamském v sev. Americe, východně od velké písčiny bahamské; jsou nízké a bažinaté, pokryty křovinami mangrovovými, lesy cedrovými a mahagonovými; mají na 5286 *km*² 1400 obyv., kteří se zabývají lovem ryb a hub.

Androsace L., pochýbek, rod rostlin z řádu prvosenkovitých (*Primulaceae*), nejpříbuznější s rodem *Primula* L., od něhož se liší trubkou korunní vejčitou, v ústí silně zúženou, nezřídka šupinkami opatřenou. Byliny nepatrné, jednoleté i vytrvalé, buď jednoduché nebo hustě trsnaté a polštáříkovité, s listy v husté růžice sestavenými. Květy jsou jednotlivé, přisedlé nebo směstnané na nahém stvolu v okolík vícekvětý, listenatý, malé, s korunkami obyčejně bělavými nebo růžovými. Zná se asi 40 druhů domácích většinou na travnatých vrcholech a hřbetech horských severní polokoule, zvláště Evropy. V Čechách roste všude na suchoparech a trávnících jednoletý **A.** *elongata* L. (p. dlouhostopečný), s jednoduchou růžicí kopinatých, zoubkatých listův a okolíkem velmi dlouze stopkatých, malých květů se zuby kališními koruny delšími. Na písčinách polabských roste vzácnější **A.** *septentrionalis* L. (p. severní) se stopkami květními za plodu stvolu několikráte kratšími a korunami kališních zubů delšími. Na hřbetech alpských a v sněžných jamách krkonošských roste něžný, vytrvalý druh **A.** *obtusifolia* All. (p. tupolistý), tvořící husté trsy, s korunami narůžovělými. *Vs.*

Androsaemum *officinale*, krevníček (*Caecilienkraut*), nazval Allioni druh třezalky (*Hypericum Androsaemum* L.) utvořiv pro něj zvláštní rod **A.** proto, že má s počátku dužnatou, posléz nepravidelnou tobolku a 5 svazků tyčinek vstřícných, s plátky korunními. Roste po jižní Evropě a v Anglii na stinných, vlhkých místech, podobaje se třezalkám i vstřícnými, poloobjímavými, na rubu pihovitými listy, vrcholíkovitým, konečným, žlutým květenstvím. Zbobulené tobolky jsou černomodré obsahujíce červenou klejopryskyřičnou šťávu. V zahradách sází se u nás odrůda s lupeny bíle a červeně žíhanými. *Děd.*

Androscoggin: 1) Řeka asi 250 *km* dl. ve Spojených Obcích severoamerických, vzniká v sev.-vých. Newhampshiru, teče pak státem Maine kolem Auburnu a Lewistonu a vtéká do Atlantského moře nedaleko Bathu. Na ní ve státu posléze jmenovaném nalézá se **2)** hrabství **A.** s hlavním místem Auburnem a 50.000 obyv.

Androsov Vasilij Petrovič, statistik ruský (* 1803 — † 1841), byl prvý na Rusi, jenž ukázal na důležitý význam statistiky jakožto vědy; před ním pokládána byla za pouhou spoustu číslic a přehledův. Nar. se v Roslavli, vzdělání nabyl na universitě moskevské. Když zřízena byla škola zemědělská, byl **A.** přidělen rektorovi jako *pomoščnik*. Mimo to byl **A.** v red. Pavlova »Ateneja« (1828), tři léta redigoval list »Moskovskij Nabludatel«, od r. 1831 vydával několik let »Žurnal dla ovcevodov«. Zemřel v Moskvě 1841. — První práce, jíž obrátil **A.** na sebe pozornost intelligence moskevské, byla rozprava *Razsuždenije o Kantovoj filosofiji* (ve »Věstn. Jevr.« 1826). Na konkurs moskevský podal **A.** obsáhlou studii *O političeskoj ekonomiji i narodnom pravě*. — V poslední době života zabýval se **A.** sbíráním materiálu k dějinám vzdělanosti v Rusku. *w.*

Androuet [andruè] Jacques zvaný du Cerceau, architekt a mědirytec franc. (* okolo 1510 — † po 1584). O jeho životě a stavbách jest málo známo: stavěl část Tuilerií a velikou galerii Louvru a zanechal mnoho plánův a kreseb stavitelských s vlastními rytinami, jež svědčí o jeho velikém umění stavitelském, zejména o vynalézavosti forem nových i znalosti forem antických, ačkoliv i u něho tu i tam se vyskytují přeplněné komposice pozdní renaissance francouzské. Také v rozmanitosti základních plánů jest **A.** tvůrčím mistrem. Jeho dílo *Les plus excellents bastiments de France* jest zvláště proto důležito, že podává obrazy mnohých, nyní již zaniklých zámků francouzských. Také **A**-ovy práce rytecké mají veliký význam zejména pro franc. renaissanční sloh. Mimo rytiny určené pro jeho díla architektonická (*Livre d'architecture* 1559—61, *L. d'édifices antiques romains* 1584), pracoval množství mythol. věcí dle originálův italských. Také v ornamentice

mnoho vykonal vykresliv pěkné vzorky ke dveřím, karyatidám, vásám, krbům a j.

Andrusovo, městečko ve smolenské gubernii na Ukrajině, po levém břehu Dněpru. Památným stalo se v dějinách Ukrajiny traktátem, uzavřeným 25. ledna r. 1667 mezi Ruskem a Polskem ve příčině zabezpečení míru na 13 let (do roku 1680). Plnomocníky byli se strany ruské bojarin Ordyn-Naščokin, se strany polské referendář Brestowski. Dle třetího odstavce traktátu měl býti Dněpr hranicí mezi Rusí a Polskem. Smolenský Siewierz připadl zároveň s celou Ukrajinou po levém břehu Rusku, Ukrajina po břehu pravém, jež za dob Chmělnického byla odpadla od Polska, tomuto opět vrácena. Kijev s okolím na 5 až 6 verst měl dle odstavce sedmého zůstati v držení Ruska jen dvě léta. Mimo to dle 18. a 19. odstavce uzavíraly obě říše mír s tureckým sultánem, a kdyby jej tento porušil, měly společně proti němu vystoupiti. Vlastním záměrem traktátu bylo zničení Ukrajiny a její autonomie, která byla stejně nebezpečnou Rusku i Polsku pro své demokratické a republikánské zřízení, jak vyslovili se zřejmě Ordyn-Naščokin i vyslanci polští při potvrzení traktátu v Moskvě. Na Ukrajině traktát onen vykládal se za zrádu se strany Ruska, pod jehož protektorát Ukrajina dobrovolně se byla uchýlila po vojnách Chmělnického s podmínkou, aby Rus bránila ji proti Polsku. Rovněž uváděl se za příčinu vzpoury Dorošenkovy, jakož i jiných vůdců kozáckých, jak proti Polsku, tak i proti Rusku a byl v dějinách Ukrajiny začátkem velice smutné a těžké doby, zvané »ruinou«. *Vv.*

Andruszkiewicz Eliasz (narozen 1799, zemřel 1884), řeholník řádu basiliánského, byl prefektem škol humanských. Vydal spis *Krótki rys historyi kościoła na Rusi* (Lvov, 1883), který však byl tištěn pouze ve 100 exempl., pročež náleží k bibliografickým vzácnostem. Poslední doby života až do své smrti trávil A. v klášteře pobernardinském v Zaslawi na Volyni.

Andryane Alexandre, franc. politik a spisovatel, nar. 1797, zemřel 1863 v Paříži; sloužil ve vojště franc. do r. 1815; trávil pak nějaký čas v nečinnosti z bohatých důchodů svých, načež r. 1820 se odebral do Genevy, kde se oddal horlivě studiím a připojil ke karbonářům. Na agitační cestě své v Miláně zatčen r. 1823 policií rakouskou, mučen Salvottim a odsouzen k smrti, kterýž trest proměněn pak v doživotní, těžký žalář na Špilberku; teprve r. 1832 nabyl A. svobody přičiněním své sestry. Vrátiv se na statky své do Francie vydal r. 1838 *Mémoires d'un prisonnier d'État* (Paříž, 5. vyd. 1862), kde podobně jako druh jeho z vězení Silvio Pellico ve spisu »Prigioni« líčí polit. processy své doby a útrapy v žaláři.

Andrychów nebo Jędrychów [-chův], čilé průmyslové město a sousedící s ním stejnojmenná ves v hjtm. wadovickém v Haliči, v krásném údolí nad ř. Wieprzówkou, s 399 d., 3866 ob. polskými, mezi nimiž 635 židů (1880), sídlo okres. soudu, výstavný kostel, poštovní a telegrafní stanice, záložna, pivovar, lihovary, cihelna, továrna na t. zv. novojičínské bryčky a dílny tkalcovské. Většina obyv. živí se tkalcovstvím a vyrábí proslulé »andrychowské drillichy« (plátno trojitkané). Počátek A-a klade se do druhé polovice XIV. stol.; založili jej prý čeští vystěhovalci a nazvali původně Jindřichov. Když koncem XVI. stol. byl A. vylidněn, kastelán oświecimský František z Vitovic Černý uvedl sem řemeslníky z Belgie, Sas a Slezska, kteří zde zavedli průmysl tkalcovský. R. 1767 král polský Stanislav August povýšil A. na město privilegiem daným Stanislavu z Posłowic Ankwiczovi, jehož dětem A. náležel. V A-ě nar. hud. polský skladatel Antoni Kocipiński.

Andrz., skratka botanická, kterou značen jest polský botanik Antoni Andrzejowski.

Andrzéj Wasiło († 1398), erbu Jastrzębiec, první biskup vilenský, vyučoval lid, zakládal kostely a získal si o rozšíření a utvrzení katolické víry na Litvě veliké zásluhy.

Andrzejkowiczová-Butowtová Magdalena, současná polská malířka (* 1852), rodem z Litvy. V roce 1873—77 vzdělávala se v Mnichově vedením prof. Liezena-Mayera. Uměleckou svou činnost zahájila genry a komposicemi historickými. Roku 1876 vystavila ve Varšavě obraz *Jan Kochanowski u mrtvoly dcerky své Voršily*, kdež viděti sic dobrou školu, avšak zároveň též vliv prof. Liezena-Mayera. Samostatnější jest její *Kardinál Medici* (1877), prohlížející sobě nálezy etruské, kde zejména živel koloristický účinně vystupuje, a rovněž *Tatarská zajatá*, o niž mongolští žoldnéři vrhají kostky. Obraz posléze jmenovaný vedlé zdařilé komposice vyniká hlavně výtečnou charakteristikou. Přednostmi těmito honosí se taktéž *Łokietek, skrývající se v jeskyni na Ojcowě* (1881), postava to polou ležící v životní velikosti, plná energie a důstojnosti královské. V posledních létech obrátila se A. k malbě náboženské. Z řady obrazů tohoto směru vynikají *Kristus, uzdravující slepce* (1882) a *Královna Jadviga, konající skutky milosrdné* (1885). A. maluje též podobizny. Kresba obrazův A-vé bývá veskrz správna, kolorit sytý a plný elegance. *Gn.*

Andrzejów [andřejův], újezdné město gubernie kielecké v král. Polském, s 2557 obyv.

Andrzejowski Antoni (* 1785 — † 1868), znamenitý polský botanik. Nar. ve Warkowicích na Volyni, stud. v Krzemieńci, kde stal se adjunktem professora botaniky a zoologie. Na své i vládní útraty činil četné vycházky do krajin mezi Bugem a Dněstrem, od Zbrucze až k moři Černému, a seznámil se podrobně s květenou Volyně, Podolí a Ukrajiny. R. 1833 byl jmenován adj. prof. bot. na universitě kijevské, konečně r. 1839 stal se professorem na lyceu v Nieżyně. Odšed roku 1856 do výslužby usadil se v Stawiszczích v gub. kijevské. Založil tam pomocí hr. A. Branického botanickou zahradu, zabývaje se stále věd. badáním a literaturou. A. utvrdil polskou terminologii botanickou, objevil hojně nových druhův a řádů hlavně rostlin křížo-

květých, jež podrobněji určil. Rovnou měrou vynikal v palaeontologii. K jeho poctě slavný botanik Dec Candolle nový rostl. druh nazval *Andrzejowskia*. Neméně důležité objevy učinil **A.**, pokud se týče měkkýšů v Ukrajině a sousedních krajích se vyskytujících, z nichž rovněž mnohé určil a názvy opatřil. Kromě značného počtu drobných rozprav v jazyku polském, latinském a francouzském, jež uveřejňoval hlavně v »Bull. de la Soc. imp. des natural de Moscou«, vydal o sobě tyto vědecké spisy: *Rys botaniczny krain między Bohem a Dniestrem* (Vilno, 1823 a 1830); *Czackia, genre determiné* (Krzem., 1818); *Nauka wyrazów botanicznych* (Varš., 1825); *Słownik roślin Grekom starożytnym znanych* (spolu s Willibaldem Besserem, Vilno, 1827); *Flora Ukrainy czyli opisanie roślin dziko rosnących w Ukrainie przed-dnieprowéj i w sąsiednich z nią okolicach Wołynia, Podolu i gubernii Chersońskiej* (Varš., 1869) a j. **A.** se zdarem vystoupil též jako spisovatel belletristický, a to s pseudonymem Detiuk, kterézto jméno bylo rodovým jeho přídomkem. V té příčině zasluhují zmínky: *Ramoty starego Detiuka o Wołyniu* (ser. I. Vilno, 1861—62, 4 sv.), jež obsahují vlastně autorovy memoiry, a ser. II., kde ve 2 sv. vyšly histor. pověsti z XII. stol. *Synowie Władysława Hermana* a *Dobiesław* (Krakov, 1866). Životopis jeho napsal Alexander Kremer v Krakově r. 1869.

Andrzejowskia (*Andreowskia*), rod rostlin křížatých (*Cruciferae*), rostoucí v Sibiři, jejž stanovil De Candolle na počest polského botanika Andrzejowského.

Andská palma viz Ceroxylon.

Andské jezero viz Andozero.

Andujár [anduchar], okresní město ve špan. prov. Jaénu, 66 *km* vých.-sev.-vých. od Kordovy v úrodné krajině, při dráze z Manzanaresu do Kordovy vedoucí. Má krásný most o 17 obloucích přes Guadalquivir, poštu, stanici telegrafní a mnohé závody průmyslové; nejdůležitějším odvětvím průmyslu zdejšího je výroba porovitých džbánů z jemné bílé hlíny (*alcarazas*, *vasijas*, *jarros*), kterých v jižním Španělsku k ochlazení vody užívají. Veliký trh v dubnu shromažďuje značné množství účastníkův. Obyvatelstva bylo (1878) 11.974 duší. U **A.**-u vedeny 18—20. čce 1808 tuhé boje mezi Španěly a Francouzi pod Dupontem.

Anduze (ãndỳz), průmyslné město ve franc. depart. gardském arrondiss. alaiském, 14 *km* jihozáp. od města Alais, na ř. Gardon d'Anduze, hlavním přítoku řeky Gard, leží v malebném údolí obklopeném vysokými horami; má továrny na zboží hedvábné, hrnčířské, klobouky, papír, kotly a košíky. Mimo to zabývá se obyvatelstvo, jehož 4250 (obec 5110 duší) se čítá (1876), pěstováním moruší a provozuje obchod s obilím, dobytkem a surovým hedvábím.

Andy, podélné, jednotné pohoří jihoamer. mezi Ohňovou zemí a úžinou Panamskou, táhnoucí se celkem od jihu k severu, kteréžto směr teprve v Nové Granadě ustupuje sev.-východnímu, a při tom **A.** rozdělují se ve tři větve. Pohoří to, po Himálaji nejvyšší na světě, povstalo asi za dob geologicky mladších, nebo na př. silur nacházíme na nejvyšších vrcholích Bolivie (Pentland), a pozdvižení to nedělo se asi jedním rázem. Vystupuje přímo z Tichomoří a nedopřává nikde místa přímořské rovině, leda říčnému bahnu u Guayaquilu (ostr. Puna). Můžeme rozeznati od sev. k jihu 6 velkých dílů horopisných: Novou Granadu, Ecuador, Peru, Bolivii, Chile a Patagonii. Značnější výběžky východní jsou jen ve Venezuele a v Argentině. Nízká úžina Darienská (vrch. 3—700 *m*) jest údolím ř. Atrata oddělena od záp. pobřežního horstva mezi řekou Caucou a Atratem, jímž vlastně rovnoběžný směr Andů se končí. Vyšší nežli toto je střední horstvo mezi ř. Caucou a Magdalenou (Antioquia 572 *m*, Mesa de Herveo 5600 *m*, sopka Tolima 5584 *m*), kdežto třetí pokrajní horstvo východní, které vyčnívá nad rovinou ř. Orinoka, jest nejdelší táhnouc se Venezuelou až k ostr. Trinidadu, jenž snad jest jeho úryvkem, a stoupá teprve dále k sev. (u Bogoty 2611 *m*, La Pena 3526 *m*, u Meridy 1649 *m*, Sierra Nevada 4580 *m*). Na severozápadě osamělé horstvo S. Nevada Sta Marta (vých. od ústí Magdaleny) má téměř u samého moře 5100 *m*. Od Trujilla (818) horstvo to klesá (Valencia 556, jez. 432, Silla de Carácas 2801, město 674 *m*), až nad Cumanou poslední hory Turumiquirské dosahují 2048 *m*. Území sev.-východně od zátoky Maracaybské ležící jest nízké (Cerro de Agua Viva 969 *m*, Paraguana 400 *m*). Všecka tato troje pohoří spojuje vysočina sopečná u Popayanu (1741 *m*), Purace 4700 *m*, P. d'Azucar 4870 *m*, Volcan 4264 *m*, u Pasta (2544 *m*) sopka Cumbal 4790 *m*. V Ecuadoru jsou **A.** jednotnou planinou Quitskou (od Ibarry 2225 *m* přes Quito 2850 *m*, Ambato 2588 *m*, do Cuence 2355 *m*), z níž vynikají jednotlivé sopky (Imbabura 4582 *m*, Cayambe 5840 *m*, Catacachi 4966 *m*, Pichincha 4787, Antisana 5746, Cotopaxi 5943, Chimborazo 6310, El Altar 5404 *m*), ale k jihu planina i hory klesají až k hoře Loji (2073 *m*). Složitější jsou poměry v Peruansku, kde není již horstva jednotného. V severu horní Maraňon teče mezi západním vyšším horstvem a východním menším (vých. Chachapoyas 2323, záp. Ayvaca 2742, Huancabamba 2003, Cajamarca 2860 *m*, vých. Huaylasu 6278 *m*, u Pomabamby (3056 *m*), Huascar 6721 *m*, Huaraz 3027 *m*. Ráz ostává týž i jižněji až k jezeru Titicaca (3808 *m*). Říčky odvodňující tento kraj tekou skrze Ucayali, Apurimac, Urubambu všechny do Maraňonu. Jezero Juninské (Laguna de Chinchaycocha) nalézá se v 3900 *m* n. m. V planinách těch má Ayacucho 3650 *m*, Cuzco 3467 *m*, Puno 3824 *m*. Hory vých. kraje málo známé jsou, jak se podobá, na severu nižší (Cerro de Pasco 4302 *m*, Locroja 4074 *m*, Hermosa Cascada 4160 *m*, P. Yaya 5310 *m*, Vilcanota 5300 *m* a Nudo de Apolobamba 5370). Přímořské hory jsou vyšší. V severu průkop z Limy do Oroye má 4768 *m*, Achatayhua 4260 *m*, Chachani 4468 *m*, V. Misti 6100 *m*, nad Arequipou (2300 *m*) Chipicani č. Tacora 6017 *m*. Bolivia je horní planina skoro trojhranná, v níž pojem pohoří téměř

úplně se ztrácí, neboť jednotlivé sopečné vrcholy stojí po různu na všech místech tohoto trojhranu, jen že severovýchod zdá se nižší. Máme tyto výšky střední planiny titicacké: La Paz 3648 *m*, Corocoro 4000 *m*, Oruro 3743 *m*, Cochabamba již jen 2560 *m*, dále jižněji jez. Aullagas 3700 *m*, jezero Cienaga de Coipasa 3585 *m*, solní močál Pampa de Empeza 3682 *m*, Potosi 3900 *m* a Sucre jen 2694 *m*. Výška vrcholová stejná jako v Peru: Illampu č. Sorata 6550 *m* (město Sorata pod ním 2654 *m*), Huayna Potosi 6148 *m*, Illimani 6410 *m*, pak jižně až do Potosi vrcholy jen 4—5400 *m* vysoké (Cerro Asanaque 5133 *m*, Michaga 5300 *m*, Cuzco 5454 *m*, C. de Potosi 4638 *m*, ještě Tuluma 4759) avšak dále k jihu Lipez 5988 *m*, Todos Santos 5907 *m*, Sajama 6415 *m*, Pomarape 6250 *m*, Parinacota 6376 *m*, Huallatiri 6000 *m*, Istuga 5200 *m*, až nejjižnější místo Bolivie Licancaur dostupuje 5500 *m*. Chilsko-argentinské **A.** berou na se více ráz jednotného pohoří (od sev. k jihu) v severu ještě širšího. Nad solným jezerem Atacamou (3446 *m*) pnou se hory až přes 6000 *m*: Tumisa 5600 *m*, Laboza 5900 *m*, dále Llullaillaco 6170 *m*, Juncal 5342 *m*, V. Copiapó 6000 *m*, Co. Bonete tolikéž.

Ve střední částce je průsmyk Coma Caballos 5216 *m*, Cerro de Cobre 5584 *m*, vých. Nevado de Famatina 6024 *m*, Co. de Mercedario 6798 *m*. Aconcagua (nejvyšší vrchol Ameriky) 6970 *m*, Juncal 5942 *m*, Tupungoto 6178 *m*, Maipo 5384 *m*, Tinquiririca 4478 *m*. Průsmyková výše od severu 4000 *m* padá (Paso de Uspallata 3900 *m*) a jižněji nedosahují již ani vrcholy mnohem větší výše: Vulcan Peteroa 3635 *m*, V. de las Yeguas 3457 *m*, Chillan 2879 *m*, Polcura 2782 *m*, Antuco 2735 *m* (průsmyk t. jm. jen 1930 *m*), V. de Callaqui 2952 *m*, V. de Lonquimai tolikéž, až do sopky Villarické 4875 *m*, kde jest první jezero v hlavním temeně And. Jižní Chile vyznamenává se tím, že vrcholy jsou více osamělé a mezi nimi jezera i mořské zátoky (na př. jezero Nahuel-Huapi 583 *m*). Výška od Tronadoru o 3000 *m* stále klesá (Yate 2124 *m*, Minchiumavida 2438 *m*, Yanteles 2050 *m*, Mehmoyu 2400 *m*, Macá 2960 *m*, Chalten 2170 *m*, Stokes 1950 *m*, Burney 1768 *m*), až horami Sarmiento (2070 *m*) a Darwinovou (2100 *m*) na Fuegii **A.** se končí. Nejjižnější výběžek Ameriky, mys Hoornský, má 565 *m*. — Rostlinstvo, vyšším pásmům těchto hor vlastní, není zrovna bohaté. Z nížin východních vystupuje neotropická flora Brazilie dosti vysoko nahoru; na západě panuje od Tumbez do středního Chili flora pustinná pro nedostatek dešťů. Flora ta mění se poněkud od severu k jihu, avšak nemnoho, a splývá na jihu s antarktickou florou Patagonie a Ohňové země. Nejvyšší vrcholy podobně sobě bylinstvem vykazují: 59 druhův Gentiana, 120 Senecio, 31 Bartsia, 29 Valeriana. Ráz americký povšechný zachovává množství composit (474 — Weddell — skoro $^1/_6$), Solaneí, kaktusů (zvláště na jihu důležitých), polemoniaceí a hydrofyllaceí. Na východní straně daří se severně důležité lesy cinchonové. Lesů je málo, převládají keřiny (Bacharis zejména); poslední strom Polylepis, 3 *m* vysoký, dosahuje 4210 *m* u Taony, výše jsou traviny, zejména Stipa ichu. Nejvyšší byliny na Pichinche (Jameson) *Cerastium densum* ve výši 4856 *m*, ve výši 4573 *m Bacharis thyoides, Lupinus, Thymus nubigenus, Plantago*, — na Čimborassu *Gentiana, Gnaphalium frigidum, Draba alyssoides*. — Zvířena je zchudlá fauna neotropická čili jihoamerická. Jediná zvláštní rodina Chinchillidy byla podivuhodným způsobem dříve v tertiéru francouzském. Typické jsou lamy, vicuňy, guanaky; lamy bývají ochočovány. Ostatně jsou nad 4268 *m* jen hlodavci, žáby, málo ryb (*Pygidium dispar*), více ptáků. V Peruánsku žije ve výšce 4268 *m* ještě kolibří (*Trochilus insectivorus*), pes, jelen, Mephitis; výše 4817 *m* dostupují *Lagidium peruvianum* a zajíc (*L. brasilicus*), 4880 *m* ještě *Bubo magellanicus, Charadrius resplendens*. Severní **A.** mají v údolích největší množství Trochilid. *Pý.*

Andžangáon, město v Indii, v okresu elličpurském, v prov. berárské, na řece Šánuru, 25·6 *km* západně od města Elličpuru, s 9842 obyv. (1881), tržištěm na bavlněné látky, výtečné košikářské výrobky a na listy pánu (betlového pepře). *Fl.*

Andžár (Anjar), m. v Indii, v státě Kači, v bombajské prov., s 12.584 obyv. (1881). Má nemocnici pro chudé, kde r. 1880—81 bylo léčeno 12.228 nemocných. *Fl.*

Anegada, ostrov angl. v Záp. Indii, nejsevernější Panenských ostrovů (M. Antilly). Jest plochý, 35 km^2 velký, má asi 400 obyv. a dobré pastviny.

Aneimia Sw., exotický rod kapradin z řádu *Schizaeaceae*. Listy z podzemního oddenku dlouze řapíkaté, s čepelí trojdílnou. Postranní úkrojky jsou plodné, často v bohatou latu výtrusnic přeměněné, kdežto prostřední úkrojek jest zelený, rozličně, až dvakrát přenodílný. Rozdělení listu v plodnou a neplodnou část upomíná nás zde tedy na náš domácí řád *Ophioglossaceae*. Rod **A.** čítá asi 30 druhů, jež z většího dílu rostou v tropické Americe. V sklenících nejčastěji vídáme druh **A.** *fraxinifolia* Raddi. Druh **A.** *tomentosa* Sw. obsahuje jako myrrha vonnou pryskyřici. *Vský.*

Anekál, město ve východoind. okresu bangalúrském ve státě Majsúru, s 5995 obyv. (1881). Obvod (taluk) anekálský má na 460 km^2 44.411 obyv. (1881), zabývajících se hlavně tkaním látek bavlněných, hedvábných, muslinu, kobercův a j. *Fl.*

Anekdota (z řec., sing. *anekdoton* = nevydané) nazývány ve starověku buď spisy, kterých spisovatelé za svého života na veřejnost nevydali, nebo tajné události od dějepisců vynechané a z pramenů neznámých vydané. Dějepisec Prokopios (ze VI. stol.) vydal pod tímto názvem sbírku zajímavých historek ze života císaře Justiniána. Od vynalezení knihtiskařství nazývaly se tak spisy nebo jejich zlomky tiskem poprvé vydané. Sbírky takových spisů vydali na př. Bekker, Boissonade, Cramer, Heimbach, Muratori a j.; z čes. lit.

na př. *Anekdoty a památnosti ze starých i nových spisovatelů vybrané* (v rkp. univ. knih. z r. 1624). Nyní znamená **a.** krátkou a vtipnou povídku ze života vynikajících osob, zakončenou ostrou pointou humoristickou nebo satirickou.

Anel Dominique, francouz. polní lékař (* 1679 v Toulouse — † asi 1730), žil v Italii, zejména v Turině a proslavil se zvláště pracemi o pištěli slzném (první cevkoval slzné kanálky), o operaci výdutí a konstruoval aspirátor k vyčerpávání tekutin z těla. *Peč.*

Anelasma Darw., mořský rod korýšů svijonohých (*Cirripedia*) z čeledi vilejšů (*Lepadidae*). Jediný druh **A.** *squalicola* Lov. má tělo bílé, 3—3·5 *cm* dl., s kožnatým, tmavě violovým pláštěm bez vápenitých štítků a krátkým, tlustým stvolem. Žije cizopasně na těle žraloků zavrtávaje se do hřbetní jejich pokožky. *Šc.*

Anelli Luigi, dějepisec ital. Nar. r. 1813 v Lodi, vstoupil do stavu kněžského. R. 1848 byl gymn. učitelem v Miláně a stal se členem prozatímní vlády revoluční. Po vítězství zbraní rakouských spasil se útěkem do Nizzy, odkudž se vrátil do Milána r. 1859. Smýšlení republikánského nezapřel ani po zřízení království ital., jehož jest posud odpůrcem. Píše veliké dějiny italské. Vydal 6 sv. *Storia d'Italia dal 1815 al 1867*, kde hlavně v posledním svazku obšírně rozbírá příčiny úpadku literatury ital. v tomto století. Napsal ještě dějiny reformace v XVI. stol., ale tiskem nevydal, nechtěje vydati je v nebezpečí jako své dějiny církevní (*Storia della Chiesa*), jež zapsány do Indexu.

Anemograf viz Anemometr.

Anemochord, hudební nástroj, jejž vynalezl hotovitel pian Jan Jak. Schnell v Paříži (1789), chtěje pomocí pneumatické mechaniky přenésti účinky aeolovy harfy na zařízení pianové. Nástroj měl objem pěti oktáv, byl 7 stop (franc. míry) dlouhý, 4½ st. široký a potah strunový byl trojitý jako u našich pian. Uvnitř byly dva měchy, jež stisknutím té které klapky propouštěly vzduch na příslušné struny uvádějíce je do chvění a znění. Dvěma pedály bylo lze proud vzduchu sesíliti nebo seslabiti a zvláštními kolenními rejstříky říditi crescendo a decrescendo. Konstrukce **a**-u nepřipouštěla hry rychlé, tak že nástroje užíváno jen k hudbě vážného přednesu a k doprovázení zpěvu. (Srov. Leipz. Allg. Mus. Ztg. I., str. 39—44.) — Na stejném základě sestrojil Kalkbrenner a r. 1851 Henri Herz podobný nástroj, zvaný Piano éolien. *Gh.*

Anemologie (řec.), větroslovĺ, také anemografie, jest nauka o vzniku, směru, rychlosti a síle větrů.

Anemometr (řec.), větroměr, jest přístroj, kterým se měří směr a síla (rychlost, tlak) větru: ukazuje-li pouze směr větru, nazývá se **anemoskop** (větrojev); zaznamenává-li automaticky buď směr nebo sílu nebo obojí, sluje **anemograf** též **anemometrograf** (větropis). — Směr větru ukazuje vlajka nebo větrná korouhev; tato otáčí se volně kolem osy svislé, majíc v ní své těžiště, což tím se děje, že na druhé straně osy korouhev má nějakou protiváhu, na př. kouli. Parrot zavedl dvě kolmé desky, tvořící úhel 45°, v jehož vrcholu se osa nachází, aby zamezil stálé, nepravidelné kolísání, jakéž při větru zvláště silnějším pozoruje se na korouhvi větrné. Směr větru na tomto přístroji ukazuje přímka, půlící úhel deskami sevřený. S korouhví bývá spojen pravoúhlý kříž, vyznačující strany světové. Též bývá osa korouhve prodloužena do pozorovací místnosti a opatřena ručičkou, která na stupnici ukazuje směr větru. Ve výši poznává se směr větru podlé toho, jak mraky táhnou, a to zrcadlem zavedeným od Aimée (zrcadlový **a.**). Zrcadlo jest opatřeno dvěma soustavami rovnoběžných ryh na sobě kolmých; zrcadlo se staví tak, aby jedna soustava ryh byla rovnoběžna se směrem táhnoucích mraků. Vlastní **a**-y naznačují buď okamžitou rychlost, po případě tlak, tedy jednotlivé rázy, nebo průměrnou rychlost za nějakou dobu.

1. Síla větru v kterémkoli okamžiku měří se: *a*) Sloupcem kapaliny v rouře do U zahnuté, jejíž jedno rameno jde vodorovně a jest nálevkovitě rozšířeno, aby tlak vzduchu přejímalo. Roura jest spojena s korouhví větrnou, aby se otvorem vždy stavěla přímo proti větru; vítr na jedné straně kapalinu stlačuje, na druhé zdvihá; rozdílem obou hladin měří se tlak větru. Magius, Werner a j. užili ssacího účinku proudu vzduchového, který jde přes otvor roury (jako u aspirátoru) a způsobuje stoupání kapaliny v rouře. Podlé W. Siemensa jest ssací účinek úměrný čtverci rychlosti; i opatřil tedy přístroj ten stupnicí, která stoupá kvadraticky a upravil jej tak, že udává i střední rychlost za určitou dobu. Rung přístroj ten zdokonalil a svými sinovými vahami proměnil jej ve stroj registrující. *b*) Dále se tlak větru měří stlačením pružného péra nebo několika per, upevněných ke kvadratické desce určité velikosti, která se staví tak, aby vítr na ni kolmo tlačil. Tlak udává se v kilogramech na jeden čtvereční metr. Stlačení pružného péra (různým způsobem, na př. kolečky neb pakami) buď se přenáší na ručičku s ním spojenou, která ukazuje na stupnici zkusmo zhotovenou, nebo se znamená hrotem na tyči, na níž jsou deska a pružné péro upevněny. *c*) Leupold r. 1726 spojil desku, o kterou se vítr kolmo opírá, šňůrou se závažím, které se zdvihá, pohybuje-li se deska tlakem vzduchu. Téhož principu použil Valz při své anemometrické korouhvi čili diplanometru. *d*) Zhusta se síla větru měří vychýlením desky nebo kyvadla s koulí, jež se otáčí kolem osy vodorovné z polohy svislé. **A.** takový sestrojil již r. 1667 Hook. Nejnověji zdokonalil tento **a.** Wild. Silná deska plechová, která se korouhví vždy staví kolmo proti větru, svým vychýlením z polohy svislé ukazuje sílu větru na oblouku opatřeném osmi hroty. Rychlosti větru, různým výchylkám příslušející, jsou vyznačeny na stupnici.

2. Průměrná rychlost za jistou dobu měří se obyčejně počtem otočení lopatkového

kolečka na způsob větrného kola. Podstatnou částí a-u Lomonosova dle tohoto principu sestrojeného jest kolečko z plechových radiálních lopatek, umístěné ve skříncе plechové, že jen hořejší lopatky vyčnívají, které se větrnou korouhví staví tak, že hřídel kolečka stojí kolmo na směru větru. Osvědčilo se býti vhodným lopatky postaviti šikmo jako u Woltmannova hydrometrického křídla. Clément na tom principu sestrojil a. k měření rychlosti proudu vzduchového ve ventilačních kanálech, ve výhních a v dolech. Místo lopatek zavedl Robinson čtyři polokulové, duté misky z tenkého plechu měděného, upevněné křížem na čtyřech tyčích (Robinsonův kříž miskový). Poněvadž dutá plocha klade vždy větší odpor než vypuklá, otáčí se kříž vypuklými stranami ku předu kolem osy vertikální. Na hřídeli jest šroub bez konce, který zasahuje do ozubeného kolečka, toto do druhého atd.; ručičky k osám koleček upevněné ukazují na ciferníčích počet oběhů kříže miskového. Rychlost otáčení kříže obnáší podlé Robinsona třetinu rychlosti větru, tedy při jednom otočení kříže vykonal vanoucí vzduch dráhu třikrát delší, než jest obvod kruhu, miskou opsaného. Je-li d délka ramene, n počet otočení, t počet sekund, jest dle Robinsona rychlost větru za sekundu dána rovnicí

$$c = \frac{6\pi dn}{t}.$$

Robinsonův kříž byl často modifikován a jest na meteorologických stanicích nejvíce rozšířen.

Č. 260. Anemograf Assmannův.

Anemograf jest přístroj, kterým se směr a rychlost větru samočinně stále registruje. Anemograf s Robinsonovým křížem sestrojili Beckley, Assmann, Draper, Secchi, Duplay a jiní. Z těchto snad nejvíce rozšířen a nejdokonalejší jest Beckleyův. Typický jest jeho způsob registrování větru i co do rychlosti i co do směru dvěma úzkými kovovými závitky šroubovými, upevněnými na dvou válcích, které se rovnoměrně otáčejí. Závitky ty tlačí na třetí válec, jehož se dotýkají v jednom bodě, křivky rychlosti a směru. Válec, jehož závitek šroubový píše křivku rychlosti, jest uváděn v pohyb Robinsonovým křížem miskovým (viz vyobr. č. 261.), jehož silná vertikální osa jest na dolejším konci opatřena šroubem bez konce. Závitky tohoto zasahují do ozubeného kolečka, jehož hřídel opět otáčí druhé kolečko, tak že se pohyb kříže miskového stává desettisíckrát zdlouhavějším. Obvod kruhu miskami opsaného jest 3·33 *m*, tedy dráha větru při jednom otočení 10 *m* (je-li $^1/_3$ poměr rychlosti misek a větru). Otočí-li se kolem druhé kolečko, odpovídá to dráze vanoucího vzduchu 100 *km*. Toto druhé kolečko pomocí tyče, do níž zasahuje, otáčí válcem, jenž svým závitkem píše křivku rychlosti na třetím bubnu, rovnoměrně se točícím. Osu Robinsonova kříže objímá dutý válec, který nese dvoje větrná křídla (viz vyobraz. č. 261.), sloužící k zaznamenávání směru větru. Dutý válec podobně šroubem bez konce, ozubenými kolečky a druhou tyčí přenáší pohyb na druhý válec, který na třetím válci na témž papíru zaznamenává směr tím, že svým závitkem k němu se přitlačuje. Papír na 3. bubnu nalepený jest opatřen dvěma stupnicemi; první udává rychlost větru v kilometrech za hodinu, druhá směr podlé osmi stran světových. Ve vyobrazení jest hořejší část anemografu; vycházející tyče dolem ze skříňky vedou k oběma bubínkům píšícím na třetím válci. Fuess v Berlíně spojil ještě Beckleyův anemograf s Oslerovou deskou pro tlak vzduchu, aby se též intensita jednotlivých rázů větru graficky zobrazila. Draperův anemograf registruje též směr, rychlost a tlak, směr pomocí větrní korouhve, rychlost

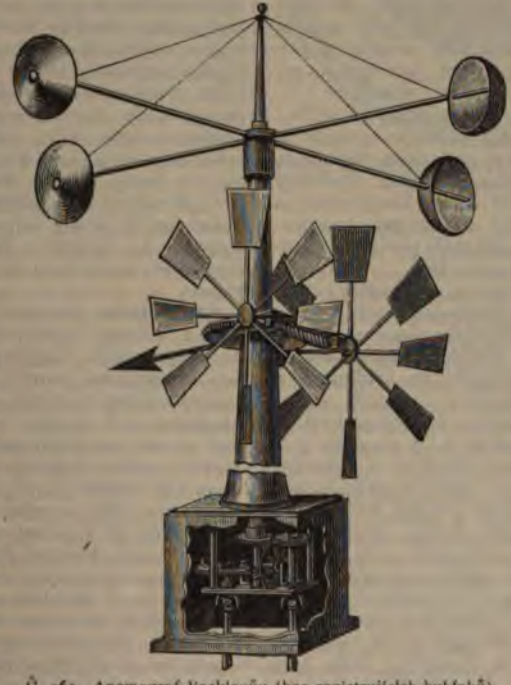

Č. 261. Anemograf Beckleyův (bez registrujících bubínků)

jako Beckleyův, tlak kovovým bubnem, větru vystaveným, jenž upevněn na visícím řetězu, napjatém pružným pérem. Assmannův anemograf s Robinsonovým křížem (viz vyobrač. 260.) má intermittující registrování, totiž na proužku papíru, jejž rovnoměrně pohybuje stroj hodinový, činí se známka, z níž se zároveň pozná i směr větru. Na témž proužku papíru znamená se i čas. U Sprung-Fuessova anemografu pohybuje se proužek papíru, kterým se rychlost měří, křížem Robinsonovým, tedy úměrně s rychlostí větru; rychlost větru jest úměrna délce posunutého papíru za jistou dobu (čtvrť hodiny), která se na papíře vyznačuje známkou, již každou čtvrt hodiny vyráží kladívko. — V Secchově a-u (též meteorograf zvaném), Gattinově, Lucchesinově a j. anemografech děje se registrování oběhů Robinsonova kříže a polohy větrné korouhve elektrickým proudem. Těmi se registrování může díti ve velké dálce. Öttingenův integrátor složek větru rozkládá každý vítr na složku jihoseverní a východozápadní, sčítá složky positivní a negativní, i povstanou čtyři součty, které představují délky drah, jež v těchto čtyřech hlavních směrech vítr vykonal. Korouhev větrná a kříž Robinsonův pohybují strojem. Tyto součty se tisknou čtyřmi kolečky tiskacími na papír, a tak dostáváme čtyři sloupce tištěné s příslušnými čísly. Ze starších přístrojů uvádíme anemograf D'Ons-en-Brayův (již z r. 1734), Oslerův (1834) a Kreilův. — Vedlé a-ů pro měření horizontálního větru byly též sestrojeny přístroje pro vertikální proudění vzduchu, na př. od Garrigou-Lagrangea (1877); skládá se z lopatkového kola se čtyřmi sborcenými křídly, která otáčejí se kolem osy vodorovné; registrování děje se elektrickým zařízením na bubnu, jenž potažen linovaným papírem. Podobný přístroj sestrojil r. 1886 Marc Dechevrens a Casella větroměr zvaný altazimutanemometr, který zaznamenává stále proudění vertikální a horizontální, i sílu větru. *Pka.*

Anemone L., sasanka, rod rostlin z řádu pryskyřníkovitých (*Ranunculaceae*), s 5—20 lístky kališními, korunovitě zbarvenými, chybějící korunou, hojnými tyčinkami a strboulkem četných nažek častěji smačklých, křídlatých a krátce zobanitých. Rostliny vytrvalé, s listy dělenými nebo laločnatými, lodyhami vystoupavými, nesoucími obal ze tří v přeslenu stojících, dělených listů se skládající a zakončenými z pravidla jediným, velkým květem barvy modré, nachové, bledě růžové, bílé i bledě žlutavé. Všechny skoro druhy jsou hlavně v mírných i studených krajích severní polokoule domácí; několik málo roste též v Jižní Americe a jeden dokonce i v Australii; všechny vyznačují se velmi úhlednými tvary a květou záhy z jara. Nejoblíbenější jest **A.** *coronaria* L., druh domácí v jižní Evropě a Malé Asii, jenž se často pěstuje v zahradách pro ozdobu v nejrozmanitějších odrůdách všech barev. Mimo to často v zahradách vídáme **A.** *hortensis* L. (s. zahradní), jež divoce roste ve Švýcařích, Istrii a Italii. Na travnatých vrcholech krkonošských i alpských roste úhledná **A.** *narcissiflora* L. (s. narcisokvětná), s velikými, dlanitě 3—5dílnými, přízemními listy a 3—8 bílými, v okolíku stojícími květy prostřední velikosti. Na keřnatých našich stráních, zvláště na vápně, roste neméně úhledný, statný druh **A.** *silvestris* L. (s. lesní: viz vyobr. č. 262.) s jediným, velikým, bílým

Č. 262. Anemone silvestris L. (sasanka lesní), podélný průřez květu (zvětš.).

květem a nažkami hustě vlnatými. Přízemní listy jsou dlanité, 5dílné, úkrojků 2—3klaných a jako celá rostlina hustě huňaté. Záhy z jara, jakmile první slunko zemi zahřívati počne, pozvedá všude v křovinách i hájích něžnou, bělavou nebo narůžovělou hlavinku svou **A.** *nemorosa* L. (s. hajní, pohanina bílá), mající oddenek vodorovný, plazivý, z něhož vyniká lodyha nesoucí uprostřed v přeslenu tři dlouhořapičné listy a konečný kvítek z lysých lístků složený. S ní pospolu roste často **A.** *ranunculoides* (s. pryskyřníkovitá či pohanina žlutá) s kvítkem žlutým a lístky okvětními vně měkce chlupatými. Všechny druhy sasanek obsahují zvláštní ostrou šťávu (anemonin) a jsou jedovatých vlastností. Šťávy z dvou posledějších druhů užívalo se u lidu co prostředku působícího puchýře. Pro ostře palčivou chuť nežere dobytek sasanky rád, a stane-li se, že více jich se napásl, dostává zánět střev a křeče, moč pak jest barvy krvavé. Ze sasanky pryskyřníkové připravují si Kamčadalové jed na otravování svých šípů k lovu na tuleně. Druhu **A.** *coronaria* L. (ἀνεμώνη ἥμερος u Dioskorida) užívalo se s myrrhou ku podporování menstruace. *Vs.*

Anemonin. *Anemone pratensis* L. i *A. pulsatilla* L. užívány bývají v lékařství pod jménem *Herba pulsatillae.* Čerstvá rostlina chutná štiplavě, a destillací s vodou bývá z ní vyráběna *aqua pulsatillae,* tu a tam za lék užívaná. Účinnou hmotou v ní jest látka olejnatá, velmi ostré chuti, na kůži pryskýře působící, jež sušením rostliny štěpí se v neúčinnou kyselinu anemoninovou ($C_{15}H_{14}O_7$) a v **a.** ($C_{15}H_{12}O_6$). Tento má chuť rovněž štiplavou a působí dráždivě na kůži, ačkoli účinek v této příčině jest velmi nespolehlivý. **A.** mimo rostliny jmenované vyroben byl i z následujících: *Anemone nemorosa* L., *Ranunculus sceleratus* L., *R. flammula* L., *R. bulbosus;* snad se nalézá i v *Caltha palustris* L., *Polygonum hydropiper* L. a v *Arum maculatum.* Sušením se štěpí ostrá jejich šťáva pozbývajíc jedovatosti a tudíž i účinku dráždivého. *Peč.*

Anemoskop viz Anemometr.

Anencefalus (z řec.), zrůdnina, jíž mozek se nevyvinul; mívá i lebku neúplnou, ježto

klenba její i kůže na ní jsou defektní. Ve vyvinutých případech jest spodina lbi na bílédni. Velmi často bývá při **a**-lu rozštěpení páteře a vrozený nedostatek míchy. *Peč.*

Anepigrafy (řec.), spisy bez nadpisu nebo bez titulu.

Anerio: 1) A. Felice, nar. 1560 v Římě, žák Naniniho, jeden z nejvíce vynikajících skladatelů své doby, nástupce Palestrinův v úřadě »skladatele papežské kapely«. Zemřel asi roku 1630 zanechav množství prací, jež nejlépe lze charakterisovati tím, že některé z nich byly dlouhý čas pokládány za díla samého Palestriny. Uvedeny buďte: *Stabat mater*, mše, tři knihy duchovních madrigalů pětihlasých, dvě knihy duchovních koncertů čtyřhlasých, osmihlasé hymny a motetta. Poslední dobou vydal dr. K. Proske ve výtečné sbírce starých církevních skladeb »Musica divina« (Řezno, Pustet) a »Selectus novus missarum« (t.) několik mší **A**-vých. — **2)** A. Giovanni Francesco, bratr před. (* 1567 v Římě, rok úmrtí neznámý), kapelník Sigmunda III., krále polského. Vrátiv se později do Italie byl nějaký čas kapelníkem dómu ve Veroně, od r. 1600 až 1603 chrámu San Giovanni v Lateránu v Římě. Pracoval v týchž oborech jako bratr, avšak jest z prvních, kteří počali užívati not kratšího trvání (osmin, šestnáctin a p.). —*rs*—

Aneroid (řec.), jest tlakoměr, kterým se měří tlak vzduchu buď pohýbáním pružného víka kovového, uzavírajícího bubínek neboli krabičku, nebo ohýbáním duté rourky kovové; dle toho jsou **a**-y bubínkové a rourkové. Bubínkový **a.** Vidiův (dne 31. května 1847 akademii francouzské předložený), nazvaný též holosterik (z francouz. *baromètre holostérique*), skládá se z ploského bubínku, který jest uzavřen neprodyšně víkem z tenkého, pružného plechu, vlnitě zprohýbaného, z něhož vzduch skorem úplně byl vyčerpán. Vlastní **a.** nachází se v pouzdru kovovém, z předu zaskleněném, tak že celek má podobu hodin (viz vyobraz. č. 263.). Roste-li tlak vzduchu, prohýbá se pružné víko, zejména ve svém středu, do vnitř, ubývá-li tlaku, zase svou pružností se narovnává. Tento nepatrný pohyb středu víka přenese se pakami a ozubenými kolečky na ručičku ukazující tlak na stupnici. Ke středu víka jest totiž upevněno široké, pružné péro ocelové v podobě listu, jehož druhý konec jest ve zvláštním stojanu. Listem tím přenáší se lomenou pakou pohyb na řetízek, otočený kolem hřídelíku nesoucího ručičku. Stočené ocelové pírko, upevněné k ose ručičky, napíná řetízek a napomáhá zpátečnému pohybu ručičky, když tlaku vzduchu ubývá. **A.** se stupňuje zkusmo srovnáváním se správným tlakoměrem rtuťovým. (Na vyobr. stupnice od 710 do 790 *mm*.) Vedlé ručičky, která ukazuje tlak vzduchu, bývá jiná, která slouží za známku, již se tlak v určité době označí tím, že s prvou položí se do jedné polohy, aby se později poznalo, zdali tento stoupá nebo klesá. — Naudet v Paříži (1865) stroj ten zdokonalil tím, že obě dna bubínku učinil pohyblivými a mezi ně napjal široké ocelové péro. Roste-li tlak vzduchu, přibližují se obě dna k sobě, ubývá-li ho, ocelová zpruha tlačí víko zpět. Na zpodní straně **a**-u jest šroubek, kterým lze ručičku regulovati tím, že se zpruha více méně zpružuje. Naudetovy **a**-y, vyráběné pařížskou firmou Naudet, Hulot & Comp., považovány jsou za nejlepší; původní **a**-y Naudetovy mají na zadní straně známku (P H N B). — Goldschmidův **a.** (1870) má ke středu víka přiléhající vodorovné rameno, které se s ním zároveň zvedá a klesá a z předu opatřeno jsouc ukazovátkem

Č. 263. Aneroid, jejž dle Vidiova principu sestrojil angl. optik Cooke

na stupnici umístěné na boku pouzdra ukazuje sta (millimetrů) tlaku; k rameni přiléhá druhá páka dotyková, která rovněž nese ukazovátko, jež se při čtení mikrometrickým šroubkem s velkou hlavou postaví do stejné polohy s prvním a které ukazuje desítky a jednotky (millimetrů) tlaku. Ku přesnému čtení slouží lupa. Goldschmidův nástupce Hottinger (v Curychu) zavedl i do těchto **a**-ů ocelovou zpruhu mezi obě dna bubínku jako u **a**-u Naudetova. Úlohu pevného ramene převzal pohyblivý konec této zpruhy. Poněvadž jeho pohyb jest asi třikrát tak veliký jako středu víka a pevného ramene u starších strojů, zvětšil se pohyb bubínku, aniž se stroj stal objemnějším. I u **a**-u Deutschbein-Reitzova (v Hamburce) čte se na malé stupnici, zhotovené mikrofotograficky, lupou. Pohyb středu víka přenáší se pakou na ručičku. Weilenmann v Curychu docílil značnějšího pohybu ručičky tím, že spojil pět bubínků aneroidových v jedno; na svrchním jest tyčinka nesoucí ukazovátko, ukazující na stupnici, na níž se čte lupou, posouvanou šroubkem mikrometrickým, s velkou, dělenou hlavou. — Rourkový **a.** Bourdonův (r. 1853 byl vynález

předložen pařížské akademii; viz vyobr. č. 264.) *baromètre metallique*, skládá se ze vzduchoprázdné kovové roury průřezu čočkovitého,

Č. 264. Aneroid Bourdonův.

zahnuté do kruhového oblouku, tak že zaujímá asi 330° obvodu; tato jest uprostřed, kde jest nejsilnější, upevněna, a její zašpičatělé konce jsou k sobě zahnuty. (Viz vyobr. č. 264.) Aby se z rourky mohl vzduch vyčerpati, jest opatřena cínovou trubičkou, kterou se vývěvou vzduch vyssává; trubička pak se u svého kořene stiskne, uřízne a zataví. Tlak vzduchu působí více na vnější, větší, než na vnitřní povrch vzduchoprázdné rourky a sbližuje oba konce k sobě; ubývá-li tlaku, zase se rourka svou pružností rozpíná. Konce rourky otáčejí pakou opatřenou ramenem končícím v ozubený oblouk, do jehož zubů zasahuje ozubené kolečko, nesoucí na své ose ručičku. Aby ručička snáze šla zpět, ubývá-li tlaku vzduchu, jest s ní spojeno spirálové pírko, které rozkrucujíc se tlačí ji do náležité polohy. — K účelům meteorologickým sestrojeny byly též **a.-barografy**, kterými se tlak vzduchu automaticky stále zapisuje, jako od Hippa, Goldschmida v Curychu, od bratří Richardů v Paříži a j. Tyto **a.-barografy** skládají se z několika bubínků aneroidových, které i při nepatrných změnách tlaku vzduchu se více méně prohýbají, kteréžto pohyb se pakou přenáší na hrot, píšící křivku tlaku na papíře, nalepeném na válci, jenž jest otáčen stejnoměrné strojem hodinovým. Hottinger zdokonalil Goldschmidův **a.-barograf** tím, že soustavu bubínků napjal zpruhou a postavil osu její vodorovně, tak že hrot píšící tlak činí pohyby vodorovné. **A.** jest velmi citlivý, ukazuje i malé změny tlaku vzduchu, jest pohodlný a úhledný, proto se v krátké době velice rozšířil; z domácností namnoze vytlačil obecný tlakoměr (hruškovitý) a koná zde jeho služby jako prorok povětrnosti, za kterýmžto účelem na stupnici bývá opatřen známkami: stálé sucho, pěkně, proměnlivo, větrno, deštivo, bouře. (Známky tyto nemají však valné ceny, nebyly-li ustanoveny vzhledem k nadmořské výšce místa a vzhledem k roční době.) — Velmi výhodným jest pro turistu k cestám na moři a v krajinách polárních, kde tytýž i rtuť zamrzá a rtuťový tlakoměr stává se nepotřebným. Zhusta ho užíváno od inženýrů při pracích nivellačních. Před rtuťovým tlakoměrem má i tu výhodu, že udaje jeho není zapotřebí uváděti na stejnou zeměpisnou šířku (45°), protože se tlak vzduchu měří pružností, která se se zeměpisnou šířkou nemění jako tíže. Wüllerstorf-Urbair na této vlastnosti **a.-u** založil methodu, určovati změnu tíže od rovníku k točnám. Pro větší pohodlí mívá nejen tvar, ale i velikost kapesních hodinek. Mimo to bývá k účelu určování výšek z tlaku vzduchu opatřen orometrickou (výškoměrnou) stupnicí, na které podlé tlaku jest udána výška nad hladinou mořskou. — Přes tyto výhody není **a.** s to, aby nahradil tlakoměr rtuťový, protože není spolehlivý. **A.** časem podléhá značným změnám, jako vůbec stroje, zakládající se na pružnosti. Ke rtuťovému tlakoměru má se **a.** jako váhy pérové k vahám na závaží. Pružnost se mění působením mechanickým, jako nárazy, změnou tlaku, i vlivem tepla. Proto jest pro správné měření **a.-em** zavésti korrekce jak pro polohu nullového bodu, tak pro teplotu, tak i pro nedosti správné rozdělení stupnice; obyčejně se pro redukci udajů **a.-u** na správné měření užívá (dle Jelinka) vzorce

$$B = A + a + bt + cA,$$

kdež A jest na **a.-u** pozorovaná hodnota tlaku (na př. v *mm*), B redukovaná hodnota, t teplota, a, b, c konstanty, jež se zkusmo určí porovnáváním se rtuťovým tlakoměrem. — Konstanta a nazývá se korrekce pro postavení stupnice (*Standescorrection*), b koëfficient teploty, c korrekce pro rozdělení stupnice. — O zařízení **a.-ů** a jejich upotřebení jednají mezi jinými spisy: J. Höltschl, Die Aneroide von Naudet und von Goldschmid (Vídeň, 1872); dr. C. Jelinek, Über die Constanten der Aneroide (Sitzb. d. kais. Akad. d. Wiss. 1876); dr. Paul Schreiber, Handbuch der barometrischen Höhenmessung (Výmar, 1877); dr. C. Koppe, Die Aneroidbarometer v. Goldschmid und das Höhenmessen (Curych, 1877); Hartl, Praktische Anleitung zum Höhenmessen (Víd., 1884). *Pka.*

Anet, kant. městečko ve franc. dep. Eure et Loire, arr. dreuxském, se 1466 obyv. (1886).

d'**Anethan** [antán], Jules Joseph, baron, státník belg. (* 1803 — † 1888). Byl od r. 1836 generálním prokurátorem v Brusselu, od r. 1843 do r. 1847 ministrem spravedlnosti, r. 1844 zvolen v Levně do sněmovny a zde hlásil se ke straně klerikální; nicméně r. 1872 chtěl, aby straně liberální učinily se některé ústupky. Jmenován pak vyslancem ve Vatikáně a zůstal jím i za liberální vlády horlivě se zasazuje o změnu konkordátu, zvláště vzhledem ke školství. R. 1881 byl odvolán a zasedl v senátě, jehož předsedou byl v l. 1884—86.

Anethol jest libovonný princip aromatických olejův anýzového, feniklového, estragonového a j. Chemické jeho sloučenství jest $C_6H_4 \begin{matrix} OCH_3 \\ C_3H_5 \end{matrix}$. Nejlépe jej připravujeme z oleje anýzového, z něhož vyloučí se v lesklých, bí-

lých krystalech, které tají při 20°. Roztopen nebo rozpuštěn láme i rozptyluje světlo výtečně. *Rn.*

Anethou (Pic d'A., franc. Pic de Néthou), nejvyšší (3404 *m*) hora španělských Pyrenejí, ve skupině Maladettě, na samé hranici francouzské.

Anethum L., kopr, rod rostlin z řádu okoličnatých (*Umbelliferae*), s jediným dobrým druhem A. *graveolens* L. (kopr zahradnický). Bylina jednoletá, lysá, sivě ojíněná, až 1 *m* vysoká, s listy dvou- i vícekráte peřenosečnými, úkrojků úzce čárkovitých a se složitými, vesměs bezobalnými okolíky. Plody jsou podlouhle vejčité, 5žebré, nezřetelným kalichem věnčené a na příčném průřezu okrouhlé s rovným bílkem. Korunní plátky okrouhlé, žluté. Roste divoce v jižní Evropě a jako oblíbená zelenina pěstuje se všude v zahradách kuchyňských; listův a plodních okolíků užívá se zvláště při nakládání okurek, rajských jablíček a p. Obsahuje aetherický olej silného zápachu a zasládle palčivé chuti, jehož se dříve užívalo pode jménem *Oleum aethereum anethi* proti bolestem křečovitým v životě. Plodů užívá se ke kořenění jako anýzu. Ve Vých. Indii roste velice příbuzný, za pouhou klimatickou odrůdu pokládaný druh A. *Lowa* Roxb., jehož se užívá také co koření a též v lékařství. *Vs.*

Aneurie (z řec.), nedostatečný úkon čivový, nedostatečná innervace, obrna. *Mxr.*

Aneurin, domnělý rek a pěvec keltský ze VI. stol. (510—560), jenž básní *Gododen* vyslovuje stesk nad neštěstím svých krajanů poražených od Anglosasů v bitvě u Catraëtha. Báseň tuto s jinými památkami waleských Keltů r. 1868 vydal W. F. Skene pod názvem »The Four Ancient Books of Wales«, jakožto kn. II. a dokázal, že aspoň rukopis její není starší nežli z konce stol. XIII. *V.M.*

Aneurysma, výduť, každé ohraničené rozšíření tepen. A-ta objevují se na tepnách vnitřních i vnějších; z těchto nejčastěji na tepně zákolenné, dále na krkavici, tepně podkličkové, podpažďní, ramenné, stehenné; zřídka na tepnách předloktí a bérce. U mužů ve věku dospělém vyskytují se častěji než u žen. Vznikají po úrazech, při nichž stěna tepenná porušena buď úplně nebo z části — výduť po úrazu čili nepravá (a. *traumaticum, spurium*) — tak po ranách bodných, střelných, tržných a p., nebo vznikají při onemocnění stěn tepenných, jímž pevnost, pružnost a stažitelnost utrpěly značnější měrou, zvláště pak, byl-li tlak krevní ještě zvýšen usilovnou činností srdeční — výduť pravá (a. *verum*). — Výduti tvoří nádory vřetenovité, vejčité neb i kulovité, v tepnách se rozkládající, jež s těmito těsně souvisí, a jen zároveň s nimi lze je na stranu pošinouti (a. *racemosum*, a. *cylindricum, fusiforme, saccatum*). K výdutím čítáme i to rozšíření arterií, kdy celá arterie se značně rozšiřuje a pak hadovitě nebo klikatě probíhá — a. *cirsoideum s. racemosum*. Dále sem čítati dlužno i výduť dissekující (a. *dissecans*), nejčastěji na srdečnici se vyskytující a tím se charakterisující, že vak samými stěnami tepennými utvořen jest. Výduti povstávají tím, že vnitroblána aneb vrstva svalová se proděraví, kdežto blána předatná neporušena zůstává, krev pak proudí tímto vakem. Konečně rozeznáváme výduť anastomosující (a. *arterio venosum, anastomoticum*), v které jde o kommunikaci žíly s tepnou vypouklou. Na nádorech těch lze hmatati a, jsou-li a-ta povrchní, bývá viděti i tepání, kteréž ustane, když se céva nad nádorem dokonale stlačí. Při stlačování takém nádor ochabne a zmenší se. Mimo tepání slyšeti a hmatati lze na výduti význačné vrnivé šelesty, jež stlačováním tepny nad výdutí také mizejí jako tep. Onemocní-li některá tepna hluboká, jsou-li stěny výduti ztluštělé a vak výdutový sraženinami krevními ucpán, pak příznaky právě vylíčené bývají méně patrny a omyl v rozpoznání choroby možný. Malé výduti nebudí časem po dlouhou dobu příznaků a obtíží; jindy tísníce okolí vzbuzují bolesti, způsobují úbyť v tkaních sousedních i v kostech, podněcují zánět v okolí a nezřídka následuje sněť v ústrojích zásobovaných onemocnělou tepnou pod místem onemocnění. Protrhnou-li se stěny výduti nebo byly-li poraněny, nastává nebezpečné, ba i smrtné krvácení ve tkaň okolní, do dutin sousedních neb i na venek. Vyhojení samovolné jest zjevem řídkým (ucpáním vaku sraženinami krevními, zánětem neb obmezenou snětí v okolí). Léčení směřuje jednak k utvoření sraženin a ucpání jimi vaku výdutového, jednak k vymýtění vaku z těla nemocného. K dosažení účelu prvého upravuje se životospráva a podávají se léky, které mírní činnost srdeční a snižují tlak krevní. Léčení tohoto užiti dlužno hlavně při výdutích na tepnách vnitřních. Při výdutích tepen zevních stlačuje se tepna nad místem onemocnělým buď prsty nebo přístroji po delší dobu buď trvale nebo dočasně; ku přerušení oběhu krevního zavinuje se též onemocnělá končetina přiměřeným obinadlem. I vhodným ohnutím končetiny lze docíci přerušení oběhu krevního. V okolí výduti nebo do nich samých vstřikovány léky svíravé a tedy krev srážející; do výduti vbodávány jehly chladné (*acupunctura*) nebo rozžhavené (*ignipunctura*) nebo jehly s proudem elektrickým spojené (*electropunctura*), vkládána cizí tělesa atd. Podvázati tepnu nad výdutí radil Stunter a Anel, pod výdutí činiti tak radil Brazdor a Wardrop — podvázati pak tepnu na obou místech zároveň již Antyllus (340 po Kr.). Vak výdutový buď ponechá se tu neotevřený neb otevře se a sraženiny krevní se vyprázdní, nebo konečně vak úplně z hloubi se odstraní. Nastala-li na končetině onemocnělé sněť, jest mnohdy nezbytna amputace. Při a. *cirsoideum* nejlépe jest podvázati veškeré přivádivé tepny a odstraniti onemocnělé jejich části. *—chl. Hva.*

Anevang (z *anfahen*, uchopiti se), symbolický čin v středověkém právu německém, obvyklý, když vlastník ukradenou nebo jinak proti vůli jeho odcizenou věc (na př. koně nebo jiný kus domácího dobytka) u jiné osoby

naleznuv pomoci soudní se dovolávati chtěl k tomu účelu, aby jí znova nabyl. V případě tom musil, vznášeje na soud žalobu svoji, určitým způsobem se chopiti věci jemu odcizené a před soud dopravené a ji držeti, na př. levou rukou chopiti se levého ucha dobytčete a pravou nohou šlápnouti na přední jeho kopyto. Žaloba, při které bylo třeba užiti a-u, nazývala se proto *Klage mit* **A.** —*l.*

Anežčin (*Agnes*), dvůr popl. v Čechách, 1 d. 16 ob. č., hjtm. a okr. Přeštice, obec Dolec, býv. dom. Přichovice, fara Horčice. Založen počátkem XVII. stol. a pojmenován po Anežce Hennigarové z Eberka roz. hraběnky Salm-Reifferscheidové. Nedaleko odtud myslivna a pohodnice, obojí zvané Štíhlov.

Anežka, Aneška, jméno ženské z *Agnes*, ve starých písemných památkách českých také Nětiše: **1) A.** sv., Římanka, dcera bohatého Římana, vynikající sličností těla a nevinností duše. Když jí bylo 13 let, ucházel se o její ruku vznešený jinoch římský; ale **A.** nepřivolila ke sňatku, anať byla již před tím panenství své Kristu zasvětila. Odmítnutý ženich vyzradil praefektovi, že **A.** jest křesťankou. Praefekt, když se byl marně vynasnažil k odpadnutí od víry ji pohnouti, ustanovil, aby **A.** v domě hanby o panenství své byla oloupena. Avšak sotva se k ní kýs hejsek přiblížil, padl oslepen a polomrtev k zemi. Po té odsouzena jest, aby pro opovrhování bohy pohanskými hlava jí byla sťata. S radostným veselím spěchá **A.** ku popravišti a sklání hrdlo své před mečem katovým; zemřela jako mučednice r. 304. Tělo její pochováno nedaleko hradeb římských v ulici Nomentanské. Nad hrobem jejím vystavěna byla basilika, kdež památka světice 21. ledna každého roku se koná. V tomto chrámě v týž den každoročně na oltář položeny bývají dva beránci, z jejichž vlny se tkají tak zvaná »Pallia«. *Byč.*

2) A., dcera Vladislava II., sestra Přemysla Otakara I., dána jest na vychování do kláštera doksanského, vstoupila tamže do řádu, a teprve později (1200) odebrala se k žádosti Otakara I. do Prahy jako abatyše kláštera sv. Jiří, pro který od král. bratra svého obdržela mnoho výsad a statků. Za ní přeneseny z Libice ostatky bratří sv. Vojtěcha, zavražděných od Vršovců, do chrámu sv.-jirského (1216). Zemřela 7. čna 1228. *AŽ.*

3) A. blahoslavená, dcera krále Přemysla Otakara I. Nar. v Praze 20. led. 1205 a 21. ledna biskupem pražským Danielem II. pokřtěna, již ve věku 3 let zasnoubena jest Boleslavu, knížeti slezskému, i odevzdána klášteru panen cisterciáckých v Třebenici u Vratislavi na vychování. Když pak snoubenec její Boleslav zemřel, navrátila se do Čech a jako dívka šestiletá svěřena praemonstrátkám v Doksanech, kdež brzy se vyznamenávala vznešeným nadáním i příkladnou zbožností. Navrátivši se do Prahy byla z vůle rodičů zasnoubena Jindřichovi, synu císaře Fridricha II. a vypravena ke dvoru vévod rakouských, aby se tamějším mravům přiučila. Avšak **A.** nebažila po slávě světské, a proto s radostí vyslechla zprávu, že Jindřich ji z dané přípovědi sňatku propustil. Tou dobou zemřel Přemysl Otakar I. a po něm následoval na trůně českém bratr **A.**-žčin, Václav I. U něho ucházeli se o ruku **A.**-žčinu najednou dva ženichové, císař Fridrich II. a Jindřich III., král anglický. Václav ustanovil, aby **A.** za manžela pojala císaře Fridricha II. Ale **A.** chtíc v panenství Bohu sloužiti, obrátila se s prosbou k papeži Řehoři IX., na jehož přímluvu sešlo s tohoto sňatku. Nyní teprve **A.** zcela oddala se skutkům nábožnosti; vně sice nosila roucha knížecí, pod tím však ostrý pás a košili žíněnou; chudým hojné almužny udílela. K jejímu popudu uveden do Prahy r. 1232 řád minoritský a roku 1234 řád františkánský. Posléze dala u břehu vltavského na Starém městě zbudovati klášter panen klarisek, jenž nazýván kláštěrem nejsv. Vykupitele, pak sv. Františka, posléze klášterem sv. **A.**-ky. Sama **A.** r. 1235 vstoupila do tohoto kláštera, a to k rozkazu Řehoře IX. hned jako abatyše. Počet jeptišek brzy na 100 vzrostl a zakladatelkyně řádu, sv. Klára, velice ctila mladou abatyši, což dokazují její listy. R. 1234 založila **A.** špitál pro chudé a nemocné na Poříčí v Praze, r. 1252 dala zříditi nový špitál u sv. Františka blíže mostu Kamenného. Z pokory nechtíc zvána býti abatyší dala se od panen jmenovati pouze »starší sestrou«. Bratr její Václav I. i synovec král Přemysl Otakar II. s **A.**-kou začasté se radili u věcech vládních. Dne 2. břez. 1282 zemřela **A.** u věku 77 let; tělo její pochováno v klášterním chrámě před oltářem kaple Marianské. Lid český počal brzy ctíti ji jako světici a věřiti, že na její přímluvu četné udály se zázraky. Již r. 1328 zakročeno u papeže Jana XXII., aby **A.** prohlášena byla za svatou; též Karel IV. o to usiloval. Avšak válkami husitskými uběhla věc v zapomenutí; za válek těch též klášter sv. **A.**-ky byl zpustošen. Tělesné ostatky bl. **A.**-ky r. 1643 k rozkazu kard. Harracha bedlivě hledány, ale nenalezeny. Působením kard. Schwarzenberga po delším vyšetřování kanonickém dosaženo toho, že papež Pius IX. dekretem ze dne 3. pros. 1874 potvrdil úctu blahoslavené **A.**-ky svoliv, aby památka její 2. března byla konána. *Byč.*

4) A., dcera Přemysla II. a Kunhuty haličské, nar. 5. září 1269, r. 1278 zasnoubena s Rudolfem, synem krále něm. Rudolfa, jemuž r. 1284 odevzdána v manželství, stala se matkou Jana Parricidy, vraha Albrechtova. Zemřela v Praze dne 17. května 1296 byvši nějaký čas po smrti svého manžela přivezena ze Šváb ke dvoru bratrovu. Tělo její pochováno v kostele sv. Františka, srdce její uloženo v kostele při klášteře zbraslavském.

5) A., dcera krále čes. Václava II. z druhého manželství jeho s Alžbětou polskou, nar. asi 15. června 1305. R. 1315 bez vědomí a svolení krále Jana z návodu Jindřicha z Lipé provdala ji matka za Jindřicha, kníže javorské ve Slezsku, jemuž za věno upsán Hradec Králové; za tento skutek dal král Jan Jindřicha z Lipé zajmouti, z čehož pošlo vzbouření panstva proti králi. — **A.** zemřela r. 1337.

6) A. z Meranu († 1201), královna franc., dcera Bertholda meranského. Král francouz., Filip II. August, dav se s druhou svojí manželkou, dánskou princeznou Ingeborgou, rozvésti zasnoubil se s **A**-kou, ale papež Innocenc III. prohlásil rozvod za neplatný, a když se Filip zdráhal vůli papežově se podrobiti, uvalen na Francii interdikt. Ale Filip zachoval lásku svou **A**-žce až do smrti a teprve r. 1212 vzal Ingeborgu k sobě a dosadil v královská práva její. — Papež prohlásil děti jeho a **A**-žčiny (Filipa Hurepela a Marii franc.) za legitimní.

7) A., hraběnka z Orlamünde, »bílá paní« domu hohenzollernského. Pocházela prý z rodu vévod meranských. Po smrti manžela Otty z Orlamünde (1290) zavraždila prý obě své děti, v nichž spatřovala překážku sňatku s Albrechtem Krásným, purkrabím norimberským. Od té doby prý zjevíc se na zámcích hohenzollernských, oznamuje blížící se neštěstí a zvl. úmrtí. Historicky pravda tohoto vypravování dokázána není. Srv. Krausshold, Die weisse Frau u. der orlamündische Kindermord, Erlanky 1869; v. Minutoli, Die weisse Frau, Berl. 1850.

8) A. z Poitiers, dcera vév. Viléma IV. aquitan., druhá manželka cís. Jindřicha III., převzala po smrti manželově r. 1056 poručnictví nad nezletilým synem Jindřichem IV. a správu říše. Když však světská a duchovní knížata proti ní se začala bouřiti, a když jí spiknutím velmožů něm. s arcib. kolínským Hannonem v čele odňat syn a vychování jeho (1062), odložila **A.** roucho knížecí a vstoupila do kláštera. Zemřela 1077.

9) A. uherská († 1281 — † 1364), dcera cís. Albrechta I. Zmařivši odporem svým plán otcův, jenž ji z příčin polit. provdati chtěl za římského patricia Bedřicha della Colonna, zasnoubena proti své mysli s Ondřejem III. uher. (1290—1301). Zbožnou a přísnou mysl její nedovedla ukojiti žádná pozemská láska. Po blouznivém jejím přání zůstalo také manželství její bez dítek. Po zavraždění manželově vyproštěna otcem r. 1301 mocí ze zajetí stavů uherských. Pověst, že měla hlavní podíl ve strašné pomstě na rodech vrahův otcových, vyvracejí novější badání (v. Kopp, Untersuchungen zur Geschichte der Eidgenössischen Bünde, Lucern 1835 a v. Liebenau, Lebensgeschichte der Königin Agnes von Ungarn a přidané Hundert Urkunden, Řezno 1868—69). Od r. 1310 žila v panenském klášteře Königsfelden, jejž založila matka její na místě vraždy.

10) A. Sorelova viz Sorel.

Anfilatova banka (též Slobodská), nejstarší všech bank ruských, v městě Slobodském v gubernii vjatské. Zřízena byla r. 1809 a základní kapitál 25.000 rub. položil kupec Anfilatov, odkudž jméno její.

Anfossi Pasquale, hud. skladatel ital. († asi 1736 v Neapoli, † 1797 v Římě). Byl žákem Picciniho, jehož později mocným stal se soupeřem. R. 1769 dávala se první jeho opera *Cajo Mario* v Benátkách bez úspěchu, za to líbila se *L'incognita perseguitata* (1773) v Římě tou měrou, že hned vynášen nade všecky souvěké skladatele. Po nepříznivém přijetí své *Olimpiady* odebral se do Paříže, kde provozovány nové zpěvohry jeho v Italské opeře; nejsa však spokojen s pařížskými zpěváky přestěhoval se do Londýna, kde stal se ředitelem italského divadla. R. 1783 pobyl v Německu, roku násl. vrátil se do Italie a složiv několik oper, které velmi se líbily, stal se roku 1791 papežským kapelníkem v Lateráně. Od té doby věnoval se hlavně hudbě kostelní. Složil asi 50 oper, oratorium *Noae sacrificium* a četné církevní skladby, z nichž zvláště se chválí *Salva regina*, *Laudate pueri* a *Laudate Jerusalem*. Skladby jeho vyznačují se bohatou melodií, dobrým vkusem, umělým spracováním a zajímavou instrumentací, ale nemají žádoucí původnosti. Zpěvohry jeho zanikly již docela, kdežto kostelní jeho skladby ještě ob čas se provozují v Italii, v Mnichově a ve Vídni. *Dý.*

Anfosso Carlo, ital. spisovatel. Nar. 10. pros. 1850 v Turině, studoval lékařství a přírodopis, stal se doktorem a za nedlouho jmenován professorem věd přírodních na král. lyceu Marka Foscariniho v Benátkách. **A.** proslul jako popularisátor věd přírodních. Jméno získal si již jako osmnáctiletý mladík, napsav v Miláně pojednání *Gli Aracnidi, i Crostacei ed i Vermi*, které několikráte vydáno. Z popularisujících spisů jeho zasluhují povšimnutí hlavně *Il fuoco, storia, teorica, applicazione*; *Saggio sulla correlazione della medicina colle scienze fisiche*; *Fantasie scientifiche* (Milán, 1882); *La fisica volgare* (Saluces, 1884); *Di una nuova pila per termo-cauterio* (*pila Boisseau*, Benátky, 1885); *Instrumenti medici* (Turin, 1886); *Gli insetti e l'igiene* (t. 1886); *Le seghe meccaniche ed i loro pericoli* (Saluces, 1886); *Troppi veleni* (1886); *L'ideale igienico di uno stabilimento di bagni* (Florencie, 1886) a jiné. *P.*

Angádipuram (město tržní), město ve východoind. okresu malabárském, prov. madraské, 72 *km* jihových. od Kalikutu, má věhlasný chrám a 7055 obyv. (1881). Jest to důležité město pro své trhy. *Fl.*

Anganguco, báňské město v mexickém státu Michoacaně ve výši 2800 *m* n. m., má 9700 obyv., zlaté a stříbrné doly, amalgamovny a huti.

Angara, řeka sibiřská, vzniká jako Horní **A.** v sev. pohraničných horách Zabajkálska; protéká jezerem Bajkálským, z něhož na jihu (u Irkutska) vytéká jako Dolní **A.** čili Tunguzka a při Jenisejsku vpadá s pr. str. do Jeniseje. Jest 2080 *km* dl., 1—3 *km* široká, 10—15 *m* hluboká, proud její jest velmi rychlý a pro množství prahů není splavná pro parolodi. Ve měsících list. a pros. zaplavuje okolní krajiny. **A.** chová množství ryb, zvláště jesetrův. Hl. přítoky jsou: s pravé strany Ilim, Irkanějeva, s levé strany Koterja, Irkut, Bělaja, Oka, Mura, Uda.

Angári (lat. *Angarus*). K dopravě úředních psaní královým satrapům a opačně zavedl v říši perské Cyrus I. asi 560 před Kr. zvláštní

listonoše, posly (*angárí*), kteří ve stanicích rozestavených po celé říši v určité vzdálenosti došlá psaní přijímali a na koních co nejrychleji k nejbližší stanici ve dne v noci dopravovali. Pádem perské říše zanikla tato pošta téměř zcela, až Římany znovu byla zařízena. *Hda.*

Angaria (*jus* a-*iae*, z řec.) v mezinárodním právu nazývá se právo státu válčícího přinutiti (za úplatu) obchodní lodi států neutrálních, které právě kotví v jeho přístavech, ke službám válečným (na př. k dopravě vojska, k vydání svého nákladu potravin a j.). Nesprávně mluví se tu o embargu z nouze. **A.** v minulém stol. často užívaná a pokládaná za právo regální nebo za následek nutné obrany státu válčícího, prohlašuje se nyní od mnohých autorit práva mezinárod. (Hautefeuille, Neumann a j.) za porušení neutrality. Lodi neutrální stávají se tím bez své viny předmětem nepřátelského námořního plenu. **A**-ii lze ospravedlniti co výminečný prostředek nanejvýš válečnou nouzí (*raison de guerre*). Tak také německá vláda ospravedlňovala stopení šesti soukromých anglických lodí s uhlím na Seině r. 1870 k účelu přerušení plavby nabídnuvši se k úplné náhradě škody. *Tkl*

Angariae nazývána ve středověku obecně povinnost obyvatelstva státního, poskytovati panovníku i jeho úředníkům přípřež a povoz na přímou cestu. Vztahovala-li se povinnost i na cestu zpáteční, zvána **a.** et per angariae. Výraz **a.** zobecněl též k označení všech břemen, která lpěla na pozemcích, pokud plynula ze svazku poddanského vůbec, tedy ne pouze břemen zvaných zemských, nýbrž i takových, kterými poddaní povinni byli vrchnostem svým pozemkovým. Odtud rozšířil se význam slova **a.** na útisky vůbec, zejména pak označována jím též angariatio roboty. —*l.*

Angariové viz Angrivariové.

Angazija viz Komorské ostrovy.

Angdistis viz Agdistis.

Angela Merici sv., jinak **A.** Brescijská, zakladatelka řádu uršulinek. Narozena v Desenzaně při jezeře Gardském r. 1470 z rodičů zámožných a záhy osiřela; nicméně od nejútlejšího mládí věnovala život svůj Bohu. Vstoupila do třetího řádu sv. Františka, konala četné pouti zejména do Říma a do země Svaté. R. 1535 přijavši v chrámě sv. Afry v městě Brescii tělo Páně založila ještě se 27 jinými pannami řeholní společnost pod ochranou sv. Uršuly panny a mučednice. Účelem řehole bylo vyučovati dívky, ošetřovati nemocné a pěstovati vlastní dokonalost křesťanskou. Roku 1537 byla **A.** od 76 družek za první představenou zvolena; papež Pavel III. udělil řeholi apoštolské stvrzení. **A.** zemřela 27. ledna 1540 u věku 70 let. Zakladatelka **A.** byla od papeže Klementa XIII. za blahoslavenou a od papeže Pia VII. r. 1807 za svatou prohlášena; památka její koná se 31. května. *Byč.*

Angelarij n. Angelar, jeden ze sedmičíslenníkův, jak se nazývají sv. Kyrill a Method s pěti učenníky svými: Gorazdem, Klimentem, **A**-rem, Savou a Naumem. Zpráv o nich jest velmi pořídku. O **A**-ovi dovídáme se ze života Klimentova. **A.** byl pomocen při překládání Písma sv. na jazyk slovanský. — Po smrti sv. Methoda (885) byli učenníci jeho na Moravě pronásledováni duchovenstvem římským. Mnoho protivenství bylo jim snášeti zvl. od bisk. Wichinga, jenž dal **A**-a zároveň s jinými vsaditi do vězení na 30 dní a krutě mučiti, načež vyvedeni byli od posádky vojenské za Dunaj. Všichni odebrali se do Bulhar; **A**-ovi, Klimentovi a Naumovi dostalo se vřelého přijetí od Borisa a předních mužů bulharských. **A.** žil u jednoho z velmožů těch, hlásaje víru Kristovu. Zemřel brzo po příchodu svém do Bulharska. Pro blahodárné působení své zůstali »sedmičíslenníci« v trvalé paměti Bulharů, přijati za svaté a mnoho chrámův a klášterů ke cti jejich zasvěceno. *w.*

Angeleri [andž-] Francesco, filosof ital. Nar. 4. května 1821 v Castellettě di Brenzone, stud. ve Veroně a v Padui, kde stal se laureátem filosofie a bohosloví. R. 1845 jmenován professorem filosofie a morální theologie v Rovigu, r. 1853 prof. dějin na lyceu veronském, r. 1867 prof. filosofie na lyceu rovižském, odkud se r. 1873 dostal opět do Verony. Sepsal *La legge dubbia non obbliga* (Padua, r. 1852); *Della libertà del pensiero* (Verona, 1864); *Religione e fede* (t. 1866); *Trattato di filosofia elementare* (1868, 3. vyd. 1877); *L'odierno conflitto tra Tomistie Rosminiani* (Parabiago, 1880) a jiné. *P.*

Angeles [andž-] (Los **A.**): **1) A.** Hl. město hrab. státu Kalifornie ve Spoj. Obcích severoamerických, na úpatí Bernardinských hor, na dr. pacifické a na řece **A.**, 48 *km* od Tichého oceánu. Založeno r. 1780 a má 25.000 ob. — **2) A.** Hl. město chilské prov. Bio-bio s 8279 obyv. (1885).

von **Angeli** Heinrich, malíř hist. a podobizen. Nar. r. 1840 v Šoproni, studoval na akademii vídeňské, později v Düsseldorfu, kde učitelem jeho byl Em. Leutze. Když pak byl nějaký čas strávil v Mnichově a v Paříži, usadil se r. 1862 trvale ve Vídni, kde od r. 1876 jest professorem na akademii. Nadání jeho počalo se záhy jeviti; již z prvních obrazů bylo zřejmo, že v oboru genrovém talent **A**-ho spěje k výraznosti dramaticky stupňované. Jsou to zejména: *Maria Stuartovna*, *Kleopatra s Antoniem*, *Jane Grey*. Ve způsobě vytříbené jevily se vlastnosti tyto v některých obrazech genrových, jež **A.** později provedl, prozrazujících též technickou hotovost, kteréž tím časem nabyl. Z těch obecně známy jsou: *Mstitel své cti* (1869) a *Odepřené rozhřešení* (1872) effektně komponované, nárůživě pohnuté, ale nikoli prosté jakéhosi theatrálního pathosu. Těžisko však umělecké činnosti **A**-ho leží v oboru portraitním. Již na začátku let šedesátých **A.** nabyl ve Vídni velké obliby svými podobiznami dam z vyšší společnosti a nyní náleží k nejváženějším podobizнářům. Mezi jeho malbami nalézáme celou řadu korunovaných hlav a členy panovnických rodin několika států, zejména vynikají jeho podobizny císaře Františka Josefa, královny Viktorie, cís.

Viléma II. a j. Také rakouská aristokracie, rodová i peněžní, A-ho zahrnuje zakázkami. Z podobizen mužů duchem vynikajících buďtež tu jmenovány Grillparzerova (1864), A. Dumasova (1865) a nejnov. Ondřeje Achenbacha. — **A.** umí zevní tahy svého modelu bystrým zrakem vypozorovat a pevnou rukou zachytit Je realistou, přece však nevyhýbá se tu i tam jistým lichotkám, jež zastírá obratným způsobem. V barvě je A. někdy tvrdý, práce štětce svědčí o nevšední routině a vzácném ovládání všech prostředků malebného účinku. **A.** je povolaným malířem lidí salonních; neličíť svých originálů takými, jací jsou, ale takými, jakými se zdáti chtějí. Ve výminečných případech umí se vhroužiti v povahu osobnosti, kterou portraituje, pravidlem však přestává na tom, podati její obraz zevně podobný. **A.** jest od roku 1883 rytířem čestné legie; velkých medailií dostalo se mu ve Vídni a r. 1888 na mezinárodní výstavě mnichovské. *Tá.*

Angelica L., angelika neb andělika, bylinný rod z řádu okoličnatých (*Umbelliferae*). Kraj kališní nepatrný. Korunní plátky kopinaté, přišpičatělé, nevykrojené, se špičkou rovnou nebo vehnutou. Dvojnažka na hřbetě smačklá, podlé švu dvojkřídlá, vejčitá. Nažky na hřbetě se 3 šnorky niťovitými, vyvýšenými a s 2 pobočními, blanitě porozšířenými. Brázdy s 1 proužkem. Bílek rovně uťatý. V Evropě roste z rodu tohoto 7 druhů, v Čechách 1: **A.** *silvestris* L., angelika lesní. Oddenek vytrvalý, krátký, s kořeny větevnatými a mrcasatými. Lodyha přímá, někdy až přes metr vysoká, tlustá, dutá, ojíněná, často červeně naběhlá, oblá, útle proužkovaná, větevnatá, pod okolíky rovněž jako paprsky pýřitá. Listy lysé, 3krát zpeřené, dolejší velmi veliké, stopkaté; lístky vejčitě okrouhlé, ostře pilovité, postranní skoro přisedlé, na zpodu nestejnostranné, často dvojlaločné, konečný celý nebo trojlaločný. Hoření listy s pošvami břichatě nadmutými. Okolíky 20paprsečné, obaly z 1—2 kopinatých, obalíčky z četných čárkovitých lístků složené; obalíčky delší stopek květních. Květy drobné, bílé, do zelenava nebo červena. Kvete v červenci a srpnu. Roste hojně na vlhkých lukách a podlé potoků, zvláště v polohách drsnějších. Plody rozlomeny voní aromaticky. Kořene užívá se ve zvěrolékařství neb i tu a tam na venkově místo pravé anděliky. Někdy rozmnožuje se rostlina tato na lukách tak, že jest rolníkům nepříjemnou buření. *Všk.*

Angelicae radix, kořen anděliky lékařské (srov. Angeliková kyselina), býval druhdy co účinný lék žaludeční, dráždivý i pot vzbuzovací velmi často podáván při kollapsu, horečce asthenické, křečech a pod. V lékaření prostonárodním dosud se ho užívá; lékařství moderní na **a.** r. téměř úplně zapomnělo. *Peč.*

Angelico Fra Giovanni viz Fiesole.

Angelikové kyselina jest látka nalézající se v kořeni (*Angelicae radix*) anděliky lékařské (*Archangelica officinalis*), odtud pak ji získáváme vaříce kořen s mlékem vápenným a destillujíce vybavenou kyselinu vodními parami. Její složení jest $C_5H_8O_2$. Zapáchá aromaticky, chutná palčivě. *Rn.*

Angelin a angelim viz Andira.

Angelina, planetoida objevená 4. bř. 1861 Tempelem v Marseillu a pojmenovaná Valzem. Označení (61) *Gs.*

Angelina, kněžna srbská, opěvaná v národní písni co »matka Angjelina«, byla manželka nešťastného, slepého despoty srbského, Štěpána Brankoviće, a dcera udatného albanského velmože Arianita Komnena. Ze sester jejích jedna byla provdána za slavného albanského knížete Jiřího Kastriotu (Skanderbega), jiná za Ivana Črnojeviće, pána Zety. Štěpán zasnoubil se s ní po svém vypuzení ze Srbska asi r. 1460 i odebral se pak do Italie a k cís. Bedřichovi III., jenž mu vykázal statky ve Furlansku. Po smrti Štěpánově († 1477) nalézáme **A**-nu r. 1485 u císaře v Inšpruce, kde jedinou dceru svou Marii provdala za Bonifacia VII. Palaeologa, vévodu montferratského. Ale již r. 1486 odebrala se do Sremu, kde synové její Jan († 1502) a Jiří byli posledními titulárními despoty srbskými z rodu Brankovićů. Jiří však brzo se stal mnichem a pod jménem Maxim († 1516) byl metropolitou ve Valachii. Těla **A**-ny, pokládané za svatou, a jejích synův odpočívala v klášteře Krušedolu ve Fruške Hoře až do r. 1716, kde Turci klášter vyplenili a pozůstatky zakladatelův rozmetali. (Srv. Miklošiće v Radu jugosl. akad. 12 a Novakoviće v Letopise Matice srb. sv. 146—148.) *KJk.*

Angelini [andž-] Tito, ital. sochař (* v Neapoli 1806 — † t. 1878). První své studie konal u svého otce, malíře Constanza **A**-ho, pak odebral se do Říma k dalšímu vzdělání. Později cestoval po Italii, pobyl nějaký čas v Paříži a stal se professorem skulptury na akademii umění v Neapoli a ředitelem kreslířské školy. **A.** byl sochař velmi plodný a seznam jeho prací obsahuje více než 150 kusů. Náleží klassickému směru, a třeba sloh jeho není vždy čistý ve spracování mramoru, jeví vždy půvabnou dovednost vlastní jen novému sochařství italskému. Zůstavil zvláště mnoho poprsí vynikajících osob domácích i cizích a již r. 1847 za poprsí vévodkyně z Aumalu, vystavené v pařížském Salonu, dostal řád čestné legie. Z jiných jeho děl uvádíme kolossální *sochu Ferdinanda II.* (pro Palermo) a mnoho *náhrobků* na neapolském Campo santo, *Telemacha opouštějícího nymfu Eucharidu* (maj. krále Ferdinanda II.), *čtyři mythologické figury* (majetek vévody z Buckinghamu), *Amora luk svůj lámajícího* (majetek ruského cara), *monumentální fontánu* v Catanii a j.

Angelión viz Tektaios.

Angeln, krajina ve Šlesviku, severně od zátoky Slie až k zálivu Flensburskému. Krajina čítající na 826 km^2 asi 55.000 obyv. jest pahorkatá a velmi úrodná. Vyhlášen svojí dojivostí je angelnský skot, rozšířený po všech dánských ostrovech. Též se tu pěstuje mnoho dobytka vepřového. Hlavní místo kra-

jiny Kappeln. Jméno má tento kraj po germanském kmeni Anglů, o nichž se zmiňuje již Tacitus. V V. stol. počali se s jižními svými sousedy, Sasy, a severními, Juty, stěhovati do Britannie, kde založili království Vých. Anglie, Mercii, Northumbrii, a dali celé zemi jméno své. Viz Anglosasové.

Sant' **Angelo** [andželo], mnoho obcí ital., z nichž vynikají: **1) A.** dei Lombardi, krajské město v prov. avellinské, 35 *km* vých. od Avellina, sídlo biskupské, se 2692 obyv. (obec 6804, roku 1881). Kraj angelský má na 1323 *km*² 36 obcí se 126.231 obyv. — **2)** S. **A.** Lodigiano, městečko v prov. milánské, distr. lodském, 22 *km* vsvých. od Pavie, má 8691 obyv. (obec). — **3)** S. **A.** in Vado, město v prov. pesarské, distr. urbinském, na ř. Metauru, 21 *km* jihozáp. od Urbina, sídlo biskupské, má 2235 obyv. (obec 4062). — **4)** Monte S. **A.**, město v prov. foggijské na již. svahu Garganského pohoří, nedaleko Jaderského moře, se 16.534 obyv. (obec 19.234). Do chrámu sv. Michala konají se již od VI. století slavné pouti. — Též hora **5)** Monte S. **A.**, 1524 *m* vysoká, při zálivu Neapolském nad Castellamarem.

Angelo [àndželo] (Michael **A.** Buonarotti) viz Buonarotti.

Angelofanie (řec.), zjevování se andělů.

Angelolatrie (řec.), vzývání (zbožňování) andělů. Již v staré církvi uctívali se andělé, a to druhdy tak nemírně, že někteří Otcové církevní i synody partikulární proti tomu horlili. Koncil nicejský r. 787 jakož i Tridentinum povolily ctění jich. Protestantismus omezil a-ii pokládaje ji za újmu, která se děje Bohu.

Angelologie (řec.), učení o andělích, jest díl dogmatiky, který pojednává o andělích. V talmudu představuje a. část exoterickou a prozrazuje tam vliv kabbaly na talmud.

Angeloni [andželoni] Francesco, ital. spis., naroz. v Terni, tajemník kard. Hippol. Aldobrandiniho, zemř. r. 1652 v Římě. Z jeho děl připomíná se nejčastěji *L'Istoria Augusta da Giulio Cesare a Constantino il Magno* (1. vyd. Řím, 1641, 2. vyd. vyšlo r. 1685 v Římě pečí synovce **A**-ho, Giampietra Belloriho římského s pohrobnými poznámkami a doplňky **A**-ovými) a *Historia di Terni* (Řím, 1846). Strýce svého hájí Bellori proti Tristanově kritice v Bonino, ovvero Avvertimanti storici al Tristano, jež někteří připisovali samému **A**-mu. *P.*

Angelus Arnold, horlivý kazatel jesuitský a missionář, známý svým fanatismem proti českým jinověrcům a jejich knihám, jež jako pověstný Koniáš sbíral a pálil. Sepsal několik latinských spisků obsahu namnoze nábožen-ského a příležitostného, z nichž důležitější jsou: *Plenilunium Marianum; Indago monoceratis ab humana natura Deitatis sagacissima venatrice, per quinque sensuum desideria amenter adornata carmine* (v Praze, 1658), báseň podivného obsahu; *Řeč o úmrtí Ferdinanda III.* (v Praze, 1657). Narodil se v Utrechtu v Nizozemí 8. října 1620, studoval v Praze u jesuitů a vstoupiv do jejich řádu působil v něm horlivě jednak vyučováním, jednak missiemi po Čechách až do své smrti v Chomútově dne 26. dubna 1690.

Angelus Silesius viz Scheffler Johann.

Angelwehr, samota v Čechách, 3 domy, 121 obyv. něm. (1880), hjtm. Klatovy, okres a fara Nýrsko (¾ hod. již.), obec Milek.

Angely [ànžely] Louis (* 1787 — † 1835), něm. herec a spis. frašek, složených ponejvíce dle vaudevillů franc. a nemajících větší ceny; přece však se mnohé udržely na jevišti, zvláště v Berlíně, kde byly lokalisovány. **A.** byl činný jako komik a režisér v Berlíně, až roku 1830 opustiv tuto dráhu stal se hostinským. Sebrána jsou jeho díla ve: *Vaudevilles und Lustspiele* (Berlín 1834, 4 sv.) a *Neuestes komisches Theater* (Hamburk, 1836—41). Některé jeho frašky i do češtiny jsou přeloženy, zejména *Nalezený dědic* (v Div. ochot. 1872); *Kvas řemeslníkův*; *Ze sedmi nejškaredější* a j.

Anger, ves v Čechách, 36 d., 283 obyv. něm. (1880), hjtm. Týn Horšův, okres Ronšperk (3½ hod. jihozáp.), obec, fara a bývalý dom. Grafenried. Na blízku zbytky pevné, ½ hod. dlouhé zdi táhnoucí se ke hranicím bavorským, při které často již rozličné starožitnosti byly vykopány.

Anger Moric, hudebník čes., nar. 12. břez. 1844 v Sušici. Již v útlém mládí učil se hře na housle a později jako student na reálce v Písku pokračoval v hudbě návodem kapelníka Engelhardta, jenž pozoruje nadání jeho a horlivost radil mu k odbornému studiu na konservatoři pražské. Otec však nesouhlasil a poslal syna na další studie realné do Vídně, a zde **A.** dovedl si získati přízeň prof. Baura, jenž jej vyučoval. Na techniku odebral se do Prahy, kdež se zdokonalil ve hře na housle u prof. Mildnera a řed. Řebíčka, a jakmile otevřeno bylo prozatímní divadlo, vstoupil do jeho orchestru a od té chvíle výhradně se zabýval hudbou. Komposici studoval u professora Foerstra. Když roku 1868 P. Švanda ze Semčic zařídil první operní společnost mimo Prahu, zvolil si **A**-a za kapelníka. Od té doby kapelničil **A.**, a to od r. 1870 v Salcpurku, od r. 1873 ve Vídni při komické opeře, na to ve Štýrském Hradci, až r. 1881 povolán byl za kapelníka k našemu Národnímu divadlu a zde dosud působí jsa zároveň řed. kůru u křižovníků. Vedlé své kapelnické činnosti vynikl **A.** též jako skladatel v oboru komickém, kdež mu přirozený jeho humor i veselá mysl jsou věrnými pomocníky. Mimo četné sbory, písně a kuplety složil komickou operu *Záletníci*, zdařilou hudbu k Tylovu »Strakonickému dudákovi«, »Jiříkovu vidění« a balet *Štědrovečerní sen.* *Ný.*

Angera [andžéra], městečko v ital. prov. comské, kraji vareském, na jihových. bř. jez. Lago Maggiore, má přístav, znamenitý zámek hrabat Borromeů na vysoké skále, starožitnosti římské a 2758 obyv. (1881).

Angerapa, Angerapp, též Rapa zvaná, řeka ve Vých. Prusku, vzniká v Nebolím je-

zeře (*Mauersee*), má tok celkem severní, vnímá s pravé strany Zlatou Apu a Pisu, načež spojivši se s Instručí přijímá jméno Pregola. Jsouc po celé délce (126 *km*) splavna, protéká větší částí pruské Mazursko, a nalezeno na ní mnoho hrobů pohanských.

Angerbach, někdy hrad královský blíže Kožlan, z něhož zůstaly nepatrné zbytky. Postaven jest v XIII. věku a král Václav se tu někdy zdržoval, bavě se honbou (na př. 1245 až 1253). Císař Karel IV. zastavil A. se 6 vesnicemi (1360) Janovi, falckrabímu na Rýně, do jeho života, avšak záhy po vybavení zpustl hrad. Zboží k němu patřící drženo potom k Týřovu. *Sčk.*

Angerburg, polsky *Węgobork*, krajské město ve východopruském vlád. okrese gumbinském, nedaleko výtoku Angerapy z jezera Nebolího (Mauersee), na rozhraní jazyka polského a litevského ležící, s ústavem pro hluchoněmé, seminářem, soudním úřadem a 4424 ob. (1885), kteří živí se orbou, rybářstvím, dřevním obchodem a tkalcovstvím. Byla to původně osada Neudorf, vzniklá v písčitém kraji kolem řádového domu německých rytířů (1335), jež teprve roku 1571 na město A. byla povýšena. V opevněném zámku zdejším, nejprve Angetete, pak A. nazvaném, sídlil král Stanislav Leszczyński l. 1735—37. — Kraj angerburský měl r. 1880 na 925 *km*² 38.149 obyv., mezi nimi značnou část Poláků. — Angerburské jezero říká se též jezeru Nebolímu, jež zaujímá plochu 112 *km*², a jehož jednotlivé části mají jména rozličná.

Angermair Christoph, řezbář německý XVII. stol.; zemřel r. 1632 v Mnichově. Narozen ve Weilheimu, přišel záhy do Mnichova, kde již r. 1618 se vyskytuje s titulem dvorního soustružníka. Při dvoře umění milovného vévody Maximiliána I byl vysoce vážen jmenovitě pro své znamenité řezby ve slonové kosti, z nichž většinu chová národní museum a kabinet mincovní v Mnichově. Nejpřednější z těchto prací jest skříň ze slonové kosti pro Maximiliána I. zhotovená, veskrze reliefy a plnými postavami ozdobená. Skříň tato chová se dosud v kabinetu mincovním v Mnichově. *Chl.*

Angermanelf [ón-], řeka v sev. Švédsku, vzniká z mnoha potoků a jezer na hranicích norských Jemtlandu a v Lappmarce, protéká Vesterbotten a Norrland u Hörnesandu a vlévá se do Botnického zálivu. Jest 380 *km* dlouhá, na 100 *km* splavná a žije v ní mnoho lososů.

Angermanland [ón-], krajina v severním Švédsku (Norrland), hraničící s Botnickým zálivem na východě, s Vesterbottenem a Laponskem na severu, s Jemtlandem na západě, s Medelpadem na jihu; má na 19.929 *km*² 109.000 obyvatelů. Protéká ji Ångermanelf, Hörneå, Öreelf a jiné řeky; mnoho jest tu lesů a jezer. A. patří k nejkrásnějším a nejzámožnějším krajinám švédským. Obyvatelé živí se rolnictvím, zvláště v úrodných krajinách na pomoří chovem dobytka, lesnictvím, v novější době, kdy v Norrlandě založeny železnice, i průmyslem a hornictvím (Ulfö). Jediné město A-u jest Hernösand, městys Örnsköldsvik.

Angermayer Jan Albert, malíř český, nar. v Bílině r. 1674, zemřel v Praze kolem r. 1740. Vyučil se u J. Rudolfa Byssa a maloval hlavně zátiší. Z lepších jeho prací sluší jmenovati čtyři obrázky znázorňující *Život zvířat v širém poli*, v obrazárně zvěřinské. Hlavně vynikal v malbě květin, zelin, plodův a hmyzu, jež maloval s velkou jemností a věrností, tak že staven od současníků po bok slavnému A. Mignonovi, kteréhož však nedosahuje. *Chl.*

Angermünde, staré kraj. město v pruské Ukerské marce, ve vlád. okresu postupimském, na rozchodu drah berlínskoštětínské a berlínskostralsundské, 58 *km* sev.-vých. od Berlína, sídlo soudu, s 6692 obyv. (1885), jichž předním zaměstnáním jest polní hospodářství. Jsou zde cihelny, slevárna na železo, strojírna a plynárna; v okolí provozuje se valný průmysl lihovarský. — Kraj angermündský má několik větších jezer a na 1307 *km*² 64.974 obyvatelů (1885).

Angern viz Bujanov.

Angerona *prunaria* L., lejkokřídlec trnkový, motýl z čel. píďalek (*Geometridae*), s tykadly u samečka hřebenitými, makadly krátkými, šupinkatými a holeněmi zadních nohou kyjovitě ztlustlými. Křídla jsou u samečků krásně oranžově žlutá, u samiček bledožlutá a četně hnědými skvrnami a proužky napříč posázena. Housenky mají bradavičnatý, otrněný hřbet a jsou barvy hnědé nebo šedé. Žijí na trnkách, švestkách, bucích, zemolezu (*Caprifolium*) atd. Motýlové objevují se v červnu a červenci a jsou u nás hojni. *Sč.*

Angerona, diva Angerona nebo Angeronia, slula u Římanů bohyně, kterouž představovali s ústy zavázanými a s prstem na ústa položeným. Ještě v dobách Augustových konána slavnost její **Angeronalia** nebo divalia dne 21. prosince tím způsobem, že pontifikové oběti jí přinášeli. Podlé starých zpráv mělo se za to, že tajemné kladení prstu na ústa znamená tajemství, v jaké bylo zahaleno pravé jméno města Říma, pročež také A. pokládána za ochránkyni města Říma. Preller pokládá A-nu za bohyni města Říma s územím jeho, Mommsen za bohyni nového roku.

Angers [ãnžé], hlavní město franc. dep. maine-et-loireského, na obou březích Mainy, jež nedaleko nad městem vzniká splynutím Sarthy s Mayennou, a na uzlu drah západní a orléanské, 260 *km* jihozáp. od Paříže. Zvedá se z velké části na pahorku majíc se svými úzkými, příkrými ulicemi a starými, břidlicí krytými, namnoze ještě dřevěnými domy (ze XIV. stol.) ráz středověký, kterážto stará čtvrť nazývá se Černým městem (*Ville Noire*), kdežto novější části města jeví vkusnou výstavnost, zejména nábřeží a boulevard. Vůbec A. náleží mezi nejzajímavější města Francie. Nejznamenitější budovou A-u, v němž i z doby panství římského mnohé památky se zachovaly, jest starogotický chrám sv. Mauricia z XII. a XIII. stol., s lodí 120 *m* dlouhou a 26 *m* vysokou, se skvostnými okny až ze XII. stol.

a sochami vévod z Anjou, býv. pánů zdejších, jichž mohutný zámek, rovněž z XIII. stol., se 17 věžemi nad řekou strmící, nyní zařízen jest v prachárnu; dále pozoruhodny jsou: starý chrám sv. Trojice slohu románského z XII. stol., gotický kostel sv. Sergia, několik krásných chrámů novějších, Hôtel-Dieu z XII. stol., radnice, prefektura (býv. opatství), museum, starý palác biskupský, velké divadlo, několik mostův a j. **A.** jest sídlem biskupa, appellačního a obchodního soudu, obchodní komory, několika učených a hospodářských společností, má kněžský a učitelský seminář, lékařskou školu, lyceum, uměleckoprůmyslovou školu, bibliotéku (46.000 svazků), divadlo, museum s četnými, vzácnými obrazy a sbírkou sochařských děl rodáka angerského Pierra Jeana Davida, bohatý kabinet přírodnin a starožitností, ústav pro hluchoněmé, nemocnice a jiné dobročinné ústavy, botanickou zahradu založenou r. 1684, věznici a 73.044 obyv. (1886), již provozují čilý obchod s obilím, vínem bílým, »anjouské« zvaným, olejem, konopím, voskem, medem, sušenou zeleninou a ovocem, břidlicí a j.; též průmyslný ruch jest značný: jsouť zde slévárny a továrny na zboží vlněné, plátno, plachtovinu, obuv, svíčky, provazy, potiskování látek bavlněných, cukr, čokoládu a zavařeniny. V okolí jsou rozsáhlé lomy břidlicové s 3000 dělníky. **A.** býval za starověku sídlem Andů čili Andegavů, od Římanů (J. Caesara) nazván *Iuliomagus*, později *Andegavia*, za Childerida I. dostal se pod vládu franckou a byl pak až do novější doby hlavním městem vévodství Anjouského. Ve středověku proslulo zdejší vysoké učení založené r. 1246, jež Ludvík XIV. přeměnil v akademii věd. — Arrondissement angerský (1559 *km*²) rozdělen v 9 kantonů s 89 obcemi a 174.764 obyv. (1886).

Anghiari (tím. *Castrum angulare*), městečko v ital. kraji arezzském s velkou továrnou na pušky a přístroje chirurgické a 1477 obyv. (1881, obec 7510).

d'**Anghiera** Pietro Martire (obyčejně Petrus Martyr Anglerius), historik ital. (* 1455 v Aroně — † 1526 v Granadě). Vstoupil do vojska milánského, s nímž přišel r. 1488 do Španěl a bojoval proti Maurům. Zanechav pak stavu vojenského, stal se knězem a učitelem pážat při dvoře královském. R. 1501 poslán k sultánu egyptskému. Jeho úřady a cesty poskytly mu hojné příležitosti sebrati mnoho originálních listin, které dodávají značné ceny jeho dílům: *De legatione babylonica libri tres* (Alcala, 1511), v němž líčí tehdejší poměry egyptské; *De rebus oceanicis et orbe novo decades* (Sevilla, 1516; Paříž, 1536), velmi důležité pro dějiny objevení Ameriky; *De insulis nuper inventis et incolarum moribus* (Basilej, 1521 a 1533). Nejdůležitější jsou jeho současné dějiny (od 1488 do 1525) psané ve způsobě korrespondence a vydané pod titulem: *Opus epistularum* (Mil. 1530, Amst. 1670).

Anghiové, kmen na dolním Kongu, pověstný svou loupeživostí.

Angiektasia (z řec.), rozšíření cévy. Rozšíření srdce bývalo sice Graefem též mezi a-ie řaděno, což nyní z pravidla se nečiní. Podlé druhu cev zoveme rozšíření tepen arteriektasia, žil phlebektasia, mízníc lymfangiektasia a vlásečnic teleangiektasia. *Peč.*

Angiełłowicz Antoni viz Anhelovič Antonij.

Angiemfraxis (řec.), ucpání cévy.

Angilram, opat kláštera senského a od r. 768 biskup metský, stal se r. 784 král. arcikaplanem, za kterouž příčinou mu Karel Vel. cestou diplomatickou vymohl prominutí z povinnosti sídelní; r. 787 stal se arcib. titulárním a zemř. r. 791. Jméno jeho známým se stalo sbírkou kanonů, zvanou *Capitula Angilramni* nebo *Capitula* čili *Decreta Hadriani*, která v 71, vedlé jiného počítání ve 72 nebo v 80 článcích obsahuje akkusační řízení proti klerikům a biskupům a namnoze, ač ne veskrze, se nalézá v rukopisech sbírky lžiisidorské. Dvojí rukopisné nadpisy sbírky této uvádějí ji ve spojení s **A**-em: jedny totiž mluví o tom, že **A.** sbírku tuto papeži Hadriánovi I. v Římě odevzdal, druhé, že papež Hadrián I. ji odevzdal **A**-ovi, když se věc jeho (rozuměj shora zmíněné prominutí z povinnosti sídelní) v Římě projednávala. Avšak oba druhy nadpisů nemajíce věcného podkladu jsou co do věci falsem, čímž vůbec každé spojení **A**-a se sbírkou tou odpadá. Než i sbírka sama jest materiálně falsem; mnohdy upomíná na kapitulárie Benedikta Levity a zajisté čerpala ze synodálních úchval afrických, umístěných ve sbírkách zvaných Hispana a epitome Hadriani, z visigotského breviáře, z Cassiodora a pod. Ježto sbírka tato obsahem svým a rázem falšování úzce souvisí s dekretáliemi lžiisidorskými, má se za to, že původce obou těchto sbírek jest osoba táž, jakož i že čas vzniku jejich jest bezpochyby týž, totiž asi konec 1. pol. IX. století. Nejlepší vydání sbírky této obstaral P. Hinschius ve spise *Decretales Pseudo-Isidorianae et capitula Angilramni* (v Lipsku 1863). *Hav.*

Angina (lat.). Pod názvem tím původně zahrnuty byly choroby průvodů dýchacích a zažívacích, při kterých pozorovány obtíže při dýchání a polykání; později s pojmem tím sloučena byla představa zánětu a **a**-nou pojmenovány veškeré záněty počínajíc s hltanem až po žaludkové ústí jícnu nebo rozštěpení průdušnice. Než i pojem ten jest příliš volný a dlužno jej tou dobou obmeziti na katarrhální zánět sliznice a žlázkové soustavy dutiny hltanové. Zánět ten vyskytuje se jako prvotní a samostatné onemocnění (**a.** *catarrhalis idiopathica*), probíhaje pak prudkým i vleklým způsobem (**a.** *acuta* et *chronica*). Při tom onemocní veškerá sliznice dutiny hltanové (**a.** vůbec) nebo toliko některé části její: mandle (**a.** *tonsillaris*), opona s arkadami (**a.** *faucium*), čípek atd. Jestli onemocní sliznice výhradně nebo s převahou, jest to **a.** *simplex*; onemocní-li také žlázky sliznice, **a.** *glandularis* čili *follicularis*, postižena-li tkaň mandlí, **a.** *parenchymatosa*, a když zánět se šíří také na pojivo podslizniční, **a.** *flegmonosní*. Zánětlivé změny sliznice hltanové

vyskytují se také v průběhu infekčních chorob: spály, spalniček, neštovic, příjice (**a.** *scarlatinosa*, *syphilitica* atd.), buď o sobě nebo zároveň se zvláštními anatomickými změnami, jež obdobny jsouce změnám na pokožce nebo na jiných sliznicích jsou lokalisací základní choroby v dutině hltanové. Kde podobné anatomické změny specifického rázu nalézáme, dlužno se uvarovati pojmenování **a**-ny; diftheritii mandlí nezveme více diftheritickou **a**-nou (**a.** *membranacea*), růži dutiny ústní **a.** *erysipelatosa*, pupence, vředy a oděry příjičné **a.** *syphilitica*. Rovněž i některé místní zánětlivé choroby hltanu: opar, žábry, hnilobu atd. nepojmenujeme jako **a.** *herpetica*, *aphthosa*, *gangraenosa*, byť i zlozvykem podobné názvy zdomácněly. — Prudká (katarrhální) **a.** jest velmi častým onemocněním, jsouc nezřídka združena s rýmou, katarrhem hrtanu i průdušek a zaviněna nachlazením a podrážděním sliznice hltanové. Počíná horečkou, třesavkou, zmalátnělostí, bolestmi hlavy, žízní; jako další příznaky druží se suchost a palčivost v hltanu, drásot, chrchlání a skutečná bolest vyskytující se při polykání, mluvení, zívání; posléze přistupuje živé odměšování hlenu, kterým se ztiší svrchu popsané celkové i místní příznaky. Ohledání dutiny hltanové poučuje nás o anatomickém základu příznaků: překrvení a zduření sliznice a žlázové tkaně (nejpatrněji na mandlích), později o hojném odměšování hlenu. Průměrem trvá prudká **a.** 5—8 dnů. Názvu vleklá **a.** pro chronický katarrh hltanu se nyní neužívá. *Mx.*

Také u zvířat pozorujeme zánětlivé pochody hltanu od prostého, zahojitelného zánětu katarrhálního až do nakažlivého sesnětivění tkaně přecházejícího a s celkovým rozkladem krve spojeného odumření. Objevuje se snad ještě ve formách prudších než u člověka. Veskrze naše domácí zvířata, nejčastěji však kůň a dobytek hovězí, onemocňují rozmanitými způsoby zánětů krčních. V některé době roční vyskytují se onemocnění častěji, v jiné řídčeji. Zvířata choulostivá nebo nesprávně ošetřovaná, mladá a náhlým změnám temperatury vysazená, konečně i jinak onemocnělá, kdež se pak zánět krajiny krční jen přidružil k celkovému onemocnění, jsou velmi náchylna k onemocnění anginosnímu. Příznaky vyskytují se někdy tak náhle, že sotva pomoci můžeme a jen někdy možno zachrániti zvíře také operativně, na př. hrdlořezem. Avšak při onemocnění celkovém, jakož jsou těžké tyfy, onemocnění anthrakem (uhlák), **a.** snětivá, ani to nepomáhá, a zvířata hynou zadušením a přidruženým zhoubným zánětem plic nebo rozkladem krve vůbec. Zachování čistoty při podávání píce a nápoje může i zde pomáhati k mírnějšímu vzniku onemocnění. *Bm.*

Angina Ludowici jest zánět pojiva podkožního, vznikající v sousedství podčelistní slinné žlázy a šířící se pozvolně po prostoře podčelistní z hrdla až po samý hrudník. Zánět ten se vyskytuje bez podstatné příčiny skorem výhradně u dospělých, časem hromadně (epidemicky) a pak vychází ze samé žlázy podčelistní; jindy provází jako podružný úkaz těžká infekční onemocnění, pyaemii, septicaemii atd. (**a.** *Ludowici metastatica*). Prvotní zánět počíná a provázen bývá prudkou horečkou; prvým úkazem jest mírné a bolestivé zduření levé nebo pravé žlázy podčelistní a jejího pojiva, které se rychle šíří po hrdle a při tom nabývá neobvyklé tuhosti. Hrdlo jest nápadně široké; nemocní rozevírají ústa s těží, nemohou žvýkati a polykati ani krkem pohybovati. Jestli zánětlivý opuch postupuje také do hloubky na hrtan, hrozí nemocným udušení — tím se vysvětluje ze starší doby pocházející pojmenování **a**-nou, ač tato s affekcí hltanovou nic nemá společného. Vyhojení připravující se vstřebáním i po zhnisání výpotku jest pravidlem, sázení se a rozklad hnisu a v zápětí jeho pyaemie úkazem poměrně vzácným. *Mx.*

Angina pectoris viz Stenokardie.

Angiografia (z řec.), nauka cevstvo popisující; viz Anatomie.

Angiohydrografia (z řec.), nauka o míz ních cevách. *Peč.*

Angioitis viz Angitis.

Angiokarpické houby viz Houby.

Angiokarpické lišejníky viz Lišejníky.

Angiokarpický, tolik co uzavřené plody mající, t. j. vrstvy nebo částice reproduktivní vytvářející se uvnitř plodu. Opak toho jest gymnokarpický. Též slovou tak plody, které teprve později se rozevrou a tak osvobodí mycelium dříve uzavřené. *lč.*

Angioleucitis (z řec.), zánět míznic, lymfangioitis. *Peč.*

Angiologia, cevosloví, jest oddíl systematické anatomie, popisující cevstvo čili ústroje oběžní. Céva (*vas*) jest elastická trubina, ve které proudí buď krev (*sanguis*) nebo míza (*lympna*) nebo druh této: zažitina (*chylus*). Podlé toho obsahu rozvrhujeme cévy na krevnice (*vasa sanguinea*), míznice (*vasa lymphatica*) a zažitnice (*vasa chylifera*) jako druh míznic. Okysličovacím pochodem v plících stává se krev zdrojnou či tepennou (*s. arteriosus*) a takto dostává se do každého ústroje, do celého těla, kde se pochody vyživovacími mění v krev vratnou či žilnou (*s. venosus*), která se opět jinými cevami vrací do plic a zde se okysličí. Tento nepřetržitý oběh (*circulatio sang.*) neustále se opakuje. Na obou přechodech mezi drahou arteriální a drahou venosní proudí krev sítí tak tenkých cev, že je vidíme pouze mikroskopem a nazýváme proto vlasečnicemi (*vasa capillaria*). Skrze jemnou stěnu vlasečnic děje se jak pochod oxydační v plících, tak pochod vyživovací v těle. Ve stěně ostatních tlustších cev krevních i mízních lze seznati tři vrstvy či blány (*tunicae*): vazivovou blanou zevní (*t. adventitia*) víže se céva ke svým sousedním ústrojům, blána prostřední (*t. media*) jest složena z elastických a svalových hladkých vláken, a blána vnitřní (*t. intima*) jest na ploše, po které krev nebo míza se pošinují, jako stěna každé dutiny hermeticky zavřené pokryta endothelem (viz Epithel). Srdce (*cor*)

2. prosince 1851 až do r. 1870 žil v soukromí. V září t. r. jmenován prefektem ariègeským a horlivě se staral o uspořádání národní obrany, ale roku 1871 se poděkoval a teprve po pádu Mac-Mahonově opět veřejně vystoupil byv zvolen do národního shromáždění, kde se přidržel strany Gambettovy. R. 1880 zvolen za senátora departementu ariègeského.

Anglaise [ãnglés], angl. *Country-dance*, anglický národní tanec rázu živého, pohybu rychlého; v taktu $^2/_4$ovém nebo $^6/_8$ovém. Skládá se ze 2, 3 až 4 reprisí, z nichž každá činí 8taktovou periodu s repeticí; z pravidla obsahuje 4 čísla č. toury, podobné tanci zvanému »Écossaise«. Matheson rozeznává tyto druhy: *country-dances*, *ballads* a *hornpipes*. Ve Francii jest tanec ten velmi oblíben pode jménem *française*. *St.*

l'**Anglé** Honoré François Marie, také Langlé, hudební paedagog (* 1741 v Monaku, † 1807 u Paříže). Vzdělav se na konservatoři neapolské, byl nejprve hud. ředitelem v Janově. Od r. 1768 žil v Paříži jakožto učitel zpěvu, hry klavírní a komposice na »École de chant« bar. Bréteuila, později na konservatoři. Vynikal jako učitel zpěvu a sepsal: *Méthode de chant*; *Nouvelle Méthode pour chiffrer les accords*; *Traité de la fugue et de l'harmonie*.

d'**Anglebert** [anglbér] Jean Bapt. Henri, komorní virtuos Ludvíka XIV. (* 1628 — † 1691 v Paříži). Vydal r. 1689 v Paříži *Pièces de Clavecin, avec la manière de les jouer*, různé to skladby Lullyho a několik vlastních fug, kteráž sbírka jest důležita zvláště pro dějiny hry klavírní, zejména pokud se týče různých okrasných znamének tehdá užívaných. *Gh.*

d'**Anglemont** [anglmõn] Edouard Hubert Scipion, franc. básník školy romantické, nar. v Pont-Audemeru (dep. Eure) 28. prosince 1798, zemřel v Paříži 22. dubna 1876. Vydal *Odes* (1825), pak epické básně *Legendes françaises* (1829); *Berthe et Robert* (ve 4 zpěv.) a některá dramata cenou poctěná, jako veršovanou veselohru *Le Cachemire*, drama *Paul I.* a *Le duc d'Enghien*; pak *Tancrède*, text k opeře Rossiniho. Výbor jeho dramat vyšel 1869 pod titulem *Pastels dramatiques*.

Anglesea, ostrov, viz Anglesey.

of **Anglesea,** též Annesley, earls, nebo hrabata z **A.**, rod angl., zvaný po ostrovu a hrabství **A.**: **1) A.** Arthur (* 1614 — † 1686) byl syn irského lorda Mountnorrise, stal se r. 1661 baronem z Newport-Pagnellu a earlem of **A.** Až do r. 1682 byl strážcem veliké pečeti; účastnil se veliké restaurace za Karla II. — **2) A.** Richard, poslední z rodu toho, zemřel r. 1761, načež titul ten obdržel teprve r. 1815 jako markýzát: — **3) A.** Henry William Paget, angl. důstojník a politik (* 1768 — † 1854); vyznamenal se ve válce španělské, velel v bitvě u Waterloo britské jízdě a přišed o nohu odebral se do Anglie, kde byl povýšen na markýza z **A.** Byl pak dvakráte (1829 a 1851) jmenován místokrálem irským. Vláda jeho nesvědčila o státnickém nadání, avšak o školství irské získal si **A.** nemalé zásluhy. Uznav emancipaci katolíků naklonil si přízeň lidu irského, avšak pozdější jeho přísné vystupování proti agitaci O'Connellově opět jej o ni připravilo.

Anglesey nebo Anglesea [ènglsi], ostrov na severozáp. břehu knížectví waleského, od něhož jest oddělen úžinou Menaiskou, má na 782 *km*² přes 51.416 obyv. (1881). Bohaty jsou měděné doly blíže Amlwche. Značný chov dobytka. Ze 193.511 akrů celého ostrova bylo vzděláno toliko 26.954 akrů. S Walesem spojují ostrov dva mosty: obrovský železniční most rourový a most řetězový 175 *m* dlouhý. Římané znali **A.** jménem Mona (u Tacita) jako sídlo druidských kněží. U Holyheadu nalézají se pozůstatky římského tábora. **A.** jest samostatné hrabství, dělící se ve 3 okresy. Z míst jsou nejhlavnější: Amlwch, Beaumaris, Holyhead, Llangefni a Llanerch y-medd. Do parlamentu volí **A.** jednoho poslance.

Anglesit, nerost krystalující dle soustavy rhomb., isomorfní s barytem, objevuje se v krásných krystalech, ale také jemnozrnný až celistvý; pseudomorfosy tvořívá po galenitu. Jest čirý, též zažloutlý, šedý nebo hnědý, průhledný až průsvitný, lesku démantově mastného. Tvrdost 3, hust. 6·29—6·35, chem. složení $PbSO_4$. V baňatce se rozstříkne, na uhlí v plamenu redukčním dá kuličku olova, v ohřáté sehnané kyselině sírové úplně se rozpouští. Na žilách olovnatých objevuje se co novější produkt u Stříbra v Čechách, u Lačnova na Moravě, Schwarzbachu v Korutanech, na Monte Poni na Sardinii, v Banátě, u Berezovska a Nerčinska na Urále, na ostrově Anglesea. *Hjn.*

Angleterre (ãnglter), franc. název Anglie.

Anglická, -é, -ý. Články o věcech anglických, které by se zde nenašly, hledej jednak pod Britský, jednak při jejich jménech podstatných.

Anglická banka viz Banka.

Anglická kůže, tuhá, pevná, slabým leskem atlasovým hrající tkanina bavlněná z tvrdé příze. Bývá nejvíce barvy bílé, a hotoví se z ní zpodky, živůtky, střevíce a j. v.

Anglická míle = 1760 yardům = 5280 angl. stopám = 1·60933 *km*. *Ma.*

Anglická nemoc viz Křivice, Rhachitis.

Anglické panny čili dcery zbožné Angličanky Marie Wardové, jež sotva 22letá založila v Nizozemsku u Gravelink klášter dle řádu sv. Kláry pro Angličanky, které pro vyznání víry byly z Anglie vypuzeny. Papež Řehoř XV. dovolil Wardové, aby též v Římě samém a v Italii zakládati směla kláštery, které za účel si obraly vychování dívek. Jelikož vznikly pochybnosti v příčině pravověrnosti M. Wardové, kázal Urban VIII. zavříti všecky kláštery a zavedl vyšetřování se zakladatelkou, na níž však žádné viny nenalezeno. Bavorský kurfiršt Maximilián prosil papeže za dovolení, aby **a. p.** i nadále mohly míti společné bydlení v jednom domě, což připuštěno. Stvrzení kongregace vyslovil teprve papež Klement XI. roku 1703. **A. p.** nemají klausury a skládají toliko prosté sliby. Zakladatelka zemřela roku 1645. V r. 1791 přistěhovalo se několik **a**-kých panen též do Prahy, kdež jim vykázán opuštěný

klášter karmelitek u sv. Josefa na Malé Straně; mají tam dosud klášter s dívčí školou německou. *Byv.*

Anglické tunnelování (angl. *english system of tunneling*) vyvinulo se ze způsobu, jakým Brunel (v. t.) v l. 1825—41 v Londýně stavěl tunnel pod Temží, a liší se od jiných soustav tím: *a*) že tlak zemní přenáší se pažinami přímo na klády zatažené směrem podélné osy tunnelové t. zv. podloužky neboli po-

Č. 266.

délníky (angl. *bar*, něm. *Barren*, *Joch*); *b*) že tyto podloužky z pravidla podepřeny jsou pouze na koncích; *c*) že teprve, když prostor na délku podloužek z plna vylomen, počne se zdíti. Po způsobu anglickém pracováno u nás také v tunnelu arlberském (v. t.), tou dobou nejdelším v Rakousko-Uhersku, a proto užijeme na vysvětlenou výkresův o stavbě tunnelu tohoto.

Práce počíná štolou spodovou *AA* (viz příl. č. 1., 2., 4. až 11., 14. a vyobr. č. 266., 267.), v níž položí se koleje *k* a potřebná snad potrubí na přivádění vzduchu k větrání *a* a k pohybu strojů vrtacích *b*, pak potrubí vodovodná na vyplachování vyvrtaných děr a na vodu pitnou *c* a k pohybu strojů vrtacích *d*; voda, která při práci jest na obtíž, stahuje se do stoky *s* a odvádí z tunnelu. Z této štoly dělá se zálom dostropový *Z* (viz příl. č. 5., 6., 8.) a z toho postupuje se směrem podélné osy tunnelové na obě strany štolou *BB* (viz příl. č. 4., 5., 8.), až možno osaditi (zatáhnouti) a podepříti nejhořejší podloužky *MM* zvané stropovými (na příl. č. 1.); na to se *BB* rozšiřuje a vylamováním na zpodu prohlubuje, tak že možno zatáhnouti podloužky i po stranách, podepříti a na vzájem příčně vzepříti rozpínkami *L*. Čím hlouběji se v této rozšířené části přichází, tím vyšších, a tedy také tlustších sloupků (stojek) třeba na podporu podloužek, aby se pak rozměry jejich omezily, zatahují se příčné prahy *P* (na př. příl. č. 2. a 9.) anebo za většího tlaku zemního napřed prahy *Q* (viz příl. č. 10. a vyobr. č. 267.) a teprve níže prahy *P*. Jsou to dřeva na hranato otesaná (vyhraněná), a poněvadž by se trámy potřebné délky v omezeném prostoru do příslušné polohy příčné otočiti nemohly, skládají se ze dvou kusů, které se na styku přeplátují a důkladně stáhnou (na př. příl. č. 2. a 10.) a konci do země (boků) zapustí. Dalším vylamováním na stranách a dolů dosáhne se volného prostoru o délce podloužek a o plném průřezu příčném (viz přílohu č. 3. a 4. z východní polovice tunnelu arlberského a příl. č. 9., 10., 11. a vyobr. č. 267. ze západní polovice téhož tunnelu). Na to — jestli toho třeba — provede se podlé výkrojek (šablon) nejdříve klenba na zpodu, pak opěry, a když se osadily skruže ke klenbě stropové, klene se (viz vyobr. č. 266. a příl. č. 12.). Tou měrou, jakou přibývá zdi, vytahují se, pokud možno, pažiny i podloužky, ale zvláště podloužky snažíme se vytáhnouti, poněvadž jsou to dřeva tlustá a tedy drahá; tak ukazuje vyobraz. č. 266., které náleží východní polovině tunnelu arlberského, že veškeré dříví, pokud tunnel obezděn, vytaženo; v příl. č. 12. ze západní polovice téhož tunnelu vytaženy pouze podloužky, ale pažiny se musily větším dílem zazditi. Za značného tlaku zemního jest zejména obtížno vytáhnouti podloužky nejhořejší; aby se to usnadnilo, podeprou se na tom konci, za který se vytahovati budou, o něco výše, a zůstaví se mezi nimi a mezi rubem klenby malá vůle; na to se v prostoru mezi nimi a podél pažiny podezdí. Když pak podpory podloužek odstraníme, klesnou na rub klenby, ale pažení nesníží se s nimi, protože jest podezděno, a při vytahování přemoci jest pouze tření podloužek na klenbě. Avšak podloužky nemusí býti na obou koncích podepřeny stojkami *S* po způsobu přílohy č. 4. a vyobrazení č. 267.; toho nutně potřebí pouze tehdáž, když jde o zálom zcela samostatný; pracuje-li se vedlé části tunnelu již vyzděné, tu možno jeden

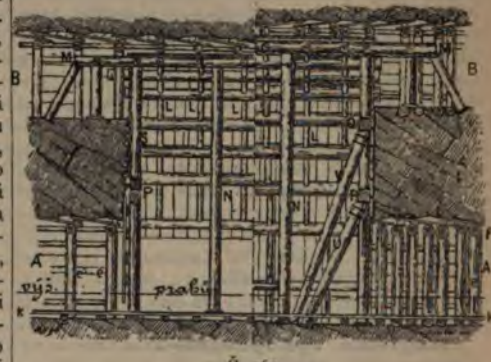

Č. 267.

konec podloužek uložiti na zeď a pouze druhý konec podepře se stojkami.

Mezi význačnými známkami a-ho t. uvedeno, že podloužky z pravidla podepřeny pouze na koncích, tak že, přihlédneme-li na př. k příloze č. 4., měly by podloužky *MM* podepřeny býti pouze soustavou stojek *S*, a nemělo by býti podepření *T*; pak jest vylomený prostor na délku podloužek prost všeho dřevení. Jest-li však tlak zemní značnější, prohnuly, ano zlomily by se podloužky pouze na koncích podepřené, a proto musíme dáti mimo to podpěry

vnitřní, jako *TT* v příloze č. 4., a *NN* ve vyobrazení č. 267.; tu pak ovšem nemůžeme se ve vylomeném prostoru tak volně pohybovati, jako když podloužky podepřeny jsou pouze na koncích. Za většího tlaku zemního třeba opatřiti se také proti tomu, aby části zbývající nad štolou zpodovou *A* a pod štolou *B* (viz příl. č. 4. a vyobr. č. 267.) se nesřítily; proto se v takovém případě zapažují i svislé plochy čelové, aby pak toto pažení působením tlaku zemního nemohlo se uhnouti do vnitř prostoru, ve kterém se pracuje, podepře se silnými vzpěrami *V* a *U* (viz příl. č. 10. a vyobr. č. 267.), jež horním koncem podporují prahy *Q* a *P* a dolním koncem usazeny jsou ve zpoču; patrno, že se jimi vylomený prostor zužuje.

Dobré stránky **a**-ho **t.** vyplývají dílem z toho, že se počíná štolou zpodovou, dílem z toho, že se vylomí prostor na plný průřez, a jsou: snadné odvedení vody, snadný vývoz vylámaných zemin, pohodlný přívoz staviva, pohodlné větrání i v zálomech (*a* v příl. 5. a 8.) a není-li značného tlaku zemního, i pohodlné zdění. Naproti tomu vystupují pokaždé, kdykoli pracovati jest za značnějšího tlaku zemního, vady: dřevění nemá tuhosti podélné a není sestaveno proti tlaku zpodovému, podloužky musí býti tlusté a musí se podporovati i mimo konce na úkor volnosti prostoru, výměna dřev polámaných, zejména podloužek, jest nesnadná; pažení hnaného nedá se bezprostředně užiti a proto nelze po tomto způsobu pracovati s prospěchem v zeminách tekoucích (na př. v jemném hlinitém písku vodnatém). Viz: Pressel und Kaufmann, Der Bau d. Hauensteintunnels (Basilej, 1860); Růžiha, Lehrbuch d. gesammten Tunnelbaukunst (Berl. 1872); Drinker, Tunneling (N. York 1878). *Vlk.*

Anglické výkopování, také **štolové výkopování,** záleží v tom, že v ose výkopu zřídí se štola *š*, jejíž zpodek se sjednocuje se zpodkem výkopu, a která má takovou šířku a výšku, aby se mohly položiti koleje pro čtyřkolové vozíky; do této štoly spustí se v přihodných od sebe vzdálenostech jámy neboli šachty *j*; postaví-li se pak ve štole pod tyto jámy přihodná vozidla *v* a rozšiřuje-li se jáma počínajíc shora, padají rozpojené zeminy přímo do nich. (Viz vyobr. č. 268.) Užívajíc tohoto způsobu uspoří se: 1. při nakládání zemin, které do jisté hloubky samy do vozidel padají; 2. při rozpojování tím, že se voda stáhne do štoly a pak v suchu pracovati se může; 3. při dovozu, jelikož se jezdí na kolejích ustálených, které leží na zpodku výkopu; 4. na kolejích a výměnách, poněvadž jich není tolik třeba, jako na příklad při práci sestupově, se strany a j. Naproti tomu působí větší vydání štola a jámy, protože jednak práce podzemní vůbec jest obtížnější a tedy dražší, a štola, aby se nezavalila, musí se vystrojiti nebo vydřeviti. Obecně lze říci, že **a. v.** bude prospěšné tehdáž, je-li krychlový obsah zemin ve výkopu mimo štolu a jámy značný, jako na př. při železničních výkopech o dvojích kolejích se svahy postranními mírně nakloněnými. Tak shledáno **a. v.** při stavbě železnice přes Brenner prospěšným ve výkopech o dvojích kolejích v zeminách sypkých a levných za hloubky 8 *m*, ve výkopech skalnatých za hloubky 12 až 16 *m*. V Čechách užito **a**-ho **v.** mezi jinými ve výkopu opukovém u Hoštky (*Gastorf*) při stavbě rakouské severozápadní železnice. — Růžiha, Der engl. Einschnittsbetrieb, Berlín; Bericht über d. Bau und Betrieb d. österr. Nordwestbahn, Vídeň 1873; Le génie civil, Paříž 1884. *Vlk.*

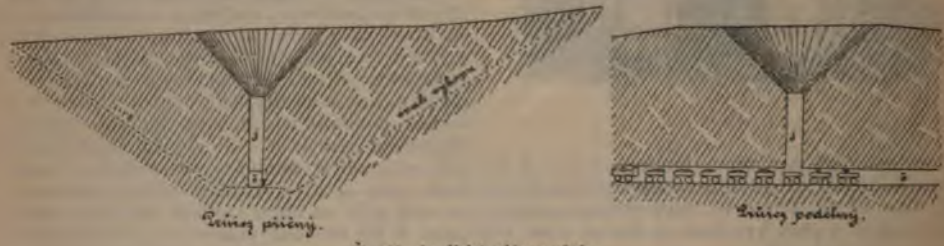

Č. 268. Anglické výkopování.

Anglický kov viz Britannia.

Anglický průliv viz Manche.

Anglický roh neb altový hoboj (ital. *corno inglese*, franc. *cor anglais*) jest hudební nástroj hobojový, pro značnou svou délku uprostřed ohnutý, aby hráč snáze ho mohl užívati. Laděn jest o quintu níže než hoboj a obsahuje chromaticky tóny od f^1 až do c^3, hrává se však jen až do a^2. Noty píší se do

C-dur, tak že 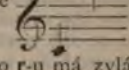 značí pro **a. r.** f^1 a c^3.

Zvuk **a**-kého **r**-u má zvláštní temný a tajemný ráz, ač barva jeho jest velmi krásná. Vynálezce **a**-kého **r**-u není již znám. Za časů Bachových **a. r.** byl zván *Oboe da Caccia* a často užíván. Později zejména Rossini (v Tellu) a Meyerbeer (v Robertu ďáblu), pak Halévy a R. Wagner přivedli **a. r.** k nové platnosti. Také technika jeho a zvuk v novější době se zlepšily. *Gh.*

Anglie (lat. *Anglia* dle Anglů čili Anglosasů, angl. *England*), království zajímající jižní, větší část nejrozsáhlejšího ostrova evropského, Velké Britannie, nejdůležitější člen a jádro říše britské. Od pevniny evropské (Francie) oddělena jest Anglickým průlivem (La Manche)

přibližujíc se k ní až na 33 *km* v úžině Calaiské čili Doverské. Anglický průliv jest jižní její hranicí, kdežto na severu **A.** sousedí se Skotskem (od ústí Tweedu přes Cheviotské hory k Solway-Firthu), na východě se Severním mořem a na západě s Atlantským okeánem, kníže ctvím Waleským a Irským mořem. **A.** podobá se trojhranu obrácenému nejmenším úhlem k severu a má tyto krajní body: na severu u Berwicku (Northumberland) pod 55° 46' s. š., na jihu Lizard-Point (Cornwall) pod 49° 57' s. š., vzdálené od sebe asi 685 *km*, na západě mys Lands-End (Cornwall) pod 5° 44' z. d. a na východě Lowestoft (Suffolk) pod 1° 45' v. d., vzdálené od sebe asi 590 *km*. Rozloha **A.** i s ostrovy k ní náležejícími vypočtena na 131.628 km^2.

Pobřeží **A.**, jehož délka (i s Walesem) páčí se na 3060 *km*, jest na východě poměrně málo rozčleněné, zvedá se jen málo nad nehluboké Severní moře a nízký jeho břeh jest písčitý a bažinatý, kdežto jinde křídové jeho skály vybíhají v mysy s prostornými slujemi. Značnější zátoky má pouze při ústích větších řek, jakož jsou Tyne, Tees, Ouse a Trent (Humber), Welland a Great Ouse (The Wash), Stour (Harwichská zát.) a Temže. Z mysů (zvaných *point*, hrot nebo *head*, hlava) trčících do Severního moře uvádíme: Flamborough Head, Spurn Head, North Foreland a South Foreland. Za to pobřeží jižní a ještě více západní, velmi tvrdé to skaliny vystupující příkře z vln mořských, mají hojně hlubokých a bezpečných zálivů i přístavů, ale i zde nalézáme místy břehy ploché, zejména v Lancasteru. Bohatě rozčleněny jsou zde břehy zvláště u Portsmouthu a Southamptonu, pak následují zálivy Weymouthský a Torský, Plymouth Sound, Polkerris Bay. Značnější mysy na již. břehu jsou: Beachy Head, St. Albans H., Bill (zobák) of Portland, Start Point, Black H. a Lizard H. Na severozápadním pobřeží velkého poloostrova, jejž tvoří hrabství Cornwall, Devon, Somerset a Dorset, jsou zálivy sv. Iva, Barnstapleský a Bridgewaterský, kteryžto poslední jest částí nejhlubšího zálivu anglického, jenž skládaje se z Bristolského průlivu a ústí řeky Savern zadírá se do země asi 160 *km* hluboko. Severně od Walesu následují velké zálivy řek Dee a Ribble, Lancasterský, Morecambe a Solway Firth. Přední mysy na této straně **A.** jsou: Trevose Head, Hartland H., Formby Point (severně od Liverpoolu) a St. Bees H. — Ostrovů jest množství roztroušeno kolem břehů anglických; jsou skalisté a valnou částí neobydlené. Značnější z nich jsou: v Sev. moři Holy Island (Northumberland, asi 4 km^2), Sheppey I. v zálivu Temžském (90 *km*²), v Angl. průlivu Wight (Hampshire, 352 *km*) a v Atlantském okeánu naproti Lands-Endu Scillské ostrovy (62 km^2). *f.*

Horopis

A. ukazuje nám v severu nízký východ, vstávající pomalu k západu, až ve středu údolí řek Severnu a Merseye dělí západní hory k Walesu se táhnoucí od střední kopčiny. Na jihu od Temže máme velké planiny (*downs*) mající jen v jihozápadu jednotlivé vrcholy. Severozápadní pohoří jmenuje se často Penninské (od kelt. *pen*, skála) a táhne se ze Skotska Northumberlandem, Cumberlandem a Westmorelandem, až v severním Yorsku zaniká kopčinou. Má v severozápadních horách Cambrijských nejvyšší vrcholy **A**: Scaw-Fell 984 *m*, Helwellyn 931 *m*, Skiddaw 921 *m*. Nejsevernější hory Cheviotské mají až 814 *m*, střední, jižně od nížiny Bramptonské (kudy se táhla zeď Piktů), v Cross-Fellu 892 *m* (Réclus 936 *m*), Bow-Fellu 887 *m*, jižnější ve Whernside do 726 *m*. Jen tato poslední část běží od sev. k jihu, Cheviotské a Cambrijské od západu k vých. Poslední (prahorní) mají v jihu několik jezer a u Angličanů slynou krásou krajin, jež básníci (Wordsworth a j.) opěvují, zejména Derwentwater (69 *m*), Winander Mere (41 *m*). Střední kopčina (jižně od dráhy z Prestonu k Leedsu) má ještě výše 400—500 *m* a vrcholy vyšší Highpeak (603 *m*), Holmemoss (586 *m*), poslední k jihu Axe Edge (552 *m*). Východní rovina přímořská přerušena jen v Sev. Yorku kopčinou (Northmoors) dostupující v Bottonheadu výše 454 *m*. Nížina počínající mezi Staffordem a Nottinghamem (nejvyšší h. Zouch 275 *m* nad Leicestrem) postupuje až do úvodí Avonu (přítoku Severnu) a splývá západně s rovinou přímořskou řek Merseye, Trentu a Dee (Lancaster a Chester). Ještě Birmingham (90 *m*) leží mezi nepatrnými kopci. Teprv záp. od Severnu zjevují se kopce vyšší, souvislé zeměslovně s Walesem, nejvyšší Clee-Hills 550 *m*, Long 517 *m*, Wrekin 402 *m*, Malvernské kopce 395 *m* (u Worcestru). Jihových. od Avonu nastupuje jiný ráz totiž planiny od jihozáp. k severových. se táhnoucí, jaké pod jménem »Wolds« (původně lesy, Acklam-Wolds, 234 *m*) již na vých. pobřeží sev. od ř. Humber se vyskytují a krajinou Lincolnskou se táhnouce, u Uppinghamu splývají se střední křídovou planinou (Northampton 56 *m*, u Daventry 223 *m*, Clee nad Cheltenhamem 320 *m*), která jen vých. od údolí Severnu má ráz pohoří (Cotswold Hills až 345 *m*), vých. k Temži se nížíc (90—120 *m*, leč Chiltern's Hill 195 *m*, u Bamptonu sev. 167 *m*, u pramene ř. Temže u Cirencestru jen 113 *m* n. m.). Nížina naprosto močálovitá jest u zátoky Wash (Fens) a nevysoká rovina mezi Washem a Temží. — Jižně od Temže šíří se velká planina jihoanglická, která ve vých. částce jest vyšší na jihu, kde se křídové skály přímo srážejí k úžině Manche (jako u Doveru 134 *m*). Na jihových. má od 170 do 240 *m* (192 *m* u Ashfordu, 263 *m* u Tunbridge, 248 *m* u Lewesu, ale 292 *m* u Dorkingu); střední částka jest asi o něco vyšší (297 *m* kopec u Marlboroughu, 278 *m* u Shaftesbury, 277 *m* v Dorsetsku). Kopce Mendipské 299 *m*. Brentknoll 269 *m*. Ostrov Wight (kelt. oddělený) dostupuje 252 *m* (St. Catherine's Hill). — Jihozápadní konec **A.** je složitější. Devonsko jest planinou střední výše 360 *m*. nad niž vynikají v severu pohoří Exmoorské (Dunkerry 520 *m*, Paracombe 480 *m*) a jiho-

západně větší hory Dartmoorské (High Wilhays 622 *m*, Cawsand Beacon 546 *m*, Rydershill 517 *m*). Cornwall, jihozáp. hrot **A.**, jest zase nižší; nejvyšší hora jest Brown Willy (415 *m*), střední výše asi 240 *m* (Hensbarrow 310 *m*) a pak končí se **A.** v moři skalami asi 30 *m* vysokými (Lands-End, Lizard-Hill 60 *m*) a ostrovím (Scilly jen 48 *m*, ale Lundy na sev. 189 *m*). *Pš.*

Geologické poměry.

Jednotlivé útvary v **A**-ii a Walesu jsou vyvinuty od nejstarších k mladším v postupném pořádku od západu k východu, tak že záp. polovice obsahuje archaické a palaeozoické, východní pak mesozoické a kaenozoické.

I. Archaické útvary mají rozšíření jen obmezené. Některé shluky jsou ve Walesu, a sice v Pembrokeshiru a dále na sever v Caernarvonshiru; jsou to různé horniny krystalinické, jež také na ostrově Anglesey se vyskytují. Podobně jsou arch. vrstvy v **A**-ii, a sice nejprve v severu poblíže hranic skotských a pak hlavně v Cornwallu. Angličané nazývají tyto vrstvy také Precambrian a dělí je ještě na tři oddíly.

II. Palaeozoické útvary jsou mnohem značněji zastoupeny. 1. Ve zpodu leží útvar cambrijský, zvaný podlé Cambrijských hor ve Walesu, kde zaujímá aspoň dvě třetiny plochy, pak jest v sev.-záp. konci **A**. Rozděluje se na dva oddíly: zpodní a svrchní, a to zpodní: stupeň Longmynd-Harlech a Mencvian; svrchní: stupeň Lingulový a břidlice Tremadocové. Jsou to různé droby, pískovce, břidlice a j., obsahující dosti hojné zkameněliny, a to spongie, hydrozoe (graptolithové zbytky), cystidee, cronoidy, brachiopody, pteropody (Theca), ale především trilobity (*Paradoxides*, *Agnostus*, *Arionellus*, *Ogygia*, *Asaphus* a j.). Tento útvar odpovídá v Čechách hlavně etáži *C* dle rozdělení Barrandeova. — 2. Následující nyní útvar silurský rozdělují angličtí geologové na zpodní a svrchní; zpodní pak na: Areniga, Skiddaw, Llandeilo, Caradoca, Bala a Llandovery; svrchní: na souvrství Wenlock a Ludlow a ty na další stupně. Jsou to různé břidlice s pískovci a porfyry; droby, slepence, částečně vápence prostoupené často různými horninami vyvřelými a obsahující mnoho zkamenělin, a sice brachiopody, trilobity, cefalopody, mnoho graptolithů, korále atd. Velmi zajímavý jest v oddělení Wenlock stupeň wenlockého vápence, jenž hlavně u Dudley a na některých jiných místech velmi mnoho zkamenělin (mořských), jako korály, krinoidy, trilobity (*Calymene Blumenbachi*), brachiopody (*Rhynchonella*) a j. obsahuje. Rozšířen jest útvar silurský ve vých. části Walesu (kde obývali Silurové, podlé nichž útvar nazván). Dle nejnovějšího díla Prestwichova Caradoc a Llandeilo rovnají se etáži *d* (1—5) siluru v Čechách; Llandovery, Wenlock a Ludlow (které poslední poznamenává za přechodní) etážím *e*, *f*, *g*, *h*. — 3. Útvar devonský. V jihových. Walesu, v provincii Herfordshiru a okolí, jakož i v sev. **A**-ii následuje na útvar silurský sled červených pískovců, jílův a slepenců, jež nazvány byly old red sandstone a obsahují, ač na uvedených místech jen zřídka, zbytky velkých korejšů, jako *Eurypterus*, ryb: *Cephalaspis*, *Holoptychius* a *Pterichthys* (ve Skotsku jsou tyto zbytky hojnější); má se za to, že jsou to jezerní uložení, ale mimo to nalezen byl rod Lingula, což by svědčilo tomu, že některé vrstvy byly uloženy poblíže moře nebo že jsou mořské. Později byly v Devonshiru a Cornwallu poznány jiné vrstvy v poloze mezi silurem a karbonem, které nazvány byly útvarem devonským a jež obsahují faunu mořskou; jsou to pískovce, břidlice a pásma vápencův, obsahující zkameněliny: *Stromatopora placenta*, *Bronteus flabellifer*, *Stringocephalus Burtini*, *Calceola Sandalina* atd. — 4. Útvar kamenouhelný jest v **A**-ii vyvinut ve třech různých podobách, a sice co zpodní, kamenouhelný vápenec (v již. a sev. Walesu, v sev. a střední **A**-ii), usazenina mořská; pak střední, zvaný millstonegrit, jenž skládá se z pískovců, drob, slepencův a sem tam vložených vápenných lavic a jest původu částečně mořského a částečně sladkovodního; nalézáme jej v již. Walesu a střední části sev. **A**.; v Devonshiru zastoupeno toto pásmo t. zv. kulmem (břidlice a deskovité vápence) obsahujícím *Posidonomyi Becheri*. Pak následuje útvar uhlonosný, a to v jednotlivých větších nebo menších pánvích; velká pánev taková jest v jižním Walesu (asi 76 slojí uhelných, z nichž na 23 se doluje, mají 32 *m* mocnosti); dále velká lože u Manchesteru, na jih od Leedsu, pak na severu u Durhamu a Newcastlu, na jihu u Bristolu a j. Druhy uhlí jsou různé; zkameněliny hlavně rostlinné (jako naše rody) a pak částečně zvířecí (jako v kamenouhelném vápenci, to hlavně ve zpodních polohách). Celková mocnost páčí se 4000 *m*. — 5. Útvar permský sestává z červených pískovců, slepenců, slínův a hořečnatých vápencův, a dle toho dělí se na dvě části, zpodní (sladkovodní) a svrchní (mořský); první obsahuje rostliny, druhý mořská zvířata (jako německý *Zechstein*). Táhne se v pruhu z Devonshiru přes Bristol, Birmingham, Nottingham a York k severu. Někteří geologové angl. poznamenávají je jako vrstvy přechodní, jiní zase je shrnují v jednu skupinu s triasem pod jménem Poikilitic; jindy zase byly tyto oba nazvány *new red sandstone* atd.

III. Mesozoické útvary: 1. Útvar triasový jest vyvinut hlavně jen co pestrý pískovec (Bunter) a pestrý slín (keuper); lasturnatý vápenec schází, z čehož však nenásleduje, že by mezi oběma uvedenými oddíly bylo uložení odchylné. Prvý záleží v měkkých, světle červených a pestrých pískovcích (často nepravidelně zvrstvených), pak pevných, slepencových pískovcích a opět měkkých pískovcích; celková mocnost pestrého pískovce jest asi 305—610 *m*. Města Birmingham, Nottingham a j. stojí na tomto pískovci. Keuper obsahuje pestré slíny a

pískovce mocnosti 305—1150 *m*. V jihozáp. A-ii (okolí Bristolu) a v již. Walesu vyvinuty jsou dolomitské pískovce, dolom. vápence, pískovce a slíny a náležejí do zpodu keuperu. Co se zkamenělin týče, tu jsou hlavně v keuperu, a jsou to některé rostliny (Cycadee a Conifery-Voltzie); pak Crustacee (*Estheria minuta*), labyrinthodonty, reptilie (*Thecodontosaurus, Palaeosaurus, Telerpeton, Hyperodapedon, Dicynodon* a j.) a ryby (*Palaeoniscus Semionotus* a j.). Na některých místech přikládá se ještě jiné pásmo ve svrchu, zvané penarth, odpovídající rhaetu (přechodní mezi triasem a jurou); rozkládá se A-ií od pobřeží Yorkshirského až k Lyme-Regis na jihu. Obsahuje různé mořské lastury, pak ve střední části známý bone-bed (obsahující zbytky ryb, reptilií a ze ssavců: *Microlestes*). — 2. Útvar jurský počíná liasem, jenž tvoří souvislý pruh táhnoucí se od Whitby a Redcaru na severu okolo Lincolnu, Oldhamu, Northamptonu, Cheltenhamu atd. k Lyme-Regis na jihu; jsou to hlavně hlinité vápence, jíly nebo lupky. Dělí se opět na několik pásem. Zkameněliny jsou hojné; cefalopody a jiné mořské mollusky vynikají; u Lyme-Regis (zpodní lias) jsou hojní ichthyosauři a plesiosauři, kteří pak také ještě ve svrchním liasu a výše se nalézají. Skoro stejné rozšíření mají ostatní vrstvy jurské neboli oolith, který opět se dělí na tři hlavní oddíly a tyto opět na různá pásma. Také dle jednotlivých krajů různí se poněkud rozdělení; jura hlavně vyvinut v jihozáp. A-ii, ve střední A-ii v okolí Oxfordu, v okolí Northamptonu a Lincolnu, a pak na sev. v Yorkshiru. Z větší části jsou to usazeniny mořské, obsahující mnoho zkamenělin, hlavně mollusků, a především jisté druhy ammonitů jsou význačné pro jednotlivé vrstvy. Ale ve zpodním oolithu, v Yorkshiru u Scarboroughu a Whitby jsou vrstvy s rostlinami (*Sphenopteris, Pecopteris, Neuropteris* a j.); a pak ve vrstvách poněkud vyšších u Stonesfieldu a jinde jsou rostliny, korále, mollusky, ryby (*Lepidotus, Pycpodus, Hybodus* a j.), reptilie (*Megalosaurus, Teleosaurus, Ichtyosaurus* a j.) a ssavci (*Amphitherium, Phascolotherium* a *Stereognathus*). Vyšší vrstvy jurské jsou Oxford clay, coral rag, Kimeridge clay, portlandské a purbucké vrstvy. — 3. Útvar křídový počíná sladkovodními vrstvami, wealden, pak následují usazeniny říčněmořské, vrstvy punfieldské, dále mořské mělké a mírně hluboké, zvané greensand a gault, a hlubokomořské, bílá křída. Celý útvar rozděluje se na zpodní nebo neocom, zahrnující wealden až greensand, a svrchní, gault až křídu. Neocom jest hlavně v jihových. A-ii mezi Hastingsem a Maidstonem a od Folkstonu na západ k 1° z. d. Mimo to vychází v úzkém pruhu podél západní strany svrchního kříd. útvaru. Svrchní křídový útvar rozprostírá se v pruhu od sev.-záp. k jihových., hornatinou Wolds; pak od vých. pobřeží Washe směrem jihozáp. přes Cambridge až k Dorchestru a pak k vých., jižně a podél Temže až k Ramsgatu. Nejznámější jest gault pro velké množství zkamenělin (hlavně cefalopodů) hojně v kyz proměněných. Bílá křída s vloženými pazourky vyvinuta jest na jižním pobřeží A., jakož i na východě (u Folkestonu, Ramsgatu a Margatu), také na ostrově Wightu. Zkameněliny mořské dosti hojné, v pazourek přeměněné. — 4. Třetihorní usazeniny nalézají se v jihovýchodní části A., hlavně v údolí Temže, pak na pobřeží vých., od ústí Temže k sev., na ostrově Sheppy, na severní polovici Wightu a na jižním pobřeží u Portsmouthu, Southamptonu až k Dorchestru (na záp.); zastoupen jest eocén, miocén a pliocén. Eocén dělí se na různé stupně, na př. pánev londýnská sem náleží; ve zpodní části jsou ssavci, *Hyracotherium, Lophiodon* a j.; miocén zaujímá hlavně vrstvy boveyské, podlé města Bovey Tracey v Devonshiru, jež poskytují hnědé uhlí; také vyskytují se tam otisky rostlinné. Pliocén jest nejvyšší tertiér, hlavně ve vých. hrabstvích; vyznačuje se velkým množstvím recentních druhů mollusků. Zahrnuje hlavně vrstvy zvané crag, jež rozpadají se na 5 pásem. Velmi zajímavé jsou vrstvy Forest bed na pobřeží Norfolku. Tvoří podklad glaciálních nánosův a obsahují množství ssavců (*Elephas, Rhinoceros, Equus, Trogontherium* a j.). — 5. Po době pliocénní nastalo všeobecné ochlazení, doba glaciální, jež jest počátkem doby quaternární neboli potřetihorní (pleistocén) a jež zahrnuje usazeniny od uvedeného času až na naši dobu. Tyto usazeniny roztřiďují se následovně: *a*) glaciální: nánosy ledovců, balvany, hlíny, štěrky; *b*) mořské: zdvižené terasy, pobřežní nánosy a jiné; tyto dvě usazeniny spolu představují to, co se dříve zvalo diluvium; *c*) nánosy a usazeniny říční a jezerní, totiž štěrky, písky a hlína, poněkud výše, než kam rozvodněné řeky a jezera nyní zasahují (starší alluvium) a pak nynější usazeniny řek a jezer (mladší alluvium); do téhož oboru náležejí též jiné výtvory nynější na povrchu, totiž ornice, rašeliny, prameny, vápenné tufy, písečné nánosy způsobené větry, vznikání jeskyň atd., ač některé z nich mohou míti počátek starší. Co se organických zbytků týče, známy jsou ze středních glaciálních nánosů mořští měkkýši (jako blíže Yarmouthu, vých. od Norwiche), z nichž mnohé jsou rody vyhynulé; také ve svrchním glaciálním pásmu jsou lastury mořského původu. Mořské nánosy jsou nakupiny písku a jiných úlomků, obsahující recentní lastury mořské; jsou vytvořeny působením moře, ale zaujímají takovou polohu, kam nynější moře nezasahuje, tak že třeba se domnívati, že nastala zde změna povrchu; nalézají se na pobřeží Devonu a Cornwallu, blíže Portlandu a jinde. Alluviální usazeniny obsahují zbytky brakické, pozemní mollusky, pak zbytky ssavců (*Felis, Hyaena, Ursus, Bison, Bos, Megaceros, Cervus, Elephas, Rhinoceros* atd.) a pak také zbytky lidské práce, pospolně s uvedenými ssavci.

Užitečné horniny a nerosty. 1. Cambrijský útvar zpodní poskytuje výborné pokryv. břidlice u Penrhynu a Llanberisu v se-

vernim Walesu (žalové a zelené); ve svrchním jsou rudy železné, měděné, kobaltové a olověné. 2. V útvaru silurském máme vápenec wenlocký, jehož se dobývá k tavení a pálení na vápno. 3. Útvar devonský, jako old red sandstone, poskytuje stavební kámen; pak co útvar devonský v Cornwallu a Devonu poskytuje pěkné pokryvačské břidlice a jest matiční horninou bohatých rud měděných, stříbrných, olověných, cínových a železných. 4. Kamenouhelný vápenec poskytuje baryt (v Derbyshiru), fluorit (v Cumberlandu a Derbyshiru) různých barev; dále cínové a olověné rudy (v površí Mendipu a v Derbyshiru); olověné rudy ještě na několika jiných místech (Alston, Moor, Weardale, Arkendale), také vápenec na vápno; ve vrstvách kulmových jsou doly na rudy olověné, železné a manganové; uhelný útvar poskytuje stavební kámen, mlýnské kameny, jíl k výrobě cihel a hliněného zboží; pyrit a uhlí, jehož zásoba dostačí prý ještě na 267 let. 5. V lučebních továrnách na řece Tynu vyrábějí z dolomitu uhličitan hořečnatý, kdežto v Sunderlandě se z něho vyrábí hořká sůl (Epsomit). 6. V triasu důležitý jest keuper, jelikož obsahuje v Cheshiru, Worcestershiru a Staffordshiru lože solná, a sice dobývá se sůl kamenná a sůl ze solných pramenů; blíže Northwiche (v Cheshiru) jsou dvě silná lože soli kamenné, svrchní 26 *m*, zpodní 45 *m*. 7. Zpodní lias poskytuje vápence; na některých místech, jako u Lyme-Regis, slouží k výrobě hydraulického cementu; podobně i střední lias; ve svrchním nalézá se mnoho džetu na pobřeží Yorkshiru, z něhož se vyrábějí ozdobné předměty; lupky slouží k výrobě kamence (ve Whitby a Redkaru). 8. Jurské vrstvy poskytují železné rudy (v doggeru) a na některých místech jisté břidličnaté, vápnité pískovce, jichž se používá jako pokryvačských břidlic; na mnohých místech také se z nich pálí vápno; nejvyšší vrstvy poskytují mramory. 9. Křídový útvar poskytuje bílou křídu, z níž se vyrábí buď vápno nebo psací křída; pazourku se užívá za štěrk. 10. V eocénu vyskytuje se ve zpodu v Herefordshiru kámen puddinkový z pazourku; v Sussexu u Newhavenu a Brightonu nalezen websterit; dále z hlíny zv. londýnské vyrábí se cement; miocén poskytuje pěkné hlíny.

Literatura: H. R. Woodward, The Geology of England and Wales (1876, 2. vyd. 1887); Inkes-Browne, The Students Handbook of Histor. Geology (Londýn, 1886); Geikie, Textbook of Geology (2. vyd. 1886); Credner, Elemente der Geologie (1887); Prestwich, Geology Vol. II. Stratigraphical and physical (1888). *Fl.*

Vodopis.

A. má jen dvě větší řeky, Temži a Severn; její největší jezero Winander Mere jest jen 20 *km*² rozsáhlé; jediný močál přímořský okolo zátoky Washe, zmíněný již Fenský s rašelinami okolními zajímá plochu 4400 *km*². Úvodí Severního moře zaujímá ⅓ **A.** a ukazuje od severu k jihu řeky tekoucí se západních hor s délkou k jihu vždy rostoucí: Tyne, Tees, Ouse (32 mil angl. dl.) a Trent (39 mil); spojené ústí jejich tvoří ř. Humber — vlastně chobot mořský; Temže (nejdelší, 46 mil), jejíž ústí u Londýna je rovněž chobotem mořským (příliv a odliv až 6 mil nad Londýnem). Ještě nepatrnější řeky padají do průlivu La Manche: Avon, Ex a Tamer. Úvodí západní Atlantského moře, resp. Irského moře a úžiny Bristolské, má řeky Eden, Ribble, Mersey, Dee a hlavně Severn, největší řeku **A.** (Temže má střední vody 63 m^3 za sekundu, Mersey 40 m^3 a Severn 150 m^3), s níž splývají při ústí v zátoce Bristolské i řeky Usk, Wye a Avon. Nejjižnější řeka průlivu Bristolského Parret jest nepatrná. *Fy.*

Podnebí.

V **A**-ii, ležící celkem mezi 50 a 55° s. š., je působením teplého Golfového proudu a teplých větrů mořských roční teplota 9—11° C, o 5—6° vyšší než teplota uvedené zeměp. šířce příslušná. Účinek jmenovaných činitelů na zvýšení teploty vzduchové jest největší v zimě, kdy tam vějí časté a prudké větry jihozáp. a záp., jež teplotu z moře proudem Golfovým otepleného rozvádějí po pevnině. V lednu má voda mořská na již. a na západ. pobřeží **A.** prům. teplotu 6—8° C, na pobřeží vých. 4 až 6° C, teplota vzduchu bývá jenom o málo nižší, a to na již. a na záp. straně 4—5°, uvnitř pevniny na straně vých. 3—4° C. Thermická anomalie ledna vystupuje na + 12 až 18° C. Kdežto na americké straně Atlantského oceánu ve stejné zeměpisné šířce s **A**-ií vyskytuje se průměrná teplota lednová — 10—20° C, v N. Foundlandu a v Labradoru nacházejí se spousty sněhu, a ústí řeky sv. Vavřince bývá pod ledem, jsou zátoky a přístavy anglické po celou zimu přístupny lodím, neboť se tam dostavují mrazy — 10 až 15° C jen někdy, led a sníh udržuje se jenom na horách. Trvalému a silnému ochlazení vzduchu v zimě jest překážkou silné jeho proudění a obloha stále mrakem zastřená. Pro příznivé poměry teploty jsou jako zimní klimatické lázně známa místa na již. a záp. pobřeží anglickém: Ventnor na Wightu s prům. teplotou zimních měsíců 6° C; Torquay (Devon) s teplotou 7·0° C a Barnstaple (t.) 6·0° C; Helston (Cornwallis) 7·6° C; Llandudno (Carnarvon) 5·7° C atd. Avšak s vyšší touto teplotou zimní jest ve spojení povětrnost pošmourná, mlhavá, deštivá a větrná, kdežto zimní útulky jihoevropské, jako Opatie, Meran, Nizza a j., honosí se oblohou jasnou, povětrností suchou a ponejvíce klidnou. Jaro jest v **A**-ii poměrně chladné, jelikož teplota vzduchu jest tam závislá na teplotě vody mořské, a tato s přibývající délkou dne otepluje se zdlouhavěji než pevnina, a jelikož v tuto dobu dostavují se též chladné větry severní a východní. Také v létě teplota vzduchu nad **A**-ií, ovládanou mořem, nedosahuje takového stupně jako nad pevninou evropskou. Průměrná teplota letních měsíců července a srpna vyskytuje se jenom v některých kraji-

ních uvnitř země, jako v pořící Severnu a Temže na 18° C; odtud k severu a k břehům mořským teploty ubývá. Na pobřeží shledáváme teplotu vzduchu v červenci 16—17° C; teplotu vody mořské 14—15° C. V této době má naopak moře nižší teplotu než pevnina; isothermy vinou se v běhu uzavřeném kolem krajiny nejvíce oteplené, kdežto v zimě, kdy ubývá teploty od západu k východu, směřují přímo od jihu k severu. Teplota jest na jednotlivé doby dne i roku stejnoměrněji rozdělena než na pevnině evropské. Roční proměna teploty, ustanovená rozdílem mezi nejteplejším a nejchladnějším měsícem dosahuje na místech přímořských, jako v Plymouthu a v Liverpolu 11—12° C, na místech vnitrozemních jako v Gloucesteru a v Leedsu, 13—14° C. — Rozdělení tlaku atmosferického nad A-ií a směr větru mění se s roční dobou. V zimě náleží A. do oboru barom. minima u Islandu (746 $^{m}/_{m}$), isobary (757—761 $^{m}/_{m}$) sledují běh od jihozáp. k severových.; v létě bývá zasahována barom. maximem atlantským, postupujícím od obratníku raka k Azorským ostrovům (766 $^{m}/_{m}$), isobary (759—762 $^{m}/_{m}$) směřují od záp. k východu. V již. A-ii vystupuje tlakoměr nejvýše v červnu a pros., nejníže klesá v říjnu a březnu, v sev. A-ii dosahuje tlak nejvyšší hodnoty v květnu a únoru, nejnižší hodnoty v lednu a říjnu. Následkem vysokého tlaku na jihu převládají v A-ii větry aequatoriální jihozáp. a záp., jež v zimě teplotu vzduchu zvyšují, v létě naopak snižují; na jaře dostavují se též suché a chladné větry sev. a východní. V zimním pololetí hluboká minima barom., vyskytující se na severozápadě a na severu A., bývají provázena prudkými vichřicemi. Dle Whipplea pozoruje se v A-ii a ve Walesu do roka průměrně 100 vichřic, z nichž připadá na zimu 34, na podzim 32, na jaro 23 a na léto 11; nejvíce vichřic má záp. A., 20—30 do roka. Vichřice dostavují se nejčastěji v říjnu a v listopadu. — Vzduch bývá nad A-ií stále nasycen parami; relat. vlhkost vzduchu dosahuje v průměru ročním 80—85%, v nejvlhčích měsících 90—95%, v nejsušších 70—75%. Obloha bývá celkem asi ze 70% pokryta oblaky (v zimě 76%, v létě 68%); dní pošmourných počítá se 130 naproti 36 jasným. Jak málo slunečné jest podnebí A., poznáme nejlépe z výsledků 10letého měření svitu slunečního a porování oblaků, vykonaného v Greenwichi (v l. 77—1886):

	oblačno	slunečno	slunce nad obzorem
zimě	75%	85 hod.	782 hod.
jaře	66%	402 »	1264 »
létě	68%	494 »	1440 »
podzim	68%	230 »	970 »
rok	69%	1211 hod.	4456 hod.

ěr mezi dobou slunečna a délkou svědne jest 0·27, v zimě pouze 0·11, v létě Za celou zimu svítí tam slunce jenom hodin, na jaře a v létě bývá slunce asi ě třetiny doby, po kterou meškánad em, zakryto oblaky. Pověstné anglické bývají nejhustší na podzim a v zimě, kdy při nízkém postavení slunce teplé a v ké větry mořské vějí přes ochlazenou pevnir Dní se srážkami počítá se více než polovi dní ročních, celkem 200, z nichž připadá 1 měsíce zimní po 19, na podzimní po 17, r jarní a letní po 15 dnech. Naproti tomu vy skytuje se v A-ii méně bouřek než na pevnin evropské; v záp. A-ii pozoruje se za celý rok pouze 7—10, ve vých. 15—17 dní s bouřkou. Podzim a zima jsou nejdeštivějšími, jaro nejsušší dobou roku; ve vých. A-ii zimních srážek naproti záp. A-ii ubývá, srážek letních bouřkami přibývá. Rozdělení hojných srážek vodních na jednotlivé krajiny řídí se nadmořskou výškou a poměrem vyvýšených částí zemských k panujícím vlhkým větrům jihozáp. a západním. Rovinaté a méně vyvýšené A-ii vých. a střední dostává se menší hojnosti deště (60—65 *cm*) než hornaté její části a záp. Walesu, kde v některých krajinách roční výška jeho přesahuje 100 *cm*. Zvláště hojně srážejí se páry vodní na výšinách, o něž se opírá vítr záp. a jihozáp. Ve Walesu a v Cornwallu vystupuje roční výška srážek vodních na 100—150 *cm*; v horách jezerního okresu v sev.-záp. A. vykazuje Seathwaite tropické množství spadlé vody kolem 350 *cm*. Vlhké a deštivé podnebí s teplotou zmírněnou jest příznivé vzrůstu rostlinstva, zvláště travin. V A-ii udržuje se bujná zeleň po celý rok; v zimě při teplotě téměř stále nad 0° se nalézající pracuje se na polích a dobytek vyhání se na pastvu. V záp. A-ii za hojných srážek vodních a při chladnějším létě rostou hlavně traviny, oves a ječmen, ve východní, méně deštivé a v létě teplejší, daří se pšenice. Za mírné zimy lze pěstovati rostliny z jihu, které by se na pevnině evropské přes zimu neudržely, avšak plody mnohých rostlin nedozrávají pro nedostatek letního tepla. Srov. Meteorological Atlas of the British Isles (Londýn, 1883); Hann, Atlas der Meteorologie; Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society; Symons's Monthly Meteorological Magazine; British Rainfall. *Ag.*

Květena

anglická jest velmi mladá, poněvadž starší, předvěká, vyhynula až na nejzazší jihozápad v době ledové. Jest proto rázu obyčejného, středoevropského jako naše česká, nehledíme-li ovšem na několik bylin přímoří jihozápadního, které teď jako by pocházely z jižnějších krajin. Počítají zde na 1370 druhů rostlin cevnatých, kterýž počet mění se podlé toho, kolik rodů a druhů dohromady kdo čítá. Z řádů převládajících jest tu: 126 druhů složnokvětých (*Compositae*), 125 dr. trav, 92 dr. šáchorovitých (*Cyperaceae*), 77 dr. vrb, 76 dr. růžovitých (*Rosaceae*), 74 dr. křížokvětých (*Cruciferae*), 72 dr. luštinatých (*Leguminosae*), 67 dr. okoličnatých (*Umbelliferae*), 60 dr. hvozdíkovitých (*Caryophyllinae*), 56 dr. pyskatých (*Labiatae*), 54 dr. krtičníkovitých (*Scrophularineae*) atd. U nás scházejí jen tamarišek, Frankenie, Hippophaë, pak *Ilex aquifolium*, *Lobelia urens* i *dortmanna*, *Myrica gale*, po-

slední obě staré, přečkavší ledovou dobu, jako břečtan, zimostráz, *Hymenophyllum tunbridgense*. Z oněch výše zmíněných forem jižnějších uvedeme *Meconopsis cambrica*, *Ruscus*, *Arum maculatum*, *Hyacinthus nonscriptus*. Endemické snad jen *Physospermum cornubiense*. Velký jest tu nedostatek lesů, zvláště chvojných. Ostatní lesy jsou dubové a z týchž stromů jako u nás. Za to na jihu nalézá se mnoho pastvin. *Pý*.

Zvířena

A. nemá rovněž nic zvláštního, jsouc velmi chudá. Větší ssavci byli již vyhubeni ve středověku; tak medvědi, jeleni (teď jen v Exmooru), srnci, vlci, bobři, kanci i lišky, které teď berou k honbám z Belgie. Zbylí skoro jen netopýři a pak myši. Ptáků vypočítává Gray 403 druhů (i s mořskými). Stěhovaví přilétají z Francie a dále až ze Španěl a z Afriky. Druhu endemického tu není. Jest tu 115 až 143 dr. ptáků celoročních, 80—100 dr. stěhovavých, ostatní vyskytují se nahodile, někteří až ze Sev. Ameriky. Chudí jsou tu obojživelníci, 3 čolci, 3 žáby (ani *Hyla* ani *Rana esculenta* tu není). Plazů jest zde 6 druhů, 3 hadi (*Coronella austriaca*, *Tropidonotus natrix* a *Pelias berus*) a 3 ještěři (slepýš, *Lacerta vivipara* a *L. agilis*). Ještě nejbohatší na druhy jsou ryby, poněvadž Golfový proud přináší z jihu někdy ryby teplejších krajin na břeh západní, zejména *Macruridy*, *Regalecus*, *Thynnus*, *Lophius* atd. Day vypočítává 236 druhů, z nichž jest 28 sladkovodních, vesměs našich až na rod *Gasterosteus*, a některé pstruhy, jež pokládají se za zvláštní druhy (*Salmo vandesius* a *S. alpinus*). Vých. břeh má ryby severnějších krajů, jako *Zoarces*, *Brosmius*, *Liparis*. Z nižších zvířat dlužno poznamenati hlavně ústřice, jež zvláště se pěstují na pobřeží Kentu a Sussexu, u Colchestru v Essexu, jakož i na ostrově Jersey. V nejnovější době objeveny na jihozápadním pobřeží A. formy živočišné, o nichž jsme se domnívali, že náležejí výhradně fauně středozemní; tak *Myriothela*, *Corymorpha*, *Protodrilus*, korále *Caryophyllia* a *Gorgonia* atd. *Pý. V.*

Obyvatelstvo.

Ačkoli A. a Wales neustálým stěhováním do ciziny mnoho lidstva ztrácejí, přece počet obyvatelstva neustále stoupá. Obyvatelstva bylo v létech:

1801: 8,892.536, 1871: 22,712.266,
1841: 15,914.148, 1881: 25,974.439.

Při posledním sčítání r. 1881 napočítáno v A-ii samé 24,613.926 duší (187 na 1 km^2) a ve Walesu 1,360.513 (71 na km^2). Podlé odhadu generální registratury obnášel počet obyvatelstva v A-ii s Walesem uprostřed roku 1888: 28,628.804 duše, v kterémžto počtu není zahrnuto vojsko a námořníci prodlévající mimo vlast. Přírůstek obyvatelstva v l. 1861 až 1871 činil 13·19%, v l. 1871 až 1881 14·36%, avšak není po celé zemi rozložen rovnoměrně. Velká města průmyslová a obchodní vzmohla se nejvíce, kdežto v některých krajinách zemědělských jevil se docela úbytek (v 13 hrabstvích). Vzrůst ve městech mezi r. 1871 až 1881 obnášel 19·63%, ale na venkově pouze 7·42%. Nejvíce přibývalo obyvatelstva v Surreyi, Durhamu, Essexu, Lancasteru a Derby, úbytek pak objevil se zejména v Cornwallu, Radnorshiru, Huntingdonshiru, Cardiganshiru a Herefordshiru. Dle pohlaví bylo mužů v A-ii 11,961.842, ve Walesu 678.060, žen v A-ii 12,652.084, ve Walesu 682.453, tak že průměrně na 1000 mužů připadlo 1055 žen. Co se týče pohybu obyvatelstva, toť připadlo v l. 1871—81 na 1000 duší: 8 sňatků, 35·3 porodů a 21·3 úmrtí; v poslední době patrně ubylo sňatků i porodů, což přičísti dlužno hlavně na vrub poměrů hospodářských. Mezi novorozenci byl poměr 1000 děvčat ke 1038 chlapcům. Ženatých mužů bylo 34·63%, vdaných žen 33·28%, svobodných mužů 61·93%, žen 59·23%, ovdovělých mužů 3·44%, žen 7·49%. Průměrné stáří při uzavírání sňatku r. 1871—81 bylo: u mužů 27·9 let, u žen 25·7, ženatí muži byli průměrem 43·1 roku stáří, ženy 40·7 let. — Lidí stižených neduhy tělesnými připadlo r. 1881 na 1.000.000 duší: slepců 879, hluchoněmých 572, blbých 1260, choromyslných 1994.

Bydlištěm soustřeďuje se obyvatelstvo čím dále, tím více ve velkých městech. Roku 1861 bylo v A-ii a Walesu pouze 70 měst, jež měla více než 20.000 duší, úhrnem se 7,354.182 (36·5% všeho obyv.), avšak r. 1881 bylo jich už 145 se 12,453.501 (47·9% obyv.), ano téhož roku bylo 68 měst majících více než 40.000 a 21 více než 100.000 duší. Nejlidnatější města, která vykazují přes 200.000 obyv., jsou: Londýn, Liverpool, Manchester se Salfordem, Leeds, Sheffield, Newcastle s Gatesheadem, Bristol, Bradford, Nottingham. Při posledním sčítání lidu nalezeno 4,831.519 domův obydlených, připadlo tedy 5·38 osob na jeden dům (v Londýně 7·85 osob). Mimo to však bylo sečteno mimo dům 77.368 osob na lodích a 10.924 ve vozech nebo v širém poli. Stěhování z A. do jiných zemí děje se značnou měrou: v l. 1853—87 vystěhovalo se 3,104.708 lidí, nicméně ztráty tyto nahrazují se z velké části přistěhovalci, kteří se zejména z Irska, Skotska i s pevniny do A. ubírají, nebo vystěhovavše se před léty nyní se vracejí do vlasti. R. 1871—81 vystěhovalo se 996.038 duší, ale přistěhovalců bylo 831.731 hlav, tak že úbytek obnášel pouze 164.307. Mezi přistěhovalci převládá sice živel anglosaský, ale je také mnoho jiných národností, zejména Irčanů.

Národnost. Anglické obyvatelstvo vzniklo smíšením četných kmenů, kteří znenáhla do země se přistěhovali, ale rozhodnou převahu má u nich živel germanský; na západě, ve Walesu, udržel se ještě kmen keltský. Podlé Dawkinsa bylo původní obyvatelstvo velkobritannské spřízněno s Eskymáky, později pak přistěhoval se tam národ temné pleti a kadeřavých vlasů, kteryž prý podlé nálezů v hrobech učiněných byl stejného původu s Ibery. Pozdě po nich zaplavili zemi keltští Gallové,

Kymrové a Belgové, kteří zůstali až do stěhování národů v A-ii národností téměř jedinou, neboť Římané zmocnivše se Britannie neměli na národnost lidu valného vlivu. V polovici V. století po Kr. počali se tu usazovati různí kmenové germanští, jimž domácí obyvatelstvo znenáhla podlehlo; jihovýchodní část, Essex, území při dolním toku Temže, Surrey, Kent, Sussex, Hampshire a ostrov Wight zaujali Sasové, Frisové a Jutové, ve střední a sev. A-ii usadili se Anglové, vých. pak pobřeží od ř. Wearu na jih osazeno od Dánů a Norů. K tomuto germanskokeltskému obyvatelstvu přidružilo se r. 1066 ještě na 60.000 pofrancouzštělých Normanů, kteří se s Vilémem Dobyvatelem vydali do A., a během XVI. a XVII. stol. uchýlilo se tam mnoho francouzských hugenottů, Vlámů a Němců z Falce, kteří ve vlasti pro víru jsouce stíháni v A-ii nový domov nalezli. A z této směsiny rozmanitých živlů vznikla národnost anglická. Ačkoli Angličan rád se nazývá Anglosasem, přece v žilách jeho koluje značná část krve keltské, ano typ germanský má převahu pouze na sev. a na vých., kdežto, čím dále k západu, tím zřetelněji vystupují rysy keltské. Keltská národnost udržela se pouze ve Walesu, kdež lid mluví kymricky, ale v Cornwallu vyhynul jazyk tento již koncem minulého století. V ostatní A-ii zachována památka na obyvatelstvo keltské pouze ve jménech řek a hor. Při posledním censu r. 1881 bylo v A-ii a Walesu 95·69% obyvatelů doma zrozených, ostatek pak pocházel z Irska, Skotska, z ciziny, z ostrova Manu, z Indie, kolonií, nebo se narodil na moři. V cizině narozených napočítáno 174.372, z těch však bylo 64.341 dětí rodičů anglických, ostatek pak 118.031 náležel čistým cizincům, a to: 2368 z Rakouska, 14.596 z Francie, 37.301 z Německa, 4089 ze Švýcar, 10.679 bylo Poláků a 17.267 Američanů. Pozoruhodno je neustálé přibývání Irčanů v A-ii; r. 1881 pocházely z Irska 562.374 duše, ale poněvadž živel irský pro různé náboženství a národní antagonismus s Angličany nesnadno splývá, možno počet Irčanů v A-ii páčiti na 2,000.000. Nejčetněji přebývají v hrabství lancasterském a v Liverpoolu.

Povaha. Angličané jsou lid silné, zavalité postavy s pěkným obličejem, ačkoli poněkud hranatým, a čistou, zdravou pletí. Mezi dělnickou třídou lidu shledáváme mnohdy obrovské postavy s neobyčejnou silou tělesnou. Průměrná výška vyspělého muže 40letého obnáší 172·7 *cm* (u bohatých tříd 174·5 *cm*, u řemeslníků 170·4 *cm*, u rolníků 171·7 *cm*), objem v prsou 76·7 *cm*. Váha jejich bývá o něco větší nežli u obyvatelstva na pevnině, totiž 74·4 *kg*, ačkoli kostry jejich jsou stejně těžké. Obyčejně dosahují vysokého stáří. V povaze lidu anglického sloučeny jsou podivuhodným způsobem největší protivy: praktičnost, chladná, vypočítavá rozvaha, podnikavost, která se žádných překážek nehrozí, a nejvolnější svobodomyslnost stojí tu naproti ztrnulému konservatismu, úzkostlivému lpění na starých zvycích a přežilém kastovnictví. Angličané, ačkoli jsou rozptýleni po celé zeměkouli a mezi nejrozmanitějšími plemeny lidstva, přece všady s podivuhodnou houževnatostí zachovávají svůj způsob života, svůj mrav i jazyk, přizpůsobují sobě jiné národy, sami však od nich ničeho nepřijímají. Národní hrdost vyvinuta je při nich u vysoké míře, a jejich průpověď: »I am an Englishman« svědčí dostatečně o velikém sebevědomí, které nezřídka i ve zpupnost přechází. Při tom žádný národ neodkrývá svých vad tak bezohledně jako anglický, ale o úsudek jiných národů se nestará, anebo jim vůbec upírá schopnost, posuzovati poměry vlasti jeho. Praktičnost jeví se nejen v konání, ale i v zevnějšku a výživě jejich. Angličan nosí jednoduchý šat z dobré, trvanlivé látky a právě takovou váhu jako na oděv klade na dobrou, živnou stravu, kteráž jest základem jeho silného vývoje tělesného. Pšeničný chléb a dušené maso, jakož i těžké puddingy jsou národním jídlem, roastbeef a plumpudding objevuje se o hodu vánočním na stole i nejchudšího dělníka, těžká piva (ale, porter) a jalovcová kořalka jsou národní nápoje. Zámožnější třídy libují si také ve víně. Opilství, jež bylo dříve rozšířeno také ve vyšších kruzích, náleží dosud k neřestem obecného lidu, avšak dlužno doznati, že v novější době značně ho ubývá. Národu anglickému bývá zhusta upírán veškeren hlubší cit, ale dojista neprávem. Mlčelivost jejich jest od století pověstna a zdrželivost, ano chladnost zachovává Angličan i tam, kde sám bližší známosti si přeje. Svoje mínění, podivnosti i zvrácenosti hájí s houževnatou tvrdošijností, ale zásad svých nikomu nevnucuje, ano žádá od každého, aby mínění své směle vyslovil. Vůbec svoboda osobní jest v A-ii co nejrozsáhlejší, jenom když neruší veřejného pořádku; každý žije pro sebe dle svého způsobu nestaraje se příliš o své okolí. Ve společenském obcování jest Angličan až pedantický a nejen u dvora zachovává se přísná obřadnost, ale jistou měrou i v poslední chatrči. Při tom všem jest výborným občanem, jenž zákonů přísně šetří, a nejlepším otcem rodiny, jakého si jen mysliti lze. Na domácnost odkazuje ho nejen vlhké, drsné a mlhavé podnebí, nýbrž i vrozená něž-, nost a láska k rodině vábí ho v kruh její; domácnost (home) jest takřka posvátným stánkem, vyzdobeným všelikým pohodlím, pokud tomu dovolují prostředky, a v ní vládne žena, jež se snaží, aby domov byl muži nejpříjemnějším útulkem. V domech všady panuje vzorný pořádek a čistota. Neméně vyvinuta jest u Angličana láska ku přírodě, jevíc se zakládáním veřejných sadů po městech, soukromých zahrad i zvláštní zálibou přebývati na venkově. Vzácnou ctností Angličanů jest neobyčejná přímost a pravdymilovnost; každému řeknou mínění své otevřeně, nečiní slibů, kterých nemohou najisto splniti, a vyžadují podobného jednání také od jiných; každá věc pozbývá ve veřejnosti půdy, jakmile jí bylo dokázáno, že užívá na podporu svou prostředků nepoctivých. Vroucí zbožnost projevuje se množstvím skutků dobročinných, nejenom svěcením svátků; den

nedělní má v A-ii vůbec podivný ráz; města jindy plná ruchu a lidí jsou v neděli jako vymřelá, všecky veřejné místnosti i musea, obrazárny, vědecké zahrady, divadla a j. jsou uzavřeny. V nejnovější době však vyskytuje se silný proud proti zvyku nuceného svěcení neděle. A. jest zemí obchodní, není tedy divu, že veškery snahy se nesou za výdělkem, a že veškery svobody, privilegia a j. týkají se hlavně otázek peněžních, ano, mimo Ameriku nepřikládá se bohatství nikde taková cena jako v A-ii. Že však peníze nejsou Angličanům jediným účelem, a že také vyšší snahy u nich utěšeně se vzmohly, toho dokladem jest přebohatá jejich literatura; v umění však nemohou se měřiti vkusem s jinými národy. Zvláštní vliv na život společenský mají »kluby«, jež v A-ii nabyly neobyčejného rozšíření a stoupence své stále rozmnožují ve všech třídách obyvatelstva; moderní kluby londýnské vynikají dnes rozsáhlostí a úpravností svých domů, jakož i vnitřním zařízením. Ode dávna jest Angličan přítelem tělocviku a jest proto náruživý jezdec, chodec, lovec, plavec, veslař a j. Zápas pěstuje se hlavně v hrabstvích cumberlandském, lancasterském a devonském; také ušlechtilé »umění« boxovací má dosud mnoho ctitelů, ačkoli vážné zápasy toho druhu jsou nyní zakázány. Spolky tělocvičné a veslařské rozšířeny jsou po celé zemi, koňské dostihy náležejí k nejoblíbenějším zábavám. Z her libují si hlavně v takových, kde se tělo pohybuje, a tu jest nejoblíbenější hra v míč, hlavně cricket.

Zemědělství.

Orba. Celá povaha A., její světový obchod, který se tu soustřeďuje, i průmysl neobyčejně vyvinutý nabádají také k soustavnému provozování orby, která dosud náleží mezi nejdůležitější odvětví výroby v A-ii. Poněvadž pak Angličan vše, čeho se chopí, provádí se svou vrozenou důkladností a vytrvalostí, jest zcela přirozeno, že orba v A-ii a Walesu u vývoji svém dosáhla znamenitého stupně, tak že celému světu může sloužiti za vzor. Dle úředních zpráv zabývalo se r. 1881 v A-ii a Walesu orbou 1,318.344 mužů a 64.840 žen, celkem tedy 1,383.184 lidí; avšak r. 1861 obnášel počet týchž dělníků 1,924.110 osob, tak že jest patrno, kterak orba anglická ustupuje vzmáhajícímu se dobytkářství, ale na druhé straně jest úbytek onen také následkem stálého přibývání hospodářských strojů. Z uvedeného počtu hospodářů je jich malý počet, kteří jsou vlastníky té půdy, kterou vzdělávají, neboť není země v Evropě, kde by pozemky byly soustředěny v rukou tak málo lidí jako v A-ii. R. 1881 bylo 972.836 vlastníků půdy a mezi těmi jevil se poměr následující: Méně než 40 arů (1 akr) mělo usedlostí 703.289, od 1—50 akrů (20 *ha*) 194.623, od 50—500 akrů (20 až 202 *ha*) 58.156, od 500—1000 akrů (202—405 *ha*) 4799, od 1000—20.000 akrů (405—8093 *ha*) 5338, přes 20.000 akrů (8093 *ha*) 70 statků, neurčitých udání bylo 6571. Ježto pak v nejnovější době dovoz obilí z Ameriky do A. stále se vzmáhá a v poslední době také dobytek a maso dovážeti počínají, má rolník anglický velmi krušné postavení, zejména když se ještě dostaví neúroda nebo dobytčí nákaza. Skuteční sedláci (*yeomen*) vyskytují se jen v některých krajinách, ostatní rolníci vzdělávají pozemky pouze najaté. Výše zmíněné okolnosti orbě nepříznivé přiměly některé velkostatkáře, aby nájemné dobrovolně o 20—30 % snížili, a také zákonodárství pečuje o zlepšení poměrů nájemců, přes to však zůstává vlastníkům veliká část půdy nepronajata, tak že ji dávají vzdělávati svými zřízenci (*bailiffs*). A. sama má dosti úrodné půdy, neboť r. 1884 bylo půdy produktivní 80 %, ve Walesu 60 %, tedy průměrně 64·8 % celé rozlohy. V ohledu hospodářském rozděluje se obyčejně v šest částí: na severu jest podnebí sice poněkud drsné a následkem toho jsou pozdní žně, ale vzdělávání půdy jest vzorné; na záp. od ř. Merseye až k Avonu v Somersetshiru stojí v popředí ovocnářství a mlékařství, ve vnitrozemí (Midlandu) udržuje se mezi orbou a chovem dobytka rovnováha; na vých. převládá pěstování obilí, na jihu provozuje se rozsáhlý chov ovcí, kolem hlavního města kvete zelinářství a ovocnářství, na jihozápad sloučeny jsou orba, dobytkářství, pěstování ovoce i zelenina. Ve způsobu vzdělávání půdy převládá hospodářství střídavé a trojhonné. Jednotlivé role bývají obklopeny živými ploty neb aspoň stromořadím, což sice krajinám dodává půvabného vzezření, ale orbě hrubě neprospívá. K obdělávání polí zavedeny jsou většinou hospodářské stroje, zejména parní pluhy, jenom v západní A-ii užívají při orání ještě volských potahů.

Poměr pěstovaných plodin jeví se v následujícím přehledu z r. 1885:

Obilí a luštěniny pěstovány na	2,841.000 *ha*
Řípa, zelenina, zemčata na	3,208.000 »
Len na	1.000 »
Chmel na	29.000 »
Jetel a traviny na	1,243.000 »

Mimo to leželo 217.000 *ha* úhorem, 6,079.000 *ha* bylo lučin, 635.000 *ha* lesův a 817.000 *ha* tvořila lada a půda neproduktivní. Z obilí zaujímá přední místo pšenice, pěstovaná hlavně v hrabstvích na jihových., žito vyskytuje se zřídka. Ve Walesu a severových. A-ii pěstují dosud ječmen na mouku, oves vyskytuje se hlavně na severu, méně v jižních krajinách. Zemčatům angl. podnebí valně nesvědčí a sází se jich také málo, nejvíce ještě v hrabství chesterském a lancasterském. Cukrovou řepu pěstují téměř výhradně jen v Suffolku, a tam jest také v Lavenhamu cukrovar. Hrách a boby náležejí k nejobecnějším polním plodinám. Veliká péče věnuje se v A-ii lukám a pícním rostlinám, jimiž osívají i horské svahy, kde se nic jiného nedaří. Ze všech evropských států vysílá A. nejvíce chmele na trh a průměrný roční výtěžek jeho páčí se na 400.000 metr. centů, a chmelnice rozšířeny jsou ve 14 hrabstvích; v čele jejich stojí Kentshire, v jehož obvodu se nachází 63 % vší půdy chmelem osázené, v druhé pak řadě následují za ním Surrey,

Sussex, Herefordshire a Hampshire. Z ostatních rostlin obchodních uvésti dlužno len a řepku, pěstovanou dílem k výrobě oleje, dílem (na jihu) za píci pro ovce, saflor, koriander, kmín (v Essexu), mořenu (v Surreyi a Kentshiru), hořčici, fenykl a j. Ovocnářství těší se v A-ii, zejména v jižních a jihových. hrabstvích, vzácné pozornosti, neboť toto odvětví jsouc provozováno racionálně a svědomitě poskytuje větší výtěžek nežli pěstování obilí. Nejobyčejnějším ovocem jsou jablka, hrušky, třešně a slívy; jemnější druhy pro chladná léta se nedaří, za to však vydrží tu i v zimě pod širým nebem mnohé stromy, které na pevnině nutno přechovávati ve sklenících. Vinné hrozny zrají na jihu a v okolí Londýna i pod širým nebem. Ačkoli tedy orba v A-ii nabyla vysokého stupně u vývoji svém, přece nemůže uhraditi potřebu přečetného obyvatelstva, a následkem toho musí býti obilí z Ameriky a Australie dováženo. A právě tento dovoz hrozí orbě anglické záhubou, neboť rolník zdejší nemůže s obilím americkým závoditi, a možno říci, že stojí na prahu velkého převratu v soustavě hospodářské, t. j. poměry nutí jej, aby znenáhla upustil od pěstování obilí a obrátil veškeru píli svou na krmný dobytek a mlékařství.

Lesnictví. A. má ze všech evropských zemí nejméně lesů, poněvadž rozsáhlé dříve hvozdy byly znenáhla vykáceny a zůstaly neosety. Největší jsou dosud lesy korunní, jež zaujímají rozlohu 25.800 *ha*. Tomuto nedostatku hledí se odpomoci tím, že kolem cest, na polích i lukách sází se hojně stromův, a odtud dlužno vysvětliti, že A. má více dříví, než by se podlé jejích lesů souditi mohlo. Zvěř chová se většinou v rozsáhlých parcích a mimo to jsou širá blata a vřesoviště na severu oblíbeným místem pro honby.

Na vývoj a povznesení orby v A-ii mají nemalý vliv četné spolky hospodářské rozptýlené po celé zemi. V čele stojí královská hospodářská společnost (*Royal Agricultural Society*), kteráž každoročně pořádá velkou výstavu. Vzorná hospodářství, založená od soukromníků, nahrazují poněkud nedostatek hospodářských škol.

Chov dobytka. Nepříznivé poměry, které orbu v A-ii krutě tíží, podporují vydatně dobytkářství, a také v tomto směru dodělali se Angličané znamenitých výsledků, tak že převnina s těží s nimi může závoditi. Stav dobytka v A-ii a Walesu jevil se r. 1885 takto:

Koní bylo	1,220.497,
hovězího dobytka	5,421.960,
ovcí	19,577.437,
vepřového dobytka . . .	2,252.396.

V první řadě platí slova výše uvedená o chovu koňstva; máť A. po Arabii nejkrásnější koně jezdecké, vynikající štíhlostí těla a rychlostí v běhu, zejména vytrvalé běhouny k dostihům, mimo to však má také jiná plemena až po nejsilnějšího tahouna. Chovu koní věnována v A-ii již za dob královc Alžběty vzácná péče, a anglický kůň pokládá se nyní za plemeno po arabském nejušlechtilejší; čistokrevní hřebci zdejší vyvážejí se k dalšímu ušlechťování do celého světa a platí se za ně sumy k víře nepodobné (i 8000—12.000 lib. sterl.). Z ostatních plemen uvádíme velké, silné koně v Northamptoně a Leicesteru, již pocházejí z Flander, clevelandské ryzáky, způsobilé zvláště pro službu vojenskou; malé, ale vytrvalé plemeno do hospodářství v Suffolku a waleské pony. Rovněž pro zušlechtění hovězího dobytka vykonáno již od minulého století velmi mnoho; při tom však jedná se dobytkářům anglickým hlavně o krmný skot, dojnost má úlohu jen podřízenou a na schopnost k tahu vůbec se nedbá. V A-ii rozeznávají obyčejně čtyři druhy: devonshirské plemeno barvy černohnědé, s rohy prostředně velikými a s krátkou, poněkud kudrnatou srstí a silnou kožní, poskytuje sice dobré maso, ale k mlékařství hrubě se nehodí; rozšířeno je hlavně v Herefordshiru, Gloucestershiru a Sussexu. Dlouhorohý skot lancasterský, barvy tmavohnědé, pochází prý z Irska a rozšířen je v severozáp. hrabstvích, hlavně v lancasterském, odkudž se mu dostalo jména; mléka poskytuje velmi málo, ale jsa kostnatý a otužilý hodí se dobře do tahu a částečně i ke krmení. Dobytek v Norfolku a Suffolku, přivezený prý ze Skandinavie, je zcela bezrohý, obyčejně černý a dává výborné maso, ale málo mléka, za to však dobrého. Nejlepším posléze plemenem je krátkorohý skot (*Shorthorns*), barvy červenohnědé nebo bílé s nádechem červenavým, rozšířený po celé zemi, nejvíce v hrabstvích Northumberlandě, Durhamu, Yorku a Lincolnu; maso jeho je výborné a mléka dává velmi mnoho. S chovem skotu souvisí také příslušný průmysl; máselnictví kvete v Cambridgi, Suffolku, Yorkshiru, Somersetu, Gloucesteru, Devonshiru a Oxfordě; sýrařství v Chesteru, Gloucesteru a hlavně v Leicesteru, odkudž přichází nejlepší sýr anglický. Již ve středověku provozován v A-ii rozsáhlý chov ovcí, avšak v novější době hledí se při chovu tom více na maso než na vlnu, poněvadž vlna většinou se dováží z kolonií. Z ovcí dlouhorounných vynikají ovce leicesterské, cotswoldské, mající sice vlnu poněkud kratší, ale jsou za to mnohem způsobilejší ke krmení; lincolnské, s jemnou lesklou vlnou, kentské a devonshirské; krátkorouné ovce rozšířeny jsou hlavně na jihu, v hrabství oxfordském, hampském, Suffolku a j. Chov vepřového dobytka kvete v Berkshiru, Gloucesteru, Herefordshiru, Rudgwicku a Suffolku; nejlepší uzené kýty poskytují Yorkshire a Westmoreland, slanina přichází z Wiltshiru, Hautshiru a Berkshiru. Drůbež rozšířena je po celé zemi a proslulé jsou kury z Dorkingu, Sussexu a Berkshiru, husy z Lincolnu, krůty z Norfolku a Suffolku.

Hornictví a hutnictví. Ohromné bohatství výborného kamenného uhlí a železných rud pojišťuje anglickému hornictví výtěžek největší na celé zemi. R. 1884 vytěžilo se v A-ii (s Walesem) 168,942.559 tun rud, uhlí, soli, zemin, v ceně 47,487.217 lib. sterl. a vedlé toho břidlic a kamene stavebního

za 8,707.609 lib. sterl., úhrnná cena výtěžku celého činí tedy 56,194.826 liber sterlinků (= 573,187.225 zl. r. č.). Z toho připadá na uhlí kamenné 139.448.660 tun v ceně 38,504.885 lib. sterl.; na rudy: železné 24,471.623 tun v ceně 6,190.999 lib. sterl., cínovou 15.117 tun v ceně 669.254 lib. sterl., olověnou 49.695 tun v ceně 363.870 lib. sterl., měděnou 42.021 tun v ceně 111.614 lib. sterl., zinkovou 25.516 tun v ceně 73.950 lib. sterl., dále na sůl 2,308.498 tun v ceně 666.234 lib. sterl. Největší hutě železné jsou v Yorku, Durhamu, Lancastru a Cumberlandě; r. 1884 vytěžily 6,823.727 tun surového železa. V létech předchozích býval výtěžek větší (r. 1882: 8,493.387 tun, ale r. 1872 jen 4,700.000 t. a r. 1860 2,890.000 t.). Cínu dobývá se pouze v Cornwallu a Devonu; také výtěžek jeho slábne; největší byl r. 1850, kdy dobyto bylo z rudy 10.462 tun kovu (r. 1884 jen 9574 tun). Nejvýnosnější doly na olovo jsou v Northumberlandě (Allendale), Durhamu, Cumberlandě (Alston-Moor), Yorku, Derby (High Peak), Shropshiru, v Cornwallu a Devonu, skrovnější v Somersetu, Westmorelandě, Staffordě a Chesteru (jakož i ve Walesu a na ostrově Manu). Všechny anglické olověné rudy jsou více méně stříbronosny (nejvíce cornwallské a chesterské), ale výtěžek olova i stříbra od r. 1860 klesá. R. 1884 dobylo se z rud 39.700 tun olova (proti 58.000 tun z roku 1860) a stříbra vytěžilo se za 68.731 lib. sterl. — Měděná ruda vyskytá se zvláště v Cornwallu a Devonu, kdež jest 65 dolů; dříve těžilo se nejvíce z dolů lancasterských, waleských (Caermarthen) a na ostrově Anglesey, menší měrou v Cumberlandě, Chesteru a na ostrově Manu. R. 1884 byl výtěžek mědi v hutích 33.421 tun. — Na zinek doluje se v Cornwallu, Devonu, Derby, Cumberlandě, na ostrově Manu (jakož i ve Walesu). R. 1884 vytěžilo se z rudy 9918 tun kovu. — Pyrit nachází se v rozličných částech země, nejhojněji v Cornwallu. Tamže naskýtá se také zlato, ale nevypláci se dobývati ho, pak rudy manganové, arsenikové, niklové, wolframové a j. Soli dobývá se jednak odpařováním vody mořské, jednak ze solných zřídel, jednak z dolů chesterských, worcesterských a staffordských. Důležitá jsou ložiska tuhy v Cumberlandě (Borrowdale). — Výborného stavebního kamene není nedostatek: oolithový vápenec lámou na mnohých místech ve hrabstvích Lincolnu, Kentu, Rutlandě, Somersetu (Bath) a Dorsetu (Portland), magnesiový vápenec v severních částech **A.** (od ř. Tyne až k Derby a Nottinghamu), pískovce rozličné na všech stranách, jmenovitě ve hrabstvích Derby, Yorku a Kentu, žulu v Cornwallu, Devonu a Cumberlandě, syenit v Leicestru a Worcestru (Malvernské výšiny), břidlice v Cornwallu, Devonu, Cumberlandě i Westmorelandu, mramor ve Westmorelandu, Derby, Devonu. Sádra naskýtá se ve hrabstvích shropském, dorsetském a wiltském (tamže i asfalt), alabastr v Chesteru a Lancastru, kamenec ve hrabství Yorku, petrolejové prameny a ložiska asbestu v Cornwallu, jantar na březích Norfolku a Suffolku. — Celkem zaměstnáno jest hornictvím a hutnictvím v **A**-ii přes půl milionu lidí. *Koll.*

Průmysl.

A. zaujímá mezi průmyslnými zeměmi místo první. Rozvoj průmyslu jejího podmíněn jest ohromnou produkcí uhlí (kamenného), jakož i železa, jíž **A.** překonává všecky země ostatní; k podpoře pak jemu jsou kromě jiného: zrušení všech monopolův (od r. 1624); rozšířené továrnictví; systém dělení práce v továrnách — jednotlivým dělníkům svěřeno bývá spracování pouze některé části jistého výrobku, což prospívá rychlosti a důkladnosti výroby; výborné technické vzdělání průmyslníků; mohutně vyvinutý duch spolčovací, jímž dostává se průmyslným podnikům velkých a laciných jistin. Angličané hledí si všech odvětví průmyslu. Velikolepá jest výroba raffinovaného železa a zboží železného. Yorkshire a již. Wales vynikají přípravou kujného železa a slynou spolu se záp. Cumberlandem též ocelí. Středisky železářství jsou: Birmingham (hotovení zbraní, per ocelových a špendlíků), Wolverhampton (výroba plechu i zboží nožířského) a Sheffield (nástroje řezací). Vedlé těchto měst účastní se na tomto odvětví čestným způsobem Wellington (Shropshire), Bolton, Oldham, Bradford, Leeds, Redditch (výroba jehel a udic), Stockton a Londýn (rozsáhlé továrny na zbraně). Výrobou zboží mosazného a bronzového proslul Birmingham, plátování kvete v Sheffieldě, zboží měděné hotoví se rozsáhlou měrou v Bristolu, tovary cínové v Cornwallu. V průmyslu zlatnickém a stříbrnickém vyniká Londýn, v klenotnictví Birmingham. Strojnictví anglické dospělo ke znamenité dokonalosti. Středisky jeho jsou Manchester (stroje pro továrny na zboží bavlněné), Leeds, Birmingham (zvl. vozy železniční, stroje šicí, parní), Sheffield, Newcastle, Oldham (šicí stroje), Birkenhead (parní stroje), Nottingham (parní stroje), Londýn (šicí stroje) a Derby (parní stroje). — Londýn má také rozsáhlé továrny na vozy a rovněž jako Birkenhead i přístavy při ústí ř. Tyne světoznámé loděnice. Hudební nástroje hotoví **A.** u velikém množství; nejdůležitější jest výroba varhan a pian. — Utěšeně rozmohlo se hodinářství (výtečné chronometry), jehož středisky jsou Londýn a Coventry. Světového jména dobyly si anglický porculán, kamenina a jemné zboží hliněné; tomuto odvětví průmyslnému daří se jmenovitě ve hrabství staffordském v »okrese hrnčířském« (Potteries), v působišti kdysi Wedgwoodově, pak ve Worcesteru, Derby a Londýně. Velmi zdárně pokročilo anglické sklářství, jemuž druhdy položili základ vystěhovalci francouzští a italští. Nyní vyrábí **A.** sklo zrcadlové, korunové, tabulové i flintové v ohromných továrnách ve Sv. Helandě, Prescotu, Birminghamu, Sunderlandě, Londýně a v Newcastlu. Velikou péči vynakládají Angličané na úpravu kožˇi; střediskem tohoto odvětví jest Londýn. — Obuvnictví po

továrnicku provozuje se v Northamptoně, Norwichi a Leicestru. Hlavními sídly sedlářství, řemenářství a brašnářství jsou Walsall (Staffordshire), Birmingham a Londýn, kterýž vyniká také výrobou koženého zboží galanterního. Daleko nejdůležitější odvětví průmyslu anglického jest průmysl textilní, jenž zaměstnává ohromný počet dělníků (r. 1885: 813.824 děln. v 6359 továrnách se 49,725.814 vřeteny a 675.953 mechan. stavy) a spracuje nesmírné množství suroviny. Nejpřednějším předmětem jeho jest bavlna. Spracováním jejím zanášejí se hrabství lancasterské (zvl. Manchester), chesterské a yorské, vyrábějíce všeho druhu přízi, látky lehčí a těžší, tkaniny atd. Z průmyslných měst v tomto oboru jmenovati jest vedlé Manchestru Salford, Blackburn, Ashton under Lyne, Oldham, Bolton, Bury, Rochdale a Stockport. Na druhém místě stojí vlna. Předení a tkaní její soustředěno jest v okrese bradfordském (Yorkshire), kdež Halifax (vlna česaná), Leeds a Huddersfield (jemná sukna, látky modní) získaly si jméno světové. S nimi závodí Trowbridge (Wiltshire, modní látky, sukna lehká) a Stroud (Gloucestershire, sukno šarlatové a světlobarevné). Flanel vyrábějí Wales a Halifax, pokryvky vlněné Dewsbury, koberce Kidderminster, Halifax, Dewsbury a j. místa. Plátennictví rozšířeno jest ve hrabstvích yorském (Hull, Leeds a Barnsley) a lancasterském (Blackburn). Hedvábnictví má v A-ii význam skrovnější než předešlá tři odvětví. Vzmohlo se teprve ve 2. pol. XVII. stol. vystěhovalci francouzskými. V dobách nejnovějších klesá (počet dělníků v továrnách na hedvábí zaměstnaných sklesl od r. 1861 se 112.553 do roku 1881 na 60.600 a do r. 1885 na 42.995). Předení hedvábí soustředěno jest ve hrabství chesterském, pak v Essexu, Yorkshiru a Lancastru, tkaní v Manchestru (tkaniny), Coventry (stužky), Macclesfieldu (modní látky) a Norwichi (šály). Mohutná jest výroba zboží stávkového (Nottingham a Leicester), proslulé krajkářství (Nottingham, Bedford, Buckingham). Velikých rozměrů nabylo hotovení deštníkův a slunečníků (Londýn a Lancaster). Kloboučnictví kvete zvláště ve Stockportě, Manchestru, Ashtoně (under Lyne) a Londýně. Pletení ze slámy jest důležitým odvětvím průmyslným v Bedfordshiru, Herefordu a Buckinghamshiru. Papírnictví anglické požívá chvalné pověsti; pracuje pro rozsáhlý vývoz. Nejvíce papíren má hrabství Kent. Značná jest i výroba čalounů a zboží z papíru hněteného (Birmingham). Také potraviny jsou důležitým předmětem anglického průmyslu: mlýny a cukrovary nepostačí sice pracovati pro domácí spotřebu, za to však vzmáhá se nasolování a uzení masa, pivováry pak (největší v Burtoně upon Trent a v Londýně), jakož i vinopalny dodělaly se značného vývozu. Průmysl chemický provozuje se v rozměrech velikých; středisky jeho jsou Newcastle nad ř. Tyne, Liverpool, Gateshead, Bristol, Birmingham i Londýn (zvláště mydlářství, značná výroba voňavek i svíček). — Posléze jest se zmíniti o výrobě nábytku, jíž vyznamenává se Londýn, pak o dvou odvětvích, jimiž A. předčí nad ostatní Evropu, totiž o hotovení kartáčův a výrobě knoflíků (Londýn, Birmingham a Sheffield). *Koll.*

Spojovací prostředky.

Příroda i ruka lidská výborně opatřily A-ii prostředky spojovacími. Moře, jehož břehy oplývají pohodlnými přístavy, zarývá se mnohými zátokami do vnitra země, jmenovitě při ústí řek. Splavná síť těchto jest velmi rozsáhlá. Temže na př. jest splavnou pro mořské lodi (o 800 tun) až k londýnskému mostu; Severn pro mořské lodi (o nosnosti 350 tun) již u Gloucestru; Trent až po Gainsborough. Angličané ku podpoře splavnosti řek založili množství průplavů, jimiž všechny větší řeky anglické navzájem jsou spojeny. Nejstarší z nich jest průplav spojující potok Sankey s řekou Mersey (84 *km* dlouhý), založený r. 1755; z nejdelších jest Grand-Trunk-Canal (145 *km* dl.) velmi rozvětvený; jde od Londýna k Oxfordu, Hullu, Liverpoolu a Bristolu; z Londýna do středu vede velký spojovací průplav (Grand Junction, 79 *km*), od Oxfordu k sev. průplav Oxfordský, jenž křižuje se s Birminghamským; Trent s Merseyem spojeny jsou průplavem 58 *km* dlouhým; nejznamenitější jest průplav Bridgewaterský, jenž spojuje Worsley s Manchestrem a Runcornem nad řekou Mersey, 68 *km* dlouhý; vede dílem pod zemí mnohými tunnely, dílem po viaduktech nad zemí (viadukt nad splavným Irwellem ve výši 12 *m*). — Průplavy anglické mají úhrnné délky 4023 *km*, ale obchodní význam jejich poklesl zvláště tím, že zakoupily je společnosti železniční, aby zamezily soutěž. V nejnovější době však počíná vláda bedlivěji starati se o průplavy, a řada jejich rozmnožena bude velikolepým průplavem pro veliké lodi mořské mezi Liverpoolem a Manchestrem. — Velkou důležitost mají pro A-ii železnice. Vznikly z potřeby zjednodušiti dopravu uhlí od dolů northumberlandských a durhamských ke stanovištím lodí při ř. Tyne a Wear původně jako dráhy dřevěné; dalším pokrokem vyvinuly se v A-ii (v době mezi léty 1602 a 1649) dráhy koňské, a počátkem tohoto století užito bylo za hybnou sílu páry, poprvé na dráze merthyrsko-tydvilské (r. 1804). Stephenson použil parního stroje nejdříve na dráze killingworthské (1814) a o něco později na trati mezi Stocktonem a Darlingtonem, kdež jely první vozy osobní. Zlepšená lokomotiva Stephensonova zahájila jízdu na dráze liverpoolsko-manchesterské (1829). Od té doby pokročila A. v tomto směru úžasně. R. 1859 měly železnice anglické, waleské v to počitajíc, úhrnem délku 11.762 *km*, r. 1873: 18.296 *km*, r. 1884: 21.468 *km*. R. 1887 dosáhly železnice anglické délky 22.249 *km* reprezentujíce kapitál 702,554.000 lib. sterl.; hrubý příjem obnáší 60½ mill. lib. sterl., čistý výnos 28,739.000 lib. sterl. Železné dráhy anglické rozvětveny jsou hustou sítí po celé zemi; na velmi četných místech dotýkají se pobřeží mořského, uvnitř pak nejdůležitějšími středisky jejich jsou Londýn, Canterbury,

Guildford, Salisbury, Yeovil, Taunton, Bristol, Reading, Oxford, Bedford, Cambridge, Norwich, Peterborough, Spalding, Leicester, Birmingham, Hereford, Wolverhampton, Shrewsbury, Stafford, Derby, Nottingham, Sheffield, Lincoln, Doncaster, Wakefield, Leeds, Manchester, Stockport, Wirgan, Bolton, Warrington, Chester, Crewe, Preston, York, Darlington, Durham, Bishop Auckland, Blackburn, Newcastle a Carlisle. — Ještě hustěji rozvětvena jest síť telegrafní: délka linií převyšuje délku tratí železničních více než dvojnásob, délka drátů pak více než desateronásob. *Koll.*

Poměry náboženské.

Církev katolická. Angličané chtěli odvozovati původ církve své od apoštolův, jmenovitě od sv. Pavla, ale marně; není však pochyby, že po spojení Britannie s říší římskou křesťanství záhy tam mělo vyznavače. Dle Bedy britský král Lucius žádal papeže Eleutheria (177—192) za věroměstce, a ten vyslal Tugatia a Damiána, kteří v A-ii s velikým zdarem Krista hlásali. Za Diokleciána měla Britannie mučeníky, a na synodě arelatské r. 313 byli tři britští biskupové. Pozdější zápasy Britů s Anglosasy byly boji křesťanů s pohany, a pokřesťanění těchto jest zásluhou teprve papeže Řehoře Velikého, jenž ještě jako opat jsa pohnut krásou anglosaských otroků v Římě chtěl sám podniknouti missijní cestu do A., avšak Římané ho nepustili. Jsa papežem poslal r. 596 probošta Augustina s 39 mnichy do A. Missie přišla do království kentského, jehož král Ethelbert dne 2. čna 597 přijal křest a po něm o vánocích t. r. přes 10.000 Anglů. Pohanské chrámy proměňovaly se v křesťanské, pohanské obyčeje v křesťanské mravy, a tak snadným činěn přestup k nové víře. Sv. Augustin stal se prvním arcibiskupem canterburským (zemř. 20. května 605). Z Kentu byla do konce VII. st. znenáhla obrácena celá heptarchie. Znamenitým pro A-ii stal se arcibiskup canterburský Theodor (668—690), rodem Řek. Zavedl všude kanonický řád a založil znamenitou školu canterburskou, z které vyšlo mnoho velikých mužů. Okolo r. 735 bylo v A-ii zřízeno druhé arcibiskupství v Yorku. Když Vilém Podmanitel, vévoda normanský, zmocnil se A., učinil Lanfraka canterburským arcibiskupem (1070—1089), jenž kleslou kázeň obnovil a základ položil k rozkvětu věd a umění. Jeho nástupce Anselm (1093—1109) vybojoval na králi Vilémovi II. svobodu anglické církvi. Arcibiskup Tomáš Bekket (1162 až 1170), zachránil tuto svobodu proti králi Jindřichovi II. svým mučennictvím. Když po smrti canterburského arcibiskupa Humberta zvoleni dva kandidáti, zamítl Innocenc III. oba a povolal voliče do Říma, kde za arcibiskupa zvolen Štěpán Langthon. Ale král Jan Bezzemek nechtěl nového arcibiskupa uznati, pročež papež vydal naň klatbu a na zemi interdikt, a když král toho nedbaje vynucoval církevní úkony, sesadil jej papež a provedení výroku toho svěřil králi francouzskému. Ale nežli přišlo k válce, vyrovnal se Jan s papežem listinou datovanou v Doveru 13. května 1213. Potom král prohlásil A-ii a Irsko za papežské léno a zavázal se k poplatku 1000 hřiven papežské komoře. Tuto lenní smlouvu doverskou uznávali baroni s králem spojení i odpůrcové jeho, a A. stala se tedy lénem papežským cestou úplně zákonitou, s vůlí krále i národa. Neštěstí králova ve válce s Francií použili baroni a vynutili na něm listinu zv. »Magna charta« (15. čna 1215), základ nynější ústavy anglické. Papež Innocenc III. zavrhl ji, ačkoli plnou svobodu církve pojišťovala, poněvadž byla vydána bez jeho svolení, jakožto vrchního pána A.; avšak proto přece zůstala v platnosti. Jinak církev v A-ii vnitř nebyla znepokojována kromě učením Wickliffovým (v. t.).

Na pokraj záhuby přišla církev katolická za reformace. Král Jindřich VIII. (1509—1547) odtrhl svou říši od Říma, poněvadž papež Klement VII. jeho manželství s Katefinou, princeznou aragonskou, neprohlásil za neplatné, a učinil sebe r. 1534 hlavou církve anglické. Zavedla se přísaha o supremátě králově nad církví, a kdožkoli odepřel, pokládán za velezrádce. Usnesením parlamentu bylo najednou 376 klášterů (všech bylo 616) zrušeno; ostatní zrušeny v létech následujících. Celkem dal Jindřich odpraviti 2 královny, 2 kardinály, 2 arcibiskupy, 18 biskupů, 13 opatů, 500 převorův a mnichů, 38 doktorů bohosloví a práv, 12 vévod a hrabat, 164 šlechtice, 124 měšťany a 110 žen. Za Edvarda VI. (1547—1553) stala se rozkolnická církev protestantskou. Královna Marie (1553—1558) obnovila staré náboženství, navrátila církvi statky, pokud je stát držel, neznepokojovala soukromých držitelů jejich, a zavedla zase staré zákony proti bludařům. Krvežíznivou, za jakou ji prohlašují mnozí dějepisci protestantští, královna Marie nebyla. Její sestra a nástupkyně Alžběta (1558 až 1603) byla sice po katolicku korunována a slíbila hájiti katolického náboženství, ale hned po korunovaci odvolala svého vyslance z Říma, prohlásila se za hlavu církve a pronásledovala katolíky tresty nejpřísnějšími. Když papež Pius V. klatbu na ni vydal, zakročila přísněji proti katolíkům zakázavši pod trestem smrti učení katolické hlásati, kněze světiti, zpovědi slyšeti a katolického missionáře do domu přijmouti. Její nástupcové, Stuartovci Jakub I., Karel I. a II. neposkytli katolíkům žádné úlevy bojíce se Anglikánův a presbyteriánů. Jakub II. (nast. r. 1685) jsa katolíkem chtěl opět obnoviti v říši katolické náboženství, ale počínal si při tom bez rozvahy a vzbudil proti sobě odboj, v jehož čelo se postavil jeho zeť Vilém, princ oranienský, před nímž Jakub prchl do Francie. Nový král Vilém dal všem vyznáním svobodu (1698) jenom ne katolíkům a sociniánům. Katolíci směli bydleti pouze ve vzdálí 10 mil angl. od Londýna, nesměli si zařizovati žádných škol a i jinak byli potlačováni. Pod tímto krutým násilím mizeli znenáhla katolíci tou měrou, že r. 1780 bylo jich v A-ii jen 63.376. Anglickým katolíkům přišly vhod

boje Irů za víru a práva. V čelo hnutí katolického postavil se od r. 1809 Daniel O'Connel, výmluvný obhájce církve a svobody irské, který zákonitě si veda přinutil Wellingtona, že rozhodl se pro svobodu církve katolické. Týž podal 31. března 1829 emancipační billu komoře lordů, kde byla přijata a dostala 13. dubna 1829 královské stvrzení. Katolíkům otevřen vstup do parlamentu a největší části státních úřadů. Roku 1840 upravil papež Řehoř XVI. katolickou církev v A-ii rozděliv ji na osm apoštolských vikariátů. K rozšíření katolicismu v A-ii také valně přispěl puseyismus (viz Pusey). R. 1850 Pius IX. obnovil anglickou hierarchii ustanoviv Westminster za sídlo arcibiskupa, jemuž 12 biskupství podřídil. Prvním arcibiskupem stal se znamenitý učenec, kardinál Wiseman. V kruzích protestantských vypukla proti tomu veliká bouře; parlament přijal billu ministerstvem podanou, že žádný katolický biskup nesmí užívati názvu některého anglického města, a že duchovní nebo řeholník nesmí nositi veřejně své roucho. Avšak statný kardinál přemohl veškeren odpor a slavil r. 1852 první provinciální synodu. Nyní má A. a Wales 1,200.000 katolíků, 1 arcibiskupství a 14 biskupství.

Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Povšechný přehled. V A-ii jsou všecka náboženství dovolena a svobodna. Tak zní zákon veřejného mínění, kdežto zákon státní (*Act of toleration* z doby Vilémovy a Mariiny, sec. I., kap. 18.) jest velmi neúplný. Žádný starý akt není odvolán, ale svoboda náboženská vyvinula se samorostle, a není státníka, který by se odvážil sáhnouti na ni. Jediný rozdíl mezi církví státní a ostatními jest, že státní církev požívá starých nadací a má právo desátku, kdežto ostatní jsou *self-supporting*, udržujíce se z vlastních příspěvků. Svoboda náboženská vžila se úplně v ducha národa a uznána za základ svobody vůbec. Slovo sektářství, jinde odpor budicí, nemá v A-ii významu; každý má právo přesvědčení své veřejně hlásati. Třenic náboženských není; nesnesitelné jest některé vyznání jen tehdy, ruší-li obecný pořádek, nebo sleduje-li cíle politické. Vláda uznává, že svědomí vyňato jest z područí světské vrchnosti a vede si dle toho tak přesně, že žádného vyznání policejně nestřeže, ba ani při sčítání lidu nikoho se netáže na náboženství. Přesné sestavení číslic o jednotlivých vyznáních náboženských jest dosti nesnadné; lze je provésti jen přibližně, a to buď na základě zpráv vydaných různými nábož. společnostmi (v kterých však čítáni bývají obyčejně jen údové plnoprávní), nebo dle návštěvy chrámů, která závisí na různých okolnostech. Má se za to, že z 25,974.439 duší dle sčítání roku 1881 (A. s Walesem) státní církvi náleželo 13,500.000, k církvím nezávislým 10,000.000, ostatní pak že k žádné církvi se nehlásí. R. 1886 zaneseno bylo ve státní seznam 24.597 chrámův a místností určených k bohoslužbě, ale praví se, že mimo tyto jest asi 12.000 úřadům neoznámených. Náboženských sekt má A. množství veliké. V seznamu chrámů státu opovědených uvádí se 229 různých jmen a ve skutečnosti jest jich snad ještě více. Vznik jejich má po většině původ svůj ve volném historickém vývoji. Učení převalné většiny jest s učením církve státní zcela totožné až na několik málo článkův, a to ještě podřízeného významu. U leckteré církve na pohled sjednocené vyskytují se docela podobné nesrovnalosti, a jednota jest zachována jen z nedostatku volnosti neb pevnosti. První velká neshoda vyskytla se v určení poměru církve ke státu: má-li býti církev se státem na roveň postavena nebo jemu podřízena? Státní anglikánská církev má původ z vůle státu; ale tomu vzepřeli se puritánští dissenteři, hájíce neodvislosti a samosprávy církve. Proti oběma stojí menšina, hájící názor římský, že stát jest podřízen církvi, ale názor ten netěší se přízni ani státu, ani lidu. Druhá neshoda vzešla otázkou: je-li zřízení biskupské v církvi oprávněno, nebo spočívá-li moc církve v souhrnu věřícího lidu? Státní církev drží se episkopalismu, ale proti němu postavili se presbyteriáni a kongregacionalisté, považujíce praelatism za zkázu církve. Třetí neshoda vznikla otázkou o organisaci církevní: je-li církev organism po všech částech spojený, anebo je-li pouhým sdružením částic (sborů neb obcí) nesouvislých? Tu stáli episkopálové a presbyteriáni proti independentům. Konečně neshoda v otázce, může-li též laik učiti v církvi, dala vznik methodismu. Něco sekt utvořilo se pak také na základě kombinací zásad tu uvedených. Nejstarší z angl. sekt, nejneústupnější mezi bývalými puritány, jsou Independenti. Nejvýstřednější byli Browniště; mírnější stranou jsou Kongregacionalisté, kteří připouštějí ke správě sborů vedlé duchovních ještě laiky, jáhny. Independentism dosáhl největší moci za Cromwella, největšího sesílení však za reakce pod Karlem II., kdy obnovený *Act of uniformity* na 2000 duchovních ze státní církve vypudil. Jim náleží hlavní zásluha o svobodu svědomí v A-ii, zvláště od té doby, kdy opustili zásadu snášelivosti omezené. Literatura bohoslovecká jimi hojně jest obohacena. Velice jim záleží na dokonalém vzdělání duchovenstva a k tomu účelu mají 13 bohosloveckých kollejí. Čítají 2803 sbory a 1378 stanic; duchovních jest 3500, počet duší 1,250.000. Roku 1831 spojila se většina sborů v Unii Kongregacionální, která má 51 menších associací. Správa jejich sborů jest vzorná a účinlivost vydatná.

Stejného smýšlení o správě církevní a poměru této ke státu jsou Baptisté, lišící se od independentů tím, že udílejí křest pouze dospělým vyznavačům. Sluší je rozeznávati od anabaptistů německých, jejichž blouznivé zásady vymykaly se z objemu křesťanství. Rozdělují se v Particular baptists, menšinu přísně kalviniánskou, a v General baptists, většinu směru arminiánského. Chrámů mají 3654; duchovních 1893, k jejichž vzdělání mají 9 kollejí. Páčí se na 1,000.000 duší, mají rozsáhlé missie a jest to lid vzdělaný a mravný.

Blíže státní církvi stojí Presbyteriáni tím, že hájí organického spojení církve, jen že na místo vlády biskupské kladou řízení presbyterosynodní. Ve sboru vedou správu vedlé duchovních starší a jáhnové. Správa repraesentativní jest tu provedena nejpřesnějším způsobem. Usnesení vykonávají odborové pod vedením moderátora, voleného od synodu k synodu. Církev presbyteriánská čítá 1 synod, 10 presbyterních obvodův a 286 sborů, 278 duchovních, ústav ku vzdělání duchovenstva v Londýně a asi 250.000 duší. Mimo to jest v A-ii 17 sborů, trvajících ve svazku se skotskou státní církví presbyteriánskou. K církvi presbyteriánské náležejí hlavně intelligence a průmyslníci. — Nejnebezpečnějšími nepřátely presbyteriánů byli Unitariáni, poměrně novějšího původu. Mají 348 chrámů, 18 stanic a 340 duchovních. Jest jich asi 200.000 duší. Zevní úprava bohoslužby u všech těchto vyznání vyniká prostotou a bezobřadností. Pozoruhodným zjevem jest methodism vyšlý r. 1729 z církve anglikánské. Byl to původně praktický směr k oživení náboženského vědomí, zahájený v Oxfordě několika studujícími, jimž přezdíváno: svatý klub, methodisté. John Wesley, vůdce hnutí toho, nepomýšlel nikdy na vystoupení z církve anglikánské, ale toužil toliko na nedostatek života v ní. Roku 1739 zařídil t. zv. *societies* (společnosti), jež rozdělil na třídy po 12 osobách pod vedením zkušenějších členů. Počet společností rostl, stavěny chrámy a k uspořádání práce svolána r. 1744 do Londýna konference kazatelů, na kteréž položen byl základ ke zvláštní organisaci methodismu. Nejvyšší stolice této církve jest všeobecná konference, která zkouší, ordinuje a dosazuje duchovní. Wesleyanští methodisté (*Old connexion*) vykazují 7145 chrámů, 2206 duchovních, 15.009 místních kazatelů, 879.112 dětí v nedělních školách, dle čehož jest jich více než 3,000.000 duší. Mají též rozsáhlé missie, na něž r. 1886 věnováno přes 138.165 lib. šterl., na domácí missii pak 37.789 lib. šter. Vydržují si 4 bohoslovecké semináře a 2 učitelská paedagogia. Literatura bohoslovecká nepěstuje se valně, za to písemnictví prostonárodní hojně zásobují.

Po smrti Wesleyově odštěpili se r. 1797 obhájci práv laiků, jimž Wesley žádného místa ve správě nevyhradil. Známí jsou pod jménem Nové spolčení (*New connexion*). Mají 444 chrámů, 179 duchovních, 1217 místních kazatelův a na 100.000 duší. Jiní stoupenci téhož směru laikům ve správě církevní přejícího spojili se r. 1857 pod jm. Spojené svobodné církve methodistické (*United method. free churches*); čítají 1229 chrámů, 354 duchovních, 2997 místních kazatelův a na 200.000 duší. Zcela zvláštní útvar jsou the Primitive Methodists, ku kterémuž podnět dal roku 1810 dělník William Clowes utvořiv spolek střídmosti. Záhy utvořilo se takových spolků více a účastníci scházeli se v neděli pod širým nebem k pobožnosti. Když jim v tom bráněno bylo, přijali jméno svrchu uvedené a organisovali se samostatně. Vynikajícím zjevem u nich jsou shromáždění pod širým nebem (*Camp meetings*). Nyní mají 4305 chrámů, 1043 duchovních, 16.120 místních kazatelův a 411.935 dětí v nedělních školách. Zásluha methodismu o vychování lidu obecně se uznává. Vyšel vstříc potřebám jeho ve veliké jeho zanedbanosti a opuštěnosti.

S methodisty shodují se ve mnohých názorech Moravians, Bratří, dovolávající se původu z Jednoty českobratrské; pro svůj episkopalism doznávali přízně vlády. Již r. 1741 vyskytuje se missijní společnost této obnovené Jednoty bratrské, Herrnhutských, v Londýně pro práci v Labradoru. Čítají 5727 kommunikantů v 38 sborech, a hlavní činnost svou soustřeďují v missii mezi pohany. Odstředivé snahy sledují: *Society of Friends* (společnost přátel), obecně Kvakeři (*Quakers*) zvaní; zavrhují zvláštní úřad kazatelský, svátosti, přísahu atd., mají 317 chrámův a 15.380 členů dospělých. Bratrstvo Plymouthské (*Plymouth Brethren*) z r. 1830, známé pod jménem Darbystů, kteréž zamítá takřka všecku organisaci církevní, má 23 chrámy. Apoštolsko-katolická církev neb Irvingiáni mají 80 chrámův a Nový Jerusalem, Svedenborgiáni 64 chrámy. V poslední době obrátila na se pozornost nová organisace: *Salvation army*, armáda spásy, s methodismem spřízněná a jako tento práci svou se zálibou v nejnižších vrstvách konající a za tím účelem hlučných a nápadných způsobův užívající. Židé mají 80 synagog a 60.000 duší; příspěvky jejich jsou značné, ročně 150.000 lib. sterl. Z cizinců mají pravoslavní řečtí 6, armenští 2 chrámy; několik chrámů mají němečtí a švédští lutheráni a francouzští a hollandští reformovaní. Svobodná episkopální církev má 40 chrámů. Všecky čelnější evangelické církve prokazují sobě navzájem úctu a spolčují se v některých, obecně prospěšných podnicích. Takovými jsou Bibl. Společnost, Traktátní společnost, částečně též společnost pro bibl. archaeologii, rozmanité missie a dobročinné ústavy. Snášelivost, kteráž nevylučuje horlivého hájení vlastního přesvědčení, stala se vůbec pravidlem veřejného mínění a obcování. —*šek.*

Anglikánská církev, anglikáni (úředně: *The United Church of England and Ireland*, běžně: *The Anglican Church*). Tak se vůbec nazývá evangelická církev Jindřichem VIII. (1509—1547) zavedená, za královny Alžběty (1558—1603) co do věrouky (přijetím 39 čl.) ustálená a od té doby (s malou přestávkou za trvání »dlouhého« parlamentu) v Anglicku (r. 1707 ve Skotsku a r. 1869 v Irsku) za státní církev uznaná. Zřízení její spočívá z částky na starém řádu kanonickém, kterýž na počátku reformace téměř beze změny byl podržen (kromě toho, že svrchovanost papežská nahrazena byla svrchovaností koruny), z částky na zákonech říšských a na právu obyčejovém, kteréž zejména platí pro samosprávu místní. Vyznání víry anglikánské církve obsaženo jest hlavně v dotčených 39 článcích, kteréž původně arcibiskupem Cranmerem a biskupem Ridleyem za Edvarda VI. (1547—1553) sesta-

veny, za Alžběty pak (1563) konečně upraveny byly. Články ty mají v celku ráz protestantský (úplná dostatečnost Písma sv., ospravedlnění z víry atd.), avšak výroky jejich jsou namnoze nejasné, a zřízení biskupské jest tu jakožto po právu stávající uznáno. Dalším, však rovněž tak neurčitým pravidlem víry jest Kniha obecných modliteb (*Book of Common Prayer*), ve kteréž obsažen jest úplný řád liturgický a návod ku konání všelikých služebností církevních. Duchovenstvo dělí se na 3 stupně: diakony, presbytery a biskupy. Biskupů čítá se 28 domácích a 53 koloniální. V čele jejich jsou arcibiskup canterburský a yorský, kteříž ve veřejném životě požívají přednostní téměř královských. Anglikánská církev neuznává jiné ordinace kněžstva leč vykonané svými biskupy a nazývá všecky ostatní evang. vyznavače dissenters (různě smýšlející). Místní duchovní správcové slují rector nebo vicar; jim ku pomoci pro duchovní správu jsou curates (kaplani), pro správu hmotných záležitostí osadní konšelé (*churchwardens*) s osadním výborem (*vestry*). Biskupové zkoušejí a v úřad uvádějí (*admit*) kněží od patronů příslušných kostelů navržené. Všeobecné církevní záležitosti upravují se ve dvou konvokacích z biskupův a zástupců kněžstva složených; avšak konečné rozhodnutí ve všelikých sporných otázkách jest při tajné státní radě. V anglikánské církvi rozeznávají se tři hlavní směry: 1. Strana vysokocírkevní (*high church party*), konservativní ve smyslu starého hierarchického a liturgického řádu, z kteréž vyšli Puseyité nebo ritualisté, k Římu se klonící; 2. strana nízkocírkevní (*low church party*, také *evangelical party*), kteráž klade větší váhu na víru a zbožný život než na zevní formy a s dissentery udržuje přátelské styky; 3. širokocírkevní (*broad church party*), jejímž heslem jest pokročilá věda a filosofie po způsobu německého liberalismu. K anglikánské církvi čítají se v A-ii asi dvě třetiny (dle některých pramenů polovice), v Irsku jen nepatrná částka obyvatelstva. Zevní repraesentace její jest skvělá, ježto anglikánská církev požívá ze starých i novějších nadací bohatých příjmů, kteréž se do nedávna — před klesnutím užitků pozemkových — páčily na 8 mill. lib. sterlinků ročně. —*šp.*

Školství.

Obecné školy. Školní vychovávání angl. lidu až k začátku XIX. stol. bylo téměř docela zanedbáno. Prvním krokem byly školy nedělní (*Sunday Schools*), k nimž podnět dal Robert Daikes, vydav. »Gloucester Journalu«, a jež převzaty byly ve správu »Spolkem ku povzbuzení a udržování nedělních škol po veškerých britských državách« (*Society for the Support and Encouragement of Sunday Schools throughout the British Dominions*). Spolek podporován byl všemi církevními a politickými stranami, což vypívalo z přesvědčení o nutnosti a účelnosti vzdělání lidu. Hlavní překážce při zakládání anglických obecných škol — nedostatku učebních sil — odpomohla v příhodném čase Bell-Lancasterova methoda (*Monitorial System of Tuition*), dle níž v jednotlivých třídách školních vyučovali lepší žáci k účelu tomu vybraní (*monitors*) pod dohlídkou hlavního učitele. Záhy též vláda sama ujala se obecných škol, povolivši k jejich podpoře roku 1832 poprvé 20.000 lib. sterl. Roku 1856 utvořeno bylo »vyučovací oddělení« (*Education Department*), jež podřízeno lordu předsedovi tajné rady a za účel má podporovati vychování mládeže pomocí hmotných prostředků parlamentem povolených a pod dohledem inspektorů k tomu určených. Vyučovací oddělení má spojení s *British and Foreign School Society*, kteráž podobně jako státní úřad nezná žádných konfessionálních obmezení, a s *National School Society*, ústředním orgánem škol státocírkevních.

První zákon vyučovací vydán r. 1870. Dle tohoto škola řízena jest dvěma činiteli: 1. Školní radou (*School Board*) pod přímým dohledem poplatníkův a 2. anglikánskou církví a jinými náboženskými obcemi. Náklady na vychování rostou rok od roku. R. 1871 vyučování jednoho dítka stálo 1 libru 7 šil. a 5 pennů (17 zl. r. m.), r. 1881 již 1 lib. 16 šil. 10½ p. (21 zl.) a roku 1885 1 lib. 19 šil. 1½ p. (22½ zl.). R. 1887 vyžadovalo elementární vyučování nákladu 6¼ mill. lib. sterl., jehož polovice byla vládou povolena.

Následující tabulka obsahuje úřední data ze dne 30. srpna 1888:

	Anglie a Wales	Skotsko	Irsko
Školy obecné . .	19.022	3.902	7.803
Školou povinných dítek	5,145.292	691.465	692.341
Žáci zkoušení od inspektorů . . .	4,064.863	542.902	556.993
Státní příspěvek .	2,958.705 £	443.815 £	814.003 £

Školní radu má buď město nebo farní osada; občané města nebo poplatníci farní osady volí ne méně než pět a ne více než patnácte členů. Školní rada má dohlížeti: ke školním budovám, zejména ke zdraví dítek, náležitému světlu, teplu a ventilaci školních světnic. Každá škola má míti prostranství ke hrám (*play-ground*) s tělocvičným náčiním. Hledí se především k tomu, aby každé školou povinné dítko dostatečného obdrželo vyučování »ve třech R«, Reading, Writing and Arithmetic (čtení, psaní a počty), u děvčat pak v ručních pracích. Kromě toho vyučuje se zpěvu, kreslení, zeměpisu, nauce o všeobecně užitečných předmětech a dějepisu.

Anglická škola jeví se v různé podobě dle toho, má-li vychovávati dítky z chudších nebo bohatších tříd. Ve farní škole (*Parish School*) vyučuje se náboženství (bibli, katechismu, na paměť učení evangelií), zeměpisu (hlavně A. od fary počínajíc), anglickému dějepisu, něco botanice, fysiologii a anatomii, účetnictví, psaní a počtům. Děti rodičů majetných mají mimo to vyučování v kreslení, hudbě a nejnověji i ve francíně. Kromě těchto škol náležejí biskupské církvi anglikánské školy národní (*National Schools*), jež zařízeny jsou dle Bella, a farní dobročinné (*Parochial Charity Schools*), které

nalézáme hojně ve velkých městech, zejména v Londýně. Nejnižší druh škol jest onen, pro nějž útrpnost sbírá žáky a žákyně na ulici: Školy pro otrhané (*Ragged-Schools*), v nichž vyučují se ditky docela zanedbané neb opuštěné, jejichž rodiče buď zemřeli nebo vůbec jsou neznámí; zde dostává se jim též přístřeší a stravy. Chudinské školy (*Pauper-Schools*) jsou pro dítky nemajetné, kteréž od farní osady dostávají almužny. *Workhouse-Schools* jsou pro děti lidí, kteří zaopatřeni jsou v káznicích. Školy trestnické (*Penal-Schools*) jsou pro nedospělé trestance. Konečně v dětských školkách (*Infant-Schools*) chována jsou děcka útlého stáří. *de B.*

Škol střední dle pojmu našeho A. nemá. Snahám po středním vzdělání vyhovují *Grammar Schools* a *Public Schools*, také *Colleges* zvané. Tyto mají kromě přípravy ke zkoušce maturitní synům vznešených a bohatých rodičů poskytnouti vzdělání stavu jejich přiměřeného, při čemž hlavně se přihlíží k tělocviku (zejména sportu), ku plynnému překládání klassiků, k mathematice a jazykům moderním. Klade se více váhy na ducha než na mrtvou literu. Gymnasií státních v A-ii není; gymnasium tam znamená školu tělocvičnou. Stát nestará se o školství střední. *Grammar-Schools* i *Public Schools* jsou v A-ii buď podniky soukromé nebo založeny s bohatými nadacemi, že i nemajetní mohou je navštěvovati. Všechny tyto školy zařízeny jsou dle způsobu kollejí, v nichž žáci i professoři bydlí a se stravují. — *Great Public Schools* jsou ústavy, v nichž se dospělejšímu žactvu přednášejí různé vědy. Velkých těchto kollejí jest v A-ii devět, nejznamenitější vys. škola etonská, kamž bohatí Angličané posílají syny své buď ku přípravným studiím universitním nebo k nabytí vyššího, nikoli však akademického vzdělání. Studijní rok v každé z těchto kollejí vyžaduje nákladu nejméně 100 lib. šterl. (1200 zl. r. č.). Bohatá stipendia jsou při nich založena pro studující chudé. Jiných veřejných a grammatických škol má A. 386, z nichž 37 připadá na Londýn. Zajímavo jest, že v této zemi obchodův a strojův až do roku lonského nebylo žádných škol obchodních nebo technických v našem rozumu; byly při každé kolleji zřízeny odbory pro žáky, již hodlali se věnovati obchodu, strojnictví neb inženýrství. Teprve r. 1888 bylo v parlamentě upozorněno na citelný nedostatek obchodního vzdělání theoretického v A-ii, a v příčině té ihned zahájeny porady. Ustanovení o školách obchodních kommissemi obchodních komor vypracovaná a parlamentem přijatá vyhovují všem požadavkům moderního školství, a poněvadž obchod pro A-ii jest podmínkou životní, převzal stát školy obchodní ve vlastní správu. Přednášejí se zákony ekonomické a obchodní, mathematika, obchodní zeměpis a moderní jazyky, kteryžto poslední předmět byl v A-ii posud velmi zanedbáván. Kromě denních založeny jsou i obchodní školy večerní.

Odborné školství jest v A-ii na značném stupni vývoje a téměř pro každý důležitější odbor a řemeslo jsou školy. Jsou to zejména školy hospodářské, zahradnické, tkalcovské, hrnčířské, stavitelské a p. V novější době zařízeny byly i školy dělnické (*Worksmans Institutes*). Záhy však se ukázalo, že školy tyto večerní pro ohromné množství dělnictva londýnského jsou nedostatečny. R. 1887, kdy v Londýně velká panovala bída mezi dělnickou třídou, přistoupeno ke zbudování »ústavů polytechnických« (*Polytechnical Institute*), mezi nimiž první místo zaujímá *Peoples Palace* (palác pro lid); ve dvou létech založeny ještě čtyři podobné velkolepé ústavy v oněch částech metropole, kde přebývá třída dělnická a chudina. Ústavy tyto přístupny jsou dělníkům každého věku; časté přednášky odborníkův o předmětech užitečných, veřejné knihovny, velké tělocvičny, koupele — vše to zřízeno a udržováno jsouc z příspěvků dobročinných napomáhá nejen k tomu, aby zanedbané posud třídě dělnické dostalo se jistého vzdělání, nýbrž i k úlevě nedostatku hmotného, jelikož s ústavy těmito spojeny jsou čajovny, restaurace a kavárny, v nichž dělník za lacinÝ peníz tělesným potřebám zadost činí.

University anglické jsou sbory, jež se středními školami nemají žádného spojení. Jim přináleží právo udíleti akademické hodnosti a určovati zákony, dle nichž se propůjčují tyto hodnosti. Až do r. 1855 byla anglická universita vlastně klubem pro bohaté mladíky, kamž otcové jejich je posílali, aby nabyli dobrých známostí společenských. Od té doby však obě nejstarší university, oxfordská a cambridgeská, pracují neustále k tomu, aby byly ústavy vzdělavacími ve smyslu moderním. Universita oxfordská (*The Chancellors, Masters and Scholars of the University of Oxford*) jest nejstarší a největší vysoké učení v A-ii. Jako »universitas literaria« objevuje se již ve XII. století. Nejvyšším hodnostářem university jest kancléř (*Chancellor*), jenž bývá obyčejně zároveň vysokým hodnostářem státním; volí se na čas doživotní a přichází do Oxfordu toliko, když nastupuje svůj úřad anebo když universita bývá poctěna návštěvou královskou. Mocí jeho oděn jest vicekancléř (*Vice-chancellor*), pod kterýmžto stojí nadsprávce (*High-steward*). Vicekancléř se čtyřmi (od něho jmenovanými) provicekancléři stojí v čele university. Všichni funkcionáři, jakož i kuchaři, sklepmistři, skladníci, vrátní, ano i holiči povinni jsou složiti úřední přísahu do rukou vicekancléře. Ostatní členové university jsou správci kollejí (*Masters*), professoři, kollejníci (*Fellows*), stipendisté (*Scholars*), kaplani, správní úředníci, kostelníci, sluhové, kteřížto všichni jsou immatrikulováni a žijí na útraty university, jež má ročního příjmu půl millionu lib. sterl. Služné professorů obnáší 5—600 lib. sterl.; někteří mají 1000, kanovníci a professoři theologie až 3000 lib. sterl. ročně. Správa čili senát universitní vykonává svoji moc 1. týdenní radou (*Hebdomadal Council*), skládající se z vicekancléře, proktorů, osmnácti professorův a správců kollejí, kterážto rada jest zákonodárným sborem universitním a exekutivním komitétem; 2. schůzí (*Congre-*

gation) všech residujících professorů; 3. schůzí hromadnou (*Convocation*) všech členů universitních. V nejdávnějších dobách přebývali studující v bytech soukromých, později byli nuceni ubytovati se ve velkých budovách *Halls* zvaných, z nichž každá stála pod správou »principala«. Ve středověku bylo v Oxfordu a Cambridgi na sta podobných budov, v nichžto studujícím kromě stravy a bytu i vyučování se dostávalo. Kollejí bylo tehdy jen málo, a do těchto přijímali se jen »členové ústavu« (*Members of the Foundation*), totiž učitelé, představení a bohatí studující, kteří tvořili vlastní universitu a bydlili v kollejích. Časem však otevřely kolleje brány své všem studujícím k universitě náležejícím, čímž »hally« splynuly v kolleje. V Oxfordě jsou nyní jen tři, v Cambridgi žádná. Až do r. 1868 nemohl se nikdo státi akademickým občanem, kdo nenáležel k nějaké kolleji, totiž kdo v ní nepřebýval. Nyní smějí i studující bydliti u tak zvaných »oprávněných mistrů soukromé síně« (*Licensed Master of a Private Hall*), musí se však podrobiti jistým disciplinárním předpisům. *Charley's Hall* v Oxfordě jest ostatně jenom jedinou toho druhu. »Halls« nejsou vtěleny ke sboru universitnímu, aniž jsou od státu podporovány. Každá kollej má ročních příjmů nejméně 15.000 lib. sterlinků. *Magdalen-College* v Oxfordě dostává 40.000, *Christchurch College* 50.000, Trojická kollej v Cambridgi 55.000 lib. sterl. Za jistých okolností smějí si studující sami voliti své byty. Tito studující se nazývají *unattached to any College* (k žádné kolleji nenáležející). Vyučování však se účastní a rovněž podléhají ohledně svého chování »censurnímu komitétu«.

Universita oxfordská skládá se z 25 kollejí, cambridgeská ze 17. Založení nejstarší oxfordské kolleje *University College* spadá do r. 1249. Větší část ostatních kollejí byla založena v XIII.–XVI. stol., s každou z nich byly spojeny bohaté nadace. Největší a nejnavštěvovanější kollej oxfordská jest *Christ Church College*. Kollejní budovy jsou z nejzajímavějších pomníků umění stavitelského, zejména co se týče vnitřního zařízení. Tu panuje starobylá nádhera, obzvláště v jídelnách, jejichžto stěny pokryty jsou podobiznami slavných členův university všech století. Ku každé kolleji pojí se rozsáhlé zahrady, poskytující hojného prostoru k oblíbeným sportům a hrám. Řeky obou měst universitních pokryty jsou lodicemi, v nichž studující po celý téměř rok se připravují k výročnímu veslařskému závodění obou universit v Londýně na hořejší Temži. Každá kollej jest takřka vlastní universitou pro sebe, vypravena jsouc úplným sborem učitelským, knihovnou a vědeckými nástroji. Vyučování děje se od professorů sboru universitnímu náležejících, od učitelů (*Tutors*) dotčené kolleji náležejících a od učitelů soukromých. Vyučování má ráz seminární. S kathedry přednáší professor jen za příležitosti »mezikollejní přednášky« (*Intercollegiate lecture*), k níž dostavují se společně studující z pěti až šesti kollejí. Pensa uveřejňují se v univ. časopise »University Gazette«.

Ke vstoupení do kolleje třeba podrobiti se přijímací zkoušce. K této může se hlásiti každý šestnáctiletý. Zkouška jest písemní; avšak examinátor, jenž nezná jména kandidátova, nýbrž jen jisté číslo, může i ústně klásti otázky. Ku přijímací zkoušce jest třeba znalosti následujících předmětů: latiny, řečtiny, francouzštiny, němčiny, arabštiny, sanskrtu, jazyka anglického (dějepis světový a anglický, mluvnice a zeměpis) a mathematiky. Zkoušce z jazyků latinského a anglického musí se podrobiti každý kandidát; z jazyků ostatních jest mu volno jeden zvoliti. K zápisu se má kandidát dostaviti v předepsaném kroji akademickém (*cap and gown*): dlouhém, černém hávu a černé čtverhranné čapce. Kandidát zapsav své jméno do universitního rejstra skládá trojí přísahu: 1. loyálnost k panovníku, 2. že zneuznává a nenávidí papežskou kletbu se všemi jejími následky a 3. že uznává, že cizí vladař v A-ii žádné moci vykonávati nemá. Po té doporučí se novému akademikovi stanovy, jež mezi jiným obsahují i to, že studujícímu oblékati se jest v oděv tmavý, vlas jeho nesmí býti dlouhý, nýbrž v přiměřeném období stříhán, nemá nositi zbraně kromě lučiště a šípu, nesmí kouřiti, divadla navštěvovati a noci po hospodách tráviti. Nový student (*Freshman*) povinen jest dostaviti se k dvanácti přednáškám týdně, bohoslužbám přítomen býti, nositi akademický oblek v budově kollejní až do jedné hodiny odpolední, po slunce západu, při bohoslužbách a při návštěvě officiálních osobností. Žádný studující nesmí bez zvláštního povolení opustiti kollej po deváté hodině večerní. Bez písemního omluvení pro nepřítomnost v přednášce propadá studující trestu. Tresty jsou buď peněžité, nebo dočasné i úplné vyloučení z university, též vězení. Pobyt na universitách anglických po čas tří semestrů (*terms*) vyžaduje značného nákladu. Semestry jsou tři a nazývají se *Hilary* (od 14. led. do květné neděle), *Trinity* (od květ. ned. do 1. úterka v červenci) a *Michaelmas* (od 10. říj. do 17. pros.). K dosažení akad. hodnosti jest potřebí, aby studující bydlel v obvodu universitního města. Pro studující nemajetné jsou bohaté nadace, ceny a vyznamenání. K dosažení nejnižší hodnosti bakaláře (*Bachelor*) musí akademik podrobiti se třem zkouškám (*Responsions*), a to první po pěti, druhé po osmi a třetí po dvanácti semestrech. První a poslední konají se veřejně za přítomnosti obecenstva a zkouší se: z jazyků latinského a řeckého, z filosofie, měřictví a logiky. Při rigorosu třetím zkouší se: z latinských a řeckých klassiků, z mathematiky, dějepisu starověku, bohosloví, filosofie, národohospodářství, přírodovědy a moderních jazyků. Předměty byvše sestaveny předloží se kandidátovi, jenž si může voliti hodnosti anglickými universitami propůjčované; jsou tyto:

B. A. = *Bachelor of Arts* = bakalář umění (filosofie); M. A. = *Master of Arts* = magister umění; B. C. L. = *Bachelor of Civil Law* = bak. civil. práva; D. C. L. = *Doctor of Civil Law* = doktor civil. práva; B. M. = *Bachelor of Medicine* = bak. lékařství; M.

D. = *Doctor of Medicine* = doktor lékařství; B. D. = *Bachelor of Divinity* = bak. bohosloví; D. D. = *Doctor of Divinity* = doktor bohosloví; M. B. = *Bachelor of Music* = bak. hudby; D. M. = *Doctor of Music* = doktor hudby; Ph. D. = *Doctor of Philosophy* = doktor filosofie; D. Sc. = *Doctor of Science* = doktor věd.

Písmenka označující propůjčenou hodnost kladou se vždy za jméno vlastní.

Vyššímu vzdělání děvčat věnuje se od r. 1873 velká péče. V tom první krok byl učiněn založením ženských kollejí v Cheltenhamu a v Londýně. Nejvyšší snahu po ženském vzdělání ukojují obě ženské university v Oxfordě a Cambridgi. Na obou universitách, vlastně kollejích (*Colleges*), přednášejí se tytéž předměty a stejná poměrně panují zařízení jako na universitách mužských s tou jedinou výjimkou, že kandidátky sice připuštěny jsou ke všem zkouškám, avšak diplomy nebo hodnosti jim se nepropůjčují. Dámy věnující se vědě lékařské vstupují do londýnského ústavu, lékařské školy pro ženské (*Medical School for Women*) zal. od šiřitelův a přátel emancipačního hnutí ženského. *de B.*

Jazyk a literatura.

Pro jazyk a literaturu germanského národa, který usedlý jest v Britsku od polovice V. stol. po Kr., obvyklé jsou názvy dva: anglosaský a anglický, ačkoli Angličané nynější jsou přímými potomky kmenů, kteří do Britannie původně se přestěhovali, a jazyk jejich, aspoň co do mluvnického rázu a ducha, tolikéž přímým nástupcem »anglosaštiny«. Avšak růzností názvů naznačuje se, že přirozený rozvoj lidu i mluvy jeho násilně byl přerušen vpádem Normanů (1066). Čelní mezi kmeny, kteří v V. stol. do Britannie vtrhli, byli Anglové a Sasové, a podlé nich dějepisci všecky přistěhovalce nazývali »Ongulseaxan« (lat. *Anglosaxones*), kteréžto jméno mělo původně platnost jen politickou. Jazyk svůj rodný spisovatelé jejich nazývají vždycky »englisc« (lat. nejvíce *lingua saxonica*) a také nyní tedy měl by se nazývati správněji »staroanglickým«. Že však označení toho jest třeba pro pozdější fasi rozvoje jeho, obecně nazývá se jazyk germanských obyvatelův **A.** od počátků do pol. XIII. stol. anglosaským, odtud pak až po nynějšek anglickým. Doba anglosaská dále dělí se na staroanglosaskou (*Anglo-Saxon*) do vpádu Normanů (1066) a na novoanglosaskou (*Semi-Saxon*) od r. 1066 do r. 1250; doba anglická tolikéž má dvě údobí: staroanglické se středoanglickým (*Old and Middle English*) od pol. XIII. stol. do počátku XVI. stol. a novoanglické (*Modern English*) od poč. XVI. stol. podnes.

Jazyk Anglosasů, ratolesti západní větve germanských národů, různil se ve čtvero nářečí: northumberské na severu, vnitrozemské čili mercijské ve středozemí, západosaské na záp. a jihu, kentské na jihovýchodě; první dvě byla mluvou Anglů, kentské Jutů. Ve všech zachovaly se památky písemné, nejčetnější v nářečí západosaském, které bylo do jisté míry již vládnoucím jazykem spisovným. — Mluva anglosaská vyniká velikou bohatostí samohláskových zvuků, poněvadž původní stav hláskoslovný rozmanitě jeví se pozměněn působením hlásek sousedních. Souhlásky proti tomu mnohem více udržely se ve stavu původním, jsouce jako v gotštině a skandinavštině na druhém stupni posouvání, ač i tuto různou výslovností některých hlásek vznikla rozmanitost, neznámá v jiných nářečích germanských. — Tvarosloví anglosaské proti ostatním nářečím soudobým, zejména proti staré horní němčině, ukazuje již značné rozrušení přípon flexivných a tudy poměrnou chudobu tvarů, která však proti pozdějšímu otření, jež zavládlo v jazyku anglickém, přece jeví se velikým bohatstvím. (Srov. Edv. Sievers, Angelsächsische Grammatik II. vyd. Halle, 1886.) Vpády a pomíjející vláda Dánů, příbuzných s Anglosasy (1016—1042) nepůsobily v jazyk anglosaský, leda že jej obohatily některými slovy. Avšak výbojem normanským r. 1066 jazyk francouzský stal se mluvou vládnoucích kruhův a platnost měl při dvoře, v parlamentě, na soudech i ve školách, kdežto lid podmaněný mluvil svou řečí domácí. Francina v **A**-ii nabyla zvláštního rázu dialektického a brzy se v ní rozvinula dosti značná literatura (anglonormanská). V jazyk domácí s počátku působila jen nepatrně; teprve na sklonku doby druhé (novoanglosaské) slova francouzská začala přecházeti do mluvy obecné; než i tu ještě tak nepatrně, že v 57.000 veršů napočítáno pouze 90 výrazů francouzských. Přece však anglosaština rozrušovala se stále a nejvíce tím, že spisovná řeč, dříve již dosti zdárně vytvořená, nemajíc pěstitelů mezi vyššími stavy, ustoupila vládě různých nářečí, kterými psali skoro výhradně jen duchovní. Okolo pol. XIII. stol. dokonáno smíšení normanských přistěhovalců s lidem anglosaským, i šlechta sama dlouhým pobytem v zemi a antagonismem proti Francii se změnila úplně. Již roku 1258 proklamace krále Jindřicha III. vydána jest jakožto první anglická listina úřední a za dalších sto let (1362) sněmovním usnesením nařízeno, aby všecko jednání soudní dálo se po anglicku. Za to však tolik slov francouzských přešlo ve mluvu domácí, že hned na počátku doby počítá se v některých spisech až 10% výrazů cizích, které prvotně ještě držely svůj přízvuk a jen znenáhla se přizpůsobovaly germanskému. Anglosaština sama zatím zbavila se skoro všech ještě zbylých přípon flexivných a které přece podržela, v těch původní hlásky plnější nahradila irrationálným *e*. Tak vytvořoval se znenáhla jazyk anglický; ale nebylo na počátku doby této ještě jednotné mluvy spisovné, nýbrž psalo se různými dialekty, ježto hlavně ve tři skupiny se liší: nářečí severská (*Northern Dialects*) od hor skotských po řeky Humber a Ouse; jižní (*Southern D.*) na jih od Temže a středozemská (*Midland D.*) uprostřed mezi oběma. Teprve ve 2. pol. XIV. stol. jednak působením obou universit (v Oxfordě

a Cambridgi) a velkými kláštery v jejich okolí, jednak hlavním městem nářečí středozemská a z nich hlavně východní (*East-Midland D.* kolem Londýna) nabylo převahy nad ostatními a pak zásluhou vynikajících spisovatelů, hlavně Chaucera a Wickliffa ustálilo se v jazyk spisovný. — Po stránce grammatické tento nový anglický jazyk dostoupil největší možné prostoty. Hláskosloví sice zachovalo poměrně veliké množství odstínů, zvláště vokálních, ale jinak »co nyní možná nazývati mluvnicí v angličině, jest o málo více než gen. sgl. a nom. pl. u podstat. jmen, stupně komparace u přídavných a několik osob a časů slovesa« (Max Müller). Zásoba slov více nežli z polovice jest původu románského, a sice tak, že výrazy, které se táhnou k životu rodinnému, k hospodářství polnímu a domácímu, pak výrazy plavecké a skoro všecka concreta jsou germanská, pak také zájmena a číslovky (mimo řadové *second*), slovesa pomocná, spojky a předložky (kterým připadá důležitý úkol nahrazovati nedostatky deklinace); za to francouzská (ale s přízvukem germanským!) jsou většinou abstracta, výrazy ze života dvorského a státních poměrů, tituly a názvy hodností. Hlavní přednosti anglického jazyka jsou bohatost, poněvadž v něm shrnuta jest zásoba slov germanských i románských, úsečnost, stručnost a neobyčejná ohebnost, jež přizpůsobiti se dovede nejrozmanitějším podrobnostem myšlení.

Děje anglické literatury různě se dělívají. Historikové domácí (mezi nimiž nejpřednější místo zaujímá *Chambers's Cyclopaedia of English Literature*, IV. vyd. v Lond. 1885) obyčejně rozeznávají osmero dob podlé politických dějin národa, které jako všude i v A-ii rozhodujícím vlivem působily v rozvoj písemnictví. První dobu počítají od počátků po r. 1400 t. j. po smrť Chaucerovu, druhou mezi l. 1400—1558, třetí od r. 1558 do 1625, čtvrtou od r. 1625—1689, pátou na l. 1689—1727 (*Augustan age*), šestou mezi l. 1727—1780, sedmou od r. 1780—1830, osmou od r. 1830 podnes. Avšak v tomto rozdělení není s dostatek hleděno k rozvoji jazyka a hlavně nejstarší doba písemnictví odbyta jest příliš povrchně. Také povaha literárních plodů v dobách starších i novějších vymáhá rozdělení jiného. Proto správněji Körting (Grundriss der Gesch. d. engl. Literatur, Münster 1887) dělí takto: I. Dobu staroanglosaskou klade od počátků do vpádu Normanů (1066); II. dobu novoanglosaskou od pol. XI. do pol. XIII. stol.; III. dobu staroanglickou se středoanglickou od pol. XIII. do zač. XVI. stol.; IV. dobu novoanglickou od poč. XVI. stol. podnes, a to: 1. údobí renaissance a reformace od poč. XVI. do 1. čtvrt. XVII. stol. (panov. Alžběty a Jakuba I.); 2. údobí puritánův a revoluce od r. 1625 do návratu Stuartů roku 1660; 3. údobí pseudoklassicismu od r. 1660 do smrti Popeovy r. 1744; 4. údobí návratu k básnictví přirozenému od Popea do prvního vystoupení Scottova, t. j. do konce stol. XVIII.; 5. údobí romantiky od konce stol. XVIII. do konce let dvacátých t. stol.; 6. dobu novoklassicismu a realismu od konce let dvacátých do nynějška. Rozdělení toto jako všecka jiná jest jen přibližné, poněvadž rozvoj literární děje se stálým, nepřetržitým proudem, v němž zcela určitých, ostře vymezených dob nelze stanoviti.

I. Doba staroanglosaská: Ve všech nářečích anglosaských zachovaly se památky písemné. Některé, ač nečetné, psány jsou ještě starým písmem runovým (na př. nápis na kříži ruthwellském), které záhy ustoupilo písmu latinskému. Rukopisy památek anglosaských buď jednotlivě roztroušeny jsou po knihovnách, buď sepsány již za starodávna v kodexy souborné. Z těchto nejdůležitější jsou *Codex Vercellensis* (o 135 list.), pocházející asi z poč. XI. stol., v kapitulní knihovně vercellské (Piemont), *Codex Exoniensis* (o 130 list.) z téže doby, v kath. bibliotéce exeterské v A-ii a *Codex Junius XI.* v bibl. bodlejské v Oxfordě. Z památek těchto velká většina jsou básně řečí vázanou. Prosa počala se vyvíjeti teprve koncem stol. IX. a obmezena jest skoro úplně na překlady a díla učená nebo učebná. Z básní zase nejvíce jest epických; lyrika pěstována málo; dramatické poesie naprosto není mimo několik dialogických statí duchovních a poučných. — Památky anglosaské mezi všemi germanskými vynikají největší starobylostí. Proto u většiny původce buď vůbec neznáme nebo jen nejistě, zhusta také nelze určiti, kdy a kde vznikly; a poněvadž mimo to nejstarší básně nedochovaly se v podobě původní, nýbrž jen v přepisech a vzděláních patrně pozdních, nelze dosti jasně souditi o vnitřním a vnějším rozvoji poesie anglosaské. Podobá se pravdě, že Anglosasové balladovité písně a hymny, oslavující bohy a reky domácí, přinesli již s pevniny s sebou na ostrovy. Z nich vyvinulo se epos národní, spočívající na pohanských názorech mythologických a na zkazkách o národních recích. Ale nežli epos toto dospělo k dokonalosti obsahu a formy, zaražen jest rozvoj jeho křesťanstvím. Staré zpěvy národní buď docela vyhynuly, buď předělány jsou duchem křesťanským. Ale povstalo epos nové duchovními pěvci, kteří látky brali z biblí a legend a vkládajíce v ně víru a vřelý cit náboženský oděli je namnoze rázem lyrickým. Podobá se, že poesie pěstována byla nejprve v severnějších končinách mezi Angly a že teprve v IX. stol. přestěhovala se dále na jih mezi Sasy, kde však básně už byly pouze předělávány nářečím západosaským. Mezi Sasy pak také vznikla prosa. Básně anglosaské nebyly skládány pouze ke čtení, nýbrž skutečně ke zpěvu s průvodem harfy. Básník (*scop*) byl zároveň pěvcem a hudcem, přecházel s místa na místo a při slavnostech písněmi obveseloval hodovníky. Veliké ceny umělecké ani národní epos anglosaské nemá. Osnova bývá chatrna; hlavní děj přerývá se přes chvíli epizodami jen volně připojenými; charaktery jednajících osob nejsou určité, plastické a nemají psychologické hloubky. Líčení jest rozervané, chvátavé, pravý opak epického klidu; mluva

často drsna, neobratna. Poněkud umělejší jest epos duchovní, ale strádá zase mlhavostí a změkčilostí a nemá mohutnosti eposu národního. Verš básní těchto jest starogermanský, přízvučný alliterující, jen zřídka naskýtá se již také rým. V nečetných básních lyrických na jevo vystupuje zvláštní směs drsnosti a měkkosti, která patrně byla charakteristickou vlastností povahy anglosaské, jež přes všecku příkrou drsnost klonila se ke blouznění a zádumčivým názorům na život.

Ze zachovaných památek epiky národní nejstarší a nejdůležitější jest píseň o Beowulfovi (3184 verše), pocházející asi z druhé polovice VII. století (rukopis ze století X.). Líčí, kterak Beowulf podniká boje s netvorem bahenním Grendelem a s matkou jeho, obludou mořskou; pak u vysokém věku ještě se drakem, jejž sice překoná, ale raněn byv v boji zemře. Pověsti o Beowulfovi spočívají dílem na mythických, dílem na historických základech, a skoro jest jisto, že vznikly již ve pravlasti Anglosasů na pevnině. Beowulf snad původně byl nějaký bůh dobrý (slunce, jara), který zlobohy mlhy (Grendela), vln mořských (matky jeho) a zimy (draka) bojem překonává. Později splynul s nějakým historickým rekem toho jména. Osnova básně jest neumělá; částky její jen povrchně v celek spojeny, snad na základě starších písní jednotlivých, básníkem duchovním, ale nehrubě nadaným. Ostatní básně epické jsou jen nepatrné zlomky: *Boj o Finnsburg* (48 v.) líčí zápas Hnäfa, reka dánského, s many krále Eotův, celkem podobně k episodě, obsažené v písni o Beowulfovi. *Waldere* (62 v.), dva zlomky básně o téže látce, jež jest předmětem latinské epopeje *Waltharius manu fortis* od Ekkeharda, mnicha svatohavelského z X. stol., *Byrhtnothova smrť* (325 v.) vypravuje událost historickou z r. 991, boj a smrť reka v bitvě s Dány. — V Saské kronice (v. níže) zachovalo se několik statí veršovaných: o Aethelstanově vítězství u Brunanburku r. 937 (73 v.); o vybavení patera měst mercijských králem Eadmundem z rukou Dánů roku 942 (13 v.); o korunovaci krále Eadgara roku 972 (20 v.); o smrti téhož krále roku 975 (37 v.); o zajetí a smrti Aethlinga Alfreda r. 1036 (20 v.); o smrti mučenníka Eadwearda roku 979 (34 v.). Cena všech zlomků těchto není valná. — Ne zcela epického obsahu jest báseň o městě Durhamu (20 v.) a Nářek Deóra pěvce (42 v.). Při památkách epiky duchovní částečně jmenují se již básníci Caedmon a Cynewulf, avšak zprávy o nich jsou naprosto nespolehlivé. Pode jménem Caedmonovým uvádějí se tyto básně: *Hymnus* (9 v.) velebící stvořitele světa; *Genesis* (2935 v.), poetické vzdělání genese po Abrahama; *Exodus* (589 v.) o průchodu Israelitů mořem Rudým; *Daniel* (765 v.), volné vzdělání knihy Danielovy (po kap. V. 22.) s úvodem o dějích israelských před Danielem; *Kristus a satan* (733 v.) o padlých andělech, sestoupení spasitelově do pekel a pokoušení jeho ďáblem; *Judith* (350 v.), zlomek děje starozákonního. Skoro o všech těchto básních téměř na jisto dokázáno jest, že nepocházejí od nějakého Caedmona; některé slátány jsou z písní zcela různých. Rovně neprávem témuž Caedmonovi přičítá se také *Vidění o kříži*, jež částečně zachováno jest nápisem runovým na starobylém kříži kamenném u Ruthwellu v Northumberlandě a úplněji v kodexu vercellském (156 v.). Poněkud bezpečněji dokázána jest aspoň existence druhého básníka Cynewulfa, ačkoli o životě jeho nic podrobného není známo. Však ve třech básních sám se jmenuje skladatelem; jsou tyto: *Juliana* (731 v.), nehrubě cenný, veršovaný životopis této svaté mučennice. — *Elene* (1321 v.), legenda o zázračném nalezení sv. Kříže císařovnou Helenou, poeticky dosti zdařilá a cenná. *Crist* (1694 v.), též dosti cenné zlomky hymnův o trojím příští Kristově na svět. Cynewulfovi chatrným jen právem přičítala se také ještě *Cesta Kristova do pekel* (137 v.) a důležitější sbírka 89 kratších i delších hádanek epického rázu, které se stanoviska kulturně historického jsou velmi zajímavé. Neznámého původu jsou ještě legenda o sv. Guthlaku (1353 v.), báseň nevalné ceny, vzniklá nejspíše složením dvou různých kusů; pak legenda o sv. Ondřeji (1724 v.) a legenda o ptáku ohniváci (*Phoenix*, 677 v.), s výkladem křesťansky symbolickým. Zcela suchopárný jest výčet *Osudův apoštolských* (95 v.).

Mimo tyto básně epické zachovaly se také některé verše didaktické: zlomky fysiologa (o pardalu, jenž se přirovnává s Kristem, o velrybě, o obrazu ďábla a o koroptvi); výčet *Darů člověka* a úvahy o nich; *Osudy člověka*; dvě básnická kázání o *Pýše a pokoře*, pak o *Neupřímnosti lidské*; desatero *Naučení otce k synu*; *Navedení k životu křesťanskému*; o *Posledním soudě*; o *Divech světa*; *Hádání duše s tělem*; Říkadla a přísloví, jež jsou obsažena též v hovoru Šalomouna se Saturnem (506 v.); konečně Kalendář, výčet důležitějších dnů svatým zasvěcených (231 v.), jenž není bez ceny poetické, a básnický výklad názvů liter runových ve 29 slokách. — Z lyrických básní světských zachovaly se zlomky jen zcela nepatrné: *Žalozpěv vyhnance* bolně vzpomínajícího na šťastnější minulost (115 v.); polou dramatický *Hovor starce s jinochem* o životě námořním (124 v.); *Nářek reka* nad pobořeným hradem; *Nářek ženy* od muže zapuzené; *Výkaz muže*, který v cizině zbohatnuv za sebou zve ženu; *Nářek nešťastníka* vzpomínajícího na bývalé blaho. Skoro všecky, jak patrno, mají ráz žalostný a měkký. Básník ani jednoho není znám. Duchovní lyrika zastoupena jest pouze překlady žalmů, hymnův a několika modliteb, které mají cenu jen linguistickou. Žaltář, zdá se, že úplně převeden byl verši alliterujícími, a překladatelem jmenuje se Aldhelm († 709), ačkoli domnění toto jest pochybno.

Nejpřednějším zástupcem prosy anglosaské jest král Alfred, jenž chtěje hlavně mezi duchovenstvem zdivočilým krutými dobami válečnými šířiti zase lepší vzdělání, jal se překládati užitečné spisy latinské na jazyk rodný. Přeložil papeže Řehoře navedení k řádné správě

duchovního úřadu (*Cura pastoralis*), Bedovy Děje církve anglické, Orosiův Dějepis, k němuž připojil samostatný přehled zeměpisu Germanie, a cestopisy seveřanův Othera a Wulfstana; pak Boëthiovo pojednání *De consolatione philosophiae* a sv. Augustina *Soliloquia*. Sloh jeho zvláště v pozdějších pracích jest lahodný a vytříbený. Alfred pořídil též sbírku anglosaských zákonův a staral se o spořádání a pokračování (do roku 1058 po Kr) *Kroniky anglosaské*, jež dosud se zachovala. Také povzbuzoval k činnosti i jiné spisovatele, z nichžto zvláště biskup Werfrith jest znám jakožto překladatel dialogů papeže Řehoře I. Druhý, neméně plodný, ač méně samostatný prosaik té doby byl opat Älfric, jenž překládal díla theologická, důležitá méně literárně než linguisticky a kulturně. Jako třetí řadí se k nim biskup Wulfstan, jemuž přičítají se překlady 53 homilií čili kázání, ač asi jen některé právem. Mimo práce těchto známých původců zachovaly se ještě jiné prosaické památky spisovatelů neznámých: překlady žalmův, evangelií, kázání, životy svatých, překlad distich Catonových, dvě knihy lékařských předpisův a asi pěti slovářů, které ovšem mají cenu jen pro děje jazyka.

II. Doba novoanglosaská (od vpádu Normanů do polovice XIII. stol.). Literatura anglosaská, která již na sklonku předešlé doby chýlila se k úpadku, výbojem normanským velmi utrpěla, a stálé tehdejší boje o trůn, jakož i útisky lidu domácího, nebyly příznivy rozvoji písemnictví. Poesie národní také zcela zanikla a skoro jen duchovní látky ještě měly pěstitele. Přece však zachovalo se několik důležitých památek: *Orrmulum*, sbírka 32 homilií veršovaných (více nežli 20.000 v.), které mnich Orrm na rozhraní XII. a XIII. stol. složil na základě pramenů latinských. Dále veršovaná parafrase *Genese* (2536 v.) a *Exodu* (1624 v.) od neznámého skladatele, asi z polovice XIII. stol. Pak veršované *Životy světic* Juliany, Markéty a Kateřiny, z nichž nejzdařilejší jest poslední. Mimo to všeliké homilie a kázání, jako *Hali Maidenhead* (Chvála panenství), *Wohunge of Ure Loverde* (Touha duše po lásce Kristově) a hlavně *Poëma morale*, které důrazně vyzývá k pokání a drasticky líčí muka pekelná. Ještě větší cenu má prosaická *Ancren Riwle* (*Anachoretarum Regula*), návod k životu klášternímu, jejž důstojným slohem sepsal bezpochyby biskup Richard le Poor (zemř. 1237). — Allegorisující přírodopis, který již v předešlé době měl pěstitele, zastoupen tuto rozsáhlejším dílem původce neznámého, jež známo jest pod názvem *Bestiarium*. Cennější jest *The Owl and the Nightingale* (1792 v.) hádka sovy, jakožto zástupkyně mrzoutského stáří, se slavíkem, jenž mluví za veselou mladost. Báseň vyniká zdravým realismem a obsahuje mnoho připomínek událostí časových. Zcela světského rázu jest žertovná *Dame Sirith*, jež vznikla patrně již na samém sklonku doby. Nejrozsáhlejší konečně skladbou této doby jest veršovaná báječná historie A. od dobytí Tróje po rok 689 po Kr., nazvaná *Layamon's Brut* (32.241 v.) od kněze, jenž sám sebe jmenuje Layamonem a žil okolo r. 1200. Pramenem mu byl normanský *Roman de Brut*, jejž sepsal trouvère Wace zase na základě latinské kroniky mnicha Galfrida Monmouthského. Dosti mnoho jest duchovních písní z této doby, zvláště marianských, a jeví se v nich vřelý cit a upřímná zbožnost. Z básníků lyrických jen františkán Tomáš de Hales jménem jest znám. — Do novoanglosaské doby také třeba vřaditi Sbírku veršovaných přísloví, jejížto původ neprávem přičítá se králi Alfredovi. — Byla-li doba tato nepříznivá písemnictví anglosaskému, přála přece literatuře anglonormanské a latinské, této zejména naukové. Ano, dvůr krále Jindřicha II. a choti jeho Eleonory byl vedlé anglonormanských trouvèrův a provençalských troubadourův útulkem i keltských bardů, jediné tedy anglosaské pěvce vylučuje.

III. Doba staroanglická počítá se od pol. XIII. do pol. XIV. stol., středoanglická odtud do počátku stol. XVI. Povaha literatury v obou byla podstatou podobna. Politické události byly velmi bouřlivé a nedaly vzniknouti delšímu míru, až konečně Jindřichem VII. zaveden pořádek stálý. Přes to písemnictví aspoň připravovalo se k rozkvětu hlavně proto, že normanští přistěhovalci úplně sloučili se s domácím lidem anglosaským, a že dokonáno znenáhla vytváření nové mluvy spisovné. Literatura na počátku doby má ještě ráz středověký a podléhá vlivům románským; jeví také příkré protivy polobarbarské surovosti citu i vkusu vedlé strojenosti až nadsazované a téměř novodobého citlivůstkářství. Okolo pol. XIV. stol. Chaucer a jeho stoupenci v básních prozrazují účinky renaissance; na sklonku doby, kdy bojem obou růží zničen stát středověký, a s Tudory uvedeno zřízení moderní, i literatura nabývá rázu moderního, částečně též působením tisku, jenž zaveden byl do A. Wiliamem Caxtonem r. 1477. Větší část literárních památek této doby náleží do kategorie veršovaných románů rytířských, které tenkráte byly předmětem epické poesie po vší Evropě. Nejvíce zdělávány jsou látky o Karlu Velikém a králi Artušovi, méně hojně látky staroklassické, byzantské a východozemské, zcela zřídka germanské, všecky podlé vzorů francouzských. Patrno z toho, že básně byly zábavou hlavně vyšších tříd společenských; jen vzácně vyskytují se také písně specificky anglické, jež lidu samému zpívali potulní pěvci. Tohoto posledního způsobu jsou asi jen tyto: *King Horn*, pověst o dobrodružstvích královice dánského bezpochyby přinesená do A. Dány, ale neznámým básníkem vzdělaná na sklonku XIII. stol. Zcela podobného obsahu jest *Havelok*, pověst patrně též dánská, v samostatnější versi z let 1280—90, ačkoli také po francouzsku byla vzdělána pod názvem »Lai d'Haveloc le Danois«. Rozsáhlejší jest epos *Guy of Warwick* (11.976 v.) z první čtvrti XIV. stol., založené bezpochyby na národních pověstech anglických, jakkoli v nynějším tvaru zase ukazuje na vzory francouzské. Velmi pestrá obsahem jest báseň téže

doby *Beves of Hamtoun*, jejížto rek podniká boje s draky, obry a podobnými netvory. Snad obsahuje velmi znetvořené zbytky mythických pověstí národních (Bevis-Beówa-Beówulf?), ale v nynější podobě ukazuje na vzor francouzský. Jen částečně z germanských pramenů čerpán jest *William of Palerne* (z polovice XIV. stol.); obsahuje spletité, ale pěkně vypravované příběhy prince, který rozmanitým rekovstvím dobude dcery císaře římského. Byla to bezpochyby pověst normanská jako také sir *Gowther*, obměna pověsti o Robertu ďáblu, kterou (ve 63 slokách po 12 verších) na počátku stol. XV. složil nějaký potulný pěvec a jeviště děje zajímavým způsobem přeložil do Rakous.

Z pověstí karolinských zachoval se zlomek písně o *Rolandovi* (1049 v.) asi ze 2. polovice XV. stol.; pak ještě ze XIV. stol. větší kus eposu pod názvem *Sir Ferumbras* (jemuž vzorem byl francouzský román Fierabras) a *The Sowdone of Babylone and of Ferumbras his Sone* ze stol. XV.; dále *Sir Otuel* a *The Romance of Duke Rowland and Sir Otuell of Spayne*, oboji volné, ale nehrubě zdařilé překlady starofrancouzské pověsti o Otinelovi. Pak *The Sege of Melayne*, zlomek o bojích Karla Vel. před Milánem, *Rouland and Vernagu*, pestrá směs různých dobrodružství, a konečně humoristické vypravování (asi již z XV. stol.) *The Taill of Rauf Coilyar*. K pověstem karolinským počítává se také — ačkoli spíše byzantského původu jest — *Floris and Blauncheflur*, pěkná povídka o něžné lásce milenců sotva dětskému věku odrostlých. Anglické vzdělání nějaký neznámý básník způsobil okolo pol. XIV. století podlé básně starofrancouzské. Podobně samostatná, ale později s karolinskými látkami ve spojení uvedená jest povídka o věrném přátelství Amisa a Amila, jež po anglicku vzdělána byla hned někdy ku konci stol. XIII. pod názvem *Amis and Amiloun*.

Z kruhu pověstí keltských (britských), které však do angl. literatury nevnikly přímo z Walesu, nýbrž také prostředkem poesie francouzské, zachovaly se básně tyto: *Sir Tristrem*, známá povídka o lásce Tristramově k Isoldě. Anglická báseň celkem jest chatrna, ač pochází snad již ze sklonku XIII. stol. Básník neznámý dokládá se Tomášem z Erceldounu, ale bezpochyby pramenem jeho byl týž Tomáš, k němuž i ukazuje Němec Gottfried Strassburský. — Ze XIV. stol. jsou *Arthur*, stručná historie tohoto báječného krále podlé kroniky Galfrida Monmouthského, a *The Aunters of Arthur at the Tarnwathelan*. Daleko důležitější cenou i rozsahem jest *Morte Arthure*, jenž líčí, kterak Artuš s římským císařem Luciem Iberiem bojoval, zvítězil, ale raněn byv zemřel. Básníkem jmenuje se Huchown »of the Awle Ryale« (*Aula realis*), snad skotský pán Sir Hugh of Eglintoun, jenž zemřel okolo r. 1381. Kdokoli byl Huchown, jisto jest, že náleží k nejúspěšnějším básníkům této doby. Také ještě poeticky vzdělal biblickou povídku o Susanně a Danieli (*Pystyl of Swete Suswane*). — Podobně zdárným básníkem současně byl též neznámý skladatel eposu *Sir Gawain and the Green Knight*, které ze všech anglických artušovských jest nejlepší. Od téhož spisovatele jsou též kratší, neméně zdařilé básně: *The Pearl*, v níž básník truchlící nad ztrátou dcery své vidí ji ve slávě nebeské; *Cleanness*, allegorické zpodobení cudnosti řadou povídek biblických, a *Patience*, parafrase příběhu Jonášova. Již na konec doby spadají ještě dvě jiná skládání artušovská *Golagrus and Gawain*, bezpochyby od skotského básníka Clerka z Tranenta (zemř. r. 1507), a *Lancelot of the Laik* skladatele neznámého. Obsahem konečně příbuzný jest také *Sir Launfal*. — K artušovským básním řadí se pověsti o sv. gralu, z nichžto nejdůležitější jest zlomek o *Josefu z Arimathie* neznámého skladatele asi z polovice XIV. stol. a *Lyfe of Joseph*, veršovaný životopis, jejž okolo r. 1502 složil nějaký mnich glastonburský.

Z látek antických jako všude i v A-ii nejoblíbenější byla pověst o Alexandru Velikém. Vzdělána byla okolo polov. XIV. stol. alliterujícími verši pod názvem *Alisaunder* od neznámého básníka, z jehož práce zachovaly se značné zlomky. Pramenem mu bylo patrně středolat. vzdělání Pseudokallisthena. Za to patrně na pramen francouzský ukazuje jiná báseň rýmovaná *Lyfe of Alisaunder*, složená později a po stránce aesthetické cennější. — Také letopisy Trójské byly oblíbeny. Nejobsáhlejší jest vzdělání *The Gest Hystoriale of the Destruction of Troy* (o 14.044 alliter. dvojverších), složené asi ve 2. pol. XIV. stol. podlé Guida de Colonna. Básníkem jmenuje se zase Huchown, ale není to dokázáno. Jiné vzdělání téže látky *The Seege* (*Batayle*) *of Troy* (podlé Dareta) známo jest ve dvou recensích, a ještě jiné, dosud nevydané, nalézá se v rukopise Bodlejské knihovny v Oxfordě. Také Lydgate, Chaucer a skotský pěvec Barbour vzdělali části pověsti trójské. Pochybný jest antický původ pověsti o císaři Octavianu, která po anglicku byla vzdělána dle francouz. pramene ode dvou různých básníků. — Novellistického rázu jsou *The Sevyn Sages* (Sedmero mudrců), cyklus povídek ve středověku vůbec oblíbených; anglickým jazykem vzdělány byly na poč. a na konci XIV. stol. dle vzorů francouzských. — Plody prostě fantastické jsou *Generydes* a *The Erl of Tolous*. Onen ukazuje na nějaký pramen franc., jenž dosud není znám, a poněvadž patrně napodobí Chaucera, vznikl nepochybně teprve na sklonku XV. stol. — Starší jest druhé dílo spočívající na ději historickém, ale až k nepoznání zastřeném dobrodružnými přídavky.

Vedlé pověstí po všem středověku oblíbených staroanglická literatura honosí se několika básněmi obsahu historického, které ovšem směšují hrubé smyšlénky s dějepisnou pravdou. Tak Robert, mnich glocesterský, na základě latinských kronik (hlavně Galfrida Monmouthského, ale také jiných) po r. 1297 veršem složil obsáhlou kroniku A. od Bruta po r. 1271. Podobně Robert Mannyng of

Brunne na poč. XIV. stol. přeložil kroniku Petra Langtofta, v níž vypsány jsou děje A. od báječ. krále Keltů Cadwaladera po Edwarda I. (1271) veršem alexandrinským. Důležitější těchto kronik jest *Bruce*, veršované líčení života skotského krále Roberta Bruce v l. 1286—1335, které sepsal skotský básník John Barbour (* 1316 [1330?] — † 1395), známý též básní o Tróji a některými legendami. Bruce založil na ústním podání a zachoval mnoho zpráv, které by jinak byly se ztratily. Líčí živě a s patrnou horoucí láskou k vlasti, tak že báseň jeho vyniká i rozsahem (13.531 v.) i důležitostí historickou i značnou cenou aesthetickou. Na ní částečně založil svou *Orygynale Cronykil of Scotland* Andrew Wyntown (zemř. po r. 1420). Barbourovi nadšením vlasteneckým podobá se Henry the Minstrel, řečený také Blind Harry, slepec, jenž žil okolo pol. XV. stol. jako pěvec potulný a eposem v pravdě národním oslavil rekovské činy skotského reka Wallace. Méně významné, ale přece cenné jsou hist. básně skrovnějšího rozsahu, jako *Richard Coeur de Lion* od neznámého skladatele, který (v 1. pol. XIV. stol.) pracoval podlé předlohy francouzské, ale krále líčí jako reka národního; pak *Richard the Redeless* z r. 1399, ve kterém bezpochyby sám Vilém Langley čili Langland (v. níže) vypisuje neplechy Richarda II.; konečně *The Crowned King* z r. 1415, napomenutí králi Jindřichu V., když hodlal podniknouti válku s Francií. — Zcela zvláštního rázu jest skládání nadepsané *Thomas Erceldoune*. Rekem jest básník tohoto jména, bezpochyby osoba historická, o níž zmiňuje se Robert Mannyng v kronice. Básník má vidění, v němž prorokuje události ze skotskoanglických dějin XIV. stol., ale patrně už po nich. Skladatel neznámý žil bezpochyby na poč. XV. stol.

Na základě pověsti rytířských a událostí historických, částečně také ještě posledních zbytků mythických, jakkoli již k nepoznání zastřených a změněných, v době staroanglické vznikla hojná poesie národních ballad, jež zpívány byvše skutečně lidem samým a potulnými pěvci, mají ráz samorostlé poetické svěžesti a mohutnosti, ale líčení úryvkovité, neuhlazené. Bohatým pramenem byly jim zejména pohraničné boje Skotů s Angličany. Ballady tyto původně podávány byvše s otce na syna jen ústně, teprve pozdě zapisovány jsou, pročež se v nich namnoze starožitné kusy střídají s přídavky pozdějšími. První sbírku jich vydal r. 1765 biskup Percy (*Reliques of Ancient English Poetry*); od té doby pak častěji sbírány a vydávány jsou též od jiných. Walter Scott sebral ballady z pomezí skotskoanglického (*The Minstrelsy of the Scottish Border*).

Mezi básníky této doby několik mužů vyniká tak, že třeba jest činnost jejich oceniti zvláště. Jest to především William Langley (čili Langland, nar. 1331, zemř. 1399?), nejhlubší myslitel mezi literáty angl. středověku. Báseň jeho *Piers the Ploughman* jest řada allegorií, které v podobě vidění »Piersa oráče« rozebírají rozmanité stránky světského i církevního života, leckdy po mysticku zastřeně, ale jindy také realisticky a poťůznu i s lehkým humorem. Básníku protiví se vnější řády církve a farisejské spoléhání na vlastní dokonalost. Myšlénky jeho jsou do jisté míry příbuzny pozdějšímu puritanismu. Stesky Langlandovy na neřesti církevní nějakému vrstevníku, jinak neznámému, daly podnět k sepsání satiry *Piers the Ploughman's Credo*, ve které trpce tepe minority, karmelity, augustiány a dominikány. Pak se opírají o Langlanda ještě menší dvě básně: *God spede the Plough*, stesky na utiskování rolníků daněmi a žertovná povídka *How the Plowman learned his Paternoster*. Plodnější co do počtu básní a slavnější působením v rozvoj literatury, ale daleko méně národní nežli Langland byl Geoffrey Chaucer († 1400), od něhož mnozí historikové literaturu anglickou teprve začínají. Pocházel z rodiny normanskofrancouzské a již tím otevřen měl přístup k různým hodnostem a úřadům. Byl důkladně vzdělán a na cestách, jež jako diplomat konal do Italie, Flander a Francie, názory a zkušenosti své valně rozšířil. Proto literární práce jeho založeny jsou na širším rozhledu po písemnictví také ostatních národův evropských, a zejména též na znalosti děl staroklassických, jakožto první plody renaissance. Chaucer dále byl první znamenitý spisovatel neduchovní, první způsobil si školu napodobitelův, ačkoli mu z nich nikdo se nevyrovnal, a s Wyclifem největší měl zásluhu o ustálení novoanglické řeči spisovné. Činnost jeho literární děliti lze ve tři doby. V první, jež sahá po jeho první cestu do Italie (1372), sepsal podlé vzorů francouzských mimo menší básně hlavně *The Romaunt of the Rose* a *The Boke of the Duchesse*. Román o růži, jenž byl překladem franc. básně allegorické, Guillauma de Loris († 1260) a Jeana de Méun († 1318), se ztratil. *The Booke of the Duchesse* čili *The Dethe of Blaunche the Duchesse* jest alleg. báseň na smrť vévodkyně Blanky z Lancastru († 1319) obsahu velmi pestrého, vybraného z Ovidiových »Proměn« a z franc. pramenů. Aesthetická cena básně není valná. Cennější jsou již básně druhého období (do r. 1384), ve kterém Chaucer se spravoval vzory vlaskými. *The Lyfe of seynt Cecile* dle »Zlaté legendy« Jakuba de Voragine vložen později též do »Canterburských povídek«. *The Parlament of Foules* (Sněm ptačí), v němž básník ve snu rozhoduje o námluvách tří orlův ucházejících se o mladou orlici, co do látky vzat z Ciceronova spisu »De republica«, z Dantovy »Božské komédie«, z Boccacciovy »Teseidy« a ze spisu »De planctu naturae« od Alana ab Insulis. *The Complaynte of Mars* jest alleg. báseň plná mythologických a astronomických narážek o lásce vévodkyně Yorské k lordu Huntingdonu. *Palamon and Arcite* se zachoval jen ve zlomcích; bylo to první vzdělání Boccacciovy »Teseidy«, kterou Chaucer později v »Canterburských povídkách« uvedl v jiném tvaru jako

vypravování rytířovo. Podobného obsahu byla *Anelida and Arcite*, z níž také jen zlomek jest zachován. V překlad Boëthiova spisu »De consolatione philosophiae« Chaucer vložil básničku *The Former Age*, chválu zlatého věku. *Troylus and Cryseyde* zakládá se zase na Boccacciově povídce »Filostrato«. *The House of Fame*, báseň alleg., obsahuje mnoho vzpomínek z Dantovy »Božské komédie«. Básník líčí, kterak ve snu ocitl se nejprve v domě Venušině, odkud jej orel donesl do domu Slávy. *The Legend of Good Women* vypravuje pověsti o Kleopatře, Thisbě, Didoně, Hypsipyle, Medei, Lucretii a j. Podnět k ní vzat z Boccacciovy knihy »De claris mulieribus«. Mimo tyto větší básně Chaucer sepsal také některé menší hříčky lyrického rázu, jako *Mars and Venus, Truth, The Compleynt of Venus, Gentilness, Luck of Steadfastness, Fortune, Adam Scrivener*. Chaucerovo nejpůvodnější a v pravdě mistrovské dílo z doby třetí jsou *Canterbury Tales*, v nichžto básník podal živý obraz téměř všech stavů své doby. Sešlo se kdysi 29 poutníků různého stavu a věku na cestě k sv. Tomáši Canterburskému v Southwarku a umluvili se, že každý na cestě tam a zpět po dvou povídkách bude vypravovati. Básník napsal pouze 23 povídky bezpochyby proto, že smrť nedala mu díla dokončiti, ale i v těch tónem vypravování vystihl povahu každého povídače a nakreslil v pestrém střídání obsahu vážného se žertovným rozmarně zábavné i do podrobností živé obrázky svých vrstevníků. Žertovné povídky jsou četnější a také vážné mají lehký nádech humoristický; v některých vystupuje z mezí toho, co nyní pokládá se za slušné, ale přece nikde není nemravný. Látku povídek svých Chaucer sebral z pramenů nejrůznějších, ale úpravou její jest úplně svůj. Má se za to, že seřadění příběhů napodobil podlé Boccacciova »Dekamerone«; avšak podobně sevřeny v jednotný rámec byly také mnohé jiné sbírky povídek ve středověku a nepochybno jest, napodobil-li Chaucer vůbec, že pravdě podobností daleko vynikl nad Boccaccia. Z vrstevníků, kteří Chaucerovým příkladem se spravovali, nejdůležitější jsou asi tito: John Gower (* 1325 — † 1408), Chaucerův osobní přítel, který mimo všeliké básně latinské a francouzské sepsal též po anglicku několik politických písní a hlavně allegorické líčení lásky (*Confessio amantis*) s vloženými stesky na lásky bol a příkladnými povídkami. Báseň tato jest patrnější rozsahem (30.000 v.) a významem kulturně historickým, nežli cenou uměleckou, jakkoli verš Gowerův jest hladký a mluva dosti lahodná. Thomas Occleve čili Hoccleve (* 1370 — † 1454) sepsal mimo jiné méně důležité kusy báseň poučnou *The Governail of Princes* větším dílem pouze překladem traktátu »De regimine principum« od Guida de Colonna (z r. 1280) a vložil do ní žalozpěv nad smrtí Chaucerovou (*Lament of Chaucer*). John Lydgate (* 1373 — † 1460), básník velmi plodný, ač málo původní a obsažný, z jehož spisů dosud jen málo bylo vydáno. Nejznámější jsou: humoristická ballada *London Lyckpenny*; veršované vzdělání Boccacciova spisu »De casibus virorum illustrium« pod názvem *The Fall of Princes*; děje thébské války *The Storie of Thebes*; letopisy trójské *The Troy Booke*; legenda *St. Alban and Amphabel* a konečně překlad Aesopa. Lydgata napodobil později Stephen Hawes, jenž roku 1506 složil veliké allegorickoromantické epos *Passtyme of Pleasure*. Allegorické básně a eklogy — první, jak se zdá, v angl. vůbec — psal též Alex. Barclay († 1552), jenž známější jest překladem satirické »Lodi bláznů« z němčiny Seb. Brandta. Napodobitelem Chaucerovým jest také král skotský Jakub I. (* 1394 — † 1436), jenž v básni nadepsané *The King's Quhair* (kniha králova) allegoricky vylíčil lásku svou k Johanně Beaufortové, která byla jeho chotí od r. 1424. Verše jeho jsou vkusné, duchaplné. Přičítají se mu také, ač ne s úplnou jistotou, dvě básně humoristické: *Peblis to the Play* a *Christis Kirk of the Green*. Konečně i skotský skladatel bajek Robert Henryson (* 1430 — † 1507) směrem Chaucerovým pokračoval v básni »Troylus and Cryseyde« a sepsal *Orfea a Eurydiku*, allegorii mravokárnou *The Bludy Serk* a některé menší plody podobné.

Jako v jiných středověkých literaturách nalézáme i ve staroanglické četné památky obsahu duchovního. Velikolepá jest osnovou a provedením značně nad průměrné skladby podobné vyniká *Cursor mundi* (skoro 25.000 v.), parafrase biblických dějů čelících ke spasení člověčenstva, a to od stvoření světa až do stavu, jaký bude po dni soudném. Vloženy jsou četné legendy. Báseň vznikla v sev. končinách A. někdy ve XIV. stol.; původce není znám. Podobné vzdělání biblických dějin zachováno jest v rukopise kolleje Svatojanské v Cambridgi. — Žalmy Davidovy přelož. jsou nejprve veršem v první čtvrti stol. XIV. od neznámého básníka nářečím severským; pak je ok. r. 1380 řečí nevázanou převedl Nicholas Hereford, a třetí, veršovaný překlad přičítá se Theod. Bramptonovi. — Také evangelia přeložena jsou (ovšem prosou) aspoň dvakrát: jednou dialektem severským (*Lindisfarne Gospels*); druhý překlad klade se až do XI. stol. — Hojně vzdělávány jsou legendy svatých a zachovaly se buď ve sbírkách, buď jednotlivě. Sbírek počítá se šest. Jihoanglická zapsána jest v četných rukopisech z různých dob od XIV. do XVI. stol. a zdá se, že vznikla již asi v pol. XIII. stol. společnou prací mnichů glocesterských (snad se účastnil též kronikář Robert), a sice neodvisle od Zlaté legendy t. řeč. Jakuba de Voragine, která vznikla asi současně. Větší cenu básnickou má Severoanglická sbírka z diécése durhamské z poč. stol. XIV. Všecky legendy mají ráz jednotný a bezpochyby jsou dílem jediného básníka, jenž vypravuje živě a poutavě. Cenou této sbírce rovnají se legendy básníka Barboura, který podlé Zlaté legendy a jin. pram. zveršoval 50 životů svatých. Prosou psány jsou legendy čtvrté sbírky, *Festial*, t. j. homiliář a legendář se 40 životy

svatých, jejž ok. r. 1400 sestavil John Mirkus, kapitulář kláštera lilleshulského, zase nejvíce dle Zlaté legendy, ale částečně též dle povídek známých pod názvem »Gesta Romanorum«. Třináct životů světic zveršoval také Osbern Bokenam, mnich řádu augustiánského v Suffolku (od r. 1443—46). Konečně také Zlatá legenda Jakuba de Voragine přímo prosou přeložena jest (1438) a zachovala se jednak v rukopise, jednak tiskem Caxtonovým. Překladatel jinak neznámý přidržuje se těsně franc. vzdělání Jehana Vignay (z r. 1380). Mimo tyto svody zachovaly se hojné legendy jednotlivé, ceny větší menší, jako *Mládí Ježíšovo, Stvoření světa, Magdalena, Marina, Eufrosyne, Christina, Dorota, Erasmus, Robert of Cisyle, Kateřina* (několikrát) a životy jiných svatých, pak různé legendy Marianské, *Alexius, Patrik, Tomáš Becket*, konečně *Theofilus* a *Vidění Tundalovo*. — Všeobecně náboženský poučného obsahu jsou básně vynikající hloubkou myšlének, jež na poč. XIV. stol. sepsal William of Shoreham, mnich kláštera leedského. K nim řadí se též básně *Myrour of Lyfe* a *The Pricke of Conscience* od vrstevníka Shorehamova Rich. Rolla, jenž ještě důležitější jest jako skladatel poučných traktátů prosaických.

Obecně poučná jsou *Hendyngova přísloví*, tak řečená od refrainu, kterým zavírají se sloky šestiřádkové, obsahující výklad na přísloví, přidané vždycky řádku sedmou s dodatkem »quoth Hendyng«. Vznikla někdy koncem století XIII. Hendyng uvádí se synem Marcolfovým a byl patrně nějakou osobou prostonárodně mythickou, není-li prostě zosobněním duševní obratnosti (*hende* = zručný). — Poměrně jen skrovné péče ve staroanglické literatuře dostalo se bajce. Bajka o lišce a vlku obratným a živým slohem vzdělána jest neznámým básníkem v poslední čtvrti XIII. stol. Pak teprve ku konci XV. stol. skotský učitel a básník Robert Henryson sepsal 13 zábavných bajek rázu aesopského. — Poněkud hojněji vzdělávány jsou povídky šprýmovné a také vážnější krátké novelky podlé vzoru francouzského *lai*. Vážnější jest na př. *Lai de Fresne*, příběh dívky od rodičův odložené pod jasan (*Fresne*). Vzdělán jest neznámým básníkem dle franc. povídky od Marie de France někdy na poč. XIV. stol. Humoristické jsou *The Land of Cockaygne* a *Sir Orfeo*, obě neznámého původu. První jest starší (ještě ze XIII. stol.) a líčí žertovně zemi lenochův a labužníků, druhá (z poč. XIV. stol.) jest prostomyslně žertovné překroucení starého mythu o Orfeovi a Eurydice.

V době staroangl. již také vyvíjejí se první zárodky dramata, a sice jako ve středověku všude, na půdě církevní. Církev totiž pro poučení věřících děje biblické, zejména utrpení Spasitele (*mysteria*), pak také scény ze života svatých (*miracula*) představovala mimicky ve chrámech, a sice prvotně duchovenstvem a po latinsku. O hrách takových v A-ii jsou zprávy ukazující již do stol. XII. Záhy překládány jsou do jazyka národního a vkládány pro zábavu diváků žertovné meziděje (*interludes*), načež sepisovány jsou také hned jazykem lidu; časem pak vytvořen i nový druh her allegoricky poučných (*moralities*). Pak už jich nedávalo duchovenstvo v kostelích, nýbrž obyčejně cechové řemeslníkův o slavnostech (na př. o Božím těle a j.) na veřejných místech a na jevištích přenosných. Hry tyto byly oblíbeny hlavně ve 2. pol. XIV. stol. a v 1. pol. XV. stol. a skládání jich bylo v rozkvětu; po po té nastal úpadek, ač provozovány jsou ještě i v XVI., ano na některých místech i v XVII. století. Nejstarší zachovaná hra jazykem anglickým jest *The Harrowing of the Hell*, dialogické líčení, kterak Spasitel vstoupil do pekel. Vznikla někdy za Eduarda II. (1273—1307). Pozdějších jsou zachovány hojné sbírky, z nichžto čelné jsou: *Townley Mysteries* (8 kusů starozákonních, 23 z Nov. zákona), jež provozovány byly bezpochyby ve Woodkirku yorkshirském; *Coventry Mysteries* (42 kusy, z nichžto 8 ze Starého, ostatní z Nového zákona) provozovány bývaly v městě Coventry od cechů řemeslnických; *Chester Mysteries* (25 kusů, z nichž 5 starozákonních), jež hrávali cechové chesterští o svatodušních svátcích; *York Mysteries* hrávány v Yorku o Božím těle. K nim řadí se ještě hry řečené *Digbyjské* (2 myst., 1 mirac. a 1 moral.). Spisovatelé všech těchto her známi nejsou. Hry samy nikterak nevynikají umělou osnovou děje; jsou jen řady scen, ale nezřídka dramaticky úchvatných a slohu přes mnohé drsnosti zhusta velmi vzletného. Základní nálada ponejvíce jest tragická; ale o zábavu postaráno jednak směšnými meziději, jednak směšnými osobami jednotlivými (úloha komická nejčastěji připadá ďáblu). Zdravý realismus, prostoduchý tón národní a výborný humor her těchto způsobil, že na jejich základě vyvinulo se hned v následující době drama dokonalé.

Také poesie lyrická hojně a zdárně jest pěstována, a to písně duchovní i světské, mezi nimiž naskýtají se již také ostře satirické kusy politické. Tón jejich jest všude národní, a forma vskutku zpěvná. Jednotlivé plody posud jsou po různých rukopisech roztroušeny a skladatelé jejich většinou neznámi. Jeden básník politický však přece sám sebe jmenuje, ač jinak ze života svého nic nepověděl: Laurence Minot, jehož písně obsahem táhnou se k válkám se Skoty a Francouzi.

I prosa doby této svědčí o čilém ruchu literárním. Jest rázu dvojího: zábavná a poučná. Zábavná obsahuje romány, jež podlé veršovaných povídek rytířských byly rozvedeny v řeč nevázanou; ano některé jen v podobě prosaické se zachovaly. Nejčelnější z nich jsou: *Merlin*, prvotné příběhy krále Artuše (asi z r. 1450). Pak podlé básně Huchownovy *Morte Arthure* Thomas Malory v l. 1469—70 vzdělal prosou román téhož jména slohem živým a lahodným. Z francziny Caxton přeložil a vytiskl *Lyf of the Noble and Crysten Prynce Charles the Grete*, pak Letopisy Trójské (*Recuyell of the Histoires of Troy*), jež byly zároveň první angl. knihou tištěnou, Aeneidu a mnoho jiných knih podobných, jež všecky

sám také vytiskl. Také život Josefa Arimatejského (pověst o grálu) dvakrát vzdělán byl prosou. Na rozhraní mezi prostě zábavnými a poučnými spisy jest slavný cestopis rytíře Johna Maundevilla, jenž přeložen byl do všech jazyků evropských (též do češtiny). Maundeville r. 1322 (nebo 1332?) vydal se na cesty do východních zemí, a po návratu svém, co byl viděl a zakusil, vypsal, jak se zdá, nejdříve po francouzsku; anglický text ukazuje na prvopis francouzský.

Historie v této době celkem zastoupena jest chatrně. Všeobecné dějiny pod názvem *Polychronicon* z latinské kroniky Ranulfa de Hygden anglickým jazykem vyložil John de Trevisa opatřiv ji pokračováním od r. 1342 do r. 1357. Caxton pak ji doplnil do r. 1460 a vytiskl r. 1482. — Na rozhraní této a následující doby náleží nehrubě zdařilá, ač dosti podrobná kronika Roberta Fabiana († 1512) *The Concordance of Stories*. Skotské děje po latinsku sepsal John of Fordun († 1385), kanovník aberdeenský. Jeho *Scoti chronicon* sahá po r. 1153 a pokračování do r. 1437 složil opat st. colmský Walter Bower čili Bowmaker. — Politická jest úvaha, kterou nejvyšší sudí anglický sir John Fortescue († 1485) sepsal po anglicku o rozdílu absolutní a obmezené monarchie (*The Difference between an Absolute and Limited Monarchy*).

Z ostatních poučných spisů prosaických většina jest obsahu náboženského. Tak *Ayenbite of Inwyt* čili výčitky svědomí, překlad francouzského spisu mravoučného z r. 1279 (*La Somme des Vices et des Vertus*), jejž pořídil (1340) Dan Michel. Podobného mravoučného rázu jsou traktáty Richarda Rolla († 1349?), muže velmi učeného; byl velmi plodný a psal po latinsku i rodným jazykem, prosou i veršem spisy vyzývající k životu pobožnému, všecky rázu také mystického. Ale nade všecky prosaiky té doby vyniká John Wickliffe († 1384), jehož působení církevní i do Čech zasáhlo. V literární historii důležit jest tím, že úplným překladem Písma sv. (1383) a 28 traktáty vesměs obsahu theologického nejvíce přispěl k ustálení spisovného jazyka anglického. Jemu do jisté míry podobal se biskup Reginald Pecock, jenž okolo r. 1450 prosou sepsal spis *The Repressor of over much Blaming the Clergy*, namířený hlavně proti lollardům, ale také proti nešvarům duchovenstva.

IV. Doba novoanglická. *A*) Renaissance a reformace od zač. XVI. do 1. čtvrti XVII. stol. — Politické události ovládá převrat náboženský, způsobený Jindřichem VIII., a po kratičkém pokusu protireformace za Marie královny ustálený za dlouhé a slavné vlády král. Alžběty. Současně plavbami výzkumnými (Cabota, Drakea, Cavendishe a j.) schystána půda k rozsáhlému obchodu, založena moc námořní a učiněn počátek kolonií. Ve všech oborech hmotné i duševní práce takto probuzen jest čilý ruch, jenž vedl k výsledkům velmi zdárným. Za nástupce Alžběty Jakuba I. ještě sklizeno ovoce let předešlých. Odtržením od Říma A. jakožto přední zastupitelka protestantismu nabyla také větší důležitosti mezi státy evropskými; ale poněvadž státní církev anglická v dogmatech a liturgii nevzdálila se značně od zásad římskokatolických, širší vrstvy lidu nebyly spokojeny, nýbrž přály si důkladnějšího »očištění« víry a obřadův ode všech přímětků pouze lidského původu (puritanism!) a tak od samého počátku klíčil zárodek rozkolu, který v době následující způsobil veliký převrat nejprve jen církevní, ale pak i politický proto, že státní církev přála královskému absolutismu, kdežto puritáni podporovali moc parlamentu. Jako na pevnině evropské tak i v A-ii tou dobou nejčileji rozvíjelo se studium jazyků staroklassických, ale renaissance v A-ii nezmařila výsledků staršího ruchu národního, nýbrž vyrovnala se s ním v osvětu hovící potřebám národním i názorům moderním. Ze středověké osvěty zachováno všecko, co za ušetření stálo. Do jazyka vniklo mnoho slov latinských a řeckých, i skladba v některých příčinách upravena jest dle vzorů klassických. V básních rádo saháno ke staroklassickým látkám a užíváno antické mythologie, a zvláště drama upraveno aspoň co do jednoty děje dle zákonův Aristotelových. Poněvadž renaissance přenesena byla do A. z Italie, i italské písemnictví, a zvláště lyrika, působilo dosti značně v poesii anglickou, zejména ve příčině uměleckých forem (sonet). Drama z italských novel vzalo hojnost působivých látek a snad také pětistopý verš iambický (*blank verse*, jest napodobením italského *endecasillabo bianco*), jenž zbaven jsa pout rýmu poskytuje velikou volnost mluvy. — Také španělská literatura A-ii poskytla jednak látky romantické, jednak i zvláštní sloh pečlivě uhlazený (*estilo culto*, angl. *euphuism*), který, pokud ho nenadsazovali, nevšední měrou přispěl k vytvoření lahodné mluvy prosaické.

Nejslavnějším zjevem literatury této doby jest drama. Od starých her rázu duchovního (mysterií a moralit) první krok k dalšímu rozvoji kusů vážných (tragédií) učiněn co do obsahu vzděláváním látek historických, co do formy napodobením Seneky. Ve dramatech obsahu žertovného pak vycházelo se též od bývalých mysterií a moralit, ale tak, že rozšiřovány jsou mezihry (*interludes*) a zdokonalovány podlé komédií Plautových a Terentiových. Značně působil též příklad italských napodobitelů Seneky, Plauta a Terentia, poněkud také vzory španělské. Poněvadž pak vnější poměry byly příznivy, a náhoda popřála dramatu anglickému řadu pěstitelů velenadaných, dostoupil tento nejvzácnější výkvět poesie v době poměrně krátké k netušené dokonalosti, již nejlépe označuje Shakespeare. Z předchůdců jeho znamenitější jsou: John Skelton († 1460 — † 1529), jehož jediná zachovaná moralita *Magnyfycence* (dvě jiné se ztratily) vyniká neobyčejně živým slohem. Biskup John Bale († 1495 — † 1563) psal ještě mysterie starého rázu, z nichžto čtyři jsou zachovány; ale také první dramaticky vzdělal látku historickou (v podobě morality) *Kyng*

Johan líče boj krále Jana Bezzemka proti papeži. Thomas Sackville, lord Buckhurst, společně s Thomasem Nortonem pak sepsali první řádnou tragédii *Gorboduc* čili *Ferrex and Porrex* (o sporu a smrti bratří toho jména, synů britského krále Gorboduca) patrně napodobujíce Seneku, mimo jiné i v tom, že užili také choru. První komédie psali Nikolas Udall (kus jeho *Ralph Roister Doister* z r. 1551 podlé Plauta líčí chvastavého mluvku, který s nezdarem se uchází o krásné děvče), John Still (komédie *Gammer Gurton's Needle* asi z r. 1565 spodobuje zmatek způsobený ztracenou jehlou), Thomas Rychardes (sepsal komédii *Misogonus*) a Gascoigne (jehož veselohra *Supposes*, jest zdělána podlé Ariostovy I Suppositi, a ta zase dle Plauta a Terentia). — Důležitější od těchto jest již John Lyly (* 1554 — † 1606), skladatel osmi komédií větším dílem allegorických a pastýřských. Z jedné (názvem *Endymion, the Man in the Moon*), zdá se, že Shakespeare vzal látku na Sen noci svatojanské. Thomas Kyd, vrstevník Lylyův, zase kusem *The Spanish Tragedy*, hrubě zosnovaným pásmem vražd a pomsty, ale vynikajícím jakousi divokou velikolepostí, zdá se, že působil v Shakespearova Hamleta. George Peele (* 1552 — † 1598), Shakespearův spoluherec a spolupodnikatel divadla, předešel jej příkladem historického dramata z dějin vlasti *The Chronicle of Edward I.* Sepsal mimo to ještě asi pět kusů, z nichž nejvíce vyniká biblické *David and Absolom*, a menší básně lyrické a epické; mimo jiné též *A Tale of Troy*. Robert Green (* 1550 — † 1592) psal básně epické, lyrické a řadu spisů prosaických. Z dramat jeho, jichžto složil asi šest, nejzdařilejší jest *George-a-Green, the Pinner of Wakefield*, v němž prostonárodní látka o Robinu Hoodovi vzdělána jest velmi působivě. Thomas Lodge (* 1558 — † 1625) složil drama historické o látce z Plutarcha *The Wounds of Civil War* (Marius a Sulla), pak s Greenem společně *A Looking Glass for London and England*, zvláštní skladbu ve způsobě starých moralit na obranu divadla proti nájezdům přísných puritánů, kterým divadlo bylo solí v očích. Thomas Nash (* 1560 — 1600) jako Lodge sepsal drama ve způsobě moralit *Summer's Last Will and Testament*, pak satirickou komédii *The Isle of Dogs*. — Největší z předchůdců Shakespearových byl Christopher Marlowe (* 1564 — † 1593), u něhož litovati jest, že velikolepé nadání své zmařil — jako ostatně většina dramatických básníků právě jmenovaných — prostopášným, nevázaným životem. Tragédiemi *Tamburlain the Great, The Tragical History of Dr. Faustus, The Jew of Malta, Edward II., The Massacre of Paris* a *Dido* byl vlastním tvůrcem angl. dramatu národního. Všecky kusy jeho vynikají vzletem, někdy ovšem nadsazovaným, a mohutností mluvy. »Tamburlain« bylo první drama psané pětistopými iamby bez rýmu, provozované veřejně, a »Faust« ze všech tragédií před Shakespearem jest nejúchvatnější. Byl založen na pověsti německé, ale později přeložen byv, sám byl vzorem skoro všech vzdělání téže látky v Němcích. Marlowe psal též, ale nedokončil epos *Hero a Leander* a překládal básně Ovidiovy a Lukanovy.

S pokrokem vnitřním ve dramatě postoupil také rozvoj vnějšího zřízení divadelního aspoň z prvních, nejhrubších začátků. Již z r. 1664 jest první zpráva o *hercích* z povolání, jejichžto počet neustále se množil. Vážnosti ovšem hrubě nepožívali, zvláště kruhy puritánské a městský úřad londýnský jim nepřáli. Herci spojovali se ve společnosti, které, aby zjednaly si lepší ochrany a zastání proti úřadům, aspoň na oko dávaly se ve službu některého vznešeného pána. Platův od něho ovšem neměli, leda když skutečně hráli v domě jeho nebo jinde po jeho nařízení. Jinak družstva herců byla úplně neodvislá; sami hry na svůj náklad podnikali a sami vstupné vybírali. Zřízení měli jako spolky akciové. I divadelní společnost dvorská (zřízená už za Alžběty) byla jen ve volném poměru služebném, a za každé představení zvláště dostávala honorář. Dozor nad ní měl »Master of the Revels«, t. j. mistr čili intendant zábav dvorských. Hereček původně nebylo, ženské úlohy zastávali mladíci. Hry dály se prvotně v síních palácův, radnic, nebo — nejčastěji — v nádvořích hospod, jejichžto pavlače, uvnitř dvůr obklopující, snad vzbudily myšlénku na pozdější lože a galerie. Stálá, zvláště pro hry zbudovaná divadla vyskytují se asi od r. 1570, ale byla pouze dřevěná a kryta jen částečně slamou nebo rokytím. Ke hrám zvalo se tištěnými cedulemi a hrálo se od 3 hod. odpol. Návštěvy účastnili se všickni stavové, nejvznešenější sedali na samém jevišti, vznešenější v ložích a na balkonech, prostější v přízemí. Jeviště odděleno bylo od hlediště záclonou, postláno sítím, nebo pokryto koberci, ale jinak vystrojeno zcela prostě. Nejpatrnější částí úpravy bylo lešení asi 8—9' zvýší, jež dle potřeby představovalo pavlan, věž, horu, Kapitol a pod. Změny místa a scény naznačovaly se pouze nápisy, nebo nejjednodušší symbolikou (nálevní stolek značil hostinec, postel ložnici a pod.). Hra zahajovala se prologem, jejž proslovoval herec v ústroji básnickém (černém taláru a věnci vavřínovém), a zavírala se modlitbou za královnu.

Za tohoto stavu divadelního umění vystoupil největší básník dramatický William Shakespeare (* 1564 — † 1616), jenž sám jsa hercem a podnikatelem divadla a potřeby jeviště znaje z vlastní zkušenosti se vzácnou mohutností genia drama anglické výborně zosnovaným dějem, přirozenou charakteristikou osob, živým, všude přiměřeným dialogem povznesl na nejvyšší stupeň dokonalosti, jehož v anglické literatuře vůbec dospělo. K ideálné dokonalosti nedostává se mu jen klidnější, úměrnější formy, a mluva jeho, jinak naskrze vzletná, rázovitá, v pravdě básnická (blank verse, jen na koncích scen

rýmovaný, porůznu vložky řečí nevázanou) znešvařena jest surovostmi, jež ovšem nelze zcela klásti na vrub básníkův, nýbrž vyložiti třeba z okolností časových. Dramata Shakespeareova vynikají takovou psychologickou hloubkou i pravdou děje a charakteristiky, a prozrazují tolik vědomostí, ba i učenosti, že v novější době mohla vzniknouti domněnka, že prostý, a dle všech soudobých svědectví nehrubě vzdělaný herec Shakespeare ani nemůže býti jejich skladatelem, a že vlastním původcem jejich byl filosof Francis Bacon of Verulam, jenž jen proto prý užil jména Shakespearova, že sám jsa šlechticem a úředníkem vysoko postaveným nemohl vystoupiti jako skladatel her divadelních. Však to jsou zajisté jen domněnky liché, a všecky výborné stránky dramat Shakespearových vykládají se jednak z neobyčejného jeho nadání básnického, jednak tím, že Shakespeare sám látek si nevymýšlel, nýbrž bral je buď z pramenů historických (kroniky Hollinshedovy, z dánských dějin, jež sepsal Saxo Grammaticus, z Northova překladu Plutarcha) buď z novell zábavně prosaických, nebo také jen vzdělával a upravoval kusy starší. Ve pramenech těchto bylo již obsaženo mnoho učenosti a vědění. Dramat Shakespearových počítá se 37, a dle obsahu jsou buď tragédie nebo komédie nebo romantické činohry a »historie«. Však tragika a komika u Shakespeara nejsou tak přesně odděleny, jako se dělí ve dramatě nynějším; i v tragédiích jsou scény komické, i v komédiích vážné, ano některé kusy (zejména *Troilus and Cressida*) jsou na sporu, ku kterým správněji měly by se počítati. Jinak také dělívají se kusy Shakespearovy dle pramenů, ze kterých látka jejich vážena jest: z římských a řeckých dějin, pak z dějin britských, skotských a dánských, z anglických (v užším smysle slova) a konečně dramata o látkách novellistických. Tragédií jest deset: *Titus Andronicus, Romeo and Juliet, Julius Caesar, Hamlet, Othello, Lear, Macbeth, Anthony and Cleopatra, Coriolanus, Timon of Athens*; komédií třináct: *Love's Labour Lost, Comedy of Errors, Two Gentlemen of Verona, Midsummer Night's Dream, Merchant of Venice, Taming of the Shrew, Merry Wives of Windsor, Much Ado about Nothing, As You Like it, Twelfth Night, All's Well that Ends Well, Measure for Measure, Troilus and Cressida*. Romantické činohry jsou čtyři: *Pericles, Cymbeline, Tempest, Winter's Tale*; historií konečně deset: *Henry VI* (tři kusy), *Richard II, Richard III, King John, Henry IV* (dva kusy), *Henry V, Henry VIII*. Mimo tato díla (z nichžto Perikles jest pochybné původnosti) ještě třináct jiných básní dramatických a několik menších lyrických Shakespearovi se přičítá, ale patrně neprávem. Za to jistě jsou od něho dvě básně epické *Venus and Adonis, The Rape of Lucrece* (obě v italských stanzách). Pocházejíce z mladších let Shakespearových prozrazují sice patrně básníka nevyspělého, ale přece vzletnou mluvou a živým proudem vypravování jsou důstojny genia velikého. Pak Shakespeare též napsal 154 znělky, zajímavé nejen vnitřní krásou jaksi bolně zádumčivou, nýbrž i tajemným vztahem k příteli nějakému zrádnému a k nevěrné milence. Zakládají se nepochybně na básníkových vlastních neblahých zkušenostech, ale Shakespeare nikoho nejmenuje, ani určitěji neoznačuje.

Genius Shakespearův nemohl nepovzbuditi také básníků jiných, a šťastný osud popřál poesii anglické řadu pěstitelů dramata, ze kterých mnozí aspoň v některých vždy zvláštnostech nezůstali daleko za mistrem, ač soubor výtečných vlastností jeho již u žádného nevyskytl se sloučen v jedno. Vůbec plodnost právě dramatických básníků této doby a průměrná dokonalost děl jejich jest obdivu hodna a jen ve španělské literatuře soudobé má sobě rovně. Shakespearovi nejblíže jest Ben Jonson (* 1573 — † 1637), jenž nad mistra vynikal školskou učeností. Z kusů jeho vážných nejdůležitější jsou *Sejanus His Fall* a *Catilina His Conspiracy*. Vynikají historickou přiměřeností a pravdou, ale působí přece mrazivě, bezpochyby pro odpornost obou reků, pro něž žádným uměním nelze zjednati sympathií. Komédií Ben Jonson sepsal 15; nejlepší jsou *Every Man in His Humour, Volpone or the Fox, Epicoene or the Silent Woman* a *The Alchemist*. Nejzdárnější jejich stránkou jest výborná osnova děje, ale jako ve tragédiích, tak i tuto Ben Jonson rád líčí výstřednosti a poklesky lidské s velikou sice znalostí světa, ale nezjednává rekům svým soucitu, nýbrž spíše budí odpor. Tak zvláště ženské charaktery volil skoro bez výjimky nesympathické. Mimo tragédie a komédie Ben Jonson skládal také menší hříčky dramatické, zvané *Masques* a *Entertainments*, pro zábavu dvora, celkem 35 a osvědčil bohatost invence i lahodu mluvy, ale také poněkud příliš pochleboval lidem vznešeným. Psal též epigramy a prosou zanechal pod názvem *Discoveries* množství výpisků z knih a poznámek o literatuře a literátech soudobých. Proti samorostlé tvořivosti Shakespearově Ben Jonson jest zástupcem poesie vzbuzené učeností a tudy daleko chladnější. Plodným básníkem dramat. byl též George Chapman (* 1559 — † 1634), básník klassicky vzdělaný. Přeložil do angličiny Homéra, Hesioda a Musaia. Tragédií a komédií jeho vlastních počítá se po sedmi; pak společně s Jonsonem, Marstonem a Dekkerem složil výbornou komédii *Eastward Hoe!*, za kterou však básníci byli stiháni krutými tresty, poněvadž nešetrnou satirou stepali Jakuba I. — Vynikající místo mezi dramatiky zaujímají také Francis Beaumont (* 1586 — † 1616) a John Fletcher (* 1579 — † 1625), kteří pracovali společně. Beaumont více hleděl si tragiky a vznešenosti ve dramatech, Fletcher přispíval veselou náladou a humorem. Kusy jejich (52) vynikají obratným dialogem a jasností slohu. Charakteristika osob, zvláště komických, jest zdařilá, za to méně pečlivě zosnován bývá děj. Látky jsou vzaty méně z angl. dějin a ital. novellistiky, více čerpáno z pramenů španělských. Za nejlepší kusy

uznány *The Maid's Tragedy*, v níž rekyní napodobují Shakespearovu Ofelii, pak komédie *The Elder Brother, Rule a Wife and Have a Wife, Beggar's Bush.* — K nejplodnějším básníkům náleží též Philipp Massinger (* 1584 — † 1640); sepsal více nežli 30 dramat, ač všecka se nezachovala. Básně jeho zdobí zvláštní důstojnost mluvy a vznešené zásady mravní. Nejzdárněji líčí povahy trpitelů nevinně stíhaných a ženskou cudnost a oddanost. Veselohra jeho *A New Way to Pay Old Debts* podnes na jevišti angl. se udržela. John Ford (* 1586 — † 1639) téměř všecka četná svá dramata založil na nešťastné lásce. První kus *The Witch of Edmonton* složil s Dekkerem. Z ostatních nejdůležitější jsou *The Chronicle Historie of Perkin Warbeck* a tragédie *The Broken Heart*, v níž mistrně vylíčeny jsou čtyři různé případy nešťastné lásky. Velmi zasmušilého rázu jsou tragédie Johna Webstera, spolupracovníka Dekkerova, který se zálibou vybíral si látky ukazující co nejpatrněji nicotu lidských nadějí a zájmů. Nejdokonalejší kus jeho jest *The Duchess of Malfi* (1623); oblíben byl také *The White Devil or Vittoria Corombona*, pak romantická komédie *The Devil's Law Case.* Mluvou Webster vládl mistrně, uměje nejhlubší hnutí mysli vykládati slovy nehledanými. — Thomas Dekker (* 1570 — † 1640) vyniká také jako skladatel samostatný. Z jeho dramat nejznámější byly veselohry *The Shoemaker's Holiday* a *Satiromastix, or the Untrussing of the Humorous Poet.* Tento druhý kus byl namířen proti Jonsonovi. — Thomas Middleton (* 1570 — † 1627) rád spodoboval výjevy, v nichžto kouzla, čáry a vůbec nadpřirozené síly působily. Také sepsal politickou veselohru *A Game at Chess*, za kterou byl stíhán soudně. — Plodný Thomas Heywood (* 1570 — † 1650) skládal historie (na př. *The Troubles of Queen Elisabeth*), dramata rodinné (*A Woman Kilde with Kindnesse*, snad nejlepší jeho práce), pak romantickou komédii *A Challenge for Beautie.* Společně s Richardem Broomem, jenž byl původně Jonsonovým sluhou, ale pak na jevišti domohl se značných úspěchů, složil hru pro kulturní dějiny důležitou pod názvem *The Late Lancashire Witches* (o pronásledování čarodějnic). — John Marston složil samostatně několik kusů, v nichžto satiricky tepe nectnosti a pošetilosti lidské a bojuje zvláště proti lidem nedbalým literního vzdělání. — I básníků druhého řádu ještě lze by bylo vyjmenovati hojnost, jako Tourneura, Taylora, Rowleye, Mundaye, Chettlea, Nabbesa a j. — Nad jiné vynikl James Shirley (* 1596 — † 1666), jenž výborně znal líčiti společnost stavů vyšších slohem živým, a přečkav revoluci a republiku, jest jako spojujícím členem školy Shakespearovy s dramatem vzkříšeným po návratě Stuartů na trůn. Rozkvět dramata anglického zničen byl vzmáhajícím se co den puritanismem, který, když konečně domohl se vlády, dne 2. září 1642 usnesením parlamentu všecky divadelní hry zakázal. Když pak králové vrátili se, oživeno jest sice drama na novo, ale již úplně změněno jsouc formou i zásadami.

Proti bohatému básnictví dramatickému ostatní druhy v této době poměrně dosti skrovně jsou opatřeny. V epice nejvíce proslavil se Edmund Spenser (* 1552 — † 1599), jenž pokládá se vůbec po Shakespearovi za největšího básníka doby Alžbětiny, ač velikost jeho přece jen se značným omezením lze uznati. Vynikal bohatcu obrazotvorností a snadností tvorby, ale dosti často touto obratností sveden byl k nadsazování a nadutosti. Nicméně zásluhy, že jest nejpřednějším zástupcem eposu renaissančního v A-ii, nikdo mu neupře. Hlavním dílem jeho jest romanticko-alleg. epos *The Faerie Queen*, jež rozpočteno bylo na 12 knih po 12 zpěvech; však jen 6 knih (a zlomky sedmé) básník skutečně vydal do r. 1596. Ideálný rek princ Arthur uchází se tu o lásku královny vil Gloriany, v níž oslavena jest královna Alžběta. Zvláště tři první knihy (vydané též o sobě již r. 1590) ozdobeny jsou nevšedním vzletem, bohatou invencí a skvělým slohem; v ostatních již pozoruje se úpadek. Básník vynasnažil se sloučiti děje rytířské statečnosti s mravními názory filosofie Platónovy a zásad křesťanských a píše květnatým slohem italské renaissance. Ale chybil v osnově rozdrobiv děj přes příliš a unavuje jednotvárnosti episod bohatě sice střídaných, ale přece zásadně stejných. Forma básně jest stanza řečená Spenserovská, rozmnožená o řádku proti italské ottavě rimě. Dále Spenser složil *The Shepherd's Calendar*, 12 básní pastýřských, srovnaných podlé měsíců do roka, v nichžto pod rouškou života venkovského spodobuje politické a sociální poměry své doby. Pak *Epithalamium*, svatební báseň k svému vlastnímu sňatku; 88 znělek erotických a několik básní příležitostných, nejvíce elegií; konečně ostrou satiru na snaživce ve státě a církvi ve způsobě bajky o lišáku a opici pod názvem *Prosopopeia or Mother Hubberd's Tale.*

Již Spenser není prostě epikem, nýbrž básníkem allegorickým; ještě méně přísluší název epikův ostatním básníkům této doby, kteří v díla svá vkládají tendence buď satirické buď přímo didaktické. Větším dílem nehonosí se dokonalostí prvního řádu, ale přece jakousi svědomitou, učeneckou důstojností, která plodům jejich dodává stálé ceny. Na prvním místě jmenovati jest rozsáhlou báseň historickodidaktickou *The Mirror for Magistrates*, v níž vypravuje se množství dějů ze skutečné historie i z pověsti anglických s úmyslem poučovacím. Báseň započal okolo r. 1557 Thomas Sackville (později lord Buckhurst Earl of Dorset), pak v ní pokračovali Richard Baldwynne, George Ferrers a jiní. Osnovou napodobí Danta a Boccaccia. — Poučného rázu jest též *The Steel Glass*, báseň satirická, kterou George Gascoigne (* 1525 — † 1577) tepe pošetilosti a nectnosti časové. Sepsal také ještě menší básně (m. j. *The Fruits of War*, obrazy z války se Španěly) a zajímavé pojednání o metrice. — William War-

ner (* 1558 — † 1609) pod názvem *Albion's England* sepsal veršovanou historii A. od potopy světa po Jakuba I. Vypravuje živě a poutá připletanými legendami a pověstmi. — Velmi plodný básník byl Samuel Daniel (* 1562 — † 1619), který psal znělky, elegie, básnická poslání, dramata a epickodidaktické básně. Nejslavnější prací jeho jest *The History of the Civil War* (o válce obou růží), která vyniká lahodou mluvy a rhythmův, ale nemá vzletu. Cennější jest dialogická obrana věd a básnictví, *Philocosmus and Musophilus*. — Nad Daniela původností invence předčí Michael Drayton (* 1563 — † 1631). Nejobsáhlejší a nejlepší dílo jest *Polyolbion*, básnický místopis A. ve 30 zpěvech. Veršem vypravuje děje občanské války za Eduarda II. pod názvem *The Baron's War*. Z hojných prací jeho drobnějších nejcennější jsou ballady spojené pod názvem *Nymphidia*, pak *England's Heroical Epistles*, jež jsou přizpůsobením Ovidiových Heroid k dějinám anglickým. — John Davies (* 1570 — † 1626) složil dvě básně poučné o předmětech naprosto různých: *Nosce te ipsum*, o nesmrtelnosti duše a *Orchestra*, o tanci! Obě vynikají lahodnými rhythmy a jadrnou mluvou. — John Donne (* 1573 — † 1631) napsal sedm satir a několik poslání přátelům, v nichžto šťastně napodobí Horatia a Iuvenala. — Konečně biskup Josef Hall (* 1574 — † 1656) také složil šestero knih satirických *Virgidemiae*, v nichžto tepe zvláště nešvary literární. První tři vydal již jako student v Cambridgi a nazval je *Toothless* (bezzubé) *Satirès*, ostatní pak pod názvem *Biting S.* (kousavé) vyšly později. Výbornosti jejich svědčí nejlépe, že dosud se čítají. — Naučnou báseň o rolnictví *A Hondreth Good Points of Husbandrie* verši prostými, ale dosti živými vydal r. 1557 Thomas Tusser (* 1515 — † 1580). Allegorického a satirického rázu jsou též plody několika skotských básníků, kteří náležejí v tuto dobu. Tak Gawin Douglas (* 1474 — † 1522), biskup dunkeldský, složil dvě jinotajné básně *The Palace of Honour* a *King Heart*. Známější jest jeho překlad Aeneidy, v němž užil mnohem více slov latinských a francouzských, nežli se naskýtá v soudobých literárních plodech ostatních. — William Dunbar (* 1460 — † 1520), dvorní básník, tolikéž psal allegorické básně, z nichžto nejznámější jsou *The Golden Targe* a *The Thistle and The Rose* a hlavně *The Dance of the Seven Deadly Sins*, která působí úchvatnou mohutností realistického líčení. — David Lyndesay (* 1490 — † 1558), dvorský heralt, sepsal proti duchovenstvu satirickoallegorické básně *The Dreme* (vidění nebe, pekla a tří dílů světa), *Ane Pleasant Satire of the Thrie Estaitis* a *Kittie's Confession*. Proti neřestem dvorským namířena jest satira *The Complaint*, proti církvi katolické *The Monarche*. Humoristickosatirické jsou *The Testament of Papyngo* (papoušek) a *The Complaint of Bagsche* (stesk starého psa).

Ještě hůře nežli s epikou věc se měla s lyrikou této doby. Hojnost jest sice básní, ale cena jejich větším dílem jest chatrná. Nejoblíbenější formou byla znělka vzatá z italštiny, ale podlé potřeb anglického jazyka poněkud obměněná. Dokonalejší znělky psali jen Shakespeare a Daniel, před nimi již Henry Howard, Earl of Surrey a Sir Thomas Wyatt starší (* 1503 — † 1542) a konečně Philipp Sidney, jenž slavnější jest jako spisovatel prosaický. Surrey (* 1516 — † 1547) skládal znělky podlé vzoru Petrarkova a lyriku italskou tím do A. uvedl. Přeložil také II. a IV. kn. Aeneidy a překlad jeho jest první básní anglickou, jež psána jest pětistopými iambickými řádky bez rýmu.

Také prosa této doby proti veršovaným básním a hlavně proti dramatu pěstována byla celkem jen nepatrnou měrou, a to částečně již proto, že nejnadanější učenci psali ještě jazykem latinským. Přece však vznikla v této době především veliká hojnost překladů ze spisů klassických a ze současných literatur italské, francouzské a španělské, a podlé vzorů těchto (hlavně dle italských a španělských) také psány jsou pak povídky původní. Vzorem anglické prosy stal se překlad Písma sv., jejž pořídili William Tyndale (* 1477 — † 1536), který přeložil Nový zákon (po prvé tištěn roku 1525), a Miles Coverdale s Rogersem, kteří r. 1537 přidali překlad Starého zákona, načež r. 1540 biskup Cranmer překlad znova srovnal s prvopisy. Výsledek prací těchto roku 1611 za krále Jakuba I. konečně vydán jako *Authorized Version*. Za Eduarda VI. pak sebrány jsou církevní modlitby (nejvíce na základě starých modliteb církve katolické), a jimi spolu s překladem biblí stanoven vzor nejlepší prosy »vážné a důstojné, ač neokázalé, rázné a srozumitelné, ač nikoli nízké«. Prosy této užíváno nejprve ve spisech náboženských, v traktátech poučných (jaké psal týž William Tyndale), v kázáních (jako biskup John Fisher, popravený r. 1535), a Hugh Latimer, (upálený r. 1555) a ve spisech polemických. Horlivý protivník protestantismu Thomas More († 1535 na popravišti) napsal *A Dialogue Concernyng Heresyes, A Confutacioun of Tyndale's Answers*; kdežto o něco později zase Richard Hooker (* 1553 — † 1600) ve velikém díle *The Laws of Ecclesiastical Polity* vynasnažil se vyložiti, odůvodniti a proti odpůrcům obhájiti základní nauky církve anglické.

Mimo náboženské spisy pak prosou pěstována jest nejvíce ještě historie, pokud na zřetelí měla širší kruhy a líčila dějiny populárně. Jako kronikáři vynikli Edward Hall († 1547), jehož dějiny vypravují podrobně dobu králů z rodu Lancasterského a Yorského, pak Tudorů Jindřicha VII. a VIII.; lord Berners přeložil franc. kronikáře Froissarta (r. 1523), John Stow († 1605) vyniká více spolehlivostí zpráv nežli uhlazeností slohu; Raphael Holinshed († 1580), z jehož kroniky, vznikle ostatně společnou prací jeho a několika pomocníků, Harrisona, Hookera, Botevilla a jiných, Shakespeare čerpal látku na mnohá dramata. — Vědeckým požadavkům lépe hoví Thomase Morea *Life of Edward V. and Ri-*

chard III. a lorda Herberta of Cherbury (* 1581 — † 1648) *Děje Jindřicha VIII.*; nade všecky historiky vynikl slavný Sir Walter Raleigh (* 1552 — 1618), který ve vězení skládal *History of the World*, ač dospěl jen k úpadku říše Makedonské. Sloh jeho jest mistrný. Méně dokonalí jsou kronikáři skotští, z nichžto někteří psali ještě latinsky (jako George Buchanan a biskup John Leslie, John Knox, David Calderwood, sir James Melvil, John Spottiswood). — Pozoruhodny jsou životopisy protestant. mučenníků v A-ii a Skotsku, které sepsal John Fox (* 1517 — † 1587). — Cestopisy, hlavně o slavných plavbách současných, vydali Richard Hakluyt (* 1553 — † 1616), Samuel Purchas († 1628), John Davis († 1605). Všickni psali slohem prostým, vážným, ale poutavým. Cestu svou po Turecku zdařile vylíčil George Sandys (* 1577 – † 1644) a podobnou po Evropě, Asii a Africe Skot William Lithgow (* 1583 — † 1640). Všeobecně poučného rázu jsou prosaické spisy Thomase Elyota (* 1495 — † 1546) *The Castle of Health*, jakási prostonárodní zdravověda, a traktát o vychování pode jménem *The Governor*. Obšírné a slavnější pojednání o téže látce pod názvem *Schoolmaster* sepsal Roger Asham (* 1515 — † 1568), jenž byl učitelem a později tajemníkem královny Alžběty a proslavil se také knihou *Toxophilus* zvanou, ve které učí krajany své stříleti lukem a — psáti dobrým slohem. — Návody stilistické podali též Thomas Wilson (* 1520 — † 1581), (*Treatise of Logick and Rhetorick*) a prof. cambridgeský Sir John Cheke (* 1514 — † 1557), který se zanášel dalekosáhlými záměry na očištění anglického jazyka ode všech slov románského původu a na opravy pravopisu. — Mezi ostatními prosaiky soudobými vynikající místo zaujímá Robert Burton (* 1576 — † 1640), skladatel knihy obsahem pestré a podivné, slohem dokonalé, *The Anatomy of Melancholy*, v níž sebráno jest ohromné množství duchaplných myšlének a citátů z nejrůznějších a často i málo známých spisovatelů. Pak slavný filosof Francis Bacon (* 1561 — † 1626), jenž hlavní dílo své (*Novum Organon Scientiarum*), kterým obnovil všecku vědu na základě methody induktivné, sice sepsal po latinsku, ale i mezi anglické prosaiky náleží dějinami Jindřicha VII. a hlavně četnými pojednáními (*essays*) o různých předmětech.

Zábavné prosy v době této nebyl nedostatek. První místo náleží překladům. Ze španělštiny překládány jsou romány o Amadisovi a Palmerinovi, a Em. Ford podlé nich složil svoji *Famous delectable and Pleasant Hystorie of the renowned Parismus, Prince of Bohemia* (1598) a Henry Roberts r. 1595 sepsal podobný román *Pheander or Maiden Knight*. Mnohem hojnější byly překlady italských novell, jež ve sbírkách vydali Paynter (*Palace of Pleasure*), Whetstone (*Heptameron*) a Grimstone (*Admirable Histories*) a poskytli tím hlavní pramen látek básníkům dramatickým. Tito pak mimo dramata jali se skládati také prosou povídky a krátké satirické a humoristické obrázky časové. Tak Nash Greene, Lodge, Whetstone a hlavně Dekker starali se o zábavu obecenstva, a nade všecky vynikl John Lily románem *Euphues or Anatomy of Wit* (1579), jehož sloh (napodobený po španělském »estilo culto«) byl vzorem uhlazeného hovoru při dvoře Alžbětině, a jakkoli umělůstky (protiklady věcné i slovné, podobenství a tropy, citáty mythologické) poněkud příliš hromadí, přece má nepopíratelné zásluhy o vytříbení a zjemnění prosy anglické. — Účinky jeho jeví se hned také na druhém nejslavnějším zábavném spise prosaickém, rytířsko-pastýřské povídce *Arcadia*, kterou zase dle vzorů španělských sepsal Sir Philipp Sydney (* 1554 — † 1586). Sydney zjednal si také zásluhu pojednáním *Defense of Poesy*, ve kterém ujímá se básnictví proti útokům puritánů. — Vtipnými a duchaplnými obrázky charakterů ze společnosti soudobé vyznačil se též Sir Thomas Overbury († 1613). — Konečně za Jakuba I. učiněn i počátek anglického novinářství. Nejprve vydávány jsou jen příležitostně, když totiž bylo co zvláštního oznamovati, *News*, t. j. »noviny«, v jednotlivých listech čtvercových. Nejstarší *News out of Holland* vyšly r. 1619. Od r. 1622, když události 30leté války na pevnině zvědavosti podávaly hojnost potravy, Nathaniel Butter dnem 23. května začal vydávati noviny pravidelně každý týden pod názvem *Weekly Newes*.

IV. Doba novoanglická. *B*) Revoluce a republika od r. 1625 do r. 1660. Politické děje doby této jsou bouřlivé. Spor královských snah o absolutism s demokratickým parlamentem puritánským skončil se zřízením republiky pod protektorátem Cromwellovým, ale ta ani celých dvanáct let se neudržela. Republika vedla šťastné války v Irsku, v Nizozemí a proti Španělům. R. 1660 království znova zřízeno Karlem II. Tyto bouře občanské působily velmi nepříznivě v literaturu již tím, že pozornost vyšších tříd společnosti odvracely od písemnictví k politice. Pak také puritanism nepřál literatuře vzniklé za předchozí doby velikou měrou z obnovených studií pohanského starověku, a nejzdárnější větev její, drama, zničil úplně. Pouze Milton vzácným nadáním dovedl básnicky sloučiti vzdělanost renaissanční s puritánskou pravověrností a jest také jediným velikým básníkem této doby. Avšak revoluce a puritanism aspoň potud také působily příznivě, že odstranily, co při studiích humanistických bylo přílišného a na újmu směru národního v písemnictví, a že příčinu daly k volnému badání o otázkách státních a církevních. Proto také v prose již touto dobou objevují se zdárnější spisy náboženské a náboženskofilosofické. I poesie znenáhla se zotavovala a dospívala zase větší dokonalosti; jediné drama nemohlo se vyléčiti z rány puritanismem zasazené a na dobro ani podnes se nesebralo. — Největším a nejplodnějším literátem této doby jest John Milton (* 1608 — † 1674). Psal nejprve latinsky elegie, epigramy a *Silvarum liber*, v němž jsou též 3 básně řecké. Četné jsou též jeho latinské spisy pro-

saické: řeči školní, několik defensí národa a církve anglické, jež Milton jakožto »latinský« sekretář státní napsal z rozkazu Cromwellova, pak zajímavá učebnice *Artis logicae institutio*. Práce tyto rovnajíce se cenou nejlepším výtvorům renaissance svědčí, že Miltonovo vzdělání humanistické bylo velmi dokonalé. Básnické jeho plody anglické ukazují na tři různé doby činnosti. Za mladosti (asi do r. 1640) psal nejvíce ódy obsahu náboženského, ale také písně, znělky a elegie, pak delší básně *L'Allegro*, *Il Penseroso*, *Arcades* a *Comus*. Prvé dvě jsou lyrickou náladou psaná líčení, jak se svět a život jeví člověku mysli veselé a člověku povahy zádumčivé. *Arcades* jest lyrickoepický text k hudebnímu představení na poctu hraběnky Alice Derby; *Comus*, lyrickoepické spodobení, kterak Ctnost zachráněna byla od pokušení. Druhé období jest poměrně neplodné, poněvadž Milton příliš zaměstnán byl politikou: vykazuje pouze několik znělek a překlady některých žalmů. Za to v období třetím (od r. 1660 do smrti) vznikla nejslavnější báseň *Paradise Lost*, epos o 12 zpěvech, pak *Paradise Regained* (o 4 zpěvech) a *Samson Agonistes*, biblické drama přísně klassického tvaru s chory. Velmi hojny jsou Miltonovy anglické spisy prosaické, skoro vesměs obsahu politického a důležité jako prameny historické. Vynikají smělou výmluvností a svědčí o pisatelově neohrožené přímosti povahy, čímž poněkud mírní se příkrost, se kterou Milton bojuje za své názory nešetře odpůrců. Nejzajímavější jest jeho pojednání o svobodě tisku a některé traktáty paedagogické. Sláva Miltonova zakládá se na »Ztraceném ráji«, v němžto básník líče hřích prarodičův a v episodách stvoření světa a pád andělů podal nejdokonalejší náboženské epos všech dob a národů. Slabší jest již *Paradise Regained*, který vypravuje o vítězství Kristově nad ďáblem jej pokoušejícím.

Jiných básníků soudobých nebylo málo počtem, ale významem žádný z nich nedosáhl Miltona. Společným znakem plodů jejich jest jakési chladné převládání rozumu nad obrazností, reflexe nad citem, pročež je Johnson a po něm jiní literární historikové nazvali básníky metafysickými. Nejlepší z nich byli Abraham Cowley, Edmund Waller a John Denham. Cowley (* 1618 — † 1667) opatřen byl důkladnou znalostí poesie staroklassické, jejížto plody překládal a napodobil. Psal ódy, nedokončené epos biblické *Davideis*, dvě menší básně epické *Constantia and Philetus* a *Pyramus and Thysbe*, pak veselohru *The Guardian* a několik pojednaní prosaických se vmísenými verši. Básniti počal již v desátém roce věku. Sám Milton si ho vážil, a verše jeho jsou dosti lahodné. — Waller (* 1605 — † 1687) psal nejvíce básně lyrické a příležitostní politické, jako ódu pochvalnou na Cromwella a žalozpěv po jeho smrti, ale pak také radostný projev nad návratem Stuartů. Mimo to složil též několik básní náboženskodidaktických, jež jako všecky plody jeho vynikají nevšední lahodou a hudebností mluvy. — Denham (* 1615 — † 1668), z jehož četných plodů jediný *Cooper's Hill* dosud se čítá, jest v anglické literatuře prvním básníkem popisujícím krásu krajinnou. — Ostatní básníci jsou významu daleko podřízenějšího: George Wither (* 1667) psal básně pastýřské *Shepherd's Hunting* a puritánské *Emblemy* náboženské. V obojích vedlé míst zdařilých čte se také mnoho strojeného. — Francis Quarles († 1644) byl ještě méně nadaným básníkem. Sepsal *Divine Emblems*, sbírku epigramatických mravoučných básniček. Náboženské básně psali též George Herbert († 1674) a Richard Crashaw (* 1620 — † 1650) a oba vynikají vřelou zbožností mysli. Za to obsahu milostného a mravně závadného jsou písně, jež skládali Robert Herrick (* 1591 — † 1674), John Suckling (* 1609 — † 1641) a Richard Lovelace (* 1618 — † 1658); Herrick ostatně sepsal také některé básně pobožné a Lovelace ze všech tří vůbec jest ještě nejvážnější. Cudnější jest lyrika, kterou pěstovali William Browne (* 1590 — † 1645), jenž složil také idyllickou báseň *Britannia's Pastorals*, a William Habington (* 1605 — † 1654), který písněmi opěval pode jménem Castara svou vlastní choť. — Humoristické a satirické písně skládali John Taylor (* 1580 — † 1654), John Cleveland (* 1613 — † 1658), Richard Fanshaw (* 1607 — † 1666). I dvě básnířky již se vyskytují: vévodkyně of Newcastle († 1673) a Katharina Philips (* 1631 — † 1664), mezi vrstevníky velice vážená pode jménem básnickým Orinda.

Prosa této doby nejvíce vykazuje děl politickofilosofických a náboženských. Mezi prvními nejčelnější jsou práce slavného filosofa Thomase Hobbesa (* 1588 — † 1679), který spisem *The Leviathan or the Matter, Form and Authority of Government* hájil neobmezenou vládu královskou a vydal mimo to výborně pojednání *Treatise on Human Nature* a poslání (*A Letter*) *on Liberty and Necessity*. Anglickým jazykem sepsal ještě *Behemoth* čili dějiny občanské války od r. 1640—1660 a přeložil veršem Homéra. Ostatní spisy jeho, v dějinách filosofie důležité, psány jsou po latinsku. Jako Hobbes tak také Robert Filmer (* 1604 — † 1647) ostrovtipně a duchaplně hájil monarchický absolutism v pojednání *Patriarcha, or the Natural Power of Kings*, a jemu opět se stanoviska svrchovanosti národa odpověděl republikán Algernon Sidney (* 1617 — † 1683) spisem *Discourses Concerning Government*. Za to James Harrington v románě *Oceana* nakreslil obraz dokonalého státu republikánského na základě rolnickém. — Z četných skladatelů polemických spisů náboženských nejvíce na slovo vzati jsou John Hales (* 1584 — † 1656) jako zastánce rozumných a snášelivých zásad náboženských; William Chillingworth (* 1602 — † 1644), jenž sepsal proti katolikům traktát: *The Religion of Protestants, a Safe Way to Salvation*; Thomas Browne (* 1605 — † 1682), spisovatel duchaplný a originální (nejlepší jeho spisy jsou *Pseudodoxia*

proti pověrečnosti a *Religio medici*, jakési vyznání víry); pak Jeremy Taylor (* 1613 — † 1667), největší kazatel angl. v stol. XVII.; Thomas Fuller (* 1608 — † 1661), proslulý nejvíce spisem *The Worthies of England*; Isaac Barrow (* 1630 — † 1677), slavný kazatel a učenec; Richard Baxter (* 1615 — † 1691), jenž sepsal 168 spisů, v nichžto rázně zastává se svobody svědomí, a mn. j. Avšak nade všecky soudobé spisovatele duchovní předčí potulný kotlář a kazatel baptistů John Bunyan (* 1628 — † 1688), jehož allegorická povídka *The Pilgrim's Progress* náleží k nejvzácnějším zjevům v dějinách světového písemnictví; dosud lze ji spatřiti v A-ii v každé, i nejmenší chyžce, a čtenářstvo její sbírá se ze všech stavův i věků všeho národa. Bunyan mimo ni sepsal ještě pod názvem *Grace Abounding in the Chief of Sinners* vlastní životopis, ve kterém úchvatně líčí své obrácení na víru, a *The Holy War*, allegorické spodobení, kterak město Mansoul (t. j. duše lidská) hájeno jsouc Emanuelem (Spasitelem) obléháno jest ďáblem. — Dosti chatrně byla opatřena v této době historiografie. Thomas May (* 1594 — † 1650) sepsal jen část dějin »dlouhého parlamentu« od r. 1640—43, Edward Hyde, Earl of Clarendon, bystrostí kritickou nejlepší ještě z dějepiscův současných, slohem nehrubě zdárným vylíčil revoluci ve spisech *History of the Rebellion and Civil Wars in England*, v níž zejména charakteristika osob jest připadná. Jako biograf aspoň pílí se vyznačil Isaak Walton (* 1593 — † 1683) a mimo životopisy Donnův, Wottonův, Hookerův, Herbertův a Sandersonův složil též slavnější dílo *The Complete Angler or Contemplative Man's Recreation*, ve kterém návod a líčení lovu ryb na udici spojeny jsou s podrobnými obrázky venkovského života a přírody. — Na prosu prostě zábavnou v pohnutých dobách revoluce nebylo ani klidu, a přísnost puritanův ovšem byla by jí přála tak málo jako divadlu. Mimo Bunyanovu allegorickou povídku vskutku také není spisu, který by zasluhoval zmínky. — Časopisectví dobou touto se značně rozvinulo i přes censuru, kterou zavedl Karel I. r. 1637, a kterou i »dlouhý« parlament r. 1643 potvrdil. Cromwell ji sice na čas zrušil, ale za Karla II. r. 1662 byla obnovena. Noviny začaly vycházeti už dvakrát třikrát za týden, a vedlé časopisů vážných byly už také týdenníky humoristické. Z novinářů tehdejších vynikli nejvíce Marchmont Needham (* 1620 — † 1678), Sir John Birkenhead (* 1615 — † 1679) a Sir Roger L'Estrange (* 1616 — † 1704).

IV. Doba novoanglická. *C*) Pseudoklassicismus, deismus, morální filosofie (od r. 1660 do smrti Popeovy 1744). Události politické povahou zase ještě jsou nepokojné. Stuartové znova na trůn přišlí (Karlem II.) šířili sice šťastně koloniální državu, ale brzo (již nástupcem Karlovým Jakubem II.) příčinu dali k nové revoluci, kterou rod jejich, aspoň po meči, trůnu byl zbaven. Po kralování dcer Jakubových Marie (s Vilémem III. Oranienským) a Anny (1684 — 1714) povolán na trůn rod Hannoverský (Jiřím I., pravnukem Jakuba I.), jenž však s praetendenty rodu Stuartského (Jakubem III. a princem Karlem Eduardem), kteří nejvíce ve Skotsku ještě měli přívržencův, o právo panovnické bojoval do r. 1746. Zatím moc královská značně byla obmezena (*Bill of rights* 1689). A. účastnila se též válek na pevnině o posloupnost španělskou a rakouskou. — Doba Viléma III. (Marie), Anny a Jiřího I. nazývala se sama hrdě »Augustan age«, ale jméno to platí jen potud, že panovníci skutečně literaturu čile podporovali, a spisovatelé, větším dílem těšíce se blahobytu a neodvislosti, dospěli veliké uhlazenosti vnější, slohové, která však jest jen nedostatečnou náhradou za skrovnou původnost a mdlou obrazivost, jež zavládla ve plodech jejich více strojených nežli přirozených.

Hned návrat Stuartů literaturu uvedl zase v pravidelné dráhy a zejména vzkřísil drama od puritánů zničené; avšak se dvorem z vyhnanství francouzského přišly také zásady francouzského pseudoklassicismu, jenž sice v A-ii nikdy nedosáhl neobmezené vlády, ale přece zvláště drama úplně a ne právě příznivě přetvořil. Mimo to po veliké literární plodnosti za dob Alžbětiných a po bouřlivém hnutí revolučním přirozenou měrou nastalo ochabnutí duševní. Revoluce také zmařila dřívější horlivá studia humanistická. I bylo potřebí, aby národ nejprve se vzpamatoval a síly sebral k nové práci. A to stalo se teprve, když po druhé revoluci zabezpečena byla politická svoboda, když rozkvétajícími osadami a účastenstvím ve válkách pevninských pojištěno bylo vnější velmocenské postavení A. Druhou revolucí však také moc pseudoklassicismu aspoň podlomena jest, a literatura zbavena nebezpečenství poklesnouti v prostě dvorskou a odciziti se národu. — Poněvadž moc puritanismu návratem králů byla podvrácena, a po druhé revoluci také katolicism zbaven byl podpory, které mu poskytovali Stuartové, státní církev (protestantská) uvázala se ve klidnou vládu, a horlivý zájem pro náboženské otázky potuchl tak, že mnozí nedbajíce víry v positivné zjevení spokojovali se prostě věrou v Boha (deism), kterážto smýšlení na jevo vyšlo theoreticky ve spisech filosofův a prakticky rozkvětem věd přírodních a mathematických, jež zaujaly místo humanistických studií.

Mravní život anglický po návratu králů z bývalé puritanské přísnosti zvrhl se v úplnou nevázanost. Zvláště společnost vyšší snažila se vynahraditi si požitky, kterých jí dříve horlivci náboženští bránili, a sám král, jenž vrátil se s upomínkami na veselý život francouzský, předcházel zhoubným příkladem. Ze společnosti lehkovážný směr přešel i v literaturu, a zvláště veselohry této doby poskytují obraz žalostného úpadku mravů. Než brzy zdvihl se proti němu odpor, jenž podnět dav i k novému druhu literárnímu, mravokárným časopisům, písemnictví uvedl nazpět

na dráhu cudnosti. Ale pohříchu zavedl ji zase až příliš daleko v nadsazovanou úzkostlivost, jež na venek drala se tendencí mravokárnou a zvláště v románě způsobila citlivůstkářství a nudnou rozvláčnost kazatelskou. Státním převratem, vzešlým z druhé revoluce, proti koruně a šlechtě zvýšen jest význam občanstva v dolní sněmovně zastoupeného, a poněvadž rozvojem obchodu a živnosti občanstvo nabylo pevných podkladů hmotných, začalo také více si hleděti literatury — po výtce románů — jež tudy z rukou vyšších stavů přešla v nejširší vrstvy národa a nabyla větší neodvislosti a volnosti. Zároveň rozmohlo se také politické i belletristické časopisectvo a s ním literární kritika, kterou pěstovaly po výtce kroužky literátů pravidelně se scházejících. — První zjev, s nímž na poli písemnictví této doby se potkáváme, jest vtělený odpor proti úzkoprsým zásadám, směšnostem a nešestem puritanismu, satirické epos *Hudibras*, jež v l. 1663—78 složil Samuel Butler (* 1612 — † 1680), základní myšlénku si vypůjčiv z Cervantesova »Dona Quixota«, ale v podrobnostech všcho provedení zachovav úplnou původnost, která působí, že Hudibras podnes se čítá se vším půvabem novosti. Butler zanechal také mnoho výpisků z různých spisovatelů, pak též drobné črty charakterů po způsobě Theofrastově a několik kratších básní satirických, v nichžto tepe rozkvétající tehdáž vědy přírodní, pokud se mu zdálo, že vystupují dryáčnicky nebo po pedantsku. — Úplně s časovým proudem brал se John Dryden (* 1631 — † 1700), »poeta laureatus« a historiograf krále Jakuba II., básník neunavný a na sklonku života od vrstevníků bez odporu uznávaný za největší ozdobu anglického Parnassu. Úsudek potomstva ovšem značně se změnil. S počátku Dryden skládal příležitostné básně a opěval stejně horlivě Cromwella i Karla II. Teprve r. 1680 politickou satirou *Absalom and Achitophel* (proti všemohoucímu tehdáž vévodě Monmouthovi a jeho rádcům Shaftesburyovi a Buckinghamovi) vynikl nad spolubásníky a stal se předním zástupcem pseudoklassicismu. Podobného rázu jsou satiry *Medal* a *Mack-Flecknoe*. Proti tomu báseň *Religio Laici* hájí církev anglickou; ale když Dryden roku 1686, bezpochyby nátlakem krále Jakuba II., přestoupil ke katolicismu, stejně horlivě zastával se zase tohoto vyznání ve skladbě *The Hind and the Panther* (laň = církev katol., pardal = církev angl.). Lyrická a velmi pěkná jest báseň *Alexandre's Feast* čili *Ode on st. Cecilia's Day*, jež oslavuje moc hudby. Zdařilá jest též jeho poslední práce: *Fables* čili *Tales*, veršované povídky, vzdělané buď dle Chaucera nebo dle Boccaccia a j. novell italských a francouzských. Avšak hlavní činnost Drydenova spadá na pole dramatické, a tuto jeho zásady nejjasněji vystoupily na jevo. Vyslovil je v několika pojednáních prosou psaných a prakticky doložil četnými dramaty. Z prvních jest *Essay of Dramatic Poetry*, v němž ukazuje na přednosti angl. dramatu proti francouzskému, ale chce, aby blank verse ozdoben byl rýmem. O jednotách času a místa mluví zdrželivě. Když proti zásadám v tomto spise vyloženým zdvihl se odpor, Dryden vydal *A Defence of an Essay of Dram. Poetry*, obrana však hrubě se mu nepodařila. Později sepsal ještě *An Essay of Heroic Plays* jakož *The Grounds of Criticism in Tragedy*, v nichž už více nadržuje tragédiím francouzským. Hleděl spojiti »klassické« drama s romantickým, čili národní kusy Shakespearovy přetvořiti podlé klassických vzorů francouzských, což se mu ovšem nemohlo podařiti. Již vrstevníci proti tomu se ozývali (nejvtipněji v komédii *The Rehearsal*, kterou s jinými společně složil George Villier, vév. Buckingham), a doba pozdější Drydena úplně odsoudila. Ve vlastních dramatech Dryden zásady své ovšem uváděl v platnost. Psal tragédie a komédie stejně neúspěšné: tragédie strádají příliš strojeným pathosem a nadutou deklamací, sofistickými úvahami o citech a chatrnou charakteristikou; komédie odporny jsou přímo nestoudnou oplzlostí. Ještě nejlépe dařily se mu scény eristické, které končívají smířením. Kusů sepsal 27; z vážných nejlepší poměrně jsou *All for Love* (dle Shakespearova Antonia a Cleopatry) a *Don Sebastian*, z veseloher *The Spanish Friar or the Double Discovery*. Charakteristickým důkazem převráceného vkusu jsou Drydenova vzdělání některých dramat Shakespearových, hlavně »Bouře«. V tom ostatně předešel ho William Davenant (* 1605 — † 1668), jenž po návratu Stuartů také o vzkřísení dramata se staral a mimo jiné i návrh na změnu »Bouře« vypracoval. Ale Dryden i Davenant ideálnou báseň Shakespearovu proměnili ve skvělý kus výpravní, plný povrchních effektů scénických. Podobně Dryden neostýchal se strhnouti Miltonův »Ztracený ráj« na nízké stanovisko blýskavého představení operního.

Ještě rozhodnějším zástupcem pseudoklassicismu nežli Dryden byl Alexander Pope (* 1668 — † 1744), jenž slávu předního básníka po něm dědil o několik desítiletí později. Avšak ani Pope k básníkům skutečně velikým řaditi se nemůže, poněvadž plody jeho jsou spíše výtvorem kritického vědění a útlého citu pro krásu formálnou nežli výronem poetické mysli. Pope jako Dryden byl velmi plodný a básniti začal velmi záhy; ale jsa těla zmrzačelého a strádaje stálou chorobností byl povahy roztrpčené a svárlivé a zaplétal se v prudké spory s vrstevníky, v nichžto nepočínal si vždycky slušně. Nejpatrnějším toho svědectvím jest báseň jeho *Dunciad*, vtipná sice, ale jedovatá satira na protivníky literární. Jinak Pope psal básně pastýřské (*Pastorals*, *Messiah*), popisné (*Windsor Forest*), allegorické (*The Temple of Fame*, dle Chaucerova *House of Fame*), aestheticky a morálně filosofické (*An Essay on Criticism* dle Horatiovy Ars poetica a Boileauovy L'art poetique; pak důležitější *An Essay on Man*, *Moral Essays*). Nejznámější jest zdařilé komické epos *The Rape of the Lock*. Pope pilně překládal spisy staroklassické (Statia, Ovidia, Ho-

méra) a že pseudoklassicism v A-ii nikdy zcela neovládl, dokazuje, že Pope, přední jeho zástupce, vzdělal některé kusy z Chaucera a upravil — dosti nekriticky — vydání Shakespeara. — Vrstevníci Popeovi Josef Addison (* 1672 — † 1719) a Richard Steele (* 1675 — † 1729) méně významni jsou jako zástupci pseudoklassicismu, ač mu oba náleželi — Addison tragédií *Catonem*, která dokonce jest i poměrně nejlepší anglický kus tohoto směru, Steele veselohrami *The Funeral, The Tender Husband, The Lying Lover, The Conscious Lovers* — nežli jako zakladatelé mravokárných časopisů (*The Tattler* od dub. 1709 do ledna 1711; *The Spectator* od břez. 1710 do pros. 1712; *The Guardian* od břez. do říj. 1713; *The Lover* od ún. do květ. 1714; nejdůležitější byl *Spectator*), jejichžto rozmanitým a cenným obsahem mravoučným a literárním, humoristickými posudky zvyků, obyčejů a vkusu časového, jakož i zaokrouhleným a vytříbeným slohem podstatně přispěli ku povznesení mravnosti a vzdělání v občanských kruzích národa. Přízeň, které časopisy jejich požívaly, svědčí také, jak velikou váhu tehdy již literatura měla v nejširších vrstvách obecenstva.

Současně s nimi působil satirik Jonathan Swift (* 1667 — † 1745), horlivý, ač ne právě důsledný spisovatel politický a rázný zastánce zájmů nešťastného Irska. Swift psal nepatrné básně lyrické, ale výborné satiry prosou, z nichžto zvláště tři vynikají: *The Battle of the Books*, kterou ve sporu o přednost vzdělání klassického a moderního postavil se na stranu klassiků. *The Tale of a Tub* jest jedovatý útok na církve katolickou, lutherskou, anglickou a kalvinistickou. Nejslavnější jsou *Gulliver's Travels*, výborná satira na politické a společenské poměry soudobé v podobě cestopisu tak živě líčeného, že kniha nehledíc k satirické tendenci jest velmi zábavným čtením i pro mládež.

Jaké změny po návratě Stuartů zasáhly ve drama, již výše naznačeno při Drydenovi. Tragédie pseudoklassicismem strženа jest s výše shakespearovské do hlubin prázdných, ale slohem nadutých deklamací »rekovských«; starý, působivý blank verse nahrazen strojenými umělůstkami rýmu; ale přece vážné hry zachovaly aspoň cudnost mravní. Veselohra však poklesla v nemravnost a oplzlost nejhrubší; ale nelze jí upříti vtipu a živosti. I spisovatelka jedna smutně proslavila se komédiemi oplzlého obsahu, Aphra Behnová († 1689), které vrstevníci dávali poetické jméno Astraea. S raffinovanou pak nemravností nejoplzlejší věci kladeny v ústa hereček, které na rozdíl od dřívějšího zvyku v ženských úlohách vystupovaly od r. 1660. (První byla herečkou zastoupena Desdemona v »Othellu«.) Záhy proti neřesti této ozvali se hlasové vážní. Richard Blackmore v předmluvě k eposu svému *Prince Arthur* bojoval již r. 1695 proti nemravnosti na jevišti; ale mnohem účinněji vystoupil Jeremy Collier (* 1650 — † 1726) řízným spisem *A Short View of the Immorality and Profaneness of the English Stage* (1698) a skutečně zvítězil nade zlem časovým tak, že r. 1704 vydána byla královská zápověď, uváděti na jeviště, co by bylo proti náboženství a slušnosti. Jen litovati jest, že tím zase veselohra téměř úplně stržena buď v nechutenství frašky nebo v plačtivou dojemnost. Jako skladatelé nemravných sice, ale jinak vtipných veseloher vynikli: William Wycherley (* 1640 — † 1715), jehož kusy *The Gentleman Dancing Master* (dle Calderona), *Love in a Wood or St. James's Park*, *The Country Wife*, *The Plain Dealer* (všecky tři dle Molière) mají zvláště zdařilou osnovu. William Congreve (* 1672 — † 1729) podobně proslavil se dovednou osnovou komédií *The Old Bachelor*, *The Double Dealer*, *Love for Love*, *The Way of the World*. Sepsal též málo zdařilou tragédii *The Mourning Bride*. George Farquhar (* 1678 — † 1707) ve příčině mravnosti již aspoň poněkud obrátil se na cestu lepší. Sepsal mimo jiné *Love and a Bottle*, *The Constant Couple* a nejlepší ze všech *The Beaux' Stratagem*, podlé něhož pak Oliver Goldsmith složil svou veselohru *She Stoops to Conquer*. — Na lepší cestě k cudnosti jest též architekt John Vanbrugh (* 1666 — † 1726) kusy svými *Relapse*, *The Provoked Wife*, *The False Friend* a jinými, z nichž osnovou i charakteristikou nejlepší jest *The Confederacy*. A na dráze jednou ražené ještě dále pokročil herec a poeta laureatus Colley Cibber (* 1671 — † 1757), z jehož komédií jest asi nejlepší *The Careless Husband*. Cibber také vzdělával starší dramata (na př. Shakespearova Richarda III.) a vlastním životopisem (*An Apology for my Own Life*) zůstavil po sobě důležitý pramen vědomostí o tehdejších poměrech divadelních. — K veselohrám přiřaditi sluší také první domácí operu satirickou pod názvem *The Beggars' Opera*, kterou John Gay (* 1688 — † 1732) bojoval jednak proti špatné vládě ministerstva Walpolova, jednak proti přílišné zálibě ve zpěvohrách italských. — Po výtce tragédie skládal Nathaniel Lee (* 1657 — † 1692). Z četných kusů jeho nejpěknější jest *Lucius Junius Brutus*. V ostatních Lee, jenž měl nadání velikolepé, nedovedl se mírniti, tak že mají ráz divoký, pustý a v dramatické osnově nedokonalý. Ale zásluhou Leeovou jest, že zase začal užívati pětistopých jambů nerýmovaných. — Thomas Otway (* 1652 — † 1685) Leeovi ve všech příčinách se podobá. Nejzdárnější jeho tragédie jsou *The Orphan* a *Venice Preserved*; zvláště druhá pokládá se obyčejně za nejúchvatnější drama anglické po Shakespearovi. — Méně důležiti, ač svou dobou dosti slaveni byli ještě skladatelé dramat Thomas Southerne (* 1659 — † 1746), John Crowne (* 1661 — † 1698), Nicholas Rowe (* 1673 — † 1718), Thomas Shadwell (* 1640 — † 1692) a hlavně George Lillo (* 1693 — † 1739), jenž pozoruhodný jest jako pisatel pohnutlivých dramat z občanského života. Nejlepší jeho kusy jsou *George Barnwell*, *Fatal Curiosity* a *Arden Feversham*.

V lyrice a epice této doby mimo Drydena a Popea málo jest básníků jen poněkud vynikajících. Jméno »correct poets« zjednalo si uhlazenými verši lehkého, buď lyrického, buď didaktic. a kritic. obsahu několik šlechticů, jako Earl of Roscommon (* 1634 — † 1685), Earl of Rochester (* 1647 — † 1680), Sir Charles Sedley (* 1639 — † 1701), vévoda Buckingham (* 1649 — † 1721), Earl of Dorset (* 1638 — † 1706). Nad ně poněkud předčí nešlechtici John Philips (* 1676 — † 1708), jenž sepsal podlé Vergilia báseň polopopisnou, polodidaktickou *Cider*, a John Pomfret (* 1667 — † 1703), jehož *Choice* líčí příjemnosti klidné literární práce v zátiší venkovském. Větší jest již význam, jehož nabyl Matthew Prior (* 1664 — † 1721) básní filosofickou *Alma*, biblickým eposem *Solomon*, pak lehkou lyrikou erotickou a mravoučnými povídkami rázu La Fontainova; ale podřízené důležitosti jsou zase lékař Sir Samuel Garth (* 1670 — † 1719), Thomas Parnell (* 1679 — † 1718), přítel Popeův a Swiftův, Thomas Tickell (* 1686 — † 1740). — Do této doby konečně spadá také selanka *The Gentle Shepherd*, kterou r. 1725 Skot Allan Ramsay (* 1686 — † 1758) obnovil a ušlechtil starší zálibu v poesii pastýřské.

Velikou důležitost má doba tato pro zábavnou prosu. Dotud pěstovány byly romány rytířské, dvorské čili eufuistické, pastýřské a novelly italského původu. Osamělým, ač výborným zjevem jest allegorický »Pilgrim's Progress« Bunyanův. Všeliké povídky mimo jediné novelly italské nelíčily světa skutečného, nýbrž svět vybásněný, ano dokonce málo pravdě podobný a psány byly skoro výhradně pro vyšší třídy společnosti. V tom právě obrat rozhodný způsobil Daniel Defoe (* 1661 — † 1731), jenž prosu výpravnou přenesl na základy jediné zdravé a rozvoje schopné líče život skutečný dle pravdy a tak, že i nejširší vrstvy národa mohl zajímati. Defoe mnohými nehodami za pestrého života svého zkoušený a tudy takměř všech stránek lidské povahy znalý, byl z nejplodnějších angl. spisovatelův a různých děl jeho počítá se do 200. Většina byla obsahu politického (jako výborná satira na nesnášelivost státní církve *The Shortest Way with the Dissenters*) a národohospodářského (jako *Essay on Projects*, ve kterém Defoe již načrtl první popudy ke spolkům pojišťovacím, záložnám, bankám a jiné myšlénky, které v pozdějších dobách byly provedeny). V zábavné prose však obrat způsobil nejvíce jeho *Robinson Crusoe* (vyd. r. 1719), jehož úspěch nejen doma, ale i v cizině jest příliš dobře znám, aby třeba bylo o něm se rozepisovati. Všecko tajemství úspěchu tohoto záleží ostatně jen v nelíčené prostotě a pravděpodobnosti vypravování, kterou také jiné novellistické práce Defoeovy jsou ozdobeny. Z nich *The Memoirs of a Cavalier* a *The Journal of the Great Plague of London* dlouho pokládány byly dokonce za prameny historické.

V prose naukové hlavní podíl spadá na spisy deistů, z nichžto nejčelnější byli Charles Blount (* 1654 — † 1693), John Toland (* 1670 — † 1722), Anthony Collins (* 1676), William Lyons, Matthews Tindal (* 1657 — † 1733), Thomas Chubb (* 1679 — † 1747), Thomas Morgan († 1743). Více ke mravní stránce přihlíželi, s deisty ve příčině dogmatické se srovnávajíce, moralisté, z nichžto nejvíce znám jest Anthony Ashley Cooper, Earl of Shaftesbury (* 1671 — † 1713), jehož duchaplná pojednání morálně filosofická a aesthetická jsou sebrána pode jménem *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times*. — Zastává-li Shaftesbury myšlénku, že tento svět jest nejlepší a člověk přirozeně nakloněn ke ctnosti, lékař Bernard de Mandeville (* 1670 — † 1733) naopak dokazuje, že špatnost jest nezbytná, v básni svou dobou velmi oblíbené *The Grumbling Hive or Knaves turned Honest*. Morálně filosofické spisy psal také Francis Hutcheson (* 1694 — † 1747) a v následující době myšlénky moralistů podrobněji rozvedl Adam Ferguson (* 1724 — † 1816) ve spise *Principles of Moral and Science*. — Nad deisty a moralisty důležitější byli filosofové Locke, Berkeley, Hartley a Hume — John Locke (* 1632 — † 1704) pojednáním *An Essay concerning Human Understanding* jest zakladatelem empirické filosofie a sensualismu; pojednáním *Thoughts on Education* razil dráhu rozumné paedagogice žádaje vychování přirozené a rozebíraje myšlénky, které později Rousseau podrobněji vykládal. V poslání *Letters of Toleration* Locke přimlouvá se za snášelivost náboženskou a spisem *The Reasonableness of Christianity* snaží se dokázati, že křesťanská víra ve zjevení boží neodporuje rozumu. Pojednáním o vládě (*Treatise of Government*) zastává se theorie o svrchovanosti národa. — Biskup Jiří Berkeley (* 1684 — † 1753) ve spisech svých stojí na stanovisku subjektivného idealismu a rázně ozval se proti Mandevillově bajce o včelách. — David Hartley (* 1704 — † 1757) založil psychologii materialistickou, ale vynasnažil se uvésti ji v souhlas se zásadami theologickými. — Skot David Hume (* 1711 — † 1776) Lockeův empirismus přetvořil ve skepticismus. Nejdůležitější spisy jeho jsou *A Treatise on Human Nature; An Inquiry into Human Understanding* a *The Natural History of Religion*. Dějinami **A.** (*History of England*), které začaly vycházeti teprve r. 1754, Hume náleží již době následující. V této době historiografie celkem opatřena byla dosti chatrně. Edward Hyde, Earl of Clarendon (* 1608 — † 1674) napsal *History of the Great Rebellion*, počínaje r. 1625 jako očitý svědek, ale se stanoviska royalistického; biskup Gilbert Burnet (* 1643 — † 1715) vydal výbornou *History of the Reformation of the Church of England* a několik životopisů; v rukopise zůstavil *History of my own Time*, v níž doba občanské války a republiky vylíčena jest stručně a pak děje až do r. 1713 podrobně, ale zase poněkud strannicky. — John Arbuthnot (* 1667 — † 1735) v díle *History*

Bull podal humoristický obraz války
pnost. Politický essayista byl Henry
n Viscount Bolingbroke (* 1678 —
a sbírkami dopisů proslavili se Lady
:y Montagu (* 1689 — † 1762) a
) Dormer Stanhope, Earl of Che-
ld (* 1694 — † 1773). Dopisy Chester-
svědčí jeho synu a obsahují hojnost
é moudrosti pro život, ač ne vždycky
ıávají s mravností. — Na slovo vzatý
: exaktní vědy za této doby, slavný
ac Newton (* 1642 — † 1727) hlavní
: (»Philosophiae Naturalis Principia
atica«) i jiné práce vědecké vydal po
. Pojednání *Optics or a Treatise of*
ractions, Inflections, and Colours of
:terým vědu tuto založil, pak několik
theologických sepsal jazykem rod-
Pro úplnost doloženo budiž zde, že
oku 1728 také vyšel již první slovník
h vědomostí pod názvem Cyclopae-
ve dvou svazcích foliových vydal
m Chambers.

Doba novoanglická. *D)* Návrat
·odě. (Od pol. do konce stol. XVIII.,
smrti Popeovy do prvního vystoupení
Scotta r. 1786). Politické události této
poň uvnitř země jsou méně bouřlivé.
Jiří II. (po r. 1746) a Jiří III. (1760 –
ın drželi již bez odporu. Války vedeny
rancií a Španělskem, ale ukončeny mí-
ížským 1763. Koloniální država rozší-
dií a Kanadou, ale zmenšena ztrátou
veroamerických. Na sklonku doby re-
ancouzskou (1789) i A. stržena ve válku.
·atem ku přírodě doba tato nazývá se
ıd správně, že na dobro odstraněn jest
lassicismus, a zavládly názory doko-
) podstatě a úkolu básnictví, jež mělo
podobením přírody se šetřením
ıosti a neodvislosti básníkovy. Vše-
přirozeného, jako přílišný idealismus,
é citlivůstkářství a strojenost slohu,
řívějších dob zbylo, buď nově se vy-
Volnost tvorby, které básníci se do-
)roti střízlivé pravidelnosti dřívější, na-
e zvrhala ve zmatek všeho řádu prázdný,
o upřímném, vřelém citu proti bývalé
: chladnosti sváděla k horování v ci-
cených. Ale aspoň snah dobrých nelze
i a do značné míry také dosti zdár-
ýsledků. Pěstění literatury ještě více
doby předešlé přešlo v ruce nešlech-
něvadž kruhy občanské rozvojem so-
dosáhly největší důležitosti ve státě,
ž podmíněn byl ráz písemnictví tako-
dnější, jenž mimo jiné osvědčil se také
(zásluhou herce Davida Garricka)
eare zase v původní podobě uveden
:viště, a že probudila se láska ke staro-
: poesii národní, jejíž památky horlivě
jsou a vydávány. (Ovšem láska tato
)sti a poesii národní také příčinu dala
lům, jichžto dopustili se Thomas Chat-
vydav podvržené básně středověkého
níka Rowleye, a James Macpher-
ıž smyslil si skotského barda Ossiana
a předstíral, že básně jeho jazykem gaelským sebral po horách skotských.)

V literatuře nejpřednější místo v této době zaujímá román. Na základě realistickém, na nějž tuto větev písemnictví postavil Defoe, s velikým zdarem dále pracoval Samuel Richardson (* 1689 — † 1761), jenž v pokročilém již věku jal se skládati formou dopisů romány mravokárné. V prvním (*Pamela*) vylíčil osudy ctnostného děvčete, které odolavši všemu svádění na konec dochází odměny za svou vytrvalost; ve druhém (*Clarissa Harlowe*) zase životní zápasy a smrt dívky svedené nesvědomitým mužem, jenž sám hyne v souboji; ve třetím (*Sir Charles Grandison*) nešťastnou lásku Italky ke krásnému a ctnostnému šlechtici anglickému. Richardson, jakkoli unavuje rozvláčností, nadsazuje mravokárnost a příliš libuje si v přesládlé sentimentálnosti, přece napodobitele své naučil líčiti upřímný, pravdivý cit a kresliti případně charaktery, zejména do hloubky psychologické. Aby chorobné citlivůstkářství a ostatní vady Richardsonovy příliš nerozmohly se na škodu zdravého realismu, o to postaral se Henry Fielding (* 1707 — † 1754), jehož první román *Joseph Andrews* přímo skládán byl jako parodie Pamely, ale vydařil se jakožto vzor nového druhu, románu totiž humoristického, jejž Fielding hned sám ve hlavním díle svém *Tom Jones* dovedl k veliké dokonalosti výtečně zosnovav děj všecken pravdě podobný a poutavý a do podrobna nakresliv povahy jednajících osob, poněkud drsné sice, ale vůbec přirozené a pravdivé. Slabší, avšak přece ještě dosti cenná jest i jeho povídka *Amelia*. — K Fieldingovi řadí se důstojně Tobias Smollett (* 1721 — † 1771), který přidržev se humoristického směru v románech svých *Roderick Random*, *Peregrine Pickle* a zvláště v nejlepším *Humphrey Clinker*, realisticky a zdárně, často i drasticky líčí tehdejší poměry společenské, ačkoli předchůdců nedostihl osnovou děje a jednotnou charakteristikou osob. — Charakteristiku tuto do posledních podrobností hlavním úkolem si učinil Laurence Sterne (* 1713 — † 1768) v románech *Tristram Shandy* a *The Sentimental Journey* nedbaje jinak osnovy a postupu děje. Avšak velikou vadu tuto odčinil tím, že staví se na povznesené stanovisko srdečného humoru a vřelé soustrasti s nedokonalostmi lidskými. — Šestý konečně novellista veliký, Oliver Goldsmith (* 1728 — † 1774), hlavním spisem svým *The Vicar of Wakefield* přes mnohé vady jeho podal vzor poutavého vypravování, realistické charakteristiky, dokonalé lahody slohu, něžné prostoty smýšlení a nelíčené upřímnosti citu. — Pracemi těchto mužů román v A-ii pro všecky doby postaven byl na přirozenou půdu rozvoje a vytčen mu úkol líčiti život skutečný, po výtce rodinný a společenský. Současné pokusy o vzkříšení románu rytířsko-romantického, jež učinil Horace Walpole (* 1717 — † 1797) spisem *The Castle of Otranto*, nezůstaly sice bez napodobitelů, mezi nimiž jest i spisovatelka

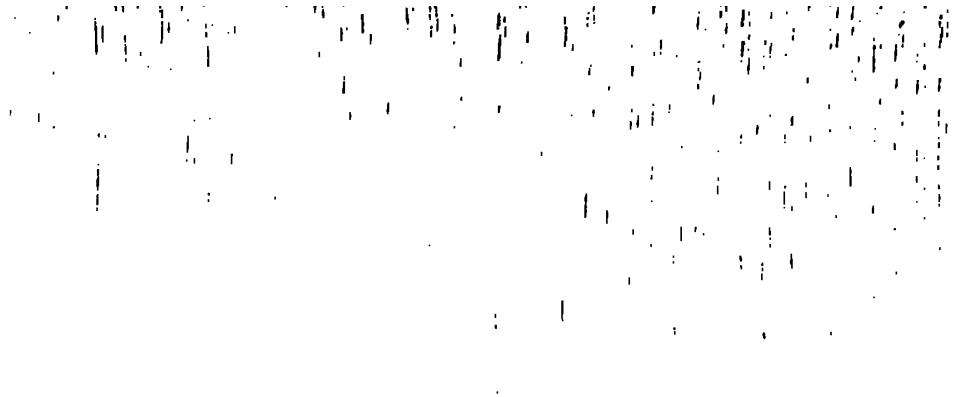

/ati samoukem. Přes to vše Burns jest
šších lyriků nejen anglických, ale všeho
Básně jeho líčí skutečně jen pravdivý
i prázdny vší strojenosti, a jako obsah
ostý, pravdivý, tak mluva (přirozené
skotské) jest nelíčená, samorostlá, plna
iné lahody a hudebnosti. Mimo písně
sepsal též několik ballad a básní po-
i; nejlepší z nich jest Tam O'Shan-
Vedlé Burnsa ve Skotsku povstali i jiní
samoukové, jejichžto činnost z větší
adá již do následující doby, jako tka-
obert Tannahill (* 1774 — † 1810),
Allan Cunningham (* 1784 — † 1842),
ik Robert Nicoll (* 1814 — † 1837),
otherwell a nejslavnější z nich ovčák
Hogg (* 1772 — † 1835), který nej-
:pival ballady (pověsti) národní.
oru prosy naukové nejlépe v době
vijela se historiografie, která od
o vypravování postoupila k pragmati-
badání a filosofické reflexi. Počátek
měrem učinil filosof David Hume
History of England (od Caesarových
do Britannie po Jindřicha VII.). Úva-
no vadí jen pochybená zásada, že pů-
církve, ať byla jakákoli, vždycky bylo
. Jeho příkladu následoval William
tson (* 1721 — † 1793) v Dějinách Skot-
Marie Stuartky a syna jejího Jakuba, pak
ii Karla V. a v Dějinách objevu a osa-
neriky. Stanovisku nynější vědy práce
sonovy již nevyhovují, ale vyznačují se
ým, povýšeným rozhledem po dějinách
jí mistrným slohem. — Edward Gib-
1737 — † 1794) obsáhlým spisem *Hi-
f the Decline and Fall of the Roman*
pojistil si místo mezi předními děje-
šeho světa, ačkoli dílo jeho nyní také
zastaralé. — Do této doby spadají po-
vědecké historie literatury. První
é práce toho směru vykonal Samuel
on (* 1709 — † 1784), jenž svou dobou
ele všeho literárního ruchu anglického.
básně satirické dle Iuvenala (*London,
nity of Human Wishes* a j.), povídku
árnou *Rasselas* a všeliká pojednání, ale
proslavil se Slovníkem jazyka an-
ho a hlavně Životy básníků (*Lives of
ts*), které přidány jsou jako předmluvy
ím jejich, vydávaným Johnsonem v l.
31. — Systematické pak dějiny literatury
ořádkem chronologickým (*The History
lish Poetry*, od XI. do XVI. stol.) sepsal
Thomas Warton (* 1728 — † 1790),
dílo dosud ceny nepozbylo. — Zvý-
áha parlamentu způsobila rozkvět ve-
řečnictví a politické literatury. Řeč-
jvětšími byli Edmund Burke (* 1729 —
a William Pitt, Earl of Chatham
— † 1778). V politickém písemnictví nej-
nikly dopisy (od ledna 1769 do ledna
vydávané pod pseudonymem Junius,
mž kdo se skryl, podnes zcela na jisto
ostaveno. Novou vědu politickou, nár.
ářství, založil Adam Smith (* 1723 —
dílem *Wealth of Nations*. — V litera-
tuře právnické nejvíce pozoruhodny jsou *Commentaries on the Laws of England*, jež sepsal Sir William Blackstone (* 1723 — † 1780), a které od té doby nebyly dílem lepším nahrazeny, nýbrž jen přídavky a opravami doplňovány.

IV. Doba novoanglická. *E*) Romantika. (Od prvního vystoupení Scottova 1796 do konce let dvacátých století XIX.) Politické události ovládány jsou válkami s Francií do pádu Napoleonova. Zdárné v nich úspěchy nemálo povznesly národní vědomí anglické. Ale vavříny v bitvách dobyté nemohly zastříti hniloby a nemravnosti vyšších tříd společnosti, jížto s trůnu samého (Jiřím IV.) dáván jest příklad pohoršlivý. Když po válkách přestalo vzrušení vojenské, vady tyto vystoupily více na jevo a způsobily u mnohých lidí lepší mysli ošklivost nad stavem přítomným a zoufalství nad budoucností. Zádumčivost, již za předešlé doby vzniklá, rozvila se v úplný světobol, v úsměšné opovrhování vším lidským životem, a pessimismus otravoval i nejlepší květy písemnictví. Ale vedlé toho zavládl také směr zdravější. Neradostná přítomnost takřka vybízela hledati doby lepší a místa na pohled utěšenější. Záliba v památkách staré poesie, také již z předešlé doby přejatá, ukazovala k minulosti, ke středověku. Tak vznikla romantika, a čelným zástupcem jejím jest Walter Scott. Pessimisté zase a v čele jejich lord Byron, prchali z vlasti až do Orientu, ale dějin jeho a scenerie užívali jen za rámec pro neradostné a satirické své úvahy. Oba směry, romantika i pessimismus, mocně zasáhly v rozvoj také ostatních literatur evropských; ale také naopak jiné literatury začaly zase patrněji působiti v anglickou. Ruch básnický ostatně v A-ii byl velmi čilý. Svěží duch revoluce francouzské, jenž rozletěv se po vší Evropě všude drtil pouta duševního života a dařil jej perutěmi volnosti, v A-ii, kde při svobodě ústavní nebylo místa pro násilné bouře politické, způsobil aspoň veliké hnutí literární. Básnictví úplně setřáslo ztrnulé názory a úzkostlivá pravidla vnějších forem, a z dokonaného teď návratu ku přírodě a k dávným vzorům rázovité poesie starších dob obrodilo se v poesii novou, vzletnou, jakkoli v některých, a to právě nejlepších plodech znešvařenou pessimismem. Také prosa, a zvláště nauková, rozvojem věd exaktních a rozkvětem anglického obchodu a průmyslu získala velikou dokonalost.

Epochální bylo vystoupení tvůrce romantiky Waltera Scotta (* 1771 — † 1832), jehožto život sám střídavými osudy má ráz romantický. Nejprve uveřejnil veršované novelly z dějin a pověstí své skotské vlasti: *The Lay of the Last Minstrel* (události z pomezních válek Skotů s Anglií); *Marmion* (události před bitvou u Floddena r. 1513); *The Lady of the Lake* (dobrodružství krále Jakuba V. v přestrojení se potulujícího, a bitva u Bealu); *Rokeby* (bitva u Marston-Mooru); *The Lord of the Isles* (boje Bruceovy r. 1307). Básně tyto uvítány jsou s nekonečným nadšením obecenstva a způsobily úplný převrat vkusu. Ostatní

romantické básně Scottovy (*The Bridal of Triermain, Harold the Dauntless, Halidon Hill*) již jsou značně slabší. Nebylo lze ani básníku tak vynalézavému jako byl Scott vyhnouti se opakování motivů. Chatrné jsou také básně politické *The Vision of Don Roderick* a *The Field of Waterloo*, kterými Scott slavil vítězství A. nad Napoleonem. Za to velikou cenu mají písně a ballady, které vřadil do svých románů. Moudře totiž Scott uznávaje, že síly své v oboru romantického eposu vyčerpal, obrátil se na pole jiné, na kterém mu kynula ještě větší sláva. Jal se psáti historické romány, jež čerpal ze skotských dějin (*Waverley, Legend of Montrose, Old Mortality, Monastery, Abbot, Fair Maid of Perth, Castle Dangerous*), pak z anglických (*Ivanhoe, Kenilworth, Fortunes of Nigel, Peveril of the Peak, Betrothed, Talisman, Woodstock*) a z kontinentální historie (*Quentin Durward, Anne of Geierstein, Count Robert of Paris*). Vedlé těchto děl z politické historie Scott vzdělal též události ze soukromého života za starodávna (*Guy Mannering, Antiquary, Black Dwarf, Rob Roy, Heart of Midlothian, Bride of Lamermoor, Pirate, St. Ronan's Well, Redgauntlet, Surgeon's Daughter, Two Drovers, Highland Widow*). Spisy těmito Scott jest zakladatelem moderního románu historického, v němž básník snaží se věrně vylíčiti dobu, ze které děj vzal, i v podrobnostech krajinných, krojů, zvyků a obyčejů. Scottovi se snaha tato dařila měrou nevšední, ačkoli líčení jeho jest poněkud příliš volně rozváčné. Nadšení, které romány tyto vzbudily doma i v cizině, nebylo menší, nežli kterého se dostalo jeho romantickým povídkám veršovaným, a mnoho jest napodobitelů jeho po všech literaturách. Líčením skotského života, ale moderního, Scotta již předešla Alžběta Hamiltonová (* 1758 — † 1816) povídkou *The Cottagers of Glenburnie* a z pozdějších krajanů jeho nejbližší jsou mu John Galt (* 1779 — † 1839) a John Wilson (* 1785 — † 1854). Irské rodáky své způsobem Scottovým líčila Marie Edgeworthová (* 1767 — † 1849), ač její povídky mají také mravokárnou a sociálně reformátorskou tendenci, které Scott neznal. Scott však vedlé vlastních hojných plodů básnických pilně sbíral také staroskotské ballady (*Minstrelsy of the Scottish Border*) a vydával staroanglická i moderní díla básnická se životopisy (*Sir Tristrem, Thomas of Ercyldoune;* díla Drydenova, Swiftova). Pilně studoval též a důkladně znal historii a ve svých Povídkách dědových *Tales of a Grandfather*) stanovil vzory populární historiografie. Životopis Napoleonův, jejž také sepsal, jest celkem chatrný; ale jeho *Letters on Demonology and Witchcraft* svědčí o bohatých vědomostech a vážných studiích.

Jako Scott jest v čele romantiků klidných, s sebou i se světem spokojených, kteří bez hněvu a zarytosti ponořují se v krásy minulosti, tak v čele pessimistův a básníků světobolu, kteří nad Bohem i světem zoufají a s trpkou hořkostí posuzují člověka i jeho bytí v přítomnosti a minulosti, jest lord George Gordon Noël Byron (* 1788 — † 1824). Již r. 1807 vydal svazeček básní, jež přísně posouzeny byly v časopise »Edinburgh Review«. Byron pomstil se jízlivou satirou *English Bards and Scotch Reviewers* (1809). Pak vykonav cestu po Evropě a Malé Asii vydal r. 1812 první zpěvy básnického cestopisu *Childe Harold* a rázem dobyl slávy. R. 1813 v květnu následovaly povídky veršem *Giaur* a *The Bride of Abydos*; r. 1814 v lednu *Corsair*, v létě pak *Lara;* r. 1816 vyšly *The Siege of Corinth* a *Parisina*. V lednu r. 1815 oženiv se Byron již po roce opuštěn jest choti s dceruškou a po její žádosti soudně s ní rozveden. Jsa tím ze společnosti anglické jako vyobcován v dubnu roku 1816 opustil vlast po druhé a nikdy více jí nespatřil. V Genevě sepsal III. zpěv *Childa Harolda*, *Vězně Chillonského*, *Manfreda*, *Nářek Tassův*, v Benátkách IV. zpěv *Childa Harolda*. Pak dlel střídavě na různých místech Italie oddávaje se bezuzdně prostopášnostem. Od r. 1818 do 1823 sepsal ještě *Mazeppu*, *Dona Juana*, *Věk kovový*, *Ostrov*, jakož i dramata *Marino Faliero*, *Šardanapalus*, *Foscari*, *Werner*, *Cain*. Roku 1823 odejel do Řecka účastnit se boje o svobodu národa helénského, ale již r. 1824 zemřel v Missolunghi. Byron byl básník prvního řádu; škoda jen, že vzácné nadání jeho poškozeno bylo špatným vychováním, neblahými poměry rodinnými a nezkrocenou výstředností života, k níž aspoň částečně mimo vlastní vinu zahnán byl licoměrnou společností, která sama jsouc mravně pokleslá přece jej po rozvodu s chotí vyštvala z vlasti. Sláva, které Byronovy básně takořka úprkem dobyly, byla úplně zasloužena. Zakládá se nejvíce na epech, které vynikají nejprve novotou látek, vypisujíce scenerii, zvyky a horoucí vášně východních zemí; pak i duch, kterým Byron psal, byl neobvyklý, nový: byla to bouřlivá vášeň, která obrovskou silou otřásala zastaralými názory. A nade vším rozlito temno nespokojenosti, přesycení a nenávisti, nálada elegickosatirická, bol světový. Jinak cit Byronův jest upřímný, obrazotvornost takměř nevyčerpatelná, básnická mluva skvělá náznými kontrasty, případnými obrazy a lahodně zvučnými rhythmy. Dobré stránky tyto oslnily čtenářstvo tak, že s počátku nebylo slyšeti leč chválu. Když však potuchlo první nadšení, shledány jsou také mnohé vady v osnově děje i v charakteristice. Byron vypravuje trhavě, úryvkovitě; jednotlivosti básní jeho jsou překrásné, celky nesrovnalé. Charaktery jsou věrně dle pravdy kresleny, ale není v nich rozmanitosti; všude jsou jen dva, podstatou vždy stejné: muž plný vášně a ohně, opovržení k lidstvu, pochybovačnosti a zoufalství, ale přece schopen nejútlejších hnutí srdce (Byron sám!) a vedlé něho žena oddaná a obětovná, ale oddaná slepě bez uvědomělé rozvahy. Vady tyto ještě více na jevo vystupují ve dramatech, která se nehodí na jeviště. Jednotlivosti v nich (hlavně v Manfredu a Kainovi) jsou krásné, velikolepé, ale osnova děje nedramatická, a charakteristika takměř udušena líčeními a úva-

hami. Mezi lyrickými básněmi Byronovými mnoho jest velmi něžného a cenného; satiry jeho jsou řízné a žahavé.

Příkladem Scottovým spravovali se nejprve básníci školy jezerní (*Lake-School*), t. řeč. odtud, že hlavní členové její Wordsworth, Southey a Coleridge, spojeni jsouce přátelstvím a svazky příbuzenstva delší dobu žili sobě na blízku při jezerech v severozápadních hrabstvích **A.**, Cumberlandu a Westmorelandu, a z tamních krás krajinných leckterý podnět vzali ke zdařilému líčení přírody. Název školy ostatně nemá oprávněnosti, poněvadž nebásnili rázem naprosto stejným, nýbrž každý má své osobní zvláštnosti. Nejstarší z nich byl William Wordsworth (* 1770 — † 1850). Sepsal hojně básní lyrických, epických, popisných a didaktických, z nichžto nejznačnější jsou: *The Excursion*, zlomek úvah o Bohu, přírodě a lidech, v jednotlivostech dosti zdařilý, celkovou osnovou však pochybený. *The White Doe of Rylstone or the Fate of the Nortons*, veršovaná povídka historická s nádechem mystickým. *Ecclesiastical Sonnets*, 122 básně o předmětech církevních, mnohé velmi zajímavé hloubkou myšlének. Také mezi balladami Wordsworthovými některé (jako *Laodamia*, *Ruth* a jiné) jsou zdařilé. Wordsworth při každé příležitosti (v předmluvách k básním a pod.) za první podmínku poesie prohlašuje přirozenost, prostotu, nelíčenost, a žádá, aby ani mluva poetická nelišila se příliš ode mluvy všední. Dle toho také předním znakem jeho básní jest prostota jakási, jen že patrně nucená, a mimo ni podivná směs klassicismu, romantismu, mysticismu a — všednosti. Jakkoli požíval svou dobou veliké úcty, Wordsworth přece nevynikl ničím nad slušnou prostřednost. — Robert Southey (* 1774 — † 1843) byl básník nad míru plodný; díla jeho plní 109 svazků, nepočítajíc ani asi 150 pojednání, roztroušených po časopisech. Nejvíce jest prací prosaických, jejichžto jasný, rázovitý sloh vůbec se chválí; jsou mezi nimi Dějiny brasilské, Dějiny anglickofrancouzské války na poloostrově Pyrenejském, životopisy Nelsona, Wesleye, Cowpera, Chattertona a j. — Z básní žádná nemá ceny trvalé; nejlepší ještě jsou fantastické, příliš romantické básně epické *Joan of Arc*, *Thalaba the Destroyer* (arabská pohádka), *Madoc* (pověst o báječném objevení Ameriky ve XII. stol.), *The Curse of Kehama* (mythus indský) a *Roderick, the Last of the Goths* (o zhubení říše gotské Araby ve Španělích). Nejméně plodný, ale daleko nejnadanější básník kroužku jezerního byl Samuel Taylor Coleridge (* 1772 — † 1834). Sláva jeho zakládá se na skrovném svazku ballad a písní, a sice hlavně dvou ballad *The Ancient Mariner* a *Christabel*, které jsou mistrnými kusy básnictví romantického, líčíce zvláště hrůzoplodné, mystické a demonické živly už pouhým rhythmem a zvukem veršů, jak to před ním nedovedl nikdo, a po něm snad jen Američan Edgar Allan Poe ve slavném svém »Krkavci« (*The Raven*). Coleridge psal též dramata, ale nepatrná; přednáškami o Shakespearu krajanům svým první důkladně poukázal na velikost tohoto genia. Psal též filosofická, náboženská, aesthetická a politická pojednání, v nichžto jeví se nejprve přívržencem Plotinovým, pak Kantovým, ale vždy s příměskem zvláštní mystiky.

Básníkem zvláště ušlechtilým a lahodným byl Thomas Moore (* 1779 — † 1852), syn chudobných rodičův irských; k vlasti své po všechen život lnul vřelou láskou, kterouž i v písních osvědčoval. Slávu básnickou zjednal si nejprve překladem Anakreonta, pak sbírkou lyrických kusů, jež vydal pod pseudonymem Thomas Little, a konečně básněmi americkými (*Poems relating to America*), mezi nimiž jest již mnohá perla dokonalá. Značnější jsou *Irish Melodies*, sbírka 125 písní obsahu rozmanitého, přizpůsobených starým irským nápěvům, a *National Airs*, asi 70 písní k nápěvům různých národů. Řadu lyrických plodů zavírají *Sacred Songs*, písně ne sice přímo duchovní, ale zbožného obsahu. Na těchto básních, dosud hojně čítaných, sláva Mooreova nejvíce se zakládá, a právem, poněvadž písně jeho jsou skutečně nejlepšími ukázkami nové lyriky anglické. Ale Moore sepsal též velmi lahodné básně epické: *Lalla Rookh*, cyklus 4 eposů východozemských, jež vynikají čilou obrazotvorností a krásnými líčeními orientských obyčejův i přírody. O něco méně zdařilé jsou *The Loves of Angels*, tři povídky veršované, jež zpívá tolikéž andělů. Dosti velikou cenu mají také Mooreovy básně satirické *Two Penny Post Bag*, *The Fudge Family in Paris*, *The Fudges in England* a *Fables for the Holy Alliance*. Mimo to Moore sepsal egyptskou novellu *The Epicurean* a životopisy Byronův a Sheridanův a některé jiné méně vynikající spisy prosaické. — Méně důležitý, ač velmi plodný básník byl Thomas Campbell (* 1777 — † 1844), jenž proslavil se hlavně vlasteneckými písněmi, z nichžto mnohá zobecněla jako píseň národní. Zvláště báseň *Ye mariners of England* stala se takořka hymnou angl. plavců. Z ostatních prací jeho nejlepší jest báseň poučná *The Pleasures of Hope*. Jemu podoben byl Samuel Rogers (* 1763 — † 1855), skladatel didaktické básně *The Pleasures of Memory*. — Pak jmenovati jest ještě Waltera Savage Landora (* 1775 — † 1864), přítele a zastánce Southeyova, kterého vrstevníci velmi sobě vážili. Ze spisů jeho nyní pouze prosaické *Imaginary Conversations of Literary Men and Statesmen* ještě se čítají. — Z kruhů osobních přátel Scottových byla také Joanna Baillieová (* 1762 — † 1851), která mimo četná dramata knihová složila svazeček výborných skotských písní. — Lahodou formy a vážností obsahu ozdobeny jsou četné epické a lyrické básně Felicie Hemansové (* 1793 — † 1835), z nichž asi nejzdárnější perlou jest *The Forest Sanctuary*. Zádumčivou náladou vyznačují se básně, jež složila Laetitia Elisabeth Landonová (* 1802 — † 1838).

Řídili-li se básníci právě uvedení více méně příkladem Scottovým, měl také Byron stou-

pence, z nichžto nejpřednější jest Percy Bysshe Shelley (* 1792 — † 1822), vzoru svému podobný rozervaným životem, bujným vzletem a vší subjektivnou a pessimistickou povahou básnických plodů. S Byronem také v cizině se stýkal vyloučiv se jako on výstředním životem ze společnosti své vlasti. Práce jeho nejdůležitější jsou: *Queen Mab*, báseň fantasticky allegorická, částečně podlé vzoru Spenserovy »Faerie Queen«. *Alastor* čili Duch samoty, elegie, kterou básník úchvatně líčí stav vlastní duše. *The Revolt of Islam*, epos, v němž básník vede krutý boj proti náboženství, státu a manželství. *The Witch of the Atlas*, báseň epická. *Rosalind and Helen*, veršovaná povídka, zase namířená proti manželství. *Julian and Maddalo*, dialog o náboženství, ve kterém Shelley sebe (jakožto Juliána) s Byronem (Maddalem) spodobil o závod bojující proti náboženství. *Adonais*, elegie nad smrtí básníka Keatsa. Konečně dvě dramata: *Prometheus Unbound* slohem aischylovským, a úchvatná tragédie zločinců *Cenci*. Jen formu dramatickou mají *Hellas*, chvalozpěv na osvobození Řecka, a satiry na Jiřího IV.: *Swellfoot the Tyrant* a *The Masque of Anarchy*. Shelley psal též básně prostě lyrické, mezi nimiž jest mnoho vzácně zdařilého. Jakkoli Shelley velmi jest podoben Byronovi, přece od něho liší se jednak tím, že byl méně sobecký, dovedl sebe sama zapříti a povznésti se k ideálnímu nadšení pro věc, kterou jedenkrát za dobrou uznal, a pak že postoupil v radikálném boji proti náboženství, státu a uznaným zvykům až po samý kraj možnosti, kdežto Byron z jakéhosi polovičatého skepticismu nedovedl se vymaniti, neměl odvahy zříci se náboženství a přes nadšení pro svobodu a rovnost nevybavil se z ješitných šlechtických předsudků. Shelley jest určitější, rozhodnější a proto také poměrně klidnější. — Bohatě nadán, ale časnou smrtí z činnosti básnické vytržen byl chráněnec a oslavenec Shelleyův John Keats (* 1796 — † 1821), z jehož plodů mnohoslibných nejlepší jsou epické básně *Endymion*, *Hyperion* (jen zlomek), *The Eve of St. Agnes* a některé menší kusy lyrické.

Jen pro úplnost třeba zmíniti se ještě o některých básnících dramatických, ač z prací jejich žádná nedostupuje výše dokonalosti umělecké. Poněkud lepší ještě jsou dramata vážná, kdežto veselohry nejsou ani prostřední. Dramata psal herec a později kazatel baptistů James Sheridan Knowles (* 1784 — † 1862), z jehož kusů vážných aspoň *Virginius* a *John Procida or the Bridals of Messina*, z veseloher *The Love Chase* zasluhují povšimnutí vynikajíce správnou osnovou děje, ušlechtilou mluvou a působivostí na jevišti dobře vypočítanou. Knowles sepsal též několik básní lyrických, dva romány, některá polemická pojednání theologická a výborný návod k deklamaci pod názvem *The Elocutionist*. — Ještě méně cenná jsou dramata, jež psali Thomas Lovell Beddoes (* 1803 — † 1849), Thomas Talfourd (* 1795 — † 1854), Henry Taylor (* 1800) a Marie Mitfordová (* 1789 — † 1855), známější výbornými povídkami z anglického venkova.

Co v této době z oboru prosy zábavné za vzorem Scottovým cennějšího se vyskytlo, již výše podotčeno jest. Z prosy naukové nejprve historiografie nehonosí se spisy tak epochálnými jako doba předešlá, avšak co napsáno, vyniká hloubkou reflexe a bystrostí kritického úsudku. Z domácích dějin zvláště doba anglosaská a rozvoj anglické ústavy rozebrány jsou s velikou pílí a učeností. Anglosaské dějiny vzdělávali Sharon Turner (* 1768 — † 1847) a John Lingard (* 1771 — † 1850); děje republiky George Brodie († 1827), historiograf království Skotského. — Rozvoj anglické ústavy od Jindřicha VII. po Jakuba II. vylíčil slavný státník Charles James Fox (* 1749 — † 1806); od Jindřicha VII. po Jiřího II. největší historik této doby, Henry Hallam (* 1778 — † 1859), ve výborném díle *The Constitutional History of England from the Accession of Henry VII. to the Death of George II.* Také ostatní spisy Hallamovy, hledící k dějinám širším: *View of the State of Europe during the Middle Ages* a zvláště *Introduction to the Literature of Europe in the XV., XVI. and XVII. Centuries* svědčí o bohatých vědomostech, neunavné pílí a jasném, samostatném úsudku. Sloh jeho jest vážný, důstojný předmětu, a přece ozdobený vší lahodou a živostí dokonalé prosy. — Dějiny skotské pěstovali George Chalmers (* 1742 — † 1825), od něhož jest také *History of the United Colonies of America*, pak Malcolm Laing (* 1762 — † 1818) a Patrick Fraser Tytler (* 1791 — † 1849). — Děje války s Francouzi na poloostrově Pyrenejském, jež líčil již Southey, věrněji a živěji vypsal plukovník Sir William Napier, jenž sám bojů těch se účastnil. — Zdařilou historii britské Indie složil James Mill (* 1773 — † 1836), otec slavného filosofa; a jako biograf vyznačil se zvláště James Boswell (* 1740 — † 1795) životem Samuela Johnsona. — Věda zeměpisná obohacena zvláště hojnými cestopisy, jež tuto ovšem nelze vypočítávati. První spolehlivější zprávy o Habeši rozšířil James Bruce († 1794) a z cestovatelů po střední Africe co do času první místo zaujímá Mungo Park (* 1771 — † 1805), za nímž brzo následovali četní mužové jiní, jako Denham, Clapperton, Landor, Bowditch, Campbell, Burchell. Současně usilováno jest o objevení severozápadního průplavu z oceánu Atlantského do Tichého, a nebezpečné plavby, jež vykonali John Ross, Edward Parry, John Franklin, Beechey, Scoresby a j., poskytly látku k poučným i zajímavým popisům. Hojně cestováno též po různých částech Asie a Ameriky, a zkušenosti z cest po suchu i po vodě poutavě jsou vylíčeny. Konečně i po zemích evropských hojné cesty jsou konány, a zprávami o nich rozšířeny vědomosti o krajích, zvycích a obyčejích obyvatelstva.

Vědu Adamem Smithem založenou (národní hospodářství) mimo jiné v této době

ovali Jeremy Bentham (* 1748 — † 1832) R. Malthus (* 1766 — † 1834), který ní větou, »že lidstvo se množí rychleji prostředky jeho obživy«, příčinu dal ke hým sporům. Z ostatních zástupců národhospodářství proslul nejvíce David Rilo (* 1772 — † 1823) dílem *Principles of ical Economy and Taxation*, jež po Smiě Wealth of Nations pokládá se za nejdůjší spis o tomto předmětě. — O zemětví zásluhy nevšední získal si Arthur ng (* 1741 — † 1820), jehož pojednání z prvních vědeckých prací tohoto od. — Humoristickými náčrtky politického hu proslul Sydney Smith (* 1771 — 45), jenž měl vtip a záznost Swiftovu, ale jeho cynické drsnosti. — Jako spisovatel hetických pojednání o básnictví a umění c na slovo vzat jest William Hazlitt 78 — † 1830); pracemi filosofickými kl Dugald Stewart (* 1753 — † 1828), morální filosofie v Edinburce; z theo- nejslavnější jest William Paley (* 1743 1805), nejplodnější Thomas Chalmers 80 — † 1847), a proti nevěře a náboženlhostejnosti, jež šířila se původem franské revoluce, horlivě bojoval William berforce (* 1759 — † 1833), známý také lamentárních dějin **A.** jako neunavný ode otrokářství. — Jako řečníci zjednali ávu lord Erskine (* 1750 — † 1823), ard Thurlow (* 1732 — † 1806) a Irčan n Philpot Curran (* 1750 — † 1817).

V. Doba novoanglická. F) (Panování ma IV. a Viktorie.) Novoklassicismus alismus. Doba nejnovější v přesném smyslе nenáleží do historie literatury, poněrozvoj přítomný, po mnohých stránkách nedokonaný, nemůže býti předmětem isného rozboru. Přece však možno naiti aspoň všeobecně směry, kterými se písemnictví. Charakteristickým znakem doby jest, že básnictví veršované ustoupv pozadí, ačkoli v lyrice a epice mnoho sti pěkného bylo sepsáno. Drama pokleslo ě, a cokoli v oboru jeho přece se vyskytá, i vynikalo hloubkou myšlének nebo krá formy, přece nehodí se na jeviště, poněnemá dramatického života. — Za to ě řečí nevázanou, prosa zábavná, začelné místo v literatuře, ano vynikla epickou prosu všech národů. Vedlé toho sa nauková všech odborův, hlavně dějeá a »essay« (pojednání), nejvíce obsahu hetického, rozkvétají utěšeně. Essay pězvláště listy pro rozhledy časové iews), jichžto v **A**-ii jest veliká hojnost.

Mezi básníky nejoblíbenější jest Alfred nyson (* 1810), nynější »poeta laurea, jenž větší část svého klidného života na ostrově Wightu. Tennyson jest tluníkem vřelého citu, jejž vykládá tak laou a libozvučnou mluvou, že čtenáře zluje. Ale básně jeho nemají ani zvláštní dnosti ani smělejšího vzletu. Jsou lyrické cké. První sbírku lyrickou vydal již r. a od té doby několikráte ji rozmnožil. Z epických (*The Princess, Maud, Idylls of the King, Enoch Arden, Aylmers Field, Sea Dreams, The Northern Farmer, The Holy Grail*) nejznámější asi jest sentimentálná idylla *Enoch Arden*, obsahu pravdě dosti nepodobného, a nejzdařilejší jsou obnovy rytířských eposův o Artuši a Grálu, které obsaženy jsou ve sbírkách *Idylls of the King* a *The Holy Grail*. Dramata Tennysonova (*Queen Mary, Harold, Becket, The Cup, The Falcon*) ozdobena jsou vší lahodou básníkovy mluvy, ale na jeviště se nehodí. — Původností a hloubkou myšlének, jíž se nedostává Tennysonovi, zase až skoro příliš obdařen jest Robert Browning (* 1812), tak že jest více myslitelem nežli básníkem, a jen kdo důkladným studiem dovede proniknouti mystický jakýsi závoj, jenž nad plody ducha jeho jest rozestřen, může z nich míti požitek aesthetický. Básně Browningovy mají nejvíce podobu dramatickou, škoda jen, že rovněž nezpůsobilou pro jeviště. Jsouť to: *Paracelsus, Strafford, Sordello, Pippa Passes, The Return of the Druses, Columbus's Birthday, A Soul's Tragedy, Luria, The Ring and the Book* a j. Na výklad jejich sestoupila se zvláštní »Browning-Society«, která vydává ob čas publikace a vydala také jediné prosou psané pojednání jeho *An Essay on Shelley*. — Básníkem nadaným jest též Algernon Charles Swinburne (* 1837) a byl by zajisté aspoň v lyrice mohl dostoupiti výše dokonalosti, kdyby uměl krotiti překypující bujnost vzletu a plamennou horoucnost vášní. Avšak právě toho Swinburne, jenž podobá se Byronovi a Shelleyovi, nedovedl nikdy. Psal dramata (*Atalante*, trilogii o Marii Stuartce pod názvy *Chastelard, Bothwell, Maria in Prison*, pak *Erechtheus*); ale po výtce lyrické básně (*Poëms and Ballads, Songs of Italy, Songs before Sunrise, Songs of the Springtide, Songs of Two Nations*) a duchaplná pojednání (*Essays and Studies*) o starším dramatě anglickém, o Byronovi a pod. — K básníkům těmto řadí se také básnířka Elisabeth Barrettová Browningová (* 1809 — † 1861), choť básníka Browninga. Byla tak učeně vzdělána, že přeložila i Aischylova Promethea. Z četných prací jejích sbírka lyrických a epických básní (vyd. r. 1844 o 5 sv.) obsahuje nejlepší verše, jež kdy napsala. Skládala též básně politické a pod názvem *The Cry of the Children* vydala stesk na smutný osud dítek pracujících v továrnách. Thomas Hood (* 1798 — † 1845), nejvíce známý jako básník humoristický, složil s podobnou tendencí *The Song of the Shirt*, v níž líčí bídu londýnských dělnic. — Mnoho jest básníků jiných, kteří pěkné myšlénky vyslovují ozdobnými verši, ale málo mezi nimi vynikajících. Zvláštní zmínky zasluhují ještě asi Skot James Montgomery (* 1771 — † 1854), přední zástupce lyriky duchovní; Bryan Walter Procter, pseudonymem Barry Cornwall (* 1790 — † 1874), jenž napsal mimo jiné též velezdařilé *English Songs*. Písně skládala také dcera jeho Adelaide Procterova (* 1825 — † 1864) a vnučka Sheridanova Elisabeth Nortonová (* 1808 — † 1877).

*

Drama dosti má sice pěstitelův a mezi nimi přední básníky již vytčené (Tennysona, Browninga, Swinburna, Proctera; také románopisce Bulwera a j.), ale žádný z nich nenapsal kusu, který by udržeti se mohl na jevišti. Ze spisovatelů veseloher ještě nejzdárněji si vedl Douglas William Jerrold (* 1803 — † 1857), ačkoli nyní také více znám jest svými romány (*St. Giles* a *St. James*) a zvláště humoristickou knížkou *Mrs. Caudle's Curtain Lectures*.

Hlavní podíl ruchu literárního náleží, jak výše naznačeno, novellistice. Román anglický vyniká především dvěma vlastnostmi: zdravým realismem a mravností. Spodobuje nejvíce život sám, skutečnost ovšem idealisovanou, ale tak, že se nikde nepříčí pravdě poetické. S mravního stanoviska jest mu ozdobou, že se ubránil bludů naturalismu, které dosud nevnikly aspoň do knih čítaných ve slušné společnosti. Za to román neuchránil se směru sensačního, poněvadž mnohé spisovatele a zvláště spisovatelky na scestí svedla snadnost úspěchů mezi obecenstvem méně soudným; avšak počet děl zdravých proti těmto výstřelkům choroby časové jest přece daleko větší. Hojné účastenství žen v novellistice jest třetí charakteristickou známkou nové literatury anglické, a jakkoli v povídkách některých z nich na jevo jdou mnohé vady — mimo sensačnost leckdy citlivůstkářství, výstředná choulostivost a podobné — přece mnoho jest mezi nimi spisovatelek zdárných, které zvláště charaktery líčí se ženským ostrovtipem a bystrostí pozorovací, a co hlavního, vždycky vypravují ve příčině mravnosti neúhonně. Druhy románů pěstovaných jsou velmi četné, a ještě více jest pěstitelů, z nichžto zde jen k nejčelnějším ukážeme. Historické po Scottovi nejhojněji pěstoval G. P. R. Janses (* 1801 — † 1860), Edward Bulwer, lord Lytton (* 1803 — † 1873), Charles Kingsley (* 1819 — † 1875), R. D. Blackmore, orientské James Morier (* 1780 — 1849), plavecké kapitán Frederick Marryat (* 1792 — † 1848), vojenské Ch. J. Lever (* 1839 — † 1872), povídky venkovské anglické Marie R. Mitfordová (* 1789 — † 1855), Charlotta Brontéová (* 1816 — † 1855; pod pseudonymem Currer Bell) a nejnověji Marie Anna Evansová pod pseudonymem George Eliot (* 1819 — † 1880); irský život spodobují William Carleton (* 1798 — † 1869) a Ch. J. Lever; obrazy ze skotských hor podávají Marketa Oliphantová (* 1828) a George Macdonald (* 1824). Z poměrů dělnických látky berou Elisabeth Gaskellová (* 1811 — † 1865) a nejnověji Walter Besant (* 1838). Život středních tříd společnosti líčí Ant. Trollope (* 1815 — † 1882) a četné spisovatelky, jako Georgiana Fullertonová, Georgiana Craiková a nad ně vynikající Louisa de la Ramee († 1840) pod pseudonymem Ouida. Ze života školského pěkně vypravuje Thom. Hughes (* 1823). — Pomíjejícím zjevem byly romány salonní (*fashionable novels*), jaké psal nejlépe ještě Th. Henry Lister (* 1801 — † 1842), a povídky, jež směšnou velkopanskou strojenost jejich satiricky tepaly, nejzdárnější skládal Theod. Ed. Hook (* 1788 — † 1842); ale místo jejich zaujaly romány sensační, jež pěstovali nebo ještě pěstují Bulwer, W. H. Ainsworth (* 1805), Benjamin Disraeli (* 1804 — † 1886), Wilkie Collins (* 1824) a mnoho spisovatelek, z nichžto nejčelnější jsou asi Mrs. Henry Woodová, Rhoda Broughtonová, Marie Braddonová. Ze všech novějších novellistův anglických největší jest Charles Dickens (* 1812 — † 1870), pisatel realistických a humoristických obrazů ze života všech tříd anglické společnosti, v nichžto i nejvšednější projevy líčeny jsou s básnickou barvitostí a se vřelým účastenstvím pravého, ušlechtilého humoru. Vypravování jeho čtenáře neodolatelně poutá, ba uchvacuje a unáší. — Jemu zdarem spisů nejbližší jest W. M. Thackeray (* 1811 — † 1863), ač humor jeho přechází leckdy buď v ostrou satiru nebo tón mravokárný.

Velikého rozkvětu dostalo se prose naukové a především historické. Výborně v ni působil rozvoj románů historických, poněvadž dějepisce přinutil hleděti mimo cenu vědeckou také k umělému plastickému slohu a psychologickému prohloubení charakteristiky. V obou příčinách vynikl především Thom. Babington Macauley († 1800 — † 1859). V díle *History of England* podal dějiny vlastně jen od r. 1688 do r. 1702, ač zamýšlel vylíčiti události až do r. 1832; ale úvodem předeslal výborný stručný přehled dob předešlých. Vydal též řadu pojednání literárně historických, sbírku cenných ballad z dějin římských pod názvem *Lays of Ancient Rome*, a sbírku řeči parlamentárních. Jaksi pokračováním nedokončeného díla jeho jest *History of England*, kterou sepsal lord Mahon, earl Stanhope (* 1805 — † 1875). Po stopách Macauleyových berou se, ač ho slohem nedostihli, hlavně jen k vědecké přesnosti obsahu hledíce, Edw. Aug. Freeman (* 1823) a James Ant. Froude (* 1818). Freeman sepsal více historických spisů; nejčelnější jest *History of the Norman Conquest of England*, k němuž jako doplňkem jsou *William the Conqueror*, *The Reign of William Rufus and the Accession of Henry I.* Zajímavé jest též jeho pojednání *The Growth of the English Constitution from the Earliest Times*. Froudeovým čelným spisem jest *The History of England from the Fall of Wolsey to the Death of Elisabeth*. Froude jest také znamenitý cestovatel a popsal zkušenosti své v díle *Oceana*. — Starožitnosti keltské důkladně rozebral William F. Skene ve dvou spisech: *The Four Ancient Books of Wales* a *Celtic Scotland*. — Dějiny anglosaské vzdělával Sir Francis Palgrave (* 1788 — † 1861); v Hallamových dějinách ústavy anglické pokračoval Sir Thomas Erskine May (* 1815) dílem *The Constitutional History of England since the Accession of George III.*, jež v posledním vydání doplněno až do r. 1871; dějiny skotské v nové době nejzdárněji pěstoval John Hill Burton (* 1809 — † 1881). Jiným zásluhným dějepiscem jest George Grote (* 1794 — † 1871), jehož *History of Greece* dosud jest

z nejlepších prací tohoto oboru. — Se stanoviska dějepisné filosofie důležit jest Henry Thomas Buckle (* 1821 — † 1862), jenž nodlal sepsati velikou *History of Civilisation in England*, ale dokonal pouze úvod obsáhlý, v němžto dokazuje, že dějiny světové jsou rozvojem postupujícím dle zákonů přírodních, nepodléhajícím vlivu jednotlivcův. Opačného náhoru byl před ním essayista Thomas Carlyle (* 1795 — † 1881), který v přednáškách svých *On Heroes, Heroworship and the Heroic in the History* dovozoval, že rozvoj historie děje se právě jen činností geniálních jednotlivců, proroků, básníkův a spisovatelů, kněží a panovníků. — Carlyle, učenec německou vědou nasáklý, krajany své neunaveně obeznamoval s literaturou německou, sepsal životopis Schillerův a veliké dílo o Bedřichu II., králi pruském. Složil mimo to Děje francouzské revoluce a mnoho pojednání různého obsahu. Slavný essayista a historik (po výtce špalírnělských podniků v Americe) jest Arthur Helps (* 1814 — † 1875), jehož sloh ozdoben jest zvláštní klidnou lahodou. S filosofického hlediště také W. E. H. Lecky psal svá díla *History of European Morals from Augustus to Charlemagne* a *History of Rationalism in Europe*. — Jako biografové vynikli J. G. Lockhart životy básníků Waltera Scotta a Burnsa, G. H. Lewes životopisem Göthovým, John Forster Goldsmithovým, Swiftovým, Landorovým a Dickensovým, David Masson Miltonovým (a spisem *British Novelists and their Styles*), Samuel Smiles Stephensonovým (a pracemi populárně filosofickými *Character, Self-Help, Thrift, Duty* a pod.). — Mnoho jest cestovatelův angl., jejichžto díla obohacují vědu zeměpisnou i národopisnou. Nejznámější asi jsou A. H. Layard, cestovatel po východě a znalec starožitností orientských, a cestovatelé afričtí David Livingstone a Henry Stanley. Jiných neméně záslužných jest příliš mnoho, aby ve stručném přehledu tomto mohli býti jmenováni.

Geologii pěstovali W. Smith, Sir Charles Lyell, Sir Rod. Gm. Murchison (* 1792 — † 1870), Hugh Miller (* 1802 — † 1856), Archibald Geikie. O ledovcích psal J. D. Forbes (* 1809 — † 1868). Z přírodopiscův vůbec známa jsou jména Richard Owen, Charles Darwin (* 1809 — † 1882), Thom. Henry Huxley (* 1825); ve fysice a astronomii proslavili se David Brewster (* 1781 — † 1867), Michael Faraday (* 1791 — † 1867), Charles Wheatstone (* 1802), John Tyndall (* 1820), Sir John Herrschel (* 1792 — † 1871), J. C. Adams, G. Biddel Airy, J. P. Nichol, Robert Grant, Rich. A. Proctor, J. N. Lockyer; Sir Humphry Davy (* 1778 — † 1829) proslul epochálnými spisy o chemii; Williama Whewella (* 1794 — † 1866) hlavní díla jsou *History of the Inductive Sciences* a *The Philosophy of the Inductive Sciences*; po stopách jeho berou se B. Powell, J. C. Prichard.

Stoupenci Kantovy filosofie byli Sir William Hamilton (* 1788 — * 1864) a Henry L. Mansell (* 1820). Nejslavnější však všech filosofův anglických jest John Stuart Mill (* 1806 — † 1873), a epochálné dílo jeho *A System of Logic Ratiocinative and Inductive* zvláště pro methodologii vědeckou navždy zůstane úhelným kamenem. — O aesthetice nejzásluženěji pracoval John Ruskin (* 1819), jehož spisy *Modern Painters* a *The Seven Lamps of Architecture* a *The Stones of Venice* a j., pak přednášky o umění (*Lectures on Art*), jež měl v Oxfordě r. 1870, zjednaly předmětu tomuto pozornost dříve neobvyklou mezi anglickými vzdělanci.

Filologickými pracemi proslavil se v A-ii rodilý Němec Francis Max. Müller (* 1823). V theologii nejvíce péče obrací se na výklad Písma svatého, a mužové jako Henry Blunt, John J. Blunt, Richard Whateley, Edw. Bickersteth, Henry Alford a j. zjednali si o studium toto velikou zásluhu. Konečně dějinami literatury prosluli professor George L. Craik (* 1798 — † 1866, *Sketches of the History of Literature and Learning in England*, pak *Manual of English Literature*), Th. B. Shaw (*A History of English Literature*), W. Spalding (*History of Engl. Liter.*), Dobson (*A Handbook of English Literature for the Use of Candidates for Examination*, Londýn, 1880).

Srovnej: Th. Wright, Biographia Britannica Literaria (2. sv., Lond., 1842—49); Th. Warton, The History of English Poetry (3. vyd. opatř. W. Carew Hazlitt, Lond., 1871); F. J. Bierbaum, History of the Engl. Lang. and Lit. from the earliest times until the present day including the Liter. of North America (Heidelberk, 1883). Pak mimo Chambersovu Cyclopaedia of Engl. Liter., též Alliboneův Dictionary of English Literature. — Dále H. Taine, Hist. de la lit. anglaise (Paříž, 1863—1864); Perry, La lit. angl. au XVIII. siècle (Pař., 1885); Hettner, Gesch. d. angl. Lit. v. d. Wiederherstellung des Königthums bis in die zweite Hälfte des XVIII. Jahrh. (14. vyd., Brunšv., 1881); B. ten Brink, Gesch. d. engl. Lit. (I. sv., Berlín, 1877); G. Körting, Grundriss der Gesch. der engl. Liter. von ihren Anfängen bis zur Gegenwart (Münster, 1887). Historie lit. anglické, jež po německu sepsali ještě E. Engel (v Lipsku, 1883), J. Scherr (v Lipsku, 1854 a čast.) a R. Gätschenberger (v Praze a ve Vídni, 1859—63) nemají ceny vědecké. Nejdůležitější práce o jednotlivých dílech a spisovatelích uvádí Körting. *VM.*

Anglická literatura severoamerická viz Spojené obce severoamer.: Literatura.

Poměry politické.

Administrativně rozdělena jest **A.** ve 40 hrabství, Wales ve 12, a území tato (*county* nebo *shire*) tvoří největší správní obvod. Další rozdělení v kraje (*hundred*), okresy (*wapentake*) a čtvrti (*ward*) má nyní význam pouze historický. V čele každého hrabství stojí lordlieutenant, jehož moc, dříve velmi rozsáhlá, je nyní dosti ztenčena; přísluší mu hlavně jen doporučovati vhodné osoby za smírčí soudce a miliční důstoj-

níky, říditi losování branců pro milici a přechovávati listiny svého hrabství (*Custos Rotulorum*). Mimo jednotlivá hrabství stojí pod správou lordlieutenanta ještě Tower Hamlets, část to Londýna, Ely v hrabství cambridgeském a město Hawerfordwest. Podobná jest asi působnost Lord-Wardena; jeden spravuje tak zv. »pět přístavů« (*Cinque Ports*, Hastings, Romney, Hythe, Dower a Sandwich, později ještě Winchelsea a Rye), druhý pak cínové doly (*Stanneries*) v Cornwallu a Devonshiru. Vedlé lordlieutenanta ustanoveni jsou pro jednotlivá hrabství ještě úředníci soudní. Města (*municipal boroughs, cities*), k nimž se čítá i okolí na 7 angl. mil, mají velmi rozsáhlou samosprávu, Londýn pak má pro sebe zvláštní zřízení. (Ostatně viz Britannie Veliká: Ústava.)

Ve znaku má A. tři zlaté levharty v červeném poli (viz vyobr. č. 269.).

Právo.

Vývoj práva anglického, které nepodlehlo vlivu práva římského tak jako právní řády západní a střední Evropy, jeví mnohé zvláštnosti. Starší anglického práva jest právo anglosaské. Zákony z doby anglosaské (*domas, dooms*), snesené na sněmech jednotlivých království, mají ráz národních zákonů germánských (*leges barbarorum*). Dle badání Gneistových a Brunnerových náležejí k nim: zákony Ethelberta (560—616), Hlothara a Cadrica (673), Withrada (696) pro království Kent obsahu hlavně trestního a processuálního; zákony Ineovy pro Wessex (688—727); zákony Alfreda Velik. († 901), Eduarda staršího († 924), Ethelstana († 940), Edmunda († 946), Edgara († 975) a Ethelreda († 1016), z dob již sjednoceného království, obsahující vedlé předpisů trestních a processuálních i právo soukromé a církevní. Zákony Knutovy (1016—1035) zahrnují v jednotném celku starší zákony anglosaské. Vedlé těchto sluší uvésti ještě některé sbírky původu anglosaského z doby normanského výboje (XII. stol.), jako t. zv. leges Henrici I. (1108—1118) obsahující chartu libertatum z r. 1101, svobody Londýna, výňatky ze zákonů anglosaských, ze Salického zákona, z franckých kapitulárií a j. a leges Edwardi Confessoris (kolem r. 1135). Veškeré uvedené právní sbírky jsou prosty vlivu práva římského a jeví jen stopy práva kanonického. Sebrány a skvostně vydány byly k žádosti parlamentu r. 1840 zvláštní kommissí archiválí (*Record Comission*) s titulem: »Ancient Laws and Institutes of England etc.« Soudní a jiné listiny z té doby obsahuje Kembleův Codex diplomaticus aevi Saxonici (6 svaz. 1839—48).

S výbojem normanským přišlo do země i normanské právo (v. t.). Toto platilo výhradně pro právní poměry Normanů; poměry jejich k domácímu obyvatelstvu byly upraveny zvláštními zákony. V ostatním pak zůstalo právo anglosaské v platnosti (Vilém I. Výbojce prohlásil je sám za závazné), ač časem bylo valně pozměněno vlivem práva normanského. Touž dobou vnikalo i právo kanonické i římské do země. Zákony Viléma I. (Leges Wilhelmi Conquaestoris), psané latinsky a starofrancouzsky, jsou: 1. Leges et consuetudines, quas Willielmus rex post adquisitionem Angliae omni populo Anglorum concessit tenendas, obsahující právo anglosaské a některé předpisy pro poměry mezi starým a novým obyvatelstvem; 2. Willelmes cyninges asetnysse (zákony krále Viléma) obsahu processuálného; 3. nařízení o rozdělení pravomoci světské od církevní. Kromě těchto jsou důležité prameny právní zv. *Domesday Book* (říšská kniha pozemková), fiskální listiny Exchequeru zv. *Rolls of the Pipe* (rotuli Pipae) a četné listiny soudní. Zákony doby normanské obsaženy jsou rovněž v uvedené sbírce »Ancient Laws atd.«.

Č. 269. Znak Anglie.

Nové období ve vývoji anglického práva nastává od Jindřicha II. utvářením stavu odborně vzdělaných soudců (zv. cestných, *justiciarii itinerantes*), stálého říšského soudu (*Court of Common Pleas*) a poroty v řízení civilním. Od té doby počíná rozlišování práva obecného (*Common Law*) od statutového (*Statute Law*). Prvé objímá právo obyčejové a zákony anglosaské a normanské (*leges, constitutiones, assizae, chartae*). Vlastní statuty počínají obyčejně od »Provisiones de Merton« (20 Henr. III., 1235) s předesláním velké charty (*magna charta*) Jana z roku 1215. Dělí se pak na statuta vetera a nova. Tyto počínají 1 Edw. III. a značí zákony vzniklé pravidelnou cestou ústavní (pojednáním v parlamentu a sankcí královskou). Odtud činí se též (ostatně sporný) rozdíl mezi statutes a ordinances (mezi zákony v přesném slova smyslu a usneseními parlamentu, nezanesenými do úředních Statute Rolls, pak nařízeními vládními, jimiž statuty nemohly býti změněny). Zákony vydané před »Provisiones de Merton« obsahuje sbírka H. Spelmannova († 1641) »Codex legum veterum statutorum regni Angliae ab ingressu Guillelmi I. usque ad a. 9 Henr. II.«, pak Stubbsovy Select Charters 2. vyd. 1874 a j. Statuty ve vlastním slova smyslu až do r. 1714 obsahuje úřední sbírka »The Statutes of the Realm, from original records and authentic manuscripts. Printed by command of H. M. king George III., in pursuance of an adress of the House of Commons of Great Britain from the earliest times to the end of Queen Anne« (11 sv., Lond., 1810—28). Pozdější statuty sebrali T. E. Tomlins a J. Reitby »Statutes at large from M. Charta to the Union of the Kingdom of Great Britain and Ireland« (t. 1811, 10 sv.) a George Kettilby Richards »The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland«

(23 sv., až do 31. 32 Vict. 1867—68). Při citování statutů uvádí se rok panování krále vládnoucího a zákon po běžném číslování, na př. 2 Vict., c. 11, s. 5, t. j. 2. rok panování královny Viktorie, kapitola (zákon) 11, sekce 5. Jsou-li v témž roce dvě sezení parlamentu, uvádí se napřed i číslo sezení, na př. st(atut) 1 neb 2. Počínajíc 4 Hen. VII. (1485—1509) jsou statuty psány jazykem anglickým a od Eduarda III. (1327) úředně redigovány ve Statute Rolls, nyní Statute-Book. Rejstříky o jednáních parlamentu (rotuli parlamentorum et petitiones et placita, Parliamentary Rolls) byly vydány r. 1832 (6 sv.). Úřední Journals of the House of Lords počínají 1 Henr. VIII. a Journals of the House of Commons 1 Edw. VI. Nařízení tajné rady (*Privy Council*) vydal r. 1834—37 Sir Harris Nicolas: »Proceedings and Ordinances of the Privy Council 10 Ric. II. to 33 Henr. VIII.« (7 sv.).

Soudní prameny právní jsou od časů Jindřicha II. takto rozděleny: 1. *Writs* (*brevia*), processuální příkazné listy vydávané král. kancelářÍ na žádost stran k zahájení a provádění řízení před soudy královskými. Podobny jsou římským formulím praetorů (*tot formulae brevium, quot sunt genera actionum*, Bracton). Writy byly často sbírány a kommentovány. 2. *Records*, protokoly soudů královských s právem archivu (t. zv. *Courts of Record*), rovněž často sebrané a vydané. 3. *Reports*, důvody soudních rozhodnutí a výtahy důležitých zásad všeobecných pro soudní praxi. Úřední sbírky jejich jdou od Eduarda I. až do Jindřicha VII. (*Year-Books*); z pozdější doby jsou četné sbírky soukromé (Plowden, Croke, Yelverton, Saunders a j.), z nichž nejslavnější jsou reporty Ed. Cokea, jež citují se bez udání jména autorova pouze *Rep.* Jména reporterů obsahuje Clarkeova »Bibliotheca Legum« (Lond., 1810). Nyní vydává reporty authenticky Council of Law Reporters, soukromě pak Law Journal, Law Times a Sollicitors Journal. Důležitým pramenem jsou konečně právní knihy. Sem náleží hlavně: Glanville, Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae tempore Henr. II. compositus justitiae gubernacula tenente Ranulpho de Glanvilla, 1187—1189; Bracton či Bratton, Henrici de B., De legibus et consuetudinibus Angliae libri V, 1256—59. Obě obsahují nejlepší přehled práva a řízení dle práva obecného ve středověku a byly vzorem pozdějších právníků. U Bractona jeví se značný vliv práva římského a kanonického. Méně důležity jsou Fleta seu Commentarius juris Anglicani od anonyma (kolem r. 1290); Gilbertus de Thornton, Summa de legibus et consuetudinibus Angliae (1292); Britton († 1295), Treatise of the Laws and Customs of Engl. (vyd. 1865); Hengham, Magna et parva Summa (vyd. 1606); Andrew Horne, Mirrour aux Justices (Zrcadlo soudců, 1307—27) Potom přestávají právní knihy až do konce XV. stol., kdy vyšlo proslulé dílo Johna Fortescue »De laudibus legum Angliae« (1463—71), sepsané pro prince Eduarda, v němž ukazují se přednosti práva anglického před římským. Dobré pověsti požívá i Littletonovo pojednání o právu pozemkovém »On Tenures« (1462—83), které stalo se základem slavného spisu uvedeného již reportera Ed. Cokea »Institutes of the Law of Engl.« (1628), požívajícího autority zákona. Zmínky zasluhují ještě právníci Sir William Staunford či Stamford, The Pleas of the Crown 1554—56; M. Hale († 1676), History of the Pleas of the Crown a History of Common Law; Fitz Herbert († 1538), Grand Abridgement; Hooker, Bacon, Thom. Smith a j. Starší školu právníků anglických zavírá Blackstone svým spisem »Commentaries on the laws of E.« (1. vyd. r. 1765), který požívá posud klasické autority co do výkladu staršího i novějšího práva obecného. Dobu novou zahájila analytická škola právní (v. t.), jíž klestili cestu hlavně Jeremy Bentham četnými spisy svými ve směru zákonodárném, a po něm John Austin (The province of Jurisprudence determined, 1. vyd. 1832), dobrý znatel práva římského, ve směru výkladu platného práva. Duchem historickofilosofickým vynikají spisy Sira H. Mainea. Obtíže, jež působí pestrá terminologie a téměř nepřehledné množství právních předpisů z různých dob, budí stále více snahy po pracích systematických i po kodifikaci angl. práva (Broom, Mackby, Stephen, Holland, Lord Brougham a j.).

Posud dělí se angl. právo na Common Law, Statute Law a Equity. Rozdělení to jest, jak jsme viděli, historické a ne logické. Neodpovídáť našemu dělení práva v obecné a zvláštní nebo v statutové a obyčejové. Common Law (právo obecné) spočívá na právu obyčejovém, starších zákonech, na rozhodnutích soudních, na učení právníků a z části na pojmech práva římského. Obor práva toho ustupuje však víc a více právu statutovému (Statute Law) a kodifikaci jednotlivých částí práva (trestního, processuálního, manželského a j.). Soudní rozsudky (zvláště reporty), ač mají dle běžného mínění (Blackstone) jen ráz deklaratorní, požívají posud téměř autority zákona a nabyly větší ustálenosti opravou soudnictví z r. 1873 (*Judicature Act*), kterouž zároveň setřeny byly různosti mezi soustavou práva slušného (*Equity*) a právem ostatním. Platné zvláštní obyčeje místní (*Particular Customs*) sluší dokázati porotou. Právo římské a kanonické platí skrovnou měrou vedlé práva domácího při soudu vojenském (*Court of Chivalry*), při dvoru admiralitním (*Admiral Court*), při soudech universitních a církevních.

Z bohaté literatury uvádíme: Reeves, History of the English Law from the time of Saxons to the end of Philipp and Mary (3. vyd. 1814—29, 5 sv.); H. Brunner, Überblick über die Gesch. der französ., normann. und engl. Rechtsquellen (Holtzendorff's Encykl. 1882, str. 304); Fr. Wharton, Commentaries on Law (Philad., 1884); E. Glasson, Histoire du droit et des institutions politiques, judiciaires de l'Angleterre etc. (Pař., 1882—83, 5 sv.); Gneist,

Geschichte und heutige Gestalt der englischen Communalverfassung (2. vyd. 1863), Geschichte des engl. Verwaltungsrechtes (2. vyd. 1867), Engl. Verfassungsgeschichte (1882); Stubbs, The constitutional history of England in its origin and development (1874—78, 3 sv.); Phillips, Geschichte d. angels. Rechts (1825) a Englische Reichs- und Rechtsgeschichte (1828, 2 sv.); Crabb, History of the English Law (1829); Reinhold Schmid, Gesetze der Angelsachsen (1858, 2. vyd.); Stephen, New Commentaries on the Laws of E. (1868, 6. vyd., 4. sv.); Gundermann, Engl. Privatrecht (1864). *Tkl.*

Ústava viz Britannie Veliká.

Dějiny viz Britannie Veliká.

Angliorum *et Werinorum, hoc est Thuringorum lex*, sepsání národního práva Durynků, pořízené bezpochyby r. 802 na říšském sněmě v Cáchách k rozkazu císaře Karla Vel. Velezajímavý obsah tohoto latinského sepsání, jevícího čistě germanskoprávní povahu, týče se takřka výhradně práva trestního; připomíná se tu na př. ještě krevní msta jako platný řád právní. Památka tato poprvé vydána od Herolda r. 1557. *—l.*

Anglogallská pánev (v geolog. smysle) zahrnuje usazeniny moře křidového, jež se rozprostíralo z Anglie nepřetržitě do severní Francie a v obou zemích podobné vrstvy usadilo. *Fl.*

Anglomanie, přílišné velebení anglického ducha, jak se jeví v životě veřejném i soukromém, najmě v literatuře. V XVIII. st. Němci napodobovali a šmahem překládali knihy angl., což nemálo přispívalo k sentimentálnímu jejich slohu doby pozdější, a Francouzi před revolucí obdivovali se tak přílišně svobodným zřízením v Anglii, že zabíhajíce až do malichernosti stávali se směšnými.

Anglonormanský kůň. Podlé Gayota položen základ ke kmeni anglonormanskému r. 1830 pářením koní anglických. Výborný tento kůň jest nyní velice oblíbeným kočárovým koněm v Paříži. Výška 1·70—1·80 *m*; barva hnědá beze skvrn. Běloušsz nelíbí. Místo plnokrevníkův užívá se dnes ku křížení hřebců norfolckých. *Dkl.*

Anglosaský jazyk a literatura viz Anglický jazyk a literatura.

Anglosasové, společné jméno Anglův a Sasů (také Jutů), kteřížto po odchodu Římanů z Britannie v V. stol. povoláni byvše na pomoc proti Skotům a Piktům, v zemi té se usadili a sesilováni novými a novými přistěhovalci z Jutska a Německa severního četné tam státečky založili, jež ponenáhlu srostly v sedm království: Kent, Sussex, Wessex, Essex, Angly Východní, Mercii, Northumberland. Přistěhovalci anglosaští, lid to nadmíru bojovný a divoký, domorodce britské za nedlouho obmezili na pobřeží a hornatiny západní (Cornwales, Wales). V knížectvích britských udrželo se křesťanství zároveň s některými zbytky antické vzdělanosti, pročež také boje Britů proti pohanským Anglům a Sasům byly rázu náboženského. Za bojů těch nad reky jiné proslul Artur, kníže prý Keltů damnonských, křesťanskokeltský Hektor. Roku 596 papež Řehoř Veliký vypravil k A-sům opata benediktinského Augustina s missionáři. Nejdříve učení Kristovo přijato v Kentu (597), a poslední k němu přilnul Sussex (678). Duch nového náboženství vzmohl se mezi A-sy dost brzy, tak že záhy již sami rozšiřovali evangelium, i obraceli na víru Kristovu zejména příbuzné kmeny germanské (srv. Vilfrid a Vilibrord, apoštolové Frisův, a Vinfrid n. Bonifacius, apoštol Německa). Národ za nedlouho proslavil se množstvím svatých a světic, králové a velmoži vstupovali do klášterův a konali pouti až i do Říma, kdež založena (Inem, králem wessexským aneb králem mercijským Offou) *schola Saxonum*, t. j. nemocnice, hostinec, škola, kostel pro anglosaské poutníky a žáky. K vydržování »školy« té zavedena byla daň řečená peniz svatopetrský.

Království anglosaská spojena r. 827 králem wessexským Egbertem v říši řečenou Anglie. Tehdy na místo samostatných králů v jednotlivých státech nastoupili místokrálové (obyčejně členové dřívějších rodů panovnických) aneb úředníci krále anglického, řečení *ealdormani* nebo později *earlové* (podobní českým někdy županům aneb hrabatům německým). Když pak rodové místokrálovští vymřeli, země veškerá od ealdormanů nebo earlů spravována. Království anglické k tomu konci rozděleno bylo na hrabství nebo župy (*gá, scir, shire*), kteréžto zase rozděleny byly na setniny (*centena, hundred, wapentake*). Obyvatelstvo zemí anglosaských bylo dílem svobodné, dílem nesvobodné. Toto skládalo se z různých nevolníkův a otroků, svobodníci pak dělili se ve svobodníky v užším slova smysle a ve šlechtice. Svobodník obyčejný slul *ceorl* (*kerl*) aneb *frigman*. Měl původně svůj pozemek n. lán (*hyd*), byl členem setniny i župy, směl nositi zbraň, a chtěl-li, mohl si vybrati pána nebo patrona a vzdáti se tak práv i povinností muže svobodného. Nad svobodníka šlechtic (*eorl*) vynikal jednak větším statkem, jednak vyšším postavením společenským (též i vyšším *wergyldem* nebo *virou*). V čele pak národa veškerého stál král (*cyning, king*), jenž byl nejvyšším správcem a soudcem v míru a velitelem ve válce. Moc jeho rostla zejména působením církve, tradicí římských a neustálých takořka válek. Členové rodin královských sluli *ethelingové* i vyznamenání byli nejvyšším wergyldem po králi. Moc králova obmezena byla sněmem zemským řečeným *witenagemót*. Na sněm tento chodili ethelingové, vysocí hodnostové světští a duchovní, eorlové, thanové (v. d.), jež král obyčejně svolával k hodům božím vánočním a velkonočním. Witenagemót radil se o všech důležitostech veřejných (i církevních) a byl také nejvyšším soudem říšským. Čím říši sněm zemský, tím hrabství nebo župě byl sněm župní (*scirgemót*) a setnině hromada (*hundredgemót*). Sněmu (a soudu) župnímu podřízedal ealdorman (earl) aneb úředník mu podřízený, řečený *scírgeréfa* (*vicecomes, sheriff*). Kdo předsedal hromadě setniny, s jistotou nevíme, snad úřed-

k řečený *hundredgeréfa* nebo *ealdor*. Pravo-
ocnost hundredgemótů vztahovala se však
liko k věcem méně důležitým. Lid poddaný
statcích králův a velmožů byl vyňat ze
udů setnin, a soudy konal mu příslušný vel-
ož aneb úředník jeho (zvláštní geréfa krá-
vský nebo panský). Města některá, najmě
ístavní, měla podobně zvláštní své geréfy
urghgeréf, portgeréf), jakož i hromady a sou-
(*burghgemót*). Druhdy také svobodní sedláci
bo ceorlové z příčin rozličných uznávali nad
bou pravomocnost některého velmože. Pravo-
ocnost tato slula *soca*, a svobodníci oni, ze
udu setniny vyňatí, sluli *socmani*. Úředník
d nimi od pána dosazený bezpochyby se
enoval *socngeréfa*. Osoby duchovní, toliko
cí čistě církevní vyjímajíc, podrobeny byly
udům světským, z jejichžto pravomocnosti
ňaty teprve za vlády normanské. Jako pa-
vníci středověcí vůbec, i králové anglosašti
ěli kolem sebe četné družiny (*geferescipe, goth*), jejichžto členové (*gesith* = *comes*, *egn* nebo *thane* = *minister*) zvláštní přisahou
zavázáni byli ke službám. Družina byla
ostředkem jednak k sesilování, jednak k vy-
návání moci panovnické. Členy jejími osa-
vány úřady dvorské i státní. Následkem toho
la povýšenou v národě třídou, před kterou
arší rodové šlechtičtí pozbývali předešlé své
žnosti, ač-li sami nehleděli sloužiti v jejích
dách. Králové služby druhů svých nebo tha-
v odměňovali udělováním statků ze zbožího
runního, k němuž (podobně jako v Čechách
jinde) náležely také lesy a pole od soukrom-
ků dotud nezabrané (*folcland*, občiny). Avšak
jenom králové, i velmožové (a to světští
duchovní) měli družiny, ve které vstupovali
jména svobodníci, již zniknouti hleděli růz-
ch svízelův a protivenství, dojíti ochrany
nabyti výživy od pánů. Velmož, jemuž se
ověk svobodný dal pod ochranu, slul *hláford*
rd) = chlebodárce. Svobodník, jenž poddal
hláfordovi, nesměl ovšem choditi do hro-
ad setnin ani na sněmy župní, a když ze-
řel, statek, jehož požíval, připadl opět pá-
vi nebo chlebodárci.

Spojení států anglosaských pod žezlem
gbertovým hlavně usnadněno bylo potřebou
dnoty k obraně proti Normanům nebo Dá-
m, kteří již za vlády Egbertovy kruté po-
li vpády konati do Anglie. Severní dravci
o tehdáž A-sy utiskovali a sužovali asi tak,
ko A. utiskovali a sužovali byli Brity. Ne-
esis to v dějinách nikoli neobyčejná. Proto
jiny anglické za nástupců Egbertových
thelvulfa, Ethelbalda, Ethelberta, Ethelreda,
freda) nejsou leč řadou svízelův a bojův
existenci (836—901). Když Alfred, nejmladší
n Ethelvulfův, r. 871 nastoupil na trůn, stav
e anglické tou měrou byl zoufalý, že z nej-
vnějších pěčí nového krále bylo, aby učinil
věť. Hordy normanské se tehdy hleděly
Anglii osaditi trvale, a náčelníci jejich ho-
ali si tam založiti nové panství, poněvadž
nství otcovského mnozí z nich byli zbaveni
lkami neustále takměř zuřícími ve Skandi-
vii aneb i účinkem snah o zbudování tam
držav, jež ze žup a kmenů jednotlivých zařizovali Gorm v Dánsku, ve Švédsku Erich Edmundson a v Norště Harald Harfagr. Alfred musil před nimi ustoupiti do Somersetu, krajiny lesy a bažinami prostoupené, odkud však nenadále vystoupiv, Dány porazil v bitvě rozhodné u Eddingtona r. 878. Nepřátelé tehdy žádali míru a král jejich Guthrun dal se pokřestiti. Alfred udělil mu v léno Východní Angly a kraje některé odtud se prostírající na jih a na západ. Míru takto nabytého král využil ku vnitřnímu zvelebení národa i byl tak v pravém toho slova smyslu jeho spasitelem (v. Alfred). Syn a nástupce Alfredův, Eduard I., (901—925) též rázně si počínal proti Dánům, a Skotové a Britové uznávali ho »pánem a otcem«. Dcera jeho Edgiva provdána byla za Karla Pitomého. Syn Eduardův Athelstan (925—940) Dánům vyrval Angly Východní a Northumbrii. Edithu, sestru svou, provdal za Otu I., krále německého. Dány a Skoty s nimi spolčené porazil u Brunanburku. Tituloval se králem vší Britannie. Po něm následovali synové jeho Edmund (910—946) a Edred (946—955). Za Edvina, syna Edmundova (955—959), slavný opat Dunstan usiloval o nápravy v církvi, ale dostoupil cíle svého teprve za bratra Edvinova, Edgara (959—975). Tento Dunstana povýšil na arcibiskupství canterburské, a Dunstan mocně a moudře řídil i stát. Edgar uznáván byl vrchním pánem od Britův i Skotův a dal se r. 973 Dunstanem korunovati za »císaře všeho Albiona, za krále a basilea veškeré Britannie«, což mělo býti osvědčením proti snahám a nárokům tehdejšího imperia římskoněmeckého. Po Edgarovi následovali synové jeho Eduard II. (975—978) a Ethelred II. (978—1016). Dokud Dunstan žil, vláda se konala dobře, ale zlé časy nastaly, když r. 988 se rozžehnal se životem. Tu vesla se chopili protivníci strany reformační (Dunstanovy), praeláti prostopášní a bujní velmožové. Na místo pořádku bezvládí nastoupilo, což uznamenavše Dánové, nové jali se konati nájezdy na říši Alfredovu. Tehdy velmožové někteří s vrahy těmi dokona se jednotili, a když král je volal do pole, přicházeli pozdě a stavěli se nemocnými, aby do boje nemusili. Konečně každý jenom o sebe dbal, z bídy a nouze druhdy bratr bratra, otec syna, syn matku prodával do otroctví. Za okolností takových Ethelred mír od Dánů koupil za peníze, totiž za 10.000 lib. stříbra, za kteroužto příčinou na národ uvalil daň řečenou *danegeld*. Ale r. 994 musil dáti 16.000 a r. 1000 dokona 24.000 lib. danegeldu, aniž směl těšiti se nadějí, že suma ta platem už posledním. Proto spolku hledal s vévodou normanským, Richardem II., jehož sestru Emmu pojal za manželku. Dánové dovtípivše se, kam směřuje, chtěli ho zabiti, než on dověděv se toho předešel je a způsobil v den sv. Brikcí (13. list.) r. 1002 všeobecné vraždění barbarů, »nešpory anglosaské«. Následkem toho nesčíslní plukové dánští vedením krále Svena, jehož sestra Gunhilda v den sv. Brikcí též byla zavražděna, zaplavili Anglii, a král musil jim r. 1006 dáti 36.000 a r. 1011 dokona 48.000 liber danegeldu,

aniž sobě zjednal odpuštění, neboť r. 1013 Sven znova připluv zmocnil se Anglie, a Ethelredovi nezbylo leč utéci k svatovi do Normanska. Pro štěstí Sven už r. 1014 zemřel a Ethelred povolán nazpátek, ale zemřel už r. 1016 říši ostaviv synu svému Edmundovi, jemuž pro chrabrost říkali Ironside (železný bok). Edmund však musil kraju severních odstoupiti synu Svenovu Kanutovi, a když v krátce potom život dokonal (snad byv zavražděn), král dánský opanoval Anglii veškeru (1016). Aby pak se upevnil na trůně, podmanitel nejpřednější velmože anglosaské kázal popraviti a pojal Emmu, vdovu po Ethelredovi, za manželku. Než po některé době Kanut k anglosaské šlechtě přilnul a zamiloval si najmě earla Godvina. Po Kanutovi nastoupili synové jeho Harald (1035—1039) a Hartaknut (1039–1042). Po smrti Hartaknutově však na trůn povolán Eduard III., syn Ethelreda II., pro nábožnost přijmenovaný »Vyznavač«. Nový král za manželku pojal Edithu, dceru earla Godvina, kterýž tudy veliké nabyl vážnosti a mocnější byl než panovník. Eduard proti tchánovi a svatům opíral se o rytíře normanské, mezi nimiž byl drahně let ve vyhnanství strávil v Normandii, a dával jim statky a úřady. Godvinovci musili z Anglie odejíti, avšak když proti normanským milcům Eduardovým vypukla bouře, vrátili se (1052). Godvin tehdy moc měl přímo královskou, a tu zdědil po něm i syn jeho Harold. Ten také po smrti Eduardově s pominutím zákonného dědice trůnu, Edgara Ethelinga (vnuka Edmunda Ironside), od witenagemótu zvolen za krále (1066). Pohříchu dlouho nepanoval, neboť Vilém, vévoda normanský, Roberta »Ďábla« levoboček, předstíraje, že Eduard Vyznavač ho byl ustanovil za dědice, s přivolením papeže Alexandra II. již v září r. 1066 s vojskem 60.000 mužů čítajícím připlul do Anglie, uchvatitele potrestat i uvázat se v království Egbertovo. V bitvě s ním u Hastingsu neb u Senlaku dne 14. října (1066) svedené Harold padl, a říše anglosaská nebohou stala se kořistí Viléma »Podmanitele« a rytířů, jižto s ním byli se vydali na výpravu. Čeho Normané skandinavští nedokázali, povedlo se Normanům

Angol, dříve kolonisační území (*territorium*) jihoamer. státu Chile mezi provinciemi Biobio, Arauco a Andy, jež r. 1885 mělo na 5500 *km*² 25.430 obyv. a r. 1887 rozděleno bylo v nové prov. Malleco a Cautin. Hlavním místem oné jest město **A.** s 5000 obyv., kde se končí dráha jihochilská, vycházející z Conceptionu.

Angola, portugalská osada na záp. pobřeží africkém v Dolní Guinei, prostírá se mezi 5°—18° již. šíř. a 12°—15° vých. délky přervána jsouc při ústí řeky Konga úzkým pruhem státu Konžského v šířce asi 50 *km*. Sev. hranice **A**-ly táhne se podél dolního toku Konga až k místu Mposo a dále podél 5° 48′ již. šíř. až k řece Kvangu, která zůstává vých. hranicí **A**-ly téměř ke 12° již. šíř.; odtud rozpíná se hranice dále k východu až na horní tok ř. Zambezi. Na jihu ohraničena je osada tato řekou Kunene, na záp. Atlantským oceánem. Mimo toto území náleží k **A**-le ještě osada Kabindská, ležící mezi státem Konžským, francouzským Gábúnem a Atlantským oceánem, jejíž hranice smlouvou francouzskoportugalskou dne 15. května 1886 přesně byly vymezeny. Rozloha celého území, které Portugalsko v Dolní Guinei vrchní moci své vyhradilo, ač ve skutečnosti jím nevládne, udává se na 809.400 *km*². Přímoří celé osady je jednotvárné, nečlenité a nemá nadbytku dobrých přístavů. Povrch půdy je většinou hornatý; ploché a pusté pomoří, lemující úpatí hor v šířce 50—150 *km*, povznáší se málo kde nad 150 *m*, za ním však zdvihá se rozervaná stupňovina v průměrné výšce 800 *m* nabývajíc dále k východu výšky stále větší a přecházejíc posléze v planinu jihoafrickou. Na této vysočině vztyčují se četné horské hřbety, které dvojím pásmem táhnou se směrem od jihu k sev. a sklánějí se jednak na záp. k mořskému pobřeží, jednak na sev. k řece Kongu. Nejdůležitější z nich na záp. jsou: Sa da Shella (1890 *m*), Serra Munda; mezi Anhaským pohořím s horou Kisekutem (1745 *m*), Ulondskými horami a pohořím Andrade Corvo vztyčují se nejvyšší temena v **A**-le: Humbi 2200 *m*, Lovili 2370 *m*, Elonga 2300 *m*, Olombanganda

Katumbela a Kunene s přítoky Sinde, Kakulovarem a Kalangou. Konžský přítok Kvango jednak sám tvoří vých. hranici, jednak sem zasahuje svými pobočkami Luali, Luhandou, Kambo a Ku-hu. Z jezer zvláštní zmínky zasluhují Janga-culo, Cartanžské, Musombské a Lago Cavallos. Podnebí jest na pobřeží velmi nezdravé a zvláště Evropanům nepříznivé, neboť mnoho životů padá tu za oběť malarii. Podlé pozorování Mechova obnáší střední teplota 27·50° C., průměrné množství deště 1240 *mm*, jehož do vnitrozemí stále přibývá. Doba deštivá trvá od února do dubna, pak v říjnu a listopadu. Rostlinstvo v hornatém vnitrozemí jest velmi bujné, kdežto na pustém přímoří nejvýše trnité křoviny rostou; palmy, baobab, dračinec, orseille, gumovník, bavlník, indigovník a j. daří se po celé zemi. Ohromné pralesy ve středu země přecházejí dále na vých. ve step, již pokrývá tráva na 2 *m* vysoká. Údolí řeky Kvanga jest nad míru úrodno, ale leží skoro úplně ladem. Neméně bohatou jest zvířena; rozmanité druhy opic (gorilla, paviáni), lev, levharti, hyéna, šakal, slon, hroch, buvol, antilopa, všeliké druhy ptactva, krokodil, želva, různí hadi a přečetný hmyz jsou zjevem zcela obyčejným. Počet obyvatelstva udává se velmi libovolně od 2 do 9 millionův. Ohromná většina jeho jsou černoši náležející ke kmenům bantuským a mluvící nářečím »Bunda«. Z četných kmenů, kteří na půdě A-ly obývají, zejména vynikají: Muši-Kongové, Majakallové, Mbundové, Bangalové, Songové, Minungové, Malembové, Kiokové, Kisandžové, Humbové, vých. pak končiny zaujímají velicí kmenové Lobalův a Amboellův. Tuzemci tito stojí pod vlastními náčelníky, kteří Portugalcům roční poplatek odvádějí. V XVI. stol. byl značný počet jich od jesuitův obrácen ku křesťanství, ale od té doby nabyl zase fetišismus vrchu, jenom na pobřeží zapustilo u nich křesťanství kořeny poněkud hlubší. Počet bělochů v A-le, téměř výhradně Portugalců, páčí se na 3000; obě plemena mísí se poněkud mezi sebou a počítá se na 3200 mulatů. Orba a chov dobytka spočívají skoro výhradně v rukou domorodců; v úrodné půdě daří se třtina cukrová, kukuřice, rýže, hlízy yamové, bataty, zázvor, pepř, len, tabák, palma olejová i kokosová, oranže, banány, káva, vinná réva a j. Chov dobytka soustřeďuje se hlavně na jihu; domácí zvířata jsou ovce, koza, osel, skot, jehož užívají k tahu i k jízdě, avšak pokusy zavésti do A-ly i koně a velblouda nezdařily se pro nepříznivé podnebí. Ohornictví nelze skoro mluviti, ačkoli země chová v sobě zlato, stříbro, měď, olovo, síru; jenom něco železa dobývají; laguny při ústí řeky Kvanzy poskytují sůl, která v obchodu s vnitrozemím jest velmi důležitým předmětem. Průmyslu není. Obchod s vnitřní Afrikou udržují hlavně běloši dováželce tam barevné tkaniny, ručnice, lihoviny, skleněné perly atd. a přivážejíce za to vosk, kožešiny, kopálovou pryskyřici, palmový olej, slonovinu, barevná dřeva, koření a j. Na 1200 *km* do vnitrozemí zřízeny jsou obchodní stanice (*faierias*); minci zastupuje kus tkaniny bavlněné (*fazenda*). Velkou závadou obchodu jest nedostatek silnic a soumarů, tak že veškeré zboží musí dopravovati lidé, a mimo to trpí karavany lupičstvím a dávkami, které na nich jednotliví pohlaváři vymáhají. Plavba provozuje se pouze po řece Kvanze, na pobřeží pak a s Lisabonem udržují spojení dvě paroplavební společnosti. Teprve v poslední době za všeobecného zájmu pro Afriku snaží se vláda portugalská učiniti něco pro A-lu a povolila stavbu drah; r. 1888 bylo jich 88 *km* odevzdáno dopravě, 315 *km* se stavělo a 250 *km* jest dosud jen projektováno; telegrafních drátů jest 350 *km*, poštovní spojení s Evropou trvá přes Lisabon. A. jako kolonie podléhá ministerstvu námořnictví a spravována jest guvernérem se sídlem v Loandě, kdež jest též appellační soud a biskupství. Celá osada obsahuje čtyři krajiny, Loandu čili A-lu v užším smysle, Benguelu, Mosamedes a Kabindu i dělí se dále v praesidia a okresy, jejichž správci jsou velitelé tamějších posádek. Sociální poměry její jsou smutny; jsouc územím deportačním má většinu evropského obyvatelstva ze zločinců, kteří ovšem pro povznesení své nové vlasti mnoho nečiní. Za jiných poměrů byla by A. zdrojem bohatství, avšak takto vykazuje rozpočet její každoroční schodek; na r. 1888 až 1889 rozpočteny jsou příjmy na 629.152, vydání na 1,122.817 milreisův, obnáší tedy schodek 493.665. K udržení pořádku chová tam vláda portugalská 4000 mužů vojska a 4 válečné koráby. Z cizích států zastoupeny jsou svými konsuláty: Anglie, Holland, Německo a Spojené Obce severoamerické. Hlavním městem jest San Paolo de Loanda. Pobřeží angolské objevil r. 1486 portugalský plavec Diego Cão, ale teprve r. 1578 usadili se tu Portugalci založivše Loandu, která se stala sídlem guvernéra. Krajině zvané dotud Kongo dostalo se odtud jména A. Roku 1640 vypudili Hollanďané Portugalce z Loandy a podrželi ji v moci své až do r. 1648. Tehdy zmocnili se jí Portugalci opět a nehledě k drobným válkám s domorodci na východě zůstali v nerušeném držení jejím až na naše dny. — Monteiro, Angola and the River Congo, 2 svazky (Nový York, 1875); Valdez, Six years of a travellers life in Western Africa, 2 sv. (Londýn, 1861); Tams, Die portugiesichen Besitzungen in West-Afrika (Hamburk 1845); Falkenstein, Die Westküste Afrikas (Praha-Lipsko, 1885). *p.*

Angolála, město habešské, bývalé hlavní město království Šoe, záp. od Ankoberu, na vysoké skále, má 8000 (dle jiných jen 4000) obyv.

Angophrasie nazývá Kussmaul protahování jednotlivých samohlásek nebo souhlásek zvuků, jak se jeví v řeči lidí rozpačitých, nesmělých, zaražených, ale též u slabomyslných individuí a v počátku demence paralytické. *Peč.*

Angora (Engyrjé), hl. město tureckého vilájetu a sandžaku t. jm. v hornatém nitru Malé Asie, na hoř. toku Engiri-su, přítoku Sakarie, 370 *km* vjvých. od Cařihradu, jest obehnána zdí vystavěnou téměř cele ze zřícenin

budov starořeckých, má tvrz opásanou trojí hradbou na vysoké, kuželovité skále, úzké, klikaté ulice, přes 80 mešit, 18 chánů a na 45.000 obyv., mezi nimi asi 25.000 Turků, 12.000 Armenů, 3000 Řeků a 500 Židů. Průmyslová a obchodní činnost města jest velmi značna; především slyne rozsáhlým hotovením zvláštní »turecké« čili »česané« příze z hebké srsti kozy angorské a látky z ní »kamelotu« zvané. Také kůže této kozy, jež v širém okolí města u velikém množství se chová, vzdělává se zde ve velmi hebký marokýn. Vedlé toho vyváží se odtud hojnost řešetláku barvířského v okolí pěstovaného (*Rhamnus tinctoria*), mořena, mastix, med a vosk. Obchod nalézá se úplně v rukách Armenů. **A.**, ve starověku *Ancyra* (*Ἄγκυρα*) zvaná, jest osada prastará (dle pověsti Mydas ji založil) a již za vlády perské v Malé Asii byla městem kvetoucím; pak se stala hlavním městem gallských Tektosagů, když tito r. 277 př. Kr. v Malé Asii se usadili. Záhy patřila k prvním městům přední Asie jsouc zvláště důležita jako místo obchodní a hlavní stanice karavanní, a to zejména za císaře Augusta, jenž učiniv ji hlavním městem provincie Galatia Prima nemálo ji zvelebil. V dějinách církevních uvádí se jako sídlo jedné z prvotních církví galatských a r. 314 a 358 konány zde sněmy církevní. Pod panstvím byzantským zůstala až do r. 1360, kdy Murád I. přivtělil ji říši turecké. V červenci r. 1402 svedena u **A**-ry osudná třídenní bitva, v níž chán tatarský Tamerlan na dobro potřel vojsko osmánské a sultána Bájazida I. zajal. Z doby římské zachovala se největší památnost angorská, totiž »Augusteum«, rozvaliny nádherného chrámu z bílého mramoru, jejž vděčné obyvatelstvo vystavělo svému příznivci Augustovi a bohyni Romě. Zde nalezeny mramorové desky se znamenitými nápisy, o čemž viz Ancyranum monumentum. — Vilájet angorský jest většinou vysočina svlažovaná ř. Kyzyl-Yrmakem, Sakarií a jejich přítoky, na níž Turkmeni pasou veliká stáda ovcí, koz a koní, a maje na 69.379 *km*² 574.000 obyv. rozdělen jest v sandžaky: angorský, jozgadský, kaisarijský a kyršehrský.

Angornu, Ngornu, město ve středoafrické říši Bornu, na jihozáp. břehu Čadského jezera, má asi 20.000 obyv. a provozuje čilý obchod zvláště o velkých trzích, které se zde pořádají.

Angorská kočka viz Kočka.

Angorská koza (*Capra hircus angorensis*) viz Koza.

Angoscioso, angosciamento [angošóso, angošamento], ital. úzkostně, s výrazem obavy (k označení hudeb. přednesu). *Ný.*

Angostura viz Bolivar (Ciudad).

Angosturová kůra jest kůra se stromu *Cusparia trifoliata* Engler (*Galipea officinalis* Hanke, řád *Rutaceae*), rostoucího v Jižní Americe, zvláště na březích Orinoka, v okolí města Angostury, od kterého dostala jméno, a v Columbii. Kůra přichází do obchodu v plochých nebo žlabovitých kusech, jest červenohnědá, pokrytá bledožlutým, ochrovitým korkem, má silný, nepříjemně aromatický zápach a kořenitou, hořkou chuť; obsahuje aetherický olej, alkaloid angosturin, cusparin a hořkou látku, žádnou třísloviny. Kůra přišla roku 1788 do Evropy a byla velmi ceněna jako prostředek proti střídavce, ale neosvědčila se a padla v úplné zapomenutí. V novější době užívá se jí opět jako amara, zejména v podobě tak zv. angosturového likéru. Dříve bývala často porušována jedovatou, strychnin obsahující kůrou rostliny *Strychnos Nux vomica* (Cort. *Angosturae spurius*), pročež ji některé farmakopoee přímo zapověděly. V novější době se toto porušení již neobjevilo. *Jš.*

Angoša, Angoza, pobřežní řeka jihoafrická v Mozambiku, široká a hluboká, pro menší loďi na 240 *km* splavná, pramení se v Čigských horách a ústí její jest pod 16° 18' j. š. Dělí asi 40 *km* protéká nízkou a písčitou krajinou **A**-šou, jejíž sultán, na portugalském panství téměř nezávislý, sídlí v městě **A**-ši, z části i z kamene stavěného, s 1000 obyv. provozujícími obchod se slonovou kostí, kopálem, ebenovým dřevem, sezamem a j. Jižně od ústí řeky podél pobřeží roztroušeny jsou malé Angošské ostrovy.

Angot Alfred, meteorolog franc., náčelník klimatologického oddělení v »Bureau central météorologique de France« v Paříži, uveřejnil vedlé výsledků meteorologických pozorování ve Francii ještě některá velmi důležitá pojednání v »Annales du Bureau central météorologique« v Paříži (1880—1885), z nichž vyniká zvláště pojednání o orografických a klimatických poměrech Alžírska a pojednání o rozdělení teploty na povrchu zemském, jež náleží k nejlepším pracím toho druhu. *Ag.*

Angoulême [ãgulém], hl. město franc depart. Charente, křižovatka drah orleanské a deux-charenteské, leží na l. bř. Charenty na planině, pod níž Touvre a Charente se spojují. Staré město, těsně a nepravidelně stavěné, zaujímá sev. stranu výšiny, nové město na jihu se rozkládá. Z budov vynikají: krásná kathedrála sv. Petra (1101—1128), prefektura (bývalý palác biskupský), nádherná nová radnice, divadlo, nemocnice, nalezinec a bývalá škola námořnická. Z ústavů vzdělavacích jsou tu lyceum, bohoslovecký seminář, ústavy pro učitele a učitelky, veřejná knihovna v paláci justičním, botanická zahrada a několik učených společností. **A.** jest sídlem biskupa, má 34.647 (1886) obyv., 21 velkých továren na papír, mimo to vinopalny, továrny na zboží voskové, kůže a zbraně. Obchod jest velmi rozsáhlý; hlavními předměty jeho jsou papír, obilí, víno, kořalka, konopě, len, lanýže, kaštany, mýdlo, sůl, kork, zboží železné a měděné. V okolí pěstuje se hojně vinná réva a šafrán. Na blízku města leží thérouantská továrna na prach a rouelleská slevárna děl. **A.** jest staré aquitanské město Iculisma, později Ecolisma neb Engolisma zvané, kde již r. 379 bylo sídlo biskupské. Ocitnuvši se za stěhování národův pod panstvím Visigotů bylo jim r. 507 odňato od franckého krále Chlodvíka.

kterýž založil zdejší kathedrálu. Již v oněch dobách bylo místem vynikajícím a zaujímá i v pozdějších dějinách válečných místo důležité. Angoulêmeský arrondissement má na 1954 *km²* v 9 kant. a 136 obcích 139.093 obyv. — Krajina, v níž **A.** leží, slula dříve Angoumois a byla ve středověku zvláštním hrabstvím.

d'**Angoulême** zval se dle sídla svého hraběcí rod panovavší v Angoulêmeu, který r. 1218 po meči vymřel hrabětem Ademarem Tailleferem. Dědičkou jeho Isabellou přešlo hrabství i titul na rod Lusignanský, když pak z rodu toho Hugo XIII. zemřel r. 1303, koruna franc. zabavila léno to, protože bratr jeho byl stranníkem anglickým. Později udělován titul hrabat a konečně vévod d' **A.** různým členům panovnického rodu franc., z nichž nejznámější jsou: 1. Karel z Valois, levoboček krále Karla IX. z Marie Touchetové (* 1573 — † 1650), vynikající vojevůdce, který sepsal: *Memoires du Duc d'* **A.** *servir à l'histoire des regnes de Henri III. et IV.* (Paříž 1662). — Syn jeho 2. Emanuel Louis (* 1596 — † 1653) proslavil se také jako vojevůdce. — Posledně užíval vévod. titulu d' **A.** 3. Louis Antoine de Bourbon, nejstarší syn hraběte z Artois, potomního Karla X., krále franc. (* 1775 — † 1844); před vypuknutím revoluce prchl s bratrem svým vév. z Berry ke dvoru turinskému, r. 1792 podnikl s malým vojskem z Němec vpád do Francie, který se nezdařil. Na to žil v zátiší dílem v Edinburku, dílem v Německu a v Mitavě (v Kuronsku), kde r. 1799 pojal za manželku jedinou dceru Ludvíka XVI. Marii Teresii Charlottu (* 1778 — † 1851). Brzo potom odebral se do Anglie, kde ostatní členové jeho rodu se zdržovali. R. 1814 a 1815 vyznamenal se v jižní Francii v bojích proti generálům Napoleonovým, ale 6. dubna byl u St. Jaquesu poražen, od svého vojska opuštěn a zajat. K rozkazu Napoleonovu propuštěn byv ze zajetí odebral se do Španěl, kde činil přípravy k novému vpádu do Francie. R. 1823 stal se velitelem vojska poslaného do Španěl ku potlačení revoluce, odkudž se navrátiv obdržel titul vév. z Trocadera. Následkem revoluce červencové byl nucen zároveň s otcem svým Karlem X. zříci se nároků na trůn franc. ve prospěch synovce svého vév. z Bordeaux, hrab. ze Chambordu, dne 2. srpna 1830, načež odebral se s otcem svým do Holyroodu, r. 1832 do Prahy; od r. 1836 žil v Gorici v úplné odloučenosti od světa užívaje titulu hraběte z Marnes a tam i zemřel. — Choť jeho 4. Marie Teresie Charlotte, vévodkyně d' **A.**, dcera Ludvíka XVI. a Marie Antoinetty, dcery cís. Marie Terezie, nar. 19. pros. 1778 ve Versaillu, v srpnu r. 1792 uvězněna v Templu, r. 1793 viděla popravu svých rodičův a své tety a teprve 19. pros. 1795 nabyla svobody výměnou za pět deputovaných konventu, kteří se byli dostali v zajetí rakouské, a odebrala se do Vídně. R. 1799 provdala se v Mitavě za vév. d' **A.**, r. 1814 slavila s Ludvíkem XVIII. vjezd do Paříže; při návratu Napoleonově byla v Bordeaux a snažila se město to udržeti při věrnosti straně královské a sehnati prostředky k vedení války. Za druhé vlády Napoleonovy zdržovala se v Anglii, po revoluci červencové byla nucena odebrati se tam opět do vyhnanství. Později byla s chotěm svým v Gorici, po jeho smrti žila na panství svém Frohsdorfu u Nového města v Rakousích zabývajíc se vychováním synovce svého, hrab. ze Chambordu; tam zemř. r. 1851.

Angoumien, stupeň křídového útvaru, tvořící střední oddělení Turonu, jak v Jižní Francii vyvinut jest. Jsou to vápence obsahující *Micraster breviporus, Terebratula gracilis* a *Hippurites cornuvaccinum*. *Fl.*

Angoumois [ãngumoa] v. Angoulême.

Angoza viz Angoša.

Angra, hl. město portugal. ostrova Terceiry a všeho souostroví Azorského, na již. pobřeží ostrova, hájená dvěma tvrzemi, z nichž zvláště západní, Monte-Brazil, silně opevněna jest. Pěkně stavěné město je sídlem guvernéra a biskupa, má vynikající chrámy a kláštery, vojenskou akademii a 11.263 ob. (1878). Od r. 1640 má příjmí »Sempre legal cidade«, od r. 1834 titul »de heroismo«, pro vytrvalou příchylnost (1830—1832) k rodině královské v bojích proti Dom Miguelovi. — Kraj angerský měl r. 1881 na 707 *km²* 74.266 obyv.

Angra Pequena (port., záliv malý), dříve Santa Cruz, zátoka Atlantského okeánu s několika menšími zálivy v německém Jihových. území africkém, v zemi Namů pod 26° 38' j. š., 21 *km* dlouhá, patří k nejlepším zálivům západoafrickým chráněna jsouc zejména proti větrům záp. několika skalnými ostrovy původu vulkanického (Žraločí, Pinguiní, Tulení a j.) a poskytujíc i velkým lodím bezpečné kotviště. Pahorkatý břeh jest pustý, písčitý a skalnatý a postrádá všeliké pitné vody, deštěm svlažován jen pořídku, nemá tudíž téměř žádné vegetace a domácího obyvatelstva žije zde velmi málo. Tato poušť táhne se kolkolem na mnoho kilometrů; dále uvnitř země, které dle zátoky přikládá se také jméno **A. P.**, vystupují souběžně s pobřežím hory se skrovným rostlinstvem, osadami domorodců a několika stanicemi missionářů protestantských, bohaté kovem, zvláště mědí. Podnebí zdravé, horko dosahuje 42° C., noci studené. Na břehu a ostrovech žije nesmírné množství vodního ptactva, zvláště rackové, tučňáci, pelikáni, plameňáci a j., a proto nalézá se zde množství ložisek guanových. Ssavců málo a jen malé druhy, největší šakal, za to hojně jedovatých hadů. Záliv oplývá rybami všelikými. R. 1882 zřídil zde brémský obchodník Frant. Lüderitz faktorii a násl. roku skoupil od domácích náčelníků rozsáhlé území nazvané Lüderitzland (asi 40.000 *km²*), což znepokojilo Angličany odvolávající se ke staršímu svým nárokům na tyto kraje. Ale r. 1884 přijato území to pod ochranu Německa a vyjednáváním získán k tomu i souhlas Anglie. Bylo to první místo, které Německo, zahajujíc politiku kolonisační, získalo v Africe a z něhož, jako hlavního přístavu v zemi Namův a střediska výměnného

obchodu, snaží se rozšířiti moc svou na této straně temné pevniny. Srv. J. Řežábek, Německé osady v Africe (»Osvěta« 1885); Rohlfs, Angra Pequena (Lipsko 1884). *f.*

Angraecum Dup. Thuars., větrobýl. Rod řádu vstavačovitých rostlin, tribus *Vandeï*, s okvětím značným, okázale rozloženým, jehož pysk dolů obrácený, nedělený, obyčejně mnohem širší jest plátků ostatních, na zad u velmi dlouhou (až 4 *dm*), válcovitou, sotva ohnutou ostruhu vybíhaje. Sloupek většinou krátký a přiválcovitý. Tyčinka 1 se dvoupouzdrým prašníkem, s brylkami často poodděleným, krátce stopečkatými a s trojhrannou žlazou. **A.** čítá asi 20 epifytních druhů s dlouhými, kožitými, na konci často vykrojenými lupeny, a s květy buď jednotlivými nebo v řídkých hroznech. Rostou na Madagaskaru a Burbonu; řídčeji v Kapsku a ve Vých. Indii. Velmi dlouhou ostruhou vyniká **A.** *sesquipedale* Pet. Thou. z Madagaskaru, i v našich sklennících kvetoucí. Pro tuzemce opět důležitý jest **A.** *fragrans* Dup. Th., v. libovonný z Burbonu. Jeho sušená nať chutná příjemně hořkými mandlemi, místo nichž se též potřebuje; zvláště bývá užíváno jeho odvaru proti prsním neduhům pod jménem faham, fahan nebo faam čili thé burbonské, obsahuje kumarin jako tomka vonná, mařinka a j. *Děd.*

Angrešt (*Ribes grossularia* L.) viz Ribes a Srstka.

Angri, město v ital. prov. salernské jihových. od Vesuvu při dráze vedoucí z Neapole do Eboli, má 7762 obyv. (obec 11.425 r. 1885) a přádelny na bavlnu a hedvábí. Jižně odtud na hoře zvané ve starověku *Mons Lactarius*, asi u dnešního Lettere byl r. 553 ostrogotský král Tejas rozhodně poražen od byzantského vojevůdce Narseta.

Angrivariové, Angariové, národ germánský, sídlili po obou stranách střední a z části i dolní Vesery. Na severu hraničili s Chauky, na vých. s Longobardy, na jihu s Cherusky a na záp. s Bruktery. Když r. 16 po Kr. Germanicus bojoval s Cherusky, způsobili **A.** za zády jeho povstání proti Římanům, které však od legáta Stertinia rychle bylo potlačeno. Od té doby zůstali Římanům věrni. Po rozpadnutí spolku Cherusků šířili moc svou vždy dále na jihozápad a v době Tacitově odňali Brukterům území severně od řeky Lippy a na vrchovisku Emže. Na počátku středověku, když se dokonalo stěhování národů, objevují se jako část spolku saského pod jménem Engrů. Od Karla Velikého byli s ostatními Sasy podmaněni a přijali křesťanství. Jméno Engern udrželo se dosti dlouho ve středověku; nazývána tak část vévodství saského po obou březích Vesery mezi Ostfalskem a Vestfalskem.

Angró Mainjuš viz Ahriman.

Angstenberger Michal (* 1717 v Zákupech, † 1789 ve Vídni). Byl altistou u křižovníků v Praze, pak kaplanem a děkanem v Karlových Varech a posléze kommendátorem u sv. Karla ve Vídni. Kostelní jeho skladby v duchu Lottiho svého času velmi se líbily, ale zůstaly všecky v rukopise.

Angster neb Aengster, název drobných penízů ražených ve Švýcarsku a dílem také v Německu. Prvotně (ve XIII. a XIV. stol.) byly to stříbrné penízky (*nummi bracteati*) opatů, kteří dávali na ně raziti obraz svůj. Proto říkáno prý jim »angesichter«, z čehož někteří odvozují jméno **a.**; jiní poukazují k lat. *augusti* neb *augusti*. V dobách pozdějších byla mince tato zlehčována i mívala v různých dobách nestejnou cenu. Ve stol. XVI. (v Curichu od r. 1524) raženy byly **a**-y z mědi jakožto peníze drobné, jež byly v oběhu v některých kantonech švýcarských. Udržely se velmi dlouho: poslední **a**-y schwycké (se znakem kantonu a nápisem: »1 Angster«) mají letopočet 1790. Cena měděných **a**-ů byla skrovná. *Koll.*

Ångström Anders Jonas (* 1814 — † 1874), švédský fysik, zabýval se naukou o teple a světle, na kteréžto poli učinil pozoruhodné objevy. Důležitý pro spektrální analysu jest spis jeho *Optiska undersökningar* (Stockh., 1853), v němž nalézáme základní větu, že plyn vysílá v stavu rozžaveném tytéž paprsky, kteréž za určitých okolností pohlcuje. Jiný záslužný spis jeho pojednává o spektru slunečním: *Recherches sur le spectre normal du soleil, avec Atlas de 6 pl.* (Upsala, 1868). **A.** narozen v Lödgö ve Vesternorrlandu, stal se r. 1840 docentem fysiky v Upsale, r. 1843 astronomem tamější hvězdárny a r. 1858 professorem fysiky tamtéž. Mimo uvedené sluší ještě jmenovati následující jeho spisy: *Ny method att bestämma kroppars ledningsförmåga för wärme*; *Om de monoklinoedriska kristallernas molekulära konstanter* (1859); *Sur les spectres des gas simples* (1871); *Mémoire sur la température de la terre* (1871); *Recherches sur les spectres des métalloides* (dílo posmrtné, vydané Thalénem v »Nova Acta Soc. Scient. Upsal.«, 1875).

Anguier [ângyé]: **1) A.** François, franc. sochař, nar. r. 1604 v Eu, zemřel v Paříži roku 1669. V sochařství vzdělal se najmě u Simona Guillaina v Paříži, pak studijními cestami po Italii a Anglii. Ludvík XIII. jmenoval jej kustodem sbírky antik v Louvru, kdež (v sále po něm jmenovaném) dosud jest velká část jeho nejlepších prací. Zhotovil hlavně mnoho náhrobků, v nichž zřejmě značí se snaha po ušlechtilém slohu; sochy a podobizny na nich vynikají přirozenou pravdivostí a důstojnou tvorbou. S druhé strany však právem vytýká se jeho pracím jistá tvrdost a suchoparnost, čehož příčinou asi je nedostatečná technická zběhlost. Zvláště proslulá díla jeho jsou: *Náhrobek vévodů z Longueville*, *náhrobek Jindřicha II.*, vévody z Montmorency, pak v museu versaillském *náhr. Jindřicha Chabota*, vévody z Rohanu. Pěkná díla pracoval také pro mnohé kostely pařížské.

2) A. Michel, mladší bratr předešlého, sochař, nar. v Eu kolem r. 1614; pracemi svými vynikal ještě nad bratra svého. V Paříži studoval u Simona Guillaina, v Římě

pod vedením Algardiho. Vrátiv se do Paříže pomáhal dílem svému bratru, dílem pracoval samostatně, a to s plodností nad obyčej velikou. Od r. 1653, kdy mu bylo svěřeno plastické vyzdobení komnat královny Anny rakouské v Louvru, pracoval o podobné výzdobě také ve mnohých jiných palácích a také pro Tuilerie a některé kostely pařížské zhotovil některé sochy. Práce jeho takové těšily se oblibě a tak byly ceněny, že r. 1668 byl jmenován členem akademie a později ještě jiných poct se mu dostalo. Zemřel r. 1686 jako rektor akademie. Mimo vzpomenuté vyzdobení Louvru patří k jeho nejlepším výtvorům skulptury ve Val de Grâce a plastické práce na bráně St.-Deniské.

Anguilla, též zv. Snake Island (ostrov Hadí) sluje anglický ostrov v Malých Antilách, ležící 120 *km* vých. od ostrovů Panenských, jenž obdržel jméno dle klikaté podoby své. **A.** jest plochá a nízká a má na 91 *km²* 2770 obyv. většinou černochů a smíšenců, kteří hlavně se zabývají chovem dobytka. Půda je vápenitá a dříví citelný nedostatek. Důležitější osada jest **A.** (Island Harbour) na severových. pobřeží. Uprostřed ostrova jest solné jezero, poskytující ročně na 60.000 ctů soli. Severových. od **A**-ly leží pustý a neobydlený ostrůvek Anguillita čili Malý ostrov Hadí. V rejdách zdejších mohou přistati pouze menší lodi, poněvadž v okolí obou ostrovů Hadích, jakož i kolem ostrova sv. Martina a sv. Bartoloměje, dále na jih ležících, rozkládá se mělčina anguillská na 3000 *km²* velká, jen 30—40 *m* pod hladinou mořskou.

Anguilla viz Úhoř.

Anguillula, haďátko viz Haďátka.

Anguillulidae viz Haďátka.

Anguinea viz Červoři.

Anguis viz Slepýš.

Anguisciola [anguišola] Sofonisba, ital. **malířka** (* okolo r. 1535 v Cremoně — † ok. r. 1625). Již r. 1546 byla v dílně cremonského mistra Bernardina Campiho, načež dokončila svá studia u Bernardina Gattiho. Malovala často členy své rodiny a sebe v přerozmanitých posicích. Jeden z hlavních obrazů jejích z r. 1555, představující A-lu a její dvě sestry, nalézá se v gallerii hraběte Raczynského v Berlíně. Pro svoji duchaplnost, líbeznou povahu a všestranně umělecké vzdělání (znalať se velmi dobře i v hudbě) **A.** nabyla takové pověsti, že král španělský Filip II. povolal ji do Madridu. Tam byla ve všem ostatním dvorním damám na roveň postavena. Portraity královny, krále a prince Dona Carlosa vynesly jí nejen novou slávu, ale také drahocenné dary, ano i doživotní pensi. Přes to však **A.** nezůstala při dvoře vdavši se za sicilského šlechtice Fabricia di Moncada, s nímž v Palermě žila v přepychu skoro knížecím. Z obrazů náboženských, jež tam malovala, žádný se nezachoval. Po brzké smrti svého chotě provdala se znova za Orazia Lomelliniho, kapitána lodi v Janově. Zde byla po dlouhý čas středem umění milovné společnosti aristokratické přes to, že v 60. roce oslepla. V portraitování, kterému zvláště se věnovala, **A.** jeví vliv Romaninův v jasném a plném koloritu a též Correggiův; obrazy její jsou plny harmonie, pojímání a modellace naskrze správny, a nikde není stopy slabé ruky ženské. Zachované dosud obrazy jsou roztroušeny ve sbírkách v Cremoně, Florencii, ve Vídni, Berlíně, Paříži a Petrohradě. *Gh.*

Angul, panství ve východoind. prov. Orisse, dříve domácí stát, nyní pod vládou bengálskou. Obyv. má 101.903 na 2080 *km²* (1881), mezi tím 100.366 hindů. Pěstují částečně rýži, cukrovou třtinu, olejová semena, bavlnu a prosa; v lesích nalézá se cenné stavební dříví. *Fl.*

Angulární systém viz Opevňování.

Angulatové vrstvy neboli kámen malmový nazývá se dle rozdělení Quenstedtova ve Švábsku střední stupeň zpodního liasu. Jest to měkký pískovec, až 7 *m* mocný, obsahující hlavně *Cardinie* a *Ammonites angulatus*; nad ním jsou 3—4 *m* hlinitých, deskovitých vápenců, obsahujících *Turritella nucleata*. V severozáp. Německu tvoří **a. v.** druhý stupeň od zpodu v liasu dle rozdělení Seebachova. *Fl.*

Angulus (lat.): **1)** Úhel v. Geometrie. — **2)** Slova **a.** užívá se v popisné anatomii všude, kde podoba úhlu skutečně se jeví, zejména při popise kostí jednotlivých (**a.** *scapulae*) nebo též při spojení několika kostí (**a.** *praecordialis*); avšak i při popise jiných částí těla vyskytuje se tento název, na př. kůtky ústní jmenují se též **a.** *oris.* *Sl.*

Anguria, *Cucumis anguria L.*, angurie neb americké okurky. Tykovitá bylina s kulovitými, bodlinatými plody, na Jamajce a jinde v teplé Americe domácí. Plodů jejích užívá se v Americe jako našich okurek. — Jménem ἀγγουριά označuje již Theofrast druh obyčejných okurek (*Cucumis sativus L.*) a týmž označením rozumí se až posud u Novořeků obyčejná okurka, řídčeji vodní melouny (*Cucumis citrullus L.*). *Vský.*

Angus, hrabství skotské, viz Forfar.

Angustia loci (lat.), obmezenost místa, uznána jest právem církevním za důvod k vymožení dispense od překážky manželství, poněvadž se má za to, že v menším místě pro nevěstu větší jest obtíží, jinakým sňatkem dojíti vhodného zaopatření. Dle dosavadní praxe jest **a. l.** jen tenkráte o sobě dostatečným důvodem k dispensi, když místo, o které jde, nemá více než 300 domácností neboli 1500 obyvatelů. *Pžk.*

Angusticlavii (lat.). Císař Augustus oddělil právně stav senátorský od ostatních, dovoliv, aby také synové senátorů, když oděni byli togou mužskou (*toga virilis*), nosili široký pruh nachový (*latus clavus*) na tunice, jdoucí od krku dolů, a aby byli přítomni poradám senátu. — Rytíři (*equites*) a jejich synové směli nositi jen úzký pruh nachový (*angustus clavus*). — Z rozdílu tohoto v životě občanském vyvinul se také rozdíl ve službě vojenské. Synové senátorů sloužili ve vojště jako *tribuni laticlavii* a měli vyšší důstojnost

než tribunové stavu rytířského (*tribuni angusticlavii*). *Pk.*

Angustus clavus viz Angusticlavii.

Angyalffy [anďalfi] Mat. Andor, mad. hospodářský spisovatel (* 1776, † v Prešpurku 1839), byl 1818—23 professorem při hospodářském ústavu v Keszthelyi (Georgikon), redigoval 1824—30 v Pešti odborný list *A mezei gazdák barátja* (Přítel polních hospodářů, 11 svaz.), vydal dále *Juhász káté*, katechismus ovčácký (Pešť, 1830). *Baromorvosi könyv* (Příruční kniha zvěrolékařství, roku 1836) a sepsal německé hospodářské dílo větších rozměrů, kteréž však vydáno nebylo. R. 1832 zvolen byl dopisujícím členem uherské akademie. *Bbk.*

Angyelics, Angjelić (Andjelić) German, srbský karlovecký patriarcha, nar. se ve srěmských Karlovcích r. 1822, kdež vystudoval gymnasium, načež oddal se právům na právnické akademii v Šarošpataku. Vstoupil do praxe v kancelář peštského advokáta, později vrchního dozorce srbských národních škol v Uhersku, Eugena Đurkoviće, načež složiv censuru stal se maďarským diplomovaným advokátem. Pocházeje z rodiny duchovenské a sám jsa nakloněn stavu duchovnímu vstoupil v karloveckou školu bohosloveckou, kterouž r. 1844—45 ukončiv stal se mnichem a od té doby sloužil u patriarchy Josefa Rajačiće, až se stal konsistoriálním notářem, referentem i professorem na tamějším bohoslovecké ústavě. Později jako archimandrit byl velice činným a hrál důležitý úkol na národně církevních kongressích za času patriarchy Samuela Maširevića, jakož i později. Roku 1869 pod dotčeným patriarchou zvolen od synody biskupem bačským a potvrzen r. 1872, posvěcen však teprve r. 1874 od patriarchy Ivačkoviće, ježto Maširević r. 1870 zemřel. Když r. 1879 patriarcha Prok. Ivačković byl vládou uherskou zbaven patriarchátu karloveckého, stal se **A.** administrátorem téhož, a 6. ledna 1882 byl králem jmenován srbským patriarchou-metropolitou. Zemřel 7. pros. 1888. Srbové spatřovali v **A**-i největšího škůdce své národně církevní autonomie ve svém těžkém boji o samosprávu v církvi a škole. Jeho přičiněním nabyla vláda, jíž původně náležel jen dozor, rozhodného vlivu v církevních věcech srbských, došedši tak daleko, že nejdůležitější právo srbského národně církevního kongressu — jmenovati hlavu církve srbské — potáhla na sebe. Kdežto **A.** dříve po celou řadu let věrně stál při svém národě, nastal r. 1879 v duši jeho převrat, který učinil z něho odpůrce vlastního národa a oddaného přítele Maďarů. Chtěje uhájiti svého církevního stanoviska zval na pomoc státní moc proti národu a pomocí její uhájil si patriaršského stolce přijav z rukou státní moci proti vůli národně církevního kongressu jmenování za patriarchu, tak že právem se srbské strany na uherském sněmu žalováno, že on jako »jmenovaný« a nikoli volený patriarcha nebyl vlastně než vládním kommissařem. *Kle.*

Anhaematosis (řec.), nedostatečné obnovování nebo znovutvoření krve.

Anhalt, vévodství německé, jež obsahujíc 2347 *km*² skládá se ze dvou větších částí a 5 malých enklav u Alslebenu, Mühling, Dornburku, Gödnitze a Göbelu. Veškery části jeho ohraničeny jsou pruskými vládními obvody postupimským, magdeburským a meziborským, jen na záp. hranici stýká se **A.** v délce 7·5 *km* s vévodstvím Brunšvickým. **A.** jest většinou země rovinatá, náležejíc k nížině severoněmecké, jenom záp. část (zv. Horní vévodství či Ballenstedt) prostoupena jest výběžky dolního Harzu (nejvyšší bod Ramberg čili Viktorshöhe 650 *m*). Krajina na pravém břehu labském jest vlnitá rovina silně zalesněná, jejíž jednotvárnost přerušena jest pouze pahorky Vlämingu. Největší část vévodství od Ballenstedtu až k Muldě a Labi má těžkou ornici, kdežto území sev. od Labe jest méně úrodno, na Harzu pak orba jen na některých místech jest výnosna. Hlavní řekou anhaltskou jest Labe, kteréž v levo Muldu přijímá; Sála, v **A**-u již splavná, přijímá v pravo Fuhnu, v levo Wipperu a Bodu. Větší vody stojaté jsou jezera Wörlitzské a Kühnauské. — Obyvatelstvo, jehož r. 1885 bylo 247.603, náleží ke kmeni hornosaskému, ale smíšeno jest se živly dolnosaskými a se živly druhdy slovanskými. Mimo 4541 katolíkův a 1752 židů přiznává se veskrze k evangelickému vyznání sjednocenému. — Orba a chov dobytka nacházejí se ve stavu utěšeném; rodí se obilí, řepa cukrová, luštěniny, zelenina, tabák, ovoce, zemčata, len, chmel a j. Rozsáhlé lesy (460 *km*²) poskytují hojnost dříví stavebního. Dobytka počítalo se r. 1883: koní 15.816, skotu 54.935, ovcí 130.610, koz 26.620, prasat 57.517, úlů včelních 6318. — Z bohatství nerostného nachází se tu stříbrná a měděná ruda, železo, leštěnec olověný, zelená skalice, živec, hnědé uhlí, jíl, hlavně pak sůl; z toho těží se již ode dávných dob hlavně v Harzu a r. 1883 dobyto: 25.478 *q* stříbronosné rudy olověné, 35.439 *q* živce, 11,329.111 *q* hnědého uhlí (15 dolů, 1122 dělníků); ve státních dolech na sůl v Leopoldshallu vytěženo 4,074.168 ctů karnallitu a 520.875 ctů soli kamenné. — Průmysl podporován splavností řek Labe a Sály, četnými železnicemi (239 *km*) a silnicemi (744 *km*); vyniká hlavně v cukrovarnictví (r. 1885—86 v 28 cukrovarech spracováno 469.692 tun řípy), lihovarnictví (44 závodů), pivovarství (1882—83 uvařeno v 71 pivovarech 219.500 *hl* piva) nejvíce v Dessavě a Srbišti kvetoucí. Pěstování tabáku v poslední době značně kleslo. Hutnictví a železářství soustřeďuje se v údolí Selky, kdež dobytá ruda se spracovává. Jiné výrobky průmyslné jsou zboží zlaté a stříbrné, lučebniny, příze a látky vlněné, stroje, papír, mýdlo, škrob, výrobky hrnčířské a cihlářské. V Rosslavě jsou rozsáhlé loděnice. — Obchod značný. Vyvážejí se plodiny polní, dobytek, dříví, vlna, mouka, cukr, líh, slaměný papír, příze, sukna a výrobky různých továren domácích; dováží se železo, barevná dřeva, hnojiva, břidlice, uhlí, zboží materiální, olej a j. Hlavními sídly ob-

chodu jsou Dessava, Bernburg, Koswig, Srbiště a Köthen; vážnou podporou obchodu jest zemská banka v Dessavě.

A. jest konstituční monarchie, dědičná po meči dle prvorozenství. Vévoda má moc exekutivní, zákonodárnou sdílí se sněmem. Zemské zastupitelstvo skládá se ze 36 poslanců na 6 let volených, z nichž 2 jmenuje vévoda, 8 volí skupina statkářů nejvyšší daně platících, 2 přední obchodníci a živnostníci, 14 města a 10 obce venkovské. Voličem jest každý občan překročivší 25. rok svého věku. Volba za města a venkovské obce děje se nepřímo skrze volitele, z nichž jeden na 150—200 duší připadá. Nejvyšším úřadem vévodství jest státní ministerstvo, řízené odpovědným ministrem, jemuž přiděleni jsou odborní radové a podřízeny správa justiční, finanční ředitelství, vláda, konsistoř, ředitelství dolů solných, statistická kancelář, státní a dvorní archiv. Vévodské dvorní a domaniální záležitosti řídí pod ministerstvem dvorní komora. Na vládě závisejí krajská ředitelstva v 5 krajských městech: Dessavě, Köthen, Srbišti, Bernburce a Ballenstedtu, pod jejichž dozorem jest místní policie; jenom v uvedených krajských městech podléhá policie přímo vládě. Soudnictví spravuje 11 obvodových soudů prvé instance, druhou instancí jest zem. soud v Dessavě, třetí vrchní zemský soud v Naumburce. Finanční ředitelství spravuje státní statky, lesy, přímé, někdy i nepřímé daně; správa ostatních věcí finančních a cla podléhají prus. provinciálnímu ředitelství v Magdeburce. Nejvyšším církevním úřadem protestantským jest konsistoř v Dessavě, vedlé níž trvá zemská synoda o 20 členech, na dobu 6 let volená; katolíky spravuje od r. 1868 biskup paderbornský. — O školství anhaltské jest dobře postaráno; čítá se: 4 gymnasia, 2 reálná gymnasia, 2 reálná progymnasia, 1 seminář pro vzdělání učitelů, 1 pro vzdělání učitelek, 6 vyšších dívčích škol, 15 měšťanských a 207 obecných škol. Stav financí jest dosti uspokojivý. Rozpočet na rok 1888—89 vykazuje příjmů i vydání pro záležitosti domácí 9,939.000 marek, pro říši 7,523.000 marek, úhrnem 17,462.000 marek. Státní dluh činil 30. čna r. 1887 2,868.462 m.; naproti tomu aktiva státní činí 2,938.373 marek. Vojenství podřízeno jest správě pruské a **A.** staví k armádě německé pěší pluk čís. 93., jenž náleží k VII. pěší divisi v Magdeburce. Znakem vévodství jest štít dvakrát rozeklaný a třikrát rozdělený, o 12 polích, z nichž druhé pole v druhé řadě tvoří střední štít. (Vyobr. č. 270.) Tento jest rozpoltěn ode shora dolů. V pravé části nachází se poloviční, červený a zlatonohý orel ve stříbrném poli, levá část rozdělena jest v 10 příčných černých a zlatých pasů, přes které z pravého horního k levému dolnímu rohu se táhne routový věnec. Zemské barvy jsou červená, zelená a bílá, obyčejně jen zelená a bílá. Řády anhaltské jsou: řád Albrechta Medvěda r. 1836 založený a řád za zásluhy v umění a vědě od roku 1875. Hlavním městem vévodství jest Dessava s 27.766 obyvatelů (1885).

Dějiny anhaltské do r. 1218 splývají s dějinami durynskými, saskými a braniborskými. Když Semnoni, kteří za starověku sídlili v těchto místech, ve stěhování národů zmizeli, usadili se zde Durynci a Sasové, ale v VI. stol. pronikli Slované až k Labi a Sále. Germáni i Slované uznávali vrchní moc franckou; za Karla Vel. stáli pohanští Germáni na straně Sasův, ale r. 784 donuceni jsou přijmouti křesťanství. Srbové pod vlastními knížaty tvrdošijně hájili svých práv odmítajíce křest. Teprve za Ottona I. byli od markrabí Gerona, který na Labi založil pevná místa a kláštery, úplně přemoženi, a od té doby mizejí v krajinách západně od Labe. Náboženské záležitosti dobytých zemí spravoval většinou arcibiskup magdeburský, politicky náležela část k vévodství Saskému pod správou hrabat ballenstedtských, z nichž v XI. stol. připomíná se hrabě Esiko jako potomek Hiddy, sestry Geronovy. Tento je praotcem pozdějšího rodu askanského a tudíž i vévod anhaltských. Vnuk jeho Otto nazývaje se hrabětem askanským, aschersleben-ským a ballenstedtským nabyl sňatkem s Eilikou, dcerou saského vévody Magna, mnohých statků, mezi nimi hradu bernburského. Syn Ottonův, Albrecht Medvěd, následoval po něm roku 1123 v hrabství ballenstedtském, obdržel později marku salzwedelskou i část Lužice, stal se markrabětem braniborským a získal četné statky v Durynsku; na místo obyvatelstva slovanského zaváděl osadníky německé, tak že všecka země byla záhy násilně germanisována. Ze sedmi jeho synů následoval Albrecht roku 1170 v Ballenstedtu, Bernhard obdržel Aschersleben a državy na pravém břehu Sály a Labe, kdežto ostatní se rozdělili o Braniborsko a statky v Durynsku. Bernhard, kterýž záhy také podíl svého bratra Albrechta zdědil, objevuje se poprvé jako hrabě anhaltský, ale když r. 1180 obdržel část Saska Jindřichu Lvovi odňatého, nazýval se vévodou saským. Po jeho smrti obdržel Jindřich r. 1212 země anhaltské a Albrecht Sasko s Lauenburkem. Tímto Jindřichem I., zvaným od roku 1218 knížetem anhaltským, počínají dějiny **A.**-u jako země neodvislé. Synové jeho rozdělivše se o panství otcovské r. 1252 založili jednotlivé větve rodu knížecího, až r. 1570 kníže Jáchym Arnošt Dessavský v jedno spojil veškery země anhaltské. Jáchym Arnošt jest z nejlepších knížat anhaltských; vydal r. 1572 za spolupůsobení stavů zemský řád, staral se o dosazení stálých soudů, podporoval školství, obchod, průmysl, hornictví a zlepšil veřejnou správu policejní. Když r. 1586

Č. 270. Znak vévodství Anhaltského

zemřel, vládli synové jeho společně, ale r. 1603 usnesli se na novém rozdělení panství, kteréž r. 1606 provedeno jest: nejstarší Jan Jiří obdržel Dessavu, Kristián Bernburg, Rudolf Srbiště, Ludvík Köthen, Albrecht náhradu peněžitou. Rozdělení to potrvalo částečně až do r. 1863, avšak v některých věcech, zvláště zahraničních a berních, jednala knížata obyčejně ve všech zemích dle společné úrady. Nejdůležitější události této doby je zavedení reformace v **A**-u knížetem köthenským Wolfgangem, kterýž po bitvě u Mühlberka (1547) říšskou klatbou jsa stižen části zemí svých pozbyl. Synové Jáchyma Arnošta zavedli v zemi r. 1596 reformaci a přistoupili r. 1610 k protestantské unii. Restitučním ediktem r. 1629 bylo opatství gernrodské odňato Kristiánu bernburskému, kterýž se s Bedřichem Falckým osobně účastnil války proti císaři v Čechách, a teprve mír vestfálský navrátil **A**-u Gernrode, ale Aschersleben postoupen Braniborsku. Roku 1635 sjednána mezi knížaty dědická smlouva zvaná seniorátní recess v němž ustanoveno, aby nejstarší člen kníž. rodu všecky záležitosti země spravoval, ale při důležitých věcech aby na schůzi všech knížat většina hlasů rozhodovala. Po vymření větve köthenské r. 1665 učiněna nová smlouva dědická, dle níž při vymření některé větve ostatní rovným dílem o země její rozděliti se měly. Po bitvě u Jeny osadilo vojsko francouzské **A**. a r. 1807 musila knížata, dostavše zatím hodnost vévod, přistoupiti ke spolku rýnskému. R. 1815 přistoupilo vévodství ke spolku německému, ale Ascherslebenu a Lauenburku již nenabylo. Zmenšením Saska dostal se **A**. v úzký styk s Pruskem, které odtud veškery državy jeho skoro úplně obkličovalo, a proto přistoupila knížectví r. 1828 k pruskému celnímu a obchodnímu spolku. Mezi tím byla vymřela r. 1793 větev srbišťská, r. 1847 köthenská a konečně r. 1863 i bernburská, tak že vév. Leopold Bedřich anhaltsko-dessavský (1817—71) veškeré državy anhaltské spojil v jediný stát zvaný odtud vévodstvím Anhaltským. Události r. 1866 a 1870—71 způsobily mnohé změny ve vývoji jeho. R. 1866 hlasoval **A**. proti Rakousku a spojil s Pruskem vojsko své, které se účastnilo bojů s Hannoverskem a Bavorskem. Na to přistoupiv ke spolku severoněmeckému podřídil vojsko své správě pruské. Ve vnitřních záležitostech stálo v popředí od r. 1866 rozdělení soukromých statků vévodských a majetku státního, kteréž vyřízeno bylo teprve po tuhých zápasech sněmovních r. 1869, a r. 1872 změněn volební řád sněmovní. Mezi tím stala se i změna na trůně, když po smrti vévody Leopolda Bedřicha (1871) nastoupil syn jeho Bedřich.

z **Anhaltu** Kristián viz Kristián z Anhaltu.

Anharmonický (v math.) v. Dvojpoměr.

Anhelovič Antonij (pol. Angiełłowicz) (* 1756 — † 1812), první unitářský metropolita v Haliči. Nar. v Hryňově na Červené Rusi, chodil ve Lvově do škol jesuitských, načež odebral se na řeckokat. seminář ve Vídni. Když tento r. 1780 byl přesídlen do Lvova, stal se na něm **A**. professorem a záhy též rektorem. R. 1794 byl jmenován biskupem přemyšlským. Po smrti kijevského metropolity Teodora Rostockého a lvovského biskupa Mikuláše Skorodynského (oba † r. 1805) odloučila rakouská vláda r. 1807 unitářské diécése od kijevské metropole a ustanovila **A**-e prvním arcibiskupem lvovským a zároveň metropolitou haličským. Když r. 1809 Lvov byl obsazen od spojeného vojska francouzsko-polského, odepřel **A**. vydati proklamaci k věřícím své diécése, aby odpadli od Rakouska. Prchl do Karpat, ale byl se svým společníkem kanovníkem Haraševičem zajat a dopraven do Stryje. Teprve příchod vojska rakouského vyprostil **A**-e z vězení. Za věrnost takto osvědčenou dostalo se mu řádu Leopoldova a jiných vyznamenání. Avšak přežité utrpení podkopalo jeho zdraví, i zemřel brzy zůstaviv skvostné insignie arcibiskupské v ceně 30.000 zl. a bohatou svoji bibliotéku (8000 svazků) metropolitní kapitule, pro niž zakoupil též lvovské starostvo za 96.000 zl. Mimo pastýřské listy v jazyce maloruském a latinském vydal zároveň polsky, německy a francouzsky tyto politické brošurky: *Kto jest powodem do wojny, Austrya czy Francya?* (Lvov, 1805); *Kto jest stroną zaczepiającą, Austrya czy Francya?* (t. 1805); *Uwagi patryoty austryackiego nad niektóremi artykułami gazet zagranicznych* (t. 1809). *Fko. red.*

Anhidrosa neb anidrosa (z řec.), uskrovnění pocení. Stav, kde by člověk vůbec se nemohl potiti, **a**. absolutní, není znám, neboť ve všech případech uskrovněného pocení pilocarpinem lze vzbuditi pot. **A**. jest tedy vždy jen relativní. Jednotlivá individua jsou k pocení různě náchylna, a vyskýtá se tedy v některých případech i fysiologická **a**., kde kůže nejeví změn chorobných. V případech pathologických pozorujeme **a**-su zejména v chorobách kožních: při svědivosti starců, při svědivině (*prurigo*), ichthyose, psoriase a některých druzích lišejů. Tuť po většině snížení potu vykládá se změnami kůže. Jindy vyskýtá se **a**. při celkových chorobách a zejména při úplavici cukrné i choleře. Konečně při chorobách čivstva ústředního neb obvodného velmi markantní případy zaznamenány; tak při *tabes dorsalis*, zánětech míchy, na údech stižených obrnou, při jednostranné líční atrofii; při chorobách sympathiku shledány celkové i omezené **a**-sy. Vysvětlení těchto jest snadné, ježto dokázáno, že veškeré pocení řídí se vlivy čivními. Ostatně viz Pot. *Peč.*

Anhinga (z portug. *anhina*, hadovitý), *Plotus anhinga L.*, **a**. americká, pták americký ze skupiny veslařů (*Steganopodes*), z čeledi *Plotid.* Význačným znakem ptáka tohoto jest neobyčejně dlouhý, štíhlý, hadovitý krk. Zobák jest rovný, málo zahnutý, na předu s okrajím zubatým. Křídla a zvláště ocas značně dlouhé, nohy s krátkým běhákem; dlouhé čtyři prsty vesměs plovací blanou spojeny. Peří tohoto ptáka, jenž velikostí asi kormoranu se podobá (dl. 100—110 *cm*), jest

černé, svrch těla bělošedě skvrnité. **A.** miluje ve vlasti své obzvláště krajiny bažinaté létajíc tu rychle, aneb ve vodě se prohánějíc, při čemž s úžasnou rychlostí umí se potápěti. Nad vodou na stromech staví si hnízdo, do něhož snáší samička tři nebo čtyři bledomodrá vajíčka. Potravou a-gy jsou ryby, kteréž velmi obratně umí chytati. Úzce s a-gou příbuzny jsou ještě tři druhy rodu *Plotus*, z nichž každý o sobě jest omezen na Asii, Afriku neb Australii. *Šc.*

Anholt: 1) A., nízký dánský ostrov s majákem uprostřed Kattegatu, má na 20 km^2 180 ob., živících se nejvíce rybářstvím; ostrov patří k stiftu aarhuskému a je písčitý maje málo úrodné půdy. — **2)** A., město v pruském vl. obvodu münsterském, kraji borkenském, na Staré Yssele, má 1856 ob. (1885), okr. soud a zámek knížete Salm-Salma, jenž sídlí zde jakožto ve středu svého panství t. jm., do r. 1800 říšského.

Anhydridy (z řec.) jsou sloučeniny chemické, které buď skutečně vznikly, nebo co do formulí chemických lze si mysliti jako odvozené ze sloučenin jiných za ztráty jedné nebo více molekulí vody. Tak nazýváme kysličník sírový SO_4 a-dem kyseliny sírové, kysličník acetylový $(CH_3O)_2O$ a-dem kyseliny octové, ač sloučeniny druhé neumíme připraviti z kyseliny octové odnětím vody. **A.** mění se více méně rychle působením vody ve sloučeniny, z nichž je odvozujeme. *Rn.*

Anhydrit, nerost krystalující rhomb., ale častěji než ve krystalech kusovitý, hrubo a jemnozrnný až celistvý, štípe se dle čtyř směrů; bývá úplně čirý, bílý, často však zbarvený, zamodralý až modrý a fialově modrý, začervenalý až červený, šedomodrý až tmavošedý, průhledný až průsvitný, lesku skelného, perleťového a mastného. Tvrd. 3·—3·5, hust. 2·8—3, chem. slož. $CaSO_4$. S fluoritem se lehce taví na čirou perlu, která za chladna stane se neprůhlednou, v sehnané kyselině sírové úplně se rozpouští. Obyčejný na ložiskách kamenné soli se sádrovcem. Naleziště Aussee ve Štýrsku, Hallein, Ischl, Berchtesgaden, Eisleben, Stassfurt, Wieliczka. *Hjn.*

Anchersen Jan Petr, král. dánský justiční rada, prof. rhetoriky, bibliotékář v Kodani a člen tamní společnosti vědecké. Nar. 4. říj. 1700 v Nörhervedu v obvodu ripenském, zemř. dne 22. dubna 1765. Dosáhnuv r. 1736 hodnosti doktorské stal se professorem filosofie a jmenován byv přísedícím konsistoře ustanoven v r. 1737 profes. rhetoriky a v r. 1752 vyznamenán hodností skutečného justičního rady. Byl učeným znalcem dějin, práv a starověku, v kterýchžto oborech sepsal díla ceny značné. Ze spisův jeho zvláště zasluhují zmínky: *Origines Daniae* (Kodaň, 1747); *Parva Cimbrorum civitas* (t., 1740); *De Servis* (1746); *Herthedal* (Údolí Herthino; t., 1747); *Lemmata et indices observationum de solduriis et origine militiae atque imperii apud Celtas* (Halle, 1729); *Ius publicum et feudale veteris Norvegiae* (Kodaň, 1736). *Bt.*

de **Anchiéta** [anšiéta] Joseph, apoštol Brazilie (* 1533 — † 1597). Nar. na Teneriffě, studoval v Coimbře, kde r. 1550 vstoupil do tovaryšstva Ježíšova. R. 1553 poslán do Brazilie a tam po 43 léta přemáhaje veliké obtíže a bývaje často v nebezpečenství života se zdarem pokoušel se o rozšíření víry Kristovy a zjemnění mravů domorodců. **A.** sepsal první mluvnici domorodců brazilských, v níž položil za základ nářečí *tupi*: *Arte de grammatica da lingua mais usada na costa do Brasil* se slovníčkem (Coimbra, 1595, nově vydal J. Platzmann 1876).

Anchisés (fryžské jméno?), v řec. mythu syn Kapyův a Themidy, dcery Ilovy, potomek syna Zevova Dardana, od něhož zdědil vládu v Dardanii na úpatí Idy, otec Aineia (v. t.), kterého mu porodila bohyně Afrodité. Pověsti o **A**-sovi jsou různy: Zprávu o hrobě **A**-sově na hoře Idě, jejž každoročně pastýři ověnčovali, sluší asi spojiti s trójsko-fryžskou pověstí místní, dle níž Aineias, a s ním **A.**, po pádu Tróje se nevystěhoval, nýbrž vládl buď v Tróji po Priamovi, nebo jinde. Rozšířenější však byla pověst jiná, dle níž **A.** zdráhal se pro vysoké stáří opustiti vlast svou od Řeků zbořenou, až znamení božská jej k tomu pohnula, že doprovázel syna svého na jeho bludných cestách. Dříve však, nežli Aineias do Italie přibyl, **A.** zemřel; místa úmrtí jeho uvádějí se různě a upomínají jednak jménem na **A**-sa neb Aineia, jednak souvisí s kultem Afrodity. Dle nejznámější pověsti (u Verg.) zemřel v Drepanu na Sicilii, kdež rok potom Aineias vrátiv se z Karthaginy uspořádal hry pohřební; odtud odvozovali Římané své pohřební slavnosti: *novemdiale sacrificium* a *ludos novemdiales*. Na hoře Eryx zasvěceno **A**-sovi héróon. Konečně dle Catona dostal se také do Latia, zemřel tam rok před válkou s Mezentiem a obdržel héróon na řece Numiciu. *Klk.*

Anchitherium v. Meyer, vyhynulý rod ssavců lichokopytnatých (*Perissodactyla*), jenž byl předchůdcem našich koňů. Hlavními znaky jeho byly tříprstnaté nohy se zbytky pátého prstu, na okončinách předních, pak chrup, jenž měl sedm zubů třenovních po každé straně obou čelistí. Zbytky jeho nalézáme ve starších (eocén) a středních (miocén) vrstvách třetihorních, v kterýchžto posledních počíná se již objevovati jiný rod ssavců lichokopytnatých, *Hipparion*, jenž přechodem vede dále k diluviálnímu koni fossilnímu (*Equus fossilis*), předchůdci to našeho koně. *Šc.*

Anchorella Cuv., mořský, cizopasný rod korýšů klanonohých (*Copepoda siphonostomata*) z čeledi *Lernaeopodidae*, žijící cizopasně na žábrech a ploutvích různých druhů tresky (*Gadus*). Vyznačuje se tělem podivně utvořeným, s hlavou válcovitě prodlouženou a kroužkovanou, k níž připojuje se vakovité, široké a čtyrhranně stlačené tělo se zakrněným zadkem, jenž u samičky nese dvě dlouhých vaků vaječných. *Šc.*

Anchusa L., pilát, bylinný rod rostlin řádu brutnákovitých (*Boragineae*). Rost-

*

liny hrubě chlupaté s listy více méně podlouhlými a větvitým květenstvím, jehož ramena tvoří dlouhé, spirálně stočené vijany, kalich pětiklaný, za plodu málo zveličelý. Koruna nálevkovitá s okrajem pěticípým, obyčejně modře zbarveným a s prodlouženou trubkou. Ústí trubky uzavírá pět hrboulků dutých, jemně pýřitých. Tyčinek pět u prostřed trubky korunní vetknutých. Rod tento čítá asi 30 druhů v Evropě, Asii a severní i jižní Africe domácích. Roste v Čechách na škrabotinách, podlé cest, na pahorcích jediný druh **A.** *officinalis* L., p. lékařský nebo volský jazyk. Modře azurové květy rozvíjejí se po celé léto. Druhdy slizovitého obsahu rostliny této užíváno také v lékařství (*Herba Buglossi* nebo *Lingulae Bovis*). *Vský.*

Č. 271. Kathedrála v Ani.

Anchylostoma (*Ancylostoma*) duodenale Dubini viz Dochmius.

Ani, Ana, Anisi, opuštěné město v ruské Armenii, v gubernii erivaňské, na pravém břehu Arpačáje, 40 *km* v. j. v. od Karsu, ve svých rozsáhlých zříceninách značně zachovalé a co do stránky archaeologické velmi zajímavé. Zove se též »Pompejemi armenskými«, a pozoruhodny jsou zejména jeho zdi hradební s vysokými věžemi a hojnými nápisy armenskými, chrámy křesťanské s krásnými sloupořadími, směle vyklenutými kupolemi a dosud svěžími malbami freskovými, královský palác se skvostnými mosaikami, dvě zachovalé mešity s překrásnými arabeskami a j. Podávajíce ukázku ze staveb křesťanských v **A.** (kathedrála č. 271. a 272.) dodáváme, že sloh byzantský v Armenii vykazuje se zvláštními, samostatnými formami. **A.** bylo ještě v IX. stol. pouhou tvrzí vystavěnou proti nájezdům arabským, v níž chovaly se korunní poklady králů armenských, ale již za Ašada III. r. 961 stavši se sídelním městem království Armenského, skvěle rozkvetlo, jak dosud svědčí jeho rozvaliny; záhy však také nastal jeho úpadek, když poslední Bagratovec Kakig II. roku 1030 postoupil je Byzanci, po jejíž krátkém držení vystřídali se zde v panství Seldžúkové, Gruzinci a Mongolové. Zvláště za těchto posledních velmi pustlo a když r. 1319 hrozné zemětřesení zhoubu města dovršilo, obyvatelé opustili je docela. Nyní obydleno jest jen několik chýží v údolí na západní straně města. **A.** obšírně popsal Brosset: Les ruines d'**A.** (Petrohrad, 1860 až 1861, 2 svazky).

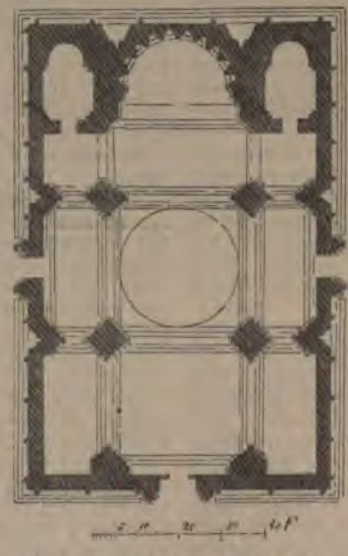

Č. 272. Kathedrála v Ani (půdorys).

Ani, kukačka černá (*Crotophaga ani*), jihoamerický pták z čeledi kukaček (*Cuculidae*). Má veliký, jako hlava dlouhý, s obou stran značně stlačený zobák a široký, délky trupu dosahující ocas pouze s osmi péry rýdovacími. Barvy jest černé s leskem kovově modrým. **A.** žije hojně v Americe jižní, zejména na východ od Andů i vyznačuje se podivuhodnými zvyky. V četných hejnech obletuje stáda pasoucího se bravu a vybírá z kůže jeho cizopasné larvy střečků. Několik samiček staví sobě vždy hnízdo společné, do něhož pak společně snášejí svá vajíčka. *Šc.*

Aniane [anjan], hl. místo kantonu v jihofranc. dep. hérault-ském, arrond. montpellierském, na l. bř. Hérault-u, se 2582 obyv. (1886). Bývalé benedikt. opatství z IX. stol. jest nyní ústřední věznicí.

Anianos z Alexandrie, mnich egyptský, sepsal jazykem řeckým na začátku V. století po Kr. chronografii od Adama až do Konstantina Velkého sahající. Chronografie tato,

v níž často se stavěl na odpor Eusebiovi, byla ve východních krajích velmi oblíbena a byla hojným pramenem pro pozdějšího syrského letopisce Michaela a pro Georgia Synkella. **A.** určil narození Kristovo o 8 let později, než jest náš letopočet počítaje léta od stvoření světa (5500). Letopočtu jeho drží se dosud křesťané aethiopští. *Cha.*

Anianus viz Breviarium Aniani.

Anicet-Bourgeois [anisè-buržoà] Auguste, franc. dram. (* 25. pros. 1806 — † 12. ledna 1871 v Paříži, dle jiných 18. led. v Pau). Jakkoli v mládí dostalo se mu jen nedostatečného vzdělání, dal se do spisování dramat a jevil veliké nadání v invenci. Osvojiv si brzy divadelní techniku, stal se nejoblíbenějším spis. dram. pařížských divadel, tak že některé jeho kusy prostonárodní až několik setkráte, ba výpravný kus *Les Pilules du Diable* i více než tisíckráte byly provozovány. Že se nedostává jeho dramat. spisům vybroušené mluvy, tím vinna jest jeho rychlá a hojná produkce. Napsalť sám nebo se spolupracovníky veseloher, vaudevillů, melodramat, dramat a operních textů přes 200. Přízeň obecenstva získal si r. 1825 svým melodramatem *Gustave ou le Napolitain*. Na repertoiru udržely se ještě jeho: *Atar Gull* (1832); *Piquillo Alliaga* (1849); *Marianne* (1850); *Marthe et Marie*; *La Vénitienne* (1834); *Djengis-Khan* (1837); *La pauvre fille* (1838); *Stella* (1843) a *Les Maréchaux de l'Empire* (1853). Byl též spolupracovníkem A. Dumasa, zejména při dramatech *Térèse*, *Angèle* a *Catherine Howard*.

Anicetus sv., papež (157—168). Za něho začal se spor o slavení svátků velikonočních mezi církví východní a západní. Polykarp. biskup smyrenský, přišel r. 160 do Říma spor uklidit, což se mu však nezdařilo. Nicméně oba světcové v přátelské shodě se rozešli. Teprve na obecném sněmu nicejském schválen jest obyčej církve západní. **A.** zemřel jako mučenník a pochován v coemeteriu Callisti.

Anicetus, propuštěnec císařské rodiny a dřívější vychovatel Neronův, jemuž konal ochotné služby při všelikých ukrutnostech. Na rozkaz Neronův **A.** zavraždil matku jeho Agrippinu (r. 59). Když pak r. 62 měla býti odstraněna Octavia, manželka Neronova, a **A.** ustanoven jsa k tomu, vyznal, že s ní souložil, Octavia byla zapuzena na ostrůvek Pandatarii a **A.** vypovědĕn na Sardinii, kde žil v nedostatku a přirozenou smrtí zemřel. *Cha.*

Aničkin dvoreo viz Petrohrad.

Aničkin most viz Petrohrad.

Aničkov, Oničkov, jméno šlechtického rodu ruského, jehož původcem jest prý Berk, carevič Velké hordy, jenž přišel do Moskvy (1301), dal se pokřtiti a přijal jméno Onikěj; od velk. knížete Ivana Kalika obdarován byl mnohými statky. Z rodu toho pochází **A.** Viktor Michajlovič, rus. spis. vojenský (* 1830). Po přípravných studiích v nepljujevské škole vojenské a v akademii stal se roku 1855 »adjunkt-professorem« při kathedře vojenské administrace. Po návratě ze západní Evropy, kde seznal správu vojenskou, redigoval »Vojennyj Sbornik«. Od r. 1859 oddal se **A.** úplně professuře na vojenské akademii přednášeje vojenskou administraci. Kromě mnohých článků ve Vojenno-Enciklopedič. Leksikoně vydal **A.**: *Monografija vagramskago sraženija* (1852); *Vojenno-istoričeskije očerki krymskoj ekspediciji* (1855—1856); *Vojennoje chozjajstvo; Sravniteljnoje issljedovanije položit. zakonodat. Rossiji, Avstriji, Franciji, Prussiji, Sardiniji, Belgiji i Bavariji* (1860). *w.*

Anidrosa viz Anhidrosa.

Aniello Tomasso viz Masaniello.

Aniene čili Teverone, starý Anio, Anienus, řeka ve stř. Italii, levý přítok Tibera, 110 *km* dlouhý, vzniká na Monte-Cantaro, 70 *km* vých. od Říma, dotýká se Subiaka a Tivoli a končí se 4 *km* nad Římem. Již za starověku řeka tato proslula romantickou půvabností svého pobřeží, na němž bohatí Římané rádi léto trávili a jež dosud cizinci četně navštěvují. hlavně pak vodopády tivolské. Tyto však valně pozbyly dřívější své velikoleposti dvojí stokou, již papež Leo XII. chtěje Tivoli zbaviti nebezpečí povodně v létech 1826—35 hlavní sílu proudu odvedl dále v pravo, kde spatřuje se »Velký vodopád« (*Gran Cascata*) vrhající se do úžlabí s výše 96 *m*.

Anich Petr (* 1723 — † 1766), syn rolníka z Oberperfussu u Inšpruku, pásal za svého mládí dobytek a v noci se střechy salaše pozoroval hvězdy a pilně bez návodu zanášel se mathematikou a geometrií, v níž brzo nabyl tak důkladných vědomostí, že při dělení polí a lesův od sousedů za rozsudího brán byl. Teprv r. 1751, když mu bylo již 28 let, dostalo se mu od jesuity Weinharta v Inšpruce prvního návodu k dalším studiím, v nichž **A.** dospěl k výsledkům překvapujícím. Vedlé četných strojů mathematických a astronomických zhotovil **A.** globus nebeský mající v průměru 1 metr a váhy 100 liber, na němž bylo umístěno 76 souhvězdí a 1862 hvězd, a r. 1759 globus zemský podobné velikosti, kterážto obě díla jeho, vzbuzující obdiv současníků, nyní nacházejí se ve Ferdinandeu inšpruckém. Mapu bojiště rakouskopruského (*Teatrum belli Austriaco-Borusici*, 5' × 3') zhotovil v 17 dnech. Když byl takto vzbudil pozornost vlády, uloženo mu, aby nakreslil první mapu Tyrolska na základě vlastního měření, do čehož se dal r. 1760 s takovou horlivostí, že na jaře roku 1763 již s dvěma třetinami severního Tyrolska byl hotov. Roku 1765 přibral si krajana svého Blažeje Huebera (* 1735 — † 1814) za pomocníka vyučiv jej měření. Roku 1766 vykázala mu císařovna Marie Terezie roční plat 200 zl. víd. měny, jehož však dlouho neužíval, neboť již 1. září t. r. zemřel. — Dílo jím začaté dokonal Hueber. Mapa Tyrolska vydána o 21 listech r. 1774. Mapa ta rovnajíc se vnitřní cenou nejlepším mapám tehdejším, byla od pozdějších autorů po dlouhá léta za základ brána a kopirována. Reprodukována byla mapa ta v měřítku 1 : 140.500 v Dépôt de la Guerre pod názvem: Carte du Tyrol etc. Teprve mapa Tyrol r. 1823 vydaná od k. k. General-Quartiermeisterstabu předčila mapu

Anich-Hueberovu. Životop. Anichův a Hueberův na základě pramenův a vědecký rozbor jejich prací podává důkladná studie H. Hartla Die Aufnahme von Tyrol durch Peter Anich und Blasius Hueber v Mittheilungen des k. k. militärgeographischen Institutes, Vídeň, 1885, 5 sv., str. 106.—184. *Gs. red.*

Aniche [aníš], průmyslná ves ve franc. dep. Nord, arr. douaiském při dráze aubigny-somainské, se 6253 obyv. (1886). V sousedství jsou důležité doly na kamenné uhlí s 3500 dělníky, dále továrny na sklo a lučebniny, huť železná a měděná a j.

Anichini [anikini] Luigi, znam. ryjec ital. s Florencie, žil v polovici XVI. stol. v Benátkách. Práce jeho vynikají jemností a přesností i při nejmenších rozměrech. Michel Angelo obdivoval se velice pracím těm. Nejvíce cení se jeho medaille na počest papeže Pavla III.

Anilidy jsou odvozeniny anilinu, v němž vodík na dusíku vázaný jest buď zúplna nebo částečně nahrazen kyselými radikály. Technickou důležitost má acetanilid

$$C_6H_5 . NH . C_2H_3O$$

antifebrin a flavanilin. *Rn.*

Anilin jest technicky důležitá zásada $C_6H_5 . NH_2$. Látka ta nalézá se v malém množství v dehtu kamenouhelném, ale vyrábí se v továrnách z dehtového benzolu. V benzol (C_6H_6) působí se směsí kyseliny dusičné a sírové a ve vzniklý nitrobenzol ($C_6H_5 . NO_2$) pak železem a kyselinou solnou. Jest to olej při 182° vroucí, výborné rozpustidlo. **A.** se zásadami příbuznými jest základem tovární výroby barviv anilinových. Výroba **a**-u jest veliká. Německo vyrábí 9000 *kg*, Anglie 2500 *kg*, Francie 5—6000 *kg* denně. *Rn.*

Anilinová barviva jsou látky průmyslně vyráběné z anilinu a jeho příbuzných: toluidinů, xylidinův a j. Jejich mohutnost barvivá jest značná. Jednotlivá viz pod jmény: fuchsin, violeť anilinová, modř anilinová, malachitová zeleň. Anilinová žluť viz Azová barviva. *Rn.*

Anilinová čerň vzniká, působíme-li v anilin okysličujícími činidly (chlorečnanem draselnatým) u přítomnosti solí těžkých kovů (mědi, ceria, vanadu a j.). Čerň tu vyvíjejí na vlákně, i jest to barvivo velmi stálé a pěkné. (U nás pracoval o ní K. Kruis.) *Rn.*

Anilismus viz Otrava anilinem.

Anilleros [aniljéros], španěl., »členové kruhu«, politická strana ve Španělsku v létech 1820—23, která sice s počátku zasazovala se horlivě o ústavu, ale roku 1821 stála na tom, aby Mexiko, Peru, Carracas i na příště zůstaly závislými. — V čele **a**-rů byli Arguelles (* 1776 — † 1844). Martinez de la Rosa (* 1789 — † 1862) a j.

Anilocra Leach. mořský rod korýšů stejnonohých z čeledi *Cymothoidae*. Zahrnuje v sobě četné druhy po všech mořích rozšířené a žijící dílem volně, dílem cizopasně na rybách, na jejichž těle zachycují se skrácenými nohami, v chápavé orgány přeměněnými. *Šc.*

Animace (lat.), souhrn zjevů, které žití vůbec a jednotlivé výkony živoucích tvorů zvláště (pohyb, cítění, tvoření zvuků atd.) hlásají. — Názvem tím jest však především označen okamžik, kdy zárodek známky života projevuje, tedy v prvé řadě samostatný pohyb. Kdysi se soudilo, že podobný projev života tehdy nastává, kdy duch s tělem ve svazek vstupuje; nyní se v něm hledá netoliko schopnost organismu založeného ku samostatnému žití, aniž ovšem sobě jasně představiti můžeme, co vlastně zárodek k žití uzpůsobuje. Víme toliko, že život teprve v tom okamžiku počíná, kdy prvky anatomické a s nimi organismus počínající dospěl k dokonalejšímu vývoji. Organismus v tomto období života založený stává se zřejmým našim smyslům stažlivostí své tkaně a úkazy, které percepci živovou s jeho strany hlásají. *Mx.*

Animalculisté (z lat.) slují v dějinách biologie přívrženci zvláštního mínění o tělískách chámových (*animalculum*). Přikládali těmto výhradní důležitost v množení pohlavním pokládajíce je za vlastní zárodek zvířete, jemuž buňka vaječná jest toliko příznivou půdou, na které dále lze mu se vyvíjeti. Theorii této odporovali ovulisté, kteří přidržovali se názoru rozšířeného o buňce vaječné před objevením tělísek chámových Leewenhoekem r. 1690. Dle nich opačně buňka vaječná byla pravým zárodkem zvířete, k jehož dalšímu vývoji tělísko chámové toliko popudu dodává. *Šc.*

Animalisace (pojem technický) jest úprava vlákna bylinného tak zvanými látkami proteinovými (bílkovitými), čímž ono nabývá takých vlastností, že chová se oproti jistým barvivům jako vlákno zvířecí. Vlákno bavlněné na příklad nepřijímá prostě barviv dehtových, i musí se napustiti albuminem, kaseinem (kasein-ammoniakem) aneb klihem, čímž na povrchu jest potaženo pokožkou týchž vlastností, jaké jeví vlákno vlněné a hedvábné vůči barvivům umělým, dehtovým. *Rn.*

Animalismus (lat.), úhrn vlastností, jimiž se tělo živočichů rozeznává od rostlinstva; avšak také vlastnosti a znaky, jimiž různí se živočich od tvora vyššího, od člověka.

Animální, zvířecí, živočišný. — **A.** lymfa, míza očkovací, ze zvířete vzatá. — **A.** chemie, lučba zabývající se rozborem látek i produktů živočišných. — **A.** chraničky jsou neštovice způsobené očkováním **a.** mízou. (Viz Očkování.) — **A.** magnetismus viz Magnetismus.

Animas fidelium (lat.) jest název a spolu začátek církevní písně smuteční, kterouž pěje kůr na konci exequií čili slavných služeb Božích zádušních mezi tím, co celebrant s assistencí od oltáře do sakristie se vrací. *Byš.*

Animato (ital.), oživeně, označení hudebního přednesení. *Chv.*

Animator, *proanimatus, pro requie animae datus* (z lat.), znamená ve starých našich listinách poddaného nebo poplatného člověka, který ústavu církevnímu, kostelu nebo klášteru, pro pokoj duše některého zemřelého byl knížetem nebo jinou osobou přikázán a proto česky

dušníkem se nazýval. Takových dušníků na statcích zádušních bylo mnoho, na př. v jedné (arci podezřelé) listině z roku 993 dává kníže Boleslav II. klášteru břevnovskému na podhradí pražském 30 dušníků s potomstvem (*triginta animatores eorumque posteritatem*), a podobně i v jiných starých listinách našich věnuje se často »za duši« k účelům církevním země s lidmi na ní osedlými čili dušníky. *J. Č.*

Animismus (z lat. *anima*, duše) objevuje se nejdříve jako jméno zvláštní soustavy léčebné, jižto vzdělal proslulý lékař J. A. Stahl (* 1660 — † 1734). Myslící rozumná duše nejen prý působí v jasném představování, v myšlení a vědomí, provádějíc úkony rozumové, nýbrž jest i principem života tělesného, zjednává ruch a zrůst v organismu hmotném (*mens agitat molem*), utvařuje a staví osnovu jeho jsouc při tom činná i bez uvědomění; choroba pak jest vnitřní (duševní) hnutí, kterým duše se opírá zevnějším poruchům jako příčinám choroby. Podstata a cíl všeho léčení jen v tom záleží, že podporujeme duši v onom boji s příčinami choroby, odklízíme překážky, které se jejímu působení v cestu staví, a tak chorobě příčin ujímáme. Duše jest původkyní i hojitelkou všech nemocí; nic neděje se v těle živém, čeho by duše nečila a činně se neúčastnila. Přívrženci nauky této ukazují na onu známou nejužší souvislost pochodů tělesných a duševních, která se nám při každém kroku tak neodolatelně vtírá, na bezvědomou činnost duševní v tvoření uměleckém a jinde, a dokládají, že duše způsobuje pohyby jak volné, tak i bezděčné, zejména též ty, které se dějí uvnitř těla mimo vědomí naše, jako vyživování a j. Tak soustava léčebná podkládá se podrobnou soustavou životozpytnou (biologickou čili fysiologickou), jíž také říkají a., a konečně nastává ještě širší význam slova, že se jím totiž naznačují rozmanité soustavy filosofické, které duši činí vůbec principem života vysvětlujíce duší všechen život, či, jak říci lze krátkým vzorcem, pokládají, že, co žije, má duši. Pokusů takových vyskytlo se veliké množství, a. má útvary rozličné a náleží k oněm obtěžkaným výrazům, které hluboko v záhady filosofické se táhnou, pokud bezprostředně mu jednati jest s pojmy, jako jsou život, duše, duch, síla, organismus, životní síla, příroda, myšlení a podobné, tak že dějiny a-mu byly by takměř dějiny filosofie samé, aspoň nejdůležitější části její, ba i mimo filosofii v jiné odbory by sáhaly, jak právě vidno na pokuse Stahlově. Proto také příspěvky k zevrubnějšímu objasnění a-mu hledati sluší pod hesly právě uvedenými, ať výklad jejich zajisté nějak o a. zavaditi musí. Jest známo, že podařilo se množství zjevů životních vysvětliti zcela po mechanicku, na základě zákonů fysikálních a chemických; dokud lidé neznali těchto, podkládávali oněm zjevům duši. I vzniklo nesčetné množství duchů elementárních, daemonů a bůžků všeho druhu, bytostí bájených a obrazivou činností člověka rozmanitě vyzdobených. Ježto se tak dálo zvláště v počátcích vzdělanosti lidské, naznačuje se a-mem také světový názor primitivních kmenů. Světlo pokračující vědy zahání ony bájené duchy víc a více svádějíc zjevy životní na příčiny mnohem jednodušší, při čemž ovšem někdy utkávajíc se s představami oblíbenými vzbuzuje odpor nemilosrdným jejich potíráním. Pak slyšeti často výtku, že taková věda »vyhání duchy«, s příhanou, že totiž svět činí bezduchým. Avšak věda jen bájené duchy vyhání, a stíhá stopu ducha skutečného; jestiť sama úkonem tohoto. Věda tedy není zápor ducha, nýbrž doklad jeho, jí se duch osvědčuje. Ovšem v boji proti a-mu někteří spisovatelé překročili pravý střed a popírají každý princip duševní naprosto, nejen zdání ducha, ale konečně ducha vůbec i tam, kde jediné a úplně oprávněn jest. »My ničíme zdání, tedy ducha bájeného, ale stopujeme jej dále, až tam, kde nám ho potud nikdo nemůže popírati, ani nejdůslednější odpůrce. Jako vyhnáním ‚ducha' z běhu hvězd, totiž přehlédnutím mechaniky nebes, duch člověka tím více se proukázal, tak vesměs, ano každé vědecké rozšíření činem ducha jest, duch jím se potaká. Duchem svým ničíme přízraky, duchy bájené, a pokračujeme u vědění.« (Všeob. aesthetika str. 673.) Se stanoviska takto zjasněného pohlíží věda i na pokusy a-mu jinak než pouzí popěrači, kteří v něm jen mam a šalbu spatřují. Novověké zpytování o počátcích a vývoji vzdělanosti věnuje mu pečlivou pozornost, má zření k jeho jádru a hledí vyzkoumati zákony jeho, jej vysvětliti i pochopiti. Tudíž také o něm podrobnějších, nežli zde možno, zpráv podávají ony rozmanité, nyní s oblibou pěstované odbory, které sbírají a pořádají materiál k účelu vytčenému, totiž kulturní dějepis tak zvaný, srovnavací bajesloví, spolkověda, mluvozpyt, cestopisy, archaeologie, anthropologie a jiné, byť ne vždy užívaly názvu samého mluvíce často o zjevech a-mu pod jinými jmény. *Dd.*

Animista, přívrženec animismu (v. t.), najmě soustavy Stahlovy. *Dd.*

Animosita (z lat.), podrážděnost, vášnivé rozhořčení, zúmyslná urážka; — **animosní**, prudký, vášnivý, jízlivý, urážlivý.

Animoso (ital.), živě, čile (v přednesení hudebním).

Animovati (z lat.) mysli dodávati, povzbuzovati, obveselovati.

Animuccia [-můča]: **1) A.** Giovanni (* 1500 ve Florencii, † 1571), slavný kontrapunktista, žák Goudimelův, v úřadě i umělecké snaze předchůdce Palestrinův, »otec oratoria«. Psal mše, motetta, madrigaly a hymny, z nichž mnohé chovají se dosud v rukopise vatikánské sbírky. Nejvíce důležitosti mají jeho *Laudi* zpívané po kázáních, jež zavedl sv. Filip Nerejský, a jež dle místnosti »oratorio«, v níž byla pobožnost odbývána, zvány jsou oratoria. Tyto skladby, v nichž střídaly se solové části se sborovými, byly prvními počátky později vyvinuté formy oratoria. — **2) A.** Paolo, bratr před., hudební skladatel. Známo o něm pouze, že v l. 1550—52 byl kapelníkem v Lateráně a zemřel r. 1563. Jeho motetta a madrigaly na-

lézají se zvláště ve starších sbírkách a byly svým časem velice oblíbeny. —*rs*—

Animus (lat.), duch, vůle, v právu tolik co úmysl: a. *confitendi*, úmysl doznati něco viz Doznání; a. *domini*, a. *possidendi*, úmysl vlastnický (míti věc za vlastní) viz Držení; a. *donandi*, úmysl darovati viz Darování; a. *iniuriandi*, úmysl urážeti, viz Urážka; a. *negotia gerendi*, úmysl věsti věci cizí, viz Negotiorum gestio; a. *novandi*, úmysl obnoviti obligaci, viz Novace; a. *revertendi*, úmysl vrátiti se domů (u zvířat z domu uprchlých), viz Okkupace; a. *sedem fixam habendi*, úmysl míti stálé bydliště, viz Bydliště, Příslušnost soudní.

Anio: 1) Řeka ve střední Italii, viz Aniene. — **2)** A., řeka v Campagni, viz Agno.

Anion viz Ion.

Aníránrúz, též Ábrízgán (den polévání), 30. den každého měsíce vůbec, zvláště 3. měsíce roku staroperského (Churdázu), den vzájemného polévání a umývání, jak zvyk ten zachoval se v Ispahánu; pak 30. den 11. měsíce (Pahmanu), den téže slavnosti. Slavnost ta byla upomínkou na dobu Fírúza, děda Núšírvánova, kdy deště přestaly a sucha se dostavila, po roce však, ve kterém Fírúz lidu otevřel všecky své a chrámové zásoby, na prosbu Fírúzovu s nebe déšť se snesl, jakého nikdo nepamatoval, tak že voda až do dvorů a stanů vnikla a lidé radostí nad tím vodu na sebe lili. *Dk.*

Aniridie (Aniridie, též Irideremie), nedostatek duhovky v oku, jest buď vrozená neb úrazem způsobená; duhovka schází buď úplně, neb uchovávají se pouze nepatrné její stopy, jež shledáváme co uzounký lem na okraji ciliárním, neb od ciliárního okraje odtržené na jiném místě oka.

A. vrozená jest dosti vzácná, avšak téměř každému mnoho zaměstnanému očnímu lékaři ob čas se vyskytuje; sám za své 20leté praxe čítám mezi více nežli 100.000 nemocnými tři případy **a.** vrozené. Velká většina pozorovaných dosud případů **a.** vrozené týkala se obou očí, a zřídka kdy byla vada osamělá, nýbrž obyčejně sdružena s jinými vadami očními, se mžikavostí (*nystagmus*), malookostí (*microphthalmus*), vrozenými zákaly čočky (*cataracta adnata*), obloučkem zárodků (*embryotoxon*), astigmatismem a j. I lidé stižení nekomplikovanou **a**-ií mají prazvláštní vzezření; oči jsou sice v celku černé a temné, ob čas však objevuje se z hloubky oka červenavý lesk, a bližším vyšetřením shledáváme střed oka na místě černé zornice normálního oka poněkud přisedivělý; téměř bez výjimky vyskytuje se při nich nápadné mžourání neb blikání, jímž hledí se ubrániti trapnému oslnění. Zrak bývá vždy více méně porušen; mimo oslnění pozorujeme nejčastěji krátkozrakost, slabozrakost, a nedostatek přizpůsobení oka pro různé vzdálenosti předmětů. **A.** bývá často vadou dědičnou a vrací se v několika generacích (Gutbier, Henzschel, Boeck a j.) Starší pozorovatelé (Himly a j.) považovali **a**-ii za následek příliš slabého tvořivého pudu v oku zárodkovém. Seiler a Arnold obviňovali z **a.** obliteraci cev pro duhovku určených; Ammon považuje **a**-ii za zastávku ve vývoji cevnatky v době života zárodkového, kdy započíti mělo tvoření duhovky. Nejnovější náhled vidí v **a**-ii vadu zastávkovou, zaviněnou nejspíše tím, že v třetím měsíci života plodového spojení čočky s přední stěnou zřenicovou jest mimořádně ještě příliš pevné a zamezuje vyrůstání duhovky z cevnatky a předního poháru vidmého do přední komory. Samo sebou se rozumí, že **a**-ii jako vadu vrozenou nemůžeme nijakým způsobem odstraniti nebo vyléčiti; veškerá činnost lékařská přestává na tom, aby co možná zmírnila porušení zraku s **a**-ií spojené a učinila je pro pacienta snesitelnějším.

A. úrazová (traumatická) jest v lékařské praxi zjevem neméně vzácným; objevuje se jako následek značných úrazů, pohmožděnin a odrazů přivoděných tupými nástroji, buď sama o sobě nebo ve spojení s trhlinami rohůvky i bělimy. Sám pozoroval jsem v 25 létech tři případy, po udeření džbánkem, po nárazu dětského špačka a po nárazu na tupý roh.

V případě prvním ležela duhovka jako malá temná hromádka na zpodině přední komory, v druhém plavala jako cár v přední komoře, v třetím plavala na cáry roztržená u rozmíšeném sklivu zároveň s vypuknutou čočkou. Je-li úraz spojen s trhlinou, může odtržená duhovka i s čočkou úplně vypadnouti z oka. Obyčejně vedlé **a.** z úrazu pozorujeme vymknutí čočky, odchlípení sítnice, více méně mohutné výlevy krevní buď do přední komory, nebo do skliva a j.

A. úrazová nastává tím, že při úrazu z předu na zad průměr okrouhlý na ciliárním kraji duhovky náhle se zvětší a tato následkem toho se odtrhne od svého hřebínkovitého svazu. Zrak chová se někdy zcela jako u **a.** vrozené, jindy jest velmi porušen neb i úplně zničen. **A.** úrazová léčí se týmž způsobem jako vrozená. Různé komplikace vyžadují příslušného léčení dle svého rázu. Konečně budiž připomenuto, že **a.** ve případech bohudík velevzácných může se státi následkem velké nehody, nebo neopatrným provedením oční operace zvané iridektomií, při které se vyřezuje část duhovky. *Schl.*

Anís viz Pimpinella.

Anisette viz Anýzovka.

Anischau viz Úněšov.

Anischurie (z řec.), neschopnost udržeti moč, močení mimovolné.

Anisometrický viz Axonometrie.

Anisonema *grande* Stein, drobnohledný prvok náležející k monadám (*Mastigophora*). Jest z největších bičíkovitých nálevníků v našich vodách a nejobyčejnějším zjevem drobnohledného světa jejich. Tílko 0·04—0·05 *mm* dlouhé, ovální, poněkud splošené a nesouměrné, jest vzadu tupěji zaokrouhleno než na předu. Obklopeno jest zřetelnou blankou (kutikulou), na níž při silnějším stahování tílka pozorovati lze úhledné spirální proužkování, zjev to u nálevníků zhusta se vyskytující a na jakousi ob-

dobu svalů vyšších zvířat ukazující. V předu na zpodu tílka pozorujeme zřetelná ústka, u nichž jest upevněno dvé dlouhých a útlých bičíků. Jeden z bičíků směřuje ku předu a nalézá se v neustálé činnosti slouže výhradně pohybům tílka, kdežto bičík druhý, do zadu podél pravého okraje tílka směřující, jest spíše passivní a zvíře pohybujíc se vleče jej jako ocásek. Z ústek vede do vnitř tílka vyplněného jemně zrnitou masovinou (protoplasmou) rourovitý jícen, zvláště pro a. tvarem svým význačný, uvnitř pak v masovině tílka spatřujeme na předu stažitelnou, pulsující bublinku a pod ní kulovité jádro s jadérkem uprostřed. **A.** jest nálevník čilý, hlavně drobnými řasami a bakteriemi se živící. Rozmnožuje se podélným dělením. *Šc.*

Anisoplia Lap., různodrápník, rod brouků listorohých, těla plochého a širokého, s nohami silnými, jejichž drápky jsou nestejny; vnější, větší dráp na nohou předních jest rozštěpen ve dví. Nečetné druhy, 9 až 14 *mm* vel., žijí hlavně na travinách a škodí často na obilí. U nás nejznámější jest různodrápník obilný (a. *fruticola* F., viz vyobr. čís. 273.) kovově zelený, hustě chlupatý; krovky hnědožluté nebo rezavé, u štítku se společnou, čtyřhrannou skvrnou černou. Velkost asi 12 *mm*. Škodí tím, že vyžírá na klasech žitných plodní části květů, ano i měkká zrna. Larvy žijí v zemi, hlavně ve hnoji napolo shnilém, ale ožírají snad také kořínky obilné. V jižnějších krajinách rakouských žije ještě několik druhů větších, ozdobněji zbarvených, jež svým množstvím způsobují někdy značné škody na obilí. *L. D.*

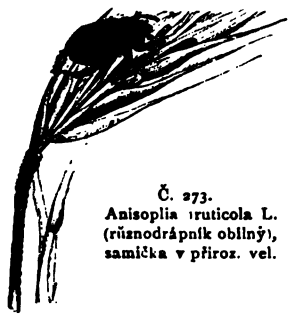

Č. 273. Anisoplia fruticola L. (různodrápník obilný), samička v přiroz. vel.

Anisopteryx *aescularia* W. V., tmavoskvrnáč maďalový, motýl z čel. píďalek (*Geometridae*). Samečkové a samičky liší se značně mezi sebou: samečkové mají tykadla vroubkovaná, s dlouhými štětičkami, brv a široká, okrouhlá křídla, z nichž přední jsou žlutošedá, hnědě poprášená, s dvěma tmavými, bělavě vroubenými příčnými páskami a s tmavohnědou skvrnou uprostřed, jež nalézá se i na zadních bělavých křídlech; samička nemá křídel a jest červenošedá, s tupým, šedavým chvostkem na konci těla. Housenky jsou válcovité, hladké a bělavě zelené, s bílými liniemi na hřbetě. Žijí na stromech a křích listnatých, zejména na maďalu, trnkách a ptačím zobu. Motýlové jsou u nás velmi hojní, zvláště v březnu a dubnu i létávají rádi mezi trním. *Šc.*

Anisotropické hmoty viz Hmoty (sourodé).

Anisotropie (z řec.). Anisotropické jsou ústroje rostlinné, které účinkem téže síly přírodní, na př. tíže zemské, vždy v určitou, avšak různou polohu se staví. Tak na př. roste z pravidla stonek rostlin přímo nad povrch země, kdežto hlavní kořen přímo do země vniká, vedlejší kořeny, větve, listy a pod. pak za obyčejných okolností vždy šikmo, nesvisle se staví. Určité poloze rostlinných ústrojův odpovídá pak i určitá struktura jejich. Ústroje rostlinné svisle (vertikálně) postavené č. orthotropické ústroje jsou tedy jinak vyvinuty než ústroje šikmo stojící čili plagiotropické (tyto z pravidla souměrně, dorsiventrálně, ony však pravidelně). *Hg.*

Aniva, prostorný záliv Ochockého moře na jižním konci ostrova Sachalinu.

Anjalský spolek (*Anjala-Förbundet*) od švédské šlechty smluven proti králi Gustavu III. 12. srpna 1788 v městečku Anjale v Čuchonsku na hranicích ruských. Spojená šlechta vydala provolání proti válce s Ruskem a žádala za svolání říšského sněmu; provolání toto podepsalo 12.000 účastníkův, ano i králův bratr, vévoda Karel (pozdější král Karel XIII.), přistoupil ke spolku tomuto, kterýž tím nabyl neobyčejného vlivu, tak že s Ruskem musilo se učiniti příměří. Ale nadužívání moci vedlo k pádu šlechty, neboť na sněmě r. 1789 král pomocí ostatních tří stavův odstranil výsady její; ale s účastníky spolku naloženo celkem mírně. Plukovník Haestesko byl sice popraven a několik jiných deportováno na ostrov sv. Bartoloměje, ale většině dostalo se milosti. Srov. Malmanen, Anjalaförbundet (Stockholm 1848).

Anjar viz Andžár.

Anjelice, ves v Čechách na návrší, 10 d., 54 ob. č. (1880), hjtm. a okr. Klatovy (1¼ hod. sev.-záp.), obec Svrčeves, býv. dom. Chudenice, fara Dolany. *Nk.*

Anjer [ànjer], přístavní místo s tvrzí v residentství bantamském v severových. části ostrova Javy, při průlivu Sundském, se 3000 obyv. a mohutným vodovodem (11 *km*), důležitá stanice a zásobárna lodí plujících do Batavie. R. 1883 při výbuchu sopky Krakatoe byl **A.** zaplaven obrovskou vlnou a zničen se vším obyvatelstvem.

Anjou (anžú), bývalá provincie v sev.-záp. Francii, ohraničená provinciemi Maine, Bretagne, Poitou a Tourraine, měla asi na 8000 *km*² 400.000 obyv., nynější departement Maine et Loire a části depart. Indre et Loire, Mayenne a Sarthe. Hlavním městem býval Angers. Starý rod hraběcí, který od krajiny té měl jméno, vymřel r. 1060 Godefroyem II., a statky i jméno jeho přešly sestrou tohoto na mocný rod hrabat z Gatinais, z kteréhož pocházel Godefroy V., praotec rodu Plantagenetského. Tento obdržel větší části Normandie, přijal titul vévodský a oženil se r. 1127 s Mathildou, dcerou angl. krále Jindřicha I. a vdovou po císaři Jindřichu V. Po smrti jeho (1151) následoval jako hr. z Anjou a Tourraine syn jeho Jindřich, kterýž r. 1154 dosáhl trůnu anglického. **A.** bylo spojeno s ostatními državami králův anglických ve Francii, ale r. 1204 dobyto jest od Francouzů. Nejprve obdržel

hrabství to Filip, syn Ludvíka VIII., a po něm bratr jeho Karel, zakladatel starší větve z Anjou, která nabyla panství v Neapolsku, Sicilii a Uhrách. Následkem toho pozbylo hrabství **A.** pro krále neapolské významu, a Karel II. propůjčil je dceři své Markétě zasnoubené s Karlem z Valois, bratrem krále Filipa IV. Avšak syn Markétin stal se pode jménem Filipa VI. králem francouzským a spojil hrabství své s korunou. Král Jan povýšil **A.** na vévodství (1356) a udělil je svému druhému synu Ludvíkovi, kterýž se takto stal zakladatelem mladší větve z Anjou. Ale již jeho vnukovi Renéovi († 1480) odňato vévodství králem Ludvíkem XI. a spojeno s korunou francouzskou. Roku 1481 vymřela Karlem, bratrem Renéovým, mladší větev rodu z Anjou po meči. Od té doby trval jen pouhý titul vévod z Anjou, kterýž mívali někteří synové královští jako Jindřich III. před nastoupením na trůn a vnuk Ludvíka XIV., Filip, dokud nebyl zvolen za krále španělského.

Anjuan, ostrov, viz Anžuán.

Anjuj: 1) A., jméno dvou řek sibiřských (Velký a Malý **A.**), které krátce po stoku svém vpadají s pr. str. do Kolymy nedaleko nad jejím ústí. Obě tekou se hřbetu Jabloného, jenž jest předělem mezi nimi a ř. Anadyrem. Délka každého **A**-e páčí se od 500—800 *km*. V obou řekách jest mnoho drahokamův. Velký **A.** jest velmi rybnatý. — **2) A.**, řeka v gubernii tomské, viz Anuj.

Anká (dle arab. etymol. = krkatá), báječný pták, Fénix arabský, odpovídající perskému Simurgu, talmúdskému Jukne, s tváří lidskou, krásným, dlouhým krkem a překrásným peřím, obdařený rozumem a řečí, síly takové, že slona snadno mohl vynésti do vzduchu. Dle pověsti existoval už před Adamem. Sídlo jeho obyčejně bylo prahorstvo Káf, uvádí se však i jakýs ostrov v Jižním okeánu, jindy hora Mokr, již časem oblétal slídě po zvěři. Jednou uchvátil i malé dítě, začež jej prorok Hanzala ben Safván proklel. **A.** pak zmizel s povrchu země. Žil prý 2000 let.

Ankaios: 1) A., syn Lykurgův a Eurynomin nebo Kleofilin, bohatýr tegejský, na jehož oslavu slavili Arkadové ještě v pozdních dobách slavnost. Účastnil se výpravy Argonautů jmín jsa vedlé Héraklea za nejsilnějšího bohatýra. Po návratu svém z této výpravy účastnil se honby na kance kalydónského a byl od něho usmrcen. — V umění bývá **A.** zobrazován v kůži medvědí a s dvojitou sekerou.

2) A., syn Zevův nebo Poseidónův a Astypalaiin neb Altin, král Lelegův na ostrově Samu. Často bývá zaměňován s **A**-iem 1), poněvadž byl také Argonautem a též zahynul kancem. Na výpravě Argonautův **A.** proslul svou chytrostí a znalostí plavby; po smrti Tifyově byl kormidelníkem lodi Argó. Když později **A.** kdysi mladou révu sázel, pravil mu jistý věštec, že neokusí hroznu z révy, kterou právě sází. Když pak víno uzrálo a **A.** chystal se právě číši vína z oné révy pocházejícího k ústům přiložiti, aby nepravdivost slov věštcových dokázal, pravil věštec: *πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου* (»mnoho jest mezi číší a okrajem rtů«, totiž mnoho může se státi, než číše ke rtům se přiloží). V tom okamžiku **A.** obdržel zprávu, že kanec pleni jeho pole; odhodiv číši **A.** spěchal ke svým polím, kdež kancem byl usmrcen. *Dnl.*

Ankara, Antankara, krajina zajímající severní cíp ostrova Madagaskaru, na jih až k zálivu Antongilskému.

Ankaratra, mohutná horská skupina ve stř. Madagaskaře jjzáp. od hlav. města Antanariva, jež horou Čafajavanou dostupuje největší své výše (2728 *m*).

Anker: 1) A. Bernt, průmyslník norský (* 1746 v Christianii — † 1805 v Kodani), nastoupil dráhu diplomatickou, ale brzy ji opustiv převzal řízení obchodu svého otce a působil tu k největšímu blahu své vlasti. Řídil železárny, povznesl norské dolování, vyvážel ohromné množství dříví a první z Norska vypravil loď do Vých. Indie. Horlivě podporoval umění a vědu sám podnikaje veřejné přednášky, usiloval o zřízení university norské, daroval válečné škole svou bibliotéku a velký pozemek a vůbec proslul jako dobrodinec. Byl za to často vyznamenán a r. 1778 povýšen za šlechtice. — **2)** Bratr jeho, **A.** Peder (* 1749 — † 1824), založil jako gener. intendant kommunikací mnoho silnic v Norsku, r. 1814 byl členem sněmu ejdsvoldského a po spojení Norska se Švédskem státním ministrem norským ve Stockholmě do r. 1822. — **3) A.** Mathias (* 1771 — † 1843), německý mineralog a geolog, nar. v Štýrském Hradci, studoval chirurgii ve Vídni, kdež dosáhl roku 1793 hodnosti magistra chirurgie. Usadiv se v rodném městě převzal po otci praxi chirurgickou a stal se okresním chirurgem. Stýkaje se s předním tehdáž mineralogem Mohsem jal se studovati mineralogii a byl r. 1824 jmenován prof. mineralogie na Joanneu. Vědecká činnost **A**-ova spočívala hlavně ve studiu mineralogických a geologických zvláštností Štýrska, k čemuž materiál byl sebral častými výzkumnými cestami po Štýrsku. Z publikací jeho sluší uvésti: *Art und Weise, wie man beiläufig zu Werke gehen kann, um ein gefundenes unbekanntes Fossil zu bestimmen* (Št. Hr., 1808); *Geognostická mapa Štýrska* (1832, první toho druhu ve Štýrsku); *Kurze Darstellung einer Mineralogie von Steiermark* (t. 1809—10, 2 sv.); *Kurze Darstellung der mineralogisch-geognostischen Gebirgsverhältnisse der Steiermark* (t. 1835). Jemu ke cti byl minerál podobný dolomitu nazván ankeritem. *Šc.*

Ankerit, nerost rhomboedr., obyčejně však kusovitý nebo zrnitý, jest barvy žlutavě bílé nebo žlutavě šedé, zvětrávající má barvu hnědou s leskem perleťově skelným. Tvrd. 3·4—4, hust. 2·95—3·1; chem. slož. $(CaFeMg)CO_3$. Při zkoušce s dmuchavkou zčerná a stává se magnetickým, v kyselině solné šumí méně než kalcit, více než dolomit. Naleziště: Dědova hora, Svárov v Čechách, Lačnov na Moravě, Admont, Eisenerz ve Štýrsku, Rathausberg v Solnohradsku, Ems, Lobenstein. *Hjn.*

Ankershofen Gottlieb svob. pán, dějepisec něm. (* 1795 — † 1860). Nar. v Celovci;

vystudovav práva věnoval se službě státní a stal se c. k. sekretářem při soudě appellačním. Od r. 1848 byl nejpilnějším vzdělavatelem dějin korutanských a získal si velké zásluhy o založení hist. spolku v Celovci a o zachování mnohých stavitelských památek v Korutanech. S Tanglem a Hermannem vydal *Handbuch der Geschichte von Kärnten*, jehož I. část, obsahující nejstarší dějiny až do r. 1122, velmi obšírně popsal (4 sv. 1850—64 v Celovci). Kromě toho sepsal *Kärntens älteste christliche Denkmale* (Vídeň, 1859) a sestavil regesta listin k nejstarším dějinám korutanským.

d'**Ankerts**, Ghiselin (také Ghislain Dankerts), jeden z nejproslulejších nizozemských kontrapunktistů XVI. stol., nar. v Tholenu v prov. Leelandě a ještě mlád jsa roku 1555 přišel do Říma za zpěváka papežské kapely; později stal se camerlengem kollegia pěveckého. Napsal dvě knihy *Madrigali a 4, 5 e 6 voci* (Benátky, 1559) a některá motetta. Největší slávy však získal si spisem *Trattato sopra una differenza musicale* etc., v němž jakožto rozhodčí mezi Vicenzem Lusitanem a Nicolou Vicentinem způsobem zajímavým a duchaplným hájí tóniny diatonické proti chromatickým a enharmonickým, jichž Vincentino v kontrapunktu tehdá moderním chtěl užívati.

Ankiewicz [-ič] Julian, souvěký polský architekt. Nar. v Radzanówsku r. 1820. Podrobiv se zkoušce stavitelské vystavěl budovy pro guber. úřady a pro státní konvikt v Lublíně, později dvě kaple v ústavě panen v Puławách, katolickou ve slohu gotickém, pravoslavnou v renaissančním. R. 1864 byl povolán za staršího architekta města Varšavy, kterýžto úřad zastával patnáct let, současně jsa též stavitelem Polské banky. A. první z architektů polských stavěl domy vyhovující plně požadavkům moderního pohodlí. Ve Varšavě zbudoval mimo jiné villu senátora Kruza a v létech 1878—79 pro Úvěrní spolek města Varšavy palác, jenž vyniká praktickým rozdělením kanceláří, nádherným sálem zasedacím a krásným průčelím. V poslední době svěřena byla A-ovi od ministerstva spravedlnosti stavba budovy pro Hypoteční banku ve Varšavě. Z literárních prací A-ových dlužno uvésti zejména dílo *O piękności w sztuce, ze szczególnym do praktyki zwrotem* (Varšava, 1847), jež svého času bylo jedním z nejlepších theoreticko-aesthetických spisů v Polsku, a pojednání *O architekturze gotyckiéj* (Biblioteka Warszawska, 1849). *Gn.*

Anklam (Anclam), staré krajské město v pruských Pomořanech, vl. okr. štětínském, na ř. Pěně 8 *km* nad jejím ústím a na státní dráze angermünde-stralsundské; má 2 evang. a 1 katol. kostel, gymnasium, vyšší dívčí, měšťanskou a vojenskou školu, zemský, soudní, hlavní berní, pobřežní a poštovní úřad, filiálku říšské banky, nemocnici, slevárnu na železo, tovární výrobu cukru a mýdla, plynárnu a 12.784 obyv. (1885), kteří provozují též značný obchod obilní, plavbu a loďařství. A., původně opevněný hrad lutický, zvaný Tanglim, Anglim, ve XII. stol. od Boleslava Křivoústého, krále polského, pobořen a později na město povýšen a novými osadníky poněmčen. Byv r. 1319 přijat do Hansy vzrostl znamenitě, ale rovněž rychle upadal, když r. 1628 z ní vystoupil. R. 1720 postoupen Prusku a r. 1762 zrušeny jeho hradby. — Kraj anklamský má na 648 *km*² 31.088 obyv., z velké části polních hospodářů.

Anklešvar, oddělení východoind. okresu Bróče v bombajské provincii, má na 761 *km*² 65.054 obyv. (1881). Hlavní jeho město A. má 9535 obyv. (1881), mezi tím 5586 hindů, 2382 muham. Jest stanicí dráhy bombajsko-barodské a hlavním tržištěm dalekého okolí zvláště pro bavlnu. Značný obchod se stavebním dřívím, bambusem, výroba mýdla, papíru a j. *Fl.*

Ankober, hl. město habešské krajiny Šoe na vrcholu a svahu hory pnoucí se 2500 *m* n. m. (pod 9° 34' s. š., 39° 45' v. d.), skládá se asi ze 3000 chýží téměř veskrze dřevěných, a hoření jeho část prostě opevněna jest dřevěnými koly. Okolí jest plno bujné vegetace, vzduch chladný, ale čistý, a proto ve zdejším kamenném paláci královská rodina ráda trávívá nějakou část roku. Obyvatelstvo různě se páčí, pravdě nejpodobněji na 10.000 duší.

Ankogl, nejvýchodnější, ledovci pokrytá skupina horská ve Vysokých Taurech (Vých. Alpy), na hranicích salcpurskokorutanských, 8 *km* jihových. od Gastýnských Lázní; její vrcholy jsou na severozápadě A. (3253 *m*) a na jihovýchodě Hochalpenspitze (3355 *m*).

Ankóny jmenují se ve stavitelství antickém obě volutové konsoly, zazděné po stranách nadpraží dveří, jemuž slouží za podpory. Nejkrásnější a nejstarší příklad ankón nalézáme na dveřích sev. strany Erechthea v Athénách. Nejstarší a. v architektuře římské spatřiti lze na zříceninách chrámu Hérakleova v Koře, a příklad ankón neobyčejné nádhery a bohatosti podávají zbytky dveří zřícenin chrámu Juppiterova v někdejší Héliopoli. — Týž název mají ve stavitelství antickém též ramena úhelníku a železné spony trámové, u lidu obecně klamry zvané. *Vnk.*

Ankudinov Timoška, samozvanec, syn kupců ve Vologdě (* 1617). Biskup Varlaam dav mu vnučku za manželku zjednal mu místo soudního úředníka. A. dopustil se s druhem svým Konjuchovem mnohých nepřístojností a přiměl jej k útěku do Litvy, při čemž prý manželce zapálil dům nad hlavou (1643). Z Polska odešel do Cařihradu, kde vydával se za syna Vasilije Šujského, Ivana. Nemoha tu ničeho pořídit odešel do Říma, potuloval se různými zeměmi, až přišel do Malé Rusi k Bohdanu Chmelnickému (1649). Chmelnický slíbil vydati jej caru, zatím však hleděl využitkovati nesnáze carovy pro sebe. Tu A. r. 1651 odešel do Stockholmu. Vláda moskevská žádala královnu Kristinu, aby jí vydala samozvance, ale bez výsledku. Za to společník jeho Konjuchov zajat v Revelu a v Moskvě umučen. Ze Stockholma odebral se A. do Holštýnska, kde jej vévoda Bedřich zajal a vydal za výsadu v obchodě s Persií. A. přiveden byv do Moskvy

byl nejprve mučen a pak čtvrcen (1653). — Srov. M. A. Solovjev, Timoška **A.**, odinadcatyj samozvanec (Finskij Věstnik, 1847 d. X. a XI.).

Ankwicz [-ič], jméno starého šlecht. rodu polsk. erbu »Abdank«, pocházejícího od Skarbků z Góry. Z něho vynikli: **1) A.** Jozef, muž výmluvný a vzdělaný, jenž domohl se přízně krále Stanislava Augusta a po smrti otce svého Stanislava stal se kastelánem sandeckým (1782). Také často předsedal sněmu krakovskému. Při tom však ucházel se i o přízeň vídeňského dvora, a císařovna Marie Terezie povýšila jej i celý jeho rod do stavu hraběcího. Jsa hladký v mravech i řeči dovedl s každým se shodnouti a každého přivésti na svou stranu. Nejhorší jeho vlastnost byla touha po bohatství, které i životem propadl. Roku 1791 vzdav se úřadu kastelánského stal se vyslancem v Dánsku. Po návratě upadl jako jeden z hlavních tvůrců konfederace targovské v ruce Sieversa, jednatele císařovny Kateřiny, který vysokými sumami zjednal si jeho pomoc na sněmě varšavském dne 23. září 1793. Po šťastném válčení vzbouřenců polských byl **A.** z vězení, kamž dostal se dne 18. kv., od shluknuvšího se lidu vyveden a se soudruhy svými Ožarovským, A. Zabiellem i biskupem Kossakowským oběšen (9. kv. 1794). *Dšk.*

2) A. Andrzéj Alojzy, hrabě Skarbek z Poslawice, syn předešlého, narozen r. 1777 v Krakově, studoval tamže a ve Varšavě a byl svědkem hrozné smrti otcovy, což učinilo naň taký dojem, že po celý život ostal zasmušilým. Ve studiích svých pokračoval ve Vídni a měl původně v úmyslu věnovati se právům, než k radě tehdejšího polního biskupa hrab. Sigmunda Hohenwarta přešel k theologii r. 1799. R. 1810 dosáhl hodnosti doktora theologie a téhož roku posvěcen na kněze. Pak kaplanoval u sv. Štěpána ve Vídni až do r. 1813, kdy stal se sídelním kanovníkem olomouckým a roku 1814 arcibiskupem lvovským. Když spojená království (od r. 1814) Haličské a Vladimiřské obdržela vlastní stavovské zřízení, jmenován **A.** r. 1817 primasem těchto království. **A.** povznesl uvolněnou kázeň v duchovenstvu své diécése, pečoval energicky o šíření osvěty mezi lidem, založil množství škol ve městech i po venkově, ale polského vlastenectví nikdy neosvědčoval. R. 1833 povolán na uprázdněný stolec arcibiskupský v Praze a 16. února 1834 nastolen. R. 1836 korunoval cís. Ferdinanda I. na krále českého, r. 1837 uvedl do své diécése první milosrdné sestry sv. Karla Bor., které usadily se při nově zřízeném ústavě pro dospělé slepce v Praze. Zemřel již 26. března 1838 mrtvicí.

Ankylo- (řec. *ἀγκύλος*, křivý, ohnutý), čes. křivo-, srov. ankyloblepharon, ankylometr, ankylosa a j.

Ankyloblepharon (řec.), srostení víček, příbuzné s blepharophimosou, zúžením štěrbiny oční. Při **a**-u srůstají okraje víček buď celé nebo z části, nebo jsou spojeny mezi sebou vlákny tlustšími nebo tenčími a více méně poddajnými. **A.** jest buď vrozené a tu úplné srostení celé štěrbiny oční a sdruženo bývá obyčejně s úplným nedostatkem oka (*anophthalmia*) nebo s malookostí značného stupně, kterou pak skrytookostí (*kryptophthalmia*) nazýváme; částečné vrozené srostení víček týká se obyčejně koutku zevního a při něm shledáváme nejčastěji malookost (*mikrophthalmia*). **A.** vrozené jest buď vadou zastávkovou, totiž setrváním normálního srostení víček, které pozorovati jest od druhé poloviny až téměř ke konci života zárodkového, nebo jest to následek onemocnění víček v poslední době nitroděložného života zárodku. **A.** získané vzniká buď úrazem, nejčastěji následkem prudkých spálenin, kde pak často sdruženo bývá se srostením spojivky (*symblepharon*), nebo následkem vředů na okraji víček, když tyto následkem příliš dlouho ponechávaného obvazu, nebo dlouho trvající křeče víčkové neustále se dotýkají. Srostení taková bývají pak obyčejně buď blanovitá nebo vláknitá. — *Blepharophimosa* čili zúžení štěrbiny oční vychází obyčejně od zevního koutku a může dosíci různého stupně, tak že i polovina štěrbiny oční srůstá. Také blepharophimosa bývá výminečně vadou vrozenou, jsouc následkem zárodkových nemocí víček; nejčastěji však vyskytuje se po dlouho trvajících nebo často recidivujících zánětech (na př. po dočasném katarrhálním zánětu spojivky, zvlášť u lidí starých), k nimž téměř pravidelně přidružuje se zánět zevnějšího koutku (*blepharitis angularis*); u dětí při přímětovém (ekzematosním) zánětu rohovky i spojivky, když tyto za světloplachosti a křeče víček často po několik neděl očí neotvírají a následkem neustálého slzotoku zevnější koutek se rozežírá. Také zánět okrajů víček (*blepharitis*) podobné může míti následky. Ku blepharophimose takto nabyté snadno přidružuje se nové závažné onemocnění: vchlípení víčka č. *entropium*. — Jak **a.**, tak blepharophimosa, nedosahují-li příliš značného stupně, jsou samy o sobě vady nepříliš závažné a jen nepatrně zužují obzor tak, že v mírných případech ani se nepřistupuje k energickému léčení. Avšak v případech horších, vadí-li buď u vidění nebo pohybu víček, nebo dráždí-li oko, nastává nutnost operativního léčení. Při **a**-rech vláknitých nebo blanovitých dostačí obyčejně jednoduché prořízutí a ochrana před opětným srostením; při blepharophimose pak děláme operaci Amonovu, kterou nazýváme rozšířením štěrbiny oční nebo kanthoplastikou. Při **a**-u totálním vrozeném, sdruženém s anophthalmií nebo kryptophthalmií byla by ovšem každá operace svévolná. *Schl.*

Ankyloglossum (z řec.), srůst jazyka se zadní plochou dásní nebo se zpodinou úst. Bývá podmíněn krátkostí neb abnormní tuhostí uzdičky, jakož i tím, probíhá-li tato od špičky jazyka k dásni a pod. Léčí se prostřižením uzdičky. *Peč.*

Ankylocheilie (z řec.), zrůdné nebo získané sloučení pysků.

Ankylosis, *anchylosis* (z řec.), kloub srostlý, svalený. Jménem tím označuje se

nehybnost kloubu, vzbuzená chorobnými změnami jeho součástek; pokud podmíněna jest změnami mimo kloub (jizvami v kůži, křečovitým stažením svalů a p.), nazývá se a-sí nepravou, mimokloubovou neb i *kontrakturou*, skrčeninou. Nehybnost kloubu při a-si jest buď úplná nebo neúplná. Nejčastější příčinou a-se jest předchozí, po úrazu neb i samostatně bez tohoto povstalý, náhlý neb i počasný zánět kloubní, zvláště pak zánět hnisavý nebo fungosní, po němž nastalo jizvovité scvrkání ve vaku kloubním a ve vazech kloubních, změna v obrysech konců kloubních kostí, srostení těchto a jiné změny podobné. Srostly-li konce kloubní, stává se tak buď pevnou tkaní pojivou, *syndesmosis*, nebo chruplavkou, *synchondrosis*, neb i jizvou kostěnou, *synostosis*. Též záněty mimo kloub vzniklé mohou překročivše na kloub vznik a-se míti v zápětí. — Na postavení, v jakém a. v kloubu byla nastala, záleží, zdaž úd onemocnělý nemocnému jest ku potřebě či nic. Nemá-li na př. činnost končetiny hořejší při a-si v lokti býti příliš obmezenou, nutno, aby předloktí k rameni ohnuto bylo pod úhlem pravým; při končetině dolejší s a-sí v koleně jest za to žádoucno, aby bérce ke stehnu stálo v úhlu přímém nebo velmi tupém — Léčení směřuje proto k tomu, aby, nelze-li již dosíci opětné pohyblivosti kloubu v rozsahu dřívějším neb i obmezenějším, a-se dosaženo bylo v postavení takém, v jakém úd nemocnému jest ku potřebě a ne na závadu. Převod z postavení nepříznivého a-se v úhel příznivý státi se může manipulacemi nebo vhodnými přístroji zneváhla, nebo náprava ta provésti může se násilně a rychle. Počínání druhé, účinnější, konáno bylo již v létech čtyřicátých našeho století, k náležité platnosti však došlo teprve po zavedení celkové narkosy. Označováno bývá jménem *brisement forcé* Ovšem k cíli dojíti lze jím jen tam, kde srostění v kloubu dosud jest poddajné. Při srostění nepoddajném, zvláště kostěném, lze dospěti ku nápravě tím, že buď kost se opatrně zlomí (osteoklasie subkutanní) nebo že vhodný operativní výkon krvavý se provede. Při tomto ze sousedství a-se se buď vytne klínovitá část kostí nebo se kloub nehybný prořízne aneb se vykoná vytětí kloubu onemocnělého (resekce kloubní). V případech velice nepříznivých, kde výkony zmíněné zůstaly bez úspěchu, pomýšleti nutno i na amputaci. Umělé utvoření a-se — *arthrodesis* — na končetinách ochrnutých k upevnění kloubů velice chabých radí v případech vhodných konati prof. Albert. —*chl.*

Ankylostomiasis (řec.), souhrn příznaků vzbuzených v lidském střevě hlístem, který pojmenován jest *Ankylostoma duodenale* (lépe *Dochmius* n. *Strongylus duodenalis*). Hlíst ten byl pozorovatelům v tropických krajinách (v Egyptě. Senegambii, Brazilii, Guayaně) již dávno znám, v Evropě, a sice v severní Italii (Dubini), objeven byl teprve roku 1838; avšak vzbudil větší pozornost teprve r. 1879, kdy jeho epidemické vyskytování zjištěno bylo mezi lidem pracujícím v sv.-gotthardském tunelu. Tehdy se objevilo, že hlíst vinu nese na hluboké anaemii a sešlosti těla, která povážlivým způsobem mezi dělníky se šířila. Záhy pak veden důkaz, že dosud nevysvětlená chlorosa a kachexie tropická (*cachexia africana*, *americana*, *mal d'estomac* atd.) se zakládá na infekci střeva hlístem tímto. Epidemií sv.-gotthardskou dán byl podnět k dalšímu pátrání v Evropě, a dnes víme, že ve střední části její dosti značně rozšířen jest (ve východní Francii, ve Švýcařích, v sev. Porýní, v Belgii, v Sasku, také i v Uhrách v okolí Štávnice a Křemenice). V Čechách dosud objeven nebyl. Na všech uvedených místech vyskytuje se toliko mezi cihláři, haviři a horníky (*cachexia montana*). Nákaza děje se výhradně vodou chovající zárodky hlístové. Příznaky a-se prozrazují se vzrůstající nedokrevností, tělesní sešlostí, závažnými příznaky žaludkovými a střevními; při těžké infekci nastati může i smrť. — Poznání choroby provedeno bývá vyšetřováním lejna, jsou-li v něm typicky utvářená vajíčka. Nalezení jejich nakazuje vedlé změny pobytu podávání protihlístných léčiv, jimiž jediné vyhojení může býti dosaženo. *Mx.*

Ankylótie (z řec.), srůst stěn vnějšího zvukovodu, čímž vzniká úplné ucpání ucha. *Peč.*

Ankyra viz Angora.

Anleit, něm. výraz u nás se vyskytující v lat. listinách lokačních a znamenající obnos zákupní, zákup (též naval, arrha, de quolibet laneo mensurato), jejž osadníci pánů vesměs na právě emfyteutickém založených při osazení musili zaplatiti za pozemky. Kromě toho v právě německém znamená a. soudní uvedení v držení statku. *J. Č.*

Anna, východoindický peníz, šestnáctý díl rupije, platí asi 6 kr. a dělí se dále na 4 paisy. *Fl.*

Anna, planetoida objevená J. Palisou ve Vídni dne 25. ún. 1887. Označení (165). *Gs.*

Sv. **Anna**: **1)** Sv. **A.** viz Sudějov.

2) Sv. **A.**, víska na Votavě v Čechách, 8 d., 62 obyv. č. (1880), hjtm. a okr. Písek (3 hod. sev.), obec Podhradí, býv. dom. Orlík, fara Oslav. Nade vsí strmí na vysokém břehu mešní kaple sv. Anny.

3) Sv. **A.**, ves a lázeň. místo v Čechách, v pěkném údolíčku ve výši 610 *m* nad mořem, 14 d., 149 obyv. č. (1880), hjtm. a okr. Tábor (4 hod. jihových.), obec Vlčoves, býv. dom. Radenín a Hroby, fara Křeč. Lázně v předešlém století hojně užívané časem zanikly. R. 1877 koupil je V. Křížek, řed. reál. gymn. táborského, načež nově upraveny. Lázeňská budova ve švýcarském slohu stojí nedaleko lesa a kostelíka sv. Anny, obklopeného mohutnými lipami.

4) Sv. **A.** (*Annaberg*), osamělý chrám farní sv. Anny se 4 d. a 30 obyv. něm., 1¼ hod. jihozáp. od Chebu, obec Pilmersreut, arcidiéc. pražská, vik. Cheb, patr. obec chebská, 553 osadníků. Chrám sv. **A.** zbudován r. 1691 na místě kaple založené r. 1518 a spravován nejdříve od chebských františkánů, jimžto magistrát chebský roku 1716 vystavěl tu hospic

(nynější farní dům). Roku 1787 zřízena zde fara.

5) Sv. **A.**, samota v Čechách, poutnický chrám na návrší při silnici do Bavor a 2 d. (pro sestárlé sluhy knížecí), okr., obec, býv. dom. a fara Horšův Týn (½ hod. sev.-záp.). Chrám zbudován r. 1507 a vysvěcen r. 1516. Při kostele dala vystavěti kapli Božího hrobu r. 1697 Anna Marie, ovdov. hrab. z Trauttmannsdorffu, do níž r. 1842 přeneseny ostatky téměř všech členů této rodiny, zemřelých od roku 1659 z hrobky v kapucínském klášteře v Horšově Týně.

6) Sv. **A.**, chlum u Jičína (odtud 1 hod. téměř záp.), 356 *m* vys., s kapličkou sv. Anny.

Anna (řecké "Αννα ze sem. *Channá*, milostnost, půvab) vyskytuje se jako fonické ženské jméno vlastní; pak vešlo v obecné užívání jako jméno ženské.

Anna 1) **A.** sv., máť blah. Marie Panny. V Písmě sv. ničeho nečteme o rodičích Marie P. Avšak z nejstaršího podání (zvláště t. zv. protoevangelium Jacobi) čerpáme tyto zprávy: V Nazaretě žil zámožný, bohabojný muž, jménem Jáchym. Když jedenkráte chtěl obětovati, nepřipustil toho jistý Ruben řka: Není ti dovoleno obětovati, ježto jsi sobě v Israeli žádného semene nevzbudil. Nad tím zarmoutil se Jáchym a odebral se na poušť. Dozvěděvši se **A.** o příčině žalu manžela svého vroucně k Bohu se modlila, aby pohanění neplodnosti od ní odňal. I ukázal se jí anděl, kterýž jí oznámil, že stane se matkou, a že jméno její po vší zemi bude požehnáno. Tak se i stalo, **A.** porodila dívku, jíž dáno jméno Maria. O veřejné poctě, která sv. Anně od lidu křesťanského byla prokazována, čteme první zprávu r. 1378: tenkrát papež Urban VI. dovolil Anglii, aby sv. **A.** tam ctěna byla jako světice. Papež Řehoř XIII. r. 1584 nařídil, aby slavnost sv. Anny 26. července se konala. Mnohem starší byla pocta sv. Anny na východě; neboť už císař Iustinián dal ke cti sv. Anny zvláštní chrám zbudovati. Sv. **A.** ctí se jakožto ochránkyně matek; ve mnohých krajinách též horníci zejména při dolech stříbrných v ochranu její se odevzdávají. *Byř.*

Čechy. **2)** **A.** Přemyslovna, nejst. dcera z pozůstalých dítek krále českého Václava II., nar. se r. 1290. Po smrti otcově provdal ji bratr její Václav III. dne 13. února 1306 za okázalých slavností v Praze Jindřichovi, vévodě korutanskému. Když v témže roce zavražděním Václava III. vyhasl rod Přemyslovců po meči, ucházel se Jindřich na základě práv manželky své o korunu českou. Snahy ty tenkráte se nezdařily. Po zvolení Rudolfa Habsburského (v říjnu 1306) opustil Jindřich Korutanský i s chotí svou potaji Čechy. Brzká smrť Rudolfova (4. čce 1307) oživila naděje jejich. Stavové čeští naklonili se k uznání dědičných práv Anniných i přijali s jásotem přichvátavšího Jindřicha a manželku jeho. **A.** těšila se zprvu neobyčejné oblibě v lidu, líbil se jmenovitě vroucí poměr sesterské lásky, v jakém žila **A.** s mladší sestrou svou Eliškou. Když však Jindřich neschopností svou popudil proti sobě většinu národa, tak že pomýšlelo se na vypuzení jeho, a zraky nespokojených obracely se s důvěrou k Elišce, přerval se něžný svazek mezi oběma sestrami: **A.** ze žárlivosti jala se nestoudně pomlouvati Elišku doma i za hranicemi, ba ukládala o život její. Zasahovala také do běhů veřejných. Lstí její připravena byla Praha v moc Míšňanů (v září 1310), čímž hleděla pojistiti vládu manželovu, ale namáhání její bylo marné. V pros. téhož léta přinucen Jindřich s Annou ustoupiti s trůnu českého manželu Eliščinu Janovi Lucemburskému. Za tři léta po tom zemř. **A.** v Korutanech bezdětna (1313). *Kell.*

3) **A.** Falcká, druhá manž. cís. Karla IV., dcera Rudolfa, falckrabí rýnského, který odtud byl nejvznešenějším členem strany bavorské a tedy protivníkem Karlovým, ale stav se tchánem Karlovým na stranu jeho přešel. Svatba slavena dne 4. března 1349 v Bacharachu. Dne 26. čce 1349 korunována **A.** v Cáchách za královnu něm. a dne 1. list. t. r. v Praze za královnu českou. Čechové uvykli říkati jí Méčka. Porodila Karlovi prvního syna jeho Václava dne 17. ledna 1350. Otec v starostlivosti své vyžádal si na stavích, že hned téhož roku učinili nemluvněti slib věrnosti jako následníci trůnu. Ale Václav zemřel již 28. pros. 1351 a rok po něm zemřela i královna **A.** dne 2. ún. 1353 a pochována na hradě pražském. *Nk.*

4) **A.** Svídnická, třetí manželka císaře Karla IV. Byla dcera Jindřicha, knížete javorského, a neť posledního nezávislého knížete slezského, Bolka Svídnického. Po smrti otcově

Č. 274.
Pečeť královny Anny Svídnické z r. 1361.

dána na vychování k ujci svému Ludvíkovi I., králi uherskému. Karel brzo po smrti své druhé manželky počal se ucházeti o tuto dědičku knížectví svídnického a již 27. května 1353 slavil v Budíně svatbu s krásnou čtrnáctiletou nevěstou. Hned po svatbě jel Karel s novou manželkou do Svídnic, kdež dne 4. července obyvatelé vojvodství svídnického a javorského učinili královně Anně přísahu věrnosti pro ten případ, až by kníže Bolek a jeho manželka zemřeli. Potom **A.** 28. čce korunována v Praze za královnu českou, 9. února 1354 v Cáchách za královnu římskou, r. násl.

lne 5. dubna v Římě za císařovnu. Dne 19. bř. 358 porodila **A.** dceru Alžbětu, později choť ·év. rak. Albrechta III., dne 26. února 1361 · Norimberce syna Václava, potomního krále eského. Zemřela již r. 1362 v Praze dne 11. ervence v šestinedělích i s novorozeňátkem vým. Viz obraz pečeti její pod č. 274. *Nk.*

5) A. z Kandale, choť Vladislava II. Jaellonského, krále českého a uherského, byla cera Gastona, hraběte Kandalského (po anglikém hrabství Kendal), a Kateřiny, hraběnky le Foix, neteře franc. krále Ludvíka XII., při ehožto dvoře **A.** byla vychována. Zasnoubena yvši k manželství Vladislavovi II., muži 46tiétému, přijela r. 1502 přes Benátky do Uher. Před svatbou korunována byla za královnu herskou ve Stol. Bělehradě (29. září 1502), atek vykonán v prvních dnech října. Čehům nakloněna nebyla, byvši vychována obyčejných toho času předsudcích proti nim kožto kacířům. Nikdy nedala se pohnouti jízdě do Čech, ani tehdá, když jí přimlouváno, že by nabyla korunovací práva ke znanenitému věnu královen českých. K uchlácholení svědomí jejího obnoveno marné jedání se stolicí papežskou o narovnání s čekými utraquisty. Nejvíce byla zaujata proti ratřím českým i způsobila při králi, že vydal ozkazy o pronásledování jejich po Čechách na Moravě (v červenci 1503). O věci české ěla také v jiných směrech péči bedlivou. rad pražský ozdoben byl přičiněním jejím elmi nádherně, až budil podivení hostův v časích pozdějších. Vydatněji ovšem zahovala do běhův uherských, srdnatě stojíc o boku manžela svého ve sporech jeho s Jaem Zápolským. Mívala účastenství také v záletcích zahraničných, zvláště v důležitém vyednávání o spojení rodů Jagellonského a Habsurského. Vůbec byla **A.** předním a spolehlým rádcem svému choti starajíc se prospěšně k o práva a důchody královské, tak o poádek při dvoře. Vrstevníci chválili ji ne tak ro krásu — bylať prý příliš tlusta — jako ro rozumné chování, energii ducha jejího a noudré hospodaření, jímž v skutku nastřádala ráli poklady znamenité. Ve šťastném manelství dala život dvěma dítkám: Anně (23. čce 503) a Ludvíkovi (1. čce 1506). V šestinedělí o narození Ludvíka zemřela (26. čce 1506). Ztráta tato, nenahraditelná pro krále i poddané, činila Vladislava těžkomyslným, dvojnásob zkostlivým, ba bezvolným. *Koll.*

6) A. Jagellovna, dcera krále Vladislava II. a královny Anny (z Kandale), narozená 23. čce 503 na zámku budínském, byla od nejútlejšího věku svého předmětem tuhých sporův a nohého vyjednávání. Hned r. 1506 ucházel se ctižádostivý vojvoda sedmihradský, Jan Zápolský, o ruku její, dítěte dvouletého — měla nu býti jednou prostředkem k nabytí panství v Uhrách — a obnovoval žádost svou ještě několikráte v létech pozdějších. Zároveň rak usiloval o totéž císař Maxmilián I., hlava odu Habsburského. Již ve smlouvách zjednaých v měsíci březnu r. 1506 činí se zmínka o zasnoubení Anny s vnukem císařovým, Ferdinandem, a věc ta byla upravována a utvrzována i v pozdějších létech četnými smlouvami (1507, 1510, 1511, 1514), až byla zajištěna roku 1515. Kromě toho marně ucházeli se o Annu také vévodové bavorští. — První léta mládí svého strávila **A.** v Uhrách. V únoru r. 1509 vypravil se král Vladislav poprvé s ní i bratrem jejím Ludvíkem do Čech. Tehdy vydaly se přední paní české na cestu ke hranicím zemským ve slavném, valném sboru k uvítání mladé kněžny, již vyprovodily do Prahy. Pobyt její tam prodlil se do plného roku. **A.** tehdy mluvila pouze jazykem maďarským a počínala se učiti latině. Ježto však otci jejímu šlo o to, aby v případě smrti bratrovy uznána byla za dědičku království Českého, ustanovil majestátem (daným v Praze 11. ledna 1510) přijatým od stavů českých, že v okolí jejím má býti vždy držán tak veliký počet osob z království Českého, jaký z Uherského, aby naučila se řeči české svobodně, k čemuž připojil slib důležitější, že totiž nemá býti zamluvena ani provdána bez vědomí a rady království Českého, poněvadž v něm měla dědit. K zasnoubení Anny — bez otázání a kromě vědomí stavů českých — došlo skutečně zmíněného r. 1515. V Prešpurce podepsána svatební smlouva Anny s arcikníže tem Ferdinandem Habsburským (20. května 1515), načež vydal se Vladislav s nevěstou do Vídně. Tam korunoval ji cís. Maxmilián (22. července), a po obřadě tom učinili císař i **A.** v kostele svatoštěpánském slib v ten smysl, že v případě, kdyby žádný z vnuků císařových, Ferdinand ani Karel, nepojal jí do roka v manželství, měl učiniti to císař sám ve třech měsících potom sběhlých. **A.** - tehdy 13letá — zůstala s titulem císařovny při dvoře Maxmiliánově, aby prý přiučila se řeči německé. Roku 1516 (12. července) zřekl se císař ruky Anniny, poněvadž arcikníže Ferdinand meškaje ve Španělích přiznal se (24. března 1516) k Anně, jakožto ke své budoucí nevěstě. Po smrti Vladislavově (1516) neměl se však ani Ferdinand ani bratr jeho k dokonání sňatku smluveného. Ferdinand vymlouval se (1519), že v době, kdy se Anně zasnuboval, nebyl ještě zletilý, a že tudíž závazek ten neměl právní platnosti. Teprve nátlaky Uhrův, aby **A.** navrátila se ode dvora císařského, a obtíže činěné Karlovi Habsburskému ve snahách o dosažení koruny císařské po smrti Maxmiliánově (1519) pošinuly otázku sňatku Annina v popředí. Karel potřeboval hlasu českého, i zavázal se před volbou, že o provedení dávných úmluv výše zmíněných bude míti péči. Počalo tedy opravdové jednání o konečné spříznění rodu Jagellonského a Habsburského před korunovací Karlovou i po ní. Dne 7. listop. 1520 prohlásil nový císař Karel V., že odkládal do té chvíle rozhodnutí o sňatku s Annou, protože nechtěl ani sám odříci se jí, ani bratrovi odnímati všech nadějí, na ten čas však nemoha pro jiné závazky pojmouti ji sám a nechtěje ukřivditi bratrovi svoloval, aby byly dokonány předešlé námluvy. O 10 dní později dal tudíž Ferdinand z Brusselu plnou moc k zasnoubení svému s Annou, které vykonáno

Bedřicha Karla, vév. holštýn.-gottorpského, praetendenta švéd. trůnu, s nímž oddána r. 1725 v Petrohradě. Ačkoli před svatbou stavěl se vévoda až příliš zamilovaným, brzy po ní v hrubé nadutosti choval se k Anně příkře a týral ji i žárlivostí. Po smrti Kateřiny I. klesl vliv holštýnský při vládě ruské a vévoda rozmrzen opustil s manželkou Petrohrad (1727). S těžkým srdcem loučila se **A.** s domovem, neboť odtržena od svých ještě více zkoušeti musila od surového manžela. Porodivši v Kielu syna Karla Petra Oldřicha (Petr III.) zemřela úbytěmi. **A.** byla žena sličná, ušlechtilá, vzdělaná a štědrá, po otci zdědila smělost a neohroženost. *Dšk.*

15) A. Leopoldovna, vladařka ruská, vlastně Alžběta Kateřina Kristina, dcera vévody meklenburského Karla Leopolda a Kateřiny Ivanovny, nar. r. 1718. Přijímajíc pravoslaví r. 1732 dostala jméno **A.** R. 1739 provdána za prince Antonína Oldřicha brunšvickowolfenbüttelského, s nímž zplodila Ivana, který od carevny Anny Ivanovny krátce před smrtí (1740) jmenován byl následníkem ruským pod poručnickou vládou Bironovou. Zlopověstný tento Němec vzbudil si nepřátely všech přednějších osob při vládě ruské a zejména i Anny a jejích přátel, čímž uspíšil vlastní svůj pád. Ostermann a Münnich dali jej zajmouti, i zavezen do Sibiře a uvězněn v Pelymě. Vláda dostala se do rukou Anny, která povýšila Münicha za prvního ministra a Ostermanna jmenovala velkým admirálem. Ale Münich vzbudil brzy nechuť v Anně i manželu jejím, v čemž za jedno byl s nimi i Ostermann. První ministr hledal oporu ve spolku s pruským králem Bedřichem II., vida však nelibost dvora proti sobě vzal propuštění. Avšak **A.** neshodla se o vládu ani se svým manželem, s nímž spojil se Ostermann a se svým milostníkem hr. z Linaru trávila celé dny v nečinnosti. Touto nečinností a nesvorností se svými stranníky pracovala mimoděk pro své odpůrce ve staré ruské šlechtě, jíž konečně v čelo postavila se Alžběta Petrovna (v. t.). V noci 25. říj. vznikla palácová vzpoura, **A.**, vév. Antonín, Ivan VI., Münnich, Ostermann zajati a Alžběta prohlášena za císařovnu. Ivan VI. zavřen ve Schlüsselburku, **A.** se svým manželem a dětmi zavezena do Cholmogor. Zde žila až do r. 1746 a porodila tu ještě tři dítky. Syn její Ivan VI. vězněn až do r. 1764. Srovn. V. Vodovozov, Očerki iz russkoj ist. XVIII. v. (1882); Rambaud L'Histoire de la Russie, hl. 27; C. de Münich, Motifs de la disgrâce d'Ernst Jean Biron v »Büschings Magazin« sv. IX. *Dšk.*

Anglie. **16) A.** Lucemburská († 1366 — † 1394), královna angl., dcera císaře Karla IV. a Elišky Pomořské; po tříletém skoro vyjednávání zasnoubena r. 1382 Richardu II., králi angl., tehdy 16letému. Sňatku tomu se obyčejně přikládá nemalá důležitost pro další průběh dějin českých; tím prý se stalo, že spisy Wickliffovy se dostaly do Čech, což ovšem málo pravdě podobno, neboť jednak zemřel Wickliff dvě léta po příchodu Annině, jednak dovezl spisy Wickliffovy Jeronym pražský do Čech teprve na poč. XV. stol. **A.** zemřela za velikého moru, jenž r. 1394 po Anglii řádil. Psal o ní Goll v »Lumíru« 1879.

17) A. z Cleve († 1515 — † 1557), čtvrtá manželka angl. krále Jindřicha VIII., byla dcerou vévody Jana III. z Cleve. Jindřich VIII. poznal ji pouze dle podobizny Holbeinovy a na radu Tomáše Cromwella požádal za její ruku. Ačkoli pak hned při prvním setkání neshledal na ní oné krásy, jaká se na podobizně jevila, ani vynikajícího vzdělání, poddal se přece domluvám Cromwellovým a oženil se s Annou dne 6. ledna 1540. Nicméně již po půl roce dal se s ní rozvésti, načež **A.** obdrževši vysoký roční důchod žila v cizině až do smrti své r. 1557.

18) A., královna velkobritská († 1664 — † 1714), dcera Jakuba II., ztratila záhy matku (dceru slavného Clarendona), a ač otec její, tehdy ještě vévoda z Yorku, ke katolicismu přestoupil, byla vychována v zásadách církve anglické, k níž přilnula s takovou opravdovostí, že ani pozdější hrozby královského otce jí od ní neodvrátily. Tento zasnoubil ji r. 1684 s dánským princem Jiřím, který byl sice dobrosrdečný, ale pro veřejné záležitosti neměl ani schopností ani smyslu. Slabostí jeho i její povahy se stalo, že lady Churchillová, její družka z mládí, pozdější vévodkyně z Marlborough, nabyla nad ní vlivu téměř neobmezeného. Za panování svého otce žila **A.** v ústraní a záležitostí politických si nevšímala. Když její svak, princ oranienský (pozdější král Vilém III.) přistal k britskému břehu, lord Churchill přidal se k jeho straně a lady Churchillová přinutila princeznu, aby podobně učinila. Tato pak souhlasila s ujednáním, dle něhož zajišťoval se trůn princi oranienskému pro případ, že přežije svou choť Marii; byla však později stržena do pletich, jimiž manželé Churchillovi hleděli obnoviti vládu sesazeného Jakuba, neb aspoň zajistiti posloupnost synu jeho. Jest dokázáno, že vešla s otcem i v tajné dopisování. Po smrti Viléma III. dostoupila trůnu (1702) a vliv vévody z Marlborough a jeho manželky byl dlouho cítěn ve všech veřejných záležitostech. Nepřátelské strany stály příkře proti sobě a politická zmatenost dosáhla vrcholu snahou královny, aby posloupnost svému bratru pojistila. Pokud si **A.** počínala samostatně, dávala na jevo příchylnost k svrchované vládě a utvrzení práv královských, čímž odcizila si vévodu z Marlborough, jenž stav se od jejího nastolení odpůrcem jakobinismu, stál nyní s Godolphinem v čele strany whigské. **A.** ztrativši vévodkyni nalezla náhradu v její příbuzné, paní Mashamové, na jejíž domluvy odhodlala se r. 1710 propustiti whigy a zříditi kabinet z předních toryů, pozdějšího earla z Oxfordu a lorda Bolinbrokea. Avšak noví ministři více měli na mysli své spory než její záměry; když pak paní Mashamová v její přítomnosti utkavši se s Oxfordem v hádce žádala za okamžité jeho odstoupení, byla **A.** raněna mrtvicí a brzy na to zemřela. **A.** byla prostřední postavy, půvabna ač nikoli krásna

nábožna, svědomita a celkem hodna úcty více jako žena než jako královna. Za ní Anglie se Skotskem splynula ve Velkou Britannii (1707) a literatura i věda angl. dosáhly nebývalého rozkvětu. J. H. Burton, History of the reign of queen Anne (3 sv., Edinb. 1880); Wyon, History of Great Britain during the reign of queen Anne (2 sv., v Lond. 1875).

Francie. **19) A.** Jaroslavovna, královna franc., byla dcera velikého knížete kijevského, Jaroslava I. Vladimiroviče. Provdána byla do Francie za krále Jindřicha I. Kapetovce, jenž po poslu svém Rogerovi, biskupu chalonském, byl ucházel se o ruku její, ovdověv po prvním bezdětném manželství. Rok sňatku jejího není bezpečný (1044, 1048 nebo 1051). Jindřichovi porodila čtyři dítky, z nichž nejstarší byl Filip, narozený r. 1052. Po smrti chotě svého (1060) nepřijala vladařství za nezletilého syna svého, nýbrž uchýlila se do kláštera v Senlisu, který sama založila. Po dvou létech však podala ruku svou Raulovi de Peronne, hraběti z Crepy a Valois, příbuznému Jindřichovu, který byl zapudil manželku svou. Proto uvalena na oba kletba církevní. **A.** přežila také druhého chotě svého. Syn její Filip I., nástupce Jindřichův na trůně, tak ji ctil, že podpisoval její jméno se svým na všech listinách královských do r. 1075. K létu tomu klade se smrť její; pohřbena byla v opatství villierském — jiná zpráva však udává, že zemřela na Rusi, kamž vrátila se prý po smrti Raulově. *Koll.*

20) A. Francouzská čili de Beaujeu (* 1462 — † 1522), dcera Ludvíka XI. a manž. Petra II., pána z Beaujeu, potomního vévody z Bourbonu, vládla 1483—1491 za nezletilosti bratra svého, Karla VIII. Byla paní velmi moudrá a pevná. Uprostřed bouřících se velmožů říšských i proti samému vévodovi orleanskému, potomnímu králi Ludvíku XII., udržela panství bratrovo neskrácené a neseslabené. Založila také bohatství a moc rodiny bourbonské, která po zaniknutí větve Valois dostala se na trůn.

21) A. Bretoňská (* 1477 v Nantesu — † 1514 v Blois), dcera a dědička posledního vévody bretoňského Františka II., dostala se po smrti svého otce r. 1488 k panství a v dubnu r. 1491 provdala se »per procurationem« za císaře Maxmiliána I. Avšak francouzský král Karel VIII. obávaje se, aby moc Maxmiliánova také na západě Francie se nevzmohla, a touže sám po nabytí Bretoňska, požádal také Annu o ruku a chystal se dodati žádosti své důrazu výpravou vojenskou. Stavové bretoňští zastrašeni jednak válečnými přípravami jeho, jednak také přemluveni od Ludvíka vévody orleanského naléhali na panovnici svou tak dlouho, až povolila žádosti jejich a provdala se v prosinci 1491 v Longevaisu za krále francouzského, jenž potom snoubenku svou Markétu, dceru Maxmiliánovu, otci opět navrátil. Když Karel VIII. r. 1494 podnikl výpravu do Neapole, spravovala **A.** na místě jeho říši a po smrti svého manžela r. 1498 zasnoubila se r. 1499 s nástupcem jeho Ludvíkem II., který k vůli sňatku tomuto dal se rozvésti s první svou manželkou Johannou. Po smrti Annině spojena jest Bretagne s korunou franc., ale podržela až do velké revoluce původní své zřízení.

22) A. Maria Mauritia, nazývaná obyčejně Annou Rakouskou (* 22. září 1601 — † 20. listop. 1666), nejstarší dcera španělského krále Filipa III., provdala se r. 1615 za franc. krále Ludvíka XIII., jemuž r. 1638 Ludvíka XIV. a r. 1640 Filipa Orleanského porodila. Ačkoli vynikala krásou i duchaplností, přece manželství její nebylo šťastno, poněvadž tchyně její, královna Marie z Medici, a všemocný kardinál Richelieu ji nenáviděli a všelikým způsobem stíhali, ano konečně popuzen proti ní i manžel její domnívaje se, že ho **A.** chce s trůnu svrhnouti. Po smrti Ludvíkové přes to, že v závěti jeho ustanoveno bylo zvláštní vladařstvo ke správě říše na místě nedospělého Ludvíka XIV., prohlášena jest usnesením parlamentu 18. kv. 1643 **A.** za neobmezenou vladařku. Správa země spočívala však úplně v rukou kardinála Julia Mazarina, jejž královna jmenovala prvním ministrem a se kterým prý žila v poměru důvěrném. Zahraniční politika vedena šťastně týmž směrem, který byl nastoupil kardinál Richelieu; mírem vestfalským r. 1648 nabyla Francie Elsaska a mírem pyrenejským r. 1659 Artois, Rousillon a části Flander, Hennegavska a Lucemburku. U vnitřním však řízení země musila pro náklonnost svou k Mazarinovi zápasiti s velikými obtížemi; královně vytýkáno, že vládu úplně svěřuje cizincům a neustálými válkami se Španěly i Německem zemi hubí, parlament pak daním nově ukládaným kladl tuhý odpor. Když pak **A.** r. 1648 dva členy parlamentu dala uvězniti a čtyři jiné vypověděla, vypuklo v Paříži povstání, tak že dvůr odebral se do Rueilu, kdež po dlouhém jednání jakéhos vyrovnání docíleno. Konečně však sjednotily se všecky strany proti Mazarinovi a tu musila královna povoliti, aby byl ze země odstraněn. R. 1651 dne 5. září prohlášen byl Ludvík XIV. za plnoletého, nicméně ponechal matce ještě vladařství. **A.** povolala ihned Mazarina z vyhnanství, ale nepřátelé jeho počali proti němu boj s takovým důrazem, že mu bylo opět z Francie odejíti. Nicméně královna neustala, až ukonejšila odpor proti milci svému, který roku 1653 opět se vrátil do Paříže a zůstal v čele vlády až do smrti své r. 1661. Po jeho úmrtí vzdala se také **A.** vladařství a odešedši do kláštera Val de Grâce, od ní založeného, dokonala tam život svůj. Fréere, Regency of Anne of Austria, 2 sv., Londýn 1866.

Sasko. **23) A.**, dcera krále dánského Kristiána III. (* 1532 — † 1585), choť kurfiršta Augusta Saského, měla velký vliv zejména při opravách hospodářských a ve sporech církevních. Porodila mu 15 dětí. V dopisování byla neunavná, i zachovala se sbírka více než 22.000 listů, buď od ní psaných anebo jí svědčících.

Východořímská. **24) A.** Komnéna, dcera císaře Alexia I., nar. 1083, uchýlila se po smrti milovaného chotě Nikéfora Bryennia r. 1137 do kláštera, kde sepsala dějiny otce své-

*

ho od r. 1069—1118, nazvané *Alexias*. Jsouc v rhetorice a filosofii vysoce vzdělána vynikla ve spisovatelství nad mnohé souvěké dějepisce, ale nezdržela se strannictví a hověla deklamatorskému, nepřirozenému slohu. Zemřela roku 1148. Dílo její vydal Reifferscheid v Lipsku 1884. *Cfe.*

25) A. Boleynová viz Boleyn.

Anna Perenna, bytost božská, milenka Martova, k jejíž poctě slavena v Římě dne 15. března bujná slavnost v háji jejím na levém břehu Tibery. Lid v davech toho dne hrnul se do háje, tam rozložil se do trávy a buď pod širým nebem nebo pod besídkami po dvou se rozpustile bavil připíjeje si tolik let života, kolik pohárů vyprázdnil. Podlé pověsti byla dcerou tyrského krále Bela a sestrou Didony. Když Karthago padlo, spasila se útěkem do Italie, kdež sešla se s Aineiem a vlídně přijata v jeho domě, ale pronásledována jsouc žárlivostí Laviniinou v noci, kdy zjevila se jí sestra Dido, aby ji varovala před nástrahami, vyběhla ven z neblahého domu a vrhla se do vln Numicia, načež jako nymfa byla ctěna. Má se za to, že v pojmenování **A. P.** spatřovati dlužno bohyně dvě (Anna ac Peranna): *Anna*, bohyně roku běžíciho s veškerým požehnáním, *Peranna*, bohyně roku dokonaného, kteréžto obě později splynuly v jednu bytost, jako jest nepřetržitá souvislost mezi léty jednotlivými. *Hčk.*

Annaberg, průmyslové město v království Saském, hlavní město krajského hejtmanství ve vládním obvodu zvikavském, při dráze ze Saské Kamenice do Vejprt. Město čítající 13.822 obyv. (1885) slynulo dříve jako místo hornické, nyní pak náleží mezi nejdůležitější města průmyslná v Sasku. **A.** jest sídlem okresního soudu, hlavního úřadu celního a superintendenta, má reální školu a progymnasium, učitelský seminář, veřejnou bibliotéku. Ze čtyř kostelů městských uvésti dlužno chrám sv. Anny z r. 1499. **A.** byl založen r. 1496 pode jménem »Neue Stadt am Schreckenberg« a r. 1501 obdržel nynější své jméno. Dolování na stříbro, cín, kobalt, vismut, nikl a j. nerosty druhdy rozsáhlou měrou v okolních horách provozované časem značně pokleslo, tak že nyní jen asi 30 horníků dobývá kobalt, nikl a vismut. Naproti tomu zavedla tam roku 1561 Barbora Uttmanová hotovení krajek, jehož sídlem **A.** zůstal až na naše dny. Od vystěhovalých protestantských Belgičanů (1589—1591) uvedeno tam prýmkářství. Nyní vyrábí průmysl annaberský mimo látky hedvábné lněnou přízi, zboží prýmkářské, krajky, kartonáže a j.

Annabon viz Annobom.

Annaburg, městečko v pruském Sasku, vládním obvodě meziborském, kraji torgavském, nedaleko ř. Černého Halštrova, při žel. trati vitemberskofalkenberské, má továrnu na zboží kameninové a 1644 obyv. (1880). Hrad **A.** založen byl v l. 1572—75 od Anny, manželky kurfiršta saského Augusta; roku 1787 přenesen sem z Drážďan vychovavací vojenský ústav pro chlapce. Místo to slulo před založením hradu Lochau. Na blízkém vřesovišti, nyní Annaburském (dříve Lochavském), zajat r. 1547 kurfiršt Jan Bedřich, poražený v bitvě u Mühlberka; dne 5. října 1551 zavřel na zámku lochavském kurfiršt Moric tajnou smlouvu s Francií proti císaři Karlu V.

Annadorf: 1) Viz Annov. — **2) A.,** ves v Čechách založená r. 1780 a ke cti M. Anny z Auersperku tak nazvaná; 21 d., 96 ob. něm. (1880), hjtm. a okr. Falknov (1½ hodiny sev.-záp.), obec Pürgles, býv. dom. Hartenberk. — **3) A** viz Annaves a Annovice.

Annaeus Lucius A. Cornutus, filosof stoický, žil v 1. stol. po Kr. v Římě. Ve filosofii přidržoval se úplně nauky své školy. Samostatnost snad jakousi osvědčil naukou, že duše lidská při smrti zároveň s tělem zaniká. Vedlé filosofických psal i spisy grammatické, exegetické (výklad básní Vergiliových a satir Persiových), rhetorické a poetické. Proti kategoriím Aristotelovým bojoval ve zvláštním spise. V nejdůležitějším spise svém o theogonii helénské velmi obšírně a často naivně zkoumal původ jmen jednotlivých bohů a určoval možný jejich význam fysický neb ethický, řídě se při tom úplně známou allegorisující methodou stoickou. Rodiště **A.**-ovo byla Leptis v Africe. Žil však od mládí po celý život v Římě a cítil se plnokrevným Římanem. Pořádal v Římě veřejné přednášky a mezi znamenité posluchače jeho náleželi i básníci Lucanus a Persius, jenž v závěti mu odkázal mnoho peněz a zvláště cennou knihovnu, záležející nejvíce ze spisů Chrysippových. Za vlády Neronovy byl vypovědén pro urážku osoby mocnářovy zároveň s filosofem Musoniem. *Dna.*

Anna-Josefzeche, samota v Čechách, 2 d., 7 obyv. něm. (1880), hjtm. Teplice, okres Duchcov (1 hod. severozáp.), obec a fara Osek Nový.

Annales viz Letopisy.

Annales maximi čili annales pontificum, nazývaly se letopisy římské pro veřejnost určené, každoročně od nejvyššího kněze zv. *pontifex maximus* zapisované. Ten totiž na začátku každého roku v domě svém zv. regia vyvěsil bílou desku, na níž zaznamenána byla nejprve jména konsulův úřadujících, pak stručně v pořádku chronologickém s udáním jednotlivých dnů všechny pamětihodné události v roce se přihodivší, zvláště pak (od r. 249 př. Kr. pravidelně) zázračné úkazy nebo znamení (prodigia). Dle svědectví Catonova u Gellia (Noctes atticae II, 28, 6) zaznamenáváno tu hlavně, kdy obilí bylo drahé, nebo kdy zatmění měsíce nebo slunce nastalo. Zvyk tento byl velmi starý a potrval až do 1. stol. př. Kr., kdy podobné úřední záznamy staly se zbytečnými, poněvadž vzrůstal počet spisovatelů, kteří dějiny svého národa ve spisech svých jali se líčiti. Té doby také sebrány tyto letopisy, jak se zdá, od P. Mucia Scaevoly, nejvyššího pontifika (mezi l. 123—114 př. Kr.), doplněny a v 80 knih rozděleny. Poněvadž však r. 390 př. Kr. při vpádu Gallů celé město lehlo popelem a tudíž i největší část těchto

letopisů zničena byla, mohly mezery týkající se dob starších doplněny býti dosti nejisté pouze na základě paměti a ústního podání. Název knih těch (a. m.) odvozuje Festus (Paulus Diaconus, str. 126. M.) od toho, že zhotovoval je nejvyšší kněz (pontifex maximus), což však není pravdě podobno. Spíše pojmenovány tak dle svého objemu. *Sv.*

Annalia viz Annáty.

Annalistická methoda viz Methoda.

Annam, Ngan-nam (odpočívající jih), též Vietnam (jižní říše), království, dle jiných císařství na východním pobřeží Zadní Indie, nalézající se od r. 1884 pod ochranou Francie, hraničí na severu s Tonkinem, na východě s Jižním Čínským mořem, na jihu s Dolní Kočinčínou a na západě s Kambodžou, Siamem a zemí Šanů, ale na této straně jsou hranice velmi neurčité sahajíce v sev. A-u asi ke 105° v. d., ve středním až ke 107° 30′ a v jižním ke 106° 30′. Někteří kladou hranice říše té až k řece Mekongu a na severu i Tonkin zahrnují v A., a proto rozličné udaje povrchu zemského i obyvatelstva valně od sebe se liší. Úředně páčí se povrch A-u, dlouhého to, průměrem asi 150 *km* širokého pruhu země mezi 10° 30′ až 20° s. š., na 275.000 *km*² se 6 mill. obyv., k čemuž ještě přičísti sluší některé kmeny laoské a moiské, obývající v záp. horách annamských. — Pobřeží A-u, podél něhož z moře vyčnívají četné drobnější ostrovy (Sapata, Thu, Kambir, Kulao-Kiam, Tygří ostrovy a j.) a lodím hrozí nebezpečná úskalí a mělčiny, jest dosti rozčleněno mající zvláště v jižní části několik značných zálivů a bezpečných přístavů, zejména (od jihu počínajíc): Kungganský, Kamranský, Binhoaský (Natrang), Kvinhonský (Kumong), Thuanský u Hue a Kvangbinský. Hlavní mysy: Kega, nebezpečný Padaran, Varela, Sanho, Tienča (Turan), Vung Šihoa.

Vlastní A. jest země hornatá: dva hlavní řetězy táhnou se od severu k jihu, jeden podél západních hranic, druhý parallelně s pobřežím, místy až k moři spadající a hojně zalesněný. Hory ty bohaty jsou na kov, zvláště na zinek, měď, železo a, jak se podobá, i na stříbro a zlato; v té příčině nejbohatší jest provincie kvangnamská. Poněvadž pak hřbet těchto hor vzdálen jest od pobřeží pouze 60 až 130 *km*, mají annamské řeky k východu spějící pouze krátký tok, ale jsou to bystřiny s hojnou vodou, která rozvedena jsouc množstvím průplavů zcela dostačuje ke vzornému zvlažování půdy. Důležitější řeky pro obchod a plavbu jsou: Songka, Sanggian, Viete, Hue, Turan, Fanry a j. Samo pobřeží annamské není valně úrodné, ale jinak A. těší se bohaté vegetaci. V horkém, ale vlivem moře umírněném podnebí, na půdě pečlivě vzdělávané daří se kukuřice, rýže, luštěniny, bavlna, všeliké ovoce jihoasijské, indych, pepř, skořice, zázvor a j., lesy poskytují mnoho vzácných dřev, zvláště aloeového. — Obchod uvnitř země, podporovaný hojností vodních cest přirozených i umělých, čile provozuje domácí obyvatelstvo přinášejíc na trh rozmanité plodiny, potraviny (ryby, vejce, drůbež, psy, sůl a j.), předměty hospodářské a výrobky skrovného průmyslu domácího. Za to obchod s cizinou jest zcela v moci Číňanů, v nejnovější době z části i v rukou Francouzů. Vyvážejí se (zvláště z přístavu kvinhonského) oleje, hedvábné zboží i hrubé hedvábí, bavlna, lak, cín a koření, dováží se zboží bavlněné, čínský papír, obuv, staré zboží železné, porculán, perlef, opium, sirky, víno a lihoviny. Také průmysl pěstují především Číňané. Vyrábí se nejvíce zboží lakované a ozdobnické ze zlata, stříbra a perleti. Některé obce provozují řemesla společně, na př. kovářství a truhlářství. Jinak Annamité vedlé rolnictví hledí sobě hedvábnictví a rybářství, jsouce jinak také dovední loďaři. — Politicky jest A. říše, již panuje samovládce, někde král, jinde císař zvaný, jenž sídlí v Hue (u domácích zv. Futuatien), pomocí četné třídy úřednické a voj. důstojnictva, kteříž to »mandarini« jsou zároveň šlechtou říše. Panovník jest nejen politickou hlavou země, ale i nejvyšším knězem a prostředníkem mezi bohem a lidem poddaným, i zove se »synem nebes«. V pravdě však není než nástrojem prvních ministrů. Po boku má trojí radu (dozorčí, tajnou a královskou) a ministerstvo (vnitra, kultu, financí, války, spravedlnosti a prací veřejných). Země rozdělena administrativně v provincie s vladařem v čele, vládní obvody, kraje, okresy a obce, které spravuje vydíravé úřednictvo občanské i vojenské; jen obce mají velmi rozsáhlou samosprávu i soudce sobě volíce. Jinak všecko obyvatelstvo podrobeno jest zákonu z míry přísnému a zvláště daně vymáhají se krutým způsobem. Zahraničné záležitosti A-u jako státu pod ochranou francouzské republiky se nalézajícího řídí, styky Annamitů s Francouzi pořádá, královské listiny podpisuje a francouzsko-annamskému vojsku velí generální guvernér indočínský v Hue, jemuž podřízeni jsou vrchní resident v Hue, generální resident v Hanoi, tři residenti v Bintuanu, Kvinhonč a Thauhoe a několik viceresidentů ve větších městech. *red.*

O podnebí, geologii, rostlinstvu a zvířeně A-u viz Indie Zadní.

Obyvatelstvo. Hlavní obyvatelé A-u, Annamité, patřící ke skupině indočínské, značně smíšení s Číňany, jsou malí (1·6 *m*), oškliví, slabí, obličej mají široký a kulatý, nos ploský, čelo nízké, šikmé oči černé a jiskrné, pleť tmavohnědou, vlasy černé a husté, vousů však nemají. Jejich bělostné zuby černají žvýkáním betelu. Odívají se po čínsku: nosí pestré, široké zpodky, okolo těla pás, dlouhý kabát se širokými rukávy, přes kterýž ještě jeden delší; tento bývá různě vyšívaný podlé důstojnosti. Prostý lid nosí šat bavlněný a temný. Vlasů nestřihají a svazují je v zadu do vrkoče. Vznešenější nechávají si růsti též dlouhé nehty. Annamité jsou veselí, zchytralí a dosti jemnocitní. Na budoucnost mnoho nemyslí, při tom však jsou střídmí Hlavní potravou jest jim rýže, nápojem čaj. Obyvatelé hor, méně smíšení s živly cizími, jsou silnější,

větší, pleti světlejší, štíhlí a srdnatí. Jsou mravů prostších i ušlechtilejších než na rovinách. Mýtí na horách lesy a v mýtinách její rýži a jiné plodiny; když je půda vyčerpána, stěhují se jinam. Jsou to hlavně Muongové, Xaové, Thiové a Nougové. Též Tonkinci valně se liší ve mravech svých od vlastních Annamitů, jež nenávidějí. *Kř.*

Náboženství. Nejrozšířenějším náboženstvím, lidu vlastním, jest kult ochranných skřítků. Nejen každá dědina má svého skřítka a svůj chrám, ale i stát má své ochranné bůžky, jejichž pomoci nebo vině připisuje zdar nebo nezdar svých podniků a dle toho je odměňuje nebo tresce, ano i sesazuje. Ke kultu tomu řadí se rovněž obecný, hlučný kult zvířat, dobrých i zlých. Všeobecné jest i uctívání předků, jimž v každé rodině, pokud možno, vykázána zvláštní síň, v níž ve dny úmrtní obětí se přinášejí. I stát ctí své předky v osobě starých králů a jiných mužů zasloužilých. Vedlé tohoto náboženství lidu ujal se ve vzdělaných třídách i kult Konfuciův, kterýž má v každém větším městě chrám neb oltář. Kultu Lao-tsiovu oddána četná sekta čarodějů, kejklířů, věštců a p., nepřekonatelných ve svém umění. I buddhismus se trpí, ač nepožívá nijaké úcty lidu. Potomci Portugalců r. 1624 z Japanu sem vypuzených jakož i vystěhovalců z Makaa a Malakky jsou katolíci počtem asi 420.000 duší se 6 biskupy. *Dk.*

Jazyk annamský je z jazyků indočínských i bliží se jazyku čínskému, ač jest jazykem samostatným. Je jednoslabičný a složen po většině z pojmů, jež teprve místem, které ve větě zaujímají, nabývají platnosti substantivné, adjektivné, verbálné atd. Počet těchto pojmů, pokud se týče slovného výrazu, jest velmi obmezený nerovnaje se nijak počtu pojmů samých. Rozmnožen jest toliko šesterým přízvukem, kterýmž týž zvuk nabývá šesteréh o různého významu. Co do skladby jest jazyk annamský isolující, t. j. jednotlivé pojmy kladou se vedlé sebe beze všeho zevnějšího označení jejich poměru vzájemného, za to dle přesných pravidel slovosledu: adjectivum za svým substantivem, předmět za svým verbem a p. Jindy však vztahy ty vyznačují se i připojenými kořeny pomocnými právě tak, jako i rod a číslo se označují připojením slova muž, žena, množství, časy připojením slov značících minulost, budoucnost a p. Lexikálně vykazuje jazyk annamský vedlé vlastního majetku i mnoho z čínštiny převzatého. Písmo annamské jest původu čínského a jako toto pojmové, t. j. každý pojem má svůj znak, ale písmo čínské jest již valně obměněno a rozmnoženo. Vedlé annamštiny jest obecně rozšířena i čínština, nejen jako řeč vzdělanců, úředníků a dvora, kde píší se jí i veškeré listiny úřední, nýbrž i mezi lidem, jehož děti záhy se jí učí. I literatura jest na malé výjimky prostonárodní čínskou. Prvá grammatika a slovník annamský pochází od jesuity Alex. de Rhodes, vydaná v Římě r. 1651. Blíže počali se obírati jazykem tím Francouzové: Taberd-Pigneaux, Dictionarium annamitico-latinum a latino-ann. (Serampur, 1838); G. Aubaret, Grammaire annamite se slovníkem (Pař. 1867); dále Slovník ann.-franc. od P. Le Grand de la Liraye (t., 1874); příručný slovník Abela des Michels (t., 1878); H. Ravierův latinsko-ann. sl. (t., 1880); Truong-Vinh-ky, Abrégé de grammaire ann. a Cours pratique (t., 1875) a Grammaire (t., 1884) a j. *Dk.*

Dějiny. Kočinčíny a Tonkinu dobyl asi r. 214 př. Kr. čínský panovník Tsin-ši-hoang-ti a osadil je čínskými osadníky. Vláda čínská trvala bez překážky do r. 263 po Kr., kdy vzbouřil se jeden z pohlavárů a zařídil v Kočinčíně vládu samostatnou; Tonkin zůstal v moci čínské do roku 939, kdy se odtrhl a upadl v bezvládí, ačkoli jej ovládali vévodové (Kung-Vang, král 2. tř.). Od r. 1403—1428 bylo A-u bojovati proti Číně za svou neodvislost, které šťastně uhájil, ačkoli dle jména uznával čínskou svrchovanost. I vládla pak v A-u dynastie Leh. R. 1517 přistali Portugalci a brzy po nich Hollanďané u břehů annamských, zařídili si obchodní stanici v Hanoi a osadili Tonkin ponechavše v Kočinčíně domácí vladaře z rodiny Ngujen (od r. 1579), kteří sídlili v Hue. Tito svrhli jho cizinské v XVII. stol. V Tonkinu vládl rod Triuli. Ve vzbouření r. 1737 ovládla i Tonkin i Kočinčínu dynastie Tasung. R. 1777 byl při vzbouření vypuzen král Ngujen-anh ze země, i opevnil se na ostrově Phucuoy a r. 1787 uzavřel spolek s Francií, kteráž mu za odstoupení poloostrova Turonu a 2 ostrovů vypravila pomoc 5 pluků na 20 lodích a dala ½ mill. špaň. tolarů. R. 1789 přišel francouzský plnomocník Pigneaux de Behaine, biskup adrauský, učitel Ngujen-anhův, do Kočinčíny a pomáhal tomuto ve válce o posloupnost (1792—99). Ngujen-anh zvítěziv prohlásil se za císaře annamského (pod jménem Ghia-lung), jenž zaujímal Tonkin i Kočinčínu. Jeho nástupcové Minhmang (od r. 1820) a Thieontri znepokojeni pletichami evropských missionářů počali krutě pronásledovati křesťany, čemuž jen na krátko učinila přítrž porážka annamského loďstva od Francouzů (1847), neboť po odplutí loďstva franc. opakovalo se pronásledování za císaře Tydyka ještě krutěji. Roku 1856 vyjednávala Francie s A-em o zastavení nepřátelství proti křesťanům, a když mandarini odpírali, dobyta byla citadella turonská. Ale vítězství to bylo bezvýznamné a Francouzi odtáhli. R. 1858 počala společná výprava Francouzů a Španělů proti A-u, již vedl Rigault de Genouilly, a dobyt Turon, r. 1859 Saigon za vedení Charnesova, r. 1861 a 1862 další území; i zavřel císař v Hue r. 1862 mír, jímž Francouzům připadlo značné území (Kočinčína francouzská), jež se smlouvou r. 1867 ještě rozšířilo a bylo po francouzsku uspořádáno. Vydatnější akci překazila válka s Německem, až r. 1873 vypravil se Dupuis s vojskem znovu po Songce vzhůru a dobyl Hanoi. R. 1874 učiněna smlouva s Francií, kteréž připadlo ústí Songky. K zahlazení námořních loupežníků vypraven r. 1882 major Rivière, jenž zmocnil se Hanoi, kdež však najednou byl sevřen od černých a žlutých vla-

jek, válečných tlup annamských a čínských. Mimo to protestovala Čína proti zabrání Tonkinu a vyslala A-u 10.000 mužů na pomoc. Francie počala s Čínou vyjednávati, ale vyjednávání vleklo se dlouho bez výsledku, až stihla Francii zpráva o pádu Rivièrově (19. kv. 1883). I odeslán s vojskem Bonet do A-u a Tricon jako vyslanec do Číny k ráznému zakročení. Mezi tím zemřel císař Tydyk (20. čna 1883). Následník jeho Dykdyk (Phydak) sesazen byl za 2 dny a vládu nastoupil Hiephoa, Francouzům nakloněný. Admirál Courbet vzal Hue, postřílel 1200 Annamitův a uzavřel 25. srpna smlouvu, dle níž A. stal se vasallským státem Francie, jež mimo to v neobmezenou moc dostala Tonkin, jehož se zmocnila přes všecken odpor zbouřenců] a protesty Číny, jež ohlašoval markýz Tseng v Paříži. Ano rázné zakročení Francie proti Číně i na této vymohlo mnoho ústupků. Mezi tím na trůně annam. dály se rychlé změny, Hiephoa se otrávil ještě r. 1883, po něm přišel Kienphüc, kterýž též brzy odstoupil, ale změny tyto neměly vlivu na poměry, leda že moc francouzská se při nich více upevnila. Smlouvou ze dne 6. čna 1884 přijal A. protektorát Francie a r. 1887 spojen s Kambodžou, Kočinčínou a Tonkinem v jediný správní celek nazvaný »Indo-Chine française«. Nynější panovník annamský zove se Than-Thai (od 31. ledna 1889).

Literatura: Mouhot, Siam, Cambodja and Lao (1864); Bastian, Die Völker des östlichen Asien (Lipsko, 1866); Chaigneau, Souvenirs de Hue (Paříž, 1867); Scherzer, Berichte über die österreichisch-ungarische Mission nach Siam (Stuttg., 1872); Bouillevaux, L'Annam et le Cambodge (Paříž, 1874); Luro, Le pays d'Annam (t. 1877); Dutreuil de Rhins, La côte d'Annam et la province de Hué (t. 1878) a Le royaume d'Annam (t. 1879); Hellwald, Hinterindische Länder und Völker (Lipsko, 1880); Devéria, Histoire des relations de la Chine avec Annam (Paříž, 1880); Lannay, Histoire ancienne et moderne d'Annam (t. 1884); Bouinais et Paulus, L'Indo-Chine française contemporaine (t. 1885); Vial, L'Annam et le Tonkin (t. 1886). *Kř.*

Annamally viz Anamalai.

Annan, skotské přístavní místo v hrabství dumfrieském, na řece téhož jména, s 3366 obyv. (1881); má přádelnu na bavlnu.

Annapolis, hlavní město severoamerického státu Marylandu (Spoj. Obce), v hrabství ann-arundelském, na pr. břehu Savernu, 3 *km* nad jeho vtokem do Chesapeackého zálivu. A. má 11.000 obyv., námořnickou akademii (*Naval Academy*, od r. 1845) Spojených Obcí, k níž patří též hvězdárna a veliká laboratoř, kollej (*St.-Johns College*), banku, šest chrámů a státní dům (*State House*), v němž 23. pros. 1783 Washington složil vrchní velení nad armádou Spojených Obcí. A. založena byvši r. 1649 slula nejprve Providence, r. 1694 přezvána *Ann-Arundel-Town*, ale již roku 1699 dostalo se jí nynějšího jména ke cti Anny, královny anglické.

Anna Purna Devi, jedna z hlavních podob, v nichž objevuje se bohyně Durga, manželka Šivova. Znázorňuje se jako žena žluté pleti, sedící nebo stojící na lotosu. Má dvě ruce, v jedné drží misku s rýží, v druhé lžíci; před ní stojí Šiva jakožto žebrák a přijímá od ní almužnu. Jest domácí bohyní u velké části hindů, hlavně Mahrattů a vůbec v Záp. Indii, nebo jméno její znamená »ona, co naplňuje pokrmy«. Přirovnává se k římské bohyni Anně Perenně. *Fl.*

Ann-Arbor, kvetoucí město v americkém státě Michiganu, na ř. Huronu a michiganské ústřední dráze, má státní universitu s 1000 posluchači, slavnou hvězdárnu, značný průmysl i obchod s bavlnou a železem, minerální prameny, vodoléčitelský ústav a 7849 obyv. (1880).

Annaschacht, samota u Dřína v Čechách, 2 d., 7 obyv. čes. (1880), hjtm. Smíchov, okr. Kladno (¾ hod. východně), obec Dubí, fara Lidice.

Annáš, velekněz židovský. Po svržení velekněze Joazara ustanovil římský vladař Publius Sulpitius Quirinus velekněžem A-e, od něhož byl uplacen, r. 6 po Kr. Za vladařství Valeria Grata musil sice A. ustoupiti Ismaelovi, brzy však dovedl toho, že syn jeho Eleazar a po roce zeť A-ův, Josef Kaifáš, zřízen velekněžem. Kaifáš zůstal velekněžem od r. 16—35 po Kr. Po něm ještě jiní čtyři synové A-ovi dosáhli hodnosti velekněžské, a sice Jonathan, Theofil, Matiáš, Annáš II. Josefus Flavius vypravuje, že lidé nazývali A-e nejblaženějším člověkem, an netoliko sám velekněžem byl, ale i pět synů velekněží měl, což v dějinách židovských nikdy se předtím bylo nestalo. A. požíval vždy velkého vlivu v synedriu či veleradě židovské. Přebývaje v témž paláci na hoře Sionu s velekněžem Kaifášem, dal si předvésti Ježíše a výslechu jej podrobil, načež teprv ku Kaifášovi a veleradě jej odkázal. A. zemřel jsa kmet goletý roku 63. *Bvý.*

Annathal: 1) A., brusírny v Čechách, 7 d., 127 obyv. něm. (1880), hjtm. a okr. Horšův Týn (6 hod. severozápadně), obec Bezděkov, fara Bělá. — **2)** A., samota tamže, 5 d., 35 ob. něm. (1880), hjtm. a okr. Falknov (3¾ hod. severozáp.), obec Průnles, fara Bleistadt. — **3)** A. viz Annov.

Annáty (lat. *annatae* čili *annalia*, též *vacantiae* zvané) jest označení pro několik druhů církevních dávek vedlé ročních příjmův obročních vypočtených, které důvod svůj mají jednak v uprázdnění církevních obročí, jednak v osazení beneficií uprázdněných. Na prvním základě vyvinuly se následkem všeobecné zvyklosti a papežských privilejí a., známé též jménem *ius deportuum*, jako dávky biskupům odváděné, které záležely v plodech plynoucích v prvním roku z uprázdněného beneficia (*fructus medii temporis*) a které pap. Janem XXII. na polovinu skutečné ceny ročních důchodů byly ustanoveny. Dosud udržely se tyto a., ovšem v obnosu zmenšeném, pouze v některých diécésích bavorských. Táž práva osobovali si papežové od doby avignonské své re-

sidence buď jako universální biskupové, buď alespoň vzhledem k těm beneficiím, jejichž udělování byli sobě vyhradili; teprve papežové Alexander V. r. 1409 a Martin V. r. 1418 dávek těch se zřekli, což sborem kostnickým bylo stvrzeno. Na druhém základě vyvinuly se zvláštní dávky, též **a.** zvané, které papežům od těch dob, co konsekrace biskupů stala se výhradným právem papežským, bývaly odváděny a které vzor svůj mají v oblacích nebo v benedikcích, totiž poplatcích, jež záhy ordinovaní ordinujícímu církevnímu vrchnímu platili. **A.** tyto různí se na odrůdy, jak následuje: 1. na **a.** v širším slova smyslu čili *servitia communia* a *minuta*; servitia nazývají se z ital. *servizio*, tolik jako dávka; communia, ježto připadají společně kardinálům v Římě sídlícím, vyšším kancelářským úředníkům a kamerálům, kdežto servitia minuta jsou zvláštní dávky, ustanovené v obnosu 3% percent ze servitia communia pouze pro nižší kancelářské úřednictvo za vyhotovování příslušných listin při osazování beneficií. Tyto dávky odváděny byly od XIV. stol. ze všech beneficií, které papež in consistorio, t. j. za spolupůsobení kardinálův uděluje, tedy zejména z biskupství a opatství, a záležely v plodech prvního roku, jež vedlé vídeňského konkordátu r. 1448 ve dvou lhůtách poloročních měly býti splaceny. Pro stará rak. biskupství ustanovují se nyní od případu ku případu zvláštní taxy, kdežto pro rak. biskupství v novějších dobách zřízená a pro německá biskupství zvláštní stálé taxy jsou ustanoveny. 2. **A.** ve vlastním smysle jsou dávky, které se papeži platí během roku po nabytí držby nižších beneficií, jež papež, ale nikoli v konsistoři, osazuje, a to v obnosu polovičných důchodů prvního roku (*medii fructus*). **A.** tyto známy jsou též jménem *Annatae Bonifacianae*, ježto asi z doby Bonifáce IX. (1389—1404) pocházejí. Vedlé usnesení sboru kostnického a vídeňského konkordátu z r. 1448, ačkoli sbor basilejský a pragmatické sankce z r. 1438 a 1439 **a.** odstranily, měla všechna beneficia, jejichž roční důchod vedlé římských úředních záznamů aspoň 24 dukátů neobnášel, od těchto **a**-tův osvobozena býti, čemuž skutečně tak bylo v Belgii, ve Francii, v říši Německé, Polsku a ve Španělsku. 3. *Quindennia*, zastupující **a.** při inkorporovaných obročích, jsou dávky, které vedlé ustanovení Pavla II. každých 15 let placeny býti měly, ježto za příčinou inkorporace uprázdnění těchto obročí nastati nemohlo; avšak v říši římskoněmecké praktickými se nestaly. *Hnr.*

Annaves (*Annadorf*), někdy dvůr Lhotka, nyní ves v Čechách, zal. mezi l. 1779—1800 od Anny Marie Vejvodové ze Stromberka, rozené z Brandenburka; 37 d., 307 obyv. čes. (1880), hjtm. Ledeč, okr. Královice Dolní, obec Lhota Horní, býv. dom. Pravonín, fara Jeníkov. — Při dvoře zdejším bývalo sídlo vládycké, na němž seděli Sudlice čili Sudličkové z Borovnice. V čas bitvy bělohorské a po ní seděl na Lhotce Jan Sudlice, který se účastnil vzpoury stavovské, ale obdržev roku 1629 perdon zůstal dále v držení Lhotky, kterou potomkové jeho prodali vrchnosti pravonínské. *Nk.*

Sainte **Anne** d'Auray [sént an doré] viz Auray.

Anne [an] Theodor François Louis (* 1779 — † 1869), spisov. francouzský. Vstoupil r. 1814 k vojsku, kdež pobyl až do revoluce červencové r. 1830. Kloně se však k Bourbonům vystoupil ze služby této, načež jal se psáti články pro royalistické listy a společně s Désaugiersem, Dartoisem, Théaulonem a jinými kusy divadelní, z nichž uvádíme: *La chambre rouge*, *Maria Stuart* (zpěvohra), *L'espion du grand mond*. Dále psal divadelní kritiky pro »L'Union« a několik časových brošurek a několik románů, zejména: *La baronne et le prince*; *L'home au masque d'acier*; *La foll de Savenay*; *La Reine de Paris* a *Edith Mac-Donalt*.

Annecy, hlavní město francouzského departementu Haute-Savoie, na sev.-záp. konci krásného jezera Annecyjského, 35 *km* jižně od Genevy, na dráze chambery-anecyjské, sídlo biskupa a soudu 1. inst., má kněžský seminář, lyceum, museum, ústavy dobročinné, značný průmysl (plátno, látky bavlněné, zboží skleněné, hliněné, drobné ocelové, kyselina sírová a j.) a 11.817 obyv. (1886). Jest to město čisté, rázu starobylého, jehož památnosti jsou: chrám sv. Mauricia z XV. stol., gotická kathedrála ze XVI. stol., novější klášterní chrám sv. Františka Saleského, v němž uloženy pozůstatky tohoto světce, u **A.** narozeného a od r. 1602 biskupa annecyjského, jakož i ctitelky jeho sv. Chantaly, starý hrad (XV. stol.) hrabat genevských, biskupský palác a pomník lučebníka Bertholleta. Ve XII. stol. **A.** nazváno *Anneciacum novum* na rozdíl od *Annec. vetus*, jež rozkládajíc se na úbočí sousedního vrchu za doby římské bývalo místem velmi důležitým. — Arrondissement annecyjský má v 7 kantonech a 199 obcích 85.806 obyv. — Annecyjské jezero leží 446 *m* nad hladinou mořskou uprostřed velikolepé krajiny horské, jest 14 *km* dlouhé, 3 *km* široké, a vodu jeho odvádí řeka Fier do Rhônu.

Annektovati (v mezinárodním právě), zabrati, přivtěliti cizí území. Viz Annexe.

Annelides viz Annulata.

Annenkov: 1) A. Pavel Vasiljevič, literární kritik ruský (* 1813 v Moskvě — † 8. bř. 1887 v Drážďanech). Vzdělal se v hornickém ústavě, pak na histor.-filol. fakultě univ. petrohradské. R. 1833 vstoupil do kanceláře ministerstva financí. R. 1839 seznámil se **A.** s Bělinským, jemuž pak, i ostatním přátelům posílal dopisy z ciziny. S počátku pokusil se v belletrii, avšak opustiv ji výhradně věnoval se kritice literární. Studie jeho dříve po časopisech roztroušené vyšly souborně pod názvem *Vospominanija i kritičeskije očerki* (Petrohrad, 1881, ve 3 dílech). Obsaženy jsou tu kritické práce **A**-a od r. 1849 až do r. 1868; zajímavy jsou zvláště tím, že z nich poznáváme, jak na ruské obecenstvo působilo prvé vydání vzorných plodů ruské literatury románové a novellistické, a zároveň vidíme vytříbený vkus čtenářstva tehdejšího. Hlavní zásluhy dobyl

si A. úplným vydáním spisů Puškinových v l. 1854—57, jímž poprvé přesně stanoven byl text plodů Puškinových, pokud toho ovšem dovolovala censura. Činnost Puškinova náležitě oceněna obsáhlou studií A-a *A. S. Puškin, materialy dlja jego biografiji i ocěnki proiχvedenij* (Petrohr., 1873) a rozpravou *A. S. Puškin v Aleksandrovskuju epochu* (1799—1826, »Věstnik Jevr.« 1873—74; zvl. otisk v Petrohradě 1874). V poslední době života pěstoval A. výhradně historii. R. 1880 zároveň s Turgeněvem jmenován byl A. čestným členem university moskevské. Zemřel v Drážďanech. — Jako literární kritik klade A. všude důraz největší na zřetel aesthetický. A. nenáleží sice ku první třídě kritiků, nevytvořil také samostatného směru kritického, nýbrž přijal a prováděl dobré názory cizí; avšak právě proto jest důležitým hlasatelem zásad kritiky literární, jež za jeho doby uznávány byly všeobecně. Platnost úsudku A-a samého ve příčině plodů literárních patrna jest mimo jiné z toho, že jako kritik býval A. brán na radu od předních spisovatelů své doby; Turgeněv sám dával mu čísti spisy své dříve, nežli byly dány do tisku. — Zprávy A-em podávané jsou tím cennější, ježto čerpány jsou jednak z autopsie, jednak ze soukromých dopisův. Osobní styky A-ova dodávají živosti a pravdivosti postavám, o nichž dočítáme se ve vzpomínkách jeho; sem patří *Perepiska Stankeviča* a *N. V. Stankevič* (Moskva, 1867), pak *Zaměčatelnoje desjatilětije* (*1838—48 gg.*). *Iχ literaturnych vospominanij P. V. Annenkova* (»Věstn. Jevr.« 1880, I., 216—244.; 457—507; II., 5—52.), odkud mimo charakteristiku hlavních osob — Bělinského a Stankeviče — poznáváme poměry literárního života ruského v důležitých létech čtyřicátých. Taktéž Gogol, Turgeněv, Hercen, Ogarev nakresleni jsou velmi živě ve vzpomínkách A-a. S Gogolem znal se A. velmi důvěrně; Hercenovi a Ogarevu věnoval článek *Idealisty tricatych godov*; o mládí Turgeněvově a korrespondenci s ním napsal A. tři stati ve »Věstn. Jevr.« 1884—87; charakteristiku Pisemského podává *Chudoχnik i prostoj čelověk*. *w.*

2) A. Nikolaj Ivanovič (* 1819), botanik a agronom ruský, spisovatel četných děl botanických a zasloužilý pracovník v oboru zemědělství ruského. Studoval v Moskvě, kdež r. 1843 nastoupil úřad učitelský na gymnasiu, později na sirotčím ústavě alexandrovském. R. 1849 vstoupil do služeb Hospodářské společnosti moskevské, stal se inspektorem, roku 1853 ředitelem zemědělské školy. V čase tom rozvinul A. bohatou činnost vědeckou, jejímiž plody byly následující práce botanické: *Flora mosquensis exsiccata* (5 svazků), dílo první toho druhu v Rusku, za něž poctěn byl A. stříbrnou medailí Hospodářské společnosti moskevské; *Observations sur la floraison de quelques plantes cultivées, faites à Moscou pendant les années 1844—1848*; *Observations sur les plantes indigènes des environs de Moscou faites pendant les années 1844—1849*. Poslední dvě práce, které též periodicky v »Bulletin de la Société Imperiale des naturalistes de Moscou« (1849—1851) uveřejňovány byly, zjednaly A-u i jméno za hranicemi byvše v odborných listech cizích pochvalně oceňovány a namnoze i reprodukovány. R. 1857 stal se A. ředitelem nově zřízeného komitétu akklimatačního. Roku 1858 vyšel redakcí A-a první svazek *Zapisok komiteta akklimatiχaciji rastenij, učreždennago pri imper. mosk. obšč. selsk. choχjajstva*; téhož roku vydal A. důležitý prostonárodní slovník botanický *Prostonarodnyja naχvanija russkich rastenij*. R. 1859 vyšlo rozšířené vydání téhož slovníku, obsahující názvy rostlin nejen ruské, nýbrž i francouzské a německé, jakož i domácí názvy jiných národností v Rusku obývajících. Od roku 1860 vydává A. hospodářský časopis »Selskoje chozjajstvo«. *Šc.*

3) A. Michail Nikolajevič, rus. generállieutenant a stavitel zakaspické dráhy, narozen 12. května 1835 v Petrohradě. Pocházeje ze starého šlechtického rodu byl sotva devítiletý přijat do přípravného ústavu gardistů (paženskij korpus), odkud vystoupil r. 1853 a stal se praporečníkem tělesné carské gardy v oddělení jízdných zákopníků. Po čtyřech létech vstoupil do Nikolajevské akademie generálního štábu. R. 1859 byl jmenován starším pobočníkem gardového generálního štábu, kteroužto hodnost zastával až do r. 1863. Tehdy vyslán byl do Polska s ruským vojskem a měl účastenství při všech opatřeních, směřujících k potlačení povstání. Vrátiv se r. 1866 v hodnosti plukovníka byl přidělen k vojenské administrativě a zabýval se horlivě otázkou, kterak užiti železných drah k vojenským účelům. R. 1868 byl A. jmenován vrchním velitelem vojenské železniční dopravy v Rusku a povýšen na generálmajora. Dvě léta na to byl vyslán na jeviště války německofrancouzské, kde seznámil se s konstrukcí železných drah, zřizovaných k účelům strategickým. Po svém návratě do Ruska uveřejnil výsledky svého pozorování v knize *Vojna 1870 goda. Zamětki i vpečatlěnija russkago oficera*. Mimo to podal zprávu o stavu ruských železnic, a na jeho podnět byla ustanovena kommisse, aby železniční otázku v Rusku hleděla rozřešiti. Kommissi předsedal hrabě Baranov, a A. byl jedním z výkonných členů. Když vypukla r. 1877 válka ruskoturecká, byla A-u svěřena vrchní správa nad dopravou všech ruských vojsk až k Dunaji. Po válce r. 1879 povýšen jest za generállieutenanta. Roku následujícího přidělen byv k armádě Skobelevově súčastnil se výpravy achal-tekinské. Ježto obležení města Geok-Tepe r. 1879 se nezdařilo následkem nedostatečného zásobování, bylo ustanoveno vystavěti železnou dráhu od Michajlovského zálivu ku Kizil-Arvatu (231 *km*) a provedení této myšlénky svěřeno A-u. Po skončení stavby bylo město Geok-Tepe dobyto 12. ledna 1881. Na to zabýval se A. stavbou několika strategických drah v evropském Rusku. Když roku 1884 oasa Merv byla připojena k ruské říši, podal A. caru Alexandrovi III. pamětní spis, v němž navrhoval, aby Turkmenskou pouští

byla položena stálá železniční trať, jež by spojovala moře Kaspické se Samarkandem. Projekt tento došel schválení, a již v polovici května roku 1885 zahájil **A.** v Kizil-Arvatě přípravné práce. Překážky, jež se podniku stavěly v cestu, zdály se nepřekonatelny; byly to hlavně nepříznivé poměry klimatické, nedostatek vody, půda záležející z pohyblivého písku, mračna písečná, nepřátelství Turkmenů. Kromě toho všecky prostředky ke stavbě, prahy, koleje a pod., bylo nutno dodávati ze vzdálené střední Rusi. Avšak **A.** nezlomnou energií a vytrvalostí překonal všecky nesnáze. Již v červnu r. 1886 přibyl do Mervu první vlak a na to 13. prosince do Čárdžuje. Přes řeku Amu položen byl dle návrhu inž. Balińského ve čtyřech měsících dřevěný most, dlouhý 4217 *m*, načež trať přes Bucharu a Katty-Kurgan dospěla 27. května 1888 do Samarkandu. Mimo to od tvrze Michajlovské byla trať po obrovském umělém náspu prodloužena až na ostrov Uzun Ada v Kaspickém moři. Tato dráha zvaná zakaspická má trať dlouhou 1442 *km*, a náklad na ni činil kolem 3 milionů rublů. Politický, hospodářský i strategický význam dráhy té jest pro Rusko dalekosáhlý a umělé její provedení pojistilo **A.**-u trvalé jméno v dějinách. **A.** slyne též jako spisovatel vojenský a mimo uvedené zápisky o válce pruskofrancouzské vydal ještě spisy *Meždunarodnyj tjuremnyj kongress i anglijskija tjurmy* a *Otnošenija angloindijskich vladěnij k séverozapadnym sosědjam*.

4) **A.** Jurij Semenovič, slavista ruský (* 1849 v Petrohradě, † t. 1885). Studoval v rodišti svém na fakultě histor.-filolog. pilně poslouchaje čtení prof. Sreznevského a Lamańského. Pak připravoval se k magisterské zkoušce z filologie slovanské. Avšak nedostatek hmotný donutil **A.**-a vyučovati jazyku ruskému ve Smolném institutě, v učilišti právnickém a v ústavě Pavlovském v Petrohradě. S velikou zálibou a pílí obíral se **A.** studiemi spisů českých ze stol. XV. a XVI., zvláště Chelčickým a Husem. Aby poznal originály latinské a české, odjížděl **A.** o prázdninách do Prahy a pročítal bedlivě rukopisy maje při studiích svých stálým rádcem prof. M. Hattalu. Do Prahy zavítal **A.** osmkráte; jazyk český osvojil si **A.** tou měrou, že jím nejen správně mluvil, nýbrž i psal. Činnost spisovatelskou zahájil **A.** již jako posluchač university *Přehledem českých spisů Mistra Jana Husi*, k němuž připojil slovníček českoruský. Za spis tento odměněn byl od fakulty zlatou medailli. Kromě mnoha kritických statí o spisech českých vydal **A.** tyto: *Skazanije o češskom svjatom Ioanně Nepomuke* (»Strannik« 1877); *Gusity v Rossiji v XV. i XVI. stolětijach* (t. 1878; též ve zvl. otisku), v němž pojednává o putování Jeronyma Pražského na Rus a Litvu a pobytě jeho v Krakově, o mírných utrakvistech, jednání jejich s východní církví a poslání do Prahy, o putování českých Bratří do Ruska v XV. stol. a změnách v osudech jejich ve stol. XVI.; *Češskija sočinenija Gusa i vremja jich napisanija* (»Žurn. Min. Narod. Prosvěšč.« 1879). K rozřešení otázky o záhadném spisovateli českém Mistru Protivovi přispěl **A.** v jubilejním Sborníku na počest prof. V. J. Lamańského článkem *Mistr Protiva, »novyj« češskij pisatelj XV. věka*. O téže věci napsal **A.** česky *Příspěvek k životopisu Petra Chelčického* (Č. Č. M. 1880). **A.** na základě věcné shody v náboženských názorech Wickliffa s jedné a tak zvaného Protivy s druhé strany dokazuje, že »*Protiva a Wickliff jest jedna a táž osobnost*« (t. str. 540.). Zároveň s Ad. Paterou podal **A.** zprávu *O nově nalezeném rukopise spisů Petra Chelčického* (t., 1882), a v témže časopise uveřejnil **A.** *Výpisky z Pařížského rukopisu spisů Štítného a Chelčického* (1885). **A.** pořídil opis Chelčického »Síti víry«, jejž opatřil obšírným úvodem ruským i důkladným obsahem. Akademie nauk v Petrohradě ustanovila dílo to vydati svým nákladem. *w.*

Annen-Wullen, průmyslová obec v pruském vl. obvodu arnberském, kraji dortmundském, s 7393 obyv. (1885), doly kamenouhelnými a několika továrnami na zboží železné, ocelové, skleněné a hliněné.

Annese Gennaro, vůdce lidu v povstání neapolském proti Španělům r. 1647, řemeslem zbrojíř. Po smrti Masaniellově prohlásil republiku, zjednal jí přízeň Francie a náčelnictví vojenské odevzdal Jindřichu vévodovi guiskému sobě ponechav vládu občanskou. Když však vévoda osoboval sobě moc čím dále větší, **A.** se Španěly se dorozuměv pustil je do Neapole, ale přes to byl jat a pověšen.

Annexe (lat.): **1) A.**, v mezinár. právu vůbec trvalé zabrání a připojení jistého území k určitému státu. Posud nedosti ustálený význam slova toho datuje se od r. 1860 (konvence turinská), kdy užil ho Napoleon III. o připojení Savojska a Nizzy k Francii na základě svobodného odhlasování obyvatelstva (plebiscitu) tohoto území. Odtud jest sporno, je-li plebiscit nezbytnou podmínkou každé **a.** Pravda jest sice, že plebiscit předcházel **a.**-xi Iónských ostrovů Řeckem (1863), že byl podmínkou **a.** severního Šlesviku k Prusku dle čl. V. pražského míru z r. 1866 (zrušeného potom obapolnou úmluvou rakouskopruskou r. 1878); ale naproti tomu annektovalo na př. Prusko roku 1866 Hannoversko, Hessko, Nassavsko a Frankfurt n. M. bez vůle obyvatelstva těchto zemí. **A.** liší se od dočasné válečné okkupace cizího území. Tato přechází však v **a.**-xi, jakmile stát cizí projevuje úmysl podrobiti si trvale území zabrané a reorganisuje jeho dosavadní správu zavádí svou novou pravidelnou vládu, posádky atd. **A.** jest legitimní, pokud spočívá na smlouvě nebo jiném řádném důvodu nabývacím; **a.**-xí přechází pak territoriální souverenita s veškerými právy a závazky území annektovaného na stát annektující. Každá bezdůvodná **a.** naproti tomu jest hrubým porušením territoriální souverenity státu cizího, mezinárodním bezprávím, jež ani odvoláváním se k plebiscitu nelze ospravedlniti a jež jest dostatečným důvodem k uchopení prostředků i nejkrajnějších na obhájení území odňatého a zjednání zadostučinění. — Připojení Elsaska-Lotrink k Německu (1870–71) po-

kládá se s německé strany za nové dobytí zemí někdy ztracených, nikoliv za a-xi. — **2)** A. v starém právu francouzském (*droit d'annexion, d'attache, lettres d'attache*) značila právo parlamentů (na př. v Provenci) dávati výslovná svolení k provádění papežských bull pro obvod parlamentu. Právo to bylo papežem Lvem X. (1514) výslovně uznáno. *Tkl.*

Anni (lat., druhý pád slova *annus*, rok), roku; **a.** *currentis*, roku tohoto; **a.** *eiusdem*, roku téhož; **a.** *futuri*, roku příštího; **a.** *praecedentis, praeteriti*, roku minulého; **a.** *praesentis*, roku nynějšího.

Anni (lat., množ. čís. k *annus*, rok) viz Léta.

Annibal di Capua, arcibiskup neapolský a papežský nuncius v Polsku (1586—90), pocházel z neapolského kníž. rodu di Trapoli a studoval v Pavii s Torquatem Tassem. Jako znalec práva kanonického obrátil na sebe pozornost papeže Řehoře XIII., který jmenoval jej svým tajným komořím a r. 1579 arcib. neapolským. Od nástupce Řehořova Sixta V. poslán do Polska s tím úkolem, aby podporoval katol. kandidáta, o trůn polský se ucházejícího. A. se přimlouval za arcikn. Maximiliána, ale bez úspěchu. Za pobytu svého v Polsku psal mnoho listů o poměrech v Polsku kardinálům Azzolinimu a Montaltovi, které jsou důležitým pramenem historickým. Vydány byly ve Varšavě roku 1852 pod titulem »Listy Annibala z Capue«. *Dšk.*

Annigeri, město v Přední Indii, v okresu dárvárském, se 7098 obyv. (1872). *Fl.*

Annihilace (z lat.), zrušení, zničení, prohlášení neplatným; annihilovati = zrušiti, zničiti, prohlásiti neplatným.

Annikeris z Kyrény (320—280 př. Kr.), filosof Aristippovy školy hédonistické, též kyrénskou zvané. Snažil se větu Kyrénských o naprosté hodnotě slasti ušlechtiti tím, že, nepřihlížeje výhradně ke slasti smyslné, hlavní důraz kladl na slast, pochodící ze styku přátelského, z vděčnosti k rodičům, lásky k vlasti a z ušlechtilé snahy po cti a výtečnosti. Pro tyto poměry samy má pravý mudrc snášeti svízele i strasti, neboť za odměnu kyne mu budoucí slast. A takto slast i u A-rida o všem konání lidském rozhoduje, ano i jednání mravní a ctnost slastí konečně jsou podmíněny. Znalost nauky A-ridovy čerpáme z Diogena Laërtského a Klementa Alexandrijského. *Dna.*

Annio da Viterbo, Annius Viterbiensis viz Nanni Giovanni.

Annius Florus P., jeden z lepších zástupců řečnictví školského za Traiána a Hadriána, jenž i básnictvím ne bez úspěchu se zabýval. Osudy jeho vypsány jsou v úvodě k jeho dialogu o thematě »řečníkem-li či básníkem Vergilius?«, z něhož zlomek byl v Bruselu nalezen a F. Ritschlem poprvé vydán. Jakožto chlapec přišel Florus z vlasti své Afriky za Domitiána do Říma a osvědčil se skvěle v zápase kapitolském (snad r. 90), neobdržev však zasloužené ceny odešel z Říma a bloudil po světě, až konečně v Tarraconě (v sev.-vých. Hispanii) jakožto učitel mládeže (*professor litterarum*) se usadil; konečně vrátil se do Říma a s císařem Hadriánem si dopisoval v žertovných verších. *Mda.*

Anniversarium, den výroční, v liturgii katolické v několikerém se brává významu: **1)** A. *defunctorum* jest zádušní mše, která na základě nadace nebo zvláštního nařízení v úmrtní výroční den za zemřelého se slouží. Po pravidle má to býti zpívaná smuteční mše sv. Jen ve chrámech chudých dovoluje se, aby a. v den t. zv. *festum duplex* na způsob tiché smuteční mše sv. (*de requiem*) sloužiti se mohlo. A. jest původu velmi dávného a dle bezpečných zpráv již v VIII. a IX. stol. v některých krajinách se konalo, povšechně pak v XI. a XII. věku v obyčej vešlo. — **2)** A. *dedicationis Ecclesiae*, výroční památka vysvěcení jistého chrámu čili t. zv. posvícení, koná se buď v týž den, kdy příslušný chrám byl vysvěcen, aneb v jiný den od biskupa ustanovený. V Čechách a v zemích rakouské říše vůbec koná se dle nařízení císaře Josefa II. v třetí neděli říjnovou všeobecné, tak zvané »císařské« posvícení. — **3)** A. *electionis Papae, coronationis Papae*; dle předpisů církevních mají se konati výroční dny zvolení a korunování panujícího papeže zvláštními modlitbami, ve větších chrámech, na př. biskupských, též zvláštními službami Božími. Rovněž také **a.** *electionis vel nominationis, consecrationis, inthronisationis, translationis Episcopi* čili výroční památka zvolení neb jmenování, biskupského svěcení, nastolení, přeložení biskupa (z jistého sídla biskupského na jiné) v příslušné diécési slavně konati se mají. *Byř.*

Annivierské údolí, Val d'Anniviers [val danivjé], něm. *Eivischthal*, údolí ve švýcarském kantonu valiském. Táhne se vzhůru proti toku bystřiny Novisonce (Usenz), levého přítoku Rhônu, délkou asi 40 *km* k valiským ledovcům, z nichž mominský, zinalský a moiryský do něho splývají. Jest to údolí celkem úzké a lesnaté s divokými úžlabími, ale místy šíří se v rozkošná údolí s pěti obcemi (hlavní Vissoyé) patřícími k okresu sierrskému. Žije v něm asi 2000 obyv.

Anno (lat., šestý pád slova *annus*), roku: **a.** *orbis conditi*, roku od stvoření světa; **a.** *orbis redempti*, roku od vykoupení světa (t. j. od narození Kristova); **a.** *praeterito* neb **a.** *elapso*, minulého roku; **a.** *salutis*, v roce spásy; **a.** *iubilaei*, v roce jubilejním. — Ostatně srv. skratky při písmeni A.

Anno II. (Hanno), arcibiskup kolínský (1056—1075), pocházel ze šlechtického rodu švábského. Jsa proboštem v Goslaru získal si přízeň Jindřicha III., který mu pak udělil arcibiskupství kolínské, kde A. rázně se ujal zlepšení kázně duchovní, zakládal kostely a kláštery přísnějšího řádu Benediktova, zřizoval školy a proslul hlavně právě středověkou ctností štědroty a pokory. Pohromy, které po smrti Jindřicha III. stihly říši pod slabou vládou králové Anežky, přiměly mnohá knížata ke spiknutí, kterým se měl nezletilý král unésti a královská zbaviti vlády. A. jsa vůdcem jejich

vylákal krále na loď a vezl jej přes zoufalý jeho odpor do Kolína, načež sám ujal se správy zemské až do r. 1065, kdy král mečem byl opásán a **A.** zatlačen Adalbertem Bremským; ale brzo dosáhl bývalé moci a užil jí, aby ukončil rozkol církevní, i dal Alexandra II. prohlásiti za pravého papeže. Ještě jednou (r. 1072) byl při hrozném zpustošení říše povolán **A.** ke vládě, ale již následujícího roku se jí zase vzdal a věnoval se své diécési zkoušeje mnoho nesnází vzpourou obyvatelů kolínských, kteří jej r. 1074 z města vypudili; byl sice násilím zase uveden do svého sídla, ale neodpustil Kolíňanům do své smrti (4. pros. 1075). **A.** svou povahou připomíná Řehoře VII.; osobně pokorný (ač mu vadila vrozená prchlivost a neústupnost), štědrý, přísný proti sobě jeví se v politice přikrým, nepoddajným, vlády a zisku chtivým i ukrutným, kde toho vyžadoval prospěch diécése jeho, kterou značně obohatil. — R. 1183 byl vyhlášen za svatého. Srv. Lindner, Der heilige Anno, Erzb. v. Köln (Lipsko, 1869). *Ks.*

Annobom (portug., rok dobrý), též Annobon, Annabon, ostrov africký v Atlantském oceánu, 350 *km* od pobřeží dolnoguinejského (Gábúnu) vzdálený, pod 1° 25' j. š. Jest hornatý, vulkanický, hojně zalesněný, úrodný, a nejvyšší jeho bod Pico do Fogo sahá do výše 990 *m*. Ačkoliv podnebí ostrova jest velmi zdravé, nevznikly na něm osady evropské, a asi 3000 obyv., kteří zde žijí na 17 *km*², jsou pleti tmavé, horliví katolíci a provozují s loďmi zde zakotvujícími neznačný obchod s vodou, dřívím a ovocem, zejména se znamenitými pomoranči. Na sev. straně ostrova leží hlavní místo San-Antonio da Praja. Jméno své obdržel od Escobara a Santarema na paměť objevení dne 1. ledna r. 1471. Od r. 1778 patří Španělsku a co do správy přidělen ostrovu Fernando-Po.

Annolied, středoněmecká báseň o 876 verších, z konce XI. nebo poč. XII. stol., chvalozpěv na sv. Annona, arcib. kolínského († 1075). Báseň, jinak ceny značné, má spíše ráz kroniky všeobecné než jednotlivé legendy. M. Opitz r. 1639 vydal ji v Gdánsku dle rukopisu, který se však ztratil, a proto všecka pozdější vydání zakládají se na vyd. Opitzově (posl. J. Kehrein 1865 ve Frankf. n. M.). *Jc.*

Annominatio (lat.), u Jungmanna sklonky, slove po Cornificiovi a později po Adelungovi opakování různých slov od téhož kmene pochodících za příčinou řečnického účinu. Jiní theoretikové, zvláště staří, jmenovali to s většími neb menšími rozdíly v pojmu *polyptóton* (o slovech pozměněných flexí) a *parégmenon* (o odvozeninách) a řídčeji *multiclinatum* (Carmen de fig. a j.), *derivatio, denominatio, metaklisis, declinatio* a j.

Příklad: *Svůj* každého klam, *svá* bázeň
nejvíce trápí, *své* zlé myšlénky nejvíce ustrašují. Jungm.

V tom *vz plála* obloha, jak *vz plál* by nový den,
jak růže *planou* v skrytě. Vrchl.
... básníka sny prožil dlouhé,
milován byl, *miloval*. Vrchl.

Sem patří také známé rýmy grammatické (viz Rým). *Hl.*

Annona viz Anona.

Annona (lat. *annus*, rok): **1) A.**, roční výtěžek z něčeho, úroda zvl. obilí, pak obilí, trh obilní, ceny obilí a potravin, konečně obrazně bohyně zásob obilí na trhu a cen jeho. V literatuře ovšem jméno této bohyně se nevyskytuje, za to však často bývá jmenována na nápisech a zobrazována na mincích římských císařů a na olověných známkách obilních (*tesserae frumentariae*). Na starších mincích bývá **A.** zobrazována spolu s Cererou a charakterisována rohem hojnosti, jejž drží v ruce, měrou obilní (*modius*) a přední částí lodi (vztahem na dovoz obilí z provincií zámořských); na mincích pozdějších zobrazována bývá samotná v typu podobném typu Cereřinu s rozličnými attributy (drží v ruce klasy neb kotvu, veslo, roh hojnosti atd.). Na mincích některých císařů římských jest pouhý modius jejím symbolem. Sochy bohyně **A**-ny se nám nezachovaly. Srov. Philologus, 1888. str. 570. *Vý.*

2) A. byl nazýván zvláštní poplatek v plodinách odváděný, vzniklý za úpadku republiky římské a na počátku nového císařství, jejž odváděli italští držitelé pozemků vyjímajíc okršlek města Říma. Následkem toho rozeznávalo se mezi *Italia annonaria*, krajinou italskou, poplatku tomu podrobenou, a *Italia urbicaria*, okres. města (totiž Říma). Za Diokletiána byla Italie ohledně daní a dávek úplně na roveň postavena provinciím, tak že rozdíl ten zcela vymizel. *Kr.*

Annonay, Annonai [anoné], staré kant. město ve franc. depart. ardèchském, arr. tournonském, na soutoku Cance a Déômy; má zámek, bývalé sídlo knížat Soubisů, visutý most (první ve Francii), museum, kollegium, velmi čilý průmysl (papírnictví v 5 továrnách, jirchářství s 2000 dělníky, rukavičkářství, soukenictví, hedvábnictví a j.), znamenitý obchod s kožemi a kožešinami a 17.308 obyv. (1886). **A.**, staré *Annoneum*, zbohatlo ve středověku výrobou pergaménu a později proslulo fabrikací papíru, jehož dosud mnoho se vyváží. Narodili se zde bratři Mongolfierové a státník F. A. Boissy d'Anglas, jimž zde zřízeny pomníky; mimo to zřízena pyramida na místě, odkud Mongolfierové podnikli první větroplavbu.

Annonce [anõns], slovo franc., znamená tolik co veřejné oznámení, ohlášení, ohláška, návěští. **A.** dávají se na veřejnost buď plakáty, jež na veřejných místech (na rozích budov, na sloupech, v hostincích, v tramwayových vozech a j.) se vyvěsí nebo na zdech domů nebo na zvláštních návěštních tabulích se nalepují, buď co zvláštní příloha k novinám se přikládají anebo zvláštními roznašeči se rozdávají a rozšiřují. **A.** v novější době nabyla nemalé důležitosti v obchodě, poněvadž jí upozorňuje se obecenstvo — a to mnohdy svou vyzývavou, nápadnou formou, že spíše reklamou zváti se může — na předmět, na nějž má se zjednati rychlý odbyt, anebo pro nějž

má se ve veřejnosti vzbuditi všechen zájem. Pro rozšiřování a-cí po ulicích a jiných veřejných místech zřízeny jsou ve větších městech annonční neboli návěštní kanceláře. Návěští v novinách uveřejněné sluje insert (lépe než inserát). *Kh.*

Annonční kancelář viz Annonce.

Annopol, městečko v gubernii volyňské v rus. Polsku, okr. ostrožském, se 2000 ob. Má továrnu na sukno a ročně 13 trhů a na blízku četné mohyly z bojů tatarských a kozáckých.

Annotatio bonorum (lat.) viz Zabavení statků.

Annov (*Annathal*), ves v Čechách, 13 d., 153 ob. něm. (1880), hejt. Sušice, okr. Hartmanice (1 hod. vých.), obec Vatětice, fara Mouřenec.

Annovice (*Annowic, Annadorf*), ves v Čechách, 10 d., 58 obyv. č. (1880), hejtm. Pelhřimov, okr. Kamenice n. L. (2 hod. záp.), obec Rosička, býv. dom. Choustník, fara Mnich.

Annuaire [anyér], franc., ročník, letopis, denník, kalendář.

Annuale (lat.), výroční slavnost kostelní.

Annua lex viz Edikt.

Annual register [ènjuel rèdžistr], roční oznamovatel, název důležité knihy angl., která vydává se jednou do roka a kromě současných dějin obšírně i dobře psaných obsahuje i část literární a zprávy různé s připojením seznamu nových knih. První svazek vydal r. 1759 knihkupec Robert Dodsley za přispění státníka Edmunda Burkea, jenž po několik let psal část historickou. Nyní vychází A. r. péčí nakladatele Rivingtona v Londýně. — Podobný podnik, Edinburgh A. r., vycházející v létech 1808—1827, nabyl literární zajímavosti Walterem Scottem a později také básníkem Southeyem, kteří řídili část dějepisnou. — Podobné dílo americké vydává se v Novém Yorku.

Annuarium (lat.), kniha ročně vydávaná, viz Kalendář.

Annuita, ročina, roční splátka neboli dávka umořovací, jest částka peněžitá, představující úroky z dluhu a splátku na tento dluh za určitou dobu, na př. půl roku. A. dopívá v určitém období ku placení, opakuje se po celou dobu až do zaplacení (umoření, amortisování) dluhu, a jest stále stejna. A. musí se tedy počítati tak, aby v sumě její byl obsažen periodický úrok ze zbytku dluhu a taková splátka na dlužný kapitál, aby byla celá půjčka v dané lhůtě na dobro splacena. Z toho jde, že z každé a-ty, stejné po celou dobu amortisační, přijde čím dále, tím méně na úroky a více na splátku kapitálu. Číslice úroku a splátky řídí se dle doby splacovací, jakož i dle toho, je-li úrok předlhůtný (anticipační) nebo polhůtný (dekursivní), t. j. hradí-li se úrok periodický z dlužného kapitálu před prošlostí nebo po prošlosti terminu (lhůty, období splacovacího). A. musí býti tím větší, čím kratší je doba, a tím menší, čím delší je řada let, ve které má býti na dobro splacen celý dlužný kapitál. Ve Francii nazývá se a., t. j. úrok a splátka dluhu, *service de l'emprunt*, v Anglii *service of the debt*. Půjčky na splácení a-mi poskytují hypoteční banky, spořitelny a jiné peněžní ústavy. Slovem *annuité* rozumějí Francouzi lhůtu (*terme de la rente*), kdy důchod nějaký po projití jednotky časové dospívá ku placení. Půlroční důchod po šest roků skládá se tedy ze 12 annuit (důchodových lhůt). — A-tou nazývá se také v určitých dobách dávaný plat vůbec, jaký na př. dávají pojišťovny na život, vyplácejice pojištěnci ročně, půlletně nebo čtvrtletně doživotný důchod (rentu). Na a-ty vydávají se i státní dlužní úpisy. Jestliže takovými úpisy poskytuje se důchod, který překročuje o tolik míru úrokovou, že důchodník (*rentier*) dostává nazpět díl zaplaceného kapitálu, který je tím větší, čím déle žije důchodník, jsou to úpisy na důchod doživotný (*rentes viagères, annuities for life, Jahresrentenscheine, Leibrenten*). Ustanoví-li se v úpisech těch určitá doba (řada let), ve které takovým ponenáhlým splácením přestane konečně dluh i placení úroků, jsou to úpisy na důchod dočasný (*annuités, annuities for terms of years, Zeitrentenscheine*). — Co do vypočítávání annuit viz Amortisační počet a Fr. Studničky Základy počtářství národohospodářského, v Praze 1887, str. 117 až 160. *Kh.*

Annularia. Druhy rodu tohoto tvoří čeleď *Annularieae* v rozsáhlém řádu palaeofytickém *Calamarieae*. Jsou rozšířeny v útvaru kamenouhelném, jmenovitě ve vrstvách produktivního uhlí. Jsou to bezpochyby byliny vodní, jejichž lodyhy ploše rozložené vzplývaly na hladině vod. Lodyha jest tuhými, prstencovitými přehrádkami článkovaná. Větve vynikají vstřícně na přehrádkách těchto. Listy čárkovité, více méně dlouhé, v paprskovitých přeslenech kolem prstenců přehrádečných sestavené a vesměs v jedné ploše rozložené. Klasy výtrusné jsou prodloužené, válcovité a kolmo z rozložených větví vynikající. Šupiny klásku nesou po dvou výtrusnicích (sporangiich). Sternberg považuje plodní klasy, jež mají jméno *Bruckmannia tuberculata*, za plodní útvary A-ii. Nejznámější druhy jsou: A. *longifolia* Brgt. s listy značně prodlouženými a statného vzrůstu a A. *brevifolia* Brgt. s listy kratšími a vzrůstu drobnějšího. *Vský.*

Annulární (naproti transversálným) slovou takové deskovité magnety, jejichž jeden pól rozložen po celém obvodu destičky, druhý soustředěn uvnitř. Takovými a-mi magnety jsou chvějné destičky telefónů. *Bnš.*

Annulata (ve všech něm. rukovětech nesprávně pod jménem *Annelides*), červi členití, velmi obsáhlá skupina červů kroužkovitých, čítajících nejméně 2500 druhů živých a několik neúplně zachovaných forem zkamenělých. Jako téměř všickni červi, jsou i a. odkázána na život v místnostech vlhkých, v největším množství pak žijí ve vodách slaných i sladkých, malá část žije cizopasně (*Oligognathus* atd.). Název a. má původ svůj v úpravě těla, jež skládá se namnoze z čet-

ných, za sebou následujících článků č. segmentů (též metamerů), rozdělených od sebe více méně zřetelnou ryhou. Členění to neopakuje se však pouze na zevnějšku, nýbrž jeví se i ve vniterné organisaci, tak sice, že i zažívací roura, cevní a exkreční soustava dle typu metamerického se opětuje, k čemuž hlavně napomáhá rozdělení jednotlivých článků od sebe více méně dokonalými přehrádkami čili bránicemi, jež však také docela scházeti mohou. Avšak počet zevnějších kroužků může býti daleko větším než vniterních bránic, neboť každý segment zevní může se skládati z několika (3—5) kroužků, na kterýž teprve následuje vnitřní segmentace pomocí přehrádek čili dissepimentův. Prvý segment tělní vykládá se za hlavu a všecky následující za trup, výklad to, který nesprávně podporován jednostranným pojímáním prvého segmentu jako zdánlivě různého ode všech ostatních; rovněž tak chybně vykládá se poslední segment za tvaroslovně různý ode všech ostatních předcházejících pod jménem kroužku řitního. Obecně se tedy má za to — ač neprávem — že tělo a-tů jest heteronomicky segmentované, kdežto vývojepis učí, že segmenty původně jsou veskrze homonomické, dělením práce se však zmodifikovaly na metamery různě se tvářící. Dle tohoto výkladu budeme rozeznávati tělo hotového a. následovně: Prvý článek, nesoucí na přídě (zdánlivě na zpodu) ústa, zove se lalokem ústním (*peristomium*). Výrůstek tohoto článku, vzniklý teprve sekundárně, od četných autorů však chybně za samostatný článek pokládaný, jest t. zv. lalok čelní (*prostomium*), jenž ve skutečnosti jest jen krycím orgánem úst, rovněž jako nositelem smyslových orgánů, brv a bradavek hmatacích. Stěna tělní tvořena jest různě vysokým epithelem, jenž vylučuje na povrch cuticulu více méně hebkou a označuje se jménem *hypodermis*; četné buňky této podkožky přetvářejí se na jednobuněčné nebo vícebuněčné žlázy. Svalovina tělní skládá se ze svalův okružných a podélných (*Chaetopoda*), k nimž u některých (pijavky) přikládají se ještě svaly šikmé. Pomocí těchto a namnoze i ještě pomocí štětin, rozdělených dle určitého plánu na segmentech, červi tito se pohybují. Nervová soustava v typické své úpravě skládá se z přední zauzliny, zv. mozkové a nad jícnem ležící a spojené kruhem jícnovým s pásmem ganglií břišních, z nichž každá se obmezuje na střed určitého segmentu. I mozková i břišní zauzlina má stejný původ, t. j. v každém segmentě zvláště a nezávisle vzniká zauzlina sekundárně spojujíc se s gangliemi předcházejícími a následujícími pruhy sítiva nervového. Dělením práce přemění se zauzlina prvého segmentu v mozek, jenž může posunouti se do 2—4 segmentu na zad. Delším členěním nervové soustavy vznikají i vedlejší, t. zv. ganglie jícnové neb i střevní, rovněž jako periferické nervy se rozvětvující jak z mozku, tak i z ganglií břišních ke stěnám tělním. Vedlé této ústřední soustavy nervové jsou dokázány u některých skupin zvláštní postranní pruhy gangliových buněk (t. zv. čára postranní). Ze smyslových orgánů jsou pozoruhodny zvláště velmi dokonalé oči některých forem mořských (*Alciope*), dále pijavek a j.; u některých červů nalézají se oči na posledním segmentu. Též váčky sluchové jsou známy nejen u části dospělých červů, nýbrž i u larev jejich (*Serpulidi*). Četná tykadla polychaetů, jako výše zmíněné brvy hmatavé, pohárky smyslové a vířivé jamky na hlavě nižších a-tů, jsou ostatní orgány smyslové, dosud známé. — Ústa vedou do kratičké dutiny ústní (*stomodaea*), s niž spojen mohutný, svalnatý a namnoze vychlipitelný jícen (*pharynx*), v němž u části a-tů zasazena jsou ostrá a poměrně veliká rohovitá kusadla. Za jícnem následuje krátký požerák (*oesophagus*), jenž může nadouti i ve zvláštní vole atd. Pak následuje, střevo, vlastně žaludek, v každém segmentě zvláště zaškrcený a v konečník přecházející, jenž vždy na hřbetní straně ústí řití na venek. Slinné žlázy (přeměněné nephridie), postranní laloky ústící do určitých částí zažívací roury, hlavně do požeráku, jsou ústroje trávení podporující. Největší část a-tů dýše povrchem těla; u četných polychaetů známe však dokonalé žábry, buď postranně na segmentech nebo na hřbetě nebo docela i na hlavě umístěné a cevami opatřené. Cevní soustava, u některých a-tů dosud neznámá, tvořena jest dvěma hlavními cevami, hřbetní (srdce) a břišní (aorta), jež po segmentech postranními větvemi jsou spojeny; poslední vysílají četné větvky do vaku tělního a orgánů. Krev buď bezbarvá, buď červená, avšak i zelená a žlutavá, postupuje pulsacemi cévy hřbetní ku přídě těla rozlévajíc se do postranních, rovněž stažitelných cev, načež aortou vrací se od přídy na zad. Vedlé krevní soustavy jest i soustava mízní, obmezena namnoze jen na dutinu tělesnou, v niž splývají četné buňky (lymphatické), o jejichž vlastním významu dosud jsou četné domněnky. Jistá část jejich však každým způsobem se rozkládá, aby vylučována byla močovými ústroji. Tyto ústroje známé pod jménem nephridií (segmentových orgánů atd.) jeví se v rozličných modifikacích svého tvaru, lze však je uvésti na jednoduché kanálky (*pronephridie*) po páru v každém článku přicházející, nálevkou brvitou do předchozího článku ústící a stažitelným váčkem na venek se otvírající. — Plození a-tů jest pohlavní i nepohlavní; toto jeví se ve složitých, avšak zákonitých pochodech pučení a dělení v ose podélné (*Naidomorpha*, *Chaetogaster*, *Acolosoma*, *Syllis*, *Autolytus* a j.). Co do pohlavního množení rozeznáváme zástupce a-tů jakožto obojetníky (*Oligochaeta*, pijavky), nebo s rozděleným pohlavím (*Polychaeta*, *Gephyrea*). Vaječníky a varlata jsou buď na určité segmenty obmezeny, neb opětují se v celé řadě článků. Vajíčka kladou buď volně (*Polychaeta*, *Gephyrea*), neb uzavírají do zvláštních schránek čili kokonů (*Oligochaeta*, pijavky), ve kterémžto posledním případě jest pak vývoj zkrácený, neboť stadium larvy, jež u mořských

červů z pravidla se objevuje ve tvaru trochosphaery, jest u forem sladkovodních a zemských nedokonale vyvinuto. Proměnu však musí prodělávati i toto stadium (*atremasphaera*) i *trochosphaera*, neboť annulat jest jen zcela nový živočich, pučením mesoblastů vzniklý, jehož každý článek sám o sobě lze uvésti na stadium larvové, ovšem zdokonalené, a jež dle dělení práce fysiologické může různou funkci životní zastávati. Po způsobu členění těla a případného rozdělení štětin na něm různí se **a.** v následující skupiny: 1. *Polychaeta*, dle všeho nejpůvodnější, z nichž přizpůsobením života vytvořily se 2. *Gephyrea* a 3. *Oligochaeta*. Vývojepis nade vše jasně ukazuje, že z poslední skupiny vznikly 4. *Hirudinea* (pijavky). »Archiannelidů« vůbec není. *V.*

Annullace (z lat. *annulatio*), zrušení, prohlášení za neplatné.

Annullovati viz Annullace.

Annuloid čili plocha okruhová (geom.) jest plocha rotační čtvrtého řádu, již vytvoří křivka kruhová *K* otáčející se okolo přímky, která jest v rovině křivky *K* této neprotínajíc. Plošný obsah a-u rovná se součinu z délky křivky tvořící *K* a z délky křivky kruhové *L*, již vytvořuje střed křivky *K*. Obsah tělesa, plochou okruhovou omezeného, rovná se součinu z plošného obsahu kruhu *K*, určeného poloměrem křivky tvořící *K*, a z délky křivky kruhové *L*. *Jmk.*

Annulus ciliaris viz Oko. — **A.** *cruralis* viz Třeselný průnik. — **A.** *tympanicus* viz Ucho.

Annulus piscatorius (lat.), prsten rybářský, jest biskupský prsten papežův, na jehož pečeti jest vyryto lovení ryb sv. Petrem. Od XIV. stol. byla pečeť tato na papežských brevech červeným nebo zeleným voskem přitisknuta, pročež se o nich praví, že jsou vydány *sub annulo piscatorio*; nyní děje se tak červeným razítkem, které má týž příznak. Pečeť tu má v opatrování jeden z kardinálů, *magister camerae papalis*, který, když papež zemře, tento prsten zlomí, načež město Řím papeži nově zvolenému daruje pečetní prsten nový. Vedlé ceny diplomatické má prsten ten i význam symbolický, znamenaje zasnoubení papeže s církví. *Hnr. Nk.*

Annunciace (z lat.), ohlášení, zvěstování.

Annunciáti, annunciátky, několik mužských i ženských řádů (řád Zvěstování P. Marie), z nichž uvádíme: 1. Rytířský řád v Savojsku, Sardinii, Italii. Založen r. 1360 nebo 1362 Amadeem VI. Savojským, r. 1409 Amadeem VIII. nadán prvými stanovami, r. 1518 posvěcen P. Marii a od té doby má jméno **A.** Ceremoniel řádu jest velmi bohatý, rovněž přísné jsou závazky, zvláště co se tkne práva dědického. Odznakem jest zlatý medaillon na zlatém řetěze s vyobrazením Zvěstování Panny Marie. Na článcích řetězu jsou písmena F. E. R. T., znamenající *Fortitudo ejus Rhodum tenuit*, jako upomínka na Amadea V., zakladatele dynastie savojské. Členové řádu, jejichž počet není obmezen a na nichž se vyžaduje buď vysoká hodnost nebo starý šlechtický původ, nosí také hvězdu na prsou a šat amarantový, stříbrem pošívaný, mají titul »excellence« a velmistr (král italský) je oslovuje slovem »strýče«. Řád ten jest v království Italském prvním. 2. Francouzský ženský řád, založený od Johanny z Valois, choti Ludvíka XII., jež od manžela byvši zapuzena shromáždila na radu františkána Gilberta v Bourges zbožné panny (1500), které roku 1502 oblekly řeholní šat a r. 1506 a 1517 nabyly uznání papežské stolice pode jménem »řád Zvěstování P. Marie«, též »řád 10 ctností Matky Boží«. **A.** nosily šedý hábit s červeným škapulířem, bílý plášť, černý závoj, modrou stuhu se stříbrným penízem, pás s 10 uzly a 3 střapci a prsten. — Po smrti Johanny († 1504) byl Gilbert sám správcem řádu, jehož správu podržel na vždy generál františkánský. Ku konci XVIII. stol. měly **a.** 40 klášterů, zejména slavný klášter Pincourt v Paříži, jež však za revoluce zanikly. 3. **A.** janovské čili italské, nebeské, též coelestinky (*filles bleues, soeurs célestes*) zvané, založeny ode dvou šlechtičen, Marie Viktorie Fornari a Magd. Centurione, roku 1604 v Janově a potvrzeny od Pavla V. a Urbana VIII. pod řeholí sv. Augustina. Vedlé obyčejných 3 slibů řeholních skládaly čtvrtý úplné odloučenosti od světa. Majíce ve všem za vzor Pannu Marii nosily bílý hábit a náprsník (*honestine*) s bledě modrým škapulířem a pasem, modrý plášť a modré střevíce. Rozšířily se ještě v XVII. století po Italii, Francii a jižním Německu majíce 50 klášterů, jež za revoluce franc. zanikly. V Čechách byl toliko jediný klášter toho řádu, jejž založil hrabě Fr. Spork († 1738) zprvu na svém zámku v Hradišti Chustníkově, odkud přeložil jej do Prahy na Nové Město, kdež byl od cís. Josefa II. zrušen (1782). *A. Ž.*

d'**Annunzio** Gabriele, básník italský, narozen r. 1860 v Pescaře. Začal sotva osmnáctiletý napodobením Carducciho, jehož »Ódy barbarské« s polemickou a duchaplnou předmluvou Chiariniho tenkrát elektrisovaly všecku mládež italskou, a vydal dvě sbírky plné antických slok: *Primo Vere* (1879) a *In memoriam* (1880), pouze pro užší kruh přátel. Horlivé studium starší poesie italské vedlo jej k výlučnému pěstování stránky formální, k oživování starých rozměrů renaissančních, vrozená vloha k silnému, často až přehnanému nanášení barev v líčení obrazův a výjevů přírodních, ku kresbě neobyčejně energické, plastické až k brutálnosti. Tím vyniká první jeho významnější kniha jeho *Canto novo* (1882) a *Intermezzo di rime* (1884), kde básník sem tam holduje i moderní škole veristické. Více umírněnosti a při veškeré raffinerii více kouzla jest posud v nejlepším díle jeho *Isaotta Guttadauro* (1886), ač místy básník již upadá v čirou manýru, která vzbudila i ostrou parodii (»Risaotto al Pomidauro« od Raphaela Panunzia). D'**A.** psal též povídky, dva svazky *Terra vergine* a *San Pantaleone*; v obou převládá silný kolorit přírodní jeho žhavého rodného nebe. D'**A.** jest veliký talent básnický, jenž dovede ovzduší

starších dob sloučiti s moderními požadavky brillantní formy, kolorista par excellence, jenž na novém Parnasse italském podrží vždy své význačné místo. Ukázky jeho básní podal Jar. Vrchlický ve své »Poesii italské nové doby« a v »Lumíru« 1887. —*cký.*

Annus (lat.), rok. — **A.** *bisextilis*, rok přestupný viz Bisextum. — **A.** *civilis*, rok občanský. — **A.** *communis*, rok obyčejný (365 dní). — **A.** *confusionis*, rok zmatku (46 př. Kr., kdy Caesar vřadil do juliánského kalendáře 2 měsíce) viz Kalendář. — **A.** *continuus*, rok nepřetržitý, doba roku, vyměřená straně k úkonu soudnímu a nepřetržitě běžící viz Čas nepřetržitý. — **A.** *fictus* viz Rok imaginární. — **A.** *gratiae* viz **A.** *deservitus*. — **A.** *intercalaris*, rok přestupný. — **A.** *legalis*, rok zákonný. — **A.** *lunaris*, rok měsíční. — **A.** *naturalis*, rok přirozený viz Rok občanský. — **A.** *probationis*, rok zkoušky viz Noviciát. — **A.** *sanctus*, rok svatý, viz Milostivé léto. — **A.** *solaris*, rok slunečný. — **A.** *utilis* viz Čas nepřetržitý.

Annus carentiae (lat.), doba strádání, jest vůbec doba od jednoho roku až do čtyř let, po kterou kanovníci na úřad nově nastoupli postrádati musili některých práv kanovnických, zejména všech nebo některých, hlavních i vedlejších příjmův, a to ve prospěch buď fondu k vydržování bohoslužeb a kostelních budov (*fabriky*), buď jmění obročního, buď papeže nebo biskupa, buď platů, které dědicům předchůdce v příslušném kanonikátu z milosti po některou dobu (*annus gratiae*) bývaly placeny. Ježto se kanovníci v době karenční pokládali namnoze za zproštěny všech povinností kanovnických, z čehož nutně nastávaly zlořády, chtěl papež Jan XXII. známou konstitucí *suscepti regiminis* zjednati nápravu, čehož však celkem nedocílil. Po sekularisacích nastoupil v mnohých zemích na místo tohoto strádání způsob odvádění dávek v určitých lhůtách. Statuty jednotlivých kapitol jsou jednotlivosti v příčině tohoto **a. c.** stanoveny. *Hnr.*

Annus claustralis, též *annus strictae residentiae* (lat.), nazvána doba až do jednoho roku, po kterou kanovník nově na úřad nastoupivší musil sídelní povinnost pod různými následky přísně zachovávati, což se vysvětluje z dřívějšího společného, na život klášterní upomínajícího života v kapitolách. *Hnr.*

Annus deservitus (lat.) nazvána část posledního roku správního, které se byl církevní obročník dožil, po kterou tedy na všechny plody obroční měl ještě nároky; plody však, jichž po dobu tuto nebyl si osvojil, připadají vedlé zásad obecných dílem poměrným dědicům obročníkovým. Protestantské partikulární právo rozšiřuje dobu naznačenou mnohdy o měsíc nebo celé čtvrtletí úmrtní (*Sterbemonat*, *Sterbequartal*), ano některá práva stanoví ještě zvláštní dobu z milosti, *annus gratiae* (v. též Annus carentiae), od čtvrti roku až do celého roku, po kterou část nebo všechny příjmy obroční, druhdy i štolné, ale ovšem jen vdově a nezaopatřeným dětem zemřelého obročníka připadají. Rakouské právo protestantská ustanovuje (§. 33. cís. pat. ze dne 6. kvě. 1866 č. 15. ř. z.), že vdově a dětem po faráři v činné službě zemřelém po šest měsíců počítaje od jeho dne úmrtního služně s vedlejšími příjmy, štolné a dřívější farní byt naturální přísluší. *Hnr.*

Annus discretionis (lat.), věk rozeznávací, jest stáří stanovené státními zákony za nutné, by osoba nějaká samostatně a pravoplatně z jednoho vyznání náboženského ke druhému mohla přestoupiti, čímž i volnost vůle proti každému nátlaku v příčině změny vyznání částečně zabezpečena býti má. Právo obecné stáří takového nezná; právo rakouské, pruské, hanoverské, virtemberské, meklenburské, oldenburské a hesskodarmstadtské stanovilo rok 14., badenské 16., kurhesské a valdecké 18., saské a saskovýmarské rok 21. za **a. d.** *Hnr.*

Annus luctus (lat.), doba smuteční, byla vedlé práva římského doba desítiměsíční, později jednoroční, po kterou žena po zániku prvního manželství v nové vejíti nesměla, a to jednak z příčin veřejné mravopočestnosti, jednak pro zabezpečení otcovství, nebylo-li jisto, že žena není s útěžkem. Právo kanonické ustanovení toho nepřijalo; sporno jest, zdali a v jaké míře římské názory se staly následkem obyčeje téměř všeobecného právem obecným. Moderní zákonodárství zaujímají v té příčině stanoviska různá: francouzské, ruskopolské, curyšské a německé právo vytklo lhůtu desítiměsíční, po které teprve vdově počítajíc od zániku prvního manželství uzavření manželství nového pravidlem jest dovoleno. Rakouské právo (§§. 120., 121. obč. z.) ustanovuje, že žena jsouc z prvního manželství těhotná před slehnutím vůbec nově se provdati nesmí; není-li s útěžkem, aneb je-li těhotenství pochybným, musí šest měsíců čekati, z čehož politické úřady první instance po případě prominutí až na 3 měsíce uděliti mohou, které však každá žena po zániku prvního manželství vyčkati musí; jinak stihne novomanžely trest politickým úřadem vyměřený, ztrácí žena všechny výhody jí příslušející ze svatební nebo dědičné smlouvy, pořízení mužova nebo z úmluvy učiněné před rozloučením manželství a muž ztrácí právo domáhati se neplatnosti manželství, vyšlo-li později na jevo, že choť jest těhotnou následkem souložení s manželem nynějším. Některá práva partikulární stanovila z ohledů slušnosti i pro muže dobu smuteční po zániku prvního manželství, na př. dřívější právo bavorské a nynější curyšské, toto dobu tří měsíců. *Hnr.*

Annus normalis (lat.), normální rok, jest v církev. právě rok účetní, který slouží položiti za základ rozvržení požitků při uprázdnění některého úřadu církevního. Jest totiž v takovém případě přikázati poměrnou část požitků roku normálního jednak odstoupivšímu obročníku, resp. jeho pozůstalým, jednak náboženskému fondu, jemuž v Rakousku připadají požitky interkalární, jednak konečně ná-

stupci, kterému požitky náležejí ode dne, kdy jemu úřad příslušným k tomu orgánem byl udělen. Všeobecného předpisu, kterým by stanoven byl jediný **a. n.**, nemáme; téměř v každé diécési platí v příčině té jiné předpisy, a jednostejnost nelze tu zavésti jednak pro různost poměrů hospodářských, jednak proto, že slušno jest, by s každým obročníkem při jeho odstoupení naloženo bylo dle téhož pravidla, jakéž platilo v čas jeho nastoupení. Vytčení roku normálního má význam podřízenější při užitcích záležejících v penězích, jako na př. při úrocích, nájemném z poli a pod., poněvadž zde poměrné vypočtení jest snadným; mnohem spletitější jest věc při požitcích naturálních, které z pravidla toliko jednou nebo dvakráte do roka se sklízejí, a při nichžto také jest ohled bráti k nákladu, který již dříve bylo vynaložiti, aby užitků těch bylo docíleno. Vzhledem k tomu bývá stanoven **a. n.** tak, aby vybírání plodin jednoho a téhož roku spadalo také dle možnosti do téhož roku normálního, čehož se docílí, počíná-li **a. n.** buď na jaře (na př. o sv. Jiří), nebo na podzim (na př. o sv. Havle). Bližší o této věci viz u Helferta: Kirchenvermögen, 2 sv. §. 115. *Pík.*

Annus et dies (lat.), rok a den, původně označení času, obvyklé při listinách, tedy tak zvané datum. Vedlé tohoto má výraz ten v památkách středověkého práva německého též význam lhůty, po jejímžto uplynutí proti jakémusi poměru právního odporu více klásti nelze. Poněvadž odpor takový díti se musil pouze před soudem, každých čtrnácte dnů se sestupujícím a jeden den trvajícím, s druhé strany však z pravidla pouze zanedbání trojí lhůty soudní působilo ztrátu práva, nabyl výraz **a. et d.** záhy významu lhůty promlčecí, jeden rok, šest týdnů a tři dni trvající, v jakémž smysle se obzvláště často užívá v památkách XIII. i následujících století. *—l.*

Annuum legatum viz Odkaz ročních dávek.

Annweiler, bavorské město v Rýnském Falcku, okresu bergzabernském, 11 *km* záp. od Landavy, nad řekou Queich, se 2803 obyvat. (1885); je sídlem obvodního soudu první instance, má 2 chrámy (katolický a evangelický), krásnou radnici, latinskou školu, továrnu na papír a slaměné zboží. Okolí A-u je velmi půvabno a zhusta bývá nazýváno falckým Švýcarskem. Na blízku města vypínají se zříceniny hradu Trifelsu, kdež uvězněn byl anglický král Richard Lvísrdce vraceje se z Palestiny.

Č. 275. Řád sv. Anny.

sv. Anny řád, zaujímající mezi ruskými řády místo páté, byl založen od Karla Bedřicha, vévody holštýnsko-gottorpského, 3. (14.) ún. 1735 na počest manželky jeho Anny Petrovny; měl původně toliko jednu třídu a 15 rytířů. Car Pavel I. prohlásil jej r. 1797 za řád ruský, rozdělil jej na tři třídy a ustanovil za odměnu všelikých zásluh. R. 1815 přidána třída pro důstojníky a r. 1835 pátá pro poddůstojníky a prosté vojíny. Odznakem řádu toho jest čtyřhranný červený kříž zlatem lemovaný, se štítkem, na němž obraz sv. Anny. (Viz vyobraz. č. 275.) Majitelé různých tříd nosí řád ten na různých stužkách a místech, pro každou třídu ustanoveno zvláštní slavnostní roucho řádové, a osoby, kterým řád ten udělen byl, mají dle třídy i zvláštní roční důchod 50—200 rublů.

Anobium viz Červotoč.

Anoblissement [anoblismán], franc., povýšení do stavu šlechtického.

Anoda: 1) A. ve fysice viz Elektroda. — **2)** A. v lékařství viz Elektrotherapie.

Anodonta viz Škeble.

Anodyna viz Analgetica.

Anodynie viz Anaesthesie.

Anofthalmie (z řec.), bezočí, vrozený nedostatek oka; pozorována bývá nejčastěji u plodů valně znetvořených. Vyskytne-li se u plodů života schopných, bývá častěji vyvinuta na obou stranách. Oko mnohdy bývá redukováno na malý zákrsek v hloubí očnice uložený a spojivkou krytý. *Peč.*

Anogeissus latifolius Roxb., strom z řádu *Combretaceae*, dosahuje značné velikosti, roste v Jižní Indii, v Bombajsku, Bengalu a zasahá až do předhoří himálajských k výši 910 *m*. Poskytuje velmi pěkné a hledané dřevo stavební a nábytkové; když dobře vyschlo, jest velmi trvanlivé; poblíže Godávarie platí za nejtvrdší lesní dřevo. Listí upotřebují koželuzi k barvení kůže. Strom také vypocuje zvláštní klovatinu, jíž se používá při potiskování látek. *Fl.*

Anoka, hl. místo hrabství t. jm. v amer. státě Minnesotě, na ř. Mississippi, křižovatka několika drah, má 7 kostelů, 2 týdenníky, 4 velké pily a 3000 obyv.

Anoli (*Anolina*), skupina ještěrů v amerických z čel. iguanů (*Iguanidae*) a podřádu ještěrů tlustojazyčných (*Crassilinguia*). Jsou těla štíhlého a mrštného, mají hlavu mírně širokou, jehlancovitou, krk nepříliš tlustý, dole značně rozšiřitelným lalokem opatřený, ocas značně dlouhý a štíhlý. V ústech přirostlá jest na čelistech řada zubů, v předu kuželovitých a ostrých, v zadu sploštělých a trojhrotých, k nimž pak přidružuje se řada pobočných zubů patrových. Nohy jsou silné a nemají porů stehenních, čímž se **A.** od příbuzných iguanů liší. Prsty drápkaté jsou délky nestejné, u kořenů srostlé, a mají, což význačným jest znakem této skupiny, článek předposlední v podlouhlý terček rozšířený, jenž na zpodu příčně jest rýhován. **A.** žijí v Americe Jižní i Severní a na ostrovech západoindických i připomínají životem svým naše ještěrky, jsou však hbitější a dravější. Běhávají po stromech honíce se za hmyzem, dostávají se však i do příbytků, kdež nijak vyrušovati se ne-

stoplátečné a zhusta v kalich a korunu rozlišené. Tyčinek vždy mnoho, s pojidlem vynikl. nad 2pouzdré a podél pukající prašníky. Semenníků též mnoho, prostých; jen zřídka jsou četné plodolisty v 1pouzdrý vaječník srostlé. Vajíčka vždy obrácená. Plod někdy měchýřík, častěji ale zdužnatělý a s ostatními v hromadný plod srostlý. Semena obsahují malý klíček a bílek vždy dužnatý. Veškeré ve dvou přeslenech rozevřených a většinou sploštělých (zřídka k sobě skloněných); rody: *Unona, Anaxagorea, Disepalum, Bocagea, Popovia*. 3. *Xylopieae* s korunou chlopnitou, plátků vnějších přitloustlých, sedavých a skloněných (velmi zřídka rozložených), plátků vnitřních obyčejně ztloustlými kraji spojených a v pupen složených (rody: *Xylopia* a *Anona*). 4. *Rollinieae* s korunou mnohoplátečnou nebo

Č. 277. **Anona muricata L., 1. větevka květní, 2. podélný průřez plodu (zvětš.); Anona squamosa L., 3. plod, 4. příčný jeho průřez.**

A. jsou dřeviny s listy střídavými, bez palistů, rostoucí nejčastěji jako stromy v tropické Americe. Pro výborné plody pěstují se mnohé i v jiných kontinentech. Pro značný počet druhů dělí se A. ve 4 podčeledi, totiž: I. *Anoneae*, nejbohatší skupina, s lůžkem kuželovitým, s obalem (kalichem a korunou) i s tyčinkami podplodními a s plodolisty volnými. Sem náleží: 1. *Uvarieae* s korunou střechovitou (rody: *Uvaria, Sphaerothalamus, Sageraea, Tetrapetalum, Cananga, Aberemoa, Cleistochlamys* a *Oxandra*). 2. *Unoneae* s korunou chlopnitou, plátků obyč. sedavých, stejných, srostlolistou, pohlavní ústroje v podobě vaku objímající (rody: *Rollinia, Artabotrys, Cyathocalyx* a *Hexalobus*). 5. *Oxymitreae* s korunou mnohoplátečnou, plátků vnějších rozevřených, vnitřních více méně dlouhých a u zpodiny zúžených, k sobě skloněných nebo pod tyčinkami ztloustlým krajem spojených (rody: *Oxymitra, Atrutregia, Mitrephora, Orophea, Cymbopetalum* a *Enantia*). — II. *Miliuseae* nebo *Phaeantheae*. Obal z dvou přeslenů kališních a 1 korunního složený. Plodolisty volné. Rod *Miliusa* a *Phaeanthus*. — III. *Monodoreae* s jediným vaječníkem, 1pouzdrým, mnohovaječ-

ým. Plod dřevnatý. Obal ze tří přeslenů složený, s korunou srostloplátečnou. Rod *Monotora*. — IV. *Eupomaticae*. Proti všem předházejícím mají lůžko jako smokvoň pohárité a tedy tyčinky obplodní a z nich pouze nější plodné. Rod *Eupomatia*. *Děd.*

Anoneae viz Anonaceae.

Anonychia (z řec.), nedostatek nehtů rudný nebo získaný.

Anonymní (z řec.), bezejmenný, nemenovaný. Užívá se o spisovatelích, jejichž méno jest neznámo, a o spisech, jejichž spisovatele neznáme: básník a., spis a. Známost ch spisovatelův a spisů tvoří zvláštní a obsáhlé odvětví bibliografie. Pro franc. liter. jest té příčině důležit Barbierův *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes* (3. vyd., Paříž, 1872—79, 4 sv.) a de Manneův *Nouveaux recueils des ouvrages anonymes et pseudonymes* (Paříž, 1834); pro Belgii Delecourtův *Essai d'un dictionnaire anonyme* (Brussel, 1863); pro ital. literat. Melziho *Dizionario di opere anonime e pseudonime* (Mil., 1848—49, 3 sv.); pro anglickou Halkettův a Laingsův *Dictionary* (Londýn, 1881—83, 2 sv.); pro skandinávskou Kollinův *Anonymer og pseudonymer* (Kodaň, 1869); pro Nizozemsko Doorninckova *Bibliotheek van nederlandsche anonymen en pseudonymem* (Haag, 1867—70); v liter. polské Hipolitkimborowicze *Słownik pisarzy polskich*, německé Placcius, *De scriptis et scriptoribus anonymis et pseudonymis* (Hamb., 1674) a *Theatrum anonymorum et pseudonymorum* (t., 1708); Dahlmanův *Schauplatz der maskierten . demaskierten Gelehrten* (Lipsko, 1710). — V žurnalistice jest anonymita spisovatelská pravidlem. Některé státy ji však v novější době omezily a ve Francii zvláštním zákonem r. 1850 docela jest zakázána. *Č.*

Anonymní společnost (*société anonyme*) jest dle práva franc. (čl. 29. Code de commerce) spojení několika osob ku provozování obchodu, kde každý společník ručí jen do obnosu svého vkladu, a jména společníků se neveřejňují. Obchodní jednání společnosti řídí přednosta její nebo zmocněnec. Viz Akciová společnost (Hist. vývoj, I. 619).

Anonymní udání viz Udání.

Anonymus regis Belae notarius jmenuje se neznámý jinak spis. kroniky nazvané *Gesta Hungarorum*, v níž se vypravuje o stěhování Maďarů z jejich pravlasti přes Rus a Halič do nynějšího Uherska, o opanování jeho, o vpádech do zemí sousedních odtud činěných, a o nejstarších osudech jejich po usazení v nové jejich vlasti. Kronika ta zachovala se v jediném rukopise c. kr. vídeňské dvorní knihovny (č. 514.) a původcem jejím nazývá se tu Bela, notář uherského krále Bely. Podlé toho, u kterého ze čtyř králův uherských, Bela zvaných, byl by spisovatel kroniky notářem býval, což rozličně se vykládalo, přisuzována kronice té větší nebo menší důležitost, podlé toho též pojímány byly i nejstarší dějiny Maďarů. Nyní i nepředpojatí Maďaři srovnávají se s náhledem, že tu slušno mysliti jen na notáře Bely IV. a že tedy kronika pro dějiny maďarské nemá jako pramen žádné ceny. Jindřich Marczali ukázal ve svém spise »Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden«, že spisovatel kroniky té užil ku práci své kroniky Reginonovy, že popisy jeho osob zdělány jsou dle spisu Historia Trojana, jež prý složil Dares Phrygius; při věcech genealogických že sloužila mu za základ Jeronymova tabule národův a ze středověkých spisů že valně přihlížel k pověstem o Alexandrovi Velikém, v Evropě již od X. stol. hojně rozšířeným. Marczali ukazuje ve zmíněném spise dále, že spisovatel byl notářem teprv Bely IV., a poněvadž tento již jako mrtvý se uvádí (*gloriosissimi condam regis Belae notarius*), že zmíněná kronika mohla býti sepsána teprv po roce 1270 a z jistých okolností ne později než r. 1282. Poněvadž pak na počátku spisu »Gesta Hungarorum« stojí P. dictus magister et gloriosissimi condam regis notarius, má Marczali za to, že to snad byl magister Pons, jehož král Bela IV. jmenuje »aulae nostrae notarius«. Vydání kroniky té obstarali Schwandtner, Scriptores I., 1.—38.; S. Endlicher roku 1827 a týž v publikaci Monumenta Arpadiana str. 1.—54. Překlad nejlepší podal Karel Szabó. Marczali, Forschungen zur deutsch. Gesch. XVII., 623. a násl. a výše uvedený jeho spis »Ungarns Geschichtsquellen«. *Elr.*

Anonymus Einsiedlensis nazývá se neznámý švýcar. nebo švábský mnich, který v 2. pol. VIII. nebo 1. pol. IX. stol. přišel do Říma a zde, jakož i na zpáteční cestě své opsal značné množství latinských nápisů (mezi nimi též dva řecké) s velikou pečlivostí; vedlé toho zhotovil cestovní náčrtek Říma, kde zaznamenal důležitější, tehdy ještě zachované staré stavby a památky. Opis sbírky nápisů tohoto itineraria, zhotovený ve st. X., zachoval se nám v rukopise bibliotéky kláštera Einsiedeln. Srov. Jordan, Topographie der Stadt Rom II., str. 329. *Vý.*

Anonymus Valesii. Jménem tímto nazývají se dva historické zlomky, jež vydal prvně Henricus Valesius při vydání Ammiana Marcellina v Paříži roku 1636. Zlomek první (v Gardthausenově vydání Ammiana 2, str. 289.) obsahuje důležitá data z vlády císaře Konstantina a pochází asi z roku 390 po Kr. (Srov. Philologus, 1888, str. 53.). Spisovatel byl křesťan a čerpal asi z Eusebia a možná i ze ztracených knih Ammianových. Zlomek psán jest slušnou latinou. Zlomek druhý (ve vydání Gardthausenově, str. 289.) jedná o byzantských císařích Zénónovi, Anastasiovi, Justinovi a zvláště o germanských králích Odoakarovi a Theodorichovi. Zlomek tento povstal v Ravenně okolo r. 550 a psán jest latinou špatnou. Spisovatel byl křesťan a čerpal asi z letopisů biskupa ravennského Maximiána. *Cha.*

Anopaia viz Oita.

Anophthalmus (řec., bezoký), rod nepatrných brouků z čeledi běžců (*Carabidae*), zahrnující na 34 druhů vesměs slepých a v podzemních slujích v Krajině a Pyrenejích žijících. *Šc.*

Anoplotherium, rod ssavců dvoukopytných z podřádu *Artiodactyla*, jehož zka-

menělé zbytky v třetihorním útvaru ponejvíce nalézány bývají v sádrových lomech pařížských. Tělo měl štíhlé, na vysokých nohách jen po dvou kopytech. Zuby ($^3/_8$, $^1/_1$, $^7/_7$) stály v nepřetržité řadě podlé sebe a byly všecky stejné délky. A. *commune*, nejobecnější zjev v třetihorách franc., dosahoval výše osla. *Pa.*

Anoplura (*Mallophaga*) viz Čmeli.

Anopsie (z řec.), ztráta zraku, slepota.

Anorexie (z řec.), nechutenství, ztráta chuti k jídlu.

Anorganická chemie jest díl lučby vypisující veškeré prvky a sloučeniny prvků výjmouc největší část sloučenin uhlíkatých, které patří do chemie organické. — Rozdělení to není principiálné, ale udržuje se posud, poněvadž jisté theoretické náhledy chemiků zvláště v druhém díle, u sloučenin uhlíkatých, jež lépe lze studovati, došly provedení konsekventnějšího. *Rn.*

Anorganický (z řec.) nebo neorganický, bezústrojný, jest protivou organického čili ústrojného. Všeobecně slove a-m každé těleso z říše nerostné, nezávislé na organismech (tělesech z říše rostlinné a živočišné). Avšak také v těchto tělesa a-ká mohou se vyskýtati. Také prvky chemické, z nichž organismy se skládají, nalézají se vesměs opět v tělesech a-ch, kteráž podléhajíce jenom zákonům přírody mrtvé nerostou, nejsou článkována a nemají struktury buňkové, vůbec nic, co řídí se zákony přírody živé. Vědy a-ké jsou takové, které se zabývají zpytováním těles a-ch. — Ve smyslu širším a. značí tolik jako nespořádaný, bez vniterné souvislosti.

Anorchidie, řec., vrozený nedostatek varlete.

Anormální (z lat.), abnormní, nepravidelný, od obecného pravidla se uchylující.

Anorthit, nerost krystalující dle soust. trikl., má krystaly sloupkovité neb deskovité, obyčejně srostlice, ale jest také zrnitý a co součást hornin; bezbarvý, bílý, z alpy Pesmedy růžový, lesku skelného, průhledný až průsvitný. Tvrd. 6, hust. 2·73—2·76, chem. slož. $Ca(Al_2).Si_2O_8$, kyselina solná jej rozkládá SiO_2 nevylučujíc. Naleziště: Mladotice v Čechách, Mte. Somma na Vesuvu, alpa Pesmeda, pak co složivo některých eruptivních hornin. *Hjn.*

Anorthoskop (z řec.) jest fysikální přístroj, jehož působení zakládá se na trvání světelného dojmu na sítnici. Hlavními součástkami přístroje toho jsou dvě kruhové desky kolem téže osy otáčivé, z nichž přední (k pozorovateli obrácená) jest neprůhledná, štěrbinami opatřená, zadní pak transparentní, pokrytá deformovanými výkresy. Obě desky se uvedou přístrojem v otáčivý pohyb nerovné rychlosti, deska zadní se osvětlí a pozorovatel dívá se z mírné vzdálenosti štěrbinami prvé desky na výkresy desky druhé: jsou-li výkresy ty deformovány dle určitého zákona, závislého na poměru otáčivých rychlostí obou desk, objeví se výkresy tyto pozorovateli v podobě úplně pravidelné, při čemž deska zdánlivě se nepohybuje. Fysikální tuto hračku, jež postrádá vědecké důležitosti, sestrojil k demonstraci optických klamů Plateau r. 1836. *Trr.*

Anosmie (z řec.), ztráta čichu, způsobená ponejvíce onemocněním a ochrnutím čivu neb ústředí čichového, jindy mechanickým pouze rušením činnosti čivu dosud zdravého. Dle toho, nalézá-li se prvotná příčina v tom či onom místě dráhy čivové nebo nachází-li se mimo ni, rozeznáváme a-ii centrální a periferní. Příčinami vzácnější formy centrální jsou vrozený nedostatek čivu čichového, tlak vznikající výpotky v přední jamce lební, hlizami a nádory mozkovými, konečně porušení výživy sliznice nosové, podmíněné obrnou čivu lícního nebo trojklaného. Z četných příčin periferních sluší především uvésti vleklé záněty sliznice nosové, které buď postupují na sliznici čichovou, nebo během jichž se vytvořují v dutině nosní mechanické překážky toho druhu, že páchnoucím látkám brání proniknouti ke sliznici čichové (zduření sliznice, polypy a jiné nádory). Dále sem patří nadužívání sprchy nosní a léčivých roztoků, vdechnutí čpavku, aetheru a j. Ztráta čichu jevívá se zdánlivě co částečná ztráta chuti (*ageusia*), poněvadž kdo čichu pozbyl, nepociťuje více aroma pokrmův a nápojů. Léčba směřuje hlavně k odstranění prvotních příčin; zhojení možno však očekávati jen tehdáž, když trvání a. nepřekročilo doby dvou roků. *Kfn.*

Anov (*Annadorf*), ves na Moravě, 251 ob. (1881), hejt. Přerov, okr. Kojetín, obec, fara, šk. a pošta Tovačov.

Anquetil (ãnktil): **1) A.** Louis-Pierre, historik franc. (* r. 1723 v Paříži, — † t. r. 1806), člen kongregace sv. Jenovefy; stal se prof. filosofie na kolleji St.-Jean de Beauvais. Jako farář viletteský za revoluce r. 1793 byl uvězněn v St.-Lazaru, ale brzy puštěn na svobodu a zaměstnán v archivech ministeriálních; jmenován též členem Institutu de France. Nejlepší jeho dílo jest *L'Esprit de la Ligue* (Pař., 1767, 3 sv.), jež jeví velmi kritického ducha. Nejznámější jeho dílo jest kompilace *Histoire de France* (Pař., 1805, 14 sv.). Mimo to napsal mnohá díla hist., vztahující se k době Jindřicha IV., Ludvíka XIII. a XIV. Záslužná jest jeho monografie dějin města Remše *Histoire civile et politique de la ville de Reims*, (Rem., 1756—57, 3 sv.).

2) A. Duperron [dyperõn], Abraham Hyacinthe, orientalista franc., bratr předch. (* v Paříži 1731, — † 1805 t.). Již ve 20. roce věku svého oddal se studiu jaz. východních. Aby mohl konati studia v Indii, vstoupil do vojska tam plujícího; ale abbé Barthélemy opatřil mu propuštění a podporu z pokladny královské. Pobyv několik let v Pondicherry a Suratě vrátil se do Francie se 180 důležitými rukopisy pro král. bibliotéku. Jmenován byv členem Académie des inscriptions, žil v úplném zátiší svým pracím, i když revoluci pozbyl peněžní podpory státní. Jeho pracemi seznány poprvé theologický systém magův a mnohé původní prameny o dějinách indických. Hlavní jeho dílo jest překlad Zend-Avesty (1771, 3 sv. v Pař.). Mimo to zmínky zaslu-

hují *Législation orientale* (Amst., 1778), *Recherches hist. et géogr.* (Berlín, 1786) a j. v.

Anquez [anké] Léonce, protest. hist. franc., nar. 1821. Stal se professorem dějepisu na pařížském lyceu sv. Ludvíka, později inspektorem akademie pařížské. Z četných jeho děl vztahujících se veskrze k době bojů protestantských s katolíky zvláště vynikají: *Histoire des assemblées politiques des Réformés de France* (Pař., 1859); *De l'état civil des Réformé* (t., 1868); *Le chancelier de l'Hôpital* (t., 1881).

Anquisitio viz Trestní řízení v řím. právě.

Anrath, místo v pr. Porýní (vládní okres düsseldorfský, kraj krefeldský), stanice železné dráhy, spojující Krefeld s městem Viersen; má 4174 obyv. Čilá výroba sametu a značné hedvábnictví. V okolí doluje se na hnědel.

Anrüchigkeit viz Čest občanská.

Ansaldo: 1) A. Andrea, ital. malíř (* 1584 ve Voltri u Janova, — † t. 1638). Prvního učení nabyl u Orazia Cambiasa, jejž však brzo daleko předčil vzdělav se dle obrazů Pavla Veronese. Maloval hlavně oltářní obrazy, z nichž nejlepší: *Sv. Ambrož, podávající cís. Theodorichovi svátost oltářní; Sv. Karel Boromejský* (pro kostely svého rodiště) a zejména *Večeře Páně* pro kostel S. Antonio Abbate v Janově. Na tomto obraze A. jeví se býti mistrem skrácenin a perspektivického ovládání architektonické scenerie. Jako v manýře A. byl následovníkem Pavla Veronese, tak na druhé straně v jeho pracích lze nalézti zjevné známky vlivu Van Dykova (zvl. na obraze *Snětí s kříže* v janovské akademii). A. náležel k nejlepším hornoitalským malířům své doby. Z jeho fresk v palácích janovských jen málo se zachovalo. *Gh.*

2) A., Ansaldus de Ansaldis Francesco, právník ital. (* 1651 — † 1719). Pocházel ze šlechtické rodiny florencké a stav se doktorem práv provozoval ve Florencii praxi právnickou oddávaje se také literatuře v akademii degli Apatisti, pak od r. 1704 v akademii degli Arcadi v Římě, kde se usadil. Stal se kanovníkem, pak domácím praelátem, referendářem apoštolským, auditorem a děkanem róty za Innocence XIII. a nabyl výnosných obročí církevních. Spisy jeho: *Consilia; De iurisdictione; Discursus legales de commercio et mercatura* (v Římě, 1689, v Janově 1698, 1718, 1751) jsou důležity pro dějiny práva obchodního. *Hst.*

Ansanto, Lago di, malé jezírko v ital. provincii Avellino nedaleko města Frigenta, vyznamenává se silnými výpary kyseliny uhličité a sirovodíku. Voda jeho, barvy tmavě popelavé, mohutným klokotem stále se dme, mnohdy až na 3 *m* zvýší. Věje-li vítr na jezero, šíří až na *km* cesty zápach nesnesitelný, jenž velmi stěžuje dýchání. Když roku 1828 za velikých veder jezírko úplně vyschlo, shledáno, že dno jeho má tvar mušle uprostřed rozštípené, a v obou polovicích patrny byly dva menší jícny; tím dosvědčen sopečný původ jeho. — Poblíže jsou dvě jiná, menší jezírka, jejichž voda klokotá jako vroucí olej. — Římané znali Lago di A. pode jménem *Ampsancti lacus;* vystavěli na břehu jeho při jeskyni, z níž vycházely dusivé výpary, svatyni bohyně Mephitis, jeskyni tu pak považovali za vchod do podsvětí. *Koll.*

Ansár (arab.), pomocníci, titul obyvatelů medínských jako ochránců proroka a víry, když Muhammed přinucen byl z Mekky do Medíny se utéci r. 622. Titul ten utvořen Muhammedem jako neporozuměná analogie ku pomocníkům Ježíšovým, jak si Muhammed jméno křesťanů (*nasárá*) vykládal. *Dk.*

Ansárí, kmen muhammedánský z oddělení šaiků ve východoind. Severozáp. provinciích. Pocházejí prý z Medíny z »pomocníků« Muhammedových (viz Ansár). Podobá se, že do Indie přišli z Herátu za císaře delhijského Fírúza Šáha (1351—1388). *Fl.*

al-**Ansárí** Muslim ibn-ul-Valíd (* 748 nebo 749 — † 823), vynikající básník arabský, vrstevník a soupeř prvního básníka této doby abú-Nuváse, po němž je nejslavnějším arabským básníkem doby pozdější, ač někteří A-ho i nad abú Nuváse kladli. Jeho poesie má ráz pracné umělosti; pracoval pomalu a mnoho brousil. Žáku svému Dí'bilovi dal následující radu: »Hleď vystoupiti s básní v každém ohledu dokonalou a budeš básníkem slaveným; počneš-li slabě, i nejkrásnější básně pozdější ti nepomohou.« A. jest dle grammatiků arabských i původcem nového druhu poesie badí' (novum) neb latíf (elegans), ježto zavedl smělé užívání metafory, které mnohým se líbilo, pro něž však od mnohých i prvým škůdcem jazyka arabského v poesii nazýván, ač on sám uměle a uhlazeně v tom si počínal. Vedlé svých příznivců opěval v mládí i víno a lásku, čehož však ve stáří tak litoval, že sbírku svých básní do řeky hodil. Co zachováno, sebráno potom z úst lidu. Vydán od prof. de Goeje pod titulem *Díván poëtae abu-l-Valíd Muslim ibn-ul-Valíd al-Ansárí* (Lejda, 1875) s kommentářem. *Dk.*

Ansárí příjmením »král básníků«, † 1039, nejmocnější básník perské historie. Stálť v čele 400 básníků opěvujících vládu sultána Mahmúda Gaznavovce, jíž musili mu básně své předkládati prve, než mohli odevzdati je sultánovi. Dle chvály, jaké se mu od básníků současných, zvláště od Firdúsího v Šáhnáme dostává, zasluhoval však také plně tohoto významenání. Z básní jeho zachován rukopisně díván různých básní čítající 30.000 dvojverší. V kasídách opěvuje tu své dobrodince sultána Mahmúda, Emíra Nasr ben Sebuktegína a j. *Dk.*

Ansárlovci, náboženská sekta v severní Syrii; viz správnější Nusairiovci.

Ansbach (pův. *Onolzbach*, lat. *Onoldinum*), hl. m. bavorského vládního obvodu Středních Frank na pr. bř. francké Rezaty a při křižovatce drah Vircpurk-Gunzenhausen a Norimberk-Krailsheim. Má 2 kostely prot. (bývalý chrám klášterní s kaplí rytířů svatojirských a chrám sv. Jana s hrobkou markrabí, r. 1406 vystavěný), divadlo, gymnasium, reálku. V zámku, bývalém sídle markrabí ansbašských, po po-

žáru r. 1713—23 ve slohu italské renaissance nově zbudovaném, umístěny jsou knihovna, obrazárna a část úřadův. **A.** jest sídlem krajské vlády, protestantské konsistoře, zemského soudu pro obvodové soudy prvé instance, filiálky královské banky a jednatelství cedulové banky bavorské. Obyvatelů 14.057 (1885). Výhodné spojení železniční podporuje ruch průmyslný i obchodní. Důležitá odvětví výroby ansbašské jsou truhlářství, jirchářství, hotovení kostěných knoflíků, rukodílného zboží slaměného, prýmkářství, železářství, cihlářství, pivovarství, příprava tabáku, doutníků, cikorie; pozoruhodny jsou též trhy na koně a skot. — **A.** vznikl asi v polovici VIII. století kolem benediktinského kláštera sv. Gumberta, který roku 1057 byl proměněn v klášter řeholních kanovníkův a r. 1560 saekularisován. Náležeje původně k biskupství vircpurskému, později bamberskému, byl již r. 1259 městem a dostal se v zástavu hrabatům Öttingenským, načež r. 1331 koupí přešel v majetek purkrabí norimberských. Od r. 1456—1792 byl sídlem markrabí ansbašských. V **A.**-u narodili se básníci Jan P. Uz (1720), Jan Bedřich svob. pán Cronegk (1741) a August hrabě Platen (1795); Uzovi a Platenovi postaveny tam pomníky. R. 1833 zavražděn tu v zámeckém parku známý nalezenec Kašpar Hauser, a na místě vraždy postaven kámen pamětní.

Ansbach, bývalé knížectví a markrabství v Německu, tvořilo původně část staré Rangavy, potom bylo jako léno biskupství vircpurského v držení hrabat Öttingenských, r. 1331 zakoupeno od norimberského purkrabí Bedřicha IV. z Hohenzolleru za 23.000 lib. haléřů, načež Bedřich I. od císaře Karla IV. r. 1363 v léno je obdržel. Tento rozdělil r. 1398 země své v **A.** s purkrabstvím norimberským a územím jihozáp. od Franckého Jury (das Land unterhalb des Gebürges, též Niederland zu Franken) a Kulmbach (das Land im Gebürg), později dle hlavního města Baireuth nazvaný. **A.** obsahující krajinu mezi Erlangami, Schwabachem a Kitzingami obdržel Bedřich VI., který se stal později i kurfiřštem braniborským. Zákonem o následnictví, ustanoveným r. 1473 od kurfiřšta Albrechta Achilla, kterýž pro mnohé spory s Norimberskými přenesl císařský zemský soud z Norimberka do **A.**-u a r. 1445 sám tam přesídlil, staly se **A.** a Baireuth sekundogenitury rodu braniborského. Od té doby stal se obvyklým název markrabství onolzbašské. V následujících dobách byly **A.** i Baireuth vícekráte spojeny s Braniborskem a zase od něho odloučeny, tak že dějiny jejich s braniborskými a hohenzollernskými úzce splývají. Když r. 1603 Jiřím Bedřichem vymřela starší větev francká, dostal se **A.** Jáchymu Arnoštovi, synu braniborského kurfiřšta Jana Jiřího, a nazýval se napotom markrabstvím Braniborsko-onolzbašským. Ve století XVI. rozšířila se reformace v markrabství, kteréž následkem toho saekularisováním a zabráním četných statků duchovních značně se rozšířilo. Útrapy válečné v XVII. a XVIII. století i špatná vláda panovníků způsobily zemi mnoho svízelův, ale vzdělání šířilo se mezi lidem následkem péče, kterou někteří markrabí vývoji školství věnovali. Karel Bedřich, svat a odpůrce Bedřicha II. pruského, založil r. 1743 universitu v Erlangách. Syn a nástupce jeho, Bedřich Alexander, postoupil r. 1791 **A.** i Baireuth za roční plat říši Pruské, která je spravovati dala zvláštním ministrem v **A.**-u sídlícím. Ale již r. 1806 bylo markrabství osazeno od vojska francouzského a po míru tylžském v rozsahu 3630 *km*² s 244.000 obyvatelstva postoupeno království Bavorskému. Některé menší části připadly dílem ku království Virtemberskému, dílem k velkovévodství Vircpurskému. Pod vládou bavorskou utvořen z **A.**-u, části Baireuthu a Norimberka kraj Rezatský (nyn. Střední Franky).

Ansbert, rak. klerik, který bezpochyby byl účastníkem a očitým svědkem výpravy křižácké císaře Bedřicha I., potom výpravu tu dle zápisek Tagenona, děkana kapituly pasovské, jakož i počátek její dle jiných pomůcek popsal a k tomu ještě i některé jiné zprávy až do r. 1195 připojil. Kroniku tu vepsal náš kronikář Jarloch čili Gerlach do kroniky své, kde se jedině zachovala. Původní rukopis jest nyní na Strahově. Vydání obstaráno bylo nejdříve od Jos. Dobrovského r. 1827 pod názvem: *Historia de expeditione Friderici imperatoris edita a quodam Austriensi clerico, qui eidem interfuit, nomine Ansbertus,* potom ji uveřejnili M. Pangerl a U. Tauschinsky v knize: Codex Strahoviensis (Fontes rer. Austr. Scriptores V.) str. 1.—90. zároveň s kronikami Vincentia a Jarlocha. *Eltr.*

Ansdell Richard, malíř anglický (* 1815 v Liverpoolu, † 1885 ve Farnboroughu hampshireském). Dráhu uměleckou nastoupil teprve r. 1836. První obrazy, jimiž pozornost vzbudil, náležely oboru historickému. Záhy však počal se výhradněji obírati malbou zvířat, k níž již před rokem čtyřicátým konal studia dle přírody ve Skotsku a v severní Anglii. Vzorem uměleckého pojímání byl mu při tom proslulý krajan jeho Landseer, ač se mu nerovnal ani co do síly výrazu, ani co do vytříbenosti techniky. Zprvu v rodišti svém usazen, přesídlil do Londýna, odkud r. 1856 na čas do Španělska se odebral. — Po smrti Landseerově náležel **A.** k nejoblíbenějším malířům zvířat v Anglii. V první periodě svého tvoření obíral si **A.** se zálibou za předmět honbu a zvěř a vnášel do svých obrazů ruch až dramaticky vzrušený. Práce z let 1850—56 mají spíše ráz idyllický, je tu mnoho místa popřáno krajině, pravidlem jinými malované. Jako díla třetí periody označují se obrazy vzniklé po návratu jeho ze Španělska. Kolorit jejich je potemnělý, technika široká, na charakteristiku zvířat je větší důraz položen; podnětem jsou jim ponejvíce výjevy ze života pastýřů španělských. **A.** byl členem londýnské Royal Academy. *Tá.*

Anse [ãns], hlav. město stejnojmenného kantonu ve Francii (depart. Rhône, arrondissement Villefranche), stanice pařížsko-lyonsko-středomořské dráhy a známé místo poutnické,

leží při ř. Azergues nedaleko nad ústím jejím do Saône v údolí, jež slyne pověstí nejrozkošnějšího místa ve Francii. Má 2300 obyv., kteří se živí hlavně vinařstvím. Starý zámek tamější býval v X. stol. sídlem králů burgundských. A. jest město velmi staré: Římané jmenovali je *Asa Paulini* neb *Ansa*. Ve středověku sešlo se tam několik synod církevních (r. 1025, 1075, 1101, 1107 a 1298).

Anseele Eduard, belg. socialista. Nar. r. 1856 v Gentu, byl písařem notářským, pak typografem, spisovatelem, stále bojuje pro všeobecné právo hlasovací a jsa oblíbeným řečníkem na shromážděních lidu. Založil listy »Wolkswill« a »Voornit«, hlásající zásady moderního socialismu. Roku 1886 byl zvolen za předsedu kongressu dělnického v Brusselu. Byl odsouzen pro zločiny tiskové a pro pobuřování. R. 1887 byl předním osnovatelem veliké stávky dělnické v Belgii.

Ansegisus zvaný obyč. de Fontanella, proslulý učeností svojí vrstevník císaře Karla Vel. i syna jeho Ludvíka Pobožného, jehož oba tito panovníci obdařili několika opatstvími, zejm. ve Fontanelle, Luxeilu i Flavigny. A. zemřel r. 834 jako opat kláštera fontanellského. V historii práva německého jest A. znám jako autor sbírky kapitularií obou těchto panovníků; on sestavil ustanovení asi 20 kapitularií, vydaných mezi r. 789—826, ve čtyři knihy a tři doplňky. Sbírka tato vyniká největší svědomitostí i užíváno jí již záhy jako sbírky úřední. První sbírku tu vydal V. Amerbach roku 1545, nyní nejlepší jest vydání Boretiovo z r. 1883. — *l.*

Anselth viz Souvraty.

Anselm: 1) A. sv., arcibiskup canterburský, učitel církevní, důmyslný theolog nazvaný »otcem scholastiky« (narozen v Aostě 1033 — † 1109 v Canterbury). Pocházeje z rodičů šlechtických v mládí zabloudil na nepravou cestu a rozdvojiv se s otcem zdržoval se v Burgundsku a pak jsa 20letý vstoupil v Normandii do benediktinského kláštera v Beku, v němž r. 1074 stal se převorem. V úřadě tom vynikal pokorou, trpělivostí a láskou, nad kázní bděl, mládež vyučoval a psal vědecká díla. R. 1078 stal se opatem, a král anglický Vilém II. povýšil jej za canterburského arcibiskupa (1093—1109). Brzo přišel s králem v boj za svobodu církve a odebral se k papeži Urbanu II. hledat pomoci. R. 1098 hájil na církevním sněmě v Bari učení o východu Ducha sv. »též ze Syna«, a zamezil svými prosbami vyslovení klatby proti králi. Nástupce Viléma II., jeho mladší bratr, Jindřich I., slíbil při své korunovaci svobodu církvi a povolal A-a nazpět. Ale brzo žádal na něm král, aby od něho znova za arcibiskupa investovati se dal a všechny od něho jmenované biskupy a opaty posvětil, nebo z říše odešel. A. opustil r. 1103 po druhé Anglii a odebral se k papeži Paschalovi II., kterýž jeho počínání schválil. Hrozba klatbou učinila Jindřicha I. povolným, že pro budoucnost vzdal se jmenování biskupův a opatův a jejich investitury berlou a prstenem. A. vrátil se r. 1106 do Anglie a žil potom ve svornosti s králem, jenž jej za své nepřítomnosti učinil i správcem říše. A. byl jako církevní kníže a učenec hvězdou své doby. Následuje sv. Augustina spojil filosofii úzce s theologií a užíval jí v theologii v míře posud ve středověku nevídané. Rozbíral filosoficky největší tajemství víry: Trojici, vtělení Syna Božího (ve spise *Cur deus homo*?), dostiučinění; rozbíraje onu část metafysiky, která se nazývá přirozenou theologií, přišel na důkaz ontologický (bytoslovný) pro jsoucnost Boží, jejž provádí ve spisech *Proslogium* a *Monologium*. On stal se svým učeným směrem otcem scholastiky řídě se zásadou: Věřím, abych porozuměl (*credo, ut intelligam*), a pokládal to za svatou povinnost člověka, aby víru ve vědu proměniti se snažil. Klement XI. prohlásil jej za učitele církevního. Jeho spisy vydal Gerberon v Paříži r. 1675 a 1721, 2 díly: Migne, Patrologia, díl 158. a 159. *Dr. Fr. X. Kryštůfek.*

Legenda o sv. A-ovi slove v české literatuře mystická rozmluva domněle sv. A-a s p. Marií, známá ve středověké literatuře jménem *Dialogus b. Mariae et Anselmi de passione Domini* (vyd. S. Anselmi Opera, Pař., 1721). Původní složení legendy této bylo latinské, zakládajíc se na prameni, podobném asi apokryfnímu listu sv. Ignáce k p. Marii a j. Z latiny vyložena v četných jazycích národních, prosaicky i básnicky. Na př. německé skládání veršované v tisku ze XVI. stol., zvané *Anselmus boich* vydal r. 1853 O. Schade (Geistliche Gedichte des XIV. u. XV. Jahrh. vom Niederrhein). V české literatuře zachován prosaický Anselmus ve 4 rukopisech: 1. Ve zlomku kapitulním z poč. XIV. stol. (otišt. Čas. Čes. Mus. 1880); 2. ve 3 rukop. univers. knih. praž. ze XIV. a XV. st. Veršovaná legenda, složená asi v první pol. XIV. stol., obsažena v rkp. Svatovítském ze XIV. st. (otišt. od Hanky r. 1818 a 1886 od A. Patery v Památkách st. lit. české č. 9, s různočtením a lat. originálem) a správněji, ač zlomkovitě, v rkp. Wiesenberském ze XIV. st., jejž nalezl r. 1819 J. E. Horký v Dačicích, a otiskl r. 1860 J. Fejfalík v »Studien zur Geschichte der altböhm. Lit.« IV. Cena legendy o sv. A-u jest skrovna básnicky i jazykově. Dikce jest sice velebná, kde vzata z evangelií, chatrná však, kde skladatel neměl takové předlohy. Vedlé míst poetických nacházíme narážky naivní a triviálné. Skladatele neznáme; podlé básně byl snad knězem, znal latinsky a mnohé pověsti legendové (o Jidáši, starý variant o Věčném židu), byl nepřítelem Němcův (»Judáš byl taký lakomec, někteří tomu chtěli, by byl Němec«), ale nebyl ani dobrým veršovcem, i když mnohé špatné stránky jeho skladby, na př. nestejné verše 4- až 15slabičné, špatné rýmy a j., přičítáme opisovatelům. (Sr. Fejfalík, Studien etc. I. 1859, 419. a IV. r. 1860, Patera, Čas. Čes. Mus. 1880, 344.) *Iíš.*

2) A. z Lukky, synovec papeže Alexandra II., příjmením Badagius, biskup lucký († 1086), znám jest jako spracovatel systematické sbírky kanonů v 13 knihách, z nichž prvních sedm se zakládá hlavně na sbírce

zvané *Anselmo dedicata*, druhých šest na dekretu Burcharda wormsského. Sbírka tato hájí stanovisko Řehoře VII. a jest základem dekretu Graciánova, není však dosud tiskem vydána. *Hnr.*

Anselmo dedicata collectio, též *corpus canonum* zvaná, jest sbírka kanonů ve 12 knihách, která věnována jest arcib. milánskému Anselmovi Capra (883—897), pročež prvnější název jí byl přiřknut. Sbírka tato jest bezpochyby plodem několika spisovatelův, čerpala ze sbírky Hadriánovy a španělské, ze Ložisidora, ze zákonníků Iustiniánových a stala se základem Burchardova collectaria čili dekreta, sbírky Anselma z Lukky a tím i dekretu Graciánova. Dosud není tiskem vydána. *Hnr.*

Anser viz Husy.

Anseridae viz Husy.

Ansgar (Ansgarius, Anscharius), sv., apoštol Severu, narozen 8. září r. 801 u Amien v Pikardii. Po brzké smrti matčině dal jej otec do kláštera korvejského na vychování, kde stal se mnichem a učitelem. Když císař Ludvík I. Nábožný r. 822 založil klášter neukorvejský v Paderbornsku, přišel tam **A.** za učitele a byl posvěcen za kněze. R. 826 přišel dánský král Harald do Ingelheimu k císaři Ludvíkovi hledat ochrany a pomoci proti svým zbouřeným poddaným a dal se pokřtiti. S Haraldem odebral se do Dánska r. 827 **A.** a založil v Hadeby školu pro chlapce, aby z nich vypěstoval domorodé missionáře. Když Harald r. 828 znova z vlasti byl vyhnán, odebral se **A.** do Švédska, kde půldruhého roku s velikým zdarem kázal evangelium. Potom navrátil se k císaři, který r. 831 arcibiskupství hamburské založil a **A.**-a za prvního arcibiskupa ustanovil. Papež Řehoř IV. udělil mu pallium a jmenoval jej svým legátem pro severní říše. R. 845 dal dánský král Erik Hamburk přepadnouti a spáliti, a **A.** sotva život zachoval. Král Ludvík připojil r. 848 bremské biskupství k Hamburku, čímž jsa **A.** vydatně podporován pracoval dále o pokřesťanění Dánů, dobyl si důvěry Erikovy, stal se rádcem jeho a založil s jeho dovolením ve Šlesviku první křesťanský kostel. R. 853 odebral se znova do Švédska, kde s dovolením královým v Birce kostel založil a při něm kněze ustanovil. Navrátiv se domů nalezl svou církev v bídném stavu, neboť nástupce Erika I., Erik II., pronásledoval křesťany, ale působením Ansgarovým se jim brzo naklonil. **A.** umřel v Brémách 3. února r. 865. Jest apoštolem Normanův a zakladatelem jejich vzdělanosti. Byl též spisovatelem (*Vita Willehadi*).

Dr. Fr. X. Kryštůfek.

Anschütz August, právník něm. (* 1826 v Suhlu, † 1874 v Halle). Studoval práva v Bonnu i Berlíně a habilitoval se r. 1851 v Bonnu jako docent německého a francouzského práva. Zde také jmenován r. 1855 mimoř. professorem, přednášel do r. 1859, kdy jako řádný prof. německého práva přešel na univ. v Greifswaldě; r. 1862 pak přestoupil na universitu v Halle a setrval zde až do smrti své. Sepsal *Die Lombarda-Kommentare des Aripraud und Albertus* (Heidelberg, 1855); *Über die Erbfolge in die neuvorpommerschen und rügenschen Lehngüter* (2. vyd. Halle, 1864); *Summa legis Longobardorum* (t., 1870). Spolu s O. v. Völderndorffem vydal *Kommentar zum allg. deutschen Handelsgesetzbuch* (3 sv., Erlangy, 1867—74) a súčastnil se redakce časop. *Archiv für civilist. Praxis* a uspořádal páté vydání díla Zachariova *Handbuch des franz. Civilrechtes* (4 svaz. Heidlberg 1854). —*k.*

Anslaux [ansió] Jean Joseph Eléonore Antoine, histor. malíř, nar. r. 1764 v Lutichu, zemř. 20. října 1840 v Paříži, kde největší část života svého strávil. V 17. roce odešel do Antverp a potom do Paříže, kdež vzdělal se najmě pod vlivem malíře François Andréa Vincenta studuje při tom pilně mistrovská díla různých mistrů ve sbírkách pařížských. Maloval nejprve látky klassické, pak také portréty, později obrazy historické vedlé postav z antického mythu. Potom obíral se skoro výhradně malířstvím kostelním a mnoho obrazů takových jest od něho v kostelích pařížských i venkovských. Třeba že **A.** nebyl talentem první třídy, přece nalézal svého času hojné obliby dodělávaje se dobrých úspěchů.

Ansleyský záliv v Rudém moři zabíhá hluboko do vých. břehu afrického pod 15°30′ s. š. jsa od Havakilského zálivu oddělen poloostrovem Buri.

Anslo Reyer, Reinièr (* 1626 — † 1669), básník hol., z jehož děl nejvíce byly ceněny: *Sv. Štěpána mučennická koruna, Mor v Neapoli* a *Krvavá svatba pařížská*. **A.** nar. v Amsterdamu, přešel r. 1647 ku katolicismu a byl ctěn od papeže Innocence X. a králové Kristiny švédské. Zemř. v Perugii. *Ks.*

Anson George (* 1697 — † 1762), angl. admirál, vstoupil záhy k námořnictvu a sloužil pod různými kapitány vyznamenal se hlavně ve válce proti Španělsku. Byv jmenován velitelem loďstva v Jižním moři, vyjel z Anglie r. 1740 s dvěma chatrnými koráby, avšak přes četné nedostatky loďstva i mužstva dobyl mnohých úspěchů; když pak sedm jeho lodí u mysu Hornu se ztroskotalo, uchýlil se na ostrov Juan Fernandez, kdež se mu podařilo ukořistiti španělskou obchodní loď v ceně 400.000 lib. Po té vrátil se do Anglie obepluv zeměkouli ve třech létech a desíti měsících. Odvážnými těmi cestami nemálo posloužil plavbě a zeměpisu a byl v uznání zásluh svých jmenován podadmirálem (1744). Když pak roku 1747 zvítězil nad franc. admirálem Jonquièrem u mysu Finisterre, udělen mu titul barona. Po čtyřech létech stal se prvním lordem admirality a r. 1761 jmenován admirálem. — Cesty jeho popsal (dle jeho zápisek) B. Robins v díle *Voyage round the world* (Lond., 1748), které náleželo mezi nejznámější knihy své doby.

Ansted David Thomas, angl. geolog (* 1814 v Londýně, † t. 1880). Studoval v Cambridgi vědy mathematické a byl jmenován roku 1840 professorem geologie na Královské koleji, r. 1845 stal se lektorem východoindického

ého semináře v Addiscombe a pak
n na inženýrské škole v Putney. Mezi
44) stal se vicesekretářem geologické
osti a vydával první svazky jejího žur-
d r. 1848 zabýval se geologií prakticky,
jako horní inženýr, od r. 1868 byl
itorem fysikálního zeměpisu. **A.** psal
z oboru geologie a fysikální geografie,
k také autorem četných, zajímavých
ů (zejména po Uhrách a Sedmihrad-
vědeckých spisů uvádíme: *Geology
tory, descriptive and practical* (2 díly,
, 1844); *Geologist's text-book* (1845);
ient world (2. vyd. 1848); *Physical geo-*
(s atlasem 1852, 5. vyd. 1871); *Notes
ry, science and art* (1854); *Geological*
2. vyd. 1868); *The earth's history, or
ons in geology* (1868); *The world we
or first lessons in physical geography
Water and water supply in the Bri-
nds* (1878).

Anstettu Ivan Protazij Osipovič,
iplomat a skut. tajný rada, syn advo-
Štrasburku (* 1766 — † 14. kv. 1835
kfurtě n. M.). Přišel r. 1789 do Ruska,
oupil do ministerstva věcí zahranič-
. 1794 byl při vyslanectvu v Berlíně
zel krále pruského na výpravě polské;
ání krále Stanislava Augusta upravo-
nice polskoruské a polské státní dluhy.
istra Panina stal se r. 1801 legačním
Vídni a r. 1810 kommissařem k určení
rakouskoruských. Po návratě na Rus
r 1811 na státního radu a řídil v Petro-
iplomat. kancelář kníž. Kutuzova, po
mrti provázel cís. Alexandra ve válce
a 1814. Byl také zástupcem ruským
ressu v Praze, nebyl však za něj uzná-
ncouzi, kteří jej jako Elsasana pokla-
přeběhlíka, což způsobilo průtah jed-
znivý pro Rusko a Prusko. S pruským
ieutenantem v. Lottum uzavřel 7. dub.
nvenci kališskou a spolu s Nesselrodem
. 1813 traktát reichenbašský. Účast-
také vídeň. kongressu r. 1814 a 1815
ívratě Napoleonově s Elby konvence
20. list. 1815. Působil pak až do své
ko vyslanec ruský u spolkového shro-
ve Frankfurtě n. M.

an, Anžan, podlé nápisů klínových
vodní název pozdější Persie.

a viz Anty.

acida (lat.), prostředky šťávu žaludeč-
tralisující, jako uhličitan sodnatý a
tý, pálená magnesia, praeparáty vápe-
m též náležejí silnější vody alkalické,
nská a vichysská. Podávají se při anor-
yselosti šťávy žaludeční. *ch.*

agonismus (z řec.): **1)** Spor, protiva
, zejména však protiva různých zájmů,
a nauk nebo spor dvou stran. **Anta-**
jest ten, kdo podjímá se boje se svým
kem.

A. v anatomii značí zařízení v živou-
, kterým činnost jednoho ústroje od-
činnosti ústroje druhého a tuto buď čá-
nebo zcela ruší. Zřejmé doklady toho
máme hlavně ve svalstvu, kde jednotlivé svaly sobě přímo odporují: ohybači úd ohýbají, natahovači opět natahují; dále v nervstvu, v nervech činnost stavících či zdržujících: nerv soucitný (*nervus sympathicus*) úderv srdce zrychluje, nerv bloudivý (*nervus vagus*) je obleňuje. Na a-mu nervstva zakládá se také patrně **a.** mezi některými jedy, tak sice, že jedy působíce v nervy antagonistické aneb v centra jejich způsobují porušení účinků svých. Porušení účinků není však dokonalé, nýbrž jen částečné. Na porušení tom zakládá se užívání kazijedů fysiologických. *Ch.*

Antagonisté (z řec.) nazývají se v anatomii dle Galena svaly, jejichž činnost čelí proti činnosti svalů jiných, na př. ohybače — natahovače, stahovače — roztahovače atd. Porušením, zvláště ochrnutím a-tů povstávají zkřiveniny údů, zejména přirozené, na př. šantala, koňská noha atd. Skrácen-li jeden přímý sval oční, nastane šilhání, poněvadž soupeř jeho nemůže oko v rovném směru udržeti. **A**-ty v nervstvu jsou nerv soucitný a nerv bloudivý atd. **A**-ty mezi jedy jsou na př. muscarin a atropin, tak že atropinem lze rychle příznaky otrávení muchomůrkou odstraniti, ne však tak zcela otravu atropinovou muscarinem. Účinek vysvětlíme si tím, že můžeme snadno ústroj zdrážděný ochrnouti, avšak nesnadno ústroj ochrnutý opět podrážditi. *Ch.*

Antaios (myth.), syn mořského boha Poseidóna a Gaie (Země), mohutný obr libyjský, jenž příchozí cizince donucoval, aby s ním zápolili, načež lebkami přemožených zdobil chrám svého otce. Posléze přemohl jej Héraklés, znalý pravidel umělého zápolení řeckého, ač dostalo se olbřímu podpory matky jeho Gaie, která dle pověsti synu svému, kdykoli v zápase povalen byl k zemi, vždy nových dodávala sil, pročež Héraklés na konec vzhůru jej vyzdvihl a zardousil. Zápas tento byl oblíbenou látkou v básnictví i umění starověkém. Badatelé přikládají této báji význam přírodní (novější zvláště význam smršti větrné); jiní vykládají báji tu symbolem vítězného postupu hellénské osvěty proti barbarství v Libyi. *Dal.*

Antáki, Antákia, Antákijé viz Antiochia.

Antalfalva, okresní místo v uherské župě torontálské, 35 *km* jihových. od Bečkereku, s 3738 obyv. (1880). — Okres antalfalvský má 43.704 obyv.

Antalkidův mír, smlouva od Sparťana Antalkida s perským králem uzavřená. Průběhem války boiótskokorinthské poznali Sparťané, že neudrží v Helladě hégémonie Lysandrem zbudované, dokud potrvají v záští s Persií. R. 388 zvolen Antalkidas za nauarcha a podporován jsa Tiribazem, satrapem sardským, odebral se přímo do Sus. Na dvoře královském dostalo se poslu spartskému, jenž chytře podrobil se i přísné etikettě dvorské, velmi ochotného přijetí, ba podařilo se mu získati i osobní přízeň velkokrále Artaxerxa II. Za krátko ujednán mír mezi Spartou a Persií, a základy příštího spolku obou mocí tak, jak je byl Antalkidas smyslil, velkokrálem schváleny.

Následkem toho odvolán z Frygie Farnabazos, satrap s Athéňany spřátelený, a na jeho místo dosazen osobní přítel Antalkidův, Ariobarzanés. Z jara r. 387 navrátili se Tiribazos a Antalkidas do Sard s podmínkami míru, jichž přijetí velkokrál Hellénům nařizoval. Spolu zbrojné síly v Menší Asii a zvláště loďstvo rozmnoženo, aby každý pokus odporu zavčas byl překonán. Avšak nebylo třeba rozsáhlých opatření, poněvadž jedini Athéňané odvažovali se boje, druzí pak spolčenci neradi, ale přece ochotni byli jednati o mír na základě Antalkidou zjednaném. Pomocí Dionysia syrakuského vystrojil Antalkidas loďstvo o 80 trojveslicích a zavřel rychle Hellespont, čímž odňal Athénám přívoz obilí pontského. Zdálo se, že vzplane nový boj mezi Athénami a Spartou, avšak Athény nemohly dalšího boje podniknouti, poněvadž úmrtím Thrasybulovým ztratily nejlepšího vojevůdce, lodí pak v té chvíli pouze 32 mohli vypraviti. Konečně tedy i Athéňané přistoupili k jednání mírnému, načež obeslali všichni válčící dosud státové řečtí valný sjezd na satrapském dvoře v Sardech, kdež Tiribazos jim oznámil a ku prostému přijetí předložil podmínky obecného míru, v Susách dříve již smluveného, který po svém původci nazývá se **A**-dovým **m**-em. Mír tento značí veliký úpadek v dějinách hellénských. Již počátek úmluvy míru byl svobody milovným Hellénům ponižující, ježto »Artaxerxés král za právo prohlašoval«, že všechna hellénská města v Asii i s ostrovem Kyprem připojují se znova k říši perské, v Helladě pak že každé město má požívati nadále samosprávy; toliko Athéňanům přiřčeno držení ostrovů Lémna, Skyra a Imbra, které jim náležely již před válkami perskými. Ustanovení míru o samosprávě hellénských měst bylo namířeno proti sympoliteiím anebo spolkům městským, hlavně však proti hégémonii thébské v Boiótii a proti spolku argejskokorinthskému, které tím zanikly. Naproti tomu hégémonie spartská v Peloponnése se udržela, ježto Messénie, Kynurie a Skiritis byly pokládány státoprávně za části do Lakónie vtělené, ostatní pak města v hégémonii zahrnutá dle jména vždy své samosprávy požívala. Sparťané učinění »ochránci míru králem poslaného«, čímž se stala Sparta v Helladě jedinou velmocí, spolu pak přidána hrozba těm, »kteří by toho míru nepřijali«, že král sám s nimi válčiti bude. **A. m.** jest nejkrajnějším výsledkem sobecké politiky spartské, která nemohouc sama udržeti panství po vší Helladě, ovoce bezohledných činů Lysandrových, spokojila se nejistým panstvím v Helladě evropské a zadala města asijská nepříteli národnímu. Nejvíce stiženy mírem tímto osady, zvláště makedonské, kterým zákazem sympoliteií odňata možnost úspěšné obrany proti vzrůstající moci makedonské. Jak soudili Hellénové souvěcí o původci míru, nejlépe projevují kymský Eforos a Fanias z Eresa vypisujíce pocty a bohaté dary, jichž se od krále Antalkidovi dostalo. *Pšk.*

Antalo, značné obchodní místo v jihových. části habešské prov. Tigre, ve výši 2410 *m* n. m., bývalé hlavní místo krajiny Enderty a střediště několika cest karavanních.

Antanagógé byl u Athéňanů výraz právnický pro při, jež vznikla, prodal-li kdo otroka majícího nějakou chybu neoznámiv toho hned kupci. Domýšleti se můžeme, že užívalo se výrazu toho i při jiných příčh tohoto způsobu. *Chz.*

Antanaklasis viz Anaklasis.

Antananarivo viz Tananarivo.

Antara, syn Muávijjův, vnuk Šaddádův, zvaný též Antaratul-Feldžá, pověstný rek a slavný básník arabský doby předislámské. Jako rek byl hlavní osobou 40letého boje mezi dvěma kmeny arabskými i získal si název nejstatečnějšího Araba. Jako celý život byla i smrť jeho dobrodružnou: v půtce koně ztrativ a pro stáří na druhého koně vystoupiti nemoha, skryl se v houšti stromů, kde potom jat a zabit. Kasída jeho se 6 jinými kasídami nejslavnějších básníkův arabských dle pověsti arabské zlatými písmeny na hedvábí napsána a v Ka'bě zavěšena byla. Kasída tato, 75 dvouverší čítající, není ulita z jednoho kusu, nýbrž jest mosaikou různých zlomků příležitostných, jedním metrem psaných. Hlavním thematem jest láska ku milence Able. Nejlépe vydána s arab. kommentářem jako číslo 6. v Arnoldově vydání Mu'allak: Septem carmina Arabum (Lipsko, 1850) a kriticky s ostatními jeho básněmi jako č. 2. v Ahlwardtových The divans of the six ancient arabic poëts (Londýn, 1870). — Německý překlad Mu'allak od Wolffa (Rottweil, 1857). Zachovaný text básní A-rových jeví patrně stopy pozdější recense ve smyslu islámu. Rekovské činy A-rovy daly podnět ke slavnému románu arabskému »Antar« (60 sv.), který však náleží teprve V. st. hedžry. Anglický překlad od Hamiltona (Lond., 1820); výtah od Caussina de Parceval (Paříž, 1841); obsah od Hammera, Jahrbücher (Vídeň, 1819). Opětovně vydán v Orientu. *Dk.*

Antares (*α Scorpii*), jasná hvězda prvé velikosti v souhvězdí štíra s průvodcem 7.5 velikosti ve vzdálenosti 3" a v úhlu posičním 274°, objeveným roku 1849. Místo pro 1889.0 jest:

rektascense $16^h\ 22^m\ 39{,}^s75$ s roční změnou: $+3{,}^s67$
deklinace $-26°\ 11'\ 14{,}''9$ s roční změnou: $-8{,}''3$. *Gs.*

Antarktická květena. Jednajíce o a-ké k-ně můžeme na věc pohlížeti s trojího stanoviska. Ve smyslu nejširším náleží k ní květena Australie, mysu Dobré Naděje, Nového Zealandska a nejjižnější Ameriky. Ve smyslu užším počítáme k ní byliny, jejichž obvod jest obmezen na krajiny okolo jižní točny (*Proteaceae, Restiaceae*) a ve smyslu nejužším počítáme sem celinu antarktickou z jižní Ameriky, zemi Ohňovou a okrají úžiny Magellanské, z ostrovů pak Falklandy, Kerguely, někdy také Acunhu. Grisebach uvádí tuto i antarktické lesy bukové v Patagonii záp. (až do 34° j. š.). Jisté podobenství jest mezi florou tou a florou andskou, ještě nápadnější však s florou severní neb arktickou, s níž má společných 50 druhů

a ještě více rodů (na př. *Caltha, Draba, Cardamine, Geum, Saxifraga, Chrysosplenium, Gentiana, Primula, Empetrum*). — Dle Hookera mají Jižní Amerika i Novo-Zealandsko 89 druhů rostlin vyšších společných, z nichž 77 jest i v Tasmanii. Poukazujíce co do podrobností k jednotlivým zemím podotkneme jen, že nejjižnější kryptogamy pozorovány na ostrově Cockburnu (64° j. š. blíže jižních Shetlandů), kde i řasy mořské přestávají a zbývají jen lišejníky (*Parmelia murorum* a *miniata*) i mechy. Jižní Shetlandské ostrovy (60°) mají trávu (*Aira antarctica*). Na Falklandech jako na Kerguelech panují traviny, tamto *Dactylis caespitosa*, tuto *Festuca Cookii*; kde jest drn, jeví se kefinaté Azorelly. Antarktickým keřem jest *Phylica* (Acunha, Amsterdam), *Colobanthus* jest v Kerguelách i Amsterdamu. Z našich rostlin jsou na př. na Kerguelách *Montia fontana, Callitriche verna* (i v Jižní Georgii), *Limosella aquatica*. Jižní Georgie má u Englera 13 dr., 4 trávy, 2 *Rosacee, Juncee, Caryophyllacee*, 1 *Ranunc.* *Pý.*

Antarktická zvířena obsahuje z největší části zástupce mořské a byla označena Schmardou jakožto říše ssavců mořských a tučňáků. Z prvých jsou to velryby (*Eubalaena*) rozšířené od Mysu dobré naděje daleko na jih, dále delfíni, tuleni (hlavně *Stenorhynchus leptonyx*) a mrož (*Otaria jubata*). Významní ptáci pro a-kou z-nu jsou: tučňáci (*Aptenodytes*), buřňáci (*Procellaria, Diomedea*), rackové (*Lestris antarctica*), jakož i *Chionis*. Z ryb jsou tu zástupci zvláštní (hlavně čeleď *Trachinid* u ostrovů Kerguelských), jakož i arktické *Agonus* a *Lycodes*, pak *Liparis, Gymnelichthys, Solenocottus* atd. u Nové Georgie. Jinak možno čítati k a-ké z-ně i daleko rozšířené (Australie, Nový Zeeland, Ohňová země, Jižní Amerika) sladkovodní Galaxidy. Vlastní suchozemská zvířena antarktických pevnin jest nad míru chuda; zmínky hodna jest pouze linduška (*Anthus antarcticus*), několik hmyzů a dešťovka (*Acanthodrilus Kerguelarum*). *V. Pý.*

Antarktické moře viz Ledové moře (jižní).

Antarktické plavby viz Polární plavby.

Antarktický viz Arktický.

Ante, lat. předložka znamenající před, přichází v hojných složeninách, na př. antecedens, antecursor, antepilani, antesignani atd.

Antecedencie (z lat.), předešlé události, minulý život a chování člověka, z něhož se soudí o nynějšku.

Antecedens (lat.) značí to, co předchází, co jest dříve, nebo příčinu, důvod proti tomu, co následuje, účinu (consequens). V logice je podmět každého soudu a., ježto přísudek (consequens) z jeho podstaty jako ze příčiny plyne. V soudu podmiňovacím podmínka jest a., podmíněné consequens; návěsti jsou antecedence závěru, důvody antecedence důkazu.

Antecessor, předchůdce, zvl. v úřadě; viz Římské právo.

Antecursores (sing. *antecursor*) slulo v římském vojenství menší oddělení vojska, jež postupujíc před hlavním vojem (*antecurrere*) ohledávalo terrain, vyhledávalo vhodné místo pro ležení, pozorovalo pochod nepřátel atd. Vedlé výrazu a. vyskytují se též jiné terminy: antecessores, praecursores, za dob císařských též proculcatores a exculcatores. *Red.*

Antedatovati (z lat.), nazpět datovati, t. j. opatřiti nějakou listinu dřívějším datem nežli jest den, kdy byla zřízena. Neoprávněné antedatování může po případě býti podvodem. Viz Postdatovati.

Ante diem (lat.), přede dnem, před dobou určenou, předčasně.

Antediluviální, v geologii útvary, které povstaly před diluviem. Ve smyslu přeneseném značí a. tolik jako předpotopní, zastaralý, staromodní.

Antedon viz Lilijice.

Antechinus Mac L., rod ssavců vačnatých (*Marsupialia*) z čeledi šlakolů (*Dasyuridae*), zahrnující velmi malé druhy, velikosti myší dosahující, jež všecky žijí v jižní Australii. *Šc.*

Anteiustinianeum ius (lat.), právo prediustiniánské, čímž rozumívá se pouze to právo z doby před Iustiniánem, které nebylo pojato v jeho sbírku; dále nazývaly se tak souborně sbírky právní před Iustiniánem pořádané. Souborné vydání práva prediust. pořídil E. Huschke v díle »*Iurisprudentiae anteiustinianeae quae supersunt*«, 4. vyd. r. 1879. *Kr.*

Antenagium (franc. *droit d'aînesse*) nazývají se někdy práva i výsady prvorozenství. *—l.*

Antenát (ze stř. lat.), prvorozený, předek, děd.

Antennae viz Tykadla.

Antennaria Gaertn. viz Gnaphalium.

Antennarius Comm., mořský rod ryb tvrdoploutevných (*Acanthopteri*) z čel. ďasů mořských (*Pediculati*, ryby ramenoploutvé). Mají nad míru velikou, vysokou hlavu s ústy téměř kolmo postavenými, v nichž se nalézají pilkovité zuby. Šupiny jsou u nich velmi malé neb scházejí. Přední, ostnitá část ploutve hřbetní pošinuta jest až na hlavu skládajíc se ze tří oddělených ostnů, z nichž první, nejdelší, jest proměněn v pohyblivé, nad čenichem čnějící tykadlo. Rod A. zahrnuje četné druhy, z nichž nejznámějším jest A. *marmoratus* Günth., žijící v oceáně Atlantském, ryba to pestře zbarvená, lenivá, meškající ráda zejména mezi chaluhami na dně mořském, kdež pohyblivým tykadlem svým menší ryby láká. *Šc.*

Antennularia Lam., rod mořských polypův usedlých (*Hydroidea*) z čel. pernatek (*Plumulariidae*), tvořících jednoduché neb rozvětvené, článkované trsy, na nichž větévky s úhlednými, pohárkovitými polypy pravidelně do přeslenů jsou shloučeny. Z četných druhů sem náležejících uvésti sluší A. *ramosa* Lam. a A. *antennina* Johnst., v oceáně Atlantském, v moři Středozemním a Severním. *Šc.*

Anténór: 1) **A.** (myth.), manžel Theanin, jeden z předních Trójanů, stařec boje sice neúčastný, však velemoudrý v radě města. Po souboji Hektora s Aiantem radil krajanům svým, aby vydáním Heleny zhostili se útrap válečných. Teprve pozdější pověsti učinily z tohoto důsledného zastánce míru (jakým jest v Homérově Iliadě) hotového zrádce svých krajanů, jenž s nepřátely tajně se srozuměv palladium jim vydal a brány trójské i koně dřevěného jim otevřel. Proto prý Řekové vnikše do Tróje domu jeho, označeného dle úmluvy kožíš pardalí, z rozkazu Agamemnonova ušetřili. Na to odplul prý společně s Menelaem i usadil se v Kyréně. Dle jiné pověsti odebral se v čele Henetů (Venetů) vypuzených z Paflagonie do Thrakie a odtud do sev. Italie, kde založil město Patavium (Padovu). Srv. Philologus 15, 593 a n. *Dnl.*

2) **A.**, syn malíře Eumara, Athéňan, řecký kovolitec a sochař. Z děl jeho zachovalo se nám dosud torso votivní mramorové sochy ženské, chované v ústředním museu athénském. Umělecký nápis sochy té nalezen byl v zimě r. 1886 a rozřešen Robertem (Hermes, 1887, str. 129 an.). Socha sama náleží typem svým k hojné řadě oněch figur ženských, jež obyčejně nazýváme *Spes*. Dle starožitného charakteru sochy a dle písma nápisu uměleckého možno sochu tuto, jež velikostí svou, jemným provedením a krásou polychromie jest vynikajícím výtvorem archaického umění řeckého, klásti asi do r. 540 neb 530 před Kr. (Jahrbuch des archäol. Instituts, 1887, str. 135 a n.). Později, jak asi právem soudí Studniczka, **A.** vzdělával se u umělců školy aiginské, kteří archaický směr umění řeckého k největší dokonalosti přivedli, a od nich přiučil se nejen kovolitectví, nýbrž i jejich technice, jak tomu nasvědčuje pozdější jeho dílo, totiž kovové sochy tyrannobijců Harmodia a Aristogeitona. Replika soch **A**-ových zachovala se nám snad dosud ve známém sousoší tyrannobijců, chovaném v národním museu neapolském (v. Kritios a Nésiótés). *Výr.*

Anteokkupace viz Prolepse.

Antepaenultima (neb *antepenultima*), totiž syllaba (Marcianus Capella 3 p. 60), sluje v metrice třetí slabika od konce.

Antependium viz Antipendium.

Antepenultima viz Antepaenultima.

Antepilani viz Hastati a Principes.

Antequera [-kéra], okres. město ve špan. prov. Malaze, 35 *km* sev. od Malagy, na lev. bř. řeky Guadalhorce, při dráze z Bobadilly do Granady, v krásné poloze na úpatí Sierry de **A.**, má vzezření starobylé, zbytky maurské tvrze a četné chrámy, z nichž vynikaly got. chrám P. Marie ve tvrzi a kostel sv. Sebestiána s velkolepou kupolí; ale oba byly posledním zemětřesením zničeny. **A.** má 25.122 ob. (1884), továrny na látky vlněné a hedvábné, mýdlo a papír, jirchárny a j., provozuje čilý obchod s jižním ovocem, olejem a barvířským lišejníkem. V okolí jsou lomy na pestrý mramor. **A.** byla již za dob římských místo důležité, zvané *Antequaria*; na ty doby upomínají dosud zachovalý oblouk z chrámu Hérakleova a zbytky tábora na blízkém pahorku. Ve středověku náležela k nejdůležitějším městům království Granadského.

Anterior, komparativ lat. předložky *ante* (před), znamená: přednější, přední, dřívější, předešlý. **Anteriorita** tolik co priorita.

Anterós, Protimilek, syn Areův a Afroditin, bratr Erótův (Milkův). Jest výplodem pozdějšího mythu, obklopujícího Eróta družinou bytostí mu příbuzných a přidělujícího pak **A**-tovi úlohu bůžka lásky vzájemné. Někdy pokládán **A.** za mstícího genia lásky zhrzené nebo také žárlivosti. *Dnl.*

Antesignani (lat.), vlastně mužstvo bojující ve vojště římském před znamením manipulu (*signum*); ježto pak v bitvě při postavení manipulárním byla znamení ve třetí řadě, mohli tak zváni býti i hastati i principes. Za časů Caesarových byli **a.** vybraný sbor při legii, čítající 300 silných, statečných mužů. *Cfc.*

Antestaminare, antestari viz Mancipace.

Antevoluta viz Evoluta.

Anthaxia Esch., květokras, rod brouků z čeledi krascův (*Buprestides*), těla nevelikého, plochého, se širokým, čtyřhranným štítem šíjovým a malým, trojhranným štítkem. U nás žije 7 druhů, ponejvíce na lukách i na různém křoví. Nejznámější jsou: kovově zelený, na hlavě a na štítu šíjovém purpurově zlatý květokras skvělý (**A.** *nitidula* L.), pak bronzově hnědočerný květokras čtverotečný (**A.** *quadripunctata* L.), mající na štítě šíjovém čtyři malé jamky. Larvy tohoto druhu škodí někdy na mladých borovicích. *LD.*

Anthédón, starověké město na sev.-vých. pobřeží Boiótie při průlivu Euripském, na sev. svahu pohoří Messapijského, kdež zbytky staré akropole podnes jsou zachovány. V městě samém, jehož rozsáhlost nebyla veliká, měli chrámy své Démétér, Persefoné a Kabeirové; za hradbami pak na blízku stál chrám Dionysův. Přístav anthédónský chráněn byl dvěma mohutnými hrázemi z kamene, jejichž velké části ještě jsou zachovány. Obyvatelstvo původu thrackého požívalo v ostatním Řecku pro lakotu svou nekalé pověsti. Za praotce a ochránce svého pokládali Anthédónští mythického Glauka a ukazovali na břehu místo, kde do moře skočil.

Anthédón, nymfa, po níž pojmenováno prý bylo boiótské město Anthédón. *Dnl.*

Anthelia Sav., zajímavý rod polypů z čeledi polypů korkových (*Alcyonidae*), jenž tím zvláště jest pozoruhodný, že jednotlivci jeho nejsou shlouchány v trsy, nýbrž toliko na zpodu svém jsou kožovitými výběžky spojeni a jinak volni. Z rodu tohoto známe 4 druhy, z nichž v moři Rudém žije **A.** *glauca* Sav., úhledný, modravě zbarvený polyp, jehož jednotníci na zpodu svém břichatě jsou naduřeni, k ústům pak, kol nichž se rozkládá 8 štíhlých, pérkovitých tykadel, hrdélkovitě zúženi. *Šc.*

Anthelmintica [-mintika] jsou léky, kterými se vypuzují cizopasníci obývající v ústrojích zažívacích. Účinkují buď tím, že je usmrcují, nebo že jim pobyt v tenkém střevě činí nepříjemným, načež přejdou v tlusté střevo, z něhož s lejnem vymýtěny bývají. Léky upotřebené musí se těžce vstřebati, jestli delší dobu mají ve střevě setrvati a na cizopasníky působiti. Jelikož usmrcený cizopasník sám sebou neodchází, podává se ještě nějaké pro-

Č. 278. Malované anthemion simy z Parthenonu.

jímadlo. Týž prostředek neúčinkuje na všechny cizopasníky a lékař musí se při volbě léku říditi druhem cizopasníka, kterého vypuditi chce. Proti tasemnicím nejlépe se osvědčily a nejvíce se užívají: *cortex Punicae, rhizoma Filicis Maris, flores Kosso* a *Kamala* (v. t.); méně *rhiz. Pannae, semen Cucurbitae, cortex Musenae, fructus Mesae pictae* a j. Proti škrkavkám hlavně užívají *flores Cinnae* a v nich obsažený santonin; řídčeji se dává *Spigelia anthelmintica*, pikrová kyselina a j. *Js.*

Anthem [entem], angl. pojmenování hud. skladby složené z výroků biblických, původně asi totožné s antifonou, pak s motettem, až Henry Purcell dal jí tvar, jejž i Haendel adoptoval, totiž tvar motetta a duchovní kantáty zároveň. Jako motetto má **a.** chóry široce založené, polyfonní, jako kantáta vmíšené věty sólové a plný průvod instrumentálný. Kde prvé převládá, vzniká *full anthem*, kde druhé, *verse anthem*. Mimo Haendla a Purcella komponoval **a**-y Byrd, Gibbons, pak S. Wesley, J. Goss a Fr. Ouseley. *Gh.*

Anthemideae viz Compositae.

Anthemion (řecky ἄνθος = květ) jest důležitý rostlinný ornament, jehož v tektonice vůbec, zvláště však v architektuře užívá se k ozdobování vrcholových článků tvaru podélného neb okrouhlého. Z té příčiny jest též **a.** případně utvořeno z řady kalichů nebo poupat květových, jakožto nejvyšších a nejkrajnějších částí rostliny, a palmetek, kteréž vzpřímeně vyrůstají buď ze společné lodyhy, aneb spojovány jsou lodyhami a pásky kotoučovitými, tvořice v tomto uspořádání květinový pás nebo věnec, symbol vrchního zakončení a spolu koruny. (Viz **a.** na diadému známé antické sochy Iunony Ludovíské.) V architektuře řecké, kde poprvé nabylo **a.** ryzí své formy a určitého významu, spatřujeme je povždy na vrchních žlabech okapových čili simách (viz obr. 278.) a na vlnitě profilovaných simách římsy nadpražní, buď ploše malované nebo plasticky zobrazené, na sloupech a na antách attickodórských a attickoiónských. Architektura doby nejnovější, opírajíc se hlavně o vzory klassické a z bohatého zdroje toho čerpajíc, opět hojně užívá **a**-ia v původním významu i lepé formě. Nemenšího rozšíření nežli v architektuře dostalo se **a**-iu v dekorativním umění keramickém. Velká část nádob antických ozdobena jest při vrchním konci, obyčejně na hrdle, tímto ornamentem, který v tisíci variantech splétá jednoduché a nečetné motivy vždy v nové uspořádání. I zde často vídáme střídati se květy vzpřímené s obrácenými dolů (viz obr. 279.). Barvy těchto **a**-ií jsou střízlivé a řídí se obyčejně barvou hlíny, z níž jest nádoba vyrobena. Květy a palmetky bývají bledě žlutavého nebo červeného tónu na černé půdě neb obráceně černé na půdě světlé a zhusta oživeny bílými tečkami, kroužky a podobnými drobnůstkami. *Vak.*

Anthemios Trallský, stavitel císaře Iustiniána I. Když v bouři r. 532 původní Konstantinův chrám sv. Sophie vzal za své, svěřil císař Iustinián znovuvystavění tohoto chrámu Isidorovi Milétskému a **A**-iovi, který byl znám jako znamenitý mechanik. Dílo dovršeno bylo v šesti létech a posvěceno 26. pros. 537. **A**-iem rozřešen při stavbě té veliký úkol, sloučení basiliky s klenutou kupolou. Trojlodní rozvrh basiliky podržen, střední loď dle principu basiliky jest zvýšena, sama však rozvržena ve tři části, z nichž střední, čtvercová část nese dominující kupolu. Mohutné kupoly z prvních století po Kristu, jako na př. při Pantheonu, vesměs měly okrouhlou nebo na nejvýše osmihrannou basi. Zde poprvé vyjádřen a rozluštěn problém: postaviti okrouhlou kupolu na čtvercový dům; mezi oběma částmi jsou prostředníky ohromné sférické trojhrany = pendentivy. Hlavní touto částí otřáslo sice částečně zemětřesení r. 558, celá kupola ale záhy opětně

Č. 279. Malba na hrdle amfory v antickém kabinetě vídeňském.

restaurována pod vedením soujmenného synovce Isidorova. **A.** byl též spisovatelem a dosud zachoval se fragment jeho díla o paradoxech mechaniky. *Chl.*

Anthemis L., rmen, rod rostlin z řádu spoluložných (*Compositae*), s úbory velikosti prostřední aneb i dosti velkými, polokoulovitými, jednotlivě na koncích větví sedícími. Střechovitý zákrov složen z lístků četných, na okraji suchomázdřitých. Květy paprskující jsou bílé neb žluté a z pravidla samičí; žluté, obojaké květy terče sedí za zřetelnými plevami na celistvém, válcovitém neb kuželovitém lůžku.

Nažky lysé, bezchmýrné, jsou oblé, hladké nebo stejně žebernaté, řídčeji čtyřboké. Listy střídavé, zastřihovaně zubaté, zpeřenodílné anebo 2—3kráte zpeřenosečné. Byliny někdy polokřovité, jedno- i víceleté, lysé i hustě vlnatoplstnaté, začasté více méně příjemně páchnoucí. Známo asi 80 druhů v Evropě,

Č. 280. Anthemis nobilis L. (rmen římský).

záp. Asii a sev. Africe domácích, z nichž některé i jinam se rozšířily. Všude na návsích, rumištích i u cest roste u nás nepříjemně páchnoucí r. smrdutý (**A.** *cotula* L.), druh skoro lysý, s jalovými květy jazykovými, měkkými, niťovitými plevami a oblými nažkami, jehož se užívalo dříve co léku. Tu a tam mažou si jím včelaři ruce, aby jich včely, jimž jest odporný zápach jeho velmi nepříjemný, neštípaly. Místy pokrývají touto bylinou patra a půdy ve stodolách, ježto prý se jí myši dobře vypudí. Také se upotřebívá r. smrdutého místo perského prášku, ježto prášek z úborů jeho, zejména je-li čerstvý, právě tak jako onen hmyz omamuje a usmrcuje. Také se jím snadno hubí mšice bylinné. Všude v našich polích a na úhorech rostou r. polní (**A.** *arvensis* L.) a r. rakouský (**A.** *austriaca* Jacq.), jež neznalí pokládají za pravý heřmánek; liší se však od něho celistvým lůžkem a plevami zřejmě vyvinutými. Na keřnatých a kamenitých stráních roste hojně statný r. barvířský (**A.** *tinctoria* L.), vytrvalý druh s květy paprskujícími, tak jako terč žlutými; obsahuje žluté barvivo a proto se ho druhdy užívalo v barvířství. Zeměpisným rozšířením jest pro Čechy památným r. horní (**A.** *montana* L.), u Veltrus a Dobříše rostoucí, vytrvalý druh domácí teprve v jižnější Evropě. V Evropě jižní, zejména v Italii, Francii a Španělích, roste r. římský (**A.** *nobilis* L., viz obr. č. 280.), kterýž se také pro své léčivé úbory (*Flores chamomillae romanae*) pěstuje hlavně v Německu a Belgii v plnokvěté odrůdě (trubkovité květy terče změní se v jazykovité). Vytrvalý, více méně pýřitý druh, s krátkými, nekvetoucími a poléhavými lodyžkami a vystoupavými, až 30 *cm* dlouhými stonky, s listy dvakrát zpeřenodílnými, úkrojků jednoduchých nebo 2—3klaných a cípů čárkovitých, krátce ostnitě přišpičatělých. Koruny květů sestavených v úbory dosti velké pokryty jsou malými, žlutavými žlázkami. Úbory příjemně kořenně páchnoucí chutnají silně nahořkle a obsahují aetherický olej a málo známou látku hořkou. R. římský voní silněji než heřmánek pravý a působí také jako tento, ale slaběji; proto užívá se v domácnostech raději heřmánku pravého. *Vš.*

Anthemius: 1) A., císař západořímský r. 467—472. Maje za manželku Eufemii, dceru cís. Markiána, povýšen r. 455 za konsula a později za magistra militum a patricia v Cařihradě. Nástupce Markiánův († 457). Lev, obávaje se bohatství a vlivu **A**-ia, který také válečnou slávou nabýval moci, povýšil jej na uprázdněný trůn západořímský za souhlasu Ricimera, náčelníka najatých žoldnéřů v říši západořímské. **A.** přijav nabízený trůn ujal se vlády 3. dubna r. 467 a zasnoubil dceru svou Alypii Ricimerovi, aby si jej naklonil. V době míru byla by přísná, ale spravedlivá vláda jeho bývala velmi blahodárnou, avšak pohnutých poměrů doby tehdejší **A.** ovládati nedovedl. Výprava podniknutá proti říši vandalské skončila se úplným nezdarem, a v Gallii vítězně postupoval visigotský král Enrich. Nehody tyto podryly oblíbenost císařovu a k tomu přidružily se i roztržky s Ricimerem. R. 472 došlo ke zjevné válce mezi nimi, a Ricimer oblehnuv Řím dal v táboře svém senátora Olybria provolati za císaře. Po dobytí města byl **A.** 11. července 472 na rozkaz Ricimerův zavražděn.

2) A., státník východořímský. Císař Arkadius ustanovil jej praefektem Orientu, r. 406 pak dostalo se mu patriciátu, pocty, jaké vůbec mohl dosíci, nepocházeje z krve císařské. Po smrti slabého císaře Arkadia r. 408 ujal se **A.** jménem sedmiletého Theodosia II. vlády nad rozervanou říší a spravoval ji spravedlivě, svědomitě a šťastně. R. 408 zapudil Hunny a spojené s nimi Skyry, kteří přes dolní Dunaj do říše vpád učinili, a provedl řádnou obranu hranic na Dunaji. Cařihrad, který od doby

Konstantinovy znamenitě byl vzrostl, obehnal r. 413 novou zdí, která i nová předměstí zabírala. Ve správě státní provedl mnohá vhodná zařízení. V hodnosti své setrval až do r. 414, kdy náhle odstraněn z vladařství i z praefektury.

Anthera, prašník, viz Tyčinka.

Antheriçum L., bělozářka, rod rostlin z řádu liliovitých (*Liliaceae*), s oddenkem krátkým, bezcibulným, listy přízemními, čárkovitými, se stvolem bezlistým, jednoduchým i větvitým, nesoucím jednoduché hrozny květů s tenkými, článkovanými stopkami. Květy obojaké, se 6četným, hvězdovitě rozloženým okvětím a trojpouzdrým semennikem s jednoduchou čnělkou. V každém pouzdře tobolky sedí 4—8 semen s černým osemením. Známo asi 50 druhů rozšířených po Evropě, Africe tropické i mimotropické, Severní i Již. Americe. Ve střední Evropě a také v Čechách roste na keřnatých a skalnatých stráních **A.** *liliago* L. (b. liliová), s jednoduchým hroznem květním a vejčitou tobolkou. Ještě obecnější jest na podobných místech **A.** *ramosum* L. (b. větvitá) s květenstvím latnatě větvitým a tobolkou trojhranně kulatou. *Vš.*

Antheridium, pelatka, jest pohlavní ústroj samčí rostlin tajnosnubných. Podrobný popis a vyobrazení antheridií viz v článcích: Řasy, Parožnatky, Mechy, Kapradiny, Rhizocarpeae, Isoëtaceae, Selaginelleae, Plavuňovité, Přesličky. *lč.*

Anthero de Quental [anteru de kental], básník a socialista portug., naroz. r. 1842, od roku 1864 doktor práv. Již za svých studií v Coimbře přispíval čile do časopisův a jako básník vystoupil sbírkou znělek. Brzo na to vydal *Odas modernas*, vynikající vzletem a hlubokými myšlénkami, pak *Primaveras romanticas*. R. 1881 vydal v Portě sbírku znělek pro věk dětský *Thesouro Poetico da Infancia* a r. 1886 úplnou sbírku svých znělek (*Os sonetos completos*), z nichž výbor od W. Storcka přelož. do němčiny (»A-'s auserwählte Sonette«, Paderborn, 1887). Prostudovav filosofy německé, zvláště Hegela a Hartmanna, stal se náčelníkem socialistické strany portugalské a řídil v l. 1870—72 list »O pensamiento Social« a r. 1875 »Revista Occidental«. Smýšlení své politické prohlásil v brošuře *Portugal perante a revoluçao de Hespanha* (1868). Mimo to vydal *Consideraçoes sobre a filosofia da historia literaria portuguesa.*

Anthesforie (řec.), slavnost květinová, při které paní a dívky trhaly květiny a nosily je v košíčcích na hlavě ku chrámu bohyně, na jejíž poctu slavnost se konala. Především byla to Démétér a Persefoné, bohyně probouzejícího se na jaře života, a slaven touto jarní slavností návrat Persefonin k matce. Avšak i jiným bohyním ke cti slaveny a., jako Afroditě na Knósu a pak Héře v Argu. *Hčk.*

Anthestéria, slavnost v Athénách konaná ku poctě boha Dionysa; viz Dionysos.

Antheunis Gentil Theodor, souvěký básník vlamský (narozen 9. září 1840 v Audenaardě). Universitu navštěvoval v Lejdě a záhy se přidružil ke stoupencům nové školy básnické, v jejímž čele byli Genéstet, Coopmann a j. Básnické plody **A**-ovy jsou hlavně rázu lyrického a nesou se vřelým citem a něžnými obrazy, jež čerpal hlavně ze přírody a různých vrstev národního života, jehož bojů náboženských a politických účinně a platně se dotýká. **A.** vydal několik sbírek lyrických básní a popěvků, z nichž sbírka nadepsaná *Ze srdce* pokládá se za nejzdařilejší. *Pů.*

Anthidium Fabr., rod včel (čel. *Apidae*, podčel. *Megachilina*), zahrnující více nežli 100 druhů téměř ze všech dílů světa. Staví si ve skulinách zdí, v děrách zemních nebo stromových hnízda z oválních buněk zhotovených ze setřené vlny rostlinné. Obyčejným druhem u nás v létě hojně se vyskytujícím a s oblibou vyhledávajícím zvláště květy šedivky a betoniky jest **A.** *manicatum* L., úhledná to včela, 9—13 *mm* dl., barvy černé, na zadku žlutými proužky nebo skvrnami zdobená. *Šc.*

Anthing Friedrich († 1805 v Petrohradě), rodem z Gothy, pobočník Suvorova a spisovatel životopisu jeho, jejž vydal r. 1799 s nadpisem *Versuch einer Kriegsgeschichte Suworows* (ve 3 dílech), s plány a mapkami. Spis ten převeden byl též na jazyk ruský, francouzský a anglický; důležit jest v dějinách vojenství ruského jako bohatý materiál snesený svědkem očitým.

Anthobothrium van Ben., rod tasemnic žijících v zažívací rouře žraloků. Vyznačují se čtyřmi kalichovitě vyhloubenými přissavkami, jež jsou umístěny na dlouhých násadcích na hlavě. Ze tří druhů známější jest **A.** *cornucopia* van Ben., žijící hojně v žaludku hladkouna psového (*Galeus canis*). *Šc.*

Anthoceros Micheli, hlevík, rod mechů jatrovkovitých, skupiny *Anthoceroteae* (v. t.), těla chřástnatého, zcela bezlistého, z jehož povrchu vynikají prodloužené válcovité obaly a z nich značně dlouhé, šešulkovité tobolky, středním sloupcem přepažené. **A.** *laevis*, hlevík hladký a **A.** *punctatus*, hlevík krapkovaný, rostou u nás zejména na strništích, jetelištích, u vlhkých vozových cest a strží, zvláště na mastné, jílovité půdě, místy u velkém množství. *Děd.*

Anthoceroteae, hlevíkovité, řád mechů jatrovkovitých, chřástnatých, se šešulovitými, dlouhými tobolkami, v nichž okolo středního sloupce četně rozloženy jsou výtrusy s vícebuněčnými, páskovitými mrštníky. Rostou co jednoleté rostliny po celém světě, ale pouze dvěma rody: *Anthoceros* a *Notothylas*. *Děd.*

Anthocyan viz Anthocyanin.

Anthocyanin (z řec.), barvivo květů červených, růžových nebo modrých. Jsouc vyloučeno jest látkou pevnou, nekrystalující, rozpustnou ve vodě a alkoholu, nikoli však v aetheru. Působením žíravin sezelená. Dle Coquelicota nalézá se **a.** osamocen v jistých květech červených, které modrají vydány jsouce působení žíravin. V některých jiných květech červených schází **a.** nahrazen jsa carthaminem.

Anthodia cinae, sušené úbory květní z druhu *Artemisia Cina* Brg., jež známy v ob-

chodě lékárnickém pode jménem »cicvárových semen«. Viz Artemisia Cina. *Vsky.*

Anthofyllit, nerost krystalující dle soustavy rhomb., má krystaly sloupkovité, barvy hřebíčkově hnědé až žlutošedé, na ploše štěpné perleťově až skelně lesklý, průhledný až průsvitný a pleochroitický. Tvrd. 5·5, hust. 3·2, chemické složení $nMgSiO_3 + FeSiO_3$. Těžce se taví, kyseliny naň neúčinkují. Naleziště: Písek v Čechách, Heřmanice, Strážkov na Moravě, u Kongsbergu a Modumu, u Fiskenäs v Grónsku a Bodenmais v Bavorsku. *Hjn.*

Antholne Nicolas, protestantský kazatel, nar. v Brieyi v Lothrinkách. Horlivé čtení a badání ve Starém zákoně přivedlo jej na myšlénku státi se židem. Úplným pomíjením Krista a vůbec Nového zákona upadl záhy v podezření. Byl pohnán k zodpovídání a pro odpadlictví odsouzen k smrti ohněm, již podstoupil 20. května 1632.

Anthologie (*ἄνθος* = květ, *λέγω* = sbírám), sbírka květů, klasobraní, výbor různých plodů z písemnictví ku poučení obecenstva vůbec a ve školách zvláště. Sbírkám druhu posledního říkají také chrestomathie (*χρηστός* = nejvhodnější a *μαθεῖν* = učiti) čili čítanky. A. druhů prvního obecenstvo seznamuje s vynikajícími literními plody buď domácími, jmenovité s básnickými, s různými myšlénkovými průjevy vzácných osob a p., nebo s podobnými zjevy u jiných národů. U nás ku poučení obecnému z oboru domácího písemnictví první a-ii vydal J. Jungmann r. 1820 jako »Slovesnost«; druhá vyšla z »Matice české« k návrhu Fr. Palackého přičiněním Jungmannovým, Šafaříkovým a Erbenovým pode jménem »Výbor z literatury české« I. r. 1845, II. r. 1868. K těm přidružují se: »Malý výbor z literatury české« z r. 1850 od Fr. L. Čelakovského a »Výbor ze staročeské literatury« z r. 1863 od Ign. Hanuše. — Na ukázku plodů liter. v jazycích nám příbuzných vydal r. 1850 a 1852 Fr. L. Čelakovský »Počátečné čtení všeslovanské« (část polskou a ruskou), K. J. Erben r. 1864 »Čítanku slovanskou« a V. Křížek r. 1863 »Anthologii jihoslovanskou«. Angličanům podal výbor z básnictví českého pode jménem »Cheskian Anthology« přispěním Fr. L. Čelakovského Angličan John Bowring, jakož učinil i ve příčině Slovanů jiných. Němcům napsal J. Wenzig roku 1855 »Blicke auf das böhm. Volk« a r. 1856 »Blumenkränze aus dem böhm. Dichterwalde«. — Pro domácí potřeby školní složil nejstarší knihy čítací počátkem tohoto století Frant. Tomsa; nejnověji Jos. Jireček (»Anthologii z literatury české«), J. Ev. Kosina a Fr. Bartoš (»Malou slovesnost«), Jos. Grim a Ant. Truhlář atd. *Lp.*

Anthologia graeca, *Palatina, Planudea,* jest sbírka řeckých básní epigramatických od učenců alexandrijských, která · původní formě své, pocházejíc od Konstantina Kefala, sluje Palatina dle palatinského oddělení knihovny vatikánské, v pozdější, stručnější formě Planudea po svém původci Maximu Planudovi. Nejstarším sběratelem epigramů jest Meleager z Gadary (okolo r. 90 př. Kr.). Sbírka jeho měla název *στέφανος*, věnec, vinek. Asi 100 let po Meleagrovi sebral Filippos z Thessaloniky epigramy básníků ze století právě minulého a poznačil v úvodě sbírku svou jako pokračování sbírky Meleagrovy. Třetí sběratel jest Stratón ze Sard ve století II. po Kr. Skoro současně vydal slavný grammatik Diogenian z Hérakleie svou anthologii, pak v VI. stol. po Kr. podnikl sbírku epigramů dějepisec Agathias z Myriny. Nejdůležitějším sběratelem jest však jakýsi Konstantinos zvaný Kefalas, v X. stol., jenž podal nejobsáhlejší sbírku starých a nových epigramů. Z této veliké sbírky učinil v století XIV. výtah mnich cařihradský Maximus Planudes. Roku 1794—1814 Jacobs vydal »Anthologia graeca« (8 svazků) s obsáhlým a velmi cenným kommentářem; pak podruhé vydal Jacobs rozšířenou sbírku roku 1813 až 1817. *Hčk.*

Anthologia latina nazývá se sbírka kratších básniček latinských, hlavně epigramů, ze starověku pocházejících, zdělaná v nové době od různých učenců. Základ k ní podal rukopis Salmasiův (*codex Salmasianus*) ze VII. stol., v němž seřaděno na 380 básniček pocházejících po většině od pozdějších básníků římských. Sbírku takovou prvý vydal Josef Scaliger (*Catalecta veterum poetarum,* 1573); po něm učinil tak P. Burmann, jenž užil titulu A. l. (2 svazky v 5 knihách; v Amsterdamě, 1759—73); obsaženo tu 1457 básniček dle odborů sestavených. Novější sbírka jest od J. Meyera (v Curichu, 1835), obsahující 1704 čísla; nejnovější pak, s větší pečlivostí než předešlé sestavená, jest anthologie A. Riesea (v Lipsku, 1869). K a-ii té za část druhou přistoupiti má Büchelerova sbírka metrických nápisů (*anthologia epigraphica latina*), z níž již některé výborné ukázky tiskem vyšly. *RNk.*

Anthologion (řec.), nazývá se v církvi pravoslavné zpěvník ve 12 měsících rozdělený a obsahující vybrané písně a modlitby, jež zpívají kněží a jáhnové o nedělích a svátcích.

Antholz, ves a lázeňské místo ve vých. Tyrolsku, v okrese welsberském, 1100 *m* nad mořem, s 875 obyv. (1880). Poblíže místa jsou nově zřízené lázně, jedny z nejznamenitějších v Tyrolsku. Voda obsahuje kyselinu uhličitou, něco součástek solných, síran železnatý a sódu. Účinná jest zvláště proti nemocem ženským. — Antholzský potok tvoří nedaleko pod vrchoviskem malé jezero Antholzské a vpadá u Brunecka s pravé strany do Rienzy. — Antholzské údolí jest příčné údolí alpské mezi skupinou Červené Stěny a Hochgallskou, 12 *km* dlouhé, ústící do podélného údolí Pusterského. *Koll.*

Anthomyia Meig., domácí rod much (*Brachycera*) z čeledi much vlastních (*Muscidae*), má význačné znaky tyto: čelo u samiček široké, s očima oddálenýma, u samečkův úzké, s očima sblíženýma, namnoze chloupky pokrytýma, tykadla s konečnou štětinkou zpeřenou neb holou, zadek 4—5článkový, kyvadélka šupinkou krytá, křídla význačně žilko-

vaná, bez konečné příčky na t. zv. čtvrté žilce podélné. Mouchy tohoto velmi obecného rodu vyhledávají rády květy a listy našich domácích rostlin, jiné sedávají na výkalech a některé objevují se i v příbytcích lidských. Druhů má rod tento přemnoho; známe 480 druhův evropských a rozmanitost znaků jejich tak jest značna, že nověji rod **A.** na několik podrodů, jako: *Aricia, Spilogaster, Hydrotaea, Hylemyia, Anthomyia, Homalomyia* atd., byl rozdělen. Larvy žijí ponejvíce v rozkládajících se látkách rostlinných, zvláště ve výkalech, jiné napadají naše pěstované rostliny a jsou jako škodlivé v hospodářství důležity. Tak larvy od **A.** (*Hylemyia*) *coarctata* Fall. škodí na jaře osení, larvy od **A.** *radicum* L. a *brassicae* Bouché žijí na kořenech různých druhů zelí, kapusty a ohnice, larvy od **A.** *lactucae* Bouché na salátu, larvy od **A.** *platura* Meig. a *antiqua* Meig. v cibuli, poru, ošlejchu atd. Z těchto vyjmenovaných škodlivých druhů zvláštní zmínky zasluhuje **A.** *brassicae* Bouché. Jest asi 7 *mm* veliká moucha. Sameček jest popelavě šedý, silnými, černými, tuhými chloupky pokrytý, se zadkem ploše válcovitým. Samičky méně chlupaté mají zadeček kuželovitý. Objevuje se ročně ve 3 generacích. Mouchy tyto kladou svá vajíčka na zelí, kapustu a příbuzné. Po desíti dnech líhnou se larvy a ohryzují zpodky stonkův a kořeny, jež pak zahnívají. Po 4 nedělích se 9 *mm* veliké larvy v zemi zakuklují. Prostředek proti nim vytahování a ničení vadnoucích rostlin, posypávání jich sádrou, řádné zalévání a hnojení superfosfátem. Pozoruhodným jest také podrod *Homalomyia* Bouché, vyznačující se zvláště polokulovitou hlavou, velikýma očima a složeným, téměř lysým zadkem. Na jaře zvláště hojnou a také ve staveních obydlených se vyskytující jest *H. canicularis* L., malá moucha (5—6 *mm* dl.), jejíž samečkové jsou na hrudi na svrchu černaví se třemi tmavými pruhy, na zadku šedí s černým hřbetním proužkem a s předními kroužky po stranách žlutě prosvítavými, samičky pak tmavošedé, na hrudi opět se třemi, tmavými pruhy, na zadku stejnobarvé. Larva této mouchy žijíc v různých látkách rostlinných, v rozkladu se nalézajících jest tím zvláště nápadna, že nese na hřbetě a po stranách těla řady zahnutých, měkkých trnů. Jiný zajímavý druh podrodu *H.* jest *H. scalaris* Fabr., 6 *mm* dl. moucha barvy černavé, na zadku (u samiček šedavém) s hřbetním pruhem a s příčnými páskami černými. Objevuje se u nás po prvních měsících jarních a létává na místech stromy posázených. Larva její podobna jest larvě druhu *H. canicularis*, žije ve výkalech člověčích a byla několikráte objevena též v těle lidském. *Šc. Sit.*

Anthon Charles, amer. spis. (* 1797 — † 1867), učitel řečí na »Columbia College« v New-Yorku, vydával latinské klassiky s hojnými poznámkami, jež vesměs nabyly velikého rozšíření, ač se poznámkám jejich vytýká přílišná »učenost«. Vydal také slovník Lempriereův *Classical dictionary* a několik objemných spisův o starém zeměpise, řeckých a římských starožitnostech, mythologii a literatuře.

van **Anthonissen** Henrik, hollandský malíř (* 1605 — † po r. 1647). Kolem r. 1630 pracoval v Haagu, v r. 1636 vyskytuje se v Amsterdamě. Maloval se zdarem hlavně krajiny a výjevy námořní na způsob Jana van Goyen. Obrazy jeho nacházejí se v galleriích ve Zvěříně, Antverpách, Berlíně, petrohradské Eremitáži a j. *Chl.*

Anthoniszoon Cornelis, zvaný Teunissen, malíř a ryjec hollandský; nar. kol. r. 1500 v Amsterdamě, kdež r. 1544 zvolen byl přísedicím, r. 1547 městským radou. V radnici amsterdamské jest od něho *hostina bratrstva střeleckého* z r. 1533. Po seskupení, jakéž později bývalo oblíbeno, není zde ani památky, jest to řada poprsí, velice věrně, opravdově a široce malovaných. Podobně pouhou řadou poprsí jest jemu připisované zobrazení střelců z r. 1557 v říšském museu. Hlavní zásluha jeho spočívá v kresbě, již můžeme oceniti na základě jeho rytin a dřevořezeb. V nich jeví se též směr a smýšlení jeho doby. Jsou to většinou allegorie, velebící mír a svornost a tepající zrůdy nesnášelivosti a náboženského blouznilství. *Chl.*

Anthonomus Germ., květopas, rod škodlivých brouků z čeledi nosatců (*Curculionidae*). Rypáček jejich jest dlouhý a tenký a nese v přední polovici tykadla lomená s bičíkem 7členným; přední nohy, delší a silnější než ostatní, mají stehna silně ozubená. Na krovkách obyčejně světlé skvrny a pásky příčné, složené z jemných šupinek. Některé druhy škodí často ovocným stromům tím, že samičky navrtávají mladá poupata a snášejí do nich obyčejně jen po jednom vajíčku; larvy vyžírají pak vnitřní části květní, tak že poupata hynou. Ze škodlivých budiž jmenován květopas jabloňový (**A.** *pomorum* L., viz vyobr. čís. 281.), 4·5 *mm* veliký, tmavohnědý, na nohách a tykadlech rezavý; podlouhlý štítek jest bílý, v zadní třetině krovek pak táhne se šikmá příčná páska šedobílá. Objevuje se na jabloních záhy z jara, sotva poupata trochu se byla vyvinula, a larvy jeho vyžírají je tak, že buď brzy opadávají nebo v obalech svých zasychají a jako spálená vypadají; poupatům vyvinutějším larvy neuškodí, nýbrž obyčejně v nich zahynou. Larvy vyvíjejí se jinak dosti rychle, zakuklují se konečně

Č. 281. Anthonomus pomorum L. (květopas jabloňový) s larvou a kuklou; vše zvětšeno.

v zaschlých pupenech a v květnu vylézají již dospělí brouci ven. Škodlivost květopasa jabloňového je patrna zvláště na odrůdách později ženoucích anebo v létech, kdy nepříznivým počasím vůbec vegetace o něco se zdrží. — Podobně škodí hruškám květopas hruškový, **A.** *piri* Schönh. (viz vyobr. č. 282.),

Č. 282 Anthonomus piri Schönh. (květopas hruškový), a) zvětšený, b) v přirozené velikosti, c) poupě napadené larvou jeho.

o něco menší, rezavě hnědý, s rovnou, příčnou páskou na krovkách; jest však mnohem vzácnější předešlého. — Na ovoci peckovém škodívá někdy květopas peckový (**A.** *druparum* L.), červenohnědý, šedožlutě chlupatý, 3·5—4 *mm* veliký; na krovkách má po dvou klikatých páskách temnějších, na všech stehnech po dvou ostrých, nestejně velikých zubech. Objevuje se v zahradách na višních, venku hojně na střemchách a trnkách, jejichž pecky bývají larvami jeho vyžírány. — Také květopas malinový (**A.** *rubi* Hbst.), jen 2 *mm* veliký, černý, s krovkami bez příčných pásek, uvádí se jako škůdce malin, ostružin i zahradních jahod. *LD.*

St. **Anthony** [ènthony], město v severoamer. státě Minnesotě, na lev. bř. Mississippi, má universitu a 6113 ob. (1880). Nedaleko, pod 44° 48′ s. š., proslulé vodopády mississippské, 10 *m* vysoké.

Anthony z Adlersfeldu a Siegenfeldu, rak. šlecht. rodina z Chebska pocházející. Předkové rodu toho náleželi mezi ministeriály Hohenstaufův a po jejich vymření mezi ministeriály říšského města Chebu, kteří 17. dubna 1528 v počet říšských rytířů přijati byli; stav tento q. list. 1716 i pro Čechy byl uznán. Potomci žijí dosud. *Tg.*

Anthony [ènthony] Mark, vynikající angl. malíř krajin, nar. 1817 v Manchestru, zemř. 1. pros. 1886 v Hampsteadu. Studoval lékařství, brzy však oddal se umění a vzdělával se nejdříve u svého bratrance George Willíreda Anthonyho, pak r. 1834 šel do Paříže, kdež koloristickorealistický směr krajinářství tak naň působil, že se postavil pracemi svými proti tehdejšímu krajinářství anglickému. Zvláště mladší soudruzi jeho více jej cení než obecenstvo. Z obrazů jeho zmínky zaslužují: *Jezero Killarneyské* (1845); *Nedělní jitro* (1846); *Stratford na Avonu* (1855); *Západ slunce* (1861); *Návrat z práce* (1872) a j.

Anthony Susan Brownell, nar. 1820 v South-Adamsu v Massachusettsu, rázná bojovnice americká za emancipaci žen. S počátku oddala se úřadu učitelskému ve státě novoyorském, v čemž setrvala do r. 1852. Tenkráte věnovala se úplně úloze, pro niž již od r. 1846 slovem i skutkem, přednáškami i zřizováním spolků a svoláváním schůzek, působila, totiž vymoci ženám stejných práv s muži ohledně vychování, majetku i práva volebního. R. 1867 stala se za touže příčinou jedním z vydavatelů novoyorského týdeníku »The Revolution« naléhajíc v něm na lid Spojených Obcí, by přijal opravu ústavy, pokud se týče hlasovacího práva žen. Historii celého zápasu za hlasovací právo žen popsala zároveň s E. C. Stantonem a M. J. Gagem v *History of Woman Suffrage* (dva silné svazky). Mnoho také vykonala, aby bylo zlepšeno postavení pracujících žen novoyorských.

Anthophila, vosy květomilné, skupina vos žahadlových (*Aculeata*), tím význačná, že veškeré sem náležející vosy mají holené a chodidla, zejména zadních noh, více neb méně rozšířené, první pak článek chodidlový zadních noh buď na celém povrchu neb aspoň na zpodu hustými chloupky pokrytý. Do skupiny **A.** náleží jediná čeleď včel, *Apidae*, rozdělená na dvanácte podčeledí a obsahující značný počet rodův a více než 2000 druhů. Rozšíření a značnější ochlupatění zadních noh souvisí s pelosběrnou činností včel. Jest pak sběrný apparát zvláště ještě dle podčeledí a rodů utvářen; u cizopasných včel rodů *Psithyrus*, *Melecta*, *Stelis* atd. schází docela. *Šc.*

Anthophora Latr., pelonoska, rod včel (*Apidae*), jenž zástupcem jest zvláštní podčel. *Anthophorina* a zahrnuje více než 120 druhů ze všech světa dílů jsa i u nás několika druhy zastoupen. Jsou to statné včely těla čmelákovitého, dlouze a hustě chloupkatého. Tykadla mají krátká, jazýček kusadlový dlouhý a úzký, křídla význačně žilkovaná, přední z nich se třemi skoro stejnými t. zv. políčky kubitálními. Samci a samičky barvou namnoze značně se liší. Samičky jsou opatřeny pelosběrným apparátem, totiž kartáčkovitě obrvenými chodidly a holeněmi zadních noh. Tyto rychle létající včely stavějí si zvláštní hnízda hrabajíce si buď v zemi rourky, jež vyplňují buňkami z hlíny a písku zhotovenými, buď stavějí si buňky v děrách zdí nebo v kolmých stěnách hliněných, což zvláště domácí druhy činí. Za příklad domácího druhu budiž uvedena **A.** *parietina* Fabr. (pelonoska zední) 10—12 *mm* dl., jejíž samičky mají hlavu černou, hruď černě neb hnědožlutě chloupkatou, zadek rezavě červený, na předu a v zadu černý. Samečkové liší se zejména bělavou hlavou a zadkem na předu žlutavohnědě a v zadu černě chloupkatým. Tato včelka zvláště hojně se pasoucí na květech různých rostlin motýlokvětých staví sobě hnízdo nejčastěji ve stěnách hliněných, ač i někdy v zemi rourky si vyhrabuje. Zajímava jest jinak také tím, že v hnízdě jejím cizopasí jiná včela z rodu *Melecta*. *Šc.*

Anthophyllum pojmenována staršími přírodozpytci řada různých zkamenělých korálů, které teprve později blíže rozpoznány byly. Z českého křídového útvaru uvedl Reuss (»Die Versteinerungen der böhm. Kreideformation« 1845—46) 5 druhů, z nichž 4 blíže určeny. (Viz Ph. Počta, Die Anthozoen der böhmischen Kreideformation, Abhandl. d. k. böhm. Gesellsch. der Wissenschaften 1887). *Pa.*

Anthophysa vegetans Stein (viz vyobrazení č. 283.), drobnohledný monadovitý

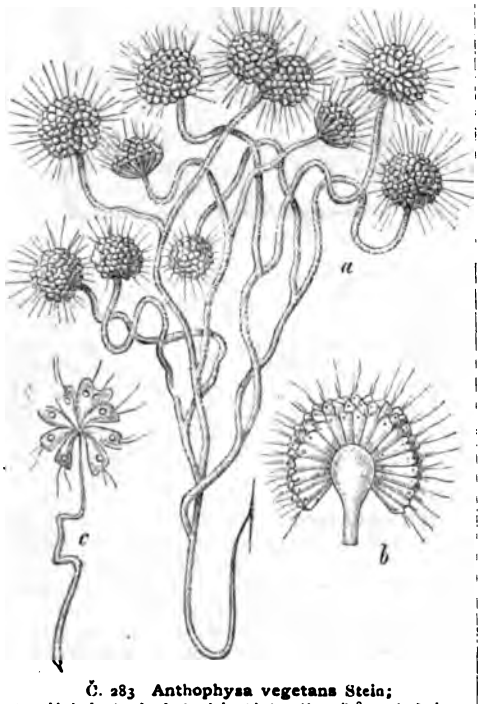

Č. 283 **Anthophysa vegetans** Stein;
a) celá kolonie, b) kulovitý shluk nálevníků umístěný na konci stonku, c) mladší shluk se stonkem ve silně zvětš.).

nálevník (třída *Mastigophora*, řád *Flagellata*, čeleď *Heteromonadina*), jenž jest zajímavým a úhledným zjevem v našich čistých vodách stojatých i tekoucích, zejména v době jarní a letní. Žije společensky v koloniích. Taková kolonie tvoří úhledný, vždy vidličnatě se rozvětvující keřík, jehož stonky (zvláště starší) obaleny jsou hnědou hmotou, sraženým to hydrátem železitým. Na konečcích stonků umístěny jsou kulovité shluky, vesměs složené ze samých drobných nálevníků. Každý z nich má kuželovité tílko, dole ostřeji končící, nahoře rozšířené a zobanovitě v tak zvaný peristomiální výběžek prodloužené. Ústka malá nalézají se nahoře ozbrojena jsouce jednou větší a jednou menší mihotavou brvou. Uvnitř tílka spatřujeme v masovině (protoplasmě) velmi malé jádro a malou stažitelnou bublinu. *Šc.*

Anthophyta, rostliny květnaté. Takto nazývají se také rostliny jevnosnubné (*Phanerogamae*) oproti rostlinám stélkatým nebo výtrusným nebo tajnosnubným, poněvadž jejich ústrojí rozmnožovací skládá květ složený z mnoha částí, jenž zvlášť jest odlišen od ostatní rostliny. Rozmnožovací ústroje rostlin výtrusných jsou jednoduchého složení a málo kdy bývají zvlášť odlišeny od ostatní rostliny. Ostatně viz Květ. *Vský.*

Anthoxanthum L., tomka, rod trav (*Gramineae*), a sice z čel. *Phalarideae*. Klásky jednokvěté. Hoření pleva delší klásku a dvakrát delší dolejší plevy. Pod bezosinnými, krátkými pluchami květu sedí ještě dvě pluchy ze hřbetu dlouze osinaté (v jejichž úžlabí se květy nevyvinuly). V Evropě 6 druhů, v Čechách 1. — **A.** *odoratum* L., t. vonná, vytrvalá, trsnatá tráva, se stébly asi 15—30 *cm* vysokými. Lata klasovitě stažená, dosti řídká, v čas květu s větévkami poněkud rozevřenými. Plevy bělavé, lesklé, dolení jednožilná, hoření trojžilná, dlouze přišpičatělá. Kvete v květnu a červnu. Roste na lukách, pažitech, pasekách po celé Evropě velmi hojně. Na pastvinách a lukách náleží k nejlepší pícní trávě. Usušena vydává silnou vůni po *cumarinu* jako mařinka vonná. Líbý zápach sena pochází nejvíce od tomky vonné. *Vský.*

Anthozoa viz Polypi.

Anthozoová facies nazývá se nejzpodnější vrstva středního stupně eocénového útvaru v Přímoří, jež často skládá se ze světlých až sněhobílých vápenců bohatých na anthozoa (korálovité). Taktéž se tím vyznačuje zvláštní odrůda litavského vápence (neogén) ve Štýrsku, bohatého na hvězdnaté korále (anthozoa) ale neobsahujícího skoro žádných nullipor jako jinde. Tyto vápence možno bez váhání poznamenati za korálové útesy. (Hauer, Geologie 1878.) *Fl.*

Anthracen jest uhlovodík $C_{14}H_{10}$ z dehtu kamenouhelného, i byl odtud poprvé vyloučen od Dumasa a Laurenta r. 1832. Významu nabyl od r. 1868, co chemikové Graebe a Liebermann ukázali, že jest matečnou látkou hledaných barviv z kořene mořeny. Od té doby připravují jej v továrnách za milliony zlatých a dodávají k fabrikaci barviv. **A.** jest podílem části dehtové, těkající mezi 320—360° C. (*green grease*, zelený tuk). Část tu lisují, rozpouštějí v naftě, centrifugují, přetápějí a konečně čistí sublimací. Zcela čistý **a.** jeví se v lupenech bělavých, pěkně fluoreskujících. **A.** technický nebývá zúplna čistý, nýbrž chová mnohé uhlovodíky, které jej v dehtu sprovázejí, a od nichž jen nesnadno dá se vyčistiti. Graebe a Liebermann nabyli **a**-u sublimujíce alizarin, nejskvělejší barvivo mořenové, přes prášek zinkový, a tím jest dána cesta k umělé synthesi barviva bylinného. Viz G. Auerbach, Das Anthracen u. seine Derivate (Brunšvík, 1880). *Rn.*

Anthracenová barviva jsou alizarin $C_{14}H_8O_4$ a rozličné purpuriny $C_{14}H_8O_5$; alizarinový karmin jest směs solí sulfonových kyselin alizarinu a purpurinu. Laky tohoto karminu (sloučeniny hlinité) sice co do krásy nerovnají se košenilu a eosinu, avšak vynikají nad ně svou absolutní stálostí proti účin-

kům vzduchu a světla, hodíce se především k barvení kobercův a látek na uniformy. Jiná **a. b.** jsou alizarinová modř, oranž (nitroalizarin $C_{14}H_7O_4NO_2$) a hněď, která vzniká působením žíravého natronu v alizarinovou oranž u přítomnosti cínové soli nebo lépe sírnatanu sodnatého. Také munjistin $C_{16}H_{12}O_6$ jest **a**-vým **b**-vem; dobývá se z mořeny východoindické (*rubia munjista*). *Rn.*

Anthracit, nerost beztvarý a, jak se za to má, původu rostlinného; substance kusovitá nebo vtroušená, také co práškovitý povlak se objevující, šedočerná až černá, lesku často kovového, neprůhledná a lomu miskovitého. Tvrdost 2—2·5, hust. 1·4—1·7; drží přes 90% uhlíku a skoro 10% kyslíku, vodíku, dusíku a zemitých přimíšenin. Zapaluje se velmi nesnadno a hoří modravým plamenem jsa velmi výhřevný; louhu draselnatého nezbarvuje. Objevuje se v útvaru silurském, devonském a kamenouhelném na coucích a čocích. Naleziště: Beroun, Buštěhrad, Falknov, Cheb v Čechách, Jevíčko, Strážkov na Moravě, Schönfeld, Wurzbach a franc. i piemontské Alpy. *Hjn.*

Anthracoblattina Scud., šváb ovitý hmyz (*Pallacoblattariae*), jehož křídla, zvláště přední se zachovala, a to v útvaru kamenouhelném, permském a triasovém. Nejvíce jest jich v přechodních vrstvách mezi karbonem a permem. Z rozličných rodů vyskytl se v Čechách pouze v hořlavém lupku u Lubné blíže Rakovníka vedlé *Etoblattina* (*bituminosa* Kšt.) a několika úlomků ještě jiný rod, zastoupený charakteristickým druhem, a to **A.** *Lubnensis* Kšt.

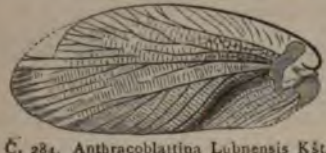

Č. 284. Anthracoblattina Lubnensis Kšt.

(viz vyobr. č. 284.). Rod tento obsahuje 13 druhů. (Srovn. Věstník král. české Společnosti nauk r. 1882.) *Kta.*

Anthracomarti, fossilní řád pavoukovitých, nyní již úplně vyhynulý, jenž zastoupen jest dosti četně v útvaru kamenouhelném v Čechách, zejména ve zpodních vrstvách radnických. Scudder roztřiďuje tento řád ve čtyři čeledi: *Arthrolycosidae, Poliocheridae, Architarbidae* a *Eophrynidae.* Všechny tvary tohoto řádu, jenž teprve v poslední době značně se rozšířil zvláště americkými a pak českými druhy, vyznačují se článkovitým břichem, které jest složeno ze 4 až 9 článkův a od hlavohrudi patrně odděleno. **A.** jsou starším typem pavoučím, jenž se snadno rozeznává od nynějších, vyšších pavouků pravých (*Araneae*), u nichž články břišní buď úplně splynuly, nebo slabě jsou naznačeny. V kamenouhelném útvaru vůbec nalezeny 23 druhy **a**-tů, z nichž poměrně velká část připadá na karbon rakovnický, a to 11 druhů v několika rodech. Z rodů jest nejhojnější **A**-tus (v užším slova smysle), jehož břicho jest rozděleno ve tři podélné laloky, jaké vidíme jenom u trilobitů. Vyobrazujeme druh **A**-tus *Krejčii* Kšt.

Č. 285. Anthracomartus Krejčii Kšt.

pod č. 285. (Srovn. Věstník král. české Spol. nauk 1883 až 1888.) Jiné rody jsou: *Rakovnicia, Eophrynus* a j. *Kta.*

Anthracotherium Cuv., vyhynulý rod ssavců sudokopytnatých (*Artiodactyla*), jenž se vyskytoval ve středních vrstvách třetihorních a jest předchůdcem našich vepřů (*Suidae*). Zbytky jeho nalezeny zejména ve Švýcarsku, Sedmihradsku, Štýrsku a v předčedičovém stupni vrstev hnědouhelných v Čechách. *Šc.*

Antrachinon, $C_{14}H_8O_2$, jest velmi stálá látka vznikající okysličením anthracenu dehtového. Při fabrikaci alizarinu zastupuje se vodík **a**-em. Kyselinou sírovou a pak pomocí louhů vyrábíme přímo odtud barviva. *Rn.*

Anthraknosa (řec.), nemoc vinné révy, kterou způsobuje plíseň *Sphaceloma ampelinum* De By. Na pokožce zelených částic révy (listů, mladých výhonků) vyskytují se hnědé, později černající skvrny, na jejichž povrchu tvoří se bělové stroma z klubíčka vláken podhoubí, končících v basidie konidiotvorné. Nemoc potlačuje se odstraňováním listů nakažených a ořezáváním mladých, zkázou zachvácených prýtů. *I. č.*

Anthrakonit viz Calcit.

Anthrakosis (řec.), též *pseudomelanosis pulmonum*, zaprášení plic uhlím, onemocnění přivoděné trvalým vdechováním uhelného prachu a vyskytující se tudíž u lidí majících výživu v průmyslných podnicích s kamenným uhlím (horníkův, uhlířův a j.). Prach uhelný ukládá se v pojivu plicním, lymfatických cévách a žlazách průduškových ve způsobě černého pigmentu, v němž chemická analysa poznává snadno uhel. Částky uhelné bývají časem nalézány i mimo plice v míznicích útrob břišních, a pak souditi musíme, že zažívacími orgány převedeny byly do těla. Vdechování uhelného prachu musí dlouho trvati, nežli příznaky určité se zjevují: jsou to vleklý bronchiální katarrh, jehož výměsek časem černý

jest, vleklý vmezeřený zánět plic, rozšíření průdušek, rozedma plic, zánět poplícnice, jejichž vlastní podstata tím usouzena bývá, že nemocný ovšem ve velkém množství vykašlává chrkel jako inkoust černý. V dalším postupu vyvíjí se vždy velmi značná sešlost tělesná a stav upomínající živě na souchotě. Ačkoli již v prvých desítiletích tohoto století se soudilo (Pearson a Laënnec), že černý pigment v plících a žlazách uložený jest uhelný prach, přece teprve Traube r. 1860 obhájil vlastní podstatu choroby té a jiných nemocí na zaprášení plic (železitým okysem, prachem křemenným) se zakládajících (viz Zaprášení plic, pneumonokoniosy). S anatomického a experimentálního stanoviska mají zásluhu Virchow, Zenker, v. Ins, Hirt, Jul. Arnold. Srovn. Jul. Arnold, Untersuchungen über Staubinhalation, (Lipsko, 1885). *Mx.*

Anthrax (řec.), uhlák, sněť slezinná (fr. *charbon*, něm. *Milzbrand*), jest onemocnění infekční u skotu a bravu, i na člověka snadno přenosné. U zvířat shledáváme hlavní změny ve slezině a zaživadlech: slezina jest zvětšená, tmavočerná, měkká, v zaživadlech pak vyskytují se puchýře krvavé i vředy. Zvířata podléhají nákaze dosti rychle; obyčejně více kusů zároveň onemocní a nákaza přichází s jistého pastviště. Není pochybnosti, že infekce do těla zvířete dostává se pící. U člověka, na kterého infekce přímo nebo nepřímo přechází (veškerá tkaniva snětí zdechlého zvířete, vnitřní orgány, kůže, rohoviny, chlupy a j. jsou nosičem nákazy), pozorujeme dvojí způsob onemocnění: jednou nastane pokožkou, podruhé vzniká též jako u zvířat zaživadly. Prvá infekce vede k utvoření zánětlivého nádoru (*carbunculus*, a., *pustula maligna* zvaný; nebo nastává pouze diffusní oedem kůže (*oedema carbunculosum* s. *malignum*). Týž počíná ohraničenou červení na zduřelé kůži, jež ponenáhlu se rozšiřujíc končí zesnětivěním místa, nebo dále pokračuje a posléz i k celkové infekci vede. Druhý tvar infekce jest velmi řídký a u člověka znám pod jménem *mycosis intestinalis* (a. *abdominalis*); tvoří se ve sliznici střevní haemorrhagická ložiska, puchýře i vředy, načež celkovou infekcí nastává smrť. Pitevní nález v obou případech mimo prvotní ložisko v kůži nebo ve střevě objevuje nápadně měkkou a zvětšenou slezinu, haemorrhagie na blanách serosních aneb gelatinosní oedem zejména v mezihrudí. Příčinou této nemoci jest zvláštní bakterie: *Bacillus anthracis*, nalezená r. 1855 Pollendrem, r. 1857 Brauellem a Davainem, studovaná Pasteurem a Kochem, i dokázáno nezvratně, že jest nosičem nákazy. Bacill mající podobu tyčinky 5—20 μ dlouhé, 1—1·25 μ široké, rozmnožuje se dělením i sporami; v těle zvířecím ovšem jen dělením, mimo tělo, na příklad v zemi, sporami, jimž k vývoji třeba kyslíku (*aérobie*). Tyčinky nalézají se hlavně v krvi a způsobují bezpochyby svými produkty nemoc charakteristickou. Lze je vypěstovati na živných půdách, na kterýchž vyrostou ve dlouhé nitky, v nichž spory se tvoří. Přenesením nejmenšího množství bacillův na nepatrnou odřeninu u králíka, morčete, ježka, koně, ovce a myši způsobuje se a. a smrť, u myši na př. za 20 hodin, u králíka asi za 42 hodiny. Některá zvířata jsou proti této nemoci chráněna, jako alžírský skopec, bílá myš, pes a žába. Zajímavá jest otázka, jak vzniká infekce na pastvišti? Pasteur tvrdí, že *bacillus anthracis* v zahrabaných zdechlinách zvířat tvoří spory a tyto stoupající vodou nebo dešťovkami na povrch země vyneseny s pící do těla vnikají. Zajisté by se tak státi mohlo, kdyby zdechlina nehluboko zahrabána byla a na místě trvala teplota vyšší + 12° C. Jinak, zahrabe-li se zdechlina do značné hloubky, z bacillů spory utvořiti se nemohou, poněvadž v našich krajích v takové hloubce temperatura nedosahuje + 12° C., což jest nejnižší hranicí pro tvoření spor. V takových případech jest předpokládati, že bacillus v nejhořejších vrstvách země, někdy i v lejně může se dále vyvinouti i udržeti, též v půdě bahnité, načež deštěm spláchnut zanáší se na různá místa. U zvířat lze nemoc tu předejíti ochranným očkováním, jak dokázali Pasteur a Toussaint, i Chauveau. — Účinek bacillu lze zmírniti zvláštní methodou přísadou chemických látek aneb oxydací. Takto změněné kultury bacillův uhlákových tvoří *vaccinu* (látku očkovací), kteráž se zvířatům očkuje. Většina jich (85—80%) onemocní lehce a po vyhojení jsou chráněna proti další infekci na pastvišti, ovšem jen na jistou dobu. Pasteur užívá nyní dvojí vacciny, silnější a slabší, a může statisticky dokázati prospěšnost této methody protiočkovací. Proti tomu tvrdí němečtí autoři, jako Koch, že faktum jest sice správné, že však očkování doposud nemá praktického výsledku. *Hva.*

A. (z řec.), karbunkul, uhlák, nežit ohnivý, jest choroba, jíž se těchto jmen dostalo pro temnorudou barvu míst onemocnělých. 1. Karbunkul či uhlák obyčejný (A. *benignus*) vzniká podobně jako obyčejný nežit či furunkl co bolestivý, zarudlý, zánětlivý uzlík v kůži (nejčastěji na šíji nebo na zádech), jenž však rychle na obvodu svém šíří se do kůže okolní a vaziva podkožního tvoře pak plochý nádor zvící dlaně neb i mísky. Napnutá a temně zarudlá kůže nad místem onemocnělým snětiví na četných místech a jeví se po odloučení příškvarů sítkovitě děrkovanou. Utvořenými otvory, jež mizením přepážek se zvětšují, vytéká zvláště při tlaku na okolí hnis, a v hloubi viděti jest odumřelou tkaň. Někdy sesnětiví nad uhlákem kůže celá. Průběh choroby nejčastěji bývá příznivý někdy však předce končívá smrtí; smrť nastává vysílením, zvláště u lidí starých a sešlých, nebo pyaemií. Karbunkul léčí se účinně vydatnými řezy a odlučováním částí odumřelých. — 2. Uhlák zhoubný (A. *malignus*, *carbunculus contagiosus*) vzniká u lidí nejčastěji bezprostředním dotykem zvířat zachvácených uhlákem či snětí slezinnou, dotykem, po případě požíváním krve, masa, mléka a jiných výměšků, spracováním kůže, chlupů, vlny nebo jiných odpadků ze zvířat takových. Někdy nákazu na člověka přenésti může hmyz, hlavně mouchy; nejřídší jest nákaza čl-

věka od člověka. Nákaza nejčastější uhlákem nastává pravidelně na místech, šatem nechráněných, jako v obličeji nebo na končetinách hořejších; snadněji se vyskytuje při kůži poraněné než neporušené. Choroba probíhá dvojím způsobem: *a*) Puchýř zhoubný (*Pustula maligna, carbunculus contagiosus*). Záhy po nákaze utvoří se na místě nakaženém zánětlivý uzel s malým, krvavý mok obsahujícím puchýřem na vrcholu, který v brzku praskne, a na místě jeho objeví se špinavý, snětivý příškvar. Zánětlivý uzel šíří se ve vazivu podkožním, na povrchu jeho vznikají nové puchýřky, jež mají týž osud jako puchýř prvotný. Zesnětivění zasahuje zároveň i do hloubi infiltrátu; soudobně objeví se značný nápuch, míznice jsou zaníceny, žlázy mízné v sousedství nadmuty. Šíření uhláku provázeno bývá více nebo méně závažnými příznaky celkovými. Smrť bývá pravidelným úkazem. Zůstalo-li onemocnění místní obmezeno a příznaky celkové mírné, může nastati vyhojení. — *b*) Zhoubný otok uhlákový (*Oedema malignum anthracis*). Na místě nákazy vystupuje bledožlutý nápuch, jenž rychle se šíří na další okolí, později v kůži nad nápuchem objevují se puchýře snětivé a přidružuje se zánět míznic a žlaz mízných. Průběh ostatní jest jako při tvaru prvém. — Ve tkaních onemocnělých, v krvi a i v útrobách odlehlejších v brzku po vypuknutí choroby nalézti lze při uhláku charakteristické bacilly uhlákové. Stala-li se nákaza ústroji zažívacími (uhlák břišní nebo střevní, **a.** *abdominalis*, **a.** *intestinalis*), vznikají nejprve příznaky žaludkové a střevní, po nich na povrchu těla objevuje se buď karbunkul nebo nápuch. Průběh nemoci velice nepříznivý. K zamezení nákazy uhlákové třeba opatrně zacházeti se zvířaty onemocnělými a šetřiti se zvláště při obírání s jejich součástkami. Stala-li se nákaza, jest záhodno zničiti ji hned v počátcích buď leptadly nebo žehadly, ano i výřezem místa nakaženého. — *chl.*

A. ve zvěrolékařství. Nemoc v prvním rozvoji vyskytuje se vždy jen u větších zvířat domácích, též u ovce, s těchto však snadno se přenáší i na jiná zvířata, rovněž na člověka. U zvířat vystupuje buď velmi prudce (a to nejčastěji), tak že zvíře hyne v několika minutách křečovitě sebou lomcujíc; anebo mírněji, a pak zvíře hyne v několika hodinách až i dnech. Poněvadž však nastupuje vždy rychlá proměna krve, dostavuje se brzká obrna nervstva veškerého a zvláště nervstva činného při dýchání a oběhu krve, pročež následuje rychle stasis krve buď v mozku, nebo v plících a srdci, nebo ve všech najednou, a zvířata hynou mrtvicí, zadušením, obrnou srdeční. Lid náš vřaduje rozličné tvary onemocnění uhlákového pod jediný pojem »uhranutí«. — Při této nemoci doporučuje se ještě jedině starý způsob léčení, pouštění žilou, ač přichází-li pomoc v pravý čas. Nejnápadnějším příznakem po smrti zvířete jest černá, zhoustlá krev, kolomazi podobná, ve všech žilách. Zvířata, která požijí krve zvířat uhlákem stižených, záhy mrou otravou uhlákovou. Zákon z r. 1880 o morových nemocech u zvířat uvádí přísná pravidla v této příčině. Masa z takových zvířat požívati jest nebezpečno. Zdechliny mají býti hluboko zakopány a před tím co možná hojně polity dehtem a posypány vápnem. Nejlépe bylo by je spáliti. *Bm.*

Anthrax Scop., černule, rod much z čeledi dlouhososek (*Bombyliidae*), majících hlavu jako hruď širokou, tykadla na basi oddálená, se čnělkou dvoučlánkatou, sosák s makadly krátkými, oči veliké, nestýkavé, zadek plocho klenutý, sedmikroužkovaný. Křídla v klidu odstávají, nohy jsou mírně dlouhé a často bez plátků přidržovacích. Jsou to plaché, černě zbarvené mouchy, jež v létě za jasných dnů na cestách a stráních hbitě létávají. Larvy jejich žijí cizopasně na housenkách a kuklách motýlů a vos. V Evropě známe na 45 druhů rodu **A.** Z domácích sluší uvésti jakožto nejvýznačnější: **A.** *sinuata* Meig., černule páskovaná, 8—12 *mm* dl. moucha, tmavočerně zbarvená, s křídly tmavohnědými, na okraji zadním a na špičce průhlednými, a význačným, bílým páskem na zadku. Létává u nás na cestách a suchých stráních, ač ne vždy hojně se objevuje. *Sc.*

Anthrenus Latr., rušník, rod malých, ale často velmi škodlivých brouků kyjorohých z čeledi kožojedů (*Dermestidae*). Tělo jejich, široce vejčité, slabě vyklenuté, jest černé, s hojnými šupinkami bílými, žlutohnědými nebo červenými, jež bývají na povrchu skupeny v různé skvrny a pásky. Tykadla jsou troji: buď 11členná s trojčlennou paličkou, neb 8členná s paličkou dvoučlennou, nebo jen 5členná s posledním článkem kyjovitě ztloustlým; na čele mezi očima složenýma ještě jedno očko jednoduché. Rušníci žijí v přírodě ve květech rozličných rostlin lučních, zvláště okoličnatých, a některých stromů; některé druhy však navštěvují se zvláštní zálibou obydlí lidská a činí tu larvami svými značné škody na kožešinách, látkách vlněných a především na různých sbírkách přírodnických, jako na vycpaných zvířatech, hmyzu i na sušených rostlinách. Ze škůdců těch nejhorší jest rušník musejní (**A.** *museorum* L. viz vyobr. č. 286.), 2—3 *mm* veliký, vezpod šedě šupinatý, nahoře žlutohnědě skvrnitý; na štítu šíjovém má vzadu malou skvrnu bílou, po stranách pak po jedné trochu větší, na krovkách tři žlutošedé, klikaté pásky. Larvy jeho jsou hnědé, hnědě chlupaté, vzadu s chvostem chlupků delších; zahubí se nejsnáze horkem a častým proklepáváním i větráním předmětů podezřelých. — Rušník krtičníkový (**A.** *scrophulariae* L.) má na krovkách tři příčné pásky bílé a šev červeně šupinatý; jest venku velmi obecný a larvy jeho škodívají podobně jako u druhu předešlého. *LD.*

Č. 286. Anthrenus museorum L. (zvětš.).

Anthriscus Hffm., třebule jsou byliny jednoleté, dvouleté nebo vytrvalé z řádu okoličnatých (*Umbelliferae*). Listy vícekráte trojčetněpeřenodílné, obaly žádné neb 1—3lisíečné, obalíčky vícelistečné. Květy bílé, okolní paprskující; kalich nezřetelný. Plody zobanité, zoban kratší plodu, nažky přioblé, bez šnorků, zoban toliko s 5 šnorky. Bílek s hlubokým žlábkem. Náleží sem 10 druhů na severní polokouli domácích. V Čechách rostou: **A.** *silvestris* Hffm. (*Chaerophyllum silv.* L.), třebule lesní, vysoká rostlina, v roští, plotech, sadech, lesích vůbec rozšířená. Třena jsouc vydává zápach nepříjemný. Dobytku jest pící nemilou. Jinak nemá praktického významu. — **A.** *nitida* Wahl. (sub *Chaerophyllo*), třebule lesklá, předešlému druhu příbuzná, ale jen na vysokých horách domácí. — **A.** *Cerefolium* Hffm. (*Scandix Ceref.* L., *Cerefol. sativum* Bess.), třebule zahradní neb kerblík, útlá, jednoletá bylina, jež jest vlastně domovem v jižní Evropě, ale dávným pěstováním jest i u nás hojně zdivočilá na kamenitých stráních, v křovinách, jmenovitě poblíž příbytků lidských. Seje se v zahradách sloužíc za koření a zeleninu. V lékařství známa jako *Herba Cerefolii*. Plody rozemnuté vonějí silně aromaticky, anýzu ne nepodobně. — **A.** *vulgaris* Pers. (*Scandix anthr.* L.), třebule obecná; také útlá bylina jednoletá, jež roste u nás v teplejších polohách na škrabotinách, podlé plotů. *Vský.*

Anthropofagie viz Lidojedství.

Anthropofobia viz Melancholie.

Anthropogenie (z řec.), učení o původu či povstání člověka. Nauka ta, jíž zvláště v době novější dostalo se značné pozornosti, povstala na základě srovnavací anatomie a embryologie. Byl to zvláště Karel Darwin, jenž na základě práce své »Origin of Species« (O původu druhů) napsal, že člověk povstal z nějakého nižšího tvaru. — Srovnávaje totiž některé fysické známky, jež člověku společny jsou se ssavci nejblíže mu stojícími, t. j. s opicemi, anebo jež u člověka jeví se ve stavu méně vyvinutém, zakrsalém, kdežto u nich jsou vyvinuty, tělo lidské s tělem opic člověku podobných — anthropoidních či anthropomorfních a odůvodňuje dále proměnlivost druhů přirozeným výběrem, udává, že člověk povstal prý z chlupatého čtvernožce, majícího ocas a špičaté uši, žijícího snad na stromech a obývajícího v Starém světě. Čtvernožec ten byl by prý býval vřaděn přírodozpytcem mezi čtveroruké, již zase asi povstali se všemi vyššími ssavci z dávného nějakého zvířete vačnatého a toto dlouhou řadou rozmanitých tvarů buď z nějakého zvířete plazovitého neb obojživelnatého a toto zase z nějakého zvířete rybovitého. Dalším pátráním však se ukázalo, že nesmíme hledati přímý původ, byť i nejníže stojících typů lidských, mezi živoucími opicemi: gorillou, šimpanzem, orangutanem, nebo gibbonem; neboť mezi člověkem a těmito, ovšem velice vyvinutými zvířaty, zeje ještě široká propast, již nelze vyplniti pouhou domněnkou, že by snad scházející člen nalezl se mezi divokými, zvířecími, duševně i tělesně podřízenými národy nebo kmeny, aneb v některých neobyčejně chlupatých lidských jedincích. Do dnes lze pouze ze všeho říci, že na základech embryologie stal se původ člověka z nižšího organismu sice možným, avšak nemáme žádného přímého důkazu. *Ch.*

Anthropognosie viz Anthropologie.

Anthropocholalová kyselina

$$C_{14}H_{23}O_4 + 2H_2O$$

nachází se v lidské žluči ve spojení s glycocollem a taurinem jako anthropoglycocholan a anthropotaurocholan sodnatý a obdrží se volná vařením těchto sloučenin s barytovou vodou a sražením kyselinou solnou. Krystaluje, ve studené vodě se nerozpouští, má spec. otáčivost $\alpha_D = +50°$. *Hi.*

Anthropoidní tolik co anthropomorfní (v. t.).

Anthropolatrie (řec.), koření se člověku, vzdávání člověku pocty božské. Sem spadá na př. u Římanů kult císařů (O. Hirschfeld, Sitzungsberichte der Berliner Akademie, 1888), Antinoa atd. U některých národů divokých shledáváme posud a-ii, ježto dostává se u nich náčelníkům a králům pocty božské.

Anthropolith neb *Androlith*, nazývány byly fossilie, o nichž se domníváno, že jsou to zkamenělé pozůstatky člověka.

Anthropologie (z řec.), učení o člověku. Úlohou **a.** jest vyličiti člověka nejen po stránce tělesní a duševní, nýbrž i ukázati rozličné tvary, ve kterých po zemi jest rozšířen, a doložiti spolu obraz o jeho osudech a výkonech. Proto obírá si **a.** celý přírodopis člověka, anatomii, fysiologii a psychologii, jakož i život kulturní. Především jsou to tedy 1. znaky fysické či tělesné, o něž se jedná, a lze badání, jimiž zjednáváme si znalost stavby těla a životních zjevů člověka a lidských plemen, zváti **a**-ií fysickou či somatologií, jejíž hlavními pomůckami jsou anatomie a fysiologie, při čemž anatomie čistě lidská opírá se o anatomii srovnávající tělo zvířecí s tělem lidským; 2. znaky duševní či duševní vlastnosti člověka, zakládající se na zvláštnostech původu a pohlaví; obor **a.** o nich jednající zoveme **a** ií psychickou; kdežto však **a.** fysická a psychická týkají se hlavně člověka a plemen lidských, jakými nyní jsou, přistupuje k nim ještě 3. **a.** historická, jejíž úkolem jest objasniti původ a dávný rozvoj pokolení lidského nejen jako celku, nýbrž též jednotlivých plemen jeho a jednotlivých národů, a sice jednak z památek palaeontologických a archaeologických, jednak ze srovnavací anatomie a embryologie.

1. **A.** somatická či anatomická pojednává o vlastnostech lidského ústrojí tělesného a rozmanitých zvláštnostech a odchylkách jeho, povstávajících z rozdílu plemene, pohlaví a původu. Zvláštnosti ty jeví se především na zevnějšku, tedy v rozměrech těla, ve velikosti a váze tělesné, dále v barvě pleti a očí (duhovky oční), v barvě vlasů. Co se velikosti kostry tělesné týče, má první místo lebka, jakožto sídlo hlavního ústroje, mozku, a vyšších smyslův a jakožto základ výraznosti

obličeje. Proto zaujímá učení o lebce (kraniologie) velmi důležité místo v anatomické a-ii. Švédský anatom Retzius ustanovil hlavní dva typy: jeden ovální, dlouhý, dlouhohlavé, dolichokefala, při němž rozdíl mezi délkou a šířkou lebky jest značný; druhý krátký, kulatý nebo čtyřhranný, krátkohlavé, brachykefala, při němž rozdíl délky a šířky lebky není tak patrný. K tomuto rozdělení přidal ještě průrys obličejový, který určuje se dle úhlu průrysného, jejž dostaneme, stavíme-li na vodorovnou rovinu vedenou nejnižší částí zpodního kraje jamky oční a středem hořejšího kraje zevního otvoru sluchovodu přímku průrysnou švem kosti nosočelních až do středu hořejšího kraje lůžka zubního. Jest-li úhel ten pravý, nebo skoro pravý, dostaneme čelist přímozubou; jest-li úhel však ostrý, čelist šikmozubou. Dle toho rozeznává Retzius přímozubé a šikmozubé dlouhohlavce a krátkohlavce. Mezi těmito jest však ještě mnoho tvarů prostředních: středohlavců, mesokefalů. Lebky úzké, stenokefale; vysoké, vysokohlavé, hypsikefale; široké, širokohlavé, eurykefale; dále lebky ploské, ploskohlavé, chamaekefale, kulaté, kulatohlavé, trochokefale a zašpičatělé jako kýl, skafokefale. Při lebkách měří se obsah jejich, jakožto sídla mozku, jemuž věnovati třeba velikou pozornost při badání anthropologickém. Dále měří se kostra, za živa výška postavy, hlavy, trupu, šířka lopatek, délka končetin, při čemž všímati si třeba výrazu tváře, fysiognomie a ostatního těla. Důležité jest dbáti jakosti, vzrůstu, hustoty (zda chumáčovitě či jednotlivě) a barvy vlasů na hlavě a na ostatním těle. Děliti však lidstvo dle vlasů bylo by jednostranné. K tomu třeba všímati si barvy pleti, postavení a jakosti očí, zvláště barvy duhovky. Při tom říditi se lze dosti dobře barevnými stupnicemi, jež Broca a jiní sestavili. Z dalších vlastností tělesných musíme všímati si jakosti prsů ženských, plodidel i rodidel a útvaru rukou i nohou. Z jednotlivých těchto pozorování lze pak sestaviti zvláštnosti plemenné, t. j. přirozený historický ráz národův a kmenů.

2. **A.** psychická (dušesloví lidské), pokud probírá duševní činnost lidskou na základě nauky přírodozpytné, spadá se zkušebným dušeslovím vůbec v jedno, lišíc se pouze užším obsahem, poněvadž obmezuje se na zjevy duševní u člověka. Dle toho, jedná-li pak o duševní bytosti člověka vůbec, jest **a.** psychická všeobecná (dušesloví lidstva), nebo všímá-li si pouze lidí zvláštního plemene nebo jednoho kmene nebo národu, jest **a.** psychická zvláštní (dušesloví národní), která, protože lze ji zase dle jednotlivých kmenů srovnávati, dává jakési srovnavací dušesloví národní. Z tohoto, máme-li na zřeteli, že rozmanitost zjevů duševních jeví se náboženstvím, řečí, mravem, zaměstnáním a způsobem života, vycházejí srovnavací jazykozpyt a srovnavací nauka náboženská a ethnografie. Dbáme-li při tom především části duševní povahy lidské, jež zakládá se na fysické povaze, tedy povahy přirozené a letory, dostaneme **a**-ii, již Kant nazval fysiologickou; pakli však oné, jež povstává přičiněním nebo silou vůle (jako povaha rázná, celé smýšlení, cítění a jednání), povstává **a.** zvaná od Kanta pragmatickou, jež, byla-li v dějinách rozvoje provedena, dává nám dějiny všeobecné duševní a mravní vzdělanosti. Na pragmatické této **a**-ii zakládá se anthropognosie čili umění ze zevnějších známek, tedy z tvaru lebky, vzezření, držení těla, chůze, písma atd. poznati povahu člověka — umění, jež obyčejně se mýlí.

3. **A.** historická jedná o objevení se člověka ve tvorstvu, o stáří jeho, o poměru jeho k ostatním zvířatům, zvláště k opicím anthropoidním, o povstání plemen lidských a národů, jejich vlasti, stěhování, o míšení a rozdělení lidstva. Předními pomůckami jejími jsou palaeontologie a archaeologie, jež podávají nám zprávy o pradějinách země a obyvatelstva jejího, dále srovnavací anatomie a embryologie, jež doličuje nám postavení člověka v přírodě čili přírodozpytné vlastnosti jeho. — **A.** historická jest velmi obtížna — zvláště obtížno jest podati přesné zprávy o povstání člověka (anthropogenie), pokud se týče nauky Darwinovy. Podoba lidí plemen nižších s opicemi jest sice dosti veliká. Vidáme u nich odchylky v ustrojení lebky, v rozměrech údů, blížící se rozdílům, jimiž člověk od opic se rozeznává, ale proto přece jest ještě od opice k člověku ohromný skok. Uvážíme-li však, že rozdíly anatomické, jimiž člověk liší se od opic vyšších (gorilly, šimpanze), jsou mnohem menší než rozdíly anatomické mezi opicemi vyššími a nižšími, jakož Huxley na ustrojení lebky, mozku a končetin ukázal, vidíme, že člověk přirozeně náleží s opicemi do téhož řádu a že člověk i opice mohou pocházeti ze společného tvaru; důkazu přímého však proto nemáme. Dokládati se malohlavci, jako Vogt činí, není správné, poněvadž mikrokefalie zakládá se na zadrženém rozvoji mozku v zárodku, tedy na vadě získané.

Co se pak doby, kdy se člověk vyskytl, týče, jsou důležity nálezy diluviální a nálezy v jeskyních s kostmi. Nejstarší nález diluviální, jímž nezvratně podán důkaz o existenci diluviálního člověka, učinil Boucher de Perthes, slavný badatel starožitností v Abbeville r. 1836—1841 v diluviu údolí Sommeského u Abbeville ve Francii. Nalezl tam nástroje kamenné s kostmi mamuta, sibiřského nosorožce, koně, soba, prvotura, daňka obrovského, lva jeskynního a hyény jeskynní. V Německu byly nalezišti takovými Taubach ve Výmaru, kde nalezeny kosti zvláště mladých slonů, nosorožců a medvědů, a u pramene Schussenu v horním Švábsku (Oscar Fraas). Z nálezů jeskynních zvláště důležitým jest nález aurignacký v dep. Haute-Garonne (Lartet, 1860). Kosti zvířecí, zde nalezené, jevily stopy ohně, některé měly zářezy, patrně rukou lidskou způsobené. Podobných jeskyní s kostmi nalézá se v Evropě mnoho. Zde uvésti dlužno také památné ná-

lezy a výzkumy anthropologa českého dra. Wankla (v Olomouci) v jeskyních moravských. Z nálezů těchto vidíme zřejmě, že člověk žil v krajinách dotčených v době čtvrtohorní se zvířaty dílem vyhynulými, dílem jen vysoko na severu žijícími (sob, tur pižmový). Bydlili tedy v Evropě lidé za doby ledové i po ní. Žili pak buď v jeskyních přirozených a, nebylo-li jich, v děrách zemských, uměle v hlíně a měkkých skalách vyhloubených; byl to člověk zvaný jeskynním, pravěký, tuzemní (autochtón) obyvatel Evropy, jenž rozšířil se téměř po veškeré pevnině, živil se lovem, koží medvědí se odíval, neznal dosud žádných kovů a opatřoval se kamennými sekerami a kladivy. Potravou bylo mu maso zvířat současně se vyskytujících, zvláště koně pravěkého, tenkráte po Evropě rozšířeného, jež buď syrové, buď pečené požíval a kosti v různé nástroje spracoval. Byl to člověk doby palaeolithické a též neolithické. Vzpomínka na člověka toho udržela se v několika pověstech lužických Srbů. (Dr. Jindřich Wankel ze sbírky Vilibalda šl. Schulenburga.) Žil-li člověk již v dobách třetihorních, nemáme důkazů. Souditi na přítomnost jeho z uhlí, tedy ze zbytků ohně a třísek pazourku čili křesacího kamene ohněm roztrhaného, není ještě důkazem. A pak nesmíme zapomenouti, jak Falconer dí, že počátky člověčenstva hledati třeba v tropech, nejspíše tedy v Asii. Podlé mínění učenců objevil se poprvé člověk na některé ze tří pevnin, které se rozkládaly: 1. mezi Afrikou a Indií (zbytky: Madagaskar, Maskarény, Ceylon, Amiranty a Seychely); 2. na jihových. konci Asie (zbytky: Malacký poloostrov, ostrovy Sundské, Filipínské a j.); 3. mezi Austrálií a Amerikou (zbytky: Tichomořské ostrovy). Že zbytky ty druhdy souvisely, vidíme ve shodě některých druhů zvířecích a rostlinných, na př. na Madagaskaru a na Ceyloně, ač v blízké Africe scházejí. Že však rovníkové třetihorní kraje ty během dob utonuly, nenalezeny tam dosud stopy lidské. Historik vidí stopy vysoké vzdělanosti v Assyrii a v Egyptě, může však o postupu jejím pouze domněnky pronésti; palaeontolog vidí stopy ve vrstvách diluviálních, dokazuje tedy, že člověk starší jest, než historik se domníval, avšak ani on nemůže původ ustanoviti. Rovněž nenalézáme stop, že nejstarší člověk měl původně tělo podobné opici. Spíše musíme se domnívati, že člověk z doby čtvrtohorní nebyl tělesně ani duševně méně vyvinut než mnohá nyní žijící divoká plemena. Zajímavo jest, že nalézáme již v dobách tehdejších stopy smyslu pro umění. Jsou to zvláště kresby vyřezané na parozích sobích, kostech mamutích a deskách břidlicových, zvířata, ba i člověk, mnohdy opravdu výrazné, a vyřezané z kusů parohu napodobeniny zvířecí. Nálezy takové známy jsou z jeskyní Perigordských v údolích Dordogne a Vesery, z díry Kesslerovy u Thayngů ve Švýcarech. Zvláště podivuhodný jest obraz mamuta na klu mamutím, ač není-li to falsifikát (z jeskyně Madelaine v údolí řeky Dordogne). Za to však zdá se, že byli lidé ti lidožrouty, ač-li ohořelé a násilně rozbité kosti lidské nejsou zbytky obětí. Nápadny jsou též nalezené trepanované lebky lidské. Ze zbytků kostí lidských, nalezených v jeskyních, nabyly některé jména, protože považovány byly za zástupce nejstarších plemen. Jsou to lebky dlouhohlavců, lebka z jeskyně Engisské na Móse v prov. Lutišské, již Schmerling r. 1835 nalezl, lebka ze žlebu Neandrova, již Fullrott r. 1857 nalezl u Düsseldorfu a prohlédl Schaafhausen (však Virchow našel na ní změny pathologické), a 3 kostry z jeskyně Cro-Magnonské na blízku vesničky Les Eyziès u Logerie, jež Lartet zachoval. Dále zpodní čelist La Nauletteská a úlomek zpodní čelisti ze Šipky na Moravě, při které jeví se však abnormální ustrojení podivuhodným zadržením mnohých zubů. Jednotlivé lebky krátkohlavců nalezeny byly opět v jeskyni Du Frontal u Forfoozu v prov. namurské (v níž roku 1872 Dupocit nalezl 16 koster) zároveň s lebkami dlouhohlavců a středohlavců — což tu divu, že de Quatrefages prohlásil, že za doby diluviální bydlili v Evropě lidé tří plemen: Kannstattského, dlouhohlavci se silným obloukem obočním (dle lebky, jež nalezena byla r. 1701 poblíž Kannstattu ve Virtembersku), Forfoozského čili Grenellského, krátkohlavého, a Cro-Magnonského, význačně dlouhohlavého. Vidíme z toho, že již za doby diluviální máme zde rozdíly tělesného ústrojí, a že zde není důkazu pro nauku Darwinovu.

Důležitými pro a-ii jsou dále rašeliny lesní, jež vyskytují se zvláště v Dánsku. Ukazují, že i ráz vegetace se třikráte změnil: po stromech jehličnatých objevily se duby a posléze buky, tedy stromy listnaté. Za doby stromů prvních, tedy jehličnatých, bydlili lidé v týchž končinách, jak soudí Virchow se Steenstrupem z ohořelého a zuhelnatělého dřeva, v době tedy, jež páčí se as na 10—12.000 let nazpět. Dalším dokladem toho jsou pověstné odpadky kuchyňské (*Kjökkenmöddinger*), z nichž vidíme, jak Virchow dí, čím se lidé ti živili a jak se zaměstnávali. Jsou to hromady 1—3 *m* vysoké, některé až přes 300 *m* dlouhé a 50—60 *m* široké na východním pobřeží skoro všech dánských ostrovů, povstalé z tisíců a tisíců skořepin ústřic a jiných jedlých lastur, pomíšených s kostmi ptačími, rybími a jiných zvířat — jen sob schází; z domácích zvířat jsou tu pouze kosti malého psíka — kosti větších ssavců jsou rozštípány. Mezi tím nalézají se ohniště pokrytá uhlím a popelem, množství špatně přisekaných, nebroušených nástrojů z pazourku, střepy hrubých nádob, náčiní z kosti a rohu. Žil zde kmen myslivců a rybářů, neznalý chovu dobytka a orby. Podobné hromady odpadků nalezeny ve Francii, na Moravě, v Chorvatsku, jen že skládají se z lastur sladkovodních (druh *Unio batavus*), a pak v Americe. Protože však při odpadcích těch jest pouze málo zbytků z obydlí, jeví se mnohem důležitějšími stavby nákolné (kolové), bydliště a vesnice vystavěné v jezerech a v bažinách. Nákolné stavby ty, jež odkryl F. Keller roku 1853 a 1854 v Curišském jezeře,

oplývají nálezy předhistorickými, z nichž lze si dokonale znázornití život jejich obyvatelů. Zvířena a květena doby té rovná se téměř době naší. Obyvatelé nákolí byli pastýři; mělitě skot, koně, ovce, vepře, psa, byli rolníky, zasévali pšenici, ječmen, len, šatili se kožemi, ale i tkaní, zhotovenou ze lnu, vyznali se v hrnčířství, košikářství a provaznictví. Důležito jest, že rozdělení doby předhistorické, jež zvláště nordičtí archaeologové rozdělili ve tři doby: kamennou, spěžovou (bronzovou) a železnou, dle toho, z čeho nářadí a věci nalezené byly zhotoveny, doložiti lze ze staveb nákolních: v jednotlivých není ani stopy kovu, v jiných opět jeví se náčiní a zbraně z mědi a spěže, v jiných jsou věci ty skoro výhradně ze spěže (asi 1 díl cínu proti 9 dílům mědi), opět v jiných již železo, ale poskrovnu, jakožto okrasa. Ve stavbách nákolních jeví se souvislost Asie se zeměmi středomořskými; v době kamenné mladší, do níž stavby ty náležejí, zdá se, že člověk diluviální vyhynul, a na jeho místo přistěhoval se člověk asijský, který přivedl s sebou nová zvířata a přinesl nové rostliny, a u něhož znalost kovů a spracování jejich vyvinulo se nenáhlým časovým pokrokem.

Důležitým pro a-ii historickou jsou nálezy z četných skalních obydlí franckého Švýcarska v Bavořích, jež byla obydlena za doby kamenné mladší. Rovněž důležity jsou pro dobu tu nálezy z hrobů, poněvadž mrtvým přidáváno bylo rozličné nářadí: zbraně, ozdoby, nádoby, peníze a pod., a způsob pohřbívání sám byl v době kamenné jiný (totiž skutečné pohřbení) než v době kovové (kdy se mrtvoly spalovaly). Pohřbívání dálo se buď v jeskyních nebo v umělých hrobkách z ohromných hrubých ploten kamenných (hroby megalithické: dolmeny, kromlechy, menhiry, hroby obří, hroby chodbové, chulpy americké). Důležitými jsou dále návrší americká, zvaná mounds, v nichž nalézají se zbraně z kamene hlazeného a z kované mědi. Mohyly, kurhany a hroby v řadách, vyskytující se v Evropě, náležejí již době historické. Ve hrobech řadových leží kostry k východu buď volně v zemi nebo ve schránkách kamenných nebo dřevěných.

Výsledky a. historické jsou celkem následující: V době starší čtvrtohorní, starší kamenné, žil člověk diluviální, jeskyňák, jenž životem podobá se divochu a užíval nástrojův a zbraně z kamene hrubě přitesaného. Doklady: Nálezy ze žlebu Sommeského u Abbeville, nálezy z jeskyně Aurignacké, především však nálezy z nánosů předmostského, jaroslavského a z jeskyní moravských (Wankel, Maška). V době mladších čtvrtohor (alluviální) rozeznávati třeba období kamenné mladší, kde člověk již jaksi pokročilejší, snad z Asie přišlý, užíval hlazených nástrojův a zbraní z kamene, a období kovové, kde užíval zbraní a nářadí kovových (měděných, bronzových a železných). V obou však dobách hlavních užíval mimo to i věcí ze dřeva a kostí, především z parohů vyrobených. Doklady: Nálezy ze staveb nákolních, odpadků kuchyňských a rašelin lesních, z hrobů megalithických, z nánosův a jeskyň moravských (Býčí skála u Adamova a j.), z Hallstattu na jezeře Hallstattském, z La Tène, jedné ze sev. zátok jezera Neufchatelského v záp. Švýcarsku, z hradiště stradonického v Čechách a j. Dělíti dobu kovovou dle kovů se vyskytujících ve tři doby, nezdá se správným, protože nelze si mysliti, že by železa, jehož na povrchu zemském jest nejhojněji, bylo počalo se užívati nejpozději; spíše podobno pravdě, že užívání kovů nastalo více méně současně, především ovšem dle toho, co kde spíše se dalo opatřiti. Nikde však nenalézáme člověka praehistorického, jenž mohl by býti přechodným členem příbuzenstva lidského. Nalézáme sice na kostrách lidských jisté odchylky, jež bylo by lze označiti za znaky nižšího, tedy opicovitého ustrojení těla, avšak vidíme ihned, že jedná se zde o tvorbu chorobnou (mikrokefalie a kretinismus). Zvláštní tvar holeně, jevící se nápadným sploštěním (platyknémie), jejž nalézáme u starých jeskyňákův a některých dosud žijících divokých kmenů, není útvarem opicovitým, protože nejeví se u žádné opice, nýbrž povstal patrně rozvojem a působením svalovým. Z literatury anthropologické uvésti sluší: J. E. Wocel, Pravěk země České (Praha, díl I. 1866, díl II. 1868); Dr. Kříž, Kůlna a Kostelík, dvě jeskyně na Moravě (Brno, 1889); Topinard, L'Anthropologie (Pař., 1884); Fries, Handbuch der psychischen Anthropologie; Richard, Natural History of Man (1843); Waitz, Anthropologie d. Naturvölker (1840—48); Burdach, Anthropologie für das gebildete Publicum; Vogt, Vorlesungen über den Menschen (Giessen, 1863) a Allgem. Grundzüge der Ethnologie (Berlín, 1884); Bastian, Der Mensch in der Geschichte (1860), Das Beständige in den Menschenrassen a j.; Huxley, Man's Place in Nature (1863); Darwin, The Descent of Man and Selection in Relation to Sex (1871); F. Müller, Allgemeine Ethnographie (Vídeň, 1879); Peschel, Völkerkunde (1881); Dawkins, Die Höhlen und die Ureinwohner Europa's (Lipsko, 1876); Le Hou, L'homme fossil (1868); Lyell, The Geolog. Evidences of the Antiquity of Man (1863); Tylor, Researches into the Early History of Mankind (1865); Quatrefages, L'unité de l'Espèce humaine (1861); Hovelacque, Les races humaines (Paříž, 1882); Bertillon, Dictionnaire des sciences anthropologiques; Ranke, Der Mensch (1886); Ratzel, Anthropogeographie (1882), Völkerkunde a j.; dr. Much, Älteste Besiedelung der Länder des öster. Kaiserstaates (Vídeň, 1884); dr. Wankel, Bilder aus der mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit (Vídeň, 1882). — Z časopisů: Archiv für Anthropologie; Zeitschrift für Ethnologie; Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, od r. 1878; Revue d'Anthropologie; Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris. — Spolky anthropologické jsou ve Vídni, v Moskvě, v Berlíně, v Paříži a j.; kromě toho Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques. *Ch.*

Anthropometrie (řec.), nauka o měrách těla lidského. A. tvoří důležitý obor

anthropologie anatomické. A. uvádí číslicemi poměry velikosti jistých částí tělesných mezi sebou anebo rozličné rozměry některé části tělesné. K obojímu užívá se přesné methody měřicí přístrojem Lusacovým, fotografiemi, odlitky sádrovými a pod. Prvé místo zajímá měření lebky, a sice rozměru jejího a zároveň objemu, jejž určiti lze, vyplníme-li ji zadním otvorem broky, prosem nebo jiným drobným zrnim. Další měření týče se celé výšky těla, krku, trupu, končetin, objemu hrudníku, prostory mezi lopatkama. Gould, jenž měřil amerických mužů 1,104.841 v stáří 17—35 let, dí, že vzrůst jest podmíněn ponebím, národností, pohodlím, vyvýšeností půdy, při tom však patrně vždy znáti jest dědičné i místní účinky. Se vzrůstem souvisí též váha tělesná. Zadržením vzrůstu vysvětliti si lze povstání trpaslíků, nemírným rozvojem jeho povstání obrů. *Ch.*

Anthropomorfismus jest způsob myšlení, kterým si Boha a božské působení po lidsku představujeme, Bohu lidské tělo, ústrojí a počínání připisujíce. Tak činí Písmo sv. a všichni lidé, ačkoli dobře víme, že nic z toho není v Bohu jako pouhém duchu. Ale člověk nemůže si jinak počínati; jest bytostí tělesnou a duchovou spolu, a nemůže bytosti i jenom duchovní jinak chápati, leč když oděje duchovní pojmy v tělesné formy; vždyť všechna slova, která věci nadsmyslné a nadzemské vyjadřují, jsou obraznými výrazy.

Dr. Fr. X. Kryštůfek.

Anthropomorfité byli křesťanští sektáři ve IV. stol., kteří Bohu lidské tělo připisovali berouce do slova takovéto výroky Písma, a přijali též něco z manichaeismu, že totiž Bůh není stvořitelem ohně a temnosti. Původcem jejich byl Udo čili Audius (po němž sluli též Audiáni), nekněz v Mesopotamii, který ve své přemrštěné askesi nemaje zření ke změněným poměrům káral světskou mysl biskupův a duchovních, byl proto pronásledován a konečně z církve vyobcován. I utvořil s některými mnichy rozkolnickou stranu a byl od jakéhos biskupa, který s ním z církve vystoupil, na biskupství posvěcen. Audius byl na žalobu biskupů do Skythie vypověděn, ale nabyl tam mezi Goty nových stoupenců. Po smrti jeho († 372) byl hlavním biskupem sekty v Mesopotamii Uranius, mezi Goty Silvanus; zároveň měli Audiane mnoho klášterů, slavili velikonoce se židy a varovali se obcování s katolíky. Po smrti Uraniově a Silvanově klesali. Ze země gotské vyhnal je s jinými křesťany král Athanarich. Okolo r. 400 bylo již skrovně členů a klášterů této sekty, v V. stol. již jenom živořili a v VI. zmizeli na dobro.

Dr. F. X. Kryštůfek.

Anthropomorfní neb anthropoidní (řec., mající podobu člověčí), skupina velikých, úzkonosých (*Catarrhina*) opic, jimž scházejí ocas a lícní torby a jež stavbou těla svého nejvíce člověku se přibližují. Náležejí sem největší z opic, gorilla, šimpanz, orangutang a gibboni. *Šc.*

Anthropopathismus nazývá se názor, jímžto lidé božské poznání a chtění po lidsku sobě představují a na Boha různé náklonnosti i affekty lidské přenášejí. Spočívá v obmezenosti poznání našeho, že naprosté bytosti Boží a žití jeho úplně pochopiti nemohouce na Boha veškery vlastnosti přenášíme, které na sobě samých shledáváme. Tak i Písmo sv. mluví o radosti Boží a zármutku, nevůli, lítosti, lásce a nenávisti, útrpnosti, čemuž arci toliko ve smyslu nevlastním rozuměti sluší. Neboť vědění i chtění božské jest nezměnitelné. Ostatně podotknouti sluší, že a. nikdy k utvoření jakési zvláštní sekty příčiny nezavdal. *Byř.*

Anthropos (řec. ἄνθρωπος), člověk; slovo toto jest základem hojných složenin, jejichž význam viz u jednotlivých hesel.

Anthurium Schott (1832), velmi oblíbená aronovitá bylina z podčel. *Callaceí*, v teplých sklenících obyčejná. Jest vytrvalá, s krátkým nebo prodlouženým, někdy popínavým stonkem a různotvarými, buď nejcelejšími nebo dlanitodílnými až dlanitosečnými listy. Řapíky bývají u zpodiny čepele značně ztloustlé a zkroucené. Květní stvol nese pravidlem zbarvený, vztyčený nebo zpět ohnutý, více méně plochý toul a válcovitou, někdy značně dlouhou, zhusta závitkovitě zkroucenou palici. Tato jest celá obrostlá obojakými květy, složenými ze 4listého okvětí, 4 tyčinek a 1—2pouzdrého, 4hranného semenníku s bliznou sedavou. Bobule 1—2semenné, semen bílkovitých. A. čítá ke 200 druhů tropickoamerických, z nichž většina někdy pro zvláštní tvar listů, častěji však pro nádherné barvy toulců zavedena do teplých domů, kde poslední dobou i v hojných míšencích na odiv se vystavuje. Nověji zavedeny jsou na př.: A. *Veitchii* Masters, z Nové Granady, s listy podlouhlými, náhle zakončenými, na líci žlutými. A. *Warocqueanum* hort. angl., forma od A. *crystallinum*, s listy střelovitými, podlouhle kopinatými a žlutě žilnatými. A. *Andreanum* Linden, z Kolumbie (1876), s toulcem nádherně šarlatovým, vynikle žilnatým a odtud důlkovaným. A. *Scherzerianum* Schott a zvláště jeho var. *Adriani*, se šarlatovým, hladkým toulcem a šnekovitě zkroucenou palicí. Tento druh odchován zvláště ve mnohých jiných odrůdách, zejména barvou toulce rozdílných, jako var. *lacteum*, s bílým toulcem, na konci žlutým; var. *Rothschildianum*, s bledočerveným, tmavšími splývajícími skvrnami zdobeným a ku konci prostředkem bílým toulcem; var. *andegavense*, s toulem bílým, červeně kropenatým a j. v. — Pro lepý tvar lupenů a zvláště pro nádhernost toulců A-ií směřuje snaha zahradníkův i k vypěstění nových odrůd a míšenců i k rozmnožení jednotlivců. Posledního účelu dosáhne se i u nás kulturou od semene, užije-li se umělého poprašování. Plody po 2 až 8 měsících uzrávající, bobulovité, nechávají se k tomu cíli opadati. Po té zprostí se semeno dužnatého obalu a zaseje se na rozdrobenou, dobře provlhlou rašelinu. Tu při 18° R. klíčí snadno, načež se pikiruje a opět do teplé a vlhké místnosti přesazuje. (Viz Časopis českých zahradníků, 1887.) — Míšenců docíliti lze, jak zcela přirozeno, přenesením

pelu jednoho druhu (nebo odrůdy) na druh (odrůdu) jiný, což veliké obezřelosti vyžaduje, ale také skvělým výsledkem bývá odměněno. Toho svědky byli navštěvovatelé květinové výstavy »Společnosti pro zvelebování zahradnictví« v Praze r. 1887, obdivujíce se novince **A.** *Mašekianum* hort. bohem. Míšence tohoto odchoval v oboru umění zahradnického proslulý Václav Mašek, ředitel zahrad knížete Rohana na Sichrově, r. 1874 oplozením **A.** *Andreanum* pelem z **A.** *Veitchii*. Tím docíleno semena, z něhož vyvinula se novinka s toulem leskle karminovým, 17 *cm* dlouhým a 11 *cm* šir., srdčitým a šikmo vztyčeným, která málo má sobě rovných. (Ostatně v Čas. č. zahr., 1887.) Z týchže rodičův odchoval nedávno V. Mašek při opačném opylení nového míšence s bílým toulcem, dosud nepojmenovaného. *Děd.*

Anthus viz Linduška.

Anthyllis, úročník, rod rostlin z řádu motýlokvětých (*Papilionaceae* L.), s konečnými, často po 2—3 shloučenými strboulky květními, jejichž květy mají kalich trubkovitý, dvoupyský a pětizubý, tyčinky jednobratré a lusk jednopouzdrý, z pravidla chudosemenný. Byliny vytrvalé, řídčeji polokře i kře s listy lichozpeřenými aneb jen na konečný, největší lístek redukovanými. V střední i jižní Evropě, záp. Asii a severní Africe známo asi 20 druhů, z nichž roste u nás všude na výslunných kopcích a suchých lukách ú. lékařský (**A.** *vulneraria* L.) s lodyhami četnými, až 30 *cm* vysokými, chlupatými až plstnatými, listy lichozpeřenými, 1—5jařmými, s lístkem konečným ostatních značně větším. Břichatý, bělavý kalich má zuby kratší než trubku a uzavírá pěkně zlatožlutou korunu. U nás rostlina ta nejvíce rozšířena na výslunných, vápenitých a písčitých půdách. Ovcím a hovězímu dobytku poskytuje živnou píci. Jest skromnou u volbě půdy, mrazům i suchu dobře vzdoruje. Proto pěstuje se nově na chudších, písčitých, jen ponckud slínitých půdách. Seje se do ozimi nebo jaři, ano i sama, zvláště na novinu hluboko vzdělanou. Aby byl žírnější dobytku, seje se úročník ve směsi s $^1/_3$ jílku vlašského nebo metlice francouzské. Dříve užívalo se úročníků pro adstringovací jeho účinky hojně na rány. — V zahradách i v květináčích pěstuje se často **A.** *barba Jovis* L., jihoevropský, polokřovitý druh s listy pěkně stříbřitě plstnatými. Jiný druh jihoevropský, **A.** *cretica* W., poskytuje hnědé dřevo ebenové. *Vs. St.*

Anthypofora (z řec.), lat. *subiectio*, sobě odpovědění, zove se řeč. figura, v níž mluvící sám odpovídá si ke vlastní otázce.

»Kdo mne žene? *Nevím.*
Ale vím, že kdyby širá země
ztratila se v propast,
stejně věčně blouditi bych musil.« (Vrchl.)

»Slibovalo mi se a ukazovalo tytýž zboží, umění, potěšení a bezpečnost, ale co mám? *Nic.* Co umím? Kde jsem? *Nevím* sám. To vím toliko, že po tak mnohých prácech, po tak mnohém vystálém nebezpečenství, po tak mnohém mysli unavení a zemdlení nic naposledy nenalézám.« (Kom.) *Hš.*

Anthypómosia slulo v soudním řízení attickém přísežné označení důvodů jedné ze sporných stran, pro které s odložením pře, za které druhá strana žádala, souhlasiti nemohla. Byl-li totiž určen již den přelíčení, mohl soud jenom ze zvláštních příčin rok tento odložiti; v tom případě bylo třeba, aby žalobce i žalovaný dohodli se před soudem samým o nový rok; nepodařilo-li se to, musila strana, která odročení pře si přála, podati k soudu žádost za odročení pře. V den pře prvotně stanovený jednáno bylo o té žádosti za přítomnosti zplnomocněných přátel té strany, která k soudu se nedostavila. Zplnomocněnci ti musili stvrditi přísahou, že předvolaný nemohl ze závažných příčin k soudu se dostaviti (*ὑπωμοσία*). Odpůrce však mohl pokusiti se, aby novou přísahou (*ἀνθυπωμοσία*) vyvrátil správnost důvodů strany prvé, pro které za odročení žádala. Po té soud rozhodl, zdali odročení má se připustiti čili nic. Nebylo-li připuštěno, pak nepřítomný žalovaný odsouzen byl *in contumaciam*. Nedostavil-li se však k jednání tomuto žalobce, žalovaný zproštěn byl obžaloby. *Ža.*

Anti, řecká předložka (*ἀντί*, lat. *ante*, něm. *ent-*), přichází v hojných slovech složených ve významu proti, na př. Antichrist, antipathie, hlavně ve farmakologii při označování léků proti jistým nemocem užívaných: antifebrin atd. V terminech geografických **a.** znamená: proti, protější, na př. Antarados, Antilibanon. Před samohláskami konečné *i* odpadá, na př. antagonista (anti + agónistés), antarktický.

Antiabolitionisté slují ti, kteří se protiví odstranění (abolici) nějakého zřízení, na př. otroctví. Viz Abolitionisté.

Antiadiaforisté (z řec.) nazývání za reformace protestantské bohoslovci, kteří adiafora zavrhovali. Srv. Adiaforské spory.

Antiafrodisiaca, prostředky léčivé a diaetetické opatření k utišení rozdrážděného pudu pohlavního. Vychvalovány bývají hlavně kafr, lupulin a bromidy, ale účinek jejich jest jen nedostatečný. Vlastní léčení záleží v přísném diaetetickém chování (potravě chudé na bílkovinu, ve zdržování se lihovin), v řádném pohybu, lázních studených, v tělocviku a pod. *Mx.*

Antialkorán, protikorán, spis psaný za účelem vyvraceti nauky koránu, jakým je na př. v české literatuře **a.** Václava Budovce z Budova (v. t.).

Antiapex viz Apex.

Antiarin ($C_{11}H_{20}O_5$) jest glykosid obsažený ve šťávě stromu *Antiaris toxicaria* (v. t.). Šťávy obsahující asi 4% **a**-u upotřebuje se k přípravě šípového jedu. **A.** jest látka účinkující na srdce, a působení jeho shoduje se úplně s účinkem náprstníku. *Jš.*

Antiaris toxicaria Leschen, ančar, strom upasový, strom 19—30 *m* vysoký, z řádu chleboňovitých (*Artocarpeae*). Kmen s korou bělavou, hladkou. Listy střídavé, řapíkaté, vejčitoelliptičné, kožovité, drsně chlupaté, po odkvětu rašicí. Květy jednodomé, drobné. Samčí sestaveny na kloboukovitém

terči, jenž vyniká na delších stopkách z úžlabí listův. Okvětí samčích květů 3—4lupenné, s 3—4 tyčinkami. Samičí květy jednotlivě v úžlabí listů, obdané střechovitými šupinkami; dvě nitovité čnělky. Semenník jednopouzdrý, jednovaječný. Plod dužnatá peckovice. Kvete v červnu a červenci. Strom tento roste v nepřístupných pralesích ostrovů Bornea, Javy a Celebesu. Malajové nazývají jej *pohon-upas* (jedovatý strom), obyvatelé Javy *antjar* a na Celebesu *ipo*. Kůru jeho snadno jest poraniti, při čemž vytéká množství mléčné šťávy, jež přišedši za čerstva na kůži těla způsobuje puchýře ano i nebezpečné rány. Domorodci připravují ze šťávy této prudký jed, jímž napouštějí své malé šipky, které z roury vyfukují na zvěř i nepřátely. Obyčejně však směšují ještě mnoho jiných prudkých látek s jedem ančarovým, aby rány šipkami způsobené rychle smrt přivodily. Nesmíšené mléčné šťávy ze stromu ančarového užívají zevně i vnitřně v rozličných chorobách. Försch, jenž ok. r. 1776 žil jako ranhojič v Batavii, vypravuje o ančaru podivné bajky. Tak prý žádná jiná rostlina poblíž jeho neroste a živočich usednuv pod korunou jeho otráven bývá výpary z něho vycházejícími. Později po vzetí ostrova Javy od Angličanů byly stromy upasové vícekráte ohledány a shledáno, že pověsti o něm roztrušované jsou z největší části nepravé. Botanicky nejlépe popsal ančar Leschenault, jenž r. 1810 ostrov Javu prozkoumal. Že živočichové hynou pod korunami lesu ančarového, má svou příčinu v tom, že náhodou roste ančar v údolí na půdě vulkanické, kdež při zemi stále se shromažďuje hojnost jedovatého plynu kyseliny uhličité. Jed ančarový ostatně není tak prudkých účinků jako jedy z druhů rodu *Strychnos*. *Vsky*.

Antiasthmatica, léčiva proti asthmatu nebo záduše (viz Asthma).

Antibacchius nazývají někteří staří metrikové paiónskou stopu tvaru ⏑ — ⏑ (obměnu to paiónu prvního ⏑ ⏑ ⏑ —), ač ovšem v souvislosti často stopu tu třeba vyložiti jinak; viz bacchius, creticus a trochaeus.

Antibarbarus jest název knihy, jež upozorňuje na barbarismy (v. t.) v tom neb onom jazyku se vyskytující; pro latinu jest známý a. sepsaný Krebsem, nyní vyšlý již v 6. vyd. od J. H. Schmalze (Basilej, 1886—88); pro němčinu Kellerův »Deutscher Antibarbarus« (Stuttgart, 1879); pro francinu stručný, ale pěkný Šubrtův »Antibarbarus bohême-français« (Praha, 1888). U nás úkol a-u vyplňují brusy (na př. matiční, Javůrkův, Praskův atd.).

Antibes [antýb], opevněné kant. město ve franc. dep. Alpes-Maritimes, arr. grasseském, v rozkošné poloze na břehu Středozemního moře a na dráze toulonsko-janovské, má hluboký přístav, chráněný hrází 472 *m* dlouhou, maják prvého řádu (na poloostrově Garoube, na němž také se nalézá antibeský mys), chrám z XII. stol., starý zámek, obchodní soud, školu hydrografickou, kollej, loděnici a 6461 ob. (1886). Vyváží se odtud olej, jižní ovoce, sardiny, víno, zavařeniny, sušené ryby, hedvábná příze a j. A. jest stará osada Fóků marsilských Antípolis (Protější město, totiž vzhledem k poloze k Nikai č. Nizze), a zachovaly se zde dosud starožitnosti římské, jako dvě věže, zbytky vodovodu a amfitheatru. Opevnění města provedl Vauban, zejména vystavěl tvrz Championnet.

Anticaglie [antykalje], ital., starožitnosti, zejména drobné předměty uměleckého průmyslu z bronzu a zlata a p.

Anticipace (z lat.), předjem, jest každá akce, kterou něco časově se předjímá. — **1) A.** z filosofie značí jakoukoli větu nebo zásadu, kterou za pravdivou ji předpokládajíce dokazujeme nebo zkoušíme větu jinou. — Epikurovi a. byla pojem všeobecný, kterým můžeme představiti si věc dříve, než smysly ji čijeme. Ale poněvadž tyto představy všeobecné samy vznikly abstrakcí z množství představ zvláštních, konkretních, tož (dle Epikura) měly původ svůj v čití. Stoikové nazývali a-cí to, co nyní principem apriorním slove; Kant rozumí a-mi našeho vnímání (*Anticipation der Wahrnehmung*) všechny soudy apriorní, plynoucí ze zásady, že čas a prostor jsou též veličinami plynulými, kteráž zásada anticipuje čili předjímá všechny vjemy jakožto vjemy. — Srv. Franck, Dictionnaire des sciences philosophiques 75. *red.*

2) A., stará forma státního dluhu. Dluhy států XVII. a XVIII. stol. uzavíraly se ve formě soukromoprávného dlužního úpisu mezi panovníkem a věřitelem, lhůta placení vyměřovala se nedlouhou řadou let, placení pak samému vykazovaly se určité příjmy státní. Dluh taký slul a., a vznik jeho souvisel s nevyvinutým ještě hospodářstvím peněžním. Ke splácení vykazovaly se všecky příjmy státní, berně stavovské, nepřímé daně panovníkovy — jež dokonce často zaváděny, aby na ně mohlo se vypůjčiti, poněvadž více šlo o větší část peněz okamžitě potřebnou než o rozmnožení příjmů státních —, pak výtěžek státních dolů, statků korunních atd. Vykázání příjmů těch nebylo však pouhým zajištěním — jako dáván v záruku nemovitý majetek státní mnohými finančně nespořádanými státy v době nedávno minulé — na příjmy ty skutečně především assignováni věřitelé, teprv přebytek zůstal státu na jeho potřeby. Často odevzdávaly se příjmy státní věřitelům přímo ve správu. Tak ve válce o španělskou posloupnost vídeňský městský bank (*Stadt-Banco*) obdržel různé daně nepřímé, jež podržel až do druhé polovice XVIII. století, poněvadž stále nové s ním půjčky uzavírány; hrabě Černín obdržel správu cla v Čechách, hrabě Salburg, kníže Liechtenstein správu českých statků korunních atd. Jakmile nastaly časy klidnější a spořádanější, stát ovšem přejal zase důchody své ve vlastní správu až na důchody odevzdané vídeňskému banku, kde vliv státu byl tak rozhodujícím, že necítěno potřeby vrátiti je státu, a kde kromě toho spravovány byly nejméně tak dobře jako státem samým. — Ve Francii vyskytují se a. již za Colberta, ve válce o posloupnost do-

stupují výše tak považlivé, že r. 1709 všecky příjmy do r. 1717 assignovány byly věřitelům. V druhé polovici XVIII. století a i ve století nynějším objevovaly se a. již v nové formě, přechodní k modernímu jejich pojímání, jako anticipační listy, ponejvíce na vypsané půjčky, dokud nebyly úplně realisovány, nebo i na daně. Příklad prvních vidíme v Rakousku za Marie Terezie, ve Francii za revoluce anticipační listy na nucenou půjčku, druhých v Exchequer Bills vydaných na nově upravenou daň gruntovní v Anglii na sklonku minulého století, v pruských Tresorscheine, jež vydány na výnos vypsané daně z jmění a z příjmův (1812) a p. V moderním hospodářství státním lze a. státních příjmů nyní připustititi jenom pro časový rozdíl mezi nastalou státu potřebou placení a mezi skutečným splácením vypsaných daní, které později teprve docházejí. *Kmř.*

3) A. daní, kde poplatníci nucení jsou dříve platiti daň, než vlastně jsou povinni. Je to historický úkaz nuceného dluhu státního. V moderním hospodářství finančním způsob tento není obvyklým. *Kmř.*

4) A. v kupectví znamená tolik jako záloha. Kupec na př. vyrabiteli nebo jednateli dá napřed peníze za zboží, které teprve později obdrží.

5) A. nazývána ve skladbě záměna obyčejného slovosledu tím způsobem, že se slovo (obyčejně podmět nebo předmět) za příčinou zdůraznění přebírá z věty vedlejší do hlavní. Podlé okolností děje se tak buď se změnami tvaroslovnými (zvláště u sloves vidění, pravení, žádání, bázně, podivu a pod.) nebo bez nich. Na př.: Divná věc jest do *těchto lidí*, že beze všeho studu křivdu a pokrytství směli po vše časy na pomoc bráti (místo: Divná věc jest, že tito lidé . . .). Viz také Enallaga a Prolépse. *Hš.*

6) A. (v hudbě), předjímka, jest opak průtahu (retardace) a vzniká, ozve-li se jeden nebo více tónů následujícího akkordu dříve nežli ostatní; na př. při závěru:

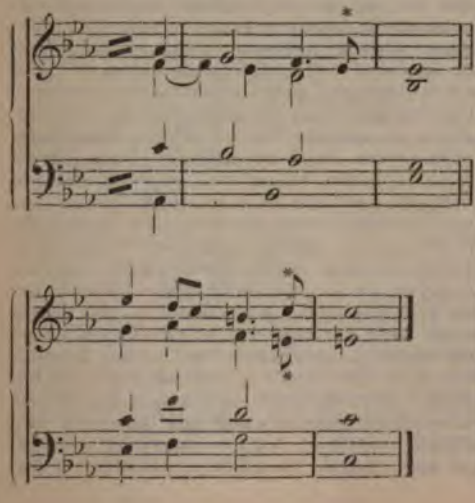

Průtah zadržuje tóny akkordu předcházejícího, předjímka uvádí tóny akkordu následujícího. Dissonantní předjímky jsou působivější konsonantních, není však radno, aby dissonantní příliš dlouho trvaly, jelikož by se snadno odpornými státi mohly. Mezi moderními skladateli užívá předjímek se zvláštním účinkem zejména R. Schumann. *—ův—*

7) A. důkazu viz Důkaz.

Anticipační listy, anticipátky (*Anticipationsscheine*), rak. papírové peníze, vydané na základě patentu ze dne 16. dub. 1813. Slib daný ve finančním patentu z r. 1811, že papírové peníze již vydány nebudou, nedodržen tak jako podobné sliby pozdější. Na válku s Francií bylo potřebí peněz a jinak jich nebylo dostati. Papírové peníze nazvány a-mi l., aby se tak rychlé porušení slibu poněkud zakrylo. Prohlašováno, že nejsou to vlastně papírové peníze, nýbrž fundovaný, nezúročitelný státní dluh, anticipované příjmy státní, a proto ustanoveno splácení jejich ročními 3% mill. z pozemkové daně zemí »německoslovanských«. Na nich samých pak výslovně stálo, že splaceny budou z daně pozemkové. Umělé toto zakrývání vlastní jejich povahy ovšem málo bylo platno; nebyly ničím jiným než papírovými penězi — mělyť nucený oběh — s novým pojmenováním. Původně obmezeny byly na obnos 45 millionů, ale brzo nestačovaly. Čís. rozhodnutím ze dne 17. srp. 1813 zmocněn fin. ministr vydati jich za 100 millionů. Nové tyto a. l. nazývány »tajnými«. Naděje, že celého obnosu nebude potřebí, nesplnila se; do konce roku byl povolený obnos vyčerpán, a další léta přinesla nové emisse. R. 1814 vydáno jest za 150, 1815 za 155, 1816 za 20 millionů. Celkem vydáno těchto »tajných« a-ch l-tů za 425 millionů. Vydání jejich veřejně neoznamováno, aby veřejné mínění nebylo pobouřeno. Z oběhu vzaty společně s dřívějšími penězi papírovými pomocí národní banky. *Kmř.*

Anticipando (lat.), vzetím napřed, béře-li se, neb činí-li se něco dříve, než by se státi mělo.

Anticipátky viz Anticipační listy.

Anticipátní lhůty jsou lhůty, při nichž se dávka nějaká platí před začátkem doby, na niž vyměřena, na př. začátkem měsíce.

Anticipovati, předjímati, napřed bráti, činiti něco dříve, než činiti máme.

Antický (l. *antiquus*), starožitný, starodávný; výrazu tohoto užívá se přede vším o starověku řeckém a římském a o tom, co povaze a duchu doby té odpovídá.

Anti-cornlaw-league [ènty kornló lig] nebo krátce the League, jméno velkého spolku, který v Anglii v l. 1838—46 agitoval pro zrušení cel obilních a svobodnou tržbu vůbec. Podnět k utvoření ligy zavdala velká krise obchodní a průmyslová r. 1836, pak velká neúroda v Anglii r. 1838. Za hlavní příčinu bídy pokládány tehdy vůbec zákony obilní, jimiž uměle zdražovaly se potraviny nejčetnější třídě obyvatelstva, t. j. třídě dělnické ve prospěch několika velkostatkářů. Dne

4. srpna 1838 svoláno veřejné shromáždění lidu v Manchestru a řečník Paulton zákony obilní odsoudil zdrcující kritikou i došel obecného souhlasu. Ve všech velkých městech anglických pořádány pak byly podobné schůze přívrženců reformy. V obchodní komoře manchesterské vystoupil Richard Cobden proti zákonům obilním. Po návrhu jeho podána sněmu petice za zrušení cel obilních, která však byla velikou většinou hlasů zamítnuta. Hlasování to vzbudilo v Manchestru bouři nevole; i schválen nový návrh Cobdenův, aby města angl. za příkladem německé Hansy utvořila mocnou jednotu proti šlechtě. Návrh došel obecného ohlasu, liga ihned zřízena a dostala dle hlavního účelu svého název **a.-c.-l.** Jednota, jejíž organisace provedena byla v prvních dnech r. 1839, jest nedostiženým vzorem pro spolky agitační. V čele jejím stál výkonný výbor skládající se z 50 členů, který řídil celé stých 25.000 lib. sterl. Orgánem jednoty byl nejprve týdenník »Anti-cornlaw circular«, později (od roku 1841) »Anti-bread-tax circular« zvaný, konečně časopis »The League«, který vycházel v 20.000 exemplářích. Strana ochranářská hájila zákony obilní se vší houževnatostí, a když Robert Peel jsa dbalý veřejného mínění a pamětliv dobrých účinků, které mělo zmírnění sazeb celních r. 1842 a 1845, předložil parlamentu návrh na zrušení cel obilních, přinutila strana ta ministerstvo jeho, aby žádalo za demissi. Když však po nezdařeném pokusu Johna Russela utvořiti ministerstvo whigistické Peel povolán byl opět k vládě, byl znova předložený jeho návrh zákona na zrušení cel obilních tenkráte (v červnu r. 1846) v obou sněmovnách za velikého jásotu celého národa a zvláště tříd průmyslnických většinou hlasů přijat a v únoru r. 1849 nabyl platnosti. Tím byl účel velké ligy anglické dohnutí pomocí časopisů, brošur, přednášek, shromáždění, subskripcí, národních slavností, zábav atd. Po boku jeho stála generální rada skládající se až ze 300 členů, mezi níž, výkonným výborem a valnou hromadou funkce rozděleny dle nejpřiměřenějšího systému dělby práce. Centrální kancelář v Manchestru, s níž spojeny byly nesčíslné spolky krajinské, rozdělena byla v odbory jako velké ministerstvo, jimž představeni byli vůdcové celého hnutí, každý dle svých schopností. V čele celé ligy stáli Jiří Wilson a R. Cobden, agitaci a propagandu řídili Cobden, Bright, Fox, Villiers, Paulton, J. B. Smith a jiní. Všeobecné volby a veliká drahota obilí a bramborů r. 1845 rozmnožily řady přívrženců ligy, tato v národě, ony v parlamentě tou měrou, že i časopis »Times« vstoupil do jejich tábora. Agitace ligy pohltily ohromné sumy peněz, které uhrazovány byly subskripcemi členů, výtěžky národních slavností a zábav. R. 1843 uspořádala liga výstavu průmyslovou, která vynesla 10.000 lib. ster., za něž vystavěla velkou síň k odbývání veřejných schůzí, *Free trade hall* zvanou, jež mohla pojmouti 10.000 osob. Výstava roku 1845 v Londýně uspořádaná vynesla čisažen a dne 2. čce 1846 svolal výbor valnou hromadu členů do Free trade-hallu v Manchestru, která přijala jednohlasně návrh, aby liga činnost svou zastavila na tak dlouho, dokud by strana ochranářská nepokusila se o opětné zavedení zákonův obilních, v kterémžto případě měl výbor povinnost ligu opět svolati. — Srv. Joseph Garnier, Richard Cobden, les ligueurs et la ligue (Paříž, 1846); Frédéric Bastiat, Cobden et la ligue, ou l'agitation anglaise pour la liberté du commerce (t. 1845); Prentice, History of Anti-cornlaw-league (Londýn, 1856). *Č—l.*

Č. 257. Anticum chrámu etruského.

Anticosti [entykosty], britský ostrov v Severní Americe, v zálivu sv. Vavřince, patřící k New-Foundlandu, na severu příkrý, skalnatý a pustý, uvnitř pahorkatý a lesnatý (smrk, jasan, bříza), na jihu nízký a bařinatý. Výše 210 *m* nikde nepřesahuje. Málo úrodný, za to zvěře jest zde hojně, ale málo druhů: medvědi, lišky, vydry, myši, divoké husy a kachny a j., pro které (hlavně medvědy) sem přistává mnoho lovců. Rovněž mnoho rybářů přibývá do zdejších dvou přístavů lovit jednak v bystřinách pstruhy a lososy, jednak na pobřeží tuleně a tresky, kterýchžto posledních v ně-

kterém roce loví se až za 2 mill. zl. Podnebí jest drsné, po celý rok studené, okolí ostrova nebezpečné, a proto zřízeny jsou zde 3 majáky a záchranná stanice. Stálého obyvatelstva jest pořídku, jen asi 600 duší na 6150 *km*², ale v čas letních lovů vzrůstá až na 5000 osob.

Anticum slove síň sloupová, na přední straně chrámů starověkých se nalézající. Hlavně užívá se výrazu toho o síni sloupové u chrámů etruských, jichž základní plán rozdělen jest ve dvě polovice: přední obsahuje hlubokou síň sloupovou (**a.**), zadní obsahuje cellu (*posticum*). Sloupovou předsíň **a.** viděti na přiloženém chrámě etruském č. 287.

Anticyklon (řec.), soustava proudů vzduchových kolem barometrického maxima. Viz Povětrnost. *Ag.*

Antidesma Burm., rostlina pryšcovitá (*Euphorbiaceae*) z podčel. *Phyllantheí*. Objevuje se hojně v tropických krajinách, odkud známo asi 70 druhů **A.**, dílem stromů, dílem keřův a polokeřů. Jejich listy jsou střídavé, nejcelejší, o 2 palistech, a květy dvoudomé, v klasech nebo malých hroznech. Kalich 3- až 8dílný, koruna schází nebo jest více méně vyvinuta. Tyčinky, jejichž po 2—8, i vaječník obejmuty žláznatým, okrouhlým terčem. Vaječník má až 5laločnou, sedavou bliznu a ve 2—5 (zřídka 1) pouzdrech po 2 vajíčkách. Plod více méně dužnatý, zbobulený nebo pukavý. Z důležitějších druhů prospívá **A.** *alexiteria* L. z ostrova Mauritia jako prostředek pro snadné pocení a proti uštknutí hadů. *Děd.*

Antidikomarianité, t. j. protivníci Marie, jsou všichni, kdož její stálé panenství popírali a tvrdili, že porodivši Krista se svým manželem obcovala a porodila dítky, které Písmo bratřími a sestrami Ježíšovými nazývá. Prvními takovými odpůrci byli Ebionité tvrdíce, že Ježíš byl přirozený syn z manželství Josefova s Marií. Však mimo tyto židovské Ebionity byli křesťané, kteří věříce v nadpřirozený původ Ježíšův tvrdili, že Maria s Josefem manželsky obcovala a dítky měla; jmenovitě tvořili zvláštní sektu v Arabii ke konci IV. stol. a sluli **A.** Dalšími odpůrci stálého panenství Mariina byli mezi ariány Eudoxius a Eunomius, dále Helvidius v Italii, Jovinián a Bonosus, biskup sardický. Do opačného bludu upadly četné ženy v Arabii, které Matce Boží božskou poctu vzdávaly a jí po způsobu pohanském obětovaly a požívaly posvátné koláče (κολλυρίς, odkudž jejich jméno Kollyridianitek) slavíce tak jaksi Marianskou liturgii. Církev zavrhla obojí blud. Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Antidór, antidóron (z řec.), nazývají se v církvi pravoslavné okraje chleba, který se pak světí a věřícím se podává při přijímání. Okraje tyto nesvěcené rozdávají se po přijímání těm věřícím, kteří nebyli účastni přijímání svátosti oltářní.

Antidosis slul v Athénách již od dob Solónových dovolený návrh na výměnu jmění, chtěl-li občan, jemuž byl uložen náklad na nějaký podnik obecní (*leiturgie*), povinnost tuto se sebe přenésti na spoluobčana jiného, o němž se domníval, že dle výše svého jmění k převzetí uložené leiturgie jest spíše povinován. Pak sluje tak i výměna jmění sama. Dle ustanovení tohoto mohl občan, jemuž uloženo bylo na př., aby vypravil sbor pro tragédii (*chorégie*), neb aby vyzbrojil triéru (*triérarchie*), vybídnouti jiného, o němž se domníval, že jest bohatší, aby leiturgii uloženou sám převzal. Souhlasil-li s tím vybídnutý občan, vyřízena tím celá věc; pakli ne, navrhl občan první druhému výměnu jmění svého. Jestliže občan druhý ani s tím nesouhlasil a návrh na výměnu jmění zamítl, dostala se věc před soud. *Za.*

Antidoty viz Odjedy.

Antiepileptica (scil. *remedia*), léky proti padoucnici.

Antier [ãntjé] Benjamin, dram. spisov. franc. (* 1787 — † 1872). Napsal sám nebo s jinými skoro 100 divadelních kusů (veseloher, vaudevillů, dramat a melodramat), v nichž jeví se dokonalá znalost scénická, zejména *Cocher de fiacre* (1825); *Muette de la forêt* (1828); *Includiaire* (1831) a zvláště *Auberge des Adrets* (1824) s pokračováním *Robert-Macaire* (1836) líbily se pro typy přirozené, později však jako prý nemravné zakazovány. *Masque de poix* (1855), napsané společně s J. B. Mocquardem, jest poslední jeho dílo.

Antietam [entájetem], levý přítok řeky Potomaku ve Spojených Obcích severoamerických, temení se na jihovýchod. svahu hor Alleghanských v Pennsylvanii a vlévá se po toku 65 *km* dlouhém nedaleko Sharpsburgu v Marylandu do Potomaku. Jméno této řeky proslulo v dějinách severoamerických bitvou, která na břehu jeho dne 16. a 17. září 1862 mezi vojskem Unie a vojskem »Konfederovaných Obcí« byla svedena. Generál konfederovaných Lee chystaje se ke vpádu do Pennsylvanie a přešed přes Potomac byl od vojevůdce Unie Mac Cellana poražen a donucen ustoupiti opět za Potomac.

Antifanés: 1) A. athénský, řecký sochař, účastni se plastické výzdoby Erechtheia, zhotoviv pro vlys jeho vůz, mladíka a dva koně (dle Bergka: mladíka zapřahajícího dva koně do vozu) za cenu 240 drachem.

2) A. argejský, řecký kovolijec, jehož činnost spadá dle Brunna mezi ol. 93—103. **A.** byl žákem Periklytovým, jehož škola jest odnože školy Polykleitovy. **A.** zhotovil 1. sochy Dioskurů pro slavný dar obětní, který Spartané věnovali do Delf na památku vítězství dobytého u Aigospotamů (r. 404 př. Kr.). 2. Sochy arkadských bohatýrů Elata, Afeidanta a Erasa pro velký dar obětní, věnovaný Tegejskými do Delf v upomínku vítězství dobytého, jak se zdá, r. 364 př. Kr. nad Spartany. 3. Kovovou sochu trójského koně, věnovanou Argejskými do Delf na památku jistého vítězství (v bojích o Thyreu?) nad Spartany dobytého.

3) A. (asi roku 406—332 př. Kr.), vynikající básník střední komédie attické, syn Stefanův z Larissy v Thessalii, muž velmi duchaplný a vtipný, s pěkným nadáním dramatickým. Básniti počal okolo r. 388 a sepsal asi 260 veseloher, z nichž některé měly dvoji

spracování; mnohé dal teprve po smrti básníkově syn jeho Stefanos provésti. **A.** psal velmi rychle a užíval též slov vzatých z řeči obyčejného lidu; sloh přehojných jeho zlomků jest jasný, průzračný a vzdělaný, dialog živý a obratný; obšírně líčil básník hlavně různé způsoby pohodlí života, hospodářství, hry atd. Sentence z komédií jeho, jež sebral Stobaios, postrádají potřebné stručnosti a praecisnosti. Kusy svými dosáhl **A.** veliké obliby. *JNk.*

4) A. z Bergy, řecký spisovatel, žil asi v l. 300—240 př. Kr. Psal, jak se zdá, v podobě cestopisu o podivných věcech (*ἄπιστα*) v zemích východních; spisy tohoto druhu byly v Řecku od výpravy Alexandrovy hojně skládány. Ve vyhledávání povídek a divů těchto byl mistrem takovým, že slovo *βεργαΐζειν* užíváno o velkém lháři a prášilovi. Z něho čerpal hojně pozdější erótik Antónios Diogenés ve svých cestovních povídkách. *Cha.*

5) A. parský, syn Thrasónidův, řecký sochař v I. stol. po Kr. **A.** tento jest, jak poznáváme z nápisu uměleckého, původcem mramorové sochy nalezené r. 1827 na ostrově Mélu, r. 1832 zakoupené v Římě pro Berlín, kde chována jest pod č. 200. ve starém museu. Restauraci sochy té, jež jest jmenovitě po stránce technické dosti pěkným dílem římské doby císařské, provedl sochař E. Wolff. Socha sama byla pokládána dříve za Herma, větším však právem shledává se v ní nyní socha náhrobní, představující héroisovaného nebožtíka. *Vý.*

Antifatés, sveřepý král lidožroutských Laistrygonů, který jednoho ze soudruhův Odysseových, na výzvědy poslaných, popadl a snědl a pronásleduje pak oba ostatní s obrovskými svými Laistrygony všecky lodi řecké vyjma Odysseovu balvany rozdrtil. *Dnl.*

Antifebrin, $C_6H_5NH(C_2H_3O)$, jest acetanilid. Připravuje se působením kyseliny octové v anilin i destillaci vznikajícího octanu anilinu. Fysiologové Cahn a Hepp shledali, že jest dobré antipyreticum. Jsou to krystalky při 112°—113° C. tající, v horké vodě a v lihu se rozpouštějící. Užívá se ho v lékařství. *Rn.*

Antifellos, řecké město starověké na pobřeží lyckém naproti ostrovu Kastelloryzu, bylo původně nejspíše jen přístavem nedalekého města Fellu, ale později vzmohši se stalo se obcí samostatnou. Ve starém věku proslulé byly mořské houby z **A**-llu vyvážené. Z města zachováno ještě mnoho značných trosek, z nichž vynikají zbytky divadla se 26 řadami sedadel a množství starých hrobů do skal vytesaných. Na místě jeho stojí nyní nepatrné místo jménem Antifilo.

Antifermentativa (lék.) jsou hmoty kvašení bránící čili kvasy hubící. Kvašení podobné se přihází v žaludku a ve střevě (kvašení máselné, octové, alkoholické, hnilobné), v pathologických výměscích a v ranách (kvašení hnilobné). Léky antifermentativní náležejí ke kyselinám anorganickým a organickým (kysel. karbolová, salicylová, benzoová), k silicím (olej terpentinový a eukalyptový), balsamickým tělesům a hmotám aromatické skupiny (resorcin, nafthalin atd.). Ostatně viz Antiseptica. *Mx.*

Antiferna viz Donatio propter nuptias.

Antifilo viz Antifellos.

Antifilos z Egypta, slavný řecký malíř doby alexandrijské, vrstevník a odpůrce Apellův, miláček Ptolemaia I., jehož portrétoval, Quintilian (XII, 10, 6) chválí lehkost, s jakou **A.** maloval. Předmětem maleb jeho, jež byly dílem obrazy temperové, dílem obrázky enkaustické, byly: 1. scény mythické: *Kadmos a Európé, Hippolytos désící se býka z moře vystupujícího* (k rekonstrukci obrazu toho možno snad užiti malby jednoho kratéru, pocházejícího z Ruva a chovaného nyní v britském museu, Archaeol. Ztg., 1883, str. 42. a tab. 6.). *Dionysos, Satyr zvaný ἀποσκοπεύων* (snad Satyr, jenž provozoval tanec *σκοπός* nebo *σκώπευμα* zvaný, při němž tančící zastiňoval si čelo rukou, jako kdyby do dálky zíral; Furtwängler, Satyr aus Pergamon, str. 16. nn.), nejslavnější to dílo **A**-lovo, a konečně *Hésioné*; 2. scény genreové: *Chlapec rozdmychující oheň*, při němž zvláště se chválilo výborné podání reflexů světelných, což upomíná živě na podobné effekty světelné v malířství nizozemském; *Ženy zaměstnané spracováním vlny* a konečně *Tančící grylloi.* Tito grylloi jsou trpaslíci s hlavou špičatou a špičatou čepicí, s nimiž setkáváme se na římských gemmách, lampách, pompejských bronzech, na jedné mosaice z villy Corsini a na jedné váze bronzové; obyčejně zobrazováni byli, jak na vysokém podiu člunu nílského za zvuku flétny podivné své tance provádějí (*γρυλλισμός*); srov. Mittheilungen des athen. Institutes, 1885, str. 392.; 3. portréty: *Ptolemaios I. na lovu, Filippos, Alexandros* a *Athéna, Alexandros jako chlapec.* Vynikajícími vlastnostmi **A**-lovými byly všestrannost jeho, ježto z rozmanitých oborů volil předměty maleb svých, a vynalézavost, jelikož nové motivy v malířství uvedl (grylloi) a jimi hlavně obor malby genreové rozšířil; slabou stránkou byla povrchnost, s jakou pracoval. Malby jeho zajisté působily více effektními scénami, pěknými kontrasty, bravurním provedením než hloubkou myšlénky a propracováním sahajícím do nejmenších detailů, jakým vyznamenával se Apellés. *Vý.*

Antiflogistica (z řec.), léky protizánětlivé. Viz Antiflogosa.

Antiflogosa, léčebná methoda mající za účel léčiti a mírniti zánět v jakékoliv podobě. Methoda tato má dějiny bohaté již proto, že druhdy považován větší počet nemocí za zánětlivé nežli dnes; ale kromě toho mnohé léčení, jež slove dnes antipyretickým, antiseptickým, nahrazuje dřívější léčení protizánětlivé. **A.** má za zásadu, že při každém zánětu trvá jistá změna cev krevních a krve (viz Zánět); změny tyto nejsou sice dopodrobna známy, ale víme přece, že zanícená místa jsou překrvená, bílé buňky krevní opouštějí cévy, fixní buňky tkaní se množí a p. Proto snaží se léčení zánětu uvésti cévy a krev do stavu normálního. Nejradikálnější léčení by ovšem bylo odstraniti příčinu zánětu, avšak to možné

*

jest málo kdy, neboť příčiny často neznáme, často zase, i když ji známe, odstraniti nedovedeme. Jen v málo případech podaří se příčinu a tím i zánět vyléčiti. Proto snaží se a. především odstraniti vše, co zánět sesiluje (klidem, obvazem a p.), hledí dále působiti na oběh krevní buď 1. přímo, anebo 2. pomocí nervů, jež na oběh krevní působí, a používá konečně 3. rozmanitých, empiricky poznaných prostředků proti zánětu. Do prvé skupiny možno klásti: tlak (ve formě obvazů, massáže, různé operativní výkony, odnímání krve a p.); do skupiny druhé: elektřinu, derivaci (»odvádění« zánětu v hloubi k povrchu) a j.; do skupiny třetí: rtuť, jod, léky svíravé, chinin a podobné. *Th.*

Antifluktuátor jest přístroj, jímž zamezuje se kolísání tlaku v potrubí plynovém, když na některém místě potrubí odbírán plyn nestejnoměrně. A-ů užívá se nejvíce ve spojení s motory plynovými. Plynový stroj odebírá při chodu plyn z potrubí velmi nestejnoměrně, což by mělo za následek, že by plameny plynové, napájené z téhož potrubí, při chodu stroje hořely neklidně. Vadě té jest odpomoženo, nebéře-li stroj plyn přímo z potrubí, nýbrž prostřednictvím a-u. Nejjednodušším a-em je pružný měch přiměřené velikosti; lépe působí však přístroje zařízené dle vzoru regulátorů plynových. *Hjš.*

Antifón: 1) A., syn sofisty Sofila, nar. asi r. 479 př. Kr. v Athénách, nejstarší z desíti slavných attických řečníků a rozhodný přívrženec strany oligarchické. Jeho působením změněna byla r. 411 dosavadní ústava demokratická a dosazena t. zv. rada čtyř set; když pak tato v brzku svržena byla, obžalován A. z velezrády a přes skvělou obhajovací řeč (»o změně ústavy«) k smrti odsouzen a ve vězení utracen. Mimo řečený případ A. nikdy nevystoupil sám na řečiště, ale oddal se logografii, t. j. psal soudní řeči pro jiné, zvláště pak ve příčh týkajících se vraždy a zabití. Ač byl žákem Gorgiovým, jak ze slohu jeho dosti patrno, přece vymanil se z nechutných okras svého učitele a stal se největším řečníkem doby své. Ze školy rhétorické, již A. v Athénách založil, vyšlo mnoho slavných mužův, zvl. Thukydidés. A-tovi staří připisovali 60 řečí, ale z těch skoro polovici nepravých: nám zachovalo se jich celkem 15, vesměs vraždy a zabití se týkajících. Tři z nich (proti macešе travičce, o choreutovi, o zavraždění Héróda) byly prosloveny skutečně, ostatní (počtem 12) jsou pouze řeči cvičné s obsahem vymyšleným a sestaveny po čtyřech (žaloba, řeč obhajovací, replika, duplika) v tetralogie. Již staří velmi chvalně o A-tovi se zmiňují a soud jejich můžeme potvrditi, ač ovšem musíme zření míti k tomu, že A. žil v době řeckých sofistů a jejich působení vyhnouti se nemohl. F. Blass, Die attische Beredsamkeit I. str. 79—105. *Knr.*

2) A., athénský sofista, vrstevník Sókratův, s kterým míval o různých věcech učené hádky. Hledaje kvadraturu kruhu, připadl na myšlénku, vpisovati do kružnice pravidelné mnohoúhelníky vždy o dvojnásobném počtu stran, než měl předchozí. Ježto A. měl kružnici za mnohoúhelník o nekonečném počtu stran, lze jej tedy pokládati za prvého, který uvedl v geometrii úvahy o veličinách nekonečně malých. (Srv. Cantor, Vorlesungen über Geschichte d. Mathematik, I. sv., 1880.) *AP.*

3) A., řecký tragik, žil při dvoře Dionysia staršího v Syrakusách, od něhož byl utracen pro upřímný úsudek svůj o tragédiích tyrannových. *Sdk.*

Antifona (fr. *antienne*, angl. *antiphon* n. *anthem*) slul ode dávna střídavý zpěv bohoslužebný mezi hlasem sólovým a sborem nebo mezi dvěma sbory, přenesený do křesťanské církve dle domnění (arci nezaručeného) z bohoslužby židovské. V církvi řecké zavedl jej zvlášť dle jedněch Chrysostomos, dle jiných sv. Ignác z Antiochie, a v církvi římské sv. Ambrož. Dnes zove se zpěvem antifonovým přednes jednotlivých žalmových veršů střídavě knězem a sborem (v unisonu), po případě též dvěma sbory, a a-nou v užším smyslu kratičký úryvek ze sv. Písma, jenž při obřadech, najmě nešporních, předchází každý tón žalmový tím způsobem, že knězem bývá intonován a sbor bezprostředně po té jej dozpívá, načež teprv následuje žalm. *Str.*

Antifonář jest kodex obsahující antifony, které při bohoslužbě se zpívají. Rozeznáváme dva druhy a-ů: mešní a officia církevního. Knihy obřadní, zahrnující oba druhy antifon s ostatními zpěvy bohoslužebnými, nazývají se společně a-em. Kodexem zákonodárným stal se a. sv. Řehoře Vel. (590—604), jemuž přísluší zásluha nesmrtelná, že zpěvy církevní věku svého v jedno spojil, chybně opravil, novými rozmnožil, dle slavností roku církevního seřadil a nápěvy notací neumovou, tehdáž užívanou, opatřil. »Antiphonarium centonem« řetězem připevnil k oltáři chrámu sv.-Petrského, aby zůstalo knihou zákonodárnou zpěvu liturgického pro všecky příští věky. Na věčnou památku slavného instaurátora nazývá se zpěv tento chorálem sv. Řehoře (*cantus gregorianus*). Ačkoli původní a., který v IX. stol. v Římě ještě byl, později zmizel, zachovalo se valně věrných opisů v různých končinách. V XII. stol. dostalo se knihám obsahujícím pouze antifony a zpěvy mešní názvu Graduale. Z nařízení papežů Pia IX. a Lva XIII. vydány jsou opětně tiskem (v Řezně) knihy zpěvu liturgického s nápěvy gregoriánskými, částečně zjednodušenými, a sice: Graduale, obsahující Introitus, Graduale, Offertorium a Communio na veškeré svátky i slavnosti roku církevního, jakož i Ordinarium Missae; Vesperale, kniha nešpor církevních; a Directorium chori zahrnující veškeré ostatní zpěvy liturgické. Za dnů našich krása chorálu i ve vlasti naší spravedlivě se opětně cení a v život uvádí jednotami cyrillskými. — Na příl. podáváme ukázky malovaných iniciálek z a-ře sedleckého. *Lr.*

Antifrase (z řec.) viz Enantióse.

Antifrikční (z lat.) = vše, co ke zmírnění tření částí strojních přispívá. *Hjš.*

Antifrikční čep, též čep Schieleův, jest podpěrný, patní (nožní) čep, při kterém, předpokládají-li se stejné okolnosti, totiž čep i pánev (lůžko) ze stejnorodé látky a stejnoměrné mazání, jest míra opotřebení, otěr, na celém povrchu styčném stejný; při tom vychází se z podmínky, že axiálný tlak na čep rozložen jest rovnoměrně po projekci povrchu čepu na rovinu k ose čepu kolmé a že otěru přibývá úměrně s normálným měrným (specifickým) tlakem a s rychlostí obvodovou. *Ss.*

Antifrikční kov jest slitina, která buď sama o sobě neb co výplň pevnější kostry z jiného kovu slouží ku vytvoření vnitřní třecí plochy pánví ložiskových. Obvyklými součástmi této slitiny jsou zinek, cín, měď, antimon a olovo, které po dvou nebo po třech v různých poměrech se mísí. Otázka, je-li tření čepů v pánvích z a-ho k-u menší než v obvyklých pánvích bronzových, není posud rozhodnuta, protože pokusy provedené za účelem rozhodnutí této otázky daly výsledky na vzájem sobě odporující. *Hjš.*

Antifrikční ložisko jest ložisko, jehož konstrukce směřuje význačným způsobem ke zmenšení tření čepu v ložisku. Základní myšlénkou bývá tu nahrazení klouzavého tření čepu třením valivým. V praxi a. l-ka obecněji se neujala. Pouze ve zvláštních případech, na př. u velkých jeřábů otáčecích, užívá se někdy konstrukcí, které v podstatě jsou totožny s a-mi l-ky. *Hjš.*

Antigl, 6 domů na Král. Hvozdě v Čechách, na pravém břehu Vydry, hejtm. Sušice, okr. Kašperské Hory (2 hod. již.), 4 z nich s 26 ob. něm. (1880) náležejí k obci Čimruky, fara Reichenstein Dolní, 2 se 16 obyv. k obci Stodůlecké podíly, fara Rechberg.

Antigna [antyňa] Jean Pierre Alexandre, franc. malíř fig. (* 1818 v Orléansu, † v Paříži 1878). Počátky vzdělání malířského v rodném městě si osvojiv, pospíšil záhy do Paříže, kdež pracoval pod Norblinem, později pod Delarochem (1836—43). Poprvé vystoupil na veřejnost s úspěchy skrovnými v Salonu r. 1841, s některými rozměrnými obrazy náboženskými. Teprv svojí *Chudou rodinou* brzy po té malovanou nastoupil v směr, s nímž umělecká jeho povaha nejlépe se srovnávala. Líčení běd sociálních, neštěstí a strádání nižších vrstev společnosti bylo pak po delší dobu výhradným obsahem jeho obrazů. Sem náleží: *Požár, Starý rybák, Povodeň, Nucená zastávka, Výjev z války občanské* a j. Společnými odznaky těchto motivů, trpkou poesií prodchnutých, jest jadrná síla výrazu a vážná reálnost dojmu, kolorit ponurý a zároveň chladný. Způsobu práce, jakkoli svědomitému, nelze upříti jisté těžkosti, jež v postavách malovaných v životní velikosti tím více je zřejma. Jasnější v barvě a lehčí ve fakturе jsou pozdější obrazy A-ovy, představující převahou klidné a spíše idyllické výjevy ze života vesnického lidu bretagneského. Z velkého počtu jejich budtež tu uvedeny: *Dětský rej. Spící selské děvče. Serenada* a roztomilý genre *K čemu je láska dobrá.* Co do hloubky výrazu nerovnají se hravé motivy tyto — zaboučující nezřídka v jistou přisládlou sentimentálnost — jadrné výmluvnosti starších, pessimisticky naladěných obrazův A-ových. Největším úspěchům zevním těšil se A. v létech padesátých, kdy také (1855) jmenován rytířem čestné legie. *Tá.*

Antigoa viz Antigua.

Antigoné, v řeckém mythu dcera thébského krále Oidipa z rodu Labdakovců, jenž zavraždiv otce svého Laia, pojal za choť vlastní svou matku Iokastu, s kterou měl 4 děti, Polyneika, Eteoklea, A-nu a Isménu. Když obojí zločin Oidipův odhalen, Iokasté oběsila se v ložnici, Oidipus pak jejím zlatým nárамkem zraku se zbavil a po nějaké době od nástupce svého Kreonta, bratra Iokastina, poslán do vyhnanství. Kdežto synové ani slovem se nepřimluvili za nebohého otce, dcery byly jedinými jeho podporami v neštěstí. A. doprovázela jej na bludných cestách, snášejíc s ním veškeré útrapy vyhnanství až do jeho smrti. A. však také bratry své přes jejich poklésky milovala. — Zvláště proslavena byla A. činem, jejž Sofoklés si zvolil za obsah stejnojmenné tragédie. Válka obou bratří, Polyneika a Eteoklea, skončila vzájemnou jejich smrtí; nástupce jejich Kreón dá Eteoklea, obhájce vlasti, se všelikými poctami pohřbiti, trestem smrti však pohrozí tomu, kdo by chtěl téhož Polyneikovi poskytnouti. A. však toho nařízení nedbá i přes domluvy Isméniny, ježto prý příčí se zákonům božským, velícím pohřbívati zemřelé, posype prstí pohozené tělo bratrovo a vykoná příslušné oběti. (Podobně na konci Aischylovy tragédie »Sedm proti Thébám« hlasatel rady thébské oznámí zákaz pohřbu Polyneikova; A. však protivíc se tomuto odchází s polovicí sboru vykonat pohřebních obřadů). Když pak byla strážci jata, Kreón, při výslechu zpurností A-ninou nanejvýše rozhorlený, ustanoví, že A. má býti v hrobce Labdakovců za živa pohřbena, ač syn jeho Haimón byl snoubencem jejím. Pozdě Kreón poznal, že příliš krutě jednal; odvolav zákaz pohřbu Polyneikova, spěchal k hrobce, A-nu však zastihl již mrtvu; oběsilať se sama. Syn pak Haimón, jenž dlel u mrtvoly nevěstiny, tasiv meč na otce, když ho chtěl odtud odvésti, sám sebe usmrtil. Že zármutku nad ztrátou jediného syna též choť Kreontova se zbavila života. — Většina tragických momentů v celém kruhu bájí thébských jest přibásněna teprve básníky tragickými. Dle původní báje (v Homérově Odysseii, v Kinaithónově Oidipodeii) bohové hříšný sňatek Oidipův a Iokastin či Epikastin (dle Hom.) brzy na jevo vynesli; Iokasté se oběsila, Oidipus zraku se zbavil, ale vládl dále; děti pak výše udané měl s Euryganeií, dcerou flegyjského krále Hyperfanta. — Oidipus dle staré báje zemřel jako král v Thébách; mythus o jeho vyhnanství, v němž ho A. doprovázela, jest pozdější přídavek. — Dle původní báje Thébští, když tažení sedmi proti Thébám skončeno, na domluvy jediné pozůstalého Adrasta

vydali mrtvoly padlých reků, jež spáleny na sedmi hranicích (dle Pind.); oba bratří měli hranici společnou, při čemž plamen i kouř se ve dvé rozestoupily. Báj tato rozšířena pak na oslavu Athén v ten způsob, že Thébští zprvu zdráhali se vydati padlé nepřátely, Théseus však ujav se Adrastovy žádosti že vymohl vydání oněch buď po dobrém, úmluvou, aneb bojem, načež mrtvoly pohřbeny u Eleusiny. Jak původní, tak i rozšířená tato báje vylučují vše, co jest obsahem Sofokleovy A-ny. — Také o poměru A-ny k Haimonovi prvotní mythus ničeho nevěděl. *klk.*

Antigone, planetoida objevená C. H. F. Petersem v Clintonu dne 5. ún. 1873. Označení (189) *Gs.*

Antigonos: 1) A. (382—301 př. Kr.), stratég Alexandra Vel., syn knížete Filippa Elymiotského. Poněvadž v boji ztratil jedno oko, zván byl A. Kyklóps. Po smrti Alexandrově spravoval Větší Frygii a krajiny přilehlé, odkud před nástrahami říšského správce Perdikky i se synem svým Démétriem utéci se musil k Antipatrovi. Po smrti Perdikkově obdržel opět správu zemí svých, hojně rozmnožených, obléhal věrného obhájce práv rodiny Alexandrovy, Eumena, na hradě Nóře, spojil se po smrti Antipatrově (r. 319 př. Kr.) s Kassandrem, Ptolemaiem a Seleukem proti novému říšskému správci Polysperchontovi, ba jal se i s obleženým Eumenem vyjednávati. Avšak za jednání uprchl Eumenés z Nóry a sebrav nové vojsko vrhl se znovu na A-na, až zradou Argyraspidův A-novi byl vydán a v žaláři usmrcen (316 před Kr.). Tím nabyl A. v Asii moci největší i jal se pomýšleti na panství ve všech zemích Alexandrových, při čemž mu byl věrným pomocníkem udatný, avšak i dobrodružný syn jeho Démétrios. Seleukos a Ptolemaios těmto snahám opřeli se zbrojně, načež po vítězství Seleukově u Gazy (r. 312) učiněn mír, kterým A. podržel panství v Menší Asii i Syrii (r. 311). Avšak již po roce počal Ptolemaios znova válku s A-nem o Syrii, načež tento vypravil Démétria do Řecka a hlavně do Athén, které s nadšením k němu se přidaly. Hlavní boj soustředil se ve Foinikii a na ostrově Kypru, kdež proti Ptolemaiovi stál Démétrios se svým loďstvem. Po vítězství námořském u kyperské Salaminy (306) přijal A. hodnost královskou, v čemž jej druzí místodržitelé následovali. Avšak vpád do Egypta nezdařil se, a rovněž bez úspěchu zanesl Démétrios válku proti Kassandrovi do Makedonie. Na obranu Kassandrovu spojili se Ptolemaios, Seleukos a Lysimachos a v bitvě u Ipsa uprostřed Menší Asie porazili A-na, který sám v bitvě padl (r. 301). A. byl pánovitý, při tom však dobromyslný; jakožto vojín byl nejznamenitějším vojevůdcem z generálův Alexandrových, ale přijetím titulu královského zničil makedonskou veleříši a stal se původcem doby diadochů neboli doby helénistické. *Pšk.*

2) A. I. Gonatas (* 320 př. Kr. — † 240), vnuk předešlého, syn Démétria Poliorkéta, král makedonský v l. 276—240 př. Kr. O Makedonii zápasil s Ptolemaiem Keraunem, kterýž se jí r. 280 zmocnil, ale poražen byv na moři od Ptolemaia a maje mimo to zápasiti v Řecku s nepokoji podněcovanými ode dvora egyptského musil ustati od záměru k dosažení panství v Makedonii. Teprve když v Makedonii po strašlivém vpádu Keltů, kterým celý poloostrov Balkánský byl zasažen, a po smrti Ptolemaia Kerauna, jenž zahynul v boji, nastala úplná anarchie, zmocnil se panství a utvrdil je slavným vítězstvím nad Kelty r. 277 u Lysimachie. R. 273 napaden byl od Pyrrha, krále épeirského, a dvakráte od něho poražen, tak že jenom v některých městech pobřežních se udržel. Dobyl sice většiny ztracených zemí po odchodu Pyrrhově do Peloponnésu zase, ale bezpečen byl teprve po zahynutí jeho v Argu r. 272. Odtud snažil se o úplné spojení Makedonie a Řecka v jednu říši, ale neustálé pletichy králův egyptských stěžovaly mu úkol tento. R. 266 způsobil vojevůdce Chremonidés v Athénách bouři proti němu a spojil se s Arkady, Achajskými, Elejskými a Sparťany, mimo to pak Alexander, syn Pyrrhův, učinil útok na Makedonii. Avšak A. oblehl Athény a porazil loďstvo egyptské u ostrova Kou, Alexandra pak épeirského porazil bratr A-nův Démétrios r. 265 tak rozhodně, že přišel i o území, které Pyrrhos od r. 294 byl uhájil. Athény vzdaly se r. 262, Salamis, přístavy athénské, Megara, Troizén, Epidauros, Mantineia osazeny makedonskými posádkami. Zemřel r. 240 jako Soletý. Vnitřní správa A-nova byla mocná, a přísluší mu hlavně zásluha, že velmocenské postavení Makedonie po tolika útrapách bylo obnoveno. Povahou byl mírný a počítá se k nejšlechetnějším panovníkům starého věku.

3) A. II. Dósón (* 263 — † 221 př. Kr.), bratrovec před., syn Démétria Kyrénského, král makedonský r. 229—221 př. Kr., vládl po smrti Démétria II. Říši shledal v poměrech dosti rozervaných; na severu musil zápasiti s Dardany, Illyry a jinými kmeny barbarskými; na jihu odtrhla se Thessalie od panství jeho, a Athény vydal vojevůdce jeho Diogenés za 150 talentův spolku achajskému, čímž vliv makedonský v Řecku úplně vzal za své. Porazív Dardany, dobyl opět Thessalie, z níž jižní část postoupil Aitólům, a r. 228 též některých držav egyptských v Karii. Povolán byv od Árata na pomoc spolku achajskému proti spartskému králi Kleomenovi III. přepravil se r. 223 na Isthmos a pozdraven při hrách nemejských jako osvoboditel, spojil Achajské, Arkady, Boióty, Fókejské, Thessaly, Épeiroty a Akarnany ve velkou symmachii, jejíž vůdcovství mu připadlo. Dobyv r. 222 Tegeie a Mantineie a odvrátiv postoupením svých držav v Karii krále egyptského od Kleomena porazil r. 221 Sparťany v rozhodné bitvě u Sellasie. Na to zmocnil se Sparty a připojil Lakonii ke spolku zavřenému s ostatními státy, tak že nyní obsahoval mimo Aitóly celé Řecko. Donucen byv k návratu do Makedonie vpádem Illyrů zapudil je ze země, ale brzo na to zemřel.

4) **A.** z Karystu na Euboii, řecký spisovatel. Byl žákem filosofa Menedéma v Eretrii, později povolán Attalem I. do Pergamu, kde stal se jedním z nejslavnějších zástupců starší školy pergamské. Žil ještě po r. 226 př. Kr. Jeho životopisy slavných filosofů se ztratily. Nám se zachoval spis *Ἱστοριῶν παραδόξων συναγωγή* (191 paragrafů). Jest to bídná kompilace ze spisův Aristotelových, z podobného spisu Kallimachova, Timaiových dějin, Ktésia, Eudoxa a j., obsahující výklad o podivných zjevech hlavně přírodních ve spojení s bájemi mythickými. O sobě vydán jest s poznámkami od J. Beckmanna v Lipsku r. 1791, nověji od Westermanna ve vydání řeckých paradoxografů r. 1839 a od O. Kellera ve vydání »Rerum naturalium scriptores graeci minores«, I., 1—42. Někteří (na př. Wilamowitz) pokládají tohoto **A**-na za totožného s **A**-nem, jejž uvádí Plinius starší (Nat. hist. 34, 84) mezi umělci školy pergamské, a jenž sepsal dílo o toreutice a spis o malířích, proti němuž polemisoval Polemón. Proti mínění tomu však vyslovil se, jak se zdá, právem Urlichs (Über griech. Kunstschriftsteller). *Cha.*

Antigrafé jmenoval se ve starém Řecku spis, ve kterém obžalovaný podal soudu příslušně stvrzené námitky své proti žalobě na něho vnesené aneb i námitky proti přípustnosti žaloby vůbec. Tak slula i žaloba, kterou žalovaný vnesl na soud proti žalobníku svému, v níž buď z téhož anebo z jiného činu trestního jej vinil. Rozhodnutí o této **a**-fé nepůsobilo nijak na konečný rozsudek započaté první pře. Při sporech dědičných slula tak písemná podání různých nápadníků dědictví, jimiž odůvodňovali nároky své na jmění zemřelého. *Ža.*

Antigrafeus slul v Athénách finanční úředník, jenž měl kontrolu nad penězi, které spláceny byly před radou (*βουλή*) apodektům; mimo tento vrchní dozor podával v každé prytanii lidu zevrubnou zprávu o příjmech státních za poslední prytanie. *Ža.*

Antigua, Antigoa, britský ostrov Malých Antill v Záp. Indii, sev. od Guadeloupu, pod 17° 10′ s. š. a 61° 46′ z. d., má rozlohu 257 m^2, jest většinou plochý, lehce rozvlněný, jen na j. z. prostoupen Sheekerleyskými vrchy, z nichž nejvýše vystupuje Boggies' Hill (408 *m*). Jest velmi chudý na vodu pramenitou, a pitná voda opatřuje se hlavně nádržkami. Podnebí má celkem suché, ale zdravé. Půda jest úrodná, ze $^9/_{10}$ dobře vzdělaná, a plodiny celkem stačí právě domácí spotřebě, za to produkuje se množství cukru, melasy a rumu pro vývoz. Obyvatelstva r. 1882 napočteno 34.231, většinou černochů (70%) vyznání anglikánského, herrnhutského (7 missijních stanic) a wesleyánského; černochové jsouce majetníky malých usedlostí živí se prací v sadech zámožných osadníků. Ostrov má skalní břehy velmi chobotnaté a obklíčen jest množstvím ostrůvků, korálových útesů a mělčin, pročež nesnadno jest k němu přistati. Přístavy má tři: na záp. břehu Saint-John (Johnstown), hl. město a přístav bezpečný a prostorný, ale jen pro lehčí lodi, kdežto English Harbour (Anglický přístav) na jižní straně jest pohodlnější a stačí i největším lodím angl.; méně důležito jest přístavní město Parham na severu. Na **A**-uě sídlí vrchní guvernér britických »Ostrovů za větrem« (*Leeward Islands*), jenž vládne za pomoci vládního výkonného kommissaře, dvanáctičlenného senátu a rady zákonodárné a kontrolní o 24 členech, jichž polovice jest volena, polovice vládou jmenována. **A.** jest též sídlem nejvyššího soudu a od roku 1842 bisk. diécése. Ostrov ten objevil Kolumbus v list. r. 1493, Angličané se ho zmocnili r. 1632, pak Francouzi, ale r. 1667 Anglii opět vrácen.

Antihydropin, domnělý alkaloid dobytý z usušených a rozprášených švábů (*Blatta orientalis*), chválený pro močopudné vlastnosti při vodnatelnosti.

Antihypnotica, léčiva spaní bránící. Sem spadají hmoty obživující oběh krevní a přinášející živější přítok arteriální krve k mozku (analeptica, líhoviny, thé, káva) nebo prostředky vzbuzující drážděním periferického nervstva živější dojmy ve středech nervových (ochlazení povrchu, čichadla, kožní dráždidla a jiné). *Mx.*

Antihysterica, léčiva proti hysterii, hlavně praeparáty asantu (*asa foetida*), valeriana, resina Galbani, castoreum atd. Dříve pověstná *aqua Pragensis* **a.** skládá se z léčiv svrchu uvedených, ve vodě a líhu upravených. *Mx.*

Antichambre [antyšãnbr], franc., předpokoj. — **Antichambrovati,** bývati v předpokoji; s příhanou pak také jako dolízati, doprošovati se u mocných přízně a milosti.

Antichinotonus (řec.), křečové zahnutí palce, jež se zjevuje u epileptiků jako opovídací nebo v záchvatu samém jako nejnápadnější příznak. *Mx.*

Antichlor. V praxi bílí se vodným roztokem chlorovým papír. bavlna a j., i přihlíží se k tomu, aby ze tkaniva veškerý přebytečný chlor zmizel, neboť látka ta za sušení působí v tkanivo zhoubně. Aby se chlor přeměnil ve sloučeninu snadněji vypratelnou, působí se na něj siřičitanem sodnatým, sírnatanem a hydrosiřičitanem sodnatým, sirníkem vápenatým, chloridem cínatým a jinými. Látky tyto nazýváme **a** y. *Rn.*

Anticho [antyko], též Antiquo Andrija, kreslič a dřevoryjec XVI. stol., nar. v Matavuně v Istrii. Opustiv již za mladosti vlast svoji, odebral se do Italie, posvěcen byl na kněze a usadiv se trvale v Římě oddal se spisovatelství, kreslířství a dřevorytbě. **A.** jal se první řezati noty do dřeva a těmito dřevoryty noty tisknouti. Papež udělil mu na tento vynález r. 1517 výsadu v ten smysl, aby do patnácti let bez dovolení **A**-va nikdo nesměl not do dřeva řezati a tisknouti. Výsada tato otištěna jest ve spise **A**-vě *Frottole intabulate da sonare organi* (Řím, 1517).

Antichrésis (řec.). Dle práva platného za dob pozdějších císařů řím. vyvinul se vlivem řeckým zvláštní způsob práva zástavního, spo-

čívající v tom, že dlužník dal věřiteli v základ věc dávající užitky, propůjčiv mu zároveň právo, aby si nechal požitky ty místo úroků ze zapůjčené sumy. **A.** byla tedy vedlejší úmluvou provázející zástavní právo (*pignus*). Ježto byly užitky věci v základ dané náhradou úroků, podléhala **a.** zákonům o lichvě, třeba nebyl věřitel pravidelně povinen udati dlužníku, kolik plodů si osvojil. **A.** bylo lze uzavříti též mlčky a to, byla-li věc plodonosná, odevzdána v zástavu beze vší výhrady. Moderní právo vycházejíc ze zásad panovavších ve vědě obecnoprávní na sklonku století minulého nepřálo **a**-si, a tak se stalo, že tato byla naším zákonníkem obč. v §. 1372 výslovně zakázána byvši již dříve patentem o lichvě ze dne 2. pros. 1803 značně obmezena; zákaz tento byl potom ještě zostřen dvor. dekretem ze dne 24. pros. 1816 č. 1305 s. z. s. *Kr.*

Antichrist viz Antikrist.

Antichthón (řec. protizemě), v astronomii Pythagorejců domnělá oběžnice, nejbližší ústřednímu ohni, mezi tímto a zemí, s nížto zároveň se otáčí překážejíc pohledu se země na oheň ústřední. — **Antichthony** nazýváni dříve obyvatelé protější polokoule zemské vůbec, nyní jen protinožci.

Antiinkrustator slove prostředek zamezující tvoření přívaru čili kotelního kamene v parním kotle. Prostředky ty jsou buď lučební, jimiž povaha vody tak se mění, že na místě pevného přívaru usazuje se jen měkký kal, anebo mechanické, kterými tvoření přívaru má býti svedeno na místa neškodná. Kde užívá se vody tvrdé, jest vždy výhodnější, odstraniti závadné části z vody před napájením kotlu; avšak i kde užíváno **a**-ů v kotle samém, nelze doporučiti upotřebení různých hotových praeparátů lučebních, které za **a**-y se prodávají, protože neznalecké upotřebení takových praeparátů bez zřetele na povahu vody zhusta způsobuje více škody než prospěchu, kdežto lučebním rozborem vody a na jeho základě zvolenou prostou přísadou (nejčastěji sodou) dodělati se lze lepšího účinku nákladem nepoměrně menším. *Hjš.*

Antika jest v nejširším smyslu slova veškeren starořecký a starořímský svět, život, literatura a světový názor proti modernímu; ve smyslu užším značí **a.** každé dosud zachované dílo řeckého a římského starověku, po výtce umělecké, najmě však výtvory sochařské a kovolijecké. Také drobnější práce keramické, pokud umělecky jsou provedeny, bývají zvány **a**-mi. Viz též Archaeologie a Řecko: Umění.

Antikardium (řec.), jamka čili důlek srdeční.

Antikaustika viz Kaustika.

Antikleia (v Homérově Odysseii), dcera Autolykova, choť Laertova, matka Odysseova a Ktimenina; zemřela hořem nad dlouhou nepřítomností svého syna, kterýžto navštíviv později podsvětí také s ní se tam sešel. V báji pohomérské jest **A.** milenkou Sisyfa, jenž provdal ji za Laerta, načež porodila Odyssea, který byl vlastně synem Sisyfovým; později zahynula sebevraždou, obdrževši od Nauplia nepravou zprávu o smrti svého syna. *Dul.*

Antiklés (Antikleidés) athénský, řecký spisovatel, žil asi za doby prvních Ptolemaiův. Byl plodný spisovatel historický. Mezi spisy jeho se uvádějí: *Δηλιακά*, *Ἐξηγητικά* a *Νόστοι*, nejméně 78 knih obsahující. Tyto *Νόστοι* byly psány prosou a látkou byly daleko obsáhlejší než *Νόστοι* epické. Psal i o vládě Alexandrově (*Τὰ περὶ Ἀλεξάνδρου*), a to asi velmi důkladně. Nám zachovaly se ze všech těchto spisů jen zlomky. *Cha.*

Antiklimax viz Klimax.

Antiklinální jest v geol. takové uložení vrstev, kde tyto jsouce střechovitě vydmuté tvoří sedlo, jež se nazývá sedlo vrstevní, a vrstvy tvoří jeho boky. Taková sedla jest velmi často viděti ve zohýbaných vrstvách, kde se střídají sedla s koryty (synklinální uložení). Při tom se často stává, že se sedla přelámala a dalším působením větrání a erose utvoří se nahoře údolí podélné, jež se nazývá údolím antiklinálním. *Fl.*

Antikonstituční, proti ústavě čelící, jest každé jednání, jež přímo nebo nepřímo zahrnuje v sobě rušení ústavy, aniž šetřeno jest záležitostí předepsaných v příčině zákonné změny ústavy jí samou, nechť jednání toto se nese za účelem rozšíření neb obmezení práv lidu. V poslednějším případě nazývá se **a.** jednání též násilím státním (*Staatsstreich*). *Pšk.*

Antikrist, Antichrist, Protikrist, odpůrce, protivník Kristův, jest slovo původu biblického, jež zřejmě uvádí se pouze čtyřikráte v I. (2, 18. 22; 4, 3.) a v II. (7.) listě sv. Jana ve významu dvojím: 1. v širším smysle slova značí každého vůbec, kdo se Kristu protiví, a hlavně staré bludaře (dokéty a judaisty), kteří nechtěli uznati vtělení Syna Božího; 2. v užším a vlastním smysle slova znamená **A.** onoho úhlavního odpůrce Kristova, který přede druhým příchodem Kristovým čili před posledním soudem se objeví a proti Kristu a nauce jeho vystoupí. Sv. Jan povahy **A**-ovy určitými rysy zevrubněji nevyličuje, ale katolický výklad církevní nalézá v 2. listě sv. Pavla k Thessal. (2, 1—12.) určitější vylíčení povahy **A**-ovy a jeho poměru ke druhému příchodu Ježíše Kr. na svět. Neoznačuje sice sv. Pavel **A**-a pravým jménem, ale nazývá jej »člověkem hříchu«, »synem zatracení« (v. 3.), »nešlechetníkem« (v. 8.), kterýmižto jmény dle učení církve rozuměti se má **A.** Dále učí o něm sv. Pavel, že nepřijde dříve, dokud nenastane všeobecné odpadnutí od víry (v. 3.); o jeho povaze dí, »že se protiví a povyšuje nade všecko, což slove Bůh, anebo čemu se děje pocta, tak že se posadí v chrámě Božím a ukazuje se, jako by byl Bohem« (v. 4.); o jeho zhoubném působení tvrdí, že »příští jeho jest podlé působení satanova se vší mocí a lživými zázraky a se vší lidským podvodem nepravosti« (v. 9. 10.); o konečném osudu jeho praví, že jej »Pán Ježíš zabije dechem úst svých a zkazí jasností svého příští« (v. 8.). Sv. Otcové církevní i některá místa z Daniele proroka (7, 7. 8. 25. 26.; 8,

23—25.) a ze sv. Matouše (24, 21.) vykládají o A-u; a někteří z nich na základě Sir. 48, 10. a Zjev. sv. Jana 11, 3. učí, že proti němu vystoupí dosud nezemřelí Henoch a Eliáš, ale že od něho utraceni budou smrtí mučenickou. — Někteří spisovatelé církv. obetkali A-a některými vybájenými znaky (jako, že bude rodu židovského z pokolení Danova, že za otce bude míti ďábla, že celý svět podrobí svému žezlu, že v Jerusalémě bude vládnouti atd.), ale církev těchto smyšlének a bájí nevydává za své učení. *Jrk.*

V islámu A. zove se al-masíh ad-dadždžál (Mesiáš lživý) nebo vůbec dadždžál. Dle výroku Muhammedova bude to prý mladý muž s dlouhými vlasy, slepý na jedno oko a mající na čele písmena *kfr* t. j. *káfir* = nevěrec. Ten prý se zjeví v den z mrtvých vstání na cestě mezi Syrií a Irákem a bude konati divy a zázraky, tak že židé pokládati ho budou za pravého Mesiáše a obnovitele svého království. Na konec však přijde Ježíš, dadždžála usmrtí a krev jeho na svém kopí ukáže lidu. Tenkráte nastane soudný den. *Dk.*

Antikritika (z řec.), protikritika, slove kritika kritiky, t. j. odpověď ochranná na posouzení knihy, uměleckého díla a p.

Antikva (lat. *antiqua*) jest typografický název písma, jež obyčejně latinským zoveme na rozdíl od německého (fraktury); Francouzové jmenují je *romain*, Angličané *roman type*, Rusové антиква. Původcem jeho není Sveynheym, jak mylně se domníváno, nýbrž spíše Mik. Jenson, franc. ryjec mincí, jejž král Karel VII. do Mohuče vyslal, aby se zde přiučil knihtiskařství a pak zavedl toto i ve Francii. Nevrátil se však zpět do Francie, nýbrž usadiv se v Benátkách, seznal zde záhy důležitost římského písma, zdokonalil a zaokrouhlil je a vytvořil kolem roku 1465 latinské písmo, jež a-vou nazváno. Že Konrád Sveynheym a Arnold Pannartz obnovy římského písma též se účastnili, vysvítá z vydaného jimi díla roku 1467, a-vou tištěného: »Cicero ad familiares«. A-vu zdokonalil ke konci XV. stol. Aldus Manutius. Všecky druhy těchto písem měly však pouze malá písmena, až r. 1538 utvořena písmena velká, t. zv. versálky neb kapitálky. Od těch dob byla a. různými národy zdokonalena a v Italii písmem ležatým čili kursivou doplněna. — Rozeznáváme dva hlavní druhy a-vy, totiž: 1. renaissanční či mediaevalovou, na př.:

MELANTRICH. Veleslavín,

a 2. obyčejnou, na př.:

MELANTRICH, Veleslavín.

kterážto poslední počátkem tohoto století prvější poněkud ze všeobecného používání vytlačila, jsouc mylně za lepší považována. V novější době však kloní se opět všeobecný vkus k původní formě. — A-vy užívají v tisku národové západní, zejména také my Čechové, Poláci, Slovinci a Chorváti. *Šcl.*

Antikvár (lat. *antiquarius*), původně tolik co starožitník, t. j. milovník a znalec života a jazyka starořímského, pak ten, kdo v řeči a písmě rád užíval staromluvů. Za středověku nazýván tak hlavně opisovač starých rukopisů, v době renaissanční pak učenec obírající se památkami umění klassického, ve kterémžto smyslu slova toho dosud užívají Angličané, Francouzové a Italové. U Němcův a u nás sluje a-em, kdo knihy od soukromníků neb i nakladatelů koupené prodává v ceně přiměřeně snížené.

Antikyra, řecké město v jihozáp. Fókidě, na stejnojmenné zátoce, u dnešní vsi Aspra Spitia, kde ještě zachovány jsou základy zdí a jméno města. A. byla na konci války fókejské 346 před Kr. zbořena. Později, jsouc znovu vystavěna, byla v bojích mezi Makedony, Aitóly a Římany ještě dvakráte dobyta, nejprve od T. Quinctia Flaminina; podruhé pak od A. Hostilia Mancina. Zeměpisec Pausanias připomíná tam agoru s kovovými sochami, hrobku synů Ifitových, dvě gymnasia, lázně a u přístavu svatyni Poseidónovu s kovovou sochou tohoto boha. Na horách okolních rostlo mnoho čemeřice, v lékařství tehdáž hojně užívané, a proto bývala A. od nemocných četně navštěvována.

Antilegomena (řec.) jest název u dějepisce církevního Eusebia se vyskytující. Týž mezi různými částkami Písma sv. Nov. zák. rozeznává tré oddílů: *a*) homologumena, t. j. spisy, jež ode všech vesměs jakožto apoštolské byly uznány; *b*) a., t. j. spisy, jichž původ apoštolský jedni zastávali, jiní upírali, a posléze *c*) notha, jimž bezprávně tu a tam původ apoštolský připisován. Všeliké pochybnosti v té věci odstraněny jsou, když autoritou církevní byl kánon Písem svatých určitě ustanoven. *Byř.*

Antilepsis (řec.), v logice námítka proti položce, protiva lemmatu, která položku má vyvrátiti; také odpor, vyvrácení.

Antilibanon (Antilibanos, arab. Džebel eš Šerkí = východní horstvo), horské pásmo v sev. Syrii, vých. od Libanonu, s nímž se táhne téměř rovnoběžně od jihozápadu k severovýchodu, oddělen jsa od něho rozsáhlým údolím podél řek Nahr el Lítání (Leontes) a Nahr el Asú (Orontes). Počínaje nad vrchovištěm jordánským, kteréž od něho Džebel Heiš odlučuje, vztyčuje hned na počátku nejvyšší své témě, avšak sklání se potom až k prorvě řeky Barady; za ní vypíná se opět až do výše 2600 *m*, ale dále na sever výšky jeho znenáhla ubývá, až konečně v rovinu přechází. Průměrná výška jeho obnáší 1300 *m*; nevyrovná se tedy A. v této příčině Libanu, nicméně jednotlivé vrcholy vztyčují se vysoko nad uvedenou míru, ano Džebel eš Šejch čili Velký Hermón maje 2860 *m* převyšuje i štíty libanské a na některých místech svého vrcholu mívá i věčný sníh. Západní, jižní a jihovýchodní svah jest srázný, na východě většinou stupňovitý, na severu pak znenáhla se ztrácí. Geologickým složením náleží A. většinou útvaru křídovému, ale mimo to objevují se i vrstvy pazourku a slepence. Horská úbočí ve vyšších pásmech jsou téměř lysa a pokryta leda nízkým křovím nebo za-

náhlu houstne; tato práce trvá 1—3 hodiny. Tuhnoucí struska se vypustí a místo ní nová, lehce tavitelná směsenina z 1·5 *kg* kysličníku antimonového a 4·5 *kg* sanytru, struska hvězdovitá (*Sternschlacke*) přidá, aby kov tekoucí přikryla, před okysličením ochránila a zbytky nečistot sebrala. Po ¼ hodině se kov i se struskou lžícemi do forem vylévá a zvolna chladnouti nechá. Po očištění lpící strusky objeví se na povrchu i po stranách úlitků (*Gussstücke*, *Abgüsse*) hvězdovité, krystalické tvary jakožto neomylná známka čistoty kovu.

A. má barvu stříbrnou, poněkud namodralou a velmi silný lesk, hust. jeho 6·715. Jest tvrdší mědi a velmi křehký, pročež snadno se roztlouká v prášek. V lomu jeví sloh lupenatý a na povrchu jeho vidí se, když zdlouhavě vychladl, zvláštní kapraďovité nebo hvězdovité kresby. Taje při 425°. Z roztopeného lze obdržeti chladnutím vyhraněný **a.** v tupých klencích a jest proto rovnotvárný s arsenem a vismutem. V obecné teplotě nemění se na vzduchu skorem nic. Dmýchá-li se do roztopeného **a**-u na uhlí vzduch, spaluje se, čímž rozšiřuje bílý, hustý dým kysličníku antimonového, jenž uhlí pokrývá bílým, těkavým náletem. Rozpouští se ve vřelé kyselině solné a lučavce královské. Ve chloru spaluje se. Známe také **a.** beztvárný, jehož nabývají elektrolysí chloridu antimonového; jest barvy temně ocelové a byv rýpnut rozstřikuje se na četné částečky, pročež slove též **a. třaskavý**. Zinkem vylučuje se **a.** z roztoku chloridu antimonového v podobě černého prášku, jenž slove **čerň železná**; potírají se jí sochy sádrové a j., aby vyhlížely jako z leštěné oceli. Ve příčině chemické druží se k dusíku, fosforu a arsenu skládaje s nimi přirozenou skupinu prvků troj- a pětimocných. **A**-u upotřebuje se na výrobu liteřiny, kovu britanského a j. slitin, povléká se jím někdy měď a pomědělé železo, aby byly na vzduchu stálejší, s vismutem skládá thermoelektrické články, a vyrábějí se z něho též některé léky, k čemuž hodí se jen tehdy, když jest prost arsenu. *ZJn. Šp.*

Otravy a-em jsou u nás velmi vzácné, obyčejně nahodilé, na př. při léčení, v Anglii však bývají dle Taylora častým zjevem, a to nejen nahodilé, ale i vražedné a jinak zločinné. Nejúčinnější jsou sloučeniny antimonové ve vodě rozpustné, z nichž jest nejrozšířenější vinan draselnatoantimonový neboli vinný kámen dávivý (*tartarus emeticus*), jehož se kromě v lékařství i k tomu užívá, aby se pijákům zošklivily nápoje lihové. Účinek **a**-u liší se od arsenového mnohem prudším místním podrážděním ústroji zažívacího; příznaky záležejí v bolestech úst a jícnu, ve zmnožené odměšování slin, prudkých bolestech žaludku i střev a neukojitelném vrhnutí; brzo se dostavují prudké průjmy s výkaly vodnatými a slizovými, žlučově zbarvenými, puls klesá, dýchání stává se obtížným, nemocní trpí závratmi, upadají ve skleslost, bezvědomí i křeče, a smrť nastává ochrnutím srdce za 24 hodiny nebo za několik dnů. **A.** náleží k jedům, které mohou býti vstřebány i kůží; natřen-li s nějakým tukem nebo v roztoku na kůži, dostavuje se hnisavý zánět měšků kožních a dosti často i příznaky podráždění ústroje zažívacího. Příznaky otravy vleklé, která nastává po déle trvajícím vnímání **a**-u v malém množství, neliší se mnoho od chronické otravy arsenem. **Nález anatomický** jest jako při arsenu (v. t.), jenom neschází nikdy značné porušení sliznice ústrojí zažívacího, překrvení, zánět, podlitiny krevní, erose, vředy i nekrosa. **Lučebně** dokážeme **a.** v těle tak jako arsen vyvíjením a spalováním antimonovodíku v Marshově přístroji, čímž nabudeme černohnědého, kovově lesklého náletu antimonového, který jest na rozeznanou od arsenu nerozpustný v roztoku chlornatanu sodnatého (*NaClO*). — **Léčení** náhlých otrav **a**-em hodí se nejlépe vedlé rychlého vyčerpání a propláchnutí žaludku podávání kyseliny třísl ové, po případě odvarů látek kyselinu tuto obsahujících, čímž možno převésti **a.** v nerozpustný tříslan antimonový. Se živnostenskými otravami, které jsou většinou jen vleklé, setkáváme se u dělníků pracujících v hutích, tavírnách, lučebních továrnách a podobných závodech, i u dělníků zaměstnaných litím a hlazením písma, k němuž se užívá směsiny 75 % olova, 20 % **a**-u a 5 % cínu, pozorováno onemocnění vleklým antimonismem. *Rg.*

Fysiologické působení a-u jest velmi podobné účinku arsenu, od kterého se rozeznává hlavně tím, že účinkuje mnohem slaběji a pomaleji, že však rozpustné sloučeniny místně silněji dráždí a zejména již v poměrně malé dávce. ústroji zažívacími požité, dávení vzbuzuje. Příčina toho jest, že se sloučeniny antimonové mnohem nesnadněji vstřebají než arsenové. Mimo příznaky místního dráždění ústrojů zažívacích, zejména dávení, jsou nejhlavnější účinky na organismus podobně jako u arsenu seslabení činnosti srdeční, snížení tlaku v arteriálním systému následkem rozšíření cev ústrojů břišních, zánět sliznice střevní, zejména tlustého střeva, ztučnění rozmanitých ústrojů, zvláště jater. **A.** byla látka dříve v lékařství velmi oblíbená a hojně užívaná. Ještě r. 1830 potřebovalo se až 20 rozmanitých praeparátů, kdežto dnes sotva tři se užívá. Nejdůležitější praeparáty antimon. jsou: 1. *Kalium stibiotartaricum, tartarus emeticus*, vinan draselnatoantimonový ($C_4H_4O_6KSbO$) ještě dnes co emeticum užívaný; 2. *Sulfur auratum antimonii*, sirnik antimoničný, zlatá sůl (Sb_2S_3), oblíbený dosud expectorans při chronických katarrhech a 3. *Stibium chloratum, butyrum antimonii* ($SbCl_3$), chlorid antimonový, lehce rozplývající se bílá hmota, silné, nyní málo užívané leptadlo. *Js.*

Antimonit, nerost rhomb., sloupkovitý; jehlicovité krystaly jsou ryhované a často chomáčovitě skupené, též bývá celistvý a pseudomorfní. Barvy jest šedé jako olovo, nejčastěji černě nebo pestře naběhlý, tvrd. 2, hust. 4·6—4·7, chem. slož. Sb_2S_3. Taví se již v obyčejném plameni, při čemž se tento do zelena zbarvuje. V trubičce pálen dává ky-

sličník antimonový, na uhlí bílý povlak modře zavroubený. V horké kyselině solné rozpouští se až na malý zbytek, z kyseliny dusičné sráží se kysličník antimonový. Naleziště: Příbram, Milešov v Čechách, Hynčina, Korožná na Moravě, Freiberg, Niederstriegis v Sasku, Štávnice v Uhrách, Borneo a jižní Japonsko. *Hjn.*

Antimonová rumělka viz Antimonové sirníky.

Antimonová žluť viz Antimonové kysličníky.

Antimonové chloridy jsou dva: trichlorid $SbCl_3$ a pentachlorid $SbCl_5$. Onen vzniká, rozpustí-li se surma v silné a vřelé kyselině solné. Jest to látka bezbarvá, prosvítavá, měkká, pročež slove též máslo antimonové (*butyrum antimonii*). Větším množstvím vody vylučuje se z roztoku jeho hojná bílá ssedlina, nazvaná po svém objeviteli prášek Algarothův (*pulvis Algarothi*, oxychlorid antimonový). Smísí-li se roztok a-ho ch-du s kyselinou vinnou, nekalí se již vodou. Roztoku jeho užívá se v ranhojičství (*cauterium antimoniale*); častěji slouží k brunování čili bronzování hlavní ručnicových, ježto jeho roztokem nabývají povlaku hnědého, jímž chrání se před rezavěním. Také strojí se z něho čerň železná, rumělka antimonová a laky barevné. Prášek Agalrothův byl jindy lékem vyhlášeným; nyní slouží někdy za bílou barvu a ku přípravě čistého kysličníku antimonového. — Antimoničný chlorid č. pentachlorid antimonu vzniká působením nadbytečného chloru v antimon; též rozpouštěním antimonu v královské lučavce. Jest kapalina bezbarvá, na vlhkém vzduchu mocně dýmající. Málem vody mění se ve žlutavý, krystalovitý oxychlorid, $SbOCl_3$, velkým množstvím vody úplně se rozkládá, čímž vylučuje se kyselina pyroantimoničná. *ZJn.*

Antimonové kysličníky znají se tři: trioxyd, Sb_2O_3, tetroxyd, Sb_2O_4 a pentoxyd, Sb_2O_5. Trioxyd antimonu čili a-vý k-k jest sloučenina dvoutvárná, skládající nerosty valentinit a sénarmontid. V obou tvarech vzniká, spaluje-li se antimon. Z hustého, bílého, nevonného dýmu, jenž z hořícího antimonu vystupuje, usazují se na chladnějších místech bílé, démantově lesklé a prosvítavé jehlice a osmistěny, kteréžto hráně slovou květ antimonový (*flores antimonii*). Čistý připravuje se vypíráním oxychloridu (v. Antimonové chloridy) horkým roztokem sodovým a jeví se pak jako bílý prášek, jenž slouží někdy náhradou za bělobu olověnou (běloba antimonová). A-vý k-k nerozpouští se skorem pranic vodou, snadno rozpustný jest v kyselině solné a vinné. Také roztokem vinného kamene rozpouští se, čímž vzniká nejobyčejnější sůl antimonová, dávivý kámen vinný, $C_4H_4O_6K(SbO)$, jehož častěji v lékařství se užívá. — Znají se také hydroxydy antimonové, na př. SbO_3H_3 a SbO_2H, jež vařeny s vodou mění se v a-vý k-k. Hydroxydy tyto rozpouštějí se v žíravinách na nestálé antimonany a se silnými kyselinami sestupují se v soli antimonové; jsou tudíž zásadou i kyselinou. — Antimoničelý kysličník č. tetroxyd antimonu skládá v přírodě vzácný nerost cervantit. Nečistý tvoří se pražením surmy a nazývá se popel antimonový (*cinis antimonii*); z něho vyrábí se antimon. Čistý vzniká účinkem silného žáru na a-vý a antimoničný kysličník; jest bílý, horkem žloutnoucí, ale netěkavý prášek. — Kysličník antimoničný čili pentoxyd antimonu, Sb_2O_5, jest prášek bledožlutý, vznikající mírným žíháním kyselin antimoničných. Kyseliny antimoničné jsou známy tři. Teplou kyselinou dusičnou mění se antimon v bílý, ve vodě téměř nerozpustný prášek, držící kyselinu metantimoničnou, SbO_3H. Roztápěním směsi z dávivého kamene vinného s dusičnanem olovnatým a solí kuchyňskou vzniká pěkná žlutá barva, držící hlavně antimoničnan olovnatý; táž barva strojí se také, praží-li se liteřina s jistým podílem sanytru po delší čas na vzduchu. Známe ji jménem žluť neapolská (*giallolino*); jest stálou barvou olejnou a ještě častěji barví se jí sklo a porculán na žluto. — Rozkladem chloridu antimoničného velkým množstvím vody vzniká bílá ssedlina kyseliny pyroantimoničné, $Sb_2O_7H_4$, skládající vzácný alžírský nerost volgerit. Její sůl, kyselý pyroantimoničnan draselnatý, $Sb_2O_7H_3K_2 + 6OH_2$ ve vodě rozpuštěná jest zkoumadlem solí sodnatých, avšak ne dosti spolehlivým. *ZJn.*

Antimonové sirníky známe dva, jež oba ve vodě se nerozpouštějí, ale v žíravinách a v sirnících alkalií jsou snadno rozpustny. Nejdůležitější jest trisulfid antimonu č. a-vý s-k, Sb_2S_3, jejž známe vyhraněný a beztvárný. Hraněný a-vý s-k skládá nerost antimonit čili leštěnec antimonový, též surma zvaný. Surma má hustotu 4·65. Jest měkká a snadno se roztlouká na šedočerný prášek. Ponětvadž velmi snadno mírným žárem taje, čistí ji od jalového kamení, ježto ji provází, vytápěním čili vycezováním. Pálí rudu na drobno rozbitou a sbírají vytékající surmu v hrncích. Takto přečištěná jest hmota šedočerná, tuze podobná, a slove v obchodě *antimonium crudum*; má kuželovitý tvar nádob, v nichž ztuhla, zavírá v sobě téměř vždy něco arsenu, pak sledy železa, mědi i olova a v Milešově i skrovné podíly zlata a stříbra. Ochladí-li se náhle, bývší roztopena, mění se ve tmavohnědý sirník beztvárný, jenž elektřiny nevodí, kdežto surma ji dobře přenáší. Praží-li se pozorně, proměňuje se v popel antimonový; pálí-li se silně, úplně se vypařuje. Když se praží neúplně v horku větším, nabývá se z ní hmoty tmavohnědé, sklovité, ježto slove sklo antimonové; toto obsahuje vedlé kysličníku vždy něco sirníku antimonového a slouží k malbě skla a porcelánu na žluto. Pouští-li se sírovodík do roztoku solí antimonových, kyselinou promíšených, vylučuje se z nich ssedlina vodnatého, beztvárného a-ho s-ku barvy pomorančové, ježto rozpouští se snadno v sirnících žíravin na žluté soli sirné, nazvané síroantimonany. Také vřelým roztokem sodovým

ského (r. 541), utvrdil monofysitství a monofysitský **a. p.**, jenž trvá podnes. Patriarcha syrských těchto monofysitů, nazývajících se jakobity po Jakubovi Baradaiovi, sídlí tohoto času v klášteře Zafranu u Mardinu nedaleko Bágdádu. Řečtí patriarchové čili patriarchové melchitští odtrhli se v XI. stol. od Říma a sídlili obyčejně v Konstantinopoli. Když křižáci dobyli Antiochie, zřídili tam patriarchát latinský, ale r. 1267 Antiochii opanovali Saraceni, i byli tam opět dosazeni patriarchové řeckého obřadu a trvají do dnešního dne. Sídlí teď v Damašku a věřících jest asi 150.000, kteříž jsou Arabové a mají arabskou liturgii s některými řeckými částmi. Posledním skutečným antiochijským patriarchou latinským jmenoval Klement VI. r. 1342 generála minoritů Geralda. Po něm jsou jen titulární latinští patriarchové až do dnešního dne. Antiochijskými patriarchy nazývají se také patriarchové sjednocených s Římem Maronitů, Graeco-Melchitův a Syrů (Jakobitův). Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Antiochos, osobní jméno řecké, zvláště v královské rodině syrské zhusta užívané: **1) A.** Sótér (*Σωτήρ*, t. j. ochránce), druhý král syrský (281—261 př. Kr.), syn Seleuka I. Nikatora a sogdské kněžny Apamy, nar. r. 323, zasnoubil se po svolení otcově s macechou svou Stratonikou, dcerou Démétria Poliorkéta, načež ustanoven za vladaře východních krajin, hellénismem posud nedotčených a ozdoben hodností královskou. Když Seleukos roku 281 př. Kr. vypravil se do Makedonie, odevzdal **A**-chovi zplna vládu obrovské své říše. Přes veškery obrovské zdroje své říše nedovedl **A.** ubrániti se návalům sousedů; hlavní toho příčina byla v řeckých způsobech, výlučně do správy státní zaváděných, které mezi lidem podrobeným a kastou panujících Řekův i Makedonů činily propast nepřestupnou. Také vojsko **A**-chovo doplňovalo se výhradně ze žoldnéřstva řeckého. Se dvou stran bylo třeba **A**-chovi hájiti říše: proti Ptolemaiovcům v Syrii a proti hroznému vpádu Keltů, kteří po r. 277 Menší Asii v poušť měnili. Pomocí slonů podařilo se mu poraziti Kelty na hlavu, kteří odtud spokojili se sídly na vrchovisku řeky Sangaria. Méně šťasten byl proti Egyptu; spolčenec jeho Antigonos Gonatas porazil sice lodstvo egyptské u ostrova Koa, nicméně nedovedl **A.** zabrániti, aby z Pergama Filetairos a po něm Eumenés I. nezaložili nové říše v Malé Asii. **A.** zemřel v Efesu r. 261 znova se chystaje do boje proti Keltům. *Pšk.*

2) A. II. Theos (*Θεός*), syn a nástupce před. (261—247 př. Kr.), rozkošník, ponechával vládu milcům svým. Mimo menší boje v Thrakii zapleten byl ve velkou válku s Ptolemaiem Filadelfem, v níž pozbyl velkých částí Syrie, Palestiny, Foinikie, pobřeží maloasijských a také důležitého Efesu, jehož obyvatelstvo pro zapuzení tyranna Timarcha nedávno příjmenem Theos bylo jej poctilo. Podlé výminek míru r. 250 musil zapuditi manželku svou Laodiku, oženiti se s dcerou Ptolemaiovou Berenikou a dětem jejím přiřknouti nástupnictví. Po smrti Ptolemaiově r. 247 povolal však **A.** Laodiku nazpět a syna jejího Seleuka Kallinika ustanovil za následníka. Ale Laodiké, obávajíc se nejspíše nového zapuzení, dala ještě téhož roku **A**-cha otrávití a Bereniku s dítkami v Antiochii prodlévající zavrážditi. Nezdarův **A**-chových užily východní části říše k odpadnutí, čímž vznikly říše indobakterská, parthská říše Arsakovcův a říše médská v Atropaténě. *red.*

3) A. III. Veliký syn Seleuka Kallinika, nar. 242 př. Kr., král syrský r. 222—187, stal se již r. 228 místokrálem končin eufratských a zbytku éránských zemí i sídlil v Babylóně. Když r. 222 bratr jeho, Seleukos III. Keraunos, byl zavražděn, dosedl na trůn syrský a jal se vším úsilím obnovovati někdejší moc říše své. Začal šťastně boj s Attalem I. pergamským, jemuž odňal celou Lydii, porazil odbojné satrapy v Médii i Persii, přiměl Atropaténu k uznání syrské svrchovanosti (220) a užil smrti Ptolemaia III. k útoku na říši egyptskou. Ač r. 217 u Rafie poražen, donutil **A.** přece Ptolemaia III. ku prospěšnému míru, načež r. 212 podnikl smělou výpravu na východ a pronikl až za řeku Indos. Dvořští pochlebníci zvali jej odtud Velikým, než přes veškerá vítězství svá musil **A.** nezávislost Parthie i Baktrie uznati. Když r. 205 Ptolemaios IV. zemřel, spojil se **A.** s Filipem V. makedonským proti Egyptu, tím však zapletl se do války s Římany, kteří ujali se nedospělého Ptolemaia V. a již od několika let byli ve spolku s Pergamem. Palestina snadno opanována, Egypťané nad Jordánem poraženi a výprava proti Eumenovi II. ustanovena. Avšak Římané, jsouce právě zabaveni druhou válkou makedonskou, dovedli **A**-cha sliby zdržeti od útoku na spřátelené Pergamon. Již však po bitvě u Kynoskefal vyzvali Římané **A**-cha, aby vzdal se panství nad Hellespontem a krajinami Egypťanům odňatými, načež **A.** přijal na svém dvoře Hannibala, před Římany prchajícího, a strojil se k válce s Římany. Volán jsa od Aitólů, přeplul r. 192 do Řecka, odkudž Hannibal pobízel jej k rychlému vpádu do Italie. Avšak **A.** neuposlechl ho a marně trávil čas na Euboii, očekávaje, že se k němu připojí Řekové anebo Filip makedonský. Roku 191 poražen byl v Thermopylách, utrpěl též některé nehody na moři, načež vrátil se do Asie a tam r. 190 od bratří Scipionův u Magnésie poražen na hlavu. Touto porážkou Syrie přestala býti velmocí. Mírem s Římany vzdal se **A.** panství v celé Malé Asii před Taurem, vydal Římanům válečné lodi i slony a zaplatil 15.000 tal. zlata náhrady válečné (189). Hannibalovi, jehož vydání Římané přísně žádali, dopomohl k útěku. **A.** chtěl hledati náhradu na východě a vtrhl r. 187 do Elymaidy, kdež však olupuje tamní jeden chrám, od rozlícených domorodců byl zabit. *Pšk.*

4) A. Epifanés (*Επιφανής*, Osvícený), druhý syn předešlého, strávil mládí své v létech 189—175 jako rukojmě v Římě, až bratrem svým Seleukem Filopatorem za syna jeho Démétria byl vyměněn. Téhož roku po zavraždění bratrově ujal se vlády. Po smrti

královny egyptské Kleopatry, sestry A-chovy, r. 173 nastal mu tuhý spor o Koilésyrii, Foinikii a Palestinu, kteréž zemřelá královna dostala věnem, a jež Egypťané nyní si osvojiti chtěli. A. zabral nejen tyto krajiny, ale zvítěziv několikráte na zemi i na moři dobyl i dolního Egypta mimo Alexandrii. Že pak celé říše se nezmocnil, tomu zabránili Římané, vypravivše k němu rychle poselství s Popiliem Laenatem v čele, kterýž A-cha rozhodností svou přiměl k návratu a míru r. 167, kterým A. nicméně sporné území podržel ve své moci. Zaváděním bohoslužby olympského Zeva mezi Židy způsobil povstání, řízené nejprve (167—166) knězem Matathiou a potom syny jeho, s nimiž marně bojoval. Avšak pronásledování Židů nevzalo počátku v horlivosti A-chově pro hellénismus, nýbrž v domnění, že Palestina teprve tehdy bude pevně spojena s říší jeho, až potlačeni budou starověrci, kteří stále lnuli k ochráncům svým Ptolemaiovcům. R. 164 vypraviv vojevůdce Lysia proti Židům odebral se sám do východních provincií, aby tam vyprázdněnou pokladnu státní naplnil, ale po nezdařeném útoku na chrám v Elymaidě, kde otec jeho podobný pokus životem byl zaplatil, zemřel r. 164 v Tabách v Medii. Staří, i Židé i Řekové, zle posuzovali vládní úkony A-chovy, dlužno však považiti, že na vrub jeho spadají namnoze zločiny jeho vůdců a úředníků.

5) A. VIII. Grypos, druhý syn Démétria Nikatora, došel r. 125, když otec i bratr jeho matkou Kleopatrou byli zavražděni, uznání v menší části Syrie. Pomocí Ptolemaia Euergeta, s jehož dcerou Tryfainou se zasnoubil, přemohl r. 123 protikrále Alexandra Zabinu a nedlouho potom donutil též panstvíchtivou matku svou Kleopatru, aby vypila jed, který pro něj byla uchystala (odtud přezdívkou »Filométór« nazván). R. 112 byl od nevlastního bratra Antiocha Kyzikénského připraven o část říše s Antiochií a sídlil od té doby v Damašku, kdež r. 97 byl zavražděn.

6) A., syn Xenofanův ze Syrakus, dějepisec řecký, mladší vrstevník Hérodotův, spisovatel dějin sicilských od dob Kókala, krále Sikanů, až po rok 424 př. Kr. (v devíti knihách). Toho díla užíval nejen Diodór, nýbrž i Thukydidés, z čehož lze souditi, že byl netoliko nejstarší z dějepiscú sicilských, nýbrž že i váhy požíval. Druhý jeho spis týkal se nejstarších dějin italských. V něm dle Dionysia Halikar. tvrdil, že v Italii bylo město Řím již před válkou trójskou, neudávaje zevrubněji, míní-li pozdější hlavní město Italie, či jinde položené město toho jména. Zlomky viz u C. a Th. Müllerů Fragm. histor. Graecorum I. 181—184. *Ptk.*

7) A. z Askalónu († 68 před Kr.), filosof řecký směru eklektického, žák Filóna z Larissy, zakladatel páté akadémie. Nauku Platónovu snažil se doplniti i sloučiti s učením Aristotelovým a zvláště stoickým, stavě se tak příkře naproti akadémickému probabilismu i skepticismu a raze nepřímo cestu pozdějším názorům novoplatónským. — Ve filosofii A. rozeznával po způsobě stoickém fysiku, logiku a morálku. V prvé zamítá sice ideosloví Platónovo, ale jiné základní pomysly Platónovy slučuje s představami stoickými. Osnovné principy všeho jsoucna jsou A-chovi síla jakožto princip činný a hmota jako princip trpný. Jeden nemůže existovati bez druhého. Sloučením obou povstává těleso qualitativně určené (*ποιότης*). Všechna tělesa takto vzniklá musíme rozeznávati na jednoduchá a složená. K jednoduchým náležejí vzduch a oheň jsouce povahy činné, ke složeným země a voda, povahy trpné. Soubor všech těchto živlů tvoří vesmír, jenž nejvyšším rozumem jest oduševněn a spravován. Nejvyšší tento princip rozumový je bůh, prozřetelnost, nutnost, osud. Tak učení A-chovo přechází konečně ve stoický pantheismus. — Více nežli úvahy theoretické vyvážily u A-cha proti skepticismu zřetele praktické. Byl si dobře vědom, že bez pevného a určitého přesvědčení theoretického řádná správa životní možna není. V ethice je i A-chovi v souhlase se stoiky nejvyšším dobrem život shodný s přírodou. — **A.** narodil se v Askalóně v létech 127—124 př. Kr. Ve filosofii vzdělával se v Athénách u Filóna z Larissy, jehož názorům skeptickým však se později opřel a stoiků se přidržel, zvláště Mnésarcha. — Z Athén odebral se do Říma a r. 87—84 nalézáme jej s Lukullem v Alexandrii. R. 79 opět přednášel v Athénách, stoje v čele školy akademické. Zde byl i Cicero jeho posluchačem. Ze školy A-chovy mimo jiné vynikal Arius Didymus (učitel císaře Augusta). R. 69 doprovázel A. Lukulla do Syrie a bojoval též u Tigranocerty. Krátce na to umřel v Mesopotamii. Ze spisů A-chových, jichž zvláště Cicero hojně užíval (Acad. I., 17—60, De finibus l. V., Topic. 6—78), připomíná se na prvém místě *Sosus* proti Filónovi namířený, mimo to *Κανονικά* (Sext. Emp. Math. VII., 201.). — Na sklonku života po bitvě u Tigranocerty napsal podlé svědectví Plutarchova (Lucull. 28, 7.) spis *Περὶ θεῶν*. *Dna.*

8) A. athénský, řec. sochař školy novoattické, jenž žil za doby okolo narození Kristova. A. tento jest původcem mramorové sochy Athéniny, chované ve ville Ludovisi; na záhybu roucha bohyniny zachoval se dosud zbytek jména umělcova (*ΓΙΟΧΟΣ*). Socha tato, jež bohužel velmi mnoho utrpěla pozdějšími nesprávnými restauracemi, jest kopií slavné Feidiovy Athény Parthenos, a sice jednou z nejlepších a nejvěrnějších kopií, které se nás vůbec dochovaly. Jmenovitě vytknouti jest, že záhyby roucha bohyniny věrně jsou podány dle záhybů roucha Athény Feidiovy, zhotoveného ze zlatého plechu, čímž získán jest vzácný příspěvek k rekonstrukci sochy Feidiovy. *Vý.*

9) A. z Aig v Kilikii, vynikající sofista a rhétór II. stol. po Kr. Uváději se jeho *Μελέται αὐτοσχέδιοι*, řeči neboli deklamace improvisované, jimž dával přednost před dialektikou. Zvláště prý v částech apologetických působil mravní silou svého náboženského přesvědčení. —*y*

Antiopé v řec. mythu: **1) A.**, dcera říčního boha Asópa, nebo Nyktea thébského. Krása její získala jí lásku nejvyššího boha Zeva, jenž se k ní přiblížil v podobě satyra. Bojíc se proto trestu otcova **A.** uprchla a stala se choť sikyónského krále Epópea. Nykteus hořem a hněvem se utrápil naříkaje svému nástupci, bratru Lykovi, aby ztrestal **A**-pu. Lykos vytáhl proti Sikyónu, zabil Epópea a přivedl **A**-pu spoutanou zpět. Na cestě porodila u Eleuther na Kithairónu dvojčata a zanechala je v blízké sluji. Tam je nalezl pastýř jakýs, vychoval oba hochy a dal jim jména Amfión a Zéthos. Dirké, choť Lykova, trýznila **A**-pu ve vězení; vyšší mocí však pouta sama s ní spadla, **A.** pak uprchla k synům na Kithairón. Zéthos však maje ji za uprchlou otrokyni nepřipustil jí. Na totéž místo dostala se také Dirké súčastnivši se reje Dionysova na Kithairónu; shlédnuvši **A**-pu chtěla ji zpět odvléci a usmrtiti (dle jiné pověsti odevzdala **A**-pu synům u ní sloužícím, by ji dali rozsápati býkem). Synové byvše od pastýře poučeni, že to jejich matka, vysvobodili ji, Dirku však dali usmýkati býkem; výjev ten, kterak Amfión a Zéthos připevňují Dirku za vlasy k rohům býčím, jest zobrazen trallskými umělci Apollóniem a Tauriskem ve skupině nyní v Neapoli se nalézající a pod jménem »toro Farnese« (Farneský býk) známé. **A.** stižena jsouc šílenstvím od boha Dionysa těkala s místa na místo, až Fókos, vnuk Sisyfův, v Tithoreji, fókejském městě na Parnasse, ji uzdravil a za choť pojal.

2) A., amazonka, dcera Areova, sestra amazonky Hippolyty, s níž bývá často směšována. Théseus, král attický, súčastnil se tažení, které Héraklés podnikl proti amazonkám chtěje se zmocniti pasu Hippolytina, a obdržel za to amazonku **A**-pu odměnou; dle jiné zprávy vydala nepřátelům hlavní město amazonek Themiskyru z lásky k Théseovi. Dále se též vyprávělo, že teprve v Attice, kamž amazonky přitáhly, pomstit se, buď v boji **A**-pu zajav, aneb mír prve s amazonkami uzavřev, za choť ji pojal. **A.** z lásky k Théseovi na jeho straně bojovala proti svým družkám a v tom boji padla oštěpem amazonky Molpadie. Roscher, Lex. d. griech. u. röm. Myth., str. 380—383. *klk.*

Antiope, planetoida, objevená 1. říj. 1866 R. Lutherem v Bilku. Označení (90) *Gs.*

Antiopody, skupina neobydlených ostrůvků v Tichém oceánu, jihových. od Nového Zealandu, pod 49°48′ j. š. a 178°20′ v. d. Objeveny r. 1800 Waterhousem a nazvány tak, protože leží blízko (225 *km* severozáp.) protinoží greenwichského.

Antioquia [antyokya]: **1) A.**, stát Spoj. obcí Columbijských v jižní Americe; ohraničena jest na sev. státem Bolivarem, na západě Caukou, na jihu Caukou a Tolimou, na východě Cundinamarkou a Santandrem, zaujímajíc rozlohu 58.700 *km*² se 463.667 obyvateli (1884). Skoro celá země prostoupena jest západním a středním pásmem Andů Novogranadských, avšak hory tyto nemají tu takové výše jako dále na jihu, neboť nejvyšší temena jejich nepřesahují 2800 *m*. Veliká část země, zejména ve středu a na jihu jsouc dosud pokryta pralesem jest málo známa, na sev. pak prostírá se po hranici bolivarské nezdravá pustina, rovněž v poříčí řeky sv. Magdaleny a Rio Nares. Mohutnými proudy řek Cauky a řeky sv. Magdaleny a jejich přítoků jest celý stát znamenitě zavlažován, ale nedostatek dobrého spojení činí jej hospodářsky závislým na sousední Cauce, odkudž do **A**-ie dovážejí dobytek a plodiny. Z plodin domácích daří se zejména cukrová třtina, pisang, kukuřice, kakao a v nejnovější době pěstují tu pilně kávu. Hlavním však zaměstnáním obyvatelstva jest hornictví, a v této příčině zaujímá **A.** přední místo mezi státy columbijskými; doluje se hlavně na zlato, stříbro a kamenné uhlí. Špatné kommunikaci hledí se nyní odpomoci stavbou dráhy z Medellinu do Puerta Berria, z níž část už odevzdána dopravě. Hlavním městem jest Medellin. — **2) A.**, Santa Fé de, město v státě předešlém, 55 *km* severozáp. od Medellinu, na řece Cauce, v hlubokém horském údolí, s 10.295 ob., kteří pěstují pisang a cukrovou třtinu; jest pověstna horkým svým podnebím.

Antipapa (z řeck.), protipapež. **Antipapismus,** smýšlení a jednání směřující proti hierarchii církve katolické.

Antipapinian viz Pandekty.

Antiparallelní přímky (geom.). Čtyři různoběžné paprsky v rovině omezují různoběžník. Lze-li tomuto opsati kružnici, t. j. jsou-li protější jeho úhly supplementární, slují — vzhledem k ostatním dvěma — paprsky, jež obsahují dvě protější strany čtyřúhelníka, **a. p.** *Jmk.*

Antiparallelní (protisměrné) **průseky** plochy druhého stupně jsou průseky její s rovinami pravoúhelně souměrnými k některé hlavní rovině plochy. Každá plocha druhého stupně (mimo hyperbolický paraboloid) má na př. dvě soustavy **a**-ch **p**-ků kruhových. Vzhledem ku ploše válcové nebo hranolové slovou též **a**-mi **p.** s rovinami, jež jsou orthogonálně symmetrické k rovině normálné ku ploše. *Jmk.*

Je-li plocha kuželová *A* stanovena křivkou kruhovou *K* a bodem *s* jakožto středem, pak každá rovina stejnosměrná s rovinou křivky kruhové *K* protíná plochu kuželovou též ve křivce kruhové. Vedlé této soustavy stejnosměrných rovin kruhových jest však ještě druhá soustava stejnosměrných rovin, které též tuto plochu v křivkách kruhových protínají. Některou z rovin této druhé soustavy nejsnáze stanovíme pomocí plochy kulové *B*, kteráž křivku kruhovou *K* obsahujíc proniká plochu kuželovou ještě v jiné křivce kruhové *L*. Neboť tyto dvě plochy 2. stupně protínají se v křivce 4. stupně, kteráž v případě tomto zastoupena jest dvěma rovinnými křivkami 2. stupně. Jednou z nich jest křivka kruhová *K*, druhou pak, jakožto rovinnou křivkou plochy kulové *B*, patrně také kruhová křivka *L*. Roviny stejnosměrné s rovinou této křivky *L* protínají plochu kuželo-

vou v soustavě křivek kruhových, a jelikož parallelní tyto roviny nejsou stejnosměrny s rovinou křivky *K*, nazývají se jakožto roviny soustavy druhé rovinami antiparallelními a jejich průseky kruhové a-mi p. Je-li střed *s* dané plochy kuželové též v pomocné ploše kulové, jest rovinou tečnou v tomto bodu ku ploše kulové určena též rovina příslušná k soustavě rovin antiparallelních. (Viz Stereografická projekce.) Určení a-ho p-ku jest důležito při stanovení hlavních průsekův a os ploch kuželových. *Pch.*

Antiparallelogramm v. Lichoběžník.

Antiparasitica (scil. *remedia*), léky proti chorobám cizopasníky vzniklým; viz Antimycotica. *Peč.*

Antiparos, ostrov kykladský v Aegejském moři, těsně při západním břehu ostr. Paru, má na 36 km^2 500 obyv. Někde je dosti úrodný a vzdělaný, zvláště obilí a víno se pěstuje, ale hlavním pramenem výživy obyvatelstva jest rybářství. R. 1872 objevena byla na A-ru ložiska rudy olověné, kteráž obsahuje 55—70% olova, a toto opět v jedné tuně na 800 až 1000 *gr* stříbra. Ve starém věku slul Oliaros a byl osazen foinickými osadníky ze Sidonu; později zmocnili se ho Iónové, ale důležitosti zvláštní nikdy neměl. Nyní náleží A. k eparchii ostrova Naxu. Největší znamenitostí jeho jest krápníková jeskyně v sev. částech jeho, která nejspíše i starým byla známa. Vchod tvoří rozsáhlé přirozené sloupení, odkudž pomocí lan a žebříků přes několik propastí dospěti lze k prvé síni. Po dalším, ještě obtížnějším postupu objeví se v hloubi 280 *m* pod vchodem hlavní dutina, 95 *m* dlouhá, 30 *m* široká a 25 *m* vysoká, ozdobená nejnádhernějšími útvary krápníkovými, ačkoli prý původní čistota klenby i sloupů značně poškozena kouřem pochodní.

Antipas viz Herodes.

Antipascha, v církvi pravoslavné název první neděle po Velikonocích.

Antipater L. Coelius, letopisec doby Gracchův (v II. st. př. Kr.). Složil 7 knih o druhé punské válce, v kterémžto díle jevil oproti předchůdcům svým dosti snahy kritické. Ale zvláště značný pokrok učinil — smíme-li věřiti Ciceronovi — tím, že přihlížel též k umělecké formě díla svého, t. j. psal mnohem ozdobněji nežli předchůdcové jeho. Pravé dokonalosti v té příčině ovšem nedosáhl. Ve zlomcích zachovaných, z nichž patrno, že vplétal samostatně složené řeči v dílo své, četné jsou stopy živého, malebného vypravování. Z díla jeho, z něhož učinil M. Brutus výtah, čerpali Livius (hlavně v 3. dekadě), Plutarch, Cassius Dio, Valerius Maximus. *Sv.*

Antipathes, rod korálů z čeledi korálů rohovitých (*Antipathidae*). Tvoří větevnaté trsy s vnitřní rohovitou, často trnitou osou, tvořenou ze soustředěných, černě zbarvených vrstev a obalenou měkkým, masovitým povlakem, v němž vězí malí, úhlední polypové. Každý z nich má 6 krátkých tykadélek, uvnitř tílka pak 6 příček, z nichž 2 velikostí svou převládají nad ostatními. Rod tento zahrnuje asi 15 druhů, z nichž někteří mají důležitost i v ohledu praktickém sloužíce jakožto nepravý koral černý k výrobě rozmanitých ozdob. Z druhů nejznámějších sluší uvésti: A. *larix* Esp., koral málo rozvětvený, jehož hlavní větve nesou v šesti podélných řadách jednoduché větvičky vzhledu štětinovitého. Dosahuje výšky 20—40 *cm*, žije v moři Středozemním a Západoindickém. — A. *subpinata* Ell. a Sol., s trsem četněji rozvětveným, s četnými střídavě postavenými větévkami. Žije v moři Středozemním. — A. *isidis plocamos* Ell a Sol., nepravý korál černý, tvoří trsy až přes 1 *m* vysoké a dole 2—3 *cm* tlusté. Černá osa jeho jest hrbolatá a teprve v části horní rozvětvená. Žije v moři Rudém. Arabové nazývají jej *jusr* (černý koral) i dělají z něho drobné ozdůbky, jako růžence, špičky k dýmkám atd. *Šc.*

Antipathie (řec.), opak sympathie. Cokoli zavadí o naše smysly, vzbuzuje v nás city buď libé nebo nelibé, jež ovšem jsou odůvodněny. Čím klidněji a střízlivěji jest naladěno nitro, tím nestranněji posuzujeme předmět, tím objektivněji druží se cit k dojmu. Jakmile však hladina nálady přivedena jest z rovnováhy, zakalí se názor. Pak neleží příčina libosti a nelibosti jen v předmětu, nýbrž i v nás samých. Jsme-li nevrlí, může i příjemný dojem způsobiti nechuť. Nejsme si ovšem vždycky vědomi viny vlastní, když něco se nám nelíbí, aniž můžeme říci, proč se nám nelíbí. Vymlouváme se, že máme a-ii. Jakožto pocit naprosto bezdůvodné nechuti a. vlastně již vybočuje z hranic normality, avšak je zjevem příliš všedním, tak že ke zjevům pathologickým řadíme teprve její nejkrajnější výstřelek, zv. idiosynkrasii. *Kfr.*

Antipatros (*Ἀντίπατρος*): **1)** A. dříve též Antipas zvaný, znamenitý stratég králů maked. Filippa II. a Alexandra Vel., nar. kol r. 400 z otce Iolly; vyznamenal se již za Filipa, který o něm propověděl: »Mohu spáti, ježto bdí A.«. Roku 346 vypraven Filipem do Athén k ujednání Filokratova míru, při čemž uzavřel proxenii i s Démosthenem, později však, když Démosthenés pokoušel se o zmar makedonské politiky, stal se jeho zarytým nepřítelem. Vyznamenav se v bitvě u Chairóneie, jmenován byl od Alexandra na počátku výpravy asijské správcem Makedonie a Řecka, důkaz to svrchované důvěry, která v něj byla skládána. R. 330 porazil spartského krále Agida III. krvavou bitvou u Megalopole a donutil vítězstvím tímto i Spartu, že přistoupila ke spolku řeckomakedonskému. Dokonav takto v Řecku dílo Filipovo, nepohodl se s královnou Olympiadou i byl r. 323 do Asie povolán a na místě jeho jmenován Krateros říšským správcem. Mezitím zemřel Alexandros, načež říšský správce Perdikkas jmenoval A-ra znova stratégem v Makedonii a v Řecku. Události prokázaly, že čin Perdikkův byl svrchovaně případným, neboť ihned po smrti velikého krále zdvihli se Řekové a počali vítězný s počátku boj proti Makedonii. V této tak zv. válce lamijské byl A. athénským vojevůd-

Antipendium (lat. *antependium, pallium frontale, velum, aulaeum*, franc. *nappe d'autel*, angl. *frontal cloth*). Oltář křesťanský má povahu stolu proměnného dle předpisu církevního. Jest prostředně plátěným, z těžší látky pak bývá stůl pro délce a výšce. Zvláštní krásou vyniká zejména předek oltáře, který se pokrývá mramorem a jinými drahocennými kameny, zpravidla však suchařskou a řezbářskou, stříbrnými deskami s obrazy smaltovými nebo tepanými. Předek takto okrášlený jest frontale. K ochraně nádherného toho a nákladu scházejícího frontale ověšuje se přední strana oltářní skvostnou oponou hedvábím, zlatem a stříbrem vyšívanou nebo perlami, drahokamy a perlami posetou. Opona tato nazývá se a. a má souhlasiti s barvou dne. Zápisky bibliotékáře Anastasia a j., jakož i vzory dosud zachované ukazují, jak nádherně ozdobována se a-ia, jimiž papežové s hedvábnými, králové a knížata oltáře odívali (*altare vestire, vestem altaris facere*). Dovedná jehla a mistrný článek čestné závodily vyšívavostí po celých věkem prvokřesťanským počínajíce až k době renaissanční. Život Páně a blahoslavené Panny, skutky apoštolské a scény církevních. Velmi vzácně malované a. z kaple sv. Kateřiny na Karlštejně představeno jest na naší příloze. Dvě obrázkové skvostná krvavá a-ia z dob prvního středověku zachovala se při chrámě sv. Marka v Benátkách a sv. Ambrože v Miláně. *Lr.*

Antipepton viz Pepton.

Antiperiodica viz Antitypica.

Antiperistaltica (*remedia*), léky přílišný peristaltický pohyb střev tišící a některé druhy průjmů stavící. Klassickým jich příkladem jest opium z hmoty z něho upravené. *Poč.*

Antiperistaltický pohyb, opak peristaltického pohybu žaludkového a střevního. Za fysiologického poměru kráčí stah střeva s žaludku v podobě vln směrem dolů a hýbá jím obsah ku přirozeným vývodům tlačení při a-kém p-u kráčejí stahy směrem vzhůru z dolních kliček na horní oddíly střeva a z těchto i na žaludek. A. p. střídá se vždy s peristaltickým pohybem, jest slabší tohoto a vyskytuje se při chorobách žaludkových a střevních, při kterých postup obsahu s překážkou se setkává. *Mr.*

Antiplanety viz Fotografické objektivy (předměstnice).

Antipodové viz Protinožci.

Antipolis viz Antibes.

ANTIPENDIUM

V KAPLI SV. KATEŘINY NA KARLŠTEINĚ.

…LSKA A „OTTOVU SLOVNÍKU NAUČNÉMU".

Ve výši 4090 *m* nalézá se zde dvorec Tambo de A., jedno z nejvyšších bydlišť na světě. Vrcholu hory, jenž stále pokryt jest sněhem, dostoupili Boussingault a Whymper (1880).

Antiscii viz Ascii.

Antiscorbutica (scil. *remedia*), léky hojící kurděje (*scorbut*). *Peč.*

Antisemita, přívrženec antisemitismu (viz tamže).

Antisemitismus nazývají se v širším smysle vůbec sociální snahy čelící proti nynějšímu postavení židovstva ve společnosti. Příčiny jeho netkví v době naší pouze v různosti vyznání náboženského (jako zvláště na Rusi) a v antagonismu plemenném, nýbrž jsou vedlé toho hlavně hospodářské, politické, po případě i národnostní. Hospodářským i politickým liberalismem, šířícím se od konce minulého století po celé Evropě, dostalo se židům sociální emancipace, občanské, politické rovnoprávnosti. Využitím liberálního proudu toho, zvláště pak ovládnutím hospodářského podnikání (obchodu, tovární výroby) i úvěru kapitálem nabylo židovstvo v krátké době namnoze závažného a silného postavení sociálního i politického. S úpadkem hospodářského liberalismu však, s citlivým úpadkem malého živnostnictva i rolnictva, s vývojem otázky dělnické i snah socialistických byly v poslední době podníceny zároveň snahy antisemitické. Tak zejména v Rumunsku, v Prusku, ve Francii, částečně i v Rakousko-Uhersku (kdež **a.** souvisí aspoň do jisté míry též s otázkami národnostními). Pokud **a.** směřuje k uskutečnění svých požadavků, zejména pak k zákonnému omezení svobody židovstva, nabývá rázu sociálně politického. V zákonodárných sborech má **a.** tu a tam (srv. na př. nepatrné frakce v rakouském a uherském parlamentě) své zastánce, tvoří si svou literaturu (Edm. Drumond, Dühring a j.) i své orgány tiskové (jako v Rakousku na př. »Unverfälschte deutsche Worte«, v Čechách »České Zájmy«). V posledních dobách nescházelo mu ani projevů více méně násilných. Celkem však jeho cíle a prostředky jsou ještě dosti nevytříbené, jakož vůbec celé hnutí to posud nebylo s dostatek probadáno. *Tkl.*

Antisepsis (řec.), léčení antiseptické čili protihnilobné, spočívá v opatření, aby se zamezil rozklad v tělesném ústrojí, zvláště v ranách. Dle výzkumů naší doby (Pasteur, Lister, R. Koch a j.) jest rozklad podmíněn jistými drobnohlednými plísněmi (pathogenní mikroby), jež vzduchem, vodou nebo dotykem ran vnikají do těla. **A.** dlužno uvažovati se stanoviska ochranného a léčivého. Při ochranném běží o to, aby zabráněno bylo rozmnožování zárodků nákazy ve vzduchu a vnikání jejich do rány; řádné větrání, nejkrajnější čistota, zhubení veškerých hmot a předmětů, na kterých plísně bujeti mohou, nejspíše účelu tomu vyhovují; po případě provedena bývá isolace nemocného od jiných, stejnorodou nemocí postižených, a řádná desinfekce prostory, v niž se zdržuje, i výmětů těla a tudíž i stok atd. Přirozeno jest, že **a.** při ranném lékařství nepoměrně častěji musí býti prováděna nežli při léčbě chorob vnitřních. Při chorobách s rozrušením tkaně vnitřních ústrojí, ve vředech, hlízách provalených neb uměle rozevřených, při nakažlivých nemocech nutno k **a.**-si sáhnouti, aby se předešla hniloba. Pokud orgány přístupny jsou přímé applikaci léčiv, volíme inhalace, irrigace a parenchymatosní injekce týchž léčiv, jichž užívají chirurgové. Vnitřní medikace (hmoty balsamické a silice, ostatní ve velmi slabém rozředění, poněvadž příliš dráždí) potkává se s malým úspěchem.

A. (v chirurgii a porodnictví) hledí zameziti přístup pathogenních mikrobů do ran, které v ní, v bližším i v dalším jejím okolí způsobují rozklad hnilobný a mimo to za příznivých okolností vznikati dávají chemickým sloučeninám (ptomainům), které organismus otravují. Jestli do rány vnikly, pak jest úkolem **a.**-se organismy zničiti a půdu k jejich rozkladné činnosti nezpůsobilou učiniti. Antiseptické léčení jest při každé ráně nakázáno, tím více však v ústavech léčebných, kde nákaza vzniká tím snadněji, čím více nemocných v prostoře jest nahromaděno. **A.** se svými počátky spadá do starší doby, racionálním způsobem zahájena byla však teprve před 25 léty; o zavedení a šíření její nehynoucích zásluh sobě dobyl londýnský chirurg Josef Lister poznav v kyselině karbolové mocné a výhodné antiseptické léčivo. Ač první obvazy, jichž použil v glasgowské nemocnici k hojení otevřených zlomenin kostních, byly dosti nedokonalé, dosáhl jimi nicméně velmi skvělých výsledků. Methoda zdokonalená a po něm Listerova zvaná (Listerův obvaz antiseptický) zakládá se na předchozím, velmi pečlivém očištění rány a prostory, na které se operuje roztokem kyseliny karbolové; operatér i pomocníci očišťují ruce v kyselině, nože i veškerý obvaz jsou svědomitě desinfikovány, za operace sváděna bývá nepřetržitě sprcha roztoku karbolového na ránu; po operaci přiložen bývá pečlivě velmi složitý (osmivrstevný) obvaz, jehož součásti v karbolové kyselině smočeny byly, a který zabraňuje přístup vzduchu k ráně. Léčení Listerem zavedené záhy zobecnělo; dosud bývá prováděno podlé jeho methody nebo s některými modifikacemi v obvazu, než vždy dbáno bývá základních ochranných pravidel o ráně. Jelikož kyselina karbolová příliš dráždí, užíváno k očištění rány a ku přípravě obvazu místo kyseliny karbolové roztoku kyseliny salicylové, thymolu, chlorečnanu zinečnatého, silice eukalyptové, v nejnovější době pak sublimátu, který se těší veliké oblibě. Desinfekce a ochrany ran dosíci lze i práškovými antiseptickými obvazy (kyselinou salicylovou a borovou, prachem uhelným, naftalinem, jodolem, ale především jodoformem, který pro své dobré vlastnosti nejvíce jest rozšířen). Vedlé obvazů vylíčených upotřebuje se v létech posledních obvazů s různými látkami, jež ranné výměsky rychle vstřebávají: s rašelinou, mechem, dřevovou vlnou, vlnou jehličí. K látkám jmenovaným, jimiž naplňují se poduštice z gázů nebo z nichž se zhotovují

zvláštní plotny, přimísiti lze některý prášek antiseptický nebo možno je napustiti roztoky antiseptickými, zvl. ště roztokem sublimátovým. Obvazy právě líčené zřídka jen bývají měněny, i nazývají se proto obvazy antiseptickými trvalými. Při rozšířených ranách nečistých bývá mnohdy prospěšno, ránu takovou trvale svlažovati neb i proplakovati vhodnými roztoky antiseptickými, tak roztokem kyseliny karbolové, salicylové, nadmangananu draselnatého neb octanem hlinitým — antiseptické trvalé svlažování (antiseptická permanentní irrigace) —; jindy výhodno jest, úd s ranou takovou vložiti na delší dobu do lázně, při níž místo vody užito bylo některého z jmenovaných roztoků antiseptických — antiseptická lázeň trvalá. Léčení antiseptické přispělo k rozvoji chirurgie měrou neobyčejnou; jím získáno velmi rychlé hojení ran bez zánětu, bez horečky, bez bolestí, jím zamezeny rozklad a vznikání chorob druhotných, jimiž v dobách dřívějších ranění a nemocní velmi zhusta umírali; jím umožněn výkon různých, blahodárných operací, na něž před zavedením léčení antiseptického nebylo lze téměř ani pomýšleti. *Mx.* —*chl.*

Antiseptica (řec.) jsou léky a prostředky organické aneb anorganické, jimiž lze zameziti hnilobný nebo hnilobě podobný rozklad v ústrojných tkaních živočišných nebo rostlinných. Mnohých **a**-k užívá se v rozmanitém tvaru k obvazování ran (viz Antisepsis), jiné podávají se nemocným k užívání vnitřnímu, a jiné opět mírní horečku, působí antipyreticky. Dle účinnosti činívá se rozdíl mezi antiseptiky silnějšími a slabšími. **A**-k, jichž za dnů našich se užívává, jest veliký počet; náležejí sem mnohé kyseliny anorganické i organické, soli alkalií a kovů (hlavně chloridy a octany), balsamická tělesa, silice, pryskyřice, některé alkaloidy; antiseptickým lékem jest kyslík (ozon), kysličník vodičitý, jod a jeho sloučeniny, uhel atd. —*chl.*

Antisigma [*τὸ ἀντίσιγμα*, obrácené sigma, Ↄ], kritické znamení, jehož užíval slavný grammatik alexandrijský Aristarchos ve své recensi básní Homérových. Byla-li totiž v několika verších za sebou jdoucích dvakrát táž myšlénka vyslovena a nebylo možno jistě určiti, které verše jsou původní. Aristarchos poznamenával první ze shodných míst znamením **a**., druhé znamením zvaným *ἡ στιγμή*, t. tečkou (na př.: Ilias *B*, 188., 192., *Θ* 536.). M. Sengebusch, Homer. dissert. I., str. 25. *Vý.*

Antispasmodica (scil. *remedia*), léky přerušující křečovitá smrštění svalstva. Bývá jich užíváno v různých chorobách čivných: padoucnici, tetanu, asthmatu, při polostranném bolení hlavy, posunčině, hysterii, v kolikách, dušném kašli a j. Sem patří léky tišivé, chloralhydrát, paraldehyd, urethan, opium, morfium, některé specificky účinné látky, jako curare, coniin, amylnitrit, nitroglycerin, pak bromidy různé, železo, arsén, chinin, zinek, stříbro atd. *Peč.*

Antispast nazývali staří metrikové po příkladě Héliodórově metrický tvar ⏑ — — ⏑, jejž omylem pokládali za stopu metrickou. *Knr.*

Antistes: 1) A. význam užívaný v sakrálním ohledu u Římanův o těch osobách, ba i celých rodinách, jimž byly na starosti nějaké speciální oběti nebo výroční slavnosti, pak i o představených chrámu a kultu v něm konaného vůbec, tedy stálí antistites. I ženy byly antistites (slují též *antistitae*), jak u Livia (I., 20.) Vestálky se nazývají. —*y*.

2) A., představený, zejména duchovní; **a.** jest starým čestným názvem pro vyšší církevní hodnostáře. V některých kantonech švýcarských označuje **a.** prvního duchovního při reformovaných kostelech městských a pak řídícího kantonálních záležitostí týkajících se škol a kostelův reformovaných. *Hnr.*

Antisthenés (440—366 př. Kr.), filosof řecký, žák Sókratův, zakladatel školy kynické. Ač hlavně o záhadách ethických přemýšlel a filosofii toliko za návod k životu ctnostnému prohlašoval, přece i některá pozoruhodná učení metafysická a logická od něho pocházejí. Naproti anthropomorfistickému polytheismu doby své hájil zajisté po příkladě Sókratově názoru, že v přírodě toliko jeden jest bůh, jehož z obrazů lidmi utvořených poznati nelze. Jediná ctnosť jest pravá bohoslužba, vše ostatní jest pověra. — Hlavně soustřeďovalo se přemýšlení **A**-novo na poli ethickém. V duchu sókratickém žádal, by filosofie byla návodem k životu ctnostnému. **A.** uznával, že každý člověk touží po blaženosti. Té však dojíti lze toliko ve ctnosti. Jediná ctnost jest sama o sobě ceny absolutné, ana ctnosť a pravá blaženost jsou totožny. Proto základ praktické filosofie **A**-novy tvoří věta: »Jen ctnosť jest dobro, nepravost pak zlo, vše ostatní jest lhostejno (*ἀδιάφορον*). Proto bohatství, zdraví, česť, svoboda atd. jsou životu filosofickému úplně bezvýznamny nezvyšujíce jeho blaženosti podobně, jako na druhé straně ani snížiti jí nedovedou chudoba, nemoc, hanba, poroba, ba ani smrť«. Zásady své přednášel **A.** četným stoupencům a žákům v gymnasiu nazvaném *Κυνοσάργης*, od něhož asi i jméno školy jím založené má původ, ač bylo posměšně též uváděno v souvislosť se slovem *κύων* (= pes) na označení způsobu života jejích přívrženců. **A.** sám nauku svou v životě praktickém důsledně uskutečňoval. Rád honosil se svou chudobou, ač Sókratés žertovně poznamenal, že z děr pláště jeho slávychtivost vyhlíží. Potřeby životní byly u něho omezeny na míru co nejmenší, a od žebráka lišil se asi jen tím, že nežebral. Avšak již nejbližší žák jeho, pověstný Diogenés Sinopský, prováděl nauku mistrovu do krajností největších. Nauka **A**-nova působila později přímo ve vznik soustavy stoické. — **A.** narodil se r. 440 v Athénách. Otec jeho byl Athéňan, matka však pocházela z Thrakie. Nejprve vzdělával se ve škole Gorgiově, ale poznav Sókrata přidružil se k němu a stal se horlivým jeho žákem a stoupencem. Smrti Sókratovou hluboce byl zarmoucen a trpce

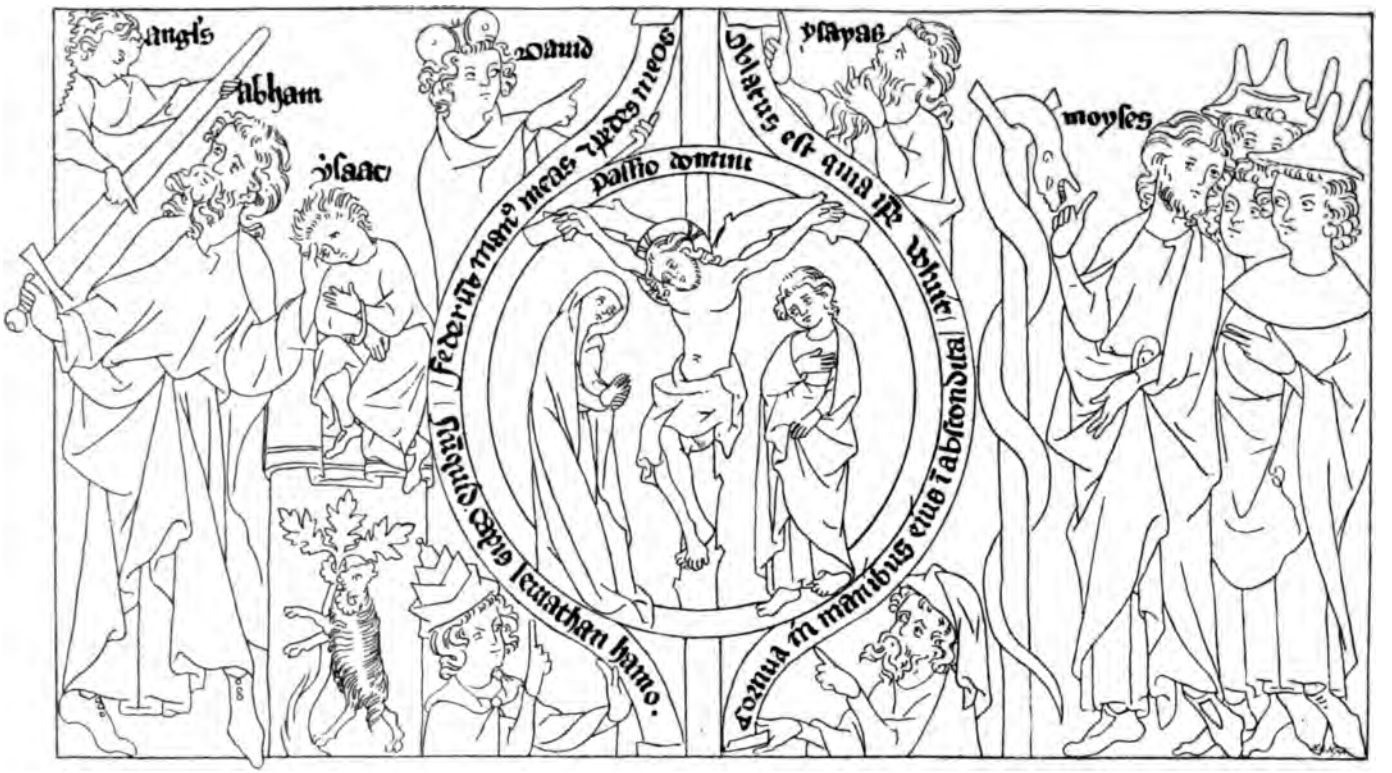

Antityp (z Liber pauperum).

působí jako professor. **A.** jest předním sochařem ruským naší doby. Díla jeho vyznačuje bezohledná opravdovost, energie výrazu a charakteristiky, hluboká psychologická analyse a především nevšední životnost. Individualita **A**-kého vyvinula se zcela osobitě, ani pobyt v Berlíně a v Paříži, ani cesta do Italie neměly na ni podstatného vlivu. *Tá. red.*

Antoldiho klavírní harfa. Většímu rozšíření harfy v hudebním obecenstvě překáží nesnadná, velmi komplikovaná technika hry a vysoká cena tohoto královského nástroje. Věci té hledí odpomoci nejnovější vynález Itala Alexandra Antoldiho, jenž sestrojil harfu s klaviaturou. Jest pochybovati, že nahradí všecky skvělé vlastnosti harfy; neboť pouhý mechanismus nikdy se nevyrovná živému úderu ruky umělcovy; ovšem vynález ten může se státi po jistou míru náhradou za harfu v orchestrech, kde nemají harfeníka po ruce. Hráti na něm může každý pianista. První exemplář této klavírní harfy byl darován papeži Lvovi XIII. k jeho zlatému kněžskému jubileu. *Ný.*

Antolini Giovanni, architekt italský a prof. stavitelství v Miláně (* v Bologni 1760 — † t. 1841). Za odborným vzděláním odebral se do Říma, kdež stav se členem akademie římské »della Pace« obracel zřetel zvláště k památkám antickým. Přední dílo jeho jest plán krásného fora Bonapartova. V pozdějších létech svého života jal se psáti o zásadách architektonických (*Elementi di architettura*, Milán, 1813). Dílo to v celku neposloužilo jeho slávě, avšak výbornými vyobrazeními a návrhy na obnovení některých památek architektury římské, jmenovitě chrámu Herkulova v Corech, pomníků assiských a zřícenin vellejských, pojistil si vděk potomstva.

Antomboka, prostorný a bezpečný záliv na severových. konci Madagaskaru, zvaný též zál. Diega Suareza; odr. 1862 patří Francii.

Antommarchi [-ki] Carlo Francesco, lékař korsický (* 1780 — † 1838). Vystudovav v Pise stal se r. 1812 prosektorem při špitále Santa Maria ve Florencii, r. 1818 přijal místo tělesného lékaře Napoleona I. na ostrově sv. Heleny. Císař s počátku jej přijal s nedůvěrou, později však přátelsky se mu naklonil a v závěti své 100.000 fr. mu odkázal. Po smrti Napoleonově zdráhal se **A.** podepsati protokol o obdukci mrtvoly jeho, tvrdě, že Napoleon nezemřel rakem žaludečním, ale zimnicí na ostrově sv. Heleny panující. Totéž tvrdí **A.** i ve spise *Les derniers moments de Napoléon* (v Pař., 1823, 2 díly; nové vyd. 1852). Za polského povstání r. 1831 byl **A.** činným jako lékař ve Varšavě, r. 1836 podnikl cestu do Nového Orleansu a odtud na Kubu, kdež zemřel v San-Antoniu. Napoleon III. dal mu tam r. 1855 postaviti pomník.

Anton Karel Gottlob, rodilý Němec, jenž mnoho píle věnoval zvláště lužickým studiím (* 1751 v Lubáni [Lauban] — † 1818). Studoval práva na universitě lipské, kdež přistoupil ke spolku lužických studujících (»Serbskemu prědařskemu towařstwu«) a odtud odnesl si snad lásku k lužickým Srbům a jakousi znalost jejich jazyka; lužicky však nikdy dobře neuměl. Roku 1774 nabyl doktorátu a r. 1775 stal se advokátem ve Zhořelci. Zde rozvinul pěknou činnost i v životě občanském i v zájmu vědy. Byl zakladatelem učené společnosti zhořelecké, která podnes trvá a ve svém letopise (»Neues Laus. Magazin«, dříve »Laus. Magazin«) mnoho pro historika zajímavého podala. **A.** obíraje se ethnografií slovanskou, snad první zřetel obrátil k národním písním lužickým. V archivě připomenuté zhořelecké společnosti nachází se jeho rukopisná knížka, obsahující malý dolnolužický slovníček (158 řídce psaných stran) a 43 písně sebrané od Bünaua, jenž je z úst svých vojáků napsal. Zabývaje se slovanskými studiemi dopisoval si **A.** s mnohými učenými Slovany, z Čechů s Dobrovským, Pelclem a, tuším, i s Dobnerem. Hlavní jeho spis jest: *Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven-Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse* (Lipsko, 1783). R. 1789 vydal II. díl tohoto spisu obsahující opravy a doplňky. Jiná jeho díla jsou: *Diplomat. Beiträge zu den Geschichten und zu den deutschen Verträgen* (t. 1777); *Versuch zur Geschichte des Tempelordens* (t. 1781); *Über Sprachen in Rücksicht auf Geschichte der Menschheit* (Zhořelec, 1799). Z jeho článků uvádíme: *Über chaldäische und slavische Sprache bei Gelegenheit der vermeinten Ähnlichkeit* (»Provinzialbl.«, 1781); *Der oberlausitzische deutsche Dialekt trägt Spuren von der Unterjochung der Wenden* (t.); *Über die älteren Sitze der Slaven* (»Laus. Monatschr.«, 1793); *Etwas über die oberlausitzische wendische Sprache* (t., 1797). *Čný.*

Antona-Traversi Camillo, ital. historik literární, nar. 27. list. 1857 v Miláně, stal se r. 1880 v Neapoli doktorem filosofie a r. 1882 professorem v Římě. Z četných jeho spisů uvádíme: *Della patria di G. Boccaccio* (Neapol, 1881); *Il Boccaccio in Napoli* (Ancona, 1881); *Ugo Foscolo nella famiglia; De' natali, de' parenti della famiglia di Ugo Foscolo* (Milán, 1886); *Lettere disperse di Pietro Metastasio* (Řím, 1886); *Studi su G. Leopardi* (Neapol, 1887); *Curiosità foscoliane* (Bologna, 1888); *Giacomo Leopardi e i classici* (Parma, 1888); *Punto e da capo* (Řím, 1888) a j. Mimo to napsal několik kusů divadelních. *P.*

Antonelli Giacomo (* 1806 — † 1876), řím. kardinál a státní sekretář, nar. v Sonninu ze staré, zámožné rodiny. Vychován byl v Římě na universitě Sapienza zvané a stal se doktorem práv. Řehoř XVI., jenž byl na **A**-ho upozorněn, určil ho pro státní službu a jmenoval ho praelátem a postupně delegátem v Orvietu, Viterbu a Maceratě, r. 1841 státním podsekretářem záležitostí vnitřních a vrchním správcem pokladu (min. financí 1845—47). R. 1840 stal se **A.** kanovníkem u sv. Petra a byl za jáhna vysvěcen; svěcení kněžského nikdy nepřijal. Stejné přízni těšil se **A.** u Pia IX., který ho r. 1847 jmenoval kardinálem a povolal do rady státní a roku 1848 stál **A.** již v čele ministerstva, z něhož však brzy pro

se revoluci musil ustoupiti. V této
a mu ideálem myšlénka Giobertiho,
ež učinil na čas programem své po-
dnocená Italie s papežem jako králem
ale **A.** přesvědčiv se, že program ten
nelze, ustoupil od něho, neboť po-
aby se vyslovil proti válce Piemontu
kem. Tímto náhlým obratem vzbudiv
u musil ovšem ustoupiti liberálnímu
nimu; ale neztratil důvěry Piovy i při-
ké k útěku do Gaëty. Zde jmenován
ekretářem a tím zůstal až do smrti
y na papeže vliv rozhodný. Po do-
a vojskem francouzským ničil s ne-
přísností veškeré zbytky revoluce.
1870 vojsko italské vtrhlo do Říma,
zahraničný pevně a rázně, s nepo-
a obratností a důsledností. Činnost
ěřovala jednak k zachování církev.
lnak k uskutečnění myšlénky o svě-
ivu katolicismu. Jak známo, zůstala
ha jeho bez výsledku. Větších úspě-
ohl se ve příčině druhé. Byl více
než duchovním. Avšak každodenně
men mši sv., a v každém týdnu jed-
:upoval ku sv. svátostem; bohatství
:íval ochotně i k účelům dobročin-
vu, že byl z nejobratnějších diplomatů
čku, nikdo mu neupře. *Č. Byč.*

nello da Messina, malíř italský
1445 v Messině — † 1493). Přispěl
rozvoji olejomalby v Italii. O tom,
e technice té se přiučil, máme zprávy
livé: obrazy nizozemské, jmenovitě
Eyck, tak prý naň působily, že sám
nalení techniky do Nizozemí se ode-
podobá se, že nizozemská ta cesta
lénkou, že poznal nizozemský způsob
amé a že vyspěl ve svém umění v Be-
kdež záhy olejomalba byla pěstována.
jeho datovaný obraz, ještě dosti ne-
, malé *Poprsí Spasitele* (v národní
š londýnské) pochází z r. 1465. Obraz
vskutku ráz flanderský, rovněž jako
brazy ranní jeho epochy (1465—1470).
1473, z kterého pochází také tripty-
ostele S. Gregorio v Messině, počíná
rná činnost v Benátkách, kdež toho
lržel zakázku od představenstva ko-
Cassiano, vymalovat totiž *Madonnu*
chalem. Obraz tento, jenž bohužel se
al, zjednal **A.**-vi rázem znamenitou
V obrazech znázorňujících předměty
ké, jako jest zajímavé *Ukřižování*
rně antverpské, *Mrtvola Kristova* ve
eliký obraz *sv. Šebestiána* v Drážďa-
ví se **A.** jako střízlivý realista veli-
alostí, bez vysokého vzletu fantasie.
znamenitějším jest svými podobiz-
v nich spočívá hlavní jeho význam.
jeho podobizny datované z let 1474,
76 a 1478 vynikají svou dokonalostí
čestně k samým podobiznám van
m; tak podobizna mladíka v Louvru
„ plná energie ve výraze, nad míru
modellaci, věrná v provedení látek a
í v koloritu tmelem a průzračností
tónů. Inkarnát této jeho doby podržuje flanderský červenavý tón, jenž již r. 1478 v mužské podobizně v Berlíně ustupuje jasnější pleti. Malá tato berlínská podobizna patří rovněž k nejznamenitějším jeho pracím. Kromě těchto nacházejí se podobizny jeho v Museo civico v Miláně, v gallerii Borghese v Římě a v některých soukromých sbírkách v Italii. *Chl.*

Antoni: 1) A. Daniel, slovenský kněz a spisovatel netištěného díla o současných dějinách evang. církve, hlavně na Slovensku: *Lacrymae desolatae filiae Sion.* Narozen v Háji ve stolici turčanské, učiteloval na různých evang. školách slovenských a posléze byl evangelickým kazatelem v Dačolomě, kdež snad zemřel kolem roku 1675. (Slovenske Pohľady 1875, č. 2.) — **2) A.** Sam. (* 1669 — † 1738), slovenský evang. kněz a původce nevydaného spisku *Opatrnosť spravedlivých*, obsahujícího rady rodičům o zbožném vychování dítek. **A.** farářoval na rozličných evang. farách (v Hrádku a j.) a stal se posléze superintendentem stolice šaryšské, spišské a gemerské od roku 1709. *Hš.*

Antoni: 1) A. z Napahanic (* 1497 — † 1562), proslulý theolog polský a dvorní kazatel pol. krále Sigmunda Augusta. Jsa syn prostého rychtáře v Napahanicích blíže Poznaně, stal se v Krakově drem theologie a farářem v Korczyně, r. 1532 universitním professorem a farářem u sv. Floriána v Krakově. Když se začalo v Polsku šířiti protestantství v různých pol. městech, kázal výmluvně proti novému učení. Duchovní jeho řeči a polemiky prosluly tou měrou, že se na jeho kázání hrnuli posluchači z dalekých končin. Ze spisů jeho, nyní velmi vzácných, jsou nejdůležitější: *Enchiridion, to jest Książki ręczne o nauce chrześciańskiéy, czego się chrześciański człowiek dzierżeć ma czasu niniejszey różności wiary* (Krakov, 1538) a *Loci communes* (t.), v nichž ostře polemisuje s naukami Lutherovými.

2) A. J. dr., pseud. viz Rolle Józef.

Antonia, planetoida objevená 4. února 1888 od A. Charloisa v Nizze. Označení (211). *Gs.*

Antoniades Ant. J., současný básník řecký, prof. řečtiny na kolleji v Pireu, autor dvou rozsáhlých hrdinných básní o pádu Soluně a o válce na Kretě. Vydal též epické básně *Matka janičarova; Ambrosius milánský* (Athény, 1878); *Dějepis všeobecný* ve 4 sv.; *Dějepis řecký* a *Mluvnici řeckou.* Mimo to napsal tragédie: *Krispos, Filip Makedonský, Pausanias, Agis, Eugenie křesťanka, Kletba matčina* a veršované komédie: *Příštipkář, Jak se lichvář ucházi o hlasy* a *Nevěrná.*

Antoniané: 1) A., antinomistická sekta ve Švýcarsku, jejímž zakladatelem byl dobrodruh Anton Unternäher (* 1759 — † 1824). Tento hledav napřed výživu různým zaměstnáním jako pastvec, zelinář, truhlář, kramář i lékař, usadil se v Amsoldingu u Thunu a pokoušel se rozličnými spisky o »zdokonalení křesťanství« zavrhuje všecko zřízení státní a rodinné a prohlašuje za vrchol svobody lásky křesťanské svobodné obcování pohlavní, jakož

i obecenství statků pozemských. Nebezpečná ta nauka přiměla vládu bernskou, že nového apoštola vypověděla do Luzernu, kde zemřel ve vězení. Po smrti jeho zanikla sekta až na nepatrné zbytky, které se udržely v kantonech Bernu, Aarau a Curichu až do roku 1840. *red.* — **2) A.** neb Antonité nazývají se poustevníci, kteří následovali způsob života sv. Antonína poustevníka; bylo jich dle Rufina asi 6000 v Egyptě. — **3) A.** jest název novější řehole sjednocených Arménů. Jeden z katolických Arménův, Abraham Atar Poresiph, založil v XVII. stol. klášter na Libanu, k němuž brzy přibyl druhý též na Libanu a r. 1753 založen třetí klášter v Římě. — **4) A.**, Antonité nebo hospitalité sv. Antonína viz Antoniti. *Byč.*

Antoniano Silvio (* 1540 v Římě — † t. 1603), tajemník řádu Karla Boromejského, pak kardinál (1598), proslul spisem *O křesťanském vychovávání mládeže* se zřetelem k vychovávání od doby nejútlejší a k vychovatelům vůbec, tedy i k matkám a jejich zástupcům. **A.** ukazuje, kterak vychovávati dle vývoje pozorovaného v přírodě, kterak navykati tomu, co chvalitebného a odvykati, co neslušného jest, hlavně však, kterak vychovávati ve smysle desatera přikázání, a konečně, kterak na každého člověka náleží, aby nikdy nepřestal učiti se. Spis ten byl několikráte italsky a franc. vydán. *Lp.*

Antonides Jan, dle svého rodiště van der Goes zvaný, vynikající básník hollandský (* 1647 — 1684). Vychován byv v Amsterdamě studoval lékařství a sloužil pak u admirality rotterdamské. Básniti začal velmi záhy, nejprve latinsky, pak vlámsky, i stal se nejlepším stoupencem Vondelovým. Jméno své proslavil nejprve truchlohrou *Trajit of overrompeld Sina* (o dobytí Číny), pak básní *De Istroom*, oslavující Amsterdam. Nevšední jeho nadání neslo se především k epice, ale i v lyrických básních jeho jeví se mnohé krásy. Pozoruhodny jsou též **A**-dovy písně svatební a pohřební. Sebraná jeho díla se životopisem autorovým vydána od Hoochstratena v Amsterdamě r. 1714.

Antonidorf viz Antonka.

Antonie č. Antonia, sv. mučennice, byla v městě Nikomedii rozmanitými nástroji mučena, za jednu ruku tři dny a tři noci zavěšena, v žaláři po dva roky vězněna a k rozkazu Priscilliána, náměstka císařského, upálena pro neohrožené vyznání Ježíše Krista; stalo se 4. května. Rok není zjištěn; avšak bezpochyby stalo se tak za císaře Diokletiána počátkem IV. stol. Památka sv. **A.** koná se 4. května. *Byč.*

Antonie Marie, česká spisovatelka, viz Pedálová Jos.

Antonienhütte, Antoniina huť, tovární osada v pruském vládním okrese opolském, kraji katovickém, 4 *km* jižně od stanice dráhy hornoslezské Morgenrothu, s níž spojena jest koňskou drahou, majetek hraběte Henckla z Donnersmarcku, s 5116 obyv. (1885), kteří se živí hutnictvím (zinek), dolováním na kamenné uhlí a výrobou zboží šamotového. Jest zde též horní a hutní úřad, železárna, vysoké pece a válcovna.

Antoniewicz: 1) A. Bołoz Mikołaj (* 1801 — † 1885), básník polský. V povstání r. 1831 byl poručíkem u hulánův a dostalo se mu zásluhného kříže »virtuti militari«. Později chvalně známým se učinil podporováním mladých spisovatelův a umělců, mezi nimi též Artura Grottgera. **A.** psal hojně básní prodchnutých duchem vlasteneckým a stati různého obsahu do lvovských časopisů. Hlavnější dílo jeho jest dramatická báseň *Anna Oświecimówna* (Lip., 1856, 2. vyd. s illustr. Ar. Grottgera ve Lvově, 1873), která dosud na repertoiru se udržuje. Jiné drama, *Władysław Warneńczyk* (1854), zůstalo v rukopise. Z ostatních publikací jeho budtež uvedeny: *Rymy zbrojne Mikołaja z Pokucia* (Varš., 1831); *Wielki Piątek i Wielkanoc* (Lvov, 1848); *Do wszystkich* (t. 1848); fragment básně *Jan Kazimierz* (Nowiny lwowskie, 1854); *Hasło i odzew na polach Elizyjskich* (Stanisl., 1876); *Sześć toastów* (Krakov, 1883). *Kpl.*

2) A. Bołoz Karol (* 1807 — † 1852), proslulý polský kazatel a spisovatel. Narozen ve Lvově ze zámožné rodiny arménské, nabyl vzdělání pečlivého, znal německy, francouzsky, anglicky, italsky a rovněž hudbou se obíral. Literární své prvotiny uveřejňoval v časopise »Rozmaitości Lwowskie« a sotva 17letý pojal záměr sepsati dějiny arménské. Skončiv pak ve Lvově akad. studia vydal se r. 1828 do Jas, aby k témuž účelu sbíral potřebný materiál. Avšak revoluce, která roku 1831 vypukla ve Varšavě, přiměla jej, že nechav začatých prací odebral se k vojsku, kde bojoval ve sboru generála Dwernického. Pak vrátil se do Haliče a oženiv se usadil se na svém statku Skwarzawě. Rodinného štěstí jeho bylo na krátko: všech pět ditek mu zemřelo v mladém věku a r. 1839 i choť, čímž hlubocc dojat vstoupil do řádu jesuitského Roku 1844 obdržev vysvěcení zahájil svoji proslulou činnost missionářskou. Obrátil svůj majetek k účelům dobročinným; mimo jiné opatřil bohatým nadáním ústav »sester srdce Ježíšova« ve Lvově, jehož duchovní správu později sám vedl. **A.** byl znám jako výmluvný kazatel a s počátku horlil zejména proti opilství. Když roku 1846 vzbouřil se lid proti haličské šlechtě, snažil se rozvášněné davy upokojiti a zabrániti dalším nepořádkům. R. 1848 byl jesuitský řád v Haliči zrušen a tu **A.** hlavní působení své přenesl do Slezska, později odebral se do Poznaňska, kde r. 1852 s některými druhy ujal poskytnutý jim od arcib. hnězdenského klášter v Obře, ale již dne 14. listop. t. r. zemřel cholerou. **A.** vydal mnoho spisů jevících vesměs hluboký cit, náboženského ducha a nadání básnické. V mladosti své napsal řadu písní a znělek, jež vynikaly vřelostí a prostotou. Ztrativ choť a ditky přešel na pole náboženské, a jeho duchovní písně, legendy, koledy a nábožná rozjímání, jež r. 1861 souborně vyšly v Krakově, dýší srdečností a získaným již duševním klidem. Mimo to vydal značný počet

svých kázání a spisů náboženského a vzdělavatelského obsahu. Ze spisů jeho uvádíme pouze významnější. Veršem vyšly: *Sonety* (Lvov, 1828); *Bielany* (t., 1829); *Listki palmowe* (Vid., 1834); *Kolendy nowe* (Krak., 1853); *Żłobek, kolenda dla dzieci* (Poznaň, 1857, další vydání roku 1863 a 1883); *Poezye, poprzedzone krótką wiadomością o życiu i pismach autora przez M. Steczkowską* (Krak., 1861) a j. Z prací prosou sluší připomenouti: *Nauki i mowy przygodne* (t., 1851, další vyd. 1853, 1861, 1871); *Czytania świąteczne dla ludu naszego* (2 sv., t., 1850, pak 1851, 1853, 1865, 1876); *Przez krzyż do nieba* (Lešno 1852, další vyd. 1857, 1862); *Listy w duchu bożym do przyjaciół* (Krakov, 1850, další vyd. 1857, 1870); *Missya wiejska* (Krak. 1851, další vydání 1863, 1869, 1870); *Kazania, nauki i mowy przygodne* (úplné vyd. v Krak., 1871) atd. Nejlepší životopis A-ův podala Sew. Pruszakowa-Duchińska v »Rozrywkach« r. 1860.

3) A. Bołoz Jan dr., současný polský germanista. Ukončiv studia universitní v Krakově odebral se do Mnichova, kde za vedení prof. Bernaysa jal se obírati badáním německých památek literárních. Ze statí jeho porůznu uveřejněných uvádíme: *O średniowiecznych źródłach do rzeźb, znajdujących się na szkatułce z kości słoniowéj w skarbcu katedry na Wawelu* (Pamiętnik Akad. Umiej., Krakov, 1885); *Zur Geschichte des Humanismus und der Renaissance in Polen* (Allg. Ztg., Mnichov, 1886); *Die deutsche Walthersage und die polnische Sage von Walther und Helgunde von O. Knoop* (Zeitschrift für deutsches Alterthum, Berlín, 1888). **A.** napsal též předmluvu k vydání spisů Joh. El. Schlegla (Aesthetische und dramaturgische Schriften, Heilbronn, 1887).

Antonij, ruský tvar jména Antonius. Uvedeni buďte: **1) A.** Pečerskij, světským jménem Antipa, mnich maloruský. Narozen v Ljubeči v gub. černigovské, již jako chlapec opustil své rodiště, putoval ke svatým místům a konečně na hoře Athos stal se mnichem. Na to vrátil se na Rus, aby tam založil klášter. Přibyv za panování Jaroslava I. (1017—1054) do Kijeva nalezl nevelikou jeskyni (pečeru), usídlil se v ní a rozšiřoval ji. Záhy přidružilo se k němu několik jiných poustevníků, a ti vykopali pod zemí celý klášter s malou cerkví. To byl počátek nynější kijevské pečerské Lavry, která později byla vystavěna na hoře nad jeskyněmi. **A.** ustanoviv jednoho z bratří igumenem kláštera sám se vzdálil, vykopal si na místě osamělém novou jeskyni a žil v ní ještě 40 let. Zemřel r. 1073. **A-e** ctí pravoslavná církev jakožto světce a k jeho ostatkům v podzemní cerkvi kijevské přicházejí velké davy poutníků. *Vv.*

2) A., arcibiskup novgorodský, světským jménem Dobrynja Jadrejkovič († 1238). R. 1200 konal pouť do Cařihradu, jejíž popsání, dosud netištěné, obsahuje zajímavé zprávy o řec. ikonopiscích, o obraze Borisa a Gleba aj. Navrátiv se do Novgorodu, vstoupil Dobrynja Jadrejkovič do kláštera a nazván **A**-em. R. 1212 zvolen byl arcib. novgorodským místo sesazeného Mitrofana, ale r. 1219 Mitrofan znova nastolen, a **A.** ustanoven biskupem ve Przemyšli (v Haliči), odkud po vypuzení Arsenije, nástupce zemřelého Mitrofana, povolán opět za arcib. novgorodského (1225). R. 1230 odebral se **A.** trvale na odpočinek do kláštera Chutynského.

3) A., »metropolit vserossijskij«; jako arcibiskup polocký podepsal r. 1572 rozvod cara Ivana IV. se čtvrtou manželkou jeho. Téhož roku předsedal **A.** sboru, na němž klášterům a arcibiskupům odňaty byly knížecí statky, otčiny, a zároveň jim zakázáno přijímati otčiny za mše zádušní. Ustanovení toto vytištěno v »Sobr. gosud. gram.« r., 583—587.

Antonín, jméno mužské. Uvedeni buďte:

1) A. sv., Poustevník, narodil se r. 251 v egyptském místě Komě z bohatých rodičů. Maje věku svého 18—20 let ztratil rodiče i rozděliv své pozemky chudým jal se poblíž domova poustevničiti. Navštěvoval starší poustevníky pro své zdokonalení a žil pouze o chlebě se solí a vodě. Ve věku 35 let odebral se hluboko do pouště a přebýval tam ve starém, opuštěném zámku 20 let dostávaje vrchní částí budovy od svých přátel chleby na půl léta. Konečně známí jeho vnikli k němu násilím a mnozí z nich usadili se kolem něho. Za pronásledování křesťanů císařem Maximinem Dajou posluhoval **A.** mučenníkům a pak bydlil v poušti na hoře Kolzim, kde filosofové ho navštěvovali. Se sv. Athanasiem žil v přátelství, vynesl v Alexandrii klatbu na blud Ariův a skonal maje věku 105 let 17. led. 356, kterýžto den jest mu zasvěcen. Život jeho sepsal přítel jeho Athanasius, patriarcha alexandrijský. Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

2) A. sv. Paduanský narodil se r. 1195 v Lisaboně z rodičů šlechtických a obdržel jméno Ferdinand. Byv nábožensky a vědecky vzdělán vstoupil do kláštera řeholních kanovníků před hradbami lisabonskými a odtud přešel do kláštera téhož řádu v Coimbře, kde se stal knězem. Když infant Don Pedro ostatky pěti missionářů z řádu sv. Františka z Marokka přenésti dal do Coimbry, byl **A.** tak dojat, že vstoupil do tohoto řádu a přijal jméno Antonín (1220). Po noviciátě odebral se do Afriky kázat Krista, ale nemoc přinutila ho k návratu, a bouře zanesla loď jeho až do Messiny. Odtud odebral se k valné kapitole do Assisi k sv. Františku, kde však pro chorobný vzhled zůstal nepovšimnutým. Provinciál v Romagni Gratián vzal jej s sebou a usadil v malém klášteře Monte Paolo u Forli. Zde **A.** proslavil se o schůzi františkánův a dominikánův prosloviv po rozkaze kvardiánově řeč bez přípravy, kterouž osvědčil nevšední výmluvnost a učenost. Od té doby byl slavným kazatelem a říkalo se o něm: »že i ryby blíží se ke břehům, aby ho poslouchaly«. Ku konci r. 1222 odebral se do Vercell, studoval mystickou theologii a stal se lektorem theologie v Bologni; r. 1224 vyučoval v Montpellieru a působil vůbec tři léta v jižní Francii. Po smrti sv. Františka stal se **A.** provinciálem v Romagni a přišel r. 1227

do Padue, která se pak stala střediskem činnosti jeho. Když generál řádu Eliáš pokoušel se o zmírnění řehole, postavil se proti němu v čele horlivých **A.** a dovedl toho na papeži Řehoři IX., že rozhodl proti Eliášovi. Brzy na to složiv úřad provinciálský navrátil se do Padue, kde 13. června 1231 zemřel a pochován. Řehoř IX. prohlásil ho již r. 1232 za svatého, a památka jeho svítí se v den úmrtní. **A.** zanechal mnoho kázání a mystické výklady k větší části Písem sv. a první biblickou konkordanci (*Concordantiae morales sacrorum bibliorum*). Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

3) A. arcibiskup pražský viz Brus Antonín z Mohelnice.

4) A. z Rotenhanu, biskup bamberský (1431—1459), účastnil se ve vyjednávání o kompaktáta připojiv po vyzvání koncilia basilejského k jeho poselstvu vypraveném do Prahy (s jara r. 1433) také své vyslance. Když pak jednání to se protahovalo, a vojska táborská od obležené Plzně vyhrožovala vpádem do již. Němec, přijel osobně ke sjezdu norimberskému (15. srpna 1433) a vedlé usnesení jeho přispěl branným lidem k osazení některých pomezných zámků v Bavořích. O své biskupství nezískal si zásluh. Popudiv proti sobě měšťanstvo bamberské, byl r. 1435 od něho ze sídla svého vypuzen, později však tuhými boji město úplně pokořil. Marnotratností svou zadlužil ohromnou měrou biskupství bamberské, tak že posléze donucen byl učiniti s rakouskými Habsburky výhodnou pro ně smlouvu o rozsáhlé panství bělácké v Korutanech. *Koll.*

5) A. Bourbonský (* 1518 — † 1562), nejstarší syn connetabla Karla Bourbonského, vévody z Vendôme, oženil se r. 1548 s Johannou d'Albret, dědičkou navarrského krále Jindřicha II., a nabyl sňatkem tím titulu krále navarrského. Z manželství toho pošel r. 1553 pozdější král francouzský Jindřich IV. Se svým bratrem Ludvíkem z Condé byl hlavou hugenottských i bourbonských stoupenců proti straně Guisův a byl s ním r. 1560 v Orléansu od strany katol. zajat; nicméně ještě téhož roku byl po smrti krále Františka II. k rozkazu králové Kat. z Medici propuštěn na svobodu a stal se říšským místodržitelem. Jsa povahy kolísavé přidal se konečně z lásky k jakési dvorské slečně ke straně Guisův a pracoval úsilně o potlačení Hugenottův, ačkoli manželka jeho byla horlivou protestantkou. V první válce hugenottské měl čilé účastenství, dobyl Bourges, ale obléhaje r. 1562 Rouen od Hugenottů osazený, byl poraněn a zemřel následkem toho 17. listop. v Andelysu.

6) A. Oldřich, vévoda brunšvicko-wolfenbüttelský (* 1633 — † 1714), stal se r. 1667 náměstkem a r. 1685 spoluvládcem svého staršího bratra Rudolfa Augusta. V říšských záležitostech války i míru bývala rada jeho velice vážena. Postaviv se v řadu odpůrců císařových byl nucen i zemi svou opustiti. Po smrti bratra svého (1704) sám ujav vládu, s domem habsburským se spřízniv, provdav svou vnučku Alžbětu Kristinu za arcikníže Karla, krále španělského a napotomního císaře Karla VI. Záměry **A.**-a O.-a o rozšíření moci svého domu byly často velice odvážné a pro ně přestoupil i na víru katolickou. Druhou vnučku provdal za Alexia, syna Petra Vel. **A.** O. náleží mezi nejznamenitější knížata své doby. Vzorem byl mu namnoze Ludvík XIV. Jej napodobil i co do nádhery dvorské, i co do způsobu zábav a částečně i co do pletek milostných. Jakkoliv slul velice svou učeností, byl přece nezřízeně ctižádostivým a marnivým. Vědy a umění podporoval více z okázalosti než z pravé lásky k nim. Nejvíce zakládal si na své literární činnosti. R. 1667 vydal v Mnichově písně církev.: *Christfurstliches Davids-Harpfen Spiel.* Nemalé slávy došel svými romány, jimž přese všechnu rozvláčnost, pedanterii a hledanost slohu nelze upříti jisté živosti a uměleckosti. Jsou to hlavně: *Die durchlauchtige Syrerin Aramena* (Norimberk, 1669, 5 dílů); *Die Römische Octavia* (t., 1685—1707, 6 dílův). **A.** O. psal též různé zpěvohry. *Čp.*

7) A. Oldřich, princ brunšvicko-bevernský, druhý syn Ferdinanda Alberta II., vévody brunšvickobevernského, nar. 28. srp. 1714. Určen byv ku přímluvě strýce svého, císaře Karla VI., od carevny Anny Ivanovny za choť neteři její Anně Leopoldovně, dceři Karla Leopolda Meklenburského a Kateřiny Ivanovny, odebral se r. 1733 na Rus. Pro mládí nevěsty čítající teprve 12 let a pro odpor všemocného Birona, který chtěl provdati ji za syna svého, poodložen sňatek na dobu pozdější. **A.** O. oddal se zatím službě vojenské; ve válce s Turky vyznamenal se pod maršálem Münnichem při dobytí Očakova (1737) i za výpravy r. 1738, začež povýšen na generálmajora a později (1740) na generállieutenanta, poctěn vysokými hodnostmi při gardovém pluku semenovském, jakož i několika řády. Vrátiv se z tábora do Petrohradu slavil 14. července 1739 hlučnou svatbu s Annou. Koncem srpna 1740 narodil se jim syn Ivan, kterýž po smrti Anny Ivanovny (29. říj. 1740) prohlášen vedlé vůle její za cara; vláda poručena do zletilosti jeho Bironovi. Vladař choval se vůči princi **A.**-u O.-ovi velmi příkře; když princ zapletl se ve spiknutí osnované v okolí jeho proti Bironovi, zbaven byl všech hodností vojenských a utrpěl mnoho jiných příkoří. Po brzkém pádu Bironově (20. listop. 1740) jmenován byl od choti své, jež tehdy zaujala vladařství, generalissimem i přibrán za spoluvladaře, na vládu však neměl vlivu valného. Pikle strojené od Alžběty Petrovny postřehl sice v čas a byl odhodlán zakročiti rázně proti ní, Anna však toho nedopustila — a následkem shovívavosti té byl pád její (6. prosince 1741). **A.** O. sdílel pak s choti smutný osud její: oba manželé i dítky jejich věznění byli nejprve v Rize, pak v Dünamündě a v Ranienburgu. Odtud zavezen Ivan do Schlüsselburgu, rodiče pak s dětmi ostatními do městečka Cholmogor ležícího na ostrůvku Dviny severní (77 *km* od Archangelska). Tam skonala Anna r. 1746, načež dovoleno **A.**-u O.-ovi

navrátiti se do vlasti, ale bez dětí; toho nepřijav zůstal při nich až do smrti své (15. kv. 1774) oslepnuv v létech posledních.

8) A. Klemens Theodor, příjmením Dobrotivý, král saský 1827—36, syn kurfiršta Bedřicha Kristiána, určen byl původně ke stavu duchovnímu a tím směrem také za dozoru svého ujce prince Xavera vychován. Avšak r. 1781 oženil se s Marií Karolinou Sardinskou, která však už rok na to zemřela, a roku 1787 s Marií Teresií Toskánskou, dcerou císaře Leopolda II. Skoro po celý život svůj žil v zátiší, zabývaje se hudbou a studiemi genealogickými, až po smrti svého bratra Bedřicha Augusta 5. května 1827 nastoupil na trůn jsa již stařec 72letý. Ačkoli **A.** měl nejupřímnější snahu povznésti blahobyt svých poddaných, přece nedovedl si mysli lidu nakloniti, poněvadž všem opravám houževnatě se vzpíral a nad to nadržováním církvi katolické popudil své poddané protestantské. Za takovýchto poměrů vznikly r. 1830 při jubilejní slavnosti vyznání augšpurského v Lipsku nepokoje a nedlouho na to v Drážďanech, Lipsku a j. městech i vzbouření proti městským úřadům a policii, tak že **A.** byl tím donucen přijmouti svého bratrovce Bedřicha Augusta za spoluvládce, přisíbiti novou ústavu a odstraniti nenáviděného ministra Einsiedela. R. 1831 prohlášena pak nová ústava, zřízeno první odpovědné ministerstvo, a r. 1833 sešel se ústavní sněm, který vydal celou řadu zákonů svobodomyslných a obecnému prospěchu vyhovujících. V tomto směru vlády pokračoval král **A.** až do smrti své, ačkoli na sklonku svého života státními záležitostmi hrubě se nezabýval.

9) A. Oldřich, vévoda saskomeiningenský (* 1687 — † 1763), nejmladší syn vévody Bernharda I., obdržel v mládí velmi pečlivé vychování, procestoval Hollandsko, Anglii, Švýcary a Italii, načež vstoupil jako důstojník do vojska falckoneuenburského, s nímž se od r. 1707 v Nizozemsku účastnil války o dědictví španělské. Opustiv r. 1711 v hodnosti generálmajora službu vojenskou oženil se v Hollandsku s Filipinou Caesarovou, dcerou jistého hesského setníka, a dosáhl na císaři Karlu VI., že dítky z tohoto manželství byly povýšeny do stavu říšských knížat; nicméně odpor všech větví rodu saského přiměl císaře Františka I., aby výnos onen opět zrušil. Pro tyto mrzutosti s příbuznými žil **A.** namnoze v cizině. Avšak r. 1724 donutil svého bratra Arnošta Ludvíka, aby mu postoupil podílu na vládě a r. 1746 stal se po smrti všech svých bratří samovládcem. Za vlády jeho trvaly uvnitř stálé rozmíšky; r. 1747 vznikla z malicherného sporu dvou dvorských dam válka s vévodstvím Sasko-Gothským (»Wasunger Krieg«) a r. 1752 neshody se Saskem-Saalfeldem přiměly císaře, aby proti **A**-ovi zakročil říšským exekučním vojskem. Takové zmatky ovšem nepřispívaly ke blahu země, nicméně stal se vévoda **A.** dobrodincem své země tím, že jednak hrůzy sedmileté války obratně od ni odvrátil, jednak podporováním ruchu průmyslového stal se zakladatelem blahobytu, který se za jeho nástupců v zemi rozmohl.

Antonin Jan, své doby vynikající lékař a spisovatel (* 1500 v uher. Košici — † 1575). Studoval lékařství na universitě krakovské, pak v Padově, kde nabyl hodnosti doktorské, načež do Polska se navrátil. Vyléčiv šťastně krak. biskupa Petra Tomického, stal se životním lékařem polského krále Sigmunda I. a později Sigmunda II. **A.** sepsal četné spisy polské i latinské, z nichž uvádíme: *De tuenda bona valetudine* (Krakov, 1535); *O zachowaniu zdrowia człowieczego od zarazy morowego powietrza doktora Ant. Sznebergera* (překl. z lat., Krakov, 1569); *Elegije po śmierci bisk. Tomickiego* (v díle »Pannoniae luctus«) a j. Mimo to psal epigramy, různé básně příležitostné a vydal *Concilium animalium Joan. Dubravii* (Krakov, 1521), lat. to spracování »Nové Rady« Smila Flašky z Pardubic.

Antonina: 1) A. sv., mučennice. V Bithynii nad jezerem Askanským bylo starodávné město Nicea. Tam za vlády spolucísařů Diokletiána a Maximiána žila křesťanka **A.** Maximián přibyv do Nicee dal **A**-nu předvésti a když víru neohroženě vyznávala, byla bolestně mučena, bičována, na rozpáleném rožni trápena, konečně do pytle zavázána a v Askanském jezeře utopena. Památka její koná se 1. března. *Byč.*

2) A., manželka byzantského vojevůdce Belisara, byla dcera vozky z cirku a jakési hetéry. Přízní císařovny Theodóry, kteréž duchem i nevázaným životem se podobala, dostala se ke dvoru císařskému a tam působením Theodóřiným zasnoubila se s Belisarem. **A.** byla žena ducha mužského, pánovitá, náchylná k ukrutným a násilným činům, pojatá nezřízenou lakotou. Podporujíc císařovnu v jejích ohavnostech, užívala pomoci její ku pomstě nad nepřátely svými a k utvrzení svého vlivu nad Belisarem, který ji zcela byl oddán, jemuž však smyslností a nevěrností svou život ztrpčovala. Pád všemocného státníka Jana Kappadockého byl dílem **A**-ny a Theodóry, Prokopios pak připisuje **A**-ně i zavraždění papeže Silveria. Manželu svému byla však věrnou průvodkyní na válečných výpravách a ochraňovala jej proti piklům na dvoře cařihradském. Po smrti jeho r. 565 založila klášter a vedla nadále život zbožný a dobročinný.

Sv. **Antonína oheň** viz Růže.

Sv. **Antonína řád** viz Antoniti.

Antonini Prospero, hrabě, ital. učenec (* 1809 — † 1884), nar. v Udine, stud. ve svém rodišti a v Padui práva, byl od r. 1841 předsedou akademie udinské po tři léta, zvolen r. 1848 za člena zatímného výboru vlády udinské, přesídlil po vzdání města do Florencie, odtud pak r. 1849 do Říma. Vrátiv se do svého domova věnoval se hospodářství, ale jsa stíhán policií rakouskou odstěhoval se později s rodinou svou do Turina a jmenován r. 1866 senátorem královským. Zemř. ve Florencii. Ze spisů jeho jsou důležitější: *Adelaide di Provenza* (Udine, 1831), veršovaná novella; *Notizie in-*

možno jej snášeti. Zlo jest pouhé zdání a pravý mudřec tím spíše neuzná zla skutečného, uváží-li věčné trvání pravého jsoucna a neustálou změnu všech věcí smyslných. Nic stálého není pod sluncem; jedno zaniká, by zárodkem stalo se druhému, a toto v brzce témuž osudu propadá. — Proč bychom se tedy smrti lekali? Klidně můžeme na znamení dané odejíti jako vojín se stráže, jako herec s jeviště po ukončení kusu. Člověk umírající podobá se zralé olivě, jež dolů padá vděčna jsouc zemi i stromu, které ji zplodily. Ano, smrť je toliko návrat k největší dobroditelce naší — zemi. Z ní jsme se zrodili, z ní po léta přijímáme jídlo a nápoj, ona nese nás — my však nevděčně nohama ji šlapeme. Smrť tělesná není vlastně smrtí, nýbrž novým narozením, osvobozením duše od služebnosti hříšného těla. Krátký jest ovšem čas mezi narozením a smrtí, ale nekonečně dlouhý byl před narozením a bude po smrti naší. Co znamenitých lidí smrtí již zhynulo! Co v tom tedy zarmucujícího, že to i náš osud? Nemrzíme-li se, že neváží me o několik liber více, proč bychom se měli trápiti nad tím, že o několik dní delší život není nám popřán? Ať je smrť rozptýlení těla našeho v atomy aneb zničení úplné, ať znamená ustání všeho pocitu či pouhou jeho změnu, nikdy nám není neštěstím. — Sebevraždu **A.** zavrhuje, prohlašuje ji za slabost a pochybení rozumu, způsobené neznalostí významu života a smrti. Toliko nemůže-li člověk ctnosti sloužiti, radí mu, by dobrovolně život opustil nezapomena prve odpustiti nepřátelům svým. Lépe zajisté zemříti, nežli mravně býti nedokonalým. — Z pantheismu svého vyvozuje **A.** důsledně nauku o bratrství všech lidí a příkaz o lásce k bližnímu. Sám jako Antoninus jest občanem římským, ale jako člověk jest občanem celého světa. **A.** povznáší se zde nad čirou negativnost prvých stoiků a hlásá způsobem přesvědčivým lásku k bližnímu i nepříteli. Je předností člověka milovati ty, kteří nám křivdí, a pomsta nejlepší je nespláceti zlého zlým. Největší vítězství v životě lidském jest odpustiti tomu, jenž mi ublížil, přítelem zůstati tomu, jenž přátelství zradil, věrnost zachovati tomu, jenž ji porušil (Dio Cass. LXXI. 26). **A.** je poslední a zároveň nejdůstojnější zastánce nauk stoických, jenž zásadami a životem svým značnou měrou přispěl k mravnímu obrození pokleslého starověku. Nehledíme-li ke stránce dogmatické, možno říci, že ze spisu jeho dýše duch ryze křesťanský, jenž mu pojistí cenu trvalou po všechny věky. — Spis *Τὰ εἰς ἑαυτόν* vydali J. M. Schultz v Lipsku (1821) a J. Stich (t., 1882); do češtiny jej přeložil Fr. Šír pod názvem »M. Aur. Antonina, římského samovladaře, zápisky, které sobě samému snesl«. (Jičín, 1842.) *Dna.*

Stoická blahovolnost a vzorné pojímání povinností vladařských jeví se i v soudcovské a zákonodárné činnosti Marka Aurelia. V oboru zákonodárném vyznamenal se Marcus Aurelius řadou důležitých oprav. Postavení dítek zlepšeno propůjčením dědického práva na pozůstalost matčinu (*S. C. Orphitianum*), zájmy poručenství zabezpečeny různými předpisy o kvalifikaci poručníků, poručnické záruce, zápovědi sňatku poručníkova s poručenkou a p. Správa soudní znamenitě zdokonalena jednak opravami v organisaci soudů, jednak zjednodušením pře novým způsobem jejího zahájení (*litis denuntiatio*), přesným stanovením důkazních lhůt, částečným vyloučením appellací a p. Svépomoc v nepatrných svých zbytcích nově omezena (*decretum divi Marci*). Marcus Aurelius sám jsa v právech zběhlý užíval hojně rady svého konsilia, v němž zasedali nejlepší právnici té doby. *Čk.*

3) A. Commodus viz Commodus.

Antoninus Liberalis, snad propuštěnec císaře Antonina Pia, žil kolem polov. II. stol. po Kr. Napsal řecky prosou knihu nám zachovanou: *Μεταμορφώσεων συναγωγή*. Jest to sbírka bájí rozdělená pod 41 nadpisy. Jediný její rukopis pochází z X. stol. (rukopis Vatikánský) a chová se nyní v Paříži. **A.** liší se od Ovidia, s nímž má nejednu báji společnou tím, že Ovidius nad něj předčil básnickou koncepcí, vnitřní i vnější spojitostí bájí. Jakožto kompilátor má **A.** i jazyk pestrý; z básníků iónských hojně tvarů přijal. *—ý.*

Antoninův sloup. Tak nazývá se: 1. sloup, zasvěcený památce římského císaře Antonina Pia; 2. sloup císaře Marka Aurelia. Oba tyto sloupy tvořily střed dvou náměstí, jež vznikla vedlé sebe za dob Antoninů na poli Martově při tak zv. via lata (nynější Corso). Sloup první byl zasvěcen r. 161 po Kr. památce Antonina Pia od adoptovaných synů jeho, M. Aurelia a L. Vera; byl to sloup z červeného granitu zhotovený a spočívající na piedestalu z bílého mramoru. Tento podstavec a části sloupu nalezeny byly r. 1704 v zahradách tak zvané Casa della missione na Monte Citorio. Base má na třech stranách reliefy: na přední straně zobrazena jest apotheosa císaře a jeho choti, Faustiny starší, na stranách pobočných zobrazen jest jeden akt slavnosti pohřební (tak zv. *decursio funebris*); na straně zadní nalézá se nápis věnovací. Base chová se nyní ve Vatikáně v Giardino della Pigna (G. Vignoli, De columna imperatoris Antonini Pii, 1705). — Sloup Marka Aurelia postaven byl římským senátem na památku vítězství dobytých M. Aureliem v bojích s národy německými (hlavně Markomany) v l. 167—179 po Kr. Sloup tento stál uprostřed dvora opatřeného sloupeními, jehožto zadní stranu tvořil chrám císaři zasvěcený; nyní stojí uprostřed náměstí piazza Colonna, jež od něho má své jméno. Sloup jest s basí, hlavicí, plinthou a abakem 29·55 *m* vysoký a skládá se z 28 kusů, z nichž dva tvoří basi a hlavici. V 20 spirálových pruzích zobrazeny jsou na něm v reliefu scény z bojů císaře M. Aurelia s kmeny německými; v té příčině jest sloup tento napodobením sloupu Traiánova, ale ovšem reliefy sloupu M. Aurelia nedostihují ani v komposici ani v jemnosti provedení reliefů sloupu Traiánova. Vnitř

sloupu vedou točité schody o 190 (původně 198) stupních k výši abaku, osvětlovány jsouce 53 (původně 57) okénky. Papež Sixtus V. dal r. 1589 sloup tento stavitelem D. Fontanou restaurovati, část podstavce ze země vyčnívající opraviti a na všech 4 stranách nápisy opatřiti; zpodní část podstavce leží nyní hluboko pod zemí. Od dob Sixtových stojí též nad hlavicí sloupu pozlacená bronzová socha sv. Pavla, modellovaná Konstantinem de Servi, litá Bastiánem Torrigianim. Srv. Reber, Ruinen Rom's, str. 265—275. *Vý.*

Antonio, jméno mnoha míst, řek, hor, mysů a j., hlavně v Americe, z nichž uvádíme tyto: **1)** Port **A.**, přístav s tvrzí na sev.-vých. břehu ostr. Jamaiky. — **2)** Sant' **A.** de los Baños, město se 6000 ob., na sev. bř. ostr. Kuby. — **3)** San **A.** de Bexar, hl. místo hrabství bexarského v severoamer. státu Texasu, z nejstarších měst severoamer. původu španělského, má arsenál, několik chrámů katolických, methodistských a presbyter., čilý obchod a 26.000 ob. — Nedaleko odtud vzniká **4)** řeka San **A.** spojením Mediny a Salady, 380 *km* dlouhá, vlévající se do zátoky Espiritu Santo v Mexickém zálivu. Na levém bř. řeky jest kraj oplývající bavlnou. — **5)** Sant' **A.** di Tijuco, hl. město »kraje diamantového« v Brazilii, viz Diamantina. — **6)** Sant' **A.** (Antão), nejsevernější a největší ostrov Kapverdského souostroví, v sev. své části úrodný, plodící výbornou kávu, víno, bavlnu, cukrovník, kukuřici, jižní ovoce a j. Dosahuje výše 2500 *m* a má na 720 km^2 20.507 obyvatelů (1879), olovo, cín a hojně minerálních vod. — **7)** Sant' **A.**, obec v ital. prov. piacenzské, s 3226 obyv. (1881); zde r. 1799 Rakušané a Rusové porazili vojsko francouzské.

Antonio: 1) A. Veneziano, malíř ital. 2. polov. XIV. stol. Nar. asi v Benátkách, vyučil se ve Florencii, načež navrátil se záhy opět do Benátek. Roku 1370 maloval v dómě sienském, o čtyři léta později nacházel se ve Florencii. Pověřené práce jeho zachovaly se jen v Pise, kdež v l. 1386—87 účastnil se vyzdobení proslaveného hřbitova Campo Santo. Z jeho ruky pocházejí zde tři výjevy z legendy sv. Raniera. Pracemi těmi řadí se **A.** k stoupencům Giottovým. Technikou freskovou vládne **A.** mistrněji než mnozí ze současníkův a dociluje jí jmenovitě v koloritu delikátních tónů; také se kloní více k realismu než mnohý jiný, a postavy jeho, jež namnoze jsou nepochybně podobiznami, mají veskrze individuální ráz. Z Pisy navrátil se **A.** do Florencie a zanechav posléze úplně malířství věnoval se lékařství. *Chl.*

2) A. Vincenzi nebo di Vincenzo, stavitel ital. Proslul jako stavitel dómu sv. Petronia v Bologni. Obec bolognská uložila totiž r. 1388 **A.**-vi, by za návodu generála servitů Fra Andrei Manfrediho navrhl plány, dle nichž pak **A.** zřídil r. 1390 velký sádrový model. Téhož roku položen základní kámen ke stavbě a roku 1392 jmenován **A.** vrchním ředitelem stavby. Dle starých plánů, jež se zachovaly dosud v huti dómu, měla míti budova podobu latinského kříže 436' na délku a 436' na šíři. Na křížení měla zřízena býti kupole 250' vysoká. V obrovských těchto rozměrech měl býti předstižen i florencký dóm. Ze všeho průběhem doby provedena pouze podélná partie a část příční lodi. Ve starších partiích **A.**-iem a brzo po něm stavěných zachovává gotika mnohem čistší ráz, než kde jinde v Italii, a v té příčině a především v celé rozloze blíží se více gotice nordické jmenovitě onoho směru, jejž zastupují mistři gmündští a škola pražská. *Chl.*

3) A. da Murano, malíř benátský, činný v l. 1435—1470. V l. 1440—1447 maloval z pravidla společně s malířem něm., jenž se podepisuje Johanes Alamanus. Jindy maloval **A.** společně s bratrem svým Bartolomějem zvaným Vivarini; jinak vystupuje též se samostatnými malbami. Patrně byl hlavou velké dílny muránské, která zásobovala kostely benátské i okolní hotovými oltáři. Oltáře ty skládají se z jednotlivých desek gotického tvaru a jsou v podrobnostech, jako v nimbech, mitrách, berlách, šatu, ozdobeny zlacením na plastickém sádrovém podkladu. Kolorit jest jasný, téměř bez stínu, výraz přívětivý, až na přísné, mnohdy zamračené tváře starších mužských postav. K nejrannějším malbám **A.**-ia samého asi z l. 1435—1840 patří *Sv. tři králové* v Berlíně; obraz ten jeví již vliv mistra Gentila da Fabriano, jemuž uměleckou povahou svou stojí **A.** nejblíže. Jiné obrazy z části s Němcem Janem malované jsou v Benátkách v akademii a v chrámě S. Zaccaria. Společnou prací s Bartolomějem jest velký oltář nyní v pinakotéce v Bologni (1450). Pozdější práce **A.**-vy po r. 1464 svou nekorrektnosti jeví již stopy stáří umělcova. *Chl.*

4) A. di Federico nebo Federighi, sochař a stavitel italský (* kol. 1420 v Sieně — † mezi 1490—1505). Činnost jeho v Sieně jest dosvědčena již v r. 1444, kde svěřeno mu provedení náhrobku biskupa C. Bartoliho. **A.** byl nejčilejší mistr sienský své doby a proslul hlavně svými dekorativními pracemi. Mimo jiné účastnil se mosaikové dlažby sienského dómu, a od něho pocházejí obě nádržky na svěcenou vodu u vchodu do dómu (z r. 1462 a 1463), jež co do nádhery nemají sobě rovných mezi současnými pracemi. Sochy jeho, z nichž vynikají tři postavy svatých v Loggii de' Nobili (1457—1459), vyznačují se zvláštní bujarostí a silou. Stavitelská díla **A.**-va oplývají rovněž bohatstvím dekorativním a jarým vzletem; tak Loggia del Papa (1462 a násl.), jejíž rozpjaté oblouky se až příliš útlými zdají. Jemu připisuje se též stavba paláce de' Diavoli a kaple k němu příslušející, která jest pravým skvostem ranní renaissance. V l. 1451—1456 byl **A.** též v Orvietu činným a od r. 1454 řídil po dlouhá léta stavbu dómu v Sieně. *Chl.*

Antoniów [antoňův], též Antonów [antonův], ves v Haliči, v okr. czortkowském, s 500 obyv. Zde r. 1646 polní hetman Stanisław Lanckoroński porazil Tatary.

Antonithal, ves v Čechách, 59 d., 431 ob. něm. (1880), hjtm., okr. a býv. dom. Rumburk.

(¼ hod. záp.), obec Ehrenberg Dolní, fara Rumburk.

Antoniti, řád mnišský, založený r. 1091 od Gastona, franc. šlechtice z Vienny, jenž v St.-Didieru la Mothe, kde v kostele chovaly se ostatky sv. Antonína poust., dosáhl uzdravení svého syna, skličeného zlou nemocí, zv. antonínskou. Oba pak, otec i syn, jakož byli Bohu slíbili, vystavěli u kostela sv. Antonína špitál a umínili si věnovati se posluze nemocných zlou onou nemocí skličených. Gaston a druzi jeho šatili se černě a nosili na levé straně modré písmě *T.* Urban II. r. 1096 potvrdil řád a zakladateli dal titul velmistra. Šířili se pak po Francii a dostali r. 1218 od Honoria III. právo skládati tři řeholní sliby, roku 1297 od Bonifáce VIII. kostel sv. Antonína ve Vienně s titulem opatským a práva mnišského řádu s řeholí sv. Augustina a názvem řeh. kanovníků. Nyní vzmohl se řád pode jménem řehol. kanovníků sv. Antonína z Vienny po Francii, Italii, Anglii, Hollandsku, Dánsku a Německu, tak že brzy měl 369 komturství, jež byla podřízena velmistru vienneskému. R. 1774 splynuli s johannity a sdíleli s nimi osud saekularisace r. 1790. — **A.** slují též řády mnišské, jež dosud se v Orientě udržely a dělí se ve 2 různé kongregace: chaldejskou sv. Hormisda a maronitskou opět trojí: alepskou, baladitskou a sv. Isaiáše. *AŽ.*

Antonius, jméno rodu řím., z něhož nejvíce vynikli: **1) A.** Marcus (»Řečník«), děd známého triumvira, byl vedlé L. Licinia Crassa největším řečníkem doby předklassické. Narodil se r. 143 př. Kr.; r. 113 byl quaestorem, r. 104 praetorem; r. 103 poslán pro consule do Kilikie proti pirátům, obdržel r. 102 triumf, oloupen však piráty o vlastní dceru, jež mu teprv za veliké výkupné navrácena; r. 99 byl konsulem, r. 97 censorem. Politické stanovisko své objasnil zvláště v zápase s demagogy C. Apuleiem Saturninem a jeho nohsledou, tribunem Sex. Titiem; slavnější jest jeho řeč za M. Aquilia, od L. Fufia pohnaného repetundarum (98), při níž jizvy obžalovaného z ran ve válkách obdržených před lidem odhalil. Nejskvěleji osvědčil se duch jeho řečnický r. 94 při hájení C. Norbana; ač půhon vyšel z vlastní jeho strany, totiž od optimata P. Sulpicia, **A.** přece z kollegiálnosti Norbana zastával a to s takovou obratností, že byl úplně viny sproštěn. R. 91 a 90 **A.** byl účasten války spojenecké a pohnán (90) lege Varia de maiestate; vyvázl sice životem, r. 87 však po návratě Mariově do Říma byl s četnými přívrženci zavražděn. Jako řečník slynul hlavně ve věcech soudních; jsa namnoze hotovým opakem slavného Crassa vynikal nad něj zvláště invencí a urovnáním látky, duchapřítomností a vůbec po stránkách praktických, nepostihoval ho však ani ve znalosti a výkladu práva ani v přesnosti vývodů a vůbec v prohloubenosti. Na vzdělání theoretické nekladl váhy, ano na sobě je utajoval, též zakrýval z úmyslu pečlivé přípravy své a nedbal hrubě formálného vytříbení řečí svých. Cicero učinil **A.**-ia jedním z obou hlavních řečníků ve spise »De oratore«; též ve spise »Brutus« činí o něm četné zmínky (139—142). *Mda.*

2) A. Marcus, triumvir a státník římský (* 83 — † 30 př. Kr.), syn Marka Antonia Krétského a Julie, příbuzné Caesarovy. Stráviv mládí své v hýřivosti přidal se v Římě ke straně demokratické a přivinul se k Caesarovi, jemuž byl věrným a prospěšným nástrojem. Za jeho diktatury byl velitelem jízdy (*magister equitum*). Po návratu Caesarově z Hispanie stal se s ním r. 44 konsulem a přičiňoval se marně, aby lid Caesara uznal za krále. Smrtí Caesarovou nastala pro **A.**-ia doba nad míru důležitá. Posud byl beze vší samostatnosti a v postavení podřízeném, nyní pak dostal se v popředí událostí. Maje býti spolu s Caesarem zavražděn a byv pouze odporem Brutovým zachráněn žil nějaký čas v úkrytu. Ale seznav, že lid nesouhlasí s jednáním spiklenců a vida jejich nečinnost zmocnil se pokladu státního ve chrámu bohyně Ops, jmění a listin Caesarových, s nimiž vdova jeho k němu se uchýlila, a spojil se s Aemiliem Lepidem, který vojsku svému před městem kázal do města vtrhnouti. V senátě provedl potom usnesení, že skutek spiklenců uznán sice za beztrestný, ale vrahové Caesarovi musili nicméně prchnouti. **A.** vládna nějaký čas neobmezeně pohnul senát, že provincie spravované účastníky spiknutí odevzdal jiným mužům, při čemž **A.** obdržel Makedonii, Gallii předalpskou i zaalpskou. Mezi tím však dostalo se **A.**-iovi soupeře v mladém Octaviánovi. **A.** odebral se do Gallie předalpské, aby ji odňal Decimu Brutovi. Za nepřítomnosti jeho M. Tullius Cicero svými řečmi filippickými pohnul senát, aby **A.**-ia prohlásil za nepřítele státu a vypravil proti němu oba konsuly Aula Hirtia a Vibia Pansu, kterým i Octavian s vojskem svým byl přidělen. **A.** obléhaje Bruta v Mutině porazil sice Pansu, ale několik dní později v dubnu r. 43 přemožen jest od Hirtia a donucen prchnouti do Etrurie. Odtud přešel přes Alpy do Gallie narbonnské, kdež Lepidus, Asinius Pollio a Munatius Plancus s ním se spojili, tak že se v čele 17 legií a 10.000 jezdců navrátil do Italie. Nyní i Octavianus projevil vlastní úmysly své a vyslán jsa proti **A.**-iovi a Lepidovi měl s nimi v říjnu r. 43 památnou schůzi na ostrově řeky Lavina nedaleko Bononie, kdež všickni sestoupili se v triumvirát (*triumviri rei publicae constituendae*) a rozdělili mezi sebou říši římskou. **A.** obdržel při tom Gallii předalpskou i zaalpskou. Spojivše se potom táhli k Římu a pověstnými proskripcemi neblaze vynikli nad Maria a Sullu. Mezi zabitými byl i Cicero a **A.** dal hlavu a pravou ruku jeho vystaviti na řečništi. Nabyvše ze statků zavražděných pobraných peněz potřebných k válce a ustanovivše v Italii úředníky na několik let, vytáhli roku 42 **A.** a Octavianus do Makedonie proti vojsku M. Bruta a Cassia Longina. U Filipp porazil **A.** Cassia a 20 dní později i Bruta. Smluviviše na to mezi sebou nové rozdělení provincií v neprospěch Lepidův, odebrali se Octavianus do Říma a **A.** do Řecka a do Asie, aby tam sehnal peníze k odměnám pro voj-

sko potřebné. Z Kilikie povolal před soud svůj egyptskou královnu Kleopatru, aby se zodpovídala z domnělého podporování Cassia. Královna dostavila se osobně do Tarsu a okouzlila jej krásou a vnadami svými tak, že A. uspořádav na rychlo záležitosti asijské r. 41 do Alexandrie ji následoval. Tam za neustálých radovánek nestaral se o záležitosti říšské, tak že ani zprávy o válce mezi Octaviánem a bratrem jeho L. Antoniem i manž. Fulvií v Italii vypuklé a vpád Parthů do Syrie ho nevyrušily. Octavianus zatím dobyv r. 40 Perusie válku vítězně skončil, ale A. spojiv se se Sextem Pompejem donutil jej k míru. Umluvou v Brundusiu byla říše znovu rozdělena, tak že A. obdržel krajiny vých. od města Scodry v Illyriku, Octavián západní a Lepidus Afriku. Italie zůstala společna. Sextu Pompejovi ponechány Sicilie, Sardinie, Korsika a Peloponnés. V tu dobu zemřela manželka A-iova, Fulvie, načež on pojav Octavii, sestru Octaviánovu, za manželku, vrátil se na východ, ale brzo povolán jest od Octaviána na pomoc proti Sextu Pompejovi, který r. 36 pomocí loďstva jeho od M. Vipsania Agrippy při Mylách byl poražen, v Asii od A-ia zajat a r. 35 z rozkazu jeho zavražděn. Nové neshody mezitím vzniklé byly prostřednictvím Octavie na schůzi obou triumvirů v Tarentě r. 37 urovnány, a triumvirát na dalších pět let prodloužen. Ale odešed do Asie oddal se A. s Kleopatrou opět nejnevázanějšímu životu a rozdával královně a dětem jejím provincie římské. Jednání jeho užíval Octavianus ve svůj prospěch neustávaje proti němu popuzovati mínění Římanů. Veškery snahy Octaviiny zachovati dobrou shodu mezi oběma soupeři zůstaly marny, a válka jevila se nezbytnou. R. 33 došlo k podrážděným jednáním a r. 32 královně egyptské od senátu vyhlášena válka. A. zapudil nyní šlechetnou manželku svou Octavii, což všeobecnou nevoli způsobilo a mnohé stoupence od něho odvrátilo. Shromáždiv pak veškeru svou brannou moc obrátil se na západ. Avšak, místo aby udeřil na nepřipraveného ještě Octaviána, zanedbával nejdůležitější své záležitosti a s Kleopatrou, kterou přátelé jeho marně od vojska vzdáliti se snažili, hýřil v Efese, na ostrově Samu a v Athénách. A., ač sám byl výborným vojevůdcem na pevné zemi, rozhodl se přece k radě Kleopatřině pro boj námořní. Dne 2. září r. 31 došlo u Aktia k bitvě, v níž následkem útěku Kleopatřina A. úplně byv poražen prchl za ní. Vojsko pozemské, 17 legií a 12.000 jízdy, čekalo naň po 7 dní a vzdalo se potom vítězi. A. vrátiv se do Egypta žil nějaký čas v zátiší, ale oddal se brzo opět pustému životní s Kleopatrou, až r. 30 Octavianus do Egypta přitáhl. Vida se od jízdy své a loďstva egyptského opuštěn a pěchotu svoji poraženu a domnívaje se, že Kleopatra jej zradí, pozbyl opět ducha. Na zprávu od Kleopatry schválně rozšiřovanou, že se sama zavraždila, proklál se mečem r. 30 př. Kr. A. byl muž mnohých výtečných darů ducha, ale bez důsledné vůle. Ač nedosáhl vysokého vzdělání své doby jako jiní vrstevníci jeho, přece byl dobrým řečníkem a velmi obratný v jednání. Jako vojín byl nejen udatný, ale i způsobilý k nejtěžším úlohám, mimo to pro přívětivou povahu a štědrost byl u vojska velmi oblíben. Avšak nedoveda ovládati sebe sama i oddán jsa smyslnosti a hýřivosti stal se úplně neschopným, aby se upevnil na místě, na něž jej štěstí a poměry doby byly postavily.

3) A. Musa, proslulý lékař řecký v Římě (v I. stol. př. Kr.), vyléčil Augusta z těžké nemoci jater studenými lázněmi, které od té doby došly obliby. Pozdější spisovatelé často vykládají, jakých prostředků A. užíval. z toho však nelze souditi, že by něco byl sepsal. *Ša.*

4) A. G. Hybrida, syn řečníka Antonia, provázel r. 87 Cornelia Sullu do války s Mithridatem a zůstal po návratu jeho r. 83 v Řecku, kdež pro vyděračství nabyl zlého jména. Za to byl r. 76 od zástupce Řeků Iulia Caesara obžalován, ale pomocí tribunů unikl soudu. Roku 65 stal se praetorem a r. 63 konsulem spolu s Ciceronem. Jsa stoupencem spiknutí Catilinova byl od Cicerona, který zadluženému A-iovi přepustil výnosnou provincii Makedonii, ne-li straně jeho nakloněn, tož aspoň pro nečinnost získán. Usnesení senátu, aby proti Catilinovi vojensky se vypravil do Etrurie, vyhnouti se nemohl, ale předstíraje nemoc, odevzdal velení legátu svému M. Petrejovi, který pak vojsko Catilinovo potřel u Pistorie. A. odešed po skončeném roce konsulském do Makedonie, pustošil nejen tuto provincii, ale i okolní země, při čemž od Dardanův a později od Bastarnů byl poražen, tak že r. 60 přes obhajování Ciceronovo musil býti odvolán. Po návratu svém r. 59 obžalován jest pro vyděračství a účastenství ve spiknutí Catilinově; ačkoli pak jej Cicero hájil, přece odsouzen jest pro oba zločiny a na ostrov Kefalonii vypovědĕn.

Antonius Augustinus viz Agustin don Antonio.

Antonius de Rosellis z Arezza, právnický spisovatel († 1466 v Padově), příjmením *monarcha iuris*. Spis jeho *Tractatus de potestate imperatoris ac papae: et an apud papam sit potestas utriusque gladii. Et de materia conciliorum: qui appellatur monarchia* (Benátky, 1483 a pozd.), citovaný pravidlem jako *Monarchie* nebo *Tractatus conciliorum generalium*. byl jako protipapežský zařaděn do indexu knih zapovědĕných. Vedlé spisu zmíněného sepsal A. ještě několik traktátů, jednajících o některých materiích práva civilního a kanonického. *Hur.*

Antonius Gottfriedus viz Gottfried.

Antoniwald, ves v Čechách nad Kamenicí, 113 d., 811 obyv. něm. (1880), hjtm. Jablonec, okr. Tannwald (1 ½ hod. sev.-záp.), obec Albrechtsdorf, býv. dom. Smržovka, fara Josefsthal; šk., skelné hutě a brusírny.

Antonka: 1) (*Antonidorf*), ves v Čechách, 36 d., 237 ob. č. (1880), hjtm. a okr. Pelhřimov (5 hod. jihozáp.), býv. dom., fara a obec Kamenice n. L.

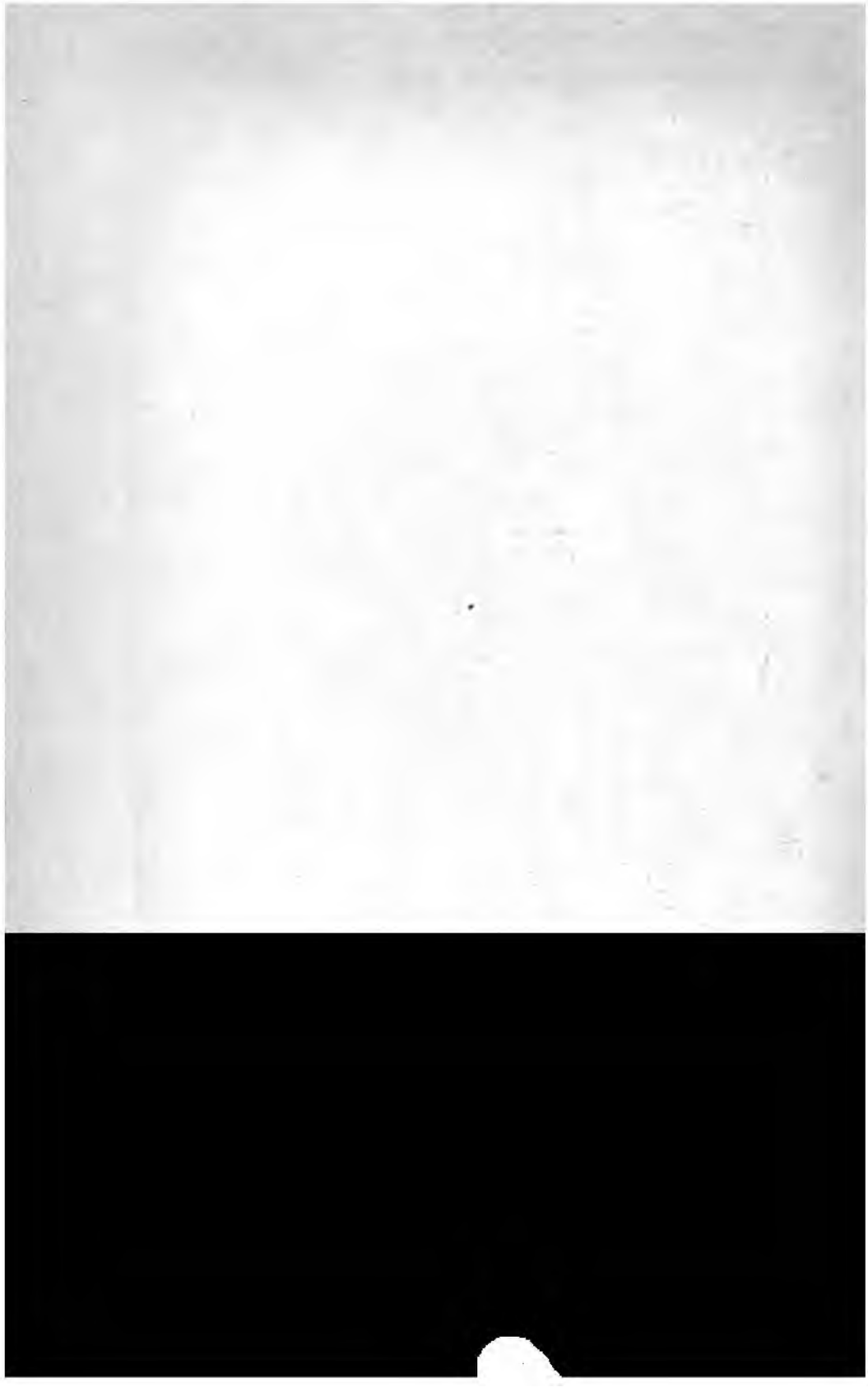

Ústavů vědeckých, uměleckých, vzdělávacích i dobročinných není nedostatek; mají**A.** královské Athenaeum, vyšší školy chlapecké, školu průmyslovou a plaveckou, ústav pro vzdělání učitelek, vyšší školu obchodní s velikým museem obchodním, ústav pro hluchoněmé a slepé, školu praktického lékařství a chirurgie, botanickou zahradu, velikolepou zahradu zoologickou na ploše 11 *ha* (největší po amsterdamské), mnoho vědeckých společností a slavnou akademii výtvarných umění, při níž působí 16 professorů; vznikla r. 1510 jakožto bratrstvo sv. Lukáše i stala se střediskem slovutných mistrů vlámské školy po vět-

Č. 295. Plán města Antverp.

šině rodilých Antverpanů, jako jsou Van Dyck, Calvaert, Teniersové, Seghersové, Crayer, Floris, Brilové a j. **A.** jsou sídlem gouverneura prov. antverpské, 1. belg. gener. velitelství a konsulů téměř všech evropských mocností. Počtem obyvatelstva jsou **A.** prvním městem v Belgii majíce 210.534 obyv. (31. pros. 1887). Národnosti jsou Antverpané většinou vlámské (ale vyšší třídy nejraději mluví po francouzsku), náboženství větším dílem katolického. Přední živností obyvatelstva jest průmysl a obchod. V průmyslu slynou **A.** továrnami na krajky, čalouny, sukno, šicí hedvábí, černé hedvábné látky, na zboží zlaté a stříbrné, na svíčky stearinové, bělobu a černidlo tiskařské, velkými cukrovary a pivovary, raffineriemi na síru, loděnicemi a broušením diamantův a j. drahých kamenů v 15 brusírnách (ročně spracuje se za 15 mill. fr. surových diamantův) atd. — V obchodu antverpském jeví se velmi značná převaha dovozu nad vývozem. Předměty vývozu jsou výrobky domácího průmyslu (do Jižní Ameriky, Číny, Japanu a Indie). Roku 1882 obnášel dovoz 2286 mill. *kg* v ceně 1194·9 mill. fr., vývoz 1013·6 mill. *kg* v ceně 459·5 mill. fr. a průvoz 182·8 mill. *kg* v ceně 269·1 mill. fr. Obchodu pomáhají četné ústavy peněžní: Ústřední banka (hrubý výtěžek r. 1887: 1,768.031 fr.), obchodní i průmyslová banka, bursa, společnost obchodní a j. Obchodu výborně slouží některé průplavy, jmenovitě ony, jež spojují **A.** s Hollandskem a Mosou. Nejdůležitější tepnou obchodu antverpského jest však Skalda a prostřednictvím jejím moře. **A.** mají nyní 8 námořních přístavů vesměs na sev. straně města a kromě toho dva přístavy pro čluny z vnitrozemí (Loorbroecký, 450 *m* dl., 40 *m* šir., a jeden přístav na místě tvrze Jižní). Celkem obsahují přístavy antverpské 60·3421 *ha*. Mořským lodím dopouštějí dvě stavidla přístupu; jedno jest při malém přístavě Napoleonově, druhé při nádržce Kattendijské. Otvírají se (přístroji hydraulickými) za přílivu. Vjezd do přístavův osvětlen jest světlem elektrickým, tak že lodi mohou vjížděti a vyjížděti také v noci. Ruch v přístavu antverpském jest velmi čilý: ku 5000 lodí bývá tam za rok. Tak vplulo r. 1880 do **A**-p 4626 lodí, r. 1881: 4110, r. 1882: 4111, r. 1883: 4689, r. 1884: 4809 a r. 1887: 4176 lodí (se 3,658.900 tun.).

Člunů z vnitrozemí připluje několikráte více. Vlastních lodí mají A. (1887) 57 s 81.207 tunami. A. mají pravidelnou plavbu parníků do mnohých přístavův evropských, do Nového Yorku, do Brazilie, Havanny, do Buenos Ayres, Adelaidy, do Melbournu a Sydneye. Příjmy z přístavů přímořských (na sev.) připadají výhradně městu, z přístavův ostatních dílem jemu, dílem vládě, dílem společnosti, která zbořila Jižní tvrz.

Dějiny. A. připomínají se poprvé v VII. století, ve stol. VIII. byly již po moři v obchodním spojení s Hamburkem a ve stol. XI. bývše opevněny, povýšeny byly na město. R. 1095 přijal ve starém marianském chrámě antverpském Bohumír z Bouillonu kříž. Ve XII. století zmohlo se město průmyslem, jmenovitě soukennictvím, i povzneslo se mezi nejbohatší města flanderská. Počátkem XIII. stol. rozšířilo se tak velice, že bylo mu třeba nového opevnění. Věk XV. byl dobou slávy antverpské: pod panstvím vévod burgundských staly se A. znamenitým městem obchodním majíce přes 100.000 obyv. Na poč. st. XVI. přenesla tam Hansa sklady své z Brüggu — za nimi šli cizí kupci. Zmohl se obchod peněžní: vznikla bursa antverpská, vzor londýnské. Za vlády Karla V. pokládány A. za nejkrásnější město křesťanského světa a byly bez odporu prvním tržištěm světovým: Portugalci, nejpřednější firmy florencké, janovské i z Pisy a bohatí kupci němečtí (Fuggerové) zřizovali tam svá stanoviště. Počítalo se tehdy na $^1/_4$ millionu obyvatelů ve městě. A zároveň slynuly A. uměním — tehdy byl čas květu malířské školy vlámské. Záhy však přikvačil s reformací a válkou proti Španělům úpadek. Ve městě brzy ta, brzy ona strana vládla. Vév. Alba, aby se ujistil městem, vystavěl nad ním tvrz (1567—72). Španělská posádka její způsobila 4. listopadu 1576 strašlivé krveprolití ve městě, při čemž založený požár zničil 600 domův i s radnicí (»španělské furie«). R. 1577 měšťané vykoupivše si odchod posádky, zbořili tvrz Albovu a přestáli za hradbami svými kolikeré potom obležení, až konečně vzdali se r. 1585 po dlouhém, památném oblehání Alex. Farnesovi z Parmy — ale po průmyslu a obchodu bylo již veta. Když pak dlouhé boje náboženské skončily se mírem vestfálským, stala se dolní Skalda hollandskou, a Holland'ané nedopouštěli lodím přistati v A-pách. Mírem Utrechtským (r. 1713) připadly A. k Rakousku. R. 1746 padly v ruce Francouzův; ale mírem cášským (r. 1748) vráceny Marii Terezii a za moudré vlády její zotavovaly se. Císař Josef II. uškodil městu prodav Holland'anům za 10 mill. zl. právo zavříti ústí Skaldy. Za franc. revoluce po několikerém obléhání přišly A. roku 1794 v moc Francouzů — Skalda obchodu otevřena. Napoleon učinil A. válečným přístavem a správcem jejich jmenoval Carnota. Po pádu Napoleonově připadla Belgie celá ke království Holland'skému, a A-pám nastala doba rozkvětu. A. dostihly záhy Amsterdamu. Od 23. pros. 1830 patří A. ke království Belgickému.

Literatura. Poittevin de la Croix, Histoire physique, politique et monumentale de la ville d'Anvers (A., 1847); Perrier, Description historique et topographique d'Anvers (Brussel, 1836); Rooses, Gesch. der Malerschule Antwerpens (Mnichov, 1880), Gérard, Anvers à travers les âges (Brussel, 1887).

Antverpská provincie, na pravém břehu řeky Skaldy, hraničí na záp. s Vých. Flandry, na j. s Již. Brabantem, na vých. s Limburkem a na sev. s hollandskou provincií Brabantem Severním zaujímajíc plochu 2831 km^2, na níž žije 664.480 lidí (31. pros. 1887); připadá tedy na 1 km^2 234 ob. (v Čechách 107). Obyvatelstvo je po většině národnosti vlámské (58%), po menšině valonské (42%), náboženství katolického. Prov. antverpská dělí se na tři kraje (arrondissement): A., Malín a Turnhout. Vznikla spojením bývalé marky Antverpské s panstvím Malínským. Okolí A-p povýšeno bylo na marku císařem Ottou II. ve prospěch tety jeho Gerbergy. Provincie antverpská v nynějším rozsahu vznikla za revoluce francouzské pode jménem departementu obou Neth. — Antverpský arrondissement měří 972 km^2 a má asi 380.000 obyv. Obsahuje 8 okresů (kantonů). *Koll.*

Anty (lat. *antae*), ve stavitelství antickém pilastrovité výstupky pobočních stěn (viz vyobr. č. 296.) zakončující uzavřenou prostoru chrámovou. Výstupky takové vyskytují se při chrámech slohu dórského, attickodórského i iónského. Rozčlánkování a vyzdobení hlavic a patek antových představují nám vyobr. č. 297. a 298. *Vnk.*

Č. 296. Anty.

Antyllos, proslulý chirurg řecký, žil na sklonku IV. a na počátku III. stol. př. Kr. Spisy jeho se nám neuchovaly, velká pověst A-lova však vychází nade vši pochybnost ze spisů Galénových, Oribasiových, Aëtiových a Rhazových, v nichž mnohé duchaplné operace vynalezené a pěstované A-lem jsou uvedeny: léčení výduti tepenných podvázáním tepny, resekce, operace píštělů slzovodných, ektropií a entropií víček, a zákalu čočkového atd. Velký lékařský rozhled A-lův vyplývá ze vzorné hygiény a diaetetiky ve zdraví a nemoci člověka. *Mx.*

Anubis, egyptské Anup, Anepo, řecký Hermés, syn Osiridův ze sestry jeho Nefthis, egyptský bůh hrobů a jeden ze čtyř geniů podsvětí. Matkou svojí pohozen nalezen byl pomocí vycvičených psů, a Isidou, chotí Osiridovou, vychován, jejímž stal se později věrným přítelem a po smrti Osiridově i těšitelem. Provázel i Osirida na jeho výpravách. Jako bůh měl hlavní svůj úkol při smrti člo-

:a, kdy duši mrtvého nejen provázel do pod- | r. 1873 podrobil se zkouškám magisterským
tí před soud Osiridův, nýbrž i při soudu | pro zoologii a pak učil zeměpisu a přírodo-
ném spolu s Hórem u vah byl zaměstnán. | pisu na několika středních ústavech moskev-
ıkce tato, zdá se, nalézá svého výkladu | ských. V téže době **A.** pobádán prof. Bogda-
úvodním zvířecím kultu v Egyptě, v němž | novem jal se pořádati materiál k Ainům se
n i pes jako věrný průvodce člověka ve | vztahující, uložený v car. mosk. společnosti
ti, z něhož anthropomorfismem vyvinul se | přírodovědecké, i publikoval o nich ve spisech
společnosti důkladnou stať, vzbudivší pozor-
nost vynikajících odborníků. Ona byla také
příčinou, že **A.** poslán za hranice, aby připra-
vil se na kathedru anthropologie při univer-
sitě moskevské. V cizině pobyl do r. 1879,
hlavně v Paříži, kde pracoval v anthropolo-
gické škole pod slavným Brocou. R. 1877—78
projížděl Francii za účelem archaeologickým
a sám podnikal vy-
kopávky. O výstavě
pařížské r. 1878 po-
řádal **A.** anthropo-
logický oddíl ruský,
když pak násl. roku
navrátil se do Mo-
skvy, účastnil se po-
řádání a popisu mo-
skevské výstavy an-
thropologické. Ná-
sledujícího roku **A.**
podav dissertaci ma-
gisterskou stal se do-
centem anthropolo-
gie při universitě
moskevské, r. 1882
účastnil se expedice
na Kavkáz podnětem společnosti zeměpisné a anthropologické a roku 1884 jmenován mimořádným professorem zeměpisu a ethnografie s ponecháním kathedry anthropologie. Anthropologické, archaeologické a ethnografické práce **A**-ovy týkají se po výtce předmětů ruských, kavkázských a sibiřských. Uveřejněny jsou namnoze v různých odborných sborníchích ruských i zjednaly **A**-ovi jméno předního ethnologa ruského. Z větších jeho publikací jmenujeme: *Materialy dlja Antropologyi Vostočnoj Aziji. Plemja Ajnov* (Příloha k XX. sv. »Izvěstij Obščestva Ljub. Jestestvoznanija«, 1876); *O některych anomaljach čelovečeskago čerepa preimuščestvenno ve jich rasprostraneniji po rasam* (»Trudy Antropolog. Otděla Obšč. Ljub. Jestestvoznanija«, svazek XXVIII.); *Sur les anomalies du ptérion* (»Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris«, 1878); *Sur la capacité moindre du crân chez la femme* (Comptes rendus de l'Assoc. pour l'avancement des Sciences, 1878); *Predmet i zadači Antropologiji. Vstupitelnaja lekcija.* (»Ruskaja Myslj«, 1880); *Doistoričeskaja Archeologija Kavkaza* (»Žurnal Min. Nar. Prosvěščenija«, 1882); *Ob antropologičeskom tipě Gunnov* (»Trudy Etnograf. Otděla Obšč. Ljub. Jestestvoznanija«, 1886); *O drevnich deformirovannych čerepach najdennych ve Rossiji* (»Izvěstija Obšč. Ljub. Jest.«, 1887); *Luk i strély, archeologoetnografičeskij*

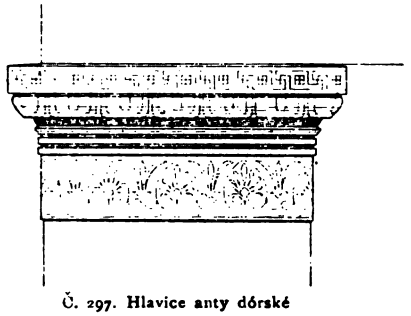

Č. 297. Hlavice anty dórské

A. s tělem lidským, s hlavou psí nebo ša-
, jak s podobnými obrazy **A**-idovými se
:áváme. (Viz vyobr. č. 299.) Šakal byl mu
› bohu i zasvěcen. V astronomii byl **A.**
iem planety Merkura. *Dk.*

Anučin Dmitrij Nikolajevič, ruský
ıropolog a ethnograf. Nar. r. 1843 v Petro-

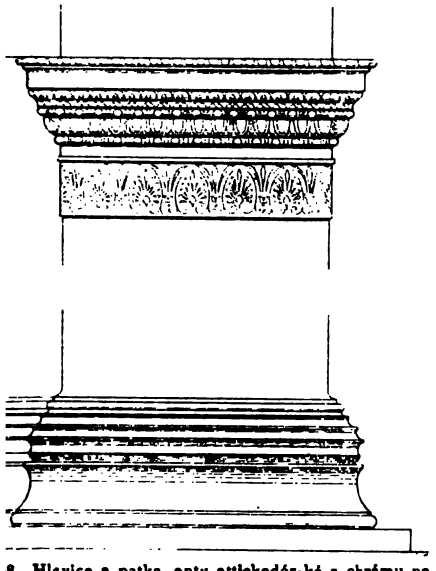

8. Hlavice a patka anty attickodórské z chrámu na Ilissu v Athénách.

lě, studoval na gymnasiu Larinském a roku
› vstoupil na historickofilologickou fakultu
'ersity petrohradské, později na fysicko-
hematickou fakultu moskevskou, kde roku
' podal kandidátskou práci *O genetičeskom
'stvé vidov r. Bison.* V l. 1871—74 byl se-
ářem akklimatační společnosti moskevské,

Č. 299. Anubis.

očerk (»Trudy« V. tiflského archaeologického sjezdu, 1887).

Anuj, Anjuj, řeka asijská, 260 *km* dl., v gubernii tomské, vzniká spojením Černého a Bílého A-e, teče po sev. sklonu Anujských sněžných hor a vpadá s l. str. do Obu.

Anúpšahr, město ve východoind. Severozáp. prov., okresu bulandšahrském, leží 120 *km* jihových. od Delhie, na pravém břehu Gangy. Obyv. 8234 (1881). Ročně bývá navštěvována četnými hindy, kteří přicházejí se vykoupat v Ganze; značná jest zde výroba různých látek, houní, střevíců, mýdla, povozů a j. *Fl.*

Anura, obojživelníci bezocasí, viz Žáby.

Anuradhapura č. Anuradžapura, proslavené město cejlonské, ležící na sever od Kandie, nyní ve zříceninách, dřívější hlavní město Cejlonu, založené (dle Mahavansu) 400 let př. Kr. Když Mahinda, syn krále Asokův, byl vyslán na Cejlon, aby tam zavedl buddhismus, panoval v A-uře král Tissa (250—230 př. Kr.) a přijal nové náboženství. Vystavěl známý chrám Thuparama-dagobu jako schránku pro pravou klíční kost Buddhovu, jenž ještě dnes stojí dosti zachovalý. Přinesl s sebou také větev posvátného stromu zvaného »bo« (*Ficus religiosa*), jenž u A-ry byl zasazen a dosud prý tam stojí. Asi 12 *km* na vých. pne se vrch Mihintale, na němž vystavěn byl jiný velký chrám nad vlasem Buddhovým a kde Mahinda trávil poslední svá léta. *Fl.*

Anurie (řec.), potlačené vymísení moči, vyskytující se proto, že žláza moč připravující, t. j. ledvina, porušena jest, a. pravá, nebo že pathologické proměny v průvodech močových nebo měchýři (obrny, zúženiny atd.) zabraňují volnému odtoku moči. *Mx.*

Anus viz Řiť; a. *artificialis et praeternaturalis*, řiť umělá, píštěl střevní, viz Kolotomie, Enterotomie.

Anvarí Auhad-ud-dín z Mahany u Abíverdu v kraji daštichávéránském, odtud jeho básnické jméno Cháverí (Cháveránský), přední básník perský v oboru kasídy († 1191, dle jiných 1196 v Balchu). Záhy oddal se studiu v Túsu. Později k vyzvání sultánovu věnoval se výnosnějšímu básnictví dvornímu i stal se miláčkem sultána Sandžara. Za jeho nadání básnické dostalo se mu názvu »sultán chorásánský«. Vedlé básnictví zanášel se horlivě i astrologií, ale rozmrzen nezdarem proroctví a posměchem za to strženým uchýlil se do Balchu, kde zcela poesii se věnoval. Vynikal hlavně poesií panegyrickou; vládl však dobře i satirou, jíž stíhal však toliko všeobecné předměty lidských tužeb a nářků, jako osud, čas, nebe, hvězdy atd. Hlavní známkou básní jeho jest učenost, která jest příčinou častých narážek historických a mythologických činíc tak A-ho jedním z nejnesnadnějších a zvl. čtenáři západnímu nejnepřístupnějších básníkův Orientu. Jinak chválí se jejich vkus a čistá mluva. Básně jeho sebrány v díván, který v pořádku abecedním vydán v Tebrízu r. 1843 (lithograficky). Obsahuje kasídy, zlomky, gazely, masnaví, rubáí; ke kasídám existuje i výklad. Ukázky překladu obsahují Fundgruben des Orientes II.; Asiatic Miscelany I. 286—310; Hammer, Geschichte der schönen Redekünste Persiens 88—100. Prosou napsal několik pojednání astronomických. *Dk.*

Anvers [ãnvér], franc. jméno Antverp.

Anville [ãnvíl] Jean Bapt. Bourguignon d', znamenitý zeměpisec franc. (* 1697 v Paříži — † t. 1782). Sotva dvaadvacetiletý stal se prvním geografem královým, později též tajemníkem vévody Orléanského a r. 1775 adjunktem akademie věd. Vynikl zvláště jako oprávce kartografie, a jeho mapy jsou pozoruhodny pro správnost znamenitou na dobu tehdejší. Vydal 211 map a plánů, jichž většina vydána jako *Atlas général* (Paříž, 1737—1780, 66 listů), *Nouvel Atlas de la Chine* (Haag, 1737, 42 map) a *Atlas antiquus maior* (Pař., 1768, 12 listů), později též v Norimberce vydaný, k němuž vydal také třísvazkové dílo *Géographie ancienne* (t., 1768), též německy spracované. Jiných spisův a pojednání zeměpisných a astronomických vydal 78, z nichž uvedeny zde budtež: *Analyse géographique de l'Italie* (1744); *Notice sur l'ancienne Gaule* (1761); *Etats formés en Europe après la chute de l'empire romain en Occident* (Pař., 1771, do něm. přel. Dillinger); *Antiquités géogr. de l'Inde*. A. měl slavnou sbírku 18.500 map, kterou vláda franc. koupila pro královskou bibliotéku. Viz: Notice des ouvrages de d'Anville (1806) od Demannea, jenž vydal též A-ovy *Ouvres* (Pař., 1834).

Anwalt viz Rechtsanwalt.

Anwaltsprozess, process s nuceným zastupováním, sluje v Německu řízení před soudy sborovými, tedy krajinskými (*Landgericht*) a komorami pro spory obchodní, pak soudy druhé a třetí instance, protože strany tu musí býti zastoupeny právním zástupcem (*Anwalt*), sice se má za to, jako by strana vůbec přítomna nebyla. Strana však může po boku zástupce právního vystupovati a doznání nebo prohlášení jím učiněné odvolati; a musí se osobně dostaviti, žádá-li to soud k vysvětlení věci nebo chtěje činiti pokus o smír. Před řízením ústním vyměňují právní zástupci sporné spisy, v nichž látka sporu jest vylíčena. A. netýká se řízení před soudcem, na nějž výkon soudní přenesen rekvisicí. Protivou jeho je process stran (*Parteiprozess*), t. j. řízení před soudy obvodovými (*Amtsgericht*), kde strany mohou vystupovati samy nebo pouhým zmocněncem. *Hst.*

Anxietas (lat.), úzkost, stísněnost; a. *tibiarum*, chvění dolních končetin, vznikající vlivy čivními nebo následkem ochablosti svalův. *Peč.*

Anxigin Viktorin Skutečský, kněz pod obojí, žil v polovici XVI. stol. kaplanuje od r. 1551 v Žatci, od r. 1554 v Kutné Hoře. R. 1554 volán před konsistoř spolu s námětským farářem Brikcím Tajovským k zodpovídání a když nechtěl zanechati svých novot, vsazen do vězení na radnici staroměstskou. Konec života svého trávil v Magde-

burce obíraje se spisy Husovými. Zde vydal r. 1554 v čes. překladě *Mr. J. Husi kázaní dvoje o Antikristu a šelmě* (bez akcentů a lit. švábskými). Z bouřlivých dob kutnohorských připomíná se jakýs pobuřovací A-ův spisek (*seditiosum scriptum*), jinak neznámý. *Hš.*

Anxur, opevněné přístavní místo středoitalské v zemi Volsků, se slavným chrámem Jovišе Anxurského, nynější Terracina.

Ányos [áňoš] Pavel Štěpán, básník mad. (* 1756 v Esztergáru — † 1784 ve Vesprimu). Pocházeje z rodu šlechtického vstoupil sotva 16letý do řádu pavlánů a dokonav vzdělání své na universitě trnavské, později budínské, povýšen r. 1776 na doktora filosofie. Již za studií svých bohosloveckých pokoušel se v básnění. Přátelství jeho s Barcsaim mělo veliký vliv na směr jeho poesie. Byv r. 1781 na kněze posvěcen, poslán byl do kláštera elefántského v nitranské župě, kde úplně odloučen od světa oddal se hloubavému životu a sepsal většinu svých elegických básní, z nichž některé posud v ústech lidu kolují. **Á.** byl první elegický básník Maďarů; básně jeho vynikajíce vroucím citem posvěceny jsou přátelství a vlasti. Zárodek choroby, která způsobila předčasnou smrť jeho, byl příčinou, že z velké části básní jeho vyznívá předtucha smrti. Živost a vroucnost citu a na tehdejší dobu krásný jazyk vřadily jej mezi nejoblíbenější básníky maďarské. R. 1782 stal se profesorem při gymnasiu v Král. Bělehradě, ale již za rok pro nemoc vzdal se tohoto úřadu. Básně jeho vydal r. 1798 Bacsányi ve Vídni (*Ányos Pál munkái*) a nejnověji (1875) vydal sbírku prací jeho Ludvík Abafi Aigner připojiv k nim studii Alex. Endrődiho o **Á**-ovi. *Bbk.*

Anyphaena Sund., rod pavouků z podřádu pokoutníků (*Tubitelariae*), zástupce čeledi *Anyphaenidae*. Hlavním znakem jeho jest osm očí ve dvou řadách sestavených a v přední řadě těsně sblížených, při čemž dvě středních očí jest mezi ostatními nejmenších. Velmi hojným druhem, jenž se objevuje v lesích na křovinách nebo pod mechem, jest **A.** *accentuata* Walck., pavouk žlutě zbarvený, na zadku uprostřed zdobený čtyřmi černými skvrnami, ve dva podélné proužky sbíhajícími; sameček dosahuje délky 6 *mm*, samička 7—9 *mm*. *Šc.*

Anytos (Ἄνυτος), syn Anthemiónův, státník a vojevůdce athénský. Ve válce peloponnéské r. 409 př. Kr. vypraven byl s loďstvem proti Pylu, ale podnik jeho se nezdařil, načež **A.** obžalován a pouze podplacením porotcův unikl odsouzení. R. 403 postavil se vedlé Thrasybula a Archina v čelo demokratův a přispěl znamenitě k zapuzení třiceti tyrannů z Athén. Ačkoli sám původně směru Sókratovu byl dosti náchylný, stal se později nejspíše z uražené ješitnosti jeho nepřítelem a s básníkem Melétem a řečníkem Lykónem obžaloval roku 399 Sókrata, že ruší státní náboženství, zavádí nové bohy a kazí mládež. Odsouzení Sókratova sice dosáhl, ale když brzo na to Athéňané skutku toho litovati počali, musil se spasiti útěkem. Odebral se do Hérakleie na Pontu, kdež byl od lidu ukamenován.

Anýz (*Pimpinella Anisum* L.): **1) A.** v hospodářství, libovonná rostlina z řádu okolíčnatých (*Umbelliferae*), pěstuje se zvláště v jižním Německu pro semeno, jehož potřebují kuchaři, pekaři, cukráři a lékárníci. Jest proto od XV. století v obchodu. **A.** daří se nejlépe v teplé, sušší, živné, lehčí půdě, nejraději slínité, jež na podzim se zryje nebo hluboko zoře a z jara se znova dokonale vzdělává. Na konci dubna seje se semeno jeho mělce a řídce, nejlépe v řadách as 30 *cm* od sebe vzdálených. (Na 1 *ha* počítá se 17 až 20 *kg*.) Po tom se protahuje tak, aby jednotlivé rostliny jen asi 10 *cm* daleko od sebe stály, 2—3krát se okopává a pleje. V srpnu nebo v září, když stonky počínají žloutnouti, vytahují se rostliny, vážou se ve snopky a věší se, je-li jich málo, na větrné půdě k dozrání. Suchý **a.** se vymlátí a dá na 1 *ha* 6 až 10 *q* semene, jehož *hl* váží 34—38 *kg*. V našich krajinách trpí **a.** jarními mrazy. Vedlé mrazu ohrožuje kultury anýzové i mol *Depressaria daucella*. — Bot. v. Pimpinella. *Sit.*

2) A. v lékařství. Plody této rostliny obsahují 2—3 % příjemně páchnoucího aetherického oleje, který, pokud známo, působí podobně jako příbuzné mu silice. **A**-u zejména se připisuje, aniž přesný vědecký důkaz veden býti mohl, vlastnost, že zažívání podporuje, v střevě plyny nahromaděné vypuzuje a odchrlování usnadňuje. Jako samostatný lék nebývá upotřeben, nýbrž jen jako přísada chuť poopravující nebo podporující; jest mimo to součástí některých officinálních léků (*pilulae laxantes, decoct. Zittmanni fort.*). — Olej anýzový jest též officinální, jakož i jeho roztok v ammoniaku, tak zvaný *liquor ammonii anisatus*, který jest oblíbeným dráždicím lékem. *Jš.*

3) A. (*Fructus anisi stellati*), plody stromu *Illicium anisatum* Lour. v Číně rostoucího, voní aromaticky, chuti jsou nasládlé, kořenné, anýzovité. Obsahují 4—5 % anýzového oleje, jenž složením rovná se oleji z našeho **a**-u, pak cukr, gummi atd. Farmakopoea přidává je do prsního thé a k syrupu mannovému. *Peč.*

Anýzové dřevo, pocházející z badiáníku pravého (*Illicium anisatum* L., čeledi *Magnoliaceae*), jest barvy světle šedé a hodí se k pracím truhlářským a soustružnickým. Jest vonné a dováží se k nám z Číny a Kočinčíny.

Anýž Josef, český žurnalista, nar. 29. února r. 1852 v Hořovicích. Studia konal v Praze na české vyšší reálné škole a potom na české polytechnice. Již jako student účastnil se horlivě národního ruchu jsa činný především v pražském životě spolkovém. Psal též různé úvahy a rozpravy do časopisův a zejména v »Nár. listech« uveřejnil řadu odborných národohospodářských pojednání. Nějaký čas působil jako učitel na ústavě Vocelově a v ženském výrobním spolku, načež soukromými studiemi na universitě doplniv své vzdělání stal se na české vyšší reálce

v Praze assistentem a konečně supplujícím professorem. Po třech létech vzdal se však tohoto povolání a r. 1878 odešel do Brna, kde přejal redakci politického časopisu »Občan« a vydatně působil v životě veřejném. Ale již r. 1879 vrátil se zpět do Čech a na vyzvání Frant. Šimáčka vstoupil do redakce »Posla z Prahy«, jenž krátce na to přeměněn byl v »České noviny«. Roku 1882 stal se členem redakce »Nár. listů« a po smrti Jos. Baráka zodpovědným redaktorem tohoto časopisu. — Mimo publicistickou svoji činnost obrátil A. k sobě veřejnou pozornost jednak svými populárními přednáškami ve spolcích dělnických, jednak záslužným působením jako člen výboru v Ústřední matici školské a v Jednotě Pošumavské i Severočeské.

Anzelí, Enzelí, obchodní město perské na jihozáp. konci Kaspického moře, v provincii gilánské, ležící na ostrožně stejnojmenného límánu, 20 *km* severozáp. od Reštu, jehož jest místem přístavním. Zde nakládá se na lodi zboží perské a indické, do Astrachanu zasílané.

Anzengruber Ludwig, něm. spisovatel (* 29. listop. 1839 ve Vídni), jenž ke tvoření básnickému obírá si předměty ze života štýrských horalů. Podařilo se mu jak v prosté povídce, tak v působivém dramatě uchovati představovaný život v původní a přirozené živosti. Kdežto povídkou ze života obyvatelův alpských váženou předstihl jej Rosegger, ve dramatě svého druhu A. dosud jest nedostižen. Nejlépe se mu daří charakteristika; se vzácným uměním odhaluje zdánlivé záhady nejtajnějšího nitra osob jednajících a poutavý děj dramatický osnuje nejraději z náboženských podnětův a sporů. Pokud hoví účelu jen básnickému, potud vytvořuje postavy a situace umělecké, stírá jim však též ráz básnický, jakmile je sdružuje s účelem jiným, obyčejně sociálně politickým. Mluva jeho vzata jsouc většinou ze živého nářečí osob jednajících působí přirozenou silou. A. jest syn nižšího úředníka ve Vídni, jenž také v dramatickém básnictví se pokusil. Předčasnou smrtí otcovou u vzdělávání svém více sám na sebe byl odkázán; odbyv školu reálnou stal se učněm v knihkupectví, vyměnil však toto povolání za herecké. Nabaživ se slávy divadelní (1860—66) oddal se novinářství, až r. 1869 se dostal za úředníka k vídeňskému policejnímu úřadu. Skvělý úspěch jeho dramatu *Der Pfarrer von Kirchfeld* (1870), které pod názvem »Farář z Podlesí« zdomácnělo i na českých jevištích, vybavil jej z této závislosti a dopřál mu, že se v plné volnosti oddati mohl spisovatelství. S větším uměním vytvořil v kuse *Der Meineidbauer* (v českém překladě »Sedlák křivopřísežník«) pravou selskou tragédii, a podobně zdařilou veselohru *Der Gewissenswurm*. Zmínky zasluhují ještě dramata: *Die Kreuzelschreiber; Das vierte Gebot; Doppelselbstmord; Der ledige Hof; Heimgefunden* (vyznamenáno r. 1888 velkou cenou Grillparzerovou). Také v románu došel značného úspěchu dílem *Der Schandfleck* a sebranými povídkami *Dorfgänge* a *Geschichten* (1879). *Vsk.*

Anzerský ostrov patří ke skupině ostrovů Soloveckých, zavírajících Oněžský záliv Bílého moře, a jest přes 15 *km* dlouhý, 2 - 6 *km* široký. Má doly měděné a stříbrné.

Anzin, též Anzain [ãnzẽn], průmyslná obec s 10.656 obyv. (1886) ve franc. depart. Nord, arrond. a kant. valenciennesském, 2 *km* sev.-záp. od Valenciennů, na ř. Skaldě a na sev. dráze franc., středisko nejrozsáhlejšího dolování na kamenné uhlí ve Francii, v němž započalo se již r. 1734, s počátku nešťastně a s ohromnými ztrátami. Nynější rozkvět dolování počal se za restaurace, a výnos dolů, v nichž pracuje více než 11.000 dělníků, r. 1887 činil 2,504.412 tun uhlí. Kromě toho má A. slévárny, železárny, sklárny, kotlárny, strojírny, dílny na vyrábění hřebíkův a železného náčiní, válcovny, solny, cukrovary a obchod s vínem.

Anzio, Porto d'A., viz Antium.

Anžuan, Hinzuan, Ndžuana čili Johanna I., střední z Komorských ostrovů v Mozambické úžině, velmi úrodný (kávovník) a hojně zalesněný, s 12.000 muhammed. obyv. (černochy a panujícími Araby) na 373 *km*². R. 1886 smlouvou dostal se pod panství Francie, ale teprve následujícího roku sultán anžuanský moci donucen, že k sobě přijal resídenta francouzského. Hlavním místem ostrova jest A. čili Makadu.

A a O (*A* a *Ω*), t. j. Alfa a Ómega, viz Alfa a ómega.

A. o. c. viz Anno.

Aod (Ehud), soudce israélský z pokolení Benjaminova, který moabského krále Eglona, jemuž Israélité po 18 let byli poplatnými, při odvádění poplatku »v městě palmovém« (v Jerichu) úkladně zavraždil a na to v pohoří efraimském Moabské tak slavně v bitvě porazil, že jich padlo okolo desíti tisíců. Tím zprostil Israélity v jižním území nejen poplatku, ale zabezpečil jim pokoj na 80 let. *Jrk.*

Aoidé (lat. *Aoede*), zosobněný zpěv, jedna z nejstarších tří Mus (v. t.), jejichžto uctění Alóeovci v Boiótii zavedli. *Dní.*

Aoidos viz Homér.

Aón (lat. *Aon*), héros boiótský, po němž část Boiótie pojmenována prý Aonií. *Dní.*

Aonia viz Aonové.

Aonidy viz Rusko: Literatura.

Aonla, staré město ve východoind. okr. bareillském v Severozáp. prov. a hlavní místo oddělení t. okresu, stanice dráhy audh-rohilkhandské, má 13.018 ob. (1881), velký bázár a mnoho náhrobků z doby, kdy zde panovala knížata rohilkhandská. *Fl.*

Aonová břidlice jsou jisté vrstvy svrchního triasu v Alpách, označené Sturem jako wengenské vrstvy, jež leží nad vrstvami gőssl inskými (vápenci) a pod vrstvami lunc skými a reingrabenskými v rakouském alpském předhoří. Chovají dle Stura *Ammonites Aon, Halobia Lommeli, Posidonomya Wengensis* a *Avicula Globulus*. Dle novějších výzkumů Mojsisoviče odpovídají rybonosným břidlicím raibelským (v Korutansku). *Fl.*

Aonové, nejstarší obyvatelé krajiny Boiótie v Řecku, která dle nich slula Aonia;

původu byli nepochybně thrackého. Nížina mezi Thébami a jižním břehem jezera Hyliké slula po celý starověk nížinou Aonskou. *Pšk.*

Aonovny (lat. *Aonides*), přijmení Mus, sídlících v boiótské Aonii, v pohoří Helikónském při prameni Aganippé. *Dnl.*

Aonyx, rod dravců z čeledi kunovitých (*Mustellidae*), úzce příbuzný s vydrou a zahrnující několik druhů žijících v Nepalu, na Javě, Sumatře a v již. Africe. Od vydry liší se zejména nepatrnými, téměř zakrnělými drápy u nohou, jakož i prsty, mezi nimiž plovací blána úzce jen jest vyvinuta. Stoliček v čelistech má tolik jako vydra aneb o jednu méně, po obou stranách hořejší čelisti. *Šc.*

Aorasie (z řec.), neviditelnost, slepota.

Aorgus Kašpar († ok. 1500 — † 1562), zvaný též Neděle Kašpar a Kašpar Prostějovský, nar. v Prostějově. Byl prvním českým knihtiskařem moravským vytisknuv již r. 1527 Listy p. Jana Dubčanského v Prostějově; r. 1530 byl správcem tiskárny založené Janem Dubčanským v Lilči (»in monte liliorum«) a obíral se hlavně vydáváním knih Habrovanských. Také »Zřízení moravské«, vydané nákladem Otmara z Nepomuku, vyšlo r. 1537 z tiskárny Kašparovy. Kolem r. 1533 spravoval v Náměšti bezpochyby tiskárnu samouka Matěje z Dvořišť, později, as r. 1545, opustiv Lileč vstoupil do tiskárny Jana Günthera v Prostějově; když r. 1553 Günther přestěhoval se do Olomouce, přejal Kašpar jeho knihtiskárnu prostějovskou a vedl ji až do r. 1559, kdy opět převzata od Günthera. Srv. Jireček, Rukověť.

Aorist (řec. *ἀόριστος*), neobmezený, neurčitý, název pro jisté tvary časoslova rozličných jazyků. S významem okamžitosti a dokončenosti hodí se oznamovací jeho způsob, augmentem vyznačený, přede vším k vypravování dějů. Způsoby a-u samy o sobě žádného určitého časového poměru anebo vztahu nenaznačují. Všeobecného stálého příznaku nemá; tvoří se (volným augmentem pro oznamovací způsob): 1. z pouhého kořene připojením osobních a modálních přípon, na př. z koř. *δω*: *ἔ-δο-μεν*, dali jsme, *ἔ-δο-τε*, dali jste; *δο-ιη-ν*, já bych dal; 2. z kořene příponou *σ-ε*: koř. *δαχ*: *ἔ-δαχο-ν*, kousl jsem, *ἔδαχες*, kousl jsi, *δάχοι-μι*, kousl bych; 3. konečně nejčastěji příponou *σα* (*σο*, *σι*), snad od *εσ* koř. slovesa substantivního (koř. *τρεπ*: *ἔτρεψα*, obrátil jsem, *τρέψαιμι*, obrátil bych; koř. *δικ*: *ἔδειξα*, ukázal jsem). Zvláštní vlastnost řeckého jazyka jsou dva a-y, na *η* a *θη*, dílem mediálního, ale celkem passivního významu: *δύναμαι*, mohu, *ἐδυνήθην*, mohl jsem; *ψεύδομαι*, mýlím se, *ἐψεύσθην*, zmýlil jsem se; *ἐδόθη*, bylo dáno; *ἐσφάλην*, chybilo se mi; *ἐγράφη*, bylo psáno, psalo se. Latinský jazyk užívá, jak známo, perfekta co vypravovacího tvaru; je-li conj. imperfecti aoristický tvar nebo ne, není s úplnou přesností zjištěno. Sanskrtština má větší rozmanitost tvarů na *s*. Tvoří jako řecký jazyk a. augmentem v oznamovacím způsobu jej vyznačujíc. V Avestě a v staroperském jazyku jen velmi skrovné stopy a-ů se nacházejí. Armenský (starý) jazyk má vedlé imperfekta dvojí a. a zbytky augmentu, kterých užívá jako řečtina, bezpochyby ne bez vlivu řeckých vzorů. A. se jmenuje také v grammatice semitských jazyků starší ze dvou tvarův, který se hlavně předponami tvoří, ačkoli semitské jazyky přestaly na relativních časových tvarech. Tak a. od hebr. *málak* »vládl«, *jimlok* může býti »zavládne«, anebo »stal se králem«, jako řecké *ἐβασίλευσεν* (Reges II. 1., 17), ano i »stal by se králem« (Reges II. 3, 27). Ale po perfektu užívá se ho co perfekta a naopak perfekt po a-u co a-u. — A. jest v novějších mluvnicích také název pro časové tvary povšechného rázu; tak turecký jazyk má aoristický praesens (Redhouse) *bakarim* (vůbec: já vidím) a praes. skutečnosti *bakajorum* (já skutečně a právě spatřuji). Podobně novoindické jazyky mají aoristický praes. a praesens skutečnosti a vypravovací časový tvar atd. *Lg.*

Slovanštině patří strany a-u beze vší pochyby prvé místo po staré indštině a řečtině. Zachovalať jich mnohem víc a lépe než kterákoli z ostatních řečí arijských, nevyjímajíc zejmena ani nejpříbuznější jí litevštiny, která zase zachovalostí skloňování svého nejvíce vyniká nade všecky mimo indštinu a zendštinu. Nejpatrněji se rozeznávají naše a-y od ind. a řeck. předně tím, že jsou docela zbaveny přímnožku (augmentu) a sice hlavně z té prudké nenávisti k náslovným samohláskám, která zavládla slovanštinou mnohem dříve, nežli se jí počalo psáti, t. j. dávno před IX. stol. po Kr. Dále i koncovky našich a-ů vzaly velikou zkázu již za časů předhist. Zejmena pak některé z osobných přípon nejen v a-ech než i v imperfektech docela zanikly, pročež právem slují všecky otřelými proti obyčejným ve přítom. čase oznamovacím a rozkazovacím. Konečně všecky naše a-y jsou jen činného smyslu a oznamovacího způsobu a sice následkem toho, že slovanština buď nedovedla sama o sobě utvořiti tak zvané trpné a střední konjugace, buď jim odvykla; v činné pak přestává též už od nepaměti na dvou způsobech: oznamovacím a rozkazovacím. Tento však není jím úplně, rovnaje se podstatou tvarů svých optativu jiných jazykův arijských.

Jednoduchý a. objevuje se jen ve staré bulharštině a češtině u sloves I. a II. třídy zavřeného čili souhláskami zakončeného kořene, jako: *nes*, *pek*, *dvig*, *sěch*, *tisk* a jiné mimo *pьn*, *dъm* a pod. U *nes* zněl on starobulharsky nejčastěji takto: Jedn. 1. nes-*ъ*, 2. a 3. nes-*e*; dv. 1. nes-*o-vě*, 2. nes-*e-ta*, 3. nes-*e-te*; mn. 1. nes-*o-mъ*, 2. nes-*e-te*, 3. nes-*ą*. V nes-*ъ* a nes-*e* zanikla již i sama podstata přípon os. čili souhlásky *m*, *s* a *t* a sice *m* tak, že na př. nes-*om* dříve přešlo v nes-*ą* než toto v nes-*ъ*; *s* a *t* pak byly bezprostředně odsuty z někdejší 2. osoby nes-*e-s* a ze 3. nes-*e-t*. V nes-*ą* zachovalo se *n* někdejší přípony *nt* aspoň potud, pokud *ą* vyznívalo i na konci slov nosem. Z méně zakrnělých přípon os. dvojné *vě* a *te*

zní nejen v tom čase než i v ostatních též určitého tvaru nejednou také *va* a *ta*, *ta* a *te* pak i *tě* zvláště s podměty žen. a středními. Kozmanitost ta vznikla nejspíše působením analogie, jelikož většina dvojných nom., vok. a akk. vyznívala tak jako u číslovek *dva*, *dvě* a *oba*, *obě*. Samohlásky *o* a *e* patrné před příponami os. dobře slují sponami, nejsou-li spíše posledními živly praesentných kmenů, jako v *neso — nese*, *peko — peče* a j. Před *e* rozlišují se hrdelnice v *č*, *š*, *ž*, skupiny *sk* a *žg* pak v *št* a *žd*: pek-*s*, peč-*e*, peč-*eta*, peč-*ete*; dvig-*s*, dviž-*e*, *-eta*, *-ete*; sъch-*s*, sъš-*e*, *-eta*, *-ete*; tisk-*s*, tišt-*e*, *-eta*, *-ete* atd. Někdy místo *e* vyskytuje se o také před *ta* a *te*: nes-*ota*, *-ote*; pek-*ota*, *-ote*; dvig-*ota*, *-ote* atd. Výše dotčená zkáza přípon os. nastala, jakmile zavládl slovanštinou ten zákon, dle kterého se ještě všecka slova starobulh. končí samými samohláskami, mimo snad jen *j* a ten zbytek souhlásek *m* a *n*, kterým vyznívaly nosové samohlásky *ą* a *ę*. Následkem téže zkázy neliší se již víc osob a-u jednoduchého zněním svým nijak od útvarů vzniklých jinými způsoby, jako na př. nes-*ъ* od čin. příč. min. I. muž. r. a jedn. č., nes-*omъ* od trp. příč. přít. téhož rodu a čísla, nes-*e* od týchž osob a-u složeného, nes-*ą* od 1. os. jedn. přít. času oznamovacího. U sloves II. třídy však lze téže osoby bezpečně po tom rozeznati, že a-ova neobsahuje souhlásky *n*, objevující se ve přítomné, jako na př. ve *dvigą* proti *dvigna*, *sschą* proti *sschna* atd.

Ve staré češtině zakrněl týž a. ještě víc, a sice hlavně proto, že v ní nebylo žádných samohlásek nosových (*ą* a *ę*) ani slabých (*ъ* a *ь*) a přípony 3. osoby jinde než u jes-*t*, zníciho podnes aspoň s enklisí *t* i jes *ti*. U *nes* a *dvih* na př. měl by týž a. takto zníti: Jedn. 1. nes, dvih, 2. a 3. nes-*e*, dviž-*e*; dvojná 1. nes-*ova*, dvih-*ova* a nes-*ově*, dvih-*ově*; 2. a 3. nes-*eta*, dviž-*eta* a nes-*ětě*, dviž-*ětě*; mn. 1. nes-*om*, dvih-*om*, 2. nes-*ete*, dviž-*ete*, 3. nes-*ú*, dvih-*ú*. Vskutku však jen u sloves II. třídy možno kromě 1. os. jedn. a mn. ještě i 2. a 3. mn. bezpečně rozeznati zejmena od týchž osob přít. času oznamovacího, vynikajících souhláskou *n*: dvihnete, dvihnú proti a-ům: dvižete, dvihú.

Složené a-y vznikají ve staré bulharštině u sloves I. a II. třídy zavřeného kořene mimo zase *pъn*, *dъm* a pod. dvojím způsobem, a sice: 1. tak, že nejen podstata známky časové čili souhláska *s*, zbylá z koř. *jes* (ind. *as*), než i pozdější obměna její *ch* s otřelými příponami os. spolu přistupují bezprostředně ke kořenům, jejichž poslední souhlásky však ustavičně se vysouvají a samohlásky často stupňují, jako na př. v *ba-sъ* (nčes. bodl jsem) m. bod-sъ, *čisъ* (četl jsem) m. čьt-sъ, *ja-sъ* a *ja-chъ* (jedl jsem) m. jad-sъ a jad-chъ, *ně-sъ* (nesl jsem) m. nes-sъ, *ré-chъ* (řekl jsem) m. rek-chъ. U nejobyčejnějšího z těch a pod. a-ů, t. j. u *ja-s-ъ* a *ja-ch-ъ* 2. a 3. os. j. zněly nejen *ja* než i *ja-s-ta*; dv. 1. ja-*so-vě* a ja-*cho-vě*, 2. ja-*s-ta*, 3. ja-*s-te* s odchylkami zpomenutými již u jednod. a-u; mn. 1. ja-*so-mъ* a ja-*chom-ъ*, 2. ja-*s-te*, 3. ja-*s-ę* a ja-*š-ę*. U všech ostatních naproti tomu 2. a 3. os. j. buď zanikly, buď žádná z nich nebyla ještě zpozorována v posud známých památkách stbulh. Dvojné a mn. pak vyznívají buď dle ja-*s-ъ*, buď dle ja-*ch-ъ*.

Z a-ů vynikajících prastarým *s* i v 1. os. j. nezbylo nic v ostatních řečech slovanských. Z ostatních zachovala stará čeština několik osob jen u *jeď* a *řek*, zejmena pak u *jeď* našla se jen 3. všech tří čísel: *s-jé*, *s-nie*, *jěchu*, *s-jěchu*, *s-niechu* a *jěsta*, kdež *é* m. *ie* a *ye* originálů nejspíš asi tak znělo jak pol. *é* pochylone, o němž viz čl. A. Od *řek* pošlé zbytky neobjevují se stále stupňovanými, zníce nejen *řiech*, *řiechu* (m. stb. *rěsę* a *rěšę*) a *řiesta* než i *řech*, *řechu* a *řesta*. Z památek srbskochrv. vyčetl Fr. Miklosich po J. Daničiči více zbytků téhož a-u, pošlých nejen od *jeď* a *rek* než i od *nes* a *věd* (Vergl. gramm. III², 79).

2. Známky času a osob nepřirážejí se bezprostředně k dotčeným kořenům než ku praesentným kmenům jejich, zakončeným samohláskami *o* a *e*, jež jiní jazykozpytcové, jak už výše řečeno, sponami jmenují. Aby také tamž oznámené rozlišování hrdelnic v a-ech toho druhu snadněji vyšlo na jevo, budiž vzorem jejich tento: J. 1. peko-*ch-ъ*, 2. a 3. peče; dv. 1. peko-*cho-vě*, 2. peko-*s-ta*, 3. peko-*s-te*; mn. 1. peko-*cho-mъ*, 2. peko-*s-te*, 3. peko-*š-ę*.

Všecky ostatní a-y stb. vznikají z infinitivných kmenů, jako na př. pę-chъ (m. pьn-chъ), bi-chъ, mьrě-chъ, miną-chъ, gorě-chъ, čini-chъ, děla-chъ, maza-chъ, bьra-chъ, děja-chъ, kupova-chъ a p. Příponami času a osob odchylují se jen některé z nich poněkud od vzoru právě předešlého. Zejmena pę-chъ, bi-chъ, mьrě-chъ a pod. I. třídy objevují se ve 2. a 3. os. j. častěji s *ts*: pę-tъ, bi-tъ, mьrě-tъ atd. U by-chъ znícího v týchž osobách i by-s-tъ zachovala se ještě i známka času. Konečně vedlé pę-chъ, jęchъ (místo im-chъ), žę-chъ (m. žьn-chъ a žьm-chъ) a pod. byly i starší s *s*: pę-sъ, ję-sъ, žę-sъ a j. dvojně a množně zcela tak v obyčeji jako pod č. 1. vytčený ja-sъ.

Ani z a-ů těchto nezbylo nic v ostatní slovanštině. Vylíčené před nimi pod č. 2. však žijí podnes nejen v nové bulharštině než i v podunajské a lužické srbštině, lišíce se od stb. a od sebe hlavně jen příponami času a osob tak jako u *pek*, jehož a. zní novobulh. takto: J. 1. peko-h, 2. a 3. peče; mn. 1. peko-h-me, 2. peko-h-te, 3. peko-h-ъ; srbskochrv.: peko-h, peče; peko-s-mo, peko-s-te, peko-š-e; hornoluž.: peče-ch, peče; pečech-my, peče-š-će, peče-ch-u; v dv. 1. peče-ch-mój, 2. a 3. peče-š-taj; dolnoluž.: paco-ch, paco; paco-ch-my, paco-š-čo, paco-ch-u; paco-ch-mej a paco-š-tej.

Ve staré češtině zněl týž a pod. a-y stále se sykavkami místo hrdelnic: pe-če-ch, peče; peče-ch-om, peče-s-te, peče-ch-u, dv. peče-chova, peče-s-ta s odchylkami oznámenými již u a-u jednod. Nynější drží se krom a-u *by-ch* a *by-cho-m* v opisování vedlejších způsobů ještě i parenthetického *vece*. Kdy zanikly ostatní u nás, to se nedá sice na vlas určiti; ale velice se podobá pravdě, že je na venkově bylo slýchati ještě i v XVI. st., poněvadž se jim někteří z tehdejších grammatikářů našich posmívají (Jana Blaho-

slava gramm. česká dokonaná l. 1571, vyšlá v Praze 1857 str. 54, 57, 100, 107 a 177). A-y v polštině zanikly aspoň o 2 stol. dříve než v češ., v ruš. udržely se snad o něco déle.

K objasnění a-ů nejvíce přispěli po Fr. Boppovi P. J. Šafařík a Fr. Miklosich: onen epochalným Výkladem některých gramm. forem v jazyku slovanském (Čas. mus. 1847 r. d. II, str. 127—170; Sebrané spisy III, 574—614), tento zvláště svazkem III. své Srovnavací mluvnice jazyků slovanských. *H.*

Aorsové, starověký národ v Sarmatii, sídlili původně sev.-vých. od moře Kaspického na březích Jaxartu, odkudž na jihozápad až k Donu a Černému moři se rozšířili. Podlé Ptolemaia (III, 5) seděla jedna větev jejich také ve středním Rusku. Z Medie a Armenie dováželi na velbloudech indické a babylonské zboží, s nímž provozovali čilý obchod. Byli národem velmi mocným, tak že dle zprávy Strabónovy vypravili Farnakovi, synu Mithridatovu, 200.000 jezdců na pomoc. Někteří pokládají je za totožné s pozdějšími Avary, jiní s kmenem čudským, zvaným Erse nebo Ersjä, v ruské gubernii vologdské.

Aorta viz Srdečnice.

Aortektasie (řec.), rozšíření srdečnice, viz Aneurysma.

Aortitis (řec.) viz Zánět srdečnice.

Aosta, hlavní město kraje t. jm. v horní Italii, v provincii turinské, v krásném, dle něho zvaném, strategicky důležitém a proto tvrzemi opatřeném údolí (583 *m* n. m.), při vtoku Buttieru do Dory, kde se scházejí silnice vedoucí přes Velkou a Malou horu sv. Bernarda, 76 *km* ss.-záp. od Turina, sídlo biskupa a podprefekta, má mnohé památky římské (zachovalý oblouk vítězný slohu korintského, zdi městské, bránu s 3 průjezdy, most a zbytky amfitheatru), kathedrálu s průčelím bohatě zdobeným a náhrobkem savojského knížete Tomáše, pěknou radnici, lyceum, technickou školu a 5857 ob. (1886) provozujících hřebikářství a obchod. A. bývala hl. místem Salassů, statečných horalů, jež za časů Augustových podmanil Terentius Varro, načež zde zřízena vojenská osada kohorty praetoriánské *Civitas Augusta* čili *Augusta Praetoria*. Za vlády longobardské povýšeno město a okolí na vévodství, jež od r. 1030 patří Savojsku. V A-tě narodil se Anselm, biskup canterburský. Na blízku jsou proslulé lázně a doly St. Didier. — Kraj aostský, bývalé vévodství, v sev.-záp. cípu horní Italie, obklíčen jsa největšími vyvýšeninami Alp a svlažován řekou Dorou Balteou zaujímá plochu 3263 *km*². Obyvatelstvo, počtem 83.526 duší, většinou Francouzů, jež úžasnou měrou strádá kretinismem, nalézá doma jen skromnou výživu a na zimu z části stěhuje se do bohatších krajův okolních, kde zabývá se kominictvím, zednictvím a kovářstvím.

Aósta, vévoda, viz Amadeus Ferdinand Maria.

Aourový olej tlačí se z plodních slupek palmy *Astrocaryum Vulgare* Mrt. (v. t.).

Aoust [aú] Louis Stanislav Xavier Barthélemy, mathematik francouz. (* v Béziersu 1814 — † 1885 v Marseillu). Vstoupiv do kláštera oddal se studiím mathematickým a byl pak professorem mathematiky v Nancy a v Marseillu. R. 1880 byl jmenován důstojníkem čestné legie. Z jeho spisův uvádíme: *Théorie des coordonnées curvilignes quelconques* (1864—68, 3. sv.); *Recherches sur les surfaces de second ordre* (1864—68, 3 díly); *L'Homme et la science* (1867); *Analyse infinitésimale des courbes tracées sur une surface quelconque* (1869); *Analyse infinitésimale des courbes planes* (1873); *Analyse infinitésimale des courbes dans l'espace* (1876); *Du système astronomique produisant l'égalité des jours solaires* (1878); *Des asymptotes paraboliques des courbes* (1884).

Ap, slova zde scházející hledej pod App.

Apa: 1) A., vesnice v Uhrách, v župě satmárské, v okr. szinyérváraljanském, s 2286 obyv. maď. a rum. (1880), železniční stanicí, poštou. *Rž.*

2) A., řeka jihoamer., asi 300 *km* dlouhá, levý přítok Paraguaye. Vzniká v Sierře Maracaju a teče přímo na západ jsouc hranicí mezi Brazilií a rep. Paraguayskou.

Apáca, vesnice v Uhrách, v župě čanádské, v okr. kovácsházském, s 3171 obyv. maď. i slovenskými (1880) a poštou. *Rž.*

Apácai Cseri [čery] Jan (Jan Cseri de Apáca), vynikající maď. učenec, spisovatel první maď. encyklopaedie a logiky, nar. r. 1625 v Apáce v Sedmihradech, studoval v Kološi a Gyulafejérváru. R. 1648 odebral se na utrechtskou universitu, na které strávil 5 let. Již zde pojal myšlénku pracovati k tomu cíli, aby vymanil národ svůj z dosavadního jednostranného scholastického směru vzdělávání a razil mu cestu ku vzdělanosti moderní na základě jazyka mateřského, hlavně pěstováním filosofie a ostatních věd v tomto jazyku. Aby tomuto cíli se přiblížil, jal se pracovati již v Utrechtu o velkém encyklopaedickém díle, kteréž r. 1655 pod titulem: *Magyar Encyclopaedia azaz minden igaz és hasznos bölcseségnek szép rendbe foglalása* tiskem vydal. V tomto díle, v kterém jeví se býti přívržencem soustavy Descartesovy, pokusil se pojednávati o všech tehdáž známých vědách a uvésti je v souvislý organický celek. R. 1653 stal se professorem ve Fejérváru a zahájil svou činnost proslulou řečí *De studio sapientiae* (Fejérv., 1653, po druhé v Rábu, 1803), v kteréž podal jaksi celý program svých opravných snah; řeč ta zplodila mu též mnoho odpůrcův a osočovatelů. Ti způsobili také, že dán byl r. 1656 na školu kološskou, kde vyučoval věrouce. Zde působil 3 roky ve směru svých zásad, a ač shromáždil kolem sebe velký počet nadšených i vznešených žákův a přívržencův, nenašly zásady tyto po jeho smrti mnoho pěstitelů. A. zemřel 1. ledna 1660. Vedlé jeho encyklopaedie zaujímá přední místo jeho logika: *Magyar Logicska* (Fejérv, 1654). A. měl jasné a na svou dobu smělé reformátorské myšlénky, jejichž soubor vrcholil v tom, že národní vzdělání jest mocí nad jiné velikou a nezbytnou podmínkou zachování národa. Nejrychlejším prostředkem k tomuto cíli zdálo se mu býti co možno nej-

větší rozšíření reálnich vědomostí, opravení školství v tomto směru a zavedení jazyka národního do škol. Maďarský filosof biskup Cyrill Horváth vydal r. 1867 filosofické spisy jeho pod názvem: *Apácai Csere János Bölcseszeti dolgozatai.* *Bbk.*

Apačové, kmen indiánský v Sev. Americe, z čeledi Athapasků. Potulují se v Arizoně, Texasu, v mexické Chihuaze a Coahuile, a jest jich asi 7000 duší. Nevolí sobě žádných náčelníků než jen k větším výpravám. Na výpravách těchto **A.** jezdí na malých, vytrvalých koních; ženy rovněž koňmo je následují vezouce potravu. Nepřátel svých **A.** neskalpují, ale skomolují je. Povahou **A.** jsou lstiví a úskoční. Úskok na člověka i na zvíře podnikají zákeřnicky ze zálohy a jen na jisto. Jsou málomluvní a většinu sdělují si jen posuňky. Jazyk **A**-čů náleží k athapaským (v. t.). Veškero úsilí **A**-če poněkud civilisovati zůstalo dlouho marno, až území jejich dostalo se Spojeným Obcím severoamerickým. Poslední tlupy loupežné potlačeny v l. 1880—83, načež většina **A**-čů rozsazena jest po reservacích, kdež někteří počínají chápati se orby, ostatním pak stát poskytuje výživu.

Apaffy: 1) A. Michael I., kníže sedmihradský (* 1632 — † 1690), pocházel ze staré rodiny sedmihradské; otec jeho Jiří býval radou knížete Gabriele Báthoryho. Nátlakem budín. paše Alího dosazen r. 1661 proti Janu Keményovi od stavů zvolenému za knížete; šlechta neodvážila se proti němu odporu, a **A.** dovedl si vlídností a opatrným chováním svým zjednati brzy obecnou náklonnost. Kemény i vojsko císařské, pod Montecuccolim na pomoc jemu vypravené, nenacházejíce v zemi žádné opory musili ustoupiti; Kemény pak odváživ se r. 1662 vtrhnouti do Sedmihradska, poražen jest od **A**-ho v bitvě u Megyeše, v níž zahynul. R. 1663 podporoval **A.** velikého vezíra Achmeta Kiöprülü v boji s císařem, účastnil se při obležení Nových Zámků, Nitry, dobyl Novohradu a vypudil r. 1664 všecky posádky německé ze země své. Mírem vašvarským, zavřeným po bitvě u sv. Gottharda r. 1664, došel i od cís. Leopolda I. uznání. R. 1675—1677 zavřel spolek s Francií, Polskem a nespokojenci v Uhrách proti cís. Leopoldovi I. a jal se podporovati Emericha Tökölyho, vůdce povstalců v uherských. Na počátku války turecké 1683 musil vojsko své spojiti s tureckým a střehl po čas obležení Vídně přechody přes Dunaj u Rábu, začež od sultána slíbeno synu jeho nástupnictví v knížectví. Po porážce Turků před Vídní snažil se již od r. 1684, ačkoli jinak Portě oddanost jevil, vejíti v přátelské spojení s cís. Leopoldem I. a učinil r. 1686 (28. kv.) ve Vídni smlouvu, kterou se dal pod ochranu císařovu s povinností odváděti roční poplatek, načež i od císaře synu jeho následnictví zajištěno. Ale zavdav chováním svým příčinu k podezření, že nezanechal zcela svazků s Turky, musil se po vítězství vojska císařského u Harkáně r. 1687 podrobiti nové smlouvě učiněné v Balász-Falvě, dle které mimo opětné uznání vrchního panství císařova přijal do 12 nejpevnějších měst císařské posádky, a stavové sedmihradští přísáhli na sněmu fogárašském (10. kv. 1688) věrnost císaři Leopoldovi jakožto dědičnému králi uherskému. **A.** zemřel 14. dubna 1690 ve Fogáraši. Srv. Teutsch, Siebenbürgens Zustände unter Michael **A.** I. (Archiv für Siebenbürgens Landeskunde) a Apaffy Michael. dessen Staatsrath und Hofstaat (tamže).

2) A. Michael II., syn předeší. (* 1677 — † 1713), byl při smrti otcově teprve 14letý a vlády ujal se v jeho jméně jako poručník Michael Teleky, otcův důvěrník. Naproti tomu sultán turecký jmenoval knížetem sedmihradským Emericha Tökölyho, kterýž s pomocí tureckou do Sedmihradska vtrhl a poraziv r. 1690 císařského vůdce Heisslera a Michala Telekyho u Zerneště vypudil mladého knížete a uvázal se v panství. Teprve od vojska císařského pod Ludvíkem Badenským uveden byl **A.** opět do země, uznán od stavů r. 1692 a zřízena mu poručnická rada ze sedmihradských magnátů s Jiřím Bánfym v čele. Avšak od rádců svých sveden jest nerozvážlivý kníže k účastenství v piklech šlechty, která vyhledávala dorozumění s Turky. Císař Leopold dal jej několikráte vystříhati, ale když všechno napomínání zůstalo marno, byl **A.**, jenž mezitím také sňatkem s hraběnkou Kateřinou Bethlenovou r. 1695 proti vůli Leopoldově uzavřeným nemilost císařovu na se uvalil, od velitele císařských vojsk v Sedmihradsku, Filipa knížete z Lichtenšteina, dopraven do Vídně. Tam r. 1696 donucen jest ke smlouvě, kterou se vzdal panství, a za to přijat byv ve stav říšských hrabat obdržel náležité opatření. Sedmihradsko potom pojato bylo bezprostředně pod panství císařské. **A.** zemřel ve Vídni bezdětek.

Apage (řec. a lat.), odejdi! odstup. — **A.** *satanas*, odstup satane! slova Kristova k ďáblu pokušiteli. (Mat. 4, 10.)

Apagoge: 1) A. (řec., lat. *deductio*) značí v logice vyvrácení nějaké věty nebo položky důkazem, že věta sama nebo důsledky její si odporují.

2) A. byl v Athénách zvláštní způsob žaloby, při níž žalobník provinilce zastiženého při činu samém předvedl ihned před úřad oprávněný k zavedení soudní pře (obyčejně před *οἱ ἕνδεκα*). Přijal-li úřad ústní tuto žalobu, sepsán byl ihned s provinilcem protokol o zločinu a jeho bližších okolnostech, načež žalovaný odveden jest do vězení, leč dal-li za sebe tři rukojmě z téže třídy občanů, k níž sám náležel. Po té vypsal žalobník v žalobě písemné, též **a.** zvané, do podrobna důvody své žaloby a podal je soudu k dalšímu úřednímu jednání. Takto stiháni byli loupežní vrahové, loupežníci, vrazi, zloději, byli-li napadení při činu samém, a provinilci, kteří ve při své bez výsledku se hájivše odešli před vynesením rozsudku do vyhnanství a po čase bez dovolení úřadu do vlasti své zpět se vrátili. *Ža.*

Apagogický důkaz viz Absurdní.

Apachové viz Apačové.

Apalačové, jazyková čeleď Indiánů sev.-amer., zahrnující v sobě většinu kmenů usedlých někdy v jihových. částech Spoj. Obcí. Sídla jejich táhla se od řek Mississippi a Ohia na jih a východ až ku pobřeží mořskému. Na severu obývali Čirokové nad Holston-Riverem, jihových. od nich v J. Karolině Kataobové, Sevové, Santové a Kongarové. Jižně od Cumberlandu a kmenů těchto seděli Čikasové, Čoktové a Krikové, na dolním Mississippi Načové, východně od nich Alabamové a Učové. A. byli stateční, obratní a lstiví jako sev. Indiáni. Jazyky jejich tvoří zvláštní skupinu jazyků amerických a nemají namnoze souhlásek v jazycích evropských užívaných. Většina kmenů těch vyhynula, pouze zbytky Čiroků, Čikasů a Kríků unikly záhubě. Generál Scott donutil je r. 1838 vystěhovati se z původních sídel na území indiánské, kdež od té doby značně pokročili v civilisaci. Neustálým míšením s bělochy pozbývají A. svého národního rázu. Dle jména přiznávají se nyní všickni k vyznání protestantskému. Počet jejich páčí se na 55.000 duší. *Kř.*

Apalačské hory (angl. *Appalachians*) čili Alleghanské hory (*Alleghanies*) — ono pojmenování obyčejné u jižních Indiánů a Španělů, toto u sev. Indiánů a Angličanů — rozsáhlé pohoří ve východní části Spoj. Obcí severoamerických, od mohutného západního horstva Sev. Ameriky oddělené širou nížinou mississippskou. Jest to vlastně vysočina s dlouhými horskými hřbety a pahorky, jež zvedajíc se z roviny alabamské prostupuje směrem severovýchodním státy Georgii, Tennessee, sev. Carolinu, Virginii, Záp. Virginii, Pennsylvanii a ostatní severových. státy Spoj. Obcí až do Maine; ale i dále na sever hory Labradorského poloostrova sluší pokládati za jejich pokračování. V tomto rozsahu délka A kých hor činí 2800 *km*. Celkovým směrem provázejí pobřeží moře Atlantského na jihu jsouce od něho vzdáleny na 450 *km*, na severu k němu se blížíce na 160 *km* (ve státu New-Yorku až na 75 *km*). Jest to řada dlouhých, úzkých řetězů horských, jimž souběžnost jejich dodává zvláštního rázu, a tohoto pozbývají jen na samém jihu (*Black-Mountains*) a u Hudsonu. Takovýchto pásem horských, mezi nimiž se táhnou široká a dlouhá údolí, jest vedlé sebe všude několik, zvláště ve střední části pohoří až dvanáct. Zde také (Pennsylvanie, Maryland) šíří se A. h. až na 280 *km*, kdežto průměrná jejich šíře jest 225 *km*. Při tom pozorovati jest, že na místech, kde nejvíce se rozšiřují, také nejníže klesají (v Penns. a Marylandu na 650 *m*) majíce jen málo vynikajících vrcholů, kde však k sobě se blíží a shlukují (na jihu a severu), mnohem výše se vypínají; ale přes to vše ani jediný vrchol nezvedá se valně nad 2000 *m*. Průměrná výše pohoří, které většinou na východ příkře spadá, na západ pozenáhlu se snižuje, páčí se na 850—900 *m*.

A. h. dělí se na tři části: na jižní od horního toku řek Tombigby, Alabamy a Chattahoochee v sev. Alabamě a Georgii až ku pramenům Kanawhy a Stauntonu; na střední od Kanawhy až k Hudsonu, Champlainskému jezeru a řece Richelieuově; za tímto vodstvem začínají severní A. h. vybíhajíce až na kanadský poloostrov Gaspe. Jižní oddělení vyrůstá z prérií nejprve horami Raccoonskými, dále Caesarovou hlavou (*Caesar's Head*), zvedá se do výše 1213 *m* a dále na sever, Pisgahem dosahuje 1755 *m*, ale již v záp. části severní Caroliny vystupuje mohutná skupina Černých hor (*Black-Mountains*) a v ní nejvyšší vrchol A-kých hor vůbec, Black Dom čili Mount Mitschel (2044 *m*). Touto skupinou končí se Modré hory (*Blue Ridge*), východní krajní pásmo A-kých hor, jež z Georgie táhne se jižní a sev. Carolinou, Virginií, Marylandem až do jižní části New-Yorku a v jižní své části má ještě pozoruhodné hory Balsam Cone (2033 *m*) a Grandfather (1797 *m*). Od něho na západ pnou se hory Unacké, Great Smoky Mountains s Clingman's-Domem (2030 *m*) a jejich severových. pokračování Železné hory (*Iron Mts*) s vrcholem Roan-High-Knobem (1920 *m*). Západní pásma jižních A-kých hor jsou Cumberland Mts, divoká, až 60 *km* široká planina se skalnými úžlabími a důležitými prosmyky Cumberlandským (350 *m*) a Chattanorským, a Clinch Mts, vybíhající pahorkovitě v rovinu ohijskou. Značných výšek zde není. — Střední A. h. pokračují týmž směrem jako jižní až k řece Susquehanně, za níž zatáčejí se více k východu. Velmi se podobají Juře skládajíce se z množství pahorků téhož směru a rázu, nemají však žádného vynikajícího vrcholu; nejvyšší hora v Blue Ridge, Vydří hora (*Otter Peak*), jest jen 1217 *m* vysoká. S Modrým pohořím parallelně postupují na vých. straně (ve Virginii a New-Jerseyi) nevysoké Kitatinské hory, na západní pak straně mezi Kanawhou a Susquehannou (Záp. Virginie a Penns.) dělí 450 *km* řetěz vlastních Alleghanů, mezi nímž a Modrými horami (35—41° s. š.) rozkládá se Apalačská planina (3—700 *m*). Dále na sever až k samému Hudsonu přistupuje pohoří Catskillské, v němž vynikají Round Top (1159 *m*) a High Peak (1133 *m*), a posléze končí se střední Apalače pohořím Adirondackým (v. t.). — Severní oddělení A-kých hor zvedá se hned za hlubokým prorvou Hudsonu, podél jehož levého břehu jdou dvě souběžná pásma: Taghkanig Mounts (Saddle Mt 1707 *m*) a Hoosick Mts; dále k východu vypínají se některé osamělé hory, jako Gr. Monadnock (1134 *m*) a Sunapee (1412 *m*). Severněji, ve Vermontu a New-Hampshiru, jsou prahorní skupiny Akadských hor, vrcholící ve Washingtonu (1917 *m*) v Bílých horách (*White Mts*), pak v Moosehillocku (1460 *m*), Mansfieldově hoře (1357 *m*) a Kittington-Peaku v Zelených horách (*Green Mts*), nejkrásnější části A-kých hor, které pak skalní planinou labradorskou, četnými jezery posetou a 200—650 *m* vysokou vybíhají přes Maine (M. Kathadin, 1641 *m*) do Nového Brunšvika, pak do Kanady podél řeky sv. Vavřince až k jejímu ústí.

V A-kých horách vzniká velká většina řek východní části Spoj. Obcí, jednak k Atlant-

ském moři a veletoku sv. Vavřince spějících, jednak jezera Ontario a Erie, řeku Mississippi a Mexický záliv živících; avšak předělem pohoří to celou svou délkou přece není, neboť pásmy jeho razí si několik velkých řek cestu, zvláště k moři Atlantskému: Connecticut, Hudson, Delaware, Susquehanna, Potomac a James. Dlouhá a úzká pásma A-kých hor pokryta jsou lesy a houštinami, a široká, plochá údolí mezi nimi mají většinou půdu úrodnou, zvláště pak »Velké údolí«, ode dávna důležité pro obchod, jež počínajíc prolákllinou jezera Champlainského zahrnuje v sobě břehy Hudsonu, údolí kitatinské, pak velké údolí virginské, 330 *km* dlouhé, jímž teče Shenandoah, a posléze údolí tennesseeské, až 100 *km* široké. V těchto údolích rozkvétají četná města a průmyslová místa, spojená všelikými komunikačními prostředky, zejména též průplavy a železnicemi. Rozsáhlé lesy poskytují hojnost cenného dříví, zvláště stavebního, zejména jedlové lesy Černých hor (odtud jejich jméno) a velké třešnové lesy pennsylvanské a virginské. Ve Virginii rostou bílé duby, limby, dále weymouthovky a kaštany. Vůbec **A. h.** vynikají velkou rozmanitostí stromoví; roste zde: bříza, smrk, několik druhů dubů, jasan, buk, topol balsamový, javor, osika, modřín, cedr, rozličná rhododendra a j. *red.*

A. h. v příčině geologické jsou staré, pásmaté pohoří, jaksi páteř atlantické části Sev. Ameriky. Skládá se z několika pásem, která podmíněna jsou slohem geologickým. Plochá pobřežní část východní skládá se z útvaru křídového a třetihorního. Východní pásma pohoří, jako hlavně Blue Ridge a jiná, složena jsou z útvaru archaického, sestávajícího z dvou druhů hornin, a to: starší části útvaru zvaného laurentinského neboli rulového, složeného z ruly prostoupené žulami, syenitem a p. a obsahujícího serpentin a krystal. vápence (ofikalcit) a p., a mladší části čili huronu nebo stupně břidličnatého, utvořeného ze svoru, mastkových, hlinitých, chloritických a jiných břidlic; vloženy jsou křemenec, itakolumit. Huron uložen jest na laurentinu nestejně, a tento tvoří několik vyčnívajících pruhů. K západu přikládají se horniny sedimentární, a sice zpodní silur, svrchní silur, devon, různě přelámané a záhyby tvořící; dále přikládá se rozsáhlý útvar karbonický, z velké části uhlonosný. Silur jest k severu značně vyvinut, a také uhlonosný útvar na velké pánvi silurodevonské. Silur, devon a kamenouhelný vápenec chovají zbytky zvířat mořských; v uhlonosných vrstvách jsou zbytky rostlinné. Od severovýchodu přešinuje se do oboru toho pohoří útvar triasový z údolí Connecticutu; jsou to pískovce červené, obsahující stopy velkých trojprstých ještěrů, stopy vlnového ryhování a po kapkách dešťových; některé trojprsté stopy pokládají se za ptačí; také nalezeny zbytky ssavců (*Dromotherium*) a rostlin. V novější době vyloučil Fontaine na základě rostlinných zbytků ve vých. Virginii a sev. Karolině také stupeň rhaetický (mezi triasem a liasem). Již staré laurentinské vrstvy jsou samostatně zohýbány, což jest důkazem, že pochody zohýbání již v té době započaly; trvaly do konce doby palaeozoické, kdy událo se hlavní vynoření tohoto pohoří.

A. h. jsou bohaty na nerosty užitečné; mají: železné rudy (magnetit) v laurentinu Nov. Yorku a Nov. Jerseye, též kyzy; rudy měděné v Huronu; rudy zinkové (franklinit, zinkit) v N. Jerseyi; rudy olověné v Kentucky a Virginii; zlato a stříbro v útvaru huronském v Novém Skotsku, Virginii, sev. a jižní Karolině, Georgii a v Alabamě. Démanty nalezeny byly v itakolumitu jižní Karoliny a Georgie; slída ve velikých tabulích v archaických horninách (až 1 stopu rozměru). Důležitější jsou petrolej a uhlí. Petrolej nalézá se hlavně v Novém Yorku (ze svrchního devonu), v Pennsylvanii a Kentucky (svrchní devon), ve Virginii (ve zpodu uhelného útvaru), v Ohiu (z devonu a siluru atd.). Výtěžek r. 1886: 28,285.000 sudů. Uhlí obsaženo hlavně v uhelné pánvi apalačské, jež se rozkládá z Pennsylvanie do Ohia, Marylandu, Virginie, Kentucky, Tennessee, Georgie a Alabamy a má rozsah 152.000 *km*² dle udání z r. 1886. a sice poskytuje v této části uhlí obyčejné čili bituminosní, jehož vytěženo r. 1886 46,186.522 tun. Mimo to jest ve vých. Pennsylvanii lože uhlí anthracitového v rozsahu 1217 *km*², z něhož r. 1886 bylo vytěženo 36,695.475 tun. *Fl.*

Apalačský záliv (*Apalachee Bay*), široký záliv v severoamerickém státě Floridě, část zálivu Mexického, východně od ústí Apalachicoly.

Apalachicola [apalačikòla], řeka státu Floridy v Sev. Americe, vzniká stokem řek Chatahooche a Flint, přicházejících z Alleghanských hor, a vlévá se zátokou Apalachicolskou do Mexického zálivu. Jest asi 140 *km* dlouhá a má s dostatek vody i pro paroplavbu.

Apalachové viz Apalačové.

Apalochlamys Cass., synonym Cassinia Br., viz toto.

Apamea (*Ἀπάμεια*), syrská (**A.** *ad Orontem*), která byla hlavním městem provincie Apamene, ležela ve velmi úrodné krajině na řece Orontu a byla přirozeně opevněna. Založil ji Antigonos, rozšířil a opevnil Seleukos I. Nikator, který ji zároveň pojmenoval po Apamě, své choti. Ve středověku slula *Famié* a byla důležitým obchodním a strategickým bodem; křižáci pod Tancredem z Lecce ji obsadili.

Apanage [apanáž], franc., znamenalo původně odbytné, jež obdržely osoby nedostavší podílu na statcích rodových i kmenových. Proto užíváno slova toho i k označení věna, kterýmž se dcera vstupujíc v manželství odbývala tak, že jí na dále nepříslušelo žádných nároků dědických v rodině její. Nyní užívá se slova **a.** výhradně k označení dotace, poskytované oněm členům rodin panujících i vysoké šlechtě náležejících, kteří vzhledem ku platné u rodin těch zásadě prvorozenství nemají podílu ve vládě i statcích rodinných. **A.** jsou buďto zvratné, jež po smrti

dotovaného vracejí se držiteli statků rodinných, anebo dědičné, jež přecházejí i na dědice osoby původně dotované a teprve po vymření linie její onomu zpět připadají. — U rodin panujících určují nyní a-gi pravidelně zákonodárné sbory podobně jako civilní listu, akmile ten který princ zletilosti nabývá; a. sou tu však vždy jen zvratné. Srovn. *frerzgium* i *paragium*. —*l.*

Apar *Dasypus tricinctus* L., pasovec třípasný, viz Pasovci.

Aparté, *à parté, à part* (franc.), stranou, o sobě, zvláště, odděleně. — **Apartní,** neobyčejný, zvláštní.

Apate viz Červotoči.

Apátfalva: 1) A. (*Borsod*), ves v Uhrách, v boršodské župě, s 1268 maď. obyv. (1880), poštou, dílnami na kameninu a železnými doly. *Rţ.*

2) A., městečko v župě čanádské, na pr. břehu Maroše, 9 *km* jihových. od Makó, se 4274 maď. obyv. (1880), přístavem a úřadem pro odvádění tabáku. *red.*

Apathie (z řec.): **1) A.** značila ve filosofii přemožení vášní rozumem, netečnost a necitelnost zúmyslnou, která nesouc nikterak na závadu činnosti naopak ji podporuje. Tak stoikové veškeru vášeň i sebe ušlechtilejší pokládali za duševní nemoc a slabost, jíž moudrý musí býti prost maje jenom moudré rozvaze podléhati. Bolestí a radostí sebe větších, byť je i cítil, stoik k mysli si nepřipouští nedávaje jimi jednání svoje ovládati. Od této a. však třeba dobře rozlišovati resignaci a odevzdání do vůle boží, křesťanské ethice vlastní. — Nyní a-ií jmenujeme ten stav duševní, v němž člověk z rozličných příčin, nejčastěji však následkem příliš prudkých a vysilujících pohnutí a dojmů jest neschopen reagovati na dojmy psychické s přiměřenou intensitou, tedy neschopnost cítiti a citově specifikovati radost a bol. Jest známo, že vždy jistý stupeň rozkoše a zejména bolesti, ať fysické, ať citové, mysl otupuje a další vnímavosti na čas nebo na vždy pozbavuje.

2) A. v lékař. viz Ochablost.

Apáthy Štěpán, maď. učenec a práv. spisovatel, nar. r. 1829 v Hidja, tolnánské župy, studoval gymnasium ve Velké Kaniži a byl tvě léta členem řádu piaristů. Po vypuknutí revoluce r. 1848 vystoupil z řádu a stal se důstojníkem honvédským. Po kapitulaci világošské skrýval se po delší dobu v cizině, načež se vrátil do Pešti a jal se studovati práva. R. 1857 stal se doktorem a r. 1859 dle tehdejšího zvyku advokátem. Literárně vystoupil poprvé r. 1869 svým dílem *Váltójogtan* (Nauka o právu směnečném, Budap., 1869) a již roku 1870 stal se na budapešťské universitě řádným professorem směnečného a obchodního práva. Od té doby vydal dlouhou řadu veskrze cenných právnických děl, zejména *A váltójog kézikönyve* (Příruční kniha směnečného práva, Budap., 1870); *Polgári Törvénykezés rendlartás* Civ. soud. řád, Budap., 1871); *A magyar váltóeljárás* (Uher. směnční řízení, Budap., 1872); *A magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezete* (Návrh uher. obchodního zákonníka, Budap., 1872—73); *A magyar váltótörvénykönyv tervezete* (Návrh uher. směnečného zákonníka, Budapešť, 1873); *A magyar csődtörvénykönyv tervezete* (Návrh uher. konkursního zákonníka, Budapešť, 1874); *Kereskedelmi jog* (Obchodní právo, Budap., 1876); *Anyagi és alaki váltójog* (Materiální a formální právo směnční, Budapešť, 1877); *Tételes európai nemzetközi jog* (Positivní mezinárodní právo evropské, Budapešť, 1878). Říšský sněm v létech 1875—78 přijal s nepatrnými změnami jeho návrhy obchodního a směnečního zákonníka, kteréž se staly platným zákonem. Roku 1873 stal se členem uher. akademie, později král. radou. R. 1881 byl rektorem budapešťské university. V nejnovější době působí velmi účinně jako člen říšského sněmu a codificator uher. soukromého práva. *Bbk.*

Apáti: 1) Jász-A., město v Uhrách v župě jász-velkokumánsko-solnocké, okr. dolnojászském, s 9752 maď. obyv. (1880), poštou, okres. soudem. — **2) A.** (*Apateu*), vesnice v Uhrách, v župě aradské, okr. borošjenovském, s 2521 rum. obyv. (1880) a velikým chrámem. Povodněmi mnoho trpívá. *Rţ.*

Apatin, okr. městys v báčkobodrožské župě na levém břehu Dunaje, s 11.973 maď. a něm. obyv. (1880), okresním soudem, spořitelnou, jednotou průmyslovou, přístavem, telegrafem a poštou. Konopě apatinské jsou v Uhrách hledány. Průmysl a obchod velmi značný. *Ov.*

Apatit, nerost krystalující dle soustavy hexagonální, v oddělení pyramidální hemiëdrie, krystaly obyčejně typu sloupkovitého nebo deskovitého, také však kusovitý, zrnitý a celistvý. Jest úplně čirý, častěji ale zbarvený, bílý, žlutý, zelený, modrý, fialový, červený a hnědý, skelně lesklý, průhledný až neprůhledný. Tvrd. 5, hust. 3·16—3·22. Co do chemického složení rozeznávati třeba chlorový $Ca_5P_3O_{13}Cl$ a fluorový $Ca_5P_3O_{13}F$ a., z nichž prvější, skoro čistý, pochází z Kragerve v Norsku, poslednější z Tyrolska, obyčejně však vyskytují se oba druhy co isomorfní směsi pohromadě. **A.** rozpouští se v kyselině solné a dusičné. Naleziště: Cinvald, Jáchymov, Kutná Hora, Příbram, Slavkov v Čechách, Nový Jičín, Maršov, Sobotín na Moravě, na více místech v Tyrolsku, jakož i ve Švédsku. U South-Burgessu a Elmsley v Kanadě vyskytují se v zrnitém vápenci krystaly až na několik stop dlouhé, stopu tlusté a několik centnýřů těžké. Ledvinovité druzy a-u z Devonshiru známy jsou co francolith; a. na obou pólech vyvinutý, modrý, od Arendalu, sluje moroxit, žlutý nebo zeleně žlutý z mastkové břidlice v Zillerthalu chřestovec; a. vláknitý, tvaru ledvinovitého nazývá se fosforit, zemitý osteolith. Povlaky z hmoty apatitové, držící asi 9 % uhličitanu vápenatého, nazval Stein staffelitem; sombrerit jest a. zemitý, prosakováním vody vrstvami guana povstalý. Akcessoricky vyskýtá se a. ve všech horninách křemičitých staršího i novějšího původu, eruptivních i sedimentárních a stává se při jejich rozpadání důležitou součástí prsti

pro výživu rostlin. Je-li a. zvětralý, stává se zemitým a držívá mimo vodu také kyselinu uhličitou, což naznačeno jměny: hydroapatit, pseudoapatit, eupyrchroit a talkový a. *Hjn. Sit.*

Apatovac, ves v kříževské županii v Chorvatsku, se 670 obyv., $2^1/_2$ hodiny od Kříževce vzdálená. V novější době proslul svou minerální vodou, zelenavou, natronovou kyselkou chuti slanoalkalické. Teplota vody 12° C. Kyselky té užívá se hojně, ano rozváží se až do Francie a Ruska. Vědecky prozkoumal pramen ten dr. K. Čech (»Rudna vrela Apatovačka«, Rád jugosl. akad. LV. 220.) a vkládá hlavní zřídlo mezi alkalickomuriatické kyselky. Popisuje celkem tři zřídla, z nichž jedno jest studené alkalickosírnaté, ostatní kyselky alkalickomuriatické. Přítok vody hlavního zřídla činí 204 *hl* denně. *Kle.*

Apatura, barvoměnka, batolec, rod motýlů denních (*Diurna*). Druhy sem náležející mají tykadla nenáhle ztlustlá, makadla přiléhavě šupinkatá a přední nohy zakrnělé. Zvláště význačni jsou svými tmavě barevnými křídly, jež u samečků hrají krásně modře a fialově duhovými barvami. Housenky jejich, jež mají na hlavě dva dlouhé, nahoře vidličnatě rozdělené trny, na konci těla pak dvé hrotův, přezimují i zapupují se v červnu v zelené, stlačené pupy s dvouhrotou hlavou. V Evropě žijí dva druhy, které oba nalézáme v Čechách: A. *Iris* L., barvoměnka duhová, s křídly nahoře černohnědými, s bílou, na předních křídlech přetrhovanou páskou příčnou, s bílými skvrnami a se zřetelným okem na křídlech zadních a méně zřetelným na předních. Kromě toho i na zpodu předních křídel nalézá se okatá skvrna. — A. *Ilia* W., barvoměnka červená, jež od předešlé tím hlavně se liší, že i na křídlech předních se nalézá zřetelná skvrna okatá. Oba motýlové létávají u nás v letních měsících ve světlých lesích, zejména poblíže vod, sedávajíce rádi na výkaly zvířecí. *Šc.*

Apaturie, jméno starověké, iónskoattické slavnosti, která jmenovitě v Athénách spojenými fratriemi (bratrstvy) každoročně konána byla trvajíc tři po sobě jdoucí dny měsíce pyanepsióna a majíc ve hlavních rysech průběh tento: první den slavnosti, zvaný dorpia (hody), zavíral v sobě společnou hostinu fratorů, pořádanou sborem tak zvaných prothentů v době večerní a po předchozích obětech vzdaných bohům. Dne druhého uctívána obě společná božstva fratrií, Zeus s přijmením Fratrios a Athéna zv. Fratria (nebo Apaturia), hojným počtem obětí; den tento zval se odtud anarrhysis (obětování). Den třetí, zvaný kureótis (den mládeže), určen byl hlavně vlastnímu jádru slavnosti, totiž formálnímu zapisování řádně přihlášených manželských dětí občanských v seznamy fratorů, což dálo se opětně za určitých obřadův. Také bývalo toho dne zvykem, že pacholci ve svazek fratrií přijímaní přednášeli na zkoušku básně, jimž se byli ve škole přiučili, načež nejlepším přednášečům udíleny ceny. Vedlejším (snad závěrečným) pak aktem slavnosti A-ií byl průvod pochodňový, jímž účastníci slavnosti ubírali se do chrámu boha ohně Héfaista, aby jej tu slavili zpěvy a obětmi. *Dnl.*

Apel Johann, právník něm., nar. r. 1486 v Norimberce, zemřel t. 1596. Studoval na universitě vitemberské a jmenován pak kanovníkem ve Vircpurku a radou tam. biskupa Konráda. Stav se horlivým stoupencem Lutherovým, oženil se r. 1523 s jeptiškou, začež uvězněn, důstojenství svého zbaven a vypověděn. A. vrátil se do Vitemberka, kdež působil na universitě jako prof. práv a později zvolen i rektorem. R. 1534 stal se přísedícím rady v Norimberce. Sepsal *Defensio J. Apelli pro suo conjugio* (Kolín n. R., 1525); *Isagoge in IV. libr. Instit.* (Vratislav, 1540); *Methodica dialectices ratio ad iurisprudentiam accommodata* (Norimb., 1535) a j. Srv. Muther, J. Apel, A. d. Univ. u. Gelehrtenleben im Zeitalt. der Reform., 1866. —*l.*

Apeldoorn, farní osada v nizozem. prov. geldernské, okr. arnheimském, na Apeldoornském průplavu a na dráze východní (Amsterdam-Winterswijk), s kanton. soudem, velmi rozsáhlou tovární výrobou papíru (40 závodův) zejména pro Vých. Indii, přípravou safiánu, doly měděnými a 16.571 ob. (1883). Na blízku jest letní zámek královský Het Loo.

von **Apell** David, hudební skladatel a spis. něm. (* 1754 v Kasselu, † t. 1833). Byl intendantem dvor. divadla a tajným komorním radou v Kasselu. Pod jménem Capelli napsal mnoho skladeb církevních, divadelních i komorních, jež značně se rozšířily, tak že hudební akademie bolognská, římská a stockholmská zvolily jej za svého člena a papež Pius VII. za věnování velké mše jmenoval jej rytířem zlaté ostruhy. A. byl též obratný librettista a vydal dva svazky básní.

Apella, jméno pověrčivého židovského propuštěnce, známé z Horátiových Satir I, 5, 100: credat Iudaeus Apella (to nechť žid A. věří!). Dosud užívá se slov těch o člověku lehkověrném, pověrčivém.

Apellés: 1) A. syn Pytheův, nejslavnější řecký malíř; vrchol činnosti jeho spadá mezi l. 340—310 př. Kr. A. pocházel z Malé Asie, jak se zdá, z Kolofónu. Prvního vzdělání malířského dostalo se mu v Efesu jakýmsi Eforem; později již jako hotový umělec odebral se do Sikyónu, kde stal se žákem nejslavnějšího mistra tamější školy malířské, Pamfila: spojuje tedy A. směr školy asijské se směrem školy sikyónské. Povolán byv králem makedonským Filipem na dvůr královský do Pelly získal si plnou měrou přízeň a obdiv Alexandra Velikého, jenž prý pouze od A-lla se dával malovati. Když Alexandros vytáhl proti Persii, A. opustil Makedonii a vrátil se do vlasti své maloasijské (Efesu?); odtud navštívil na Rhodu slavného malíře Prótogena, prodléval nějaký čas na dvoře Ptolemaiově v Alexandrii a na konec života zdržoval se na ostrově Kóu, kdež, jak se zdá, zemřel. Jako umělec i jako člověk jest A. zjev stejně skvělý, a celá řada anekdot ze starověku nám zachovaná ukazuje ušlechti-

lost jeho povahy. Jako jest si plně vědom uměleckého svého významu a tudíž odmítá hrdě kritiku soudců nepovolaných, tak přístupen jest výtkám spravedlivým se strany kompetentní mu učiněným; ku pravé umělecké hrdosti, jež prosta jest vší zpupnosti, druží se ušlechtilá skromnost a spravedlnost, jež skutečné zásluhy jiných plně a ochotně uznává. Dobrota jeho šla tak daleko, že chtěje chudému, ale skvěle nadanému Prótogenovi pomoci k lepšímu odbytu jeho obrazů, rozšířil pověst, že chce jeho obrazy koupiti a že je bude za své prodávati. Duchaplnost a vtipnost A-llova vysvítá z četných výroků, jichž původ se mu připisuje, na př. *nulla dies sine linea*, *sutor ne ultra crepidam*, *manum de tabula* atd. — Díla A-llova: I. Obrazy bohů a hérôův: 1. *Afroditě anadyomené*, nejslavnější to obraz A-llův, k němuž podnět zavdal prý A-llovi pohled na krásnou hetéru Frynu v Eleusině, koupající se v moři před shromážděnými Řeky o slavnostech Poseidónových — týž motiv, který za našich dnů nadchl Siemiradzkého k jednomu z nejslavnějších jeho výtvorův. Obraz A-llův představoval bohyni vynořující se z vln mořských: horní část těla bohyně vynořila se již nad povrch vln, zpodní část ponořena byla ještě v moři, avšak formy její prosvítaly vlnami. Z vlhkých vlasů vytlačovala si bohyně pěnu mořskou. Obraz tento malován byl pro ostrov Kós, odtud přenesen byl za Augusta do Říma a umístěn ve chrámě Caesarově; poněvadž zpodní část obrazu plísní silně byla utrpěla a nikdo si netroufal obraz restaurovati, dal Nero originál odstraniti a nahraditi kopií zhotovenou Dórotheem. Za Vespasiána byl prý originál restaurován. (Mittheilungen des athen. Institutes, 1876, str. 50. a n.) 2. *Afroditě* malovaná rovněž pro Kós, které však A. nedokončil byv smrtí zachvácen. 3. *Charis*, nalézající se v Ódeiu smyrenském. 4. *Tyché sedící*. 5. *Artemis ve kruhu plesajících nymf* dle zajisté správného výkladu Diltheyova slov Pliniových (Natural. historia 35, 96): *Dianam sacrificantium virginum choro mixtam*, kde *sacrificantium* jest špatný překlad řeckého θυουσῶν (= plesajících). Zobrazena byla tedy bohyně uprostřed bujné lovčí družiny nymf na hon se beroucí (srovn. obraz Domenichinův v borgheské galerii v Římě). 6. *Héraklés*, jehož obličej od diváka byl odvrácen, chovaný ve chrámě Antonie v Římě. 7. *Nahý hérós*. II. Portréty, z nichž jmenovitě hojné *portréty Filipa* a *Alexandra Velikého*; Alexandra zobrazil jednou s bleskem v ruce, tedy v typu Zevově (obraz ten chován byl v Efesu ve chrámě Artemidy, A. obdržel zaň 20 talentů), jindy na koni, jindy ve průvodu Dioskurův a Niky, jindy triumfujícího na voze válečném, před nímž šel bůh války (Polemos) s rukama na zad svázanýma. Jiné portréty: *Kleitos* na koni do boje spěchající, *Pankasté*, hetéra Alexandrova, herec *Gorgósthenés*, *Antigonos*, *Menandros*, král rhodský, *Neoptolemos* na koni bojující proti Peršanům, *Archelaos* s chotí a dcerou, *pompa Megabyzova* atd.; konečně připomíná se, že A. zhotovil svůj vlastní portrét. III. Obrazy allegorické: 1. *Hřmění, blýskání, uhození*; někteří soudili, že A. zde zobrazil bouři, což jest zhola nemožno, obraz zajisté představoval allegorické osobnosti (snad ženy), v jichž obličeji a attributech zračily se tyto tři fase zjevu přírodního. 2. *Pomluva*, kterýžto obraz obšírně popisuje Lukian (*De calumnia non tem. credenda* 4.). Na základě popisu Lukianova pokusili se Dürer a Botticelli restaurovati obraz ten. Bötticher, O. Jahn a Blümner upírají obraz tento A-llovi, Brunn, Wustmann, v. Rhoden a j. zajisté právem hájí původ A-llův poukazujíce, co se myšlénky základní obrazu týká, na Lysippův Kairos. Tři vlastnosti přičítají se A-llovi: 1. τέχνη, umělost, obratnost; 2. σοφία, geniálnost; 3. χάρις, půvabnost. Jmenovitě tato třetí vlastnost vždy zvláště se vytýká a také A. sám na ni hlavní váhu kladl. V té příčině jest A. v malířství tím, čím Praxitelés v sochařství. Za předmět obrazů svých nevolil A. nikdy scen mohutných, plných zdrcující tragiky, ale také ne scen titěrných, bezvýznamných. Jako ve volbě předmětu, tak v provedení samém nejevila se nikdy snaha po planých effektech, nikde ani stopy po strojené eleganci, nikde úmysl blýskati se jednotlivými detaily: obrazy A-llovy působily již jako celek dojmem úchvatným a každá část tohoto celku působila zase propracovaností do nejmenších podrobností sahající. Vytknouti jest zvláštní náklonnost A-llovu k allegorii a symbolice. Technika A-llova byla úžasná, neznající žádných obtíží. A. neužíval mnoha barev, za to však vytvořil si zvlášť jemnou fermež, které docílil spalováním slonové kosti; touto fermeží natíral obrazy již hotové a dodával jí barvám zvláštní živosti a intensivnosti. Pro všechny tyto vlastnosti, jmenovitě však pro onu nevyrovnatelnou něhu, která mysl lidskou vždy znova a znova k výtvorům A-llovým vábila, pokládán byl A. vždy za prvního malíře řeckého, jímž umění toto svého vrcholu dostoupilo. Srov. Wustmann, Apelles' Leben u. Werke (Lipsko, 1870). *Vý.*

2) A. († kol. r. 180 po Kr.), filosof gnóstický, žák gnóstika Markióna. Naproti dualismu učitele svého hlásal v kosmologii důsledný monismus. Učil, že jeden jest bůh nejvyšší (ὁ ἄνω θεός), dobrý, všemocný, nezrozený, bezejmenný, svatý, jenž stvořil nadhvězdný svět pravého jsoucna (ὁ ἄνω κόσμος) a anděly jej oživil. Z nesmírného počtu těchto andělů byl nejvyšší anděl slavný (ὁ ἄγγελος ἔνδοξος κτιστής), anděl to spravedlivý, jenž dle vzoru onoho světa nadhvězdného stvořil hmotný náš svět smyslný. Duše lidské však byly stvořeny od nejvyššího boha dobrého a sídlily původně na místech nebeských, ve krajích nadhvězdných (po způsobě idejí platónských). Avšak v určité době vystoupil anděl ohnivý (ὁ ἄγγελος πυρινός), anděl to zlý, jenž stvořil hříšné tělo (σὰρξ ἁμαρτίας) a nástrahami svými způsobil pád duší lidských s míst oněch nebeských a vtělení jejich. Ohnivý tento anděl již ve Starém

zákoně zjevoval se Mojžíšovi i prorokům a zaváděl lid israélský stále u větší záhubu. Tu zželelo se andělu spravedlivému bídy, ve kterou člověčenstvo takto bylo uvrženo, i prosil boha svrchovaného, by syna svého poslal světu na vykoupení. I smiloval se bůh dobrý, jenž dosud nikdy (tedy ani ve Starém zákoně) se nezjevil, a poslal ve svrchovaném milosrdenství syna vlastního na svět. Kristus nenarodil se však způsobem přirozeným — neboť nemohl na sebe vzíti tělo, jehož původcem prvým byl onen anděl zlý — nýbrž ze čtyř živlů světa nadhvězdného: tepla, studena, vlhka a sucha utvořil si tělo povahy nadpřirozené a v něm sestoupil na zemi. Zde učil, trpěl, byl ukřižován, pohřben, vstal z mrtvých a zjevil se učenníkům svým. Prve však, než vstoupil na nebesa, opustil tělo to, jež vrátilo se v látky původní. — **A.**, jsa sám povahy bezúhonné, kladl důraz na život ctnostný. Hlásal zajisté, že spaseni budou, kdo uvěřili v ukřižovaného, jestli toliko ve skutcích dobrých budou nalezeni. — **A.** žil v Alexandrii, kde poznal filosofii řeckou, a zvláště v Římě, kde důvěrné styky udržoval s dívkou *Philumenou*, jež dle pověsti ve vidění mluvívala s Ježíšem v podobě děcka a apoštolem Pavlem. Jejími výroky a věštbami byl prý přiveden ke své nauce. Napsal dva spisy: *Φανερώσεις*, kde vykládal o zjeveních Philumeniných, a *Συλλογισμοί*, kde dovozoval neshodu knih novozákonních se starozákonními. Zlomky ze spisův **A**-llových nalézáme u Origena (Hom. in gen. II, 2) a Ambrosia (De paradis. 5, §. 28.). *Dna.*

Apellikón z Tea (I. stol. př. Kr.), proslulý bibliofil řecký. Zabýval se zvláště rád filosofií a založil si velikou knihovnu v Athénách, již obohatil zvláště rukopisy Aristotelovými a Theofrastovými, které ve stavu zbědovaném odkryl dle pověsti ve sklepě ve Sképsidě. Rukopisy ty dal opsati, mezery povstalé vyplniti a uveřejniti. Za války Mithridatské Sulla odvezl bibliotéku **A**-ovu do Říma (r. 86 př. Kr.). — **A**-ovi přikládá se spis o Hermeiovi a Aristotelovi (Eus. praep. ev. XV., 2, 13). *Dna.*

Apellmann Wilhelm, polský válečník, žil na počátku XVII. stol. Pod velením Stanislava Žólkiewského súčastnil se výprav na Moskvu a do Valachie. Pro své nevšední schopnosti jmenován byl později admirálem polského loďstva. Za války švédskopolské dobyl v prosinci roku 1626 skvělého vítězství nad švédským loďstvem, které obléhalo Gdánsko. Z jedenácti nepřátelských korábův **A.** dva zajal a jeden potopil, ostatní značně poškozeny musily se uchýliti do zálivu Pilavského. V boji padl též švédský admirál.

Apelt Ernst Friedr., něm filosof a prof. v Jeně (* 1812 — † 1859), byl žákem J. F. Friesovým a hlavním zástupcem jeho filosofie. Sepsal: *Die Epochen der Geschichte der Menschheit* (2 d., Jena, 1845—46); *Joh. Keplers astronomische Weltansicht* (Lipsko, 1849); *Die Theorie der Induktion* (t., 1854); *Metaphysik* (t. 1857), *Religionsphilosophie* (vydal Frank 1860) a j.

Apenniny viz Italie.

Apenrade, dánsky *Aabenraa* [abenró], krajské přístavní a lázeňské město v pruském vlád. okr. šlesvickém, na zálivu dle něho zvaném a na pobočce dráhy severošlesvické (Apenrade-Rothenkrug), má krásný obnovený chrám sv. Mikuláše, starý zámek, pěknou radnici, novou dívčí školu, plynárnu, vodovod, znamenitý přístav, kraj. a okr. soud, reální a plaveckou školu, 5 loděnic, dvě přádelny a 6068 obyv. (1885). — Kraj apenradský má na 685 *km*² 28.347 obyv. — Záliv apenradský, na záp. straně Malého Beltu, jest 11 *km* dl. a 3—4 *km* široký.

Apepsie (z řec.), nestravnost, viz Dyspepsie.

Aper M., řím. řečník za vlády Vespasiánovy, jednající osoba v dialogu Tacitovi přičítaném De oratoribus; pocházel z Gallie, snad Narbonnské. Brzy asi odebral se do Říma a jsa dobrým řečníkem stal se senátorem a praetorem. O své cestě v Britannii zmiňuje se v kap. 17. spisu uvedeného. **A.** vzdělal se důkladně jak v řečnictví své doby, tak v řečnictví doby Ciceronovy. Poznávaje však jakožto muž praktický, že řečnictví slohu Ciceronova nehodí se pro jeho dobu, byl nadšeným stoupencem a obdivovatelem řečnictví své doby a směr tento hájí důrazně v dialogu zmíněném. *Cha.*

A percevoir [a persevoár], franc., k u p ř i j e t í, značí na zvláštních poštovních známkách francouzských poplatek (porto), jejž zapraviti jest adressátovi zásilky nefrankované neb jen částečně vyplacené. Známky ty jmenují se též *chiffre taxe* [šifr taks]. *Hda.*

Aperçu [apersy], franc., s p a t ř e n é, zběžný pohled, poznámka, krátce vyslovená myšlénka, stručné, přehledné vylíčení, krátké vytčení podstatného obsahu; též prozatímný výpočet.

Aperea viz M o r č e.

Aperientia viz P u r g a n t i a.

Apertní (lat.), o t e v ř e n ý, technický výraz ve varhanářství pro otevřené, t. j. nekryté hlasy, na př. *tibia aperta*, flétna **a.**, o t e v ř e n á.

Apertorium (lat.), chirurgický nástroj sloužící k rozšíření ran otevřených.

Apertura (z lat.): **1) A.**, u p r á z d n ě n í, o t e v ř e n í, zvl. úřadu, služby, l é n a (*apertum feudum*). A p e r t u r a e i u s, právo lenního pána na léno uprázdněné.

2) A. znamená ve hvězdářství průměr onoho otvoru, kterým světlo do dalekohledu vniká, u dalekohledů čočkových (refraktorů) tedy průměr předmětnice, u zrcadlových (reflektorů) průměr zrcadla. *Vrn.*

Apertura pyriformis, o t v o r h r u š k o v i t ý, uprostřed líční strany lebky, vchod do dutiny nosní, dole i po stranách omezený horními čelistmi, nahoře kostmi nosovými. *Peč.*

Apetalae, a p e t á l n í viz B e z k o r u n n é.

Apex: 1) A. byla u Římanů bílá, kožená čepice kněžská podoby kuželovité, na jejímž vrcholku byla olivová větev otočená stužkou lněnou. Nosil ji obzvláště flamen Dialis, ano

podobá se, že byla výhradně jeho odznakem. Tento nesměl jí nikdy venku s hlavy sníti, a spadla-li mu náhodou, musil se vzdáti úřadu. Méně správně zaměňuje se někdy s tiarou perskou a tu má význam naší koruny. *Cha.*

2) A. jest bod, ke kterému směřuje pohyb oběžnice nebo soustavy sluneční pro určitý čas; bod protilehlý slove *antiapex*. **A.** jest tudíž určen směrem tangenty dráhy. Pro soustavu sluneční jest **a.** (směr, kam slunce se všemi oběžnicemi, měsíci atd. směřuje) určen pozorováním vlastního pohybu stálic. Kdyby stálice se pouze následkem pohybu sluneční soustavy (zdánlivě) pohybovaly (*motus parallacticus*), musily by přiměřeně svým místům blížiti se antiapexu a vzdalovati se **a**-u; z pozorování takovýchto zdánlivých pohybů stálic bylo by pak lze přesně určiti místo pohybu. Stálice mají však vedlé tohoto zdánlivého, pohybem soustavy sluneční vzniklého pohybu ještě svůj vlastní pohyb (*motus peculiaris*) v nejrůznějších směrech s různými rychlostmi. Pro veliké množství hvězd lze předpokládati, že se vlastní pohyby stálic vzájemně rušiti budou, a že zbude pouze pohyb slunce, všem stálicím společný (ovšem přiměřený jejich místu). Dle tohoto principu určen vlastní pohyb soustavy sluneční: *a*) z vlastního pohybu kolmého k zornici (*Gesichtslinie*) obdrží se průměrná rektascense = 266°,7 a deklinace **a**-u = + 31°,0. Pro pohyb soustavy sluneční v 100 létech plyne hodnota 4″,63 ze vzdálenosti hvězd 6. velikosti; *b*) z vlastního pohybu stálic ve směru zornice odvozeného pomocí spektrálního měření dle principu Dopplerova plyne dle určení H. Homanna (Bestimmung der Bewegung des Sonnensystems durch Spectralmessungen, Berlín, 1885) pro **a.**: rektascense = 320°, deklinace + 41°,2, rychlost pohybu 39,3 kilometrů za vteřinu. — Veškerou literaturu a kritiku prací o tomto předmětu obsahuje výborný spis L. Struveho: Bestimmung der Constante der Praecession u. der eigenen Bewegung des Sonnensystems. Académie Impériale des sciences. Tome XXXV. No. 3 (Petrohrad, 1887). *Gs.*

Apex cordis, hrotek srdce.

Apfaltrerové z Apfaltrern, starobylý šlechtický rod krajinský, slynuli rozsáhlými statky v Krajině již v IX. stol. Dne 2. ledna 1672 povýšen byl Ferdinand Arnošt **A**-r s celou rodinou svou od císaře Leopolda I. do stavu svobodných pánů. Z rodu toho vynikli: **1) A**-r Arnošt, sv. p. z A., pocházející v přímé linii od Ferdinanda Arnošta, učený jesuita (* ve Vídni 12. března 1720 — † ve Šteyeru 14. říj. 1767), jenž v mladistvém věku vstoupil do řádu a r. 1748 stal se děkanem filosofické fakulty při universitě vídeňské. Sepsal: *Scriptores Universitatis Viennensis ordine chronologico propositi*, díl I. do r. 1463 (Vídeň, Kalivoda, 1740, 8°), ve kterémžto díle pokračovali dvěma svazky (II. a III.) Rechbach a Dollenz až do roku 1664. — **2)** Do řádu jesuitského vstoupil také Leopold, syn Ignáce (* 15. říj. 1731 ve Grmači v Krajině — † 9. října 1804 v Rábu), mathematický spisovatel. R. 1765 stal se professorem při lyceu v Celovci a roku 1780 kanovníkem v Rábu. Z péra jeho pochází několik spisů: *Über das ächte Verhältniss der Wiesen zu den Äckern in Kärnten*, dílo r. 1766 poctěné cenou od korutanské společnosti hospodářské; *Vergleichungstafeln altkärntnerischer Maasse und ihrer Preise mit den neuösterreichischen und ihren Preisen* a j. v. — **3) A**-r Jan Nepomuk (* 1743 v Lublani — † 3. ún. 1817 t.) oddal se službě vojenské. Ve věku 25 let byl již setníkem v 8. pluku hraničářů, bojoval statečně ve válce s Turky (r. 1788—1790) a povýšen byv na podplukovníka (1795) odešel na bojiště italské ve válce s Francouzi, kdež vyznamenal se neobyčejnou chrabrostí při útocích na opevnění u Madonny del Monte v Janovsku. Postoupiv r. 1797 na plukovníka osvědčil se výtečně v bojích u Legnaga (27. bř. 1799), u Verony (30. března) a u Magnonu (5. dubna), pak při vzetí Brescie (20. dubna), i v bojích u Cassana a nad Trebbií. Utržená poranění donutila ho odebrati se na odpočinek, při čemž udělena mu důstojnost generálmajora. — Nyní dělí se rod svobodných pánů **A**-rů z A. na dvě linie. Starší linie hlavou jest Ferdinand Arnošt, syn Marie Václava Jana, c. k. majora († 15. února 1844), kněz a biskup. konsistoriální rada ve Würnsdorfu v Dolních Rakousích. Statky této linie zdědili: Marie Rudolf Václav, syn Marie Ivana, bratra Ferdinanda Arnošta, allodiální pán na Krupě (Krupp), Pobrežji (Freithurn), Grmači (Grünhof), Černomelji (Tschernembl) a Litiji (Littai), c. k. komoří, nar. 17. dubna 1819; vzdělal se na akademii vojenské ve Vídeňském Novém Městě a vstoupil do 49. pěšího pluku, s nímž jako praporečník doprovázel r. 1848 cís. Ferdinanda na cestě do Olomouce a vrátiv se vynikl zvláštní udatností v bojích proti povstalcům vídeňským i r. 1849 na bojištích uherských, jmenovitě při přepadu u Kapovaru, kde nasadiv vlastní život zachránil celý prapor svůj před zajetím, a v bitvě u Komárna. Roku 1850 účastnil se jako setník výpravy do Kotoru, načež šel s důstojností majora do výslužby. — Marie Otto Leopold, bratr předešlého, allodiální pán na Križevsce (Kreuz), Mekini (Münkendorf) a Žibenu (Oberstein), c. k. komoří a doživotný člen panské sněmovny, narozený 6. dubna 1823. — Náčelník mladší linie jest Ignác, syn Vincence, narozený 16. čce 1810. *Koll.*

Aph, slova takto počínající a zde scházející hledej pod Af.

Aphagia (řec.), nemožnost potravu a nápoj polykati.

Aphaniptera viz Blechy.

Aphanocyclicae viz Choripetalae.

Aphelandra R. Brown, rod rostlin řádu pyskokvětých (*Labiatiflorae*), čeledi paznehtníkovitých (*Acanthaceae*) a stejnojmenné skup. *Aphelandreï*. Jsou to keříky tropické Ameriky a Záp. Indie, vynikající zvláště nádhernými květy v konečných 4hranných klasech a zbarvenými, velkými, květy podpírajícími listeny. V pyskatých, různě žlutých nebo červených korunách jsou 4 skoro stejně dlouhé

tyčinky, odkud jméno rostlin těchto odvozeno. Prašníky jsou 1pouzdré, vaječník 2pouzdrý, 4vaječný, tobolka 2chlopní se 4 smačknutými, držadélky podepřenými semeny. Mimo nápadné květní klasy má **A.** vstřícné, často dvoubarevné listy, jejichž žíly a žilky nebo někdy i zpodní strana jinak jsou zbarveny než ostatní čepel. Proto s oblibou pěstuje se z 20 známých druhů mnohý v našich teplých sklenících, na př. **A.** *Leopoldi* V. Houtte, **A.** *atrovirens* N. E. Brown, **A.** *punctata* Hort., **A.** *fascinator* Linden et Andre, **A.** *Roezli* Linden, ke cti našeho krajana Ben. Roezla pojmenovaný, a více jiných. *Děd.*

Aphidae viz Mšice.

Aphidius Nees., domácí rod vos larvomorných č. lumků (*Entomophaga*) z čeledi *Braconidae*, na druhy bohatý. Jsou to malinké, 2—3 *mm* dlouhé vosy s vláknitými, 11—24člennými tykadly na široké hlavě a se stopečkatým zadečkem, jehož druhý a třetí článek pohyblivě mezi sebou jsou spojeny. Křídla u některých druhů jsou úplně zakrnělá. Larvy jejich cizopasí ve mšicích listových. Známějším z četných druhů jest **A.** *rosarum* Nees, jehož larva cizopasí ve mšicích růžových (*Aphis rosae*). Jest to nepatrný, 3 *mm* dlouhý lumčík barvy černé, s nohami červenými a se zadkem černohnědým, na konci žlutě označeným. *Šc.*

Aphis viz Mšice.

Aphlebia viz Švába.

Aphodius Ill., hnojík, rod malých brouků z čeledi listorožců trusožravých (*Lamellicornia coprophaga*), jehož četné druhy oživují hromádky trusu zvířecího. Tělo jeho jest obyčejně podlouhlé, s hlavou plochou a krovkami skoro válcovitě vyklenutými a ryhovanými; holeně zadních nohou mají na konci po dvou trnech, tykadla skládají se z devíti článků. Některé druhy jsou zcela černé, na příklad hnojík podzemní (**A.** *subterraneus* L.), jiné mají krovky červené, jako hnojík obecný (**A.** *fimetarius* L.), nebo žlutavé se skvrnami černými, jako hnojík skvrnitý (**A.** *inquinatus* F.). *LD.*

Aphritis Latr., rod much z čeledi pestřenek (*Syrphidae*). Zajímavým jest zejména druh **A.** *apiformis* De Geer, jenž zevnějškem svým značně se podobá včele. Larva této mouchy jest hostem mravence *Formica fuliginosa*, žijícího v zetlelých kmenech stromových. Jest pohybů velmi líných a chová na zpodu těla zvláštní pošinovací plošku, proč ež od některých zoologů omylem za malého slimáka byla pokládána. *Šc.*

Aphrodite L., rod mořských červů štětinatých (*Polychaeta*) z čel. *Aphroditidae*. Jsou to velcí, zavalití červi podivného housenkovitého tvaru, s tělem širokým, zúženým vzadu a na předu, kdež se nalézají oči s dvěma dlouhými a jedním lichým tykadlem. Pokryti jsou pak na hřbetě plstnatým, po krajích štětinovitým, duhově se lesknoucím povlakem a dvěma řadami širokých kruhových plátků (t. zv. *elytry*). Plátků těchto jest 15 párův i nejsou na všech článcích tělních, nýbrž střídají se pravidelně s tak zvanými vlákny cirrovými. Z rodu **A.** známo jest asi 12 druhů, z nichž v mořích evropských obecna jest **A.** *aculeata* L., mořská housenka obecná, 18 *cm* dl. a 6 *cm* široký, zavalitý červ, jehož chlupatý povlak hřbetní leskne se na okrajích krásně duhově. *Šc.*

Aphrophora Germ., pěnodějka, rod hmyzu polokřídlého z podřadí křísovitých (*Cicadina*), jehožto larvy žijící na různých rostlinách lučních i na křovinách vylučují z těla tekutinu na vzduchu se pěnící, slinám podobnou, jíž se zcela obalují a tak chrání před útoky všelikých nepřátel svých. Pěnodějka obecná (**A.** *spumaria* L.) jest u nás nejhojnější a vyskytuje se v rozmanitých odrůdách barevných; pěnodějka olšová (**A.** *alni* F.) jest největší a na křovinách všude hojna. Barva její jest šedožlutá, na krovkách se dvěma příčnými páskami bělavými. *LD.*

Aphthonius Aelius Festus, římský grammatik III. stol. po Kr., mladší vrstevník Terentiánův a Iubův. Na základě spisů Caesia Bassa, Terentiána a Iuby složil spis *De metris omnibus* o 4 knihách. Pozdější grammatik Marius Victorinus přejal spis tento s některými změnami do svého díla »Ars grammatica«. *Vý.*

Aphyteia viz Hydnora.

Apia, hlavní a sídelní město souostroví Samojského, leží na sev. pobřeží ostrova Upolu, při vých. straně zátoky Apijské, skládajíc se z části polynéské, v níž také jest sídlo královské, a z části evropské, kdež na 300 cizinců, hlavně Angličanův, Američanův a Němců obývá a má své závody. Vliv bělochů na Apii jeví se čím dále tím více; město má nyní dva křesťanské chrámy (katolický a anglikánský), katolickou školu, loděnici, veliká skladiště a několik rozsáhlých závodů, jež náležejí evropským neb americkým firmám. Ačkoli zdejší přístav nemá značné hloubky a jsa k severu otevřen neposkytuje lodím dostatečné ochrany, přece obchodní význam Apie jest značný, neboť jest jediným místem na ostrovech Samojských, které má spojení s Evropou a Amerikou. R. 1885 připlulo a odplulo celkem 235 lodí o 22.003 tunách; dováží se hlavně zboží rukodílné, šatstvo, kožené, železné tovary, zbraně, střelivo, lihové nápoje, lučebniny, tabák, uhlí a j.; vyváží se kopra, bavlna atd. V nejnovější době byla **A.** a okolí její jevištěm krvavých bojů mezi domorodci a německým vojskem námořním.

A piacere [a pjačére] ital., dle libosti. Slovy těmi může se udati na směnce doba platební. Směnka taková jest pak splatna, jakmile majitel ji předloží dlužníku k placení, tedy na ukázání, na viděnou, a vista (v. t.). Není tedy ponecháno na vůli směn. dlužníku, kdy platiti chce, nýbrž zůstavuje se věřiteli, kdy chce předložiti směnku k placení. *—nn.*

Apianus Petr (vlastně Bienewitz nebo Bennewitz), nar. r. 1495 v Leissnigu v Sasku, zemř. v Ingolstadtě, kde od r. 1527 byl professorem mathematiky. Proslavil se záhy svou kosmografií *Cosmographicus liber* (Landshut

která vyšla v mnohých nových vydá- překladech. Velmi pilně zabýval se kcí strojů mathematických a astrono- h, jimiž hleděl místo počtem řešiti trigonometrie a sférické astronomie; l též několik nových strojův astrono- h, jimiž konal pilná a na tehdejší dobu přesná pozorování. Hlavní jeho dílo *micum Caesareum* (Ingolstadt, 1540) je poměrně velmi přesná pozorování : z let 1531, 1532, 1533, 1538 a 1539. al i fysikální pozorování vlasatic, se- : ohon jejich bývá od slunce odvrácen, l jej však za vržený stín. Ze spisů ší ještě uvésti: *Quadrans astronomi-* 1532); *Ein künstlich Istrument oder uhr* (Landshut, 1524); *Instrumentenbuch* adt, 1533); *Folium populi* (t., 1533); *entum sinuum* (Norimb., 1541). S Bart. em vydal *Inscriptiones sacrosanctae ve-*, první to větší sbírku nápisů řeckých ých. Za své zásluhy povýšen císařem V. za říšského šlechtice. Srv. R. Wolf, chte der Astronomie (Mnich., 1877). *Gs.*

loes iuris (lat.), ostří práva. Slo- m, zejména ve větě *de apicibus iuris re* (srov. 29, §. 4 Dig. XVII, 1) rozumí zování právních otázek přísně dle pí- zákona nebo provedení určité zásady do krajnosti, bez ohledu na požadavky llnosti, mravu a pod. Protivou toho jest *ex fide bona, ex aequo et bono*, to jest ým uvážením veškerých okolností. *Čk.*

loius M. Gavius, pověstný marnotrat- ský za Tiberiovy vlády. Ohromné jmění mrhal, a když mu ještě 2,500.000 se- zbývalo, otrávil se, ponévadž, jak řekl, by musil zahynouti. Kuchařské zku- své zaznamenal, ale kniha ta se ztra- chován jest spis jakéhosi Caelia Apicia *coquinaria*; podobá se však, že jméno s názvem knihy a později omylem pře- na jméno spisovatele, který slul Cae- Spis ten obsahuje seznam receptů ku- ých, rozvržených dle oborů v 10 knih. jest čerpána z pramenů řeckých, če- svědčují nejen řecké nadpisy jednotli- nih, ale i slova a obraty řecké. Vznikl III. stol. po Kr., ale v pozdější době na něm pozměněno a mnoho přidáno. jej C. Th. Schuch v Heidelberku roku *Ša.*

ldae viz Včely.

ldome, podlé Łasického (*De diis Sa- um*) v litevské mythologii domnělý bůh ého obydlí (*mutati domicilii*). Litevština slova nezná a ani v národním podání bném bůžku ochranném není zmínky. t nazývá jej Apidonu a široce se o něm je. Srov. Rocznik Tow. nauk. kra- XLI. *Kcz.*

loh viz Apium.

lolum, praeparát vyrobený Homol- Joretem r. 1849 ze semene petrželo- není chemicky jednoduchou hmotou, měsí olejův aetherických a hmot prysky- i. Tekutina olejnatá, bezbarvá nebo na- žloutlá, těžší vody a v ní nerozpustná; v alko- holu, aetheru i chloroformu se rozpouští. Na- hrazuje chinin při střídavkách, též při ame- norrhoei byla podávána s výsledkem. Dávka zpravidla 1·0 *gr*; dávky přílišné působí závrati i bolesti hlavy. *Peč.*

Apion Hbst., nosatčík, rod malých brouků z čeledi nosatců (*Curculionidae*), vy- značující se rypáčkem dlouhým a tenkým, na němž vkloubena jsou uprostřed nebo blíže k očím tykadla kyjovitě ztloustlá, nelomená; krovky značně vyklenuté dodávají tělu po- doby skoro hru- škovité. Četné a často nesnadno rozeznatelné druhy nosatčíků na- lézáme v létě na různých bylinách a stromech, ale nikdy nepůsobí značnější škody; za to bývají larvy někdy škodné na jeteli a j. luštěninách, vy- žírajíce mladá semena v hlavicích květních. Barva nosatčíků jest nejčastěji černá, někdy kovově lesklá nebo šedými chloupky zakrytá, nohy pak jsou často žluté a na chodidlech černé. Z nejhojnějších druhův uveden budiž n. vikvový (**A.** *craccae* L.), pak n. výslunný (**A.** *apricans* Hbst., viz vyobr. čís. 300.), jenž zároveň s n. jetelovým (**A.** *trifolii* L.) velmi hojně se vyskytuje na jeteli. *LD.*

Č. 300. Apion apricans Hbst. (nosatčík výslunný, silně zvětšený).

Apión z egyptského města Oasis, zvaný *Μόχθος* (význam příjmení tohoto není zjištěn), grammatik alexandrijský a dějepisec řec. prvé polovice I. stol. po Kr. Vzdělán byv od slav- ných grammatikův alexandrijských stal se ná- stupcem Theónovým v představenstvě školy alexandrijské a obdržel v městě tom i právo občanské. Proputoval celé Řecko maje všude přednášky o Homérovi, kterými veliké pověsti nabyl. Za Tiberia vyučoval v Římě; vrátiv se do Alexandrie přišel brzo opět do Říma jako vyslanec obce žalovat u císaře Caliguly na Židy. Výmluvnosti byl značné, povahy však honosivé a nehrubě pravdy milovné. Aby čte- náři imponoval, i o věcech báječných bez ostychu tvrdil, že na vlastní oči je viděl, a ještě nemírněji počínal si asi ve svých před- náškách. Tak dle Plinia tvrdil, že vyvolal Ho- méra z podsvětí, aby se ho otázal, kde a z ja- kých rodičů se narodil; také prý se toho do- věděl, ale předstíral, že neodvažuje se vyzra- diti, co mu pověděno bylo. Vytýkaje Židům, že žádnými vynikajícími muži vykázati se nemohou, poukazoval na znamenité muže u Řekův a k nim připočetl výslovně i sebe sama a blahoslavil Alexandrii, že takového má občana. Kritická a exegetická činnost jeho, týkající se Homéra, byla více rozsáhlá než dů- kladná a důmyslná; nejzásluhnější jeho či- ností ještě byla v té příčině glossografie. Ilistorického rázu byla mimo spis proti Židům, který hlavně z obranného spisu Josefa Flavia (proti **A**-ovi) nám znám jest, díla *Αἰγυπτιακά* nejméně o pěti knihách, z nichž řada zlomků

téže jest velikosti jako **A.**, liší se však tím hlavně, že má tvrdou, vápenitou skořápku. Žije v moři Indickém. *Sc.*

Aplysina O. Schm., rod hub rohovitých (*Ceratospongiae*) z čeledi *Aplysinidae*. V moři Středozemním hojně žije **A.** *aërophoba* O. Schm., houba měkce elastická, tvořící prstnaté, komínkovité trsy barvy sytě sírožluté, jež z moře byvše vytaženy tmavě zmodrají a při vyschnutí zčernají. *Sc.*

Apneumie (z řec.), zrůdnina nemající plic.

Apnoe (řec.) jest stav, ve kterém živočich nedýchá, ač všechny ostatní výkony tělesné jsou docela správny. Podstatou apnoického stavu jest, že není třeba dýchacích pohybů, tak že nevytvořuje se popud je vyvolávající. U člověka lze hlubokým, vydatným dýcháním způsobiti, že hned na to po nějakou chvíli nepřichází žádná potřeba dechu; na to dostaví se opět pohyby dýchací, s počátku mělké a pomalé. Ve stálém stavu apnoickém jest plod v mateřském těle. Popud k dýchání vykládá Rosenthal tím, že se krev stává chudou na kyslík a bohatou na kyselinu uhličitou. Při obyčejném dýchání nenasycuje se krev v plících kyslíkem, aniž se úplně zhošťuje kyseliny uhličité; i jest v krvi tepenní vždy něco volného haemoglobinu, jenž prost jest kyslíku (Hüfner). Hluboké a vydatné pohyby dýchací přivádějí pak krvi v plicích tolik kyslíku, že se jím nasytí a zároveň zbaví se kyseliny uhličité; pohyby dýchací přestávají na tak dlouho, až zase krev ve tkaních tělesních ztratí do jisté míry kyslík a nabéře kyseliny uhličité. V plodu okysličuje se krev oběhem skrze koláč mateřský; poruší-li se nějak oběh krve koláčem, vybaví se též u plodu předčasné pohyby dýchací. Učení Rosenthalovo o **a**-oi zakládá se na nálezech, že krev tepenní za obyčejného dýchání není nasycena kyslíkem (Hüfner) a že ve stavu **a.** se nasycuje (Ewald). Tvrdí se však, že i při obyčejném dýchání krev tepenní nasycena jest kyslíkem (Herter). Proto tedy nemůže se **a.** vyložiti z nasycení krve kyslíkem, a Hoppe-Seyler vykládá, že zastavení pohybů dýchacích v **a**-oi jest prostým následkem zemdlení svalů dýchacích, způsobeného předcházejícím úsilným dýcháním. Mínění to nemá stoupenců. Výklad stavu apnoického řídí se, jak patrno, dle toho, co jest příčinou pohybů dýchacích. Viz Dýchání. *Mš*

Apo (*ἀπό*), řecká předložka znamenající od, bývá v hojných složeninách, nejčastěji ve významu od-, o-. Srov. apokalypse, odhalení, zjevení; apokopa, odražení; apologie, obrana atd.

Apo, sopka na filipinském ostrově Mindanao, severových. od zátoky Davaojské, je nejvyšším temenem zmíněného ostrova; Montano, který horu tu r. 1880 poprvé slezl, stanovil výšku její na 3130 *m*. Průměr sopečného jícnu obnáší 500 *m* a do 2400 *m* objevují se na úbočí jejím sirné prameny.

Apobatés, také anabatés nebo parabatés, slul v agonistice řecké zápasník, jenž stoje při závodu vozovém vedlé vozataje na konci závodní jízdy, když vůz naposledy projížděl drahu, seskočil obratně s vozu, běžel vedlé něho a když dojížděl vůz cíle, opět se naň vyšvihl, při čemž mu vozataj dovedně hleděl pomoci. Vůz ovšem plným tryskem uháněl. Touto produkcí **a**-tův obyčejně začínaly závody jízdné. Dle zprávy Dionysia Halikarnasského přejali tento zajímavý zápas také Římané (**a**-é sluli u nich *desultores*). *Hčk.*

A poco a poco, také jen poco a poco (ital.), znenáhla, v hud. vždy spojeno s některým označením přednesu, jako *crescendo*, *accelerando* a j., znamená, že předepsaná změna jen znenáhla má nastoupiti.

Apocope (z řec.), rána, v níž odervána byla část tkaně, taktéž zlámanina, kde vyražen kus kosti. *Peč.*

Apocrisiarius (z řec.), posel, vyslanec papeže, císaře neb jiného panovníka, od něhož přináší některému dvoru neb duchovnímu hodnostáři list, jmenovitě odpověď (*ἀπόκρισις*, *responsum*). Papežové záhy ustanovovali trvalé takové vyslance v Cařihradě a na dvorech západních panovníků, časem také k rozřešení sporů vysílali je na rozličná místa. K tomuto úřadu pravidlem voleni bývali jáhnové římské církve, kterým však nepříslušela žádná pravomoc, ani byli pouze diplomatickými zástupci papežskými. Tito **a**-iové pak následkem sporu mezi Římem a Konstantinopolí v VIII. stol. zanikli. Též východní patriarchové mívali v Konstantinopoli své **a**-ie; metropolitům a biskupům ovšem nepříslušelo právo míti **a**-ie, avšak přece někteří, jako arcibiskup ravennský, mívali svého **a**-ia u papežského dvora. Na dvoře králů franckých, zvláště za Karla Vel., nazýval se **a**-jem arcikaplan (archicapellanus, custos palatii), který byl přednostou kaple královské, duchovním rádcem krále a zároveň nejvyšším správcem záležitostí církevních v celé říši. On vykonával náboženské úkony na dvoře s jinými kaplany, na které dohlížel, přednášel žádosti duchovenstva císaři, řešil spory duchovenstva a měl velký osobní vliv na císaře. Hodnost tu zastával některý z vynikajících biskupů neb opatův, a Hincmar měl za to, že se **a.** má považovati za zástupce papežova, kterému náleží hájiti zájmy církevní na dvoře císařském. S kancelářím císařskou neměl původně co činiti, leč potud, že kancléřové bývali obírání také z nižšího duchovenstva a byli mu tedy do jisté míry podřízeni, a že jemu náleželo ukládati v kapli královské listiny státní; avšak za synů Ludvíka kancléřství a arcikaplanství spojeno je v jedněch rukou, a když i později opět je rozděleno, **a.** neboli arcikaplan podržel jakýsi vliv na řízení kanceláře královské. (Viz Waitz, Verfassungsgeschichte, III., str. 518. a násl.; též Ducange, I., 313.). *JČ. Hur.*

Apocyneae, toještovité, čel. rostlin srostloplátečných (*Sympetalae*), stromy, keře neb byliny. Listy jednoduché, bezpalistné, vstřícné neb přeslenaté, řídčeji střídavé. Květy pravidelné, obojaké buď jednotlivě úžlabní neb v květenství vrcholičnatém. Kalich prostý, pětiklaný. Koruna podplodní, pravidelná, pětičípá, s cípy v mládí brzo v pravo, brzo v levo

spirálně stočenými. Cípy korunní střídají se s kališními. Tyčinek 5 jednoduchých, s cípy korunními střídavých, s prašníky introrsními, podél pukajícími. Pyl zrnitý. Semenník úplně nadokvětný, složený ze dvou plodolistů úplně spolu srostlých neb na konci rozdělených (při čemž čnělky na konci opět se spojují), dvoupouzdrý, pouzder namnoze vícevaječných. Vajíčka na střední semenici. Plodolisty leží v mediáně. Pod semenníkem nalézá se žlaznatý terč (*discus hypogynus*) rozličně vytvořený. Blizna jedna, často dvoulaločná, pod níž bývá vyvinut zvláštní terč neb prsténec, který hraje důležitou úlohu při zúrodňování hmyzem. Plod jest buď tobolka dvojchlopná nebo peckovice. Semena jsou bílečnatá nebo se sporým bílkem a často s chmýřitými chlupy. — **A.** jsou celkem dosti příbuzny tolitovitým (*Asclepiadeae*), od nichž se hlavně liší zrnitým pylem a nedostatkem přívěsků korunovitých na tyčinkách. **A.** čítají asi 900 druhů rozšířených skoro vesměs v tropických a subtropických krajinách. Jen málo které zabíhají až do mírného pásma. V Evropě roste toliko 6 druhů ve třech rodech (*Nerium, Vinca, Apocynum*) a v Čechách jediný brčál (*Vinca minor* L.). Všechny **A.** obsahují v pletivu svém hojnost mléčné šťávy, která při naříznutí vyteká. Šťáva tato bývá jedovatou, ale jindy také neškodnou, ba i jedlou. Z některých druhů připravuje se z ní v horkých krajinách kaučuk. Semena bývají někdy velmi prudce jedovatá, ale slouží jakož i jiné části rostliny co výborné léky. Nejdůležitější a nejznámější rody jsou: *Haucornia, Pacouria, Landolphia, Willughbeia, Cerbera, Ophioxylon, Toxicophloea, Urceola, Vahea, Tabernaemontana, Aspidosperma, Alstonia, Geissospermum, Plumiera, Vinca, Apocynum, Nerium.* Pro ozdobné květy pěstují se mnohé druhy také v zahradách a domácnostech (*Nerium, Vinca* a j.). *Vkýř.*

Apocynin, hmota vyrobená z *Apocynum androsaemifolium* L., rostoucího v Sev. Americe. Mléčná šťáva byliny na kůži působí pryskýře. **A**-u užívá se jako davidla i prudkého projímadla. *Peč.*

Apocynum L., toješť (*Hundskohl, Hundswolle*), rod rostlin, po němž nazvána čeleď *Apocyneae*, toješťovité, ze řádu svinatokvětých (*Contortae*). Roste zvláště v Severní Americe a Asii hojně, méně často v jižní Evropě. **A.** jest vytrvalá, přímá bylina s listy vstřícnými a květy v hroznech nebo vrcholících. Květy jsou 5četné, koruna srostloplátečná, zvonkovitá, 5klaná, zoubků v ostrých, v trubce zavřených. Tyčinky u zpodiny koruny vetknuté, v trubce uzavřené, s prašníky 2pouzdrými, podélnými štěrbinami pukavými a u zpodu sterilními přívěsky označenými. Vaječníky 2, dole volné, na konci spojené v čnělku a homolovitou bliznu, která ozdobena žláznatým, smačknutým prstenem. Plod složený ze 2 měchyříků; semena bílkovitá s chmýřím. Druhy **A**-na známy jsou v lékařství pro purgativní a dávivé účinky; mnohé poskytují též velmi trvanlivé vlákno, nebo pěstují se pro zvláštní květ i v zahradách. Známější jest **A.** *androsaemifolium* L., t. muchol apná, z Kanady a Virginie. Má lodyhu červenavou, listy široce vejčité a kvítky drobné, bledorůžové, v jejichž trubkách medem oplývajících polapuje hmyz. Celá rostlina plna hořkého mléka, jež dávení způsobuje. — **A.** *cannabinum* Ait., t. konopná, ze Sev. Ameriky, dává vlákno, jako indické konopí (*Indian-hamp*) známé. K témuž účelu slouží **A.** *venetum* L., t. adriatická, z Kavkázu a krajin od Středozemního moře. Její listy jsou podlouhloelliptičné, hrotité; květy růžové. Z Vých. Indie známa **A.** *reticulatum* L., t. jedlá. Její listy slouží za zeleninu, již buď čerstvou se sagem požívají, nebo i s rybami vaří. **A.** *androsaemifolium* a **A.** *hypericifolium* Ait., obě americké, rostou velmi bujně místem i v našich sadech. *Děd.*

Apoda, beznozí, název několika skupin zvířecích. **1) A.** čili *Gymnophiona* (červoři), řád zvláštních obojživelníků, kteří nemajíce noh podobají se namnoze velikým červům nebo hadům. — **2) A.** č. *Rhizocephala*, podřád korýšů svijonohých (*Cirripedia*), k němuž řadíme tvary, jež cizopasnictvím pozbyly kromě jiných orgánů zejména okončin. — **3) A.**, řád sumýšů, kteří nemají panožek čili nožek ambulakrálních. *Šc.*

Apodektai byli v Athénách výběrčí obecních příjmů, počtem 10, kteří po jednom z každé fyly ročně byli vylosováni. Po dobu Kleisthenovu zastávali úřad ten kólakretové. **A.** byli představenými hlavní pokladny obecní; jim spláceny byly před radou všechny požitky obecní, válečná daň, různá cla a obecní dluhy, jež po té z dlužních seznamů v archivě chovaných vymazávali. Vypláceli také podřízeným pokladnám peníze na správu obecní. Povstal-li při placení poplatků těchto spor nějaký, rozhodovali jej buď sami, nebo pohnali osoby příkazům jejich se vzpírající před oprávněný soud. *Ža.*

Apoderus Oliv., úzkošijník, rod brouků z čeledi nosatců (*Curculionidae*), vyzna-

Č. 303. Apoderus coryli L. (č. 1. úzkošijník lískový); Attelabus curculionoides (č. 2. tlustonosec dubový).

čuje se tykadly kyjovitými, nelomenými, a hlavou vzadu krkovitě zúženou, vybíhající

v rypák krátký, tlustý. Krovky vespolek skoro čtverhranné jsou silně tečkovaně rýhované. Nohy mají stehna bezzubá, ale za to holeně na vnitřní straně pilovitě zoubkované a na koncích hákovitými trny ozbrojené. V Evropě žijí pouze 2 druhy, hojněji v krajích tropických. U nás všude obecný jest **úzkošijník lískový** (*A. coryli* L., viz vyobr. č. 303.) 6—8 *mm* veliký, černý, se štítem šíjovým a krovkami červenými; samičky jeho prokusují listy křovin lískových, dubových i bukových a svinují je v závitky kornoutovité, do nichž snášejí po 1—3 vajíčkách. Larvy živí se vnitřními vrstvami svinutých listů, kukly pak přezimují v zemi, odkudž obyčejně počátkem května vylézají dospělí brouci. *LD.*

Apodes Čuv., ryby holobřiché, jež nemají ploutví břišních. Jsou spolu s rybami břichoploutevnými (*Abdominales*) zvláštní skupinou těch ryb měkkoploutevných, u nichž měchýř má chodbu vzdušnou (*Physostomi*). Náležejí k nim následující čeledi: 1. *Muraenidae* (úhořovitě) s rody *Anguilla* (úhoř ob.), *Conger* (úhoř mořský), *Muraena* atd.; 2. *Gymnotidae* s rody *Gymnotus* (úhoř elektrický), *Sternarchus* atd.; 3. *Symbranchidae* s rody *Amphipnous*, *Symbranchus* atd. *Sc.*

Apodie (z řec.), zrůdný nedostatek nohou nebo dolních končetin. *Peč.*

Apodiktický (z řec.), ukázaný (i ukazovací), dokázaný, dovozený; nutný, nevyhnutelný, nazývá se soud (anebo důkaz), který spočívaje na dedukci ze zásad jistých nebo na nemožnosti protivy jest naprosto pravdivý; na př. »dvakrát dvě jsou čtyry«. Kant (Kritik der reinen Vernunft) nazývá soudem **a**-m soud, který všechen odpor vylučuje; jemu odpovídá kategorie nutnosti. — Apodixis = nezvratný důkaz; apodiktika slove pak methoda, kterak nabyti jistého vědění, nebo věda o základech vědění, filosofická věda základná.

Apodosis (řec.), závětí, viz Perioda větná.

Apodyterium viz Thermy.

Apofora slul ve starém věku v Athénách poplatek, jaký odváděli svým pánům otroci, kteří nežili v domě pánově a pracovali na vlastní účet sestupujíce se tytéž ve družstva řemeslnická. Ze zisku, který přebýval po zapravení **a**-ry, nabývali často jmění dosti značného. *klk.*

Apofthegma (řec.), lat. *sententia*, čes. průpověď, propovídka, sentence, slove stručné a jadrné vyslovení důležité mravní pravdy nebo pravidla lidského myšlení a jednání, nalezených buď zkušeností, buď přemýšlováním, na př.: Vše vhod dobro (Štítný); řec. *γνῶθι σαυτόν* (znej sebe sama), *μηδὲν ἄγαν* (ničeho příliš) a j. Sbírky **a**-t sestavili Plutarch, Manutius, Lykosthenés a j.; u nás na př. vycházely ve »Vesně« a j., u Poláků sbíral je Jan Kochanowski, A. Grabowski a j. *Hš.*

Apofthegmatický, na způsob apofthegmatu, apofthegmaty protkaný (sloh **a**.), tedy stručný, duchaplný, výrazný. *Hš.*

Apofyllit, nerost, jehož tetrag. krystaly typu sloupkovitého, jehlanovitého nebo deskovitého vyznačují se význačnou štípatelností dle plochy zpodové; mimo to bývá miskovitý. Barvy jest bílé (bílé odrůdy slovou albin), často čirý, nejčastěji zažloutle, šedě nebo červenavě bílý, někdy hnědý, skelně lesklý, na plochách štěpných lesku perleťového, průhledný, až na hranách průsvitný. Tvrdost 4·5—5, hustota 2·3—2·4, chemické složení

$$4\,H_2CaSi_2O_6 + (H_2O) + KF.$$

Pálen pomocí dmuchavky stane se neprůhledným a listovitě se loupe, při čemž se taví na bílý email; na prášek utřený v kyselině solné se rozpouští a vylučuje SiO_2. Hojný v dutinách vulkanických hornin od Oustí, České Lípy, Milešovky v Čechách, Libhoště u Příbora na Moravě, z Islandu, Faröerských ostrovů a východní Indie. *Hjn.*

Apofysa (*apophysis*), v anatomii buď tlustší konec dlouhých kostí, nebo výčněl (*processus*) kosti (viz Osteologie). *Sl.*

Apofysy slovou v geologii tenké, žilovité výběžky, jdoucí z nějakého většího shluku neb od mocnější žíly některé vyvřelé horniny, která jiné horniny prostupuje, do okolních vrstev. Takové **a**. shledáváme u shluků neboli čoků žuly, porfyru a j.; podobně u zvláštních bochníkovitých, v hloubce ustydlých a teprve později odkrytých čoků, lakkolitů. *Fl.*

Apogamie (z řec.), v bot. ztráta pohlavnosti, ztráta funkce pohlavní a ovšem i ztráta ústrojů této funkce. U parožnatek není ztráta tato spojena se žádnou jinou změnou vývoje, nýbrž záleží toliko v tom, že pohlavní buňka samičí (oospora v oogoniu), aniž byla spermatozoidy zúrodněna, tedy nepohlavně v novou rostlinku vyrůsti může, což seznáno u druhu *Chara crinita*, kteráž na mnoha místech nalézá se pouze v samičích rostlinách a přece bez spolupůsobení samců výtrusy se rozplozuje. U kapradinovitých rostlin však jest **a**. spojena se značnou změnou vývoje, s abnormitou, která záleží v úplném potlačení ústrojů pohlavních. Na prvokličku kapradin některých (*Pteris cretica*) v tom případě neobjevují se archegonie, z nichž by teprve po zúrodnění jejich měla se vyvinovati listnatá rostlina druhé generace, nýbrž místo nich vyrůstají hned vegetativní listnaté rostlinky jako prýty z prvokličku. Tyto nepohlavně povstalé prýty, dle prvního svého pozorovatele Angl. Farlowa prýty Farlowovými nazývané, jinak se neliší podstatně od embryí pohlavně zplozených. Podobně u *Isoëtes* nalezl později Goebel na místě výtrusnice na listu, a sice právě na témž místě, vypučelé rostlinky rozmnožovací. V tom případě sahalo abnormální potlačení členů vývoje ještě hlouběji, neboť tu výtrusnice s výtrusy, po té i prvokližek i archegonium jeho potlačeny byly. V tom musíme spatřovati netoliko ztrátu pohlavnosti a pohlavních ústrojů, nýbrž i rozplozovacího ústroje, výtrusnice a výtrusů. K **a**-ii druží se v této abnormitě jiný úkaz, aposporie čili ztráta rozplozovacích výtrusů. U kapradin pozorovali aposporii nejnověji Druery a Bower, kteráž při jedné odrůdě kapradiny samičí (*Athyrium filix femina*) v tom spočívá, že na místě výtrusnic, ano z jejich zárodků přímo

vyrůstají prvoklíčky. Poněvadž prvoklíčky ty na vlhké zemi mohou vytvořiti pohlavní ústroje a pohlavním způsobem zploditi nové rostlinky, není zde a., nýbrž toliko aposporie samotna. *LČ.*

Apogaeum, odzemí, viz Apsidy.

Apografé slula v Athénách 1. žaloba, podaná proti neoprávněnému držiteli obecních statků, spojená s návrhem, aby statky ty a cenné věci vůbec obci byly vráceny; 2. seznam všech zabavených nebo zákonně obci propadlých statků a cenných věcí; 3. katastr. Aby totiž jmění jednotlivců za příčinami finančními mohlo býti odhadnuto, zakládány byly v Helladě úřední seznamy všeho jmění jednotlivých občanů. V této příčině různé obce různě sobě vedly, někde zdělávány byly seznamy ty ve dvou, jinde ve čtyřech létech, vždy pak na základě stanovených změn prováděny byly oprávněné opravy ve placení daní a poplatků. *Ža.*

Apografon (řec.), opis, zejména listiny; také odlika obrazu.

Apographum testamentum viz Závěť.

Apochromatické čočky viz Čočka.

Apoikia (řec.) znamenalo v jazyku řeckém původně vystěhování, později osadu, posléze jistou kategorii osad, které se na př. lišily podstatně od kléruchií. Do kategorie této počítati jest především osady starší, jakkoliv i některé pozdější, jako Amfipolis a Thurioi, měly všechny vlastnosti původních a-í. V osadách těchto nejlépe zračila se různost hellénské národní povahy, zvláště proti duchu, který jevil se v osazování Foiničanův a Římanův, a jenž jeví se i v moderním osadnictví evropském. Kdežto Foiničané zakládali osady své výhradně ze zájmův obchodních, které teprve později, za účinkem vnějších popudů dějinných, zařizovaly se samostatně, zakládali Hellénové a-ie za tím účelem, aby poskytovaly v jiných krajinách a za jiných poměrů nezúženou volnost duchu hellénskému. Již popudy vedoucí k zakládání a-ií nebyly stejné. U jedněch rozhodovaly zájmy obchodní, jako u a-ií korinthských při moři Iónském a Adriatickém (ne však při Syrakusách) aneb u a-ií megarských nad Bosporem a milétských při Hellespontu, Pontu Euxeinu a Maiótidě. Jiné a-ie vznikly z přelidnění původní osady (jako Kyréné z ostrova Théry), jiné opět následkem domácích sporův anebo poroby skrze souseda (Rhégion v jižní Italii, osazené Messéňany po prvé válce messénské, Taras od nespokojených Partheniů spartských, Zanklé-Messana Messéňany po druhé válce a později Samskými, kteří prchali před Peršany), některé dokonce z touhy po životě dobrodružném a pestřeji utvářeném. Celkem však vždy hledali původci a-ií v osadách zakládaných prospěchů, kterých jim domov odepíral, aniž však při tom přetrhávali odvěké svazky k domovu je pojící. Tomu již způsob nasvědčoval, jímž a-ie podnikány. Více obyvatelů jednoho města, obyčejně toliko mužů, spojilo se za vedením náčelníka k založení nové osady. Náčelník, *οἱ κτίστης* zvaný, z pravidla již místo znal, kde chtěl nové osadě vznik dáti; někdy také se stávalo, že teprve místa vhodného vyhledával. Účastenství v zakládání nové osady záviselo velice na příznivé výpovědi delfské, která nezřídka byla i původcem důležitých osadnických směrův. Oikistés vzal s sebou oheň s oltáře Hestiina v rodném městě, jejž ihned na místě k osadě obraném na oltáři novém umístil. Účastníci, zvaní apoikové (*ἄποικοι*), ve starších a-iích byli z pravidla občané jednoho města, pročež známe a-ie achajské, korinthské, chalkidské atd.; ženy obyčejně brali sobě z domorodců. Nová a-ie činila spolu i nový hellénský stát, který měl svou vlastní správu a vlastní zákonodárství. Jakož pak valná část a-ií vznikla z ústavních neshod v rodném městě, jimiž menšiny nespokojené anebo potlačené přinuceny hledat si nových sídel, jest také zjevem přirozeným, že zákonodárství a-ií bylo pokročilejší a vyvinutější než v domově. Nejznamenitější řečtí zákonodárci starších dob, Zaleukos a Charóndas, byli občany a-ií. S rodným městem zachovávala a-ie styky náboženské obesílajíc veliké náboženské slavnosti jeho, z čehož vyvinul se poměr dcery k matce (*μητρόπολις*). Métropolis z povinnosti podporovala osady své za dob válečných (Athény Milét za iónského povstání), z čehož vyvinulo se právo rozhodovati vnitřní spory v a-iích (Kerkyra v Epidamnu). Někdy také dovolávaly se a-ie v tísni své přispění métropole (Aristagoras milétský v Athénách). Jenom takové a-ie, které založeny byly vypověděnci, nehleděly si povinností k métropoli své. Znenáhla pokryly a-ie hellénské všechny téměř břehy středomořské, od Sardinie a Massalie. Největší rozkvět a-ií spadá do VI. století př. Kr. Válkami perskými učiněna přestávka ve vývoji a-ií, které potom počaly ztráceti své nezávislosti: při moři Aegejském vznikem námořní říše athénské, na západě Gelónem syrakuským a brzo potom skrze Karthaginci a Římany. Za doby periklejské stal se ještě jednou pokus o zakládání a-ií, a to ve velikých rozměrech (Thurioi a Amfipolis), avšak mladší a-ie tyto lišily se od starších podstatně svým rázem panhellénským přijímajíce účastníky ze všech krajů řeckých vůbec. — Celkem dlužno uznati, že a-iemi historický význam Hellénů povznesen byl měrou neobyčejnou, neboť proti ustálenému rázu měst a krajin poloostrovských zastupovaly a-ie ráz pokročilejší; harmonií obou směrů přivedena byla osvěta hellénská k výši své. *Pšk.*

Apoikistés nazýval se v Athénách vůdce osadníků (kléruchů), kterého sama obec v čele výpravy osadní postavila a pro výkon ten vypravila s plnou mocí. A. dle svého dobrého zdání zařizoval v nové osadě vše, co bylo k náležitému zřízení osady nutno. Srv. Apoikia. *Ža.*

Apoikové: 1) A. sluli obyv. Attiky mimo hlavní město bydlící, kteří původně zanášeli se hlavně orbou nebo řemeslem; v pozdějších dobách patřili k nim též kupci a obchodníci, kteří na pobřeží mořském obchody své provozovali a tak postupem času značné jmění si získali. Proto ucházeli se již za doby Solónovy o účastenství při obecní správě a do-

sáhli toho také, že r. 639 bylo zákonem nařízeno, aby tři archonti voleni byli z a-ků. — **2) A.** sluli též účastníci výpravy, která vyšla založit apoikii. (Viz tamt.) *Za.*

Apokalypse (ἀποκάλυψις, odhalení, zjevení věci skryté). V biblické mluvě značí slovo to zjevení pravd náboženských, jmenovitě těch, jež týkají se budoucích osudů církve Kristovy a příchodu Kristova k soudu, při němž bude zjevena spravedlnost božská. Také dávalo se to jméno knihám, jež obsahovaly takové zjevení. Obyčejně však rozumělo a rozumí se **A**-sí jediná kniha Nového zákona, která obsahuje zjevení, jež dal Kristus sv. Janu Ev., když za císaře Nerona Domitia (nikoli za Domitiána, jak někteří opírajíce se o sv. Irenea myslí) dlel ve vyhnanství na ostrově Patmu. Ve zjevení tom líčí se různými obrazy a viděními budoucí osudy církve, její utrpení i boje a konečně i vítězství i oslavení, a to ve třech hlavních dílech. Po krátkém úvodě (k. 1., 1—11.), v němž poukazuje k důležitosti obsahu, 1. podává jménem Kristovým sedmi obcím maloasijským 7 listů, jež obsahují hanu i chválu, napomenutí i útěchu, hrozbu i zaslíbení (1., 12—3., 22.). 2. Pod tajemnými obrazy sedmi pečetí, jimiž uzavřena jest tajemná kniha, a sedmi trub, v něž troubí andělé po otevření pečeti sedmé, líčí budoucí utrpení církve a předpovídá hříšníkům tresty a církvi oslavu (4., 1—11., 19.). 3. Parallelně s částí druhou věští pak boje církve proti třem hlavním nepřátelům, jež naznačuje drakem, šelmou mořskou a nevěstkou, předpovídá pak pokoření i zavržení nepřátel a oslavení i věčnou blaženost věrných služebníků Kristových (12., 1—22., 5.). V závěrku potvrzuje pravdivost zjevení toho a napomíná, by na zjevení tom nikdo ničeho neměnil. **A**-si sepsal sv. Jan Ev. krátce před zbořením Jeruzaléma, jež líčí jako něco teprv budoucího. Sepsal ji jazykem řeckým v Efesu, kamž se po smrti Neronově s Patmu vrátil. Účelem spisu bylo jednak poučiti o konečném vítězství a oslavení církve Kristovy, jednak potěšiti a k vytrvalosti povzbuditi křesťany v různých utrpeních a pronásledováních. — **A.** byla různě vykládána. Příčina toho jest, že budoucí události církve podány jsou v ní pouze tajemnými obrazy. Z obrazů těch lze sice poznati budoucnost v hlavních rysech jejích, nikoli však v podrobnostech. Kdo tedy jednotlivé obrazy vykládá do podrobnosti, snadno sejde na bezcestí. — V novější době popírali někteří pravost **A.** Katol. exegeti hájili však vždy její pravosti vyvracujíce námitky v té věci činěné. Církev přijala ji záhy mezi knihy Písma sv. — Kolovaly též některé **A.** podvržené, a to: **A.** Mojžíšova, Baruchova, Adamova, Zachariášova; **A.** sv. Petra, sv. Pavla, sv. Tomáše, prvomučenníka Štěpána, ještě jedna, ale podvržená **A.** sv. Jana, arabská **A.** sv. Petra, koptická **A.** sv. Bartoloměje, řecká **A.** Marie. *Sa.*

Apokalyptické číslo jest číslo 666, kterýmž v Apokalypsi sv. Jana 13., 18. znamená se jeden z nepřátel církve. Číslem tím rozumějí někteří, hledíce k číselné hodnotě písmen hebrejských, Nerona (נרון קסר = Nero Caesar); jiní hledíce k číselné hodnotě písmen řeckých rozumějí tím buď některá jména potupná, jimiž by se nepřítel označoval, jako: κακὸς ὁδηγός (zlý vůdce), ἀληθὴς βλαβερὸς (opravdový škůdce), ἄρνος ἄδικος (beránek nepravý) a j., aneb jméno národa Λατεῖνος (Latin), aneb i dle latinského písma jméno DIoCLes aVgVstVs (Diokletián). Ježto však sv. Jan psal k čtenářům řeckým, kteří neznali číselné hodnoty písmen hebrejských, a číslem tím chtěl zajisté vyznačiti působnost onoho nepřítele i vládychtivost, jest asi ten výklad nejvíce pravděpodobný, který hledě k číselné hodnotě písmen řeckých číslem 666 rozumí slovo ὁ νικήτης (vítěz, jak by se asi sám nepřítel ten ve své pýše nazval)

ὁ	ν	ι	κ	ή	τ	η	ς
70	50	10	20	8	300	8	200

666 *Sa.*

Apokalyptikové slují vykladatelé Apokalypse, kteří budoucnost církve tam obsaženou ve velikolepých obrazech se vší určitostí o místě a čase znáti chtějí, jako by nějak zvlášť o tom od Boha byli poučeni. Takovými byli opat Joachim z Celica v Kalabrii († 1202), jehož stoupenci sluli joachité, Jan Petr z Olivy v Provenci (1297) a všichni, kdož život církve dělili na dobu Otce, Syna a Ducha sv. nebo podobně. Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Apokatastasis (řec.) značí dle etymologie navrácení věci do bývalého stavu lepšího a dokonalejšího. Užívá se v Písmě svatém slova toho jen jednou, a sice Sk. apošt. 3., 21.; Vulgata překládá: *restitutio omnium*, Bible česká: »napravení všeho«. Dle sv. Otců znamená **a.** dokonání světa, zvláště světa hmotného, čili totéž, co Kristus nazývá palingenesí nebo druhým narozením (Mat. 19., 28.), a sv. Petr novým nebem a novou zemí, jíž podlé zaslíbení Páně čekáme (II. Petr 3., 7—13.). Ve smyslu církve sv. sluší této **a**-si rozuměti v ten způsob, že hmotný svět uveden bude někdy opět v onen stav, v jakém původně se nalézal, avšak s tím rozdílem, že pak vyloučena bude možnost úpadku či porušení, jež prvotní hřích měl v zápětí; člověk po tělesné stránce své nebude více podroben žádostivosti ani smrti, a tudíž tělo jeho bude neporušitelné. Jindy domníváno se, že Origenes v této věci učil bludně, za to maje, že **a.** značí úplné zničení světa hmotného a odstranění hříchu, tak že i ďáblové do nebe se dostanou. Leč novějším badáním podán důkaz, že jak Origenes, tak i sv. Řehoř z Nissy, jenž úplně s ním se shoduje, drželi se zcela nauky církevní, že totiž zavržení setrvají ve zlém směru vůle své a ve své pokutě, jako vyvolenci či spravedliví setrvají v dobrém směru vůle své a ve své blaženosti. I bude po **a**-si panovati věčný mír ve světě, jelikož hřích zbaven bude zničující moci své, a pýcha zavržených zlomena bude všemocným ramenem Božím, tak že ničím více rušena nebude harmonie světová. *Byv.*

Apokopa (z řec.), otření, skrácení slova na konci odsutím jedné nebo více hlásek: zem (m. země), kam (m. kamo, kame), pad (m. padl) a j. *Hš.*

Apokrenová kyselina v. Prsť (*humus*).

Apokryfy (z řec.): **1) A.** biblické ve smysle katol. jsou spisy, které sice svou zevnější úpravou a vnitřním obsahem podobny jsou posvátným a skutečně kanonickým čili od mužů Duchem sv. nadšených sepsaným knihám Starého a Nového zákona a tudíž od mnohých za kanonické neprávně vydávány a považovány byly, kterých však církev katol. za tyto neuznává vylučujíc je právem pro bludy a lži v nich obsažené ze svého kanonu. Tyto před nezasvěcenci dříve jednak ukrývané, jednak svým neznámým původem záhadné aneb obsahem tajemné a odtud i **a.**, t. j. skrytými nazvané spisy roztřiďují se podlé účelu, za kterým byly sepsány, ve dva oddíly jak Starého, tak i Nového zákona. Z **a**-fů starozákonních nejstarší jsou ty, které po způsobu podobných knih pohanských i od židů, hlavně pod podvrženými jmény patriarchův a proroků, sepsány byly, aby šířily a učily magickému a čarodějnému umění; jiné blížíce se více knihám kanonickým, tyto pod týmiž podvrženými jmény osob biblických jednak chtěly doplniti, anebo smyšlenými věštbami zubožený národ židovský potěšiti a povzbuditi líčíce mu budoucí založení pozemského království mesiánského a vplétajíce v toto líčení bludné domněnky o Vykupiteli. Veliký vliv na vznik těchto starozákonních **a**-fů biblických měla pythagorejská a platónská filosofie řecká, jakož i mysticismus židovských sekt therapeutův a essenův a synagogy, v níchž se pěstovala studia halachická a hlavně haggadická i kabbalistická za panování Ptolemaiův a Seleucidů nad židy. — Rozeznávají se starozákonní **a.** bibl.: I. židovské, které jednak původ vzaly z náboženské horlivosti jako spisy prorocké (Věštby sibyllinské a Kniha Henochova), historické, mudrcké a básnické (III. kniha Esdrášova, III. a IV. kniha Machab., Kniha let milostivých, List Baruchův k 10 pokolením v zajetí, Žalm 151., Žalmy Šalomounovy, Modlitba krále Manasse), jednak **a.** bibl. zrna horšího (IV. kniha Esdrášova). II. Apokryfy křesťanské o věcech starozákonních, a to jak *a*) židovskokřesťanské zrna lepšího (Závěť 12 patriarchů), tak *b*) židovskognostické (Vidění Isaiášovo, Zjevení Adamovo, Evangelium Evino). **A.** novozákonní povstaly napodobením kanonických knih Nového zákona buď od bludařů, kteří v nich pode jménem apoštolův anebo jiných osob biblických chtěli snadněji bludy své šířiti; anebo od křesťanů jinak zbožných, ale při tom zpozdilých, kteří chtíce v dobrém úmyslu vyhověti všetečné zvědavosti mnohých, jimž stručné vypravování biblické o životě Krista Pána a jeho apoštolů nedostačovalo, toto z pověsti a smyšlených bájí doplňovali. **A.** novozákonní obsahují: 1. evangelia: *a*) Protoevangelium sv. Jakuba, *b*) Pseudoevang. Matoušovo čili Knihu o narození Panny Marie a dětství Spasitelově, *c*) Evang. o naroz. P. M., *d*) Život sv. Josefa, *e*) Arab. evang. o dětství Páně, *f*) Evang. Nikodemovo atd. 2. Skutky apoštolské: *a*) Acta Apost. Petri et Pauli, *b*) Acta Pauli et Theclae, *c*) Historia certaminis Apost. 3. Listy: *a*) sv. Pavla k Laodicejským, *b*) 13 listů Pavlových a Senekových, *c*) Abgara Edesského a Krista Pána (viz čl. Abgar I. str. 58.). 4. Zjevení či Apokalypse: *a*) sv. Petra, *b*) sv. Pavla, *c*) sv. Tomáše, *d*) sv. Štěpána a j. *Jrk.*

2) A. Starého zákona. Církev evangelická zamítá zásadně **a.** St. z. co do kanonické ceny a dogmatické hodnosti jejich, i v biblických překladech (Biblí Curišská 1529, Lutherova 1541, Kralická 1593) i v symbolických knihách svých, z nichž reformovaně činí to s větší určitostí, nežli knihy augšpur. vyznání. Konfesse bratrská má je pouze za »psaní lidská«, kteráž »psaním Božím«, t. j. kanonickým knihám, jež jsou »pravidlo celého křesťanského pravého náboženství« rovnati se nemohou. Spor o přípustnost **a**-fů jako přídavku užitečného ke čtení, v brit. bibl. spol. r. 1825 rozhodnut vypuštěním **a**-fů ze všech vydání téže bibl. společ. Odmítnutí **a**-fů církví evang. spočívá hlavně na těchto důvodech: 1. Hebrejský kanon nemá v sobě **a**-fů. Kristus a apoštolové jich necitují, ač dobře znají Septuagintu. Po staletém, až do doby reformační trvajícím odporu (Eusebius, Athanasius, Jeronym, kardinálové Ximenes a Kajetán) teprve církevní sněm tridentský r. 1546 a v řecké církvi synod jerusalemský r. 1672 pro **a.** se rozhodly. 2. Starozákonní zjevení Boží jest dovršeno a ukončeno posledním prorokem Malachiášem, tak že dle svědectví Kristova až do Jana Křtitele nepovstal žádný jiný prorok. Proto mají **a.** jiného ducha a postrádají jmenovitě živlu mesiánského; naproti tomu jsou zde počátky farizeismu vrcholícího v talmudismu. **A.** netvoří ani přechodu k Nov. zákonu, poněvadž zjevení novozákonní, Janem Křtitelem počínající, těsně se připojuje ke slovu Malachiášovu o předchůdci Kristově. *mrš.*

3) A. v literatuře. Z latiny a řečtiny nastoupily **a.** pestrou pouť po ostatních národech tvoříce valnou část církevní tradice, jež jest základem nesčetných téměř plodů poetických, prosaických a vůbec uměleckých ve všech křesťanských literaturách od aethiopské, koptické, syrské až k francouzské, německé, slovanským atd. **A.** tu jednak prostě překládány, nebo přebásňovány v zázračné legendy, nebo měněny a vykořisťovány ve knihách kouzelnických, hadačských, astrologických, alchymistických, bylinářských a p., ano pronikaly až do prostonárodní poesie (zvláště u Slovanův a Řeků), jež pod jejich vlivem se utvářela zvláštním způsobem (srv. rozpravy Veselovského o Šalomounovi a j.). Jmenovitě byzantská literatura byla bohata na lživé knihy; odtud stálými styky přecházely knihy ty k blízkým sousedům bulharským, kteří zanášeli je dále k Srbům a k Rusům, kdež literatura slov, vypravování, chození, otázek, řečí a j. kvetla až do XVIII. stol., ba podnes. Slovanské pozůstatky

lživých knih, přeložených i původních, odhalují nám celou říši národní poesie starých Slovanů pravoslavných. Nalézají se hlavně staro- a středoruské rukopisy a tisky apokryfní (XV.—XVII. stol.), méně bulhar. a srb., avšak původem sahají zajisté do doby staroslovanské a do krajů jihoslovanských, kamž již ruský název »bulharské« báchory ukazuje. Stářím rukopisů hlásí se sice nejdále do XII. stol., avšak trad.ce jsou podlé mnohých svědectví mnohem starši. Po stránce formální vyznačují se přímým, určitým vypravováním v krátkých otázkách a odpovědích i prostým výkladem, často symbolickým. Jako na západě, tak i na východě obrátila církev záhy zřetel svůj ke knihám apokryfním. Proti nim namířen spis, známý na Rusi *O knigach istinnych iložnych* (o knihách pravých a lživých), t. j. index knih zapověděných, jenž vznikl v Bulharsku dle vzorů řeckých indexův a později často měněn a doplňován. (Nejstarší známý rkp. XIV. stol. vydán v Lětop. zanjatij Archeograf. kommisiji, 1861.)

V české literatuře zastoupeny a. hojně působením lit. latinské a ze západních hlavně německé. I v prostonárodní poesii vnikly a., ovšem ne tou měrou jako u Jihoslovanův a Rusů. Známy v českém vzdělání: *Vypravování o Adamovi*; *Poručenství 12 patriarch*; *Vypravování o Šalomounovi*; *Vypravování o dřevě kříže*; *Kniha Tobiášova*; *Knihy 3 Ezdrášovy*; *Žalm 151.*; *Čtenie Nikodemovo*; *Evangelium o Ježíšově mládí*; *List k Laodicenským*; *Epištola sv. Petra o svěcení neděle*. Sem patří dále i mnohé reminiscence v legendách, románech, ve spisech astrologických, alchymistických, pověrách a p. Ze Slovanů psali o a-fech: A. N. Pypin, Ložnyja i otreč. knigi rus. stariny (v Pamjat. star. rus. liter. S. Peterb., 1862); Tichonravov, Pamjatniki otreč. liter. (Mosk., 1863, 2 sv.); N. Lavrovskij, Obozrěnije vetchozavětnych apokrifov (v Duchovn. Věst., 1864); dále četné kritickoliterární rozpravy Smirnova; Porfiřeva, Srezněvského, Buslajeva, Jagiće, Veselovského a j. V Srbsku práce Daničiće, Jagiće, St. Novakoviće, Karadžiće a j. v Glasniku, Starinách, Radu, Književniku, Archiv für slav. Philol. a j. *Hš.*

Apolda, tovární město ve velkovévodství Saskovýmarském, na dráze durinské, 14 *km* vých.-sev.-vých. od Výmaru, sídlo okres. ředitelství a soudního úřadu, má dvě střední školy, 18.061 obyv. (1885) a vyniká rozsáhlou tovární i ruční výrobou zboží vlněného, zvláště punčoch (přes 7000 dělníkův a děinic z města i okolí), v kterézto příčině patří k předním průmyslným městům německým. Peněžní obrat za toto zboží činí ročně na 12 mill. marek. Kromě toho jsou zde továrny na zboží masné a cukrové, na stroje hospodářské a bedny, parní barvírny, 3 strojírny se slevárnami na železo, 2 dílny zvonařské a plynárna. Zvláštností apoldskou jsou 3 výr. trhy na holuby.

Apollinaris: 1) A., mučenník a biskup ravennský, učenník ap. Petra, přišel s ním z Antiochie do Říma a byv od něho na biskupství posvěcen odebral se do Ravenny hlásat evangelia. Zde působil s velikým zdarem a zemřel následkem vytrpěných muk 23. čce r. 75 (nebo 78). — **2) A.** Claudius sv., biskup hierapolský ve Frygii a apologet okolo r. 160. Složil apologii za křesťany k císaři Marku Aureliovi, která však až na některé úryvky se ztratila (u Mignea P. P. gr. T. V. 1293), rovněž i jiné spisy jeho, o kterých staří se zmiňují. — **3) A.** Mladší, biskup laodicejský. V mládí svém oddával se poesii, filosofii a studiu klassikův. Stav se r. 362 biskupem v Laodicei upadl v blud. Chtěje jednoty v Kristu uhájiti, přenesl trichotonomii z psychologie Platónovy do christologie a učil, že jako obyčejný člověk skládá se ze tří částí: těla, duše a ducha, tak i Bůh-člověk: z těla, duše a Slova (Loga). Slovo (Syn Boží) zastupuje u něho lidského ducha (πνεῦμα) a spojilo se s oněmi dvěma nižšími částmi k jednotě. Neboť kdyby prý měl Kristus i lidského ducha, pak měl by i svobodu, a s ní též proměnlivost, a naše vykoupení bylo by záhadným. Proti tomuto bludu bojovali otcové, jako Athanasius, oba Řehořové Nazianzský a Nisský, i Epifanius dokazujíce nutnost rozumné duše v Kristu. Učení A-rovo zavrhly synody alexandrijská r. 362, římská r. 374, 380 a 382, a všeobecná konstantinopolská r. 381. A. umřel r. 392 u vysokém věku a dožil se úplného zahynutí své sekty (apollinaristů). Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

4) A. C. Sulpicius, grammatik římský, rodem z Karthaginy, působil v Římě ve 2. pol. II. stol. po Kr. Byl učitelem spisovatele A. Gellia a grammatika Pertinaka, který byl jeho nástupcem v učitelství a později roku 193 tři měsíce císařem. Složil grammatický spis *Quaestiones epistolicae*. Zabýval se zvláště Vergiliem. Sestavil obsah jednotlivých knih Aeneidy, též periochy (obsahy) komédií Terentiových, a podobá se, že i obsahy Plautových komédií, jež ku 5 kusům jsou zachovány, od něho pocházejí. (Teuffel, Röm. Literatur, 4. vyd., str. 832—833.) *Šr.*

5) A., klassicky vzdělaný presbyter v Laodicei ve IV. stol. po Kr.; chtěje světskou četbu zatlačiti překládal jednotlivé knihy Starého zákona v hexametry a skládal z nich dle vzorů Euripidových tragédie a dle Menandra komédie. Zachovala se jeho jménem metafrasis (přepis) žaltáře hérojskými verši, ale A. Ludwich dokazuje velmi pravděpodobně, že A. není skladatelem žaltáře, a klade dobu, v níž metafrasta žil, mezi l. 450—457. *Cfe.*

6) A. Sidonius C. Sollius, spisovatel římský doby pozdější (žil 430—487 po Kr.). Narodil se v Lyoně z velmi vznešené křesťanské rodiny gallské, byl pečlivě vzdělán, zvláště v klassickém písemnictví římském, čímž snadno přístup si zjednal k vysokým úřadům. Za císaře Anthemia r. 467 byl praefektem urbis v Římě, asi od r. 472 biskupem v Clermontě. Z literární činnosti jeho máme 24 básní, mezi nimiž vynikají 3 chvalořeči na tehdejší císaře Avita, Maioriána a Anthemia, potom 2 epithalamia čili písně svatební. V básních těch jeví se sice nemalá zručnost ve skládání veršů, avšak vedlé té nedostatek myšlének, nadutost

a nejasnost mluvy. A. napodobuje namnoze i starší básníky, zvláště Statia, z pozdějších Claudiána, než důvtipem daleko za nimi zůstává. V podobném světle ukazuje se nám v 9 knihách listů, jež psány jsou sice dle vzoru listů Pliniových a Symmachových, ale ne tak lahodně a jasně. Nicméně důležity jsou pro poznání poměrův a dějin tehdejších. *RNk.*

Apollinarův pramen (*Apollinaris-brunnen*), prostá alkalická kyselka jako kysibelská z Heimersheimu nad Ahrou v Prusku porýnském. *ch.*

Apollo viz Apollón.

Apollo *Parnassius* (*Doritis* Fabr.), *Apollo* L., jasoň červenooký, krásný motýl denní, v krajinách horských poletující. Křídla jeho jsou bílá, černě poprášená; přední s 5 černými skvrnami, zadní se dvěma červenými, černě lemovanými a bíle tečkovanými. Housenky jeho, sametově černé, modravě bradavkaté a hnědě nebo červenožlutě tečkované, žijí na rozchodníku a netřesku. *Šc.*

Apollodóros: 1) A. z Faléra, řecký sochař a filosof, ve filosofii žák Sókratův, známý z úvodu Platónova Symposia (srov. D, str. 173 a n.). Plinius starší uvádí od něho sochy filosofů. A. tento byl znám přepjatou svou úzkostlivostí a nedůvěřivostí, tak že často sochy již úplně hotové zničil nejsa s provedením jejich spokojen. Odtud dostalo se mu příjmení *ὁ μανικός* (bláznivý). Slavný portrét tohoto A-ra pocházel od sochaře Silanióna. M. Hertz, De Apollodoro statuario ac philosopho. (Vratislav, 1867.) *Vý.*

2) A. Athénský, řecký malíř školy helladské, starší vrstevník Zeuxidův. A. tento byl zajisté činný již delší dobu před ol. 93. (kol. r. 408), do níž jej klade Plinius starší. Proti malbám nástěnným, které jmenovitě vlivem Polygnótovým obliby došly, shledáváme u A-ra poprvé velké obrazy tabulové, které nejenom kresbou, nýbrž i koloritem a stínováním působily (odtud zván byl *σκιαγράφος*). Stínování tohoto dodělal se A. míšením a rozřeďováním barev, jež upevnil a zdokonalil. Obrazy jeho byly: *Kněz modlící se, Aias Oileovec bleskem zasažený*, chovaný později v Pergamu, *Odysseus*, poprvé zobrazený v charakteristickém proň klobouku špičatém (pilos); obraz *Hérakleovci, Alkméné a dcera Hérakleova Athéňany za ochranu proti Eurystheovi prosící* přičítali někteří A-rovi, jiní Pamfilovi. Od A-ra pochází známý výrok, jejž na obrazy své prý psal: *μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται* (»spíše dovede někdo hanět než napodobiti«. Archäol. epigr. Mittheil. aus Österreich, 1887, str. 211.). *Vý.*

3) A., rodem z Karystu (asi 300—260 př. Kr.), sepsal prý 47 kusů a byl jedním z předních básníků nové komédie attické. Žije v Athénách dosáhl tu také práva občanského. Podlé jeho kusů složil římský básník Terentius dvě ze svých veseloher (Phormio a Hecyra), jež se zachovaly, tak že z nich částečně i povahu kusů A-rových lze seznati; do veseloher ze života společenského vkládal výjevy komické. Zlomky jeví sloh živý a uhlazený, ač se v jazyce od přesné attičiny značně odchyloval. *JNk.*

4) A. Artemidénský, Řek. psal po r. 140 př. Kr. o věcech parthských (*τὰ Παρθικά*). Zachovalo se nám od něho 6 zlomkův u Strabóna a jeden u Athénaia. *Cha.*

5) A. z Athén, syn Asklépiadův, žák Aristarchův a Panaitiův, grammatik II. stol. před Kr., spisovatel četných spisů filologických, historických a mythologických. Největšího jména dosáhl A. hlavním svým spisem historickým, nadepsaným *Χρονικά* č. *Χρονικὴ σύνταξις* ve 4 kn. Spis tento na základě badání Eratosthenových v iambických trimetrech sestavený, obsahoval stručný přehled hlavních událostí od dobytí Tróje, jež A. kladl do roku 1183 př. Kr., až do doby jeho (do roku 144 př. Kr.), vše s přesnými letopočetnými udaji; stručností a metrickou formou svou spis ten vhodný byl k memorování a došel takové oblíby, že jiná díla chronologická zatlačil a zůstal i u Řekův i u Římanů pravým kanonem chronologickým. Že zlomky některé vztahují se k době pozdější než k r. 144, desátému to roku vlády Attala II., jemuž dílo to bylo věnováno, vysvětliti dlužno dle Dielsa tím, že od A-ra samého vydáno později, bezpochyby až po r. 119, vydání druhé, rozšířené. Kdežto z různých spisů jeho zachovány jsou pouze zlomky (viz C. a Th. Müllera Fragm. hist. Graec. I. 428—469 s dodatkem IV. 649), zachoval se (ovšem ne celý) pode jm. A-rovým spis s názvem *Βιβλιοθήκη* (nejlepší rukopis Codex Parisinus 2722), na tři knihy rozdělovaný, sbírka to mythův a pověstí řeckých od nejstarších zpráv theogonických a kosmogonických až po Thésea; konec díla, jež dle Fót. Bibl. cod. 186 šlo až po bloudění Odysseovo, jest ztracen. Dílo to, zakládající se jednak na básnících kyklických, jednak na logografech, jednak též na Apollóniu Rhodském, pro nestejnoměrnost a neurovnalost svou, jakož i pro časté odpory a pro nedbalost formy ode dávna nepokládá se za pravý spis grammatika A-ra; toliko v tom mínění se rozcházejí, je-li výtahem z pravého jakéhosi spisu A-rova o mythologii, či z několika spisů jeho, či konečně, je-li to spis s A-rem grammatikem nikterak nesouvisící a teprve snad ve II. století po Kr. povstalý, a to třeba od muže stejného jména s grammatikem naším, čímž zmatení ovšem by bylo bývalo podporováno. *Pck.*

6) A., rhétór z Pergama, narozen roku 104 př. Kr., učitel mladého Oktaviána v Apollónii, s nímž přišel do Říma, kde proti škole Theodóra z Gadar založil svou školu řečnickou (Apollodorei a Theodorei). *Knr.*

7) A. z Damašku, slavný architekt za vlády císaře Traiána. Z rozkazu Traiánova postavil krásné forum Traiani (O. Richter, Topographie v. Rom, str. 808—809.), Odeum a Gymnasium v Římě (Gymnasium snad jest identické s thermami vzpomenutými u Pausania 5, 12, 6). Dle zprávy Procopiovy (De aedif. 4, 6) vystavěl též most, který Traián postavil přes Dunaj v Dacii. Pro přímost, s jakou kritisoval některé dilettantské architektonické plány Hadriánovy, upadl v nemilost tohoto císaře, byl vypověděn a později dokonce odpraven. —

[illegible] Svatý), [illegible] k zlatým [illegible] jeho zá- [illegible] boha. [illegible] za poři- [illegible] ročních [illegible] velikých [illegible] bývá za- [illegible] prv- [illegible] oběť. Po- [illegible] v měsíci, den [illegible] za boha jara, [illegible] jara vykládán [illegible] země my- [illegible] světla) nebo [illegible] (t. j. obyvatelů [illegible] jako odchod A-ův [illegible] zpěvy, tak [illegible] tanci a veselým [illegible] v Řecku. Jiný [illegible] se v mythu o zrození [illegible] Zévovi dvojčata [illegible] Hérou nikde [illegible] se na Délu, pustém [illegible] báje před naroze- [illegible] moři. Sotva se tady [illegible] kitharu; tak odebrav [illegible] sklál draka Pythóna, [illegible] rovinu Krisskou. [illegible] po celém Řecku rozšířená, [illegible] A. podstupuje na [illegible] tmy a zimy, za jakého [illegible] Pythóna. — Na jaře [illegible] neboť po bouřích zimních [illegible] vydali na daleké cesty. [illegible] A. [illegible] od plavcův a rybářů. — [illegible] přispívá k dozrání obilí, na [illegible] velikým vedrem ničí [illegible] nemoci nakažlivé, tak i A. [illegible] za původce úrody, [illegible] a jinými pohromami [illegible] za původce nemocí, které smí- [illegible] dovede sase odvrátiti. A. se- [illegible] i na jednotlivce a hubí mo- [illegible] Naopak však též odstraňuje [illegible] jest dle obvyklého mythu [illegible] Asklépia. A. jakožto bůh [illegible] a ochránce zdraví stal se také [illegible] A. sám v některých [illegible] vystupuje jako pastýř; tak pásl prý [illegible] na Idě a Admétova ve [illegible] A. bůh slunce, jest vševědou- [illegible] se tak bohem věštby. Většina vě- [illegible] náležela jemu. Nad jiné slavná [illegible] delfská, jež svým vlivem půso- [illegible] na vnitřní i zevní rozvoj [illegible] A. jest bohem nadšení [illegible]ského, zpěvu a hudby. Funkce ta vy- [illegible] se z úzké své souvislosti s věštectvím a s významem zpěvu a hudby v kultě A-ově. Odtud vystupuje A. také v průvodu mus jako Μουσαγέτης. — 5. Jako jiní bohové světelní (Zeus, Indra, Wuotan, Thor), tak i A. na jaře vítězně přemáhá svými šípy, t. j. paprsky, démony tmy a zimy (Pythóna, Titya, Kyklópy, Alóovce) a tím zajisté nabyl též významu boha války. Odtud A. vedlé své obvyklé zbraně, luku a šípů, někdy mívá též přilbu, meč a kopí. Funkce tato však zatemněna rozšířením kultu Areova. — 6. A., jenž, jak z dosavadního výkladu patrno, veliký měl vliv na jednotlivce i celé obce, ctěn v mnohých městech jako náčelník měst a kmenů; celá řada měst řeckých pokládala své zakladatele za syny A-ovy. Též kolonisté ubírající se z vlasti dávali se v ochranu A-a, ochránce osad, jenž na jaře, kdy kolonisté vlasť opouštěli, plavbu po moři příznivým počasím podporuje a podobně k dokonání nejnutnějších staveb a prací v novém sídle před zimou přispívá pomáhaje tytýž odrážeti útoky nepřátel sousedících. — 7. Jako A. léčí nemoci tělesné, tak též smývá vinu duševní, jež vykládána od starých často za nemoc nakažlivou, když vinník kajicně k němu se obrátil. Symbolicky pak očista konala se krví obětovaného zvířete nebo ratolestí vavřínovou. — 8. A. jsa představován jako krásný, statný jinoch, byl ctěn zvláště jako strážný bůh mládeže mužské, jako ochránce gymnasií a palaester vedlé Herma a Héraklea, kdež jemu přikázána hlavně pěstní půtka, ale též běh o závod, honba a lukostřelba. Odtud také vyložíme gymnické hry o slavnostech A-ových.

Ze zvířat přidělen A-ovi vlk (λύκος); do chrámu dávána anathémata vlků, v Argu i vlci A-ovi obětováni. Dále A. má za symbol srnu, kozu a kozla (snad původně divoké) patrně ve své funkci lovecké. Myš, kobylka, ještěrka náležejí A ovi. Labuť jest obrazem boha blížícího se jara; luňák, sup a havran byla zvířata věštecká. Delfín (plískavice) náleží A-ovi (Δελφίνιος). Noh, báječné to zvíře, přidělen A-ovi vzhledem k jeho poměru k Hyperboreům, kdež nohové se nalézali. Vavřín zasvěcen A-ovi pro svou moc léčivou, věšteckou a očistnou. Attributy A-ovými jsou dále obyčejně luk, šípy (obraz to paprsků slunečných), forminx; obvyklé anathéma jeho pak byla třínož, jež původně zajisté pro potřeby chrámové určena byla.

Kult A-ův rozšířen byl po celém starém světě. V dórských krajinách Peloponnésu prastarý byl kult A-a Amykelského. Na Peloponnésu vůbec a ve Spartě zvláště konána A-ovi Καρνεῖος slavnost v měsíci karneiu. Z Kréty šířil se kult A-a Δελφίνιος, dostal se do Delf a hlavně kvetl mezi iónským obyvatelstvem od Milétu až po Massilii. V Athénách v Delfiniu založeném od Aigea, byl soudní dvůr pro vyznané, spravedlivé zabití: 6. munichionu (v dubnu) konána slavnost Delfinií s obřady očistnými, založenými od Thésea před jízdou do Kréty. V měsíci bukatiu (srpnu) oslaveno vítězství A-ovo nad drakem Pythónem, pů-

vodně slavnost jednotná, jež však asi r. 586 rozpadla se ve dvě různé slavnosti. Jsou to slavné Pythie. Ostatně o jednotlivých slavnostech na počest jeho pořádaných na místě svém bude pojednáno. Kult **A**-ův se také velmi záhy dostal do Říma; zajisté **A**. Kumský ctěn v Římě od příchodu Sibylly Kumské. O dotazech věštírny delfské víme z doby vyhnání králův a obléhání Vej. Také Etruskové velmi záhy ctili **A**-a jménem Aplu neb Apulu. V Římě slul původně Apello, pak Apollo, gen. -onis, -enis, -inis. Nejstarší chrám **A**-ův v Římě zaslíben byl r. 432 za odvrácení moru a vystavěn 4 léta po tom na lukách Flaminiových; **A**. tuto ctěný slul Medicus. Od r. 399 hlavní místo **A**. vedlé Artemidy a Latony zaujímal při slavnosti lectisternia zvané, upomínající na řecké theoxenie. Roku 212, když Hannibal na jihu a Hasdrubal na severu ohrožovali Italii, konány na radu knih Sibylliných poprvé ludi Apollinares pod vedením praetora městského v cirku Maximu, od r. 208 za příležitosti moru zavedeny jako slavnost stálá, konaná 13. července. Se šířením stoické filosofie v posl. století př. Kr. ujal se v Římě názor **A**-a jako boha slunce (Phoebus, sol). Obzvláště zveleben kult **A**-ův v Římě císařem Augustem, jenž pokládán býval za syna **A**-ova a zvláštního chráněnce jeho (v bitvách u Filipp a Aktia). Augustem rozšířen a vyzdoben chrám v Aktiu a založena svatyně **A**-a Palatinského. Slavnost Aktií zavedena i v Římě; při slavnosti ludi saeculares r. 17 nově zřízené **A**-ovi vyhrazeno místo nejpřednější. Kult **A**-ův v Římě dá se stopovati až do doby Stilichonovy. — Srv. Roscher, Apollon u. Mars, Lipsko 1873; téhož článek v jeho »Ausf. Lex. d. griech. u. röm. Myth.«; Preller, Griech. Mythol. I⁴ str. 230—295.; Röm. Myth. I³ str. 299–312. *klk.*

Umění býval **A**. vždy zobrazován v typu mladistvém, a sice řídčeji s vousy (na př. na vásách s černými figurami, srov. vásu Françoisovu), častěji však představován bezvousý. Symbolickými odznaky jeho jsou ještěrka, havran, jelen, vavřín, později luk a omfalos. Nejstarší způsob uctívání **A**-ova byl symbolický: bůh ctěn na př. v podobě prostého jehlance, jakož dosvědčují to dosud zachované mince ambrácké. Periodě předhellénské náležel též prastarý idól **A**-ův v Amyklech chovaný, na němž představen byl bůh se čtyřma ušima a čtyřma rukama. Naproti tomu v podobě lidské představoval **A**-a kovový koloss amyklaiský, stojící na trůně zhotoveném od Bathyklea: tělo boha mělo podobu prostého pilíře, v nějž zasazeny byly hlava pokrytá přilbou, ruce držící luk a oštěp, a nohy. V dalším postupu rozvoje umění řeckého shledáváme dva typy **A**-ovy, z nichž jeden z druhého se vyvinul: první a starší typus představuje boha s rukama dolů splývajícíma a těsně k tělu přimknutýma, druhý, pozdější typus s rukama v lokti ohnutýma a ku předu vztaženýma, v nichž bůh různé attributy nese. Jinak ovšem zobrazen jest **A**. v obou těchto typech mladistvý, bezvousý, s vlasy bohatými, na zad splývajícími, postavení těla jest tuhé, nohy od sebe odděleny a levá poněkud ku předu posunuta. K typu prvnímu náleží celá řada soch nám dosud zachovaných: **A**. therský, orchomenský, tenejský atd., při nichž však nelze vždy s určitostí stanoviti, představuje-li socha boha nebo pouze člověka (dle Milchhoefra jsou to náhrobní sochy zemřelých). K druhému, pozdějšímu typu náležela Tektaiova a Angeliónova socha na Délu, představující **A**-a s lukem v levici, na pravé ruce držícího tři Charitky, socha Kanachova pracovaná pro Didymaion u Milétu (Archäol. Zeitg. 1880, str. 22. a n.), jejíž replika dosud se nám zachovala na mincích milétských: **A**. drží v levici luk, na pravé ruce spočívá mu laň. Motiv Kanachova **A**-a příjmením *φιλήσιος* shledáváme dosud na jedné bronzové sošce britského musea, na jedné bronzové soše chované v Louvru a snad též při tak zv. **A**-u Strangfordském. — Velmi často býval **A**. zobrazován s lyrou, a sice buď hrající na lyru, nebo jest lyra pouhým jeho attributem. Tu bývá **A**. obyčejně oděn dlouhým chitónem a pláštěm, jaký nosívali kitharódové. Tak shledáváme jej na hojných vásách, reliefech a sochách, a tento typus udržel se až do dob pozdních. Nejslavnější sochou **A**-a kitharóda byl Skopův **A**. palatinský, jehož replika právem shledává se ve slavné soše musea vatikánského. — Za doby tak zv. přesného stilu jeví se další rozvoj typu **A**-ova tím způsobem, že formy těla jeho jsou tužší, vlasy nesplývají plným proudem, nýbrž bývají často umělým způsobem upraveny (na př. v pletencích kol hlavy otočeny atd.), attributem bývá nejčastěji ratolest vavřínová. Tak zobrazen bývá **A**. na hojných mincích, sochách a gemmách. (Srv. Conze, Beiträge zur Gesch. d. Plastik, tab. 3. a n.) O **A**-u na vlysu Parthenónu v. Parthenón. Z dob Praxitelových důležitou jest pro rozvoj typu **A**-ova ta okolnost, že typu Hermova užito bylo částečně též pro **A**-a: bůh představován odpočívající, pravou ruku v únavě na hlavu si kladoucí (*σχῆμα ἀναπαύσεως*). Soch tohoto typu byla ve starověku veliká hojnost — jedna na př. stála v Lykeiu athénském (Lukian, Anacharsis 7) — a dosud (hlavně v římských kopiích) chová jich značný počet skoro každé větší museum; srov. na př. sochu chovanou pod č. 44. ve starém museu berlínském, jež nejvíce upomíná na Herma Praxitelova. (Conze, Verzeich. d. antiken Skulpturen, str. 12—13.) Nový typus **A**-ův vytvořil Praxitelés ve svém **A**-u Sauroktonu. **A**. zobrazen byl ve věku chlapeckém, jak v dětinné naivnosti pozoruje ještěrku po pni stromu se plazící a zkoumá, zdali by ji šípem svým zasáhl. Levou rukou opírá se bůh zcela o peň stromu, tak že celá tíha na pravé noze spočívá — motiv Herma Praxitelova jest zde tedy dále proveden. Replik této sochy Praxitelovy zachoval se nám dosti značný počet; nejslavnější jest mramorová socha vatikánského musea, dosti dobré repliky jsou též bronzová socha ve ville Albani a mramorová socha v Louvru (viz vyobr. č. 304.). — Konečně uvésti jest typus

ıradách pod jménem v a v ř í n u t e n e r i f f ı k é h o. *Děd.*

Apollonioká parabola viz Parabola.

Apollonidés z Nikaje, grammatik řecký, ːil v Římě za císaře Tiberia. Důležito bylo eho dílo literárně historické *Περὶ κατεψευσμένης ἱστορίας*, nejméně o 8 knihách, v němž ınažil se opraviti mnohé omyly a odhaliti něːteré podvody v řecké literatuře. Jen nepatrné ːlomky z jeho spisů zachovány. *Ša.*

Apollonense monumentum viz Anːcyranum monumentum.

Apollonikon, hud. nástroj, jejž vynalezli ı sestrojili Flight a Robson v Londýně r. 1819. Ɔtroj má velikost prostředních kostelních varıan, 16 - 20 rejstříkův a 5 klaviatur, které však ıikoli nad sebou, nýbrž vedlé sebe umístěny sou a vyžadují 5 hráčů. Sestrojení zakládá ːe na principu varhanovém; pro svoji těžkoɔádnost a nepohodlnost však nástroj nedošel ·ozšíření.

Apollonion, nástroj hudební, jejž vynaːezl r. 1800 Jan Jindř. Völler, a při němž stroj ːlávesový (jehož jakožto piana také o sobě ınožno užívati) spojen jest se strojem píšťaloːým, který skrývá se v automatu podoby a ːelikosti chlapce hrajícího na flétnu. Popis viz ː Leipz. Allg. Mus. Ztg. II. roč., č. 44. *Gh.*

Apollónios: 1) A., rytec řecký, neznámo ːšak, do které doby náleží. Od A-ia pochází ːlavná gemma chovaná dříve ve sbírce farneːské, nyní v národním museu neapolském, jež ɔředstavuje Artemidu s lukem a toulcem na záːlech odpočívající po lovu. Srv. Brunn, Gesch. ler griech. Künstler, II., 472—473. *Vý.*

2) A. z Pergy v Pamfilii (v III. stol. před Kr.), slavný geometr řecký ze školy alexıandrijské. Kdežto před ním k sestrojení různých kuželoseček užíváno tří kuželů, ostroıhlého, pravoúhlého a tupoúhlého, jež protíːány vždy rovinou normálnou k povrchové ɔřímce, sestrojil A. všecky kuželosečky na ednom kuželi. Objeviv mnohé vlastnosti kuːželoseček sepsal o theorii těchto křivek knih ɔsm, z nichž první čtyři zachovány jsou v původním jazyku řeckém, následující tři toliko ː překladě arabském, poslední pak zanikla. Latinské vydání *Apollonii Pergaei conicorum ɪibri octo* od Gregoryho a Halleye v Oxfordě r. 1710. Ztracenou knihu 8. dle Pappových poznámek napsal Halley. A. zavedl také do astronomie nový prostředek kinematický, podobný asıašim řadám, e p i c y k l. Prostředku toho užil ɔo A-iovi teprve Ptolemaios, a po tomto všickni ıstronomové až po Kopernika. Složením několika epicyklů lze vysvětliti každý pohyb ː libovolné dráze, za libovolného zákona rychlosti; jakmile byla odkryta některá nerovnost ː pohybu planet, dostačilo vložiti nový epicykl, aby se dosáhlo srovnalosti úkazů s theorií. Prostředek A iův nevede však ku poznání zákonu, jimiž se řídí nebeská tělesa. *Jmk. Gs.*

3) A. z Afrodisiady v Karii, dle Suidy velekněz a dějepisec řecký. Složil dle téhož pramene: dějiny karské, spis o Trallech a ıspis o Orfeovi (*Καρικά, Περὶ Τραλλέων, Περὶ Ὀρφέως καὶ τῶν τελετῶν αὐτοῦ*). Z díla o Karii zachovala se řada zlomků (viz u C. Müllera Fragm. histor. Graecor. IV., 310—312), ze kterých poznáváme, že dílo to obsahovalo aspoň 18 knih a že spisovatel jeho nežil před Ptolemaiem Filadelfem. *Pck.*

4) A. Rhodský (260—188 př. Kr.), jak sám se psal, ač pocházel z Alexandrie, slavný básník a grammatik řecký. Byl žákem slavného Kallimacha, hlavy to t. zv. básnické školy alexandrijské, s nímž však na dobro se znepřátelil, přičítaje pletichám jeho neúspěch a nepříznivé přijetí, kterého se dostalo mladistvé jeho práci epické o výpravě Argonautův. A. nemoha obstáti v boji proti celé škole opustil Alexandrii a odebral se na Rhodos, kdež brzy jako grammatik a básník — přepracovaným vydáním svého epu — získal si slávu a byl vyznamenán od obce čestným úřadem a občanským právem. Báseň svou přepracoval však ještě po třetí, v Alexandrii, kamž se nejspíše po smrti Kallimachově vrátil. I došel uznání obecného, tak že po smrti Eratosthenově kolem 195 stal se nástupcem jeho ve správě bibliotéky musejní. U vysokém věku zemřel v Alexandrii, kdež také pochován ve společné hrobce s nesmiřitelným sokem svým Kallimachem. Kromě *Argonautik* připomínají se A-iovy *Κτίσεις*, epická spracování bájí o založení měst, epigramy a grammatická studia o některých básnících. *Argonautika* A-iova jsou dosti rozsáhlé epos o 4 zpěvích, 5835 verších. Řeč dokazuje všude důkladné studium básní Homérových, ale homérsky nezní, zvláště tam, kde jí básník užívá k reflexím, suchému vypravování a popisům geografickým. Mimo to množstvím glossémat, hledaností a stručností vzdaluje se od přirozenosti a jasnoty slohu Homérova. Verš však zvláštní zákonitostí jest vzácným zjevem v literatuře řecké. Pro vlastnosti tyto Argonautika byla pilně studována, jak tomu svědčí bohatá scholia. Z římských básníků spracovali je P. Terentius Varro Atacinus a C. Valerius Flaccus. Z vydání jsou, ke starým nehledíc, důležita Wellauerovo, 1828; Merkelovo a Keilovo se scholiemi (Lipsko, 1854). Monografie: Weichert, Über Leben und Gedicht des A. Rh. (Míšeň, 1821); Cholevius. Über A. Rh. (Kralovec, 1882); Conat, La poésie alexandrine (Paříž, 1882) a Cavazza, Apollonio Rhodio et il suo poema (Palermo, 1882). *AF.*

5) A. M o l ó n, nar. kol. r. 120 př. Kr. v Alabandě v Karii, a vzdělav se u rhétorů Hieroklea a Meneklea odebral se na ostrov Rhodos a vyučoval tam rhétorice. A. jest hlavním zástupcem řečnické školy zvané rhodskou, jež dle Ciceronova svědectví vystříhala se i suchopárného slohu řečníků, již sebe sami jmenovali Attici, a nabubřelé mluvy řečníkův asijských. R. 80 poslán byv jako vyslanec Rhodských do Říma vzbudil veliký obdiv, a slavní mužové, jako Cicero a Caesar, patřili k žákům jeho. Sepsal též theorii řečnictví, jež jako ostatní spisy se ztratila. *Knr.*

6) A., syn Nestorův, Athéňan, sochař řecký, jenž byl činný v Italii koncem republiky Římské. Nápis umělecký na tak zv. *torsu bel-*

vederském, chovaném ve Vatikáně, jmenuje jej původcem tohoto díla (Loewy, Inschriften griech. Bildhauer, č. 343). Mínění všeobecně rozšířené, že torso toto bylo nalezeno za papeže Julia II. v Římě na Campo di Fiore v místech, kde stávalo kdysi divadlo Pompeiovo, vyvrátil E. Loewy (Zeitsch. f. bildende Kunst, 1887, str. 74—81.). Že představen byl v soše, jejíž torso se nám zachovalo, Héraklés, to dokazuje lví kůže, na níž sedě bohatýr jest zobrazen. Ale ovšem nesnadno jest torso toto restaurovati a také žádná z dosavadních restaurací neuspokojuje úplně. Někteří soudili, že představen zde byl Héraklés ve skupině s Hébou, jiní, že bohatýr držel v rukou kyj a pohár, Hasse (Wiederherstellung antiker Bildwerke, 2 seš., Jena, 1888) domnívá se, že opíral hlavu o pravou ruku, levici pak že opíral o kyj. Pravdě nejpodobnější jest přece domněnka Petersenova a Furtwänglerova, že Héraklés sedě na skále hraje na mohutnou, vysokou kitharu, na jejímž horním okraji spočívá levice bohatýrova, pravice pak že zasahá ve struny. Torso belvederské bylo dříve hlavně pro měkkost forem přeceňováno; tak na př. Winckelmannův posudek tohoto díla jest pravým hymnem. Ačkoliv úsudek náš musí zníti mnohem střízlivěji, přece nelze upříti, že cena umělecká torsa našeho jest značná; pozoruhodno jest též, že umělec uchýlil se zde od směru Lysippova a obral si za vzor výtvory Feidiovy. — Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse antiker Bildwerke, č. 1431. Furtwängler v Roscherově myth. slovníku, str. 2181—2182. Vý.

7) A. z Tyany (I. stol. po Kr.), filosof novopythagorský, náboženský reformátor a divotvůrce. Kolem roku 220 po Kr. ku přání císařovny Julie Domny napsal rhétór Filostratos životopis jeho, vyzdobený mnohými bájemi, legendami, divy a smyšlénkami. Hieroklés ve stol. IV. použil tohoto spisu Filostratova, aby život a činy Apolloniovy postavil naproti vypravování evangelií a zvláště osobě Kristově. **A.** stává se tak v pozdější tradici posledním představitelem umírajícího starověku polytheistického, prorokem a divotvůrcem, jenž životem celým usiluje o reformu života náboženského; osoba jeho jest ozářena světlem vznešenosti božské, rodáci jeho budují mu chrám, obrazům jeho božská úcta se prokazuje a lidé nejvzdělanější věří, že to bůh, jenž na zemi sestoupil, aby přinesl spásu lidstvu, mravní pokleslostí zmírajícímu. — **A.** narodil se za vlády Augustovy počátkem I. stol. po Kr. v kappadockém městě Tyaně. V Aigách poznal filosofii platónskou a stoickou. Jsa povahy mírné a k mysticismu valně nakloněn přilnul celou myslí k učení a životu pythagorskému, při čemž byl mu učitelem Euxenos z Hérakleje. Nenalézaje však života filosofa tohoto ve shodě s hlásanými zásadami opustil jej. **A.** dlíval v době té nejraději ve chrámě Asklépiově, rozmlouvaje s kněžími a mudrci o věcech náboženských. Sličnost, zbožnost a ušlechtilost jeho stala se předmětem obdivu celého okolí. Život **A**-iův byl bezúhonný, zásadám pythagorským zcela uzpůsobený: masa nejedl, vína nepil, odíval se rouchem lněným, chodil bos, nosil dlouhé vlasy a tak v naprosté zdrželivosti a střídmosti, zachovávaje po celých 5 let přísný pythagorský příkaz naprostého mlčení, připravoval se na úkol svůj životní. Shromáždiv kolem sebe několik žáků a stoupenců vydal se na cestu do Indie, aby tam filosofii pythagorskou u vlastního zdroje jejího poznal. Na zpáteční cestě zvláště ve Smyrně a Efesu kázal a divy činil. Navštíviv pak znamenitější města řecká odebral se do Říma, kde zvláště vděčné pole činnosti jeho se otevřelo. Nástrahami však praefekta Neronova Tigellina byl nucen Řím opustiti. Obrátiv se na západ cestoval Hispanií, Libyi, Sicilií a Řeckem do Egypta. Do Alexandrie donikla zatím již zvěst o moudrosti a divotvornosti jeho, i byl tam uvítán s nadšením všeobecným. U gymnosofistů hledal tam dalšího poučení o věcech náboženských. Tu však v kruhu učenníků, kteří jej provázeli, vyskytl se zrádce Eufratés, jenž jej opustil. Z Egypta **A.** vrátil se do Malé Asie. Mezi tím stal se císařem Domitián, u něhož byl od zrádného Eufrata obžalován. Byl vydán rozkaz, by byl **A.** zatčen a do Říma doveden. **A.** však dobrovolně sám se vydal na cestu. Byl postaven před soud Domitiánův, náhle však zázračně prý zmizel z budovy soudní a objevil se až v Puteolích, kde s přáteli tam čekajícími vstoupil na loď a prchl do Řecka. V Olympii byl zahrnut poctami božskými, neboť všeobecný byl úžas při náhlém objevení se muže, jejž všichni považovali za mrtvého. Odešed do Malé Asie zemřel prý, stár jsa přes 100 let, způsobem tajemným a zázračným; neznámo zajisté, kde a jak opustil svět. Již za živa a zvl. po smrti prokazována **A**-iovi pocta božská. Tyanští vystavěli mu chrám na louce, kde prý se narodil, císař Caracalla zbudoval mu rovněž svatyni a Alexander Severus ve své komnatě choval v úctě obraz **A**-iův vedle Kristova, Abrahamova a Orfeova. — Mnohé jest ve vypravování Filostratově, co třeba označiti jako úmyslné napodobení evangelií. Narození **A**-iovo bylo Próteem napřed matce zvěstováno, úkazy divné objevily se na nebi, u novorozeného pacholete prozpěvují labuti (jako v evangeliu andělé a pastýři). **A.** vyniká zbožností, čistotou a bezúhonností, rád prodlévá ve chrámě na modlitbách i rozmluvách s kněžími, obklíčí se zástupem učenníků, z nichž jeden jej ze ziskuchtivosti zradí, nabádaje lidi ke ctnosti a zbožnosti přichází ve spor s mocí světskou, jest pohnán před soud, jde však dobrovolně, jsa odhodlán podstoupiti i smrť. Jest obžalován, že bohem se nechává nazývati, hájí se způsobem důstojným a klidným, náhle však mizí. Jako by z mrtvých vstal, objevuje se svým učenníkům a nevěřícího jinocha v Tyaně (evang. to Šavla) obrací na víru v sebe. Zvláště však na Krista upomíná **A**-iova vševědoucnost a divotvornost. Předpovídá hrozný mor, jenž zastihne Efesos, opouští koráb, věda, že se ztroskotá, na tváři odsouzencově poznává, že jest nevinen a lidu shromážděnému v Efesu zvě-

stuje smrť Domitiánovu v tom okamžiku, kdy vražda na něm vykonána. **A.** zná všechny jazyky, aniž se jim učil, ba i řeči zvířat rozumí. Z lidí zná nejvíce, neboť ví i to, o čem lidé mlčí. Rovněž neobyčejna jest **A**-iova divotvornost: V Efesu utiší mor zlým běsem způsobený, v Athénách uzdravuje jinocha zlým duchem posedlého a v Římě dívku již ke hrobu nesenou pouhým dotknutím rukou k opětnému životu probouzí. A všechny tyto divy a zázraky mají účel lidomilný, **A.** chce lidstvo přivésti ke ctnosti a blaženosti. — Historické jádro vypravování Filostratova jest zajisté nepatrné. Filostratos patrně snaží se s naukou a životem Kristovým v parallelu uvésti vše, co cenného spatřoval ve světě pohanském. **A.** jest mu zároveň konkrétným, ideálným obrazem života upraveného dle zásad pythagorských. — Ve vlastní filosofii **A.** novými myšlénkami nevyniká. Chtěl býti zajisté více náboženskomravním reformátorem nežli theoretickým myslitelem. Základ světového jeho názoru byla filosofie pythagorská, pozdějšími živly platónskými pozměněná. — **A**-iovi jsou připisovány spisy *O obětech* (zlomek zajímavý u Euseb. praep. evang. IV., 13); *Život Pythagorův* (Porph. v. Pyth., 2. zlomek snad u Jambl. v. Pyth. 254—264); spis obsahu astrologického (Filostr. III., 41, 1). Sbírka listů **A**-iových dosud zachovaná jest rozhodně podvržena. — Životopis Filostratův vydali nejlépe Westermann (Paříž, 1849) a Kayser (Lipsko, 1870—71). Důležitější spisy o něm jsou: F. Ch. Baur, Apollonius u. Christus (»Drei Abhandlungen zur Geschichte der alten Philosophie«, nově vydal E. Zeller, Lipsko, 1876); M. Chassang, Le merveilleux dans l'antiquité, Apollonius de Tyane, sa vie, ses voyages, ses prodiges (Paříž, 1862); D. M. Tredwell, A sketch of the life of Apollonius of Tyana (Nový-York, 1886). *Dna.*

8) A., syn Archibiův, grammatik řecký z Alexandrie, žil v I. stol. po Kr. Byl žákem Didymovým a učitelem Apiónovým. Zabýval se netoliko studiemi grammatickými, nýbrž dbal také umění řečnického, pročež dáno mu příjmení *ὁ Σοφιστής*. Pracoval hlavně o Homérovi podav výklad gloss homérských v abecedním pořádku. *Λεξικόν* toto zachováno ve formě značně pozměněné s četnými interpolacemi v rukopise knihovny St. Germainské z XI. stol. (cod. Coislianus 345). Je to spis důkladný, založený na dobrých pramenech, zvláště na pracích Aristarchových. Pozdější glossografové, zvláště Hésychios a Suidas, mnoho z něho čerpali. Vydán e recensione J. Bekkeri 1833. *Ša.*

9) A., syn Mantitheův, grammatik řecký rodem z Alexandrie, vzdělán byl v rodišti svém, načež odebral se do Říma, kde za císaře Hadriána a M. Antonina Pia činným byl. Později vrátil se do Alexandrie, kdež členem jsa musea, klidně žil spisováním se zabývaje a tamtéž i zemřel. Syn jeho Ailios Hadrianos v témž oboru jako otec vynikl. Příkrost a podrážděnost, se kterou **A.** náhledů svých se zastával, zjednala mu příjmení *ὁ Δύσκολος* (mrzout). Co před ním od učencův alexandrijských i pergamských v oboru mluvnictví vyzkoumáno bylo, to vše si osvojil, do podrobna methodicky spracoval, systematicky uspořádal a novými výzkumy obohatil. Jsa horlivým stoupencem analogie zjednal tomuto principu rozhodné vítězství. Nade vše zasloužil se o skladbu. Ve formě značně porušené četnými interpolacemi zachována jsou z četných jeho spisů pojednání o zájmenech: *Περὶ ἀντωνυμίας* (vydal J. Bekker, 1818), o spojkách: *Περὶ συνδέσμων* (vydáno v J. Bekkerově sbírce Anecdota Graeca II., str. 477—526), o příslovcích: *Περὶ ἐπιῤῥημάτων* (tamtéž, str. 527—626. Všecky tři spisky vydal znovu Rich. Schneider v I. sv. sbírky nadepsané Grammatici Graeci, 1878). Hlavní spis **A**-iův: *Περὶ συντάξεως* o 4 knihách (vydal J. Bekker, 1817) obsahuje úplnou nauku syntaktickou, uspořádanou dle jednotlivých částí řeči. Sloh **A**-iův je neobyčejně úsečný, čímž stává se nezřídka temným. Spisy jeho zůstaly po všecky doby pozdější autoritou a často byly kommentovány, jakož i excerpovány od grammatikův a lexikografů pozdějších. Zvláště Priscián ve spise »Institutionum grammaticarum libri XVIII« pilně z něho čerpal nazývaje ho »princeps grammaticorum«. *Ša.*

Apollóniova úloha záleží v sestrojení kružnice, která se dotýká tří kružnic v rovině ležících. Z různých řešení této úlohy budiž zde vytčeno jen řešení Gergonnovo (Annales de math. pures et appliquées, t. VII.): Póly osy podobnosti daných kružnic vzhledem k těmto kružnicím spojí se s chordálným středem. Každá z těchto spojnic protíná příslušnou kružnici ve dvou bodech (reálných nebo imaginárních), ve kterých se této kružnice dotýkají dvě kružnice (reálné nebo imag.) **A**-iově úloze vyhovující. Pro každou osu podobnosti obdržíme tímto způsobem dvě, tedy celkem osm kružnic. — Je-li poloměr jedné, dvou nebo všech tří daných kružnic nekonečně malý nebo nekonečně velký, nabývá **A.** ú. tvarů zvláštních, z nichž nejkrajnější jsou: »Sestrojiti jest kružnici, která třemi body prochází nebo čtyř přímek se dotýká«. Všech případů možných i s případem obecným jest 10. Užitím pravítka a kružidla rozřešena jest **A.** ú. poprvé ve spise Vietově »Apollonius Gallus«, restituovaném to spise Apollóniově *De tactionibus*. Adrianus Romanus rozřešil ji dříve užitím kuželoseček. Po Vietovi úlohou touto zanášeli se Descartes, Newton, Simpson, Lambert, Euler a Fuss. Z pozdějších řešení nejznámější jsou kromě uvedeného Gergonnova řešení Gaultierovo (Journal de l'école polytechnique, 16. cah.) a Ponceletovo (Traité des propriétés projectives des figures). Obecnější než **A.** ú. jest úloha tato: »Jsou dány tři kuželosečky, z nichž každá dvakráte se dotýká kuželosečky čtvrté. Sestrojiti jest kuželosečku, která se této kuželosečky dotýká dvakráte, oněch jednou«. V geometrii prostorové příbuzny jsou s **A**-vou ú-hou úlohy: »Sestrojiti jest plochu kulovou, která se čtyř ploch kulových dotýká« a obecnější úloha: »Vepsati jest ploše druhého stupně

seu Slavicae linguae in Bohemia authoritate, deque ejus abolendae noxiis consiliis, aliisque rebus huc spectantibus brevis, sed accurata tractatio«. (O šťastném někdy, nyní však přežalostném stavu král. Českého, zvláště pak o jazyka českého čili slovanského v Čechách váženosti, též o škodlivých na vyhlazení jeho zámyslech a jiných věcech k tomu hledících rozprava krátká, ale pravdivá.) Boh. Balbín připsal ji příteli kanov. pražskému Tomášovi Pešině. R. 1775 vydal ji (v Praze) F. M. Pelzl pod titulem »Dissertatio apologetica pro lingua slavonica praecipue Bohemica«. R. 1869 Matice lidu vydala spis ten v překladu Em. Tonnera. *Tr.*

Apologismus (z řec.) slove řečnická figura povstávající, když řečník připouští něco protivníku svému, věda napřed, že nebude mu to k žádnému prospěchu.

Sv. **Apolonia,** vesnička v Čechách, v lese, 5 d., 61 ob. něm. (1880), hejt. a okres Tachov (5 hod. již.), obec Malkov, býv. dom. a fara Přimda. Mešní kaple sv. A-ie zbudována v před. stol. od hrab. Novohradského z Kolovrat. Jest zde minerální zřídlo, jehož vody někdy užíváno při chorobách očních.

Apomorfin jest derivát morfia, z kterého se tvoří působením anorganických sehnaných kyselin, při čemž se 1 molekul vody odštěpuje. **A.** nepůsobí narkoticky jako morfin, nýbrž dráždí v náležité dávce velmi silně mozek a prodlouženou míchu, na které dráždění následuje později obrna. V malých dávkách (5 až 10 *mg*) objeví se však jen jediný příznak; nastane totiž 5—10 minut po podkožném vstříknutí dávení a pro tento účinek se **a**-u v lékařství užívá. **A.** má veliké výhody před ostatními davidly, jelikož se může podkožně applikovati a tedy v případech upotřebiti, kdy podávání davidla ústroji zažívacímu z kterékoli příčiny možné není nebo se neodporučuje, jelikož nejeví nepříjemných účinkův a jelikož rychle a spolehlivě působí. Nejčastěji užívá se chloridu *apomorphinum hydrochloricum*, bělošedé, krystalické, ve vodě snadně rozpustné hmoty, jejížto roztok rychle zelená, aniž se stává tím neúčinným. *Jš.*

Aponeurosis (řec.), šlašna, jest velmi široká, blánitá šlacha. Neprávem se jména **a.** užívá také místo fascia (povázka), která není částí svalu, nýbrž pouhým jeho povlakem. *Sl.*

d'**Apono** Pietro, viz d'Abano.

Aponogeton L., kalatka, rod jednoděložných rostlin z čel. *Aponogetaceí*, svými listy velmi podobný našemu rdestu. Z řepovitého oddenku, bohatě kořeny obrostlého, vyniká mnoho dlouhořapičných listův a stvolů. Listy jsou buď čárkovité a vaječné, nebo podlouhlé a vzplývající, zastřené u zpodiny velmi jemnými, prchavými listeny. Stvol ukončen buď jedním nebo rozdvojeným klasem, který za jednotlivými, značnými listeny, dvouřadě rozloženými, ale k jedné straně obrácenými nese jednotlivé květy. Obal květní schází, tak že květ složen pouze z 6—25 tyčinek a 3—8 volných vaječníků. Tyto jsou v ohnutý zoban ztenčené. Měchýříky v témž počtu, podél břišního švu pukající; semenice zpodinová, až s 50 obrácenými, sploštělými, bezbílečnými semeny. **A.** roste asi pěti druhy ve Vých. Indii, na Ceylonu, Madagaskaru a v Kapsku. Z nich pěstuje se **A.** *distachyon* Ait., k. dlouholistá (lépe dvouklasá), někdy též v teplých sklenících pro bělavý, dvojitý klas a příjemnou, slabě peprnou vůni. Pochází z Kapska, kde pečených hlíz požívají. Vzplývavé listy její podobny tvarem i nervaturou listům rdestu vzplývavého. Jednoduchý klas a hlíza též jedlé má **A.** *monostachyon* Ait., k. jednoklasá (u Presla srdčitá), domácí v bažinách a rýžovištích Vých. Indie. Domorodci jedí hliznaté kořeny tvrdíce, že chutnají jako zemčata. *Děd.*

Apopemptické hymny (řec.). Staří domnívali se v živé obrazotvornosti své, že bozi při slavnostech jim na počest konaných osobně berou účast, hodují s nimi a se radují. Po slavnosti tedy děkovali jim za tu milost, loučili se s nimi, prosili jich, aby zase přijíti ráčili, a jako přátelům po návštěvě všeho dobrého na cestu přejeme, vyprovázeli je zpěvy, které slují **a. h.** Byly to zpěvy čistě náboženské s objektivně epickým charakterem, obsahující mimo velebu boha zmínku o zemi a národech, které bůh opouští, a pak popis země a míst, kam se ubírá, jako při Apollónovi Délském. Dle zprávy Menandrovy skládal jediný básník Bakchylidés hymny takové. *—ý.*

Apophysis viz Apofysa.

Apoplanésis (z řec.), odbočení, slove ve stilistice a rhétorice uchýlení od věty (neb věci) hlavní a prodlévání při větě (věci) podřízené, s tím úmyslem, aby pozornost od ní k této byla obrácena (na př. v řečech obhájců a p.). Poetickou **a**-sí můžeme nazvati oblíbený způsob básníků zvláště epických, kde z důvodů aesthetických přerývají líčení prudké vášně neb účhvatného výjevu nahodilým popisem věci mimotné. Proslulé jsou v té příčině básně Homérovy (na př. IV, 141 a jinde) a podobně v epice moderní (srv. v povídce J. Jakubce »Eva cikánka« 57). *Hš.*

Apoplexie (z řec.), mrtvice, původně nazýváno náhlé porušení výkonů mozkových, jevící se zrušenou činností čivů centrifugálních i centripetálních. Výzkumy anatomickými dokázáno, že ve případech **a.** buď krev prodravši se stěnou cev rozrušila tkaň mozku (*apoplexia sanguinea*), jindy jevil mozek t. zv. akutní oedem (*apoplexia serosa*), a konečně ve třetí kategorii nalezeny mimo anaemie jiné změny v mozku, kteréžto případy zvány *apoplexia nervosa*. Časem však pojem **a.** hlížil se pojmu haemorrhagie mozkové a tak s ním splynul, že **a**-ií nazývána i jiná krvácení. Tak se mluvilo někdy o **a**-ii retiny, svalstva, plic, ledvin a pod. Název znaku klinického přenášel se v pathologickou anatomii a tak původní význam slova úplně se změnil. *Peč.*

Apor de Altorja: **1)** Starý uherský panský rod, jehož některé větve dosáhly baronského a hraběcího stavu. Připomíná se již v pol. XIII. stol. v Sedmihradech, kde získal rozsáhlé statky a vykonával vysoké královské

ly. **A.** Ladislav, vojvoda sedmihradský, za panování Ladislava IV., Ondřeje III., a Karla Roberta nejmocnějším oligarchou hrách a Sedmihradech, kde se zmocnil hých statků a nabyl obrovského jmění. skou libovůli svou prováděl nejvíce za pá- ání Otty, proti kterému tajně pracoval. , aby na se upoutal mocného tohoto šlech- , požádal dcery jeho za manželku, k če- **A.** na oko svolil. Otto vypravil se do mihradska s královskou korunou, ale **A.** jej a odňav mu korunu v Gyulafejerváru jej znil. Když stavové později Karla Roberta em byli zvolili, žádali vydání koruny, ale ně. Národ neuznával korunovace Karlovy právoplatnou, a tento byl nucen r. 1310 n bohatými dary ji vykoupiti, nýbrž osob- do Sedmihradska se vypraviti, kde mu ko- a vydána a do Budína převezena byla. Jak- Karel na trůně silnějším se cítil, zlomil **A**-ovu, jejž donutil velkou část neprávem tých statků navrátiti. Potomci jeho přijali no Laczkfi (v. t.) a vyskytují se jména je- často v dalších dějinách uherských. Jiní vy- jící členové rodu tohoto byli: Štěpán, jenž ržel od Karla vedení vojska proti srbské- caru Uroši, kterého porazil; dále syn jeho pán, jenž bojoval proti Benátčanům a stav . 1383 bánem chorvatským, proti Alžbětě, vě Ludvíkově, pikle strojil a usmrcení její sobil. R. 1398 dostavil se na sněm Sigmun- svolaný do Křiževce, kde byl odpraven. **A.** Štěpán byl velikým županem tor- ské župy a byl povýšen r. 1696 do stavu ěcího. Zemřel r. 1704 zanechav jen dceru enu, jejíž manžel Matěj Burgia ze starého italského přijal jméno **A.** — **2) A.** Peter Altorja, dějepisec, nar. r. 1676 v Sedmi- sku. Studoval na trnavské vysoké škole sofii a práva, stal se r. 1699 za panování polda I. velikým županem župy kokelské výšen r. 1711 do stavu svob. pánů; Ka- III. jmenoval jej guberniálním radou. Jeho orická díla, většinou latinsky psaná, vyšla sbírce barona Keményе a v Památkách *numenta*) akademií vydávaných. Z děl to jest nejdůležitější *Metamorphosis Transsaniae* (1736) z části též maďarsky psané, terém líčí staré obyčeje, zvyky a mravy edmihradsku porovnávaje je s mravy na- ými po ovládnutí země Sasíky. Dílo toto lnil sedmihradský historik Cserei (1718 1782) vzácnými příspěvky. Krom toho na- : *Syntagma et Syllabus vivorum et mortuo- aetate mea, qui memoriam non fugerunt* 11); *Syntagma et Syllabus mortuorum ante item meam* (1742) Spisy **A**-ovy jsou vzác- ni příspěvky k poznání domácích dějin mihradských a pohybují se z velké části poli kulturně historickém, v kterémž ohledu vedlé Csereiových prvními spisy tohoto hu Sedmihradska se týkajícími. Větev jím žená v Uhrách posud kvete. *Bbk.*

Aporaxis (řec.), hra míčem »na odráže- «, oblíbená v tělocvičnách řeckých. Jeden nahazoval míč šikmo do země a druhý tal jej po několikátém odrazu. *Rl.*

Aporéma (řec.), vyskytnutí sporných otázek, aporií, t. j. takových případů, kde dvě položek sobě odporujících zdá se stejně platnými. Aporétiky sluli skeptikové, kteří ve všem vyhledávali takovéto aporie. — **Aporématický**, pochybný, záhadný.

Aporia viz Běláskové.

Aporosa, skupina koralů nedírkovaných, u nichž kostra vápenitá není dírkovaná. V novější systematice zoologické méně se setkáváme s touto skupinou, poněvadž v čeledích v ní zahrnutých (*Astraeacea, Fungiacea, Oculinacea*) vyskytují se i tvary dírkované. *Šc*

Aporrhais da Costa (nohatka), rod mořských plžů přídožábrých (*Prosobranchiata*), z podřád. hřebenožábrých (*Ctenobranchiata*), ze skupiny deskojazyčných (*Taenioglossa*). Má vysokou, do štíhlého kužele vinutou ulitu, jejíž ústí chová zevnější okraj značně rozšířený a laločnatě nebo prstnatě rozdělený. Vedlé toho opatřeno ústí dole krátkým žlábkem pro rouru dýchací (*sipho*) a na pravo od téhož mělkým a širokým výkrojkem. Zvíře v ulitě vězící má dlouhý rypák, štíhlá tykadla, k nimž se druží oči na krátkých násadách, a značnou, trojhranatou nohu, na níž upevněno malé, rohovité víčko. K rodu **A.** řadíme toliko čtyři druhy nyní žijící, avšak na 200 druhů fossilních, jež vyskytují se v útvarech mladších počínajíc útvarem jurským. Ze žijících druhů jest nejznámější **A.** (*Chenopus*) *pes pelecani* Gray (nohatka pelikání), s ulitou šedohnědou, mající závitky ve středu uzlinatě hranaté, zevnější pak okraj obústní třípr stnatý, na jakousi podobu s plovací nohou pelikání připomínající. Žije hojně v mořích evropských, zvláště v moři Středozemním. V Italii ji pojídají a zovou *tamarugola*. *Šc.*

Aporti Ferrante, ital. kněz a paedagog (* 1791 — † 1858), stal se r. 1818 prof. biblického studia a církev. dějin v Cremoně, r. 1822 ředitelem elementár. škol. Poznav v úřadě tom nedostatečnou přípravu dítek do školy přijímaných založil r. 1827 první školku mateřskou, která později byla vzorem při zakládání podobných ústavů (*asili d'infanzia*) v rakouských zemích italských. **A.** vstoupiv již roku 1848 do služeb krále sardinského stal se roku 1855 senátorem a praesidentem univ. turinské. Sepsal: *Manuale per le scuole infantile* (1833); *Storia ecclesiastica cremonese* (2 díly, 1835) a j.

Aposiópése (z řec.), zamlčení, odmlčka, slove náhlé zamlčení důležitého a proto očekávaného členu větného. Ellipsa zamlčuje část pouze podřízenou, **a.** přerývá větu, když hlavní člen má býti vysloven. Ellipsa sotva jemně dotýká se obrazotvornosti, **a.** ji vzrušuje a nutí dále navazovati, kde mluvící přestal. Tím povznáší se **a.** ve stilistice k vážné působivosti, vyslovujíc tu vzplanulou vášeň, tu hrůzu, tu mírnou shovívavost. Historicky známa jest **a.** u Vergilia: *Quos ego...* (Já vás . . .). »Samo o sobě by to bylo k smíchu; takto ale —« (Jirásek.) *Hš.*

Aposporie viz Apogamie.

A posse ad esse (lat.), z možnosti na skutečnost, chybný závěr, že věc, která může býti, také jest; opak toho: ab esse ad posse (v. t.).

Apostág [apoštág], ves v Uhrách v župě pešť-pilíš-šolt-malokumánské, v hořejším šoltském okresu, s 2486 mad. obyv. (1880). Leží na břehu Dunaje, má přístaviště, spořitelnu, poštu. V okolí nalézá se několik vyschlých stepních jezer. *Bbk.*

Apostasia viz Apostasieae.

Apostasie (řec.), odstoupení, odpadlictví, jest církevní zločin, jehož se dopouští, kdo buď odstoupil od víry křesťanské, aniž třeba přistoupil k jinému náboženství (**a.** *a fide* č. *perfidiae*), nebo kdo obdržev vyšší svěcení odstoupil od stavu duchovního (**a.** *ordinis* č. *clericatus*), nebo kdo vykonav slavné sliby řeholní o své újmě vystoupil z řádu (**a.** *religionis* č. *monachatus*, a **a.** *aregula*). Provinilec takový nazván *apostata*. Avšak nezachování církevního příkazu (**a.** *inobedientiae*) a překřtění (*rebaptizatio*) nespadají pod pojem **a.** — Odstoupení od víry bylo církví vždy pokládáno za přečin duchovní, o němž rozhodovaly soudy duchovní, později i soudy kacířské, neboť odstoupení na roveň postaveno s kacířstvím. Odstoupením samým odpadlík propadne exkommunikaci, jejíž absoluce jest zvláště vyhrazena papeži, ztrácí právo patronátní a právo na pohřeb křesťanský, manželství jeho může býti ovšem jen dočasně rozvedeno, a je-li odpadlík klerikem, stane se irregulárním, ztrácí všechna beneficia, stává se neschopným k nabytí beneficií nových i propadá deposici a degradaci. — Státové za trvání těsného svazku mezi státem a církví pokládali odstoupení od víry křest. též za zločin státní. Tak tomu bylo zejména v křesťanské říši Římské, kde na př. titul 7. první knihy Iustiniánova kodexu stanovil různé tresty pro zločin tento, jako konfiskaci jmění, nezpůsobilost k darování, testování a dědění pro odpadlíky samy, trest smrti pro návodce k odstoupení. Podobně se měly věci po celý středověk, ano i ve věku novém až do doby, kdy zvítězila zásada úplné volnosti náboženské. V Rakousku byla teprve čl. VII. zák. ze dne 25. května 1868 č. 49. ř. z. zrušena ustanovení §. 768. č. 1. obč. z., kterým odstoupení od křesťanství za důvod vyvědění se prohlašovalo, a ustanovení §. 122. lit. *c*, *d* tr. z., že zločinu rušení náboženství se dopouští, kdo křesťana svádí k odstoupení od křesťanství a kdo se snaží rozšiřovati bludy odporující křesťanskému náboženství. Ostatní dva druhy **a.** jsou církevně trestnými přečiny proti povinnostem duchovního úřadu, proti kterým však státové zvláště nevystupují, ježto naopak někteří, jako francouzský, pruský a virtemberský, uznávají volnost řeholníků vrátiti se do života světského. Samovolným takovým odstoupením odpadlíci po právu se ovšem nezprošťují církevních závazků. *Hnr.*

Apostasieae Blume, řád jednoděložných rostlin, jež Brown klade ke vstavačovitým. Od těchto liší se však podstatně po-hlavními ústrojí. Květ má hluboce prohloubené lůžko, po jehož okraji 6 okvětních plátků ve 2 kruzích rozloženo tak, že se květům Orchidei podobají (rod *Apostasia* Bl.). Druhý z obou rodů, *Neuwiedia* Bl., nemá plátku, pysku Orchideí podobného. Tyčinky jsou tři, u zpodiny čnělky vetknuté, z nichž každá s krátkou nitkou a 2pouzdrým, podél pukajícím prašníkem. Pyl prý není v brylky sdružen. Poloha tyčinek též zvláštní: 2 jsou vstřícné vnitřním pobočním plátkům a vždy plodné. Třetí, přednímu vnějšímu plátku vstřícní, schází někdy, nebo jest zakrsalá. Na dně lůžka umístěn zpodní vaječník, jenž nese tyčinky poněkud výše, než se prodlužuje ve válcovitý sloupec, 3hrannou bliznou ukončený. Tobolka 3pouzdrá, s četnými práškovitými semeny, pukající třemi, u zpodiny i na konci spojenými chlopněmi. — **A.** jsou rostliny kořenoplodé, s kořeny vláknitými a s oblou, štíhlou, obyčejně jednoduchou lodyhou. Listy jsou nejcelejší, pochvité. Květy úžlabní, v jednoduchých hroznech, drobné, žluté a líbovonné. Čtyři známé druhy obou rodů jsou domovem na Javě, v Nepalu a na ostr. Penangu. *Dčl.*

Apostasis, Apostema tolik co hlíza.

Apostata (z řec.), odpadlík. v. Apostasie.

Apostelen de Apostolis Petr, šlechtic štýrský, zůstavil v rukopise výsledky bádání svého v archivu hradeckém, důležité pro dějiny Štýrska, Krajiny i Korutan, s názvem: *Clavis laudabilium antiquitatum in caes. aulae Graecensis archivo reprehendatarum*, o 9 svaz.

Apostema viz Apostasis.

A posteriori viz A priori.

Apostill (z novolat.) je dodatek k listině, jehož pravost úředně ověřena; pak též odpověď připsaná na kraji žádosti nebo poznámka na kraji.

Apoštol jest v církvi pravoslavné kniha dějin a skutků apoštolských, apoštolů Pavla, Petra, Jakuba, Jana a Judy. Byl vydán nejprve od dra. Františka Skoriny, jenž děje těchto apoštolů podlé vulgaty sv. Jeronyma přeložil do běloruštiny a r. 1525 ve Vilně vytiskl. Na to byl **A.** tištěn církevní slovenštinou od Ivana Fedorova, prvého ruského tiskaře, r. 1564 v Moskvě a r. 1574 ve lvovské Stauropihji, dále od bratří Momoničů r. 1591 ve Vilně a j. **A.** jest prvotiskem ruským. Viz též Skorina Frant. *Ř.*

Apostol Daniel Pavlovič, hetman Zaporožců (* 1658 — † 1734). Po smrti otce svého Pavla **A**-a, plukovníka mirohradského (1668), zvolen, ač 10letý, za plukovníka na jeho místo. Když Mazepa nastoupil hetmanství a jal se pronásledovati přívržence svého předchůdce, zbavil i **A**-a plukovnictví; ale již roku 1693 spatřujeme tohoto na výpravě proti Petrikovi, který uběhnuv na Krym dal se provolati za hetmana. Na výpravě azovské vedl si hrdinně a r. 1696 porazil s Boruchovičem Tatary u Sukolku na Vorskle. Následujícího roku stal se **A.** »nakazným hetmanem« za nepřítomnosti Mazepovy. V severské válce poslán s plukem kozáckým proti Švédům a roku 1704 vyznamenal se pomáhaje králi polskému

Augustovi. Když Mazepa přešel na švédskou stranu, byl s ním i **A.**, ale vrátil se opět na stranu carovu. R. 1727 zvolen **A.** v Gluchově hetmanem; vláda mu však nevěřila i musil dáti syna svého Pavla do Petrohradu za rukojmí. Potom jsa přítomen korunovaci carově vyprosil na něm list na potvrzení svobod a výsad kozáckých. Po smrti Petra II. ještě více dosáhl. Tak darováno mu 4160 dvorů poddanských, zmenšeno vojsko carské v Ukrajině, sleveny některé daně a j. **A.** pak dostal řád sv. Alexandra Něv. Za to musili kozáci stavěti ochranný val od Dněpru k Donci. *Dšk.*

Apostoleis (řec.) byli ve starém věku v Athénách mimořádní úředníci, počtem 10 z veškerého občanstva volení, kteří dle nařízení rady athénské pečovali o rychlé vypravení loďstva válečného, majíce moc trestati liknavé triérarchy a podporovati dozorce loděnic ve právních sporech z výpravy loďstva vznikajících. *klk.*

Apostoli, poslové při appellaci, viz Odvolání.

Apostoli Francesco, spisovatel a dobrodruh ital. (* 1746 v Benátkách, † t. 1816). Sloužil s počátku ve státním sekretariátě, ale brzy oddal se životu volnému. Pro sympathické uvítání revoluce francouzské byl vypověděn na Korfu, ale později, když zřízena cisalpinská republika, stal se konsulem v Anconě. Byl však zajat od Rakušanův a deportován do kotorské Boky. Ve službách San Marina zdržoval se později v Paříži, byl však pro projev republikanský odtud vypovědén. Nouze donutila jej též vstoupiti do služeb policejních; zemřel v bídě svrchované. Sepsal mimo jiné: *Lettere sirmensi*; *La rappresentazione del secolo decimottavo* (3 sv.); též několik her divadelních, z nichž nejlepší jsou frašky *È tutto un momento* a *Merenda alla zecca.*

Apostolicae Sedis *moderationi convenit.* Těmi slovy začíná papežská konstituce vydaná Piem IX. dne 12. října 1869, kteráž pro církevní kázeň doby novější velkou má důležitost, jelikož dekretem tímto značně ztenčen a obmezen jest velký počet církevních pokut čili censur klatby, interdiktu a suspense, jež před tím platnost měly. *Byč.*

Apostolorum canones viz Apoštolské sbírky.

Apostolorum Porta viz Postoloprty.

Apostoly jest listina, kterou soud dosvědčuje, že strana vznesla odvolání k vyššímu právu. *Č.*

Apostrofa (z řec.), oslovení nepřítomného, slove figura, kde mluvící v živém pohnutí obrací se k osobě nebo věci nepřítomné, již tím pošinuje v bezprostřední blízkost a přítomnost, věc pak zároveň personifikuje:

Ó Šumavo! v tvém svatém dómu
chce písněmi se modlit ret
a nad vrcholky šumných stromů
duch skřivánkem se nésti v let,
by v ňádra tvá, v tu kytku krásy,
prostičké písně padla zář
jak slza s dítka leskle řasy
na matky usměvavou tvář! (Heyduk.)

V rhétorice, zvláště církevní, i v poesii jest **a.** velmi oblíbena pro působivou dojemnost a živost; v moderních liter. vykvetla z ní samostatná báseň apostrofická, na př. **a.** Poesie ve sbírce O. Mokrého r. 1883 str. 3. Jméno **a.** nalézáme již v soudním řečnictví attickém, kdež nazýváno tak obrácení řečníkovo od soudců k žalobníkovi neb obžalovanému. **A**-fou jest též známá invokace, t. j. vzývání Mus, Genia a p. *Hš.*

Apoštol (ἀπόστολος, posel, vyslanec) sluje v Písmě sv. muž, kterýž od Boha dostal rozkaz něco lidu vyříditi, a v tomto širším smysle nazývá se tak i Mojžíš a starozákonní proroci; v Novém zákoně sluje tak Kristus sám. V užším a obyčejném smysle slova nazývá se tak 12 mužů, které Spasitel vzhledem k 12 pokolením israélským z kruhu svých učenníků si vyvolil a sám nazval je **a**-y. Byli to: Šimon, příjmím Petr, a bratr jeho Ondřej, Jakub Větší nebo Starší a Jan (Evangelista), synové Zebedeovi, Filip, Bartoloměj (Nathanael), Tomáš (Didymus), Matouš, Jakub Menší a bratr jeho Juda (Tadeáš), Šimon z Kány (Horlitel) a Jidáš Iškariotský. Až na Jidáše, jenž pocházel z Kariothu, byli všichni ostatní nejspíše Galilejští. Tříletým vyučováním vychovav je Kristus učinil je svými zástupci a přenesl na ně svůj úřad učitelský, kněžský a pastýřský a slíbil jim k tomu pomoc svou i Ducha sv., jakož se také stalo o letnicích. Již za svého života udělil jim moc činiti divy a zázraky a posílal je hlásat evangelia nejprve Židům, potom všem národům světa. Za hlavu **a**-ův ustanovil Šimona Petra, kterýž se proto nazývá knížetem apoštolským. Po zoufalství Jidášově vstoupil na jeho místo Matěj. Později byli k **a**-ům připojeni ještě Pavel a Barnabáš, tak že postupně bylo 15 **a**-ů. Hlásali Krista celému světu, počínali si jako nositelé trojího úřadu Kristova a jevili se samostatným sborem proti ostatním učenníkům a věřícím nejsouce na nich závislými. Církev ctí všechny **a**-y za mučenníky vyjma Jana. Gnostik Hérakleón tvrdí sice uprostřed II. st., že Matěj, Tomáš, Filip a Matouš zemřeli smrtí přirozenou, a Klement Alex., který tuto zprávu zaznamenává, neodporuje jí; avšak i tak pro mnohá utrpení svá zasluhují pocty mučenníků. Ve IV. stol. byly známy hroby pouze čtyř **a**-ů: Petra a Pavla v Římě, Jana v Efesu a Tomáše v Edesse. — V širším smysle nazývají se **a**-y takoví věrozvěstové, kteří na pokřesťanění národa nebo země tak mocně působili, že křesťanství tam se ujalo a hluboké kořeny zapustilo. Takovými **a**-y jsou: sv. Cyrill a Method u Slovanů, Bonifác u Němcův, Ansgar u Normanův, Augustin v Anglii, Patrik v Irsku, Vojtěch v Polsku a Uhrách, František Xav. v Indii. Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Legenda o **a**-lích patří mezi nejstarší památky literatury české sahajíc složením svým do druhé pol. XIII. století. Zachována pouze ve 2 zlomcích: *a*) Dobrovského o 76 v. nesouvislých, jež nalezl Fort. Durich ve vídeňské bibl. dvorské; *b*) Šafaříkově o 156 v., nalezeném před r. 1847 a darovaném Šafaří-

kovi. Ve zl. Dobrovského vypravuje se o Neronovi, kterak, chtěje vědětí, jak leželi v životě mateřském, kázal rozříznouti tělo matčino atd. Končí se příhodami apoštola Jakuba Většího. Zl. Šafaříkův líčí mučení sv. Jana za Domitiána, jeho vstoupení do hrobu a záhadné zmizení. Dále vypisovány příhody a-a. Matyáše, jenž zvolen po Jidášovi, kteréhož ohavná smrť tu vyličena. Dále o sv. Markovi; pak o sv. Filipu. Vypravováním o sv. Petru zlomek se končí. Obsah legendy o a-lich čerpán ze středověké tradice legendové, z níž varianty jsou na př. ve sbírce *Legenda aurea* a j. a sice z latinské předlohy. Otištěn byl zl. Dobrovského poprvé v Dobrovského Geschichte d. böhm. Sprache und Lit. 1818, str. 103—7. a v List. filolog. r. 1879; zl. Šafaříkův v Č. Č. M. r. 1847 a j. Básnická cena skladby této, příbuzné známým kronikám světa, jest skrovna, avšak stářím svým patří skladba ta k nejdůležitějším památkám čes. literatury a jazyka. *Hš.*

Apoštolát (poslání) značí: **1)** V nejužším smysle slova mimořádný úřad sv. apoštolům od Krista samého bezprostředně daný a neobmezený ani co do místa, ani co do rozsahu pravomoci ku hlásání evangelia, k založení církve směřující a obdařený spolu zvláštními dary (charismaty), hlavně mocí divotvornou a neomylností i jednotlivcův u věcech víry a mravů. Tento **a.** spolu se sv. apoštoly zanikl. — **2)** **A.** v širším smysle jest církevní, řádný úřad a moc udělená biskupům nad určitým, territoriálně ohraničeným obvodem, pokud jsou biskupové nástupci sv. apoštolů jako pastýři a učitelé; v tomto smyslu značí **a.** tolik co episkopát a jest trvalý. — **3)** **A.** znamená též věrověstný úřad, za kterým od církve mnozí do cizích, hlavně pohanských zemí posíláni bývají, aby tu jako missionáři evangelium Kristovo hlásali, a proto slují též apoštolové čili věrověstové. *Jrk.*

Apoštolikové sluli bludaři, kteří zavrhovali manželství a chtěli apoštolskou chudobu učiniti pravidlem křesťanského života: **1)** **A.** ku konci II. nebo na počátku III. stol. žili v Pisidii, Frygii, Kilikii a Pamfylii, nepřijímali padlých v pronásledování již do svých obcí a zakazovali soukromý majetek. Trvali do konce IV. století. — **2)** **A.** XII. století žili hlavně v Kolínsku nad Rýnem a Perigneuxu ve Francii, nedovolovali vstupovati v manželství, na nejvýše jednou, a požívati masitých pokrmů, tvrdili, že hříšníci nemohou platně posluhovati svátostmi, ani jich přijímati, připisovali každému ze svého středu moc posluhovati svátostmi a konsekrovati; zavrhovali křest dítek, čtění svatých, očistec, modlitby za zemřelé a přísahu. Sv. Bernard dovolával se ve svých kázáních světské moci proti nim. — **3)** **A.** čili apoštolští bratří italští (od r. 1260 do r. 1307). Založil je Gerard Sagarelli, mladý řemeslník ze vsi Alzana u Parmy. Nebyv do řádu františkánského přijat sám snažil se založiti bratrstvo. Jeho stoupenci odívali se nápadně, zpívajíce a žebrajíce ohlašovali blízké království Boží a brojili proti církvi nazývajíce ji velikou nevěstkou a zvířetem se sedmi hlavami. Sagarelli byl r. 1300 v Parmě upálen. Náčelníkem spolku stal se Fra Dolcino z Prata, muž znalý Písma sv. a výmluvný. Rozeznával v království Božím čtyři doby: 1. dobu Starého zákona; 2. čas od Krista až ke Konstantinu Vel., kdy žili chudí a zbožní křesťané; 3. čas od císaře Konstantina a papeže Silvestra, v němž lakota a bohatství do církve se vedraly, a konečně 4. dobu svou, v níž zavládne pravá ctnost a chudoba. Při tom ohlašoval den posledního soudu, jehož lhůtu však několikráte musil prodloužiti. Potulovav se po Tyrolsku a Dalmácii shromáždil své stoupence v Novarsku. Živili se loupeží a zavedli si společnost majetku a žen. Biskup vercellský Rainer vytáhl proti nim v čele křižáků a dobyl po dvouleté válce jejich opevněného vrchu Zebella (1307). Dolcino byl za velikých muk odpraven, a jeho duchovní sestra Markéta spálena. — **4)** Název **a.** měla též větev anabaptistů; žili v chudobě, Písmo sv. vykládali slovně a mytí nohou pokládali za nutné ke spasení. Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Apoštolská církev. Dle symbola (vyznání víry) nicejskokonstantinopolského vyznačeny jsou čtyři známky, po nichž pravá církev Kristova se poznává; tato jest jedna, svatá, katolická (obecná), apoštolská. Nazývá se **a**-kou **c**-kví, že Kristus ji vzdělal na základě apoštolův a že ustanovil, aby biskupové svůj úřad dědili v nepřetržené posloupnosti od apoštolů. *Byř.*

Apoštolská nunciatura. Od nejstarších dob církve vysílali papežové své vyslance do různých zemí k vyřizování záležitostí církevních i politických. Obecný název vyslanců těch jest: *Legatus apostolicus*, legát papežský. Zvláštní třídou těchto legátů jsou nunciové apoštolští. Zřízeny byly nunciatury zejména od druhé polovice XVI. věku počínajíc jakožto stálá sídla vyslanců papežských, a sice ve Vídni r. 1581, Kolíně n. Rýn. r. 1582, Lucernu r. 1586, Brusselu r. 1588, Mnichově r. 1785. Nunciové mají povinnost hájiti zájmy církevní a spolu diplomatické. Byl-li nuncius povýšen za kardinála, dává se mu název *pronuncius*: vyslanec papežský v menším státě, na př. Švýcarsku, republikách Jižní Ameriky zove se *internuncius*. Nuncius jest vždy biskupem, internuncius knězem. *Byř.*

Apoštolská Stolice (*Sedes apostolica*) jest název, jehož 1. v době nejstarší užívalo se na označení biskupských prestolů, kteréž od některého z dvanácti apoštolů zřízeny byly; zejména tak nazývány bisk. prestoly v Římě, Antiochii, Alexandrii a Jerusalémě. 2. Od počátku IV. století však názvu toho výhradně užíváno o bisk. prestolu v Římě, jelikož biskupu římskému prvenství mezi všemi jinými biskupy a primát církve katolické přináleží a biskup římský nástupcem jest sv. Petra, prvního mezi všemi apoštoly. *Byř.*

Apoštolská strana nazývala se ve Španělsku strana katolíků a absolutistů, kteří po revoluci r. 1820 utvořivše apoštolskou juntu pracovali zákulisními prostředky, vzpourami, pomocí Portugalska a Francouzů k tomu,

aby zavedena byla v zemi vláda neobmezená. Avšak snahy tyto neměly výsledku pro stranu žádoucího. Později stoupenci této strany přidali se ke karlistům.

Apoštolské církve sluly osady, jež apoštolové založili a řídili (Jerusalém, Efesos, Korinthos, Řím atd.). Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Apoštolské džbány, nízké, nejvíce hnědé nádoby z kameniny, zdobené vypuklými obrazy dvanácti apoštolů, jaké v XVII. stol. v Německu (hlavně v Kreussenu u Baireuthu), Italii, ale i v Čechách byly hotoveny; vynikají jemným propracováním postav apoštolů, které buď prostě vedlé sebe aneb do výklenků jsou postaveny, nebo konečně sloupovými pilastry od sebe odděleny. Nejvzácnější bývají obyčejně malovány neprůhlednými, vpálenými barvami, a to nejčastěji na žluto a světlemodro. *Dkl.*

Apoštolské kanony viz Apoštolské sbírky.

Apoštolské konstituce viz Apoštolské sbírky.

Apoštolské listy viz Epištoly.

Apoštolské obřadnictví viz Apoštolské sbírky.

Apoštolské požehnání slove 1. slavné pontifikální žehnání, které papež římský při zvláštních slavnostech přioděn jsa skvělým rouchem a na hlavě maje korunu papežskou (tiaru) uděloval s pavlánu při velechrámě sv. Petra v Římě celému katolickému světu (*urbi et orbi*). V nynější době od invase italské nevstupuje papež více na pavlán, nýbrž žehná uvnitř ve chrámě samém. 2. Z moci delegované od papeže udílejí biskupové několikráte do roka **a. p.** ve chrámě stoličném, spojené s plnomocnými odpustky. *Bvš.*

Apoštolské sbírky jsou sbírky nařízení a rozkazův apoštolských, které se vyskytují od prvních dob až do V. století a neprávem honosí se původem apoštolským, ačkoliv obsahují mnohé obvyklosti z doby apoštolské. Náležejí k nim hlavně: 1. *Doctrina apostolorum* (*διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*); jest to dosud nejstarší sbírka církevních předpisů, kterou poprvé Nikomedijský metropolita Filotheos Bryennios r. 1883 v Konstantinopoli uveřejnil. O vzniku jejím, který se klade od 2. polovice I. stol. až do 2. pol. II. stol., jakož i o její pravé povaze dosud spor jest. Neznámý autor vykládá v ní pohanům v 16 kapitolách církevní obřadnictví a zřízení křesťanských obcí. Sbírka tato jest částečně základem sbírek pod č. 2. lit. b) a č. 4. dole uvedených. Srv. Harnack, Lehre der zwölf Apostel (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur II, 1884); Bonnet-Maury, La Doctrine des Douze Apôtres (Pař., 1884); Sabatier, La Didachè ou l'enseignement des douze Apôtres (Pař., 1884). — 2. Tři sbírky pod názvem apoštolských konstitucí (*constitutiones apostolicae, διατάξεις* č. *διαταγαὶ τῶν ἁποστόλων*), dříve samostatné, ve IV. století v jeden celek shrnuté o 8 knihách, z nichž *a*) prvních 6 knih vzniklých asi v Syrii tvoří vedlé řeckého spracování z konce III. století t. zv. *διδασκαλία τῶν ἁποστόλων* a ve formě apoštolského poselství obsahují předpisy z věrouky a mravouky a o disciplině; spracovány byly záhy v jazyku syrském, arabském, aethiopském a koptickém; *b*) 7. kniha pocházejíc z doby před sborem nicejským r. 325, pojednává o »životě, díkůvzdání a přípravě na Krista« a obsahuje morální a liturgické předpisy; *c*) 8. kniha obsahuje liturgické formuláře, od kapitoly 4. předpisy o ordinaci (kteréžto oddíl připisován byl mučenníkovi Hippolytovi), o výkonech biskupských a o disciplině. Sbírky tyto pro pozdější bludné dodatky byly na synodě trullánské r. 692 zavrženy; na západě poznány teprve ve stol. XVI., avšak nikdy neuznány za pravé; otištěny jsou na př. v *Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, vydaných J. B. Pitrou, tom. I. v Římě 1864, str. 111. a n. — 3. **A. kanony** (*canones qui dicuntur apostolorum*) jsou přívěskem 8. knihy konstitucí apoštolských a obsahují brzy 50, brzy 85 právních pravidel o disciplině kléru, která jsou čer. pána z usnesení různých sborův až do V. st.; starších 50 kanonů, co do povahy různě posuzovaných, přejal Dionysius Exiguus ve svou sbírku kanonův, a přijaty byly též do dekrétu Gratiánova, čímž rozšířeni doznaly; 85 mladších kanonů připojovalo se mnohdy ve starších vydáních dekrétu zmíněnému; otištěny u Pitry díl I., str. 1. a n. — 4. Apoštolské obřadnictví (*Constitutiones per Clementem et ecclesiastici Apostolorum canones, αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων*), sbírka z III. stol., vyskytuje se v aethiopském, arabském a v řeckém jazyku a obsahuje předpisy, které jsou asi základem předpisů 7. a 8. knihy apoštolských konstitucí; otištěna u Pitry díl I., str. 77. a n. Vedlé Hilgenfelda a Cornelyho jest sbírka tato totožna s apokryfním traktátem zv. Duae viae nebo Judicium S. Petri. *Hnr.*

Apoštolské skutky viz Actus apostolorum.

Apoštolské Veličenstvo jest titul, jehož užívá císař rak. jako potomek Marie Terezie (srov. Apoštolský král).

Apoštolské vyznání víry viz Vyznání víry.

Apoštolský král jest titul udělený uherskému králi Štěpánu I. papežem Silvestrem II. za veliké zásluhy jeho o rozšiřování křesťanství, a potvrzený brevem pap. Klimenta XIII. z 25. srp. 1758 Marii Terezii a jejím nástupcům.

Apoštolský nuncius viz Apoštolská nunciatura.

Apoštolský trámec, v románských a starších got. chrámech ve střední Evropě zhusta se vyskytující, byl obyčejně zazděn v pilířích vítězného oblouku, dělícího apsidu od lodi chrámové; nesl větší, bohatě řezaný kříž (vítězný) s obrazem Ukřižovaného a po jeho stranách Jana Ev. a P. Marii, sám pak mnohdy zdoben byl reliefovými poprsími apoštolů. *Dkl.*

Apoštolský vikář (*vicarius apostolicus*) jest 1. ve starších dobách zmocněnec papežský, jehož pravomoc sloučena byla s určitým stolcem biskupským, aby buď svazek mezi

příslušným okrskem a Římem těsnějším se stal, buď aby vyhověno bylo ctižádosti mnohých duchovních předností. Za nejstarší příklad poměru takového uvádí se, ovšem ne beze sporu, zmocnění biskupa thessalonického se strany papeže Damasa (366—384) pro východní Illyricum. Mnohdy slučován byl vikariát takový s hodností primatiální, aby tato nabyla opětně většího lesku, jakož se stalo na př. s primátem arleským r. 545. Institut tento stal se základem pozdějších papežských legátů zvaných *nati* (v. t.) — 2. Od těchto a-ých v-ů dobře liší sluší a-ké v-e dob novějších, kteří jako libovolně odvolatelní zástupci papežští obdařeni jsou pro svou osobu pravomocí, jejížto objem se různí vedlé jednotlivých případů. Tito a-lští v-ří se ustanovují: *a*) kongregací de propaganda fide pro missie (*terrae missionis*), t. j. pro země, kde nelze provésti pravidelnou organisaci církevní, a to pravidlem s touže pravomocí, kterou mívají biskupové. Takoví vikáři mají mnohdy i svěcení biskupské a mohou míti koadjutora s právem následnictví, generálního vikáře nebo provikáře, kterýmžto hodnostářům zejména v případě zániku moci vikářovy přísluší pravomoc podobná pravomoci kapitolního vikáře. Takový **a. v.** jest na př. v Drážďanech pro království Saské, biskup paderbornský pro země anhaltské, biskup osnabrücký pro německý severní vikariát apoštolský. Při ustanovení a-kého v-e šetřiti dlužno též příslušných zákonů státních. V Rakousku má polní biskup pro armádu rakouskou též hodnost a-kého v-e, jemuž papež obyčejně udílí hodnost biskupa in partibus. *b*) **A. v.** může však i v zemích, kde organisace církevní zcela provedena jest, zvaných *provinciae sedis apostolicae*, příslušnou kongregací kardinálskou ustanoven býti, na př. vedlé biskupa nebo na jeho místě, kdykoli se toho objeví potřeba, na př. nastane-li překážka v pravidelné správě diécése (*sede impedita*) nebo za jistých podmínek, uprázdní-li se stolec biskupský (*sede vacante*), ovšem nejsou-li státní zákony tomu na odpor. Pravomoc takových a-ch v-ů řídí se pak podlé zvláště udělené plné moci. *Hnr.*

Apoštolští bratří viz Apoštolikově 3).

Apoštolští otcové (*Patres apostolici*) slují církevní otcové, kteří byvše od apoštolův obráceni stali se jejich učenníky, učení Kristovo dále hlásali a něco z něho i památkami písemnými zanechali. Jejich spisy jsouce svědkové zjevené pravdy byly u vysoké vážnosti těch, jimž byly psány, a čítaly se ve sborech křesťanských, ačkoli za neomylné pokládány nebyly. K a lským o-ům čítají se: Klement, třetí biskup římský; Ignác mučeník, biskup antiochejský; Polykarp, biskup smyrenský; Barnabáš; neznámý spisovatel listu k Diognetovi a Hermas. Spisy a-lských o-ů přeložil z řečtiny a vysvětlil dr. František Sušil (Dědictví sv. Prokopa, 1874). Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Apotheka viz Lékárna.

Apothema (z řec.) slove kolmice spuštěná se středu pravidelného mnohoúhelníka na některou jeho stranu. *St.*

Apotheosa řeckým výrazem sluje symbolický akt, jímž bytost lidská přechází v bytost božskou. Mezi Řeky Lysandros, dále Démétrios Poliorkétés, zvláště pak Seleukovci a Ptolemaiovci docházeli božské pocty. V Římě po Romulovi, jenž ctěn jako bůh pod názvem Quirinus, za doby císařské rozmohl se kult zemřelých císařův opíraje se sice poněkud o domácí kult manův, lárův a geniů, bera se však hlavně po vzoru orientálním. Zakladatelem toho kultu vlastním jest císař Augustus, jenž po smrti Caesarově zařídil božskou poctu Divi Iulii. Již za živobytí císařům vzdávány leckteré pocty, jež blížily se božským; sem náleží kult genia císařova, oslava narozenin, dne, kdy vládu nastoupil; konány sliby (*vota*), jichž výsledkem bylo pořádání obětí, her a slavností; dále měsíce dle císařů pojmenovány, sochy jejich stavěny do chrámův a při nich obětováno. Císařové sami buď se dávali v ochranu některého boha, nebo stotožňováni s některým božstvem (tak zvláště císařovny). Vlastní kult nastal teprve po smrti. Nástupce učinil v senátě návrh, by zemřelý císař ctěn byl jakožto Divus. Akt a-sy, jemuž říkali Římané *consecratio*, dál se takto: pohřební průvod ubíral se nejprve na forum, kdež proslovena obvyklá laudace, odtud pak polem Martovým k vlastnímu žarovišti, kdež tělo položeno bylo na pyramidě o několika poschodích zvláště k tomu zřízené po vykonání obvyklých pocť spáleno bylo; při tom puštěn nad hranicí orel, jenž měl představiti duši zvěčněného mezi bohy se ubírající. Takto konsekrovanému přináležel název Divus, stavěny chrámy, pořádány slavnosti a hry, přiřčen ke konání bohoslužby flamen, ano i zřizována celá družstva kněžská, jako: sodales Augustales, Flaviales a Hadrianales a j. Jméno císařovo pojímáno v přísahy a zpěvy obřadní. Imago jeho neubírala se již v průvodě pohřebním; za to však socha na voze (*tensa*) slony taženém účastnila se slavnostních průvodů. — Kdežto v Římě císařové rozvážnější vlastní svůj kult obmezovali, v provinciích již za svého živobytí docházeli plné božské pocty. Tak samému Augustovi zřizovány chrámy vedlé bohyně Romy. Dále pořádány hry, dávána jména Σωτὴρ, Ζεὺς Ἐλευθέριος (Augustus), Σωτὴρ τῆς Οἰκουμένης (Nero), Ὀλύμπιος (Hadrián); Θεογάμια oslavovala sňatky císařské, zvláštní kněží (*νεωκόροι*) obstarávali bohoslužbu. Vůbec v provinciích v té věci plné platnosti nabyl vliv Orientu. Císařové pak sami užívali tohoto lichocení k lepšímu upevnění svého panství. *klk.*

Apotherapie (z řec.) znamenalo někdy dodatečné léčení v rekonvalescenci těžkých chorob lázněmi a pod. *Peč.*

A potiori (lat.), dle podstatné, hlavní části, dle většiny; **a. p.** *fiat denominatio*, pojmenování věci staniž se podlé podstatné její části.

Apotome (z řec.) značí u Eukleida rozdíl dvou úseček, jež jsou toliko ve čtvercích změřitelny, z nichž tedy aspoň jedna vyjadřuje se číslem iracionálným. Značí-li a, b, ... poměrnou velikost přímek změřitelných, $\sqrt{A}$,

$\sqrt{B}$, ... pom. velikost přímek, jejichž čtverce (A, B, ...) jsou změřitelny, délky však nezměřitelny, jsou rozdíly

$$a - \sqrt{B},\ \sqrt{A} - b,\ \sqrt{A} - \sqrt{B}$$

a-my. Euklid rozeznává šest druhů a-m, o nichž jedná v 10. knize svých »Základův«. — Spustí-li se ve trojúhelníku s vrcholu kolmice na podstavu, a spadá-li pata její mezi krajní body podstavy, nazývá Hérón Alexandrijský úsek podstavy takto vzniklý **a.** *St.*

A poudre [a púdr], franc., říká se o zasazování zelených kamenů, jež klenotníci chtějíce zvýšiti jejich lesk a průsvitnost, podkládají bílým, obyč. křídovým práškem (*poudre*).

Apoxyomenos viz Lysippos.

Apozema (řec.), zastaralý název léčivého odvaru, dekoktu (v. t.).

App. Slova scházející hledej pod Ap.

Appalačové viz Apalačové.

Apparát (z lat.), přístroj, náčiní, slove každý prostředek, nástroj anebo soubor nástrojů, jichž třeba ku vykonání nějaké práce neb experimentu. Ve smysle přeneseném značí i prostředky duševní, jichž užito k nějakému dílu.

Appareil [aparèj], fr., příprava. Zvláštní významy toho slova jsou: 1. **A.**, přístroj (apparát). — 2. **A.**, nádherná výprava, okázalost. — 3. **A.** *de máture*, jeřáb o síle a zdvihu, jakých třeba k vytažení i osazení stožárů lodních. — 4. **A.**, výkres, přitesání i osazení kamenů při stavbách. — 5. **A.**, ve stereotomii (v. t.). — 6. **A.**, průčelí nějaké stavby. *Ptk.*

Apparence [aparáns], franc., zdání, podoba; vnějšek, vzezření; pravděpodobnost. — **Apparent**, fr., zjevný, zdánlivý.

Apparition [aparisjóň], franc., objevení (zvl. hvězdy), zjevení (duchů).

Apparitores v říši římské sluhové úřední. A. ustanovováni byli od příslušného kollegia úředníků, původně ovšem jen na dobu úřadování, t. j. na rok. Avšak, poněvadž opětné volbě nic nevadilo, stávalo se zpravidla, že nástupce podržel tytéž sluhy, tak že úřad ten byl fakticky doživotní. Mimo to měli za pozdější doby republikánské a za císařství **a.** zvláštní výsadu, že mohli ustanoviti si zástupce (*vicarius*), kterého, byl-li bezúhonný, úředník přijmouti musil; ano i úřad prodati mohli, tak že jej můžeme pokládati za jistý druh sinekury. — **A.** tvořili podlé svého zaměstnání zvláštní korporace (*decuriae*). Tyto korporace měly právo právních osob, t. j. mohly propouštěti na svobodu otroky, uvázati se v dědictví a j. *Pk.*

Appartement [-tmáň], fr., obydlí o několika pokojích, též jediná komnata.

Appassionato, ital., vášnivě, prudce, k označení hudebního přednesu. *Chv.*

Appel: 1) A. Josef, numismatik (* 1767 ve Vídni — † t. 1834). Zdědiv po otci znamenitou sbírku numismatickou rozmnožil ji s nemalou pílí a velikým nákladem, při čemž osvojil si tak nevšední znalost mincí, že v pochybných případech byl o radu tázán i od znamenitých odborníků. Díla jeho numismatická pro důkladnost svou dosud jsou u veliké vážnosti. Sepsal: *Repertorium der Münzkunde des Mittelalters und der neueren Zeit* (Vídeň, 1719—28, 4 díly v 7 sv.); *Münz- und Medaillen-Sammlung* (t. 1805—1808, 2 d.); *Skizze einer Sammlung sämmtlicher unter Kaiser Franz I. geprägten Medaillen* (t., 1822).

2) A. Christian, svobodný pán, rak. generál jízdy, nar. r. 1785 v uh. Báňské Bystřici, zemřel 22. ledna 1854 ve Štyrském Hradci. Na službu vojenskou vydal se již r. 1798 jako prostý vojín ve pluku kyrysníků Melasových a postupoval v tehdejších bouřlivých dobách dosti rychle. V hodnosti poručíka prodělal výpravy z let 1805, 1809 a 1812; pak byv povýšen na rytmistra a přesazen k husarům, účastnil se slavných válek v létech 1813—15 při hlavním stanu knížete Schwarzenberga, osvědčiv se zvláště v bitvě u Lipska, začež dostalo se mu vyznamenání od panovníků ruského a pruského. R. 1826 postoupil na podplukovníka stav se zároveň druhým a r. 1832 prvním generálním pobočníkem císaře Františka I. R. 1843 byl jmenován polním podmaršálkem a r. 1848 po vypuknutí povstání italského velícím generálem v Lublani. Následujícího roku odebral se v čele 3. armádního sboru na bojiště piemontské i vyznamenal se osobní statečností a chladnou rozvahou v bitvách u Mortary, Novarry a Olenga, načež odzbrojil odbojnou provincii bergamskou. Za tyto zásluhy obdržel velkokříž řádu železné koruny a důstojnost tajného rady; spolu svěřeno mu velitelství 7. armádního sboru. Když pak odvolán byl polní zbrojmistr Haynau s velitelství 3. armádního sboru v Uhrách, přejal je prozatímně **A.** povýšený zároveň na generála jízdy (1850); odevzdav je v říjnu r. 1851 arcivévodovi Albrechtovi, uchýlil se v soukromí do Št. Hradce, kdež zemřel.

3) A. Karol, současný jazykozpytec, nar. r. 1857 v Paříži z otce polského emigranta. Vychován byl v Polsku a gymnasijní studia konal v Piotrkově. S počátku (1877) byl vychovatelem, později, a sice r. 1880, stal se professorem na pátém gymnasiu ve Varšavě. Linguistikou obíral se **A.** jako autodiktat a první svoji filologickou studii *O govorach polskago języka* uveřejnil v revue »Russkij filologičeskij věstnik« (Varšava, 1879). Do téhož časopisu napsal v létech následujících ještě několik jiných studií a úvah z oboru slavistiky a všeobecného jazykozpytu, zejména: *O drevně-polskom języké* (t., 1880); *O bělorusskom naréčiji* (t., 1880); *Novějšije trudy o polskom języké* (t., 1880); *O novějšem psichologičeskom napravleniji języknanija* (t., 1881, o sobě t., 1882) a *Některyje obščije voprosy języknanija* (t., 1886). Společně s M. Kryńským sestavil a ve vědecké revue »Prace filologiczne« (I. díl, Varšava, 1886) uveřejnil *Przegląd bibliograficzny prac naukowych o języku polskim*, jenž vyšel též ve zvláštním otisku (t., 1886).

Appel, baronský rod rakouský, povznesený vojen. zásluhami Josefa **A.**-a (* 20. čna 1785 ve Štýrském Hradci), kterýž v důstojnosti generálmajora povýšen byl 31. led. 1846

po službě více než 30leté do stavu rytířského; zemřel jako c. k. polní podmaršálek ve výslužbě 21. dub. 1855 v Gorici. Starší syn jeho, Josef **A.** (* 15. září 1823), c. k. polní podmaršálek ve výslužbě, povýšen byl na svobodného pána (23. března 1884) stav se rytířem řádu železné koruny II. třídy; mladší Jan Nepom. **A.** (* 11. listop. 1826), c. k. skutečný tajný rada a generál jízdy, obdařený již r. 1860 (18. led.) baronstvím a jmenovaný téhož roku (21. března) rytířem řádu Marie Terezie, stal se dne 11. srpna 1882 velícím generálem v Serajevě i chefem zemské vlády v Bosně a Hercegovině.

Appel de Kapocsányi Karel, vynikající polní hospodář (* 1773 v Ludwigsburgu ve Virtembersku — † 6. ledna 1839 v Pešti). Vzdělal se na král. hospodářském ústavu ve Stuttgartě a působil v Uhrách jsa ředitelem statků hraběte Hunyada, který jej byl poznal v Německu na cestách. **A.** upravil a zvelebil pilnou snahou statky Hunyadovy i pánů sousedních, hrabat Karla a Michala z Esterhazy, knížat Esterhazův i Grassalkovičů, působě vůbec na povznesení polního hospodářství v širém okolí. Hlavní péči obracel k zušlechtění chovu ovcí, v čemž dodělal se tak skvělých výsledků, že vlna ovcí jeho závodila s nejlepší vlnou slezskou. Zásluhy jeho uznav císař František I. povýšil jej do stavu šlechty uherské. Wurzbach, Biograf. Lex. des Kais. Oesterr., I., 55.

Appel (franc.): **1) A.**, u rakouské jízdy povel ke sběru (shromáždění se) jízdného lidu v řadu a šik. U dělostřelectva rozkaz, aby vozy se střelivem (druhá řada vozová), jež jsou mimo dostřel nepřátelský, přivolány byly k batterii. Byl li dán signál **a.** dvakráte, znamená to »čelem v zad«, má-li totiž mimo nadání střílenо býti směrem opačným. U vojsk mimorakouských značí **a.** tolik co u nás »dohromady«, »k rozkazu«, »k výpravě« atd. — **A.** značí též u jednotlivce i u celých družin značný stupeň bystrosti a ráznosti. *Bř.*

2) A. při šermu podup pravou nohou ve střehu. Jest především zkouškou pro šermíře, že tíže těla správně na levé noze spočívá. Podupem provázejí se přechody z výpadu nebo srazu ve střeh; dále užívá se ho k vyzvání soka, ke znepokojení jeho a záludům. Při pozdravu koná se podup dvojitý. *Rl.*

Appel comme d'abus [kom dabý] viz Abusus 2).

Appell Paul, mathematik a geometr franc., nar. se ve Štrasburku 27. září 1855. Od r. 1873—1876 byl žákem École normale supérieure v Paříži, pak r. 1879 stal se professorem při fakultě věd v Dijonu, kdež zůstal až do r. 1881, kdy byl jmenován Maître de Conférences à l'École normale, odkudž roku 1885 přestoupil na fakultu věd v Paříži. Články jeho nesou se hlavně k vyšší geometrii a jsou uveřejněny v různých periodických listech, jako: Akademie francouzské, v americkém Journal of Mathematic, Archivu Hoppeovu. *JSV.*

Appellace viz Odvolání.

Appellační instance viz Odvolání.

Appellační soud viz Soud appellační.

Appellativum t. *nomen* (lat.), podstatné jméno obecné, t. j. takové, jímž se označují celé třídy osob anebo věcí, na př. kníže, město, země. Opakem **a**-va jest jméno vlastní, *nomen proprium*, jež náleží jen jediné osobě nebo věci, na příklad Přemysl, Praha, Čechy. Ostatně viz Substantivum.

Appellovati (z lat.), odvolati se z výroku soudu prvé stolice ke stolici druhé; pak dovolávati se nějaké osoby, jejího svědectví, útrpnosti atd.

Appelmann, umělecká rodina antverpská v XIV. a XV. stol. Nejstarší známý člen, Jan **A.**, byl stavitelem; zemřel roku 1395 zůstaviv syna Petra, kterýž byl rovněž stavitelem, a sice při kathedrále antverpské. Zde byl účastněn již od r. 1406 pokračuje ve stavbě založené již na sklonku XIV. století. Při kathedrále, kromě níž i jiných prací se účastnil, řídil stavbu až do své smrti roku 1434 založiv jmenovitě při ní věž, která při jeho smrti téměř výše druhé galerie dosáhla, a kteráž patří k největším stavbám gotického slohu v Belgii. Ježto rod jeho po meči vyhynul, užívali potomci po přeslici jeho proslaveného jména, a ještě v XV. a na poč. XVI. stol. vyskytují se při stavbě kathedrály i jinde stavitelé a kameníci toho jména. *Chl.*

Appendicula (lat.), přívěsky.

Appendicularia Chamisso, rod ascidií ústrojnosti velmi primitivné, upomínající na larvy ostatních ascidií. Náleží sem malé, několik *mm* veliké druhy, žijící ojediněle volně v mořích. Vejčité neb láhvicovité tělo jejich vypocuje průsvitný rosolovitý obal, upomínající asi na plášť ostatních ascidií. Znaky z ústrojenství zvláště pamětihodné jsou: dlouhý, ploutovitý ocas, podepřený vnitřní osou a setrvávající po celý život, primitivní koš žaberní, prorážející toliko dvěma otvory stěnu tělní a nedostatek kloaky, při čemž řiť ústí bezprostředně na venek na straně břišní. Zmínky ještě zasluhuje trojitá uzlina mozková, k níž přiléhá sluchový váček. Vaječník i varle uloženy jsou vzadu v těle i nemají samostatných vývodů. Rod **A.** spolu ještě se dvěma tvoří čeleď *Appendiculariidae*, jež opět jest zahrnuta ve zvláštním řádu ascidií č. sumek ocasatých (*Copelatae*). Dříve pokládány byly tyto pamětihodné ascidie za larvy jiných ascidií, teprve později poznána jejich samostatnost. Ústrojnost i vývoj jejich zejména zkoumal švýcarský zoolog H. Fol. Sr. téhož *Études sur les Appendiculaires du détroit de Messine*. (Geneva a Basilej, 1872.) *Sc.*

Appendini: 1) A. Frant. Maria (* 6. listopadu 1768 v Porinu u Piemontu, † 29. ledna 1837 v Zadru), studoval v Carmagnuole, v Turině a v Římě. Vysvěcen byv na kněze a vstoupiv do řádu piaristského dostal se jako ředitel piaristských žáků do Dubrovníka, kde se stal professorem, pak ředitelem lycea. V novém svém působišti tak si oblíbil město a jeho minulost, že všechny svoje síly věnoval historickému badání o minulosti Dubrovníka a jeho slávy literární. V Dubrovníce přičinil se **A.** jazyku chorvatskému a tak si jej oblíbil, že jej

prohlásil za nejlibozvučnější ze všech jazyků evropských. R. 1824 jmenován byl od vlády rakouské ředitelem zaderského lycea, místo toto však postoupil bratru svému; teprve po jeho smrti odebral se do Zadru, kde činný svůj život dokonal. V Dubrovníce vydal v létech 1802 a 1803 dvousvazkové dílo *Notizie istoricho-critiche sulla antichita, storia e letteratura de'Ragusei*, výsledek to pilné a svědomité práce šestileté. V prvním svazku jedná o dějinách a starožitnostech města Dubrovníka, v druhém o písemnictví dubrovnickém od nejstarších dob až na naše časy. Sebrány tuto všechny přístupné zprávy o životě a činnosti spisovatelů dubrovnických, jak chorvatských, tak italských a latinských. Celé dílo prodchnuto jest nadšenou láskou ke Slovanstvu; obsahujíc pak zprávy listinné jeví se býti základním pramenem ku poznání dějin, starožitností a písemnictví města Dubrovníka a republiky dubrovnické. Z jiných jeho četných rozprav a článků historických a jazykoslovných uvádíme: *De praestantia et vetustate linguae illyricae* (Dubrov., 1806); *Gramatica della lingua illyrica* (Dubrovnik, 1808, 1828 a 1848). Srovnavací jazykozpyt A-ho nespočívá na pevných základech. On na př. smělou etymologií snaží se dokázati, že i mnohá jména řecká, perská atd. jsou původu slovanského. A. poskytl hojné příspěvky literární i našemu P. J. Šafařikovi. *Kn.*

2) A. Urban, bratr předešlého, studoval v Italii, stal se professorem v Zadru; vynikal jako dovedný spisovatel a výtečný řečník a zemř. r. 1834. Sepsal *Vite degli uomini illustri della Dalmazia*. *Kn.*

Appendix (lat.), přívěsek, dodatek na konci nějakého díla k jeho doplnění nebo vysvětlení.

Appendix Concilii Lateranensis nazvána jest sbírka dekretálií papežských, zhotovená neznámým dosud anglickým sběratelem, která v 1. části obsahuje usnesení 3. sboru lateránského z r. 1179, odkud má též název svůj, kdežto v části následující obsahuje v první recensi ve 43 titulech dekretálie papeže Alexandra III. († 1181) a Lucia III. († 1185), v pozdější recensi v 49 titulech ještě dekretálie až na Klementa III. († 1191). Avšak dekretálie nejsou zde již jako celek podány, nýbrž vedlé potřeby rozděleny, následkem čehož se vyvinul způsob jejich citace vedlé slov začátečných. Sbírka tato otištěna na př. v Mansiově *Collectio conciliorum*, sv. XXII., col. 248. násl. a v Hardouinově *Collectio conciliorum* sv. VI., d. 2., col. 1693 a násl. První recense sbírky této doznala přepracování ve sbírkách nazvaných vedlé místa, kde byly nalezeny, a to v Collectio Bambergensis, Lipsiensis a Casselana. Srv. Schulte, Geschichte der Quellen u. Literatur des can. Rechtes, sv. I., str. 77. a násl. *Hnr.*

Appendix epiploicus, klk pobřišný, viz Pobřišnice.

Appenzell: 1) Třináctý kanton švýcarský v sev.-vých. části země, hornatina jako ostrov vystupující z kantonu sv.-havelského níže položeného, jímž kolkolem jest obklíčen, zaujímá sev. a jihozáp. svahy Saentiské skupiny Alp, jež v Alpsteinském pohoří horami Saentisem (2504 *m*) a Altmannem (2433 *m*) dostupuje největší výše. Maje rozlohu 419·6 *km*² rozdělen jest na dva polokantony: větší, nižší a bohatší A.-Ausser-Rhoden (= vnější obce), 260·6 *km*², a jihovýchodní, vyšší a chudší část, A.-Inner-Rhoden (= vnitřní obce), 159 *km*. Jest zde mnoho minerálních pramenův, a z léčebných míst sluší uvésti zvláště Heinrichsbad, Gonten, Heiden a Weissbad. Podnebí jest chladné a měnivé, a proto, jakož i pro nedostatek širších údolí jest kanton chud plodinami polními i zahradními, ačkoliv jen 5 % veškeré půdy není vzděláno, kdežto lesy smrkové, v malých kouscích po celé zemi roztroušené, zaujímají 14 %, pole, luka, zahrady a pastviny 81 % půdy. Země plodí jen málo ovoce, zemčat, obilí a víno téměř žádné, tak že potřeba obyvatelstva v té příčině hraditi se musí z větší části dovozem z krajův okolních. Kanton protéká mnoho říček hlubokými údolími a úžlabinami. Alpská jezera; Seealpské, Fählenské a Saentiské. — Obyvatelstva roku 1880 napočteno 64.799 duší, z čehož A.-Ausser-Rhoden měl 51.958, převážnou většinou helvetského vyznání, v A.-Inner-Rhoden 12.841, téměř veskrze katolíků. Jsou to Němci původu a nářečí alamanského, lid čilý a pilný, starým mravům a kroji (zvláště ženy) oddaný, v katol. polovici více pohodlný, dobrosrdečný, skromný, nevalně zámožný, tělocvik a hry se zálibou pěstující, v polovici ausserrhodenské činný, podnikavý, poněkud vychloubavý, zámožný, zpěv milující. Innerrhodenští živí se téměř výhradně alpským hospodářstvím, zejména chovem dobytka (roku 1876 napočteno 7733 kusy dobytka hovězího, 3447 vepřového a 4022 kozy) a výrobou sýra, málo jen průmyslem, hlavně krajkářským a mistrným ručním vyšíváním. Za to v A.-Ausser-Rhodenu, ačkoliv i zde značný jest chov dobytka (17.244 kusy dobytka hovězího, 3660 prasat, 2975 koz) a včel (2206 oulů), průmysl kvete, zvláště se továrně provozuje předení hedvábí a bavlny, tkalcovství (¹/₄ obyvatelů), ruční a strojní vyšívání vzácné dokonalosti, bílení plátna, potiskování látek a barvířství. — Hlavním místem A.-Ausser-Rhodenu jest Trogen, A.-Inner-Rhodenu A. Do A.-Inner-Rhodenu přichází co rok mnoho tisíc chorých léčit se kozí syrovátkou, především do A-u, Gaisu, Weissbadu a Gontenu. — Ústava. A.-Ausser-Rhoden jest svobodný stát čistě demokratický, v němž všichni zachovalí příslušníci kantonu (*Landleute*) a usedlí zde švýc. občané povinni jsou jednou do roka sejíti se střídavě v Torgenu a Hundwylu jako zemská obec (*Landsgemeinde*), jíž přísluší všeliká moc ústavodárná, zákonodárná i politická. Ona volí výkonný zemský úřad, vládní radu (*Regierungsrat*) o 7 členech (*landammannech*) a jedenáctičlenný vrchní soud a povoluje všecka značnější vydání. Kantonní rada (*Kantonrat*), jež v zemské obci má právo navrhovací a ustanovuje daně i rozpočet, skládá se z poslanců politických obcí (1 z 1000 duší); těchto obcí s hejtmany a ra-

dami v čele jest 20 ve 3 okresních soudech zvaných Vorderland (okr. m. Heiden), Mittelland (Teufen) a Hinterland (Herisau). Státní rozpočet r. 1882 vykazoval 394.176 fr. příjmů, 382.674 fr. vydání a čistého státního jmění 790.335 fr. Též v A.-Inner-Rhodenu jest všecka moc v rukách zemské obce, jež rozhoduje o ústavě a zákonech, volí devítičlennou stavovskou kommissi (*Standeskommission*, výkonný zemský úřad), soud kantonální (13. čl.) a jiné vyšší úřady. Velká rada (*Grosser Rat*) skládá se ze stavovské kommisse a zástupců lidu (1 ze 250 duší), ustanovuje daně a připravuje předlohy zemské obci. Politických 6 obcí spojeno v okres appenzellský. Rozpočet na rok 1882: 200.159 fr. příjmů. 156.827 fr. vydání, 57.900 fr. čistého jmění. Vzhledem náboženským byly oba polokantony až do r. 1848 naprosto odloučeny v části helvetskou a katolickou, ale v roce tom prohlášena volnost vyznání náboženského. Katolíci patří k biskupství churskému, reform. tvoří samostatné farní obce, spravující se usneseními synody jednou do roka se scházející. Školní návštěva jest v obou částech povinná a vyučování bezplatné. — Znak kantonu: ve stříbrném poli vzpřímený, černý medvěd s červenými tlapami a takovýmtéž jazykem. Barvy černá a bílá. — Dějiny: Již za králů franckých dostalo se území nynějšího kantonu appenzellského, tehdáž ještě pralesem zarostlé, darem, odkazy a koupí benediktinskému opatství sv.-havelskému, a ve XIV. stol. opatové nabyli všelikých práv vrchnostenských nad tímto krajem, avšak kruté útisky způsobily, že Appenzellští již na sklonku uvedeného století jali se jho své setřásati, až konečně na poč. XV. stol., když v l. 1403—1405 opata a spojené s ním Rakušany čtyřikráte byli porazili, dobyli úplné neodvislosti. R. 1513 kanton přistoupil ku příseženství švýcarskému. Reformací i zde vznikly rozmíšky náboženské, jež dosáhnuvše vrcholu zaváděním kalendáře gregoriánského a řádu kapucínského tím byly ukončeny, že r. 1597 rozhodčí soud spříseženský ustanovil, aby kanton appenzellský rozdělen byl ve dvě části politicky i nábožensky zcela odloučené a na sobě nezávislé. R. 1848 oba polokantony přijaly spolkovou ústavu, ale jen A.-Ausser-Rhoden schválil změnu švýcarské ústavy z r. 1874, kdežto A.-Inner-Rhoden od r. 1848 důsledně zavrhoval veliké předlohy ke změně ústavy a zákonů směřující. Srovn. Zellweger, Der Kanton A. (Trogen, 1867). — **2)** A., hlavní místo polokantonu appenzellsko-ausserrhodenského, vzniklo osazováním kolem kaple čili cely, již opat sv. havelský Norbert r. 1069 založil; odtud jméno jeho *Cella abbatis*, něm. *Abtes Zelle*, *Abbenzell*. Jest to město přívětivé, v krásném údolí, na řece Sitteře, s pozoruhodnou starou radnicí, kostelem roku 1824 znova vystavěným, klášterem kapucínským a ženským klášterem františkánek, archivem, 3 továrnami na vyšívání, značnými trhy a 4302 obyv. (1880), již provozují obchod se zbožím plátěným a bavlněným.

Appercepce viz Osvojování představ. (Dra. J. Durdíka »Psychologie pro školu«, §. 92.)

Apperley [èprlí] Charles James († 1777 — † 1843), spis. angl. náruživý lovec, jehož obratně psané články lovecké těšily se tak veliké oblibě, že časopis »Sporting Magazine«, v němž počaly vycházeti r. 1821, po dvou létech zdvojnásobil počet svých předplatitelů. A. byl za to od majetníka hojně odměněn, avšak nepohodnuv se s jeho dědici odebral se do Francie, kdež zemřel. Nejlepším jeho spisem jest *The chase, the turf and the road*, který byl původně otištěn v »Quarterly Review« (1827).

Appert [apér]: **1)** A. François († 1840), franc. kuchař při dvoře vév. Křišťana IV. zweibrückenského, vynalezl r. 1804 způsob uchování potravin zvířecích i rostlinných na dlouhou dobu bez soli a příprav chemických hermetickým uzavřením do nádob skleněných neb krabic plechových a uveřejnil svůj vynález ve spise *L'art de conserver toutes les substances animales et végétales* (Pař., 1810, 5 vyd. 1834, něm. v Praze, 1844), začež byl odměněn od franc. vlády cenou 12.000 fr. Viz »Appertova methoda«.

2) A. Benj. Mik., oprávce evropského vězničství, nar. v Paříži 10. září 1797. Již jako mladík 16letý živil se vyučováním, a r. 1814 stal se na paříž. cís. kreslírně vedlejším odborným učitelem. Za válečných dob tehdejších, kde mládeži na školách nedostávalo se učení ani pravidelného ani soustavného, poznal A. záhy, že četné žactvo různoměrné přípravy nelze v předmětech praktických vzdělávati učením přímým a učitelem samým, pročež užíval žáků dospělejších, ovšem za pilného dozoru vlastního, k navádění žáků slabších; i shledal tak utěšené účinky této »methody vzájemné« (*l'enseignement mutuel*), že stal se neobyčejně horlivým jejím šiřitelem. Byl sice již r. 1815 pro přívrženství k Napoleonovi úřadu svého zbaven, avšak uchýliv se z Paříže do departementu du Nord počal i v krajině této, tehdá osazené cizími vojsky, učiti touž methodou s výsledky tak skvělými, že volán byl i na školy vojenské. Brzy zřizovány i mimo Francii školy s methodou A-ovou. Tím proslul A. tak, že ministr voj. Gouvion Saint-Cyr povolal jej do Paříže r. 1818 na nově zřízený ústav důstojnický. R. 1820 po změně v ministerstvě učil ve vojenské káznici v Montaigu seznamuje se tak s novým druhem ústavů, kterých všímal si pak napořád. Byl sám uvězněn pro podezření z podpory dvou uprchlíkův a teprve po 3 měsících z vězení propuštěn. Zatoužil tudy po zlepšení osudu trestníků, zvláště politických, a cestoval proto po Francii bedlivě si všímaje řádův obvyklých v trestnicích, káznicích a ochranovnách. Zkušenosti své uveřejnil roku 1825 v *Traité d'education élémentaire pour les prisonniers, les orphelins et les adultes*. Podobného obsahu jsou spisy: *Bagnes, prisons et criminels* (Pař., 1836); *Conférences contre le système cellulaire* (Bruss., 1846); *Conseils aux pauvres prisonniers* (1850). Král Ludvík Filip povolal potom A-a ke dvoru za almužníka (secrétaire générale de la société de la moral

chrétienne), ve kterém úřadě setrval 10 let. Od r. 1836 vydával se opět na cesty k prozkoumání káznic a podobných ústavů ve Švýcařích, Belgii, Prusku, Rakousku a jižních Němcích, pozorování svá (isolovacímu systému trestnických cel nepříznivá) vykládaje v obšírných spisech (*Voyage en Belgique* o 2 sv. r. 1846; *Voyage en Prusse*, vydaný v Berlíně a věnovaný králi Bedřichu Vil. IV. 1847; *Die Gefängnisse, Spitäler, Schulen, Civil- u. Militäranstalten in Österreich, Bayern, Preussen etc.*, o 3 sv. r. 1851—52 ve Vídni a j.). R. 1855 procestoval také země podunajské a Řecko. A. zasluhuje toho, aby opravných jeho snah ve směrech naznačených slušně bylo si všímáno. *Lp.*

Appertinence (z lat.), pertinence, jest věc vedlejší, jež slouží k trvalému užívání věci hlavní a uvedena jest k ní v příslušný faktický poměr, aniž by tvořila její část. Viz Příslušenství.

Appertova methoda konservování potravin. Běží-li o to, zachovati potraviny po delší dobu nezkaženy, třeba vyloučiti veškeré podmínky, za kterých se fermentům (viz Ferment) dobře daří, kdy kvašení nebo hnití může nastati. Methoda velmi obecná, výhodná pro potraviny původu bylinného i živočišného, jest A. m. Podlé ní uchovají se potraviny po léta; pevnosti, lodi mořské i armády mohou užiti i dlouho naloženého masa, zeleniny, kondensovaného mléka a j. ve stavu čerstvém. A. m. zlepšená Fastierem jest tato: potraviny úplně připravené, skoro dovařené vpraví se do kovových krabic, jejichž objem do tří čtvrtí vyplňují; pak přitaví se hermeticky víko kovové až na malinký otvor. Krabice zahřívají se pak as hodinu v páře vodné: vzduch i vlhkost unikají malinkým otvorem, který se konečně zataví. Na to vpraví se krabice do lázně vodní, vroucí, do níž se vsype tolik soli, aby teplota vstoupla na 108°—110° C., tam se znova zahřívají a pak zvolna chladnou. Víko krabic, kteréž vnějším tlakem do vnitř jest zatlačeno, nepřipouští, aby vnikaly látky škodné ze vzduchu, vysoká temperatura pak zničila fermentativní organismy i jejich zárodky, tudíž jsou vyloučeny podmínky kažení potravin. Methodu tuto vynalezl François Appert (v. t.). *Rn.*

Appetit (z lat.), chuť k jídlu (v. t.).

Appiani, jméno italské rodiny umělecké, z níž v XVIII. věku pošlo několik malířů. Nejproslulejším z nich jest Andrea A., z nejlepších malířův italských nového věku vůbec (* 1754 v Miláně, † 1817). Opustiv školu milánského professora Giudiciho odešel na cesty, které skončiv, jal se vzdělávati samostatně na základě studia antik a velkých mistrů, zvláště Rafaela, tak že stal se prvním malířem fresk své doby. Z četných jeho děl vynikají fresky v král. ville monzské (společně s Knollerem a Traballesim) a v kupoli milánského chrámu S. Maria presso S. Celso, kteréž náležejí k nejlepším jeho pracím (z r. 1792—97). Maloval též mnoho obrazův olejových a portraitů, ač bez valného štěstí. Uměleckým věhlasem získal si mnoho cti a vyznamenání doma i v cizině. Zejména císař Napoleon vysoce si ho vážil a učinil jej svým dvor. malířem. Od něho vyzván maloval A. proslulé fresky v král. paláci milánském, Napoleona oslavující, jichž však nedokončil, neboť r. 1813 ranila jej mrtvice. Po pádu císařově ztratil i roční plat a zemřel v bídě. Malby jeho vynikají prostou velikostí komposice a jasnou barvitostí: pro půvabný způsob formy zván byl »malířem gracií«. Vyhýbaje se otrockému napodobení antiky, tehdáž panujícímu, neupadal ani v manýru rokokovou; ale vytýká se mu také nedostatek charakteru a výrazu.

Appiano, starobylý knížecí rod italský, který držel na sklonku stol. XIV. Pisu a vládl potom až do XVII. věku ve knížectví Piombino a na Elbě. Za praotce rodu toho pokládán jest Benvenuto, rolník usazený v A-ně (č. Pianě), v krajině na území pískem mezi městy Pontedera a Ponsacco; žil na konci XII. století. Potomek jeho, Jakub I., byl po smrti otcově ve službách milánských Viscontů. Po 14 létech navrátil se do Pisy a získav si náklonnost signora Petra Gambacorti, dosáhl vysokých úřadů. R. 1392 způsobil — jsa starcem 74letým — spiknutí proti svému příznivci: Petr v bouři zabit (20. říj.), a synové jeho zajati i v žaláři otráveni; Jakub ujal se vlády nad městem. Zemřel r. 1398. Gerhard, syn jeho, prodal již roku 1399 Pisu Janovi Galeazzovi Visconti milánskému, ale zůstavil si Piombino s malým územím a ostrovy Elbu, Pianosu i Monte Cristo, zřídiv tak knížectví Piombinské. Město Piombino opevnil, zákony je opatřil a nadal výsadami. Na venek hleděl si přátelství s Florencií, pod jejíž ochranou zůstavil umíraje (1405) syna svého Jakuba II. Tento vládl samostatně od roku 1419. Zemřel r. 1441 bez dědicův zákonných, vyloučiv z nástupnictví strýce svého Emmanuela, kterýž o ně usiloval. Emmanuel však domohl se vlády r. 1451, shodnuv se s občanstvem o novou ústavu, řečenou »Capitoli«. Vládl moudře, pečuje hlavně o rozkvět obchodu. Zemřel r. 1457. Pobočný jeho syn, Jakub III. (1457—1474), odvrátil od sebe mysl lidu, nechtě zachovávati ústavy otcovy a prchlostí i ukrutností svou způsobil proti sobě mnohá spiknutí. Aby se ujistil, poddal se pod moc Ferdinanda, krále neapolského, od něhož přijal příjmení d'Arragona. Přes násilnost svou získal si o zemi svou zásluh nemalých: povznesl obchod i průmysl a dbal též o výzdobu města Piombina. Jakub IV., syn předešlého, obnovil ústavu »Capitoli« a šetřil jí povždy. Vládl mírně a spravedlivě, ale doba jeho byla velmi bouřlivá. R. 1501 dobyl Piombina Česar Borgia a přivtělil je ke svému panství. To ztroskotalo se smrtí pap. Alexandra VI. (1503). Jakub V. (1511—1545?) obdržel od císaře Karla V. r. 1520 investituru na knížectví Piombinské s mnohými výsadami (říšský orel připojen do znaku knížat). Byl panovníkem slabým. Ze strachu před alžírskými korsáry (objeviloť se loďstvo Chairuddína Barbarossy roku 1543 před Piombinem) dal se pod ochranu Florencie. Proti synovi jeho Jakubovi VI. usiloval

[illegible] — 2. A. [illegible]

Apponovati [illegible] — Apponatur [illegible]

Appony [illegible]

Apponyi [illegible] 1. A. [illegible] 2. A. [illegible] 3. A. [illegible] 4. A. [illegible] hrabě Jiří (1736—1782) účastnil se jako ka- [illegible] servativní, která sice už mohutným vlivem [illegible]

agrárních a jeho iniciativou sešel se v říjnu r. 1885 v Budapešti agrární sjezd, při němž A. za celní jednotu velikých států středoevropských se přimlouval. Po předložení nové branné předlohy r. 1889 přispěl mnoho k rozpoutání vášní proti vládě a osobě Tiszově tím, že se nerozpakoval spolčiti se s nejkrajnějšími živly opposičními a ani spojenství živlů pouličních se neštítil. Pro své vysoké vědecké a hudební vzdělání a jemné společenské mravy čítá se mezi nejduchaplnější a nejoblíbenější

Č. 305. Znak hrabat Apponyiů.

členy uherské aristokracie. Ve znaku (viz vyobr. čís. 305.) mají A-ové štít čtvrcený se středním štítkem, v němž spatřuje se hlava mouřenína se stříbrnou náčelenkou a růží se stopkou v ústech. 1. pole modré, v němž jest obrněná ruka držící lovčí roh a vyrůstající ze zlaté koruny. 2. v zlatém poli na čtyřech pahorcích červená cimbuří s dvěma věžemi, mezi nimiž jest modré říšské jablko. 3. ve zlatém poli červený, dvouocasý lev. 4. děleno na příč; v modrém horním poli zlatá koruna, z níž vyrůstají 3 péra letlá, v dolním zeleném 3 bílá břevna vlnitá. Štít zdoben jest třemi přilbicemi: na 1. spatřuje se sokol s červenou karkulkou, přikrývky zlatomodré; na 2. vzpřímené obrněné rámě držící tureckou šavli, přikrývky modrozlaté a červenobílé; na 3. černá orlí noha, přikrývky červenostříbrné. *Bbk.*

Apport slove při kommanditní společnosti na akcie a též při akciové společnosti vklad společníkem učiněný, jenž nezáleží (jak jest pravidlem) v penězích, nýbrž v jiných věcech. Zákonodárství obchodní podrobuje bedlivému dozoru tyto vklady, při nichž je nebezpečí zneužití se strany zakladatelů (čl. 180. obch. zák.). Viz Akciová spol. D. I. str. 617. *Šikl.*

Apporte! franc. přines, povel psu, aby přinesl zastřelenou zvěř nebo něco jiného. *Črn.*

Apporteur [-tér] sluje pes, který při honě přináší zastřelenou nebo postřelenou zvěř. Některý pes přináší zvláště ochotně z vody, jiný opět na suchu vykonává výborně tuto práci. Nejlepší a-ové bývají stavěcí psi buď domácí nebo raçe německé. Na suchu bývají dobrými a-y hladkosrstí psové, z vody a bahen psi dlouhosrstí a ostnosrstí. Méně dobrými a-y bývají angličtí hladkosrstí pointerové, někdy se lépe vydaří dlouhosrstí setlerové a to buď irské nebo gordonské raçe. Dobrý a. má býti při ráně střelné úplně tichý, nemá skákati za zvěří a teprve na povel má zvěř postřelenou pronásledovati a uhoněnou nebo zastřelenou přinášeti. *Zkr.*

Apportování, přinášení zvěře a j. na povel. Viz Dressura.

Apposice, lat. *appositio*, přístavek, slove v gram. výklad, zevrubnější vysvětlení substantiva substantivem přistaveným: Žabovřesky, vesnice u Brna; přišli do vesnice, do Žabovřesk u Brna. Tato volná a. jest vždy na druhém místě a blíží se výroku věty: Žabovřesky jsou vesnice u Brna. Příklady těsnější a. jsou: Jan evangelista, Jan křtitel. V příkladech: učitel Vlk, námořník Samojed. Jan Novák není žádné z obou slov a-cí. Nynější jména rodinná, na př. Novák, byla původně a. ke jménům křestním; nyní jsou a-mi nanejvýše jména křestní, Jan a j. *Fr. V.*

Appreciace (franc.), odhad, ocenění hodnoty duševní nebo hmotné.

Apprehense (z lat.), ujetí se držby, viz Držení.

Apprehensní theorie (v trestním právu) učí, že krádež jest dokonána, jakmile pachatel věc z oboru faktické moci dosavadního držitele vzal a ve své držení ji ujal; platí v rakouském trestním právu. Srv. Krádež. *JT.*

Appresse (z lat.) u rostlin jest vlastnost, jež zvláště na vzdušných kořenech tropických vstavačovitých rostlin (*Orchideae*), na ovíjivých lodyhách oplétavých rostlin, na úponkách, úponkovitých řapících a pod. ku podráždění mechanickému (tlaku, tření atd.) citlivých částí rostlinných tím se jeví, že části tyto ku podpoře nějaké, s níž se byly setkaly, těsně přilnou nebo kolem ní pevně se ovinou. Tak na př. přilnou kořeny mnohých tropických orchideí pevně ke kůře stromů, na nichž rostou; tak ovinují se též otáčivé lodyhy i zkrucují se úponky mnohých rostlin kolem podpory, jíž se byly zachytily, upevňujíce tím sebe nebo rostlinu, která je nese. Mladé články (vrcholky) lodyh otáčivých, jež s podporou nějakou se byly setkaly, krouží kolem této nejprve v závitcích širokých, ale později přiléhají k ní vždy v užších a užších závitcích. Též úponky rostlin, jež se byly zachytily podpory, upevňují se na této mnohdy tak pevně, že je spíše přetrhnouti lze, než od ní odtrhnouti. Na koncích úponek zachycených vyvinují se totiž u některých rostlin, na př. u loubince (*Ampelopsis hederacea* Mx.) zvláštní upinadla, podobná destičkám přissavným, jež výrůstky drápkům podobnými pevně lnou ke své podpoře. *Hg.*

Appret viz Bobbinet.

Appreteur [apretér], franc., přípravce, postřihač, nazývá se vůbec, kdo appreturu řídí nebo provádí.

Appretovati (z franc.), připravovati, postřihovati; viz Appretura.

Appretura. Poslední úprava, které výrobky či tovary různé po pravidle doznávají prve nežli se stanou předměty obchodu či tržby, nazývá se a-rou jejich. Tímto upravováním výrobků mají se opatřiti určitými vlastnostmi méně podstatnými, kterých vyhledává buď obchodník nebo zákazník, a jež se vztahují buď jen k určitému způsobu balení, seřadění aneb uspořádání zboží nebo k tomu, aby nabylo lesku, hladkosti, tuhosti, barvy příjemnější a p.; anebo se má upravováním vytčeným výrobek podstatněji pozměniti, zušlechtiti a okrášliti, aby vnitřní jeho hodnota se zvětšila a tím netoliko jeho prodajnost, nýbrž i jeho cena získala. A-rou pak v užším toho slova smyslu se vyrozumívá úprava (škrobení, klížení, sušení, žehlení, leštění atd.) příze, nití, tkanin, kožií a jiných výrobků podobných. Ve příčině podrobnějších zpráv o appretování výrobků různých odkazujeme ke statím, v nichž se pojednává o jednotlivých tovarech důležitějších. *Blk.*

Appreturní č. appretovní řízení je celní řízení, v němž osvobozují se ode cla suroviny nebo polotovary, jež se mají v zemi jiné, nežli kde byly vyrobeny, spracovati nebo zušlechtiti a pak zpět vyvézti. Viz Clo.

Approbace (z lat.), schválení, zvláště však schválení soukromým nebo jakýmkoli společenským řádem někomu vyhrazené ve příčině osob, podniků, pomůcek a výkonných způsobů důležitých k účelům rozmanitých směrů, kde potřebí bývá znaleckého dobrozdání nebo rozhodnutí. Projevuje pak se a. buď ústním vyjádřením, pouhým podpisem, nebo veřejným prohlášením (vynesením, oznámením, vysvědčením, diplomem atd.) oprávněných osob neb úřadů (světských nebo duchovních). Každá a. zakládá se tedy na nějakém prozkoumání neboli zkoušce; approbují se tak na př. stavební plány, poučné knihy, způsobilosti osob, staveb, zbraní atd. *Lp.*

A. v hospodářství zemědělském schválení, potvrzení nebo poukázání, může se týkati nejen účtův a jednotlivých položek příjmů nebo vydání, ale i různých projektů, návrhů, změn atd., jejichž provedení též závisí na a-ci vrchního správce statku, bez které nemá ani účetní žádnou položku účtovati, ani kdo jiný na statku čeho uskutečniti. Poukázané položky účetné zapisují se do knihy approbační. *Tý.*

Approbatio pro cura (stručně: *approbatur*) nazývá se při farách zvláštní potvrzení, kterého se faráři nebo jeho zástupci jako správci duchovnímu dostává se strany biskupa k tomu konci, by mohl vykonávati úkony spojené s pastýřstvím duší. Nedorozuměním nazývala starší theorie a. p. c. někdy *institutio auctoritabilis*. Obsazuje-li úřad biskup sám, spadá a. p. c. s udělením úřadu; je-li výminečně kdo jiný než biskup kolátorem, musí a. p. c. biskupem zvláště býti vyslovena. Tomu tak jest zejména při farách klášterních nebo kapitolních, kde zřízení onoho člena kommunity, jenž skutečně má zastávati místo faráře (t. zv. *parochus actualis*), podléhá potvrzení biskupovu, nepožívá-li sbor exemce z moci biskupské. *Pšk.*

Approbovati, schváliti, potvrditi.

Approche [aprôš], franc., v pevnostním boji klikaté příkopy s náspy, které od útočníka vedou šikmým směrem ku pevnosti tak, aby odtud palbou nemohlo dobyvateli býti škozeno. Jakmile bylo několik takových příkopů vyházeno, spojí se mezi sebou příkopem, jenž s nepřátelskými hradbami jest souběžný a sluje proto parallela. Čím blíže k hradbám, tím jsou a. šikmější, v záhybech ostřejší. *Bš.*

Appropriace (z lat.), přivlastnění, nabytí vlastnictví něčeho, osobování si něčeho.

Appropriační klausule jest doložka, která se činí při povolování berní a jiných dávek se strany zastupitelstva lidu v ten smysl, že nesmí povolených peněz býti upotřebeno k jiným účelům, nežli ke kterým byly povoleny. A. k. vznikla ve 2. pol. XVII. stol. za Karla II. v Anglii a vzala podivným způsobem původ svůj z iniciativy samého krále, jenž takovým způsobem chtěl dosíci, aby nemusil povolených peněz užiti k placení záloh, jichž mu poskytli bankéři. Seznavše, že a. k. velmi by obmezovala dosavadní práva králova, snažili se ministři později návrh odvolati; avšak bylo již pozdě. Zákon byl sněmovnou dolejší již přijat a tato učinila na dále povolování subsidií vždy závislým na připojení a. k., která od těch dob zůstala formulí pro vždy ustálenou. A. k-lí vylučuje se v budžetu t. zv. virement, t. j. přenášení úspor při některé položce učiněných na účet položky jiné, při které se objevuje nedostatek. V moderních budžetech setkáváme se s a. k-lí k jednotlivým položkám nebo souhrnům položek (kapitolám, paragrafům) ve formě více nebo méně seslabené. *Pšk.*

A. k. v irské otázce reformní nazýval se požadavek, dle kterého se mělo části bohatých důchodů církve anglikánské v Irsku užiti též k jiným účelům, než ve prospěch církve té, na př. k výbavě chudé katolické církve irské, k opatřování chudinství a školství irského a p. Požadavek ten týkal se částky, která na základě církevní bill z r. 1833 jevila se jakožto přebytek. O požadavek ten vedly se dlouhé boje strany liberální s konservativní, sněmovny dolní s horní a došlo proto několikráte ke krisím ministerským. Otázka ta zanikla teprve, když r. 1869 za Gladstonea církev anglikánská přestala býti v Irsku církví státní. *red.*

Approviantovati viz Approvisionovati.

Approvisionovati (z franc.), též approviantovati, zásobovati, hlavně vojsko potravinami a válečným materiálem. — A. loď znamená, zásobovati ji denními potřebami, tedy vodou pitnou, potravinami, vínem a j. nápoji, u parních lodí též uhlím. Zásoby uhlí cihlového (briquety) řídí se délkou jízdy a mohutností stroje lodního. Doplňování zásob děje se v přístavech neb i ve zvláštních uhelných stanicích. Zásoby vody pitné řídí se množ-

stvím mužstva a délkou jízdy nepřetržitě nutné, jakož i tím, má-li loď destillator na vodu pitnou. Zásoby potravin řídí se počtem lodního mužstva, délkou jízdy, podnebím a j. Průměrně brává se 7 až 8 *kg* pevných a 2·5 až 3 *kg* tekutých potravin na 1 muže za týden. Jsou to: suchary, solené maso hovězí a vepřové (též extrakt), mouka, rýže, hrách, sýr, kakao, káva, cukr, čaj, víno (as 2½ litru týdně pro muže), rum (0·6 *l*) a ocet (0·2 *l*). Mimo to přibírá se v přístavech čerstvé maso, chléb a zelenina. *Po.*

Approximace (z lat.), **přiblížení**, jest výraz, který ve vědách vůbec a zvláště v astronomii a mathematice značí, že výsledek nějakého počtu neb odhadu není naprosto přesný, nýbrž přibližný, approximativný, t. j. přesnosti jen více nebo méně se blížící, ale přece takový, že dává dostatečný pojem o příslušném poznatku. Approximativními jsou v astronomii číslice, udávající vzdálenost jednotlivých těles atp., v mathematice řady a j. V praktickém každodenním životě, v obchodě atd. a. jest důležitým činitelem.

Approximativní viz Přibližný.

Appui [apyi], franc., opora vojska v boku nebo v týle, na př. pevnost, řeka, jezero, hory. *Bř.*

Appun Karl Ferd., přírodozpytec něm. (* ve slezské Boleslavi 1820, † v brit. Guayaně 1872). Král Bedřich Vilém IV. poslal jej r. 1849 na doporučení Humboldtovo do Venezuely, kde A. strávil 10 let. Potom procestoval ve službách vlády angl. britskou Guayanu, část Brazilie, území řek Rio Branco a Rio Negro, strávil několik měsíců mezi Indiány a plavil se po Maraňonu až k Tabatinze na hranicích perunánských. Cesty ty popsal v l. 1868—71 v čas. »Ausland«, »Globus« a j., a mimo to v samostatném díle *Unter den Tropen* (Jena, 1871, 2 sv.).

Appunto (ital.) viz Appoint.

Apraksin, Opraksin, jméno ruského rodu hraběcího, jehož původ se odvozuje od knížete Zlaté Hordy, Solochmira, který roku 1371 uprchl do Rjazaně k tamějšímu knížeti Olegovi, dal se pokřestiti a pojal za manželku sestru jeho Anastasii Ivanovnu. Potomci jeho vynikli ve službách knížat rjazaňských, později pak carů moskevských a nabyli rozsáhlých statků. Jméno A. pochází od pravnuka Solochmirova Andreje, jenž poprvé se jmenuje Apraksa neb Opraksa. Matvěj Vasiljevič byl dvořeninem cara Fedora Alexějeviče a dceru jeho Marfu pojal car Fedor r. 1682 za druhou manželku. Neobyčejného vlivu nabyl rod tento na dvoře Petra Velikého a zejména bratří carevny Marfy získali si v době té o Rusko velikých zásluh. Z dalších potomků vynikli: **1) A.** Petr Matvějevič, hrabě († 1727), státník a vojevůdce Petra Vel., hájil po nešťastné bitvě u Narvy Novgorodska proti Švédům, porazil je v lét. 1702—1703 několikráte, a zvítěziv r. 1704 nad švédským loďstvem přispěl značně k dobytí Narvy. R. 1705 vyslán do Astrachaně, kdež potlačil povstání střelců a r. 1708 přiměl kalmyckého chána Ajuka ke smlouvě, kterou se tento podrobil vrchní moci ruské. Povýšen byv od cara r. 1709 do stavu hraběcího jmenován gubernátorem kazaňským, r. 1717 senátorem a r. 1722 předsedou soudního sboru. Zasedaje v soudu, který rozhodnouti měl r. 1718 o vině careviče Alexěje, podepsal vynesený rozsudek smrti. — **2) A.** Fedor Matvějevič hr. (* 9. pros. 1661 — † 21. listop. 1728 v Moskvě), admirál a důvěrník Petra Velikého, strávil mládí své namnoze při dvoře cara Fedora III. a stav se potom vojvodou v Archangelsku zabýval se tam pilně námořnictvím a obchodem. Petr Veliký povolal jej ke svému dvoru a ubíraje se do ciziny svěřil mu zřizování ruského loďstva, po svém návratu pak učinil jej předsedou admiralitního soudu i guvernérem azovským. V této hodnosti vykonal velmi mnoho pro povznesení jižní Rusi, rozšířil a opevnil Azov, založil Taganrog i přístav Tavrov. Obdržev r. 1707 hodnost admirála účastnil se horlivě v nordické válce; obhájiv roku 1708 Petrohrad před útokem nepřátelským, porazil švédského generála Liebeckera v Ingrii, dobyl r. 1710 Viborgu v Karelii a r. 1711 velel černomořskému loďstvu ve válce s Turky, návodem Karla XII. vzbuzené. Po míru hušském odebral se opět na severní bojiště, podnikl útok na Finsko, dobyl Helsingforsu i Borga a zvítězil r. 1714 ve slavné bitvě u Hangöuddu. Úspěšným nájezdem na pobřeží švédské r. 1719 značně přispěl k zavření míru nystadtského. Na sklonku svého života súčastnil se ještě vedlé cara Petra výpravy proti kavkázským horalům a Peršanům. A. byl sice dvakráte, r. 1715 a 1718, zapleten ve vyšetřování pro úplatky a zpronevěření, avšak car dovolil mu pokaždé, aby se vykoupil, ačkoli nebyl bez viny. Reformám Petrovým odporoval stále, nicméně náležel k nejdůvěrnějším jeho rádcům. — **3) A.** Andrej Matvějevič, hrabě, nejvyšší číšník Petra Velikého, povýšen byl r. 1727 do stavu hraběcího a jest praotcem nynějších A-ů. — **4) A.** Stefan Fedorovič, hrabě (* 11. srp. 1702 — † 18. srp. 1758), ruský vojevůdce, účastnil se ve sboru maršálka Münnicha války ruskoturecké v létech 1735—39, vynikl zejména při obléhání Očakova a stal se záhy generálem. Na dvoře carevny Alžběty náležel k úhlavním odpůrcům strany pruské i hraběte Lestocqua i pohnul carevnu k účastenství v sedmileté válce. Stav se již r. 1756 polním maršálkem obdržel velení nad ruským sborem vypraveným do Pruska, dobyl r. 1757 Memelu a zvítězil nad pruským maršálkem Lehwaldtem v bitvě u Velkého Jägersdorfa. Nicméně obdržev od kancléře Bestuževa zprávu, že carevna ochuravěla a obávaje se nástupce jejího Petra, Prusům nakloněného, nevyužitkoval vítězství svého, ačkoli měl cestu na Královec a Berlín otevřenu, nýbrž ustoupil do Kuronska. Za to postaven byl před vojenský soud, ale zemřel ve vězení v Narvě. — **5) A.** Stefan Stefanovič, hrabě, syn předešl. (* 1756 — † 1827), ruský generál, vstoupil r. 1772 do gardy jako plukovník a pobočník carevny Kateřiny II. V l. 1783—85 vyznamenal se v bojích s Če-

čenci na Kavkáze, r. 1788 vynikl pod Potemkinem při dobývání Očakova a jsa již generallieutenantem měl činné účastenství při výpravě do Polska r. 1794. Povýšen od Pavla I. na generála jízdy vystoupil z činné služby, avšak Alexander I. jmenoval ho r. 1801 vojenským guvernérem ve Smolensku. R. 1809 odešel na odpočinek a žil od té doby v Moskvě.

Apraxie (z řec.), stav provázející mnohdy afasii. Nemocný ztrácí vědomí, k čemu slouží různé věci a co lze s nimi konati. Jindy nazývá se takto páchání nesmyslných, neodůvodněných výkonů. *Pře.*

A. p. R. c., skratka pro *Anno post Romam conditam*, roku po založení Říma.

Après nous le déluge [apré nú le delýž], franc., po nás (nechť přijde) potopa. Výrokem tím těšila prý markýza Pompadourová milence svého krále Ludvíka XV., pro porážku u Rossbachu skličeného.

Apricena [-čéna], město v jihoital. prov. foggijské, kraji san-severském, na dráze anconsko-foggijské, s 6145 obyv. (1885), již zabývají se rolnictvím, pěstováním vína, výrobou sýra a prací v lomech mramorových.

Apriés (hieroglyfsky Uahabra, v biblí Hofra), poslední král egyptský z rodu Psammetichova, od r. 589 př. Kr. Použil nespokojenosti Syrie a Palestiny s babylónským panstvím k obnově egyptské moci v jihozápadní Asii. Vzal také Sidón a oblehl Týros, ustoupil však opět před podnikavým Nebukadnezarem, který vyvrátil i království Judské, načež mnozí Židé, mezi nimi i slavný prorok Jeremiáš, do Egypta se utekli. A. přijal uprchlíky vlídně, avšak tím výbojnost babylónská ještě více podněcována; pouze vytrvalý odpor města Tyru zdržel Nebukadnezara od útoku na sám Egypt. Zdá se, že A. podceňoval nebezpečenství z východu hrozící, neboť zapletl se na západě v nešťastný boj s Kyrénou, z čehož v Egyptě vypuklo povstání proti králi, v němž královský milec Amasis povstalci prohlášen za krále. Ve srážce obou králův u města Mómemfi (dle Diodórova pramene, Hekataia Abdérského, u Mareie) žoldnéřské vojsko A-iovo z Iónův a Karů složené na hlavu poraženo (570 př. Kr.) a A. zajat, podržel však dle jména vládu do své smrti r. 564, maje Amasia za spolovládce. Osudy A-iovy, najmě jeho pád a smrť, byly pojaty do románových smyšlének Hellénů osedlých v Deltě, kdež doslechl o nich i Hérodot. *Pšk.*

April (lat. *Aprilis*). U Římanů pův. měsíc druhý, od r. 46 př. Kr., kdy C. Iulius Caesar při opravě kalendáře položil začátek roku na 1. Ianuaria, měsíc čtvrtý. A. zasvěcen byl bohyni Veneře, jež se pokládala za prapramateř národa římského, jako prvý měsíc Martius (v pozdějším kalendáři třetí) zasvěcen Martovi, otci Romulovu. Odtud také ve st. věku odvozováno jméno od řeckého jm. Afrodité. Vedlé toho byl výklad od časoslova *aperire*, ježto na jaře celá příroda se otvírá. Vaníček (Etymol. Wörterbuch d. lateinischen Sprache) vykládá slovo *aprilis* = měsíc slunný, klada je vedlé *apricus* (výslunný) a p. — Česky slove duben, pol. kwiecień, rus. aprěl, malor. cvětěň, berezen, jihosl. travanj. Anglosasové jmenovali jej Eastremonadh dle Eastry, bohyně světla jarního, Karel Vel. zavedl pro A. pojmenování Ostermonat, Holanďané Grasmonat. Národové ostatní užívají jména lat. více méně duchu toho kterého jazyka přizpůsobeného (franc. Avril). Pokud v Římě byl zaveden rok lunisolární, měl A. 29 dnův; opravou kalendářní dostal o jeden den více. Dne 1. toho měsíce posílá se a-em. Posílají něco vypůjčit, čeho není, na př. vtipné seménko, muší sádlo, načež ovšem nedovtipka dojde výsměchu, jestliže se vrátil s nepořízenou. Zvyk ten panuje po Evropě a původ jeho není dostatečně vysvětlen. — V dubnu bývá počasí velice nestálé a proměnlivé; odtud pak nazývá se počasí nestálé, zvláště sychravé, aprilovým. *klk. réd.*

Aprilov Vasil Eustatiev, zámožný kupec bulharský z Gabrova pod Balkánem († 1845). Jako chlapec převezen byl A. od bratra svého do Moskvy (1800); vzdělal se na školách ruských, r. 1810 usadil se v Odesse, kdež brzo obchodem nabyl velikého jmění. Sprva klonil se A. k hellénismu, tehdáž obecnému, avšak probuzen byv spisy Rusa Venelina, hl. »Starými i nynějšími Bulhary«, počal pracovati o povznesení národní osvěty bulharské (od r. 1831). Především staral se A. o zřízení školy gabrovské způsobem evropským, což také uskutečnil r. 1832 sám se zavázav zároveň s rodákem Nikolou Palauzovem a jinými vlastenci k ročnímu příspěvku peněžnímu. Dne 2. ledna 1835 v Gabrově »škola slavně zahájena, první to skutečná na půdě bulharské« (Jireček, Děj. nár. bulh., 490). A. snažil se vymoci ústavu knihtiskárnu, ve kteréžto věci obrátil se na Štěpána Vorogidia, knížete Samoského, avšak marně. Školu gabrovskou obdařil A. značným odkazem peněžitým. A. mnoho psal jazykem ruským; r. 1841 vydal ruský spis o apoštolích slovanských, r. 1842 *Dennici novobulharské osvěty* (Dennica novobolgarskago obrazovanija), kdež vykládá o zřízení školy gabrovské. R. 1845 vydal čtyři listiny starobulharské; o postpositivném členu v bulharštině napsal rozpravu *Mysli za segačno-to bălgarsko učenije*. Odessa, 1847; řecky napsal A. stať o vyučování bulharském.

A prima vista (též »a vista«), ital. na první pohled; v hudbě zahráti nebo zazpívati skladbu z listu, bez přípravy. *Chr.*

A priori i protiva jeho *a posteriori* utvořeny jsou z latinských slov *prius* (to, co jest dříve: prvější, předek, dřívějšek) a *posterius* (to, co jest později: potomní, následek, pozdějšek). Poznati něco **a p.** znamená poznati to z něčeho, co jest dříve než ono, poznati to předkem čili z dřívějška; *a posteriori* však jest poznati to z něčeho, co jest později, z následku čili z pozdějška. Poněvadž pak příčiny co do věci a dle obecného náhledu i co do času jsou dříve než účin, jest poznati **a p.** tolik jako poznati z příčin (*e causis*); poznati *a posteriori* jako poznati z účinu (*ex effectu*) nebo na základě pouhého svědectví jiných. Poznatek **a p.** sluje z dozvědu či

také rozumový; *a posteriori* však z přezvědu, zkusný (empirický). Poměr mezi oběma pojímá se jako poměr mezi dedukcí a indukcí. **A p.** mnohým tolik jest co vrozený (idee vrozené), ano dědičný. Kant konečně stanoví, že **a p.** znamenati má soud všeobecný a nutný, a že tedy nepochodí ze zkušenosti, jež poznatkům svým nedodává nutné všeobecnosti. Na základě soudův mathematických, které podlé něho synthetické jsou, přichází k učení svému o apriorickém názoru (čas a prostor) a dále ku kategoriím jakožto apriorickým úkonům rozumu. — Poněvadž otázky zde se vyskytující sahají hluboko do metafysiky a do nauky poznavací, nepodařilo se posud docíliti jednotného o nich náhledu. Jedni uznávají, že naše poznatky vznikají sice na základě zkušenosti, ale některé živly jejich nejsou čerpány z ní. Tato nauka už jest apriorismus tak zvaný, ač připouští opět několik odstínů, kdežto druzí zastávají čirý empirismus a ničí **a p.** vůbec soudům všeobecně nutným jsoucnost popírajíce. *Dd.*

Aprise či *enquête d'office* nazývá se řízení často se vyskytující v pramenech XIII. stol., jímž francouzský bailli-justicier (soudce) vyhledával a zjišťoval skutky hrdelní, by došly potrestání kapitálního. **A.** jest těsně spojena s *enquête loial*, vyšetřováním, jemuž stíhaný se podrobil naznačiv svědky, za jejichž slyšení žádal. Z této **a.** vyvinulo se pozdější řízení *à l'extraordinaire*, jež posud jest základem moderního trestního řízení francouzského. Původ **a.** dosud kladen do řízení trestního inkvisičního (církve); domníváno se, že franc. soudy prostě jen napodobily řízení proti kacířům, jež na poč. XIII. stol. v již. Francii valně se šířilo. Byla prý obviněnému položena otázka, zdali »po dobrém« svoluje k vyšetřování (*enquête loial*). Zamítl-li je obviněný, stíhal soudce *d'office*. Avšak prameny XIII. stol. svědčí o tom, že soudce z povinnosti úřední stíhal obviněného, a že zatýkání (*prendre, deprehendere*) zavdalo příčinu k zahájení **a.** jako řízení samostatného domácího. Jen když zatčený pomocí **a.** usvědčen býti nemohl, byla obviněnému nabízena *enquête loial*, která měla za účel, aby zproštěn byl vazby. Neméně mylný jest náhled, jenž vývoj tortury v **a**-si teprve ve XIV. stol. shledává, neboť znění určitého ustanovení v »Contumes de Beauvoisis« kapit. LXIX., 16, dokazuje, že tortury ve Francii povždy bylo užíváno a nepochybně již ve stol. XIII. Dle našeho soudu vyvinula se **a.** z instituce dopadení při skutku samém a souvisí s pojmem *prise*, který v právu soukromém nabyl veliké důležitosti. Tu pak nebylo třeba obvyklého řízení žalobního, nýbrž prostě jen slyšení těch, kdož byli svědky činu. *Loial enquête* arcit souvisí s *legalis inquisitio* práva franckého a jeví analogii s *inquisitio patriae*, z kteréž na půdě normanské a anglické se vyvinula porota. Srv. Zucker, Aprise i loial enquête (Praha, 1886). *Zr.*

Aproctie (z řec.), bezřití, stav zrůdný, kde řiť se nevyvinula. Střevo buď končí v dutině břišní slepě, čehož následek ovšem jest neschopnost k životu, nebo ústí do dutin okolních: měchýře, pochvy, dělohy nebo v kloaku. Ve případech těchto řiť nebývá ani naznačena. Jindy ale vyskýtá se na jejím místě jamka slepě končící. Ježto střevo taktéž slepě zakončené přečasto nalézá se v těsné blízkosti nad ní, možno tu mluviti mnohdy o přepážce řiti, jež v rozličných případech bývá různě mohutna. Operací chirurgickou lze **a**-ii někdy vyléčiti, jindy dle povahy zrůdnosti není plod k žití způsobilý. Srv. Řiť. *Peč.*

Apronianum senatus consultum pochází buď z r. 117 nebo 121 po Kr. Usnesení to důležito jest pro dějiny právní způsobilosti osob právnických. Bylať jím uznána způsobilost obcí městských jednak k nabývání z instituce fideikommissární kýmkoliv ustanovené, jednak ku posloupnosti dědické, pokud šlo o pozůstalost propuštěnců (libertinů) příslušné obce. Fr. 36 Dig. 36, 1 a Ulp. Frag. 22, 5. *Čk.*

A propos [-pó], franc., v pravý čas, ve vhodnou chvíli, právě mne napadá.

Aprosio Angelico, kritik ital. (* 1607 ve Vintimiglii — † 1681). Vynikl hlavně svou až jízlivou kritikou proti básníku Steglianimu a pamflety pseudonymními, jako *Il Viglio, Il Buratto, La Sferza poetica.*

Aprosopie (z řec.), zrůdnina, jíž se nevyvinul obličej. *Peč.*

Apruže, opruže (nepochybně z franc. *approche*), čes. hatě, v lesnictví klesti nebo proutí svázané v dlouhé otepi, jichž se užívá k vodním stavbám nebo do cest močálovitých. *Cht.*

Apsa [apša]: **1) A.** Dolní (Alsó-**A.**), ves v Uhrách, v župě marmarošské, s 3466 rum. a rusínskými obyv. (1880). — **2) A.** Střední (*Közép*), s 2287 rum. ob. (1880) a poštou. Rumunsky zovou se vesnice ty *Apsid.* *Rz.*

Apsarasy jsou víly indické mythologie, o nichž zejména v literatuře epické nalézáme hojně pověstí. Nejčastěji bývá jejich úkolem, aby z rozkazu bohů kajícníky, kteří mocí svého pokání málem si podmaňují bohy, krásou svou odvrátily od zdrželivosti ke smyslným rozkošem. Nejčastěji jmenují se Urvaší, Ménaká, Tilóttamá a j. O původě jejich bájí se zejména, že vznikly z okeánu, když jej bohové vrtěli, chtějíce vytvořiti amrtam (v. t.). Srv. A. Holtzmann, Die Apsaras nach dem Mahâbhârata (Ztschr. d. Deut. Morgenländ. Ges. XXXIII., 633). *Zty.*

Apselafesie (z řec.), částečné porušení citu, jevící se ztrátou hmatu, kdežto pocit bolesti zachován; vyskýtá se v některých nemocech míchy. *Peč.*

Apshoven, malířská rodina antverpská. Ferdinand van **A.**, nar. r. 1576, byl žákem Adama van Noort a zanášel se ponejvíce malbou podobizen. Více prosluli jeho synové Tomáš (* 1622 — † 1664 nebo 1665) a Ferdinand (* 1630 — † 1694); oba byli žáky Teniersovými a pracovali úplně v jeho způsobu, v nějž se takořka vžili, tak že mnohé jejich práce od děl mistrových nelze rozeznati a také dosud některé v různých galeriích pode jménem Teniersovým se uvádějí. Celkem

schází jim ovšem původní břitkost a síla ve výrazu a barvě, kterou vyniká mistr a vzor jejich. *Chl.*

Apsida viz Apsis.

Apsidy (*Apsiden, Apsides, Apses, Absides*; též *Auges*). Řecké slovo *apsides* (persko-arab. *audž*) značilo původně obvod kola neb zakřivení klenby; později hlavní body křivočarého pohybu planet. V elliptickém pohybu planet značí **a.** body elliptické dráhy, v nichž těleso má největší nebo nejmenší vzdálenost od centrálního bodu (ohniska ellipsy), tedy konečné body velké osy ellipsy. Pro planety a vlasatice slovou **a.**: přísluní (perihél, *perihelium*), v němž těleso jest slunci nejblíže a odsluní (afél, *aphelium*), v němž jest nejvíce od slunce vzdáleno; pro měsíc slovou **a.**: přízemí (*perigeum*), když měsíc jest zemi nejblíže, a odzemí (*apogeum*), v němž měsíc nejvíce od země jest vzdálen; pro měsíce Jupiterovy slovou body ty (vzhledem k Jupiteru): *perijovium* a *apojovium*. — Čára spojující obě **a.** slove čára **a**-d (*Absidenlinie, linea apsidum, line of apsides*); v elliptickém pohybu jest čára **a**-d velká osa ellipsy a prochází tudíž ohnisky ellipsy, protínajíc dráhu ve dva shodné a souměrné díly; k proběhnutí dráhy mezi oběma **a**-dami potřebuje těleso poloviční doby oběhu. K nalezení polohy čáry **a**-d slunce slouží tato jednoduchá methoda (Keplerova): slunce pozoruje se ve dvou místech rozdílných délkou o 180° a časem o polovici doby oběhu; místa ta odpovídají místům **a**-d. Čára **a**-d každé oběžnice postupuje následkem rušivého pohybu ostatních oběžnic, otáčejíc se kolem bodu centrálního. **A.** dráhy měsíce otáčejí se na př. ročně dle Hansena o 14643·56016 vteřin; doba celého oběhu rovná se 3232·574 dnům (viz Poruchy). *Gs.*

Apsimar, byzantský vojevůdce a vzdorocísař, muž nízkého rodu, ale schopný válečník, svrhl r. 698 usurpátora Leontia, jenž byl si osvojil trůn Iustiniána II. Panoval pak jako Tiberius III. do r. 705, kdy sesazený Iustinián II. pomocí bulharskou dobyl r. 705 Cařihradu a zmocniv se **A**-a dal jej pak r. 707 popraviti.

Apsinés z Gadar, rhétór v Athénách, stal se konsulem za dob císaře Maximina. Jeho spis rhétorický jest nám zachován a důležit zvláště tím, že v části spisu toho obsažena jest rhétorika Longinova. *Knr.*

Apsis, apsida (ἁψίς), jest polokruhový výklenek připojený k rovnoúhelníku basiliky, kterým úzká strana východní naproti vchodu se uzavírá. (Na vyobrazení č. 306. podáváme půdorys kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře, s apsidou u písmene *a*.) **A.** byla vhodnou prostorou pro oltář a stolec biskupský, vznikla tedy z požadavků liturgických, jimž antická **a.** poskytla vhodný vzor. **A.** plným polokruhem z basiliky vystupující ukazovala se i na venek jako nejdůležitější článek a hlava svatyně. Uvnitř **a**-dy stál v popředí na rozhraní lodi oltář; v pozadí pak u stěny výklenku zasedal na vysokém stolci biskup a po stranách jeho na lavici kolem polokruhové stěny kněžstvo. Tímto skupením kněžstva kolem biskupa při církevních obřadech vznikla polokruhová **a.**, která proto slove chorem (χορός, *a coetu canentium clericorum*) nebo též presbyteriem. Přední prostoře chrámové dostalo se ovšem i přiměřené výzdoby umělecké. Podlaha a stěny obloženy jsou nejvzácnějšími druhy mramoru; vršek pokryt mosaikou figurální s počátku na modrém, později na zlatém pozadí. Ve středu spatřuje se na pahorku s 4 řekami rajskými Vykupitel žehnající, v pravo a v levo obklopen sborem apoštolů v menších rozměrech na zeleném trávníku s kvítím. Pod hlavním obrazem obíhá úzký pruh, na němž vyobrazen jest pod Kristem beránek, symbol jeho, pod apoštoly spatřují se ovečky, po jedné straně z Betléma, po druhé straně z města Jerusaléma vycházející a ku Kristu-beránku kráčející. — **A**-idu starokřesťanskou osvojil si později sloh románský, který pak i boční a příční lodi uzavíral menšími **a**-idami a dle podání starého okrašloval malbami figurálními, jak až dosud viděti jest v chrámě sv. Jiří na Hradčanech. Pěkný význam **a**-idy ve vlasti naší tak zdomácněl, že i skrovné kostelíčky vesnické **a**-idami se zdobily, jak tomu dosud nasvědčuje valně kostelův a kaplí, ctihodných svědků románských. V době přechodní přeměněn jest polokruh v mnohoúhelník (obyčejně tři strany osmistěnu). Polygonálním zakončením celého choru ve slohu gotickém zmizela **a.** a zanikla co samostatný článek stavební. *Lr.*

Č. 306. Půdorys kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře (s apsidou u písmena *a*).

Apsychie (z řeckého), ztráta vědomí, mdloba.

Apsyrtos (Absyrtos), syn Aiéta, krále kolchidského, jenž dle jedněch pověstí Iasona prchajícího s Médeií pronásleduje od něho kdesi v Adrijském moři přepaden a zabit byl. Dle druhých pověstí však Médeia bratra svého **A**-ta, jenž ještě byl dítětem, s sebou vzala a na útěku rozsekavši házela části těla do moře, aby otec Aiétés údy sbíraje byl v pronásledování zdržován. *Vře.*

Apšeronský poloostrov (z perského *ábi šírín*, sladká voda), pahorkatý výběžek Kavkázu do Kaspického moře, v gubernii bakuské, mající plochu 1800 *km*², asi 60 *km* dlouhý a končící se k jihu Šachovou kosou (*Sarsi-burun*). Na vých. jeho břehu jest nevysoký **A.** vrch s majákem a odtud dále na sever mezi pobřežím poloostrova a Svatým ostrovem jest **A.** průliv, asi 9 *km* dl. a 2½ *km* široký, jenž v čas bouří bývá bezpečným útočištěm lodí. **A. p.** jest již od pradávna znám vulkanickou

svou povahou, nevyčerpatelnou zásobou nafty, sopkami blatometnými (Boz-dag 360 *m*, Osmándag 398 *m*, Kiridi 156 *m*), teplými prameny a množstvím plynu štěrbinami ze země unikajícího a někde i stálým plamenem hořícího. Nejhojněji vyvinuje se plyn u vsi Balachanu, u Baku vystupuje i ze dna mořského. Vytěžování naftových pramenů poloostrova i okolních ostrovů (zvláště Svatého) dalo zejména v posledním desítiletí podnět k velkolepému ruchu průmyslnému i obchodnímu, jejž podporuje železnice do nitra poloostrova jdoucí, a jehož střediskem jest Baku (v. t.). Pro přílišnou horkost půdy a nedostatek vody nemá poloostrov téměř žádné vegetace.

Apt [at], hl. město arrond. v jihofrancouzském depart. vaucluseském, na l. bř. Calavonu a na pobočce dráhy lyonskomarseilleské, 48 *km* vých. od Avignonu, do roku 1801 sídlo biskupské, má obecní kollej a 5743 ob. (1886) živících se výrobou voskovic, klobouků, majoliku a voňavek, hedvábnictvím a čilým obchodem (jižní ovoce, zvláště mandle, víno, lanýže a j.). Pozoruhodna jest bývalá kathedrála (z XI.—XVI. století) vzácným spojením gotiky, slohu románského a renaissance, jakož i dvěma kryptami ze stol. VI. a X., pak zachovalý římský most nad Calavonem, 4 *km* pod městem. A. jest z nejstarších měst gallských (*Hat*), byla od Římanů pobořena, ale od Iulia Caesara znova vystavěna, načež nazvána *Apta Iulia*. — Arrond. aptský má v 5 kantonech a 50 obcích 47.397 ob. (1886).

Apt Antonín, nadšený přítel hudby (nar. 13. čna 1815 v Praze, zemř. t. 27. října 1887). Absolvovav filosofii stal se praktikantem při úřadě stavovském a setrval v něm po čtyřicet roků, načež roku 1873 odebral se na odpočinek. Již jako student zabýval se studiemi hudebními; theoretickou část prodělal u kapelníka Šuberta; s předními hudebními umělci pražskými tehdejší doby, s Ambrosem a Veitem, byl v přátelském spojení a s nimi vždy horlivě působil k povznesení hudebního ruchu pražského. Běželo hlavně o provozování velkých skladeb orchestrálních, pro něž zde tehdá nebylo vhodné kapely; v tom A. osvědčil své vynikající nadání organisátorské, i děkuje mu Praha za udržení pověsti, známé z dob Mozartových, jako město, jež umí oceniti nový zjev a pokrok v umění hudebním. Založil A. »Jednotu Cecilián skou«, spolek pro pěstování novověkých skladeb orchestrálních, v němž blahodárně působil po 25 let jsa jeho obětavým ředitelem v části administrační i ohnivým dirigentem znamenitých novinek z velkého světa hudebního, s nímž hleděl udržeti ve spojení domácí život hudební. Zejména epocha reformy v něm měla nad jiné horlivého hlasatele, a jeho přičiněním byla Praha mezi prvními městy, kde provozovány skladby Berliozovy a Wagnerovy. A. byl též členem ředitelství pražské konservatoře a pro novější vývoj hudební ve vlasti naší vždy měl vřelé srdce. Své jmění odkázal pražské konservatoři. *Ný.*

Aptenodytidae, *Spheniscidae*, tučňáci, čeleď vodních ptáků mořských z řádu potápěčů (*Impennes, Urinatores*), obývajících studené a mírné krajiny polokoule jižní, jako příbuzné jim alky obývají krajiny polokoule severní. Ptáci čeledi této stavěni jsou v soustavě jakožto konečný článek třídy ptáků i vynikají skutečně zvláštní odchylnou stavbou těla, k čemuž též se druží charakteristický, na alky upomínající způsob života. A. mají zavalité, válcovité tělo, mírně dlouhý krk a malou hlavu. Zobák jest silný, dosti dlouhý, ostrohranný, jinak rovný, toliko na špičce zahnutý. Zvláštní jsou křídla: zakrnělá, krátká a plochá, veslům podobná. Letek A. nemají jsouce toliko krátkým šupinatým peřím pokryty, kteréž i po většině tělo ostatní hustě a přiléhavě kryje, pročež ptáci tito i nižší teplotu snesou. Ocas jest rovněž krátký a tuhý složen jsa z krátkých a četných per rýdovacích, často v několik příčných řad sestavených

Č. 307. Aptenodytes patagonica Forst. (tučňák patagonský).

a slouže jim při chůzi za oporu. Nohy jsou jako u alek značně na zad pošinuty, tak že tělo na nich spočívající téměř kolmo jest vztyčeno; jsou silné, však velmi krátké a zakončeny třemi předními prsty, blanou plovací spojenými a čtvrtým zadním, jenž ku předu jest namířen. Kosti ptáků těchto jsou kompaktní, tvrdé a nemají po většině vzdušných dutin, jak bývá to u ostatních ptáků. Kosti předních okončin jsou sploštěny, kůstka palcová jim schází, kost běháku má dvé štěrbinovitých otvorů, což rovněž jest případem odchylným. Vlastním živlem ptáků této čeledi jest moře; plovou výborně, užívajíce zakrnělých křídel svých jako vesel, i potápějí se obratně hluboko pro kořist, kterou sobě vybírají mezi rybami, hlavonožci a mlži. Na souši objevují se toliko v čase hnízdění. Tu pak ve velkých hejnech na březích mořských se objevují seřaděni jsouce často v řadách jako vojáci, jeden vedlé druhého. Často od břehu daleko se vzdalují i vyhledávají za hnízdiště svá značně rozsáhlá prostranství. Hnízd sobě nestavějí. Samička snáší obyčejně jediné toliko vajíčko na otevřeném místě nebo v díru podzemní a hnízdí se stojmo střídavě se samečkem. Mláďata ošetřována jsou starými pečlivě a po dlouhou dobu. Překvapeni byvše na suché zemi nejeví ptáci tito nijaké bázně chovajíce se lhostejně, teprve když byli napadeni, jeví odvahu a obořují se na protivníka s otevřeným zobákem. Ptáci čeledi **A.** zahrnují tři rody, k nimž řadí se dosud známých 18 druhů. Krátký, systematický přehled rodův a druhů jest tento: 1. *Aptenodytes* Forst., tučňák, se zobákem dlouhým, tenkým a zašpičatělým, na němž se táhne od dírek nosních dvé ryh až ke špičce zobáku. K rodu tomuto náleží dvé druhů, z nichž známějším jest: **A.** *patagonica* Forst., tučňák patagonský (viz vyobrazeni č. 307.), veliký, 1 *m* dlouhý pták, jenž v krajinách antarktických jest typickým zjevem. Barva těla jeho jest na straně svrchní modravě šedá, na zpodní bílá; hlava a hrdlo jsou černé, za hlavou pak po obou stranách krku táhne se žlutavý pás. — 2. *Eudyptes* Vieill., se zobákem vyšším a silnějším, u něhož běží obě rýhy šikmo k okraji svrchní části. Z 15 druhů jest známější: *E. chrysocoma* Vieill. Žije v již. části okeánu Tichého. — 3. *Spheniscus* Briss., se zobákem u kořene nepravidelně zbrázděným, stlačeným a na konci hákovitě zahnutým. Jediný druh rodu tohoto jest *Spheniscus demersa* Briss., na březích Již. Ameriky a jižního cípu Afriky se hnízdící. *Šc.*

Aptera: 1) **A.**, bezkřídlí, nejnižší skupina hmyzu, vyvíjejícího se z vajíčka nenáhlým dorůstáním jednotlivých ústrojů, tedy beze vší patrné proměny, a nemajícího ani v době úplné dospělosti ústrojů létacích; uvádí se v novějších soustavách jako samostatný řád též jménem cizopasníků (*Parasita*), jenž dělí se dle povahy ústrojův ústních a výživy na dvě čeledi: 1. Vši (*Pediculidae*, v. t.), mající masitý rypáček ssavý a hruď nezřetelně článkovanou; živí se teplou krví živočišnou, zvláště ssavci. — 2. Čmeli (*Mallophaga*, v. t.), kteří mají kusadla, hruď ze dvou zřetelných článků složenou a ožírají jemnou srst a peří na těle různých ssavcův a ptáků. — Poznamenati sluší, že výjimkou vyskytují se ve všech řádech hmyzu jednotlivé druhy zcela bezkřídlé. *LD.*

2) **A.** viz Thysanura.

Apterix, Apterigius, pseudonym Jana Blahoslava dle matky roz. Bezperové (řec. ἄπτερυξ). Viz Blahoslav.

Apteryx (Kivi), pštrosovitý pták australský z řádů běžců (*Cursores*), jenž pro sebe tvoří zvláštní čeleď slukovitých pštrosů (*Apterygidae*). Vyniká podivnou, neohrabanou stavbou těla i jest mezi ptáky nyní žijícími zjevem osamotnělým. Jest velikosti asi naší slepice, pokryt dlouhým, štětinovitým a řídkým peřím, jež poněkud na peří kasuara upomíná. Křídla a ocas jsou zakrnělé, beze vší stopy letek nebo per rýdovacích. Nohy krátké, avšak silné, s běháky značnými a s třemi našlapujícími prsty předními a jedním zadním, země se nedotýkajícím, jenž jako prsty přední zakončuje silným drápem. Krk jest krátký, hlava malá, zobák slukovitý, dlouhý, tenký, málo dolů zahnutý a na špičce s dírkami nosními, od nichž se táhne dvé žlábkovitých rýh až ke kořenu zobáku. **A.** jest zvíře noční; za dne ukrývá se v děrách, v noci pak vychází hledat potravy, kterouž jsou mu hmyz a červi. **A.** omezen jest pouze na močálovité, lesnaté krajiny Nového Zealandu a čítá toliko dvé druhů: **A.** *australis* Schaw. (**A.** *Mantelli* Gould.) s peřím hnědým, žijící na sev. ostrově novozealandském, a **A.** *Oweni* Gould. s peřím popelavým, s bílými skvrnami na hřbetě, žijící na jižním ostrově novozealandském. Pověst, jakoby ještě třetí a mnohem větší druh (**A.** *maxima* Verr., *roaroa*) na jižním ostrově novozealandském existoval, se nepotvrdila. **A.** svým chudě organisovaným tělem i způsobem života vydán jest v šanc zničujícímu pronásledování i brzo bude vyhuben, jako byli vyhubeni již dříve podivní obrovští slipkovití ptáci na Maskarenách a Novém Zealandě. *Šc.*

Aptien značí ve švýcarském a francouzském jurském pohoří stupeň útvaru křídového, odpovídající zpodnímu gaultu (někdy klade se ke svrchnímu neokomu); skládá se ze zelených a šedých písků a pískovců, obsahujících *Epiaster polygonus*, *Plicatula placunea*, *Ostrea aquila*, *Janira Morrisi*, *Pteroceras pelagi*, *Ammonites milletianus* a j. Bezprostředně pod ním leží stupeň urgonský (urgonien), pročež často oba souhrnně apt-urgonien se nazývají. *Fl.*

Aptitude [aptytýd], franc., z lat. *aptitudo*, schopnost, způsobilost, obratnost.

Aptychodon viz Polyptychodon.

Aptychopsis Barr. jest rod zkamenělých lupenonohých korýšů (*Phyllocarida*) ze silurského útvaru v Čechách, Anglii a Švédsku. Zachoval se pouze štít (viz vyobr. č. 308.), který je kruhovitý, trochu protáhlý, téměř plochý a složen ze tří menších štítků a to ze dvou postranních a jednoho lichého. Tento lichý štítek tvoří rovnoramenný trojúhelník, a oba souměrné štíty postranní dotýkají se na vnitřní straně lištami. **A.** *primus*

(viz vyobr. č. 308.) nachází se dosti zřídka v břidlicích liteňských a graptolithových (e_1), pak i v koloniích Bráník, Motoly a Bílý Beránek (d_5) v českém siluru. *Pa.*

Č. 308. Aptychopsis primus Barr.

Aptychové vrstvy, obsahující hojně zbytků rodu *Aptychus*, náležejí v Alpách a Karpatech především dvěma útvarům. Jsou: *a*) jurské aptychové vápence, *b*) neokomské vápence aptychové. *Fl.*

Aptychus, jméno skořepovitých, plochých vápenitých nebo i rohovitých těles, namnoze v komorách ammonitů nalezených, která složena bývají obyčejně ze dvou souměrných částí (*aptychus* v užším smyslu), nebo jen jednoduchá, nedělená jsou (*anaptychus*). Tělesa tato však vyskytují se také dosti hojně o sobě bez ammonitů v některých vrstvách a tvoří na př. v útvaru jurském hojné aptychové břidlice a vápenec aptychový. Pravdě nejpodobnější jest náhled pokládající **a.** za jakousi přikrývku nidamentální žlázy samiček. V českém křídovém útvaru nalezeny dosud 3 druhy těchto těles. **A.** *cretaceus* ve březenských vrstvách, pochybný *complanatus* snad z teplických vrstev a třetí nedávno drem. Fričem nalezený u bakulita z vrstev chlumeckých. *Pa.*

Apuanské pohoří, Apuana, slehlé horstvo v italské prov. massa-carrarské, mezi řekou Serchiem a Janovským zálivem, na jihových. straně Apenninu ligurského, s nímž souvisí horou Alpe di Succiso (2017 *m*), plné nahromaděných úskalí se stránémi příkře, zvláště k moři spadajícími, proslulé nevyčerpatelným bohatstvím skvostného mramoru carrarského, spočívajícího na podkladu vápencovém a rulovém, a dostupující vrcholu svého v Monte-Pisaninu (1946 *m*), vedlé něhož sluší ještě uvésti Pizzo d' Uccello (1878 *m*) a Punta della Croce (1859 *m*). Z lomů pohoří tohoto již Římané rozsáhlou měrou těžili, ale ve středověku zapomenuto jich úplně, až opět Michel Angelo na ně upozornil. U Seravezzy dobývá se též značné množství rtuti.

Apuchtin Alekšej Nikolajevič, nadaný lyrický básník ruský. Nar. r. 1849 v Bolchově, új. městě gub. orlovské, studia právnická konal na univ. petrohr., načež vstoupil do ministerstva vnitřních záležitostí, kdež dosud trvá. **A.** jest lyrik, jehož básně vynikají hlubokým citem; nálada jejich jest chmurna. Vyšly hl. v »Sovremen.« a »Graždaninu« v l. 1858—72, souborně vydány v Petrohr. r. 1886: *Stichotvorenija A. N. Apuchtina*. Za nejlepší pokládá se *Nedostrojennyj pamjatnik* (Nedostavěný pomník). Činnost **A**-ovu posoudil ruský kritik literární K. K. Arsenjev (»Kritičeskije etjudy« Petrohrad, 1888, díl II., č. VI. Russkije poety novějšago vremeni). *W.*

Apuleia lex 1. agraria viz Agrární zákony. — 2. de sponsoribus viz Sponsio.

Apuleius Lucius, spisovatel latinský a filosof počítaný ku platónským eklektikům. V celém svém literárním působení jest **A.** pozoruhodným repraesentantem onoho směru eklektického, jenž vznikl v prvých stoletích křesťanských stykem světa řeckořímského s neznámým dosud Orientem a splynutím různých představ náboženských s poučkami filosofickými. Po stránce formálné bývá považován za původce latinity africké, sloh jeho jeví velkou propracovanost, oplývaje častými obraty a figurami rhétorickými a naplněn jsa hojnými provincialismy a archaismy. Spisy jeho bývaly i v dobách pozdních s oblibou čteny a s nadšením zmiňují se o řeči jeho mužové, jako Casaubonus a Lipsius. — Nejznamenitější dílo **A**-iovo jest humoristickosatirický román *Proměny čili O zlatém oslu* (Metamorphoseon libri XI. seu: De asino aureo) dle vzoru asi Lukiánova napsaný. Jméno vysvětluje se tím, že rek románu toho Lucius na cestách svých v Thessalii neopatrně uživ kouzelné jakési masti byl proměněn v osla a podoby lidské opětně nabyl, poživ růží z rukou kněze jednoho. Z mnohých episod vyniká půvabné vypravování *Amor a Psyché*, způsobem mystickým znázorňující vroucí touhu duše lidské po splynutí s bohem. Spis celý jeví živou, vynalézavou obrazotvornost, ale i nepokrytou smyslnost autorovu a podává zajímavý obraz mravů doby císařské. — Rhétorického obsahu jest spis *Florida*, sbírka to pokusů řečnických, o různých předmětech sepsaných, a řeč *De magia*, kterou se obhajoval proti obžalobě z čarodějství. — Ve filosofii **A.** přidržuje se nauky platónské, pozdějšími přídavky pythagorskými valně ovšem pozměněné. Mezi bohem nejvyšším a světem smyslným jest veliká mezera, vyplněná bohy jednotlivými nižšími a *daimony*, bytostmi to prostředečnými mezi božstvem a člověkem. Za bohy považuje nejen jednotlivé hvězdy, nýbrž i neviditelné bohy olympské, potomky to boha nejvyššího. Myšlením božským vznikají idee jakožto nadpřirozené formy všeho smyslného. Daimonové obývají mezi bohy a lidmi ve prostorech vzdušných, tělo mají též povahy vzdušné a vyšším rozumem pronikají do nejtajnějších hlubin myšlení lidského. Nic proto není jich tajno, ano i v tělo lidské vstupují jakožto duchové strážní, aby nás k dobru vedli a od zlého odvraceli. Takové bylo prý i pověstné daimonion Sókratovo. Daimonové tito věští lidem osudy příští, k nim máme se modliti, jim i oběti přinášeti. I duše lidská smrtí zbavena jsouc tělesných pout vstupuje prý mezi daimony. Filosofické tyto nauky **A.** vyložil ve spisech: *De deo Socratis* (o bohu Sókratově), *De vita et dogmate Platonis libri III* (o životě a učení Platónově; třetí kniha obsahu logického jest asi podvržena), *De mundo* (o světě; ve knize této, je-li pravá, užil asi spisu *Περὶ κόσμου*, Aristotelovi připisovaného), *Asclepius* (dialog mezi Asklépiem a Hermem trismegistem o bohu, světě a lidech). — **A.** narodil se v l. 126—132 po Kr. v Madauře, římské to vojenské osadě v Numidii. Vzdělání nabyl v Karthagině,

a hlavně v Athénách, kde zejména filosofii platónskou si oblíbil. Odtud odebral se do Říma, kde činností právnickou nabyl velikého jmění. Podniknuv mnohé cesty, navštívil znamenitější města Orientu i Egypta, aby poznal jednotlivé soustavy náboženské a v různá mysteria dal se zasvětiti. V Oei tripolské seznámil se se starší bohatou vdovou Aemilií Pudentillou, matkou přítele svého Pontiána, pojal ji za manželku a stal se jejím dědicem. Příbuzní její však obžalovali A-ia u prokonsula Claudia Maxima, že čarodějstvím zjednal si její přízeň i jmění. A. hájil se řečí zachovanou (*de magia*) na soudě šťastně. Byl propuštěn a usadil se v Karthagině uče tam rhétorice a šíře své názory náboženskofilosofické. Pověsti o všestranné moudrosti a neobyčejné divotvornosti A-iově záhy se rozšířily, na mnohých místech byly mu stavěny sochy, ano i s Kristem samým byl srovnáván (Lact. V—3). Všechny spisy A-iovy vydal souborně G. F. Hildebrand (Lipsko, 1842), filosofické pak nověji Al. Goldbacher (Vídeň, 1876). *Dna.*

Apulie (lat. *Apulia*, ital. *Puglie*) slula ve starém věku jihových. část poloostrova apenninského od řeky Fortore až k mysu Santa Maria di Leuca (*Japygium promontorium*); na sev. hraničila se Samniem, na záp. se Samniem a Lucanií, na jihu omezena zálivem Tarentským, na záp. mořem Jaderským. Za dob římských vztahováno jméno A. v užším smyslu pouze k sev. části až po Brundusium a Tarent, časem též jen po Aufidus, jižní část slula Calabrie. Nížina apulská pověstna byla palčivým vedrem v létě, pročež stáda v tu dobu do chladnějšího Samnia se odháněla. Mírnější podnebí měly severní, hornaté končiny, jež vynikaly krásnými lesy. Dnes značí A. pouze zeměpisný obvod bez významu politického, obsahující italské provincie Foggia, Bari a Lecce. — Nejstarší dějiny apulské ztrácejí se ve zprávách mythických. Původní obyvatelstvo, nejspíše illyrské, nazývali Řekové Japygy, Římané Apuly; vedlé toho vyskytují se jednotliví kmenové pod zvláštními jmény Dauniů, Peuketiů a Messapiů, kdežto na pobřeží, zvláště jižním, Řekové se usadili. Národové tito mimo Řeky měli v nejstarších dobách vládu královskou, ale dříve ještě, než Římané s nimi se seznámili, asi v V. stol. př. Kr., vyvinula se kolem vynikajících měst řada neodvislých republik. Ve válkách samnitských stáli Apulové střídavě buď na straně Římanů nebo Samnitů, byli pak společně s těmito podrobeni panství římskému, a města jejich občany římskými osazena. Po porážce Římanův u Canen r. 216 přidali se rozhodně na stranu Hannibalovu a rovněž ve válce se spojenci r. 91—88 byli nepřátely Římanů. Za bojů těchto byla země strašlivě zpustošena, což způsobilo úpadek měst a ochromení průmyslu a obchodu. Při rozdělení říše římské po smrti císaře Theodosia r. 395 připadla A. s ostatní Italií k říši západořímské, od r. 476 náležela k říši Odoakrově a od r. 493 k panství ostrogotskému, až r. 555 výboji Belisarovými a Narsetovými přijata jest k říši východořímské. Po vpádu Longobardů do Italie připadla sev. část A. k vévodství Beneventskému, jižní části zůstaly v moci Řeků, kteří jich proti Longobardům a Arabům houževnatě hájili, ale přílišným utiskováním a snahou, odloučiti obyvatelstvo od církve západní, podnět dávali k častým vzpourám. Konečně počali najatí zástupové Normanů, kteří vzbouřeným Apulům proti Řekům sloužili, vystupovati jako samostatní dobyvatelé a zmocnili se v l. 1040—43 vedením Viléma z Hauteville skoro celé země. Po smrti jeho pokračovali bratří jeho Drogo a po něm Humfred ve výbojích proti Řekům. Papež Lev IX., kterýž snažil se vypuditi Normany z Italie, byl od nich r. 1053 u Civitelly poražen a donucen uděliti jim léno na A-ii. Nevlastní bratr Humfredův, Robert Guiscard, obdržel r. 1059 od pap. Mikuláše II. léno na vévodství A-ii a Calabrii; dobyv Bari a Amalfi učinil konec panství řeckému v Italii a bojoval i se Saraceny tak šťastně, že panství jeho zaujímalo celou jižní Italii. Privilegia a autonomii apulské šlechty zrušil, potlačil spiknutí velmožů proti sobě a uhájil trůnu i proti synům Humfredovým, kteří na A-ii nároky činili. Po Robertovi následoval r. 1085 syn jeho Roger, od něhož odpadlo několik měst v A-ii a Calabrii, a po něm r. 1100 syn jeho Vilém II., spojenec papežův v bojích s Jindřichem V. Když pak r. 1127 zemřel bez potomstva, přitáhl příbuzný jeho Roger II., panovník sicilský, do A. a Calabrie, pokořil šlechtu i města a posléze r. 1128 i papeže Honoria II., který sám se chtěl zmocniti zemí Vilémových, že uznal jej za vévodu a léno mu udělil. Spojiv takto A-ii a Calabrii se Sicilií prohlásil se Roger r. 1130 za krále. Dějiny těchto zemí splývají od té doby téměř nepřetržitě (v. Neapolsko, Sicilie). Vedlé rodiny vévodské a později královské panovala větev rodu Hauteville s titulem hraběcím v městě Lecci, a také v Tarentě vzniklo knížectví více méně samostatné.

Apulum, římská osada r. 103 před Kr. založ. a nadaná právy municipálními, v Dacii nad Marisiou při silnici římské, vedoucí ze Sarmisegethusy do Parolissa, nynější Bělehrad Karlovský (v. t.), kdež posud spatřují se zbytky této řím. osady.

Apure: 1) A., řeka v jihoamer. republice Venezuele, vzniká na Cordilleře Meridské nedaleko Cristobalu, má s počátku jméno Uribante, teče celkem vých. směrem a přijavši s pravé strany řeky Natu, Caucaguu a s levé Caparru, Suripu, Canaguu a Portuguesu, vtéká šesti rameny do Orinoka s levého boku (pod 7° 40' s. š. a 66° 45' z. d.). Jest 912 *km* dlouhá a z velké části splavna i pro parníky. Úvodí její zaujímá na 130.000 *km*². — **2)** A., distrikt venezuelského státu Bolivaru mezi Columbií a řekami Apurem, Metou a Orinokem, větší částí nízká, úrodná rovina, s tučnými pastvinami, na nichž chovají se ohromná stáda hovězího dobytka, koní a zvláště mezků. Svlažována jest Orinokem a jeho přítoky, plodí hlavně cukrovou třtinu a kukuřici, má horké, ale zdravé podnebí (kromě některých krajin baži-

natých) a na 48.945 *km*² 21.112 obyv. (1881) asi 2000 Indiánů v to nepočítajíc. Rozdělena jest v kantony: san-fernandský, montecalský, guasdualitský a achaguaský, a hlavní její město jest San Fernando de **A.** na pr. bř. Apuru před ústím Portuguenzy, důležité obchodní místo asi se 6000 obyv.

Apurement [apyrmân], uznání účtu složeného účtujícím; závěrka účetní.

Apurimac: 1) A., řeka v jihoamer. republice Peru, temení se v záp. pásmu peruánských Kordiler z jez. Vilafro, směřuje ve dvou třetinách svého toku na sev.-záp. a obracejíc se posléze u velkých oklikách na sev.-vých. slučuje se na 10° 45' j. š. s Quillabambou; soutokem pak jejich vzniká Ucayali, mohutný přítok řeky Amazonské. Na pravém břehu spějí k němu Pachachaca, Pampas, Mantaro a Rio Perené, na levém Quirimbiri. Mezi ústím Mantara a Rio Perené nazývá se **A.** Eni, odtud pak až k soutoku s Quillibambou sluje Tambo. Délka toku jeho obnáší celkem 5250 *km*. Dolní tok **A**-aku jest i pro velké parolodi splavný, avšak na středním a horním toku zabraňují plavbě vodopády, peřeje, dravý proud a četná úskalí. V l. 1883—84 prozkoumán byl velmi důkladně od Samaneza, jenž se po něm plavil od ústí Pachachaky a ke Quillibambě. — **2) A.**, departement republiky Peru, nazvaný dle řeky Apurimaku a ohraničený na západu i jihu od departementu Ayacucha, a severu a východu od Cuzka, má rozlohu 15.207 *km*² se 119.246 obyv. (1876). Hlavním městem jest Abancay s 5500 obyv.

Apus viz Zrůdnost.

Apus, nepatrné souhvězdí jižní polokoule, na jihu se rozkládající od souhvězdí jižního trojúhelníka (*Triangulum australe*) v mezích od 13 hod. 40 min. do 18 hodin v rektascensi a od —70° do —82½° v deklinaci a čítající 67 hvězd do 7. velikosti. *Gs.*

Apus viz Lupenonožka.

Apyrexie (z řec.), doba choroby horečnaté, kdy horečka mizí, při střídavkách, tudíž období mezi jednotlivými záchvaty. *Peč.*

Apyrický (řec.), nehořlavý, ohnivzdorný.

Aqu. Hesla zde scházející hledati dlužno pod Akv.

Aqua (lat., voda), název četných vodovodů v starém Římě a v říši římské. Jsou to zejména: **A.** Alsietina, **A.** Appia, **A.** Claudia, **A.** Iulia, **A.** Marcia, **A.** Tepula, **A.** Virgo a j. (Viz v té příčině: Velišský, Život Řeků v Římanů; D'Avigdor, Waterworks, ancient and modern, Engineering, vol. XXI. až XXII.; Sexti Iulii Frontini de aquae ductibus urbis Romae liber, ed. Dederichius, Vesaliae, 1841.) *Hjš.*

Aqua (farmakogn.). Některé farmakopoee rozumějí slovem tím vodu destillovanou, jiné jen vodu obyčejnou, označujíce onu názvem **a.** *destillata*. Některé léky mohou součástkami obyčejné vody býti tak rozloženy, že nové těleso vzniklé dějem chemickým účelu léčení méně vyhovuje nebo vůbec nevyhovuje; v takových případech nemůže voda obyčejná nahraditi vodu destillovanou. Ve vodě říčné i pramenité obsaženy jsou hmoty cizí, v oné v menším, v této ve větším množství, a sice kyselina uhličitá (někdy také ammoniak a sirovodík) a hmoty minerálné, mající jakost některých částí vrstev zemských, skrze které prameny proudí. Destillací přehánějí se v prvním dílu destillátu plynné přimíšeniny, minerálné součástky zbývají v kotlu destillačním, díl prostřední jest voda čistá. — Název **a.** mají také některé roztoky prvků nebo sloučenin ve vodě, na př. **a.** *chlori*, **a.** *calcis*, **a.** *plumbi*; jinde vodnatý roztok rozmanitého složení pojmenován dle vynálezce, na př. **a.** *Conradi*, **a.** *Goulardi*, **a.** *Koechlini* a j. Z doby alchymistické pochází: **a.** *regia* (lučavka královská), směs kyseliny solné a dusičné, v níž rozpouští se zlato, »král« kovů (odtud název); **a.** *reginae*, směs kyseliny dusičné (nebo ledku) a kyseliny sírové, k rozpouštění stříbra; **a.** *fortis*, rozředěná kyselina dusičná. *Aquae aromaticae* jsou vody obsahující rozpuštěné silice; připravují se destillováním vonných částek rostlinných s vodou nebo pouhým prohánění páry skrze částky rostlinné. Známější aromatické vody jsou: heřmánková, skořicová, fenyklová, melisová, mátová, růžová, pomerančová, routová, kmínová a j. Sem také patří proslulá **a.** *della regina* [akva dela redžina], voda královnina, jež připravuje se na dalmatském ostrovu Hvaru z rozmariny, která tam roste neobyčejně bujně. Některé aromatické vody obsahují siličnaté součástky více rostlin, jako **a.** *aromatica* a **a.** *carminativa*, některé opět mimo silici ještě jiné hmoty, vzhledem k léčivosti podstatné, na př. kyanovodík ve vodě hořkomandlové a bobkotřešňové. Voda hořkomandlová (**a.** *amygdalarum amararum*) připravuje se destillací hořkých mandlí, které byly roztlučené delší dobu vodou macerovány. Obsahuje kyanovodík, jehož množství rozmanité farmakopoee rozličně ustanovují. Rak. farm. žádá pro **a.** *amygd. amar.* concentrata 0·6 na 1000. Z této se připravuje **a.** *amygd. amar.* diluta smíšením jedné částky s 11 částkami vody. O účinku viz Kyanovodík. — Přirozené vody léčivé jsou bohatší o jednu nebo více částí minerálných; tak jsou vody bohaté na kyselinu uhličitou, na uhličitany alkalií, na sírany alkalií a sírany zemin alkalických, na železo, na jód atd.; dle převládajících těch součástek se také třídí. *Jd. Jš.*

Aqua Tophana (nebo **A.** *Toffana*, **A.** *della Toffana*, také *Acquetta di Napoli, di Perugia*, nebo krátce *Acquetta*), v XVII. a XVIII. věku proslulý, smrtonosný jed, nazvaný podlé ženy, která jej prý vynalezla sama od r. 1659 k různým a mnohým zločinům ho používajíc. Toffana žila nejdříve v Palermu, pak v Neapoli, zákazníkům svým posílajíc svůj jed jakožto »lék« v láhvičkách opatřených nápisem Manna sv. Mikuláše z Bari a s obrazem tohoto světce. Teprve roku 1709 byla stíhána, došla na čas ochrany v jakémsi klášteře, později však byla zatčena (prý od generála Thanna) a v Neapoli po velikém mučení, při kterém ke všemu se přiznala, utracena. Dle jiných zemřela v ža-

láři smrtí přirozenou. Vypravuje se, že při výslechu tak hrozné věci přišly na jevo, že po smrti její další vyšetřování bylo zastaveno, jinak mnohé vysoce postavené osoby byly by bývaly kompromittovány. — O podstatě a složení tohoto jedu není nic určitého známo. Byla to jasná, bezbarvá a bezvonná tekutina, jejíž 4—5 kapek působilo sice zvolna, ale bezpečně, aniž však bylo lze znamenati nějakých symptomův otrávení; avšak i o působení jedu toho mnoho se bájilo. Dle Garelliho, jemuž dostala se do rukou akta vyšetřovací, byl to roztok kyseliny arsenové s přídatkem byliny zvané *Linaria cimbalaria* L.; jiní tvrdí, že byla to substance ze shnilých mrtvol, roztok olověného cukru nebo kapalina vyráběná z puchýřníků, vody a alkoholu.

Aqua vitae (lat.) nazýval se původně líh aethylnatý; nyní označují se tímto jménem též rozmanité likéry aromatické. *Js.*

Aquae nazývány u Římanů lázně, minerálné a léčivé prameny, kteréž ve starověku pokládány za posvátné. Jméno to přešlo potom také na lázeňská a léčebná místa, jež obyčejně se uvádějí s nějakým příjmením, často však prostě **A.** aneb i jménem »ad Aquas«. Nejdůležitější z nich jsou: 1. **A.** v Pannonii při silnici vedoucí z Petovia do Vindobony, nyn. Baden za Vídní; 2. **A. Aureliae** v území zvaném Agri decumates, nyn. Baden v Badensku; 3. **A. Cutiliae** v Samniu, vých. od města Reate, místo ve starověku velmi slavné; 4. **A. Calidae** v již. Britannii, nyn. Bath, s množstvím starožitností; 5. **A. Jassae**, nyní Varaždínské Teplice v Chorvátsku; 6. **A. Mattiacae**, nyn. Wiesbaden; 7. **A. Patavinae** se slavnými sirnými prameny, nyn. Abano; 8. **A. Sextiae** v Gallii Narbonnské, u nichž Marius r. 102 př. Kr. dobyl slavného vítězství nad Teutony; 9. **A. Tarbellae** v Aquitanii, nyn. Dax na řece Adouru; 10. **A. Vitae**, nynější Krapinské Teplice.

Aquaeductus (lat.), vodovod: **1) A.** (*servitus aquae ducendae*), právo vodovodu, jest jednou ze služebností vodních, záležející v právě, vésti vodu s cizího pozemku na svůj nebo naopak, nebo vodu přes cizí pozemek převáděti (*iter aquae*). Zvláštním druhem této služebnosti jest dle řím. práva oprávnění vyváděti vodu se svého pozemku za tím účelem, aby pozemek ten byl vysušen (*serv. aquam educendi fundi siccandi gratia*). Dle rak. práva (§. 497. obč. z.) jest služebnost vodovodu služebností polní, kdežto dle římského práva i ku prospěchu pozemků domovních zřízena býti může. Rovněž může stávati jen jako služebnost nepravidelná (*servitus irregularis*), která pouze určité osobě slouží s ní trvá a s ní jako každá služebnost osobní zaniká (§. 479. obč. z.). Římskému právu znám jest i ten způsob služebnosti této, že oprávněný smí na služebném pozemku vodu hledati a nalezenou ji odváděti. Dle řím. práva má důležitý význam okolnost, zda výkon služebnosti této každý den i v každé době roční jest možný (*aqua quotidiana*), nebo běží-li o služebnost, která jen ob čas, buď v zimě nebo pouze v létě, v noci nebo jen za dne, nebo jen v jednotlivých dobách dne (*aqua hiberna, aestiva, diurna, nocturna*) vykonávána býti může. Co do podstaty a vzniku služebnosti té platí všeobecné předpisy. Dle rak. práva obč. zakládá se také vyvlastněním, a i když není tu podmínek vyvlastnění, jest vlastník pozemku povinen dopustiti za přiměřenou náhradu zřízení služebnosti k tomu cíli, aby se cizí voda přes jeho pozemek vodila a k tomu konci potřebná díla zřídila. Směr vodovodu, ač není-li výslovně ujednán, ustanovuje dle římského práva, jestliže služebnost zřízena byla ve smlouvě, oprávněný, avšak založena-li posledním pořízením, obtížený, ovšem vždy šetře co možno strany druhé. Dle rak. práva bude v ohledu tom (dle §. 484. obč. z.) vlastníku služebného pozemku náležeti stanovení směru vodovodu i objemu jeho. Právo vodovodu zahrnuje v sobě dle řím. i dle rak. pr. (§. 497. obč. zák.) oprávnění klásti potrubí potřebné k výkonu této služebnosti i zřizovati příkopy na své útraty, s čímž zároveň spojena jest povinnost udržovati tyto v dobrém stavu a jen v míře přiměřené potřebám pozemku panujícího. Náleží-li výkon služebnosti této současně několika osobám, a nastane-li nedostatek vody, nutno poměrně výkon mezi jednotlivé rozděliti. Poměr ten, jakož i způsob výkonu, má býti ustanoven dle předpisu práva římského, není-li zde dohodnutí se stran, výrokem rozsudího. Dle řím. práva dány k ochraně držby této služebnosti zvláštní prostředky právní, a to: *interdictum de aqua*, jež předpokládalo, aby služebnost tato byla vykonána aspoň v posledním roce jednou nebo, jde-li o vodu pouze letní nebo zimní, jednou ve dvou posledních letních, pokud se týče, zimních půlletích, počítajíc v to ono půlletí, kdy žaloba byla podána, a aby výkon ten se stal bezelstně, veřejně, ne snad mocně nebo nebyl jako pouhé *precarium* stranou druhou dopuštěn (*bona fide, nec vi, nec clam, nec precario*). Pod týmiž podmínkami, aniž však bylo třeba právo dokazovati, dávalo římské právo oprávněnému *interdictum de rivis*. Je-li konečně držba služebnosti spornou mezi více osobami, má místo *interdictum duplex de aqua*. *Pčk.*

2) A. znamená v anatomii těsný průchod, kterým protéká tekutina vodě (a ne krvi) podobná, na př. **a.** *cochleae* č. *perilymphaticus* a **a.** *vestibuli* č. *endolymphaticus* vedou z bludiště ušního do dutiny lebeční; **a.** *Sylvii* spojuje 3. a 4. komoru mozkovou. *Sl.*

Aquaedukt (z lat.), u Římanů vodovod vůbec (viz Vodovody); v novodobém stavitelství zvláště visuté části vodovodů gravitačních (viz Mosty).

Aquae et ignis interdictio (lat.), doslovně odepření vody a ohně, což bylo za republiky římské pravidelným trestem na zločiny těžší, jež v dobách královských byly pokutovány smrtí. **A. et i. i.** záleželo v zákazu úředním, poskytovati psanci přístřeší nebo pokrmu. Obyčejně byla interdikce spojena se zabavením jmění zločincova. Za časů císařských nastoupily na místo odepření vody a

ohně deportace pro zločiny sprosté a internování pro trestné činy politické. Viz Exilium. *Kr.*

Aquaehaustus (*servitus aquae hauriendae*) jest právo z cizího pozemku, ať již z pramene, studně, potoku nebo řeky vodu čerpati. Rak. obč. zák. uvádí služebnost tuto mezi služebnostmi polními (v §. 477.). Dle rak. i dle řím. práva jest s ní spojeno oprávnění choditi ku prameni (*jus itineris*), ze kterého se voda brátí má (§. 496. občan. zák.). O vzniku služebnosti této i o jejím pominutí platí všeobecné předpisy při služebnostech vůbec a při *aquaeductus* zvlášť uvedené. Zaniká-li služebnost čerpati vodu, pomíjí tím také pro oprávněného právo cesty, ve služebnosti této spočívající. Dle řím. práva dáno k ochraně držby služebnosti této *interdictum de fonte*, které předpokládá výkon její v roku posledním, nebo jde-li pouze o *aqua aestiva* nebo *hiberna*, výkon o posledních dvou půlletích, ve kterých tento byl možným; musil býti však předsevzat bezelstně, bez užití násilí a zřejmě a nikoliv jako *precarium*, při čemž výkon předchůdcův i nástupci prospívá. Vedlé této žaloby naskýtá se v pramenech římských také *interdictum de fonte reficiendo*, o znovuzřízení pramene, které má za účel zabezpečiti právo majitele této služebnosti, pramen čistiti i znova zřizovati. *Pčk.*

Aquae pluviae arcendae actio (lat.), v řím. právu žaloba pro bránění vodě dešťové. Nikomu nebylo dovoleno změniti jakýmsi zřízením (*opus*) přirozený odtok dešťové vody ke škodě sousedního hospodářského pozemku, leč že se tak dělo k rozkazu úřadu nebo pro lepší vzdělávání pole. Jinak byl majetník (též uživatel) poškozeného pozemku oprávněn žádati na majetníku (neb uživateli) pozemku škodícího za uvedení v předešlý pořádek a náhradu škody za dobu sporu; jestli však škůdce zatím postoupil pozemek někomu jinému, mohl pouze žádati, by nový majetník dovolil uvedení v předešlý pořádek. Viz Dig. XXXIX., 3. a Burckhard, Actio aquae pluviae arcendae (1881). *Čk.*

Aquagium (lat.), příkop, strouha k odvádění vody; odtud též bylo zváno a. právo na odvodňování. *Kr.*

Aquamanile (lat.) bývala v církvi katol. obřadní nádoba, nad kterou při oběti mše sv. kněz ruce si myl, a do které voda stékající byla zachycována. Nádoba bývala i několik *kg* těžká, více méně ozdobná. Také ze stříbra bývaly nádoby takové zhotovovány. Má se za to, že se jich počalo užívati v V. st. po Kr.

Aquamarin, odrůda beryllu (v. t.); umělec se napodobí, slije-li se 1000 d. skla Strassova se 7 díly skla antimonového, a 0,4 d. kysličníku kobaltnatého. *Řn.*

Aquameter viz Vodoměr.

Aquapunctura, methoda derivační k léčení bolestí rheumatických i neuralgií, udaná Mathieuem ke sklonku let šedesátých. Jemňounký proud vody žene se čerpadlem proti místu chorobnému tenkou rourkou jehlovitou, kteráž se však pokožky nedotýká. Tlakem čerpadla vnikne tekutina pokožkou až do šťávy a způsobí tu pupen podobný výkvětku kopřivky. Bolesti s počátku značné mizí asi po čtvrť hodině. Účinek methody této nepředčí však činnosti ostatních pryštidel, a proto bezpochyby a. nejen se nerozšířila, nýbrž ani neujala. *Peč.*

Aquarell (od *aqua*) jmenuje se malba, při níž se výkres zhotovený na papíru nebo jiném způsobilém podkladu pokrývá ponejvíce samými průzračnými vodovými barvami tak dlouho a tak často, až docílen jest koloristický účinek, jakého si umělec přeje. Aquarellista počíná své dílo podmalováním svého výkresu některou neurčitou (neutrální) tóninou (tuší, sepií a j.), a sice tak, že místa, která na obraze mají býti světlá, zůstanou nepodmalovaná. Na toto podmalování pak nanášejí se vlastní barvy se stálým vzhledem k tomu, aby při přechodu jedné barvy do druhé nepovstaly ostré kraje, čehož se dociluje opatrným jejich rozmýváním. Zhotovení dobrého a-u není snadné, poněvadž malba vodovými barvami připouští korrekturu jen ve velice obmezené míře. Umělec musí tudíž hleděti k tomu, aby co nejdříve nalezl pravý tón; neboť čím déle jej musí hledati, tím více jeho dílo pozbývá jasnosti a svítivosti. Proto také užívalo se vodových barev dlouho jedině ke kolorování lehkých skizz, zejména květin, krajinek nebo podobizen. Na umění povznesli malbu aquarellovou teprve Angličané, zejména John Robert Cozens (* 1752 — † 1799 v Londýně) a Tomáš Girtin (* 18. ún. 1773 — † 9. listop. 1802 v Londýně). V Anglii vznikly také první spolky aquarellistů (r. 1805 Society of painters in water colours, r. 1832 New Society of p. in w. c. a r. 1863 The Institut of p. in w. c.). Z Anglie rozšířila se záliba v malbě vodovými barvami záhy na Francii a Italii, později též na Španěly a Německo. V novější době pěstuje se malba aquarellová téměř ve všech zemích, mnohdy s výsledkem v pravdě až překvapujícím, vytvořujíc díla, jež ani co do žádoucí síly nezůstávají za pracemi zhotovenými způsobem jiným. K nejpřednějším aquarellistům českým náležejí: Josef Manes, Bedřich Havránek, Frant. Ženíšek, Max Pirner, Hanuš Schwaiger, Jiří Stibral, Jan Koula a jiní.

Aquarius (souhvězdí) viz Vodnář.

Aquatilie (z lat.), ústrojenci vodu obývající, zvířata a rostliny ve vodě žijící.

Aquatinta (ital.), fr. *gravure à l'a.*, jest způsob reproduktivního umění, založený na tom, že se napodobují výkresy tušové nebo bistrové operací velice podobnou způsobu »tušovacímu« (*gravure au lavis*). Dobře očištěná měděná deska zapráší se měchem v uzavřené skříni smolnou moučkou, načež se deska ohřeje, až se smolné částice na její povrch přilepí. Po té pokryjí se štětcem ony partie deskové, které mají při otisku zůstati bílé, benátskou fermeží, a deska přelije se leptadlem záležejícím v lučavce silně rozředěné. Když pak leptadlo dostatečně bylo působilo, deska se umyje, a fermeží pokryjí se opět ony par-

tie, které nevyžadují dalšího leptání, a tak dále, až veškerých žádoucích nuancí jest docíleno. Jiní připravují si desku ohřátou fermeží, na níž napráší mořskou sůl, jemný písek nebo prášek ze spálených kostí, a z níž pak po vychladnutí fermeže tuto sůl nebo písek vymývají. Otisk rytiny à l'a. vyniká nad jiné svou elegantní měkkostí; nicméně v novější době tohoto pěkného způsobu reprodukce se neužívá, jelikož deska připravená à l'a. dá poměrně mnohem méně dobrých otisků, než deska upravená způsobem jiným. Vynález reprodukce à l'a. spadá do počátku druhé polovice XVIII. stol. První pokus učinil prý r. 1759 Norimberčan J. A. Schweikard; avšak Francouz Jean Bapt. le Prince (1733—1781), který byl zároveň i malířem, znamenitě jej zdokonalil. Jiní znamenití à l'aquatintisté byli: Abbé Jean Claude Richard de Saint Non, J. G. Prestel a jeho manželka, Vil. von Kobell, Jak. V. Mechau, K. Kuntz, Kr. Haldenwang, Vil. Bed. Schlotterbeck a j.

A quatre [a katr] franc., *a quattro* [a kvatro] ital., o čtyřech, v hudbě: *à quatre mains* [-mén], it. *a quattro mani* (skráceně *à 4 ms.*, *a 4 m.*), čtyřručně (při hře na piano a j.); *à quatre parties* [-partý], ital. *a quattro parti*, pro čtyři hlasy buď zpěvné (*a q. voci*) nebo nástrojové (*a q. stromenti*); *à quatre seuls* [-sél], ital. *a quatro soli*, pro čtyři sólové hlasy. — *A quatre épingles* [-epengl], o čtyřech špendlících; obrazně: vybraně, šviháckv oblečený, vyšňořený, též pečlivě provedený (písmo a j.).

Aquaviva, starý rod neapolský, který má jméno své dle jihoitalského města Aquaviva čili Acquaviva delle Fonti. Z rodu toho vynikli: **1)** Antonio **A.**, který od neapolského krále Ladislava ve XIV. stol. povýšen na vévodu. — Vnuk jeho **2)** Josia **A.** přijal titul vévody z Atri. — Vnuk tohoto, **3)** Andrea Matteo **A.**, vév. z Atri a Terama, hr. z Conversana (* ok. 1456 — † 1529), za války Ferdinanda Katolického proti Neapoli r. 1503 upadl v zajetí, ale od Ferdinanda propuštěn. Na to žil v Neapoli, zařídil v paláci svém tiskárnu, podporoval štědře učence a i sám byl spisovatelem. Ze spisů jeho vytištěny toliko *Commentarii in translationem libelli Plutarchi de virtute morali* (Neapol, 1526). — Bratr jeho, **4)** Belisario **A.** († 1528) od krále Bedřicha II. obdržel město Nardo, od Karla V. titul vévodský. Na sklonku života svého vzdav se vojenského zaměstnání, věnoval se rovněž vědám a zjednal si zásluhy o obnovení akademie del Lauro v Nardě. Sepsal: *De instituendis liberis principum; De venatione; De aucupio; De re militari et de singulari certamine* (Neapol, 1519 a sl.); *Paraphrasis in Oeconomica Aristotelis libri II.* (t. 1519). — **5)** Giovanni Geronimo **A.** († 1528) za služby vojenské povýšen od Karla V. na granda španěl., proslul také jako básník italský. — **6)** **A.** Claudius, generál tovaryšstva Ježíšova. Nar. roku 1543 jako syn vévody z Atri, Jana Ant. z **A.**, studoval v Římě, vstoupil r. 1567 k jesuitům, stal se provinciálem v Neapoli, pak v Římě a r. 1580 zvolen generálem řádu. Od něho sepsaný plán studijní *Ratio studiorum* pokládá se za mistrovské dílo paedagogické moudrosti. **A.** vydal roku 1610 zvláštní dekret proti pochybené nauce jesuity Marianv, z níž mnozí odvozovali právo k zavraždění tyrannův. Zemřel roku 1615. — Rod ten, jehož tři členové byli kardinály a který dal církvi několik arcibiskupův a biskupů, kvete podnes. Hlavou jeho jest nyní Luigi **A.** d'Aragona duca d'Altri e di Nardo († r. 1812), senátor; nejstarší syn jeho Guilio Antonio conte di Conversano († 1849) jest poslancem. *Byř. red.*

Aquensis viz Vodňanský Jan.

Aquila viz Orel.

Aquila (lat.), orel, v římském vojenství, viz Signa.

Aquila: 1) Jan, viz Orel z Plavče.

2) A. byl žid původem z Pontu, který se nejprve v Římě usadil a později s manželkou svou Priscillou do Korinthu se odstěhoval, an císař Claudius vypověděl (r. 52 po Kr.) všechny židy z Říma. Poněvadž byl hotovitelem stanův, a tudíž téhož řemesla jako sv. Pavel, uhostil se tento u něho přišed r. 53 do Korinthu. **A.** přijav s manželkou svou křesťanství doprovázel sv. Pavla do Efesu; a jak vysvítá z pozdravu, jejž mu sv. Pavel ve svém listu k Řím. (16., 3.—5.) zasílá, odtud do Říma se odstěhoval okolo roku 58 a konečně opět do Efesu. **A.** i Priscilla byli rozšiřovateli křesťanství, tak že sv. Pavel o nich dí nazývaje je »pomocníky svými v Kristu Ježíši, že pro jeho život svých hrdel nasadili, jimž nejen sám (mnoho) děkuje, ale i všecky církve národů«. Řím. martyrologium klade jejich památku na 8. července. *Jrk.*

3) A. (*Ακύλας*), překladatel Bible, byl rodem ze Sinopy v Pontu a dle sv. Epifania spřízněn s císařem Hadriánem. Zrozen z rodičů židovských přijal křesťanství, ale později přešel opět k židovství. Podal asi v polovici druhého století po Kristu dvojí překlad Písma svatého z hebrejštiny do řečtiny, jeden přílišdoslovný, o němž bezprávně někteří staří spisovatelé tvrdí, že tu **A.** porušil některá místa o Vykupiteli svědčící; druhý zdařilejší, který se nám však nedochoval. Překladu **A**-lova mnoho si vážili židé, ceníce jej i nad překlad Septuaginta. Teď zbyly z toho překladu **A**-lova pouze úryvky zachované v Hexaple Origenově. *Jrk.*

4) A. Johannes Kaspar, vl. Adler, pomocník Lutherův († 1488 — † 1560), syn patricia augšpurského, studoval ve svém rodišti, v Ulmu a v Italii. Navrátiv se do vlasti stal se r. 1516 farářem v místě Jenga u Augšpurku a oženil se, začež byl od biskupa uvězněn a k smrti odsouzen, jíž unikl toliko přímluvou královny uherské Marie. Uprchnuv do Vitemberka kázal tam v kostele zámeckém vyučuje hebrejštině a pomáhaje Lutherovi překládati Bibli. R. 1527 stal se kazatelem v Saalfeldu, kde získal si nemalé zásluhy o povznesení školství. Proti interimu vydal spis *Christliche Bedenken gegen das Interim* (Augšp., 1548),

čímž císaře Karla V. tak popudil, že vypsal na hlavu jeho cenu 5000 zl. **A.** našel ochránce, kteří mu pomohli k útěku, a r. 1552 stal se opět superintendentem v Saalfeldě, kde zemřel 12. listop. 1560.

Aquila alba, mitigata, coelestis, mercurii jsou staré výrazy alchymistů pro chlorid rtuťičnatý (kalomel). *Rn.*

Aquila degli Abruzzi [akvila delji abrúci]: **1) A. d. A.**, italská provincie (dříve *Abruzzo ulteriore* II.) v území Abruzzo e Molise (6625 *km*² a 392.477 obyv.), ¾ půdy neúrodná, lesnatá vysočina. Jest prostoupena 2 rovnoběžnými pásmy Abruzz, mezi nimiž leží krásná rovina svlažovaná řekou Aternem. **A. d. A.** dělí se na 4 kraje: avezzanský, cittaducalský, solmonský a aquilský. — Hlav. městem provincie jest **2) A. d. A.**, na ř. Aternu, krásně položené poblíž hory Gran-Sassa, strategicky důležito, neboť zde spojují se všecky průsmyky apenninské. Založil je r. 1240 císař Bedřich II. a opevnil ve válkách s papežem. **A. d. A.** má hojně kostelů (nejstarší, P. Marie, vystavěn r. 1287 ve slohu gotickém), palácův a rozličných státních budov, radnici se sbírkou starých nápisův a obrazárnou, techniku, lyceum, tvrz atd. **A. d. A.** jest sídlem biskupa, prefekta a appellačního soudu a má 14.814 ob. (obec 18.614, r. 1885). Znamenitá výroba plátna, papíru, kůží, klobouků, hedvábnictví a pěstění šafránu. Utrpěla mnoho zemětřesením r. 1688 a zvláště r. 1703, kdy téměř celé město zničeno. Nedaleko jsou zříceniny starořímského *Amiterna*. R. 1424 byli zde poraženi Aragonci pod condottierem Bracciem od Jak. Caldory, velitele spojených vojsk papežských, neapolských a milánských.

Aquilaria Lmk., orličín, rod dvouděložných rostlin z čeledi lýkovcovitých (*Thymelaeaceae*), dle něhož pojmenována serie *Aquilarieï*. Jsou stromy nebo keře s listy bez palistů, střídavými, krátce řapíkatými, nejcelejšími a zpeřenožilnými, se žilkami druhého řádu velmi četnými, souběžnými. Květy pobočné nebo konečné, ve složených nebo jednoduchých okolících, pravidelné, obojaké, s hluboko prohloubeným lůžkem, uvnitř hustě chlupatým. Kalich 5—6plátečný, tupý, kožitý. Místo koruny zaujímá věnec jazykovitých, bíle chlupatých plátků, střídajících se s 10—12 tyčinkami, ob jednu delšími. Na zpodině lůžka stojí volný, kratince stopkatý vaječník s bliznou poněkud laločnatou. Týž jest 2—3pouzdrý, v pouzdrech po jednom obráceném vajíčku. Plod jest posléze hruškovitá tobolka s vytrvalým kalichem, 2—3chlopní, na hřbetních švech pukající. Semena směrem ke zpodu tobolky protažena v růžek. Čtyři až pět druhův **A**-ií roste v tropické Asii, na Borneu a ostrovech Malajských. Zvláště známá **A.** *Agallocha* Roxb. roste v Indii poskytujíc t. zv. aloové dřevo, jinak *aigle* nebo *agalloche* zvané, špinavě žluté a bíle tečkované. **A.** *malaccensis* Lmk. dává nepravé aloové čili rajské dřevo, jaké do obchodu se dostává i z **A.** *secundaria* DC., na Molukkách domácí. Dřeva **A**-ií jsou vonná, často pižmem páchnoucí, pryskyřičná. Proto užívá se jich buď jako kadidla, nebo ke stavbám nádherných budov, k dělání růženců a j. drobných skvostů, neb i v domácím lékařství proti křečem. Proto se dřeva toho hojně vyváží do ciziny. *Děd.*

Aquilegia Tourn., orlíček, vytrvalé byliny z řádu pryskyřníkovitých (*Ranunculaceae*). Lodyha namnoze asi stopu vysoká, vždy přímá, listnatá, málo větevnatá, s jednotlivými, velkými květy na stopkách. Listy dosti objemné, dvojnásob trojitě složené, s úkrojky přiokrouhlými (u našeho druhu). Květ velmi úhledný jest pravidelný, s 5 korunovitě zbarvenými plátky kališními, s nimiž se střídá 5 plátků korunních, podoby kornoutkovité, s dutou, dolů zahnutou ostruhou. Tyčinek větší počet, nejvnitřnější z nich, jež semenníky obstupují, jsou přeměněny v neplodné patyčinky. Semenníků nejčastěji 5, skoro docela mezi sebou nesrostlých, jež se pak v zralosti přeměňují v měchýřky mnohosemenné. — Orlíčků čítá se mnoho druhů, v Evropě (hlavně na horách) roste asi 8 druhů, sobě dosti podobných. V Čechách jest v lesích dosti rozšířen orlíček obecný (**A.** *vulgaris* L.) s normálně fialovými květy. Všeobecně pěstuje se také pro ozdobu v zahradách s květy nejen fialovými, ale i růžovými a bílými. Často přeměňují se v zahradě tyčinky v korunní plátky ostruhaté (plnokvěté odrůdy). Kvete v květnu a červnu. Jinak praktického významu nemá. *Vský.*

Aquileia, velké a kvetoucí město římské v dnešním hrabství Gorickém, asi 12 *km* sev. od zálivu terstského, západně od řeky Soče, založena byla v l. 183—181 př. Kr. z usnesení senátu římského, aby posádka její nedávno podrobené Kelty hornoitalské v poslušenství udržovati a vpádům kmenů alpských, Istrů a Illyrů vzdorovati mohla. Podlé příznivého letu orla dostalo prý nové město jméno **A.** Osazeno bylo původně 3000 vojínů s příslušným počtem důstojníků, kteří r. 167 př. Kr. 1500 italských rodin byli rozmnoženi, nabylo záhy neobyčejné důležitosti v ohledu vojenském i obchodním; nejdůležitější vojenská silnice z Italie na Východ, via Aemilia, vedla skrze **A**-ii, a silnice do Norika, Rhaetie, Pannonie, Istrie a Dalmacie odtud vycházely. Poněvadž pak severně od **A**-ie byl nejschůdnější průsmyk přes Iulské Alpy, kudy se dály obyčejně nájezdy horalů alpských do Italie, učinili ji Římané jednou z nejsilnějších pevností a hlavních zbrojnic italských, tak že potom pokládána byla za klíč k Italii na straně severovýchodní a v dějinách římských doby císařské důležité zaujala místo. Za císaře M. Aurelia r. 167 a 170 po Kr. zastavil se u hradeb jejích nával rozmanitých kmenů germanských, přes Alpy do Italie se deroucích. Pro každého nepřítele zůstávala **A.** nedobytnou, teprve r. 362 podařilo se císaři Iuliánovi zmocniti se jí po dlouhém obležení. Kdežto pak ostatní města italská v době císařské většinou klesala, vzmáhala se **A.** neustále; ovšem málokteré místo požívalo tolikerých předností přirozených jako ona. Herodián nazývá **A**-ii »tržištěm Italie«, a sv. Jeronym, svědek IV. stol., označuje ji

za hlavní středisko obchodu s Východem a Egyptem. V době květu svého měla na 500.000 obyvatelův a byla co do velikosti čtvrtým městem v Italii; Ausonius pak počítá ji mezi 9 největších měst světa. Při své důležitosti politické stala se záhy též kolébkou učení křesťanského. R. 381 konáno zde všeobecné koncilium církevní, na němž učení Ariovo zavrženo jest. Později odbývána v A-ii koncilia r. 558, 698 a 1184. R. 452 dobyta jest od hunnského krále Attily a srovnána se zemí, od kteréžto doby nikdy již nedosáhla předešlé moci. Obyvatelstvo uteklo se na laguny v moři Jaderském a do přístavu Grada. Za vlády ostrogotské a později východořímské byla A. opět vystavěna, ale důležitost její spočívala již jen ve věcech církevních, kdežto ruch obchodní v Gradě se soustřeďoval. Biskupové aquileištĺ přijali v polovici VI. stol. po Kr. hodnost patriarchův a osobovali si stejné postavení v církvi jako biskupové římští. Po vpádu Longobardů do Italie opustili patriarchové sídlo své a přestěhovali se na ostrůvek Grado, kdež jako jiní biskupové v městech svých požívali důležitého vlivu na záležitosti obecní. Kdežto pak patriarchové milánský a ravennský ze strachu před ariánskými Longobardy záhy uznali nad sebou vrchní panství stolice papežské, odpírali patriarchové aquileištĺ v nepřístupném Gradě bezpeční jsouce veškerým požadavkům papežovým, tak že konečně papež Honorius I., aby aspoň stín své vrchní moci zachoval, uvolil se patriarchu slavně pomazati. R. 606 zvolen byl příčiněním longobardského krále Agilulfa patriarcha opět ve staré A-ii, ale Benátčané odtrhli se od poslušenství jeho uznávajíce patriarchu se sídlem v Gradě, který vykonával i vrchní moc nad biskupy dalmatskými. Mezi oběma patriarcháty opětovaly se pak neustále rozmíšky. Po spojení Italie s říší Franckou a později Německou nabyli patriarchové v A-ii příchylností ke králům německým znamenité moci světské. Roku 1027 císař Konrád II. rozhodl ve sporu mezi vévodou korutanským Alberonem z Eppensteina a patriarchou zcela ku prospěchu tohoto a oddělív Furlansko od Korutan propůjčil mu nad ním práva. Císař Jindřich IV. užívaje pomoci patriarchovy ve sporu svém s papežem Řehořem VII. udělil mu r. 1077 i panství nad Istrií a Krajinou odloučiv tato markrabství od Korutan, když právě té doby zemřel vévoda korutanský Markvart z Eppensteina; i jižní část někdejšího krajiště Vindického na pravém břehu Sávy, která bezpochyby již dříve ke Krajině byla přivtělena, dostala se tudy patriarchům. Nicméně moc jejich v těchto končinách trvala jen dle jména, neboť velcí rodové zemští vládli územím svým zcela samostatně. Časem počali Benátčané šířiti moc svou na úkor patriarchátu, tak že na počátku XVI. stol. ocitlo se v moci jejich celé území jeho, z něhož r. 1521 smlouvou ve Wormsu část východní s A-ií Rakousku postoupili. Sídlo patriarchátu bylo již r. 1451 přeloženo do Benátek, ale skutek ten stal se příčinou mnohých zápletek, poněvadž jednak Rakousko, jednak Benátky osobovaly si právo jmenovati patriarchu. Nekonečné spory o záležitost tuto rozřešil posléze papež Benedikt XIV. zrušiv r. 1751 patriarchát docela a zřídiv na místě něho dvě arcibiskupství ve Videmu a Gorici, která trvají podnes.

Dnešní **A.**, zvaná též Aglar, u okolního obyvatelstva slovinského Voglej, je místo v rakouském hrabství Gradišce, okresním hejtmanstvím ku Gradišce a okresním soudem k Cervignanu náležející, s 2152 obyv. (1880). Má krásný chrám vystavěný r. 1041 v románském slohu a poštovní úřad. Ležíc při průplavu della Virgine, jest spojena s mořem splavným průplavem Anfoca. Obyvatelstvo živí se většinou plavectvím a rybářstvím. V okolí bylo v novější době nalezeno hojně římských starožitností.

Aquilia lex, starořímský plebiscit (snad III. stol. př. Kr., dle jiných z doby ještě dřívější), jest příkladem zákona zv. *lex satura*. A. l. obsahuje tři kapitoly, z nichž první se týká žaloby na náhradu škody zabitím otroka nebo dobytka čtvernohého, odsuzujíc škůdce k zaplacení nejvyšší ceny, kterouž měl předmět v roce předcházejícím poškození. Hlava druhá mluví o svémocně jednajícím adstipulátoru, který dlužníka ze závazku byl propustil, a třetí konečně má na zřeteli pouhé poškození věcí uvedených v kapitole první, a sice pouze bylo-li způsobeno přímo tělesným stykem s předmětem, který škodu utrpěl (*damnum corpore corpori datum*), na př. zlámání údů nebo jiné zmrzačení; nevztahuje se však na ten případ, když byla věc odňata z právní moci oprávněného a následkem toho zašla, nebyvši tělesně poškozena, na př. utopení, smrť hladem. Konečně nelze vztahovati předpisů těchto na poškození člověka svobodného (*persona libera*), pro které platila na dále ustanovení XII desek, jejichž doplňkem ve směrech ostatních byla právě A. l. *Kr.*

Aquiliana stipulatio v. Adpromissor.

Aquilinas viz Vorličný.

Aquillii (též Aquilii), plebejský rod v Římě, jehož jedna větev prý též mezi patricie byla počítána. **1)** Manius **A**-ius, konsul r. 129 s G. Sempronium Tuditanem, vyslán byl do Asie, aby po M. Perpennovi dokončil válku proti stoupencům Aristonika, krále pergamského. Zbytky nepřátel zničiv ukrutně naložil s městy dobytými, kteráž všecka mimo Fókaiu na rozkaz jeho zbořena a vypleněna. Z dobytého území postoupil za poskytnutou pomoc Ariarathovi VI., králi kappadockému, Lykaónie a pontskému Mithridatovi V., který si A-ia získal podplacením, velké Frygie. Z ostatku pak zřídil zvláštní provincii, Asii zvanou. Po návratu svém do Říma byl od P. Lentula obžalován, ale osvobozen a slavil r. 126 triumf. — **2)** Manius **A**-ius, nejspíše syn před., byl r. 103 př. Kr. legátem Mariovým, r. 101 spolu s ním konsulem a potlačil na Sicilii vzpouru otroků vedených Anthenionem. Pro bezmezné vyděračství, jehož na Sicilii se dopouštěl, byl od L. Tufia obžalován. Ačkoli pak s mnohých stran byl usvědčen,

přece obratností obhájce svého, M. Antonia, který strhnuv mu šat s prsou jízvy jeho lidu i soudcům ukázal, byl za nevinna uznán. R. 90 př. Kr. stal se správcem provincie Asie a uvedl opět Nikoméda III., krále bythinského, a Ariobarzana, krále kappadockého, do jejich říší, odkudž byli před tím Mithridatem VI. pontským vypuzeni. Zpupným chováním svým a podněcováním svárů mezi státy maloasijskými způsobil roku 88 válku s Mithridatem, v níž poražen byv nad řekou Sangariem od přesily vojska pontského, uprchl nejprve do Pergamu a potom na ostrov Lesbos. Ale obyvatelé vydali jej Mithridatovi, který jej po některém čase v Pergamu dal zavražditi rozkázav, aby mu roztavené zlato vlili do hrdla.

Aquillius Gallus, právník římský, žil za časů Caesarových a zabýval se hlavně jako praetor (r. 66 př. Kr.) činností praktickou, z níž se nám dochovala ukázka ve formuli pro civilní žalobu z jednání lstivého (*actio de dolo malo*) a pro zvláštní druh stipulace, zv. *stipulatio Aquilliana* (viz Adpromissor). *Kr.*

Aquilo (lat.), také Septentrio, u Římanů vítr severovýchodní, obyčejně chlad a sucho přinášející. Srov. Boreas.

Aquinas Philippe, orientalista franc. (* ok. 1587 — † 1650), byl dříve rabbínem v Avignoně a jmenoval se Mardochai, roku 1610 stal se křesťanem a nazýval se od té doby A. Zemřel jako prof. jazyka hebrejského při Collége de France a tlumočník téhož jazyka. Upravil pro Le-Jayovo vydání *Bible polyglotte* Starý zákon, začež obdržel 4000 livrů (12.000 fr.). Nejslavnější jeho dílo jest *Dictionarium hebraeo-chaldaeo-talmudico-rabbinicum* (Paříž, 1629).

Aquincum viz Acincum.

Aquino, prastaré hornické *Aquinum*, město v ital. prov. casertské, kraji sorském, na dráze římskoneapolské, v krásném, úrodném kraji, jejž svlažuje ř. Malfa, s 2278 ob. (1881) a zbytky staveb starověkých. Zde narozen římský básník Iuvenalis a vojevůdce a císař římský Pescennius Niger (193—194). Biskupové aquinští sídlí nyní v Roccasecce, městečku 10 *km* odtud vzdáleném (sev.-záp.), rodišti sv. Tomáše zv. Aquinským.

Aquinum viz Aquino.

Aquitanie nazývala se jihových. část Gallie mezi ř. Garonnou a Pyrenejemi a tvořila později samostatnou provincii římskou. Při novém rozdělení provincií za cís. Augusta byla A. znamenitě rozšířena a zabírala potom zemi mezi Loirou, Pyrenejemi, Atlantským okeánem a horami Sevennskými. Toto území zaujímající třetinu dnešní Francie (275.300 km^2 = 5000 □ mil) bylo ve IV. stol. po Kr. rozděleno na tři provincie: 1. A. prima, obsahující severových. část její s hl. městem Avaricum dnešní depart. Indre-et-Loire, Cher, Indre, Haut-Vienne, Creuse, Allier, Puy-de-Dôme, Loire, Corrèze). 2. A. secunda (v částech sev.-záp. při moři) s hlav. městem Burdigalou (Bordeaux) nyn. dep. Maine-et-Loire, Vendée, Deux-Sèvres, Vienne, Charént-Inférieur, Charente, Dordogne, Gironde, Lot-et-Garonne, Lot. 3. A. tertia čili Novempopulonia na jihu při Pyrenejích (depart. Landes, Basses-Pyrenées, Gers, Hautes-Pyrenées, Tarn-et-Garonne, Tarn, Haute-Garonne). Nejstaršími obyvateli A. byli Iberové, kteří od Keltů byli dílem vytlačeni, dílem se s nimi smísili, ale udrželi se tam až do dob římských. Dle svědectví Strabónova byli Aquitanové od Gallů a Belgů zcela rozdílní nejen jazykem, ale i postavou více Iberům než Gallům se podobající. Ve vlastní A-ii obývalo na 20 takovýchto poloiberských kmenů, ale neměli důležitosti. R. 57 př. Kr. podrobil legát Caesarův Licinius Crassus A-ii panství římskému, a obyvatelstvo přijalo znenáhla jazyk a obyčeje latinské. Počátkem V. stol. po Kr. zmocnili se A. Visigotové pod Athaulfem, a za nástupce jeho Wallie bylo panství jejich utvrzeno. Tolosa stala se hlavním městem nové říše. Vítězstvím nad Alarichem II. u Voullié r. 507 nabyl A. franský král Chlodvig. Od r. 587 počali se Baskové šířiti s hor Pyrenejských a zaujali znenáhla jihozáp. část A., které se odtud dostalo jména Vasconia (*Gascogne*). R. 720 počaly nájezdy Arabů na A-ii, jimž teprve Karel Martell učinil přítrž. Karel Veliký učinil z A. r. 771 provincii říše francké a množství Franků v ní usadil a r. 781 ustanovil králem aquitanským syna svého Ludvíka Pobožného, který ji odevzdal synu svému Pipinovi, jenž se r. 817 stal králem aquitanským. Ludvík Koktavý spojil A-ii s Francií. Později dostala se jako vévodství Rainulfovi, hraběti z Poitiers, a nástupce jeho Vilém ovládal kolem r. 950 hrabství Gascogne, Amagnac, Fézensac, Périgord, Poitou, Angoulême a La Marche, zatím co území na horním toku Garonny obdržel Raimund Pons, hrabě toulouský, jako zvláštní panství. Francouzský král Ludvík VII. pojav Eleonoru, dědičku A., za manželku spojil země tyto s korunou franc.; když však manželku svou pro nevázaný život její zapudil, připadly druhému manželu jejímu Jindřichu z Plantagenet, který r. 1154 stal se králem anglickým. Po dlouhých bojích, které v XIV. a XV. stol. byly vedeny mezi Anglií a Francií hlavně o A-ii, spojil ji konečně Karel VII. r. 1453 trvale s Francií.

Aquitanien čili stupeň aquitanský jest dle některých nejzpodnější stupeň neogénu č. mladších třetihor, ale obyčejněji tvoří svrchní stupeň oligocénu. V Evropě rozeznávají se dle zkamenělin dva rázy, jižní a severní. V Rakousku jest stupeň aquitanský zastoupen hlavně v Alpách; jsou to vrstvy sladkovodní, často bohaté na hnědé uhlí, jinde zase usazeniny mořské; náležejí sem vrstvy hnědouhelné u Sotzky, Tribovlje, Ságaru a na j. místech, jakož i hrubý slepenec, zvaný nagelflue. V Čechách klade se sem zpodní část hnědouhelných usazenin, které se vytvořily před vyvřením čedičů, jako v pánvi falknovské a žateckolitoměřické. *Fl.*

Aquitanské moře č. Aquitanský záliv (*Sinus Aquitanicus*), starý název Bizcayského zálivu mezi sev. pobřežím španělským a záp. břehem francouzským.

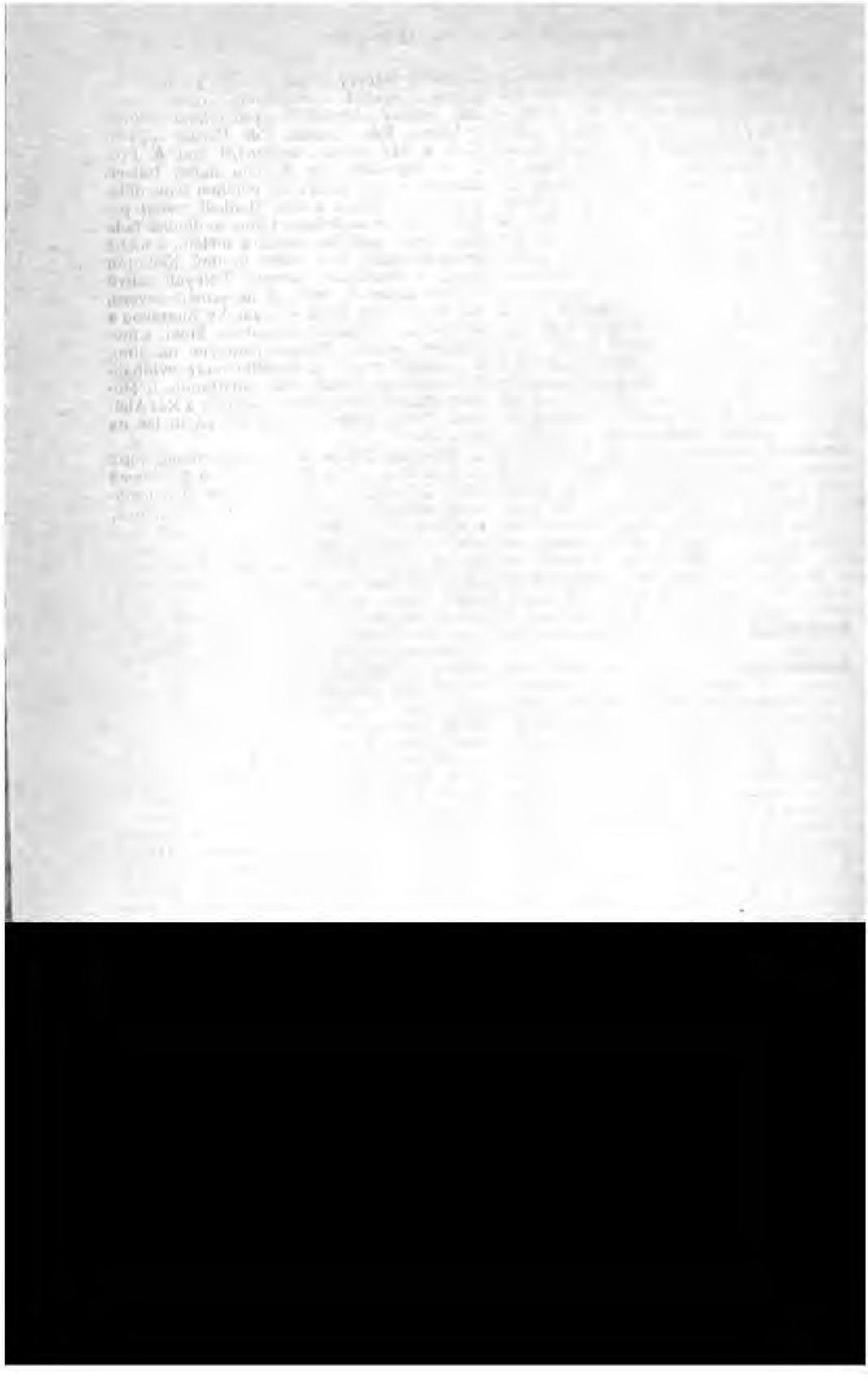

Ibn-ul-**Arabí,** Abú-Abdulláh Muhammed ben Zijád, nevlastní syn slavného filologa kúfského Mufaddala, žák Kisáího (* 767 — † 846), filolog prvního řádu a jeden z nejznamenitějších tradicionářů staroarabské poesie kmenové, jejichž recensí textovou blížil se předním mužům školy basorské, kriticky dokázav v oboru tom množství chyb a nedostatků svých předchůdců. Tvrdí se o něm, že nikdy nikdo neznal větší počet básní z paměti než on. Napsal objemná díla: Kniha neobyčejného (*Kitáb-un-navádir*); Kniha myšlének básnických (*Kitábu-maáníš-šiʿri*); Kniha výkladu přísloví (*Kitábu-tefsíri-l-amsál*); Kniha slov (*Kitáb-ul-alfáẓ*) a jiné, převahou filologické práce o koních a genealogii koní, o včelách, mouchách, rostlinách a zeleninách, obilí a j. Přednášky jeho, při nichž nikdy napsaného nic v ruce neměl, ač časem celé velbloudí náklady poznámek žákům svým nadiktoval, navštěvovalo množství posluchačů. *Dk.*

Arabia Francesco, právník, nar. r. 1823 v Cosenze, studoval práva v Neapoli, zabýval se však i horlivě písemnictvím. Vydav sbírku básní (v Neapoli a Salerně) věnoval se úplně právnictví, z kteréhožto oboru vydal několik cenných spisů: *Trattato di diritto penale; Del pubblico ministero; Del diritto di punire secondo la scuola positiva; Dell' incompatibilità di taluni concetti di ragion penale; Della prerogativa parlamentare ne'giudizii penali* a j. *P.*

Arabideae, oddělení rostlin křížatých (*Cruciferae*).

Arabie (arab. *Dżeẓíret-ul-Arab*, ostrov arabský, tur. a per. *Arabistán*), západní ze tří velkých poloostrovů jihoasijských, čtyřhran svými úhly sahající k 12° 40′ a 34° 7′ s. š., pak k 32° 30′ a 59° 40′ v. d., jejž obratník raka rozděluje ve dvě půle. Hranicí její na východě jsou Perský a Ománský záliv, na jihu Arabské moře se zálivem Adenským, na záp. Rudé moře a Egypt; hranice severní jest politicky, fysicky i národopisně neurčita, krajiny samy neznámy, jakož A. vůbec patří k zemím nejméně prozkoumaným. Někteří hranici tu určují přímkou od Aríše na Středozemním moři jdoucí k ústí Eufráta, jiní k A-ii čítají také poloostrov Sínai a poušť syrskoarabskou až k rovině mesopotamské, a v tom rozsahu páčí se povrch její na více než 3 mill. *km*²; největší její délka činí 2760 *km*, průměrná šíře 1200 *km*. A. velmi se podobá Africe jsouc vysočinou z větší části pustou a majíc pobřeží jen málo rozčleněné, bez značnějších chobotův a ústí řek, úzký to pruh ploché, písčité země, jejž na některých místech přerývají holé skály až k samému moři přistupující. Poměrně nejvíce vyvinulo se pobřeží východní, kde nalézáme dva větší poloostrovy: Katarský s mysem Bekkánským a Ománský (Pirátský) vybíhající v Ras Mesandum. Na této straně A. jest též značný Bahreinský záliv s ostrovy téhož jména. Ostrovy Kišm a Ormuz při průlivu Ormuzském patří k Persii. Nejvýchodnější bod A. jest Rás-el-Hadd, za nímž pak na jižním pobřeží následují zálivy Moserský, zvaný dle blízkého většího ostrova Mosery Churian-Murianský (anglické ostrovy téhož jména) a Chubet-el-Kamar, konečně nejdůležitější kotviště arabské: přístav adenský. Z mysů tohoto pobřeží uvádíme: Rás Madrak, Rás Fartak, Rás-el-Kelb a Rás Amrán, nejjižnější bod A. Průliv z Arabského do Rudého moře, Báb-el-Mandeb, zavírá pustý, ale polohou svou důležitý ostrov Perím a Rás Menhelí, načež podél záp. břehu arabského táhne se dlouhá řada korálových ostrovův, úskalí a mělčin, z nichž pozoruhodnější jsou velmi úrodný Kamarán (angl.) a Farsánské ostrovy. Velkých zálivů na této straně A. není, až na samém severu, kde Rudé moře štěpí se v zátoky Suezskou a Akabskou, objímající poloostrov Sínai, s mohutným mysem Muhammedovým na jihu. Z ostatních mysů do Rudého moře vybíhajících uvedeny buďtež: Rás Medžamila u Hodejdy, Rás-el-Asvad jižně od Džiddy a Rás Abúmed. Délku pobřeží arabského páčiti lze na 7500 *km*. *f.*

Horopis. Pokud A. nám jest známa, totiž na pobřeží a v části středu, jeví se jako země velmi jednotvárná. Na severu jest step neobsáhlá, kamenná, dosud větším dílem neznámá, a teprve na západě patrný jest rozdíl mezi nahými stolními planinami (*hamáda*), jednotlivými horami prahorními nebo čedičovými a hlubšími údolími bystřin (*vádí*). Nejznámější místo severu, Palmyra (Tadmór), leží 875 *m* nad mořem, Karjetein 735 *m*, Damašek 685 *m*. Z pohoří v místech těch nejvýše se pne Džebel Haurán (1839 *m*); druhý vrchol jest Džebel Hárún čili Aaronova hora u Petry (1330 *m*), kdežto celá pokrajní planina nad Vádí Arabou (země Moabitů) leží asi ve stejné výši (Maán 1300 *m*, Kalat el Hasa 1286 *m*, jižnější Kalat vých. od Akaby 1260 *m*). Nižší jest sever: Hesbán 899 *m*, Kerak 1026 *m*, Kalat Zerka 636 *m*, Ezrak 745 *m*; nejsevernější známé údolí arabské Vádí Sichán vykazuje se výškami: El Melchat 560 *m*, Masr 615 *m*, Džóf 620 *m*. — Země Midjánská na záp. pobřeží A. ukazuje tři stupně: vysoké prahory přímořské (Džebel el Šar 3000 *m*, Dibbág 2500 *m*, Harb 2200 *m*, Urnub, Sahd a Makla po 2000 *m*, Antar 1200 *m*), za nimi lávové planiny, Harry (Džebel Anas 1850 *m*) a konečně nízké údolí Poutnické cesty (*Derb el Hádž*), v němž Zát el Hádž leží ve výši 780 *m*, Tebúk 898 *m*, Ala 800 *m*, ale Dár Hamrá 1270 *m*. Za tímto údolím následuje opět poušť vyšší (1000—1200 *m*), jež u Teimy vystupuje do výše 1630 *m*. — Podobné poměry jsou v Hidžázu, jen že hory přímořské jsou nižší (Dž. Radva 1829 *m*, Subh 1372 *m*) a čedičová planina širší; v této jsou Cheiber ve výši 820 *m*, Medína 870 *m*, Mekka 670 *m*, Seima 847 *m*. Za tím nastupují opět vyšší hory, v nichž nalézáme tyto výšky: Táif u Mekky 1882 *m*, Ria 1665 *m*, Moi 1300 *m*, Šurma 1230 *m* a Theal 1344 *m* (Dougthy). Kdežto severnější Harra Aveirid má průměrné výše 1500 *m*, převyšuje ji v té příčině Harra Cheiber o 300 *m*. — Dále k jihu, z krajiny Asíru, kamž proniklo pouze vojsko egyptské, nedostává se nám zcela dat horopisných. Jest tu nízké přímoří Tihámia a za ním hory

povlovně se sklánějí do velké písčiny nitroarabské, Dehny, v níž záhy zanikají četné bystřiny hor přímořských. — Poněkud bohatší zprávy máme o Jemenu, jenž se nám jeví jako vysočina obsahující přes 2000 *m* mezi vnitřní planinou a nízkým přímořím. Saná má výši 2210 *m* (dle Haiga 2350 *m*, dle Glasera 2223 *m*), Bauán 2570 *m*, Jerim 2398 *m* (dle Glasera 2823 *m*), Sobe 2285 *m*, ale Kataba (v údolí) jen 1250 *m*. Kromě těchto změřeny zde výše: Hudžela 543 *m*, hory rozvodní 2440 *m*, Menácha 2322 *m*, Mefak 1786 *m*, Suk el Chamís 2359 *m*, průsmyk neznámého jména 3051 *m* (od Haiga), Mabar 2463 *m*, Darrák 2600 *m* (od Glasera), Nákil Lessel jižně od Sany 2560 *m*, Nákil el Hadda 2225 *m* (od Manzoniho), hora u Kaukabánu 3050 *m* (Shapira), ostrov Perim 85 *m*, hora Šamšán u Adenu 535 *m*. — Podobné složení, zdá se, má i Hadramaut: vysoké hory přímořské (Džebel Harrás 1660 *m*, Dž. Hamrá 1610 *m*, Dž. Fadlí 1659 *m*, severnější Habbán v údolí 1000 *m*), přecházející (dle Wredea) uvnitř v planinu, která se končí neznámou písčinou »pustého domu« (*Rob'a el Chálí*). Wrede páčí některé hory mezi Makallou a Vádí-Doánem na 2400 *m* (Drára, Dž. Zahúra), Owen u Dofáru na 1500 *m*, Wellsted horu Táfu na 2070 *m*, dle Hainesova měření má Džebel Kamarí 1611 *m*, ostrovy Kurja-Murja vypínají se 470 *m* n. m. (Hulton). — V Ománu rozeznal Wellsted za přímořím Dž. Achdar č. Zelené hory (3018 *m*, v nich místo Šírází 1885 *m*) a východní Dž. Fatlu. Při vchodu do Perského moře jest hora Harím 2057 *m* vysoká. Dále na sev.-záp. krajina Ahsa, jež se vyličuje jako rovná nížina, jest nám hypsometricky zcela neznáma. Jediná data máme z cesty vedoucí z Bagdádu do nitra **A.**: Šebeike 308 *m*, Birket Abdalláh 625 *m*, a Šeibe 817 *m*. Ve vnitřku má cesta z Džófu až do Háilu (1160 *m*, Doughty) průměrnou výši 900 *m*; na ní změřeny: el Álim 856 *m*, Gobba 890 *m*, Úm-el-Kulbán 885 *m*, Dž. Grágal 1420 *m*. Nedžd zdá se býti prahorní planinou (Temáma 975 *m*) s horami dosud nedostoupenými, vypínajícími se do výše 12—1500 *m* (dle Blunta), nejvýše 1800 *m*. Obyčejná relativní výška hor jest 100—200 *m*. Doughty našel zde nejvyšší Džebel Charram 1680 *m*; dále má Adža 1560 *m*, Afíf 1400 *m*. Jest to sice chudý horopisný nástin země tak rozsáhlé, ale přestáváme na něm, nechtějíce hromaditi udání nekritická a libovolné odhady. *Pý.*

Geologické poměry A. známe jen velmi neúplně. Z vých. pobřeží Afriky přesahují krystalinické horniny (žula, rula, břidlice, porfyry a diority) do jižní části poloostrova Sinajského a odtud pokračují k východu do **A.**, do Midjánu, zabíhajíce až k jižnímu konci Mrtvého moře. Starší sedimentární horniny jsou na severu jen v Sinajském poloostrově známy, a to ve Vádí Nasb uhelný útvar mořský s *Orthis michelini* a pískovce s *Lepidodendry*. Pak následují jednotlivé shluky pískovce núbického až do údolí Jordánu a zdá se i do Libanu. Avšak zde tento núbický pískovec (v Africe křídový) upomíná více na útvar permský, jsa čistě červený nebo červený a bílý, vyskytuje se často pospolně s porfyrem a chová na Sinaji měď; také tyrkis se v něm vyskytuje. Na tento núbický pískovec přikládá se útvar křídový, stupeň cenoman (pískovce), k němuž přiléhají vápenité vrstvy až do vápenců nummulitických. Toto pásmo křídové a nummulitové táhne poloostrovem Sinajským severně od krystalin. shluků do Palestiny, tvoříc všecky vrstvy až do Libanu; hlavně jsou to křídové vápence, na nichž eocénní leží v jednotlivých krách. Křídové vrstvy obsahují rudisty, jakož i škeble *Exogyra columba*, *Terebratula biplicata*, ježky, foraminifery *Orbitoides* a j. Eocénní vrstvy obsahují mnoho nummulitů a j. Pásmo to táhne se pak za krystalinickými horninami také k jihovýchodu. Podél Eufrátu jsou vrstvy třetihorní a recentní. V celku tedy opakuje se zde skladba asi taková, jaká se pozoruje v sev. Africe od Atlantského oceánu Saharou a Egyptem; shledáváme tam ploché uložení vrstev bez značnějších porušení a také scházejí, obecně řečeno, vrstvy od konce palaeozoické doby do stupně cenomanského (vyjmouc snad núbický pískovec). Střední části **A.** jsou pouštnaté jako sev. Afrika. Bližší zprávy máme teprve až z jižní a jihových. **A.** Na východě u úžiny Ormuzské vystupuje ve výšinách mezi mysem Messandumským a Rás-el-Haddem vápenec nummulitový, obsahující rody *Nummulites* a *Alveolina*. Město Maskat leží na zvláštní zelené, diallagové hornině, zvané eufotid; také se uvádí diorit. Odtud na západ pobřeží se zužuje a poušť zasahá až k moři. Ostrov Mosera v té krajině se nalézající skládá se z uvedené zelené horniny, na níž uloženy jsou kry bílého vápence nummulitového. Dále k západu následuje opět vápenec nummulitový, pod pískem pouště vycházející. Ostrovy Kurja-Murja skládají se ze žuly, provázené zeleným kamením maskatským, a na něm jsou jednotlivé kry vápence; také na protějším břehu **A.** vystupuje žula do výše 365 *m* a u Mirbátu leží na ní řada sedimentárních vrstev, a to nejprve žluté a hnědé slídnaté pískovce bez zkamenělin (nejspíše obdoba pískovce núbického); pak vrstvy hlinité, obsahující mimo jiné *Pecten quadricostatus*, *Salenia scutigera* a *Orbitulina concava*, tedy cenomanské zkamenělíny; na tom vápence, také křídové. Dále k západu u Rás-Fartaku a Rás-Šarveinu opět vystupují vrstvy křídové, obsahující zkamenělíny, mezi nimi *Hemiaster similis*, *Pecten* (*Vola*) *quadricostatus* a *Neithea alpina*. Tyto zkamenělíny jsou proto důležity, že jsou totožné se zkamenělinami jistého uložení křídového v Indii u Bágu na ř. Narbadě, kdežto jihoindický křídový útvar jeví značnější příbuzenství s křídovým útvarem jihoafrickým, z čehož se soudí, že obě tato moře nebo mořské zálivy byly od sebe odděleny pevninou mezi Indií a Afrikou. — U Makally opět vystupuje žula s onou zelenou horninou. Pak následuje sopečná krajina jihozápadního cípu Arabie a pokračuje daleko na sever; město Aden leží v jícnu

velké sopky; horniny jsou pravé lávy, pemza, smolek a p. Podobné horniny jsou také na blízkých ostrovech v Rudém moři. V celku jest tedy uložení i v jižní **A**-ii podobné jako v Egyptě, vystupuje místy archaický podklad, není hornin starších než cenoman (vyjmouc snad núbický pískovec), uložení jest v celku ploché a p. Podobná skladba jest v Somálsku a na Sokotře, a záliv Adenský jeví se tedy jako propadlina, která porušila tuto dřívější celinu. *Fl.*

Podnebí jest tak jako podnebí sev. Afriky suché a horké. Deště se sice v **A**-ii vyskytují, na sever od obratníku v zimě, na jihu obratníku bouřkové deště letní, avšak nebývají ani stálé ani vydatné. Jenom na vysočinách jihoarabských, jako v Hadramautu, spadává do roka 60 *cm* srážek vodních; na pobřežích arabských, ačkoliv bývá vzduch dosti vlhký, pršívá mnohem méně než na vysočinách; Džidda vykazuje do roka sotva 10 dní deštivých, Maskat má 12 dní s deštěm, bouřkou a krupobitím. **A.** nalézající se mezi roční isothermou 22—28° C. náleží k nejvíce oteplenému částem povrchu zemského, vedra letní dosahují při obloze zcela jasné takové výše jako v Sahaře, průměrně 35° C., v jednotlivých případech, když věje »samum«, 46—50° C. Naproti tomu bývají noci na výšinách i dobou letní chladné. V lednu shledáváme na severu **A.** isoth. 14° C., na jihu isoth. 24° C. Vítr panuje jako na pouštích severoafrických ponejvíce od severu, v létě vystřídá se v již. **A** ii vítr severní s jihozáp. monsúnem. *Ag.*

Vodopis. Málo jest zemí tak vyprahlých a chudých vodou jako **A.** Stále tekoucích větších řek a značnějších jezer **A.** vůbec nemá, jen o Aslanu v Ahse na vých. pobřeží tvrdí se, že po celý rok nevysychá. Jinak stálé vodstvo arabské záleží v horských pramenech a bystřinách, zvláště v horách jemenských, ománských a v Ahse, které však většinou po krátkém toku zanikají v poušti nebo ve vlastním písčitém korytě. V té příčině **A.** podobá se Sahaře a velká její řečiště (*Vádí*) naplňují se vodou pouze za doby dešťů (v zimě a poč. jara), po větší část roku jsou vyschlá, vlivem podzemních pramenů skrovnou vegetací pokrytá, a proto i karavany rády se jimi ubírají. Největší takovéto říční koryto jest Vádí-er-Rúmen; vzniká v horách hidžázských, táhne se nitrem země až k 45° v. d., obrací se pak k severu a zde končí v Eufrátu jsouc 1300 *km* dlouhé. Pobřežní rovina (*Tihâma*) a větší část vnitřku nemají téměř žádné vody; zde mnohé prameny zadržují se ve studnách, a k výživě chudičké vegetace přispívají sraženiny, jimiž pokrývá se půda za nocí. Nedžd jest zásoben dobrými studnami. V Hadramautě a v Ahse vyskytují se i četné prameny teplé. Splavného vodstva **A.** vůbec nemá. *f.*

Flora A. bohužel málo jest známa, neb žádná větší sbírka nebyla uveřejněna (mimo starší Forskahlovu), ani Schimperova z Hidžázu, ani Battyova z Jemene (500 dr.), ani Ehrenbergova z přímoří; všude jsou jen jednotlivé byliny popsány, tak ze sbírky Aucher-Eloye z Maskatu, Wellstedovy (Omán), a známe jenom 3 malé místní flory: Andersonovu z Adenu (95), Kočím uveřejněnou sbírku (107) neznámého sběratele z Hidžázu a Burtonovu z Midjánu (165 dr.). Flora Orientis uveřejnila, co z rozličných stran známo. Zdá se, že jest v celku flora **A.** velice podobna severoafrické pustinné — datle a dúmy (*Hyphaena*), mimosy a koloquinty, tamarišky, keřovité euforbie, cassie — u moře místy *Salvadora persica* i mangrovy. Nejzajímavější jsou podobnosti s pouštěmi kapickými: *Hermannia arabica*, aloe, stapelie, *Mesembryanthemum geniculiflorum*. Avšak mnoho také severního rázu; tak tvoří sporé zbytky lesův v horách záp. přímoří *Juniperus phoenicea* L., a ještě v Asyru jsou endemické druhy rodů *Dianthus, Geranium, Primula* atd. Jest v tom ohledu značný rozdíl mezi severem a jihem. Ještě Sínajsko (500 dr. — Decaisne 250 dr.) má floru podobnou jihopalestinské mimo některé alpinské tvary nejvyšších výšek (*Primula, Arabis, Dianthus*); Hartt charakterisuje Sínai co horu labiátův a Hor co vlast bylin cibulovitých (20 dr. dílem nepops.), ostatek prý Edom má tutéž floru co Sínajsko, kdežto Perea má zase floru podobnou sev. Palestině. Midjánsko jest pouští podobnou egyptské ve stejné poloze: málo stromů (dúmy); keře, ač řídké, poskytují hlavní pastvy. Podobenství se severní Afrikou ukazují *Helianthemum Lippii, Rhus oxyacanthoides, Aizoon canariense, Cassia obovata, Salvadora persica, Blepharis edulis, Panicum turgidum, Cynomorium coccineum, Phelipea lutea*. Přímoří Rudého moře ukazuje se nám co písčitá poušť, pokud nezavlažují jí bystřice s hor východních. Tak v Džiddě známe datle, *Rhamnus napeca*, dúmy, cassie, oleander (*Nerium Schimperi*) — v údolí Akamském mimosy, koloquinty a *Calotropis procera*. — Převahu mají dle Schimpera leguminosy a trávy, pak komposity a konifery, tamarišky a stromovité, kakteím podobné euforbie (jako v Habeši). Na hoře Kora našel však Schimper chvojku, vavřín, rosmarinu, šalvěj atd. Adenská flora jest ještě rázu pustinného. Typické pro floru **A.** jsou rody *Cadia, Orygia, Saltia, Sevada, Geruma, Steinheilia, Dumreichera, Pogonostigma, Hemprichia, Schouwia* atd. — Jemen podobá se velice Habeši a obyčejně se pojí v jednu krajinu botanickou. — Omán má rovněž floru pustinnou v nížinách a v horách subalpinské formy (*Primula Ancheri, Delphinium penicillatum, Lonicera Ancheri, Geranium mascatense*). *Pý.*

Zvířena jest, pokud víme, asi tatáž jako sev. Afriky. Jsou zde antilopy, pštrosové (péra jejich jsou jediným předmětem vývozu sev. **A.**), *Dipus*, opice (*Cynocephalus hamadryas* v Jemenu až Hidžázu), zajíci (*Lepus egyptiacus*), fenneky (zerdy), kozy, Hyrax, myši atd. Ptáci rovněž jsou podobni saharským, až na Jemen, kde jsou nectarinie (od Mrtvého moře), amydry, *Buceros* a j. Podobné jsou i reptilie (*Euprepes, Psammophis, Gecko*). Z ryb známe jen cyprinidy (*Discognathus lamta*) v řídkých bystřicích západních. *Pý.*

Obyvatelstvo. Ačkoli rozloha **A.** jest čtyřikráte větší než rozloha mocnářství Rakousko-Uherského, přece obyvatelstvo její dle nejvyššího udání nepřesahuje 10—12 millionů duší, ano některé udaje stanoví počet onen pouze na 4—5 millionů. Nejhustěji obydleno jest pobřeží západní a východní, totiž Hidžáz, Jemen, Omán a El-Ahsá; velmi řídké obyvatelstvo má Nedžd, kdežto nitrozemské pouště jsou téměř liduprázdny. Veliká většina obyvatelů náleží plemeni semitskému, a Araba dlužno pokládati za nejčistší typ semitský. Původ Arabů není dosud vědecky rozhodnut, ačkoli u spisovatelův arabských zachovány jsou dlouhé rodokmeny jednotlivých kmenů, sestavené jednak na základě domácí tradice, jednak na zprávách biblických, z části znetvořených. Nehledíme-li ku překonanému mínění Palgravovu, který původ Arabův odvozoval z Afriky, vyskytuje se mezi badateli v otázce této dvojí stanovisko: jedni (E. Schrader, Sprenger) pokládají nynější Araby za prabydlitele oněch vlastí, které až podnes drží, druzí však (A. v. Kremer, Guidi, Fried. Müller) domnívají se, že Arabové měli původně sídla svá na severu, v sousedství národův arijských, odkudž výbojně postoupili na jih a tamější hámitské obyvatelstvo dílem vypudili, dílem se s ním smísili. Dnešní Arabové, ačkoli jsou všickni téhož původu, přece, pokud se týče povahy, obyčejův a zaměstnání, jsou mezi sebou dosti rozdílní; usedlí Arabové (*hadarije* = měšťáci) obývají většinou na jihu, kdežto ve středozemí a na severu kočovníci (*bedevi*) převládají, nicméně jako přechod mezi těmito oběma třídami objevují se i poloosedlí, rolničtí beduini. Chceme-li však poznati Araba čistého, v jehož žilách koluje nesmíšená krev semitská, musíme míti vždy na mysli volného syna pouště, kočovného beduina. Postava jeho jest prostřední, pravidelná, u mužů svalnatá, u žen často neobyčejnou krásou vynikající, chůze lehká, hrdá; pleť přechází od barvy bílé až do hnědé, obličej jest úměrný a vrouben hustými, černými vlasy i vousy, oko zapadlé, ohnivé. Povahou jest velmi živý, bojovný, chrabrý a neustále zapleten jsa v boj tu s přírodou, tam se sousedy svými nad míru opatrný a povždy k obraně uchystán; mimo to vyniká pohostinností, velkomyslností a věrností; dané slovo splňuje i nepříteli. V jídle a pití jest nad míru střídmý živě se hlavně skopovým masem, velbloudím mlékem, nekvašeným chlebem, máslem a datlemi. Ačkoli se sousedy svými žije ve stálých rozmíškách, přece spojuje se s nimi ihned proti cizímu vetřelci a násilnosti jeho zakouší i cestovatel, není-li náhodou chráněn právem pohostinství před oštěpem jeho. Cti své vášnivě hájí; následkem toho jest nad míru nedůtklivý a způsobené pohany neodpouští. Příbytkem beduinovým jest pestrý stan, nářadím koberec, sedlo na velblouda, měch na vodu; za zbraň slouží mu většinou kopí a meč, místy užívají také přilby a krunýře, ačkoli v novějších dobách střelná zbraň mezi nimi dochází obliby a rozšíření. Velbloud a kůň tvoří jeho výhradné bohatství, domácími zvířaty jsou mu mimo to pes a kočka. Kočovný život miluje nade vše a s opovržením pohlíží na usedlého rolníka, jehož nepokládá za člověka sobě rovného. Duševní vlastnosti beduinovy nejsou nepatrny; nadán výtečnou pamětí chápe a myslí velmi rychle, jest vtipný, výmluvný a pln básnické obraznosti. Velmi hrdý jest na svůj kmen, jemu jest s tělem a duší oddán a moc a slávu jeho hájí právě tak nadšeně, jako pokorně poslouchá rozkazů náčelníkových. Duševní vzdělání beduinů valně nevyniká, neboť omezeno jest na znalost koránu, tradice a básnictví. Postavení žen jest zcela podřízené, na nich spočívá veškerá péče o domácnost a výživu rodiny, zatím co muž na rychlonohém koni svém v poušti se prohání. Svatba podobá se jaksi obchodu; každý muž může pojati čtyři ženy najednou, ale spokojuje se obyčejně s jednou. Rozvod jest velmi usnadněn. Zřízení kmenové spočívá u beduinů dosud na základech patriarchálních a v čele kmene stojí volený náčelník (šejch), jehož vliv jest hlavně osobními vlastnostmi podmíněn, kdežto skutečné moci panovnické nemá; v čas války volí se náčelník vojenský (akid). Státní zřízení Arabů usedlých spočívá na základech aristokratických a hierarchických. Náboženstvím přiznávají se beduini k islámu, ale ponětí mají o něm dosti chatrné a stopy starého ctění hvězd, stromův a kamenů, jež vládlo ještě před islámem, nejsou vzácností. Arabové ve městech usedlí stojí v ohledu mravním daleko za svým kočovným soukmenovcem, neboť špinavá lakota, lež a podvod v životě obchodním, v životě pak veřejném úplatnost a vyděračství jsou význačným jejich rysem. Stěhováním, ale hlavně velikými výboji chalífů dostali se Arabové za hranice vlasti své a dnešního dne setkáváme se s nimi v Mesopotamii, Syrii, Palestině, v Indii, v severní a vých. Africe.

Vedlé tohoto jádra obyvatelstva arabského vyskytují se zejména v přímořských městech obchodních také jiní národové; na východě indičtí Banjanové požívají velkého vlivu, na záp. pobřeží obývá mnoho židův a od té doby, co Hidžáz a Jemen podrobeny panství tureckému, zdržuje se tu i dosti Turků. Konečně pak dostalo se do země mnoho černochů, prodaných sem za otroky.

Řemesla i průmysl jsou nepatrny a slouží skoro výhradně jen pro domácí spotřebu; ve městech vyrábějí zboží hrnčířské a hotoví látky vlněné a hedvábné. Za to však obchod jest velmi živý a Arabové již v šedém dávnověku náleželi mezi přední národy obchodní, jsouce v některých dobách jedinými prostředníky mezi Evropou a Indií. Ačkoli pak **A.** má velmi výhodnou polohu zeměpisnou, přece není obchodní ruch rozložen po celém pobřeží, nýbrž soustřeďuje se hlavně v jižních končinách, odkudž arabští kupci po vých. pobřeží africkém i do Indie se rozšířili. Předními tržišti jsou Džidda, San'á, Jambo, Mokka, Aden, Makalla, Maskat, Katíf; vyváží se káva (Mokka), datle, klí, aloe, kadidlo, koně a j., naproti tomu dovážejí z Persie zbraně,

z Indie látky, z Afriky otroky, z Evropy rozmanité drobné zboží. Velmi čilý jest také obchod karavanní provozovaný ve vnitrozemí.

Politické rozdělení. V ohledu politickém poskytuje A. obraz velmi pestrý. Tvoří pravou směsici rozličných říší a území. Zeměpisci dělívají ji obyčejně na 7 dílů: Sínai, Hidžáz, Jemen, Hadramaut, Omán, El-Ahsá a Nedžd. Tato jména neznamenají nikterak jednotek státních. — Sultán turecký činí sice nároky na celou A-ii, v skutku však uznávána jest moc jeho pouze ve dvou oddělených územích, jež táhnou se pruhem jednak na záp. při moři Rudém, jednak na vých. při zálivu Perském. Toto východní území sluje El-Ahsá a tvoří pode jménem sandžaku nedžedského část vilájetu basorského. Sahá na jih až po poloostrov Katarský. El-Ahsá měří 81.328 *km*², počet obyvatelstva páčí se na 150 až 250 tisíc duší. Hlavním městem jest Hofúf. Západní území turecké zabírá břehy rudomořské od mysu Kurkuma na jih až po průliv Báb el Mandeb i část pobřeží při zálivu Adenském; na sev.-záp. souvisí pruhem vnitrozemským s Palestinou. Tvoří 2 vilájety: na sev. Hidžáz, na jihu Jemen. Hranice jejich na vých. jsou neustáleny. Úhrnem páčí se velikost jejich na 583.500 *km*², počet obyvatelstva na 1,200.000 hlav. V Hidžázu bydlí asi 30 arabských kmenů pod imámy uznávajícími vrchní moc sultána cařihradského. Tam jsou posvátná muslimům města: Mekka (45.000 ob.) a Medína (Jatrib — 16.000 obyv.), jejichž okolí (Hudúd-el-Harám) není přístupno nevěřícím. Z přístavů vynikají Džidda (pro Mekku — 17.000 obyv.) a Jambó (pro Medínu — 7500 obyv.). — Ostatek pobřeží rudomořského od mysu Kurkuma na sev.-záp. po záliv Akabský, tak řečený Midján, jakož i poloostrov Sínajský jest v rukou Egypťanů. Značnější místa v těch stranách jsou Vedž a Akaba. — Klimaticky požehnaný jih A. — Hadramaut — rozpadá se na celou řadu samostatných, malých sultánátův a rozličných území jednotlivých kmenů. V záp. části přiléhající k zálivu Adenskému počítá se jich více než dvacet. Nejdůležitější z nich jsou: sultánát Makalla s hlavním městem téhož jména (7000 obyv.) na území Bilád Beni Isá, vlastní Hadramaut s městy Terím (20.000 obyv.) a Šibám (20.000 ob.), Bilád el Hadžar s městem Habbánem (3000 obyv.), Mahra, Bilád Jafja s hlavním městem Ješbum s 10.000 ob., Lahedž (poplatný Britsku) a jiné. Část východní, sousedící s Ománem, jest méně prozkoumána. — Při jihových. konci A. na březích zálivu Ománského od mysu Mesandum (v úžině Hormuzské) po mys el Hadd rozprostírá se nejlepší z neodvislých států domácích: sultánát Ománský (v. t.), obývaný jednak od kmenů rolnických, jednak od kočovných beduinů. Panství sultánovo vztahuje se skutečně toliko na obyvatelstvo usedlé, jmenovitě při pobřeží. Sultán omanský jest ve spolku s Anglií. — Na jihových. břehu zálivu perského, mezi Ománem a tureckou El-Ahsou, jest šest státečků samostatných, na něž podlé jména vztahuje se panství omanské; jsou to: Rás el Cheima, Umm el Kuvein, Adžmán, Šardža, Debáj a Abú Debí (Abuthubi). — Ve vnitru A. jsou dva větší, neodvislé státy: 1. říše Vahhábovců, zaujímající Nedžd a 2. sultánát Džebel Šammár, severní soused její. Říše Vahhábovců, skrovný zbytek mohutného druhdy (ve stol. předešlém a na poč. nynějšího věku) panství, zaujímá plochu asi 523.098 *km*², majíc něco přes mill. obyv. Dělí se na 9 provincií. Sultánát Džebel Šammár, stát zdárně prospívající, mající na ¼ mill. obyv., skládá se z několika požehnaných oas; rozpadá se na 5 provincií. S říší Vahhábovců na jihu (při vých. hranici Jemenu) hraničí kmenové území Nedžrán a od tohoto na jih Džauf. — V ostatní, vnitřní A-ii kočují jednotliví kmenové arabští; na sev. v Hamádu jsou to kmenové: Anáze (s 120.000 duší), Roála (300.000 d.), Šammár (112.000 d.), Moáli Haddadin a j. — Ze států evropských mají v A-ii osady jen Britsko a Francie. Britsku patří Aden (93 *km*² se 34.711 obyv.), ostrov Perím (11·8 *km*² a 149 obyv.), v Rudém moři ostrov Kamarán (165 *km*²) a v Arabském moři souostroví Kurja-Murja (55 *km*² se 34 obyv.). Pod ochranou britskou jsou ostrovy Bahreinské v zálivu Perském (ovládané emíry z rodu Kalífa — mají 70.000 obyv.). Vlivu anglickému podléhá Hadramaut (z Adenu) i Omán. Francii patří město Šeich Saíd při průlivu Bábel-Mandeb; faktorie francouzské jsou v Mokce a Maskatu.

Křesťanství vniklo záhy do A. Apoštol Pavel odebral se tam po svém obrácení (Gal. 1. 17.). Bartoloměj přišel na své apoštolské cestě do Indie, t. j. do Šťastné A. a zanechal tam aramejské evangelium Matoušovo, které tam za sto let nalezl Pantaenus, představený katechetické školy v Alexandrii. Ve III. stol. obrátil se jakýs náčelník arabský na biskupa alexandrijského Démétria a prokonsula egyptského s prosbou, aby k němu vypravili Origena. Origenes přišel a vyučil náčelníka křesťanství. V Bostře bylo v III. stol. biskupství a mimo ně ještě jiná, kde i církevní sněmy se slavily. Do jižní A. k Himjaritům poslal císař Konstantin okolo r. 350 slavné poselství, v jehož čele stál ariánský biskup Theofil, a ten obrátil knížete, jenž vystavěl tři chrámy: v hlavním svém městě Tafaránu, Adenu a Ormuzu. Na kočovné kmeny arabské působili blahodárně někteří mnichové a obrátili mnohé z nich na víru; tak ve IV. stol. sv. Hilarion, v V. stol. Euthymius, kterýž získav náčelníka Ashebeta, dal jej posvětiti za biskupa pod jménem Petra. Též sv. Simeón Stylités se svého sloupu kázal víru kočovníkům a mnohé obrátil. Rozvoji církve v A-ii mimo nestálý život kočovnický domorodců bránilo množství židů, kteříž i toho dosáhli, že v již. A-ii jejich spoluvěrec Dunán zmocnil se království (523—524). Dunán pronásledoval krutě křesťany, spálil křesťanské město Nedžrán v sev. Jemenu ležící a přes 20.000 věřících dal povražditi. Pronásledování učinil konec habešský král Elesbán, křesťan, který Dunána přemohl a křesťana Esimifea králem učinil. Esimifeus brzo svržen a jeho nástupce Abraham

byl horlitelem pro křesťanství, podporoval biskupa Gregentia v Jemenu a podnikl výpravu proti Mekce. Ale před Mekkou vypukly neštovice mezi vojskem a i král na ně zemřel (570). Když perský král Chosroes I. Núšírván zmocnil se panství nad A-íí, trpěla mnoho pravá víra, poněvadž perská vláda přála nestoriánům; též monofysité šířili se. Vedlé Jemenu byly v A-ii ještě dvě říše převahou křesťanské: Híra na římských a Gassán na perských mezích; do této vnikl blud nestoriánský, do oné monofysitský. Muhammedánstvím zničeno křesťanství v Arabii na dobro. *Dr. Fr. X. Kryštůfek.*

Písmo arabské. Kdy počali Arabové písma užívati, nelze určitě ustanoviti. Jisto však, že bylo to daleko před Muhammedem, jak svědčí zprávy pozdějších arabských historiků o užívání písma, sahajícím asi do polovice V. stol. po Kr. Nejstarší písmo bylo velmi jednoduché a tím ovšem i velmi neurčité čítajíc celkem 17 (další redukcí 15) znaků pro 28 konsonantů, jež v písmě pozdějším nalezly výrazu. Vokály krátké vůbec neoznačovány, pro vokály dlouhé užíváno příbuzných konsonantův: alifu pro *á*, *v* pro *ú*, *j* pro *í*. Pokud rázu písma se dotýče, dlužno rozeznávati již v těchto starých dobách mezi písmem kúfickým, jehož užíváno prvotně pro texty posvátné, později pro nápisy na pomnících a mincích, jakož i důležitější listiny, a písmem kopiovým (= *naschí*), jež svým běžnějším charakterem lépe se hodilo pro potřeby životní a které již ve II. st. hedžry vykazuje ráz podobný písmu nynějšímu. Obé vyvíjelo se vedlé sebe neodvisle až do polovice IV. stol. h., kdy běžné písmo zatlačujíc kúfické, konečně i z koránu je vypudilo. Pokud se týče vývoje obou, byl rozdílný. U písma kúfického nejprve potřeba správného čtení koránu nutně žádala, by označovány byly vokály krátké, na nichž v jazyku arabském buduje se téměř celé skloňování a časování. Původcem toho byl grammatik Asvad Duílí († 689), který na žádost správce Iráku Zijáda zavedl bod nad, pod a před konsonantem pro vokály *a*, *i*, *u*. Nasr ibn Ásim za pátého Umajjovce Abdulmelika bna Mervána zdvojnásobil body ty ⁘ ⁘ ⁘ pro tak zvanou nunaci: *an*, *in*, *un*. Konečně Jahjá ibn Ja'mar († 747) podporován snad Hasanem z Basry zavedl diakritické body pro konsonanty, jichž dotud dle toho, co řečeno, 2—5 jedním písmenem se musilo označovati, kdežto jen 5 písmen mělo svůj určitý znak. Užito za tím účelem zvláštního systému akcentů (nejdříve pro *b*), jež však psány stejně jako písmena sama, kdežto body vokálové barvou se lišily. Naproti tomuto vývoji písma kúfického vyvíjelo se *naschí* obráceně. Zde shledáno rozlišování konsonantů důležitějším i užito proto k jejich rozlišování jednoho, dvou nebo tří bodů nad konsonantem nebo pod ním. Pro vokály užito zmenšených znaků konsonantů jim nejbližších, alif pro *a* (nad), *v* pro *u* (před), *j* pro *i* (pod konsonantem). Změna tato připisuje se grammatiku Chalílovi († 791?). Vokalisace ujala se časem všeobecně v textech posvátných (korán), třeba našli se i zde jednotlivci, kteří způsob ten pokládali za jejich znesvěcení (na př. theolog Ánas ben Málik). Naproti tomu obmezuje se v textech světských jen na případy, kdy možnost různé vokalisace podmiňuje i různý smysl, jsouc jinak považována za známku nedostatečné znalosti jazyka po názoru arabském i rušíc dojem písma pro oko. Naproti tomu ujaly se diakritické značky konsonantů bez výjimky srostše se značkami konsonantů samých v pojem jediný. S vývojem písma souvisí i vývoj kalligrafie jako umění, jež v islámu vykazuje netoliko znamenité kalligrafy (Ibn Mukla [† 940], Bavváb [† 1022], ibn Jákút [† 1298] a j.), nýbrž i celou literaturu o písmě jednající prosou i veršem. Umění kalligrafické pokládáno bylo za velmi důležité, jak souditi lze hlavně z toho, že dobří písaři zaujímali často i nejdůležitější místa ve státních úřadech. Výsledkem rozsáhlé činnosti kalligrafické byly i četné změny, jichž písmo v podobě své zakusilo, a jež zvláštní názvy vykazují dle svých původců, dle své podoby neb i dle svého upotřebení. *Dk.*

Jazyk arabský jest členem velké rodiny jazyků semitských tvoře společně s aethiopštinou a jazyky jí příbuznými jižní jejich skupinu. Rozpadá se, nehledíme-li k dialektickým rozdílům ve skupinách jednotlivých, na dvě skupiny hlavní, arabštinu jižní čili sabejštinu, méně správně himjarštinu, a arabštinu severní, krátce jazyk arabský. Vystupuje nejposlednější ze všech jazyků semitských na pole dějinné překonává jazyk arabský všecky ostatní jazyky nejen svojí bohatostí v oboru mluvnice i slovníku, nýbrž v jednotlivostech i svou starobylostí. Zjednává-li mu obé ve skupině jazyků semitských místo, jež náleží sanskritu ve skupině jazyků indoevropských, staví jej rozšířenost jeho výboji muslimskými v Asii, Africe a někdy i v Evropě a neméně i rozsáhlá a cenná literatura jím sepsaná mezi nejpřednější jazyky světa vůbec. Jazyk sám charakterisován jest již ve svém zvukosloví množstvím hrdelnic a sykavek, jež dodávají mu se stanoviska našeho drsnosti. Neméně bohaté jest tvarosloví. Časoslovo vykazuje celkem asi 15 různých forem od základního tvaru odvozených, jimiž prvotní význam se mění a časoslovo nabývá významu sesíleného (extensivně nebo intensivně), kausativního, recipročního, reflexivního a desiderativního: na př. základní tvar *katala* = zabil; 2. *kattala*, sesílení téhož pojmu (na př. zabil mnohé atd.); 3. *kátala*, snažil se zabíti = bojoval; 4. *aktala* = dal zabíti; 5. *takattala* = zabil sebe; 6. *takátala*, zabíjel druh druha; 7. *inkatala*, zabil se (mediálně, ač i reflexivně); 8. *iktatala*, zabil si (pro sebe); 10. *istaktala*, dal si nebo se zabíti. Formy 9. a 11. značí barvy nebo neduhy, 11. v silnější způsobě, na př. 9. *isfarra* = žlutým býti, 11. *isfárra*, silně žlutým býti. Ostatní formy zřídka se vyskytují. Všecky formy (vyjmouc 9. a 11.) tvoří vnitřní změnou vokálovou své passivum na *kutila* (pass. 1.), byl zavražděn. Každá forma má svůj infinitiv, prvá řadu infinitivů. Infinitivy passivné nahrazují se participiem pass. Participium vyskytuje se ve-

skrz, aktivné, na př. *kátilun* (= vraždící), pass. *maktúlun*, zavražděný (od formy 1.). Časy jednoduché jsou dva: čas ukončený (perfektum), na př. *katala* (zabil), a trvající (imperfektum) *jaktulu* (zabíjel). Teprve časem tvoří se opisováním pomocí verba *kána* (býti) od prvého plusquamperfektum (*kána katala*), od druhého imperfektum vlastní (*kána jaktulu*). Futurum tvořeno předložením *sa* (*saufa*): *sajaktulu*. Způsobů, jež všecky se tvoří od času nedokonaného, jest 5 a značeny obměnou koncovek: imperfektum indikativ: *jaktulu*, subjunktiv (*jaktula*), jussiv: *jaktul*, energicus I. a II. *jaktulanna* a *jaktulan* a imperativ *uktul* nahrazovaný pro 1. a 3. os. jussivem. Vlastní časování děje se v čase dokonaném příponami, v čase nedokonaném předponami i příponami, při čemž rozeznává se vedlé čísla jednotného i dvojné a množné, vedlé rodu mužského rod ženský. Od časoslov tvoří se řadou přítvorků různá jména místa, času, nástroje a p. Substantiva, jež dělí se na původní a z verb odvozená, jsou rodu buď mužského nebo ženského, smyslem neb i ženským přítvorkem (nejobyčejnější *at*) jako taková označena. Vedlé čís. množn. vyskytuje se i číslo dvojné (*áni*, pády nepřímé *aini*) a množné, a sice 1. plurál vnější (muž. rod *úna*, pády nepřímé *ína*; žen. *átun* p. n., *átin*); 2. řada plurálů zvaných lomenými tvořených vnitřní změnou samohlásek, na příklad *radžulun*, muž. plur. lomený *ridžálun* (mužové) s významem hromadným. Čtyři z těchto plurálů lomených značí počet od 3—10 slovouce plurales paucitatis. Pády jsou tři: nom. s koncovkou *un*, gen. *in*, akk. *an*. Ostatní pády opisují se předložkami, jež vyžadují vesměs genetivu. Řada jmen (hlavně jména vlastní a cizí) má jen dva pády, při čemž gen. splývá s akk., a koncové *n* vesměs odpadá. Rovněž v determinaci členem *al* nebo následujícím substantivem odpadá *n* koncovek (nunace). Adjektivum neliší se od substantiva, pokud sklonění se týče, má komparativ formy *afalu* a superlativ členem tvořený *al-afalu*. Zájmeno jest všesemitské a má rovněž duál. Praeposice a partikule jsou většinou původní substantiva a nejsou příliš hojné. Syntax jest původně jednoduchá vynikajíc stručností a pádností. Přiřadění převládá, ač i podřadění jest možné. Během času stává se však syntax i velmi umělou. Slovosled jest naproti tomu velmi vázán. — Takový jest obraz umělého klassického jazyka arabského, ustálený koncem II. stol. hedžry arabskými grammatiky a odtud v základech platný pro všecky doby pozdější. Od něho dlužno rozeznávati jazyk mluvy, s nímž se setkáváme na příklad v tradiční próse o činech Muhammeda a jeho druhův a o dobrodružstvích beduinů před islámem, třeba i zde v redakci pozdější. Jazyk ten vystupuje na počátku islámu s překvapující jednotou po celé A-ii, jak právě poesie staroarabská o tom nás poučuje; i nebyl přílišný rozdíl mezi ním a prvým jazykem spisovným, zbudovaným na základě mluvy beduinské, jež vždy pokládána za klassickou. Teprve převrat způsobený islámem, v němž nové kmeny vedení se ujaly, život městský a hlavně výboje islámu, jež Araby klassicky mluvící sváděly s Araby vzdálených končin a národy cizí uváděly v islám, způsobily ranní rozdíl mezi jazykem mluvy a jazykem klassickým, který I. století h. počínaje od ustálení mluvy spisovné dále se vyvíjel, až konečně od jazyka klassického odchýlil se asi tou měrou, jako moderní jazyky románské od latiny. Jazyk tento omezuje se naproti nadbytku mluvy klassické na tvary nejnutnější, jak hlavně viděti na verbu, jež celkem ráz staroarabský podrževši pozbylo duálu a rozdílu mezi mask. a fem. v plurálu, všech způsobů vyjmouc imperativ, celého passiva až na nepatrné zbytky, v aktivu formy II., v substantivu rozdílu pádův atd. Podobně chudší jest i materiál jazykový, vykazující nad to i slova a rčení ve mluvě spisovné buď málo neb vůbec nezvyklá. Jediné mluva vulgární vykazuje dialekty, což ani jinak nemůže býti u jazyka, kterým mluví se posud od Tigridu až k Bílému mysu na Atlantském moři. Dialekty tyto jsou původu starého, mají však asi jen málo společného s dialekty, o nichž ze staré A. se dovídáme. Také nejsou tak odchylné od sebe, by nemohly se pokládati za řeč jednotnou. Rozeznáváme hlavně dialekt arabský, syrský, egyptský a magribský (berberský). Zvláštního vývoje doznal jazyk ostrova Malty, kde vyvíjel se jazyk arabský pod vlivem jazykův evropských, hlavně italštiny, v podivnou směs, v níž i dosti hojně latinkou tištěno. Jest to jediný dialekt arabský, jímž mluví křesťané. Mezi oběma způsoby, jazykem klassickým a vulgárním, vytvořil se konečně i stupeň třetí, t. j. moderní mluva spisovná, tvořící jakýsi kompromiss mezi oběma, která vyhýbajíc se právě tak přílišné přesnosti mluvy staré jako hrubým vulgarismům má zřetel i k vývoji moderní mluvy, podmíněnému požadavky nové doby. Jí náleží hlavně literatura novinářská, překlady zábavných, z části i vědeckých spisů z jazykův evropských, překlady bible a j.

Pěstování jaz. arabského v Evropě souvisí v prvé řadě s rozkvětem kultury arabské ve Španělích. Měloť Španělsko v ranních dobách řadu kollejí a knihoven, jejichž sláva záhy pronikla do Evropy ostatní. Následek byl, že počali záhy jinoši ze západní Evropy hledati na španělských učilištích svého vzdělání, a že stávalo se jim studium jazyka arabského a jeho literatury tak milým, že až křesťanští spisovatelé středověku na to žehrají. Prostřednictvím arabštiny seznámila se také Evropa s valnou částí spisovatelů klassických, hlavně s Aristotelem, a latin. překlady středověké odnášejí se přímo k převodům arabským jako svým pramenům. Později byly to náboženské spory ve Španělsku, jež pobádaly svět křesťanský zabývati se arabštinou, a nejstarší grammatika a slovník arabský, roku 1505 latinkou sepsaný (nově vydal de Lagarde) od mnicha Petra z Alcaly, sloužily účelům missionářským. Náboženského rázu jest i nejstarší činnost na poli arabském v Italii, počínající r. 1516 prvým tiskem žaltáře biskupa Iustiniána; později zřízeny v Římě ústavy mis-

sijní spojené s tiskárnami pro jazyky východní. Historie tiskařství vzpomíná tu i typů Čecha Komárka, jimiž akta koncilu chalcedonského v Římě r. 1694 arabsky byla tištěna. Téměř současně však vznikají i jinde v Evropě tiskárny orientální, ve Vídni (1554), Vratislavi (1608), Lejdě (1610) a j., jež činnost svou přenášejí na širší kruhy. Vystoupilit znamenití arabisté, jako Erpenius, Golius, Bochart, Pococke, Castelli, později Schultens, Reiske, Michaelis a j., již z části v Orientu jazyk arabský poznavše věnovali se studiu jeho za účely vědeckými vydávajíce díla arabská a překládajíce a znalost arabštiny spisy i s kathedry šířice. Nizozemí závodilo tu s Francií, Anglií a Německem. Nehledíme-li k pracím vydaným v Italii za účely náboženskými, jest tu prvou potřebnou pomůckou grammatika Erpeniova z roku 1613 v Lejdě (později opět vydaná hlavně Schultensem roku 1748 a 1767, Michaelisem r. 1771 a 1781 pod jménem Michaelisovým). Z prací následujících vynikají nejvíce Jahnova (Vídeň, 1796) svou vědeckostí, postrádá však syntaxe, Evaldova (Lipsko, 1831—33), zvláště pak de Sacyho (Paříž, 1810). Druhé vydání této z r. 1832, doplněné Fleischerovými »Beiträge zur arab. Sprachkunde« (Lipsko, 1886), repraesentuje posud nejvyšší vývoj grammatiky arabské na poli evropském. O ni opírají se také celkem ostatní grammatiky nové, mezi nimiž nejznámější Caspari-Müller (5. vydání z r. 1885). Prvým vážnějším pokusem slovníkovým jest práce Ant. Giggeje (Milán, 1632, 4 sv.), po níž následují Golius (Lejda, 1653 a n.) a Meninski (Vídeň, 1680 - 87). Z ostatních uvádíme: Freytag (Halle, 1830—37, 4 sv. a jednosvazkový výtah, 1836), Lane (Londýn, 1863, posud vychází), Dozy (Supplement aux dictionnaires arabes. Lejda, 2 sv.). Pro mluvu moderní Cuche (Beirút, 2 vyd., 1886) a příruční slovník Wahrmundův (Giessen, 1870—1877, 3 sv.) a řada jiných. Téměř všecky větší knihovny evropské mají hojné a důležité sbírky rukopisův arabských, jejichž vědecké katalogy jsou jednou z nejdůležitějších pomůcek pro studium literatury arabské. *Dk.*

Literatura. Přehled všeobecný. Vystoupením Muhammedovým a založením islámu probuzení sice Arabové k světodějné činnosti politické, i způsobil islám patrnou změnu veškerého života arabského, která opravňovala Muhammeda prohlásiti, že islám vše staré odstranil, avšak na duševní činnost Arabů neměl islám vlivu příznivého. Obmezovalať se veškerá činnost duševní na korán, vycházejíc od něho jako od vzoru nedostižitelného a k němu se vracejíc. Korán sám zván ve smyslu tom »matkou knih«. Jinak byl prvý islám veškerému snažení literárnímu, pokud přímo s koránem nesouviselo, rozhodně nepřátelským; nejenom ho nepodporoval, ale kde v zemích dobytých s ním se setkal, ničil je lhostejně, namnoze i s vnitřním upokojením, veden jsa při tom jedinou zásadou svou, dle které vše, co s naukou koránu se shodovalo, již v koránu jsouc obsaženo, bylo zbytečným, kdežto vše, co proti koránu bylo, jako dílo ďábelské zasluhovalo zatracení pravověrného muslima. V příčině té pravdivá jsou slova Renanova, že islám na tisíc mil jest vzdálen všeho, co uvykli jsme nazývati racionalismem nebo vědou. Měla-li věda v islámu vůbec vzkvésti, bylo potřebí, by islám pozbyl své původní přikrosti aneb aspoň poněkud svobodu myšlení. To stalo se skutečně za doby Abbásovců, z níž také datuje se rozsáhlé pěstování vědy, jež posloupně se přeneslo do Egypta a do Španěl, stavíc země ony v popředí kultury středověké. Ale i zde bylo třeba, by věda cizinci k Arabům zanesena a jimi nějaký čas téměř výhradně jsouc pěstována, Araby k sobě přilákala. Nebo z vlastního popudu Arab nejen neoddal se činnosti vědecké, nýbrž pěstování její pokládal přímo za nehodné svobodného Araba, ale ovšem hodící se pro klienty. Klienti také vskutku musili cizím myšlénkám průchodu zjednati prve, než Arab v nich zálibu nalezl, což bylo jim tím snazší, když při organisační neschopnosti Arabův i správa peněžní, tento rozhodující živel, dostala se do jejich rukou. Tenkráte teprve osvědčili se i Arabové dobrými staviteli na základech cizích i obohatili vědu v nejrůznějších oborech nejen řadou pozoruhodných pozorování samostatných, zvl. pokud se dotýče snůšky materiálu, nýbrž zprostředkovali, což za hlavní zásluhu jejich počítáme, mezi starou kulturou řeckořímskou a starou vůbec a nově rozkvétající renaissanční kulturou evropskou. V tom vzhledě jest důležit vliv Arabů na Evropu, jevící se válkami křížovými se strany jedné, hlavně však mírumilovnou činností Arabů španělských jako přímých sousedů Evropy nearabské se strany druhé. Španělsko mělo 17 vysokých škol navštěvovaných hromadně i křesťany a židy a 70 veřejných knihoven, i bylo východem denice evropské, jež nejen pomohla rozsvítiti pochodeň i kultury evropské, nýbrž do dnešního dne v jazycích a poměrech evropských vykazuje své stopy. Srv. Dvořák, O kulturním významu Arabů pro Evropu (Praha, 1884).

Poesie a literatura zábavná. Počátky poesie arabské náležejí dobám předislámským. Poesie jest nejen jediným duševním plodem arabským v době té, nýbrž i předchůdcem veškeré ostatní duševní činnosti Arabů vůbec. Jako však Arabové sami, nehledíc k bližšímu rozdělení kmenovému, tvořili dvě hlavní skupiny, lišící se od sebe zcela vlastním vývojem podmíněným růzností přírody a podmínek existence vůbec, podobně jest i nejstarší poesie arabská rázu dvojího. Poesie Arabů jižních, jejichž kraje oplývající blahobytem v dobách ranních podnět daly k utěšenému vývoji kultury, měla za předmět vlastní kruh bájí jihoarabských, jejichž hrdiny byli staří králové Saby a Himjaru se svou mocí a leskem, výboji, válečnými výpravami a bohatou kořistí. Poesie tato prvotně na jižní A-ii se obmezujíc pěstována záhy i u chalífského dvora v Damašku, kde brzy došla i písemného výrazu. Jazykem neliší se sice podstatně od mluvy Arabů severních, zvláštnosti její jest však epi

cká forma jasně vystupující v jednotlivých zachovaných kusech, s níž u Arabů sev. neshledáváme se ani v dobách pozdních. (Srv. Kremer, Himjarische Kasideh, Lipsko, 1865; Über die südarabische Sage, Lipsko, 1866.) Zcela jinou jevi se poesie Arabů severních. Nutil-li Araba jižního obchod mořský k čilým stykům se světem ostatním, zůstal Arab sev. vzdálen všeho světa žije toliko v nejužším styku s přírodou, která při vší své chudosti a jednotvárnosti nebyla bez velebnosti, jež musila upoutati pozornost Araba nadaného obrazností neobyčejnou. Popis přírody jest také charakteristickou známkou nejstarší poesie arabské, založené na bedlivém pozorování, jak tomu svědčí samo jméno poesie *š'ir* (= pozorování). K němu druží se popis scen ze života pastevského a kočovnického se strany jedné, společenského se strany druhé. Vzhledem k tomuto oboru myšlénkovému charakterisuje pozdější definice arabská činnost básníka této doby slovy: »básník chválí, miluje, zlobí se, truchlí a popisuje krásu přírody i žen«. Básníci doby této byli pouhými improvisátory, a básně jejich čistě národní výrazem okamžité nálady; předmětem jejich byl přímý názor, přední vlastností opravdovost. Pokud se dotýče výrazu slovního, byly nejstarší jejich formou krátké popěvky v rhythmické prose (*sadž'*), jakož spatřujeme ještě i v jednotlivých částech koránu, ale již v ranních dobách (V. stol. po Kr.) setkáváme se s poesií obsahem i formou dokonalou, jež po všecky pozdější doby Arabům zůstala vzorem nedostiženým. Zvláštní pozornosti zasluhuje metrika arabská, důstojně se řadící vedlé metriky klassické, s níž i vnitřní obdoby vykazuje, třeba jakýkoli styk obou jest zhola vyloučen. Formou rozeznává se delší kasída od kratšího gazelu. Předními zástupci poesie této, náležející veskrze oboru lyriky v nejrůznějších odstínech, jest sedm skladatelů mu'allak: Tarafa, Zuhair, Lebíd, Amr ben Kulsúm, Antara, Háris, Imruulkais, od nichž vedlé mu'allak z části zachovány jsou i sbírky básní, vedlé řady vynikajících básníků doby předislámské a prvých desítiletí islámu, zvaných Araby al-Muhadramúna, Nábigy, Alkamy, Aše, Šanfary, 'Urva bna-l Varda, Hátima Tajského, Taabbaty Šarrana a pod. Z řady básnířek vyniká Chansá.

Islám, který způsobil úplný převrat ve veškerém životě arabském, zasáhl i v poesii, třeba ne tak citelně jako jinde. Hlavní život soustředil se nyní v městech, maje za nutný následek vedlé změny života i změnu oboru myšlénkového, který naproti době staré valně se rozšířil. S životem takým nesrovnávala se ovšem stará poesie, jež proto na poušť zůstala obmezena a tu žila ještě po celá dvě století v ústech lidu nejvýš ještě vojíny na výpravách jejich provázejíc. Vystupovalit ještě za Omajjovců pěvci před bojem, přednášejíce bojovné písně starých básníků, ovšem ve spracování muslimském; nebo nátěr islámu prozírá jasně z této staré poesie arabské, zachované v pozdější redakci muslimské. Proto setkáváme se v těchto dobách islámu s poesií novou, totiž dvorní, popisující místo přírody život dvorský s placenou chválou vladařův a mocných vezírů. Tím pozbývá i poesie své staré opravdovosti a zvrhá se v affektovanost, která sice duchu modernímu více lahodí, ale pro poesii arabskou značí dobu úpadku; a ten stává se tím větším, čím více klesá poesie s výše ideální na kluzkou cestu pochlebnictví a jsouc původcům svým jediné předmětem výživy, řídí se zásadou chváliti více toho, kdo více platí. Přechod sám byl ovšem nenáhlý, i jest to již největší básník staré doby Imruulkais, který stojí jaksi na rozhraní obou směrů. Popis přírody převládá sice u něho právě tak jako převládají názory pohanské ještě za celé doby Omajjovcův. Ale rozhled jeho jest již mnohem širší, ježto zná již nejen moře s loďmi, ale i paláce s jejich hýřivým životem, jak měl příležitost seznati je na svých návštěvách u dvora. Za doby Omajjovců (do r. 750) nevystupuje směr tento ještě nápadně, naopak náleží největší část četných a z části i znamenitých básníků této doby v Arabii i v Syrii nejen formou, ale i myšlénkovým obsahem svých básní starému směru básnickému. I nauka islámu jen porůznu v poesii vystupuje. Nebo záliba ve staré poesii byla tak veliká, že vyvinula se i zvláštní třída lidí (*ráví* = tradicionář), již sami jsouce znamenití básníci a vynikajíce při tom znalostí poesie staré o zachování této se přičiňovali. Ale mnozí z básníků byli již měšťáky nejen životem, ale i duchem, a změna ta obráží se i v jejich poesii. Většina Omajjovců milovala básníky na dvorech svých je chovajíc a hojně odměňujíc, a tu shledáváme se již s úřadem básníků dvorských, mezi nimiž za Omajjovců nad jiné vynikl křesťan Achtal (v. t.), soupeř druhých dvou nejznamenitějších básníků doby Džarira († 728) a Farazdaka († 728). Odchylkou této poesie od poesie staré jest v prvých dobách živé vystupování citu naproti pouhým popisům poesie staré a reflexe, jevící se častými výroky moudrosti ve formě epigramatické, jimiž poesie doby této jest prostoupena. Teprve za prvých Abbásovců (750—940), zvl. za Mansúra, Hárúna a Mamúna, vystupuje náhle zcela jasně nový duch v poetické literatuře arabské, v němž jasně se obráží veškerá zhýřilost a znemravnělost doby, jakož i úplný indifferentismus náboženský, jaký převládal ve vyšší společnosti. Básníkům doby této nelze upříti nadání z části i skvostného, a mnohé z jejich plodů vynikají i opravdovostí a vroucností citu a půvabem řeči. Ale jinak zastoupena jest v poesii doby této i nejzlotřilejší chasa kúfská, jež překonávala se jednak nemravností, jednak pochlebováním velmožům své doby a jejich příslušníkům. Mutí' ibn Ajás a geniální Abú Nuvás jsou hlavními repraesentanty. Vedlé veselé nálady jevící se hlavně v poesii pijácké a milostné, jež převládá, setkáváme se však i s elegickými vzpomínkami a poesií asketickou (*zuhdijját*), protestující proti panující znemravnělosti. Hlavním zástupcem této jest abul Atáhija, prvý filosof. básník arabský, ušlechtilý v myšlénkách, prostý v řeči.

Mezi oběma směry bujel směr třetí, poesie příležitostná, většinou řemeslná, vyznačující se formou pro umělost až nesrozumitelnou. Básníkům těmto šlo v prvé řadě o to, zdáti se učenými, v čemž utvrzováni byli filology své doby, dle nichž báseň byla tím lepší, čím byla nesrozumitelnější. Poesie tato repraesentována jmény jako Muslim ibn-ul-Valíd al-Ansárí (v. t.), po Abú Núvásovi nejznamenitějším zástupcem této doby a školy, Abú Temmám a Buhturí. Čím více tento směr se rozmáhá, tím více ustupuje v pozadí poesie ostatní; básníkům uvyklým pokládati umělé veršovnictví za vrchol poesie, nedostávalo se nadání, i opírá se poesie toho druhu většinou silně o poesii starou. Vyskytují se sice i později ještě povahy čistě básnické, jejichž plody snesou porovnání s nejznamenitějšími básníky doby staré, jako jest na př. elegantní princ ibn Mu'tazz se svou půvabnou, ač poněkud affektovanou poesií, vynikající i jasnou řečí; ale to jsou již přece jen výjimky. Celkem sestupuje poesie za prvých dob Abbásovců dosáhši svého vrcholu ponenáhlu sic, avšak patrně se své výše i jest v době úpadku Abbásovců (do r. 1258) většinou jen učenou hračkou v rukou různých chvalořečníků, kteří byli sice dobrými rýmaři a měli i básnický vzlet, avšak oborem myšlénkovým nijak nevynikají. I Mutanabbí († 965), jenž pokládá se obyčejně za nejznamenitějšího básníka arabského, náleží směru tomuto, myšlénky většinou staré znešvařuje nechutným přeháněním a jazykem umělým, místy přímo nesrozumitelným. Vyskytují se sice i u něho místa vynikající myšlénkou i básnickým podáním, zvláště mnoho skvostných sentencí, ale místa ta dokazují právě naopak, jak zhoubně působil směr panující i na básníky opravdové. Výjimkou jest Abú Firás al-Hamdání († 968), jímající nejen řečí vzletnou a ušlechtilou, ale i bojovným duchem své poesie, upomínajícím na poesii starou, v níž toliko útlejší city vyzrazují básníka doby pozdější. Posledním opravdu velkým básníkem jest však Abul-Alá († 1057), básník převahou filosofický, hloubkou myšlének převyšující Abul-Atáhíju, vzletný i ve výrazu slovném, »nejhlubší a nejvážnější myslitel« národa arabského. Co po něm následuje, zvrací se v krajnost. Poesie lehčí zvrhá se v honbu po strojené formě, založené Hamadáním († 1008), jejíž vzorem nepřekonatelným jako mistrovské dílo umělé poesie arabské zůstávají Haríriho († 1122) Besedy (*Makámát*) obsahem spíše literatuře románové náležející a Španěla Ibn Zeidúna Risála (Poslání, vyd. Reiske r. 1755), kdežto poesie vážná přechází v mysticism dostupující vrcholu svého v básníku ibn-ul-Fáridovi († 1234), vedlé něhož nejslavnějším zůstává Busírí († 1295) svou »Burdou«. Konečně zbývá z celé poesie jen rýmované veršování, jímž odívají se spisy nejrůznějších oborů věd.: grammatiky, slovníky a p. — Nemohou-li však doby pozdější až na malé výjimky honositi se slavnými básníky původními, náleží dobám těm řada básníků, kteří sestavili velmi cenné sbírky básní starších i pozdějších, jako Ibn Arabího († 846) recense *Mufaddalijját*. *Hamása* Abú Temmámova († 845) a *Malá* (objemem však větší) *Hamása* Buhturího († 898), Sukkarího († 888) *Diván Hu*ḏ*ailovců*, Isfaháního († 970) »Kniha popěvků« (*Kitáb-ál-agání*), Saálibího († 1038) »Perla doby« (*Jetímet-ud-dahr*, sbírka básníků provinciálních) a j. K činnosti sběratelské pojí se konečně těsně i činnost kommentátorská, jež vzbuzena byvši původně potřebou vykládati pozdějším generacím staré básníky pouště, z části již nesrozumitelné, nucena později obrátiti se též k moderním básníkům, libujícím si v mluvě učené a tím namnoze temné. Filologům těmto náleží z části ovšem smutná zásluha, že básně staré doplňujíce, kde zdály se jim neúplnými, a opravujíce, kde zdály se nesrozumitelnými, mnohé pokazili, nehledíme-li ani k falsátorské jejich činnosti povzbuzené marnivostí nebo ziskuchtivostí. Se strany druhé však prokázali svými kommentáry, podrobnými po stránce grammatické, lexikální i věcné a obsahové, platné služby nejen básníkům, jež vykládali, a době, pro niž své výklady psali, ale i nám, pro něž by obor poesie arabské, zvláště starší, náležející k nejobtížnějším na poli arab. literatury, zůstal z části nepřístupným. Z množství mužů proslavivších se vykládáním starých básníků jmenujeme: Sa'laba († 904), Nahhása († 950), Marzúkího († 1030), Zúzeního († 1093), Tebrízího († 1118) a j. — Srv. Weil, Poet. Literatur der Araber vor Muhammed (Stuttg. 1837); Ahlwardt, Poesie und Poetik der Araber (Gotha, 1856); Nöldeke, Poesie der alten Araber (Hannover, 1864); Kremer, Culturgeschichte (II. 341.—395.).

Vedlé literatury básnické existuje literatura zábavná, psaná prosou rýmovanou nebo prostou (adab). Již staří Arabové shromažďovali se rádi, právě tak jako posud beduinové, před stany nebo přede dveřmi svých domů, by z večera při svitu měsíce poslouchali zvěsti o činech otců a podivuhodných příhodách své země (samar), jež zvláštní vypravovatelé, jako posud v Orientu, z paměti přednášeli, z vlastní obraznosti doplňujíce, kde tato jim nestačila. Nicméně nestaly se tyto domácí zkazky základem zábavné literatury arabské, která jeví se u Arabů původu cizího. Počátky její náležejí sice již Ommajovcům v Damašku, ale teprve za Abbásovců došla zvláštní obliby zámožných tříd v Bagdádě a Basře. Byl to Abbásovec Mansúr, týž, jenž vůbec dal činnosti překladatelskou z jazyka řeckého, perského, syrského a indického podnět mohutné činnosti literární, za něhož přeložena na jazyk arabský slavná sbírka bajek zvířecích Kalila va Dimna (přel. Wolff, Stuttgart, 1837, později Barlam a Josafat, ar. Bilauhar va Jodasaf, původu rovněž ind., vydal Hommel, Vídeň, 1888), k níž teprve později přidružila se literatura romantická a fantastická. Podnětem prvým byla ovšem záliba, jakou Arab ode dávna jevil pro sentence, přísloví a p., s nimiž již v tradici prorokově hojně se shledáváme; ze sbírek sem spadajících nejznámější jest Maidániova († 1124, Freytag, Bonn, 1838). I v moderní A-ii sentence a přísloví jsou ob-

líbeny; jmenujeme sbírky Burkhardtovy, Socinovy, Landbergovy, Snouckovy a j. Literatura tato dosáhla časem velkých rozměrů a pronikla z části i do literatur evropských, většinou však se ztratila, a pokud zachována, nesvědčí evrop. vkusu. Náleží sem Tisíc a jedna noc původu perskoindického. Hlavním zdrojem, zdá se, byly války křižácké, z jejichž doby datují se asi romány Antar, Zulhimma, Saifalzajan a j. Themata jsou z části stará (Antar), spracování však pozdější. Z romantického románu vyvíjí se později historický román, jakým jest na příklad román Banú Hilál (o přestěhování se kmene toho z Egypta do sev. Afriky) nebo Pseudovákidiův román o dobytí Syrie, nebo o dějích Fátimovce Hákima a j., romány posud u Arabů velmi oblíbené.

Studium jazyka jest prvým zjevem samostatné činnosti duševní na poli mimonáboženském. Jazyka svého byl Arab vždy dbalým, i bylo již před islámem zvykem posílati děti na vychování ke kmenům správností jazyka zvláště vynikajícím, jak toho též o Muhammedovi se dovídáme. K této snaze po správnosti jazykové vůbec přistoupila v islámu snaha po správné recitaci koránu, na níž ve mnohých případech závisel i správný výklad. Snaha ta byla tím větší, čím větší nebezpečí hrozilo koránu v ústech cizinců, již jazyku arabskému snad nikdy správně se nepřiučili. Dovídáme se na př. i o samém chalífovi Valídovi, synu Abdulmelikově, že mluvil tak nesprávnou arabštinou, že Arabové pouště sotva jí rozuměli. Snaha zachovati znalost mluvy správné, jež po názoru arabském kryla se s mluvou koránu Muhammedova, jenž byl nejvýmluvnějším z Arabů, stala se také podnětem filologické činnosti Arabů. Hlavním pramenem správné mluvy byl korán (bohužel, že v recitaci z doby prvých grammatiků); k němu druží la se tradice (ač ne tak nepodmíněně), dále literatura básníků zemřelých před islámem (džáhilí), jakož i doživších se prvých dob islámu (muhadramún). Vedlé toho považována za klassická i jednotlivá slova a frase starých Arabů pouště, o nichž věřilo se, že zachovali čistý jazyk svých předků. V ohledu tom stanovena celá stupnice hodnověrnosti. Po názoru arabském končí klassický věk jazyka prvým stoletím hedžry, v polovici druhého století pak nalézáme již největší část materiálu spracovánu hlavně způsobem slovníků, jež pro jazyk jsou nejdůležitějšími. Současně však buduje se jazyk i po stránce grammatické v důkladně propracovaný systém, který řadí se po bok systémům národů jiných. Prvými pěstiteli jazyka, zdá se, byli cizinci, již i později k vývoji jazykovědy nejvíce přispěli. S tím souvisí snad i ten úkaz, že setkáváme se s prvou školou grammatickou v Basře, kde stýkali se Arabové od prvých dob s cizinci, a nimiž silně byli pomíšeni. Škola tato jest také nejdůležitější, překonávajíc mladší školu kúfickou nejen stářím, nýbrž i přesností jazykovou ve výrazu i vazbě a zatracujíc mnohdy to, co škola kúfická dovolovala. Jakýmsi kompromissem mezi oběma jest smíšená škola bagdádská, která později přechází ve školu všeobecnou, jež podrževši výsledky škol dřívějších, uznané za správné, doplňovala je vlastním badáním; škole této náleží nejlepší pozdější práce filologické. Předním grammatikem školy basorské jest Peršan Síbavaihí († 796), jehož *Kitáb* (= kniha) zůstal po všecky doby normou správného jazyka (vydal Derenbourg v Paříži, 1881 a n.); z ostatních jmenujeme Achfaše (v. t.), Asma'iho († 831, v. t.), Mubarrada († 898, v. t.), ibn Duraida († 933) a Fárisího († 987, v. t.). Hlavou školy kúfické jest rovněž Peršan Kisá'í († 804); z ostatních stoupenců uvádíme Ibnus-Sikkíta († 860), Sa'laba († 904). Školám pozdějším náleží Džáhiz († 868), Španělové Kálí († 967) a Zubaidí († 989), ibn Džinní († 1001), Džavaliki († 1073), Džordžání († 1081), Zamachšarí († 1143, výborná grammatika al-Mufassal, vydal Broch v Christianii, Ibn Ja'íšův kommentář k Mufassalu vydává Jahn v Lipsku), Ibn-ul-Hádžib († 1248, autor Káfije, v Římě, 1592), Ibn Málik († 1273, rýmovaná Alfijje, vydal de Sacy v Paříži, 1833, Dieterizi, Berlín, 1851), Sinhádží († 1323, autor Adžrúmijje, vydal Trumpp v Mnichově); ibn Hišám († 1360), Sujútí († 1505) a j. Ještě důležitější pro jazyk jsou však domácí slovníky arabské, z nichž nejdůležitější jsou: Chalíl (konec VIII. stol.: Kitáb ul-'ain); Azharí († 884): Tahzíb; ibn Duraid († 933: Džamhara); ibn Fáris († 1002: Mudžmal); Džauharí († 1008): Siháh, nejlepší slovník pro čistou arabštinu, kommentovaný ibn Barrím († 1186), doplněný Tekmilou Ságáního († 1262); slepec ibn Síde (Španěl, † 1066: Muhkam); Zamachšarí († 1143: Asás); Mutarrizí († 1213: Mugrib); Sagání († 1262: Ubáb); ibn Mukarram († 1311: Lisán-ul-arab, vydán v Bulaku, 1883); Tanúhí († 1323: Tahzíb-ut-tahzíb); Fajjúmí († 1333: Misbáh); ibn Hišám († 1360: Mugni-l-Labíb); Fírúzábádí († 1403: Kámús); Murtadá († 1791: Tádž-al-arús, vydán v Bulaku, 1889, 10 sv.); Bístání († 1884: Muhít-al-Muhít, Beirút, 1883). Slovníky nejstarší spořádány jsou dle hlásek seskupených dle mluvidel počínaje gutturály; později převládá seřadění v abecedním pořádku konsonantů doslovných; Bístání užívá pořádku abecedního dle následí. Srv. Flügel, Die grammatischen Schulen der Araber (Lipsko, 1862); A. Schmölders, De studiis Arab. grammaticis (Vratisl., 1862); Lane, Arabic-english dictionnary, I. (předmluva).

Dějepisectví. Nejstarší dějiny, ovšem nepsané, z doby předislámské jsou zprávy o bitevních dnech (*jaum*), jak Arabové je nazývali, v islámu tradice týkající se života prorokova v Mekce, chronologicky spořádaná ibn Ishákem († 767), spracovaná ibn Hišámem († 823), vydaná Wüstenfeldem v Gotinkách 1858—60. Obor jejich rozšiřuje se časem i na druhy prorokovy a jejich nástupce. K nim pojí se spisovatelé výprav Muhammedových, v jejichž čele Vákidí († 823, vyd. Kremer, Kalk. 1855—56), jenž správy svých pramenů zdělává již v samostatný celek. Dalšího rozkvětu doznala historie teprve změnou poměrů, kdy velkými výboji a z nich vyplývajícími

styky s národy cizími uvedena i historie na pole širší jednak sobě všímajíc i dějin národů cizích, jednak pozornost svoji obracejíc i k vlastním dějinám starým a z ohledů praktických i ke genealogii kmenův a rodin. Plodem činnosti této byla kompendia všeobecné historie dle země a dynastií pro potřebu širších kruhů (jakési slovníky konversační), jakým je na př. Ibn Kutaibova (okolo r. 889) »Kniha vědomosti« (vyd. Wüstenfeld, Gotinky, 1850), dílo samostatně dle určitého plánu spracované, při tom stručností vynikající, všímající si vedlé islámu i dob předislámských v A-ii severní a jižní, dále mimo A-ii Hebreů (a Peršanů), s překlady z dotčených jazyků. S dějinami spojováno i studium starožitností, zeměpisu a národopisu. Náleží sem i arabský Livius, rodilý Peršan Tabarí (838—923) svými předůležitými annály, prvými všeobecnými dějinami, vycházejícími od roku 1879 v Lejdě, patriarcha alexandr. Eutychius (Sajjid ben Batrík, †940) svou »Šňůrou perel« (vyd. Pococke, Oxford, 1658), dějinami všeobecnými a církevními, jež obsahují mnoho podivného, dále Herodot arabské historie, nejen svými cestami po celé říši islámu i za její hranice, nýbrž i svým způsobem psaní, jenž spojuje užitečné se zábavným, Masúdí († 956), hlavním svým dílem »Zrcadlo času«, jehož výtahem jsou »Zlaté louky« (vydal Barbier de Meynarde v Paříži 1866—77, 9 sv.); založeno jsouc na vlastní zkušenosti i rozsáhlé literatuře všímá si rovnou měrou zemí islámských i mimoislámských; dále ibn-ul-Asír († 1233) cenným »Dějepisem úplným« od stvoření světa do r. 1231 (vydal Tornberg v Lejdě, 1851—1876, 14 sv.), Abul-Faradž, syrský křesťan, známý více pode jménem Bar Hebraeus († 1286) arabským výtahem své Kroniky syrské od Adama až na jeho dobu (vydal Pococke, Oxford, 1663, a Bernstein, Vratisl., 1847), všímajícím si vedlé dějin i otázek náboženských; Abul-Fidá svým slavným, objemným »Kompendiem dějin lidstva«, jež opírá se hlavně o ibn-ul Asíra a obsahuje dějiny předislámské (vyd. Fleischerovo, Lipsko, 1831), život Muhammedův (opětně vydán: Gagnier, Oxford, 1723, Noël des Vergers, Paříž, 1837), a dějiny islámu (Annales muslemici, vydali Reiske a Adler, Kodaň, 1789—94, 5 svaz.). Konečně největší historik arabský, Španěl Ibn Chaldún (* 1332 — † 1406), svým rozsáhlým dílem dějepisným, které obsahuje: 1. Prolegomena (vydal Quatremère v Paříži 1858, 3 sv.), 2. dějiny východního chalífátu a říší pozdějších, 3. dějiny Berberska a dynastií severoafrických. Nejdůležitější jest část prvá, v níž autor svůj systém historie kulturní geniálně buduje na základech filosofických (celek vydán v Bulaku, 1866). — K historikům pojí se i politikové, z nichž nejvíce vyniká Máverdí († 1058) svými: Zřízeními politickými. S dějinami všeobecnými pěstovány však současně i dějiny jednotlivých zemí, hlavně ovšem chalífátu dvorními annalisty, kteří veškeré udaje co nejbedlivěji zaznamenávali, i osobami soukromými. Zvláště vyniká tu Belázorí († 892) svými, obsahem i formou výbornými »Dějinami výbojů« (vyd. de Goeje, Lejda, 1866) a Ibn Tiktaká ok. r. 1300 (Fachr-ud-dín) přehledem dějin chalífátu (vyd. Ahlward, Gotha, 1860). Pro země jednotlivé jsou důležiti: Hamdání († 946) podávající v 10 knihách nejen děje, nýbrž i kulturu své vlasti jihoarabské; Hamza Isfahání († 987) pro dějiny staré Persie, ač jedná i o dějinách chalífátu (Annály, vydal a přel. Gottwaldt, Petr. Lipsko, 1844, 1848); Bírúní († 1039), spisovatel znamenité »Chronologie« (vyd. Sachau, Lipsko, 1876—78), svým znamenitým spisem »India« (vyd. Sachau) pro Indii; Abú Šáma († 1266) a ibn Šihna († 1485) pro Syrii; Abdullatíf († 1230, vyd. White, Oxford 1800, de Sacy, Paříž, 1816), pak Makrízí († 1441) dějiny sultánů mamlúckých (přel. Quatremère, Paříž, 1837—1845), dějiny Koptů (Wüstenfeld, Gotinky, 1845), ibn Chaldún (dějiny Berberska), Sujútí († 1505), výboj Egypta a j. pro Afriku; Makkarí († 1631) pro Španělsko (vyd. Dozy, Lejda 1855—1861) a j. — Dalším obmezováním povstala obsáhlá literatura důkladných, namnoze i objemných monografií o osudech jednotlivých míst, v prvé řadě posvátných, na př. Mekky (Azrakí, † 858; srov. Kroniky mecké, vyd. Wüstenfeldem, Lipsko, 1857—61, 4 sv.), Bagdádu (Chátíb z Bagdádu, † 1070, Damašku (ibn Asákir, † 1176), Halebu (ibn-ul-Adím, † 1262), Jerusaléma (Ulaimí, † 1521) a nepřehledné řady jiných. Konečně nalezly i vynikající osoby své historiografy, jakými byli na př. Utbí († 1035) pro Mahmúda Gaznavovce, Behá-ud-dín († 1234) a Abú Šámo († 1267) pro Saladdína, Ibn Arabšáh († 1450) pro Timura a j. Obor tento rozšířil se brzy i na kruhy mimovladařské a vojenské, kdy povstala řada biografických děl o tradicionářích, sektách náboženských (důležit Šahrastání), právnících dle různých systémů, lékařích, básnících atd. Vznikla i všeobecná díla životopisná, z nichž nejslavnější jest dílo ibn Challikánovo († 1282, vydal Wüstenfeld, Gotinky, 1835—43). Veškerá díla vynikají bohatostí obsahu a pečlivostí, s jakou tento aspoň v důležitějších pracích, většinou jen chronologicky se podává. Ta činí je cenným, pro jednotlivé věci jediným materiálem pro zkoumání dějepisné, třeba nedostávalo se autorům jejich až na jedinou snad výjimku ibn Chaldúna kritičnosti a objektivnosti, jakou doba naše od historie žádá, a někdy zřejma jest i snaha podáváním věcí podivných bavit. S ní srovnává se i jazyk většinou prostý, ač později ne vždy správný, třeba v dobách pozdějších setkáváme se i s bombastickým způsobem vypravování. Srovnej: Wüstenfeld, Die Geschichtsschreiber der Araber (Gotinky, 1882). *Dk.*

Vědy jednotné, vyhovující našemu pojmu geografie, Arabové neznají. Vyskytuje se sice i u nich výraz *džagrafijá*, arabisovaný z řec. γεωγραφία, ale toliko pro geografii mathematickofysikální, již i s názvem přejali od Řeků. Jinak uvádí se nauka o cestách (náš cestopis), o poštách a jejich vzdálenostech, o zvláštnostech klimat (sedmi, na něž po starém ná-

zoru perském celá země rozdělována) a o řadě nauk speciálních, náležejících v obor zeměpisu hvězdářského. Nejstarší názory, jak s nimi před islámem se setkáváme, náležejí ovšem celkem báji s jedné, pověře se strany druhé. Totéž stanovisko zaujal i Muhammed v koránu a po něm všickni muslimové pravověřící aspoň v době prvé přísnosti islámu — leda že potřeba, vykládati geografické zprávy koránu, k níž přidružilo se i pátrání po zprávách o životě Muhammedově a předních osob islámu (jejich původu kmenovém a místě narození), aspoň v tomto směru nabádala ke studiu. Nad jednotlivé poznámky a udaje zeměpisné však nešla geografie prvých dob islámu. Vědu geografickou vytvořiti zůstaveno době, kdy původní fanatismus náboženský ustoupil rozumu. Tenkráte učiněn počátek překladem indického pojednání astronomického *Siddhanta*, t. j. absolutní pravda, jež k rozkazu Mansúra (754—775) přeloženo do arab. pod názvem *Sindhind* a později dvakráte přepracováno: mathematikem Chovárizmím a astronomem Abdalláhem. Tím položen základ k astronom. geografii arabské, ku které za Mamúna (813—833) překladem geografických prací Claudia Ptolemaia (Syntaxis = *Almagest*, v. t., Liber quadripartitus) a Marina z Tyru přistoupilo i studium geografie popisné. Obojím zjednán základ, na kterém odtud počínajíc pracovali učenci domácí. Hlavními pracovníky v oboru geografie byli tenkráte astronomové a hlavním směrem studia geografického určování zeměpisné polohy míst. Na základě takových udajů sestavil astronom Abú Dža'far al-Cházin, sám spisovatel výborných tabulek zeměpisné délky a šířky, prvé mapy nebes a země, na které zanesl zeměpisná pozorování svých předchůdců. K mapám těm napsal Abú Zeid al-Balchí († 934) »výklad« (*tafsír*, též *sivár* = pásy zemské zvaný), jenž jest základem našich vědomostí o arabské geografii Orientu, a on sám pak jest prvým původcem popisné geografie u Arabů. Vedlé směru tohoto zavládl však brzy i směr druhý, totiž popisný, hlavně cestopisný. Zavládl záhy názor, že zprávy geografické, mají-li míti váhu, musí opírati se o vlastní zkušenost, k níž ovšem Arab v rozsáhlé říši muslimské nově se organisující nalézal hojně příležitosti jako vojín, úředník, obchodník, vědec, konečně ještě jako věřící muslim, jehož povinností bylo aspoň jednou v životě vykonati pouť do Mekky, třeba žil v kraji nejvzdálenějším. Potřebu vlastního názoru vytkl zvláště důrazně známý Herodot arabské historie a sám velmi zkušený cestovatel a spisovatel i v oboru geografie Mas'údí († 956), jehož slova nezůstala také bez účinku na geografii současnou. A jsou-li nejstaršími památkami vlastní geografické literatury arabské knihy jmen hor, údolí, pouští, vod, napajedel a sídel na širším neb užším prostranství, sebrané cestou filologickou z literatury poetické (k nim náleží i »kniha velkých měst« od slavného filologa arab. Džáhize svědčíc o velké oblíbenosti směru tohoto), setkáváme se brzy i s cestopisy pod názvem »Cesty a říše« a p. (prvním byl Mervezí, † 887). Nejprvější cestopisy nejsou sice dokonalé, ale časem vyvinula se z nich nejdůležitější odvětví geografické literatury arabské. Prvé knihy podobné byly rázu officiálního, čerpány z dat archivů vládních a sestavovány úředníky pro potřeby vládní, tedy vlastně itineráře pro hlavní cesty; záhy však setkáváme se i s cestopisy soukromníků popisujících cesty vykonané za nějakým účelem, tedy skutečné cestopisy. Ke spisovatelům prvé třídy náleží Ibn Churdádbih († 912) svou »knihou cest a říší« a Kudáma († 948) »knihou poplatků«, onen důležitější pro geografa, tento pro kulturního historika. K druhé třídě náleží řada spisovatelů geografických počínajíc nejstarším z nich Ja'kúbím (okolo 890), vrstevníkem Churdádbihovým, spisovatelem »knihy zemí«. Nejstarší z nich byli většinou kompilátory a jen z části samostatnými cestopisci, jako sám Ja'kúbí a po něm Džaihání (ok. 950) a Hamadání (ibn-ul-Fákih, † 981). Ale brzy zavládl i směr samostatný, a mužové různého povolání, mezi nimi i cestovatelé ze záliby, ukládali své zkušenosti v řadě cenných děl, z části posud zachovaných, jimiž právě geografická činnost Arabů, podporovaná i vědychtivými vladaři, ocitla se v popředí vědecké literatury arabské, a Arabové sami stali se prvými geografy středověku, důležitými i pro dobu naši. Z počtu asi 126 geografů, jež uvádí známý bibliograf turecký Hádží Chalífa, jmenováni budtež jako nejvíce vynikající vedlé již zmíněných: Ibn Foslán (ok. 922, vyd. Fraehn, Petroh., 1823), důležitý zprávami o Slovanech, Mukaddasí (psal ok. 985), jehož dílo »Nejlepší roztřídění za účelem poznání klímat« (popis říše muslimské, vyd. de Goeje, v Lejdě) náleží k nejznamenitějšímu, co Arabové v geografii vykonali, dle Sprengera vůbec největší geograf islámu, Istachrí (ok. 950) svými »Tvary klímat«, přední cestopisec arabský, Ibn Haukal, vrstevník Istachríhо a jeho doplňovatel a rozšiřovatel († 976) v »Knize cest a říší« (vyd. de Goeje, Lejda), všímající si i mravův a plodin, Hamdání († 945) popisem poloostrova Arabského (vyd. D. H. Müller, Lejda, 1884), zvláště důležitý pro Jemen, vedlé Mukaddasího nejznamenitější geogr. arab., al-Bírúní († 1038) spisy »India« a »Chronologie« (obé vydal E. Sachau), špan. vojevůdce al-Bekrí, pronikší i do Prahy († 1094), největší geograf Španělska (vydání chystá de Goeje v Lejdě); Ibn Džubair († 1185, vyd. Wright, Lejda, 1852, důležitý pro Sicilii); Abdullatíf († 1232), důležitý pro Egypt, Ibn Batúta († 1377), největší rozsahem cest svých cestovatel arabský (vyd. Defrémery a Sanguinetti, Paříž, 1858, 4 sv.) a j. Vedlé tohoto směru popisovati kraje seznané většinou z vlastního názoru vznikl v pozdějších dobách směr čím dále tím více převládající, totiž bez velkého vlastního názoru sbírati zprávy starších cestovatelů a ukládati je v kompendia, ač i zde většina autorů může se vykázati zkušeností vlastní. Tak povstala epochální díla geografie arabské, jež za středověku i později doznávala největší obliby. Takové jsou geografické slovníky uvedeného již Bekrího († 1094) a Jákútův († 1229), vy-

dané Wüstenfeldem, prvý v Gotinkách 1876, druhý větší v Lipsku 1866—70, a geografie Idrísího (ok. 1154) »Zotavení dychtícího proniknouti kraje světa, známého ve středověku geografa núbského, a abul-Fidovo »Sestavení krajů« (Reinaud, Paříž, 1840). Rozumí se, že i zde nejdůležitější jsou části, jež dotčený autor znal z vlastní zkušenosti, kdežto mnohé, aspoň v nynější porušené formě, zvláště pokud se týče jmen vlastních, jeví se nepotřebným. Z části možno počítati ke geografii i díla kosmografická, stejným způsobem zbudovaná na pracích starších, z nichž vynikají hlavně Kazvíního († 1283, vyd. Dozy, Lejda, překlad od Ethé), ibn-ul-Vardiovo († 1371) a j. Zmínky zasluhují i mapy zachované hlavně u Istachríího a Edrísího, z nichž poslednější byly po staletí jediným podkladem map evropských. Srv. R. Dvořák, Geografie u Arabů a ibn Batúta (Zeměpisný Sborník, 1887); Wüstenfeld, Literatur der Erdbeschreibung bei den Arabern (v Lüddeově, Zeitschrift f. Erdkunde, 1842), a obsáhlý úvod k Reinaudovu překladu geografie abul-Fidovy (Paříž, 1848). *Dk.*

I ve vědách přírodních jsou Arabové žáky zvláště Řeků a Indů, jejichž díla stala se základem jejich studií hlavně theoretických, ale i praktických. Avšak kromě jediné snad zoologie, jež vykazuje poměrně nepatrné výsledky (náležejí hlavně hippiatrii), osvědčili se i Arabové ve všech oborech věd přírodních samostatnými badateli, a jeví práce jejich při všech nedostatcích svých pokrok rozhodný nejen množstvím materiálu, ale i jeho spracováním. I výsledky, jimiž Arabové platně vědu obohatili, jsou, pokud z posavadního, daleko neúplného prozkoumání jejich odborníky moderními souditi můžeme, velmi cenné i se stanoviska vědy moderní (určení specifické váhy nerostů, theorie o vzniku hor, v botanice rozeznávání pohlavního rozdílu určitých rostlin, jako palmy, konopě a j.). Ovšem sluší míti na zřeteli, že nepěstovány vědy přírodní samy pro sebe, nýbrž v prvé řadě z praktických ohledů na medicinu (lékárnictví), chemii a p. Tím vysvětluje se nejen zjev, že naproti pěstování zoologie převládá pěstování mineralogie a hlavně botaniky, nýbrž i jednostranné stanovisko, s kterého se tak dálo, v botanice hlavně studium bylin léčivých, v mineralogii hlavně drahokamy. Proto shledáváme v literatuře arabské řadu prací z oborů těch více nebo méně pozoruhodných, pohřešujeme však systematického spracování veškerého materiálu s hlediště jednoho vůbec a s vyššího hlediště filosofického zvláště. V botanice základem badání arabského byl Dioskoridés, kdežto zoologie o Aristotela se opírá. Rostliny děleny na vyrůstající z kmene, ze semene a spontanně; rozeznávána zvířata vejce snášející, rodící živá mláďata a spontanně vznikající. Nejstarším arab. botanikem jest Dínavarí († 894) »Knihou rostlin«, v níž sledoval i geografii rostlin; vedlé něho vyniká španělský botanik abul Abbás Nabátí (XIII. stol.), jenž mnoho cestoval a bystře pozoroval přírodu rostlinnou, a ještě více jeho krajan ibn Beitár († 1248), jenož dílo o rostlinách léčivých obsahuje popis 1400 rostlin, jež většinou seznal rovněž na svých cestách (špatně přeloženo Sontheimerem ve Stuttgartě, 1840). V zoologii vyniká Damírí († 1405) svým slovníkem zoologickým (v Bulaku, 1867). Nerostopis pěstován hlavně vzhledem k drahokamům a k alchymii. Alchymie těšila se u Arabů čilé péči, ač náleží pole to k nejméně prozkoumaným. Účelu nedosaženo přes to, že Rhazes mluví o připravování vody života, jíž míní výrobu tekutin alkoholických. Právě tak nedovedli Arabové zlato vyráběti, ačkoliv bylo i jejich názorem, že síra a rtuť v různém spojení a za různého žáru jsou základem všech kovů. Za to poznáno spracování kovův a nerostův a to stalo se základem důležitých nálezů, jejichž výsledky přes Španěly zaneseny do Evropy, jak posud běžná jména tomu svědčí. Prvním alchymistou byl omajjovský princ Chálid ben Jezíd (zachován zbytek jeho receptu, kterak zjednati si moc nad tvorstvem), vedlé něho vyniká Geber (Džábir ben Hajján) blíže neznámý. Spisy jemu připisované obsahují názory platné ve středověku evropském, současně však i mnoho vědomostí chemických, jež před ním byly neznámy. Nebo setkáváme se již u Gebera s názory protialchymickými, dle kterých nemožno kovy v jiné měniti právě tak, jako z krávy kozu udělati. Příroda dokazuje to za tisíce let, člověk má nejvýš sto, a k tomu druží se nenapodobitelný vliv hvězd. Ze všeho soudí, že umění může a má napodobiti přírodu v mezích daných. Z chemických vědomostí uvádíme: znalost tavení kovů a rozpouštění látek, přeměnu tekutin v pevné hmoty (recept pro umělé vyrábění ledu od Nachtavaihího), filtrace, krystalisace, destillace, sublimování, kupellování; známa skalice (destillací připravován ze zelené skalice olej vitriolový), kamenec, ledek, salmiak, soda; kyselina dusičná, lučavka a j. I plyny a jejich účinky pozorovány, třeba považovány za duchy, jež s kovy spojeny ohněm z nich prchají a tím přivozují změnu skupenství. Pro literaturu důležita jsou zde i díla kosmografická, na př. Kazvíního, ibn Vardího atd. Z fysiky vykazuje zvláštní pokrok mechanika (létací stroj španělského technologa) a optika, v níž zvláště Alhazen velmi správně soudil o theorii vidění, lomu světla a jeho následcích a p. Týž změřil přibližně i výšku atmosféry. Srv. Kremer, Kulturgesch. (II. 449.); Wüstenfeld, Gesch. d. arab. Ärzte u. Naturforscher (Got., 1840). *Dk.*

Za vědy mathematické s astronomií děkují Arabové Řekům a Indům, i jest nejstarší činnost jejich v tom oboru přímo překladatelskou. Fazárí přeložil Siddhantu z indického, spisy řecké překládali Hunain ben Ishák a syn jeho Ishák ben Hunain a j. (Ptolemaia, Eukleida, Archiméda, Apollónia, Diofanta atd.). Avšak na těchto cizích základech osvědčili se Arabové, podporováni jsouce vědychtivými vladaři, hlavně Abbásovci (Mansúr, Hárún ar-rašíd a Ma'mún, leč i jiné dynastie) i samostatnými badateli. Arithmetiku vypůjčili si Arabové s ciframi i desetinným systémem

cd Indů; podobně i algebru, ale užito jí poprvé k řešení geometrických problémů (kubické rovnice řešeny geometricky), i vymyšlen Araby důmyslný systém znázorňování formulí algebraických. Návod Chovárizmího, ok. 830 na přání chalífa Ma'múna sepsaný, týkající se nejznámějších a v denním životě nejnutnějších případův algebry, byl středověku evropskému dlouho učebnou knihou algebry. Chovárizmí řeší jen rovnice 2. stupně, později však řešeny i binomické rovnice 5. a 6. stupně. Hlavně vynikají v arithmetice a algebře Arabové španělští. V geometrii byl základem Eukleidés, třeba, jak některá jména svědčí (ind. žíva, arab. džeib, lat. sinus), i vliv indický působil, Arabům však náleží hlavní vytvoření sférické trigonometrie. I jinak užíváno způsobů, jimiž blíží se trigonometrie arabská trigonometrii moderní. — Pokud astronomie se dotýče, byla tato výsledkem astrologie, která, jako v Orientu vůbec, též u Arabů hrála úkol důležitý; vlivem názorů jinde platných zbudovali si svou theorii o vlivu hvězd na zemi a osudy lidské, jednotlivcův i celku. Skepticismus, se kterým ve směru tom u jednotlivců se setkáváme, jeví se prvým krokem k astronomii vlastní, jež počíná zmíněným překladem Fazáriho, z něhož později na rozkaz Ma'múnův mathematik Chovárizmí výtah učinil. Týž Ma'mún měl již svého astronoma, jenž byl i představeným četných hvězdáren, s nichž pozorování konána, a jímž dal s použitím současných pozorování v Bagdádě a Damašku zrevidovati astronomické tabulky Ptolemaiovy. Škola bagdádská (IX. a X. st.) jest také nejdůležitější školou astronomickou nejen nepřetržitou řadou pozorování zahrnujících 200 let, ale i výsledky svých pozorování. Vyniká zde hlavně Fargání, známý ve středověku jako Alfraganus, později tři bratři: Muhammed, Ahmed a Hasan ben Šákir, již na observatoři bagdádské určili úchylku ekliptiky, která již dříve na 23° 33′ 52″ byla určena, na 23° 35′. Mimo Bagdád měl v Rakce svou observatoř Battání († 929, středověký Albategnius), jenž zavedl polovinu tětivy (místo celé) úhlů dvojnásobných jakožto sinus, později Násir-ud-dín Túsí v Maráze a Olug beg, známý svými astronomickými tabulkami, poslední velký astronom orientálního středověku, v Samarkandě. Zmínky zasluhuje i Alí ben Amágur a syn jeho Abulhasan, již téměř plných 50 let (885—933) zanášeli se studiem obžnic a stálic. I za Bújovců, zvláště Adududdauly, těšila se astronomie čilému rozvoji: Abdurrahmán Súfí († 986) se svou Uranografií (vydána s franc. překladem H. C. F. Schjellerupem v Petrohradě, 1874), Kúhí a zvláště Abul-Vefá Buzgání (jeho Almagest). Žák Abul-Vefův ibn Júnus, známý svými astronomickými tabulkami, přenesl studium astronomie do Egypta, jehož škola Káhirská v X. století závodí s bagdádskou. I do nejzazšího západu právě tak jako daleko na východ proniklo studium astronomie a vedlé španělských astronomů al-Zarkala (Arzachela), Maslamy Mágarítského a Averroesa shledáváme se i v Indii za Gaznavovce Mahmúda se slavným astronomem Bírúním. S vývojem astronomie souvisí i vývoj astronomických nástrojů (hlavní dílna v Harránu), jež vynikají nejen velikostí (quadranty 15loktové, sextanty 40loktové a p.), ale i svou dokonalostí, jak stroje zachované tomu svědčí. Vedlé nástrojů již známých vynalezeny i nové. Globy byly z mědi i ze stříbra. Z výsledků arabské astronomie jmenujeme velmi podrobná udání polohy jednotlivých míst, změření stupně poledníkového, poznání apogaea slunečního, podrobné určení délky roku, eklipsy, pohybu. Tušeno kolísání země, tušen Newtonův zákon o tíži. variace měsíční, určená potom Tychonem Brahe a j. I výpočty arabské blíží se způsobům, jež teprve v XVIII. století nalezeny (na př. ibn Júnus). *Dk.*

Hudbu počítají Arabové ke vědám mathematickým kladouce ji na roveň s arithmetikou, geometrií a astronomií. Dříve ještě, nežli nalezla spisovatelů, kteří vědecky jí se zanášeli, náležela k nejmilejší zábavě Arabů, jejichž poesie celá vlastně k tomu určena byla, by šířila se v řadě prvé zpěvem. Proto setkáváme se od nejstarších dob s řadou vynikajících pěvců a pěvkyň, jimž později věnována i zvláštní díla literární (na př. Ispahání, zmíněný již skladatel »Knihy písní« = kitáb-al-agání). Bylo již v době předmuhammedovské zvykem, baviti hodující zpěvem pěvkyň, a zprávy staré hlásají hlavně chválu »dvou cikad« jistého obyvatele meckého pro krásný hlas tak zvaných. Později pak bylo to zvykem zámožných chovati v domech svých otrokyně znalé hry a zpěvu, jež dováženy za drahé peníze z končin byzantských nebo z krajů perských (hlavně Híry). Původně pěly svým jazykem mateřským, řecky nebo persky; již v prvé polovici I. stol. hedžry tvoří se však čistě arabská škola zpěvní v Mekce, později i v Medíně. Rozdíl od starého způsobu jednotvárné recitace vokálové záležel hlavně v melodickém spojení hlasu s hudebními nástroji v umělý hudební přednes. Později vyvíjí se i theorie hudby, ale ne jako samostatný obor, nýbrž v souvislosti s vědami mathematickými, jak tomu svědčí již jména autorů Fárábí, ibn-Siná a j. Nedostatek not, jichž dostalo se Orientu teprve v XVII. stol. (Demetris Kantemír) notami písmenovými, byl ovšem závadou, že nemohly povstávati skladby větších rozměrů (Srv. I. Land, Recherches sur l'histoire de la gamme arabe, Lejda, 1885). *Dk.*

Lékařství. V dějinách lékařství zaujímá arabská škola lékařská místo nanejvýše důležité. Hlavní význam její závisí hlavně na přejímání literatury řecké, částečně římské, ve druhé řadě na pilném pozorování vlastním, které arci náboženskými názory kmenovými bylo jaksi omezeno. Ze spisů Hippokratových a Galénových i pozdějších lékařův: Dioskorida, Moschiona, Antylla, Pavla z Aiginy čerpali arabští lékaři své názory, ku kterým připojovali své exegese a kommentáře. Vliv učení arabského, rozkvétajícího ve školách lékařských v Bagdádě, pak v Egyptě a hlavně v době maurské ve Španělích (Kordově) jevil

se ještě dlouho po tom a položil základ ke škole středověkých lékařův evropských t. zv. arabistů, kteří opět zaměstnávali se překládáním arabských spisů a šířením nauky arabské. Především jsou to náhledy Galénovy, se kterými se setkáváme, dále názory Aristotelovy. O anatomii, kterou korán zapovídá, nelze ovšem mluviti; také fysiologie s teleologickým svým stanoviskem úplně splývá s naukou Galénovou, za to však pathologie či nauka o nemocech veliké oblibě se těšila a hlavně část, kterou semiotikou, naukou o příznacích zoveme, byla arabskými lékaři pilně spracována. Arci jest semiotika arabských lékařů někdy velmi malicherná, hlavně nauka o moči, jejížto změnám Arabové velikou váhu přikládali, neobstojí před moderní lékařskou kritikou, za to však diaetetika a nauka o léčivech jest velmi propracována, podobně jako i nauka o očních nemocech, kterou se arabští lékaři ve středověku velmi proslavili. Chirurgie arabskými lékaři byla méně pěstována, a nejlepší jejich chirurg Abul Kásim jeví se nám více méně jako kompilátor: zručnost operativní většině těchto lékařů scházela. Zajímavo jest poznamenati, že Arabové již nemocnice měli, které spojeny byly s vyučovacími ústavy lékařskými, ano dočítáme se i o poliklinických ústavech, na př. při staré nemocnici káhirské, jakož i o sporých předpisech, o zkouškách, kterým lékaři podrobiti se musili, nežli praxi směli vykonávati. Arabská škola lékařská vyvinujíc se znenáhla rozkvetla hlavně v oné době, když Omajjovci nastoupili vládu a když Muávija přenesl sídlo chalífů do Damašku; zde přišli Arabové do styku se syrskými, byzantskými a židovskými školami, jež ze vzdělanosti řecké těžily. Hlavně však chalífové abbásovští Mansúr († 774) a Hárún al Rášid (r. 786—809), pak syn jeho Mamún (r. 813—833), mocnou rukou urychlili výkvět lékařské vzdělanosti první doby arabských lékařů. Jak se zdá, nestoriánská škola v Džundisábúru zprostředkovala prvé styky s literaturou řeckou, později teprve přidružily se vlivy perského a částečně i indického lékařství, z něhož hlavně t. zv. knih života »Ajur Véda« bylo použito jako pramenu vzdělání a přeloženy do arabštiny. S knihami Galénovými Arabové teprve později a, jak se zdá, prostřednictvím alexandrijské školy byli obeznámeni. Samostatné školy vyvinuly se v Bagdádě, v Damašku a pak v Persku, odkud pochází nejslavnější lékař Avicenna. Ke zvláštnímu výkvětu povznesla se pak španělská škola lékařská počínajíc r. 712, když Arabové se usadili ve Španělsku, a pak hlavně od r. 755, když Omajjovec Abd-ur-Rahmán založil trvalou říši; tou dobou vyvinuly se školy lékařské, které hlavně za chalífa Hákima (961—976) kvetly, a z nichž se nejvíce proslavily školy v Kordově a Murcii, pak v Toledě. Na půdě africké vznikla škola v Káhiře, založená chalífem Hákim-biamrillához. Z první doby arabských lékařů vynikají hlavně jako překladatelé členové rodiny Bachtišúa, mezi nimi Džordžís Bachtišúa a Džibríl. Z doby chalífa Mamúna byl proslaveným lékařem a překladatelem Kindí (v. t.), který nejen medicinou, nýbrž i mathematikou, astronomií a filosofií se zaměstnával; dále slynul mezi těmito lékaři Mesúe starší, Másavaihi, ředitel nemocnice v Bagdádě a lékař chalífa Hárúna. Nejslavnější z veškerých překladatelů byl však Honein (809—877), který vydal Hippokrata, Galéna, Dioskorida a kommentář k Aristotelu. Ve století IX. a X. setkáváme se již s pracemi poněkud samostatnějšími, které arci vznikají na půdě lékařství řeckého; jedním z největších lékařů arabských vůbec a repraesentantem této doby jest Rhazes (v. ar-Rází), jehožto nejhlavnější díla jsou *el-Háví*, pak kniha *Kitáb at-tib lil-Mansúri* a konečně jeho klassický traktát o neštovicích a spalničkách. Vyznamenává se již pozorováním samostatnějším, a jeho pojednání o nemocech epidemických, horečnatých a o osutinách můžeme považovati za jedno ze základních děl středověkého lékařství vůbec. Therapie jeho dosti rozumná opírá se hlavně o Hippokrata. Po Rhazesovi vyniká ještě perský lékař Alí ben Abbás Mádžúsi, jehožto díla, hlav. kniha *el-Máliki*, královská, přeložena byla do latiny; v ní jsou zajímavé stati o porodnictví. Z lékařů španělských vyniká co přední arabský chirurg ze začátku století XII., el Zahráví (v. t.), jehožto kniha *at-tasríf* opírá se hlavně o chirurgické traktáty Pavla z Aigíny, avšak obsahuje také sem a tam samostatná pozorování; se zálibou pěstoval žehadlo v chirurgii, avšak mluví již také o podvazování tepen, o pathologii malomocenství a o operacích očních. Nejproslulejším lékařem arabským, který zároveň na pozdější lékaře středověké největší měl vliv, jest Avicenna. Jeho kniha *al Kánún fit-tib* stala se zdrojem vědomostí lékařských skoro po celý středověk a byla vícekráte přeložena do latiny. Z lékařů pozdějších vyniká lékař školy toledské Abenguefit. V době úpadku vynikali ještě Avenzoar (v. ibn Zohar), jehožto kniha *al-Teisír* obsahuje soubor arabského lékařství. Ze stol. XIII. dlužno zaznamenati farmakologa ibn Beitára, který čerpal hlavně z Dioskorida, a jehož spisy po dlouhou dobu byly nejhlavnějším pramenem farmakologie pro lékaře středověké. Literatura: Wüstenfeld, Geschichte der arabischen Ärzte und Naturforscher, Gotinky, 1840; Haeser, Lehrbuch d. Geschichte der Medicin I. sv., Jena, 1875; Leclerc, Histoire de la médecine Arabe, Paříž, 1876 atd. *Jv.*

Bohosloví, filosofie, právnictví viz Islámská literatura.

Nejdůležitějším pramenem pro literární činnost Arabů jest »Seznam věd« (Kitáb-al-Fihrist), sepsaný Ibn Abí Jakúb al-Nadímem ok. r. 987, obsahující rozsáhlé a nejstarší známé dějiny literatury arabské (vyd. Flügel, Lipsko, 1871 a 1872, 2 díly); z pozdější literatury Hádží Chalífa († 1658) »Esámii kutub« (Jména knih), Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum, vyd. Flügel (Lipsko-Londýn, 1835—58, 7 dílů). Z evropských literatur náleží sem Hammerova nedokončená Literaturgeschichte der Araber (Vídeň, 1850—1856, 7 dílů), obsahující hojně materiálu, jehož však užito namnoze nekri-

ticky a nespolehlivě. Bibliografii věnovány jsou publikace: Zenker, Bibliotheca orientalis (Lipsko, 1846 a 1861, 2 d.); Friederici, Bibliotheca orient. (Lips., 1876 a n.; Kuhn, Literaturbl. für orient. Philologie, Lipsko, 1883—86) a po něm Müllerova orient. bibliogr. (Berl., 1887). *Dk.*

Dějiny. Ve zprávách spisovatelův arabských uvádějí se jako nejstarší obyvatelstvo na území arabském tak zv. Bajadité (al-Arabu-al-báidatu = Arabové ztracení), kteří pocházeli od Sema, ale nejen sami záhy zmizeli s obzoru dějin, nýbrž i bližší zprávy o nich zanikly. Po nich objevuje se kmen Kahtánovců nebo Joktánovců, usedlých v Hidžázu a Jemenu, kteří původ svůj odvozovali od Kahtána, potomka Semova, a pokládali sebe za pravé, čisté Araby; k nim druží se potomci Ismáila, syna Abráhámova, již nazýváni jsou od Kahtánovců Mustáriba (= poarabštělí), poněvadž původem i jazykem byli Hebreové; ježto však Muhammed sám pocházel z Ismáilovců, postaveni byli soukmenovci jeho na roveň s Araby pravými. Řečtí a římští spisovatelé rozeznávají A-ii pustou (*Arabia deserta*), jež zabírala poušť mezi Palmyrou a Thapsakem, obydlena jsouc od Scenitů, a šťastnou A-ii (*Arabia felix*), t. j. celý poloostrov za severní pouští; v užším pak slova smysle rozuměno tím záp. jeho pobřeží. Z četných zdejších kmenů uvádějí se jako nejmocnější Thamudeni a Minaeové v Hidžázu, Saraceni v Nedždě, Sabaeové a Homerité na jihozáp., Adramité čili Chatramotité na již. pobřeží, Dacharenové, Omanité a Gerhaiové na vých. V pozdějších dobách uvádí se mimo ony dvě části ještě A. petrejská, nazvaná tak podlé města Petry a zaujímající končiny sev.-záp., kdež přebývali mocní Nabataeové, Idumaeové a Midjánité. Severní kmenové arabští podnikali zhusta loupežné nájezdy do sousedních krajin a zakoušeli také dosti útokův od králů egyptských, assyrských i babylonských, avšak údálosti ty neměly nijakého vlivu na ostatní A-ii, ano, v Jemenu vznikla mezitím mocná říše Sabaeů s hlavním městem Mariabou, která i Hadramaut obsáhla a za dob Salomónových byla nejmocnější v A-ii. Mocní králové perští nedotýkali se samostatnosti Arabů, nýbrž uzavírali s nimi přátelské smlouvy. Výprava, kterou chystal Alexander Veliký proti Arabům zmařena jest jeho smrtí a také Antiochos III., jenž r. 219 př. Kr. města Rabat Moáb se zmocnil a některé kmeny arabské si podmanil, musil se r. 217 výbojů těch vzdáti. Ačkoli tedy Arabové dosti často byli v nepřátelství s říší syrskou, přece se s ní spojovali hlavně proti Židům; v těchto bojích vynikali Nabataeové, o jejichž přemožení Makkabejci nadarmo se pokoušeli, až konečně r. 129 Jan Hyrkanos Idumaee dobyl a připojiv ji k říši své obrátil obyvatelstvo násilím k židovství. Nicméně petrejská A. byla v době té mocnou a bohatou říší, která na se záhy obrátila pozornost Římanů, rozšiřujících tehdy svou moc v Syrii a Palestině. Arabský král Obodas dobyl r. 92 velikého vítězství nad Alexandrem Jannaeem a r. 82 zahladil vojsko syrského krále Antiocha Dionysa. Nástupce jeho Aretas II. válčil vítězně s říší Syrskou a vystoupiv jako rozhodčí v Palestině mezi Hyrkanem II. a Aristobulem II. nabyl tam takové moci, že teprve důrazné vystoupení římského vůdce Aemilia Scaura k návratu jej přimělo. Stálé nájezdy do krajin stojících pod vrchní mocí Římanů pohnuly r. 63 Pompeja a po něm prokonsula Gabinia k výpravě proti Arabům. Vítězné boje Heroda Velikého, jenž podporován od Antonia ve válce pokračoval, zastaveny válkou mezi Oktaviánem a Antoniem, i tažení egyptského správce Aelia Galla r. 24 př. Kr. neměly trvalého výsledku, až konečně r. 116 po Kr. císař Trajanus proniknuv hluboko do země připojil některá města ku provincii Palestině. Avšak bouře a rozmíšky na hranicích trvaly dále, tak že po smrti Trajanově císařové panství nad A-ií raději dobrovolně se vzdali. Z pozdějších císařů ještě Aurelianovi bylo vésti tuhé boje s Araby. Mezi tím byla v době kolem narození Kristova na jihu říše Sabejská vyvrácena od Himjarů; sem uchýlilo se po vyvrácení Jerusaléma mnoho židův a v II. i III. stol. četní křesťané dílem z Aethiopie, dílem pronásledovaní nestoriáni a monofysité nalezli zde útočiště. Židovstvo a křesťanstvo zápasilo pak stále vespolek a za krále jménem Zú Nuváse, Židům nakloněného, vedly poměry ty k válce s axúmsko-aethiopským králem Aizanem, kterýž jihozápadní A-ii podrobil svému panství. Východní pobřeží v době té poslouchalo z větší části Peršanův, na západě však v Hidžázu trval jakýs takýs stát; středem jeho byla svatyně Ka'ba, o kterou mezi jednotlivými kmeny vedeny tuhé boje. Konečně zmocnil se Sejjid Kossa z kmene Korejšovcův a praotec Muhammedův panství v Mekce a nabyl tím zároveň ochranné moci nad Ka'bou.

Vznik a rozšíření islámu způsobily v dějinách arabských převrat před tím netušený; původce jeho Muhammed sjednotil různé kmeny dosud na sebe nevražící a obrátiv zření jejich na rozšiřování nové víry způsobil, že Arabové po několik století nabyli ohromného významu v dějinách světových. Vykročivše výbojně z dosavadních svých hranic podrobili si v době poměrně nedlouhé sev. Afriku, přední Asii i části Evropy. Za vlády Omajjovců (661—750) podržela A. stále svůj význam, ačkoli sídlo chalífů bylo z Mediny přeneseno do Damašku. Ve vojště i v úřednictvu převládal živel arabský ohromnou měrou. Když pak za dynastie Abbásovců perský živel znenáhla převahy nabýval a staroarabská šlechta svého významu pozbyla, upadla také vlasť její opět v zapomenutí. V jednotlivých končinách země zůstávaly i za panství chalífů staré dynastie při vládě, kteréž po rozpadnutí říše chalífů neodvislosť svou obnovily a následkem toho rozpadají se odtud dějiny arabské opět na dějiny jednotlivých krajin. Záp. končiny náležely postupně ku panství různých dynastií Túlúnovců, Ikšídovců a Fátimovců, kteří v XI. stol. byli vypuzeni od Ejjúbovců. V XV.

stol. zmocnili se Turci Hidžázu i posvátných míst tamějších. V Jemenu, kdež místodržící Muhammed ben Obeidulláh založil neodvislé panství, panovaly po vymření rodu jeho rozmanité dynastie, zejména Ejjúbovci a Rasúlovci, až poslední z nich, Táhirovci, r. 1517 podlehli Turkům. Jenom v horách jemenských udržel se Šems-ud-dín, jenž přijal titul imám a založil novou dynastii, ku kteréž všickni nespokojenci se uchylovali. R. 1567 vypuklo povstání proti nadvládě turecké, a celá země mimo několik pevných míst byla osvobozena. Turci r. 1570 vzpouru sice potlačili, ale za nedlouho pozdvihlo se celé záp. pobřeží s takovým důrazem, že i Mekka Osmanům jest odňata. Ačkoli pak r. 1631 vojska turecká opět se zmocnila svatého města, přece Jemen zůstal svoboden. Na vých. pobřeží Omán musil uznati r. 1508 nadvládu portugalskou, která až do r. 1659 potrvala, a od té doby ovládán byl panovníky většinou volenými, až v nejnovějším čase dynastie Sejjidovců déle se udržuje hlavně pomocí anglickou.

Uprostřed XVIII. stol. povstal v nitrozemí arabském, na vysočině nedždské muslimský reform. Muhammed-ibn-Abd-ul-Vahháb, který založiv sektu Vahhábovcův a sloučiv ve svém učení náboženské cíle s politickými rozšířil panství své na vých. k Perskému zálivu, na záp. pak ke hranicím Hidžázu. Stálými nájezdy jejich, které podnikali až do Persie a Egypta a při nichž dobyli i Mekky, pohnut byl konečně egyptský místodržitel Mehmed Alí k brannému zakročení a po dlouhých bojích r. 1811—1818 vyvrátil hlavní město jejich Deráždi i zajal jejich náčelníka Abd-Alláha, jenž pak v Cařihradě byl odpraven. Vítězství toho chtěl Mehmed Alí užiti k tomu, aby dobyté části A. podržel v moci své, nicméně vojska jeho byla od Vahhábovců, kteří v poušti nalezli útočiště, dvakráte (1835 a 1837) úplně poražena. Jenom Mokka a Táif zůstaly v moci místokrálově a také toto panství vzalo r. 1840 za své, když posádky zdejší byly odvolány na bojiště syrské. Na troskách panství Vahhábovského zřídil dřívější vasall jejich Muhammed-ibn-Rašíd nový stát se sídlem v Háilu. R. 1839 zmocnili se Angličané Adenu, později pak ostrovů Perimu a Kamaránu. Ochrana svatých míst, která po nějakou dobu náležela místokrálům egyptským, vrácena r. 1841 na zakročení evropských mocností opět sultánu tureckému.

Arabin, arabinová kyselina viz Gummi.

Arabinosa jest cukr, jejž získáme podlé jisté organické kyseliny, zahřívajíce gummi arabské, jež rovinu světla polarisovaného otáčí na levo, se zředěnou kyselinou sírovou. Nejlépe lze jej připraviti z gummi třešňového. Chemické složení cukru toho jest $C_5H_{10}O_5$ či rozvedené

$$CH_2.CH.CH.CH.COH.$$
$$\quad|\quad|\quad|\quad|$$
$$\quad OH\ \ OH\ \ OH\ \ OH$$

Jest to látka pěkně krystalická, v lesklých hranolech se jevící, ve vodě dobře se rozpouštějící, méně sladká než cukr třtinový. Otáčí rovinu světla polarisovaného v pravo, i jest úhel otáčivosti $[\alpha]_D = +105{,}1°$. *Rn.*

Arabí paša, Ahmed Arabí, náčelník vojenské strany v Egyptě r. 1882, vstoupil za vlády Saída paše do vojska a stal se záhy důstojníkem. Na vysokých školách náboženských v Káhiře nabyl vzdělání a jsa fanatickým řečníkem získal si ve vojště mnoho stoupenců i způsobil r. 1879 ve spojení s domorodými důstojníky bouři proti Nubaru pašovi domáhaje se odstranění úředníkův a důstojníků tureckých i čerkeských. Nedlouho na to povýšen byl od místokrále Teufika paše za plukovníka. Postaviv se v čelo strany národní a žádaje »Egypt pro Egypťany« vynutil r. 1881 propuštění neoblíbených ministrů, svolání komory notablův a stal se r. 1882 ministrem války. V této hodnosti strhl na se všecku veřejnou moc a spoléhaje na slabost místokrálovu i nesjednocenost evropských mocí odstranil evropský dozor nad egyptskými financemi. Zakročení anglickému opřel se brannou mocí, ale nemaje dostatečného vzdělání vojenského nebyl s to, aby celý podnik řídil. Se svolením jeho byla část Alexandrie vypleněna a mnoho Evropanů povražděno. Když však angl. admirál Seymour jal se Alexandrii bombardovati, ustoupil odtud **A. p.** k východu, ale tam zůstal úplně nečinným, tak že generál Wolseley bez překážky vystoupil s anglickým vojskem na břeh a postupoval na Tell-el-Kebír, kde si **A. p.** pevný tábor zřídil. Dne 13. září 1882 došlo tu k bitvě, v níž Egypťané byli úplně poraženi; **A. p.** prchl do Káhiry, ale vzdal se zde již druhého dne vítězům. Vojenským soudem na smrť byv odsouzen, obdržel milost a internován na ostrově Ceyloně. Veřejné mínění v Egyptě obviňuje jej, že jsa od Angličanů podplacen zradil věc strany své.

Arabis L., houseník, rod rostlin z řádu křížatých (*Cruciferae*) a sice z odděl. *Arabideae*. Namnoze drobné byliny s listy jednoduchými neb peřenodílnými. Květy v hroznech, bílé neb růžové. Šešule podlouhle čárkovitá, smačklá, s chlopněmi plochými neb málo vypouklými a uprostřed se silnějším nervem neb s více slabšími žilkami. Semena jednořadá. Houseníky rostou na skalách, v lesích, na pahorcích, stráních a velkým počtem druhů na vysokých horách. V Evropě čítá se jich na 35 dr. V Čechách známo 7 dr. Nejobyčejnějším jest h. písečná (*A. arenosa* Scop.) s listy přízemními, peřenoklanými v rosetkách, s lodyhou dosti větvitou, asi 15—30 *cm* vysokou, květy bílými a narůžovělými. Roste hojně na skalách, lesních stráních a písčinách. Kvete v květnu a červnu. *Vsky.*

Arabistán viz Chúzistán.

Arabkir viz Arab-gír.

Arabové viz Arabie.

Arabská bureaux (franc. *bureaux arabes*) jsou vojenské úřady franc. v Alžírsku na t. zv. territoriu vojenském, na němž obývají domácí kmeny arabští a kabilští. Tvoří sprostředkující instanci mezi arabskými náčelníky (šejchy) a vojenskými veliteli, na nichž jsou zcela závislá. Do působnosti jejich spadá poli-

cie správní a soudní, vypisování daní, vedení statistiky, dohled k soudnictví, školství a náboženským institucím muslimským a dohled k chování náčelníků domorodých. (Srv. M. Block, Dictionnaire de l'administration fran. Paříž, 1881, str. 63.) *Tkl.*

Arabská gumma viz Gummi.

Arabská literatura viz Arabie.

Arabská poušť, písčitá planina egyptská mezi Nílem a Rudým mořem, viz Egypt.

Arabské číslice viz Číslice.

Arabské hory, pohoří egyptské na pravém břehu Nilu, viz Egypt.

Arabské moře zove se část Indického oceánu omývající jižní břeh Arabie a končící se na západě Adenským zálivem, na severu Ománským mořem.

Arabský sloh viz Architektura a Slohy.

Arabský záliv viz Rudé moře.

Arabšáh, v ruských letopisech Arapša, chán Zlaté Hordy, jenž panoval v l. 1377—78. Dimitrij Konstantinovič, kníže novgorodský uslyšev o výpravě A-ově na Nižní Novgorod, žádal o pomoc velikého knížete moskevského, kterouž obdržev vytáhl do pole. Došed až k řece Pjaně, přítoku Sury, Tatarů nikde nezastihl; proto vojsko jeho bezpečně oddalo se odpočinku a zábavě, náhle však bylo od A-a přepadeno s pěti stran a hrozně poraženo. Potom obrátil se A. na Nižní Novgorod, zapálil jej a vraceje se s bohatou kořistí zpustošil pak pořící Sury. V podzimu roku následujícího (1378) vyplenil Rjazaň.

Arab-tabia viz Drster.

Aracacha viz Arracacha.

Aracan viz Arakan.

Aracaty, přístavní město v brazilské provincii cearské, na pr. bř. ř. Jaguaribe, 15 *km* nad jejím ústím, má 10.000 ob. a velmi značný vývoz bavlny, dobytka hovězího a kožií. Založeno r. 1723.

Araceae, Aroideae, viz Aronovité.

Aracena, okr. město ve špan. provincii Huelvě na vrchovisku řeky Odielu, 72 *km* severozáp. od Sevilly, v úrodné a dobře vzdělané kotlině Sierry de A., oblíbené letní sídlo Sevillanův. Obyv., 5178 duší (1878), provozuje obchod s ovocem. Nad městem vypínají se trosky maurské tvrze. Podlé ní nazvaná Sierra de A. jest vlastně záp. a nejvyšší část Sierry Moreny a táhne se na sev. hranici provincie Huelvy až na hranice portugalské dosahujíc temeny svými 1676 *m* výše. Jižní svah její slyne znamenitým bohatstvím kovů, z nichž měď, železo a antimon pilně se dobývají.

Araceové nebo Aracité, Arkité (hebr. *Arkim*) byli podlé Mojž. (I., 10, 17. a I. Chron. 1, 15.) malý kanaanský národ, který dle svědectví Josefa Flavia bydlel v městě Arka zvaném severovýchodně od nynější Tripole (Tarábulus). Sídlo jejich Arka stalo se později rodištěm císaře Alexandra Severa a dostalo jméno Caesarea Libani, protože leží spolu na severovýchod. úpatí Libanu. Zříceniny téhož města, jak spatřil je r. 1812 cestovatel Burckhardt (Reisen in Syrien, str. 271., 520.), zachovaly se až dosud pode jménem Tell-Arka. *Jrk.*

Arad: 1) Ó-A. (Starý A.), svob. král. město v aradské župě v Uhrách, na pravém břehu řeky Maroše, s 37.500 obyv. národnosti maďarské (50%), rumunské, německé a srbské, na křižovatce pěti drah; rozděluje se na město a pět předměstí, má četné, výstavné veřejné i soukromé budovy, mezi nimiž vynikají zvláště římskokatolický, pravoslavný, reformovaný, lutherský, řeckokat. a židovský chrám, budova gymnasijní, biskupský palác, župní dům, radnice a divadlo. Má osvětlení plynem a síť tramwayovou. Jest sídlem úřadu župního, stoličného, ředitelstva král. uh. státních statků, úřadu tabákového, celního a úřadu pro regulování řek. Krom toho jest zde král. školský inspektorát, král. soudní stolice, král. okresní soud, soud tiskový, finanční a král. prokuratura, úřad solní, obchodní, průmyslová, notářská a advokátská komora. hospodářský spolek a ředitelstvo aradkörösvölgyské dráhy. V A-ě sídlí řecký nesjednocený biskup. Z ústavů vzdělavacích jmenujeme vyšší gymnasium, ústav učitelský, řec. seminář, hudební školu, vyšší reálku, vyšší dívčí školu, školu obchodní a tři veřejné knihovny. Vychází zde několik mad., něm. a rumunských časopisů. Průmysl jest veliký; též konají se zde proslulé trhy. Silný obchod s dobytkem, obilím všeho druhu, dřívím, vínem, líhem, kožemi, tkaninami, moukou, mýdlem, vlnou, medem, solí. Město má 5 peněžních ústavů, jejichž peněžní obrat obnáší do roka více než 50 millionů. K ústavům těmto přistoupila v novější době též filiálka rakousko-uherské banky. Vůbec patří A. v ohledu kulturním i hmotném k nejpokročilejším městům v Uhrách a má i značnou historickou důležitost. Roku 1132 dal zde na sněmu král Béla II. (Slepý) 68 přívrženců svého odpůrce Boriče, nemanželského syna Kolomanova, povražditi. V polovici XV. stol. pustošila zde několikráte vojska Muhammeda II. a 17. září 1551 byl A. s celým čanádským biskupstvím Turky obsazen. R. 1658 porazil zde Jiří II. Rákoczy budínského paše. Nová pevnost aradská na levém břehu řeky Maroše, za Marie Terezie nákladem 3 millionů vystavěná, která slouží nyní pouze jako arsenál a pro svou výhodnou polohu mezi oběma rameny Maroše dosti nepřístupnou jest, byla r. 1848 a 1849 po dlouhý čas od rak. generála Bergera proti Maďarům hájena. Teprv 18. července 1849 podařilo se těmto v počtu 20.000 mužů se 100 děly pod vedením generálů Vécseye a Gála posádku ke kapitulaci donutiti. Ukořistili 75 děl a 8000 pušek. Počátkem srpna byli členové uh. sněmu a Kossuth se svou vládou nuceni ze Szegedu do A-u se uchýliti, ale již 11. srp. 1849 vzdal se zde Kossuth vlády s celým ministerstvem a A. byl šest dní po tom (17. srpna v den bitvy világošské) na rozkaz Görgeyův ruskému generálu Rüdigerovi bez odporu vydán. Zajatci z bitvy világošské byli ve velikých houfech do pevnosti aradské dopraveni a v kasematách jejích zavřeni. 6. října téhož roku byli zde na

rozkaz Haynauův odpraveni maďarští generálové Arnošt Kiss, Aristid Dessewffy, Vilém Lázár a Josef Schweidel kulí a Alex. Vécsey, Lud. Aulich, Ign. Török, Jiří Lahner, Arn. Pöltenberg, Alex. Nagy, Kar. Knezič, Kar. Leiningen a Jan Domjanich provazem. — Aradská župa, mad. *Aradmegye* [aradmeďe], prostírá se mezi Marošem a Černou Köröší, zaujímá plochu 6443 □*km*² s 322.106 obyvateli, z nichž jest 65% Rumunů. Maďarů čítá celkem 40.090, ostatní jsou Němci a málo Slováků. Co do náboženství přiznává se většina k řecko-východní církvi, po nich jest nejvíce římských katolíků, 13.000 reform., 4000 augšp. vyzn., 4000 židů. Aradská župa má 293 obcí a je rozdělena na 10 politických okresů, jejichž sídla jsou Arad (zároveň sídlo župního úřadu), Boros-Jenö, Pécska, Kis-Jenö, Boros-Sebes, Radna, Elek, Nagy-Holmágy, Világos a Ternova. — **2)** *Új*-**A.** (Nový **A.**), městys v Uhrách, v temešské župě, na levém břehu Maroše, naproti Starému **A**-u, s 5141 obyv., většinou německé národnosti, se značným obchodem s moukou a dřívím. Jest zde stoliční okresní úřad a okresní soud. *Bbk.*

Aradac: 1) A. Slovenský (mad. *Tót Aradác*), vesnice v župě torontálské, okr. velkobečkereckém, s 2080 obyv. slov. (1880), přistěhovalými sem zvláště z novohradské župy, s velikým luther. chrámem a poštou. Rodiště a dlouhé působiště faráře a slov. spisovatele Leop. Abaffyho. — **2)** Jen ulicí od této vesnice oddělen leží **A.** Srbský, vesnice se 1644 srbskými obyv. (1880) a chrámem. Majitelem jejím byl gen. Arnošt Kiss, který 6. října 1849 byl s jinými u Aradu zastřelen. *Rz.*

Arados (eg. Arathu, v bibli Arvad, ass. Arvada), prastaré město v Syrii, nejsevernější ze šesti měst foinických, připomínané již na počátku II. tisíciletí před Kr. Bylo založeno původně na malém ostrůvku Ruádu, 2·5 *km* od břehu vzdáleném, a z popisu Strabónova dovídáme se, že mělo asi 1300 *m* v objemu a že obyvatelé žili v domech vícepatrových a spravovali se svými městskými králi, kteří vykonávali svrchovanost i nad pobřežními okresy Paltem a Balanaií na severu, Zemarem (řec. Simyra) na jihu a Marathuntem (nyní Amrit) na jihovýchodě. Za Ramsa II. spojili se Aradští s Hittity; odtud snad lze si vysvětliti, že obyvatelé osady pobřežní na ostrov Ruád se utekli (Furrer v Zeitschrift d. Pal. Ver. VIII., 16. a násl.). Později upadl **A.** v závislost assyrskou. Již Tiglatpilesar I. (kol r. 1120 př. Kr.) vystrojil výpravu námořskou z přístavu aradského. Pokus aradského krále o nabytí nezávislosti za Assurnazirpala nezdařil se, načež město dotud mocné počalo klesati. Za proroka Ezechiela již Aradští byli poddáni Týrským. Teprve za Seleukovců znova zdvihl se **A.** požívaje i práva útočištného. Za druhého triumvirátu vzat byl **A.** skrze Parthy a teprve tehdy od Římanů po dlouhém obléhání opět dobyt, když mladý král parthský Pakoros v bitvě u Gindara (r. 38 před Kr.) padl. Za císařských dob byl **A.** městem autonomním, s právem raziti vlastní mince. *Pšk.*

Aradus Fab., podkorník, rod ploštic z čeledi téhož jména (*Aradidae*), jejichž tělo jest široké, hlava, v předu tupou špicí zakončená, má oči vypouklé a tykadla tlustá, čtyřčlenná; rypák krátký, ostrý. Na štítu šíjovém, do předu silně zúženém a po stranách často zoubkovaném, vyniká několik žeber podélných; pod krovkami plochými a silně žilnatými vyčnívá ostrý okraj hřbetní dosti široce. Nečetné druhy podkorníků žijí hlavně pod korou stromů listnatých, v trhlinách starého dříví a v houbách stromových, živíce se tu larvami rozličného drobného hmyzu. Z nejznámějších druhů našich uvádíme podkorníka ploského (**A.** *depressus* Fab.), žijícího nejčastěji pod korou březovou; hnědý štít šíjový má na každé straně bělavou skvrnu ramenní, krovky jsou bělavé, vzadu hnědě skvrnité, blanka též bílá, s velikou, černohnědou skvrnou. Velikosť 4 až 5·5 *mm.* — Rezavě hnědý podkorník smrkový (**A.** *cinnamomeus* Pz.) jest o něco menší a žije na povrchu kůry stromů jehličnatých; samičky jsou obyčejně bezkřídlé. — Po celé Evropě vyskytuje se podkorník dubový (**A.** *corticalis* L., viz vyobr. č. 309.), hnědočerný, na krovkách u kořene bělavý. Kroužky zadku jsou na rozích žlutavé, tykadla celá nebo až k třetímu článku rezavá. Délky jest 6—7 *mm.* *LD.*

Č. 309. Aradus corticalis L. (podkorník dubový).

Araeometr viz Hustoměr.

Araeometrie, hustoměrství, jest nauka o hustoměrech a jejich užívání. (Srovnej Hustoměr.) Máme-li na mysli určité tekutiny nebo hustoměry, mluvíme o alkoholometrii (lihoměrství), saccharometrii (cukroměrství), lactometrii (mlékoměrství), oenometrii (vínoměrství) atd. *Fy.*

Aráf, dle koránu zvláštní oddělení mezi rájem a peklem, do něhož jako do očistce dostávají se po smrti duše těch, kdož ani ráje ani pekla si nezasloužili. K takovým počítají jedni patriarchy a proroky, jiní mučeníky nebo lidi svatostí vynikající, jiní vůbec lidi, jejichž dobré a zlé skutky na světě navzájem se vyvažují a kteří nezasluhují tudíž ani odměny ani trestu. *Dk.*

Arago: 1) A. Dominique François Jean (* 26. ún. 1786 v Estagelu u Perpignanu, † 2. října 1853 v Paříži), slovutný a mnohostranný učenec franc., tak že od některých současníků »knížetem věd« byl nazýván. Byl hvězdářem v odboru »Bureau des longitudes« na pařížské hvězdárně, pak prof. geodaesie a mathematiky na polytechnické škole v Paříži. S Biotem účastnil se měření poledníku ve Španělsku, kdež zažil mnoho nebezpečných dobrodružství, zvláště po vpádu franc. vojska do Španěl. Rozzuřený lid špan. měl tyto měřiče za franc. vyzvědače a nebýti rozumného jednání úřadů španělských, byl by **A.** zajisté se stal obětí zbouřeného lidu. Takto odbyl hrozící mu nebezpečí několikaměsíčním uvěz-

něním v městě Rosas. Vraceje se po moři do vlasti, byl od mořského loupežníka jat a do Alžíru zavezen, odkud po rázném zakročení franc. vyslance z vazby byv propuštěn do Paříže se navrátil, kde své zápisky, měření poledníka se týkající, jež byl téměř zázrakem zachránil, odevzdal kommissi vědecké, která je brzy na to vydala tiskem. Za tuto velmi namáhavou práci, jakož i za jiné neméně záslužné práce fysikální, na př. přesné určení poměru váhy vzduchu a rtuti a j., jmenován po smrti Lalandově členem franc. akademie věd r. 1809. Nedlouho potom stal se prof. na polytechnickém ústavě. Proslulé byly tehdejší jeho výklady hvězdářské, jež za velkého účastenství obecenstva na hvězdárně konal (od r. 1812 do 1845). Roku 1828 založil ročník hvězdářský (*Annuaire*), který až dosud trvá. R. 1830 stal se ředitelem hvězdárny a brzy potom stálým tajemníkem (secrétaire perpétuel) akademie. Vědecké práce **A**-vy lze roztříditi na tyto skupiny: astronomie a astrofysika, optika, elektromagnetičnost, fysikální zeměpis; konečně životopisy, mezi nimiž i jeho autobiografie, a literární články různého obsahu. Z optiky dlužno zejména vytknouti: objevení chromatické polarisace, výjevy barev tenkých lístků slídových a křišťálových. **A.** vynalezl zvláštní polariskop, fotometr a kyanometr; zpozoroval první, že kovový drát, kterým silný galvanický proud prochází, jeví vlastnosti magnetické. Na základě těchto pokusů vydařilo se Sturgeonovi zhotoviti z měkkého železa silné magnety (elektromagnety řečené). Ze všech vynálezů **A**-vých v následcích nejvydatnějším bylo objevení rotační magnetičnosti, která vedla Faradaye k objevení indukovaných elektrických proudů (elektrické indukce). S Dulongem zkoušel **A.** pravdivost zákona Mariottova až na 27 atmosfér tlaku, později opakoval podobné zkoušky vodní parou. S Gay-Lussacem, Proným, Humboldtem a j. určoval **A.** rychlost zvuku r. 1822. Jako stálý tajemník akademie psal své známé pamětní řeči akademické (*éloges académiques*), t. j. životopisné úvahy proslulých mužů a též členů akademie, které uhlazenou mluvou, jasným a jadrným výkladem, zkrátka slohem mistrným nad jiné vynikají. (Některé z nich: Fresnel, Malus, Volta, Fourier a **A.** vyšly po česku v Časop. česk. mathem., roč. VI.—X.) Vzorem slohu prostonárodně vědeckého jest jeho dílo Prostonárodní hvězdářství (*Astron. populaire*), které téměř do všech jazyků evropských je přeloženo. Úhrnné jeho spisy vyšly tiskem v Paříži 1854—59, 17 sv. Po německu vydal je Hankel v Lipsku 1854 do 1861. Roku 1848 byl **A.** členem prozatímné vlády zastávaje často ministra války. Roku 1851 zdráhal se přísahati věrnost císaři Napoleonu III., což mu tento beze všech úkorů prominul. *Hr.*

2) A. Jacques Etienne Victor, bratr předešlého, spisovatel franc. (* 1790 v Estagelu, † 1855 v Brazilii). Jako kreslíř provázel v l. 1817—20 Freycineta na cestě kolem světa, kterou později dvakráte popsal ve *Promenade autour du monde* (2 sv. s atlasem, v Paříži, 1822) a v nejzajímavějším svém illustr. díle *Souvenirs d'un aveugle, voyage autour du monde* (2 sv. t. 1838, nové vyd. 1884). **A.** zabýval se pak spisovatelstvím skládaje básně, romány a hry divadelní, z kterýchžto posledních nejvíce vynikly: *Un noviciat diplomatique* (1834) a *Le cadet de Gascogne* (1836). R. 1835 **A.** přijal ředitelství divadla rouenského, ale oslepnuv vzdal se ho již po dvou létech. Přes tuto svou pohromu podnikl v pozdějších létech svých ještě dvě cesty, r. 1849 do Kalifornie v čele zlatokopů, kteří však ho ve Valparaise opustili, a později do Brazilie, kde i zemřel. O cestě do Kalifornie píše **A.** ve svém třísvazkovém díle *Une vie agitée* (1853).

3) A. Etienne, bratr před., franc. spisovatel a politik, nar. r. 1802 v Perpignanu. V l. 1829—40 byl ředitelem divadla du Vaudeville v Paříži. R. 1841 súčastnil se založení »Reformy«, v jejíž redakci zasedali náčelníci tajné společnosti revoluční. V únorové revoluci r. 1848 zmocnil se gen. úřadu poštovního, jejž zastával až do 10. pros. Zavedl známky a společnou sazbu poštovní pro celou Francii. Odsouzen byv pro účastenství v červnové revoluci r. 1849 k deportaci uprchl do Belgie a žil později i v Anglii, Hollandsku, Genevě a Turině. Teprve r. 1858 vrátil se do vlasti. R. 1870 jmenován od prozatímné vlády mairem pařížským, r. 1878 stal se archivářem na Ecole des beaux-arts a r. násled. konservátorem musea Louxembourgského. Z divadelních jeho kusů, jež pracoval obyčejně společně s jinými, nejlepší je veselohra *Les aristocraties* (1847). Kromě toho zasluhují zmínky: *Spa, son origine, son histoire, ses eaux, ses environs et ses jeux*, báseň o 7 zpěvech (Brussel, 1851); *Une voix de l'exil*, básně (Geneva, 1860) a hist. román *Les Bleus et les Blancs*. Z dob jeho úřadování jsou: *Les postes en 1848* (Paříž, 1867) a *L'Hôtel de ville au 4. sept. et pendant la siége* (t., 1874).

4) A. François Victor Emanuele, politik a diplomat franc., syn **A**-ga 1), nar. roku 1812 v Paříži. Zanechav spisovatelství, jemuž se v mladém věku byl oddal, studoval práva a stal se advokátem. Proslul skvělými svými řečmi obhajovacími a účastenstvím v revoluci únorové. R. 1848 odebral se jako generální kommissař republiky do departementu rhônského spojit různé strany politické, ale nepodařilo se mu. V květnu poslán jako vyslanec v zájmech Polska do Berlína, ale rovněž bez úspěchu. Když Napoleon byl zvolen za předsedu republiky, vzdal se **A.** místa v Berlíně a polit. činnosti. V té době obhajoval také Poláka Berezowského, jenž 6. čna 1867 v Paříži učinil útok na cara ruského. **A.** stav se r. 1869 členem sboru zákonodárného r. 1870 ve skvělé řeči brojil proti zamýšlené válce, po katastrofě sedanské byl členem nár. obrany, r. 1871 jmenován ministrem spravedlnosti a potom vnitra, a r. 1876 zvolen za senátora. Od r. 1880 je vyslancem ve Švýcarsku.

Aragon: 1) A., království, viz Aragonie. — **2) A.**, řeka španělská, 190 *km* dlouhá,

vzniká v Pyrenejích na Canfrancké hoře, vnímá s pravé strany Eskal, Irati, Argu a vlévá se pod Milagrem do Ebra.

d'**Aragon** Tullia, básnířka ital. (* 1508— † 1565 v Neapoli). Byla vynikající kráskou své doby, mravů poněkud lehkých. Snad více pro její krásu než pro její talent kladli ji vrstevníci nad Vittorii Colonnu. Nicméně její sbírka básní *Rime*, vydaná r. 1547 v Benátkách a často později, obsahuje mnohé krásné znělky. Delší báseň její jest *Il Meschino o il Guerino* (v 36 zpěvech, 4000 stancích), romantické epos, jehož hrdinou jest vážně pojatý Don Quijote. *Dialogo dell' infinità dell' amore* (Ben., 1547) jeví tendence spiritualistické.

Aragona, město v italské prov. a distr. girgentském na jižní Sicilii, stanice dráhy palermskogirgentské, se starým zámkem, v němž nalézá se vzácná sbírka obrazův a starožitnin, a 9674 obyv. (obec 13.709, r. 1885), živících se rozsáhlým pěstováním mandlovníkův a obchodem obilním. Na blízku nalézá se blatometný vulkán Maccaluba a v okolí bohaté doly sirové.

Aragonie (špan. *Aragón*), dříve samostatné království, které obsahovalo severových. část poloostrova Pyrenejského, Katalonii, Valencii a ostrovy Balearské, jest nyní část Španělska s titulem »království«, rozdělená v provincích Saragossu, Huesku a Teruel, a měří 46.565 *km*² s 909·261 ob. (1883). Na sev. hraničí s Francií, na záp. s Navarrou, Starou a Novou Kastilií, na jihu a vých. s Valencií a Katalonií. Obsahujíc jižní svah středních Pyrenejí, hornatinu aragonskou, nížinu při dolním a středním Ebru a z velké části i vých. svah střední vysočiny španělské jest z polovice hornatinou a z polovice nížinou. Proto sluje také severní hornatá část horní **A**-ií (*el alto Aragón*) a úval řeky Ebra dolní **A**-ií (*el bajo Aragón*), jejíž jižní část v užším slova smyslu nížinou (*la tiera baia*) se nazývá. Horní **A**. má rozsáhlé lesy a náleží k nejpěknějším krajinám španělským; naproti tomu dolní **A**. jest pustá, bezvodá rovina se solnatou půdou, kterou prostupují výběžky středošpanělské vysočiny: Sierra de Molina, Sierra de Albarracin, Sierra de Teruel, Sierra de Javalambre. Ačkoli jest nehostinnou stepí, přece není půda veskrze neúrodna a potřebuje jen dobrého zavodňování, aby hojnou úrodu vydávala. **A**. náleží úplně do úvodí řeky Ebra, kteráž ji od sev.-záp. k jihových. protéká a v pravo pobočí řeky Aragon, Arvu, Gallego a Cinku, v levo Jalon, Huervu, Aguas, Guadalope a Nonaspe přijímá. Podnebí bývá dle povahy jednotlivých krajin rozmanité, celkem bývá všady větrno; pověstny jsou zvláště studené větry severozápadní (*cierco*) a jihovýchodní (*bochorno*), naproti tomu vítr západní (*faqueno*) vlažné deště přináší. Od přírody jest **A**. velmi štědře obdařena. Půda v horských údolích a podél řek jest nad míru úrodná, ale velmi nedbale vzdělána a při řídkém obyvatelstvu leží dosud ohromné prostory nejlepší půdy úplně ladem. Přes to rodí se obilí, vína, oliv, ovoce a konopí více, než v zemi lze spotřebovati. I nerostné bohatství **A**. jest ohromné; hory obsahují hojně kovů, v ladech vyskytuje se kamenná sůl, solné prameny, ledek, hořká sůl, kamenec, ale většina toho zůstává nepoužita, ač v nejnovější době ruch průmyslný poněkud se povznesl. Průmysl omezuje se na výrobu hrubých látek vlněných, suken, kožií, papíru, skla, zboží hedvábného, mýdla, střelného prachu. V obchodě objevují se nejvíce plodiny zemské a nerosty: pšenice, kukuřice, víno, olej, luštěniny, konopě, šafrán, ovoce; soda, sůl, kamenec, měď, mangan, olovo, uhlí a síra. Aragonci jsou silný, zdravý lid, temné pleti, mužové vysokého vzrůstu, hubení, ale kostnatí, ženy mnohdy velmi krásné, s černýma očima a bohatými černými vlasy. Nenávidějí cizáctví, jsou uzavřeni, nedůvěřiví, neustupní, mstiví a ukrutní, při tom však nad míru nábožní, až bigotní. Vedlé toho vynikají horoucí láskou k vlasti a svobodě, osobní udatnosti, poctivostí, střídmostí a zdrželivostí v požitcích tělesných; jsou věrní přátelé, ale též strašliví, nesmiřitelní odpůrci. Podnes platí Aragonci za nejlepší a nejotužilejší vojáky španělské. Mluví nářečím kastilským, ale mají drsnou, nepříjemnou výslovnost. Vzdělání u nich valně nepokročilo, zvláště na venkově, kde posud málo obecných škol jest zřízeno. Hlavním městem **A**. jest Saragossa. — Dějiny. Po vyvrácení říše Římské dostala se **A**. v moc Visigotův a po nešťastné bitvě u Jerezu de la Frontera roku 711 podlehla Arabům. Někteří zbytkové křesťanských Gotů uchýlili se do nedostupných hor na jižním svahu pyrenejském a založili tam pomocí domorodého obyvatelstva republiku Sobrarbe, která se později proměnila v hrabství. Odtud podnikali výpady proti Arabům, kteréž znenáhla do nížiny při řece Ebru vytlačili. Po vymření rodu spadla **A**. na království Navarské; král Sancho III. odevzdal **A**-ii svému nemanželskému synu Ramirovi I., jenž říši svou šťastnými boji s Maury rozšířil a přijal titul »krále aragonského«. Berengar IV. barcelonský oženil se r. 1151 s Petronellou, dědičkou **A**., čímž Katalonie a **A**. spojeny. Skvělá doba, kterouž odtud dějiny **A**. až po r. 1516 vykazují, vyznačena jest kromě jiného rozmnožením panství: Jakub I. Dobyvatel (1213—76) dobyl r. 1229—33 ostrovů Balearských a Pithyuských, r. 1238 Valencie a jiných měst maurských, zvláště r. 1266 Murcie, která vesměs k říši své připojil. Petr III. nabyl Sicilie, ale zapletl se proto ve válku s Karlem, králem neapolským, a Filipem francouzským. Těžké berně vypisované za Petra III. na neustálé války způsobily prvou unii stavův aragonských proti králi (1283), kterýž veškery svobody jejich znova musil potvrditi. Po mnohých sporech a bojích, v nichž **A**., Katalonie i Valencie úplně se rozštěpily, povolán r. 1412 po výroku rozhodčího soudu sestaveného ode všech stran Ferdinand kastilský (1412—16) na trůn, jemuž holdovaly i Mallorca, Sicilie a některá část Sardinie. Země španělské, Baleary, Sicilii a Sardinii zdědil Jan II. (1458—79), jenž sňatkem s Blankou, dědičkou Navarry, zemi tuto spojil s **A**-ií. Vláda jeho byla krutá a libovolná, tak že proti vlastním poddaným vy-

žádal si pomoci francouzské a zaplatil ji odstoupením Roussillonu a Perpignanu. Syn jeho Ferdinand II. Katolický, od r. 1469 zasnoubený s Isabellou, dědičkou Kastilie, spojil veškeré země španělské, ale autonomní zřízení, zvláště aragonské, zůstala nedotknuta.

Mnohem důležitější než dějiny politické jest vývoj ústavy aragonské, neboť v A-ii vyvinul se nejdříve ze všech států evropských svobodný stav občanský. Již počátkem XII. stol. (1118) obdrželi měšťané v Zaragoze veškerá práva urozených rytířů (*hidalgos*) a r. 1136 rokovali vyslanci obcí aragonských na sněmě vedlé šlechty a praelátů. Od té doby střehli stavové žárlivě svá práva a svobody; kortesové rozhodovali o míru a válce, o smlouvách, berních, mincovnictví, starých a nových zákonech, i soudních nálezech nižších instancí. Šlechta i poslanci lidu přes vzájemnou nechuť jednali většinou svorně, kdykoliv král duchovenstvem podporován nálezům sněmovním hleděl překážeti. Král Alfons III. musil každoroční svolání sněmu do Zaragozy roku 1287 uznati za zákon a téhož roku přiznati sněmu právo k ozbrojené unii, t. j. ústavnímu brannému odporu, kdyby král bez předchozího nálezu soudního bezpečnost a čest některého stavu porušil, ano musil též svoliti, že, kdyby král násilnou vládou se provinil, všickni obyvatelé Španělska od 14—60 let povinni jsou chopiti se zbraně k jeho svržení. Po drahnou dobu užívali stavové svorně práv svých k ochraně svobody; když však třenice mezi šlechtou a městy propukly ve zjevný boj, užil obratný Petr IV. příhodné doby k omezení svobod stavovských, porazil povstalce u Epily a donutil pokořené kortesy r. 1348, aby zrušili zákony výše uvedené. Na místě toho dovolil zřízení neodvislého, ve své působnosti časem neobmezeného úřadu, který pode jménem *iusticia* střící měl ostatní svobody zemské a hájiti jich proti násilné libovůli. Jmenován jsa doživotně od krále ze stavu rytířského, ale zodpovědný pouze kortesům a nedotknutelný ve svém úřadě, vykládal temné zákony a obyčeje právní, posuzoval veřejné jednání královo, nejvyšších rad a soudů, rozhodoval ve sporech mezi králem a stavy, rozsuzoval v každé sporné záležitosti, zkoumal proklamace královy, zdali platným zákonům neodporují, atd. Čtyřikrát do roka skládal účty nejprve 4člennému, později 17člennému výboru. Všeobecný sněm říšský s počátku každoročně, později každého druhého roku do Zaragozy svolávaný obsahoval též zástupce Katalonie a Valencie a dělil se ve 4 třídy: duchovenstvo, vyšší šlechtu (*brazo de nobles*), nižší šlechtu (*brazo de caballeros y hijosdalgo*) a obce městské (*brazo de universidades*); 1 arcibiskup, 6 biskupů, 8 opatů, 5 převorů, zástupci kapitol tvořili stav duchovní, vévodové, hrabata a jiní bezprostřední držitelé lén vyšší šlechtu, z potomků starých, zachovalých rodů skládalo se rytířstvo a města (kolem 30) jmenovala své plnomocníky z rad obecních. Obchodníci a řemeslníci byli ze sněmu vyloučeni. Ku platnosti zákona bylo třeba jednohlasného usnesení a souhlasu koruny, i mohl odpor každého jednotlivce působnost usnesení zastaviti. Před r. 1383 nepovolovali stavové králi žádných berní, které dotud jen Maurové a Židé platili, a trvalo dlouho, než Aragonci se uvolili prvou pravidelnou daň odváděti. K ochraně práv stavovských trval stálý osmičlenný výbor. I když A. po smrti Ferdinanda Katolického na dobro s ostatním Španělskem byla spojena, podržela svá stará privilegia a pozbyla jich teprve za vlády Bourbonův následkem vytrvalé příchylnosti k rodu habsburskému za války o dědictví španělské.

Aragonit, nerost, jehož rhomb. krystaly typu jehlancového nebo hranolového jsou nejčastěji srostlice; také kusovitý a v aggregátech stebelnatých, kulovitých, hroznovitých a ledvinovitých slohu paprskovitě vláknitého, jakož i ve tvarech napodobivých, keřovitých a stromkovitých. Jest čirý, obyčejně však bílý, rozmanitě přibarvený až šedý, ale také žlutý a fialový, lesku skelného, průhledný až průsvitný. Tvrd. 3·5—4, hust. 2·9—3, chem. slož. $CaCO_3$ se stopami $SrCO_3$. V kyselině solné snadno se rozpouští. Variety známé co kámen vřídelný, hrachovec a železný květ jsou usazeniny z vod. Naleziště: Hořenec, Krásný Dvůr, Krušná Hora, Karlovy Vary v Čechách, Kojetín, Letovice na Moravě; dále Leogang v Solnohradsku, Herrengrund v Uhrách, Saalfeld, Hüttenberg, Sicilie, Molina v Aragonii. *Hjn.*

Aragua, město v jihoamer. republice Venezuele, kraji bermudezském, na pr. přítoku Unara, se 7000 ob. V přeúrodném okolí pěstuje se cukrová třtina, tabák, káva, bavlna, kakao, vanilka a j.

Araguay, Araguaya, řeka brazilská, na horním svém toku též Rio Grando zvaná, vzniká v Cayapském pohoří pod 18° 30′ j. š., teče směrem severových., pod 13° j. š. dělí se na dvě ramena (Braço Major a B. Menor) objímající neobydlený, 350 *km* dl. ostrov Bananal a u tvrze S. João de A. vtéká s levé strany do Tokantinsu majíc ústí 1750 *m* široké. Celou svou drahou (2200 *km*) jest A. hranicí mezi brazilskými provinciemi Matto Grosso a Grão Para na západě a Goyaz na východě. Jest splavna na 1800 *km*, ale plavbě po ní vadí četné peřeje. Větší přítoky má A. na horním svém toku, a to s levé strany Cristalino a Rio das Mortes, s pravé Claro a Crixas.

Aragva, starý Aragos, řeka zakavkázská, asi 100 *km* dlouhá, v gub. tiflíské, vzniká na již. svahu kavkázském na Syrch-kugu a vtéká u Mčetu nad Tiflísem do Kuru. Podél pr. břehu A-vy jde hlavní silnice spojující Zakavkazí s evropským Ruskem.

Arahal, město ve špan. prov. sevillské, okr. marchenském, na dráze sevillsko-osunské, 40 *km* jihovýchodně od Sevilly, s 10.065 ob. (1885).

Araohio (z řec.), zrůdnost, kde páteř se nevyvinula. *Peč.*

Arachis *hypogaea* L., podzemnice olejná (viz vyobr. č. 310.), jednoletá bylina z řádu sapanovitých (*Caesalpiniaceae*). Z ko-

řene mrcasatého, malé bambulinky hlízovité nesoucího, vyrůstají lodyhy co brk silné, kořenující a třeba na 3 *m* dlouhé. Listy sudozpeřené, dvoujařmé, s lístky obvejčitými neb obvejčitopodlouhlými, tupými, brvitými, kratičce řapíkatými. Palisty kopinatočárkovité, ostré, do ¾ s řapíkem srostlé, brvité. Květy stopkaté, jednotlivé úžlabní, na hořejší části lodyhy jalové, na dolejší plodné, bílé. V čas zralosti shýbá se stopka lusku a zavrtává se do země. Lusk dospělý jest asi 3 *cm* dlouhý a 1 *cm* široký, oblý, se slupkou bělavou, kožovitou, síťovitě

Č. 310. Arachis hypogaea L. (podzemnice olejná, zmenš.)

žilnatou, nepukavou, uzavírající 2—4 semena. Původně v horké Americe domácí. Kvete od června do srpna. Semena chutnají za syrova jako fazole, upražená asi jako mandle. Obsahují velké množství tučného oleje, jenž jest velmi jemný, olivového sotva špatnější. **A.** pěstuje se u velké míře nejen v Americe, ale i ve všech tropických zemích co polní plodina. Semena slouží za potravu v rozličné úpravě, a oleje z nich vytlačeného užívá se nejen k pokrmům, ale i co svítiva a k různým technickým účelům. Kultura podzemnice zavedena také v celém Středomoří, odkudž lusky její se rozvážejí s jižním ovocem i do severnější Evropy. V Praze bývají v obchodech vídány, ale nedocházejí tu obliby. Ve Španělích přidávají k moučnatému zbytku semen po vytlačení oleje kakao, cukr a nějaké koření, a tím nabývají jakéhosi druhu čokolády, jež jest oblíbeným denním pokrmem chudšího lidu. Hlízek kořenových upotřebuje se jako sladkého dřeva. *Vsky.*

Arachné v řeckém mythu byla dcerou barvíře vlny Idmona z Kolofónu v lydském městečku Hypaipech pod horou Tmólem. Proslula prý v celé Lydii uměním tkalcovským tou měrou, že i nymfy z Tmólu a řeky Paktolu obdivovaly se jejím pracím. Když pak se proto vynášela i nad Athénu, tato se jí zjevila v podobě stařeny a zrazovala ji z takového pychu. Došedši však pouze zpupného odbytí vzala na sebe vlastní svou podobu a vyzvala **A**-nu k zápasu. Athéné vetkala ve svoje dílo svůj známý spor s Poseidónem o město Athény, do všech čtyř úhlů pak výstražné příklady toho, kterak vypínavost smrtelníků byla bohy ztrestána. **A.** na posměch bohům olympským vypodobila záletnická dobrodružství jejich. Athéné však rozhorlivši se roztrhala práci její a původkyni samu člunkem do tváře udeřila. Touto pohanou **A.** dojata jsouc chtěla se oběsiti. Bohyně však potřinivši visící tělo její šťavou kouzelných bylin zachovala ji na živu a proměnila v pavouka (řecky ἀράχνη), jenž vise provozuje dále umění tkalcovské. — Báje tato, kterou Ovidius vypravuje ve svých Metamorphosách (VI. 1, 146), dosvědčuje snad zatlačení nějakého lydského kultu orientálního kultem řeckým. *klk.*

Arachnitis (z řec.), vlastně zánět arachnoidee, vnitřní blány mozečné, označuje vůbec zánět měkkých blan mozkových (*Leptomeningitis cerebralis*). *Peč.*

Arachnocorys Haeckel, rod mřížovců (*Radiolaria*) z čeledi *Cyrtidae*, v moři Středozemním zvláště hojný a úhledným tvarem křemenité skořápky se vyznačující. Skořápka tato skládá se ze dvou částí: z části kulovité, kteráž jest mřížovitá, pokrytá dlouhými ostny, spojenými mezi sebou přejemnými křemenitými vlákénky, a z části ploše kuželovité, jež od předešlé jest oddělena mřížovitou stěnou jsouc opět hrubě mřížovita a posázena silnými ostny ve směru plochy jako žebra procházejícími, nebo kolmo na ni postavenými. Haeckel popisuje dva žijící druhy rodu **A.**, z nichž známější jest středomořský druh **A.** *circumtexta* Haeckel. *Šc.*

Arachnoidea: 1) **A.** viz Pavoukovití. — **2)** **A.** viz Pavučnice a Pleny mozkové.

Arachnoiditis (řec.), zánět pavučnice.

Arachnologia (*Araneologie*), přírodopis pavouků. — Mimo studii o pavoucích značí výraz **a.** umění, z pozorování pavouků prorokovati povětrnost. Jednou z pozoruhodných vlastností pavouků totiž jest, že jsou velmi citlivi ke změnám povětrnosti. Již staří znali tuto vlastnost, ale nevyužitkovali jí. Teprve batavský generální adjutant Quatremère-Disjonvale vyzkoumal při půldruhaletém pobytu v žaláři utrechtském vytčenou vlastnost pavouků, o čemž vydal roku 1797 v Paříži knížku: *Araneologie*. Meteorologický spolek v Brně shrnul výsledky pozorování starších a novějších badatelův a sestavil návod ke studiu arachnologickému (1818 v Andréově »Hesperu«).

Arachoba viz Rachova.

Arachosia (Paktyiké) slula ve starověku hornatina, jež příkře se vypínajíc z rovin kolem středního Sindu táhne se až k Paropamisu. Náhorní její roviny, ačkoli se rozkládají mezi 30—34° s. š., pro vysokou polohu (1200—2000 *m*) orbě nesvědčí, avšak byly sídlem pastýřských Paktyů (Pachtún č. Pachtáne), kterýmžto jménem dosud se nazývají jejich potomci, nám pod perským názvem Afgánů lépe známí. Za Seleukovců byla hlav-

ním městem země osada Alexandra V., Alexandreia, pozdější Kandahar. *Khl.*

Arachova viz Rahova.

Arachthos viz Arta.

Aráiš, el-A., též al-Aríš (= zahrada), Laraš, opevněné hlavní město prov. azgarské v Marokku, na sev.-záp. pobřeží Fésu, rozložené na dvou pahorcích nad ústím Vádí al-Kosu, asi 60 *km* jihojihozáp. od Tangeru, značně zpustlé, ale v novější době rychle se zvelebující, má 10.000 obyv. (1878), mezi nimiž 200 Evropanův a 800 Židů. Stojí prý na místě římského Lixu, slaveného pro rozkošné ovocné zahrady; foinické město Lex č. Lix stálo na břehu protějším, a dosud zachovaly se některé jeho zříceniny.

Arak jest lihový nápoj jemného zápachu zvláštního, jenž od starých dob již se připravuje v Indii, Číně a na ostrovech Sundských (v Batavii). Původně byla to šťáva, zvl. datlová, z navrtaného stromu prýštící, sladší medu a tekutá, která později houstne a stává se prudkou a destillováním opojnou. Podobný nápoj z datlí a hrozinek korinthských nalézá se posud v Egyptě (arakí). Během doby nabylo slovo to významu likérů silných vůbec. Do jazykův evropských dostalo se slovo to, a sice k Portugalcům, Holland'anům a Angličanům, z Východní Indie, kde zove se tak líhovina připravovaná z rýže kvašené, cukru a šťávy kokosové. Rýže za přidání šťávy palmové nejprve se zcukrní, pak uvede ve kvašení a prokvašená se destilluje. Rozeznávají jednoduchý, dvojnásobný i trojnásobný **a.** Aroma **a**-u jest zcela osobivé i nelze je napodobiti nijak, tak že dobrý **a.** buď jest původní, neb obsahuje více méně původního, anebo přímo co falsifikát se jeví. *Dk.*

Arakan, severní provincie britské Barmy, obsahující okresy Akjáb, **A.** Hill Tracts nebo severní **A.**, Kjaukpjú a Sandovai. Má na 37.507 km^2 2 města a 3528 vesnic s 587.518 ob. (1881), a to 422.396 buddhistů, 106.308 muham., 9393 hindů, 1214 křesťanů; prabydlitelů (ctitelů natů) 48.207. Zemědělstvím zabývá se 447.922 obyv. **A.** spravuje kommissionář s podřízenými úředníky, kteří mají sídlo své v hl. městě Akjábu. Dříve býval hlavním městem **A.** nad řekou t. jm. uvnitř země, jenž za svého rozkvětu měl na 100.000 obyv., kdežto nyní v troskách jeho žije jen asi 3000 duší. Ostatně viz Barma. *Fl.*

Domorodí Arakáni tvoříce přes 60% obyvatelstva (ostatních 40% jsou ponejvíce přistěhovalí Indové vyznání muham.) jsou původem, jazykem i zevnějškem úzce spřízněni se sousedními Barmany. Sami nazývají se Yikain, kdežto Bengalci jmenují je Magh a Barmani Rakhaing. Arakáni jsou většinou postavy prostřední, ale silní a zavalití. Obličej mají široký, lícní kosti vysedlé, nos plošký, oči šikmo postavené, vlasy černé, hladké a dlouhé, vousy nepatrné. Barva těla jest žlutohnědá. Příbytky jsou z bambusu a pokryty listím; v údolích řek na ochranu proti povodním zřizují se stavby kolové. Arakáni jsou lid pohostinský a dobromyslný, ale nad míru pověrčivý. V obchodě nedbají valně poctivosti, rovněž málo si váží cudnosti žen. Čistota oděvu a příbytků jest vzácností, což jest příčinou mnohých nemocí, zvl. kožních. Mnohoženství a otroctví jest u nich rozšířeno. Nábožensky přiznávají se k buddhismu, který spolu se státními formami přinesen byl z Indie. Jazyk Arakánů jest příbuzný s barmanštinou, ale tvary jeho, ačkoli poněkud drsnější, nejsou tak otřelé jako u této. Písmo jejich obsahuje 36 písmen a píše se od levé strany k pravé. Působením buddhistického duchovenstva, hlavně klášterního, umí většina Arakánů čísti a psáti; i původní literatura se u nich vyvinula, zvláště pozoruhodny jsou letopisy zvané »Radsaveng«, obsahující dějiny starších králů.

Nejstarší dějiny arakánské ztrácejí se v pověstech. V polovici VII. stol. po Kr. přineseno z Ceylonu učení buddhistické, kterážto událost pokládána za tak důležitou, že od ní léta počítána; aera tato počíná roku 639. Ve středověku tvořil **A.** mocné království, jehož panovníci nezřídka vládli nad Barmou i částmi Bengalska, ale od r. 1061 na **A.** omezení jsou. V XVI. století vešli Arakáni v blízké styky s Portugalci usedlými v Indii a pomocí jejich dobyli r. 1569 Pegu, ale nedůvěřujíce jim povraždili r. 1607 všecky Portugalce v zemi přítomné. Nicméně dovolávali se později zhusta pomoci jejich proti mogulům indickým, kteří jim r. 1679 odňali severní území Čittatong. Neustálé spory o trůn podvrátily posléze moc **A**-u, tak že r. 1783 zmocnili se ho Barmani. Ale vítězové řádili v zemi tak, že domorodé obyvatelstvo po tisících prchalo do Indie, kdež je Angličané laskavě přijímali. Zápletky odtud vzniklé vedly konečně k válce mezi Angličany a Barmou, kteráž mírem zavřeným v Jandabě r. 1826 musila **A.** postoupiti Anglii.

Arakan Hill Tracts nebo sev. Arakan, okres v prov. Arakanu v britské Barmě. Není určitě ohraničen, ale prostora jeho páčí se na 10.000 km^2. Jest to z větší části krajina divoká, a pravidelná správa byla zavedena teprve na prostoře 2627 km^2, jež roku 1881 měla 14.449 obyv., velkou většinou prabydlitelů, klanějících se zlým duchům. *Fl.*

Arakáni viz Arakan.

Arakčejev Alexěj Andrejevič, hrabě, ruský generál a zakladatel vojenských kolonií (* 1769 — † 1834). R. 1783 přijat do kadetního sboru v Petrohradě a pak stal se pobočníkem generála Melissina, jehož přímluvou jmenován správcem gardového dělostřelectva v Gačině. R. 1796 povýšen od cara Pavla na plukovníka a po roce na generálmajora, dostal panství Gruzino, titul barona a velitelství nad Petrohradem. R. 1798 stal se inspektorem veškerého dělostřelectva a povýšen do stavu hraběcího. Alexander I. přenesl naň svou náklonnost pro neobmezenou úctu, jakou choval k jeho otci Pavlovi. R. 1808 stal se ministrem vojenství a gen. inspektorem dělostřelectva, ve kterémž úřadě získal si velikých zásluh o vycvičení dělostřelectva ruského. Po válce francouzské jako ministr měl hlavní vliv na císaře

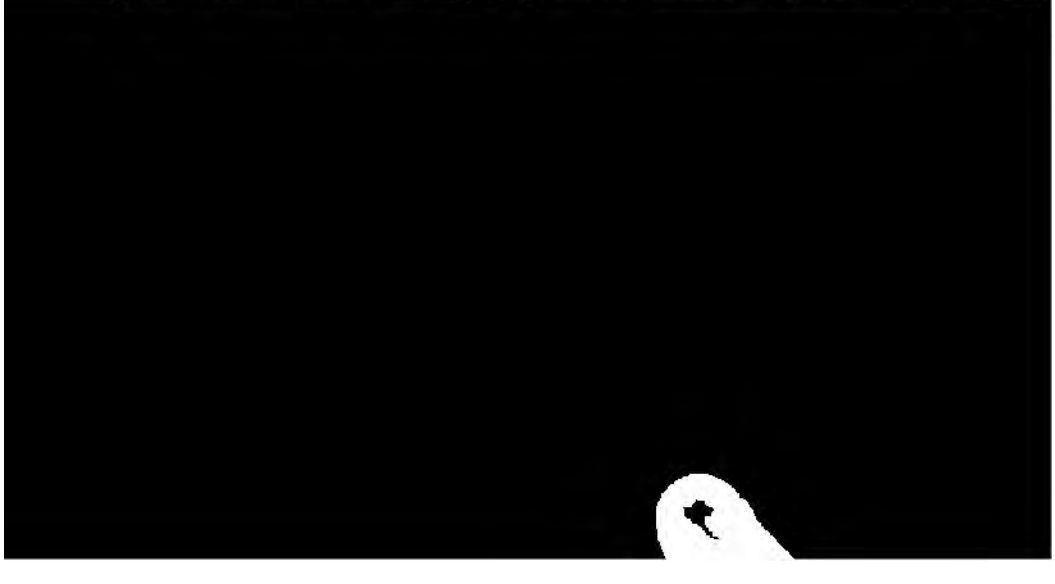

jsou: *Aralia, Hedera, Panax, Paratropia, Gastonia, Oreopanax, Dendropanax, Didymopanax, Sciadophyllum.* **A.** jsou řádem, jenž v bohatém rozvoji žil již za starých dob geologických. Již ve střední době křídové, jmenovitě cenomanu, vyskytují se zbytky několika druhů se svěžími a úhlednými listy (tak v Čechách druhy z rodu *Aralia, Hedera, Coussonia*). Stejné typy nalézáme z doby této nejen v Evropě, ale i v zemích arktických, kde dnes jen lišejník, mech a zakrslé bylinstvo živoří. Za doby třetihorní, a sice od nejstaršího období počínajíc až do přechodu do doby naší bujely nejnádhernější aralie přerůzných tvarů po celé Evropě, Asii a sev. Americe, zabíhajíce daleko do krajin arktických. Jmenujeme zde na příklad: *Panax circularis* Hr., *Aralia Hercules* Ung., *Aralia Looxiana* Sap. Mar., *Aralia multifida* Sap., *Aralia zachariensis* Sap., *Hedera Mac-Clurii* Hr., *Hedera prisca* Sap., *Hedera Kargii* A. Br. atd. Mnohé z druhů těchto živě nám připomínají druhy dnes žijící v Japanu neb Americe. Ano japonská *Aralia japonica* Thbg. zdá se býti potomkem oligocénové *Aralia Hercules* Ung. a křídové *Aralia Kowalewskiana* Sap. Na konci doby třetihorní mizejí v polárních krajinách aralie, stávají se také vzácnými ve střední Evropě a v Asii, až posléze na začátku doby naší mizejí všechny až na jediný náš břečtan, jenž co potomek z druhů křídových a přečetných třetihorních odolal zlému podnebí dnů našich a posud zasmušilou zelení svou oplítá skráně šedých skal po celé Evropě a Asii. Místo **A**-eí v mírném pásmu zaujaly pak nesčetné druhy bylin okoličnatých (*Umbelliferae*), jež zajisté jsou jen mladší odrodilou větví předešlých. *Vský.*

Aralsk, dvě tvrze ruské v Turkistáně, vystavěné v l. 1847 a 1852 na Syr-darji, prvá při jeho ústí na kose Aralského jezera, druhá asi 60 *km* výše. Pozbyvše záhy své důležitosti jsou zrušeny.

Aralské jezero (rus. *Aralskoje more*), rozsáhlé, vnitrozemské jezero asijské, leží na území ruském mezi 43° 42' a 46° 44' s. š. a mezi 58° 18' i 62° v. d. (Gr.). Měří 65.751 km^2 (dle měření Stebnického z r. 1871). Největší délka (od zálivu Sary Čaganak po mys Ugrumurun) obnáší 426 *km*, největší šířka 300 *km*. Hladina jeho jest ve výši 48 *m* nad mořem Černým (74 *m* n. m. Kaspickým), ale poměr ten průběhem času značně kolísá. Že bývala hladina jeho kdysi mnohem výše, ukazují čáry pobřežní jmenovitě na skalnatém břehu západním ve výši 43—75 *m* nad nynějším povrchem jezera. Naproti tomu svědčí určité známky zcela bezpečně, že časem nemívalo **A. j.** ani toho rozsahu, jaký má dnes, a přece jest právě nyní ve stadiu klesání. Na počátku tohoto století omývala voda jeho na severu pahorky vzdálené dnes od břehu na 60 *km*; na vých. postupují písčité dýny vůčihledě do jezera, u břehů tvoří se před zraky jediné generace rozsáhlé mělčiny, a nové ostrovy zvedají se z nich. Příčinou toho jest suchost okolní stepní krajiny. Vlévají se sice do jezera dvě mohutné řeky, Amu a Syr, jež dodávají mu ve vteřině na 2200 m^3 vody (což rovná se ročnímu odpařování 1020 *mm*), a roční množství srážek počítá se na 80—90 *mm*, ale odpařování nadvažuje nad pršky i přítoky (Schmidt a Dohrandt počítali je na 1150 *mm*, kdežto při deltě řeky Amu pozorováno [1875—79] průměrné roční odpaření v Petro-Alexandrovsku na 2321 *mm*, v Nukusu na 1931 *mm*). Jezero menší se tím rychleji, že jest mělké. Nejhlubší místa při záp. pobřeží mají 68—75 *m* hloubky, uprostřed jezera 32—53 *m*. Od těchto a některých jiných prohlubin menších dno jezera ponenáhlu zvyšuje se ku břehům. Průměrná hloubka činila by 10, nejvýše 15 *m*; i při této největší průměrné hloubce mělo by **A. j.** pouze 11krát více vody než 116kráte menší jezero Genevské (totiž 943.761 mill. m^3). Voda jezera jest slaná: v 1000 dílech vody jest 10·8 dílů soli (6·24 dílů soli mořské). — **A. j.** jest velmi bouřlivé. Panující větry sev. a sev.-vých. bývají prudké, přinášejíce v zimě silné vánice sněhové, v létě prachové. V zimě jezero zamrzá, pokudkoli lze s břehů dohlédnouti; bývajíť zvláště v lednu tuhé mrazy (— 6° až — 12° C.), kdežto v létě stoupá teplota značným oteplením okolních stepí na 26° C.; v průměru ročním udržuje se na 8—11° C. — **A. j.** jest zbytek rozsáhlého moře, jež v době neogenní souviselo na severu s Ledovým mořem sahajíc na záp. do Uher a k nynější Vídni. Z těch časů má **A. j.** dosud zvířenu reliktní: rody měkkýšů *Cardium, Mytilus* a *Turritella* dokazují bývalé spojení s Ledovým mořem. Z novějších ryb žijí v jezeře nejvíce Cyprinidy (kaprovité), jesetři, endemicky: *Cobitis aralensis*, ale i *Gasterosteus platygaster* — celkem 20 druhů. Na březích a ostrovech jsou veliká hejna ptactva (97 dr. ptáků — pelikáni, kormoráni, plameňáci, divoké labutě, husy a kachny, bažanti a j.), rozmanití ssavci (47 druhů — tigři, levharti, divoké kočky, vlci, kanci, sajky, divocí oslové), plazi, členovci (štíři, tarantuly) a j. — Pro člověka jsou břehy Aralu v létě — kromě několika míst na jihu a jihozáp. — úplně neobyvatelny, v zimě však kočují Kirgizové i na sev. a vých. pobřeží a na ostrovech. — Květena pobřeží aralského jest mladá, novější, přišlá se všech stran, převládají však formy jižní (perské — *Anabasis ammodendron, Eleagnus angustifolia, Tamarix*); v zápase s nimi ustupují druhy severní (jmenovitě topole). — Břehy **A**-ho j-ra jsou velmi členity. Na severu odděluje ostrov Kug-aral od vlastního trupu jezera, »Velikého moře«, jistou menší část, »Malé moře«. Pobřeží severní vůbec jest velmi křivolaké, tvoříc několik zálivů (Sary-Čaganak, záliv Perovského, Paskěvičův a j.); ku břehu blíží se tam písčité pouště, Malé a Velké Barsuky, bývalé dno jezera, a přívrší 30—90 *m* vys., srázná k jezeru. Západní břeh přiléhající ku planině Ust-Urtu (až 152 *m* nad hladinou jezera) jest pln příkrých útesův a kamenitých srázů. Nízký jest jižní břeh povstalý ze zarostlých nánosů řeky Amu, která vlévajíc se do jezera několika rameny, tvoří sladkovodní zálivy. V koutě jihozáp. bývalá, protáhlá (125 *km*) zátoka jezera, Aibugir (č. Laudan),

v níž ztrácí se rameno řeky Amu, Laudan, jest již úplně oddělena od jezera a porostlá stromovím; objem jezera zmenšil se tím o 3500 km^3. Břeh východní jest nízký, písčitý a prorván mnohými zálivy (Aščebaš, Kilty, Ak-saga a j.). Tam ústí řeka Syr několika rameny. Břeh ten provázen jest řadou blízkých ostrovů: Kos-aral, uzavírající ústí řeky Syr, Kaska-gulan, Uzun-chair, ostrovy Menšikova, Obručeva a j. Druhá řada ostrovů táhne se opodál východního pobřeží: Barsa Kilmes, ostrovy Čarské (největší Mikulášův), Takmak ata a j. — Přese všechnu členitost strádá **A. j.** nedostatkem přístavišť; v té příčině nejvýhodnější jest břeh východní a moře Malé. Také mělkost a bouřlivost jezera vadí plavbě. Nicméně vydržuje vláda ruská na jezeru loďstvo válečné; první dvě lodi spuštěny na vodu roku 1847, nyní čítá loďstvo aralské 6 parníků (se 13 děly o nosnosti 759 tun). — **A. j.** poznalo se podrobněji teprve v dobách novějších. Historie jeho starší nerozlučně spojena jest s mořem Kaspickým (v. t.).

Literatura. Butakov, Survey of the sea of Aral (1853 v žurnálu král. zeměp. společn. v Londýně); Makšejev, Opisanije Aralskago morja (1871 v Zápiscích rus. zeměp. společn. V.); Rösler, Die Aralseefrage noch einmal geprüft (Vídeň, 1873), Lerch, Khiwa, seine historischen und geograph. Verhältnisse (Petrohrad, 1873); H. Wood, The Shores of Lake Aral (Londýn, 1876); V. D. Alenicyn, Otčet ob izslědovanijach na Aralskom moře (1874) a mnoho jiných prací jeho. *Koll.*

Aram čili Aramaea značí v bibli starozákonní území rozkládající se mezi Armenií, pohořím Taurem, Foinikií, Palestinou, Arabií až za řeku Tigris a obsahující v sobě tudíž Mesopotamii a Syrii. Kde stojí v bibli pouze slovo **A.**, beze všeho přívlastku, rozumí se vždy pouze západní čili vlastní Syrie (nyní *al Šám*, t. j. levá, nebo *barr-eš-šám* = pevnina levá od Arabův, aneb *Soristán* od Turků zvaná), která se opět dělila v různé kraje, jako jsou: 1. **A.** Damměšek čili království damašské; 2. **A.** Maacha (Maachath, pozdější Mageth, dnešní Mahadže); 3. král. Hamát a 4. král. Gešúd při řece Orontu. Mimo to jsou slovem **A.** označeny země: 1. **A.** bét Rechob čili Assyrie, s hlavním městem Ninive. 2. **A.** naharajim čili Mesopotamie vlastní, mezi Eufratem a Tigridem (nyní *al-dʒezíra*), s krajem **A.** padan aneb Sedé **A.** čili rovinou mesopotamskou a háránskou, jakož i s **A.** zoba, krajinou to nesíbenskou od Eufrátu k Orontu se táhnoucí. *Jrk.*

Aram Eugene, vrah-učenec (* 1704 — † 1759), jejž Bulwer zvěčnil v románu téhož jména. Byl učitelem v Knaresboroughu, kde jakýs Daniel Clarke, obuvník a důvěrný jeho přítel, obdržev větší část cenného zboží najednou beze stopy zmizel. Podezření padlo na **A.**-a, jenž byl zatčen, avšak pro nedostatek důkazů propuštěn, načež přesídlil (1745) do Londýna, kde věnoval se studiu botaniky, erbovnictví a starých jazyků. Konal pak přípravy k vydání velkého srovnavacího slovníku angl., latiny, řečtiny, hebrejštiny a jazyků keltských, když podivným sběhem okolností kostra mrtvoly Clarkeovy byla v Knaresboroughu vykopána a rouška se záhadné vraždy stržena: **A.** byl po druhé zatčen, v Yorku před soud pohnán a přes vlastní své obdivuhodné hájení k smrti odsouzen a odpraven. V žaláři psal ještě obranu sebevraždy marně se pokoušeje zbaviti se života.

Aramazd (Ormuzd), bůh světla, jemuž Gruzínové se klaněli každého jitra na střechách domů svých. Modly **A.**-ova a Zadenova za městem Mechetem byly prý na prosbu sv. Niny, osvětitelky Gruzínů za cara Mirvana č. Miriana (ve III. stol. po Kr.), bouří převráceny a lid jím se klanějící krupobitím rozehnán. Když pak Mirian přijal víru Kristovu, byla prý modla **A.**-ova na rozkaz sv. Niny utržena do řeky. Na místě, kde stály obě modly pohanské, vystavěn od gruzinského cara Vakuše chrám křesťanský. (Srv. Ahuró Mazdáo.)

Arambaša viz Harambaša.

Arambašić Stanko, znamenitý srbský junák, nar. nejspíše ve Velikém Selu v okrese bělehradském. Když Mustafa paša, vezír bělehradský, koncem XVIII. stol. vyzval Srby, aby vojsku sultánovu pomáhali proti povstalcům od Pasvana Oglu vedeným, **A.** jako udatný bojovník jmenován velitelem vojska srbského nad ostatními buljubaši srbskými. Pomocí vojska srbského, hlavně však udatnosti **A.**-ovou povstalci pod Tosunou, vůdcem Pasvanovým, poraženi u Jagodiny a zapuzeni k Vidinu. **A.** bojovav ještě jednou s povstalci meškal pak v bydlišti svém ve Smederevě, kde jej Turci spojenci zákeřnicky z krevní pomsty skrze okno 1. ledna 1804 zastřelili.

Aramejské jazyky zove se skupina dialektů tvořících vedlé assyrštiny a babylonštiny se strany jedné a foiničiny a hebrejštiny ze strany druhé severní skupinu jazyků semitských. Územím jejich byla země Aramejská (Aram v. t.). Dělí se na dvě skupiny hlavní, a sice západní či aramejskou a východní či syrskou. Ke skupině aramejské náleží: 1. řeč nápisů palmyrských (krátce př. Kr. — III. stol. po Kr.); 2. samaritanština zachovaná v překladu Pentateuchu, modlitbách a písních; 3. aramejština v užším slova smyslu zastoupená v bibli (Ezrá 4, 8—6, 18 a 17, 12—26; Daniel 2, 4—7, 28.). Mladším její útvarem jest řeč židovských překladů bible (targúmim) z dob, kdy vlastní text hebrejský lidu byl nesrozumitelným, a ještě mladší jazyk překladu evangelií a jiných zlomků zachovaných v rukopise z r. 1030; 4. nabatejština, obcovací řeč arabských Nabatejců, zachovaná v nápisech a na mincích do r. 100 po Kr. Stopy aramejštiny, a sice dialektu lidu babylónského ze IV—VI. st. po Kr., jeví i talmúd babylónský, s nímiž shoduje se silně i poněkud pozdější mandejština snad ne z téže krajiny pochodící. — Pokud se dotýče aramejštiny v užším slova smyslu, jest to řeč Isráélem ze zajetí babylónského přinesená a přijatá, jež stala se v době makkabejské řečí spisovnou, kterou zůstala až do konečného zatlačení svého v X. stol. po

Kr., když již dříve (v VII. st.) výboji muslimskými silně byla zatlačena. V době plného rozkvětu setkáváme se s ní rozšířenou z původní, neznámé vlasti po celé Syrii, dále území kmenů kanaanských, konečně i v Palestině. Zde byla všeobecnou mluvou za doby Kristovy, která však později rovněž ustoupila mluvě řeči arabské, v literatuře řeči syrské, tak že mluví se nyní jakýmsi, ostatně málo známým dialektem západoaramejským již jen v něco málo vesnicích antilibanských u Današku. Ano i na mincích místodržitelů malosijských setkáváme se s nápisy aramejskými právě tak, jako i v Egyptě nalézáme z doby perské nápisy aramejské (prvý z roku 482 př. Kr.). Vliv aramejštiny, pokud jeví se nám v pehlevštině, svědčí o jejím rozšíření i v Persii. Nápisy aramejské, nalezené v sev. Hidžázu, náležejí snad tamější obchodní aram. kolonii. Zmíněné biblické texty aramejské mají řeč židů palestinských, ač jsou jednotlivé kusy starší než jiné. Celkem jeví se nám jazyk jejich srovnán s ostatními jaz. sem. chudým. V hláskosloví platí to zvláště o vokálech (srv. na př. arab. *katala*, hebr. *kátal*, aram. *ktal*), jež, pokud byly krátké a ve slabikách otevřených, již v dobách dávných až na nepatrné stopy zcela vymizely; v tvarosloví o skloňování i časování, jež vesměs vykazují mnohem méně orem než arabština a hebrejština. Tak nalézáme u časoslova jen tři obyčejné konjugace, při čemž na př. tvar nif'al, obvyklý v hebrejštině, vůbec neexistuje; v konjugaci samé jen rozdíl času dokonaného a trvajícího. Člen jeví se jako připojené *á*, splývající s koncovkou feminin, naproti předkládanému členu arabštiny a hebrejštiny, genetiv opisuje se zcela pravidelně zájmenným živlem *de* a p. Ovšem nalézáme i novotvary nahrazující z části nedostatky zmíněné. Značí-li se tím však aramejština jako řeč pozdější, nalézáme na straně druhé i tvary, jimiž překonává stářím i hebrejštinu (passivum tvořené vnitřní změnou samohlásek) i arabštinu (causativum tvořené pomocí *ha*, v arabském pouhé *a*). Rovněž i synaxí vyniká aramejština nad jazyky zmíněné schopností spojovati věty v celky. Podporována jest v tom hojností adverbií a konjunkcí, smysl větný případně a jemně modifikujících. Ale slovosled jest velmi volný. Vše to činí aram. způsobilou pro jasnou a plynnou prosu, jež ovšem časem hlavně kupením zájmen osobních a ukazovacích stává se až rozvláčnou. Materiál slovný známe jen částečně ze sporé, k tomu jednostranné literatury aram., ale i tak jeví se nám dosti hojný, ač v poměru k ostatním jaz. rovněž chudší. V pozdější době nalézáme hojně slov cizích (perských, řeckých). Původcem nového studia aramejštiny v Evropě jest Buxtorf, spisovatel grammatiky (Basilej, 1615 a 1650) a slovníku (tamže, 1640; nově vydán v Lipsku, 1866—74). Z pozdějších vyniká J. Fürst (mluvnice aram., Lipsko, 1835; slovník, Lipsko, 1877). Srovn. Winer, Chald. Grammatik für Bibel und Targumim, 3. vyd., (Lipsko, 1882) s důkladnou bibliografií jazyka aram. se týkající. *Dk.*

Aramidae, malá čeleď ptáků brodivých (*Grallae*), zahrnující toliko jediný rod Aramus Vieill. a tvořící přechod mezi slípkami vodními (*Rallidae*) a jeřáby (*Gruidae*). Ptáci čeledi této mají zevnější znaky tvaroslovné ukazující na jeřáby, kdežto znaky vnitřní shodují se namnoze se slípkami. Zobák těchto ptáků jest delší hlavy, štíhlý, avšak silný, značně ryhovaný a na konci zakřivený, dírky nosní prodloužené a štěrbinovité. Běháky nohou jsou jako zobák dlouhé, na předu tabulkované; prsty dlouhé, zadní krátký, povýšený. Křídla krátká, okrouhlá, ocas se 12 péry rýdovacími. Rod Aramus zahrnuje asi dva druhy žijící v teplých krajinách amerických. Ze Sev. Ameriky (z Floridy) znám **A.** *pictus* Coues, pták to barvy hnědé s leskem olivovým, s pery namnoze bíle pruhovaným. *Šc.*

Aran: 1) A., souostroví na záp. straně Irska, uzavírá Galwayskou zátoku, přísluší k hrabství galwayskému, a patří k němu kromě několika nepatrných 3 větší ostr. Aranmore č. Inishmore (s keltskými starožitnostmi), Inishmaan a Inisheer, mající dohromady rozlohu 47 *km*² s 3163 obyv. (1881). — **2)** Valle de **A.**, 55 *km* dlouhé údolí pyrenejské ve španělské prov. leridské (Katalonie), na severu s Francií hraničící, na jihu uzavřené Maladettou, přes niž vede cesta z hlavního místa údolí Vielly (800 obyv.) do údolí ř. Naguera-Ribagorze průsmykem Viellským (2500 *m*). Jest zde též lázeňské místo Lès s teplým sirným pramenem a starým zámkem. — **3) A.** (Karabag), část ruské Armenie mezi ř. Kurem a Arasem, zahrnující v sobě kraje erivanský a nachičevanský, býv. vlastní Irán starých Peršanů. Byl samostatným arménským knížectvím Persii poplatným, až roku 1828 připojen k Rusku.

Aran François Amilcar, prof. lékařství v Paříži (* 1817 v Bordeaux — † 1861). Ze spisů jeho zasluhují povšimnutí: *Manuel pratique des maladies du coeur et des gros vaisseaux* (1843); *Leçons cliniques sur les maladies de l'uterus et des ses annexes* (1858); *Des palpitations du coeur*. V pozdějším věku obíral se výhradně studiemi o účincích léčiv, a jeho pojednání o chloroformu a veratra jsou velmi záslužná. **A.** přeložil r. 1854 také spis Škodův o auskultaci a perkussi (Traité de percussion et d'auscultation) připojiv k němu vlastní poznámky, jež Škodou vším právem přísně byly kritisovány. *Mx.*

Aranda de Duero, okr. město v sev.-španělské provincii burgoské, na prav. břehu Duera, při ústí řeky Bañucla, 70 *km* jižně od Burgosu, pěkné výstavnosti, rázu starožitného s mnoha věžemi, dlouhým, kamenným a mřížovým mostem a 5147 obyv. (1878) provozujícími vinařství a obchod s vínem. Na blízku jsou zříceniny římského města Clunie. Roku 1473 konal se zde velký sněm kněžstva španělského.

de **Aranda**, don Pedro Pablo Abarca de Bolea conde, státník španěl. (* 1718 — † 1799). Nar. v Zaragoze ze vznešené šlechtické rodiny aragonské, vstoupil do vojska, pak ce-

[illegible] po Itálii a Francii, načež se [illegible] [illegible] [illegible] r. 1759 [illegible] [illegible] [illegible]

Aranka (Zágoni) Jiří, mad. spisovatel, nar. r. 1737 v Széku, stal se přísedícím soudní tabule v Sedmihradsku a vynikl jako horlivý zastánce jazyka maďarského. Usiloval již ve své době o zřízení akademie pro pěstování tohoto jazyka, podporoval dramatické umění maďarské v Sedmihradech a vůbec náležel k nejhorlivějším maďarským národním buditelům v XVIII. stol. Psal též básně a spisy právnické. Zemřel r. 1817 v Marosvásárhelyi, kdež r. 1805 vyšla sbírka spisů jeho. *Bbk.*

Arantius (Aranzi) Julius Caesar, prof. anatomie v Bologni, nar. r. 1530 v Bologni, zemřel roku 1589. Jsa žákem Maggiho proslul záhy mnohými anatomickými nálezy, jež mu uchovaly trvalou paměť. Nejpamětnější jest práce zvaná *De humano foetu liber* (Řím, 1564), v němž prvý popisuje průvod spojující horní a dolní srdečnici plodu, později podlé Botalla průvodem Botallovým zvaný, a mnohé jiné anatomické zvláštnosti života plodového. Ve druhém spise *Anatomicarum observationum liber* (1587) nalézáme mnohé správné udaje týkající se cirkulace krevní, které razily cestu velkému nálezu Harveyovu o oběhu krve, mezi jinými, že přepážka komor srdečních nechová otvorů, jimiž krev z pravé do levé komory přestupuje. Ve spise tom popsány jsou také uzliny na chlopních srdečnice (*noduli Arantii*) a z části i vyložen oběh krevní mezi matkou a plodem zprostředkovaný cevou ústící do žíly jaterní plodu a zvanou dosud *ductus Arantii*. *Mx.*

Arany [araň]: **1) A.** János, slavný básník maďarský (* 2. bř. 1817 v Nagy-Szalontě, † 22. října 1882 v Budapešti). Pocházeje z rodiny rolnické nabyl od rodičů v útlém mládí pečlivého vychování. Studoval na kolleji debreczinské. R. 1839 stal se písařem a r. 1840 druhým notářem ve svém rodišti. R. 1842 byl jmenován rektorem v Szalontě, kde **A.** také vedlé svého úřadu jako učitel působil, spolužák **A**-ův Štěpán Szilágyi, který s **A**-em nyní stále se stýkal a na něj působil pobádaje jej ke studiu spisovatelův angl. a tragédií řeckých, i přiměl **A**-e, jenž byl mezitím přeložil Shakespearova »krále Jana« a cestou do Pešti a Vídně svůj dosavadní obzor poněkud rozšířil, k tomu, že r. 1843 jal se psáti své první větší dílo *Az elveszett alkotmány* (Ztracená konstituce), satirické epos o 7 zpěvích, ve kterém bičuje zlořády a směšnosti župní správy. Dílo toto poctila společnost Kisfaludyova cenou (1845) a vydala je tiskem. Zdarem tímto povzbuzen, napsal **A.** své národní epos *Toldi* (12 zpěvů, 1847), ve kterém genius jeho již v plné své síle vynikl. Byl to první díl »trilogie Toldiovy«, jejímž hrdinou jest známý ze staromaďarských pověstí silák a selský hrdina Mikuláš Toldi, který prý za panování Roberta Karla a Ludvíka Velkého konal divy síly a udatenství. Dílem tímto, v němž **A.** jednotlivé, mezi sebou dosti nesouvislé partie pověstí o Toldiovi mistrně sloučil v jediný organický celek, a ve kterém se zrcadlí život tehdejší doby, dostihl básník vrcholu naivní epiky. R. 1848 napsal druhý díl trilogie *Toldi estéje* (Toldiův večer) a *Murány ostroma* (Obléhání Muráně). Díla tato byla kritikou nadšeně přijata. V tomto roce stal se **A.** členem společnosti Kisfaludyovy. Po čas revoluce **A.** nenapsal nic krom několika národních ballad, kteréž svědčily o tom, jak hluboko vnikl tvůrce jejich do poesie lidu. On první uvedl do maďarské poesie pravou balladu a proslavil se později tímto druhem básnictví tou měrou, že, kdyby nebyl krom ballad svých nic jiného napsal, zasluhoval by zasednouti na nejvyšším místě maďarského Parnassu. Předchůdcové jeho v tomto odvětví poesie dle cizích vzorů se řídili, ale **A.** pojav jasně pravou podstatu ballady a studovav staroanglické a sikulské národní ballady uvedl na základě jejich do poesie maďarské balladu, k níž bral látku z maďarského života, z uherské historie a kterou utvořil v duchu maďarském, formou dokonalou, dosud nikým nepřekonanou. V Szalontě žil **A.** v soukromí až do r. 1851, kdy na podzim povolán za professora latinského a maďarského jazyka na gymnasium ve Velkém Kőröši. Odtud zasílal drobnější své básně do belletrických listů a zde dokončil též prostřední díl Toldiovy trilogie: *Daliás idők* (Bohatýrské doby, zlomek) a *Toldi estéje* (Toldiův večer, 6 zpěvů, 1854), ke kterým se přidružil mnohem později důstojný epilog *Toldi szerelme* (Toldiova láska, 1867). V Kőröši sepsal též epos *Nagyidai cigányok* (4 zpěvy, v Pešti, 1852). R. 1856 vyšly tiskem v Pešti poprvé jeho drobné básně (**A.** *János Kisebb Költeményei*, 2 svaz.). Z této doby pocházejí též některá jeho prosaická díla, jako *Valami az asszonancról* (Něco o assonanci, 1854); *A magyar nemzeti versidomról* (O maďarském národním verši, 1856); *A naiv eposról* (O naivním eposu); *Irodalmi arcképek* (Literární typy); *Irányok* (Směsi) a j. V prosaických spisech jeho (**A.** *János prózai dolgozatai*, Budapešť, 1879) nalézáme vedlé nové, velezajímavé theorie o maďarském verši kritiky, literárně a kulturně historická pojednání, jazykozpytné úvahy, kteráž rozmanitost látek jím úplně ovládaných vydává svědectví o jeho obsáhlém vědění a sečetlosti. **A**-ova prosa je vzorem pojednávací prosy maďarské. R. 1860 jmenovala jej společnost Kisfaludyova svým ředitelem, a proto **A.** přestěhoval se do Pešti, kde počal vydávati aesthetické publikace této společnosti a »maďarského Shakespeara«, do kteréhož sám přispěl překlady *Sen nocí Svatojanské* (1864), *Hamlet* (1867) a *Král Jan* (1867). Též přeložil komédie Aristofanovy. R. 1860 počal vydávati svůj týdenník *Szépirodalmi Figyelő* (Aesthetický pozorovatel), který měl veliký vliv na povznesení aesthetického vzdělání a ušlechtění vkusu maďarské intelligence. Roku 1863 zaujal své křeslo jako řádný člen akademie srovnavacím aesthetickým pojednáním *Zrinyi és Tasso* a r. 1864 vydal *Buda halála* (Budova smrť, 12 zpěvů), veliké dílo epické, kteréž sám nazval hunskou pověstí. Toto dílo jest předehrou oné světové tragédie, počínající vpádem Hunů do Evropy a končící smrtí Etelovou (Attilovou), která vynikajíc nádherným bohatstvím fantasie a dokonalostí jazyka i básnické formy jest korunou epických

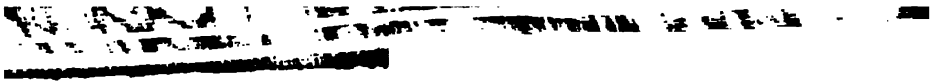

Arara viz Ararové.

Ararat, slovo v bibli hebrejské na čtyřech místech uvedené, překládá sv. Jarolím »Armenie«, s kterýmžto překladem souhlasí též památky písma klínového, v nichž se Armenie označuje jménem podobným: Urarti nebo Ararti. Označuje se tedy jménem **A.** Armenie vůbec, zvláště pak hora armenská **A**, nazvaná od Armenů též Masis, od Peršanů Kúhi Núh (t. j. hora Noëmova), od Turkův Agry dag (hora příkrá), na níž zůstala archa Noëmova po potopě státi. Hora tato vypíná se kuželovitě 4395 *m* nad planinou blízké, asi 12 mil vzdálené řeky Araxes, 5604 *m* nad hladinou mořskou, v nynějším ruském území erivánském. Od vrcholu svého dolů jest pokryta v šíři 1000 *m* věčným sněhem a ledem. R. 1829 vystoupil na horu tuto prof. Parrot z Derptu poprvé (Fr. Parrot, Reise zum Ararat, Berlín, 1834) a po něm mnohokráte i jiní cestovatelé, jako Abich roku 1844 (Bulletin de la Soc. de Géogr. de France, 4. Sér. I.), Seymour roku 1848, Ritter (Erdkunde von Asien, Berlín, 1843), Chodźko r. 1850 (Lumír, 1851, č. 2.) a j. Na severním úpatí **A**-u leží ve výši 1985 *m* nad hladinou mořskou klášter sv. Jakuba. S hlavním hřbetem velkého **A**-u spojuje se úzkou, hřebenovitou krabatinou malý **A.**, který jest skoro o 1300 *m* nižší velkého a v létě ztrácí úplně sníh na temeni svém. Zdali jsou obě tyto hory vyhaslými sopkami, není ještě nade všechnu pochybnost zjištěno; ale nasvědčuje jejich vulkanickému původu zemětřesení, které 20. června 1840 s výbuchem se zde událo, při čemž hrozné balvany s **A**-u se sesuly. — Mnozí učenci, jako Rammer (Palästina, 4. vyd., str. 456.), dokazují, že **A.** svou zeměpisnou polohou byl nejvhodnějším místem k přistání pro archu Noëmovu a pro rozšíření pokolení lidského; Parrot zevnější útvar **A**-u hledí vysvětliti účinkem spousty vod potopních (Reise zum **A.**, I. str. 207.). Bohlen, ve svých výkladech bible příliš smělý a odvážlivý učenec, neklade **A**-u biblického do Armenie, nýbrž stotožňuje jej s »Aryavartou«, posvátnou zemí v severním Hindostánu; ač s tímto náhledem někteří z novějších biblických kritiků souhlasí, jako Lenormant (Essai de commentaire de Bérose, str. 299—300.), přece důvody jejich pro tuto domněnku jsou slabé a nesnesou soutěže s vypravováním biblickým a s tradicemi odůvodněnými jak u Židů, tak u Armenů, že archa Noëmova jen v Armenii stanula. *Jrk.*

Arauna viz Ararové.

Araríjá, oddíl východoind. okresu Purniah v Bengalu, má na 2702 *km*² 401.679 ob. (1881), a to 279.211 hindů, 122.447 muham. a 21 křesť. Jest rozdělen ve tři policejní obvody a má dva soudy. *Fl.*

Ararové (*Sittace* Finsch, viz přílohu), rod papoušků dlouhoocasých (čel. *Platycercidae*), jehož význačné znaky jsou veliký, se stran smačknutý a silně zahnutý zobák s prodlouženou špičkou, hlava s lysinou úplnou nebo řídce ochmýřenou kol očí a na tvářích, křídla ostrá, v nichž druhá a třetí letka jsou nejdelší, a ocas dlouhý a klínovitý. Rod tento čítá 18 druhů žijících vesměs v horkých krajinách Ameriky. Obývají namnoze v párech neb menších houfech v pralesích amerických, kdež jsou zjevem typickým. V zajetí dosahují dlouhého stáří. Z nejznámějších jsou: Arara jacintový (*S. hyacintina* Wagl.), s barvou krásně kobaltově modrou, pod křídly a ocasem černavou, kol očí a na tvářích, jež slabě jsou opeřeny, oranžově žlutou. Dosahuje délky 90 *cm* a žije v Brazilii. Arara vojenský (*S. militaris* Wagl.), olivově zelený, na hlavě modravý, na tvářích úplně lysý. Žije v krajinách brazilských a mexických. Arara malý (*S. severa* Wagl.), zelený, s letkami modrými. Čelo a okraj opeřených tváří tmavě hnědočervené. Jest toliko 50 *cm* dlouhý a žije v krajinách brazilských. Araraua (*S. coerulea* Gm.), nádherně zbarvený, svrchu jasně modrý, na zpodu a na okrajích krku zlatožlutý, s tvářemi lysými, masově zbarvenými. Dosahuje délky 85 *cm* a žije v Brazilii. *Šc.*

Aras (starověký Araxes, tur. a arabsky *Ras*, armen. *Jeraš*), hlav. řeka armenská, přítok řeky Kuru s pravé strany, povstává spojením dvou pramenů: Bingöl-Su a Kale-Su. Onen vyvěrá na Bingöl-Dagu u výši 2053 *m* (již. od Erzerumu), tento na Palantüken-Dagu (východně od Erzerumu). Oba prameny spojují se u Hasan-Kale, odkudž tekou směrem vých. po planině pasinské (po ní sluje **A.** také Pasin-Su). Opodál města Karabunaru vstupuje **A.** na území ruské, zachovává zprvu směr východní, až v okolí Erivanu při patě Araratu otáčí se na jihových., tvoře pak u velikém oblouku hranici ruskoperskou. V nejjiž. části toku svého prorývá se, jsa na několika místech valně stísněn, sopečným hřbetem Karabágem, načež obraceje se na sev.-vých. protéká v dolním toku svém stepí Širimkumskou a Mugánskou i pojí se u města Kalakoiny s Kurem, maje 810 *km* délky. Tok jeho jest bystrý, místy až prudký, voda kalná, řečiště kamenité. Šířka řeky značná: 60—100 *m*. Když taje sníh horský, rozlévá se **A.** a zúrodňuje okolní krajiny. — Druhdy býval **A.** řekou samostatnou vlévaje se přímo do moře Kaspického (do zálivu Kysylagačského). Akademikovi Beerovi, který spoléhal na jisté pokyny Strabónovy, podařilo se nalézti stopy starého řečiště. Řeka **A.** přijímá s hornatiny armenské mnoho značných přítoků; na levé straně jsou to Arpačáj záp., Abarán, Zanga, Garni-čáj, Arpa-čáj vých., Nachičeván-čáj, Basut-čáj, Basar-čáj a Kondolán; na pravé straně: Adži-čáj a Kara-Su. *Koll.*

Arason Jón, poslední katolický biskup na Islandě a vynikající básník (* 1484 — † 1550). Nar. v Grýtě při Eyjafjordu v sev. Islandě, stal se knězem a r. 1524 i biskupem v Holaru. Když kolem r. 1530 prvé známky reformace na Islandě se jevily, **A.** rázně protivil se novému proudu. Od té doby neustal v boji proti nařízením krále Kristiána III., až zajat jest a popraven v Skalholtu. Po jeho smrti šířila se reformace volně na Islandě. Kromě této důležitosti dějinné má **A.** i význam literární.

*

Mimo menší příležitostné verše, jejichž pernou satirou stihal své nepřátely, jest původcem 5 větších básní náboženských: *Pislargrátur* (Žalozpěv), připomínající slavnou báseň »Lilja« ze XIV. stol., probírá historii utrpení Kristova. *Ljómur* (Světelné paprsky) mají za obsah stvoření člověka, pád jeho, vykoupení Kristem a soud. Cituplná báseň tato pro umělý rozměr obzvláště je libozvučna. Doposud prý ostrované fär-öerští zpěvy ty si prozpěvují a podlé nich i tančí. *Davidsdiktur* (Davidova báseň) je přebásnění Davidova 51. žalmu. *Nidrstigsvísur* zobrazují život a činnost Kristova sestoupení do pekel. *Krossvísur* (Zpěvy pod křížem) jsou modlitby a chvalozpěvy na Krista, odnášející se k jeho ukřižování. — Dodati sluší, že **A.** r. 1530 zařídil nedaleko Holaru první knihtiskárnu na Islandě; ale zbraň tato, kteráž proti novému učení byla namířena, naopak uspíšila vítězství reformace. *Kra.*

Arasové viz Ararové.

Arassari (*Pteroglossus aracari* Illig.), jihoamerický pták z čeledi tukanů (*Rhamphastidae*), s obrovským, lehkým zobákem, má jazyk dlouhý, úzký a po stranách zpeřený, křídla krátká, ocas prodloužený a klínovitý. Barva těla jest na hřbetě zelená, vezpod žlutá s břišní páskou červenou. Svrchní část zobáku jest žlutavá s černým vrcholkem, část zpodní černá. **A.** přebývá na stromech, jejichž plody se živí, náleží k nejvýznačnějším a také nejobyčejnějším zjevům ptačí fauny pralesů brazilských. *Šc.*

Arator, pozdní básník lat. († 556), nar. v Ligurii, studoval v Miláně a Ravenně, ok. r. 540 přijal tonsuru v Římě a zemřel tamtéž jako podjáhen. Uvedl ve verše formou ušlechtilou, dopouštěje se jen zřídka metrických chyb, děje apoštolů ve 2 knihách (2326 hexametrů) a věnoval práci tu učenému Florianovi a papeži Vigiliovi. Co do látky držel se věrně Lukáše, byť i správnost historická namnoze ustupovala četným mystickým allegoriím a někdy i dosti smělým obrazům, což platí více méně o celém současném básnictví křesťanském. Od něho zachovaly se i tři menší básně. *Epist. ad Florianum abbatem, Epist. ad Vigilium papam* a *Epist. ad Parthenium. We.*

Aratos, achajský státník v Sikyóně, 271 před Kr., uprchl po zavraždění svého otce Kleinia r. 264 do Arga, kdež dospěv seřadil kolem sebe sikyónské uprchlíky a tajným přepadem zmocnil se r. 251 Sikyóna, odkudž tyran Nikoklés vypuzen. V Sikyóně zavedena ústava republikánská, a aby obec nebyla vydána pomstě Makedonů, přiměl **A.** otcovské město, že přistoupilo ke spolku achajskému. K uklizení sporů mezi uprchlíky a majiteli dřevních jejich statků odebral se **A.** ku králi Ptolemaiovi do Egypta, kdež dostalo se mu pomoci peněžité, určené za náhradu uprchlíkům. R. 245 zvolen byl poprvé za stratéga spolku achajského, kterouž hodnost sedmnáctkráte později zastával a spolek sám na úkor spolku aitólského a moci makedonské nad pomyšlení rozšířil. Nočním útokem zmocnil se pevného Akrokorinthu, přiměl Korinthské, že vstoupili do spolku achajského, což učinily též Megara, Troizén a Epidauros, později Arkadie, Argos i Attika. Vůbec snažil se **A.** podvrátiti v městech peloponnéských moc tyrannův o Makedonii se opírajících. Úspěchů svých dodělal se **A.** ne udatnosti, nýbrž chytrostí a úplatky, což nejlépe se projevilo, když proti němu vystoupil Kleomenés III., král spartský. V několika bitvách poražen byv od Spartanů, kteří již snili o obnově někdejší moci své, vešel **A.** ve spolek s Antigonem; u Sellasie r. 221 Kleomenés poražen a tím achajský spolek ve své moci, ovšem s uznáváním makedonské svrchovanosti, zachován. **A.** byl potom důvěrným rádcem krále Filipa III., s nímž když se znesnadil, r. 213 po jeho rozkaze otráven jest. O svém životě sepsal *Paměti* (Ὑπομνήματα), jež šly až do r. 220; byly, co formy se týká, prací zběžnou a v obsahu ne zcela objektivní. Nehledě k tomu, že dle Polybia (II. 47) některé nemilé věci **A.** v nich zamlčel, měly asi, jakož přirozeno při četných výtkách **A**-ovi již za života činěných, částečně ráz apologétický. Zlomky viz ve sbírce Müllerově, III., 21—23. Výtah z Pamětí těch učinil dle Fótia (Bibl. cod. 160) Sópatér. *Pšk. Ptk.*

Aratos ze Sol v Kilikii (315—240 př. Kr.), řecký didaktik, přítel Theokritův a Kallimachův. Studoval v Athénách u Zénóna maje za spolužáka stoika Persaia, s nímž r. 272 odebral se na dvůr krále Antigona Gonaty. Zde zůstal až do své smrti prodlev mezi tím nějaký čas též u krále Antiocha, syna Seleukova. Povzbuzením Antigonovým složil báseň *Fainomena.* Báseň tato dělí se ve dva díly: v prvním vypisují se pohyby a postavení hvězd s dobami ročními; díl tento, jak se zdá, zůstal kusý, ježto schází pojednání o slunci a měsíci. Druhý díl, přídavek, nikoli samostatná báseň, má za pramen Theofrasta a obsahuje *Diosémeia* (*Diosémeiai*), t. j. předpovídání povětrnosti z úkazů nebeských. **A.** nebyl ani básník ani učenec, nýbrž spíše duchaplný veršovec, mistrně vládnoucí formou. Vzav si za vzor Homéra a Hésioda spracoval látku dosti nevděčnou přehledně, jednoduše a jasně, mluvou hladkou, místy lahodnou, veršem přesným. Pro tyto přednosti formálné byl **A.** již ve starém věku pilně čten a kommentován, jak dokazuje zachovaná sbírka scholií a kommentářů. Z novějších vydání jest důležitější pařížské (Didot), 1851. *AF.*

Aratrum (lat.) pluh, rádlo.

Aratura (lat.) viz Poplužní.

Arauán, oasa západní Sahary pod 29° 20′ s. š. a 3° 8′ z. d., na hlavní karavanní cestě z Marokka do Timbuktu, od něhož vzdálena jest asi 180 *km* na sever. Ačkoliv leží na samé hranici Sudánu, jest to nejsmutnější oasa saharská, pokrytá píščitými pahorky, kraj neutěšený, nezdravý a prostý všelikého vegetace, kteryžto nedostatek vysvětluje se stálými horkými větry jižními (eždrá). Přes to vše jest **A.** důležit pro svou polohu a hojné podzemní prameny pitné vody, neboť tudy jest se ubírati všem karavanám, které z Marokka, Alžíru, Túnisu a Tripolska cestují

do hlavního tržiště sudánského, Timbuktu. V hlavním místě oasy, zvaném rovněž **A.** (255 *m* n. m.), jež má asi 500 obyvatelů ve 100 hliněných domcích, nastává velmi živý ruch v čas příchodu velkých karavan, nesoucích zboží berberské na výměnu za zboží sudánské. Pronajímáním velbloudů a vybíráním poplatku z každého soumara nabývá obyvatelstvo značné zámožnosti. Panující třídou jsou zde a v okolí Berabíšové, které Lenz pokládá za pravé Araby, kdežto služebná část obyvatelstva jsou svobodní černochové sonrhajští, zabývající se hlavně ošetřováním velbloudů. Kromě toho žije v hlavním místě mnoho obchodníků z Timbuktu, na němž, pokud se týče potravin, **A.** zcela jest závislý. Počet obyvatelstva páčí se na 1500—3000 duší a valně se mění dle dob výročních. **A.** navštívili dosud tři evropští cestovatelé: r. 1826 angl. major Laing (krátce na to zabit asi 80 *km* jižně odtud), r. 1828 René Caillié a r. 1880 Oskar Lenz, jenž o **A**-u píše ve svém díle »Timbuktu. Reise durch Marokko, die Sahara und den Sudân« (Lipsko, 1884). *f.*

Araucaria Juss. (*Dombeya* Lamb.), araukarie nebo blahočet (viz přílohu u rostlin aronovitých), rod rostlin jehličnatých (*Coniferae*) z čeledi araukariovitých (*Araucarieae*). Veliké, vždy zelené stromy s větvemi přeslenatě sestavenými, jež skládají mohutnou korunu. Listy čárkovitě čtyřhranné nebo ploché, někdy i šupinovitě rozšířené, hustě na větévkách uspořádané. Květy prašní tvoří dosti veliké, válcovité šištice. Prašní šupinky nesou 8—15 čárkovitě prodloužených, v kruh sestavených pytlíčků prašných. Šišky plodní kulovité, posléz se rozpadající. Každá šupina plodní nese pod koncem na vnitřní straně jazýčkovitý výrostek (*ligula*). Dospělá šupina jest dřevnatá, ke zpodu klínovitě zúžená, plochá, s přirostlým, jediným velkým semenem. Šišky uzrávají druhým rokem. Semeno klíčí dvěma až čtyřmi dělohami. Rod tento pojmenován po Indiánech Araukanech. Araukarie čítají celkem toliko 10 druhů v Jižní Americe a Australasii domácích. Jsou vesměs krásnými stromy, jež v domovině obyvatelům přinášejí nejeden užitek. Rozdělují se ve dvě skupiny:

A. *Colymbea* Endl. Listy ploché, šupiny plodní nekřídlaté, semeno i dělohy zůstávají při klíčení pod zemí. — **A.** *Brasiliana* Lamb., araukarie brazilská (viz přílohu u rostlin aronovitých) roste v hornaté části střední a již. Brazilie, kdež skládá krásné, veliké lesy. Kmen dosahuje až 50 *m* výšky, větve odstávají vodorovně opět vzhůru se ohýbajíce. Listy jsou kopinaté, tuhé, špičaté, asi 3 *cm* dl. Šištice prašní asi 10 *cm* dlouhé, plodní šišky kulovité, 20 *cm* v průměru. Dřevo stromů těchto jest velmi potřebné v truhlářství i stavitelství. Vylučuje bělavou pryskyřici. Semena jsou jedlá. — **A.** *imbricata* Pav., araukarie chilská, rovněž veliký strom, jenž skládá v již. Chili na Andech rozsáhlé lesy (*Pinares*). Větve jsou dlouhé, válcovité a hustě pokryté širokými, kožovitými, pichlavými šupinami. Koruna kuželovitá. Plodní šišky jako hlava veliké. Semena jsou syrová i pražená chuti lahodné a byla Indiánům chilským hlavním pokrmem. Posud u velké míře dováží se do Valparaisa, odkudž dopravují se loďmi až do Anglie. Dřevo jest bělavě žluté, pěkně žilkované, tvrdé a výborné jakosti. Pryskyřice voní příjemně kadidlem. Tento i předešlý druh jsou oblíbenými ozdobnými stromy zahrad evropských, ale u nás přes zimu nevydrží. — **A.** *Bidwillii* Hook., araukarie australská, u domorodců *bunya-bunya* zvaná, nádherný, až 51 *m* vysoký strom s větvemi vodorovně odstálými, s listy dosti úzkými a ne mnoho kožovitými. Druh tento roste u velkém množství ve smíšených lesích (t. zv. *scrub*) australských a jest hlavním živitelem tamních domorodců. Tito sbírají jedlá semena jeho a jedí buď syrová nebo jinak upravená. Jednotlivé rodiny jsou dědičnými majiteli větší nebo menší části lesa araukariového, a vládou jest zakázáno stromy tyto porážeti.

A. *Eutacta* (*Eutassa*) Endl. Plodní šupiny po obou stranách křídlaté. Klíčení děje se nad zemí. Listy sterilních větví jehlicovité. **A.** *excelsa* R. Br., na ostrově Norfolku domácí. Krásný, až 60 *m* vysoký strom s větvemi v přeslenech namnoze pětičetných. Listy na neplodných větvích čtyřhranně čárkovité, srpovitě ohnuté, na plodných trojhranně kopinaté, kratší. Šišky asi 15 *cm* v průměru. Dřevo užitečné. Bývá v sklenících u nás nezřídka pěstována. — **A.** *Cookii* R. Br. z Nové Kaledonie a **A.** *Cunninghami* Ait. z vých. Australie podobají se předešlému druhu. Poskytují dobré dřevo a pryskyřici. U nás vídány bývají ve sklenících. — Nyní žijící araukarie jsou jen zbytkem druhů vyhynulých v posledních dobách geologických, které kdysi nejen na jižní, ale i na severní polokouli daleko byly rozšířeny. S jistotou objevují se poprvé v juře a wealdu. Tak nalezeny pěkně zachovalé šišky a listnaté větve v Anglii, Číně (**A.** *chinensis* Schenk), Francii (**A.** *microphylla* Sap.). Za doby jury a liasu žily ještě i v Indii Východní. Z křídy popsány některé druhy z Francie. V době třetihorní (eocénu) uvádějí se zbytky až z mysu Staračinu, dále z Anglie a Francie. Na severní polokouli patrně za doby třetihorní araukarie vyhynuly, ale na jižní v několika druzích až do dnů našich se dochovaly. I zde žily ještě za třetihor v Tasmanii, kde nyní již nerostou (**A.** *Johnstoni* F. v. M.). Na Kerguelách a v jižním cípu Ameriky nalezena třetihorní dřeva, která jeví podobnou strukturu anatomickou jako dřevo araukarií. Vidíme tedy, že jindy sahaly araukarie i na jižní polokouli dále na jih než za doby naší. Z Čech popsané křídové araukarie jsou posud pochybné. *Vsky.*

Araucarieae, araukariovité, čeleď z řádu jehličnatých rostlin (*Coniferae*); stromy velikosti často značné. Listy mají buď čárkovitě prodloužené, ploché nebo šupinovitě rozšířené neb i ploše elliptičné a kopinaté, rozestavené na větvích v pořádku spirálním. Květy dvoudomé, v šišticích rozličného tvaru směstnané. Prašníky nesou 5—15 protáhlých,

mezi sebou volných, podél pukajících pylových pytlíčků. Pylová zrnka zaokrouhlená, bez létacích přívěsků. Šupiny četné, v spirálním pořádku sestavené, tvoří namnoze objemné, dřevnaté šišky, jež se v čas zralosti rozpadávají. Šupina jest jednoduchá, někdy na přední straně u konce jazýčkovitým výrostkem opatřená (*ligula*). Vajíčko za šupinou toliko jediné, obrácené, křídlaté nebo bezkřídlé. — **A.** čítají toliko 14 druhů ve dvou rodech (*Dammara*, *Araucaria*). Omezeny jsou výhradně jen na jižní polokouli zabíhajíce až na Filippiny. Rostou vesměs v krajinách pásma teplého. Dle některých autorů klade se k araukariovitým také rod *Sciadopitys* a *Cunninghamia*. *Vsly*.

Arauco [arà-uko], provincie jihoamer. svob. státu Chile, mezi 37° 20′ a 39° 25′ j. š., s níž hraničí na záp. a sev. Tichý okeán, na vých. prov. Conception a Biobio, territorium Angol, Argentinská republika (Andy) a na jihu prov. Valdavia; byla zřízena teprve r. 1852 a má rozlohu 21.000 *km*². Obyvatelstvo, jehož r. 1885 napočteno 62.042 duší (nepočítajíc v to asi 35.000 Indiánův araukanských uvnitř země), usedlé jest většinou v nejsevernější části provincie, pak porůznu v osadách na pobřeží a hlouběji v nitru jen u strážných stanic zřízených proti loupežným vpádům Araukanů, kteří r. 1861 napadli i samo pobřežní hlavní město Arauco. Podnebí jest mírné (průměrem 12° R.), a vedlé řek Toltenu, Imperialu a Levú i hojné vydatné deště svlažují zemi, ale půda jest málo vzdělána, tak že jen údolí řek bohata jsou plodinami, kdežto jinak dobré pastviny a rozsáhlé lesy obyvatelstvu poskytují výživu jednak chovem dobytka, jednak dřevařením. Na pobřeží, jež jen nepatrně jsouc rozčleněno nemá většího přístavu, jsou vydatná ložiska uhlí kamenného, zejména kolem velké Arauské zátoky (1/2 mill. tun ročně) a při ústí řeky Levú. Vedlé hl. města Arauca, majícího 2000 obyv., důležito jest přístavní město Levú se 7000 obyv. (1883). Provincie rozdělena ve 4 departementy: **A.** (3500 *km*²), Levú, Cañete a Imperial.

de **Araujo de Azevedo** [arà-úšo] Antonio, později (od r. 1815) hrabě z Barky, státník portugalský, nar. 14. května 1754 v Sá, v sousedství města Ponte de Lima v Portugalech. Vzdělal se v Oportě a stav se údem lisabonské akademie nauk dovršil vzdělání své v Anglii a v Paříži bedlivě přihlížeje k rozvoji průmyslu a obchodu. R. 1787 jmenován byl vyslancem portug. v Haagu. Zbaviv se pak důstojnosti své cestoval po Němcích, kdež seznámil se s Goethem, Schillerem, Wielandem, Herderem a obracel hlavní péči k nerostopisu i lučbě. Po nějaký čas byl vyslancem v Berlíně a po míru amienském (1802) v Petrohradě, odkudž povolán byv r. 1803 do Lisabonu stal se po Almeidovi ministrem zahraničných záležitostí a války. Snaha jeho čelila však výhradně ku povznesení vlasti prostředkem pokroku: horlivě podporoval průmysl zařizuje továrny na sklo, na zboží vlněné i bavlněné, papírny atd. Tuto blahodárnou činnost zarazil nenadálý vpád francouzský r. 1807, jemuž **A.** ani nepokusil se zabrániti. Zároveň se sesazenou královskou rodinou portugalskou odebral se do Brazilie a podržev vliv při dvoře (r. 1814 byl ministrem námořnictví a osad) pokračoval na novém působišti po staré dráze. Založil v Riu de Janeiro školu lékařskou i chemickou (tato od r. 1812 veřejná), zavedl v Brazilii pěstování čaje, zařídil továrnu na zboží porculánové, zdokonalil překapovací baňku pro výrobu cukru, stroj pro kácení dříví. Pilně oddával se vědám, umění (založil v Riu de Janeiro akademii uměleckou) i literatuře, k níž přispěl 2 netištěnými tragédiemi: *Obrana Camõesa*, překladem od Horáciových, básní Grayových, Drydenových a j. — V nádherné zahradě jeho srovnány byly rostliny soustavně; zůstavil také bohatou sbírku nerostův (uspořádanou Wernerem). Zemřel v Riu de Janeiro 21. čna 1817. *Kolí.*

de **Araujo Porto Allegre** Manoel souvěký malíř, architekt a básník brazilský (* 29. listopadu 1806 v Riu Pardě, provincii São Pedro). Studoval nejprve ve svém rodišti, pak v Riu de Janeiro, kde vedlé věd přírodních obíral se hlavně krásným uměním. Brzy proslul jako portraitista, tak že obrazům jeho dostávalo se prvních cen na výstavách. Roku 1831 vydal se na svůj groš na cesty po Evropě, předem do Francie, kde dosti nuzně se protloukal, až r. 1834 podporou několika svých rodáků mohl se vydati do Italie s Magalhãesem. Po roce vrátil se do Francie, kde vedlé malířství zabýval se studiem architektury. Tu došla ho zpráva o revoluci ve vlasti (1837). I odebrav se domů usadil se v Riu de Janeiro, kdež se stal professorem na akademii krásných umění; ale nepřátelské počínání kollegů, najmě francouzských, přinutilo jej, že vzdal se místa a přijal učitelství kreslení na škole vojenské. Z této doby pocházejí jeho architektonické plány nejkrásnějších dvou budov v Riu (chrámu sv. Anny a žulového paláce banky brazilské). R. 1855 stal se ředitelem akademie krásných umění, kde veškeré studium hleděl reorganisovati. Ale intrikami záhy byl odstraněn. R. 1859 jmenován generálním konsulem v Berlíně, odkud r. 1865 vrátil se do vlasti, aby uchýlil se do soukromí. — **A.** měl živé účastenství ve všem, co čelilo ku povznesení umění a básnictví ve směru národním. Tak provedl umělecké vyzdobení divadla v Riu (1837) a psal libretta k národním operám a veselohry, které první razily cestu směru tomuto (*O espião de Bonaparte*, *O Sapateiro politicão*, a hlavně satirická *A Estatua amazonica*). Jeho básně (*Brasilianas*) jsou popisné; líčí v nich velikolepé zjevy své vlasti, tak zvláště *A destruiçao das florestas* (Rio, 1845), kde obrazy úchvatnými vyniká líčení požáru lesního a smrť zvěře; pak *O Corcovado* (vystoupení a rozhled s hory té po širých vlastech). Těmito básněmi podařilo se mu vzbuditi lásku a chuť k poesiím americkým, tak že jimi počíná nová doba v básnictví brazilském. Epopeje **A**-ova *Colombo* jen v úryvcích jest známa. — **A.** vynikl také jako akademický řečník a literární kritik. *Hrz.*

Araukani, úhrnný název pro některé kmeny indiánské na západním pobřeží jihoamerickém, ačkoli zhusta jménem tím pouze jediný kmen se rozumí. Obývají na území republik Chilské a Argentinské, po obou stranách hor Andských, od 30° již. šíř. až téměř k úžině Magelhãesově a jsou nejspíše prabydliteli v oněch stranách. Dle Fried. Müllera dostalo se jim od Španělů přezdívkou jména *Araucanos* neb *Aucaes* (lupiči, odbojníci); avšak sami sebe nazývají Moluče (bojovníci) neb Alapuče a dělí se na tři kmeny: 1. Pikunče (severní mužové), bydlící v horách od Coquimba až k San Jagu de Chile. 2. Pehuenče (mužové smrkových lesů), dále na jih až za 35° již. šíř. a 3. Huiliče (jižní mužové), od Ria Maule až téměř k úžině Magelhãesově; tito dělí se zase na Piči-Huiliče (malí H.) a Vuta-Huiliče (velcí H.). Karel Andree a Perty rozeznávají vlastní A-ny v provincii Arauco, Chony ve Valdivii a dále na jih a Pehuenče na severu v horách. Na východě hor Andských žijí ještě Ranquellové v pořící Ria Salada a Čilenové na pramenisku a horním toku řeky Rio Negro do Sul. Původní sídla A-nů prostírala se tedy od 30° j. š. na jih až za 50° a od Atlantského okeánu k Tichému. A. jsou prostřední postavy, ale silní, pleti olivově hnědé a poměrně světlejší než ostatní Indiáni jihoameričtí, kteréžto světlosti směšováním se zajatými bělochy stále přibývá. Obličej jejich jest okrouhlý, nos krátký, ploský, oči malé, rovné, ale živé, líční kosti vysedlé, výraz tváře vážný, chladný. Černé, tuhé vlasy splývají u mužů volně až na ramena, ženy je zaplétají. Tělo malují rádi barvou červenou a modrou. Příbytky jejich netvoří osad, nýbrž stojí po různu, jsou prostranné a v čistotě udržovány. Šat, který sobě z vlny svých stád zhotovují, jest u mužů i žen stejný a po kolena; mimo to nosí jiný šat kolem plecí, zvláště mužové mívají pestrý plášť (*poncho*). Vlivem nejspíše peruanským stali se A. záhy národem rolnickým a měli již před příchodem Evropanů pevná sídla. Pěstovali asi tytéž plodiny jako Peruanci, mrvili pole a k zavlažování jejich zakládali průplavy. Dosud pak mimo kmeny, které uvykly v pampách životu kočovnickému, zabývají se orbou a chovem dobytka přijavše k dřívějším plodinám a domácím zvířatům i to, co Evropané sem přinesli. Zvláště koně si velmi oblíbili a jsou proslulí jako výteční jezdci. Území jejich dělilo se již ode dávna na čtyři provincie (vhutanmapu či uthalmapu), z nichž každé v čele stál nezávislý »toki«. Tokové tvořili v míru radu, jíž předsedal »veliký toki«. Tato rada spravovala zemi, rozhodovala o míru a válce, řídila jednání s cizinci a svolávala shromáždění národa. V čas války nastupovala na místo její rada válečná a národ volil nového »toki« s mocí neobmezenou, která však koncem výpravy přestávala. Určitých zákonů A. nemají, ale drží se houževnatě zděděných zvyků, kteréž bývají dosti kruté a celkem malá provinění trestují smrtí. Spojení mezi jednotlivými kmeny jest volné, moc náčelníků není valná, ano, kmeny i rodiny žijí mezi sebou v neustálých svárech. Přese všecky styky s Evropany zůstávají ukrutnými a loupeživými divochy. Dějiny chilské až do nejnovějších dob zabývají se boji A-nů s Evropany; východní větve jejich ještě do nedávna podnikaly výpravy na evropské osady, loupily dobytek, pobíjely muže a odváděly ženy a děti do zajetí. Všickni jsou bojovní a umějí velmi obratně užívati dlouhého oštěpu, lassa, metacích kulí (*bolas*), zřídka luku a šípů. Dříve byli lidojedy, ale v míře omezené, pojídajíce vždy několik zajatců při vítězných slavnostech. Skoro všickni A. jsou pohané. Veškeré pokusy katolických missií, získati je křesťanství, zůstaly marny. Španělského jazyka A. nenávidějí, a kdo se mezi nimi usaditi chce, musí přijmouti jméno araukanské. Prvé setkání A-nů s Evropany stalo se r. 1536 a 1537, když Diego d'Amagro až k Riu Maule pronikl. Ale tato výprava neměla pro Španěly nijakých výsledků, teprve r. 1540 zmocnil se Pedro de Valdivia trvale severních končin chilských a založil r. 1541 hlavní město Santiago. Od té doby neustaly boje mezi A-ny a Španěly. Neodvislost oněch byla několikráte, zvláště roku 1726 mírem v Negretě uznána, a území jejich na severu řekou Biobiem a na jihu ostrovem Chiloe vymezeno. Znenáhla však vnikala civilisace mezy A-ny a jednotlivé větve jejich přibírány přímo pod panství chilské. Dnešní území jejich zaujímá úzký pruh země v severních částech provincie Valdivie v jižním Arauku. Počet A-nů sotva kdy přesahoval 1,000 000, nyní páčí se na 50.000, z nichž však jenom asi 20.000 tvoří nepřetržitý celek. V nejnovější době obrátili k sobě širší pozornost. Francouzský dobrodruh, jménem Touneins, usadiv se mezi nimi, získal si statečností svou důvěru kmenů, tak že zvolen byl za velkéko »toki«. Maje nevyšší moc v rukou, dal se r. 1861 pod jménem Orélie Antoine I. vyhlásiti za krále A-nů a vydal ústavu dle vzoru francouzského. Když však cestoval po jednotlivých kmenech, aby je podněcoval k válce, byl v lednu 1862 od vojska chilského zajat, a od franc. konsula v Concepcionu do Francie dopraven. A. pak utrpěvše porážky na několika stranách naklonili se roku 1869 k míru, v němž vrchní panství chilské uznali. Sotva však mír byl uzavřen, návrátil se král Orélie přes republiku Argentinskou a zařídil znovu svou vládu. Po nešťastném válčení s republikou Chilskou odebral se r. 1870 do Francie, aby si Napoleona III. naklonil, ale výsledek války francouzskoněmecké zmařil naděje jeho. Zemřel 19. září 1878 v Tourtoiaku (Dordogne) v bídě, zůstaviv po sobě spisy: *Orélie Antoine I., roi d'Araucanie et de Patagonie, son evènement au trône et sa captivité au Chili* (1863) a *L'Araucanie* (1878). Všickni A. uznávají nyní nadvládu republiky Chilské a od r. 1882 nepodnikli ničeho proti osadám evropským; 26 tvrzí v území jejich založených a posádkami opatřených udržuje je na uzdě. Mimo spisy výše uvedené jednají

o A-nech: Smith, The Araucanians (Nový York, 1855); Medina, Los Aborijenes de Chile (Santiago, 1882).

Araure, hlavní město okresu t. jm. v jihoamer. republice Venezuele, ve státě Zamoře, na vých. úpatí Cordillery Meridské a na řece Acarique, s 6460 obyv. (1873). Obyvatelé zabývají se též hedvábnictvím a chovem dobytka.

Arausio viz Orange.

Arávalli, pohoří východoindické, jež se prostírá v délce 450 *km* ve směru sev.-vých. Rádžputánou a britským okresem Adžmír-Mervárou majíc šířku až 96 *km* a průměrnou výši 304 až 914 *m*. Nejvyšší bod jest hora Abú (1723 *m*). *Fl.*

Aravisci (Plinius, Tacitus), Arabisci (Ptolemaios), slovanská větev sídlící na řece Rabě neb Ravě (staré Arabo) v Pannonii. *Pp.*

Araxes viz Aras.

Arazzi, ital. jméno čalounů, dle nejstaršího sídla prům. čalounického, města Arrasu ve franc. hrabství Artois. Nejslavnější z nich jsou ty, které papež Lev X. dal utkati v Bruselu dle kartonů Rafaelových pro stěny kaple Sixtinské, z nichž každý stál více než 7000 zl. Po rozmanitých osudech dostaly se r. 1808 opět do Říma, kde umístěny jsou ve zvláštní sbírce, zvané *Galleria degli* A.

Arba viz Araba.

Arbá, kant. místo v dep. alžírském, na rovině Mitidži a na cestě z Alžíru do Aumalu, spojené s obcí Rivet, s níž má 6000 obyv. (mezi nimi 673 Francouzův a 887 cizinců); 2 kostely, 2 školy, mlýny, značné trhy arabské, sady oranžové.

Arbacia Gray, rod ježovek pravidelných (*Regularia*) z čeledi t. jm. (*Arbaciidae*), má tělo kuželovité, na zpodu sploštěné, se skořápkou tlustostěnnou, na níž neprovrtané bradavky ostnové jsou seřaděny ve dvou řadách na deskách dírkovaných a ve 4—12 řadách na deskách nedírkovaných. Ze 6 známých druhův objevuje se v moři Středozemním a v oceánu Atlantském **A.** *pustulosa* Gray, hnědavě violově zbarvená ježovka, již rybáři neapolští nazývají *ancino femina*. *Šc.*

Arba kanfoth (čili čtyři cípy) jest jméno malého pláštíku židovského, nazvaného jinak *tallith ketanná*, jejž každý žid prvního dne po dokonaném 13. roku svého stáří začne nositi na znamení, že jest zavázán zákon Mojžíšův zachovávati. **A. k.** jest čtyřhranná látka vlněná aneb i hedvábná, uprostřed s otvorem pro hlavu, přes niž se obléká a na nahém krku tak se klade, že jedna polovice splývá přes prsa a druhá přes záda. Na čtyřech cípech jsou třapce z bílé vlny, z nichž každý má na sobě pět uzlů nazvaných *ṣîṣîth*, po nichž se tak i pláštík onen někdy nazývá. Hlavně těchto 5 uzlů má židům na paměť uváděti 5 knih Mojžíšových, a tudíž celý zákon Hospodinův. Židé horliví **a. k.** ustavičně nosí oblékajíce jej před ranní modlitbou aneb aspoň při bohoslužbě v synagogách. *Jrk.*

Arbakés, panovník médský pod vrchní mocí assyrskou, asi v pol. VIII. stol. př. Kr., spojil se s babylónským náměstkem Belesyem, a oba vzbouřivše se vytrhli proti Ninive. Avšak od krále Sardanapala byli třikráte za sebou poraženi a jenom pomocí vojska bakterského, které sice králi na pomoc táhlo, ale od A-ka získáno bylo, podařilo se jim zvítěziti a dobyti hlavního města. Médie zůstala potom nějaký čas svobodna.

Arbalète [-lét], franc., kuše, lučiště; **arbalétrier,** lučištník.

Arbanasi: 1) A. (*Borgo Erizzo*), město nedaleko Zadru (na jihu), s 1354 obyv., a to Arbanasů, které zde okolo r. 1720 usadil arcibiskup zaderský, Vinko Zmajević; mluví dosud mateřským jazykem, ač všichni znají též slovansky. *Kle.*

2) A., tur. *Arnaut-kjoj*, řec. *Ἀρβανιτοχώρι*, město v knížectví bulharském, v kraji trnovském a v okr. jambolském, ¾ hod. sev.-vých. od Trnova, s 226 domy a 1039 obyv. (1881). Byla to původně kvetoucí osada albanskořecká, připomínaná již koncem XVI. stol., jejíž řečtí kupci vedli obchody po Italii, Uhrách, Polsku a Rusku. Metropolita trnovský bydlíval více v A-sech nežli v městě sídelním; také biskupové podřízených jeho čtyř eparchií časem tam sídlívali, a mnohé vynikající rodiny rumunské mívaly tam své domy. V A-sech žil bulh. národní buditel Sofronij z Kotle, jenž tam povýšen na biskupa vračanského. Nedlouho potom r. 1798 loupežní Kirdžaliji ve vojsku Husejna paše vydrancovali A-sy a z lakoty po domnělých pokladech rozryli i stěny domův. Obyvatelé se na všechny strany rozutíkali. Osada nyní velice sešlá má starožitný městský ráz: na př. kamenné domy a ulice s kamennou dlažbou. Na pokraji obráceném k Trnovu stojí ženský klášter s pěknou vyhlídkou na město. Podrobnějších zpráv lze se dočísti u Konst. Jirečka, Cesty po Bulharsku, str. 177.

Arbanasi viz Albanie, str. 696.

Arbe, ostrov dalmatský, viz Rab.

Arbedo, farní ves ve švýc. kantonu ticinském, okres bellinzonský, nedaleko soutoku Moesy s Ticinem, 4 *km* sev.-vých. od Bellinzony, s 832 obyv. (1880), památná vítězstvím 3000 Švýcarů (z Luzernu, Urwaldenu, Uri a Zugu) nad 24.000 Miláňany pod Carmagnolou dne 30. června 1422.

Arbeiter Jan Dobromil, upřímný národovec a podporovatel čes. literatury (* v Jistebnici 1794 — † 10. února 1870). Jsa lékárníkem odebral se do Prahy, stal se tu měšťanem a majitelem Kajetánského domu na Malé Straně, kdež popřával útulku Tylovu ochotnickému divadlu českému. Péčí Tylovou pořádány byly v domě A-ově roku 1837 a 1838 masopustní merendy, ve kterých, což tehdy bylo neobyčejno, hovořilo a zpívalo se jenom česky. Merendy tyto staly se podnětem českých plesů, v nichž jazyku našemu ražena byla cesta do života společenského. Politicky účastnil se příběhů r. 1848. Bohatou knihovnu svou odkázal školám táborským. Založil nadaci, z jejíž úroků vždy podělen má býti jeden studující z Tábora, který ústav dobře absol-

voval. A. pro své zásluhy jmenován byl čestným měšťanem města Tábora. *Hnš.*

Arbéla (assyrsky Arbailu, nyní Evril), jedno z hlavních měst staroassyrských, byla položena téměř uprostřed mezi řekami Větším a Menším Zabem. Jméno znamená »čtyř bohů« město, z nichž prvé místo držela válečná Ištár arbélská. Chrám její byl slavnou věstnicí, kdež králové assyrští bohyně se doptávali před početím válečných výprav svých. Vznešení nepřátelé, proti kterýmž králové assyrští ve jménu Ištáry arbélské do boje táhli, upadli-li v ruce vítězů, bývali v A-lách odpravováni a těla jejich na zdech městských rozvěšena. Po pádu říše assyrské zůstala A. ušetřena a byla hl. městem pozdější perské provincie Assyrie. Když Alexander Veliký táhl r. 331 z Egypta proti Dareiu III. Codomannovi, položil se tento hlavním stanem v A-lách a svedl asi 600 stadií od města nad řekou Bumodem u vsi Gaugamél poslední svou bitvu, která nazývá se obyčejně bitvou arbélskou. Za parthských dob byla A. předním městem závislého království adiabénského. Zajímavé trosky města nebyly posud náležitě prozkoumány. *Pšk.*

Arbelovice, dříve Alberovice, ves v Čechách, 28 d., 171 obyv. č. (1880, někdy svob. osadníků), hjtm. Ledeč, okr. Kralovice Dolní (1 hod. jihozáp.), obec Němčice, fara Křivsoudov. — A. bývaly sídlem vladyk zvaných z Alberovic. Z nich připomíná se Mareš řečený Smrčka z Alberovic r. 1409, Adam a Pešík z Alberovic r. 1417. Maršík z Arbelovic žil při dvoře krále Václava IV., který mu daroval část městských zdí na Malé Straně v Praze u brány Strahovské. Maršík a Pešík z Alberovic podepsali roku 1415 stížný list šlechty české k círk. sněmu kostnickému. V XV. stol. jedna větev toho rodu vešla v držení tvrze Vlkova u Uhl. Janovic, odkudž se psali Vlkovští z Alberovic. Okolo r. 1600 bylo zboží A. rozděleno na tři svobodnické živnosti, z nichž jednu držela rodina Alberovských, druhou Křivsoudovských, třetí Kamarytův ze Žírovnice. *Nk.*

Arbelus (řec., knejp) slove plocha mezi třemi navzájem se dotýkajícími kružnicemi. *St.*

Arber, něm. jméno Arborce (v. t.).

Arberg Karel, hrabě, rak. polní maršálek (* 1705 — † 1768). Narodiv se v Delmondě v Nizozemsku vstoupil 20letý do rak. vojska. R. 1742 zřídil v Nizozemsku vallonský pěší pluk, jehož plukovníkem a majitelem se stal. Při vypuknutí 7leté války byl velitelem armádního sboru a r. 1757 (22. listop.) vyznamenav se u Vratislavě dostal řád Marie Terezie a povýšen na hodnost podmaršálka. Roku 1760 stal se maršálkem.

Arbes Jakub, veleplodný spisovatel a jeden z nejzajímavějších psychologických zjevů současného života českého, nar. 12. června 1840 na Smíchově z rodičů chudých. Bratří a sestry jeho záhy pomřeli, a smrť jejich sesílila »vážný, skoro truchlivý názor světa«, v rodině stálým zápasem o existenci značně vyvinutý. Názor ten zdědil také syn Jakub. Přes náklonnost synovu k řeznictví určil jej otec k vlastnímu řemeslu — obuvnictví, avšak prospěch jeho na dvoutřídní škole smíchovské a pak malostranské maltezské přivedl jej na studie. Od roku 1856 byl mu na vyš. reálce něm. v Mikulandské ul. učitelem v češtině Jan Neruda, později důvěrný přítel jeho. Již tehdy přirozená touha po vědění a vědomí, že nestačí mu k životu po jeho přání vědomosti podávané ve škole, přiměly jej k nejrozmanitějšímu studiu soukromému, podporovanému vlastní zálibou po samotářství a hloubání i příbuznými snahami soudruhův. Absolvovav reálku vstoupil A. na čes. polytechniku, kdež pobyl tři léta zabývaje se hlavně novou filosofií, aesthetikou, mathematikou, vědami přírodními a cizími jazyky i literaturami, západními i slovanskými. Studovav více pro potřeby vlastního ducha než pro život praktický, minul se A. s výhodami tohoto a odkázán nejprve na dráhu dilettujícího spisovatele, později žurnalisty. Trudnou cestu čes. literáta sdílela s ním záhy choť i stáří rodiče. Pobyv nějaký čas v redakci »Hlasu« odebral se koncem roku 1867 do K. Hory redigovat »Vesnu Kutnohorskou«; vrátil se však již v červnu r. 1868 do Prahy a vstoupil do redakce »Národních listů«, v níž vytrval až do r. 1877. Život jeho vnější byl v době té nad míru pohnutý, zvláště když převzal odpovědnost za redakci (s malými přestávkami 1868—1873). Obžaloby, vyšetřování, obhajování, souzení střídaly se přes chvíli a přivedly jej posléze do vězení, v němž strávil celkem 1 rok 2 měs. a 5 neděl (hlavně v Čes. Lípě 1873—1874). Zmíníme-li se ještě o účasti A-ově v čas. »Politik« (1878—79), o jeho dramaturgování při zem. čes. divadle (1876—79) a jeho redigování »Šotka« (1880—81), odbyli jsme všecky úřady jeho, a zbývá pouze liter. činnost, jíž výhradně vyplněn a charakterisován jeho život od r. 1877. Činnost tuto zahájil A. již záhy německou básní (1855) a něm. novelkou *Die Feldmannstreu* (1856). Avšak nedlouho trvala jeho něm. choroba: české příspěvky veršované i prosaické, vážné i satirické, původní i přeložené (jmenovitě srbské národ. písně), jimiž zahrnoval časopisy naše v létech šedesátých (»Rodinnou kroniku«, »Lumír«, »Zlatou Prahu«, »Čecha«, »Květy« a j.), svědčí o brzkém obratu na cestu zdravou, po níž dospěl záhy k netušené bohatosti a významnosti. Nelze nám tu podrobně charakterisovati ani jednotlivá samostatně vydaná díla A-ova, tím méně větší menší práce roztroušené po časopisech posledních 20 let (»Lumír«, »Zlatá Praha«, »Domácí Krb«, »Literární obzor«, »Domácí přítel«, »Květy«, »Světozor«, »Čes. Thalia«, »Nár. listy«, »Literární listy«, »Literární rozhledy«, »Slovan. sborník«, »Záb. listy«, »Osvěta« a j.), a také obraz A-a spisovatele není posud dokončen; nicméně již dnes prosvítají dosti určitě hlavní rysy a směry i jeho význam pro naši literaturu. Významu toho nabyl A. »jistou svérázností a původností svých plodů, které, byť tu a tam upomínaly na vzory cizí, přece nikde

samostatnosti a přispívají úspěšně k tomu, aby zvláště obzor látkový v původní produkci byl rozšířen, a tak aby písemnictvu našemu nové stezky byly raženy«. Takovými plody jsou A-ova *Romanetta*, druh jemu u nás vlastní, vydal souborně ve třech svazcích v l. 1878, 1879 a 1884 (prvotně v »Lumíru«, »Světozoru« a »Květech«), a jiná o sobě: *Bělostná lilie* (v »Lumíru« a pak o sobě 1886) a *Kandidáti existence* (v »Lumíru« 1878 a zvlášť 1888). Avšak neméně svérázným jeví se A. i v ostatních pracích svých, v románech, bajných povídkách, kresbách a pod., v sociálních dramatech a v zajímavých, ač ne vždy bezvadných přesných studiích a rozpravách literárních, divadelních a j. O sobě důležitější vyšly: *Mesiáš*, román o 2 dílech (v Ottově Lacině knihovně, 1883); *Strachpudlíci* (1883; vyšly 4 seš. I. dílu: *Epitropci* s ill. M. Aleše); *Mravokárné romanky* (dvě vydání 1880 o 16.000 výtisků v Knihovně pro čes. lid); *Idyly utrpení a bídy* (2 díly v Salonu, bibliotece, 1885); *Povídky a kresby*, díl I. (v Pr., 1884); *Moderní upíři*, povídka (1888); *Podunajské arabesky* (v Pr., 1883); *Paganini* (t. 1884); *Dva barikádníci* (v Ottově knihovně, 1885); *Ve službě umění* (t., 1886); *Miniatury I.* (v Pr., 1886); *V pražské kotli před pul stoletím* (Přítel dom., 1888); *Silnice* (Ottova Lac. knih., 1887); — *Moderní* [illegible] (drama dle stejnojmenné povídky (v Pr., 1883); *Romantychcitník* (t., 1887); *Muť jako ťula* (t., 1888); — *Žádané povahy* (t., 1884); *Karel* [illegible] Macha (t., 1886); *Okolí Prahy* (t., 1887); *Z katolství I.* (t., 1888); *Leť a pravda o sv.* [illegible] *Velehradě* (t., 1870, třetí vyd. 1884); *Starožitné reliquie a památky české* (t., 1888); *Dějiny české* (t., 1870) a j. — Ve větších svých spisech A-ových prorážejí patrně dva směry, známé také z literatur současných jiných: romantismus, jevící se u A-a v invenci a myšlenkové stránce díla, a realismus vynikající v podrobnostech, ve stopování údaje [illegible] až k jejich prvotnému původu, v popisu do podrobna sledujícím i zevnější [illegible] osob i věcí; tímto položil A. do čes. [illegible] přesnější a správnější líčení života, [illegible] zároveň přispěl k zajímavosti [illegible] vyhledávaje a řeše problémy [illegible] životní, společenské. Zajímavý děj [illegible] obyčejné a nejbližšího okolí a dotýkající [illegible] to nebo ono nápadné stránky — na- [illegible] bolné a chmurné — lidského života [illegible] národního i společenského [illegible] nejnovější; hlavní řádná my- [illegible] a pravidla jednoduchá; virtuosní, na- [illegible] sauzlení; interessantní, až [illegible] tajemných záhad při- [illegible] (na př. v romanettech [illegible] psychologických nebo fysio- [illegible] mnohdy příliš náhodné [illegible] děje a povah vyzrávající, [illegible] plný a do krajnosti lo- [illegible] pouhé možnosti; vý- [illegible] prohloubená charakteristika [illegible] při níž přáti by si [illegible] více děje a méně slov; po- vahy různé od všednosti (namnoze psychol. záhady a kuriosity), pevných zásad a samostatných názorů, neúmorné práce a síly, usoucí se více méně energicky za vytčeným cíli, mocného rozumu, ovládající své city a vášně, praví lidumilové, pohrdající vyšlapanými cestičkami a regulemi, bystří a hlubocí myslitelé a neunavní badatelé; hluboké reflexe a často zdlouhavá rozjímání, nesčetné episody a působivé detaily rušící až jednotnost a přehlednost; živé, pohnuté, napínavé vypravování jdoucí mnohdy za pravděpodobnost; umělé přizpůsobení děje k lokálním a časovým poměrům; látce přiměřená řeč, někdy vědecky stručná a přesná až k suchopárné střízlivosti a jindy opět epicky rozvláčná: toť asi hlavní znaky zdařilejších a nejzdařilejších výtvorů A-ových, jako Sv. Xaverius, Kandidáti existence, Ukřižovaná, Mesiáš a j. Psychologicko-historicky uvažován jest A. zjevem čistě moderním. S jeho názory (místy trochu pessimistickými) na přírodu, lidstvo, společnost, život atd. potkáváme se s různými odstíny u většiny novějších filosofů, učenců, básníků a j., a A. v mnohých spisech ukázal nám zároveň přímo na pramen, z něhož se duch jeho napájel (Dábel na skřipci a zvl. jeho studie o cizích i domácích básnících). Avšak názory ty ne prostě přejaty, nýbrž znova propracovány individuálním způsobem, přizpůsobeny našim skutečným poměrům a zkoušeny na nich. A. jest dále Čechem druhé pol. XIX. st. a vlastencem, jenž žil a žije v pohnutých dobách našeho vnějšího a vnitřního života a často značnou měrou se ho účastnil. A posléze jest A. »českým literátem«, novým skoro a posud neuznaným druhem společenským, jenž odkázán zcela sám na sebe, na práci svého ducha a péra, jemuž přemáhati nesčetné překážky a útrapy duševní i hmotné, jemuž třeba horečné plodnosti, ohledu k obecenstvu atd. Odtud ta směs napodobení i patrné snahy po původnosti v myšlénkách, spracování, v látce i v titulech, odtud stálé křížení romantiky vybíhající až v mlhavou fantastičnost a nepodobnost pravdě a naprostého realismu ústícího až v naturalismus, odtud jeho čistě »moderní vada«: nadržování pravdě a životu — ovšem trochu subjektivně zbarveným — na úkor krásy a požadavkův aesthetických; odtud snaha po sensačnosti, poutavosti, nenáležitá propracovanost, neúměrné učlánkování a umělecky neodůvodněná rozvláčnost jeho prací namnoze autobiografických. Sebrané spisy A-ovy vycházejí od r. 1885—6 (posud 2 díly); některé menší práce přeloženy také do němčiny, slovin. a j. Vedlé prací původních překládal také A. z různých jazyků a spisovatelů: Kolische, Leisewitze, Ibsena, Voltairea, Wilbrandta, Bohrmanna, Rosena, Schwaitzera, Sardoua a j., druhdy ve spolku s jinými (L. Quisem, Sv. Čechem, S. Hellerem, B. Havlasou) atd.; srv. »Slavín« IV. *Hš.*

Arbesau viz Varvažov.

Arbil viz Erbíl.

Arbiter (lat.): **1)** Rozhodčí ve sporu, dle Koldína smlouvce, tolik co soudce, na němž

se strany umluvily. **A.** byl v řím. právu processuálném k tomu zřízen, aby řešil spory, ve kterých nešlo tak o přesné rozhodnutí právní, jako spíše o spravedlivé a vhodné rozdělení něčeho; tak při žalobách dílčích, a to především ve sporu o rozdělení dědictví (*arbitrium familiae herciocundae*). Později náleželo rozhodčímu, aby řešil rozepře, ve kterých bylo přihlížeti ke slušným zájmům obchodu (*bona fides et aequitas*); tu vznikl rozdíl mezi *iudicia* (spory přísného práva, ve kterých soudil *iudex*, soudce) a *arbitria* (rozepře rozhodované a-em), ku kterým náležely hlavně pře ze smluv obligačních: tak z trhu, zmocnění a společnosti (*contractus bonae fidei*). *Kr.*

2) **A.** viz Úmluvce.

3) **A.** v právě mezinárod. viz Rozhodčí soudy mezinárodní.

Arbiter bibendi (lat.) nebo též *magister bibendi* byl po řeckém zvyku u Římanů při zákuscích o hostině nebo pozdě večer při tak zvané »commissatio«, kdy hodně vína se pilo a ne mírně jako při jídle samém, náčelník kostkami od spoluhodovníků zvolený, který ustanovoval — a tím se každý hodovník říditi musil — v jakém poměru víno s vodou míchati se má k pití, a míru, která se měla píti. Tím arciť mělo se předejíti nemírnému požití nápojů a nabyti také při pitce volné chvilky pro jiné kratochvíle i ušlechtilejší zábavy. — Skutečným představeným, veřejně k tomu naznačeným, byl magister bibendi, kdy na obecní útraty byl častován lid, tak že každému stolu ustanoven byl takový vyměřovatel vína, aby toho dbal, by jednak po pořádku se pilo, jednak na všecky se dostalo, na zabránění hádek a snad ještě horšího. *—ý.*

Arbitrage [arbitráž], (fr.): **1)** **A.**, angl. *arbitration*, it. *arbitraggio*, jest přesné vyšetření rozdílů mezi kursy nebo cenami v téže době platnými na rozličných místech. Kdo rozdíly ty zpytuje neboli zkoumá a je zužitkuje na svůj prospěch, nazývá se arbitražérem; i jedno jest, jde-li o takové rozdíly v obchodě se zbožím, s penězi, směnkami nebo s cennými papíry. Arbitražér přirovnávaje nedostatek anebo poptávku na jednom místě ku přebytku nebo k nabídce druhého místa uvažuje, jakým způsobem by vyrovnal tento nepoměr na svůj prospěch a tím spolu ukojil oboustranné potřeby. Rozumí se, že arbitražér musí dobře znáti stejnodobé záznamy cen a kursů rozličných míst, k čemuž slouží výhodně dnešní zřízení telegrafní, ježto operace arbitrážové, mají-li býti ziskonosné, třeba provésti bez odkladu. Vedlé toho musí arbitražér, pokud toho třeba, přihlédati k útratám s operací spojeným, ke zvyklostem obchodním i jiným okolnostem k tomu se táhnoucím. — **A.** v obchodě bankovním má za účel, aby nalezla se nejvýhodnější cesta, kterou bylo by lze pohledávku nějakou v cizině vybrati nebo dluh nějaký tam vyrovnati. Srovnavací počítání kursů se stálým zřetelem k útratám a okolnostem s operací spojeným ukáže, co nejvíce jest výhodno, aby věřitel buď trassoval na dlužníka přímo nebo nepřímo (t. j. prostřednictvím jiného místa), nebo aby si dal od dlužníka remittovati (zaslati) směnky, jež by pak doma nebo jinde co nejlépe prodal. Touto a-ráží věřitel tedy sezná, kterou cestou by co nejvýnosněji svoji pohledávku vybral. V opačném případě bude arbitrovati dlužník, kterou cestou by co nejlevněji uhradil svůj dluh. — Rozumí se, že **a.** má svůj význam hlavně v operacích s cizími valutami, poněvadž naskytují se zde rozmanitější kombinace, jež třeba rozlišovati a pak využitkovati. — Počet, jímž přirovnávají se k sobě rozličné kursy nebo ceny téže hodnoty (drahokovů, peněz, mincí, směnek, cenných papírů nebo zboží nějakého), jmenuje se počet arbitrážový neboli měnozpytný, též zkrátka **a.**, měnozpyt neboli cenozpyt. Počet arbitrážový v obchodě směnečném zanáší se hlavně těmito případy: *a*) mají-li se voliti směnky krátkolhůté nebo dlouholhůté při trassování nebo remittování; *b*) má-li se přímo trassovati nebo remittovati; *c*) má-li se dluh nebo pohledávka uhraditi devisami (směnkami na cizí valutu znějícími), a kterými, a *d*) má-li se pro operaci směnečnou voliti za prostředníka jiné místo a které. Při tom budiž podotčeno, že místo, s kterého podniká se směnečná operace, zve se stanovištěm; místo, na něž se má trassovati, nebo kam se má remittovati, jest místo konečné, a místo, jehož prostřednictvím po případě se operuje, nazývá se místem prostředníckým.— Velice zajímava jest **a.** o cenných papírech, poněvadž při ní místo mají rozmanitá hlediska co do jistoty, co do výnosu úrokového, nebo co do zisku, jenž se očekává ze změny kursu nebo z výměny jednoho cenného papíru za jiný, a to po případě na rozličných místech. — V obchodě se zbožím zakládá se **a.** hlavně na tom, že přirovnávají se k sobě ceny téhož zboží z rozličných míst, aby se vyšetřilo, pokud zboží na jednom místě má se co nejlevněji koupiti, by se na druhém místě co nejlépe prodalo. Kdo arbitruje o zboží, musí se arci výtečně vyznati v tržních poměrech toho zboží, jakož i v penězích, měrách nebo vahách, ve zvyklostech obchodních, v sazbách celních i dopravních těch míst, o která jde při **a**-ráži. — **A.** jest jednoduchá, pokud přirovnávají se k sobě kursy nebo ceny toliko dvou nebo tří míst; jde-li o přirovnávání více míst, zve se **a**-ráží složitou. *Kh.*

2) **A.** v právě mezinár. viz Rozhodčí soudy mezinárodní.

Arbitrární (z lat.), zakládající se na volném uvážení, libovolný, svémocný.

Arbitrární tresty viz Sazby trestní.

Arbitratio (lat.), v právě mezinár. viz Rozhodčí soudy mezinárodní.

Arbitratus neb arbitrium (lat.), uvážení. Výraz ten vyskytuje se v pramenech řím. ve spojení **a.** *boni viri*, t. j. uvážení dobrého hospodáře v nauce o usufructu, a má jím býti řečeno, že oprávněný vykonávati má právo požívací v tom objemu a tím způsobem, jak by to činil pořádný a pečlivý hospodář. Týž výraz objevuje se i v nauce o věně. Bylo-li totiž slíbeno věno bez určení obnosu, má tento ob-

nos ustanoven býti a-tu *boní víri*, t. j. dle uvážení řádného, při čemž má se míti zření jednak ke jmění zřizovatelovu, jednak ke stavu manželovu. Výraz a. značnou má důležitost i v processu římském. Vyskytáť se v některých formulích žalob, které od tohoto dodatku v ně vloženého slují *actiones arbitrariae*. Jsou to žaloby buď věcné, neb osobní, které však k tomu směřují, aby nějaká věc byla vrácena. Dodatkem do formule vloženým *nisi arbitratu tuo restituatur, exhibeatur* t. j., nebude-li dle uvážení tvého věc vrácena, vydána atd., uděloval praetor porotci příkaz, aby zkoumal podklad nároku žalobcova, a shledá-li jeho důvodnost, vyzval napřed obžalovaného, by věc, o niž žalováno, vrátil, vydal nebo předložil, a teprve, když by žalovaný tohoto vyzvání neuposlechl, měl jej porotce k plnění příslušné sumy peněžité odsouditi. Takovými žalobami jsou na př. žaloby vlastnické o vrácení věci odňaté, žaloba hypothekární, žaloba z uschování a p. *Pčk.*

Arbitražér viz Arbitrage.

Arbitrio (italsky), libovůle, libost; v hudbě: *a suo* a., dle libosti, dle vlastního uznání, tolik co *ad libitum* (v. t.).

Arbitrium viz Arbitratus.

Arbitrium boni viri viz Arbitratus.

Arbo Peter Nicolai, souvěký norvéžský hist. malíř. Nar. r. 1831 v Drammenu, učil se malířství nejprve u prof. Helsteda v Kodani, pak u prof. K. Sohna v Düsseldorfu (1852—55). Rád si obírá látky z bajesloví nordického a nejvíce proslul svojí *Walkyrou*, která jest nyní majetkem švédského krále. V l. 1863—67 byl v Paříži. A. směle vládne štětcem a výrazně rozděluje barvy dodávaje svým pracím nádechu svěží, přirozené poesie.

Arboga, město ve švédském Westermanlandsläně, na řece t. jm. a blízko Abožského průplavu, jenž tuto a tím i Mälarské jezero spojuje s jezerem Hjelmarským. Má 3833 ob. (1880) a kvete zde průmysl, podporovaný příznivou polohou města na splavné řece a na köping-orebroské železnici. Větší byl význam města ve středověku; patříť A. k nejstarším městům švédským a bylo voleno často za místo církevních a říšských sněmů.

Arbogast, vojevůdce římský, původem Frank, vstoupil v mládí do vojenské služby římské, bojoval udatně a vítězně na Rýně a na Dunaji a dosáhl hodnosti velitelské. Požívaje pověsti muže neuštěpného ponechán byl od císaře Theodosia neschopnému Valentiniánu II. za rádce, ale brzo došlo mezi oběma ke sporům, neboť císař byl přísný katolík, A. však horlivý pohan, který nad to i při udílení hodností dával soukmenovcům svým všady přednost a Římany urážel. Tato pánovitost stále se vzmáhající stala se konečně Valentiniánovi nesnesitelnou. Když však r. 392 ve Vienně v Gallii A-ovi oznámil, že všech hodností zbaven jest, odpověděl tento, že císař mu důstojenství těch neudělil, i nemůže mu jich tedy odníti (»Moje moc nezávisí ani na úsměvu ani na hrozbě nějakého panovníka«). Několik dní po této rozmluvě nalezen císař zavražděn (15. kv. 392), kteréžto skutek právem přičítán A-ovi. Tento byl nyní pánem v záp. končinách říše římské, ale dobře věda, že by vláda cizincova u lidu římského s tuhým odporem se potkala, nepřijal důstojnosti císařské pro sebe, nýbrž povýšil k ní tajného písaře Eugenia, jehož jménem potom neobmezeně vládl. Zvláštním poselstvím oznámil smrť Valentiniánovu cís. Theodosiovi žádaje za uznání nového císaře. Theodosius nejsa na ten čas připraven k boji s odpůrcem tak mocným přijal sice poselství A-ovo, ale propustil je bez určité odpovědi. Po dvou létech však sesílív se najatými zástupy Hunův, Alanů, Gotův a Iberů vytáhl r. 394 do Italie; v bitvě svedené nad řekou Frigidem na hranicích italských poražen jest A. na hlavu. Císař Eugenius byl zajat a odpraven, A. pak spasiv se z bitvy útěkem potom v zoufalství sám se zavraždil.

Arbogaste [-ast] Louis, mathematik franc. (* 1759 v Mutzigu, † 1803 ve Štrasburce), professor mathematiky na dělostřelecké škole štrasburské, poslanec sněmu zákonodárného i konventu národního. V konventu účastnil se horlivě snah o zavedení soustavy metrické, o čemž vydal *Rapport sur l'uniformité et le système général des poids et mesures*. Proslul mathematickými pracemi z oboru kombinatoriky, z theorie řad a počtu infinitesimálného; od něho pochází název faktoriela, značící součin několika po sobě následujících členů arithmetické posloupnosti. Ze spisů jeho vyniká hlavně dílo: *Du Calcul des dérivations et de ses usages dans la théorie des suites et dans le calcul différentiel* (Štrasburk, 1800), ve kterém poprvé užito počtu s operačními symboly; methodu derivací, již zde užito, rozšířil Cayley (»American Journal of Mathematics«, 1887, str. 293). *Sd.*

Arbois [arboà], staré kant. město ve franc. dep. jurském, arr. polignyském, na ř. Cuisanci a na dráze lyonsko-besançonské, 8 *km* sev.-vých. od Poligny, rozložené v hlubokém údolí, jež plodí proslulé červené a velmi jemné bílé víno, s obecní kollejí, sirotčincem, občanským soudem, továrnami na papír, zboží hliněné a lučebniny, olejnami, bednárnami, pilami a 4666 obyv. (1886). Zde narodil se Pichegru. Z mnohých starožitných staveb vyniká hradební věž *Tour Gloriette* ze XIII. st. a zámek někdejších hrabat Bourgogneských.

d'**Arbois de Jubainville** [arboà de žybénvil] Marie Henri, historik franc., nar. 1827 v Nancy, studoval v l. 1848—51 na École des chartes v Paříži, načež se stal archivářem departementu aubeského v Troyes, od r. 1882 profes. keltského jazyka a literatury při Collège de France. Hlavní spis jeho jest *Histoire des ducs et des comtes de Champagne* (7 dílů, v Paříži, 1859—69), za který mu od akademie Des inscriptions dvakráte byla udělena cena Gobertova. Z ostatních jeho důkladných spisů, vedlé nichž sepsal i mnoho článků do vědeckých časopisů, sluší vytknouti: *Les armoiries des comtes de Champagne* (Paříž, 1852); *Voyage paléographique dans le dépar-*

tement de l'Aube (1855); *Etudes sur l'état des abbayes cisterciennes* (1858); *Les premiers habitants de l'Europe* (1877); *Le cycle mythologique irlandais et la mythologie grecque* (1884); dále spisy filologické a literární: *Etude sur la déclinaison des noms propres dans la langue franque* (1870); *La déclinaison latine en Gaule à l'époque mérovingienne* (1872); *Etudes grammaticales sur les langues celtiques* (1881); *La littérature ancienne de l'Irlande et l'Ossian de Mac-Pherson* (1881); *Les Celtes et les langues celtiques* (1883); *Cours de littérature celtique* (1883 a 1884, 2 sv.).

Arboit Angelo, spis. ital., nar. kolem r. 1830 v Rocca d'Arce (Benátsko), studoval akademii v Padui, kde se stal r. 1850 doktorem. Roku 1859 jmenován professorem klassických jazyků na gymnasiu v Modeně, roku 1860 súčastnil se výpravy Garibaldovy do Sicilie, načež jmenován prof. lycea v Modeně, odkud byl za trest přeložen de Cagliari pro řeč pronesenou při odhalení pomníku Danieli Maninovi. Pobyv nějaký čas v Parmě, stal se předsedou lycea v Rieti. Za pobytu svého v Sardinii a Furlansku oddal se A. horlivě studiu nářečí severoitalských, vedlé toho pak obíral se i studiem plodů lidových. Z četných prací A-ových jsou nejdůležitější tyto: *3000 Villotte* (sbírka lidových písní furlanských); *Storia di un Amore; Amor nomade; Del bello naturale ed artistico*; *La Vecchiaia povera* (Parma, 1882); *I dialetti italiani e le lingue neolatine, rispetto alla lingua comune*; *Vita popolare del Verdi*. *P.*

Arboleda [arvoléda] Julio, básník a politik jihoamerický, nar. 1817 v Nové Granadě. R. 1828 poslán na studia do Londýna, pak do Paříže a do Italie. Vrátiv se pak do vlasti vystoupil jako básník epický svým *Gonzalo de Orion*. Báseň ta jeví pozoruhodné nadání, které projevil později ještě více básněmi lyrickými, tak že se řadí mezi první básníky Ameriky španělské. Řídil také mnohé listy, jako: »El Patriota«, »El Independente«, »El Payanés«, »El Misóforo«. Války s Ecuadorem účastnil se činně, pak zvolen do parlamentu, kdež vynikl jako řečník opposiční. Byl proto pronásledován a uvězněn (1851). Ve vězení napsal nejkrásnější své dvě básně *Estoy en la carcel* a *Al Congresso Granadino*, které znárodněly. Uniknuv pomocí svých přátel z vězení, trávil delší dobu ve vyhnanství v Quitě, Novém Yorku a Limě. Teprve roku 1854 povolán zpět a zvolen za předsedu senátu. Torres-Caicedo ve svých »Enseyos biograficos« (Paříž, 1863) slaví A-du jako nejlepšího vlastence.

Arbora osada v Bukovině (okr. hejtm. Radovec, soudní okres Solka), 4246 obyv. rum. a něm. (1880). Má pravoslavnou faru, školu a poštovní úřad.

Arboreo, Javor (něm. *Arber*), nejvyšší skupina šumavská, oddělená od hlavního hřbetu Kvild či Plání širokým, vysokým sedlem, strmí na území bavorském, skládajíc se ze dvou kup, Velikého a Malého A-rce. Veliký A., vrchovisko řeky Řezné, jest mohutný, tupý kužel 1458 *m* vysoký. Vrchol jeho poskytuje překrásný rozhled jmenovitě do Bavor a na Alpy. Nedaleko nejvyššího bodu stojí kaplička (1448·5 *m*), kdež o slavnosti posvícení (24. srp.) každoročně sloužena bývá mše. Strmé svahy kryty jsou pralesem, a v něm tají se dvě jezírka Arborcova (Javorská): Velké (934 *m* n. m. — 26·5 *ha* vel.) a Malé (950 *m* n. m.). U paty hory jest památná skupina skalní Risloch. — Malý A., vzdálený od Velikého A-rce 2 *km* na sev.-záp., má 1407 *m* výšky. *Koll.*

Arborelius Olof Per Ulrik, švédský malíř krajin. Nar. r. 1842 v Orse, přišel roku 1861 na uměl. akademii stockholmskou, kde studoval pod Boklundem, Edv. Berghem a Höckertem, r. 1869 dostal státní stipendium cestovní na 3 léta a jmenován pak učitelem na akademii stockholmské. Líčil zejména přírodu a život lidu dalarnského oživuje svoje obraty často velmi bohatou staffáží. Nejlepší jeho práce jsou: *Podzimní jitro v Dalarně* (1865); *Honba na medvěda ve smrkovém lese* (1867); *Dubový les před bouřkou* (1868).

Arboretum (z lat.), sbírka stromů založená za účelem vědeckým a pěstěná. Srov. Dendrologie.

Arbor genealogica (lat.), strom rodopisný; rodokmen ve způsobě stromu sestavený.

Arborio di Gattinara Merkurin, patricij vercellský, znamenitý státník, nar. ve tvrzi Arborio roku 1465. Vystudovav práva vstoupil zprvu do služeb vévody savojského, pak odebral se ke dvoru Markéty Rakouské, dcery císaře Maxmiliána I., která jmenovala jej předsedou parlamentu burgundského v Dolu. Potom sloužil císaři jakožto vyslanec při vévodovi savojském. Císař Karel V. nastoupiv učinil jej svým kancléřem a členem tajné rady. Vliv A-iův jevil se mohutně hned po smrti Maxmiliánově u vyjednávání se stavy rakouských zemí alpských i ve všech pozdějších zápletkách jak politických, tak náboženských. Na sklonku svého života (1529) jmenován byl kardinálem a biskupem ostijským. Zemřel v Inšpruce 3. června 1530, zachovav si pověst muže šlechetného, smířlivého, veleučeného a nad míru zkušeného v běžích veřejných. Také slynul neobyčejnou výmluvností. *Koll.*

Arbor metallorum sluly starým kovy, usadivší se ve formách stromkovitých z roztoků solí svých vlivem kovu jiného. Kapka rtuti na př. pokrývá se v roztoku dusičnanu stříbrnatého dlouhými kovovými jehlami amalgamy (*arbor Dianae*), proutek zinku rozlučuje z roztoku solí olovnatých strůmek olověný (*arbor Saturni*) atd. *Rn.*

Arbor vitae nazývána bývala zvláště ve farkmakopoeich chvojka (*Thuja occidentalis*). Bílá a šedá hmota mozečku jsou tak uloženy, že na průřezu objevuje se kresba podobná větevce chvojky; proto tvar tento v anatomii zve se **a. v.** *Peč.*

L'**Arbresle** [larbrél], dříve Arbrisselles, hl. místo kant. ve franc. dep. rhôneském,

arr. lyonském, na soutoku Brevanny s Tardinou a na žel. trati lyonsko-roanneské, má doly měděné, cihelny, kamenné uhlí a 3627 obyv. (1886), živících se též tov. výrobou muselínu, hedvábných tkanin, vinařstvím, hrnčířstvím, chovem dobytka a lámáním kamene v obrovských zdejších lomech.

d'Arbrissel čili Arbrisselles [-sel] Robert, zakladatel Fontevraudského řádu (* 1047 — † 1117). Pocházeje z Arbrissel (nyní Albressec) studoval v Paříži theologii a stal se r. 1085 koadjutorem biskupa renneského. Zde usiloval o mravní povznesení kněžstva, avšak tím popudil proti sobě mnoho nepřátel, tak že r. 1089 opustiv Rennes odebral se do Anger vyučovat theologii. Ale brzy zatouživ po samotě uchýlil se do lesa craonského, kde poustevničil a množství kajících kolem sebe shromáždil. Roku 1094 vyzván byv papežem Urbanem II. na koncilu tourském, hlásal výpravu křižáckou a usadil se pak v pustině fontevraudské (fons Ebraldi), kamž následovalo jej mnoho přívržencův obojího pohlaví. Z chudičkých jejich cell vzniklo brzy několik klášterů, zejména opatství fontevraudské. A. dal jim nejpřísnější řeholi sv. Benedikta, nazval kláštermky »chudými Ježíše Krista« a sám předcházel příkladem neunavného askety. Řád jeho nabyl velké pověsti a členové rodů nejmocnějších, i královského, přicházeli sem oddávajíce se životu kajícnému; sám pak A. na slovo brán byl u věcech církevních. Roku 1106 byl řád potvrzen a záhy velmi se rozšířil nejen ve Francii, ale i ve Španělsku a Anglii. Za revoluce franc. zcela zanikl.

Arbroath [árbrót], též Aberbrothock, Aberbrothwick, král. přístavní město na Severním moři ve skotském hrabství forfarském, při ústí Brothoku a na dráze kaledonské, 50 *km* sev.-vých. od Perthu, s nevelkým přístavem (pro lodi o 400 t.), gymnasiem (academy), museem, knihovnou a 21.758 obyv. (1880), živícími se čilým obchodem, lodařstvím, přípravou kůží a výrobou plachtoviny, režného plátna a zboží vlněného. Největší památností A-u jsou velkolepé zříceniny opatství, jež r. 1178 král Vilém Lev založil ke cti slavného Tomáše Becketa a jež hojnými výsadami a štědrými nadáními tak zbohatlo, že v té příčině vedlé Holyroodu zaujalo druhé místo v království. Za reformace r. 1560 rozbořeno. Jihových. od A-u (18 *km*) trčí z moře úskalí Belle Rock s proslulým majákem.

Arbues Petr de Epila, inkvisitor špan., nar. v Epile v Aragonii roku 1441. Studoval theologii a filosofii v Huesce a Bologni, kdež dosáhl hodnosti doktorské (1473). Navrátiv se do vlasti vstoupil do kollegia řeholních kanovníků řádu sv. Augustina v Zaragoze. Dne 4. května 1484 ustanoven byl od velikého inkvisitora, Tomáše de Torquemada, předsedou inkvisičního soudu v Zaragoze. Již po roce však zavražděn byl od spiklencův u oltáře, čta mši (17. září 1485). Bývá vyličován jako nesmiřitelný fanatik náboženský, vrah nesčetných obětí, ale nelze dokázati, že by byl za svého úřadování dal vykonati jediný rozsudek smrti. Brzy po smrti své ctěn byl jako divotvorce. R. 1661 byl blahoslaven od papeže Alexandra VII. a r. 1867 od Pia IX. prohlášen za svatého. To pohnulo Viléma z Kaulbacha ku provedení obrazu: »Petr A. z Epily odsuzuje na smrť rodinu kacířskou« (1871). — Srv. Hergenröther, Katholische Kirche und christl. Staat (Freiburg, 1874); Zirngiebl, Peter A. und die span. Inquisition (III. vyd., Mnichov, 1872). *Koll.*

Arbusy (z perského *cherbúze* = meloun) slují na jihu Evropy plody vodního melounu. Viz Cucumis Citrullus L. *Vsk.*

Arbuthnot: 1) A., též Arbuthnet Alexander, knihtiskař skotský, zemř. r. 1585. Byl z prvních knihtiskařů skotských, kteří obsáhlá díla tiskem vydávati počali. Vydal mezi jinými první bibli skotskou, kterouž sám ohlásil takto: »Printed in Edinburgh by Alexander Arbuthnet, Printer to the Kinglie Maiestie. 1579.« (Tištěno v Edinburce u Alexandra Arbuthneta, tiskaře J. král. Milosti.) — V r. 1582 vydal v krásné na tu dobu úpravě ve fol. »Rerum Scoticarum Historia« od Buchanana. *Bt.*

2) A. John, vynikající lékař a spis. angl. (* 1667 — † 1735). Jsa rodem Skot, studoval v Aberdeeně, načež odebral se do Londýna, kde s počátku vyučoval mathematice, ale šťastně vyléčiv prince Jiřího, již r. 1709 byl jmenován osobním lékařem královny Anny. Zemřel v Hampsteadu jako censor král. společnosti lékařův. A. byl přítelem Popeovým, Swiftovým, Gayovým, Priorovým, vůbec náležel k přednějším spisovatelům z doby královny Anny. Popeova skvostná satira »Memoirs of Martinus Scriblerus« děkuje mu část vědeckou a filosofickou. A. napsal r. 1712 také duchaplnou politickou satiru *The History of John Bull*. Vtip jeho všude jest duchaplný, čistý, ale není rozhořčený ani osobně urážlivý. Kromě několika spisů lékařských, teď již naprosto zastaralých, vydal ještě *Tables of Greek, Roman and Jewish Measures, Weights and Coins* (Tabulky řeckých, římských a židovských měr, vah a mincí, Londýn, 1705—1708).

Arbutin, $C_{12}H_{14}O_7$, jest glykosid, jejž nalezl náš chemik Kavalír v listech rostliny Arctostaphylos Uva Ursi, Vinca minor a j. Rozředěnými kyselinami štěpí se v hydrochinon a cukr. V těle se jen nepatrná část v hydrochinon rozkládá a větší část se vylučuje nezměněna nebo co neúčinná hydrochinonsirová kyselina. A., jakož i listy jej obsahující, býval doporučován a používán proti katarrhu měchýře močového. — Jeho, ostatně velmi pochybný a nezjištěný účinek při této nemoci připisoval se odštěpenému hydrochinu. *Jk.*

Arbutus L., planika, rod vřesovitých rostlin ze skup. *Andromedei*, nebo dle Benthama *Arbutei*. Keře nebo stromky vždy zelené studeného a mírného pásma, s listy střídavými a květy v konečných nebo složených hroznech, brusinovým podobných. Kvítky větší než u brusiny a také pravidelné, 5četné a obojaké. Kalich ke koruně přitisklý; tato kulovatonebo vejčitobaňkovitá s podhnutými zoubky.

Na dnu kalicha stojí 10 v koruně skrytých tyčinek s prašníky zrohými, vztyčenými, u zpodiny s osinou ven obrácenou. Nitky nad zpodinou často nadmuté. Se zpodinou nitek střídá se věnec terčový, 10laločný, spolu s oněmi 5pouzdrý vaječník objímající. Pouzdra vícesemenná. Plod bobule kulovatá, zřídka hladká, častěji na povrchu zrnatá a tím červené jahodě podobná (odkud jméno *Erdbeerbaum*), 5pouzdrá a často jedlá. **A.** obsahuje mnoho třísloviny (tanninu), a proto upotřeben jako stahující lék nebo k vydělávání kožÍ. Mimo střední Evropu roste **A.** na Alpách, Pyrenejích a v Alžírsku. Nejznámější druhy jsou: **A.** *Unedo* L., p. obecná, jadina (*Unedo edulis* Hoffm. & Link). Roste na skalnatých výsluních jižní přímořské Evropy. Má listy obvejčité nebo podlouhlokopinaté, pilovité, ztuha kožité. Květy jsou bílé, s koncem přizelenalým. Bobule drobnobradavičné přecházejí ze zelené do žluté a posléz červené barvy. Zrají po roce, jsouce mdle odporně sladké a buď jedlé nebo k výrobě likerů příhodné. Dle nich sluje **A.** *U.* ve Francii stromem jahodovým (*Arbre aux fraises*). — **A.** *Andrachne* L. (*Andrachne frutescens* Ehrh. non L.), p. hladká, roste v Řecku a na Balkanském poloostrově jako vysoký keř s hladkými, červenými bobulemi. — **A.** *Theophrasti* Clus., p. celolistá, předešlé podobná, ale s listy hrotitými a bobulemi bradavkatými, žlutočervenými, chuti poněkud ostré, ale lahodné. Jiné druhy rostou v Sev. Americe, na Kanarských ostrovech i v Orientu a bývají i v zahradách pěstovány. *Děd.*

Arc [ark], slova scházející hledej pod Ark.

Arc [ark]: **1)** **A.**, řeka v jihových. Francii, 72 *km* dlouhá, vzniká u St. Maximinu v dep. varském, teče směrem západním nedaleko Aix a vtéká do Berreského jezera (*Étang de Berre*). — **2)** **A.**, řeka francouzská v dep. savojském, 150 *km* dlouhá, vzniká v Grajských Alpách na hranici italské v ledovci pod Mont des Trois-Becs ve výši 2188 *m*, teče kolem Modany, St. Jeanu, Aigbelle a splývá u Chamoussetu s levé strany do Isèry, jsouc na 36 *km* splavná.

d'**Arc,** Jeanne, viz Orleanská panna.

Arca (lat.) značí vůbec každou schránku, obzvláště však užívá se slova toho o veliké pokladně, buď zcela kovové, neb aspoň železem pobité, jež bývala obyčejně pevně přibita a stávala v atriu římského domu. Pokladny tyto byly tak obecné, že platiti hotově slulo *ex* **a.** *solvere*. Otrok, jemuž pokladna byla svěřena, slul *arcarius*. Také znamená **a.** rakev vůbec buď dřevěnou nebo kamennou, ano i hliněnou, v níž byla pochovávána u Římanů těla těch, jež nedali se spáliti. *Cha.*

Arca, návka, mořský rod mlžů stejnosvalných (*Homomyaria*), k němuž řadíme asi 150 druhů nyní žijících a více než 500 druhů fossilních. Tvary sem náležející mají dvě stejných, prodloužených a k vrcholu na příč protáhlých skořápek podoby podlouhle čtyřhranaté, s předním koncem užším a zadním širším; na okraji jsou buď hladké nebo vroubkované, na povrchu paprskovitě od vrcholu k okraji žebernaté nebo páskované. Temena obou skořápek nestýkají se jsouce oddělena polem kosočtverečným, soustředěně ryhovaným. Okraj zámku u skořápek jest rovný, zámek pak chová velmi četné, skoro stejné a na příč k okraji postavené zuby. Svaz rozvěrací upevněn jest zevně nad okrajem zámku. Zvíře v skořápkách ukryté má okraje plášťové volné, velikou nohu s byssem a třásnitá žábra. Většina druhů z rodu **A.** žije v mořích teplejších, druhy fossilní vyskytují se v četných útvarech, počínajíce zpodním útvarem silurským. Náleží tudíž **A.** k nejstarším měkkýšům vůbec. Z druhů nyní žijících, jež mnozí přírodopisci ještě seskupují v četné podrody, buďtež uvedeny: **A.** *Noae* L., návka Noemova, 8—10 *cm* dlouhá, s miskami podlouhle čtyřhranatými, jejichž temena nahoře široce jsou oddálena a povrch paprskovitě žebernatý a klikatými červenohnědými pruhy ozdoben. Žije v moři Středozemním a jest jedlá, ač v jistém čase stává se prý jedovatou. V Italii nazývají ji *mussolo*. — **A.** *barbata* L., návka vousatá, s miskami na příč stlačenými, červenohnědými, uprostřed bělavými a na povrchu křížovitě pruhovanými. Pokožka jest dlouze vláknitá, jako vousatá. Žije v moři Středozemním a jest rovněž jedlá. — **A.** *tortuosa* L., návka zkroucená, s miskami o 90° zatočenými, pruhovanými a bílými. Žije v oceánu Indickém. — **A.** *senilis*, návka bělavá, s miskami napuchlými, křivě srdčitými, o málo delšími než vyššími, a s nemnohými, však značně vyvinutými žebry na povrchu. Žije v oceánu Atlantském. Na dolní Guinei pálí ze skořápek jejích vápno. *Šc.*

dell' **Arca** Niccolò viz Niccolò dell' Arca.

Arcadelt, také Arkadelt, Archadet, Harcadelt Jakub, hudební skladatel (* ok. r. 1500 v Nizozemsku, † v Paříži r. 1575). Roku 1536 přišel do Italie a stal se učitelem zpěváků (*magister puerorum*) u sv. Petra v Římě, pak papežským zpěvákem a r. 1544 komořím (*camerlengo*) papežské kapely. R. 1555 vstoupiv do služeb kardinála lotarinského Karla z Guise provázel jej do Paříže. **A.** patří k nejlepším skladatelům církevním a komorním své doby. Rázem svých skladeb patří sice do školy Josquina de Près, avšak samostatnost jeho jeví se v jednoduchosti hudební věty, která vyniká mimo to půvabnou melodičností. Vedlé benátského Willaerta jest jedním ze zakladatelů madrigalu. Od r. 1538 do r. 1575 vyšlo mnoho sbírek jeho mší, motet, madrigalův atd. v Římě, Benátkách a v Paříži; madrigalů ještě r. 1617 vyšlo 16. vydání. Nověji Burney, Commer a Wüllner přijali jeho skladby ve své sbírky.

Arcadia, Accademia dell'A. neb degli Arcadi viz Akademie, I. str. 584.

Arcachon [arkašõn], obec v západofrancouzském depart. girondeském, arr. bordeauxském, okrese teste-de-buchském, na pobočce dráhy bordeaux-bayonnské, s mořskými lázněmi, museem, kollejí, aquariem, majákem, 4 pěknými kostely, synagogou, kasinem, divadlem, vodoléčitelským ústavem, četnými villami,

zvláště zámožných občanů bordeauxských a 8102 ob. (1886). Ještě r. 1840 byla zde pouhá samota, jež v brzce vzrostla v nejpřednější lázeňské a klimatické místo francouzské (roku 1862 již 137.000 návštěvníků). Podnebí má příjemné, zvláště k podzimu. Dle něho nazývá se Arcachonský záliv (*Bassin d'*A.) v Atlantském oceánu, jediné útočiště lodí na celém záp. pobřeží franc. mezi ř. Adourem a Girondou; jest s mořem spojen přirozeným průplavem, a písčité jeho pobřeží, 50 *km* zdělí, maje velmi mírné podnebí, poseto jest letohrádky a háji piniovými. Jest velmi bohat rybami (zvláště sardinkami) a ústřicemi, zejména okolo Ptačího ostrova (*Ile des Oiseaux*) uprostřed zálivu, kde nalézá se státní ústav pro pěstování ústřic výborné jakosti. V Arcachonském zálivu končí se řeka Leyre a Arcachonský průplav, jenž s ním spojuje pobřežní jezera Biscarrosské a Cazauské a po němž jest čilý dovoz dříví, uhlí a stavebních hmot.

Arcana (lat.) zvány bývají tajné léky, doporučované obecenstvu proti rozmanitým nemocem, zhotovené dle předpisu lékařova a složení neznámého. Právě proto nalézají v lidu více víry a důvěry než lék předepsaný dle zásad vědeckých. Často obsahují velmi prudce účinkující hmoty, které mnohou škodu způsobily. V nejpříznivějším případě obsahují neškodné a laciné součásti, které kupující dráže musí platiti. Obchod s takovými prostředky jest sice u nás přísně zapověděn, přes to však dosud kvete a bude kvésti, dokud lidé ve věcech lékařských nevědomému mastičkáři více budou věřiti nežli vzdělanému lékaři a tajemnému přednost dávati budou před tím, což jest prosté a přirozené. — *Arcanum corallinum* byl kysličník rtuťnatý; a. *cosmeticum*, zásaditý dusičnan bismutový; a. *duplicatum*, síran draselnatý; a. *Tartari*, octan draselnatý. *Jš.*

Arcani disciplina (lat.), kázeň tajemství. Jsouce pamětlivi předpisu Písma sv. (Mat. 7., 6.) apoštolové pečlivě tajili vše, co nevěřícím aneb u víře nedosti utvrzeným mohlo zavdati příčinu ku pohoršení. Dálo se tak jednak z úcty k učení Kristovu, jednak z ohledů paedagogických. Žijíce uprostřed světa pohanského musili katechumeni znenáhla připravováni býti ku přijetí svátosti křtu a povlovně zasvěcováni býti v tajemství víry křesťanské, což obyčejně vyžadovalo několika let. Když v VI. stol. víra křesťanská stala se v říši římské panující, ztratila a. d. svůj význam a pominula. Původ kázně této sahá zpět až do druhé pol. prvého století po Kr., jak z obranných spisů Athenagory, Minucia Felixe a Tertulliána seznati lze.

Arcato viz Arco.

Arceau [arsó], franc., ve stavitelském smyslu část oblouku, určující křivku klenbovou. — V sochařství ornament, složený ze čtverlístků. *Sbl.*

Arcella (*vulgaris* Ehrbg.), drobnohledný prvok náležející ke kořenonožcům (*Rhizopoda*) a v našich vodách stojatých přehojný. Tílko jeho vězí v úhledné, miskovité schránce, vzhledu chitinovitého a zvláštní, pravidelně mřížkovité struktury. Uprostřed zpodní, vyduté a plošší strany miskovité schránky nalézá se okrouhlé, poněkud povystouplé ústí, z něhož zvířátko v schránce ukryté neustále se mění, tupé panožky (*pseudopodie*) ven vystrkuje. Zvířátko samo složeno jest z pouhé polotekuté masoviny (*protoplasma*), v níž obyčejně dvě, tři, někdy i více jader nalézáme s jednou nebo více stažitelnými vakuolami, a vyplňuje jen částečně dutinu schránky přidržujíc se stěn jejích krátkými výběžky masoviny, zvanými epipodiemi. A. jest z nejobyčejnějších kořenonožců našich, žije ve vodě čím více se drobnohledými řasami, byla však i ve vlhkém písku a mechu nalezena. *Sc.*

Arcestes Suess jest rod ammonitů z oddělení *Prosiphonata*, s první příčkou tvořící široké břišní sedlo (*latisellati*). Rod ten, jehož zná se asi 120 druhů, vyskytuje se hlavně v triasu alpském (Hallstadtské vápence), dále v himálajském, kalifornském a špicberském. *Pa.*

Arcet [arsè] Jean Pierre Josef, narozen r. 1777, zemřel r. 1844 v Paříži. Byl probířem při mincovním úřadě a učinil důležité vynálezy týkající se výroby střelného prachu a umělé výroby sody. Kovu, jenž po něm nazván Arcetův (z 1 dílu cínu, 1 dílu olova a 2 dílů bismutu; někdy také něco rtuti), užívá se ku plombování zubův, otiskování modellův atd.

Arci (z řec.), ve slovech složených znamená něco předního, v dobrém i zlém smyslu.

Arcibiskup (*archiepiscopus*, ἀρχιεπίσκοπος), titul pro biskupy postavení zvláště vynikajícího; ve IV. století příslušel titul tento pouze biskupu alexandrijskému, v V. století biskupům římským, alexandrijským, antiochijským, jerusalémským a caesarejským v Kapadokii; na sboru chalcedonském r. 451 přiřčen název tento pouze třem biskupům na prvním místě jmenovaným a pak biskupu konstantinopolskému. Současně však nazýváni též patriarchové a papežové *archiepiscopi universales* (οἰκουμενικοί). Od VI. století přiřčen býval titul tento pravidlem všem metropolitům, avšak může papežem udělen býti i biskupům, kteří metropolity nejsou; biskupové na př. v Amalfi, Camerinu, Lucce a Rossanu v Italii jsou takovými a-y titulárními. V dobách nynějších jest tudíž každý metropolita a-em, avšak nikoliv naopak. V církvi východní mají a-ové sice vyšší hodnost než biskupové obyčejní, avšak co do pravomoci není nyní pravidlem žádného rozdílu mezi a-y, metropolity a biskupy. *Hnr.*

Arcibiskupský klobouk na erbech jako odznak hodnosti arcibiskupské: plochý, zelený klobouk se širokým okrajem, po jehož stranách v pravo i v levo na zelených šňůrách visí po desíti střapcích spořádaných tak, že nejvýše jest jeden, v druhé řadě 2, ve třetí 3, ve čtvrté 4 (viz vyobr. č. 311.).

Arcibiskupství olomoucké viz Olomoucké arcibiskupství.

Arcibiskupství pražské viz Pražské arcibiskupství.

Arcičíšník viz Arciúřady.

Arciděkan (*archidecanus*) jest biskupem ustanovený a jím odvolatelný vyšší duchovní dozorce nad okršlkem zahrnujícím v sobě několik dekanátů nebo vikariátů, který se pak nazývá arciděkanstvím, krajským dekanátem, archidiakonátem, archipresbyterátem (na př. v čes.-budějovické diécési) nebo kom-

Č. 311. Arcibiskupský klobouk.

missariátem, s kterými názvy ovšem pak souhlasí i název příslušného dozorce; postavení a-a k děkanům nebo vikářům jest totéž, jakéž jest postavení děkanů k farářům. V Rakousku tento institut pravidelně proveden není. V Čechách nazývají se hlavní duchovní správcové v Bílině, Falknově, Krumlově, Kutné Hoře, Liberci, Plzni, Polici a v Týně Horšově obecně a-y a jejich beneficia arciděkanstvími, ačkoli tento čestný titul náleží přesně jen správci a beneficiu libereckému, kdežto ostatním přísluší starší čestný titul arcijahna a arcijahenství. *Hnr.*

Arcidiécése jest biskupská diécése metropolity, v niž zaujímá totéž postavení, jaké každý jiný biskup ve své diécési; okršlek metropolitní zove se provincií. *Hnr.*

Arcierní stráž tělesná [arčérní], v Rakousku první c. k. tělesná stráž, jejíž úlohou jest ostříhati císaře a císařovnu a provázeti je při slavnostních příležitostech. Původně to byli lučištníci (něm. *Hartschiere*, z it. *arciere* od lat. *arcus* = luk) a r. 1763, když tato stráž byla organisována, přeneseno na ni jejich jméno. Stráž tato doplňuje se poloinvalidními generály a důstojníky; setníkem jejím jest toho času gen. jízdy, svob. p. Koller.

Arcijahen (*archidiaconus, protodiaconus*) vyskytuje se již ve III. stol. jako představený jahnů kathedrálných, biskupem ustanovený. Úřad jeho od IV. stol. ustálený záležel prvotně v zastupování biskupa v diécésních záležitostech dozorčích, správních a majetkových, ale nabýval na západě moci pořád dále sahající, až se majitelé jeho ve stol. XIII. stali hodnostáři na biskupu nezávisícími, s pravomocí, jež se téměř rovnala jeho moci. Vývoj tento má základ v tom, že biskupové následkem stálého účastenství ve věcech státních a světských vůbec čím dále, tím více se odcizovali svému arcipastýřskému povolání, a že se a-hny stávali kanovníci a probošti kathedrálných kapitol, jež ustanovovali kapitoly nebo zeměpáni sami. Samostatnost tuto podporovala i další okolnost, že byly diécése jistě od X. stol. pravidlem rozděleny na archidiakonáty, které ne sice veskrze, ale mnohdy se shodovaly s rozdělením politickým; tyto venkovské okršlky spravovali a-hnové venkovští oproti a-hnům v sídle biskupském (*archidiaconi maiores*) *minores* zvaní, kteří se však ještě před zmíněným rozdělením diécésí vyskytují po různu již v stol. VI., a jimiž od IX. stol. bývali pravidlem převoři kapitol kollegiátních. A-hnové byli pak I. instancí téměř ve všech věcech právních i správních, z nichž bylo lze odvolati se k biskupovi. Od XII. stol. vyskytují se též zástupcové a-hnův jako *vicearchidiaconi, officiales* nebo *vicarii*, kteří svými přílišnými přehmaty zejména zavinili pád a-hnův. Biskupové totiž snažíce se ztracenou svou moc obnoviti ustanovovali všude officiály biskupské, kteří jako přímí zástupci biskupští a-hny zvolna zatlačovali, až konečně sbor tridentský vykázal jim působnost veskrze podřízenou biskupům, žádaje současně na nich hodnost magistra theologie, pokud se týče doktora nebo licenciáta práva kanonického, kdežto až do XII. stol. se na nich vyžadovalo pouze jahenství. Těmito ustanoveními zničen byl dřívější vliv a-hnův, kteří v organisaci hierarchické dnešního práva jsou neznámi. Arcijahenství jest nyní pouze čestným titulem, mnohdy kapitolní hodností. Výrazu archidiakonátu užívá se teď někdy pro arciděkanství; v Uhrách vyskytují se podnes vicearchidiakonové s působností našich vikářů, kdežto kanovníci kathedrální jsou současně a-hny okršlkův arcijahenských. — V církvi východní nebylo nikdy a-hnův venkovských a a-hnové kathedrální neměli nikdy onoho vlivu jako na západě. Anglikánská církev zná posud a-hny ve smyslu středověkém. V církvi protestantské mívají první pomocníci farářů titul a-hnův. *Hnr.*

Arcijahenství, archidiakonáty, kraje utvořené v biskupstvích pro správu církevní. Představení jejich nazývali se arcijahnové (v. t.). Čechy rozděleny byly na a. bezpochyby již od těch dob, co založeno bylo biskupství pražské; možná, že pocházejí od sv. Vojtěcha, avšak první zmínka o nich činí se teprv k r. 1039. A. rozdělena byla na děkanství nebo dekanáty, podobné našim vikářstvím. Poněvadž a. přizpůsobena rozdělení politickému, obdržela jména po krajích, některá také po místech znamenitějších, která patřila biskupům, jako na př. roudnické (1167), rokycanské (1176) a žerčínské (1209, po Žerčíněvsi). Jména těchto zanikla později a jejich kraje splynuly s jinými. V XIV. stol. připomíná se deset a., totiž: *a*) pražské, uprostřed země se nacházející, s 10 dekanáty (městským, benešovským, říčanským, ořechovským, podbrdským, rakovnickým, slanským, řípským, chlumínským a brandýským); *b*) koufimské

strictus); obvod takového a-a nazván pak též archipresbyteriátem, kterýžto název se druhdy (na př. v českobudějovické diécési) objevuje též pro okršlky arciděkanstvím podobné. Ve středověku vyskytuje se někdy název *archipresbyter* též pro fojta stavu světského. Ve východní církvi mají protopresbyteři celkem postavení našich děkanů nebo vikářův. U protestantů nazváni někdy superintendenti a-y. *Hnr.*

Arcis-sur-Aube [arsí-syr-ób], stará *Arcis civitas* čili *Arciaca*, hlavní místo arrond. ve franc. depart. aubeském, na dráze východní (orléans-châlonské) a na l. bř. Auby, jež zde se stává splavnou, 30 *km* sev. od Troyesu, městečko velmi staré, rodiště J. Dantona, jemuž zde r. 1886 postaven pomník, má památný chrám ze XVI. stol., zámek z XVIII. st., kamenný most a 2922 obyv. (1886). Zde dne 20. a 21. bř. 1814 svedena tuhá bitva mezi Francouzi pod Napoleonem a přemocí vojska spojeneckého pod kn. Schwarzenbergem, v níž konečně Francouzi bez další škody ustoupili, načež města, jehož hájil Oudinot, dobyto. — Arrond. arcis-sur-aubeský má ve 4 kant. a 93 obcích 30.822 ob. (1886).

Arcistolník viz Arciúřady.

Arciszewski Krzysztof, znamenitý válečník polský (* 1592 — † 1656). Nar. ve vsi Rogalině, byl poslán ke dvoru knížete Krištofa Radziwiłła, polního hejtmana litevského, s nímž podnikal své první vojenské výpravy proti Tatarům a Švédům. Vrátiv se domů a shledav, že rodina jeho nespravedlivou při přípravena skorem o veškerý majetek, zabil původce toho; aby pak unikl soudnímu stíhání (dle jiných pro své náboženské přesvědčení), opustil vlast a roku 1622 vstoupil do vojska hollandského. Navštěvoval zároveň akademii v Lejdě, a Krištof Radziwill užíval i tehdy služeb A-kého v různých politických záležitostech. Následkem toho žádal král Sigmund III. za jeho vydání. Hledě vyváznouti z tohoto nebezpečí vstoupil A. do franc. vojska. Po skončené válce vrátil se opět do Hollandska, načež r. 1629 odplul s holl. vojskem do Brazilie proti Portugalcům. Vynikl udatností a rozvahou, pročež r. 1631 jmenován velitelem tvrze Orange na ostrově Itamarace. Pověst o slavných vojenských činech jeho došla i do Polska, a král Vladislav IV. snažil se přimětí jej k návratu. Avšak když r. 1633 A. přibyl do Haagu, Holanďané povýšivše jej za plukovníka svěřili mu vrchní velitelství a řízení nejdůležitějších operací válečných proti Španělům a Portugalům, což bylo příčinou, že vrátil se do Brazilie. Roku 1634 dobyl A. Paráhyby, rok na to tvrze Arrajalu a hradu Nazarethu a r. 1636 u Perifuera porazil Španěly. Mimo to vystavěl četné tvrze a opevňoval města, jako Pernambuco, Rio Janeiro, Baju a j. Ale když vrchním velitelem učiněn Jan Moric hrabě Nassavský, bez ohledu na zásluhy A-kého, opustil tento r. 1637 Brazilii, chtěje vrátiti se do Polska. Přibyv do Amsterodamu byl přijat s velikou slávou, k poctě jeho ražena velká medaille i byl jmenován generálem dělostřelectva. Nemoha takto odmítnouti žádost, aby zůstal ve službách hollandských, vrátil se r. 1639 opět do Brazilie. Ale s Moricem Nassavským nemohl dociliti shody i vzdal se konečně činnosti v holl. vojsku a r. 1645 vrátil se do Polska, kde byl jmenován gen. dělostřelectva. V této hodnosti staral se horlivě o zřízení arsenálův a prováděl energicky ve vojsku potřebné opravy. Ve válkách za krále Jana Kazimíra měl činné účastenství. R. 1648 za kozáckých nepokojů byla mu svěřena obrana Lvova a opevnění hradu Zbaraže. A. zůstavil několik spisů, z nichž nejdůležitější jest lat. traktát o dělostřelectvu a list zaslaný z Amsterodamu králi Vladislavovi IV. Také verše skládal. Podrobný životopis A-kého vydal F. M. Sobieszczański (Varšava, 1840).

Arciúřady (lat. *archiofficia*, *Erzämter*) nazývaly se dvorské a státní hodnosti nejvyšších úředníků, kterým obyčejně jistý počet nižších úředníků býval podřízen. Na dvoře franckých králů byly zařízeny takovéto vyšší úřady větším dílem podlé příkladu dvora římských a byzantských císařův; a dle vzoru franckého dvora zařizovaly se zase napotom skoro ve všech státech křesťanských přední dvorské úřady, kterým zároveň vyřizování státních záležitostí u větší nebo menší míře se přikazovalo. Ve všech státech přednostové dvor. úřadů: kanceláře, soudu a komory, nechť jména jejich byla jakákoli, považováni jsou za nejvyšší dvorské a státní úředníky, a k nim řadili se dvorští hodnostáři, kteří měli na péči toliko záležitosti dvora, zvláště kteří dohlíželi na stůl, konírnu, sklep, pokladnu a lesy panovníků. Na dvoře Karla Velikého obstarávali záležitosti, jež měly více povahu státní, přednosta císařské kanceláře čili referendarius a stálý přísedící dvorského soudu, falckrabí (*comes palatii*); vedlé nich byli předními dvorskými hodnostáři: senešal, též stolník (*senescalcus, dapifer, truchses*), vrchní dozorce dvora a zvl. stolu císařského; vrchní číšník (*magister pincernarum*), správce sklepa a vinic císařských; maršálek (*comes stabuli*), přednosta koníren císařských, a komorník nebo pokladník (*cubicularius, thesaurarius, camerarius*), správce důchodů císařských. Dle toho vzoru zařízen byl dvůr německých králův a napotomních císařů římskoněmeckých. S počátku králové obsazovali svobodně dvorské úřady, pro něž užívalo se stejných pojmenování jako ve Francké říši; avšak záhy dávali se nejvyšší úředníci zastupovati ve službě podřízenými úředníky a zároveň snažili se o to, aby a. trvale spojeny ostávaly buďto s vysokými jejich hodnostmi církevními, buďto s předními územími říše Římské, jež dědičně v rodinách svých hleděli podržeti. Takovým způsobem se stalo, že v čele říšské kanceláře od r. 965 skoro nepřetržitě stáli arcibiskupové mohučtí aneb aspoň titulu arcikancléřů říše Římské v Německu užívali; v XI. stol. přiznáno arcibiskupům kolínským řízení kanceláře říšské, kdykoli by císař meškal v Italii, a podobně r. 1157 přiznáno totéž právo arci-

biskupu vienneskému, kdykoli by císař meškal v Burgundsku. Od té doby byly s těmito hodnostmi arcibiskupskými trvale spojeny úřady tří arcikancléřů říše Římské (v Německu, v Italii a v Gallii), a v tom nastala od polovice XIII. století toliko ta proměna, že arcikancléřství říše Burgundské přeneseno s arcibiskupství vienneského na arcibiskupství trevirské, což také r. 1314 výslovně bylo potvrzeno. Ostatní a. dvorské zastávali obyčejně někteří vévodové, avšak toliko při slavnostních příležitostech osobně je vykonávajíce. S kmenovými vévodstvími nebyly hodnosti ty trvale ještě spojeny; teprve od XII. st. počínaje jednotliví knížata říšští snažili se podržeti je dědičně ve svých rodinách a spojiti se svým územím. Vévodové čeští — pokud víme — od r. 1114 zastávali úřad arčičíšnictví, z franckých vévodů přešlo dle všeho arcistolnictví na falckrabata rýnská, vévodové saští činili nároky na arcimaršalství, a Staufovci přenesli po r. 1184 hodnost arcikomornickou na markrabata braniborská. V první polovici XIII. stol. uznávala se dědičnost a-dů již takovou měrou, že spisov. Saského zrcadla přiznával držitelům těchto hodností přední hlasy při volbě krále římského. Císař Rudolf sice r. 1275 popřel Přemyslu Otakaru II. právo na arčičíšnictví a spojené s ním volenectví, přiřknuv je vévodům bavorským, avšak později (listinami d. v Chebu 4. března 1289 a v Erfurtě 26. září 1290) navrátil je Václavu II. Zlatou bullou cís. Karla IV. z r. 1356 spojeny jsou a. konečně a trvale s územími a s právem voleneckým a stanoven počet arciúředníků na sedm. Arcibiskupové mohučský, kolínský a trevirský ostali arcikancléři říše Římské (*archicancellarii*; mohučský per Germaniam, kolínský per Italiam a trevirský per Galliam et regnum Arelatense); král český arčičíšníkem (*archipincerna*), falckrabě rýnský arcistolníkem č. arcitruksasem (*archidapifer*), vév. saský arcimaršálkem (*archimarescallus*) a markrabě braniborský arcikomořím (*archicamerarius*). Výrazu a-dův od té doby hlavně pro tyto říšské hodnostáře užíváno. Nicméně Karel IV. potvrdil také r. 1356 opatům fuldenským hodnost arcikancléřů císařoven, a zároveň rakouský vévoda Rudolf IV. činil nároky na hodnost arcilovčího říšského, která vévodům rak. také roku 1453 byla potvrzena. V držení a-dů nastaly průběhem XVII. a XVIII. stol. některé proměny. Arciúřad nejv. stolnictví byl r. 1623 přenesen císařem Ferdinandem II. na vévody bavorské, když byl Bedřich falcký dán do klatby a teprve r. 1654 navrácena jest synu jeho Karlu Ludvíkovi Dolní Falce, při čemž tomuto udělen nový arciúřad nejvyššího pokladníka říšského. Když pak r. 1777 po vymření bavorské linie Bavorsko s Falcí jest sloučeno, ujal se falckrabí Karel Theodor úřadu arcistolnictví, a arcipokladnictví přeneseno jest na vévody brunšvické. Hlavním usnesením říšské deputace z roku 1803 zrušeny kancléřské hodnosti arcibiskupů kolínského a trevirského, a arcibiskup mohučský přesídliv se do Řezna stal se jediným titulárním kancléřem říšským. Z nově jmenovaných čtyř volenců toliko vévoda virtemberský přisvojil si arciúřad korouhevníka říšského, kdežto ostatní tři ostali bez a-dův. — Pokud se působnosti těchto arciúředníků týče, ukládaly jim hodnosti jejich původně jiné povinnosti při dvoře císařském, obzvláště při slavnostech korunovačních; avšak během času staly se a. pouhým titulem některých knížat říšských, kdežto skutečné úřední povinnosti konali nižší dvořští a říšští úředníci, z nichž někteří úřady od arciúředníků léna drželi, a to dědičně ve svých rodinách. Tak arcibiskup mohučský jako arcikancléř svolával a řídil sněmy volební; byl-li zaneprázdněn, zastupoval jej v tom arcibiskup trevirský; arcibiskupu kolínskému pak náleželo korunovati v Cáchách římského krále. Na místě říšské kanceláře a na jmenování úředníků neměli arcikancléřové hrubě vlivu; toliko ve starší době tázáni bývali o souhlas při jmenování dvorského kancléře a v první polov. XIV. stol. a opět za Bedřicha III. a Maximiliána I. snažil se zvláště arcibiskup mohučský o to, aby mu bylo přiznáno právo jmenovati kancléře a úředníky kanceláře dvorské, avšak snahy jeho nedodělaly se trvalého účinku. (Srov. Bresslau H., Handbuch der Urkundenlehre 1889, str. 259 a násl.) Světští arciúředníci dávali se při záhy zastupovati podúředníky na dvoře císařském, na př. král český podčíšníkem říše Římské, kteréžto důstojenství dědičně náleželo pánům z Limburka jako léno koruny české. Zrušením říše Římské r. 1806 pozbyly a. všeho významu. Srov. dra. Špačka článek »O arčičíšnictví a kurfirství králů Českých« v Právníku, 1866, str. 433. a násl.; Waitz, Verfassungsgeschichte, II., 2. str. 70. násl., III., str. 493. násl. a VI., str. 265. násl.; Haedicke, Kurrecht und Erzamt der Laienfürsten, 1872; O. Harnack, Das Kurfürstencollegium, 1883, a V. Mauerenbrecher, Geschichte der deutschen Königswahlen, 1889. *J.*

Arcivévoda (*archidux, Erzherzog*). Středověcí spisovatelé přikládají mocnějším knížatům tento název. Tak již roku 959 mluví se o arcivévodovi lotharinském atd. Po vydání Zlaté bully r. 1356 vév. rakouský Rudolf IV. vložil do známého privilegium majus ustanovení, že vévodové rakouští, kdykoli by meškali na dvoře císařském, mají považováni býti za »dvorské arcivévody« (*unus de palatinis archiducibus*). Od té doby mluvívalo se o rakouských arcivévodech neb arciknížatech, a císař Bedřich III. r. 1453 titulaturu tuto také domu rakouskému potvrdil. *JČ.*

Arcižupan viz Župan.

Arco [arko], it., oblouk, smyčec; jakožto označení hudební a. nebo *coll' a.* (skráceně *arc.* nebo *c. arc.*, *arcato*), se smyčcem, po předchozím pizzicatu (v. t.) znamená, že má se hráti opět smyčcem.

Arco [arko], něm. *Arch*, město jihotyr. v okr. hejtm. rivském, na ř. Sarce, v půvabné a velmi úrodné krajině, 6 *km* sev. od Gardského jezera, s 2405 obyv. (1880), kteří živí se hedvábnictvím, pěstováním ovoce, oliv a vína a vý-

robou hlinčných rour pro vodovody. Jest zde okr. soud, škola soustružnická, několik klášterův a z budov městských vynikají zvláště krásný farní chrám, villa arciknížete Albrechta a léčební dům. Vysoko nad městem na strmé skále čnějí malebné zříceniny starého, mohutného zámku hrabat z Arca, jejž Francouzi roku 1703 pobořili. Svým lahodným podnebím (polední maxima v prosinci + 12°, v lednu + 16°, v únoru + 18° C., polední minima + 6°, + 4° a + 5° C.) a bujnou jižní vegetací **A.** co rok nabývá větší obliby jakožto klimatické léčebné místo zimní, prospěšné zejména chorým plicemi, chudokrevným a rekonvalescentům.

d'**Arco** [arko], rod hraběcí, který píše se dle hradu, jehož trosky leží severně od města téhož jména v jižním Tyrolsku. V držení hradu toho i hrabství byl rod d'**A.** již ve stol. XII., r. 1242 vymřel po meči, načež přešlo jméno a hrabství na manžela dědičky posledního hraběte, který se stal zakladatelem nového rodu hrabat d'**A.**, z nichž hrabě Scipio d'**A.** přijat byl r. 1564 za obyvatele království Českého. Rod ten podnes kvete rozštěpiv se ve dvě větve, z nichž Oldřišská má statky v Bavořích a Rakousích, Ondřejovská ve Slezsku. Mnozí členové rodu toho vyznamenali se jako vojevůdci, státníci i učenci, z nichž zejména budtež vytčeni: **1)** Jan Křtitel Gerard hrabě d'**A.** (* 1739 — † 1791) sepsal některé knihy národohospodářské, z nichž *Dell' armonia politico-economica tra la città ed il suo territorio* (1771) poctěna cenou akademie padovské a došla lichotivého uznání i u Bedřicha II. pruského a Ferdinanda, vévody parmského. Svou sbírku skulptur odkázal museu milánskému. Sebrané spisy jeho vydány ve 4 dílech roku 1785 v Cremoně. — **2)** Josef Adam hrabě d'**A.** (* 1733 — † 1802) stal se r. 1760 kanovníkem pasovským a salcpurským, r. 1764 biskupem hipponským in part. a světícím biskupem pasovským, pasovským officiálem ve Vídni a farářem v Tulně. R. 1776 17. května jmenován a 10. července potvrzen za biskupa ve Hradci Králové, kde v úřad uveden 25. srpna téhož roku. Ale r. 1778 dne 20. června opustil svou diécési a již se do ní nevrátil, neboť 1. ledna 1780 jmenován knížetem biskupem sekovským, v kterémžto úřadě potvrzen 6. dub. 1780. Zemřel v Sekově 3. čna. 1802. — **3)** Carlo d'**A.**, italský spis. (* 1799 v Mantově, † t. 1873). Již záhy obíral se dějinami umění a odebral se s otcem svým Františkem d'**A.**, který sám byl výtečný spisovatel o hospodářství, do Milána, kde studoval na lyceu a v akademii krásných umění. Pobyl pak ještě dvě léta v Římě a vrátiv se do Milána vystavil dva obrazy *Alexander Veliký* a *Smrť Germanikova*; brzo však vzdav se malířství oddal se dějinám umění, ze kteréhožto oboru podal řadu cenných spisů, z nichž uvádíme: *Storia della vita e delle opere di Giulio Pippi Romano* (Mant., 1838); *Delle arti e degli artifici di Mantova* (t. 1857—59, 2 svaz.) a j. Mimo to **A.** badal horlivě o dějinách svého rodiště, o němž vydal: *Studii storici sulla popolazione di Mantova* (t. 1839); *Della economia politica del municipio di Mantova à tempi in cui si reggeva la republica* (t., 1. sv. 1842, 2. sv. 1846) a *Studj intorno al municipio di Mantova*, kteréhožto díla, vydaného o 7 sv. (1871—74), **A.** již nedokončil. Za důležitý příspěvek k dějinám Mantovy třeba pokládati také *Chronicon Mantuanum dal 1095 al 1299*. — Náčelníkem linie bavorské jest hr. Karel Bor. **A.**, nar. 10. srpna 1836, král. bav. komoří a dědičný říšský rada. Hlavou linie slezské jest hr. Karel Ant. **A.**, nar. 29. srpna 1826, majitel panství hošťálkovského u Krnova. — Znak: tři modré luky nad sebou stojící s tětivou dolů obrácenou v poli zlatém. *Nk. P.*

Arcole [ark-], obec s 3301 ob. (1885) v ital. prov. veronské, na ř. Alponu, levém přítoku Adiže, jihových. od Verony, proslula bitvou svedenou tu 15.—17. listop. 1796 mezi vojskem francouzským pod Napoleonem Bonapartem a Rakušany pod generálem Alvinczym, kteráž skončila ústupem vojska rakouského.

Arcoleo [ark-] Giorgio, spis. italský. Narozen r. 1851 v Caltagirone (Sicilie), studoval na universitě neapolské, věnoval se advokatuře a později jmenován professorem občanského práva v Neapoli. Již za svých studií **A.** obíral se dějinami literatury a z oboru toho zasluhují zmínky studie jeho: *Pulcinella fuori e dentro il Teatro* (1872 »Nuova Antologia«); *Sulla letteratura contemporanea in Italia* (Neapol, 1875); *Sulla commedia e la vita d'oggi in Italia; Sui Canti del popolo in Sicilia; L'umorismo nell' arte moderna* (Neapol, 1885) a j. Z právnických spisů jeho uvádíme: *Gli equivoci nelle forme costituzionali* (Neapol, 1878); *Riunioni ed associazioni politiche* (1878); *Il senato moderno; Il gabinetto nei Governi parlamentari* (dílo vyznamenané cenou vědecké akademie v Neapoli); *Sull' inchiesta parlamentare* (1882). **A.** jest od r. 1885 poslancem sněmu italského. *P.*

d'**Arçon** [arsón] Jean Claude Eléonore Lemichaud, franc. inženýr, nar. r. 1733 v Pontarlieru. Do roku 1754 byl ve vojenské škole v Mézières, r. 1755 vstoupil do ženijního sboru a v sedmileté válce byl inženýrem francouzské armády, při čemž hájil r. 1761 Kasselu. Při obléhání Gibraltaru vévodou z Orillonu sestrojil na vyzvání Karla III. špan. plovoucí batterie (1780), které však od Angličanů byly zničeny. R. 1793 súčastnil se výpravy Dumouriezovy do Hollandu veda sám oddíl vojska a řídě r. 1794 obléhání Bredy a Gertruydenburgu. R. 1799 stoje po boku Carnotovi byl členem vojenské kanceláře (*Bureau militaire*) a navrhl instrukce armády republikánské. Posléze byl inspektorem pevností a zemřel za Bonaparta jakožto senátor 1. čce. 1800. Napsal: *Réflexion d'un ingénieur, en réponse à un tacticien* (Amsterdam, 1783); *Correspondance sur l'art de la guerre* (Bouillon, 1774); *Considérations militaires et politiques sur les fortifications* (Paříž, 1795). Také v kartografii vynikl, zvláště vynalezením zvláštní manýry tuší znázorňovati terrain. Srovn. Girod-Chantrans, Notice sur la vie et les ouvrages du général d'**A.** (Paříž, 1802).

Č. 312. Hrobka sv. Caecilie v katakombách římských

de **Arcos** [arkos], špan. rod hraběcí a vév. Jan II., král kastilský, udělil r. 1440 hrabství **A.** Donu Pedru Ponceovi de Leon. Od Ferdinanda povýšeno toto hrabství na vévodství, a dle něho pak rodina Ponce de Leon užívala titulu vévodského. Nejznámější člen rodu toho Rodrigo Ponce de Leon, čtvrtý vévoda de **A.**, stav se r. 1646 špan. místokrálem v Neapoli, bezohledným svým počínáním zavinil povstání vedené Masaniellem r. 1647. **A.** odvolán na počátku r. 1648 a zemřel v nemilosti r. 1658.

Arcos [arkos] **de la Frontera,** okr. město ve špan. prov. cadizské (v Andalusii), na pr. bř. Guadaleta, 50 *km* sev.-vých. od Cadizu, malebně rozložené na skále 166 *m* vysoké, rázu starožitného, má krásný got. hl. chrám, 7 klášterů, zámek hrabat z Arku, z části zřícený, zbytky starých hradeb městských a 16.280 obyv. (1878), zabývajících se hlavně vydělávaním koží, provaznictvím, kloboučnictvím, výrobou zboží espartového, pěstováním oliv, vína, ovoce a pšenice a chovem cenných koní. **A.** jest římská *Colonia Arcensis*, arab. *Medina-Arkoš*, již r. 1234 král kastilský Ferdinand III. dobyl, načež **A.** stav se pevností pohraničnou proti Granadě obdržel dle toho jméno nynější.

Arcosolium [arkosolium], lat. Druhá část jména toho, *solium*, znamená trůn, křeslo, rakev nebo oltář; první, *arco* (z *arcus*), oblouk; celé slovo tedy rakev neb oltář obloukem překlenutý, pak také výklenek, hrobku klenutou. Takováto **a**-ia prováděna bývala v prvních dobách křesťanských v podzemních chodbách; ukládána do nich těla zemřelých křesťanů, zejména mučenníkův, a konány při nich pobožnosti. Stěny a stropy **a**-ií bývaly malbami ozdobovány. Na našem vyobrazení č. 312. viděti **a**-ia v hrobce sv. Caecilie v římských katakombách.

Arcos [arkos] **Santiago,** malíř špan., nar. r. 185[illegible] v chilském Santiagu z rodičů špan., učeň Bonnatův a Madrazzův. Již r. 1878 přijat jeho *Úsos Chloridy* do pařížského Salonu a r. 1880 vyznamenán bronzovou medailli za historický obraz *Filip II. přijímá v Escorialu deputaci flandrskou*, jejž zakoupil král španělský. Rovněž chvalná kritika jeho podobizny v Salonu vystavované. Ale nejvíce vyniká jako dovedný illustrátor, a zvláště zajímavy jsou jeho výkresy ke »Carmeně«, »Figarově svatbě« a »Lazebníku Sevillskému«.

Arcot, město ve Vých. Indii, viz Arkot.

Arctia [arkcia] Schr., r. motýlů nočních (*Nocturna*) z čeledi přástevníkův (*Arctiidae*), zahrnující četné a pěkně zbarvené druhy, mající silné tělo, s hrudí a hlavou vlnitě chloupkatou, krátký a měkký sosák, tykadla u samečků dvojitě hřebenitá, u samiček pilovitá, přední křídla široká, s 12 žilkami, zadní pestře zbarvená, s 8 žilkami. Housenky jsou 16nohé, huňaté. Z 30 druhův evrop. budiž zde uveden jako typický u nás velmi hojný druh **A.** *caja* L. (přástevník medvědí), krásný to motýl, 63—80 *mm* široký, na předních křídlech kávově hnědý, s bílými, splývajícími pruhy a skvrnami, na zadních rumělkově červený, se skvrnami černými, modře lesklými. Létává u nás velmi hojně v červenci a srpnu. Housenky jsou tlusté, válcovité, pokryté dlouhými chlupy, jež na prvních třech kroužcích jsou červenožluté, na ostatních černé, s bělavými špičkami. Žijí v červnu a červenci na nízkých rostlinách, jako kopřivách, šťovíku atd. zapupujíce se v černé, velké pupy v měkkém zámotku nad zemí. *Sc.*

Arctictis [arktiktis] Temm., zajímavý rod šelem medvědovitých (*Ursidae*), jehož jediný druh, **A.** *binturong* Temm. (koldřík černý, binturong, viz vyobr. č. 313.) žije v Zad. Indii, na Javě, Borneu a Sumatře. Tělo jeho jest štíhlé, nohy krátké s chodidly lysými, ocas dlouhý, chápavý a sviječí, dlouze ochvostěný. Hlava má protáhlou mordu, s tuhými, bílými vousy po stranách, oči jsou malé, uši pro zvíře charakteristicky význačné, dlouhé, zakončené štětcovitými chvosty. Délka těla bývá 1·3 *m*, při

čemž připadá na ocas téměř více než polovina. Barva těla jest mdle černá hlava šedavá, nohy hnědavé, obočí a okraje boltců bílé. Vůbec podobá se **A.** tělem svým i povahou života jihoamerickému rodu *Cercoleptes*, ačkoliv jinak dosud jen málo jest znám. Jest to zvíře noční, býložravé, povahy mírné, jež zajato nechá se snadno ochočiti. V novější době přivážen bývá častěji do evropských zahrad zoologických. *Šc.*

Arctium [arkcium] viz Lappa.

Arctocebus [arkto-] Gray, rod poloopic (*Prosimii*) z čeledi lemur (*Lemuridae*). Jediný druh **A.** *calabarensis* Gray, maki medvědovitý, žije v Calabaru na pobřeží hornoguinejském.

Arctomys [arkto-] viz Svišť.

Arctonyx [arkto-], rod dravců z čel. kunovitých (*Mustellidae*), zahrnující toliko jediný druh **A.** *collaris* F. Cuv., žijící ve Vých. Indii a Číně. **A.** zvláště se vyznačuje dlouhým čenichem, na jehož pohyblivém, komolém konci se nalézá dvě širokých nozder. Uši má značně krátké, okrouhlé a ploské, oči malé, úzké. **A.** jest zvíře masožravé a noční. *Šc.*

Arctopitheci [arkto-], opice drápkaté, u nichž prsty zakončeny jsou drápy vyjma palec u nohou, na němž se nalézá plochý nehet. Skupina tato zahrnuje jediný rod *Hapale*, který Is. Geoffroy rozdělil na dva podrody, *Jacchus* a *Midas*. Veškeré a četné druhy žijí v Americe Již. upomínajíce způsobem života svého na naše veverky. *Šc.*

Arctopus [arkt-] *echinatus* L., okoličnatá rostlina z Mysu Dobré Naděje; užívá se jí v některých nemocech. *Vsky.*

Arctostaphylos [arkto-] Adans., medvědice, nedvědice, kostrounek, tulokněn-

Č. 313. Arctictis binturong Temm.

ka, rod rostlin z řádu vřesovitých (*Ericaceae*) se svrchním, 5dílným semenníkem, vytrvalým kalichem, kolovitou až zvonkovitou korunou s 5 zpět zahnutými cípy, 10 v koruně uzavřenými tyčinkami s prašníky, majícími na hřbetě 2 zpět zahnuté, růžkovité přívěsky, a plodem kulatým, bobulovitým, s 5 jednosemennými peckami. Kře i stromky s oddálenými, kožovitými, vždy zelenými listy a prostředně velikými, bílými, žlutavými nebo narůžovělými, nicími květy, jež sestaveny do krátkých, listenatých hroznů. Asi 15 druhů hlavně v Kalifornii a v Mexiku domácích, z nichž dva rostou v celém studeném pásmu severní polokoule. **A.** *uva ursi* Spr. (**A.** *officinalis* Wim. & Grab), m. lékařská, je malý, poléhavý kříček s kmínky a větvemi ¼ až 1 *m* dlouhými, poléhavými, kořenujícími, hojně větvitými, tvořícími často veliké trsy. Listy jsou vždy zelené, kožovité, as 2 *cm* dlouhé a 8 *cm* široké, podlouhle obvejčité, ke zpodu náhle v krátký řapík skrojené, na konci zaokrouhlené, na okraji velmi nepatrně ohrnuté, obak vtiskle, síťovitě žilkované, lysé, nahoře leskle temnozelené, vezpod bledozelené. Krátce stopkaté květy sestaveny v chudé, krátké hrozny, cípy kališní jsou krátké, tupé, koruna bílá až na krátké, zaokrouhlené, červenavé zuby. Plod jako hrách veliký, červený. Roste v jehličnatých lesích a vřesovinách po celé severní polokouli, v jižních krajinách toliko na horách a pokrývá často veliká prostranství. U nás rozšířena v Krkonoších a kvete v květnu a červnu. Listy trpké obsahují hořce chutnající arbutin i erikolin a bezchutný urson; užívalo pak se jich již v XIII. stol. a podnes pro hojnost třísloviny proti nemocem močovodů. Celé rostliny užívá se k barvení na černo a ku vydělávání jemnějších kožích. Laponci požívají moučnatých plodů a míchají mouku z nich s jinou moukou, z kteréžto směsi pekou chléb. Na skalinách alpských roste **A.** *alpina* L., keř nízký, s listy blanitými, světle zelenými, opadavými, vroubkovanými a brvitými a plody posléze černomodrými. Roste také v Sev. Americe, Asii i Evropě. Listí i větví užívá se k vydělávání kožích, plody pak Eskymáci pojídají. *Vs.*

Arctotis [arkto-] L., nerenka (*Bärenohr*). Rod úborovitých rostlin (*Compositae*) z podčeledi trubkokvětých (*Tubuliflorae*) a skup. *Arctotideï*. Jsou bylinami severoafrickými a habešskými; buď bez stonku, nebo křovitě větevnaté, plstnaté, s přízemními, zubatými nebo zpeřenosečnými listy a 1 nebo více úbory na prodloužených osách. Úbor paprskující, s květy v paprsku plodnými, v terči obojakými. Zákrov zvonkovitý, z listenův střechovitých, mnohořadých složený, z nichž vnější malé, vnitřní delší, na konci tupé a suchomázdřité. Lůžko voštinovité, s jemnou třísní. Nažky často chlupaté, vejčité, na hřbetu 3křídlé, s chmýrem plevovitým, s počátku zkrouceným. V zahradách pěstuje se několik druhů přes zimu v úkrytu chovaných a na léto ven vysazovaných, z nichž s mnohými odrůdami zvláště tyto: **A.** *acaulis* L., 1květý, **A.** *aspera* L., **A.** *auriculata* Jacq., **A.** *fastuosa* Jacq., **A.** *laevis* Thb., **A.** *leptorrhiza* DC. a **A.** *stoechadifolia* Berg., vůbec pravidlem s různě žlutým paprskem. *Děd.*

Arcturus (Arktur), *α* Bootis, stálice prvé velikosti v souhvězdí Boota, barvy červenožluté. Rektascense pro 1890: $14^h\ 10^m\ 38^s.63$ s roční změnou + 2.″733; deklinace pro 1890: + 19° 45′ 19.″5 s roční změnou — 18.″86. *Gs.*

Arcuata [arkuáta] viz Cyclometopa.

Arcuballista [arku-] viz Kuše.

Arcueil [arkój], obec ve franc. depart. seineském, arr. sceauxském, kant. villejuifském, na ř. Bièvře a na dráze orléanské, 6 *km* jižně od Paříže, má gotický chrám z XIII. stol., rozsáhlé vinice, lomy kamene stavebního, četné závody průmyslové (továrny na klih, lakované kůže, potiskování kartounu, bělidla a j.) a 6465 obyv. (1886). Jest to římský *Arcus Julianus*, z něhož ještě se zachovaly zříceniny velkolepého vodovodu cís. Juliána. Kromě tohoto jsou zde též dva novější: vodovod Marie Medicejské z lét 1613—24, zvaný arcueilský (stavitel Jaques Debrosses), 3500 *m* dl., spojující Rungis s palácem lucemburským v Paříži, z větší části podzemní, tak že jen nad údolím bièvreským nese jej 24 arkád 400 *m* dlouhých; druhý vodovod nad prvým, zvaný vanneský, započatý za druhého císařství a dokončený za třetí republiky, zásobuje Montsouris vodou Vanny.

Arcus [arkus], lat., oblouk, znamená v užším slova smysle část kružnice. Obecně znamená však **a.** část libovolné křivky. Určování oblouku určité křivky zove se rektifikací této křivky. Oblouk kruhový poloměru *r*, příslušný středovému úhlu φ, vyjádřenému v míře absolutní, jest dán vzorcem

$$s = r\varphi;$$

dán-li však středový úhel v míře stupňové $\alpha°$, platí, ježto $\pi : \varphi = 180 : \alpha$, vzorec

$$s = \pi r \frac{\alpha}{180}.$$

Pro celou kružnici platí $O = 2\pi r$, značí-li $\pi = 3{\cdot}1415926\ldots$ číslo Ludolfovo. O dalším významu viz Funkce cyklometrické. *Jg.*

Arcybašev Nikolaj Sergějevič († 1841), dějepisec ruský; žil po většině v Civilsku, új. městě gub. kazanské. Prvé tištěné dílo **A.**-a jest studie *O pervobytnoj Rossiji i jeja žiteljach* (Petrohr., 1808); r. 1811 vydal *Pristup k pověsti o russkich* (t.), roku 1818 *Rogněda ili razorenije Polocka*. Později psal **A.** hojně statí dějepisných do »Věstn. Evr.«, »Mosk. Věstn.« a »Kazańsk. Věstn.« R. 1838 nákladem moskev. družstva histor. a starož. počal se tisknouti svod letopisův **A.**-a pod názvem *Pověstvovanija o Rossiji*; tehdá vydány 2 díly, díl 3. vyšel r. 1841. Vypravování sahá do r. 1700, část 4. dílu zůstala nedokončena (a dosud nevydána). Při díle svém nedbal spisovatel osnovy vnitřní, nýbrž hlavně staral se o zjištění událostí, ve kteréžto příčině spis **A.**-a dosud nepozbyl hodnoty. Důležita jest v díle tom také kritika pověstí cizích a srovnání jich s ruskými. *w.*

Arcyria, houba náležející do třídy *Myxomycetův*.

Arcy-sur-Cure [arsy syr kýr], ves s 1335 obyv. (1886) ve franc. dep. yonneském, arr. auxerreském, kant. vermantonském, na ř. Cuře, proslulá svými slujemi, zvláště velkolepou síní stalaktitovou, 450 *m* dlouhou, 28 *m* vysokou a 13 *m* širokou.

Ard nebo Aird, keltské slovo, které znamená tolik co »výšina« (lat. *arduus*, vysoký) a vyskytuje se při mnohých jménech zeměpisných, zvláště v Irsku a Skotsku, na př. Ardgowan, Ardoch, Ardchattan atd.

Arda, řeka thracká, 180 *km* dlouhá, vzniká ve středním Rhodopském pohoří pod Krulovou horou, teče směrem východním jsouc středním svým tokem jižní hranicí Vých. Rumelie a u Drinopole vlévá se se s pravé strany do Marice. Úvodí 6350 km^2.

Ardahan, bývalá pevnost turecká v ruské Armenii, gub. karské, v údolí řeky Kuru, má 1271 obyv. (1883). Polohou svou mezi Batumem a Karsem byl **A.** ve válce ruskoturecké r. 1877 důležitým bodem strategickým, o nějž usilovně bojováno, až opanován byl od Rusů.

Ardalos troizénský, dle báje syn Héfaistův, založil prý chrám a oltáře mus v Korinthu, odkudž musy nazvány také *Ἀρδαλίδες, Ἀρδάλιαι, Ἀρδαλώτιδες*. Pokládán bývá též za vynálezce píšťaly (*αὐλός*), neboť dí se v některých starších zprávách, že původcem umění aulódického dříve ještě, nežli Klonas žil, byl jakýsi **A.** U Plutarcha dočítáme se také jedné zmínky o mladším **A.**-ovi z Troizény, jejž Plutarch nazývá aulódem a kněžem ardalských mus, dobou však do věku sedmi mudrců klade. *Ksk.*

Ardantova soustava krovů v. Krovy.

Ardatov: 1) Krajské město v ruské gubernii na řece Lemetě, 130 *km* jihozáp. od Nižního Novgorodu, má čtyři chrámy, krajskou školu, nemocnici a 3244 obyv. (1881). — **2) A.,** krajské město v gub. simbirské na ř. Alatyru, 160 *km* sev.-záp. od Simbirska, má tři chrámy, 4735 obyv. (1879).

Ardá Viráf, jméno pársského kněze, který dle pověsti v sedmidenním spánku proputoval nebe a peklo. O této pouti jedná obšírně, ač málo básnicky, *Ardá Virâf námak* (kniha o Ardá Virâfovi), jedna z nejdůležitějších památek pehlevské literatury z doby Sásánovců (VI. stol. po Kr.), vydaná s angl. překladem Haugem a Westem v Bombáji roku 1872. *Dk.*

Ardea, prastaré město v Latiu, sídlo rutulského krále Turna, na levém břehu ř. Numika, jižně od Říma, v krajině bažinaté. Roku 442 př. Kr. byla od Římanů kolonisována, ale ve válkách samnitských a občanských mezi Mariem a Sullou trpěla tak, že v posledních dobách republiky byla již úplně zpustlá. Blíže města byl posvátný háj Jova Indigeta s mohylou, pod níž prý pohřben Aeneas. Mimo to byly v **A.**-ei slavné chrámy Iunony a Venuše. Nynější **A.** jest místo nepatrné, mající asi 100 obyv.

Ardea L., volavka, viz Volavky.

Ardeb, míra na obilí, jíž se užívá v Egyptě, Habeši a Syrii: v Egyptě = 158·4 *l*, v Gondaru toliko = 4·4 *l*, v Massavě = 10·61 *l*.

Ardebíl, Erdebíl, opevněné město v perské prov. azerbejžánské, na vysočině 1520 *m*

vystupující, na níž pramení se Kara-su, tok Arasu, důležitá stanice obchodní Derbendem a Isfáhánem, má asi 12.000 skvostné mausoleum šejcha Sefího a é prameny minerální.

dèche [ardéš]: **1) A.**, řeka jihofrancouzniká na úpatí Chavadeských hor (v sev. ách), protéká obrovským přirozeným em Pont d'Arc, u St.-Martinu d'**A.** stává vnou a vykonavši dráhu 112 *km* vtéká St.-Espritu s pravého boku do Rhônu. — nazván **2) A.**, departement mezi Céni a Rhônou, zřízený z bývalé krajiny iské, od níž odloučen kanton pradelleaničí s departementy isèreským, drômevaucluseským, gardským, lozèrským, oireským a loireským a maje rozlohu m^2 jest z větší části hornatý, prostoupený vennami, zejména horami Vivaraiskými nskými, v jihozáp. části vysočinou La ue (1528 *m*). Nejvyšší horou dep. jest sopka Mézenc (1754 *m*) na hranici oireské. Půda jest divoce rozeklána a podivuhodnými přírodními zjevy: slufirozenými mosty, velkými jícny, strnuroudy lávovými, obrovskými hrázemi, ými kuželi, skalními labyrinthy a čedisloupořadími nabývá zcela zvláštního, ého rázu. Jest bohata na rudu železnou Veyras), měď, stříbrnaté olovo lignit, n, porfyr, vápno, mramor (Pouzin, rac), sádru, kamenné uhlí a má hojnost lních pramenů (Vals, Saint-Laurent, a j.). Celkem jen asi čtvrtina půdy rmentu jest vzdělána, tak že úroda plodin nestačí potřebě obyvatelstva. eky dep., většinou přítoky Rhôny, tepodél celé jeho vých. hranice, jsou: Cance, Doux, Erieux, Escoutay, Ara Loire, kterážto zde vzniká; z jezer avedeno Issarlèské v obrovském jícnu opky. Obyvatelstva r. 1886 napočteno , mezi tím 45.000 protestantů. Hlavní ůmyslová činnost záleží v hedvábnictví; toho jest zde značná výroba papíru, h suken, vydělávání kožíš na rukavice ní slaměných klobouků. Hlavním měep., jenž rozdělen jest ve 3 arrond. , Largentière, Tournon) a 31 kantonů bcemi, jest Privas, avšak co do lidnavní místo zaujímá Annonay.

leidae viz Volavky.

lekán, opevněné město v perské prorák-Adžmi, na cestě z Jezdu do Isfáhánu, oo obyv.

lelt Bohdan, nar. 18. ledna 1826 ve debergu, gymn. prof. v Písku, byl c. k. ol. inspektorem v okrese blatenském; prvou knihu tělocvičnou v jazyku če*Tělocvik pro dívky* (Praha, 1862, 2 sv. školy«) a napsal výklad K. J. Erbenovy ní košile« (ve Zprávě píseckého gymna7). *Rl.*

lenny (franc. *les Ardennes*): **1) A.** nase dříve celá hornatina mezi řekami a Sambrou, nyní však přísluší jméno e záp. dílu dolnorýnské planiny. **A.** prostírají se na sev. hranici francouzské a v jihových. Belgii a připojujíce se na vých. k pohoří Hohe-Venn a Eifelu přecházejí na západě na březích Mósy a Sambry znenáhla v nížinu flanderskou. V průměrné výši 455—585 *m* tvoří povrchem svým spíše náhorní planinu bez souvislých hřbetů horských; také temena nejvyšších hor nepřesahují nikde 650 *m*. Tato souvislá hornatina prorvána jest údolími řeky Mósy a přítoků jejich Chiers, Semoy, Lesse a Ourthe, kteráž bývají mnohdy velmi hluboká, se stěnami až 200 *m* vystupujícími; tato větší údolí řek dlužno pokládati za hlavní prorvy, z nichž vybíhá velké množství pobočních údolí. **A.** celkem jsou pusty; většina planiny má půdu buď slatinatou, ke vzdělávání úplně nezpůsobilou, anebo jen špatné pastviny, kterých teprve po dlouholetém úhoření k orbě lze užiti. Jenom sev. a záp. svah má poněkud lepší půdu; naproti tomu v údolích jest země velmi úrodna a poskytuje výborné pastviny. Hlavním bohatstvím horstva tohoto jsou rozsáhlé lesy listnaté (duby, buky, břízy, osiky, jasany) a nerosty, kteréž se staly příčinou čilého ruchu průmyslového v celém okršlku ardennském. Poskytují železo, olovo (u Longvilly), antimon (u Gösdorfu), měď (u Stolzenburgu), mangan (u Bihain), hlínu modelovací; zvláště důležita jest rozsáhlá pánev kamenouhelná na sev. svahu od Lutichu až k Valenciennes se táhnoucí (Mons, Charleroi, Namur), kteráž jest základem velkolepého hutnictví a průmyslu belgického. Ve starém věku nazývali Římané pohoří toto Arduenna silva a označovali za hranice jeho podlé Caesara a Strabóna na záp. Šeldu a na vých. Rýn. Zasvěceny byly Dianě, kteréž odtud přijmí Arduenna přikládáno, a mnohé památky starobylé, jako oltáře, sochy, nápisy a j. svědčí o rozsáhlém ctění Diany v těchto krajinách.

2) A., departement v sev.-vých. Francii, prostírá se po obou březích řeky Mósy a hraničí na sev. s královstvím Belgickým, na záp. s departementem Aisne, na jihu a vých. s depart. Marne a Meuse. Skládá se ze severních končin bývalého hrabství champagneského (Rethelois Porcien) a knížectví sedanského, carignanského i mouzonského a zaujímá rozlohu 5233 km^2. Povrchem půdy náležejí jižní části departementu ku křídové pahorkatině champagneské, střed prostupuje les argonnský, kdežto sever zaujímají drsné, lesnaté planiny hor Ardennských. Po celé délce od jihu k severu protéká **A.** splavná řeka Mósa s přítoky svými Chiers a Semoy, na sev.-vých. pak proudí Aisne a Aire. Průplav ardennský, 105 *km* dlouhý, táhne se podél Aisny přes Rethel a Aitigny na vých. až k Semuy, potom prolukou u Chêne le Populeux k řece Bar a podél této na sever k Móse. Obyvatelstva r. 1886 napočítáno 333.759 duší, průměrný vzrůst činí 2%. Více než 60% půdy jest vzdělána a výnos obilí jest větší než spotřeba jeho, ačkoli orba pouze v údolích, hlavně v poříčí Aisny se provozuje. Značný jest též chov dobytka hovězího a ovcí a uhrazuje spotřebu též sousedních departementů. Hlavní výživu

vedlé orby poskytuje obyvatelstvu hornictví, hutnictví a průmysl rukodělný. Dobývá se hlavně břidlice a ruda železná; železářství zaměstnává četné huti, válcovny na plech, továrny na hřebíky, stroje a nářadí železné; k tomu druží se několik pecí měděných. Prvé místo v odvětví průmyslovém zaujímá soukennictví, jehož středem jest Sedan a při předení, tkaní a appretování na 17.000 dělníků zaměstnává. Politicky dělí se A. v arrondisementy: Mézières, Rocroy, Sedan, Réthel a Vouziers, 31 kantonů, 503 obce a má Mézières za hl. město.

Ardetta minuta Gray (*Ardea minuta* L.), bukač malý, viz Bukači.

Ardey, površí vestfálské ve vládním obvodu arnsberském, na pr. bř. Ruhry, jižně od Dortmundu, jest západ. pokračováním Haarstrangu a nad Ruhrou příkře se zvedajíc dosahuje výše 244 *m*. Známo bohatými ložisky kamenného uhlí.

Ardfert, obec v irské prov. munsterské, hrabství kerryském, u Tralee, s 670 ob., bývalé sídlo biskupské s vysokým učením. Dosud jsou zde zříceniny znamenitého chrámu.

Ardglass [ardglès], staré přístavní a lázeňské městečko v irském hrabství downském, při Irském moři, bývalá pevnost a kvetoucí místo obchodní, s majákem a 1154 ob. (1881).

Ardigò Roberto, vynikající positivista ital., nar. r. 1828 v Casteldidoně (Cremonsko). Byl kanovníkem v Mantui, ale opustil r. 1871 svůj stav, vydav dříve *Discorso su Pietro Pomponazzi* (Mantua, 1869) a *Psicologia come scienza positiva*, v níž vyložil své zásady, a oddal se filosofii. Stal se pak profes. filosofie v lyceu mantovském a později prof. dějin filosofie na univ. v Padui. Z filosofických děl jeho vyšlo posud pět dílů, z nichž prvou část tvoří rozpravy již uvedené, druhou: *La formazione naturale nel fatto del sistema solare* (1877); *L'inconscibile di H. Spencer e il Positivismo* (1883); *La religione di T. Mamiani* (1880) a *Lo studio della Storia di Filosofia* (1881); třetí: *La morale dei positivisti* (1878); *Relatività della logica umana*; *La coscienza vecchia e le idee nuove* (1885) a *Empirismo e scienza* (1882); čtvrtou: *Sociologia* (1879); *Il compito della filosofia e la sua perennità* (1884) a *Il fatto psicologico della percezione* (1882); pátou pak *L'unità della coscienza* (1887). Ve spisech těchto dochází A. posledních mezí positivismu a hledí hlavně ku vědám experimentálním. Mimo to napsal řadu jiných pojednání. *P.*

Ardila, řeka španělská, 120 *km* dlouhá, vzniká na jižní hranici provincie badajozské v Sierře Moreně (*Sa. de Túdia*), po krátkém sev. toku obrací se na záp. a nedaleko Moury v Portugalsku vlévá se s levé strany do Guadiany. Přítoky: Bordion, Rebenton, Mortigão, Tutalega.

Ardilán, provincie v západ. Persii, s níž hraničí provincie Azerbejdžán, Irák-Adžmi, Lúristán a turecká krajina Irák-Arabí; má rozlohu 64.698 km^2 a hlavní město Kirmánšáhán.

Ardiscus viz Ardžiš 2).

Ardisia Sw., klíman, rod rostlinný z řádu prvosenkovitých (*Primulinae*), jejž A. L. Jussieu klade do čeledi *Myrsineï*, Payer však do čel. *Primulaceï*. Květy jsou obojaké, s lůžkem vypouklým, 5četné. Kalich kratinký, ústy ostrých. Koruna kolovitá, s plátky zpět ohnutými, proti nimž stojí 5 tyčinek s kratinkými nitkami a dlouhými, na vnitřní straně dvěma podélnými štěrbinami pukajícími prašníky. Vaječník svrchní, s dlouhou čnělkou a jednoduchou bliznou, 1pouzdrý, se střední placentou. Plod jednosemenná bobule semena bílkem bohatého, v němž klíček po straně a napříč uložen. Ardisie jsou chlupaté nebo pýřité polokeře nebo i stromky s listy střídavými, sedavými nebo krátce řapíkatými, nejcelejšími nebo mělce vroubkovanými, bez palistů. Květy v úžlabních hroznech nebo okolikovitých latách, buďto přímo nad zemí ze dřeva vynikajících nebo zároveň konečných. Stopky jejich jsou dlouhé a barva bílá nebo růžová. Bobule zvící hrachu jsou častěji modré. Ardisie rostou v hornatých končinách asijských, na Sumatře, Ceylonu i v Africe v četných druzích, z nichž mnohé v ozdobném zahradnictví došly obliby. Důležita jest **A.** *humilis* Vahl., k. nízký, na Ceylonu a v Indii, kde v bažinách roste a proti zimnici pod jm. *badulam* se užívá. **A.** *crenulata* Vent., z Číny a ostrovů Antillských, má vroubkované, kopinaté, kožité listy a šarlatové bobule. Nedávno objevila se v obchodu **A.** *metallica* R. Brown ze Sumatry, s bobulemi nachovými, čnělkou trvale označenými, a s lupeny krásného, bronzově fialového lesku. Také **A.** *hymenandra* Wall., z Vých. Indie, označená okřídlenými a na konci ocáskatými prašníky, bývá v teplých domech pěstována. *Děd.*

Ardissone Francesco, botanik italský, narozen v Diano-Marině r. 1837. Jest profesorem botaniky na vyšší hospodářské škole milánské. Zabývá se hlavně studiem mořských řas, o čemž svědčí dvé jeho větších děl poctěných cenou Institutu francouzského: *Le Floridee italiche* (Milán, 1874—78) a *Phycologia mediterranea* (2 sv., Varese, 1883—86).

Arditi Luigi, virtuos a hudební skladatel italský. Narozen r. 1822 v Crescentině u Vercell, záhy vzdělal se v dovedného houslistu, koncertoval po Evropě i Americe, v l. 1852 až 1856 byl ředitelem orchestru italské opery v Novém Yorku a později kapelníkem v Londýně (*Coventgarden-Th.*), kde pak trvale se usadil. V Novém Yorce velmi se líbila jeho zpěvohra *Il Spione*; z menších jeho skladeb (pro housle, koncertní zpěv a piano) stala se světoznámou valčíková komposice pro zpěv *Il bacio* (Hubička).

Arditо, též *audace* (ital.), směle, odvážně; v hudbě značí přednes živý, výrazný.

Ardito Pietro, italský spisovatel. Narozen v Nicastru (Calabrie), stal se r. 1865 gymn. prof. ve Spoletě, r. 1875 učitelem dějepisu na ústavě technickém tamtéž, později ředitelem gymnasia, techn. škol a škol obecných v Nicastru. Ze spisů jeho jmenujeme: *Le lettere e l'Umanità* (Foligno, 1863); *Antologia greca*

(Foligno, 1866, s professorem Tallarigem); *Versificazione italiana e latina* (Neapol, 1874); *Poesie e versioni poetiche* (Spoleto, 1869); výtečný překlad z latiny: *Poesie di Giovanni Pontano* (Neapol, 1878); *Artista e critico, corso di studii letterarii* (Neapol, 1880), kde podal principy aesthetiky a kritiky, dvou prý sester. Sebrané jeho studie kritické i literární vyšly pod názvem *Saggi critici e letterarii*. *P.*

Ardizzone: 1) Girolamo, básník italský (* 17. led. 1824 v Palermě). Jest ředitelem úředních novin pro Sicilii. Překládal mnoho z lyriků řeckých, pak z Camõesa, Byrona a Chateaubrianda. R. 1867 vydal své *Canti* a r. 1869 dvě novelly veršem *Un mistero di convento* a *Amalia*. — **2) A.** Matteo, bratr předešlého (* 20. listop. 1829 v Palermě), jest professorem klassické filologie na universitě palermské. Přeložil I. knihu Lucánovy *Pharsalie* ve stancích a psal četné filosofické, kritické a literární studie o básnících latinských a řeckých. Jeho *Versi* vyšly r. 1881. V básních obou bratří převládá živel antický, a jsou v nich spíše patrny stopy horlivých studií než samostatného žití básnického. *—cký.*

Ardizzoni Gaetano, básník ital. (* 1837 v Catanii). Roku 1866 vydal obsáhlou sbírku svých skladeb *Canti*, obsahující dřívější sbírky a zpěvy samostatně vydané: *Armonie popolari*; *Le rose bianche*; *Voci dell'anima*; *Maria*; *Sogni*; *Canti*. Směrem modernějším nesou se pozdější básně *Ore perdute* (1872), obsahující cyklus »Růže a trní« a dvě větší skladby »U moře« a »Dějiny lásky«. **A.** jest lyrik vášnivý, ač ve výrazu nestejný. *—cký.*

Ardoch, víska v perthském hrabství ve Skotsku, proslavená svým římským táborem v celé Britannii nejzachovalejším, který na severu a východu byl chráněn několikerými příkopy a baštami, na jihových. neschůdnou bažinou, na záp. strmými břehy řeky Knaig a pokrývá plochu dosti prostrannou pro 20.000 mužů. Tři ze čtyř bran jsou dosud zachovány.

Ardov Plešivecký (mad. *Pelsőcz-Ardó*), ves v Uhrách, v župě gemerské, s 303 ob. slov. (1880). Na blízku jest bohaté ložisko rudy zinkové. *Rz.*

Ardoye [ardoà], průmyslná obec v belgické prov. západoflanderské, arr. roulerském, 10 *km* záp.-jiho-záp. od Thieltu, má velké tkárny, bělidla, dílny voskářské a 6082 obyv. (1883).

Ardres [ardr]. kant. město ve francouzském dep. Pas-de Calais, arr. saint-omerském, stanice sev. dráhy franc., na Ardreském průplavu, jenž Calais spojuje se St.-Omerem, má cukrovar, továrnu na tyl, solivárny, vydatná ložiska rašelinová a 2274 obyv. (1886). **A.** proslul schůzí krále franc. Františka I. a Jindřicha VIII., krále angl., v táboře u samého města r. 1520, v němž pořádány zápasy vojsk i panovníkův a při tom jevila se taková nádhera, že nazván »táborem zlatohlavovým« (*Camp du drap d'or*).

Ardrossan, lázeňské městečko v Ayrshiru, má nejpřístupnější přístav na západ. pobřeží skotském, loděnice, starobylý hrad a přes 4036 ob. (1883). Vyváží se odtud mnoho uhlí.

Arďua negotia regni (lat.) nazývají se v angl. životě ústavním často nejvyšší záležitosti státní, jejichž obstarávání dálo se od dob Eduarda I. a jeho nástupcův ústavně za spolupůsobení rady velmožů (sněmu, parlamentu). Náleželo k nim hlavně nejvyšší soudnictví, povolování berní, zákonodárství, jakož i úrada a vliv při vedení vlády a veškeré správy říšské. *Tkl.*

Arďuba, město v Dalmacii, které Germanicus r. 9 po Kr. rozbořil. Obyvatelé chrabře se bránili, i ženy vrhaly se s dítkami do ohně nebo do řeky nechtějíce dostati se Římanům v otroctví. Mnozí myslí, že nynější Knín vystavěn na základě **A**-by. *Kle.*

Arduin viz Harduin.

Arduino Giovanni (* 1714 — 1795), mineralog a chemik italský, zabýval se prakticky metallurgií a geognosií. Povolán byl do Bergama, Modeny a Rakouska, aby po rudách pátral. Později stal se inženýrem ve Vicenze, r. 1769 jmenován od vlády benátské provinciálním praesidentem hospodářským. Založil pak a řídil akademii hospodářskou v Benátkách a setrval v úřadě až do své smrti. Z četných spisů jeho sluší jmenovati zvláště pozoruhodná odborná díla: *Il saggio di litogonia* (Siena); *Raccolta di memorie chimico-mineralogico-metallurgiche ed orittografiche* (Ben., 1775); *Principi di mineralogia sistematica e practica* (t. 1777).

Ardys, jméno obvyklé u králů lydských. **1) A.**, král lydský z dynastie Hérakleovců, nastoupil roku 766. Dle Xantha byl panovníkem znamenitým a získal si hlavní zásluhu o výpravu lydského vojska, hlavně jízdy. — **2) A.**, dle Hérodota druhý král lydský z dynastie Mermnadů, kraloval dle zařadění přibližného v l. 647–620 př. Kr. Soudíc dle Xantha bylo pravé trůnní jméno jeho Alyattés, avšak i prameny řecké i assyrské (Ardusu ve West. As. Inscr. V., col. II., 120. sq.) znají výhradně tvar Ardys. Nastoupiv po otci svém Gygovi, který padl v boji s loupeživými Kimmerii, zdědil válku s loupežným národem tímto. Boj byl tak nešťastný, že Kimmeriové vzali i hlavní město Sardy, načež **A.** hledal pomoci u assyrského krále Assurbanipala. Avšak závislost na vzdálené Assyrii neměla dlouhého trvání. **A.** obnoviv spolek s egyptským králem Psammetichem zbyl se obtížných útoků kimmerských a podnikal již i útoky na města řecká, hlavně na Priénu. Pohříchu jsme o událostech jeho dlouhého kralování velmi chudě zpraveni. *Pšk.*

Arďžamand banu, jinak známa jménem Mumtáz-i-Maháli, milovaná manželka panovníka říše velkomogulské Šáha Džahána († 1666), pro svou krásu věhlasná po celém Hindustáně. Byla dcerou Asofa Chána, prvního ministra Džahángirova. S manželem svým žila 20 let a obdařila ho četnými dětmi. Zemřela r. 1631 a Šáh Džahán dal nad tělem jejím vystavěti překrásné mausoleum zvané »Tádžmahál«. Viz Agra. *Fl.*

Ardžiš: 1) A., řeka rumunská ve Velké Valachii, vzniká na hranicích sedmihradských ve Fogarašském pohoří, teče směrem jižním, pak jihových. kolem Pitešti a u Oltenice vtéká

s levé strany do Dunaje, vykonavši dráhu asi 300 *km*. — Na horním jejím toku leží **2) A.** rum. *Argesu*, krajské město a sídlo biskupské, se 6 chrámy, kněžským seminářem a 3200 obyv. Jest to římský *Ardiscus*, ovládá silnici vedoucí k prosmyku Červené věže a slyne znamenitým opevněným klášterem basiliánským, Ardžišský dvůr (*Kurte A.*) zvaným, jejž vystavěl r. 1518 hospodár Niagulu Bessarab. Jest to žulová stavba rozměrův obrovských, s překrásným, nad míru bohatým chrámem slohu byzantského, v němž spočívala těla hospodárů multanských, po dvě století zde sídlivších. — **3) A.** (staré *Artɣes*, *Arses*), někdy důležitá pevnost, nyní městečko v Malé Asii, v sandžaku vanském, na sev.-vých. břehu Vanského jezera (*Lacus Arsissa*); teplá vřídla, sady ořechové a zříceniny, v nichž nalezeny nápisy klínové. — **4) A.**-dagh, Erdžis, Erdžas, starověký *Mons Argaeus*, nejvyšší hora maloasijská (3860 *m*) ve vilájetu angorském, 25 *km* jižně od Kaisarjé. Jest to mohutný kužel původu vulkanického, osaměle vyrůstající z vysočiny kappadocké, divoce rozeklaný, s příkrými, nedostupnými, věčným sněhem pokrytými vrcholy.

Ardžuna, Ardžun viz Mahábháratam.

Are viz Ar.

Area (lat.) jest každé ušlapané, suché místo; zvláště pak značívá slovo to u Římanů: 1. Staveniště. 2. Prázdné místo před vestibulem domu nebo mezi dvěma domy. 3. Veřejné místo v městě, určené ke hrám a procházkám, jež bývalo vymezováno koly a ohraničováno mřížemi. Uprostřed stávala socha boha, jemuž místo bylo zasvěceno. 4. Mlat, jenž se nacházel blíže hospodářského stavení a býval buď pouze ušlapán neb i dlážděn a jako naše stodola přikryt. Obilí se tu vyšlapávalo voly neb vydrobovalo stroji (*trahae tribulae*), nebo cepy mlátilo (*baculi*, *fustes*, *perticae*). *Cha.* — **A.** v širším slova smysle znamená rovinu, plošní obsah pozemku.

Area celsi, lysivost dvorcová, jest choroba vlasů v tom záležející, že vlasy, někdy také vousy, na přesně ohraničených místech vypadávají, aniž se na kůži jeví nějaké závažnější chorobné změny, na př. zánětlivé. Onemocnění začíná na obmezeném malém místě tím, že vlasy snadněji vypadávají a v několika týdnech nebo za několik měsíců objevují se velká místa lysivá, na nichž kůže jest bledá a poněkud citlivá. Tato lysivost může zachvátiti celou hlavu a způsobiti úplnou holohlavost. V některých případech se zastaví, a na místech lysivých dorůstají opět vlasy, spočátku slabší, později silnější. V řídkých případech však stává se, že vlasy již se nenahrazují. Onemocnění to vysvětluje se v novější době trofoneurosou kůže, totiž porušením výživných nervů kožných. *Jý.*

Areale, pojem jednoho neb několika souvislých pozemků co do věci; na př. plocha (*area*) pozemků (*areale*) patřících k usedlosti čís. 4. obnáší 12 hektarů.

Areb, vých. indická mince = 25 Lakrupiím čili 2,500.000 rupiím. Ale poněvadž hodnota rupií není vždy stejna, mění se i hodnota a-u. V našich penězích a. rovná se asi 2,850.000 zl.

Areca L., areka, rod palem z trib. *Arecinei*, rostoucích v tropických končinách východní polokoule, zvláště na ostrovech, jako ztepilé, na 16 *m* vysoké stromy s rokytem kroužkovaným, tenkým, zdobeným řídkou korunou zpeřených listů. Lístky jsou čárkovité, nedělené. Rostliny bezbranné nebo ostnité. Květy rdomé, oboje ve společném, toulci podepřeném květenství, ale prašné nad plodním. Prašné květy mají 3listý, krátký kalich a 3listou delší korunku, plátků se dotýkajících. Tyčinky, počtem 6 až 12, mají někdy u zpodiny srostlé nitky a prašníky šípovité, po kraji podél pukající. Plodní květy mají 6listá okvětí a 1—3pouzdrý vaječník s 3dílnou, sedavou bliznou. Bobule, peckovici podobná, jest sotva zvící slepičího vejce, obsahujíc 1 semeno s vyhlodaným, velmi tvrdým bílkem a malým zárodkem u zpodiny. Z 12 druhů nejvíce proslula: **A.** *Catechu* L., **a.** obecná (viz vyobr. č. 315.). Pěstuje se vůbec hojně na všech ostrovech Indického archipelagu i v Indii v různých odrůdách, kdež všude bujně roste, zvláště na pobřeží. Její rokyt dosahuje i 19 *m* výšky při 6·3 *dm* tloušti. Vějíře, z nichž asi 10 skládá korunu, jsou na 5 *m* dlouhé, tmavozelené, s lístky na 1 *m* dlouhými, velmi směstnanými, podél řasnatými, z nichž hořejší bývají na konci uťaté nebo vyhlodané. Zpodina řapíku rozšiřuje se v dlouhou pochvu. Z úžlabin listů vynikají chvostnaté, dlouhé palice květní, podepřené 3—4 toulci, posléze zdobené pomorančovými plody (viz vyobr. č. 314.). Tyto jsou vejčité, zvící vajec slepičích, bradavicí ukončené a vyznačují se rubínově pomorančovou, tlustou a vláknatou. V pecce, jako muškátový ořech tvrdé, jest s počátku šťavnaté, ale trpce chutné jádro, jež ztuhne v bělavý, nachově žilkovaný bílek. Toto oplývá mastným olejem (53%), emulsinem (30%), cukrem, katechem, třísloviną a vedlé jiných i hnědočerveným barvivem nebo červení arekovou. **A.** počíná plodit 3. rokem dávajíc úrodu asi po 30 let, každoročně po 200—800 plodů, které jsou nejhlavnějším obchodním zbožím tropické Asie a pro domorodce nevyhnutelným požitkem. Plodů oněch požívají dvojím způsobem· buďto na moučku roztlučených nebo na čtvrtky rozkrájených a usušených. Arci že takto hlavně jádra se užívá. Moučky neb křižalky zabalují do lupenů pepře betlového s příměskem vápna a katechu, a takto je žvýkajíce neb i hostům nabízejíce nejinak si krátí dlouhou chvíli než jako evropský kuřák nebo šňupák. Že tím pysky a

Č. 314. Plod palmy Areca Catechu L.

Č. 315. Areca Catechu L. (areka obecná).

kapusty palmové (*choupalmiste*). Květenství prašné má pro svou libovůni značný význam při různých slavnostech, nebo i jako lék a prostředek k čarování. Šťávy stromu potřebují na malabarském pobřeží, odkud se ročně rozváží na tisíce tun arekových ořechů, k úpravě opojných pastil; vláken z řapíků užívá se na lana i hrubší tkaniny k obalování zboží. — Kde nedaří se **A.** *C.*, potřebují k uvedeným účelům i jiných druhů arek, z nichž i u nás některé se pěstují v teplých sklenících. Jsou to zejména: **A.** *rubra* Bory, a. červená. Domovem na Maskarenách, má rokyt a řapíky často ostnité. Lístky její, z nichž několik konečných často splývá v širší lístek, jsou po kraji i podél střední žíly purpurové. — **A.** *sapida* Soland, a. chutná. Roste na ostrově Norfolku a zvláště na Zealandě jako stromek nejvýše 3 *m* vysoký jsouc zároveň nejjižnější palmou, neboť sahá ku 38° 22' již. šířky. Její žilky lístků a rub hlavní žíly jsou nachové. — **A.** *Verschaffelti* má žíly lístků i hlavní žílu nažloutlou a lístky oddálené, širokou zpodinou přirostlé. — **A.** *lutescens* Bory, a. jedovatá, z Bourbonu, má velmi hořké jádro, ač přece domorodci požívané. **A.** *crinita* Bory, a. vlasatá, z Bourbonu, vyniká dlouhými, hnědými vlákny na řapících. *Děd.*

Arecibo, město na západoindickém ostr. Puerto-Rice, na sev. pobřeží, v levo od ústí Ria de **A.**, v krajině úrodné, má přístav, z něhož vyváží se hojně plodin zemských, cukrovary, lihovary, vápenné pece a 25.800 obyv.

Areda, východoindická tykyta, lehká látka utkaná z lesklých vláken toještí či hedvábnice (*Apocynum cannabinum*).

Areg (arab., sing. *arga*), dýny, pískové pahorky, přesypy, zvláště v severní Sahaře.

Areia (lépe než Aria) slula ve starověku podlé řeky Areia (n. Herí-rúd) krajina kolem nyn. Herátu, stpers. Haraíva, »země říčná«. Hlavním městem a sídlem perského satrapy bývala v ní Artakoana, která od časů Alexandrových slula Alexandrejí Arejskou. Spisovatelé helléнští doby alexandrijské nazývali

…červenají a zuby zčernají, nic …achovávají si takto ústa při či…u, jenž by jinak hojným požíváním … byl příjemný, a udržují zuby ve …avém. Proto se také zhotovuje … jádra arekového prášek na zuby. …katechu jest hnědý, zhoustlý odvar …ových, jehož užívají proti kurdějím, … krvotokům. V obchodu běžné ka…chází buď z *Acacia catechu* (v. t.) …varu jádra **A.**, které známo též pod …u arekového, oříšku indické…chofoolu. Mimo to potřebuje se …eky v Číně k barvení bavlny, nebo …dobývá arak. Toulců užívají místo …vějířů mladých jako salátu nebo

pastýřské kmeny tamní Paropamisady, což vzniklo tím, že Seleukovci íránské i hindské kmeny kolem Paropamisu sloučili v jednu satrapii, jejímž hl. městem učiněna Ortospana nebo Kabura (n. Kábul), Hérodotův Kaspatyros (III., 102 a IV., 44), v horním údolí ř. Koféna (skr. Kubha n. Kábul-rúd). Při řece Kábulu obýval již hindský kmen Gandhára. *Khl.*

Areia Barr. jest rod trilobitů z českého silurského útvaru. Tělo je široce vejčité, zřetelně trojlaločné. Hlava tvoří široký polokruh, je klenutá, a čelní okraj je v předu po obou stranách průčelí téměř v pravém úhlu vykrojen. Žádné stopy po velkém švu, rovněž oči scházejí zúplna. Žebra zakřivují se na konci a nesou tupý hrot. Trup sestává z 8 až 10 článků. Štít ocasní malý, ze 2 článků srostlý. Známy jsou druhy dva. **A.** *Fričí* (viz vyobr. č. 316.) z oseckých břidlic d_1 a **A.** *bohemica* z kralodvorských (d_8).

Č. 316. Areia Fričí Barr.

Pz.

Areimanios viz Ahriman.

Areión, lat. *Arion*, v mythu řec. kůň původu božského, silou i hbitosti se vyznamenávající a rozumem i řečí nadaný, kterýžto různým slouží pánům přešel posléze v majetek Adrasta, pověstného vůdce »Sedmi proti Thébám«, jejž po úplném zničení vojska argejského zachránil rychlým útěkem do attického Kolóna. — Pův. význam **A**-a vykládá se namnoze způsobem allegorickým, a to jako blesk nebo jako slunce anebo jakožto letní oř hromový nebo jako oř mořský, ukazující k vodní podstatě svého zplodítele Poseidóna; leč zdá se, že **A.** nejsa vůbec personifikací mythickou jest pouhým výplodem umění básnického, jež rádo rekům svým přidružovalo válečné oře jakožto jejich věrné průvodce. *Dml.*

Areiopag (Ἄρεως πάγος): **1) A.**, pahorek v Athénách, na severozápadní straně Akropole, od této pouze úzkým úvozem oddělený. Na severní a na jižní straně spadají svahy jeho srázně, na západní, proti pahorku Nymf, povlovně. Na vrcholku jest skalnatá pláň, místy uměle hlazená, s pravoúhlými žlábky do skály vtesanými, jichž nejvýchodnější jest nepochybně zbytkem někdejšího oltáře Athény Smiřující (Areie). Se severní strany vede 15 primitivních schodů do skály vtesaných na površí; vedlé schodů zachovaly se na třech místech veliké votivní výklenky. Strana vých., k Akropoli obrácená, jest též uměle hlazena, s jedním výklenkem votivním. Nejdivočejší jest svah rohu sev.-vých., kdež skály mají namnoze podobu zřícenin, vzniklých zemětřesením v XVII. stol. Ke stěně skalní tam přiléhají základy zbořeného byzantského chrámu, a mezi balvany ukrývá se kalný pramen s vodou barvy temné, kdež nepochybně hledati sluší starověkou svatyni Erinnyí a místo, kde obětovali ti, již za nevinné byli prohlášeni. **A.** byl vždy za posvátný pokládán, a toliko západní svahy, jak dokazují rozsáhlé zbytky žlabů pro základy zdí do skály vtesaných, hustě obydleny bývaly. — **2) A.**, ctihodný soudní sbor v Athénách, který zasedal za předsednictví králův u svatyně Eumenid na pahorku stejnojmenném, jeden z pěti soudních sborův athénských. Původ jeho není znám. Dle dochovaných zpráv zdálo by se, že teprve Solónem byl v život uveden, avšak posvátný význam, analogie s ostatními čtyřmi soudnicemi a smysl pověsti k němu se odnášející na svědčují původu pradávnému. Dle starodávného zavedení soudila na **a**-u nepochybně veliká rada eupatridů za předsednictví králova, později za předsednictví archonta basileo vraždě neúmyslné (φόνος ἀκούσιος), kteří obyčejně vyhnanstvím byla trestána. Těchto soudců, kteří později zváni efetové a omylem po příkladě Aristotelově za soud odvolací pokládáni, bylo v historických dobách 51. Soudcové soudili pod širým nebem, poněvadž by dlíce s vrahem pod touž střechou sebe sami poskvrnili. Zákonodárství Solónovo oddělilo soud nad vrahy neúmyslnými od rady areiopagitů (ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ [anebo ἐξ Ἀρείου πάγου] βουλή), která skládajíc se z bývalých archontů ve zvláštní budově na agoře (στοὰ βασίλειος) zasedala. Působnost její byla rozsáhlá. Skládajíc se výhradně ze členů třídy pentakosiomedimnů dozírala rada **a**-ů ke správě státní, k hospodářství finančnímu a k veřejné mravnosti a měla i právo zakročiti, kdykoliv by zákony a prospěch státu dle zdání jejího byly ohroženy. Jakožto nejvyšší úřad státní ujal se **a.** za výpravy Xerxovy řízení obrany vlastenecké. Avšak demokratie pozdější netrpěla dozoru tak neobmezeného, pročež zákonem Efialtovým r. 469 všechna politická moc **a**-u odňata. Triakontarchové r. 404 zrušili i soudní jeho pravomoc, avšak ihned po jejich pádu za archontství Eukleidova (403) byla i politická i soudní moc **a**-u navrácena. Když Řecko podrobeno bylo Římanům, vznesli vítězové veškeru správní i soudní moc na **a.**, který tudíž stal se nejdůležitějším úřadem athénským, tak že v úředních dekretech na prvém místě byl uváděn. Poslední zpráva o trvání **a**-u jest z doby Theodosia I. O **a**-u s různého stanoviska pojednávají: Schömann, De Areopago et ephetis; pak ve Fleckeisens N. Jahrbb., 1875 a 1876; Wecklein, Der Areopag, die Epheten und die Naukraren; Forchhammer ve Philologu, XXXIV.; Lange, die Epheten und der Areopag vor Solon, a nejdůkladnější Philippi, Areopag und die Epheten. *Pšk.*

Areios z Alexandrie, též Didymos zvaný (na konci I. stol. př. Kr.), filosof eklektický, učitel císaře Augusta a důvěrný přítel Maecenatův. Augustus velice si jej oblíbil a dobyv Alexandrie dal milost všemu obyvatelstvu z úcty k učiteli svému jakožto rodáku alexandrijskému. — Eklekticismus **A**-iův vyznačoval se převahou živlu stoického, ale i četnými naukami povahy akademické a peripatétické.

Předmětem činnosti spisovatelské obral si hlavně dějiny filosofie. Zlomky četné historického díla jeho, zachované u Eusébia a Stobaia, dosvědčují, že dílo to podávalo cenný přehled nauk všech dřívějších filosofů (Viz více u Dielse: Doxographi graeci, st. 69—88., 445—472.) *Dna.*

Aréithoos, v bajesl. řec. král v boiótské Arně a mohutný rek, zvaný paličníkem (κορυνήτης), poněvadž zápasíval železnou palicí. Arkadský král Lykurgos přepadl jej posléze v úžlabí, kde užívati nemohl palice, a zabiv jej odňal mu zbraně jeho, dar to válečného boha Aréa. Zbraně tyto zdědil po Lykurgovi zbrojnoš jeho Ereuthalión, jenž na sobě je měl, když mladistvý tehdy Nestór jej usmrtil. Hrob **A**oův ukazoval se ve zmíněném úvoze. *Dnl.*

Arejci viz Ariové.

Areková palma viz Areca.

Arelape, též Arelate, město norické, nynější Pöchlarn v Dol. Rakousích.

Arelas, Arelate viz Arles.

Arelat viz Burgund.

Aremberg viz Arenberg.

Aremorica (Armorica) byl dle Caesara název severozáp. pobřeží Gallie mezi ústím řek Ligery a Sequany, tedy dnešní Normandie a Bretoňsko. Obyvatelstvo slulo úhrnným jménem též Armorici, t. j. Pomořané (kelt.), a dělilo se na kmeny, kteří většinou na pobřeží obývali: Venety, Curiosolity, Redony, Ambibarie, Calety, Osismy, Lexovie a Venelly (Caes. B. G. VII, 75). V dobách císařství Římského jméno **A.** omezilo se na poloostrov Bretoňský, který zejména od V. stol. po Kr. velmi četně byl osazován obyvatelstvem keltským, které z Britannie před Anglosasy prchalo. K obraně proti Germanům utvořili tito Keltové politický a vojenský spolek Aremoriků a prohlásili se r. 420 za neodvislé od říše Římské. R. 497 donuceni jsou po tvrdošíjném odporu uznati vrchní moc franckého krále Chlodvika. Dle Plinia (IV, 17, 31) nazývalo se **A.** též pobřeží v Aquitánské Gallii mezi ústím řeky Garumny a pohořím Pyrenejským.

Arena slulo zápasiště v římském amfitheatru, jež bylo posypáno pískem (*arena*), aby zápasníci neklouzali. U nás znamená **a.** letní, nepokryté divadlo. *Cha.*

Arena: 1) A. Barthélemy, republikán franc., nar. v Isole Rosse na Korsice r. 1775 (či 1765?), byl členem sboru zákonodárného, v němž zasedal na krajní levici. R. 1793 vrátil se na Korsiku bojovat proti Paolimu, který hleděl s pomocí Angličanů vyrvati ten ostrov Francii. Do 10. srp. 1794 statečně hájil města Calvi proti Nelsonovi. Po pádu města přišed do Paříže zvolen byl za poslance do rady pěti set (1796). Dne 19. brumairu (10. listop. 1799) odhodlaně protivil se Bonapartovi. Vystoupiv přímo proti němu chopil prý jej za límec volaje: »Vydala-li Korsika Caesara, vydá snad i Bruta«. Nap. Bonaparte tvrdil potom, že **A.** ohrožoval dykou život jeho. **A.** měl pak beze všeho soudu k rozkazu senátu býti deportován, ale podařilo se mu v čas uniknouti. Zemřel r. 1829 v Livorně. — **2) A.** Josephe, bratr předešlého (* 1772), vyznamenal se roku 1793 jakožto velitel praporu korsického při obléhání Toulonu, začež povýšen byl na gener. pobočníka. Zvolen byv r. 1796 poslancem do rady pěti set odešel s důstojenstvím generála na bojiště italské, ale po smělém státním převratu Bonapartově ze dne 18. a 19. brumairu vzdal se své hodnosti a vrátil se do Paříže. Padnuv v podezření ze spiknutí proti životu Nap. Bonaparta, tehdy prvního konsula, byl zatčen (10. říj. 1800) v Opeře zároveň s několika jinými (sochař Ceracchi, Topino-Lebrun, Demerville a Diana). Nebylo sice nalezeno při nich žádné zbraně, a žaloba měla důvody vrátké, když však učiněn na Bonaparta nový útok od royalistů (24. prosince), jehož vina přičtena byla republikánům, popraven byl **A.** se všemi ostatními (30. ledna 1801). Zemřeli statečně. *Koll.*

Arenacum viz Arnhem.

Arenaria L., písečnice, rod rostlin z řádu ptačincovitých (*Alsineae*). Kalich a koruna z 5 celých lístků složené, tyčinek 10, plod tobolka šesti zuby pukající, mnohosemenná, semena ledvinkovitá bez přívěsků. Byliny namnoze drobné, jedno- nebo dvouleté nebo vytrvalé, s jednoduchými listy a nejčastěji bílými, nevelkými květy. V Čechách na všech polích, škrabotinách, pahorcích jest všeobecně rozšířena p. douškolistá (**A.** *serpyllifolia* L.). Jest to bylinka jednoletá, 5—10 *cm* vysoká, s listy vejčitými a lodyhou vidličnatě větvitou. V Evropě známo jest celkem 46 druhů, z nichž velká část roste na horách, a jiné jsou domovem na stepích a skalách. Většina jich náleží jižní Evropě. Praktického významu nemají. *Vsky.*

Arenberg (Aremberg, Arberg), někdy hrabství, od r. 1576 knížectví, od r. 1644 vévodství nad ř. Eifelou v Německu, patří nyní k pruskému okresu koblenckému; prostíralo se na 413 km^2. Hlavní místo někdejšího vévodství, městečko Aremberg (v kraji adenavském), má 234 obyv. (1885) a leží při patě stejnojmenného čedičového kužele, 630 *m* vys., na němž jsou zříceniny zámku, kolébky to vévod z Arenberga. — Původní rod pánů z Arenberga vymřel po meči r. 1287, dědička Mattildis provdala se r. 1298 za Engelberta, hraběte z Marky, jehož potomci r. 1459 povýšeni do stavu říšských hrabat, ale v první polovici XVI. stol. vymřeli také po meči, načež sňatkem s Markétou, dědičkou **A**-u, přešly jméno, titul i statky rodu na Jana z Barbançonu, pošlého z vedlejší větve rodu de Ligne (* 1525 — † 1568). Syn jeho Karel († 1616) sňatkem a koupí velice rozmnožil statky rodu svého, vyznamenal se jako admirál flanderský a byl r. 1576 od císaře Maximiliána II. povýšen do stavu říšských knížat; vnuk Karlův Filip František († 1674) obdržel od cís. Ferdinanda III. r. 1644 titul vévodský a zemřel bezdětek. Nástupcem jeho stal se mladší bratr jeho Karel Eugen († 1681), jehož oba synové padli v bojích proti Turkům; syn staršího z nich, Filipa Karla Fran-

tiška († 1691), Leopold (* 1690 — † 1754), bojoval pod Eugenem Savojským v Uhrách a r. 1717 nemálo přispěl k vítězství u Bělehradu; za války o posloupnost polskou byl při armádě na Rýně, r. 1737 stal se polním maršálkem a kommandujícím generálem v Nizozemsku, zprostředkoval r. 1743 allianci Anglie s Hollandskem, v bitvě u Dettink 27. června 1743 raněn. Roku 1745 stal se místodržitelem v Hennegavě, zemřel 4. břez. 1754 na zámku svém Heverlé u Levna. Arenberg byl horlivým podpůrcem věd, důvěrným přítelem Voltaireovým a podpůrcem Rousseauovým, jemuž vykázal roční plat. — Syn jeho Karel Maria Raimund (* 1721 — † 1778) vyznamenal se ve válce o dědictví rakouské a ve válce 7leté, stal se r. 1757 polním zbrojmistrem, r. 1766 maršálkem. Starší syn jeho, Ludvík Engelbert (* 1750 — † 1820), střelnou ranou při honbě přišel o zrak; jeho dcera byla nešťastná kněžna Pavlina ze Schwarzenberga, která r. 1810 na plesu dávaném v Paříži ku poctě zasnoubení Napoleona I. s arcikněžnou Marií Louisou uhořela v plamenech. Syn jeho Prosper Ludvík (* 1785 — † 1861) byl s počátku rak. důstojníkem, uvázal se ještě za života otcova r. 1803 v držení statků rodinných, r. 1806 byl přinucen přistoupiti ke spolku rýnskému, když byl r. 1801 svou zemi a své statky na levém břehu Rýna (55□ mil) ztratil, načež mu v náhradu dána vestfálská panství Rocklinghausen a Meppen. Arenberg účastnil se válečných výprav v Prusku a Španělích; byv r. 1811 zajat od Angličanův ostal v zajetí až do r. 1814.

Již r. 1810 odňata Arenbergům souverenita a r. 1814 vídeňský kongress zemi jejich mediatisoval. Vévodové z Arenbergu mají od r. 1824 virilní hlas na prov. sněmu vestfálském a jsou dědičnými členy panské sněmovny pruské. Hlavou rodu stal se po Prosperovi Ludvíkovi r. 1861 jeho syn Engelbert I. († 1875), nyní jest hlavou rodu Engelbert II., nar. 10. srpna 1872, jehož poručnicí je matka jeho, vév. Eleonora (* 1845), dcera prince Arnošta z Arenbergu († 1857). — Rod Arenbergů je katolický, vévoda sídlí v Brusselu, kde má bohatou obrazárnu, nebo na zámku Klemenswerthu u Meppenu, vládne rozsáhlými statky v Německu, Belgii a Francii, z nichž příjmy roční se páčí na 800.000 zl. Znak: tři zlaté květy mišpulové v poli červeném. Od r. 1807 až 1884 drželi členové toho rodu také v Čechách panství Vidim s Kokořínem.

Arenda jest tolik jako roční úrok nebo důchod; **arendare** tedy tolik jako dáti pod úrok neboli dáti v pacht nebo v nájem, a **arendář** nebo **arendator** slove úročník, pachtýř nebo nájemce, jemuž nemovitost nebo nějaké právo se dává v nájem. V Polsku a Rusku hlavně nájemci krčem, vrchnostenského práva propinačního, mlýnův a statků korunních zovou se arendáři. *JČ.*

Arendal, přístavní město v již. Norsku, stiftu christiansandském, amtu nedenaeském, při vtoku Nidelfu do Skagerraku, ležící z části na skalnatém břehu, z části na ostrovech a jehlách (proto nazýváno »norskými Benátkami«), má pěkný přístav, loděnici, reálnou školu, museum a 9200 obyv. provozujících hlavně obchod se dřívím, hornictví v okolních hořatých dolech železných, plavbu a rybářství. A. jest město velmi zámožné; měloť r. 1881 loď 412 o 171.800 tunách a r. 1886 vyvezeno odtud zboží za 1,409.700 korun, dovezeno za 2,553.100 k. A. vznikl v XVI. stol., r. 17[illegible] povýšen na město a r. 1868 zničen požárem, načež vystavěn způsobem moderním.

Arendář, arendator, viz Arenda.

Arends Leopold (* 1817 — † 1882), vynálezce německé soustavy těsnopisné; vydal r. 1850: *Die Stenographie in 6 Lectionen zu erlernen* (1850); r. 1860 přepracoval celé dílo, které od té doby vyšlo v četných vydáních mající titul: *Vollständiger Leitfaden einer rationellen ebenso leicht erlernbaren sowie sicher auszuführenden Stenographie oder Kurzschrift* (14. vyd. 1883). Souhlásky soustavy A-ovy mají silné čáry dolů tažené, samohlásky pak vlasové, vzhůru směřující. Soustava tato nedodělala se u přirovnání k soustavě Gabelsbergerově a Stolzeově valných úspěchů v Německu; rozšířila se hlavně v sev. Německu a čítala r. 1887 72 spolků o 1420 členech, ve Švédsku pak má 29 sp. o 683 čl. **A.** nar. u Vilna, studoval v Derpte a žil pak v Královci a Berlíně. Napsal též dramata *Libussas Wahl* (1844); *Demosthenes* (1848) a vědecké spisy: *Das Wunderreich der Natur* (1857—58, 3 sv.); *Über den Sprachgesang der Vorzeit und die Herstellbarkeit der althebräischen Vokalmusik* (1867); *Vollst. Lehrbuch der Militärstenographie* (2. vyd., 1877). *Pč. Ks.*

Arendsee, město v pruském vlád. okr. magdeburském, kraji osterburském, na hlubokém a rybnatém Arendském jezeře, zujímajícím plochu 5·5 *km*² a vyvrhujícím zkameněliny a jantar; má soudní úřad, lázně a ústav pro léčení studenou vodou a 2205 ob. (1885).

Arendt Martin Friedrich, archaeolog (* 1769 — † 1824). Narodiv se v Altoně původně obíral se studiemi botanickými, ale záhy věnoval se archaeologii a prošel země severní Evropy, Německo, Francii, Rakousko a Italii větším dílem pěšky. Zemřel nedaleko Benátek. O numismatiku a řešení nápisů runových, jimž věnoval obzvláštní péči, získal si obzvláštní zásluhy. Část výsledků jeho badání uložena v staronordickém museu kodaňském; mnoho však se ztratilo, neboť A. nosíval své zápisky a výkresy stále při sobě, neb ukrýval je pod kameny v širém poli. Kromě jiného sepsal a uveřejnil *Grossherzoglich Strelitz'sches Georgium Nordslavischer Gottheiten und ihres Dienstes.*

Arendts Karl (* 1815 — † 1881), zeměpisec něm. Napsal mnoho knih zeměp. a přírodop., jež vyšly v četných vydáních a byly většinou přeloženy i do jiných jazyků, zejména: *Leitfaden für den ersten wissenschaftl. Unterricht in der Geographie* (8. vyd., Řezno, 1880); *Naturhistorischer Schulatlas; Geogr. des Königr. Bayern* (8. vyd., t., 1880); *Grund-*

zûge der mathem. und physik. Geographie; Der europäische Orient in seiner Neugestaltung (1879) a j. Spracováním 5. a 6. vyd. Balbiho *Allgemeine Erdbeschreibung* (2 sv., 1870—1878, Vídeň) provedl nejznam. svou práci, jež došla obecného uznání. Mimo to vydával po tři léta 1879—81 »Deutsche Rundschau für Geographie u. Statistik«. **A.** byl rodem z Ingolstadtu, od l. 1847—79 professorem zeměpisu a přírodopisu v Mnichově a zemřel v Possenhofenu na jezeře Starnberském. Heuglin a Petermann dali jméno jeho ostrovu vých. od Spicbergů, a Koldewey pojmenoval předhoří v Ledovém moři, ležící na 76° 3' s. š. a 18° 31' z. d. po něm mysem Arendtsovým.

Arène Paul Auguste, spisovatel franc. a básník provençalský. Nar. 26. čna 1843 v Sisteronu, po skončených studiích stal se profess. v Paříži, ale po úspěchu své jednoaktovky *Pierot héritier* (1865) opustiv místo toto věnoval se zcela písemnictví. Roku 1870 uveřejnil první svůj román *Jean des Figues* (Brussel), r. 1873 dodělal se nového úspěchu svými veselohrami *Les Comédiens errants* a *Le Duel aux Lanternes*. Společně s Alphonsem Daudetem pracoval o *Lettres de mon Moulin*. Nejvíce však vyniká svými báchorkami provençalskými *Contes de Noël* (1879) a *Au bon Soleil* (1881) a novellami (*La Gueuse parfumée*, 1884); stejně poutavy jsou jeho črty o mravech pařížských (*Paris Ingénu*, 1882). R. 1884 vydal zajímavý cestopis *Vingt jours en Tunisie*; r. 1886 sbírku básní *Mobilier scolaire* a r. 1888 *Contes de Paris et de Provence*. **A.** jest též předsedou spolku félibrů a redaktorem alm. »Armana prouvençau«. Mnohé z prací **A**-ových přeloženy také do češtiny: »Provençálské novelly« (J. A. Voráčkem v Čes. bibl. rod., 1882); »Démon zátiší« (B. Fridou v Lum., 1878); »Páže« (t., 1880); »Pitocluqueovy fisole« (t., 1882); »Statek duší« (J. J. Benešovským-Veselým v Květ., 1880); »Moje vlašťovky« (L. Belloni v Záb. list., 1883); dále v »Nár. list.« aj.

Arenenberg, též Nordenberg, zámek ve švýcar. kantoně thurgavském, 8 *km* záp. od Kostnice, na břehu Bodamského Dolního jezera, majetek císařovny Eugenie, jež v něm naposledy sídlila r. 1884. R. 1873 byl **A.** středem agitace bonapartistské.

Arenga Labill., palma vinná, gomut, náleží ke skupině palem zpeřenolistých z trib. *Arecinei*, rostoucích ve Vých. Indii a na ostrovech Ind. archipelagu. Mají kmeny někdy položené, kroužkované, průměrně vysoké. Rapíky jsou někdy ostnité, s hojnými černými vlákny; lístky, u zpodiny často laločkaté, jsou na líci tmavozelené, na rubu šedé. Květy jednodomé ve visutých klasech objevují se pouze jednou. Prašné mají lůžko vypouklé, s okvětím 6listým, vnitřních plátků delších, přitloustlých a kožitých. Tyčinek mnoho, s nitkami a prašníky dlouze přiostřenými, na 3hranném pojidle. Plodní květy složeny ze 6listého okvětí, zakrnělých tyčinek a 3pouzdrého vaječníku s 3 kuželovitými bliznami. Peckovice jest kulatá, okvětím podepřená, 3semenná a zelená. Semena s rohovitým bílkem a excentrickým zárodkem na jeho hřbetní straně. **A.** má 4 druhy, z nichž nejvíce proslula **A.** *saccharifera* Labill. (*Gomutus sacch.* Spr., *Borassus Gomutos* Lour.), gomut cukrodárný, jinak condiar, lontar (lantar) a sagvir jmenovaný. Jest obecnou palmou na ostrovech Sandwichských, Moluckých a Filipinských, odkud i na jiné ostrovy (Reunion) a do tropické Asie byla přesazena. Rokyt její, 9—12 *m* vys., má dlouhé listy s tlustými, bezbrannými řapíky a dlouhými, kopinatými, u zpodu ouškatými, na konci zoubkovanými lístky. Pošvy listové mají po kraji síť dlouhých a černých, velmi trvanlivých vláken. Peckovice jsou kulatě 3hranné, zvící mišpulí, ostře dužnaté, z modrozelena v barvu nažloutle hnědou přecházejíce. Skořepina tenká a černá. Užitek této palmy jest neobyčejně velký. Rokyt dává druh tmavohnědého, černě a zlatoleskle podél pruhovaného, velmi tvrdého dřeva. Uprostřed jest dřeň, z níž upravují mouku. Třepení na pošvách listových, t. zv. »pansari«, slouží k soukání lan, nebo tkaní hrubých, velmi trvanlivých látek, známých jako gomuti, ejoo, kitool i kittul. I šípy a psací péra z tlustých vláken těch přiřezávají. Nejrůznější užitek dává ovoce. Jeho nezralá a s cukrem zadělávaná jádra jsou u Číňanů pochoutkou. Dužnina plodův obsahuje velmi prudkou šťávu, která, zvláště když ovoce ve vodě shnilo, pálí na kůži až k omdlení. Proto stříkali obyvatelé Moluckých ostrovů se svých opevnění šťávu tu na obléhající je Hollandany, odkudž zasloužila si názvu pekelné vody. Proti tomu jest šťáva kmene pravým dobrodiním tuzemců. Té dobývají z gletých palem tím, že prašné, nerozvité květenství tak dlouho otloukají, až se k němu hlavní proud mízy obrátí. Po té je odříznou a šťávu z rány do nádob sbírají pak každodenně a po více let. Z ní pak buď vyrábějí cukr barvy načernalé a zvláštní příchutí vynikající, t. zv. gaulaitam, nebo ji nechají kvasiti, čímž se mění v lahodný, ač Evropanům s počátku odporný nápoj, palmové víno (*vin de Saguère*), jenž vzbuzuje chuť k jídlu, na moč žene a od kamene chrání. Šťáva ta, vůbec toddy zvaná, nahrazuje i ocet, když zkysala. Starých, uprostřed (kde dřeň bývala) ztrouchnivělých kmenů velmi výhodně jako trvanlivých rour potřebují. *Děd.*

Arenicola Lam., pisečník, dešťovka mořská, rod mořských červů štětinatých (*Polychaeta*), kteří jsou repraesentanty zvláštní čeledi (*Arenicolidae*). Jsou to dlouzí, táhlí červi těla válcovitého, vzadu ocasovitě zúženého, napřed nadutého, s malým kuželovitým lalokem čelním a s bradavkovitým rypákem bez kusadel. Jsouce vesměs pravidelně článkováni mají první článek tělní a řadu článků posledních beze všech přívěsků, na článcích však ostatních dvě řady vlasovitých štětin hřbetních a dvě řady háčkovitých štětin břišních, k nimž mimo to na segmentech středních přistupují chomáčky rozvětvených vláken žaberních, umístěných za hrbolkovitými komolci štětin hřbetních. Červi tito rádi prodlévají na písčitých březích mořských, kdež v písku pod kameny ryjou. Ze šesti známých druhů

jest na pobřeží moří evropských nejhojnější **A.** *marina* L. (**A.** *piscatorum* Lam.), **písečník rybářský**, 12—25 *cm* dl., žlutavý až tmavohnědý červ, jenž osmým článkem tělním počínaje nese na 13 článcích středních po páru chomáčkovitých vláken žaberních. Slouží rybářům za vnadidlo při lovu ryb. *Šc.*

Arenig nebo *stiperstone*, nejnižší stupeň zpodního útvaru silurského v Anglii: jsou to černé břidlice a křemence s graptolithy (*Diplograptus dentatus*, *Didymograptus sparsus* a j.) a trilobity, jako *Ogygia*, *Asaphus*, *Aeglina*, *Trinucleus*. Srovnává se s nejzpodnější částí etáže *D* útvaru silurského v Čechách. *Fl.*

Arensburg, krajské město ruské, hlavní místo livonského ostrova Ezelu (na již. břehu), má dva krásné chrámy, pravoslavný a lutheránský, krajskou školu, mořské lázně, vodoléčitelský ústav s lázněmi bahnitými, přístav s dvěma majáky, značný obchod (r. 1881 vyvezeno zboží za 311.934 rublův) a 3460 obyv. (1882). **A.** býval pevností dánskou, až r. 1710 Rusové ho dobyli a hradby pobořili.

Arenstein József, spisovatel maďarský (* v Pešti 1816), professor mathematiky na průmyslové škole v Pešti, pak na hlavní reálce vídeňské. Sepsal mimo jiné: *Mik a képzetes menyny iségek és mi azok mértani értelme* (Pešť, 1846), spis poctěný cenou akademie uherské; *Betüszámtani előadások vázlata* (t. 1847).

Arentzen Christian August Emil, dánský básník a literární historik (* 1823). Napsal několik svazků básní a dramata z dějin nordických *Gunlög Ormetunge* (1852) a *Knud den hellige* (1853), ve kterých se jeví vliv Oehlenschlägerův. Hlavní význam jeho záleží v pracích literárně historických; zvláště důležito jest jeho dílo *Baggesen og Oehlenschläger* (8 sv., 1870—78). Mimo to vydal nordické sagy (*Nordisk mythologi* (1881) a životopis Oehlenschlägerův *Oe., litteraturhistorisk livsbillede* (1879). **A.** mnoho cestoval, byl v l. 1860—72 učitelem na metropolitní škole v Kodani a žije od té doby z nadace státní svým pracím literárním.

Arenys de Mar, okresní město ve španělské provincii barcelonské, 38 *km* severovýchodně od Barcelony, na pobřeží Středozemního moře, má pěkné letohrádky, dobrý přístav, loděnice, školu námořnickou, továrny na plsť, krajky, vlněné i bavlněné látky a lihovar. Obyvatelstva 4672 (1878). V okolí léčivé prameny.

Areola: **1)** Kolo kolem měsíce neb okolo slunce. — **2)** Dvorec obklopující bradavky prsní. *Peč.*

Areolární, síťkovaný, políčkovaný (tkaň v histologii).

Areopag viz Areiopag.

Arequipa [arekípa], hl. město departementu t. jm. v jihoamerické republice Peru, na 16° 23' již. šíř., 90 *km* od Tichého oceánu, na rovině zvané Quilca a ležící 2329 *m* n. m. Polohou svou náleží **A.** k nejkrásnějším městům jihoamerickým, jsouc zároveň důležitým kulturním střediskem amerických Španělů. Má universitu z r. 1825, seminář, kollej a jiná učiliště, 5 chrámů, mezi nimi znamenitou kathedrálu, jež náleží k nejkrásnějším chrámům americkým, 8 mužských a 3 ženské klášťery. Obyvatelstvo, jehož r. 1876 napočteno 29.237 duší, zabývá se nejvíce obchodem, který hlavně do Brazilie směřuje; průmysl záleží především ve spracování bavlny, zlata, stříbra a drahých kamenů. Vyváží se odtud nejvíce vlna ovčí, alpak a vikun a vývoz ten páčí se ročně na 2.000.000 pesů (4 mill. zl.). Obchod zkvétá zvláště od dokončení železnice, která od přímořského města Mollendy vede do **A.** a odtud dále až k jezeru Titikace. Nad městem vypíná se pravidelný kužel sopky Misti, zvané též Volcan de **A.**, do výše 6100 *m*. **A.**, kterou r. 1536 založil Pedro Azurez de Campo, společník Pizarrův, trpěla velice častým zemětřesením a výbuchy sopečnými, několikráte byla zcela pobořena a r. 1600 zasypána vývrhelem sopky Huayany Putiny. Posledně stihla ji hrozná katastrofa 13. srp. 1868, ale město záhy opět vystavěno. — Departement arequipský ohraničen jest na sev. departem. Ayacuchem a Kuzkem, na vých. Kuzkem a Punem, na jihu Moquegnou a na záp. Tichým oceánem a zaujímá rozlohu 59.017 *km²* se 160.282 obyv. (1876). Celé území jeho jest z největší části hornato, prostoupeno jsouc směrem od sev.-záp. k jihovýchodu, západním pásmem Kordiller peruanských, jejichž temena až 6000 *m* výše přesahují. Vodopisně náleží **A.** k Tichému oceánu, zavlažována jsouc množstvím pobřežních řek, z nichž Rio Ocoña, Rio Mages a Rio Vitor jsou největší. Politicky dělí se departement arequipský v 7 provincií.

Arés, bůh války starých Řeků, syn Zevův a Héřin. U Homéra líčen jest jako vzor rváče doby hérójské: v kovové zbroji, zlatou přilbicí s vlajícím chocholem na hlavě, potřásaje kopím v pravici, v levici pak drže mohutný štít kožený, sám jsa těla obrovského a rychlosti nedostihlé vrhá se bez rozvahy, zuřivě, s nesmírným pokřikem v nejlítější boj, kdež nedbaje, na čí straně bojuje, nenasytným jsa ve vraždění zhoubně potírá bojovníky, dotírá na vozy válečné a stékaje hradby měst dobývá. Proto Zevovi samému jest nejprotivnějším ze všech bohův olympských. V družině **A.**-ově jsou synové jeho Deimos a Fobos (Strach a Třas), jeho sestra a družka Eris (Svár), dále působitelka vřavy válečné a bořitelka měst Enyó, bohyně smrti válečné Kéres, Kydoimos (Vřava) a j. Podlé Enyó, jež pokládána za dceru, chůvu nebo matku **A.**-ovu, **A.** také zván Enyalios. — Ježto však **A.** slepě a bez rozvahy v boj se řítí, není nepřemožitelným, zvl. oproti Athéně, bohyni rozvážného válečnictví. Tak před Trójou od Dioméda, jemuž Athéna pomáhala, raněn byl kopím v slabiny, tak že zařval bolestí jako 9 nebo 10 tisíc mužův. Jindy zase Athéné sama **A.**-ea kamenem uhodivší k zemi povalila; **A.** padaje tělem svým pokryl 7 jiter pole. Podobně podléhá **A.** Hérakleovi, na př. když chtěl na něm pomstíti smrť syna svého Kykna. Od Aleovicův, Óta a Efialta, **A.** byl kdysi spoután a po 13 měsících v kovovém sudě (vězení) vězněn, až Eriboia, macecha Aleovicův, Hermovi to oznámila.

a tento jej lstí osvobodil. Dle obyčejného výkladu jest tu **A.**, bůh války, vězněn od Aleovicŭ, božstev, jež chrání rolnictví a tudíž přejí míru. — Dle báje thébské **A.** byl chotěm Afrodity, bohyně krásy a lásky; dcera jejich Harmonie stala se chotí Kadmovou, odkudž **A.** pokládán za praotce Kadmovicŭ. Rozšířenější však jest pověst, dle níž mezi oběma trval pouze tajný poměr milostný; neboť Afroditě byla (hl. dle mythu lémnického) chotí Héfaistovou. Když Héfaistos o tom od Hélia zvěděl, rozložil kolem svého lože jemné sítě, ji-

Č. 317. Arés Ludovisi (Řím, villa Ludovisi).

miž milenci, kteří se po odchodu Héfaistově byli sešli, ničeho netušíce ve vzájemném objetí byli polapeni a vydáni pohledu a výsměchu bohův, jež Héfaistos zatím navrátiv se byl svolal; teprve na prosbu Poseidónovu byli z pout osvobozeni. Vedlé Harmonie byly jejich děti Erós a Anterós, Deimos a Fobos, Priapos. V Athénách byl chrám **A**-eův na úpatí Areopagu. **A.** kdysi u blízkého pramene, prýštícího se v chrámě Asklépiově, zabil syna Poseidónova Halirrhothia, jenž učinil násilí Alkippě, dceři **A**-eově a Aglauřině; když Poseidón jej ve hromadě bohův obžaloval, jali se tito **A**-ea souditi na vrchu odtud Areios pagos zvaném. **A.** odsouzen ke službě otrocké (dle Panyasia osvobozen); odtud na témž vrchu konány soudy hrdelné. Symboly **A**-eovy jsou kopí, jež jest též znamením soudu hrdelného, a hořící pochodeň, jakouž dva kněží **A**-eovi před vojskem nosili a hodivše proti nepříteli znamení k bitvě dali. Ze zvířat přidělení jemu psi a supové, jejichžto lupem bývají mrtvoly padlých. — Za personifikaci abstraktního pojmu války **A**-ea nelze nikterak pokládati. Preller (ve 3. vyd.) vykládá jej za boha nebe bouřlivého, tak že by ony báje o porážkách způsobených **A**-eovi Athénou, bohyní jasného nebe, znamenaly vítězství jasného nebe nad bouřemi. Lauer jej pokládá za boha nebes vůbec, Schwenck za boha světelného, Welcker, Voigt a j. za boha slunce (srv. italský Mars). H. D. Müller (**A.**) a Stoll (die ursprüngl. Bedeutung des **A.**) pokládají **A**-ea za boha chthonického, podzemského, kteryžto názor již za císaře Hadriána projevil Artemidóros. Chthonická božstva jeví jednak vliv blahoplodný, jednak zhoubný. Stopy působnosti spásonosné jeví se nepřihlížejíc k příslušným legendám v epithetech *Ἄφνειός* (bohatý) a snad také *Θηρείτας*. **A.** *Γυναικοθοίνας* a *θεὸς γυναικῶν* měl snad jakýsi vztah ku plodnosti zemské. Chthonickým bohem jeví se také **A.** v mythech thébských. Had, syn **A**-eův (u Eurip. *γηγενὴς* = zeměrodý), jenž brání Kadmovi v založení města, značí vliv **A**-eův po jeho zhoubné stránce; Kadmos však hada zabije, t. j. překážky, jež se mu při zakládání města v divoké krajině v cestu staví, přemůže. Když pak hněv **A**-eův poněkud usmířen, Kadmos obdrží Harmonii, bohyni souladu v životě státním, za choť, v čemž se jeví dobrý vliv **A** eův. Také v mythu o Areopagu **A.**, jenžto původně mstil vinu krevní a soudil ve přech hrdelných, jest bohem chthonickým; jen že tato jeho funkce později značně seslabena přejata byvši od jiných božstev chthonických, hlavně od Erinyí. Vůbec často nalézáme **A**-ea i v mythech i v kultu vedlé jiných nepopiratelných božstev chthonických. Vedlé jeho funkce válečné jsou však veškeré ostatní značně zastíněny. *klk.*

V umění nesetkáváme se příliš často s postavou boha války. Na nejstarších památkách uměleckých představován **A.** jako mohutný, vousatý bojovník, brněním oděný (na př. na váze Françoisově); od V. století zobrazován obyčejně jako bezvousý mladík mohutného, svalovitého těla, obyčejně s přílbou na hlavě, později často ve skupině s Afroditou a Erótem, jenž se zbraněmi jeho si pohrává (na př. na nástěnných malbách pompejských). Ke druhému tomuto typu náleží **A.** na východní straně vlysu parthenónského, kde zobrazen jest sedě ve shromáždění bohů a maje pravou podzviženou nohu v koleni obepjatou sepjatýma rukama; tak zvaný *Achilles Borghese* v Louvru, v němž od dob Winckelmannových větším právem shledává se **A.** Zde zobrazen **A.** stojící, úplně nahý, bezvousý, s přílbou na hlavě. Mohutnost forem upomíná na Polykleita, avšak oduševněný, výrazný obličej neshoduje se s povahou tohoto umělce (Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse č. 1298.). **A**-ea ve skupině s Afroditou shledávali někteří v tak zvaném *Areu Ludovisi* (viz vyobr. č. 317.) soudice, že po levé

straně boha stála Afrodité přemlouvající A-ea, jenž v boj spěti se chystá, by u ní zůstal. Domněnka tato z různých příčin nezdá se pravdě podobnou. Možná, že sochy původně samostatně komponované později bylo ve skupině s Afroditou užito. Bůh zobrazen zde v zamyšlení před sebe hledící, ruce jeho jsou křížem přes sebe na levém kolenu přeloženy, což jest znamením smutku, zasmušilosti (*σχῆμα τοῦ ἀνιωμένου*), v levici drží A. meč, po pravé straně viděti jest štít vnitřkem obrácený, což jest podivné a dosud bez analogie, u nohou boha pohrává si Erós. Celá socha, jmenovitě však hlava, upomíná neobyčejně na Lysippova Apoxyomena, A. Ludovisi není vlastně nic jiného než sedící Apoxyomenos, a tudíž jistě dílo školy Lysippovy (Friederichs-Wolters č. 1268.). Konečně připomenouti jest kolossální sochu A-ea, kterou vytvořil Skopas; sochu tuto přenesl Iunius Brutus Gallaecus (ok. r. 133—132 př. Kr.) do chrámu, jejž vystavěl v Římě u cirku Flaminiova. Replika tohoto A-ea Skopova shledávána neprávem v A-eu Ludovisi, Overbeck shledává kopii této sochy v A-eu na vítězném oblouku Konstantinově (Geschichte der griechischen Plastik, II., str. 12.—13., 3. vyd.), domněnka tato však nezdá se pravdě podobnou. O A-eu na oltáři pergamském viz Pergamon. *Vš.*

Aresas z Lukanie (žil kol. r. 500 př. Kr.), náčelník školy pythagorské po Gartydovi. Napsal nářečím dórským spis *O přirozenosti lidské* (*Περὶ ἀνθρώπου φύσιος*, Iambl. v. Pyth., 266.). — Delší zlomek ze spisu toho, obsahu psychologického, jest zachován u Stobaia (I., 846., znova otištěn u Mullacha, Fragm. phil. graec. II., 51.). — A. rozděloval duši lidskou na rozumnost (*ὁ νόος*), vášnivost (*ἁ θύμωσις*) a žádostivost (*ἁ ἐπιθυμία*). Jediný člověk ze všech živoků rozumem jsa od tvůrce obdařen jest účasten zákona a práva. Spravedlnost (*δικαιότας*) vzniká souhlasem a svornou součinností jmenovaných částí duševních. Život lidský jest nejšťastnější, jestli rozum vládnoucí ctnosť s rozkoši uvede v náležitý souhlas. *Dna.*

Arese-Visconti Francesco, hrabě, politik italský (* 1805 v Miláně, † 1881 ve Florencii). R. 1830 účastniv se povstání mazzinovského prchnul pak ke královně Hortensii jsa přítelem jejího syna. Bojoval pak v řadách cizinské legie v Africe, později provázel Ludvíka Napoleona (potomního Napoleona III.) do Ameriky. Roku 1838 dostalo se mu amnestie, i směl vrátiti se do Milána, ale pro účastenství v revoluci r. 1848 musil opět opustiti vlasť a usadil se v Piemontě. Záhy stal se důvěrníkem Cavourovým, jenž užíval ho jako tajného posla skoro ke všem diplomatickým posláním do Francie. Tak při jednání o spolupůsobení ve válce krymské, o přijetí titulu »krále italského«, o přeložení residence do Říma, o allianci italskopruské (1866). R. 1867 stál A. v čele italské kommisse na výstavě pařížské, a od těch dob žil v soukromí ve Florencii.

Areschoug Johan Erhard, švédský botanik (* 1811 v Göteborgu, † 1887 ve Stockholmě), studoval na universitě lundské, kde také r. 1838 povýšen za doktora, načež se zde stal docentem botaniky. R. 1841—49 byl lektorem v Göteborgu a r. 1859 jmenován professorem botaniky na universitě upsalské, kterýž úřad podržel až do r. 1876. A. procestoval několikráte vlasť svou studuje poměry botanické, zejména algologické, a vydal *Symbola Algarum Scand.* (1838); *Iconographia phytologica* (1847); *Phyceae scand. marinae* (1850); *Corallineae* v Agardhově »Species, Genera et Ordines Algarum« (1863); *Observationes phycolog.* (v »Acta Soc. scient. Ups.«).

Aretaeus viz Aretaios.

Aretafila z Kyrény, žena krásná, moudrá a hrdinská. V dobu války Mithridatovy spadá její pozoruhodná činnosť. Samojediná osvobodila rodnou obec svou ode dvou tyrannův: od Nikokrata, jenž tyrannidu v Kyréně zavedl, a od Leandra, jenž bratrovraždou sám se vlády domohl, a pomstila tak spolu bolesť srdce svého, že jí Nikokratés manželu Melanippa, kněze Apollónova, vlastní rukou zavraždil a ji násilně za manželku pojal, a že Leandrovi k dosažení svého záměru sama svou dceru obětovati musila za ženu. Dokonavši pak — trpělivosti, která jí ani na mučidlech neopustila, vytrvalou lsti, kterou oba tyranny dovedla oslepiti, a moudrou ráznosti, že odhodlané a mužně vlastní rukou tyranna spoluobčanům mohla jatého odevzdati, — dílo osvobození, nepřijala od obce nabízeného vyznamenání, aby spolu s předními muži veřejnou správu vedla, nýbrž uchýlivši se do svého domu jako prostá občanka se služkami svými tkala a pracovala. —*ý.*

Aretaios (lat. *Aretaeus*) z Kappadokie. Biografické zprávy o nejproslavenějším žáku mladší školy alexandrijské, který vynikal klassickým vzděláním, velkou učeností a originálním úsudkem, jsou velmi kusé. Známo jest toliko, že žil v druhé polovině prvého století po Kristu, na sklonu vlády Neronovy v Alexandrii. Ze spisův A-iových uchovalo se jen dokonalé, v řeckém jazyku sepsané kompendium lékařství (ale ještě necelé) s názvem *Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν* a *Περὶ θεραπείας ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν*. Jiné spisy, o kterých A. sám se zmiňuje (o horečce, chirurgii, léčivech) se ztratily. Kompendium vyniká obsahem nad konečně nad veškerými lékařskými spisy tehdejší doby a jsouc prosto veškerých spekulací svědčí o samostatném pozorování a úsudku, jakož i velkém praktickém nadání A-iově. Rozvrženo jest ve dva díly (každý o 4 knihách), z nichž prvý pojednává o pathologii, druhý o léčení nemocí. O samostatnosti A-iově podává svědectví především prvý díl. Obvyklému vypisování chorobných příznaků jednotlivých útrob a částí těla, jež podlé tehdejšího způsobu hlavou počalo a patou skončilo, A. se vyhnul, jelikož snadno bystrý duch jeho usoudil, že smyslu nemá. Řídě se trváním příznaků rozvrhl nemoci v choroby prudké a vleklé. Zjevy pathologické, o nichž věděl, že vždy nejsou důkazem onemocnění toho kterého orgánu, hleděl odůvodniti pathologickoanatomickými změna-

mi, tak že souditi dlužno, že si posmrtných změn velmi pilně všímal. Klassický jest jeho popis o dysenterii a vředech střevních, o diitherii (*ulcera syriaca et aegyptiana*), lepře, souchotích, tetanu, urolithiasi; než i ostatní choroby, o nichž v kompendiu se zmiňuje, jsou mistrně popsány a podávají svědectví o vlastním pozorování. V druhém dílu rozbírá léčení nemocí. Jeho therapie jest jednoduchá a racionální. Jako Hippokratés, jemuž jediné ve svém spise chválu vzdává, klade největší váhu na diaetetiku, léčiv uvádí toliko skrovný počet a doporučuje toliko ta, jež se mu byla ve vlastní zkušenosti osvědčila. Spis A-iův přeložen byl několikrát na latinský jazyk a do moderních řečí, posléz r. 1856 Sydenhamskou společností v anglickou řeč. *Mx.*

Aretalogus (lat.), v římském životě pospolitém, zvláště v poslední době úpadku republiky a za císařů, málo čestný název takových parasitů, kteří vtírali se aneb i bráni byli na hostiny bohatých Římanů (ba k samému Augustovi); tam stavějíce se filosofy stoickými nebo kynickými k hostům mívali výklady o ctnostech a nepravostech, ač sami odporovali chováním svým řečem hlásaným. Sklesli na pouhé dvorní a panské šašky. Básníci římští je satirami svými podlé zaslouží šlehají, jako Horatius a Iuvenalis. Tím názvem bývají jmenováni i takoví mluvkové, kteří na veřejných místech, zvláště na rozích ulic a náměstí, své zázračné lektvary na prodej vychvalovali. **A.** sluje i ten, kdo knihy na pohled učené, avšak nesmyslné spisuje. *—ý.*

Aretas, jméno několika králův arabských, kteří zasahali též do politických záležitostí židovských a sídlili hlavně v Petře: **1) A.,** vrstevník syrského krále Antiocha Epifana, uvěznil na nějaký čas židovského odrodilce Jasona, který na lichou pověst o smrti Antiochově v Jerusalémě hrozně vraždil spoluobčany a před pomstou lidu k A-tovi se utekl. — **2)** Jiný **A.** podporoval krále Hyrkana ve válce proti bratru Aristobulovi, jejž r. 64 př. Kr. porazil a v Jerusalémě obléhal, ale od Pompeiova legáta Scaura k ústupu a k návratu do Arabie přinucen byl. — **3) A.,** tchán žid. krále Heroda Antipa, jemuž dceru svou dal za manželku. Když ji tento od sebe zapudil, brannou mocí proti němu vytáhl a r. 36 po Kr. jej porazil. Pro tuto porážku Heroda, chráněnce Římanů, byl u těchto nějaký čas v nemilosti, ale za Caligulův vzat opět na milost a dostal od něho město Damašek v držení. *Jrk.*

Areté v řec. mythu personifikace ctnosti i mužnosti.

Areté v řecké báji choť Alkinoa, krále Faiakův, od svého chotě a lidu obzvláště vážená, jejímž mocným vlivem Odysseus došel pohostinného přijetí i návratu do vlasti. Podobně zabránila, by Médeia s Iasonem prchající nebyla vydána svým pronásledovníkům. *klk.*

Arete, planetoida objevená J. Palisou v Pulji 21. kv. 1879. Označení (197). *Gs.*

Are Thorgiesson viz Ari Frodi.

Arethusa, v řecké báji Néreovna, nymfa syrakuského pramene téhož jména, jež kdysi prchajíc před Alfeiem unikla na ostrov Ortygii blíže Syrakus, kdež přeměněna v pramen; podobně Alfeios stal se řekou (na Peloponésu) a protéká pod mořem na Sicilii, aby mohl sloučiti své proudy s pramenem **A** sou. V Syrakusách **A.** požívala božské pocty; hlava její nalézá se často na mincích syrakuských. Prameny téhož jména, jež poukazují na úrodnost vláhy, nalézají se i jinde v Řecku. *klk.*

Arethusa, planetoida, objevená R. Lutherem v Bilku 23. listop. 1867 a pojmenovaná Gallem ve Vratislavi. Označení (95). *Gs.*

Arethuseae Lindl., podřadí rostlin v stavačovitých (*Orchideae*) s brylkami buď moučnatými nebo pevnými v podobě malých, hranatých tělisek a s 1konečným prašníkem. Jsou to byliny pozemní, beze stonku nebo stonkaté, někdy s mrcasatými, někdy s hlízovitými kořeny. Rostou dílem v tropických krajinách, kde jsou nejhojnější, dílem v mírném pásmu jižní a jen vzácně severní polokoule. Mimo domácí rod *Cephalanthera*, okrotice, náleží sem rod *Decaisnea*, *Microtis*, *Acianthus*, *Cyrtostylis*, *Chiloglottis*, *Eriochiles*, *Caladenia*, *Glossodia*, *Pterostylis*, *Hyperanthus*, *Corysanthes*, *Caleya*, *Calcearia*, *Calopogon*, *Pogonia*, *Haplostellis*, *Chloraea*, *Asarca*, *Bipinnula*, *Limodorum*, *Crybe*, *Cyathoglottis*, *Sobralia*, *Epistephium*, *Cyrtosia*, *Vanilla* a *Arethusa*. Tato jest skoro bezlistá, s kořeny hlízovitými a s 1květým stvolem. Pro lepost sluje Nymfou Dianinou. V Sev. Americe roste **A.** *bulbosa* L., jejíž pupenův užívají na vředy i proti bolení zubův. **A.** pěstují se ve sklenících i u nás v lehké písčité listovce, rašelinou a shnilými pilinami promíchané a za sucha hojně svlažované. *Děd.*

Arethusina Barr. jest rod trilobitů ze silurského a devonského útvaru. Tělo vejčité, hlava poloelliptická, lemovaná vypouklým, úzkým krajem. Průčelí (*glabella*) jest sotva s polovici délky hlavy, méně vypouklé než tváře a má tři páry vrásek. Větve velkého švu sbíhají se u očí a rozcházejí se odtud na obě strany, jednak ku přednímu okraji hlavy, jednak k zadnímu okraji tváře. Malé a vyčnívající oči jsou s průčelím spojeny krátkou lištou. Trup jest stočitelný, zřetelně trojlaločný a skládá se ze 22 článků. Žebra jsou rovná, jen na konci svém zakřivená a nesou na povrchu svém rýhu. Štít ocasní jest malý, polokruhovitý, srostlý z nepatrného počtu prstenců osových a žeber. V českém silurském útvaru jsou: **A.** *Köningcki* (viz vyobrazení č. 318.) v koloniích, hojně pak u Loděnic (e_2), a **A.** *nitida*, z níž však známe jen štít ocasní. *Pa.*

Č. 318. Arethusina Köningcki Barr.

Aretin z Ehrenfeldu Pavel, pražský měšťan, erbem nadán r. 1615; byl roku 1618

sekretářem appellačním pod Václavem Budovcem, jehož byl horlivým přívržencem. Účastniv se známých bouří let následujících pokutován r. 1624 peněžitě, z čehož ještě r. 1628 byl dlužen 300 kop. Od **A** a zhotovena r. 1619 *mapa země české* (rytá r. 1632 od P. Bayarda), nejlepší z map XVI. a XVII. stol.; založena jest na vlastních zkušenostech cestovních a vyniká správným českým textem, pěknou úpravou a hojností místních jmen. Titul jest latinský. Téměř 100 let byla tato mapa vzorem k rozmanitým »opraveným a rozmnoženým« vydáním v Německu i Francii. Jireček, Rukověť; Histor. sborník II. 321 a Bílkovy Dějiny konfiskací Čech, 957. *Hš.*

Aretin, bavorská rodina, povýšená r. 1769 do stavu svobod. pánů, pocházející od Jana Arontiona Capadura, syna prý armenské rodiny královské, jenž přiveden do Mnichova druhou manželkou kurfiršta Maxa Emanuele z Cařihradu, kde r. 1706 byl narozen. Zemřel r. 1769 jako rada dvor. komory. Z rodu toho vynikli: **1) A.** Johann Adam, právník a státník (* 24. srpna 1769 v Ingolstadtě — † 18. srpna 1822 v Haidenburku u Pasova); stal se r. 1798 vicekancléřem zemské vlády. Po sekularisaci svěřeno mu rozdělení země v kraje a upravení instrukcí pro generální kommissariáty (nyn. krajské vlády). Na místo hrab. Rechberga jmenován r. 1817 poslancem spolk. sjezdu ve Frankfurtě n. M. a hájil tam ráznĕ bav. ústavu a konstituci proti Metternichovi. Se Steinem založil spolek pro starší dějepis něm. Byl přítelem umění výtvarného a zanechal sbírku znamenitých mědirytin, jejichž seznam vydal Brulliot, Catal. des estampes du cabinet d'**A.** (3 sv., Mnichov, 1827). Ze spisů jeho vyniká *Handbuch d. Philosophie d. Lebens* (Mnichov, 1793). — **2) A.** Johann Georg, bratr před., státn. a spis. (* 29. bř. 1770 v Ingolstadtě — † 30. ledna 1845 v Mnichově), vysušil dunajská blata jsa od r. 1793 správcem tamního soudu; roku 1796 stal se radou dvor. komory, r. 1799 zem. ředitelem v Amberku, r. 1806 inspektorem silničním a vodním v Tyrolsku, kde upadl r. 1809 v zajetí rak. a odveden do Pětikostelí. Od r. 1810 žil na odpočinku. Napsal mnoho spisů vlasteneckých a praktických, zvl. *Zeitbedürfnisse*, 4 sv. (Řezno, 1817—21). — **3) A.** Johann Christoph, bratr. předešl., státn. a public. (* 2. pros. 1773 v Ingolstadtě — † 24. pros. 1824), r. 1803 svěřeno mu prohlížení knihoven zrušených klášterů, r. 1806 jmenován vrchním bibliotekářem ústřední knihovny v Mnichově, ale složil úřad ten r. 1811 pro spor s učenci severoněm., zvl. s Thierschem, jejž způsobil hlavně spisem *Die Pläne Napoleons u. seiner Gegner in Deutschland.* Stal se r. 1819 předsedou appell. soudu v Amberku a poslancem zem. sněmu, vydával pak svobodomyslný časopis »Landtagszeitung«. Sepsal *Über d. westfäl. Friedensakten* (Mnichov, 1802); *Jahrbücher d. Gerechtigkeitspflege in Bayern* (Neub., 1811 až 1818, 2 sv.); *Über Staatsverfass. u. Verwalt.* (t. 1826); dramata *Ludwig d. Bayer* (1821); *Das Mädchen aus Zante* (Bamb., 1822); *Staatsr. d. konstitut. Monarchie* (Altenb., 1824—1827, 2 sv.; II. vyd. dokonč. K. v. Rotteck v Lip. 1838—40, 3 sv.). — **4) A.** Karl Maria, syn před., státn. a histor. (* ve Wetzlaru 4. čer. 1796 — † 29. dub. 1868 v Berlíně). Bojoval ve válkách r. 1813—15, sloužil v gener. štábu a diplomacii, byl přednostou domácího a pak i tajného archivu a r. 1860 stal se ředitelem bavor. národního musea, jež byl sám sbíral a založil. Jmenován roku 1851 tajným radou, r. 1859 doživ. říšským radou a zvolen r. 1867 do celního sněmu. Sepsal *Chronol. Verzeichniss d. bayr. Staatsverträge* (v Pasově, 1838); *Darst. d. auswärt. Verhältnisse Bayerns* (tam., 1839); *Gesch. d. Kurf. Maximil. I.* (t., 1842); *Wallenstein* (Mnich., 1844); *Alterthümer u. Kunstdenkmäler d. bayr. Herrscherhauses* (1855—1857, 9 seš.).

Aretino: 1) A. Lionardo viz Bruni. **2) A.** Pietro, proslulý i pověstný básník italský (* 1492 v Arezze — † 1556). Byl nemanželským synem jakéhosi šlechtice florenckého a od matky nedostalo se mu vychování takořka žádného. Záhy již se obíral poesií, ale složiv satirickou znělku vypuzen byl z rodiště a odebral se do Perugie, kde žil po několik let jako knihař. Na to odebral se do Říma a žil u papeže Lva X.; avšak od zástupce tohoto byl vypuzen z Říma pro své *Sonetti lussuriosi*, vysvětlující kluzké obrazy Giulia Romana, načež odebral se s náčelníkem černých band, Giovannim dei Medici, do Milána. Zde seznámiv se s králem francouzským Františkem I. obdržel od něho zlatý řetěz. Vrátil se pak znovu do Říma; byv tam však pro galantní dobrodružství poraněn odebral se k Medicimu, po jehož úmrtí roku 1527 se uchýlil do Benátek a zůstal zde až do své smrti. **A.** byl pravým typem Vlacha doby své, ve mravech svých a způsobech rozpustilý, bezohledný i sprostý a nade vše peněz žádostivý. Proto neštítil se příznivce své zasypávati pochvalami až nesmyslnými a naopak haněl bezměrně ty, kdož jej v očekávání sklamali; naprostý nedostatek charakteru vůbec jej označoval. — **A.** dosáhl toho, že mocní i knížata se ho báli, a proto zván byl »bičem na knížata« a zlatem zakupovány jeho pochvaly neb aspoň mlčení; sám Karel V. obdaroval jej zlatým řetězem a vykázal mu roční důchod. Od svých vrstevníků byl zván, a i sám se tak zval, *il divino* (božský), *l'unico* (jediný) a *il veritiero* (pravdivý). Byl to bez odporu značný talent básnický; nedostávalo se mu však klassického vzdělání a pak mravní opravdovosti. Do lyriky, aspoň do oboru burleskní a satirické poesie, zasahuje řečenými *Sonetti*, pak svými *Capitoli* a *Ragionamenti piacevoli*, namířenými hlavně proti kněžstvu; tón jejich jest drzý, forma však po jistou míru lehká i vhodná. Jakožto epik podal *Merlina* a *La Lagrime d'Angelica* (Ben., 1538), obě neukončené. I v tragédii pokusil se **A.** truchlohrou *Orazia*, která vedlé Martelliho *Tullia* patří k nejlepším plodům tragickým období toho. Daleko nad své vrstevníky vyniká **A.** pěti komédiemi *La Cortigiana*, *Il Marescalco*, *L'Hi-*

pocrito, *Il Filosofo* a *La Talanta*, které sice smutné svědectví vydávají o mravnosti autorově a všeobecné demoralisaci doby, které však za to předvádějí skutečné lidi, v nichž doba ona věrně se zrcadlí. Jeho novelly v prose jsou rovněž nectné a sprosté, svědčí však o značné invenci. Přímo bizarrní dojem činí jeho *Sette Salmi della penitenza*, životopisy sv. Tomáše Aquinského, Panny Marie a sv. Kateřiny. Jeho *Opere* vydal Massimo Fabi (v Miláně, 1861). *S—r.*

3) A. viz Niccolò di Pieri.

Aretino Quido viz Guido z Arezza.

Aretino Spinello viz Spinello.

Aretinské slabiky jest šestero solmisačních slabik *ut*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*, jimiž Guido z Arezza pojmenoval hexachord (viz Solmisace a Guido z Arezza).

Aretinské vásy viz Vásy.

Aretinus viz Accolti 2).

Areus, jméno dvou králů spartských pozdější doby. **A.** I., spartský král z rodu Eurypontů (310—266 př. Kr.), provolán efory a gerusií za krále po smrti děda svého Kleomena II. s opominutím strýce svého Kleonyma. Za dlouhého svého kralování byl věrným stoupencem králův egyptských, Ptolemaia I. a II., s jejichž pomocí snažil se od Řecka odvrátiti panství makedonské. Odtud stálé jeho boje proti všem vládcům makedonským, kteří mohli býti nebezpečni svobodě řecké. Když Antigonos Gonnatas spojil se s Aitóly proti slabému makedonskému králi Ptolemaiu Keraunovi, napadl **A.** Antigonovy spojence Aitóly, při čemž utrpěl u Kirrhy citelnou porážku. Strýc jeho Kleonymos nevzdával se za těchto okolností naděje, že s pomocí makedonskou **A**-ea svrhne. Skutečně r. 272 na vyzvání jeho vtrhl Pyrrhos, král épeirský, až ke Spartě, právě když **A.** na Krétě bojoval; než nenadálý příchod **A**-eův zachránil město ohrožené. **A.** po té poskytl pomoci Argu proti Pyrrhovi, jenž při vzetí Argu byl zabit. R. 265 poražen a zabit **A.** v bitvě s Antigonem Gonnatou u Korintha. Staří vytýkali **A**-eovi, že liboval si v přepychu, který prý zavinil hlavně neúspěchy jeho. *Pšk.*

Arezzo (staré *Arretium*), hlavní město italské prov. t. j., v úrodném údolí nedaleko stoku Arna a Chiany, s 11.816 obyv. (1881), sídlo biskupa a prefekta, má více než 30 kostelů, akademii věd a umění, museum etrurských starožitností, bibliotéku a chirurg. ústav a je bohaté na hist. památky. Obyvatelé pěstují hedvábníky, živí se barvířstvím, vyrábějí sukno, zboží železné, hřebenářské a hrnčířské. Staré Arretium bylo z 12 spojených městských republik etrurských, po vítězství Quinta Fabia Rulliána u jezera Vadimonského r. 310 př. Kr. zavřelo (zároveň s Cortonou a Perusií) mír s Římem. Konsul C. Flaminius vystavěl r. 187 silnici via Flaminia z Arretia do Bononie, jejíž stopy dosud se zachovaly. Ku konci války hannibalské kolísalo se Arretium u věrnosti k Římu, začež bylo přísně potrestáno; ve válce občanské bylo r. 82 od Sully sbořeno, později stalo se římskou kolonií a municipiem a za doby císařské mělo slavné továrny na hliněné nádoby (*vasa aretina*) a zbraně. Za stěhování národův **A.** mnoho utrpělo od Gotův a Longobardů; v bojích strany papežské s císařskou bylo ghibelinské **A.** v trvalém nepřátelství s guelfskou Florencií. Ve XIV. stol. dostalo se na nějaký čas pod panství rodu Tarlati, r. 1337 na krátkou dobu v poručí Florencie, s níž v XVI. stol. pokleslé město za velkovévody Cosima I. trvale spojeno. V **A**-zze narodili se: C. Cilnius Maecenas, přítel Augustův a ochránce Vergiliův a Horatiův; benediktin Guido z Arezza, vynálezce našeho systému not; básník Francesco Petrarca, satirik Pietro Aretino, Giorgio Vasari, rod Accoltů a j. Na dobu slávy **A**-zza upomínají dosud četné budovy, jako chrámy S. Francesco s památnými freskami z XV. stol., S. Maria della Pieve, zbudovaný v IX. stol. s věží a façadou z r. 1216, hlavní chrám gotický, založený r. 1277, kostel S. Annunziata, výtečná budova renaissanční, dílo Ant. da Sangallo st., s malbami na skle z XV. stol. R. 1869 nalezeno při vykopávání etrurského chrámu v jeho celle as 200 bronzových, měděných a stříbrných sošek, zlaté amuletty a prsteny. *Nk.*

Arfacké pohoří viz Guinea Nová.

Arfad (Arpad) bylo syrské město blíže Hamathu (Emath) a Damašku a sídlo královské, jež později podlehlo assyrskému králi Sancheribovi. V assyrských památkách zove se Arpaddu. Assyriologové domnívají se, že trosky zvané Tel Erfad u Halebu jsou zbytky **A**-u. *Jrk.*

Arfaxad, třetí syn Semův a praotec Israélitů. nar. se dvě léta po potopě světa. *Jrk.*

Arfe, španělská rodina umělců, z níž vyšli velmi znamenití stříbrníci. Praotcem jejím je Henrique de **A.**, který přišed prý z Německa ok. r. 1506 v Leoně se usadil. Slavná jsou gotická tabernakula jeho ve chrámech v Leoně, Kordově, Toledě a u benediktinů v Sahagunu. Syn jeho Antonio de **A.** vykonal podobné práce, ale slohem renaissančním pro kathedrální chrám v Santiagu a jiné kostely. — Juan de **A.** y Villafane, syn Antoniův (* 1535 v Leoně, † ok. r. 1603 v Madridě), vyučiv se v dílně otce svého studoval pak v Salamance anatomii a stal se později mincmistrem v Segovii, odkudž jej r. 1596 Filip II. povolal do Madridu, kde vedlé jiných prací zhotovil bronzové sochy pro Escuriál. Vkusnou komposicí a jemnou technikou vynikající práce jeho zdobí kathedrály v Seville, Avile, Valladolidě a chrám sv. Martina v Madridě. **A.** hleděl umění svému prospěti také jako spisovatel sepsav *Quilatador de oro, plata y piedras* (Sevilla, 1585); *Varia commensuracion para la escultura y arquitectura* (tamtéž, 1585).

Arfvedson Johan August, švéd. chemik a mineralog (* 1792 — † 1841), stud. u slavného chemika Berzelia, stal se potom majetníkem dolův a zabýval se prakticky hospodářstvím. Sepsal několik monografií, v nichž podal přesné chemické rozbory mnoha nerostů. Zvláštních zásluh dobyl sobě objevem prvku

[illegible]

Arga, [illegible] Py- [illegible] Pam- [illegible] do Aragonu [illegible]

Argalaus [illegible] t. j. [illegible] jméno [illegible] rozpadaly [illegible] se až [illegible] kdež byli vřaděni [illegible] t. j. [illegible] *Pik.*

Argaeus, [illegible] Aréžiš 4).

Argali [illegible] Pall., *O.* [illegible] krajinách Asie [illegible] mají ho [illegible] ovčích. Velikost [illegible] v museu berlínském [illegible] od kohoutku až [illegible] jest roby opatřeno. [illegible] roby jsou na 122 *cm* [illegible] V létě mívá **A.** krátkou [illegible] hnědě; za doby [illegible] červeně šedé. Nej- [illegible] V mládí prý se [illegible] angl. *bighorn* (*Ovis* [illegible] americká ovce [illegible] Patrně pochází [illegible] však poněkud menší. [illegible] zoologická zahrada [illegible] hnědá až do bě- [illegible] Kalifornii a Skal- [illegible] těchto krajin říkají *Dpl.*

Argamasilla-de-Alba, městečko ve [illegible] na horní Guadianě [illegible] s 2783 obyv. [illegible] Cervantes několik měsíců [illegible] **A**-lu rodištěm a úmrt- [illegible] Duna Quixota.

Argand [illegible] Jacques Aimé, chemik a [illegible] Genevě, R. 1782 vynalezl [illegible] po něm Argan- [illegible] okrouhlým, tak že válcovým [illegible] vzduch prouditi může i do [illegible] plyny a páry z hořlavé [illegible] (viz lampy). Místo [illegible] špatně, kouřice a [illegible] **A.** knotů pletených. [illegible] Quinquet zlepšil (1783) [illegible] cylindrem, avšak toto [illegible] za padělek a zapletl [illegible] však prohrál. Později [illegible] v bídě 24. října [illegible]

A. [illegible] Robert vymyslil znázor- [illegible] pomocí bodů roviny, [illegible] ke theorii čísel [illegible] Vymysl jeho, uveřejněný ve [illegible] *de représenter* [illegible] *dans les constructions* [illegible] 1806) dlouho zůstal ne- [illegible] se obyčejně Gaussovi, [illegible] mathematikové k němu samo- [illegible] V roce 1874 uspořádal Houël [illegible] spisu, kdež také skrovná data životopisná, jež R. Wolf o spisovateli vypátral, jsou uvedena. Narodil se r. 1768 v Genevě a zemřel bezpochyby v Paříži, kdež byl knihvedoucím. *Mc.*

Argania Schousboe, dvojčet, rostlina řádu *Diospyrin* z čeledi *Sapotacei*, známá jediným druhem **A.** *Sideroxylon* Römer et Schulte (*Sideroxylon spinosum* L.), dvojčet trnatý. Jest to stromek s větvemi trnem ukončenými. Listy jsou střídavé, drobné, kožité, kopinaté a nejcelejší. Zelenožluté květy úžlabní a četné stopkaté. Mají dvojí 5listý kalich, 5listou pravidelnou korunu a 5 protipłátečných tyčinek, které s pěti neplodnými se střídají. Pětipouzdrý vaječník vzrůstá pometáním v 1semennou peckovici zvící švestky, zelenavou, bíle skropenou a naplněnou bělavým, lahodným mlékem. Jádro peckou obejmuté obsahuje ve své dužnině mnoho mastného oleje, dílem v průmyslu, dílem v domácnosti důležitého, jehož se v Marokku užívá jako dřevěného. Dřevo **A**-ie, pro svou tvrdost železným zvané, jest velevážené, zvláště v truhlářství, jako příbuzné ebenové. *Děd.*

Argas, rod klíšťat (*Ixodidae*), jehož zástupci po většině v krajinách horkých žijí a z nichž někteří pověstnou jsou trýzní člověka i zvířat. Tělo jejich podlouhle okrouhlé jest jen několik millimetrů veliké, ploché, s tvrdým, ovroubeným štítem na hřbetě. Hlava, hruď i zadek srostlé v jediný nečlánkovaný celek, noh osm dlouhých, šestičlánkových, s dvěma drápky. Ústa mají dva páry kusadel, jež v krátký rypák s bodavým a zároveň ssavým apparátem jsou proměněna. Všichni zástupci rodu **A.** ssají krev teplokrevných zvířat ani člověka neušetřujíce a způsobují dosti citelné, dlouho svrbící rány. Jediný u nás žijící zástupce jest **A.** *reflexus* Latr., 4—6 *mm* dlouhé, pavoukovité zvířátko barvy bledožluté, tmavočervené pruhované, nebo vůbec tmavou kresbou zdobené. Za dne ukrývá se v zákoutích mezi dřívím nebo kamením, v noci pak vylézá a slídí po zvířatech teplokrevných, aby krve jejich se nassálo. Zvláště v holubnících zhusta se zdržuje stávajíc se citelnou trýzní holubů. Z druhů v teplejších krajinách žijících nejpověstnějším jest **A.** *persicus* Fisch. (»malleh«, perské klíště), 4—6 *mm* dlouhý, s tělem hruškovitým, plochým, hnědočerveným, s bělavými ďubkami na hřbetě. Žije v Persii, zejména v okolí města Miana, ale i v Egyptě. Zdržuje se v příbytcích lidských a jest přeobtížným svízelem domácího obyvatelstva. *Šc.*

Argáum (*argaon*, »město studní«), město ve východoind. okrese akolském v Beráru, má 4625 obyv. (1881), školu a poštovní úřad. R. 1803 (28. listop.) zvítězil tam Sir Arthur Wellesley rozhodně nad vojskem nágpurským pod vedením rádže Vankadžie, následkem čehož Angličané mimo jiné výhody obdrželi všecka území v centrálních provinciích západně od řeky Vardhy. *Fl.*

Arge Hübn., rod motýlů denních (*Diurna*), zastoupen v Evropě 8 druhy, z nichž obyčejný **A.** *Galatea* L., okáč kostkovaný; s tykadly nenáhle slabě ztlustlými a s nohami

předními značně zakrnělými. Křídla černá poseta mnoha velkými, žlutavě bělavými skvrnami, jež zejména na zadních křídlech v pásku jsou seřaděna. Úhledný tento motýl létává u nás v měsících letních na lukách a lesních pasekách. Housenka jeho, jež žije na bojínku lučním (*Phleum pratense*), jest žlutozelená, pupa žlutavá, s dvěma černými skvrnami na hlavě. *Šc.*

Argeadé, starší dynastie makedonských králů, která vyhynula synem Alexandra Velikého. Jméno své, značící »Argejské«, měla odtud, že prvý, ovšem mythický člen její, Karanos, potomek prý Hérakleovce Temena, z peloponnéského Arga přišel do Makedonie. Abel (Makedonien vor König Filipp, 95) odvádí původ **A**-dův od města Arga v makedonské krajině Orestidě, kteréžto teprve později, když řecko-makedonské styky se rozšířily, ustoupilo Argu peloponnéskému. Perdikkas I. i Herodotem i Thukydidem nazýván jest prvým králem makedonským a jest beze vší pochyby zakladatelem **A**-dův i výbojcem, jenž z Orestidy vyšed opanoval rovinaté kraje emathijské a tak stal se zakladatelem říše Makedonské. Nástupci jeho sluli dle pozdních pramenů, zvláště dle Efora a Diodóra XII.—XIV.: Argaios (31 r.), Filip I. (33 r.), Aéropos (20 r.), Alketas I. (18 r.) a Amyntas I. (42 r.). Celkem lze řadu tuto pokládati za historickou, ovšem ne chronologické její určení, o němž poznal Gutschmid (Symb. philol. Bonn. 103.—131.), že upraveno jest schématicky. První tři **A.** vládli dle chronografů (30 + 28 + 43) = 101 r., druhých šest (48 + 31 + 33 + 20 + 18 + 42) = 199 r., t. j. dohromady 300 roků. Chronologicky bezpečněji vřaděn jest teprve Alexander I., jenž panoval 44 r. Jeho nástupcem byl syn Perdikkas II., po něm usedl na trůn Archelaos (až do r. 399 př. Kr.), po jehož zavraždění nastaly v Makedonii zmatky, živené knížaty lynkestskými. Syna Archelaova Oresta odstranil úkladně Aéropos a dal se za krále provolati, již však po pětileté vládě zemřel r. 394. Syn jeho Pausanias již v prvém roce kralování svého zavražděn, načež ujal se vlády vrah jeho Amyntas II., vzdálený potomek Alexandra I. (393—369). Za něho domácími válkami a ustavičnými vpády illyrskými byla Makedonie velmi oslabena, Amyntas sám k útěku ze země přinucen a po dvě léta (392—390) kraloval jiný Argead. Pomocí Thessalův opanoval Amyntas znova říše své a zůstavil sedm synů ze dvou manželek, Eurydiky lynkestské a Gygaie, pak dceru, jejímž manželem stal se Ptolemaios zvaný Alorités, co do původu svého nedosti známý. Nejstarší syn Amyntův, Alexandros II., byl již roku 368 zavražděn, načež Ptolemaios, pojav za manželku Eurydiku, zmocnil se trůnu. Teprve roku 363 odňal Perdikkas III., bratr Alexandra II., samozvanci korunu i život. Perdikkas III. vládl toliko 4 léta, neboť padl již roku 359 v boji s Lynkesty a Illyry, jak se tvrdilo, příčiněním matky své Eurydiky. Amyntas III. ještě jsa nemluvně měl býti jeho nástupcem, byl však odstraněn nejmladším synem Amynty II., Filipem II. (359—336), zakladatelem makedonské velmoci. Syn Filipův Alexander III. Veliký zemřel r. 323 zůstaviv jediného legitimního syna Alexandra IV. Aiga, s nímž r. 311 rod **A**-dů vymřel. *Pšk.*

Argei, bytosti, jimž zasvěceno bylo ve čtyřech nejstarších částech města Říma po šesti kaplích, nejspíše na vyvýšených místech, kteréžto kaple sluly také Argei neb Argea. K těm kaplím konány dvakráte do roka průvody s obětmi, a to 16. a 17. března a 15. května. Při květnovém průvodu bylo 24 postav mužských, upletených z rokytí a slámy, oblečených a ozdobených, na rukou a nohou spoutaných, od vestálek s kolového mostu (*pons sublicius*) házeno do Tibery. Novější badatelé při vykládání pomýšlejí *a*) na vynášení Morany, čemuž odporuje však počasí roční (Grimm); *b*) na oběti, jichž prý žádají božstva vodní (Preller); *c*) na vynášení démona jara (Jarila), tak že by **A.** byli démonové jara, kteří na počátku léta se házejí do řeky (Mannhardt); *d*) zničení démona obilního v době žní, jež počínaly o idech květnových. *Hčk.*

Argeifontés viz Hermés.

Argeiové (řec. Ἀργεῖοι, lat. *Argivi*), obyvatelé města Argu (v. Argos) v Peloponnésu; u Homéra a po příkladě jeho u básníků římských označují se jménem tímto Řekové vůbec.

Argel: 1) A., španělský název Alžíru. — **2) A.,** rostlina, viz Arghel.

Argelander Friedrich Wilh. August (* 1799 — † 1875), znam. hvězdář, hlavně pozorovatel, nar. v Memelu, studoval gymnasium v Elblangu a univ. v Královci, kdež hlavně přednáškami Besselovými k astronomii trvale byl připoután. Vykonav pro Bessela několik menších prací početních oddal se později astronomii praktické. Stav se observátorem v Královci účastnil se s Besselem prozkoumání nebe dle zón od — 15° do + 45° deklinace. Hodnosti doktorské dosáhl prací *De observationibus astronomicis* a *Flamsteedio institutis* a veniae legendi na universitě dobyl si spracováním dráhy vlasatice z r. 1811. R. 1823 stal se observátorem a později ředitelem hvězdárny v Åbo. Do té doby spadají práce: *Observationes astronomicae in specula universitatis Fenicae factae* (Tom I.—III. Helsingforsiae 1830—1832) a katalog *DLX stellarum fixarum Positiones mediae ineunte anno 1830* (t., 1835). Vedlé toho spracoval dráhu vlasatice z r. 1718 dle pozorování Kirchových a dokončil hodinu XXII. berlínských akademických kart hvězdných. Když 5. září 1827 město Åbo i s universitou lehlo popelem a universita později do Helsingforsu byla přeložena, byl **A.** jmenován prof. astronomie této university a ředitelem hvězdárny, jež se zde měla vystavěti. V Helsingforsu pozoroval **A.** hlavně hvězdy circumpolární; mimo to vydal znamenité pojednání: *Über die eigene Bewegung des Sonnensystems.* R. 1836 byl povolán za astronoma do Bonnu, kdež řídil stavbu nové hvězdárny. V provisorních místnostech zanášel se v létech 1837—41 pozorováním hvězd proměnných; odvětví to vlastně **A.** založil; plody práce jeho složeny

jsou ve 7. svazku bonnských pozorování *Beobachtungen und Rechnungen über veränderliche Sterne*. V týž čas spadá jeho atlas *Neue Uranometrie*, 17 kart hvězd se seznamem hvězd (vyd. 1843 v Berlíně). Roku 1845 přesídlil se na hvězdárnu novou. Vedlé četných pozorování vlasatic a asteroid provedl **A.** v l. 1849—1852 prozkoumání jižních zón (200) od —15° do —31° dekl., obsahující 23.250 pozorování více než 17.000 hvězd. (Bonner Beobachtungen, Abth. II., Bonn, 1852). V l. 1852—54 určil **A.** mnoho těchto hvězd velmi přesně na kruhu poledníkovém (tamže, III. Catalog VI. Band 1867). Posléze založil a dokončil s několika pomocníky na Fraunhoferově dalekohledu otvoru 34 čárek obrovskou práci prozkoumání nebe (Bonner Durchmusterung), na jehož základě atlas a seznam 324.198 hvězd mezi pólem a —2° deklinace vydán byl (*Atlas des nördlichen gestirnten Himmels für den Anfang des Jahres 1855 unter Mitwirkung des H. Pr. Schönfeld und Krüger*, 40 listů, Bonn, 1863); seznam hvězd ve 3 sekcích (Bonner Beob. Bd. III., IV., V., Bonn, 1859—1862). Pozorování na poledníkovém stroji téměř všech hvězd 8. velikosti, jež posud v žádném seznamu se nevyskytovaly, složena v VI. svazku »Bonner Beob.«. Mimo to vydal **A.** bohaté seznamy chyb dřívějších seznamů hvězd a *Untersuchungen über die Eigenbewegung von 250 Sternen* (VII. sv. Bon. Beob.). Roku 1865 udal návod, aby řada hvězdáren současně vybrané hvězdy pozorovala, aby nabyl základu pro projektovanou práci určení na strojích poledníkových všech hvězd do 9. velikosti, jejichž posice »Bonner Durchmusterung« pouze přibližně uvádí. Roku 1867 předložil **A.** valné hromadě společnosti astronomické své plány a náhledy o nejlepším způsobu provedení této ohromné práce; plány ty byly na valné hromadě ve Vídni r. 1869 projednány, a úloha tak ohromná provádí se nyní pomocí astronomické společnosti německé. — Úlohou života **A**-ova bylo připravení materiálu pro theorii ve smyslu Besselově. Hlavních úspěchů docílil **A.** v astronomii stálic; studium vlastního pohybu hvězd trvalo po celý život jeho; vše, co o stálicích, hlavně teleskopických, víme, děkujeme **A**-ovi. Jeho vodicí myšlénkou bylo, nabyti co možná nejúplnější místní znalosti hvězd, pokud tomu světlové meze strojů hvězdářských dovolují. **A.** byl vyznamenán pro své zásluhy četnými řády a jmenován členem mnohých učených společností. Jeho povaha byla nad míru přitažlivá, a osobní jeho znamenité vlastnosti hlavně přispívaly k tomu, že tak mohutné práce, při nichž spolupůsobení mnohých spolupracovníků bylo třeba, tak skvěle se zdařily. Velmi obšírný životopis viz »Vierteljahrsschrift der astronom. Gesellschaft«, Bd. 10. *Gs.*

Argellati [ardželáti] Filippo, italský dějezp. (* 1685 v Bologni — † 1755 v Miláně). Jeho účastenství při vyd. velké sbírky Muratoriho: *Scriptores rerum italicarum* (1723—51, 29 sv.) zavdalo příznivci jeho Karlovi hrab. Archintimu příčinu k založení zvláštního spolku (*Società Palatina*) bohatých šlechticů milánských ku podporování toho podniku. Z četných spisů jeho zasluhují zmínky: *Bibliotheca scriptorum Mediolanensium* (Miláno, 1745, 2 sv.); *De monetis Italiae variorum illustrium virorum dissertationes* (t., 1750—1752, 6 dílů). Pro dílo *Corpus omnium veterum poetarum latinorum cum versione italica* s ital. překladem a kommentářem (35 sv., Miláno, 1731—65) sepsal **A.** životopisy všech básníků. Syn jeho **A.** Francesco (* 1712 — † 1754) vydal některé spisy právnické a filosofické a znám jest svým napodobením Boccacciova Decameronu.

Argemone, skupení druhů rostlin rodu Papaver (v. t.).

Argen, bystrá a za dešťů dravá řeka, 78 *km* dl., vzniká v bavorském Algau z dvou pramenů, Horní a Dolní Argy, jež u Achbergu se spojují, načež **A.** u virtemberského Langenargenu vlévá se do Bodamského jezera. Kraj, kterým protéká, zval se ve středověku Argengau.

Argenau, město poznaňské, viz Gniewkowo.

d'**Argens** [daržán] Jean Baptiste de Boyer marquis (* 1704 — † 1771). Byv od otce pro lehkovážný život vyděděn odebral se do Hollandska, kde vydal své hlavní spisy: *Lettres chinoises* (Haag, 1739, 5 dílů); *Lettres cabalistiques* (t., 1746, 6 d.); *Lettres juives* (t., 1742, 6 d.). Všecky ty spisy vydány častěji a přeloženy také do jazyka německého. Souborně vydány rozmnožené o *l'philosophie du bon sens* v *Oeuvres du marquis d'***A.** (Haag, 1768, 24 d.). Bedřich II., byv Voltairem na duchaplného, ale povrchního spisovatele upozorněn, povolal jej k sobě do Postupima a jmenoval jej r. 1744 ředitelem akademie berlínské. **A.** stal se každodenním společníkem královým a sloužil králi zvláště od té doby, co oženil se s herečkou Cochoisovou, za tehdy vtipů tytýž neomalených. Pobyv u dvora pruského 27 let, vrátil se **A.** do vlasti r. 1769. Romány jeho, v nichž líčí dle vzoru Baylesova svá milostná dobrodružství, upadly dávno již v zasloužené zapomenutí. Z ostatních spisů jeho zasluhují zmínky: *Critique du siècle* (1755) a *Réflexions critiques sur les différentes écoles de peinture* (Paříž, 1750). Srv. *Correspondance entre Frédéric II. et le marquis d'* **A.** (Královec a Paříž, 1798).

Argensola viz Leonardo de Argensola.

d'**Argenson** [daržãnsõn], markýzové, hrabata de Voyer, stará šlechtická rodina franc. z Paulmy v Touraině, z jejíž členů vynikli: **1)** Marc René de Voyer, marquis d'**A.** (* 1652 — † 1721), horlivý přívrženec státu policejního. Připisuje se mu zavedení pověstných *lettres de cachet*. Jsa praesidentem rady finanční a strážcem pečeti (1718—20) patřil k úhlavním protivníkům finančního systému Lawova. R. 1718 stal se členem akademie franc. a jeho vstupní řeč klade Fontenelle za vzor řečí akademických. — **2)** **A.** René Louis, syn předešlého, spisovatel (* 1694 — † 1757). Byl v l. 1744—47 ministrem zahraničných zá-

ležitostí. Četné jeho spisy jsou psány slohem lehkým a plynným; vynikají z nich zvláště: *Considérations sur le gouvernement ancien et moderne* (Amsterdam, 1764), kde d'**A.** přetřásá otázku, jak dalece demokratické zřízení může připuštěno býti ve státě monarchickém. Velice zajímavá jest d'**A**-ova sbírka anekdot a charakteristik osob souvěkých, sepsaná roku 1736 a vydaná r. 1785 v Amsterodamě pod titulem *Essais*, nejnověji zároveň s denníkem **A**-ovým *Journal et Mémoires du marquis d'***A.** (Paříž, 1861—67 v 9 sv., vydal Rathery). — **3)** d'**A.** Marc Pierre, bratr předešlého (* 1696 — † 1764). Jsa ministrem vojenství (1742—57) založil první francouzskou školu vojenskou (1751). Chtěje pak hr. Pompadourovou odstraniti ode dvora sám upadl v nemilost a vypověděn na svůj statek Ormes. Příbuzný jeho Charles Marc René de Voyer vydal jeho *Mémoires*. S encyklopédisty **A.** velmi důvěrně obcoval; Diderot a d'Alembert věnovali mu Encyclopédii, a Voltaire přiznal se, že od **A**-a dostal hlavní prameny ke svému dílu »Siècle de Louis XIV.«. — **4)** **A.** Marc Antoine René de Paulmy, franc. spisovatel (* 1722 — † 1787). Nar. ve Valencienes, byl vyslancem v Benátkách a ve Varšavě; uchýliv se v soukromí žil výhradně studiím. **A.** byl členem akademie francouzské a berlínské; pořídil si velikou a vzácnou knihovnu, nynější *bibliothèque d'Arsenal*. Sem vztahuje se též jeho veliká publikace *Mélanges tirés d'une grande bibliothèque* (1779—87 v 69 sv.). Zároveň rozvrhl a vydával *Bibliothèque universelle des romans* (1775—78, 40 sv.), v níž uveřejnil rozličné vlastní práce novellistické, jejichž látka čerpána ze starověku, nordických zemí a podání středověkých a otištěné potom v *Choix de petits romans de différents genres* (1782, ve 2 svazcích).

Argenta [ardžénta], velmi staré město v ital. provincii a kraji ferrarském, 30 *km* jihových. od Ferrary, má nemocnici, sirotčinec, zbytky hradeb ze VII. stol. a 4211 obyv. (1881, obec 17.589). R. 1624 byla **A.** zničena zemětřesením. Území obce **A**-ty jest z části bahnité a nezdravé.

Argentan (nové stříbro, *pakfong* či lépe *pakthong*) jest slitina mědi (50—66%), niklu (13—18·5%), zinku (19—31%) anebo cínu, jest to tudíž mosaz s přísadou niklu. Kov ten jest barvy nažloutle bílé, lomu zrnitého, 8·4—8·7 hutný. Jest tažný a nad jiné leštitelný. Při výrobě roztopí se směs kovů, k nimž do zpodu a na vrch přidáno ještě mědi, za přítomnosti uhelného prášku a dobře mícháme. Nejlepší argentanové věci neliší se od stříbrnatomědnaté slitiny s 0·750 stříbrem a vzdorují vzduchu a slabým kyselinám; proto můžeme z **a**-u hotoviti i stolní náčiní i příbory. Nověji jsou v obchodu lacinější druhy, které mají méně niklu, ano i mangan se přidává za nikl. **A.** poznáme, že kyselinou dusičnou rychle se naleptává a roztok ten nesráží se ovšem roztokem soli kuchyňské. Postříbří-li se **a.** galvanicky na povrchu svém (as 2% stříbra), máme kovy, z nichž hotoví se svícny, konvice mlékové i čajové příbory, a které zná obchod pod jmény: alfenide, christofle, čínské nebo peruanské stříbro, alpaka atd. To vše jsou galvanicky postříbřené slitiny niklové. *Rn.*

Argentan [aržantán], lat. *Arae Genuae*, hl. město arrond. ve franc. depart. orneském (v Normandii), na řece Orně a drahách caenlemanské a pařížskogranvilleské, 36 *km* sszáp. od Alençonu, má starý zámek, kollej, klášter benediktinský, museum, dva pozoruhodné chrámy s mnohými uměleckými památnostmi, nemocnici a 6285 obyv. (1886) provozujících tovární výrobu plátna, řemenů, rukavic a krajek, pak značný obchod s drůbeží, koni, krmným dobytkem a sýrem. Argentanské krajky (v. t.) velmi se cení, ale krajkářství, dříve tak rozsáhle provozované, v novější době zaniká. Nedaleko odtud jest státní hřebčinec (*Haras du Pin*) založený Ludvíkem XIV. — Arrond. argentanský má v 11 kantonech a 174 obcích 83.990 obyv.

Argentanské krajky jsou původem starší krajek alençonských a ač s těmito často společným jménem *points de France* ztotožňovány bývají, přece se liší podstatně tím, že užíváno u nich nejčastěji šestiúhelníkové půdy (*réseau*); okraje ornamentálních tvarů mají trnité výčněly, dessin není kvítkovaný, ale skládá se nejčastěji z barokových točenic kotoučových a větevnatých; mimo to jsou spojovací stezičky (bridy) posázeny drobounkými hlavičkami, zvanými *picots bouclées*. *Vnk.*

Argentaria (Argentovaria), město římské při pomezí Tribokův a Rauraků v Horní Germanii (Germania Superior) na levém břehu Rýna; blíže něho zvítězil císař Gratianus nad Alamany (r. 378 po Kr.). Staré zbytky města spatřují se v okolí nynějšího Arzenheimu (v Elsasích).

Argentarios Markos, epigramatický básník řecký, žil v Římě kolem polovice I. stol. po Kr. Zachováno od něho 36 epigramů, z nichž není žádný delší nežli 4 disticha, ale jsou také o jednom. Obsahem jsou časové, denního života a jeho zjevů se týkající, podávány jsou vtipně, mnohdy trpce a štiplavě šlehají, jindy půvabně zahrávají jsouce rázu erótického. Všecky zachované epigramy dle vkusu tehdejší doby snaží se překvapiti vtipným obratem i hrou slovní jak v posledním verši, tak až i v posledním třeba slově, při čemž rozuzlení vtipu bývá pikantní, nejednou i lascivní. —*ý.*

Argentarius (lat.), název římského bankéře. Bankéřství (*argentaria, argentariam exercere*) římské jest původu řeckého. Původním zaměstnáním bankéřů byla směna velečetných mincí v Italii obíhajících. Z tohoto malého počátku vzrostlo působiště argentářů do konce republiky tou měrou, že nebylo téměř značnějšího jednání peněžního, soukromého nebo veřejného, na němž by **a.** neměl účasti (*Usus argentariorum necessarius*). Argentáři uváděli nové mince v oběh, směňovali domácí za cizí za provisi (*collybus*, odtud *collybista* = κολλυβιστής), přijímali deposita k uschování, nebo

jako platební fond, nebo aby je na řád uschovatelů rozpůjčili. Brali též vklady na úrok a sbírali tak kapitál, jejž pak sami na svůj účet rozpůjčovali (zejména do provincií na vydělačský úrok až 48 %!), nebo jim podnikali výnosné podniky, jako nájem daní a poplatků, stavby chrámů, vodovodů, kloak a p. Vybírali pohledávky pro svého zákazníka, vypláceli třetím osobám na jeho řád (*delegare ab argentario*), zaručovali se za něho, vstupovali v jeho dluh (*receptio argentarii*), nebo jej na sebe veskrz přejímali, příkazovali cizozemskému nebo v jiném místě sídlícímu bankéři, aby na jejich účet předložiteli peněžní poukázky platili (*permutatio*), prostředkovali prodej pozůstalostí, konkursní podstaty, provedení dražeb (*coactio argentaria*), dobývali dražebního peníze a rozdíleli jej mezi věřitele, dohazovali (*interpretes*) a p. Po zrušení bank státních (*mensa publica*) obstarávali i veřejné finanční úkony. Tak jim svěřil r. 32 po Kr. císař Tiberius za finanční nouze 10 millionů sestercův, aby je rozpůjčili na zástavy bezúročně na tři léta a p. Nedostatek vhodných platebních prostředků, bezpečného, přímého, soukromníkům přístupného spojení, jakož i prohnanost obchodních živlů nutila soukromníka, aby stále vyhledával pomoci zámožného, obeznalého a obratného a-ia. Argentáři byli soukromými obchodníky, nikoliv jako *nummularii* úředními osobami. Ostatně od r. 365 po Kr., kdy posavadním nummulariům odňato bylo úřední zkoušení mincí, není mezi a-ii a nummularii rozdílu a užívá se vedle těchto názvů též jiných, jako: *mensarius, trapezita, argentariae mensae exercitores, argenti distractores, stipis argentariae negotiatores*. Od dob Konstantina Velikého tvoří argentáři cechy (*corpus argentariorum, collectariorum*) a jsou jak již prve podřízeni státnímu dozoru. Argentářem může býti pouze svobodný občan. Každý argentář má své stálé obchodní místnosti (*taberna argentaria*), tak v Římě v krámech na foru poblíže chrámu Kastorova. Krámy ty (*tabernae veteres* a *tabernae novae*) byly od státu argentářům pronajímány. Tu byla jakási římská bursa, a »odejíti s fora« (*foro cedere*, též *foro mergi*) znamenalo tolik, co dnešní »nechoditi vůbec na bursu«, bankrotovati. Zákonodárství římské, zejména císařské, ustanovilo zvláštní, poměry argentářů ke stranám upravující normy podporujíc nebo omezujíc je, jak to právě zdar bankéřství i stran vyžadoval. — Literatura udána podrobně ve spisu M. Voigta v Abhandl. d. sächs. Ges. d. Wiss. 1886 n. 10. O knihách argentářů viz Litterální obligace. *Čk.*

Argentat [aržãntá], kant. město ve franc. dep. corrèzském, arr. tulleském, na pr. břehu Dordogne, má 3262 obyv. (1886), velkolepý visutý most, klášter františkánský. V okolí keltské a římské starožitnosti; mnoho nalezených věcí uloženo v městské knihovně.

Argenteau [aržãntó] Eugen hrabě, rak. vojevůdce (* 1741 v Huy v Nizozemsku — † 1819 v Brně). R. 1784 stav se plukovníkem vyznamenal se ve válce turecké 9. září 1788 u Zemunu a roku násl. při útoku na Bělehrad. Ve válce italské roku 1795 získal řád Marie Terezie a jmenován podmaršálkem. V l. 1800—1804 byl divisionářem ve Vídni, v l. 1804—1808 městským velitelem v Brně. R. 1808 dán byv jako polní zbrojmistr do výslužby žil v Brně až do své smrti.

dell' **Argentera** [ardžentéra], Rocca, hora Přímořských Alp, v ital. prov. cunejské, 30 *km* jihozáp. od Cunea, 3290 *m* (dle j. 3397 *m*) vysoká.

Argenteuil [aržãntej], m. fr. v depart. Seine et Oise, s 9752 obyv. (obec 12.809).

Argenteus Codex viz Codex argenteus.

Argentiera, ostrov řecký, v. Kimolos.

Argentière [aržãntjér], pohorská víska ve franc. dep. hornosavojském, v údolí Chamonixském, ve výši 1270 *m* n. m., oblíbené místo turistů. Nad ním Argentièrský ledovec a Argentièrská jehla, viz Montblanc.

Argentin, jemně rozptýlený práškovitý cín, jehož nabýváme z roztoku solí cínových sražením za pomoci zinku. Upotřebuje se k potiskování tkanin na stříbrno, k výrobě nepravého papíru stříbrného a p. Týmž jménem označuje se zvláštní šedé barvivo anilinové, jež připravují z fuchsinu způsobem chemickým.

Argentina Cuv., rod ryb lososovitých (*Salmonidae*), jehož čtyři známé druhy výhradně žijí v mořích evropských ve značných hloubkách. Jsou to štíhlé ryby s tělem krytým velikými šupinami, s krátkou hřbetní a hluboce vyseknutou ocasní ploutví. Čelisti svrchní jsou u nich krátké, pod oko nedosahující a, jakož i čelisti zpodní, neozubeny. Na patře však a po obou stranách jazyka nalézají se malé, zakřivené zuby. Na severozáp. pobřeží norském obyčejna jest **A.** *silus* Nilss., ryba 40 *cm* dl., s trnitými šupinami. *Šc.*

Argentinská republika (*Republica Argentina*), Argentina, dříve zvaná Spojené státy Rio-de-la-Platské, spolek států (provincií) v Jižní Americe mezi 22—55° j. š. a 53° 30'—73° 15' z. d., s nímž hraničí na východě Atlantský okeán, republika Uruguay, Brazilie a Paraguay jsouce od něho přirozeně odloučeny ř. Uruguayem, Paranou, Paraguayem a Pilcomayem, na severu a z části i na západě Bolivie, dále na západě Chile, kde přirozenou hranicí mezi oběma státy jsou mohutné hřbety Andů. Nejjižnější bod A-ké r-ky na pevnině jest Cabo de las Virgines; dále na jihu k ní patří ještě vých. polovice Ohňové země a některé ostrovy. Povrch její činí dle výpočtu Wagnera a Behma 2,835.970 *km*², kdežto vláda argentinská páčí jej nad 3 mill. *km*².

Horopis. Západní část země jest hornatá; zde po celou její délí od severu k jihu jako vysoká hradba táhnou se Andy (v. t.) dosahujíce zde svého vrcholu (Aconcagua 6970 *m*). V severní polovici zabíhají hlouběji do země a zavírají v sobě šíré, namnoze úrodné vysočiny, prostoupené sněžnými pásmy horskými (*Nevadas*). V této severozápadní části A-ké r-ky táhnou se veskrze směrem severojižním: Sierra de S. Victoria, Sa. de Zenta (Abra de las Cortaderas 3950 *m*, Cerro Aguilar 5500 *m*), nad krásnou a velmi úrodnou

rovinou Tucumanskou pnou se řetězy Sierry Lumbre a S. de Aconquija (Nevada de Ac. 4650 *m*), dále jižně od těchto Sierra de Ancaste, S. de Ambato a S. Famatina (Nev. de Fam. 6020 *m*). V provincii cordobské a sanluiské zvedají se ještě Sierra Chica, S. de Cordoba (Cerro Champaqui 2350 *m*) a S. de San Luis (1670 *m*), nejjižnější to značná pohoří uvnitř země. Jinak **A. r.** skládá se z nížin někde hojně svlažovaných, s bujnou vegetací (na př. provincie Santa Fé, Entrerios a Corrientes), jinde pustých a písčitých, s hojnými solnými bažinami a salnytrovými ložisky, jinde opět porostlých travou, bodláčím a nepropouštějícími houštinami, z nichž jen tu i tam zvedá se osamělé pahrbky. (Ostatně viz čl. Amerika II. str. 113. a Pampy.) V jižní polovici země není vysočin k Andům přiléhajících a povlovně k východu se klonících jako na severu, zde Andy příkře spadají v samu nížinu, jež většinou jsouc pustá šíří se až k Atlantskému okeánu. Pobřeží argentinské jest nízké a dosti rozčleněné několika hlubšími zálivy; jsou to zejména: Rio de la Plata, Golfo de San Matias, Bahia Nueva, Golfo de San Jorge a Bahia Grande.

V geologickém ohledu popsána byla **A. r.** jednak při Americe, jednak při Andech, kam tedy čtenáře odkazujeme. Co se týče Ameriky, jedná se o **A**-ské **r**-ce v díle II. na str. 113—116, kde vypsány jsou příslušné podrobnosti.

Podnebí Argentiny jest celkem kontinentální mírné s prům. roční teplotou na obratníku kozorožce 25°, na 40° j. š. 15° C.; v červenci klesá prům. teplota v severu na 18°, v jihu na 8°, v lednu udržuje se téměř na celém území mezi obratníkem a 40° j. š. na 24—26° vystupujíc pouze v sev. záp. Argentině na 28—30°. V létě mizejí rozdíly mezi severem a jihem; v tu dobu jest záp. Argentina, ačkoliv vyšší, teplejší než Argentina východní, na př. Pilciao (800 *m*) vykazuje v lednu (27°) vyšší teplotu než Corrientes v nížině Parany. Maxima teploty dosahují na mnohých místech 40° C.; zimní mrazy vyskytují se na jihu 26° v celé Argentině, avšak netrvají dlouho. Podnební zvláštností jsou časté i náhlé změny v povětrnosti, způsobené střídáním teplého a vlhkého větru sever. s chladným a suchým větrem jihozápadním. Do teplého a parami nasyceného vzduchu, přicházejícího z pásu tropického s převládajícím větrem sev., vnikají obyčejně od jihozáp. prudké víry vichřicové, »pamperos«, provázené bouřkou a přeháňkami, přinášející toužebný chlad a vyjasnění oblohy. Větry od severu a od jihu bývají nejčastější a nejsilnější, protože tam mají pole volné, kdežto větrům západním s Tichého okeánu jest přístup na roviny argentinské úplně zamezen vysokým pásmem Andů. Páry a deště přicházejí do země výhradně jen z okeánu Atlantského. Pršívá obyčejně v teplejší části roku, v zimě jest sucho. Největší množství srážek spadává na severu (u obratníku kozorožce 100 *cm*) a na pobřeží mořském; směrem od severu k jihu a od pobřeží atlant. na pevninu srážek vodních ubývá, a zvláště suché jsou krajiny na vých. úpatí Andův, od Atlantského okeánu vzdálené. Sucho převládá i ve vých. Argentině při značném množství srážek vodních, jež se dostavují obyčejně v podobě lijáků rozdělených na 50—80 dní. Stromoví neroste na rozsáhlých travnatých »pampách« argentinských hlavně z nedostatku zpodní vody a pro prudké vichřice. Obloha bývá z větší části jasná, jak o tom svědčí název hlavního města Buenos Ayres, avšak atmosféra neklidná a naplněná hustým prachem. Město Buenos Ayres má prům. teplotu v lednu 24·4°, v červenci 9·4°, roční 17·0°, absolutní max. 44·7° min. — 8·1°, roční množství srážek 82 *cm* rozdělených na 52 dní. (Srov. Anales de la Oficina Met. Argentina.) *Ag.*

Vodstvo A-ské **r**-ky záleží hlavně v říční soustavě La Platy (v. t.), vznikající spojením Parany (s přítoky Rio Salado a Tercero), Paraguaye (přít. Pilcomayo, Vermejo) a Uraguaye a zajímající severovýchodní třetinu země. Některé menší řeky s Andů splývající zanikají v četných jezerech, solných bažinách a pánvích uvnitř země, jako Rio Dulce v lagunách de los Porongos, Rio Segundo v jezeře Chiquitském, Rio de Belen v salinách Pipinuckých, Atuel v bažině t. jm., Quinto v Lag. Amarga a j. Kromě jmenovaných jezer a bažin jsou ještě značnější: Laguna Zapata, Bañados del Quirquincho, Salinas de Cordoba (Grandes), Lag. de Huanacache, L. Bebedero a L. Llancagnelo. Mnoho velkých jezer jest zvláště v jižní Argentině, nejvíce na úpatí Andů, zejména: Lago Nahuel, Fontana, Colhue, Buenos Ayres, Gio, San Martin, Viedma, Argentina. Větší řeky jsou zde: R. Colorado, Negro, Chubut (Chupat) a Chico, veskrze přítoky Atlantského okeánu. *f.*

Flora. A. r. má trojí floru — v severu nejzazším končí neotropický les brazilský, hlavně palmový (v krajině Chaco). Andy mají své horní byliny, a stepi (pampy) rovněž svou květenu, která přechází v Patagonii pomalu v antarktickou. Přece však má flora ta jistý ráz svůj; tak v severu měl Lorentz 42% endemických druhů a 13% známých z Brazilie a Paraguayska (kde $^1/_3$ bylin argentinských ve sbírce Balansově), v pampách však je jen 20% end. Pampy mají po $^2/_3$ holé půdy, jinak rostou tu trnité, suché, hnědé keře malolisté neb trávy sucholisté (*Stipa*, *Bouteloua*), vůbec jest tu pak jako v Australii více bylin bezlistých. Keře sev. přechodní krajiny (rod *Prosopis*, algaroba) upomínají na Kalifornii již. V Patagonii vzácné jsou keře (sotva 1 *m* výšky) rodů *Adesmia*, *Berberis*. Z trav na pampách rostoucích znám jest u nás v našich zahradách pěstovaný, krásný druh *Gynerium argenteum* Nees; ze stromů na severu rostoucích pozoruhodný jest Quebracho (*Aspidosperma Quebracho* Schl.), jehož kůry užívá se jako léku a třísloviny. Bezlesé nížiny se teď vzdělávají parními pluhy, jichž zde přes 100 stále jest činno. Tím ovšem zmizí brzy domácí flora, bohatá zejména na Verbenacee. Jihozápadně v horách Andských vyskytují se

ještě, ač pořídku, lesy araucariové (*Araucaria imbricata* Pav.), neboť argentinská strana Andů jest tu suchá. Ledová doba byla nejspíše příčinou chudoby flory argentinské, sotva asi obsahující přes 2000 druhů. *Fý.*

Argetinská zvířena známa jest hlavně pracemi Burmeisterovými. Tvoří přechod z neotropické zvířeny do antarktické, a sice rozličný dle tříd a čeledí, hlavně pak dle toho, jak jednotlivá zvířata potřebují lesů, mizejících již v sev. Argentině. Ssavci (100, Burmeister) jsou nejlépe známi, a rovněž i velký počet fossilních ssavců. Burmeister vypočítává v Paraguaysku 4 opice, z nichž *Hapale penicillata* chová se ochočená v domech v Buenos Ayres. Netopýrů dle Burmeistera je zde 14, z nichž 10 v Paraguaysku, v Patagonii již jen 3 druhy. Druhy jsou tu nejvíce tropické (brazilských druhů 8, i v Chilsku). Koček 6, puma (*Felis concolor*) nejvíce v Patagonii, jaguar (*Felis onca*) v severových. lesích, jako *Felis mitis* (*mbaracaya*), v pampách *Felis pajeros* (kočka pampská) a *Felis Geoffroyi*, v Chacu yaguarundi (*Felis Yaguarundi*), v Paraguaysku eyra (*Felis eyra*). Fossilní je rod Machairodus (i v Brazílii co hyena Lundem popsaný) a *Felis longifrons* Burm. (pampy). Psů živých napočítáno rovněž 6. V pampách 3 dr., hlavně liška pampská (*Canis Azarae*), která živí se také melouny, fíky, i třtinou cukrovou. Z fossilních druhů známe z pamp 2 dr., také z peruanských starožitností známe mumie psů. Z kunovitých ssavců známe 4 živé, fossilní jest *Mefitis primaeva*. Z medvědovitých ssavců zvláště *Nasua socialis* (nosál) v severu, fossilní byl medvěd *Ursus bonariensis* Gerv. Z hlodavců žijí tu 4 vlastní myši (*Mus decumanus, rattus, musculus, tectorum* Savi), 15 druhů rodu Hesperomys (10 dr. v Patagonii), 3 dr. rodu Reithrodon (2 dr. Patagonie), *Myopotamus coypus* (všude v Brazilii jen fossilní *M. antiquus* Lund), 2 dr. rodu Ctenomys v pampách (i fossilní), chinchilla v Andech, *Lagomys trichodactylus* v pampách (fossilní *Lagomys angustidens*), viscacha (*Lagostomus trichodactylus*) v Andech do výše 10.000', *Dolichotis patagonica* v záp., capybara (*Hydrochoerus capybara*) v řekách severních, 3 dr. rodu Cavia (až do Magellanie, 1 dr. fossilní). *Megatherium* (*americanum*) bylo zde r. 1788 fossilní nalezeno u Tarije (*M. Cauvillardi*); v pampách jsou zbytky četné (1867 byly v Paříži na výstavě). Z fossilních ssavců chudozubých jsou tu četné zbytky rodů Mylodon (4 dr.), Scelidotherium a Glyptodon (12 dr.) Ze ssavců chudozubých nyní žijících nalézáme tu rody Dasypus (4 dr., býval i fossilní), Myrmecophaga (2 dr.) a *Chlamydophorus truncatus* (v podzemních děrách pouze v provinciích Mendoza a San Luis). Hovězí dobytek zaveden sem poprvé r. 1553 v 9 kusech, rozmnožil se však počátkem XVII. stol. v ohromná stáda divoká na pampách, tak že již v prostřed XVIII. stol. vyvezeno z rovin la-platských přes 1 million kožií. Lama a vicuňha jsou v Andech západ., fossilní byla *Macrauchenia patagonica*, koně vyhynuli (5 dr.), nynější zdivočelý kůň byl od Španělů uveden. Rovněž vyhynuly Toxodonty (10 dr.), Mastodonty (2 dr.), tapír zůstal jen v sev. lesích, rovněž Dicotyles (2 dr.), avšak z 5 druhů jelenů jde *Cervus campestris* po pampách až do Patagonie (3 dr. vyhynuly). Z tuleňů nalézáme tu 2 dr., z velrybovitých 5 velryb a 8 delfínů, z vyhynulých pak ssavců mořských *Saurocetes argentinus* a *Ziphius australis* Burm. Ptáci známi jsou kromě několika zástupců v seznamu D'Orbignyho (20 dr.) a Gouldá (výprava lodi »Beagle«) hlavně ze sbírek Burmeisterových (263 dr.) a Whiteových (201 dr.) Vylíčený jimi ráz povšechný jest neotropický, teprve sbírka Hudsonova počíná se lišiti. Nedostatkem lesů ptactvo tu vůbec chudé. O stěhování ptáků máme zprávy u Hudsona (jih) a Orbignyho (sever). Zejména líčí první, že v Buenos Ayres zimují (za doby našeho léta) husy, rackové, kvíčaly, *Taeniopteras*, *Cinclodes*, ptáci z Patagonie přišlí, a naopak v létě že v Patagonii jsou severní vlaštovky, kolibříci, *Pyrocephalus*. Orbigny líčí stěhování tak, že po hnízdění (březen-duben) patagonští ptáci stěhují se na sever až do Buenos Ayres a ptáci odtud zase do Brazilie, Chaca, Corrientes. Na jaře (srpen-září) naopak ptáci Andů sestupují do pamp. — Nejpodivnějším ptákem celé Argentiny je *Dicholophus cristatus* (cariama), bahní to pták, jejž někteří kladli dle zobáku mezi dravce (Sharpe). Nejčetnější čeledi tu jsou: Tyrannidy (32 druhy), Anabatidy (27 dr.; *Geositta cunicularia* hnízdí v děrách myších jako sůva *Noctua cunicularia*), Fringillidy (28 dr.), kachny (18 dr.), dravci (20 dr., 5 dr. sov), 15 dr. Picid, 8 kukaček, papoušků, 7 dr. Turdid, 6 kolibříků, Tinamid atd. — ale i pštros (*Rhea americana*), labuť, plameňák, *Anthus*, *Rhamphastus* atd. Reptilie známe hlavně Burmeisterem, něco málo výpravnou lodí »Beagle«. Želvy měl Burmeister jen 2: *Testudo sulcata* (i africká u Straucha), *Platemys hilarii* (*Clemmys hillarii*). Ještěrů měl Burmeister 13 (5 end., zejména 3 dr. Leiosaurus, 1 Gymnodactylus a 1 Amphisbaena), jinak tu daleko rozšířené druhy (*Podinemis teguixin*, *Proctotretris Wiegmanni* [i Mexiko]). — Hadů měl Jan 16, Burmeister 14; 2 Typhlopidy (*Typhlops reticulatus*), *Coronella pulchella* atd., i chřestýš (*Crotalus horridus*) a hroznýš (*Boa constrictor*). Žab měl Burmeister 9 (2 end., 2 Hyly, 1 Cystignathus, 2 Leiuperus, 2 Bufo (*B. chilensis* i v Kalifornii, a *B. d'Orbignyi*, i v Chili) a *Ceratophrys ornata* (end. druh u Günthera). Ryby dosud málo známe. Burmeister uveřejnil odtud jen 13 dr. sladkovodních, k nimž přibylo něco sbírkou Whiteovou a Steindachnerovou. Ráz řeky Laplatské jest neotropický. Převaha tu Characinid (19 dr. ve sbírce Whiteově z 59) a Silurid (18 dr.), pak nastupují Sciaenidy 6 a žraloci 7, Cyprinodontidy 3, Chromidee 4, po 2 dr. Pleuronectidy, Atherinidy a Clupeidy, po 1 dr. Mugil, úhoř, *Sternopygus* (*virescens*) a žralok (*Mustelus vulgaris*). V Patagonii nastupuje teprve ráz antarktický (Aphritis, Notothenie, Percichthys atd.). Z nižších zvířat

zvláště pověstny jsou blechy písečné (*nigua*), jakož i moskiti, působící mnoho útrap obyvatelstvu. Košenilly, bourci a včely pěstují se uměle. *Fr.*

Obyvatelstvo. Úřední sčítání obyvatelstva A-ké r-ky konáno bylo r. 1869; tehdy napočteno 1,812.490 hlav. Od té doby počet obyvatel rychle se zmáhal; r. 1882 odhadnut byl úředně na 2,942.000 lidí, r. 1886 na 3,100.000 a a r. 1887 na 3,805.000. Poměrná lidnatost zůstává ještě vždy velmi skrovná: r. 1887 pouze 1·34 obyv. na 1 km^2.

Na jednotlivé provincie rozpadá se obyvatelstvo podlé posledního sčítání (r. 1869) a posledního odhadu (1887) takto:

Provincie	Počet obyv. v létech	
	1869	1887
město Buenos Ayres	177.787	435.000
prov. Buenos Ayres	317.320	800.000
Santa Fé	89.117	215.000 (podle úředn. sčítání v červnu 1887: 220.832)
Entrerios	134.271	300.000
Corrientes	129.023	290.000
Cordoba	210.508	380.000
St. Luis	53.294	100.000
Santiago	132.898	100.000
Mendoza . . .	65.413	160.000
St. Juan	60.319	125.000
Rioja	48.746	100.000
Catamarca	79.962	130.000
Tucuman	108.953	210.000
Salta	88.933	200.000
Jujuy	40.379	90.000
territorie	93.291 (podle odhadu)	170.000

Poměrně nejlidnatější jsou provincie pobřežní: Corrientes (5 ob. na 1 km^2), Entrerios (4·48 ob.) i Buenos Ayres (4·04) a ze středních: Tucuman (6·74) a Cordoba (2·65 obyv.). Nejméně lidnata jsou territoria, kde nepřipadá ani 1 obyvatel (ba v Chacu, pampách a Patagonii ani 0·5 obyv.) na 1 km^2; z provincií pak ony, které leží při Andech. Lidnatosti ubývá v provincii Santiago, jinde přibývá. Přírůstek na lidnatosti přičítati jest hlavně mocnému stěhování do země. Počalo značnější měrou od r. 1820. R. 1836 dodali živel zvláště drahocenný francouzští Baskové. Za válek občanských v A-ké r-ice (v l. 1843—1852) immigrace potuchla, ale po nich zmáhala se přes některé kolísání vždy více. R. 1857, kdy počato se statistikou přistěhovalců, přistěhovalo se 4951 lidí, roku 1863: 10.408, r. 1870: 39.967, r. 1876: 30.965, r. 1882: 51.503, roku 1884: 77.805, r. 1885: 108.722, roku 1886: 93.116 a r. 1887: 120.842 lidí. Čísla ta týkají se pouze zámořských přichozích, nikoli těch, kdo přicházejí ze sousedních zemí (Bolivie, Chile); také těchto jest počet značný. Z Rakousko-Uherska přistěhovalo se v létech 1870—86: 18.834 hlav. — Co do kmenového původu jest obyvatelstvo argentinské velmi pestré. Na půdě A-ké r-ky potkávají se běloši s příslušníky plemene rudého i černého; značný díl obyvatelstva tvoří pak smíšenci jednotlivých plemen. Živel rudý, Indiáni, převládá v provinciích vnitrozemských a na jihu. Kmenové ti, prvotně — v domově svém — dosti vzdělaní, na planinách argentinských zdivočeli. Bydlí nyní v Patagonii, na pampách a na pláni Vel. Chaco. Indiáni patagonští, příslušníci kmene araukánského, roztroušeni jsou od úžiny Magelhãesovy po 40° již. šířky, ba některé větve menší mnohem dále k sev. Jsou to kočovníci, lovci, povahy dosti mírné. Hlavní větve jejich jsou Čuehuelčové a Molučové; někteří počítají k nim i Tehuelče, obyvatele krajin mezi ř. Chubut a S. Cruz, kteří však mají již jiné odstíny. Též obyvatelé Ohnivé země (Pešerehové), loupeživí lovci daňků, tuleňův a ryb, valně odchylují se od Patagoňanů jak zevnějškem, tak i povahou (jsou lstiví a loupeživí). Mezi Indiány pampskými vynikají tito kmenové: Puelčové, smíšenci Guaranův a Araukánův, osedlí při řece Colorado; Ranquellové při jezeře Urra-Lauquen; Pehuenčové od úpatí Kordiller po ř. Chali-len a Pincenové kočující mezi prvními dvěma kmeny. Na pláni Vel. Chaco bydlí kmenové Chunipů, Vitelův a Tobů, kteří překonávají udatností ostatní soukmenovce a s Evropany žijí ve stycích dílem přátelských (obchod výměnný po Paraně), dílem v nepřátelských. Černoši dostali se do země obchodem otrokářským za panství španělského (na poč. XVIII. stol.). Na rozhraní mezi Indiány a bělochy stojí gauchové, jízdní pastýři ohromných stád; také na nich jeví se vliv přírody argentinské. Zachovali si sice ještě doposud něco z rázu španělského, nabyli však mnoho vlastností nových. Jsou neodvislí a spoléhají pouze na sebe samy. Bělochové jsou spolu se smíšenci, mestici a mulatty třídou vládnoucí. Počet jejich vzrůstá přistěhovalci, kteří jednak zůstávají trvale v zemi, jednak pobývají tam pouze na čas. Příslušníci kmene románského zdržují se hlavně ve městech, ale jsou po většině v postavení podřízeném; Angličané, Němci a Švýcaři jsou velkoobchodníky, řemeslníky nebo rolníky. — Staré obyvatelstvo domácí podrželo svůj pravý, národní ráz toliko ve krajinách vnitřních. Vyznačuje se pohostinností, střídmostí, šlechetností, udatností a láskou k vlasti. Ženy zaujímají ve společnostech místo přední, majíce také na věci politické vliv dosti značný. Jsou výbornými matkami. Argentiňané dospívají velmi rychle. Přední jejich vášeň jest obírati se politikou. Společnost argentinská nezná rozdílu tříd — každý má táž práva v životě politickém i sociálním. Aristokracie vůbec není uznávána, ani peněžní. Vládnoucím jazykem jest španělština, avšak na školách jak obecných, tak středních vyučuje se angličině a francině, ba před nedávnem počato s vyučováním jazyku německému. — Co do sídel jest obyvatelstvo argentinské po většině usedlé po městech. Od roku 1870 se obyvatelstvo městské téměř zčtvernásobilo. Největší města jsou: Buenos Ayres (31. května 1888) 466.267 obyvatelů, Cordoba

60.000 obyv. (1887), Tucuman 40.000 (1887), La Plata (založ. r. 1882) 30.000 ob., Mendoza 20.000 ob. (1887), Salta 20.000 obyv., Paraná 20.000 obyvatelů. *Koll.*

Zemědělství. Národohospodářský pokrok, jaký nyní jeví **A. r.**, počal teprve v dobách novějších po setřesení panství španělského. Stav úplného úpadku potrval do r. 1810; očividný rozvoj v zemědělství, jakož i v průmyslu a v obchodu pozorovati lze od r. 1853. Pokrok uspíšily rolnické osady evropských přistěhovalců, s nimiž počato r. 1856 (Esperanza v prov. S. Fé). Osadníci evropští tvoří převážnou většinu argentinského rolnictva. Na půdě veleúrodné nejhlavněji pěstují kukuřici (do výše 2500 *m*; v nižších krajích sklizeň 200—300násobná) a pšenici (do výšky 2800 *m*). R. 1877 přestala potřeba dovozu obilí a nastoupil vývoz, čelící zvláště do Evropy. Důležita jest okolnost, že doba žní v **A**-ké **r**-ice připadá do měsíce prosince, a tudíž přichází obilí a mouka argentinská do Evropy v čas největší potřeby. R. 1882 sklizeno 561,120.000 *kg* pšenice, z čehož vyvezeno 281 mill. *kg* v ceně 15 mill. zl.; roku 1887 obnášela cena vyvezené pšenice 19 mill. zl. a vyvezené kukuřice 14½ mill. zl. — Z ostatních druhů obilí pěstuje se zvláště ječmen a oves. Kromě toho hledí si rolníci argentinští bramborů, lnu, tu i tam rýže a mandioky, v nejnovějších dobách pak počínají si všímati víc a více cukrovky (jmenovitě v Tucumanu). Sadařsky pěstuje se cukrová třtina (v Tucumanu, Saltě, Jujuy a Santiagu), bavlník (v Saltě, Corrientes, ba i na plání Vel. Chaco a v territoriu Missiones), kanna (v Tucumanu) i káva (v sev. částech země). V prov. Santiago pěstují indych a nopál. Zvláště příznivou půdu má **A. r.** pro pěstování tabáku, dosud však nestačí sklizeň spotřebě domácí. — Zahradnictví obrací péči k melounům, španělskému pepři, zeleninám, okurkám a j. Ovocnářství hledí si oliv, fíkův, ovoce jižního, v sev. částech země i banánů; granátovým jablkům daří se mimo nejjižnější končiny a pampy téměř všude. — Vinařství prospívá velmi zdárně (v prov. Catamarca), ale spotřebě dosud nestačí. Lesů má **A. r.** velmi málo; užitek z nich není valný. — Nejvýnosnější živností Argentiňanů jest chov dobytka. Ohromná stáda jeho pobývají po celý rok pod širým nebem na rozsáhlých, přirozených lučinách jsouce střežena jízdnými pastýři, kteří přebývají v estanciích; v jednotlivých estanciích najde se nezřídka 20 i více tisíc kusů skotu. Bohatství dobytka v zemi jest ohromné. Koncem r. 1882 počítalo se skotu 14,206.499 kusů v ceně 230 milionů zl., ovcí 72,683.045 v ceně 147 mill. zl., koní 4,856.808 v ceně 39 mill. zl., mezků 158.551 v ceně 3¼ mill. zl., vepřů 266.583 v ceně 2·7 mill. zl., koz 757.559 v ceně více než 1½ mill. zl., oslů 206.078 v ceně 1 mill. zl. Chovem dobytka vyniká prov. Buenos Ayres. Skot argentinský jest plemene španělského. Kůň jest malý a hrubého složení, ale učelivý, rychlý a velmi vytrvalý. Místy vyskytá se také divoký kůň v malých stádech. Mezky chovají v krajích hornatých (v prov. Mendoza, Cordoba, Tucuman). Ovce pocházejí dílem od francouzských merino, dílem od jemnovlnných ovcí německých; zušlechtěny byly berany anglickými (lincolnského plemene); chovány jsou zvláště pro vlnu, která jest jemná, prostředně silná, ale těžko se čistí (po většině v Evropě). Bohatství dobytka v **A**-ké **r**-ice vynikne nejlépe ze srovnání se státy evropskými. Koncem r. 1882 připadalo na 1000 ob. v **A**-ké **r**-ice 5464 kusů skotu, v Německu 375, ve Francii 307, ve Vel. Britannii 292; bravu v **A**-ké **r**-ice 27.955 kusů, ve Španělsku 1404, ve Vel. Britannii 946, ve Francii 646; koní v **A**-ké **r**-ice 1868, ve Vel. Britannii 86, v Německu 80, ve Francii 77. Posléze vytknouti jest chov pštrosů, jenž v **A**-ké **r**-ice velmi zdárně se ujal; roku 1886 vyvezeno za 72.000 zl. pštrosích per. — Podřízenější význam přísluší argentinskému dolování. Chovají sice hory argentinské v lůně svém značné bohatství zlata, stříbra, olova, mědi a niklu, ale netěží se z něho měrou dostatečnou. Výtěžek zlata obnáší jen asi 180.000 zl., stříbra asi 150.000 zlatých, mědi 70.000 zl. — celkový výtěžek argentinského dolování činí asi 1½ mill. zl. Nejbohatší doly stříbrné jsou v Sierře Famatině. U Ria Vermeja jsou velké doly uhelné, ale pro nedostatek kapitálu netěží se z nich. V horních provinciích objeveny silné prameny petrolejové, asfalt a břidlice bituminosní. V prov. San Juan jsou prameny sirné. Soli vařné v zemi velmi mnoho.

Průmysl. Podkladem jeho v **A**-ké **r**-ice jest především chov dobytka. Upravování produktů zvířecích, provozované v rozsáhlých závodech (*saladeros*), jest nejdůležitějším odvětvím průmyslu argentinského. Saladery prvotně zařízeny byly v provinciích Entrerios, Santa Fé a Buenos Ayres. Dal jim základ Francouz Cambacérès. Nyní jest celkem 21 salader; patří společnostem, jež mají na 20 mill. zl. základní jistiny. Osm salader v prov. Entrerios zařízených nákladem 12 mill. zl. poráží ročně 480.000 kusů hovězího dobytka. V saladerách solí a suší se maso čerstvé, připravuje se tresť masitá, konservuje se maso čerstvé ve chladicích přístrojích, přepouští se tuk, upravují se kůže k domácí potřebě i k vývozu, kosti pálí se na popel. R. 1882 vydaly saladery 22·4 mill. *kg* masa (za 5¼ mill. zl.), 10·7 mill. *kg* loje a tuku (za 3 mill. zl.) a kromě toho kůží, rohů, srsti, kostí a popelu z kostí za 10 mill. zl.! R. 1883 vyvezeno masa za 2·1 mill. zl., r. 1885 za 3·3 mill. a r. 1887 téměř za 4 mill. zl. — Vedlé salader velmi utěšeně zkvetlo jirchářství. Ročně spracuje se ohromné množství domácích kožích; následkem toho poklesl poněkud vývoz jejich, ač jest dosud velmi značný (r. 1887 měl cenu 17 mill. zl.). Z tuku poražených koní zhotovují ve značných rozměrech olej (*potro*). — Z ostatních odvětví průmyslu vzmáhá se mlynářství, lisování vína, sušení ovoce; rychle přibývá také cukrovarů, pivovarův a lihovarů. Jinak provozuje se průmysl v malém téměř jen pro potřeby nej-

nutnější. Za zvelebením jeho zavedeno jest od r. 1876 ochranné clo.

Obchod. A. r. znamenitě zvelebila svůj obchod. Od r. 1870 do r. 1887 vzrostl dovoz z 99 mill. na 251·5 mill. zl., vývoz ze 61 mill. na 185·4 mill. zl. Hlavní předměty dovozu (r. 1887) jsou: příze a tkaniny za 59 mill. zl., nerosty, kovy a zboží z toho za 53·6 mill. zl., nápoje za 30·5 mill. zl., drahé kovy za 18·9 mill. zl., dříví a zboží dřevěné za 17·4 mill. zl., zboží osadnické za 12·9 mill. zl., drogy, chemikalie a oleje za 12·3 mill. zl., obilí za 8·5 mill. zl., palivo 7·8 mill. zl., papír a zboží papírové za 6 mill. zl. Ve vývozu (1887) vyniká vlna za 65·5 mill. zl., hovězí kůže za 23 mill. zl., drahé kovy za 19·7 mill. zl., pšenice za 19 mill. zl., kukuřice za 14·4 mill. zl., ovčí kůže za 13.3 mill. zl., lněné semeno za 8 mill. zl., kůže koňské a jiné za 4·7 mill. zl., solené a sušené maso za 3·9 mill. zl., živý dobytek za 2·9 mill. zl. Obchod argentinský soustředěn jest z valné části ve hlav. městě Buenos Ayres, jehož se dotýká celkem 15 pravidelných paroplavebních linií zámořských: 6 z Anglie, 4 z Francie, 2 z Italie, 2 z Němec a 1 ze Španěl. V novější době však má nebezpečného soka v nově založeném městě La Plata, jež mnoho millionů vynakládá na zdokonalení svého přístavu. — Kromě hlavního města mají přímé zámořské spojení přístavy: Rosario, Corrientes, Sv. Mikuláš, Gualeguaychu a j. Obchod pomořský jest velmi čilý. Roku 1887 veplulo do přístavův argentinských 5694 lodí plachetních o 1,010.731 tun, z čehož bylo s nákladem lodí 5172 s 990.647 tun. a 6607 parníkův o 3.460.870 tunách, celkem tedy 12.301 lodí (r. 1886: 11.015 lodí). V tom ovšem není zahrnuta plavba pobřežní, jíž roku 1885 účastnilo se 76.265 lodí plachetních a 28.810 parních. Obchod pozemní směřuje zvl. do Chile a Bolivie, pak do Paraguayska a Brazilie. Vnitrozemský obchod zkvétá velmi zdárně. Rozkvětu obchodu slouží 7 velikých bank ve hlavním městě Buenos Ayres. Nejmladší banka jest banka francouzská, zal. r. 1886 (zákl. jistina: 6 mill. zl.); vedlé ní vynikají 2 banky státní: stará banka hypoteční a nová hypoteční banka národní, zal. r. 1886 (zákl. jistina 40 mill. zl.). Prostředky dopravné jsou špatné, ale opravují se velmi bedlivě. Zmohla se jmenovitě paroplavba po řekách. *Koll.*

Argentinské železnice měly koncem r. 1887 délky 6690 *km*, a to železnice státní 1840 *km*, železnice provincie Buenos Ayres 998 *km* a soukromé 3852 *km*; as 2500 *km* železnic soukr. jest v rukou anglických. Tyto železnice stavěny jsou větším dílem bez příspěvku státního, ale po výtce zaručeny jim 7% úroky kapitálu stavebního. Mimo to se tou dobou stavělo 1651 *km*. Nejvelkolepějším podnikem jest převedení železnice přes Andy, které na třech místech se vykoná, a o němž se dílem již pracuje: jednou směrem z Mendozy průsmykem Uspallatským do Santy Rosy v Chile na připojenou k železnici do Valparaisa; po druhé z Buenos Ayres a Bahie Blanky průsmykem Pichachenským mezi 37 a 38° již. šířky do Yumbele v Chili na připojenou k železnici chilské do přístavu v Talcahuaně; po třetí od vtoku Chubutu v Patagonii přes nízký průsmyk horský do chilského přístavu ve Valdivii. *Plk.*

Počátkem roku 1887 čítala A. r. 672 poštovních úřadů, jež zprostředkovaly (1886) 24,362.842 listovních zásilek a 19.993.472 novin. Délka telegrafních drátův obnášela (1887) 23.181 *km* a kabelu 141 *km*; 668 úřadů s 1617 úředníky zprostředkovalo 736.329 telegramů. Příjem obnášel 3,686.520 franků, výdaj 3,603.480 franků. *Hda.*

Státní zřízení. Ústava A ké r-ky, vypracovaná podlé ústavy Spojených Obcí severoamerických, byla přijata dne 1. května 1853 na kongressu v Santa Fé a 6. června 1860 v Buenos Ayres revidována. Zákonodárná moc přísluší kongressu, jenž skládá se ze dvou sněmoven: »sněmovny poslanců národních« a »sněmovny senátorů provinciálních«. Prvá čítá 86 členů volených přímo od lidu a majících nejméně 25 let věku. V senátě zasedá celkem 30 poslanců volených po dvou za hlavní město a každou provincii; volitelným jest každý občan, jenž je aspoň 30 let stár a má roční důchod nejméně 2000 pesů (= 4000 zl.). Výkonná moc přísluší předsedovi republiky, po případě jeho náměstku: oba tito hodnostáři musí býti syny občanů argentinských, narozeni v zemi, katolického náboženství a volitelni do senátu. Volba jejich děje se skrze volitele vyslané od hlavního města a provincií. Doba úřadování trvá 6 let, a po druhé může býti táž osoba za předsedu zvolena pouze po uplynutí lhůty rovněž šestileté, počítajíc od konce prvního úřadování. Předsedovi podřízeni jsou ministři. Jednotlivé provincie (státy), kterých je celkem 14, pojmenovaných podlé hlavních měst (srv. Obyvatelstvo), jsou na základě ústavy u vnitřní správě úplně neodvislými, volí si guvernéry i zákonodárné sbory, složené buď z jedné neb ze dvou sněmoven, jmenují úředníky a spravují své vnitřní záležitosti, aniž se ústřední vláda do toho míchá. Provincie samy rozděleny jsou dále na departementy. Správu hlavního města republiky a gubernií (*gobernacion*) čili národ. territorií (úhrnem 7: Formosa a Gran Chaco na sev., Nequen, Pampa, Rio Negro, Chubut a Santa Cruz na jihu) řídí spolková vláda. Nejvyšší soudní dvůr, skládající se z 5 soudcův a generálního prokurátora, sídlí v hlavním městě, nižší pak soudy spolkové dosazuje kongress. Ostatně je ústava argentinská velmi svobodomyslná; všickni obyvatelé jsou úplně rovnoprávni, privilegií rodových, šlechtictví atd. není, svoboda tisku, slova i spolčování je zaručena. Otroctví bylo §. 15. zrušeno, a poslední otroci propuštěni na svobodu, začež majitelům jejich se dostalo náhrady. Cizinci požívají stejných práv jako občané.

Státním náboženstvím je dle §. 2. ústavy »vyznání katolickoapoštolskořímské«, ale vedlé toho požívají všichni stoupenci ji-

ných vyznání úplné svobody, výkony jejich úřadů duchovních mají plnou právní platnost, ano vláda sama často podporovala peněžní zřizování škol v obcích nekatolických. Metropolitou je arcibiskup sídlící v Buenos Ayres, a jemu podřízeno je 5 biskupství, jejichž sídla jsou Cordoba, La Rioja, Salta, San Juan de Cuyos a Paraná. Stav duchovenstva argentinského není závidění hoden, poněvadž církev v četných revolucích přišla o veškery své statky, a státní pokladna vyplácí nyní kleru jen skrovnou dotaci asi 600.000 zl. Řádů mnišských je v zemi pořídku, za to však dosti klášterů ženských. Papežská stolice zastoupena je u vlády apoštolským delegátem, kterýž je zároveň pověřen pro Paraguay a Uruguay. Mezi Indiány jest hojně missií, mezi nimi též jedna anglikánská.

Pro povznesení **školství** vykonáno v nejnovější době velmi mnoho, zejména za předsednictví Avellanedova. **A. r.** má nyní 2 university: v Cordobě a Buenos Ayres (r. 1884 měly 785 posl.), dvě právnické fakulty v Tucumanu a Concepcionu, lékařský ústav, dva kněžské semináře, přírodovědecké museum, hvězdárnu spojenou s ústavem meteorologickým, školu inženýrskou, průmyslovou, zvěrolékařskou, námořní školu pro důstojníky i lodníky, 3 školy hospodářské, 2 hornické, 2 vojenské, 15 národních kollejí (středních škol) se 3189 žáky (1885), 21 normálních škol s 5380 žáky a 3253 škol obecných se 168.378 ž. (1885). Návštěva školy je povinná, a připadá prý na 10.000 obyv. 625 dítek, které školu navštěvují. Po celé zemi zřízeno je 156 knihoven pro lid, čítajících na 130.000 svazků, a veřejná knihovna v Buenos Ayres má 40.000 svazků. Z vědeckých společností vynikají národní akademie (Academia nacional), společnosti zoologická a zeměpisná, které vydávají cenné publikace.

Stav **financí** lepší se rok od roku. Kdežto r. 1885 končil schodkem, jeví se rozpočet na rok 1888 následovně: Příjmy 53,743.800 pesů (107,487.600 zl.), vydání 51,086.536 pesů (102,173.072 zl.), přebytek 2,657.264 pesů (5,314.528 zl.). Největší položky v příjmech zaujímaly: dovozná cla 38,040.000 pesů. Státní dluh obnášel 1. ledna 1887: 150,724.304 pesy (301,448.408 zl.). **A. r.** má zlatou měnu a nucený kurs; ažio na zlato r. 1886 obnášelo 20 procent. Základní jednotkou měny je *peso fuerte* (ve zlatě) = 100 centavů = zl. 1·94. *Peso nacional* platí 2·04 zl. Mimo to je v oběhu mnoho starých i nových peněz papírových, ačkoliv dle zákona ze dne 5. listopadu 1881 je pouze národní banka, založená r. 1864, oprávněna vydávati papírové peníze až do 6 millionů pesů. Bankovky pětipesové a desítipesové mají pouze $^1/_{25}$ nominální ceny. Míry a váhy zavedeny jsou od 1. ledna 1887 metrické, ale užívá se ještě většinou španělských.

Vojsko argentinské doplňuje se najímáním, a když toto nedostačuje, přikročuje se k odvodu; všecka branná moc mimo národní gardu čítala koncem r. 1887: 6567 mužů (3245 mužů pěchoty, 2571 jízdy a 751 dělostřelstva) a 50 děl. Ke službě v **národní gardě**, kteráž je podřízena správě úřadů provinciálních a páčí se na 400.000 mužů, povinen je každý Argentiňan od 17—45 roků a mimo to slouží ještě v záloze její do 60. roku. Válečné loďstvo obnášelo téhož r. 32 parolodí (jenom 3 byly obrněny, a 7 bylo lodí torpedových; 6 lodí plachetních o 16.612 tunách, se 73 děly a 1966 muži. Pevnost zřízena jest na ostrůvku Martin Garcia, při soutoku řek Parany a Uruguaye.

Č. 319. Znak Argentinské republiky.

Znak: Štít rozpůlený, v dolejší stříbrné polovici dvě ruce spojené, držící hůl, na níž frygická čapka umístěná ve středu hořejší modré polovice štítu. (Viz vyobr. č. 319.) Vlajky obchodní i válečná jsou modré, s příčním, bílým pasem uprostřed, válečná pak má ještě blízko u žerdi na pasu zlaté slunce s paprsky.

Dějiny. První Evropan, který spatřil pobřeží **A**-ké **r**-ky, byl španělský plavec Juan Diaz de Solis; vypraven byv r. 1509, aby na jižním cípu jihoamerickém hledal průchod do Tichého oceánu, objevil ústí La Platy a r. 1515 na druhé cestě plavil se po ní vzhůru až k ústí Parany, ale vystoupiv na pevninu byl tam zavražděn. Po něm r. 1560 vypluli za týmž účelem Diego Garcia a Sebastian Gabotto (Cabot), z nichž tento po řece Paraně vzhůru stihl až do Paraguaye a založil tam tvrz San Espiritu, ale domorodci ji za nedlouho zbořili. Zprávami, které o ohromném bohatství objevené země byly rozšiřovány, pohnut byl r. 1530 Pedro de Mendoza, že na vlastní útraty vystrojil výpravu do končin **A**-ké **r**-ky; avšak město Santissima Trinidad (nynější Buenos Ayres), jež založil, bylo od tuzemců vyvráceno, a Mendoza donucen k ústupu do Parany. Odtud různými výpravami dobyty končiny kolem středního toku řeky Parany, a založen tam roku 1537 Assuncion. Nástupce Mendozův, Ayolas, podnikl již šťastnou výpravu až ke hranicím peruánským. Když osadníci místodržitele Cabezu de Vaca r. 1544 přibyvšího opět do Španělska poslali, jmenován po přání jejich roku 1555 Martinez de Irala adelantadem, t. j. guvernérem s mocí soudní, politickou i vojenskou, zároveň pak zřízeno v zemi prvé biskupství. Za Iraly i nástupce jeho Ortiza de Jarate vzniklo značné množství osad v dobytých krajinách. Juan de Garay založil r. 1573 město Santa Fé a roku 1580 obnovil opět Buenos Ayres. Vnitrozemí argentinské podrobeno panství španělskému od západu z Peruánska, a v nedlouhé době po sobě založena tehdy největší nynější města: r. 1553 Santiago del Estero, r. 1565 Tucuman, r. 1573 Cordoba, roku 1582 Salta, r. 1591 Rioja a r. 1592 Jujuy.

Celá země spravována byla do r. 1620 guvernérem paraguayským, ale toho roku utvo-

řeno z ní pode jménem »Provincia de Rio de la Plata« samostatné guvernérství, jež podřízeno bylo vrchní moci místokrálovství peruánského. Velmi často musili Španělé kolonie této hájiti proti Portugalcům a Indiánům, tak že r. 1756 vyslán tam od vlády generál Zaballos s posilou, jenž Portugalce spojené s Angličany porazil a podniknuv potom proti nim velkou výpravu vyvrátil jejich panství na březích La Platy. Od r. 1610 rozvíjel řád jesuitský v Argentině velmi úspěšnou činnost missionářskou i kolonisační, tak že se záhy stal důležitým činitelem politickým i vojenským, naproti tomu města ostatní, tížena jsouce monopoly a nevhodnými zákony obchodními, nemohla se domoci blahobytu. Když však řád jesuitský v Evropě zrušen, vypuzeni členové jeho také ze zemí laplatských k veliké škodě země, poněvadž kvetoucí jeho osady potom záhy vzaly za své. R. 1774 Don José de Galvay odstranil částečně starou soustavu monopolní a povznesl tím znamenitě obchod i blahobyt země. Guvernérství laplatské povýšeno r. 1776 na místokrálovství s hlavním městem Buenos Ayres; celá země, jež měla rozlohu mnohem větší než za našich dnů, rozdělena v 8 intendancí, z nichž severní 4 zabíraly horní Peru (Bolivii), jižní pak Argentinu, Paraguay a Uruguay. Prvým místokrálem stal se generál Zaballos; z nástupců jeho José de Vertiz (1778—1784) osadil části Patagonie, a maršálek Pino y Rosas (1800—1805) první snažil se povznésti vyučování v Argentině a pečlivě se staral o obchod. Když Španělsko r. 1805 spojilo se s Francií, zmocnili se Angličané r. 1806 hlavního města a vyzývali obyvatelstvo k odpadnutí od Španěl; avšak Argentiňané zamítli nabídnutí takové a vedeni jsouce Francouzem Liniersem, porazili anglické vojsko v srpnu 1806 u Buenos Ayres a zvítězivše 1. čce 1807 nad Angličany po druhé prohlásili udatného Liniersa za místokrále. Za nedlouho však byl svržen, a za místokrále přijat r. 1809 Hidalgo de Cisneros, jehož ústřední junta španělská v Seville do Argentiny vyslala. Cisneros libovolnou vládou podráždil obyvatelstvo tak, že jej r. 1810 shromáždění notablů sesadilo a svěřilo vládu zvláštnímu výboru, v jehož čelo postaven Cornelio Saavedra. Skutek tento byl znamením k jihoamerické revoluci, neboť vláda španělská zamítla veškery návrhy na vyrovnání. Liniers byl v bitvách u Cotagaity (24. října) a Tupisy (17. list. 1810) poražen a brzo potom v Buenos Ayres zastřelen. Přívrženci španělští shromáždili se v Montevideu, a také z Peruánska vtrhlo vojsko španělské do země; nicméně vítězství, kterých argentinský vojevůdce Belgrano dobyl r. 1812 u Tucumanu a r. 1813 u Salty a Cerrita, osvobodila krajiny v pořící La Platy. Ještě jednou pokusili se Španělé o dobytí ztracené kolonie a 2000 mužů z Evropy přistalo v Montevideu a zvítězilo nad Belgranem. V této tísni zvolen Antonio Posados za »nejvyššího správce sdružených provincií«, admirál Brown zničil špan. loďstvo (14. a 17. kv.), a vůdcové San Martin a Alvear dobyli Montevidea. Po tomto konečném vítězství obrátil se San Martin na západ a ve spolku s Chilany a Peruány zlomil na dobro bitvami u Chacabuka a Taipu moc španělskou v zemích těch.

Když junta zvolená ke správě země roku 1811 se rozešla, shromáždil se r. 1813 ústavodárný sněm, ale nemohl zavésti spořádané vlády, ani úřadům zjednati uznání, poněvadž hlavní město strhlo na se veškeru nejvyšší moc, čemuž ostatní provincie se vzpíraly. Na kongressu v Tucumanu prohlášeny dne 9. července 1816 státy laplatské za svobodny a 25. května 1819 na kongressu v Buenos Ayres vydána ústava, vypracovaná dle ústavy Spojených Obcí severoamerických. Mezitím snažili se monarchisté povýšiti dědičného prince luckého, vnuka krále Karla IV., na trůn argentinský, ale bouře ta byla r. 1821 krvavě potlačena Na kongressu jevily se hned od počátku tuhé spory mezi stranou centralistickou čili unitářskou, která se zasazovala o pevnou vládu ústřední, a stranou federalistickou, která žádala samostatnosti jednotlivých provincií a pouze pro společné záležitosti jednotné správy. Za neustálých bojů mezi stranami nastala v zemi úplná anarchie, až konečně diktátor Rodriguez ze strany federalistů shodl se s unitářem Rivadaviou o společnou vládu a svolal r. 1821 kongress, na kterém Buenos Ayres vzdaly se nadvlády nad ostatními provinciemi. Potom uzavřely dne 25. ledna 1822 státy Buenos Ayres, Corrientes, Entre Rios a Santa Fé tak zv. »čtvernásobnou smlouvu«, a vyzvaly ostatní provincie, aby se s nimi sdružily v jednotu, načež r. 1824 sestoupil se nový kongress, na němž mimo uvedené státy byly zastoupeny ještě Gran Chaco, Rioja, Salta, Tucuman, Santiago del Estero, Cordoba, San Juan de la Frontera, Mendoza a San Luis. Sjednocení států stalo se na základě federalistickém, a generálnímu kapitánu státu Buenos Ayres svěřeno r. 1825 řízení záležitostí zahraničních. Ještě téhož roku zapletena byla republika pro Montevideo do války s Brazilií, jež provincii onu obsadila. Po několika vítězstvích, zejména po bitvě u Ituzainga r. 1827, v níž brazilské vojsko od Alveara úplně bylo poraženo, došlo r. 1828 k míru, kterým obě strany uznaly Montevideo za neodvislé, aby se mohlo ustaviti jako samostatný stát. Mezitím provedli unitáři 24. prosince 1826 novou ústavu, kterou zavedena tuhá vláda centralistická, a Rivadavia zvolen za předsedu. Po skončené válce rozpoutal se opět zuřivý zápas mezi unitáry a federalisty, z nichž tito snažili se zjednati převahu obyvatelstvu vzniklému smíšením Španělů s Indiány (*gauchos*) nad obyvateli měst (*porteños*). Strany potíraly se na vzájem se vší bezohledností Unitářský generál Juan de Lavalle způsobil odboj, přemohl praesidenta Dorrega, dal ho r. 1828 zastřeliti a porazil opětně federalisty u Paulistas (1829). Obrat ve prospěch federalistů způsobil r. 1829 náčelník gauchů Don Juan Manuel de Rosas, který se postavil v jejich čelo. Lavalle byl od něho u Buenos Ayres poražen a učinil

s ním smlouvu, dle níž oba generálové měli se podrobiti kongressu nově zvolenému. Roku 1829 zvolen byl Rosas za guvernéra státu Buenos Ayres a roku 1830 svěřena mu moc diktátorská, aby učinil konec zmatkům mezi unitaristy a federalisty. Nicméně naděje v něho skládané se nesplnily, neboť Rosas maje moc v rukou svých užil jí nejen proti svým odpůrcům, ale i proti vlastním stoupencům, jakmile počali překážeti jeho záměrům. Brzo počal také nepřátelství s Paraguayem, Uruguayem a Brazilií, ano uraziv několik Francouzů způsobil, že loďstvo francouzské připlulo před Buenos Ayres; také státy Corrientes a Santa Fé odpadly a vyhlásily A-ké r-ice ve spolku s Uruguayem válku. Spor s Francií byl sice r. 1840 urovnán, ale pro Uraguay nastaly záhy zase zápletky s Anglií i Francií, s nimiž se spojily Brazilie, Uruguay a Paraguay. Spojené loďstvo francouzské a anglické zajalo u Montevidea loďstvo argentinské, a konečně i moc diktátorova zničena v bitvě u Monte Caceres r. 1852, kdež ho generál José de Urquiza porazil. Rosas prchl do Anglie, kdež r. 1877 zemřel. Když Rosas byl přemožen, vzdalo se hlavní město, a zavedena prozatímní vláda s Vicentem Lopezem v čele, vedlé něhož Urquiza byl nejvyšším velitelem vojska a ředitelem zahraničních záležitostí. Opíraje se o armádu a maje všecku veřejnou moc v rukou svých uznal neodvislost Paraguaye, zabezpečil svobodnou plavbu na všech řekách ústících do La Platy a svolal do Santa Fé zákonodárné shromáždění. Ale sotva že odešel z Buenos Ayres, vypuklo tam 12. září 1852 povstání, stoupenci Urquizovi vypuzeni, a národní zastupitelstvo prohlásilo neodvislost státu Buenos Ayres i odtržení jeho od konfederace. Kongress ostatních států, zasedající v Santa Fé, vydal 1. května 1853 novou ústavu a zvolil generála Urquizu za předsedu »Argentinské konfederace«. Sídlem vlády stalo se město Paraná. R. 1855 nastalo vzájemné dohodnutí mezi státem Buenos Ayres a konfederací; oba státy zaručily si neporušitelnost území a vzájemnou pomoc proti zahraničním nepřátelům a Indiánům, zavedly stejnou vlajku, zrušily cla mezi sebou a zavázaly se zachovávati zákony dané dříve pro všech 13 provincií. Nicméně bez boje nezůstalo, a stát Buenos Ayres podlehnuv 23. října 1860 v bitvě u Cepedy donucen opět ku konfederaci přistoupiti; avšak za nedlouho došlo opět k boji pro snahy státu Buenos Ayres, aby nabyl opět předešlého vlivu, a tu zvítězil generál Bartolomeo Mitre 17. září u Pavonu nad Urquizou; v Buenos Ayres zvolila vláda zase své sídlo, a Mitre stal se r. 1862 předsedou.

Stav republiky byl nad míru žalostný — zástupy federalistických vojsk potloukaly se po zemi loupíce a pleníce, tak že musily býti brannou mocí zničeny, finance byly tak bídné, že armádu bylo nutno zmenšiti, což opět mělo za následek vpády Indiánů. Mitre sice dobrými zákony bankovními a finančními prospěl poněkud blahobytu země, ale michaje se do vnitřních záležitostí paraguayských zapletl A-kou r-ku do války se státem tímto, proti němuž vystoupily také Brazilie a Uruguay. S počátku měl Mitre nejvyšší velení nad spojenými vojsky (1865—1868), ale přes to, že zvítězil r. 1865 u Paso de Patria, u Estero Bellaka r. 1866 a u Curupaity r. 1866, nemělo válčení úspěchu, a konečně musil se vedení ujmouti brazilský maršálek Caxias. Válka skončila se teprve po smrti paraguayského diktátora Lopeza a stála A-kou r-ku na 40—50.000 mužů, kteří zahynuli, a nad to zavlečena cholera do země. R. 1868 zvolen po Mitrovi za předsedu dr. Faustino Sarmiento, muž osvícený, který neblahý stav země poněkud polepšil. Přes to roznítili federalisté pod Jordanem Lopezem v provincii Entre Rios vzpouru, zavraždili zasloužilého generála Urquizu a byli teprve r. 1871 přemoženi. Při volbě r. 1874, v níž zvítězil Nicol. Avellaneda, strhly se opět nepokoje; státní pak finance byly tak rozervány, že hrozil bankrot. Proti Indiánům bojováno s úspěchem, a ministr války Alsina pošinul r. 1876 »indiánskou hranici«, řadu to tvrzí, značně na jih; po něm generálové Villega a Roca v l. 1878—80 dobyli území až k Riu Negru a Riu Chubutu. V bouřlivé volbě r. 1880, při níž na blízku města svedeny dle krvavé potyčky, zvolen za předsedu federalistický kandidát, generál Julio Roca. Muž tento ujal se vlády s velikou rázností, odloučil hlavní město Buenos Ayres od státu téhož jména a založil na místě jeho nové město La Platu (1882), uzavřel v Evropě velké půjčky, jež věnovány na veřejné stavby, železnice, školy a zdravotnictví a podporoval účinně evropské přistěhovalce. Pohraniční spory s republikou chilskou vyřízeny r. 1881 smírně ve prospěch Argentiny, s Brazilií učiněna smlouva stran upravení hranic, a r. 1884 podmanil generál Victorica Indiány v territoriu Gran Chaco, tak že celé území ono získáno pro kolonisaci. Vůbec za vlády Rocovy učinila země velké pokroky, uvnitř zachován pokoj a se sousedy mír. Nástupce jeho Juarez Celman, jenž nastoupil roku 1886, jest prvním předsedou, který v úřad svůj nastoupil bez občanské války; přední snahou jeho jest, aby spořivostí pomohl financím a umenšil státní dluh.

Literatura. Page, Report of the explor. and survey of the river la Plata (1856); The Argent. confeder. and Paraguay (Nový York, 1867); Martin de Moussy, Déscription geogr. et statis. de la conféderat. Arg. (Paříž, 1860—1864, 3 sv.); Latham, The states of the River Plate (Londýn, 1868); Beck-Bernard, Die Argentinische Republik (Lipsko, 1883); Burmeister, Physikalische Beschreibung der Argentinischen Republik (Halle, 1875); Andree, Buenos Ayres und die argentinischen Provinzen (Lipsko, 1856); Friedrich, Die La Plata-Länder (3. vyd. Hamburk, 1884); Napp, Die Argentinische Republik (Buenos Ayres, 1877); Daireaux, Buenos Ayres, la Pampa et la Patagonie (Paříž, 1877) a články téhož spisovatele v »Revue des deux Mondes« na r. 1876 a 1877; Zeballos, Descripcion amena de la República Argentina (Buenos Ayres, 1881);

Mulhall, Handbook of the River Plate Republics (5. vyd. 1885); Soldan, Geografia Argentina (Buenos Ayres, 1885); Stelzner, Beiträge zur Geologie u. Paläontologie der Argent. Republik (Berlín, 1885); Dominguez, Historia Argentina (Buenos Ayres, 1861). Mimo to nacházejí se četné cenné články v časopisech: »Boletin del Instituto geográfico Argentino«; »Annales de la Sociedad científica Argentina«; »Boletin de la Academia nacional ce ciencias de la Rep. Arg.« a »Annales de la Officina Meteorologica Arg.«. — Mapy: Seelstrang, Atlas de la República Argentina (Buenos Ayres, 1886) vydaný zeměp. ústavem arg.; Host, Fontana, Rittersbacher, Carta parcial dela region austral de la Repúbl. Argentina (Buenos Ayres, 1882); Brackebusch, Mapa del Interior de la República Argentina v měř. 1 : 1,000.000 (Gotha, 1885).

Argentinus, u Římanů bůh stříbra či lépe personifikace stříbrné měny peněžní, jako byl jeho otec Aesculanus bohem rudy a peněz měděných. —*y*.

Argentit, nerost, jenž má regul. krystalky protáhlé, drátkovitě nebo vláskovité, též pletený a vtroušený, lomu hákovitého, ohebný a řízný; barvy jest tmavošedé a bývá obyčejně černě naběhlý, na vrypu jest lesklejší. Tvrd. 2—2·5, hust. 7—7·4, chemické složení Ag_2S; na uhlí žíhán taví se a dává zrnko stříbra, v sehnané kyselině dusičné se rozpouští a vylučuje se síra. Naleziště: Abertany, Jáchymov, Příbram, Vožice v Čechách, Pfaffenhof u Jihlavy, Freiberg, Schneeberg, Marienberg, Johanngeorgenstadt v Sasku, Štávnice a Křemnice v Uhrách, Kongsberg, Mexiko, Peru, Chile. Jest stříbrem nejbohatší ruda stříbrná, držíc 87 % *Ag*. *Hjn.*

Argentomagus viz Argenton 3.

Argenton [aržãntõn]: **1) A.**, řeka 60 *km* dlouhá, ve franc. depart. deux-sèvreském, levý přítok Thouetu. — Nad ní leží **2) A.-Château** [a-šató], kant. městečko v arr. bressuireském, s lomy žulovými a 1175 obyv. (1886). — **3) A.-sur-Creuse** [a-syr-krèz], Argentomagus, prastaré, někdy opevněné kant. město ve francouzském depart. indreském, arond. châteaurouxském, na řece Creuse a dráze orléanské, se zříceninami hradu, krásným chrámem z XV. stol., továrnami na sukno, plátno, papír, hlinité mýdlo, koželužnami a 6388 obyv. (1886).

Argentoratum (*Argentoratus, Argentaria*), pevné město římské v Horní Germanii na levém břehu Rýna, bývalo stanovištěm legie římské; mělo velkou zbrojírnu. Slulo také Strateburgum, Stratisburgum. Na místě jeho stojí nynější Štrasburk.

Argentum (lat.), stříbro. — **A.** *foliatum*, lupeny stříbrné. — **A.** *nitricum*, dusičnan stříbrnatý. — **A.** *nitricum fusum*, dusičnan stříbrnatý litý, kamínek pekelný. — **A.** *nitricum mitigatum*, dusičnan stříbrnatý draselnatý.

d'Argenville [daržãnvij] Antoine Joseph Dezalliers (* 1680 — † 1765), conchyliolog, autor knihy: *Histoire naturelle éclaircie dans une de ses principales parties, la conchyliologie* (Paříž, 1742, 3. vyd. 1780), v níž vzhledem k systému Linnéově předsevzato jest nové rozdělení měkkýšů, jež však Linnéova systému valně nepředčí opírajíc se o znaky vždy ještě zevní a namnoze nahodilé. *Šc.*

Arges, jeden z kyklopů. Dle Hésiodovy theogonie jsou toliko tři kyklopové, jednoocí obři, Brontés, Steropés a **A.**, synové Uranovi a Gaiini, kteří dali Zevovi blesk a hrom. *Hčk.*

Argestés, syn Astraiův a Éóin, bůh větru severozápadního, jako Euros, Skirón, Iapyx nebo římský Caurus (Corus). *Hčk.*

Argesu viz Ardžiš.

Arghel, argel, malá rostlina z čeledi tolitovitých (*Asclepiadeae*), jménem *Solenostemma Argel*, již často přidávají k senesovým listům, by lépe účinkovaly. Roste v Arabii, Nubii a v Egyptě. Také *Gomphocarpus fruticosus*, jiný východní druh *Asclepiadeí*, má podobné vlastnosti a totéž příjmení. *Děd.*

Argilla (z lat.). Jména toho užívá se k vyznačení některých hlinitých hmot, jako **a.** *aluminaris* = země nebo hlína kamenečná, šedočerná, hlinitá hmota, prostoupená kyzem, k výrobě kamence; **a.** *indurata* = lupek, hlavně z uhelného útvaru; **a.** *incarnata*, odrůda bólu, jíž se v lékařství užívalo. Pro jiné odrůdy hlinitých hmot užívalo se názvu *terra*, jako *terra figularis* (hrnčířská), *terra fulonum* (valchová), *terra lutosa* (letny) atd. Ve francouz. spisech srovnává se s tím slovo argile pro některé odrůdy. *Fl.*

Arginusy (Ἀργινοῦσαι), tři ostrůvky na pobřeží maloasijské krajiny Aiolidy, naproti městu Mytyléně, na ostrově Lesbu. V dějinách prosluly vítězstvím, kterého zde r. 406 př. Kr. dobyli Athéňané nad loďstvem spartským pod Kallikratidou.

Argiopé, v mythu řeckém nymfa r. parnaská, jež obcovala s Filammonem a když jí tento pohrdl, odebrala se do Thrakie a porodila tam slavného v mythické době pěvce Thamyra. — 2. Choť Agénora Foinického, matka Europy, Kadma, Foinika a Kilika; jiné její jméno jest Telefassa. Obě jména poukazují na bytost světelnou. *klk.*

Argippaeové (*Argippaeí*), kočovný, mírumilovný národ bydlící již v V. stol. př. Kr. v sousedství Skythů v hornaté krajině (v nyn. Rusku). Plinius klade je k horám montes Riphaei (Valdajský les). Římští zeměpisci nazývají je též Arimphaei, Ariphaei. Zdá se, že byl to kmen Kalmyků.

Argistis (také Argistés), jméno dvou králův alarodských ve starověku, jejichž činy blíže seznány rozřešením klínových nápisů vanských. **A.** I., syn Menuašův, panoval kol roku 780—745 před Kr., využitkoval slabosti, která stihla Assyrii po smrti Rammánnirára III., opanoval drahně krajin Assyrům poddaných a založil velikou říši, zvanou v nápisech assyrských Urarti (t. j. Ararat). V jednom nápise svém praví, že mimo jiné podmanění byli jemu Hittité, Meli-dha (později Meliténé) a Mana. Prostíralo se tedy panství jeho ze severní Syrie až k úmoří Kaspickému. Četné

nápisy z jeho doby dotýkají se hlavně staveb chrámů, věnovaných alarodskému božství Chaldi. *Pšk.*

Argivi viz Argeiové.

Argo loď (A. *navis*), rozsáhlé souhvězdí jižní polokoule nebes, z něhož pro střední Evropu pouze nejsevernější část, k 12° jižní deklinace sahající jest viditelna. V této části čítá Heis 71 hvězd pouhým okem viditelných, mezi nimiž jedinou třeti velikosti. Mnoho mlhovin se zde vyskytuje. Východně od velikého psa nalézá se v tomto souhvězdí místo hvězd prosté, pravá to poušť nebeská. Jižní část souhvězdí jest jasnější; zde září hvězda α A. nebo Canopus, po Syriu nejjasnější hvězda nebeská; pak β A. první velikosti a η A. ve veliké mlhovině stojící, nepravidelně proměnná hvězda od 1. do 4. velikosti. V novější době bylo toto nejrozsáhlejší souhvězdí rozděleno v několik zvláštních, a čítá se nyní souhvězdí Puppis, Prora, Vela a Carina (jednotlivé části lodi). *Gs.*

Argó, v řecké báji loď padesátiveselná, po níž se brala výprava Argonautů do země Kolchidy za zlatým rounem. Vystavěna od Arga, syna Frixova v Pagasách v Thessalii z dříví pelijského přispěním Athény, jež vetkla v loď tříštku z dubu dódónského, nadanou mocí věšteckou. Jméno své měla A. dle názoru starých buď od svého stavitele aneb od $\dot{\alpha}\varphi\upsilon\acute{o}\varsigma$ = rychlý, což asi výklad nejsprávnější. Výklady novější, jako Gerhardův »loď světla«, Kuhnův »noc« a Forchhammrův »vláha«, souvisí s jejich zvláštními názory o celém mythu Argonautů. Byla prý první velikou lodí, která již za doby pěvců homérských všeobecně byla opěvována. Srv. Argonauté. *klk.*

Argob slula krajina ležící východně od Jordánu a náleževší v dobách předisráélských ke království Rázan; později připadla podílem polovici kmenu Manassova, jsouc v držení hlavně Manassita Jaira, pročež nazývala se i Havoth Jair (t. j. vesnice Jairovy) skládajíc se ze 60 obcí. Za času krále Šalomouna byl zde královský důchodní úřad se zvláštním správcem. Novější zeměpisci se domnívají, že starý A. jest nynější krajina Ledžáh, východně od jezera Meromského. *Jrk.*

Č. 320. Argoli.

Argoli Andrea (* 1570 — † 1657), prof. hvězdářství v Padově, později učitel Valdštýna v astrologii. V knize *Pandosion sphaericum* (Padova, 1644) popisuje systém, kterým se liší od Koperníka a Tychona Brahe. Dle A-ho (viz vyobrazení č. 320.) koluje kol země stojící uprostřed nejprve měsíc, potom slunce, kolem něhož Merkur a Venuše obíhají, dále Mars, Jupiter a Saturn. Též proslul vydáváním a vypočítáváním efemerid dle systému Koperníka a Tychona Brahe. Dále sepsal: *Ephemerides exactissime coelestium motuum ad longitudinem almae Urbis et Tychonis Brahe Hypotheses ab anno* 1641—1700 (Padova, 1638); *Tabulae primi mobilis* (Řím, 1610). *La.*

Argolis: 1) A., krajina v Řecku, zabírající okolí města Argu v Peloponnése, viz Argos. — **2) A.**, v širším smyslu veškeren poloostrov, který z Peloponnésu na jihovýchod vybíhaje záliv Sarónský odděluje od Argejského. A. zabírala mimo A. v užším smyslu ještě území měst Kleón, Nemee, Epidaura, Hermióny a Troizény, pak ostrovy Kalaurei, Hydrai a Aiginu. Nyní tvoří se Sikyónií a Korinthií jednu nomarchii. *Pič.*

Argonaut (*Argonauta argo* L.), hlavonožec z podřadí hlavonožců osmiramenných (*Octopoda*), žijící v moři Středozemním a pamětihodný různou tvárností samičky a samečka. Samička plove v teninké, křehké, loďkovité skořápce vynikajíc z ní hlavou nesoucí čtyři páry bradavičnatých ramen, z nichž zadní, čtvrtý pár ploutvovitě jest nadut a skořepinu přidržuje. Sameček nemá skořápky a jest těla podlouhle kulovitého a mnohem menšího než samička. Hlavu má malou, šíjku, se čtyřmi páry ramen u kořene hlavy spojených, z nichž levé rameno páru třetího ve zvláštní pohlavní orgán jest přeměněno. V době pohlavní objevuje se totiž na zvířeti na místě tohoto ramena velký, zduřelý vak, jenž později puká, načež vychází z něho dlouze vinuté rameno, jež v dutině své t. zv. chámonoše (*spermatophory*) s dospělými chámy chová. Rameno takto přetvořené odtrhuje se při páření a vniká samičce do dutiny t. zv. nálevky nebo dutiny plášťové, kdež vykonává funkci oplozovací, udržujíc se při tom delší dobu v pohybech životních. Když tato utržená ramena samečků poprvé u samiček byla nalezena, pokládali je přírodopisci Delle Chiaje a Cuvier za zvláštní samostatné bytosti, jakési cizopasné červy, jež první nazval *Trichocephalus acetularis*, druhý *Hectocotylus octopodis*. Později, když byla pravá povaha těchto domnělých cizopasníků poznána, ponechán takovýmto ramenům název *hectocotylus* (rameno hectocotylovaná). Oplozené samičky ukládají vajíčka do své skořápky, z nich pak vzniknou mláďata, jež s počátku nemají skořápky, vytvořujíce si ji teprve později vylučováním slizké hmoty z veslovitých svých ramen páru čtvrtého. *Sc.*

Argonauté, plavci na lodi Argó, slují v řecké báji héróové, kteří se účastnili výpravy za zlatým rounem. Athamas návodem macechy Inoe chtěl obětovati, aby neúrodu odvrátil, syna svého Frixa; avšak matka jeho, Nefelé, poslala zlatého berana, na němž Frixos se zachránil; sestra jeho Hellé, jež s ním prchla, utonula v úžině mořské, po ní Hellespontos nazývané. Berana Frixos obětoval Zevovi a odevzdal jeho zlaté rouno Aiétovi, jenž je zavěsil na dubě v háji Areově a ustanovil za strážce hada. O pohnutkách k výpravě A-tů

vypravuje báje, že Pelias, vládce v Iolku v jižní Thessalii, jenž byl bratra svého Aisóna zbavil vlády, obdržel věštbu, že zahyne příbuzným z rodu Aiolova, a že se má střící muže s jedním střevícem. Když Pelias kdysi na pobřeží Poseidónovi pořádal velikou oběť, Iasón, syn Aisónův, který na nedalekém poli boibejském za řekou Anaurem oral, chtěje se slavnosti účastniti překročil řeku, ztratil však v bahně jeden střevíc. Pelias zpozorovav to ukládal o jeho život a poručil mu, by přinesl zlaté rouno z Aie, báječné to země východní, později s Kolchidou stotožněné. Na vyzvání Iasónovo sešli se v Iolku slavní rekové z celého Řecka; dle Apollónia bylo jich 55. Héraklés zvolen za vůdce, ale odřekl doporučiv za sebe Iasóna. **A.** vypluli z Pagas za zpěvu Orfeova, majíce Tifya za kormidelníka. Při plavbě mnohých dobrodružství a nebezpečenství zakusili. Na pobřeží salmydeském přišli k slepému věštci Fineovi, jemuž Harpyje, personifikace vichřic, uchvacovaly aneb znečišťovaly jídla; Boreovci Kalais a Zetés zahnali Harpyje, začež Fineus jim věštil o další cestě, hlavně o Symplegadách. Byly to při vchodu do Černého moře dvě ohromné skály, jež za velikého hluku se srážely ničeho nepropouštějíce. Na radu Fineovu nejprve holubici nechali prolétnouti, jíž pouze zadní péra byla zachvácena; podobně i loď Argó šťastně pomocí Héřinou nebo Athéninou proplula ztrativši pouze ozdobu kormidla. Konečně vpluli v kolchidskou řeku Fasis. Král Aiétés slíbil Iasónovi zlaté rouno, vykoná-li jisté úkoly. Médeia, dcera Aiétova, jež návodem Afroditiným při prvním setkání vzplanula láskou k Iasónovi, slíbila jemu pomoc a odevzdala Prométheovu mast, proti meči a ohni chránící, kterou Iasón vykoupav se ve Fasidu a obětovav Hekatě své tělo natřel. Druhého dne zkrotil nejprv kovonohé býky oheň chrlící a zoral pole Areovo i zasel dračí zuby, z nichž vzrostli obrnění mužové. Mezi ně Iasón dle rady Médeiny hodil balvan, načež sami mezi sebou se potřeli; zbývající zahubil Iasón. Ač tím podmínky splněny, Aiétés nechtěje rouna vydati strojil **A.**-tům záhubu. To překazila však Médeia; odebrala se v noci s Iasónem v háj Areův, uspala draka, načež Iasón zlaté rouno s dubu sňal. **A.** pak s Médeiou vydali se ještě před ránem na zpáteční cestu. Po mnohých dobrodružstvích a nesnázích vrátili se **A.** šťastně v záliv Pagasejský. Ve staré literatuře i v alexandrijské době báje o **A.**-tech došla hojného spracování. — Mythus o **A.**-tech, jenž byl vlastnictvím kmene Minyů, usedlého hlavně v Orchomenu a Iolku, má zajisté jakési jádro fysikální, při čemž však nelze snad veškery součásti báje na základě témž vykládati; neboť nelze upříti, že báje ta původně byla rozměrů skrovnějších a že během času přibrala k sobě báje jiné. Za podstatné části báje sluší pokládati berana Frixova, zlaté rouno na dubě hadem ostříhaném, dobytí rouna Iasónem a jízdu jeho po lodi Argó Symplegadami. Dle Forchhammera (Jahrb. für klass. Phil. 1875, pag. 391) beran jest mračno vystupující na jaře z par jezera Kópaiského, jež se ubírá směrem k Hellespontu a na zimu z Libye se vrací do vlasti vedrem letním vyprahlé. Dle Mannhardta (Zeitschrift für Ethnologie 7., 1875, 243 a d.) Hellé jest do moře klesající, zářící soumrak, Frixos sluneční paprsky, jízda po lodi Argó Symplegadami západ slunce, Aia země sluneční, dub se zlatým rounem sluneční strom noci, had symbol tmy. Dle Kuhna (Abh. d. Berl. Akad. 1873, pag. 138) jest beran symbol dne, Hellé zapadající slunce, zapřažení býkův ohnivých svítání, obrněné dračí plémě paprsky světla ze tmy vyrážející, kámen Iasónem hozený slunce, jízda pak po lodi Argó děje se ve tmách nočního nebe. K tomu momentu fysickému přistoupily nejstarší tradice o prvých cestách řeckých plavců v Aigejském moři a do Pontu; ty zajisté valně přispěly ke změně fysického mythu v mythus o výpravě do vzdálené země východní, jež zprvu všeobecně zvána Aia; tato pak později lokalisována v Kolchidě v jihovýchodních končinách Pontu. Pověst tato ubírala se s plavci stále na východ přibírajíc po celé čáře, jak se brala, místní pověsti. Viz Preller, Griech. Myth., 3. vyd. II., str. 308.—341., a Seeligerův důkladný článek v Roscherově Ausf. Lexicon d. gr. u. röm. Mythologie, str. 503.—537., kdež také vypočtena novější literatura. *klk.*

Argonautica viz Apollónios Rhodský a Valerius Flaccus.

Argonne, pahorkatá vysočina v severovýchodní Francii, rozhraní Lotarinska a Champagne mezi středními toky Mosy a Marny, spojuje vysočinu Langreskou s Ardennami a zaujímá jihových. kraje departementu ardenneského, větší díl meuseského a západní marneského. Řeky Aire a Mosa dělí ji na tři souběžné části: západní, hustě zalesněnou a proto Argonnský les (*Foret d'***A.**) zvanou, mezi řekami Aisnou a Airou, 15 *km* širokou a 65 *km* dlouhou, řadu planin příkře z údolí vystupujících, dále střední, mezi Airou a Mosou, dosahující výše 325 *m*, a východní, po pravém břehu Mosy k severu se táhnoucí a Apremontským lesem (382 *m*) výše své dostupující. Jsou to kraje drsné, pusté a nehostinné, proryté hlubokými úžlabinami a dlouhými údolími, jejichž obyvatelstvo skromně se živí dřevařstvím a chovem dobytka; ačkoliv dosahují poměrně jen malé výše, přece půda jejich, tu divoce rozeklaná, tu hustým lesem nebo slatinami pokrytá, plna jest přírodních překážek komunikačních, zvláště k východu, kde příkře se sklání k Mose. S vysočiny lotarinské do nížiny champagneské vede jen několik dlouhých průsmyků, z nichž v novějších dějinách válečných prosluly dva: Croix-au-Boiský (ze Stanevy do Vouzierů) vítězstvím Rakušanů 14. září 1792, a Grandpréský (z Varennů do Vouzierů), v němž gen. Dumoriez nazvav Argonnský les Thermopylami francouzskými zatarasil se téhož roku.

Argos (Ἄργος), jméno několika měst ve starověkém Řecku, která vesměs původem svým odnášejí se do dob nejstarších, zvaných pelasgickými. **1) A.** v Peloponnése, prastaré

jeho, Amfilochia zvané, za samostatnou krajinu řeckou pokládáno. *Fšk.*

Argos (v myth. řec.), lat. Argus, bytost těla mohutného, buď jednooká neb s dvěma očima v předu a dvěma v zadu, nejčastěji však se stem nebo vůbec množstvím očí, kteříž dle jedněch celá hlava, dle jiného podání veškeré tělo bylo poseto, pročež sluje storký (Ovid Met. I. 625), *oculeus totus* u Plauta a *πανόπτης* u Aischyla. Z očí těch buď střídavě některá se zavírala ke spánku, neb A. vůbec neusínal. (Odtud pořekadlo: hlídati očima A-govýma = ostražitě, přísně.) Od bohyně Héry ustanoven byl za strážce Ió ve krávu proměněné. Uvázav ji k olivovému stromu v háji Hérině hlídal ji dnem i nocí, až Hermés maje od Dia rozkázáno ukrásti Ió zabil ho balvanem, nebo dle jiného vypravování uspal ho hrou na syringu a ve spánku vypíchal mu oči, načež teprve ho zabil. Oči A-govy zasadila Héra do ohonu pávího. A., jak se zdá, jest personifikace hvězdného nebe. *Hšk.*

Argostoli, též Argostolion, hlavní m. nomarchie a řeckého ostrova Kefalonie, rozkládá se 1½ *km* zdělí amfitheatrálně na jihozáp. břehu ostrova na hluboké zátoce t. jm., jest sídlem arcibiskupa a zemského soudu a má gymnasium, námořnickou školu, výborný přístav s loděnicí, velmi četné loďstvo, čilý obchod zvláště s hrozinkami a 8000 obyv. Na východní straně města jsou zříceniny Kranii a hora Assos, na jejíž patě nalézá se klášter sv. Gerasima, patrona ostrova. Podivuhodným úkazem jsou mořské mlýny argostolské na sev. straně města; zde na dvou místech skalnatého pobřeží mořská voda vlévá se do podzemních slují s takovou prudkostí a spádem, že se jí používá ke hnaní mlýnů.

Argot [argò], franc., hantýrka, zvláštní mluva některých společenských tříd, zejména mluva zlodějův a šibalů; ale též jargon bursovní (a. *de la bourse*), kasárnický (a. *des casernes*), divadelní (a. *des coulisses*) a j.

Argote de Molina Gonzalo, spisovatel špan. XVI. stol. Žil nejvíce v Seville, kdež byl provinciálem andaluské hermandady a radním; zemřel nejspíše mezi r. 1597 a 1600. Čelné dílo jeho jest (nedokončené) *Historia de la Nobleza de Andalusia* (Sevilla, 1588), ve kterém podává pečlivě shledané materiálie k dějinám španělským. Vzhledem k historii španělské literatury důležito jest jeho pojednání *Discurso de la poesia castellana*. O dějiny zeměpisu získal si zásluhu vydav první cestopis do Samarkandu a to Clavíjovu *Historia de gran Tamerlan etc.* (Sevilla, 1582). Jeho báseň *Elogio á la historia antigüedad de España* podává 42. sv. »Bibl. de autores esp.« (Madrid, 1875). *S—r.*

Argoulets [argulè], franc. (z ital. *arcoletti*), jízdní lehcí střelci ve franc. armádě od Ludvíka XI. až do konce XVI. věku; Jindřich II. přeměnil je v karabiníky (carabins). Ozbrojeni byli palnou zbraní a štítem. Jako vojáci neměli však dobré pověsti a pro náklonnost jejich ku plenu přezdíváno jim *cro-*

que-moutons (žrouti). — Pauvre argoulet značí ve francině dosud »ubohý chuďas«, poněkud s příhanou.

d'**Argout** [dargú], Ant. Maurice Apollinaire, hrabě, z bohaté rodiny Dauphinée, státník franc., nar. 27. srpna 1782 na zámku Veyssilieux v dep. Isère, zemř. 15. led. 1858 v Paříži. Vstoupil ve 20. roku do služby veřejné, zastával mnohé úřady zvl. finanční, byl od r. 1812—14 gener. ředitelem plavby rýnské, r. 1815 prefektem v Basses-Pyrénées a r. 1817 v Gardu, r. 1819 státním radou a pairem Francie. R. 1830 vymohl na Karlu X. odvolání ordonnancí a zastával různá ministerstva: r. 1830 námořnictva, r. 1831 min. spravedlnosti, obchodu, r. 1832 zahraniční, r. 1833 vnitra, kultu a války, r. 1836 financí. R. 1834 a opět od r. 1836 až do své smrti byl guvernérem banky franc. R. 1852 stal se senátorem. Za různých převratův a vlád držel se politiky umírněné, byl zručným finančníkem a administrátorem a dovedl se přizpůsobiti politickým obratům; tak v kabinetu Montalivetově 7. června 1832 zavedl stav obležení v Paříži, který za 23 dní zase zrušil.

Arguelles [argeljez], dva vynikající státníci španělští: **1)** Don José **A.** viz Canga-**A.** — **2) A.** Agustin (* 1775 v Ribadeselle, † 1844 v Madridě). Studoval v Oviedě, načež se odebral do Madridu, odkudž poslán byl v důležitých missích diplomatických do Portugalska a Anglie. Navrátiv se do vlasti, zvolen r. 1808 do sněmu cadizského a zde jmenován členem výboru pro vypracování návrhu ústavy. **A.** vyznamenal se tu jako výmluvný řečník, že nazván byl *el divino* a *el Tulio español*. Při návratě Ferdinanda VII. r. 1814 zatčen a uvězněn byl **A.** v Madridě a postaven před 5 různých soudův: **A.** dovedl se však obhájiti tak obratně, že nemohl býti odsouzen, až král sám zakročil a odsoudil jej k desítiletému vězení v káznici. Teprve státní převrat r. 1820 jej osvobodil, a **A.** jmenován ministrem vnitra; **A.** stal se hlavou strany zv. Anilleros (v. t.) působě upřímně ve smysle liberálním a zároveň royalistickém. V témž duchu činným byl i dále, když r. 1821 úřad svůj složil; hlasovav však r. 1823 v sevillském sněmě pro suspensování královské moci musil po restauraci prchnouti do Anglie, kdež zůstal až do r. 1832. Amnestie z tohoto roku povolala jej do vlasti zpět, a **A.**, jejž kortesové opětovně volili předsedou i místopředsedou, působil jako dříve. R. 1841 hlasoval proti konkordátu s Římem; téhož roku dostal po Esparterovi nejvíce hlasů na vladaře; zvolen poručníkem královny Isabelly. R. 1843 však vzdal se místa toho na prospěch vévody z Baylenu. Královna Isabella II. postavila mu pomník.

Arguere sententiam (lat.), pohaněti nález viz Odvolání.

de **Arguijo** [-icho] don Juan, básník špan. z konce XVI. a poč. XVII. stol. Narodil se a žil v Seville, již záhy věnoval se hudbě a poesii, pro kterouž přibral jméno Arcicio. R. 1590 stal se v rodišti svém radním. Jsa bohat příjmy své věnoval chudým a básníkům, jimž byl štědrým mecenášem. Lope de Vega věnoval mu některá svá díla a Cervantes (»Viaje al Parnaso«) čestně o něm se zmiňuje. Od r. 1622, kdy vzdal se úřadu, nic o něm není známo. Napsal básnické vylíčení zápasu s býky, r. 1617 v Seville pořádaného, a řadu listů, jejichž literární cena je nevšední. Z básní jeho zachovala se nám jen malá část, hlavně sonetty (61), nejlépe otištěné v 32. sv. »Bibl. de autores esp.« (Madrid, 1872). **A.** patří ku předním lyrikům španělským; mluva jeho je správná, myšlénky ušlechtilé, provedení, ač vždy úplně individuální, svědčí o důkladném studiu vzorů řeckých a latinských.

Arguin, nízký ostrůvek v Atlantském oceáně u záp. pobřeží Afriky, 60 *km* j.-v. od Bílého mysu (Cap Blanco) pod 21° s. š., před Arguinským zálivem, na němž leží osada **A.** s tvrzí, východiště karavan timbuktských. Náleží Francouzům.

Argulus Müll., kapřivec (viz vyobr. č. 321.), rod cizopasných korýšů klanonohých (*Copepoda*), tvořící s cizím rodem *Gyropeltis* čeleď kapřích vší (*Argulidae*), která tolika odchylnými, na jiné skupiny korýšů upomínajícími znaky se vyznačuje, že pro ni mezi klanonohými korýši byl utvořen samostatný podřád *Branchiura*. **A.** má okrouhlé, ploché tělo se štítnatou hrudihlavou a malým zadkem v podobě rozeklané ploutvičky nesoucí rudimentární t. zv. furku. V předu na svrchu štítu hrudihlavy nalézáme dvě velikých složených očí, připomínajících stavbou svou oči korýšů lupenonohých, zejména perlooček (*Cladocera*). Na zpodu štítu umístěny jsou především dále od okraje předního oba páry malých tykadel (*T*), z nichž zpodní vnější jsou vláknité, vrchní pak vnitřní mají na základním

Č. 321. Argulus foliaceus L. (kapřivec obecný, kapří veš).

svém článku po silném, zahnutém drápku. Níže pod tykadly nalézá se zvláštní vychlípitelný bodec (*B*), spojený s párem t. zv. žlaz

jedových, pod ním pak umístěna jsou ústa opatřená širokou ssavnou rourou (*R*), v níž ukryta jsou jemně pilkovaná svrchní a bodcovitá zpodní kusadla. K rouře ssavné druží se po obou stranách první pár nožek kusadlových proměněných ve dvě velikých přissavek (P_1), pod ním pod rourou ssavnou následuje pár druhý (*Kn''*), v původní, článkovité podobě zachovaný. Za nožkami kusadlovými umístěny na konec čtyři páry vlastních, rozeklaných nožek (*Np*), z nichž pár poslední štítem hrudihlavy kryt již není. Připomínají tvarem svým dosti nápadně nožky korýšů svijonohých (*Cirripedia*) majíce značně mohutnou, několikočlánkovitou část základní a dvě větví konečných, hustě opatřených dlouhými, plovacími brvami. Vnitřní organisace **A**-la značně jest složita, složitější než u ostatních klanonožců přibližujíc se spíše k vnitřní organisaci korýšů lupenonohých (*Phyllopoda*). **A.** jest pohlaví rozděleného. Samečkové jsou menší samiček. Párovité žlázy chámové umístěny jsou u nich v ploutvíčce ocasní (*V*), na posledních pak dvou párech noh rozeklaných mají připevněny zvláštní pomocné orgány pářicí. Samičky mají jednoduchý, v hrudihlavě nad rourou zažívací umístěný vaječník, k němuž se druží dole dvě schránek chámových. Vajíčka neukládají do vaků vaječných, jako se děje u ostatních klanonožců, nýbrž snášejí je volně na předměty vodní. Z vajíček vylíhlá mláďata jsou značně již vyvinuta i prodělávají po několikerém svlékání pokožky toliko nepatrnou proměnu, při čemž první pár kusadlových nožek nejposléze se proměňuje v ony dva přissavné orgány. — **A.** žije cizopasně na našich rybách sladkovodních a ssaje krev jejich opouštěje hostitele svého toliko, aby ve vodě se pářil a vajíčka snesl. Známe několik druhů rodu **A.**, z nichž pět náleží fauně evropské. U nás nejobyčnějším druhem jest **A.** *foliaceus* L. (kapřivec obecný, kapří veš; viz vyobr. č. 321.), 5—6 *mm* veliký, žijící nejčastěji na kapru a rybách jemu příbuzných, také však na okounu, štice, lososu a jiných rybách sladkovodních. *Šc.*

Argument (lat. *argumentum*): **1) A.** ve filosofii slove důkaz, důvod pro pravost nějaké položky, nebo pravda, z níž pravda jiná nutně vyplývá; **argumentovati** značí tolik jako dokazovati, dokládati, a **argumentace** jest dokazování, uvádění důvodů nebo důkazů. Dle účelu, jehož **a**-em dosíci chceme, rozeznáváme: *argumentum ad hominem*, důkaz, jehož přesvědčivost nespočívá v něm samém, tedy důkaz takový, jenž výkladem takřka makavým, přesvědčivými příklady a pod. přizpůsoben jest osobním, subjektivním zvláštnostem toho, jemuž se dokazuje, kdežto *arg. ad veritatem* zakládá se na pravdách obecně uznaných, objektivních a je tedy důkaz nutný, apodiktický; *arg. e concessis* opírá se o položky přijaté za pravdivé a již dokázané; *arg. a priori*, důkaz vzatý ze zásad rozumových, *arg. a posteriori* ze zkušenosti; *arg. palmarium* (*primarium*), důkaz rozhodný; *arg. tuto*, důvod rozhodnouti se pro jistou věc proto, že nepřijetí její spojeno je se škodou nebo s nebezpečím; *argumenta a vaticiniis et miraculis*, důvody z věšteb a zázraků; *arg. e contrario*, důkaz z uvážení protivy; *arg. consensu hominum* (*gentium*), důkaz z toho, že všichni lidé a vždy dokazovanému věřili; jemu podobno jest *arg. historicum*; *arg. a baculo* (či *baculinum*) důkaz holí, jenž hledí získati si uznání násilím.

2) A. v právu viz Důkaz právní.

3) A. v mathematice sluje rozhodnutí veličina, podlé níž se řídí předepsané sestavení číselných hodnot pro nějaký výraz. V tabulkách na př. obsahujících výstupné úročitě jsou **a**-y dva, a sice *p*, značící procento, a *s*, značící počet lhůt. V astronomii jest význam **a.** užší, jelikož tu sluje tak úhel, jímž se jiná veličina hledaná ustanovuje. **A.** šířky jest oblouk měřený v dráze oběžnice počínajíc od uzlu vzestupného směrem k vých. až k místu oběžnice. Na délce tohoto oblouku závisí příslušná šířka oběžnice. Je-li TM' ekliptika, Υ bod jarní rovnodennosti, ΘM dráha oběžnice, bude oblouk $\Upsilon\Theta$ délka uzlu (Θ) výstupného. Je-li M místo oběžnice pro určitý okamžik, jest oblouk $\Theta M = \mu$ **a.** šířky MM' oběžnice. *FStd. Gs.*

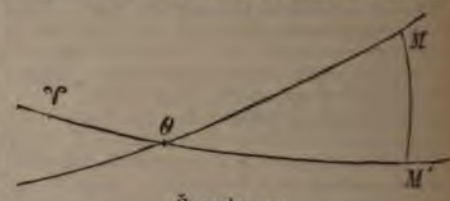

Č. vyobr. 322.

Arguň viz Amur.

Arguri, Aghuri, prastará ves v ruském Armensku, na sev. svahu Velkého Ararata, na potoku **A.**, jenž vznikaje pod samým temenem této hory teče Jakubským úžlabím. Sám Noe prý ji založil. Pěstováním vína nabyla zámožnosti a měla posléze na 1600 ob.; ale z těch dne 2. čce 1840 dvě třetiny zahynuly hrozným sopečným výbuchem Ararata, jenž zasypal ves **A.** i klášter sv. Jakuba, v téměř údolí poněkud výše založený.

Argus Temm., překrásný rod ptáků kurovitých z čeledi bažantů (*Phasianidae*), zahrnující 4 druhy žijící vesměs v Siamu, na poloostrově Malace a velkých ostrovech Sundských. Nejznámější z druhů těchto jest **a.** obrovský (**A.** *giganteus* Temm.), jenž v novější době také v evropských zahradách zoologických se objevuje. Sameček jest větší a nádherněji zbarven než samice; délka těla 170—180 *cm*, délka křídel 45 *cm*, délka prostředních per ocasních 120 *cm*. Zobák táhlý a slabý, tváře a přední část krku holé, témě a šíje krátce opeřené; letky druhého řádu (loketní) značně jsou delší letných per ručních; ocas dlouhý, střechovitý, opatřený značně prodlouženými prostředními pery rýdovacími. Překrásné a nádherné jest zbarvení tohoto ptáka. Zobák jasně běložlutý, tváře a svrchní část krku šedomodré, nohy, jež nemají ostruh, červené. Témě hlavy černé,

šíje a hořejší hřbet žlutohnědé se skvrnami a pásky jasně žlutými, střední hřbet žlutošedý a hnědě skvrnitý, břicho hnědočervené a černě i jasně žluté, vlnkované a páskované. Křídla jsou červenohnědá a velikými oky, olivově zbarvenými a černě i žlutě lemovanými zdobená; ocas černý, bíle skvrnitý. **A.** obrovský žije v horských lesích jižní části Zadní Indie, pak na velkých ostrovech Sundských, zejména na Sumatře, a znám jest přírodopiscům teprve od r. 1780. *Šc.*

Argus v myth. viz Argos.

Argyle [argàjl]: **1) A.** Archibald Campbell (* 1598 — † 1661), vůdce skotských presbyteriánů, jenž stejně vřele lnul ku králi jako k zásadám, které tento potíral; vedl výpravu (1640) na potlačení vzpoury v horách skotských, rozehnal v Aberdeenshiru royalistické vojsko (1644), ale byl (1645) Montrosem na hlavu poražen; později dvakráte vyjednával v Londýně mezi parlamentem a králem a zvolenému Karlu II. sám korunu na hlavu položil (1651). Proti Cromwellovu vpádu do Skotska učinil rázná opatření a stál při králi, i když země byla již podmaněna. Po bitvě u Worcesteru ustoupil s politického kolbiště, byl však za restaurace uvržen do Toweru, později (1661) skotským parlamentem pro vlastizrádu odsouzen a v Edinburce odpraven.

2) A. Archibald Campbell, syn před., vyznamenal se záhy jako velitel král. vojska a zůstal ve zbrani, i když Cromwell celé země se zmocnil. Po restauraci Stuartů nabyl u dvora veliké obliby; maje však mnoho nepřátel byl na základě zachyceného listu, v němž ospravedlňoval jednání otce svého, od skotského parlamentu k smrti odsouzen, ale vlivem Clarendonovým na milost přijat. Avšak přílišná oddanost presbyterianismu odcizila mu posléze přízeň královu, a když v parlamentě s vyhrazením složil předepsanou přísahu, proti presbyteriánům namířenou, katolický vévoda z Yorku, pozdější Jakub II., prohlásil to za vlastizrádu a parlament znova jej k smrti odsoudil. Láska jeho manželky poskytla mu příležitost, že mohl v přestrojení pážete z edinburského hradu prchnouti a do Hollandska se odebrati, kde setrval až do nastoupení Jakuba II. I přistal pak (1685) s ozbrojenou mocí na severu Skotska, aby se s Monmouthem spojil a pomocí covenanterů nenáviděnou vládu svrhl, byl však po mnohých svízelích zajat a následkem dřívějšího rozsudku ještě t. r. v Edinburce utracen. — Jeho syn, Archibald, člen národního poselstva, které princi oranienskému nabídlo skotskou korunu, byl r. 1701 povýšen na vévodu z Argylu.

3) A. John Campbell (* 1678 — † 1743) vynikl jako politik zvl. při sjednávání anglo-skotské unie a hrál důležitou úlohu ve vojenských záležitostech své doby. R. 1706 bojoval pod Marlboroughem ve Flandersku a r. 1711 přestoupiv k toryům byl jmenován vrchním velitelem britské armády ve Španělích. Roku 1715 šťastně potlačil vzpouru Jakobitův, začež udělen mu kromě jiných důstojností titul vévody z Greenwiche. Později svrhnuv nenáviděného ministra Walpolea stal se členem kabinetu a r. 1737 nabyl ve Skotsku nesmírné popularnosti obhájiv Edinburku při pouličních výtržnostech. Byl vrtkavých zásad, značného nadání a pro svou dobročinnost znám jako »dobrý vévoda argyleský«.

4) A. George John Douglas Campbell, 8. vévoda argyleský (* 1823). V panské sněmovně osvědčil se záhy tak výmluvným politikem, že již r. 1853 byl zvolen členem tajné rady a za lorda Palmerstona spravoval poštovnictví (1855—1858). Brzy na to universita cambridgeská udělila mu titul doktora práv. V l. 1868—1874 byl státním tajemníkem pro Indii, r. 1879 cestoval po Spojených Obcích amer. a r. 1880 vstoupil do kabinetu Gladstonova jako tajný pečetník, kteréhožto úřadu se vzdal r. 1881, nesouhlasiv s pozemkovým zákonem pro Irsko. **A.** jest velikým příznivcem umění a literatury, kterou sám několika spisy obohatil. Velkého rozšíření došla jeho pojednání *The reign of law* (1866) a *Primeval man* (1869). Snůškou archaeologických vědomostí jest *The history and antiquities of Iona* (1879) a o důkladných studiích přírodovědeckých svědčí *The unity in nature* (1884). Nejstarší jeho syn George Edward Henry Douglas Sutherland, marquis of Lorne, pojal za choť princeznu Luisu, dceru královny Viktorie.

Argyleshire [argàjlšir], *Airer-Gaedhil*, (země Gálů), hrabství na západě skotském, má 8468 *km*², z nichž téměř třetina připadá na četné ostrovy. Z těch jsou největší Mull, Islay, Jura, Tiree, Coll, Lismore a Colonsay a nejproslulejší Iona a Staffa. Atlantský okeán tvoří na západě a jihu mnoho otevřených jezer (Loch Moidart, Loch Sunart, L. Linnhe, L. Fyne a L. Long) a poloostrovů (Ardnamurchan, Cantire a j.). Ráz **A**-ru jest celkem divoký a malebný. Severní, naskrz hornatá část oplývá velkolepými krásami skotské scenerie (Glencoe). Z řek nejhlavnější Urchay protéká největším jezerem vnitrozemským Loch Awe. Orba obmezuje se na údolí horských bystřin; za to věnují se hospodáři skoro výhradně chovu ovcí. Olovo dobývá se v Strontianu, měď na ostr. Islay a výborná žula v Inverary. Hlav. místo jest Inverary. Obyvatelstvo (76.000) skládá se většinou z Gálů.

Argynnis Fab., perleťovec, rod motýlů denních, majících křídla na hořejší straně rezavě žlutá nebo červenavá a černě skvrnitá, vezpod pak stříbrolesklými nebo perleťovými skvrnami a páskami ozdobená. Přední nohy jsou zakrnělé; housenky mají po těle 6 řad větevnatých trnův a přezimují časem v bezpečných úkrytech. Kukly zavěšeny jsou zadním koncem těla a hlavou volně dolů; bývají na hřbetě značně prohnuty a zlatými nebo stříbrnými skvrnami ozdobeny. Z 9 druhů našich největší jest p. stříbročárný (**A.** *Paphia* L.), s křídly 60—65 *mm* širokými; zadní křídla jeho jsou vezpod bledě zelená, se stříbrobílými páskami příčnými. Housenky jeho žijí na malinách a ostružinách, na kopřivách i na různých violkách lesních; proto vídáme druh

[illegible] německých škodívá mol tento tak, že [illegible] bývá nezřídka zničeno [illegible] všeho ovoce [illegible]. *LD.*

Argyrie, argyriasis, argyrosis, one[illegible] vznikající po delším vnitřním užívání [illegible] stříbrnatého nebo i po trvalém, dlou[illegible] upotřebení tohoto léčiva zevně. Kůže [illegible] se do šeda nebo šedomodra, a v někte[illegible] případech jsou i sliznice stejně zbar[illegible] v útrobách bylo pozorováno podobné [illegible] po dlouholetém upotřebení jmenova[illegible]. Zbarvení to jest pak trvale a uzpo[illegible] uložením metallického stříbra v tka[illegible] útrob, aniž známe bližší pochod, jakým [illegible]. Jedni tvrdí, že nalézá se stříbro v or[illegible] v podobě albuminátu stříbrnatého [illegible] soudí, že dusičnan redukován ve stříbro a pak stříbro jemnozrnné přímo vstřebáno [illegible] drahami. V novější době byl ještě [illegible] druh **a.** popsán Lewisem a Blasch[illegible]. Jest to jakási místní **a.**, způsobená u děl[illegible] stříbrnických na prstech vnikáním třísek stříbrných do kůže, které pak bývají zavle[illegible] na další části rukou. Podobá se, že stříbro nejprve se převádí v rozpustnou slou[illegible]čeninu solnou a odtud teprve dále se redukuje. *Jý.*

Argyrius Izák, mnich a hvězdář, žil kolem r. 1360, psal o zatměních slunce a měsíce, o astrolabii, o cyklech měsíčních jakož i o tom, jak lze přepočítati udání almagestu vztahující se na roky egyptské a poledník alexandrijský na roky římské a pro poledník cařihradský. *Vrý.*

Argyrokastro (= bílý hrad), staré *Argyrion*, tur. *Ergeri*, město v jižní Albanii, ve vilájetu janinském, na l. bř. Dryna a na vých. svahu Akrokeraunských hor, sídlo řec. arcibiskupa a mutesarifa, se zpustlou benátskou citadellou a 11.000 obyv., kteří zabývají se rolnictvím (rýže, obilí) a připravováním nejlepšího tureckého tabáku šňupavého, zvaného [illegible].

Argyrolobium E. J., rod rostlin z řádu motýlokvětých (*Papilionaceae*), z příbuzenstva čilimníku (*Cytisus*). Na jihu Evropy

ně hmyzu drobnějšího, staví si **A.** mezi vodními rostlinami zvoncovitý nebo báňovitý příbytek, jejž vlákny paprskovitě se rozbíhajícími připevňuje na okolní rostliny. Střibřitě lesklá a blíže povrchu vodního vznášející se báň tato naplněna jest vzduchem, který pavouk častěji tím obnovuje, že nad povrch vodní se vynořuje, čímž vzduch mezi jemné chloupky těla jeho se zachycuje a v podobě střibrolesklé bubliny zadek ponořeného pavouka obejímá. **A.** dovede vytrvale snášeti zimu a hlad, jest však pavoukem dravým, jenž zejména mezi vodními beruškami (*Asellus aquaticus*), larvami jepic (*Ephemera*) atd. kořisť si vyhledává. *Šc.*

Argyropulos: 1) A. Ioannes, slavný humanista středověký, narozen okolo r. 1416 v Cařihradě. Záhy přestěhoval se do Italie, a sice nejprve do Padovy (r. 1434), kde byl Palla degli Strozzi žákem jeho v řečtině a ve filosofii Aristotelově; r. 1456 povolal jej Cosimo de' Medici do Florencie, kde byli žáky jeho Piero a Lorenzo Medici, Donato Acciajoli; roku 1473 odebral se do Říma, a zde byli žáky jeho Agnolo Poliziano a slavný Reuchlin. Zemřel v Římě kol roku 1486. **A.** byl nejnadanější ze všech Řeků, kteří se do Italie přestěhovali, a získal si veliké zásluhy o rozkvět humanismu a jmenovitě o rozšíření známosti filosofie Aristotelovy jednak přednáškami svými, jednak latinskými překlady hojných spisův Aristotelových (Ethiky Nikomachovy, Politiky, Metafysiky atd.), otištěnými nyní ve 3. díle Aristotelových spisů, vydaných berlínskou akademií věd. Mimo tyto spisy Aristotelovy přeložil též homilie sv. Basilia. Povaha jeho nebyla ryzí — byl chlubný, nespolehlivý, nesnášelivý. Jízlivostí svou urazil Italy, tvrdě na příklad, že Cicero nerozuměl ani jazyku řeckému ani řecké filosofii. Srov. Voigt, Wiederbelebung des class. Alterthums, 1. vyd., str. 188.—189. *Vý.*

2) A. Perikles, státník a právník řecký, nar. 17. září 1809 v Cařihradě, kde byl jeho otec Jakovaki vrchním tlumočníkem Porty; zemř. 22. prosince 1860. Vzdělal se v Paříži a přišel asi r. 1830 do Řecka, kde se stal r. 1834 náměstkem státního prokurátora u soudu efetův, a r. 1837 professorem ústavního práva na universitě v Athénách. Snažil se o zavedení konstitučních oprav a psal tím směrem do časopisu »Anamorfosis« (Oprava, 1843—44), čímž upadl v nepřízeň u krále Otta. Po zavedení ústavy r. 1843 patřil jako člen sněmovny k odpůrcům strany dvorské a k vůdcům opposice. Za okkupace francouzské a anglické stal se r. 1854 vedlé svaka svého A. Maurokordata a Kalergisa ministrem věcí zahraničních, pak i financí, a zavedl mnohé opravy, zvláště v právu tiskovém; po nastoupení kabinetu Bulgarisova vrátil se zase na universitu a stal se r. 1859 členem sněmovny. Sepsal knihy o zřízení městském (*Περὶ δημοτικῆς*, Athény, 1843), o Alex. Maurokordatovi, pak o státním zřízení řeckém (2. vyd. t., 1859, 2 sv.) a některé brošurky a články politické.

Argyros (řec.), střibro; kmen slova toho (argyro—), též bílý, vyskytuje se v hojných složeninách; srovn. Argyrokastro, Argyroneta a j.

Argyrotoxa *Bergmanniana* L., zavíječ Bergmannův, drobný motýl z čeledi zavíječů (*Tortricidae*), jehož housenka žije na růžích. Má přední křídla zlatožlutá se čtyřmi střibrolesklými, žlutě lemovanými páskami příčnými, zadní červenošedá. Objevuje se u nás v měsících letních, zvláště v zahradách, kde se pěstuje hojně keřů růžových. *Šc.*

Argyruntum, ve starověku město v Liburnii, nejspíše na místě nynějšího dalmatského Obrovce, u něhož posud starověké zříceniny se zachovaly.

Arhamak, kůň stepí turkmenských, do r. 1882 v Evropě neznámý. Má dlouhou, bezhřívou šíji, velkou hlavu, hřbet dlouhý, a vysoký, prsa úzká, nohy tenké, a dlouhý, řídce ožíněný ocas. Vyznačuje se neobyčejnou vytrvalostí v běhu, v němž jej Turkmeni systematicky vyučují, aby s prospěchem mohli podnikati výpady po nesmírných stepích. **A.** s počátku běží volně a teprve po dvou hodinách cesty pouští se do rychlého cvalu, nikdy však neběží klusem. Za 4 dni uběhne 500 verst a a po odpočinku 24 hodin stačí opět uraziti týž kus cesty. Hlad, zimu a horko (40° R.) lehce snáší. Turkmeni užívají **a**-ů prvá dvě léta k jízdě, pak jen k nákladům; s břemenem $2^1/_2$ *ctu* staré váhy **a.** přeběhne písečnou poušť, přeskakuje nesčetné rokle jsa někdy 2—3 dni bez potravy a vody v krutém mrazu i za parných veder. Po útoku na Geok-Tepe za generála Skobeleva Rusové spatřili na jednom **a**-u prchati tři Tekince. Kozák je pronásledující ranil jim koně šavlí do lopatky, ale přes to kůň doběhl do Mervu. *Ř.*

Arch (z lat. *arcus*, oblouk) nazývá se v papírnictví list papíru větší nebo menší, podlé toho, jaká jest forma, na kterou se za výroby papíru drť papírová nabírá. Srovn. o tom článek Papírnictví.

Arch: 1) A. značí v běžné mluvě a někdy také technicky různé formuláře nebo výkazy při oznamování nebo veřejném vyhledávání jistých udajů, na př. **a.** popisní při sčítání obyvatelstva, při ohlašování k úřadům policejním, při výkazech chudinských; **a.** revisní při revisi konané úřady finančními ke kontrole daně potravní, atd.

2) A. berní (*Steuerbogen*) jest vůbec list, kterým se předepisují berně; nazývá se rozličně, nejčastěji platební rozkaz nebo list platební (*Zahlungsbogen*), list, do kterého se vpisují jednotlivé lhůtní výplaty (na př. měsíčních výplat služného, výslužného — s **a**-em modrým — a pod.), nebo lhůtné splátky na dávky, po různu zvláštním platebním rozkazem předepsané (na př. při placení aekvivalentu a daně z nájmu domovního). *Tř.*

3) A. pozemkový, pozemnostní (*Grundbesitzbogen*), list o držbě pozemků, jest individuální výtah z vyměřovacích a odhadovacích výsledků katastrálních operátů pro každého jednotlivého gruntovníka a držitele nemovitosti vůbec. **A**-y tyto obsahují vedlé jména a bydliště držitele pozemků veškerá čísla parcellní k usedlosti či držebnosti náležející a při každém čísle parcellním pojmenování trati,

ve které jest pozemek, jeho způsob vzdělavací, míru rozlohy a katastrální čistý výnos. *Tř.*

4) A. vývěsní, vývěsek, předkládá knihtiskárna spisovateli po vytištění každého archu nějakého díla. Jméno pochází nejspíše od toho, že se tento první arch při starším způsobu knihtiskařském bez prodlení vyvěsil k sušení, aby spisovateli mohl býti čistý tisk záhy dodán. *Slř.*

Arch [arč] Joseph (* 1826), sociální opravář angl., syn chudých rodičů, seznal záhy hospodářský život a stal se místním kazatelem methodistickým, později zakladatelem Jednoty hospodářských dělníků (1872), jejímž byl předsedou. Od té doby jezdil po Anglii, konal přes odpor statkářů schůze dělnické, na nichž promlouval o právech a stescích jejich. Byl i vřelým obhájcem chudých vystěhovalců a r. 1873 odebral se do Ameriky, kde ve Spojených Obcích i v Kanadě veliké schůze pořádal a o zvýšení mzdy platných zásluh si dobyl.

Archa, ve starších listinách a spisech českých název oltáře křídlového, který na způsob skříně se uzavíral. Uvnitř skříně jest hlavní vyobrazení buď plastické nebo na prkně malované. Na křídlech vně i vnitř vyobrazovaly se výjevy biblické a legendární. Archy budovány byly v době gotické a prvorenaissanční, a mnohé z nich ve vlasti české dosud se zachovaly; z doby gotické na př. ve farním kostele jílovském (bývalý hlavní oltář z kostela sv. Jindřicha v Praze), ve farním kostele slavětínském, v kapli na hradu křivoklátském a j., z doby prvorenaissanční u Matky Boží před Týnem v Praze. *Lr.*

Archa Noemova (od lat. *arca* skříň, hebr. *thébá*), koráb, který Noe z rozkazu božího zhotovil, a na němž všeobecné potopě s rodinou svou ušel. **A.** byla (dle I. Mojž. 6, 14—16.) zhotovena ze dříví cypřišového, 300 žid. loket dlouhá, 50 široká a 30 vysoká, o třech patrech, s mnohými příhradami, vnitř i zevnitř klím oblita. Nahoře měla okno na loket vysoké, v boku dvéře. Krychlový obsah byl dle toho 4,129.860 m^3. Petr Jamen, kněz menonitský, dal r. 1609 archu přesně dle popisu bible zbudovati, a Silberschlag (*Geogonie der heil. Schrift*, Berlín, 1780—83, 3 díly) dokazoval mathematicky, že archa stačila, aby se do ní vešla všecka zvířata (čistá po 7 párech, nečistá po jednom) i potrava pro ně potřebná.

Archa úmluvy, nejdůležitější předmět ve stánku Mojžíšově a chrámě Šalomounově, byla skříň ze dřeva akaciového, $2^1/_2$ lokte dlouhá, $1^1/_2$ lokte široká i vysoká (1 loket = 0·525 *m*) a vně i uvnitř pozlacená. As uprostřed zdobil ji kolem zlatý věnec květinový. Na rozích byly upevněny 4 zlaté kruhy, a jimi prostrčeny dvě pozlacené tyče k přenášení. Archu přikrývala slitovnice, zlatá to deska, na jejíchž koncích byli dva cherubové ze zlata, kteří obličejem k sobě obráceni jsouce slitovnici křídly zakrývali. Slitovnice představovala trůn boží. Odtud zjevoval se Bůh a oznamoval vůli svou. V arše chovaly se desky zákona jakožto svědectví úmluvy, kterou Bůh učinil s národem israélským. Také tam byla uložena miska s mannou a prut Áronův. Manna dala se tam z rozkazu božího na doklad, že Bůh i zázračně udržuje svou úmluvu; Áronův prut pak byl tam na svědectví, že rod Áronův jsa rodem kněžským jest stálým hlasatelem a prostředkovatelem úmluvy. — Israélité přišedše do Palestiny uložili archu v Siloe. Za velekněze Heli ukořistili ji Filištínští a postavili ve chrámě modly Dagona v Azotě, pak i v jiných městech. Jsouce však stihání mnohými pohromami vrátili ji Israélitům, kteří ji dali do Kirjat-Jeárímu. Za krále Dávida byla přenesena do Jeruzaléma a uložena nejprve ve stánku na Sioně, pak ve chrámě, který Šalomoun postavil na hoře Moria. Když Nabuchodonosor obléhal Jerusalém, ukryl ji prorok Jeremiáš i s oltářem kaditelným a ostatky stánku Mojžíšova v jedné jeskyni na hoře Nebo. Ve chrámě Zorobábelově postavili již jen kámen (na 3 prsty vysoký) na místě, kde by měla státi **a.** ú. Před ním konal velekněz o slavnosti smíření tytéž obřady, které jinde činil ten den před archou. *Sa.*

Archaeocalamites Stur, kmeny vyšších kalamitů, v nejzpodnějších vrstvách kamenouhelných a horním devonu se vyskytující. *Vskř.*

Archaeologie (ἀρχαῖος, starodávný; λόγος, vypravování) sluje původně výklad o věcech starodávných, tedy hlavně o starých dějinách, zřízení státním, obyčejích atd. toho neb onoho národa, a v tomto smyslu nazval Dionysios Halikarnasský známé dílo své »archaeologií římskou« (Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία) a Iosephus Flavius dílo své o dějinách židovských »archaeologií židovskou« (Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία). Dnešního dne slova **a.** užívá se ve dvojím smyslu: širším a užším. Širším smyslem jest **a.** věda obírající se zkoumáním starobylosti toho neb onoho národa, vyšetřující jeho život a kulturu na základě památek posud dochovaných, jako jsou stavby míst a obydlí, nástroje domácí a válečné, pozůstatky zvířat domácích a potravin — hlavně však na základě památek řemeslných a uměleckých, v čemž úzce se stýká s ethnografií a anthropologií; užším smyslem jest **a.** věda obírající se zkoumáním dřevních památek umění výtvarného a uměleckého průmyslu, pokud se v té neb oné době, u toho neb onoho národa objevují. U nás obírá se tímto oborem časopis »Arch. památky«, na Moravě »Čas. mus. spolku olomouckého«. Především ovšem a hlavně znamená pak **a.** vědu obírající se zkoumáním památek umění výtvarných a průmyslu uměleckého, jež ze starověku klassického nás se dochovaly. Ježto však jmenovitě v našem století také jiné doby mimo starověk a jiní národové mimo Řeky a Římany stali se předmětem horlivého badání vědeckého, rozeznáváme hlavně **a**-ii klassickou a křesťanskou, nebo dle národů, jichž zkoumání archaeologické se týká, **a**-ii slovanskou (českou, ruskou, polskou...), germanskou, keltickou, americkou atd. Často užívá se též výrazu **a.** předhistorická. Výrazem tímto označuje se zkoumání života a kultury oněch národů, kteří

žili před dobou historickou, a o nichž tedy souditi lze nikoliv na základě památek písemných, jichž nezanechali, poněvadž tenkráte žádné literatury vůbec nebylo, nýbrž pouze na základě pozůstatků života jejich, jež nás se dochovaly a o kultuře národův oněch svědectví vydávají. — Ostatně srovn. čl. Starožitnosti. *Výr.*

Archaeologie biblická (starověda biblická) v širším smysle slova jest pomocná věda biblického studia staro- i novozákonního, která líčí všechny starověké věci, způsoby a obyčeje, pokud se o nich v bibli činí zmínka, nebo pokud se tyto na bibli vztahují, tak že v tomto smysle může v sobě zahrnovati spolu i dějepis jak národa židovského nebo první církve Kristovy, tak i ostatních národů, pokud tito s oněmi přišli v jakýsi styk. V užším smysle slova popisuje **a. b.** s vyloučením dějepisu pouze zřízení, mravy a obyčeje v náboženském, domácím a státním životě národa židovského. Hlavním účelem **a. b**-ké jest umožniti správný výklad a dokonalé porozumění knih posvátných, v nichžto mluví staří spisovatelé se zřetelem na svou dobu, její zvyky, zvláštnosti, poměry a mluvu, aniž tyto věci sami vysvětlují. Prameny **a. b**-ké jsou jednak památky písemné jako Písmo sv. samo, spisy Josefa Flavia, Filóna alexandrijského, Talmud, spisy rabbinů některých (Maimonida, Kara), starých pohanských spisovatelů (Hérodota, Xenofónta, Strabóna, Plutarcha, Tacita, Sanchuniatona, Manethona, Berosa a j.), spisovatelů církevních (Jarolíma, Efrema) a cestopisy starší a nové doby, z nichž uvádíme zde pouze české: Cesta z Prahy do Benátek a odtud do Palaestiny Oldřicha Prefata z Vlkanova roku 1546; Krištofa Haranta z Polžic; Cesta do sv. země (v Praze, 1854), Chmelíčkova (v Brně, 1865), Kryštůfkova (v Praze, 1886); jednak památky umění výtvarného, jako starověké budovy, peníze, nářadí a p. Ze systematických knih o **a**-ii **b**-ké sluší jmenovati Ugolina (Thesaurus antiquitatum), Ackermanna (Comp. arch.), Baura, de Wette, Scholze, Rosenmüllera, Allioliho, Schäfera, Schegga, Keila a. j. V češtině vyšla roku 1888 nákladem dědictví sv. Prokopa dobrá Starověda biblická s obrazy od dra. Mel. Mlčocha. *Jrk.*

Archaeologie klassická. Co se pojmenování vědy této týče, byly dříve běžny výrazy **a.** umění nebo umělecká **a.** V Rakousku vlivem Conzeovým zdomácněl výraz **a. k.** Dle duchaplného rozdělení filologie, podaného Urlichsem, náleží **a. k.** k filosofické, resp. aesthetické filologii, k níž náležejí vedlé ní též mythologie, filosofie a dějiny literatury. Pokusy některých učenců odloučiti **a**-ii **k**-kou od filologie klassické a učiniti ji samostatnou vědou, právem nedošly souhlasu: úzký styk archaeologie s filologií jest patrný již z toho, že důležitým činitelem pro **a**-ii **k**-kou jsou literární památky starověké (Plinius, Vitruvius, Pausanias, Filostratové, Kallistratos, Christodóros atd.), jichž výklad náleží filologovi (srov. důležité dílo Overbeckovo: Die antiken Schriftquellen zur Gesch. der bildenden Künste bei den Griechen, Lipsko, 1868), že bez znalosti mythologie a kultu, bez znalosti života státního a soukromého nelze ani pochopiti starých památek uměleckých, tak že právem pravil již Ritschl, že bez filologie jest **a.** slepá (caecutire archaeologiam sine luce philologiae). Hlavními ovšem prameny jsou **a**-ii **k**-ké památky umění výtvarných a uměleckého průmyslu, jež zkoumajíc a vykládajíc sestrojuje na základě jich dějiny národů klassických. Pokud se týče památek umění výtvarného, rozeznáváme památky: *a*) architektury, *b*) plastiky, *c*) malířství. K památkám uměleckého průmyslu počítáme vásy, terrakotty, mince, tkaniny, náčiní a nádoby z bronzu, stříbra, zlata atd. — Až do XIV. stol. leželo studium **a. k**-ké skoro úplně ladem. Teprve počínajíc tímto stoletím věnována větší pozornost výtvorům umění starověkého — památky umění římského byly horlivě sbírány, restaurovány, s nadšením napodobovány a publikovány. Avšak teprve vystoupením Winckelmannovým nastala nová aera v studiu **a. k**-ké — **a.**, jak nyní se pěstuje, jest celá dílem Winckelmannovým. Vliv Winckelmannův na rozvoj studia **a. k**-ké byl nesmírný: všude sbírány s horečnou horlivostí památky umění starověkého, v Italii (hlavně v Římě), Francii, Dánsku zakládána o překot musea (na pobídnutí Winckelmannovo založil na př. vévoda dessavský museum ve Wörlitzi), Řím pokládán za středisko studia archaeologického a musea jeho za unika. Do počátku XIX. stol. spadají epochální objevy skulptur aiginských a figalejských (r. 1811 a 1812), výkopy vévody Serra di Falco na Sicilii, hlavně ve troskách selinuntských (1823), epochální objevy mnoha tisíc vas v nekropolech etruských, hlavně u Ponte della Badia (Vulci, od r. 1828; o tom slavný Gerhardův Rapporto intorno i vasi Volcenti), jež důstojně stavěly se po bok starším výkopům a objevům v Herkulaneu (r. 1711, intensivněji od r. 1738) a v Pompejích (od r. 1748). Velmi důležité byly dále objevy znamenitých památek uměleckých učiněné v Malé Asii, hlavně Lykii, Texierem, Fellowsem a Newtonem. Veledůležité bylo dále založení archaeologického ústavu v Římě (Instituto di corrispondenza archeologica) r. 1829 E. Gerhardem ve spojení s Bunsenem, Panofkou, Welckrem, vévodou de Luynes, Millingenem, Feou, Thorwaldsenem a j. provedené (Michaelis: Gesch. d. deut. archäol. Instituts, Berlín, 1879). Vlivem Bunsenovým postaven tento ústav pod protektorát pruského korunního prince, pozdějšího krále Bedřicha Viléma IV., r. 1873 pak pozměněn na říšský ústav německý. Ústavem tímto vydávány periodické časopisy: »Annali dell' Instituto«, »Bullettino dell' Instituto«, pak publikace památek uměleckých: »Monumenti inediti«, k čemuž r. 1876 přistoupil časopis epigrafický: »Ephemeris epigraphica«, vydávaný Mommsenem, Henzenem, Rossim a Wilmansem. R. 1873 založen pobočný ústav německý v Athénách, jenž vydává od r. 1876 periodický časopis: »Mittheilungen des athenischen Insti-

tutes«. Na místě italských publikací ústavu římského nastoupily pak r. 1886: »Mittheilungen des römischen Instituts«, »Antike Denkmäler« a »Jahrbuch des archäol. Instituts«, kteryžto poslední časopis přejal místo časopisů: »Annali dell' Instituto« a »Archäologische Zeitung« (založené r. 1843 Gerhardem jakožto orgán berlínské společnosti archaeologické a r. 1876 převzaté ve správu německého ústavu). Říšský ústav německý vydal mimo to celou řadu slavných publikací památek starých, na př. etruských sarkofagů Brunnem, terrakott Kekulém a Rhodenem atd. Také jinými státy založeny archaeol. ústavy v Římě a Athénách. Za posledních let rozkvetlo studium a. k-ké netušeným způsobem epochálními objevy a výkopy, z nichž připomínáme zde pouze výkopy Schliemannovy v Tróji, Mykénách a Tirynthě, výkopy v Olympii a Pergamu německou vládou podniknuté a poslední systematické překopání akropole athénské, o nichž na svém místě pojednáno bude. O museích a kabinetech antických jednáno bude u měst, v nichž se nalézají. — Srov. ostatně hlavně článek Řecko: Umění. K. O. Müller, Handbuch der Archäologie der Kunst, 1. vyd. 1830, 3. vyd. 1848 a 1878; E. Gerhard, Grundriss der Archäologie für Vorlesungen, Berlín, 1853; K. B. Stark, Handbuch der Archäologie der Kunst, 1. díl (více nevyšlo). *Vý.*

Archaeologie křesťanská jest vylíčení obyčejův a zřízení církve křesťanské v první době jejího trvání. Dobu tuto kladou jedni do času Konstantina Vel. (337), jiní až do

Č. 323. Archaeopteryx lithographicus.

papeže Řehoře Vel. († 604). Nižádným způsobem nelze prodlužovati dobu tu až do VIII. stol., tím méně, jak Augusti činí, do XII. nebo XV. věku. A. k. jedná o poměrech domácích, občanských, uměleckých, vědeckých i politických dovozujíc, kterak jevil se v každém tom směru vliv nauky křesťanské. První systematické dílo v oboru tom vydal Kerm. Schulting: »Thesaurus sacrarum antiquitatum« (Kolín n. R., 1601, 8 sv.). Další důkladné práce jsou: Angličana Josefa Binghama »Antiquitates eccl.« (Londýn, 1710—22), římského dominikána Mamachiho »Antiquit. christianae« (Řím, 1749—55), neapolského professora Pellicia »De christ. eccl. politia« (Neapol, 1777). Největšího obohacení nabyla a. k. v novější době prozkoumáním katakomb římských, jež podnikli jesuita Marchi a Giovanni de Rossi, jehož dílo »Roma sotterranea« (1864 do 1877) stalo se pramenem všech jinojazyčných spisův o a-ii k-ké pojednávajících. *Byz.*

Archaeopteris Daws. (*Palaeopteris* Schp.), kapradiny nejstaršího kamenouhelného útvaru a devonu v Evropě a Sev. Americe. *Vý.*

Archaeopteryx *lithographicus* Owen (na vyobrazení č. 323.) jest zkamenělý pták z bílého jurského útvaru ze Solenhofenu v Bavořích. Podivnou ústrojností svou tvoří jakýsi přechod mezi ještěry a ptáky. V soustavě vyhrazeno mu místo na počátku ptáků v čeledi *Saururae*. Hlava má malou s velikými otvory pro oči, čelisti jsou opatřeny vkyleným zuby; páteř (praesakrální část) skládá se asi ze 20 dvojvydutých obratlů. Tolikéž obratlů vykazuje ocas, jako celé tělo dlouhý, a sacrum skládá se asi z 5 obratlů. Žebra jsou jemná a bez postranních výběžků (*processus uncinati*). Kost vidličná, druhý pár klíčních kostí a lopatky jsou podobně vytvořeny jako u ptáků. Přední okončiny mají 3 volné kůstky záprstné (*metacarpi*) a nesou na konci 3 prsty opatřené zahnutými drápy. Přednártí (*metatarsus*) na zadní okončiné jest srostlé, ale opatřené hlubokými zářezy. Přední okončina nese silná péra, která na lokti a ruce sedí, zadní okončina rovněž až po holeň pokryta peřím. Péra jsou pravá, brkem i pápěří opatřená. I na každém ocasním obratli jsou 2 silná rýdovací péra, kdežto ostatní tělo, pokud lze souditi, bylo holé. Znamenitý tvor tento nalezen posud ve 2 exemplářích, z nichž první získalo Britické museum za cenu asi 12.000 zl., druhý pak koupen za 28.000 marek do sbírek university berlínské. (Viz Owen, Philosophical Transactions, 1863, a Dames, Sitzgsber. d. k. preuss. Akad. d. Wiss., 1884.) *Pz.*

Archagathus byl první řecký lékař, jenž usadil se v Římě r. 219 př. Kr. a obdržel tam právo občanské. Stát koupil mu na náměstí zvláštní stan (*medicina*), kde měl své umění provozovati. Avšak zde mnoho se mu nedařilo, ježto léčil příliš krutě (Cassius Hemina v Pliniově Nat. hist. XXIX., 6.). *Cha.*

Archaické útvary zahrnují v sobě nejstarší nám známé usazeniny z nejstaršího moře na ztvrdlé kůře země; poměry jejich uložení ve zpodu nejsou známy, kdežto nad nimi jsou uloženy ostatní útvary, počínajíc silurským útvarem, což tomu nasvědčuje, že a. ú. jsou starší siluru. Skládají se z různých hornin krystalinických slohu zvrstveného, a sice z rul, rulových žul, amfibolových břidlic, křemenců,

krystal. vápenců, z břidlic talkových, chloritických, hlinitých a j. Hojně vyskytují se v nich různá lože rudní. Jiná jména pro tyto vrstvy byla: prahorní útvary, avšak není dokázáno, zdali pod nimi nejsou horniny ještě starší; azoické, protože v nich nebyly nalezeny žádné zjištěné zbytky organické; také eozoické, když totiž v jedné části nalezeny zvláštní výtvary, jež pokládány za organické, nazvány Eozoon. Nejpříhodnější název jest výše uvedený. — Gümbel ve své Geologii užívá pojmenování archaeolithické útvary. Zdá se, že jsou rozšířeny po celém světě, ale namnoze jsou pokryty útvary mladšími. Vzhledem k uložení jsou rulové vrstvy starší a byly od Američanů rozeznány co útvar laurentinský; vrstvy krystal. břidlic jsou mladší a rozlišují se jako útvar huronský. Domnělé Eozoon vyskytlo se nejprve v laurentinu v Kanadě (ve směsi krystal. vápence a serpentinu), ale s mnohých stran popírá se organický jeho původ. V Čechách jsou archaické horniny dosti značně rozšířeny, a to v Českomoravské vysočině, na Šumavě, v Rudohoří a v Krkonoších; skládají se z rul, svorů a různých břidlic, jakož i jiných krystal. hornin; namnoze je žuly prostupují. U Raspenavy u Frýdlandu nalezeny také tvary, jež popsány byly jako Eozoon bohemicum. Vrstvy zvané *A* a *B*, jež Joachim Barrande co vrstvy azoické pokládal za nejzpodnější vrstvy silurské, čítají se na základě poměrův uložení již po delší dobu k huronu (t. j. k břidlicím krystalinickým), ač to nijak není na závadu, aby se i na dále jako *A* a *B* označovaly. *Fl.*

Č. 324. Archangelica officinalis Hoffm. (andělika, janoklika).

Archaismus (z řec.) nazývá se v umění a ve spisovnictví způsob napodobovati staré, hlavně však dobré a klassické vzory, což děje se ovšem s větším nebo menším zdarem. V umění na př. římští sochaři snažili se napodobovati klassické vzory umění řeckého. V písemnictví líbovali si na př. někteří naši novější spisovatelé užíváním dlouhých period, zastaralých slov a pod. napodobovati sloh doby veleslavínské.

Archanděl (z řec.) jest anděl vyšší třídy či kůru; v obyčejném výčtu devíti kůrů čili sborův andělských zaujímají **a**-é místo osmé. Na základě Písma sv. (Tob. 12, 1. v.) za to se má, že jest **a**-ů sedm a že jsou ochránci různých národův. Dle jména objevují se v písmě St. a N. z. tři **a**-é, a sice: Gabriel, jenž zvěstoval narození Páně a narození Jana Křt.; Rafael, jenž uzdravil slepého Tobiáše, a Michael, ochránce národa israélského a vítěz nad drakem pekelným. *Bvý.*

Archangelica Hoffm., andělika, janoklika, rod rostlin z řádu okoličnatých (*Umbelliferae*), s kalichem 5zubým, korunními lístky vejčitými nebo podlouhlými s lalůčkem vehnutým, plodem vejčitým nebo vejčitopodlouhlým, se hřbetu smačklým a na okrajích dvoukřídlým, nažkami se hřbetními žebry tlustými, tupě kýlnatými a krajními úzce křídlatými. Osemení se skládá z vnitřní, se semenem srostlé vrstvy s přečetnými proužky a z vrstvy vnější, jež nemá proužkův a od vnitřní vrstvy se odděluje. Byliny zpravidla značně veliké, s listy vícekráte zpeřeně složenými, úkrojků širokých a zubatých, s velikými, mnohopaprsečnými okolíky bezobalnými neb s obalem několikalistým, obalíčky z četných niťovitých lístků a bílými kvítky. Ze 6 známých druhů v Severní Americe a Asii domácích rozšířena jest po celé mírné a severní Evropě **a.** větší (**A.** *officinalis* Hoffm.; viz vyobr. č. 324.), jež se také zhusta pěstuje v selských zahrádkách. Jest to bylina dvouletá s kořenem v 1. roce skoro řepovitým, v 2. roce dlouze mrkvovitým, hnědým, s četnými, dlouhými, jednoduchými kořínky pobočnými. Lodyha až 2 *m* vysoká, červenavě nebo fialově naběhlá, oblá, dutá, brázdovaná a nahoře větvitá, lysá, s větvemi toliko pod okolíky, tak jako paprsky těchto, krátce pýřitými. Listy lysé, vezpod nasivělé, zpodní velmi veliké a 2–3krátě trojeně zpeřené, hoření jednoduše zpeřené s lístky vejčitými nebo podlouhlými, 2—3laločnými a nestejně hrubě ostnitopilovitými. Pochvy listů veliké, břichaté. Roste na vlhkých lukách podlé řek, na lesnatých místech předhoří i hor a také se zhusta v selských zahradách, jako na př. u nás v Jizerských horách a Krkonoších, pěstuje a odtud i zdivočuje.

dílo v zemi; někteří řečtí básníci (Euripidés, Agathón, Choirilos) a umělci (malíř Zeuxis, sochařník Timotheos) žili u jeho dvora.

5) **A.**, vojevůdce pontského krále Mithridata, rodem z Kappadokie, bojoval v prvé válce s Římany proti spojenci jejich Nikomédovi III., králi bithynskému, jehož r. 88 př. Kr. na řece Amniu porazil, ale později byl při útoku na Magnésii poražen a raněn. Na sklonku r. 88 byv od Mithridata do Řecka vypraven, podrobil některé ostrovy v Aegejském moři a zmocnil se Pirea, jehož proti vůdci římskému L. Cornelii Sullovi tvrdošíjně bájil. Teprve když Sulla dobyl Athén, ustoupil **A.** do Chalkidy. Spojiv se na to s vojskem Mithridatovým pod Taxilem, svedl s Římany bitvu u Chairóneie, ale poražen jest od Sully na hlavu. I plenil loďstvem svým pobřeží řecká, až r. 85 sesílív se vojskem Dorylaovým přešel přes Euripos do Boiótie, ale u Orchomenu po dvoudenní bitvě rozhodně poražen. Na rozkaz Mithridatův, jenž mezitím v Asii od legáta G. Flavia Fimbrie svržen byl, ujednal v zimě r. 85—84 se Sullou příměří a potom i mír v Dardaně (r. 84). Byl proto u Mithridata později podezříván a přehl k Římanům, kterým prý ještě r. 74 koni dobré služby.

6) **A.** obdržev r. 34 od M. Antonia království Kappadockého pomáhal mu ve válce s Oktaviánem. Po bitvě u Aktia r. 31 podrobil se Oktaviánovi, byl od něho při panství ponechán a obdržel později i část Kilikie. Sňatkem s Pythodóridou, vdovou po pontském králi Polemónovi, nabyl Malé Armenie a snad také území pontských. Od Tiberia byl r. 17 po Kr. přiveden do Říma, před senátem obžalován pro zrádné úmysly, a jen úplná sešlost věkem a zřejmá šílenost zachránily jej před smrtí. Zemřel ještě téhož roku, a Kappadokie stala se provincií římskou.

7) **A.** z Athén nebo z Milétu v V. stol. př. Kr., filosof řecký, žák Anaxagorův, učitel Sokratův, hlásal učení svého zaměnil v tom smyslu, že připouštěl sice nekonečné množství základních prvků stejnodílných (ὁμοιομερῆ), ze kterých vše vzniklo, ale dle vzoru filosofův jónských učil, že převahou jakosti vzdušné jsou a principy duševný od počátku v nich tkví. Tyto způsobí první pohyb, jímž neurovnaná směs původní rozlíší se na dvě skupiny: teplou (ohňovou) povahy činné a vlhkou (vodu) povahy trpné. Další změna a vývoj děje se mechanicky zhušťováním a zřeďováním. Tím stane se, že voda stéká do středu, nějaká část její ohněm se vypařujíce vystupují jako vzduch, jiné pak stydnou a zhustnou v pevnou zemi. Tělesa nebeská jsou části zemské, jež rychlým pohybem byly odtrženy. Zemi není povrchu úplně rovného, nýbrž jest ve středu prohlubena. Z vlhka zemského, parami slunečními ohřátého (jež s mlékem kravským srovnává), vznikli živočichové a nejvyšší z nich člověk. Jak patrno, ustupuje u **A.**a opět v pořadí nový princip čistě duševný, jejž Anaxagoras stanovil. **A.** vrací se namnoze k názorům filosofův jónských, zvláště Anaximena a Diogena z Apollónie. V ethice bývá mu též připisováno tvrzení, že právo a bezpráví nejsou určeny přirozeností, nýbrž zákonem lidským. Zajímavo jest konečně, že **A.** první vyslovil zvuk nárazem vzduchu. Srov. Diogenés Laër. II.—4. *Dur.*

6) **A.** z Kappadokie, chórograf, táhl s jinými řeckými spisovateli v družině Alexandra Velikého, jehož pochody pak a krajiny, jimi rými protáhli, popisovali a měřili. Zbytky některých jeho děl (snad s názvy *Περὶ ποταμῶν* a *Περὶ λίθων*) obsaženy jsou v *Στοιχεῖα τῆς Ἀλεξάνδρου πορείας*. —*ý*.

7) **A.** z Priény, syn Apollóniův, sochař řecký. **A.** jest původcem mramorové desky reliefy ozdobené (zvané *tabula Archelai*, viz přílohu), jež nalezena byla v polov. XVII. stol. na via Appia na místě starých Bovill. Do r. 1819 chována byla v palazzo Colonna, nyní jest v Britském museu. Deska tato představuje apotheosu Homérovu a jest rozdělena v čtyři pruhy. V horním pruhu trůní majestátně na temenu hory Zeus. Ve 2. a 3. pruhu vidíme devět Mus, ve 3. pruhu v pravo jest jeskyně (korycká?) a v ní Apollón v rouchu kitharóda, naproti němu kněžka Pythia (dle Reinacha jest to Musa, snad Kalliopé, jak soudí Brückner); v pravo od jeskyně stojí socha nějakého básníka. V dolním pruhu vidíme Homéra velebně na stolci sedícího s žezlem a svitkem; hlava jeho podobá se maskám otrikolské. Za ním stojí Chronos (ve tváři jeho shledává Michaelis tahy Ptolemaia I.), Čas, a Oikumené, Prostor. Chronos drží v každé ruce svitek, dávaje tím na jevo, že to, co drží v ruce (Ilias a Odysseia), jest nesmrtelné. Oikumené pak věnčí Homéra. U stolce Homérova jsou dvě dítky, personifikace to Iliady a Odysseie, na podnožce sedí myš a žába, symbolická to narážka na Batrachomyomachii. Se strany pravé blíží se k Homérovi slavnostní průvod — oltář a býk charakterisují jej jako průvod obětní. Před oltářem stojí malý chlapec (Mythos) s miskou obětní a konvicí, za oltářem Historia, sypající kadidlo do ohně, dále Poiésis, Tragódia, Kómódia, Fysis, Areté, Mnémé, Pistis a Sofia. Osoby zpodního pruhu jsou vesměs označeny nápisy. Děj sám odehrává se na místě oponou uzavřeném — jest to apotheosa Homérova na úpatí hory Mos, kteroužto slavnost bohové sami přítomností svou poctívají. — Někteří (Brunn, Friederichs, Julius) kladou desku tuto do prvních dob vlády Tiberiovy, jiní (Michaelis, Loewy, Wolters) asi do r. 100 před Kr., S. Reinach pak do roku 180—120 před Kr., soudě, že vznikla v krajině u Smyrny; z příčin stilistických jest datování kolem r. 100 před Kr. pravdě nejpodobnější. Deska naše byla vydána E. Braunem v Lipsku, 1849. Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, č. 1629; S. Reinach, Observations sur l'apothéose d'Homère (Paříž, 1887) a Berliner phil. Wochenschrift, 1888, str. 83. a 84. *Vý.*

Archemoros, v bajesloví řeckém syn krále nemejského Lykurga, zvaný vlastně Ofeltés. Chůva jeho Hypsipylé, ukazujíc kdysi sedmi rekům proti Thébám táhnoucím v údolí ne-

Archelaova deska.

(Londýn, Britské museum)

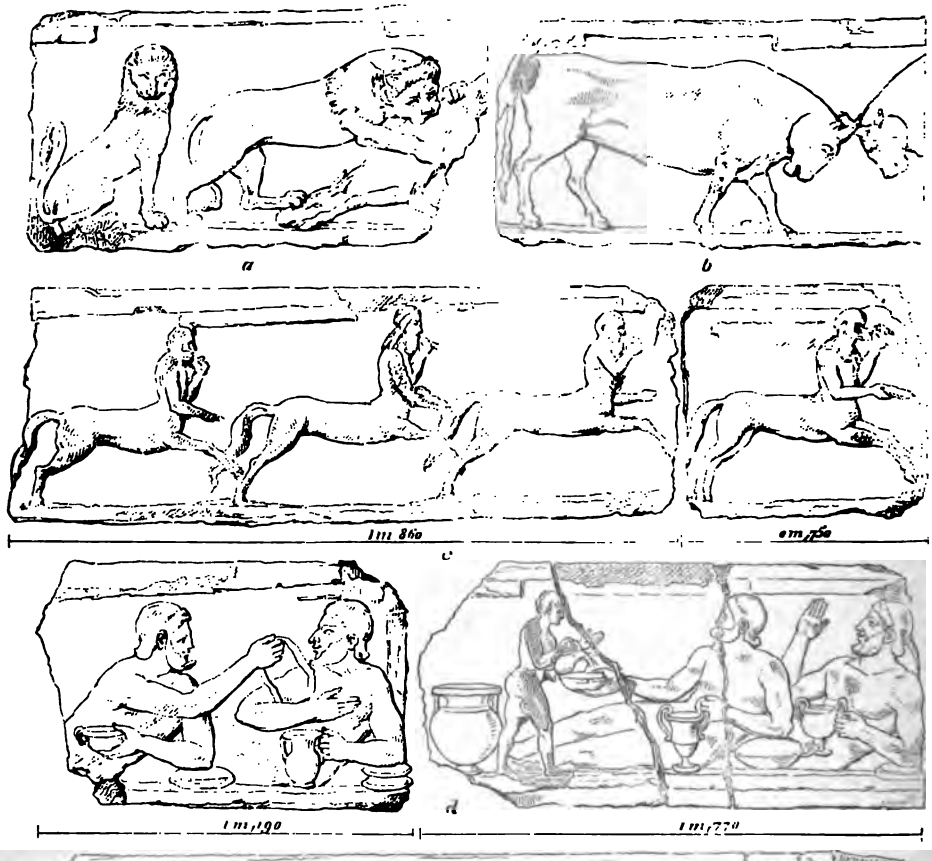
a
b
1m,86o
0m,56o
c
1m,190
d
1m,770

mejském cestu ke studánce, položila zatím Ofelta do trávy, načež tento zadáven připlazivším se hadem. Amfiaraos vida v příhodě této předzvěst nešťastného osudu výpravy proti Thébám přezval pachole Archemorem, t. j. počátkem neštěstí. Památka mrtvého oslavena hrami posmrtnými, jimiž položen základ k nápotomním hrám nemejským. — Schömann pokládá A-ra za mythický symbol rostlinstva, podléhajícího smrti zimní nebo letnímu suchu (Griech. Alterthümer, 3. vyd., II. 67.). — Smrť A-rova náležela k oblíbeným předmětům starověkého umění. *Dnl.*

Archena [arčèna], lázeňské místo ve špan. prov. Murcii, 21 *km* sev.-záp. od Murcie, na pr. břehu ř. Segury, má stanici dráhy madridsko-kartagenské, teplý, sirnatý pramen (52° C.), a 3533 obyv. (1878).

von **Archenholz** Johann Wilhelm, něm. dějep. (1743—1812). Narodiv se v Gdansku vychován v kadetní škole berlínské a bojoval v posledních létech války sedmileté co pruský důstojník. Roku 1763 byv propuštěn pro obdržené rány z vojska co setník procestoval pak velkou část Evropy. — Jeho nejznámější dílo jest populární vypsání průběhu sedmileté války *Geschichte des 7jähr. Krieges* (Berlín, 1793, 2 díly; 11. vyd. v Lipsku, 1879). Ostatní jeho práce většinou historické upadly v zapomenutí. **A.** redigoval v l. 1792—1812 obratně časopis *Minerva,* věnovaný politice, dějepisu a literatuře, který pak pod redakcí Branovou vycházel až do r. 1857.

Archer [árčr], řeka australská v britské osadě Queenslandě, vzniká na pohoří poloostrovem Yorským k sev. se táhnoucím, teče směrem záp. a vlévá se pod 13° 21′ j. š. do zálivu Carpentarijského. Řeka **A.**, při ústí svém 500 *m* široká, zanesena jest bahnem, tak že jen lodi o 3 *m* ponoru mohou z moře do vnitřku po ní vnikati.

Archer [aršé], franc., viz Lučištník.

Archer [árčr] Thomas, soudobý angl. spis. románů sensačních, ve kterých příliš drasticky líčí temné stránky života, ač píše slohem živým a dobře charakterisuje osoby jednající. Zdárnější jsou kulturně historické práce jeho a z nich nejlepší asi *The Pauper, the Thief, and the Convict; Sketches of their Homes, Haunts, and Habits* (1865). Nověji psal povídky vánoční a r. 1887 vydal slavnostní spis o životě a padesáté ročnici panování královny Viktorie. *VM.*

Archermos chijský, syn Mikkiadův, sochař řecký na poč. VI. st. př. Kr. Dle zprávy Plinia staršího (N. H. 36, 13) nalézaly se sochy A-movy na Délu a Lesbu. Při výkopech, jež Francouzové od r. 1877 na Délu podnikají, nalezena byla archajská, okřídlená socha ženská, kterou dvě části nápisu uměleckého r. 1880 a 1881 nalezené označují jakožto dílo Mikkiadovo a A-movo. Socha tato, zhotovená z parského mramoru a chovaná nyní v ústředním museu athénském, představuje bohyni vítězství, Niké, v plném letu vzduchem se nesoucí. Klečíc, jakž bylo obyčejem umění archajského zobrazovati osoby letící, a opatřena jsouc trojími křídly: mohutnými v zadu a menšími v předu na plecích a dole na patách béře se bohyně v plném letu v levo. Neobyčejné smělosti komposice neodpovídá ovšem strnulé držení těla, jež činí dojem, jako by socha ze dřeva byla vyřezána, a značné nesprávnosti v podání proporcí tělesných. Také to jest vytknouti, že zpodní část těla až po kyčle podána jest v profilu, vrchní část těla však a obličej obráceny jsou ku předu. Socha tato byla záhy napodobována, jak poznáváme z větších mramorových a menších bronzových replik na akropoli athénské nalezených, a veliký vliv její jeví se také tím, že od dob A-mových zobrazována byla Niké v plastice z pravidla okřídlena, jakož vidíme na př. na slavné soše Paióniově. Srov. Bulletin de correspondance hellénique, III, 393 a n., V, 272 a n., VII, 254 a n. Zeitschr. für bildende Kunst, 1889, str. 81—83. *Vý.*

Archestratos z Gely, básník řecký, žil krátce před Aristotelem v době Dionysia mladšího. Napsal (v hexametrech) komickognomickou báseň *Ἡδυπάθεια,* které značnou měrou užil římský básník Ennius v díle Hedyphagetica. Báseň ta byla četbou velice oblíbenou vtipně líčíc gastronomickou cestu kolem světa. I zbytky z ní působí zálibu veselým svým tónem. Gastronomická pravidla a popisy jednotlivých předmětů k tabuli vhodných uváděny v ní se vzácnou znalostí kuchyně a s takovou zevrubností, že Aristotelés několikráte spisu toho užil jednaje o rybách ve svém díle přírodopisném. Athénaios zachoval z básně Archestratovy několik set veršů. Zlomky sebrali: Schneider (Histor. animal., v Lipsku, 1811), Bussemaker (Didot, Pař., 1851. Poët. buc. et didact.). Ribbeck podal monografii o A-tovi v časop. Rhein. Mus. (N. F. XI. 200.). *Ksk.*

Archetypus. Často lze z jistých chyb a mezer, které v nějaké řadě neb i ve všech rukopisech nějakého spisovatele se vyskytují, souditi, že všecky tyto rukopisy prostřednictvím různých členů středních táhnou se k jedinému prvopisu. Tento prvopis rekonstruovaný kombinací spojenou s důkladnou znalostí palaeografie nazývá se **a.** Po příkladu Lachmannově musí býti první úlohou každého vydavatele najíti, možno-li, **a.** rukopisů přísiušného autora. Toliko tím způsobem spočívá kritika na pevném základě, a právem nazval Lachmann veškeru dřívější filologickou kritiku, vyjímaje Bentleyovu, která nedosti byla oceněna, desultorickou. Při klassických spisovatelích jest práce snadna, neboť již za starověku grammatikové podali jejich recense, i můžeme tudíž tímto způsobem sledovati jejich stopy. Ale že při pozdějších spisovatelích a církevních otcích nelze vždy methody té se přidržeti, okázal Sekk ve svém posudku Peiperova vyd. Ausonia (Jenaer Literatur-Zeitung, 1887); také při letopisech a legendách středověkých nelze cestou tou se bráti, neboť opisovači jejich pokládali za své právo nakládati s látkou dle svého mínění a činili vždy samostatné recense. (Srv. Acta S. Marinae et S. Christophori, edidit H. Usener, Bonn, 1886, v před-

mluvě a Wotkeho vydání knihy »Leonardi Bruni Dialogus ad Petrum Histrum«, Řím, 1888.) Tu třeba přidržeti se rukopisu nejlepšího a různočtení jiných recensí prostě otisknouti v poznámkách. Několik dobrých poznámek o a-pu činí Angličané Hort a Westcott ve The New Testament in the Original Greek, I vol. Text and I vol. Introduction (Cambridge, 1882, cap. II.). *We.*

Archi- (též arche-, arch-), z řec. ἄρχω, jsem první, začínám, vedu, vládnu, lat. *archi-*, čes. arci-, něm. *erz-*, vyskytuje se jakožto praefix hojných slov složených; srov. archidiaconus, archijerej, architekt, architrav atd.

d'**Archiac** [daršiàk] Etienne Jules Adolphe, Desmier de Saint Simon, vicomte, geolog franc. (* v Reimsu 1802, † 1869). Byl nejprve důstojníkem v jízdě, ale za revoluce r. 1830 opustil vojenskou službu. Věnoval se pak studiu geologie a palaeontologie a stal se vynikajícím odborníkem jsa professorem palaeontologie na »Musée d'histoire naturelle« v Paříži. Mimo četná kratší pojednání v »Bull. de la Soc. géol. de France« napsal: *Description géologique du départm. de l'Aisne* (1843); *Etudes sur la formation crétacée des versants sud-ouest, nord et nord-ouest du plateau central de la France* (1843 a 1846); *Histoire de progres de la géologie des 1834—1860*, 8 svazků; *Cours de paléontologie stratigraphique* (1864); *Géologie et Paléontologie* (1867); *Paléontologie de la France* (1868). *Fl.*

Archias Aulus Licinius, básník řím. a důvěrný přítel Ciceronův, byl r. 62 od jakéhosi Gratia obžalován, že neprávem osvojuje si občanství římské. Před soudem hájil A-iu slavný řečník Cicero a řečí svou dosud zachovanou (*Pro Archia poëta*) docílil, že klient jeho za nevinna byl uznán. Z této řeči čerpáme hlavně zprávu o životě a činnosti A-iově. Dle ní byl A. básník velmi nadaný, jenž za mládí svého řeckým jazykem složil epické básně o válce s Cimbry a s Mithridatem; v době své pře jal se právě opěvati události za konsulátu Ciceronova v Římě zběhlé. Z básní jeho nic se nezachovalo. *ES.*

Archiater (z řec.), archilékař, za doby římských císařů čestný titul lékařův, který ponejprv propůjčil Nero svému osobnímu lékaři Andromachovi krétskému. Dvorní lékaři císařští, kteří měli značné roční platy, nazývali se a-tri *sacri palatii*. V době pozdější nazývali se a-tri *populares* veřejní lékaři, od municipií ustanovení a placení, jejichž povinností bylo chudé zdarma léčiti, nad vykonáváním lékařské praxe bdíti a často bylo jim také vyučovati nastávající lékaře a je zkoušeti.

Archiblastem (archiblast) oproti parablastu jsou elementy, které vyšly z ryhování čistého protoplasmatu. K těmto připojují se v dalším vývoji buňky ze žloutku povstalé, které od kraje blastodermatu do vnitř vrůstají a pak pojivu v nejširším slova smysle původ dávají (His). I Waldeyer tak soudí nazývaje elementy z prvotního ryhování vyšlé a. Pak následuje ještě dodatečné ryhování; totiž část protoplasmatu, zbylá mezi elementy žloutku vystupuje z něho povolněji a dává původ parablastu. Tkaniva z buněk archiblastických se vyvinuvší (na př. nervstvo, svalstvo příčně pruhované atd.) zovou se archiblastickými oproti tkanivům parablastickým. Dle dnešního stavu vědy takové rozdělení zárodku na a. a parablast není ani u vajíček meroblastických (s částečným ryhováním), u nichž pokrajní nádor nebo pás (též zvaný akroblast) jest jen část entodermatu. U vajíček holoblastických (cele se ryhujících), hlavně u nižších tvorů, není ničeho, co by poněkud opravňovalo rozdělení v a. a parablast. *JJ.*

Archibuteo viz Káně.

Archicancellarius viz Arciúřady.

Archicapellanus viz Apocrisiarius.

Archidamos (Ἀρχίδαμος), jméno několika králů spartských, z nichž vynikali: **1) A.** II., syn Zeuxidamův, kraloval v lét. 468—426 př. Kr.; s počátku jeho kralování těžké rány sužhaly Spartu, jako hrozné zemětřesení, vzpoura heilótův a třetí válka messénská. Proto A. nebyl přítelem válek mezi Řeky, kterými síly národní nenabytně se mařily. Na počátku války pelopennéské opíral se mocně proudu válečnému, když však přes to sněmem válka byla ustanovena, vodil po několik let vojska spolková na plen do Attiky. Odtud nazývá se prvá část války této válkou archidamskou. — **2) A.** III., syn Agésilaův, kraloval v létech 357—338 př. Kr., vyznamenal se udatenstvím a starospartskou ctností za posledních let svého otce, porazil r. 367 Arkady a Argejské v tak zvané »slz prosté« bitvě, hájil rekovně r. 362 Sparty napadené Epameinóndou, bojoval u Mantineie a padl v den bitvy chairónejské v Italii pomáhaje soukmenným Tarantanům proti Lukanům. *Pšk.*

Archidapifer viz Arciúřady.

Archidiaceae Schimper, čeleď listnatých mechů vrcholoplodých ze řádu *Holocarpei* (celoplodých), pro nějž Schimper s dvěma jinými, rod *Andreaea* a *Sphagnum* obsahujícími, stanovil zvláštní třídu: *Bryinae anomalae*. U Limprichta jsou A. čeledí *Phascacei*. A. liší se od jiných mechů, že výtrusy jejich povstávají z jedné buňky středního sloupce (kolumelly), a že čepička, jež s počátku jako mázdra objímá kulatou, měkkou tobolku, posléze nepravidelně pukajíc u zpodiny tobolky stranou zůstává vězeti. Tobolka bez štětu a víčka puká se nepravidelně a obsahuje pouze 16—20 velkých výtrusů. A. zastoupeny jediným rodem *Archidium* Brideł. a tento jediným druhem *Archidium alternifolium* Schimp. (*Phascum* Dicks., *Archidium phascoides* Brid.). Jest to nepatrný mech s proklem déle trvajícím, z něhož vybíhají 5—10 *mm* dlouhé, vztyčené plodné lodyhy. Listy jsou kopinatošidlovité, žilou zakončené. Zvláštním znakem jsou chudolisté a drobnolisté šlahouny, až 2 *cm* dlouhé, z paždí listů vycházející. *Archidium alternifolium* roste v nevelkých úhledných trsech nebo skupinách na vlhké, hlinité a vřesové půdě ve střední, méně v severní Evropě. *Děd.*

Archidiaconus, archidiákon v. Arcijahen.

Archidiakonáty viz Arcijahenství.

Archidium viz Archidiaceae.

Archidona [arčidóna], okr. město ve špan. prov. malažské, distr. antiquerském, leží nad ř. Guadalhorce na horském svahu, jímž prokopán tunnel 1000 *m* dlouhý žel. trati bobadillsko-granadské, má rozsáhlé sady olivové, římské starožitnosti, velké lomy mramorové a 8048 obyv. (1878).

Archidux (lat.) viz Arcivévoda.

Archiepiscopus (lat.) viz Arcibiskup.

Archigenés Apomejský, stoupenec školy eklektické, vrstevník Trajánův (95—115 po Kr.), chválen Galénem pro vědecké vzdělání. Jako lékař i spisovatel udržel sobě pověst do pozdějších století. Ze spisů jeho uchovány jsou Oribasiem toliko zlomky. Pokud známo, sepsal 2 knihy o léčivech, pojednání o kastoreu, o helleboru, větší spisy o nemocech jednotlivých orgánů, o průběhu nemocí, dále o horečkách a tepu. — Dobrá pověst A-nova usouzena býti může i z té okolnosti, že Iuvenal v satirách svých se o něm několikrát chvalně zmiňuje. *Mx.*

Archijerej (rus. z řec.), vrchní kněz, název čtyř nejvyšších stupňů duchovních: biskupského, arcibiskupského, metropolitního a patriaršského. Názvu **a.**, jenž dvakráte zakázán byl na sněmech karthagenských, užívali biskupové církve řecké; odtud **a.** v církvi pravoslavné značí totéž co biskup, s tím toliko rozdílem, že názvu »biskup« užívá se hlavně v právu církevním. Pravomocnost **a**-ova obmezena jest synodem.

Archilochos, jeden z nejslavnějších řeckých básníků lyrických, jehož působení připadá do VII. stol. př. Kr. Nar. se na ostrově Paru. Neklidný jeho život byl pln lopotných trampot a svízelů. Velmi rozšířena byla pověst, že Lykambés, bohatý občan parský, dceru svou Neobulu **A**-chovi zaslíbil, ale později slib svůj zrušil, začež prý **A.** Lykamba i dcery jeho vášnivými básněmi iambickými pronásledoval, tak že se dcery ze studu obesily. Tísněn jsa nouzí nebo domácími rozbroji byv přinucen, vystěhoval se otec **A**-chův Télesiklés na drsný ostrov Thasos, kdež básníku nehrubě se líbilo. **A.** nastoupil pak život plný dobrodružství, z části válečnický, z části pěvecký. Padl dle pověsti ve válce proti ostrovu Naxu. **A.**, zakusiv mnoho ústrků, zanevřel na svět a tepal nelítostně ve svých básních ty, kdož mu ublížili, zvláště ošemetného Lykamba a rod jeho. S toho hlediště jest nám posuzovati také mnohé nepříznivé zprávy starých spisovatelův o jeho povaze. Naproti tomu velebí veškeren starověk řecký i římský jako jedněmi ústy básnickou jeho činnost a vykazuje mu místo hned po Homérovi. Za hlavní zásluhu přičítáno mu, že uvedl v literaturu nové tvary metrické; zejména zdokonalil iamby a trochejské tetrametry. V jeho iambech hlaholil lomozný ruch všedního života a bouřil vzkypělý hněv, z nich šlehal trpký posměch a vyzníval řízný, zlomyslný úštipek. Mimo to skládal i elegie, spojoval rozličné rhythmy a jakožto tvůrce epódů stal se **A.** také zakladatelem strofického rozdělování a skládání básní. Z básní **A**-chových zachovaly se jen skrovné zlomky, jež otištěny jsou na př. ve sbírce Bergkově: Poetae lyrici Graeci, 4. vyd. (Lipsko, 1878). Část zlomků **A**-chových přeložena také do češtiny. *Cfe.*

Archilochovy strofy, nazvané tak po původci svém, básníku Archilochovi, rozeznávají metrikové čtyři: 1. **A**-va **s**-fa první tvaru

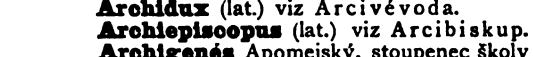

První z obou veršů jest šestistopí (hexametr) daktylské se všemi obměnami, jakých verš tento připouští, druhý jest ryzí trojstopí daktylské, ve stopě třetí v jednu dlouhou slabiku stažené (daktylské penthémimeres, t. j. pět půlstopí, počítáme-li slabiku dlouhou aneb dvě krátké za půl daktylu). Zdali jeden nebo dva aneb i snad tři daktyly v jeden takt byly spojovány, nelze rozhodnouti. Příklad strofy u Horatia Carm. IV, 7. — 2. **A**-va **s**-fa druhá tvaru

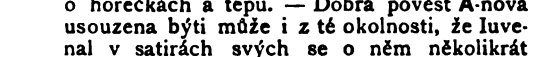

První z veršů jest opět hexametr daktylský, druhý pak t. zv. iambelegus. Tento jest rhythmická složka (perioda) skládající se ze dvou článků (kól), totiž t. zv. iambického dimetru a svrchu řečené daktylské penthémimeres a patřící mezi asynartéty. Správně rhythmicky ovšem iambelegus třeba rozděliti takto

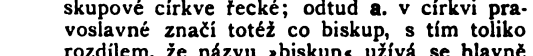

a vyložiti jako periodu trochajsko-daktylskou s předrážkou, která rhythmicky patří ještě ku předcházejícímu hexametru činíc tak poslední jeho stopu — ⏑ vlastně akatalektickou — ⏑ | ⏑. Nelze pochybovati, že v iambelegu a dle toho zajisté i v předcházejícím hexametru třeba trochaje i daktyly měřiti po dvou (dipodicky) i jest tedy definovati iambelegus jako periodu skládající se ze dvou dimetrů, prvního katalektického trochajského s předrážkou, druhého daktylského, jehož poslední dimetr stažen jest v jedinou délku. Takovéto stažení celého dimetru v jedinou délku jest i u nás zcela všední, srv. známou ukolébavku:

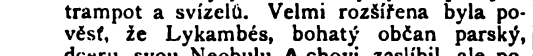

Spi má zlatá, boubelatá,
spi má dívenko.

Jest tedy správné rhythmické označení **A. s.** druhé toto:

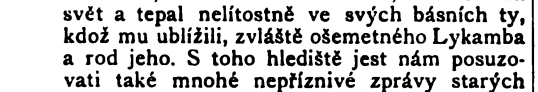

Že se obě kóla iambelegu vždy od sebe diairesí oddělená v básni v jeden řádek píší, jest pouhá libovůle. Příklad strofy této nalézáme na př. u Horatia v epod. 12. — 3. **A**-va **s**-fa třetí tvaru

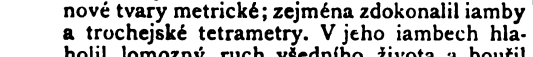

První verš jest trojměr iambický zvaný senarius, jejž v tomto spojení správně ovšem vyložiti třeba jako trojměr trochajský s před-

rážkou a s koncovou katalexí. Verš druhý jest t. zv. elegiambus, t. j. opět rhythmická perioda, jež povstala spojením (dosti volným, neboť diairesis mezi oběma články jest pravidlem) dvou kól: trojstopí daktylského čili, poněvadž i zde měření dipodické jest zajisté jediné správné, dimetru daktylského, jehož poslední monometr v jedinou slabiku jest stažen, a v dimetr iambický, jenž opět správně pochopen býti musí jako dimetr trochajský s anakrusí, která rhythmicky patří k předcházejícímu katalegovanému kólu. Jest tedy správné rhythmické označení strofy této:

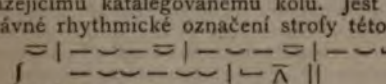

Příklad u Horatia v epod. 11. — 4. **A**-va **s**-fa čtvrtá tvaru

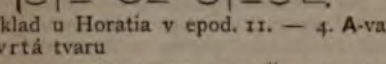

První verš, t. zv. versus Archilochius maior, jest opět rhythmická perioda dvoučlánková. Článek prvý jest (poněvadž i zde dipodické měření jest nutné) dimetr daktylský neskrácený; druhý pak článek jest dimetr trochajský dvojskrácený, čili t. zv. ithyfallikos. Starší metrikové vykládali verš tento za trojstopí, počítajíce mechanicky pouze slabiky a nevšímajíce si jejich trvání, avšak že verš

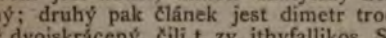

jest čtyřstopí čili dvojměr, pochopí každý, kdo zazpívá si první verš národní písně: »Zazpíval slavíček« atd. Verš druhý jest t. zv. katalegovaný iambický trimetr, jejž opět třeba správně vyložiti jako trimetr trochajský na konci dvojskrácený a s předrážkou, která rhythmicky patří k předcházejícímu ithyfalliku, tak že správné rhythmické označení strofy té jest:

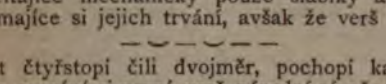

Příklad strofy té máme u Horatia Carm. I. 4. *Knr.*

Archimandrita, z řec. (lat. *praefectus coenobii*), název klášterního představeného v Orientu, vyskytuje se od V. st. a nyní vůbec rozšířen v řecké církvi; též na západě byl znám již v VII. stol.; od X. stol. byl druhdy názvem praelátův i arcibiskupův. *Hnr.*

Archimarescallus viz Arciúřady.

Archimédés, nejslavnější mathematik a mechanik ve starověku, narodil se okolo r. 287 př. Kr. v Syrakusách. Studoval v Alexandrii kdež byl žákem Konónovým. Vrátiv se zpět do Syrakus oddal se zcela vědám a býval prý do svého badání tak zabrán, že jej musili jeho přátelé na nejnutnější potřeby životní upomínati. Ačkoliv čistou theorii cenil výše než praktické upotřebení, vynalezl mnoho strojů, jimiž za války prospěl svému rodnému městu tou měrou, že se po dvě léta Římanům dovedlo brániti. Při konečném dobytí města **A.** byl r. 212 př. Kr. jedním z drancujících vojínů římských zabit, právě když uprostřed lomozu válečného geometrické obrazce do písku si kreslil. Při tom prý zvolal: *»ἀπόστηθι, ὦ ἄνθρωπε, τοῦ διαγράμματός μου«* (lat. *noli tangere circulos meos!*). **A.** proslul svými pracemi v oboru mathematiky a mechaniky, ačkoliv největší píli věnoval geometrii, kterou obohatil mnohými cennými výzkumy. V geometrii rovinné řešil mnoho úloh. Určil na př. poměr obvodu *O* kružnice k jeho průměru *d*, ustanoviv pro tento poměr meze:

$$3\tfrac{1}{7} : 1 > O : d > 3\tfrac{10}{71} : 1$$

K uvedené relaci, jakož ke mnohým jiným, dospěl **A.** methodou exhaustační. Dokázal dále zcela přesně, že obsah kruhu se rovná obsahu pravoúhlého trojúhelníka, jehož jedna odvěsna se rovná poloměru kružnice a druhá obvodu jejímu, kdežto před ním Deinostratos větu tuto pouze předpokládal. Znalost kuželoseček značně obohatil, ustanoviv v pojednání svém *Τετραγωνισμὸς παραβολῆς* plochý obsah úseku parabolického. Taktéž provedl kvadraturu ellipsy a uvedl některé perspektivní vlastnosti této kuželosečky (srv. J. L. Heiberga čl. »Die Kenntnisse des Archimedes über die Kegelschnitte«, Schlömilch's Zeitschrift für Math. u. Physik XXV. — Též v odvozování nových křivek **A.** učinil rozhodný krok ku předu, neboť spojiv pohyb otáčení přímky s pohybem posouvání bodu, dospěl ke spirále čili závitnici dle něho pojmenované **A**-dovou (v. t.). Nemenší zásluhy získal si o řešení úloh z geometrie prostorové. Ustanovil povrch koule, jakož i vrchlíku kulového; vyšetřil poměr povrchův a krychlových obsahů koule a jí obepsaného válce. Na tomto posledním výsledku, jejž uvádí v knize *Περὶ τῆς σφαίρας καὶ κυλίνδρου*, zvláště mnoho si zakládal, tak že dle jeho přání kdysi projeveného Marcellus po dobytí Syrakus z úcty k **A**-dovi na pomníku, kterýž mu postavil, poměr obou těles — koule a válce — dal znázorniti. Dle tohoto znaku poznal Cicero meškaje jako quaestor v Syrakusách r. 75 př. Kr. jeho pomník tehdá již zanedbaný a dal jej znova upraviti. Též na mincích syrakuských byl onen znak na počest **A**-ovu proveden. Dále zaměstnával se **A.** úlohou: rozděliti kouli rovinou tak, aby povrchy povstalých vrchlíků aneb obsahy vzniklých úseků kulových byly v určitém poměru. Při řešení úlohy druhé uvedl diorismus rovnice 3. stupně, kterou se v podstatě úloha ta řeší. V knize *Περὶ ἀμβλυγωνίων κωνοειδέων καὶ σχημάτων σφαιροειδέων* určil methodou exhaustační kubaturu sferoidů jakož i konoidů — prvním názvem míníl nynější rotační ellipsoidy a druhým rotační paraboloidy a hyperboloidy. — Ku 5 pravidelným tělesům Euklidovým připojil 13 polopravidelných těles. Při řešení všech těchto úloh geometrických **A.** dovedl podivuhodně vymýšleti nové poučky algebraické a užívati jich. Tak určil při kvadratuře závitnice součet čísel kvadratických od 1 počínaje. Mimo to znal zajisté přesnou methodu ku přibližnému určení druhé odmocniny čísel. Stanovil

$$\tfrac{1351}{780} > \sqrt{3} > \tfrac{1823}{1032},\ \sqrt{349450} > 591\tfrac{1}{8} \text{ atd.}$$

Počítání přibližných hodnot druhých odmocnin A-dových snažili se objasniti hlavně tito: J. L. Heiberg, H. G. Zeuthen, S. Günther. Nejlépe snad vnikl do této úlohy P. Tannery »Sur la mesure du cercle d'Archimède« (v Mémoires de la Société des sciences physique et naturelles à Bordeaux. Bordeaux, Paris, IV.). A-dovi připisuje se úloha v distichách sepsaná, známá pod názvem »Problema bovinum«, kterou G. E. Lessing nalezl v kodexu bibliotéky ve Wolfenbüttelu a uveřejnil ve svém spise »Zur Geschichte der Literatur« (Brunšvik, 1773). Úloha ta pochází snad svým obsahem nikoliv formou od A-da a vyžaduje v podstatě řešení celými čísly devíti rovnic o desíti neznámých. Řešení této úlohy však zajisté přesahovalo síly A-dovy. Též varithmetice A. vynikl spisem *Ἀρχαί*, ve kterém osm po sobě jdoucích nejnižších jedniček řádu desítkového slučuje v jednu skupinu nazvanou oktada, tak že na př. jednička 5. oktada jest naše 1 se 4krát osmi nullami. Vyšší oktady seskupil A. v t. zv. periody. Tímto chtěl A. naznačiti, jak se může vyslovování čísel od určitého stupně počínaje skrátiti a přehledným učiniti. — Výhody této použil, aby vyvrátil tvrzení, že není možno udati počet zrn pískových v moři obsažených. V pojednání o počtu písečných zrn (»počet pískový«, *ψαμμίτης*, jak uvádí J. L. Heiberg ve spise »Quaestiones Archimedeae«) hledí totiž A. dokázati, že, myslíme-li si celý svět vyplněný pískem, nebude počet písečných zrn přece nekonečný, nýbrž vyjádřitelný konečným, určitým číslem. Spis ten je zajímavý tím, že obsahuje udání o obvodu země, kterou si A. myslí co kouli, o vzdálenosti slunce od země a velikosti slunce a měsíce; zdánlivý průměr slunce udává A. dle vlastního měření na 27—34′ (správná hodnota je 32′). Mnohem širší slávy dodělal se A. svými výzkumy v mechanice, neboť řešil zde mnohé obtížné úlohy podobně jako v mathematice tak přesvědčivě a jistě, že sám král syrakuský Hierón se vyjádřil, že o tom, co A. tvrdí, nikdy pochybovati nebude. Našed zákon páky chlubil se, že není břemene, jímž by nepohnul, ano zvolal prý: »Dejte mně bod, kde bych stanul, a pohnu zemí!« (*Δός μοι ποῦ στῶ καὶ τὴν γῆν κινήσω.*) Král syrakuský Hierón žádal na něm, aby podal důkaz svého tvrzení, načež A. prý sedě na břehu vytáhl pomocí pák a kladkostrojů těžkou loď z vody na souši (Plutarchův Marcellus). Když pak kdysi Hierón dal zhotoviti z ryzího zlata korunu, a zlatník tajně část zlata nahradil stejnou váhou stříbra, podařilo se A-dovi podvod ten dokázati tím, že určil volumen koruny ponořiv ji do vody a změřiv množství vody, kterou vytlačila, načež srovnal toto volumen s obsahy stejných váh zlata a stříbra, jež určil touže methodou. Na tuto myšlénku připadl A. v lázni a tak byl nálezem svým potěšen, že vyběhl nahý na ulici volaje radostně: »Nalezl jsem!« (»*Εὕρηκα!*«) A-dovi přičítáno asi 40 mechanických vynálezů (viz Montucla, Histoire des mathématiques), mezi nimi kladkostroj a vodní šnek, které však nepochybně jsou starší. Cicero (Tuscul. disp.) vypráví též s obdivem o přístroji, jímž A. znázornil pohyb těles nebeských; o vynálezu tom není však nic podrobnějšího známo. Spisem o těžištích těles, který obsahuje také důležitou základní větu o rovnováze na páce, stal se A. zakladatelem statiky. Věta o ztrátě na váze těles ve vodě ponořených (»A-dův zákon« v. t.) jest obsažena v pojednání »o tělesech plovoucích«, které se však nezachovalo v původní formě.

U A-da nalézáme geometrii a mechaniku úzce spojenou, neb ve spise o rovnováze rovin *Ἐπιπέδων ἰσορροπικῶν ἢ κέντρα βαρῶν ἐπιπέδων* vyšetřuje rovnováhu i těžiště obrazců a zejména určuje plochu úseku parabolického, kterou také stanovil pouze geometricky. — Spisy A-dovy zachovaly se nám jen z části v původním textu řeckém, z části pak ve zkomoleném spracování. Vyšly tiskem již r. 1544 v Basileji s textem řeckým a latinským. Německý překlad vydal Sturm r. 1670 v Norimberce a Nizze r. 1824 ve Stralsundu. R. 1807 vyšel překlad francouzský (Archimède, Oeuvres trad. avec commentaire par F. Peyrard, Pař., 1807). — Rühlmann, Vorträge über Geschichte d. theor. Maschinenlehre §. 4; Dr. Rosenberger, Geschichte der Physik, I, 33; Dr. Suter, Geschichte d. mathem. Wissenschaften, 2. Aufl., I, 74; Dühring, Kritische Geschichte der allgem. Principien d. Mechanik, 1. Aufl., 5. Spisy A-dovými jak po stránce mathematické tak filologické zabývá se J. L. Heiberg, a objasnil je v knize: »Archimedis opera omnia cum commentariis Eutocii« (Lipsko, 1881). *Ldr. Hjš.*

Archimédova spirála (závitnice, viz vyobr. č. 327.). V proslulém svém spise »O závitnicích« (*Περὶ ἑλίκων*) vypisuje Archimédés vznik této křivky asi takto: Otáčí-li se přímka v rovině stejnoměrnou rychlostí kolem svého počátku, který nehybným zůstává, a pohybuje-li se v ní zároveň, s počátku vycházeje, bod rychlostí též stejnoměrnou, opisuje bod tento závitnici. Tato definice podává nejstarší známý příklad, kde vytvořena křivka jakožto výslednice dvojího pohybu bodu. Že by vynálezcem křivky této byl Konón, jak tvrdí

Č. 327. Archimédova spirála.

Pappus, nezdá se býti správno. Archimédés sdělil přátelsky s Konónem vlastnosti spirály s vybídnutím, aby je dokázal; Konón však zemřel důkazů nepodav. I učinil tak potom Archimédés sám ve spise již jmenovaném, uká-

části článků listovité přívěsky. Dva rody: *Kampecaris* Page a *Archidesmus* Peach (viz vyobr. čís. 332., III.), oba z devonu anglického. — 2. *Euphoberidae*, nejbohatší na tvary v celé skupině; nese význačné znaky její. Rody: *Acantherpestes* Meek a Worthen (viz vyobr. čís. 332., II.), *Euphoberia* Meek & Worth., *Amy-*

Č. 332. **Archipolypoda**: I. Trichiulus villosus Sc., Carbon, Mazon Creek, Illinois; II. Acantherpestes major Meek & Worthen, Carbon, Mazon Creek, Illinois; III. Archidesmus Macnicoli Peach, Devon, Forfarshire Skotsko.

nilispes Sc. a *Eileticus* Sc. Hlavním nalezištěm jest karbon americký (Mazon Creek ve státu Illinois), částečně též anglický. — 3. *Archiulidae*, poněkud odchylná čeleď, podobající se některými znaky nynější čeledi *Iulidae*. Rody: *Trichiulus* Sc. (viz vyobr. č. 332., I.), *Archiulus* Sc. a *Xylobius* Daws. Naleziště v karbonu americkém, částečně i anglickém. Bezpochyby náležejí sem i tvary nalezené v permu českém a německém. Srv. Scudder, Archipolypoda, a Subordinal Type of Spined Myriapods from the Carboniferous Formation (Memoirs of the Boston Society of Natural History, vol. III., num. V.); téhož, Two New and Diverse Types of Carboniferous Myriapods (t., vol. III., num. IX.); téhož spracování oddílu Myriapoda v Zittelově Handbuch der Palaeontologie (I. odd., II. sv.). *Šc.*

Archippos (působil okolo r. 416 př. Kr.), básník staré komedie attické, nepříliš vynikající, známý nejvíce svým kusem »Ryby«, satirou to na zálibu Athéňanů v rybách (ryby ve sboru vystoupily tu proti svým hubitelům a vypověděly jim válku, která se tím skončila, že se vydali největší hubitelé rybám, aby je strávily; mezi nimi byl i tragický básník Melanthios). Ač byl vrstevníkem Ameipsiovým, přece byly některé jeho kusy podobny již střední komedii; slohem příliš nevynikal, jak ze zlomků (u Kocka I, 679—689) patrno. *JN.*

Archipresbyter, archipresbyteráty, viz Arcipryšt.

Archisynagogus (hebr. *róš hak-kenéset*) byl představený synagogy židovské, jemuž podřízen byl poradný sbor starších či radních, vybraných jen ze zámožnějších a vzdělanějších lidí; předsedal jejich schůzím, v nichžto se rozhodovalo o přestupcích zákona, o vyobcování anebo bičování provinilcův, a dovolová způsobilým osobám předčítati a vykládati v synagoze Písmo svaté. *Frk.*

Architarbidae Karsch, čeleď fossilních kamenouhelných *Anthracomartů*. Náleží sem rod *Geraphrynus* Scudder z amerického karbonu. S ním příbuzen jest český *Eotarbus* Kit. Dále sem patří rod *Architarbus* Scudder s druhy americkými, anglickými a slezskými. Rody tyto mají abdomen devítičlenný. Konečně sem se klade význačný rod *Anthracomartus* Karsch. s břichem sedmičlenným, jehož pět druhů zastoupeno jest v Čechách (u Rakovníka). Viz Věstník král. české společn. nauk, 1888. *Ktz.*

Architekt (z řec.), v přesném významu slova stavitel zhotovující plány staveb jak v ohledu konstruktivním, tak uměleckém. — Stará doba nerozlišovala obou těchto pojmů, pro něž doba nejnovější přece nalezla dosti podstatný rozdíl. Byloť stavitelství druhdy oborem poměrně úzkým, který bylo možno celý obsáhnouti; průběhem staletí a zejména neočekávanými vynálezy na poli technickém v době nové vzrostl však obor tento tou měrou, že nestačí celý lidský věk, aby kdo všechny tyto vědomosti v plné míře obsáhl. Během staletí rostly požadavky kladené a-ům. Bylo nadešlo přirozeně již dříve rozdělení stavitelství na dvě odvětví: stavitelství vodní a silniční a stavitelství pozemní. Požadavky za dnů našich jsou však tak značné a obsáhlé, že nestačí síla jednotlivce, aby jim všem plnou měrou dostál a nebyl povrchním. Dělení práce stalo se naléhavou potřebou ve všech oborech i zasáhlo také stavitelský obor; rozdělil se na část ryze technickou, která připadá stavbyteli, a na část uměleckou, náležející a-u. Úloha a-ova spočívá v tom, že navrhuje budovy, obstarává řešení problémů konstruktivních i uměleckých, přihlíží ke vkusné výzdobě a ponechává si vrchní dohled na vedení stavby; stavitel pak stará se o náležité a správné její provedení. Při malých objektech najdeme ovšem velmi často, ba většinou obě tyto funkce spojeny v jedné osobě; při stavbách větších, zejména monumentálních, však se vždy dělí. Dnes již nespokojíme se tím, aby budova byla jenom účelna; musí vyhověti nejen potřebě praktické, nýbrž musí tento účel vyjadřovati v ideálním rouše uměleckých forem. Proto a. nesmí obraceti zřetel jediné ku praktické po-

třebě; musí míti též schopnost, dáti budově své ráz, přiměřenou formu, vkusně a působivě ji dekorovati. Tato umělecká část architektury vyžaduje jako prvá dlouhé doby k úplné zralosti; vymáhá důkladné znalosti historie všech slohů, tvůrčího talentu, přirozeného smyslu pro krásu, vynalézavosti, jasnosti v úsudku, stálé snahy po rázovitosti, zručnosti ve kresbě atd. Jest přirozeno, že široký tento proud vědomostí stále poroste, a že naznačené dělení architektury v část praktickou a uměleckou vykrystalisuje se v době nedaleké jen ke vzájemnému jejich prospěchu.— **A**-i náležejí mezi soukr. techniky oprávněné (vládou autorisované); oprávněnost jejich vztahuje se na stavby pozemní a architekturu; uchazeči o právo a-a mají prokázati studia technická, druhou státní zkoušku z odboru staveb pozemních, pak praxi 5letou nebo při diplom. zkoušce 3letou, dále že podrobili se zkoušce písemné a ústní z odborů stavebních a dotyčných zákonů (vyhl. místodrž. z 21. pros. 1860 č. 1. zák. zem. z r. 1861 a min. nař. z 8. list. 1886 č. 8. zem. zák. z r. 1887). Tarif pro a-y, jichž úřady užily k pracím úředním, obsažen ve vyhl. místodržitel. z 27. břez. 1862 č. 8. z. z. *Bnk. red.*

Architektonická geologie jest oddíl všeobecné geologie, pojednávající o tom, jak jednotlivé horniny (o kterých nás poučuje petrografie) byly mezi sebou spojeny a v celek urovnány, aby vytvořily kůru zemskou a skupiny na ní se nalézající; tedy o způsobu vyskytování hornin vrstevných (jejich směr, úklon, ohyby atd.), o způsobu vyskytování hornin balvanitých (žíly, čoky, kupy, proudy, lože a j.) a o žilách minerálních. *Fl.*

Architektonické článkování. Dojem architektonického díla závisí na jasné úpravě struktivně nutných částí. Každý díl má svůj vlastní účel, i dostává tudíž formu sobě přiměřenou. Tak podstavec prostředkující spojení stavby s půdou rozšiřuje se stupňovitě; stěny správným spárováním a rustikováním nabývají rázu pevnosti; římsa ukončující a chráníci celou budovu vykládá se daleko, aby dostála tomuto úkolu; její deska podřízne se šikmo nebo vyhloubí se hledíc k odkapu vody; žlábkovnice dostává profil vypuklý, aby pojala se střechy steklou vodu; stropní trámy pro větší pevnost mají prismatickou formu o značné výšce; krycí desky kassett se vyhlubují, aby se staly lehčími. V této účelnosti formy jednotlivých částí není však ještě vyjádřena zřejmě jejich funkce. Teprve spojením jednotlivých forem, jejich poměrem a vztahem nabývá ta či ona část náležitého výrazu. Členění budov nutno provésti dle disposice půdorysu. K plné platnosti přivedený půdorys článkuje façadu velmi jasně; některé části více se vyznačují jako risality, jiné jsou podřízenější. K tomuto článkování, kupení hmot přistupuje ve façadě dělení dle pater. Toho dodělá se římsami nebo řešením façady (po příp. vnitřní místnosti) co architektonické kostry, skládající se ze sloupů nebo pilastrů s náležitým kladím. Hellénům přináleží zásluha, že pro funkce jednotlivých článků našli pravý tvar a výzdobu a že vyjádřili je symboly, které od nich přejali Římané i renaissance a konečně i my. Základní formy ty jsou následující. *A*) Články podporné. Jsou to tak zv. kymatia. *B*) Články pateční. Nejčastěji přicházející čl. v patkách jsou: 1. obrácené lesbické kyma, 2. obrácená žlábkovnice, 3. torus (oblouk), 4. trochilus (žlábka) co spojující článek mezi oblouny. *C*) Články končící. Jsou to vlastně jen 2 články: podbrádka (lysis) a žlábkovnice (sima). Každá římsa skládá se tedy: 1. z článků podporných, 2. z desky okapní, 3. z článků končicích. **A. Č.** středověku spočívá na týchže zásadách jako antiky a renaissance. První doba středověku řídila se ještě tradicemi antickými, kdežto doba pozdější, zejména gotická, tvořila již samostatně; absolutně nových tvarů středověk nevynašel; vše jest kombinací tvarů již užívaných. Nápadné jest převládání geometrických forem i při tvoření detailu, čímž tento nabývá rázu čistě konstruktivního. Všeobecně možno uvésti, že romanský sloh své profily v hlavních římsách skládá z plnějších článků, kdežto v římsách gotických dominují hlavně veliké podbrádky, zdobené listy, hlavami, neb úponkovými ornamenty. Charakteristické pro gotiku jest článkování pilířův a žeber uvnitř budov. Pilíře gotické mají základní formu kruhovitou; článkování jich děje se tím způsobem, že se jim předkládají sloupky jiné (něm. *Dienste*), v hlavních osách větší, ve vedlejších menší, na $^3/_4$ z hlavního pilíře vyložené, toutéž hlavicí opatřené a profily žeber přejímající. Další článkování děje se tím, že mezery mezi těmito sloupky tvoří se co žlábky, které po celé výšce probíhají, takže takový svazek pilířův oku jeví se co pilíř jediný, střídavě plnými a dutými profily rozčleněný. Toto článkování pilířův úzce souvisí s článkováním pasův a žeber kleneb. Zde opět jeví se snaha gotiky, redukovati konstruktivní části na nejmenší míru a tím docíliti dojmu lehkosti. Základní forma pasův a žeber jest trojúhelník oproti prismatické, architravovité formě oblouku antického. Tato základní forma rozčleněna jest opět oblouny a žlábky, nebo zvláštními hruškovitými profily, které se i na pilíř přenášejí. Ráz desky úplně se tím ruší, naproti tomu však docílí se bohatého střídání světel a stínů. Stejně pak článkována jsou roubení oken a dveří, jakož i kružby v oknech. Platí zde táž zásada: odstraniti rovné plochy a nahraditi je bohatěji působícími profily oblými. Jmenovaných forem nemůže se nahodile a šablonovitě užívati; při návrhu řims dlužno bedlivě uvážiti jich užití, zejména s náležitým ohledem na význam celé stavby. Sloh stavby, materiál, umístění, stanovisko pozorovatele mají rozhodný vliv na tvoření řims. Kupením forem jednoduchých, málo dělených docílí se rázu mohutnosti; dělením bohatším, malým vyložením, zdobením docílíme rázu lehkosti a něžnosti; přistoupí-li k tomu ozdoba malbou nebo zlacením, přejde ráz tento v nádheru. — O jednotlivých článcích architektonických pojednáno na svém místě. *Bnk.*

Architektonika. Poněvadž v umění stavitelském hlavně vypodobuje se krásno rozměrné (metrické), a dojem i zdar výtvoru závisí na zevrubném rozdělení, přenášelo se užívání slova **a.** i v jiné obory, kdy ve případech podobných vysloven býti měl požadavek naznačující členěnost, přehlednost, míru a eurythmické spořádání celku (na př. stavba básnického díla). Jako každá věda má svou architektoniku vniternou, právě způsob, kterým se buduje, a výsledek jeho, totiž soustavu, tak zase všechny dohromady skládají též soustavu, totiž roztřídění čili **a**-ku věd. *Dd.*

Architektura jest umění stavěti tak, aby stavba hověla netoliko požadavkům praktickým, ale i aesthetickým. Co se týče činnosti stavební, možno rozeznávati část mechanickou od umělecké. Prvá zanáší se tím, aby sestavovala budovu z rozličných hmot dle zákonů statických; druhá pak dodává těmto formám a celku ušlechtilosti a umělecké dokonalosti. Oba tyto výkony úzce spolu souvisejí a nemohou se od sebe děliti; zanedbání jednoho z obou vždy mívá nezdar v zápětí. Pochybená konstrukce stavební ohrožuje trvání budovy; nedostatečné umělecké provedení znetvořuje stavbu sebe důkladnější. Z toho patrno, že **a.** závislá jsouc na stavitelství musí míti k němu zřetel a nemůže užívati forem libovolných, nýbrž takových, které odpovídají konstrukci a hmotě.

A. zanáší se tedy uměleckým vyjadřováním myšlének stavebních co do celku i co do detailu. Úlohy stavitelské vývojem vzdělanosti lidské velmi se měnily a komplikovaly, kdežto způsob mechanického provádění, zakládající se na zákonech statických, vždy stejných, valně se nezměnil, pokud se týká užívání týchž hmot stavebních. Proto liší se formy celku velice, na př. forma divadla antického a moderního, kdežto jednotlivé části stavební zůstaly v principu nezměněny. Tak užíváme týchž podpor, pilířů a sloupů, jako před tisíciletími, kleneme týmž způsobem jako dříve, a bláhové jest pachtiti se vymýšlením forem nových k týmž účelům. U vývoji svém ustálily se jisté formy a jsou nám tak obvyklé jako slovo pro určitý pojem, a tak vládne **a.** jistými ustálenými tvary, kterými vyjadřuje své myšlénky. Ale právě tak, jako týž pojem vyjádřen býti může rozličnými výrazy, tak máme i k vyjadřování jistých funkcí stavebních rozličné formy, které v podstatě jsou tytéž, ale řídí se dle citu, zevnějších vlivů té které země a národa. Tyto rozličné způsoby, vyjadřovati myšlénky stavební formami, jmenujeme pak slohy. Patrno, že příbytek lidský, mající poskytovati útulku před nepohodou, jinak zřízen bude v krajinách horkých, kde hledáme v něm chladu, než v krajinách studených, kde do uzavřených místností ke krbu se utíkáme před zimou; stejně patrno, že hrad ve středověku, kdy každý své svobody a majetku brannou musil hájiti rukou, úpravou svou podstatně se liší od moderního zámku, jehož obyvatelům není se obávati násilných útoků, atd. Jest tedy na bíledni, jak úzce souvisejí výtvory architektonické s vývojem vzdělanosti lidské, jak se v nich jeví ráz národa a země, v níž byly zbudovány; právem nazvána byla historie **a**-ry zkamenělou historií lidstva.

První příbytek člověka skládal se zajisté z kmenův a větví listím přikrytých. Na kmeni pálil bohům oběti a nad mrtvolami zesnulých nasypával zem zbývající po vykopání ve formě malého pahrbku — mohyly. Hroby svých rekův označoval kameny, které do kruhu kolem nich řadil, a na vrcholu zatknul větší kámen, mnohdy ve formě obelisku. Takové památky nalézáme obzvláště ve Skandinavii. Náhrobek skládající se asi ze 4000 kamenných pilířů nalézá se v Carnaku v Bretagni. Podobné památníky, složené ze spracovaných, pyramidálně skupených kamenů, nalézáme na ostrovech Tichého oceánu. Daleko však vyvinutější jsou architektonické památky nalézající se v Mexiku; přes všechnu bizarnost jeví nemálo vyvinutý cit pro mohutné kupení a malebné dělení. Na půdě starého světa ztrácejí se dějiny **a**-ry v dalekém minulosti. Jakožto nejstarší zbytky udržely se nám pyramidy, mohutné to stavby ve formě čtyřbokého, dosti tupého jehlance, známé nyní dle jmen blízkých vesnic. Největší z nich jsou ghizehské, vystavěné králem Chefrenem. Jsou to stavby massivní, a v jejich nitro vede pouze několik úzkých chodeb k malému prostoru, určenému k uschování mumie královské. Pyramidy stavěly se z kamene, po případě z cihel, a pokrývaly se leštěnými deskami žulovými; vchod do jejich nitra byl týmž způsobem pečlivě zakryt. Pyramidy a skalní hroby Beni Hassanu jsou nejstaršími zbytky **a**-ry staré říše egyptské. Po setřesení panství Hyksů nastává nový život a nový čilý ruch stavební. Z této doby zachováno je více chrámů, jejichž typ jest tento: Chrám obehnán jest mohutnou zdí bez jakéhokoliv okna; jediné dvéře přerušují její souvislost. Po boku tohoto vchodu jsou dvě věžovité stavby, pylony, jejichž nakloněné stěny dekorovány jsou hieroglyfy, ale jinak nejsou žádným architektonickým článkem přerušeny; pouze nahoře korunováno jest celé těleso jednoduchou podbrádkou. Mnohdy jest vchod do chrámu okrášlen řadou sfing neb obelisky. Vstoupíme-li portálem, octneme se v prostranném dvoře, který na 3 stranách obemknut jest sloupením, krytým mohutnými deskami kamennými. Dále v ose nalézá se po případě druhý i třetí pylon a dvůr, dojista však velký sál, jehož kamenný strop nesen jest sloupy; po něm následují rozličné jiné místnosti, které se čím dále tím více zužují končíce cellou, kde tajemně chováno bylo božstvo. Sem náleží velikolepý Amónův chrám v Carnaku se třemi dvory a bohatou výzdobou, pak chrám v Luksoru, jakožto zbytky staroslavných Theb. Ale i na hranicích říše zbudovány byly stavby, z nichž obzvláště královské hroby u Ipsambulu naplňují nás úžasem. Jsou to ve skálu vtesané sály s předsněmi a rozličnými vedlejšími místnostmi;

jejich vchod chráněn jest 4 sedícími sochami obrovských rozměrů; uvnitř stkví se stěny bohatými skulpturami. Stropy pak podpírány jsou pilíři nebo mohutnými sedícími sochami. Podobné jeskyňovité hrobky nálézají se též v Derri Girsehu atd. Zvláštní jest úkaz, že se tyto formy udržely i do dob, kdy cizí panství vládlo nad Egyptem, a třeba půdorys chrámu nabyl větší jednoduchosti nebo cizím vzorům se přizpůsobil, vznikly nicméně v dobách pozdějších stavby, které krásou i bohatostí dostihují staveb z dob Ramsa II., jako na př. chrám v Edfu. Uvážíme-li celkový účinek staveb egyptských, dlužno doznati, že spočívá namnoze v jejich kolossálnosti. Konstrukce jejich působí více přebytečnou hmotou než uměleckým souladem; patrno, že umění bylo ještě hmotou ovládáno. Nalézáme sice důmyslné spracování kamene, mnohdy odrůd velmi tvrdých. Též konstrukce svrchu zmíněných sálů, kde strop byl podporován sloupy, svědčí o velikém pokroku ve vyjadřování myšlének architektonických. Ale sloup ten upomíná ještě příliš na svazek stonků lotosových, s hlavicí podobnou květu zavřenému neb otevřenému téže byliny; povrch jeho dříku jest pokryt jako stěna malovanými hieroglyfy a nevyjadřuje aestheticky únosnosti. Jinak nalézáme též hlavici se 4 maskami Isidy. Detail egyptské **a** ry jest velmi jednoduchý; plochy krášleny byly řadami pestře malovaných hieroglyfů a nanejvýše orámeny byly oblounem a korunovány podbrádkou. Nad vchodem pak oblíben byl motiv okřídleného slunce.

Ne tak stářím svým jako původností svou řadí se **a.** indská mezi její prvopočátky. Indie má bujnou přírodu, a duch indský jest neobyčejně fantastický; ký div, že architektonická díla Indů jsou fantastická skupení rozličných forem mnohdy mohutných rozměrů, leč bez vyšší umělecké ceny. Vlastní monumentální stavba počíná zavedením buddhismu roku 250 př. Kr. Tento kultus utvořil dva způsoby staveb, a to stupy (*Tope*), schránky relikvií, vihary, rozsáhlá obydlí kněží, pak velkolepé stavby jeskyňové. Též brahmanové napodobovali tyto způsoby staveb. Nejskvělejší ruch stavební panoval od r. 500—1000 po Kr.; později nastala doba úpadku, až vlivem muhammedánským indická **a.** úplně vzala za své. Stupy jsou stavby tvaru kulovitého, mnohdy na terasovitém podstavci, se schody ku portálu vedoucími. Tento typ jest po Indii velmi rozšířen. Nejdůležitější jsou stupy v Sanchi ve střední Indii, na ostrově Ceylonu a v Afghánistánu. Vlastní chrámy indské jmenujeme pagodami; jsou to soustavy rozličných staveb se dvory obklopenými zdmi, které mnohdy věžemi bývají opatřeny. Takové stavby mají mimo chrám hlavní též ved'ejší, kaple, místa pro poutníky, stupy, sloupořadí, basiny k umývání atd. Hlavní části mají formu kupole nebo pyramidy, též i portály bývají mnohdy dekorovány pyramidami, tak že dojem celku bývá velmi fantastický. Nejznamenitější z nich jest pagoda v Chillambrunu s několika chrámy, čtyřmi hlavními branami, z nichž každá nese pyramidu na mohutném podstavci. Podobná pagoda jest na ostrově Ramisseram s chrámem, jehož střechu nese přes 1000 skvostně zdobených sloupů. Pagoda madurská na pobřeží koromandelském má pyramidu 12patrovou, pokrytou nesčetnými skulpturami. Jelikož učení Buddhovo vyžadovalo, by se věřící na jistý čas uchýlili do jeskyň ke zbožnému rozjímání, pomýšlelo se záhy na to, aby se zřídily jeskyně umělé, a zdokonalovány všemožným způsobem. Z nitra skal, ba celých horských hřbetů vytesána byla z nejtvrdší žuly mnohdy téměř celá města, svatyně neobyčejných rozměrů, rozkládající se v několika patrech nad sebou a spojené schody, chodbami a mosty ze skály vytesanými. A netoliko z hruba, nýbrž veškeré plochy pokryty jsou jemnými, do všech podrobností pečlivě provedenými skulpturami, znázorňujícími postavy lidské, modly, vřavy válečné, řady slonů, lvů atd., které zároveň charakterisují trefně fantasii indskou. Buddhistické tyto stavby jeskynní jsou založeny v podobě dlouhého obdélníku, který polokruhem končí a rozdělen bývá dvěma řadami pilířů na tři lodi; užší postranní mají strop vodorovný, lod hlavní kryta jest napodobením valeného klenutí, na konci s polovicí kupole mnohdy o oblouku špičatém nebo podkovovitém. V oblé části na konci hlavní lodi nalézá se dagop, těleso válcovité s cibulovitým ukončením, v jehožto výklenku trůní kolossální postava Buddhy. Učení brahmínské přijalo též tyto základní formy, jen že je fantastičtěji obohatilo. Nejznámější z těchto staveb jsou jeskyně v Elloře, z nichž největší zvána Kailása. Z archit. článků zasluhuje zmínky pouze pilíř, na němž pozorovati jistou uměleckou snahu. Skládá se ze čtyřbokého podstavce, na němž sedí nabobtnalý dřík zužující se nahoře v hrdlo, z něhož vyrůstá kotoučovitá jakási forma; na té sedí čtyřboké opět těleso, které buď bezprostředně nebo prostřednictvím konsol podpírá architrávy. Svrchní část bývá kolmými kannelurami opatřena. Jest patrno, že přebohatá fantasie Indů nedopřála vzniku formám organickým, nýbrž libovala si v kupení bizarních forem. Po celé své dvoutisícileté trvání nedošla valné změny, a i cizí vlivy ztratily se v bohatosti a nesčíslnosti forem starých. Shledáváme, že Indové přes všechnu svou práci a dokonalé spracování nedodělali se účinku uměleckého. **A.** jejich působí nanejvýše rozměry, množstvím a fantasií, nikoliv však jasností a harmonií.

Po **a**-uře babylonské a assyrské máme pouze skrovné zbytky. I nuceni jsme doplňovati si je zprávami starých spisovatelů, kteří vypravují báječné věci o nádheře a rozsáhlosti Babylónu. Ze všech mohutných staveb, jako byl na př. chrám Belův, osmipatrová to a věžovitá stavba, a visuté zahrady Semiramidiny, pokládané za div světa, nedostalo se nám více než neforemné haldy štěrku, svou mohutností téměř přirozeným pahrbkům se podobající. Kopáním v těchto pahrbcích u Nimrudu, kamž Layard a Botta kladou staré Ni-

SEMPERA)

HROBKA V CERVETRI

ČNÝ ŘEZ

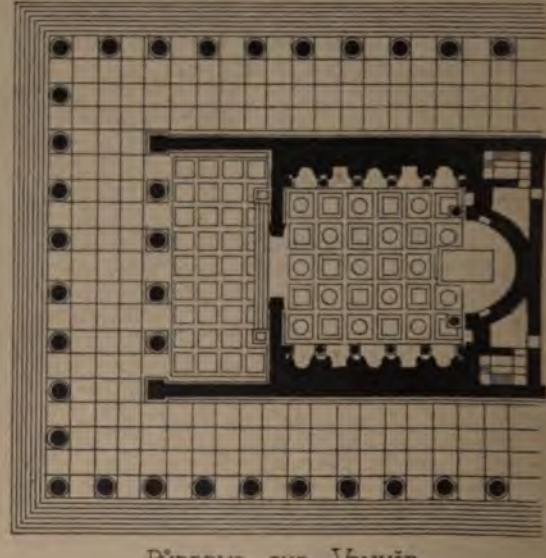

PŮDORYS CHR VENUŠE

POHLED.

Kreslil Ant. Balšánek.

buď toliko na čelních stranách nebo v jedné neb i dvou řadách kolem stavby neslo na kamenných nosnících strop z kamenných desk, které pro ulehčení bývaly opatřovány obdélníkovými nebo čtvercovými prohlubněmi (kassettami). Celé místo, v němž chrám se nalézal, bývalo mnohdy obehnáno zdí; k ní pojila se mohutná síň, kterou se vstupovalo (propylaie). Sloup skládá se z dříku a hlavice, na nížto spočívá kladí. Toto dělí se na architrav, vlys a římsu, jejíž poslední článek, t. zv. sima, sváděl dešťovou vodu, která pak vytékala chrliči v ní umístěnými. Tato římsa běží po stranách vodorovně, v předu pak lomí se a tvoří štít ve formě nízkého rovnoramenného trojúhelníka. Vrcholy trojúhelníka bývají krášleny t. zv. akroteriemi buď ornamentálními nebo na větších chrámech i figurálními. Krytba střechy skládala se z desk z pálené hlíny, částečně se kryjících, jejichž spára ve směru okapu jdoucí kryta byla taškou jiné formy, podobnou as našim prejzům, které na hřebeni a při simě zvláště byly dekorovány. Zdi skládaly se z kvádrů mramorových, na příč veskrze jdoucích, kladených na sebe bez jakéhokoli pojidla. K tomu účelu byly jednotlivé kameny tak dlouho o sebe broušeny, až byla jejich ložná plocha úplně rovna, tak že spára je neobyčejně tenká. Chrám obsahoval místnost pro sochu božstva (cellu) s předsíní (pronaos), již na zadní straně odpovídalo posticum. Tato předsíň utvořena byla tím, že mezi prodloužené stěnami celly, které byly pilířovitě ukončeny (anty), stály dva sloupy (chrám »in antis«), anebo tím, že před čelní zeď celly byla postavena řada sloupů po celé šířce (amfiprostylos). Mnohdy byl celý takový chrám obehnán jednou (peripteros), ba i dvěma řadami sloupů (dipteros). Větší chrámy měly za cellou zvláštní místnost (opisthodomos) a cellu osvětlenou otvorem ve střeše (chrámy hypaethrální). Střecha pak spočívala jednou stranou na stěnách celly, uprostřed pak podepřena byla jednou nebo dvěma řadami sloupů nebo pilíři. Provedení stavby liší se hlavně formami sloupů a římsami, a sice můžeme zde především rozeznávati sloh dórský a iónský. — K ustanovení poměrů béře se z pravidla zpodní průměr sloupu za měřítko, a tu má dórský sloup 4—5 zpodních průměrů za výšku a jest pod hlavicí as o $^1/_6$ zp. prům. slabší. Sloupy jsou od sebe o $1^1/_4$—$1^1/_2$ zp. prům. vzdáleny; výška kladí rovná se $^1/_3$—$^1/_2$ výšky sloupu. Tyto rozměry nejsou všude stejny; závisely ne toliko na krasocitu, nýbrž mnohdy i na statické nutnosti. Tak mají na př. chrámy dórské v jižní Italii silné sloupy o malých vzdálenostech a těžké kladí, jsouce zhotoveny z kamene velmi porovitého, kdežto mramorové chrámy na půdě řecké mají poměry daleko štíhlejší. Mezi nejpěknější příklady náleží chrám Théseův a Parthenón v Athénách. Chrámy iónské honosí se bohatším článkováním jednotlivých částí, lehkostí a živými liniemi. Hlavní okrasou iónského sloupu jest hlavice. Kdežto u dórského sloupu deska kladí nesoucí podporována je pouze jednoduchým článkem, nalézá se u iónského zprostředkující poštář, který se na obou koncích spirálovitě zavíjí (voluty). Mimo to opatřen je sloup patkou rozličně článkovanou a nese kladí, jehož vlys na rozdíl od dórského byl určen k okrase figurální neb ornamentální. Z chrámů iónských sluší uvésti chrám Niky (apteros); Erechtheion, malebné skupení několika staveb, v nichž dosáhl sloh iónský svého nejkrásnějšího provedení; na jižní straně má výstavek, jehož strop nesen jest šesti ženskými sochami (karyatidami); dále chrám Athénin v Priéně, chrám Apollónův v Bassách, s originálními hlavicemi, chrám Apollónův u Milétu atd.

Později, když již oba tyto slohy dospěly největšího svého vývoje, přidružil se k nim třetí, ne tak samostatný, nýbrž pouze detaily se lišící sloh korinthský. Sloup korinthský podobá se dříkem a patkou více méně iónskému. Jeho hlavice má jádro ve formě kalichu, kolem něhož klade se jedna nebo více řad akanthových listů, z nichž vyrůstají čtyři páry volut podporujících ve čtyřech rozích desku, která v tomto případě není již pravoúhelná, nýbrž na svých stranách vykroužená Tato základní forma doznala rozličných změn, a rostlinná ozdoba její, více méně bohatá, pomíchána mnohdy i s motivy figurálními. Kladí liší se od iónského bohatým provedením krákorců, které i zde z podoby přímočaré přešly v konsoly podporující desku římsy; mezi nimi pak nalézaly se z dola patrné kassetty s ornamentální výplní. Celkem neprojevuje tento sloh zásadně nic nového; jest jen bohatou, ovšem ne tak přísnou formou stilistickou.

Příznivé podnebí řecké dovolovalo, aby se výkony s veřejným životem spojené konaly pod širým nebem; proto nenalézáme mimo chrámy žádných zvláště vyvinutých monumentálních budov. I divadlo bylo dle toho založeno. Bylo k tomu voleno v přírodě vhodné místo, údolí nebo kotlina, na jejíchž stranách pak stavěna neb vtesána byla jednotlivá sedadla. Divadlo řecké mělo podobu půlkruhu mnohdy převýšeného. Jeho střed zabírala t. zv. orchéstra, od níž kuželovitě vzhůru stoupaly řady sedadel; v předu uzavíralo se divadlo zvláštním stavením se dvěma vybíhajícími křídly, tvořícím scénu nad orchéstru vyvýšenou. Podobných divadel zachovalo se mnoho, jako v Athénách, Spartě, Megalopoli, Epidauru, Segestě, Syrakusách atd. Divadlům podobné, jen že menší a k lyrickým a hudebním produkcím určené bylo Ódeion. K rozličným gymnastickým cvičením, zápasům byla zřizována t. zv. stadia. Hroby řecké bývaly buď prostě ve skálu vytesány, mnohdy portikem opatřeny, po případě pouze štíhlým pilířem (stélou) označeny. Pomníky zvláštního způsobu jsou t. zv. choragické, zřízené vítězům v zápasech musických. Z nich proslul pomník Lysikratův svým bohatým provedením a obzvláště pěknými hlavicemi polosloupů jej obklučujících.

Přestupujíce z Řecka na půdu italskou setkáváme se zde s památkami etruskými,

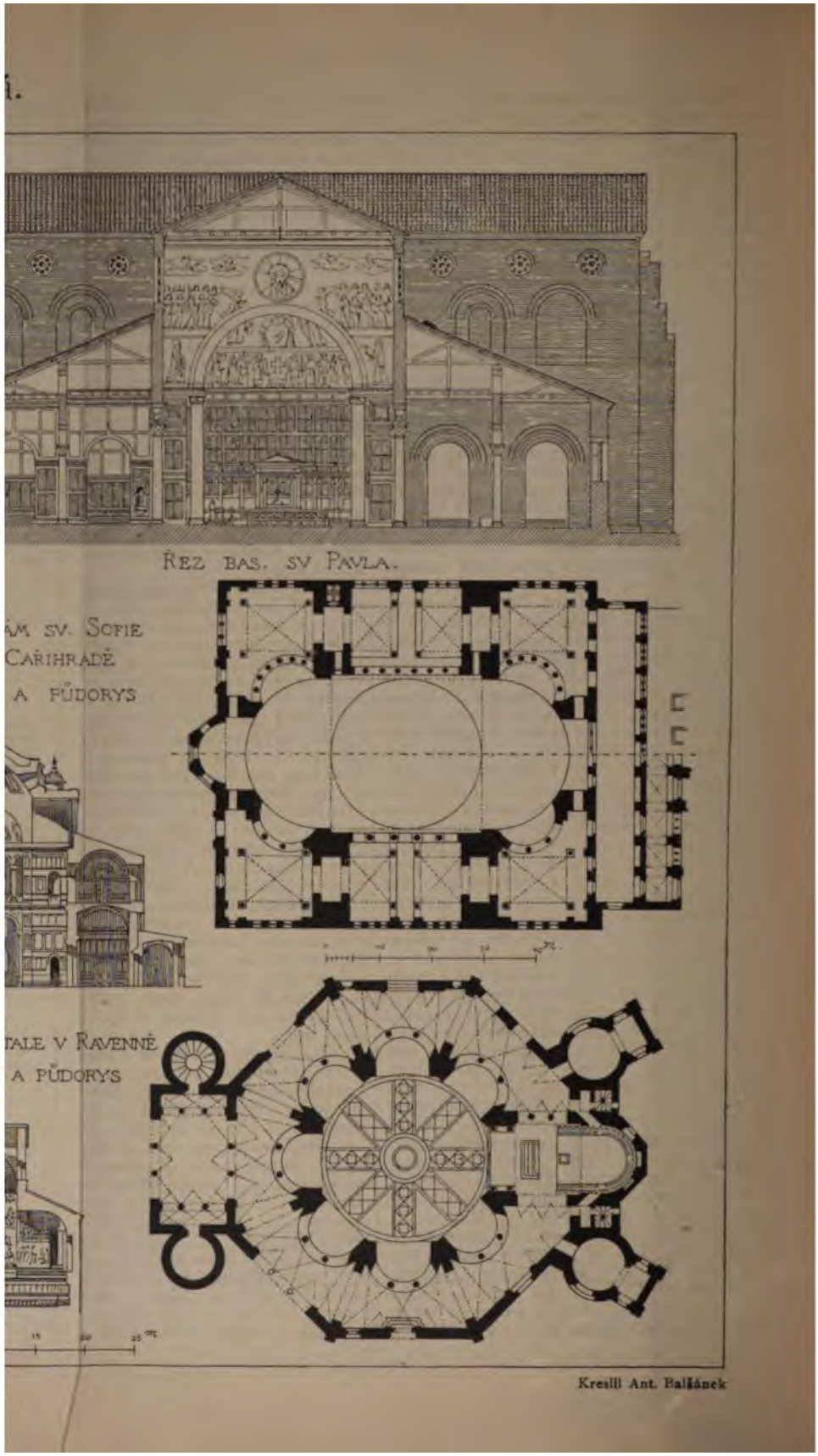

Řez bas. sv Pavla.

Kreslil Ant. Balšánek

i ducha zbudovány velikolepé thermy; památka zesnulých ctěna mnohdy velikolepými náhrobky. Dům obývací za vzrůstajícího bohatství nádherněji se vyzdoboval a dosáhl u velikolepých palácích císařských svého vrcholu. Teprve po dobytí Řecka (150 př. Kr.) jeví se vyšší umělecké snahy. Z této doby pocházely některé velikolepé chrámy (Iuppitera Statora a Iunony), blížící se svým půdorysem ke chrámům etruským; do této doby padá založení velikolepých basilik a zdomácnění forem řeckých. Z této doby zachoval se nám též náhrobek Scipionův, jednoduchý rovnoběžnostěn z peperinu, korunovaný římsou s triglyfy, dále chrám Fortuny virilis a náhrobek Caecilie Metelly. Veškeré stavby byly vůbec až do dobytí Řecka z peperinu nebo travertinu budovány; teprve později užívalo se mramoru Vlastní rozkvět římské a-ry padá v panování Augustovo (31 př. Kr. do 14 po Kr.). Tu povstal bohatý chrám Quirina (dórský dipteros) a j., thermy Agrippovy, jejichž jedna část (Pantheon) do dnešního dne se udržela, mausoleum Augustovo, divadlo Marcellovo a mnohé jiné. Směr tohoto období, vyznamenávající se ušlechtilou a velikolepou jednoduchostí, udržel se dlouhý čas podporován jsa nádhery milovnými císaři. Z doby Titovy datuje se zmíněná kompositní hlavice, do té doby padá a. pompejská, dokončení Colossea. Trajan založil nové forum, Hadrián proslulou villu poblíže Tivol, která sama byla souhrnem mnohých velikolepých stavení. Počátkem III. stol. nastává však úpadek. Plochy bývají přerušovány pilastry a sloupy mnohdy volně vystupujícími, pravoúhelné a okrouhlé výklenky se střídají a bývají opět menšími architekturami orámovány. Často nalezneme celou řadu sloupků stojících na konsolách a nesoucích oblouky pouze k dekorativním účelům. Detail vychází ze své podřízenosti k celku a stává se ponenáhlu přeplněnou dekorací; stará, čistá práce nahrazuje se množstvím hrubé práce barbarské, římsy se mnohonásobně lomí a rozličným způsobem zkřivují. Tento směr nalézáme obzvláště na východě evropském, v Malé Asii a Syrii (chrámy ve Knidu, Efesu, Alabandě, Palmyře a Balbeku). Obzvláště chrám slunce v Balbeku, který byl peripteros zšíří 42·66 *m* a zdélí 88·48 *m*, s nádvořími, propylajemi a rozsáhlým sloupením, svědčí svými rozměry a formami, jak zápolila a. římská se starou nádherou asijskou. Chrámy římské jsou stavěny buď dle vzorů řeckých, jako chrám kapitolského Iuppitera, chrám Marta Ultora, z něhož se nám udržely 3 krásné, asi 15·8 *m* vys. sloupy korinthské, chrám Iuppitera Statora s bohatými sloupy atd., nebo se blíží k půdorysu etruskému, jako na př. chrám Antonina a Faustiny na foru římském v bohatém korinthském slohu, chrámy v Assisi, Pulji atd. Mnohdy odpovídají předloženému portiku polosloupy na stěnách celly, jako u iónského chrámu Fortuny virilis v Římě a korinthského t. zv. Maison carrée v Nîmesu v jižní Francii. Zvláštností římskou jsou chrámy půdorysu kruhového. Sem náleží chrám Vesty v Tivoli, rozto- milá stavba nevelkých rozměrů. Kolem kruhové celly stojí na společném podstavci 18 korinthských sloupů. Cella osvětlena je dveřmi a postranními okny. Z klenutých chrámů jest chrám Venuše a Romy nejvelikolepější. Byl obklopen mohutným dvorem, po jehož stranách táhla se dvojitá sloupořadí; byl korinthský pseudodipteros s cellou uprostřed rozdělenou; každý díl překlenut valeným klenutím, zdobeným kassettami; na jeho konci pak byl polokruhový výklenek s poloviční kupolí. Stěny byly střídavě obdélníkovými a okrouhlými výklenky oživeny a uvnitř pestrým, zevně parským mramorem obloženy; přední sloupy měly skoro 2 *m* v průměru.

Basiliky (v. t.), vlastně původu řeckého, došly teprve u Římanů svého vývoje. V Římě bylo několik basilik, a sice basilika Ulpia, Iulia, Fulvia. Basilika v Pompejích má ukončení obdélníkové; jiné byly v Palaestrině, Pergamu, Palmyře atd. Zvláštní podobu má basilika Konstantinova na foru římském; střední loď překlenuta jest třemi mohutnými křížovými klenbami, opírajícími se o sloupy, postranní lodi jsou rozděleny na 3 díly a valeným klenutím kryty.

Divadla napodobovala formu řeckou s tím rozdílem, že orchestru užito k místům pro osoby vynikající. Scéna byla hlubší a bohatě ozdobena. Zprvu bývala divadla pouze dřevěná, později z kamene, a jelikož byla stavěna na půdě vodorovné, bylo nutno kuželové hlediště podepříti. To stalo se soustavou kleneb, která současně prostředkovala přístup k jednotlivým pořadím. Zevně rozdělena byla obklopující stěna na patra a krášlena dole dórskými, pak iónskými a korinthskými polosloupy. Nejvyšší patro opatřeno bylo uvnitř stinným sloupením, zevně mohutnými žerděmi, na něž, protože divadlo bylo otevřeno, zavěseny byly obrovské plachty, chránící před úpalem slunečním. V Římě udržely se části divadla Marcellova, dále zachovala se nám v Pompejích, Herkulanu, v Catanii, Taormině a v Malé Asii. Amfitheater jest svým účelem divadlu podoben a sloužil k zápasům. Největší jest amfitheater Flaviův č. tak zv. Colosseum (v. Amfitheater, I., str. 161.). Podobné, ovšem že menší stavby nalézají se v Capui, Pompejích, Veroně, Pulji, Nîmesu, Pergamu atd.

Thermy byly nádherné a rozsáhlé stavby, určené především ke koupání, v nichž však postaráno bylo o všemožnou kratochvíli. Tento rozmanitý účel vyžadoval stavby velmi rozmanité, což jeví se zvláště v celkové dispositi. Obdélníkové místnosti střídají se s okrouhlými, mnohostrannými exedrami, ochozy sloupovými a j. Vedlé studených a teplých lázní byly zde též otevřené dvory, sloupení, rozličné síně ku gymnastickým cvičením a hrám, bibliotéky atd. Veškeré místnosti byly s velikým přepychem zařízeny a zdobeny mnohými uměleckými díly. Nejvelikolepější zbytky jsou z therm Caracallových; hlavní prostora z therm Diokletiánových tvoří ovšem že přizpůsobený vnitřek kostela S. M. degli Angeli.

Pantheon taktéž až do dnešních dob zachovalý jest částí therm Agrippových.

Zvláštností římskou jsou **vítězné oblouky**, brány to budované k slavnostnímu vjezdu vracejících se vítězů, později pro císaře vůbec. Jest to brána skládající se buď z jediného nebo z jednoho velkého a dvou postranních menších, okrouhlých průchodů, krášlená sloupy čistě dekorativními, nesoucími na svém lomeném kladí sochu. Nad kladím nalézala se tak zv. attika s nápisem, nebo štít atd., celek pak z pravidla korunován bohyní vítězství ve troj- nebo čtyřspřežném voze. Jednoduchý oblouk pěkných rozměrů jest oblouk Titův s ušlechtilým propracováním a pěknými reliefy, dále v Římě bohaté oblouky Septimia Severa a Konstantina; mimo to jsou ještě v Beneventu, v Pulji, Alkantaře atd. Sem náležely též čestné sloupy, které bývaly mnohdy mohutných rozměrů, kolem jejich dříku vinul se spirálovitě pás reliefů, znázorňujících skutky oslavence, jehož socha stála na hlavici. V Římě udržel se sloup Trajánův a Markův Aureliův.

Hroby a náhrobky římské byly velice rozdílné. Podzemní klenuté komory, po případě façadou dekorované jeskyně, v jejichž stěnách nalézalo se množství malých výklenků ku přechování popelnic, byly s počátku obyčejná forma. Mimo to byly však náhrobky volně, nad zemí stavěné, mnohdy pod zemí i nad zemí se nalézající, od jednoduché formy pomníkové až do rozměrů gigantických při mausoleích císařských. Nalézáme na př. náhrobek Caecilie Metelly jakožto mohutnou stavbu válcovou na čtverrohém podstavci, náhrobek Mylasův v Malé Asii co čtvercový podstavec nesoucí na sloupovém ochozu pyramidu. Před branou Herkulánskou v Pompejích jest mnoho náhrobků ve formě chrámů, výklenků, sedátek, stupňovitě vyvýšených oltářův atd. **Mausolea** císařská byly mohutné, kuželovité stavby skládající se z jednotlivých terasů se sloupovými ochozy, vysázenými stromy atd. Z mausolea Hadriánova zachována zpodní část, nynější hrad Andělský v Římě. Zajímavý jest náhrobek Constanzy, nyní kostel, kruhová to stavba uvnitř se soustředným kruhem dvojitých sloupů, nesoucích uprostřed kupoli, stranou valené klenutí, úplný to vzor pozdějších křesťanských baptisterií.

Dům obývací posuzujeme z pravidla dle zbytků pompejských, ač pro spříznenost kmenů podléhal vlivům řeckým. Shledáváme, že i zde skupeny jsou kolem jednoho nebo více dvorů jednotlivé místnosti. Rozdělení dle pohlaví není tak přísné jako u Řeků. Místnosti přední určeny jsou k jednání veřejnému; v zadních soustřeďoval se život rodinný. Celkově rozdělení ovšem jest místem více méně alterováno a dle poměrů vyzdobeno. V této příčině činí na nás došlé zprávy o zařízení dojem báječný, neboť nejdražšími hmotami, zlatem, želvovinou, slonovinou, drahými kameny bylo přímo plýtváno. Proslulý jest v ohledu tomto zlatý dům Nerónův; také zbytky paláce Domitiánova na Palatinu svědčí o nádheře a přepychu. Ze IV. stol. zachovaly se nám ve Splitu v Dalmacii zbytky paláce Diokletiánova, obehnaného zdmi a věžemi. Uvnitř rozdělen byl dvěma cestami, po jejichž stranách se táhly arkády, a obsahoval byty pro stráže, několik chrámů, vlastní palác císařův atd. Podobně zařízeny byly letohrádky, jejichž skvělým dokladem jsou zbytky Hadriánovy villy tiburtinské. Zde byly zvláštní thermy, divadla, mnohé síně sloupením zdobené a jiné stavby, jejichž účelu dnes neznáme. Množství uměleckých děl tam nalezených svědčí o bohatém zařízení.

Nová náboženská myšlenka křesťanství vyžadovala pro sebe i nové formy architektonické. Uznáním křesťanství za náboženství státní nastala současně potřeba budov, v nichž by se obřady mohly provozovati. Starý kultus pohanský však tou měrou lišil se od křesťanského, že nebylo možno užiti jeho formy chrámové k účelům novým. Kdežto starý kultus odbýval se před chrámem, a nitro jeho bylo sídlem božstva hmotně přítomného, vyžadoval nový kultus vnitřní prostory, v niž by náboženská obec mohla se shromažďovati ke svým obřadům. K tomuto účelu propůjčila se nejlépe forma basiliky římské a užilo se jí s rozličnými odchylkami. Střední prostora byla kryta a propouštěla světlo svými zdmi nad postranní lodi vyvýšenými, v nichž nalézala se okrouhlá okna. Ochoz sloupový na krátkých stranách vynechán, čímž polokruhový výklenek s vnitřkem bezprostředně spojen a směr podélný basilik zvláště vyznačen. Ve větších basilikách nalézáme též loď příční buď tak vysokou nebo nemnoho nižší než loď hlavní; souvisela s touto velkým obloukem na sloupech se pnoucím, tak zv. branou vítěznou. Postranní galerie stávají se výjimkou a nahrazeny stěnou. Kryta pak byla střední loď rovným stropem. U basilik ravennských poprvé nalézáme loď příční, dvěma výklenky uzavřenou. Zevnějšek zůstával za to jednoduchý, holé stěny nanejvýše že byly oživeny pruhy nemálo vystupujícími a oblouky spojenými. Průčelí mělo předsíň; římsy šikmo se střechou vedené byly buď úplně nebo částečně antického rázu; plocha pak pokládána byla buď drahocennými druhy mramoru nebo zdobena mosaikami. Uvnitř shledáváme, že sloupy jsou tím blíže, čím starší jest stavba, a sice nesou ve IV. a V. stol. téměř výhradně rovný architráv, na němž zeď spočívá, později pojí se k sobě oblouky, až zase v XI. až do XIII. stol. k prvnímu principu se vracejí. Mnohdy nalézáme před basilikou prostranný dvůr sloupovým ochozem opatřený. Jedna z největších byla basilika sv. Petra v Římě, císařem Konstantinem zbudovaná, pak basilika sv. Pavla přede zdmi římskými z panování Theodosiova, obě pětiloďní. Z mnohých jiných zajímá nás S. Maria in Cosmedin z VIII. stol. tím, že má vždy po 3 korinthských sloupech ke zvětšení únosnosti vřaděný pilíř. Podobného způsobu jest též S. Clemente s vnitřním, pěkně zachovaným zařízením. S. Lorenzo ze VI. a S. Agnese ze VII. stol. mají galerie a jsou dolejší sloupy spojeny rovným architrávem, hořejší oblouky.

K těmto stavbám užíváno z pravidla jednotlivých částí ze starých staveb římských. V prvních dobách bylo ovšem dosti sloupův a mramoru vůbec; později však, když začínalo se jich nedostávati, nalézáme sloupy rozličných průměrův a hlavic, mnohdy ani k témuž řádu nenáležející. Proto liší se basiliky ravennské svým detailem od římských, neboť v městě nově založeném nebylo z čeho bráti. Proto nalézáme hlavice sloupové provedeny schematickým napodobováním akanthu řeckého. Na hlavici sloupovou klade se ještě zprostředkující článek, krychlovité to těleso, o něž opíraly se oblouky klenuté. S. Apollinare in Classe má mimo to jako zvláštnost věž okrouhlou, avšak beze všeho organického spojení.

Též v říši východořímské stavěny s počátku basiliky. Ale již v stol. V. povstává nový sloh. Plán chrámový přechází ze své podélné formy v obrazec soustředěný kolem jednoho hlavního prostoru, podoby osmiúhelníku nebo čtverce; prodloužením jeho ve dvou k sobě kolmých směrech vznikla forma řeckého kříže. Střední hlavní prostora kryta byla kupolí, která dle půdorysu spočívala na 8 nebo 4 mohutných pilířích, spojených obloukovými pasy. Jednotlivá ramena řeckého kříže uzavírána byla obloukovitě a kryta polovinou kupole. Mimo to zřízeny byly v ramenech přiléhajících t. zv. empory pro ženy, a na straně západní představěna síň krytá mnohdy malými kupolemi. Počátek tohoto směru dlužno hledati již v poslední době a-ry římské, kde nalézáme obzvláště v thermách podobné centrální soustavy. Později v době křesťanské užívalo se i na půdě italské této myšlénky, ale pouze ke stavbám menších rozměrů, tak zv. baptisterií, totiž kaplí křestních. Sem náleží též již zmíněné mausoleum sv. Constanty u Říma, ale teprve na půdě byzantské došla tato myšlénka svého vytříbení. Též jednotlivosti se počínají od římských lišiti, až dostávají posléze ráz úplně samostatný. Tak nalézáme na př. hlavici korinthského sloupce se zakrnělými volutami; ráz listu podobá se spíše řeckému a stává se schematickým. Konečně došel však obliby jednoduchý přechod z okrouhlého dříku sloupu ke čtvercovému abaku. Jest to těleso jednoduché, jemuž se dostalo okrasy rozličnými pasy z přímočárého ornamentu; jednotlivé pak plochy vyplněny rostlinnými motivy. Na hlavici položeno ještě jiné, krychlovité těleso, o něž se teprve oblouky klenbové bezprostředně opíraly. Jednotlivé římsy jsou velmi prosté, z římských odvozené; hlavní výzdoba spočívá nyní v bohatých mosaikách na zlaté půdě a v drahocenném materiálu, jímž se nyní po způsobu orientálském plýtvá. Zevně čněla střední stavba krytá kupolí nad nižší vedlejší, které však nicméně, jsouce ve výšce rozděleny, jevily se jako stavby o dvou poschodích. Jednotlivé kupole a polokupole nebyly nijak maskovány, nýbrž vynikaly zjevně a zavíraly po případě jednotlivé plochy. Okna byla po způsobu basilik polokruhovitě zaklenuta, při větších rozpjetích postaven ve střed sloup a sklenuty oblouky dva. Největší památka tohoto směru jest chrám sv. Žofie v Cařihradě, nyní mešita; dokončen byl r. 537 císařem Iustiniánem. Celá stavba tvoří v půdoryse přibližný čtverec. Střední místnost jest kryta kupolí, která spočívá na 4 mohutných pilířích. Na dvou protějších stranách přiléhají dvě polokruhovité prostory, kryté polokupolemi, do nichž se zařezávají výklenky ze sloupů tvořené, a sice na východ 3, na západ 2. Ve středním z těchto výklenků byl na východě oltář, na západě vchod. Postranní prostory zabírají galerie s emporami. Před celou západní stranou rozkládá se předsíň přiléhající ke dvoru opatřenému arkádami na všech 4 stranách. Kupole střední spočívá na pendentivech opírajících se o 4 hlavní pasy a není úplnou polokoulí, nýbrž jest stlačena; propouští 24 okny hlavní proud světla. Veškeré vedlejší místnosti měly své vlastní světlo; též i výklenek oltářní opatřen byl okny z tenkých, prolamovaných desk mramorových. Úprava byla neobyčejně bohata. Uvnitř byly stěny až do výše empor pokryty deskami porfyru, úbělu, jaspisu a j. drahocenných hmot; výše pak, zvláště v kupolích, skvěly se mosaikové malby na zlaté půdě. Jasněji, ač v menších rozměrech, jeví se ráz byzantských staveb na chrámu S. Vitale v Ravenně. Jest osmistranného půdorysu. Kupole střední spočívá na 8 pilířích. Kupole nejeví se však ve svém tvaru zevně, nýbrž kryta jest střechou. Podobné disposice je chrám sv. Sergia a Baccha v Cařihradě s kupolí na 8 pilířích, uzavřenou však v půdorysu čtvercovém. Zvláštní forma chrámu vyvinula se ještě za dob Iustiniánových; měla tvar řeckého kříže, jehož jedno rámě k oltáři obrácené bylo prodlouženo. Nad střední prostorou, jakož i nad postranními rameny zřízeny byly kupole. Dle tohoto vzoru zřízen byl chrám Apoštolů v Cařihradě a sv. Jana v Efesu. Později oblíbena byla kupole polokruhová, která vycházela beze římsy z válcového podstavce; do ní zařezávala se okrouhlá okna. Taktéž nestačovala pouze kupole jedna, nýbrž zřizovány nad rameny křížovými neb nad rohy stavby, čímž ovšem tvářnost dřívějších budov zevně velmi se měnila. Toho příklad jest kostel Matky Boží v Cařihradě. Zároveň se šířením křesťanství šířil se i způsob staveb tomuto náboženství přizpůsobených.

Jest patrno, že zbytky pokleslé a-ry západořímské nemohly dojíti spracování ušlechtilého rukou národů výbojných beze vší předcházející vzdělanosti. Tak nalézáme na př. v Ravenně ve zbytcích paláce Theodorichova hrubě napodobený způsob dekorativní Diokletiánova paláce ve Splitu. Jeho náhrobek tamtéž, nynější S. M. della Rotonda, jest jednoduchá stavba zevně desitistranná, uvnitř okrouhlá, dříve opatřená povýšeným ochozem sloupovým, krytá mohutnou kupolí, z jediného balvanu tesanou. S. Lorenzo v Miláně jest velikolepý příklad centrální stavby po způsobu ravennském s osmihrannou kupolí na 4 pilířích a zařízením připomínajícím S. Vitale. Za hranicemi Italie nalézáme z této doby četné zbytky. Tak v Treviru t. zv. Porta Nigra,

západních.

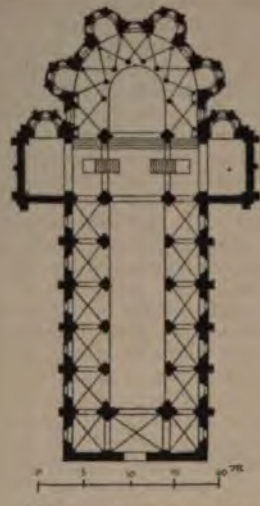

NOTRE DAME DU PORT
PŮDORYS

NOTRE DAME DU PORT V CLERMONTU

TRAVÉE
STŘEDNÍ LODI
DÓMU ŠPÝRSKÉHO

VNITŘEK DÓMU VE ŠPÝRU

Kreslil Ant. Balšánek.

rázu, hodící se svou ornamentalní [illegible] k celku. Stěny neměly [illegible] to však byly pokryty [illegible] Jelikož náboženství muhammedánské [illegible] bení lidského těla přeje [illegible] ornament, který [illegible] bech, jmenován arabeska [illegible] pokrývá rovnoměrně [illegible] dává pestrými svými barvami [illegible] nostem vzezření [illegible] změnu nalézáme i [illegible] ránu, psané dekorativně [illegible]

Ráz památek muhammedánských [illegible] rozmanitý jsa úzce spjat [illegible] národův islámu oddaných. [illegible] muhammedánské [illegible] Sjm. Mešita el Haram v Jerusalemě, [illegible] místě bývalého chrámu Šalomounova, byla bezpochyby vystavěna architekty byzantskými a připomíná svou celou [illegible] na soustřednými řadami [illegible] střídajících stavby křesťanské. [illegible] byl vůbec pěterys [illegible] v Damašku užívalo [illegible] ům kultu muhammedánského [illegible] zřízena mešita ve formě dvora [illegible] nými arkádami po třech a devatera [illegible] po čtvrté straně. Mešity egyptské [illegible] lenější formu, a nelze [illegible] rých památek i na nové [illegible] Shledáváme zde solidní [illegible] pilířích z kvádrů, s obloukem [illegible] jednoduchým. Kupole [illegible] linii jednoduchou, minarety [illegible] nebo hranaté. Velkolepé [illegible] z nichž mešita Ibn Tulunova [illegible] disposici dvora s arkádami [illegible] cích. Mešita sultána Hasana [illegible] stkvostně vypravena a má [illegible] kříže vzniklého tím, že [illegible] dvoru jsou kryté místnosti [illegible] obrácené. Nitro jakož i [illegible] článkován a vyznačuje se [illegible] vchodem, krytým [illegible] el Moyed má svou svatyni [illegible] s plochým stropem bohatě [illegible] ceným, který spočívá na [illegible] vitých obloucích. Též na [illegible] během IX. stol. islámu [illegible] četné stavby náboženské [illegible] budovy náboženské změněny [illegible] v křesťanské kostely, světské [illegible] čné se udržely. Z nich vyniká [illegible] tpobliž Palerma se zbytky [illegible] a Kuba, palác to menší [illegible] formě a bohatšího provedení. [illegible] zachovaly se nám četné [illegible] ských, kteréž vůbec [illegible] vitosti. Pohleďme zde [illegible] retu, za to však jsou [illegible] určitější než na [illegible] bám náleží r. 976 [illegible] alkoli po století se [illegible] vého, zachovala přece [illegible] tám disposice [illegible] adami stojící [illegible] nimž později [illegible]

mavá je soustavou svých dvojnásobných [illegible] nad jejichž oblouky se skládá, ve [illegible] lidí z několika menších obloučků ostrým [illegible] se protínajících. O vrchol těchto [illegible] obloučků opírají se jiné, mezi sebou [illegible] a vícenásobně vykroužené. Bohatě tyto [illegible] provedené v rozličných barvách a [illegible] od sebe se lišících hmotách, [illegible] perspektivních pohledů nebývale [illegible] ných. Z této doby vývoje [illegible] po Španělích mnoho menších [illegible] pozoruhodny jsou lázně v Gerone, [illegible] Valencii, Taragoně a jinde. Z [illegible] pocházel též palác Azzahra nedaleko [illegible] jehož lesku a nádheře [illegible] Z královského zámku Alhambry [illegible] lovice XIII. stol. zachovala se [illegible] značná část svědčící o fantastickém [illegible] pozdějšího vývoje slohu maurského. [illegible] monumentálnost, kterou tato [illegible] vyniká, ale bohatství a nádhera [illegible] jící, lehkost a fantastičnost [illegible] rem i celku, která v pravém [illegible] dojem stavby z říše bájeslov. [illegible] i pod pozdějším panstvím [illegible] mohl být stavěn, [illegible] alkazar, palác [illegible] audienční síň stavěl se [illegible] formami maurskými.

Jako na půdě [illegible] [illegible] původní formy [illegible] bách muhammedánských [illegible] pování vlivy památek [illegible] a muhammedánských [illegible] lepší dispositi snaha [illegible] mentálním rozměrem a [illegible] velmi studiu, téměř [illegible] chitektonické provedení [illegible] a západních [illegible] [illegible] [illegible]

nebo mnohobok
pne se kupole o
Od této obvykl
v Sikandře neda
o čtyřech posch
cích. Palác Akba
obyčejnou nádhe
čtyřicet mešit,
hodna jest Velk
kupolemi. Tenty
ženě Nurdžahán
vrstevníky bylo n
světa. Podobné p
hrobky, mešity, p
Alláhábádu. Džau
stavby velikolepé
a při vší orientáls
solidní provedení,
zdějších výkonech
šujeme. Ačkoli s
v Persii již v VIII
tují se zachované
z času panování Ša
povýšil Isfáhán za
stkvostnými budova
monumentálnosti ne
dov indických. Cel
na půdě perské, je
článkování pokrývají
vými deskami živý
a minarety jsou štíl
klenku nalézáme boh
klenutí krápníkové,
se užívá. Výjimkou
tice perské též zná
zvířecího. Ze staveb
v Teheránu. Náhrobk
bohatě vyzdobeny,
Muhammedánské stavl
náležejí taktéž teprve
kem mají ráz staveb
větší kupole obklopená
oblouky atd. Výchoc
pouze štíhlými minare
terem detailu, hlavně
čujíc veškeré ozdoby

Tab. X.

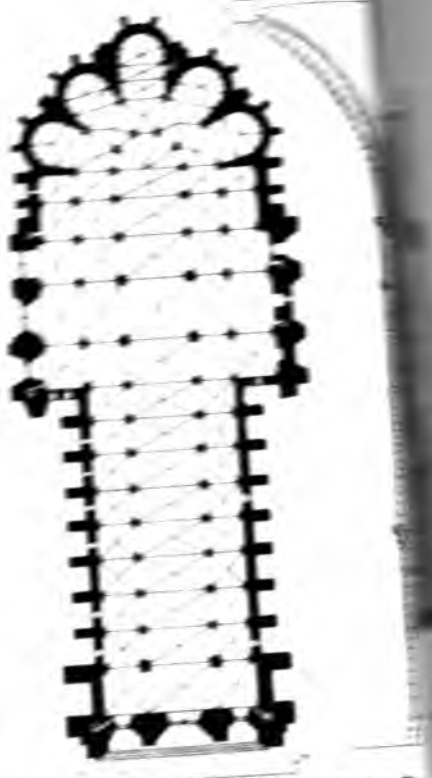

ku jednotlivé články. Mnohdy byl u vchodu zvláštní přístavek s ozdobným štítkem. Celkem ozdoben byl portál velmi nádherně okrasou figurální i ornamentální, dvéře byly buď z bronzu nebo ze dřeva uměle vyřezávané a bohatým kováním opatřené. Ornamentika románská vyznačuje se bohatostí motivů vzatých z rostlinstva a zvířeny; často nalézáme lidské tělo v ornament vpletené, jakož i všeliké fantastické motivy, jako draky, ještěry, rozličné masky a p. Mimo tyto motivy zhusta užívalo se ornamentu rázu geometrického, a to soustav oblouků (oblouková obruba) nebo rozličných klikatých ozdob, proplétaných kruhů, šachovnice, kostek na plochu nebo hranu postavených a j. Úprava vnitřní dlouho nelišila se svou jednoduchostí od starokřesťanské; později bývaly bohatě zdobeny kazatelny, křtitelnice, oltáře atd. Z chrámů přešel pak tento sloh na kláštery, které z pravidla měly prostranný dvůr, obehnaný otevřenými chodbami, t. zv. křížovou chodbou, velký sál shromažďovací pro mnichy atd. V tomto slohu stavěny i menší kaple, baptisteria, konečně i budovy světské, jako hrady a domy obývací.

Přečetné památky a skvělé doklady tohoto slohu doznaly nicméně vlivem místním a styky s národy cizími ve svých částech mnohých změn. Tak nalézáme, že na př. v Italii, obzvláště střední, kde zbytky staveb klassických se zachovaly téměř po celou dobu vývoje slohu románského, nebylo od typu starokřesťanské basiliky upuštěno. V Italii jižní a na Sicilii, kde působily vlivy římské, byzantské a maurské, vytvořil se pod panstvím normanským zvláštní sloh, jehožto klenotem jest t. zv. Capella palatina v Palermě. Velikolepá a mohutná stavba toho druhu je dóm v Monreale u Palerma s krásnou křížovou chodbou, dóm v Salerně, Amalfi atd., stavby to, které jasně jeví vliv a-ry arabské užíváním převýšeného špičatého oblouku, po případě i klenutí krápníkového a bohaté ozdoby mosaikové Podobný vliv Orientu a Byzance shledáváme v Benátkách úplně isolovaný. Chrám sv. Marka, počatý r. 976, dokončený r. 1071, jest myšlénkou svou řecký kříž. nad jehož rameny a středem zbudovány jsou kupole; vnitřek je bohatě zdoben, zpodní části pilířů vzácnými mramory obloženy, klenby mosaikami na zlaté půdě dekorovány. Ostatní stavby horní Italie mají však svůj zvláštní, západním a-rám podobnější ráz, obzvláště co se zevnějšku týče. Zde nesouvisí věž s vlastní stavbou, nýbrž jest odloučena, průčelí bývá mnohdy bez ohledu na rozličné výšky lodí pod jeden štít zahrnuto a k obohacení této velké plochy užívá se zhusta otevřených galerií. Jako skvělý příklad tohoto směru sluší uvésti dómy v Pise, v Modeně, Cremoně, Piacenze, Parmě, Ferraře atd. S. Miniato ve Florencii má ještě otevřený krov, kryptu, zdi zevně i vnitř bohatě mramorem obložené. A-ry románské ve Francii vyvinuly se způsobem velmi rozdílným. Na jihu, kde nalézaly se velikolepé římské zbytky, shledáváme chrámy velice jednoduché, jejichž střední loď má klenutí valené. K apsidě přidružuje se mnohdy více menších výklenků; ale jinak je zevnějšek i vnitřek velmi jednoduchý. Někdy však shledáváme na portálech a průčelích bohatou plastickou ozdobu, připomínající nám svou bohatostí a jemností detail antický. Skvělý příklad jižní a-ry je Notre Dame du Port v Clermontu. V západní Francii blíží se disposice chrámů vzorům byzantským, jako S. Front v Perigneux, který je téměř přesná kopie sv. Marka v Benátkách. Chrám ve Fontévraultu má hlavní loď klenutou čtyřmi kupolemi, apsidu s ochozem. Notre Dame la Grande v Poitiers vyznamenává se fantastickou, neobyčejně bohatou ornamentální ozdobou. V severní Francii vyvinul se sloh románský samostatně a má ráz rozdílný od svrchu uvedených. Veškeré stavby vzniklé na půdě severní Francie vyznačují se důkladným provedením klenutí basiliky co do půdorysu i zevnějšku. Nad zkřížením zvedá se čtyřhranná věž, na západní straně pak jsou též dvě štíhlé věže. Krychlová hlavice, ornament skládající se z jednoduchých motivů měřických jsou zvláštnostmi tohoto směru. Příklady nalézáme v St. Georges v Bocherville, v Caenu, obzvláště skvělé v kathedrále v Bayeux. — Tento sloh přenesen byl na půdu anglickou a přizpůsobiv se charakteru anglosaskému zdomácněl. Nejskvělejší příklad máme v kathedrále v Norwichi, vzniklé během XII. stol. pod panstvím normanským. — V zemích skandinávských působily vlivy anglické a normanské; originální jsou stavby dřevěné v Norsku. — V Německu shledáváme první samostatné umělecké podniky v zemích saských, a to ve formě basiliky s rovným stropem. K nejstaršímu chrámům tohoto slohu náleží kostel v Quedlinburce s rozsáhlou kryptou, jemuž nemálo podobá se kostel v Gernrode. Klášterní kostel v Paulinzelli jest z r. 1105. Byla to sloupová basilika mohutných rozměrů. Velkolepý jest chrám sv. Michala v Hildesheimě, jedna z nejskvělejších románských staveb. Před nynějším svým zkomolením měl dvě příční lodi, dvě věže nad křiženími a po dvou věžích u každé příční lodi. Jednotlivé části jsou bohatými plastickými ozdobami pokryty, a dřevěný strop zachoval ještě starou svou malbu. Podobně upraven jest chrám sv. Godeharda tamtéž. V zemích porýnských dosáhl tvar klenutí basiliky svého vrcholu, jak svědčí o tom dómy ve Špýru, Mohuči, Wormsu a mnohé jiné menší stavby z doby pozdější; drahná část klenutých chrámů v zemích porýnských užívala však již oblouku špičatého. Basilika v Treviru jest z první doby románské a má pilastry dle antických vzorů. Co skvělý příklad románské dekorativní a-ry možno uvésti portál dómu ve Freiberku v saském Rudohoří.

Též v Čechách jest sloh románský četně zastoupen; nejsou to ovšem stavby tak mohutné a velkolepé jako předcházející, mnohé z nich utrpěly mnoho změn a přístavků, ale shledáváme nicméně mnohé zajímavé a originální příklady. Basilika sv. Jiří na Hradča-

nech, dokončená r. 1150, jest nyní klenuta, měla však nejspíše rovný strop. Část podpor jest zastavena, zbývající jsou pilíře a sloupy. Pod presbyteriem nalézá se krypta, jejíž jednoduchá klenba spočívá na šesti sloupech s hlavicemi krychlovými; dvě věže na straně východní jsou přídavky pozdější, ale ještě románské. Nad loděmi postrannými nalézá se chodba, která původně sloužila za oratorium a otvírá se do hlavní lodi dvou- a trojdílnými polokruhovými okny. Podobného rázu byl kostel v Milevsku u Tábora, kostel v Teplé, kostel Nanebevstoupení P. Marie v Tismicích, farní kostel v Proseku atd. Od této disposice různí se kostel P. Marie na Strahově, kostel v Plasích, kollegiátní chrám v Staré Boleslavi s dobře zachovalou kryptou, s bohatým sloupením. Na děkanském chrámě v Chebu jsou pouze věže a část západního průčelí z pozdní doby románské. Z dvoulodových kostelů je pouze kostel sv. Matěje v Bechyni románský. Daleko většího vývoje dosáhly kostely o jedné lodi, které zásadně se skládají z předsíní, lodi vlastní a apsidy. Sem náleží kostel sv. Havla v Poříčí, sv. Václava v Hrušicích, sv. Jakuba u Kutné Hory, v Soběšíně, na Smíchově atd., vesměs stavby ve středních a jižních Čechách. Na severu jsou tyto stavby o něco pozdější, jeví však vliv saskofranský. Příkladem buď uveden farní kostel v Potvorově, až na apsidu dobře zachovalý, s pěknými detaily, kaple v Podvinci s pěkným, harmonicky provedeným zevnějškem, bohatým, na severní straně umístěným portálem, hrubých však forem. Empora, která téměř polovinu lodi zabírá, jest podepřena mohutným pilířem, nahoře oddělena stěnou, ve které nalézá se portál vedoucí na balkon a dvě okna. Celek kryt je pozdějším klenutím a má za malebné disposice nápadně hrubý detail. Sem náleží dále kostel v Doksanech, kaple v Želivě u Kadaně, sv. Marie v Mohelnici a j. Z jiných archit. forem vyniká zámecká kaple v Chebu. Zevně jednoduchá, čtyřstěnná stavba dělena jest uvnitř ve dvě patra; přízemí má čtyři těžké, mohutné sloupy, jest kryto klenbou křížovou a souvisí uprostřed otvorem s patrem hořejším, které, ač z téže doby, má nicméně sloupy štíhlé, oblouky špičaté a bohatě profilované. Oba tyto čtvercové prostory souvisejí se čtyřhrannou místností, kůrem. Jednotlivé hlavice sloupů jsou figurálními i ornamentálními motivy rozličně zdobeny. Zvláštní forma okrouhlých kaplí je po Čechách valně roztroušena. Jsou to stavby jednoduché, skládající se z lodi okrouhlé, apsidy, mnohdy i předsíně a věže, bez římsových ozdob. Nad kupolí, která klene se nad lodí, bývá obyčejně lucerna. Známy jsou podobné kaple, a to v Praze Křížová kaple v Poštovské ulici, na Vyšehradě, vedlé kostela sv. Štěpána; mimo Prahu kaple sv. Jiří na Řipu s kruhovou předsíní a mn. j.

Až do druhé polovice XII. stol. zůstal sloh románský ve své povaze nezměněn. Záhy však shledáváme snahu, onu ráznou klidnost nahraditi poměry štíhlými a detailem daleko živějším. K tomu pak přidružuje se oblouk špičatý, nikoli nahodile, jako na mnohých památkách ryze románských, nýbrž v organickém spojení alespoň jisté části. Tento sloh zoveme slohem přechodním. K nejskvělejším jeho příkladům náleží dóm v Bamberce, staré části chrámu sv. Sebalda v Norimberce, části chrámu sv. Štěpána ve Vídni, dóm v Basileji, kůr dómu v Magdeburce, ačkoliv na této památce z počátku XIII. stol. nový sloh gotický převládá. Sloh tento nalézáme též na mnohých stavbách klášterních, obzvláště chodbách křížových, pak na jednotlivých částech, které v postupu stavby tvořily skutečný přechod k formám gotickým.

Sloh gotický. Současně s rozkvětem románské a-ry začíná se tvořiti sloh nový a přichází k platnosti v druhé polovici XII. stol. Nepřináší v podstatě nových stavebních myšlének, opíraje se také o přijatou formu klenuté basiliky, ale cit pro vytvoření architektonické formy jest v něm zcela změněn; nelpí pouze na provedení jednotlivých částí, nýbrž řeší stavební úlohu celkovitě a vyvíjí vnitřek i vnějšek v jednotný, harmonický celek. Zdá se, jako by těžké formy obloukův a kleneb byly dosti dlouho tížily tvůrčí sílu, která pojednou toto břímě se sebe svrhuje a mohutným rozmachem vzhůru spěje. Láme vodorovné římsoví, které stavbu obepínalo, dělí a článkuje zdi a klenby tak, že vzniká lehká kostra, v níž stěna má účel pouze prostor uzavírati, nikoli však nésti břemena. Tím stává se celá stavba neobyčejně vzdušnou soustavou pilířův a žeber o sebe na vzájem se opírajících a pne se štíhlými svými tvary k výši jako pravý obraz zbožné mysli tehdejší doby. Polokruh románské klenby má tu vadu, že vyžaduje při větším rozpjetí též větší výšky; podrží-li se výška stejná, stává se za malého rozpjetí převýšeným, za velkého rozpjetí stlačeným, což mění ovšem jeho povahu. Tomu není tak při oblouku lomeném, sestrojeném ze dvou středů, kterého gotický sloh důsledně užívá. Oblouk ten má s konstruktivního hlediště výhodu, že vodorovná síla jeho jest poměrně malá, tím menší, čím jest oblouk špičatější, vlastnost to, které výhodně se užilo; úkol opěr přikázán zvláštním, samostatným pilířům, čímž hmotná zeď vymizela. V klenutí samém užilo se netoliko pasů příčných, nýbrž i jiných; tím rozdělila se celá plocha klenbová na větší nebo menší plošky, které se jen lehce sklenuly, poněvadž osnova žeber sama se nesla. Půdorys gotických chrámův, ač v základě basilika, přece rozmanitě byl proveden. Známe chrámy o 1, 2, 3, 5 lodích; krypta odpadla, postranní lodi neukončují se před kůrem, nýbrž jdou jak ochoz kolem; k tomuto přidán bývá často věnec kaplí. Kůr bývá z pravidla mnohoúhelníkový. Příční loď často schází; jinak má vždy stejnou výšku a šířku s lodí střední, taktéž kůr. Uvnitř chrámu shledáváme jednotlivé podpory jakožto sloupy nebo pilíře, tyto pak ve formě sloupových svazků, které souvisely úzce se žebrem klenutí, ba mnohdy tak byly tvořeny, že profil žebra beze všeho přerušení sbíhá s klenutí až k patce pilíře. Proti vodo-

rovnému tlaku klenbovému zřizovány na zevnější straně opěrací pilíře, které stupňovitě se osazovaly, navrchu pak štítkem nebo jehlancem končily. Tyto pilíře mohly býti přistavovány ovšem jen ke zdi zevnější. Tlak středního klenutí přenášel se t. zv. opěracími oblouky na zevnější pilíře. Oblouky tyto, které na větších stavbách i dvojnásob nad sebou byly zřizovány, dodávají zevnějšku rázu velice velebného a nazýváme tento způsob stavby stavbou kathedrální. V tom případě ovšem, kde veškeré 3 lodi měly stejnou výšku, stačily jednoduché pilíře opěrací. Pilíře vnitřní, které původně byly okrouhlé, změnily svou podobu znenáhla tím, že pro žebra příční a podélná přidávány polosloupky. Později činilo se tak i pro jiná menší žebra síťové klenby, čímž povstal pilíř skládající se z mnoha tenčích a tlustších sloupků, spojených rozličnými žlábky a oddělovaných jednotlivými pásky. Celý tento složitý pilíř má dole společnou mnohoúhelníkovou patku, pod začátkem oblouku hlavici skládající se vlastně z řady hlavic jednotlivých sloupků. Mnohdy bývá jednotlivými částmi prostoupena a není stilisticky tak provedena jako hlavice slohů jiných, neboť jest jen vlastně zakončením směru svislého a nepřejímá též žádného břevnoví. Klenbová žebra bývají taktéž více méně oblouny a žlábky bohatě profilována. Nad arkádami střední lodi nalézáme mnohdy v síle zdi založený úzký ochoz, kterýž do vnitř kostela loubením se otvírá, t. zv. triforium. Okna byla velká a obzvláště vysoká, rozdělená jedním nebo více pruty kamennými, jdoucími po celé výšce okna až k nasazení oblouku, kdež mezi sebou špičatými oblouky spojena a celá vrchní oblouková část jednotlivými o sebe se opírajícími oblouky vyplněna. V těchto výplních shledáváme velikou rozmanitost; nalézáme v ní nahodile vytvořené troj-, čtyř- a pětilisty, složené z jednotlivých kruhových dílů, pročež kružbami se zovou. Okna okrouhlá byla na podobném základě, ovšem že soustředně sestrojena. Portály spočívají na témže principu jako románské. Mezi jednotlivými sloupky a polosloupky shledáváme širší žlábky, v nichž na krátkém sloupku stojí socha, krytá mnohoúhelníkovitým baldachinem. Mnohdy tvořil svršek zpodního baldachinu podstavec pro sochu novou, která kladla se do ohnutého dílu žlábkování. Za větší šířky často portál sloupkem jest dělen. Dvéře portálové mívají rovné nadpraží, a plocha nad tímto a mezi obloukem se nacházející z pravidla vyplněna skulpturou figurální. Často byla k portálům přistavena zvláštní předsíňka. Nad obloukem portálův a oken nalézal se zhusta příkrý štít, zdobený na svých šikmých stranách zvláštním, pravidelně v jistých vzdálenostech se opětujícím lupenem, na vrcholu křižovým květem, fialou. Rovněž příkrá byla střecha, jejíž okap okrášlen byl mnohdy zvláštní galerií kružbami prolamovanou, do níž se okenní štíty zařezávaly. Stékající voda odváděna od stavby tak zv. chrliči podoby mnohdy velmi fantastické. Věže jsou z pravidla čtyřboké, v rozích hmotnými pilíři sesílené. Podél své výšky děleny jsou v jednotlivá patra; v posledním přechází čtverec v osmihran, z něhož vyrůstá osmihranná, mnohdy kružbou prolamovaná pyramida, končená křižovým květem a posázená na svých hranách pravidelnými lupeny. Na věžích zvláště bohatých mizí téměř všechna hmota; prostor mezi pilíři vyplněn jest velkými okny a štíty a přechází pomocí fial v osmihran a střechu, která jsouc opětně prolamována má dojem neobyčejné lehkosti a bohatosti. Prostější věže ovšem tak bohatě se nedělí; jsou čtyřstranné až pod střechu, kde mívají buď galerii nebo menší vížky ve čtyřech rozích a p. Ornamentika gotická jest v podstatě měřická; ale též motivů rostlinných, zvířecích i figurálních se užívalo. Plastiky i malby užívala gotika ke zvýšení své nádhery hojnou měrou; tak nalézáme často na jednotlivých sloupcích pilířů postavené sochy, nad nimiž se baldachin vznášel; totéž dálo se u portálův a opěracích pilířů, vůbec poskytovaly portály nejvíce příležitosti ku plastické výzdobě. Dekorativní výzdobu barvitou shledáváme v gotice velmi vyvinutou; v oblibě byly barvy syté. Tak malovaly se klenby chrámové modře a na zobrazení klenby nebeské posázeny zlatými hvězdami; taktéž žebra, klenutí, stěny a články dělicí bývaly barvami pokryty. K tomu přidružila se pestře malovaná okna, bohatě zdobené oltáře, kazatelny, monstrance atd., vše v témž směru důsledně až do nejmenšího detailu provedené, čímž vyvozen celkový dojem mohutný, povznášející ducha k nebesům, jako se pne stavba sama. Ale sloh gotický nebyl pouze slohem chrámovým, nýbrž přešel v obecné užívání. Kde šlo o veliké, vysoké místnosti, jako u budov monumentálních, byl ovšem na svém místě, ale i poměrům prostého domu měšťanského uměl se přizpůsobiti. Stavby tyto obyčejně na pozemcích úzkých stavěné obsahovaly několik pater a obráceny byly do ulice štítem, zdobeným cimbuřím více méně bohatým; v přízemí pak bývalo z pravidla otevřené loubí. Větší stavby byly krášleny arkýři a vížkami, ozdobnými víkýři a p., čímž celek, kde dbalo se méně únavné symmetrie než vnitřního pohodlí, dosáhl rázu velmi malebného a přispíval svými rozmanitými motivy, rozličnými výškami atd., též k malebnosti tehdejších měst.

Počátky gotického slohu dlužno hledati v severových. Francii. Tyto památky francouzské poskytují více než pomníky jiných zemí, kam tento sloh již vyvinutý se dostal, příležitosti sledovati jeho vývoj od prvopočátku až do úpadku. Z četných památek vynikají stavby v Isle de France, Champagni a Burgundu, které vesměs náležejí k nejstarším příkladům slohu gotického a jeví svými tvary ještě závislost na slohu románském. Sem patří Notre Dame v Paříži (1163—1257), kůr kathedrály v Rouenu (1212—1280), Notre Dame v Dijonu (1252—1334) atd. Kathedrála v Remeši jeví již důsledné spracování ranní gotiky, ale teprve kathedrála v Amiensu dosahuje výše

Tab. v Čechách.

RADNICE V PLZNI

PALÁC CLAM GALLASŮV V PRAZE.

Kreslil A. Balšánek.

náleží dóm v Řezně, hlavní chrám v Ulmu a chrám sv. Štěpána ve Vídni, s překrásnou, štíhlou věží, dále chrám kůru ve Weissenburku, chrámy norimberské, z nichž obzvláště chrám Matky boží, kůr sv. Sebalda atd. V severním Německu a ve Skandinavii vyvinul se směr jednoduchý a přísný, vyznačující se mohutností jednotlivých stavebních částí a zvláštní ornamentikou, čehož ovšem částečnou příčinou bylo užívání různého zdiva. Z pozdějšího vývoje slohu gotického jsou obzvláště některé menší dekorativní a-ry, jako lektoria, tabernákule, kazatelny atd., významny. Jsou z pravidla bohatě plasticky zdobeny a forem velmi fantastických, jako na př. lektorium dómu halberstatského a magdeburského, tabernákul ve sv. Vavřinci v Norimberce atd. Krásné příklady samostatných menších a-r jsou veřejné studny, z nichž nejznámější jest t. zv. krásná studna v Norimberce. Stavby světské této doby jsou velice rozmanité. Jednotlivé stavby prováděny byly ze zdiva kamenného, cihelného nebo hrázděného. Příklady prvního způsobu nalézáme ve Frankobrodě, Norimberce, radnici v Brunšviku, Münsteru, Vratislavi atd. Ze zámků vyniká velkolepý Albrechtsburg v Míšni. Z režného zdiva jsou radnice a domy v Bremách, Lubeku, Hannoveru, v Greifswaldu, s použitím rozličně polévaných cihel atd. Zámek v Marienburku zastiňuje však svou velikolepostí všechny příklady uvedené.

Též v Čechách a na Moravě nastal během XIII. stol. v a-uře nový ruch, a záhy jeví se příznaky gotického slohu na mnohých stavbách. Zajímavo jest, že během celého století, z něhož máme památky jak přechodního, tak i ranního gotického slohu, stavěno stále ještě ve slohu románském. Proti tomu byly některé gotické stavby, jako v Jihlavě, sv. František v Praze, již r. 1250 ve svých hlavních částech hotovy. Po těchto následovaly chrámy v Kolíně, Kouřimi, Humpolci a Vyšším Brodě s detailem ještě románským; ale za to jsou klášterní kostel v Zlaté Koruně (zal. r. 1263), cisterciácký klášter Pohled u Něm. Brodu a jiné, Václavem II. v létech 1278—1305 založené kostely památky ryzí ranní gotiky. Mezi stavbami této první doby rozeznáváme 2 velké skupiny: jedna rozkládá se mezi Prahou a Třebíčí na Moravě, z níž vynikají farní kostely v Českém Brodě, Kolíně, Čáslavi, Kouřimi, Vys. Mýtě, klášterní chrám v Sedlci, Jihlavě a jinde; druhá v jižním cípu Čech s klášterem ve Vyšším Brodě, kostelem dominikánů v Budějovicích, staršími částmi kostelů ve Vimberce, Písku atd. Ostatní památky jsou po zemi roztroušeny a jeví rozličné vlivy, jako klášter v Oseku s krásným kapitolním sálem, který připomíná směr staveb saských, kdežto farní kostely v Žatci, Ústí n. Labem, Rakovníce jsou ve slohu velmi přesném provedeny. Nejkrásnějším příkladem jsou zříceniny kláštera v Panenském Týnci u Slaného. Celkem prováděny pouze stavby větší v novém slohu, kdežto na venkově a na kaplích sloh románský dlouho se udržel. Z konce XIII. století datují se dvoulodové chrámy v Soběslavi, Vodňanech a Stará synagoga v Praze. Ostatní památky, z nichž zmíniti se sluší o chrámě sv. Ducha v Hradci Králové, o kostele sv. Jakuba v Hoře Kutné a jiných chrámech v Roudnici, Plzni, Emauzích a o kostele dominikánském v Praze, náležejí v dobu panování Jana Lucemburského, kterou můžeme pokládati za přechod k době Karlově, kdy a. a umění vůbec vzneslo se na výši a slávu neobyčejnou. Kdežto v dobách dřívějších vlivy cizí více méně na umění naše působily, dosáhlo za Karla IV. české umění mocného vlivu v zemích sousedních. Karel IV. pokračoval ve stavbě pražského dómu, otcem založeného, založil sám Nové Město pražské, mnoho kostelů, bran, studní, hradův a strážných věží k bezpečnosti země, vůbec zahájil stavební činnost, která v celém středověku nenalézá sobě rovné. Z přečetných archit. památek za jeho panování vzniklých prosluly nejvíce: pražský dóm (zal. r. 1344), počatý Matyášem z Arrasu, dále stavěný Parléřem, jest mohutná, ovšem jen částečně provedená disposice, dle původního plánu pětilodní, s ochozem a kapleini. Během stavby změněn však plán; zvláště utrpěla celkovitá disposice založením kaple svatováclavské základní změnu. Věž, která nikdy dohotovena nebyla, jest úplně isolována a stojí na místě nezvyklém. Ačkoliv jen z části provedena, jest stavba tato z nejkrásnějších a v částech Parléřem provedených nejbohatším příkladem slohu gotického vůbec. Hrad Karlštejn jest krásným a uvnitř bohatě vyzdobeným vzorem panovnického sídla; klenotem jeho jest t. zv. křížová kaple, krášlená jako kaple svatováclavská krásnými malbami a vykládaná českými polodrahokamy. Z dalších staveb z doby Karlovy vynikají benediktinský klášter v Emauzích, kostel p. Marie Sněžné, farní kostel sv. Štěpána na Novém Městě a v Nymburce; chrám sv. Jakuba v Prachaticích, děkanský chrám v Krumlově a Třeboni, kůr sv. Bartoloměje v Kolíně, kostel p. Marie před Týnem v Praze, sv. Barbory v Hoře Kutné, rovnající se svým nádherným provedením dómu pražskému, centrální kostel na Karlově v Praze atd. Z mnohých staveb světských, jichž přímým či nepřímým původcem byl Karel IV., pramálo se nám zachovalo. Jen Karlův most pražský svědčí do dnešního dne o mohutnosti a důkladném provedení tehdejších stavebních podniků. Za doby panování Václava IV. pokračovalo se v četných počatých stavbách, provedeno několik staveb světských a menších venkovských kostelů, z nichž krásnou památku máme v kostelíčku v Libiši u Mělníka, a mnohé dřevěné konstrukce. Z prvých staveb důležité pomníky jsou věže u Karlova mostu, staro- a novoměstská radnice, první s krásnou arkýřovitou kaplí, které podobná nalézá se též v Klementině, a mnohé hrady.

Po nepokojích husitských, když zase vzpružila se chuť ke stavění, byl sloh gotický v sousedních zemích valně se změnil a působil ovšem i na stavby naše domácí tím snadněji, poněvadž bohatou a-rou Parléřovou

půda byla připravena. Mimo to vyžadovaly nové myšlénky náboženské nového tvaru chrámového, který vznikl tím, že vstavěny byly do postranních lodí (stejné výšky se střední) galerie. Vynikající příklad tohoto směru jest chrám Nanebevstoupení p. Marie v Mostě (1520). V zevnější výpravě shledáváme brzy nedbalé provedení vedlé rozličných bravourních kousků, jako na chrámu lounském, sále Vladislavově v Praze atd., a již před r. 1500 objevují se obzvláště na stavbách světských rozličné tvary, jako pilastry, antické hlavice atd., ohlašující vznik slohu nového.

V Italii nezdomácněl sloh gotický nikdy. Jeho ráz neodpovídal duchu jižnímu, který nemiluje úzkých, nebetyčných poměrů, šikmých střech atd. Duch italský ode dávna nakloněn byl na základě antických tradicí jistým poměrům odváženým konstrukcí, která nejen aby byla, nýbrž i zdála se solidní; též nemohl pohřešovati stěn k umístění obrazů, jejichž hra barev jest oku jižnímu téměř nutností. A tak shledáváme, že veškeré památky tohoto slohu vzdaly se své geometrické umírněnosti a přesné důslednosti a přizpůsobily se požadavkům místním. Nalézáme, že vzdálenosti pilířů a šířky lodí jsou větší, směr vodorovný jest jasně vyznačen, pilíře za to jednoduché, čtyř- neb osmihranné, po případě i sloupy nahrazeny; okna jsou menší a plochy mezi nimi malbami zdobeny, jednotlivé profily žeber prostší a malovaným ornamentem obohaceny. Zevně pohřešujeme vzdušného systému obloukův a pilířův, o sebe se opírajících; jednoduché opěrací pilíře jsou jen tak silné, jak toho vyžaduje stavba, a podobají se spíše lesenám, které dělí jednoduchou plochu stavby. Střechy jsou ploché, věže scházejí, za to však nalézáme nad křížením zhusta kupoli, a zvony umístěny jsou ve zvláštní, od stavení úplně oddělené věži zvané campanile. Přední průčelí bývá z pravidla bohatě provedeno, nesouvisí však co do konstrukce přísně s jádrem stavby. Každá loď bývá zvláštním štítem vyznačena a přesahuje vlastní stavbu mnohdy o značnou výši. Mezi jednotlivými štíty umístěny jsou pilíře, končící ve fialovou špičku. Façady tyto bývají velmi bohatě vypraveny malbami mosaikovými, rozličně zbarvenými mramory a plastickou ozdobou. Také vnitřek bývá zhusta ze střídajících se vrstev různobarvých mramorů proveden. Jednou z prvých památek tohoto slohu jest chrám sv. Františka v Assisi (1218—30), skládající se z kostela zpodního a svrchního. Zjevněji vyjádřen jest na dómu florenckém. Hlavní loď skládá se ze čtyř mohutných křížových kleneb na jednoduchých pilířích, k nimž připojuje se osmihranný prostor, pod kupolí s hlavním a příčným nižším ramenem mající v tloušťce své zdi 5 kaplí. Nedaleko přední façady stojí čtyřhranný, Giottem vystavěný campanile s bohatou ozdobou z bílého a černého mramoru. Dóm v Sieně z XIII. stol. má ušlechtilé poměry. Vnitřek jeho složen jest střídavě z vrstev bílého a černého mramoru, zevnějšek proveden bohatě a důsledně za užitím gotické výzdoby. Tento směr dosáhl však svého vrcholu dómem v Orvietu. Vnitřek jeho jest sice ještě po způsobu basilik vytvořen, má pestře pomalovaný, viditelný krov, který spočívá na sloupech, zevně však façadu, která jest nejskvělejším příkladem tohoto druhu. Třem lodím odpovídá trojdílné průčelí se štíty a bohatými portály. Jednotlivé plochy zdobeny jsou barvitými mosaikami, architektonickými články, zvláště okrouhlé okno nad střední lodí skví se bohatostí rozličných barevných mramorů. Dóm milánský jest z nejvelikolepějších, ale též nejpodivnějších staveb italských. Počat r. 1386, dokončen v hlavních částech koncem XV. st. Jest to stavba pětilodní, prostoupená příčným ramenem o 3 lodích. Zevnějšek jeho jeví přímo báječné bohatství ozdob ornamentálních a figurálních, ale nelze upříti, že dojem celku jest spíše fantastický než umělecký. Z a-ry světské máme v Italii mnoho důležitých památek, a nelze upříti, že se sloh gotický k jejich provedení lépe hodil nežli ke stavbě chrámové. Florencké stavby mají ráz přísný, hradební, jako Palazzo vecchio a jiné paláce, kdežto v Benátkách pravý toho opak. Tu shledáváme průčelí s otevřenými loggiemi, s bohatou, hravou, téměř orientálskou výzdobou, jako na rozličných malých a větších palácích, z nichž nejvíce rázu má t. zv. Cà Doro, mohutný palác dožů atd. Zvláštním tvarem stavebním jsou otevřená loubí, určená k veřejnému shromažďování, jako Loggia dei Lanzi ve Florencii, počatá Orcagnou r. 1376, Mercanzia v Bologni ze XIV. stol. atd. — O gotických a-rách španělských a portugalských možno celkem říci, že jsou daleko přísnější než italské, za to však pomíchány vlivem slohu maurského. Z nejznamenitějších památek jmenujeme kathedrálu v Toledě, r. 1227 počatou. Vnitřek o 5 lodích jest volně a vzdušně vyvinut, a na stěnách kůru prolamovanou mramorovou prací v pozdní gotice přebohatě dekorován. Kathedrála v Burgos, započatá r. 1221, zastupuje kathedrální typ francouzský. Ve článkování pilířů a provedení oken, triforií a jiných detailů jeví ryzí sloh. Její průčelí má dvě věže s jehlanci bohatě prolamovanými, kteréžto způsob nalézáme též na kathedrále v Barceloně, Miraflores, Segovii a Oviedě. Velmi volně vyvíjí se vnitřek kathedrály sevillské, začaté r. 1401, s pilíři pěkně profilovanými. Klášterní kostel Batalha, zal. r. 1383, jest jedním z nejušlechtilejších příkladů gotiky na poloostrově Pyrenejském. Časté vlivy a-ry maurské shledáváme na klášterních arkádách.

Sloh renaissanční. Antické tradice na půdě italské během středověku byly sice utlumeny, nikoli však potlačeny, a když slohy středověké, které zde právě proto nikdy nesrostly úzce se životem národním, klesly v úpadek, a nový způsob myšlení a cítění nastal, upuštěno od cizího způsobu tvoření a počalo studium památek klassických, na jehož základě řešily se úlohy nové, od antických rozdílné. Součinností obou těchto činitelů povstal záhy nový směr, který skvělým způ-

sobem vyvinul se ve zvláštní sloh; protože pak povstal obrozením slohu antického, jmenujeme jej slohem renaissančním. Čeho se však nadšeným studiem klassických památek po Italii roztroušených mohlo dosíci a zužitkovati, byla pouze znalost antických forem jednotlivých. Celky antické neposkytovaly žádného pokynu, poněvadž úlohy novodobé antickým pranic se nepodobaly; v tom pak, že byly řešeny, spočívá originální část nového slohu, která učinila jej schopným života. Renaissance užívá podání antických jako skvostného šatu, v nějž odívá své myšlénky nové; nepne u náboženském vytržení své formy k nebi, nýbrž rozkládá se útulně mezi námi, zvouc nás k požitku. V gotice mizí plocha a prostor; renaissance za to vytvořuje plochy a prostory krásných poměrů. Dekorativní detail renaissanční jest velice bohatý, plný života a krásných motivů, pojí se snadně s dekorativní malbou i plastikou. Více než v kterémkoli slohu jiném proniká zde individualita jednotlivých mistrů, kteří přes všechnu souvislost výtvorů svých s duchem časovým dodali jim nicméně rázu vlastního. Proto vyvíjí se tvůrčí síla zvláště tam, kde setkává se s problémy novými, t. j. ve stavbě světské a především soukromé. Paláce, zámky, letohrádky jsou hlavní výtvary tohoto slohu.

Renaissance v Italii dělí se na 3 oddíly, a to: 1. Renaissance ranní (1420—1500) vyznačuje se ještě neustáleností a častými vlivy slohů středověkých. Ve své snaze po vytvoření velikolepých prostorů nemá ještě dostatečných prostředků po ruce, nebo přeplňuje jednotlivé díly drobným, bohatým detailem. Na palácích z této doby shledáváme často okrouhlá, tenkým sloupkem dělená okna jako reminiscenci středověkou, za to však mnohdy mohutnou římsu antického rázu a zdi složené z mohutných, jen hrubě přitesaných kamenů, t. zv. rustiky. Celkem nemá tato doba svého ustáleného rázu; za to však vynikají jednotlivé památky svou původností. Filippo Brunellesco (1377—1444) jest první ze stavitelů, který užil motivův antických. Byl jediným, který odvážil se provésti mohutnou kupoli nad dómem florenckým bez podporujícího lešení. Při stavbě nových chrámů přidržel se vzoru starých klenutých sloupových basilik. Tak vznikly chrámy San Lorenzo (poč. r. 1425) a San Spirito s kupolemi nad křížením. Největší však zásluhy vydobyl si stavbou paláce Pitti. Jím položil základ k novému směru ve stavbě budov soukromých. Mohutná tato stavba provedena jest z hrubě přitesaného kamene a má nad přízemím dvě stejná patra. Celek činí svou přísnou jednoduchostí dojem neobyčejně mohutný a souhlasí úplně s charakterem zpupné šlechty, která svá sídla v městě tak stavěla, by po případě mohla sloužiti za pevnost. Velikolepý tento vzor záhy začal působiti a byl rozhodný pro většinu paláců v Toskánsku v této době vzniklých. Dle něho postavil Michelozzo Michelozzi († 1476) nynější palác Riccardi, kde shledáváme, že hrubost a vyložení rustiky do výšky moudře jest zmírněna. Okna připomínají ještě způsob středověký; jsou okrouhlá a jemným sloupkem dělena. Za to však jest římsoví rázu antického, stavbu celou korunuje mohutná římsa s konsolami, jejíž nejkrásnější příklad shledáváme na paláci Strozzi. Palác tento, jejž možno pokládati za výkvět florencké a-ry palácové, zbudován byl Benedettem da Majano († 1498). Leo Batista Alberti z Florencie (1398—1472) obohatil nový způsob stavby antickými elementy; tak použil na př. na palác Rucellai ve Florencii k výzdobě façady pilastrů ve spojení s rustikou, a pro průčelí kostelů vynalezl při S. Maria Novella vzor, který pro doby pozdější stal se osudným. Ale netoliko ve Florencii a Toskáně, nýbrž v celé Horní Italii záhy zavládl tento nový způsob stavby. Mezi památkami sem patřícími vyniká Certosa u Pavie neobyčejně bohatou façadou od Ambrozia Borgognona. V S. Maria delle Grazie v Miláně spatřujeme jednu z prvních prací Bramantových, chrám to z režného zdiva s užitím kamene pro jednotlivé konstruktivní části, v jehož krásném skupení a rozčlánkování poznáváme onoho veleducha, který později povsnesl se nad všechny své vrstevníky. V Horní Italii bylo vůbec se zálibou režným zdivem pracováno, jako na palácích Fava, del Podesta v Bologni atd., což ovšem pro vývoj detailu mělo své následky. V Benátkách vyvinul se sloh renaissanční zvláštním způsobem. Nenalézáme zde staveb tak mohutných rozměrův a tak mocného dojmu jako v Toskáně. Façady ke kanálům obrácené jsou spíše skvostné dekorace, na nichž nebylo šetřeno mramoru a mnohdy i jiných drahých hmot, často nesymmetrické disposice, s otevřenými loggiemi atd. Jeden z nejskvělejších případů tohoto směru je pallazzo Vendramin Calergi od Pietra Lombarda. Skvostně provedeny byly stavby jednotlivých bohatých bratrstev, t. zv. scuole, z nichž vynikají Scuola di S. Marco a Scuola di S. Rocco. Též dvůr paláce dožů jest význačný pro dekorativní směr této první doby renaissanční. Do Říma dostal se tento nový způsob stavby teprve později staviteli florenckými. Jakožto mohutný příklad z nejprvnější doby možno uvésti Palazzo di Venezia, stavbu to přísného, téměř hradovitého vzezření, se zvláštními okny, s kamennými křiži a krásným, velkolepě založeným dvorem, na jehož arkádách zřetelně možno viděti vliv antických staveb římských, obzvláště Colossea. I Neapol, ač velmi vzdálená od kolébky renaissance, chová skvělý příklad prvního slohu ve vítězné bráně krále Alfonsa Arragonského. Počátkem XVII. stol. zavládl v a-uře nový směr tím, že opuštěny byly úplně tradice středověké a důkladným studiem starých památek a vkusným jejich užíváním mizí přebohatá dekorace renaissance ranní a ustupuje pečlivě vyměřeným poměrům, detailu ryzímu a vznešené jednoduchosti. Jsou to obzvláště stavby světské, při nichž umělci ponechávána volná ruka, a duch času nejvíce přiveden k platnosti. Ve stavbě chrámové ovládají vnitřek pilíře, ne-

soucí těžké válené klenutí střední lodi; za to však stává se kupole téměř nutností. Nespočívá bezprostředně na pendentivech, nýbrž mezi ně a kupoli klade se zvláštní válec, t. zv. tambour, v němž z pravidla též okna jsou umístěna. Kupole bývá polokruhová, mnohdy převýšená, a mívá ve svém vrcholu t. zv. lucernu. Forma kupole i zevně jest zřejmá, ano zřizuje se často nad vnitřní ještě zvláštní zevnější kupole převýšená. Nejčilejší ruch stavební této doby nalézáme v Římě za panování umění milovných papežů. Bramante (Donato Lazzari) z Urbina (1444—1514) jest největším architektem své doby. Provedl stavbu Cancellerie, vynikající jemným provedením krásné façady a velkolepým dvorem, dále palác Giraud podobný Cancellerii a vynikl obzvláště svými návrhy na zbudování nového chrámu sv. Petra a úpravu Vatikánu. K němu druží se Baldassare Peruzzi (1481—1536), velice nadaný umělec, který i v malých rozměrech tvořil umělecká díla velké hodnoty. Mimo mnohé krásné stavby v Sieně pochází od něho krásná, Raffaelovými freskami proslulá villa Farnesina v Římě a mnohé paláce, z nichž vyniká obzvláště Palazzo Massimi svou krásnou disposicí a vzorným přizpůsobením k situaci. Zdělal rozličné návrhy pro chrám sv. Petra, jehož stavbu po jistou dobu řídil. Jako architekt proslul též Raffael; z jeho provedených staveb vyznamenává se pal. Pandolfini ve Florencii ušlechtilou formou a vznešenou jednoduchostí. Žák jeho Giulio Romano (1492—1546) počal brzo stavěti villu Madamu nedaleko Říma. Část provedená vyniká krásnými, ozdobnými malbami, které sám provedl. Větší část jeho architektonické činnosti náleží do Mantue, kdež mimo jiné vystavěl mohutné palazzo del Te. Antonio da Sangallo jest tvůrcem palazza Farnese v Římě, statné to stavby soukromé, s krásným dvorem a vestibulem, jakož i loggií. Celek korunoval Michel Angelo krásnou římsou; jemu se též přisuzují arkády ve dvoře a rozličné jiné části této stavby. Jacopo Sansovino (Tatti, 1479—1570) působil nejvíce v Benátkách. Jeho stavby mají též jistý dekorativní, volný ráz, ale vyznačují se vůbec velmi jemným citem pro architektonické formy a jejich figurální ozdobu. Jeho mistrovské dílo jest bibliotéka S. Marco, kterouž dosáhl vrcholu bohatosti a reliefu v tomto slohu. Jest to stavba o dvou poschodích; má v přízemí otevřená loubí, v prvním patře bohatá, okrouhlá okna. Celá façada má vertikální dělení, polosloupy bohatou hlavní římsu s attikou a ozdobu figurální. Mimo to vybudoval v Benátkách palazzo Corner (della cà Grande) Zeccu atd., ve Veroně krásný palazzo Bevilaqua a Capella Pellegrina, jež má roztomilý, okrouhlý vnitřek, s kupolí. Michel Angelo Buonarotti (1474—1563) přidržel se a-ry teprve v pozdním svém věku. Jeho všestranná umělecká činnost a jeho samostatný duch dodaly výtvorům jeho rázu originálního. Jakkoli mnohdy shledáváme přísnost až mathematickou, liboval sobě tento veleduch mnohdy ve zvláštnostech, které on ovšem dovedl podříditi vždy velkolepému celku, v rukou však jeho napodobitelů staly se pro další vývoj a-ry osudnými. Z mnohých jeho návrhů byly provedeny Medicejská kaple ve Florencii, jejíž architektonickou i sochařskou práci Michel Angelo vykonal, obloukové loubí palazza Farnese v Římě, jeho římsa, celá velikolepá disposice Capitolu, jakož i Porta Pia atd. Největší však pomník postavil si novými návrhy a provedením (v hlavních dílech) stavby chrámu sv. Petra. Stavbou touto zanášeli se téměř všichni vynikající stavitelé této doby. Původní plán centrální s kupolí navrhnul Bramante, a stavba počata. Průběhem jejím však často se měnilo, až Michel Angelo vrátiv se k původnímu plánu Bramantovu dodal mu v hlavních rysech jeho nynější podoby. On provedl zevnější a-ru východní částí s pilastry přes celou výšku jdoucími; uvnitř sesílil a obohatil jednotlivé pilíře pilastry a výklenky. Mistrovským dílem jeho jest však kupole, kterou navrhl v poměrech a rozměrech dosud neobvyklých. Její mohutný tambour sesílen jest zevně dvojatými sloupy a propouští v nitro svými velikými okny mohutný proud světla. Kupole vlastní jest v překrásné linii zakřivena a vznáší se lehce nad křížením. I zevnějšek krášlí svou pěknou formou, a byla by dojista tvořila s přední façadou celek velice harmonický, kdyby Carlo Maderna uchýliv se od návrhu Michel-Angelova nebyl hlavní loď prodloužil a tím pokazil původní disposici centrální. Tím utrpěl celek změnu, která ani prodlouženou façadou, ani velikolepými jinak kolonnádami Berniniho nebyla vyvážena, neboť celý střed se svou krásnou kupolí jest zakryt přední stavbou. Chrám sv. Petra v Římě jest největším na světě, ale co do provedení není v poměru k nákladu duševnímu i hmotnému. Směr Michel-Angelem počatý nastoupili četní architektově, mezi nimiž vyniká Vignola (Giacomo Barozzi) svým důkladným studiem antických vzorův. Vystavěl zámek Caprarola u Viterba tvaru pětiúhelníkového, s okrouhlým dvorem, a současně s Vasarim byl činným při stavbě villy papeže Julia III. před Římem. Z Vignolových kostelů vyniká del Gesù přes svou jednoduchost mohutným prostorovým dojmem. Zvláštním způsobem vyvinula se stavba soukromá v Janově. Město toto, na příkrém svahu zbudované, nepřipouštělo bohaté façady, pročež se tím více přihlíželo ke vnitřku. Tak shledáváme velikolepé dvory ve spojení s prostornými schodišti a vestibuly, vše spojené v celek neobyčejně malebný a prostorný, jehož rozličné výšky místními poměry podmíněné poskytují oku krásných perspektivních průhledů. Vynikajícím stavitelem jest zde Galeazzo Alessi (1500 až 1572), který mimo velikolepé paláce, jako pal. Lercari, Spinola, Villa Sauli atd., zbudoval chrám Sta. Maria in Carignano, centrální to stavbu, prý dle původního vzoru Bramantova pro sv. Petra, která zde důsledně až na některé zevnější přídavky byla provedena a má krásný, harmonický vnitřek. Z pozdějších staveb janovského rázu uvésti sluší pal. Tursi Doria a universitu. Andrea Palladio (1518—

1580) stavěl nejvíce ve svém rodišti Vicenze a v Benátkách, osvojil si tou měrou formy antické, že stavby jeho, ač jiným požadavkům hoví, nicméně dýší duchem klassickým. Jeho paláce ve Vicenze mají z pravidla na rustikovém přízemí jen jedno pořadí sloupů nebo pilastrů. Tak zvaná Basilica jest obklopena dvěma pořadími krásných loubí, jejichž oblouky spočívají na zvláštních sloupech. Svým Teatro olympico a t. zv. Villa Rotonda dokázal, jak umí tvořiti nové věci v duchu antickém. Ze staveb jeho chrámových vyniká S. Redentore v Benátkách, S. Giorgio Maggiore a j.

Třetí perioda slohu renaissančního (1580—1800), jinak též dobou slohu barokového zvaná, charakterisuje se tím, že upuštěno bylo od přísných pravidel slohových, kterých až dotud přese všechnu individualitu bylo dbáno, a hledělo se k tomu, by celek činil effekt. Veškerá snaha nesla se k bohatému a malebnému celku, jemuž ovšem podřízeny byly zákony tektonické; sloup se svým kladím stal se pouhou dekorací, byl obklopen pilastry, polosloupy atd. jen dle toho, bylo-li toho potřebí pro relief a malebnou působnost. Architektonický detail vystoupil též ze svých mezí, nabyl neobyčejné mohutnosti a samostatnosti, tak že některé jeho části, jako voluty, konsoly, závity atd., nedaly vyniknouti vlastní kostře architektonické. Tento směr, který se zprvu přidržoval alespoň jednoduché disposice celku, otřásl později i touto, tak že v mnohých pracích pozdějších přímou čáru nesnadno jest nalézti. Celý půdorys jest soustavou vypuklých a dutých linií, které se pak s divokým detailem, prohnutými štíty, mnohokráte zalomeným kladím, závity, konsolami atd. kombinují v chaotický celek. Nicméně shledáváme myšlénky mohutné a cit pro velkolepou prostornost, čímž vytvořen mnohý obdivuhodný pomník stavitelský. Již při stavbě sv. Petra v Římě shledali jsme, že Michel Angelo v mnohých detailech libovolně si počínal; do šlepějí těchto vkročil Lorenzo Bernini (1589—1680). Ten sice vystavěl ony velkolepé kolonnády před chrámem sv. Petra, které celku velice prospívají, postavil však též bronzový oltář se šroubovitě točenými sloupy, které později téměř obecně vešly v užívání. V jiných jeho dílech spatřujeme však přes všechny zevnější ozdoby cit pro krásné a velikolepé poměry. Kostely mají z pravidla pouze jedno mohutné sloupořadí, v palácích jsou vestibuly a schodiště velkolepě provedeny. I dvory podržují namnoze obvyklý způsob arkád, jen že z pravidla v bohatším provedení, jako v pal. Borghese v Římě. Vedlé Berniniho vyznamenal se Francesco Borromini (1599—1667) tím, že provedl tento směr až do krajnosti. Ve stol. XVIII. nastalo jakési umírnění, ale jest to doba únavy, a z a-ur jejích vane spíše chladná kalkulace nežli umělecké nadšení.

Sloh renaissanční nezůstal však omezen na svou rodnou zemi; povaha jeho příliš dobře hodila se na změněné požadavky stavitelské, tak že se záhy rozšířil po celé Evropě. Pozdní gotikou, která pouze již dekorativně obalovala jádro staveb, byla půda připravena; toto tísnící roucho gotické snadně se svrhlo, by ustoupilo novému, volnějšímu. Tak shledáváme, že na počátku stavby disposice gotické užívají detailu renaissančního způsobem velmi naivním. Ale motivy nové snadně se propůjčily a přizpůsobily požadavkům místním, čímž ovšem nabyly rázu místního, a tak mluvíme o renaissanci francouzské, hollandské, španělské, německé, české atd. První stavby renaissanční ve Francii jsou ještě srostlé s formami gotickými, ba mnohé motivy čistě gotické, jako tabernákula, opěrací pilíře, chrliči atd. jsou renaissančními detaily vyjádřeny, jak spatřujeme na př. na S. Eustache v Paříži. Ze staveb soukromých vyniká zámek Chambord z r. 1523, malebná směs vysokých střech a věží, rozličně utvořených komínů s dekorací rázu antického. Rozhodnějším způsobem ujala se renaissance teprve za Františka I., hlavně na královských stavbách. Z architektů té doby vyniká Pierre Lescot (v létech 1510 až 1578), od něhož pochází západní façada Louvru; Jean Bullant, který proslavil se stavbou zámku v Ecouenu v přísném slohu, Philibert Delorme, který s Bullantem Tuilerie stavěti počal. Z pozdější doby renaissance francouzské vyniká za panování Ludvíka XIV. Claudem Perraultem (1613—1688) zbudovaná hlavní façada Louvru, zámek ve Versaillu od Mansarda (1647—1708), stavba to mohutných rozměrů, avšak jednotvárná. Jeho největší stavbou jest dóm invalidů s krásnou štíhlou kupolí. Chrám St. Geneviève, t. zv. Pantheon, od Soufflota (1713—1781) jest taktéž centrální stavba ve formě řeckého kříže s mohutnou kupolí, jejíž tambour obklopen jest sloupořadím. Posléze sluší zaznamenati ještě směr zavládnuvší v a-uře francouzské, který svrhl se sebe všechnu zákonitost a stilistické ohledy a stal se pouze výronem hravé, mnohdy až divoké fantasie. Směr tento, známý názvem »Rokoko«, jehož užívalo se nejvíce k dekoracím vnitřním, povstal dokonalým odloučením části dekorativní od stavebního organismu. Veškeré plochy pokryty jsou libovolně ornamenty, festony, lasturami, vznášejícími se andílky a rozličnými formami fantastickými, jak okamžitý rozmar toho vyžadoval. Přes všechnu svou libovůli není však bez rázovitosti, která, užije-li se ho případně, dodává místnostem půvabu roztomile fantastického a jest pravým výrazem své doby. Do Německa vnikly vlivy renaissanční teprve v polovici XVI. stol., ale osudná válka třicetiletá přerušila stavební činnost až téměř do konce XVII. stol. Po té vzpružuje se opět život stavební a trvá až do polovice XVIII. století. Z prvních staveb vyniká t. zv. Otto-Heinrichsbau heidelberského zámku (1556—1559) svým bohatým provedením. Pozdější stavba, Friedrichsbau (1601—1607), připojuje se charakterem k oné, má vysoké štíty a celkem štíhlejší poměry. Dvoupatrové loubí radnice kolínské má pěkné, vzdušné poměry a užívá sloupu pouze dekorativně, kdežto oblouky se opírají

o pilíře. Z počátku XVII. stol. pochází radnice norimberská, stavba to přísné jednoduchosti a krásných poměrů. Stavba soukromá zachovala dlouho svou starou disposici, úzké, vysoké a hluboké domy štítem do ulice obrácené. Vlivy renaissanční jeví se tu nejvíce na jednotlivostech, na tvaru oken, obzvláště štítů, arkýřů atd. Vnitřek bývá malebně proveden; nevelké dvorky loggiemi, galeriemi nebo pěknou studnou dekorovány; jednotlivé síně, mnohdy značných rozměrů, mívají řezané nebo vykládané deštění a podobně provedený strop. Blahobyt panující v těchto dobách a vyvinutý umělecký průmysl podporoval nemalou měrou výpravu měšťanského příbytku, který shledáváme velmi bytelně, malebně a často i bohatě upravený. Přečetné příklady zachovaly se po celém Německu, obzvláště v Norimberce, Gdansku, Brunšviku, Hannoveru, Münsteru, Mindenu atd. Ze staveb chrámových je kostel ve Wolfenbüttelu ze XVII. stol. zajímavým příkladem gotické disposice s barokovým detailem. Podobného směru jsou jesuitské kostely v Koblenci, Kolíně a Bonnu. Koncem XVII. stol. vznikly zvláště přičiněním stavbymilovných panovníků mnohé stavby, na nichž shledáváme přísnější vývoj pozdní renaissance. Jest to zbrojnice a královský palác v Berlíně, poslední od Schlütera, biskupská residence ve Virepurku, katolický kostel v Drážďanech. Pěkný příklad slohu rokokového jest t. zv. Zwinger v Drážďanech, skvělá to disposice jednotlivých budov s pavillony, otevřenými schodišti, galeriemi, terasami atd. K tomuto směru náležejí též mnohé stavby berlínské, vzniklé za panování Bedřicha Velkého. Koncem XVIII. stol. zavládá pak velice střízlivý způsob stavby. — V Anglii neupustilo se od gotiky vlastně až do dnešního dne, a vlivy renaissanční přišly zde k platnosti teprve v XVII. stol. Největší pomník moderní anglické a-ry je kostel sv. Pavla v Londýně, od Christophora Wrena vystavěný 1675—1710, co do velikosti třetí chrám křesťanský, tvarem sv. Petru v Římě podobný, ovšem s náležitými změnami, jichž vyžaduje kultus anglikánský. Za to však v Nizozemsku ujal se nový směr, zvláště na stavbách světských, utěšenou měrou, a na jejich jednotlivostech jeví se cit daleko jemnější než na př. na stavbách německých. Ve Španělsku dosáhla především ranní renaissance vývoje velmi skvělého. Bohaté reminiscence gotické a maurské spojily se s novým, ve svém počátku též dekorativním slohem ve fantastický směr plný ohně a vášně, jak zvláště shledáváme ve dvorech palácův a klášterů, kdežto stavba chrámová gotiky se nespouštěla. Z četných příkladů zasluhují kollej S. Gregorio ve Valladolidu, hospitál S. Cruz v Toledě, křížová chodba S. Engracia v Zaragoze jakožto klášterní stavby, dále paláce Infantaro v Guadalascafe, Casa di Miranda v Burgos a Monterey v Salamance zvláštní zmínky. Pozdější stavby mají charakter zvláště zasmušilý, jako palác vedlé Alhambry v Granadě a velikolepý klášter S. Lorenzo v Escorialu, vystavěný za Filipa II. v l. 1563 do 1584.

Do Čech vnikla renaissance za jiných podmínek než do zemí jiných. Válkami husitskými byla umělecká činnost skorem na půl století zastavena. Jakkoli vidíme na mnohých stavbách pozdní gotiky, jak motivy italské ponenáhlu se vtrušují, počala vlastní stavba ve slohu renaissančním teprve za Ferdinanda I., který r. 1534 vystavěl letohrádek, zvaný nyní Belvedere, severně od Hradčan, jeden z nejkrásnějších příkladů italské renaissance na severu Alp. Do této doby náleží též dekorativní výzdoba zámečku Hvězdy, jehož vnitřky bohatým způsobem plasticky po způsobu italském jsou zdobeny. Za Maxmiliána rozšířil se sloh renaissanční po celých Čechách a na Moravě. Památky této ranní renaissance obzvláště jsou četny v jižních a západních Čechách. Zde byl umění milovný rod Rožmberků, který četná svá sídla v novém slohu budoval a stavební ruch podporoval. V Třeboni, v Jindřichově Hradci a Krumlově nalézáme vedlé gotických konstrukcí rozličné partie v novém slohu provedeny. V Krumlově a Třeboni jsou též mnohé měšťanské stavby této doby zvláštního rázu. Jejich přízemí bývá obyčejně jako loubí provedeno, a nad více patry zvedá se štít, dělený vodorovnými římsami v několik pořadí, která rozličně zakřivenými liniemi se přizpůsobují tvaru střechy. Jednotlivé formy jsou velmi jednoduché a plochy fasád malbami neb obzvláště oblíbenými sgraffity dekorovány. Nejkrásnější toho příklady zachovány máme v Prachaticích, obzvláště na radnici, jejíž celé průčelí je zdobeno ornamenty a figurálními motivy. Mnohé zajímavé příklady nalézáme též v Budějovicích, Táboře, kdež do nedávna zachovány byly krásné městské brány atd. Mimo Prahu honosí se Plzeň nejdůležitějšími památkami renaissančními, četnými domy s pěknými portály a obzvláště krásnou radnicí, ušlechtilým to vzorem tohoto směru. Svým důsledným, pravidelným provedením vyniká zámek v Litomyšli, Vlaský dvůr v Kutné Hoře atd. V severních a severovýchodních Čechách jsou stavby ranní renaissance dosti vzácny, mimoně shledáváme na př. na radnicích v Mostě, v Lounech (nedávno zbořené), v Litoměřicích a jiných menších stavbách pěkné toho doklady. Z pražských památek této doby vyniká nad četné, po městě roztroušené stavby palác Schwarzenberský na Hradčanech z r. 1545, mohutná to stavba, vznešeně vážná, pokrytá vesměs sgraffity napodobujícími rustiku; detail jest velmi jednoduchý, nad celou stavbou velká, vydutá římsa s lunetami, nad ní štíty o více patrech, vásami a sgraffity bohatě zdobené. Z pozdějších staveb palácových vyniká palác valdštýnský od Giovaniho Mariniho, z r. 1629, s velikolepou zahradní loggií, palác arcibiskupský, Černínský, Lobkovický, paláce hrabat Thunů, Schönbornů, Morzinů, Nosticů, Kinských, hraběte Clam-Gallasa, krásná to stavba od Fischera z Erlachu. Ze staveb kostelních vynikají zvláště kostel křižovníků,

sv. Mikuláše na Malé Straně od Dinzenhofera, kostel sv. Jana na Skalce atd. V době renaissanční dosáhly stavby dřevěné vysokého stupně, a mnohé krásné vzory nalézáme v Krkonoších, Horním Slezsku a na Moravě.

Tak měnil se jeden sloh znenáhla ve druhý; každý má svou dobu nesmělého vývoje, květu a úpadku. Totéž událo se i s renaissancí, která zdivočila konečně tou měrou, že nebyla schopna dalšího spracování. Po té následovala ve století XIX. doba reakce, neobyčejné střízlivosti. Sáhlo se opětně ke slohům starým, ale výběr byl již větší, než při počátku renaissance. Vedlé křisitelů slohů klassických vyskytli se i jiní, kteří znova v život uváděli sloh románský, gotický, renaissanční atd. — A tak jsou zastoupeny ve století našem všechny možné způsoby stavby, ano i ke slohům orientálským často se sáhlo, což nejvýmluvnějším je důkazem, že nemáme slohu vlastního. K tomu nedostává se nám všeobecného nadšení pro krásu a umění, jakož i ideálnějšího směru všeho našeho smýšlení. Ráz našeho století je převahou praktický a vytvořil v tomto směru mnohé velikolepé dílo, které právem může se přirovnati k leckterému stavitelskému divu světovému. Pomocí železa, které vešlo v obsáhlé užívání, zbudovány stavby, kterým nelze upříti zvláštního rázu, ale schází jim ještě ideální tvar, který by z nich tvořil díla umělecká. Seznali jsme, že slohy nejsou dílem jednotlivců; k jejich vzniku třeba práce celých národův a drahně let. I doba naše v tomto směru pracuje a vytvořila již řadu typů novějších, jen že pro jejich různost a novost nejsme s to, abychom je přehlédli. Není pochybnosti, že i z nich během času vykrystalisuje se základ, na němž bude možno budovati ve slohu novém, přiměřeném pokroku technickému a obecné vzdělanosti. *Sbl.*

Architekturní malbou nazývají se obrazy, jejichž podstatným předmětem jsou budovy a sice buď zevní pohled na ně anebo na některou vnitřní jejich část, provedené s hlavním zřetelem na jejich umělecký význam. Malba motivův architektonických vyskytuje se sice již ve starověku, avšak pouze za účelem dekorativním; později, zejména ve středověkých školách italských, jakožto architekturní pozadí pro malby figurální (Giotto, Benozzo Gozzoli, Ghirlandajo a j.). Rovněž pilně pěstována jest a. m-ba v době italské renaissance, avšak přece jenom pořád ještě toliko co část poměrně vedlejší v porovnání se zobrazeným dějem. Ku plné své platnosti dospěla a. m-ba teprve ve školách nizozemských ve věku XVI., zejména přičiněním mistra Jana Fredemana de Vries (1527—1608), jehož syn Pavel (1554—1590) v podobném směru pracoval také v Praze, Hendriika van Steenwijk (1550—1604) a Pietra Neefra (1570—1661). Umělci tito malovali nejčastěji vnitřky gotických chrámů nebo jiné umělecky zajímavé klenby, osvětlujíce je někdy ke zvýšení malebné působivosti září pochodní. Po nich následoval Emanuel de Witte (1607—1692), Jan von der Heijden (1637—1712) a jiní. Ve věku XVIII. slynuli zejména Benátčané Antonio Canale a Bernardo Belloto (Canaletto), o něco později pak Pražan Josef Platzer, syn sochaře Platzera. V novější době v a. m-bě vynikají Francouzi Granet, Ouvrié, Garnerey. Rochebrune, Villeret; Angličané Prout, Nash Roberts, Mackenzie, Goodall, Williams, Turner; Nizozemci Waldorp, Larsen, Bosboon, van Haanen, ten Kate, Springer; Španěl Gonsalvo; Ital Migliara a Němci Dom. Quaglio, F. Jodl, C. Hasenpflug, M. Neher, W. Gail a Rud. Alt (ve Vídni). Také domácí naše umění honosí se některými vynikajícími malíři architektur, z nichž uvádíme mimo již dotčeného Jos. Platzera ze starších Lud. Kohla a K. Würbsa, z mladších pak před jinými Jana Koulu a Jiřího Stibrala, kteří zejména svými architekturními aquarelly mezi českými umělci doby naší zaujali místo velice čestné. *VW.*

Architeuthis, obrovští hlavonožci, o nichž ve starých zprávách zmínky se dějí, a o nichž podivné věci bývaly bájeny. V století tomto vyloveny byly častěji na různých místech pobřežních, zejména okeánu Atlantského, toliko kusy těla těchto obrovských hlavonožců, z nichž na rozměry celého těla jejich souditi se dalo, nicméně podařilo se v čase novějším i celá individua pozorovati. Nejčastěji vídáni jsou hlavonožci tito na pobřeží Nového Foundlandu; tak r. 1871, 1875 a 1877. Jinde pozorováni byli u Jedda r. 1873, na západním pobřeží irském r. 1875 a na ostrově St. Paul 1875 Velikost těla udávána od rozličných pozorovatelů rozličně. Největší dosud pozorovaný hlavonožec takový měl délku těla 6 *m*, ramena 11 *m* dlouhá, při čemž váha jeho na více než 1000 *kg* byla páčena. Název A. pochází od Steenstrupa. Co se systematického postavení těchto hlavonožců týče, lze je klásti dle některých znaků morfologických do čeledi *Oigopsidae* na blízku rodův *Ommastrephes* a *Onychoteuthis.* *Sc.*

Architrav (řec. *ἐπιστύλιον*, lat. *epistylium*, čes. násloupí) sluje v architektuře příčné břevno, položené od středu jednoho sloupu ke středu sloupu druhého nad abakem (v. t.). U slohu dórského jest a. hladký, u slohu iónského a korinthského skládá se ze tří vodorovných pasů (*fascia*) nad sebou položených, z nichž vždy jeden o něco dále nad zpodním ku předu vystupuje. Viz ostatně Slohy. *Vý.*

Archiv jest sbírka písemných — po případě také tištěných — památek rázu úředního, jež jsouce důležity pro dějinný nebo právní vývoj buď jednoho, buď více předmětů, mají v přítomnosti či v budoucnosti posloužiti vědě, správě veřejné nebo soukromým zájmům za doklad. Dále nazýváme a-em také místo, kde chovají se památky toho druhu — archiválie. K nim počítají se listiny ať v originálu, ať v opise, jednající o koupi, prodeji, výsadách, darování a p., kopiáře (knihy opisů listin), urbaře, pozemkové knihy, akta soudní a správní, historické písemné paměti atd.

Od a-u lišiti jest registraturu (listovnu), jež má býti sbírkou úředních spisův o věcech

*

místnosti v basilice sv. Vavřince v Prasině. **A.** byl tam spojen s knihovnou jsa pod správou předsedy kanceláře papežské (*primicerius notariorum*). Obsahoval došlé dopisy, listiny o záležitostech církevních, akta a účty o správě státu papežského, originály akt koncilií konaných v Římě a pak *registra* o korrespondenci papežské, jež dají se zjistiti od poč. V. stol.! Přebohatý **a.** ten byl r. 1612 umístěn ve Vatikáně (v. t.). Býval přísně uzavírán — zřídka poštěstilo se badatelům dosíci zvláštní přízní dovolení, aby směli čerpati z něho; byli to před otevřením jeho Palacký, Pertz, Dudík, Berger a Munch. Od r. 1881 přístupen jest **a.** ten badání všeobecnému.

Podlé vzoru stolice papežské pečovali biskupové a kláštery již od nejstarších dob o uchování listin. — Také na počátku středověku byla znalost písma velmi skrovná. Důležitější listiny, ať se týkaly církve, ať jednotlivcův, ukládány byly v kostelích pospolu s posvátnými nádobami. Pravé **a**-y nalézáme při kostelích a klášterech v časech starších pouze na půdě druhdy římské, jmenovitě ve Francii a Italii; v Německu jsou z doby pozdější (XI. a XII. století). Kláštery a ústavy církevní vůbec proto hleděly si co nejbedlivěji uchovávání listin, že nemohly spoléhati na sílu hmotnou a potřebovaly k zajištění svého majetku určitých dokladů. Mnohé kláštery zachovaly si listiny od doby založení svého po časy nejnovější, zhotovovaly si opisy jejich buď na jednotlivých listech, buď ve knihách a dbaly o bezpečnost písemných pokladů svých se svrchovanou úzkostlivostí. Příkladem toho jsou kláštery české za dob bouří husitských: zničeny byly — ovšem i s kláštery samými — **a**-y jen těch klášterů, jež byly v první chvíli náhle přepadeny (některé pražské, klášter Hradiště a j.), ostatní však kláštery dovedly **a**-y své zabezpečiti, dílem vyvezše je tajně přes hranice zemské do Lužice, Slezska a j. — **A**-y klášterní a duchovní vůbec chovají také množství listin vydaných pro jednotlivé osoby, ať duchovní, ať světské. Osoby duchovní — jmenovitě biskupové a opatové — ukládali listiny své soukromé do **a**-ů kostelních anebo klášterních. Listiny osob světských dostaly se do **a**-ů duchovních buď koupí statku, při níž vždy odevzdávány v moc kupcovu listiny starší, statku se týkající, buď také dobrovolným uložením, což dálo se velmi zhusta i v rodinách knížecích: rakouští Babenberkové na př. ukládali listiny své v klášteře klosterneuburském, císař Albrecht uložil své listiny v klášteře lilienfeldském; v Uhrách byly jisté **a**-y duchovní věrohodnými místy (*loca credibilia*) pro listiny, a šlechta ukládala je pouze tam; v Polsku pak vyžádala si knížata r. 1234, aby jistá smlouva státní pojata byla do regest v **a**-u papežském — a skutečně zachovala se jediné tam!

Panovníci světští v záp. Evropě v prvních časech po rozpadnutí říše Západořímské neměli valné péče o **a**-y. Ve vých. říši římské pevně je zorganisoval císař Iustinián, podřídiv je vesměs hlavnímu archiváři v Cařihradě. Na západě lze počátky **a**-ů stopovati teprve za Karlovců. Karel Veliký i Ludvík Pobožný ukládali důležitější listiny jednak v jednotlivých falcích, jednak v pozdější residenci své, v Cáchách. **A.** cášský byl řízen vždy některým církevním hodnostářem. **A**-y při falcích trpěly tím, že neměly stálého sídla; nezachovalo se nic z obsahu jejich. Za pozdějších, německých Karlovců mělo po některý čas Řezno podobný význam jako druhdy Cáchy, ale od konce IX. stol. nelze mluviti o stálém sídle panovníků. Králové a císařové římští vozili **a**-y s sebou, při čemž mnoho se ztratilo (**a.** císaře Jindřicha VII. zůstal po smrti jeho r. 1313 v Pise). Taktéž vedli si ostatní panovníci. Rakouští Habsburkové ukládali ještě koncem stol. XV. své listiny do pokladny inšprucké; teprve r. 1501 vystavěli tam pro **a.** zvláštní sklepení. I na bojiště brávány listiny a akta státní! R. 1132 ztratil Roger sicilský v bitvě u Beneventu celý svůj **a.**; týž osud potkal r. 1194 krále franc. Filipa Augusta, a v bitvě u Varny r. 1444 utrpěl pohromu **a.** polský. — Stálé, pevně zorganisované **a**-y státní (říšské i provinciální) měla říše Sicilská již před Hohenštaufy i po nich za vlády rodu Anjou, který přenesl zařízení to i do Provence (v Aix zřízen ve XIV. stol. **a.** státní). **A.** říše Německořímské trpěl také tím, že nepřecházel po panovníkovi v držení jeho nástupce, nebyl-li tento spolu dědicem svého předchůdce. Názor, že listiny, akta, rejstříky atd. týkající se říše jsou jejím majetkem, vysloven nejprve na počátku XV. stol., a teprve od r. 1422, kdy Sigmund Lucemburský vyžádal si říšské listiny od dědiců Ruprechta Falckého, může se **a.** říšský pokládati za stálý, nepřetržitý. Přešed po Sigmundovi dědictvím na rod Habsburský, chován jest od té doby stále ve Vídni. Není to však jediný státní **a** říše Německořímské: byl t vedlé něho zvláštní **a.** říšského komor. soudu, chovaný ve Wetzlaru, pak **a.** arcikancléřův v Mohuči a **a.** maršálků sněmu říšského (hrabat z Pappenheimu) zprvu v Řezně, nyní na zámku Pappenheimu.

V Čechách ukládaly se asi ode dávna listiny státní společně s deskami v kapli kostela Pražského; Karel IV. pak ustálil **a.** státní ustanoviv zvláštního archiváře, který měl jej náležitě urovnati a opatrovati, začež dostával týdně hřivnu stříbra z dolů kutnohorských. Ve válkách husitských uschovány byly privileje zemské na Karlštejně. Tam chován **a.** český až do r. 1622, kdy zrušeno purkrabství karlštejnské. Asi toho roku (dojista před rokem 1626) přenesen potají do sklepení vedlé kaple sv. Václava v kostele svatovítském. R. 1687 přeložen za srovnáním k deskám zemským, načež roku 1712 zřízen byv za tajný **a.**, umístěn byl opět ve sklepení při kapli svatováclavské, po níž nazván svatováclavským **a**-em. Po nařízení císařovny Marie Terezie ze dne 13. září 1749 vybrány z něho listiny týkající se rodu královského a koruny České i království samého a převezeny do dvorního **a**-u vídeňského. Za odňaté listiny posláno potom do Prahy 214 pověřených opisův a do **a**-u svatováclavského dáno množství listin vybraných z jiných

a-ů soukromých, čímž obsah jeho zvýšen na 1153 listiny. Roku 1838 přenesen byl z kaple, kde býval uzavírán sedmerým klíčem, do zasedací síně stavovské a pak uložen v bývalých místnostech desk zemských. R. 1882 dohodnutím mezi vládou a sněmem českým stal se a. svatováclavský částí zemského a-u českého. — Stavové hornoslezští po smrti svého posledního Piastovce Jana dali také sebrati všechny listiny zemské a chovali je pod řízením zvláštního zemského archiváře v Kozlu — a. ten však shořel r. 1739.

Poměry a-ův anglických uspořádal král Jan; chován byl pak anglický státní a. jednak v Toweru, jednak ve Westminsteru. — Francouzský a. státní umístěn byl po pohromě z r. 1194 v kapli paláce královského — nazýván byl pokladem listinným (*trésor des chartes*); náležité však organisace dočkaly se říšské a-y francouzské teprve za vlády Ludvíka XIV. — Španělský a. státní po celý XVI. věk stěhoval se za dvorem královským ze Simanky do Barcelony.

Šlechta hleděla si zprvu a-ů právě tak málo jako panovníci. Nejstarší listiny jí se týkající udržely se hlavně v klášterech. Pouze v Italii sahají některé stavovské a-y až k XI., ba až k X. století; tak a. hrabat de Collalto, potomků to starého hraběcího rodu z Trevisa (chovaný nyní v Brtnici na Moravě), pak a. markrabí turinských, a-y rodu z Este, markrabí z Romagnana a hrabat z Biandrate. — V Německu sahají pouze lenní knihy pánů z Bolanden do XII. stol., a nejstarší knížecí a-y nepřesahují počátku stol. XIII. (na př. a. bavorský, a. rodu nassavskooranského a markrabí míšenských), valná většina jich vykazuje listiny teprve ze stol. XV. — V zemích českých bylo několik bohatých a-ů šlechtických; nad jiné vynikal a. rožmberský. V něm chovány v originále neb opisech i takové listiny, které týkaly se všech stavů, celé země nebo některého jižního kraje. Vedlé něho zasluhuje zmínky a. pernštejnský, žerotínský, pánů z Lipé i pánů z Poděbrad. Tento poslední a. chován jest nyní ve vratislavském a-u státním; sahá do 1. polovice XIV. stol., listinami pak kláštera vyzovického do 2. polovice XIII. stol. a zahrnuje v sobě vedlé listin pánů z Poděbrad, moravských Kunštátův a knížat Minsterberských i listiny týkající se jiných panských rodův. A. pánů z Hradce sahal až po r. 1291.

Městské a-y jsou celkem starší nežli šlechtické. Města v péči o zachování svých výsad a listin závodila s duchovenstvem. Na půdě kdysi římské — v Italii a ve Francii — dochovala se »Gesta municipalia« nebo »Codices publici« z dob římských nepřetržitě až do IX. stol., a a-y postupují potom bez přestávky dále. V Německu počínají a-y městské o něco později, nejprve ve městech biskupských, která nejdříve byla nadána právy městskými; na příklad a. kolínský sahá do polovice XII. stol., a. wormský do r. 1074, řezenský k r. 1100, špýrský k r. 1182, štrasburský k r. 1205. Zprvu ukládala si něm. města listiny své do kostelů nebo klášterův, ale ve XII. a XIII. stol. měla již přemnohá biskupská, říšská nebo zeměpanská města své zvláštní a-y, a ve XIV. stol. již i některé patricijské rodiny městské zařizovaly si a. rodinný. Města česká, jež jsou původu pozdějšího než německá a vůbec západoevropská, byla rovněž bedlivá v opatrování listinných pokladů. Listiny měst těchto sahají do 1. pol. XIII. století, a ve XIV. stol. jest dosti zpráv o ukládání jich v a-ech. Do téže doby sahají a-y městské ve vůkolních zemích, jmenovitě rakouských, polských a uherských.

Přihlédneme-li k nynějšímu stavu a-ů, vytknouti jest předně ty, jež důležity jsou pro dějiny české. Jsou to:

I. Říšské a-y: 1. a. ministerstva zahraničných záležitostí a císařského domu (cís. král. domácí, dvorní a státní a.), který chová mnoho listin z a-u svatováclavského; 2. a. ministerstva vojenství, a. to bývalé vojenské rady; 3. a. říšského ministerstva financí, obsahující akta bývalé komory dvorské; registra pro země koruny České jdou nepřetržitě od r. 1527; 4. a. ministerstva vnitra povstalý z a-ů bývalých dvorských kanceláří: české a vnitrorakouské.

II. Státní a-y území koruny České: 1. místodržitelský a. v Praze, jenž vznikl z a-ů nejvyšších úředníků českých a komory české a má také veliké množství listin ze zrušených klášterů českých; 2. místodržitelský a. v Brně; 3. král. státní a. ve Vratislavi, nad míru bohatý pro věci slezské.

III. Stavovské a-y, přetvořené nyní na zemské: 1. zemský a. v Praze, založený 29. července 1862, jenž obsahuje quaterny stavovského a-u, menší stavovský a., chovaný druhdy v deskách zemských, jakož i a. svatováclavský; 2. zemský a. v Brně, kterýž chová také listiny mnohých zrušených klášterů; 3. zemský a. v Opavě pro Opavsko i Těšínsko. Ke stavovským a-ům jest počítati též desky zemské.

IV. Biskupské a-y: 1. arcibiskupský v Praze a při něm a. kapitoly, kterýž sahá až k r. 1052; 2. a. arcibiskupa olomouckého v Kroměříži a kapitolní a. v Olomouci.

V. Klášterské a-vy, z nichž nejdůležitější jsou a-vy řádu benediktinského v Břevnově, v Broumově a v Rajhradě, pak a. řádu maltézského. — Velmi mnoho listin ze zrušených klášterů českých uloženo jest také v c. k. universitní knihovně pražské.

VI. Panské a-y, z kterých vytknouti jest: 1. knížecí Švarcenberský a. v Třeboni, neocenitelně důležitý pro dějiny české — chová v sobě jádro bývalého a-u rožmberského; 2. kníž. Lobkovický a. v Roudnici, v němž část bývalého a-u pernštejnského; 3. Černínský a. v Jindřichově Hradci, jenž obsahuje bývalý a. pánů z Hradce i Slavatů; 4. a. Piccolominů v Náchodě; 5. knížecí Dietrichštejnský a. v Mikulově, jehož ohromné bohatství valně utrpělo od Švédů r. 1645—46.

VII. Městské a-vy, mezi nimiž vynikají: 1. v Čechách: městský a. pražský, obsa-

hující na 34.000 listin, kutnohorský, budějovický, chebský, plzeňský a j.; 2. na Moravě: brněnský a. městský, olomoucký, jihlavský a znojemský.

VIII. Posléze velmi bohatý a. musea království Českého.

Z cizích a-ův uvádíme nejpřednější a nejdůležitější:

A-vy polské: 1. Zemský a. (*Archiwum Krajowe*) ve Varšavě, založený teprve r. 1808, obsahuje a. korunní a litevský, a. vévodství Mazovského, a. kancléřský, a. města Varšavy a mnoho jiných. — 2. Hlavní a. starých polských akt v Krakově (*archiwum główne akt dawnych polskich w Krakowie*) obsahuje akta zemského i městského soudu krakovského. — 3. Generální a. starých polských akt ve Lvově (*Archiwum Jeneralne akt dawnych polskich we Lwowie*), důležitý pro ruskou část Haliče. — 4. Velkopolský a. v Poznani (král. státní a. pruský), sahající do polovice XII. stol. — 5. Poznaňský a. městský. — 6. A-y mnohých údělných knížectví polských: a. radomský, kališský, plocký a j. — 7. A-y duchovní, zvláště a. kapitoly hnězdenské, poznaňské a krakovské, pak a-y klášterů benediktinských na Lysé Hoře a v Týnci, které ze všech sahají nejdále do minulosti. — 8. A. při universitní bibliotéce krakovské, a. Załuských v Petrohradě a Ossolińských ve Lvově. — A-y šlechtické: rodů Działyńských, Raczyńských, Świdzińských, Rusieckých, Radziwiłłův, Zamojských, Potockých i Czartoryských. *Koll.*

Ruské a-y jsou bohaty zejména od XVI. století. Nejdůležitější z nich jsou: 1. Císařský a. v Petrohradě, jenž jest rozdělen ve dvě oddělení obsahující 1. akta rodu cís., státních kancléřův atd.; 2. akta důležitějších státních zločinců, tajné kanceláře atd. Stal se od r. 1831 přístupen některým učencům. 2. Moskevský hl. a. ministerstva zahraničných záležitostí, obsahující největší část spisů týkajících se zejména vnitřních dějin ruských XVI.–XVIII. stol. 3. Moskevský a. ministerstva spravedlnosti. 4. A. senátu v Petrohradě. 5. A. vojenského topografického depôtu. 6. A-y různých ministerstev. 7. A. sv. synodu. 8. A. zbrojnice. 9. Tak zvané centrální a y v Kijevě, Vilně a Vitebsku. *Dšk.*

A-y Balkanského poloostrova. Staré a-y zachovaly se jen v zemích, které nebyly pod panstvím tureckým: na benátských druhdy ostrovech Iónských, v Dalmacii (viz články Račkého a Tkalčiće v Radu jugosl. akad. 26. a 35.), v Dubrovníku (viz Č. Č. M. 1885, 572. a n.), v Chorvatsku (zemský a. v Záhřebě atd.) a v Rumunsku. V Turecku jsou a-y původu středověkého jen v klášterech Athonských (viz Athos), jednotlivé listiny řecké i slovanské po různu i v jiných. Starý a. císařství byzantského jest ztracen; známe jej jen z kopiářův a listin, uchovaných na Západě (Miklosich et Müller, Acta graeca medii aevi, 5 sv.). Podobný osud potkal i a-y států slovanských a franckých. Turecké a-y cařihradské počínají se koncem XV. věku, ale vědeckému badání nejsou přístupny. Nejdůležitější část jejich v tak zvané staré tefterchaně jest způsob zemských desk, fiskální popis celé říše, začatý okolo r. 1474 za sultána Muhammeda II. (viz Jirečka Cesty po Bulharsku, 60.). Po provinciích nyní nebo druhdy tureckých jsou již právní listiny z XVIII. stol. vzácnost. A. patriarchátu cařihradského sahá jen do XVI. století nazpět (Sathas, Bibl. graeca medii aevi); jednotlivá biskupství jsou namnoze úplně bez listin a starších knih. *KJk.*

Pro Slovince důležity jsou a-y lublaňské: 1. městský a. lublaňský, 2. a. zemského musea v Lublani, 3. a. městského magistrátu lublaňského.

Německo má převahu a-ů veřejných nad soukromými a obrací k nim vůbec péči velmi bedlivou. Velmi bohatý jest král. státní tajný a. v Berlíně (sahá listinami do IX. stol.) a král. domácí a. tamže a kromě nich 17 státních anebo vládních a-ů pruských, z nichž nejbohatší jsou: a. düsseldorfský, koblenský, královecký, marburský a münsterský, pro dějiny pak Slovanů polabských důležit jest a. stralsundský. Výborně zařízeny jsou a-y bavorské, z nichž přední jest král. všeobecný a. říšský v Mnichově (na ½ mill. listin v orig.!). Mezi saskými pro nás nejdůležitější jest král. hlavní státní a. v Drážďanech.

Ve Francii vynikají a. národní v Paříži (*archives nationales, a. de France*), jehož listiny sahají do VII. stol. a sbírka pečetí až do V. stol., pak a. ministerstva zahraničných záležitostí v Paříži, v němž od roku 1660 neschází ani jediný dokument diplomatický; vydává se z něho celá řada důležitých, vědeckých publikací. Po celé Francii pak jsou velmi pevně zorganisovány a-y jednotlivých departementův a obcí.

V Italii nadvažují a-y soukromé. Vedlé vatikánského nejbohatší a nejdůležitější jest a. benátský, nazývaný »dei Frari« po konventu, v němž jest umístěn; obsahuje 14 mill. čísel, z nichž asi 2 mill. vztahují se k činnosti bývalých úřadů Benátské republiky. Přebohatý jest a. kláštera Monte Cassino, a. neapolský (o 700.000 číslech), a. kláštera benediktinského La Cava, arcibiskupský a. v Lucce.

V Anglii hledí zcentralisovati a-y v nově založené budově Record Office v Londýně.

A. jest také název s oblibou užívaný pro publikace vědecké, jmenovitě občasné. Viz jednotlivé literatury.

Literatura. V. Abele, Über die Geschichte des Kanzlei- u. Archivwesens (1798); K. Menzel, Über Ordnung und Einrichtung der Archive (v. Sybels Historische Zeitschrift, sv. XXII., 1869); H. Ermisch, Über Staats- und Stadt-Archive (Freiburk, 1882), G. Holtzinger, Katechismus der Registratur- u. Archivkunde (Lipsko, 1883); C. Curtius, Das Metroon in Athen als Staatsarchiv (Berlín, 1868); Gachard, Archives du Vatican (Brussel, 1874); de Rossi, La biblioteca della Sede Apostolica (Řím, 1884); týž, De origine, historia, indicibus scrinii et bibliothecae sedis apostolicae (Bibliotheca apost. Vaticana. Codices Palatini I. Řím., 1886); Munch,

Opslysninger om det pavelige Archiv (Christiania 1876 — německý překlad Löwenfeldův v Berlíně, 1880); Harry Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland u. Italien, I. 1. (Lipsko, 1889); R. Pauli, Das alte englische Staatsarchiv im Tower zu London (Allgem. Monatschr. 1883, str. 631—643.); Dessalles, Le trésor des Chartes (Mém. présentés à l'Académie des inscriptions, I. 1844, str. 365—461.); P. Burzyński, Prawo polskie prywatne, I. (Krak., 1867); Ivanov, Opisanije gossudarstv. archivov starinnych děl (Moskva, 1851); týž, Provodnik po gossud. archivam (Moskva, 1845); G. Wolf, Geschichte der k. k. Archive in Wien (Vídeň, 1871); A. Kaufmann, Über deutsches Archivwesen (Deutsch. Vierteljahrschrift, červenec-září 1867); C. A. H. Burkhardt, Hand- und Adressbuch der deutsch. Archive I. (II. vydání, Lipsko, 1887); Gollmert, Die preuss. Staatsarchive (Archiv für Landeskunde der preuss. Monarchie, IV. sv., str. 133.); Vazio, Relazione sugli archivi di stato italiani (Řím, 1883); Del Giudice, Del grande archivio di Napoli (Neapol, 1871). *Koll.*

Archiv bratrský, předmět zvláštní péče Jednoty bratrské hned od prvních dob její trvání, chován byl zprvu v Žamberku, ale odtamtud se rozptýlil, stáleji v Litomyšli, kdež utrpěl pohromu ohněm r. 1546, pak ve Mladé Boleslavi a později od časů války třicetileté v poznaňském Lešně, odkudž r. 1840 zakoupeno z něho 13 foliantů veledůležitých pro dějiny Jednoty do Ochranova (Herrnhut); jeden foliant nalézá se v pražském museu. — Srovn. Goll, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhm. Brüder (Praha, 1878); týž, Archiv ochranovský (v Časopise musea král. Českého 1876, str. 733—752.). *Koll.*

Archiv notářský jest spořádaný soubor veškerých listin notářských, jež zdělali notářové zemřelí, přesazení nebo notářové z jiných důvodů již neúřadující. Spravuje jej u komory notářské ředitel, který, když toho třeba, vydá stranám ze spisův archiválních snímky, ověřené, jednoduché opisy, nebo vysvědčení úřední, že příslušná listina v archivu leží. *Sýc.*

Archivář viz Archiv.

Archivní právo viz Archiv.

Archivolta (italsky), články zdobící čelo klenby nebo pás, jenž oblouk sleduje. V architektuře klassické jsou články tyto mnohdy pouze jednostranné, v gotické po obou stranách symmetrické, v arabské krajkovitě vyřezávané. *Sbl.*

Archleb Josef, český továrník likérův a chemik v Dobrušce, narozen 25. června 1843 v Dobrušce, studoval v Náchodě a na polytechnice pražské lučbu. Za výtečné výrobky dostalo se mu na světových výstavách v Havru, Paříži, Altoně, ve Vídni atd. přečetných vyznamenání: diplomů, medaillí a konečně řeckého rytířského řádu Vykupitelova. Továrna jeho, »La ferme« nazvaná, jest široko známa. A. získal si o povznesení Dobrušky, kdež jest nyní purkmistrem, velikých zásluh. *Hše.*

Archlebau viz Archlebov.

Archlebov (*Archlebau*), městys na Moravě, 1128 obyv. (1880), hejtm. Kyjov, okres a pošta Žďánice; kostel sv. Rocha z r. 1776, fara, škola česká. — V okolí pěstuje se výborné víno zvané malínské.

Archontové sluli volení vládci mnohých hellénských měst ve starověku, zvláště měst původu iónského a aiolského. Byli ustanovováni volbou na určité doby, obyčejně na rok, a volebnost jejich závisela na četných podmínkách majetku, urozenství a osobní zachovalosti. Nejznámější jsou **a. athénští.** Původ archontství v Athénách zahalen jest četnými pověstmi; zprávy monumentálné a klassické, o archontství jednající, pocházejí vesměs z doby pozdější. Dle běžné athénské pověsti nastoupili prý r. 1068 př. Kr. po smrti hrdinského krále Kodra, jenž v boji proti Dóriům položil za vlasť život svůj, **a.** doživotní, vzatí vesměs z rodu Kodrova nebo určitěji z rodu Melanthova. Úhrn doživotního archontství činí 273 l., s čímž nesouhlasí další udaj chronografů, kteří konec archontství doživotního kladli do 1. roku VII. Ol. = 752 př. Kr. Tehdy doživotní vláda zaměněna archontstvím desítiletým, kterého volbou dostávalo se členům rodiny Kodrovy vůbec, načež r. 712 učiněno archontství přístupným všem eupatridům, t. j. urozencům. Odtud uvádějí se **a.** Leókratés, Apsandros a Eryxias. Trvalo tedy archontství desítileté do r. 683 před Kr. Mocní rodové eupatridští nespokojili se však odnětím vlády rodu Kodrovu, nýbrž roku 683 provedli další změnu ústavy. Místo jednoho vládce na deset let zvoleného volilo odtud shromáždění všech eupatridů ze svého středu devět vládců na jeden toliko rok. Úmysly eupatridů nesly se za úplným rozdrobením moci úřední, proto volili ze svého středu velikou radu 60 členů, která opět ke správě běžných věcí na rok volila 9 vládců, kteří tudíž byli toliko vykonavateli nálezů veliké rady a jen skrovnou měrou jednali ve vlastní působnosti. Zákonodárství Solónovo počet vládců jednoročních ponechalo, ale učinilo volbu závislou na podmínkách rázu timokratického. Jednoroční vládcové, odtud stále již **a**-ty zvaní, byli voleni lidem a byli tudíž i vykonavateli snesení jeho. Lidu bylo dáno tedy právo volby, s tím však omezením, že toliko ze třídy prvé, t. j. z nejzámožnějších občanů bez přihlížení k urozenství **a.** voleni býti mohli. **A.** byli i lidu zodpovědni, a každý z nich s úřadu odstupuje podléhal euthyně, t. j. kritickému zkoumání výkonů svých v úřadě. Za to **a.**, jimž lid euthynu udělil, do Areiopagu byli povoláváni. Prvým byl *ὁ ἄρχων*, po němž označována byla léta občanská v Athénách; později — v nápisech teprve za dob římských — zván byl *ἀ. ἐπώνυμος*, poněvadž jeho jménem počínaly se roční seznamy efébův. Dle našich názorů byl archón tento předsedou republiky a dozíral ku všem odvětvím správy. Úřad královský byl rozdělen, a jednotlivé jeho části svěřeny vládci druhému a třetímu. Druhý, vykonávaje úřad velekněze a jsa předsedou veliké rady na Areiopagu, nazýval se i na dále *βασιλεύς*; ba i choť

jeho, nepochybně za příčinou jistých úkonů náboženských, které kdysi bylo vykonávati manželkám královským, slula *βασίλινναι* (královna). Správu věcí vojenských, řízení věcí zahraničných a soudnictví nad cizinci obdržel *πολέμαρχος*, ostatních šest zváno bylo *θεσμοθέται*, a počátečná působnost jejich není určitě známa. Ústava Solónova s počátku neuspokojila ani šlechty, ani lidu, a násilnosti Alkmaiónovců vyvolaly nové nepokoje, jichž použil r. 586 před Kr. archón Damasias k zařízení tyrannidy, ovšem pod záštitou trvalého archontství. Po dvou létech společným úsilím šlechty i lidu Damasias vypuzen a dle smlouvy mezi stranami počet **a**-tů rozdělen tak, že tři místa archontská vyhrazena usedlíkům (geómorům) a dvě řemeslníkům i plavcům (démiurgům). Nelze ovšem mysliti, že by jen z geómorův a démiurgů tito **a.** byli voleni; lidu postačovalo, mohl-li podlé společenských tříd volbu vykonávati (Prášek, Solón a Damasias. Kolín, 1887). Ustavou Solónovou omezena byla především soudní moc **a**-tův, a to měrou takovou, že na příště **a**-tům toliko řízení při zůstalo, kdežto výpověď soudní přiřčena soudům z lidu ustanoveným. Také kollegiální úřadování ponecháno v případech jen řídkých. Přes to byla moc **a**-tů ještě velmi značná, tak že ji Aristotelés mohl zváti »mocí svrchovanou«, ctižádostivým mužům podávala pak prostředků k počinům samovládným, jakož ukázalo se při Peisistratovi, jenž se svými syny a vnuky archontství dle jména spravoval, skutečně však byl neomezeným samovládcem. Z tohoto poznání vzešla další oprava, pravděnejpodobněji provedená Kleisthenem po r. 510 před Kr. Místo volby, nedosti bezpečné před úklady zámožných eupatridů, zaveden los bobový, načež vylosovaným bylo se podrobiti dokimasii nejprve před radou a pak před héliaií (Vl. Kalousek, Listy filol. XIV. 418 sld.). V zásadě zůstalo ještě archontství třídě prvé, avšak učiněno závislým na schvalovací výpovědi svrchovaného národa. Avšak výhrada boháčů nemohla míti dlouhého trvání, a sám Aristeidés viděl se povinna přihlížeje k vlastenectví všech tříd lidu, za válek perských osvědčenému, ke změně nejpronikavější. Učinil tudíž, nepochybně ještě r. 479. památný návrh, aby archontství všem Athéňanům napořád bylo přístupno. Jedinou nezbytnou vlastností k dosažení archontství athénského byl bezpečně prokázaný občanský původ v třetím pokolení. Teprve z dob následujících zachovaly se zprávy o **a**-tech. Vylosovaní a dokimasovaní podrobili se dvojí přísaze úřední, před královskou stoou na agoře a na hradě, načež vykonávali úřad svůj na místech určitých. Prvý archón později úřadoval u soch Epónymů, basileus ve stoi královské a v Bukoleiu, polemarchos v Lykeiu, thesmothetové ve Thesmothesii. Úřadujíce byli triérarchie prosti a na znamení své nedotknutelnosti nosili v úřadě věnec myrtový. Následující byla působnost **a**-tů jednotlivých: 1. Prvý archón soudil při rodinné a dědické i dozíral k dionysiim a thargeliím. 2. Basileus neměl vůbec politické působnosti, nýbrž přihlížel k věcem bohoslužebným a k soudnictví hrdelnému a ku případům, kde porušeny byly zvyky posvátné (Hauvette-Besnault, De archonte rege. Paříž, 1884); nadto řídil obojí mystérie, lénaie, anthestérie a dozíral ku závodům gymnickým. 3. Polemarchos vykonával soudnictví ve sporných věcech metoikův a cizinců. Tito tři **a.** sami si volili po dvou pomocnících (*παρέδροι*), kterýmž však rovněž bylo se dokimasii podrobiti. 4. Thesmothetové činíce synedrion řídili pře o všech věcech, které nebyly výslovně přikázány některému z prvých tří **a**-tův, ač nálezy činiti příslušelo soudům z lidu vylosovaným. Jako v Římě působnost městských magistrátů, tak i v Athénách pravomoc **a**-tů stávala se znenáhla pouhou formalitou, poněvadž k jednotlivým výkonům státním ustanovováni zvláštní sbory neb úředníci. Přes to byla důstojnost archontská hledána až do pozdních dob císařských, ba i císařové (Domitián, Gallienus) jí se honosili; císař Hadrián přijal r. 111, již jsa konsulem a designovaným nástupcem Trajánovým, hodnost **a**-ta epónyma. — Důležity jsou ve příčině chronologické seznamy **a**-tů (nejnovější Gelzrův ve III. vyd. K. F. Hermannových Starožitností). Ve starověku sestavil seznam **a**-tů Démétrios Falérský, který však nás se nedochoval. *Pšk.*

Archytas (* 430 — † 348 před Kr.), filosof pythagorský, žák Filolaův a vrstevník Platónův. V metafysice hlásal dva základní principy všeho jsoucna: formu (*μορφή*) a hmotu (*οὐσία* = *ἐστώ*). Tyto však od sebe jsouce odloučeny, ve styk uváděny jsou příčinou třetí, prvotnou, jež jest božstvo (*θεός*), které nad oběma trůníc látku k formě přivádí a utváří. Čísla pak a tvary geometrické jsou pojidla mezi formou a hmotou, jimiž všechny protivy se vyrovnávají. Prostor objímá v sobě vše, sám pak není v ničem. Čas definoval **A.** jako číslo pohybu aneb jako vzdálenost všeho stvořeného. Přítomnosti nelze postřehnouti. »Nyní« jest nedílno, jsouc koncem minulého a počátkem budoucího. Zvláště proslavil se **A.** v mathematice a mechanice. Úlohu délickou o zdvojnásobení krychle řešil pronikem dvou ploch; jak známo, první to zmínka o geometrické křivce prostorové. **A.** snažil se prvý určiti objem země (400.000 [?] stadií) pokládaje ji již za kouli. (Horác: »Te maris et terrae, numeroque carentis arenae mensorem cohibent, Archyta«). Připisuje se mu též vynalezení šroubu a kladky. **A.** pěstoval prvý snad mechaniku methodicky užívaje v ní zásad a pouček geometrických. Mimo jiné sestrojil prý též létací holubici, které se ve starověku velice podivovali. V theorii poznání **A.** rozlišoval rozumnost (*νοῦς*), jež prý v duši vzniká, od smyslnosti (*αἴσθασις*), která má původ v tělesnosti. V ethice spatřoval cíl života lidského ve ctnosti. Sám vynikal bezúhonností a čistotou mravů. Rozkoší se vystříhal, neboť je považoval za počátek všech nepravostí a hříchů. Jimi umrtvuje se každá činnost rozumová a nejvíce zla lidstvu z nich pochází. Spisy u pozdějších spisovatelův **A**-tovi přiděl-

lované, z nichž i četné zlomky jsou nám dochovány, povstaly asi teprve v době novopythagorské. Dle soudu Zellerova (Phil. d. Gr. V³, 106, 1.) možno nanejvýš za pravé považovati spisy: *Περὶ μαθηματικῆς* a *Περὶ δεκάδος*. Názory čistě pythagorské i mnohé A-tovi vlastní jsou ve spisech těch promíšeny živly platónskými a peripatétickými. Zlomky všech spisů těch otiskl Mullach ve Frag. phil. graec. I. 553–575. a II. 117–129. — **A.** narodil se v Tarentu r. 430 př. Kr. Veřejného života účastnil se horlivě. Sedmkrát prý stál v čele obce Tarentské a pod vůdcovstvím jeho Tarentští podnikali mnohé boje vítězné. Platóna prý osvobodil od smrti, když byl od Dionysia již odsouzen. Zahynul r. 348 na pobřeží apulském při ztroskotání lodi. Událost tu zvěčnil Horatius ve známé ódě (I.—28.). *Dna. Jmk.*

Ari. nebo **Ariz.**, skratek pro amer. území Arizona.

Aria cattiva (ital.), vzduch špatný, zkažený, škodlivé výpary bažinatých krajin italských, zvláště při západním pobřeží poloostrova (Pontinské bažiny, Campagna, toskánské Maremny). Viz Malaria.

Ariadne, planetoida objevená 15. dubna 1857 N. Pogsonem a od téhož tak pojmenovaná. Označení (48) *Gs.*

Ariadné, dle řecké báje dcera krétského krále Minóa a Pasifae. Když Athéňané na usmíření smrti syna Minóova Androgea po třetí do Kréty vyslali sedmero jinochů a totiké dívek za oběť Minótaurovi, králevic athénský Théseus účastniv se pod ochranou bohyně Afrodity této výpravy obdržel od **A**-ny, jež k němu láskou vzplanula, klubko od Daidala zhotovené, které jej, když byl Minótaura udolal, šťastně z bludných chodeb labyrinthu vyvedlo. Veselým tancem oslavivše své osvobození Athénští dali se s **A**-nou na zpáteční cestu; na ostrově Naxu, v báji Dia zvaném, Théseus opustil spící **A**-nu buď z nevěry, (kteréž pověsti však Athéňané odpírali), aneb ze zapomnětlivosti, aneb na vybídnutí Athény. Než brzy zjevil se Dionysos a potěšiv hořekující **A**-nu pojal ji za choť. Zeus pak ji obdařil nesmrtelností, jakož i zlatá koruna, svatební dar Dionysův, změněna ve souhvězdí. — S bájí úzce souvisí **A**-nin kultus na ostrově Naxu, jenž záležel jednak v obřadech rázu truchlivého, vzpomínaje její opuštěnosti nebo smrti (neboť jiná

Č. 333. Spící Ariadné (Řím, Vatikan)

verse vyprávěla, že **A.** dle vůle Dionysovy od Artemidy na ostrově Dii usmrcena), jednak bakchickým veselím oslavoval její spojení s Dionysem. Dle toho se zdá, že **A.** byla bohyní přírody, snad bohyní úrodné půdy, jejíž podoba v různých dobách ročních přechází z bujné plodnosti ve ztrnulý spánek zimní, z radosti v zármutek. Odtud úzké její spojení s Dionysem, jehož kult rovněž brał se dvojím oním směrem. Jméno »Ariadné« znamená buď »velespanilou« nebo (= *ἀριάγνη*) »veledůstojnou«; na ostrově Krétě nazývána také Ariédla (velezjevná), což Preller vykládá o opětném zjevení **A**-ny zmizevší na jaře. *klk.*

A. v umění. Z památek uměleckých vztahujících se k bájím o **A**-ně podána jest pod číslem 333. reprodukce slavné sochy musea vatikánského, představující **A**-nu spící. (Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse, č. 1572.) Do dob Winckelmannových byla socha tato známa pode jménem spící Kleopatry, poněvadž ná-

ramek na levém rameni ženy této, jenž má podobu hada, pokládán za hada skutečného. Winckelmann sám shledával v soše té spící nymfu; teprve Visconti poznal srovnáním hojných sarkofagů, že žena spící jest **A.** Jak z celého položení těla a z roucha, jež poněkud v nepořádek jest uvedeno, patrno, není spánek, v nějž **A.** jest pohřížena, klidný, nýbrž provázený nepokojnými sny. Ráz celé sochy jest majestátní, formy těla grandiosní, obličej prostý veškerého výrazu smyslného, jaký spatřujeme na římských sarkofazích a malbách nástěnných zobrazujících tutéž pověst. Zvláštní pochvaly zasluhuje mistrné podání roucha a jeho záhybů, jevící ráz přímo moderní. Originál, jehož replikou jest socha vatikánská, vznikl asi za doby hellénistické; replika poněkud chatrnější než jest socha vatikánská chová se v Madridě (Friederichs-Wolters, č. 1573). *Vý.*

Ariaios, přítel a vojevůdce Kýra ml., byl v bitvě u Kunax r. 401 př. Kr. velitelem asijských sborů Kýrových. Když Kýros v boji zahynul, nabídli řečtí žoldnéři trůn **A**-iovi, avšak tento zamítnuv jejich nabídnutí přijal milost od Artaxerxa II. a pomáhal potom Tissafernovi ve zrádném úskoku, kterým vůdcové řečtí byli zajati. Jsa vůbec povahy ničemné zradil r. 396 opět Tissaferna, r. 395 povstal proti Artaxerxovi a zahynul nejspíše na popravišti.

Ariana (Airjana, země Airjův, novopers. *Írán*) slula ve starověku vých. třetina Přední Asie, a to netoliko jižní vysočina íránská, nýbrž i severní nížina, kde Džeihún (Oxus) a Seihún (Jaxartes) sbírají své vody. Na Íráně nynějším vztahovalo se jméno Airjana ještě za časů Eratosthenových (II. stol. př. Kr.) toliko na krajiny východně od veliké pouště médské, ačkoli o Médech již Hérodot (VII., 62.) zmínku činí, že sluli za starodávna Ariové (země jejich Árjaka, odkud novoperské Irák); na vysočinu veškerou rozšířeno jest teprve za vlády Sásánovců. Staří dělili Írán na několik krajin zvláštními jmény označených. Jména ta zachovala se buď ve Vendidadě, buď na nápisech z doby Dareiovy. V Evropě obvykli jsme si vyslovovati původní jména íránská ve tvarech pořečtěných, a tato jsou: Ve východní (vlastní) **A**-ně Sogdiané, Baktriané, Chorasmia, Margiané, Areia, Arachosia, Drangiané, Gadrosia; v západní (médsko-perské) **A**-ně: Karmania, Persia, Parthia, Hyrkania, Media, Atropaténé. *Khl.*

Ariáni, sektáři, přívrženci Aria, jenž pocházeje snad z Libye stal se na počátku IV. stol. nižším duchovním v Alexandrii, potom jahnem, od arcibiskupa Achilly za kněze posvěcen a dostal do své správy chrám zvaný Baukalis. Arius byl muž jednostranně vzdělaný, bez spekulativního nadání, ale obratný v dialektice. Začal v l. 318—320 se svým arcibiskupem Alexandrem (v. t. 3) spor o božství Synově tvrdě: »Když Otec Syna zplodil, má zplozený začátek svého bytí, byla tedy doba, kdy nebyl, a má svou podstatu z ničeho«. Přenesl tudíž kategorii času, pod kterou každé zplození zde na zemi spadá, na božské zplození a dovozoval, že zplozený Otci spoluvěčným býti nemůže; dále tvrdil, že Syn jest z ničeho, tedy tvor božské podstatě cizí a svou přirozeností proměnlivý; ale poněvadž svobodnou vůlí svou se nezměnil a v dobrém setrval, jmenoval jej Bůh Slovem (Logem), Synem a Bohem a povznesl jej nad veškeré ostatní tvorstvo. Konečně připisoval Arius vtělenému Logovi (Slovu) pouze tělo lidské; místo duše lidské zaujímal v Kristu Logos sám. Arcibiskup Alexander napomínal nejprve Aria, pak jej vyobcoval na synodě alexandrijské r. 320 nebo 321 ještě s dvěma biskupy a jinými stoupenci a vypudil jej konečně z Alexandrie a z Egypta. Arius odebral se ke svému příteli Eusebiovi, biskupu nikomedijskému, potáhl s jeho pomocí četné asijské biskupy po sobě, složil v Nikomedii své hlavní dílo *Thaleia* (hody) a skládal písně »pro mlynáře, plavce a cestující«, jimiž svůj blud rozšiřoval. Když císař Konstantin V. r. 325 svolal první obecný církevní sněm do Nicaee, zatratil tento blud Ariův, proti němuž zvláště vyznavači (*confessores*) ostře vystupovali, a stanovil, že »Syn jest Otci soupodstatný« (*ὁμοούσιος*). Císař poslal Aria do vyhnanství. Avšak působením sestry své Konstantie naklonil se Konstantin nikoliv ariánství, ale osobám, jež mu byly líčeny za pravověrné. Arius navrátil se z vyhnanství a oklamal císaře, kterémuž osobně podal obojetné, na oklamání vypočtené vyznání víry, tak že císař rozkázal Athanasiovi, biskupu alexandrijskému, aby Aria do církve přijal. Avšak Athanasius nevyhověl přání císařovu; v tom Arius náhle zemřel při veřejném průvodu. **A.** těšíce se přízni dvora, jmenovitě nástupce Konstantinova, císaře Konstantia, sesazovali pravověrné biskupy i do vyhnanství posílali a dosazovali na jejich stolce své stoupence. Záhy však rozpadali se na dvě strany: 1. poloariány (semiariány), kteří pravili, že Syn Otci jest podstatou podoben (*ὁμοιούσιος*), a přísný arianismus zavrhovali, a 2. přísné **a**-ny, kteří po svých vůdcích jahnu Aëtiovi a kyzickém biskupu Eunomiovi též Aëtiáné a Eunomiané sluli. Přísní **A.** získali pro sebe císaře Konstantia a pomocí jeho dostali vrch nad pravověrnými na synodách v Ariminiu a Seleucii (r. 359). Po smrti Konstantiově († 361) povolal jeho nástupce Julián Odpadlík hned všechny vypověděné biskupy z vyhnanství nazpět chtěje církev ve zmatky uvésti; ale biskupové znajíce smýšlení císařovo viděli svou spásu jenom ve svornosti. Patriarcha alexandrijský Athanasius slavil r. 362 synodu v Alexandrii, která stanovila mírné podmínky k obnovení pokoje v církvi. Sta biskupův opouštěla tábor ariánský, ve kterém žili jenom z přinucení; ariánství na Západě vymřelo brzo na dobro. Nástupcové Juliánovi, císařové Jovián a Valentinián I., byli katolíci; za to císař Valens, bratr Valentiniána I. a od něho za císaře Východu ustanovený, byl krutým Ariánem a pronásledoval katolíky. Po jeho smrti († 378) ustanovil císař Gratián, katolík, Theodosia V. za spolucísaře a vykázal mu Východ ke správě. Theodosius vybízel pod-

dané k přestoupení ku pravé víře, odňal A. nům v Konstantinopoli všechny kostely, a dalšími občanskými zákony (r. 384) zmizelo ariánství z říše Římské. Za to dostalo se ariánství od Římanů k národům germanským Gotům, Gepidům, Svevům, Alanům, Burgundům, Vandalům a Longobardům, kteří útočíce na říši Římskou zůstali při něm z odporu proti Římanům; jedni až do svého zahynutí, jako Ostrogotové a Vandalové, druzí pak stali se později katolíky, jako Visigotové, Svevové, Burgundi a Longobardové. Dr. *Fr. X. Kryštůfek.*

Ariano: 1) A.-di-Puglia [a. di pulja], distr. město v dolnoitalské prov. avellinské, na dráze neapolsko-foggijské, 75 *km* vsvých. od Neapole. Jest malebně rozloženo na příkré, 763 *m* vysoké skále tufové, sídlem biskupským, má krásnou kathedrálu, gymnasium, lomy mramorové a 12.522 obyv. (1881), kteří zabývají se hedvábnictvím, pěstováním vína, rolnictvím, výrobou majolíku a rosolky i dobýváním křídy. Na blízku jsou doly sirné. — Distrikt arianský má na 135 *km*² 95.839 obyv. v 26 obcích. — **2) A.**-nel-Polesine, distr. m. v hornoitalské prov. rovižské, v deltě Pádu, na jižním jeho rameni, 11 *km* jihových. od Adrie, má 5628 obyv. provozujících hlavně plavbu a provaznictví. Distrikt má na 334 *km*² jen 4 obce s 20.085 obyv.

Arias Benito (*Benedictus*), proslulý špan. učenec (* 1527 — † 1598). Nar. nejspíše ve Frejenalu de la Sierra (pročež zván Montanus, horal) z chudého šlechtického rodu, studoval v Seville a v Alcale de Hengres theologii, zvláště pak v hebrejštině, chaldejštině, syrštině a arabštině nabyl vědomostí na ten čas neobyčejných. Konal pak cesty po střední a jižní Evropě, osvojil si též některé moderní jazyky, načež posvěcen byl na kněžství a přijat do řádu St. Jago de Compostella. Upozorniv na sebe Filipa II., poslán byl do Antverp, aby tam řídil vydání drahocenné antverpské čili Plantinovy polyglottní bible, pořízené na základě polyglotty komplutenské. Úkolu tomu A. dostál v l. 1568—1572 skvěle; ale, ježto kladl veliký důraz na hebrejský text bible a do polyglotty přijal chaldejské parafrase většiny knih starozákonních, povstal proti němu kanovník Leon de Castro, professor v Salamance, i byl A. podezříván z porušení dekretu tridentského o Vulgatě, jakož i obžalován, že se kloní k židovství. Avšak A. v Římě samém ze všelikého nařčení úplně se očistil. Obíraje se nadále vědeckými pracemi zemřel v r. 1598 jakožto komthur řádu sv. Jakuba a dvorní kaplan v Seville. Četné spisy jeho odnášejí se skoro vesměs ke Starému i Novému zákonu a jsou obsahu archaeologického a exegetického; tak na př. *Commentaria in XII Prophetas* (Antverpy, 1572, 1582); *Antiquitatum Judaicarum libri IX* (1593). Složil četné duchovní básně latinské, španělskou poetickou parafrasi Velepísně Šalomounovy a vůbec v poesii dobyl si takového uznání, že byl v Alcale slavnostně za básníka korunován.

Ariaspové (*Ariaspae*, mylně nazývaní též Arimaspy neb Agriaspy), národ druhdy osazený v jihových. části Drangiany při hranicích Gedrosie nad Etymandrem (= nyn. Hilmend), chváleni byli pro spravedlivost a jemné mravy. Peršané ponechali jim úplnou svobodu, poněvadž zachránili vojsko Kýrovo dodáním potravin od brzké smrti hladem, za kterýžto skutek dostalo se jim čestného příjmení Euergetae (*Εὐεργέται* — dobročinní). Také Alexander Vel. choval se k nim velmi laskavě a zvětšil jejich území. — Hlavní město jejich Ariaspe leželo nad Etymandrem pod pohořím Baetium. Polohu jeho nelze dnes bezpečně určiti.

Aribert viz Heribert.

Aribo, arcibiskup mohučský (1021—1031), syn bavorského falckrabí Ariba a příbuzný císaře Jindřicha II., usiloval o episkopální zřízení církve německé, aby byla, pokud možno, neodvislá od moci papežské. Na synodě v Seligenstadtu (1022) hleděl způsobiti usnesení, že provinciální koncilia jsou ve sporech církevních vyšší instancí než papež, že nikdo nemá bez dovolení biskupova uchylovati se ke stolici papežské atd. Po smrti císaře Jindřicha provedl A. volbu Konráda II. (1024), jehož potom sám korunoval v Mohuči. Za to jmenován byl arcikancléřem pro Italii. Zemřel 6. dubna 1031 v Comu vraceje se z pouti do Říma.

Arica [aríka], vlastně San Marcos de A., hlavní místo nejjižnějšího okresu jihoamerické republiky Peru, s 3500 obyv., přístavní místo Tacny, s níž drahou jest spojeno, na pobřeží Tichého oceánu, má sice malý, ale pro obchod části jižního Peru a Bolivie důležitý přístav, z něhož vyváží se množství zlata, stříbra, mědi, cínu, chiny a cascarilly, guana, chinchilí kůže, vlny alpacké a vikuní. Za vlády španělské měla A. ještě mnohem větší důležitost pro obchod peruánský čítajíc přes 30.000 obyv., avšak několika strašnými zemětřeseními (zvláště roku 1868) velmi poklesla. Roku 1880 dobyli ji Chilané a zapálili, načež mírem sjednaným v lednu 1882 A. s okresem svým a též Tacna připadly k republice Chilské s tou podmínkou, že Peru může si je 20 mill. dolary do 10 let vykoupiti.

Aricia (ariča), stará *Aricia*, město v italské prov. římské, 2 *km* jižně od Albana, při silnici Appiově, má 2278 obyv. (1881), krásný chrám z r. 1664 od Berniniho, palác knížat Chigiův a zbytky starého chrámu i háje Diany Aricijské. Obklíčena jsouc vůkol stinnými lesy jest A. oblíbeným letním sídlem obyvatelstva římského. Viadukt 312 *m* dlouhý vede do Albana.

Aricescu [-ku] Constantin D., politik a literát rumunský. Nar. se r. 1823 v Câmpulungu stal se r. 1845 inženýrem a horlivě se přičiňoval o národní a politické probuzení lidu. R. 1847 stal se ředitelem finančního odboru, avšak již roku 1848 musil ustoupiti. R. 1857 pilně se staral o podpisování národního programu o 4 kardinálních požadavcích národa rumunského a v »Românulu« psal stále ve prospěch myšlénky spojení obou knížectví. Roku 1859 stal se ředitelem státního archivu.

Skládal sám a překládal kusy divadelní, pak básně, které uveřejňoval v časopise »Pruncul român« a r. 1852 vydal báseň *Arpa romană*, kterou však censura tak seškrtala, že později musil k ní vydati zvláštní výklad. Nejdůležitějším jeho dílem jest *Istoria Câmpulungului* (1856), které censura brzo zapověděla, pak děje revoluce r. 1848: *Corespondinça secreta si acte inedite ale capilor revolutici romane de la 1848*.

Arici [ariči] Cesare (* 1782 v Brescii, † 1836). Studoval práva v Bologni a stal se aktuárem ve svém rodišti. Když však r. 1809 uveřejnil prvou svou báseň didaktickou *La Coltivazione degli ulivi*, jmenován professorem řečnictví na lyceu brescijském, na němž později vyučoval literatuře a dějepisu a konečně latině. **A.** zván za svého života Vergiliem století devatenáctého, ale obliby své pozbyl za našich dnů pro úplně poučný a popisný ráz svých veršů, kterým schází pravé nadšení básnické. Jsou to: *Corallo* (Brescia, 1810); *Pastorizia* (t., 1814), jež vznikla vlivem Vergiliových Georgik a založila hlavně jeho slávu; *Origine delle fonti* (Milán, 1832). Povšimnutí zasluhují i knihy *Musa Vergiliana*; *Viaggio malinconico* (1815); *Brescia romana*; *Il Sirmione* (1822); *Juni*, *Versi sacri*. Pokusil se také o báseň epickou *Gerusalemme distrutta* (6 zpěvů, 1819) s úspěchem nevalným. Překlady **A**-ovy vynikají lehkostí, zvláště Vergiliovy *Georgiche*, *Bucoliche* a *Eneide*. Z prosaických spisů jeho uvádíme jeho *Comentari dell' Ateneo bresciano*, jež uveřejňoval jako tajemník Atenea brescijského. Úplné vydání spisů jeho vyšlo v Padově roku 1858. *P.*

Aricia viz Ariccia.

Aricia Sav., rod mořských červů štětinatých (*Polychaeta*) ze skupiny červů rournatých (*Sedentaria*). Jest typem pro zvláštní čeleď *Ariciidae*, jejíž zástupci mají tělo oblé, poněkud ploché a z množství krátkých segmentů složené, lalok čelní stlačený, s krátkými tykadly nebo bez nich, lalok ústní komolci nožními provázený, kteréž zde i na všech následujících segmentech svazečky vlasovitých štětin nesou. Rod **A.** zahrnuje několik druhů, vesměs tím význačných, že zpodní větve jejich komolců nožních mají na předních segmentech příčné, papillovité hřebínky. V moři Středozemním, zejména v zálivu Neapolském, hojná jest **A.** *foetida* Clap., význačná odporným zápachem. *Sč.*

Arie (ital. *aria*, franc. *air*) jest pěvecké číslo širé formy, hlavně pro sólový hlas s průvodem a v oboru hudby vokální zaujímá důležité místo. Svůj původ a zvláštní tvar vzala **a.** jednak z instrumentálních forem ronda, ba i sonáty, jinak z konstrukce textu a významnosti slova v oboru opery a oratoria. Jako výraz jisté nálady, určitého citu naráží sice **a.** na píseň, ale ve změněném významu, jehož tento výraz nabývá v ovzduší dramatickém, vzdává se prosté formy písňové a rozlévá se z úzce vyměřených těch mezí v širší, umělejší formy. Forma **a.** se tedy liší od formy písňové: 1. metrickou a rhythmickou volností konstrukce a slohu; 2. převládáním určitější celkovitosti proti pouhému seřadění dílů písňových. **A.** jest zásadní protivou v poměru ku písni, snažíc se z pouhého seřadění povznésti k dokonalé jednotě věty pevným utužením všech dílů. Rozvoj **a.** děl se způsobem zcela přirozeným. Skladatelům operním a oratorním nestačila prostá forma písně na scéně při tak četných a tak různě kontrastovaných slokách textu. Scéna musila býti prokomponována, i byly tu na snadě širší, bohatější formy ronda a sonáty, jejichž typické vlastnosti byly přenášeny z vlastní jejich půdy instrumentální v rozvedené věty vokální; a mám-li uvésti klassické příklady, poukazuji k Pizarrově arii v Beethovenově »Fideliu«, jež má formu sonátovou; Octaviova **a.** do B-dur v Mozartově »Donu Juanu« má stavbu sonatiny, podobně též první **a.** Elviřina se vtroušenými poznámkami Dona Juana a Leporella, kdežto druhá její **a.** v téže opeře jest vlastně rondo první formy. Krajním výstřelkem **a.** jest tak zvaná bravourní **a.**, jež překypuje bohatě vyzdobenými figurami, nastrojenými pro zpěvačky a zpěváky oboru koloraturního, aby jejich technika se zaskvěla přede vším jiným na jevišti. Hlavně tento druh přivedl arii do špatné pověsti. Nejnovější forma seriosního dramatu hudebního dala úplně arii výhost. Jako zjev dokonalé jednoty hudebně dramatické, jako celek vysoce povznesený nad řadu čísel staré opery netrpí ovšem státu ve státě. *Nč.*

Ariège [ariéž]: **1) A.**, řeka v jižní Francii, též Auriège (*Aurigera* = zlatonosná) zvaná, 170 *km* dlouhá, pramení se v Puymorenském sedle na hranici andorrské, tekouc departementem ariègeským a hautegaronneským omývá města Ax, Tarascon, Foix, Pamiers, vnímá s pravé strany Hers, s levé Lèzu a vtéká do Garonny 8 *km* jižně od Toulousu jsouc na 38 *km* splavna. Písek její a některých přítoků obsahuje ryžovné zlato a čistá její voda oplývá pstruhy a parmami. — Dle ní nazván **2) A.**, departement franc., utvořený z bývalého hrabství Foix, jižní části Gascogně (Conserans) a záp. cípu Languedocu, s nímž hraničí Andorra, Španělsko a departementy Haute-Garonne, Aude a Pyrénées-Orientales, a jenž maje rozlohu 4894 *km*² patří k úvodí Garonny. Jižní část jest hornatá, vyplněná Pyrenejemi a severními jejich svahy. Jen asi třetina veškeré půdy jest vzdělána, a čtvrtina pokryta lesy smrkovými a dubovými, v nichž prohání se hojně vysoké zvěře, medvědů, vlkův a kamzíků. Hojné pastviny jižních krajů podporují chov dobytka a jiných domácích zvířat, a značný jest zde obchod do Španělska s ovcemi a mezky. Severní kraje mají plodin obilních i zahradních nad potřebu, též rodí množství lnu, rostlin olejnatých, kaštanů, vína a ušlechtilejšího ovoce. Vína vytěženo r. 1885 v departementu 30.874 *hl*. Nejdůležitějším odvětvím průmyslu departementu jest železářství a ocelářství, vedlé toho provozuje se také soukenictví, plátenictví, punčochářství, hrnčířství a vydělávání kožích. Obyvatelstva r. 1886 napočteno 237.619 duší (malou částí též původu

baskického) ve třech arrondissementech (Foix, Saint-Girons, Pamiers), 20 kantonech a 336 obcích. Foix jest hlav. městem departementu.

Ariel, nejbližší měsíc Uranův, odkrytý Lasellem 24. říj. 1851 a již dříve (27. břez. 1794) Herschelem a (14. a 27. září a 6. listop. 1847) Lasellem viděný, jeví se jako hvězdička 16. velikosti; doba oběhu jeho kolem Urana = 2,520.383 dní; poloměr dráhy kruhové ve střední vzdálenosti Uranově od slunce = 13,"78; délka počítána od uzlu vystupujícího na ekliptice pro 1872,0 středn. času washingtonského = 15,°90. *Gs.*

Ariel (hebr.) jest jméno rodové značící tolik co »lev Boží«; dává se dvěma rekům moabitským; taktéž vyznačuje se u Ezechiele slovem **A.** oltář zápalný a u proroka Isaiáše jménem **A.** město Jerusalém se vyrozumívá. *Byš.*

Aries (lat.), beran, bořicí nástroj v římském válečnictví, viz Beran.

Arieta čili loď beranidlová jest obyčejná neb obrněná loď válečná, opatřená vystuženým tupým bodcem pod vodou na přídi, jehož účelem jest proraziti boky nepřátelské lodi. Veškeré moderní, kasematní nebo věžové lodi válečné mají takové bodce obrněné a jsou tedy též **a**-mi. *Po.*

Arietto Ladislav viz Šebek Ladislav.

Árif (arab.), vědoucí vůbec, zvláště pak ve smyslu náboženském, mající vyšší vědění o Bohu. Vyskytuje se i jako jméno osobní.

Árifí paša, státník turecký, narozen kol r. 1830 v Cařihradě. Otec jeho, vážený diplomat, Šekíb paša, přidělil ho záhy dívánu a r. 1847 vzal ho s sebou do Říma a do Vídně. Vrátiv se domů **A. p.** horlivě studoval jazyky evropské, načež byl přidělen ministerstvu zahraničných záležitostí. V diplomacii vystoupil poprvé jako první sekretář Alího paše, vyslance ve Vídni, potom se dostal v téže hodnosti do Paříže. Znalost francštiny zjednala mu úřad prvního dragomana Vysoké Porty, který zastával od r. 1858–1872. Od té doby byl několikráte vyslancem při různých dvorech (1873 ve Vídni, 1877 v Paříži), předsedou senátu a ministrem různých oborů. Od r. 1885 až po dnes jest předsedou státní rady turecké.

Ari Frodi viz Ari Thorgilson.

Arifrón ze Sikyóna, lyrický básník řecký, žil v V. a VI. stol. př. Kr. Mimo četná skolia napsal v rozměru daktylotrochejském paian na zdraví (Ὑγίεια). Pěkná ta báseň, vynikající mluvou jímavou a vzletnou, zachována u Athénaia; otištěna ve sbírce Bergkově (Poetae lyrici graeci, 1878, 1882 ed. IV.). Do jazyka českého přeložil ji Sam. Rožnay (»Píseň na zdraví«: přídavek k Anakreont., str. 75). *Ksk.*

Arijalúr, město ve východoind. okrese tričinopolském, v prov. madraské, s 5871 obyv. (1881). *Fl.*

Arikkod (Ariacode), město v Indii v okrese Malabáru, v prov. madraské, a sice na jižním pobřeží ř. Bejpúru, 32 *km* vých. od města Bejpúru, s 5089 obyv. (1881). *Fl.*

Arilje, okr. městečko v srbském kraji užickém, s 1002 obyv., smírčím soudem, starým, bývalým biskupským chrámem (biskupové sídlívali v **A**-ji od sv. Savy až do XVIII. stol.) a starožitnostmi.

Arillus, míšek, viz Semeno.

Arimannus viz Herimannus.

Arimaspové (Arimaspi), národ zahalený v šero mythické. Líčeni jsou v pověstech jako lidé jednoocí, bojovní, kteří bydlíce na nejzazším severovýchodě v sousedství Hyperboreů, s báječnými nohy zápasí o zlato. Vykladatelé novější spatřující v **A**-pech obdobu s Homérovými Kyklópy poukazují k indické bohoslužbě Šivy, jehož ctitelé malovali si červeným sufikem oko na čelo. Kar. J. J. Neumann (ve spise »Die Hellenen im Skythenland«) odvozuje však jméno **A**-pů z mongolského, kdež znamená horaly. Po mínění Humboldtově bydlili **A.** na sev. svahu Altaje, ve kterémžto případě souhlasili by s onou větví, která uměla dobývati zlata a zanechala právě na Altaji mnoho stop tohoto umění. Někteří stotožňují je s čudskými Čeremisy, osedlými nyní nad střední Volhou. — Mythus o **A**-pech byl také ve výtvarném umění antickém dosti běžný. *Koll.*

Arimatia, město palestinské v území kmene Efraim, rodiště tajného učenníka a přítele Kristova, Josefa Arimatijského, nejspíše nynější Ramla, 14 *km* sszáp. od Jerusaléma.

Ariminum starobylé město v Umbrii, od r. 269 římská kolonie, nyn. Rimini (v. t.).

Arinos, řeka v brazilské provinci Matto Grosso, přítok Amazonské řeky, vzniká pod 14·5° j. š. východně od města Diamantina nedaleko pramenů ř. Paraguaye, teče směrem sszáp. a spojivši se pod 10·3° s Juruenou přijímá jméno Tapajoz.

Ariobarzanes: 1) A., kolem r. 387 př. Kr. satrapa perský ve Frygii, strojil se odpadnouti od Artaxerxa II. a snažil se úsilně r. 378 zjednati mír mezi Spartou a Thébany, aby pomoci řecké mohl užiti. Vzbouřiv se r. 367 zmocnil se i Pontu a Paflagonie, kterážto panství udržel až do své smrti r. 336.

2) A. I. Filoromaios, král kappadocký, byl r. 92 od obyvatelstva se svolením senátu římského za krále zvolen a Corneliem Sullou, tehdejším místodržitelem římským v Kilikii, v panství uveden. Nedlouho potom byl návodem Mithridatovým od Tigrana, krále arménského, zabrán, ale r. 90 zmocnil se pomocí římských vůdců M'. Aquillia a L. Cassia říše své opět. Nicméně vypuzen byl podruhé od Mithridata, který r. 89 syna svého Ariaratha za krále dosadil a Aquillia r. 88 porazil. Teprve po míru dardanském r. 84 byla mu Kappadokie vrácena, ale všech krajin mu Mithridates nepostoupil, ano v lét. 85—81 zase mu některé odňal a teprve na výslovný rozkaz Sullův navrátil. Po smrti Sullově sevřen byl od Tigrana a byl jen potud pánem své říše, pokud tam byli Římané. Konečně, když Pompejus války s Mithridatem šťastně skončil, obdržel **A.** mimo Kappadokii i části Sofeny a Gordieny a některá města v Kilikii. Odevzdav vládu synu svému **A**-ovi II., zemřel v době neznámé.

Arion, plzák, viz Arionidae.

Arión, básník řecký a hudebník, souvěkovec tyranna korinthského Periandra (jenž vládl od r. 628—585 př. Kr.). Jméno A-ovo úzce souvisí s důležitými novotami ve vývoji řecké hudby a orchéstiky. Dle Aristotela byl prý zdokonalitelem dithyrambu dodav mu umělosti zavedením choru kyklického. Tyto chory byly určeny buď pro chlapce nebo pro muže. Průvodem hudebním byla k nim hra na kitharu. Jakož víře se podobá, A. nepravidelnou dříve a nevázanou veselost slavností Dionysových přeměnil ve slavnostní průvod sboru počtem omezeného, jenž dobře byl vycvičen ve zpěvu a mimice. Hesychios pak dí také, že byl A. vynálezcem »tragického způsobu«, což asi ten smysl má, že v jeho dithyrambech spočívá již zárodek příští tragédie. Pod jménem A-ovým zachován zlomek hymnu na Poseidóna (Bergk, Poët lyr. Gr.), jenž však jistě od něho nepochází; jsouť proti němu velmi závažné pochybnosti po stránce dialektické. V hudbě jeví se A. pokračovatelem Terpandrovým spojuje v činnosti své dva směry různé: Po způsobu lesbické školy Terpandrovy vzdělával písně, prooimia (celkem 2000 hexametrů) a kitharódické nomy, z nichž zvláště proslulý *νόμος ὀρθιος* bývá jmenován; po druhé pak dithyramby uvedl v literaturu jakožto umělecké plody lyrické. Tyto odnášely se zprvu obsahem svým k narození Dionysovu, avšak později obsah ten volně rozšiřován. — A. pocházel z Methymny na ostrově Lesbu, kdež snad náležel ke kitharódům školy Terpandrovy. Otec jeho slul Kykleus, kterézto jméno někteří pouze symbolickým pokládají. Známa jest pověst, kterak A. vraceje se z Velkého Řecka (z Tarenta nebo spíše ze Syrakus, osady korinthské) zpět do Hellady, od hrabivých plavců lodi korinthské byl ohrožován; kterak do moře se uvrhl, delfínem pak před utonutím zachráněn a ku předhoří Tainaru donesen. V paměť události té postavena prý na Tainaru kovová socha představující A-a na delfínu sedícího. V báji této, mnohokráte básnicky spracované, v popředí proniká myšlénka o božské ochraně pěvců a vypravování o přítulnosti a hudbymilovnosti delfínů. *Ksk.*

Arionellus Barr. je rod trilobitů ze zpodního siluru (kambria) v Čechách, Anglii, Švédsku a Sev. Americe. Tělo má dlouhé, vejčité, s hlavou mocně vyvinutou. Přední obrys její je parabolický, zadní rovný. Okraj před průčelím je široký a srostlý. Veliký šev rozchází se ve dvě větve, daleko od sebe se vzdalující. Větve ty pokračují rovnoběžně s osou, rozbíhají se dále na zad a končí na blízku úhlů lícních. Hybná tvář je dlouhá a úzká, oko malé. Ret má široký okraj, jenž je po stranách vykrojen. Žebra jsou ryhou opatřena. Trup zřetelně trojlaločný je stočitelný a skládá se ze 16 článků. Ocasní štít je velmi malý a srůstá ze 3 článků. V celku známo 6 druhů; v Čechách jeden, A. *ceticephalus* (viz vyobr. č. 334.), ve vrstvách jineckých (*C*) u vsi Velec dosti hojný; bývá od skalníků »velečákem« nazýván. *Pu.*

Č. 334. Arionellus ceticephalus Barr.

Arionidae, plzákovití, plžové, z řádu srostločidlých (*Stylommatophora*); jsouce bez skořápky mají nad koncem těla trojhranný otvor žlázy slizné; čelist má několik žeber podélných jako u rodu Helix, a páska jazyková nese na prostředním poli zoubky širší, troj- i dvojhroté, na pobočních polích nožovité dvoj- i jednohroté. Nehledíc k jiným poměrům mohly by se a. vřaditi mezi hlemýžďovité (*Helicidae*), avšak ústrojí rozplemeňovací jest nápadně odchylno; není při něm ani vaku šípového, ani žlaz přídavných, a produkty žlázy obojetné postupují před ústím sice v kanálech různých (vejcovodu a chamovodu), leč chamovod nemá pyje. Pojímací ústroj utvořen jest ze samčího oddílu toho ústrojí, t. j. z vychlípitelného atria a části vejcovodu, čímž vzniká jakýs penis. Zásobárna chámu jest na krátké stopce, a tvar její jest pro některé druhy charakteristický. Také tím jsou plzákovití odchylni ode všech ostatních plžů, že nemají jednoho svalu k zatažení hlavy, nýbrž tři. Příčin jest dosti, že nemohou řaditi se ani ke hlemýžďům, ani ke slimákům. Hlavním zástupcem této čeledi jest rod:

Arion Fér., plzák, těla podlouhlého, nahoře klenutého, dole plochého, k oběma koncům ztenčeného, na zadním konci zaokrouhleného; na hřbetě má kožitý štít zrnitě svraskalý, na jehož pravém kraji jest před polovinou otvor dýchací a zrovna při něm i otvor rodidel. Z kůže vylučuje se sliz buď více buď méně žlutě zbarvený. Na konci těla jest otvor zvláštní žlázy slizné. Pod štítem není destičky vápenité jako u podobného rodu *Limax*, nýbrž toliko jednotlivá zrnka. Rod tento jest rozšířen po celé Evropě, avšak neobsahuje mnoho druhů (asi 7), z nichž 4 jsou též v zemích českých. Plzáci mění se stářím tak, že jest nesnadno je vždy rozeznati, neboť v pozdějším podzimku stává se barva jejich temnější, a ve starších knihách jsou exempláře mladší a starší často uváděny jako zvláštní druhy. U nás jsou tito: *Arion empiricorum* Fér. (= *ater* L. a *rufus* L.), plzák lesní; barva jednostejně černá, hnědá nebo rudá, za mládí však bledá i zelenavá, s nezřetelnými pruhy podélnými na bocích, kteréž však stářím zcela mizejí; obruba nohy jasnější; sliz žlutavý. Délka 13—15 *cm*. Z odrůd byly u nás nalezeny: var. *marginatus* Moq. Tand., jež má černohnědý hřbet a pomorančovou obrubu nožní; var. *maurus* Held, černý i na krajích nohy, tak že jen střední pole chodidla zůstává bílé. Plzák lesní nachází se jako ostatní v listnatých lesích a živí se hlavně houbami. Odvaru z těchto živočichů bylo užíváno proti nemocem plicním. — *A. subfuscus* Fér., pl. hnědý, má barvu hnědou, na bocích štítu a těla po temném, význačném pruhu; dýchací otvor jest skoro uprostřed pravého kraje štítu; na hřbetě vylučuje se sliz šafránový, na noze čirý. Jest též odrůda jednobarvá bez pruhů, totiž var.

zatemněno jest ovšem z veliké míry tím, že prvotní *e* jeví se v nich jako *a*. Staré explosivy podnebné (*k, ǵ, ǵh*) jeví se v jazycích árijských jakožto spiranty (*š, dž, h* v sanskritě *s, ž* v jazyku avestském); srovn. lat. ř. *decem* δέκα se sanskr. *daśa*, av. *dasa*; lat. řec. kořen *gen-* (roditi), sanskr. *džan-*, av. *zan-*; řec. πηγνύς, sanskr. *báhus*, av. *bāzuš*. Souhlásky *r, l*, přesně rozlišené v jazycích ostatních (i v arménském), v jazycích árijských, zdá se, že jevily se prvotně jako jediné *r*; jazyk avestský má jen *r*, rovněž jazyk staroperský (snad vyjma slova cizí), jazyk staroindický má *r* i *l*, ale tyto dvě hlásky nekryjí se s evropským a arménským *r, l*; srovn. řec. πρό, slov. *pro* se staroind. *pra*, av. *fra*; kořen *plu-* (plouti) vedlé av. *fru*, staroind. *pru-*, *plu-*; kořen *klu-* (slyšeti) vedlé av. *sru-*, staroind. *śru-*. Změnou společnou jazykům árijským na rozdíl ode všech ostatních jazyků indoevropských (i arménského) jest přechod starého *s* v š po všech samohláskách mimo *a* a po *k, ḱ, r* (na příklad v staroind. *tišṭhámi*, av. *hištámi*, řec. ἵστημι, lat. *sisto*; staroind *širšam*, řec. κόρση a j.); podobně v témže postavení změnily jazyky árijské ž v ř (srovn. řec. μεσσός, got. *miždô*, slov. *mežda*, úr. **miždha-*, staroind. *mídha-*). Na půdě tvaroslovné jest vytknouti především skoro úplnou shodu v počtu i v tvoření pádů ve skloňování jmenném i zájmenném; zvláště jest pozoruhodno, že staré kmenové stupňování ve skloňování kmenů souhláskových v jazycích árijských zachovalo se aspoň v nejstarších památkách skoro v plné síle, kdežto v ostatních jazycích již v nejstarších památkách bývalé rozdíly kmenové jsou skoro úplně vyrovnány (srovn. staroind. *dâtár-*, *dátar-*, *dátr-*, lat. jen *dator-*, řec. δοτῆρ-). Z hojných shod, jež konstatovati lze na poli tvoření slovesného, budiž uvedeno, že jenom jazyky árijské mají imperativné koncovky *-tu* (3. os. j. č.), *-ntu* (3. os. mn. č.), že jen ony tvoří trpný rod odvozovací příponou *-ja-* (staroind. *bhrijaté*, av. *bairjéiti* = fertur). že jen v nich nalézáme desiderativa tvořená zdvojením a příponou *-sa-* (na př. staroind. *bhavâmi* stávám se, *bubhûšâmi* chci se státi). Podrobného a soustavného srovnání jazyků árijských mezi sebou a s ostatními jazyky indoevropskými, z něhož by bylo zřejmo, co v nich jest dědictvím společným všem jazykům indoevropským, co jest zvláštností jazyků árijských vůbec, a co v každém z nich zvláště se vyvinulo, posud nemáme; po stránce lexikálné viz v té příčině A. Fick, Vergleichendes Wörterbuch d. indogerm. Spr., I³ (Gotinky, 1874).

Ariovist, vojevůdce germanský. Povolán byv od Sequanů na pomoc proti Aeduům přešel s 15.000 mužů přes Rýn, usadil se v území Sequanův a povolával nové a nové zástupy suevské do Gallie, tak že počet jejich znenáhla vzrostl na 120.000 hlav. Aeduy a jejich spojence porazil r. 61 př. Kr. u Admagetobrigy a donutil je k poplatku. Římané uznali jej za přítele a spojence. Když však **A.** uvésti chtěl Sequany v úplné poddanství a donutiv je ku postoupení třetiny území ve prospěch Germanů za nedlouho i žádal, obrátili se kmenové středo moc k Juliu Caesarovi, tehdejším ské Gallie. Jednání mezi A-er vedlo ke zřejmé válce. **A.** ust kde po drahný čas obě strany p konečně však došlo v rovině u naye k rozhodné bitvě, v níž žen a za Rýn zahnán. Další jsou známy.

Aripo, městečko na sev.-z lonu, asi 17 *km* jižně od Maná hl. místo lovu perlových lastur ském, kde mezi březnem a k mažďují tisíce lidí se všech

Ariprand viz Lombar

Arisarum Tournefort, aronovitých rostlin, vyzna trubkovitým, ku konci však ohnutým. Z něho sotva vy nakřivená, níže s plodními, v květy. Prašníky těchto na polokulaté. Vaječníky jedn na dně pouzder přímými a dlouhé čnělce. Bobule více v krajinách Středozemního zích. Jako u příbuzných j hlízovité a listy hrálovité známo jest **A.** *vulgare* Ta L.), kř. obecná, ve ska Evropy. Její toul jest na k Listy šípovitostřelovité s laloky přiokrouhlými. H ořechu, bývaly druhdy vány jako *radix Arisari*.

Arisbé, starověké řece Selléentu, sev.-vých bylo dle jedněch zpráv ných od Methymnensk vystoupilo vojsko Alexa asijskou a rozložilo se t III. stol. př. Kr. byla zpustošena. Kdy zanik pravost jejich minci. za jánovy, byla s mnohý

Arista (lat.), osin šich pluchách v klásk

Aristaea Soland., covitých rostlin, ros na předhoří Dobré n rozloženým, 6listým, vnitřních větších. T skloněné. Tato má t vitě rozšířené blizny natá, pouzdrosečná, semeny. Listy jsou n stvoly, jichž od od u kosatců rozvětve linou ozdobnou, bu *raca africana* Thb. *major* Andr. (**A.** *co* Thb.), os. větší, strboulech. Mimo Jsou vůbec proti nami, které vyžad

Aristagoras, odboje maloasijský

Ψαμμίτης (*Arenarius*), Plutarch ve spisech »De facie in orbe lunae« a »De placitis philos.« liber II, cap. 24; různá místa u Sexta Empirica a j. **A**-chův spis o velikosti u vzdálenosti slunce a měsíce vyšel v lat. překladě od F. Commandina (Pesaro, 1572): v německém od Nokka (Freiburk, 1854); řecký text obstaral J. Wallis v Oxfordě, 1688 a 1699. (Srov. R. Wolf, Geschichte d. Astronomie, str. 171.) *Gs.*

3) A., nejproslulejší grammatik řecký, nar. na ostrově Samothraké asi r. 225 před Kr. Vzdělán byl v Alexandrii, kde učitelem jeho byl Aristofanés Byzantský. Ptolemaios VI. Filométór ustanovil **A**-cha učitelem svých synův a učinil jej po smrti Aristofanově správcem knihovny. Když bývalý žák jeho, Ptolemaios VII. Euergetés, nastoupil a ukrutně si vésti počal jak proti občanům tak i proti učencům musea, utekl **A.** na ostrov Kypros a tam stár jsa 72 léta hladem se umořil, poněvadž nezhojitelnou vodnatelností byl trápen. — **A.** vynikl nade všecky grammatiky starého věku. Především zabýval se kritikou a exegesí nejvýtečnějších básníků starých. K tomu družila se studia grammatická ve smysle nejširším. Spisů jeho počítalo se na 800. Byly to většim dílem monografie obsahu velmi rozmanitého, určené především pro úzký kruh žákův **A**-chových. Veliká část jich nebyla vydána od **A**-cha samého, nýbrž od jeho žáků dle psaných přednášek. Žádný ze spisů těch se nezachoval, pročež nuceni jsme veškeré vědomosti své o tomto učenci čerpati z pramenů podružných a na mnoze i dosti kalných. Jsou to především zprávy scholiastův a zvláště výborná »scholia veneta« (v rukop. benátském A) k Iliadě, zprávy lexikografův Apollónia Sofisty a Hésychia, jakož i jiných spisovatelů, zvláště Strabóna a Athénaia. Všichni chválí rozsáhlé a hluboké vědomosti rovněž jako přísně vědeckou snahu muže tohoto. Nejvíce zachovaných zpráv týká se kritiky a exegese básní Homérových, již **A.** za hlavní úkol svůj pokládal. Na základě obecného tehdá textu básní Homérových náležitý zřetel maje k odchylným textům různých měst a krajin, jakož i k učencům, kteří před ním kritikou básní těch se zabývali (byli to hlavně Antimachos a Zénodotos), upravil nové vydání opatřené netoliko znaménky diakritickými, přízvučnými a přídešnými, nýbrž po vzoru některých předchůdcův i znaménky kritickými, jež po straně k textu byla připojena. Vydání **A**-chovo bylo pokládáno za vzorné; jemu co možná nejvíce se přiblížiti cílem jest kritiky novější. Čtení jeho má cenu větší než kterýkoli zachovaný rukopis, ježto jest starší a zakládá se na rukopisech ještě starších. Byl zajisté **A.** velmi konservativním, a nejsa konjekturální kritice hrubě přízniv, přidržoval se pokud možná starého podání rukopisného. Spořádal a methodicky upravil bohatý materiál mluvnický, od mnohých jeho předchůdců nahromaděný, ale vědecky nepropracovaný. Zásluhy **A**-chovy uznával a velebil celý starověk, a též za nové doby, kdy důkladnému badání vědeckému podařilo se mnohé stránky bohaté činnosti muže tohoto objasniti, dostalo se mu náležitého uznání. Jen někteří učenci (jako Brugmann a zvláště A. Nauck) popírají zásluhy tyto a přičítají jeho předchůdcům, zvláště Zénodotovi, chválu nepřiměřenou. Nestranně vylíčil zásluhy **A**-chovy o kritiku a exegesi básní Homérových C. Lehrs: De Aristarchi studiis Homericis (2. vyd. 1865); kritickou jeho činnost důkladně objasnil A. Ludwich: Aristarchs Homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos, 2 sv., 1884—1885. *Št.*

Aristeas: 1) A. z Prokonnésu (ok. r. 550 př. Kr.), odkud dostal se buď za obchodem nebo jako zasvěcenec Apollónův k Issedonům na Urále a tak k národům severním. I sama cesta jeho i spis z ní vzniklý nejsou bez jádra a podkladu historického: mnoho sám uviděl, mnoho asi čerpal ze zpráv domácích plavcův a karavan, které směšovaly zprávy své o severu a dalekém východě. Suidas přičítá mu spis *Theogonia* a jiné knihy prosaické, ale již staří měli je za podvržené. Dílem jeho nepochybným, které však také dosti záhy zašlo, byla *Τὰ Ἀριμάσπεια ἔπη*, báseň epická o 3 zpěvích. Obsahovala zprávy o národech severních: Issedonech, Hyperboreích, Kimmerských, Skythech, o bojích jednookých Arimaspů s báječnými zvířaty nohy (*γρῦπες*), jež měla okřídlená těla lví a zobáky orlí a která hlídala zlato v zemi ukryté. — **A.** básní svou nové báje přinesl do literatury řecké, a z nich čerpali Pindar, Aischylos (v trilogii Prométheus). — Kvíčala, Hérodotovy dějiny, pozn. k IV. 13. —*ý*.

2) A., neznámý nám jinak původce listu poslaného Filokratovi jakémus, v němž vykládá o původě řeckého překladu Pentateuchu známého pode jménem Septuaginta. Uznává cenu a důležitost řeckého vzdělání pro Židy, ale naopak soudí, že i Řekové měli jakousi účast ve ctění pravého Boha. Různá rituální nařízení zákona Mojžíšova snaží se vykládati způsobem allegorickým podobaje se velice pozdějším stoupencům školy alexandrijskožidovské. Tak na př. není dle **A**-ea dovoleno požívati masa dravců, abychom byli pamětlivi, že každé násilí a bezpráví poskvrňuje člověka. Bohu nejvyššímu přiznává všemoc a vševědoucnost. Od něho pochází všechna ctnosť, a pravá bohoslužba záleží nikoli v obětech, nýbrž v čistotě srdce. List ten bývá obyčejně otištěn ve spisech Flavia Iosepha (Antiqu. iud. XII, 2). *Dna.*

Aristeas a **Papias** z Afrodisiady (v Karii), sochaři řečtí, původcové dvou soch Kentaurů, chovaných v museu kapitolském, jak tomu nasvědčují nápisy na plinthách soch umístěné. Sochy ty nalezl r. 1736 Alexander Furietti, pozdější kardinál, ve ville Hadriánově v Tivoli; po jeho smrti koupil je papež Kliment XIII. a dal je postaviti r. 1765 v museu kapitolském. Sochy ty představují dva Kentaury: staršího, vousatého, a mladšího, bezvousého. Staršímu Kentaurovi svázal potměšilý Erós ruce na záda; nevěda, kdo mu to učinil, starý Kentaur obrací prosebný zrak k původci svých muk. Mladší Kentaur má radost z útrap staršího svého

druha, jásá a vysmívá se mu nepozoruje při tom, že i jej podobný osud očekává, neboť již i jemu na zádech sedí Erós (v exempláru kapitolském Erós se nezachoval). — Obě sochy jsou zajisté kopií bronzových originálů z doby alexandrijské, pro niž pikantní myšlénka základní výborně se hodí. Sochy musea kapitolského pocházejí zajisté z doby Hadriánovy; zhotoveny jsou z černého mramoru (*marmo bigio*) s velikou obratností technickou. Zachovaly se nám též repliky těchto soch v Louvru ze sbírky borgheské (Friederichs-Wolters: Gipsabgüsse č. 1421.), ve Vatikáně, a podobné figury nalézáme též na dvou stříbrných pohárech v Pompejích nalezených, o nichž viz Overbeck: Pompeji, str. 625., vyd. 4. Srovn. Schwabe, Observationes archaeologicae, II., str. 16. a n. *Vý.*

Aristeidés: 1) A., slavný státník athénský (* 540 — † 467 př. Kr.), syn eupatridy Lysimacha z dému Alopéky, účastnil se po boku Kleisthenově změny ústavy r. 510, spravoval po dlouhou dobu se vzornou nezištností státní pokladnici, byl jedním z desíti stratégů v bitvě marathónské, kdež postoupiv Miltiadovi velení v den, který mu byl losem určen, pohnul soudruhy své k jednání povolnému a tím přispěl nejvíce k vítězství. V bitvě osobní udatností se vyznamenal a byl na r. 489 za archonta epónyma vylosován. Poněvadž úřad ten pouze pentakosiomedimnům byl přístupen, vidí se, že zprávy o chudobě jeho jsou, alespoň pokud se týče doby předperské, přehnány, což již Plutarch (Arist. 1) v úvahu bral. V úřadování i v činnosti politické byl pevný, úsudku střízlivého a v rozdělení občanských sil, na němž založena byla oprava Kleisthenova, spatřoval nejlepší záruku státního vývoje. Proto opíral se návrhům Themistokleovým na zařízení loďstva a když viděl, že oblíbenosti soupeřovy v lidu přibývá, žádal sám, aby se užilo ostrakismu, který r. 483 rozhodl proti němu. Události prokázaly, že směr Themistokleův státu byl prospěšen. To uznal za výpravy Xerxovy **A.** a vrátiv se z vyhnanství, stal se vytrvalou podporou snah Themistokleových. Jeho příchod skrze lodi perské, již průliv zavírající, přiměl Hellény k bitvě salaminské. R. 479 pevností **A**-dovou zdržán lid athénský před vyjednáváním s Mardoniem; u Platají **A.** jsa vůdcem athénských hoplitů rozvahou svou zaplašil vznikající v řeckém vojště nesvornost a přispěl nejvíce k vítězství. Uznávaje zásluhy lidu athénského ve válce perské způsobil ihned r. 478 změnu ústavy, kterou umožněn přístup všem čtyřem třídám občanův athénských do úřadů státních. Jako vůdce athénského loďstva účastnil se po boku Pausaniově války na Hellespontu a přívětivostí zjednal si takové vážnosti mezi spolčenci, že tito r. 477 naň velení loďstva řeckého vznesli. Jal se tedy **A.** zakládati námořský spolek proti Peršanům s náčelnictvím Athéňanův a se středem na ostrově Délu, při čemž velmi spravedlivě rozdělil poplatnost mezi členy jednotlivé. Ač stateček jeho od Peršanů byl zpustošen a on ochuzen, nepodržel přece ničeho z kořisti válečné. Do úkladů, kterými způsoben pád Themistokleův, zasvěcen nebyl a v posledních létech svého života ponechal řízení věcí státních Kimónovi. Jsa vzorem politického stranníka, který nikdy politického protivenství neslučoval se záštím osobním, a toliko k prospěchu státu přihlíželje, ochotně uznal náhledy i od protivníků vzešlé, rovněž i pro svou svrchovanou nezištnost a spravedlivost v rozsudcích zjednal si ještě za svého života přijmení »spravedlivý«. Ještě r. 467 přítomen byl **A.** představení Aischylova dramatu »Sedmi proti Thébám«, načež brzo (asi r. 467) zemřel a byl na útraty státní pohřben, poněvadž jmění žádného nezůstavil. Pomník jeho, státem pořízený, spatřoval se ve Faléru. *Pšk.*

A., jméno dvou slavných řeckých malířů, děda a vnuka. O velikých chronologických nesnázích, jež nutí nás uznati dva malíře tohoto jména, ne jednoho, jak dříve se dálo, srov. Archaeol. epigraphische Mittheilungen aus Österreich, XI., str. 227. a n., kde uvedena jest celá bohatá literatura. Starší **A.** jest otec, mladší **A.** syn Nikomachův. — **2) A.** starší, rodem z Théb, žák Euxeinidův v malířství a Polykleitův v sochařství, malíř školy sikyónské, jak dokázal Klein proti Brunnovi, jenž měl jej za mistra domnělé školy thébsko-athénské. **A.** starší kvetl okolo olymp. 98. a byl slavnější než jeho vnuk, **A.** mladší. Dle duchaplných vývodů Kleinových pocházely od něho tyto obrazy: *Dionysos;* obraz tento Mummius přenesl do Říma a umístil jej ve chrámě Cereřině, ač král Attalos nabízel zaň 100 talentů; *Iliupersis*, na kterémžto obraze zvláště tklivá byla scéna, jak nemluvně plazí se k prsu matky smrtelně raněné a již umírající, chtíc z něho píti; obraz tento dal Alexander Veliký po dobytí Théb přenésti do Pelly. Snad patří tomuto **A**-dovi také některý z obrazů, které se uvádějí u **A**-da mladšího. Staří chválí u něho mistrné podání výrazu obličeje, v němž duševní život té neb oné osoby jasně se obrážel, uznávajíce při tom, že kolorit jeho byl poněkud »tvrdý«.

3) A. mladší, vnuk předešlého, kvetl dle Krokera ok. olymp. 112. Obrazy jeho: *Bitva perská*, malovaná pro tyranna elatejského Mnasóna, *portrét Leontie*, milenky Epikurovy, *Nemocný*, *Lovci s kořistí*, *Čtverospřeže v běhu*, *Tragéd s chlapcem*, *Stařec učící chlapce hře na lyru*, pak obraz, jejž Plinius označuje slovy: *Anapauomene propter fratris amorem*, dle Urlichsa choť Intafrenova za svého bratra prosící, dle jiných Kanaké láskou nyjící, a obraz, jehož název v textu Pliniově jest porušen: Dilthey čte název ten Ἀρτωμένη a soudí, že zobrazena byla Byblis, jež z lásky k bratru svému Kaunovi se oběsila; Urlichs čte Artamenes, mínč Artamena, nejstaršího syna Dareiova, jenž musil bratru svému Xerxovi trůn postoupiti. Věc jest dosud nerozhodnuta. Konečně připomínají se obrazy jeho *Iris* (nedokončený obraz), *Héraklés* v rouchu jedem napuštěném, jež věnovala mu Déianeira, a necudné obrazy, k vůli nimž zván byl pornografos. U malíře tohoto jeví se jmenovitě ráz

pathetický a záliba v látkách tragických. Jinak ovšem o uměleckém směru jeho nic bližšího nevíme. Srovn. Baumeister, Denkmäler des klass. Altertums, str. 864—865. *Vý.*

4) A. milétský. Doba života jeho spadá do posledního nebo předposledního století př. Kr. Sepsal slohem poutavým rozmanité historky obsahu lascivného, kteréž nadepsal *Μιλησιακά*, poněvadž jevištěm jejich byl bohatý a rozkošnický Milét. Dílo to bylo dosti obsírné, neboť Harpokratión cituje ještě šestou knihu. **A.** jest předchůdcem řeckého románu. Spis jeho těšil se veliké oblibě nejen u Řeků, nýbrž i u Římanů, kteří se s ním seznámili na svých výpravách do Řecka a Malé Asie. Svědectvím oblíbenosti spisů **A**-dova u Římanů jest i ta okolnost, že byl do latiny přeložen, a sice od annalisty L. Cornelia Sisenny. *Pk.*

5) A., křesťanský filosof v Athénách z II. stol. po Kr. S počátku byl učitelem filosofie, pak se však obrátil ke křesťanství. Roku 125 aneb 131 podal císaři Hadriánovi, když byl v Athénách, apologii křesťanského náboženství. Je to snad první dílo toho způsobu, a řídil se jím též svatý Justin při spisování své apologie křesťanstva. (Euseb. Hist. eccl. IV—4, 3. Moehler: Patrologie [vydal Reithmayer v Řezně, 1840] str. 308.). *Dna.*

Aristenus Alexius, nomofylax a oikonomos v Konstantinopoli, znám jest pro svůj kommentář, který as okolo r. 1160 sepsal ke sbírce kanonů na východě užívané, která pochází od Štěpána Efeského asi z V. stol. a pod jménem *κανονικὴ σύνοψις* (*epitome canonum*) známa jest, během času valně byla rozšířena a otištěna jest v Bibliotheca iuris canonici veteris G. Voelli et H. Justelli (Paříž, 1661), II, str. 643. a násl. *Hnr.*

Aristias z Fliunta, řec. básník tragický, jenž závodil v Athénách se Sofokleem a Aischylem. V závodě s Aischylem r. 467, kdy tento svou Oidipodeí prvou cenu obdržel, dostalo se **A**-tiovi ceny druhé za tragédie *Persea* a *Tantalé*. Z plodů jeho proslula zvláště dramata satyrská, jimiž dle svědectví Pausaniova zvláště vynikal vedlé otce svého a Aischyla. *Sdk.*

Aristida L., tráva ze skupiny kavilovitých (*Stipaceae*), čítající as 85 druhů mírného a tropického pásma. Jejich listy jsou svinuté. Kvítky v klasech nebo latách, s klásky 1květými, stopkatými, o 2 nestejných plevách a 2 pluchách, z nichž dolení, rohovitá, má na konci 3klanou neb 3dílnou, často u zpodiny členitou osinu. Nitky tyčinek u zpodiny vaječníku vetknuté. Obilka zaokrouhlená, volná. Některých druhů tropických užívá se ku pletení všelikých předmětů domácích. *Děd.*

Aristides: 1) A. viz Aristeidés.

2) A. Publius Aelius, nar. v Adrianech v Malé Asii, slavný rhétor řecký II. století po Kr. Vynikaje velkými schopnostmi k umění řečnickému a vzdělav se u Héróda Attika a jiných slavných rhétorů dle vzoru Isokrata a Démosthena, podnikl cesty rozsáhlé, aby vědomosti své obohatil. Ač zdraví chatrného, věnoval se cele svým studiím. Jsa u císaře Marka Aurelia u veliké vážnosti pohnul jej, aby Smyrnu, která r. 178 zemětřesením téměř byla zničena, znovu dal vystavěti, začež Smyrňané kovovou sochu jeho na náměstí postavili. Požívaje všeobecné úcty zemřel v městě tom r. 190. **A.** sepsal veliký počet řečí, cvičení, výkladů snů, dopisů a básní; nás dochovalo se celkem 55 spisů, z nichž jde na jevo, že **A.** velice sice dbal hloubky myšlének, ale ne vždy dosti uhlazenosti formy a jasnosti slohu. *Knr.*

Aristión, též Athénión zvaný, »poslední démagog« athénský, syn Athéňana Athénióna a egyptské otrokyně, ale od otce uznaný, nabyl v mládí obvyklého vzdělání a připojil se ke škole peripathetika Erymnea. Po nějaký čas prodléval jako učitel filosofie v Messéně a Larisse, ale v posledních létech před válkou Římanů s Mithridatem nacházel se opět v Athénách, kdež pro bohatství, lichotivou výmluvnost a uhlazené způsoby požíval vážnosti, ačkoli jeho obojetnost a špatné mravy nebyly tajemstvím. Když r. 88 př. Kr. po krutých pohromách, které utrpěli Římané v Asii od Mithridata, demokracie v Řecku doufala pomocí krále pontského nabyti staré neodvislosti, vypraven byl **A.** z usnesení lidu k Mithridatovi a od něho byv úplně získán, podnítil po návratu svém lid athénský, že odstraniv aristokratická omezení ústavy, od Římanů zavedená, zřekl se spolku s Římany a s Mithridatem se spojil. **A.** byl jako stratég s neobmezenou mocí v čele státu postaven. Ale dostav se k vládě, osadil všecky úřady svými stvůrami a počal ozbrojenými rotami stíhati přívržence aristokracie, přirozené spojence Říma, tak že málokterým se podařilo uniknouti. S pontským vůdcem Archelaem, který zatím přibyl do Řecka, účastnil se r. 87 nerozhodné bitvy u Chaironeie s římským legátem Surou. R. 86 byly Athény od Sully útokem dobyty a strašlivě vypleněny. **A.** hájil se na Akropoli, ale nedostatkem vody donucen jest vzdáti se. Dle jedněch zpráv byl hned na to s hlavními stoupenci popraven, dle jiných dal jej Sulla teprve po míru dardanském k žádosti Archelaově otráviti.

Aristiónova stélé viz Aristoklés.

Aristippos: 1) A. (* 435 — † 360 př. Kr.) filosof řec., zakladatel školy kyrénské čili hédonistické. U **A**-pa podobně jako u Antisthena převládá ve filosofii zřetel praktický. Naproti vědám theoretickým zajímá stanovisko skeptické. Ani mathematika ani fysika nemohou nás poučiti o skutečném stavu věcí a pro život nemají významu nijakého. V theorii poznání jsa učněm Protagorovým snadno osvojil si nauky, jež skepsi tuto odůvodňovati se zdály. Hlásal zajisté, že veškeré poznání zprostředkované smysly nepoučuje nás o podstatě věcí pojímaných, nýbrž toliko o stavech a citech našich subjektivných (τὰ πάθη). Pravdivost a skutečnost jejich nepodléhá ovšem nijaké pochybnosti, ale již o stavech analogických u lidí ostatních nemohu pronésti úsudku žádného. Sladkost cí-

tím, že však způsobil ji předmět sladký, tvrditi mi nelze. Mimo to má u každého člověka slovo »sladký« jen smysl subjektivný (ἴδιον πάθος). Patrno, že cit subjektivný jest vlastní jádro žití i poznání lidského, a že podlé něho i správa životní má býti zařízena. Přemýšlí tedy **A.** o fysiologickém původě citu u člověka a nalézá, že základ citu každého tkví v jakémsi pohybu subjektu cítícího. Je-li pohyb ten jemný (λεία κίνησις), vzniká cit slastný (ἡδονή), je-li drsný a bouřný (τραχεῖα κίνησις), povstává cit strastný (πόνος), při nedostatku všeho pohybu ani mysl lidská nemá citové určitosti (ἀηδονία καὶ ἀπονία). Cílem životním jest **A**-povi blaženost (εὐδαιμονία). Tato však může uskutečněna býti toliko prvým způsobem, citem slastným, jenž jediné je žádoucí, kdežto onen klidný stav střední vůbec k blaženosti nepřispívá bezcitnému stavu ve spánku jsa podoben. Slasť jest cílem životním (τέλος), za kterým snažiti se má vůle lidská. Vše, co rozkoš a slasť přináší, je dobro, co bol a strasť působí, je zlo. Ježto pak blaženost jako souvislý, nepřetržitý stav z citů slastných složený možna není, jest nám spokojovati se slastí okamžitou a snažiti se, bychom co nejvíce takovýchto okamžitých, jednotlivých slastí účastnými se stali. Jeť přítomný okamžik toliko bezpečným majetkem naším a dlužno k němu veškerý zřetel obrátiti. Budoucnost jest nejista a neznáma, minulost pak již uprchla a jest nám ztracena. **A.** rozeznával slasti tělesné od duševných, prvým přičítaje větší účinnost, určitost a sílu, mezi druhé pak zařaďuje všechny city ušlechtilé, jež slastně působí, jako lásku k vlasti, vděčnost, přátelství, vědomí cti, slávy a pod. — Na **A**-pa působil skeptickým názorem svým Prótagoras a prostřednictvím jeho zvláště při výkladě slasti z pohybu též Hérakleitos. **A.** byl též žákem Sókratovým, ale od nauky jeho podstatně uchýlil se směrem sofistickým. Jest pravděpodobno, že již sám uvedl nauku svou ve formu soustavnou, ač mnozí (po příkladě Eusebiově) připisují zásluhu tu stejnojmennému vnuku jeho. Nauka **A**-pova v dobách pozdějších položila základ filosofii epikurské. **A.** narodil se r. 435 př. Kr. v Kyréně. V městě tomto kvetla té doby studia fysická a mathematická, i jest pravděpodobno, že i **A.** horlivě se jim oddával. V rodišti svém poslouchal i Prótagoru, jenž tam nějaký čas dlel. O Sókratovi dověděl se při hrách olympijských od Ischomacha, žáka jeho, a pojav touhu muže tak znamenitého poznati, vydal se do Athén, kde vstoupil v kruh žáků Sókratových. I na dvoře syrakuském byl dobře znám a rád viděn. Ač sám byl zámožný, dával si od žáků svých filosofické své výklady platiti. Konec života svého prožil pravděpodobně v Kyréně, kde i dceru svou Arétu v nauce filosofické vzdělal. Zemřel r. 360 př. Kr. — Co do spisovatelské činnosti byl mu již za starověku přikládán spis o dějinách libyjských a 25 dialogů (Diog. L. II, 83—85). Zlomky nepřímé a jednotlivé výroky **A**-povy otiskl Mullach (Frag. phil. gr. II, 405—418). *Dna.*

2) A. mladší, příjmením μητροδίδακτος (= matkou vyučený), vnuk zakladatele školy kyrénské. Nabyl vzdělání filosofického u matky své Aréty, rozšířil a snad i soustavněji upravil nauku děda svého. *Dna.*

Aristo Titius, římský právník doby Trajánovy, žil zajisté ještě r. 105, nepochybně též r. 108 po Kr. Byl v konciliu císaře Trajána a jak od Plinia mladšího, důvěrného to přítele **A**-nova, víme, velmi váženým a zaměstnaným advokátem a konsulentem. Vrstevníci a pozdější právníci, jmenovitě Pomponius, často se dovolávají jeho mínění, uvádějíce jako spisy jeho *Decreta Frontiana*, *Notae* k různým právníkům a záhadná *Digesta ab Aristone apud Pomponium* (Dig. 24. 3, 44 pr.). Srv. Mommsen v Zeitschr. für Rechtsgeschichte VII (1868), str. 474.; Lenel, Palingenesia iuris civilis (1888), p. 59. *Hý.*

Aristobulia viz Andira.

Aristobulos: 1) A. I., král judský, syn makkabejského knížete židovského Jana Hyrkana, zmocnil se po smrti otcově roku 106 př. Kr. násilně vlády a prvý z Makkabejců přijav titul královský povýšil bratra svého Antigona za spoluvladaře. Ostatní tři bratry i matku svou dal uvěznití a tuto v žaláři umořiti hladem. Užívaje bojův o trůn v Syrii zuřících ve svůj prospěch, dobyl Ituraee na severovýchodě Palestiny a donutil obyvatelstvo její násilím, že podrobivši se obřízce k židovství se přiznalo. Zahubiv pak úkladně zasloužilého bratra svého Antigona a týrán výčitkami svědomí zemřel již r. 105, načež manželka jeho Salome osvobodila ihned uvězněné bratry jeho, z nichž nejstarší Alexander Jannaeus vlády se ujal.

2) A. II., syn Alexandra Jannaea, krále judského, po smrti matčině odňal r. 69 bratru svému Hyrkanovi II. panství. Od Areta, panovníka arabského, jehož Hyrkanos na pomoc povolal, byl sice **A.** v Jerusalémě obležen, ale zjednav si za 300 talentů pomoc římského legáta M. Aemilia Scaura, přinutil nejen Areta k návratu, ale způsobil mu na pochodě i citelnou porážku. Hleděl si sice sliby a dary přízeň Římanův udržeti, ale úskočné jednání přivodilo konečně pád jeho. Byl k rozkazu I. Gn. Pompeia zajat a s oběma syny, Alexandrem a Antigonem, v Římě v triumfu veden. Unikl později z Říma a objevil se r. 56 v Judaei, kdež sice lid k němu se hrnul, ale on sám u Machairu byl od legáta Sisenny poražen, zajat a se synem Antigonem opět do Říma poslán. R. 49 byl od Caesara osvobozen a se dvěma legiemi proti straně Pompeiově do Syrie vypraven, ale dříve, nežli něco pořídíti mohl, byl návodem Q. Metella Scipiona, jemuž Pompeius Syrii ve správu byl přislíbil, otráven.

3) A., jeden z průvodcův a dějepiscův Alexandra Vel. Ježto u vysokém věku žil v Kassandrii na Chersonésu thrackém, nazývá se »Kassandrijským«. Že by ve vojště Alexandrově služby vojevůdcovské byl konal, nikde se nedočítáme. V díle jeho, které, jak na počátku jeho sám se zmínil, teprve v 84. roce

věku svého skládati počal (celkem dožil se 90 let), proslaveno bylo jeho líčení města Tyru, a půvab slohu jeho od starých častěji byl uznáván. Ve vypravování činův Alexandrových počínal si celkem střízlivě a pravdomluvně, tak že Arrián jej a Ptolemaia, syna Lagova, za nejspolehlivější dějepisce Alexandra Vel. pokládá a v díle svém za hlavní prameny si obírá. Lukián mu vytýká, že pochleboval Alexandrovi; nelze-li ho na základě zlomků zachovaných výčitky této zcela zprostiti, tolik jest jisto, že pravdomluvností nikdo z dějepiscův Alexandrových ho nepřekonal. Zlomky viz u C. Müllera Script. rer. Alex M. 94—113. *Pck.*

4) A., židovský filosof z druhé polovice II. století př. Kr.; o jeho rodinném původu i ostatním životě nic určitého se neví, ač někteří se domnívají, že byl z pokolení kněžského a učitelem krále Ptolemaia Filométora v Alexandrii, majíce jej za totožného s A-lem, o němž se zmínka činí v II. Makk. 1, 10. Ve filosofii považuje se za předchůdce Filónova, protože se snažil náboženství židovské spojiti s filosofií řeckou, a to peripatétickou. Z básní zvaných orfickými, o nichž někteří (Valckenaer) tvrdí, že je **A.** sám padělal, a jiní pravděpodobněji (Ewald, Herzfeld), že tento padělek již našel a za pravý pokládal, snaží se **A.** dokázati, že řečtí filosofové a básníci všechnu moudrost svou vzali z knih Mojžíšových, které prý se k nim dostaly v prastarém řeckém překladu. **A.** napsal výklad ke knihám Mojžíšovým, z něhož některé úryvky zachovaly se nám u Klementa Alexandrijského a Eusebia. Uznává, že knihy Písma sv. sepsány jsou z vnuknutí Ducha sv., ale vykládá je příliš allegoricky. Učí, že »Bůh jest neviditelný, že trůní v nebesích a nedotýká se země, nýbrž působí na tuto pouze silou svou; svět prý stvořil z hmoty věčné«. Hájí svěcení soboty užívaje k její obraně po způsobu pythagorském zvláštní, číselné symboliky. *Jrk.*

Aristodémos: 1) A. hrdina prvé války messénské (743—724 př. Kr.). Když za krále Eufaa Sparťané Messéňany na hradě Ithomě oblehali, vznesli obležení dotaz k Pythii, i dáno jim v odpověď, aby obětovali dívku z kmene Aipytova. **A.** nabídl dceru svou; avšak ženich dívčin popřel nevinnost své nevěsty, aby ji smrti uchránil, načež **A.** dceru proklál mečem svým a rozevřel útroby její, chtěje nevinnost její prokázati. Tím byla oběť vzdána. Když pak ve 13. roce války král Eufaés padl, zvolili Messéňané králem svým A-ma, kterému však z nedostatku branných sil spokojiti se bylo pleněním obilí spartského. V 18. roce války schylovalo se k rozhodnutí. **A.** osadil Ithomu a pod hradem Sparťanům způsobil velikou porážku. Opět tázali se Messéňané v Delfech, kdež jim odpověděno, že ten v boji vrch podrží, kdo na hoře Diu Ithomaiu obětuje sto trojnoží. Úskočně oběť tuto vykonal Sparťan Oibalos, **A.** pak trápen jsa sny, v nichž se mu zjevovala obětovaná dcera a zoufaje nad osudem vlasti své, proklál se na hrobě dceřině. Osudy A-movy byly častěji ve starověku vyličovány. *Pšk.*

2) A. z Nysy, syn grammatika Menekrata, žil v I. století před Kr. a došel slavného jména jako učitel grammatiky a rhétoriky ve svém rodišti, kde ho také zeměpisec Strabón poslouchal. Potom učil na ostrově Rhodu a později, asi r. 60 přestěhoval se do Říma, kdež se stal vychovatelem synů Pompeiových. Mimo to vyučoval též veřejně grammatice, zabývaje se zvláště výkladem Homéra. Chtěje zavděčiti se Římanům, vytýkal mnohé shody života řeckého za doby homérské s životem římským a říkal, že Homér se mu zdá býti Římanem. *Šs.*

Aristofanés: 1) A., slavný básník staré komédie attické, žil asi mezi l. 450—380 př. Kr. **A.** byl bezpochyby rodem Athéňan. V řady komických básníků **A.** vstoupil již r. 427 komédií *Δαιταλῆς* (Hodovníci), kteroužto, jakož i dramata *Βαβυλώνιοι* a *Ἀχαρνῆς*, dal na jeviště uvésti básníkům jiným (Kallistratovi a Filónidovi). Obecenstvo však znalo pravého původce; neboť po provozování Babylónských démagóg Kleón, jehož **A.** v komédii oné se byl dotkl, obžaloval jej pro neobčanský původ, z kteréžto pře **A.** stěží vyvázl. Poslední plody své Musy, *Ἀλολοσίχων* a *Κώκαλος*, **A.** dal provozovati synem svým Ararotem. — Celkem složil **A.** 54, dle jiných 44 komédie. Známe 43 tituly; celých dramat zachovalo se 11, zlomků v Kockově sbírce jest 968. Za květu ochlokratie v Athénách až do úpadku moci athénské **A.** nalézá se na výši své. Básník svými komédiemi nechce pouze baviti, nýbrž také poučovati a vzdělávati, nelítostnou svou satirou stíhaje tehdejší zlořády politické a všímaje si bedlivě poměrů sociálních. V invenci neklade své geniálnosti nižádných mezí splétaje skutečnost a fantastické nápady v pestré směsi. Neméně volnosti popřává si v celkové oekonomii; plán není vázán pevnými pravidly jako v tragédii, děj se mnohdy skládá ze řady jednotlivých scén volně seskupených, jest však i při tom jednolitý. Účelu svého básník dosahuje jak fantastičností celku a hyperbolickým nadsazováním skutečnosti, tak i břitkou komikou jednotlivých výstupů, nelítostným karrikováním povah skutečných a řízností vtipů, jimiž celý děj protkán. Ale i když se zdá, že si počíná nejnezbedněji, prosvítá v pozadí vážnost tendence básníkovy; dorážíť pouze na věci, jež jsou pokárání hodny, a jeho kritika osob není nikterak subjektivní. Názory své v parabasi přímo tlumočí obecenstvu ústy sboru, jenž zaujímá ve staré komédii důležité místo. Mistrem jest **A.** také v parodování. Dikce dramat **A**-nových opírá se dle potřeby o mluvu lidu aneb o konversaci vzdělanců, odpovídá však ve všem přesným požadavkům grammatickým. Smělost dikce jeví se hlavně v nových frásích a slovech, mezi nimiž zvláště pozoruhodna jsou sáhodlouhá komposita, i několik řádek zaujímající. Dialekt dramat **A**-nových jest novější attičina (až na některé případné scény psané v jiných dialektech, jako v Acharnských). Rhythmy partií chorických vynikají přesností. Skvělý pomník postavil **A**-novi Platón ve svém Symposiu, kdež **A.** má poetický

výklad o Erótovi. Komédie zachované: *Ἀχαρνῆς* (Acharnští) provozováni r. 425 o Lénajích, i došel A. první ceny. V době, kdy Athéňané mnoho trpěli vpády Sparťanův, a bojechtivost přece neochabovala, A. chtěl tou komédií svým spoluobčanům vylíčiti pohodlí míru a doporučiti jej. Celou komédií dýše svěží vtip; scény jednotlivé, na něž drama jest velmi bohato, řadí se k sobě beze všeho ohledu na místo a čas. — *Ἱππῆς* (Rytíři) provozováni o Lénajích r. 424 a obdrželi prvou cenu nad Kratinovými Satyry a Aristomenovými Hylefory. Komédie zabývajíc se hlavně démagógem Kleónem, jenž tehdy zvítěziv nad Sparťany u Sfaktérie stál na výši své moci, vyniká obzvláštní smělostí. Básník chtěl lidu ukázati, že náprava v obci může nastati jen odstraněním Kleóna. Osnova dramatu, jež předčí nad jiné organickou jednotností, zakládá se na allegorii. — Roku 423 o velkých Dionysiích A. provozoval Oblaky (*Νεφέλαι*), obdržel však jen třetí cenu; prvou cenu dostala Kratinova Pytiné, druhou Ameipsiův Konnos. A. zamýšlel tu stihati převrácenost škol sofistických. A. dosáhnuv jen ceny třetí chtěl drama přepracovati a opět ve scénu uvésti. Na jisto úplně přepracoval parabasi, v níž činí zmínku o prvním provedení. Uvedením nového motivu kažení mládeže, jenž, jak z Platónovy Apologie soudíme, v prvním vydání nebyl, doufal A. v lepší výsledek. Tím však vyskytly se nové neshody v charakterech a ve scénách, jež urovnati nebylo více A-novi po chuti; proto ke druhému provozování vůbec ani nedošlo, nám pak dochovalo se drama v částečném přepracování. — R. 422 provedeny o Lénajích Vosy (*Σφῆκες*), a obdržely cenu druhou. Prvým byl Filónidův *Πρωτάγων*, třetími Leukónovi *Πρέσβεις*. Básník obrací svou satiru proti soudcovské manii starších Athéňanů. — R. 421 o velkých Dionysiích A-nův Mír (*Εἰρήνη*) obdržel cenu druhou; prvými byli Eupolidovi *Κόλακες*, třetími Leukónovi *Φράτορες*. Drama upomíná některými scénami na předešlé komédie a, ačkoli jinak plynně se čte, náleží vedlé Pluta k nejslabším pracím A-novým hlavní váhu svou majíc ve svém spojení s historickými událostmi. Stáří činí také zmínku o druhém provozování. — R. 414 o velkých Dionysiích provedeni *Ὄρνιθες* (Ptáci), a obdrželi cenu druhou; prvou dostali Ameipsiovi (či vlastně Frynichovi) *Κωμασταί*, třetí Frynichův *Μονότροπος*. V době, kdy mysli Athéňanů nezdarem výpravy sicilské, procesem Hermokopidů, štvaním hetairií nanejvýše byly roztrpčeny, A. jako ryzí vlastenec nemohl utajiti v sobě touhu po nápravě, po odstranění nepokojův a dosažení života bezstarostného; toho však nelze na zemi nikde dojíti, leda ve vzdušné říši, třeba v říši ptáků. Této myšlénky A. se uchytiv provedl ji způsobem velmi poutavým, chtěje obecenstvo nehodami doby ztýrané aspoň na chvíli uvésti ve fantastickou říši bezstarostnosti. Nějakou politickou tendenci, zvláště s formou allegorickou, zde shledávati bylo by rozhodně chybné. Tato veselohra, která vyniká jednotným plánem, pokládána od novějších za nejlepší drama A-novo, ač nezasluhují-li Rytíři přednosti jako komédie s eminentně politickou tendencí. — Že básník upustil od politické tendence, mělo asi zevnější příčinu v tom, že Syrakosiovým pséfismatem tehdy bylo zakázáno *μὴ κωμῳδεῖσθαι ὀνομαστί τινα*, t. j. neměla se psáti dramata stihající jednotlivce. Tím nastává Muse A-nově doba druhá. Od r. 413 před Kr. politická situace vůbec stala se nepříznivou komédii, pročež narážek politických ubývá, a od politické tendence básník se uchyluje k látkám sociálním a literárním. Změna ta má také patrný svůj vliv na vnitřní cenu dramat. Básník nemoha si volně vésti v látkách sobě dosud oblíbených a obvyklých pozbývá své dřívější smělosti i ve fantasii a invenci, i v dikci; odtud mnohdy trpí též osnova dramatu a dialog stává se rozvláčnějším. Avšak i tak na hojných místech geniální síla básníkova jeví se ještě v plné a mladistvé bujarosti. — R. 411 provozována *Lysistraté*. Tendence jest táž jako v Acharnských a Míru, provedena však motivem novým. V obci athénské A. nenalézal žádného muže schopného, by řídil obec a hlavně zjednal žádoucí mír. Proto A. úkol ten svěřuje v té komédii ženám. Ženy z Athén, Sparty a Boiótie spiknuvše se pod vůdcovstvím Lysistraty zmocní se vlády v obcích, obsadí pevná místa a straníce se mužův i přes malé nedostatky v disciplině způsobí, že uzavřen mír. Komédie vyniká originálností invence i charakteristikou žen. Humor pak nejen v jednotlivostech, nýbrž i v celých scénách, jako ve scéně mezi Kinésiem a Myrrhinou, zakalen obscoenními vtipy jako v žádné jiné komédii; k tomu arci již látka sama sváděla. — R. 410 A. uvedl na scénu komédii *Θεσμοφοριάζουσαι*, t. j. ženy slavící slavnost Thesmoforií. A. zde spojil v osnovu jednotnou tendenci dvojí, a sice persifláži sentimentálního rázu tehdejší tragédie a stihání zkaženosti ženské, tedy tendenci literární a sociální. Komédie vyniká jednotným plánem; výborně karrikována jest povaha Euripidova. Partie sborové však jsou značně obmezeny, a narážek politických skoro více není. A. napsal též jiné drama téhož jména, v němž převládala tendence druhá, totiž satira proti zkaženosti žen. — Literární tendenci má také následující drama *Βάτραχοι* (Žáby), provozované r. 405 o Lénajích. A. dostal první cenu, druhou Frynichovy Musy, třetí Platónův Kleofón. Komédie ta líbila se hlavně pro vlastenecký ráz parabase tou měrou, že beze změny téhož roku opětně provedena, a básník obdařen větví olivovou. Drama, jež složeno krátce po smrti Sofokleově a Euripidově, kdy zvláště bylo cítiti nedostatek dobrých tragédů, skládá se ze dvou volně spojených částí, z nichž prvá líčí, jak bůh Dionysos (představující divadelní obecenstvo athénské) z touhy po Euripidovi odebéře se do podsvětí, by ho opět do Athén přivedl (cesta tato dává básníku hojně příležitosti ku komickým scénám); druhá pak obsahuje zápas Aischylův a Euripidův, jehož výsledek jest ten, že Dionysos Aischyla uzná za hodnějšího, by ho zpět uvedl mezi žijící. Básník chtěl tím ukázati, že

tragédie nemá se bráti směrem Euripidovým, nýbrž, má-li prospívati, že se musí vrátiti k ideálům a formě Aischylových dramat. Při Euripidových tragédiích A. hlavně vytýká nedostatek mravního podkladu, persifluje prology, chorické partie a monódie způsobem velmi vtipným. Drama toto jest poslední dílo A-novo, v němž jeho genius ještě plnou měrou se zračí. Po r. 405 smutné poměry politické a úbytek produkce literární obmezil komédii skoro jedině na látky sociální. — Mezi l. 392—390 př. Kr. provedeny *Ἐκκλησιάζουσαι* (*Sněmovnice*). Invence není celkem nová, chudý děj nahrazen rozvedením scen a dialogu, jakož i nedostatek vtipu místy se dosazuje dikcí oplzlou. — Roku 388 provedena komédie *Πλοῦτος* (*Bohatství*). Tendence komédie této, jejíž látka nepříliš šťastně volena, není zcela jasná, a proto drama působí neuspokojivě: týká se, jak se zdá, otázky, zdali má býti bohatství souměrně rozděleno čili nic. Básník se rozhoduje pro to, že spravedliví je mají míti. Ale i to jeví se z dalších konsekvencí nemožným. Invence celku i jednotlivých scen není nová; dialog jest lehký, plynný, vtip krotký. Sbor soused̊ů jest zcela bezvýznamný. Písně sborové, naznačené v rukopisech slovy *χορὸν*, snad byly pouze vložky musické a orchestické. O politice ani ve scéně se sykofantem není zmínky. Drama toto pro svou přístupnost ve staré době mnoho se četlo a opisovalo. *Plutos* od A-na r. 408 provedený byl zajisté, jak již doba svědčí, zcela jiné drama. — Nejlepší rukopisy A-nových komédií jsou Ravennas z XI. stol., Venetus I. z XII. stol. (obsahuje jen 7 kusů), Parisinus A. z XIII. stol. Scholia, jež se zakládají na výkladech grammatikův alexandrijských (Eratosthena, Aristofana Byz., Aristarcha), vydal Dindorf (Oxf., 1838) a Dübner (Paříž, 1842). Poprvé vydány veselohry A-novy (a sice 9) u Alda (1498). Z novějších vydání uvádíme Bergkovo (1857), Meinekovo (1860), v novější době kritické vydání Velsenovo a kommentáře Kockovy a Blaydesovy. Ostatní vydání a literaturu v. Bernhardy Grundriss der griech. Literatur II. 2². (str. 618.—672.) a Bursianův Jahresbericht über d. Fortschritte d. klass. Alt. Do češ. přel. V. Nebeský »Žáby« (Spisy mus. 1870) a ukázky z »Acharnských« a »Rytířů« (v Čas. Mus. 1849 a 1850), P. J. Šafařík pak »Zlomky z Oblaků« (v Čas. Mus. 1831), oba s obšírnějšími rozpravami. *klk.*

2) A. z Byzantia, proslulý grammatik řecký, nar. se asi r. 260 před Kr. Záhy přišel do Alexandrie, kde vzdělával se poslouchaje Zénodota, později Kallimacha i Eratosthena. Grammatická studia návodem těchto mužů započatá pěstoval dále a stal se v 62. roce věku svého správcem knihovny alexandrijské po Apollóniovi Rhodském. Po neúlouhé, ale bohaté činnosti knihovnické, která směřovala především k doplnění a rozšíření pinakografických prací počatých Kallimachem, zemřel v 77. roce věku svého. — A. byl muž nadání neobyčejného a horlivé píle, která se stala pověstnou. Jsa všestranně vzdělán, pracoval v různých oborech filologie, veda si ve všem střízlivě a obezřele. Aby porozumění plodů literárních usnadnil a je přesněji určil, vynalezl aneb aspoň vědecky upravil užívání znamének diakritických, jakož i označování přízvuku a přídechu. On první též stanovil přesnou methodu kritickou a rozmnožil počet znamének kritických, která po straně k textu byla připojována. Kritická a exegetická snaha A-nova týkala se především obou básní Homérových, jejichž text kritickými znaménky opatřený vydal. Opíraje se o staré podání rukopisné, jakož i o práce předchůdců svých, počínal si velmi střízlivě a poměrně jen málo změn i athetesí připustil. Jeho čtení z velké části Aristarch uznal; proto grammatikové a scholiasté pozdější uvádějíce tato čtení pod Aristarchovým jménem, mnohem řídčeji o A-novi zmínku činí, než o předchůdcích jeho, zvláště o Zénodotovi. Básně Hésiodovi přisuzované *Τροπὴ Ἡλίου* a *Ἀσπὶς* prohlásil A. za nepravé, upravil pořádek básní Pindarových, stanovil počet dramat Sofokleových a uspořádal dle trilogií spisy Platónovy, což vše bylo bezpochyby obsaženo v doplňcích a kommentářích ke Kallimachovým *Πίνακες*. Též Archilocha, Anakreonta, Alkaia, Euripida, Aristofana a Ménandra týkaly se práce jeho. Podobá se, že nepsal kommentářův úplných a souvislých, nýbrž jen jednotlivé věci z oboru grammatiky, starožitností, dějin a mythologie ve zvláštních monografiích vykládal. Prosaické hypothese, zachované ke dramatům řeckým, zakládají se s dobrou částí na pracích A-nových (W. Schneidewin: De hypothesibus trag. Gr., 1854). Pilně sbíral též grammatické a lexikální zvláštnosti, pořádal je dle oborův i dialektův a vydal pode jménem *Λέξεις*, z nichž různé části od pozdějších se citují. Zlomky spisův A-nových sebral a vydal A. Nauck: Aristophanis Byz. Alex. fragmenta, 1848. A-nem počíná ve filologii řecké směr přísně vědecký a methodický, kterým pokračovali též žáci jeho. *Ša.*

3) A., malíř vás, viz Erginos.

Aristofón z dému attického Azénie, státník a řečník athénský, navrhl r. 403 př. Kr. zákon, aby od doby archonta Eukleida počínajíc jen ti plnoprávnými občany byli, jejichž oba rodiče jsou občany athénskými. A. účastnil se čile správy obecné a sám chlubil se tím, že, ač 75krát z návrhů nezákonitých byl žalován, přece nikdy nebyl odsouzen. *Kur.*

Aristogeitón viz Harmodios.

Aristogeitón a **Hypatodóros**, sochaři řečtí z Théb, činní po r. 450 př. Kr. Neví se, v jakém poměru k sobě stáli: byli li bratři, nebo byl-li jeden učitelem druhého. H. zdá se, že byl slavnější. Spolu zhotovili skupení sedmi vůdců proti Thébám se vypravivších, kteréžto skupení darovali Argejští jakožto obětní dar do Delf na upomínku vítězství dobytého u Oinoe nad Lakedaimoňany (r. 394 př. Kr.). H. sám zhotovil kovovou sochu Athény pro chrám její v Aliférách v Arkadii. Od jednoho anathématu, které A. a H. společně zhotovili, zachoval se nám dosud nápis umělecký, o jehož pravosti pochyboval A. Boeckh; Kirchhoff a Loewy (Inschriften griech.

Bildhauer, č. 101.) mají jej za pravý. — O uměleckém směru **A**-a a **H**-a nemožno podati úsudek, poněvadž se nám z děl jejich nic nezachovalo. *Vý.*

Aristoklés: 1) A. z Pergama žil za vlády císařů Trajána a Hadriána a došel v Římě i hodnosti konsulární. Vynikal jako sofista a obratný rhétór; složil theorii řečnictví, dopisy, cvičení a j. *Knr.*

2) A. z Messény na Sicilii (III. stol. po Kr.), filosof řecký, eklektický peripatétik, učitel Alexandra z Afrodisie. Napsal spis o dějinách filosofie (*Περὶ φιλοσοφίας*). U Eusebia (Praep. evang. XI, 3., XIV, 17—21., XV, 2.) jsou z něho zachovány důležité části, v nichž polemisuje proti naukám eleatů, skeptiků, kyrénaiků a epikurejců, jakož i proti materialismu stoickému. Sám byl stoupencem nauky Aristotelovy, již proti různým útokům a námitkám ve spise svém hájil snaže se ji mimo to též v souhlas uvésti s učením Platónovým. Platóna si **A.** vůbec velice vážil. Platón dle něho první uvedl ve spekulaci filosofickou soustavný řád a rozdělil filosofii na tři podstatné části: logiku, fysiku a ethiku. Rozumovou činnost, jež dle Aristotela zvenčí ve člověka vstupuje, vykládal pomocí nauky stoické dovozuje, že rozumnost jest přimíšena potenciálně všem tělesům zemským, působíc veškerou změnu a tvoříc stále svět, u člověka však, kde nalézá zvláštní, sobě vhodný orgán, že přechází v aktualitu a jeví se jako sebevědomé přemýšlení individuální. Pokrok tento jest prý podmíněn větším množstvím látek ohnivých v těle lidském. Celé dílo jeho, jak ze zlomků souditi možno podávalo důležitý kritický přehled všech filosofických soustav hellénských. *Dna.*

3) A., původce mramorové stély známé všeobecně pode jménem stély Aristiónovy (viz vyobr. č. 335.), poněvadž bojovník, jehož hrob zdobila, slul Aristión, jak poznáváme z nápisu na basi stély umístěného. Stélé tato nalezena byla r. 1838 ve Velanideze (ve vých. části Attiky) a chová se nyní v Athenách. Zobrazen jest zde vousatý bojovník athénský v plné válečné zbroji. Relief sám zasluhuje veliké chvály jak ve příčině komposice, tak ve příčině provedení. Ve příčině komposice chváliti jest, že osoba bojovníkova velmi vhodně a nenuceně v úzký prostor jest vpravena, tak že postavení, v němž ji nalézáme, zdá se přirozené; ve příčině provedení zasluhuje chvály neobyčejná pečlivost a pravdivost, s jakou celek i jednotlivé části jsou podány, třebas v jednotlivostech leckteré chyby se objevují. Na stéle naší zachovaly se dosud stopy polychromie, z nichž poznáváme, že na př. pozadí bylo malováno červeně, brnění modře, ozdoby na něm zase červeně atd. Pod osobou bojovníkovou umístěn jest nápis umělecký: dílo **A**-leovo. Dle charakteru písma musíme umělce tohoto klásti do 2. pol. VI. století. Při výkopech podnikaných americkou společností v Ikarii nalezena byla nedávno stélé, která tak nápadně se shoduje se stélou Aristiónovou, že dle mínění E. Curtia musíme pro oba tyto monumenty uznati téhož původce (Deutsche Literaturzeit., 1888, str. 535). — Srov. Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse č. 101.; Baumeister, Denkmäler des klass. Altertums, str. 339. *Vý.*

Č. 335. Aristiónova stélé (Athény).

Aristokrat viz Aristokratie.

Aristokratie, vláda nejlepších, nazývá se forma státní, záležející v tom, že vláda vložena jest v ruce malého počtu občanů, vynikajících buď rodem (**a.** rodů nebo šlechty), vzděláním nebo vychováním (**a.** učenců nebo kněží), stářím (vláda senátu), zásluhami válečnými (**a.** rytířstva) nebo bohatstvím (plutokratie). Dle toho jest **a.** formou republiky, tvoříc tu protivu k demokratii, při níž moc vládní vložena jest v ruce celého národa. **A**-mi byly zejména republiky starého věku; později pak zejména republika Benátská byla vzorem státu aristokratického. Za našich dnův **a.** jakožto zvláštní forma státní téměř úplně vymizela; užívá se nyní slova **a.** namnoze i v monarchii k naznačení šlechty jakožto protivy k širším vrstvám lidu, moderními ústavami povolaným k účastenství ve vykonávání moci zákonodárné a vládní. V tom smyslu pak jest aristokratem každý šlechtic; chceme-li slovem tím zároveň označiti jakýsi směr politický, myslíme při tom na ty, kdož úplna se neodřekli ještě zásad staré vlády (*ancien régime*), kteréž učiněn byl konec francouzskou revolucí a událostmi po ní následujícími. *Ptk.*

Aristolochia L., podražec, byliny vytrvalé neb keře obyčejně oplétavé. Okvětí opadavé, trubkovité, dole břichatě nafouklé, v předu jazykovitě protáhlé neb i dvoupyské, pěkně barvené. Tyčinek 6 krátkých, sloupkovitě pod 6 laloky bliznovými kolem přirostlých. Plod tobolka 6pouzdrá, 6chlopná, pouzder mnohosemenných. V Evropě známo 13 druhů tyto sestaveny jsou ve dvou řadách střídavě za malými listenci; pod nimi těsně v úžlabí vyvinují se ještě listnaté pupeny. Plodná tobolka jest přikulovitá, asi 3 *cm* dlouhá. Roste v plotech, na škrabotinách, ve vinicích po celé Evropě až k 50° s. š. Kvete v červnu a v červenci. Celá rostlina páchne odporně aromaticky a jest chuti hořké, nepříjemné. Druhdy

Č. 336. **Aristolochia Clematitis** L. (podražec obecný, kokorňák, vlčí jablko). a) Květ. b) týž v průřezu, c) semeník a tyčinky s terčovitou bliznou, d) totéž v průřezu, e) diagram květu. — **Aristolochia Sipho** L. (podražec velkolistý) f) Plod, g) větévka s květem.

hlavně v Středomoří rozšířených. V Čechách toliko **A.** *Clematitis* L., p. obecný, kokorňák, vlčí jablko (viz vyobr. č. 336. *a—e*), bylina, jež žene z plazivého, podzemního oddenku lodyhy 30—60 *cm* dlouhé, ryhované, lysé, listnaté. Listy široké, ledvinité, lysé. Z úžlabí jejich vyniká více květů s okvětím žlutým, trubkovitým, zakřiveným, dole baňatým, v předu rozšířeným a jazykovitě protáhlým. Květy

bylo oddenků podražce (*radix aristolochiae*) v lékařství upotřebováno. Již staří připisovali jim působivost v životě žen těhotných a p. Odtud také pojmenování **a.** (ἄριστος, nejlepší; λοχεία, porod). Nyní jen ve zvěrolékařství jsou ještě v užívání. — Totéž platí o jiných druzích **A.** *longa* L. a **A.** *rotunda* L. P. obecný a příbuzné druhy vyznačují se zvláštním zařízením květu ke zúrodňování

hmyzem. Trubka okvětní porostlá jest uvnitř jemnými chloupky, jež jsou k semenníku obráceny. Mušky a jiný hmyz slídíce po medové šťávě z terče na semenníku se vylučující snadno vlezou do baňaté dutiny, kdež lezouce kolem tyčinek pylem se oprašují. Odchod ale jest jim skrze zpět namířené chlupy dosti nesnadný. Musí tedy déle v dutině se zdržeti, při čemž pyl, který snad již na těle svém z jiných květů přinesly, snadno s nich spadne na terčovitou bliznu a tím způsobí zúrodnění křížením. Zatím porozšíří se vzrůstem trubka okvětní, chloupky uvadnou, tak že nyní teprv z vězení svého ven mohou vylézti a v jiných květech opětné zúrodnění vykonati pylem, jejž z tohoto květu odnášejí. Proto v čas květu skoro v každém okvětí malý hmyz při roztržení nezřídka lze nalézti. **A.** *Sipho* L., p. velkolistý (viz vyobr. č. 336. *f* a *g*). Pruty popínavé, až na 7 *m* dlouhé. Listy velmi veliké, pěkně zelené. Květy s okvětím jako dýmka ohnutým, na konci trojlaločně rozšířeným, zelenavým a hnědě žilnatým. Kvete v červenci a srpnu. Pochází ze Sev. Ameriky, u nás sází se v zahradách, kdež oplítá besídky, ploty a stromy. **A.** *serpentaria* L., v Sev. Americe, zvláště v Karolíně a Virginii domácí, poskytuje šťavou svou lék proti uštknutí jedovatých hadů, jmenovitě chřestýšův. — **A.** *anguicida* L., rostoucí v Mexiku a Již. Americe, jest rovněž proslulá účinky svými na hady jedovaté. Šťávu z rostliny této upravenou kápnou kejklíři do tlamy chřestýšovi, čímž jej úplně na nějakou dobu omamují, tak že s ním možno různé kejkle provádětí, aniž by člověku ublížil. Pozře-li had šťávy této, křečovitě se svíjí a brzo zmírá. Také proti uštknutí jest šťáva tato užívaným prostředkem. Jiné ještě druhy podražců, zvláště z krajin horkých, mají nádherně zbarvené, veliké květy tvarů přeozdobných (na př. **A.** *ringens* Vahl. [viz příl. u rostlin aronovitých] z Jamaiky, Guayany, Brazilie). Jsou proto přední ozdobou našich skleníků. *Vský.*

Aristolochieae, podražcovité, řád rostlin bezkorunných (*Apetalae*). Vytrvalé byliny neb keře, namnoze opletavé. Oddenek buď plazivý neb hlízovitý. Listy jednoduché, dosti veliké, obyčejně ledvinité, řapíkaté, bezpalistné, střídavé. Květy obojaké, jednotlivé neb ve svazečcích v úžlabí listů. Okvětí veliké, pěkně korunovitě zbarvené, více méně trubkovité neb zvonkovité, na semenníku zpodním přisedlé, trojlaločné nebo tlamatě dvoupyské neb souměrně jazykovitě protáhlé, stálé neb opadavé. Tyčinek 6 neb 12, řídčeji 5 neb 18—36, rozličně kolem sloupkovité čnělky na semenníku sestavených, s pytlíčky prašními extrorsními. Semenník šesti- neb čtyřpouzdrý. Čnělka krátká, sloupkovitá, obyčejně okončená tolika bliznami co pouzder. Plod tobolka chlopněmi neb nepravidelně pukající, řídčeji bobulovitá, nepukavá. Semena bílečnatá, více méně četná, na středním úhlu pouzder přisedlá. **A.** čítají asi 200 druhů v teplém a mírném pásmu rozšířených. Největší díl jich připadá na teplou Ameriku; v Africe Jižní a Australii scházejí. Velký počet jich obývá teplé Středozemí (vůbec všechny evropské druhy, počtem 14), kdežto v chladné Evropě (a také v Čechách) roste toliko *Asarum europaeum* L. a *Aristolochia Clematitis* L. **A.** jsou rostliny silně aromatické, jež často mocné a léčivé šťávy v pletivu svém obsahují. Některé z nich svými listy i květy jsou velmi ozdobné a proto často v zahradách pěstovány. Nejznámější rody jsou: *Aristolochia, Asarum.* *Vský.*

Aristomenés, vůdce Messéňanů za druhé jejich války se Spartou (685—668 př. Kr.), byl synem Nikomédovým a pocházel z královského rodu Aipytovců. Když »dospěli vnukové padlých Messéňanů«, dal **A.** v Andanii znamení k odboji. Poměry byly se pro Messéňany značně zlepšily, ježto vznikem tyrannidy v Korinthu a Sikyóně nastala reakce proti nadvládí dórského kmene, a také různé obce arkadské, postrašené spartskou rozpínavostí, spojily se s Messéňany. Též Argos a élejská Pisa počaly boj proti Spartě. Zvítěziv u Stenyklara nad Sparťany osvobodil **A.** vlast svou; pak u osady Derai svedl se Sparťany boj nerozhodný, v noci však vloudil se do Sparty a tam zavěsil štít svůj ve chrámě Athény Chalkioikos. S Arkady a Argejskými potom zvítězil, přepadl lakónské město Faris a porazil krále Anaxandra, který mu odníti chtěl kořist. Avšak úspěchy Messéňanů brzo byly zváženy. Básník Tyrtaios přičinil se o shodu mezi nesvornými Sparťany a nadšenými svými zpěvy i dobrou radou válečnou tou měrou rozohnil vojíny, že Messéňané donuceni k obraně, zvláště když v bitvě »u velikého příkopu« byli poraženi a peloponnéští spolčenci jejich počali odpadati. **A.** se svými soudruhy ustoupil do severní části země, hornaté i lesnaté, odkudž mohl stýkati se volně se spřátelenými Arkady. Skalný hrad Eira byl odtud hlavní jeho oporou. Z něho podnikal smělé výpady do území spartského, při čemž přestál neobyčejná dobrodružství. V jedenáctém roce obležení pronikli Sparťané konečně do Eiry, avšak **A.** kladl odpor po tři dny tak důrazný, že veškeru posádku hradu se ctí propustili. **A.** sám odešel na Rhodos, kdež potomci jeho po přeslici se připomínají ještě v V. stol. př. Kr. Pověsti o slavných činech **A**-nových básnicky spracoval Gortyňan Rhianos (ve III. stol. př. Kr.), čehož výtah pojal Pausanias do svých Messéniak. *Pšk.*

Ariston, nástroj, druh kolovrátku, při němž hmotný válec zastoupen je válcem dutým (nebo jen kotoučem) z tuhé lepenky, jenž klikou se otáčí. Místo kovových nýtků jsou v lepence raženy otvory tak seřaděné, že v pravý čas a po určitou dobu strojem pákovým otevírají ústí píšťal, do nichž proudí vzduch měchem natahovaným současně otáčením kliky, právě jako u kolovrátku obyčejného. **A.** má jemnější hlas nežli kolovrátek a užívá se ho zvláště v domácnostech.

Ariston Zachariáš, starší Jednoty bratrské, přidělen byl roku 1572 Janu Kalefovi, jenž tehdá spravoval sbor boleslavský, roku 1587 učiněn knězem v Lipnici a roku 1592 přijat do úzké rady. Spravoval bratrské sbory

v Napajedlích (od r. 1594), v Březolupech, v Meziříčí (od r. 1595), v Přerově (od r. 1598) a pak v Ivančicích (od r. 1600), kde zemřel r. 1606. Paměti bratrské líčí jej jako člověka učeného, výmluvného, pracovitého. Co do věrouky A. stál spolu se Šim. Theofilem Turnovským proti nauce Calvinově o večeři Páně, byl však na synodě žeravické r. 1604 přehlasován. Literárně byl činným potud, že k Nov. zákonu napsal vysvětlení, ježto v šestidílné bibli (VI. díle, 1593 a 1601) jsou obsažena. Srv. Jireček, Rukověť, str. 21.

Aristón: 1) A. Kejský, filosof peripatětický, po smrti Lykónově (r. 226 př. Kr.) nástupce jeho v řízení školy peripatětické, často matený s Aristónem Alexandrijským, též peripatétikem, žákem Kritolaa, nástupce A-a Kejského, a s Aristónem Chijským, filosofem stoickým. Dle Lukiana dožil se 82 let. Cicero pronáší o něm úsudek (De finibus V, 5, 13.), že byl concinnus et elegans, ale že scházela mu gravitas, které jest třeba velkému filosofovi; s tím shoduje se též zmínka, kterou o něm činí Cicero na jiném místě. Vedlé spisů filosofických sepsal A. též dílo dějepisné, životopis Stratónův. Tento A. byl, jak obecně se za to má, spisovatelem díla zeměpisného o Nilu a dějepisného díla *Κτίσεις*. *Pčk.*

2) A. z Chiu (III. stol. před Kr.), filosof stoický. Omezoval filosofii na ethiku, neboť snaha po ctnosti má ovládati veškeré žití a myšlení lidské. Zvláště dialektiku a fysiku naprosto zavrhoval. I učení ethické má se dle A-a spokojovati všeobecnými zásadami, celkovým mravním názorem, jenž tvoří podklad života ctnostného, a nemá zabíhati v malicherné mravokárné předpisy, jimž odpíral veškerou působnost a cenu. Kasuistika, zvláště u pozdějších stoiků s takovou oblibou pěstovaná, byla A-ovi patrně proti mysli. V souhlase s ostatními stoupenci školy stoické dotvrzoval jednotnost ctnosti, jež ve všelikých podobách svých vždy z moudrosti (*φρόνησις*) dá se vyvoditi. Moudrost tato je dle A-a znalost dobra a zla (*ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν*) a tvoří podstatu duševního zdraví. V různých pak stavech a okolnostech životních jsouc uskutečňována různými jmény bývá značena (spravedlnost, uměřenost aneb statečnost). Vlastní mu byla nauka o výlučnosti ctnosti, jíž se kynikům velice podobal. Jemu zajisté existovalo jen jediné dobro — ctnosť a jediné zlo — nepravosť. Dobra vnější, jimž jakožto přírůstku ctnosti ostatní stoikové místa popřávali, popíral mezi věcmi mravně lhostejnými vůbec žádného rozdílu neuznávaje. Pravý mudřec ve všech poměrech životních zachová potřebnou duchapřítomnost čili, jak on drasticky se vyjadřoval, podobá se herci, jenž i úlohu Agamemnonovu i Thersitovu hraje, jak se sluší. A. byl zajisté duch velmi střízlivý a zvláště proti pověrečným, nedůstojným představám o božstvu vystupoval rázně a sebevědomě. Věda, že cit lidský je původem jednání ethického, rozeznával čtyři druhy affektů: slasť (*ἡδονή*), strasť (*λύπη*), bázeň (*φόβος*) a žádost (*ἐπιθυμία*). — A. byl žákem zakladatele školy stoické Zénóna, po
však v mládí též platónika Polemó
výmluvnost svou byl nazýván Sirénou
ρήν). Nauku svou přednášel v Kyno
shromáždil kolem sebe četné stoupen
cero mnoho z něho čerpal ve spisech
Diogenés Laertský (III. 2, 163) vy
řadu spisů A-ových, ze kterých však
již Panaitios a Sósikratés přičítali step
nému s ním peripatétikovi.

Aristonikos, syn grammatika Pt
pocházel z Alexandrie a vyučoval gra
v Římě za doby Augustovy. Strabón
jej svým souvěkovcem. Byl mnoho
činným, ale hlavní jeho snaha týkala
tiky básní Homérových. Nejdůležit
jeho spis *Περὶ σημείων τῆς Ἰλιάδος κ
σείας*, jímž pokusil se stanoviti, která
znaménka v textu Homérově od Ari
pocházejí, a podati jejich výklad, poku
ze spisův Aristarchových. Touž práci
o něco později Didymos. Zbytky obo
jsou četné ve scholiích k Homérovi a
ve scholiích benátských A k Iliadě.
k Iliadě se vztahující vydal L. Fried
Aristonici *Περὶ σημείων Ἰλιάδος*, 1853;
k Odysseji O. Carnuth: *Περὶ σημείω
σείας*, 1870. Mimo to A. složil *Ὑπομ
k Homérovi obsahu grammatického a v
jakož i výklad k Hésiodovi a Pinda
ještě jiné spisy grammatické. Žádný z
A-kových nezachován.

Ariston men hydór (*ἄριστον μὲν*
»nejlepší jest voda«. Začátek prvního
pijského epinikia Pindarova. Slova ta
se často nade vchodem lázní a ústav
léčebných.

Aristotelés, slavný filosof řecký,
učenec starověku, narodil se r. 384
v iónské osadě Stagiře (odkudž jeho p
často uváděné: Stagirita) v Thrakii,
břeží zálivu Strymonského, můžeme říci,
lékařského; neboť nejen otec jeho Niko
byl tělesným lékařem krále makedo
ale celá řada dědův A-lových témuž
stavu, jenž veškerému přírodozpytu tak
jest. Roku 367 A., mladík samostatn
možný, odebral se do Athén, kdež
studiím všestranným se oddal a pak
Platónovým se stal; i poslouchal mistr
po mnohá léta a po jeho smrti (347
přesídlil k dávnému příteli svému He
vladaři atarnejskému v Mysii, jehož pří
Pythiu později pojal za choť. Když H
od Peršanův, jejichž nadvládě se vzep
a popraven byl, uchýlil se A. do měst
lény, odtud r. 343 ku králi Filipu ma
skému, aby řídil vychování mladého kr
Alexandra (343—340). — Po násilné sm
pově, vrátil se A. nejdříve do svého
pak znova do Athén (asi v roce 335
počíná druhý, dvanáctiletý jeho pobyt
nách, za jehož průběhu vypracoval nej
část svých spisův a základy své vlastn
položil. Učitelská činnost jeho i plodn
rární byly tehdy dostoupily svého plnéh
voje. Veřejně učil v gymnasiu, kteréž

sousedního chrámu zasvěceného Apollónovi Světlodárci (λύκειον) nazváno jest lyceum. V jeho stinných sadech se svými žáky chodě (odtud peripatétikové, filosofie peripatétická; περιπατεῖν = procházeti se) uváděl je v útlejší záhady nauky své, čemuž věnovány byly hodiny ranní. Večer pak míval sedě přednášky populární o látkách širším kruhům přístupnějších. Požíval stálé přízně dvora makedonského i hojné podpory sbíraje knihy a látky ke svým studiím přírodnickým. Po smrti Alexandra Velikého, když poměry politické tak neočekávaně se změnily, a Athéňané proti přátelům Makedoncův čeliti počali, **A.** ohrožen jsa žalobou pro nešetrnost náboženskou (ἀσέβεια, ježto prý některé jeho poučky státnímu náboženství se příčily) odešel záhy z Athén nechtěje, jak prý se vyjádřil, Athéňanům dáti příležitosti, aby se po druhé proti filosofii (viz Sókrata) prohřešili, a obrátil se do Chalkidy na ostrově Euboii, kdež téhož roku (322) chorobou žaludkovou skonal. Z rodiny jeho ostaly nezletilé děti, dcera Pythias a syn Nikomachos (z druhé choti Herpyllidy), jakož i chovanec Nikanór. — Za času Alexandra Velikého měl vlastní život řeckého kmene svůj nejhrdější rozkvět už za sebou, avšak nikoli tak daleko, aby byl **A**-lovi zmizel bezprostředný styk s onou velikou dobou. Co nejkrásnějšího a největšího duch hellénský vykonal na poli uměleckém i politickém, Stagirita všechno ještě zíral před sebou: chrámy, divadla, sochy a paláce, dramatiky athénské, veliké předchozí myslitele, řečníky a státníky, i svobodné a čilé obce řecké. Dožil se sice úpadku jejich politického, nicméně jako náhradou za to viděl také vzrůstati v nejbližším dohledu váhu a moc státu makedonského a konečně vítězný pochod chovance svého, jenž venkoncem přece byl jen bleskný průjev řec. převahy nad Východem a netušenou říši světovou založil, — an zatím v téže době jeho učitel také zařizoval světovládu, méně hlučnou, avšak mnohem trvalejší. V okolnostech tak příznivých rozšířil **A.** svůj obzor po celém světě, soustředil v sobě všechny poznatky přírodnické i dějinné (společenské a politické), pokud antickými prostředky to vůbec možno bylo; byl první a všestranný mnohověd (polyhistor). Avšak neobmezoval se trpným vypisováním skutkův, theoretickým věděním a zíráním toho, co jest, nýbrž užíval všeho jednak k hlubší spekulaci o záhadách světa (metafysika), jednak k určení toho, co býti má, k filosofii hlavních důležitostí lidských, hledící k jednotlivci i k celku společnosti, ku kráse i k umění, — zkrátka, sestrojil na základě bohaté empirie své obsáhlý a soustavný názor světa.

Člověk od přirozenosti po vědění baží a nabývá ho z jednotlivých případů své zkušenosti. Lepší vědění však má ten, kdo poznává také příčiny a základy zjevu, totiž nejen co se jeví, nýbrž také proč a k čemu. Užásáním lidé nyní i na počátku počínali filosofovati. Nejdříve budily nejbližší věci jejich podivení, pak vzdálenější, hvězdy, nebe, celek a řád světový. Filosofujeme, abychom unikli nevědomosti, a hledáme moudrost jen k vůli vědění; proto počíná se ona pěstovati, když o první potřeby a pohodlí života postaráno jest. Ona stává k vůli sobě nejsouc ničím mimotním vázána, čili ona jest věda svobodná. Aniž lze jinou vědu zváti ctihodnější nad ni, jestiť ona nejbožštější a nejdůstojnější. Všechny jiné vědy buďtež potřebnější než ona, lepší není žádná. Ona rozjímá o tom, co jest společno všem věcem jsoucím, o zdrojích čili základech, o příčinách prvních, a vytýká je jasně už na předmětech nejbližších. Stůl — na příklad — zroben jest ze dřeva; dřevo jest jeho látka (neboli podklad). Ale co jej právě stolem činí, jest jeho tvar (forma); jiný tvar na téže látce vydá něco jiného. Pátráme-li, jak stůl povstal, přijdeme k původci jeho, truhláři, jenž svou činností jej zrobil, a poznáme činnou příčinu (původ) jeho. Konečně známe, k čemu stolu se užívá v našich příbytcích, čili jeho vlastní účel (τέλος). Čtveřinu tuto, I. látku, II. tvar, III. příčinu, IV. účel, stopovati a proukázati lze na všem, a všechny čtyři zřetele musí shluknouti se, aby věc pojata byla úplně. Látka jest něco trpného, podklad, něco neurčitého, ale určitelného, pouhá možnost, ale také mohutnost (*potentia*, δύναμις). Není látky, která by neměla tvaru (látky beztvaré), a jen v myšlénkách můžeme odtáhnouti látku nehledíce ke tvaru a sestrojiti pojem látky prvotné. Látka, pokud se vzpírá přijmouti na se určitý tvar, jest také vlastním zdrojem nedokonalosti věcí vezdejších a překáží tvaru. Odpor látky proti tvaru stává se zrovna novým principem, jímž mnoho se vysvětluje; kde forma nepřemohla látky, povstávají zjevy mimo přírodu (proti přírodě), nestvůry a monstra. V tom smysle jest látka něco nejsoucího, jen co do možnosti stávajícího, totiž co samo ještě není dokonáno. To stane se teprve, když jí činnost (čin = kon, *actus*, ἐνέργεια) dodá tvaru, jenž tedy jest uskutečněním a dokonáním oné možnosti (důkoň, ἐντελέχεια). Tvar obsahuje podstatné rodové znaky v jednotě své; jest též vlastní předmět poznatku, jest hodnotou svou zřetel nejpřednější, bytuje v jednotlivcích, ale nemá zvláštní jsoucnosti snad jako idea platónská čili pojem o sobě mimo jednotlivce. Naopak podstatou jest jednotlivec, a to podstatou v pravém smysle, podstatou prvou, kdežto pojem rodový může považován býti toliko za podstatu podružnou. Látka nezpůsobuje rozdílnosti rodu, jenž jest určen tvarem, ale ovšem způsobuje rozdílnost v jednotlivcích, jest tedy principem zjednotlivujícím (na př. tentýž tvar kostky vidí se na rozličných látkách, jimiž kostky právě se od sebe různí, individua jsou). Činná příčina (původ) hybem se projevuje, neboť všechen hyb vychodí z činného zdroje a jest přechodem z pouhé možnosti do skutečnosti (z potence v aktualitu). Každé hnutí způsobeno předchozím hnutím, každý pak přechod z možného ve skutečné zjednává se něčím skutečným, činným (člověk člověkem zplozen, actus dříve než potentia). Tak vysvětlujeme si všechno dění čili nikání na věcech vezdejších, až přese všechny pohnuté

hnutele přicházíme k nejzazšímu členu, jenž hyb všechen působí, ale sám nehnut jest (čistá činnost). — Účel při každé věci rukou lidskou zdělané nám jasně vyniká; účel každého pak předmětu vůbec tkví především v jeho vlastním dokonaném tvaru, jest tedy vetkvělý (immanentní). Tímto důležitým určením rozeznává se účeloslovi (teleologie) A-lovo od oněch rozmanitých pokusův, které z každé okolnosti hotové způsobem nejploštějším nějaký užitek pro člověka vyvozují (na př. korek stvořen k tomu účelu, abychom z něho zátky dělali). To, co existuje, jest jednotlivý předmět, jednotlivec, jednotlivina (individuum), čili jinými slovy: jen individuum má věcnou jsoucnost. Všeobecný pojem existuje ve předmětech, nikoliv však oddělen mimo předmět. I obracuje se A. proti náhledu, který všeobecné pojmy zvěcňuje a jim dodává oddělené jsoucnosti, ovšem tedy, pokud by to bylo učení Platónovo, proti učiteli svému. Zde sluší hledati připojisko pozdějších otázek, zda obecniny (všeobecné pojmy, universalia) existují o sobě jakožto věci (res) či jsou-li pouhá jména (nomina); viz nominalismus a realismus. A. naznačuje jaksi střední stanovisko, že totiž pojem jest vetkvělý v předmět. On neodporuje Platónovi zcela, nýbrž jen pokud by tento ideám přiděloval samostatnou jsoucnost vedlé jednotlivin. Platón i A. připouštějí pravé poznání jen při všeobecném pojmu: onoť vztahuje se k tomu, co jest společno na věcech. Toto jest vlastní cíl našeho poznání, cenou a důstojností svou nejpřednější a nejvýznamnější. Jednotlivina však jest něco nevystihlého (srostlá z nepřehledného množství znaků) a nespadá pod vědu, jest nevědná. Pojem všeobecný shrnuje hlavní znaky několika předmětům společné v jednotu, v bytnost. Ježto jednotlivina může býti předmětem našeho poznání jen vzhledem ke všeobecnému, co v ní jest obsaženo, vysvítá, že se poznání vztahuje k bytnosti. Tvar, příčina i účel proti látce spadávají v jedno. Účel podmiňuje tvar i původ, a veškeren trojí zřetel zahrnován názvem tvaru, tak že zbývají pouze dva názvy: látka a tvar — dvojsloví to proslulé, táhnoucí se veškerým přemýšlením a ukládající jemu tolik otázek. Nejpřípadněji jednota účelu, příčiny i tvaru se ukazuje na živoku (organismu); líšíme dobře látku, z níž tělo živé se skládá, — ale tvar, původ i účel jedno jsou (duše těla organického) nedadouce se děliti leda co do pojmu (pojmově), kdežto při díle rukou lidských rozeznáváme ono tré i co do věci. Co jedné činnosti jest účelem, může státi se látkou pro činnost druhou. Cihlář hlíně dává určitý tvar, který z hlíny činí cihlu; cihly zase látkou staviteli jsou, jenž jich k svému účelu užívaje staví dům. Odtud občma směry lze postoupiti dále, dolů k věcem méně a méně vytvářeným, — vzhůru k jiným víc a více vytvářeným. Onde nabývá převahy látka, zde tvar. A tak počíti lze ze všech bodův skutečnosti. Vždy můžeme odnímáním přijíti k látce nemající tvaru takměř pražádného, a v druhou stranu k tvarům jemnějším a jemnějším, k jestotám dokonalejším. Tak v rovnává A. protivu mezi látkou a formou, a ukazuje ke vztaživosti určení toho. Čím dokonalejší něco jest, tím více tvaru má, tím více hybu musilo se užíti, aby vytvářeno bylo. Totéž jednak může býti látkou a možností jinak tvarem a činností. I pořádají se všechny jestoty určitým způsobem, vzniká přehledná říše, totiž stupnice jestot. Čím výše v ní stoupáme, tím méně látky, avšak tvaru a hybu více, až konečně myšlénkou se povznášíme k nejzazší mezi, k činné příčině, jež látky nemá, tedy jest čistá činnost (čin čistý, *actus purus*). V ní má všechen hyb svůj počátek, ač sama není pohybována; kdyby v ní bylo jen něco látky trpné, nemohla by stále hýbati celkem. Čistá činnost není složena z částí, nýbrž jest jednoduchá a jednotná, jest pouhý duch (νοῦς), jenž sám sebe myslí; sám jsa nerušen všechno v ruch přivádí, jakožto dobro a účel poslední, k němuž všechno tíhne jako milující k milovanému, jest Bůh (θεός). Jeho myšlení jest nejvyšší, nejlepší a nejblažší život. On jest prvotný a bezprostřední zdroj všeho hnutí. Bůh podmiňuje svět i účelné zařízení jeho způsobem věčným trvaje nejdokonalejším vzorem a cílem, udržuje jej stále a hybem naplňuje; svět od jakživa byl a bude, nepovstal kdysi v čase, nýbrž jest věčný. Zde rozdíl se jeví od Platóna, jenž učí, že démiurg hledě na ideje z látky chaotické ustrojil svět (proto světa-strůjce), jakož i od učení křesťanského, jež uvádí ponětí zcela jiné, totiž, že Bůh v čase z ničeho svět stvořil (Bůh — světatvůrce). U A-la jest Bůh stále činný princip světa, nutný předpoklad každého vývoje; jeho dokonalost jest dřevnější než vývoj světa, tak že vyniká ne snad jakožto konečný výtěžek vývoje, nýbrž před vývojem jakožto nevyhnutelná podmínka jeho. Bůh jest princip světa nejen jakožto řád světový, nýbrž jakožto zvláštní podstata o sobě stávající (tak jest i u vojště sice řád, ale také vojevůdce), a jest jen jediný princip, jeden Bůh dostačí. A. odporuje náhledům, ať bajeslovným, ať filosofickým, které kladou víc bohů či více souřaděných principů vedlé sebe působících. Jeden Bůh obsahá celý svět od nejzazší sfaery stálic dolů až k nejmenšímu prášku a jest původcem všeho hybu, který má svůj účel v každém jednotlivém případě i účel vůbec, totiž Boha zase, ana všechna látka se vytvařujíc k němu se blíží.

Tak asi máme před sebou základní schema A-lova účeloslovného názoru světa, první v oddělení v soustavě, jemuž on sám dává jméno prvá filosofie; považuje ji, jednající o všeobecných počátcích (principech) skutečnosti za vlastní základ a za nejpřednější všech ostatních oddělení. Uvádí ji také jakožto filosofii v užším smyslu čili též prostě sofii. Povadž pak ona vrcholí v učení o Bohu, zove ji dle tohoto předmětu nejzávažnějšího bohoslovím. Poněvadž konečné Andronikos rhodský (asi v l. 80—50 v Římě) spořádal znova spisy A-lovy a filosofii prvou jakožto abstraktnější a tudíž obtížnější umístil po spisech přírodnických, jejichžto předměty se našemu

znání dříve namítají nežli záhady oné: obdržela filosofie prvá (z důvodů didaktických) ještě jiné jméno, totiž jakožto nauka nalézající se (dle nového pořadí) *μετὰ τὰ φυσικά*, za přírodnickými poznatky nebo po nich, z čehož nenáhle latinský název metaphysica jakožto singulár se vyvinul, ustálil a všeobecně ujal. Rozlišení a spořádání toto děje se též docela v duchu **A**-lově, toliko jiným zřetelem (didaktickým). Co totiž dříve vnímáme, jsou zajisté jednotliví předmětové, zjevové smyslní, nám ve skutečnosti dani, jsou tedy pro nás dřevnějšími, dřevnějškem (*πρότερον*): kdežto všeobecné věty, principy, zákony přírodní poznáváme později, ony pro nás jsou pozdějškem (*ὕστερον*). Tak z týchž didaktických důvodů, proč nyní dříve učíme přírodopisu a pak fysice, položil Andronikos prvou filosofii (metafysiku) za fysiku. Co do věci však (*φύσει*) má se právě naopak: zákony přírodní, principy jsou dřevnějškem o sobě, kdežto předmětové jsou pozdější.

K filosofii prvé **A.** připojuje mathematiku a přírodnictví (fysiku v nejširším smyslu), kteréž všechny pak skládají teprve celou jednu větev filosofie, theoretickou totiž. Druhá větev vztahuje se k lidskému jednání (*πράττειν*), odkudž její název filosofie praktická čili ethika v širším smyslu, a konečně větev třetí vztahuje se k lidskému tvoření (*ποιεῖν*), odkudž filosofie poietická, splývající asi s naukou, již nyní díme aesthetika. V přírodě znamenáme klid a hyb (v nejširším smyslu) čili měnu; té všechno podléhá, co má látku. Měna pak jest zjevna buď jakožto vznik a zánik, nebo jakožto změna či hnutí (hyb v druhém, užším smyslu). Ta pak troji jest: *a*) změna quantitativní, přibývání a ubývání; *b*) změna qualitativní, zjinačení či přeměna; *c*) změna s místa na místo, přemístění, hyb v nejužším smyslu. Měna předpokládá prostor a čas. Čas jest neomezen, svět byl a bude vždy. **A.** tedy o vzniku světa nejedná; ne vznik, nýbrž stav a vývoj světa jest mu úlohou a kosmogonických domněnek není třeba. Prostor jest omezen, avšak nikde místo prázdné. Ježto atomikové kladou prázdnotu a částečky hmoty, vysvítá již odtud, jak stojí **A.** k nauce jejich, totiž odmítavě. Mimo to stanoví qualitativní změnu látky v látku, což také přímo proti atomistice čelí, a vůbec **A.** od toho, co nyní fysikou a lučbou sluje, nejdále se pohybuje. Hyb do světa přichází od božstva, nebe má první hnutí, a to bezprostředně dotekem božím, proto hnutí nejdokonalejší, totiž hyb v kruhu (stálice). Planety, jež dále jsou od oné sféry, mají hyb nedokonalý, bludný. Spletité dráhy jejich vysvětlují se množstvím rozmanitých hybných sfér, jimž popudu dodávají vyšší bytosti bezhmotě, geniové. V prostřed takových sfér spočívá nehnutá země. Čtyři živlové tu všechno skládají (země, voda, vzduch a oheň). Aether vyplňující prostor nebeský jest pátá essence (quintessence), nejjemnější všech. Všechna měna jest účelná, příroda nic marně (bez účelu) nečiní a tak podlé účelnosti zjednává bytosti dokonalejší a dokonalejší podrobujíc formě látku vždy úplněji (stupnice bytostí — viz výše). Každý stupeň vyšší obsahuje rysy stupně nižšího dodávaje k nim své vlastní lepší. Svět pod měsícem jest méně dokonalý světa nadměsíčného, pozemské věci ovšem nejméně dokonalé. Na organismech nalézá **A.**, i na nejnižších, něco účelného, krásného, božského. Bedlivě život jejich stopoval, v hlavních úkonech pochopil a nastínil; živočich jest mu malý svět (*μικρὸς κόσμος*). I sebral valnou spoustu poznatků přírodnických, v nichž ovšem také mnoho křivého bylo. Vyšetřoval způsoby, jak organické bytosti povstávají, a sice praplozením (*generatio aequivoca*) i dokonalejším plozením pohlavním, při čemž činí zajímavé výklady o poměru obou pohlaví: mužské k ženskému má se jako tvar k látce, od onoho duše, od tohoto tělo plodu prý pochodí. Vývoj postupuje od útvaru červa k útvaru vejce, a přese všechny sebe nápadnější rozdíly těla, života i pohybu živočichů tane **A**-lovi na mysli souvislá řada či stupnice jejich. *Dd.*

A. uznává se za prvého pěstitele zoologie i fysiologie, a vděčné potomstvo dalo mu název »pater zoologiae«. **A.** zkoumal ústrojnost zvířat a zjevy životní, hlavně pak orgány pohlavní a vývoj vůbec; mnohá pozorování **A**-lova byla teprve v nových dobách potvrzena. Methodou svých badání stal se tudíž **A.** zakladatelem srovnavací anatomie, fysiologie a vývojepisu, neboť snaží se poznati živočicha jako celek živý, v částech vnějších i vnitřních, ve stavbě a zařízení orgánů, ve způsobě života a vývoji. Výsledek takového pojímání světa organického musil vésti k jakémusi soustavnému rozdělení živočišstva, jež **A.** také provedl s velkým důvtipem. Kladl ovšem velkou váhu na přítomnost krve a veškerá zvířata s krví červenou označil jako krevnatá na rozdíl od bezkrevných, k nimž čítal veškeré živočichy s krevní tekutinou bezbarvou neb i jinak zbarvenou. Celkem však srovnává se toto rozdělení **A**-lovo s nynějšími velkými dvěma skupeními obratlovců a bezobratlých. Podrobnější soustava **A**-lova dotyčných skupin jest tato: I. Krevnatá: 1. živorodá (čtyřnožci), vedlé nichž stanovil ještě zvláštní *γένος* velryb; 2. ptáci; 3. vejcorodí čtyrnožci; 4. ryby. II. Bezkrevná: 1. měkkýši, hlavonožci; 2. měkkoskořepatí; 3. hmyzy; 4. skořepatí (ježovky, hlemýždi a mlži). Původ živočišstva odvozoval **A.** z prvoplození; dle toho vznikají bytosti živé neustále z těles suchých, jež potravu mohou poskytovati, jakmile zvlhnou; tak blechy z hnijících malých těles, na př. z mrvy, roztoči ze dřeva, moli z vlny a vlněných látek. Taký vývoj jest platný pro četná zvířata bezkrevná. Živočichově krevnatí povstávají naproti tomu z pravidla z vajec, pouze úhoř činí tu výjimku, neboť tvoří se dle **A**-la v bahně, z hniloby rozličných látek. *V.*

K odborům přírodnickým klade **A.** jakožto nejvyšší jejich výkvět konečně nauku o duši; neboť, praví výslovně, přírodozpytci přísluší badati o duši pro úzké její s tělem spojení. Duše rostliny jest pouze vyživovací, ana při-

jímá potravu a z ní tělo své staví i obnovuje — kdežto zvíře mimo to má čití (pocit), žádost a pohyb, co se týče pak úkonů životních, patrné jednotné středisko, srdce totiž. K pocitu a vjemu pojí se stopa její v mysli naší, zůstávající tam jakožto duševní účin, čití utlumené, pak bezděčná paměť (trváním smyslného dojmu se vysvětlující) a úmyslné zpomnění. Zejména lidská duše shrnuje v sobě mohutnosti všech bytostí nižších; co jí však před nimi vyznačuje, jest rozum, jenž jest božský a nesmrtelný. Pojem nemůže býti bez obrazu, a zase jen takovým obrazem, k němužto přistupuje dojem příjemného a odporného (slasti a bolesti), může i rozum působiti na žádost samu a státi se rozumem praktickým. Smysly (čidla) duši látkou plní, bez nich by myšlení nebylo skutečným, rozum by neměl co vytvařovati. Duše jest psací deska (γραμμάτειον), na nížto nic není skutečně napsáno, tedy deska prázdná; odtud pochodí pozdější (ve scholastické filosofii vzniklé) slovo tabula rasa. Zvyk jest druhá přirozenost; zásadná důležitost jeho již tu zplna se uznává. Duševní mohutnosti (části duše) jako představivost, paměť, mohutnost cítěcí, žádací a jiné, vzájemnost představ a obnovování jich, popisování zjevů duševních, třídění a vysvětlování jich, jakož i snaha udržeti přece jednotu duše jsou ony hlavní rysy, ku kterým všechny pozdější pokusy o samostatnou nauku psychologickou se táhnou, tak že práce A-lova v té věci jest nezbytným článkem u vývoji nynější duševědy. — Tím skončen nástin filosofie theoretické, i můžeme postoupiti k A-lově filosofii praktické čili ethice.

Všechno naše jednání děje se za nějakým účelem, směřuje k nějakému dobru (ve smyslu statku). Bychom i bažili po něčem jen z té příčiny, že chceme jím jakožto prostředkem zase něčeho jiného dosíci, dojdeme v této řadě konečně přece posledního cíle, jehož si žádáme jen k vůli němu samému, nikoli jakožto prostředku k jiným, tedy statku nejvyššího. Nejde o to zkoumati, co jest dobro o sobě (platónská idea dobra), nýbrž co pro nás lidi jest nejlepší, cíl nevyšší. Za tento cíl veškeré snahy lidské A. výslovně prohlašuje blaženost (εὐδαιμονία); ta jest oním nejvyšším statkem, po té bažíme jen pro ni samu. Všichni lidé i národové zde prý souhlasí.

V čem však záleží blaženost? Jedni tvrdí, že v požitku, druzí, že v moci a slávě, jiní, že v bohatství a p. A. nezavrhuje z toho nic, přisuzuje jednomu i druhému plnou cenu, ale poznává, že se tím blaženost nevyčerpá. Bohatství docela jest pouhým prostředkem, podobně jako zevnější moc, kdežto život pouhému požitku věnovaný byl by život zvířecí, a sláva konečně jest jen mínění jiných lidí o mně. A. nejvyšší statek blaženosti lidské jinde hledá, totiž v tom, co jest vlastním význakem bytosti lidské, co jest nejvyšším na člověku a jej od jiných bytostí podstatně liší: to jest rozum. V jeho činnosti jest pravá blaženost. Neboť slasť pojí se k rozumové činnosti duše jakožto přirozený důsledek její, asi jako ke zralosti organismu krása. Lidská blaženost tedy plyne z činnosti, a to z činnosti, která člověku proti zvířatům jest výhradně vlastní, jej od nich liší a vyznačuje. — Ctnosť jest duševní zručnost, vyplývající z vlohy a skutečným činěním vzdělaná, zdali vždy to, co jest rozumu přiměřeno, tak že se tři činitelé zde scházejí: vloha, rozum a cvik. Člověk rozumem poznává, co jest přiměřeno, a buď rozhoduje se podlé toho, neb jedná proti svému lepšímu uznání, vědomě tedy kdy dobré nebo zlé. Zde v A-lovi vyniká pravé ponětí o volnosti čili svobodě lidské vůle. — Ctnosti rozděluje v ethické čili mravní v užším smyslu (charakterní) a dianoétické čili rozumové (duchové, intellektuální). Ctnosť etická jest trvalý směr vůle, který udržuje přiměřený střed mezi dvěma krajnostmi (defektem a excessem). Tak jest na příklad udatnosť pravý střed mezi zbabělostí a opovážlivostí. Toto jednoduché určení, buď si pojímáno jakkoliv, jest jednak velice význačné, jakožto nejkratší výtah starodávné mravouky řecké, jednak velice plodné, a povstaly z něho celé řady průpovědí mravních, povzbuzovacích i varovacích, tak že spisovnictví i hovor jimi oplývají. Po tom vyčítá, určuje a rozděluje A. jednotlivé ctnosti ethické, jakéž jsou na př. udatnosť, sebevláda, štědrosť, velkodušnosť, okázalosť a j. Právě v tomto podrobném vyšetřování ukazuje se opět, jak bystře pozoroval A. člověka i poměry lidské všeho druhu. — Ctnosť dianoétická jest přiměřené chování rozumu theoretického, jednak jak jest sám o sobě, jednak v poměru svém k nižším zjevům duševním. Sem náležejí myšlení, věda, umění a věhlas (praktický vzhled). První dvě vztahují se k tomu, co jest a námi se nemění, druhé k tomu, co činností lidskou změniti se může, na kterémž základě pak další rozdělení oněch ctností se provádí. Praktický vzhled obsahuje i volnosť, již A. stanoví, z důvodů výše dotčených.

Člověk na člověka odkázán a jest přirozeně bytosť družebná, občanská. Stát čili obec vznikl k vůli žití, ale má stávati k vůli dobrému žití, jež jest jeho nejvyšším mravním účelem. Jen ve státě může mravní dobro se provésti a udržeti; antické pojímání státu se u A-la netlumí, nýbrž dovršuje a šlechtí. — Stát skládá se z rodin, a ráz rodiny jest podmíněn jeho zřízením. Rodina jest nejbližší přirozený spolek, jemuž jednotlivec náleží. Rodina a stát jsou A-lovi nejčelnějšími pojmy veškeré spolkovědy, a mnoho, co v té příčině vyslovil, stalo se kvasem četných návrhů později o tytéž látky se pokoušejících. Obsahuje pak domácnost manžely, děti a služby (čeládku), jimž otec vládne, a to choti občansky (politicky), dětem královsky (láskou a úctou), čeládce jako pán neobmezený. Cíl státu není vojenská zručnost, nýbrž vzdělání občanů, aby dovedli míru náležitě užívati. Proto zákonodárce zvláště péči věnuje výchově mládeže. Sem klade A. celou pedagogiku, a jí za účel přímo ctnosť, ač ve

učování vztahovati se má i k věcem vůbec užitečným, pokud učně nečiní banausickým. Všeobecné, mnohostranné a harmonické vzdělání tane A-lovi na mysli. Viděti též, jak vysoký význam přikládá paedagogice, jež činí lidi ctnostnými a tím stát možným a trvalým. Jen národ vzdělaný a udatný totiž jest schopen svobody politické, jakož i státního trvalého útvaru; proto veliké a přece volné státy jen za těchto podmínek se daří, a spolu právem národové státotvorní vládnou méně vzdělaným (rozdíl mezi Hellény a barbary: plémě superiorní a inferiorní). Co do zřízení státu A. rozeznává tři formy: jedinovládu, šlechtovládu (aristokratii) a občanovládu, či kde vládne král, za druhé, kde vládnou nejlepší, a konečně, abychom to řekli moderním výrazem, republiku. Ačkoli A. sám se kloní k monarchii, má všechny formy za dobré v daných poměrech; teprve když se zvrhnou, povstává zřízení špatné, a sice podlé řady vyčtené tyrannis, oligarchie a demokratie, z nichžto tyrannis jakožto zvrhlost formy nejlepší jest nejhorší.

Každé zvídání člověka blaží, a v radostném naladění tom A. i v ethice pošinul vědu na místo tak vysoké. To zůstalo vodítkem pro příští století, a opakovalo se velebení ono novými způsoby. Proto také A-lovi život vědě zasvěcený jest cennější, výbornější, důstojnější než každý jiný, na př. než činnost politická, kteráž jest jen lidská, kdežto onen božský. A. poznal a vytknul onu samostatnou hodnotu vědění lidského a náleží k těm, kteří je kladou nejvýše; theoretická činnost jest sama sobě účelem, život rozjímavý (kontemplativní) nejlepší. Aby muž taký rozjímavý život žíti mohl, musí míti dosti prázdně, nezaměstnávati se robotnou obyčejnou prací: tu jest A-lovi ihned všechno banausické. Ani úroků nesmí mudrc bráti z jistiny své, neboť prý nepřirozeno, aby peníze samy sebou se rozplozovaly, nýbrž žije ze svého, v konečném ohledu ovšem z práce jiných. Náhled takový může vzniknouti a udržeti se, kde tito jiní ještě jsou, totiž otroci, kteří za pány pracují. A bylo tomu tak ovšem v obcích řeckých, v pohanském starověku vůbec. I A. shledává otroctví zařízením docela správným a přirozeným, třeba by dále žádal, aby s otroky nakládáno bylo po lidsku. Vytýká, že k podmínkám blaženosti náleží také svoboda osoby, avšak mimo to zámožnost, zdraví, síla, má-li býti blaženost úplná, a konečně dlouhý život, ba ještě dále slavná paměť po smrti a blahobyt potomků. I vzniká konečně pěkný obraz dokonané blaženosti lidské, pod nějž bychom mohli napsati: šťastný člověk! Tak vyznívá ethika A-lova, a jestliže někteří spisovatelé i při ethice s celou chválou poukazují na empirismus A-lův, jenž prý bral věci, jak jsou, a žádným záhrobím ani jakýms ideálním vyrovnáním se netrudil, ukazuje se zde na konci právě neshoda. Ona ethika jest vlastně prostředkem k blaženému životu, nechť ušlechtile pojatému. Statek a dobro se nerozlišují. Bezděčné soudy ethické o nepodmíněné hodnotě mravních činů sice prokmitají, ale zásada eudaemonismu přemožena není. Rozdílnost A-la proti křesťanskému a novověkému názoru patrna.

Už Platón sice docela jasně váhu klade na formu, horuje však také o drahocenném obsahu krásna, tak že přívrženci toho i onoho směru v aesthetice z něho čerpají doklady a na něho jakožto původce své nauky odvolávati se mohou. A. pak v onom směru postoupil nad Platóna dále a provedl princip formy důsledně, jakž to s celou jeho naukou souvisí a v metafysice vyloženo jest. Uznává nejužší souvislost dobra a krásna, ale jako onde v ethice vytýká důrazně stránku formovou, tak činí ještě hojněji v oboru krásy. Jako onde při ctnosti význak její shledává v pravé míře, tak i při kráse opětuje zřetel velikosti a pronáší jej různými výpovědmi. Předmět, má-li býti krásný, nesmí býti ani příliš veliký ani příliš malý. Neboť v prvním případě shlédli bychom jen jednotlivé částky jeho, nepřehlédli však jeho celého a neznamenali bychom tudíž jeho jednoty; v druhém případě zase bychom sice zřeli snad předmět celý, ale nikoli jeho členěnost, rozmanitost; jednou to, po druhé ono určení krásy by scházelo, kdežto krása obsahuje obé, jednotu v rozmanitosti. K vůli těmto dvěma zřetelům jest krásnému předmětu potřeba jisté velikosti; přirozená však hranice tohoto relativního určení jest, že za okolností jinak stejných to větší více se líbí, krásnější jest. Míra, proporce, lad, harmonie, pravý poměr částí a celku, spořádanost, jednota v rozmanitosti činí předmět krásným; těmi a podobnými formálními pojmy objasňuje A. podstatu krásy. Zkrátka lze A-la považovati za vlastního původce aesthetiky formové. Četné průpovědi nyní pronášené o formě mají v něm svůj zdroj více méně patrný, nalézají se tam zcela neb aspoň naznačeny.

Uměna jest vypodobení ovšem, však nikoli nahodilého předmětu se všemi vadami a skvrnami, nýbrž táhne se k jeho podstatě, k význačným vlastnostem, idealisuje tedy; neopakuje přírody, nýbrž čistí, šlechtí ji, po případě doceluje. I poukazuje A. výslovně k dobrým malířům, kteří podávajíce zdařilou podobiznu (portrait) přece člověka krásnějším malují, jej totiž idealisují, ale jeho individuální ráz zachovávají. Podobných důvtipných pokynův o umělecké činnosti jest v A-lovi hojnost, a mnohá záhada, o kterou se spisovatelé ještě nyní prou, už rozřešena nebo k rozřešení připravena, tak na příklad otázka naturalismu tak zvaného. Všechna uměna pak slouží především ušlechtilé zábavě, milému zotavení a vymanění ducha z tlaku vášní a všednosti. Z podrobnějších rozprav zachovala se nám právě kniha o básnictví čili poetika jen jakožto úryvek a patrně zkomolená, nicméně tak důležitá, že v literatuře vzbudila ruch dalekosáhlý a přímé významnosti posud nepozbyla. Jedná hlavně o básnictví epickém a dramatickém, zvláště však proslulo vyšetřování truchlohry. — Uměním v širším smysle jest také řečnictví, je-

*

muž ethika dodává vlastní podstaty, an řečník působiti chce na vůli posluchačův a je k určitému rozhodnutí pohnouti, ale sám také jen za dobrem snažiti se má. Dobro pak se vtěluje a dokonává ve státě, zde tedy činnosti řečnické nejširší pole otevřeno jest. A. sám rhétorice vyučoval, s uznanými řečníky závodil a konečně o ní své znamenité dílo sepsal.

K naukám vyčteným druží se ještě logika, již A. považuje za průpravu k filosofii vlastní. Celkem lze říci, že v logice, jak se jí nyní na školách učí, máme před sebou věkovité dílo A-lovo co do stěžejných rysův jeho. Logika či, jak ji také uváději, analytika jest rozbor myšlení samého v obsah a formu, a úvaha o této zvláště. Druhy představ a výpovědí přiléhají k formám věcí, a lze je sejmouti v několik příhrad jakožto nejvyšší obecniny, nejvyšší pojmy rodové, »třídy pojmův«. A. snímá je důvodně s mluvy samé a říká jim kategorie (pozdější *praedicamenta rerum*), stojící v blízkém vztahu k mluvočástkám tak zvaným. Jest jich deset: 1. Podstata (*οὐσία*, substantia). 2. Jak veliký? (quantita — líčnost). 3. Jaký? (qualita — jakost). 4. Vztah (relace). 5. Místo. 6. Čas. 7. Poloha. 8. Míti. 9. Činiti. 10. Trpěti. Na jiných místech A. uvádí jen osm, jinde ještě méně kategorií, nebo shrnuje jich několik v jednu nebo přidává novou, z čehož patrno, že mu deska jejich nebyla nic neměnlivě hotového. Následuje nauka o soudě se svými známými, nyní už v samu řeč vrostlými větami, pak o závěru čili syllogismu; dále o indukci (*ἐπαγωγή*) jakožto postupu od jednotlivých případův k větě všeobecné, o pravděpodobnosti a dialektice. Syllogismem nebo indukcí zjednává se všechno přesvědčení. Konečně o základech všeho poznání (poznatkosloví). Cílem naší snahy poznavací jest vědění. Pravda poznatku jest jeho shoda se skutečností (soudu s věcí). Počátek svůj má pochod poznavací ovšem ve smyslném vnímání. Z každého vjemu zůstane v člověku něco (představa zachovaná v paměti), a když se to několikráte opakuje, znamenáme konečně to, co na mnohých vjemech společno jest, totiž to všeobecné, pojem. Smyslný vjem jest sice dřevnější, ale složitější, a tudíž tíže poznatelný; kdežto obecnina stojící dále jest pro nás pozdější než vjem, má však méně složek či znakův, a k ní se vlastní poznání vztahuje. Epagógicky čili induktivním způsobem nabýváme vět všeobecných, a z těchto dokazujeme syllogismem to, co má platnost pro případy zvláštní a jednotlivé. Při tom se každý takový důkaz konečně podpírati musí na některé nejvyšší věty, které jsou samy sebou jisté a nepochybné, důkazu ani nevymáhajíce, poněvadž duchu přímo zřejmy jsou; to jsou zásady všeho myšlení, jako na př. zásada protimluvu, že totiž o jedné a téže věci současně nemohu tvrditi *A* i *non A*. Sbíráním jednotlivých vědomostí, epagógickým dobýváním vět všeobecných i vyvozováním zvláštních poznatků vyznačen jest způsob, jak se domáháme pravdy, jehož hlavní rysy A. jasně pojal i vypodobil; totě krátký obraz jeho vědecké methody. Ovšem zdokonalila se odtud i logika a hlavně methoda zpytovací, ale základy Stagiritou zjednané jsou veskrz pevné a zdravé.

On sám snažil se podlé vodítek těchto všechny ostatní nauky vzdělávati, všude dbáti pořádku, jasnosti a zřetelnosti pojmu, sbírati empirické vědomosti, které se kdy o určitém předmětu vyskytly, pečlivě rozbírati je, stoupati od nich k větám všeobecným a strojiti ucelené soustavy poznatkův. Maje náležitý zřetel k náhledům myslitelův předchozích hleděl je sám důkladně poznati a v oprávněnosti jejich pochopiti. Proto čerpáme z jeho spisů tolik historických zpráv o věcech nejrůznějších a zejména také o vzniku a vzrůstu jednotlivých nauk. V tom ohledu zvláště významný jest nástin starší filosofie řecké, obsažený v první knize metafysiky; neboť jím, jak všeobecně se uznává, dal podnět k methodickému sestavování vytěžků myšlénkových, k dějepisu filosofie. Jako logika sama jest spořádaným celkem, tak i ostatní vědy jím spracované ukazují jednotu, každá co do předmětu svého i co do spořádání, všechny pak zase dohromady skládají celek rovněž přehledně spořádaný, byť ovšem v jednotlivostech docelení a oprav potřebný. I podává A. povšechné roztřídění nauk, které z našeho nástinu dostatečně vysvítá, tak že netřeba jeho zvláštní deskou ani znázorňovati. A tak duševní práce A-lova podlé jeho vlastních náhledův o krásnu vyslovených činí se ze strany dojem aesthetický; jest obsáhlá (moment velikosti) a spořádaná, právě soustavná.

Spisy A-lovy týkají se látek právě uvedených, a to předně filosofie prvé či metafysiky. *Metafysika* A-lova skládá se z jedné větší souvislé rozpravy a z několika menších pojednání, ač není při nich ani původce zjištěn, ani pravost nepochybna, ani pořádek, jak za sebou následují, objasněn. Rozvržen pak celý spis ve 14 knih, objemu i odhadu velmi nestejného. — Spisy přírodnické jsou předně *Vyšetřování přírodnická*; pak spis *O nebi*, *O vznikání a hynutí*, *O úkazích v povětří*, *Výpsaní živočichů*, k čemuž druží se rozličná menší pojednání obsahu biologického. Jiné důležité spisy, jako rostlinopis a anatomie zvířat, se ztratily. — V psychologii spis hlavní jest *O duši* ze tří knih, za nímž následují menší rozpravy, pojednávající o zvláštních látkách téhož oboru, jako o čití, o paměti, o bdění a spaní, o snu a věštění, o dlouhém a krátkém životí, o životě a smrti a j. p. — Pro mravovědu stává především spis základní v deseti knihách, vydaný po smrti A-lově synem jeho Nikomachem, pročež také *Ethika Nikomašská* nazvaný; druhý spis o ethice pochodí od A-lova žáka Eudéma, *Ethika Eudemská*, mající sedm knih; konečně spracován později výtah z obou předešlých, známý pod názvem *Ethika velká*. Jakožto pokračování a užití ethických předpisův na obec a stát objevují se rozpravy spolkovědné, a sice zachovaná *Politika* i ostatní ztracené spisy (na př. *Πολιτεῖαι*, vypsání ústav asi půldruha sta obcí). Kdežto neúplně a ve

stavu skomoleném zachovala se nám i Poetika, měla šťastnější osud rozprava O řečnictví, ve třech knihách, zachována jsouc úplná.

V logiku náležejí spisové: 1. *Kategorie;* 2. *O vyjadřování*, jednající o větě a soudě; 3. *Analytika prvá*, o závěru; 4. *Analytika druhá*, o důkaze, výměru, rozdělení a poznání základův. Tyto dvě analytiky jsou nejdůležitější částí spisův logických, pročež dle nich i celek logiky analytikou zván; 5. *Topika*, o závěrech dialektických a pravděpodobných; 6. *O záludách*. Souhrn jich byl nazván *Organika* neb též prostě *Organon*, totiž ústroj ke správnému myšlení, vyjadřování a hledání pravdy.

Vedlé těchto soustavně složených spisův, čelících přímo k jeho žákům neboli k jeho »škole«, pochodí od A-la řada spisů populárních, které se obracely k širším kruhům a podobně jako Platónovy ve způsobě rozmluv vytvářeny byly, avšak mimo nepatrné, sem tam citované úryvky se ztratily. I toto odstínění pod různými názvy zachovalo se v budoucí doby. Byly totiž spisy prvého druhu nazvány esótérické (vnitřní), jakožto týkající se nitra vědy a školy, spisy vědecké, soustavné přednášky (poslechy = ἀκροάσεις, lectiones), »školské« v pochvalném smysle, které přísně jen k věci samé přihlížely: kdežto druhé, exótérické (zevnější) zření majíce k většímu obecenstvu podlé jeho potřeb se upravovaly, tedy populární, prostonárodní, obecné, totiž obecenstvu vydané. — Mimo to uvádějí se ještě spisové vedlejší, zápisky a výtahy, ze kterých však jen skrovné zbytky se zachovaly; dále úryvky rozmanitého obsahu, dopisy, záhady, rozvrhy a výpovědi jednotlivé. Seznamy všech spisův A-lových byly sestavovány už ve starověku a došly nás několikeré, valně se lišíce co do čísla i co do způsobu.

Co svrchu řečeno o soustavě A-lově, platí ve smysle pozměněném o jeho spisech, v nichžto složena jest; obsahujíť nejen výslední názor světa, nýbrž i soubor všech vědomostí, kterých duch takové velikosti za doby antické vůbec se mohl domoci, představují nám tedy jakousi encyklopaedii nauk a první velký vzor toho druhu, jejž pozdější pokusy napodobovaly.

Veškeré spisy A-lovy držel nástupce jeho Theofrast, po jehož smrti se dostaly do města Skepsis v Malé Asii a tu v jakémsi sklepení dlouho ukryty byly, až konečně je zakoupil známý knihomil Apellikón a do Athén vrátil. Roku 86 př. Kr. byly přeneseny do Říma, kdež je Andronikos prohlédl a spořádal bezpochyby ve sbírku, v jakéž je nyní máme. Mnoho se jich ztratilo, jiné porušeny, a při mnohém spise vězíme posud v pochybnosti, zda skutečně od A-la pochodí; ale hlavní a význačné se nám zachovaly, z nichžto duch a nauka starého filosofa dostatečně se zračí. Sebrané spisy A-lovy v latin. překladě tiskem vydány jsou nejdříve v Benátkách Italských r. 1489; pak v původním jazyce tamtéž r. 1495—98 »apud Aldum Manutium«; dále v Basileji r. 1531, ve Frankobrodě r. 1584 až 1587, v Lejdě roku 1590, v Paříži r. 1629 a jinde. Jednotlivé z nich ovšem častěji vydávány, zejména ony, dle kterých se vyučovalo (na př. logika, ethika, politika, poetika). V XIX. stol. vydání A-la pořízeno od berlínské Akademie věd (Imm. Bekker a A. Brandis) v pěti svazcích (v V. jest index) s latinským překladem 1831—36, pak vydání pařížské, které podnikla proslulá firma Firmin-Didot 1848—74 (Dübner, Bussemaker a Heitz), rovněž v pěti sv. (s indexem); dále jsou stereotypná vydání Tauchnitzova v Lipsku v 16. sv. (1832) a druhé v jednom sv. folio (1843). Konečně vydání zlomkův a spisův A-lovi křivě připisovaných (A. pseudepigraphus) pořídil Valentin Rose (1863). — Překladů děl A-lových stává veliké množství, vedlé arabských a latinských zvláště do francíny a do němčiny; některé jednotlivé spisy opět a opět překládány bývaly. V českém spracovány jsou »Kategorie«, přel. Ant. Jar. Vrťátko (1860); pak poetika či »O básnictví« přel. Fr. Pavel J. Vychodil (1884), »O duši« (1885) a »Ethika Nikomachova« od téhož (1888). Z nejstarších už dob známy jsou četné výklady, na př. které zosnoval Alexander Afrodisias, Themistius a jiní — pak ve středověku sám Tomáš Aquinský, a konečně v novověku s velikým nákladem učenosti a věrným historickým smyslem filologové i filosofové s rozličných stanovisek přispívali k objemné úloze té. Sebrané výklady řecké vydává berlínská Akademie věd od r. 1882. I povstala celá literatura o A-lovi: spisové jednající o jeho životě i filosofii, o celé soustavě, o naukách jednotlivých, o každé poněkud vážnější podrobnosti uvnitř látek vytčených, převalné to množství knih, článkův, úvah, výkladův a pokusů dále vzdělávajících i, jak samo sebou se rozumí, různých kontroversí a polemik. Dodejme ještě veškerá vydání spisů samých spolu s překlady jejich, a vysvitne nám teprv šírý obrys literatury aristotelské. Kdybychom sem položiti chtěli zevrubné tituly zjevů literárních, které se k A-lovi vztahují, psaných mluvou řeckou, arabskou, latinskou, francouzskou, anglickou, německou, italskou, slovanskými jazyky a jinými: pouhý ten seznam přesahoval by mnohokrát prostor nám zde vyměřený, tak že jsme se ho musili zříci naprosto. Obrati si literaturu jedinou, francouzskou na příklad, bylo by stále ještě dílem objemným, zde nesplnitelným, a vyvolalo by výtku, proč právě oné literatuře dáváme přednost ostatních nedbajíce. Konečně však výkazové spisův o A-lovi jsou snadno přístupní a částečně obsaženi v každém větším dějepise filosofie nebo literatury starověké. Hlubší pohled na myšlénkový život náš ukáže nám rázem, které nauky A-lem povstaly nebo svého soustavného počátku došly, dále mnoho-li vět, pouček, náhledův i výpovědí přešlo z A-lovy zásoby v majetek náš, a doloží spolu, jak veliký byl a jest posud jeho vliv, jak dalekosáhlý jeho význam ve filosofii a vůbec v celé vzdělanosti lidské.

Filosofie A-lova jest poslední veliký úkon řecké myšlénky: výše nevyspěla, k většímu, rozsáhlejšímu ještě dílu se nevzchopila. Jestliže

Platón první v mysli třímal celou filosofii a způsobem spíše uměleckým její obraz podal, A. zajisté první jest, jenž tento celek filosofie spracoval způsobem co možná vědeckým, zbudoval totiž úplnou filosofickou soustavu jakožto nauku rozčleněnou a mimo to v družstvu jejím ještě jiné speciální nauky uvedl, mnohdy i co do názvu určil, tak že v tomto zosnování zachovaly se až podnes. Četní žáci a stoupenci shromáždili se kolem něho a pokračovali pak v díle počatém. Dějepis filosofie uvádí celou řadu peripatétiků; po A-lovi však bezprostředně v úřadě učitelském jakožto náčelník peripatétické školy následoval Theofrastos z Lesbu; vedlé něho stáli četní žáci a vzdělavatelé soustavy, šíříce ji nejen co do zevnějšku, nýbrž snášejíce vždy víc a více speciálních vědomostí v pracovny její. Tak zejména Aristoxenos na př. obral si theorii hudby a jest původcem epochálního díla »Základové harmoniky«; jiní logiku, jiní zase přírodní vědy vzdělávali, pozdější pak zvláště ethiku, konečně grammatiku i filologii a vykládání literárních plodů všeho druhu. Ale již při jeho nástupcích se jeví možnost dvojího výkladu; jedni pojímali nauku způsobem theistickým, že totiž duch (*νοῦς*) jest osobní, jiní osobnost popírali, způsobem tedy pantheistickým jej vykládajíce. Od pantheismu pak vždy jediný krok bývá k naturalismu; to z peripatétiků nejstarších ukazuje Stratón z Lampsaku (asi jako za nové doby Feuerbach). Vedlé ostatních směrů filosofických držela se filosofie peripatétická v důstojné výši a přešla od Hellénů ve známost více méně obsáhlou i k jiným národům, zejména k Římanům a do zemí východních.

Než události dále postoupily; starý svět s názorem i životem svým zanikal, noví národové pronikli na jeviště dějin a křesťanství vykonalo konečně svůj vítězný pochod Evropou; nastal středověk a na školách církví zřizovaných počali se opět ohlížeti po vyšších naukách. Zatím však též islám se mocně rozmohl a z pokladů staré literatury zvláště si osvojil nauky A-lovy. Meč arabský pak jim proklestil dráhu na západ, a ruch v zápětí jemu povstalý je zanesl až do Hispanie, tak že filosofii A-lově od muhammedánův a židů nová doba květu nastala (Averroes... Maimonides). Z knih a učilišť arabských poznali ji pak evropští učňové znova a důkladněji. I přistoupila k učení křesťanskému a k té filosofii, kterou učitelé církevní již prve více pěstovali. Poznáním A-la vzala filosofická snaha v křesťanstvu nový vzlet. Čelní učitelé scholastiky ve středověku stáli rozhodně pod jeho vlivem; chopiliť se jeho nauky jakožto zdokonaleného nástroje filosofického, ač co do obsahu v mnohých věcech spíše s Platónem souhlasili, a užívali jí při obraně i vylíčení náboženství křesťanského, jsouce k tomu tím spíše puzeni, že již dříve učenci židovští a arabští z A-la čerpali námitky proti křesťanství a jeho hlavním článkům. Vysloveným jejich snažením bylo hlavní jádro filosofie A-lovy upraviti tak, aby souhlasilo s učením církevním, spojiti pak výtěžky světského zkoumání toho s články věrouky a shodu uvésti mezi obě důležitosti lidské, víru i vědu. To jest smysl scholastické filosofie ve středověku, spočívající ve své naučné části na pohanském mysliteli, jenž však již vlastní spekulací svou dospěl k soustavnému bohosloví. V něm zírali i závěť Platónovu; byltě A. jen dalším článkem řetězu, totiž nauky dávnověku. Co jí scházelo, docelili oni zvěstmi náboženství zjeveného, některé věty zase pozměnili a v duchu křesťanském opravili, jiné konečně odmítli. — Tak povstala ona velelepá budova myšlénková, v níž sice theologie vede hlavní slovo, a filosofie služkou jest, ale A-lova nauka na všech stranách prorůží. A takové váhy tehdy nabyl starý filosof, že jeho autoritu jen s autoritou církve samé srovnati lze, ba, kde řeklo se »tak praví filosof«, přímo jen jmín byl A.

Pozdější opposice proti němu hlavně podmíněna byla známým rozmnožením a opravením vědomostí. Tu zajisté dávný názor fysického světa utrpěl značnou ránu naukou Kopernikovou, jížto země z klidu vyhurcována a s centra světa sesazena jest; nebeské sféry se střítily a pochovaly pod svými rumy i jiné představy posud posvěcené. Astronomie, zeměpis, přírodní vědy rozevřely zrak ducha v míle netušené, kritika i samostatné zkoumání odvážily se na všechny články posud přijímané a netknuté; mechanika došla svých vědeckých, nevývratných základův, atomistika prospěla s ní zcela jiný náhled o hmotě, připravoval se zákon gravitační i chemie novověká, což všechno vydávalo hojnost námitek proti jednotlivým naukám A-lovým i proti jeho metafysice; poznalo se, že to celé jeho vysvětlení vzniku (dění vůbec) jakožto přechodu z možnosti ve skutečnost jest pouhý vzorec slovní, a podobně mnohé jiné poučky, ve kterých týmže způsobem vlastní obtíže ne tak rozřešeny, jako spíše zastřeny jsou. V prvním rozmachu nepomýšlelo se na to, jak nové výtěžky vpraviti ve starou soustavu a ji samu opraviti, nýbrž brojilo se vůbec proti ní, již na druhé straně zase chtěli bez proměny udržeti. I vzplanul onen tuhý a trvalý boj, v němž na obou stranách se hřešilo a pravý střed často překročen byl, jako učinil na př. Francouz Ramus položkou, že všechno, co A. pravil, křivé jest, nebo Ital Patrizzi tvrzením, že spisy jeho vesměs podvrženy jsou. I jinak křivdilo se A-lovi na jeho vlastní půdě v logice, kdež o něm rozhlásili, že prý mu zná indukce, nebo že chce sestrojiti svět ze svých kategorií a p. Proslulý řád, mezi církevními řády nejcírkevnější, totiž jesuitský, houževnatě starou soustavu zastával, i později proti novým soustavám, jako na př. proti nauce Descartesově, až konečně vlny boje se ztišily, a procitl historický smysl nesoucí se k tomu, vytknouti spravedlivě, čím filosofie A-lova přispěla k zvelebení věd, k vývoji myšlénky a vzdělanosti lidské. Snaha tato již rozhodně se hlásí v Leibnitzovi, duchu A-lovi podobném, úplněji však zajisté v století našem, a

to na straně světské, kdež učenci v čistou jeho nauku vnikajíce nové překlady a výklady opatřili (vedlé vydavatelů výše jmenovaných ještě: Barthélemy Saint-Hilaire, Ravaisson, Grote, Grant, Brandis, Biese, Bonitz, Schwegler, Trendelenburg, Zeller a j. v.), i na straně církevní v obnoveném studiu scholastiky, k němuž poslední papežové nabádají (zejména Lev XIII., novoscholastika). Přese všechnu opposici proti A-lovi a kritiku celé jeho soustavy i jednotlivých pouček objektivním vyšetřováním potvrzuje se, že **A.** náleží k oněm znamenitým duchům, kteří měli největší vliv na intellektualní vývoj lidského plemene, ale spolu na jevo vychází, v čem jsme nad něho pokročili. *Dd.*

Aristotelia Macqui Her. (viz vyobr. č. 337.), keř z řádu lipovitých (*Tiliaceae*), a sice

Č. 337. Aristotelia Macqui Her., 1. větevka květní, 2. květ zvětšený, 3. v průřezu.

z čel. *Elaeocarpeae*. Listy vždy zelené, vstřícné, řapíkaté, podlouhlé, ostré, pilovité, lysé. Palisty padavé. Hrozny květní úžlabní; květy malé, bělavé. Plátků korunních 5, tyčinek 15—18 v 5 svazcích. Čnělky 3. Plod bobule kulovitá, trojpouzdrá. Roste v Chili podlé potoků. — Fialové nebo bělavé a jako hrách veliké bobule se jedí. Také z nich trpký, ale lahodný nápoj připravují. Z lýka dělají provazy a pletiva, ze dřeva nástroje hudební. Listí potřebuje se v domácím lékařství. *Vsky.*

Aristotelova svítilna viz Ježovky.

Aristov N. J., současný badatel v kulturní historii ruské, professor semináře simbirského. Ze spisův **A**-ových uvésti jest: *Promyšlennost drevnej Rossiji* (Petrohrad, 1866); *Ob istoričeskom značeniji russkich ratbojničeskich pěsen* (»Filol. Zap.« 1864—1875, též zvláště); *Sočinenija N. V. Gogolja so storony otečestvennoj nauki* (Petrohrad, 1887). *w.*

Aristoxenos: 1) A. selinuntský, básník řecký, skládal prostonárodní frašky, čímž stal se prvním zakladatelem komédie dórskosicilské. Byl tudíž předchůdcem Epicharma, jenž sám jej tak nazval. **A.** v básních svých rád užíval stop anapaestických; zvláště pak tetrametr anapaestický, v pozdější attické komédii tak zdomácnělý, byl v nich velmi častý vedlé trimetru jambického. **A.** bývá, avšak mylně, od starých udáván za souvěkovce jambografův Archilocha a Simonida; byl tedy věkem o něco starší nežli Epicharmos, a jest ho klásti tudíž v dobu kolem r. 580 př. Kr. (Flach, Geschichte der griech. Lyrik 251). *Ksk.*

2) A. z Tarentu, vrstevník a žák Aristotelův v Athénách, kamž s otcem svým se přestěhoval. Mezi posluchači Aristotelovými vynikl v brzku tou měrou, že za jednoho z nejlepších žáků jeho všeobecně byl pokládán. Hloubka vědomostí **A**-nových zvláště v umění musickém a spisovatelská činnost jeho jest úžasná. Četné spisy jeho lze rozděliti ve čtyři třídy: spisy literárně historické, zvláště životopisy mužův, již v umění musickém vynikli, spisy o theorii umění hudebního, praktické návody k hudbě a různé spisy obsahu historického a uměleckého. Z velikého spisů těch množství dochovalo se nám asi 90 zlomků; mezi těmi tři celé knihy z velikého spisu »Základy harmonie« (*Ἁρμονικὰ στοιχεῖα*) a jedna kniha ze »Základů rhythmiky« (*Ῥυθμικὰ στοιχεῖα*). Přesně vědecká forma spisův **A**-nových činí je ovšem ku pochopení nesnadnými, a z té příčiny mnoho učenců vykládalo zbytky nám zachované; největších zásluh v tom směru získal si německý učenec R. Westphal svým vydáním s německým překladem a poznámkami (Lipsko, 1883). *Kur.*

Aristozoe Barr., rod korýšů z českého siluru a hercynu. Stanovil jej Barrande a vřadil jej mezi koryše skořepaté (*Ostracoda*); dle novějších pozorování nutno jej však klásti do zvláštní skupiny *Phyllocarida*, již utvořil Packard a do níž klade vedlé fossilních tvarů (*Hymenocaris, Peltocaris, Ceratiocaris, Dictyocaris, Dithyrocaris*) i rod nyní žijící *Nebalia*. Jak Novák ukázal, sluší pod tvar **A.** *regina* stáhnouti trojí zbytky fossilní, nalezené ve vápencích koněpruských (F-f_2) a popsané Barrandem jmény **A.** *regina, Bactropus longipes* a *Ceratiocaris debilis*. Tvarozpytné znaky ce-

lého zvířete, sestavené dle restaurovaných zbytků, jsou následující: Hlavohruď a bezpochyby přední články zadku kryty byly vejčitou skořápkou dvojchlopní (viz vyobr. č. 338. *A*), jejíž obě chlopně byly miskovitě vypuklé, měly hřbetní kraj rovný, břišní okrouhlý a nesly v přední části několik hrbolů dle druhů charakteristických. Na předu měla skořápka zobanitou prodlouženinu, která u příbuzných tvarů fossilních a u recentní *Nebalie* jest odčlánkována a pohyblivá. Rovněž na předu a vzadu odstávaly chlopně skořápky tvořice na předu otvor pro hlavu a její přívěsky (tykadla a kusadla), vzadu pro ostatní (postabdominální) články zadku. Z přívěsků hlavy známy jsou dosud toliko kusadlovité přívěsky (viz vyobraz. č. 338. *D*), z článků abdominálních pak toliko dva předposlední a ocasovité zakončení (telson). Oba předposlední články (viz vyobrazení č. 338. *B*), z nichž druhý popsán byl Barrandem pod jménem *Bactropus longipes*, byly tvaru válcovitého i nesly na předním i zadním konci plošky kloubní a jamky sloužící ku vkloubení článků mezi sebou. Ocasní zakončení (viz vyobrazení č. 338. *C*), popsané Barrandem jako *Ceratiocaris debilis*, bylo jednoduché (u mnohých příbuzných tvarů fossilních byly ještě dva postranní přívěsky, *cercopoda*) skládajíc se z podlouhlého, zahnutého článku, jenž byl na předu vklouben do článku předcházejícího, vzadu ostnitě zúžen a pak po celé délce své ve dvou podélných řadách otrněn. Z českého palaeozoika popsal Barrande 9 druhů rodu **A.**, z nichž dva (**A.** *inclyta* a *Jonesi*) pocházejí z pásma E-e_1, ostatní (**A.** *amica, bisulcata, lepida, memoranda, orphana, perlonga, regina* [viz vyobr. č. 338.]) z pásma F-f_1. Z pásma F-f_1 popsal Novák nový druh **A.** *solitaria*. Organisace rodu **A.** jest proto zvláště zajímava, že podává nám nový příspěvek ke známosti skupiny *Phyllocarida*, kteráž jest skupinou synthetickou, spojující znaky Phyllopodů, Copepodův a i Dekapodův, a kteráž ve vývoji svém raky desetinohé (*Decapoda*) předcházela dosáhnuvši největšího rozvoje svého v dobách geologicky velmi starých (svrchní silur) a přetrvavši na naše časy toliko jediným rodem *Nebalia*. Srov. Barrande, Crustacés non trilobitiques (Supplt. au Vol. I. — Syst. Silur. de la Bohême, 1872); Novák, Remarques sur le genre Aristozoe. (Ze zpráv král. čes. uč. společnosti, 1885); Packard, A Monograph of North American Phyllopod Crustacea (Extracted from the Twelfth Annual Report of the United States Geological and Geographical Survey, Washington, 1883). Š.

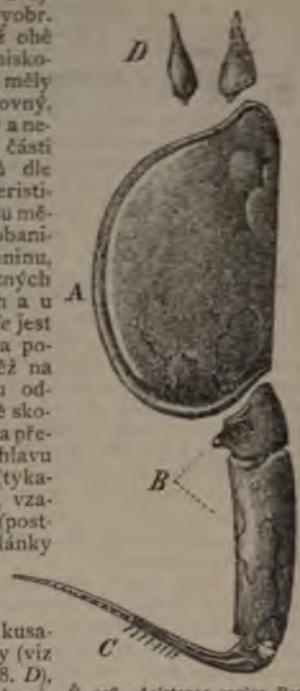

Č. 338. Aristozoe regina Barr. z vápenců koněpruských (F—f_2) A) skořápka hlavohrudní, B) dva předposlední články zadku, C) ocasovité zakončení (telson), D) kusadlovité přívěsky ústní.

Aristyllos, současník Eukleidův (300 př. Kr.), alexandrijský astronom. O jeho životě a spisech žádných zpráv se nezachovalo. Pouze Claudius Ptolemaeus uvádí **A.**-lla ve svém Almagestu v knize VII. jako astronomického pozorovatele na armillárních sférách v Alexandrii. **A.** určil zde současně s Timocharidem z Alexandrie rovníkové souřadnice celé řady hvězd (rektascensi a deklinaci) a založil tím prvý katalog hvězdný; na základě pozorování **A.**-llových vynalezl o 150 let později Hipparchos praecessi (v. t.). *Gr.*

Aríš, míra perská, 9·71 *cm* dlouhá.

Aríš: 1) Vádí-el-**A.**, pohraniční řeka egyptskosyrská v Dolním Egyptě, o níž jde Starý zákon jako o »potoku egyptském« se zmiňuje. — Na levém břehu nedaleko ústí, na skále od Středozemního moře písčinou oddělené leží **2)** Kalat-el-**A.**, pevnost, ve středověku Laris zvaná, jejíž guvernér jest zároveň správcem zvláštního vladařství arišského, majícího jen 0·5 km^2 vzdělané půdy a 3043 obyv. (1882). Jest to starověká Rhinocolura, kamž faraonové vypovídali vznešenější poddané. U **A.**-e král jerusalémský Balduin I. padl dne 22. března 1118, a roku 1123 Benátčané u **A.**-e zvítězili v bitvě námořní. Dne 20. února 1799 dobyl pevnosti franc. gen. Kléber a hájil ji proti vojsku anglickotureckému až do 29. prosince t. r., načež zde v lednu r. 1800 sjednána smlouva mezi Kléberem a angl. commodorem Sidneyem Smithem, jíž Francouzům povolen volný odchod z Egypta; avšak vláda anglická ji nepotvrdila. — **3)** **A.**, město marocké, viz Aráiš.

Arithmetická progresse (posloupnost) viz Řady.

Arithmetická úměra viz Úměra.

Arithmetický poměr viz Poměr.

Arithmetický průměr viz Průměr.

Arithmetický trojúhelník. Umocňuje-li se dvojčlen $a + b$ mocniteli celými nullou počínajíc (tedy $[a+b]^0$, $[a+b]^1$, $[a+b]^2$ atd.) lze koëfficienty členů vyskytujících se v jednotlivých mocninách, jak po sobě následují, sestaviti v řady tímto způsobem:

pro mocn.	0				1				
» »	1				1	1			
» »	2			1	2	1			
» »	3		1	3	3	1			
» »	4	1	4	6	4	1			
» »	5	1	5	10	10	5	1		
» »	6	1	6	15	20	15	6	1	
» »	7	1	7	21	35	35	21	7	1

atd.

Jak patrno, tvoří řady těchto koëfficientů, jimž díme binomické, trojúhelník, jenž slove

a. t. Přidáme-li v mysli před prvý a za poslední člen kterékoli řady nullu, sečítáme-li pak tou nullou počínajíce po řadě vždy dva sousední koëfficienty, obdržíme koëfficienty řady následující. Na př. řada binom. koëff. pro mocninu 2. nullami doplněná jest 0, 1, 2, 1, 0 — z té vychází sečítáním $0+1=1$, $1+2=3$, $2+1=3$, $1+0=1$ řada binom. koëff. mocniny 3. — **A. t.** nazývá se také trojúhelníkem Pascalovým. *St.*

Arithmetika (z řec.) jest část mathematiky, jejímž předmětem jest vyšetřování vzájemných vztahů čísel zvláštních, které číslicemi se vyznačují; buďto se vyhledává číslo nové z daných čísel na základě daných podmínek a pomocí početných výkonů, jako jsou sečítání, odčítání, násobení, dělení, umocňování a odmocňování, nebo se vyhledávají vlastností čísel samých. Řekové v době od VI. do I. stol. př. Kr. rozuměli slovem **a.** ryze theoretické vyšetřování vlastností čísel, kdežto počítání samo a upotřebení počtu v praxi nazývali logistikou. Arabové pro první obor užívali pojmenování spekulativní **a.**, pro druhý praktická **a.** Dle účelu svého rozdělujeme se nyní **a.** v různá odvětví, jako jsou: **A.** nižší, vyšší, výkonná, kupecká, živnostenská, národohospodářská atd. *Ř.*

Arithmetika elementární čili počtářství učí, jak se provádějí výpočty s čísly zvláštními, které číslicemi se vypisují, a jak pravidel počtářských užiti lze k řešení rozmanitých úloh praktického života. **A. e.** obsahuje především vysvětlení soustavy desítkové, pak čtyři základné druhy početní: sečítání, odčítání, násobení a dělení čísly celými, zlomky obyčejnými a desetinnými, vykládá o poměrech a úměrách, o jednoduché a složené trojčlence, o počtu sousudkovém, spolkovém, průměrném, směšovacím, řetězovém a peněžoměnném, vysvětluje počet procentový a jeho užití při počtu úrokovém, při rabattu, diskontu atd., konečně učí vyhledávati druhou a třetí mocninu neb odmocninu daných čísel. **A. e.** bohatstvím možných tvarů jakož i různými upotřebeními svými jest předůležitou pomůckou, která slouží ku pěstování logického myšlení mládeže.

Nejprvnější počátky arithmetiky sahají zajisté do oněch dob, kdy člověk počal mysliti a množství předmětů kolem sebe rozeznávati; vlivem okolností vyvíjela se u některých národů více, u některých méně; na př. národ obchodní jako Foiničané zajisté vypěstovali arithmetiku na vyšší stupeň než národ stěhovavých pastevců. Nejprvnější počítání dálo se zajisté na prstech, později seřaďováním kaménků nebo kuliček, z čehož vyvinulo se počítadlo zvané *abakus*; další krok bylo vynalezení znaků ku písemnému vyznačování čísel, avšak v tom se starší národové velice různili.

Lze-li věřiti tvrzení Číňanů, měli již kolem r. 2600 př. Kr. početnici zvanou *Kiučang* (devět oddílů počtářských) a počítadlo zvané *sván pán*; počítali dle soustavy desítkové. Početnice ta byla s malými změnami stále vydávána s podobnými tituly; z početnice, kterou r. 1240 po Kr. napsal Tsin-kiu-čau, zjištěno, že v tuto dobu posiční arithmetika již byla známa v Číně, tedy v tutéž dobu, kdy též v západní Evropě obecně se rozšířila. Mnohem zjištěnější jest stáří arithmetiky u Assyrů v Chaldei; užívali soustavy desítkové a šedesátkové, jak dokazují zbytky jejich písma a hliněné tabulky, které nalezeny byly v Senkeře a obsahují dvoj- a trojmocniny čísel; původ tabulek těch klade se mezi 2300—1600 př. Kr. — Stejného asi stáří jest egyptská početnice, kterou napsal Ahmes mezi XX. a XVII. stol. př. Kr. Početnice ta chová se v britském museu pod jménem papyrus Rhind. Dle obsahu lze právem souditi, že počtářství v Egyptě v tu dobu bylo již valně pokročilo a že tedy jest původu ještě mnohem staršího. Z nápisů foinických, jejichž stáří sahá mnoho století př. Kr., shledáno, že Foiničané počítali dle soustavy desítkové; téže soustavy užívali též Syrové a Hebreové. — Největší zásluhy o vývoj počtářství mají bezpochyby Indové; počítání s čísly celými, a to velmi velikými, sledovati lze u nich až do VI. stol. př. Kr., při čemž užívali soustavy desítkové, u zlomků též šedesátkové. Počítání číslicemi jest dle dosavadních výzkumů původu indického; zjištěno jest, že již v II. stol. po Kr. měli 9 znamení pro čísla 1 až 9, zdali též nullu, neví se; určitě vyskytuje se nulla kolem r. 400 po Kr. Nejstarší písemná památka o počtářství jest astronomický spis, který napsal Áryabhatta (* r. 476 po Kr.); nalézáme tu již i odmocňování na základě rozdělování čísla ve třídy o 2 neb 3 místech. Za Brahmagupty (* r. 598) byly pro počítání s nullou již zvláštní předpisy; také s irracionálnými čísly znali počítati. Nejskvělejším důkazem jejich pokročilosti v arithmetice jest spis od Bhâskary (* r. 1141), v němž pro arithmetiku důležité kapitoly nadepsány jsou *Lîlâvatî* (líbezná) a *Vîjaganita* (počítání kořenů).

Řekové počítali v soustavě desítkové; o nulle a posiční arithmetice není u nich nikde památky. Mnohem více než škola iónská, kterou založil Thalés (kolem r. 600 př. Kr.), pěstovala arithmetiku škola italská, kterou v jižní Italii založil Pythagoras (asi 500 př. Kr.). Škola athénská, založená Platónem (429—348 př. Kr.), neučinila pokroků; teprve škola alexandrijská, založená Eukleidem (kolem 300 př. Kr.), vykazuje opět učence, kteří horlivě užívali arithmetiky při svých měřických a astronomických výpočtech; tak zejména Aristarchos Samský (asi 280 př. Kr.), Archimédés (287—212 př. Kr.), Eratosthenés (asi 275—195) a Hipparchos (asi 150 př. Kr.). Z pozdější školy novopythagorské vynikli: Nikomachos (asi 100 po Kr.) a Theón ze Smyrny (kolem 130 po Kr.); oba napsali arithmetické spisy, které podávají jasný přehled o tehdejších arithmetických vědomostech Řeků. Za skutečný pokrok arithmetiky považovati lze Theónem z Alexandrie (asi 320—395) nalezené pravidlo o oddvojmocňování čísla způsobem, kterého dosud se užívá, až na to, že Theón počítal se zlomky soustavy šedesátkové. Z doby pozdější zasluhuje na vých. evropském zmínky

pouze mnich Maximus Planudes (v 1. polov. XIV. stol.), který napsal důležitý spis, známý pod jménem početnice Maxima Planuda. Zde vyskytuje se ve vých. Evropě poprvé indický počet ciferní, kdežto v záp. Evropě indický způsob po dlouhém boji již na poč. XIII. stol. nepohodlný římský úplně byl zatlačil. — Římané užívali soustavy desítkové, u zlomků však dvanáctkové. Nějakého pokroku arithmetiky u Římanů nelze zaznamenati; pozoruhodno pouze jest, že Boethius (asi 480–524), který arithmetiku Nikomachovu přepracoval do latiny, užívá pro prvních devět čísel znaků zvaných *apices*; jest pravděpodobno, že indické znaky dostaly se záhy, asi ve III. stol. po Kr., do Alexandrie, a že Boethius měl příležitost je poznati.

Prostředníky mezi Indií a záp. Evropou byli Arabové. Na počátku VIII. stol. naučili se v Alexandrii znáti indické číslice a jejich posiční arithmetiku. Arabové východní měli vynikající arithmetiky, z nichž tuto pouze uvádíme: V 1. pol. IX. stol. napsal důkladnou početnici Muhammed ben Músá al-Chovárizmí, která byla vzorem pozdějším spisovatelům evropským; Abul Vefá (v 2. pol. X. stol.) a al-Karchí (na poč. XI. stol.) neužívají ve svých početnicích číslic indických, a zdá se, že též u Arabů zápasily spolu v tu dobu ještě dvě školy, jedna užívající indických cifer, druhá ne. — U západních Arabů pozoruhodna jest početnice, ve které nalézáme již oddvojmocňování pomocí desetinných zlomků dle indického způsobu; kdy a kým byla napsána, není známo; přeložena byla Janem ze Sevilly v XII. stol. Početnice z XIII.–XV. stol. svědčí o veliké pokročilosti arithmetiky u záp. Arabů; avšak již Gerbert, později papež Sylvestr II. (940–1003) přenesli ze Španělska arabské znaky číslic a jejich užívání do Francie a Italie.

Křesťanský západ pěstoval vědy ve středověku pouze v klášteřích, při kterých zřizovány školy; vysoké postavení Gerbertovo a jeho přízeň k vědám byly příčinou, že vyučování v klášterních školách se rozšiřovalo. Za Gerberta však ještě obecně se počítalo ve sloupcích na počítadle; teprve asi od r. 1100 sledovati lze, jak arabský, vlastně indický způsob psaní a počítání číslicemi vždy více vniká do západních zemí a zatlačuje počítání na abaku; přívrženci tohoto sluli abacisté, zástupcové arabského způsobu algorithmisté. Abacisté čerpali své umění z knih Boethiových, algorithmisté ze spisův arabských, kteréž v XII. stol. zvláště Gerhardem z Cremony a Janem ze Sevilly hojně byly překládány. Na počátku XIII. stol. indický způsob počítání již obecně zvítězil. Velice mnoho k rozšíření indického vypisování čísel přispěli: Leonard z Pisy, zvaný Fibonacci, který po svém návratu z Orientu vydal na poč. XIII. stol. početnici podávající dobrý přehled o tehdejším stavu arithmetiky; anglický mnich Sacro-Bosco (asi 1190–1256), jenž žil v Paříži, a Jordanus Nemorarius, jeho současník. Dle početnice Sacro-Boscovy dlouho vyučováno bylo v celé západní Evropě.

V XIII. a XIV. stol. neučiněn žádný pokrok; v XV. století Purbach (1423–1461) a jeho žák Müller zvaný Regiomontanus připravili svými výpočty v goniometrii půdu zlomkům desetinným; zásluha o zavedení těchto náleží teprve Stevinovi, který ve zvláštním spise z r. 1585 je doporučuje. Ze století XV. uvádíme ještě františkánského mnicha Lukáše Paccioliho, zvaného de Burgo, jehož spis »Summa de arithmetica etc.« tištěn byl roku 1494 v Brescii, a Chuqueta, který ve své knize r. 1484 v Lyoně vydané vypočítává již přibližné hodnoty řetězce. V stol. XVI. velké zásluhy o počtářství zvláště v Rakousku zjednal si Adam Riese (1492–1559) sepsav spis na dlouhou dobu vážený. R. 1614 uveřejnil Neper svůj vynález logarithmů přirozených; krátce na to rozhodl se pro soustavu desítkovou, a dle jeho rady vydal Briggs r. 1618 a 1624 první tabulky logarithmické. Oughtred ve svém spise z r. 1631 uvádí již pravidlo o skráceném násobení, jehož nyní užíváme. První logarithmické pravidlo vynalezl Gunter († 1626); pojmenování million, billion atd. zavedl Girard († 1634). Pascal vymyslil v r. 1645 stroj počítací. Newtonova (1642–1727) »Arithmetica universalis«, která po prvé r. 1707 tištěna byla, obsahuje soustavně spracované počítání s čísly desetinnými a odmocňování. Leibniz († 1716) spisem »Meditatio juridico-mathematica« položil vědecký základ k počtu úrokovému. Od dob Newtonových a Leibnizových spadá vývoj arithmetiky v jedno s vývojem algebry a analysy. Dodáváme pouze, že jistý Witt († 1672) zabýval se ustanovováním středního stáří životního a hodnoty doživotních rent, a že Halley sestavil první tabulky úmrtnosti a uveřejnil r. 1693.

V Čechách učilo se při založení university roku 1348 sedmi uměním svobodným, z nichž jedno byla a. Vykládal se tak zvaný algorithmus, t. j. počítání číslicemi dle soustavy desítkové, nepochybně dle početnice Sacro-Boscovy. Nedlouho na to napsal Křišťan z Prachatic († 1439) latinsky svůj algorithmus, kde též odmocňuje dvěma a třemi, co do methody nynějším způsobem. První českou početnici, pokud známo, napsal Ondřej Klatovský, která pod názvem »Nowé knijžky wo počtech« r. 1530 tištěna byla v Norimberce, po druhé r. 1558 v Praze. Brzy na to r. 1535 vydal v Náměšti Beneš Optát z Telče »Knijžky početnij«; druhé vyd. vyšlo v Prostějově r. 1548, třetí v Praze r. 1589. Jiří Mikuláš Brněnský vydal v Praze r. 1567 pro svoji farní školu početnici »Knijžka, w nijž obsahugij se začátkowé umienij arithmetického«. Další české spisy v obor arithmetiky spadající vydali: Jan Kobiš z Bytýšky »Naučenij o měrách winných sudůw« r. 1574 a 1596, a Jiří Goeri z Goerlštejna »Arithmetika, to jest knijžka početnij« ve trojím vydání z let 1577, 1597 a 1610; pouze v rukopise zachovala se česká arithmetika z r. 1580 od neznámého původce, která jest překladem latinské arithmetiky Frisia Gemmy. R. 1613 vyšla v Olomouci »Knížka počtů« přeložená od Pavla Šrama; Šimon Po-

dolský dokončil r. 1617 spis o měrách zemských, který vydán byl teprve r. 1683; V. Petržilka r. 1621 a K. Tuma r. 1706 vydali spisy o počtu úrokovém; r. 1761 vydán spis »Krátké vysvětlení počtářského umění«. Roku 1773 nařízeno vládou, aby ve školách obecných učilo se počítání až do dělení, a vydány k tomu účelu r. 1776 státní knihtiskárnou v Praze potřebné početnice. Mimo to napsal počtářský spis v XVIII. stol. ještě V. Bílý r. 1797. V XIX. stol. přibývalo zároveň s probouzejícím se vědomím národním a rostoucím počtem škol též hojně spisů z oboru a-ky e-né, tak že nelze nám je tuto uvésti. *Rý.*

Arithmetika vyšší neboli nauka o číslech viz Theorie čísel.

Arithmetika národohospodářská učí, jak lze řešiti úkoly početní, jež zakládají se přímo nebo nepřímo na poměrech státních a společenských. Všecky výpočty a-ky n-ké, které dosud v tomto rámci byly provedeny a které i budoucně jemu připadnou, rozdělují se ve dva hlavní druhy. K prvnímu náležejí kapitály a důchody zcela určité, které nezávisí na žádné podmínce, ke druhému kapitály a důchody pravděpodobné. Do oboru a-ky n-ké spadají tedy počty o důchodech jistých půjčky annuitní, důchody doživotní, invalidní, v nemocech, kapitály po smrti, výpočty o pojišťování různých forem, veřejné hry atd.; a o těchto počtech podávají naučení kompendia a-k n-kých, jsou-li založena na základech širších. Kdybychom přihlíželi pouze a jediné k výpočtům tohoto druhu, byl by přiměřenější název arithmetika finanční (Časopis math.«, roč. 15.). Angličané užívají názvu *science of actuaries*, Francouzové *science des actuaires*, Němci *Politische Arithmetik*. V české literatuře ujal se název a. n. (Časopis math., roč. 3.), kterýmž dodán oboru tomu širší pojem tohoto odvětví mathematiky, než jaký má, tak že by dále sem příslušelo: mathematická theorie bimetallismu, bankovek, ceny pozemkové, mzdy atd. Důležité principy výpočtů a-ky n-ké jsou úrokování složité (v. t.), počet pravděpodobnosti (v. t.) a methoda nejmenších čtverců (v. t.). Ještě třeba doložiti, že pro a-ku n-kou jest velmi důležitým faktorem statistika, kterážto snáší číselný materiál ke zjištění poměrů mezi různými zjevy společenského života a jejich příčinami.

V době, kdy Leibniz hájil zřejmým způsobem poprvé, že interusurium složitým úrokováním má se říditi (r. 1683), počínaly se teprve práce o úmrtní statistice a důchodnictví. Za zakladatele úmrtní statistiky lze pokládati astronoma Edmunda Halleye, který pro město Vratislav sestrojil r. 1693 první řádné tabulky úmrtnosti. Na základě dat statistických o úmrtnosti spolehlivější tabulky sestavil Deparcieux ve spise Essai sur la probabilité de la vie humaine (Paříž, 1746). Duvillard ve své Analyse de l'influence de la Petite-Vérole sur la mortalité (Paříž, 1806) podal tabulky na základě rozsáhlých pozorování. V Německu sestrojil tabulky Brune na základě pozorování pojišťovací pruské společnosti pro vdovy, jež opravil Fischer a jež zovou se tabulkami Fischer-Bruneovými. Tabulky úmrtnosti pořídili též Flourencourt, Simpson, Price, Kerseboom, Finlaison, Wargentin, Quetelet, Süssmilch, Baumann, Muret, Gebhard a j. R. 1850 zřízena byla společnost v Londýně pod názvem Institute of Actuaries, která založila Journal of the Institute of Actuaries and assurance magazine a u veřejnosti podala tabulky úmrtnosti The mortality experience of life assurance Companies (1869), ač již r. 1843 sedmnáct pojišťovacích společností anglických zdělalo si tabulky úmrtnosti na základě statistiky úmrtí mezi pojištěnci. Podobně ve Spojených Obcích severoamerických provedeno srovnání dat 30 pojišťovacích společností tamních zvláštním komitétem, jehož předseda L. W. Meech uveřejnil výsledky ve velikém díle System and tables of life assurance (Norwich, Conn. 1882). První díl obsahuje bezprostřední pozorování jednotlivých společností a tabulky, druhý díl jedná o důchodech a pojišťování.

O pokrok a-ky n-ké přičinili se především Angličané jmenovaným žurnálem, ježto do něho uložili své práce, jako: Sprague, A. de Morgan, Farr, Makeham, Gompretz, Woolhouse, Sam. Brown, P. Gray, P. Hardy, Jollicoe, Sutton. Ve Skotsku zřízeny byly podobné společnosti. V Edinburce založila se Actuarial Society a v Glasgowě Insurance and Actuarial Society, jež vydávají své zprávy. Podotýkáme, že v Transactions of the Actuarial Society of Edinburgh vydal r. 1882 G. King »The theory of finance«. Vedlé toho proslavil se rodilý Rus Fedor Thoman svým větším dílem Theory of compound interest and annuities with logarithmic tables (Londýn, 1859). — Ve Francii založen r. 1872 Journal des actuaries français, do něhož psali: Achard, Dormoy (jeho dílo Théorie mathématique des assurances sur la vie, 1876 jest jenom otiskem prací téhož žurnálu), Jay, de Kertanguy, Laurent, Charlon (vydal též důležité dílo Théorie mathématique des opérations financières, 2. vyd., Paříž, 1878, pak Théorie élémentaire des opérations financières, 2. vyd., tamže 1880), E. Maas a j. Roku 1854 vydal Violeine důkladné tabulky pro počítání důchodův, a roku 1873 vyšly tabulky ony rozšířeny Ed. Pereicem. Ze slovanských pracovníkův uveden budiž na slovo vzatý Buňakovský, pak vydal ve Varšavě Danielewicz práce Rozmarynowiczovy o pojišťování. Velmi cenné stati jsou od Švédů Lindelöfa (v. Öfversingt of finsko vetenskapssocietetens förhandlingar) a Malmstena, pak od Dána Tychsena (Tidsskrift for Mathematik). Dán Oppermann užil poprvé přesně r. 1870 počtu vyrovnávacího při tabulkách mortalitních, a J. P. Gram r. 1884 uveřejnil pojednání Om Udjevning af D deligheds agttagelser og Oppermanns Dödelighedsformel. V Německu v době dřívější velmi platně si vedl Oettinger, jenž sepsal Anleitung zu finanziellen, politischen u. juridischen Rechnungen (Brunšvík, 1845) a Weitere Ausführung der politischen Arithmetik (Greifswald, 1863). V r. 1845 vydal

Bleibtreu »Politische Arithmetik« (Heidelberg) a v r. 1862 Wild »Politische Rechnungswissenschaft« (Mnichov). R. 1886 vydal rodilý Švýcar Baerloher výborné dílo Handbuch der Zinszeszins-, Renten-, Anleihen- u. Obligations-Rechnung (s 5 tab. od Fedora Thomana, Curych), který v předmluvě praví, že při sepsání tohoto spisu užil novějších pramenův anglických a francouzských. Dále budtež jmenováni pracovníci v oboru **a**-ky **n**-ké tito: Behm, Moser, Scheffler, Wittstein (jeho spis Mathematische Statistik u. deren Anwendung auf Nationalökonomie und Versicherungswissenschaft [Hannover, 1867]; Das mathematische Gesetz der Sterblichkeit [t., 2. vyd., 1883]), Dienger, Lazarus, Karup, Küttner, Kanner a j.

Velmi důležitá jest otázka sociální, jednající o zabezpečení výživy každého pracujícího člověka, jakmile se stane nezpůsobilým ku práci. První, jenž podal veřejnosti platnou práci o důchodu pro invalidy, byl Heym roku 1855 v Masiusově »Rundschau der Versicherungen« a roku 1863 vydal Die Kranken- und Invaliden-Versicherung (Lipsko). O otázce té vydal Lewin »Invalidenpensionen« (Pešť, 1872) a Spitzer, Anleitung zur Berechnung der Leibrenten u. Anwartschaften, so wie die Invaliden-Pensionen, Heiratsausstattungen und Krankenkassen (2. vyd., Vídeň, 1881). Velmi cenný příspěvek napsal o témže předmětě M. Pokorný: Důchod invalidní (Praha, 1885, zvláštní otisk z Čas. math., roč. 14.). Jak nevyvinuto jest dosud assekurační odvětví o pojišťování na nemoc, lze souditi z publikace Heymovy, Anzahl u. Dauer d. Krankheiten in gemischter Bevölkerung (1884). O pojišťování, které směřuje k zaopatření rodiny pozůstalé, vyjádřil se již slavný Morgan, a to právem, že není jen výhodno po stránce soukromé, nýbrž že týká se i blaha lidstva, a Babbage srovnává se s výrokem tím ve spise, který r. 1827 do němčiny byl přeložen: Charles Babbage's vergleichende Darstellung der verschiedenen Lebens-Assecuranz-Gesellschaften (Výmar). Poznamenáváme, že k problémům o pojišťování užil algebry logičné slavný mathematik anglický Sylvester (J. J. Sylvester and F. Franklin, On a logical problem connected with assecurances on joint lives. Johns Hopkins University Circulars, 1882). V Rakousku z dob dřívějších zabýval se otázkami **a**-ky **n**-ské vynikající Littrow i sepsal »Berechnung der Lebensrenten u. Wittwenpensionen« (1829) a »Ueber Lebensversicherung und andere Versorgungsanstalten«, 1832; z doby novější kromě prací Spitzerových napsal Haberl »Lehrbuch d. politischen Arithmetik« (1875) a Holzinger »Lehrbuch d. politischen Arithmetik« (1888).

V jazyku českém vydal kromě zmíněné práce Pokorného F. J. Studnička »Základové národohospodářské arithmetiky« (Praha, 1888) a téhož roku J. Kaloušek »Arithmetika národohospodářská« (Chrudim).

O mathematickou statistiku získal si zvláštních zásluh Quetelet a po něm Lexis, Knapp, Zeuner a j. Posledně jmenovaný znázornil též zjevy statistické methodou analytické geometrie v prostoru ve svých: »Abhandlungen aus der mathematischen Statistik« (Lip., 1869). Grafický způsob se jeví v důležité publikaci Vlacha L. Perozza, který před tím již uveřejnil svá badání v Annali di statistica (ser. 2. sv. 12., Řím, 1880), a jehož práce překlad německý pořízen pod názvem Neue Anwendungen d. Wahrscheinlichkeits-Rechnung in der Statistik insbesondere bei der Vertheilung der Ehen nach dem Lebensalter der Ehegatten (1883). O témže předmětě pojednával Drobisch (Berichte der kön. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, 1880). V novější době vyskytují se po příkladě Staneya Jevonsa a Pierssona zdařilé pokusy vyjadřovati mluvou mathematickou vztahy, jež odnášejí se k politické oekonomii a příslušným částem sociologie, jimiž **a. n.** dostupuje vrcholu. Tak podal Léon Walras mathematickou theorii bimetallismu, bankovek, ceny pozemkové atd., obsažených v jeho Eléments d'économie politique pure ou Théorie de la richesse sociale (Lausanne, 1874—1877); Théorie de la richesse sociale (tamže, 1883) a Théorie de la Monnaie (t., 1886) a G. B. Antonelli sepsal »Sulla teoria matematica della economia politica« (Pisa, 1856); Wilhelm Launhardt, Mathematische Begründung der Volkswirthschaftslehre (Lipsko, 1885). C. P. J. van den Berg vyšetřil otázku mzdy; anglické vydání jeho spisu z roku 1882: The theory of wages (Londýn). Publikace Walrasova v mémoirech Lausannských z r. 1876 a 1877 převedena na jazyk německý s názvem: Die mathematische Theorie der Preisbestimmung d. wirtschaftlichen Güter (Stuttgart). *AP.*

Arithmografie (z řec.) neboli grafická arithmetika vyvozuje z daných veličin neznámé veličiny měřickými konstrukcemi, jež odpovídají výkonům početním. K tomu konci vyjadřuje dané veličiny veličinami měřickými, a to nejčastěji délkami (úsečkami přímek), kterými pak operuje. Veličiny řádu vyššího (na př. obsahy plošné, obsahy tělesné atd.) redukuje větším dílem na úsečky, vyjadřujíc úsečkou každého jednotlivého činitele řádu prvého, a to tím způsobem, že — jde-li o veličinu řádu μ tého — volí μ—1 úseček, poslední pak sestrojuje (grafická kvadratura, kubatura atd.). Jesti tedy grafická arithmetika applikací geometrie konstruktivné a lze ji užívati místo počtářství v různých oborech k řešení příslušných úloh; zvláště bývá úvodem a průpravou ke grafické statice. První soustavný spis o grafické arithmetice vydal r. 1839 francouzský ingénieur en chef Cousinery (*Le calcul par le trait, ses éléments et ses applications*); již dávno před tím byly však sestrojovány výrazy počtářské, a od starého věku podnikány úlohy, které jsou vlastně grafickým řešením rovnic stupně prvého, druhého a třetího. »Le calcul par le trait« obsahuje: grafické sčítání a odčítání, násobení a dělení, mocnění a odmocňování, úměry, posloupnosti arithmetické a geometrické, grafickou kvadraturu a kubaturu, stanovení těžiště, grafickou interpolaci, konečně řešení některých úloh, jež se týkají stability zdí a kleneb. Od té doby přibyly

hlavně grafické differencování a integrování, sestrojovány grafické tabulky k rozličným účelům a řešeny výhodně rovnice stupňů vyšších. O grafické arithmetice jakožto celku psali po Cousinerym: Culmann (Graphische Statik), Eggers (Grundzüge einer graphischen Arithmetik), Jäger (Das graphische Rechnen), Schlesinger (Vorträge über graphisches Rechnen u. Graphostatik), Reuleaux (Der Constructeur), Ott (Grundzüge des graphischen Rechnens und der graphischen Statik), Cremona (Elementi di calcolo grafico), Favaro (Lezioni di statica grafica) a j. V literatuře české vydal Šolín »Počátky arithmografie« roku 1874; při tom podotýkáme, že položil základ ke grafické integraci ve článku, jejž r. 1872 uveřejnil v »Pojednáních král. české společnosti nauk«.

Arithmologie (z řec.), tolik co arithmetika. — Ampère v »Essai sur la phil. d. sciences« nazval **a**-ií pouhou mathematiku a roztřídil ji v arithmografii a mathemat. analysi, v theorii funkcí, počet differ. a integrální a v počet pravděpodobnosti. — »**A.** čili o tajnostech skrytých v číslech« jest název knihy od jesuity Ath. Kirchera (Arithmologia sive de abditis numerorum mysteriis etc., Řím, 1665, 301 pag., 4°); v ní nachází se čtení o magických čtvercích, znacích planet, arithmomantii a všelikých čarách, jež kabbálisté, Arabové a gnostikové provozovali s čísly a jinými symboly. *Pour.*

Arithmomantie (z řec.), druhý díl kabbály židovské, jest umění z číselné hodnoty písmene určiti budoucnost. Dála se na př. takto: Máme-li určiti, která ze dvou osob bude déle živa, dosadíme za jednotlivá písmena ve jméně dotyčné osoby příslušné číslice (na př. dle místa jejich v abecedě $a = 1$, $b = 2$ atd.); číslice se sečtou, a které jméno dá větší součet, ta osoba bude déle živa. Původ **a.** dlužno asi hledati u Chaldeův a byla u Židů, Novopythagorejcův a později velice oblíbena. *ES.*

Arithmometr viz Počítací stroj.

Ari Thorgilsson řečený Fródi (moudrý), otec islandského dějepisectví (* kol r. 1068 — † 1148). Rodem spřízněn byl s mnohými vynikajícími rodinami islandskými, čímž snadno seznámil se s různými rodovými sagami, kteréž učitel jeho Hallr Thórarinsson ze své výborné paměti doplňoval a slavný Saemundr kriticky třibil. Žil jako kněz i godi na svém dědičném statku Helgafelle v západ. Islandě. Z jeho, jak se zdá, četných spisů zachován jediné *Islendingabók*, malé dílo, jež v 10 hlavách drží stručný přehled dějin Islandu od počátečného osazení až do r. 1120. Hlavní udaje jsou ze směsi různých podání pečlivě vybrány a chronologicky sestaveny. Jsouť výsledkem vlastního, důmyslného badání ve smysle novověkého díla dějepisného, což na onu dobu nemalou zásluhou. Ve spise tomto **A.** zmiňuje se o své podobné práci starší (byla asi obšírnější = větší islendingabók), která také obsahovala *Konunga aefi* (život norských králů), na kterýž pozdější pracovníci historičtí se odvolávají. Pravděpodobno jest, že i pozdější Landnámabók založen jest na onom ztraceném větším Islendingabóku. *Kra.*

Arius, rod ryb sumcovitých (*Siluridae*), čítá asi 70 druhů, z nichž většina žije ve velkých řekách krajin tropických, jiní však i ve vodách brakických, odkudž i do moře se dostávají. Společné znaky všech jsou: nahá kůže bez šupin, taková ploutev na hřbetě blíže k ocasní ploutvi posunutá, šestero vláken vousovitých kol úst a jamky nosní sblížené, z nichž zadní mají krycí klapky. Samečkové polykají vajíčka a přechovávají je v prostorné dutině hrdelní, až se z nich vylíhnou mladé rybky. *Šc.*

Arius viz Ariáni.

Arizona, od r. 1863 území Spoj. Obcí severoamer., má 292.709 *km*² s 50.000 obyv. (4000 Indiánů). Hraničí severně s Utou, vých. s N. Mexikem, jižně se Sonorou, záp. s Kalifornií a Nevadou. Povýšené, k Nov. Mexiku zvolna stoupající vysočiny jsou prostoupeny hlubokými úžlabinami (*cañons*) a horskými hřbety (nejvyšší vyhaslá sopka San Francisco, 3500 *m*). Z řek jediné splavný Colorado má vždy s dostatek vody, kdežto ostatní v létě vysychají. Přírodní zvláštností jsou nádržky dešťové vody, jež nalézají se uprostřed skal (»přirozené studánky«). Na některých místech daří se obilí, na jiných jen tráva; valnou částí povrchu jsou pouště, na nichž rostou palmy, v horách smrky a duby, u řek vrby a divoké fíky. Z dravců vyskytují se puma, jaguar, liška a vlk; z hadů chřestýš. Území jest bohato na měď, olovo, uhlí a sůl, zvláště pak na zlato a stříbro. Špatná doprava a nebezpečné kmeny indiánské druhdy velmi překážely rozkvětu mnohoslibného dolování; nyní však vede územím dvojí dráha a nebezpečí hrozící od Apačů jest také již dávno odstraněno. Hlavním městem jest nyní Tuscon (7500 obyv.), dříve jím byl Prescott.

Arjona [archòna], město ve špan. prov. jaënské (Andalusie), okr. andujarském, 30 *km* severozáp. od Jaënu, má značné hrnčířství a 6126 obyv. (1878).

Ark., úřední skratek pro amer. stát Arkansas.

Arkáda, v architektuře vůbec každý jednotlivý oblouk, rozepjatý nad sloupy nebo pilíři. — Zvláště však rozumíme **a**-mi delší řadu oblouků, kterými lze buď na příč procházeti, aneb které tvoří klenutou chodbu čili podloubí. Stavitelství římské první nám podává příklady **a**-d obrovskými svými vodovody čili aquaedukty, při nichž spatřujeme i dvojí **a**-dy nad sebou; neméně pak četná divadla, cirky a jiné monumentální stavby římské předvádějí nám **a**-dy v obrovských již rozměrech a ve dvou i třech řadách nad sebou. **A**-dy však ve vlastním slova smysle vytvořila teprv doba renaissanční. Pověstny jsou v tom ohledu **a**-dy nádvorní palácův italských, zejména florenckých a římských (Cancellaria v Římě), klášterní ochozy kolem rajských dvorů (San Paolo u Říma, Certosa v Pavii), otevřené síně slavnostní čili loggie, průčelí mnohých paláců benátských, podloubí na ve-

řejných náměstích atd. (Za příklad buďtež zde uvedeny též a-dy mnichovské při královském paláci, zbudované za krále Ludvíka II. a ozdobené malbami historickými a pověstnými historickými krajinami Rottmannovými.) I ve vlasti naší máme skvělý příklad ušlechtilých a-d při letohrádku královny Anny čili Belvederu v Praze; jinak též spatřujeme a-dy ve dvorech mnohých zámků a nákladnějších domů. *Vnk.*

Arkadia, od starodávna jméno krajiny řecké, zabírající prostředek poloostrova Peloponnésu, chráněné na všech stranách vysokými, lesnatými a neschůdnými horami. Severní hradbu proti A-ii činilo, jdouc z východu k západu, pohoří Kylléné, Chelydorea, Krathis, Aroania a Erymanthos, na západě proti Élidě Lampeia a Foloé, na jihozápadě proti Messénii Lykaion, na jihu proti Lakónii bezejmenné pásmo, spojující Taygetos s Parnónem a na východě proti Argólidě pohoří Parthénion. Prostor těmito horami obklíčený rozdělen jest četnými pohořími v hojná údolí, která toliko v jihu a na východě rozšiřují se ve značnější planiny. Poněvadž vyšší polohy horské posud jsou porostlé rozsáhlými lesy a vůbec pak vyskytují se v A-ii hojné pastviny, jest krajina více než jiné kraje řecké svlažována. Z řek nejznačnější jest Alfeios se svými přítoky, k jehož poříčí náleží největší část krajiny. V některých kotlinách vody, přirozeného odtoku nemající, naplňují jezera, z nichž nejznámější bylo jezero Stymfalské v sev. části. — Dějiny. Hellénové pokládali vždy obyvatelstvo arkadské za potomky někdejších Pelasgů, poněvadž dlouho do pozdějších dob žilo v patriarchálných poměrech, uctívajíc prostým způsobem božstva přírodní a živíc se namnoze chovem dobytka. Právé jméno obyvatelstva bylo nepochybně *Ἀρκάδες Πέλασγοι*. Arkadové byli bojovní, otužilí, ba i surovi, neboť toliko zpěvem a hudbou byla původní drsnost mravů mírněna. V některých končinách, zvláště v Orchomenu, udrželo se království v homérském způsobu až do počátku války peloponnéské. Veliké převraty, způsobené v Peloponnése dórským vpádem, nedotkly se hrubě A-ie. Ani Sparta nedovedla zmocniti se hornatých krajin; toliko jižní třísloví, zvané Skiritis, na čas od A-ie odtrženo, a město Tegea za podmínek ovšem výhodných přinuceno vstoupiti do spolku spartského. Mimo tyto úspěchy spokojila se Sparta toliko tím, že mařila úsilné snahy po sjednocení vší A-ie, které hlavně vycházely z Mantineie. Avšak po bitvě u Leukter (371 př. Kr.) strana protispartská rychle nabyla vrchu a pomocí Epameinóndovou provedla politické sjednocení celé země s novým hlavním městem Megalopolí. Správa nového státu byla čistě demokratická, spočívajíc v rukou »rady desititisíců« (*οἱ μύριοι*) a opírajíc se o stálé vojsko. Zdivočilé mravy, stálé války s Élidou a Spartou a netečnost některých kantonů, žárlivých na svou samostatnost, nedopustily A-ii žádoucího rozkvětu; stálé války, násilné osazení Megalopole a náklonnost ke službám žoldnéřským byly příčinou povážlivého vyl[é]nění krajiny, která dříve po Lakónii za sl[u]nější v Peloponnése byla pokládána. Z[a] dob římských celé končiny byly pusty. V[e] středověku, v VIII. stol., zalidnili končiny [ně]prázdné Slované, od nichž největší část [ny]nějších místních jmen pochází, v XIII. st[o]l. rozdělili Frankové zemi na několik baron[ií], v XV. stol. osadili se zde Albánci, proti ni[m] poslední Palaiologové Turky na pomoc vol[a]ti přinuceni, až od r. 1459 A-ie s celým Pe[lo]ponnésem Turkům se dostalo. *Pk.*

Nynější A., nomarchie království řeckého, mající na 4301 *km*² 148.905 obyv. (1879), hr[a]ničí s nomarchiemi argolskou, korinthsk[ou], achajskoelidskou, messenskou, lakonskou [a] Nauplijským zálivem, rozdělena jsouc na čtyř eparchie: mantinejskou, gortynijskou, kynur[i]skou a megalopolskou. Hlavním jejím městem jest Tripolitza. Hory arkadské jsou dosud p[o]kryty krásnými lesy dubovými a jedlovými, údolí jsou velmi úrodná, mnohé krajiny vzor[ně] vzdělány, ale hlavním svým rázem jest A. země pastýřská s rozsáhlými pastvinami, jak[o] byla již za starověku. Již tehdáž arkadský život značil klidný, prostý, idyllický život pastýřský, k němuž i básníci novověcí rádi se vraceli. Ostatně obyvatelstvo arkadské, lid silný, drsný a prostý, svobody milovný, hudbě a tanci náruživě oddaný, kromě pastýřství a rolnictví zabývá se pěstováním vína a tabáku, kdežto průmysl v zemi jest velmi nepatrný. *vrd.*

Arkadios: 1) A., císař východořímský (* 377 — † 408), syn císaře Theodosia Velikého, vychován byl od slavného Arsenia, obdržel r. 383 již název Augusta a r. 395 nastoupil po otci na trůn. Při rozdělení říše dostala se mu části východní, kdežto západ připadl bratru jeho Honoriovi. Dostav se k vládě jako jinoch 18letý a jsa zdraví chatrného i ducha slabého nezajímal se o nic, leč poněkud o obřady náboženské. Za takových poměrů vládlo místo něho jeho rádcové, a to nejprve Rufinus, po něm Eutropius, a konečně panovačná manželka jeho Eudoxia. Poměry vnitřní byly tak rozervány, že bylo skutečně štěstím pro říši, když A. zemřel, a výtečný prefekt Východu, Anthemius, místo nedospělého Theodosia II. vlády se ujal.

2) A. z Antiochie, grammatik řecký, žil asi ve III. stol. po Kr. Učinil výtah z Hérodiánova spisu *Περὶ καθολικῆς προσῳδίας*, který jednal o přízvuku, přídechu a kvantitě. Výtah ten zachován pod názvem *Περὶ τόνων*. Disposici látky dle jednotlivých částí řeči, jakož i rozvržení na 20 knih A. převzal od Hérodiána a, jak se podobá, přidržel se ho také ve slohu, který jest celkem jasný s ohledem ke mnoha korrupcím, mezerám, interpolacím, jež vznikly pozdějším přepisováním. Důležitým jest zvláště proto, že nemáme o předmětu tom jiné práce tak úplné. Vydal jej H. Barker 1820 a M. Schmidt 1860. *Šk.*

Arkadové (Arcadi), členové italské akademie v Římě, nazvané »Accademia dell' Arcadia«. Srov. čl. Akadêmie I., str. 584.

Arkan (slovo tat.): **1) A.**, řemen nebo provaz konopný, na konci ve smečku spojený nebo kuličkou olověnou opatřený, jehož užívá se v již. Rusi, v Kumánsku a jinde k chytání divokých koní; **a.** hází se koni kolem šíje, v čemž honci mívají zvláštní zručnost. — Odtud »arkaniť« = do smyčky chytati. Slovo **a.** (v pol. a rušt.) značí pak smyčku, osidlo, pouto vůbec. — **2) A.**, huculský tanec rumunského původu. Dlouhá řada tanečníků drží se vždy jednou rukou za bok a druhou za rámě, zprvu všichni rychle dupají, pak tvoří půlkola a kola, svinují se a rozvinují, nebo drobným krokem se rozcházejí, tu opět sedajíce na bobek mrštně poskakují a za zpěvu s výkřiky toporky do vzduchu vyhazují a chytají. — **3) A.** (tur. orkan), podélná míra, jíž užívá se v oblastech perských, připojených k Rusku; **a.** má 12 sažeň čili 25·6 *m*. *red. Řř.*

Arkanista (z lat. *arcanum*) jest ten, kdo zná nějaké tajemství vůbec, pak chemik nebo chemicky vzdělaný úředník v továrnách na porculán (zvl. v tov. míšeňské), jemuž svěřeno jest tajemství úprav krásných barev porculánových. Dříve **a.** byl obchodník s tajnými prostředky.

Arkansas: 1) A., jeden z větších států Spoj. Obcí sev.-amer., hraničí na záp. s územím Indiánským, na sev. s Missourim, na vých. s Mississippim, na jihu s Louisianou a Texasem, má na 139.466 *km*² 802.564 obyv. (1880), mezi nimiž 210.593 černochův, Indiánův a Číňanů. Východní hranici tvoří veletok Mississippi, do něhož se vlévá Arkansas, hlavní řeka země, dělící ji na polovici sev. a jižní, jakož i Bílá Řeka (*White River*) na sev. a Červená Řeka (*Red River*) na jihu. Povrch jest na východě rovný, na záp. pahrbkovitý a Ozarské vrchy táhnoucí se směrem sev.-záp. nepřesahují nikde výše 650 *m*. Podnebí v krajinách výše položených jest zdravější než ve vých. nížinách a tvoří přechod k podnebím států západních a jižních. Z plodin pěstuje se kukuřice, pšenice, oves, zemčata a bavlna. Průmysl nechává dosud ladem ležeti bohatá ložiska manganu, zinku, sádry, uhlí a olověných rud, jež prý obsahují mnoho stříbra. Obchod podporují velké splavné řeky a železnice, jichž jest již přes 2500 *km*. Z lesů, pokrývajících přes polovinu veškeré plochy, vyváží se zvláště mnoho dříví. Hlavní město Little Rock má 12.380 obyv.; jiná města jsou: Camden, Fort Smith, Pine Bluff, Helena a Princeton. Zákonodárný sbor státu schází se jednou za 2 léta Do nižší sněmovny kongressu volí **A.** 4 poslance, do vyšší 2 senátory. Ačkoli již r. 1685 francouzskou osadou, byl **A.** téměř ještě pouští, když Spojené Obce jej odkoupily (1803) jako část Louisiany. Teprve r. 1819 stal se územím a r. 1836 státem. — **2) A.**, vedlé Missouri největší přítok řeky Mississippi v Sev. Americe, vzniká ve Skalných Horách (*Rocky Mountains*), protéká státy Colorado, Kansas, Ind. území a **A.**, kde po běhu 3230 *km* dlouhém vlévá se do »Otce vod« (33° 54′ s. š., 91° 10′ z. d.). Plavbě poskytuje v celku málo překážek, leda na jaře, kde stoupá až na 8 *m* vys.; přes to však jest devět měsíců do roka splavným pro parníky na vzdálenost 1700 *m* od ústí. Dělí stát, jenž se po něm nazývá, ve dvě téměř rovné části, a břehy jeho, zvláště dolní, jsou bohaty na kamenné uhlí.

Arkansas Post, opevněné místo v Arkansasu, na levém břehu řeky t. jm. 40 *km* od ústí jejího do Mississippi, jest nejstarší osadou státu arkansaského založeno bývši od Francouzů r. 1685. Veliké důležitosti nabyl **A. P.** za poslední občanské války ve Spoj. Obcích. Vojsko jižních států opevnilo jej silně a zřídilo tam zbrojnici, zároveň pak vložena tam silná posádka. Avšak vojevůdcové Unie, generál Mac Clernand a admirál Porter, sevřeli pevnost na zemi i po vodě, tak že konečně 11. ledna 1863 musil se velitel v **A. P.**-u, generál Churchill, s 5000 mužů vzdáti. Pádem tohoto místa byly potom další operace proti pevnosti Vicksburgu velice usnadněny.

Arkas, syn Zevův a Kallistin, héros kmene arkadského, jehož jméno od něho odvozováno. Po smrti matčině nebo po její proměně vychovala jej Maia. Lykaón totiž, **A.**-adův děd, když Zeus do jeho domu přišel, **A.**-ada na kusy rozsekaného s jiným masem předložil mu k jídlu. Rozhněvaný Zeus bleskem zapálil dům, Lykaona ve vlka proměnil, **A.**-ada však scelil a obživil zase. Když pak **A.** dospěl a matku svou v medvědici proměněnou pronásledoval až do chrámu Zéva Lykajského, tu Zeus, aby ušli trestu dle zákonů té země, proměnil je ve hvězdy: matku v medvědici (ἄρκτος) a syna v jejího hlídače (Ἀρκτοφύλαξ). Dle Pausania nastoupil **A.** vládu v Arkadii, jež před tím slula Pelasgia, naučil své poddané síti obilí, péci chléb — posud požívali žaludův — a spracovávati vlnu. *—ý.*

Arkatura, sestavení arkád k účelům dekorativním. **A.** došla největšího užívání ve slohu gotickém. *Sbl.*

Arkebusada bílá (*aqua vulneraria vinosa, sive sclopetaria*), destillát vyrobený z listů rosmarinových a jiných vonných bylin, sloužil druhdy k obkladům při ranách střelných. *Peč.*

Arkebuza (franc. *arquebuse*, holl. *haakbuse*, něm. *Hakenbüchse*), hákovnice. Zůžením a prodloužením přeměňovala se děla v XV. stol. znenáhla v palné zbraně ruční, mimo jiné i na hákovnice. Původně byla hlaveň jejich asi 1 *m* dlouhá, střílela olověné koule, vážící 2, 4 až 8 lotů. **A.**-zy bývaly těžké, a odraz při výstřelu značný; proto kladli je při střelbě na podstavce (viz vyobr. 339. *a*), nebo na předprsně hradeb. Poblíže hrdla byl na zpodu pažby upraven hák, jímž hákovnice zachytila se za hradbu, čímž odraz zachycován. Hákovnice příliš těžké mívaly hlaveň 1½—2 *m* dlouhou, bývaly opatřeny dvěma háky a sluly dvouhákovnice, dvouháky. Lehčí byly polohákovnice čili polháky, podobné nynějším terčovkám, z nichž později vznikly muškety, podpírané vidlicí, kterou voják s sebou nosil (viz vyobr. č. 339. *b*). V XV. stol. byl jí ozbrojen pěší válečný lid, arkebuzníci

(*Arkebusiere*), z nichž původně dva a dva, později každý a-zou byl opatřen. Dobrý arkebuzník míval i více hákovnic a pomocníků, kteří nabíjeli a jinak o střelbu pečovali, tak

Č. 339. Arkebuza.

že jemu bylo pouze stříleti. Hákovníci míval přilbu nebo klobouk a krátký meč. (Náš obrazec č. 340. kreslen jest dle vyobrazení z roku 1505, nalézajícího se v Ambraském museu ve Vídni.) V Čechách užívalo se hákovnic již okolo r. 1413; v XVI. stol. nosíval je pěší vojenský lid v Nizozemí a některé jízdné družiny Ludvíka XII. V Německu byly ku konci XV. stol. hákovnice as 1 *m* dlouhé, jichž z velké části jízda užívala. — **Arkebuzada,** arquebusada, nazýván druhdy výstřel z arkebuzy, jakož i poranění jím vzniklé; též hromadná střelba z ručnic. — **Arkebuzovati,** zastřeliti. *Bs.*

Arkesilaos: 1) A. (315—241 [? 240] př. Kr.), filosof řec., zakladatel druhé akademie. Přidal se k názoru skeptickému a rozšířil pochybnost, kterou již Platón o spolehlivosti smyslového poznání vyslovil, na všechno poznání vůbec uče, že ani smyslové ani rozumové poznání jistoty a průkaznosti nijaké nám neposkytuje. Nejvíce brojil proti názoru stoickému, jako by představa pojmová (*φαντασία καταληπτική*) pramenem byla skutečného poznání a v sobě samé záruku měla své oprávněnosti a skutečnosti. Oprávněnost své skepse dovozoval **A.** na jednotlivých příkladech čerpaných z fysiky a theologie stoické. — **A.** narodil se roku 315 př. Kr. v Pitaně (v Aiolii). V rodném svém městě vzdělával se po nějakou dobu u mathematika Autolyka. Na to odebral se do Athén, kde horlivě poslouchal Theofrasta. Krantór, s nímž pak důvěrně byl spřátelen, získal jej akademii. Ve studiích mathematických pokračoval v Athénách u Hipponika. Po smrti Krátétově stal se náčelníkem školy akademické. Vzdělání **A**-ovo bylo asi mnohostranné. Vynikal důkladnými odbornými vědomostmi mathematickými i podrobnou znalostí básnických, zvláště Homéra a Pindara. Sám prý pěkné epigramy skládal. Rovněž věnoval se umění jeho řečnické, jímž zvláště v zápasích vědeckých stoiky odzbrojoval. Života veřejného se neúčastnil, nýbrž soukromě žil požívaje všeobecné oblíby u přátel i protivníků pro svou lidomilnou, přívětivou a čistou povahu. — Spisův **A.** žádných nevydal. Nauku jeho později napsal a zachoval žák jeho Lakydés. Dovídáme se o ní hlavně ze spisů Cicerona, Sexta Empirika a Diogena Laërtského. *Dsz.*

2) A., slavný sochař řecký, jenž žil v Římě jsa vrstevníkem Caesarovým a důvěrným přítelem L. Luculla. Díla jeho, z nichž se nám bohužel žádné nezachovalo, jsou tato: *Kentaurové nesoucí Nymfy*, *Erótové laskající se lvíci*, *Venus Genetrix*, jež zhotovena byla pro chrám na foru, zasvěcený Caesarem r. 46 př. Kr. Venuši, ještě nedokončena v něm byla postavena. Replika této sochy shledávána mylně neprávem v soše Afrodity chované v Louvru, jež představuje bohyni v jemném, průsvitném rouchu (díl I., str. 414); zdá se však, že Venuše **A**-laova zobrazena byla spíše v typu bližícím se typu Iunoninu. (The American Journal of Archaeology, roč. III., seš. 1. a 2.) Socha bohyně *Felicitas* (Štěstí), kterou u něho objednal Lucullus mladší za velikou sumu, nebyla ukončena, poněvadž i **A.** i Lucullus dříve zemřeli. Staří chválí u **A**-aa jmenovitě výborné propracování modelu, tak že jeho modely byly drahé placeny než jiných umělců díla již hotová. *Vy.*

Arkiko, dříve Dogena, osada se zpustlou

Č. 340 Arkebuzník.

tvrzí a asi 1000 obyv. v pobřežní krajině habešské Samhaře, nad Rudým mořem na zálivu t. jm., 10 *km* jižně od Masavy; mívala posádku egyptskou na ochranu karavan, nyní však obsazena jest vojskem italským.

Arklow [árkló], přístavní místo v irském hrabství Wicklen (prov. Leinster), na řece Avoco, má 5000 obyv., provozujících hlavně

lov sledův a ústřic. Nedaleko jsou nebezpečné Arklowské mělčiny.

Arkona: 1) **A.** předhoří ostrova Rany (*Rügen*), na poloostrově Vítově (Wittow) zdvihající se asi 54 *m* n. hlad. m. Baltického, na skalině skládající se z nečisté, hlinité křídy s mnohými zkamenělinami a vodorovnými vrstvami pazourku. Břehy spadají téměř kolmo k moři tvoříce mnohé rozsedliny, ve kterých hnízdí hejna pobřežních vlaštovek. Na planině ostrohu vystavěna (1826—27) světlárna 23·5 *m* vysoká, opatřená 17 réverbéry, jež září až do vzdálenosti 60 *km*. — 2) **A.** (ve starých zprávách Orekonda, Orekunda, Arcon, Archon, Arkon, Archona, Arkůn nazývaná) bývala slavným hradem slovanských Ranů, v němž skvěla se přední svatyně nejen ostrovanův, ale (zejména v XI. a XII. stol.) všeho Slovanstva západního až k horám Sudetským. Z doby té nezbyl než val dělící na západě **A**-nu od ostatního Vítova, nyní asi 240 *m* dlouhý. Původně byl delší, ale asi $^1/_6$ sesula se v moře, podobně i celá ohrada zmenšila se od XII. století zhoubným působením moře o dobrou polovici. Za času Saxona Grammatika, jenž jako očitý svědek událostí tehdy zběhlých starou **A**-nu popisuje, byl před valem ještě příkop (zbytky dosud viditelny), na valu kolová palisáda; nad jedinou branou vypínala se dřevěná věž o několika poschodích, uprostřed ohrady stála svatyně se sochou Svantovítovou, prací řemeslnou ze dřeva a kovů jsouc zhotovena a malbami i jinak okrášlena. Městiště její, zdá se, bylo také mořem pohlceno. Ve svatyni chovány příznaky moci Svantovítovy, zejména korouhev »stanica« řečená, s níž v čele vrhali se Ranové na nepřítele, věříce, že pod ochranou její vítězství jich nemine. Ke službě Svantovítově ustanoven sbor kněží (žreců). Jen nejvyššímu žreci dovoleno bylo vstoupiti ve svatyni, kde stála socha bohova. Dle rozličných znamení vynášel velekněz věštby, rozhodoval o osudech národův i jednotlivců. Sem posílány dary ze všeho baltického Slovanstva, ba i od cizinců; na př. dánský král Svend, sám křesťan, skvostnou číší Svantovítovi obětoval. Na udržení chrámu všecka města daň platila, třetina kořisti válečné i vše, čeho dobyla svatá četa 300 mužů, ke službě Svantovítovi zasvěcená, sem se odvádělo. S posvátnou bázní zírali k svatyni této Slované pohanští, zapřísahati se jí za hřích největší pokládajíce. Vážností božstva vysvětluje se veliká vážnost žreců, zejména nejvyššího, jenž vynikal i nad samého knížete. V **A**-ně nebylo obyvatelů. Jen jednou za rok po žních scházelo se sem obyvatelstvo ranské i s pevniny, aby obětovalo a věštby vyslechlo; podobně dálo se ovšem i v dobách nebezpečí, kdy nepřátelé vlasť plenili: tu bývala **A.** vedlé jiných hradův útočištěm pro polohu svoji téměř nedobytným. Také dlouho vzdorovala všelikým nepřátelům, až konečně r. 1168 přistal k ní Valdemár dánský s vojskem velikým, oblehl ji a 15. června po lítém boji též ji dobyl, ne tak udatností svého lidu, jako náhodou: stalť se mu oheň vítaným pomocníkem. Pod ssutinami hořícího hradu zahynuli mnozí z chrabrých obhájců, »již prý raději zemříti chtěli s tvrdohlavostí pohanskou, než zkázu svatyně své přežíti«. Ostatní vzdali se slíbivše vydati modlu Svantovítovu a všecky poklady, přijmouti křesťanství, odváděti daň roční a pomáhati Dánům ve výpravách vojenských a j. Při dobytí **A**-ny pomáhali Valdemárovi knížata pomořanská Boguslav a Kazimír a bodrcký Přibyslav. J. Wünsch, Rujana (Osvěta, 1875); J. A. Lebeděv, Poslědnjaja borjba Baltijskich Slavjan (1876); A. Gilferding, Sobranije sočinenij IV.; Sieniawski, Pogląd na dzieje Słowian zachodniopólnocnych (1881); Barthold, Gesch. v. Rügen u. Pommern (1839—45); Fock, Rügensch-pommersche Geschichte (1861—1872); Müller, Insel Rügen (1884); L. Giesebrecht, Wendische Geschichten (III., 1843). *Pp.*

Arkosa (živcový psammit), odrůda pískovce, skládající se ze šedého křemene, červenavého, často v kaolin proměněného orthoklasu a ze šupinek slidy, jež setmeleny jsou hlinitým, kaolinickým nebo křemitým vazivem. **A.** vyskytuje se v útvaru uhelném, zpodním triasovém a třetihorním, hlavně poblíže žulových shluků. *Fl.*

Arkot, angl. *Arcot*: 1) Území ve Vých. Indii, v presid. madraském, rozdělené ve dva distrikty: severní (*North-Arcot*) čili Chitur, s 1,817.814 ob. na 18.575 km^2, a již. (*South-Arcot.*) čili Kudalar, s 1,814.738 ob. na 12.474 km^2 (1881). — Hl. městem prvějšího jest 2) **A.** na pr. bř. Páláru, 100 *km* východně od Madrasu (12° 55′ 23″ s. š., 79° 24′ v. d.), stanice dráhy madraskobeypurské; má velké kasárny pro tři jezdecké pluky, několik mešit, zříceniny krásného paláce nababského a 12.000 obyv.

Arktická flora krajin bezlesných okolo severní točny jest dosti dobře známa, ale velice chuda. Martens uvedl odtud 422 druhů (24 kapradí), Grisebach 700 dr., Hooker (jenž k ní přibral část jižních krajin) 762 jevnosnubných, 43 kapradí (po 250 mechů a lišejníků, 80 jatrovek, 100 řas, 215 hub). Jednotlivé země mívají však mnohem méně, nejvíce Grony 380 dr., Labrador 224 dr. (Meyer), Špicberky přes 100 dr., Novaja Zemlja asi 180 dr., Melvillské souostroví 60 dr., ostrov Herald 4 dr. (Seemann). Jinak tato květena jest velmi jednotvárná a nemá skoro endemismu (ve Spojených Obcích je 360 dr. arktických, v Alpách i Pyrenejích 490 dr., na Himálaji 300 dr. atd.), sotva že toliko 4 rody jsou zde domácí (*Pleuropogon* monotyp., *Dupontia, Phippsia, Königia*), pak druhů u Grisebacha 23, ale žádná čeleď. Rody *Gymnandra* a *Diapensia* jsou i v Asii, poslední i v Sev. Americe. Řády nejčetnější jsou trávy (58 dr. u Hookera), *Cyperacee* (56 dr. u Hookera, 45 dr. rodu Carex), *Compositæ, Caryofyllacee, Crucifery, Rosacee, Ranunculacee, Saxifragy* a j. Formace jest velmi jednoduchá. Převládá nízký drn, v němž byliny rostou do šířky více než do výšky. Jen v nejkrytějších údolích Gronska dosahují některé břízy a vrby výšky 1 stopy; kde jest více vody, tam tvoří se malé louky, při nadbytku vody tundra z *Cyperaceí* nebo mechů (s převládají-

cími rody *Polytrichum*, *Sphagnum*, *Hypnum*). V arktické Americe rostou na nahé skále lišejníky *Gyrophory*, poslední to pokrm cestovatelů. Ozdobou této flory jest množství velikých, pestrých květin; bílá *Dryas* převládá, žlutý mák, *Primule*, modré *Polemonium*, nachová *Silene acaulis* atd. V každé krajině je zase více tvarů jižních, z 233 dr. arktické Asie je 210 v Altaji a Songarii; tak v arktické Americe *Dodecatheon*, *Sarracenia*, na Nové Zemlji *Schivereckia*. Flora ta povstala z bohaté třetihorní flory známé na Gronech, Islandu, Aljašce atd., načež zchudnutí její nastalo v ledové době (*Dyer*). Rozličná jsou ostatně ještě mínění o původu jejím. Hooker ji odváděl ze Skandinavie, Christ z hor sev. Asie, a jiní více ze Sev. Ameriky (*Diapensiacee*, *Polemoniacee*). Viz hlavně floru Gron. *Pý.*

Arktické moře viz Ledové moře (severní).

Arktické plavby viz Polární plavby.

Arktický (od ἄρκτος, medvěd) znamená v astronomii a v zeměpise vše, co leží blízko souhvězdí Velikého Medvěda při severní točně, tedy ve smyslu přeneseném tolik jako severní, kdežto část protilehlá, při pólu jižním, sluje antarktická, jižní. K a-m krajinám v širším slova smyslu náležejí Island, Špicberky, Gronsko, Novaja Zemlja a nejsevernější části krajin Starého světa; v užším smyslu vyrozumívají se názvem tímto ostrovy americké severně od zálivu Hudsonova seskupené.

Arktinos, syn Teletův z Miléta, jeden z nejstarších lepších básníků kyklických. Věk jeho spadá mezi 1—9. olympiadu. Složil 1. kyklické epos *Αἰθιοπίς* o 5 knihách. Z Prokl'ovy chrestomathie zachované ve výtahu u Fótia dovídáme se o obsahu eposu tohoto. Řadilo se velmi těsně k dějům v Iliadě líčeným. — Zlomky z Aithiopidy u Kinkela: Epicorum graecorum fragmenta. Lipsko, 1877, I., str. 32. a n. — 2. *Ἴλιου πέρσις* (epická báseň o zboření Tróje) o 2 knihách. Vergilius ve druhé knize své Aeneidy přidržel se hlavně podání A-nova. — Zlomky u Kinkela na str. 49. a n. *Pk.*

Arkturos, později zván též Arktofylax. Bůh Dionysos přišel k Ikariovi a dceři jeho Erigoně a dal jim za laskavé, pohostinské přijetí víno, aby je dále šířili. Ikarios přišel do Attiky, kdež jeho neobyčejným darem spití pastýři myslili, že je okouzlil čarovným jedem, a zabili jej. Zabitého našla s věrným psem Merou dcera Erigoné a žalem jata jsouc oběsila se na stromě. Všichni tři pak dostali se za hvězdy: Ikarios jako A., Erigoné jako panna a pes Mera jako malý pes. Srovn. Arcturus a Arkas. —*ý.*

Arkusiński Antoni († 1842), řezbář a kovotepec krakovský. Ač samouk, vzdělal se na skutečného umělce, a jeho ozdobné práce z mědi i bronzu, vybíjené rukou, jež zhotovoval pro polské kostely, prozrazují vkus i nadání. Sluší uvésti zejména *Svatou rodinu* zhotovenou pro farní chrám v Dobré u Kališe, a krásné antipendium k oltáři v Mohyle u Krakova. Mimo to podal myšlénku k pomníku Mikuláše Koperníka v chrámě sv. Anny v Krakově a ulil pro něj poprsí Koperníkovo a vě- čící je sochu Uranie.

Arkwright [árkrajt] Sir Richard, angl. mechanik a zakladatel rozšířeného odvětví průmyslového (* 1732 — † 1792), pocházel z chudých rodičů, vyučil se lazebnictví, načež vedl obchod s vlasy a zahospodařiv si něco jmění věnoval se studiu oblíbené mechaniky. Nejprve pokoušel se ve spolku s hodinářem Kayem sestrojiti perpetuum mobile, později obrátil jeho pozornost k vynálezům praktičtějším. Sestaviv r. 1767 přádelný stroj na bavlnu přesídlil se do Nottinghamu, kde slavný zákonodárce stávku punčochářského. Jedidiah Strutt se svým společníkem Needem poskytl mu peněžních prostředků na vystavění první přádelny. Že však tato jsouc hnána koňmi vyžadovala velikého nákladu, vystavěl A. (1771) druhou v Cromfordu, jejíž stroj pracoval silou vodní (*water-machine*); všecka pak zařízení, která za bez cizích vzorů zavedl, osvědčila se tak důmyslnou soustavou, že v podstatě zůstala touž až na naše doby. Neobyčejný úspěch jeho »vodního stroje« podněcoval závistníky jednak k poškození jeho vynálezů, jednak k upírání mu všeho práva k výhradnému jejich užívání. Tak byl přádelný stroj několikráte předmětem soudního řízení, až konečně na podezřelé svědectví jakéhos Highsa a hodináře Kaye porota vynesla proti vynálezci a patent jeho zrušila. I obecné mínění stavělo se nepřátelsky proti muži, který sice byl práci skrátil, ale v pravém obor její valně rozšířil, a jednou lid zničil velikou jeho přádelnu u přítomnosti vojska a policie. Avšak ráznost A-ova na konec zvítězila přese všechen odpor záští a předsudků. Roku 1786 byl zvolen vrchním šerifem Derbyshiru a krátce na to povýšen do stavu rytířského. Zemřel jako několikanásobný millionář.

Arkýř, malý prostor při větší místnosti vystupující před façadu za tím účelem, aby bylo možno patřiti ven netoliko přímo, nýbrž i stranou bez otevření okna. Nejvíce se vyskytuje v Orientě, kdež uzavřenému životu rodinnému zjednána tak z části vyhlídka v život pouličný. Ve střední Evropě byl od středověku oblíbeným motivem architektonickým netoliko pro rozšíření místnosti a rozhledu, nýbrž i pro umístění domácí kaple, v kterémžto případě proveden byl bohatě a často ve formě štíhlé vížky. U nás máme mnohé krásné příklady a-ů z doby gotické: v Praze na Staroměstské radnici (viz vyobrazení č. 341.), na Karolinu, v Kutné Hoře na Vlaském dvoře, na Kamenném domě a na nynějším paedagogiu. Ale i ve složích pozdějších doznal velkého vývoje a obzvláště oblíben byl v německé a francouzské renaissanci, čehož krásnými ukázkami jsou a-e na zámku Torgavském, na domě Pellerově v Norimberce, na Maxmiliánově museu v Augšpurce, na residenci v Bamberce, na radnicích v Rothenburce, Altenburce a j. *Bck.*

Arlanc [arlán], kant. město ve franc. depart. puy-de-dômeském, arr. ambertském, na ř. Dolore, s 3696 obyv. (1886) provozujícími zvláště krajkářství; v okolí jsou studené prameny minerální s kyselkou železitou.

Arlaud [arló] Jacques Antoine (* v Ženevě 1668, † v Paříži 1743), proslulý malíř

Č. 341. Arkýř na pražské radnici.

miniatur. Od svého dvacátého roku žil v Paříži, kdež byl záhy oblíben ve vyšších kruzích jako malíř podobizen miniaturních. Obzvláště vysoko vážil si ho regent Filip Orléanský; rovněž za svého pobytu v Anglii v lét. 1721—1729 byl výhradně hledán v dvorních kruzích. A. maloval lehce a zručně; kolorítem hleděl v malém rozměru následovati Tiziana a družil se takto k oběma portraitistům oné doby, Largilliérovi a Rigaudovi. *Chl.*

Arlberg, Adlerberg, horský hřbet severotyrolských Alp mezi Tyrolskem a Vorarlberkem, rozhraní údolí Rosanny (Stanzského) a Alfense (Klášterského), s průsmykem, jímž ve výši 1797 *m* vede silnice cís. Josefem II. založená, spojující Bludenz ve Vorarlberku s Landeckem v Tyrolsku. Průsmyk ten byl do nedávna, kdy vystavěna arlberská železnice (v. t.) jediným pojítkem Vorarlberka s ostatním Rakouskem, a to velmi nedostatečným, neboť po $^2/_3$ roku panuje zde krutá zima a často mohutné závěje sněhové cestu zcela uzavírají, tak že všelikému obchodu se zeměmi rakouskými bylo ubírati se Bavorskem.

Arlberská železnice spojuje Inšpruk s Bodamským jezerem a skládá se ze dvou částí: trati 136 *km* dlouhé z Inšpruku do Bludenze (vlastní **a. ž.**) a dráhy vorarlberské, která jde z Bludenze do Bregenze a dále do Lindavy.

Vlastní **a. ž.** skládá se z části vedoucí údolím Innským z Inšpruku do Landecku (73 *km*), pak z části z Landecku do sv. Antonína (36 *km*), dále ze sv. Antonína do Langena (11 *km*), kde Arlberg proráží, a konečně z části v Klosterthale ležící až do Bludenze, 26 *km* dlouhé. Toto spojení pokládalo se vždy za politickou a strategickou nutnost, které se vyhověti musilo a to přirozenou cestou, vedoucí po území rakouském, proti jinému náhledu, kde by dráha od Imstu byla dostala směr severní (přes průsmyk Fernský) a tak připojena byla k dráze bavorské. Úkolem **a**-ké **ž.** jest hlavně rozvinouti tržebnictví rakouské s již. Německem, se Švýcary a Francií, tržiště to pro suroviny zemí rakouských, pak zemí východních, zejména ruských a rumunských. Již r. 1847 poukázáno bylo k důležitosti spojení mezi jez. Bodamským a mořem Jaderským, jež však na ten čas odročiti se musilo, dokud by nebyly provedeny jiné trati železničné síti rakouské, jako dráha brennerská a pusterthalská, bez nichž by zřízení **a**-ké **ž.** bylo mělo z části význam pouze lokální. Když rak. vláda r. 1864 vypracovala návrh, jak by se domáhati bylo hlavních drah, byla **a. ž.** do programu pojata proti přání bavorské vlády, která navrhovala spojení přes průsmyk Fernský. Avšak s provedením záměru toho prodléváno vzhledem k velké jeho nákladnosti, a konečně na tom se přestalo, že říšská rada schválila předlohu vystavěti pouze trať z Bludenze do Lindavy (dráhu vorarlberskou). Mezi tím však blížil se projekt dráhy sv.-gotthardské svému uskutečnění, a tím otázka **a**-ké **ž.** pro svou důležitost vzhledem k poměrům tržebním ponenáhlu sama tlačila se ku předu, tak že vláda majíc na zřeteli zamezení neb umírnění hrozící soutěže, za nutné pokládala vydati nařízení k sestavení projektu o trati

arlberské. R. 1872 byl vyhotoven projekt, a zákonodárnému sboru učiněn návrh, vystavěti a-kou ž-ci na státní útraty; avšak říšská rada předlohy nevyřídila. Bylyť toho času obtíže technického provedení tunnelu ještě přeceňovány, mínění o tom nebylo vytříbeno a byly o tom spory i mezi odborníky. Proto i r. 1875 nový projekt vlády nebyl vyřízen. Teprve vládě Taaffově podařilo se r. 1880 vyříditi otázku o žádoucím spojení Vorarlberku s ostatními zeměmi rakouskými. Stalo se to na základě dobrozdání vysloveného r. 1879 nově svolanou enquetou, jež na vědomí majíc zkušenosti nabyté při stavbě daleko pokročilého tunnelu sv.-gotthardského, usnesla se provésti tunnel hlouběji položený, byť i delší, v absolutní výšce 1311 *m* n. m. o délce 10.250 *m*.

Výdaje za celou dráhu byly rozpočteny na 35·6 mill. zl., dostoupily však výše 41·3 mill. zl. Vydání za 1 *km* z Inšpruku do Landecku činila 110.000 zl. a z Landecku do Bludenze 521.818 zl., průměrem 307.555 zl. Početí stavby nařízeno cís. rozhodnutím ze dne 16. května 1880, dráha pak celá byla otevřena dne 21. září 1884. Před tím již 1. čce. 1883 otevřena byla část prvá, z Inšpruku do Landecku.

A. ž. vede od východu na západ a nevystupuje mezi Inšprukem a Landeckem nikde přes 20 *m* nad nejvyšší vody innské; z Inšpruku až k Pettneu běží na jižní straně údolí, odtud až k tunnelu arlberskému a od Langena až do Bludenze na severní straně. Z Inšpruku vychází ve výšce 576 *m* n. m., dostupuje v tunnelu arlberském 1311 *m* a sestupuje v Bludenzi na 558 *m*. **A. ž.** spojuje tak části země co do povětrnosti a podnebí velmi rozdílné; na př. v Langeně padá téměř čtyřnásobné množství sněhu jako v Inšpruku.

Trať a-ké ž. jest, vyjímajíc tunnel arlberský, veskrz o jedněch kolejích. Nejmenší poloměr křivek měří mezi Inšprukem a Landeckem 300 *m* a mezi Landeckem a Bludenzem 250 *m*. Průměrně jest největší stoupání mezi Inšprukem a Landeckem 8‰, mezi Landeckem a Langenem 25‰, mezi Langenem a Dalaasem 29‰ a mezi Dalaasem a Bludenzem 30‰; stoupání trati v křivkách se umiňuje, za to v přímce se zvětšuje, tak že na př. mezi Landeckem a Langenem v přímce 26·4‰ a v křivce ($R = 250$ *m*) 23·1‰ obnáší. Co do provedení zdí liší se a. ž. podstatně ode všech železnic do té doby u nás i v cizině vystavěných; na žádné železnici není spořeno tou měrou hranolů kamenných (kvádrů) jako na a-ké ž-ci, a může se tvrditi, že jest tato stavba vzorem šetrnosti ve příčině zdí kamenných; veškeré klenby provedeny pouze z kamene lomového, veškeré pilíře mostové, i pilíře mostu přes Trisanu o výšce až 58 *m* jsou bez obkládání rohů hranoly pouze z kamene lomového; při mostech užito hranolů jen k podpoře železné konstrukce. Nebyloť nouze o kámen lomový, ale nedostávalo se kamene způsobilého k úpravě hranolův, a mimo to šlo o to, podati důkaz, že dobrý kámen lom a dobrá malta stačí i k nejvelkolepějším bám. Důkaz tento skutečně jest podán, ž. jest novým pomníkem způsobilosti a kročilosti rakouských inženýrů.

Vynikající stavby jsou: Železný m přes Inn u Landecku o vzdálenosti po rové 61·6 *m*; železný most přes potok sanu, valící se v údolí Paznaunském 230 *m* širokou a 87 *m* hlubokou (vzhle k výšce prahů železničných); užito tu tř příhradových o vrchním pasu parabolické zpodním přímém, uprostřed 16·0 *m*, na cích 5·25 *m* vysokých o vzdálenosti po rové 120 *m*, jež jest, vyjímajíc 3 konstru v Nizozemí, největší na pevnině; jízdná dr položena na zpodních pasech o stou 25·548‰; na obou koncích mostu železn jsou klenuté viadukty. Pilíře, které ne vlastní váhu konstrukce železné, as 487 mimo to tlak sousedních kleneb, jsou 5 a 55 *m* vysoké, dole 12·9 *m* a 12·56 *m* šir 8·5 *m* a 8·0 *m* dlouhé, kterýchžto měr nab ubývá na 7·9 *m* šířky a 6·2 *m* délky. Kle viaduktové o světlosti 9 *m*, a půlkruhové j v závěru 0·87 *m* tlusté.

Most wäldlitobelský u Klösterle, p pínající rokli 50 *m* hlubokou, patří k nejz menitějším stavbám klenbovým vůbec a ne sobě rovné mezi klenbami z lomového kame Oblouk klenbový jest segment kruhový o s tlosti 41 *m*, o výšce 13·23 *m* a o polom 22·5 *m*; tloušťka klenby v patkách měří 3 ve vrcholu 1·7 *m* a maximální namáhání klenbové jest 14 *kg* na 1 *cm*².

Mimo velký tunnel (viz Arlberský tu nel) čítá se devět malých tunnelů, vesk v pevných skalách ležících, přece však zděných, jejichž délka celkem činí 1147 Velkého nákladu způsobila opatření proti vinám a murám (přívalům štěrku a kame i také množství bystřin, které vésti bylo pod tratí nebo nad ní.

Veliký význam a-ké ž. pro spojení naší s cizinou na západě, při němž není tř projíti pod celnými závorami Německa, zřejmý, a jakou měrou se tu vozba roz vysvítá z čísel na tabulce na str. 741.

Vorarlberská železnice byla listin ze dne 17. srpna 1869 koncedována a skl se z dílu z Bludenze až k bavorskému mezí (62·4 *km*), z dílu z Feldkirchu do Ba su ve Švýcarsku (18 *km*), z Lautrachu k Markytě ve Švýcarsku (9 *km*) a ze spojov křivky z Lautrachu do Rütli ve Švýcar (0·6 *km*).

Emitovaný kapitál obnášel 6,000.000 v akciích, 7,396.600 zl. a 841.000 zl. v pri tách I. a II. vydání, úhrnem 14,237.600 Dráha byla otevřena 23. listopadu 1872. V sledky finanční byly však nedostatečné, jel scházelo spojení s drahami na východu ležícími. Tomu pomoženo teprve stavbou a ž., načež r. 1884 vorarlberská dráha sest něna. Stavební poměry trati byly příznivé nejmenší poloměr křivek obnáší 300 *m* a n větší stoupání dráhy 10‰. *Hlk.*

Vozba na železnici arlberské	Osob vezeno			Nákladu vezeno					
				rychle			obyč. dopravou		
	1885	1886	1887	1885	1886	1887	1885	1886	1887
				tun					
místní	304.936	299.248	305.889	1.045	1.085	1.710	71.634	75.493	81.225
připojovací	95.310	99.166	96.035	1.082	1.576	1.500	74.735	111.580	113.921
s cizinou	18.795	20.342	18.993	431	384	749	211.410	208.953	250.918
dohromady	419.041	418.756	420.917	2.558	3.045	3.959	357.779	396.026	446.064

Arlberské vápence, vrstvy ve svrchním triasu alpském, jež tvoří mocné, z černých porósních vápencův a světlých dolomitů se skládající uložení v západní části severních Vápencových Alp v Tyrolsku a Vorarlberku, a leží mezi vrstvami partnašskými (ve zpodu) a carditovými vrstvami (rhaet, ve visutém). Pospolně s partnašským vápencem odpovídá a-ký v-nec zpodnímu oddělení vápence hallstattského. *Fl.*

Arlberský tunnel proráží Arlberg (v. t.), spojuje stanici Sv. Antonín na východní straně se stanicí Langenem na straně západní, má dvoje koleje a délku 10.246 *m*. Co do směru jest **A. t.** na východní straně na 80 *m* zakřiven dle oblouku o poloměru 300 *m*, ostatek jest přímý; co do sklonitosti koleji stoupá od Sv. Antonína v poměru 2‰ na 4·1 *km* daleko, dostupuje tak výše 1310·6 *m* nad mořem, načež se sklání k Langenu v poměru 15‰.

Skála tunnelem proražená jest největším dílem rula, na mnohých místech rozsedlá, a svor, a vyžadovala obezdění po celé délce na stranách a u stropu, na mnohých místech i klenby zpodové. Práce stavební provedeny po způsobu anglickém (viz Anglické tunelování) a počaty 14. června 1880 na straně východní; ve štole zpodové, železem vystrojené, o šířce 2·75 *m*, výšce 2·5 *m* vrtáno s počátku ručně, ale 11. listopadu počalo vrtání strojové na západní straně, a 16. listop. na straně východní. Vrtací stroje byly na západní straně soustavy Brandtovy (v. t.), hnané vodou o tlaku až 100 atm., na straně východní pak stroje Ferrouxovy (v. t.), jež se hnaly vzduchem zhuštěným až na 6 atmosfér. Vzduch pro stroje Ferrouxovy zhušťoval se kompressory mokrými, které hnány dílem turbinami, dílem vodními stroji sloupovými; voda tlačná strojům Brandtovým dodávána čerpadly s turbinami spojenými; hnací stroje vodní podávaly na straně východní až 1700, na straně západní až 800 sil koňských, a bylo třeba rozsáhlých vodovodův a úprav na zachycení vod potoků vůkolních, jako Rosany, Alfense a j. Vzduch na provětrávání stlačován pouze tolik, aby se přemohlo tření v plechovém potrubí, jež v hotových dílech tunnelu mělo na východní straně průměr 0·4 *m*, na straně západní 0·5 *m*. Na straně východní, kde, jak připomenuto, pracovaly stroje Ferrouxovy, bylo zvláštní potrubí vodovodné o průměru 42 *mm* na vyplachování děr vyvrtaných a na občerstvenou dělníků. Na příloze »Anglické tunelování« jest *a*) potrubí provětrávací, *b*) vzduchovodné pro stroje Ferouxovy, *c*) potrubí na vodu vyplachovací a pitnou, *d*) potrubí na vodu ženoucí stroje Brandtovy.

Stavebné práce, jež správa státní pod vedením c. k. ředitele stavebního J. Lotta počala a zavedla, zadány vynes. minist. obchodu ze dne 23. prosince 1880 podnikatelství »G. Ceconi a bratří Lappové« ze Štýrského Hradce za ceny jednotkové se závazky: *a*) že ve příčině větrání postaráno bude o to, aby za minutu přivedlo se do štoly vzduchu čerstvého při délce až 1 *km* aspoň 100 m^3, při délce větší aspoň 150 m^3; *b*) že počínajíc 1. únorem štola zpodová postoupí denně aspoň o 3·3 *m*; *c*) že úplné dohotovení nezůstane nikdy za štolou přes 180 dní, tak aby 180 dní po proražení štoly zpodové také celý tunnel byl hotov; *d*) že za každý den opozdění prací pod *c*) nebo *d*) zaplatí podnikatelství správě státní 800 zl.; *e*) že za každý den urychlení přes úmluvu správa státní dá podnikateli odměny 800 zl. Následkem obezřetného rozdělení a vedení práce — zásluhou inženýrů státních, rovněž jako inženýrů podnikatelství — podařilo se proraziti štolu zpodovou již dne 13. listop. 1883 ve 3 hod. odpol. (tedy asi za tři léta) ve vzdálenosti 5498 *m* od vých. konce a dohotoviti celý tunnel v červnu 1884, t. j. o dvě léta dříve, nežli podlé dosavadních zkušeností při dlouhých tunnelech alpských bylo očekávati. Tento výkon nemá dosud příkladu (při tunnelu mont-ceniském trvalo proražení štoly 12.333 *m* dl. deset let, při tunnelu sv.-gotthardském při štole 14.900 *m* dl. osm let) i podali jím inženýři rakouští nový, nehynoucí doklad svého dokonalého vzdělání vědeckého i své vytrvalosti a způsobilosti.

Volná šířka mezi patkami klenby stropové měří 8 *m* a výška uprostřed nad prahy 6 *m*; výklenků tunnelových jest 192 o šířce 2 *m* a hloubce 1 *m*, 8 o šířce 3 *m* a hloubce 3·7 *m* a 2 o šířce 4 *m* a hloubce 8 *m* (sklady nářadí a látek udržovacích); kilometry označeny jsou číslicemi osvětlenými; jízda z Langena do Sv. Antonína osobním vlakem trvá 17 minut, směrem opačným méně.

Stavební náklad páčen byl na 16,216.000 zl., dostoupil však 19.400.000 zl. za příčinou obezdění tunnelu po celé délce (místo pouze na 7 *km*) a následkem časnějšího dohotovení. (Viz: Denkschrift der k. k. Direction f. Staats-

Eisenbahnbauten, Vídeň 1881 a 1882; Wochenschrift a Zeitschrift d. österr. Ing. u. Arch. Vereines 1883 a 1884, Centralblatt d. Bauverwaltung, Berlín, 1883 a 1884 atd.). *Hlk. Plk.*

Arlecchino [arlekíno] viz Harlekýn.

Arler viz Parler.

Arles [árl], hlav. město arrondissementu franc. v departementu Bouches du Rhône, na levém břehu Rhônu, 24 *km* od moře, stanice dráhy lyonskostředomořské a paroplavby mezi Marseillem a Lyonem, jest nyní proti dřívějšímu lesku místo celkem zanedbané, s úzkými a špinavými ulicemi. Kathedrála S. Trofima ve slohu románském, s nádherným žulovým portálem pochází z XI. a XV. století. V budově bývalého kláštera patřícího ke kathedrále pozoruhoden jest ochoz, kterýž ve 4 galeriích ukazuje veškeré způsoby slohů románského i gotického; v museu, bývalém chrámě sv. Anny, uloženy jsou četné starožitnosti římské a křesťanské. Na jihovýchod od města prostírá se širá pláň Aliscamps (*Elisii campi*), původně římské pohřebiště, které později za křesťanský hřbitov bylo posvěceno; nalezeno tam množství římských a křesťanských sarkofagů s nápisy a obrazy. **A.** má obchodní soud, bursu, hydrografickou školu a veřejnou knihovnu; do roku 1801 bylo sídlem biskupa. Obyvatelstva jest 23 491 duší (1886). Průmysl a obchod nemají zvláštní důležitosti; zmínky zasluhují lodnictví, výroba oleje a strojnické dílny železniční, které asi 1200 dělníků zaměstnávají. Poněvadž na Rhôně pro mělkost jeho pouze menší lodi do 200 tun plouti mohou, založen byl r. 1864 průplav 40 *km* dlouhý, 60 *m* široký a 1·85 *m* hluboký z **A.** do přístavu Bouc východně od ústí rhônského. Krásou svých žen byl **A.** ode dávna proslulý. Z dob římských má **A.** hojné zbytky antické nádhery: amfitheater 140 *m* dlouhý a 103 *m* široký asi pro 25.000 diváků; ve středověku byl tvrzí a roku 1846 opraven na místo pro býčí zápasy. Obeliск (monolith) 15 *m* vysoký, jenž dříve cirk zdobil, stojí nyní na náměstí sv. Trofima. V antickém divadle nalezena roku 1651 slavná socha *Venuše Arelatské*, nyní v Paříži. Louvru uložená. Vítězný oblouk, zbytky starého fora, lázní, paláce Konstantinova; z děl sochařských v museu uložených, vynikají hlava Dianina, Medea, oltář Apollónův a j. **A.** ve starém věku Arelas neb Arelate zván, byl původně osadou keltskou, kterou Caesar zřídil na vojenskou kolonii římskou, *Colonia Arelate Sextanorum*. Tato povznesla se záhy k velké důležitosti i závodila v obchodě s Massilií. Nejvyššího rozkvětu dosáhla za Konstantina Velikého, který **A.** rozšířil, zvelebil a s příjmením Constantina učinil hlavním městem Gallie. **A.** stal se odtud sídlem arcibiskupa a jedním z nejdůležitějších míst obchodních. V době stěhování národův byl sídlem visigotského krále Eurícha a později byl několikráte od Saracenů dobyt a vypleněn, ale přece nepozbyl lesku svého, tak že se stal hlavním městem Provence a potom hlavním městem burgundského království Arelatského. Po smrti krále Rudolfa III. spadl **A.** r. 1032 dle závěti jeho na říši německou, [illegible] závislost ta trvala pouze dle jména; **A.** [illegible] val neodvislého zřízení republikánského, a [illegible] jeho závodily v obchodě s lodstvem [illegible] a janovským. Poddav se r. 1251 provencelskému hraběti Karlovi z Anjou, nepřestal **A.** [illegible] manstvím říše římskoněmecké, a cís. Karel IV. aby právo říše k zemi té v paměti lidské [illegible] novil, dal se 18. čna 1365 od tamějšího biskupa korunovati za krále arelatského. Později [illegible] **A.** od Ludvíka IX. bezprostředně k Francii [illegible] pojen a Ludvík XIV. zrušil poslední městské jeho svobody. V dějinách církevních zaujímá **A.** důležité místo, a konáno tam několik synod z nichž nejdůležitější jsou: r. 314 za příčinou neshod donatistických; r. 353. na které [illegible] Konstantius, příznivec ariánův přinutil [illegible] mářděné biskupy odsouditi Athanasia a přijmouti ariány do lůna církve; r. 380, jejíž ustanovení téměř všecka vzata jsou z usnesení církevního sněmu nikajského z r. 325; r. 429, na níž [illegible] dána rozličná ustanovení ve příčině obřadů při posvěcování duchovních osob a zamítnuto učení pelagiánův.

Arlesheim, okr. městečko, lázeňské místo a stanice jurské dráhy ve švýc. kantonu Basilejském; 939 ob. (1880), chrám z roku [illegible] s krásnými freskami, léčební dům, přírodní hedvábí.

Arletzgrün, ves v Čechách, 16 d., [illegible] něm. (1880), hjtm. a okr. Jáchymov, obec k. fara a býv. dom. Ostrov, škola; na blízku dobývá stříbrná ruda.

d'**Arlincourt** [arlenkúr] Charles Victor Prévôt vicomte, franc. spisovatel (* 1789 – † 1856). Ztrativ otce svého r. 1793 pod gu[illegible]tinou stal se úhlavním nepřítelem republiky, ve kterémžto duchu také spisy jeho jsou [illegible] psány. Allegorickou básní *Matinée de Charlemagne* (1810) získal si přízeň Napoleonovu, ale po jeho pádu stal se horlivým přívržencem Bourbonův a předělav svou báseň dle nového směru politického, vydal ji s názvem *Charléide* (1818). Z románů jeho nejlepší jest *Le Solitaire* (1821), který byl mnohokráte vydán, téměř do všech evropských jazyků přeložen a také co drama se zdarem provozován. Po roce 1848 psal **A.** také politické paměti, k nimž náleží *Dieu le veut*, jehož vyšlo 64 vydání, a v němž rozhodně se zastává monarchie.

Arlon, *Arolaunum vicus*, velmi staré a [illegible] možné, dříve opevněné hlavní město belgické provincie lucemburské, na výšině ardenneské nad prameny řeky Semoy, stanice dráhy brusselskolucemburské, 23 *km* sev.-záp. od m. Lucemburku, má král. Athenaeum (museum starožitností), akademii krásných umění s průmyslovou školou a obrazárnou, gymnasium a [illegible] 7684 ob. (1883). Čilý průmysl města záleží v železářství, vydělávání kůží, výrobě zboží vlněného, majolikového a hliněných dýmek. U **A.**-u dne 19. dubna 1793 zvítězil franc. gen. Jourdan nad vojskem císař. pod Beaulieuem.

Arlt Ferdinand, rytíř, oční lékař (* v Horní Krupce u Teplice 1812 — † v Vídni 1887). Studoval na gymnasiu litomě[illegible]

ckém, pak na universitě pražské; zde povýšen byv na doktora přednášel v l. 1846—1856 oční lékařství, načež stal se professorem téhož předmětu ve Vídni, kde r. 1870 vyznamenán řádem železné koruny a r. 1883 dán na odpočinek. Sepsal mnohá pojednání i díla ofthalmologická. Jeho návodem zavedeny byly stupnice písmen, jichž se užívá k určení ostrosti zrakové. Spisem *Pflege der Augen im gesunden u. kranken Zustande* (Praha, 1846 a 1868) vybízí, aby lékaři sami určovali stupeň brejlí, nikoliv obchodníci. Důležitější jeho spisy jsou: *Krankheiten des Auges* (3 d., Praha, 1851—56); *Die Verletzungen des Auges* (Vídeň, 1875); *Klinische Darstellung der Krankh. der Binde-, Horn- und Liderhaut, der Iris u. des Ciliarkörpers* (t. 1881); *Zur Lehre vom Glaukom* (t. 1884); nauka o operacích v souborném díle Graefe-Saemischově a j. **A.** vynikl jako operatér i klinický učitel a možno vedlé Graefa pokládati jej za zakladatele moderní ofthalmologie. *Peč.*

Arma (lat.), v širším slova smysle zbraň útočná i obranná, v užším jen přilbice (*galea*), brnění (*lorica*), holeň (*ocrea*) a štít (*clipeus*). *—ý.*

Armáda (špan.), vojsko pozemní i námořní. V dějinách zvláště známa jest nepřemožitelná **a.**, kterou roku 1588 vypravil Filip II., král španělský, proti Alžbětě, královně anglické, nákladem ohromným vedením vévody Mediny-Sidonie a místoadmirála Martineza de Recaldo. **A.** ta měla 130 větších a 30 menších lodí válečných, 30.000 mužův a 3148 děl. Dne 20. května vyplula z přístavu, 8. srpna učinili na ni Angličané se zdarem útok nedaleko Plymouthu, načež mohutné to loďstvo bouří mořskou téměř bylo zničeno, ztrativši 72 velkých lodí a 10.158 mužů. Teprve koncem září vrátily se zbylé lodi do přístavu santanderského. Nebylo snad vznešené rodiny španělské, která by neoplakávala některého člena svého, tak že Filip II. uznal za dobré, zvláštním výnosem dobu smutku skrátiti. Král. Alžběta dala na památku této porážky špan. raziti peníz s nápisem *Afflavit Deus et dissipati sunt* (dechl Bůh a rozptýleni jsou).

Armáda spásy viz Salvations Army.

Armadill viz Pasovec.

Armadilla [armadilja], špan., malé loďstvo válečné, flotilla, zvláště pobřežní celní loďstvo špan. v Záp. Indii; též jednotlivá taková loď.

Armadillidium Br., svinka, domácí rod korýšů z řádu stejnonožců (*Isopoda*), z čeledi berušek zemních (*Oniscidae*), má tělo podlouhle vejčité, vpředu více zaokrouhlené než vzadu, vysoce klenuté a může do kotouče se svinouti, odkudž české jméno. Rod **A.** zahrnuje 19 druhů, z nichž 17 jest evropských. Druhem u nás hojným pod kameny na místech travnatých a vlhkých jest **A.** *vulgare* Latr. (svinka obecná, pásovče obecné), 1—1·5 *cm* dlouhá, na štítě jemně zubkatá, ocelově šedá až šedohnědá s nepravidelnými, žlutavými neb žlutočervenými skvrnami a namnoze s bělavým zadním okrajem článků tělních. *Šc.*

Armadillo Latr., rod korýšů z ř. stejnonožců (*Isopoda*), z čeledi berušek zemních (*Oniscidae*), úzce příbuzný s rodem *Armadillidium* (v. t.), s nímž se také slučuje liše se od něho organisací svou jen v některých znacích podřízených. Rozšířen jest druhy svými nejvíce v krajinách teplejších a zahrnuje 15 druhů mimoevropských a 2 evropské. Známý jest zvláště druh **A.** *officinalis* Desm. rozšířený v již. Evropě, sev. Africe a v Malé Asii. Jest 2 *cm* dlouhý, na štítě lesklý, barvy olivově hnědavé, se žlutými skvrnami. *Šc.*

Armádní choroby nejsou jiné nežli obvyklé choroby, jenže u vojska mnohem četněji se objevují a zhoubněji působí nežli u obyvatelstva. Hromadné ubytování vojska v kasárnách, ležení posádkou v pevnostech a pevnůstkách, jež z větší části mají nízké, vlhké a tmavé podzemní kasematy bez čerstvého vzduchu a mimo to často z fortifikačních ohledů v nezdravých a bažinatých krajinách jsou umístěny; náhlé klimatické protivy a náhlá změna výživy, zvláště u nováčků, nedostatečná strava a špatná pitná voda, velké vedro a krutá zima, přílišné námahy vojákovy zvláště v době velkých letních cvičení jsou hlavním zdrojem zjevu toho. K tomu se druží zvláště ve válce ještě značné rozčilení, hlad a žízeň, nedostatečný aneb sedraný úbor, nečistota, útrapy všeho druhu, noční bdění na stráži, vysilující pochody, ležení pod širým nebem mnohdy po měsíce. I není divu, že obyčejně mnohem více lidu nemocmi zemře, nežli v boji padne nebo následkům poranění podlehne. Předními **a**-mi **ch**-bami jsou: spála a spalničky, neštovice, střídavka, cholera, žlutá zimnice, tyf osutinový a střevní, úplavice, zánět spojivky zrnitý (trachom), venerické a příjičné nemoci, tuberkulosa, kurděje, úpal sluneční, oznobeniny, odřeniny na nohou od bot a svrab. *Ptý.*

Armádní pevnost jest opevněné místo prvého řádu, tak příznivě položené, aby mohlo býti středem obrany země napadené nepřítelem, a dosti rozsáhlé, by pojmouti mohlo celou armádu. Takovými pevnostmi jsou Paříž a Antverpy, kterážto města majíce dostatek všelikých prostředků kommunikačních a jsouce chráněna nejen mocnými hradbami, ale i pasem předsunutých tvrzí na místech důležitých mohou poraženým armádám poskytnouti útočiště k žádoucímu zotavení a znovuzřízení a býti střediskem organisace nových sborů vojenských. Krakov a Przemyšl v Haliči takto se upravují.

Armádní sbor (*corps d' armée*, *Armeekorps*), největší oddělení vojenské, složené z příslušníků všelikých zbraní, u velení, správě, zásobování atd. spojené v jediný samostatný celek a jednomu veliteli podřízené, jež ve všech případech válečných o sobě může operovati. Největší **a. s**-y má Rusko (až 47.000 mužů). V Rakousko-Uhersku **a. s.** skládá se ze 2 divisí po 2 brigádách pěších, 1 jízdní a 1 dělostř. a zahrnuje v sobě 8 pluků pěchoty, 2 prapory myslivců, 2 pluky jízdy, 10—12 bat-

terií dělostřelectva, 2 setniny hradebnictva, 1 setn. zákopnictva, 1 divisi vozatajstva, zdravotnictvo po případě zemskou obranu a j., celkem asi 38.000 mužů s 8300 koni. Zřizování a-ch s-ů pochází teprve z dob válek napoleonských, kdy velikost armád vyžadovala jejich rozdělení. Rakousko-Uhersko má 15 a-ch s-ů, majících v čele generály jízdy, polní zbrojmistry a polní podmaršálky, a rozděleno v tolikéž vojenských obvodů s těmito sídly sborových velitelství: Krakov, Vídeň, Št. Hradec, Buda-Pešť, Prešpurk, Košice, Temešvár, Praha, Josefov, Przemyšl, Lvov, Sibiň, Záhřeb, Inšpruk, Sarajevo; mimo to jest Zader sídlem zvláštního voj. kommanda pro Dalmacii.

Armagh [armà]: **1) A.**, hrabství irské prov. Ulsteru, má 1328 □ *km* s 163.177 ob. (1881), z nichž téměř polovina římskokatolická. — **2) A.**, hlavní město hrabství t. jm., leží na malebné výšině (*Ard-Magha*, vysoké pole) a má dvě kathedrály (kat. a episk.), nemocnici, ústav pro choromyslné, hvězdárnu, značný průmysl tkalcovský a 10.070 obyv. (1881). Od VI. do IX. stol. bylo metropolí Irska, proslulou svými školami a literaturou.

Armagnac [armañàk], stará krajina (*Ager Aremonicus, Pagus Armaniacensis*) a od r. 960 hrabství v jihozápad. Francii, část Gascogně (3120 *km*²), patřící nyní z větší části k departementu gerskému; menší částky přiděleny jsou departementům Lot-et-Garonne, Tarn-et-Garonne a Haute-Garonne. Hl. městem hrab. A-u byl nejprve Auch, od r. 1325 Lectoure.

Armagnac (*Eau d' A.*), líhovina koňaku podobná, v krajině Armagnaku z vína připravovaná.

Armagnac [armañak]. Hraběcí rod armagnacký odvozoval původ svůj od král. rodu Merovingův a proslul ve středověkých dějinách francouzských. Zvláště vynikl Bernard VII., connetable franc., jenž nastoupil panství r. 1391. V bojích mezi stranou orléanskou a burgundskou za Karla VI. postavil se v čelo strany orléanské, po něm také armagnacké, a dle pásek, jež na ramenou přívrženci jeho nosili, i *les Bandes* zvané. Spojiv se po bitvě u Azincourtu s královnou Isabellou a od krále jmenován byv connetablem franc. a prvním ministrem vtrhl do Paříže a vedl si tak krutě a bezohledně, že se i královna od něho odtrhla a spojila se s vévodou burgundským. Zradou dostali se Burgundští do Paříže a způsobili ve městě strašné krveprolití, v němž i connetable zahynul (1618). — Syn jeho Jan IV. († 1451) byl vůdcem Armagnaků (v. t.). Syn jeho Jan V. (* 1420) žil v konkubinátě s krásnou svou sestrou Isabellou. Proto dal jej papež do klatby a král Karel VII. zbavil panství, jež mu však Ludvík XI. vrátil. Později spolčiv se s Angličany vydal jim pobřeží gascoňské a Aragoňanům Languedoc, začež sněm odsoudil jej k smrti a královské vojsko oblehlo jej r. 1473 v Lectouru. Zde při vyjednávání o mír byl úskočně přepaden a zabit. Bratrem jeho Karlem I. vymřel rod hrabat A-ů po meči (1497), a král František I. daroval Armagnac vévodovi Karlu IV. z Alençonu, vnuku Marie, sestry Karla I. Po jeho smrti dostalo se na Antonína Bourbona, vév. vendômského, jehož jediný syn Jindřich IV., potomní král franc., r. 1580 celé dědictví armagnacké připojil opět ku koruně.

Armagnakové, franc. *Armagnacs*, též směšně také od Němců »Arme Jacken«, »Arme Gecken« zvaní, původ. přívrženci strany orléanské, potom žoldnéři pověstného Bernarda VII. a Jana IV. Armagnaka. Pro surovost a bezuzdnost svou nazýváni též »écorcheurs« (rasi). Když císař Bedřich III. chtěje si Švýcary podrobiti požádal Karla VII. za pomoc vojenskou, poslal mu Karel místo žádaných 5000 celých 40.000 mužů svých žoldnéřův. A. sice Švýcary s velikou ztrátou porazili, sami však rozrojili se po Falci a Elsasku, loupíce a pleníce, tak že teprve po delší době se podařilo krajinu od nich očistiti. Karel VII. je potom částečně rozpustil, částečně z nich utvořil jádro a zárodek prvního vojska stálého v záp. Evropě. — V. Bestaric, Institutions mil. de la France avant les armées permanentes (Paříž, 1863); Witte, Die armen Gecken (Štrasburk, 1883).

Armalistě bývali v Uhrách šlechtici, kteří nemajíce statků buď průmyslem nebo službami vojenskými se živili a jako šlechtic zvláštních výhod před soudy a v příčině berní požívali.

Armançon [armãsõn], dříve *Hermençon*, řeka francouzská, 174 *km* dlouhá, vzniká v départ. côte-d'orském u Pouilly en Montagne, teče sev.-záp. kolem Semuru a Tonnerre a vtéká u La-Roche s pravé strany do Yonny; průplav Burgundský spojuje ji se Saônou a tím i Seinu s Rhônem.

Armand, románopisec, viz Strubberg.

Armand-Dumaresq Eduard, malíř franc. Nar. 1826 v Paříži, věnoval se záhy povolání uměleckému a stal se žákem Couturovým. U něho osvojil si jadrnou, hbitou techniku a smysl pro realistické vystihování skutečnosti. Proto brzy opustil obor malby náboženské, kterýž před tím byl pěstoval, a věnoval se líčení života vojenského, jejž studoval též za válečných tažení v Alžírsku a v Italii. Svoje motivy volival s oblibou z dob první republiky a válečné slávy Napoleonovy, i zobrazuje se stejným zdarem ruch bitevní i scény povahy genrovité. Jeho postavy bývají vždy živé v pohybu. Kolorit jeho jest sytý, jadrný, ale poněkud těžký a potemnělý. Nejzvučnější pověsti těšil se A-D. v lét. 1860—1870, kdy též officiálně hojně byl zaměstnáván. Z jeho četných prací budtež tu uvedeny v pořádku chronologickém: *Slavná smrť; Smrť generála Bizota u Sebastopole; Útok divize Desvauxovy v bitvě u Solferina; Cambronne u Waterloo; Návrat z Elby; Slavnostní prohlášení neodvislosti Spojených Obcí amerických; Karel XII. 1. února 1713; Bitva u Bassaumet*; kromě toho četné portraity ponejvíce osobností vojenských. *Tá.*

Armandi Pietro Damiano, italský generál (* v Romagni 1778, † v Paříži 1855). Vychován byl na vojenské škole v Modeně a bojoval pak pod Napoleonem v Italii, Ně-

mecku a Rakousku a povýšen v bitvě u Budyšína na plukovníka dělostřeleckého. Po pádu Napoleonově byl nějaký čas vychovatelem syna krále hollandského a později vychovatelem syna Jérômea vestfalského. Boje Italie za svobodu r. 1831 účastnil se měrou vynikající, rovněž i v létech 1848 a 1849, kdy zorganisoval a řídil dělostřelectvo obhajující Benátky. Po pádu těchto uchýlil se do Francie, kdež jej Louis Napoleon učinil knihovníkem v St. Cloudě. Sepsal *Ma part aux événements de l'Italie centrale en 1831* a obšírnou monografii o slonech ve službách válečných *Histoire militaire des Éléphants* (Paříž, 1843).

Armansperg Joseph Ludwig, hrabě, státník bavorský (* v Kötztingu 1787 — † v Mnichově 1853). Po prvním míru pařížském spravoval odstoupené kraje francouzské a zastupoval Bavory na sjezdu vídeňském. Volen byv r. 1825 do dolní sněmovny stal se druhým jejím předsedou a jsa vůdcem mírné svobodomyslné strany povolán Ludvíkem I. r. 1826 ke správě záležitostí zahraničních, později vnitřních a financí. Nátlakem strany klerikální donucen r. 1831 odstoupiti. Londýnská konference jmenovala ho r. 1832 předsedou vladařstva, jež mělo spravovati Řecko za nezletilosti krále Otty I. **A.** ujal se i financí země na nejvýš zanedbané a zpustošené. V politice zahraničné přilnul k Anglii. Když r. 1835 král Otto I. stal se plnoletým, jmenován **A.** kancléřem státním a předsedou rady ministerské, za nepřítomnosti královy r. 1836 spravoval království skoro neobmezeně. Po návratu králově z cesty po Evropě byl **A.** r. 1837 propuštěn. **A.** byl sice finančník obratný, ale šablonovitý, jeho byrokratism přinesl Řecku málo požehnání. Opustiv Řecko žil **A.** nadále na statku svém Eggu u Deggendorfu.

Armarium viz Almara.

Armatoli sluly v Turecku jisté křesťanské milice, které byly povinny hlídati prosmyky, cesty a hranice. Instituce jejich zajisté není původu osmanského; patrně je přejata ze zřízení starých křesťanských států na poloostrově. Jméno **a.** vyskytuje se poprvé v XV. stol. na Morei, kde znamenalo řeckou brannou hotovost v benátských osadách. U Turků nejprve se zmiňují »martolosi« u Konstantinoviče z Ostrovice koncem XV. stol. co několik set pěších a jízdných strážců hraničních. V tureckých zákonech XVI. stol. zpominají se takoví »martolosi« na př. v sandžaku vidinském co stráž proti nájezdům loupežníků zadunajských. Hlavní a nejdůležitější kraj »armatolů« byl v Řecku okolo Olympu, v Pindu (hlavně v Agrafě), ve staré Aitólii, Fókidě, Lokridě a Boiótii. Obce jejich čili armatoliky měly určitá privilegia (v Agrafě prý od sultána Muhammeda II.), vnitřní samosprávu i dědičné náčelníky či kapetány. Vedlé hlídání cest a ovšem často se družili s loupežníky či klefty. Obcí armatolských čítalo se v různých dobách 10—17, ku konci asi s 10.000 mužů. Turci v XVIII. stol. začali ztenčovati práva jejich; **a.** podřízení »pašovi prosmyků« (dervendži paša) v Thessalii, domácí stráže nahrazovány verbovanými Arnauty a kapitánské rody uměle štvány proti sobě. Slavně vynikli **a.** v době Ali paše janinského a v řeckém povstání. Revoluce ta jim učinila konec; jižní část jejich připadla osvobozenému Řecku, kdežto severní část zůstala v Turecku a tam úplně zrušena. Mnoho se pěje o **a**-lech v řecké národní poesii. *KJk.*

Armatura: **1)** **A.** (lat.), způsob ozbrojení, metonymicky pak u Římanův určitý druh vojínů zvláštní výzbroji opatřených. **A.** *levis*, oddělení vojínův opatřených lehkou výzbrojí, lehkooděnci; **a.** *gravis*, těžkooděnci. — V legii Serviově zastávali službu lehkooděncův občané čtvrté a páté třídy. Lehkou výzbrojí opatřena byla také centurie *accensorum velatorum*. — V době manipulárního zřízení legie bylo přidáno ku každé centurii těžkooděnců (hastatů, principův a triariů) po 20 lehkooděncích (*velites*), kteří boj počínali a potom mezerami mezi jednotlivými oddíly těžkooděncův ustoupili do zadu. Lehkooděnci měli malý, okrouhlý štít 1 *m* v průměru (*parma*), koženou přilbici (*galea*), španělský meč a několik (obyčejně 7) lehkých kopí (*hastae velitares, missilia*). — Od doby zákona Iuliova z r. 90 př. Kr. a Papiriova Plautiova z r. 89 slouží všichni občané římští v legii jako těžkooděnci (*milites gravis armaturae*). Lehkooděnci jsou toliko voje pomocné (*auxilia*), skládající se většinou z námezdných vojínů (*mercennarii*). Mezi lehkooděnci důležiti jsou: 1. prakovníci (*funditores*), kteří házeli kameny (*lapides missiles*) anebo koule olověné (*glandes*); nejlepší byli balearští; 2. lučištníci (*sagittarii*), z nichž vynikali krétští a numidští. *Pk.*

2) **A.** nazývá se odtud vůbec ve vojenství úplný výzbroj vojína, u pěšího ručnice s bodákem a střelivem, u jezdce karabina nebo revolver se střelivem a šavle. **A.** děla jest vše, co k dělu náleží, aby se ho mohlo užiti k účelům válečným; rovněž i **a.** pevnosti, tvrze, lodi a j. — **A.** v heraldice jsou zbraně a brnění seskupená kolem erbu. *Bs.*

A. ve smysle přeneseném znamená při stavitelství, při práci průmyslové a při různých apparátech průmyslových souhrn pomocných přístrojů, které slouží jednak ku pozorování pochodu práce v apparátu a konečně i ku pojištění žádoucí bezpečnosti. Sem náleží zejména: **3)** **A.** při parních kotlech, jež má podlé zákona zahrnovati vodoznak, manometr, pojišťovací záklopku, tedy takové pomocné částky a přístroje, jimiž se vypouští a zavírá pára, pozoruje stav vody, měří tlak, pojišťuje proti přílišnému tlaku, upozorňuje na nedostatek vody nebo přebytek páry atd. Podobné **a**ry jako při parních kotlech užívá se částečně též u větrojmů (*Luftreservoirs, Windregulatoren*), v nichžto se hromadí a v příčině tlaku vyrovnává zhuštěný vzduch (vulgo »vítr«), který se buď pro hutnické (metallurgické) výkony dmychadly přivodí, anebo pro výkonné stroje hornické (stroje vrtací, čerpací, vzduchová těžidla a j.) prostředkem kompressorů č. zhušťovacích strojů vyvíjí. — K **a**-uře odpařovacích apparátův a pánví v cu-

krovarech náležejí: zkoušecí kohoutky, vakuometry, nazírací skla, teploměry a j. *Hk. Hjš.*

4) A. rou nazývá hutník obrnění pecí, zejména »pecí vysokých« mohutnými železnými kruhy čili obručemi, zhusta též silným plechovým pláštěm na venek. *Hk.*

5) A. ve stavitelství. 1. **A.** trámová (viz vyobr. č. 342.), soubor přídavných částek železných, jimiž se břevnu dřevěnému neb

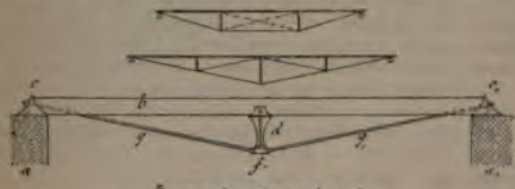

Č. 342. Armatura trámová.

i železnému, které jest na obou koncích podepřeno, dostává ještě uvnitř podpory v jednom neb i více místech, a to vzepřením; trám tvoří pak s částkami připojenými vzpěradlo, jež má podobu obráceného věšadla. Strojba armovaného neboli vzepřeného trámu o jedné podpoře vnitřní záleží v tom, že břevno *b*, spočívající oběma konci na pevných podporách *a*, a_1, jest uprostřed podepřeno litou zpěrou *d* s trámem sešroubovanou a dole na čep zapuštěnou mezi spoje *f* z kujného železa, s nimiž po stranách sešroubována jsou zároveň oka táhel *g*, g_1, jež na druhých koncích svých procházejí trámem na příslušných místech provrtaným, dále litými botkami *c*, c_1, ve kterých tkví též oba konce trámu, a za které jsou táhla zachycena maticemi šroubovými, po jedné, někdy i po dvou za sebou nasazenými. Vzepřený trám o 2 a 3 zpěrách naznačen jest v obr. toliko schematicky, any podrobnosti strojební v podstatě stále tytéž zůstávají. Jakožto nosníků v poloze vodorovné užívá se vzepřených trámů všudy tam, kde pro místní okolnosti nelze ani jim zjednati

Č. 343. Armatura kvádrová.

vnitřní podpory samostatné, ani jich věšáky zachytiti s hora; obvyklé a velmi rozšířené jsou však jakožto krokve na krovech soustavy Polonceauovy. — 2. **A.** kvádrová (v. vyobr. č. 343.) jest architektonický motiv, jenž v podobě ozdobného kvádroví na průčelích vroubí nároží budov (**a.** nárožní) neb otvory dveřní a okenní (**a.** otvorů dveřních a okenních), běžíc buď stejnou šířkou (1), jak tomu zhusta v italské renaissanci, nebo zubovaně (2, 3), jak bývá z pravidla v renaissanci francouzské a německé. **A.** kvádrová jest motiv důvodný plyna ze strojby, ježto se zdí v rozích mezi kameny pokud možno velikými, a též otvory dveřní a okenní vroubily pro větší pevnost na stavbách monumentálních skutečným kvádry, které se provazovaly zdivem vedlejším; v obojím případě jest skutečným »obrněním« dotčených částí. *Nak.*

6) A. magnetická jest úprava magnetu vůbec. V užším slova smysle nazývá se spojka z měkkého železa, spojující oba póly magnetu, aby intensita magnetická se neoslabovala, **a.**rou čili kotvou magnetickou. V elektrotechnice zove se **a.** zhusta též induktor v magnetickém poli položený. *Dy.*

Armauria, armensky Armavír, starověké město v Armenii, v nynější gubernii erivaňské, nedaleko levého břehu Araxu mezi Arpačájem a Karpičájem, před vystavěním Artaxaty sídlo králů armenských.

Armengaud [armãngó] Jean Germain Désiré, franc. spisovatel dějin umění (* 1797 v Castres — † 1869 v Passy). Byl nejprve obchodníkem, ale pak cestuje po Evropě začal se oddal studiu dějin umění; sepsal: *Les galeries publiques de l'Europe* (Paříž, 1856); *Les trésors de l'art* (1859); *Le Partheuon de l'histoire* (1863—1864) a některá důležitá díla o umění křesťanském. Jeho *Histoire des peintres de toutes les écoles depuis la Renaissance jusqu'a nos jours* (v Paříži, 1849) doplnil Charles Blanc.

Armeni jsou hlavním, ač nikoliv jediným obyvatelstvem Armenie; za to neobývají pouze ve vlasti své, než setkáváme se s nimi v končinách značně vzdálených. **A.** jsou vysocí a kostnatí, nikoli však hubení, vlasů černých, kterouž barvu mají i zapadlé oči jejich. Čelo jest nízké a široké, obličej oválný, nos veliký, lebka dolichokefalná. Pleť za mládí bílá v stáří ztemní do červena. Povahou jsou **A.** mírní, skromní, pilní a spořiví, zdrželiví, tiší, ale vytrvalí a podnikaví; zvláště pro praktický život mají smysl veliký, prohlédají bystře stav věcí i člověka a jsou dobří obchodníci. Rodinný život jejich jest vzorný maje ráz patriarchální. Žena má postavení dosti samostatné a důstojné a zabývá se jen pracemi v domácnosti. O potřeby rodiny stará se hospodář, neobmezená hlava rodiny. Dívky mají dosti volnosti, ale ženy žijí v odloučenosti od světa jen v domě mužově, mimo kterýž objevují se zahalené jako ženy turecké. Jsouce křesťany **A.** mají ovšem jen po jediné ženě, a jen smrť může rozloučiti manžely. V domácnosti **A.** jsou pohostinní a dobročinní. Všecky **A**-ny ve vlasti i v cizině pojí jejich náboženské podání a národní vědomí. Těmto **A.** se nikdy nezpronevěří, což jest tím pozoruhodnější, uvážíme-li, jak ohebná jest jejich povaha a jak lehce se přizpůsobuje nejrůznějším poměrům a mravům. Ve vlasti své žijí **A.** nuzně obývajíce v bídných chatrčích zároveň se svým dobytkem a ve stálém strachu před vpádem horských kurdských a jiných. Mimo vlasť žijí sice také někdy nuzně, ale pilností a podnikavostí na-

bývají brzy jmění, obchodní duch dává jim zbohatnouti a obchod Turecka jest nejvíce v rukou jejich, s nim pak i jmění. Následkem toho žije nenáviděné a opovrhované plémě armenské namnoze v přepychu a má moc velikou. Nenávist k nim má příčinu hlavně v jejich nepěkných vlastnostech při obchodu. V Armenii jsou **A.** rolníky a pastýři, v cizině kupci, dohazovači, peněžníky, řemeslníky i dělníky.

A. sami zovou se *Hai* (pán, srov. sansk. *patis*, eran. *paitis*) protivou k *setruk* (otrok, nepřítel; srov. sansk. *śatrus*), jak snad nazývali původní obyvatelstvo Armenie (Alarodie). Jsou národem indoevropským tvořice, jak jazykozpyt dokazuje, přechod od Arijů k Indoevropanům evropským. Z osudů jejich lze pochopiti, že smísili se s národy jinými a přijali živly jejich ve svou řeč, své obyčeje, názory a j. S kulturního stanoviska jsou důležiti, že mají mezi Indoevropany postavení obdobné Foinikům nebo Židům mezi Semity. Ke slovu »hai« přibájili si praotce Haika, vnuka prý Jafetova. Počet **A**-nů ve vlasti různě se udává, z pravidla na 1 million. V sousedních krajích Persie a asijského Turecka po 100.000. V evropském Turecku jest jich přes 300.000 (v Cařihradě 200.000), v Rusku (v Armenii, pak ve větších městech) na ½ millionu, v Rakousku na 20.000 (v Sedmihradech, v Uhrách a v Haliči), v ostatní Evropě a severní Africe několik tisíc. *Kř.*

Armeniaca Tournefort jest *Prunus Armeniaca* L., meruňka.

Armenie, krajina předoasijská, která na konci starého věku a na počátku středověku tvořila neodvislý stát, nyní však rozdělena jest mezi Rusko, Turecko a Persii. Rozkládá se mezi 37—49° vých. d. a 37—42° sev. šíř. a ohraničena jest na záp. Anatolií, na sev. Imeretií, Gruzií a řekou Kurou, na vých. Širvánem a na jihu perskou provincií Ázerbeidžánem a Mesopotamií. Rozloha její páčí se na 330.000 *km*². Jméno **A.** nabylo rozšíření v zeměpise, avšak Armeni sami nazývají vlast svou Hajastán. Ve hranicích výše zmíněných tvoří **A.** jednotný zeměpisný celek, jsouc mocnou vysočinou, která okolní země značně přesahuje. Zavlažována jsouc mocnými řekami Kurou a Arasem, Eufrátem, Tigridem i jejich přítoky, a majíc podlé výšky svých hor podnebí velmi rozmanité i půdu úrodnou, hodí se k orbě, avšak většina půdy ponechává se na pastviska, poněvadž chov dobytka jest obyvatelstvu hlavním zdrojem výživy. Obydlena jest **A.** z největší části od Armenů (v. t.), ale kromě nich přebývají tam též přistěhovalí Turci, na jihových. kočovní Kurdové a někteří kmenové tatarští, na hranicích perských stoupenci sekty nestoriánů, kteří mluví jakýmsi nářečím syrským, na sev. Gruzinci a Lázové, po různu pak rozptýleni jsou Řekové, Židé a Cigáni. — Za dob římských dělena byla **A.** ve dvě části, mezi nimiž Eufrát tvořil hranici; vých., rozsáhlejší část nazývána Velkou **A**-ií (*Armenia maior*), záp. pak **A**-ií Malou (*Armenia minor*). Velká **A.** ohraničena byla na sev. Kolchidou a Albanií, na vých. mořem Kaspickým, na jihu Medií, Assyrií a Mesopotamií, na záp. pak Kappadokií, Malou **A**-ií a královstvím Pontským, tak že území její zabíralo asi nynější vilájety erzerúmský a vanský s guberniemi karskou a erivánskou; Malá **A.** prostírala se mezi Pontem na záp. a sev., Velkou **A**-ií na vých. a Kappadokií na jihu. Za našich dnů jest název **A.** pouze pojmem zeměpisným a historickým beze všeho významu politického, neboť celá země rozdělena jest mezi tři státy, totiž Rusko, Turecko a Persii. Ruská **A.** zaujímá sev.-vých. končiny **A.** staré mezi řekami Kurou a Arasem, tvoříc gubernie karskou, jelizavetpolskou, erivánskou a část gubernie tiflíské; k říši turecké přísluší mimo celou Malou **A**-ií i záp. a jihozáp. část Velké **A.**, kterážto část rozdělena jest ve vilájety vanský, bitliský, ersingjánský, erzerúmský a zabírá také kus vilájetu dijárbekrského a charputského; perský díl **A.** obsahuje jihozáp. cíp **A.** staré a náleží nyní k provincii ázerbeidžánské.

Dějiny. Nejstarší obyvatelé armenští byli původu alarodského hovořice jazykem tak zv. vanských nápisů. Zemi svou zvali Biaina a v ní rozeznávali jednotlivé části, zejména Urarti mezi jezerem Vanským a řekou Arasem, Mannu při jezeře Urumijském, Nairi mezi tímto jezerem a dolním Arasem, Milid nad průlomem eufrátským do Syrie. Z nejstarších nápisův assyrských dovídáme se, že původní obyvatelé armenští žili v drobných státech způsobem namnoze patriarchálným, až v VIII. stol. př. Kr. králové alarodští na sebe strhli svrchovanost, sami se nazývajíce »králi velikými země Nairi«. Avšak již tehdy pronikali do **A.** četní živlové íránští, což nejvíce ze jmen osobních patrno (jako Bagadati, Kundašpi). Králové alarodští (viz Alarodiové, Argistis) uhájili země své proti útokům assyrským, ač ne bez značných ztrát, nedovedli však zniknouti nárazů severních kočovníků. R. 680 objevili se Kimmeriové s vůdcem svým Teušpou v **A**-ii a přispěli nepřímo k nezávislosti kmenů médských. Všecky síly říše assyrské bylo Assarhaddonovi napnouti, aby odrazil loupežné kočovníky od pomezí říše své. Také říše alarodská utrpěla vpádem kimmerským škodu nenahraditelnou, živořila však ještě po půl století, až král Sarduri III. řadu známých vládců staroarmenských zavírá. Když r. 626 př. Kr. vtrhli Skythové ze severního Černomoří do Přední Asie, zmocnili se **A**, která odtud byla východištěm loupežných nájezdů jejich. Ještě roku 604 byli Skythové v plném držení země, avšak ihned potom počali ustupovati vítěznému králi médskému Kyaxarovi, jenž zvítěziv r. 598 nad Skythy blíže Zely v pozdějším Pontu, stal se i pánem vší **A.** Současně s panstvím médským objevují se v **A**-ii noví obyvatelé původu íránského, a sice Armenové praví na vrchovisku Eufrátu a Tigridu, a od nich na záp. Kappadokové. Původní Alarodiové zatlačeni na sever, v zemi však zachovaly se zbytky Skythův a směs různých kmenů, kteří dnes Kurdy nazýváni

jsou a jež nepochybně shrnuje Hérodot jménem Matiénských. Odtud A. zůstala v moci médské až po pád Astyaga II. Kýros pak perský byl přinucen zbraní potlačovati v A-ii sympathie ke svržení dynastie médské. Když pak po smrti Kambysově nepravý Bardja byl zavražděn a v Médii prohlásil se Kyaxarovic Fraortés za krále, přidala se A. k němu, načež po dva roky válečno na její půdě s prospěchem Fraortovým. Po překonání odporu médského udělil Dareios rozsáhlé statky v A-ii perskému knížeti Hydarnovi, jehož potomci nabyli i dědičného náměstnictví. Po smrti Alexandra Vel. připojena byla A. k říši syrských Seleukovců. *Pšk.*

Od říše Syrské odtrhla se A. brzy po roce 190 vzbouřením, jež řídil ve Velké A-ii Artaxias (Artašes), v Malé A-ii Zadriades (Zariadres). Následkem toho rozštěpila se A. ve dvě knížectví.

V Malé A-ii udržel se rod Zadriadův asi po 100 let. Kol r. 90 př. Kr. byl kníže Artanes sesazen od Tigrana velkoarmenského, a obojí A. byla zase spojena; po porážce však Tigranově od Římanů stala se Malá A. opět zvláštním knížectvím závislým na Římu, jenž přivtělil ji později k říši Deiotara Galatského, potom k Pontu a Kappadokii, až posléze — nejspíše za cís. Vespasiána — připojena přímo k říši Římské. Od časů cís. Diokletiána tvořila dvě provincie: Armenia prima (s hlav. městem Sebastia n. Sivas) a Armenia secunda (hlavní město Melitene n. Malatia). Zůstala při říši Římské (východořímské, později byzantské) téměř nepřetržitě až po rok 1080, kdy padla s největší část pod moc Seldžúkův. Osudy její od té doby kryjí se s osudy západní části Velké A.

Velká A. zkvetla blahobytem za dlouhé vlády Artaxia, jenž vystavěl — prý po návrhu Hannibalově — nad Araxem hlavní město Artaxata. R. 165 podlehl sice syrskému králi Antiochovi IV., ale A. obhájila svou samostatnost. Syn Artaxiův, Artavasdes, otci svému zcela nepodobný, při vládě se neudržel; když Parthové dobyvše Íránu přiblížili se ke hranicím armenským. Armenové radostně poddali se jim a vyžádali si za krále bratra Arsakova, Vagaršaka, královice parthského. Příchodem Vagaršakovým počíná nová perioda dějin armenských, doba dynastie Arsakovců (150 př. Kr. — 428 po Kr.). — Nástupce Vagaršakův, Artaxias I., zavedl v A-ii bohoslužbu řeckou a přijal název »krále králů«. Za syna jeho Tigrana II. (90 — asi 56) dostoupila A. vrcholu moci dobytím Syrie, Kappadokie, Malé A., Mesopotamie a některých částí Persie. Výbojnost králova a příbuzenství s Mithridatem VI., králem pontským, způsobily mu však válku s Římany. Tigranes r. 69 poražen od Luculla u nově založeného hlavn. města Tigranokerty a r. 66 donucen od Pompeia vzdáti se všech výbojů. Královskou korunu podržel z milosti Římanů. — Nástupce jeho Artavasdes II. (56? — 34) zradil Crassa na pochodu proti Parthům a choval se obojetně také za parthské výpravy M. Antonia (36), začež byl po nezdaru jejím r. 34 př. Kr. ... později v Egyptě popraven. A. ocitla se v moci Antoniově, ale záhy vyvrátil moc jí Parthové a od té chvíle jest krajina ta předmětem strastiplných svárů mezi Římem a Parthy. Z nich vytkneme toliko nejdůležitější události.

Za ustavičných válek Arsakovci udrželi se na trůně — ač někdy bez přestávek. První nástupce pograveného Artavasda, Artaxias I., dal za bojů mezi Oktaviánem a M. Antonius povraždíti všechny Římany v A-ii. Dříve, než mohla stihnouti ho pomsta Augustova, zavražděn byl od spiklenců domácích. — Roku 115 po Kr. prohlásil císař Trajanus A-ii za provincii římskou, ale nástupce jeho Hadrianus vzdal se jí již r. 117., i stala se znovu jako bývala, římským lénem a sekundogenturou parthskou (v roce Arsakovců). — Do jaký poměr ten byl opět příčinou stálých válek. R. 163 zbořeno od Římanů hlavní město Artaxata i založeno nové sídelní město, Kainépolis (Valaršapat, nynější Ečmiadzin). — Na poč. III. stol. po Kr., za vlády Tiridata II. udál se převrat v sousedství A.: parthští Arsakovci podlehli na Íránu perským Sásánovcům. Proti nim obránil A-ii urdnatý nástupce Tiridatův, Arsakes II. Chosroes. Syn jeho Tiridates III., slavený pro sílu tělesnou i věhlas válečný, zavedl do A. křesťanství (poč. IV. stol.). To bylo Sásánovcům, horlivým vyznavačům učení Zoroastrova, podnětem k novým, prudčím válkám, v nichž byl Řím ochráncem křesťanské A. — Z Arsakovců této bouřlivé doby zasluhuje pochvalné zmínky Vram Šapuch († 414), jenž bedlivě pečoval o vzdělání Armenů. — Poslední Arsakovec, Artašír, hrdostí svou tak popudil nacharary, jednotlivá, polosamostatná to knížata, jakých povždy hojně bývalo v A-ii, že svrhše jej poddali se pod moc šáha perského Bahráma V. (Varanes). — A. stala se provincií perskou, nazývanou od Řeků Persarmenií; spravována byla místodržitelí perskými — marzpány, jejichž úřad svěřován byl velmožům domácím z rodů Bagratovců, Mamikoňanův a Sagarovců; z Mamikoňanův obyčejně býval brán vrchní velitel vojska v A-ii, sparapet. Snaha Sásánovců vyhubiti křesťanství v A-ii způsobila několik velikých povstání, až posléze uznal král Balaš náboženství křesťanské oprávněným. Nicméně vznikala z náboženských příčin povstání nová, v nichž ujímali se Armenů Byzantinci.

V polovici VII. stol. po pádu Sásánovců, kteří podlehli Arabům (636), poddala se též A. chalífům arabským, kteří vyhubivše největší část nachararů spravovali zemi svými náměstky. — Když moc chalífů chabla průběhem času, Ašot Bagratuni, který byl dosáhl správcovství několika krajův armenských, prohlásil se roku 859 neodvislým a roku 880 přijal s povolením chalífa název krále. Příkladu jeho následováno také v jiných stranách A., tak že vznikla během X. století ještě 4 samostatná panství: Vaspurakan (908—1021), Kars, Siunik a Lori. Z dynastie Bagratovců, jejichž sídlem bylo město

Ani, vynikli: Abbás I. (928—951), syn jeho Ašot III. Milostivý († 977) a mladší syn tohoto, Gagik I. (989—1020), za něhož dostoupila moc Bagratovců svého vrcholu. Rozkvět země lákal Byzantince; i podařilo se jim r. 1046 lstivě zajmouti posledního krále, Gagika II. (jenž † r. 1079 v zajetí), a zmocniti se země. Byzantinci neudrželi **A.** na dlouhý čas: již roku 1064 vzali Seldžúkové město Ani a dobyli záhy celé země.

Od té chvíle zůstala **A.** zbavena politické nezávislosti, a Armenové počali stěhovati se do ciziny. Veliký počet jich rozptýlil se po městech maloasijských, thráckých, makedonských a epirských, aneb uchýlil se na Krym (»Armenia maritima«), do Podolí, Haliče, Polska, Uher, Sedmihrad a Multan. Přemnozí též ukryli se v horách kilických, kdež založili nové panství. Vlastním původcem jeho byl Ruben, příbuzný Gagika II., který po pádu Bagratovců v čele Armenů vypudil Řeky z Kilikie a upevnil samostatnost nově založeného knížectví, jež zůstalo potom delší čas (do r. 1342) v rodě Rubenovců. Křižácké výpravy jednak užily pomoci jejich, jednak také nemálo posilnily panství jejich. Vlivem křižáků ustrojila se Kilikie jakožto stát feudálný. Největší moci dosáhla za Tora II., Rubena II. a Lva II., kteryž otevřel Evropanům všechny přístavy, obdařil Janovany i Benátčany rozsáhlými výsadami a přízní papežovou (Coelestin III.) i císaře římského (Jindřich VI.) nabyl důstojnosti královské (1198); zemřel r. 1219. V pozdějších časích, jmenovitě po pádu křižáckých států asijských, neužilo toto království armenské pokoje od sousedních Seldžúků, od Mamlúků a Mongolů. S těmito uměl zachovati přátelství král Hethum I. (1224—1270). Nástupcové jeho Hethum II. (1289—1298) a Lev IV. (1299—1308) hledali pomoci u stolice papežské, s níž vyjednávali o sjednocení církve armenské a římské. Poslední král. Lev VI., z rodu cyperských Lusignanů, zajat byl r. 1375 od sultána egyptského (Málik-el-Ašraf), který podrobil si celé království — král sám vězněn do roku 1382 v Káhiře, načež byv vykoupen zemřel v Paříži r. 1393.

Království armenské v Kilikii přetrvalo tedy o plná tři staletí samostatnost vlasti armenské. Tato nenabyvši již svobody trpěla stálými nájezdy. R. 1242 dobyli jí Mongolové; zpustošení její dovršil ve XIV. stol. Timur; r. 1472 stala se provincií perskou; r. 1522 vybojoval ji sultán turecký Selím II. kromě východní části, »Irvan« řečené, již podrželi Peršané. R. 1605 perský šáh Abbás I. chtěje učiniti hranicí mezi državami perskými a tureckými poustku bezlidnou přesídlil obyvatele Džulfy, Ordubáta a jiných pohraničných míst do Persie, odkud později pronikl živel armenský do Indie a na souostroví indické. Posledního pokusu o obnovení samostatnosti staré své vlasti odvážili se Armenové na počátku XVIII. století za příprav, jež konal car Petr Veliký ku pochodu do Persie; ale naděje na pomoc ruskou je sklamala, a povstání jejich po sedmiletých, tuhých bojích potlačeno.

Rusko, teprve když bylo rozšířilo své panství za Kavkáz, získalo r. 1828 část **A.** (Erivansko a Nachičevansko), k níž r. 1878 přibylo území Karsu, Ardahanu i Batumu.

Literatura. St. Martin, Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie (Paříž, 1818, 2 sv.); Glinka, Obozrěnije istoriji armjanskago naroda ot načala bytija do vozroždenija oblasti armjanskoj v Rossijskoj imperii (Moskva, 1823, 2 sv.); Curzon, Armenia; a residence at Erzeroum (Londýn, 1854); Haxthausen, Transkaukasia (Lip., 1856, 2 sv.); Langlois, Essai historique et critique sur la constitution sociale et politique de l'Arménie (Petrohrad, 1860); Ed. Dulaurier, Considération sur les plus anciennes origines de l'histoire Arménienne (Revue de l'Orient, 1860); H. Kiepert, Über älteste Landes- und Volksgeschichte von Armenien (Monatsber. der Berlin. Akademie der Wissensch. 1869); stati Montheitovy a Ainsworthovy v Journal of the London Geogr. Society, sv. 3., 6. a 10.; Creagh, Armenians, Koords and Turks (Londýn, 1880). *Kott.*

Armenierstadt viz Ujvár (Szamos).

Armenská církev. Apoštol Tomáš poslal učenníka Tadeáše do Edessy, jenž, pokřtiv tamějšího krále Abgara s lidem jeho, odebral se do vlastní Armenie a na víru obrátil kr. Sanatruka. Též sv. Tomáš působil v těchto krajinách a pohřben v Edesse. Sanatruk sice odpadl opět od Krista a pronásledoval křesťany, ti však přece se udrželi, neboť v III. st. děje se o nich zmínka. Na počátku IV. stol. působil mezi Armeny sv. Řehoř Osvětitel, jenž pocházel z král. rodu arm. Arsakovců a přijav od Leontia, biskupa caesarejského, r. 302 posvěcení na biskupství obrátil na víru arm. krále Tiridata III., posvětil mnoho biskupův a zemřel asi r. 332. Církev armenská závisela na Caesarei kappadocké, kamž jejím patriarchům bylo choditi pro posvěcení a potvrzení, až r. 366 Nerses učiněn samostatným patriarchou, a spojení s Caesareí přerušeno. V duchu Řehořově pracovali nástupcové jeho Aristages, Husig, Nerses a Sahag čili Isák Veliký (390—440), rovněž z rodu královského. Sv. Mesrop vynalezl písmo armenské a s patriarchou Isákem, dvěma svými učenníky, Josefem a Eznachem, a dějepiscem Mojžíšem Chorenským přeložil Písma sv. na jazyk armenský, i stal se tak zakladatelem armenské literatury, zvl. theologické. Mimo to podnikal missie po Armenii a sousedních krajinách k obrácení zbytků pohanských a po smrti Isákově přijal správu patriarchátu, které se věnoval až do smrti své r. 441. Když Armenie ztrativši svého krále stala se perskou provincií, bylo učení Zoroastrovo násilím Armenům vnucováno, a četní mučenníci podstoupili smrť hrdinskou, mezi nimi patriarcha Josef, jenž umučen r. 454. Jeho nástupce Melite přeložil sídlo patriarchy z Valaršapatu, staré residence arm. králů, do Tvinu. Zatím Armeni statečnou obranou křesťanství v l. 442—458 nabyli úplné svobody vyznání. Za to však brzy přidali se k bludu Eutychetovu o jedné přirozenosti v Kristu (monofysitismu), zavrhli obecný sněm chalke-

donský z r. 451 a potvrdili svůj odpor proti církvi na dvou synodách: r. 491 za patriarchy Babgena ve Valaršapatu a roku 596 za patr. Abrahama v Tvině. Patriarcha nazýval se též katholikos (všeobecný biskup). Zhusta dály se pokusy sjednotiti Armeny s církví katolickou, a křižácké výpravy velmi přispěly k jejich sblížení. Rubenovci založili knížectví kilickoarmenské (1083—1375), a kníže Lev II. dostal od papeže Coelestina III. královskou korunu, kterouž jej r. 1198 katholikos Řehoř III. korunoval. Král i patriarcha dohodli se s Římem, a unie ta nebyla zrušena ani za pozdějších sporů politických mezi Armeny a latiníky a přes všelikou osobivost lat. patriarchy antiochijského, který činil nárok na církevní nadvládu nad Armeny. Papež Řehoř IX. poslal r. 1239 pallium katholikovi na žádost jeho nezmíniv se o podrobení Antiochie. Po ztroskotání Romely od Egyptanů (1293) stal se Sis sídlem katholika. R. 1311 odtrhl se armenský biskup Sergius v Jerusalemě od katholika Konstantina II., přejícího jednotě s Římem a egyptský sultán Málik-en-Nasr Muhammed prohlásil jej za patriarchu. Kilickoarmenští králové obcovali s papeži již z politických ohledů potřebujíce od nich pomoci, avšak vedlé sjednocených Armenů bylo vždycky přemnoho nesjednocených. R. 1375 učinil egyptský sultán konec království kilickoarmenskému, a r. 1394 Tamerlan dobyl Veliké Armenie. Mnoho Armenů rozptýlilo se po světě a obcování s Římem přestalo. Papež Eugen IV. pracoval opět o sjednocení Armenův, a poslové katholika Konstantina VI. přišli na obecný sněm florencký r. 1439 a přijali jednotu, která však doma provedena nebyla. Konstantin VI. zemřel před návratem poslů, rovněž brzo nástupce jeho Josef III. a Řehoř IX., kterýž jednotu provésti chtěl, byl sesazen a vyhnán. R. 1441 bylo sídlo katholikovo přeloženo do Ečmiadzinu. R. 1461 zřízen též zvláštní arm. patriarchát v Cařihradě. Dnešního dne jest nesjednocených Armenův asi 3 milliony, sjednocených, kteříž jinak podrželi armenský obřad a všechny obyčeje, přes 100.000. Nesjednocení mají svého katholika v Ečmiadzině, kterýž jest duchovní hlavou všech nesjednoc. Armenů; dále mají patriarchy v Cařihradě, Sisu, Aktamaru a Jerusalemě. Sjednocení Armenové obdrželi svého patriarchu v minul. století, když papež Benedikt XIV. potvrdil Abraháma za patriarchu Armenů kilických a maloarmenských (1742). Abrahám a nástupcové jeho přijavše jméno Petr sídlili pak v Bzommaru, klášteře libanonském. Pius VIII. ustanovil r. 1830 pro katolické Armeny v evropském Turecku, od r. 1827 krutě pronásledované, v Cařihradě vlastního arcibiskupa-primasa, aby řídil všechny arm. katolíky mimo patriarchální obvod kilický. Pius IX. zřídil r. 1850 šest armenských biskupství v Malé Asii a podrobil je arcibiskupuprimasovi. Když biskupové patriarchátu roku 1866 v Bzommaru za patriarchu zvolili arcibiskupa-primasa cařihradského, Antonína Hassuna, potvrdil Pius IX. sjednocení to bullou »Reversurus« (12. čce 1867); ale proti tomuto zařízení nastal mezi katolickými Armeny tuhý odpor, kterýž zaběhl až v rozkol. Nespokojenci odtrhli se r. 1870 od patriarchy Hassuna a zvolili si r. 1872 Jana Kupeliana za patriarchu (Antihassunisté), kterého též turecká vláda uznala, a Hassun musil se odebrati do Říma ve vyhnanství. Avšak mnozí rozkolníci navracovali se znenáhla k poslušenství Hassunovu a r. 1879 i Kupelian podrobil se osobně v Římě papeži Lvu XIII., kteréhož příkladu potom i ostatní následovali. Turecká vláda uznala opět za patriarchu Hassuna, jenž r. 1880 jmenován byv kardinálem usadil se v Římě a nástupcem jeho stal se Štěpán Azarian. Patriarcha řídí mimo svou diécési patriarchální ještě 18 diécésí. — O sjednocení Armenův a jeho rozšíření má nevšední zásluhu Mechitar, zakladatel kongregace mechitaristův (v. t.). Dr. *Fr. X. Kryštůfek*

Armenský jazyk a literatura. Jazyk armenský náleží k jazykům indoevropským jako jejich zvláštní ratolest uprostřed mezi skupinou indoéránskou a litevskoslovanskou. Vyznačuje se velikým bohatstvím hlásek. Mezi souhláskami nalézáme i aspiráty a mnoho syčavek; mimo spiranty *s*, *ʒ*, *š*, *ž* a affricaty *ts* (c), *dʒ*, *tš* (č), *dž*, nalézáme ještě aspiranty *tsh* (c), *tšh* (č). Nad to má armenský jazyk dvojí *r* a dvojí *l*. Z druhého *l*, které z pravidla označuje se znaménkem *λ*, vyvinula se v jazyku novoarmenském spiranta *γ*. Hláska *f* vyskytuje se pouze v novoarmenštině, a to jen ve výrazech cizích, přijatých z jazyků západních. Při tomto znamenitém bohatství hlásek překvapuje nás dosti veliká chudoba jazykových tvarů starých. Která provincie staré Armenie byla domovem tohoto jazyka, neznámo; o nynějších armenských nářečích víme velmi málo, o dávnějších skorem nic. Tolik jisto, že již v V. století po Kr. lid mluvil jazykem zvláštním; neboť vedlé »spisovného« (*grabar*) připomínají písaři též jazyk »světský« (*ašcharhabar*). Nejlepší grammatiku jazyka zlatého věku armenské literatury sepsal armensky dr. Arsěn Ajdynean (ve Vídni 1885). Obšírnější, která zahrnuje i stříbrnou epochu armenské literatury, vydal A. Bagratuni (v Benátkách ital., 1852). Jakožto nejpřístupnější příruční pomůcku slouží uvésti J. H. Petermanna »Brevis linguae armeniacae grammatica, litteratura, chrestomathia cum glossario« (Editio sec. Berolini 1872). Z novějších jazykozpytných prací o jazyku armenském dlužno především doporučiti H. Hübschmanna »Armenische Studien I. Grundzüge der armen. Etymologie« (Lipsko, 1883). Značnou cenu mají rovněž práce Fr. Müllera a Paula de Lagarde, týkající se armenštiny, jakož i práce některých jejich předchůdců. Sledy nářečí prostonárodních, ačkoli nečetné, vyskytují se již ve spisech předních a nejznamenitějších spisovatelův armenských z V. století; hojnost jich vzrůstá od století XI., ano v Kilikii utvořil se působením prostonárodního jazyka za epochy Rubenovců nový jazyk kancelářský, v němž sepsána jest kronika Smbatova ze stol. XIV. Jazyk armen. nápisův od VIII. stol. až do

konce předešlého věku tvoří smíšeninu jazyka klassického s prostonárodním. Jan Erznkatsi, učený grammatik v XIV. stol., uvádí ve svých kommentářích ke grammatice Dionysia Thrackého názvy osmi armen. nářečí, jimiž za dob jeho se mluvilo na různých místech Armenie. Nářečí tato nepovstala z jazyka klassického, nýbrž užívalo se jich vedlé něho nepochybně již od časů, kdy onen žil už jenom při dvorech panovníků, na soudech a při administraci. Užívalo-li se kdy klassického jazyka obecně, podlé grammatických tvarů mohlo tak býti snad v I. nebo II. stol. před Kr. Pokud nyní známa jsou nářečí armenská, lze je rozděliti ve dvě veliké skupiny: východní a západní. V první náležejí nářečí Armenů ruských a perských, jejichž představitelem by byl nynější literární jazyk východoarmenský, který se vyvinul z nářečí Armenův astrachanských kolem r. 1840 v ústavě Lazarevých v Moskvě. Jazykem tím píší také v Tiflisu. Druhou skupinu tvoří nářečí Armenů tureckých, polských a uherských, která jsou repraesentována literárním jazykem západoarmenským, jenž vznikl v Cařihradě na počátku našeho století. Jazykem tímto mluví a píší také benátští a vídeňští mechitaristé. — Obšírnou grammatiku jazyka nynějšího se zvláštním zřetelem ke spisovnému jazyku západoarmenskému sepsal armensky dr. Arsên Ajdynean (Vídeň, 1866). O nářečích armenských, zvláště východních, psal učený Armen, ruský prof. K. Patkanov (Izslědovanije o dialektach armjanskago jazyka, Petrohrad, 1869), který rovněž vydal novelly svého bratra Rafaela Patkaneana (pseud. Achtamerkean) jako materiál k podřečí nachičevanskému nad Donem (Materialy dlja izučenija armjanskich naréčij, I. Petrohr., 1875). Srv. ostatně i moji práci »O jeziku Ormian polskich« (I. Krak., 1886). Ze slovníků nejlepší jest »Nový slovník jazyka armenského« (Ben., 1836—37), jakož i Čachčacheanův slovník armenskoital. (*Dizionario armeno-italiano*, t., 1837). Není špatný také slovník armenskoanglický *Auchera-Bedrossiana* (t., 1875 až 1879). Vídeňští mechitaristé vydali mimo jiné slovník italsko-francouzsko-armensko-turecký Džamdžeanův (Vídeň, 1846), později Emineanův francouzsko-armensko-turecký (t., 1871), a právě tisknou slovník německo-armenský Goljaveanův (t., 1884—86, 4 seš.). Kapitola armenská ve Lvově chová v rukopise obšírný Slovník armensko latinsko-polský, sepsaný r. 1813 P. J. Mošorem. Jest to kopie díla P. Štěpána Roškiho (1670—1739).

Literatura armenská vzrostla vlastně teprve uvedením křesťanství ve IV. stol. po Kr. Z prastarých časů pohanských zachovalo se několik písní prostonárodních, které v V. stol. zaznamenal historik Mojžíš Chorenský. Prvním spisovatelem křesťanským byl sám otec a zakladatel církve armenské, sv. Řehoř Osvětitel (Lusavorič), první katholikos čili patriarcha vší Armenie poč. IV. stol. Některé jeho modlitby zachovaly se do dneška v armenských breviářích, a homilie jeho vyšly tiskem v Benátkách r. 1836. Stejnou dobou se sv. Řehořem žil Zenob Glak, kněz syrský, který sepsal historii zavedení křesťanství v armenské provincii Taroně. Návrat krále Tiridata a život sv. Řehoře vyličuje Agathangelos v témž století, a další dějiny Armenie až do r. 390 vypisuje Faustus z Byzancie. Díla tato sepsána dílem řecky a syrsky, dílem armensky, avšak pravopisem řeckým, syrským nebo perským. Písmo armenské vynalezl prý teprve na poč. V. stol Mesrop, jenž byl písařem při dvoře krále Chosroa III., za pomoci řeckého krasopisce Rufina uživ 22 značek řeckých, něco málo je pozměniv a 14 sám vymysliv. Dle podání prý nejprve přeložil a novými písmeny napsal přísloví Šalomounova. S vynalezením armen. písma, které se klade do roku 405 po Kr., začíná se zlatý věk armenské literatury. Netrvá ani celé století. Nejprv uvádí se tehdejší katholikos Sahak I. Veliký, jenž přeložil Starý zákon podlé Septuaginty; jeho učenníci za pomoci Mesropovy přeložili Nový zákon, tak že kolem r. 410 celé svaté Písmo (*Surb girkh*) bylo již převedeno v krásný jazyk klassický (armenská bible vyšla poprvé tiskem v Amsterdamě roku 1666, potom v Benátkách r. 1733; vydání kritické pořídil Jan Zohrab v Benátkách roku 1805). Sahak a Mesrop vysílali své učenníky do nejznamenitějších škol řeckých, syrských a egyptských, kdež tito naučivše se důkladně různým jazykům obohacovali později armenskou literaturu překlady nejznamenitějších děl cizích a rovněž nabývali způsobilosti podnikati práce samostatné. Mezi ně náležel Eznik, který netoliko hojně překládal z řečtiny, ale též sepsal samostatné dílo »Porážka různých sekt«. Rovněž Koriun, jenž mimo jiné vyličil kolem roku 450 život Mesropův a vynalezení armenského písma. Kromě toho zachovalo se veliké množství překladů bezejmenných a v nich nemálo též spisů, jejichž originály zcela zanikly. Mezi těmito vyznačují se zvláštní krásou jazykovou kommentáře sv. Jana Zlatoústého k evangeliím sv. Matouše a sv. Jana (první polovice), pak ke knihám proroka Isaiáše a k epištolám sv. Pavla. Možná, že v této periodě psal také Faustus z Byzancie; alespoň jeho dílo, které známe, psáno jest jazykem zlatého věku. Jakož jazyk řecký přispěl k vysoké vzdělanosti armenských spisovatelů, tak s druhé strany, a to již záhy, počal zhoubně působiti v jazyk klassický. Lze to již pozorovati ve spisech samého Mojžíše z Chorenu († 487), největší ozdoby literatury armenské. Byl v Mesopotamii, Alexandrii, Římě, Athénách i v Cařihradě a tak prosákl řečtinou, že tím i jeho arménština nemálo utrpěla. Sepsal znamenité »Dějiny Armenie«, dílo o rhétorice podlé rhétorů řeckých a geografii rovněž na základě řeckých pramenů; připisují mu i dvě homilie k poctě sv. panen Ripsimy a Gajany; psal prý též kommentáře k armenské grammatice. Všecka jeho díla vyšla tiskem v Benátkách r. 1843 a 1865. — Co do jazyka blíží se Chorenskému nejvíc David filosof (žil kolem r. 490), nazývaný »Nepřemožitelným« (*anjałth*), jenž překládal mnoho z Aristotela a mimo jiné sepsal

samostatné dílo »Filosofické definice«. V témž asi čase psal Lazar Tharpeci dějiny armenské od r. 388—485 pokračuje tím způsobem v díle Mojžíše z Chorenu. Jazyk jeho není ovšem tolik zhyzděn hellénismy jako Mesropův, avšak rovněž není tak krásný. Třeba též vzpomenouti Ełišě (Elisaeus), jenž sepsal »Historii válek vůdců Vardana proti Peršanům«; dílo to bylo přeloženo na jazyk anglický, italský, francouzský a ruský. — Jak rychlý byl vzrůst a rozkvět armenské literatury, tak náhlý byl též její úpadek. Již ve stol. VI. lze vyčísti sotva několik jmen, po nichž ostatně skoro nic nezůstalo. Příčina toho spočívá v tom, že perští Sásánovci, k jejichž panství tou dobou Armenie náležela, bránili Armenům choditi do škol řeckých. Jedinou důležitější událostí toho století jest začátek armen. letopočtu. Patriarcha Mojžíš II. svolal totiž r. 552 synodu do Tvinu, kde usneseno, aby začátek armenského letopočtu byl kladen na den 11. července 552 po Kr. — V lepším poněkud světle jeví se nám století VII. Historik Jan Mamikonean vyličuje tehdejší války proti Peršanům, a Sebêos píše historii Hérakleiovu. Do ruštiny ji přeložil K. P. Patkanov pod názvem Istorija imperatora Jirakla (Petrohr., 1862). Mezi theology vynikali Theodor Kerthenavor a patriarcha Sahak III., po nichž zůstaly homilie a jiná menší díla. — V VIII. století literatura armenská znova poněkud se vzmáhá; zvláště mnoho opět v té době překládalo se z řečtiny. Mezi spisovateli původními vynikl Jan Odznean jako činný filosof a theolog; díla jeho byla vydána s překladem latinským. Levond (Leontius) sepsal dějiny arabských úspěchů v podmaňování Armenie od r. 632—788. Dílo to vyšlo též v překladě francouzském (Paříž, 1856) a ruském Patkanova (Istorija chalifov Levonda, Petrohrad, 1862). Mezi překladateli vyniká arcibiskup Štěpán Sinnean, jenž pobyl také delší čas v Cařihradě a v Římě, kde přeložil mnohá díla církevních sv. otců, latinských i řeckých. Koncem stol. IX. pod vládou Bagratovců nastala opět lepší doba armenské literatuře. Mládež znova hojně počala se učiti řecky, arabsky a syrsky, čehož výsledky spatřujeme již na počátku X. století. Katholikos Jan IV. píše dějiny Armenie od potopy světa až do své doby (925) opíraje se jak o díla svých předchůdců, tak o historické prameny, jež se zachovaly v archivech patriarchů. Rovněž sepsal kroniku patriarchův od sv. Řehoře Osvětitele až po sebe. I Tomáš Artsruni sepsal velmi cenné historické dílo, v němž historické události vylíčeny až do r. 936. Mezi theologickými spisovateli vyniká Chosrov Veliký, a ještě více syn jeho Řehoř z Nareku (951—1003), jehož »Díla theologická« obsahují »Knihu posvátných elegií«, homilie, písně a kommentáře k Písmu sv. Z X. století třeba ještě uvésti »Hudbu« Samuelovu, kterého zovou též »mudrcem«, opata Ananiáše a několik jiných. Patriarcha Chačik I. založil znamenitou knihovnu v Arkinai nedaleko Ani. Konečně Mojžíš z Kalankatvy sepsal dějiny kavkázských Albanců, jež přeložil do ruštiny Patkanov (Istorija Agvan Mojsea Kalankatv., Petrohrad, 1861). V XI. stol. sepsal Štěpán Asolik kroniku, která zasahovala až do r. 1004. Jako filosof, theolog i básník zároveň vynikl v XI. stol. Řehoř Magistros († 1058), místodržitel mesopotamský. Zůstavil sbírku epištol nejrozmanitějšího obsahu, grammatiku a několik spisů veršovaných; jazyk oplývá jeho jazyk hellénismy. Syn jeho Vahram stal se patriarchou armenským pod jménem Řehoře II. (1065—1105) a přeložil z řečtiny a syrštiny životy různých mučenníků, od čehož byl jmenován »Vkajaser« (milující svědky víry). Koncem stol. XI. působil Pavel Taronean jako neohrožený obránce národu církve armenské. Jako básník slynul v onom věku Petr II. Getadardz, katholikos od roku 1019—1058; avšak dochovalo se nám pouze několik hymnův a církevních písní slohu velmi vznešeného. Nejznamenitější spisovatel XII. století jest Nerses II. Klajetsi, patriarcha, od r. 1166—1173. Hlavně vynikl v básnění a theologii. »Isus ordi« náleží k nejkrásnějším básním armenským. Mimo to skládal překrásné hymny církevní. Básně jeho vyšly tiskem v Benátkách r. 1830. — Jako theolog proslul skládáním modliteb plných vznešenosti, jež byly přeloženy do mnohých jazyků, epištolami o různých otázkách mravoučných a dogmatických, jakož i kommentáři k Písmu svatému. — Druhou ozdobou stol. XII. jest Nerses Lambronatsi, vynikající básník, důkladný učenec a horlivý kazatel. Souborné vydání jeho spisů vyšlo v Benátkách r. 1847. Zdařilá díla theologického obsahu psali učenci Ignatius a Sergius. Jan Sarkavag byl theolog i historik ne nepatrný. Nad něj prý vynikal Matouš z Urhaje (čili Edessy), jenž vylíčil historické události l. 952—1132. Dílo toto až do roku 1136 dovedl kněz Řehoř. Do francouzštiny je přeložil Dulaurier (Paříž, 1858). Kolem r. 1180 psal Mchitar Goš první sbírku armenských bajek. V XIII. století literární rozvoj v Armenii opět klesá. Nejznamenitějším spisovatelem toho věku jest Vardan Veliký z Bardzerberdu v Kilikii. Sepsal důležité dějiny od počátku světa až do r. 1267, kommentáře k některým knihám sv. Písma, homilie, hymnus k poctě sv. Řehoře Osvětitele a sbírku bajek pod názvem »Kniha lišákova« (Paříž, 1825). Druhý historik toho věku byl Kirakos z Gandzaku, jenž sepsal nástin dějin armenských od zavedení křesťanství až do r. 1264. Dílo cennější napsal mnich Malakhia o výpravách tatarských v l. 1228—72; v ruštinu je převedl K. P. Patkanov pod názvem Istorija Mongolov Jinoka Magakiji (Petrohrad, 1871); Istorija Mongolov po Armjanskim istočnikam XIII. věka I. II. (t., 1873—74). V XIII. stol. žil rovněž historik Mechithar Erivanský, jehož dílo vydal Patkanov (Petrohrad, 1867) a později je přeložil pod názvem Chronografičeskaja Istorija Mechitara Ajrivanskago (t., 1869). — Vahram Rabuni, tajemník krále Lva III. (1269—89), sepsal veršem historii Rubenovců až do r. 1289. Arcibiskup Štěpán Orbelean sepsal cenné dílo »Dějiny provin-

cie Siunikä«, jakož i několik jiných prací drobnějších.

Ve století XIV. zanedbáváno vzdělávání dle spisů řeckých, a spisovatelé brali své vzory hlavně z latinské literatury scholastické, čímž armenský jazyk toho věku utrpěl tou měrou, že ho nelze již zváti klassickým. Poslední, jejž někteří čítají ještě mezi klassiky, jest Jan Erznkatsi († 1326). Zůstavil hojně spisův obsahu filologického, theologického a astronomického. Byl i básníkem náboženským. Mezi ostatními spisovateli toho století vynikl vojevůdce Smbat sepsav kroniku Kilikie od r. 961—1244 (1331) v jazyku velice prosáklém tamějším nářečím prostonárodním. Zmínky ještě zasluhuje při samém počátku věku toho historik Hethum, kterýž povolán byv od papeže Klimenta V. do Avignonu, sepsal tam historii Mongolů (Histoire merveilleuse du Grand Chan, Paříž, 1529). Rovněž prý sepsal stručnou armenskou kroniku opírající se o díla historikův armenských, syrských a evropských. Konečně třeba jmenovati mezi spisovateli Jana z Orodna a Řehoře z Tathevu (z kláštera Eustathiova), který zůstavil díla nikoli bezcenná. Století XIV. končí se stříbrný věk armenské literatury.

V XV. století až příliš znatelným jest již úpadek armenské literatury. Jediný mezi nečetnými spisovateli století toho vyniká Kirakos Erznkatsi. Konečně Tomáš Metsopský sepsal v XV. stol. historii panování Tamerlanova, k níž připojil i souvěké dějiny Armenie až do r. 1447. — V XVI. st. napsal Řehoř z Achthamaru několik básní a Tadeáš ze Sebasty elegii na truchlivé události toho věku v jazyku prostonárodním. Roku 1565 byla založena první armenská tiskárna v italských Benátkách a r. 1584 druhá v Římě, ale bohužel nebylo skorem co tisknouti. Ve století XVII. byly armenské tiskárny zakládány též v mnoha jiných městech evropských i asijských. Ve Lvově založila propaganda římská r. 1662 armenskou kollej, v níž učil Clemens Galanus, spisovatel armenské grammatiky a logiky. Týž jest také autorem známého díla o sjednocení armenské církve s římskou. Ze Lvova dostal se Štěpán Lehaci (Polák) do Ečmiadzinu, kdež vstoupil do klášterní školy a stav se později biskupem překládal četná latinská díla do armenštiny. Sepsal též armensko-latinský slovník, který i s jeho grammatikou nalézá se někde v Polsku v rukopise. Z latiny do armenštiny hojně překládal Vardan Hunanean, arcibiskup lvovský, a jeho pomocníkem byl biskup Astvadzadur Nersesovič, jenž vydal »Lexicon latino-armenum« (Řím, 1695). Arhakhêl z Tabrízu sepsal v témž století souvěké dějiny od r. 1601—62.

V XVIII. století nastaly znova lepší časy armenské literatuře. Slavný Mechitar Sebastatsi (1676—1749) založil r. 1701 v Cařihradě kongregaci mechitaristů ku povznesení věd i osvěty mezi Armeny a vystavěl veliký klášter s tiskárnou, které trvají podnes a dobývají sobě vždy nových zásluh o literaturu armenskou. Mechitar sám sestavil obšírný armenský slovník o dvou dílech (Benátky, 1749 až 1769) i grammatiku a vydal mnoho spisů svých učňů. Z benátské kollejе vyšlo mnoho učenců, jako na př. Michal Čamčean, jenž sepsal výborné dějiny Armenie; Lukáš Indžidžean vydal »Popis thrackého Bosporu« a v našem již století uveřejnil »Popis staré Armenie« (Benátky, 1822), všeobecnou historii XVIII. století (tamže, 1824—27) a starožitnosti armenské (tamže, 1835). Týž učenec s Akontsem Koverem sepsal všeobecný zeměpis v 11 svazcích; Augerean (Aucher) a Čachčachean (Ciakciak) vydali několik slovníkův, a největší »Nový slovník jazyka armenského« ve dvou obrovských svazcích jest společnou prací benátských mechitaristů. Bagratuni a někteří jiní vydali tamtéž armenské grammatiky. V době naší nejznamenitější spisovatel kollejе benátské jest Lev Ališan jsa učencem i básníkem (5 šv. básní většinou lyrických, též překladů). Z jeho vědeckých spisů sluší zvlášť uvésti »Širak« a »Sissúan« (Ben., 1885); v prvním vyličuje část staré Armenie nejdále k severu posunutou, v druhém armenskou epochu Kilikie. Část benátských mechitaristů přesídlila se roku 1773 do Terstu, kde založila kollej zvláštní, která r. 1811 přenesla se do Vídně. Založila tam klášter i tiskárnu a rovněž získala si nemalých zásluh o literaturu armenskou. Vyšlo tu několik textů ze staré literatury, z novějších spisů původních dlužno alespoň zaznamenati výtečné »Dějiny všeobecné«, od Katherdžeana, sepsané klassickým jazykem zlatého věku, a uvedené již grammatické práce Ajdyneanovy, nynějšího generálního opata sboru. Z tiskárny její vyšlo též mnoho knih německých, slovanských a latinských. Od roku 1715 vydali mechitaristé v celku až doposud asi 900 armenských spisů o 1200 svazcích. Filiálka vídeňských mechitaristů nalézá se v Cařihradě, kde S. Dervišean uveřejňuje čas od času spisy jazykozpytné, jako na př. nedávno vyšlý »Hndeuropakan nachalezu« (Prajazykindoevropský, 1885). Ze školy mechitaristů benátských vyšel též polský Armen Gabriel Ajvazovskij, arcibiskup gruzínský († 1880), jenž byl znamenitým filologem. Tamtéž vzdělával se básník Bešiktašlean, jejž Armeni přirovnávají k Alfredu de Musset. Zemřel nedávno v Cařihradě. Literární činnost ruských Armenů soustřeďuje se hlavně v Tiflíse, kde před sto léty nemalé slávy došel prostonárodní básník Haruthiun, známý pod pseudonymem Sajat-nova. Své básně psal v tiflíském nářečí, jakž činí též v době naší v některých ze svých prací tvůrce armenské veselohry, Sundukeanc. Tento spisovatel jest rovněž dobrým feuilletonistou. Jako učenec a paedagog proslul v Tiflíse Abovean. Hlavní jeho dílo jest »Verk Hajastani« (Rány Armenie). Psal též básně, a hlavně na něho působila německá romantika; vzdělával se v Derptě podobně jako Rafael Patkanean, bratr petrohradského professora a nejlepší nyní básník a novellista armenský. Ostatně ruští Armeni snaží se psáti jazykem, jenž na základě podřečí astrachanského vyvinul se v Moskvě

v armenském ústavě Lazarevých. Mezi učenými professory toho ústavu vynikají Emin a Chałateanc; na universitě petrohradské působil několikráte připomenutý K. P. Patkanov, jehož poslední dílo pojednává o cikánech zakavkázských. Časopisů čítá se asi 150, z nichž »Azdarar« objevil se roku 1795 v Kalkutě nebo Madrase.

O literatuře armenské psali: Sukias Somal, Quadro della storia letteraria di Armenia (Benátky, 1829), kteréžto dílo volně spracoval C. Fr. Neumann (Versuch einer Geschichte der armen. Literatur, Lipsko, 1836); K. Patkanov, Catalogue de la littérature arménienne depuis le commencement du IV. siècle jusque vers le milieu du XVII. (Petrohrad, 1860); P. Karekin, Historie armenské literatury (2 sv., armensky, Benátky, 1865—78); K. Patkanov, Bibliograf. očerk armjanskoj istorič. literatury (Petrohrad, 1880) a Materialy dlja armjanskago slovarja I. II. (t., 1882—84); P. Karekin, Armenská bibliografie l. 1565—1883 (armensky, Benátky, 1883). Polsky napsal krátký nárys armenské literatury P. Sadok Barącz ve spise »Rys dziejów ormiańskich« (Tarnopol, 1869). Ostatně lze nabyti o nejnovější literatuře armenské některých zpráv ve spisku Arthura Leista »Litterarische Skizzen« (Armenische Bibliothek, herausgegeben von Abgar Joannisiany II., Lipsko); při pracích tohoto spisovatele však třeba býti poněkud opatrným. † *Jan Hanuš*.

Armentières [armãntjér], lat. *Armentaria*, kant. město ve franc. depart. Nord, arr. lilleském, 3 *km* od hranic belgických, na pr. břehu Lysy a na uzlu drah severní (Calais-Lille) a belgické (Calais-Courtray), má kolleje pro chlapce a dívky, blázinec (na 600 nemocných), přístav na Lyse, lihovary, v nichž vyrábí se zvláště mnoho pálenky jalovcové, solivárny, přádelny, tkalcovny (zejména na prádlo stolní), barvírny, bělidla, slevárnu na železo, válcovny a 27.985 obyv. (1886), kteří kromě rozsáhlé průmyslné činnosti v těchto závodech provozují také krajkářství, lodařství, olejnictví a čilý obchod s vínem, tabákem, železem a j.

Armeria Wlld., trávnička, rod z řádu rostlin trávnicovitých (*Plumbagineae*). Byliny vytrvalé, v hustých trsech rostoucí. Listy toliko přízemní, více méně čárkovitě prodloužené. Lodyha jednoduchá, přímá, stvolovitá, na konci kulovitý strboul kvítků nesoucí (vlastně stažené květenství vrcholičnaté). Strboul obalen jest zevně blanitými listeny, jež jsou dolů prodlouženy v pošvu stvol objímající. Kalich na konci mázdrovitě rozšířený. Koruna o 5 plátcích. Tyčinek 5. Čnělek 5 vláskovitých. Plod nepukavý, 1semenný. Rod tento čítá v Evropě 44 druhů z největší části na jihu Evropy rozšířených. Všechny jsou si zjevem dosti podobny. Dříve užíváno některých druhů v lékařství. Nyní lemují se jimi v zahradách záhony. V Čechách roste na travnatých místech jediný druh **A.** *vulgaris* Wlld. Má listy čárkovité, květy bledorůžové. Kvete celé léto. *Vký.*

Armer Konrad. Koncem XV. stol. a počátkem XVI. stol. stav rolníků německých ve Francích a Švábsku byl nesnesitelný. Sedláci tudy jednotili se proti pánům, tu [illegible] tu veřejně, rokovali o svých poměrech, kovali plány do budoucnosti, připravovali branné povstání atd. Spolků selských bylo několik, jeden z nich jméno měl **A. K.** (Chudý Konrád). Spolek tento povstal počátkem XVI. stol. ve Virtembersku, kdež lid obecný krutě týrán byl od vévody Oldřicha. Jakýsi člen spolku tohoto jménem Konrád, prohodil jednou, že právě se jmenuje Konrád, ježto prý v bídě jeho žádná rada (koan Roth = kein Rath) mu již nepomůže. Slovní hříčka tato zalíbila se jednotníkům, i nazvali jednotu svoji **A. K.** Sedláci tito r. 1514 učinili vzbouření, které však nedlouho potlačeno, ježto mezi povstalci nebylo hrubě kázně ni svornosti. Hejtman jejich Hanuš Vollmar z Beutelsbachu, zahynul na popravišti, vůdcové pak ostatní potrestáni buď nebo vyhnáni ze země. *Sva.*

Armfelt: 1) A. Carl Gustav, švéd. vojvůdce (* 1666 v Ingermanlandě, † 1736), sloužil nejprve ve vojsku franc., pak vstoupil do vojska švédského a r. 1713 jako generálmajor dostal velitelství nad vojskem v Čuchonsku stojícím. **A.** statečně hájil této země proti Rusům zejména v Helsingforsu, pak u Stary Kyra (1714), konečně však ustoupil přemožen. R. 1718 byl jako podmaršálek se 6000 mužů vyslán do sev. Norska, aby dobyl Throndhjemu, avšak po smrti Karla XII. bylo mu ustoupiti zpátečné tažení za kruté zimy, tak že největší část vojska zahynula. **A.** pozbyl sice vrchního velení, ale později povýšen na svobodpána a r. 1735 stal se generálem pěchoty a komandujícím v Čuchonsku, kdež i zemřel. — Jeho pravnuk **2)** Gustaf Mauritz **A.**, svob. pán, později hrabě, vojevůdce a státník švédský (* v Stockholmě 1757, † v Carském Selu 1814). Jsa muž duchaplný a milých způsobů stal se miláčkem krále Gustava III.; vynikal však i statečností a prokázal ji zvláště ve válce s Ruskem v lét. 1788—90, v níž i těžce byl poraněn. Postoupil za to rychle až na generállieutenanta a v hodnosti té ujednal pak mír vereläský. R. 1792 příznivec jeho zemřel jmenovav **A.**a členem vladařstva za nezletilosti Gustava IV., ale strýc a poručník tohoto, vévoda Karel Südermannlandský, nepřeje **A.**ovi zbyl se vlivu jeho jmenovav jej vyslancem v Neapoli. Odtud **A.** zosnoval při dvoře švédském spiknutí proti vládě a vévodovi Karlovi, byl však vyzrazen, obviněn ze zemězrády i odsouzen cti, hrdla i statků. Zatím **A.** prchl do Ruska a žil zde v Kaluze. Když Gustav IV. ujav se roku 1799 vlády udělil **A.**ovi úplnou milost a jmenoval jej r. 1800 vyslancem ve Vídni. Ještě po převratu r. 1809 **A.** jmenován předsedou vojenského kollegia ale nedůvěřoval novému králi Karlu XIII. někdejšímu soupeři svému u vladařství, i přestoupil r. 1811 nenadále do služeb ruských. Car Alexander velmi si ho vážil, povýšil jej do stavu hraběcího a jmenoval generálním gubernátorem čuchonským a členem senátu.

Podobnost povahy a osudů zjednala A-ovi příjmení »severského Alkibiada«. Zanechal autobiografii, která uveřejněna v *Handlinger rörande Sveriges historia* (Stockholm, 1830). Srv. Elof Tegnér, Gustaf M. A. (t., 1883 a 1884).

Armida, svůdná čarodějka v Tassově básni Gerusalemme liberata, dcera krále Arbilana Damašského, která objevivši se v ležení křižáckém vlákala křesťanské rytíře do svých čarovných zahrad chtějíc od víry je odvrátiti; avšak jen Rinaldo, syn vévody Bertholda, dal se svésti. Teprve poslové Gottfrída z Bouillonu našli jej v překrásném paláci A-dině a odtud jej vysvobodili. Po té Rinaldo překaziv A-dinu sebevraždu sám na křesťanskou víru ji obrátil a posléze za choť pojal. A. je Kirké křesťanských básníkův, a jméno její stavši se příslovečným značí ženu, která půvaby svými mámí. Tassova báseň byla látkou k librettu Quinaultově »Armida«, k němuž hudbu složil Lulli (1686) a později Gluck (1777). Také Rossini napsal (1817) operu »Armida«.

Armifer neb armiger, *armigius* (lat.), zbrojnoš, štítonoš, panoše.

Armilla slul u Římanů náramek, obyčejně zlatý a kameny vykládaný, mající podobu hada. Nosily jej nejvíce ženy, ale i muži. Ovšem nositi náramky pokládáno u mužů za zženštilé. Rozdílný jest náramek, jejž od vůdce dostávali vojáci vyznamenavší se v bitvě. *Cha.*

Armillární sféry (armilly, též astrolabium) jest nástroj, jehož užívali ve starověku i středověku až na Tychona Braha hvězdáři, aby určili místa nebeských těles buď rektascensí a deklinací (*armillae aequatoriae*) nebo délkou a šířkou (*armillae zodiacales*). Vyobr. č. 344. představuje nástroj Tychona Braha. *CD* jest osa nástroje, směřující ke hvězdě polární, kruh *EBC* představuje poledník, kruh *RQN* rovník kolmý k ose polární. *MLK* jest jiný poledník, pohyblivý. Aby se mohl nástroj přesně postaviti, jest na nejvyšším bodu kruhu *EBC* upevněna olovnice. Měla-li se deklinace hvězdy nějaké určiti, otočil se pohyblivý poledník *MLK* příhodně a pošinul se jeden z pohyblivých průzorů *M* a *Q* na kruhu tak, až bylo tímto průzorem a pevným průzorem *A* ve středu hvězdu viděti. Pak se odečetly stupně, o kolik byl pohyblivý průzor od rovníku pošinut, a počet jejich udával deklinaci. Na rovníku pak od *K* až k *E* bylo lze odečísti úhel hodinový ve stupních aneb i v hodinách a minutách, neboť bod *K* udával vzdálenost hvězdy od poledníku, měřenou na rovníku. (Viz též Astroláb.) *Vrn.*

Č. 344. Armillae aequatoriae Tychona Braha.

Armilustrium, výroční slavnost vojenská v Římě na místě téhož jména na Aventině. Občané sešli se tam ve zbrani a nosíce štíty brali se průvodem jako o přehlídce, načež za hlaholu polnic konána byla oběť očistná dne 19. října. *—ý.*

Arminiáni viz Arminius 2).

Arminius: 1) A. (zhusta též zvaný Hermann, ale bez dostatečných důvodů, * r. 17 př. Kr., † r. 19 po Kr.), osvoboditel Germanův od panství římského, pocházel z rodu královského, kterýž vládl nad větví kmene Cherusků na horní Veseře. Podlé obyčeje tehdy mezi Germany rozšířeného sloužil nejdříve ve vojsku římském jako velitel pomocných sborů germanských a účastnil se činně r. 6—9 po Kr. v bojích proti povstalým Dalmatům a Pannonům, začež se mu dostalo občanství římského a hodnosti rytířské. Vrátiv se do vlasti stal se hlavou ruchu směřujícího ke svržení nebezpečného vlivu římského, ačkoli mnohá knížata germanská, mezi nimi i vlastní bratr jeho Flavus, spatřovala prospěch nejen svůj, ale i celého národa v těsném připojení k Římu. V krátké době získal A. pro záměry své vedlé Cherusků též Chatty, Sigambry, Marsy, Bructery a jiné menší kmeny. Bývalým postavením ve vojsku římském a líčenou oddaností úplnou důvěru vojevůdce římského Quinctilia Vara si získav vlákal jej hluboko do země; když pak Chattové na vrchovisku Vesery se vzbouřili, vytáhl Varus proti nim, ačkoli Segestem, odpůrcem A-iovým, byl varován. A. provázeje vojsko římské odloučil se později od něho pod záminkou shromáždění pomocných vojsk germanských, spojil se s ostatními povstalci a obklíčiv Římany v neschůdných a bahnitých končinách lesa teutoburského, zničil je po třídenních bojích úplně. Sotva několik set ze 40.000 mužů zachránilo se útěkem, Varus a

jiní vojevůdci sami se zavraždili. Porážka Římanů byla tak úplná, že i pevnost Aliso na rychlo opustili a za Rýn se uchýlili. **A.** spokojil se vypuzením Římanů z Germanie a nepodnikl ničeho více proti říši Římské maje nejspíše také zápasiti s domácími spory, neboť Římanům zůstalo mezi Germany dosti přívrženců. Nejhorlivějšímu z nich, Segestovi, unesl **A.** násilím dceru Thusneldu jinému zasnoubenou a oženil se s ní; ale Segestus dostal dceru opět v moc svou, což vedlo k válce s **A**-iem. Segestus byv od něho obležen dožádal se pomoci římské. Vnuk Augustův, Germanicus, přitáhl mu r. 14 po Kr. na pomoc, zapudil **A**-ia a odvedl Segesta i s dcerou jeho na území římské. Římané opatřujíce se dále proti **A**-iovi, vypravili r. 15 čtyři legie po moři k ústí Emže a jiný sbor pod Caecinou Severem, vojevůdcem osvědčeným, táhl po suché zemi. **A.** ustupoval před touto mocí, ale donucen jest k boji, který však bez rozhodnutí zůstal. Příštího roku vypravil se Germanicus opět od ústí Emže k Veseře; **A.** soustředil vojsko své na druhém břehu, ale tam od Germanika, jenž řeku překročil na pláni zvané Idisiaviso (pravděpodobněji u měst Minden a Hameln) na hlavu poražen jest. Nicméně sebrav nové vojsko odvážil se opět bitvy, ale zase poražen. Římané však neužili vítězství svého a odtáhli za Rýn. Nedůvěřivostí císaře Tiberia, který záhy na to Germanika odvolal z krajin porýnských, byl **A.** před dalšími útoky zachráněn. Požívaje pak velké vážnosti a moci v celém západním Německu snažil se nakloniti si i mnohé kmeny germanské na východě, kteří až dosud uznávali vrchní panství Maroboda, mocného krále markomanského. Zejména Langobardové a Semnoni vytrhli se r. 17 z poslušenství Marobodova a přistoupili ke spolku s Cherusky. O to strhla se mezi oběma soupeři válka; mezi Labem a Sálou, někde v nynějším Sasku neb Durynsku, došlo k bitvě, ve které obě strany utrpěly ztrátu velikou, ale Marobod dal se konečně na zpáteční tažení do sídla svého v Čechách, odkudž však po dvou létech od Kvadů vypuzen jest. Po pádu říše Marobodovy byl **A.** nejmocnějším vládcem v Germanii a snažil se na újmu ostatních knížat kmenových zříditi mocnou vládu královskou. Ale záměry tyto potkaly se s tuhým odporem a **A.** stal se r. 19 obětí jejich byv od příbuzných svých zavražděn v 37. roce věku svého. R. 1875 byl mu na Grotenburce u Detmoldu slavným způsobem odhalen pomník, jejž provedl sochař E. v. Bandel.

2) A. (vlastně Harmensen) Jakob, zakladatel sekty arminiánů nebo remonstrantů v hollandské církvi reformované (* 1560 — † 19. října 1609). Narozen v Oudewateru, odkudž jeho příjmení Veteraquinas, studoval v Utrechtě, Rotterdamu, Marburku, Lejdě a Genevě, pobyl krátký čas i v Římě a roku 1588 stal se kazatelem v Amsterdamě. Toho času rozdělili se reform. bohoslovci ve dvě strany: »supralapsarii« tvrdili s Bezou, že Bůh již před pádem Adamovým některé lidi ke spasení vyvolil; naproti tomu »infralapsarii« učili, že tak učinil teprve po pádu Adamově. **A**-iovi uloženo, by vyvrátil infralapsafe, on však ujav se té práce nakloněn se sám k opačnému mínění, že božské předurčení jest podmíněno vírou a že každý člověk přispěti může k svému spasení, i dostal se tím v podezření bludu. R. 1603 stal se professorem při universitě lejdské a tu dostal se do sporu se svým kollegou Františkem Gomarem, rozhodným obhájcem učení o spasení z pouhé milosti boží. Když **A.** zemřel, podali přívrženci jeho Jan Uytenbogart, Konrad Vorstius a Šimon Episcopius a j. r. 1610 stavům obranu svého učení v 5 článcích: *Remonstratio*, odkudž jejich jméno remonstrantů; proti tomu podali následujícího roku Gomarovci svou kontraremonstraci a odtud nadále zváni kontraremonstranty. Znamenitý advokát Jan van Oldenbarneveldt a rotterdamský syndikus Hugo Grotius vymohli r. 1610 arminiánům toleranci. Ale místodržitel Moric Oranienský z příčin politických připojil se ke Gomarcům a odvrátil se od arminiánů, jakožto rozhodných republikánů. Jeho podnětem sešla se synoda reform. církví v Dordrechtě (1618—1619), kromě zástupců hollandské církve také 28 bohoslovci z Anglie, Skotska, Švýcarska a Falcka obeslaná, kteráž zavrhla učení **A**-iovo a stanovila v původním smyslu Calvinově: Bůh vyvoluje lidi ke spasení z pouhé milosti, nikoliv pro jejich domnělou hodnost neb zásluhu; smrť Kristova působí užitek spasitelný toliko při věřících; ke svému obrácení nemůže člověk ze své přirozené svobodné vůle nic přičiniti; Bůh sám také vyvolené ke spasení zachovává. Na to byli kazatelé remonstrantští úřadů zbaveni a částečně i ze země vypuzeni. Značný počet vypověděných uchýlil se do Slesviku, kdež založili město Frederikstadt. Po smrti Moricově († 1623) zmírnil se osud arminiánů hollandských, a r. 1630 udělena jim svoboda stavěti sobě školy i chrámy. Později přijali mnozí z arminiánů sociniánské smýšlení o sv. Trojici, dědičném hříchu a vykoupení. Jakožto církevní společnost neměli nikdy valného významu; avšak jako bohoslovecká strana nalezli mnohé přívržence v různých denominacích. Učenými pracemi, jmenovitě historickými a exegetickými, mimo již jmenované hlavně vynikli: Štěpán Curcellaeus, Filip z Limborchu, Jan Clericus a Jan J. Wetstein. V přítomné době hlásí se k jejich 21 sborům asi 6000 duší.

Arminski Franciszek, polský astronom a mathematik (* 1789, † 1848). Nar. v Tymbarku, studoval v Krakově a na inženýrské škole varšavské. R. 1812 odebral se do Paříže, kde dobyv sobě přízně učenců pařížských, hlavně Araga a Delambrea, vynikl jako astronom tou měrou, že mu vláda svěřila řízení observatoře na Isle-de-France. R. 1815 vrátil se do Polska a byl nejprve prof. mathematiky na kolleji piaristů ve Varšavě, později prof. na tamní universitě. Dle jeho návrhův i jeho vedením zřízena r. 1829 observatoř varšavská.

Na universitě učil až do r. 1831, kdy učiliště toto vládou bylo zrušeno; ale ředitelem astronomické observatoře zůstal až do smrti. Vydal *Krótki rys historyi astronomii* (Varšava, 1827), hlavně však vědecké práce své uveřejňoval v publikaci »Pamiętniki Towarzystwa przyj. nauk«. Životopis jeho přinesl »Tygodnik illustrowany« roku 1867.

Armitage [armitédž] Edward, anglický malíř. Nar. 1817 v Yorkshiru, sotva devatenáctiletý odebral se do Paříže a stal se žákem Delarocheovým. Pobyv v Paříži šest let vrátil se do Londýna a zde dobyl si rychle po sobě několik cen a vyznamenání, veskrze komposicemi proniklými vážným historickým duchem. R. 1855 podnikl cestu na Krym a po Malé Asii, odkud si přinesl motivy k některým vojenským obrazům. Značnější výsledky měl jeho pobyt v Italii, zejména v Assisi. (1857). Konal zde studia k nástěnným obrazům náboženského obsahu. Podstatná část produkce **A**-ovy spadá v obor malby monumentální. Tak pochází od něho freska v paláci londýnského parlamentu: *Temže* (dle Popea), pak *Smrt Marmionova* (dle Waltera Scotta); allegorie indického povstání v radnici leedské, malby v University Hall a v katolickém chrámě islingtonském (sv. František). Z jeho četných obrazů tabulových uvádíme: *Hagar*; *Matka Mojžíšova*; *Pokání Jidášovo*; *Šavel při kamenování sv. Štěpána*; *Města v plamně* (Gen. XIX.); *Savonarola a Lorenzo Vznešený*; *Julián Apostata*. **A.** není umělcem tak podstatně anglickým jako většina čelnějších malířů jeho vlasti. Vliv Delarocheův jevil se u něho dlouho splývaje s příbuznými vlastnostmi v umělecké povaze **A**-ově. Jako onen zakládá též **A.** své tvoření především na reflexi; při tom má správný cit pro komposici, osvojil si solidní znalost lidského těla a umí vniknouti v myšlénkovou podstatu své látky. Koloristou **A.** není, ač na půdě anglické poněkud se vybavil z neblahých následků techniky Delarocheovy. Od r. 1872 je členem londýnské Royal Academy. *Tá.*

Č. 345. Armoracia rusticana Lam. (křen obecný), zmenš.

Armoracia *rusticana* Lam. (*Cochlearia Armoracia* L.), křen obecný (viz vyobr. č. 345.), vytrvalá rodina z řádu křižatých (*Cruciferae*), a sice z čeledi *Alyssineï*. Kořen tlustý, válcovitý, hluboce do země vnikající. Lodyha přímá, až 1 *m* vysoká, lysá jako ostatní části rostliny, nahoře v štíhlé, bezlisté větve latnatě rozdělená. Listy přízemní veliké, řapíkaté, srdčité neb vejčitě podlouhlé, nestejně vroubkované, lodyžní dolejší peřenoklané nebo hřebenitě peřenodílné, hořejší podlouhlé nebo kopinaté, zpodkem zúženým přisedlé, nejhořejší čárkovité. Květy stopkaté, bílé. Stopky plodní odstálé v prodloužených hroznech, delší naduřelé, elliptičné, okončené šešulky krátkou čnělkou. Pouzdra šešulky vícesemenná, chlopně na hřbetě bezžilné. Kvete od května do července. Roste divoce na pobřeží severní Evropy; zdivočelý roste nyní i v jiných zemích dosti hojně podlé řek a jiných vod (také v Čechách). Srovn. ostatně Křen. *Vký.*

Armoraciae radix, kořen křenový, obsahuje ostrý aetherický olej, hořčičnému oleji podobný, jenž na kůži působí značné podráždění. Dříve užívalo se odvarů kořene jako léku močopudného, a v domácím lékaření bývá potřebován k různým jiným účelům. *Peč.*

Armori, město ve východoind. Centr. prov., okr. čándském, na levém břehu Waingangy, s 5584 ob. (1881). *Fl.*

Armoriál (franc., z novolat. *armoriale*), seznam erbů některého národa, země, rodiny, s popisem a vyobrazeními nebo bez nich. —

Armorista, kdo obírá se skládáním armoriálů, kdo vyzná se v heraldice neb o ní píše.

Armorica viz Aremorica.

Armstrong: 1) A. John, spisovatel angl. (* 1709 — † 1779). Byl v Londýně lékařem při vojenské nemocnici a důvěrným přítelem Thomsona, jejž napodobil. S malířem Fuselim podnikl cestu po Evropě a také ji popsal (*Short Ramble through France and Italy*, 1771). Kromě toho vydal sbírku lékařských pojednání (*Medical Essays*, 1773) a několik delších básní slohu klassicky správného, ale nepatrné ceny poetické, z nichž jediná *The Art of Preserving Health* (1744) pojistila mu místo v angl. literatuře. Nové vydání básní **A**-ových pořídil Gilfillan (1859).

2) A., Sir William George, inženýr angl. Nar. r. 1810 v Newcastlu nad Tynem, studoval nejprve práva, brzy však je zanechav oddal se strojnictví, k němuž jevil náklonnost již od dětských let, a založil strojnickou továrnu v Elswicku, čtvrti newcastelské. Při tomto zaměstnání prokázal bystrého ducha mnohými opravami, zdokonaleními a důležitými vynálezy. Již r. 1840 zpozorovav na lokomotivě elektrické napjetí kotlu, z něhož prudce ubíhala pára, zřídil parní elektrický č. hydroelektrický stroj (viz Elektrický stroj) a r. 1846 sestavil hydraulický jeřáb, jejž později zdokonalil veledůležitým akkumulátorem (v. t.). Zvláště rád zabýval se opravami střelné zbraně, zejména děl, a velkou pozornost vzbudil r. 1854 vynaleznuv nové dělo, po něm nazvané (viz Dělostřelectvo), které zavedeno v angl. armádě. **A.** povýšen za to na šlechtictví a jmenován ředitelem král. woolwichské slevárny děl. Ale dělu jeho brzy vytčeny některé vady, a r. 1869 odstraněno z armády. **A.** již dříve vzdav se státní své služby věnoval se nadále zcela svým elswickým závodům, v nichž zaměstnává přes 3000 dělníků. University cambridgeská a oxfordská vyznamenaly jej titulem doktora práv. **A.** sepsal: *Discussions on the Abolition of Patents for Inventions* (Londýn, 1869).

3) A. George Francis, básník angl., nar. r. 1845 v Dublině. Se starším bratrem svým Edmundem, rovněž nadaným básníkem, cestoval několikráte a z velké části pěšky po Francii, Německu a Italii a r. 1871 jmenován professorem dějepisu a literatury angl. na královnině kolleji v Corku, pak na universitě dublinské. Již r. 1865 vzbudil pozornost obdržev za svou báseň *Circassia* cenu místokancléřskou, a v létech násl. dvakráte vyznamenán zlatou medaillí. První jeho svazek básní přijat r. 1869 s pochvalou a t. r. vydal truchlohru *Ugone*. Pak v l. 1872—76 následovala trilogie *The Tragedy of Israel*, skládající se ze tří dramat: *King Saul*, *King David* a *King Salomon*. Již r. 1873 vydal sebraná svá díla a r. 1879 uspořádal nové vydání svých *Poetical Works*. Navštíviv pak Řecko a Turecko podnícen tím ke sbírce básní *A Garland From Greece* (1882) a r. 1886 uveřejnil nový svazek básní *Stories of Wicklow*. **A.** vydal také literární pozůstalost a životopis bratra svého Edmunda: *Poetical Works*; *Essays and Sketches*; *Life and Letters of Edm. Armstrong* (Lond., 1877).

Armstrongova směs, nazvaná dle vynálezce svého Sira Williama Georgea Armstronga, třaskavina z chlorečnanu draselnatého a fosforu; zapaluje se velmi snadno i slabým třením, a užívá se jí ve vojenství k naplňování raket. *Bs.*

Armstrongovo hydraulické zdvihadlo viz Hydraulická zdvihadla.

Armstrongův ventil zavírá potrubí vodovodné, jakmile rychlost průtoku překročila určitou míru, na př. praskne-li potrubí; v činnost uvádí se automaticky zvýšeným tlakem vodním na plovák vsunutý a pro určitou rychlost vyvážený. Záklopky tyto osvědčily se při vodovodech v Liverpoolu, Glasgowě, Manchestru, Dublině a Vídni. —*ský.*

Arn., botanická skratka = George Arnold Arnott.

Arnaboldi Alessandro, básník ital., nar. 19. pros. 1827 v Miláně. Stal se úředníkem a vytrval v tomto zaměstnání až do r. 1873, kdy šťastným obratem osudu mohl se vzdáti svého místa a nastoupiti dědictví krásného statku v Bosiciu, kde posud v tiché odlehlosti jen literární práci zasvěcené většinu roku tráví. První knihu básní svých (*Versi*) vydal **A.** r. 1872 a rázem stanul s ní v prvních řadách současných poetů své vlasti. Druhý svazek veršů (*Nuovi versi*) **A**-ho vyšel po šestnácti létech (1888). Obě knihy jsou plny zralých a dokonalých básní, v nichž vždy hluboká myšlénka základní obsahu filosofického a místy i sociálního podána jest ve formě plné klassické úměrnosti. Cizí vlivy jsou nepatrné, z domácích básníků tu a tam se blesknou v prvních básních odlesky Manzoniho a Leopardiho, ve skladbách z let dospělejších jest patrnější v celkovém pojímání světa a života vliv Goethův, jehož jest **A.** nadšeným ctitelem. Chladnost a upjatost, jež **A**-mu moderní kritikové vytýkají, jest jen zdánlivá, bíjeť v ňadrech jeho vřelé srdce pro bídu lidskou; pouze umělecké tradice, v nichž vyrostl, nutí jej místy ke zdrželivosti a k jakési strnulosti ve výrazu. O **A**-m psali Dall'Ongaro, Imbriani, Róndani. Česky podal některé básně J. Vrchlický. (Viz »Poesie italská nové doby«, str. 71—76.; »Hlas národa« ze dne 26. srp. 1888.) —*cký.*

Arnaldus Villanovanus viz Arnold Villanovský.

Arnason Jón, folklorista island. († v Hofu 1819 — † 1888). Nastoupil dráhu učitelskou a básník i jazykozpytec Sveinbjörn Egilsson, tehdy rektor kolleje v Bessastadiru, přijal jej za domácího učitele. Vlivem jeho počala **A**-a zajímati poesie národní, i jal se horlivě sbírati pověsti a pohádky lidu. Po smrti Egilssonově (1852) stal se **A.** učitelem a později rektorem školy, která pak přeložena do Reykjaviku. R. 1879 jmenován kustodem tamní národní bibliotéky. Poslední léta trávil na odpočinku ztrpčeném nemocí a nehodami. Hlavní zásluhou **A**-a jest, že sebral a vydal sbírku pověstí a pohádek islandských (*Íslenzkar Thjóð-*

sögur og Aefintyri, Lip., 1862—64), i může se řaditi v té příčině důstojně po bok bratřím Grimmům, P. C. Asbjörrsenovi a Alex. Afanasjevu. Anglické vydání této sbírky přeložené od J. Powella a Eiríkra Magnússona vyšlo v Londýně r. 1864 a r. 1866; dánský překlad u výtahu pořízen byl od Andersena a německý od samého autora. Vedlé tohoto hlavního díla publikoval **A.** některé historické a literární práce, pak vydal sebrané spisy Egilssonovy, k nimž připojil biografii básníkovu. V posledních létech sbíral **A.** hádanky a písně prostonárodní, čehož část vydána literární společností islandskou.

Arnau viz Hostinné.

Arnaud [arnó] de Villeneuve viz Arnold Villanovský.

Arnaud Jacques Leroy de Saint-, franc. maršálek, viz Saint-Arnaud.

Arnaudonova zeleň, jedna z barvivých zelených látek, které mají nahraditi zeleň sviňobrodskou; bývá to hydrát chromitý $Cr_2O_6H_6$ buď čistý, buď částečně sloučený s kyselinou borovou, fosforečnou nebo též arseničnou, ve kterémž případě posledním ovšem jest výhoda barviv těch s hlediska zdravotního před zelení sviňobrodskou illusorní. *Rn.*

Arnauld [arnó], jméno starého rodu franc. v Auvergni, z něhož vynikli: **1) A.** Antoine (* 1560, † 1619). Narozen v Paříži a vychován jesuity, vstoupil k parlamentu pařížskému, kdež si jako advokát svou výmluvností získal slavného jména a velikého vlivu. Jsa stoupencem Jindřicha IV. zastával se ho rázně ve spisech *L'Anti Espagnol* (1582), *La fleur de lis* a j., začež Jindřich jmenoval jej státním radou a Marie Medicejská svým generálním advokátem. Zvláštní slávy získal si skvělým plaidoyerem r. 1594 ve příčině university naproti jesuitům (řeč ta uveřejněna byla v de Thouově *Histoire*). Chtěje pak zamezit návrat jesuitů vydal r. 1602 brošuru *Le franc et véritable discours au roi sur le rétablissement qui lui est demandé par les jésuites*. Dále ještě sepsal: *La délivrance de la Bretagne; La première Lavoitienne* (1601); *Avis au roi Louis XIII. pour bien régner* (1615). — **2) A.** Antoine, syn před., zvaný »le grand Arnauld«, nejproslulejší toho jména (* 1612, † 1694). Věnoval se theologii, studoval na Sorbonně badaje hlavně ve spisech sv. Augustina, jehožto přísnou nauku o milosti si osvojil. Posvěcen pak na kněžství, povýšen na doktora a r. 1643 stal se i členem Sorbonny. Téhož roku vydal spis *De la fréquente communion*, jenž vzbudil ohromný rozruch a boj neobyčejně prudký. Po smrti St. Cyrauově stal se **A.** hlavou směru jansenistického v četných spisech zastávaje se Janseniova »Augustina« a bojoval proti jesuitům, zvláště v proslulé knize *Théologie morale des Jésuites*. Když pak ve příčině vévody z Liancourtu, kterémuž jakožto nařčenému z jansenismu kněz byl odepřel rozřešení, vydal *Lettre à une personne de Qualité* a *Lettre à un duc et pair*, censurován byl universitou a vyloučen s četnými stejně smýšlejícími doktory ze Sorbonny (r. 1656). **A.** skrýval se pak před hněvem svých nepřátel a v úkrytě tom byl neunavně činným, psal, vyjednával a vedl duchovní správu Port-Royalu. Když spory jansenistické r. 1668 na čas byly uklizeny, nastala nejskvělejší doba jeho života. Aby osvědčil své věrné katolické smýšlení, složil **A.** řadu spisů proti kalvinistům, ze kterýchž nejproslulejší je *La perpétuité de la foi de l'Eglise catholique touchant l'Eucharistie*, a získal si vážnost papeže Klementa X., Innocence XI. a Alexandra VIII. Když pak ve sporu o regáliích se postavil na stranu papežovu naproti koruně, musil r. 1679 opustiti vlast i odebral se do Belgie, pak do Hollandska. V cizině polemisoval dále jednak proti reformovaným, zvláště proti Claudeovi a Jurienovi, jednak proti jesuitům (*La morale pratique des Jésuites; Lettres contre le Père Mallebranche*) a zemřel v Brusselu, kdež pochován; srdce jeho přeneseno do Port-Royalu. Úsudky o tomto muži byly různé dle stanovisek, ale jisto, že byl to muž nadaný, energický a křesťan veškerou svou bytostí, že vítězství pravdy a svobody církve šly mu nade všechno; sám vždy protestoval proti nařčení z haerese, zvláště ve svém *Testament spirituel* (z roku 1679). Než vedlé theologie vynikl též ve filosofii, tu zastával se rozumného ohraničení a samostatnosti obou. **A.** byl až na některé úchylky cartesiánem a pokládal systém ten za shodný s katolicismem. V některých věcech, jako na př. v jeho pojímání »zevnější percepce« a j. **A.** i předešel svou dobu. Sem spadají jeho spisy *Des vraies et des fausses idées contre ce qu'enseigne l'auteur de la Recherche de la vérité;. Défense* téhož spisu; *Réflexions philos. et théol. sur le nouveau système de la nature et la grâce*. Hlavním však jeho dílem zůstane *Logique de Port-Royal ou l'art de penser*, s Nicolem vypracovaná, kteréž dílo jest první v pravdě moderní soustavou logiky. Vydána r. 1662 a častěji, posléze v Pař. 1868. Sebrané jeho spisy vydány r. 1783 v Lausanně v 45 dílech. Životopis jeho napsal Quesnel a abbé Majainville (L sv. děl **A.**-ových). Srovn. Sainte Beuve, Histoire de Port-Royal (Pař., 1840—48, 3 sv.); Varin, La vérité sur les Arnaulds (t., 1847, 2 sv.). *S—r.*

Arnault [arnó], Antoine Vincent, básník francouzský (* 1766 v Paříži, † 1834), psal četné tragédie (*Marius à Minturnes; Lucrèce; Cincinnatus; Les Vénitiens; Germanicus; Les Guelfes et les Gibelins* a j.), které však upadly v zasloužené zapomenutí. Lepší jsou jeho *Fables*, které vyšly poprvé r. 1812, po druhé r. 1825. Z těchto stala se populární básnička »Lupen«, kterou sám Leopardi parafrasoval a Jar. Vrchlický do češtiny přeložil v Květech 1887. *— ský.*

Arnaut [arnó], jméno několika básníků provençalských, z nichž zvláště vynikli: **1) A.** Daniel, z konce XII. stol., byl šlechtic z Ribeyracu, věnoval se službě šlechtičen, pobyl též při dvoře Richarda Lvísrdce a skončil prý život v klášteře. Básně jeho vyznamenávají se zvláště nesnadnými rýmy a slohem umělým, ale

zatemnělým, jakož za jeho doby bylo zvykem básníků posluchači znesnadňovati porozumění. **A.** pokládá se za původce sestiny. Dante a Petrarca vysoce si vážili jeho básní, onen v Očistci XXVI. klade jej i nad Girauta de Borneil a ve spise »De vulg. eloq.« na několika místech cituje **A**-ovy básně jako vzory; Petrarca v »Trionfo d'Amore« nazývá jej mistrem zpěvu lásky a začasté jej napodobuje. Pozůstalé básně **A**-ovy (18 zjištěných a 6 jen v některých rukopisech mu připisovaných) vydal Canello (1882). — **2) A.** de Marueil, též z konce XII. stol. Narodiv se z rodičů chudých, pro svou způsobilost v básnění, zpěvu a přednesu přijat ke dvoru hraběnky Adalasie, manželky Rogera II. Taillefera, vicehraběte bezierského. Později uchýlil se k Vilému VIII., hraběti Montepellierskému, kde r. 1199 nebo 1200 zemřel. Jeho básně vynikají zvláštní originalitou, a pravý cit nalézá v nich vždy případného výrazu. Zvláště významné jsou jeho básnické listy, básně bezestrofní, psané veršem 8slabičným a po třech rýmem sdruženým, o kterouž formu **A.** první se pokusil. Petrarca staví **A**-a de Marueil po bok **A**-u Danielovi. Zachovalo se nám 26 kanzon, 5 básnických listův a delší báseň moralisující (*enseignamen*); vydány jsou většinou od Raynonarda a Mahna v příslušných sbírkách. *Hrt.*

Arnaut Beligrad v. Bělehrad Arnautský.

Arnauti (z řeckého Ἀρναβίτης, přesmyknutého z Ἀρβανίτης), turecký název Albanců.

Arnaut-kjoj viz Arbanasi.

Arnautluk, turecké jméno Albanie.

Arnay-le-Duc [arnéledyk], též **A.-sur-Arroux** [a. syrarú], lat. *Arnacum*, kant. město ve franc. dep. côte-d'orském, arr. beauneském, na řece Arrouxu, s 2580 obyv. (1886). Proslulo vítězstvím Hugenottů pod Čolignym nad maršálkem Cossé-Brissacem dne 27. června 1576.

Arnd: 1) A. Johann viz Arndt.

2) A. Karl Eduard (* 1802 — † 1874), spis. něm., uveřejnil několik děl poetických, mezi nimi *Israelitische Gedichte* (1829), obrátil se však později k historii a napsal několik velmi objemných spisů, jimž se však vytýká rozvláčnost a nedostatek hlubšího ponětí a umění vypravovatelského. **A.** nar. ve Wagrovicích v Poznaňsku, studoval ve Vratislavi a Berlíně a žil pak v Paříži a Berlíně. Napsal *Geschichte des Ursprungs u. der Entwickelung des französischen Volkes* (Lipsko, 1844—46, 3 sv.); *Geschichte der französischen Revolution von der Renaissance bis zur Revolution* (Berlín, 1856) a devítisvazkové pokračování Beckerova dějepisu.

Arndt: 1) A. Johann, též Arnd, luth. theolog něm. (* 1555 — † 1621). Znám jest hlavně svými čtyřmi knihami o pravém křesťanství, které byly často vytištěny a přeloženy do všech skoro jazyků evropských. Naproti písmenkářství, dogmatické pravověrnosti a nesnášelivosti, která vládla v jeho době, byl osamělým učitelem křesťanství vniterného. Této myšlénce pravého křesťanství, přýštícího z Písma sv. a jevícího se v celém životě, v citu, myšlení a činech, zasvětil **A.** svůj život; přese všechna utrpení rozšiřoval ji písmem, kázáním a příkladným životem. **A.** nar. v Ballenstedtě v Anhaltsku, studoval na mnohých universitách, také ve Vitemberce, stal se r. 1581 jahnem ve svém rodišti, pak farářem v Badeborně, které místo musil opustiti r. 1590. Nastala pro něho doba nepokojná, až konečně r. 1611 stal se generálním superintendentem v Celli, kdež i zemřel. Z jeho spisů jsou nejdůležitější *Die vier Bücher vom wahren Christenthum* (1. kniha 1605, 1. vyd. všech čtyř knih 1610); *Das Paradiesgärtlein voll christlicher Tugenden* (1611); *Postille* (1615). Celkové vydání vyšlo r. 1734—1736 ve Zhořelci. Pertz, De Arndtio (Hannover, 1852). — Do češtiny vyloženo 1. **A**-ovo *Informatorium biblicum*, naučení to ku křesťanskému životu a blažené smrti na základě sv. Písma (1723). 2. *Rajská zahrada*, v níž jednáno o křesť. ctnostech a osvojení si jich nábožnými modlitbami. Překladatelem byl Mat. Bél (1720 a často). 3. *Čtvery knihy o pravém křesťanství* v překladu Longoliově (v Praze 1557 a j., s přídavky v Prešpurce 1783), obstaráním M. Institorisovým. Jungmann uvádí též (v Historii lit.) Sam. Bischovinyho překlad *Kázaní* **A**-ových, vyd. v Prešpurce r. 1776 (Institorisem). *Ks. Hr.*

2) A. Ernst Moritz (* 1769 — † 1860), nejpopulárnější básník a spisov. v německých válkách za svobodu. V době největšího ponížení Německa počal svou buditelskou činnost vydávaje vlastenecké písně, knížky, pamflety, katechismy, provolání, řeči, zprávy, které k povzbuzení národního nadšení více přispěly než některá vítězná bitva. Nad Rückerta a Körnera **A.** v písních svých předčí šťastnější formou prostonárodní. **A.** narodil se v Šoricu na ostrově Rujaně, tehdá švédské; otec jeho byl ještě nevolníkem, teprve spis **A**-ův *Geschichte der Leibeigenschaft in Pommern und Rügen* (Greifswalde, 1803) přispěl k tomu, že nevolnictví na Rujaně r. 1806 bylo zrušeno. **A.** studoval v Německu, vykonal velkou cestu po Francii a Italii, kterou popsal. Z této první jeho doby pocházejí také první jeho spisy proti Napoleonovi, pro které po bitvě u Jeny prchl do Švédska. R. 1812 povolal ho svob. p. Stein do Petrohradu, aby společně pracovali o osvobození národa, o kterýchžto stycích **A.** vypráví v knize *Meine Wanderungen und Wandelungen mit dem Reichsfreiherrn v. Stein* (Berlín, 1858, 3. vyd. 1870). Po válce francouzské pokračoval ve studiích historických a stal se r. 1818 professorem v Bonně, které místo bylo mu však odňato reakcí již r. 1820; teprve r. 1840 nový král Bedřich Vilém IV. dosadil jej opět v tento úřad. R. 1848 **A.** zvolen do frankfurtského sněmu, kde patřil k předním stoupencům ústavního a dědičného císařství. Vida však marnost jednání vystoupil ze sněmu a nadále žil v Bonně až do svého úmrtí. **A.** složil též známé a dosud zpívané písně *Was ist des Deutschen Vaterland?*; *Der Gott, der Eisen wachsen liess* a j. Z četných jeho spisů

jmenujeme ještě tyto: *Germanien und Europa* (Greifswalde, 1803); *Reisen durch einen Theil Deutschl., Ungar., Ital. u. Frankreichs* (Lipsko, 1804, 4 svaz.); *Geist der Zeit* (Altona, 1807, 6. vyd. 1877); *Über Volkshass und über den Gebrauch einer fremden Sprache* (Berlín, 1813); *Der Rhein, Deutschlands Strom nicht Deutschlands Grenze* (Lipsko, 1813); *Katechismus für den deutschen Kriegs- u. Wehrmann* (Berlín, 1813); *Was bedeutet Landsturm und Landwehr?* (1814); *Kriegslieder der Deutschen* (1814); *Über den Bauernstand und über seine Stellvertretung im Staate* (1815); *Versuch in vergleichenden Völkergeschichten* (Lipsko, 1844, 2. vyd.); *Erinnerungen aus meinem äusseren Leben* (Lipsko, 1840); *Das verjüngte oder vielmehr das zu verjüngende Deutschland* (Bonn, 1848); *Polenlärm und Polenbegeisterung* (1848); *Gedichte. Vollständige Sammlung* (t., 1860). **A.** byl horlivým obhájcem a pěstitelem národního tělocviku a sepsal též *Das Turnwesen* (nové vyd. v Lipsku, 1842). — V Bonně a Greifswaldě zřízeny **A**-ovi pomníky, a na Rujaně nad Bergenem vystavěna na jeho počest věž 21 *m* vysoká, s rozkošnou vyhlídkou. Srov. Langenberg, E. M. **A.**, sein Leben und seine Schriften (Bonn, 1865); Schenkel, **A.** ein politischer und religiöser deutscher Charakter (Elberfeld, 1869); Baur, **A.**'s Leben, Thaten und Meinungen (5. vyd., Hamburk, 1883). *Ks.*

Arndts Karl Ludwig, ryt. z Arnesbergu, člen panské sněmovny, vládní rada, znam. spis. z oboru práva římského (* 1803 v Arnsbergu ve Vestfálsku, strávil poslední léta života svého v Italii, † 1878). Studoval v lét. 1821—1824 u Mackeldeye Thibauta a Savignyho, stal se již r. 1826 soukromým docentem a r. 1837 mimoř. prof. práva řím. v Bonně, načež povolán r. 1839 za řád. prof. a nástupce Puchtova do Mnichova a r. 1855 do Vídně. V létech osmačtyřicátých účastnil se též činně ruchu politického jsa poslancem na spolkovém sněmě ve Frankfurtě, kdež se přidržoval strany umírněné. Znechutiv si bouřný život veřejný uchýlil se r. 1874 v soukromí do Mühlfeldu, kdež pracoval o svém hlavním díle *Lenrbuch der Pandekten*, při čemž kráčel ve šlépějích svého učitele Puchty, vynikaje jako tento jednak přesností definicí, jednak stručnou jadrností slohu. Spis jeho, vyšlý r. 1852, stal se základem přednášek o právu římském a nebylo divu, že v něm. dosáhl 13. vyd. (1886) a že překládán i do jazyků vzdělaných národův evropských. Český překlad »Pandekt« vyšel r. 1885—86 péčí »Jednoty právnické«; pracovali o něm prof. dr. Leop. Heyrovský, Frant. Preissler, Rudolf Vyšín, Josef Trakal a Václav Trümmel a sice dle 10. vyd. něm., pořízeného L. Pfaffem a F. Hoffmannem. Mimo »Pandekty« uvésti jest ze spisů **A**-ových: *Beiträge zu verschied. Lehren des Civilrechtes und Civilprocesses* (1837); *Juristische Encyklopädie* (8. vyd. 1887) a *Gesammelte civilistische Schriften* (3 svaz., 1873 a 1874). **A.** redigoval s Bluntschlim a Pötzlem časopis »Kritische Überschau der deutschen Gesetzgebung u. Rechts-Wissenschaft«. V souborném vydání Glückova kommentáře Pandekt pochází z péra **A**-ova svaz. 46—48. *Kr.*

Arne [árn] Thomas Augustine (* 1710 — † 1778), hudební skladatel angl., vyučil se proti vůli otce svého hře na housle a přiměl i svou sestru (pozdější paní Cibberovou), aby výborný svůj hlas pěstovala. Napsal pro ni zvláštní úlohu ve své první opeře *Rosamond*, která s velikým úspěchem byla prvně provozována r. 1733. Po té složil komickou operu *Tom Thumb* a později (1738) zpěvohru *Comus*, dílo to vytříbenějšího slohu. Pojav za manželku pěvkyni Cecilii Youngovou (1740) navštívil Irsko, načež jako kapelník při Drury Lane Theatre psal vokální skladby pro koncerty ve Vauxhallu. Národní hymna angl. *Rule Britannia* jest jeho skladba. Vytvořil také dvě oratoria a dvě jiné opery (*Eliza* a *Artaxerxes*) po způsobě ital mistrů; celkem však dařily se mu lépe prosté duchovní nápěvy než skladby dramatické. Zemřel ve svém rodišti.

Arneburg, město na levém břehu řeky Labe v pruském vládním okrese magdeburském, kraji stendalském, s 2191 obyv. (1880), kteří nejvíce polním hospodářstvím se zabývají. Několik továren (cukrovar, pivovar, cihelna, továrna na korkové zboží, kamna; přádelny). — **A.** byl původně pevnost založená Jindřichem I. ve Staré Marce proti Slovanům. Otta III. chystaje se proti Luticům zlepšil r. 997 opevnění a svěřil po odchodu svém obranu jeho arcibiskupovi magdeburskému. Lutici však přece zmocnili se tvrze; ale ne na dlouho, neboť již r. 998 nebo 999 byla v moci Němců. R. 1012 umluven v **A**-u mír mezi Slovany a Němci (císařem Jindřichem II.). V XII. stol. jmenuje se **A.** městem, obyvatelé jeho byli Sasové. Ve zvláštním předměstí bydlelo obyvatelstvo slovanské, které až do polovice XV. stol. jistými službami povinno bylo markrabím. Ze starého hradu, na němž roku 1499 zemřel kurfiršt braniborský Jan Cicero, doposud jest viděti zříceniny. *Pp.*

Arnedo, okr. město ve špan. prov. logroňské, na l. bř. Cidaka; má 3785 obyv. (1878) a rozsáhlé vinohrady. Odtud 11 *km* záp. lázeňské místo Arnedillo s teplým pramenem (52° *C*).

Arneštovice, Arnoštice, ves v Čechách, 37 d., 245 ob. č. (1880), hejtm. Pelhřimov, okr. Pacov (2½ hod. sev.-vých.), obec **A.**, býv. dom. a fara Hořepník.

Arneth: 1) A. Joseph Calasanza, rytíř, numismatik a dějepisec něm. (* 1791 — † 1863). Nar. v Leopoldschlagu v Horních Rakousích, stud. v Linci a ve Vídni, r. 1811 stal se při c. k. mincovním a starožitnickém kabinetu praktikantem, r. 1813 kustodem. Toho roku vstoupil jako důstojník do rakousko-něm. legie a po bitvě u Montmelianu vyznamenal se zajav 10. a 11. dubna 1814 čtyři franc. důstojníky. Po ukončení války vrátil se k dřívějšímu svému povolání. Rozšířiv své vědomosti numismatické a archaeologické na cestách konaných po Německu a Italii uspořádal nově 25 000 mincí řeckých a sepsal důkladný ka-

talog c. k. mincovního kabinetu o 5 svazcích foliových jazykem latinským. V lét. 1824—28 přednášel na universitě vídeňské o dějinách všeobecných a rakouských, r. 1840 stal se ředitelem kabinetu a ústavů s ním spojených, ambraské a egyptské sbírky, o jejichž nové vědecké uspořádání nemálo zásluh si získal, r. 1847 zvolen za řádného člena nově založené akademie věd. — **A**-ovou choť byla od r. 1819 Antonie Adambergerová (v. t. 2), někdy nevěsta německého básníka Theodora Körnera. Vedlé množství článků vědeckých, otištěných hlavně ve zprávách o zasedáních akademie vídeňské (Sitzungsberichte VI., VII., XI., XII., XL.) a v jiných spisech periodických, sepsal: *Geschichte des oesterr. Kaiserthums* (Vídeň, 1827); *Synopsis nummorum antiquorum* (t., 2 díly, 1837—42); *Zwölf römische Militärdiplome* (t., 1843); *Monumente des k. k. Münz- und Antikenkabinetts* (3 díly, t., 1849—50); *Studien über Benvenuto Cellini* (t., 1859) a j. Srovn. Kenner, J. Ritter v. **A.** (1864).

2) A. Artur (* 19. září 1802 v Heidelberce, † 16. pros. 1858 tamže) byl professorem mathematiky a fysiky na lyceu ve svém rodišti od r. 1838 a vedlé toho již od r. 1828 docentem při tamější universitě. Vedlé menších pojednání sepsal a vydal *System der Geometrie* (2 sv., ve Stuttgartě r. 1840) a *Geschichte der reinen Mathematik in ihrer Beziehung zur Entwickelung des menschlichen Geistes* (Stuttgart, 1852), v němž stať o dějinách mathematiky u Indů nejzdařileji jest provedena. *AP.*

3) A. Alfred rytíř, syn Josepha Calasanzy, něm. dějepisec, nar. r. 1819 ve Vídni, ukončiv studia právnická stal se koncipistou při c. k. dvorním a státním archivu, kde probuzena v něm láska k badání historickému, jemuž ostal věren i později, kdy přeložen do státní kanceláře. V té době sepsal *Das Leben des kais. Feldmarschalls Grafen Guido Starhemberg* (Vídeň, 1853); *Prinz Eugen von Savoyen* (3 díly, t., 1858—59). Stav se r. 1861 místoředitelem c. k. dvorního a státního archivu věnoval se sepsání svého hlavního díla *Geschichte Maria Theresia's* (10 dílů, t., 1863—1879). Když Feuillet de Conches a Hunolstein vydali listy Marie Antoinetty, namnoze podvržené, opatřil **A.** vydání důležité korrespondence její s matkou Marií Terezií (t., 2 vyd. 1865): dále vydal: *Briefe der Kaiserin Maria Theresia an ihre Kinder und Freunde* (4 díly, 1881); *Maria Antoinette, Joseph II. u. Leopold II., ihr Briefwechsel* (t., 1886); *Maria Theresia und Joseph II., ihre Korrespondenz sammt Briefen Josephs an seinen Bruder Leopold* (3 díly, t., 1867); *Joseph II. u. Katharina von Russland, ihr Briefwechsel* (t., 1869); *Joseph II. und Leopold von Toscana, ihr Briefwechsel* (2 díly, t., 1872); *Beaumarchais und Sonnenfels* (1868); *Joh. Christ. Bartenstein und seine Zeit* (1871). Od r. 1868 jest **A.** prvním ředitelem c. k. dvor. a stát. archivu ve Vídni. Byl i politicky činným: již r. 1848 byl na sněmě frankfurtském, v létech 1863 a 1867 zvolen do sněmu dolnorakouského, roku 1869 jmenován doživotním členem panské sněmovny; hlasoval vždy se stranou něm. liberální. Čís. akademie věd zvolila jej r. 1858 za dopisujícího, r. 1862 za skutečného člena, od r. 1879 jest jejím předsedou.

Arnetzgrün viz Arnitzgrün.

Arngrimur Jónsson (Arngrimus Jonaeus, * 1568 — † 1648), probošt a učenec islandský, jenž první obrátil pozornost ke starověku své vlasti. Napsal latinsky m. j. *Brevis commentarius de Islandia* (1593, o zemi a lidu); *Crymogaea seu rerum islandicarum libri tres* (1609, dějiny a literatura); *Specimen Islandiae historicum* (1643, o době prvních obyvatelů). Jeho rukopisně zanechaná *Groenlandia* vyšla dánským překladem r. 1732 (pod Bussaea).

Arnheim, město nizoz., viz Arnhem. — **A.,** šlechtický rod něm., viz Arnim.

Arnhem, Arnheim, římské *Arenatum*, staré, někdy opevněné hlavní město nizozemské provincie geldernské, na pr. břehu ramene rýnského, jež zde přepásáno lodním mostem, a na uzlu hlavních železničných tratí nizozemských, 52 *km* vjvých. od Utrechtu, s 46.211 obyv. (1885), značným průmyslem (výroba zrcadel, mathem. a fysikálních přístrojů, kočárů, vozů, papíru, slevárny písma a j.) a rozsáhlým obchodem, hlavně průvozním, pak s obilím, dobytkem a tabákem, jenž v okolí hojně se pěstuje. **A.** má rozkošnou polohu a proto v okolí jeho jest množství krásných letohradů patřících hlavně Holanďanům v Indii zbohatlým. Jest zde gymnasium, reálka pro chlapce a pro dívky, ústav pro učitelky, škola umělecká a mnohé památnosti, zejména: reform. chrám sv. Eusebia (*Groote Kerk*), s pomníky vévody Karla z Egmontu a velkou zvonečkovou hrou, vládní dům, soudní palác, radnice s městskou bibliotékou a průčelím podivně zdobeným, a proto »Duivelshuis« (čertův dům) zvaná, nové kasárny, dům invalidův, archiv (nejstarší v Nizozemí) a museum starožitností. **A.** býval sídlem vévod Geldrských. R. 1672 dobyli ho Francouzi, r. 1813 Prusové pod gen. Bülowem.

Arnhemova země, název (nyní málo již užívaný) severní části australského Severního territoria mezi Timorským mořem a zálivem Carpentarským, objevené r. 1623 Holanďanem Arnhemem. Na sev.-vých. jejím konci nalézá se Arnhemův záliv a mys.

Arni, buvol (*Bubalus arni* Sh.), jenž divoce i v zajetí žije ve Vých. Indii, Bengalu, Assamu atd. Viz Bubalus arni.

Arnica *montana* L., prha chlumní, arnika, šlakové koření, rostlina vytrvalá z řádu složnokvětých (*Compositae*), a sice z čeledi chocholičnatých (*Corymbiferae*). Oddenek válcovitý, šikmý, mrcasatý. Lodyha přímá, 30—60 *cm* vysoká, jednoduchá nebo málovětevná, s několika velikými úbory. Celá rostlina hustě žlaznatopýřitá. Listy přízemní ne mnohé, podlouhle opak vejčité, skoro celokrajné, 3—5žilné, bezstopečné. Listy lodyžní menší, toliko v 1—2 párech vstřícné, vejčitopodlouhlé až i kopinaté, ostré. Úbory krátce válcovité, silně paprskovité. Zákrov dvouřadý,

z čárkovitých, stejných lístků složený. Květy četné, všechny pomorančově žluté. Ramena čárkovitých blizen kuželovitou, chlupatou špičkou okončená. Chmýr jednořadý. — Kvete od června do srpna. Roste na rašelinných lukách nižších poloh neb na horských lukách celé téměř Evropy a jest přední ozdobou subalpinské a alpinské květeny. Pasoucí se dobytek se jí ani nedotýká. Květy a oddenek arniky (*flores et radix arnicae*) voní silně aromaticky a jsou hořké, ostré chuti. Obsahují mimo třísloviny především těkavý olej arnicin. V lékařství užívá se oddenku, listův a květů a-ky jako dráždicího prostředku a proti některým nervovým nemocem. Mimo to jest líhový výtah arnikový, *tinctura arnicae*, oblíbeným domácím prostředkem proti pohmožděninám. — V Evropě roste ještě jeden druh v neisevernějších krajinách Ruska, Finska a na Špicberkách. Jiné druhy jsou v Severní Americe a Asii domácí. *Vlyč. Jš.*

Arnim (Arnem, Arnimb, Arnymb, Arnheim), starý rod německý, původu holandského. Praotec kvetoucí nyní rodiny **A**-ů usadil se již v dávné době ve Staré Marce v záp. Braniborsku. Časem nabyla rodina rozsáhlých statků v Ukerské Marce, ve vládním obvodu magdeburském, v Pomořanech, Vých. Prusku, Sasku a ve Francích. R. 1280 rozdělili se **A**-ové na větve: *a*) biesenthalskou, s pobočnými větvemi saskou, boitzenburskou a gerswaldskou, a *b*) cedenickou (Zehdenick), s vedlejšími větvemi magdeburskou, franckou a fredenwaldskou. Nyní žije t. zv. starší a mladší rod hraběcí, kdežto rod svobodných pánů z domu Suckow (Żuków v Poznani) po meči vymřel. — Ze členů rodu toho vynikli:

1) von **A.**, Hans Georg, své doby obecně Arnheim zvaný, cís. a kursaský polní maršálek (* 1581 v Boitzenburgu, † 1641 v Drážďanech). Vynikl ve vojenství i diplomacii. Vycvičiv se ve švédských i polských službách vstoupil r. 1626 do vojska císařského pod Valdštýnem. Roku 1628 marně obléhal Stralsund, r. 1629 vedl vojsko Polákům od císaře k pomoci poslané, ale ještě téhož roku opustil službu císařovu, nespokojen jsa s jeho politikou a přidal se r. 1631 k věci protestantské. Jako vůdce saského vojska vnikl po bitvě u Breitenfeldu do Čech, přinutil Prahu ku kapitulaci a ustoupiv ze země před Valdštýnem operoval pak se zdarem ve Slezsku. Od tud vyjednával také po bitvě u Lützenu jménem kurfirštovým s vůdcem vojsk císařských, s nímž nebyl přerušil styku. Po pádu Valdštýnově vtrhl do Lužice, dobyl Budyšína, porazil Colloreda u Lehnice (1634), vzal Žitavu a Hlohov a spojiv se s Banerem vpadl do Čech, kde však marně se pokoušel o Prahu. Po míru pražském uchýlil se na své panství, byl od Švédů zajat a odvezen do Stockholmu, odkud však unikl, postavil se roku 1838 opět v čelo spojeného vojska císařského a saského. Smrť zastihla ho právě, an konal přípravy k novému tažení v čele vojska naverbovaného.

2) von **A.**, Karl Otto Ludwig auf Blankensee (z větve Gerswalde), spisovatel něm. (* 1779 — † 1861). Nar. v Berlíně, nastoupil dráhu diplomatickou, cestoval mnoho po Evropě a Východě, jmenován král. komořím a nejvyšším číšníkem v Berlíně, kde také několikráte prozatímně spravoval intendanturu král. divadel, a sepsal: *Flüchtige Bemerkungen eines flüchtig Reisenden* (Berl., 1837—50, 6 sv.); *Napoleon's Conduct towards Prussia* (Londýn, 1814) a veselohru *Der Smaragdring* (1822).

3) von **A.** Ludwig Achim (Joachim), romantik německý (* 1781 v Berlíně — † ve Wiepersdorfě 1831). Skončiv studia v Halle a Gotinkách, kde se zabýval téměř výhradně vědami přírodními, věnoval se poesii. První spisy Goetheovy a Herderovy vzbudily v něm náklonnost k poesii prostonárodní a uvedly jej tak do řad Tieckových a bratří Schleglův. Aby mohl sbírati písně národní, cestoval po Německu, Švýcarsku, horní Italii, po Francii a Anglii. Výsledek těchto cest byl *Des Knaben Wunderhorn*, jejž vydal v l. 1806—1808 v Heidelberce s Klementem Brentanem. Oženiv se se sestrou Brentanovou Bettinou žil potom jednak v Berlíně, jednak na svém statku Wiepersdorfě. Do této doby spadají četné práce jeho, mající ráz výlučně romantický. Jsou to jmenovitě: *Armuth, Reichthum, Schuld und Busse der Gräfin Dolores* (Berlín, 1810), román, který mnoho hluku nadělal; *Die Kronenwächter* (t., 1817); činohra *Halle und Jerusalem* (Heidelberk, 1811). Z menších prací patří sem *Kaiser Karls V. erste Jugendliebe; Isabella von Aegypten* (Berlín, 1812) a sbírka povídek *Landhausleben* (Lipsko, 1826). Nejpěknější novelly jeho jsou: *Fürst Ganzgott und Sänger Halbgott* a *Der tolle Invalide auf dem Fort Ratonneau*, v nichž se jeví mistrný a hluboký humor neobyčejné krásy. Přes všecko nadání básnické vytýká se **A**-ovi, že díla jeho jakožto celek nemají většinou jednotných ideí základních a že ani přesnou kresbou charakterů nemohou se honositi. Sebrané jeho spisy vyšly v Berlíně roku 1839—46 (s předmluvou W. Grimmovou o 19 sv.) a ve Výmaru r. 1853 až 1856 o 22 sv. — Choť jeho *Čp.*

4) von **A.**, Anna Elisabeth, sestra Klementa Brentana, známá pode jm. Bettina (* 1785 ve Frankfurtě n. M. — † 1859 v Berlíně), rovněž vynikla v něm. literatuře. Mládí své strávila jednak u svých rodičův a příbuzných ve Frankfurtě, Offenbachu a Marburku, jednak v klášteře fritzlarském, kdež se spřátelila se slečnou z Günterodu, která se pro neopětovanou lásku k známému filologu Creuzerovi vrhla do Rýna. Známost tato působila neblaze na povahu Bettininu a rozmnožila jen náklonnost její k výstřednosti a poetickým zvláštnůstkám. Láska její ku Götheovi, s nímž se seznámila prostřednictvím matky básníkovy, nedošla cíle a **A.** provdala se pak roku 1811 za L. A. z **A**-u, s nímž žila jednak v Berlíně, jednak na statku Wiepersdorfě. Veřejná její činnost literární počíná teprve po smrti jejího manžela a svědčí o neobyčejné fantasii, která bohužel strádá nevázaností a nejasností.

Pro tyto vlastnosti nazvána byla »Sibyllou romantické literatury«. Napsala *Göthes Briefwechsel mit einem Kinde* (Berlín, 1835, 3 sv.), kteréžto dílo po delší čas bylo počítáno za cenný příspěvek k životopisu Göthеovu, později však poznáno bylo za román. Druhým dílem svým *Die Günderode* (Grünberg, 1840, 2 sv.) zůstavila své nešťastné přítelkyni krásnou památku. Ve třetí práci *Dies Buch gehört dem König* (Berlín, 1843, 2 sv.) obírá se otázkami politickými a sociálními. Další její práce jsou: *Klemens Brentanos Frühlingskreis* (Charlottenburg, 1844); *Ilius Pamphilius und die Ambrosia* (Berlín, 1848, 2 sv.); *Gespräche mit Daemonen. Des Königsbuchs zweiter Theil* (Berlín, 1852) a j. Sebrané spisy její vyšly v Berlíně r. 1853 o 11 sv. *Čp.*

5) A. Adolf Heinrich, hrabě z Boitzenburku, státní ministr pruský (* 1803 — † 1868), byl zásadním odpůrcem byrokratického státu policejního, vedlé toho však zarytým obhájcem myšlénky staropruské a královské. Prodělav různé stupně úřední karriéry, stal se r. 1842 ministrem vnitra a bojoval po 3 léta svého úřadování pro myšlénku zastoupení stavovského. Ale r. 1845 musil ustoupiti vzmáhajícímu se byrokratismu a povolán do panské kurie spojeného sněmu zemského. Směr jeho politických snah byl asi příčinou, že 19. března 1848 povolán za předsedu nového ministerstva; ale již po 8 dnech odstoupil, chtěje Prusku uchovati v Německu postavení samostatné, o čemž srov. spis jeho *Die deutsche Zentralgewalt in Preussen* (Berl., 1848). Bojův o ústavu účastnil se pak vynikajícím způsobem jako člen první a druhé komory, později panské sněmovny. V době konfliktu stál rozhodně na straně vlády a k její podpoře vydal brošuru *Das Recht des Herrenhauses bei Festsetzung des Staatshaushaltes* (Berlín, 1863).

6) A. Harry Karl Kurt Eduard, hrabě (* 1824 — † 19. kv. 1881) z domu Suckowského, diplomat německý, nar. v Moitzelsitze v Poznaňsku. Vstoupiv do služby diplomatické r. 1850 byl od roku 1864 pruským a od r. 1867 vyslancem severoněm. buntu u dvora papežského, jejž r. 1870 marně se pokoušel smířiti s královstvím. Povýšen byv r. 1870 do stavu hraběcího účastnil se vyjednávání o mír ve Versaillech a v Brusselu a společně s Bismarckem i při konečném uzavření míru ve Frankfurtě n. M., načež jmenován byl vyslancem v Paříži. Jednak legitimistická a Thiersovi nepřátelská politika, kterou proti zámyslům Bismarckovým v Paříži podporoval, jednak opposiční jeho stanovisko ve známém boji kulturním, jakož i důvěrné styky s císařem Vilémem, jichž používal ku poražení politického směru kancléřova, znepřátelily jej s knížetem v té míře, že tento postavil jej pod tajný dozor a počátkem r. 1877 konečně toho dovedl, že byl **A.** z Paříže odvolán a poslán do Cařihradu. Poněvadž však **A.** nabízeného místa nepřijal, dán byl do příkaznosti. Nástupcem jeho v Paříži stal se kníže Hohenlohe, jenž vládě své oznámil, že pohřešuje v archivu vyslaneckém některé důležité listiny. **A.** byl 4. října 1874 zatčen, usvědčen z odsouzen. Poněvadž pak v zákoně nebyl ustanoven trest na podobné užití listin úředních, pojat dle trestního zákonníka nový paragraf, tak že **A.** – **A.** uchýlil se do ciziny, od r. 1878 do Ruska, odkud opponoval snahám Bismarckovým způsobem co nejprudším. Pro brošuru *Fiat nihilo* (Curich, 1875) odsoudil jej státní dvůr soudní něm. na 5 let káznice in contumaciam. Církevně politické náhledy své obhajoval pak ještě ve dvou mírných, ve Vídni vydaných brošurách: *Der Nuntius kommt* (1878) a *Quid faciamus nos?* (1879). Zemřel v Nizze. Srv. F. von Holtzendorff: Für den Grafen Harry von **A.** (Berlín, 1875); von Harlessem, Graf Harry von **A.** als Diplomat (t., 1876).

Arni Magnússon, Arnas Magnaeus (* 1663 — † 1730), učenec dánský, jenž dlouholetou prací po zemích skandinavských, zvláště po Islandě, nasbíral a před zkázou zachránil veliké množství rukopisů staronordických a tím učinil z Kodaně středisko studia nordické filologie. Jeho vlastní vědecká činnost jest dosti nepatrna, ale jeho horlivost sběratelská a péče o sbírku, která ho vedla ke zřízení »nadace Arnamagnaeanské« (k vydávání spisů staronordických a k podpoře studentů v oboru tom pracujících) zjednaly mu čestné místo v dějinách vědy. **A.** nar. se na západ. Islandě, kdež jeho otec byl přednostou okresním. R. 1702 stal se professorem na universitě, ale pobýval v l. 1702—12 nejvíce na Islandě pracuje o velkém obecném slovníku. Roku 1728 potkalo ho neštěstí, že při požáru Kodaně shořely mu všechny jeho zápisky a řada nenahraditelných knih, listin a opisů. Tehdáž shořela také universitní knihovna a s ní mnoho cenných rukopisů staronordických; ale škodu tu nahradil **A.** M. knihovnou Torfaeovou, kterou byl r. 1719 koupil a v níž byly opisy oněch shořelých vzácností. *Ks.*

Arnimb viz Arnim.

Arnitzgrün, *Arnetzgrün*, ves v Čechách, 54 d., 339 ob. něm. (1880), hjtm. a okr. Falknov (2^3, hod. jihozáp.), obec **A.**, bývv. dom. a fara Kirchenbirk, šk. — Samota *Am Spiegel*, 4 d., 23 ob. něm.

Arno, lat. *Arnus*, řeka ve střední Italii, vzniká v Etruském Apenninu na Monte Falterona ve výši 1350 *m* n. m., teče nejprve jako bystřina údolím Casentinským k jihovýchodu a dospěvši roviny arezzské (270 *m*) velkým obloukem obmyká celý malebný výběžek apeninský Prato Magno a zatáčí se k severu nejkrásnějším údolím toskanským, zvaným Val d'**A.** až k Pantassievu, kde náhle obrací se k západu, protéká Florencii a krásné to údolí, pak kraje někdy bažinaté (přirozená to ochrana staré Etrurie), nyní však znamenitě vzdělané a úrodné, konečně Pisu s pobřežní rovinou a vlévá se do Ligurského moře. Ústí Arna bylo za starověku u Pisy, jež nyní 11 *km* od moře jest vzdálena. Délka jeho činí 230 *km*, úvodí 8550 *km*², splavný jest na 130 *km* počínaje od Florencie pro menší lodi. Ačkoliv v poesii italské »zlatým« se zove, má vodu stále kalnou, zahnědlou a jest nebezpečen vel-

kými povodněmi, z nichž pověstno jest rozvodnění v září r. 1537, kdy všecek Val d'**A.** a velká část Florencie ocitly se pod vodou. Přítoky: s levé strany Greve, Pesa, Elsa, Era, s pravé Sieve (největší), Bisenzio, Ombrone. Chianským průplavem (*Canal Maestro de la Chiana*) spojen jest s Tiberem a Císařský průplav (*C. Imperiale*) poutá jej se Sarchiem, kterážto řeka bývala jeho přítokem.

Arnobius: 1) A. starší byl znám v otčině své Sicce v Africe jako učitel rhétoriky a pronásledovatel křesťanů. Později ucházel se u biskupa tamního o přijetí do církve křesťanské; ale když tento mu dosti nedůvěřoval, sepsal **A.** ok. r. 295 spis o 7 knihách *Adversus nationes*. V prvních dvou knihách vyvrací námitku, že křesťanství je příčinou zlých poměrů, 3—5. kniha dokazuje nesmyslnost a nemravnost polytheismu, i vykládá, že snaha allegorickým výkladem odstraňovati závadnost mythů a kult starých bohů idealisovati je marna; poslední dvě knihy podrobují pohanský kultus zničující kritice a berou v ochranu křesťanství před výčitkou bezbožnosti, která mu bývá činěna pro nedostatek chrámův a obrazů. **A.** o nemožnosti dalšího trvání pohanství byl pevně přesvědčen; ale znal-li Nový zákon důkladně, jest pochybno; Starý zákon zůstal mu neznámým. Bohové pohanští jsou mu jaksi božstvy nižšími, proti nimž Bůh otec označen jest jako *deus summus* nebo *deus princeps*, jemuž i Krista, ač jeho božství s obzvláštním důrazem vytýká (II, 60), podřizuje jako bytost nižší. Dle psychologie jeho, silně gnosticismem zbarvené, byla duše stvořena ne od Boha samého, ale od jiné, ovšem vznešené bytosti nebeské a není již sama sebou, ale zvláštní milostí boží nesmrtelnou (II, 14). — Srov. K. B. Francke, Psychologie und Erkenntnisslehre des **A.** (Lipsko, 1878). Prameny, z nichž čerpal, ač jich neudává, jsou výborné, proto má **A.** pro nás antikvární cenu. Rhétorické líčení **A**-iovo je rozvláčné, plné asyndetického sestavování významů; jazyk jest pestrý, o čemž pojednává obšírně A. Reifferscheidt ve svém *Index verborum et locutionum* svého vydání **A**-iova. Nejlépe soudí o něm sv. Hieronymus (ep. 58 ad Paulinum 10): »Arnobius inaequalis et nimius et absque operis sui partitione confusus«. *We.*

2) A. mladší, gallský biskup nebo kněz v polovici V. stol. Pode jménem jeho je znám výklad žalmů, plný allegorických líčení a semipelagiánských názorů, dále duchem doby Augustinovy sepsané pojednání *Arnobii catholici et Serapionis conflictus de deo trino et uno*; konečně výklad některých míst z evangelia. *We.*

Arnold: 1) A., probošt vyšehradský, příbuzný krále Přemysla I. Proboštem vyšehradským jmenuje se poprvé r. 1215, kancléřem královským v létech 1226—37 a v září r. 1240 byl již mrtev. Doba úřadování jeho jest tím památna, že za něho dvorní kancléřství spojeno trvale s proboštstvím vyšehradským, tak že od této doby úřad dvorního kancléře stal se toliko titulem čestným a pramenem příjmův, a práce kancléřské vykonávány od písaře, který se nazýval s počátku notářem, později z pravidla protonotářem a byl vlastním správcem kanceláře královské. — Srov. Emler, Die Kanzlei Přem. Ottakars II. und Wenzels II. *Nk.*

2) A. Jan (* 1785 — † 1872), zasloužilý kněz český a šlechetný lidumil, narodil se 14. ledna 1785 v Mnich. Hradišti. Studoval v Mladé Boleslavi, v Praze a v Litoměřicích, kdež vysvěcen r. 1807 na kněžství. Působil v Turnově, na Hrubé Skále, ve Slatinách, posléze do r. 1838 v Miletíně. Bystře prohlédaje, že jediné vzdělání může zanedbaný a neuvědomělý lid český povznésti, s horlivým zápalem oddal se poučování lidu i mládeže, pečuje o zvelebení čes. školství i sám vyučuje a podporuje nadané mladíky (na př. Erbena) Neúnavná činnost jeho uvrhla jej konečně v chorobu, jíž a spory s patronem miletínským přinucen vzdáti se úřadu pastýřského. Odstěhoval se do Prahy a zde zvláště studentstvo nalezlo v něm laskavého rádce a dobrodince. Jeho neunavnou snahou nacházel »Spolek ku podporování chudých studujících«, zvláště od l. 1865, kdy stal se výborem jeho, hojné účasti mezi obecenstvem, jeho vytrvalou péčí založena »Měšťanská beseda pražská« (1845—46), vzor všech pozdějších venkovských besed, jež staly se záhy středisky českého života společenského. Na čestnou památku vystavěla Beseda podobiznu jeho v čítárně. V památný den položení základního kamene k Nár. divadlu čes. (16. kv. 1868) účastnil se jménem československých besed činně obřadů. V uznání zásluh jeho zvolila **A**-a pražská Učitelská jednota k vzájemné podpoře v případu nemoci a smrti i Akad. čtenářský spolek za čestného člena. Politického i společenského života čes. zvl. v r. 1848 účastnil se **A.** s vlasteneckou horlivostí a byl také vězněn (1848), že sloužil okázalou mši na Koňském trhu; ideály jeho nebyly tak hlučny jako bratrovy a braly se také jinými cestami, klidnějšími, avšak spěly tím jistěji k cíli, ku povznesení vzdělanosti čes. lidu. Zemřel dne 14. srpna 1872 zanechávaje po sobě památku otce studentstva a učitele národa. O jeho *Pamětní knize pro obecenstvo farní osady Miletínské*, v níž obsaženy četné zprávy autobiografické i o příbězích současných do r. 1870, srovn. »Sborník hist.« III. 350. a n. *Hš.*

3) A. Emanuel, bratr předešl., politický agitátor a publicista český; nar. r. 1801 v Mnichově Hradišti v Čechách, vzdělal se na oekonóma i působil drahně let jako hospodářský správce prince Rohana na statku jesenském u Semil. Vliv staršího bratra, pilná četba kronik a dějepisů českého národa učinily z **A**-a vroucího národovce. Zprotivila se mu služba posavadní, vzdal se jí a chtěl se skrovničkým jměním svým jako nájemce polní živnosti hospodařiti samostatně. Ale i tu muži činuchtivému brzy zastesklo se na spícím venkově, zatoužil po Praze, kdež bratr jeho tak chvalně působil, a r. 1842 se vskutku sem přestěhoval. Založil si obchod solný, avšak spíše jen pro-

oko. Vlastním zaměstnáním jeho byla péče vlastenecká: podněcování národního citu a sdružování lidu našeho ve společné myšlénce. Tak pomáhal r. 1846 účinně a platně bratru svému Janu při zakládání pražské Besedy měšťanské, byl horlivě činným v tehdejších našich besedách a společnostech českých, podporoval ze skrovného svého jmění chudé spisovatele při vydávání knížek pro lid, slovem nescházel nikde, kde bylo třeba práce, činu a oběti. Když r. 1847 rozšířila se pověst, že příspěním jisté kněžny usaditi se chtějí v Praze jesuité, **A.** netoliko v kruzích národních různou výmluvností všecky vlastence vybízel, aby se tomu co nejrozhodněji opřeli, nýbrž dal sepsati a tajně bez censury v Praze vytisknouti pamflet »Proti jesuitům«, kterýž rozšířil v tisících výtiskův. Byl proto zatčen a odsouzen na sedm měsíců do těžkého žaláře. Z vězení propuštěn byv pokusil se o sepsání prostonárodních *Dějin Husitů*. Nešlo mu ovšem o to, aby se spiskem tím historická věda obohatila, nýbrž aby se lidu podalo co možná živé vylíčení doby, kde národ český statečností a zápalem svého selského lidu osvědčil takovou sílu, že užasla nad tím Evropa. V únoru 1848 byla práce dokončena, když propuklá v Paříži revoluce rázem **A.**-ovi otevřela pole činnosti povaze jeho ještě příbuznější. Již déle dvou let byl **A.** nejhorlivějším a nejráznějším členem tajné společnosti »Repeal«, v níž pracoval o zdar památné schůze v lázních svatováclavských. Patentu o svolání sněmu, v němž by šlechta měla třetinu hlasův, opíral se **A.**, jak ve schůzích »Repealu« tak i v hromadách lidu co nejrozhodněji. Sněm český měl dle jeho přesvědčení záležeti toliko z volených zástupců národa, volby pak konati se měly jedině dle počtu hlav, bez ohledu na výsady kastovní. Když pak v Národním výboru rokováno o otázce, má-li sněm český skládati se z jedné nebo dvou sněmoven, **A.** opět horlivě činil mezi lidem propagandu pro jedinou toliko sněmovnu. Když pak místodržitel hr. Stadion do Národního výboru přibíral živly konservativní a tím původní demokratickou většinu jeho v menšinu obracel, **A.** veřejně proti tomu se ozýval, hroze, půjde-li to tak dále, že nastane nutnost takovýto »nenárodní« výbor rozehnati a jiný usaditi na místo jeho. K tomu arci nedošlo, neboť nastalou reakcí zničeny v červnu roku 1848 netoliko národní výbor, ale i ústavodárný český sněm a organisace Slovanstva rakouského, zahájená sjezdem slovanským. **A.** chtěje v národě našem zorganisovati sociálně demokratickou stranu slovanskou jal se koncem roku 1848 vydávati politický denník rázu ryze demokratického s názvem »Občanské noviny«, v němž polemisoval proti liberální straně národní, že více méně důvěřovala ve vládu, kdežto strana **A.**-ova věřila jedině ve všeobecné hnutí demokracie evropské. Brzy události dokázaly, kterak obě strany se mýlily. Ústavodárný říšský sněm kroměřížský rozehnán, a národ český oloupen rázem o poslední své naděje. Tu objevil se podruhé Bakunin v Praze, aby přiměl pomocí **A.**-ovou Čechy k zoufalému činu sebeobrany. Neohrožení živlové v Německu, Poznani, v Polště a v Čechách měli v týž den dáti znamení ku povstání svých národů. Rovněž odhodlaný jako blouznivý **A.** nadchnul se pro tuto utopii, jal se bez prodlení sbírati přátely ke smělému dílu, osnovati plány ku vzbouření a ozbrojení lidu, když tu po několika teprv tajných schůzkách spiklenců celé tajemství již bylo vyzrazeno úřadům, načež v noci na 10. května 1849 nastalo zatýkání, a Praha sevřena podruhé stavem obležení. **A.**-ovi podařilo se prchnouti do ciziny; zaměřil na Paříž, avšak dojel toliko do Rýna-Kolína, odkudž se za nedlouho vrátil do Lipska, kdež vydal brošuru na obranu zatčených soudruhův a poslal ji s listem do Čech; zásilka však zachycena, útulek jeho tím vyzrazen, načež k žádosti vlády rakouské **A.** saskou vládou jest vydán a do Prahy v poutech přivezen. Uvězněn v žaláři sv.-jirském a vyšetřován po tři léta vojenským soudem, až rozsudkem ze dne 18. bř. 1854 odsouzen pro velezrádu k smrti provazem; však z milosti změněn trest smrti ve 20letý žalář, jejž sobě **A.** odbýval v Lublani až do r. 1857, kdy dána politickým vězňům z let revolučních všeobecná amnestie. Propuštěn vrátil se do vlasti. Leč za nedlouho byl »pro neopatrné řeči« uvězněn v Běláku korutanském a zde konfinován, jsa v úřadě jako písař zaměstnán. Dostával za to na výživu 315 zl. stř. na rok. Teprve později dovoleno mu, že směl jako znalec polního hospodářství dohlížeti na oekonomii jistého velkostatkáře, čímž mu poskytnuto ovšem valné přilepšení. Teprve r. 1861 dovoleno mu navrátiti se volně do Čech; avšak sestárlý, utrpením a chorobou podlomený **A.** zůstal ve vyhnanství, usídlil se v Běláku a pracoval v oboru zemědělství podál všeho ruchu politického, zapomenut, až v roce 1866 raněn mrtvicí ku práci úplně neschopným se stal. Příspěvek vládní (500 zl.) mu odňat a jen laskavostí několika lidumilů převezen r. 1867 do nemocnice v Celovci. Tu teprv projevil přání umříti ve vlasti. Vrátil se v ni chud, zlomen na těle i na duchu. Obec pražská poskytla mu útulku ve svém chorobinci, kdež dne 6. ledna 1869 slabostí a sešlostí věkem tiše skonal. Vlastenecké občanstvo pražské prokázalo ryzímu a poctivému národovci poslední poctu dojemným způsobem. Tisícové se staršími obce Pražské v čele doprovázeli rakev nesenou střídavě studenty, měšťany a dělníky, kdežto po stranách její kráčeli vrstevníci památného roku 1848. *K7.*

4) A. Franjo, chorv. spisovatel, narozen 27. listop. 1847 v Bjelovaru. Děd jeho přistěhoval se za Napoleona I. ze Švýcarska do Chorvatska a psal se ještě Arnault. **A.** studoval gymnasium ve Varaždíně a v Záhřebě, práva v Záhřebě; r. 1874 ustanoven adjunktem městského soudu záhřebského. Vykonav t. r. advokátní zkoušku jmenován kr. veřejným notářem a advokátem v Bjelovaru, pak v Oseku a konečně kr. notářem v Záhřebě. V létech 1881–84 zastupoval město Bjelovar

na sněmě záhřebském, kde se vyznamenal skvělými řečmi a osnovou zákona v otázce srbské, kterouž jmenovati dlužno »lex **A.**«.— Věnuje prázdné své chvíle literatuře napsal mnoho článků do novin domácích a složil dvě dramata, která byla provozována na divadle národním: *Ruža i Vrpca* a *Ljubav ženě*; kromě toho vytištěna byla jeho činohra *Kamen smutnje* ve »Vienci« r. 1881.

5) A. Gjuro, chorv. básník, bratr předešl., nar. 21. dubna 1854 v Ivanci, studoval s výtečným prospěchem gymnasium ve Varaždíně a v Záhřebě, pak práva, filosofii a historii na akademii a na universitě záhřebské. Roku 1879 stal se professorem na gymnasiu záhřebském a povýšen byv r. 1880 na doktora filosofie vyslán od university do Gotink, Berlína a do Paříže, aby se dále vzdělal ve filosofii a připravil pro professuru universitní. Napsal množství lyrických a epických básní do různých časopisův. Epické jeho básně vynikají jadrnými myšlénkami a lehkým slohem. Nejlepším výtvorem jeho jest *Damian Juda, kneз dubrovački* (ve Vienci, 1885). Všecky básně jeho proniknuty jsou vřelým vlastenectvím a něžným citem. Do češtiny přeloženy Tesařem: »Na stráži«; »Paša« (»Slovanský sborník«, 1884).

6) A. Mikołaj (Arnoldus Nicolas), polský prot. theolog (* 1618 — † 1681). Nar. byv v Lešně, byl žákem Amosa Komenského. R. 1641 odebral se do Franeckru v Hollandsku, navštívil university v Lejdě, Groninkách a v Utrechtu, načež odplul do Anglie, ale pro válečné nepokoje byl nucen vrátiti se do Hollandska. Vysvěcen byv na kněžství působil jako duchovní správce v Beetgunu. Když byl Coccejus povolán do Lejdy, stal se **A.** r. 1651 na jeho místě prof. theologie ve Franeckru, a r. 1654 jmenoval jej magistrát zároveň akademickým kazatelem. **A.** vydal několik latinských spisův obsahu polemického a dogmatického. Když r. 1657 vyšel na Franeckru spis »Lux in tenebris«, zahrnující v sobě proroctví Kryštofa Kottera, Kristiny Poniatowské a Mikuláše Drabíka, obořil se **A.** na Komenského, který jej vydal, velmi jízlivě spiskem *Anti-Bidellus*, kde lichost oněch zjevení vytýkal a Komenského obviňoval, že byl příčinou zkázy Lešna (1656). Komenský hájil se spisem »Vindicatio famae et conscientiae«, načež uveřejnil **A.** odpověď *Discursus theol. contra Comenii praetensam lucem in tenebris* (1660), stejně příkrou a nešetrnou. Před tím psal **A.** proti socinianismu vydav dílko *Religio socin. s. catech. Racov. publ. disput. refutata* (1654), dále proti učení církve katolické ve spise *Apologia Arnesii* a vydával některé spisy svého soukmenovce Makowského.

7) A. Jerzy Chrystyan (* 1747 — † 1827), polský lékař, archaeolog a historik. Narozen v Lešně, studoval v Lipsku lékařství, od roku 1777 působil jako praktický lékař ve Varšavě a stal se dvorním lékařem krále Stanislava Augusta. **A.** proslul jako výtečný lékař a lidomil. Literárně byl činným hlavně v oboru historie mediciny, ač rovněž samostatnému lékařskému badání nejedním novým nálezem cestu razil a mimo to s oblibou numismatikou se obíral. Z rozprav jeho, uveřejňovaných dílem o sobě, dílem ve věstníku »Pamiętniki Towarz. przyj. nauk«, jsou důležitější: *Dissertatio de motu fluidi nervei* (Lipsko, 1768); *Observationes de foetu bicipite* (1774); *Rozprawa o monecie polskiéj* (Varšava, 1804): *Wiadomość o życiu i dziełach Jana Johnstona* (t., 1805); *Rozprawa o hojności królów i względach panów polskich dla rzeczy lekarskiéj i lekarzów* (5 publ., t., 1807—1822); *Historiae antiquae medicae polonae prodromus* (Krakov, 1815), první to souborné dějiny polského lékařství; *De monumentis historiae naturalis polonae literariis usque ad finem saeculi XVI. editis* (Varšava, 1818) a j.

8) A. Jurij, ruský hudebník a hud. spisovatel, nar. 1. listop. 1811. Otec jeho, ruský státní rada, určil jej pro dráhu diplomatickou, ale **A.** nejevil k ní nikdy velké náklonnosti. Roku 1831 vstoupil do kyrysnického pluku ruského a vynikl v polním tažení do Polska. Teprve r. 1838 přešel do služby státní, a když láska k hudbě znova a silněji než kdy v mládí v něm se probudila, jal se usilovně ji pěstovati. V 8 měsících naučil se u Jana Leop. Fuchsa začátkům kontrapunktu a složil operu *Cikánka*. R. 1859 dostal cenu filharm. spolku v Petrohradě za nejlepší skladbu na Žukovského balladu Свѣтляна. Mimo to složil ještě dvě opery, ouverturu k Borisu Godunovu, ballady, různé skladby oratorické a mnoho písní. **A.** míval v Petrohradě často přednášky z theorie a dějin hudby a byl vynikajícím kritikem. Roku 1863 odešel do Lipska, kdež psal pilně do časopisu »Neue Zeitschr. für Musik«; pak r. 1868 založil samostatný čas. »Allgemeine neue Zeitschrift für Theater und Musik«, v němž horlivě zastával snahy školy řečené novoněmeckou, list však dlouho se neudržel. Roku 1870 stal se prof. na hudební konservatoři v Moskvě. — Německy vydal: *Die Theorie der Musik auf akust. Grundlage* a *Die alten Kirchenmodi* (Lipsko, 1878).

9) A. Christoph, sedlák ve vesnici Sommerfeldu u Lipska, žil v l. 1650—95 a horlivě se zabýval hvězdářstvím. Vlasatici r. 1682 pozoroval o 8 dní dříve než Hevel, podal dobrá pozorování vlasatice z r. 1686 a přechodu Merkura před sluncem r. 1690. *Vrn.*

10) A. Gottfried, theolog protestantský (* v saském Annaberku 1666, † v Perleberku 1714). Studoval ve Vitemberce theologii a historii, načež stal se domácím učitelem v Drážďanech a pak v Quedlinburce. Zde napsal *Die erste Liebe, d. i. wahre Abbildung der ersten Christen* (Frankfurt, 1696) a povolán za to za professora historie na universitu giessenskou, ale zde pobyl jen až do r. 1698 vysvětliv pohnutky svého odstoupení ve spise *Offenherziges Bekenntniss*. Navrátiv se do Quedlinburka žil tam v zátiší, pracuje o hlavním svém díle, dějinách kacířství. Roku 1701 stal se zámeckým kaplanem v durinském Allstaedtě, r. 1702 jmenován dvorním historiografem pruského krále Bedřicha I., r. 1704 povolán za faráře a

inspektora do Werbenu, r. 1707 do Perleberku. I jako farář byl **A.** spisovatelsky činným, a to hlavně v oboru pastorálky, homiletiky a vzdělávací literatury. Hlavní dílo jeho jest *Unparteiische Kirchen- und Ketzerhistorie* (Frankf., I. a II. díl 1699, III. a IV. 1700, r. 1703 dodatky; nejúplnější vydání ve 3 sv. v Šafhúzách, 1740–1742). Dílo toto, namnoze předpojaté, bylo přece pro historiografii církevní epochálním. Celkem sepsal více než 50 děl, z nichž ještě uvésti sluší mystický spis *Das Geheimniss der göttlichen Sophia*. Mnohé jeho duchovní písně jsou pravé skvosty i přešly do všech evangelických sbírek písní.

11) A. Samuel, angl. skladatel a doktor hudby, nar. 10. srpna 1740 v Londýně. V hudbě byli mu učiteli Gates a Nares. Roku 1762 vystoupil poprvé jako skladatel dramatický a zejména operou *The maid of the mill* r. 1764 docílil znamenitých úspěchů, ještě více pak r. 1767 oratoriem *The cure of Saul*. R. 1783 stal se král. dvorním skladatelem, r. 1789 ředitelem Academy of ancient music a r. 1793 varhanníkem opatství westminsterského. Angličané pokládají **A**-a za jednoho z nejlepších svých skladatelů, nám však nyní již skladby jeho nezamlouvají se majíce pro nás jen cenu historickou; ale komposice kostelní lepší jsou než dramatické, jichž počtem jest asi 40. Slohem přimykají se k opeře francouzské, zejména k Philidorovi, ale vynikají přece některými momenty specificky anglickými. **A.** získal si značných zásluh skvostným, třeba ne korektním vydáním veškerých děl Haendlových roku 1786 ve 36 fol. svazcích, pak sbírkou anglické hudby církevní *Cathedral music* r. 1790, 4 sv. (vydal znova Rimbault roku 1847). **A.** zemřel 12. října 1802.

12) A. Georg Daniel, právník a básník elsaský (* 1780 ve Štrasburce, † 1829). Studovav práva v Gotinkách obdržel pak professuru občanského práva v Coblenci a r. 1809 professuru historie ve Štrasburce, kdež od r. 1811 přednášel též o římském právě. Vedlé většího díla právnického *Elementa juris civilis Justinianei cum Codice Napoleano et reliquis legum codicibus collati* (Štrasburk a Paříž, 1812) psal lyrické básně, mezi nimiž jmenovitě elegie *Blessig's Todtenfeier* jest výtečna. Nejlepší však dílo **A**-ovo jest pětiaktová veselohra *Der Pfingstmontag* (Štrasburk, 1816 a 1850), psaná přesně nářečím štrasburským a podávající živý obraz života a mravů starého Štrasburku před revolucí. *Čp.*

13) A. Thomas dr., bohoslovec a vychovatel angl. (* 1795 — † 1842). Narodil se na ostrově Wightu, stud. v Oxfordě, načež připravoval soukromě žáky na vysoké školy se zdarem tak obecně chváleným, že roku 1828 jmenován byl ředitelem veřejné latinské školy v Rugby, nejstarším ústavu ve středu Anglie. Přihlížeje k přesně vědeckému vzdělání ducha a křesťanské ušlechtilosti srdce šířil stejně lásku k vědám jako k náboženství a získal si veliké zásluhy jako duchovní i jako paedagog, v obou směrech vynikaje zvláštní praktičnosti. Nejznamenitějším spisem jeho jest *History of Rome* (3 sv., 1846—49), jež připomíná dílo Niebuhrovo a druhou punskou válkou končí.

14) A. Friedrich August, orientalista německý (* 1812 v Halle — † t. 1869). Studoval v Halle a Berlíně, načež stav se učitelem na latinské škole ve svém rodišti habilitoval se tam pro jazyky semitské, jichž stal se r. 1862 professorem. Z jeho spisů nejznámější jest populární spis geografickohistorický *Palaestina* (Halle, 1845). Z ostatních spisů jmenujeme cenné vydání sbírky básní staroarabských *Mu'allakát* (Lip., 1850); *Chrestomathia arabica* s latinským slovníkem (Halle, 1853) a *Abriss der hebr. Formenlehre* (t., 1867). *Dk.*

15) A. Matthew (* 1822 — † 1888), kritik a básník anglický, nejstarší syn Tomáše **A**-a, studoval v Oxfordě, načež stal se privátním tajemníkem lorda Landsdowna a r. 1851 školním inspektorem, r. 1857 professorem poesie v Oxfordě. Roku 1859 a 1865 vyslala jej vláda na evropskou pevninu, aby prozkoumal školství francouzské, hollandské a německé. Roku 1883 obdržel 250 lib. ročního výslužného a procestoval Spojené Obce severoamerické. University edinburská a oxfordská udělily mu titul čestného doktora a král italský vyznamenal jej vysokým řádem. Ze spisů jeho vyjímáme: *A Strayed Reveller* (básně, 1848); *Empedocles on Aetna* (básně, 1853); *Merope* (truchlohra slohem řeckým, 1858); *On Translating Homer* (přednášky, 1861); *Essay on Criticism* (kritická pojednání, 1865); *Lectures on the Study of Celtic Literature* (1867); *New poems* (1868); *Culture and Anarchy* (studie politickosociální, 1869); *Poems* (2 sv., 1869); *St. Paul and Protestantism* (1870); *Literature and Dogma* (pojednání, jež napsal k lepšímu pochopení bible, 1873); *Higher Schools and Universities in Germany* (1874); *God and the Bible* (1876); *Last Essays on Church and Religion* (1877); *Mixed Essays* (1879); *Poetry of Byron* (1881); *Burke on Irish Affairs* (1881); *Irish Essays and others* (1882) a j. **A.** jest nestranný kritik bystrého soudu a ducha reformátorského, začež si zjednal příjmení »apoštola kultury«. Jako básník zaujímá poněkud podřízenější místo; verše jeho připomínají Shelleye a Wordswortha a prozrazují více klassické učenosti než skutečné poesie. Do češt. přel. báseň »Nesmrtelnost« J. V. Sládkem (v Lum. 1883).

16) A. Christoph Fried. Wilhelm, právník něm. (* 1826 v Borkenu v Hessensku, † 1883 v Marburku). Studoval práva v Berlíně i Mariboru, kde se r. 1850 habilitoval pro obor historie práva německého. Roku 1855 stal se prof. téhož oboru v Basileji a roku 1863 opět v Mariboru. **A.** získal sobě chvalného jména v oboru právních dějin německých, dějin kulturních i ethnografie německé četnými spisy, jež vynikají důkladností i bohatostí nových myšlének. Vyjímáme z nich: *Verfassungsgeschichte der deutschen Freistädte* (2 sv., Hamburk i Gotha, 1854); *Zur Geschichte des Eigenthums in den deutschen Städten* (Basilej, 1861); *Kultur und Rechtsleben* (Berlín, 1865); *Kultur und Recht der Römer* (t., 1868); *Ansiedlungen und Wanderungen deutscher Stämme* (Marib.

1875); *Deutsche Urzeit* (Gotha, 1879, 3. vydání 1881). —*l.*

17) A. Edwin, anglický básník, učenec a publicista (* 1832), bratr předešlého. Studoval v Londýně a v Oxfordě, načež působiv krátce jako gymnasijní prof. v Birminghamu povolán byl za ředitele sanskrtské kolleje do Puny ve Východní Indii. R. 1861 vrátil se do Anglie a stal se členem redakce časopisu »Daily Telegraph«, v jehož čele dosud jest. **A.** již na universitě v Oxfordě obdržel r. 1852 první cenu za báseň *The Feast of Belshazzar*. Rok na to vydal *Poems, narrative and lyrical* a později drama *Griselda* (1856). Po návratu z Indie napsal řadu básní a studií, jež skoro výhradně mají za předmět život a poměry indické. Z těchto sluší uvésti: *The Book of Good Counsels* (1861); dějepisné dílo *History of the Administration of India under the Marquis of Dalhousie* (1862); *The Education of India* (1862); *The Indian Song of Songs* (1875); *Indian Idylls* (1883); *Indian Poetry* (3. vyd. 1883); *India Revisited* (1887); *Lotus and Jewel* (1887); *Om* (1888) a především obsáhlou báseň *The Light of Asia* (1879, 26. vydání 1887), hlavní **A**-ovo dílo, v němž líčen jest úchvatně a s mohutným básnickým vzletem život prince Gautamy, zakladatele buddhismu. Báseň došla neobyčejné populárnosti, ale také vzbudila prudký odpor mezi anglickým duchovenstvem, které **A**-a podezřívalo z obmyslného šíření učení Buddhova. Král siamský nazval ji »nejvýmluvnější obranou buddhismu« a udělil **A**-ovi řád bílého slona. K podnětu **A**-ovu a zásluhou jeho vyslán byl r. 1873 na náklad časopisu »Daily Telegraph« Jiří Smit do Assyrie, aby zkoumal staroassyrské písemné památky, a r. 1874 na společný náklad s časopisem »New-York Herald« Stanley do vnitřní Afriky.

18) A. Arthur, angl. cestopisec, politik a publicista, bratr obou předešlých, narozen r. 1833. V létech 1863—66 byl členem kommisse k odstranění krise vzniklé v bavlnářství a uveřejnil tehdy spis *The History of the Cotton Famine* (1864). Na to vydal se na cesty po Evropě a Africe, z níž nabyté dojmy popsal v díle *From the Levant* (2 sv., 1868). Po návratu stal se chefem redakce časopisu »Echo«, který došel velikého rozšíření. Roku 1875 odebral se do Ruska a později do Persie, načež uveřejnil cestopis *Through Persia by Caravan*. Mimo to vydal spisy politického obsahu *Social Politics* (1879) a *Free Land* (1880). Roku 1880 byl **A.** zvolen za poslance do anglické dolní sněmovny a r. 1885 stal se předsedou jednoty »Free Land Ligue«.

Arnold Brescijský, proslulý reformátor a vlastenec italský, naroz. na samém počátku století XII. z měšťanské rodiny brescijské. Vzdělával se nejprve v rodišti svém, pak v Miláně na kněžství, kdež dychtivě nořil ohnivého ducha v klassiky starořímské znovu tehdá objevené. Když roku 1122 pronikla do Italie zvěst o tragickém losu Petra Abélarda, který pronásledován pro své učení racionalistické uchýlil se právě do lesních pouští blíže Nogentu na řece Sekvaně, aby tam trávil život poustevnický, a když hojně mladíků chvátalo z široka daleka ku poustevně jeho, byl mezi nimi též brescijský vysvěcenec **A.** Nadšeně vnímal učení mistrovo, a možno-li, ještě mocněji dojat byl mravokárnou snahou Abélardovou, nesoucí se ku pronikavé očistě církve i společnosti. Ohnivý Ital nevydržel v mezích pouhého rozjímání: byv přesvědčen chtěl ihned opět přesvědčovat jiné. Opustiv po třech létech Paraklét (tak slula osada při poustevně Abélardově), z něhož byl mocný opat clairveauxský, sv. Bernard, nebezpečného myslitele vypudil, **A.** vrátil se v otčinu svou a obléknuv roucho mnišské počal kázati lidu. Brescia majíc rozmíšky s biskupem svým Manfredem, který jako »kapitán« německých králův činil nároky na různé požitky, jichž mu měšťanstvo vzdorně odpíralo, záhy byla vzrušena úchvatnou výmluvností smělého rodáka svého, který s kazatelny hlásal věci dosud neslýchané, broje proti svatokupectví a nekřesťanskému životu duchovenstva soudobého a proti světskému panství papežův římských. Po deset let **A. B.** putuje z města do města takto celou sev. Italii jitřil rozsévaje v lid obecný touhu po návratu církve ku prvotním její řádům a dávaje sám chudobným, čistým a střídmým životem důkaz o upřímnosti svých slov. K naléhání biskupa brescijského synoda Lateránská r. 1139 odsoudila **A**-a **B**-kého jako bludaře ku věčnému mlčení, načež jej papež Innocenc II. vypověděl z veškeré Italie. **A. B.** uposlechl a uchýlil se opět do Francie k svému mistru Abélardovi, s nímž společně dostavil se na synodu sentskou (1140), způsobenou opatem clairveauxským. Na synodě ujímal se **A. B.** učení Abélardova tak horlivě, že opat clairveauxský radil králi Ludvíkovi VII., aby **A**-a **B**-kého netrpěl v říši své. Přes to troufal si **A. B.** ještě po některou dobu kázati Pařížanům na hoře sv. Genovefy i hájiti věci své mnohými psanými traktáty, až stihl rozsudek papežský, poroučející, aby byl kacíř **A. B.** uvržen do žaláře a spisy jeho spáleny. Tu **A. B.** odešel do Švýcar; skrýval se u věrného přítele svého, papežského legáta Guida de Castello, pak v Kostnici; ale když i toto jeho bydliště jest vyzrazeno, uchýlil se do Curichu, kdež vystoupiv na kazatelně, dobyl si rázem mínění veřejného tak, že obec curišská zřídila mu stolici učitelskou zabezpečivši jej plnou svou ochranou. Volně hlásal nyní **A. B.** reformátorské své učení po tři roky na půdě švýcarské neobmezuje se na obor věroučný a církevní, nýbrž dotírajíc na veliké zlořády společenské, zvláště na kruté nevolnictví selského lidu atp. Nastolením Guida de Castello na stolec papežský (Coelestin II.) umožněn **A**-ovi **B**-kému roku 1144 návrat do vlasti, a když učinil pokání, i do Říma. Avšak nežli Říma dostihl, zemřel papež Coelestin, a nástupce jeho Lucius II. opíraje se o šlechtu počal boj proti senátu a občanstvu. V zápase o panství světské **A. B.** přidal se k lidu, jejž ohnivými řečmi podněcoval k srdnatosti a vytrvalosti jako proti Luciovi II., tak proti jeho nástupci Eugenovi III. Republikáni panovali městu, a papež nadarmo dovolával se pomoci.

Třikráte pokoušel se papež Eugen III. buď pomocí svých vasallů (1149), buď pomocí krále sicilského Rogera o pokoření vzdorné republiky. Ale Římané rozohňováni nehasnoucí energií A-a B-kého odráželi vítězně všecky nájezdy, tak že papežský dvůr po tři léta bloudil v Campagni, tak blízko Říma a přece u vyhnanství. Zatím zvolen králem německým mladý, rázný Bedřich I. (9. března 1152). Papež záhy obrátil se k novému panovníkovi o pomoc a záštitu. Římané také poslali mu listy i poselství. Avšak Bedřich nedav poslům římským žádné odpovědi slíbil za to poslům papežovým v Kostnici (z jara r. 1153), že dosadí papeže znovu v dědictví Petrovo. Zvěst taková způsobila ovšem v Římě veliké rozčilení. Za nerozhodného váhání senátu římského sestupoval podzimem r. 1154 německý Bedřich se značným vojskem s Alp do Italie, kdežto na stolec Petrův dosedl v prosinci t. r. rázný Angličan Mikuláš Breakspeare (jako papež Hadrián IV.). Tento zatarasiv se v Lateráně žádal za vydání A-a B-kého; Římané odpověděli s největším roztrpčením, že spíše chtějí zhynouti pod ssutinami domů svých, než by ho vydali; touž dobou rozkacený lid římský smrtelně zranil jistého kardinála ubírajícího se ku papeži. Na to Hadrián IV. ponejprv vyhlásil nad Římem interdikt. Od květné neděle až do zeleného čtvrtku r. 1155 snášel lid římský těžký trest klidně; však čím blíže nadcházely hody Velikonoční, tím větší nepokoj a jitření pozorováno v prostém lidu, až posléze propuklo vzbouření luzy tak kruté, že ustrašený senát vrhl se k nohám papežovým nabízeje se, že pro spásu Říma vydá A-a B-kého. Tento prchaje z Říma, bloudil jako psanec krajem, a padl v Ocriculi kardinálu Oddonovi do rukou, avšak byl jistým hrabětem campagnským ze zajetí vysvobozen a na hradě jeho bezpečně ukryt. Tou dobou blížil se německý král Bedřich již k samému Římu dychtiv korunovace své na císaře římského. Papež Hadrián IV. vyslav mu posly v ústrety projevil ochotu svou ku korunovaci té, avšak za podmínkou: opatří-li mu A-a B-kého. Německý král neváhal. Uchvátiv A-a B-kého vydal jej spoutaného papežskému legátu. Teprve nyní dostal se úsvitem dne 18. června 1155 s papežem kradmo do Vatikánu, aby zde přijal meč a korunu císařů římských. Římané zvěděvše o této pohaně své zuřivě udeřili na čtvrť Leoninskou i bojovali proti Němcům po celý den s velikou udatností až do noci, kdy zaskočeni jsou od zadu saským Jindřichem Lvem a zahnáni na útěk. A. B. přes noc odsouzen k smrti a vydán katům. Nejdříve oběšen, pak mrtvola uvržena do plamenův a popel její vmetán do Tibery. — Srovnej: Gregorovius, Dějiny Říma ve středověku; životopisy od Giesebrechta, Franka, studii Widenmanna a Theodora Parkera. *KT.*

Arnold Lubecký, středověký kronikář německý, první opat benediktinského kláštera v Lubeku r. 1177 založeného, zemřel r. 1212. Napsal pokračování k Helmoldově kronice zahrnující léta 1170–1209, všímaje si nejen dějin své užší vlasti, ale i osudů Jindřicha Lva, Bedřichových výprav do Italie a křižáckých tažení, jakož vůbec dějin říše Německé. A. L. líčí události většinou spolehlivě, ač nezapírá svého smýšlení papežského; pokud se dotýká dějin českých, nelze ovšem na něho spolehnouti. Pramenem byly mu listiny a ústní sdělení biskupů lubeckých. Dílo jeho uveřejnil Lappenberg v Monumenta Germ. hist., díl 21. Srovn. Damus, Die Slavenchronik Arnolds von Lübeck (Lubek, 1873).

Arnold Villanovský (Arnaldus Villanovanus, Arnaud de Villeneuve), reformátor přírodních věd a lékařství (* 1235 – † 1312). Narozen ve Villeneuvě u Montpellieru ve Francii, dle jiných ve Villanuevě v Catalonii, studoval v Aixu, v Paříži a ve Španělích, učil pak v Montpellieru a později žil jsa lékařem ve Španělích. R. 1276 byl u dvora papeže Innocence V., jehož léčil z moru, r. 1295 vzbudil pozornost Bonifacia VIII. svou znalostí alchymie. Potom učil v Paříži botnice i lékařství vydávaje tam i spisy své. Pobouřiv svobodnými výklady o večeři Páně, mnišství, scholastické filosofii a j. duchovenstvo byl stíhán, až u papeže Klementa V. našel ochranu. Později dlel ve vysokých službách v Neapoli i Sicilii a zemřel v Janově na cestě do Avignonu, kamž jej byl zavolal churavý papež Klement V. Spisy jeho byly několikráte sebrány a v lét. 1504—1586 vydávány, ale uchovaly se jen částečně, neboť díla filosofická byla inkvisicí zničena. Mimo to jsou pojednání alchymická bezpochyby většinou podvržena pocházejíce od stejnojmenného spisovatele, jenž na počátku XV. století žil v Montpellieru. Též pověstné *Breviarium* sepsáno bezpochyby tímto pozdějším Arnoldem. Hlavní jeho snahou bylo dokázati, že lékařství jest vědou spočívající i v praktické části na rozumných základech. Dlužno, aby bylo spracováno racionálním směrem a vymanilo se z nejapného hromadění zvláštností, jež pěstovali empirikové. Hippokrata i Galéna cení značně a zastává se tohoto, ač s ním zcela nesouhlasí, proti Avicenovi. Jádro léčení shledává v ocenění nejen místních změn, ale v pečlivém proniknutí individuálných poměrů výživy i sil; největší cenu má léčení diétetické. Blahodárný vliv snahy A-ovy jeví se později ve spisech stoupenců jeho Tomáše, biskupa sareptského, a biskupa Albíka Pražského (v. t.). Srov. Haeser, Gesch. d. Med. I. 718—728. *Pič.*

Arnoldi: 1) Ernst Wilhelm, průmyslník něm. a zakladatel něm. pojišťovnictví (* 21. května 1778 v Gotě — † 27. května 1841). Vstoupil do obchodu otce svého jako společník, založil r. 1804 továrnu na barvy trvající posud pod firmou »Ernst Arnoldi Söhne« a továrnu na kameninu v Ilmenavě. Založil v Gotě první něm. školu obchodní r. 1818, pak r. 1821 a 1829 banky pro pojišťování proti ohni a na život na zásadě vzájemnosti a byl až do smrti jejich ředitelem. Od r. 1816 působil pro »národní politiku obchodní«, přistoupil k Listovu »Deutscher

Handels- u. Gewerbeverein« a přispěl k založení něm. spolku celního podav sjezdu spolkovému roku 1819 petici podepsanou 5051 průmyslníky a směřující ku povznesení průmyslu a k usnadnění obchodu vnitrozemského. Zavedl v sev. Německu pěstování cukrovky a založil v Gotě roku 1836 cukrovar posud trvající. Pro zásluhy o rodné město zřízen tam r. 1843 jeho pomník a nadace školní.

2) A. August Wilhelm, biskup trevirský (* 1798 — † 1864). Byv na kněžství vysvěcen r. 1821 stal se brzo na to prof. jazyka hebrejského při semináři trevirském. V lét. 1826—34 byl farářem v Laufeldě a Wittlichu, načež stal se kanovníkem v Treviru. Jsa zároveň kazatelem kathedrálního chrámu obral si za vzor sv. Jana Zlatoústého, jehož homilie tenkráte přeložil a vydal. Kapitola zvolila jej vyhovujíc tím přání obyvatelstva r. 1839 za biskupa, ale vláda pro jeho přísné církevní smýšlení odepřela volbě té potvrzení, a teprv když r. 1842 podruhé zvolen, a král Bedřich Vilém IV. slevil mu přísahu státní, posvěcen **A.** na biskupa a uvázal se ve správu své diécése. Jako biskup pečoval s obzvláštní pílí o zvelebení studií theologických a vyučování náboženství, podporoval missie, kněžské exercicie a zakládání klášterů různých řeholí. — R. 1844 nařídil **A.** vystavení sukně Krista Pána, k vůli níž více než million poutníků do Treviru přišlo. Pravost tohoto ostatku brána s mnohých stran v pochybnost, kdežto trevirská církev odvolávajíc se na staré podání s nemenší horlivostí jí hájila. Kněží Ronge a Czerski použivše té příležitosti odpadli od církve a způsobili hnutí německo-katolické. **A.** snaže se, aby církev úplně byla nezávislá na státu, vydal r. 1853 nařízení o sňatcích smíšených, dle něhož i tenkráte, když všem podmínkám, které činí církev, bylo zadost učiněno, neměli snoubenci oddávání býti ve chrámě. Král Bedřich Vilém IV. kabinetním rozkazem všem důstojníkům, kteří by se tomuto nařízení biskupskému podrobili, pohrozil propuštěním. **A.** jednal bezelstně; byl muž povahy bezúhonné a mysli čisté, hluboce přesvědčen o zodpovědnosti úřadu biskupského. Nařízení o sňatcích smíšených nástupce jeho biskup Eberhard odvolal.

Arnoldisté, přívrženci učení Arnolda Brescijského (v. t.).

Arnoldi Villa v. Arnoltice a Arultovice (*Komonín*).

Arnoldstein viz Podklošter.

Arnolec, ves na Moravě, okres a hejtm. Jihlava, 53 d., 393 ob. č. (1880), pošta a fara Zhoř, ltř. škola. Kaple sv. Vendelína z r. 1874, dvůr knížete z Collalta. **A.** připomíná se již v XV. stol. Dne 15. března 1522 uvítali zde Pražané a pánové čeští krále Ludvíka z Brna se vracejícího. *Vck.*

Arnolfo di Cambio, nesprávně též **A.** di Lapo zvaný (* kol. r. 1232 v Colle di Val d'Elsa nedaleko Florencie, † r. 1300 ve Florencii). Nejprve zaměstnán byl v dílně v Niccola Pisana a účastnil se jeho prací v Sieně a v Perugii, načež odebral se do Říma a do Neapole. V Orvietě provedl náhrobek kardinála de Braye a v Římě kromě jiných prací nádherný tabernakul v chrámě San Paolo fuori (1285). V sochařských pracích svých jest úplně stoupencem Niccolovým. Brzo potom kol r. 1290 usadil se ve Florencii a zabýval se výlučně velikými úkoly stavitelskými, jež mu byly svěřeny. Jakožto stavitel náleží **A.** k největším mistrům středověku. Mezi stavbami uvésti sluší nejprve Santa Croce, největší chrám řádu žebravých mnichů. Přiměřeně povaze a prostředkům řádu jest stavba jednoduchá, v detailu přesná a chudá, ale v disposici velkolepá. Vůbec vynikal **A.** zajisté více ve směru konstruktivním, v zakládání a úpravě mohutných prostor než v jemnostech podrobností. V příčině konstruktivní v pravdě epochální jest jeho přestavba dómu S. Maria del Fiore ve Florencii. Stavbu tuto započal r. 1296. Původní rozloha se širokým rozpjetím klenby a návrh mohutné kupole jsou jeho myšlénky, nebylo mu však dopřáno je provésti, ježto zemřel již r. 1300. Za jeho řízení stavba pouze počata a zbudována jen první dvě sedla od façady počínajíc. Stavba na to uvázla a teprv od r. 1357 pokračováno v ní s četnými sice změnami, ale původní myšlénka **A**-ova, sloučení prostorné budovy podélné s velkolepou kupolí, zachována. O životě **A**-ově a účastenství jeho při stavbě dómu panovaly různé smyšlénky a nesprávné názory, jež na pravou míru uvedl jmenovitě stavitel C. Boito. Srovn. jeho »Architettura del medio evo in Italia« (Milán, 1880). *Chl.*

Arnolfsdorf viz Karvinná.

Arnoltice (*Arnsdorf*): **1) A.,** městys v Čechách, na úpatí vrchu soujmenného, okr. a hjtm. Děčín, se 144 d. a 857 ob. něm. (1880); fara, pošta, škola, chrám Nanebevzetí P. M., ve XIV. stol. farní, byl r. 1756—58 zcela nově vystavěn; továrna na výrobu nití; 20 raffinerií skla. **A.** náležely původně ke statku benešovskému, s nímž dostaly se k panství děčínskému, při kterémž »ves Arnstorf« s pod. kost. r. 1515 výslovně se připomíná. V XVII. stol. připojeny k Binsdorfu. Na faře arnoltické chová se velmi zajímavá matrika z doby protestantské, r. 1562 počínající, která poskytuje mnohé podrobnosti k dějinám rozličných rodů sev. Čech za času reformace. *—nau.*

2) A., ves na Moravě, 410 obyv. něm. (1880), hejtm. a okr. Rymařov, fara a pošta Brunseif, šk. něm.

Arnoltové, rodina proslulých knihtiskařů českých v XVII. a XVIII. stol. První připomíná se Jan Arnolt, nar. v Lehnici, který žil v prvé pol. XVII. stol. R. 1620 byl v tiskárně Kleinwächterově. — Známější byl syn jeho Jan Arnolt, jenž oženil se r. 1653 s vdovou po Mat. Vác. Březinovi, tiskaři litomyšlském, čímž stal se majetníkem jeho tiskárny »na Kuklíku«. Činnost jeho byla velmi horlivá. Již r. 1654 byl ve spojení s čilým spisovatelem čes. Pešinou (Č. Mus. 1884, 18). Získav si r. 1668 erb s přídomkem »z Dobroslavína«, přestěhoval se do Prahy r. 1669 a zařídil tiskárnu na Malé Straně. Jsa takto [illegible]

dvou tiskáren (litomyšlské až do r. 1686) vymohl si r. 1672 potvrzení novinářského privilegia. Zemřel r. 1687 poručiv závod svůj manželce, která část nářadí prodala bratřím Sinapům ke zřízení tiskárny v Brně. Arnolt Jan jest také překladatelem (z něm.) spisku náboženskolékařského, jenž vyšel v Praze r. 1679 pod titulem: *Apatyka duchovní i tělesná.* K zachování zdraví tělesného uvedeny zde rozmanité léky a připojeny modlitby ku potěše duševní v čas moru. Ze synů A-ových znám Karel Jan Arnolt, v XVIII. stol. rada appellačního soudu pražského († 1783), a Karel Ferdinand Arnolt z Dobroslavína, kterýž pokračoval v umění otcově asi do r. 1741. (Jireček, Rukověť I. 23, Jungmann, Historie lit. čes.).

Arnoltovice, Arnultovice (*Arnsdorf*), enklava moravská, ves se 405 něm. ob. (1880) a školou na Osoblažsku; slula r. 1267 »Arnoldistorph«, bývši před nedávnem od biskupa Brunona založena. Počátkem XIV. stol. manstvím držel tu nějakou část jistý Bruno. Později byla ještě samostatným statkem manským; v novější doby sloučena jest se statkem Jindřichovským. *Psk.*

Arnon, řeka franc., 140 *km* dlouhá, levý přítok Cheru, do něhož vtéká pod Vierzonem.

Arnón (dle etymologie = hlučící), jméno řeky (a údolí), jež tvořila druhdy jižní hranici zajordánské Palestiny a Moábu. Vzniká v horách Arabských a vtéká do Mrtvého moře. Nyní zove se Mújdžib A. i území, jímž řeka ta protéká, a skalnatá pahorkatina jeho břehů slove bámót A. (výšiny arnónské). *Dk.*

Arnórr Thordarson, staroislandský skald. Pobývaje kol. r. 1040 na ostrovech Orkneyských složil na počest dvou tamních knížat chvalozpěvy (*drápa*), začež dostalo se mu čestného názvu Jarlaskald (knížecí skald). R. 1046 přibyl do Norska a dostal se do služeb králů Magna a Haralda Hardrádia. Z té doby zachovaly se částky dvou krásných dráp na krále Magna a 12 veršů z Haraldsdrápy. Básník zemřel sotva před r. 1073. *Kra.*

Arnoseris Gärtn., písečnatka, rod rostlin z řádu spoluložných (*Compositae*) a čeledi čekankovitých (*Cichoriaceae*), s plody bezchmýrnými, 5hrannými, zákrovem jednořadým z 16—18 listků. Na písčinách roste u nás zejména v Polabí A. *pusilla* Gärtn. (p. nízká), bylina jednoletá, až 20 *cm* vysoká, s lodyhami z pravidla jednoúbornými, listy přízemními kopisťovitými, napřed vykrajovaně zubatými se stopkami žlutokvětých úborů kyjovitě ztloustlými, dutými. *Vs.*

Arnošt: 1) A., arcibiskup pražský, syn rytíře Arnošta, který pocházeje ze starého rodu Malovců, jehož původní sídlo byla tvrz Malovice v Prachensku, a byv od krále Jana povýšen do stavu panského přijal příjmení z Pardubic. A. narodil se na otcovském hradě Hostinné (Hostýně) u Ouval 25. března 1297, strávil mladá léta v Kladsku, kdež otec jeho byl královským purkrabím čili županem, a chodil tam do farní školy při kostele Nanebevzetí P. M., řízené johannity. Studie konal v benediktinském klášteře broumovském, r. 1322 založeném, z něhož přestoupil na biskupské školy pražské. Odtud odebral se na vysoké školy do Bologně a Padue, kde v studiích vědeckých strávil 14 let a dosáhl licenciátu v církevním právě. Na těchto školách měl vždy chudé kleriky kolem sebe, o jejichž výživu se staral. Byv posvěcen na kněžství stal se kanovníkem a r. 1338 kapitolním děkanem u sv. Víta, i zjednal sobě svou vlídností, moudrostí, učeností a výmluvností lásku kanovníkův i lidu. Po smrti biskupa Jana z Dražic (5. led. 1343) zvolila jej kapitola 14. ledna 1343 za biskupa pražského. Poněvadž pak metropolita mohučský, Jindřich z Virneburka, byl suspendován, a Praha proto vyňata z jeho pravomocnosti, odebral se A. do Avignona k papeži Klementu VI., kterýž jej potvrdil a kardinálem-biskupem portuenským posvětiti dal na biskupství. Biskupem byl jenom rok, neboť již 30. dubna 1344 bylo biskupství pražské povýšeno na arcibiskupství. Dne 18. října 1343 slavil A. diécésní synodu, na níž vydána přísná nařízení proti bludařům a lichvářům, a duchovenstvu zakázáno účastniti se v očistách čili soudech božích. Za arcibiskupa byl 23. list. 1344 u přítomnosti krále Jana v chrámě svatovítském nastolen od vratislavského biskupa Břetislava. Téhož dne položil základní kámen ke stavbě nového chrámu sv. Víta. Na radu A-ovu vydal císař Karel IV. r. 1347 základní listinu Slovanského kláštera, který ke cti sv. Jeronyma mezi Zderazem a Vyšehradem byl vystavěn. Se svými oběma suffragány a duchovenstvem celé církevní provincie konal 11. a 12. listop. 1349 v Praze první provinciální sněm, jehož stanovy byly po staletí pravidlem náboženského života v Čechách a do dnešního dne se zachovaly. A. horlivě pečoval o nápravu vad a neřestí, které se byly tehdy rozmohly při duchovenstvu povinností svých nedbalém. Směřoval k tomu statuty provinciálními, zavedením korektorův a podporováním opravných snah Waldhauserových i Miličových. Vlastní život jeho byl duchovenstvu vzorem nejskvělejším. Vliv A-ův dotkl se také jiných stránek veřejného života. Mocí výsady císařské ustanovil veřejné notáře, kteří by v Čechách vyhotovovali smlouvy, závěti a jiné veřejné listiny nesmějíce však od kostelů, špitálů, vdov a sirotků za to nijakých poplatků bráti. Dále založil důležité pro český dějepis zřizovací a nadační knihy (*libri erectionum*), v nichž obsažena jsou založení a zřízení farních chrámů, klášterů, měst sv. a obdarování kostelův a kaplí: potom knihy stvrzovací (*libri confirmationum*), jež obsahují zápisy o usazování kněží na fary; konečně *acta consistorii* vesměs vzácná zřídla pro místopis český ve XIV. a XV. stol. Ve všech podnicích Karla IV. měl A. jsa jeho nejdůvěrnějším přítelem a rádcem větší nebo menší účastenství; býval jeho poslem ke dvoru papežskému do Avignona, jeho průvodčím po Německu nebo místo něho vladařem v Čechách. Velkých zásluh dobyl si o nově založenou universitu pražskou, jejíž prvním kancléřem stal

se podlé ustanovení papeže Klementa. Svolil k uvalení mimořádné daně na vyšší duchovenstvo, z níž jí zakoupil první zemské statky a zvláštní dům. — Podporoval rád snahy mladých duchovních o důkladnější vzdělání. Nešetřil penězi, kdy šlo o krásné umění; vystavěl na př. značným nákladem kapli sv. Antonína ve chrámě svatovítském. Chudině štědře pomáhal, zvláště za morové rány v Čechách r. 1358 a 1359 a za hladu r. 1362 byl neunavným dobrodincem lidu svého. **A.** zavedl také kostelní slavnost všech sv. ostatků, jež v chrámě sv. Víta se chovají, kteráž slavnost do dnešního dne se koná. Vážnost **A**-ova v celé církvi tak byla obecna, že po smrti Innocence VI. (1362) někteří kardinálové zamýšleli voliti jej papežem; však on zatím toužil po složení své důstojnosti, aby v klášterním zátiší život mohl skončiti, ke kterémuž účelu založil v Kladsku klášter řeholních kanovníků. Ale nedopřáno mu záměr ten vykonati. Na počátku května r. 1364 odjel do Budyšína k císaři, měl tam ještě kázání a slavnou mši sv., ale hned potom rozstonal se na zimnici, dal se odvézti na svůj zámek Roudnici a skonal tam 30. čna r. 1364 odpoledne. Dle své žádosti pochován byl v Kladsku v chrámu P. Marie, kdež se spatřuje znamenitý jeho náhrobek před několika lety opravený. Za příčinou 500leté památky jeho úmrtí zřízen byl u Ouval k jeho poctě krásný pomník, jenž 30. června 1869 slavně odhalen. Čechové kladou **A**-a mezi muže »domněním svaté«, a připomínají si vděčně v adventě při rorátních zpěvech jeho jméno jakožto prvního sběratele těchto převzácných písní. — Srv. Balbín, Vita venerabilis Arnesti, primi archiepisc. pragensis (Praha, 1664); Drahé kameny z koruny svatovácslavské (t., 1871, str. 320—364). — Znak (malovecký): půl koně bílého v poli červeném (viz vyobrazení č. 346.). Tohoto svého znaku rodového užíval **A.** z Pardubic vedlé znaku arcibiskupství pražského. Dr. *Fr. X. Kryštufek.*

Č. 346. Znak Arnošta z Pardubic.

2) A. Bedřich, markrabí badenský († 1560—1604), nejstarší syn Karla II. († 1577), rozděliv se r. 1584 s bratřími o země otcovské dostal markrabství pforzheimské. Byl horlivým protestantem a činným účastníkem náboženských a politických jednání v Heilbronně (1594), Frankfurtě (1598), Friedberku (1601) a Heidelberku (1603). Zemřel bezdětek.

3) A. August, kurfiršt hanoverský († 1629—† 1698), syn vév. Jiřího, stal se r. 1662 evang. biskupem v Osnabrucku, po smrti jeho bratra Jana Bedřicha († 1679) dostalo se mu knížectví kalenberského, r. 1682 zavedl v rodě svém posloupnost dle prvorozenství. V odměnu za podporu ve válkách proti Francouzům, Turkům a povstalým Uhrům udělil mu Leopold I. hodnost kurfiršťskou. **A.** byl ochráncem filosofa Leibnize, jejž co dějepisce ke dvoru svému povolal. Manželkou jeho byla od r. 1658 Žofie, dcera Bedřicha V., kurfiršta falckého, zimního krále českého a Alžběty anglické.

4) A. August, král hanoverský († 1771—† 1851), syn krále angl. Jiřího III., stud. v Gotinkách, bojoval v lét. 1793-95 proti Francii, při čemž přišel o oko. Na to stal se v britské horní sněmovně hlavou strany torystické. Oženiv se r. 1815 s Friderikou, princeznou meklenburskou, sestrou královny pruské Luisy, usadil se v Berlíně. Po smrti bratra svého, krále angl. Viléma IV. (1837), stav se králem hanoverským zrušil ihned základní zákon ústavy hanov. a obnovil ústavu z roku 1819, z čehož vznikla veliká nespokojenost v zemi. Sedm professorů gotinských odhodlalo se k protestu, začež byli zbaveni svých míst. Teprv r. 1848 odhodlal se **A.** ke změně ústavy, a když ve všech zemích něm. reakce nabyla vrchu, počínal si **A.** opatrně a umírněně, tak že získal si i lásku svého národa. R. 1861 zřízen mu v Hanoveru pomník. Srov. v. Malortie, König Ernst August (Han., 1861).

5) A. Kazimír, hr. nassavský († 1553—† 1632), syn hrab. Jana staršího, vstoupil r. 1594 do vojenské služby nizozemské, roku 1595 dostal se do španělského zajetí a propuštěn za výkupné 10.000 brabantských zlatých; byl účastníkem všech bitev svedených za velení Morice Oranienského, stal se r. 1606 nizozemským polním maršálkem, r. 1610 místodržitelem utrechtským, roku 1620 friským a r. 1624 také groninským. Padl před Roermondem.

6) A. Železný, vévoda štyrský z rodu habsburského, syn Leopolda III. († 1377—† v Brucku n. Murou 10. června 1424), obdržel dílčí smlouvou vídeňskou (11. čce 1406) Štyrsko, Korutany, Kraňsko, rakouskou Istrii s Terstem a Portenone. Od smrti bratra svého Leopolda IV. (1411) byl nejstarším členem rodu habsburského i užíval někdy názvu arcivévody. S českým králem Václavem IV. žil ve přátelství; byl u něho hostem na Karlštejně. Válek husitských účastnil se tu i tam mezi křižáky (na př. v létě r. 1420); jednou by byl málem přišel o život nočním přepadem. — Uvnitř vládl mohutně. Finance jeho byly však rozervány tuhou válkou s bratrem Leopoldem IV. (1407—1409); snažil se je napraviti, ale k ujmě duchovenstva, začež stihla ho kletba a interdikt (1423). — **A.**, zakladatel starší vnitrorakouské (čili štyrské) větve rodu habsburského, ženat byl nejprve s Marketou Pomořanskou, potom s Cimburkou Mazovskou. Ze druhého manželství měl 5 synů a 4 dcery; ze synů přežili ho Bedřich V. a Albrecht VI. — **A.** byl muž mohutné vůle i značné síly tělesné. Podkladem četných pověstí o něm jest jednak rytířské ucházení jeho pode jménem

hraběte z Ahlanice (Aflenz) o ruku Cimburčinu (1412), jednak jeho pouť do Svaté země (1413). *Koll.*

7) A., kurfiřt sasský, zakladatel arnoštské (ernestinské) linie († 1441 – † 1486), nejstarší syn kurf. Bedřicha Mírného, byl jako 11letý hoch s mladším bratrem svým Albrechtem dne 8. čce 1455 tyt. Kunzem z Kaufungen unesen, ale šťastně z moci jeho vybaven. Po smrti otcově r. 1464 panoval **A.** nejprve s bratrem Albrechtem společně, teprv r. 1485 bratři o země se rozdělili, při čemž dostal **A.** kromě kurfiřtství Durynsko a polovici Plesenska a Osterlandu.

8) A. Bedřich Pavel Jiří Mikuláš, vévoda saskoaltenburský († 1820), syn vev. Jiřího, nastoupil 3. srpna 1853. Již roku 1802 uzavřel vojenskou konvenci s Pruskem a ve spojení s ním účastnil se válek r. 1806 a 1870 až 1871.

9) A. I. Pobožný, vévoda saskogothský a altenburský († 1691 – † 1758), syn vévody Jana saskovymarského, zakladatel linie gothské. R. 1631 vstoupil jako plukovník do služeb Gustava Adolfa, bojoval na Lechu, u Norimberka a Lützenu a účastnil se bitvy u Norimberka přistoupiv vedle starších bratří svých Viléma a Albrechta s vojskem svým [illegible] a zavázav se do svých zemí tuhá na dále příslušeb. Při rozdělení [illegible] dostala se mu vedle [illegible] Plesenska a [illegible] Kobursko. **A.** [illegible] se [illegible] vychováváním způsobných učitelův a zvláště nařízením »školního methodu« ve smyslu pravidel Ratichových a Komenského. Avšak i jinak nebylo odvětví společenského života, jehož by si správa jeho nebyla povšimla ve prospěch obecného blahobytu a mravnosti. Odevzdal vládu již r. 1674 svému synu Bedřichovi a zemřel 26. března 1675 zanechav 7 synů, kteří se o země jeho rozdělili. *Nk. Lg.*

vídeňském kongresse horlivě ujímal se krále saského. Jemu samému dostalo se knížectví Lichtenberské s 20.000 obyv., které však roku 1834 prodal Prusku. Po vymření hlavní linie gothské vév. Bedřichem IV. spadlo naň vév. gothské státní smlouvou roku 1826, ale musil knížectví saalfeldské postoupiti Meininkám.

12) A. II. (IV.) August (* 1818), vévoda saskokoburský a gothský, syn vévody Arnošta III. (I.) z jeho prvního manželství s vévodkyní Luisou saskoaltenburskou. V mládí svém konal r. 1830 s bratrem svým, princem Albertem, cesty po Anglii, Francii a Belgii, později po Španělsku, Italii, Portugalsku, Africe, r. 1842 pojal za manželku Alexandrinu princeznu badenskou a r. 1844 [illegible] otci vlada. V bouřlivých letech 1848 a 1849 dovedl mysli svých poddaných [illegible] ustupky v pravý čas a udělil [illegible] svým r. 1848 společnou ústavu, která [illegible] revidována. R. 1850 účastnil se [illegible] šlesvickoholštýnské a poražen u Eckernförde. Dary dne 5. dubna 1850. R. 1866 [illegible] rozhodně na straně pruském a [illegible] Francii r. 1870—71 účastnil se [illegible] ležema. **A.** jest přítelem a podporovatelem umění a sám nadán hudební skladatelskou [illegible] zvláště Gounoda, Saint-Saëns a Lisztova. Saëns a Liszt [illegible] s dětským průvodem cestu do Španěl a Habeše, jejíž výsledky [illegible] v knize [illegible] Reise des Herzogs Ernst [illegible] sen-Koburg-Gotha nach Aegypten etc. [illegible] 1874.

13) A. August, vévoda [illegible] (* 1695 — † 1726), syn vévody [illegible] [illegible] od r. 1707 společně se [illegible] Vilémem Arnoštem, od r. 1728 sám. Byl [illegible] livým napodobitelem Ludvíka XIV., vedl [illegible] dvůr, prováděl mnohé stavby, [illegible] dal na vojsko; zanášel se také alchymií. [illegible] r. 1734 sídlil v Eisenachu, kde zbudoval [illegible] zámek.

14) A. II., vévoda švábský († ok. [illegible] 4 1030), obdržel po smrti otcově [illegible] švábské v léno. S otčímem svým, [illegible]

okr. Paka Nová (2 hod. jihových.), obec Bukovina, fara Pecka, býv. dom. Bělehrad. — **2) A.** (*Ernestdorf*), ves na Moravě, hjtm. Přerov, okr. Kojetín se 149 ob. česk. (1880). — **3) A.** Přední (*Vorder-Ehrensdorf*), ves t.. hejtm. a okr. Mor. Třebová. se 413 obyv. něm. (1880) a školou. — **4) A.** Zadní (*Hinter-Ehrensdorf*), ves t., hjtm. Mor. Třebová, okr. Jevíčko, s 545 ob. něm. (1880) a školou.

Arnoštovice, farní ves v Čechách, 27 d., 190 ob. čes. (1880), hjtm. Sedlčany, okr. Votice (1 hod. jihozáp.), obec a býv. dom. Smilkov, diéc. pražská, vik. Votice; patron August Doerr, 2264 osadníků. Kostel sv. Šimona a Judy byl již r. 1352 farní, jehož kollátoři byli 27. března 1368 Předota, farář jarošovský a Svatomír ze Knína; 19. pros. 1394 Jarohněv Vejhák ze Křečovic a Albrecht a Mstich bratři ze Sedlce. O umučení Václava, faráře arnoštovického, 6. čce 1420, samého devátého v Bystřici skrze vojsko rakouské píší obšírně M. Vavřinec z Březové a Tomáš Ebendorfer z Haselbachu. Roku 1546 dostaly se **A.** Janu Vejhákovi z Kout s dílem v Radíči, Jiříkovicích a Durdicích; týž zemřel r. 1556 a poručník jediné dcery jeho Johanky, Markvart Věžník z Věžník prodal **A.** 22. čna 1558 Smilovi Hodějovskému z Hodějova na Chotěticích, který zemřel r. 1567. Potomci jeho Smil a Přech Hodějovští z Hodějova prodali statek Chotětice s **A**-mi r. 1599 Štěpánovi Jiřímu ze Šternberka. R. 1601 koupil od tohoto Chotětice se Smilkovem Jan z Talmberka, který oba statky v jedno spojil.

Arnoštovský domácí řád jest společný řád saských vévodství linie arnoštovsko-gothské, založen r. 1833; má velkokříže s dědičným šlechtictvím, komtúry a rytíře 1. a 2. tř., pak stříbrný kříž záslužný, zlatou a stříbrnou medailli. Odznakem jest bíle emailovaný, osmihranný kříž se zlatým lemem, zlatými kulemi a se zlatými lvy mezi hranami; ve středním štítě jest obraz Arnošta Pobožného s nápisem »Fideliter et constanter« a dubovým věncem; nad křížem zlatá koruna. Nosí se dle stupňů na různých stuhách tmavorudých a zeleně lemovaných a na různých místech.

Arnott [árnet]: **1) A.** Archibald (* 1771 — † 1855), plukovní lékař na ostrově Sv. Heleny, rodem Skot, jenž získav si důvěry Napoleonovy byl přítomen jeho smrti. Vydal o tom zajímavý spis *An account of the last illness, decease and post mortem appearances of Napoleon* (Londýn, 1822, něm. překl. v Lipsku, 1823).

2) A. Neil, anglický lékař a spisovatel (* v Arbroathu 1788 — † v Londýně 1874). Strávil několik let v námořní službě východoindické společnosti a r. 1811 usadil se jako praktický lékař v Londýně. R. 1836 byl jmenován členem senátu londýnské university a r. 1837 tělesným lékařem královny. V prázdných chvílích věnoval se zcela studiu silozpytu a přednášky své z tohoto oboru vydal s názvem *Elements of physics, or natural philosophy, general and medical* (Londýn, 1827). Horlivě zabýval se zvláště otázkou topení a ventilace, o čemž vydal spis *Warming and Ventilating* (t., 1834), a velikých zásluh získal si různými vynálezy v oboru léčitelství a zdravotnictví (hydraulické č. vodní lůžko, **A**-ův ventilátor a j.). Jeho spis *A survey of human progress* (t., 1861) jest pln zajímavých dat o pokroku lidstva vůbec. R. 1864 přepracoval a rozmnožil svůj silozpyt, do něhož vložil nové kapitoly o astronomii a zjednodušeném počtářství. Poslední jeho spisek jedná o národním vychování. V závěti své odkázal značné sumy peněz skotským universitám.

Arnotto znamená v trop. Americe jakýs mísek, obalující semena oreláníků (viz Bixa), které pro **a.** také pěstují, užívajíce ho k barvení a úpravě čokolády. Venkovanům slouží též za nejlepší protijed proti šťávě čerstvého kořenu manihotu (*Manihot utilissima* Pohl). *Děd.*

Arnpeck Vít, bav. kronikář 2. polovice XVI. stol., byl ve svém rodišti Landshutě knězem při tamním chrámě sv. Martina. Sepsal *Chronicon Austriacum* a *Chronicon Baioariae*, toto přeložil volně také do jazyka něm. Oba spisy ty otiskl Pez ve *Scriptores rerum Austriacarum I.*

Arnsberg, hlavní město bývalého hrabství, nyní vlád. okresu a kraje v pruské provincii Vestfálsku, nad ř. Ruhrou a na bergmarské trati státní dráhy pruské, sídlo vlády, zemského soudu, vrchního pošt. ředitelství, hlav. berního úřadu a obchodní komory, má katol. gymnasium (v bývalém opatství praemonstrátském), továrny na vozy, papír, broušení dříví a na připravování dřevné látky papírové, pivovary, železniční strojírnu, plynárnu a 6131 obyv. (1885). **A.** býval hlavním sídlem fémy vestfálské a zbytky soudní budovy dosud se zde zachovaly. Na výšině nad městem strmí zříceniny hradu bývalých držitelů hrabství arnsbergského, které r. 1368 koupí dostalo se arcibiskupství kolínskému, r. 1813 připojeno k Hessen-Darmstadtu a r. 1815 k Prusku. Na severní straně města šíří se mezi Ruhrou a Möhnou Arnsbergský les, pohoří 414 *m* vysoké, buky a duby porostlé, severní to část Sauerlandských hor. — Vládní okres arnsbergský zaujímá v jižní části Vestfálska 7697 *km*², jest většinou pahorkatý a hornatý (Asterberg 850 *m*), velmi zalesněný (44%) a celkem chudý (39% rolí), jen nejsevernější jeho kraje, zejména Hellweg a Soester Börde, jsou úrodny. Vládní okres arnsbergský má 1,187.933 obyv. (1885) a rozdělen jest ve dva městské kraje (Bochum, Dortmund) a 14 venkovských, jejichž sídla jsou: Altena, **A.** (676 *km*² s 43.135 ob.), Bochum, Brilon, Dortmund, Hagen, Hamm, Iserlohn, Lippstadt, Meschede, Olpe, Siegen, Soest a Wittgenstein.

Arnsdorf viz Arnoltice, Arnoltovice, Arnultovice, Arultovice a Střítež.

Arnstadt, hlavní město vrchního panství schwarzburgsonderhauského nad Gerou a na dráze dietendorf-ilmenavské, 15 *km* jjzáp. od Erfurtu. Jsouc již k r. 704 připomínáno, patří k nejstarším městům durynským, jest sídlem zemské rady, soudu a superintendenta, má knížecí zámek s kabinetem vzácných porcu-

Aristolochia ringens Vahl.

ď. ob. (1880), krásným kostelem vinařstvím, chovem dobytka, mě- sedou a poštou. *Rţ.*

don Juan, básník špan. (* 1805 † ve Valencii 1849). Vstoupil do ského ve Valencii, vyučoval v lé- 42 na škole svého řádu tamtéž, však později na duchu a skončil Básnění jeho spadá do doby pře- cismu v romantismus, což na plo- atrně se jeví; kdežto dříve liboval h (*Libro de amores*, *Poesias pasto- amorias*), obrátil se později k poe- ckolyrickému vylíčování minulosti árodní romance), při čemž dovedl oby vystihnouti. Ze znamenitých hto uvádíme: *La Sultana*, *El ha- alisca*; značnějších rozměrů jest *ljde del acueducto*. **A.** vyniká vě obraznosti a formální dokonalosti. o spisy (*Poesias del Padre Juan* ve Valencii o 3 sv. (3. vyd. 1879).

l, hlavní a sídelní město něm. kní- eckého, nad ř. Aarou, sídlo nejvyš- ch úřadův a soudu, má tři kostely, ymnasium, nemocnici, plynárnu, tabák a 2442 obyv. (1885). V kní- u jest bibliotéka o 30.000 svazcích, ukopisy, kabinet vzácných mědi- árna a sbírka bronzových starožit- culanea a Pompejí. Zde narodil se ch, jehož tři mramorové sochy chrám evangelický, a malíři Wil- drich z Kaulbachu.

(řec.), libovůně, zápach příjemný, ypařováním nepatrných částic růz- tékavých do vzduchu; aromati- tami nazýváme obyčejně hmoty zápachu silnějšího, ke kterým se ást známých druhů koření.

ická theorie viz Benzolová

tické sloučeniny, přebohatá sku- in uhlíkatých, kteréž odvozujeme o uhlovodíku benzolu (C_6H_6). Slou- vynikají velice stálým jádrem ze složeným, z něhož i valnou část hetickou uměle připravili chemi- náležejí četné charakteristické slou- vlinstvu, i látky, které vznikají ze hlíkatých při vysoké temperatuře sl. jsou nejlépe studovány a klas- e všech sloučenin uhliku. *Rn.*

tické vody viz Aqua.

, viz Tesařici.

iz Aaron.

ostlina), viz Arum.

staré, čilé obchodní město v horno- incii novarské, na jinozáp. břehu era (*Lago Maggiore*), s přístavem, nickou školou, hl. chrámem Panny snými malbami, pěkným divadlem, mi lomy a 4474 obyv. (1885), pro- obchod mezi Italií a Švýcarskem u výrobu zboží hedvábného, ba- kovového. **A.** jest stanicí parníkův ěm železn. trati vedoucích do Mi- lána a Novary. Na zdejším, roku 1800 pobo- řeném zámku narodil se r. 1538 sv. Karel Bo- romejský, jemuž na blízkém pahorku r. 1697 postavena byla obrovská socha bronzová, 24 *m* vysoká, na žulovém, 15 *m* vysokém podstavci. Z vnitřku hlavy její jest rozkošná vyhlídka na jezero a na Alpy.

Aronhold Siegfried Heinrich, mathe- matik německý (* 1819 v Angerburgu ve Vý- chodním Prusku). Byl učitelem mathematiky na dělostřelecké a inženýrské škole, později na škole stavitelské v Berlíně. Roku 1851 byl jmenován čestným doktorem filosofie univer- sity královecké a při této příležitosti uveřej- nil pojednání *Über ein neues algebraisches Prin- cip zur Behandlung des Transformationspro- bleme homogener Funktionen*. Jeho ostatní po- jednání nalézají se v Crelleově »Journal für die reine u. angewandte Mathematik«, sv. 39., 52., 55., 61., 62. a 69. **A.** zavedl v theorii al- gebraických forem zvláštní symboliku, která vypěstována dále Clebschem i Gordanem osvěd- čila se býti praktickou; byl jeden z prvních, již položili základy k počtu invariantnímu. *Rý.*

Aronicum Nck. Pod jménem tímto od- dělují se některé druhy rodu *Doronicum* L. (viz tamže).

Aronovité (*Aroideae*, viz přílohu), řád rostlin jednoděložných (*Monocotyledones*). Květy jednopohlavné neb obojaké, na společné palici obyčejně hustě sestavené. Palice bývá zaobalena toulem rozličně (často kornoutovi- tě) vytvořeným a zbarveným. Okvětí buďto žádné nebo ze šesti šupinek složené. Tyči- nek různý počet; v květech pouze prašných sestaveny ve skupinách na hořejší části pa- lice, v obojakých bývají ve 2 kruzích 2—3čet- ných neb rozestaveny nepravidelně mezi se- menníky. Semenník jeden, jedno- nebo více- pouzdrý. Plod bobule jedno- i vícesemenná. Semena s bohatým, klíček objímajícím bílkem. Řád a-tých jest sice velmi přirozeným, ale obsahuje veliký počet rodů, jež od sebe i ústroji květnými i vegetativními značně se odchylují. Oddenek bývá často silně hlízovitě napuchlý (*Arum*), z něhož pak ženou pouhé listy a stvol květný, nebo jest plazivý a položený (*Calla*). U jiných rodů prodlužuje se lodyha do značné délky, rozvětvuje se a po jiných rostlinách se popíná vyhánějíc četné vzdušné kořeny (*Philodendron*), výjimkou vzplývá *Pistia* na vodě. Listy jsou střídavé na lodyhách, často velmi objemné, šťavnatě zelené, lysé, v mládí svi- nuté, dlanitožilné, tvaru často se opakujícího, střelovitého nebo srdčitoledvinitého. Toul pod palicí jest obyčejně pěkně zbarven, tvaru kor- noutovitého, jazykovitého (*Arum*, *Anthurium*), řídčeji co listen mečovitý lodyhu okončující (*Acorus*). Palice hustě květy posetá uzavřena bývá v toulci a okončuje se někdy kyjovitým, holým koncem (*Arum*). Květy zřídka jsou obo- jaké a zřídka s dokonalým okvětím (*Acorus*, *Orontium*, *Anthurium*). Obyčejně sedávají těsně směstnané semenníky bez okvětí na zpodu pa- lice, a nad nimi nalézá se oddělení tyčinek, jež nelze ani v jednotlivé květy sestaviti; jsou totiž nestejně na povrchu palice rozpostaveny

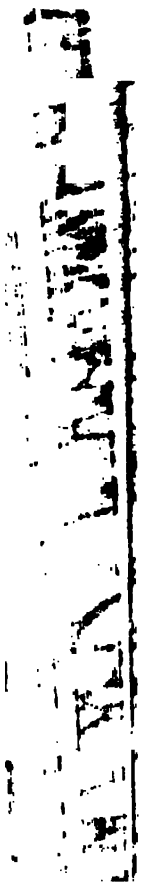

(*Symplocarpus*. Přehled a rozdělení rodů: I. Květy obojaké, s okvětím nebo bez okvětí. 1. *Acoroideae*. Toul v podobě listenu mečovitého, jenž ukončuje lodyhu; následkem toho palice postranní. Květy obojaké, celou palici pokrývající. Okvětí 4—6liste. Tyčinky téhož počtu, za okvětními lístky. Semeník 1—3pouzdrý. Semena bílečnatá. Rostliny často aromatické, s oddenkem plazivým, s listy mečovitými. *Acorus* (viz přílohu, 6.), *Gymnostachys*. 2. *Orontiaceae*. Toul vytrvalý, často barevný, zřídka žádný (*Orontium*), palice pokryta květy obojakými. Okvětí 4-, 5-, 6-, 5liste, nebo 5—8cípé. Tyčinky v témž počtu. Semeník jedno- nebo vícepouzdrý. Rostliny bezlodyžné nebo s lodyhou prodlouženou, popínavou (*Anthurium, Pothos*), řídce vodní (*Orontium*). Listy nejčastěji dlanitožilné, celé nebo rozličně dělené. *Orontium, Arctiodracon, Dracontium* (viz přílohu, 5.), *Symplocarpus, Spathiphyllum, Anthurium, Cyrthosperma, Lasia, Pothos, Culcasia* (viz přílohu, 7.). 3. *Calleae*. Toul barevný, vytrvalý (*Calla*) neb opadavý (*Monstera*). Květy bez okvětí, buď všechny obojaké nebo dolejší toliko samičí. Semeník jedno- i vícepouzdrý. Oddenek plazivý nebo lodyha prodloužená, popínavá. Listy dlanitožilné. *Calla* (viz příl., 8.), *Monstera* (viz příl., 1.), *Scindapsus, Tornelia*. II. *Araceae*. Květy jednopohlavné, bez okvětí, květy samičí na dolejší, samčí na hořejší části palice. 4. *Anaporeae*. Palice buď volně v toulci, buď k němu přirostlá, obyčejně bez kyjovitého holého konce. Květy samčí promíšeny staminodiemi. Byliny s oddenkem hlízovitým nebo lodyhou prodlouženou. *Richardia, Aglaonema, Pinellia, Dieffenbachia, Spathicarpa*. 5. *Colocasieae*. Palice volná, s kyjovitým, holým koncem. Skupina květu samčích a samičích oddělena prstencem květů rudimentárních. Semeno bílečnaté. Listy dlanitožilné. Toul barevný, nejčastěji kornoutovitý. *Colocasia, Alocasia* (viz příl., 2.), *Caladium, Peltandra, Xan-*

okrsky floristické obsahují skoro ve polovičku endemickou všech a-tý tento endemismus vykládá se tím, množují se hlavně vegetativně a ny, čímž těžko se po krajině roz stou skoro vesměs na mokrých, vl žinných místech, v lesích vlhkým nasycených, kdež pnou se často po V Evropě (hlavně jižní) roste celke v 8 rodech (*Acorus, Calla, Dracunc Biarum, Arisarum, Ambrosinia*). V Č toliko domácí *Acorus Calamus* L., *stris* L. a *Arum maculatum* L., prvý dávna zdomácnělý. Druhy s mléč jsou vesměs jedovaté, vařením vša čením jedovaté látky úplně mizejí, příklad hlízy, šťavnaté lodyhy a list a-tých i za potravu slouží. Šťávy na tělo lidské velmi účinné a ve nemocech i od lidu i ve vědeck upotřebovány. **A.**, zvláště exotické mnoze svými velikými listy i k tvarů neobyčejných a ozdobných. T a palice skvějí se často v nejnád barvách. Staly se proto **a.** vedlé orchidei prvními miláčky majitel skleníků. Mnohé druhy vysazují se dách a jiné snesou i domácí kultur (*Dracunculus, Amorphophalus, Philod locasia, Caladium, Richardia*).

Aronů Vasile, rum. spisovate v Hlohovci 1770 — † 1822 v Sibi dovav práva v Kološi, usadil se jak v Sibíni. **A.** náleží k nejoblíbenějším lidu rumunského. Z básní jeho jm *Patima hu Christosú* (Utrpení Pá v 10 zpěvech); *Anul mánosù* (Rok hn *natù şi Dorofata*, plnou rozkošného *Narcisù; Piramù şi Tisbe*, otištěné vydáních. Mimo to přeložil Aeneid lica a j.

Aroostook 'arústuk]: 1) **A.**, řek

Arovakové (*aruak*, t. j. **poživatelé mouky**, slují u sousedů, sami se nazývají *lukanu*, lidé), Indiáni jihoameričtí, obývali kdysi na celém pobřeží mezi Maraňonem a zálivem Paria, ano i na blízkých ostrovech, nyní je však nalézáme pouze v britské a hollandské Guayaně (počtem asi 2000). Jsou mírní a ze všech kmenů karaibských nejprůmyslnější. *Kř.*

Arpačaj, dvě řeky zakavkázské v gubernii erivanské, obě levé přítoky Arasu: **1)** Západní **A.**, armensky *Achurjana*, Xenofontův *Harpasos*, vzniká z několika pramenův a z odtoku Arpského jezera v horách severně od Alexandropole, teče k jihu, blíží se tomuto městu na 2—3 *km* a končí se nedaleko Adžibajramu jsa 145 *km* dlouhý. — **2)** Východní **A.** pramení se na úpatí hory Sarjal-Sarčali, protéká újezd nachičevanský a vykonav dráhu 110 *km* vpadá do Arasu asi 10 *km* pod Achachmetem.

Arpad, město syrské, viz Arfad.

Arpád, praotec panovnického rodu uherského, který roku 1301 vymřel Ondřejem III. Vtrhl v čele kočovných Maďarů, jež byl přivedl ze stepí ruských, ku konci IX. stol. do nynějšího Uherska, kde uvázal se v dědictví Hunův a Avarů. Pod jeho velením válčili Maďaři šťastně s Bulhary; již roku 892 vpadli k vyzvání něm. císaře Arnulfa do říše Velkomoravské, kterou v létech 894—905 roztříštili, činili loupežné nájezdy do Němec, ano dvakráte i do Italie. **A.** zemřel prý r. 907 zanechav nově založenou říši synu svému Žoldanovi. Život a činnost jeho oslavil národ maďarský četnými písněmi i pověstmi.

Arpalyk (tur.), ječmenné, od *arpa* = ječmen, léno neb okres, jehož důchodu (původně, jak z názvu možno souditi, v plodinách odváděného) dostává se správcům provincií, 6 radům vojenského soudu, jakož i vynikajícím theologům a professorům, a to jako přídavku k jejich důchodu nebo jako pense. Odtud i všeobecně **a.** = dar z milosti, pense. *Dk.*

Arpeggio [arpedžo], z ital. *arpa*, harfa, franc. *arpège* [arpéž], hraní jako na harfu, a to tím způsobem, že na klávesových nebo strunových nástrojích tóny akkordu neozývají se současně, nýbrž rychle po sobě, obyčejně zdola nahoru. Za starších dob (Bach, Haendel) znamenalo **a.** rychlé rozložení akkordu zdola nahoru a hned na to i opačně. **A.** se buď vypisuje (skratek *arp.*), nebo se před akkordem naznačuje kolmou čarou hadovitou, řídčeji obloukem nebo čarou skobovitou, někdy i šikmým proškrtnutím akkordu:

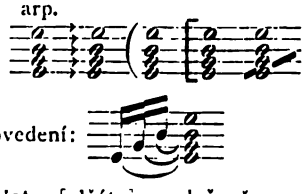

Arpeggiato [-džáto], rozloženě, na způsob hry na harfu. — **Arpeggiatura**, řada rozložených akkordů, které obyčejně vázaně hrají se střídavě nahoru a dolů. — **Arpeggiovaný bas**, harfový bas, viz Albertiův bas. *f.*

Arpeggione [-džóne], hud. nástroj nyní již zapomenutý, podobný viole da gamba, o šesti strunách (*E, A, d, g, h, c*), jejž r. 1823 vynalezl vídeňský hotovitel nástrojů J. G. Staufer.

Arpephorus, rod ještěrů na Jávě žijících, z čel. agam (*Agamidae*), stanovený A. Duméril, významný zvláštním mečovitým výrůstkem kožním na čenichu. *Šc.*

Arpi (řec. *Ἄρπαι*), římské město v Apulii, mezi Lucerií a Sipontem, náleželo mezi nejstarší města italská a slulo prý původně *Argos Hippion*, z čehož *Argyrippa* a **A.** vzniklo. Majíc v pobřežním městě Šalapii výborný přístav provozovalo rozsáhlý obchod a slynulo mocí a bohatstvím. V druhé válce punské spojilo se s Hannibalem, ale r. 213 bylo od Fabia Maxima Cunctatora dobyto, blahobyt jeho zničen a svobodné zřízení zrušeno. Vzbouřivši se opět ve válce marsické bylo od Q. Metella Pia r. 91 pobořeno. Rozvaliny jeho nacházejí se na břehu ř. Colone, sev. od Foggie.

Arpichord (harpsichord), zastaralý nástroj strunový s klaviaturou, ústrojem svým podobný klavichordu, virginálu a spinettu, při kterých drháním strun vznikají tóny harfovým podobné. **A**-u užívalo se ještě za časů Haendlových.

Arpín Václav z Dorndorfa, čes. humanista a paedagog, narodil se kolem r. 1515, studoval s Matoušem Collinem a j. ve Vitemberce pod Melanchtonem (po r. 1530—1542) užívaje podpory Mik. Černobýla a Matěje Lounského, děkana žateckého, později rady Starého Města Pražského (1540). Stav se tu mistrem, r. 1542 povolán od rady St. Města Pražského do Prahy; chtěl učiti latině na universitě, avšak nebyv připuštěn odebral se r. 1543 do Žatce spravovat tamější školu. Roku 1550 oženil se tu i stal se žateckým měšťanem a městským radou. V úřadě svém staral se horlivě o šíření a zvelebení humanismu i školství českého, později, r. 1558, zasáhl také činně do života politického byv zvolen na sněmě českém do výboru k nápravě zřízení a práv zemských. Zemřel mezi r. 1582—1583. Srov. Čas. Č. Mus. 1883, 476 7.; 1884, 209.; 1886, 33. *Hš.*

Arpino, starověké *Arpinum*, město v jihoitalské prov. casertské, asi 92 *km* výchjihových. od Říma, nad říčkou Fibrenem, s 5145 obyv. (1881, obec 11.629). Má továrny na sukno a papír, výrobu pergamenu a oleje, doly na železo a lomy na mramor. V okolí daří se ovoce a víno. Náleževši původně Volskům přešlo v moc Samnitů, posléze Římanův, od nich zřízeno bylo jako municipium, r. 302 př. Kr. obdrželo právo občanské a r. 188 i plné právo hlasovací. V **A**-ně narodili se C. Marius, M. Tullius Cicero, vojevůdce M. Vipsanius Agrippa a malíř Giuseppe Cesari. Mohutné zbytky kyklopských zdí, kyklopská brána a starobylý náhrobek posud upomínají na staré město.

d'**Arpino**, Cavaliere, viz Cesari Giuseppe.

Arqua (staré *Arquatum*), ves v ital. prov. padovské, kraji monseliceském, 19 *km* jihozáp.

od Padovy, s 517 ob. (1881, obec 1489) a hrobkou Petrarkovou, jenž zde trávil poslední svá léta a zemřel 18. června 1374. Proto také zove se A. Petrarca na rozdíl od jiné vsi t. jm. (A. Polesine) nedaleko Roviga.

Arquerit viz Amalgam.

Arques [ark]: **1)** A., lázeňské, někdy opevněné městečko s tvrzí, zajímavým chrámem ze XVI. stol. a 990 obyv. (1885), památné vítězstvím Jindřicha IV. nad ligou pod vévodou Mayenneským 21. září 1589. — **2)** A., město ve franc. dep. Pas de Calais, nedaleko St. Omera, s pěkným zámkem ze XVII. stol., cukrovarem, sklárnou a 4567 obyv. (1885).

Arra, město vých.-ind., viz Ara.

Arrabona viz Ráb.

Arracacia viz Arracacha.

Arracacha *esculenta* Dc. (*Conium Arracacia* Hook.), arakača jedlá, rostlina z řádu okoličnatých (*Umbelliferae*), z příbuzenstva rodu *Conium* a *Smyrnium*. Lodyha až na metr vysoká, větevnatá. Listy třikrát trojeně peřenodílné, s úkrojky vejčitými, hrubě pilovitými. Okolíky 8—12paprsečné, obalíčky 5—6lupenné, obal žádný. Květy špinavě žlutozelené. Plátky korunní kopinaté neb vejčité, celé, s koncem vehnutým. Dvojnažka vejčitopodlouhlá, po straně poněkud smačklá. Nažky s 5 šnorky stejnými, nezejkovanými, pobočními, obrubujícími. Brázdy mnohoproužkaté. Roste divoce na horách v Columbii, kvete v list. a prosinci. Kořen hlavní jest hlízovitě napuchlý, kulovitý, v průměru 20—22 *cm*, z něhož vyrůstá ještě větší počet stopkatých hliz postranních, našim zemákům nenepodobných. Hlízy tyto jsou barvy bílé, žluté neb červenavé a obsahují hojnost škrobu. Jsou výbornou a zdravou potravou a proto se a. jako u nás zemčata všude v tropické Americe u velkém množství na polích pěstuje. Konány pokusy akklimatovati a-chu také v Evropě, ale pokusy tyto potkaly se s úplným nezdarem. *Vský.*

Arrak viz Arak.

Arran: 1) A., ostrov Clydeského zálivu ve Skotsku, má 425 *km*², s 4730 ob. (1881). Hornatý sever oplývá divokou scenerií, zvláště na záp. pobřeží a v okolí nejvyšší hory Goatfellu (950 *m*), z níž dobývá se jaspis, achát a křišťál, zvaný arranský diamant. V úrodnější půdě jihu daří se oves a brambory. Z A-u vyváží se mnoho ovcí, ryb a ovsa. Hlavní místa jsou Brodick a Lamlash, toto s výborným přístavem. Vyskytují se zde mnohé starožitnosti: mohyly, netesané obelisky, druidské kruhy. — **2)** A., skalní ostrov na severozáp. břehu Irska, pnoucí se do výše 226 *m*, patří k prov. ulsterské a má na 8 *km*² 1000 obyv. — **3)** Arranské ostrovy v Galwayském zálivu viz Aran 1).

Arrangement [aranžmán], franc., upravení, spracování, zprostředkování, narovnání. A. v hudbě jest upravení skladby na jiné poměry tónové, než prvotně určeno, na př. skladby klavírní pro velký orchestr (Dvořákovy »Slovanské tance«), skladby orchestrální pro smyčcové kvarteto (»Sedm slov Kristových« od J. Haydna), zpěvohry pro piano (klavírní výtah) a j. Zdařilý a. vyžaduje svědomitého a intelligentního hudebníka, tím spíše, běře li na sebe volnější tvar směsi (potpourri), fantasie, transkripce a parafrase. *f.*

Arranger [aranžé], franc., upraviti, uspořádati, prostředkovati, vypořádati; odtud arranžovati.

Arrapačové, algonkinský kmen kočovný v Sev. Americe na záp. od Assineboinů, příbuzný s Černonožci. Jsou velmi bojovní a výborní jezdci i zarytí nepřátelé bělochův. Šošoni říkají jim psožravci, Kanadané břicháči (*Gros-Ventres*). *Kř.*

Arras [arà, aràs], starověká Nemetocenna č. Nemetacum, flám. *Atrecht*, hl. město franc. depart. Pas de Calais, na soutoku Crinchonu se splavnou Scarpou a na sev. dr. franc. 155 *km* ssvých. od Paříže, sídlo biskupa a protestantské konsistoře, jest pravidelně stavěno způsobem nizozemským, má pěkná náměstí, krásnou novou kathedrálu, býv. opatství benediktinské sv. Vaasta, jenž zde v VI. stol. byl biskupem, čtyři jiné kostely a množství kaplí, radnici s vysokou, ozdobnou věží z r. 1510, museum, bibliotéku s 50.000 svaz. a 1100 rukopisy, botanickou zahradu, obchodní soud, dva semináře, dva ústavy učitelské, školu lékařskou a hudební, kollej. divadlo, učenou společnost (zal. 1737), pět sirotčinců, ústavy hluchoněmých a slepců a 26.914 ob. (1886), kteří provozují výnosný obchod, zvláště s obilím, řepkovým olejem, vínem a kamenným uhlím. Též průmysl zde rozkvétá v četných továrnách na krajky, punčochy, cukr, líh, pivo, cichorii, mýdlo, dýmky, hospodářské stroje a j. Jest to staré *Nemetacum*, bývalé hlavní město keltských Atrebatů, dle nichž později též *Atrebatae* zvané, které již za invase římské bylo město znamenité a již od IV. stol. proslulo výrobou kobercův a látek lněných. Bylo pak hlavním městem hrabství Artoiského a později i sídelním městem Burgundu. S dědictvím burgundským dostalo se r. 1493 domu rakouskému, načež v XVI. a XVII. stol. krvavě o ně bojováno, až r. 1640 Ludvík XIII. dobyl ho trvale pro Francii. V A-u umluven byl mír mezi Ludvíkem XI. a Maximiliánem rakouským 23. pros. 1482, dle něhož dcera arciknížete měla dauphinovi přinésti věnem práva svá na Artois a Burgund. A. byl od Vaubana opevněn a opatřen citadellou a jest nyní pevností prvého řádu a sídlem ženijního ředitelství. Zde narodil se Matiáš z Arrasu, první stavitel chrámu sv. Víta na hradě pražském, a M. Robespierre. — Arrondissement arraský má v 10 kantonech a 211 obcích 173.652 obyv. (1886).

z **Arrasu** Matiáš, první stavitel domu svatovítského v Praze. Krátká biografická zpráva obsažena v latinském nápise nad poprsím Matiášovým, jež umístěno v triforiu dómu pražského; nápis ten zní v překladu českém: »Matiáš rodilý z Arrasu, města francouzského, první tohoto chrámu stavitel, jejž Karel IV., tehdy markrabí moravský, když za římského krále zvolen byl, z Avignonu s sebou přivedl, aby stavěl kostel tento. Počal

jej stavěti od základů r. 1342 a řídil stavbu až do r. 1352, v kterémž zemřel.« V nápise tomto jest jediný omyl ten, že místo r. 1342 má státi r. 1344. Roku toho byl totiž markrabí Karel se svým otcem u papeže Klimenta VI. v Avignoně, a vymohl zde povýšení biskupství pražského na arcibiskupství; s událostí touto spojeno pak založení nového kathedrálního chrámu v Praze, po léta již připravované.

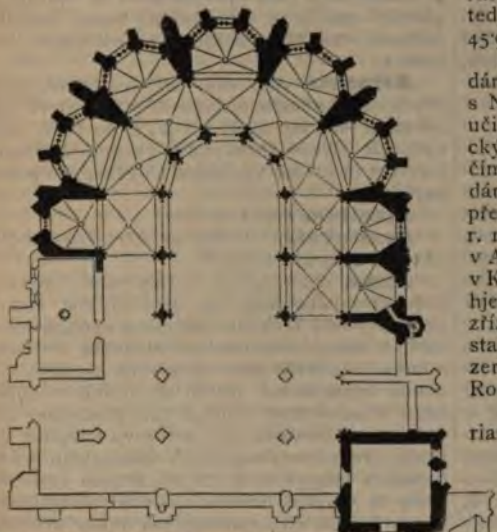

Č. 347. Půdorys chrámu svatovítského s částmi plánu Matiáše z Arrasu.

Zkušeného stavitele přivedl s sebou Karel z Avignonu samého, kdež při dvoře papežském veškeré umění rozsáhlou měrou bylo provozováno. Mistr M. z **A.** navrhl plán k nové budově, k níž 21. listopadu 1344 položen základ. Plán M. z **A.** (viz vyobrazení č. 347., kdež část plánu Matiášova černě jest vyznačena) následuje volně vzoru velikých kathedrál francouzských, jejichž charakteristickou známkou jest v partiích chorových vysoký kůr s ochozem a věncem polygonních kaplí a s přípornými pilíři a oblouky na zevní straně. Matiáš řídil stavbu pouze osm let, ale během té krátké doby pokračovala stavba tak rychle, že celý závěr choru proveden v celé dolní své partii až po výši triforia. Matiášem samým neb aspoň brzo po jeho smrti úplně ve slohu jeho zřízeno pět závěrných kaplí spolu s ochozem, krom toho pak na severní straně první kaple (sv. Anny) a na jižní dvě kaple a část třetí. Mimo to době Matiášově přináleží též založení kaple svatováclavské, teprve později druhým stavitelem Petrem Parléřem dostavěné. Tento následník M. z **A.** pozměnil plán v dalším pokračování ve stavbě měrou značnou. Matiáši z **A.** připisuje se dále, a to plným právem, založení hradu Karlštejna, kterémuž částečně za vzor sloužil palác papežský v Avignoně. Srv. Mikovec a Zap, Starožitnosti a památky země české II.; Chytil, Petr Parléř a mistři gmündští (tamtéž). *Chl.*

Arratel (plur. arrateis) či libra, portug. (do r. 1868) a brazilská (do r. 1873) obchodní váha; měla 16 oncas (uncí), každá once 8 oitavos (osmerek) a rovnala se 459 *gr.*; 32 arrateis činí 1 arrobu čili $^1/_4$ quintalu (centnýře), tedy 1 quintal = 128 arrateis, a 100 arrateis = 45·9 *kg*.

Arrebo Anders Christensen, básník dánský (* 1587 — † 1637), srovnává se často s Němcem Opitzem, protože jako on první učil krajany básniti dle přesných zásad metrických. Ale **A.** jest opravdovým básníkem, čímž Opitz nebyl, a zasluhuje jméno otce dánské poesie. Zvláště se chválí jeho volný překlad žalmův a *Hexaëmeron* (vyd. v Kodani r. 1661), báseň o stvoření světa. — **A.** nar. se v Aereskjöbingu, stal se zámeckým kazatelem v Kodani a již v 31. roce věku biskupem trondhjemským; ale pro mladickou bujnost a nezřízený život byl sesazen. Obdržev pak milost stal se farářem ve Vordingborgu, kde také zemřel. Výbor spisů s životopisem vyd. H. F. Roerdam (t., 1857, 2 sv.).

Arrecife, okr. město ve špan. prov. Canarias, na vých. straně ostr. Lanzerote, má nejlepší přístav Kanarských ostrovů a 2686 obyv. (1878) provozujících čilý obchod; zejména vyváží se soda, košenila.

Arrecifes, řeka v sev. části argentinské prov. Buenos-Ayres, asi 200 *km* dlouhá, pravá pobočka Parany. — Na ní a na dráze pergaminsko-buenos-ayreské leží město **A.** s 2800 ob., hlavní místo kraje t. jm., jenž na 1754 km^2 má 7000 obyv.

Arrectores pili, vzpřimovači vlasů. Z vazivové pochvy vlasu, uložené v prohlubenině kůže, vzniká na její zpodině svazek hladkých svalových vláken, táhnoucí se šikmo vzhůru ke škáře; směr jeho tvoří vždy přeponu tupého úhlu, jejž tvoří vlas s povrchem kůže. Skrátí-li se tento svazek svalový, vzpřímí se vlas, při čemž na povrchu pokožky utvoří se hrbolek (»husí kůže«). V prostoru mezi svazkem svalovým a vlasem nalézá se mazová žláza; tato skrácením svalu toho se smačkne a její mastný výměšek vytlačí se do prohlubeniny vlasové, čímž namastí se vlas a nabývá hebkosti i lesku. Činnost vzpřimovače vlasu vzbuzuje se buď přímým podrážděním kůže (na př. studenou vodou), nebo reflektoricky, zvláště při některých affektech duševních, na př. strachu. *Mš.*

Arrée [aré], *Montagne d'A.*, též *Monts d'Arrhès*, nízké pohoří v severozáp. Francii (depart. Finistère a Côtes du Nord), nejvyšší hřbet poloostrova Bretagneského, táhnoucí se délkou 80 *km* od Brestského zálivu až k řece Trieux, na jihu údolím Auny oddělené od Černého pohoří (*M. Noire*). Jest to hrbolatá vysočina složená ze žuly, pískovce a břidlice, jejíž nejvyšší vrcholy jsou St. Michel (391 *m*),

Roc Trévézel (354 *m*) a Roc Ar-Treunteun (371 *m*).

Arresko-Sö. jezero v již. části dánského ostrova Fynu, sev.-vých. od Faaborgu, vytéká do Odense-Ay.

Arrest viz Vězení, Obstávka.

Arrestatio (lat.) viz Stavení.

Arrestationis literae (lat.), zatýkací list, zatkyně.

Arrest of judgement [džödžment], angl. zastavení rozsudku, technický výraz anglického processu, zvláště trestního, značící prostředek právní k zamezení vydání rozsudku. Byl-li již vynesen verdikt poroty, může žalovaný před vyřknutím rozsudku žádati za zastavení rozsudku, a to z důvodů, které vysvítají ze spisů trestních, nikoli však pro nedostatek řízení průvodního nebo z jiných důvodů. Soudce musí v případě zločinů, kteréž smrtí se trestají, zeptati se obžalovaného z povinnosti úřední, jaké důvody může uvésti, aby rozsudek smrti proti němu nebyl vyřčen. Dřívější četné důvody zmateční, vyplývající z formálnosti řízení trestního, byly novějšími zákony značně obmezeny. *Č-l.*

d'**Arrest** [daré] Heinrich Ludw. (* 1822 — † 1875), hvězdář něm., stud. na univ. berlínské, kdež hlavně hvězdářstvím se zanášel obraceje pozornost k objevování vlasatic a zabývaje se vypočítáváním drah četných vlasatic a asteroid. Celkem odkryl 4 vlasatice, z nichž jednu periodickou, po něm »vlasatice d'Arrest« nazvanou, a asteroidu Freia. Od r. 1846 byl na hvězdárně berlínské co počtář, od 1. kv. 1848 na hvězdárně lipské co pozorovatel činným. V Lipsku počal určování míst mlhovin 4½palcovým refraktorem, práci to, v níž v Kodani, kamž r. 1857 byl povolán, 11palcovým refraktorem Merzovým po 6 let (1861—67) pokračoval. Pozorování kodaňská složena jsou v jeho díle: *Siderum nebulosorum observationes Hafnienses* (1867). Celkem určil místo 1942 mlhovin, na mnoho podvojných a několik proměnných mlhovin upozornil a 215 nových předmětů mlhových objevil. Roku 1864 vydal mapku a seznam všech hvězd (do 16. velikosti), místa, kde r. 1572 nová hvězda (Tychonova) se objevila; r. 1867 vydal tiskem Tychonova pozorování vlasatic. Od r. 1872 až do své smrti zanášel se spektroskopickým zkoumáním nebes, určuje hlavně vidma mlhovin a vidma hvězd III. a IV. typu Secchiho. *Gs.*

Arrestant viz Vězeň.

Arrestprozess viz Obstávka.

Arrêt [aré], franc., v šermířství, viz Nástrk.

Arretační klausule jest doložka na opisech směnečných, naznačující, až kam jde kopie směnečná a kde začínají původní podpisy (indossace).

Arrêté nazývají se ve franc. právu vůbec nařízení (výnosy, nálezy) úřadů správních, ministrů, prefektů, podprefektův a mairův obecních, vydaná v mezích jejich působnosti na základě zákonův a reglementů. Nařízení prefektů vyžadují v některých případech vyslechnutí dobrého zdání rady generální (*conseil général*) nebo rady prefektální (*c. de préfecture*). Ministerstvo nemůže jich změniti nebo nahraditi jiným nařízením, nýbrž toliko zrušiti a pak vydání jiného nařízení prefektu přikázati nebo potvrditi. Podobný jest poměr prefekta k nařízením municipálním, která jsou buď všeobecná (a. *réglementaires*) nebo zvláštní (a. *individuels*), jednotlivcům platící a teprve doručením závazná. Kromě toho nazývají se a. rozhodnutí rady prefektální ve sporných věcech správních, druhdy též tajná dvorská nařízení vladařů (v Belgii podnes nařízení královská). *Tkl.*

Arretisté slují právníci, hl. francouzští, obyčejně předsedové, radové, prokurátoři neb advokáti soudní, kteří od XVI. do XIX. stol. vydávali sbírky nálezů vyšších soudních dvorů, jež nyní obyčejně vycházejí v občasných publikacích.

Arretium viz Arezzo.

Arretovati (z franc. *arrêter*), zadržeti, zatknouti, uvězniti.

Arrha, závdavek, otřelé starší *arrhe*, z řeckého *ἀρραβών*, jež jest kořene semitského. Podlé řeckých památek *ἀρραβών* jest splátka, která se dávala při sjednání smlouvy a činila značnější podíl umluvené záplaty. Podobný význam má arrabo při trzích v komediích Plautových; kupitel tím postupem zajišťuje prodavatele, že smlouvu vyplní, že koupi převezme a zaplatí. V klassickém právu římském nazývá se a., co při zřízení smlouvy smluvce jeden obdržel na znamení, že smlouva jest sjednána. A. usnadňuje tak důkaz učiněné smlouvy (*ut evidentius probari possit*) a smlouvu v tom smyslu utvrzuje. Odtud v doktrině obecného práva pojmenování a. *confirmatoria*. Smlouva, kterouž a. se zřizuje (*pactum arrhale*), jest tedy sml. akcessorická přistupující k jiné, již sjednané smlouvě jako ke smlouvě hlavní. Přistoupiti může ke smlouvě všeliké a nikoliv, jak učí někteří, jen ke smlouvě konsensuální; ovšem při smlouvách reálných a formálných z pravidla k ní nebude podnětu. Obyčejně záleží a. v penězích nebo jiných věcech movitých a v pramenech jen takové příklady se uvádějí; avšak pojem a účel její nevylučují věcí nemovitých a práv. I slib zřizovatelů dlužno tudy připustiti. Věc hmotná jako a. daná přejde do vlastnictví příjemcova; ovšem, není-li úmluvy jinaké. Slouží účelu řečenému má se a. vrátiti, když účel její mine, zejména, když smlouva byla splněna (ať dobrovolně nebo z donucení soudního), nebo když srovnalou vůlí stran byla zrušena, nebo zanikl-li jinak závazek z ní pošlý. Záleží-li a. ve věcech těhož druhu, jako se mají příjemci plniti, může se mu na splnění smlouvy hlavní připočísti. Jest-li však připojena *lex commissoria*, a příjemce podlé úmluvy této odstoupí, zůstane mu a. Zvláštní úmluvou může se ztráta její a pro příjemce ztráta stejné nebo vícenásobné hodnoty za pokutu stanoviti na všeliké případnosti, že smlouva s té či s oné strany nebude řádně splněna. A., k níž pojí se ustanovení pokuty, nazvána jest v doktrině a. *poenalis*. Zvláštní úmluvou mohou strany tolikéž

i stanoviti, že **a.** má býti nádavek povinovaného plnění a místy pro jisté případy (při smlouvách čeledních, při prodejích dobytka a j.) po zákonu nebo právním obyčeji nádavkem jest. V Iustiniánově kodexu objevuje se ještě **a.** jiná. Dává se mezi stranami, jež o smlouvu vyjednávají, ale dosud se nezavázaly. Má se vrátiti, když smlouva přišla k místu. Ale když smlouva zmařena vinou příjemcovou, má on vrátiti duplum, a když zmařena vinou druhé strany, propadá **a.** příjemci. Když smlouva zmařena, aniž tím vinna některá strana, má se **a.** tolikéž vrátiti. Smlouva, kterou se zřizuje **a.** taková, jest tedy smlouva samostatná, a stanoví se jí pokuta pro stranu, jež vyjednání zmaří. V doktrině pojmenována **a.** tato **a.** *contractu imperfecto data*, kdežto **a.**, jež dává se při učinění smlouvy, nazývá se **a.** *contractu perfecto data*. Porůznu vedlé zákonův a obyčejův **a**-ae *datio* k platnosti některých smluv (zvláště čeledních) se vyhledává; **a.** tu slove **a.** *constitutoria*. **A.** *poenitentialis* nazývá se v doktrině **a.**, k níž táhne se zvl. úmluva, že ten, kdo dotčený závdavek dal, smí od smlouvy pustiti, ale pak závdavek svůj ztratí, nebo, že také druhá strana může odstoupiti, ale mimo závdavek přijatý alterum tantum vrátiti musí. (Viz Litkup.) V rak. občanském zákonníku spořádána jest pouze **a.** *contractu perfecto data*. Vedlé §. 908. pokládá se závdavek (*Angeld*. obch. zák. čl. 285. *Daraufgabe*), »nebylo-li nic jiného zvláště umluveno, toliko za znamení smlouvy učiněné, nebo za jistotu, že se smlouvě zadost stane«. Slovo »nebo« tu však nerozpojuje. Jistotě splnění slouží závdavek tou měrou, že, »nesplní-li se smlouva vinou jedné strany, může strana, na kteréž není viny, podržeti, co dostala závdavku, anebo dala-li závdavek, může žádati, aby se jí dvojnásobně tolik vrátilo«. V tom kuse rak. právo podstatně se odchyluje od práva obecného. Byl-li při smlouvě dán závdavek, neplatí všeobecné pravidlo v §. 919. obč. z. vyslovené, když jedna strana smlouvy nesplní, že druhá strana žádati může toliko za náležité splnění smlouvy a za náhradu, nýbrž strana, na kteréž není viny, má na vůli, aby domáhala se splnění a náhrady, anebo aby držela se závdavku, nepotřebujíc pak dokazovati škody. Tak i dekret dv. kanc. ze dne 12. srpna 1825. Zvoliviši jedno nemůže již strana dotčená voliti druhé a zejména tedy nemůže od smlouvy odstoupiti, když částečné plnění byla přijala. Když smlouva se splnila nebo dála se náhrada, má se závdavek vrátiti; po případě může se také na splnění nebo náhradu súčtovati. Rovněž má se závdavek vrátiti, když splnění smlouvy nemožným se stalo náhodou nebo vinou obou stran. Zákon jmenuje závdavkem, co bylo při sjednání smlouvy »napřed dáno« (*voraus gegeben*). Tomu nesluší rozuměti, jakoby závdavkem mohly býti jen věci, jaké dotčená strana zavázala se plniti. Avšak ani nelze uzavříti, že by jen věci hmotné mohly se dáti závdavkem. Cit. dekr. dv. kanc. ze dne 12. srpna 1825 uvádí jako možný předmět i *Privatcautionsobligationen*. Nespadají li pak pod *gegeben* jen věci hmotné, není proč popírati, že také zřízení pohledávky, slib té které strany, má průchod; nebo nelze tvrditi, že by tou cestou nebylo možná dosíci účelu, jejž závdavek má, že by vzešlá tak pohledávka nemohla tolikéž sloužiti za znamení smlouvy učiněné a za jistotu, že se smlouvě zadost stane. Byla-li závdavkem dána věc hmotná, stane se příjemce zajisté také podlé rak. práva vlastníkem. »Byl-li závdavek dán a bylo-li spolu umluveno, že může se odstoupiti, aniž ustanoven zvláštní litkup,« platí vedlé §. 910. obč. zák. závdavek i za litkup (**a.** *poenitentialis*), a pustí-li tedy od smlouvy ten, kdo závdavek dal, pozbude závdavku, a pustí-li ten, kdo závdavek přijal, vrátí dvojnásobně tolik. **A.** *contractu imperfecto data* v zákonníku jest pominuta. Zákonník západohaličský dotýkal se jí (III., §. 199.); při redakci obč. zákonníka (prot. II., str. 93.) vynecháno bylo dotčené ustanovení jako nemístné. Nicméně nelze pochybovati, že úmluvou stran rovněž **a.** taková platně zříditi se může. Podlé některých řádů čeledních, zejména také podlé českého řádu čeledního ze dne 7. dubna 1866 č. 11. z. z., vyhledává se závdavek k platnému sjednání smlouvy čelední. — **A.** *sponsalitia* viz Zasnoubení. — **A.** ve smyslu práva finančního, jež má původ svůj v létech 1713—1715 a jež r. 1808, 1810 a 1813 vzala za své, viz Taxa služební. *Spy.*

Arrhéforia, jedna ze slavností staroathénských, oslavujících agrární působení bohyně Athény. Konávala se v měsíci skiroforiónu a měla ráz mystérií. Kněžka Athény Poliady, řídící průběh celé slavnosti, odevzdala v době noční dvěma arrhéforám nádoby s tajemnými svátostmi, jež potom obě dívky na hlavách svých donesly do posvátného okrsku bohyně Afrodity v Sadech, odkudž sestoupily do podzemní kobky, kdež posvátné břímě své složily; obdrževše potom za ně jiné tajemné předměty vrátily se nesouce je zastřeny opětně do hradu. Dovršivše výkonem tímto úlohu svou zproštěny potom posvátného svého úřadu. *Dnl.*

Arrhéfory (z řec.) sluly v Attice čtyři mladé dívčiny, vybírané z nejpřednějších rodin athénských k službám bohyně Athény Poliady a zastávající úřad svůj ne déle jednoho roku. Dvě z nich účastnívaly se výroční slavnosti Arrhéforií (v. t.), obě druhé pak podílmivaly při hotovení roucha (*peplos*) bohyni Athéně k slavnosti Panathénaií. *Dnl.*

Arrhenatherum Beauv., ovsík, rod rostlin z řádu trav (*Gramineae*), nejpříbuznější s rodem *Avena*, k němuž druhdy jej počítají. Klásky dosti veliké, zkvěté, zpodní ♂ kvítek sedí za pluchou nesoucí pod prostředkem hřbetu dlouhou, kroucenou osinu, svrchní, obojaký, sedí za pluchou buď bezosinnou nebo s osinou pod koncem vynikající. Známy tři druhy domácí po Evropě, sev. Africe a záp. Asii. Ve střední Evropě a také v Čechách roste všude na lučinách; travnatých místech i podlé cest o. obecný čili metlice francouzská (**A.** *elatius* Beauv.), vytrvalá, statná, i přes 1 *m* vysoká travina se stéblem na zpo-

dině často napuchlým, listy plochými, latou podlouhlou, za květu rozkladitou, větví mírně dlouhých, drsných. Výborná rostlina píční, jež ode dávna zvláště ve Francii se pěstuje. Vyhání brzy z jara četné lodyhy a vydrží až 10 let. **A.** je travinou dobrých luk, milující zvláště dobrou, hlubokou, kyprou, mírně vazkou, nepříliš vlhkou půdu, nejraději písčitoslínitou. Jest z nejlepších trav lučních, velmi vydatnou, rannou, jemnou, chutnou, i dosti živnou (1:3·2). Na luka za družky výborně se jí hodí: *Avena flavescens, Poa pratensis, Festuca prat.* a jetele. Hodí se i na pole (avšak jen zavlažovatelné) jako příměsek k jetelům místo bojínku. Semeno její se sbírá tím, že laty trávy té se uřezávají. Radno jí pěstovati na semeno. Osiva 100 *kg* na 1 *ha*. Pole se jí však snadno zaplevelí. *Us. Sit.*

Arrhenia Fries viz Agaricini.

Arrhenius Johan, švédský botanik a agronom, nar. r. 1811 v Järedě v Calmarlänu studoval v Upsale, kdež roku 1842 hodnosti doktorské dosáhl. R. 1846 stal se ředitelem hospodářské školy v Ultuně, r. 1862 jmenován sekretářem akademie zemědělské, kterého místa se vzdal r. 1881. **A.** proslul ve vlasti své jako znamenitý agronom. Důležitější spisy jeho jsou: *Ruborum Sueciae dispositio monographico-critica* (Dissert., 1839); *Smärre samlade skrifter i landthushållningen* (1858—1881); *Handbok i Svenska jordbruket* (4. vyd., 1879); *Jordbrukslärans hufvudgrunder* (3. vyd., 1876); *Lärobok i Botanik* (5. vyd., 1882); *Landtbruks praktika* (3. vyd., 1876). Od r. 1845—61 vydával hospodářský časopis *Tidskrift för landtmanna- och communal-ekonomien.*

Arrhidaios, syn makedonského krále Filipa II. a thessalské tanečnice Filiny, byl po smrti Alexandra Vel. r. 323 př. Kr. od vojska pod jménem Filippos za krále prohlášen. Jsa poloblbý (následkem prý otráveného nápoje, který mu byla podala Olympias, manželka Filipa II.) byl úplně ovládán vůlí říšských správců; r. 321 provázel Perdikku do Egypta, po jeho zavraždění pak zdržoval se u vojska Peithónova a později Antipatrova, s nímž do Evropy se navrátil. Od smrti Antipatrovy r. 319 podléhal úplně vlivu své pánovité manželky Eurydiky, vnučky Filipovy, jejíž panovačné choutky přivodily mu i zkázu. Když Kassandros, syn Antipatrův, od Eurydiky r. 317 za královského vojevůdce do Makedonie povolaný proti říšskému správci Polysperchontovi do Řecka vytáhl, napaden jest **A.** v Makedonii od Olympiady a zajat i s manželkou. Na rozkaz Olympiadin byl pak nejprve hladem mořen a posléze šípy zastřelen (317).

Arrhythmia (řec.), nedostatek rhythmu, souladu, neladnost.

Arrhythmie tepu, porušení rhythmu srdečního, způsobené buď vadami innervace srdeční nebo vlivem abnormních překážek oběhu krve. *Peč.*

Arria, manželka Caeciny Paeta, který r. 42 po Kr. obžalován byl z účastenství ve vzpouře dalmatského místodržitele Furia Camilla Scriboniana a k smrti odsouzen. **A.** následovala manžela svého do Říma a tu vidouc nezbytí podstoupila se dykou, kterou potom podala manželovi s řkouc: *Paete, non dolet* (Paete, neboli!).

Arrianos Flavios z Nikomédie v Bithynii, nar. ke konci I. stol. po Kr., žák stoického filosofa Epiktéta, požíval přízně u Hadriána i nástupce jeho Antonina Pia, z nichž prvý učinil jej správcem Kappadokie (136 po Kr.), druhý konsulem, později pak i kněžím Démétřiným a Persefoniným v rodném jeho městě, kde u vysokém věku za Marka Aurelia zemřel; mnohostranný spisovatel řecký, napodobující Xenofónta a zvaný též Xenofóntem mladším čili druhým. V mládí, jak se zdá, napřed snažil se učení mistra svého pro sebe a pak i pro širší obecenstvo sestaviti, což učinil v těchto spisech filosofických, napodobujících patrně Xenofóntovy »Paměti o Sókratovi«: 1. *Rozpravy Epiktétovy*, nejméně v 8 knihách; 2. *Rozmluvy s Epiktétem* (12 kn.) připomínané od Fótia, avšak nezachované; 3. *Příruční kniha Epiktétovy filosofie morální* v krátkých sentencích, dosud zachovaná. Nejlepší vydání spisku tohoto, kterého již ve starém věku jako knihy učebné se užívalo, a který v V. stol. dle zásad křesťanských byl parafrasován, ve stol. pak VI. od Simplicia kommentářem opatřen, jest Heyneovo v Lipsku (3. r. 1783) a Schweighäuserovo (v Lip., 1800). Z historických spisův **A.** nových nejdůležitější jest *Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου* čili *Ἱστορίαι ἀναβάσεως Ἀλεξάνδρου* v 7 knihách, popis tažení Alexandra Velikého, spis to již názvem a pak ovšem i slohem na vzor svůj, totiž Anabasi Xenofóntovu, upomínající. Spočívaje na pramenech nejlepších (Ptolemaiovi a Aristobulovi) a pocházeje od muže vojenství znalého a pravdymilovného pokládán byl spis tento již ve starém věku za nejlepší popis výpravy Alexandrovy. Doplněním díla toho jest spis o Indii (*Ἰνδική*) v 43 hlavách nářečím iónským, hlavně na základě Megasthena a Nearcha, složený. Ostatní historická díla **A.**-nova až na výtahy, výňatky nebo jen zmínky o nich ztratila se zcela. — Zachován jest dále zeměpisný spisek o krajinách černomořských *Περίπλους Εὐξείνου Πόντου*, vlastně výňatek z dopisu, ve kterém **A.** císaři podával zprávu o plavbě své kolem řečeného moře, podniknuté na rozkaz císařův k prohlídce pobřeží r. 131 nebo 132. Též zachovány jsou spisy *Τέχνη τακτική*, učebná kniha taktiky ve 44 hlavách, a spisek o lovu *Κυνηγετικός* v 36 hlavách, kterým **A.** doplniti chtěl příslušný spis Xenofóntův. V literatuře české podal výňatky ze VI. knihy Anabase Abraham z Günterodu v Přídavcích ku Xenofontově Cyropaedii r. 1605 (ve vyd. Rozumově z r. 1898, str. 317.—319.); podobně přeloženy jsou výňatky díla toho ve cvič. knize Kořínkově. Anabase vydána poprvé (ed. princeps) roku 1535 v Benátkách; vyd. Kruegerovo (1835—40), Sintenisovo (2. vyd. 1860—63), Abichtovo (1871—75); menší spisy vydány R. Hercherem (1854), po druhé A. Eberhardem (1885). *Ftk.*

Arriaza y Superviela, don Juan Bautista, básník špan. (* v Madridě 1770—† 1

1837). Vychován byl v král. šlechtickém semináři a na vojenské škole v Segovii, načež vstoupil do královského loďstva a sloužil zde do r. 1798. Stav se pak diplomatem přidělen k vyslanectví londýnskému, r. 1805 odebral se do Paříže a r. 1807 vrátil se do vlasti. V bojích proti Francouzům osvědčil se A. horlivým vlastencem, o čemž svědčí mnohé jeho básně, jež mocně povzbuzovaly bojovnost Španělů, zvláště vlastenecká óda *Profecia del Pirineo*. I později zůstal A. zarytým odpůrcem afrancesadův a liberálů, které pronásledoval slovem i veršem, a horlivým stoupencem absolutismu královského. Vydal pamflety *El Fanal de la opinion publica* (Sevilla, 1809); *Elanti-español* a j., pak řeči, které měl za různých příležitostí. Sem spadají též jeho vzletné básně *Cantos patrióticas* (Londýn, 1810; 3. vyd. Madrid, 1815). Básně A-zovy, z nichž důležitější jsou ještě *Las Primicias* (Madrid, 1797; 6 vyd. t., 1829—32 o 2 sv.), didaktická báseň *Emilia* (t., 1803), oblíbeny jsou zvláště pro nevšedně lehkou a ušlechtilou formu. Mnohé z nich jsou příležitostné a oslavují jednotlivé osobnosti a události královského domu, začež se mu dostalo titulu »dvorského básníka«. Srv. úvod 67 sv. »Bibl. de autors espan.« str. 37—45, kdež i básně jeho jsou otištěny.

Arrière (franc.), v zadu, zad, zadní. — **Arrière garde,** zadní voj, oddělení vojska za hlavní armádou v zadu postupující. Účelem jeho bývá kryti ústup armády, tedy nepřítele zdržovati potyčkami, bořením cest a mostů, aby hlavní armáda v náležitém pořádku mohla ustoupiti. Zadní voj skládá se z takových druhů vojska, které mohou nejlépe úkolu svému dostáti, na př. z jízdného dělostřelectva a z lehké jízdy; pěchoty se přidává tehdy, kdyby pohyblivější druhy nestačily nepřítele zdržovati.

Arriero slují ve Španělsku mezkáři vozící náklad. Název povstal z arabského *arre*, jímž ve Španělsku podnes pobízejí se mezkové k rychlejšímu cvalu. Mezkář dopravující osoby, obyčejně muž uhlazenějších mravů, sluje *cosario* a nedá se nazývati a-rem. Mezi a-ry udrželo se mnoho národních písní a romancí; nad to, zejména Andalusané, jsou dobrými improvisátory. *NKh.*

Arrighi: 1) A. de Casanova Jean Toussaint, vévoda padovský, franc. vojevůdce (* v Corte na Korsice 1778 — † v Paříži 1853). V 16. roce vstoupil do vojska, ve 20. r. stal se kapitánem, účastnil se výpravy do Egypta, vyznamenav se pak u Slavkova a Fridlandu velel jako generál divisi u Esslinku a byl od Napoleona I., s nímž byl spřízněn, r. 1809 jmenován vévodou padovským. Po bitvě u Lützenu stal se guvernerem v Lipsku, kdež byl pro svou bezohlednost a přísnost nenáviděn. A. byl nadšený přítel Napoleonův, ale po pádu jeho r. 1814 podrobil se Bourbonům; sotva však Napoleon navrátiv se s Elby podruhé u vládu se uvázal, přidal se A. opět k němu a byl od něho jmenován velitelem na Korsice. Po opětném obnovení království byv vypovědě žil v rak. Italii až do r. 1848, kdy s Napoleonem III. do Paříže se vrátil. Roku 1849 zvolen na Korsice za deputovaného, r. 1852 od Napoleona jmenován senátorem a v prosinci téhož roku guvernérem invalidovny. Srovn. Ducane, Le général A. de Casanova (Paříž, 1866). — Syn jeho Erneste Louis Henri Hyacinthe A. de C., nar. 26. září 1814, sloužil ve vojště jako důstojník dělostřelecký, stal se r. 1849 prefektem ve Versaillech, r. 1853 senátorem, r. 1859 od května do listopadu ministrem vnitra. Od r. 1870 je členem komory deputovaných a náleží ke straně bonapartistické jsa jedním z jejích vůdců. — 2) A. Cletto viz Righetti Carlo.

Arrimage [arimáž], franc., svrstvení, stavení něčeho, v námořnictví zove se prospěšné a účelné složení a rozdělení nákladu lodního, aby loď jak náleží byla obtěžkána.

Arrius: 1) A. Q., řečník a politik římský, pocházel sice z nízkého rodu, ale jsa oblíbený obhájce soudní a čilý agitátor při volbách nabyl v Římě rozsáhleho vlivu, tak že Caesar i Cicero o pomoc jeho se ucházeli. Jako řečník neměl nadání a také vzdělání jeho bylo jen prostřední, ale úsilnou činností povznesl se mezi prvé obhájce, tak že Cicero vedlé M. Crassa jej staví.

2) A. Vetus, vynikající vojevůdce císaře Vespasiána, sloužil nejprve pod Domitiem Corbulonem v Armenii a poslán potom od Nerona do Pannonie. Tam získal si přízně nejvyššího velitele Antonia Prima, s nímž do Italie proti císaři Vitelliovi vytáhl a k vítězství u Bedriaka r. 69 po Kr. značně přispěl. Přešed přes Apenniny porazil u Interamny jiný oddíl vojska Vitelliova a osadil Řím. V odměnu stal se praefektem praetorio a obdržel odznaky hodnosti praetorské, ale vlivem Muciánovým byl později s praefektury praetorio sesazen a ustanoven za praefekta annonae, což byl úřad mnohem nižší. Dle zprávy Tacitovy (Hist. III.) stal se za Domitiána obětí úkladu, nastrojeného nejspíše od Domitie, dcery Corbulona, kterého byl A. kdysi u Nerona osočil. Vzácná je v oné době vlastnost A-iova i Antonia Prima, že nikdy nezneužívali vítězství svého a s přemoženými mírně nakládali.

3) A. Menander, právník římský, který za vlády Severa a Caracally byl v konciliu císařském a napsal *De re militari libri IV.*, z nichž několik zlomků bylo přijato do digest Iustiniánových. Srovn. Lenel, Palingenesia iuris civilis p. 650—700. *Hý.*

Arrivabene Giovanni, hrabě, ital. vlastenec a nár. hospodář, nar. 24. června 1787 v Mantově, zemř. t. 12. ledna 1881. Oddal se teprve ve 30. roku činnosti veřejné; založil v Mantově školu národní, jež však zavřena rakouskou vládou jako podezřelá z polit. rejdů. Pro styky se Silviem Pellikem A. vězněn v Muraně sedm měsíců; později stíhán pro styky s hr. Confalonierim a s karbonáry; uprchl proto do Švýcarska, pak do Francie a Anglie, kdežto statky jeho zabaveny a A. odsouzen in contumaciam k smrti. V Bílá-

dýně oddal se studiím národohospodářským a vydal spis o tamních ústavech dobročinných *Beneficenza della città di Londra* (v Luganě, 1827—1832, 2 sv.). Přesídliv do Belgie r. 1827 stal se státním občanem jejím (1840), studoval otázku dělnickou a vydal spis *Sui mezzi più proprii a migliorare la condizione degli operai* (v Lug., 1832). Jeho přičiněním pořádán roku 1846 národohospodářský sjezd v Brusselu, z něhož povstala belgická nár.-hospodářská společnost, jejíž předsedou **A.** se stal. Obíral se také statistikou a získal si velikých zásluh při drahotě r. 1846. Teprve r. 1859 vrátil se do vlasti, stal se senátorem, spoluzakladatelem a předsedou národohospodářské společnosti v Turině, načež žil v zátiší. Hlavní spisy jeho vydal Dino Carina (Scritti morali ed economici, ve Florencii, 1870). **A.** přeložil také některé národohospodářské spisy.

Arrō viz Aeroe.

Arroba, starší váha obchodní: 1. v Portugalsku a Brazilii = 32 librám čili arrateis (viz Arratel), t. j. 14·688 *kg* či ¼ quintalu (centnýře). — 2. Ve Španělsku (do r. 1859) a dřívější španělské Americe **a** = 25 librám, t. j. 11·502 *kg* (ve státech La Plata 11·484 *kg*) či ¼ quintalu. — Jakožto bývalá míra na tekutiny **a.** *mayor* (větší **a.**) neb **a.** *de vino* (**a.** vinná; Cantara) pro víno a kořalku = 16·133 *l*; v Chile vinná **a.** = 33·266 *l*, ve velkoobchodu 34·067 *l* nebo 9 starým angl. gallonům. **A.** *menor* (menší **a.**) neb **a.** *de aceite* byla v Kastilii míra olejná, obyčejně dle váhy po 25 librách obnášejíc 12·563 *l*; 140 arrob olejných = 109 **a**-bám vinným.

Arrogace (lat. *arrogatio*), též adrogace, viz Adopce.

Arrogance (z lat.), osoblivé chování, osoblivost, domýšlivost, drzost. — **Arrogantní**, osoblivý, domýšlivý, drzý.

de **Arrom** Cecilia viz Caballero.

Arrondissement [-mãn], franc.: **1) A.**, zaokrouhlení něčeho, hlavně ploch na povrchu zemském. Výrazu tohoto užívá se při scelování pozemků (polí, lesů a j.), kde různě smíšené a různým vlastníkům náležející pozemky tak mezi sebou vyměněny býti mají, aby každé vlastnictví jednotný celek tvořilo, t. j. aby bylo zaokrouhleno. — **A.** nazývá se též zaokrouhlení států zeměmi nebo kraji, jichž nabývá se výměnou nebo postupem, a druhdy bývá i pouhou zástěrou násilného jejich zabrání. *Mú.*

2) A. nazývá se ve Francii správní obvod (především státní správy), stojící ve středu mezi departementem a obcemi (srov. naše okresy). Historicky jest **a.** nástupcem někdejších subdelegací před r. 1789 a distriktů zavedených místo oněch r. 1790. Ústava z r. III. zrušila sice distrikty, tyto objevily se však vedlé zák. z 28. pluviosa VIII. (17. ún. 1800) opět ve formě **a**-ů, jež odtud se udržely až podnes. V čele **a**-u stojí podprefekt (*sous-préfet*), vedlé něho však shledáváme usnášející se volený sbor, radu (*conseil d'***a.**). Podprefekt odvozuje svou pravomoc od prefekta a prostředkuje tak mezi ním a starosty obcí (*maires*) v jednotlivých oborech státní správy (policejní, vojenské, finanční, statistické a j.); z vlastní moci rozhoduje jen za pilné potřeby a v jistých, zvláště vytčených případech (zvláště dle dekretu ze dne 13. dubna 1861 o věcech pasů, honebních listů a j.). Rada **a**-ve jest sbor volený na základě všeobecného práva hlasovacího dle kantonů; do její působnosti patří rozvržení daní na obce a podávání dobrého zdání ve věcech místního zájmu, rozhraničení kantonův a obcí a j. Proti mínění, dle nichž by **a**-y měly nahrazeny býti radějí samosprávným zřízením kantonálním (na př. Viviena), mluví zkušenost a osvědčená potřeba **a**-ů jako prostředkujících instancí státní správy mezi velikými departementy a obcemi, čímž se ostatně nepřekáží vývoji zřízení kantonálního. O podrobnostech srv. m. j. Vuatrin et Batbie, Lois administratives françaises (Pař., 1876—82); M. Block, Dictionnaire de l'administration française (t. 1881, 2. vyd.). *Thl.*

Arrondovati (z franc.) viz Scelování.

Arrose (*arrosio*), nahlodání, naleptání, jest nedostatek tkaní, vzniklý působením leptadel i některých hmot ústrojných, jako leukocytů, hnisu, nosotvarů a pod. Bílé krvinky, stýkajíce se s obnaženou kostí rozpouštějí tu hmotu anorganickou a vzniká **a.** Jindy mluvíme o **a**-si sliznice žaludeční vlivem kyselin ta obsažených. Zhoubné nádory bujice tkaní mění ji a působí **a.** kostí, cev o pod. **A**-sí zván jest také usura kostí, vzbuzená mechanickým tlakem, na př. tepající výduť. *Pič.*

Arrosement [-zmãn], franc., navlhčení, osvěžení; pak placení herních dluhů spoluhráčům, nebo dodatečné placení, poskytnutí dlužníku nových prostředků k uhrazení starých závazků, k němuž se věřitel nutí, aby neztratil dřívější pohledávky, zvláště při dluhu státním.

Arrosio (lat.) viz Arrose.

Arroux [arú], *Arrosius*, řeka 120 *km* dlouhá, ve stř. Francii, vzniká na záp. svahu pohoří Côte d' Or v dep. t. jm. z rybníku mouillonského, teče na jih kolem Autunu departementem Saône-et-Loire, jest od Guignonu na 20 *km* splavna a vlévá se u Digoinu s pravé strany do Loiry.

Arrow-root [arórút] (angl.) nebo škrob marantový slul druhdy škrob vypraný z kořene (šípového) západoindické rostliny *Maranta arundinacea* L., kdežto dnes rozumíme tímto názvem četné druhy jemného tropického škrobu, pochodícího z hlíz a oddenků různých rostlin. V obchodě jsou zejména tyto druhy: 1. Pravý nebo západoindický **a.**, odedávna v krajinách rovníkových za potravinu sloužící, u nás teprve v tomto století rozšířený, pochází z oloupaných oddenků rostliny *Maranta arundinacea* L. a snad též *M. indica*. Tato rostlina pěstuje se na ostrově sv. Vincence, Bermudských ostrovech, v Brazilii, Guayaně, Georgii, Floridě, na Kanárech, v Natalu, na Madagaskaru a ve Vých. Indii. Jednotlivá zrnka škrobová jsou podobna škrobu bramborovému, a odtud **a.** bývá porušován škrobem bramborovým. Zrnka škrobová jsou jedno-

duchá, vejcovitá, hruškovitá nebo tupě třírohá, zřetelně vrstevnatá a mají jádro buď ve středu nebo na širším konci, zhusta označené příčnou ryhou nebo hvězdicovitou trhlinou. Tímto příznakem a velikostí svou liší se zrnka **a**-ová od zrnek škrobu bramborového. Tato mívají délky až 0·100 *mm*, kdežto zrnka **a**-u jen 0·020—0·070, obyč. 0·025—0·050 *mm*. 2. Východoindický **a**., škrob kurkumový či zázvorový, též *tikur* zván, objevuje se pořídku v obchodě evropském a pochází z oddenků zázvorovitých rostlin *Curcuma angustifolia*, *C. leucorrhiza*, *C. rubescens* Roxb. a j., jež obyvatelé Přední Indie, zvláště Malabaru, hojně pěstují. Zrnka škrobová jsou jednoduchá, hladká, podélně okrouhlá, zhusta čtyřroh. zaokrouhlená a s krátkým přívěskem na užším konci, kde také jádro excentricky položeno. Vrstvení jest zřetelné a bezmála příčné. Délka 0·050—0·060 *mm*, kolísá však v mezích 0·010—0·070 *mm*, ve škrobu z *Curcuma leucorrhiza* až 0·020—0·145 *mm*; šířka 0·030 *mm*, tloušťka toliko 0·008—0·0015 *mm*. Bombajské bazáry prodávají červeně zbarvený **a**., *gulál* zvaný. 3. Brazilský **a** též zřídka do Evropy přivážen, spíše je známa u nás tapioka, z vlhkého škrobu zrněním a sušením připravovaná. Tento škrob uvolňuje se z hliz jedovaté rostliny *Manihot utilissima* (*Jatropha Manihot*), která v jižnější Americe domovem, nyní pro svou výnosnost rozšířena jest po všech krajinách rovníkových. Škrobová zrnka jsou složena obyčejně ze 2—4, řídce až z 9 i více zrnek drobnějších, tobolkovitých, často podlouhle polokulovatých se zúženým hrdélkem. Spočívají-li drobná zrnka na složných plochách, zdají se býti kruhatá, i viděti tu také více méně zřetelné vrstvení kolem ústředního jádra, od něhož vybíhají častěji trhlinky. Délka zrnek drobných kolísá od 0·008—0·030 *mm*, obyčejně bývá 0·014—0·020 *mm*. Nejmenší zrnka 0·004—0·008 *mm* jsou jednoduchá a kulovatá. Za brazilský **a**. prodává prý se též škrob batatový (z *Batatas edulis*), jehožto složená zrnka záležejí z více a větších drobných zrnek než při pravém **a**-u brazilském. Menší význam mají: **a**. guayanský (z nezralých bananů či mus), **a**. z Nového Jižního Walesu (z *Maranta nobilis*), **a**. queenslandský, (z *Canna edulis* a *Zamia spiralis*) atd. Vyobrazení 1. a 3. druhu **a**-u nalezneme v díle Bělohoubkově: Archiv prací z oboru technické mikroskopie a zbožíznalství. V Praze, 1880, str. 6. **A**. bývá lékařsky doporučen k vyživování nedužívých dětí. Avšak nelze jím výhradně organismu dlouho živiti, ježto nutno přimísiti bílkovin i tuků, aby rozklad tkaně živočišné správně byl nahrazován. Proto i množství **a**-u najednou podaného nebudiž tuze velké. Ostatně lze **a**-u upotřebiti jako škrobu vůbec. *Fr. Pč.*

Arrowsmith [arósmidzh]: **1) A.** Aaron, angl. kartograf (* 1750 ve Winstonu, hrabství Durham — † 1823 v Londýně), byl synem nájemce dvoru. Přišed r. 1770 do Londýna zařídil si slavný ústav kartografický, z něhož vydal na 130 velikých map a atlantů. Nejlepší mapy jeho jsou: mapa obou polokoulí dle průmětu Mercatorova (Londýn, 1790 a 1798 o 6 listech), mapa Skotska (o 4 listech), Irska (o 4 listech), Německa (1813, o 7 listech) a mapa Asie (1801, o 4 listech). Ač nebyl odborně vzdělaným zeměpiscem, požívaly mapy jeho pověsti světové pro zdařilé projekce a správné, umělecké provedení. Vyznamenán byl důstojností král. hydrografa. Sepsal *Geometrical projection of maps* (Londýn, 1825) a některé menší spisy k jednotlivým mapám. — **2) A.** John, synovec Aaronův (* 1790 ve Winstonu — † 1873 v Londýně), působiv do smrti strýcovy v jeho kartografickém ústavě převzal jej potom od synů jeho. Proslul dobrými mapami školními, pak mapami k Leichhardtově výpravě do Australie (1841) a k Livingstonově cestě po již. Africe (1857) a zvláště velikým atlantem *London Atlas of universal geography* (1. vyd. r. 1834, poslední r. 1858).

Jménem znamenitých těchto kartografů nazván: 1. **A.** 's Island, ostrůvek ve skupině ostrovů Mulgravových v Marshallově archipelu; 2. **A.**, splavná pobřežní řeka australská ve Queenslandu, ústící do zálivu Moretonova; 3. Mount **A.**, hora amerického ostrovu Vancouverova, 1798 *m* vys.

Arruntius: 1) A. Celsus, grammatik římský, jehož při výkladu Plauta, Terentia a Vergilia vedlé Iulia Romana zejména užívali Charisius, Donatus a Priscianus. — **2) A.** Lucius, spisovatel římský za doby Augustovy. Složil historické dílo o válkách punských, v němž napodobil sloh Sallustiův. Dílo toto se nám nezachovalo. Byl znám jako muž povahy bezúhonné. — **3) A.** Stella, básník římský, současník a přítel básníků Statia a Martiala. Byl okolo r. 101 po Kristu konsulem. Psal elegie, jejichž předmětem byla krásná a bohatá Violantilla, později jeho choť, již v básních svých nazývá Asteris. Známa byla i báseň jeho, věnovaná úmrtí nejmilejšího holoubka jeho milenky. Všecky spisy tohoto básníka se ztratily; osobnost jeho známe pouze z několika zmínek u Statia (Silvae 1, 2) a Martiala, kteří opěvovali jeho manželství. Srovn. Doelling, Der Dichter Stella aus Patavium (Plauen, 1840). *W—e.*

A. R. S., lat. skratek z *anno recuperatae salutis*, v roce opět nabyté spásy, t. j. po narození Kristově.

Ars sur Mosel [ár syr mozèl], město v něm. vlád. okr. lotarinském, kraji metském, kant. gorzském, nad ř. Moselou, na žel. trati metsko-nověantské, má zbytky starého vodovodu, soudní úřad, dvě velké železárny, továrny na broky, hřebíky a jehly, strojírnu, papírnu, plynárnu a 4620 obyv. (1885).

Arsa, řeka v Istrii, viz Raša.

Arsakés, titul četných králů parthských. **A.** I., zakladatel říše Parthské, původu nedosti známého, dle jedněch pocházel z Baktrie, dle druhých Skytha, užil nastávající slabosti Syrské říše Seleukovců a napodobiv satrapu Diodota, jenž r. 256 z Baktrie učinil říši samostatnou, podnítil veškeré povstání Parthů (nepochybně r. 250 př. Kr.). Syrský satrapa

Fereklés v boji zabit, načež **A.** počal panství nad Parthy provozovati a drobnými boji moc svou proti okolním kmenům šířiti. Chtěje dodati lesku původu svému, tvrdil, že jest potomkem Artaxerxa II., velkokrále perského, jenž před nastoupením svým na trůn slul Arsikas nebo Arsakés. Padl v boji roku 248. (Srv. Parthie: Dějiny, a jednotlivé krále pod jejich vlastními jmény.) *Pšk.*

Arsén (lat.): **1) A.**, nerost rhomboëdr., zřídka zřetelně vykrystalovaný, obyčejně jemně zrnitý, až celistvý, slohu miskovitého, často vtroušený, barvy šedobílé, avšak jen na ploše čerstvého lomu, jinak šedotmavě naběhlý; jest kruchý. Tvrd. 3·5, hust. 5·7—5·8, chem. slož. *As* s malými podíly *Sb*, *Ag*, *Au*, *Fe*. Naleziště: Jáchymov, Příbram, Freiberk, Schneeberk, Marienberk, Andreasberk, Borneo. *Hjn.*

2) A., lat. *arsenium*, po česku též někdy **otrušík**, jest prvek vidu kovového, má znak *As*, váha atomová 74·9. Sirníky jeho, nerosty auripigment a realgar, byly známy pro mocné jedovaté účinky své již ve starověku, a Řekové nazývali je *arsénikon* (z řeck. ἄρσην = mužný, silný); sloužily tehdy za léky a barvy. Geber popisuje arsenik bílý či utrých, a zdá se, že znal i **a.**, avšak s jistotou o něm mluví teprve Albertus Magnus r. 1280. Švéd Jiří Brandt ukázal r. 1773, že bílý arsenik jest kysličník **a**-u, a objevil zároveň vynikající vlastnosti tohoto prvku. — **A.** jest velice rozšířen. Vyskytuje se již ryzí (viz **A.** 1). Častěji nalézá se sloučen se železem v löllingitu, $FeAs_2$, se železem a sírou v kyzu arsénovém č. arsénopyritu (v. t.). **A.** drží v sobě ještě rudy kobaltové (smaltin, kobaltin a j.), niklové (nikelin, chloanthit a j.), allemontit a j. Také nalézá se v rudách měděných, stříbrných, v cínovci a j. Sirníky jeho, auripigment a realgar, jsou dosti hojně rozšířeny. S kyslíkem sloučen jest v arsénitu a v arséničnanech (erythrinu, annabergitu, farmakolithu a j.). V nepatrném množství jest látkou nad míru rozšířenou, neboť vyskytuje se v sledech sotva postižitelných v četných vodách minerálných, jmenovitě železitých (v Karlových Varech, Teplici, Šternberku u Slaného, ve Wiesbadenu a j.), pak nachází se ve všech okrech železitých, v ornici, popele rostlinném, v přívarách, ve vodě mořské (v 1 m^3 0·002 *g*). **A.** strojí se buď sublimováním **a**-u samorodého, nebo pálením arsénopyritu a löllingitu v ležatých hliněných trubicích. V každé troubě jest v předu zastrčena trubice svinutá z plechu železného, jíž jest spojena s jímadlem, a v této trubici nejvíce **a**-u se sbírá. Také pálívají arsenik bílý s uhelným práškem v hrncích litinových, čímž **a.** sublimuje. Tak nabývá se nečistého **a**-u v černých, nelesklých, houbovitých kusech drobivých, jimž v obchodě říkají *cobaltum* (něm. *Fliegenstein*, *Scherbenkobalt*). Aby se vyčistil, míchá se s práškem uhelným a sublimuje se žárem červeným v zavřených nádobách skleněných nebo hliněných. Čistý **a.** má barvu jako ocel, jeví silný kovový lesk a jest slohu šupinatého. Krystaluje v klencích jsa rovnotvárný s antimónem a vismutem a jest velmi křehký jako tyto prvky. Jest tvrdší mědi, hustota jeho 5·727. Zahřívá-li se ke 180°, začíná se vypařovati, a v temnočerveném žáru mění se rychle, nerozpadá se, v páry těžké barvy citronové. Pálí-li se na vzduchu, shoří modravým, dýmajícím plamenem na kysličník **a**-ový, jenž usazuje se na předmětech studených jako bílá moučka a vydává při tom silný, česneku podobný zápach, jímž vždy **a.** snadno se prozrazuje. Slévá se s většinou kovů, čímž vznikají sloučeniny řečené arsenidy (v. t.). V rozředěné kyselině sírové **a.** se nemění, chlorovodík v něj nepatrně působí, silnou kyselinou sírovou obrací se v kyselinu arsénovou, kyselinou dusičnou a královskou lučavkou okysličuje se snadno v kyselinu arséničnou. Užívá se ho při výrobě brokův a některých slitin, při dobývání niklu, otravují se jím mouchy, ale mnohem více potřebuje se některých sloučenin jeho, zejména kysličníku arsénového a sirníkův jeho, kteréž proto v jedových hutích hojněji se vyrábějí než on sám. Nejvíce výrobkův arsénových (arsénikalií) hotoví se v Anglii, v Krušných horách saských (ve Freiberku), ve Slezsku pruském (u Reichensteina) a v Rakousku (v Čechách ročně 600—800 centů). **A.** a veškery sloučeniny jeho jsou kruté jedy, otravující zvířata i rostliny. *ZJa.*

Otravy arsénem (chem.). Vyhledávání **a**-u a jeho sloučenin děje se hlavně za účely soudně chemickými a to buď v mrtvolních útrobách nebo v pokrmech i nápojích podezřelých, ve vyvrhlině a pod. Nejdůležitější jest, by takovéto předměty byly zevrubně mechanicky ohledány, nejen přímo, ale i po oddělení předmětů různě těžkých plavením. Byla-li otrava způsobena kysličníkem arsénovým (bílým arsenikem), podaří se většinou odkryti jej buď v záhybech žaludku nebo ve střevech, anebo v pevné formě ve zbytku po plavení. K důkazu dostačí i jedno nebo dvě malá zrnka. Za tím účelem se 1. zrnko podrobí sublimaci v úzké rource, při čemž těká, a pára se po ochlazení na stěnách kondensuje v podobě bezbarvého náletu, jevícího se pod drobnohledem jako velmi lesklé krystalky, oktaedrické i tetraedrické nebo kombinace obou forem. 2. Jiné zrnko se promění v rource v páru za přítomnosti rozžhavené třísky uhelné, při čemž se ve vyšší části rourky utvoří černé nebo hnědé t. zv. zrcadélko kovového **a**-u, snadno rozpustné v kalcium-hypochloritu. Zrcadélko těká za vyvíjení zápachu upomínajícího na česnek. 3. Vodnatý roztok sráží se dusičnanem stříbrnatým žlutě (arseničnan stříbrnatý) a sírovodíkem za přítomnosti kyseliny solné taktéž žlutě. Nepodařilo-li se **a**-u nebo jeho sloučeniny při tomto mechanickém vyšetření dokázati, jest důkaz za přítomnosti látek organických obtížnější. Tyto se musí nejprve kyselinou solnou za přítomnosti kaliumchlorátu rozrušiti, načež se do zfiltrované tekutiny zavádí sírovodík. Sraženina rozpustí se v ammoniumsulfidu, ale jelikož roztok není ještě prost látek organických, rozruší se tyto úplně tím, že se zbytek po odpaření roztoku do

sucha taví s ledkem sodnatým i sodou. Hmota vylouží se vodou, při čemž antimon zbude nerozpuštěn v podobě pyroantimoničnanu sodnatého. Vodnatý roztok arseničnanu sodnatého odpaří se k vyhnání kyseliny dusičné s kyselinou sírovou, a část tekutiny zkouší se v apparátu Marshově na **a.** V apparátu musí se před tím zinek i kyselina sírová nejpečlivěji vyzkoušeti. Při zahřívání redukční roury objeví se za přítomnosti **a**-u již výše charakterisované zrcadélko. Je-li toto velmi slabé, vleje se do Marshova apparátu tekutina celá, bylo-li však dosti silné, připraví se ještě jedno zrcadélko, které se uschová na důkaz **a**-u, kdežto ve zbývající tekutině určí se **a.** kvantitativně, obyčejně v podobě sirníku. Způsobem uvedeným dá se **a.** dokázati v otrávených mrtvolách, byť i tyto po dlouhá léta byly ležely v zemi, ale při tom se musí vyšetřiti, zdali šaty mrtvol, květiny a jiné okrasy nebo hřbitovní země **a**-u neobsahují, nebo jak mnoho ho obsahují. Ke zkouškám chemickým sloužící zkoumadla, jako kyselina solná, chlorečnan draselnatý, sírovodík, ledek, soda, kyselina sírová, zinek, filtrační papír i nádoby musí býti **a**-u úplně prosty, neboť kdyby obsahovaly sebe méně **a**-u, mohly by nastati mýlky, na nichž často lidský život závisí. Jelikož jest **a.** nejprudším jedem kovovým, nalezne se při ohromné citlivosti zkoušky Marshovy v mrtvolách i nejnepatrnější množství **a**-u. Bližší viz ve spisech o soudní chemii, které napsali Otto, Ludwig, Sonnenschein-Classen, Dragendorff a j. *Bur.*

Otravy **a**-em jsou dosti časté, ač se s nimi za našich dnů řídčeji setkáváme než v dobách dřívějších. K otravám zúmyslným, vražedným i sebevražedným, bývá nejčastěji užíváno kysličníku arsénového (As_2O_3), zvaného také arsénový květ, arsénové sklo, arsenik bílý, utrých, kterýž jsa v 10 až 12 dílech horké vody rozpustný a v dávkách nepříliš velkých téměř bezchutný jest k otravám zvláště způsobilý. Také jest všeobecně známo, že jest jedem velmi zhoubným. Otravy jinými sloučeninami jsou vzácnější, a setkáme-li se s nimi, jde tu obyčejně o otravy nahodilé, tak zelení Scheelovou a svinobrodskou a některými barvami anilinovými, jako fuchsinem, který dříve až i 5% **a**-u obsahoval — sirníky: realgarem (As_2S_2 — sirník arseničitý) a auripigmentem neboli opermentem (As_2S_3 — sirník arsénový), ač sirníky tyto tak jako kov **a.** sám jsouce nerozpustny nejsou jedovaty, avšak vždy mají na povrchu a v průlinách vrstvu kysličníku arsénového (až i 30%); dotčenými barvami bývají mnohdy barveny látky oděvné, tarlatány a j., čalouny a hračky, odprašováním pak barevného jedového povlaku a vdýcháním prachu povstávají nezřídka otravy. Smutné pověsti jest arsénovodík (AsH_3), nejjedovatější to sloučenina arsénová, jíž stačí několik bublinek vdychnutých k rychlému usmrcení. Jedem tímto zhynuli lučebníci prof. Gehlen v Mnichově a Britton v Dublině. Tak zvané otravy léčebné neboli medicinální přihazují se buď kysličníkem arsénovým, jehož se nyní mnoho užívá při léčení tuberkulosy a jiných nemocí, nebo jinými praeparáty officinálními, tak roztokem Fowlerovým a j. S otravami živnostenskými setkáváme se nejen u dělníků v hutích zaměstnaných, ale i při rozmanitých živnostech buď s výrobou arsénikalií se zaměstnávajících nebo **a**-u jako lučebniny užívajících. **A.** ničí veškerý život, ani nejnižší zvířata, ani rostliny neujdou zhoubnému účinku, ale hynou přišedše s ním ve styk; jediné bakterie a plísně odporují škodlivému jeho vlivu. U člověka působí **a.** otravně již v dávkách velmi malých; stačíť k porušení zdraví dle individuality 0,05—0,005 *g* kyseliny arsénové a za průměrnou nejmenší dávku smrtonosnou jest pokládati 0,3—0,1 *g*, ač bylo pozorováno, že nastalo i po větších dávkách uzdravení. Bylo-li užito kysličníku arsénového v dávce otravné, dostavují se příznaky otravy za 20—50 minut, zřídka kdy později, a záleží v pocitu drásání, pálení v hrdle a jícnu, k němuž se brzo přidruží prudké bolesti v žaludku a v životě, vrhnutí a průjmy s bolestným nucením; jsou to příznaky svědčící o prudkém podráždění sliznice ústrojí zažívacího, t. zv. *gastroenteritis toxica*. Brzo počíná puls klesati, obličej zsiná, pokrývá se na čele studeným potem, končetiny a obvodové části těla chladnou, dostavují se bolestné křeče v lýtkách, všeobecná skleslost sil a za této nastává smrť průběhem několika, až 20 hodin. — Jindy jest průběh provleklý, smrť nastává tu pak až za několik dnů. — V některých případech nedostavují se příznaky od podráždění sliznice zažívací nebo ustupují v pozadí, ale převládají příznaky čivové: závrať, bolesti hlavy, natahování údů, mdloba, omámení, blouznění, křeče a ochrnutí, za něhož nastává smrť za 2—12 hodin. Van Hasselt nazval otravu takto se jevící arsénicismem mozkomíchovým (*Arsenicismus acutus cerebrospinalis s. paralyticus*). Někteří rozeznávají ještě třetí způsob otravy, zvaný degenerační, při němž nejde než o provleklou otravu se zánětem žaludkovým a střevním, který ustal, smrť pak nastává za delší nebo kratší dobu pro zrnitou a tukovou zvrhlost, jíž útroby propadly. Kromě náhlé otravy **a**-em jest rozeznávati ještě otravu vleklou (*arsenicismus chronicus*); s tímto druhem setkáváme se nejčastěji při otravách nahodilých, zvláště živnostenských, u lidí, kteří stále nebo po delší dobu se zdržují v atmosféře parami nebo prachem arsénovým naplněné, ale i při pokusech vraždy, když bylo jedu podáváno po delší dobu v častých menších dávkách v kratším nebo delším období. Vleklá otrava projevuje se porušeným trávením, nechutí, vrhnutím po jídle se dostavujícím, výživa záhy nápadně klesá, nemocní rychle hubnou nabývajíce zvláštního popelavého zbarvení kůže, vlasy vypadávají, spojivky se zaněcují, periferní části těla, ruce, nohy, plemenidla nabíhají i snětivějí, mysl jest sklíčena, paměti ubývá, citlivost porušena, dostavuje se třesení svalův, ochrnutí a smrť nastává všeobecnou sešlostí (kachexií). Změny anatomické

při náhlé otravě **a**-em případné jsou tyto: cévy žaludku, střev a okruží jsou v značné míře naplněny zahoustlou, tmavou krví, sliznice žaludku jsouc pokryta značnou vrstvou sklovitého, někdy i krvavými proužky protkaného hlenu bývá nadu̇řena, hojně a mohutně svráštělá, sametovitě zkypřena, buď překrvena, a to nejvíce ve vůkolí, kde zrna arsénová k ní lnou, mnohdy i četnými podlitinkami krevními protkána nebo žlutorůžově i šedožlutě zbarvena od tukové zvrhlosti, jíž propadla; velmi často shledáváme v ní nahlodaniny (erose). Podobný nález bývá i na sliznici dvanáctiprstníku a i v horních částech tenkého střeva (lačníku a kyčelníku), v němž bývají míšky zdu̇řeny, žlázy okružní pak jsou značně naběhlé; sliznice tlustého střeva nebývá kromě nadu̇ření míšků a vymočení nápadněji změněna. Tkaň ledvin jest větším dílem zakalena, v provleklých případech zrnitě a tukově zvrhlá, taktéž shledáváme v případech takových i tkaň jater a srdce tukově zvrhlou. Že **a.** mrtvoly konservuje, bylo již v starších dobách známo, také ho mnohonásob upotřebovali k účelu tomu; nastává tu mumifikace, t. j. vyschnutí mrtvoly se zachováním tvarů a obrysů. I po otravách **a**-em pozorován častěji zjev ten, nesmí tu však býti přičítán výhradně působení **a**-u, ale hlavně jiným činitelům, za jejichž působení každé mrtvé tělo mumifikuje, tak zvláštním vlastnostem půdy, teplému, suchému vzduchu atd. Obyčejně probíhá hniloba mrtvol otrávených tak jako u mrtvol jiných. — Ku konci budiž ještě zmínka učiněna, jak možno otrávenému přispěti. Ovšem povoláme hned lékaře, ale než lékař přijde, přispíváme tím způsobem, že hledíme jed ze žaludku odstraniti a jed v žaludku zbylý neškodným, t. j. nerozpustným učiniti. K odstranění jedu vzbuzujeme vrhnutí, nesmíme však ani teplé vody ani mydlin podávati, obyčejných to prostonárodních prostředků při otravách, poněvadž jest kysličník arsénový v teplé vodě rozpustný, působením pak drasla v mydlinách obsaženého snadno rozpustné sloučeniny povstati mohou. Vzbuzujeme vrhnutí lehtáním jícnu pírkem, nezdržujeme se však dlouho počínáním tím, ale hledíme co nejdříve jed nerozpustným učiniti, podávajíce k tomu cíli pálené magnesie, jíž jsme s 20násobným množstvím vody rozetřeli; té směsi nutno ve větším množství užívati, za ½ hod. aspoň 4—6 lžic (půl kořílku); nemáme-li magnesie po ruce, dáváme nemocnému tučného mléka píti. Lékař vyplachuje žaludek a podává tak zvaných »odjedů«; kromě magnesie platí za odjed i hydrát kysličníku železitého, který se taktéž spojuje s **a**-em ve sloučeniny nerozpustné. Velmi dobře působí směsenina obou těchto odjedů; ostatní pak léčení zavádí se větším dílem dle příznaků. *Rg.*

Arsenal viz Zbrojnice.

Arsenidy slovou sloučeniny nebo slitiny arsénu s kovy, jež stávají se jím tvrdými, křehkými a snadněji roztopitelnými. Některé **a.** vyskytují se jako nerosty, jako na př. kyzy löllingit, $FeAs_2$, smaltin, $CoAs_2$, chloanthit, $NiAs_2$, nikelin, $NiAs$, a mn. j. Přísadou arsénu (0·3—0·8%) stane se olovo tvrdším a snáze se zrní, pročež užívá se ho při výrobě broků. Před vynalezením nového stříbra bral se arsén k výrobě slitiny s mědí, nazvané bílá měď č. tombak bílý (čínsky *petong*, franc. *argent haché*, něm. *Weisskupfer*). Ze slitiny této, jež držela v sobě 37—54% arsénu, hotovily se bílé knoflíky a různé nádoby, jež se postříbřovaly. *Zjn.*

Arsenij: 1) **A.**, biskup elassonský (Elassona v Thessalii na úpatí olympském), r. 1588 až 1589 byl průvodcem patriarchy Jeremiáše, jenž přijel do Moskvy, aby posvětil patriarchu Joba. Cestu svou popsal **A.** ve spise *Κάσις καὶ διατριβὴ τοῦ ταπεινοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀγαυίου* etc. (Nesnáze a cestování ponížného arcibiskupa Arsenije atd.). Originál díla toho není na jevě; opis jeho za revoluce francouzské převezen byl z turinské bibliotéky do Paříže. Tiskem vydán spis **A**-ův r. 1749. Zároveň s překladem latinským v »Codices mss. bibl. reg. Taurinensis-Athenaei«. Překlad ten vydán od K. B. Wichmanna s názvem »Arsenii, Ellasonis episcopi, descriptio itineris in Moscoviano habiti a Jeremia II. etc.« (ve sbírce Sammlung bisher noch ungedruckter kleiner Schriften zur älteren Geschichte und Kenntniss des Russischen Reichs), později od Stračevského ve sborníku »Historiae Ruthenae scriptores exteri saeculi XVI.« díl II. Cestopis **A**-ův podrobnostmi svými důležit jest ku poznání tehdejších poměrů ruských, zvláště moskevských.

2) A. Maciejewicz († 1772), r. 1742 metropolita tobolský a rostovský; pocházel ze šlecht. rodu polského, vychován byl v duch. akademii kijevské. **A.** znám jest jednak jako spisovatel náboženský, jednak jako odpůrce institucí náboženských za doby Kateřiny II. Mimo kázání příležitostná vydal **A.** spisy: *Dopelnennoje obličenije otvětov raskolničeskich pustosvjatymi vysockymi 1723 g. predloženymi* (1745) a *Vozraženije na paskvil luteranskij, nazyvajemyj molotok.* Když roku 1762 zavedena byla Kateřinou II. kontrola příjmů a vydání duchovenstva ruského, opřel se **A.** ustanovení tomu obšírným protestem (1763), začež zbaven byl archijerejství. Později (1767) udán byv pro urážku Kateřiny II. zbaven byl mnišství, nazván Andrejem Vralem a vsazen do pevnosti revelské, kdež i zemřel. V legendě lidové oslavuje se **A.** jako mučenník za právo a pravdu.

3) **A.** Suchanov, mnich, zakladatel moskevského kláštera bogojavlenského (Zjevení Páně, r. 1618). Carem Alexějem Michajlovičem poslán byl na Východ, aby seznal církevní zřízení tamější, poněvadž tehdá patriarcha Pajisij vytýkal obřadům ruským neshodu s řeckými. Proto **A.** a diakon Iona zároveň s Pajisijem odebrali se r. 1649 na cestu přes Caihrad, kde zanechavše Pajisije sami odešli na Athos. **A.** později navštívil ostrovy středozemské (Chios, Rhodos a j.), Alexandrii, kdež prodlel dosti dlouhou dobu, radě se s Ionou kijem, patriarchou tamějším, o liturgii. Strávě nějakou dobu v Jerusalémě vrátil se **A.** roku

1651 přes Gruzii do Moskvy. Cestu svou popsal v díle, jež předložil caru a patriarchovi. Když nastala v Moskvě oprava knih církevních, poslán byl **A.** od patriarchy Nikona r. 1654 na Athos, později do Jerusaléma (1665), aby pořídil obraz tamějšího chrámu Vzkříšení Páně. Dle obrazu toho vystavěl Nikon veliký chrám Vzkříšení Páně v klášteře Novojerusalémském. Z Athona a odjinud přivezl **A.** 705 starých, vzácných rukopisův, jež dosud chovají se v synodálné bibliotéce moskevské. *w.*

Arsenik viz Arsén a Arsénové kysličníky.

Arsenillo jest jemně mletý prášek rudy atakamitu ($3CuO,H_2,CuCl_2$), jenž v Persii se připravuje na posýpátko. *Rn.*

Arsénit (též arsénolith) č. květ arsénový jest přirozený kysličník arsénový, As_2O_3; krystaluje vzácně v osmistěnech. Obyčejně jeví se jako vláskovitý moučnatý nálet bezbarvý nebo bílý, prosvítavý na arsénu a kyzech arsénových. Tvrd. 1·5, hust. 3·7. Naleziště: Jáchymov, u Kutné Hory (zde hlinou pomíšen skládá známý jed, hlinku kutnohorskou), Andreasberg a j. *ZJn.*

Arsenius: 1) A., příjmením Autorianus, patriarcha carihrad. od r. 1255, zemř. r. 1267 na ostr. Prokonnésu (v Propontidě). **A.** vyloučil z církve císaře Michala VIII. Palaeologa, protože tento dal oslepiti 11letého syna předcházejícího císaře, kteryžto syn byl zákonitým dědicem trůnu. Proto byl **A.** od císaře sesazen a vypuzen na ostrov Prokonnésos, kdež i zemřel. **A.** napsal *Ecclesiae graecae monumenta* (Pař., 1681). — Přívrženci **A**-iovi, Arsenité, pokládali vyloučení císařovo za platné, i když Josef, nový patriarcha, byl je odvolal. Spory Arsenitův s Josefity (t. stranou Josefovou) rozhodnuty vítězstvím Arsenitův, tělesné ostatky **A**-iovy přeneseny pak do hl. chrámu carihr., a **A.** prohlášen za svatého.

2) A. z Radbuzy Kašpar, Plzeňan, vychovanec jesuitského konviktu u sv. Bartoloměje, studoval theologii v Římě v kolleji germanské. Navrátiv se učiněn kanovníkem u sv. Víta. Roku 1608 polepšen mu erb, z čehož viděti, že přídomku »z Radbuzy« užíval již dávněji. Téhož roku zastávaje již hodnost scholastickou volen do kapituly vyšehradské, kde přejal ihned správu proboštství, které naň r. 1609 i formálně bylo vloženo. Když se jednalo o majestát na náboženství, vydal latinský spis: *Oratio de concordia religionis in regno Bohemiae restituenda* (Praha, 1609). Na Vyšehradě snažil se uvésti přísnější řád jak v kapitule, tak v obci. Obec král. listem 25. srpna 1611 přinucena uznati poddanost svou pod kapitulu a proboštovi i děkanu učiniti slib poddanský opominutý při jejich installaci. Potom 15. září vydáno Vyšehradským nařízení o správě obecní, a něco později pak i kapitulním členům pevné pravidlo o zachovávání povinností duchovních. Roku 1614 **A.** stav se děkanem u sv. Víta složil proboštství. R. 1617 assistoval arcib. Lohelovi při korunování Ferdinanda II. Když vypukly bouře r. 1618, nebylo postavení jeho hrubě lahodné. Již v létě r. 1619 měl nesnázi s direktory o proboštskou ves Kozlí, na kterou tito 2000 zl. si vypůjčili. Když pak Bedřich Falcký přijížděl do Prahy, zakázal zvoniti mu na uvítanou zvony svatovítskými, začež měl býti uvězněn, ale dostav výstrahu v čas se oddálil. Dům jeho přepaden a vydrancován. Nicméně zůstal v Praze, pracuje potichu o ukrytí archivu kapitulního, až opět veřejně se vyskytl, když od sv. Víta zlaté a stříbrné nádoby chrámové brali na potřeby válečné. Tentokráte vazbě neušel, ale podařilo se mu uprchnouti z vězení, když zvěděl, že se strojí jej usmrtiti. Skrýval se napřed u kapucínů na Malé Straně a v Břevnově. Když Mansfeld Plzeň opanoval, vznikla mezi měšťany zoufalá myšlénka, aby posádce připravili sicilskou lázeň. Nicméně podařilo se rozvážnějším způsobiti aspoň odklad; poslaliť dva měšťany do Prahy, aby s **A**-iem prve o to radu vzali. Ten jim však krvavý skutek odradil a tudíž rodiště své od horšího ještě osudu uchránil. Teprve po bitvě bělohorské mohl se odvážiti ze svého úkrytu. Zemřel co generální vikář 13. září 1629. Tiskem vydal r. 1621 *Kázaní in reconciliatione hl. kostela u sv. Víta* (v Praze, bez roku) a r. 1629 u P. Sessia *Knížku o Panně Marii Boleslavské*, dedikovanou třem z okna vyhozeným pánům, Slavatovi, Martinicovi a Fabriciovi. *JJk.*

Arsenjev: 1) A. Konstantin Ivanovič, prof. ruského dějepisu a statistiky na univ. petrohradské (* 1789 — † 1865). Narodil se v Mirachanově v gub. kostromské a vzdělal se na gymn. kostromském, pak v ústavě paedagogickém, kdež po skončení studií přednášel zeměpis a statistiku. R. 1817 stal se **A.** »adjunkt-professorem« na univ. petrohradské. Byv pak udán jako přívrženec myšlének protikřesťanských vzdálen z university petrohradské roku 1824. Přes to byl **A.** pro zásluhy vědecké vyznamenán několikrát od samé vlády ruské, a car Mikoláš přidělil jej následníku Alexandru II. za učitele dějepisu a statistiky. R. 1837 zároveň se Žukovským provázel **A.** velkoknížete na cestách po Rusku; tehdá příležitostně sepsal seznam míst ruských, historicky památných (ukázky v »Sovremenniku« 1838, díl IX.). Čelnější spisy **A**-ovy jsou: *Načertanije statistiki Rossijskago gosudarstva* (Petrohrad, 1818—19); *Kratkaja vseobščaja geografija* (t., 1819), učebnice škol středních, vydaná více nežli zokráte; *Istorija narodov i respublik drevnej Greciji* (t., 1825—26); r. 1828 jako učitel carevičův napsal **A.** *Statistiku Rossijskoj Imperiji*. Mimo tyto spisy hojně rozprav **A**-ových obsaženo v různých časopisech, jako v »Žurn. min. vnutr. děl«, »Zap. geogr. obšč.«, »Učen. zap. II. otd. akad. nauk« a j. Úryvky zápiskův **A**-ových vytištěny v »Olon. gub. vědom.« 1866.

2) A. Konstantin Konstantinovič, syn předchozího, přední literární kritik ruský, nar. 1837 v Petrohradě, kdež dosud žije jsa advokátem. Kritické články **A**-ovy vytištěny hlavně v »Russk. Věst.« 1858—61, »Oteč. Zap.« 1862—63, ve »Věst. Jevr.« a jinde. Souborně vydány úvahy **A**-ovy pod názvem *Kritičeskije etjudi po russkoj literaturě* ve 2 dílech (Petro-

hrad, 1888), kdež posouzena satira, nejnovější škola básnická a současný rus. román (v díle I.: Saltykov, P. V. Krestovskij; v díle II.: Nekrasov, A. N. Majkov, Polonskij, Pleščejev, I. S. Aksakov, Nadson, Minskij, Frug, Apuchtin, Andrejevskij, Fofanov, B. Markevič, Korolenko, Aljbov, Barancevič, Ščeglov, Čechov, V. Majkov). — **A.** jako kritik jest vedlé Michajlovského, Skabičevského a Burenina zástupcem školy realistické, jež řídí se zásadami Bělinského, Dobroljubova a Černyševského. — Studie z oboru právnického uveřejnil **A.** v »Zurn. Minist. Justiciji«, a v »Encikl. slov.«; samostatně vydal *Sudebnoje sliédstvije* (Petrohrad, 1871); *Predanije sudu i dalnějšij chod ugolovnago děla* a j. Do češt. přel. V. Bouček studii »Stará otázka o tendenci v umění« (v Hlídce lit. 1889). *w.*

Arsenjevi, šlechtický rod ruský; původcem jeho jest Tatar Oslan-Murza, jenž ze Zlaté Hordy vyjel do Ruska a přijav křesťanství r. 1389 nazván Prokopij. Arsenij, nejstarší z pěti synův Prokopijových, jest praotcem **A**-vých.

Arsénolith viz Arsénit.

Arsénopyrit, kyz arsénový, $FeS_2 + FeAs_2$ (*Arsenikkies*, *Mispickel*) obsahuje 40 až 60 % *As*, krystaluje v krátkých sloupcích a tabulkách soustavy kosočtverečné, též zrnitý, vláknitý a celistvý. Lom má nerovný, tvrdost 5·5, specifickou váhu 6, barvu jako stříbro bílou, až ocelově šedou, ale vryp černý. Dmuchavkou na uhlí pálen taví se na černou, magnetickou kuličku. V kyselině dusičné se rozpouští. Nalézá se na ložích a žilách rudních v rule, svoru a břidlici amfibolové a chloritové zároveň s rudami stříbrnými, měďnatými, cínovými, železnými, kobaltovými a niklovými a j. v Krušných Horách, u Kutné Hory, u Příbrami, v Slezsku, v Cornwallisu, v Banátě. Mnohé odrůdy mají vrostlé i zlato, jiné 5—9 % kobaltu a niklu (*Kobaltarsenkies*). *Šp.*

Arsénové krmení jest zlozvyk rozšířený v hornatých krajinách, zejména v Dolních Rakousích a Štyrsku, kde lidé, aby nabyli okrouhlého těla, zdánlivě zdravého vzezření, čisté a hebké kůže, jakož i aby prý si usnadnili dýchání při lezení na hory, pojídají v několika denních přestávkách 0·03 *g* i také více arseniku. Následek toho jest, že člověk nemůže pak již ustati od požívání tohoto dráždidla, nemají-li se dostaviti známky choroby nebezpečné. Také koně, mnohdy i krávy bývají krmeny arsenikem, aby kůže změkla, chlup zlesknatěl, a vůbec aby zevnějšek zvířete na oko získal. Avšak i tito, dostanou li se k hospodáři, který arsenikem nekrmí, za krátko počnou chřadnouti a onemocní. O vlivu arsénu ve fysiologické processy těla živočišného nejsme ještě s dostatek poučeni, poněvadž různí badatelé v této příčině namnoze si odporují. Jedni odvozují ze svých pokusů, že kyselina arsénová snižuje výměnu látek a tím k otylosti těla přispívá, druzí opak toho dokazují, a opět jiní připouštějí účinek kyseliny arsénové v nervovou soustavu, od níž se pak blahodárný ten účinek rozvádí do celého těla. Zřejmo, že při a-m k. kyselina arsénová se rozptyluje po všech částech těla živočišného, a že i výměsky z těla bývá odváděna. Z té příčiny potřebí se míti při krmení dojnic arsenikem na pozoru, a i to si pamatovati, že ohledně prodeje masa ze zvířat takových věda nepronesla ještě posledního slova. Dávky malé kyseliny arsénové jsou člověku vždy nebezpečnými; po silnějších dávkách, zejména ve způsobě roztoků podávaných, následuje obyčejně smrť. Tolik kyseliny arsénové nenashromáždí se sice v porci masa, již najednou pojídáme, avšak opatrnost jest tu nanejvýš odvodněna. *Fy.*

Arsénové kysličníky znají se dva: kysličník arsénový, As_2O_3, a arseničný, As_2O_5. Kysličník arsénový č. trioxyd arsénu, As_2O_3, zná se v obecném životě jmény bílý arsenik (lat. *arsenicum album*) č. utrých, bílé sklo arsénové a moučka jedová č. myšák. Nalézá se po různu v malém množství již v říši nerostné buď vyhraněn v drobných osmistěnech jako arsénit č. květ arsénový (u Jáchymova, Kutné Hory a j.) anebo vzácněji v jehličkách soustavy kosočtverečné jako claudetit. U Kutné Hory nachází se na starých rudných haldách s hlínou pomíšen, a užívají ho jménem hlinky kutnohorské k otravě myší. Vzniká pálením arsénu ve vzduchu nebo v kyslíku. Obyčejně jest vedlejším výrobkem pražení arsénových rud kobaltových, niklových, cínových, měďnatých a stříbrných; jenom zřídka dobývá se přímo z rud arsénových, arsénpyritu a löllingitu. V obrazci č. 348. jest znázorněna pec, v níž v hutích reichensteinských rudy arsénové praží. Otvorem *a* sype se ruda na půdu peci *b*, topenou plamenem vycházejícím z roštu *c* do pěti kanálů *l*; dva prostranní kanály *f* zprostředkují spojení s komínem *g*.

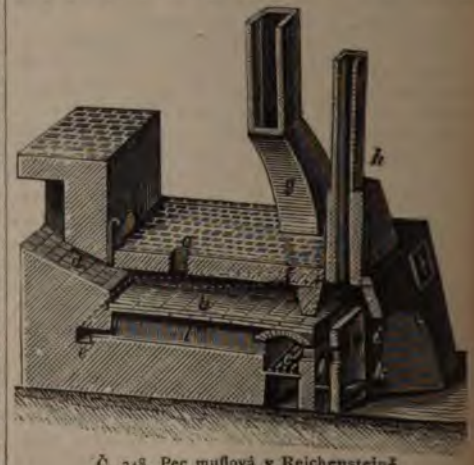

Č. 348. Pec muflová v Reichensteině

Rudy jsou na půdě peci *b* rozestřeny u výši 10 *cm*. Otvorem *i* se během okysličování v peci rudy obracejí; páry z otvoru *i* vycházející odvádějí se zvláštním komínem *h*. Po skončeném pražení vytáhne se zavěrací pla-

na *k* a výpalky táhnou se šachtou *t* do podložených vozů. Páry a-ho k-ku odvádějí se nakloněným kanálem stoupajícím *d* (*Fuchs*) do prostorů zhušťovacích, k této peci přistavených. Takovéto prostory zovou se jedojmy

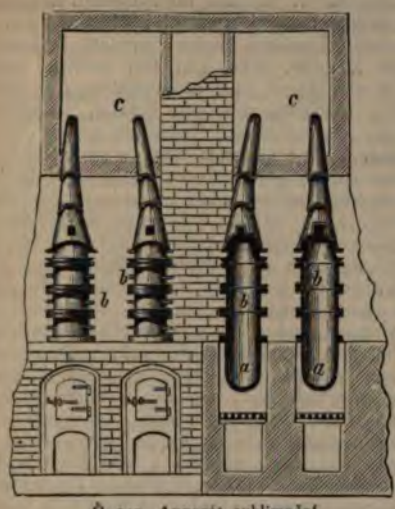

Č. 349. Apparát sublimační.

(*Giftfänge*) a skládaly se dříve ze soustavy kanálů zděných, ryh jedových (*Giftrinnen*), až 50 *m* dlouhých; nyní však slouží k témuž účelu lépe věže jedové (*Giftthürme*), velké to budovy s několika komorami vedlé sebe i ve dvou až třech patrech nad sebou. Vybírání arseniku z těchto komor jest pohodlnější a zdraví méně škodlivé než dříve z úzkých kanálů. Ve Freiberku dobývá se kysličník arsénový, moučka jedová (*Giftmehl*), z prachu usazeného v komorách pražecích pecí anglických, v nichž se rudy s 15—20% olova a 12% arsénu okysličují. V Andreasberku na Harcu praží rudy arsénové v muflích železných. — Kysličník arsénový v této způsobě moučky jedové slouží k dobývání bílého arsénového skla, v obchodě obvyklého tvaru této sloučeniny. Práce tato jest vlastně čištění čili raffinování a-ho k-ku a provádí se dvojí sublimací ve zvláštních nádobách (znázorněných v obrazci č. 349.). Do kotlu *a* z litiny bílé vloží se moučka jedová; pak se položí kruhy železné *b*, na tyto příkrov olověný a spojí se trubicemi s komorou kondensační *c*. První sublimace slove na hrubo (*Gröbmachen*), poněvadž v kruzích a v klobouku obdrží se prášek hrubozrnný a na stěnách kotlu při větší teplotě i roztavené kusy (*Rohglas*) kysličníku. Po opětné sublimaci za větší teploty usazuje se i v kruzích nad kotlem sklovitá hmota a-ho k-ku, v obchodě »bílé sklo arsénové« zvaná.

Tato látka skládá se z kusů deskovitých, sklovitých, poněkud nažloutlých, měkkých, průhledných, těžkých, lomu lasturovitého; jest to téměř čistý, beztvárný a-vý k-k. Roku 1872 vyrobeno bylo v Anglii 5000 a v Sasích 900 tun bílého arseniku. — A-vý k-k zná se beztvárný a ve dvojích tvarech vyhraněný; jest tudíž tělem trojtvárným. Beztvárný jest čirý, zcela sklu podobný, o hustotě 3·7385. V tomto vidu dostává se vždy, když udržuje se déle blíže teploty 200°, jíž počíná se vypařovati. Uschovává-li se nějaký čas, nabývá znenáhla na povrchu barvy bílé a lesku voskového stávaje se neprůzračným a posléze zbělí i uvnitř, nabývaje veskrze vzhledu bílého porculánu; sluje pak arsenik č. utrýchy bílý n. porculánovitý. Ve vodě rozpouští se velmi málo. Vodový roztok utrýchu stává se slabě kyselým a chutná slabě zasládle s příchutí odpornou, kovově trpkou. V roztoku tom předpokládají nestálou kyselinu arsénovou, AsO_3H_3, jíž prosté neznáme. Se zásadami, na př. se žíravinami, v nichž arsenik snadno se rozpouští, skládá se v nestálé soli arsénany. Zředěný roztok arsénanu draselnatého ve vodě skládá lék kapky Fowlerovy (*solutio arsenicalis Fowleri*). Roztokem arseniku v uhličitanu sodnatém napouští se papír na otravu much. Z roztoku modré skalice vylučuje se a-vým k-kem po přísadě malého množství žíraviny krásně zelená ssedlina arsénanu měďnatého, AsO_3HCu, známá jménem Scheelova č. minerálná zeleň. Ještě skvělejší jest zeleň schweinfurtská č. svinibrodská, složená z octanu a arsénanu měďnatého, ježto usazuje se, když vodový roztok arseniku vaří se déle s plistou. Užívání těchto přejedovatých barev jest pro jejich nebezpečnost nyní dosti obmezeno. Arsénan olovnatý slouží někdy za žlutou barvu olejnou. — A-vý k-k dráždí kůži a rozežírá, pročež užívají ho někdy lékaři za leptadlo. Účel ten má směs jeho s krví dračí, rumělkou a uhlem živočišným, nazvaná *pulvis arsenicalis Cosmi*. Za protijed utrýchu hodí se nejlépe čerstvě připravený hydrát železitý (*antidotum arsenici*), jejž byl k účelu tomu r. 1834 doporučil německý chemik Bunsen. Malé dávky a-vého k-u a rozpustných arsénanů jsou léky při zimnici, nemocech kožných a nervových, při souchotinách, k uvolnění dechu, při úplavici močové atd. Horalé v některých krajinách Štýrska a Tyrol požívají arseniku pravidelně po nepatrných dávkách, aby usnadnili sobě namáhavé vystupování do vrchův, a některé ženštiny tamější požívají ho z ješitnosti, aby nabyly jemnější pleti. — A-vého k-ku užívá se ku výrobě několika skvělých barev; také potřebují ho v barvířství, poněvadž uděluje mnohým barvám ohnivějších odstínů. Kde potiskují kartouny, potřebují roztoku jeho v glycerinu jako mořidla. Kloboučníkům slouží k moření chlupů při výrobě plsti. Velmi mnoho arseniku spotřebují ve skelných hutích k odbarvování skla. Také vyrábí se pomocí jeho jistý email. Do slabého roztoku jeho dávají někdy obilí před setím, aby usmrtili zárodky snětí a hmyzu. Poněvadž brání hnilobě, dávají jej vycpavači do mýdla, jímž natírají kůže, aby je zachovali. Roztokem jeho v kyselině solné barví se bronz a mosaz na šedo. Jest známým jedem myší, krys a švábů. Kysličník

ník arseničný č. pentoxyd arsénu, As_2O_5, vzniká zahříváním kyseliny arseničné v temně červeném žáru. Jest látka bílá, sklovitá, vlhkost ze vzduchu přitahující. Ve vodě rozpouští se zdlouhavě, čímž proměňuje se v kyselinu arseničnou, AsO_4H_3. Tuto strojí v továrnách na barvy anilinové, kdež ji užívají při výrobě fuchsinu jakožto okysličovadla, míchajíce prášek a-vého k-ku se silnou kyselinou dusičnou. Směs tato proměňuje se znenáhla v bezbarvý syrup, z něhož vylučují se čiré, velmi rozplývavé hrany vodnaté kyseliny arseničné, jež při 100° stávají se bezvodnými a bílými. V obchodě rozesílá se v podobě odporně kyselého syrupu, jenž má hustotu 2. Jest též velice jedovata, ač méně než arseniku. Jest silnou kyselinou. Na paměti sluší míti, že fuchsin, byl-li pomocí její připraven, drží v sobě vždy arsén a nehodí se proto k barvení hraček dětských, cukrovinek a líhovin. Soli kyseliny arseničné, řečené arseničnany č. arsenáty, namnoze pěkně krystalují a jsou rovnotvárny s obdobnými fosforečnany. Takovými solmi jsou mnohé krásné nerosty, jako na př. erythrin, annabergit, farmakolith, olivenit a j. Roztápí-li se arsenik se salnytrem draselnatým n. sodnatým, vznikají rozpustné kyselé arseničnany draselnatý n. sodnatý, jichž užívá se v barvířství. Velmi zředěný roztok vodový arseničnanu sodnatého slouží v lékařství jménem *solutio arsenicalis Pearsoni*. *ZJn. Šp.*

Arsénové sirníky jsou tři: sirník arseničitý, As_4S_2, arsénový, As_2S_3 a arseničný, As_2S_5. Arsén lze se sirou i v jiných poměrech slučovati. **A. s.** jsou ve vodě nerozpustny a proto méně jedovaty než kysličníky arsénu. V žíravinách a sirnících jejich snadno se rozpouštějí. Pálí-li se v zavřených nádobách, snadno tají a pak sublimují, proměňujíce se tím v látky beztvárné, sklovité; na vzduchu jsouce zahřívány spalují se plamenem namodralým, vydávajíce zápach česnekový a sirný zároveň. — Sirník arseničitý č. disulfid arsénu skládá pěkný červený nerost realgar čili zářnek (arab. *zarnik*), v starověku také *sandaraca* zvaný. Nerost tento krystaluje v sloupečcích soustavy jednoklonné, barvy krásně zářové, lesku mastného; na světle zežloutne rozpadávaje se v prášek, jenž jest směsí sirníku a kysličníku arsénového. Realgar vyskytuje se zvláště v Uhrách u Tajové a Kapníka, v Čechách u Jáchymova a často v jícnech sopečných a lávě (Vesuv, Etna). Čistého nabývá se, roztopí-li se arsén s přiměřeným množstvím síry. V hutích jedových strojí jej sublimováním smíšeniny z pyritu a kyzu arsénového v troubách hliněných, jimadly opatřených, v nichž sirník arseničitý se sbírá. Pálením arseniku bílého se sirou nabývá se realgaru, jenž drží v sobě mnoho kysličníku arsénového; tohoto může se zbaviti, vyváří-li se vodou. Strojený realgar mívá v sobě také více síry než přirozený. Výrobku takovému říkají v obchodě červené sklo arsénové, arsenik červený; též rubín arsénový nebo síra rubínová. Jest tělo sklovité, prosvítavé, prášku pomorančového, lesku démantového; nemá chuti ani vůně. Potřebuje se ho nyní nejvíce na bílý oheň indický, jenž vzniká zapálením směsi ze 12 částí salnytru obecného, 3½ části síry a 1 části realgaru; slouží k signálům a na divadlech. Před zavedením žluti chrómové užívalo se ho a auripigmentu jako žlutých barev malířských a v barvířství. Turci a jiní východní národové užívají jeho i auripigmentu ku přípravě rusmy, již strojí z prášků těchto sirníků, hašeného vápna a vody. Kašičkou tou natírají místa hlavy své, která chtí oholiti. Vlasy a vůbec chlupy změknou v ní za krátko, že snadno mohou se seškrabati. Podobné směsi užívají jircháři k odstraňování srsti s menších kůží. Účinek rusmy pochází od nejedovatého hydrosulfidu vápenatého, jehož proto k týmž účelům užívají. Také užívá se ho jako následujícího sirníku ke strojení kypy indychové. Jest též přísadou k olovu při výrobě broků. **A-vý s-k** čili trisulfid arsénu, As_2S_3, skládá žlutý nerost auripigment (něm. též *Operment*) čili kaménku, jenž vyskytuje se s předešlým hojně v Uhrách a Sedmihradech, Multanech, nejvíce v Persii a Číně, odkudž jej vyvážejí. V starověku nazývali jej *arsénikon* a nerozeznávali ho od předešlého. Krystaluje v krátkých sloupečcích soustavy kosočtverečné, jež jsou měkké, barvy citronové, mastně i perlefově lesklé. Také vyskytuje se v kusích slohu lupenatého, jež štípou se snadno v ohebné lístky. V hutích jedových strojí jej sublimováním 1 části květu sirného a 7 částí arseniku. Nabývají tak hmoty sklovité, citronové až pomorančové, jež slove žluté sklo arsénové č. žlutý arsenik. Výrobek ten drží zhusta 97 % i více kysličníku arsénového, jímž stává se velice jedovatým. Potřebují ho nejvíce barvíři na přípravu kypy opermentové. Za mokra vzniká a-vý s-k v podobě žluté ssedliny, pouští-li se sírovodík do roztoku arseniku, okyseleného chlórovodíkem. Velmi skvělou žlutou barvu jeví, byl-li připraven varem roztoku arsenikového v kyselině solné s thiosíranem sodnatým. Za mokra připraven slouží jménem žluť královská za barvu malířskou. V kyselině solné a sírové nerozpouští se, snadno rozpouštějí jej však amoniak, žíraviny a jejich sirníky. V roztocích sirníkův alkalií poskytuje sloučeniny nazvané síroarsénany čili sulfarsénity. Některé síroarsénany vyskytují se jako nerosty, tak síroarsénan stříbrnatý (skládá proustit, $As_2S_3Ag_3$) a j. — Sirník arseničný č. pentasulfid arsénu, As_2S_5, vzniká spolu s předcházejícím, pouští-li se sírovodík do roztoku kyseliny arseničné nebo arseničnanu, jež smíšeny jsou s chlorovodíkem. Čistý strojí se rozkladem síroarseničnanu draselnatého kyselinou solnou. Jest žlutý prášek. Se sirníky zásaditými slučuje se v sirné soli síroarseničnany čili sulfarsénaty. Vzácné blejno xanthokon drží v sobě síroarseničnan stříbrnatý. *ZJn.*

Arsénové sklo v. Arsénové sirníky.

Arsénové sloučeniny organické. Kysličník arsénový působí ochotně v mnohé látky organické i poskytuje sloučeniny obyčejně velmi jedovaté. Jedny z látek těch mají zájem jen theoretický, jako alkarsin, směs li-

tek vznikajících působením kysličníku arsénového v octan draselnatý, látky kakodylové a j. Selmi nabyl z arseniku a bílkovin a-vých s-n o-kých, které způsobovaly bezvědomí i připomínaly ve mnohém příšerné tekutiny acquetta di Perugia i aqua Tofana, kteréž v rukou zběsilých žen řádily v stol. XVII. ve vyšších kruzích italských. Někteří těmto tekutinám připisují složení a-vých s-n o-kých a rtuťnatých. *Rn.*

Arsénovodík čili arsin, AsH_3, jest plyn nad míru jedovatý, jejž objevil Scheele. Německý chemik Gehlen zemřel r. 1815 po náramných bolestech vdychnuv jen nepatrné množství jeho. **A.** vzniká vždy, vyvíjí-li se vodík vedlé některé sloučeniny arsénu s kyslíkem nebo prvky halovými, netvoří se však, jsou-li přítomny sirníky arsénu. Proto zavírá jej v sobě také vodík, připravený z obyčejného zinku, a prodejné sírové kyseliny nebo solné, neboť jsou látky tyto znečištěny arsénem. Nejčistšího a-u nabývá se, rozloží-li se arsénid sodíku, $AsNa_3$, vodou nebo rozředěnou kyselinou sírovou; pak drží jen málo volného vodíku. Zároveň s ním tvoří se něco hnědého, pevného a-u, As_2H_1. V nepatrném množství vzniká také v čalounech potištěných zelenými barvami arsénovými, pročež zakázáno užívati těchto barev k účelu řečenému. **A.** jest plyn bezbarvý, odporného (česneku podobného) zápachu; ve vodě rozpouští se jen málo. Ztužuje se při —40° v kapalinu, jež při —119° mrzne. Hoří plamenem modravě bílým, svítivým, vydávaje dým z kysličníku arsénového a vodních par. Studená deska porculánová pokrývá se uvnitř jeho plamene tmavými, z velké části lesklými, hnědě vroubenými skvrnami beztvárného arsénu. Prochází-li úzkou skleněnou trubicí, na jednom místě rozpálenou, usazuje se z něho vedlé žhavého místa lesklý, hnědý až černý kroužek beztvárného arsénu, jenž slove zrcadlem arsénovým. Zastoupí-li se v a-u vodík složenými radikály organickými, vznikají zajímavé sloučeniny, nazvané arsiny, jako na př. trimethylarsin, $As(CH_3)_3$ a j. *ZJn.*

Arsénový chlorid, $AsCl_3$, jest olejovitá kapalina bezbarvá, hustoty 2·2, jež na vzduchu dýmá a při 134° vře a těká. Tato přejedovatá sloučenina vzniká, spaluje-li se arsén ve chloru neb účinkem chlorovodíku v kysličník arsénový; jest obsažena v prodejné kyselině solné. Příbuzné sloučeniny arsénové, brómid, $AsBr_3$, a jódid, AsI_3, byly kdysi doporučovány za léky proti raku. *ZJn.*

Arsénový květ viz Arsénit.

Arsénový kyz viz Arsénopyrit.

Arsénový rubín v. Arsénové sirníky.

Arses viz Ardžiš 3).

Arsia, řeka v Istrii, viz Raša.

Arsiétové, starověký národ v evropské Sarmatii, měli dle Ptolemaia (III, 5, 20) sídla nad řekou Rhá (Volgou). Dle polohy sídel a jména možno je pokládati za Slovany, ačkoli pozdějšího jejich bydliště nelze vypátrati.

Arsinoé, jméno četných měst starověkých v Malé Asii, Syrii, Egyptě a na ostrově Kypru, která většinou za doby diadochů byla buď založena neb tímto jménem nazvána. Nejdůležitější z nich jsou: **1) A.** ve středním Egyptě, jihových. od jezera Moirisova směrem k řece Nilu, hlavní město okresu t. jm., nazývalo se v době před Ptolemaiovci Krokodeilopolis. Na blízku stával slavný labyrinth a některé pyramidy. V době císařství římského byla **A.** sídlem biskupským. Nyní stojí na místě jejím bezpochyby město Medínet al Fajjúm. — **2) A**, město v dolním Egyptě, při sev. cípu zálivu Héróópolitského, založeno bylo od Ptolemaia Filadelfa a bylo důležitým obchodním místem na Rudomoří. Zříceniny jeho nacházejí se u dnešního Šalúfu sev.-vých. od Suezu. — **3) A.** nazváno také aitólské město Konópé, okolní pak krajina Arsinoitis.

Arsinoé, jméno několika královen egyptských: **1) A.,** dcera egyptského krále Ptolemaia I., provdána byla nejprve kol. r. 300 př. Kr. za letitého Lysimacha, krále thrackého, jejž úskoky svými pohnula, že dal svého výtečného syna z prvního manželství, Agathoklea, zavražditi. Když pak Lysimachos v bitvě svedené se Seleukem na planině u Koronu r. 281 zahynul a nevlastní bratr **A**-oin, Ptolemaios Keraunos, zavraždiv Seleuka Thrakie i Makedonie se zmocnil, uprchla **A.** do Efesu a potom do Makedonie, kdež usadivši se v pevném městě Kassandreii domáhala se dědictví pro své syny. Ptolemaios nabídl jí svou ruku a slíbil dítky její přijmouti za své, nicméně vpuštěn byv do Kassandreie, dal dva syny **A**-oiny zavražditi a matku donutil k útěku na ostrov Samothraku. Odtud odebrala se **A.** do Egypta k bratru svému Ptolemaiovi II. Filadelfovi, za něhož se brzo na to provdala. Byl to první případ v panovnické rodině egyptské, že bratr pojal za manželku vlastní sestru, ale v pozdějších dobách stal se podobný svazek zjevem zcela obyčejným.

2) A., dcera Ptolemaia III. Euergeta, zasnoubená se svým bratrem Ptolemaiem IV. Filopatórem, žena rázná a statečná, účastnila se s chotěm svým roku 217 př. Kr. vítězné bitvy u Rafie proti Antiochovi III., králi syrskému, ale chtějíc podvrátiti moc královských milců Sósibia a Agathoklea byla návodem jejich a k rozkazu zhýralého krále r. 210 od Filammóna úkladně zavražděna.

3) A., dcera krále Ptolemaia XI. Auléta a mladší sestra Kleopatřina, postavila se roku 48—47 př. Kr. v čelo povstání, které v Alexandrii proti Caesarovi vypuklo, oblehla Římany v královském paláci a byla od vojska i od lidu uznávána za královnu, pokud Caesar krále Ptolemaia XII. Dionysa v zajetí držel. Když však Caesar obdržev z Asie posily nad vojskem egyptským zvítězil, byla **A.** zajata, dopravena do Říma a tam vedena v triumfu Caesarově. Později byla sice propuštěna na svobodu, ale na žádost své sestry Kleopatry a k rozkazu M. Antonia zavražděna jest v Efesu ve chrámě bohyně Artemidy.

Arsis (řec.) č. zdvih jest důrazný díl stopy metrické. Každá stopa dělí se totiž ve dvě části: silnou a slabou, důraznou a bezdůraznou,

arsi a thesi, a poměr číselný částí těchto dodává každé stopě zvláštního rázu. Jestliže část důrazná objemem časovým rovná se části bezdůrazné, patří stopa ta v druh, jejž staří rhythmikové nazývali *γένος ἴσον*, na př. – | ⏑ ⏑, kde **a.** i thesis mají doby dvě; má-li **a.** doby dvě, thesis pak jen jednu, na př. v trocheji – | ⏑, sluje druh stop těchto *γένος διπλάσιον*; jest-li konečně **a.** trojdobá a thesis dvojdobá, sluje stopa ta stopou druhu zvaného *γένος ἡμιόλιον* (protože 3 : 2 = 1½ : 1). V básnictví přízvučném jest **a.** vždy slabika přízvučná, v básnictví časoměrném **a.** z pravidla jest slabika dlouhá (krátká jen v tom případě, když dlouhá původně **a.** ve dvě slabiky krátké se rozkládá, na př. ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ místo ⏑ ⏑ –, a v některých ještě vzácných případech aiolské lyriky). Zajímavo však jest stopovati nenáhlé posunutí obou významů slov **a.** a thesis. Takt v hudbě antické dával se nohou (proto skandovati praví se *βαίνειν*, takt nazývá se *βάσις*), při důrazné části slabým dupnutím noha položila se (*θεῖναι*) na zem, proto slula tato přízvučná část *θέσις*; při slabé části noha se zvedla (*ἆραι*), odtud bezpřízvučná část taktu slula *ἄρσις*. V dobách pozdějších hlavně u metrikú latinských zapomnělo se na původ slov těch a pomýšleno při slovech *ἄρσις*, zdvih, a *θέσις*, kles, na hlas, jenž při důrazné části se zvedá (*αἴρεται*) a při bezdůrazné klesá (*τίθεται*), odtud nazvána část důrazná **a.**, bezdůrazná thesis; nastal tedy pravý opak u významu slov těchto. V hudbě a metrice moderní držíme se této druhé platnosti slov, ač někteří metrikové navrátiti se snažili k starému významu. *Kur.*

Arsk, městečko ruské v új. a gub. kazanské na pr. bř. Kazanky, s 1507 obyv. (1883). Bývalo hlavním městem »země arské«, jež prostírala se v jihozáp. Rusi až ke Kazani; chánové kazanští vyjížděli na léto do **A**-u. Rusové opanovali jej trvale r. 1552, kdy též Kazaň pokořena. **A.** byl pak důležitou pevností v území zabraném.

Ars longa, vita brevis, »umění jest dlouhé, život krátký«, známé lat. přísloví, jež jest překladem počátečných slov Hippokratových Aforismů (díl III., str. 706. vyd. Kühnova): *ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρή*. Smysl přísloví jest ten, že život lidský jest příliš krátký, aby jediný člověk obsáhnouti mohl obor veškerých věd a umění; dlužno tedy krátkého života řádně užiti.

Arš (arab. trůn), v theologii islámské jméno nejvyšší z 9 sfér nebeských, zvané dle výkladu koránu trůnem jednak pro svoji výši nebo podobnost s trůnem královským, jednak proto, že rozkazy a řízení světa odtud vycházejí. Jest nesen anděly, kteří za svou kiblu ho považují právě jako muslimové ká'bu. Před stvořením světa vznášel se nad vodami. Velikost jeho jest dle báje taková, že archanděl Michael za 12.000 let neobešel ani jediného ze sloupů, na nichž spočívá. Každý věřící má na tomto trůnu svůj obraz, který dělá vše, co člověk na zemi. Činí-li dobře, přimlouvají se andělé za něho u boha, hřeší-li, zakrývá bůh obraz jeho, aby andělé toho nevideli. Před trůnem nalézá se podnož (*kursí*) — sféra osmá. Pozdějšími theology muslimskými vylíčen trůn co nejfantastičtěji, ano i za bytost rozumnou pokládán. *Dk.*

Aršin, ruský loket, jenž dělí se na 16 vršků (veršok); 3 **a**-y činí 1 sažeň neboli 7 ruských stop. Ruská stopa má tutéž délku jako stopa anglická, t. j. 0·3047973 *m*; **a.** rovná se tedy 0·7111937 *m*. *Mu.*

Aršinskij Danilo Danilovič pocházel z litevské rodiny v Sibiři usedlé, r. 1668 sloužil při ruském vojsku v Tobolsku jako rytmistr a vynikaje nevšedními schopnostmi stal se r. 1669 správcem celé Daurie. V této hodnosti měl častá jednání s vládou čínskou a dvakráte přijal poselství čínského císaře, které r. 1670 vypravil do Moskvy. Knížete tunguzského Hantimura přiměl k tomu, že se Rusku podrobil. Ve svém území vládl obezřele a staral se o zvýšení státních příjmů. Roku 1673 složiv úřad odebral se do Moskvy, byl za své zásluhy skvěle vyznamenán a vrátiv se do Tobolska žil tam až do své smrti († 1676).

Art., přírodopisná skratka = Petr Artedi.

Art, Arth, městečko ve švýc. kantonu a okrese schwyzském, na již. konci Zuřského jezera, stanice paroplavební a dráhy Sv.-Gotthardské, mezi Rossberkem a horou Rigi, na niž odtud vede dráha. Obyvatelstvo (3050 roku 1880) zabývá se hlavně předením hedvábí.

Arta: 1) **A.**, řeka v turecké Albanii (Epiru), starý Arachthos čili Aretho, pramení se v nejsevernější části Pindu nedaleko Mezova, teče směrem jižním zdélí asi 140 *km*, jsouc hranicí mezi Tureckem a Řeckem, a vlévá se do Artského zálivu (za star. Ambrakijského zál.) v Iónském moři, jenž jsa 33 *km* dlouhý a 15 *km* široký r. 1881 prohlášen za neutrální. — Asi 12 *km* nad ústím řeky na levém břehu leží **2)** **A.**, turecky Narda, patřivší do roku 1881 k vilájetu janinskému, od té doby hlavní město nové nomarchie řecké a dvou eparchií, sídlo řec. biskupa a vrchního soudu, má státní gymnasium, zpustlou velkou tvrz, pěkný most původu benátského, čilý obchod se zemskými plodinami (obilí, víno, pomoranče) a 4328 ob. (1881), mezi nimi ⅔ Řekú, zabývajících se valnou částí přípravou kůže a výrobou plátna, látek bavlněných a šatstva. Obyvatelstvo mnoho trpí malarií. Z doby řecké zachovaly se zde ještě zbytky hradeb městských a základy akropole, a památkou z doby byzantské jest klášter založený r. 845 císařovnou Theodosii. Dne 16. čce 1822 zvítězil zde Rešid paša nad Řeky pod Maurokordatem a Normannem. — **3)** **A.**, nad mírn malebně položené město rázu starožitného na špan. ostrově Majorce, nedaleko vých. pobřeží, s 5143 obyv. (1878), kteří se zabývají pěstováním hedvábí, vína a oliv. Sev. od **A**-ty jsou znamenité stavby kyklopské a staré hroby, na vých. v Cabo Vermey velikolepé sluje krápníkové.

Artaba, obilní míra perská, obsahující 8 kollothun či 25 kapachas (1 kapacha = 2 chenikas à 7 sextarios), rovná se 65·238 *l*. Stará perská **a.** = 65·4908 *l*; stará egyptská **a.** = 35 *l*.

Artabanos, čtyři králové parthští, z nichž vynikl nejvíce **A.** IV. Mezi Vologésem V. a **A**-nem IV. trval dlouho boj o panství, až konečně vrchu nabyl **A.** Poněvadž Římané Edessu v Mesopotamii proměnili v provincii, počal **A.** válku s cís. Caracallou, porazil jeho nástupce Macrina u Nisibi (217) a donutil Římany ke smíru, jímž arsakovský princ Arsakés Chosroés uznán králem armenským a stal se původcem dynastie, která v Armenii panovala až do středověku. Části Mesopotamie Parthům opět navráceny. Tu však povstal proti Parthům Peršan Ardašír, Parthové ve dvou bitvách poraženi, ve třetí, u Hormuza, padl sám Arsakés r. 224 po Kr. Koruna parthská přešla na Peršany, potomci Arsakovi činili ovšem ještě hojné, vždy však bezúspěšné pokusy z Armenie proti nové dynastii. *Pšk.*

Artabazos: 1) A., vojevůdce perský, byl při tažení Xerxově do Řecka r. 480 vůdcem Parthův a Chorasmiův a provázel po nešťastné bitvě u Salaminy prchajícího krále se značnou mocí vojenskou k Hellespontu. Vraceje se do Řecka dobyl v zimě r. 480 a 479 Olynthu a marně obléhal Potidaiu, kdež přívaly mořské a výpady obležených většinu vojska jeho zničily. Spojiv se potom s Mardoniem, zrazoval od bitvy u Plataj a radil nejprve podplácením a prostředky diplomatickými Řeky mezi sebou znepřáteliti a potom teprve jednotlivě je přemoci. Bitvy u Plataj účastnil se proti vůli své a dal se ihned, jakmile Mardonios padl, se svým vojskem na útěk a odvedl je Thessalii, Makedonií a Thrakií do Asie. Později byl satrapou v některých krajinách maloasijských a vedl jednání s Pausaniou, králem spartským.

2) A., vojevůdce perský, bojoval za Artaxerxa II. Mnémona proti odbojným satrapům v Malé Asii, zvláště proti Datamovi, satrapovi kappadockému. R. 356 př. Kr. jsa správcem Lydie, Frygie a Bythinie vzbouřil se proti Artaxerxovi III. Ochovi a podporován příbuznými svými Mentorem a Memnonem z Rhodu zvítězil několikráte nad vojsky královými; ale po odchodu řeckých spojenců, odlouzených sliby Artaxerxovými, byl roku 351 poražen a uprchl do Makedonie ku králi Filipovi II. Švakr a dřívější spojenec jeho Mentór, který zatím výtečnými službami ve Foinikii a Egyptě u Artaxerxa znamenitého vlivu nabyl, vymohl mu dovolení k návratu. Za Dareia III. Kodomanna bojoval **A.** proti Alexandru Velikému, byl velitelem vojska perského v bitvě u Arbél a provázel poraženého krále na útěku. Po zavraždění Dareiově odebral se k Alexandrovi, který uznávaje věrnost jeho jmenoval jej satrapou v Baktrii. Z dcer jeho provdány byly Artakama za Ptolemaia, Artonis za Eumena, Barsiné pak porodila Alexandrovi Héraklea.

Artafernés: 1) A., bratr perského krále Dareia Hystaspa, stal se r. 512 př. Kr. satrapou záp. krajin maloasijských se sídlem v Sardech. V lét. 500—493 vítěznými boji u Efesu, ostrova Lady a dobytím Milétu potlačil povstání Řeků maloasijských a přikročil potom k novému uspořádání správy v obcích řeckých. Ale již r. 492 byl ze satrapie odvolán a nahrazen Mardoniem.

2) A., syn předešlého, vypraven byl po nezdařeném tažení Mardoniově s médským vojevůdcem Datiem proti Řecku r. 491. Na cestě zmocnil se ostrova Naxu a dobyl na Euboi měst Karystu a Erétrie. Ale přepraviv se do Attiky r. 490 poražen jest na hlavu od Miltiada u Marathónu a donucen k útěku do Asie. Na výpravě Xerxově r. 480 byl velitelem vojsk sebraných v Lydii a Mysii.

Artachšathra viz Artaxerxés.

Artaké, Artaki viz Erdek.

Artan Louis Victor, současný malíř, nar. v Haagu r. 1837 z rodičů původu belgického. Prvních úspěchů dodělal se r. 1864 krajinou pobřežní, r. 1869 dostalo se mu medaille. Od r. 1866 věnuje se nejvíce marinám zobrazuje se stejnou zálibou břehy moře Severního i pobřeží a ostrůvky průlivu La Manche. **A.** náleží s Claysem a Molsem k předním belg. malířům marin, vyznamenávaje se jadrností přednesu a vážnou snahou po reálném vystižení dojmu. *Tá.*

Artanema (L.) čili Achimenes (v. t) Vahl., rod rostlin z řádu *Gesneraceae.*

Artanes, nynější Vid (v. t.).

Artanthe Miq., sekce rostlinného rodu *Piper*, pepř. K ní náleží vedlé druhu v teplých sklenících pěstovaného **A.** *magnifica* též důležitá **A.** *elongata* Miq. (*Piper angustifolium* Ruiz et Pav.). Jest to štíhlovětvý keř s hor peruánských, větví uzlatých a v mládí různobarevně chlupatých. Listy podlouhle kopinaté u zpodiny srdčité a kratince řapíkaté, jsou chlupaté a průsvitně tečkované. Květy jako u pepře v klasech nebo jehnědách protilistých a plody též bobule. Listy obsahují mimo čirou, hránící a vonnou šťávu ještě hnědou, ostrou pryskyřici a hořkou látku; proto užívá se jich zvláště proti krvotoku, i vnitřnímu, pod jm. byliny vojenské (*l'herbe du soldat*), v Americe pod jm. *matico* známé. I proti slizotoku a žaludečním neduhům koná, jako příbuzná kubeba, dobré služby obsahujíc mnoho tanninu. *Děd.*

Artaria, známá firma nakladatelství a obchodu s věcmi uměleckými a od r. 1780 i s hudebninami ve Vídni, již r. 1770 založil Carlo **A.** z Blevia (na Comském jezeře, a která rozkvetla zvláště za Domenika **A**-ie, zetě Carlova. Domenico narodil se rovněž v Bleviu r. 1775, ujal se samostatně obchodu r. 1802 a spravoval jej až do r. 1842, kdy zemřev zanechal jej synu svému Augustovi **A**-iovi. Firma ta vydala několik cenných map a mnoho krásných rytin od Bartsche, Kiningera, Benedettiho, Schmuzera a j., ale hlavní její zásluha spočívá ve správném vydání hudebních děl předních skladatelů, kteří žili ve Vídni, zejména Haydna, Mozarta, Beethovena, Clementiho, Pleyela, Vaňhala, Koželuha a j. Ona také první zavedla rytí not.

Artavasdes: 1) A., syn Tigrana I., král armenský 60—34 př. Kr. Ve válkách mezi Římany a Parthy choval se obojetně, jsa spojencem brzo těchto, brzo oněch. M. Liciniu

Crassovi nabídl r. 54 pomoc svou proti Parthům, ale po porážce vojska římského smířil se s parthským králem Orodem a vešel s ním i ve svazek příbuzenský dav synu jeho Pakorovi sestru svou v manželství. Po několik let potom zůstal spojencem Parthův a roku 51, když Pakoros hrozil vpádem do Syrie a Killikie, obával se Cicero, tehdejší správce Killikie, že A. útok jeho nájezdem do Kappadokie podporovati bude. Z nepřátelství k Artavasdovi, panovníku atropatenskému, pomáhal r. 36 M. Antoniovi ve válce s Parthy, ale již na pochodu zavedl vojsko jeho a v Médii opustil je úplně, tak že Antonius s nepořízenou se vrátiti musil. Za nevěru tuto byl r. 34 od Antonia v Armenii zajat a v Alexandrii v triumfu veden, načež držán v zajetí. Po bitvě u Aktia r. 30 byl na rozkaz Kleopatřin zavražděn, a hlava jeho poslána Artavasdovi atropatenskému. Dle Plutarcha byl prý v řecké literatuře vzdělán a pokoušel se i ve spisovatelství.

2) A., král Médie Atropateny, byl vrstevníkem předešlého, s nímž ve stálém nepřátelství žil. R. 34 př. Kr. návodem krále armenského od M. Antonia napaden, přilnul úplně k Parthům; zatím však, co Antonius hlavní město jeho Fraatu obléhal, zničil A. pomocí zástupů parthských oddíl vojska římského pod Oppiem Statianem a donutil posléze i Antonia k návratu do Armenie. Po skončené válce znepřátelil se s králem parthským a zároveň žádostiv jsa pomstiti se na panovníku armenském, vešel r. 35 prostřednictvím Polemóna, krále pontského, s Antoniem ve svazek přátelský, kterýžto poměr r. 34 svatbou dcery své Jotapy a Alexandra, syna Antoniova, upevnil, načež obdržel část Armenie, od Antonia opanované. Pomoci římské užíval i nadále v bojích s Parthy a Artaxiou armenským. Když však Antonius vojsko své odvedl, byl A. poražen a pozbyl Armenie i Médie; ale zdá se, že panství svého opět dosáhl, neboť Plutarch zmiňuje se o pomoci, kterou Antoniovi před bitvou u Aktia poslal. Po nešťastné bitvě této odebral se k Oktaviánovi, kterýž mu dceru navrátil. O osudech jeho není více známo.

Artaxata (armen. *Artašat*), hlavní město Velké Armenie v l. 180 př. Kr. až 60 po Kr., založeno bylo od krále Artaxia v záhybu řeky Araxu, tak že se tří stran byla obklopena vodou. Přes pevnou polohu svou byla A. několikráte dobyta, až konečně vojevůdce Neronův Domitius Corbulo ji zbořil, poněvadž osazení její vyžadovalo příliš silné posádky. Nedlouho na to založeno bylo od krále Tiridata na blízku nové hlavní město t. jm., které ještě za císaře Joviána trvalo. Zříceniny A-ty zachovány jsou dosud mezi Erivanem a Araratem.

Artaxerxés, jméno několika králů perských ve starověku (v nápisech Achaimenovců Artachšathra, za Sássánovců Ardašír). **1)** A. I., přijmenem Makrocheir, t. j. Dlouhoruký, nejmladší syn Xerxa I. Když otec jeho byl Artabanem zavražděn, zahubil A. ve shodě s vrahem Dareia, bratra svého staršího, načež sám uvázal se v panství za dob pohnutých (464 před Kr.). Právě před jeho nastoupením podnikl Kimón vítěznou svou výpravu do východního Středomoří, a násilná smrť Xerxova způsobila po celé říši pohnutí veliké. Nejprve vzbouřil se v Baktrii králův bratr Hystaspés, pak vznikla vzpoura Inarova v Egyptě, Athéňany podporovaná. Obě vzpoury byly teprve po delším boji pokořeny, než po Inarovi, jenž byl proti danému slovu zahuben, povstal v Deltě Amyrtaios a s pomocí athénskou odolal perské přemoci. Teprve po r. 449 skončeny války s Řeky mírem, který asijskou Iónii zůstavil v moci Athéňanův. Avšak ani potom nebylo v říši klidu, čehož hlavní vina spadá na dámy palácové. Matka králova Améstris a dcera její Amytis, provdaná za egyptského vítěze Megabyza, byly strůjkyněmi přehojných intrik palácových. Dvakráte podnikl Megabyzos vzpouru v Syrii, při čemž nepochybně spálen r. 445 Jerusalém nedávno obnovený; posléze Megabyzův syn Zopyros prchl do Athén a padl v athénském vojště při útoku na Karii. A. zemřel r. 424 smrtí přirozenou. Souvěcí vypravují o něm, že byl povahy dobrotivé. Ušlechtilou mysl dal na jevo chováním svým ke Themistokleovi, k Megabyzovi, jehož dvakráte na milost přijal, a k synu Amyrtaiovu Pausiriovi, jemuž navrátil otcovské dědictví. Z jeho doby pocházejí Achaimenovské nápisy: benátský (objevil Spiegel) a súský (objevil r. 1886 Dielafoy). A. zvelebil Súsu stavbami nádhernými, jejichž zůstatky byly za našich dob odkopány. — **2)** A. II., Mnémón (404—358), původně zvaný Arsíkas, syn Dareia II., po smrti otcově přese snahy mladšího bratra Kýra na trůn provolaný. Již r. 401 vzbouřil se Kýros Spartou podporovaný a vytrhl proti A-xovi do Babylónie, kdež však u Kunax v boji padl. Řečtí jeho vojínové, vedení Xenofontem, proklestili si cestu celou téměř říší až k Černému moři a tím dali odvahu Spartě k válce proti Persii. A. s počátku důvěřoval satrapu Tissafernovi dříve se Spartou spojenému, avšak po velikém vítězství Agésilaově u Sard (395) naklonil se na stranu athénskou a učinil Konóna velitelem loďstva perského, kterýž ihned bitvou u Knida zničil námořskou hegemonii Sparty. Tím útok Sparťanů na říši perskou odražen, A. pak Antalkidovým mírem (v. t.) povolán za rozhodčího ve sporech řeckých. Panství nad Řeky asijskými znova Peršanům navráceno (387), na jiné však straně odpadaly od říše celé rozsáhlé končiny. V Egyptě panství perské ustoupilo domácím dynastiím (XXVIII.—XXX.). Euagoras na Kypru byl nezávislým, v sev. části Menší Asie vládli domorodí králové. A. sám počal přijímati řecké žoldnéře do služeb svých, nedůvěřuje více vlastním poddaným, Euagoras sice přinucen po delším boji k poslušenství, avšak výprava proti loupežívým Kadusiům, již vedl sám A., jakož i válka s Egypťany, vedená Farnabazem a Ifikratem (374), skončily porážkou Peršanů. Tím podníceny vzpoury satrapů, které trvaly až do smrti A-xovy (358). A. byl panovník slabý, ovládaný svými příbuznými, zejména

matkou Parysatidou, která však přes to podporovala Kýra proti němu. Prvá choť jeho Stateira byla od Parysatidy otrávena, načež **A.** zasnoubil se s vlastní dcerou Atossou, která za posledních let jeho života vešla zcela ve stopy báby své. **A.** měl četné syny, legitimní i nelegitimní, z nichž Dareios ustanoven za nástupce. Když však tento s otcem pro některé soukromé příčiny se znesnadil, přemluvil druhý syn, Ochos, otce, že dal Dareia stíti. Dle Plutarcha dožil se **A.** 94, dle Pseudo-Lukiana 86 let věku svého. Prameny: Plutarch, Artaxerxés. Nápis jeho Suský (dle Spiegla S). — **3) A.** III. Ochos, energický a bezohledný tyrann, zatajoval prý otcovu smrť po 10 měsíců, načež teprve zmocnil se trůnu. Avšak tím nijak nezamezil vzpour satrapů, hlavně maloasijských, jimž Athény a Théby poskytovaly za peníze pomoci. Když byl odpor v Malé Asii překonán, vzbouřil se Sidón ve spolku s Egypťany, načež město dobyto a ukrutným způsobem vyvráceno (351 př. Kr.). Konečně r. 344 před Kr. opanován i Egypt, kdež **A.** přísnou vzal pomstu hlavně nad kněžími. Konečným podrobením ostrova Kypra bylo panství perské obnoveno na všech stranách, než poslední léta **A**-xova naplněna byla obavami před ctižádostí makedonskou. **A.** zemřel r. 338 př. Kr. Jak se zdá, podlehl úkladům, které nastrojil všemocný kleštěnec jeho, Egypťan Bagoas. **A**-xem mizí z dějin poslední mocný velkokrál perský. Nápisy: Persépolský (P) a pečetní (R). — **4) A.** (*Artachšathr*, dle pozdější výslovnosti Ardašír I.), zakladatel říše novoperské, syn Pábaka z rodu Sássána, krále istachrského v okolí někdejší Persépole, poddaného parthským velkokrálům (v. Arsakés). Odstraniv staršího bratra Šápúra, uvázal se nepochybně r. 211—212 po Kr. v panství otcovské, podmanil si Kermán, Susianu a některá malá království nad dolním Tigridem, načež vytrhl proti Arsaku Artabanovi, velkokráli parthskému, jehož porazil třemi bitvami. V poslední z nich (dle Nöldeka 28. dubna 224) padl Arsakés, načež nazval se **A.** »králem králů«; postupně podrobili se jemu Hatra, Médie i východoíránské země, toliko Armenie zůstala nadále Arsakovcem. Také proti Římanům zkoušel **A.** síly své, avšak výprava Alexandra Severa do Mesopotamie r. 233 po Kr. zastavila další postup jeho. Takto obnovil **A.** někdejší říši perskou ve větší části její, od Mesopotamie až po hranice indické (mimo Baktrii) a snažil se ve všem obnoviti řády mythickým králům íránským připisované. Hlavní podporou jeho trůnu byla nauka Zoroastrova, již v čirý dualismus proměněná, kterou učinil náboženstvím státním. Kněžstvu ohně dostalo se veliké moci a vážnosti, spolu i hierarchického roztřídění, které podobalo se řádům křesťanským. Za hlavní město prohlášen Istachr (někdejší Persépolis), kdež také byl hlavní chrám slunce; jinak sídlili **A.** a jeho nástupci hlavně ve Ktésifontě nad Tigridem. Přijav na konci života svého nejstaršího syna Šápúra I. za spoluvládce zemřel **A.** r. 241 nebo 242 po Kr. Později mládí jeho zahaleno bylo pověstmi romantickými, které ve mnohém podobají se známým pověstem o Kýrovi. *Pšk.*

Artaxias (*Artašes, Ardašes*), jméno zakladatele samostatného knížectví velkoarmenského (viz Armenie, dějiny, II. díl, str. 748.) a tří králů velkoarmenských z rodu Arsakovcův: **1) A.** I. (asi od r. 115—90 př. Kr.), jenž přijal název »krále králů« (viz tamže). — **2) A.** II., syn Artavasda I., provolaný od vojska za krále po zajetí otcově (34 př. Kr.), ale vypuzený potom zbraněmi římskými k Parthům, jejichž pomocí za občanské války v říši Římské mezi M. Antoniem a Oktaviánem dostoupil zase trůnu armenského a vládl do r. 20 př. Kr. (viz tamže). — **3) A.** III., syn pontského krále Polemona nazývaný původně Zeno, přezván byl na **A**-xia, když mocí římskou učiněn byl králem armenským (17 r. po Kr. — † r. 35). — Tacitus mluvě o dosazení jeho dokládá, že **A.** jest obecné jméno králův armenských znamenajíc »krále spravedlivého«.

Arteaga Stefano (* ok. r. 1750 v Madridě), učený jesuita, žil v Padově, pak v Bologni a později usadil se v Římě. Odtud podnikl cestu do Paříže a tam zemřel r. 1799. — V Bologni vydal r. 1783 často citované dílo: *Le rivoluzioni del teatro musicale italiano della sua origine sin'al presente* (3 sv.). Spis těšil se lepší pověsti, než opravdu zasluhoval, jsa zejména ve své historické části velmi nespolehlivý.

Arte della cosa slula v XV. stol. u Italů tehdejší algebra, t. j. nauka o řešení rovnic; pojmenování to latinisováno na *ars cossica* a *regula cosae*, dle čehož pak Němci nazývali algebru *Regel Coss*. Italové totiž nazývali toho času neznámou veličinu *cosa*, druhou mocninu její *il censo*, známé číslo *numerus*; při vypisování vzorců se slova ta skracovala. Tak na př. Paccioli de Burgo ve své »Summa de arithmetica etc.« tištěné r. 1494 píše 1. mocninu *co.* (cosa), 2. *ce.* (censo), 3. *cu.* (cubus), ke známému členu rovnice připojuje značku n^o; sečítání, odčítání a rovnost označuje začátečními písmeny příslušných slov *plus*, *minus* a *acqualis*. Na příklad výraz $2x^3 - 5x^2 - 6x + 7$ psal: 2 *cu. m.* 5 *ce. m.* 6 *co. p.* 7 n^o. *Rý.*

Artedi Petr, přírodopisec švédský, současník a přítel Linnéův (* v Angermannlandě 1705, † v Lejdě 1735). Zabýval se studiem ryb i chystal o nich obšírné dílo, dříve však, nežli úmysl svůj uskutečniti mohl, utonul nedaleko Lejdy. Zápisky jeho vydal později Linné (*Ichthyologia s. Opp. omnia de piscibus*. Lejda, 1738), jenž také v prvním vydání svých »Systema naturae« při popisu ryb přidržuje se úplně systému **A**-m navrženého. *Šc.*

Arteijo [artejcho], lázeňské místo v severovýchodních Španělích, v prov. a okr. coruňském, 11 *km* jihozáp. od Coruně a nedaleko břehu Atlantského moře, má sirné prameny, držící v sobě kyselinu solnou (21° R.), a 8205 obyv. (1878).

Artele (rus. артель). V ruském národě hluboko jest zakotveno vědomí dvou zásad společenského soužití, jež jsou: rovnost podmínek existenčních a souborná činnost

právem ve krásné soše berlínského musea, tak zv. **A.** *Colonna* (Verzeichniss der antiken Sculpturen, č. 59.), jež nalezena byvši nedaleko městečka Rocca di Papa chována byla dlouho ve sbírce Colonnské (odtud jméno její). V dlouhém rouchu zobrazena jest též **A.** na mramorové soše, nalezené r. 1760 v Pompejích a chované nyní v národním museu neapolském (vyobr. č. 351., Friederichs Wolters, Gipsabgüsse č. 442.). Socha tato náleží ke slohu hieratickoarchaisujícímu napodobujíc velmi pečlivě starobylé sochy obřadné a zasluhuje také zvláštního povšimnutí pro hojné zbytky polychromie, z nichž poznáváme, že vlasy byly pozlaceny, okraje roucha, řemen, na němž byl toulec zavěšen, a řeménky u sandalů byly malovány červeně nebo růžově. V levici držela asi bohyně nějaký attribut (luk nebo pochodeň). — Kdežto za starších dob bývala **A.** zobrazována v rouchu dlouhém a formy těla jejího bývaly plnější a mohutnější, představovalo pozdější umění bohyni v prostém, bezrukávém, často velmi krátkém a vysoko přepásaném rouchu, v postavě mladistvé a ztepilé, s vysokými střevíci loveckými na nohách. Soch **A**-idiných k tomuto typu náležejících zachoval se nám značný počet; jednou z nejznámějších jest tak zv. **A.** Versaillská (viz vyobr. č. 352.). **A.** provázena jsouc laní ubírá se na lov: zaslechši, jak se zdá, šramot nějaký, způsobený zvěří, ohlíží se bohyně nazpět a sahá do toulce pro střelu. Socha sama vyniká neobyčejnou elegancí a podobá se vůbec velice soše Apollóna belvederského, tak že možno obě sochy pokládati za dílo téže doby a snad i téže školy umělecké. (Friederichs-Wolters č. 1531.) — Srv. Preller-Robert, Griech. Mythologie, I, 1, str. 333—335.; Roscher, Ausführl. Lex. d. griech. u. röm. Mythologie, str. 594—608.; Baumeister, Denkmäler d. klass. Altertums, str. 130—135. *Vý.*

Artemisia L., pelyněk, rod rostlin z řádu složnokvětých (*Compositae*), z oddělení *Corymbiferae* a z čeledi *Anthemideae*. Úbory bezpaprsečné, obyčejně velmi malé, zákrov střechovitý, vejčitý nebo polokulovitý, lůžko holé nebo chlupatotřísnité, všechny květy obojaké nebo prostřední obojaké a krajní toliko prašní, nažky opak vejčité, bezkřídlé, bez chmýru. Rod tento čítá přes 100 druhů, z nichž v Evropě jest 50, v Čechách toliko 6 domácích. Jsou vzrůstu bylinného nebo polokřovitého a přečasto bíle nebo stříbřitě chlupaté. Všechny jsou více méně aromatické. Pelyňky rostou obyčejně společensky na písčinách, suchých a travnatých místech a na skalách. Zvlášť charakteristické jsou pro slané i neslané písčiny mořské, písčité pouště a stepi. Na jižní Rusi, Krymu, v pouštích a stepích sibiřských a tibetských pokryty jsou pelyňkem krajiny na mnoho mil daleko. Některé druhy staly se v lékařství důležitými. Ze všech lze dobývati potaš. **A.** *Dracunculus* L., kozalec, estragon, paldán. Vytrvalá, až 1 *m* vysoká bylina s lodyhou přímou, větevnatou a jako listy lysou a zelenou. Listy nedělené, čárkovitokopinaté. Úbory skoro kulaté, drobné, četně na větévkách stopečkaté. Kvete v srpnu a
Roste divoce po celém Mongolsku a jde
Sibiří až k moři Chvalinskému a do Pe
ruského. Celá rostlina třena vydává příje
vůni. Pěstuje se v mnohých krajinách h
v zahradách co zelenina a koření, jež dáv
do polívek a k jiným pokrmům. Také
(císařský) se z něho upravuje. Ocet a hoř
estragonová obsahují přísadu rostliny
A. *Abrotanum* L., brotan, boží dřevce.
lejší listy dvakrát peřenodílné, s úkrojky
kovitými, hořejší trojklané nebo celé čá
vité. Lodyha vzpřímená, větevnatá, dole
natá, až na 1 *m* vysoká. Celá rostlina
smutně zelená, pýřitá a silně aromaticky vo
Kvete v srpnu a září. Pěstuje se velmi h
(zvláště na venkově) v zahradách buď co
ření, buď pro ozdobu a vůni. Dříve byla ú
co prostředek k pocení ve vážnosti. Di
roste na pahorcích jižní Evropy a v Malé
A. *Absinthium* L., pelyněk, peluňka.
vyobr. č. 353. a 354.) Listy dvakrát peřenodí
s úkrojky úzce kopinatými, hedvábitě
lesklé, lodyha až 1 *m* vysoká, přímá, vytr

Č. 353. Artemisia Absinthium L., pelyněk, peluňka. celá rostlina, zmenš.

hojně větevnatá, na konci v latnaté květen
přecházející. Úbory žlutavé, lůžko chlupa
Kvete v červenci a srpnu. Roste divoce na
mištích, návsích, podlé cest po celé

střední a jižní Evropě, ale jest v největší části zemí severnějších jen zdomácnělý; roste dále i v severní Africe, v celém Orientu až do Afgánistánu, v celé Sibiři a počíná zdomácňovati i v krajinách zámořských (na př. v Americe). Celá rostlina voní i chutná intensivně hořce aromaticky. Pelyněk jest již od dávných časů v užívání co hořký lék v nemocech žaludečních, proti hlístům a j. Vypravuje se, že Karel Veliký rozkázal na svých statcích pěstovati pelyněk jako bylinu lékařskou. Nyní se k týmž účelům sbírá buď divoký nebo se místy i pěstuje. Dává se též ovcím s pastvy jdoucím k lepšímu trávení. Pelyněk obsahuje ve svém pletivu mimo jiné těkavý olej a přehořkou látku absinthiin (v. t.). Mimo lékařské upotřebení jest pelyněk důležitým i při upravování rozličných likérů (v. Absinth). V Alpách známý likér bylinný obsahuje namnoze pelyňky **A.** *mutellina*, **A.** *spicata* a okoličnatou rostlinu *Meum*. Kořalka tato sluje genipi. Na jihu Evropy dává se pelyněk do vína (víno pelyňkové nebo vůbec pelyn). V Řecku užívají k témuž účelu keřnatého druhu **A.** *arborea* L., který i v zahradách pěstují jako lékařské koření místo našeho pelyňku. Týž druh byl ve starověku zasvěcen bohyni Isidě, jejíž kněží při průvodech nosili větve stromovitého pelyňku. — Na venku platí pelyněk také za mocnou bylinu v čarodějství a ne s neprospěchem dává se do postelí, prádla a šatstva k vyhánění hmyzu. **A.** *contra* L. (**A.** *Cina* Berg, **A.** *Sieberi* Bess.), pelyněk cicvárový. Z dřevnatého zpodu vyhánějí větve slabé, rozevřené, posléz olysalé, bíle okoralé. Listy jsou 3—5dílné, s úkrojky čárkovitými. Úbory malé (asi 3 *mm*), 2—4květé, elliptičné, přisedlé, na větévkách spoře sestavené. Lístky zákrovní tupé, žlaznaté, zevní okrouhlé, malé, dužnaté, vnitřní podlouhlé; lůžko nahé. Kvete na podzim. Roste na pouštích egyptských, v Palestině, na poušti sinajské, v Syrii kolem Damašku, v Persii, v Afgánistáně (Herát, Tebes). — Rostlina tato jest vlastně jen odrůdou dosti proměnlivého druhu **A.** *Herba-alba* Asco; v sev. Africe, Egyptě, na Kanárech, v Persii a jinde na Východě rozšířeného. — Úbory tohoto druhu známy jsou v lékařství jako seménka cicvárová (*semen santonici*, *semen contra*, *semen cinae*), jichž se všeobecně užívá k vypuzování hlístů, jmenovitě škrkavek. Cicvárová semena chutnají odporně hořce a jsou silně aromatická. Obsahují mimo jiné hořkou látku santonin. **A.** *vulgaris* L., černobýl. Lodyhy vysoké, metlaté. Listy peřenodílné, s úkrojky kopinatými, špičatými, pilovitými, na vrchu zelenými, vezpod bíle plstnatými. Kvete od července do zimy. Roste jako plevel všude v plotech, roští, u cest po celé Evropě, střední a severní Asii, severní Africe, Severní Americe. Celá rostlina voní dosti příjemně. Zvláště kořenů jest v lékařství upotřebováno a na venkově ode dávna užíváno černobýlu nejen jako prostředku proti nemocem, ale i v kouzelnictví. Místy dává se i jako zelenina do jídel. Kde jest mnoho much v bytě, tam dávají kytici černobýlu na klidné místo, na niž se pak večer sletují mouchy u velikém množství, tak že mohou býti snadno zahubeny. **A.** *maritima* L., peluněk pomořský, roste na pomoří v Pomořanech, Francii, Španělsku.

Č. 354. Artemisia Absinthium L., pelyněk, peluňka, větévka květní s listem.

Úbory sbírají v zemích těchto také proti hlístům a slují zde *sanguenié* nebo *sanguenité*. Na suchých a skalnatých místech v Čechách jest nejobyčejnější **A.** *campestris* L., s lodyhou prutovitou; na písčitých místech roste řídší **A.** *scoparia* W. K., s přečetnými, kulatými úborky; v teplejších polohách středních Čech na suchých kopcích a mezích rostou bíle plstnaté druhy: **A.** *pontica* L. a **A.** *austriaca* Jacq. *Viský.*

Artemisia: 1) A., kněžna v městě Halikarnassu za doby perského krále Xerxa. Náležejíc dynastii původu kimmerského (Th. Reinach, Rev. des études grecques 1888, 35—37.) nastoupila po otci svém Lygdamidovi v poplatné panství nad městem Halikarnassem a ostrovy Koem, Nisyrem a Kalydnem, načež účastnila se r. 480 př. Kr. výpravy Xerxovy proti Řecku. Mezi výpravou vynikajíc i udatností osobní i věhlasem — kteréž vlastnosti charakterisují její kimmerský původ — byla častěji Xerxem o radu žádána, nejvíce pak

vynikla v bitvě salaminské; již před bitvou varovala Mardonia i krále, aby nepouštěli se do bitvy námořní (Hérodot VIII., 68.), když pak bitva byla ztracena, zjednala si ústup mužným bojem před očima Xerxovýma (Hérodot VIII., 88.). Dle pozdní zprávy skočila prý ze žárlivosti z leukadské skály do moře. Nástupcem byl syn její Pisindelis. — **2) A.**, dcera Hekatomnova a choť Maussólova, vládkyně v Halikarnassu, Rhodu a Karii r. 352—350 př. Kr. Proslavila se neobyčejnou láskou k manželu svému, předčasně zemřelému; mimo jiné prý popel jeho svým pokrmům přimíšovala a slavné řečníky řecké bohatě dařila za řeči pohřební k poctě jeho. Pomník, jejž choti svému v Mylasách zřídila (odtud Maussóleion, z čehož obvyklé Mausoleum), pokládán byl ve starověku za sedmý div světa. Zemřela r. 350 hořem nad ztrátou chotě svého. *Pšk.*

Artemision (*Ἀρτεμίσιον*), mys a spolu pobřeží na sev. straně ostrova Euboie; obojí slulo podlé chrámu bohyně Artemidy na pobřeží zbudovaného. Mys **A.** stal se slavným za výpravy Xerxovy proti Řekům, ježto u něho kotvilo spojené loďstvo řecké, střehouc vchodu k Thermopylám. *Pšk.*

Artemisius Mikuláš ze Žatce viz Černobýl.

Artěmjev Alexander Ivanovič, statistik ruský (* 1820 — † 1874). Vystudovav historickofilologickou fakultu v Kazani, byl asi 10 let knihovníkem v Kazani a r. 1852 vstoupil do ministerstva vnitra v Petrohradě. S počátku byl prvním redaktorem ve statistickém (pozdějším ústředním) výboru, pak členem rady statistické až do r. 1871. V tomto postavení účastnil se těchto prací: *Statistické tabulky* (1856); *Seznamy obydlených míst říše ruské* (od 1861); *Statistický letopis; Městské osady říše ruské* (7 sv., 1860—68); *Petrohrad dle sčítání z r. 1869* a *Hospodářský stav měst.* V téže době působil také v redakčních kommissích, řízených V. A. Miljutinem a pracujících o zrušení nevolnictví. Až do roku 1862 redigoval »Kroniku venkovského blahobytu«. Vedlé toho psal množství kritických a statistických článků pro žurnály ministerstva vnitra a jiné časopisy. Redigoval také první 2 sv. »Zápisků«, oddělením statistickým vydávaných. Ku 25letému jubileu ruské společnosti zeměpisné napsal **A.** přehled činnosti tohoto družstva: *Obozrěnije trudov Imperatorskago Russkago Geografičeskago Obščestva* (Petrohr., 1873). Již jako knihovník popsal historické rukopisy university kazaňské ve spise *Istoričeskija rukopisi biblioteki Kaz. Univ.* (1856—57).

Artémon, řecký malíř, nevíme však, do které doby a ke které škole náležel. Maloval obrazy: *Danaé vystupující na břeh ostrova Seríf u*, kterýžto obraz měl ještě později vliv na některé malby pompejské (Neue Jahrb. für Phil., 1887, str. 485—486.; Helbig, Untersuch. über campan. Wandmalerei, str. 145. a n.); *portrait královny Stratoniky; Héraklés* a *Déianeira; apotheósa Hérakleova* a *Laomédon, Héraklés* a *Poseidón*, kteréžto poslední dva obrazy chovány byly později v Římě ve sloupení Octaviině. Baumeister: Denkm. d. klass. Altertums, str. 407. a 874. *Vp.*

Artemovskij-Huľak Petr Petrovič, básník maloruský (* 16. ledna 1790 v Hotodyšci gub. kijevské — † 1. září 1866 v Charkově). Prvého vzdělání nabyl v domě otcovském a od 12. roku na duchovní akademii kijevské, kde mu bylo zápasiti s nouzí, zvláště po hrozném požáru Kijeva. Odbyv bursu, mínil aby se připravoval na kněžství, stal se však učitelem u polské rodiny blíže Berdyčova. Po čtyřech létech učitelování zaživ ještě nezdaru v milostném poměru s dcerou bohatého pána, vstoupil r. 1817 na charkovskou universitu, načež po roce stal se učitelem v ženském ústavu charkovském (»institut blagorodnych děvic«) a r. 1820 svěřeny mu přednášky ze zeměpisu, dějepisu a statistiky na universitě, ač posud byl jejím posluchačem. Roku 1823 na základě dissertace »O užitku historie vůbec a domácí zvlášť« byl povýšen na professora ruské historie a vykládal ji nepřetržitě po 26 let na téže universitě; rektorem byl od r. 1841—1850, kteréhož roku šel na odpočinek. Když roku 1831 vypuklo polské povstání, A. s rektorem Kornebergem a univ. prof. Kuckým byli vládou podezříváni, jakoby zamýšleli revoluci, a zakusili policejních opatření. A. již jako student překládal Miltonův »Ztracený ráj« na jazyk církevně slovanský, jejž tehdy A. Šiškov propagoval za spisovný jazyk ruský, avšak později cele přilnul k živé mluvě lidu a složil svou prvou veršovanou povídku *Pan a sobaka* (pán a pes), v níž líčí utrpení lidu pod pány; jest to nejlepší práce A-kého-H-a. Všecky jeho básn. plody šlehají satirou, která vynucuje smích, ale hned na to plátá; vůdčími ideami jsou jim národnost, osvěta, osvobození lidu z nevolnictví, svoboda a blahobyt národa. Proč však **A.** již r. 1834 péro na vždy odložil, neví se, ovšem udává se za příčinu ono policejní vyšetřování a státní reakce. Mimo několik bajek a dvě volně přeložené balady (Twardowského od Mickiewicze a Goethova Rybáka) napsal **A.** několik básní, tištěných ponejvíce v »Ukrajinském Věstníku« (1817—1821), ve »Věstníku Jevropy« (1827), v »Slavjanině« (1827) a v almanachu »Utrennjaja Zarja« (1834). Sbírku 10 jeho čelnějších básní vydal F. Piskunov r. 1878 pod tit. *Kobzar* v Kijevě. Rok před tím »Ruská bibliotéka« Onyškevičova ve Lvově vytiskla v prvém svém sv. tři básně A-kého-H-a. *Ř.*

Artenay [artné], kant. městečko ve franc. dep. loiretském, arr. orléanském, na dráze paříž-sko-orléanské, s 1062 ob. (1886). Zde r. 1870 Němci dvakráte zvítězili nad Francouzi: 10. bav. generál von der Tann a 3. pros. princ Bedřich Karel a velkovévoda mecklenburský.

Arte peritus (lat.), uměním zkušený, znalec.

Arteria viz Tepna.

Arteriektase (z řec.), rozšíření, dut tepny. Viz Aneurysma.

Arteritis (z řec.), zánět tepny.

Arteriogram (z řec.), křivka, jíž znázorněn tep některé arterie. Viz Sfygmogra-

Arteriola, malá tepénka.

Arteriorhexis (z řec.), roztržení tepny.

Arteriosklerosa (z řec.), ztvrdnutí, zkornatění tepen.

Arteriostenosa (z řec.), zúžení světlosti tepen buď zrůdné nebo nabyté následkem chorobných změn tepenných stěn nebo jejich okolí. *Peč.*

Arteriotomie (z řec.), umělé otevření tepny, aby z ní krev byla puštěna. Operace tato již Galénem byla prováděna, ale v novější době jest téměř zapomenuta, ježto pouštění krve, dříve často praktikované, pokládá se za zhoubné. A. prováděla se prý s výhodou, zejména při náhlých zánětech s příznaky prudkými. Nejčastěji pouštělo se tepnou spánkovou nebo přední její větví. Ježto po protětí úplném tepna mnohdy se smrštila do tkaní a jsouc takto tísněna krváceti přestala, doporučovalo se pouze naříznutí její. Na místě naseknutém vznikaly často výduti, příznaky zánětné, růže, hlízy a j., což zajisté bývalo následkem nepřesné antisepse. *Peč.*

Arteriotrepsie (z řec.), stavění krvotoku zkroucením tepny.

Artern, město v pruském okr. meziborském, kraji sangerhausenském, na splavné, zde s Helmou se spojující Unstrutě a na dr. sangerhausen-erfurtské, má soudní úřad a 4641 ob. (1885) zabývajících se především rolnictvím, ale též značným průmyslem v pivovarech, cihlárnách a továrnách na cukr, papír, lučebniny a hospodářské stroje. Na blízku jsou bohatá ložiska kamenné soli (v hloubi 309 *m*) a hnědého uhlí obsahujícího hojně medku. Jest zde též solivárna se solnými lázněmi, již v XV. stol. známá.

Artéská studně (frc. *puits artésien*; angl. *well artesian*) jest studně vrtaná, aby se buď voda z větší hloubky opatřila (pitná, léčivá, slaná a p.), aneb do větší hloubky odvedla (na př. nečistá voda tovární). V případě prvém, který jest obyčejnější, musí a. s. jako každá jiná studně dosíci zemin vodu obsahujících, v případě druhém pak musí jíti do zemin, jež vodu pohlcují. Studně prvého druhu známy byly již v pravěku; tak psal Olympiodór o studních vrtaných v Egyptě, z kterých se voda vylévá na povrch a již se užívá k zavlažování pozemků; v Číně jsou prastaré studně vrtané o hloubce až 1000 *m*, z nichž čerpají slanou vodu; v Evropě se uvádí podobná studně z r. 1126 v starém klášteře kartusiánském v Lillerse a j. Nynější název svůj mají a-ké s. po francouz. krajině »Artois«, kdež se jich ode dávných dob užívalo k opatřování vody z útvaru křídového, ležícího hluboko pod povrchem; i bylo to zejména pojednání franc. inž. Garniera, obsahující i obšírný popis příslušných nástrojů vrtacích a přihlížející ku poměrům artoiským, které v létech dvacátých našeho století obrátilo všeobecnou pozornost k takovýmto studním; ne menší měrou prospělo dílo Héricarta de Thury z r. 1828, v němž se hledí především ku poměrům geologickým. Nyní jsou a-ké s. rozšířeny po celém světě, a také původní způsoby vrtati nad míru se zdokonalily; kdežto na př. vrtati do větší hloubky po způsobu čínském vyžadovalo celých věků, trvá za podobných poměrů vrtání nebozezem démantovým pouze měsíce. Z některých pramenů (artéské prameny) ve vrstvách pánvovitě uložených vylévá se voda na povrch, ano mnohdy vytryskuje do značné výšky; z jiných, kde zřídí se a. s., musí se čerpati; to záleží na uložení zeminy, ve které se přišlo na vodu. Připojený průřez svisný přihodně uloženého povrchu zemského (obraz čís. 355.) objasní netoliko okolnosti, na kterých závisí působnost a-kých s-ní vodu poskytujících. ale také studní, jež vodu pohlcují. Jest-li *A* zemina, která vody nepropouští, na př. jíl, *B* propustná zemina, na př. písek, štěrk, rozsedlý vápenec nebo pod., *C* zemina nepropustná, *D* zemina propustná, v níž není vody, patrno, že do vrstvy *B* vystupující směrem *EF* na povrch vniká příslušný díl veškerých srážek ovzdušných (deště, sněhu a j.) a zastaví se na nepropustné vrstvě *C*. Má-li povrch vrstvy *B*, kterým na den vystupuje, velikou rozsáhlost, a je-li dostatečných srážek, naplní se vodou veškeré prohlubiny vrstvy *C*,

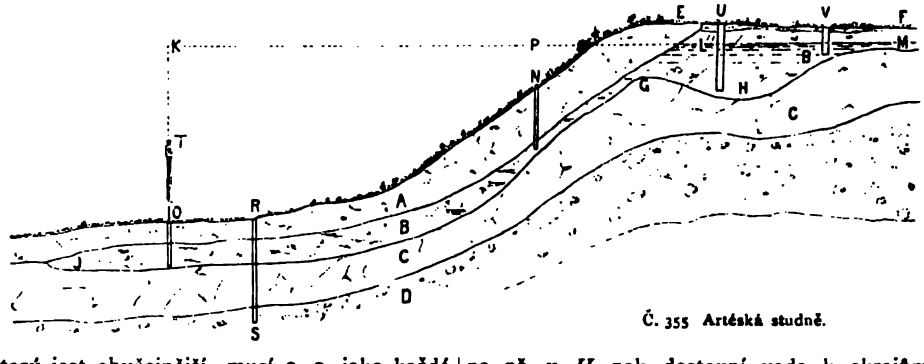

Č. 355 Artéská studně.

na př. u *H*, pak dostoupí voda k okrajům svahu této vrstvy, na př. u *G*, teče po tomto svahu k *J* a napojí tak propustnou vrstvu *B* od *J* až po *G*, ba vystoupí, není-li nikde odtoku, na konec i pod povrchem *EF*, na př. do výšky *LM*. Máme pak nádržku podzemní *LGHM*, kterou vzhledem k opatření vody pro všecka místa od *NRO* možno míti za vodo-

jem, jaké k potřebám měst zařizujeme na návrších a věžích, abychom vlastním tlakem rozvedli vodu i do vyšších pater domů; potrubím hlavním jest tu díl *GJ* propustné neboli vodu obsahující vrstvy *B*. I přijdeme proto na vodu, kdekoli vrstvu *A* mezi *JE* provrtáme, ale ani vydatnost, ani výška, na kterou pak voda vystoupí, nebudou na všech místech stejné; tak vystoupí voda na př. ve studni *N* sotva po povrch, kdežto ze studně *O* vytryskovati bude do výšky, na př. *OT*; že však ani v jednom případě nevystoupí po výšku hladiny své v nádržce, t. j. po výšku *LM*, jsou příčinou odpory, které na své cestě k výtokům přemoci musí, a které jsou, jak přirozeno, větší nežli v umělých vodovodech troubových. Často jest takových vrstev *B*, jež obsahují vodu a jež vrstvami nepropustnými od sebe jsou odděleny, několik, ale voda nebývá stejné jakosti; tu pak třeba zabrániti rourami výpažnými, aby se voda nezpůsobilá nemísila s ostatní vodou způsobilou. Že a-kou s-ní zřízenou blízko starší studně podobné může se zmenšiti vydatnost této, jest na snadě. Aby se dostala voda z nádržky *LM* na př. do a-ké s. *O*, pohybuje se směrem, jenž závisí na povrchovém tvaru nepropustné vrstvy *C*, po případě na směru rozsedlin ve vrstvě *B*; vyvrtáme-li jinou studni, která se zásobuje týmž proudem podzemním, patrno, že studni starší vydatnosti ubude. Tato vzájemná souvislost pozorována na př. při a-kých s-ních v Tours, kde jedna studně pojednou poskytovala o polovinu vody více nežli před tím, a když pátráno po příčině, shledalo se, že sousední a. s. zacpala se pískem; jakmile tato zácpa odstraněna byla, klesla vydatnost dotčené studně opět na množství pozorované před tím. Některé a-ké s. jsou spojeny s vodojemy, v nichž obývají ryby, které se pak dostávají studní na povrch: a. s. elbeufská (Francie) o hloubce 149·5 *m* vyvrhla velké množství mladých živých úhořů, z a-ké s. beaulieuské u Caena vyšel živý úhoř dospělý, a-ké s. egyptské oasy thébanské také vydávají ryby z hl. 108 *m* a j. Také plyny a-kými s-mi vy-

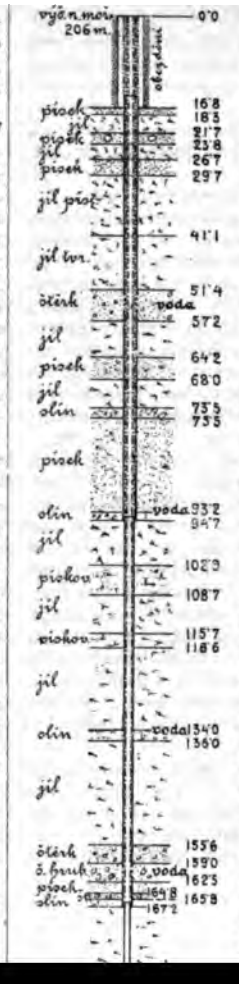

Jako při vrtání do země vůbec, tak i při vrtání a-ké s. přijde se dosti často na zeminy, které by prostor vyvrtaný opět zasypaly, ano postup do hloubky nemožným učinily, kdyby se dutina utvořená nevypažila. K tomu užívá se trub výpažných, obyčejně železných, jimiž pak i nalezená voda k povrchu stoupá. Zatahujíce trouby výpažné přijdeme často k tomu, že trouba jistého průměru hlouběji nejde; pak se do ní zatáhne jiná o průměru menším, a to se při téže a-ké s-ni může přihoditi několikráte; tu vězí pak několik trub v sobě, a když vrtání u konce, uříznou a vytáhnou se potud, pokud jich třeba není. Toho příkladem jest svislý průřez pivovarní a-ké s. v Ottakringu (viz vyobr. č. 356.), kdež se provrtalo několik vrstev vodu obsahujících a kdež zároveň třeba bylo vypažovati (v písku, štěrku). Vypažování počalo troubou o průměru 126 *mm*, která se zastavila v hl. 946 *m* pod povrchem; na to zatahována trouba o prům. 106 *mm*, již se podařilo dosíci hloubku

na těchto místech aneb prořízne, aby voda do vnitř vnikati mohla. Provrtati aneb prořízouti musilo by se také potrubí výpažné, kdyby šlo o to, aby se při a-ké s-ni vodu pohlcující v některé vrstvě voda ztrácela. K provrtání a prořízouti trub výpažných v hloubce i k uříznutí jsou zvláštní nástroje. Známější a-ké s. jsou: grénellská o hl. 549 *m*, dávající do vyvrtání studně v Passy 10 *l* vody za sekundu, potom pouze 7 *l*; studně v Passy o hl. 586·5 *m* a vydatnosti 95 *l* za 1″; rochefortská o hl. 816·3 *m* a vydatnosti vody 2 *l* za 1″, teplé 40—44° C., složení podobného jako v teplicích wiesbadenských; buda-peštská (na ostr. Markétině) o hl. 970 *m* s vodou sirnatou o teplotě 44° C. a vydatnosti 21 *l*. V Čechách opatřilo sobě město Chrast u Chrudimě a-kou s-ní o hl. 34 *m* r. 1883 pitnou vodu o teplotě as 10° C. a vydatnosti 2·5 *l* za sekundu nákladem asi 900 zl.; průměr otvoru jest 10 *cm* a voda čerpadlem zdvižená rozvedena do města. (Přístroje k vrtání a-kých s-ní i literaturu viz Vrtání zemní.) *Plk.*

Artes liberales, svobodná umění, nazývala se u Římanův umění, jejichž studium a znalost pro děti mužů svobodných pokládány byly za nutné. Teprve v V. stol. po Kr. sestaveny jsou předměty začátečního a vyššího vzdělání v tom pořádku, jenž potom po celý středověk zavládl. Počítáno jich celkem sedmero, z nichž na nižší běh č. tak zvané *trivium* připadala grammatika, rhétorika a dialektika, na vyšší pak běh čili *quadrivium* arithmetika, musika, geometrie a astronomie. Pamětní verš zní: *Lingua, tropus, ratio, numerus, tenor, angelus, astra.* Kdo obstál ve zkoušce z těchto předmětův, obdržel název *artium liberalium magister* (mistr svob. umění), a fakulta, na kteréž jim učeno a která tuto hodnost udílela, zvala se artistská. Dle středověkého zařízení universitního, které se v Rakousku až do r. 1848 udrželo, byla fakulta artistská čili, jak později se jmenovala, filosofická průpravnou pro ostatní 3 fakulty. *Čer.*

Artevelde (Artevelle): **1)** van **A.** Jakob, vůdce gentských měšťanů, pocházel z rodiny patricijské, ale dal se přijmouti do cechu sladovnického, aby dosáhl vlivu na měšťanstvo i lid, což se mu do té míry podařilo, že r. 1336 mohl vystoupiti proti hraběti Ludvíkovi II. Flanderskému, přejícímu politice francouzské, jež porušovala zájmy flanderské, a s Angličany sjednati spolek obchodní. Města Brügge a Ypres postavila se rozhodně na jeho stranu, tak že Ludvíkovi II. nezbývalo než uprchnouti do Francie. Když r. 1339 vypukla velká válka mezi Anglickem a Francií, podporoval **A.** Angličany a v čele svých spoluobčanů vytáhl sám do pole. Když však roku 1345 následkem jeho vyjednávání s anglickým králem Eduardem III. vzniklo podezření, že chce prince Waleského učiniti vévodou flanderským, povstal lid proti němu a zavraždil ho 24. čce 1345 s 500 přívrženci. R. 1863 zřízen mu v Gentu pomník. — Syn jeho, **2)** van **A.** Philipp, zvolen za vůdce (*ruwaert*) roku 1381, když vypuklo povstání gentských proti hrab. Ludvíkovi III.; porazil jej dne 3. května 1382 u Beverhoutu a přinutil k útěku do Francie, načež ho celé téměř Flandersko uznávalo za vladaře. Karel VI., král franc., poslal hraběti flanderskému na pomoc veliké vojsko, jemuž velel Olivers de Clisson. **A.** padl dne 27. list. 1382 v bitvě u Roosebeke, v níž vojsko povstalých na hlavu poraženo.

Arth, městečko švýc., viz Art.

von **Arthaber** Rudolf, znamenitý obchodník a továrník vídeňský (* 4. září 1795 ve Vídni — † 9. pros. 1867), usiloval o zvelebení rakouského průmyslu; získal mu dobrý odbyt v Lipsku založiv tam velikolepý závod, vypisoval ročně ceny na c. k. polytechnice a pod. Rovněž horlivě podporoval pěstování révy. Přispěl k založení »Rakouské umělecké jednoty«, jakož i »Dolnorakouské jednoty průmyslové«. — Zásluhy jeho byly uznány: c. k. akademie výtvarných umění jmenovala jej r. 1836 čestným členem, a r. 1841 povýšen byl do stavu šlechtického.

d'**Arthois** (Artois) [artoà] Jaques, malíř krajin (* v Brusselu 1613 — † asi 1680). Záhy byl velmi oblíben, a krajiny jeho byly dobře placeny; přes to však býval **A.** pro svou náchylnost k nádheře v stálé peněžní tísni. Obrazy jeho jsou často velkých rozměrův a opatřeny bývají staffáží z příběhů biblických, ježto byly namnoze určeny pro chrámy. Často malována jest tato staffáže rukou jiných mistrů, jako na př. Teniersů, van der Meulena, G. Coquesa a j.; naopak malovával **A.** figurálním malířům krajinové pozadí. Krajiny jeho jsou z pravidla široce malovány a mají více dekorativní ráz; vliv Rubensův jest v pracích jeho vždy patrný. *Chl.*

Arthr-, arthro-, z řec. ἄρθρον, kloub, článek, bývá v hojných slovech složených, hlavně k terminologii lékařské náležejících, srovn. arthralgie, arthropathie atd.

Arthralgie (z řec.), bolest kloubná.

Arthrektomie (z řec.), vytnutí kloubu, viz Resekce.

Arthritis (řec.), dna, pakostnice, zánět kloubů.

Arthritolith neb arthrolith (z řec.), kamének kloubní. V kloubech vznikají za různých chorob pevná tělíska, jež mají buď organickou strukturu neb drobnohledem bez struktury se jeví. Při chronické vodnatosti kloubů sráží se z moku kloubného fibrin ve tvary podobné jádrům melounu. Zrn takových obsahuje mnohdy kloub churavý množství značné. Průběhem pakostnice tvoří se nezřídka podobná tělíska v dutině kloubné. Jejich střed jeví buď strukturu kostěnou nebo pouhou infiltraci vápennými solmi, povrch však jest tvořen chrustavkou. V obou těchto případech možno pouze ve smyslu širším mluviti o kaménčích kloubních. Při dně však nalézáme v kloubech mnohdy volné kousky kyseliny močové, kteréž zajisté se vyhlatily z moku kloubného nebo se odlouply z inkrustací pouzdra i chrustavky kloubné. Struktura jejich jest krystalinická, neupomíná na tkaně tělesné, a proto zovou se a-y v užším významu. *Peč.*

Arthrobakterie, dle Hueppea bakterie tvořící arthrospory. Podlé tvarů jednotlivých buněk i shluků jejich dlužno rozeznávati arthrostreptokokky, arthrobakterie v užším smyśle a arthrospirobakterie. *Peč.*

Arthrodésis (řec.), operace, jejíž účelem jest docíliti ztrnulosti v kloubu churavém. Po vytětí chorobných částí upevní se kloub obvazy tak, aby nastalo tuhé spojení všech kostěných částek jeho. Methody a-sy, druhdy též arthrokleisis zvané, stanoveny prof. Albertem. Srovn. Ankylosis. *Peč.*

Arthrodia (řec.), volný kloub, jest kloubové spojení kostí, ve kterém jsou možny pohyby všemi směry, na př. kloub ramenní. Viz Syndesmologia. *Sl.*

Arthrodynie (z řec.), bolest kloubná.

Arthrogastra, skupina zvířat pavoukovitých (*Arachnoidea*), u nichž zadek zřetelně jest článkován přiléhaje většinou široce k hrudihlavě. Náležejí sem následující řády pavoukovitých: 1. Solpugy (*Solifugae*); 2. Štírkové (*Pseudoscorpionina*); 3. Štíři (*Scorpionina*); 4. Pološtíři (*Pedipalpi*); 5. Sekáči (*Phalangina*). *Šc.*

Arthrogryposis (z řec.), trvalé ohnutí, zkřivení kloubu. *Peč.*

Arthrokaké (z řec.), název tuberkulosy kloubů; syn. *caries, fungus* kloubů, *tumor albus.* *Peč.*

Arthrokleisis (řec.) viz Arthrodésa.

Arthrolith viz Arthritolith.

Arthrologie (z řec.), kloubosloví, jest nauka o kloubech a část Syndesmologie (v. t.).

Arthrolycosidae Harger., čeleď fossilních kamenouhelných pavouků z řádu *Anthracomarti* Karsch, s hlavohrudí kulatou a břichem vejčitým, sedmičlánkovým. Známe již pět rodův, a to jeden americký a čtyři české. Rody posud známé tvoří zajímavou, dosti plnou řadu: *Arthrolycosa* má hlavohruď mnohem větší než abdomen, *Eolycosa* Kšt. větší než abdomen, *Scudderia* Kšt. skoro tak velkou jako abdomen, *Geralycosa* Kšt. o něco menší a *Rakovnicia* Kšt. mnohem menší než abdomen. Poslední čtyři pocházejí od Rakovníka. (Viz Věstník král. čes. společn. nauk 1884, 1885 a 1888.) *Kta.*

Arthroneuralgie (z řec.), neuralgie kloubná viz Neuralgie.

Arthropathia (z řec.), nemoc kloubů. — **A.** *tabidorum* viz Tabes. — **A.** *saturnina* viz Olovo (otrava). *Peč.*

Arthrophyous Hall., fossilní, veliké řasy mořské pochybného postavení v systému. Objevují se v množství ve vrchním siluru v Sev. Americe. *Vský.*

Arthropitys Göpp., fossilní kmeny ve vrstvách devonských až do permu se objevující. Na základě jejich velmi zajímavého složení anatomického zdá se, že spíše náležejí ke stromům z příbuzenstva nahosemenných než ke kalamitům, kamž je dříve počítali. *Vský.*

Arthropoda viz Členovci.

Arthropyosis (z řec.), hnisavý zánět kloubů; názvu toho se již neužívá. *Peč.*

Arthrospory (z řec.), spory bakterií, jež tím vznikly, že celá buňka převzala úlohu další generace. **A.** bývají poněkud větší a lámou světlo značněji než sousední buňky, tvarem však od nich se neliší. Viz Bakterie a srvn. Endospory. *Peč.*

Arthrostraca, skupina korýšů, jež spolu se skupinami *Leptostraca* a *Thoracostraca* tvoří veliký, již Aristotelem stanovený oddíl korýšů vyšších (*Malacostraca*). Do skupiny **A.** klademe dva řády, korýše stejnonohé (*Isopoda*) a blešivce (*Amphipoda*). Hlavní znaky korýšů sem náležejících jsou: Tělo zočlánkové, počet okončin 19; na hlavě s typickýma vrostlýma očima připadá 6 článků s 2 páry tykadel, 3 páry kusadel, 1 párem kusadlových nožek (tyto poslední počítají se ke hrudi, čímž oddíl hlavový nutno správněji pojímati jako hlavu s prvním článkem hrudním srostlou); hruď má 7 článků (výjimkou 6, 5 neb 4) se 7 páry noh plovacích neb lezavých; zadek tvoří 7 článků, z nichž poslední jest beznohý. *Šc.*

Arthrotaxis Don., jehličnaté stromy (3 druhy) v Tasmanii. Náležejí čeledi *Taxodineae*, a sice do nejbližšího příbuzenstva r. *Sequoia.* *Vský.*

Arthrotomie (z řec.), umělé otevření kloubu, aby chorobné útvary v něm se nalézající byly odstraněny. Koná se řezy postranními nebo v koleně řezem laločnatým napřed nebo příčným protětím čéšky. **A.** s výhodou podnikána bývá při arthrolithech a tělískách kloubních, při pakostnici i dně k odstranění vyrostlin i sraženin nitrokloubních, pak při některých septických a hnisavých zánětech kloubních. **A.** s vyškrabáním a odstřihnutím chorobných částí epifysí i pouzdra kloubního doporučuje se v některých případech tuberkulosy příslušných okrsků, kde z různých příčin nechceme kloub resekovati. Dříve otevření větších kloubů pokládáno za operaci životu nebezpečnou, ba smrtonosnou, jelikož velmi často po operaci nastala hniloba. Obtíže tyto v chirurgii antiseptické jsou zredukovány na míru nejmenší, a i největší klouby těla, koleno, možno nyní bez nebezpečí resekovati. *Peč.*

Arthroxerosis, *arthritis deformans* viz Pakostnice.

Arthur viz Artuš.

Arthur Chester Allan, 21. president Spojených Obcí severoamer. (* 1830 ve Fairfieldu — † 18. list. 1886 v Novém Yorku). Vyznamenal se jako student na novoyorské Union College a po několika létech soudní praxe věnoval se advokacii. V politice přiznával se k republikánům. R. 1871 jmenoval jej president Grant výběrčím cel v přístavu novoyorském, s kteréhožto úřadu president Hayes jej r. 1878 sesadil nesouhlase s jeho opatřeními ve službě občanské. Tou dobou stal se **A.** vůdcem republikánské strany a r. 1880 zvolen vicepresidentem Spoj. Obcí. Avšak již 19. září zemřel president Garfield, a **A.** nastoupil na stolec presidentský, na němž setrval až do 4. března 1885.

Articulata: 1) V systému Cuvierově jsou **A.** (*Animaux articulés*) třetí ze čtyř velikých skupin zvířecích, kterou Cuvier rozdělil následovně: 1. *Annélides*, 2. *Crustacés*, 3. *Arachnides*, 4. *Insectes*. Pozdější systematika vyřadila první z podskupin připojivši ji k červům, ze tří pak ostatních utvořila samostatný typ *Arthropoda*. — **2) A.** či *Neocrinoidea*, řád hvězdic (*Crinoidea*), jejichž články kališní jsou částečně pohyblivě spojeny. Náleží sem veškeré hvězdice nyní žijící a vyhynulé z útvarů mesozoických a kaenozoických. *Šc.*

Articulatio viz Kloub.

Articuli comitiorum viz Artikule sněmovní.

Articuli Henriciani, artikule Jindřichovy, zovou se podmínky položené po smrti Sigmunda Augusta r. 1572 nově zvolenému králi polsk. Jindřichu z Valois. Sepsány byly v květnu 1573 na volebním sněmu ve Varšavě a tamže přijaty pod přísahou od Jana Montluka, posla Jindřichova. Pro Polsko měly **a. H.** význam dalekosáhlý. Dřívější volby odnášely se toliko k osobě krále, jenž obyčejně při korunovaci potvrzoval stará práva a výsady. Tak na př. ani povolání Jagelloncův na trůn polský nebylo ve pravém smysle slova volbou; bylo spíše jen formálním aktem, jímž potvrzen za krále ten, na koho moc panovnická přecházela dle práva nástupnictví. Naproti tomu v artikulích Jindřichových svobodná volba krále byla výslovně prohlášena za základní státní zákon s odstraněním v názvu krále slova dědičný. Kromě toho **a. H.** velice obmezovaly moc královskou: jimi král pozbývá práva bez souhlasu sněmu vyhlašovati válku a uzavírati mír; beze sněmu nemůže svolati zemskou hotovost ani ji rozděliti; za hranicemi povinen jest platiti vojsku mzdu. Ku poradě má míti při sobě vždy 16 senátorův; povinen jest každá 2 léta svolati sněm a na ochranu hranic dávati čtvrtinu důchodů ze statků královských. Při zrušení těchto podmínek zbavuje se národ povinnosti poslouchati krále. V týchž artikulích vlivem protestantův učiněn počátek snášelivosti náboženské v Polsku. Takovým způsobem **a. H.** změnily Polsku v říši volební. Toto obmezení moci královské není po většině ničím jiným nežli souborem a konečným utvrzením institucí, jež vyvíjely se od 70 let XIV. století; proto však jasný a přesný zákon o obmezení moci královské nepozbyl nikterak svého velikého významu. Nejdůležitější studie Jindřichových akt jsou: A. Tračevskij, Polskoje bezkorolevje po prekraščeniji dinastiji Jagellonov (Moskva, 1869, 2); T. Piliński, Bezkrólewie po Zygmuncie Auguście (Krakov, 1872); Zakrzewski, Po ucieczce Henryka 1574, 1575 (t., 1878); J. Szujski, ve spise Opowiadania i roztrząsania historyczne (Varšava, 1882). *Zygel.*

Articuli probatorii (lat.), články průvodní č. důkazní, sluje formulování fakt, jež má soudce předložiti svědkům k zodpovídání. Viz Důkaz.

Articuli reprobati. Nejdůležitější z právních knih německých ve středověku, t. zv. saské Zrcadlo (v. t.), obsahuje několik článkův o poměru moci papežské i císařské, které odporovaly šířenému z Říma názoru o podřízenosti moci této oné. Články tyto, jakož i některé jiné, víře i právu církve prý odporující, sebral mnich Jan Klenke (Klenkok) i způsobil, že papež Innocenc IV. r. 1356 celé saské Zrcadlo, a Řehoř XI. r. 1374 čtrnácte z 21 článků jeho jemu jako zavržitelné předložených zatratil a za zavržitelné prohlásil. Reprobaci podobnou vyslovilo též církevní shromáždění v Bazileji r. 1431. Avšak tato opatření církevní nejevila na rozšíření a užívání saského Zrcadla u soudů takřka žádného vlivu. Srv. Homeyer, Joh. Klenkok u. der Sachsenspiegel, 1855. —*l.*

Articuli Smalcaldici viz Šmalkaldské články.

Articulus (lat.), původně článek, část celku, tudíž articuli, stručně formulovaná, v jistou řadu sestavená mínění neb ustanovení. **A.** v gram. v. Člen. — **A.** *fidei* viz Článek víry.

Articulus mortis znamená v církevní řeči blízké nebezpečí smrti. Lidem pokutami církevními stiženým nesmí kněz bez vyššího povolení uděliti rozhřešení, avšak nastane-li **a. m.**, obyčejně od každé censury nebo pokuty každý kněz rozhřešiti může. Slovo **a. m.** však obzvláště známo jest za příčinou apoštolského požehnání s plnomocnými odpustky spojeného, jež každý k tomu oprávněný kněz in **a**-lo **m.** kajícímu křesťanu jménem apoštolské Stolice uděliti má a může. *Byř.*

Artikulace (z lat.), článkování neb rozčlenění. **1) A.** mluvy. K utvoření mluvy užil člověk zvuků co nejvíce od sebe se různících, jež skládají se ve slova tak, že jeden s druhým spojen zachovává svůj ráz; slovo skládá z jednotlivých zvuků jako řetěz spojených; proto slove mluva článkovanou (artikulovanou); pronášení a spojování jednotlivých zvuků ve slovo jest **a**-cí mluvy. Zvuky mluvy jsou vesměs šelesty způsobované proudem vzduchu z plic skrze chřtán, dutinu hltanovou, ústní a nosovou; různost těchto šelestů v tom záleží, že ony dutiny mění tvar a prostornost, stavějíce se proti proudu vzduchu při každém šelestu jinak. Činnost svalová, působící změny ve tvaru oněch dutin, jest základem **a.** mluvy. Ku vznikání šelestů mluvy není třeba hlasu; všechny artikulační šelesty možno zřetelně pronésti bez hlasu, jako ve mluvě šeptem. Hlas, povstávající jako zvuk hudební hodnoty kmitáním vazů hlasových ve chřtánu, není zvukem artikulované mluvy, nýbrž přidružuje se pouze druhotně k artikulačním šelestům, dodávaje mluvě zručnosti pro dálku a krásy hudební. Artikulační zvuky jsou samohlásky a souhlásky; rozdělení to jest dle původu a tvoření šelestů těch nesprávné; hlas jest tu věcí druhotnou, všechny artikulační šelesty lze bez hlasu pronésti. Rozdíl mezi samohláskami a souhláskami záleží v tom, že samohlásky jsou šelesty určité hudební hodnoty, tak sice, že lze jejich tónovou výšku určiti; souhlásky jsou šelesty všeho hudebního rázu prosté. Pronášíme-li šeptem za sebou *u*, *o*, *a*, *e*, *i*, slyšíme šelesty patrné hudební hodnoty; tó-

nová výška šelestu jest nejhlubší při *u*, nejvyšší při *i*. Můžeme též objektivně pomocí ladic ustanoviti tónovou výšku jednotlivých samohláskových šelestů; dle Helmholtze jest při *u* výška šelestu *f*, při *a* b'', při *e* b''', při *i* d''''. Šelesty ty vznikají tím, že dutina ústní postaví se proti proudu vzduchu jako ozvučník na určitý tón naladěný; postavíme-li ústa jako při *o*, a necháme-li do úst proud vnějšího vzduchu vnikati, povstane šelest určité hudební výšky a charakteru *o*. Douders jest původcem tohoto výkladu samohlásek. Helmholtz pojal samohlásky za zvuky hlasu, jenž jako zvuk jazýčkové píšťaly chřtánové skládá se z řady svrchních harmonických tónů. Dutina ústní tvoříc při pronášení samohlásek ozvučník pro tón určité výšky, sesiluje ten tón v hlase obsažený; i povstane zvuk, jehož určitý vrchní tón nad ostatní jest sesílen; subjektivní dojem zvuku jest samohláska. Za doklad uvedl Helmholtz umělé vyluzování samohlásek pomocí ladic a ozvučníků. Výklad Helmholtzův, že základem samohlásky jest hlas, byl později opraven ve dvojím směru; musilo se přiznati, že ku pronesení samohlásky není potřebí, aby tón určité výšky ve hlase byl sesílen, nýbrž aby z řady tónů hlasu vznikly některé dle své řadné hodnoty, bez ohledu na absolutní výšku. Za druhé přiznáno, že dutina ústní neslouží za ozvučník pouze jedinému tónu určité výšky, nýbrž že mohou též tóny blízké onomu, na nějž dutina ústní při pronesení samohlásky naladěna jest, sesíleny býti. Vidíme, že jednoduchost a jasnost výkladu valně utrpěla, jakmile samohlásky pojaty byly za zvuky hlasu; z dodatků ke theorii Helmholtzově vychází patrně, že tóny ve hlase obsažené jsou lhostejny pro tvoření samohlásek. Že hlas skutečně jest věcí vedlejší při pronášení samohlásek, jde z toho, že lze samohlásky zřetelně bez hlasu, šeptem pronášeti; že hlas z dálky přicházející ztrácí všechen ráz samohláskový, an šelest samohláskový, přidaný mu v dutině ústní, brzy zaniká; podobně ve zpěvu, kde hlas nad mluvu se staví, berou též šelesty samohláskové snadno za své. Pohyby dutiny ústní k pronesení samohlásek dějí se na dvojím místě; první způsob **a.** jest, že dutina ústní co nejprostornější se učiní přitlačením jazyka na dno úst, a že otvor úst rty se proměňuje; při nejmenším otvoru úst povstane *u*, zvětšováním otvoru přechází *u* v *o* a při úplném otevření úst zaznívá *a*. Jsou tedy hlásky *u o a* dle **a.** stejného původu. Skupina hlásek *a e i* vzniká zmenšováním prostoru ústního tím, že hřbet jazyka pohybuje se vzhůru ke tvrdému patru a ku předu; tak zmenšuje se prostor ústní, tvoří se však nová dutina mezi kořenem jazyka a zadní stěnou hltanu, nejprve Purkyní pozorovaná a prostorem hrdelním nazvaná. Při *i* jest dutina ústní nejmenší, prostor hrdelní největší; z *a* přejde se přes *e* k *i* zmenšováním dutiny ústní a zvětšováním prostoru hrdelního pohybem jazyka. Dutina nosová jest při pronášení samohlásek měkkým patrem uzavřena, ač ne neprostupně; zůstane-li otevřena, tak že vzduch i do ní vniká, nabude samohláska přízvuku nosového. Šelesty zvané souhláskami — postrádající vší hudební hodnoty — tvoří se buď prouděním vzduchu skrze dutinu nosovou, ana dutina ústní uzavřena jest: rty (*m* nebo jazykem (*n* a *ň*). Pozoruhodno, že právě tyto šelesty v mluvě bezhlasé jsou nezřetelny; k jejich úplné charakteristice jest třeba hlasu. Jiné šelesty artikulační vznikají proudem vzduchu skrz úžiny v dutině hltanové a ústní utvořené: *h, ch, l, š, s, v*. Šelesty *k, d, t, ť, b, p* způsobuje proud vzduchu náhle prorážeje závory utvořené jazykem a tvrdým patrem, jazykem a okrajem zubů nebo rty. Rychlým opětovným prorážením závory mezi jazykem a tvrdým patrem tvoří se šelesty *r* a *ř*; šelesty *c* a *č* kombinací **a.** *t* a *s* nebo *d* a *š*. Obvyklé rozdělení artikulačních šelestů na samohlásky a souhlásky, spočívající na mínění, že samohlásky hlasem se pronášejí, kdežto při souhláskách hlas umlká, jest povrchní nespočívajíc ve skutečném jejich vznikání. Povrchnost ta jest tím zřejmější, že nikoli samohlásky, nýbrž právě některé souhlásky potřebují hlasu k úplné charakteristice; jsou to nosovky *m* a *n*, pak šelesty *b*, *ţ*, *ž*, *g*. Šelest *ţ* ve mluvě šeptem jest pouhé *s*; aby vynikl charakter *ţ*, třeba, aby hlas zněl současně se šelestem; ve slově *ţima* počíná hlas, k němuž přidružuje se šelest; ve slově *síla* počíná šelest, hlas přidružuje se teprve při *i*. Samohlásky mají ve mluvě skutečně zvláštní místo, jsouce nositelky délky a přízvuku slabik; příčina toho jest asi ta, že jsou šelesty jakési hudební hodnoty, kdežto ostatní artikulační šelesty jsou všeho hudebního rázu prosty. Srv. Helmholtz, Die Lehre von den Tonempfindungen (Brunšvik, 1877); Auerbach, Ann. d. Physik N. F. III, 1878; von Quenten, Ann. d. Physik CL. IV, 272, 1875; Jenkin and Ewing, Transactions of the Royal Society (Edinburk, sv. 28, 1878); Grützner, Physiologie der menschlichen Stimme u. Sprache (Herrmanns Handbuch d. Physiologie, 1879). Novější doba zanášejíc se hlavně grafickým rozborem šelestův artikulačních pomocí fonautografu a pod., poskytuje mnoho speciálních studií nepodávajíc ještě mimo hojnost podrobností celku urovnaného. *Mk.*

2) A. učby. Tak nazval Herbart při stupňů (formálných, poněvadž týkají se tvaru nikoli látky), ve které rozděliti lze každou »methodickou jednici«, t. j. každý v sobě ukončený oddíl učebný, zavírající dvě nebo tři hodiny vyučovací. Jsou to: analyse (rozbor), synthese (soubor), associace (připojení), systém (soustava) a methoda. 1. Má-li totiž úkol, poučka, pravidlo náležitě býti učeným pochopeno a pojato, musí nejprve všechny cizí představy ve vědomí jeho, které by mohly překážeti náležitému osvojování (appercepci) býti zatlačeny, za to všechny ty představy musí býti vyhledávány a k větší jasnosti přiváděny, které jsou nějak příbuzny s novou látkou. Tak připravuje se půda novým představám a vzbuzuje se zájem (interess) látce. 2. Pak teprve podá se učňům nová látka kus po kuse, buď jakožto povídka nebo

chorka, nebo článek v čítance, nebo důkaz mathematický, nebo pokus fysikálný a pod. Žáci, byvše učitelem řádně připraveni (na prvním stupni), osvojují vše správně a rychle; jinak osvojování nových představ vázne, i musí se mu pomáhati dodatečnými poznámkami a doplňky (jako na př. při vypravování dějepisném vysvětlivkami zeměpisnými, nebylo-li hned z předu jeviště událostí dostatečně nakresleno). 3. Nové představy připojí se ke starým i mezi sebou jedny ke druhým, jak toho vyžaduje příbuznost obsahu i jednota našeho vědomí. Proto probírá se podaná látka ještě jednou, aby každá část byla dokonale appercipována a v tlumu představ na příslušné místo postavena tvoříc s ostatními organický celek. Tou činností odděluje se bezděčně obecné od zvláštního, abstraktné od konkretného, nutné z nahodilého, pravidlo z příkladu, zákon z úkazu. 4. Otázkami přiměřenými tyto obecně platné výsledky (pojmy, pravidla, poučky) přesně a čistě se vytknou, případnými výrazy se prosloví a se starší pojmovou látkou uvedou se v soustavnou souvislost. Tímto shrnutím pojmového obsahu představ jest vlastně postup abstrakční ukončen, duch novými vědomostmi obohacen. Aby jich však dovedl též užívati, je ovládati, musí se 5. vyhledávati předměty, zjevy, příklady, ve kterých by se zračil onen již nabytý pojem, pravidlo, zákon. Tak na př. uvádějí se případy ze života nebo z dějin, aby se na nich ukázalo, zdali vyhověno bylo některému mravnému požadavku čili nic, a jak by žáci v podobném postavení sami jednali. — Touto **a**-cí žáci cvičí se, z konkretného odvozovati abstraktné, od jednotlivostí přecházeti k obecnostem a naopak, a výsledků nabytých užívati při řešení otázek theoretických i praktických. Avšak ne každá látka hodí se k rozčlenění. Hojně příležitosti k němu poskytuje mluvnice, mathematika a fysika. (Tak při zákoně o spojitých trubicích jest **a**. takováto: 1. Žáci upozorní se na vodovody, vodotrysky a pod. 2. Pokus se zahnutou trubicí skleněnou, do níž leje se voda. 3. a 4. Ustrojení a proslovení zákona samého. 5. Jednotlivé úkazy v přírodě i v obecném životě, zákon ten potvrzující.) Vyloučena jest **a**., kde látka jest už uvedena v souvislost pojmovou takovou, že nelze jednu část vytrhnouti ze spojitosti s ostatním učivem, jako při probírání katechismu, odborné učebnice vědecké, tabell dějepisných a pod., jakož i při opravách úkolů písemných a při opakování větších oddílův učiva. Vůbec nesmí se při vyučování **a**., jako žádná methodická činnost, vnucovati ani puntičkářsky prováděti — někdy jest s prospěchem některý stupeň úplně minouti nebo přeskočiti — nýbrž jen potud k ní přihlížeti, pokud prospěch žáků skutečně podporuje.

Žáci Herbartovi v **a**-ci mistra svého učinili některé změny, ne tak ve věci jako ve spořádání a pojmenování. Kdežto totiž Ziller drží se oněch pěti stupňův, oba první však shrnuje společným názvem »jasnost« (*Klarheit*), Dörpfeld rozeznává tři stupně: nazírání, myšlení a užití, rozděluje však 1. stupeň v úvod a názor, 2. stupeň ve srovnání a shrnutí; Rein konečně mluví o 1. přípravě a poskytnutí, 2. připojení a shrnutí, 3. užití. *PD.*

3) A. ve zpěvu znamená článkování, rozdělování tónův, aby čistě a jasně zněly spolu se slovem přesně a srozumitelně přednášeným, což jest nezbytnou podmínkou dobrého zpěvu.

Artikule (z lat. *articulus*, pl. *articuli*) znamenají v kanonickém processe činy, jež strana straně vytýká a má povinnost je dokázati. A. před popřením nazývají se *positiones*; v řízení trestním *capitula*. *Pi.*

Artikule cechovní viz Cechy.

Artikule hejtmanské. Nejvyšší úředníci státní v Polsku měli právo vydávati ustanovení o povinnostech jednotlivých stavů nebo nařízení o určitých záležitostech podobně jako magistráty starořímské na základě svého *jus edicendi*. Takovéto předpisy od hejtmanů vojsku vydané zvaly se **a. h.** *Zygel.*

Artikule maršálkovské, nařízení vydávaná od maršálků v Polsku, jež obsahovala předpisy o tom, co není dovoleno konati v místě, kde meská král. a jakých trestů má se dostati těm, kdo přestoupí takové zákony. Čítána a vyhlašována byla na každém sněmu až do r. 1678, kdy nálezem sněmu zanesena byla ve sbírku konstitucí. — Maršálkové: veliký korunní, litevský a dvorní soudili v Polsku v sídle královském a na míli cesty všecky činy, jež nesrovnávaly se s úctou před králem a čelily proti pokoji veřejnému. *Zygel.*

Artikule městské viz Řády městské.

Artikule muráňské. Rozeznávají se **a. m.** dvojí: 1. Větší z r. 1585, kteréž sepsal Cyprian Friedl, r. 1560 z Olomouce na Muráň za kazatele povolaný a r. 1578 arcidiakonem kraje muráňského učiněný. 2. Artikule štellářův údolí muráňského, sepsané r. 1585 na rozkaz Julia svob. pána z Herberšteina, toho času nejvyššího kapitána na Muráni, jenž také r. 1585 schválil a potvrdil Větší artikule. Artikuli Většími rovnají se poměry náboženské i církevní, a zejména zavrhují se četné zvyky prozrazující původ pohanský. Artikule štellářův obsahují pravidla pracovníkům železných hamrů muráňských, při čemž rozeznávají se štelláři (t. j. podnikatelé, patrně *Besteller*) a robotníci hamerní t. j. hamerníci a uhlíři. Důležita jsou tu ustanovení cechovní a bratrská. Artikule Větší původně psány byly latině, artikule štellářů pak slovensky, německy a maďarsky. Otištěny jsou obojí v »Pamětech Jelšavských« Pavla Tomašika, po druhé ve »Světozoru«, 1855 (v příloze »Slov. Nov.«), po třetí v Jirečkové »Ukázce listináře uherskoslovenského« (1865). Hamry či samokovy muráňské podnes jsou v činnosti. *HJk.*

Artikule obecné v. Artikule sněmovní.

Artikule pražské jsou výsledkem smlouvání mistrův a kněží strany husitské, konaného v Praze po velikých výtržnostech, jichž dopustil se obecný lid v kostelích a klášteřích pražských v listopadu r. 1419. Docíleno svorného usnesení o čtyři věci, jež proslulo odtud

pode jménem čtyř kusů čili a-lů p-kých. Obsah jejich jest tento: 1. Slovo boží budiž od kněží schopných dle smyslu Spasitelova káz áno svobodně a bez překážky; 2. všechny smrtelné hříchy, zvláště veřejné, a jiné nepřesti protivné zákonu božímu budtež v každém stavu řádně zakazovány, stíhány, trestány a po možnosti vykořeňovány od těch, kterým to náleží; 3. svátost oltářní pod obojí způsobou, chleba i vína, všem křesťanům, jimž by nepřekážel hřích smrtelný, svobodně buď podávána a od nich přijímána; 4. duchovní, zanechajíce panování světského nad zbožím a statky časnými, živi budte dle učení Kristova. Znění čtyř a-lů p-kých bylo r. 1420 za obležení Prahy od vojska křížového mezi dny 3. července a 1. srpna určitěji upraveno a doplněno. Otištěny v Archivu českém III. 213—216. *Koll.*

Artikule selské viz Řády selské.

Artikule sněmovní (*articuli comitiorum*, *Landtagsartikeln*) jsou snesení neb zřízení sněmův a sjezdů, jež v starší době měly převahou povahu statutův čili obecných nálezů stavy vynesených anebo úmluv stavův učiněných s králem nebo stavů mezi sebou, a jež teprve po sesílení moci panovnické obdržely význam zákonův obecně vyhlášených a platných. V Čechách kladena jsou takováto svolení sněmovní záhy do desk zemských, od konce XV. stol. zvláště do desk památných a od časů krále Vladislava vydávána jsou také tiskem. Nejstarší zachované tisky jejich pocházejí z l. 1492, 1493 atd. a jdou zvláště od r. 1516 v nepřetržité řadě do doby novější. Do r. 1620 vydávány jsou **a. s.** toliko jazykem českým, od r. 1627 česky a německy. Důležitou jejich část tvořily v době předbělohorské t. zv. artikule obecné, které jednotlivý stav na sněmích navrhoval a jež k a-lům s-m se připisovaly, když k nim král a ostatní stavové přistoupili. Ferdinand I. naléhal sice na to, aby o takovýchto artikulích jednalo se toliko na sněmích k tomu konci zvláště svolaných, avšak stavové nedbali toho a r. 1609 Rudolf II. výslovně jim přiznal právo, že na každém sněmě má se jednati o obecných artikulích, a to po proposici královské. Starší akta sněmovní až do r. 1508 vydal Palacký v Archivu Českém, novější sněmy od r. 1526 počínaje vydává Archiv zemský nákladem zemským a uveřejnil posud (v l. 1877—1887) pět dílů sahajících do r. 1580. Na Moravě udržely **a. s.** déle nežli v Čechách povahu práva statutárního, pouhých to snesení sněmovních, jež stavové o své újmě bez svolení krále do desk zapisovali a také tiskem vyhlašovali. Nejstarší známé tisky jsou z roku 1516; od r. 1518 vedly se tam samostatné »památky sněmovní«, do kterých až do novější doby zapisovala se akta a snesení sněmů moravských. K vydání jejich tiskem posud nedošlo. Ve Slezsku a v obou Lužicích zapisovala se snesení stavů rovněž do zvláštních protokolův a vydávala tiskem. V novější době vydali ve Vratislavi Palm a Krebs šest dílův »Acta publica« sněmů slezských z l. 1618—1627. Podobně zapisovala se v Polsku snesení sněmovní, zvaná uchwały, laudes, statuta nebo konstituce, do knih hradských nebo zemských (srv. Pawińskiho Rządy sejmikowe w Polsce, Varšava, 1888) a od první polovice XVI. stol. vydávala se též tiskem. Artikulemi nazývaly se v Polsku jmenovitě instrukce dávané poslům sněmů na sněmy generální, tak jako tomu bylo i na Moravě a v ostatních zemích přivtělených koruny České. Důležitější akta sněmovní polská uveřejněna jsou v osmi dílech *Volumina legum* (novější vydání Josefa Ohryzky, v Petrohradě, 1859). Konečně v Uhrách a Sedmihradsku obsaženy jsou *articuli comitiorum*, v kteréžto formě do nejnovější doby uveřejňují se zákony státní, ve dvou velikých publikacích: *Monumenta comitialia regni Hungariae*, jež vydává Franknói (vyšlo 8 dílů z l. 1526—1597) a *Monumenta comitialia regni Transsylvaniae*, jichž Szilágyi vydal deset dílů (z l. 1540—1648). Ohledně snesení sněmů Německé říše a jiných zemí srv. čl. Acta senatus, Bill, Recessus imperii, Statuty, vůbec pak Sněmy a dějiny práva příslušných zemí. *JČ.*

Artikule vojenské jsou krátký souhrn zákonů vojenských, první a nejdůležitější zákonník každému vojínovi. Bývají předčítány a vykládány vojínům před přísahou, a to děje se několikráte i po ní. **A. v.**, nyní u nás platné sestaveny byly dne 15. ledna 1855. Obsahují 35 artikulů (článků), z nichž 11 prvních a 25. článek týkají se přečinův a zločinů výhradně vojenských, článek 12. a 13. nedovoleného najímání do služeb vojenských, vyzvědačství a nadržování nepříteli, článek 14. a 15. velezrády a urážení Veličenstva, ostatní pak obsahují nejhlavnější přečiny a zločiny zahrnuté také v obecném trestním zákonníku. — **A. v.** vznikly původně ze smluv verbovních, a jinak dají se počátky jejich pozorovati v listech o řádu vojenském, vydaných již od Karla Smělého, vévody burgundského, od císaře Maxmiliána I., od pana Petra Voka z Rožmberka (r. 1594, srovn. Časopis čes. Mus. XXI. 202.), od krále švéd. Gustava Adolfa, od Albrechta z Valdštýna a j. — V dějinách českých nejpamátnější jsou Žižkovy **a. v.**, sepsání to pravidel, kterými spravovati se měla strana Žižkova jak u věcech víry, tak v kázni a pořádku válečném. Základem jejich učiněny byly čtyři artikule Pražské, poněkud upravené po smyslu strany Žižkovy, a k nim připojena byla pravidla týkající se řádu vojenského v poli, jež především nařizovala »řádné poslušenství«. Zápis obsahující artikule ty, jež známy jsou pode jménem Vojenského řádu Žižkova, sepsán byl nejspíše roku 1423. Starší nad ně jest »Zřízení vojenské«, sepsané na rozkaz krále Václava IV. od pana Hájka z Hodětína r. 1413.

Artikulovaný výslech jest výslech, při kterém předkládají se osobě vyslýchané (obviněnému, svědkovi) okolnosti, o kterých má se znávati, ve formě určitých otázek neboli článků (artikulů), z nichžto každý obsahuje jenom jedinou takovou okolnost. Protivou toho

jest **výslech summární**, kdež vyslýchaný v souvislosti volně vypravuje celou věc, po které jest tázán. Rozeznávání obojího toho způsobu výslechu vzalo původ svůj v italské praxi středověké, v Němcích pak srostlo těsně s formami, jakých se tu řízení inkvisičnímu dostalo zvláště Carpzovem a Brunnemannem (srv. o tom zvláště: Biener, Beiträge zur Geschichte des Inquisitionsprozesses, 1827, str. 96., 97., 173.—192.). V prvé hlavní části obecného processu inkvisičního (zv. *inquisitio generalis*) vyslýcháni byli svědkové obyčejně summárně a nepřísežně, podezřelý pak mohl tu býti vyslýchán rovněž jen za svědka, a to vždy nepřísežně. V druhé části (zv. *inquisitio specialis*) vyslýchán obviněný nejprve summárně, potom pak, rovněž jako svědkové, dle artikulů. Vlastním účelem tohoto a-ného v-u, pokud se týče obviněného, bylo, aby obviněný úplně poznal všecky rozhodné okolnosti vyšetřováním shledané a mohl o každé z nich se prohlásiti. V dalším vývoji summární výslech obviněného byl vyloučen z inkvisice speciálné a položen konečně v inkvisici generální, kteráž odtud stala se vlastním rozhodným, ve věcech pak menší váhy namnoze i jediným stadiem všeho řízení. Ve většině novějších inkvisičních řádů trestních zachován ještě ve hlavní věci rozdíl mezi obojím způsobem výslechu, při čemž však a. v. měl sloužiti jen k doplnění toho, co vyšlo na jevo výslechem povšechným, anebo byl jen holou zakončující formálností. V rakouském zákonodárství ještě zák. tr. z r. 1803, I. díl v řízení o zločinech rozeznává summární výslech obviněného (§§. 288.—299.) a výslech řádný, dle artikulů konaný (§§. 348.—373.), kteréhož však není třeba, když již výslechem summárním věc úplně byla objasněna (§. 349). Rovněž i výslech svědků děje se tu vůbec jen summárně, podlé artikulů pak jen potud, pokud toho třeba, aby mezery v seznání svědkově byly doplněny nebo nejasnosti z něho odstraněny (§§. 247.—257., 374.—386.). V nynějších řádech trestních reformovaných rozeznávání mezi obojím způsobem výslechu se nevyskytuje; ústnost jednání, těmito řády zavedená, protiví se všelikému vtěsnávání výslechu v určitě formulované články. — *rch.*

Č. 357. Artocarpus incisa L., chleboň pravý; 1. větevka plodní a květní zmenš., 2. květ samčí celý, 3. v průřezu. zvětš.

Artillerie viz Dělostřelectvo.

Artiodactyla viz Sudokopytníci.

Artista (z lat.), umělec; ve Francii slove a. zejména každý herec a zpěvák, ale také sochař, hudebník, malíř, architekt. *Artiste vétérinaire* (franc.), zvěrolékař.

Artistický, umělecký nebo k umění se vztahující, k umění náležející.

Artium liberalium magister viz Artes liberales.

Artocarpeae, chlebořovité, čeleď rostlin z řádu morušovitých. Viz Moreae.

Artocarpus L., chleboň, rod z řádu morušovitých (*Moreae*) a čeledi *Artocarpeae*. Veliké stromy s květy jednodomými. Samčí

na klasech kyjovitých, s okvětím 2—3listým a jednou tyčinkou. Samičí sestaveny jsou v strboulech více méně kulovitých, dvojdílným palistem objatých. Okvětí trubkovité, srostlé, na konci otevřené. Semenník 1pouzdrý, 1semenný, s čnělkou dlouhou, nitovitou, jednoduchou neb rozeklanou. V čas zralosti zdužnatí všechna okvětí a srůstají dohromady, tak že z celého květenství povstává dužnatý, veliký plod nepravý. Rod ten čítá asi 21 druhů domácích na ostrovech jihomořských a v horké Asii. — **A.** *incisa* L. (viz vyobrazení č. 357.), chleboň pravý, strom 13—16 *m* vysoký, s větvemi rovnovážně odstálými a košatou korunu tvořícími. Listy střídavé, převeliké, v obvodu vejčitopodlouhlé, hluboce peřenosečné, na líci šerpivé, poněkud lepkavé, v mládí ve velikých, srstnatých, brzo opadavých pali-

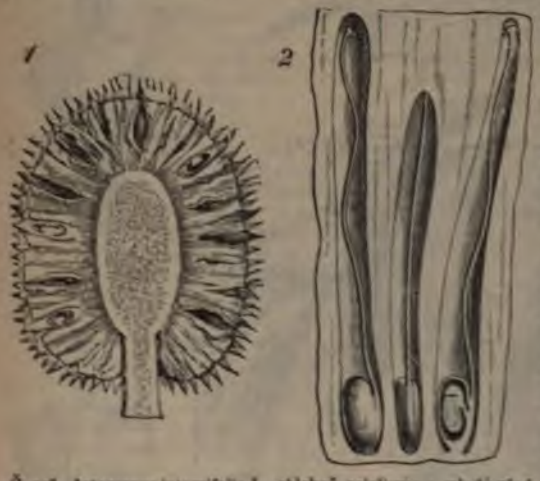

Č. 358. Artocarpus integrifolia L., chleboň celolistý: 1. mladý plod v průřezu zmenš., 2. část květenství samičího v průřezu zvětš.

stech ukrytě. Kulovité strbouly samičí jsou za květu asi 4 *cm* v průměru veliké, za plodu však nabývají velikosti hlavy lidské a dužnatí. Na povrchu pokryty jsou hrbolky 5—6bokými. Váží až 2 *kg*. Chleboň pravý jest bezpochyby na ostrovech jihomořských domácím, kdež se ale všude jakož i ve Vých. Indii pěstuje. Byl také do Záp. Indie přesazen a nyní i jinde v tropech jest domácím ovocným stromem. Také se vysazuje v sadech a alejích. Nejchutnější plody přináší odrůda, jež semen nevyvinuje. Chleboň jest mnohým národům v horkých zemích tak důležitým jako u nás obilí a brambory. Mnohým kmenům domácím jest takřka jediným živitelem. Tak na Otahiti a Molukách sázejí jej domorodci kolem svých příbytků a po celých 8—9 měsíců výhradně jen z plodů jeho žijí. Praví se, že 2—3 stromy uživí celý rok jednoho člověka. V měsících těchto nese chleboň stále nové a nové ovoce a v devátém měsíci očesává se poslední, jež pak upečeno neb nakládáno a jinak upraveno na zbývající dobu roční se uschovává. Neuzrálé ještě plody se utrhávají a rozřezávají na plo-

ché kusy, jež se pak pekou na
nech. Takto pečený chleboň je
chlebu pšeničnému. Také se d
boně jakýsi druh těsta, jež se
a slouží pak ku pečení chutn
mena asi jako kaštany veliká
mílají na mouku k pečivu.
k nábytku, nářadí, stavbám ne
člunů, lýka z mladých větví na
šťávy z kmenů vytékající dělá
a tmel. Do velikých listů za
viny. **A.** *integrifolia* L. (viz
chl. celolistý, má listy ne
liký, tlustokmenný strom Vý
se i v různých odrůdách pě
Záp. Indie byl přesazen. Pě
odrůdy mají plody až 12 *kg*
jejich jest chuti lahodné a s
Na Ceyloně jest hlavní p
slonům jsou hledanou la
jedí se syrová neb i v jiné
podobá se mahagonov
zvané) a jest dosti hle
šťáva prý slouží k při
damarové pryskyři
A. *pubescens* Wild. p
dříví na čluny a **A.** *hi*
k výrobě papíru. Oba
Vých. Indii domácí.

Artois [artoá], sta
verní Francii, mezi Fla
cardii, náleží nyní vě
Pas de Calais. Rovin
s nepatrnými pahorky
Authie, Canche, Aa, Ly
průplavy. Půda v **A.**, zv
jižním díle, jest nad mi
nila krajinu tuto obilnicí
lučiny podporují chov
však lesů jest citelný n
žita jsou také rozsáhlá
a na východě doly uh
stvo tvoříc přechod
pokojných Picardův ke kli
jest lid dobrý a pracovitý,
cký. Hlavním městem jest
dleno jsouc původně od kelt
bylo nejprve od Římanů, v
Franků dobyto a dostalo se
dcery Karla Lysého k Flander
Flanderský dal je r. 1180 nete
manželce Filipa II. Augusta,
vík IX. povýšil **A.** r. 1237 za
půjčil je bratru svému Robert
padlo **A.** sňatkem k vévodství
Po smrti Karla Smělého r. 14
franc. král Ludvík XI. hrabství
je mírem v Arrasu roku 148
1493 mírem v Senlisu připoje
kouskému Nizozemsku. Za v
zmocnili se Francouzi některý
zvl. Arrasu, a mírem pyrenejs
sílo Španělsko téměř celé hrab
Francii.

Artois Jacques viz d'Ar

Artolatrie (z *lat.*), vzýv
klanění se hostii v nejsv.

Artoleo (*Artholț*), ves v Čechách, 52 d., 341 ob. něm. (1880), hjt. Jindřichův Hradec, okr., fara a býv. dom. Bystřice Nová (½ hod. jihových.), obec **A.**

Artomius Piotr, vlastně Krzesichléb, protest. theolog (* 1552 — † 1609). Narozen v Grodzisku ve Velkopolsku (odtud též psával se Grodicensis), vzdělal se v Německu, kde přilnul k učení Lutherovu a vrátiv se do vlasti byl kazatelem ve Węgrowie, Krylowie, od r. 1578 v Toruni a proslul svou výmluvností. Nejdůležitější spis jeho jest *Kancyonał, t. j. pieśni chrześciańskie* (Toruň, 1568, 1596—1601), první to polská sbírka protestantských kostelních zpěvů (původních i přeložených), která krásným a ryzím jazykem se vyznačuje. Mimo rozličná kázání a náboženské rozpravy v jaz. pol. uveřejnil též dílo *Nomenclator rerum appellationes tribus linguis, latina, germanica, polonica explicatas indicans* (Toruň, 1597), jehož dlouho se užívalo a jež často bylo otiskováno.

Artopoeus (čes. Pekař) Kašpar, po rodišti zvaný Pardubským, narodil se v 2. pol. XVI. stol. a r. 1610—20 byl děkanem ve Slaném. Známy jsou jeho dva spisky obsahu náboženského: *Synopsis psalmi XXII., t. j. výklad žalmu 22. o Krista Pána snížení a v úřadu messiášském povýšení při památce umučení a z mrtvých vstání* (1610); *Parallelismus, t. j. krátké srovnání Eliáše a Jana z Husince* (kázání vyd. 1612. po druhé 1620). Kdy zemřel, neznámo. (J. Jireček, Rukověť I.)

Artot [artó], známá hudební rodina francouzská, jejíž pravé jméno jest Montagney a z níž vynikli: **1) A.** Jean Désiré. Nar. r. 1803 v Paříži byl již za útlého mládí svým otcem Mauricem vyučován zpěvu, houslím a lesnímu rohu. Byl učitelem hudby v Bruselu, podnikal pak cesty koncertní po Německu a Francii a byl r. 1843 ustanoven professorem lesního rohu na konservatoři bruselské, kde setrval až do roku 1873. Napsal mnoho skladeb pro lesní roh. — Jeho mladší bratr **2) A.** Alexandre Joseph (* v Bruselu 1815 — † ve Ville d'Avray u Paříže 1845). Učil se s počátku hudbě u svého otce, pak houslím na pařížské konservatoři (u obou Reutzerů), kde maje 13 let obdržel první cenu. Koncertoval ve všech čelnějších městech evropských a r. 1843 odebral se do Ameriky, kde ustižen byl prsním neduhem. Jeho skladby pro housle (op. 1—19) vyšly v Mohuči u Schotta. Ostatní jeho skladby nejsou vydány. — **3) A.** Marguerite Joséphine Désirée, dcera Désiréa (* v Paříži 21. čce 1835), byla žákou Pavliny Viardotové-Garciové a na přání Meyerbeerovu přijata r. 1858 k Opeře Komické. Opustivši po nedlouhé době Paříž odebrala se k dalšímu zdokonalení do Italie, načež r. 1859 vystoupila v Berlíně, kde po pět let slavila veliké triumfy. Na svých koncertních cestách navštívila všechna hlavnější města Německá a všude byla nadšeně přijata. R. 1869 provdala se za španělského zpěváka Padillu, s nímž od r. 1884 trvale se usadila v Berlíně. Byla v době svého rozkvětu umělkyní prvního řádu, jež v kolorature i ve zpěvu neseném mistrovsky ovládala svůj hlas, lahodný a silný mezzosoprán. Výkony její vynikaly vroucím, oduševněným přednesem zpěvu a případnou hrou působice dojmem velmi harmonickým, zejména v operách komických a lyrických (Lazebník sevillský, Traviata, Marie dcera pluku, Faust a Markéta, Domino a jiné). *Dý. red.*

Artotyrité (z řec. ἄρτος, chléb a τυρός, sýr), v II. a III. stol. sektáři, kteří při oblaci předcházející přijímání obětovali chleba a sýra.

Artsruni viz Armenský jazyk, II., str. 752.

Artusi Giovanni Maria, kanovník u San-Salvatora v Bologni a vynikající hudební spisovatel svého věku. První sestavil pravidla generálního basu a kontrapunktu ve spise: *L'arte del contrappunto* (v Benátkách, 1589). V díle L'Artusi, *Ovvero delle imperfettioni della moderna musica, raggionamenti dui, nei quali si ragiona di molte cose utili e necessarie ai moderni compositori* (t., 1600) jsou důležité popisy nástrojů tehdá užívaných. Polemisoval mimo to proti novotám Monteverdeovým.

Artuš (Artus) nazývá se v básních a románech středověkých mythický král Britů, vlastně Arthur zvaný, který žil v poslední době samostatnosti svého národa, již obhájiti proti Sasům marně se snažil. O jeho historické osobnosti ví se málo; dle pozdějších pověstí patrně vládl ve Walesu na začátku VI. století. Tu zvítězil nad Sasy na hoře Bado, nyní Bath (516), a zemřel roku 537. Byl posledním slavným panovníkem keltských obyvatelů britannských, kteří se více nedovedli ubrániti návalu anglosaskému, tak že se i přestěhovali na pevninu do země po nich nazvané Britannie (Bretagne). U těchto vystěhovalců zvláště byla pěstována památka **A**-ova. Byl jejich pýchou a nadějí; pověst udělala z něho mocného krále britského, jenž i vzdálené národy donutil ku poslušenství, ba který se vypravil i na Římany. Neumřel prý, nýbrž navrátí se, aby Brity udělal zase mocným a svobodným národem. Normanští pěvci naučili se pověstem bretonským a zpívali je francouzsky podmanitelům Sasů v Anglii. Francouzi na pevnině je přejali a odevzdali je ostatním Románům, Germanům a Slovanům. Tyto písně francouzských pěvcův udělaly z **A**-e všeobecný ideál knížete setřevše národní ráz pověstí původních, a nové rytířstvo oblíbilo si ho bez rozdílu národnosti. Nejstarší Galfridova kronika o **A**-ovi složena byla okolo r. 1130; po Galfridovi Wace opěvoval **A**-e rymovanou kronikou francouzskou, načež v druhé polovici XII. století následovala řada francouzských románů, z nichž nejoblíbenější složil Chrétien de Troyes. Hrdinou těchto románů není již král sám, nýbrž jeden z jeho rytířů, které **A.** seřadil okolo okrouhlého stolu, aby žádný neměl přednost před ostatními (»stolové kolo«). Nejslavnější z nich, pravý ideál rytířstva, jest Gvalchmai (Gauvain, Gâwân, Kavín, v českém »Tristramu« Volívan). Jiní hrdinové jsou Erec, Ivain, Lancelot, Perceval; i Tristram přiveden do styku se »stolovým kolem«. Romány starší

byly později napodobovány, a přibásněni hrdinové, jejichž jména nesvědčí již o domově britském. V Německu jest doba nejlepších románův artušovských začátek stol. XIII.; tu žili Hartman, básník Ereka a Iweina, Wolfram, básník Parzivala, Gotfrid, básník Tristana, Wirut, který spracoval Wigaloisa, a j. Pozdější doba přinesla velikou řadu napodobenin; dle jedné z nejpozdějších, dle Pleierova »Tandareis und Flordibel« jest básněn český román »Tandariuš a Floribella«; dle rozličných pramenů český Tristram, oboje v XIV. stol. Také na skandinavském severu, ba i v Řecku a částečně v Rusku zpíváno a vypravováno prosaicky o »stolovém kole«. Tento pozdější způsob (prósa) převládal brzo, i staré romány veršované přeneseny ve prósu. Ve Walesu sepsány pohádky artušovské ve XIV. stol. v »červené knize« (The Mabi nogion, vydala lady Ch. Guestová 1838—49). V Čechách, zdá se, mimo nahoře uvedené byl nejoblíbenější osobou z A-ova kruhu Wigalois. *Ks.*

Artvin, ruské město v Kavkázsku se 6100 obyv. (1880), na levém bř. dolejšího Čochoru, 50 *km* na jihu od Batumu, v území batumském, jež r. 1878 připojeno bylo k Rusku. Menšina obyvatelstva artvinského jsou katoličtí a gregoriánští Armeni, většina muhammedáni. Značným průmyslem v A-u jest koželužství a cihlářství. Od A-a počíná Čochor býti splavným pro dlouhé lodi tamější.

Artyčok, *Cynara scolymus* L. (pravý a., *Gartenartischocke*). Pěstuje se pro dužní lůžko a na zpodu zdužnatělé zákrovní šupiny úborů květních. Části ty jsou jedlé i jemné aromatické chuti, pročež požívají se buď zralé (spařené teplé nebo studené jako salát, též zavařené jako kompot), anebo jedí se i nezralé (nevařené s pepřem, octem a olejem, *à la poivrade*). Ke kultuře a-u jest třeba půdy hluboce zkypřené, velmi živné, mrvené kompostem a kravským starým hnojem. Pěstuje se buď ze semen anebo z odnožů. Semena z výnosných rostlin pocházející sejí se buď v dubnu do pařiště a otužené vysazují se v květnu ven, anebo sejí se v květnu přímo ven na záhony ve vzdálenosti vždy nejméně 75 *cm* od sebe. (Sejí se obyčejně 4 semena do důlku blíže sebe a nejsilněji vyklíčelá rostlina nechá se z nich jediná, ostatní tři se vytáhnou.) Mladé rostliny se pak pilně zalévají, okopávají a plevele zbavují až do podzimu. Na zimu se buď nechají venku, a tu se dobře zakrývají (květinovými hrnci, na něž se listí nahází a v krutých mrazech i hnůj přihodí, rovněž kyprou zemí, na niž chvoj a listí se nakládá) anebo se uloží nejvhodněji s balíkem v suchém písku ve sklepě. Z jara pak vsadí se opět do země a pilně se zalévají až do podzimu, kdy kvetou. Dříve však, než se z jara vysazují, zbavíme je vedlejších výhonků, jichž s příslušnou částí kořenů rostlin těch, jsou-li dobré, osvědčené, užijeme k rozmnožování této rostliny. Rostliny z odnožů takovýchto vypěstované kvetou v jižnější části Evropy, na př. v jižní Francii již prvním rokem, u nás teprve druhým. Úbory se klidí, když svrchní šupiny zákrovu počínají žloutnouti. Po prvních však mrazech uřízne se celé květonosné stonky u země a vsadí se do vlhkého písku ve vzdušném sklepě, odkudž se berou úbory ku potřebě. Záhony se 3—4letými a-y se pak jako méně výnosné zrušují, a zdravé odnože berou se k založení nových záhonů. Nejrozšířenější odrůdou jest a. bretaňský (*Camus de Bretagne*) a a. zelený francouzský (z Laonu). — A. španělský (*Cynara cardunculus* L.), od něhož pochází pravý a., a jehož odrůdou dle Morisa (*C. cardunculus* L. *var. sativa*) jest, pěstuje se pro dužné řapíky, jež jako chřest se připravují. Pěstuje se v nejživnější půdě skoro jako a. pravý. Listy jeho pak v září svazují se povřísly, obalují se slamou a po 3 nedělích zbledlé a změklé se odřezávají, a řapíky k jídlu se připravují. K zimní potřebě dávají se i a-y s balíky do sklepů, kde se pak přiměřeným obalem dociluje zblednutí listů. A. se stránky botanické viz Cynara. *Sír.*

Artz Adolphe, malíř hollandský, narozen v Haagu. Jest žákem Israëlsa, předního ze žijících genristů hollandských, jehož mu nýru znamenitě si osvojil. A. není v té míře melancholikem jako jeho mistr, přece však jakási tichá zamlklost jest pravidlem v náladě jeho obrazů. Za předmět volí si A. nejrad postavy z lidu, ve všedních situacích. Studuje účinky světelné s nejbedlivější svědomitostí, nevyhledává effektů barevných, a snahou jeho jest prostá, objektivná pravdivost výrazu. Z prací jeho budtež uvedeny: *Sirotčinec v Katwyku; Za teplého dne; Na břehu mořském; U dědečka; Příznivý okamžik; Vybírání brambor.* Na mezinárodní výstavě v Mnichově r. 1888 dostalo se A-ovi druhé medaille.

Artzes viz Ardžiš 3).

Aru, souostroví v Indickém archipelu, západně od Nové Guinee, mezi 5—7° j. š. a 134—135° v. d., skládá se z velkého, asi 125 *km* dlouhého a 82 *km* širokého ostrova a kolem 80 menších majíc dohromady rozlohu 6883 *km*². Prvý ostrov nazýván jest od Malajcův Tana-Besar (t. j. velká země). Ostrovy jsou všecky nízké a mají břehy nesnadno přístupné. Půda skládá se z vápna korálového, ale jest úrodna a pokryta nejbujnější vegetací. Nápadna jest bohatá zvířena, zvláště v ptactvu, kteráž většinou se shoduje s druhy na Nové Guinei žijícími. Také obyvatelé, jejichž počet páčí se 15—20.000, podobají se více Melanesům na Nové Guinei nežli obyvatelům ostrovů Moluckých. Obyvatelé provozují čilý obchod, který se soustřeďuje ve přístavu Dobbě na ostrově Vamě zcela spočívaje v rukách Číňanův a Makassarův. Hlavními předměty vývozu jsou sumýši trepangoví, perly, perleť, hnízda vlašťovičí a rajky; naproti tomu dováží se arak, rýže, opium, látky vlněné a bavlněné, tovary ze železa, oceli, mědi, zbraně, střelný prach a j.

Aruba, Oruba, holl. *Aroeba,* ostrov nizozemský, nejzápadnější z Malých Antill (Ostrov za větrem, *Leeward Islands*), před ústím Venezuelského zálivu, 80 *km* záp. od Curaçao, jehož správě jest podřízen. Má na 165 *km*² 5590 obyv. (1882) zabývajících se rybářstvím

a chovem dobytka, zvláště ovcí a koz. Ostrov jest nízký a nemá vody pramenité. Vyváží se odtud aloe, červec, dividivi, kokosové ořechy, luštěniny, fosfáty, dříví a slaměné klobouky. Nalézá se zde i zlato. Hlavním místem jest Oranjestad.

Arulenus Rusticus, též Iunius Rusticus Arulenus, muž povahy ohnivé, přívrženec učení stoického. R. 66 po Kr. byl tribunem lidu. Jakožto praetor poslán byl roku 69 od Vitelia k vojsku, kterému v čele stál Petilius Cerialis, maje za úkol pohnouti je ku pokoji, ale byl od bouřícího se vojska s nevolí přijat a poraněn. R. 93 byl dle zprávy Suetoniovy (Domit. 10.) od Domitiána zavražděn, poněvadž vydal pochvalné biografie o Thraseovi a Helvidiu Priskovi a nazval je »sanctissimos viros«. — Plinius mladší byl jeho přítelem. *Pk.*

Arultovice (*Arnsdorf*, lat. *Arnoldi Villa*), ves v Čechách, 48 d. s 216 obyv. něm. (1880), hjt. a okres Ústí n. L. ($1^1/_4$ hod. sev.), obec **A.**, býv. dom. Březnice, fara Skorotice; fil. chrám Všech Svatých, který r. 1437 byl farním, r. 1798 opravený a rozšířený; škola.

Arum L., aron, rod rostlin z řádu aronovitých (*Aroideae*). Toulec kornoutovitý, palice volná, s kyjovitým, holým koncem, dole pouhými semenníky, výše jednotlivými tyčinkami hustě posázená. Mezi prašní a semenníkovou částí palice věnec brv (rudimentárních květů), které ještě nad tyčinkami pod kyjem se opakují. Pytlíčky prašné otvírají se na konci krátkou štěrbinou. Semenník jednopouzdrý, plod bobule. Byliny s hlízou podzemní a s listy více méně střelovitými. V Evropě (hlavně jižnější) roste 8 druhů, z nichž nalézá se v Čechách jediný: **A.** *maculatum* L., **a.** blamatý neb Aronova brada. Z hlízy kulovité, podzemní, jako lískový ořech veliké nebo málo větší, mrcasaté, vyrůstají listy dlouze řapíkaté a stvol květný asi 30—50 *cm* vysoké. Listy šípovitostřelovité, leskle zelené, šťavnaté, buď jednobarevné neb i krvavě skvrnité. Toul rovný, zakončitý, dole baňatý, kornoutovitý, žlutavě zelený. Kyj palice fialový nebo hnědočervený. Bobule nachově červené. Kvete v dubnu a květnu. Roste na stinných, vlhkých místech lesů listnatých a v křovinách po celé střední a jižní Evropě. Celá rostlina, zvláště hlíza, chutná za syrova palčivě a způsobuje v žaludku zanícení a krvácení. Vařením ostrá šťáva úplně se ztrácí, a hlízy jmenovitě mohou se pak jako zdravý, na škrob bohatý pokrm jísti. Obyvatelé mnohých krajin (tak v Karpatech) směšují proto rozmělněné hlízy s moukou na chléb. Mouka tato přichází do obchodu pod jménem portlandské sago. Všichni staří spisovatelé mluví o hlízách aronových jako o obyčejném pokrmu. Plutarch vypravuje, že medvědi po 40denním spánku zimním žerou hlízy aronové, aby prudkostí jejich se počistili. Totéž tvrdí i Plinius. Hlízy (*radix ari*) bylo dříve také v lékařství užíváno. Zajímavo jest, že v čas největšího rozkvětu zvyšuje se v toulu květním značně teplota, což platí i o jiných příbuzných druzích a rodech. **A.** *italicum* Lam., **a.** vlaský, podobá se ve všem předešlému, ale jest statnější a kyj palicový žlutý. Rozřezané hlízy přicházejí do obchodu pode jménem aronu francouzského. *Vsly*[5].

Aruncus viz Spiraea truncus.

Arundel [arendel], velmi staré město anglického hrabství Sussexu na ř. Arunu, jenž až do města (7 *km*) splavný jest pro pobřežní lodi o 150 tunách, a po němž vyváží se hlavně třísla a stavební dříví. **A.** má velikolepý gotický zámek vévod Norfolckých, vystavěný brzy po vpádu normanském a po občanských bouřích za Karla I. obnovený, jehož majitelům přísluší titul hrabat Arundelských; dále obecní chrám ze XIV. století a nádherný katolický kostel z r. 1872 s věží 82 *m* vysokou. Obyv. 2748 (1881).

Arundel: 1) Thomas Howard Earl of **A.** and Surrey, vynikající archaeolog anglický (* 1585 — † 1664), založil na počátku XVII. stol. velikolepou sbírku starořeckých památek uměleckých, které z uložení jeho John Elwyn a William Petty v Italii, Řecku a Malé Asii byli sebrali. Bohatá sbírka tato obsahovala 37 soch, 128 poprsí a 250 mramorových desek s nápisy, kromě oltářů, sarkofagů, gem a zlomků. Později byla rozptýlena, ale veliký díl její dostal se darem dědicům **A**-ových universitě oxfordské, kde dosud jménem *Marmora Oxoniensia* se chová. Podivu nejhodnější památkou v této sbírce jest mramorová deska **A** ova (*Arundel marmors*), vlastně zlomky desky mramorové, obsahující chronologický seznam důležitějších událostí z dějin řeckých z let 1582 př. Kr. až 264 po Kr. Zajímavou tuto památku, jejíž pravost jednak byla brána v pochybnost, jednak hájena, koupil William Petty ve Smyrně; má se za to, že byla zhotovena na ostrově Paru. Vyobrazení její nalézá se ve spisech, jež vydali o této sbírce Selden, Prideaux, Maittaire a Chandler. — **A.** byl příznivcem mnohých učenců i umělců; jeho přispěním dostal se náš Václav Hollar do Anglie. Ke cti **A**-ově pojmenován spolek, založený v Londýně r. 1849, **A.** society or society for promoting the knowledge of art, jehož účelem jest sbírati památky umělecké a rozšiřovati známosti o nich vydáváním zdařilých reprodukcí. Srv. Michaelis, Ancient Marbles in Great Britain (Cambridge, 1882); Maynard, Twenty years of the **A.** Society (Londýn, 1869).

2) **A.** Blanche, dcera lorda Worcestera, choť lorda Tomáše **A**-a (* 1583 — † 1649), hájila za nepřítomnosti manžela svého, který byl stoupencem královým, na počátku občanské války v Anglii (v květnu 1644) zámku Wardouru v čele skrovné posádky (25 mužů) po 10 dní proti vojsku parlamentu (1300 mužů); vidouc nezbytí vzdala se za čestných výminek.

Arundhatí, v hindské mythologii jméno jitřenky, zosobněné manželky říšího Vasišthy a zároveň ideálu manželské ctnosti. *Fl.*

Arundinaceae K., skupení trav latnatých, jejichž klásky jsou buď jednokvěté, se zakrnělým nebo žádným kvítkem konečným,

nebo vícekvěté. Kvítek, obyčejně obalený u zpodiny dlouhými, měkkými chloupky, má 2 plevy a 2 pluchy, z nichž větší mívá osinu. **A.** jsou velmi statné trávy, k nimž z domácích náleží rod: *Calamagrostis* Adans., *Arundo* L., *Phragmites* Trin. a z cizích: *Ammophila* Host., *Pentapogon* R. Br., *Deyeuxia* Clar., *Ampelodesmos* Link, *Graphephorum* Desvx., *Amphidonax* Nees, *Arundinaria* L. *Děd.*

Arundinaria L.- C. Rich. (cevola Presl), rod trav ze skupiny *Arundinaceí* a z příbuzenstva tresti obecné, *Arundo donax*, od níž se liší zejména malými, tupými a velmi nestejnými plevami. Pluchy jsou kopinaté, ostré, skoro stejné a bezosinné. Čnělky 3, krátké, s bliznami štětcovitými. Obilka podlouhlá, skoro válcovitá, poněkud ohnutá a na konci špičatá. **A.** čítá asi 15 teplokrajných stromkovitých nebo keřovitých druhů s květy latnatými, z nichž nejznámější: **A.** *macrosperma* Michx. (*Arundo gigantea* Walt.), cevola hrubosemenná. Dosahujíc jako bambus výše asi 10 *m* tvoří v Karolině a Floridě, zvláště v poříčí mississippském, kde jsou dobré náplavy, rozsáhlé lesy i houště. Slouží dílem za píci, dílem se zapaluje a tím krajinu upravuje v úrodná role kukuřicová. V západní Francii pěstuje se též **A.** *falcata* T. *Děd.*

Arundo, tresť, třtina. Tak pojmenoval Linné několik trav, z nichž mnohé nyní přiděleny k jiným rodům. Pouze ony dosud k rodu **A.** počítáme, které mají 2—5květé, dvouřadé, poněkud oddálené a obojaké klásky. Plevy jsou dvě, skoro stejné, žlabovité, kýlnaté, ostré a rozevřené. Z pluch jest zpodní na konci dvoulaločná, tam s krátkou, u zpodiny chlupatou osinou; svrchní plucha mnohem menší, jest dvoukýlná. Vaječník lysý a sedavý má dlouhé, pérkovité blizny. Obilka nahá. **A.** obsahuje vodní, vysoké, často stromovité rostliny teplého a mírného pásma, jež počtem as 17 druhů v Americe, Africe a v již. Evropě planě rostou a hojně zvláště ve španělských osadách se pěstují. Pro již. Evropu význačným jest: **A.** *donax* L., tresť obecná, jest největší evropskou travou pěstovanou od jihu až do teplejšího Tyrolska. Má plazivý, mnoholetý oddenek, od něhož vybíhají stébla až 3 *m* vysoká a na 3 *cm* tlustá, ukončená dlouhou, velerozvětvenou latou. Stébla (i tráva) slují provençeským nebo španělským rákosem a slouží nejrůznějším účelům: na rukověti ku přeslicím, na tkalcovské paprsky, na rybářské hole a pruty, na přístroje k hudebním nástrojům, místo kolů do plotův a p. I oddenku potřebují buď jako léku proti pocení nebo i k zamezení vývoje mléka. Kde se **A.** *donax* severněji pěstuje, zmrzne v zimě nedostatkem příkrovku a záhy i hyne. V zahradách bývá menší odrůda s listy bíle a žlutě páskovanými. V střední Italii pěstuje se též k stejnému účelu **A.** *mauritanica* Desf. *Děd.*

Aruns, zlatinisovaná forma etruského jména Arunth neb Arnt. Arnth, znamenajícího »výborný, znamenitý«. Jméno to vyskytovalo se v Etrurii a v Římě zhusta v rodinách pocházejících z Etrurie, jmenovitě v rodu Tarquiniů. Slul tak na př. starší bratr římského krále Tarquinia Prisca; mladší syn krále Tarquinia Superba, který padl v bitvě u lesa Arsijského, pustiv se do souboje s Brutem; syn etruského krále Porseny, který padl před obleženou Aricií, a j.

Aruppakotai, město ve východoindickém okrese madurském (provincie madraská), má 10.831 ob. (1881), mezi tím 10.365 hindů. *F.*

Arura neb *amra*, pryskyřice ze stromu *Spondias mangifera* L. Všjr.

Arusianus Messus, konsul r. 395 po Kr., věnoval bratřím Olybriovi a Frobinovi svá *Exempla elocutionum*, abecedně spořádanou sbírku substantiv, adjektiv, praepositcí a slov, která připouštějí různé konstrukce, vždy s dokladem z Vergilia, Sallustia, Terentia a Cicerona. Dříve připisován spis ten Frontonovi. Nejlepší vydání v Keilově sbírce Grammatici latini, VII., str. 449. a n. *Wc.*

Aruvimi, mohutná řeka ve střední Africe, pravý přítok Konga, uvádí se v zeměpise právidelně tímto jménem, ačkoli od domorodců nazývána bývá rozmanitými jmény, nikdy však **A.**; slouť od ústí vzhůru Dudu, Bijem, Lubali, Nevoa, Novelle, Itiri, na horním pak toku Ituri. Temeníc se dle mínění Stanleyova v horách na sev.-záp. od jezera Albertova a západně od Vadelaje, nazvaných pohoří Schweinfurthovým, Eminovým a Junkerovým, teče nejprve směrem jihozápadním a potom přímo západním, od něhož se jen málo uchyluje; tok její jest dosti klikatý, tak že délka obnáší 1300 *km*, ačkoli prameny od ústí jsou pouze 520 *km* vzdáleny. Od sev. i od jihu spěje k ní hojně přítoků, z nichž největší. Nepoko se vyrovná množstvím vody i hlavní řece. Dolní tok až k peřejům u Jambuje jest i pro velké lodi úplně splavný, a také na středním možno se částečně po **A.** plaviti, ale peřeje jsou přece tak četny, že se **A.** nehodí za vodní cestu k velikým jezerům. Břehy řeky **A.** pokryty jsou při dolním a středním toku neprostupným pralesem, horní pak tok vine se travnatými rovinami. Obyvatelstvo podél řeky skládá se z množství malých kmenův, od sebe značně rozdílných; pozoruhodni jsou ta zejména Vambutiové, kmen trpasličí, podobný úplně Akkům usedlým při řece Uelle, jež Stanleyovi na cestě jeho značných ztrát způsobil; v posledních dobách pronikají také Mangbatové a Sandehové na střední tok aruvimský. Všickni zdejší černoši jsou lidojedi. Řeka **A.** objevena r. 1883 Stanleyem, r. 1884 plavil se po ní Hansens a r. 1887—88 podnikl podél ní Stanley svou proslulou cestu k jezeru Albertovu a Eminu pašovi. V nejnovější době projevil belgický zeměpisec Wauters mínění, že **A.** jest výtokem jezera Muta Nzige a nynější horní tok její že jest pouhým přítokem jeho. *F.*

Arva, řeka a župa na Slovensku, viz Orava.

Arvalští bratří (lat. *fratres Arvales*), starobylé římské kněžské kollegium, složené ze 12 členů, jichž počet však nebyl vždy úplný. Pověst o původu kollegia tohoto viz pod heslem Acca Larentia. — Za doby

Č. 359. Ambarvalia.

republikánské jen zřídka děje se o kollegiu a-lských b. zmínka, častěji od doby císaře Augusta, který podrobil je důkladné organisaci. Šťastnou náhodou zachována jest nám část archivu a-lských b. a sice nápisy na deskách mramorových, objevených v háji bohyně zvané *Dea Dia* u 5. milníku na silnici kampánské (nyní Vigna Ceccarelli). Poprvé objeveny byly nápisy ty r. 1570, od té doby častěji zvláště r. 1777 a hlavně 1866 a v létech následujících, tak že nyní máme 96 ročních protokollů. Nejstarší pochází z r. 14 po Kr., nejmladší z r. 241. Z protokollů těch jsme dostatečně zpraveni o zařízení kollegia. Kollegium doplňovalo se kooptací a důstojnost byla doživotní. V čele byl náčelník (*magister*) volený na rok, který v nepřítomnosti své jmenuje zástupce zvaného *promagister*. Mimo tyto byl obětník (*flamen*), kterýž s náčelníkem obstarával oběti. I ten měl zástupce zvaného *proflamen*. Při obětech pomáhali jim také 4 synové senátorů, jejichž oba rodiče byli na živu (*pueri ingenui patrimi et matrimi, senatorum filii*); dále měli hojné služebnictvo; připomínají se *servi publici, kalatores* a *aedituus*. Odznakem kněžské jejich důstojnosti byl klasový věnec (*corona spicea*) a bílé stuhy kol hlavy (*infulae albae*). Kollegium a-lských b. bylo z nejváženějších. Všichni císařové byli jeho členy. Hlavní funkce jejich záležela v tom, že každoročně obětovali ke cti bohyně úrody polní, zvané *Dea Dia*, bezpochyby aby vyprosili požehnání úrody. Slavnost trvala tři dny a spadala v lichých létech aery Varronské na 27., 29. a 30., v sudých létech na 17., 19. a 20. května. První a třetí den konána byla slavnost v Římě, a to buď v domě náčelníkově nebo na Palatiu, a skládala se z oběti, při které šetřeno bylo rozmanitých obřadův a obyčejův, a z hostiny. Druhý den konala se slavnost před městem v háji bohyně *Dea Dia*. Poobětech očistných a rozličných obřadech kráčeli členové kollegia v průvodu v chrámě, pějíce střídavě prastaré rituální písně se živým trojskočným pohybem (*tripudium*). Jeden takový zpěv (*carmen fratrum Arvalium*) zachoval se v nápisném protokolle schůzky tohoto kollegia z r. 218 po Kr. Vzýván jest v něm Mars a Larové. Po zpěvu vykonají volbu náčelníka a obětníka na příští rok, a slavnost zakončena jest závodní jízdou v cirku v háji. Po návratu do Říma hodují opět u náčelníka. Se slavností Ambarvalií nesmí se tato slavnost stotožňovati. Ambarvalia byla letní slavnost konaná za zdar úrody. V Římě připadala na 29. květ., mimo Řím na rozličné dni květ. a června. Slavena byla v každé vsi jako *lustratio pagi*. Vesnická mládež vedla za vedení náčelníka (*magister pagi*) očistnou oběť (*suovetaurilia*, vepře, berana a býka) třikráte kolem mladého osení, potom ji obětovala (viz vyobr. č. 359.). Původně vzýván byl v modlitbě *Mars pater*, na jehož místo později nastupují bohyně Tellus a Ceres. Po této oběti konána byla ještě jedna oběť nekrvavá, skládající se z mléka, medu a vína. Mimo tuto hlavní oběť a. b. vykonávají v roce i jiné oběti očistné, na př. kdykoli v háji posvátném nějaká práce se koná, když stářím klesne strom a j. Poslední zprávy o kollegiu máme z doby císaře Gordiána; ale není pochyby, že trvalo mnohem déle, až posléze křesťanstvím bylo zatlačeno. Protokolly a-lských b. vydány byly poprvé G. Marinim (Řím, 1795), nejlépe Henzenem: Acta fratrum Arvalium (Berlín, 1874). Srov. Marquardt, Römische Staatsverwaltung, III, 428; Oldenberg, De sacris frat. Arvalium (Berlín, 1875) a Berliner phil. Wochenschrift, 1889, č. 2. *Pk.*

Arvan, u hindů, hlavně v severozápadních provinciích, první sklizeň obilí, která však neodváží se na mlat, nýbrž domů, kde jí požijí členové rodiny a také se rozdává mezi brahminy a obětuje se domácím bohům. Z podzimního obilí užívá se k tomu prosa (*šamakh, Panicum priliaceum*) a z jarního ječmene. Přivezše a. domů smíchají vydrolená zrna s mlékem a cukrem, a každý člen ochutná toho sedmkrát. Jest to doba slavnostní jako počátek žně. *Fl.*

Arvay Řehoř, mad. spis. (* r. 1790 ve Vajtě župy bělehradské — † 1871). Vstoupil do řádu premonstrátského, byl s počátku professorem, později kanovníkem. Literárně působil od r. 1825 uveřejniv větší počet původních prací v časopisech »Minerva«, »Athenaeum« a »Egyházi tár« (Církevní sborník). Zásluhy si získal zdařilými překlady některých dramat Molièrových (*L' école des femmes*) a Voltairových, které vydány byly nákladem mad.

akademie. A. byl r. 1834 jmenován dopisujícím členem této akademie. *Bbk.*

Arve [árv], řeka 92 *km* dlouhá, vznikající ve franc. dep. Haute Savoie na Cole de Balme, severně od Mont-Blanku, protéká tento depart., vstupuje pak na půdu švýcarskou a krátce na to vtéká s levé strany do Rhônu pod Genevou. Z velikolepých jejích pobřežních krajin vyniká zvláště Chamonixské údolí. Přítoky: Giffre, Menoge, Arveyron, Borne.

Arverni, keltský kmen v Gallii v dnešních depart. Corrèze, Haut Vienne, Creuze a Puy de Dôme. Na severu dělila je řeka Liger od Bojů a Aeduů, na záp. hraničili s Biturigy a Lemoviky, na jihu s Kadurky, a na vých. dělilo je pohoří Cevenna od Helviů v Gallii Narbonnské. Před příchodem Římanův náleželi A. k nejmocnějším kmenům v Gallii a ještě za doby Caesarovy vynikali vlivem a bohatstvím. Styky jejich s Římany bývaly nepřátelské. R. 121 př. Kr. poraženi byli od Domitia Ahenobarba, pak od Q. Fabia Maxima, a král jejich Vitulus zajat. Caesarovi kladli r. 52 po Kr. mocný odpor v pevnosti své Gergovii nad ř. Elaver (Allier). Nicméně Římané zacházeli s nimi vždy s nejvyšší šetrností k jejich zvykům; u Plinia (IV. 19, 34) objevují se ještě jako kmen téměř zcela samostatný. Hlavním městem jejich bylo Nemossus později zvané *Augustometum* (nyní Clermont).

Arvers [arver] Felix, básník francouzský (* 1806 — * 1857). Napsal několik divadelních her, které své doby na Théâtre français se líbily. Později pracoval společně se Scribem a Bayardem. Vydal jediný svazek básní *Mes heures perdues.* Ve sbírce této jest sonet »Tajemství«, který zachránil básníka před zapomenutím; uvádíť se skoro ve všech lepších anthologiích poesie franc. a jest jejich skutečnou ozdobou. Do češtiny přeložil jej Vrchlický (Květy, 1887). *—cký.*

Arví, město v oddělení t. jm. ve východoind. okrese Wardhy v Centrálních provinciích, má 8072 obyv. (1882), mezi tím 6884 hindů a 913 muham Jest to město obchodní, s dobrým tržištěm. *Fl.*

Arvicola, hraboš viz Hraboši.

Arvicolidae viz Hraboši.

d'**Arvieux** [darvié] Vavřinec, franc. cestovatel po Orientu (* 1635 v Marseilli – † tamže 1702). Strávil většinu svého života v Orientu cestuje pro zábavu a později za účely diplomatickými (v Túnisu a Cařihradě), načež stal se konsulem v Alžíru a Aleppu. Vedlé obchodu podporoval i zájmy katolicismu. A. jest prvý cestovatel, který na základě důkladné znalosti poměrův orientálních vyvrátil předsudky, jež až dosud o Arabech, hlavně beduinech, v Evropě se ustálily. Spisy jeho, vydané po jeho smrti, jsou: *Voyage fait par ordre du roi Louis XIV. dans la Palestine vers le Grand Emir, chef des Arabes du desert, connus sous le nom de Bedouins* (Paříž, 1717, a opětovně později); *Mémoires du chevalier d'A.. cont. ses voyages à Constantinople, dans l'Asie, la Syrie, la Palestine, l'Egypte et la Barbarie, recueilles de ses orginaux par J. B. Labat* (Paříž, 1735).

Arwidson Adolf Ivar, švédský básník a spisovatel (* 1791 v Padasjoce v Čuchonsku † 1858). Studia gymnasijní dokonal v Åbě, kde r. 1817 na universitě habilitoval se jako docent dějepisu. Zde také založil časopis literárně politický »Åbo-Morgonblad«, na který pro svobodomyslný směr a novověké názory ze ruské vlády bylo žehráno, tak že list byl již v září r. 1821 zapověděn. Roku příštího uveřejnil A. ve »Mnemosyně« článek proti vládnímu zpátečnictví, pro nějž byl nejen s university sesazen, nýbrž i z Ruska vůbec vyobcován. Uchýlil se do Švédska, kde stal se amanuensem a roku 1833 bibliotékářem při král. knihovně ve Stockholmě. Zemřel na cestě do Čuchonska. A. vynikl sbírkou písní *Ungdoms rimfrost af Sonen i Örnskog* (Stockholm, 1832), nesoucích se manýrou fosforistů, jichž hlavou byl Atterbom (v. t.). Také vydal výbornou snůšku starých národních písní švédských *Svenska Fornsånger* o 3 sv. (t. 1834–1842). V l. 1830—1843 vydával bibliografický přehled důležitějších literárních zjevů švédských (*Svenska Konungar och deras Fideltvarf*), jenž se chválí pro nevšední důkladnost a nestrannost. *Pk.*

Ary Edmund, státní sekretář v uher. ministerstvu obchodu, nar. r. 1842 v Budíně. Studoval v Budapešti a získav si pro své nadání a svou pilnost záhy přízeň ministra obchodu Štěpána Gorova byl r. 1867 jmenován tajemníkem při ministerstvě obchodu a postupoval rychle v úřadě stav se již roku 1871 ministerským radou a r. 1873 státním sekretářem, od které doby s velikou znalostí věci řídil veškeré záležitosti ministerstva orby, průmyslu a obchodu. Krom toho zasedal ve výboru pro vypracování obchodního zákonníka jako zpravodaj a zastupoval často ministra svého odboru v parlamentě. Neobyčejná jeho horlivost u vykonávání prací úřadních a příslušné duševní namáhání podryly záhy zdraví jeho, tak že již v květnu 1874 zemřel zanechav v rukopise některé práce z odboru národního hospodářství, právnictví a filosofie. *Bbk.*

Aryabhatta (* 476 po Kr.), nejstarší astronom a mathematik hindský, o kterém zprávy se nám zachovaly. Obýval ve městě Pataliputře, nynější Patně, kdež asi vyučoval vědám mathematickým. Dílo, které zanechal, zove se *Aryabhattíja;* jest to nejstarší známý hindský spis, který po dlouhou dobu pokládán byl za ztracený. Dělí se ve čtyři části nadepsané: Harmonie nebeské, Základové počtářství, O času a jeho míře, Koule; psán jest ve verších velmi stručně a obsahuje pouze výsledné věty, často málo srozumitelné; avšak zachoval se nám s výkladem Paramadiçvary (v XII. stol.), který poněkud nahrazuje stručnost A-ttovu. Spis i s výkladem uveřejnil H. Kern v Lejdě r. 1874 v sanskrtu. První, třetí a čtvrtá část vztahují se k astronomii a mimochodem ke trigonometrii; druhou část francouzsky vydal L. Rodet v »Journal asiatique« (Paříž, 1879). Z části této, která obsahuje 33 pravidla a věty, jde na jevo, že vědomosti A-ttovy v arithmetice a v algebře

byly dosti rozsáhlé, v geometrii však skrovné. **A.** uvádí tu na př. správně, jak lze vypočísti součet druhých anebo třetích mocnin čísel přirozené řady; umí již řešiti určité rovnice prvního i druhého stupně o jedné neznámé, též neurčité rovnice stupně prvního o dvou i více neznámých. Znal také již posiční arithmethiku, jak zřejmo z předpisů, které udává pro oddvojmocňování a odtrojmocňování, neboť rozděluje tu dané číslo ve skupiny dvou- a třímístné, jak nyní činíme. Vzorce, které **A.** uvádí pro obsah jehlanu a koule, jsou chybné; avšak zná poměr obvodu kruhu k průměru $\frac{62832}{20000} = 3{\cdot}1416$. U **A** tty sluší též zaznamenati ten důležitý pokrok, že za sinus bral jen poloviční tětivu příslušného oblouku. — V tabulce, kterou umístil v 1. části, t. j. v Harmoniích nebeských, podává sinusy oblouků od 0° do 90° v dílcích poloměru; poloměr má 3438 dílců a na př. sin 15° = 890 dílcům. Podrobný obsah 2. části viz v Matthiessenových »Grundzüge der antiken u. modernen Algebra« (Lipsko, 1878, str. 967.). *Rý.*

Aryballos slula u Řeků nádoba sloužící k čerpání tekutin. Podobný účel měly též nádoby zvané arytaina a arystichos; **a**-llu a arytainy užívalo se též v lázních k polévání těla (Hermann-Blümner, Griech. Privatalterthümer, str. 165. a 212.). Z řeckých vas označují se výrazem **a.** menší. baňaté vásy k uchování mastí (srov. Monumenti dell'Instituto, II, 20). *Rý.*

Aryepiglottious, příklůpkokonvičný. *Plica* **a**-*ca*, záhyb příklůpkokonvičný, tvořený sliznicí hltanu, táhne se od volného kraje příklůpku hrtanového k chrustavce konvičné a ohraničuje s obou stran vchod k hrtanu (*aditus laryngis*). *Musculus* **a.**, sval příklůpkokonvičný, probíhá týmž směrem jako stejnojmenný záhyb. *Peč.*

Arytaenoideus (z řec.), konévkový; v hrtanu chruplavka řídící pohyby vazů hrtanových a mající jakousi podobu konévky zvána *cartilago* **a**-*ea;* podobně i mnohé svaly upínající se na konévkovou chruplavku mají název *musculus* **a.**, tak: **a.** *transversus, obliquus, ericoarytaenoideus posticus, thyreoarytaenoideus* atd. (viz Hrtan). *Peč.*

Arz (arab.), rozprostření, předložení, značí všeliké praesentování věci nějaké, na př. *arzuhál*, vyložení stavu (prosba) neb osoby (představení se, audience) nebo přehlídka (na př. vojska). **A.** *agalar*, úředníci praesentující žádosti sultánovi. **A.** *odasy*, komnata, kde podobné podávání žádostí nebo představení se děje, odtud audienční síň vůbec, zvláště pak vrchní tribunál soudní. *Dk.*

Arzachel viz al Zarkalí.

Arzamas, velmi staré újezdné město nižegorodské gub., s 11.848 ob. (1888), na pr. bř. Teše, přítoku Kljazmy. Za Ivana Hrozného měl **A.** dřevěnou pevnost s věžemi a náležel Moskvě. Z odborů průmyslových důležito jest koželužství, výroba loje, mydlářství a zvláště vydělávání koží zaječích.

Arzamas, ruské literární družstvo přívrženců Karamzinových, jež v l. 1815—1820 scházívalo se v Petrohradě a v Moskvě a čelilo proti straně konservativního Šiškova. Zakladateli **A**-u byli: Bludov, Daškov a Žukovskij; mimo tyto do klubu náleželi též Batjuškov, Uvarov, bratří Turgeněvové, Puškin a j. Členové dostávali jména z ballad Žukovského, na př. Batjuškov nazván Achillem, Uvarov jmenován Staruškou atd. Schůze mívali nejčastěji u Bludova nebo Uvarova. **A.** neměl účelem jen zábavu, nýbrž i poučení členův, z nichž mnozí později zaujali ve veřejném životě místa vynikající. Roku 1820 rozptýlili se jednotlivci, čímž družstvo zaniklo. Podrobnou zprávu o **A**-u podal M. N. Longinov v »Sovremenniku« r. 1856. *w.*

Arzberg, město v bavorském vl. obvodu hornofranckém, okr. wunsiedelském, na bav. st. dráze (Norimberk-Cheb), 10 *km* západně od Chebu; má 2105 ob. (1885) a značný průmysl: železné doly a huti, továrny na porculán, přádelny, mydlárny a j.

Arzev, franc. *Arzeu le Port,* hrazené přístavní město alžírské na zálivu t. jm., v dep. oránském, kantonu st.-cloudském, východiště dráhy do Saidy vedoucí, s 3200 obyv., z nichž polovice jsou Francouzi. **A.** byl již ve XII. stol. důležitým městem vývozním a má prostorný přístav pro 200 velkých lodí, z něhož vyváží se hlavně halfa (ročně na 300.000 *ha*), bavlna, anýz, tabák a obilí. **A.** jest město rázu evropského, a z budov jeho pozoruhodny jsou: pěkný chrám, mairie, školy, jatky, tvrz Lapoint a maják. V okolí dobývá se sůl a doluje se na železo.

Arzignano [-ňáno], průmyslné hl. místo kraje v severoitalské prov. vicenzské, 17 *km* záp. od Vicenze, se starým zámkem, pramenem kyselkovým a 4235 obyv. (1886), již se zabývají soukennictvím, předením hedvábí, plátennictvím, barvířstvím, vydělávánim koží a pěstováním vína.

As, skratek, v lučbě znamená arsén.

As, jak již ze jména zdá se vyplývati, znamenal u Římanů jednotku peněžní (výraz *bes* = *bi as* by tomu nasvědčoval), a to velikou jednotku proti uncii, jednotce malé, jichž na **a.** počítáno 12. V dobách, kdy nebylo již »aes rude«, nýbrž »aes signatum«, peníze ražené, opatřené nějakým obrazem a cenou, což se připisuje králi Serviu Tulliovi, naznačován **a.** čárkou a uncie tečkou. Násobky **a**-u sluly *dupondius, tripondius* (*tressis*), *quadrussis, nonussis, decussis, centussis,* ale větší již ne, a označovány II, III, IIII, V, X, C. Násobky uncie, čili peníze menší než **a.**, sluly a naznačovány takto:

semuncia	1/2	uncie	= 1/24	**a**-u,	značka Σ,
uncia	1	»	= 1/12	»	tečka,
sextans	2	»	= 1/6	»	2 tečky,
quadrans	3	»	= 1/4	»	3 tečky,
triens	4	»	= 1/3	»	4 tečky,
quincunx	5	»	= 5/12	»	5 teček :·:,
semis	6	»	= 1/2	»	6 teč. n. *S*,
bes	8	»	= 2/3	»	*S* a 2 teč.,
dodrans	9	»	= 3/4	»	*S* a 3 teč.,
dextans	10	»	= 5/6	»	*S* a 4 teč.

Původně vážil **a.** jednu libru mědi, později váha a cena stále klesala a se měnila; **a.** na

př. z doby Liviovy je pětkrát lehčí než librový (viz aes) a platil asi 4 kr., kdežto librový 20 kr. Měď byla vždy smíšena s cínem a olovem. Pod č. 360. podáno vyobrazení římského a-u; na líci zobrazena jest dvojitá hlava Ianova, na rubu příďa lodi. Srv. Mommsen, Über das römische Münzwesen a Gesch. d. röm. Münzwesens (Berlín, 1860). *Hčk.*

Č. 360. As římský.

As (vlastně aës), franc. *la bémol*, ital. *la bemolle*, angl. *a flat*, v hudbě šestý diatonický stupeň c-dur-tóniny, znaménkem *b* o půl tónu snížený, základní tón as-dur-tóniny (předznamenání 4 *b*, akkord *as, c, es*), pak as-moll-tóniny (předzn. 7 *b*, ak. *as, ces, es*). **As** oktávy jednočárkované vzniká 420 výchvěvy za sekundu; ale číslo to mění se jednak vzhledem k různosti nástrojů, jednak v poměru k tónům jiným, na př. na nástrojích klávesových, kde **as** má společný klaves s *gis* (410·5 výchvěvů), upraveny oba tyto tóny na 416·69 výchvěvů; v f-moll tónině má **as** 419·9, v tónině z des dur 425·26 výchvěvů. — **As** o půl tónu snížené zve se asas. *f.*

Ás (plur. åsar) nazývají se ve Skandinavii (hlavně ve Švédsku) a ve Finsku zvláštní hrázovité nánosy, 50 až 60 *m* vysoké, příkrých svahů, jež skládají se z oblázků, štěrku a písku; délka dosahuje někdy až 200 *km*; uspořádány jsou více méně rovnoběžně mezi sebou a s pobřežím a nalézají se do vnitra země až k výším 360 *m* n. m. Vytvoření jejich spadá do doby diluviální, po prvním zalednění Skandinavie; avšak o způsobu vytvoření nejsou náhledy ustáleny. Někteří považují je za výsledky erose na starých nánosech říčných; jiní myslí, že sneseny byly proudy povstalými roztavováním ledovcův, a jiní opět domnívají se, že to jsou původní brázdy a vrásky zpodní morény. Avšak okolnost, že k åsarům přiléhají nánosy mořské (mořské terassy), jejich rovnoběžné uložení a pak postupné uložení do výše zdají se nasvědčovati tomu, že při ukládání jejich spolupůsobilo moře. Po prvním zalednění nastala změna, ponoření totiž oněch částí pod hladinu mořskou, načež opět vynořování, a sice postupné, tak že se tyto nánosy v tom způsobu, jak nyní je nalézáme, vytvořiti mohly. Od pobřeží nejvíce vzdálené a nejvýše uložené jsou pak arci nejstarší. *Fl.*

Asa, jméno pro smokvoň posvátnou (*Ficus religiosa* L.), na ostrovech Markýzských užívané. Viz Ficus.

Ásá, syn krále Abiá, byl třetí král, jenž po rozdělení jednotného království Šalamounova panoval nad královstvím Júdským asi od r. 955—914 (dle jiných 929—873) př. Kr. Na počátku byl král dobrý a zbožný, jenž vyplenoval z říše své modlářství, přičiňuje se svědomitě o rozkvět víry židovské. Válčil šťastně proti aethiopskému králi Zarovi. Proti israélskému králi Bézovi (Bázovi) spojil se se syrským Benhadadem I., ale jenom za poplatek, jejž tomuto odváděl z posvátného pokladu chrámového a palácového. Kárán byv pro spolek tento od proroka Hananího uvěznil jej. Na konci života svého byl mnoho znepokojován od Bézy a trýzněn hroznou bolestí nohou. *Jrk.*

Asa dulcis viz Benzoë.

Asa foetida, též *assa foetida*, čertovo lejno, klejopryskyřice z kořenův okoličnaté rostliny *Scorodosma foetidum* Bunge (*Ferula Asa foetida* L., u Presla ločidlo zvané) a jiných příbuzných druhů rostoucích v Persii, Afgánistánu, Beludžistánu a Pendžábu dílem v rovinách, dílem na horách. Poraněním silného kořene rostliny vytéká bílá, na vzduchu tuhnoucí a hnědnoucí šťáva, v domovině za čerstva mnohem smrdutější, než jak ji známe dle zboží evropského Bylina sotva prý snáší dvojí až trojí takové poranění. **A. f.** obsahuje směsici pryskyřice (až do 70 %), klovatiny (12—50 %), silice, tragantu, ferulové kyseliny a různých jiných nečistot nebo barviv, dle nichž v obchodu také rozličně vyhlíží. V Asii jest **A. f.** prý velmi příjemnou voňavkou nebo i kořením, jakým prý bývala i Římanům. *Dčd.*

A. f. má v obchodě tvar buď nepravidelných, až 4 *cm* velikých zrn, která jsouce uvnitř bílá na vzduchu se rychle růžově a konečně žlutohnědě barví (**A. f.** *in granis*), nebo velikých, nepravidelných kusův (**A. f.** *in massis*) složených ze zrn právě popsaných, která jsou spojena měkkou, bělošedou, později růžovou, konečně hnědou základní hmotou; tento druh obsahuje mimo to vždy více méně jiných příměsů, jako rostlinné částky, hlínu, písek. — **A. f.** *petrae* nazývá se druh, který obsahuje velmi mnoho (50 a více) procent těchto anorganických příměsů. Nejlepší druh jest zrnitý. **A. f.** má zvláštní silný, česneku podobný zápach a nepříjemnou, kořenitě hořkou chuť. Bývala v lékařství velmi vážena jako prostředek účinkující na nervy, zvláště proti hysterii a rozmanitým křečem; nyní jest to lék úplně zastaralý a zapomenutý. *Js.*

Asábský záliv jest část Rudého moře na východním pobřeží africkém při průlivu Báb-el-Mandebském, na 12° 50′ s. š. a 38° 10′ v. d.

od Greenw. Okolí jeho bylo r. 1870 od náčelníků danákilských prodáno ital. paroplavební společnosti Rubattino, tato pak roku 1880 odstoupila práva svá vládě italské, kteráž 9. ledna 1881 zemi onu civilním kommissařem v držení ujala. Celé území s blízkými ostrůvky Umm-el-Bachár, Rás-el-Raml a j. menšími zaujímá 632 *km*², z čehož připadá 579 *km*² na pevninu a 53 na ostrovy, a jest velmi řídce obydleno; napočítánoť r. 1881 1303 obyv. rozmanitých národností (Arabů, Danákilů, Habešanů, Italů), kteří osazeni jsou ve vesnicích Búji, Makace, Asábu, Alali a Margable. Ačkoli pustá, skalnatá půda v končinách těchto k orbě se nehodí, a pitná voda parními destillátory z moře se čerpati musí, přece skládají Italové v A. velké naděje očekávajíce, že odtud otevře se v budoucnosti obchodní cesta do jižního Habeše a do území Gallův a Somálův. Za tou příčinou povolila vláda italská 6·5 millionů lir na zřízení přístavu u Búje a na vystavění majáku na ostrově Fatmě.

Asadí (z Túsu, odtud i Túsí zván), zemřelý r. 1020, jeden z nejstarších básníků novoperských, učitel slavného epika Firdeusího, s nímž žil nějaký čas u dvora Gaznavovce Mahmúda a jehož »Šáhname« počínaje partií o vpádu Arabů do Persie i dokončil. Vedlé vlastního díváni, dále epické básně o Geršaspovi (*Geršaspname*) jest i původcem *Farhangu*, nejstaršího slovníku perského. *Dk.*

Ásaf, v bajesloví orientském první vezír a rádce krále Sulejmána (Šalomouna). Byl nejen největším mudrcem, ale i hudebníkem své doby. Jako kapelník skládal nápěvy k písním Šalamounovým a řídil jeho produkce hudební. Původem svým náleží báje o A-ovi Židům, u nichž byl A. jedním ze tří kapelníků Davidových a vedlé něho nejznamenitějším žalmistou židovským. Připisuje se mu i 12 žalmů, jež však většinou náležejí potomstvu. *Dk.*

Asafie (z řec.), nejasnost, zejména vada výslovnosti, jevící se nejasným pronášením slov nebo slabik. *Peč.*

Asafram jmenuje se oddenek rostliny *Escobedia scabrifolia* R. P., rostoucí v Nové Granadě a náležející do řádu *Rhinanthaceí*. Barví se jím jídla a různé předměty na žluto *Všký*.

Asahi George, rum. básník a spisovatel, buditel národ. života rumunského (* 1. března 1788 v Herţe v Multansku, † 24. listop. 1869 v Jassech. Studoval mathematiku a hvězdářství ve Lvově, Německu, Italii a ve Vídni, kde stal se r. 1804 doktorem filosofie. R. 1813 jmenován professorem praktického inženýrství. Veliké zásluhy o písemnictví rum. získal si A. založiv prvou knihtiskárnu v Rumunsku a prvý časopis (»Albina românească«, později »Patria« přezvaný), jejž sám po 30 let řídil; pak r. 1817 zařídil na své útraty ještě s několika jinými ochotnickou divadelní společnost, pro niž psal a překládal různé, hlavně dějinné kusy. R. 1856 působil za Michala Sturdzy jako zpravodaj školství mnoho ku povznesení veřejného vzdělání v Multansku založiv řadu nových škol průmyslových i gymnasií, jakož i akademii, kterou bohatě nadal. Literární činnost A-ova byla rozsáhlá a rozmanitá: zásluhy jeho spočívají tu hlavně v péči o čistotu řeči, z níž vymítal cizí slova. Mimo rumunskou mluvnici, řadu školních knih, jakož i Dějiny Ruska (2 sv.) vydal sbírku básní s názvem *Culegere de poesiĭ* (2. vyd., Jassy, 1854); *Fabule* (1862); nejlepší prosaické práce jeho vyšly souborně v knize »Nuvele istorice a Românici« (1867). Viz jeho autobiografii ve III. vyd. »Nuvele istorice«. *P.*

Asalové (*Ἀσαῖοι*), národ sarmatský, usedlý na řece Rha (Volze) asi v dnešní gub. orenburské, nejspíše větev Alanů, kteří končiny tyto až ku pobřeží černomořskému zaujímali.

Ibn **Asákir**, historik a slavný učenec arabský (* 1106 v Damašku — † 1152). Věnoval se v Bagdádě a jinde studiu dějin a tradice poslouchaje nejvýtečnější učence své doby, načež sám se stal professorem na tradiční škole v Damašku. Psal pořádkem abecedním děje učenců damašských pod názvem *Kronika Damašská* o 80 svazcích. Theologický jest spis *Výklad lží toho, jenž popírá dogmata imáma Abú-l-Hasana al-Aš'arího* (život Aš'arího a jeho stoupenců s obranou jeho nauky). *Slovník šeichů* (12 svazků o 1300 mužích a 80 ženách) a *Slovník učitelů šesti imámů*, t. j. šesti sběratelů tradicí, se nezachovaly. *Dk.*

Asalské jezero (arab. *Birket-el-Asal*, t. j. jezero medové) ve východní Africe, v zemi Adalů, 48 *km* zjz. od přístavního města Tádžúry, pod 11° 40′ s. š. a 42° 30′ v. d., má vejčitou podobu 12 *km* zdélí a 6·5 *km* zšíří, velmi slanou a lepkavou vodu a leží uprostřed divoké a pusté krajiny jsouc kromě na východě se všech stran obklíčeno horami, v obrovském jícnu vyhaslé sopky, 174 *m* pod hladinou Rudého moře. Pravdě se podobá, že tato sníženina někdy souvisela s Tádžúrským zálivem. Na březích jezera usazuje se hojně soli, jíž se zásobuje Habeš na západě, Adal na severu a země Somálů na jihu.

Asam, umělecká rodina hornoněmecká v XVII. a XVIII. stol. Nejstarší, Jan Jiří A., byl rodem z Tyrolska. Maloval v oleji i al fresco, jmenovitě v Mnichově, Benediktbeuernu a j. Působil též v Praze, a sice jako učitel architektury. Zemřel 1696 zůstaviv dva syny, Cosmu Damiána a Aegida. — Cosma Damián A. (* v Benediktbeuernu 1686 — † 1742) studoval v Římě a usadil se v Mnichově, kdež se stal kurfirštským dvorním malířem. Hlavní jeho obor byla malba al fresco, jmenovitě dekorativní malba nástropní, již doplňoval z pravidla bratr jeho Aegid, povoláním svým sochař, dekorativními pracemi štukaterskými. Tak ozdobili spolu chrám sv. Jakuba v Inšpruku a dóm ve Freisinku. Práce jejich v klášteřích a chrámech bavorských jsou velmi četné; rovněž v mnohých zámcích, jako ve Schleissheimu, v Mannheimu a j. Působnost Cosmy Damiána A-a sahala až do Čech. Z r. 1728 pocházejí nástropní malby v kostelíku na Bílé Hoře, označené na allegorickém obraze v kupoli jeho jménem. Vedlé A-a pracoval zde již mladistvý Reiner, jenž oddal se též úplně deko-

rativní malbě al fresco. Krom těchto maleb pochází od něho malby v refektáři březnovském. Také při výzdobě kostela sv. Mikuláše na Starém Městě byl spolu s malířem Liškou účastněn. Zpráva jedna jmenuje při této příležitosti též Petra A-a jakožto »hlavního malíře« u sv. Mikuláše; zdaž byl tento synem nebo příbuzným Cosmy Damiána, neznámo. Cosma Damián jest jmenovitě pro další rozvoj a směr malby al fresco v Čechách osobnost důležitá a vlivuplná. *Chl.*

Asama-jama, sopka přes 3000 *m* vysoká, uvnitř japanského ostrova Niponu, 110 *km* sev.-záp. od Tokia, známá strašlivým výbuchem r. 1783; jícen její má průměr 300 *m* a dýmá neustále.

Asandros (*Ἀσανδρος*), vojevůdce makedonský, bratrovec Parmeniónа, byl od Alexandra Vel. po dobytí Sard r. 334 ustanoven za místodržícího v Lydii a přispěl potom značně k dobytí Halikarnassu. Od roku 328 účastnil se opět výprav Alexandrových. Při rozdělení říše makedonské dostala se A-rovi od Perdikky ve správu Karie, která mu r. 321 byla odňata, ale ještě téhož roku při novém rozdělení v Triparadeisu od Antipatra opět navrácena. Bojoval potom proti straně Perdikkově, která pod Attalem a Alketou na jižním pobřeží maloasijském se pevně usadila, a moc svou značně rozšířil. R. 316 přistoupiv ke spolku Ptolemaia, Seleuka, Kassandra a Lysimacha proti Antigonovi hájil se údatně proti útokům tohoto. Teprve r. 313 donucen od Antigona k úmluvě, kterou musil vojsko své vydati v moc jeho, řeckým městům na pobřeží navrátiti svobodu a v Karii samé vrchní panství Antigonovo uznati. Ale nedlouho potom A. postavil se opět proti Antigonovi, čehož tento nejspíše použil k jeho zničení, neboť od té doby není již o A-rovi zmínky.

Asang, ves v Čechách, 23 d., 168 obyv. něm. (1880), hejtm. Kaplice, okr. Vyšší Brod (4 hod. záp.), obec Reiterschlag, býv. dom. Krumlov, fara Rychnov Něm.

Asant či ozant smrdutý tolik jako *asa foetida*; a. voňavý tolik jako benzoe.

Asaphus, rod trilobitů ze silurského útvaru. Tělo jeho jest široce vejčité, přední obrys hlavy tvoří půlkruh anebo vybíhá i v dlouhý, ostrý hrot. Tvář hybná jest zakulacena nebo rovněž ukončena ostrým hrotem. Průčelí jest široké a bývá zřetelnými brázdami hřbetními odděleno od ostatního povrchu hlavy. Větve širokého švu spojují se před čelem buď v ostrém úhlu nebo v oblouku. jdou kolem očí a rozbíhají se pak náhle k zadnímu obrysu hlavy, kdež končí mezi ryhou hřbetní a úhlem lícním. Oči jsou síťkované, tváře tvaru půlměsíčitého. Trup jest zřetelně trojlaločný, stočitelný a skládá se z 8 širokých, plochých, podélnou ryhou a velkou kloubní ploškou opatřených žeber. Zvláštností toho rodu jest, že u některých druhů jsou na zpodní stěně zdvojnásobeného zevnějšího konce uprostřed malé a podélné otvory (zv. orgány Panderovy), jejichž význam není dosud vysvětlen. Štít ocasní není příliš vyklenut, nese neurčitý počet prstenců a žebe a končí někdy lichým hrotem. Ret (*hypostoma*) jest na zad ním okraji vidl covitě vykrojen. Rod ten dosáhl je vedlé rodu *Ba radoxides* nejvě ších rozměrů. A známa jest pouz jen ze zpodního silurského útvaru. U nás v Čechách vyskytuje se v spo vrství Barrandovy etáže *D*. Poměrně hojný druh ve vrstvách zahořanských jest *A. nobilis* Barr. (viz vyobrazení číslo 361.). *Fr.*

Č. 361. Asaphus nobilis Barr., s hypostomem (zmenš.).

Asar viz Ás.

Asár, v muslimském právnictví právní rozhodnutí prvých chalífů, jež tito ve smyslu Muhammadově učinili, pokud tato ústní tradice zachována. Uvádějí se jako prameny práva muslimského. *Dk.*

Asarhaddon, král assyrský (681—668 v nápisech klínových *Ašur-achi-iddin*, u Abydéna *Axerdis*, v astron. kanónu *Ἀσαῤαδδινος*, syn Sanheriba krále. Při smrti otce strýce byl právě s vojskem assyrským na výpravě v Malé Asii, načež ihned obrátil se proti bratrům svým, vrahům otcovým, které v krvi jiné Chanigalbatu (nad středním Eufratem porazil. Vojsko vítězné provolalo jej za krále avšak A. byl přinucen vésti těžký boj s bratrem Adrammelechem, který spojil se se severními horaly v Armenii. Současně zpupný Assyrii ze sev.-záp. Kaštarit, vůdce jízdných Kimmeriů, jenž podnítil k odboji kmen médské. A. po těžkém boji odolal domácím i cizím protivníkům; toliko s Médy učinil ujednání jakési, neboť oni od r. 678 datovali počátek své nezávislosti. Nabyv vlády v celé říši pokořil odpor jihobabylónský a pečoval o povznesení říše, která byla tak vysílena. I do vojsk žoldnéři byli pojati. Ze všech vládců assyrských A. nejvíce vynikal mírumilovností. Války jeho jsou vesměs povahy obranné. Povaliv odpor Abdimilkuta, krále sidonského, z Egypta podněcovaný, podnikl r. 671 slavnou výpravu egyptskou, opanoval Memfis a Théby, zapudil krále Taharku do Aethiopie a 20 vladařův egyptských v závislost uvedl. Odtud nazýval se »králem králů muzurských (= Dolní Egypt), patruských (= Horní Egypt) a kušských (= Aethiopie)«. Poslední léta vlády své strávil v Babylóně, jejž byl ze zkázy Sanheribem způsobených nádherněji obnovil. Dále vystavěl tak zvaný jihozápadní palác v Kalachu a královský palác v Ninive (novější pahorek Nebí Júnus). R. 668 jsa

robný, odstoupil trůn dobrovolně svému synu Assurbanipalovi. Zprávy klínové sebral v jeden celek Budge, History of Esarhaddon (1880). *Pšk.*

Asarum europaeum L., kopytník, omylník, lesní špika (viz vyobr. č. 362.), vytrvalá bylina z řádu podražcovitých (*Aristolochieae*). Oddenek pod zemí plazivý, rozvětvený, blanitými šupinami posázený. Na konci větví jediný, krátce stopkatý květ a dva dlouze řapíkaté, ledvinité, leskle zelené listy. Okvětí zvonkovité, trojcípé, zevně zelenavé, uvnitř nachově hnědé. Kolem čnělky na konci 6laločné sestaveno 12 tyčinek ve dvou kruzích. Každá tyčinka vybíhá mezi pytlíčky prašnými v dlouhý zoban. Plod tobolka 6pouzdrá, mnohosemenná, nepukavá. Semena s dužnatým přívěskem po straně. Roste v lesích a křovinách na humosní půdě po celé téměř Evropě. Květy bývají při zemi v listí ukryty. Kvete v dubnu a květnu. Celá rostlina voní silně aromaticky po kafru. Obsahuje v pietivu svém zvláštní těkavou látku zvanou asarin. Dříve, dokud nebyla známa ipekakuanha, užíváno kopytníku co počišťovacího prostředku. Nyní užívá se ho jen ve zvěrolékařství. Přidává se také ke schneeberskému šňupavému tabáku. Složení celé rostliny jest nejvýš pravidelné. Oddenek vyvinuje dvouřadě vždy jen 4 velké, blanité šupiny střídavé a po nich dva listy, mezi nimiž sedí květ. Tím odbyt celý vývoj

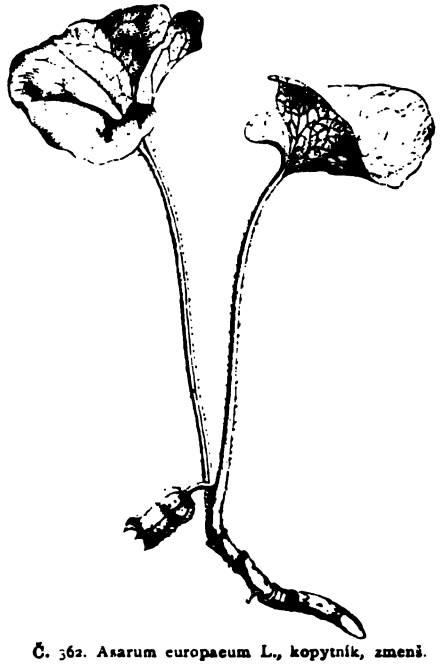

Č. 362. Asarum europaeum L., kopytník, zmenš.

jednoho roku. V úžlabí posledního listu vznikne pupen. z něhož v příštím roce opět 4 šupiny, 2 listy a květ se vyvine. Tím ovšem jest celý oddenek vlastně sympodiem. Rozvětvování děje se pupeny z úžlabí šupin. Poněvadž zde panuje přísná pravidelnost ve vývoji jednotlivých částí, můžeme dle jizev po opadalých šupinách a listech snadno spočísti, kolik let jest ze země vyňatý kopytník stár. Kopytník zastoupen jest v evropské květeně jediným druhem, jenž ani odrůd ani plemen netvoří a typem svým v ostatní floře jest osamoceným nemaje zde žádných příbuzných. Z toho viděti, že jest to rostlina původu starého, jež z dob pradávných buď se v Evropě podnes uchovala neb v dobách těch odjinud se sem přistěhovala. Toto druhé jest spíše pravdivým, neboť velmi příbuzné druhy nalézáme: jeden v Himálájích, jeden v Mandžu a Japanu a celou skupinu velmi si podobných (a tudíž mladých) druhů v Japansku a Americe Severní. Patrno tedy, že ohniskem rodu tohoto jest Japan a Amerika Severní, odkudž za doby třetihorní rozšířily se některé druhy Asií dále na západ, a A. e. zašlo až do krajin evropských, kdež udrželo se podnes. Podotknouti třeba, že Amerika severozápadní a Japan se zeměmi východoasijskými byly za třetihor ve spojení a vyměňovaly si tudíž typy rostlinné. A až podnes z doby té zde mnoho se zachovalo druhů původně třetihorních. *Vsky.*

Asas v hudbě viz As.

Asaul viz Jesaul.

Asberg viz Asperg.

Asbest (z řec. = nespalitelný), osinek, amiant, náleží mezi nerosty amfibolové (viz Amfibol). Vyznačuje se ohebností, hedvábným leskem a vláknitým vzezřením, tak že zevnějškem svým podobá se spíše hedvábí nebo lnu než nerostu. Úplná nehořlavost a téměř netavitelnost této neorganické látky dávno vzbuzovala pozornost, a často zkoušeno spracovati ji k účelům ohnivzdorným. Nejlépe se dá spřádati s bavlnou, které se pak možno zbýti spálením. Dokonce i papír chtěli z osinku vyráběti. Takovéto výrobky však nebývají trvanlivé a sotva nabudou důležitosti již proto, že látka tato není valně rozšířena a dobývání její jest vždy dosti pracné. Z a-u hotoví se nespalitelné hmoty, různé látky k tavení a užívalo se ho k hotovení rozžehací houby, naplněné sehnanou kyselinou sírovou. Také jakožto cediva se ho užívá. Velkého upotřebení došel a. na ucpávky, t. j. prstence z lepenky a-ové, zejména takové, které vydány jsou tření a vysoké teplotě zároveň. Za takových okolností drží výtečně, kdežto veškeré látky organické sejdou při tom rychle. Důležitá ložiska osinku jsou v Severní Americe, odkud také přicházejí různé výrobky osinkové. V Kanadě dobývá se dvou druhů. Jeden jest průzračný jako jantar, ve vrstvách souběžných; vlákna jeho bývají až tři metry dlouhá. Druhý má více magnesie a není tak pevný; vlákna jeho bývají až 60 *cm* dlouhá. Látka se očišťuje od hmot cizích a pak se rozděluje na vlákna. Tato se pak ponenáhlu vkládají do prostřed bubnu, kterýž se skládá z několika segmentů spojených pružinami ve stěnu pružnou. Otáčí se to kolem osy bubnu. Na pevné části to-

hoto stavu navlečena jest bavlna a svláčí se ve třech proudech podél vnitřních stěn bubnu, tak že obklopuje a. a pokrývá jej souvislou vrstvou. Takovýto pletenec se pak ještě spřádá. Pletence vyrábějí se řečeným způsobem rychlostí asi 30 *cm* v minutě, v síle i tuhosti úplně stejnoměrné. Užívá se jich k ucpávkám, zejména ve strojnictví při rourách, válcích a pod. *Vjk.*

Asbestové ucpávky viz Asbest.

Asbjörnsen Peter Christen, přírodozpytec a spisovatel norský (* v Christianii 1812 — † t. 1885). Studoval ve svém rodišti lékařství a přírodní vědy a přijal pak na venkově místo vychovatelské. Zde stýkaje se stále s lidem jal se sbírati jeho pověsti a báchorky, pak jsa podporován od vlády konal cesty zvláště po přímoří vlasti své a neunavně zabýval se studováním jednak přírody, zejména rostlinstva a mořské zvířeny, jednak obecného lidu, jeho obyčejů, zvláštností, pohádek a j. V lét. 1849—50 cestoval na válečné lodi norské po Středozemním moři a navštívil i Malou Asii a Egypt, pak v lét. 1856—58 zdokonaloval své lesnické vědomosti v Rakousku a Německu, zvláště pak v Tharandě, načež vrátiv se do Christianie stal se lesmistrem v ministeriu vnitra. V úřadě tom bylo mu ovšem mnoho cestovati, i používal toho pilně k doplňování svých prostonárodních sbírek. R. 1864 vydal se na státní útraty na cestu po Nizozemsku, Dánsku a Německu, hlavně za účelem dobývání rašeliny, i vydal pak o tom spis *Törv og törvdrift* (1868). Nejdůležitější publikací A-ovou jsou jeho sbírky národních báchorek, v čemž mu byl nápomocen přítel jeho, učený a duchaplný biskup Jörgen Moe; vyšly pod titulem *Norske Folke-Eventyr* (Christ., 1842, pak ještě čtyřikráte, nová sbírka 1871) a *Norske Huldr-Eventyr og Folkesagn* (znamenité báchorky o skřítcích, t., 1845—48, 3. vyd. 1870) a vynikají nejen poetickým vypravováním, ale i živým, krásným líčením přírody i lidu. A. způsobil tím úplný převrat v literatuře dánskonorské nejen látkou vymaniv se z vlivu literatury salonů kodaňských, ale i jazykem těchto báchorek z úst lidu vzatých zahájiv zvláštní literaturu norskou. V tento obor jeho činnosti patří ještě čtyři svazky povídek pro děti *Juletraeet* (Vánoční stromek, t., 1850—52 a 1866), *Ydale* (t., 1851) a j. Co do věd přírodních studoval se zvláštní oblibou zvířenu hloubi mořské a přispěl vědě mnohým novým výzkumem, zejména nalezl nový druh hvězdice mořské, nazvané *Brisinga endecacnemos* Asbj. Ještě však záslužněji sobě vedl popularisováním přírodních věd vydav *Naturhistorie for Ungdommen* (t., 1839—49, 6 sv.) a *Kortfatted Naturlaere* (t., 1841). Jako zkušený lesník přispíval též k literatuře hospodářské zvláštními spisy, hlavně prostonárodními (*Om skorene og om et ordnet madstel*, 1864 a j.) a četnými příspěvky do časopisův odborných. Ze spisův A-ových mnoho jest přeloženo do němčiny, francíny, ruštiny, polštiny, italštiny i angličiny. Srv. A. Larsen, La vie et les oeuvres de P. Chr. A. (Christ. 1873).

Asbóth de Nemescsó [ašbót de nemečč]: **1) A.** Ludvík, generál honvédský (* 1803 — † 1882 v Lugoši). Sloužil v rakouském vojště, ale r. 1843 šel na dočasný odpočinek a oženiv se r. 1844 oddal se hospodářství. R. 1848 chopil se opět meče a přidav se k národnímu vojsku maďarskému vyznamenal se v bitvách u Móru, při dobývání Budína a u Perešt stal se generálem a u Maďarů velmi populárním. Po revoluci byl v Aradu odsouzen k smrti provazem, ale rozsudek změněn cestou milosti a A. odsouzen k 18letému vězení. Od 25. srpna 1849 do 18. čce 1856 byl vězněm v aradské pevnosti. Roku 1861 byl znova zat a po několik měsíců v Terezíně vězněn. Po návratu svém vydal své *Paměti* a byl jmenován r. 1863 dopisujícím členem maďarské akademie. Vydal též *Az éjszak-amerikai polgárháboru története* (Dějiny severoamerické války občanské). — **2) A.** Jan, syn předešlého, maďarský spisovatel, narozen r. 1845. Skončiv studia právnická stal se úředníkem v ministerstvu věcí zahraničných, později byl hlavním spolupracovníkem listů »Kelet népe« a »Magyarország«. Od r. 1883 jest odborným radou v ministerstvu zahraničných věcí. Sepsal *Irodalmi és politikai arczképek* (Literární a politické podobizny) a r. 1886 velice obsáhlé, zajímavé a nákladné dílo o Bosně: *Bosnia*. — **3) A.** Oskar, doktor filosofie, mimořádný professor slovanských jazyků na budapeštské universitě. Narozen 10. srpna roku 1850 v Novém Aradě, studoval srovnávací jazykozpyt na universitách v Budapešti, Berlíně, Lipsku a Gotinkách a habilitoval se r. 1880 jako docent slovanských jazyků na universitě budapeštské. R. 1882 procestoval Rusko, kdež vešel v literární styky s Buslajevem, Budilovičem, Kulakovským a Lamanským. Předmětem studií jeho jsou hlavně ruština, čeština a srbština, kteréž jazyky úplně ovládá. Přednášky jeho na universitě, na které byl r. 1885 jmenován professorem mimořádným, týkají se hlavně těchto tří jazyků a jednotlivých partií jejich literatur. Vydal *Szláv és magyar keresztény terminologiában* (1887, Slovanství v mad. křesť. terminologii). Pro jeho znalost jazyka srbského jmenovala jej vláda speciálním inspektorem srbského gymnasia v Novém Sadě. *Bšk.*

Ascalabotae viz Gekoni.

Ascalaphus Fab., ploskoroh, ozdobný hmyz síťokřídlý z čeledi mravkolvů (*Myrmeleontidae*), upomínající tvarem tykadel velice na motýle denní. Hlava jeho jest na čele i na temeni porostlá hustými a dlouhými chlupy, oči rozděleny jsou příčnou ryhou, tykadla pak, stejně dlouhá neb i delší než celé tělo, končí se paličkou široce sploštělou. Larvy žijí hlavně na horských lukách ve trávě, v mechu a v spadlém listí a živí se nejvíce mšicemi; nevyhrabují však do země nálevkovité jamky jako podobné larvy mravkolvů. V jižní Evropě žije asi 13 druhů, z nichž jediný, totiž pl. pestrý (**A.** *macaronius* Scop.)

vyskytuje se v okolí pražském, ovšem velmi zřídka. Přední křídla jeho jsou v první třetině žlutá, ku konci skoro čirá, na předním kraji s černohnědou, žlutě žilkovanou skvrnou; zadní křídla žlutá mají u kořene velikou skvrnu černohnědou, na špici pak podobnou skvrnu očkovou. Tělo 20 *mm* dlouhé jest černé, žlutě skvrnité, rozepjatá křídla mají až 57 *mm* šířky. *LD.*

Ascaltis viz Ascones.

Ascan., v zoologických jménech skratek jména Peter Ascanius.

Ascanius: 1) A., dle pověsti syn Aineův a Kreusin, provázel otce na útěku z Tróje a ponechav po smrti jeho vládu v Laviniu maceše své, dobyl si na Etruscích nového panství a založil Albu Longu. Pode jménem Iulus pokládán byl za praotce rodu Iuliův. Podlé Dionysia Halikarnasského stal se po dobytí Tróje králem Daskylitův na Propontidě a odebral se později do vlasti, kam také Aineas z Italie se navrátil. Se Skamandriem, synem Hektorovým, založil potom ve Skepsidě na severním svahu idském říši, kterou prý potomci jejich po dlouhou dobu ovládali. Pokládá se za zakladatele města Askanie.

2) A. Peter, norský přírodozpytec (* 1723– † 1803), studoval v Upsale a stal se professorem na »hospodářskopřírodovědeckém amfitheatru« v Charlottenburgu. Jeho *Icones rerum naturalium* jsou zvláště důležity pro ichthyologii norskou.

Ascanius lacus viz Isnik-gjöl.

Ascaris viz Škrkavka.

Ascelin č. Anselm Nikolaj, dominikán, jenž papežem Innocencem IV. vyslán byl jako věrozvěst křesťanský k Mongolům, avšak marně, tak že sotva se vrátil do vlasti. Popis dvouměsíčního cestování A-ova čte se ve »Speculum historicale« Vinc. Bovezského, odkud vzdělán překlad francouzský Bergeronem (»Voyages faits principalement en Asie«) a ruský D. J. Jazykovem v »Sobraniji putešestvij k Tataram« (Petrohrad, 1825).

Ascendent (z lat.), příbuzný v pokolení vzestupujícím, předek (otec, děd, praděd atd.); kdežto descendent znamená příbuzného v pokolení sestupujícím (potomka, syna, vnuka, pravnuka atd.). Rak. ob. obč. zák. (§. 43.) označuje a-y významem »rodiče«, kdežto descendenty zahrnuje slovem »děti«. *Kr.*

Ascensio (lat.), stoupání; v ohledu církevním nanebevstoupení; v astronomii **a. recta** viz Rektascense. *Gs.*

Ascension: 1) A. [esênšn] čili Ostrov Nanebevstoupení, hornatý ostrov Atlantského okeánu, ležící téměř uprostřed mezi Afrikou a Jižní Amerikou, pod 7° 55′ j. š. a 14° 25′ z. d., zcela osamělý a od nejbližší země, ostrova Sv. Heleny, téměř 1300 *km* vzdálený. Maje rozlohu 88 *km*², skládá se z vyhaslých jícnů sopek a poskytuje obraz divoké hornatiny, jež asi uprostřed ostrova v trachytovém Green-Mountainu dosahuje největší své výše 835 *m*. Podnebí má velmi suché, ale zdravé, půdu pustou, s jediným jen pramenem, a proto, ačkoliv již r. 1501 objeven byl od Portugalce Joãa de Nova Galego v den Nanebevstoupení P. (odtud jméno ostrova), zůstal neobydlen a nepovšimnut až do r. 1815, kdy Angličané zřídili zde stanici k snadnějšímu dozoru nad Sv. Helenou, kde Napoleona I. v zajetí drželi. Později kotvilo zde anglické loďstvo určené k potlačení afrického otrokářství, a počato půdu vzdělávati, tak že ostrov dříve docela pustý aspoň poněkud odívá se zelení a poskytuje výživy ovcím a skotu. Z tropických rostlin pěstuje se zde pepř, tomato a ricinus, z evropských hlavně zelenina. Zvířenu zastupují zde především četné hrdličky, mořské ptactvo, ryby, divoké kozy a obrovské želvy, jež chovají se ve dvou rybnících. Nyní jest ostrov zásobovací a nemocniční stanicí pro lodi plovoucí do Vých. Indie a na lov velryb. Jediným jeho místem jest Georgetown na sev.-záp. břehu, s tvrzí, bezpečným kotvištěm, král. námořní nemocnicí, angl. posádkou a 400 svobodnými černochy. Vývoz r. 1885 ceněn na 36.000 zl., dovoz na 27.000 zl. — **2)** A., ostrov Karolinského souostroví, viz Ponape. — **3)** Bahia de la A., záliv Karibského moře v jihomexickém státě Yukatanu.

Ascetta viz Ascones.

Asciano [ašáno], městečko ve stř. Italii, v prov. a distr. sienském, nad ř. Ombrone, na dráze florenckořímské, má opevnění z r. 1351, několik pěkných chrámů se starými malbami, sirotčinec, divadlo, minerální prameny, lázně a 2224 obyv. (1880, obec 7668). Jižně od A-na na lesnaté stráni Acony jest bývalé opatství Monte Oliveto, semeniště olivetánů, se znamenitými freskami L. Signorelliho a Soddomy.

Ascidiacea viz Ascidie.

Ascidicola Thor., mořský rod korýšů klanonohých (*Copepoda*), z čeledi *Notodelphyidae*. Ač klademe rod tento mezi klanonožce s ústním ústrojím kousavým (*Gnathostomata*), kteréž význačnou jest známkou všech klanonožců volně žijících, nežije A. volně ve vodě, nýbrž v žaberní dutině sumek (*Ascidii*). A. nemá očí, samička pak nosí dvě vaků vaječných, jež dvěma křídlovitými šupinami jsou pokryty. Obyčejným druhem v moři Severním jest **A.** *rosea* Thor., 3·5—4·5 *mm* dl. korýš, žijící v dutině zažívací sumek *Ciona intestinalis* a *Ciona canina*. *Šc.*

Ascidie čili sumky, *Ascidiacea* (viz vyobrazení č. 363.), třída pláštěnců (*Tunicata*) usedlých, vakovitého těla, s vakem žaberním mřížovitě protkaným a 2 otvory zevními, namnoze sblíženými. — Důležitost a-ií poznána teprve v nedávné době, když Kovalevskij a jiní po něm vyšetřili, že vývoj těchto dříve k měkkýšům řaděných zvířat souhlasí úplně s vývojem obratlovců, hlavně amphioxa (v. t.). Následkem toho četní zoologové vykládají původ obratlovců z a-ií, kdežto jiní (Dohrn, Semper) **a.** i amphioxa pokládají za zvrhlé obratlovce, a ještě jiní (Van Beneden) jak obtratlovce tak **a.** mají za zvláštní samostatné větve živočišné. Vakovité tělo **a**-ií jest z největší části přisedlé na kamenech, rostlinách neb i jiných zvířatech mořských; malá část

jich volně se pohybuje ve vodách (ohnice). Tělo přisedá buď celou zpodinou (obr. *A*), buď prodlužuje se tato ve stonek (obr. *B*), jenž pak může rozvětvovati se ve výhonky pučící (*stolo*, obr. *B st.*). Hřbetní strana těla označena jest zauzlinou mozkovou (obr. *A, B, m*), břišní strana srdcem (obr. *A, s*). Na povrchu těla jsou dva otvory, z nichž jeden (obr. *A, B, o*) vede do veliké dutiny dýchací a označuje se jakožto ústa; druhý otvor jest položen ve střední čáře hřbetní a zove se kloakální čili vyvrhovací (obr. *A, B, a*). Zevní tlustá, rosolovitá neb i chrupavčitá stěna tělesná (obr. *B, pl.*) zove se chybně pláštěm, neboť jest to vyloučenina vniterní stěny buněčné. Chemicky jest ovšem plášť a-ií důležit tím, že sestává z cellulosy, jinak jen u rostlin rozšířené. Nervová zauzlina (obr. *A, B, m*) jest jediná vysílajíc četné větve nervové k svalům, žábrům atd., jakož i k nepatrným smyslovým ústrojům, jako očku, čichové jamce a j. Ústa (obr. *A, B, o*) přecházejí v rozsáhlý vak jícnový, na jehož zpodině počíná prodloužený požerák (obr. *A, B, j*), nadouvající v žaludek (obr. *A, B, ž*); střevo ústí řití (obr. *A, B, ř*) do prostoru kloakového (obr. *A, B, k*). Žábra (obr. *A, B, žb*) vyvíjejí se ve způsobě mřížek na stěnách jícnu, následkem čehož se tento zove též vakem žaberním. Na stěnách mřížek rozvětvují se přejemné vlásečnice, přijímající kyslík z vody, jež otvorem ústním vniká do jícnu a odtud skulinami žaberními do prostoru kloakového, odkudž zároveň s výměty střevními a pohlavními produkty otvorem vyvrhovacím (obr. *A, B, a*) na venek vychází. Ve střední čáře na zpodu dutiny žaberní probíhá obrvený žlábek zv. endostyl (obr. *A, B, r*) na zad až k otvoru požeráku, na přídě pak objímá jícen a pojí se se žlábkem hřbetním. Žlaznaté buňky endostylu zachycují potravní části ve vodě obsažené a do vaku žaberního vniklé, načež vířivé buňky na zpodu endostylu pohánějí potravu tu k požeráku. Na hřbetní straně dutiny dýchací probíhá řada výběžků, t. zv. jazýčků (obr. *A, B, jz*), o jejichž funkci nic určitého není známo. — Srdce a-ií (obr. *A, s*) jest jednoduchý vak, zvláštním způsobem se stahující. — **A.** jsou obojnatci; pohlavní žlázy (obr. *B, pž*) leží na střevě nebo vedlé střeva, i vyvíjejí se dříve vajíčka než varlata. Oplození děje se v kloace. Jinak také složité a. množí se pomocí zvláštních výhonků čili stolonů (obr. *A, st*), z nichž vyrůstají nová individua. Zárodky z oplozených vajíček jsou zcela odchylné od dospělých a-ií, kteréžto poslední jeví skutečně značné stopy degenerace. Larvy a-ií (obr. *C*) upomínají v mnohé příčině na obratlovce. Tělo jejich jest prodloužené, na přídě hlavicovitě nadmuté, kteréžto část obsahuje hlavní ústroje. Ústa (obr. *C, o*) nalézají se na hřbetní straně, jícen pak souvisí úzkým kanálkem (obr. *C, f*) s dutinou mozko-

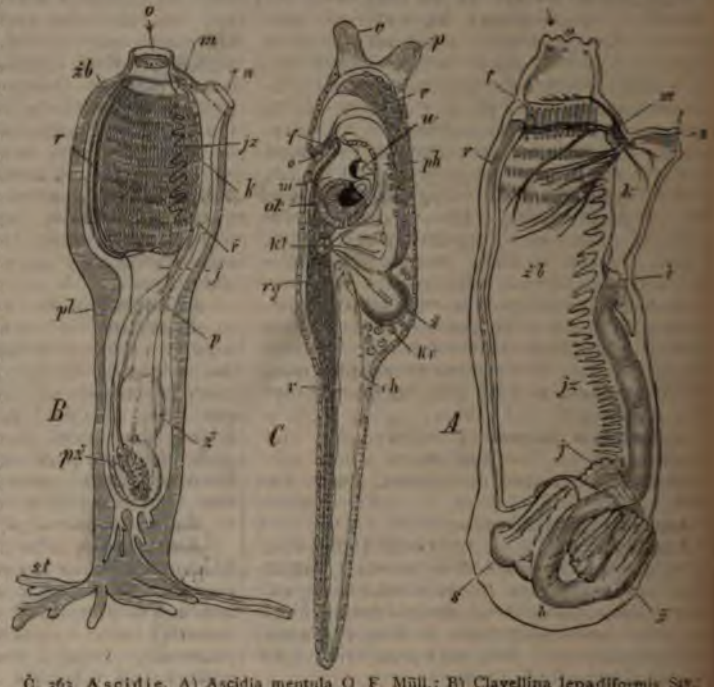

Č. 363 Ascidie. A) Ascidia mentula O. F. Müll.; B) Clavellina lepadiformis Sav.; C) dospělá larva sumky Phellusia mammillata Cuv.

vou (obr. *C, m*). Liché očko (obr. *C, oč*) a sluchový váček (obr. *C, u*) souvisí s mozkem. Mícha (obr. *C, r*) probíhá na hřbetní straně a odpovídá i geneticky i morfologicky míše obratlovců. Tuhá chorda (obr. *B, ch*) probíhá pod míchou v ocasovitém přívěsku těla. Během přeměny larvy této v dokonalé zvíře degeneruje ocas a s ním ovšem i roura míchová a chorda. Na přídě těla vznikají 3 výrostky, jimiž se larva zachycuje pevných předmětů (obr. *C, c, p*). Z nervové soustavy zbude pouze nepatrná zauzlina bez vniterné dutiny; za to jícen vyroste v obrovský vak a zažívací ústrojí rozčlení se v požerák, žaludek a střevo. Dále vyvine se plášť, ústa změní se v otvor vaku dýchacího, kolem něhož povstane 4–8 lalůčků. Dle vládnoucí soustavy dělí se a. na 4 řády: 1. **A. ocasaté** (*Copelatae*), volně žijící a celkem upomínající na larvové stadium. Rod *Appendicularia* (v. t.). 2. *Synascidiae*, usedlé a společným pláštěm souvislé v trsech. Rody

Botryllus, *Didemnum*. 3. *Monascidiae*, usedlé, ojediněle žijící. Rody: *Ascidia* (obr. *A*), *Ciona*, *Molgula*, *Cynthia*, *Boltenia*, *Clavellina* (obr. *B*). 4. Ohnice (*Luciae*), trsy volně žijící; rod *Pyrosoma*. Z četné literatury uvádíme: P. J. Van Beneden, Rech. sur l'embryogén. l'anatom. et la physiologie des Ascidies simples, 1846, Acad. Belg.; Kovalevskij, Mem. Acad. imp. de St. Pétersburg, 1866; Lacaze de Duthiers, Les Ascidies simples des côtes de France, Arch. zool. expér. et génér. III., VI., Paříž, 1874, 1877; Ed. Van Beneden et Julin, řada pojednání v Archives de Biologie V., VI. 1885 - 86. *V.*

Ascii (z řec. *ἄ-σκιος*), bezestinní, slují obyvatelé pásu horkého, poněvadž do roka dvakráte (na obratnících samých pouze jednou), tenkráte totiž, kdy slunce stojí jim v nadhlavníku čili zenitu, nemají v poledne stínu. Po ostatní čas roku jsou obyvatelé těch krajin *amfiscii*, dvojstínní, poněvadž polední stín jejich padá buď na sever anebo na jih, dle toho, jestli vrcholí slunce jižně nebo severně od jejich nadhlavníku. — Stín obyvatel obojího pásu mírného padá v poledne vždy na tutéž stranu — odtud jméno jejich *heteroscii*, jednostinní; ježto však v severním mírném pásu směřuje k severu, kdežto v jižním mírném pásu padá směrem opačným, na jih, slují obyvatelé pásů těch též *antiscii*, protistinní. — Stín obyvatel obojího pásu studeného prochází v té době roční, kdy jim slunce nezapadá pod obzor, za 24 hodiny všemi čtyřmi stranami světovými; proto slují *periscii*, obstinní. — Původcem tohoto roztřídění jest holandský zeměpisec, Bern. Varenius. *Koll.*

Ascilla viz Ascones.

Ascites (z řec.), vodnatelnost břišní, t. j. hromadění syrovatečniny krevní v dutině břišní, vyskytující se dílem o sobě nebo zároveň s vodnatelností končetin (viz Anasarka) a jiných syrovatečních dutin. Příčiny výhradné vodnatelnosti břišní jsou buď vleklé záněty pobřišnice, samostatné i v zápětí tuberkulosy a rakoviny jdoucí, neb obmezené proudění krve v soustavě vrátnicové (rozmanité vleklé choroby jater a sleziny; záněty žíly vrátnicové, stlačení její nádory atd.). Jestli a. se vyskytuje vedlé vodnatelnosti jiných útrob, pak příčina se zakládá buď na chorobném složení krve (hydraemii), na onemocnění srdce a plic nebo na chorobách ledvinových. Vodnatelnost břišní možno podlé nápadných zjevů snadno usouditi, tím snadněji, čím větší množství tekutiny, které až na objem 15—20 litrů vzrůsti může; tato bývá z pravidla čirá, barvy nažloutlé nebo nazelenalé, bohatá na bílkovinu; skorem vždy chová něco vlákniny. V některých případech (zánětu pobřišnice) chová jisté množství krve a jest červeně zbarvena. Při velké vodnatelnosti břišní trpí mnohé důležité zábyvy tělesné: pohyb krve, dýchání, trávení, odměšování moči, a to v míře, že život nemocného přímo jest ohrožen. Jestli léčení základní choroby s úspěchem se mine, nezbývá nic jiného, nežli paracentesi, nabodnutím břicha, tekutinu vypustiti. *Mx.*

Asclepiadeae Jacq. (A. *daceae* Lindl.), tolitovité, čeleď rostlin z řádu svinutokvětých (*Contortae*). Jsou byliny nebo keře často popínavé, zřídka (*Stapelia*) tvaru kaktusového. Kořen jest někdy hlízovitý a jedlý. Listy vstřícné, řídčeji v přeslenech nebo roztroušené, nejcelejší, někdy dužnaté nebo kožité, pravidlem bez palistů. Řapík a zpodina čepele bývají žlaznaté. Květy buď úžlabní nebo na konci větví jsou 5četné, obyčejně v okolících nebo vrcholících, libovonné, řídčeji odporně páchnoucí. Tvar plátků korunních rozdílný a podstata jejich někdy (u *Hoya*) voskovitá. Neobyčejného složení jsou jejich často jednobratré tyčinky tím, že mívají plátkovité nebo ostruhovité výběžky, skládající ozdobné jakési pakorunky. Pel tvoří brylky, kteréž se zachycují z obou nebo ze všech 4 pouzder 1. prašníku v jedno slepené, na kraji lepkavé blizny, tak že opylení státi se musí hlavně hmyzem. Dva od zpoda volné plodolisty mají společnou, 5laločnou, velkou bliznu, jsouce jednopouzdré a mnohovaječné. Plod složen z dvou měchýříků, při uzrání často úplně oddělených. Semena chudobílečná, s chocholem hedvábitě lesklých vláken. A. chovají často v celém těle mnoho mléčné šťávy, vynikající buď jedovatou nebo zároveň léčivou povahou i lepkavostí. Vedlé té poskytují mnohé druhy velmi pevné lýko a hojně vlákna semenného, jehož namnoze s prospěchem se užívá jako bavlny nebo hedvábí. Čeleď A. čítá ke 1300 druhů nejvíce tropických, méně v mírném pásmu domácích a v 5 podčeledí zařaděných. Tyto, nitkami, 2- nebo 4pouzdrými prašníky a počtem brylek od sebe rozdílné, slují takto: *Periploceae*, *Secamoneae*, pravé A., *Gonolobeae* a *Stapelieae*. Význačnějšími druhy jsou: *Vincetoxicum officinale* Mnch., u nás planá; *Hoya carnosa* R. Br. z Asie, pod jménem voskovky často u nás pěstovaná; *Asclepias syriaca* L., z Ameriky, ale v našich zahradách porůznu vysazovaná. *Stapelia*, rod lodyhami kaktusům podobný, jest domovem v Kapsku. *Gymnema lactiferum* R. Br. poskytuje Ceyloňanům hojnost lahodného mléka. *Děd.*

Rostliny z čeledi a-í obsahují některé fysiologicky činné hmoty. Mléčná šťáva jejich působí průjem, vrhnutí i pocení. Proto užívá se jich někdy v náhradu ipekakuanhy. Hořká látka z *Asclepias vincetoxium* (Cynanchum) vyrobená, asclepin (Cynanchin) zvaná, rozpouští se v líhu, aetheru i vodě a má shora vytčené fysiologické vlastnosti. Kořen *Asclepias* čili *Calfotropis gigantea*, zvaný *radix Mudaris gigantei*, podáván bývá proti chronickým osutinám. Hmota činná v něm obsažená, mudarin, podobá se fysiologicky emetinu. *Peč.*

Asclepias L., tolita, klejicha (*Schwalbenwurz*, *Seidenpflanze*), rostlinný rod z čeledi *Asclepiadeí*. Květy má obojaké, pravidelné a 5četné. Stálý kalich podepírá srostloplátečnou korunu, jejíž ušty jsou buď rozložené nebo nazpět ohnuté. Neobyčejného tvaru jsou tyčinky tím, že od zpodiny prašníků vybíhá po jednom plátkovitém, kápovitém výběžku, kteréž dohromady tvoří zvláštní, tyčinkám proti.

lehlý věnec (pakorunce podobný), před jehož plátky mimo to ještě vyniká po jednom růžkovitém přívěsku ku prašníkům přiohnutém. Tyčinky vydávají brylky pylové, ku blizně se přilepující. Vaječník složen ze dvou dole volných, na konci však ve společnou čnělku a tupou nadmutou bliznu spojených plodolistů. Plod sestává ze dvou měchýříků na konci srostlých, více méně prodloužených, s četnými semeny, chocholem chlupů ozdobenými. **A.** obsahuje druhy bylin vytrvalých, přímých nebo popínavých a oplétavých, se vstřícnými, řídčeji přeslenatými nebo střídavými listy, s jednoduchými úžlabními okolíky a s hojnou mléčnou šťavou. Rostou počtem asi 40 druhů zvláště v Severní Americe a jsou většinou jedovaté způsobujíce dávení a počišťování. Z nich i v našich venkovských květinových zahrádkách místem vídati **A.** *syriaca* L., klejichu hedvábnou nebo americkou, jež na výslunném stanovišti jednou usazena podzemními oddenkovými šlahouny snadno tak daleko a široko se množí, že nesnadno jest ji vyhubiti. Dorůstajíc na 1 *m* výšky usychá a hyne každoročně až na vytrvalý oddenek. Její listy jsou vstřícné, vejčité a značné. Z jejich úžlabin vynikají na prodloužených stopkách velké kulaté okolíky kvítků libovonných, špinavě hnědočervených, ve věncích pleťových. Tyto, u nás zřídka v plod uzrávajíce, jsou vítaným žírem včel. Semena, as 25 % mastného oleje obsahující, zakončena dlouhým chmýřím, k různým účelům se hodícím: jednak se míchá s bavlnou nebo s hedvábím, jednak se hodí k vycpávání podušek nebo na cupaninu, odkudž také rostlina ta hedvábnou nebo vatovou (franc. *herbe à la ouate*) pojmenována, a vlákno samo, z něhož se zhotovují i klobouky a flanelové látky, sluje pro lesk a dostatečnou ohebnost vegetabilním hedvábím (franc. *soie végétale*). Dále poskytuje **A.** *syriaca* jemné vlákno (lýko) na různá přediva, kůru z oddenků jako lék proti dušnosti, mladé výhonky (pazoušky) místo chřestu jako zeleninu, a bílé, z poraněných míst celého těla hojně se prýštící mléko, jež jest povahy mléka kaučukového a vlastností podezřelých. Po jižní Evropě **A.** *syriaca* roste jako planá rostlina. Neméně důležity jsou: **A.** *tuberosa* L., klejicha bulvatá, jejíž hlízy ženou do potu a slouží proti krvotokům; druh ten znám ve Spoj. Obcích severoamerických jménem *Wind-root*, *Butter-fly-wied* nebo *Pleurisy-root*. — **A.** *curassavica* L., klejicha oranžová, v Americe a na Antillách, i **A.** *asthmatica* L., klejicha protidušná, pěstovaná ve Vých. Indii, nahrazují *ipekakuanhu*. **A.** *mexicana* Cav. jest ozdobným polokeřem s listy v přesleny sestavenými. **A.** *alexicaca* Jacq., klejicha jedomorná, má otáčivou lodyhu a slouží na Cejlonu jako protijed. — **A.** *acida* Roxb., posvátná *Soma* u Indů, má příjemně nakyslé mléko. *Děd.*

Ascoboleae s rodem *Ascobolus*, skupina hub, jež náleží mezi *Diskomycety*, t. j. mající roušku čili hymenium volně rozloženou na povrchu plodního terče (*discus*) a vyznačující se před Pezizovitými a jinými, že jednotlivá vřecka ve stavu zralosti prodlužují se, vymrštíce svými konci nad hymenium a pak teprve vymršťují elasticky spory své. *Ed.*

Ascoceras, vyhynulý rod čtyřžábrých hlavonožců útvaru silurského. Skořápka má podobu láhve se stran sploštělé, na jejímž protaženém a zúženém konci nalézá se obou, druhý pak bývá šikmo seříznut. Tato část odpovídá poslední příčné stěně odhozené počáteční části skořápky, která měla původně podobu krátkého širokého orthocera s 3—5 vzdušnými komůrkami, a jen zřídka v souvislosti s ostatní skořápkou se pozoruje. Bříšní konvexní (dle polohy zvířete ventrální) straně skořápky nalézalo se sifo, jehožto poslední oblina zanechala po odhození počáteční části skořápky malou, zacelenou jízvu. Ostatní část skořápky rozdělena jest podélmo na dva díly, z nichž díl při konvexní straně odpovídá komoře pro zvíře určené, díl pak při konkávní straně vzdušným komůrkám, které zajímají jen asi polovinu celé šířky skořápky. **A.** zastoupen jest v siluru dvěma současnými pobrody: *Aphragmites* Barr., jehož skořápka kromě oněch odhozených nemá žádných vzdušných komůrek vůbec, a *Glossoceras* Barr., jehož sifo jest složité. **A.** nalézá se v Čechách v oboru Barrandeova souvrství *E*. *Pvč.*

Ascoli [ask-], dvě města italská: **1) A.** Piceno [pič-], hlavní město province t. jm. v střed. Italii, nad pr. bř. Tronta, na kopci velmi malebně rozložené, 80 *km* již od Ancony, sídlo biskupa a prefekta, s citadellou a hradbami, 11 chrámy, několika kláštery a starými monumenty (i z římské doby), gymnasiem, lyceem a museem starožitností, obchodní komorou a 18.140 obyv. (1886, obec 24.016), živícími se výrobou zboží skleněného, železného a hliněného (porculánu, majoliky), klobouků, sukna, plátna, papíru a přípravou kůží, vosku a hrubého hedvábí. Přístavem jeho jest Porto d' **A.** na Adrijském moři, chráněný dvěma tvrzemi a prospívající obchod pobřežní. Za starověku slul Asculum Picenum jsouc hlavním městem Picenů, již nezávislosti své obhájili až do r. 268 př. Kr. Ve válce se spojenci italskými zničeno docela, ale brzy opět vystavěno a později stalo se římským municipiem. — Provincie ascolská majíc rozlohu 2093 *km²* hraničí s Adrijským mořem a prov. teramskou, aquilskou, perugijskou a maceratskou a rozdělena jest ve dva distrikty: ascolský (1230 *km²*) a fermský. Celkem má 222.046 ob. (1886). **2) A.** Satriano, město v jihoital. prov. foggijské, distr. bovinském, na vých. svahu Apenin a na pobočce dráhy foggijsko-neapolské, jež již. od Foggie, sídlo biskupské, se 7859 ob. (1886, obec 10.257). Římané zvali je Asculum Apulum, a zde nad nimi r. 279 př. Kr. zvítězil épeirský král Pyrrhos. R. 1246 vojska císařské porazilo zde povstalce apulské.

Ascoli Graziadio Isaia, slavný italský jazykozpytec a orientalista, nar. 16. čce 1829 v Gorici ze zámožných rodičův židovských, kteří ho určili k obchodu. Více než obchod vábilo **A.**-ho studium filologie, jehož výsledkem byl r. 1844 spisek, v němž pojednával

o příbuznosti furlanštiny s valaštinou. Úplně o budoucím povolání jeho rozhodl teprve spis *Studii orientali e linguistici* (Milán, 1854—55.), který mu získal r. 1860 stolici srovnavacího jazykozpytu na vědeckoliterární akademii v Miláně, kde dosud přednáší. Od té doby vydal řadu spisův a článků v časopisech italských i cizích, v nichž pojednával se všestranností sobě vlastní o nejrůznějších skupinách jazykových. Hlavní spisy A-ovy jsou *Corsi di Glottologia* (vyznamenáno cenou Boppovou v akademii berlínské a přeloženo do angličiny a do němčiny); *Fonologia comparata del sanscrito, del greco e del latino* (Turin, 1870, sv. I., něm. 1872) a *Studj critici* (2 svazky, Gorice, 1861—77, přel. do něm.). Ve spise *Nesso ariosemitico* pokoušel se A. vyložiti souvisle různé živly jazyků semitských a arijských, ve knize *Frammenti linguistici* (1865—78) dokazoval souvislost jazykův arijských se semitskými ve tvorbě kmenů zájmenných a sklonbě; výsledky studií svých o sanskrtě a prakritě uložil ve výtečném spise *Saggi indiani*, o cikánech napsal německy studii *Zigeunerisches*, kterou Pott přijal jako dodatek ke své knize o témže předmětě; jazykem keltským obíral se v knize *Il codice Irlandese dell' Ambrosiana* (1878). Veliké zásluhy získal si A. svými pracemi v romanistice. S Flechiou založil sborník *Archivio glottologico italiano*, v němž zahájil výzkum nářečí italských uveřejňuje v něm po léta článek *L' Italia dialettale* (1882—85), mimo to pojednání *Saggi ladini* (vyšlo i samostatně), vyznamenané cenou Boppovou; *Traduzione del Barlaam e Giosafat soprasilvano*; *Saggio di morfologia e lessicografia soprasilvana* (roč. VII.). Pojednání, které přednesl A. za mezinárodního sjezdu orientalistů v Berlíně, vydal s názvem *Lettera glottologica* (Turin, 1881), kde vysvětluje různost jazykův indoevropských křížením národů. Listem tímto zahájil řadu listův o nejdůležitějších otázkách srovnavacího jazykozpytu, o vlivu ethnologie na změny jazykové. Pokračování jejich vyšlo ve sbírce *Miscellanea di filologia e linguistica* (Florencie, 1886) s názvem *Due lettere glottologiche (I. Di un filone italico, diverso dal romano, che si avverte nel campo neolatino; II. Dei neogrammatici)*. Německý překlad některých jeho listů vyšel s názvem »Sprachwissenschaftliche Briefe« od Güterbocka (v Lipsku, 1887). Roku 1889 jmenován A. senátorem. Bližší o něm viz v »Rivista europea« (1872) a v »Illustrazione italiana« (1886). *P.*

Ascomycety, houby vřeckaté, čeleď obsahující tvary velmi rozmanité, ale mající společný jeden znak založený na zvláštní povaze ústrojů rozplozovacích, znak nad míru charakteristický a důležitý, jenž záleží v tom, že výtrusy č. spory povstávají ve větším neb menším počtu uvnitř buněk matečných. Tyto z pravidla liší se tvarem i velikostí od buněk vegetativních a nazvány jsou vřecka čili *asci*, ve kterých volným novotvořením vznikají výtrusy (*ascosporae*). Vrstva plodní, složená ze všech vřecek, slove rouška čili *hymenium*, a pletivo vegetativní, z něhož berou počátek vřecka, označuje se názvem podrouškové čili subhymeniální pletivo (*telum subhymeniale*). Často nacházejí se mezi jednotlivými vřecky neplodná vlákna, parafysy (*paraphyses*), kteráž bývají štíhlejší, jednobuněčná neb přihrádkovaná, jednoduchá, zřídka větvitá. Tvar vřecek jest velmi rozmanitý dle skupin i druhů; nejčastěji vídáme vřecka kyjovitá a od těch existují takořka všechny přechody až do vzácnějších vejčitých neb ellipsoidálních. Podobně i spory mají značnou proměnlivost tvarů, neboť mezi výstředními formami, jako jsou nitkovité a dokonale kulovité, známe četné tvary střední. Stěna vřecek barví se často vodnatým roztokem jódovým na modro; někdy jeví zřetelné zvrstvení; též vyskytují se případy, kdy ve ztlustlém temeni jejím nachází se nejhořeji jemný kanálek, na venek jenom tenkou lamellou uzavřený. Co se týče vývoje spor ve vřeckách, podal první důkladný popis processu toho De Bary ve svém spise Über die Fruchtentwickelung der Ascomyceten (Lipsko, 1863) a později ve své Morphologie u. Physiologie der Pilze, Flechten und Myxomyceten (Lipsko, 1866).

V nejmenších vřeckách jest protoplasma jemně zrnitá a prostoupená vakuolkami, ale jádro schází. Teprve když dosáhlo délky jedné třetiny neb poloviny vřecek zralých, objeví se jádro asi uprostřed vaku. Jak ascus roste dále, tak stěhuje se plasma neustále do hořejší části a jádro s ní. Záhy objeví se místo jednoho jádra dvě těsně při sobě, pak najdeme čtyři a konečně osm v jednom vřecku. Nejisto jest posavade, povstávají-li jádra dělením či snad tím, že nucleus primitivní v sousední protoplasmě se rozplyne a pak kolem dvou nově vzniklých středů attrakčních hmota jeho se soustřeďuje (zvětšená snad o nové látky z protoplasmy). Osm jader posléze vytvořených rozestoupí se asi ve stejných vzdálenostech od sebe, povyrostou značně, obklopí se plasmou, jež zformuje se do ellipsy a obemkne se blanou. Jistá část protoplasmy, která se nesúčastnila tvorby spor, zbude, rozestře se ponejvíce v dolejší části vřecka a zove se epiplasma. Název ten jí přísluší tím spíše, že má vlastnosti od obecné protoplasmy poněkud odchylné: láme mnohem silněji světlo a má vzhled podivným způsobem homogenní, krom toho jeví i chemicky znaky rozdílné, neboť jódovými roztoky vodnatými přijímá barvy rezavohnědé až fialově hnědé.

Tuto reakci t. zv. epiplasmovou jeví u některých A-tů vřecka ještě nedospělá a to v dolejší své partii. Tu patrně rozlišila se původní protoplasma ještě před vytvořením spor v plasmu »plastickou« a v epiplasmu. Některé A. naproti tomu nemají epiplasmy. Způsob, jakým definitivního počtu jader ve vřecku bývá dostoupeno, nebývá vždy takový, jak vylíčen byl na příkladě předchozím, nýbrž známo jest, že některé A. (na př. *Ascobolus furfuraceus*) svůj vývoj výtrusů značně krátí. Místo původního jádra objeví se rázem osm sekundárních jader jakožto zárodky budoucích spor. Naproti tomu u Tuberaceí máme příklad, kterak ve vřecku mohou spory vznikati zcela nepravidelně,

studnách, avšak také v hlubokých jezerech. *Šc.*

Asémie (z řec.), neschopnost jednak projevovati duševní stavy své vnějšími známkami, na př. slovy (*afasie*), písmem (*agrafie*), posuňky vůbec (*amimie*), jednak rozuměti zevnějším výrazům a známkám jiného (a. perceptivní) a napodobovati je (a. mimická). Hlavní příčina a., která jest zvláštní druh amnésie částečné (v. t.), spočívá v porušení nebo úbytu některé části čivového ústroje ústředního. *Kps.*

Aseneth viz Asseneth.

Asěnovci, bulharská dynastie. Původ jména je temný; slovansky se píše Асѣнъ, čti Asean, Asjan, řecky Ἀσάνης, lat. *Assanus*. Teprve pozdní prameny a pověsti mají tvar Jasen. — Ioan Asěn I. (1186—1195) s bratrem Petrem obnovil říši Bulharskou použiv úpadku státu Byzantského a zaraził sídlo své v Trnově. Byl car smělý a podnikavý. Po vypuzení Řekův z Podunají hlavní jeho skutek bylo vzetí Srědce (1194) a vpád až k Sěru. Po mnoholetých šťastných válkách zavražděn od boljara Ivanka. Po něm vládl Petr sám a pak nejmladší bratr Kalojan. — Nejslavnější panovník druhé říše Bulharské byl Ioan Asěn II. (1218—1241), »syn starago Asěnja carja«. Když car Kalojan (1207) zavražděn a když trůnu se zmocnil sestřenec jeho Boril, Asěn utekl na Rus; teprve po 11 létech se navrátil a pomocí četných stoupenců oblehl Borila v Trnově a jej zajal. Bitva u Klokotnice mezi Plovdivem a Adrianopolí r. 1230 přinesla jemu nejen úplné vítězství nad mocným tehdá »císařem« epirským Theodorem, ale i obsazení celé Makedonie po Soluň a Albanie po Drač. Proti Latinům panujícím v Cařihradě Asěn vešel ve spolek s císařem nikejským Janem Dukou Vatacem a obléhal s ním Cařihrad r. 1235. Později se však spojenci rozešli. Současná svědectví vychvalují osobní vlastnosti Asěnovy, co panovníka moudrého a lidumilného. Za synů jeho nastal úpadek říše a r. 1257 rodina A-ců v přímém potomstvu vyhasla. Byzantinci pokusili se později uvésti na trůn trnovský potomka vedlejší větve Jana Asěna III. (1279—1280), ale tento řecký chráněnec brzo přinucen k útěku. Potomci jeho vynikají pak co Asani dlouho mezi šlechtou byzantskou; poslední z nich žili ještě v XVI. stol. v Cařihradě. V Bulharsku samém jméno Asěn mělo takový lesk, že si jej přikládali mnozí panovníci i z jiných rodin, jako car Konstantin († 1277) a car Jan Alexander v XIV. stol. *KJk.*

Aseptický (z řec.), co nemá vlastností septických č. hnilobných. — Obvaz a., jenž nechová látek působících sepsi; viz Antisepse a Sterilisace. *Peč.*

Aseptin, tekutina k uchování masa, doporučená Gahnem v Upsale, jest vodný roztok kyseliny bórové; omezuje sice hnití, nikoli však plesnivění. *Peč.*

Aseptol čili *acidum rozolicum* nazývá se $33\frac{1}{3}\%$ roztok kyseliny orthofenolsulfonové a byl doporučen r. 1887 jako náhrada fenolu nejsa jedovat a maje vlastnosti antiseptické. Syrupovitá, rudá tekutina, vůně slabého fenolu, rozpustná vodou, lihem i glycerinem, nerozpustná aetherem, chloroformem i tučnými oleji. 3—5% roztoky působí antisepticky, 10% se hodí k desinfekci. Podobá se, že neujalo se dosud jeho užívání. *Peč.*

Aser, Aser, syn Jakubův a praotec izraelského pokolení podlé něho nazvaného. Území A-ovo obsahovalo úzký, ale úrodný pruh země od moře Středozemního začínajíc Karmelem až k Tyru a Sidónu, avšak pokolení A-ovo nedovedlo nikdy ovládati celé toto území. *Jrk.*

Aseria, staré, římské město v Liburnii, jehož zbytky (mezi nimi i brána) spatřují se v dalmatské vsi Podgradje. *Klc.*

Asetinci viz Osetinci.

Asfalt (franc. *asphalte*) jest látka živičnatá (bituminosní), složená v podstatě z uhlíku, vodíku a kyslíku a někdy i dusíku, jež se rozpouští v aetheru, sirouhlíku, oleji terpentinovém a olejích dehtových, a dělí se na a. přirozený a umělý.

A. přirozený či smůla skalní (*Erdpech, Erdharz*) čítá se mezi nerosty (prysky řice zemní), jest skupenství buď pevného, o tvrdosti soli kamenné (2) anebo kapalného (franc. *malthe*), černý nebo černohnědý, lesku mastného a hustoty 1·1 až 1·2. Zapáchá po živici (bitumenu), taje asi při 100° C., snadno se zapálí a hoří plamenem svítivým a silně čmoudícím. V kusech vyskytuje se v Mrtvém moři a v Asfaltovém jezeře (Pitch lake) na ostrově Trinidadu, kteréž jest pro obchod nejdůležitější; jako napustivo proniká pískovce třetihorní (*molasse*) u Clermont-Ferrandu, břidlici v Tyrolsku u Seefelda, ve Francii u Autuna, u Buxièr a j., vápence jurské ve Francii u Seyssela na Rhôně, ve Švýcarsku u Traversa, v Elsasku u Lobsanna, v Hannoversku u Limmera, v Tyrolsku u Seefelda; s jemným pískem smísen jest u Chamalièry, s pískem křemenitým ve Španělsku u Maesta. V míře nepatrné sklípkovitě vtroušen vyskytuje se v Čechách u Malé Chuchle, Oustí n. L. a Semil, na Moravě u Chlebovic, Letovic, Místku a Mikulova, ve Slezsku u Bělska, Skočova a Těšína. Jiná naleziště jsou u Dubrovníka, Neapole, Chieta, na ostrově Brazze, na Kubě a v Jižní Americe. A. (přirozený) cenil se již ve starověku, a samo řecké jméno jeho *asfaltos* (od ἀσφαλίζω = upevňuji) svědčí o výtečných vlastnostech. Složil ve stavitelství za maltu, jak dokazují zříceniny babylónské a memfidské, a přispěl zachovati mumifikované mrtvoly starých Egyptanů až na naše doby. S podivením jest, že potom užívání a-u upadlo v zapomenutí, a teprv po několika tisiciletích, v tomto století upozornili inženýři Darcy, de Coulaine, Fournel na výborné vlastnosti a-u. Inženýr Malo právem pokládá se za zakladatele novověkého průmyslu asfaltového, zejména pokud se týče potřeb stavebních. A-u užívá se ve stavitelství pozemním i silničním, a jde-li o to, zabrániti kde přístup vlhku, není látky, jež by a. nahradila. Při pracích stavebních potřebuje se nejvíce buď drti vápence asfaltového nebo mastiku asfaltového. Drť vyráběla se

dříve mírným zahříváním vápence asfaltového, jenž se teplem rozpadá; nyní se vyrábí buď pouhým rozdrcením anebo zároveň roztrháním železnými, bodlinami posázenými válci, které se otáčejí nestejnou rychlostí, čímž se dostanou kusy těžké 300 až 400 *g*; ty rozdrobí se pak na dobro ve mlýnech odstředivých (Carrových, Vapartových). Drť vápence asfaltového zahřáta a pak stlačována scelí se, čímž se stává způsobilou pokrývati souvislou vrstvou **a**-u plochy rozsáhlé, na př. silnice. **A.** přirozený destillován poskytuje parafin a tekuté oleje svítivé. (Vesmír, 1885; Léon Malo, Sur l'asphalte, Paříž, 1861 a 1879). *Hjn. Plk.*

A. umělý (*mastic factice*) jest zbytek dehtu kamenouhelného po destillaci více nebo méně vysoko hnané. Kryje se to pojmem **smůla** minerálná měkká (zbytek po destillování poloviny těžkých olejů dehtových) a **smůla** tvrdá (*Hartpech*), a jest to látka beztvárná, černá, lomu lasturného. Rozpuštěn v olejích dehtových skýtá tekutinu černou, která sluje **a**-em oživeným (*brai demigras, revivifié*), a užívá se ho na přípravu laků a pokostů. *Rn.*

A. litý (*asphalte coulé, Gussasphalt*) jest směs asfaltového mastiku s hrubým pískem. Do kotlu dá se čištěná živice, roztaví se, pak přidávají se kusy mastiku z bochníků na 8 až 10 dílů rozlomených, při tom stále se zahřívá, až se mastik rozleje; do toho nasype se potom čistého, suchého, hrubého písku, míchá neustále, a když každé zrnko písku **a**-em obaleno, může se líti; zahřívati nemá se pod 150° C. a přes 170° C. Množství živice čištěné, dané na počátku do kotlu, závisí na množství živice v mastiku: čím tento tučnější, tím méně živice se přidá; kolik písku se přimíchá, závisí na účelu, a jde-li o asfaltování cest, na teplotě letní; u nás mísívá se mastik s pískem co do váhy v poměru as 2 : 1, v krajinách teplejších jde se na poměr 1 : 1, ale nikdy nesmí písku býti více než tolik, aby zůstalo každé zrnko obaleno **a**-em; dle toho třeba u nás na 1 *m*³ **a**-u litého as: 100 *kg* živice čištěné, 1500 až 1600 *kg* mastiku a 700 až 800 *kg* hrubého písku. Podklad **a**-u litého musí býti *a*) úplně nepoddajný, poněvadž vrstva **a**-u jest tenká a tedy sama obtížení nésti nemůže; *b*) úplně suchý, protože v případě opačném horký **a**. vyvodí páry, které brání, aby povlak **a**-ový těsně nepřilnul k podkladu, které činí jej nesouvislým a následkem toho netrvalým. Rozestírá se v pruzích 1 až 1·5 *m* š., jež posypou se hned pískem aneb moučkou vápennou. *Plk.*

A. pěchovaný (*asphalte comprimé, Stampfasphalt*). Drť asfaltového vápence zahřívá se v nádobách, jimiž se točí, aby se drť nepřipekla, a to při teplotě asi 110° C. (traverský tučný vápenec asfaltový snese až 140° C.); nádoby ty mají otvor, aby ubíhati mohly páry vodní a lehké oleje, které by jinak překážely dokonalému spečení při pěchování. Horká drť vozí se na místo potřeby v karách uzavřených, a to i na 10 *km* daleko, aniž vychladne o více než 2 až 3°; tu se rozestírá v pruzích na podklad nepoddajný, suchý a srovnaný, v tloušťce as o ½ větší, než-li má býti tloušťka vrstvy upěchované. Jelikož se horká drť asfaltová sbaluje as jako sníh, když taje, jest obtížno rozestříti ji rovnoměrně, a proto se zavádějí pravídka s kolečky na koncích, která odestávajíce od podkladu o tloušťku vrstvy shrnují při pohybu svém přebytek drti. Hned za rozestírači jdou pěchovači, stloukajíce vrstvu pěchovačkami železnými, as 20 *kg* těžkými, jež napřed se zahřejí, aby se drť na ně nelepila; potom se upěchovaná vrstva hladí žhavými želízky as 25 *kg* těžkými, a pokud ještě jest měkká, posype se jemným pískem. V Berlíně užili na pěchování stroje, při němž pracuje řada pěchovaček, as jako stoupy na tříslo; také válců ohřívaných se užívá. *Plk.*

Asfaltová isolace. Aby se zabránilo zemní vlhkosti vnikati do zdí, jako na př. při staveních obytných, upravuje se **a.** i. ve způsobě vrstvy vodorovné z asfaltového mastiku a písku, která se rozestře na srovnané zdi as 15 až 30 *cm* nad zemí; není-li půda vůkolní vodorovná, rozestírá se **a.** i. ve stupních, ale spojitě; na 1 *m*² vrstvy 20 *mm* tlusté čítá se 18 *kg* asfaltového mastiku a 10 až 12 *kg* čistého písku (viz též Asfaltová plst). Jde-li o isolaci plech zedních stojatých, natře se zeď neomítnutá, pokud možno ohřátá, asfaltovým lakem z 1 *kg* asfaltu, ¾ *kg* terpentinu a ⅛ *kg* fermeže, a když tento nátěr utvrdnul, omítne se plocha maltou. *Fka.*

Asfaltová lepenice (mazanina) nanáší se na dlažby sklepové, na mlaty, na podlahy v sýpkách, kuchyních, záchodech, na klenby mostové a pevnostní a pod. O přípravě viz Asfalt litý. *Fka.*

Asfaltová plst dělá se z odpadků tkanin vlněných, chlupův a pod., jež se stlačí na kusy třeba 24 *m* dlouhé a 80 *cm* široké a napojí asfaltem. Jde-li o střechu z **a**-vé **p**-ti, připevní se plst buď na pažení prkenné nebo laťování v pruzích buď rovnoběžných s hřebenem anebo kolmo na ně, pak se natře směsí ze 2 dílů dehtu a 1 dílu asfaltu a posype suchým, hrubým pískem; po 3 až 6 měsících se nátěr opakuje a znova jemným pískem posype; svah střechy bývá ¼ až ⅛; trvání závisí především na opětování nátěru a posypávání v dobách přiměřených. **A**-vé **p**-ti užívá se též za vrstvu osamocovací (isolovací) ve zdech a na krytbu kleneb. *Bch.*

Asfaltová silnice viz Silnice.

Asfaltová střecha. Na laťování zcela husté nebo pažení prkenné (šalování) dá se 2 až 3 *cm* tlustá vrstva buď malty, buď jílu smíšeného s řezankou, tříslem, chlupy a pod. (aby se netrhala) nebo dlažba dlažicová a na okapech připevní se proužky plechu, které se ohnou nahoru; na to se upevní hrubé plátno napjaté a pak rozetírá se asfalt litý na tloušťku 12 až 15 *mm* v pruzích rovnoběžných s hřebenem (nejlépe u hřebene počínajíc) aneb kolmo na něj a posype pískem. Svah střechy jest ⅛ až 1/12; trvání závisí na jakosti mastiku a na souvislosti a tuhosti podkladu. *Bch.*

Asfaltové dlažice jsou z asfaltu pěchovaného o straně as 10 *cm* a o tloušťce 4, 5 a 6 *cm*, a kladou se na podklad nepoddajný (dlažbu cihelnou, béton) ohřáté nebo za studena; hodí se do průjezdů, dvorův a na cesty nepříliš živé. *Plk.*

Asfaltové kluziště viz Skating ring.

Asfaltové moře, *Asphaltites lacus*, zvalo se za starodávna Mrtvé moře.

Asfaltové podklady kolejní v. Koleje.

Asfaltové roury hotoví se nyní i do 0·5 *m* světlosti. Lepenka papírová, napojená asfaltem, natáčí se na válec a přitlačuje zároveň válečkem druhým, aby asfalt stejně byl rozdělen; uvnitř natírají se roury fermeží, zevně asfaltovým lakem. **A. r.** jsouce levnější železných hodí se na vzduchovody provětrávací, mluvovody i vodovody. *Bch.*

Asfaltový béton jest směs asfaltu se štěrkem, má as takovou pevnost jako béton vápenný, ale jest pružnější a hodí se proto zejména dobře na základy pod stroje. Dle četných pokusů L. Mala hotoví se takové základy takto: Mastik asfaltový zahřívá se v kotlech asi na 200° C, do roztaveniny se nasype čistého tlučeného štěrku (50 až 60 *kg* štěrku na 100 *kg* asfaltu), hmota tím ochlazená zahřeje se za pilného míchání opět na 200° C a lije pak do formy sestavené v základech z hladkých prken. Kde mají býti otvory pro díly upevňovací, umístí se dřevěné roubíky hned do formy; když to ustydlo, odstraní se prkenné stěny a roubíky, a osazování stroje může se počíti. Aby **a. b.** oleji se strojů kapajícími nezměkl, chrání se vrstvou malty cementové. *Plk.*

Asfaltový chodník dělá se buď z asfaltu litého nebo pěchovaného; tento jest dražší prvého, poněvadž vrstva jest tlustší, ale příjemnější na chůzi; v obou případech třeba podkladu nepoddajného, suchého a dobře urovnaného (dlažby cihelné na maltu nebo bétonu), se svahem příčným $^1/_{50}$ až $^1/_{70}$. *Plk.*

Asfaltový lak na jemnější výrobky dřevěné a kožené připravuje se z asfaltu kamenouhelného, jenž se rozpouští v oleji lněném za přidávání kolofonia, žlutého vosku včelního a něco parafinu; to se vaří zvolna, až vznikne hmota jednostejná, pak přidá se berlínské modři, vaří opět, přidá terpentinové silice, benzolu a chloroformu a za horka filtruje. Jemnější laky na železo se skládají z asfaltu rozpuštěného v lehkých olejích dehtových; obyčejný lak jest roztok v olejích těžkých. *Rn.*

Asfaltový mastik (*mastic d'asphalte*) jest vápenec asfaltový a živice čištěná, jež se smísí za horka a slijí v bochníky těžké 23 až 30 *kg*. V železných kotlech válcových a příklopy opatřených roztaví se živice čištěná, do té dává se pozvolnu za ustavičného mísení drti vápence asfaltového, až hmota (tmavě čokoládová) tak zhoustne, že se počíná mísením trhati; pak se slévá do forem železných tvaru ⬡ nebo ▢, které napřed se vysypou suchou hlinou, aby se slitky snáze vyklopiti

daly. **A. m.** dá se krájeti nožem, o 15 až 20% živice, a jelikož vápenec as byť i pocházel z téhož dolu, nemá množství živice, třeba dáti do kotlu živice jednou více, po druhé méně; při varu nemá býti menší 175° C an stoupiti 230° C. Místo živice přirozené *ron minéral*) a drti asfaltové užívá se umělého z dehtu kamenouhelného a rých látek rozemletých (křídy, břidlice, silničného a pod.), ale padělky tyto škem svým nikterak se nelišící od v z asfaltu přirozeného, užity byvše při litém, dávají práce, které brzy puk lámou.

d'**Asfeld** Claude François-Bid valier, maršál francouzský (* 1667 — vyznamenal se ve Španělsku za války ctví, kde byl velitelem vojsk francou v létech 1704—07 a 1713—15 a dobyl Tortosy a Alicantu. Ve válce o trůn stal se vrchním velitelem na Rýně r. po dobytí Filipsburku jmenován maršá

Asfendármez: 1) A., dvanáctý měs perského. — **2)** A., pátý den měsíce vůbe šté pak měsíce a-u, pro shodu jména se jménem jeho den slavnostní. Význa jest prý rozum, intelligence. Tento de nostní náleží zvláště mužům a žen v ten den dobré si prokazují a u vzájemné úmluvy o svých záležitoste zachovalo se hlavně v krajinách ho ale i ve městech (Ispahánu, Reji atd.). dosáhne v den ten všeho od svého odtud jméno jeho *merddžirán* (mužotr nátlaku na muže). V týž den píší se i k formulky na papír a nalepují na stěny k odvrácení všelikého hmyzu. — **3)** A., anděla, jemuž náleží dozor nad zemí nými ženami, jež milují své muže.

Asfodélová louka slula v řecké m gii louka v podsvětí, porostlá květinou »los« zvanou, zasvěcenou Persefoně (v. A delus). Louka tato prostírala se celým a duše zemřelých na ní pobývaly.

Asfyxie (z řec.): **1)** A., omráčení zdánlivá, jest pathologický úkaz, při n stavuje se činnost dýchací pro sníženou vost středů dýchacích, uložených v mí dloužené, k čemuž pak přidružuje se se nebo zastavení akce srdeční. Snížená drá středů dýchacích při a-ii vzniká příliš ným působením dráždidel na tyto středy čátku prudká dráždidla budí hlubší a četn hyby dýchací, působí-li však déle, ubý dům dýchacím postupně dráždivosti, a drá nejsou s to, aby vzbudila dýchací pohyb staví-li se intensivnější dráždění středů cích ponenáhlu, nemusí dyspnoe předc zastavení pohybů dýchacích. V případ ubývá dráždivosti dýchacích středů ry než přibývá dráždidel. Zastavení dýchá dále též podstatný vliv na srdce. V míš dloužené nacházejí se totiž středy za jícího ústrojí srdečního, jež při zastave nosti dýchací následkem nedostatku k intensivněji drážděny jsou, tak že srdc

pomaleji. Trvá-li nedostatek kyslíku déle, nastane oslabení ganglií vnitrosrdečních, a srdce zastavuje svou činnost. **A.** může končiti dvojím způsobem. Buď oslabení středů dýchacích a ganglií nitrosrdečných přechází v úplnou obrnu a dostaví se smrť, anebo středy jmenované nabudou své dřívější dráždivosti a nastane uzdravení. Příčiny **a.** v tom se scházejí, že jejich vlivem přivádí se organismu méně kyslíku, než se ho v těle spotřebuje. Děje se to při mnohých zánětlivých pochodech plicních, které způsobují ucpání sklípků plicních, dále při násilném zúžení průchodů dýchacích (škrcení a pod.). *Kl.*

2) A. novorozenců. Je-li u novorozeňátka atmosferické dýchání buď zcela nemožno nebo v různém stupni omezeno, nedostatečno, říkáme, že dítko jest asfyktické, zdánlivě mrtvé. **A.** novorozenců jest buď původu nitroděložního připravujíc se již mezi porodem (*asphyxia intrauterina*), nebo počíná teprve po ukončení porodu z příčin, jež činí dítě k trvalému dýchání neschopným (*a. extrauterina*). V prvním vzhledě zaviněna bývá mnohdy přímým podrážděním čivového středu dýchacího v prodloužené míše (tlakem na lebku kostmi pánve, nástroji atd.), častěji však porušením oběhu krve mezi matkou a plodem, jež obmezujíc okysličování krve plodové dráždí též střed respirační a způsobuje předčasné dýchání plodu, jímž místo vzduchu vnikají v útroby dýchací cizí tělesa, tekutá i pevná. Porušení takové vychází buď od matky (náhlá smrť, krvotoky, otravy, poranění, božec atd.) neb od plodu (stlačení, ztočení, uzly, výhřez pupečníku atd.). — **A.** po porodu, mimoděložní, bývá podmíněna nebo stupňována tlakem na mozek, porušením míchy, překážkami v oběhu krve (vrozenými vadami srdce a cev) a v dýchání (vrozenou slabostí, defekty v bránici, voletem a j.). Chorobopitevní nález jest týž jako při zhynulých udušením. Přesycováním krve kyselinou uhličitou vede **a.** z pravidla buď rychle, buď znenáhla k obrně středů čivových, načež následuje klesání tonu svalového; a proto rozeznáváme dva stupně **a.**: lehký, je-li tonus svalstva ještě zachován (*a. livida, apoplectica*); těžký, jestli tonus svalstva již vymizel (*a. pallida*). V prvním stupni jest kůže, zvláště v obličeji, zsinalá, spojivka oční překrvená, zenice vypoulená; končetiny nejsou chabé, nýbrž v obvyklé poloze; citlivost kůže neporušena, otvor řitní zavřen. Dýchání buď zcela chybí, nebo jest nedostatečné, pohyb srdeční zleněný, puls plný a silný, i v pupečníku zřetelný. Při tomto druhu **a.** podaří se většinou v krátce zavésti pravidelné dýchání; nedaří-li, vyvíjí se z něho rychle stupeň druhý. Ve 2. stupni jest tělo bledé, mrtvole podobné; končetiny visí ochable na trupu jsouce prosty všeho tonu, i řit jest otevřena; dítě nereaguje na dráždění ani kůže ani sliznic (úst, oka). Dýchání úplně chybí, činnost srdce je značně zleněna, puls malý, slabý, v pupečníku zaniklý. Málokdy, a to jen přičiněním lékaře, lze v tomto stadiu dítě opět životu vrátiti. Předpověď závisí na stupni a na příčinách **a.**: při vrozených vadách, zrůdnostech, porušení středů čivových a vůbec v druhém stadiu jest nepříznivá; i po zdařeném obživení mohou teprve později následovati jisté neblahé svízele: atelektase a záněty plic, konvulse, tetanie atd. Profylaxe **a.** vyžaduje urychlení porodu. Vlastní léčení řídí se stupněm **a.**: v prvním stadiu postačí po podvázání pupečníku a vyčištění úst i hltanu od hlenu zbuzení pohybů dýchacích drážděním kůže: teplou lázní, třením, postříknutím studenou vodou, zahříváním, šimráním nozder atd. V druhém stupni není radno mrhati čas tímto povrchním drážděním, nýbrž dlužno po vyčištění úst a hltanu přikročiti ihned k zavedení umělého dýchání, a sice: *a*) cevkováním hrtanu (vyssáváním tekutin z průdušnice a vdechováním vzduchu do plic); *b*) passivními pohyby dle rozličných method (Marshall Hall, Sylvester, Schultze), jež mají nahraditi výdech i vdech. a z nichž Schultzeovy přemety jsou nejvydatnější; *c*) faradisací čivu bráničného. Pokusy tyto potřebí potud prováděti, dokud lze ještě dokázati ozvy srdeční. *Schg.*

Asgard (dům asů) v severském bajesloví nazývá se příbytek bohů, jež představovali si na výšinách nadpozemských. Bylo v něm několik (12) zlatem zdobených hradů, v nichž jednotliví asové bydleli nebo se scházeli, mimo jiné Walhall, příbytek Odinův. Na zemi s **a**-u vedl most *bifröstr* (duha). (Viz Asové.) *VM.*

Ashburton [ešbertn]: **1) A.**, angl. město v hrabství devonském, 32 *km* sev.-vých. od Plymouthu, s 5797 obyv. (1881). V okolí břidlicové lomy a doly měděné a cínové. — **2) A.**, řeka v západní Australii, vzniká na kraji pouště australské nedaleko obratníku kozorožce, teče směrem sev.-záp. a vykonavši dráhu asi 700 *km* vtéká do Indického oceánu pod 21° 40′ j. š. V době dešťů bývá to mohutná řeka, až 300 *m* široká a 20 *m* hluboká; jinak koryto její jest obyčejně vyprahlé, místy vyplněné tůněmi. Hlavní přítok: Hardy-river (s pravé strany).

Ashburton [ešb-], lord Alexander Baring viz Baring.

Ashby-de-la-Zouch [ěšbydelazůš], městečko v Leicestershiru v Anglii, na dráze loughborough-burtonské, 24 *km* jihozápadně od Nottinghamu, s 8512 ob. (1885), jejichž hlavní zaměstnání jest koželužství, punčochářství a obchod se sladem. V okolí jsou uhelné doly a slaná zřídla. Malebného pohledu dodávají místu zříceniny hradu, kde byla vězněna Marie Stuartka.

Ashe [eš]: **1) A.** Thomas, angl. novellista a cestopisec (1770 – 1835). Z novell jeho vynikají *The Spirit of the Book; The Liberal Critic or Henry Percy; The Soldier of Fortune*; z cestopisův *A Commercial and Geographical Sketch of Brazil and Madeira.* — **2) A.** Thomas, angl. básník, nar. r. 1838 ve Stockportě. Studoval theologii, působil jako učitel a od delší doby žije v Paříži. Sepsal drama *The Story of Hypsipyle;* povídku *Edith*, jež upomíná na

Longfellowovu Evangelinu; pak básně drobnější *Poems, Pictures, Songs.* *V.M.*

Asher Adolf, bibliograf něm. (* 1800 — † 1853). Byl jako kupec zaměstnán v Anglii, později v Petrohradě, kde r. 1827 založiv antikvariát přenesl jej r. 1830 do Berlína. Osvojil si důkladnou znalost bibliografickou a věnuje obzvláštní péči rozšíření vědeckých spisův anglických v Německu. Sepsal: *A bibliographical essay on the collection of voyages and travels edited and published by L. Hulsius and his succ. 1598—1600* (Berlín, 1839); *A bibliographical essay on the Scriptores Rerum Germanicarum* (t., 1843); *Itinerary of Rabbi B. Benjamin of Tudela*, cestopis hebrejský s anglickým překladem a poznámkami (2 díly, Londýn, 1841).

Asheville [ěšvil], městečko v novoyorském státě, na křižovatce několika drah, má 5 chrámů, 2 týdenníky, 4 továrny na tabák, železárnu a 5600 obyv. *W. L.*

Ashford [ěš-], město v Kentu (Anglii), na horním Great-Stouru a křižovatce tří velikých drah, s 9693 obyv. (1881); má gotický chrám, znamenité strojírny, leštírny mramorové, obchod s obilím a dobytkem a značnou výrobu damašku.

Ashland [ěš-], několik hrabství a míst ve Spojených Obcích severoamerických, zejména: **1) A.**, město boydského hrabství ve státě Kentucky na ř. Ohiu, má dobré železniční spojení a přes 3280 obyv. (1880). Okolí jest bohato uhlím a železem. — **3) A.**, hlavní místo hrabství t. jm. (1217 *km*²) v Ohiu, má 11 kostelů, 2 týdenníky, značnou výrobu zboží obuvnického a 3004 obyv. (1880). — **3) A.**, horní město v Pennsylvanii (hrabství Schuylkill), 180 *km* sev.-záp. od Filadelfie, kamenouhelné středisko mahonoyského údolí, má 3 týdenníky, 11 kostelů, 20 škol, vodárnu i plynárnu a přes 6052 ob. (1880). — **4) A.**, hl. město hrabství t. jm. ve Wisconsinu, na Chaquamegonském zálivu Horního jezera, železnicí spojené s Milwaukee, středisko znamenitého železářského průmyslu, jenž po všem hrabství kvete; má vysoké pece, tavírny a 3844 ob. (1885). Hrabství **A.** jest pahorkaté, lesnaté a nadmíru bohaté rudami železnými a měděnými; ale i na zlato, stříbro a olovo se zde doluje.

Ashley [ešlé], hrabství v severoamer. státě Arkansas, s 10.156 obyv. (1880) na 2460 *km*² a hl. místem Fountainhillem.

Ashley [ešlé]: **1) A.** Anthony viz Shaftesbury.

2) A. Anthony Evelyn Melbourne, angl. politik a spisovatel, syn Antonína **A.**-e Coopera, hraběte ze Shaftesbury, narodil se 24. července 1836. Vystudovav r. 1858 práva v Cambridgi stal se r. 1863 právním zástupcem v Londýně. Roku 1874 marně ucházel se o mandát poslanecký na ostrově Wightu, ale byl zvolen v Poole a r. 1880 prorazil konečně na Wightu. Ve sněmovně přidružil se ke straně liberální. Došel mnoha důležitých úřadů, posléze (v květnu 1882) stal se státním podtajemníkem v ministerstvu pro osady, kteroužto hodnost podržel až do pádu ministerstva Gladstonova (v červnu 1885), kdy podlehl při volbě ve svém volebním okresu kandidátovi strany konservativní. — Nejdůležitější plod jeho činnosti spisovatelské jest životopis lorda Palmerstona, jehož soukromým tajemníkem byl **A.** po nějaký čas: *Life of Henry John Temple, viscount Palmerston* (Londýn, 1876, 2 sv.).

Ashmole [ešmól] Elias, slavný starožitník anglický (* v Litchfieldu 1617, † v Londýně 1692). Za mladých let obíral se astrologií a alchymií, později však oddal se za studium starožitností, numismatiky a heraldiky. Čelný jeho spis o řádu podvazkovém (*The Institution, Laws and Ceremonies of the Most Noble Order of the Garter*) vydán byl r. 1672. Sbírku starožitností, rukopisův a knih odkázal universitě oxfordské, která památku jeho poctila založivši Ashmolean Museum, v němž mimo jiné i odkaz jeho se chová. *VM.*

Ashtabula [ěš-], město v severoamerickém státě Ohiu, ve hrabství téhož jména (1864 *km*² se 37.139 obyvateli), na řece téhož jména, přes niž pnou se dva železniční mosty, má několik železáren a továren na hospodářské stroje, pěkný přístav, značný obchod s uhlím a železem a přes 4445 obyv. (1880).

Ashton-in-Makerfield [ěštn in měkrfild], městečko v jižním Lancashiru (v Anglii), s 9825 obyv. (1881), živícími se hlavně dolováním na uhlí a bavlnářstvím.

Ashton-under-Lyne [ěštn öndr lajn], město na severovýchodě Lancashiru v Anglii, s 43.389 obyv. (1881), kteří se zaměstnávají z větší části bavlnářstvím, ale také bělením a barvířstvím, dobýváním uhlí i výrobou strojů, cihel a j. Západně od města jsou rozsáhlé hlíny.

Asch viz Aš.

Aschábád, město v ruském Turkestánu, v území Turkmenů, nedaleko hranic perských, 217 *km* jihových. od Kizil-Arvatu. Do nedávna byla to osada skládající se z chudobných chýší, avšak od té doby, co Rusové tudy vystavěli dráhu zakaspickou a **A.** učinili hlavní její stanicí (1886), vzmohlo se město měrou netušenou, tak že ještě roku uvedeného mělo 10.741 obyv. (kromě vojska) bydlivších ve 368 domech, 587 boudách a 24 karavanserajích. Jsou to téměř veskrze obchodníci a co do národnosti nejvíce Peršané (3860), kavkázští muhammedáni (2500) a Armeni (2140), pak Chivané, Rusové, kazanští Tataři a j.; též Čechů napočteno 30, Turkmenů však zde není. Žen bylo všeho všudy 520. Obchodní ruch města hned po otevření železnice znamenitě se rozmohl; v prvních devíti měsících r. 1886 dovezeno sem zboží (hlavně z Ruska a Persie) za 2,727.000 rublů, vyvezeno (nejvíce do Persie) za 648.000 rublů.

Aschaffenburg, staré, již Římanům známé, ve středověku Askafaburg zvané, nyní okr. město v bavorském vládním okr. dolnofranckém, na vtoku Aschaffy do Mohanu, na státní dráze bav. a na hessenské dráze Ludvíkově, sídlo zemského a okr. soudu, s lesnickou školou, gymnasiem, latinskou, reálnou a vyšší dívčí školou, semináři pro učitele a uči-

telky, ústavem anglických panen, 2 sirotčinci, 7 chrámy a klášterem kapucínským. Obyvatelstvo, 12.611 d. (1885), živí se hlavně polním hospodářstvím, pak též obchodem (dříví, stavební kámen, víno a j.) a tovární výrobou papíru, zvláště pestře barveného, barev, laku, doutníků, likérův a piva. Předními ozdobami města jsou: mohutný zámek Johannisburg z l. 1605—14, někdejší sídlo kurfiřstů mohučských, s obrazárnou (nizozemská škola), krásnou sbírkou mědirytin o 20.000 listech a vzácnou bibliotékou, románská klášterní basilika r. 976 založená a r. 1881 obnovená, s mnohými historickými památkami, kamenný most 250 *m* dlouhý, z r. 1430, Pompejský dům vystavěný od krále bavorského Ludvíka I. přesně dle vzoru Kastorova a Pollukova domu v Pompejích a blízké sady Schönbusch zvané s král. zámkem a oranžerií. Dále z budov ještě vynikají: kasárny, divadlo, dům německých rytířův a tržnice. Okres aschaffenburský má na 523 *km*² ve 40 obcích 32.000 obyv.

Ascham [èskem] Roger (též Askam, Askham, Askecham, 1515—1568), angl. filolog, první prof. řečtiny v Cambridgi, vychovatel princezny Alžběty, za posledních 14 let života svého (u Eduarda VI., Marie Tud. a Alžběty) dvorní tajemník, nabyl jména spisovatelského anglicky psaným »Lukomilem« (*Toxophilus or the School and Partitions of Shooting*, Londýn, 1544) a různými listy z cest po Německu. V Lukomilu doporučuje lidem pracujícím hlavou, aby pro zábavu a osvěžení střílelí lukem. Zároveň spis tento vystavuje jako vzor ryzejšího slohu anglického, nežli tou dobou bylo zvykem psáti. Po jeho smrti vydán také vdovou jeho spis *The Schoolmaster* (Učitel, t., 1571) obsahující *a*) návod k vychovávání mládeže, *b*) o způsobě učiti latině. V příčině té jeví se A. býti nepřítelem soustavného hromadění grammatických pravidel uče nejpotřebnějším z nich příležitostně v překládání textů z jazyka na jazyk. Jinak pokládá za nejbezpečnější prostředky přiučiti se latině: 1. překlad (*translatio*), 2. slovný opis (*paraphrasis*), 3. převod verše v prósu (*metaphrasis*), 4. stručný výbor obsahu (*epitome*), 5. nápodobu (*imitatio*) a 6. ústní přednášku (*declamatio*). Viz pojednání Frant. Šubrta ve výroční zprávě české reálky karlínské z r. 1882. *Lp.*

Aschbach, osada štýrská v okresním hejtmanství bruckém (Bruck nad Murou), v okresu soudním mariazellském, s 2949 ob. něm. (1880) a školou.

Aschbach Josef, rytíř, něm. dějepisec (* 1801 — † 1882), byl prof. dějepisu v Bonnu a ve Vídni. Ze spisů jeho nejdůležitější jsou: *Geschichte der Westgoten* (Frankfurt, 1827); *Geschichte der Ommajjaden in Spanien* (tamtéž, 2 díly, 1829—30, nové vyd. ve Vídni, 1860); *Gesch. Spaniens und Portugals zur Zeit der Herrschaft der Almorawiden und Almohaden* (t., 2 díly 1833—37); *Gesch. der Heruler und Gepiden* (t., 1835); *Gesch. Kaiser Sigismunds* (Hamb., 4 díly, 1838—45); *Urkundliche Gesch. der Grafen von Wertheim* (Frankf., 2 díly, 1843). Pro »Allgemeines Kirchenlexicon« (Frankf., 4 d., 1846—50), který vydával spolu s jinými učenci, sepsal celou řadu článků z církevního dějepisu; množství jeho pojednání týkajících se hlavně doby císařů římských otištěno v publikacích akademie vídeňské. V posledních létech svého života psal dějiny university vídeňské. *Gesch. der Wiener Universitaet im ersten Jahrhundert ihres Bestehens von 1365—1465* (Vídeň, 1865); *Die Wiener Universitaet und ihre Humanisten im Zeitalter Maxmilian I.* (t., 1877); třetí díl dějin univ. víd. vydán z jeho pozůstalosti 1885.

Aschehoug Torkel Halvorsen, právník a politik norský (* 1822). Od r. 1862 jest prof. práv na universitě christianské, ale ještě do r. 1868 byl také spoluredaktorem »Morgenbladetu«. Ve společnosti pro blahobyt Norska působil velice na zdokonalení zemědělství vlasti své, na př. povoláním švýcarských skotáků, ustavením státních agronomů, zavedením soustavného odvodňování. Stortingu náležel od r. 1868—1882, a byl od r. 1870 vůdcem strany vládní. Jeho veliký spis *Norges offentlige ret* (1.—4. sv., 1866—1883) není ještě dokončen.

Aschendorf, ves v Čechách, 26 d., 135 ob. něm., hejtm., okres, obec a fara Česká Lípa (½ hod. jihových.), býv. dom. Nový Zámek.

Ascher Joseph, hud. skladatel (* v Londýně 1831 — † t. 1869). Vzdělav se u Moschelesa v elegantního pianistu byl jako koncertista i skladatel salonních kusů velmi oblíben a stav se pak dvorním pianistou franc. císařovny Eugenie žil střídavě v Paříži a v Londýně. Skladby jeho pro piano příjemné sice se poslouchají a jsou effektní, ale nemají značnější ceny umělecké.

Aschera, planetoida objevená J. Palisou v Pulji 1. března 1880. Označení (214) *Gs.*

Aschergraben, víska v Čechách, 9 d., 63 obyv. něm. (1880), hejtm. a okres Nové Město nad Metují (2¾ hod. vých.), býv. dom. Opočno, obec a fara Sedloňov.

Aschersleben, lat. *Ascania*, město v pruském vlád. okr. magdeburském (prus. Sasku), nad ř. Einou nedaleko jejího vtoku do Wippery a na tratích st. dr. halle-halberstadtské a vitembersko-ascherslebenské, 52 *km* jihozápadně od Magdeburku, bývalé hlav. město hrabství Askanského, má 3 evang. a 1 katol. chrám, synagogu, soudní úřad, filiálku říšské banky, reálné gymnasium, plynárnu, vodovod, chudobinec, nemocnici, mnoho továren, zejména na sukno, vlněnou přízi, železo, zboží plechové a papírové, stroje, cukr, parafin, umělé hnojivo a sirky, pak barvírnu, cihlárny a mlýny; též se zde dobývá sůl draselnatá a Glauberova. Předním zaměstnáním obyvatelstva, jehož r. 1885 napočteno 21.528 duší, jest orba a zahradnictví, hlavně pak se zde pěstují semena cukrovková, cviková, mrkvová a cibulová. Vyváží se odtud mnoho obilí a bramborů. Nedaleko města jest solný pramen a lázeň Wilhelmsbad a na blízkém Wolfsberku jsou zříceniny Wallburgu. — Kraj ascherslebenský jest úrodný (⅗ polí a luk a ⅒ lesů), ve východní své části má rozsáhlá rašeliniště a

ložiska uhlí hnědého, a žije v něm na 450 *km*² 74.813 ob.

Ascherson Paul, z předních botanických systematiků německých (* 1834 v Berlíně). Studoval lékařství a přírodní vědy, pak byl praktickým lékařem, v l. 1860—76 assistentem botanické zahrady, r. 1873 jmenován mimořádným professorem botaniky při universitě berlínské. Až do r. 1884 působil v úřadě kustoda botanického musea tamtéž. R. 1873—74 provázel Rohlfsa na výpravě do Libycké pouště a r. 1876 sám botanicky prozkoumal Malou Oasu. Z prací jeho budiž uvedeny: *Studiorum phytographicorum de Marchia Brandenburgensi specimen* (Halle, 1855); *Flora der Provinz Brandenburg* (Berlín, 1864, 2. vydání 1866, hlavní dílo A-ovo); *Beitrag zur Flora der mittleren und westlichen Nieder-Lausitz* (t., 1879); dále psal o rostlinách střední Afriky v Rohlfsově cestopise *Reise von Tripolis nach der Oase Kufra* (Lipsko, 1881); s Kuhnem a jinými psal *Die Botanik von Ostafrika* v cestopise, jejž vydal Karl Klaus von der Decken (Lipsko, 1869 až 1879); spolu s Kanitzem vydal *Catalogus cormophytorum etc. Serbiae, Bosniae etc.* (Kološ, 1877), s E. Levierem pak supplement k Barleyově *Compendium Florae Sardiae* (Lausanne, 1885). *Pč.*

Aschistodaktylie (z řec.), zrůdnina nemající prstů u rukou nebo nohou od sebe oddělených. *Peč.*

Aschmeritz viz Nasoměřice.

Ascholius, jinak Basilius, byl ve 2. polovici IV. století arcibiskupem v Soluni. Týž k víře křesťanské obrátil a pokřtil císaře Theodosia I. r. 380 po Kr.; císař ten vládl od r. 379 na východě, od r. 392—95 též na západě říše Římské a byl rozhodným obhájcem a šiřitelem křesťanské víry; r. 392 vydal na radu A-iovu přísný zákaz proti všelikému modlářství. *Byč.*

Ási, Nahr-el-Á. viz Orontes.

Asia, planetoida objevená N. Pogsonem v Madrase 17. dub. 1861 a pojmenovaná týmž. Označení (97) *Gs.*

Asia, dcera Okeana a Téthye, manželka Japetova, matka Atlanta, Prométhea, Epiméthea a Menoitia. Dle Hérodota jest manželkou Prométheovou, a dle ní nazvána země Asie. *Hčk.*

Asia propria, později také jen Asia, provincie římská v Malé Asii, utvořená roku 133 př. Kr. z území někdejší říše Pergamské, již poslední král Attalos III. národu římskému závětem byl odkázal. S počátku sousedila A. na severu s Bythynií, na jihu s Lykií. Za Pompeia byla k ní přidána i Frygie Větší, tak že na východě dotýkala se Galatie a hor pisidských. Z ostrovů v Archipelagu Rhodos a některé menší v sousedství ku provincii se počítaly. Krajiny tyto, když dostaly se v moc římskou, byly téměř zcela zhellénisovány, hlavně založením řeckých měst za dob nástupců Alexandrových; toliko ve Frygii udržoval se ještě jazyk domácí. Za Augusta připočtena A. k provinciím senátským a spravována prokonsulem, který sídlil v Efesu. Sněm provinciálný (κοινὸν τῆς Ἀσίας) naproti tomu scházíval se v Pergamu i byl obesílán zástupci jednotlivých měst. Se sněmem tímto spojen byl od r. 29 př. Kr. císařský kult, jenž brzo našel následovníkův i v jiných provinciích. Nejvyšší kněz císařova chrámu v Pergamu, na rok volený, byl nejpřednějším hodnostářem v celé provincii, tak že i léta dle něho byla počítána. Předseda sněmu (Ἀσιάρχος) pořádal opět slavnostní hry každoroční na počest jména císařova. K ochraně země ustanovena byla stálá posádka 5000 spojenců italských a 40 let; Vespasián ustanovil dvě legie. Spořádaná správa římská, která zvláštními úředníky (λογισταί) kontrolovala finanční hospodářství jednotlivých měst a odstranila loupeže sousedních horských kmenův, učinila z A-ie nejbohatší téměř provincii celého státu. Hlavním zdrojem blahobytu byly průmysl a obchod. *Pk.*

Asiago, městečko v severoitalské provincii vicenzské, hlavní místo distriktu o 7 obcích, zvaného *Sette Communi*, leží na kopci 990 m vysokém, 35 *km* sev. od Vicenze, a má 2016 ob. (1881, obec 5534) zabývajících se pletením slámy a značným chovem dobytka. Kraj asiažský zaujímá v sev.-vých. Lessinských Alpách 448 *km*² a má 24.000 obyvatelů.

Asialia (z řec.), bezeslinnost; stav, v němž vylučování slin jest zmenšeno neb omezeno. Vyskýtá se v některých horečnatých chorobách, při zánětech slinných žláz, někdy též následkem ucpání slinovodů. Provází otravu rulíkem (atropinem) a objevuje se i průběhem chorob mozkových i civných. Následkem asialie osychá sliznice dutiny ústní, polykání i řeč jsou omezeny a chuť valně oslabena. *Pč.*

Asianové neb **Asiové** (Asiani), skythský kmen u Strabóna, sídlící za Kaspickým mořem, který vedl mnohé války s řeckými panovníky v Baktrii.

Asiarchové (z řec.) byli nejvyšší kněží provincie Asie (*Asia proconsularis*), počtem 10. Byli voleni každoročně v Efesu od shromážděných poslanců měst z občanů nejváženějších a nejbohatších a od prokonsula potvrzováni. Úkolem jejich bylo vystrojovati hry na počest bohův a císařů. *Pk.*

Asiaticus: 1) A., čestné příjmení některých Římanů za skvělé činy vykonané v Asii. Významenání toho došli na př. L. Cornelius Scipio, C. Valerius, rodilý Gall z doby Caligulovy, Valerius, syn jeho, a j. — 2) A., propuštěnec císaře Vitelia, povýšený od do stavu rytířského a zahrnovaný neobyčejnou přízní jeho, byl po zavraždění císaře popraven.

Asie, největší, nejvíce obydlený a za starověku nejznámější díl světa, původní vlast většího věčenstva a nejstarší sídlo vzdělanosti lidské. Celá A., jejíž řecké jméno dosud není dostatečně objasněno, šíří se — až na malý díl Čukčského poloostrova — na východní polokouli, a rovněž skoro celá na polokouli severní, jen část Sundských ostrovů zabíhá již za rovník. A. sahá na severu k 77° 30′ (mys Čeljuskin na Taimyrském poloostrově),

jihu k 1° 18' s. š. (mys Buru na Malajském poloostr.), na západě k 26° 4' (m. Baba v Malé Asii), na východě k 190° 24' v. d. (Východní mys v zemi Čukčů). Máme-li zření i k Sundským ostrovům, které na základě fauny a flory přidělují se k Asii až po mořský proud, jenž dělí ostrovy Bali od Lamboku, Borneo od Celebesu a Filipiny od Molukků, sahá **A.** na jihu až k 8° 50' j. š.

Z největší své části jest pevnina asijská obklíčena čtyřmi moři světovými: Severním Ledovým (pobřeží asi 12.000 *km*), Tichým (15.600 *km*), Indickým (25.200 *km*) a Atlantským (4300 *km*). Severní Ledové moře omývá všecek její sever od ústí Kary v Karském moři až k Východnímu mysu, odtud dále východ i jihovýchod ohraničen různými částmi Tichého oceánu, kdežto jih shlíží se v moři Indickém. Také na západě má **A.** větší částí hranici vodní: Rudé moře, Středozemní moře s Aegejským, Dardanelly, Marmaru čili Bílé moře, Bospor, Černé a Kaspické moře. S Afrikou spojuje Asii úžina Suezská (120 *km*). Za Černým mořem počíná se přímý styk pevnin asijské a evropské, avšak o rozhraní jejich dosud jest spor: kdežto jedni mohutný hřbet Kavkázu pokládají za přirozenou mez obou světa dílů, jiní přidělují Evropě ještě celé náměstnictví kavkázské, a opět jiní uvádějí řeky Kuban a Terek za hranici asijskou mezi Černým a Kaspickým mořem. Dalším, od přírody vytčeným rozhraním **A.** a Evropy jest řeka Ural a pohoří t. jm., avšak administrativní rozdělení v těchto končinách jest takové, že k Asii ještě se čítá území uralských kozáků na pravém břehu Uralu, kdežto dále na sever gubernie orenburská, ufská a permská zasahují daleko za Uralské hory (z části až k řece Tobolu) a teprve od 62° s. š. jest sev. Ural a konečně ř. Kara hranicí **A.** proti Evropě.

A leží uprostřed ostatních světa dílů, kolem ní jako kolem jádra svého rozložených. Evropa jako poloostrov na ní visí dělí asi 4000 *km*, Afrika blíží se jí východní svou polovicí, k Australii jest Sundský archipel jaksi mostem z **A.** a Amerika přibližuje se k ní úžinou Beringovou až na 75 *km*, jinak ovšem jsouc od ní oddělena největším světa mořem, Tichým oceánem. Největší zeměpisná šíře **A.** (mys Čeljuskin — Buru) činí 8550 *km*, největší délka (Baba — Vých. mys) 10.500 *km*, největší průměr (Báb-el-Mandeb v jihozáp. Arabii — Vých. m.) 11.130 *km*. Rozloha **A.** vypočtena na 44.580.850 *km*² (dle jiných 44.796.760 *km*² a 44.828.000 *km*²), z čehož zajímají planiny 37%, vysočiny a hory 63%. Z této plochy **A.** 2.477.000 *km*² leží v pásmu polárním, 8,920.000 v pásmu horkém, ostatek (tedy asi ⅞) v pásmu mírném. Povrch ostrovů k **A**-ii náležejících páčí se na 2,650.000 *km*², kdežto rozloha jejich poloostrovů (8,600.000 *km*²) svědčí o značné členitosti pevniny.

Nejmenší vývoj pobřeží spatřujeme na severu, kde moře nejhlouběji vniká do země Obskou zátokou, jež se zálivem Karským svírá poloostrov Samojedský čili Jalmal, končící se na severu mysem Goloviným. Též ústí Jeniseje rozšiřuje se v hluboký záliv, pak dále i ústí Taimyru a Chatangy na Taimyrském poloostrově. Vůbec při ústí všech značných řek sibiřských jest břeh chobotnatý, zejména při ústí Jany, kde naproti Svatému mysu (*Svjatoj nos*) rozkládají se ostrovy Novosibiřské, Indigirky, Kolymy (před nim Medvědí ostrovy) a Čaunu. Východní mys na úžině Beringově jest mezníkem Sev. Ledového moře a Tichého oceánu, jenž bohatě rozčleňuje břeh východoasijský, veskrze hornatý a pahorkatý, a jehož jednotlivé pobřežní části jeví mezi sebou zvláštní podobnost: jsouť to vlastně mohutné zálivy vně uzavřené obloukovitými řadami souostroví. Tak moře Beringovo č. Kamčatské se zálivem Anadyrským a předhořím Navarinským obmykají Aleuty; dále mezi poloostrovem Kamčatkou a Přímořskou oblastí jest moře Ochocké uzavřeno Kurillskými ostrovy. Toto má několik značných zálivů (Penžinský, Gižiginský, Taujský, Udský a j.), a ostrov Sachalin je odděluje od moře Japanského, k němuž jest odtud dvojí příjezd: průlivem Tatarským a Lapérouseovým. Moře Japanské, na jihu a východě uzamčené japanskými ostrovy Jeso, Nipon, Sikok a Kiusiu, má na pevnině větší záliv Broughtonův, vnikající do poloostrova Koree, kolem něhož Korejský průliv vede do moře Východočínského (Tung hai). Toto odděleno od širého oceánu jen řídkou řadou souostroví Kiusiuského, a v sev. své části zváno jsouc Žlutým mořem rozčleňuje pobřeží zálivy Korejským, Liaotongským a Pečilským. Průliv Fukianský mezi pevninou a ostr. Formosou (Tai-van) spojuje moře Východočínské s Jihočínským (Nan hai), kteréžto četnými úskalími nebezpečné moře, na východ a jih uzavřené ostrovy Filipinskými a Borneem, dvěma mohutnými zálivy, Tonkinským (před ním Hai-nan) a Siamským, vniká do poloostrova Indočínského (Zadní Indie), vybíhajícího poloostrovem Malajským téměř až k samému rovníku. Na jižním jeho konci, kolem mysů Romania a Buru vjíždí se průlivy Singapurským a Malackým do zátoky Peguské se zál. Martabanským, která podobně jako moře východoasijská od Indického oceánu oddělena jest obloukem ostrovů k mysu Negrais v Barmě se táhnoucím, totiž Sumatrou a souostrovími Nikobarským a Andamanským. Ostatní Indické moře, které **A**-ii na jihu ještě hlouběji rozčleňuje nežli Tichý oceán na východě, má veliký nedostatek ostrovů a tvoří nejprve Bengálský záliv, prudkými bouřemi nebezpečný, do něhož vtékají Ganga a Brahmaputra. V západní své části má záliv ten jediný velký ostrov, Cejlon, od nízkého břehu východoindického Palkovou úžinou a zálivem Menárským oddělený, a západně od něho u mysu Komorina počíná se moře Arabské, které nejprve omývá příkrý, ale bezpečné přístavy skrývající západní břeh východoindický, pak dále zálivy Cambayským a Kačským tvoří poloostrov Gudžerat, u Ras-Haddu přijímá jméno zálivu Omanského a konečně průlivem Ormuzdovým u mysu Mesandunského pojí se s Perským zálivem. Na východě Arabské moře zálivem Adenským, prů-

livem Báb-el-Mandeb a Rudým mořem odděluje Afriku od poloostrova Arabského. Rudé moře, které jako Perský záliv skrývá v sobě mnoho úskalí a korálových útesů, rozstupuje se u mysu Muhammedova na poloostrově Sinajském v zátoky Arabskou a Suezskou, a z této Suezský pruplav vede do moře Středozemního, které s mořem Černým omývá Malou Asii. Vývoj pobřeží tohoto velkého poloostrova jest na severu v Černém moři nepatrný a také zde není ostrovů; za to tím bohatší rozčlenění spatřujeme na jihu (zál. Iskenderúnský a Adalijský), na západě (zál. Smyrenský a Edremidský) a na severozápadě (zál. Ismidský v Marmaře); na jihu a západě také se vynořují ostrovy Cypr a Sporády. Hlavnější mysy Malé Asie jsou na jihu Anamurský a Chelidonský, na západě Baba, v Černém moři Kerembe a Indže. *f.*

Povšechný ráz.

A-ii zvykli jsme my Evropané jmenovati východní celinou, k níž se Evropa i Afrika mají jako západní poloostrovy. Jméno to pošlé ze západu (Malá Asie) nezobecnělo u tuzemcův, a nejstarší vzdělanost v **A**-ii, čínská, ho nezná, aniž ovšem i jiných světa dílů. Spíše dal by se najíti pro to výraz v indické kosmogonii geopoetických brahmanů (dle výrazu Ritterova). Jím jest (dle »Mahábháraty«) země květem lekninovým (*Nelumbium, padma*), jenž plove na moři, a jehož střed je hora Méru (pistill = *lingam*) a okolo čtyři listy květové, rozložené k severu, východu, západu a jihu (Jambudvipa č. růžový, jablkový „jambosový“ poloostrov = Přední Indie„ S Méru tekou velké řeky Ganga, Sind (Indus), Kokšu (Oxus) a j.

Ačkoliv **A**. jest nejstarším sídlem vzdělaného člověka a pravděpodobno, že odtud vzdělanost se šířila, přece nynější celina co taková není geologicky stará, a zrovna nejvyšší horstvo Himálaja jest nejmladší. Jako Evropa i ostatní celiny srostla Asie, a sice dosti pozdě, z více ostrovů, mezi nimiž můžeme nejlépe rozeznati jižní, východní, severní a západní. Střed **A**. byl dlouho, snad až do

[redacted]

však lze velký ostrov ten pokládati za vlast kočovníků barbarských — Čudů, Tu Mongolů až do Mandžuů, a ranné vpády tě k jihu ukazují, že časně bylo již také spo jakési zemní mezi ostrovem tím a zv západními krajinami, později i s výcho nebo teprve za doby Mandžuů vydařil s kový nájezd severanů do jihu. Mongolové od západu.

Nejisto, souviselo-li východní ostroví (Japan) někdy přímo s jihovýchodním (Z Indie, Malaisie až do Oceanie a Austr Lze mnoho uvésti pro trvání jednotné n celiny od Arakanu až do Amurska a do N Guinee, avšak snad stačí předpokládati ostroví husté v mělkém moři, jaké tu jest savade. Nynější konfigurace jest arci v mladá, jak již tvrdil Wallace, očitý sv avšak zde zrovna schází důstatek dat pala tologických. Něco uhlí známe na Bor Javě, Sumatře, v Tonkinu, Číně, ale v vyskytuje se jen několik bylin. Nepodob alespoň pravdě, že velká část zejména Mal bývala někdy pod mořem, a s druhé st velmi archaická květena i zvířena Číny (S *buria, Glyptostrobus*) ukazují podobenství v se severními (palaearktickými) krajinami, j i hory Malaisie; ale na Borneu potkávám s antarktickými tvory (*Phyllocladus, Da dium*), kteří v jihových. Malaisii stále přib a tvoří přechod k stejné skoro severov části Australie. Neporušený vývoj může lépe vysvětliti ohromné bohatství přír které zde dosahuje snad vrcholu rozmani své (aspoň v ptactvu, plazech a rybách).

Zde jsou hranice **A**. jaksi libovolné. Kd příroda v Uralu a Kavkázu naznačila hra k Evropě, mořem k Americe a Africe, pochybno, kde se má stanoviti hranice asi k Oceanii, zejména západu (Melanesii). N to hranice přírodní, neboť Melanesie n k Malaisii, ani národní, neboť Malajci od p ostrova Malakky a Sumatry šířili se daleko východ, ba Polynésové sami vzpomínají vodu svého od západu. Jest to jaksi libov usnesení vědy evropské, které ona snad jed

rodou více obdařené. Čína stará sahala na jih jen k Modré řece, a jih dosud obýván nejvíce národy divokými. Podobně se v Zadní Indii vzdělanost nešířila do vnitřku a nevzdálila od moře a řek, ukazujíc tím nedávnou minulost, ve které símě vzdělanosti přišlo ze západu. Podivno vždy zůstane, že krajiny západní, odkud vyšla čínská stará vzdělanost, nezachovaly nejmenší stopy po ní, tak že i větším dílem obývány teď národy jinými, tibetskými a ještě méně známými.

Nejpodivnější úkaz arci jest, že Malajci, stěhovavší se ze západu dnešní Malaisie po celém jihovýchodním a přímoř. ostroví, dostali se i západně až na Madagaskar, ovšem jen jako panující národ.

Avšak podobně se věc má v jihu, v Přední Indii, kde panující národ Ariů přistěhoval se v době historicky dosti mladé a nezanechal ve staré, severozápadní vlasti své stopy, ba ani neměl v nové dosti síly ku přenárodnění nebo vyhubení prabydlitelů dravidských, opanovav hlavně a výhradně jen geologicky mladé roviny severní u Gangy až k Indu a nevniknuv ani hluboko do Himálaje, jenž alespoň ve východní části zůstal prabydlitelům.

Je to tím nápadnější, poněvadž alespoň západní Himálaja byl v eocénu ještě o 10.000' nižší (jak dokazuje hroch u Lehu nalezený), a bylo by lze souditi, že tak velké převraty přírodní měly by míti za následek i změny národnostní. Neboť že aspoň v A-ii západní již za eocénu obýval člověk vzdělaný, souditi lze z pověsti o miocenním vulkanickém výbuchu čedičů v Mesopotamii a okolních zemích, jichž upomínka zachovala se jako »potopa světa« u Assyrů a Židů, a se změnami i u jiných národů (Suess).

Kdežto dějepis Číny od nejstarších dob historických omezuje se na vlast tuto, přešlo dědictví vzdělanosti assyrské, babylonské a perské po celé západní A-ii do Evropy a severní Afriky, a Foiničané (Punové), Řekové a žáci jejich Římané stojí na základě, jejž zbudovala západní A. Nechtějíce se zde pouštěti do rozboru otázky arijské, uznáváme, že národové starší Evropy, Iberové, Etruskové, Pelasgové (t. ve smyslu co prabydlitelé Balkánska) měli původní svou vzdělanost, ale jisto, že símě pokroku k nim přišlo z Východu, jejž jsme od středověku zvykli pokládati za stationární, ne-li k úpadku spějící.

Že Ariové byli národem se stěhovavším, dokazuje pověst nejstarší větve perské, kde Zoroaster v »Zend-Avestě« uvádí samého Ormuzda žalujícího, že zlobou Ahrimana nucen byl utvořiti vždy nové vlasti, an byl do Erienevedžó uvedl krutou zimu zdvojnásobenou, desítiměsíčnou, a jak Džemšíd osadil pusté dosud země. Možno vždy, že zdvižení a tím vysušení a ochlazení střední A. bylo příčinou velkého stěhování, o němž vypravují nejen Peršané a Indové, ale i Ariové; vždyť i skandinavští Germané zachovali tradici o blaženější vlasti Asiatů, a světový jasan (Ygdrasil) nerostl jistě ve Skandinavii. Bohužel že se nám nezachovaly staré paměti iberské a keltské — neb tento národ první se jmenuje mezi přistěhovalými národy Evropy západní. Mnozí národové asijští asi na pouti té zahynuli, jako Sarmatové, nezanechavše než asi tucet jmen a několik slov převzatých od sousedních Slovanů. Zejména však od maloasijských památek (lyckých a j.) lze očekávati ještě snad rozřešení mnohé záhady, až dojde doba, kde budou tak čteny, jak se nyní pokoušíme o čtení zbytků knihoven králův assyrských.

Vysušení a pustnutí západní A. patrno zejména v Persii a Turánu, kde k tomu přispělo též vyhubení lesů člověkem, zanedbání řek a tím zanesení jezer (na př. Sedžistánské). Napomáhaly tomu arci četné a zhoubné války, jejichž dějištěm bývala západní A. od nepaměti. Zde jest velký příliv a odliv národů po pět tisíciletí skoro neustálý, brzy od severu Turánci až do Turkův a Mongolů, brzy od jihu, jako Egypťané, Arabové, od západu, jako Řekové, Římané a Rusové. Nikdež nenajdeme tolik a tak starých zřícenin, ani v staré ulici nilské, t. v Egyptě, neboť některá mesopotamská města ležela již ve zříceninách, nežli Egypt se vzdělal, a počet zejména zřícenin měst maloasijských (lyckých) jest úžasný, a co do velkoleposti zříceniny assyrské tvořící celé hory (Birs Nimrud, zříceniny Babylonu), nemají sobě rovných. Tím utrpěla země největších pohrom, a nikdo by nepoznal v pusté stepi mesopotamské úrodné pravlasti pšenice, kde rostla jako rákos (Hérodot), anebo v holých stráních iránských slavné někdy lesy rájů. *Pý.*

Podnebí.

A. má velmi rozmanité poměry podnební, neboť rozkládá se v páse horkém, mírném a studeném, dotýká se 4 velkých moří působících na podnebí a vypíná se vysokými planinami a pásmy horskými, vystupujícími nad čáru věčného sněhu. Nikde nejsou protivy mezi podnebím severu a jihu, západu a východu, pevniny a moře tak veliké jako v A-ii. Při rozsáhlosti A. vyvinuje se až do výstřednosti podnebí kontinentální, s velikými rozdíly mezi zimou a létem, v krajinách od moře vzdálených a od jihu oddělených pásmy horskými. Ve vých. Sibiři nachází se asijský pól zimy, kde se za dlouhých a jasných nocí zimních udržují stálé mrazy — 50° až — 60°, kdežto v létě vystupují na vyschlých pouštích asijských vedra na 40° až 50° C. S přílišným ochlazením pevniny v zimě jest spojen vysoký tlak vzduchu, zvláště nachází se barom. maximum uzavřené isobarou 778 *mm* v oboru asijského pólu zimy, odkud nemůže těžký vzduch studený volně odcházeti. Na teplejších mořích vyskytují se naproti tomu hluboká barom. minima v téže zeměpisné šířce jako minimum islandské 746 *mm* a minimum tichomořské, uzavřené isobarou 752 *mm*. Jelikož také na severu i na jihu tlak vzduchu jest nízký, odchází v zimě vzduch z A. na všechny strany, při čemž se působením rotace zemské odchyluje v pravo. Zimní dobou rozprostírá se nad A-ií obrovský anticyklon s bezvětřím anebo slabými větry v oboru nejvyš-

šího tlaku, s větry severními a severozápad-
ními na východní straně, s větry severními
a severovýchodními na již. straně, s větry vý-
chodními a sev.-vých. na západní straně a s vě-
try jižními a jihozápadními na severní straně
pevniny. Výběžek vysokého tlaku z barom.
maxima asijského, sahající přes Alpy až k Py-
renejím, dělí obor větrů jihozápadních od
oboru větrů východních a severovýchodních
neboli krajiny s podnebím atlantickookean-
ským od krajin s podnebím kontinentálním.
Ze zimy na léto při rychlém oteplování pev-
niny ustupuje v **A**-ii vysoký tlak vzduchu
tlaku nízkému a rozkládá barom. minimum
ohraničené isobarou 748 *mm* nad vysočinou
íránskou a nad severozápadní Indií. V létě
naopak shledáváme v **A**-ii cyklonální prou-
dění vzduchu, směřující s vůkolních moří,
kde jest následkem nižší teploty vyšší tlak
vzduchu, ke středu nízkého tlaku nad pevni-
nou asijskou. Vítr věje dobou letní v severní
A-ii převahou od severu, ve východní **A**-ii
od východu a jihovýchodu, v jižní od jiho-
západu a v západní od severozápadu a od
severu. Letní směry větru jsou opačny smě-
rům zimním. Při velké rozsáhlosti **A**., okeánu
indického a Tichého jsou rozdíly teploměrné
a tlakoměrné mezi pevninou a mořem veliké,
a vějí následkem toho na jihu a na východě
A. větry s velikou stálostí v chladnější době
roční s pevniny na moře, v teplejší době
roční s moře na pevninu. Tyto větry mořské
a zemské, střídající se pravidelně s roční do-
bou a působící příchodem svým úplný převrat
v počasí, jsou již dávno v **A**-ii známy pod
jménem »monsunů«. Panujícími větry zem-
skými jest zima v **A**-ii celkem dobou suchého
a jasného počasí, kdežto větry mořské činí
léto dobou oblaků a dešťů. Letní déště jsou
až na obor Středozemního moře a na nej-
vyšší patra pásem horských převládajícími
v celé **A**-ii. Vláhy dostává se **A**-ii hlavně
z okeánu Atlantského, Indického a Tichého.
Největší množství páry vodní vystupuje a do-
stává se větry mořskými na pevninu z teplého
okeánu Indického a z tropické části okeánu
Tichého; indická **A**., jižní Čína, ostrovy Fili-
piny náležejí k nejdeštivějším a zároveň k nej-
úrodnějším krajinám na povrchu zemském.
Naproti tomu jsou velice suché krajiny od
moře vzdálené, nebo krajiny vyvýšené a pás-
my horskými od moře oddělené, jakož i kra-
jiny, v nichž převládá po celý rok vítr zem-
ský, a kde dosahují letní vedra vysokého
stupně. V **A**-ii rozprostírají se od Rudého
moře až k horám čínským rozsáhlé stepi a
pouště, jež jsou jenom na některých místech
přerušeny vysokými pásmy horskými, jimž
se dostává hojné vláhy větry mořskými, stou-
pajícími do výše. **A**-ii dělíme klimaticky na:
1. jižní; 2. východní; 3. vysokou; 4. západní;
5. střední; 6. severozápadní; 7. severovýchod-
ní; 8. polární.

Jižní, tropická **A**. až k horám Himálaj-
ským náleží do oboru indických monsunův.
Od října do dubna věje zemský monsun se-
verovýchodní a severozápadní, od května do

září mořský monsu
chodní. V září a v
letní monsun se zm
vírové vichřice, zva
»cyklony«, v moři čí
ním monsunem, jenž
letní, pozoruje se vít
ších patrech hor Hi
vládá po celý rok.
ského větru s vlhkým
se též pravidelně suc
monsunové dostavují
na Cejlonu objevují s
do Kalkutty přichá
června. Také maxim
ných místech na rů
vuje se na jihu a
v červnu, uvnitř pev
a v srpnu. Na pob
nují deště podzimní
chodního monsunu,
skytují se též deště
datné než deště let
dostává se ohromn
z Indického okeánu
V západních Ghate
padní části hor Him
nasserimu, na Malac
vých spadává průmě
vody. V Čarapundži,
samu dosahuje prům
žek 1209 *cm*, z če
283 *cm*, na červen
200 *cm*. Na nižinách
dešťů než na horác
některé krajiny v se
zimní sucho dlouho
deště dosti vydatné,
jenž zachvacuje v I
větší vedra tropická
části Indie, kde vystu
na 35° C, v krajinác
červencová snížena
větší vedra připadají
dem deště. V těchto
3 doby: 1. chladnou
Nejchladnější měsíc,
nou teplotu Pendžáb
15·6°, v jižní Číně
20° vyskytuje se v P
v Zadní Indii na 18°
žuje se teplota v led
roční teplota byla
Největší proměny t
severní Indie a jižní
ostrovech rovníkový
od nejchladnějšího p
vech těch panuje j
října do dubna sev
května do září jihov
jest vlhké a deštivé

Východní **A**. na
čínskojapanských, p
raka až k 60° s. š.
i na ostrovech suchý
od severu a severoz
naopak panujícím vl

a jihovýchodu. Silnější zemský monsun dostavuje se v celém oboru stejnou dobou, slabší monsun mořský s letními dešti objevuje se mnohem dříve v jižní Číně než v severní a v Mandžusku. Při výměně monsunů v září nebo začátkem října bývají ostrovy japanské navštěvovány hroznými vichřicemi »tyfony«, přicházejícími z tropů. Zimní monsun bývá provázen pěkným, suchým, avšak mnohdy i bouřlivým počasím, kdežto letní monsun přináší oblaky a deště s Tichého okeánu, a sice v největším množství (100—200 *cm*) ostrovům japanským, krajinám pobřežním a vzdálenějším od moře pásmům horským na svazích východních. Veliké povodně na nížině čínské koncem léta a začátkem podzimu, způsobené rozvodněním řeky Hoang-ha a Jan tse-kianga svědčí nejlépe o hojnosti letních dešťů padajících na pevnině východoasijské. Obor monsunů východoasijských liší se od oboru monsunův indických vystřednějším podnebím; teplota roční jest ve východní **A**-ii mezi isothermou 22° na obratníku a isothermou — 8° na 60° s. š. mnohem nižší, a rozdíly mezi teplotou zimy a teplotou léta (20—40°), jsou mnohem větší než v **A**-ii jižní. V zimě bývá chladno v celé východní **A**-ii i na ostrovech japanských; Vladivostok na př. s průměrnou teplotou v lednu — 15·3 jest na 43° s. š. nejstudenějším místem pobřežním. Sníh a mrazy vyskytují se některé zimy až i u obratníku raka při průměrné teplotě lednové 15°. V létě vítr mořský zmiňuje vedra jenom na pobřežích a na ostrovech, dále na pevnině shledáváme všude vysokou teplotu; v Pekingu na př. průměrná teplota července vystupuje na 26°, a isotherma 20° sahá na Leně až za 60° s. š. Podnebí nejméně přívětivé v celém oboru má pobřeží Ochockého moře s dlouhou a tuhou zimou, s pošmourným a chladným létem. Kamčatka nachází se již mimo obor asijských monsunů; v zimě spadává na horách mnoho sněhu, a jest též východní část poloostrova mnohem teplejší než pevnina asijská v téže zeměpisné šířce.

Vysoká **A**., sahající od Pamíru až k horám čínským a od Himálaje až k Altaji a horám Sajanským, má podnebí úplně horské, s řídkým a suchým vzduchem, s velkými rozdíly mezi teplem slunečním a teplem vzduchovým a silným prouděním vzduchu. Tlak vzduchu v Lehu (3517 *m*) na př. snižuje se na 497 *mm* a roční teplota na 5·7° C. Vzduch obsahuje ve výši 2000 *m* 2kráte, ve výši 4000 *m* 4kráte menší množství páry vodní než v dolních patrech. Také větry nepřinášejí planinám ve vysoké **A**-ii mnoho páry z moře, protože jí většinou pozbývají při vystupování přes vysoké hory pokrajní. Z nedostatku vláhy jsou rozsáhlé planiny pokryty stepí a pouští. Do východního Mongolska až na poušť Gobi přináší deště jihovýchodní monsun z Tichého okeánu, a na planinu severotibetskou indický monsun od západu, avšak roční výška srážek vodních nepřesahuje mnoho přes 20 *cm*. Nejsušší krajinou celé vysoké **A**. jest západní Tibet. Hojných srážek dostává se pouze nejvyšším patrům horským, jež jsou následkem toho pokryta věčným sněhem a ledem. Sněžná čára nachází se na jižní mokré straně hor Himálajských ve výši 4900 *m*, na severní suché straně ve výši 5300 *m*, v Karakorumu na jihu ve výši 5920 *m*, na severu ve výši 4670 *m*, s Kuen-lunu na jihu ve výši 4800 *m*, na severu 4450 *m*; na Thian-šanu rozkládá se věčný sníh celkem od výše 3700 *m*, v Altaji od výše 2600 *m*, v horách Sajanských od výše 3400 *m*. Pohoří Nan-šan, jež bývá hojně zavlažováno dešti přicházejícími od východu, má bujnou vegetaci, avšak lesy vyskytují se tam jako v jiných pohořích mongolských pouze na severní straně. Při velké rozsáhlosti celého oboru a velké různosti nadmořských výšek jsou též poměry teploty ve vysoké **A**-ii velmi různé. Jelikož jest terrain vysoký, a přístup jižním větrům pásmy horskými zamezen, nalézá se v zimních měsících teplota pod 0°, a řeky i jezera pokrývají se ledem; sněhu však se na planinách pro nedostatek páry vodní vyskytuje málo. Dle pozorování Převalského klesá na vysočině tibetské ve výši 4400 *m* průměrná teplota lednová na —18·4°, minimální na —30°. Vých. část vysoké **A**. bývá v zimě mnohem chladnější než část západní. Kobdo (1500 *m*) na př. vykazuje v lednu průměrnou teplotu —23·5°, Urga (1150 *m*) —25°, minimálně —43°. Při suché a klidné povětrnosti zimní mění se teplota během dne dosti pravidelně o 14—20°. Na jaře a v létě jest teplota stejnoměrněji rozdělena na jednotlivé části vysoké **A**. než v zimě. Járkand vykazuje v červenci průměrně 27°, maximálně 39°, Leh prům. 16·4°, max. 32°, Urga prům. 17°, max. 38°. Vedra na jaře a v létě bývají zmiňována silnými a chladnými větry horskými. Nejprudší vichřice pozorují se na jaře ve východním Mongolsku, ženoucí se od severozáp. na oteplenou nížinu čínskou, a v Tibetu od února do června, vějící od západu obyčejně za dne silněji než v noci. Vichřicemi zdvihá se s vyschlé půdy zemské veliké množství prachu do výše a naplňuje a zatemňuje atmosféru hustými oblaky, z nichž vznikají někdy zjevy elektrické a padají nepatrné srážky. Vichřicemi hýbajícími nejen prachem, ale i drobnými kaménky mění se časem tvárnost krajin.

Západní **A**., sahající od Středozemního moře až k řece Indu, má až na jižní Arabii podnebí subtropické, s jasnou oblohou a zimními dešti, jako ostatní země kolem Středozemního moře, avšak poněkud kontinentálně výstřednější. Čím dále od moře Středozemního, tím drsnější stává se zima a teplejší léto, a tím větší panuje sucho. V lednu jest území toto ohraničeno celkem isothermou 0° na severu a isothermou 20° na jihu, avšak nachází se ve vyšších polohách teplota značně pod 0°, a vyskytují se někdy v zimě mrazy a sněhy až i v nížinách mesopotamské. Naproti tomu nachází se v červenci větší část území mezi isothermami 30—35°, a vystupuje v některých případech teploměr na 45—50° C. Vedra po-

někud mírnější shledáváme jenom u moře a na výšinách. Isothermy roční, území to ohraničující, jsou 14 - 26°. Větry panují ponejvíce severní v zimě s odchylkou k východu, v létě s odchylkou k západu, jelikož v chladnější době nachází se nad pevninou asijskou vyšší tlak vzduchu než nad mořem Středozemním, v teplejší době letní bývá však naopak tlak vzduchu nad Středozemním mořem vyšší než nad **A**-ií, zvláště než nad Arabií a Íránem. Zimní cyklony s moře Středozemního působí proměny ve směru větru a zanášejí páry vodní na pevninu asijskou. Celá přední **A**. bývá zavlažována Středozemním a Kaspickým mořem, a to hlavně dobou zimní, když jest nad mořem Středozemním tlak nízký, a vystupují páry vodní do výše, kdežto v létě při vysokém tlaku panuje všude sucho; v Syrii a Palestině na př. bývají v létě 3—4 měsíce úplně bez deště. Dešťův ubývá směrem od moře na pevninu, jak o tom svědčí rozsáhlé stepi a pouště syrské, arabské, mesopotamské a íránské. Zanedbáním umělého zavodňování a vykácením lesů rozšířily se tyto pouště značnou měrou. Za starých časů bylo podnebí v mnohých krajinách méně suché a méně výstřední než nyní. Hojněji než nížiny a planiny bývají zavlažovány krajiny pobřežní, vyšší patra horská, zvláště pak svahy hor k moři se sklánějící. Na pobřeží maloasijském spadává do roka vodních srážek 60—70 *cm*, na svazích horských ke Kaspickému moři 50—100 *cm*, na svazích Kavkázu k vých. pobřeží Černého moře, známých vegetací nadobyčejně bujnou, 100—150 *cm*. Sněžná čára vyskytuje se na jižních svazích Kavkázu ve výši 2900—3500 *m*, na severu ve výši 3300—3900 *m*, na Ardžíši v Malé **A**-ii ve výši asi 3500 *m*, na Araratu ve výši 4400 *m*.

Střední **A**. Do podnebního oboru středoasijského náleží nížina aralskokaspická až k 50° s. š. a horské výběžky Hindu-kuše, Pamíra Thian-šanu. Na stepích v okolí jezera Aralského vyskytuje se ještě méně deště (10 *cm*) než v suchých částech vysoké a západní **A**. Dní se srážkami bývá do roka jen

ode dávných dob umělým zavodňováním řekách Amu a Syru a při potocích horský Ve střední **A**-ii nalézají se některé ve úrodné oasy s bujnou vegetací. Na step přizpůsobuje se divoká vegetace nepatrné množství srážek vodních listím co mo nejméně vyvinutým. Ve vyšších patrech středoasijských od 2000 *m* provozovati vzdělávání půdy bez umělého zavodňov protože tamější podnebí jest mírnější a štivější než v nižších patrech a v nižin Na Thian-šanu jsou severní svahy poro lesem od 1500—3000 *m*, a zraje pšenice výši 2100 *m*. Na Pamíru vyskytuje se su léto a podzim, a jsou denní proměny tep tak velké jako v Tibetu. Sněhy na hor středoasijských nahromaděné zásobují ve velké řeky Amu a Syr, nemající na step žádných přítoků, a to zvláště po zimách živých v takovém množství, že povstá povodně.

Severozápadní **A**. Rozsáhlá nížina bířská mezi Uralem a řekou Jenisejem v zuje podnebí rovnající se celkem pod východoevropskému, avšak mající ráz j více kontinentální, s ročními proměnami ploty 35 45°. Zima jest chladnější a teplejší než ve východní Evropě; v le shledáváme v západní části průměrnou tep —16°, ve vých. části —33°, a klesá v někter údolích teploměr až na —50° C; v červe naproti tomu pozoruje se na 50° s. š. měrná teplota 24°, a na točnovém kr ještě teplota 12° a dosahuje max. 30°. nební zvláštností v západní Sibiři jsou ve nepravidelné skoky v teplotě, zvláště v zi způsobené cyklony s Atlantského oceánu bíhajícími až k Jeniseji a přinášejícími tep vzduch mořský na ochlazenou pevninu, č teplota se náhle zvyšuje až někdy o 30—. V létě mořské větry teplotu naopak sniž V zimě převládají větry jihozápadní a zápa v létě severní a severovýchodní. Veliké pr kosti na rovinách sibiřských nabývají vír vichřice »burany«, zdvihající množství sně a prachu a působící ohromné škody zvlá

chojansku na 14°, max. nad 30°, v Jakutsku má červenec prům. 18·8°, maxim. 38°. Kontinentální podnebí jest ve východní Sibiři vyvinuto do výstřednosti, nebo rozdíl mezi prostřední teplotou nejteplejšího a nejchladnějšího měsíce ve Verchojansku činí 67°, v Jakutsku 62°, rozdíly však mezi nejvyšší a nejnižší pozorovanou teplotou celých 100° C. V průměru ročním má ve Verchojansku teplota —18°, v Jakutsku —11°. S krutou zimou východosibiřskou jest ve spojení vysoký tlak vzduchu 778 *mm* a klidné, suché počasí, jež činí velké mrazy snesitelnými. Cyklony atlantské, zvyšující v zimě teplotu na pevnině evropské a asijské, nedostávají se do východní Sibiře, a trvá tam proto zima dlouho a bez oblevy. V Jakutsku zamrzá Lena kolem 2. listopadu, a odchází led teprve kolem 25. května. Léto dostavuje se po odchodu sněhu a ledu velmi rychle, bývá teplé, jelikož jest východní Sibiř od chladného moře Ochotského oddělena pásmy horskými, a udržuje se následkem malých rozdílů tlakoměrných slabé proudění vzduchu mezi mořem a pevninou. Na jihu setkáváme se s červencovou isothermou 24°, na severu 10°. Ačkoliv jest v malých hloubkách půda stále zamrzlá, mají ve východní Sibiři stromy pěknější a štíhlejší vzrůst, a bují v létě rozmanitější vegetace než v severní Evropě v téže zeměpisné šířce. Příčinou toho jsou letní vedra a prŝky. Kdežto zimní množství srážek jest nepatrné a z nedostatku sněhu není ve vých. Sibiři ledovců, spadává v létě 10—20 *cm* vody. Největší roční množství srážek vodních (40 *cm*) vyskytuje se na pravé straně Jeniseje od Turuchanska až k Viljujsku a od Jenisejska až k Irkutsku. Počet dní se srážkami jest jako v západní Sibiři menší na jihu (70) než na severu (150).

Literatura: Hann, Handbuch der Klimatologie (Štutgart, 1883); Atlas der Meteorologie (Gotha, 1887); Vojejkov, Die Klimate der Erde (Jena, 1887); Wild, Die Temperaturverhältnisse des russischen Reiches (Petrohrad, 1881); Die Regenverhältnisse des russ. Reiches (t., 1887). *Ag.*

Horopis.

A. skládá se: 1. ze střední vysočiny (Tibet, čínský Turkestán a Mongolsko); 2. ze severního pokrajního pohoří této vysočiny (Daurie, Altaj, Tien-šán v Sibiři a čínském i ruském Turkestáně); 3. ze západního pokrajního horstva (Kuen-lun, Pamír, Afgánistán); 4. z jižního pokrajního horstva (Himálaja); 5. z východního spádu téže planiny (Amursko, Mandžusko, Čína); 6. z jižních planin (obě Indie, Cejlon); 7. ze západních planin (Persie, Malá A., Syrie i Arabie); 8. ze severní nížiny (Turán a Sibiř); 9. z východního ostroví (Kurily, Japan, Filipiny, Malaisie) nehledíc k menším ostrůvkům, jako jsou Novosibiřské, Lakedivy, Maledivy, Nikobary a j.

1. Střed **A.** jest planina uprostřed přetržená nížinou lobnórskou (670 *m*, Čarchalyk 700 *m*), tak že řeka Tarim svádí tam vodstvo celé této staré zátoky mořské (křídové dle Richthofena), čínsky Han hai zvané a přes 1200 *m* nad moře vyvýšené: Kašgar 1232 *m* (dle Mutkurova, dle jiných 1383 *m*), Jarkand 1280 *m*, Chotan 1368 *m*, Aksu 1670 *m*. Východní část je nestejné výše (přes 1000 *m*) a nejspíše byla odvodněna ř. Amurem až na jezero Bajkalské (469 *m*) a četná stepní jezera, zbytky někdejší pokryvky vodní, o níž není rozhodnuto, nebyla-li více sladkovodní (Credner). Amursko na středním toku Amuru a střední Mandžusko jsou totiž údolí nízká: Blagověščensk 68 *m*, Zizikar (Mandž.) 156 *m*, Girin 196 *m*, ano ještě Mukden 49 *m*, jezero Chanka 49 *m*, Nikolajevsk 12 *m*, a tudy spíše mohlo větší množství vody utéci z rovin Daurie, kde Šilkinsk má výši 416 *m*, Nerčinsk 409 *m*, Verchneudinsk 603 *m*, Kjachta 654 *m*, ale Urga 1294 *m*.

Hory jednotlivé jsou zde nevysoké, v Gobi na př. Gunta 1646 *m*, Džirgalantu 1408 *m*, Olonbaiša 1061 *m*, Gučen 701 *m*, Čagonbalganu 1270 *m*, Kirgan 1738 *m* (Bunge), Uljasutai 1650 *m*, Kobdo 1429 *m*, Kosogol 1621 *m*. Jižněji jest kraj nižší: Hami 856 *m*, Su-čeu 1390 *m*. Jižní část planiny té, Tibetsko, jest ještě více terra incognita. Pokud víme, je tu množství hor mezi planinami až 4200 *m* vysokými, které táhnou v západě od východu k záp., ve východě spíše k jihových. nebo jihu. Tak mají: Kukunór 3200 *m*, Lasa 3567 *m*, Zaidam 2800—3000 *m*, jez. Tengrinór 4631 *m*, Palti 4110 *m*, nejvýše Manaserovar 4534 *m* (Strachey, dle jiných 4649 *m*), tolikéž jezero Rakustal. Darčan 4414 *m*, Leh 3520 *m*, Skardo 2347 *m*, Čitral 2176 *m*. Jediná lépe známá delší údolí jsou údolí řek Sampa ve středním a Indu v záp. Tibetu; rozvodí obou, prosmyk Mariamla, dosahuje 4725 *m*. Z pohoří nejlépe známo jest jihozáp. Karakorum, které v hoře Dapsangu (8620 *m*) má druhou výši celého světa; Karakorumský prosmyk 5654 *m*, Lamkang 5945 *m*. Kuen-lun (Modré hory) jmenuje se pokrajné pohoří nad rovinou turkestánskou, jehož střední vrcholovou výši Schlagintweit páčil na 6700 *m*, kdežto prosmyková jeho výše jest 5500 - 6100 *m* (Katai 5198 *m*, Elchidavan 5298 *m*, Jangidavan 6064 *m*). Dále k východu táhnou se pohoří objevená Prževalským, zejména Altyntag 4000 - 4300 *m* vysoký, hora Humboldtova 5150 *m*, Marco Polo 4870 *m*, Dunbure 4780 *m*, Tanla 5100 *m*, Bumsa 5200 *m*.

2 Severní pokrají horní planiny není jednotné horstvo, ani jednodobé, ani jednosměrné, a zvláště ve vých. Sibiři jest téměř neznámo. Kde mapy naznačují pohoří Stanové a Jablonné, neznáme ničeho kromě jména jejich a jižní poštovní cesty do Ochotska, a rovněž o málo více víme o horách sev. Amurska. Nejlépe z celého pokrají znám jest střed, Altaj a Alatau (v. t.), mnohem méně již západ: Tarbagataj, Thian-šán, Alexandrovský řetěz s horou Semenova (4685 *m*), konečně Alajské hory, vybíhající v Karačetau. Celkem se podobá, že výše vrcholová i střední stoupají k západu, nebo kdežto na východě nevíme než o horách 12—1800 *m* vysokých (Aldanské hory, prameny Bureje), mají prý Sochondo v Zabaj-

kalsku výši 2520 *m* (Radde 2453 *m*), Munku Sardyk 3490 *m*, Bělucha v Altaji 3352 *m* (Gebler 3150 *m*), Tarbagataj 3660 *m*, Alatau 4300—4800 *m*, Thian-šán (Tengrichan) 7600 *m*, Alaj 7500 *m*; prosmyková výše dosahuje zde 3600 *m*, a i pr. Turagat má 3860 *m*. Údolí mezi těmito horami jsou hluboká; jezera v nich ležící mají tyto výšky: Ubsanór 722 *m*, Čugučak 430 *m*, Ulungur 469 *m*, Alakul jako Balkaš 237 *m*, Ebinór 214 *m*, ale Isykkul 1384 *m* a Barkul 1551 *m*.

3. Západní pokraj má příkrý spád k východu, do vnitřního, čínského Turkestánu, kde zvedá se Tagarma do výše 7868 *m* (Muškětov) a hora Kaufmannova 6944 *m* (dle jiných 7500 *m*), a povlovný spád k západu, kde údolí jako velké zátoky do něho zasahují, ač většinou spád ten zaujímají vysočiny Pamír zvané. Rovina jest velmi nízká: Buchára 195 *m*, Chodžent 250 *m*, Taškent 463 *m*, Kokan 476 *m*, Namangan 439 *m*, Andidžan 460 *m*, Samarkand 671 *m*, Balch 550 *m*, Merv 252 *m*, Čárdžuj 132 *m*, Nukus pod Chivou 70 *m*, Chiva 110 *m* (Radde), Aschábád 111 *m*. Přes to spád na Pamírech není nepatrný: východní step Kyzyl-jart, nejvyšší Pamír, zvaný »střechou světa«, má až 5800 *m* výše vrcholové, Kargoš ještě 5655 *m*, Karakul (Černé jez.) 3917 *m*, Gas 3660 *m*, Taškurgan 3118 *m*, Kilapandža 2740 *m*, Kilavamur 2286 *m* — vše při Amu-darji. Nejnáhlejší však spád jest v horách Alajských: 80 *km* jižně od Chodžentu dosahují 5800 *m*, a na druhé straně již Hisár leží ve výši pouze 680 *m*, Kabadjan 314 *m*. Prosmyková výška z Tagarmy do Turkestánu čínského jest 3143 *m*, v Turatském prosmyku 4003 *m*, nejnižší asi mezi Alajskými a Zaalajskými horami (2743 *m*).

4. Himálaju, horstvo celkem jednotné a jednostranné, se spádem jižním, dělí Schlagintweit na tré dle délky: na východ, střed a západ. Východ jde z Číny až do Nepálu (krajiny Assam, Bhután a Sikkim); konec jeho není dosud prozkoumán, a poslední známá hora jest Tigriteja (3872 *m*) nad Sadijou v Assamu. Na vých. hranici Bhutánu jsou hory nad 7000 *m* vysoké (Dalla 7032 *m*), v Bhutánu samém hory Udu (7542 *m*), Čamalari (7300 *m*), Donkia na východní hranici Sikkimu (7050 *m*). V této zemi ční nejvyšší hora celého vých. Himálaje, Kančindžinga (8582 *m*). Střední Himálaja, jdoucí až ke Kašmíru, začíná nejvyšší horou celého světa, Gaurisankarem (Mont Everest, 8840 *m*) a má v Nepálu největší vrcholy: Dhaulagiri 8176 *m*, Jassa 8132 *m*, Džibdžibia 8021 *m* a Barathor 7941 *m*, záp. od Dhaulagiri pohoří klesá až do prorvy ř. Satledže nejníže na 6700 *m* (Nandadevi 7847 *m*, Ibi Gamin 7781, Kidarnath 6962 *m*). O málo níže pne se i další západ až ke Kašmíru: Gya 7614 *m*, prosmyk Baralača 4945 *m*. Ještě nižší jest západní Himálaja, mezi nímž a Karakorumem teče horní Indus (nejvyšší h. Nanga Parbat 8116 *m*); hory obklopující údolí kašmírské (jezero Anka 1490 *m*) dosahují výše asi 4300 *m*. Hlubokou prorvou Indu končí se Himálaja.

5. V Číně jeví se velký rozdíl mezi severem a jihem. Kdežto v severu (od Modré řeky) šíří se velká nížina
padu a jihu, pne se
které výběžky svými
mezi mořem a Mod
jest neznámo, vrcho
peny a nezměřeny. N
severní v Pečili, kde
Siao-vutai-šán 3491 *m*
Mongolii 1633 *m*. Ne
Bugutny (3536 *m*) j
horního Hoang-ha.
ním Hoang-hem nas
které prý dosahuje 3
vid) a u Tung-čang
kové. — Údolí Modr
až do kraje Sečuanu
Čing-tu leží jen 458
Modrá řeka u Ping-
padně odtud táhne se
v krajině Sifanu asi
4424 *m*) a západně o
snad již prosmyky a
zde hora Nenda dos
údolí jsou nízká: Bat
Likiang 1814 *m* a Jerk
nan jest, jak se podobá
2032 *m*, jez. Tien-ha
největší výše vrchol
rychle klesá k jihu
Song-ky leží ve výši

6. Indie Přední
sobě zcela nepodobny
nina k východu klesá
vyšší skupení prahor
2660 *m*). Campbell
částky: *a*) severní v
(Pešáver 305 *m*, Atto
Agra 204 *m*, Laknau
b) přímořskou nížin
více se šířící; *c*) sev
řeky Narbady (h.
1368 *m*, Adžmír 605
žein 466 *m*); *d*) De
nejvyšší (900—1500
klesající: Púna 518 *m*
súr 774 *m*, Sálem 28
prahorní jádro (1/4
Pedaratalagale (2524
2262 *m*, planina Nu
jen 410 *m*. — Zadní
od severu k jihu jdou
(barmské, siamské, k
nižších, až poslední
sestupuje až k moři,
nan značí snad posle
jižního směru, nyní
západnější pohoří toh
řem a řekou Iravady
Dufabum (4170 *m*), v
Šilong 1962 *m*, výši
od Manipuru (792 *m*
3000 *m* a ještě dále
planina je nízká (Ba
a Salvenem nejvýše
(2438 *m*). Pohoří mez
Menamu zdá se býti
kde h. Mjengmoletka

Ještě u Malaky má Ofir 1170 *m*. Siam, skoro neznámý, jest asi nízký (Luang-prabang v sev. u ř. Mekongu jen 350 *m*, u moře hora nad Čantabonem 1912 *m*). Z východního pohoří mezi Mekongem a Čínským mořem známe jen horu Lagrèe, 1000 *m* vysokou.

7. Složitější jest horopis záp. **A.** Skládáť se tato z velkých planin, jejichž středem jde horstvo (Taurus) nemající jednoty geologické a složené z několika samostatných pohoří: jižního pokrají Malé Asie, východního (Antitauru) a západního pohraničného v Persii (Zagros a j.). — Persie jest vysoká planina mezi alpinskými horami severu (Demavend 6120 *m*, Savalan 4782 *m*, dle Blaramberga) a jihu (Kuhdželis 4300 *m*, Hazarkuh 4600 *m*, Kuhidena 5200 *m*, Elvend 3300 *m*, Kuhibul 4420 *m* a j.). V planině té mají na severozápadě v Azerbeidžáně jezero Urmia 1332 *m* (Chanykov), Tabríz 1425 *m* (Lemm), Ardebíl 1290 *m* (Buhse), na východě v Chorásáně Nišapur 1222 *m*, Mešhed 931 *m*. Ve středu má Teherán 1262 *m*, Kašan 1093 *m*, Hamadan 2000 *m*, Isfáhán 1700 *m*, Persepolis a Šíráz 1550 *m*, jezero Niris 1554 *m*, ba ještě Kerman 1676 *m*, až Bampur 533 *m*. Nejnižší jest východní poušť Lut, až 150 *m* (Chanykov), Chabbis 450 *m*, jezero Hamun 365 *m*, Tebes 560 *m*, Terč 640 *m*. Kraj severní k turánské nížině dosahuje 3000 *m* (u Aschábádu), střední výše přes 2000 *m* (v Chorasánu). Afgánistán (v. t.) líčen jako pustá rovina, již lemují hory k severu vstávající (Kábul 1950 *m*, Kandahár 1020 *m*), a jemu podobá se i Beludžistán, jen že má hory nižší (pohoří Saravan 2700 *m*, Derah 1689 *m*) a většinou nízké pouště (Lehri 132 *m*); město Kelat leží ve výši 2182 *m*, Ketta 1708 *m*.

Zcela jinaká jest jihozápadní část **A.**, velká rovina mesopotamská, syrská i arabská, kterou k západu hradí pokrajní pohoří přímořské, a na níž roztroušena jsou menší i větší pohoří, jako prahorní střed Arabie (Nedžd), jihových. její cíp (Omán) a j. Toto pokrajní pohoří západního přímoří není jednotné dobou ani jménem, ba ani směrem: známoť pod jmény: Alma-dag (Amanus), Libanon, Antilibanon, Palestinské, Sinajské, Arabské hory, Jemen, a od prahor do čediče známe tu útvary mnoha geologických dob, jako juru, křídu (v Libanu a v Palestině) a j. Pravidlem jest břeh západní vyšší než vnitřek. Nejvíce klesá sev.-vých. nížina, kde Mosul má již jen 330 *m*, Biredžik 562 *m*. Nejvyšší vrcholy jsou: v Libanu Dhor el Chodib (3064 *m*), v Antilibanu Talaat Musa (2658 *m*) a Hermón č. Džebel eš Šejch (2860 *m*); Amanus dosahuje výše 1800 *m*, Cassius 1629 *m* (Ainsworth), Sinai 2835 *m*, Hadramaut, Hidžás a Jemen stejné výše 2400 *m*. Ostatně viz čl. Arabie (str. 563). — Palestina jest velmi nízká; rozvodní výšiny mezi Středomořím a Jordanem sahají do výše 700—1000 *m*: Hebron 920 *m*, Jerusalem 760 *m*, Tel Azur 1018 *m*, Dhor es Salah 1050 *m*, Ebal 1027 *m*, Tábor 614 *m*. Jižní Hauran vrcholí v hoře Tell Džeineh (1844 *m*), Damašek leží v rovině (696 *m*).

Malá Asie jeví se povšechně jako pustá planina, průměrně 1000 *m* vysoká, obklíčená na severu, východě a jihu vysokými pohořími, na západě sklánějící se k moři. Stepní jezero střední Tüz-göl má 850 *m* (Čichačev), a kolem planiny té mají Angora 1080 *m*, Sivrihisár 1063 *m*, Kutahia 930 *m*, Konja 1187 *m*, Eregli 1038 *m*, Kaisarje 1093 *m*, Sivas 1266 *m*. Z vrcholů vých. části uvádíme jen nejvyšší Argeus (3817 *m*, dle j. 3860 *m*). Východní pokrajní pohoří, Antitaurus, jest vědecky skoro neznámé; prosmyková výše jest zde asi 2000 *m*, vrcholová mnohem značnější: Muzur-dag 2750 *m*, Kermes-dag a Giaur-dag stejně 3200 *m*; údolí jsou hluboká (Baiburt 1556 *m*, Elbistan 1170 *m*). Nižší zdá se býti přímořské pohoří severní, pontické; nejvyšší známá místa jsou Kola-dag (3410 *m*) a Gumbet-dag (2710 *m*), vrcholová výše západu asi 1200 *m*, ale výjimkou stoupá Ala-dag do výše 2500 *m*, Ilkas-dag 2200 *m*, za to v údolích má Tokat výši 519 *m*, Amasia 360 *m*, Kastamuni 850 *m*, Zafaránboli 360 *m*. Západ Malé Asie nemá jednotného pobřežního horstva, a zde nejvýše sahají osamělý Ak-dag (2440 *m*), pak bithynský Olymp (1930 *m*), Ida čili Kaz-dag (1752 *m*), Sipylus u Smyrny (977 *m*), Samsun-dag (1251); jezero Egerdir má 900 *m*, Ušak 760 *m*, Ala-šehr 290 *m*. Příkrý proti tomu jest svah jižní (Ak-dag 3000 *m*, Kyzyldža-dag 2804 *m*, Beidag 3200 *m*), který na západě nenechává ani místečka městům přístavním a jen na východě má malou rovinu v Kilikii (Čukurova u Adany, 30 *m*). Pohoří to dospívá v Bulgar-dagu výše 3477 *m* (Metdesis)

Armenie (Zakavkázsko) — v širším smyslu jmenujeme tak země mezi Malou Asií, Kavkázem a Mesopotamií — skládá se z horských planin a údolí bez jednotného složení, v nichž jen horní toky Fratu a Arasu tvoří větší oddíly, jinak na západě a východě jsou menší údolí mezi vysokými horami. Nejdelší údolí, totiž údolí Fratu, má u Erzerúmu výši 1862 *m*, u Erzinganu 1367 *m*, u Arabkiru 1072 *m*, u Kjebanmadenu 708 *m*, u Gergeru 698 *m*, u Biredžiku 182 *m*; údolí řeky Murádu: Bajezid 1863 *m*, Muš 1429 *m*, Palu 801 *m*, ale Charput 1267 *m*; údolí Tigridu jest značně hlubší: Dijárbekr 601 *m*, Mosul 350 *m*. Nejvyšší asi vrchol v Armenii střední jest Bingöldag (3600 *m*), ve východní rovněž osamělý Velký Ararat (5156 *m*, dle j. 5604 *m*). Uzavřené jezero Vanské leží ve výši 1528 *m* n. m., jezero Gok-čáj (Sevanga) 1923 *m*, Kars 1877 *m*, Olti 1514 *m*, Achalcych 1029 *m*, Achalkalaki 1690 *m*. Výška vrcholová jest zde veskrze až přes 3000 *m*: Karčchal 3658 *m*, Ala-dag 3142 *m*, Chopus 3566 *m*, Perli 3246 *m*; v severních horách Karabažských nejvýše stoupají Ala-gös (4095 *m*), Kjambil (4740 *m*) a Kapudžik (3918 *m*). Hluboké jest údolí řeky Arasu: Ečmiadzin 895 *m*, Nachičevan 899 *m*, Ordubád 950 *m*. Nížina řeky Kuru dělí Armenii od Kavkázu (Tiflís 453 *m*, Saloglu 227 *m*, Ljaki jen 19 *m*, dolní step Muganská skoro rovná s mořem) a touž hranici tvoří na severozápadě údolí Rionu, kde Kutais má výši 203 *m*.

*

8. Severní nížina jest ještě velmi neznáma; tak celý výběžek sev.-vých., země Čukčů, ve středu vše, co není u velkých řek. Není to naprostá rovina, u Vrchního Kolymska jest výše 755 *m*, u řeky Tungusky jsou hory Kormoja (609 *m*) a Longašen (601 *m*), ale vrcholy takové ztrácejí se v rozsáhlém tom prostoru. Celkem se podobá, že nížina ta pomalu postupuje k jihu: při řece Obu Berezov 27 *m*, Tomsk 91 *m*, Barnaul 129 *m*, Tobolsk 108 *m*, Semipalatinsk 231 *m*; při řece Jeniseji Jenisejsk 96 *m*, Krasnojarsk 147 *m*, Kansk 192 *m*, Irkutsk 458 *m*, Vercholensk 426 *m*, pak při řece Leně Jakutsk 98 *m*, Olekminsk 132 *m*, Vitimsk 190 *m*, Kirensk 245 *m*; při ř. Aldanu Aldánsk 131 *m*. Nejnižší je však rovina ta u Chvalinského moře (26 *m* pod m.), ač i tu pohoří Balchan značně vyniká (do 1681 *m*). Aralské jezero leží 48 *m* n. m., a celé okolí je stejně nízké (Igdy 39 *m*, Kyzylarvat 100 *m*). V jihovýchodu připojuje se k rovině té hornatý poloostrov Kamčatka (jak, dosud nevíme), kde Ključevská sopka dosahuje výše 4804 *m*, Korjazská 3512 *m*, Šiveluč 3215 *m*.

9. Východní ostroví zvedá se zvl. v Japanu do značné výše, kde na hlavním ostrově Niponu hora Fusijama páčí se na 3770 *m*. Z čínských ostrovů největší výše dosahuje Formosa Mount-Morisonem (3917 *m*), kdežto větší ostrov Hai-nan má horstvo jen asi 1800 *m* vysoké. Filipinský hlavní ostrov Luzon má výši 2295 *m* (hora sv. Tomáše), Mindanao 2686 *m* (Apo), Celebes 3070 *m* (Bobokaraeng); Borneo, kterýžto ostrov dle výroku samého Posewitze horopisně jest neznámý, má horu Kinibalu (4175 *m*). Horstvo Sundských ostrovů začíná Allasem (3600 *m*) na Timoru, dále k západu vyniká hora (*gunung*) Keo (2763 *m*), na Lomboku hora Rindžáni (4200 *m*), na ostrově Bali hora Agong (3200 *m*). Java jest dlouhou řadou osamělých sopek v třetihorní nížině. Sumatra má v záp. své polovici vysoká pohoří, která k východu příkře padajíce do roviny vrcholu svého dospívají v hoře Korintj (3736 *m*). *Fy.*

Geologické poměry.

Geologicky jest A. velmi nestejně známa; některé části prozkoumány dosti do podrobna, jiné jsou skoro úplně neznámy. Obmezíme se zde na přehled všeobecný. A. skládá se geologicky ze tří pásem, a to ze střední horské osy povšechného směru od západu k východu; pak z hornatin a plání severně od té osy, jež tvoří část geologického kontinentu Eurasie, a pak z krajin jižně osy té, hlavně z Indie (části dřívější země Gondvánské) a z Arabie (části pásma pouští). Centrální pásmo horstev asijských jest jen pokračováním alpské soustavy v Evropě. Balkán (evropský) totiž má své pokračování v pohoří na jihovýchodním pobřeží krymském a pak dále v Kavkáze, který jakožto mohutné horstvo od severozáp. k jihovýchodu se rozprostírá. Skládá se z hornin archaických, jurských, křídových a tertiérních, jakož i vyvřelých, a sice tak, že archaické nalézají se v části severozápadní. Dle Suessa souvisí to s vytvořením toho horstva; kdežto asijská pásmatá pohoří jeví směr tangentiálního pohybu od severu k jihu a evropská od jihu k severu, setkávají se oba ty směry v Kavkáze, a sice jeví se severozáp. část jako záhyb k jihu přehozený, v němž vystupuje archaický podklad jurských a mladších útvarů, kdežto jihových. část skládá se jen z pásma mesozoického, k severu skloněného. Zároveň vyvřely značné spousty trachytických hornin, jež skládají na př. Kasbek a Elbrus. Také jižně odtud, v Armenii, nalézají se spousty vyvřelých hornin, mladě vulkanických, jejichž středem jest Velký Ararat. Východní pokračování Kavkázu nalézáme ve Velkém Balchánu, v Kopet-dagu a v pohořích u Sarachsu a Balchu. Velký Balchán jest jižní částí antiklinály, vrstvy zapadají k jihu; nejstarší vrstvy jsou žula a porfyrit, dále následují mladší horniny. Druhou hlavní část pohoří shledáváme v Malé Asii. Ačkoliv poměry geologické, hlavně pracemi Čichačeva, jsou jakž takž známy, přece není skladba jejich úplně jasna. Zdá se, že nejprve zasahují tam jednotlivá pásma přes Aegejské moře z Řecka; pásma mají směr západovýchodní, až pak v Tauru a Antitauru nabývají směru severovýchodního, což jest podmíněno zvláštními příčinami. Geologické útvary Malé Asie skládají se z hornin různých. Máme nejprve horniny krystalinické, a sice: svor s břidlicemi talkovými a chloritickými v západní části v pohořích Boz-dag (Tmolus), Džuma-dag a Latmus, z nichž poslední chová hojně korund (smirek), a v Tmolu bývaly asi bohaté žíly zlatonosné. Rula jest hlavně v Karii, také v pohoří Latmu, kde přechází ve svor; chová tam zrna magnetitu. Granulit v Troadě u Manrisu; žulu nalézáme na hoře Olympu, která mimo to skládá se z vápenců, ruly, svoru, talkové břidlice, z ruly přecházející v žulu a na svrchu z vápence, sklon vrstev mající k jihu; žula jest opět u Balekesri v Mysii, pak dále na východ v Galacii u Jozgatu a v Ak-dagu. Syenit v Troadě, pak v Galacii u Sivri-hisáru a Kaimasu; hojný jest v Trebizondě, pak v Kodža-dagu vých. od Tuz-čöly. Zajímavo, že velká část těchto žul a syenitů jest poměrně mladá, neboť porušují v uložení a petrografickém složení vrstvy, jež se pokládají za tertiér (eocén). Také vyskytuje se v syenitu v Trebizondě alunit v hnízdech; syenit na různých místech přechází v žulu a porfyr. Palaeozoické vrstvy snad zahrnují také velkou část některých krystal. břidlic, které po Malé Asii jsou dosti rozšířeny. Dle zkamenělin zjištěny jsou útvary devonský a karbonický. Devon jest nejprve na Bosporu a skládá se z hlinitých břidlic, vápenců, drob a j.; zkameněliny hlavně ve vápenci: *Homalonotus, Tentaculites ornatus, Beyrichia*. Druhé místo, kde devon se vyvinul, jest v Antitauru; jest to vápenec v Geuz-Belli, plný zkamenělin: *Atrypa reticularis, Cyatophyllum caespitosum, Calamopora* atd. Pak jest devon u Kilandrie v Kilikii, a to vápenec se *Spiri-*

fer Verneulli a *Spirifer macropterus*. Útvar karbonický vyvinut na severním pobřeží u Eregli, Ineboli a Amasry, a to útvar uhlonosný s uhelnými otisky rostlinnými; pak v Antitauru na jihozáp. straně jest vápenec obsahující *Productus semistriatus* a *Productus Flemmingi*, tedy zpodní útvar uhelný. Mesozoické útvary zastoupeny jsou útvarem jurským a křídovým. Jurský útvar hlavně na třech místech, a to v Paflagonii v okolí Amasie, v Bithynii jižně od Boli a v Galacii jihozáp. od Angory; na tomto místě jest jura nejurčitěji vyvinut; jsou to vápence, obsahující *Ammonites tortisulcatus*, *Ammonites arduennensis*, *Ammonites plicatilis*, *Ammonites tatricus*, tedy Oxfordské vrstvy. Útvar křídový, obsahující *Hippurity*, vyskytá se hlavně ve východní části severního pobřeží. Tertiér zastoupen jest třemi stupni, a to eocénem, miocénem a pliocénem, v Paflagonii, Galacii a Kapadokii, v Mysii, Lykaonii, Lykii a Kilikii. Naleziště v eocenních vrstvách jsou Zafaránboli, Merdžemek-dag a Samsun; obsahují druhy rodu *Nummulites* a jiné. V miocenních vrstvách, které skládají se hlavně z vápenců, pískovců, slínů, slepenců a sádry, jsou zkaměněliny hlavně v Kilikii. Na některých místech obsahuje miocén lože solná. Větší část miocénu jest původu mořského. Pak následují vrstvy pliocenní, hlavně sladkovodní, a jen na málo místech jest pliocén pelagický nebo brakický, a to u Sinopy, podél Dardanel, v údolí Menderesu a u Melekšerífu v Armenii; vrstvení jest skoro veskrze vodorovné. Sladkovodní pliocén tvoří souvislé vrstvy značné rozsáhlosti, tak hlavně v Lykaonii. Konečně nalézáme různé náplavy, starší (diluvium) a ještě recentní (alluvium); diluvium jest málo rozsáhlé a hlavně není stop po době glaciální. Tyto různé horniny vrstevní prorážely jsou různými horninami vyvřelými; a sice máme (kromě již uvedené žuly a syenitu) hlavně trachyt, a to u Afjún-kara-hisáru, pak v pohoří Ardžiši, jehož okolí trachytické zaujímá plochu 2000 *km²*, u Neušehru mnoho pemzy; stáří trachytů od křídy do pliocénu. Dolerit hlavně v Pontu, dále východně od Ismidu a jinde; stáří křídového až pliocenního. Čediče, hlavně z doby třetihorní, v Lydii, serpentin vyskytuje se dosti hojně a má povahu horniny vyvřelé, na příklad u Amasie, také v Lykii; serpentin ten obsahuje také diallag. Dále jsou v Kilikii (Bulgar-dag) a v Antitauru. Některé jsou mladší, jiné starší eocénu. Co se týče užitečných nerostů, těží se hlavně stříbro (asi 2600 *kg*), olovo (asi 900.000 *kg*) a měď (asi 1,200.000 *kg*). Železné rudy jsou dosti hojné, pak smirek v Karii, uhlí u Eregli a j.

Taurus a Antitaurus mají směr severovýchodní, podobně i jiné hřbety horské, jež u zálivu Iskenderúnského vznikají a které mohou se pokládati za pokračování horského hřbetu, ostrov Cyper prostupujícího, táhnou se do armenské vysočiny. Tam jsou značné spousty hornin vyvřelých, jejichž středem jest Velký Ararat, a často vyskytující se zemětřesení nasvědčují tomu, že pochod tvoření horských pásem posud neustal. — V armenské hornatině a v Kurdistáně nabývají horská pásma jiného směru, a sice obracejí se k východu a jihovýchodu. Jedna část táhne okolo jižního pobřeží jezera Kaspického, tvoří Kara-dag a Elburs, jenž pak sám pokračuje Bínálúdem (v sev.-vých. Chorásáně), Kúhi-babou a Safíd-kúhem v Afgánistáně do Hindu-kuše. Druhá část horských pásem vybíhá z armenské hornatiny směrem více jihovýchodním, tvoří pohoří na jihozápadní straně Persie, pohoří Zágros a Kóhrúd, až k úžině Ormuzdské; odtud mají pásma směr východní, do jižního Belúdžistánu k Indu, tam obracejí se k severu, tvoří pohoří Hála a Sulejmánské, a splývají pak s Hindu-kušem, který k severovýchodu směřuje. Tak tedy tvoří Persie a Afgánistán ve vzhledě geografickém a geologickém jeden celek (W. T. Blanford). Uvnitř naznačených pohoří nalézá se vysočina skládající se z jednotlivých plání různé rozsáhlosti a výšky nad mořem. Pohoří Zágros skládá se v severovýchodních pásmech z křídových (hippuritových) vrstev, kdežto jihozápadní pásma skládají se ze třetihorních a mladších útvarů; ještě více na severovýchod, mezi jezerem Urmijským a Isfáhánem jsou horniny žulové a podobně mezi Isfáhánem a Kášánem. Podobnou skladbu jako Zágros vykazuje pohoří Kóhrúd složený z křídy a tertiéru; na jižním pobřeží mezi Gvádarem a Džalkem jsou pásma pískovců a nummulitových vápenců, a na těchto, podél pobřeží ze Sindu až k zálivu Perskému spočívají mladší vrstvy tertiérní. Pohoří v Belúdžistáně (Hála, Bhagti) a pohoří Sulejmánské mají, pokud známo, podobné složení. Severní pohoří v Persii, Elburs, skládá se z různějších útvarů, a to z palaeozoických (devon, karbon), z mesozoických (hlavně lias s rostlinami), ale vyskytuje se také křída a tertiér, též krystalinické horniny vystupují na některých místech severu, kdežto hora Demávend jest sopkou nyní arci nečinnou, ale přece recentní, vydávající ještě nyní horké plyny. Podobné útvary pokračují na severozápadě do Ázerbejdžánu. Z té krajiny známy hlavně mladší tertiérní útvary (zpodní pliocén, pontický stupeň) blíže jezera Urmijského u Marágy, kde nalezeno mnoho zbytků ssavců asi takových, jako jsou u Pikermi v Řecku, u Trója v Malé Asii a v Sivalikách v Indii (*Hippotherium*, *Helladotherium*, *Sus*, *Mastodon* a j.). Na jihovýchodě známy geologické vrstvy teprve podrobněji v Chorásánu, kde jsou asi takové jako v okolí Herátu, o čemž viz Afgánistán. V Hindukuši známe (dle Griesbacha) část severně od Kábulu, a jeví se v geologickém složení jako pokračování Kúhi-baby a Sefíd-kúhu, jak u Herátu Griesbachem seznány byly.

Jižně od Pamíru setkává se Hindu-kuš s Himálajem, Karakorumem (Mus-dag) a Kuenlunem. Pamír pokládán dříve za prostou vysočinu; avšak již r. 1874 poznal Stoličkа, že skládá se z různých hřbetů směru Hindukuše, a r. 1883 to bylo stvrzeno badateli ru-

skými, hlavně Ivanovem; jsou to pásma Vachán, vlastní Pamír, Aličur, Karakul a jiné a přecházejí do mocné soustavy Thian-šánského pohoří, jehož skladba geologická hlavně Mušketovem a Romanovským objasněna byla (1886). Podlé toho skládá se Pamír ze hřbetů krystalinických hornin, k nimž přikládají se břidlice a palaeozoické vrstvy; pohoří Ala prostředkuje přechod k Thian-šánu, a záleží v krystal. jádru s pásmy sedimentárních hornin (palaeoz. a mesoz.); Thian-šán táhne od jihozáp. k sev.-vých. až do pouště Gobi; jsou to centrální pásma krystalinická, starší sedimentární vrstvy, pak trias, jura (v této uhlí) a mladší vrstvy. Na severových. připojuje se Altaj, jehož geolog. skladba byla již popsána; na záp. vybíhá z jižní části jako pokračování hřbet Núra-tau, jenž přes Mangišlak dále k sev.-záp. pokračuje. Na vých. pásem Pamírských nalézá se pohoří Kyzyl-jart, směru od sev.-záp. k jihovýchodu, pokládané za počátek Kuen-luna, jenž pokračuje pak směrem východním; Karakorum a jeho pokračování Gangri tvoří záp. a již. hranici tibetské vysočiny a jižně pak jsou pásma himálajská. Geologická skladba horstev těch není úplně známa, hlavně jen v západní části; jsou to antiklinály krystalinických hornin (z velké části metamorfických) a v synklinálách jsou sedimentární; poměrně nejlépe znám jest Himálaja, jemuž také nejvyšší vyvýšeniny náležejí — vystupuje příkře nad indskou plání, a skládá se z různých pásem (od jihu k severu) tertiérních, metamorfických, pak centrální osy rulové, z níž skládají se nejvyšší vrchy (Everest, Kančindžinga a j.), pak následují vrstvy sedimentární (silur až tertiér) a opět rula (v Karakorumu) atd. Většina těchto pásem chová zkaměněliny, po většině mořské; zajímavy jsou v té příčině vrstvy triasové v Hundesu, se zvláštní ammonitovou faunou; pak jurské vrstvy (spitské lupky), s velkým počtem ammonitů, belemnitův a jiných; a pak hlavně vrstvy tertiérní, sladkovodní, na jižní straně Himálaje, tak zvané vrstvy sivalické, obsahující velké množství zbytků ssavců velmi různých rodův a druhů. Kuen-lun skládá se z krystal. břidlic, triasových vápenců s *Megalodus* a *Dicerocardium*, svrchní křídy částečně s hippurity atd. Kuen-lun ve svém základě jest pohořím starším než Himálaja, neboť základ jeho byl vytvořen již v době silurské a nebyl již později pokryt mořem, ačkoliv účasten byl pozdějších pochodův a proměn. Himálaja jest pohoří původu mladého, a pochody vrašťení ještě nejsou ustáleny, jak dosvědčují zemětřesení často se opakující. Poměry vých. části těchto pohoří jsou nedostatečně známy; jen to asi lze tvrditi, že od východní části tibetské vysočiny vybíhají horské hřbety v různých směrech, a to k jihových. do Jün-nanu a do severových. části Zadní Indie, pak do Barmy; některé hřbety táhnou se zpět podél údolí Brahmaputry. Prvé tvoří Richthofenovu »horskou soustavu Zadní Indie«, o níž mnoho nevíme. Z Kambodže, Kočinčíny a z Tonkinu máme novější pozorování francouzských geologů: v Kambodži jsou vyvřelé horniny, v Kočinčíně krystalinické a starší sedimentární vrstvy, v Tonkině kamenouhelný vápenec a pak uhlonosné vrstvy s rostlinami jako v evropském rhaetu a v indské soustavě gondvánské (svrchní a zpodní). K západu, v arakanských pásmech, známa jest geologie v Pegu a částech dřívější britské Barmy. Kamenouhelný vápenec, trias, křída, jež upomíná na flys alpský a pospolně se serpentinem se vyskytuje; pak jest též tertiér s uhlím. V pohořích podél jižního pobřeží Brahmaputry (v Assamu) vrstvy jurské, křídové a tertiérní (s hnědým uhlím), a čediče doby jurské. — V Číně směřují pohoří hlavně k sev.-vých., a soustavu tu nazval Pumpelly sinickou. Podrobněji se skladbou Číny nás obeznámil Richthofen. Dle něho jest Čína stará celina, skládající se hlavně z archaických a palaeozoických vrstev: krystalinické břidlice, kambrické, silurské, devonské vrstvy a kamenouhelný vápenec jsou rozšířeny hlavně v severních provinciích; v prov. Šan-si a Šan-tungu jsou bohatá lože uhelná; v prvé přes 30.000 km^2, s flecí 5—10 *m* mocnou pěkného anthracitu; v druhé jsou vloženy vrstvy s *Productus semireticulatus*. Pak jsou, hlavně v jižních provinciích (Si-čuan, Jün-nan) jurské vrstvy, též s uhlím. Vynikající zvláštnosti Číny, hlavně v severních provinciích a po řece Hoang-hu, jsou značné spousty lössu, jejž Richthofen podrobně vyličil, a pak v Kiang-si mnoho kaolinu. Arakanská pásma končí u mysu Negrais, avšak k jihu shledáváme jejich pokračování v jednotlivých úryvcích, a to nejprve v Andamanech (pískovce a břidlice útvaru křídového a serpentiny) a Nikobarech (podobné složení); pak dále se jeví pokračování to na ostrovech Sumatře, Javě, Bali, Lomboku, Sumbavě atd. Na Sumatře jsou staré břidlice, vyvřelá žula, lupky a vápence karbonu, diority a diabasy, tertiérní vrstvy a mocné mladší vyvřelé a sopečné horniny; vrstvy jeví se v několika záhybech, a ostrovem probíhají ve směru jeho dvě vulkanické řady, a sice jedna záp., poblíže pobřeží, jest stáří tertiérního a vyznačena řadou andesitových kup; druhá jest řada nynějších sopek, na hlavní ose ostrova; jest tam 65 sopek, 7 činných; východně jest pak známý Krakatao, na téže ose. Podobně se mají poměry na Javě — tam však převládá útvar tertiérní, na němž nasazeny jsou sopky; pak jest tam flyš (křída), serpentin a něco starých břidlic. Kdežto jednak těmito ostrovy pokračování pásem Arakánských zasahuje až na Nový Zealand, náležejí na druhé straně do oboru těchto pásem též Borneo, pak Filipiny, Japan, Kurilly, Kamčatka a dále Aleuty, jež prostředkují spojení s Amerikou. Jednotlivé skupiny těchto tvoří oblouky na východu A., a jsou to obloukovitá pásma horská, sopkami opatřená, na jejichž vnitřní straně nalézají se kotlinovité propadliny, kde pevná země klesla do hlubiny, a kde nyní nalézají se nitrozemní

moře, jako Jihočínské, Východočínské, Japanské a Ochotské, a vlastně pak také Beringovo. (Bližší o skladbě ostrovů těch viz příslušná hesla.) Co se ještě severových. části **A.** týče, lze pohoří Chingan, Jablonovij a Stanovoj chrebet pokládati za pokračování pásem dříve uvedených. U Irkutska a v Amursku známy jsou uhlonosné vrstvy jurské, obsahující bohatou floru fossilní, popsanou Heerem (zajímavé rody *gingko* a *Baiera*). Jižně od této celé mocné soustavy horských pásem nalézá se Arabie a Indie Britská. Geologické poměry Arabie byly již vylíčeny, a shledali jsme, že ve skladbě shoduje se velmi úzce se skladbou Sahary a Egypta, t. j. s krajinou pouští. jež pokryta byla mořem až do křídy a částečně do tertiéru. Indie jest část země Gondvánské, jež se liší od zemí pouští, že, jak se podobá, od doby karbonu mořem zaplavena nebyla — obě dohromady tvoří celek Indo-Afriku. Indie jest stará celina, skládající se hlavně z hornin archaických (ruly, svoru, žuly), starých metamorfických břidlic, pískovců v atd. (Vindhija, Kajmúr, Arávalli), pak z uhlonosného souvrství se zbytky rostlin a pozemních zvířat a s mocnými uhelnými loži ve zpodu (perm-jura), tak zvaná soustava gondvánská; v Kači, na pobřeží jest mořský jura; mořský křídový útvar (jako jihoafrický) jest na jihovýchodním pobřeží v okolí Madrasu a pak u Bágu na Narbadě (jako na jižním pobřeží Arabie — jest to uložení zálivu menšího), severozáp. část pokryta spoustou čedičů, vyvřelých v době mezi křídovou a tertiérní (dekkanský trapp); v Rádžmahálském pohoří jest čedič jurský. Pláň indoganžská (pod Himálajou) skládá se hlavně z náplavů říčných jen v Rádžputáně u Džaisalmiru vystupuje pahorek jury; mimo to na některých jiných místech jiné horniny: v Sindu, podél Indu něco křídy a různé stupně tertiéru. V sev. Pandžábu jest pohoří Solné, skládající se z různých útvarů, od siluru až do tertiéru a obsahující mocné lože kamenné soli ve vrstvách patrně silurského stáří; mnoho kamenouhelných a permských vápenců (produktové vápence), trias, jura atd. s množstvím zkamenělin. Ostrov Cejlon ve slohu shoduje se úplně s Jižní Indií, skládá se v celku z hornin krystalinických (archaických), hlavně z ruly, prostoupené částečně žulou; v severu jsou korálové útesy a také na některých jiných pobřežních místech mladé mořské usazeniny. Z archaických hornin pocházejí různé drahokamy, jež na Cejloně v náplavu se nalézají; nejvyšší vrchol piku Adamova jest amfibolit. (Bližší o geologii Indie a Cejlonu viz při dotyčných heslech.) — Co leží na sever od Indo-Afriky, nazval Suess Eurasií. Spadá tam v **A**-ii horská soustava, kterou jsme již popsali, a náležejí k tomu nížiny a pláně severně od pásmatého horstva. Na severozápadě jest aralskokaspická nížina jako zbytek moře tertiérního, jež v té krajině východně od Uralu až k sev. Ledovému moři zasáhalo a také souviselo s podobným mořem na východ, jež pokrývalo kraje mezi Thian-šánem a Altajem na jedné a mezi tibetskou vysočinou na druhé straně, nynější Tarim a Gobi — odtok vod odtamtud způsoben byl pochody zdvihání a tvoření tamějších pohoří. V krajinách severně od Thian-šánu-Altaje, na rozhraní severní nížiny a horských pásem v Jenisejsku znám jest útvar kamenouhelný zpodní (stupeň Ursa), kde sbírali hlavně Lopatin a Martjanov rostlinné zbytky, které Schmalhausen popsal r. 1877 (*Bornia radiata, Triphyllopteris Lopatini, Neuropteris cardiopteroides, Lepidodendron Veltheimianum, Lep. wiikianum, Cyclostigma Kiltorkense*). Podobné zbytky sbírali později A. Potanin a Adrianov ponékud jižněji v pohoří Tangnuola a v obvodí řeky Ulu-chemu; ty popsal Schmalhausen r. 1880 (mimo již uvedené: *Cardiopteris frondosa, Rhacopteris Potanini, Rhiptozamites Goepperti*), kdežto v pohoří Sajanském známy jsou horniny krystalinické, žula, syenit a krystal. vápenec. Dále na sever, na Dolní Tungusce, sbíral roku 1873 Czekanowski různé zkamenělíny rostlinné, jež popsány byly r. 1879 Schmalhausenem a za jurské uznány (asi takové, jaké z pánve kuznecké na Altaji známy jsou); jest tam také uhlí. — Většina této sibiřské nížiny pokryta diluviálními nánosy. Avšak, kdežto v severní Evropě jeví se zřejmé znaky doby diluviální glaciální, nemáme v severní **A**-ii vých. od Uralu žádné známky pozemských ledovců, ačkoliv se zdá, že i tam v té době panovala značná zima; nebo půda jest do značných hloubek zmrzlá a při ústí a v deltech mnohých sibiřských řek zmrzlá půda a led tvoří útesy, v nichž nalezeny byly dobře zachovalé mrtvoly mamutů a nosorožců, již počátkem doby quaternérní žili na pláních sibiřských; jsou to tytéž druhy (*Elefas primigenius* a *Rhinoceros tichorhinus*), jaké také v Evropě v diluviu nalezeny byly. Mimo to nalézá se mnohem větší množství zbytků, kostí a tesáků (jež poskytují dobrou slonovinu) v zemi, ale nejen v Sibiři samé, nýbrž i také na některých ostrovech poblíž severního pobřeží. Zvířata ta byla chráněna proti zimě dlouhou srstí. Ze zbytků posud nalezených může prý se souditi, že náležely asi 20.000 zvířat. Mělo se za to, že zvířata ta zahynula nějakou náhlou katastrofou — ale tomu tak není; zdvihánim celé krajiny změnily se značně poměry rostlinné těch krajův, a zvířata ta musila znenáhla vymizeti; také tvrdí se, že zachovalé zbytky v zemi náležejí mnohem většímu počtu individuí, než žíti mohla za jedné generace — tak že zbytky se postupně ukládaly. Na Kavkáze měly nynější ledovce dříve asi větší rozsáhlost, a podobně pozoroval sir J. Hooker v Libaně zbytky starých morén. V himálajských krajích Indie také jeví se známky, dle kterých ledovce zasáhaly do hloubek mnohem značnějších než nyní, v Pandžábu dokonce nalézají se bludné balvany daleko od nynějších ledovců. V Jižní Indii, ač tam nejsou přímé stopy po ledovcích, přece povaha některých zvířat a rostlin nasvědčuje tomu, že tam musila panovati tem-

peratura nižší v nedávné ještě geologické době. Do doby diluviální spadá již zmíněný mocný löss v Číně a Mongolsku, který však dle Richthofena jest původu aeolického, t. j. nános utvořen činností rozprouděného vzduchu. Nejmladší geologické výtvory jeví se v mocných nánosech řek, v tvoření delt, v rozvětrávání hornin v různém způsobu, ve změnách na povrchu následkem sopečné činnosti a zemětřesení, tvoření půdy a p. v. — O Uralu bude pojednáno při Evropě.

Literatura: Čichačev, Klein-Asien (1887); W. T. Blanford, Zool. and Geology of E. Persia (1876); publikace geolog. výzkumů v Kalkutě; Suess, Antlitz der Erde, I. sv. (1883—1885); Neumayer, Erdgeschichte II. (1887); Credner, Geologie (1887); Prestwich, Geology (1888); Richthofen, China; Mušketov, Turkestan (1886); Mušketov a Romanovskij, Geologická mapa Turkistánu; Schmalhausen, Ursastufe Ost-Sibiriens (1876, 1877); týž, Beiträge zur Juraflora Russlands (1879); týž, Pflanzenreste aus der nordwestlichen Mongolei (1883); Zeiller, Exam. de la Flore fossile du Tong-King (1882); týž, Note sur les empreintes végétales recueillies par M. Jourdy au Tonkin (1886); Posewitz, Borneo (1889); Heer, Fossile Flora Ost-Sibiriens und des Amurlandes (1876) a mn. j. *Fl.*

Nerosty. **A.** jest velmi bohata na nerosty. Diamant vyskytoval se kdysi velmi hojně v Indii, odkud pocházejí největší a nejkrásnější kameny, a to z Jižní Indie; nyní vyskytuje se hlavně jen v Bandelkhandě (stát Panna); též nalézá se na Sumatře a na Borneu. Tuha v loži 2 *m* mocném v Sibiři, v pohoří Sajanském, záp. od Irkutska, mezi žulou a syenitem, v průvodu krystal. vápence; ve značném množství a dosti čistá vyskytuje se tuha na Cejloně. Antimon (ryzí) uvádí se z Bornea, kdežto různé rudy antimonové vyskytují se hojněji a to pěkně krystalovaný antimonit v Japanu; valentinit a senarmontit na Borneu; arsén na Borneu, železo (ryzí, meteoritské) nalezeno ve velkém kuse (původně 1600 lib.) u Krasnojarska v Sibiři; také v Indii na několika místech; ale jinak těží se hojně z rud (magnetit, haematit, limonit) na mnohých místech; měď (ryzí) v Japanu, v Číně a v Kašmíru (v řečišti ř. Zánskaru); mimo to mnoho rud (chalkopyrit a j.) na různých místech; cín (ryzí) nevyskytuje se, za to však kassiterit (kysličník ciničitý) hojně v náplavech na poloostrově Malace a na ostrově Bance a Bilitonu. Stříbro (ryzí a v různých rudách) na Altaji (u Změjnogorska, r. 1884: 9336 *kg*) a v Japanu (r. 1884: 21.121 *kg*). Zlato v sýpech na horním a dolním Jeniseji, v okrese olekminském, v okrese nerčinském a v Amursku (roční výroba asi 33.000 *kg*); také v Japanu (r. 1884: 256 *kg*); v poslední době počaly se těžiti zlatonosné křemence v Jižní Indii; platina na Borneu. Různé kyzy (pyrit, chalcopyrit), cuprit na mnohých místech, korund obecný v Jižní Indii, v Malé Asii a na Cejloně; safír v Jižní Indii (málo), v Zánskaru, na Cejloně a v Barmě (málo), rubín hlavně v Barmě a něco na Cejloně; zirkon na Cejloně; křemen velmi hojný v různých odrůdách; pěkné úplné krystaly v sádře u Mari na Indu; achaty, jaspisy, amethysty, chalcedony v Indii (v čedičích), v Sibiři (karneol); kočičí oko na Cejloně, avanturin v Persii a Jižní Indii (zelený); záhněda v Japaně; sůl kamenná v mocném uložení ve vrstvách nejspíše silurských, v Solném pohoří v Pandžábu, v útvaru devonském v Číně, v útvaru třetihorním v sev. Pandžábu; ale namnoze dobývá se sůl odpařováním stepních jezer, hlavně ve chvalinské nížině; také v Číně v prov. Šan-si, v Indii v Rádžputáně a j. Chrysoberyll na Borneu a na Cejloně v náplavu; spinell na Cejloně, v Barmě (pospolně s rubíny), v Jižní Indii; borax jako usazenina různých jezer v Ladáku a odtud na východ až k Tengri-nóru; salnytr (draselnatý) co výkvět po deštích v ganžské plání v Indii a v Persii; kalcit (vápenec) velmi rozšířený v různých útvarech, mezi nimi též mramory, hlavně v Indii a v Malé Asii; soda v Indii, sůl Glauberova u Mučrevanu nedaleko Tiflisu, lože asi 1½ *m* v jílu a slínu; apatit v Irkutsku a Japanu; topas v krystal. horninách u Adunčilonu a na ř. Urulze v Zabajkalsku, a u Mugly v Malé Asii (vil. aidinský); staurolith v Jižní Indii (pěkné křížaté krystaly); turmalin v krystal. horninách na Cejloně (turamili), ve Východní Indii (černý a také modrý) a jinde; chrysolith (cenný olivin) na Cejloně a v Pegu, v náplavech; granáty (almandiny) v Persii a v Indii (hlavně v státě Džáipurském) ve svoru; hessonit na Cejloně; slída (muskovit) v krystal. horninách, ve značném množství a ve velkých tabulích v záp. Bengálu a v Sibiři; lepidolit v záp. Bengálu; talek a mastek v krystal. horninách v dosti značném množství v Indii; mořská pěna v Anatolii u Kyščyku a Eski-šehru buď ve volných kusech nebo ve vápenci a v serpentinu; serpentin obecný na mnohých místech, cenný u Iskarda v Baltistáně; augit a amfibol ve vyvřelých horninách; sem patří džadeit (část nefritů, obsahující sodík a hliník) severně od Bhama v Barmě; pravý nefrit (křemičitý vápenec hořečnatý) co hornina v údolí Karakáše v pohoří Kuen-lunu, v Sibiři co balvany sev.-záp. od jezera Bajkalského; beryll na Altaji v kraji nerčinském; orthoklas jako měsíček na Cejloně (jinak různé živce co součásti hornin); puchavce (apofyllit), skolecit, natrolit, desmin, heulandit atd.) hojně v čedičích indických, hlavně dekkánských; kaolin hlavně v provincii Kiang-si v Číně, kde se vyrábí nejvíce porculán, též na Cejloně; agalmatolith v Číně (řezbářský kámen); uhlí (černé, karbonické) v Číně, permské v Indii, triasové v Indii, jurské v Persii (Elburs), v Sibiři, v Číně, třetihorní v Assamu. Petrolej v značném množství v kavkázských krajinách od poloostrova Tamanu až do Baku. Tím ovšem z velikého množství nerostů jen hlavní uvedeny. *Fl.*

Vodopis.

Vzhledem k vodstvu máme v Asii následující přirozená skupení: 1. Střední Asii, totiž uzavřená území vodní, která však netvoří rovného celku, nýbrž pásmo divně klikaté. 2. Země s odtokem severním, pásmo velkých řek, nejvíce v nížině tekoucích. 3. Země východního odtoku (Amursko, Čína). 4. Země jižního odtoku (obě Indie). 5. Země západního odtoku (Turán). 6. Konečně samostatný západ, který lze zase děliti na čtvero: Persii (území nejvíce uzavřené), Malou Asii, Syrii s Palestinou a Arabii s Mesopotamií. Staří upozorňovali na jistý dualismus v řekách (dvě velké v Turánu: Oxus a Jaxartes, dvě v Mesopotamii: Eufrát a Tigris, dvě v Indii: Indus a Ganges, dvě v Číně: Modrá i Žlutá řeka), avšak při tom zapomenuto na Amur, na řeky Sibiře (3) a Zadní Indie (3).

1. Střední úvodí uzavřené má největší řeku Tarim, největší ne sice vodstvem, ale úvodím (77.000 *km*²). Tibet střední má množství jezer, ale žádné není větší, ani Lob-nór (2000 *km*²), ani Kuku-nór (6000 *km*²), ani Tengri (2400 *km*²), ale ani Balkaš (20.000 *km*²), jenž přijímá největší řeku Dzungarie Ili (1500 *km*). Chudá jest Mongolie nemajíc téměř řeky a jen malá jezírka (Dalai-nór). Velkou částí jsou jezera střední slaná, jiná vysychají v létě na bažiny. Avšak největší část střední planiny odvodňují velké řeky jihu (horní Indus v Tibetu, Jarudžangbo) i východu (horní Žlutá i Modrá řeka, Amur). Jihovýchod jest ještě neznámý kraj. Zde stěsněny prameny neb odtoky velkých řek jihovýchodních zemí blízko vedlé sebe a směrem stejnoběžným v divoké a vysoké krajině horní, v níž obývají divochové Čínou namnoze nepodmanění. Tak vidíme v šířce Batangu na nejnovějších mapách 10 řek vedlé sebe od severu k jihu tekoucích, a to v údolích o 3000 *m* a více nižších nežli hory sousední.

2. Severní odtok má tré velkých úvodí řek: *a*) Obu (3,382.000 *km*²), jenž od splynutí obou svých pramenů, Bije a Katuny, jest 3600 *km* dlouhý, ač přítok jeho Irtyš až k soutoku jest delší (2800 *km*) a větší, a spíše by zasluhoval jméno hlavní řeky. Dlouhé ústí Obu společné jest s vých. řekou Tasem. *b*) Úvodí Jeniseje (2,950.000 *km*², délka 4750 *km*) jest proto menší, poněvadž od západu není většího přítoku, a na východě nastupují pohoří (Siverma) loučící jej od řek přímořských. *c*) Úvodí Leny (4036 *km* dl.), zúžené v severu horami Verchojanskými, zaujímá 2,483.000 *km*². Nepatrne jsou proti tomu ostatní řeky: Tas, Pjasina, Taimyr, Chatanga (740 *km*), Anabara (550 *km*), Olonek (1520 *km*), Jana (1100 *km*), Indigirka (1300 *km*), Kolyma (1150 *km*). Z jezer jest největší Bajkalské (35.000 *km*²), které dnes není než zastaveným Jenisejem, avšak jest starší než on pocházejíc prý z doby devonské. Horní jezera záp. jsou: Kosogol (3300 *km*²), Telecké, Zaisanské (1800 *km*²). Nesčíslná takořka jsou jezera ve stepích jihozápadní Sibiře, v Barabinské stepi jezera Čany (3369 *km*²), Abyškan (1510 *km*²), dvoje Dengis (1500 a 1270 *km*²). V rovině sev. jsou jezera Pjasino a Taimyr (1970 *km*²).

3. Východní odtok začíná na severu menšími řekami Anadyrem (740 *km*), Kamčatkou, Ochotou, pak nastupuje první veleřeka Amur (v. t.), jenž zejména přítoky jižními, Sungari a Ussuri, odvodňuje úvodí přes 2 mill. *km*². V Mandžurii a Korei nedocházejí k moři větší řeky, až v sev. Číně Lan-ho a Pei-ho. Hoang-ho (Žlutá ř., 4200 *km* dl., úvodí 1 ½ mill. *km*²) přináší vodstvo již. Mongolie a klínovité sev.-záp. Číny, a proto jest to řeka prudká, pověstná povodněmi. Dále na jih jsou velké límány, pak Jang-tse-kiang (Modrá řeka, 5000 *km* dl., 1,877.000 *km*² úvodí), která odvádí vody vých. Tibetu (18.320 *m*³) a ve stř. běhu odvodňuje jezera Po-jang (4200 *km*²), Tong-ting. Jižní řeky jsou menší: Si-kiang, Ngan a jiné. Jen v Tonkinu máme větší řeku Song-hu s deltou velmi rozsáhlou, jež není v pravém poměru k délce řeky. Annam nemá větší řeky.

4. Jižní odtok sestává ze dvou velmi nestejných částí. Kdežto v Zadní Indii řeky tekou ve dvou nížinách od severu k jihu, v Přední Indii dvě hlavní řeky, jakmile opustily Himálaju, tekou jedna k jihu (Indus), druhá na východ (Ganga). Me-kong (3800 *km* dl., 900.000 *km*² úvodí), první řeka od vých., neprozkoumaný v hořením běhu svém v Číně, znám teprve ve středním Siamu a dolním v Kambodži, kde přijímá i odtok jezera Bien-ho a tvoří větší delta. Me-nam, hlavní řeka Siamu, jest mnohem menší. Poloostrov Malajský nemá větší řeky. Za to hl. řeka barmská Iravady (Ajravátí) vrhá do moře 10.000 *m*³ (ale až 56.000 *m*³) vody za vteřinu, jest 1700 *km* dlouhá, a úvodí její zaujímá 260.000 *km*²; stejnoběžná s ním jest řeka vých. Salvén a mezi oběma menší Si tang. Ganga (1,175.000 *km*² úvodí, 2700 *km* dl., vody střední 12–15.000 *m*³ za vteřinu) splývá před ústím s Brahmaputrou (2530 *km* dl., 585.000 *km*² úvodí, střední vody 11.000 *m*³ za vteř.). Indus (3190 dl., úvodí 834.000 *km*², stř. v. 5500 *m*³) přijímá též řeku Pendžábu (Pětiříčí). V Dekkanu konečně jsou řeky: Mahanady, Godavery (1450 *km*), Krišna č. Kistna (1300 *km*), Kavery, Tapti (670 *km*) a Nerbada (1290 *km*).

5. Západní úvodí (Turán) končí zde nyní Aralským jezerem, neboť není již spojeno s mořem Kaspickým, jakož prý dříve bývalo Usbojem. Ze řek tekoucích do Aralského jezera větší je Amu (Oxus, 2200 *km* dl., úvodí 440.000 *km*², 3570 *m*³ stř. vody, totiž 975 *m*³ za sucha a 27.400 *m*³ za povodně); menší je Syr (Jaxartes, 2000 *km* dl., 3140 *km*² úvodí, 2250 *m*³ stř. vody). Četné řeky zanikají nyní v písku pouště (Zarafšán, Čú, Sary, tyto dvě na západě v jezeře Saumalském, Talas, jako na západě Murgáb a Herí-rúd), tak že tu není viděti přechod k uzavřeným úvodím západního středu (Balkaš, Ala-kul a j.), ale větším množstvím deště splynuly by zase jako dříve; nyní však úbytem deště jezera i řeky vysychají.

6. Persie jest teď náramně chudá na vodstvo, neboť i největší ř. východu Hilmend (1000 *km*

dl., úvodí 570.000 km^2) v létě zavodňováním okolí vysychá jako močál Hámún, v němž se končí. Vnitřek jest pustý a má jezera solná; největší známé jest Urmijské (4400 *km*²) na severu a Noriské na jihu; ale ještě větší solné jezero předpokládá se ve středu solné stepi perské. K jihu neteče se střední planiny větší řeka, v severu největší řeky jsou Atrek a Kyzyl-uzen, menší směřují k západu, jako Záb, Kárún a j. Malá A. liší se od Zakavkázska, v němž převládají uzavřená jezera (Vanské 3685 km^2, Gok-čaj) a jediná větší řeka v sev.-vých., Kur (1100 *km*), s velkým přítokem Arasem (950 *km*). Malá Asie sama má střední step s jezery, hlavně vysychajícím Slaným jezerem (Tuz-čôly 1450 km^2) a menšími Egerdirským a Beišehrským, kdežto pokrajná horstva na všecky strany prolomena jsou řekami četnými, ale krátkými. — K severu Čoruk, Ješil Irmak (Iris), Kyzyl Irmak (900 *km*), Sakaria; menší k západu: Menderes, Gediz, Bakyr, Susurlu a k jihu Gok, Tersus (20 m^3 vody, 130 *km*), Seihún (95 m^3 vody, 450 *km* dl.), velký Džihun (250 m^3 vody, 450 *km* dl.), Cydnus (Tarsus 20 m^3 vody, 130 *km* dl.).

Celý východ odvodňují dvě velké řeky Irat (Eufrát, 2065 m^3 vody, 2600 *km* dl., 680.000 km^2 úvodí) a Šatt (Tigris, 1800 *km* dl., 4656 m^3 stř. u Bagdádu), které sbírají i vody Mesopotamie a záp. Persie, pak sev. Arabie, než spojeny dojdou Perské zátoky. Syrii a Palestinu značí řeky za pohořím přímořským tekoucí, z nichž nejsevernější Así (Orontes, 280 *km* dl.) prorážejí přímořské to horstvo sesílena jsouc odtokem jezera Antiošského (Aka-deniz). V Palestině Jordan (334 *km* dl.) protéká dvěma jezery (Hule a Tiberiadské) a končí v solnatém Mrtvém moři. Bystřice východního, vnitřního svahu končí v Syrii a Palestině často v močálech: Dahab, Kuek (alepský) v jezeře Melaku; u Damašku jsou jezera: Ateibe, Hidžáne, Bala, Er-Rube a j. Arabie nemá nyní, jak řečeno, celoroční nebo letní povrchní vody, jakou mívala na př. u Márebu do II. století (hráze Achmetí). Největší bystřice Jemenu jest Vádí Zebíd, jež má při svém výtoku z hor 20 až 24' šířky.

O vodopisu ostrovů při Asii promluvíme až při dotyčných heslech; ostatně jsou všude řeky nepatrné, i na Javě, Japanu, Sumatře, Borneu, Cejlonu, čehož příčinou jest nedostatečná rozložitost hor. Ještě na př. na Cypru není v létě vody povrchní. Mnoho jezer jest v Japanu a na Filipinech. *Bý*.

Květena.

Bylinstvo A. jest asi jen o něco chudší amerického majíc snad rovněž skoro dvě třetiny všech známých druhů, totiž 40—50.000 druhů (Indie 15.000, Hooker; Malaisie 9—10.000, Miquel; Japan 3000, Savatier; Malá Asie 6800, Čichačev; Sibiř na 4000 [3533], Ledebour, Flora Rossica). Ale není tak původní jako americká, neboť sever po Himálaju jest velice podoben Evropě a Severní Americe (květena palaearktická), západ podobá se Středomoří vůbec, a mezi florou Afriky a Dekkanu rovněž jest mnoho podobenství, kdežto jihovýchodní roh Malaisie (od Bornea) má mnoho tvarů severní Australie: akacie, eucalypty, Phyllocladus (i N. Zealand). Flora asijská jest docela stará, nebo třetihorní byliny (na Japanu, Borneu, Javě, Sumatře) vykazují již cynější bylinstvo, a zase mesozoické (jurské) některé již nynější tvary (na př. ginkgo). Ledová doba vlastní nezasáhla sem, ač bezpochyby za ní i v Sibiři bylo studené, ale suché podnebí a na horách záp., jako v Himálaji, více sněhu. Proto velká část naší flory vyskytuje se v Číně (hlavně u Pekingu) a v Himálaji (nejvíc u Kašmíru) a jednotlivé byliny rázu severního až v horách Cejlonu, Javy a Nové Guinee. Floru asijskou rozděliti lze hlavně na dvě, jižní a severní. Jižní, tropická, jest bohatší ($^3/_4$ všech druhů) přes to, že zaujímá menší území, neboť náležejí sem jen Indie, obě Malaisie a nížiny jižní Číny a jižního Japanu; pochybno, zdaž i jihozáp. Arabie (Jemen). Flora ta v celku jest jednotná, ačkoliv na všech krajích (mimo severní v Himálaji) přechází v sousední. Není však tak bujná jako americká, z části i působením člověka, jenž v Číně vyhubil les tropických nížin, tak že ani stopy po něm nezbylo, z části jako v severozáp. Dekkanu, nižším podnebím. Rovněž poměrně chudé jest bylinstvo severní; neboť území jeho má po Austrálii poměrně nejvíc pouští, a lesem jest sotva $^1/_5$ A., na severu zejména jen střed Sibiře, kdežto severní Sibiř jest tundrou, vnitřek A. (Turán, záp. Tibet) pouští, střed Persie, Arabie, jihozáp. Sibiře stepí, jako střed Malé Asie Mesopotamie a j.

Pochopitelno, že nebylo dosud vydáno vypsání povšechné flory celé A., ale přece máme pro sever (ruskou A-ii) floru Ledebourovu s dodatky (Incrementa) Trautvetterovými, pro Japan Savatierovu, pro Čínu (nedokončenou) Vemslyeovu, pro Indii (britskou) rovněž nedokončenou Hookerovu, pro Malaisii Miquelovu, pro Cejlon Trimenovu, pro západ Boissierovu, tak že vlastně jen Zadní (mimo Barmu, Tenasserim) a Vnitřní A. jsou bez systematického součtu; pak arci i Arabie velmi nedostatečně jest známa.

Dáme-li se v duchu letem ptačím od severu k jihu, spatřujeme nejseverněji po kraji Sibiře a ostrovech Novosibiřských pásmo tundry, drn, v němž, kde je vlhčí, převládají mechy (*Sphagnum*, *Polytrichum*) a cyperacee (*Carex*, *Eriophorum*), nebo v sušších místech lišeje, krnící vrby a břízy rostoucí do šířky, ale ne do výšky. Čeledi a rody jako v arktické Evropě (mimo rody *Claytonia*, *Gymnandra*). Flora tak chudá, že na př. v Turuchansku sebráno jen 27 druhů, »Vegou« na mysu Čeljuskinu 23 jevnosnub. Dále k jihu mísí se k vrbám, olším a břízám černý les brzy převládající, modříny, sosny, borovice (nejvíce jiné druhy *Larix sib.*, *Abies pichta*, *Pinus cembra sib.*). Velikánský, jednotvárný černý les Sibiře, chudý na zvířenu vůbec a ptáky zvláště (ze ssavců chovající jen veverky a soboly), táhne se od Ochotska k Uralu a Altaji.

K jihozápadu přechází les ten ve step, nejdříve v travnatou step Barabinskou, pak v ruskoturánskou. Za horami lemujícími severní kraj vnitřní **A.** (Jablonné pohoří, Altaj, Thianšán atd.), které chovají na vrcholech svých bylinstvo arktické — vedlé některých hostů jižních z Himálaje (na př. *Gentiana kurroo, Anemone Falconeri*) — nastupuje pod jižním svahem step vnitroasijská (Turkistánu, Mongolie a Daurie) až na údolí Amuru, kde les jest již více míchaný, zelený a černý, rodů, ale ne druhů našich, s bujnými lukami u řek. Hned na svahu tom vyskytují se duby (*Quercus mongolica*) a jiné formy jižnější (*Menispermum dauricum*), avšak pro vysokou polohu svou (průměrně 900—1200 *m* n. m.) jest step a poušť vnitroasijská převahou podobná mírným krajinám, zejména Turánu — poslední stromy u vod jsou topoly a tamarišky, a rody flory mongolské jsou nejvíce naše, ne však druhy — pak je jistý počet bylin Číny sev. (*Sophora*). Jak podobny jsou sobě všecky ty chudé flory severu, vysvítá na př. z toho, že ze 470 druhů, které sebral Meinshausen u ř. Viluje (Sibiř), bylo 407 také v Bajkalsku, 368 v Altaji, 348 v Daurii, 250 u Ochotska (odkud známe dle Middendorffa vůbec jen 352 dr.), 242 v Amursku, 146 v Kamčatce, 177 v Sev. Americe, ale 215 v Laponsku, 224 ve Skandinavii a 263 v Německu.

Čína je krajem největších protiv; jižní nížiny, pokud nejsou vzdělány v pole, kryjí zbytky flory tropické, působením obyvatelstva zřídlé, a hory i sever buď zbytky lesů černých a dubových, nebo bylinstvo rázu bylin našich, třeba vykazovalo druhy jiné.

Bylinstvo čínské jest vůbec chudé a málo zvláštní; záp. hory jsou podobny východnímu Himálaji a hory okolí Pekingu mají ráz hor našich, tak že jest zde druhů z $^1/_4$ podnebí mírného a jen z $^1/_4$ indotropického. P. David, nejlepší znatel, tvrdil, že severní Čína zcela se podobá Mongolii a za hráz teplejších forem označil horstvo Tsin-ling. Sám ostrov Hong-kong, kde kamelie jsou podrostem borovic a palem, má z 1056 druhů (u Benthama) 398 v trop. **A**-ii, zvláště v Indii, kdežto z 785 dr. flory pekingské (u Maximoviče) bylo 276 v Amursku. Mandžusko má ráz zcela mírný (osiky, duby, bělokoré borovice, *P. massoniana*), Jün-nan je zcela podobný Himálaji vých., ale má na př. ještě tis a bez. Lze to asi vysvětliti vysokým stářím flory čínské, která chová na př. *gingko* (*Salisburia adiantifolia*), strom již v juře známý, jejž Ward pokládá za nejstarší z monocotyledonův a za potomka kamenouhelných Cordaitů, pak rody Glyptotrobus, Libocedrus, Liquidambar, Liriodendron.

Největší podobu má Čína s Japanem, jenž má tropické své bylinstvo ($^1/_4$ všeho na jižní nížiny obmezena) dílem z Číny (Savatier) a v horách ráz mírný, ale mnoho zvláštního, ač dle Hookera 230 druhů stejných se Sev. Amerikou a 265 (dle Cogniauxa) s Belgií. — Lesy převahou jsou černé (41 dr. konifer), ale vedlé našich rodů jsou tu i některé jižnější (vavříny), zejména však geologicky starší formy (*Proteaceae* [*Helicia*], *Cycadeae*, *Cinnamomum*, *Myrica* a j.), a tak flora ta má ráz prastarý. S Kalifornií sdílí množství bylin krasokvětých, jaké jinde jsou řídké: Weigelie, kamelie, Azalee, Deutzie a jiné známé z našich zahrad. Souostroví Liukiuské již více jest tropické. Jeso ještě palaearktické jako Korea

Na druhé straně **A.** nastupují po celém západě obrovské pastviny vzniklé na místě zporažených lesů a tisícletým pasením zchudlé. Po celém západě (Malé Asii, Armenii, Persii, Syrii, Palestině, Mesopotamii) pastva z jara zelenější, ale jinak okousaná a uschlá, kryje ohromnou většinu země; lesy obmezeny na hory nepřístupné a pole na vlhčí nivy. Louky jsou tak vzácné, že na př. za krymské války francouzská jízda brala seno své až z Alžíru. Lesy jsou tak řídké, že na př. Rakousko vyváží mnoho dřeva do celého Orientu. Ráz na východě a jihu víc a více pustinný mění se teprve ve vlhčím Středomoří a na Kavkáze více v ráz krajin našich. Typické jsou trnité astragaly, jichž tu jest snad 600 druhů, bodláky (zejména *Cousinie*), jarní, brzy míjející liliacee, allie, tulipy a solimilné chenopodiacee (127 v Turánu). Vysoké hory Kavkázu a Kilikie, Argaeus, Libanon, hory nad 3000 *m* v Persii a j. chovají mnoho alpinských rodů, ale nejvíce druhů zvláštních. Lesy mají ještě ráz našinský — konifery, duby atd., ač v teplejších krajinách přiměšují se některé zvláštní úkazy, v jižní Malé Asii platan, Liquidambar, u vod vedlé topolů a vrb tamarišky. Pak jest tu snad nejstarší zahradní strom světa, ač pochází-li strom 20' vysoký a 5' v objemu mající ve zříceninách babylonských skutečně, jak tradice dí, z terass Semiramidiných. Jiné příklady starých stromů jsou pověstné cedry na Libanu, pak staré oldry v zahradě Gethsemane u Jerusalema (objemu 19') a starý dub Abrahamův u Hebronu (22' objemu), poslední zbytek lesa Mamre atd.

Ostatně jsou si flory ty více méně podobny; tak Kotschy měl na Cypru 1039 dr. jevnosnub., z nichž bylo 485 v Řecku, 512 v Sicilii, 317 na Krétě, 270 v Syrii atd. Na druhém konci vých. měl Stewart v Pešáveru 369 druhů, z nichž bylo 188 v Indii, 146 v Africe, 100 v Anglii, 97 v Americe, 101 v západní **A**-ii. Přechod k vlastní pustinné floře náhlý. Tak má v nížině Gór (okolo Mrtvého moře) v Palestině údolí Zuveirské 160 druhů, z nichž 135 jest v Africe, 37 v Indii a jen 27 v Evropě.

Pustinná flora sínaiská, Arabie, Mesopotamie, Belúdžistánu sahá až po sev.-záp. Indii (Multan, Pendžáb, Sind, jehož $^9/_{10}$ bylin jsou africké [Hooker]), ač pro severní nebo vysokou polohu scházejí nejvíce formy tropičtější; tak jsou datliky vzácností teplých míst, a akacie řídké (mimo *Acacia arabica*, *Prosopis stefaniana*). Zcela bezbylinné jsou ostatní, jen menší pouště vých. Arabie, střední Persie, záp. Turánu a vých. od Indu; většina alespoň z jara v nižších místech chová roční bylinky.

Jináče jest severně od Himálaje, kde je skutečné pásmo pouští, z nichž největší prostírá se vedlé řeky Tarimu, ale i východní Gobi, sev. Tibet až sev.-záp. roh Číny u řeky

Hoang-ho mají velké pouště, ač více slané (Zajdam) než písčité (jako u Tarimu a v Kansu). Bylinstvo zdejší podobá se dosti rostlinstvu pouští záp. Zde jest 200 chenopodiaceí (max. na zemi), jejichž původ Bunge zde hledal (*Ammodendron*), saxaul Turánu, tamarišky (u Tarimu), rákos (Lob-nór, Zajdam). Flora tak chudá, že Hooker dává celému Tibetu jen 500 druhův a jest prý jen $^1/_{...}$ plochy vůbec porostlá bylinami; Basin našel v Chívě jen 56 druhův (!), Eichwald u zátoky Chvalinského moře Balchan 20(!). Bylinstvo to přechází v sev.-záp. Číně pomalu v jižnější, ale prudce na výšinách Himálaje, nebo v prosmyku Kangra Lama (4110 *m*) našel Schlagintweit mezi severním a jižním svahem $^9/_{10}$ rozdílu, ač na př. v Lahulu vedlé atlantické *Prunus prostrata* jest pustinný topol (*Populus euphratica*), arktické *Polemonium caeruleum* i alpinská *Pleurogyne carinthiaca*, vedlé břízy japanské (*Betula bhojpatra*).

Kdybychom mohli shora dívati se na Himálaju, viděli bychom nahoře bylinstvo arktické, níže drny s bylinami špicberskými, na stráních černé lesy, čím níže, tím bujnější, a pod tím v předhořích (do 1200 *m*) lesy tropické, přerozmanité. Jen z Barmy popsal Kurz přes 2000 druhů stromů, keřů, lián a epiphytů! Jest tu zvláště na východě směs podivná: okolo Mupinu (2130 *m*) jsou lesy do 3500 *m*, hlavně černé, níže dubové, ale také neproniklé houštiny bambusův a zase v témž údolí 16 křímek (*Rhododendron*) a palma (*Chamaerops*) ještě ve výši 1000 *m*! V Sikimu sahají lesy do 3600 *m*, a tu rostou v 3100 *m* ještě orchidee na stromech, banány do 2100 *m*, křímky od 2400 *m* výše. Nejvyšší byliny dosud našel Schlagintweit na hoře Ibn Gamin ve výši 6036 *m*. Rozdíl veliký jest ostatně mezi Himálajou východní (více čínsko-japanskou) a západní (více evropskou).

Indii konečně, kde není vzdělána, třeba sobě představiti jako zemi pokrytou savannou (t. j. vysokou travinou), džunglemi (houštinami keřin v západu více trnitých, jinde dílem bambusových) nebo lesem, který však teprve v Jižní a Zadní Indii nabývá důležitosti. Nejkrásnější lesy má však Malaisie, kde totiž jich člověk nevyhubil, tedy Nová Guinea, Borneo, dílem i Sumatra, hory na Javě a ve vnitru Filipin. Traviny na Sumatře, Javě, Timoru a j. jsou méně důležity. Bylinstvo jest tu všude tak rozmanité (Barma u Masona 5043, Java u Miquela 4646, Filipiny u Rolfa 3466, Cejlon u Trimena 2954 druhů), že nelze je několika slovy popsati. Charakteristické jest množství Rubiaceí (594 Fl. Ind. bat., 633 Fl. Ind. brit.), Orchideí (616 Fl. Ind. bat.), Acanthaceí (516 Indie), Urticeí (493 Fl Ind. bat.), palem (proti jiným florám tropickým), zvláštní Dipterocarpee, Nepenthacee, Sabiacee. Rozdíly krajinné jsou i tu veliké, neboť Přední Indie má více ráz africký, a Timor přechází v ráz australský (*Eucalyptv*, traviny *Spinifex*), a proto také jeho bylinstvo jest chudší (Spanoghe a Forbes mají skoro stejný počet: 913 a 912 druhův). Ostatně předčí na př. lesy brazilské krásou pralesy malajské, nebo v těch to pro nedostatek světla spatřuje se málo květův a kapradí; i epiphyty jsou velmi p chybnou náhradou, proto že květy jejich v dčti jest teprve na vrcholích 180—200' v sokých. Při vší podobnosti ve velkém mají přednosti mnoho endemismů v druzích: Cejlon 764 (Trimen), Filipiny 915 druhů (Rolf, jen 6 rodů). Sumatra měla 1409 druhů, kte nebyly na Javě (Miquel) atd. Lesy skládají jako v tropech, zcela jiné čeledi a rod Leguminosy 183 druhů, Rubiacee 141, Verbenacee 47, mezi nimiž pověstný strom te (*Tectonia grandis*), Euforbiacee 147, Dipterocarpee 24, Urticacee 106 místo čeledí t šich, z kterých jen duby v horách mal sijských jsou důležitější. Konifery zmizely na některé zbytky na Filipinech (*Pinus la laris*) a Sumatře. V zemi Battů (na Sumat na př. byla $^1/_{13}$ půdy pole, $^1/_3$ travina alan vá, ostatek les. Přechod bylinstva toho do z Oceanie a severní Australie jest povolný, lze vlastně všecky tyto krajiny spojiti ve ř palaeotropickou východní, neboť v Ocea nic důležitějšího nepřibývá, spíše jen ubý bohatství, a severní Australie zase těsně s visí s Novou Guineou, již nelze zase dě od Molukků, a tyto od západní Malaisie, le známkami méně podstatnými. *Fr.*

Zvířena

asijská náleží dle rozvrhu Sclater-Wallacea čtyřem různým říším, z nichž daleko nejvě prostor zabírá říše palaearktická, zaujímaj celou západní, severní a střední A-ii až Himálaju, Jan-tse-kiang, jakož i souostroví panské, a konečně severní část Arabie až obratník raka a souvisící tak s palaearktick Afrikou. Menší částí náleží fauna asijská ř aethiopské, jež ovšem se obmezuje jen část Arabie jižně od obratníku raka. Sam statnou oblastí pro faunu asijskou velmi ch rakteristickou jest říše orientální, jež pros rajíc se jižně od barriery himálajské, na vých a západ hlubokými moři dělí se od říší so sedních. K ní také náleží největší část ostrov Sundských, neboť menší, východní část těch rozdělená od prvé průlivem Lombockým Makasarským, náleží již říši australsk Kdežto tedy veliké ostrovy Sundské Borne Sumatra a Java náležejí ještě k říši orientáln honosí se Celebes, Lombok a ostatní ostrov sousední s Molukky znamenitými poměry faun australské. Fauna orientální mísí se na z padě v Persii a Afgánistáně, na východě zas v Číně s faunou palaearktickou, jež na ohrom ném svém prostranství celkem vykazuje velm malý počet zvláštních zástupcův. Tropick formy vnikly do říše této z Afriky až do P lestiny a poděl východního pobřeží až k Amur Klimatické a jiné poměry působily zajisté n asijskou část palaearktické fauny, že nutn rozeznávati zde aspoň tři užší oblasti, totiž 1. středozemní oblast, k níž náleží severn Arabie, Syrie a Malá Asie. 2. Sibiřská oblast obsahující celou severní a střední Asii až k Hi málaji, na východ pak až k východní hranic

TYPY NÁRODŮV ASIJSKÝCH.

1. Tamyl. — 2. Muž kmene Čukčů. — 3. Číňan z Jün-nanu. — 4. Pársi z Bombaye. — 5. Kurdský náčelník.

1. Domorodec z Formosy. — 2. Korean. — 3. Annamsk
9. Čingalec. — 10. Japonský venkovan. — 11. Tibeťan.
18. Džatský venkovan z Malvy. — 19. Japonská dívka.
hoch. — 28. Arab. — 29. Venk